

اصول کافی همراه با ترجمه و شرح های مختلف جلد ۲

مشخصات کتاب

سرشناسه: کلینی، محمد بن یعقوب، - ۳۲۹ق.

عنوان و نام پدیدآور: الکافی / ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق الكليني الرازي؛ تحقیق قسم احیاء التراث، مرکز بحوث دارالحدیث؛ باهتمام محمد حسین الدرايتی. / محقق و مصحح: عباسعلی کریمیان

مشخصات نشر: اصفهان: موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۴۴۴ق. = ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۱۵ج.

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: عربی.

موضوع: احادیث شیعه -- قرن ۴ق.

رده بندی کنگره: BP/۱۲۹ک/۸ک۲ ۱۳۸۸

رده بندی دیویی: ۲۱۲/۲۹۷

متن این کتاب برگرفته از کتاب الکافی دارالحدیث قم می باشد که به مرور ترجمه و شرح های مختلفی به آن اضافه می شود.

ص: ۱

اشاره

ص: ٢

ص: ٣

ص: ٤

تتمة كتاب الحجّة

اشاره

ص: ٥

ص: ٦

(٤) كتاب الحجّة

[تتمّة كتاب الحجّة]

(٦٤) باب ما نصّ الله عزّ وجلّ ورسوله على الائمة عليهم السلام واحداً فواحداً

١- الحديث

١ / ٧٥٩ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ يُونُسَ ؛ وَ (١) عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ يُونُسَ ، عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : « أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ » (٢) فَقَالَ : « نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ » .

فَقُلْتُ لَهُ : إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ : فَمَا لَهُ لَمْ يُسَمَّ عَلِيًّا وَ أَهْلَ بَيْتِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ؟

٢٨٧ / ١

قَالَ : فَقَالَ : « قُولُوا لَهُمْ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ ، وَ لَمْ يُسَمَّ اللَّهُ لَهُمْ ثَلَاثًا وَ لَا أَرْبَعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ ؛ وَ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الزَّكَاةُ ، وَ لَمْ يُسَمَّ لَهُمْ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ (٣) حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ هُوَ الَّذِي فَسَّرَ

ص: ٧

١-١ . فى السند تحويل بعطف «على بن محمد ، عن سهل بن زياد أبى سعيد ، عن محمد بن عيسى ، عن يونس» على «على بن إبراهيم ، عن محمد بن عيسى ، عن يونس» .
٢-٢ . النساء (٤) : ٥٩ . وفى «ب ، ف» والوفى : + «قال»
٣-٣ . فى «ألف ، ج ، و ، بح ، بف» : «درهما» .

ذَلِكَ لَهُمْ (١) ؛ وَ نَزَلَ (٢) الْحَجُّ ، فَلَمْ يَقُلْ لَهُمْ : طُوفُوا أُسْبُوعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ ؛ وَ نَزَلَتْ «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» وَ نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ ؛ وَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٣) : أَوْصِيكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ أَهْلِ بَيْتِي ؛ فَإِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - أَنْ لَا يَفْرَقَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يُورِدَهُمَا عَلِيٌّ الْحَوْضَ ، فَأَعْطَانِي ذَلِكَ ؛ وَ قَالَ : لَا تَعْلَمُوهُمْ ؛ فَهُمْ (٤) أَعْلَمُ مِنْكُمْ ، وَ قَالَ : إِنَّهُمْ لَنْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ بَابِ هُدَى ، وَ لَنْ يُدْخِلُوكُمْ فِي (٥) بَابِ ضَلَالَةٍ (٦) ، فَلَوْ سَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَلَمْ (٧) يُبَيِّنْ مَنْ أَهْلُ بَيْتِهِ لِأَدْعَاهَا أَلْ فَلَانَ وَ أَلْ فَلَانَ ، وَ لَكِنَّ (٨) اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - أَنْزَلَهُ (٩) فِي كِتَابِهِ ، تَصَدِيقًا لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (١٠) فَكَانَ (١١) عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ

وَالْحُسَيْنُ وَفَاطِمَةُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، فَأَدْخَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ تَحْتَ الْكِسَاءِ فِي بَيْتِ
أُمِّ سَلَمَةَ ، ثُمَّ قَالَ (١٢) : اللَّهُمَّ ، إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ أَهْلًا وَتَقْلًا ، وَهُوَ لِأَهْلِ بَيْتِي وَتَقْلِي (١٣) ، فَقَالَتْ أُمُّ
سَلَمَةَ : أَلَسْتُ مِنْ أَهْلِكَ ؟ فَقَالَ : إِنَّكَ إِلَى خَيْرٍ ، وَ لَكِنَّ هُوَ لِأَهْلِ أَهْلِي (١٤) وَ تَقْلِي .

ص: ٨

-
- ١-١ . فى «ج» : «لهم ذلك» .
٢-٢ . فى «ف» : + «عليه» .
٣-٣ . هكذا فى النسخ التى قوبلت . وفى المطبوع : «صلى الله عليه وآله» .
٤-٤ . فى حاشية «ج ، ض» وشرح المازندراني : «فإنهم» .
٥-٥ . فى «ج ، ف» : «من» .
٦-٦ . «الضلالة» : الخفاء والغيوبة حتى لا يرى ، والهلاك ، والبطلان ، والفساد ، والاضمحلال ،
ومعنى مقابل للهدى والرشاد . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ١٧٤٨ ؛ المفردات للراغب ، ص
٥٠٩ (ضلل) .
٧-٧ . فى «ج ، ض ، بح ، بر» : «ولم» .
٨-٨ . هكذا فى النسخ والمصادر . وفى المطبوع : «لكن» بدون الواو .
٩-٩ . فى «ب ، ف» وحاشية «بف» ومرآة العقول والوافى : «أنزل» .
١٠-١٠ . الأحزاب (٣٣) : ٣٣ .
١١-١١ . «كان» تامة أو خبرها محذوف . وفى «ج» : «وكان» .
١٢-١٢ . فى «بر» : «وقال» .
١٣-١٣ . يقال لكل شىء خطير نفيس : ثقل ، فسمّاهم عليهم السلام ثقلاً إعظاماً لقدرهم وتفخيماً
لشأنهم . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٢١٦ (ثقل) .
١٤-١٤ . فى «ف» : «أهل بيتي» .

فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، كَانَ عَلِيٌّ (١) أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ ؛ لِكثْرَةِ مَا بَلَغَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَإِقَامَتِهِ لِلنَّاسِ ، وَأَخْذِهِ بِيَدِهِ .

فَلَمَّا مَضَى عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، لَمْ يَكُنْ يَسْتَطِيعُ عَلِيٌّ (٢) _ وَ لَمْ يَكُنْ لِيَفْعَلْ _ أَنْ يُدْخِلَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ وَ لَا الْعَبَّاسَ بْنَ عَلِيٍّ وَ لَا وَاحِدًا (٣) مِنْ وُلْدِهِ ، إِذَا لَقِيَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ : إِنَّ اللَّهَ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى _ أَنْزَلَ فِيْنَا كَمَا أَنْزَلَ فِيكَ ، فَأَمَرَ (٤) بِطَاعَتِنَا كَمَا أَمَرَ بِطَاعَتِكَ ، وَ بَلَغَ فِيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا بَلَغَ فِيكَ ، وَ أَذْهَبَ عَنَّا الرَّجْسَ (٥) كَمَا أَذْهَبَهُ عَنكَ .

فَلَمَّا مَضَى عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، كَانَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْلَى بِهَا ؛ لِكِبْرِهِ .

فَلَمَّا تُوُفِّيَ ، لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُدْخِلَ وُلْدَهُ ، وَ لَمْ يَكُنْ (٦) لِيَفْعَلْ ذَلِكَ (٧) ، وَ اللَّهُ _ عَزَّ وَ جَلَّ _ يَقُولُ : « وَ أُولُوا الْأَعْرَاحِ مِمَّنْ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ » (٨) فَيَجْعَلُهَا فِي وُلْدِهِ ، إِذَا لَقِيَ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَمَرَ اللَّهُ بِطَاعَتِي كَمَا أَمَرَ بِطَاعَتِكَ وَ طَاعَةَ أَبِيكَ ، وَ بَلَغَ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا بَلَغَ فِيكَ وَ فِي أَبِيكَ ، وَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنِّي الرَّجْسَ كَمَا أَذْهَبَ عَنكَ وَ عَن أَبِيكَ .

٢٨٨ / ١

فَلَمَّا صَارَتْ إِلَى الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ يَسْتَطِيعُ (٩) أَنْ يَدْعِيَ عَلَيْهِ كَمَا كَانَ هُوَ يَدْعِي عَلَى أَخِيهِ وَ عَلَى أَبِيهِ لَوْ أَرَادَا أَنْ يَصْرِفَا الْأَمْرَ عَنْهُ ، وَ لَمْ يَكُونَا لِيَفْعَلَا ؛ ثُمَّ صَارَتْ حِينَ أَفْضَتْ (١٠) إِلَى الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجَرَى (١١) تَأْوِيلُ هَذِهِ الْآيَةِ : « وَ أُولُوا

ص: ٩

١-١ . فى «ج» : «عليًا» .

٢-٢ . وفى «بف» : «على يستطيع» .

٣-٣ . فى «ض ، بح» : «ولا أحدا» .

۴-۴ . فی «ف، بح، بس» وحاشیة «ض، بر، بف» والوافی: «وَأمر».

۵-۵ . سیأتی معنی «الرجس» بُعید هذا .

۶-۶ . فی «ب»: + «له» .

۷-۷ . فی «بر»: - «ذلك» .

۸-۸ . الأنفال (۸): ۷۵؛ الأحزاب (۳۳): ۶ .

۹-۹ . فی «ب»: «ليستطيع» .

۱۰-۱۰ . فی «ج»: «أفضيت» . و«الفضاء»: المكان الواسع . ويقال: أفضى فلان إلى فلان، أي

وصل إليه . وأصله أنه صار في فرجة وفضائه . راجع: ترتيب كتاب العين، ج ۳، ص ۱۴۰۳ (فضو)

۱۱-۱۱ . فی حاشیة «ج» وشرح المازندرانی ومرآة العقول: «يجرى» . قال فی المرأة: «قوله:

«يجرى» خبر «صارت» بحذف العائد، أي يجرى فيها تأويل هذه الآية . وفي أكثر النسخ: «فجرى»

، فالخبر مقدر، أو «صارت» تامة، بمعنى تغيرت» .

الأعزحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله» ثم صارت من (۱) بعد الحسين (۲) لعلی بن الحسين

عليه السلام، ثم صارت من بعد علی بن الحسين إلى محمد بن علی عليهم السلام . و قال:

«الرجس (۳) هو الشك، والله لا شك (۴) في ربنا أبداً» . (۵)

ترجمه

[ترجمه كمره ای]:

۱- ابی بصیر گوید: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم از قول خدا عز و جل (سوره نساء): «از

خدا اطاعت کنید و از رسول و اولی الامر خودتان اطاعت کنید»؟ فرمود: در باره علی بن ابی طالب

و حسن و حسین (علیهم السلام) نازل شده، من به او گفتم: به راستی مردم می گویند: چرا او نام علی

و خاندانش را در کتاب خدا عز و جل نبرده؟ گوید: فرمود: در پاسخ آنها بگوئید که: برای پیغمبر آیه نماز نازل شد و خدا در آن نام نبرد سه رکعت و چهار رکعت را تا اینکه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن را شرح داد و آیه زکاة نازل شد خدا نام نبرد که باید از چهل درهم یک درهم داد تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود که آن را شرح داد و آیه حج نازل شد و نفرمود به مردم که هفت دور طواف کنید تا آنکه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود که آن را شرح کرد برای مردم و نازل شد»

أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

«و در باره علی و حسن و حسین (علیهم السّلام) نازل شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در باره علی (علیه السّلام) فرمود هر که را من مولا و اقایم علی (علیه السّلام) مولا و آقا است، و فرمود: من به شما وصیت می کنم در باره کتاب خدا و خاندانم زیرا من از خدا عز و جل در خواسته ام که میان آنها جدائی نیفکند تا آنها را بر سر حوض به من رساند، خدا این خواست مرا داد، و فرمود: چیزی به آنها نیاموزید که آنها از شما اعلم هستند، و فرمود: خاندان من شما را از هیچ در هدایت بیرون نکنند و هرگز شما را به باب گمراهی وارد نکنند. اگر پیغمبر خاموش می نشست و آن را در خاندان خود شرح نمی کرد، آل فلان و آل فلان ادعای آن را می کردند، ولی خدا در کتاب باز هم شرح آن را برای تصدیق پیغمبرش بیان کرد و نازل نمود (سوره احزاب: ۳۳) «همانا خدا می خواهد پلیدی را از شما خاندان به خصوص ببرد و شما را پاک کند» علی بود و حسن و حسین و فاطمه (علیهم السّلام) که پیغمبر (صلی الله علیه و آله) آنها را زیر عبا گرد آورد، در خانه ام سلمه، و سپس فرمود: بار خدایا هر پیغمبری خاندان و بنه ای دارد و اینها خاندان و بنه منند، ام سلمه گفت: آیا من از خاندان تو نیستم؟ فرمود: تو رو به خوبی داری ولی اینان خاندان و بنه منند. چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وفات کرد، علی (علیه السّلام) اولی و احقّ از همه مردم بود برای پیشوائی مردم، برای تبلیغات بسیاری که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نسبت به او کرده بود و او را برابر مردم بپا داشته بود و دست او را در دست داشت و چون علی (علیه السّلام) در گذشت، نمی توانست و اقدام نمی کرد که محمد بن علی یا عباس بن علی یا یکی از پسرانش را وارد امر امامت کند، زیرا در این صورت حسن و حسین (علیهما

السَّلام) می گفتند: خدا در باره ما حکم نازل کرده چنانچه در باره تو نازل کرده و به اطاعت ما دستور داده چنانچه به اطاعت تو دستور داده و در باره ما تبلیغ کرده رسول خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مثل این که در باره تو تبلیغ کرده و پلیدی را از ما برده است چنانچه از تو برده است. چون علی (علیه السَّلام) در گذشت، حسن (علیه السَّلام) اولی بود به خاطر این که بزرگتر بود و چون او وفات می کرد، نمی توانست از اولاد خود وارد امر امامت کند و اقدام به آن هم نمی کرد با این که خدا می فرماید:»

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

«و اگر آن را برای اولادش مقرر می کرد، امام حسین (علیه السَّلام) می گفت: خدا به اطاعت من فرمان داده چنانچه به اطاعت تو فرمان داده و اطاعت پدرت و رسول خدا در باره من هم تبلیغ کرده مثل آن که در باره تو و پدرت تبلیغ کرده و خدا پلیدی را از من برده مثل این که از تو و پدرت برده است، و چون امامت به حسین (علیه السَّلام) رسید هیچ کدام از خاندان و خویشانش نمی توانستند بر او ادعائی بیاورند چنانچه او می توانست طرح دعوی نسبت به برادر و پدر کند، در صورتی که می خواستند امر امامت را از او بگیرند و به دیگری منتقل کنند با این که این کار را نمی کردند و چون خلافت به حسین (علیه السَّلام) رسید، این آیه اجراء گردید که:»

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

«و امامت پس از حسین به علی بن الحسین (علیهما السَّلام) رسید و بعد از علی بن الحسین به محمد بن علی (علیهما السَّلام)، فرمود: مقصود از رجس و پلیدی که از ما برده اند، شک است و به خدا ما هرگز در پروردگار خود شک نداریم (مقام توحید خالص همین است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۳۹۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- ابی بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام از قول خدای عز و جل: «از خدا و رسولش و صاحبان فرمان اطاعت کنید (نساء/۵۹)»؟ پرسیدم، فرمود: درباره علی بن ابی طالب و حسن و حسین علیه السلام نازل شده، ***

به او گفتم: به راستی مردم می گویند:

چرا او نام علی و خاندانش را در کتاب خدا عز و جل نبرده؟ فرمود: در پاسخ آنها بگوئید که: برای پیامبر آیه نماز نازل شد درحالی که نامی از سه رکعت و چهار رکعت برده شد تا اینکه رسول خدا صلی الله علیه و اله آن را شرح داد و آیه زکاة نازل شد درحالی که خداوند گفت که باید از چهل درهم یک درهم زکات را داد تا رسول خدا صلی الله علیه و اله آن را شرح داد و آیه حج نازل شد و فرمود به مردم که هفت دور طواف کنید تا آنکه رسول خدا آن را برای مردم شرح داد و نازل شد

«أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ»

و درباره علی و حسن و حسین علیه السلام نازل شد و رسول خدا صلی الله علیه و اله درباره علی علیه السلام فرمود هرکه را من مولا و آقایم علی علیه السلام هم مولا و آقای اوست و فرمود: من به شما درباره کتاب خدا و خاندانم وصیت می کنم زیرا من از خدای عز و جل خواسته ام که میان آن ها جدائی نیفکند تا آنها بر سر حوض کوثر بر من وارد شوند، خدا این خواسته مرا برآورده کرد و فرمود: چیزی به آن ها نیاموزید که آنها از شما أعلم هستند، و فرمود: خاندان من شما را از راه هدایت بازدارند و هرگز شما را گمراه نسازند.

اگر پیامبر خاموش می نشست و آن را در خاندان خود شرح نمی داد، آل فلان و آل فلان ادعای آن را می کردند، ولی خدا در قرآن باز هم شرح آن را برای تصدیق پیامبرش بیان کرد و فرمود: «همانا خدا می خواهد پلیدی را از شما خاندان دور سازد و شما را پاک گرداند (احزاب/۳۳)» این خانواده عبارت

بودند از علی و حسن و حسین و فاطمه علیه السلام که پیامبر صلی الله علیه و اله آنها را زیر عبای خود در خانه «ام سلمه» گرد آورد، و سپس فرمود: بار خدایا هر پیامبری خاندانی دارد و اینها خاندان منند، ام سلمه گفت: آیا من از خاندان تو نیستم؟

فرمود: در مسیر خوبی هستی ولی اینان خاندان منند.

چون رسول خدا صلی الله علیه و اله وفات کرد، علی علیه السلام برای پیشوائی مردم اولی و احق از همه مردم بود زیرا پیامبر برایش تبلیغات زیادی کرده بود و در روز غدیر در برابر مردم او را بالا برد و به معرفی او پرداخت و چون علی علیه السلام درگذشت، نمی توانست و اقدام هم نمی کرد که محمد بن علی یا عباس بن علی یا یکی از پسرانش را (غیر از حسین) وارد امر امامت کند، زیرا در این صورت حسن و حسین علیه السلام می گفتند: خدا درباره ما حکم نازل کرده چنانچه درباره تو نازل کرده و به اطاعت از ما دستور داده چنانچه به اطاعت تو دستور داده و درباره ما تبلیغ کرده است و رسول خدا صلی الله علیه و اله مثل این که درباره تو تبلیغ کرده و پلیدی را از ما برده است چنانچه از تو برده است.

چون علی علیه السلام درگذشت، حسن علیه السلام اولی بود به خاطر این که بزرگتر بود و چون او وفات می کرد، نمی توانست از اولاد خود وارد امامت کند و اقدام به آن هم نمی کرد با این که خدا می فرماید:

«وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ»

*

و اگر آن را برای اولادش مقرر می کرد، امام حسین علیه السلام می گفت: خدا به اطاعت من فرمان داده چنانچه به اطاعت تو فرمان داده و اطاعت پدرت و رسول خدا درباره من هم تبلیغ کرده مثل آن که درباره تو پدرت تبلیغ کرد و خدا پلیدی را از من برده مثل این که از تو و پدرت برده است، و چون

امامت به حسین علیه السلام رسید هیچکدام از خاندان و خویشانش نمی توانستند بر او ادعائی بیاورند چنانچه او می توانست طرح دعوی نسبت به برادر و پدر کند، در صورتی که می خواستند امر امامت را از او بگیرند و به دیگری منتقل کنند با این که این کار را نمی کردند و چون خلافت به حسین علیه السلام رسید، این آیه اجراء گردید که:

«وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ»

*

و امامت پس از حسین علیه السلام به علی بن الحسین علیه السلام رسید و بعد از علی بن الحسین به محمد بن علی علیه السلام؛ رسید و فرمود: مقصود از رجس و پلیدی که از ما برده اند، شک است و ما هرگز به پروردگار خود شک نداریم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۷۹۷

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: از امام صادق در باره قول خدای عز و جل «خدا را فرمان برید و پیغمبر و کارداران خود را فرمان برید- ۵۹ نساء» پرسیدم، فرمود: در باره علی بن ابی طالب و حسن و حسین علیهم السلام نازل شده است (زیرا در آن زمان همان سه نفر از ائمه حاضر بودند)، بحضرت عرض کردم: مردم میگویند: چرا نام علی و خانواده اش در کتاب خدای عز و جل برده نشده؟ فرمود: بآنها بگو: آیه نماز، بر پیغمبر صلی الله علیه و آله نازل شد و سه رکعتی و چهار رکعتی آن نامبرده نشد تا اینکه پیغمبر صلی الله علیه و آله خود برای مردم بیان کرد و آیه زکاة بر آن حضرت نازل شد و نامبرده نشد

که زکاة از هر چهل درهم یکدرهم است، تا اینکه خود پیغمبر آن را برای مردم شرح داد و امر بحج نازل شد و بمردم نگفت هفت دور طواف کنید تا اینکه خود پیغمبر صلی الله علیه و آله برای آنها توضیح داد. و آیه»

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

«نازل شد و در باره علی و حسن و حسین هم نازل شد، پس پیغمبر صلی الله علیه و آله در باره علی علیه السلام فرمود: «هر که را من مولا و آقایم علی مولا و آقاست» و باز فرمود: در باره کتاب خدا و اهل بیتم بشما سفارش میکنم. من از خدای عز و جل خواسته ام که میان آنها جدائی نیندازد تا آنها را در سر حوض بمن رساند، خدا خواسته مرا عطا کرد، و نیز فرمود: شما چیزی بآنها نیاموزید که آنها از شما داناترند، و باز فرمود: آنها شما را از در هدایت بیرون نکنند و بدر گمراهی وارد نسازند. اگر پیغمبر خاموشی میگزید و در باره اهل بیتش بیان نمی کرد، آل فلان و آل فلان آن را برای خود ادعا می کردند، ولی خدای عز و جل برای تصدیق پیغمبرش بیان آن حضرت را (که مقصود آل پیغمبر است نه آل فلان و فلان) در کتابش نازل فرمود «همانا خدا میخواهد ناپاکی را از شما اهل این خانه ببرد و پاکیزه تان کند، پاکیزه کامل- ۳۳ سوره احزاب-» در خانه ام سلمه و علی و حسن و حسین و فاطمه علیهم - السلام بودند که پیغمبر صلی الله علیه و آله آنها را زیر عبا گرد آورد و سپس فرمود: خدایا هر پیغمبری اهل و حشمی داشت، و اهل و حشم من اینهاستند، ام سلمه گفت: من از اهل شما نیستم؟ فرمود: تو بخوبی میگرائی، ولی اینها اهل و حشم من هستند. بنا بر این چون پیغمبر صلی الله علیه و آله وفات یافت، برای پیشوائی مردم، علی از همه مردم سزاوارتر بود، بجهت تبلیغات بسیاری که رسول خدا صلی الله علیه و آله نسبت باو فرموده بود، و دست او را گرفته و در میان مردم بپا داشته بود، و چون علی درگذشت، نمی توانست و اقدام هم نمی کرد که محمد بن علی و نه عباس بن علی و نه هیچ یک از پسران دیگرش را (غیر از حسنین علیهما السلام) در اهل پیغمبر داخل کند، زیرا در آن صورت حسن و حسین می گفتند: خدای تبارک و تعالی آیه اهل بیت را در باره ما نازل فرمود، چنان که در باره تو نازل کرد و مردم را باطاعت ما امر کرد، چنان که باطاعت تو امر

فرمود، و رسول خدا صلی الله علیه و آله نسبت بما تبلیغ کرد، چنان که نسبت بتو، تبلیغ فرمود و خدا ناپاکی را از ما برد چنان که از تو برد، و چون علی درگذشت، حسن علیه السلام بامامت سزاوارتر بود برای بزرگسالیش و چون وفات نمود، نمی توانست و اقدام هم نمی کرد که فرزندان خودش را در امر امامت داخل کند و در میان آنها قرار دهد، در صورتی که خدای عز و جل میفرماید: «خویشاوندان در کتاب خدا بیکدیگر سزاوار ترند» زیرا در آن صورت حسین علیه السلام میگفت: خدا مردم را باطاعت من امر نمود، چنان که باطاعت تو و اطاعت پدرت امر فرموده و رسول خدا صلی الله علیه و آله در باره من هم تبلیغ کرده، چنان که در باره تو و پدرت تبلیغ فرموده و خدا ناپاکی را از من برده، چنان که از تو و پدرت برده است، پس چون امامت بحسین رسید، هیچ یک از اهل بیت او نمی توانست بر او ادعا کند، همچنان که او بر برادر و پدرش ادعا می کرد، اگر آن دو می خواستند امر امامت را از او بدیگری بگردانند، ولی آنها چنین کاری نمی کردند، سپس زمانی که امامت بحسین علیه السلام رسید، معنی و تأویل آیه»

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

«جاری گشت، و بعد از حسین بعلی بن الحسین رسید، و بعد از علی بن الحسین بمحمد بن علی رسید، آنگاه امام فرمود: مقصود از ناپاکی همان شک است، بخدا که ما در باره پروردگار خود هرگز شک نکنیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۲

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحيح بسنديه وقد مر الكلام فى أولى الأمر فى باب أن الأئمة عليهم السلام ولاية الأمر وفى باب فرض طاعة الأئمة عليهم السلام، ولعل التخصيص بالثلاثة لكونهم موجودين عند نزول الآية. فما له لم يسم أى لو كانوا مقصودين بالآية لسماهم بخصوصهم وأسماهم قولوا لهم هذا نقض إجمالى من كل أربعين درهما أى بعد الوصول إلى النصاب، والحاصل أنه لم يبين لهم القدر الذى يجب إخراجه طوفوا أسبوعا ذكره على المثال. قوله: من كنت مولاه فعلى مولاه، أقول: هذا من جملة ما ذكره الرسول صلى الله عليه وآله وسلم لعلى عليه السلام فى يوم الغدير، وهو مما تواتر نقله من الخاص والعام، فقد روى ابن الأثير فى جامع الأصول أخذته من عين كتابه نقلا من صحيح الترمذى عن زيد ابن أرقم، وأبى سريحة - الشك من شعبة - أن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قال: من كنت مولاه فعلى مولاه، وروى البغوى فى المصاييح والبيضاوى فى المشكاة عن أحمد و الترمذى بإسنادهما عن زيد بن أرقم مثله، وروى عن أحمد بإسناده عن البراء بن عازب و زيد بن أرقم أن النبى صلى الله عليه وآله وسلم لما نزل بغدير خم أخذ بيد على عليه السلام فقال: أ لستم تعلمون إنى أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟ قالوا: بلى، قال: أ لستم تعلمون إنى أولى بكل مؤمن من نفسه؟ قالوا: بلى، فقال: اللهم من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه، فلقبه عمر بعد ذلك فقال له: هنيئا لك يا بن أبى طالب أصبحت و أمسيت مولى كل مؤمن و مؤمنة. أقول: قال ابن حجر العسقلانى فى المجلد السادس من كتاب فتح البارى فى شرح فضائل أمير المؤمنين عليه السلام من صحيح البخارى، و أما حديث: من كنت مولاه فعلى مولاه فقد أخرجه الترمذى و النسائى و هو كثير الطرق جدا و قد استوعبها ابن عقدة فى كتاب مفرد و كثير من أسانيدھا صحاح و حسان، انتهى. و قال ابن أبى الحديد فى شرح نهج البلاغة: روى عثمان بن سعيد عن شريك بن عبد الله قال: لما بلغ عليا عليه السلام أن الناس يتهمونه فيما يذكره من تقديم النبى صلى الله عليه وآله وسلم له و تفضيله على الناس، قال: أنشد الله من بقى ممن لقي رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم و سمع مقالته فى يوم غدير خم إلا قام فشهد بما سمع، فقام ستة ممن عن يمينه من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أنهم سمعوه يقول ذلك اليوم و هو رافع بيدي على عليه السلام: من كنت مولاه فهذا على مولاه اللهم وال من والاه، و عاد من عاداه، و انصر من نصره، و أخذل من

خذله، و أحب من أحبه، و أبغض من أبغضه. و قال فى موضع آخر روى سفيان الثورى عن عبد الرحمن بن القاسم عن عمر بن عبد الغفار أن أبا هريرة لما قدم الكوفة مع معاوية كان يجلس بالعشيات بباب كندة، و يجلس إليه فجاء شاب من الكوفة، فجلس إليه و قال: يا أبا هريرة أنشدك الله أ سمعت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم يقول لعلى بن أبى طالب: اللهم وال من والاه و عاد من عاداه؟ قال: اللهم نعم، قال: فأشهد بالله أن قد واليت عدوه و عاديت وليه ثم قام عنه. و قال فى موضع آخر ذكر جماعة من شيوخنا البغداديين أن عدة من الصحابة و التابعين و المحدثين كانوا منحرفين عن على عليه السلام قائلين فيه السوء، و منهم من كتم مناقبه و أعان أعداءه ميلا مع الدنيا و إيثارا للعاجلة، فمنهم أنس بن مالك ناشد على الناس فى رحبة القصر، أو قال رحبة الجامع بالكوفة: أيكم سمع رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم يقول: من كنت مولاه فعلى مولاه، فقام اثنا عشر رجلا فشهدوا بها و أنس بن مالك لم يقم، فقال له: يا أنس ما يمنعك أن تقوم فتشهد فلقد حضرتها؟ فقال: يا أمير المؤمنين كبرت و نسيت، فقال: إن كان كاذبا فارمه بها بيضاء لا تواربها العمامة، قال طلحة بن عمير: فوالله لقد رأيت الوضع به بعد ذلك أبيض بين عينيه. و روى عثمان بن مطرف أن رجلا سأل أنس بن مالك فى آخر عمره عن على بن أبى طالب فقال: آليت أن لا أكنم حديثا سألت عنه فى على بعد يوم الرحبة: ذاك رأس المتقين يوم القيامة سمعته و الله من نبيكم ثم ذكر كتمان زيد بن أرقم حديث الولاية، و دعاء على عليه السلام عليه بذهاب بصره، و أنه عمى بعد ذلك. و قال فى موضع آخر قال عليه السلام يوم الشورى: أفيكم أحد قال له رسول الله صلى الله عليه و آله: من كنت مولاه فهذا مولاه غيرى؟ قالوا: لا، انتهى. و أقول: روى السيوطى فى در المنثور عن ابن مردويه و ابن عساكر بإسنادهما عن أبى سعيد الخدرى قال: لما نصب رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم عليا يوم غدير خم فنادى له بالولاية، هبط عليه جبرئيل بهذه الآية

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

وروى أيضا عن ابن مردويه و الخطيب و ابن عساكر بأسانيدهم عن أبي هريرة قال: لما كان يوم غدیر خم و هو الثامن عشر من ذی الحجة قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم: من كنت مولاه فعلى مولاه، فأنزل الله:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

وروى ابن جرير بإسناده عن ابن عباس

وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

يعنى إن كتمت هذه الآية:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

يعنى ما نزل على رسول الله يوم غدیر خم فى على بن أبى طالب، و روى عن ابن مردويه بإسناده عن ابن مسعود قال: كنا نقرأ على عهد رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك أن عليا مولى المؤمنين و إن لم تفعل فما بلغت رسالته و الله يعصمك من الناس. أقول: و قد أوردت الأخبار الواردة فى ذلك من طريق الخاصة و العامة فى قريب من عشرة كراريس. فمن أراد الاطلاع عليها فيرجع إليه و جملة القول فيه: أن الاستدلال بخبر الغدير يتوقف على أمرين: أحدهما إثبات الخبر، و الثانى إثبات دلالة على خلافته صلوات الله عليه. أما الأول فلا أظن عاقلا يرتاب فى ثبوته و تواتره بعد الإحاطة بما أوردته فى الكتاب الكبير، قال السيد التستري فى إحقاق الحق: ذكر الشيخ ابن كثير الشامى الشافعى عند ذكر أحوال محمد بن جرير الطبرى إنى رأيت كتابا جمع فى أحاديث غدیر خم فى مجلدين ضخمين، و كتابا جمع فيه طرق حديث الطير، و نقل عن أبى المعالى الجوينى أنه كان يتعجب و يقول: رأيت مجلدا ببغداد فى يد صحاف فيه روايات هذا الخبر، مكتوبا عليه المجلدة الثامنة و العشرون من طرق من كنت مولاه فعلى مولاه، و يتلوه المجلدة التاسعة و العشرون، و أثبت الشيخ ابن الجزرى الشافعى رسالته الموسومة بأسنى المطالب فى

مناقب على بن أبي طالب، تواتر هذا الحديث من طرق كثيرة، و نسب منكره إلى الجهل و العصبية، انتهى. و قال السيد المرتضى رضى الله عنه فى كتاب الشافى أما الدلالة على صحة الخبر فلا يطالب بها إلا متعنت لظهوره و اشتهاه، و حصول العلم لكل من سمع الأخبار به، و ما المطالب بتصحيح خبر الغدير و الدلالة عليه إلا كالمطالب بتصحيح غزوات النبى صلى الله عليه و آله و سلم الظاهرة المشهورة و أحواله المعروفة و حجة الوداع نفسها لأن ظهور الجميع و عموم العلم به بمنزلة واحدة، ثم قال: و مما يدل على صحته إجماع علماء الأمة على قبوله و لا شبهة فما ادعيناه من الإطباق، لأن الشيعة جعلته الحجة فى النص على أمير المؤمنين عليه السلام بالإمامة و مخالفو الشيعة أولوه على اختلاف تأويلاتهم و ما يعلم أن فرقة من فرق الأمة ردت هذا الخبر أو امتنعت من قبوله، و استدل قوم على صحة الخبر بما تظاهرت به الروايات من احتجاج أمير المؤمنين عليه السلام به فى الشورى، حيث قال: أنشدكم الله هل منكم أحد أخذ رسول الله صلى الله عليه و آله بيده فقال: من كنت مولاه فهذا مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه غيرى؟ فقال القوم: اللهم لا، و إذا اعترف من حضر الشورى من الوجوه و اتصل أيضا بغيرهم من الصحابة ممن لم يحضر الموضوع و لم يكن من أحد نكير له، مع علمنا بتوفر الدواعى إلى إظهار ذلك لو كان، فقد وجب القطع على صحته. على أن الخبر لو لم يكن فى الوضوح كالشمس لما جاز أن يدعيه أمير المؤمنين عليه السلام سيما فى مثل هذا المقام انتهى ملخص كلامه (ره). و أما الثانى فلنا فى الاستدلال به على إمامته صلوات الله عليه مقامان: الأول أن المولى جاء بمعنى الأولى بالأمر و التصرف المطاع فى كل ما يأمر الثانى أن المراد به هنا هو هذا المعنى. أما الأول فقد قال السيد رحمه الله: من كان له أدنى اختلاط باللغة و أهلها يعرف أنهم يضعون هذه اللفظة مكان أولى، كما أنهم يستعملونها فى ابن العم، و قد ذكر أبو عبيدة معمر بن المثنى - و منزلته فى اللغة منزلته فى كتابه المعروف بالمجاز فى القرآن - لما انتهى إلى قوله:

مَأْوَاكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ

أن معنى موليكم أولى بكم و أنشد بيت لبيد شاهدا له:

فغدت كلا الفرجين تحسب أنه-مولى المخافة خلفها و أمامها

و ليس أبو عبيدة ممن يغلط فى اللغة، و لو غلط فيها أو وهم لما جاز أن يمسك عن النكير عليه و الرد لتأويله غيره من أهل اللغة ممن أصاب، و ما غلط فيه على عادتهم المعروفة فى تتبع بعضهم لبعض و رد بعضهم على بعض، فصار قول أبى عبيدة الذى حكيناه مع أنه لم يظهر من أحد من أهل اللغة ردا له كأنه قول الجميع. و لا خلاف بين المفسرين فى أن قوله تعالى:

وَ لِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَ الْأَقْرَبُونَ

أن المراد بالموالى من كان أملك بالميراث و أولى بحيازته و أحق به. و قال الأخطل:

فأصبحت مولاها من الناس بعده-و أخرى قریش أن تهاب و تحمدا

و روى فى الحديث أيما امرأة تزوجت بغير إذن مولاها فنكاحها باطل، و كلما استشهد به لم يرد بلفظ مولى فيه إلا معنى أولى دون غيره. قال المبرد - بعد أن ذكر تأويل قوله تعالى:

بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا

و الولى و الأولى معناهما سواء، و هو التحقيق بخلقه المتولى لأموالهم. و قال الفراء فى كتاب معانى القرآن: الولى و المولى فى كلام العرب واحد، و فى قراءة ابن مسعود: إنما مولىكم الله و رسوله، مكان وليكم و قال أبو بكر محمد بن القاسم الأنبارى فى كتابه فى القرآن المعروف بالمشكل: و المولى فى اللغة ينقسم إلى ثمانية أقسام، أولهن المولى المنعم، ثم المنعم عليه المعتق، و المولى الولى، و المولى الأولى بالشىء، و ذكر شاهدا عليه الآية التى قدمنا ذكرها، و بيت لبىد، و المولى: الجار، و المولى: ابن العم، و المولى: الصهر، و المولى: الحليف، و استشهد لكل واحد من أقسام المولى بشىء من الشعر لم نذكره، لأن غرضنا سواه. و قال أبو عمر غلام تغلب: أقسام المولى، و ذكر فى جملة الأقسام أن المولى السيد و إن لم يكن مالكا، و المولى: الولى. و قد ذكر جماعة ممن يرجع إلى أمثاله فى اللغة أن من جملة أقسام مولى السيد: الذى ليس هو بمالك و لا معتق، و لو ذهبنا إلى

ذكر جميع ما يمكن أن يكون شاهدا فيما قصدناه لأكثرنا، وفيما أوردناه كفاية و مقنع، انتهى مختصر كلامه قدس سره. وقال ابن الأثير فى النهاية: قد تكرر اسم المولى فى الحديث، وهو اسم يقع على جماعة كثيرة فهو الرب، و المالك، و السيد، و المنعم، و المعتق، و الناصر، و المحب و التابع، و الجار، و ابن العم، و الحليف، و العقيد، و الصهر، و العبد، و المنعم عليه، و كل من ولى أمرا أو قام به فهو مولاة و وليه، و منه الحديث: من كنت مولاة فعلى مولاة، يحمل على أكثر الأسماء المذكورة، و منه الحديث أيضا امرأة نكحت بغير إذن مولاها فنكاحها باطل، و روى وليها أى متولى أمرها. و قال البيضاوى و الزمخشري و غيرهما من المفسرين، فى تفسير قوله تعالى:

هِيَ مَوْلَاكُمْ

هى أولى بكم، و قال الزمخشري فى قوله تعالى:

أَنْتَ مَوْلَانَا

سيدنا و نحن عبيدك، أو ناصرنا أو متولى أمورنا. أن المولى حقيقة فى الأولى، لاستقلالها بنفسها و رجوع سائر الأقسام فى الاشتقاق إليها، لأن المالك إنما كان مولى لكونه أولى بتدبير رقيقه و بحمل جريته و المملوك مولى لكونه أولى بطاعة مالكة، و المعتق و المعتق كذلك، و الناصر لكونه أولى بنصرة من نصر و الحليف لكونه أولى بنصرة حليفه، و الجار لكونه أولى بنصرة جاره و الذب عنه، و الصهر لكونه أولى بمصاهره، و الإمام و الوراء لكونه أولى بمن يليه، و ابن العم لكونه أولى بنصرة ابن عمه. و العقل عنه، و المحب المخلص لكونه أولى بنصرة محبة. و إذا كانت لفظة مولى حقيقة فى الأولى و جب حملها عليها دون سائر معانيها، هذا الوجه ذكره الشيخ يحيى بن بطريق (ره) فى العمدة، و الشيخ أبو الصلاح الحلبي قدس سره فى تقريب المعارف. ما ذكره السيد رضى الله عنه فى الشافى و غيره فى غيره، و هو أن ما يحتمله لفظة مولى ينقسم إلى أقسام، منها ما لم يكن صلى الله عليه و آله عليه، و منها ما كان عليه، و معلوم لكل أحد أنه عليه السلام لم يرد، و منها ما كان عليه، و معلوم بالدليل أنه لم يرد، و منها ما كان حاصلًا له، و يجب أن يريده، لبطلان سائر الأقسام

و استحالة خلو كلامه من معنى و فائدة، فالقسم الأول هو المعتق و الحليف، لأن الحليف هو الذى ينضم إلى قبيلة أو عشيرة فيحالفها على نصرته و الدفاع عنه، فيكون منتسبا إليها متعززا بها، و لم يكن النبى صلى الله عليه و آله حليفا لأحد على هذا الوجه، و القسم الثانى ينقسم إلى قسمين أحدهما معلوم أنه لم يرده لبطلانه فى نفسه كالمعتق و المالك و الجار و الصهر و الخلف و الإمام، إذا عدا من أقسام المولى، و الآخر أنه صلى الله عليه و آله و سلم لم يرده من حيث لم يكن فيه فائدة، و كان ظاهرا شائعا، و هو ابن العم، و القسم الثالث الذى يعلم بالدليل أنه لم يرده هو ولاية الدين و النصره فيه، و المحبة و ولاء المعتق. و الدليل على أنه عليه السلام لم يرد ذلك أن كل أحد يعلم من دينه عليه السلام و جوب تولى المؤمنين و نصرتهم و قد نطق الكتاب به، و ليس يحسن أن يجمعهم على الصورة التى حكيت فى تلك الحال، و يعلمهم ما هم مضطرون إليه من دينه، و كذلك هم يعلمون أن ولاء المعتق لبنى العم قبل الشريعة و بعدها، و قول ابن الخطاب فى الحال على ما تظاهرت به الرواية لأمر المؤمنين عليه السلام أصبحت مولاى و مولى كل مؤمن يبطل أن يكون المراد ولاء المعتق، و بمثل ما ذكرناه فى إبطال أن يكون المراد بالخبر ولاء المعتق أو إيجاب النصره فى الدين، استبعد أن يكون أراد به صلى الله عليه و آله قسم ابن العم لاشتراك خلو الكلام عن الفائدة بينهما، فلم يبق إلا القسم الرابع الذى كان حاصله صلى الله عليه و آله، و يجب أن يريده و هو الأولى بتدبير الأمر و أمرهم و نهيمهم، انتهى. أقول: أكثر المخالفين لجأوا فى دفع الاستدلال به إلى تجويز كون المراد الناصر و المحب، و لا يخفى على عاقل أنه ما كان يتوقف بيان ذلك على اجتماع الناس لذلك فى شدة الحر، بل كان هذا أمر يجب أن يوصى به عليا عليه السلام بأن ينصر من كان الرسول ينصره، و يحب من كان صلى الله عليه و آله يحبه، و لا يتصور فى إخبار الناس بذلك فائدة يعتد بها إلا إذا أريد بذلك نوع من النصره و المحبة يكون للأمرء بالنسبة إلى رعاياهم، أو أريد به جلب محبتهم بالنسبة إليه و جوب متابعتهم له حيث ينصرهم فى جميع المواطن، و يحبهم على الدين، و بهذا أيضا يتم المدعى. و أيضا نقول على تقدير أن يراد به المحب و الناصر أيضا يدل على إمامته عند ذوى العقول المستقيمة و الفطرة القويمة بقرائن الحال، فإننا لو فرضنا أن أحدا من الملوك جمع عند قرب وفاته جميع عسكره، و أخذ بيد رجل هو أقرب أقاربه و أخص الخلق به، و قال: من كنت

محبة و ناصره فهذا محبة و ناصره، ثم دعا لمن نصره و والاه، و لعن من خذله و لم يقل هذا لغيره، و لم يعين لخلافته رجلا سواه، فهل يفهم أحد من رعيته و من حضر ذلك المجلس إلا أنه يريد بذلك استخلافه و تطميع الناس في نصره و محبته، و حث الناس على إطاعته و قبول أمره و نصرته على عدوه. و بوجه آخر نقول: ظاهر قوله: من كنت ناصره فعلى ناصره، هو أنه يتمشى منه النصره لكل أحد، كما كان يتأتى من النبي صلى الله عليه و آله و لا يكون ذلك إلا بالرئاسة العامة، إذ لا يخفى على منصف أنه لا يحسن من أمير قوى الأركان كثير الأعوان أن يقول في شأن بعض آحاد الرعايا: من كنت ناصره فهذا ناصره، فأما إذا استخلفه و أمره على الناس فهذا في غاية الحسن، لأنه جعله بحيث يمكن أن يكون ناصر من نصره. أنه قد ورد في كثير من روايات الخاصة و العامة أنه صلى الله عليه و آله و سلم قال أولا: أ لست أولى بكم من أنفسكم؟ أو قال: أ لستم تعلمون إنى أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟ قالوا بلى، قال: أ لستم تعلمون إنى أولى بكل مؤمن من نفسه؟ قالوا: بلى، فقال: اللهم من كنت مولاه فعلى مولاه، فما مهده صلى الله عليه و آله و سلم أو لا و فرع عليه هذا الكلام قرينة واضحة على أن المراد بالمولى ما ذكره أولا من الأولوية التي أثبتها لنفسه، و لا ينكر هذا إلا جاهل بأساليب الكلام، أو متجاهل للعصبية عما تتنازع إليه الأفهام. قال في الشافى: فأما الدلالة على أن المراد بلفظة مولى في خبر الغدير الأولى، فهو أن من عادة أهل اللسان في خطابهم إذا أوردوا جملة مصرحة و عطفوا عليها بكلام محتمل لما تقدم التصريح به و لغيره، لم يجز أن يريدوا بالمحتمل إلا المعنى الأول، يبين صحة ما ذكرناه أن أحدهم إذا قال مقبلا على جماعة مفهما لهم، و له عدة عبيد: أ لستم عارفين بعبدى، فلان، ثم قال عاطفا على كلامه: فاشهدوا إن عبدى حر لوجه الله، لم يجز أن يريد بقوله: عبدى بعد أن قدم ما قدمه إلا العبد الذى سماه فى أول كلامه دون غيره من سائر عبيده، و متى أراد سواه كان عندهم لغوا خارجا عن طريق البيان انتهى. و أقول: فإذا ثبت أن المراد بالمولى هنا الأولى الذى تقدم ذكره و الأولى فى الكلام المتقدم غير مقيد بشىء و حال من الأحوال، فلو لم يكن المراد به العموم لزم الألباس فى الكلام، و من قواعدهم المقررة أن حذف المتعلق من غير قرينة دالة على خصوص أمر من الأمور يدل على العموم، لا سيما و قد انضم إليه قوله صلى الله عليه و آله: من أنفسكم؟ فإن للمرء أن يتصرف فى نفسه ما يشاء، و يتولى من أمره ما يريد، فإذا حكم بأنه

أولى بهم من أنفسهم يدل على أن له أن يأمرهم بما يشاء، ويدبر فيهم ما يشاء فى أمر الدين و الدنيا، وأنه لا اختيار لهم معه، و هل هذا إلا معنى الإمامة و الرئاسة العامة. و أيضا لا يخفى على عاقل أن ما قرره صلى الله عليه و آله و سلم عليه إنما أشار به إلى ما أثبت الله له فى كتابه العزيز، حيث قال:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

و قد أجمع المفسرون على أن المراد به ما ذكرناه. قال الزمخشري فى الكشاف: النبى أولى بالمؤمنين فى كل شىء من أمور الدين و الدنيا من أنفسهم، و لهذا أطلق و لم يقيد فىجب عليهم أن يكون أحب إليهم من أنفسهم، و حكمه أنفذ إليهم من حكمها، و حقه أثر عليهم من حقوقها، و شفقتهم عليه أقدم من شفقتهم عليها، و أن يبذلوها دونه و يجعلوها فداء إذا أعضل خطب و وقاية إذا ألحقت حرب، و أن لا يتبعوا ما تدعوهم إليه نفوسهم، و لا ما تصرفهم عنه و يتبعوا كل ما دعاهم إليه رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و صرفهم عنه، إلى آخر كلامه. و نحوه قال البيضاوى و غيره من المفسرين. و قال السيد رضى الله عنه فأما الدليل على أن لفظة أولى يفيد معنى الإمامة، فهو أنا نجد أهل اللغة لا يصفون هذا اللفظ إلا فىمن كان يملك ما وصف بأنه أولى به، و ينفذ فيه أمره و نهيه، أ لا تراهم يقولون: السلطان أولى بإقامة الحدود من الرعية و ولد الميت أولى بميراثه من كثير من أقاربه، و مرادهم فى جميع ذلك ما ذكرناه، و لا خلاف بين المفسرين فى أن قوله تعالى

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

المراد به بتدبيرهم و القيام بأمرهم، حيث وجبت طاعته عليهم، و نحن نعلم أنه لا يكون أولى بتدبير الخلق و أمرهم و نهيمهم من كل أحد إلا من كان إماما لهم مفترض الطاعة عليهم. فإن قال: سلمنا أن المراد بالمولى فى الخبر ما تقدم من معنى الأولى من أين لكم أنه أراد كونه أولى بهم فى تدبيرهم و أمرهم و نهيمهم دون أن يكون أراد به أولى بأن يوالوه و يحبوه و يعظموه و يفضلوه؟ قيل له: سؤالك يبطل من وجهين: أحدهما أن الظاهر من قول القائل فلان أولى بفلان، أنه أولى بتدبيره و أحق بأمره

و نهيه، فإذا انضاف إلى ذلك القول أولى به من نفسه زالت الشبهة في أن المراد ما ذكرناه، ألا تراهم يستعملون هذه اللفظة مطلقة في كل موضع حصل فيه محقق للتدبير و الاختصاص بالأمر و النهي كاستعمالهم لها في السلطان و رعيته و الوالد و ولده و السيد و عبده، و إن جاز أن يستعملوها مقيدة في غير هذا الموضع، إذا قالوا فلان أولى بمحبة فلان أو بنصرته أو بكذا و كذا منه، إلا أن مع الإطلاق لا يعقل عنهم إلا المعنى الأول. و الوجه الآخر أنه إذا ثبت أن النبي صلى الله عليه و آله و سلم أراد بما قدمه من كونه أولى بالخلق من نفوسهم أنه أولى بتدبيرهم و تصريفهم من حيث وجبت طاعته عليهم بلا خلاف و جب أن يكون ما أوجبه لأمر المؤمنين عليه السلام في الكلام الثاني جاريا ذلك المجرى يشهد بصحة ما قلناه أن القائل من أهل اللسان إذا قال فلان و فلان، و ذكر جماعة شركاء في المتاع الذي من صفته كذا و كذا، ثم قال عاطفا على كلامه من كنت شريكه فعبد الله شريكه، اقتضى ظاهر لفظه أن عبد الله شريكه في المتاع الذي قدم ذكره، و أخبر أن الجماعة شركاؤه فيه، و متى أراد أن عبد الله شريكه في غير الأمر الأول كان سفها غاشا ملغزا. فإن قيل: إذا سلم لكم أنه عليه السلام أولى بهم بمعنى التدبير و وجوب الطاعة من أين لكم عموم و جوب الطاعة في جميع الأمور التي تقوم بها الأمة، و لعله أراد به أولى بأن يطيعوه في بعض الأشياء دون بعض؟ قيل له: الوجه الثاني الذي ذكرناه في جواب سؤالك المتقدم يسقط هذا السؤال. و مما يبطله أيضا أنه إذا ثبت أنه عليه السلام مفترض الطاعة على جميع الخلق في بعض الأمور دون بعض و جبت إمامته، و عموم فرض طاعته، و امتثال تدبيره، فلا يكون إلا الإمام لأن الأمة مجمعة على أن من هذه صفته هو الإمام، و لأن كل من أوجب لأمر المؤمنين عليه السلام من خبر الغدير فرض الطاعة على الخلق أوجبها عامة في الأمور كلها على الوجه الذي يجب للأئمة عليهم السلام و لم يخص شيئا دون شيء. و بمثل هذا الوجه نجيب من قال: كيف علمتهم عموم القول لجميع الخلق؟ مضافا إلى عموم إيجاب الطاعة لسائر الأمور، و لستم ممن يثبت للعموم صيغة في اللغة فتغلقون بلفظة من و عمومها، و ما الذي يمنع على أصولكم من أن يكون أوجب طاعته على واحد من الناس أو جماعة من الأمة قليلة العدد، لأنه لا خلاف في عموم طاعة النبي صلى الله عليه و آله و عموم قوله من بعده: فمن كنت مولا، و إلا لم يكن للعموم صورة، و قد بينا أن الذي أوجبه ثانيا يجب مطابقتها لما قدمه في وجهه و عمومه

فى الأمور، و كذا يجب عمومه فى المخاطبين بتلك الطريقة، لأن كل من أوجب من الخبر فرض الطاعة و ما يرجع إلى معنى الإمامة ذهب إلى عمومه لجميع المكلفين، كما ذهب إلى عمومه فى جميع الأفعال، انتهى. و أما ما زعم بعضهم من أن قوله صلى الله عليه و آله: اللهم وال من والاه، قرينة على أن المراد بالمولى الموالى و الناصر، فلا يخفى و ههنا إذ لم يكن استدلالنا بمحض تقدم ذكر الأولى حتى يعارضونا بذلك، بل إنما استدللنا بسياق الكلام و تمهيد المقدمة و التفريع عليهما، و ما يحكم به عرف أرباب اللسان فى ذلك و أما الدعاء بموالاته من والاه فليس بتلك المثابة، و إنما يتم هذا لو ادعى أحد أن اللفظ بعد ما أطلق على أحد معانيه لا يناسب أن يطلق ما يناسبه و يدانيه فى الاشتقاق على معنى آخر، و كيف يدعى ذلك عاقل، مع أن ذلك مما يعد من المحسنات البديعة. بل نقول تعقيبه بهذا يؤيد ما ذكرناه و يقوى ما استثناه بوجوه: الأول: أنه لما أثبت صلى الله عليه و آله و سلم له الرئاسة العامة و الإمامة الكبرى، و هى مما يحتاج إلى الجنود و الأعوان، و إثبات مثل ذلك لواحد من بين جماعة مما يقتضى إلى هيجان الحسد المورث لترك النصرة و الخذلان، لا سيما أنه صلى الله عليه و آله و سلم كان عالما بما فى صدور المنافقين الحاضرين من عداوته، و ما انطوى عليه جنوبهم من السعى فى غضب خلافته أكد ذلك بالدعاء لأعوانه، و اللعن على من قصر فى شأنه، و لو كان الغرض محض كونه صلى الله عليه و آله و سلم ناصرا لهم، أو ثبوت الموالاته بينه و بينهم كسائر المؤمنين لم يكن يحتاج إلى مثل تلك المبالغات و الدعاء له بما يدعى للأمرء و أصحاب الولايات. الثانى: أنه يدل على عصمته اللازمة لإمامته لأنه لو كان يصدر منه المعصية، لكان يجب على من يعلم ذلك منه منعه و زجره و ترك موالاته، و إبداء معاداته لذلك فدعاء الرسول صلى الله عليه و آله لكل من يواليه و ينصره و لعنه على كل من يعاديه و يخذله، يستلزم عدم كونه أبدا على حال يستحق عليها ترك الموالاته و النصرة. الثالث: أنه إذا كان المراد بالمولى الأولى كما نقوله كان المقصود منه طلب موالاته و متابعتة و نصرته من القوم، و إن كان المراد الناصر و المحب كان المقصود بيان كونه صلوات الله عليه ناصرا و محبا لهم، فالدعاء لمن يواليه و ينصره، و اللعن على من يتركهما فى الأول أهم و به أنسب من الثانى، إلا أن يؤول الثانى بما يرجع إلى الأول فى المال كما أوأنا إليه سابقا. أن الأخبار المروية من طرق الخاصة و العامة الدالة على أن قوله تعالى

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

نزلت في يوم الغدير تدل على أن المراد بالمولى ما يرجع إلى الإمامة الكبرى، إذ ما يكون سببا لكمال الدين وتمام النعمة على المسلمين، لا يكون إلا ما يكون من أصول الدين بل من أعظمها وهي الإمامة التي بها يتم نظام الدنيا والدين، وبالاعتقاد بها تقبل أعمال المسلمين، وقال الشيخ جلال الدين السيوطي وهو من أكابر متأخري المخالفين في كتاب الإلتقان: أخرج أبو عبيدة عن محمد بن كعب قال: نزلت سورة المائدة في حجة الوداع فيما بين مكة والمدينة، ومنها

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

وفي الصحيح عن عمر أنها نزلت عشية عرفة يوم الجمعة عام حجة الوداع، لكن أخرج ابن مردويه عن أبي سعيد الخدري أنها نزلت يوم غدیر خم، وأخرج مثله من حديث أبي هريرة، انتهى. وروى السيوطي أيضا في الدر المنثور بأسانيد أن اليهود قالوا: لو علينا نزلت هذه الآية لاتخذنا يومها عيداً. وروى الشيخ الطبرسي (ره) في مجمع البيان عن مهدي بن نزار الحسيني عن عبد الله الحسكاني عن أبي عبد الله الشيرازي عن أبي بكر الجرجاني عن أبي أحمد الأنصاري البصري عن أحمد بن عمار بن خالد عن يحيى بن عبد الحميد الحماني عن قيس بن الربيع عن أبي هارون العبدى عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لما نزلت هذه الآية قال: الله أكبر على إكمال الدين وإتمام النعمة ورضا الرب برسالتى، وولاية على بن أبى طالب من بعدى، وقال: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه، وانصر من نصره، وأخذل من خذله. قال: وقال الربيع بن أنس نزل في المسير في حجة الوداع، انتهى. وقد مر سائر الأخبار في ذلك. أن الأخبار المتقدمة الدالة على نزول قوله تعالى:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ

مما يعين بالمولى الأولى والخليفة والإمام، لأن التهديد بأنه إن لم يبلغه فكأنه لم يبلغ شيئا من رسالاته وضممان العصمة له يجب أن يكون في إبلاغ حكم يكون بإبلاغه إصلاح الدين والدنيا لكافة

الأنام، و به يتبين للناس الحلال و الحرام إلى يوم القيامة يكون قبوله صعبا على الأقسام، و ليس مما ذكروه من الاحتمالات فى لفظ المولى ما يظن فيه أمثال ذلك إلا خلافة عليه السلام و إمامته، إذ بها يبقى ما بلغه صلى الله عليه و آله و سلم من أحكام الدين، و بها ينتظم أمور المسلمين، و لضغائن الناس لأمر المؤمنين عليه السلام كان مظنة إثارة الفتن من المنافقين، فلذا ضمن الله له العصمة من شرهم. قال الرازى فى تفسيره الكبير فى بيان محتملات نزول تلك الآية: العاشر نزلت هذه الآية فى فضل على عليه السلام، و لما نزلت هذه الآية أخذ بيده و قال: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه، فلقية عمر فقال: هنيئا لك يا بن أبى طالب أصبحت مولاي و مولى كل مؤمن و مؤمنة، و هو قول ابن عباس و البراء بن عازب و محمد بن على. و قال الطبرسى (ره): روى العياشى فى تفسيره بإسناده عن ابن أبى عمير عن ابن أذينة عن الكلبي عن أبى صالح عن ابن عباس و جابر بن عبد الله قالوا: أمر الله محمدا صلى الله عليه و آله و سلم أن ينصب عليا عليه السلام للناس فيخبرهم بولايته، فتخوف رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أن يقولوا حابى ابن عمه و أن يطعنوا فى ذلك عليه فأوحى الله إليه الآية فقام عليه السلام بولايته يوم غدیر خم، و هذا الخبر بعينه حدثناه السيد أبو الحمد عن الحاكم أبى القاسم الحسكاني بإسناده عن ابن أبى عمير فى كتاب شواهد التنزيل لقواعد التاويل، و فيه أيضا بالإسناد المرفوع إلى حيان بن على العنزى عن أبى صالح عن ابن عباس قال: نزلت هذه الآية فى على فأخذ رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم بيده عليه السلام فقال: من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه. و قد أورد هذا الخبر أبو إسحاق أحمد بن إبراهيم الثعلبى فى تفسيره بإسناده مرفوعا إلى ابن عباس قال: نزلت هذه الآية فى على، أمر النبى أن يبلغ فأخذ رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم بيد على فقال: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه. و قد اشتهرت الروايات عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليهما السلام أن الله أوحى إلى نبىه صلى الله عليه و آله و سلم أن يستخلف عليا فكان يخاف أن يشق ذلك على جماعة من أصحابه فأنزل الله سبحانه هذه الآية تشجيعا له على القيام لما أمره بأدائه. و المعنى إن تركت تبليغ ما أنزل إليك أو كتمته كنت كأنك لم تبلغ شيئا من رسالات ربك فى استحقاق العقوبة. هو أن الأخبار الخاصة و العامة المشتملة على صريح النص فى تلك الواقعة إن

لم تدع تواترها معنى - مع أنها كذلك - فهي تصلح لكونها قرينة لكون المراد بالمولى ما يفيد الإمامة الكبرى والخلافة العظمى، لا سيما مع انضمام ما جرت به عادة الأنبياء و السلاطين و الأمراء من استخلافهم عند قرب وفاتهم، و هل يريب عاقل فى أن نزول النبى صلى الله عليه و آله و سلم فى زمان و مكان لم يكن نزول المسافر متعارفا فيهما، حيث كان الهواء على ما روى فى غاية الحرارة، حتى كان الرجل يستظل بدابته، و يضع الرداء تحت قدميه من شدة الرمضاء و المكان مملوء من الأشواك، ثم صعوده صلى الله عليه و آله و سلم على الأقتاب و الدعاء لأمير المؤمنين صلوات الله عليه على وجه يناسب شأن الملوك و الخلفاء و ولاية العهد، لم يكن إلا لنزول الوحي الإيجابى الفورى فى ذلك الوقت، لاستدراك أمر عظيم الشأن جليل القدر و هو استخلافه و الأمر بوجود طاعته. نقول يكفى فى القرينة على إرادة الإمامة من المولى فهم من حضر ذلك المكان و سمع هذا الكلام، هذا المعنى كحسان حيث نظمه فى إشعاره المتواترة و غيره من شعراء الصحابة و التابعين و غيرهم، و كالحارث بن النعمان الفهرى كما روينا فى الكتاب الكبير عن الثعلبى و غيره، أنه هكذا فهم الخطاب حيث سمعه و غيرهم من الصحابة و التابعين على ما أوردناه فى الكتاب المذكور فى ضمن الأخبار، و لنعم ما قال الغزالي فى كتاب سر العالمين فى مقالته الرابعة التى وضعها لتحقيق أمر الخلافة، بعد عدة من الأبحاث، و ذكر الاستخلاف: لكن أسفرت الحجة وجهها و أجمع الجماهير على متن الحديث من خطبته صلوات الله عليه و آله فى يوم غدیر خم باتفاق الجميع، و هو يقول: من كنت مولاه فعلى مولاه، فقال عمر: بخ بخ يا أبا الحسن لقد أصبحت مولاي و مولى كل مؤمن و مؤمنة، فهذا تسليم و رضا و تحكيم، ثم بعد هذا غلب الهواء بحب الرئاسة و حمل عمود الخلافة و عقود النبوءة و خفقان الهواء فى قعقة الرايات اشتباك ازدحام الخيول و فتح الأمصار سقاهم كأس الهواء فعادوا إلى الخلاف الأول، فنبذوا الحق وراء ظهورهم و اشتروا به ثمنا قليلا فبئس ما يشترون، انتهى. أقول: لا يخفى على من شم رائحة الإنصاف أن تلك الوجوه التى نقلناها عن القوم تتميمات ألحقناها بها، و نكأت تفردنا بإيرادها لو كان كل منها مما يمكن لمباهات و معاند أن يناقش فيها فبعد اجتماعها و تعاضد بعضها ببعض لا يبقى لأحد مجال الريب فيها، و العجب من هؤلاء المخالفين مع ادعائهم غلبة الفضل و الكمال، كيف طواعتهم أنفسهم أن يبدووا فى مقابلة تلك

الدلائل و البراهين احتمالا يحكم كل عقل باستحالتها، و لو كانت مجرد التمسك بذيل الجهالات، و الالتجاء بمحض الاحتمالات مما يكفى لدفع الاستدلالات، لم يبق شىء من الدلائل إلا و لمباهات فيه مجال، و لا شىء من البراهين إلا و لجاهل فيه مقال، فكيف يثبتون الصانع و يقيمون البراهين فيه على الملحدين؟ و كيف يتكلمون فى إثبات النبوات و غيره من مقاصد الدين؟ أعاذنا الله و إياهم من العصبية و العناد، و وقفنا جميعا لما يهدى إلى الرشاد. قوله صلى الله عليه و آله: أوصيكم بكتاب الله و أهل بيتى، أقول: الأخبار الواردة بهذا المضمون كثيرة أوردناها فى كتابنا الكبير، و أشهرها ما رواه أحمد بن حنبل فى مسنده بإسناده إلى أبى سعيد الخدرى، قال: قال رسول الله صلى الله عليه و آله: إني قد تركت فيكم الثقلين ما إن تمسكتم به لن تضلوا بعدى و أحدهما أكبر من الآخر: كتاب الله حبل ممدود من السماء إلى الأرض، و عترتى أهل بيتى، ألا و إنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض. و بإسناده إلى زيد بن ثابت قال: قال رسول الله صلى الله عليه و آله: إني تارك فيكم الثقلين خليفتين، كتاب الله حبل ممدود من السماء إلى الأرض، و عترتى أهل بيتى و إنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض. و روى مسلم فى صحيحه عن زيد بن أرقم قال: قام رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فىنا خطيبا بما يدعى خميا بين مكة و المدينة، فحمد الله و أثنى عليه و وعظ و ذكر ثم قال: أما بعد أيها الناس إنما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربى فأجيب. و إني تارك فيكم ثقلين أو لهما كتاب الله فيه النور فخذوا بكتاب الله و استمسكوا به، فحث على كتاب الله تعالى و رغب فيه ثم قال: و أهل بيتى أذكركم الله فى أهل بيتى ثلاثا. و روى ابن الأثير فى جامع الأصول نقلا عن صحيح الترمذى عن جابر بن عبد الله قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فى حجة الوداع يوم عرفة و هو على ناقته القصواء يخطب فسمعتة يقول: إني تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلوا: كتاب الله و عترتى أهل بيتى. و عن زيد بن أرقم قال: قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: إني تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلوا بعدى، أحدهما أعظم من الآخر، و هو كتاب الله حبل ممدود من الأرض إلى السماء، و عترتى أهل بيتى لن يفترقا حتى يردا على الحوض، فانظروا كيف تخلفونى فيهما. و هذا الخبر من المتواترات لم ينكره أحد من المخالفين عند الاحتجاج عليهم، كقاضى القضاة و غيرهم من المتعصبين، بل تكلموا فى الدلالة على الإمامة و ذكر ألفاظه

اللغويون، قال ابن الأثير فى النهاية: فى الحديث: إنى تارك فىكم الثقلين كتاب الله وعترتى، سماهما ثقلين لأن الأخذ بهما ثقيل، و يقال لكل خطير نفيس ثقل، فسماهما ثقلين إعظاما لقدرهما، و تفخيما لشأنهما. و قال الطيبى فى شرح المشكاة: سميا ثقلين إذ يستصلح الدين بهما، و يعمر كما عمرت الدنيا بالثقلين، أو لأن الأخذ بهما عزيزة، انتهى. و أما الاستدلال بها على إمامة الأئمة عليهم السلام، فقال الشيخ المفيد قدس الله روحه لا يكون شىء أبلى من قول القائل: قد تركت فىكم فلانا، كما يقول الأمير إذا خرج من بلده و استخلف من يقوم مقامه لأهل البلد: قد تركت فىكم فلانا يرعاكم و يقوم فىكم مقامى، و كما يقول من أراد الخروج عن أهله و أراد أن يوكل عليهم وكيلا يقوم بأمرهم: قد تركت فىكم فلانا فاسمعوا له و أطيعوا، فإذا كان ذلك كذلك فهو النص الجلى الذى لا يحتمل غيره، إذ خلف فى جميع الخلق أهل بيته و أمرهم بطاعتهم و الانقياد لهم بما أخبر به عنهم من العصمة، و أنهم لا يفارقون الكتاب و لا يتعدون الحكم بالصواب. و نقل السيد - رضى الله عنه - فى الشافى عن صاحب المغنى أنه اعترض على الاستدلال بهذا الحديث و حديث السفينة و أمثالهما على الإمامة بأن هذا إنما يدل على أن إجماع العترة لا يكون إلا حقا، لأنه لا يخلو من أن يريد صلى الله عليه و آله و سلم بذلك جملتهم أو كل واحد منهم، و قد علمنا أنه لا يجوز أن يريد بذلك إلا جملتهم، لأن الكلام يقتضى الجمع، و لأن الخلاف قد يقع بينهم على ما علمناه من حالهم، و لا يجوز أن يكون فى شىء و ضده، و قد ثبت اختلافهم فيما هذا حاله، و لا يجوز أن يقال إنهم مع الاختلاف لا يفارقون الكتاب، و ذلك يبين أن المراد به أن ما أجمعوا عليه يكون حقا حتى يصح قوله: لن يفترقا حتى يردا على الحوض، و ذلك يمنع من أن المراد بالخبر الإمامة، لأن الإمامة لا تصح فى جميعهم و إنما يختص بها الواحد منهم، ثم قال: و ليس لهم أن يقولوا إذا دل على ثبوت العصمة فىهم و لم يصح إلا فى أمير المؤمنين عليه السلام ثم فى واحد واحد من الأئمة فيجب أن يكون هو المراد، و ذلك أن لقائل أن يقول: أن المراد عصمتهم فيما اتفقوا عليه و ذلك يكون أليق بالظاهر، و بعد فالواجب حمل الكلام على ما يصح أن يوافق العترة فيه الكتاب، و قد علمنا أن كتاب الله دلالة على الأمور، فيجب أن يحمل قوله صلى الله عليه و آله و سلم فى العترة على ما يقتضى كونه دلالة و ذلك لا يصح إلا بأن يقال أن إجماعها حق و دليل. ثم أجاب السيد - رضى الله عنه - : بأن إجماع

أهل البيت عليهم السلام حجة يدل على إمامة أمير المؤمنين عليه السلام بعد النبي صلى الله عليه وآله وسلم بغير فصل، وعلى غير ذلك مما أجمع أهل البيت عليه، ويمكن أيضا أن يجعلوه حجة ودليلا، على أنه لا بد في كل عصر في جملة هذا البيت من حجة معصوم مأمون يقطع على صحة قوله. ثم قال: فإن قيل: ما المراد بالعترة، فإن الحكم متعلق بهذا الاسم؟ قلنا: عترة الرجل في اللغة هم نسله كولدته وولد ولده، وفي أهل اللغة من وسع ذلك فقال: إن عترة الرجل هم أدنى قومه إليه في النسب، فعلى القول الأول يتناول ظاهر هذا الخبر وحقيقته الحسن والحسين عليهما السلام وأولادهما، وعلى القول الثاني يتناول من ذكرناه ومن جرى مجراهم في الاختصاص بالقرب من النسب، على أن الرسول صلى الله عليه وآله وسلم قد قيد القول بما أزال به الشبهة وأوضح القول بقوله عترتي أهل بيتي، فوجه الحكم إلى من استحق هذين الاسمين، ونحن نعلم أن من يوصف من عترة الرجل بأنهم أهل بيته هو ما قدمنا ذكره من أولاده وأولاد أولاده، ومن جرى مجراهم في النسب القريب. على أن الرسول صلى الله عليه وآله وسلم قد بين من يتناوله الوصف بأنه من أهل البيت، فظاهر الخبر بأنه صلى الله عليه وآله وسلم جمع أمير المؤمنين وفاطمة والحسن والحسين عليهم السلام في بيته وجللهم بكسائه، ثم قال: اللهم هؤلاء أهل بيتي فأذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا، فنزلت الآية، فقالت أم سلمة: يا رسول الله أأنت من أهل بيتك؟ فقال صلى الله عليه وآله وسلم: لا ولكنك على خير. فخص هذا الاسم بهؤلاء دون غيرهم، فيجب أن يكون الحكم متوجها إليهم وإلى من ألحق بهم بالدليل، وقد أجمع كل من أثبت فيهم هذا الحكم أعنى وجوب التمسك والاقتران على أن أولادهم في ذلك يجرون مجراهم، فقد ثبت توجه الحكم إلى الجميع. فإن قيل: على بعض ما أوردتموه يجب أن يكون أمير المؤمنين عليه السلام ليس من العترة؟ قلنا: من ذهب إلى ذلك من الشيعة يقول: أن أمير المؤمنين عليه السلام وإن لم يتناوله الاسم على الحقيقة كما لا يتناوله اسم الولد فهو عليه السلام أبو العترة وسيدها وخيرها والحكم في المستحق بالاسم ثابت له بدليل غير تناول الاسم المذكور في الخبر، ثم قال رحمه الله بعد إيراد اعتراضات: فأما ما يمكن أن يستدل بهذا الخبر عليه من ثبوت حجة مأمون في جملة أهل البيت في كل عصر، فهو أننا نعلم أن الرسول صلى الله عليه وآله وسلم إنما خاطبنا بهذا القول على جهة إزاحة العلة لنا،

و الاحتجاج فى الدين علينا و الإرشاد إلى ما يكون فيه نجاتنا من الشكوك و الريب، و الذى يوضح ذلك أن فى رواية زيد بن ثابت هذا الخبر: و هما الخليفتان من بعدى، و إنما أراد أن المرجع إليهما بعدى فيما كان يرجع إلى فيه فى حياتى، فلا يخلو من أن يريد أن إجماعهم حجة فقط دون أن يدل القول على أن فيهم فى كل حال من يرجع إلى قوله، و يقطع على عصمته، أو يريد ما ذكرناه فلو أراد الأول لم يكن مكملًا للحجة علينا و لا مزيحًا لعلتنا و لا مستخلفًا من يقوم مقامه فينا، لأن العترة أولاً قد يجوز أن يجمع على القول الواحد و يجوز أن لا يجمع بل يختلف، فما هو الحجة من إجماعها ليس بواجب ثم ما اجتمعت عليه هو جزء من ألف جزء من الشريعة فكيف يحتج علينا فى الشريعة بمن لا نصيب عنده من حاجتنا إلا القليل من الكثير، و هذا يدل على أنه لا بد فى كل عصر من حجة فى جملة أهل البيت مأمون مقطوع على قوله، و هذا دليل على وجود الحجة على سبيل الجملة و بالأدلة الخاصة يعلم من الذى هو حجة منهم على سبيل التفصيل، على أن المعترض قد حكم بمثل هذه القضية فى قوله: إن الواجب حمل الكلام على ما يصح أن يوافق فيه العترة للكتاب، و أن الكتاب إذا كان دلالة على الأمور و جب فى العترة مثل ذلك، و هذا صحيح ليجمع بينهما فى اللفظ و الإرشاد إلى التمسك بهما ليقع الأمان من الضلال، و الحكم بأنهما لا يفترقان إلى القيامة، و إذا و جب فى الكتاب أن يكون دليلًا و حجة و جب مثل ذلك فى قولهم أعنى العترة، و إذا كانت دلالة الكتاب مستمرة غير منقطعة و موجودة فى كل حال و ممكنة إصابتها فى كل زمان، و جب مثل ذلك فى قول العترة المقرون بها، و المحكوم له بمثل حكمها، و هذا لا يتم إلا بأن يكون فيها فى كل حال من قوله حجة، لأن إجماعها على الأمور ليس بواجب على ما بينا، و الرجوع إليهما من الاختلاف و فقد المعصوم لا يصح فلا بد مما ذكرناه، انتهى. أقول: عدم افتراقهما بحسب ظاهر اللفظ يحتمل وجوها: أحدها: أن يكون الغرض استمرارها إلى آخر الدهر بحيث لا يكون زمان فيه الكتاب، و ليس فيه العترة و بالعكس. و ثانيها: استمرارها من حيث الإرشاد و الهداية و الدلالة على ما يوجب العصمة عن الضلال لا مطلقًا كما أوماً إليه السيد قدس سره. و ثالثها: كونهما متفقين غير مختلفين بأن لا يحكموا بما يخالف الكتاب و لا يحكم الكتاب بما يخالف قولهم و كونهم عالمين بجميع ما فى الكتاب غير مخالفين له فى شىء، و هذا يتضمن العصمة. و رابعها: كون جميع الكتاب عندهم

على ترتيب النزول لفظا و معنى، و كونهم عالمين بجميع علم القرآن ظهرا و بطنا، بل هم القرآن حقيقة لانتقاش نفوسهم المقدسة بلفظ القرآن و معانيه و إسراره و اتصافهم بصفات القرآن و أخلاقه، و هذا سر ما روى: أن النبي صلى الله عليه و آله و سلم كان خلقه القرآن، و ما قاله أمير المؤمنين عليه السلام: أنا كلام الله الناطق، و به يمكن الجمع بين ما ورد من كون القرآن أفضل منهم و كونهم أفضل من القرآن، بأن يكون المعنى حينئذ أن جهة كونهم قرآنا و كونهم عالمين بجميع علومه أرجح من سائر جهاتهم، و قد حققنا ذلك مفصلا فى كتاب عين الحياة. و خامسها: كون المراد عدم افتراقهما فى وجوب الإيمان بهما، و أنه لا ينفع الإيمان بأحدهما بدون الآخر، و لا تحصل معرفة أحدهما إلا بمعرفة الآخر. و سادسها: كون الكتاب شاهدا على حقيقتهم دالا على إمامتهم و كونهم مفسرين للكتاب، شاهدين على حقيقة مضامينه، و كونهم محتاجين إلى الكتاب، فكل منهما محتاج إلى الآخر، و الناس محتاجون إليهما معا، فلذا أنزل الله الكتاب مجملا، و جعل أهل البيت عليهم السلام مفسرين له، حاكمين به، إذ ليس الكتاب ناطقا ينطق بما فيه و يحكم بما يتضمنه، فلا بد من ناطق ينطق عن الكتاب و يحكم بما فيه، و يحمل الناس على العمل به و يفسره لهم، و على هذا المعنى دل أكثر الأخبار. و يدل على بعض المعانى المتقدمة ما رواه الصفار فى البصائر عن سعد الإسكاف، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول النبي صلى الله عليه و آله و سلم: إني تارك فيكم الثقيلين فتمسكوا بهما، فإنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض، قال: فقال أبو جعفر عليه السلام: لا يزال كتاب الله و الدليل منا يدل عليه حتى يردا على الحوض. قوله صلى الله عليه و آله و سلم: لادعاهما آل فلان و آل فلان، أى آل العباس و آل جعفر و أضرابهم من أقاربه صلى الله عليه و آله و سلم، أو آل تيم و آل عدى لشبهة كون بنتيهما فى بيته، أو لبنتيهما. قوله: و لكن الله عز و جل أنزل، إلخ. أقول: لا خلاف بين الأمة فى أن المراد بأهل البيت فى آية التطهير أهل بيت نبينا صلى الله عليه و آله و سلم، و إن اختلف فى تعيينهم فقال كثير م

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ وَ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْحَلَبِيِّ ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ الْحَرِّ وَ عِمْرَانَ بْنِ عَلِيٍّ الْحَلَبِيِّ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِثْلَ ذَلِكَ .

٢- الحديث

٢ / ٧٦٠ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ ، عَنْ ابْنِ مُسْكَانٍ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ رَوْحِ الْقَصِيرِ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ : «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَ أَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَ أَوْلُوا الْأَعْرَاحِمِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (٦) فِيْمَنْ نَزَلَتْ ؟
فَقَالَ (٧) : «نَزَلَتْ (٨) فِي الْأَمْرَةِ (٩) ، إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ جَرَتْ فِي وُلْدِ الْحُسَيْنِ مِنْ

ص : ١٠

١-١ . في «ج ، ض ، بر ، بس ، بف» : - «من» .

٢-٢ . في «ب ، ف ، بس ، بف» : «حسين» .

٣-٣ . في شرح المازندراني : «والرجس» . وقال الفيروزآبادي : «الرجس ، بالكسر : القدر - ويُحَرِّكُ وَتَفْتَحُ الرَّاءَ وَتَكْسِرُ الْجِيمَ - وَالْمَائِمَ ، وَكُلُّ مَا اسْتُقْدِرُ مِنَ الْعَمَلِ ، وَالْعَمَلُ الْمُؤَدَّى إِلَى الْعَذَابِ ، وَالشُّكِّ ، وَالْعِقَابِ ، وَالْغَضَبِ» . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٧٥٢ (رجس) .

٤-٤ . في «ف» : «ما نشك» .

٥-٥ . تفسير العياشي ، ج ١ ، ص ٢٤٩ ، ح ١٦٩ عن أبي بصير عن أبي جعفر عليه السلام ؛ وفيه ، ص ٢٥١ ، ح ١٧٠ ، عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ٢٦٩ ، ح ٧٤٥ .

۶-۶ . الأحزاب (۳۳) : ۶ .

۷-۷ . فی «ب» والعلل : «قال» .

۸-۸ . فی «ج» : - «نزلت» .

۹-۹ . فی «ج ، بر» : «الأمرة» . جمع «أمیر» . و«الإمرة» و«الإمارة» : الولاية . يقال : أمر فلان وأمر فلان ، أى صار أمیرا . والأمیر : ذو الأمر . وיעدى بالتضعیف ، فيقال : أمرته تأمیرا . راجع : الصحاح ، ج ۲ ، ص ۵۸۱ ؛ المصباح المنیر ، ص ۲۲ (أمر) .

بَعْدِهِ (۱) ، فَنَحْنُ أَوْلَىٰ بِالْأَمْرِ وَبِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ» .

قُلْتُ : فَوُلْدُ (۲) جَعَفَرٍ لَهُمْ (۳) فِيهَا نَصِيبٌ ؟ قَالَ (۴) : «لَا» (۵) . قُلْتُ : فَلَوْلِدِ الْعَبَّاسِ (۶) فِيهَا نَصِيبٌ ؟ فَقَالَ : «لَا» ، فَعَدَدْتُ (۷) عَلَيْهِ بُطُونَ (۸) بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ، كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ : «لَا» .

قَالَ (۹) : وَ نَسِيتُ وُلْدَ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَدَخَلْتُ بَعْدَ ذَلِكَ عَلَيْهِ (۱۰) ، فَقُلْتُ لَهُ : هَلْ لَوْلِدِ الْحَسَنِ فِيهَا نَصِيبٌ ؟ فَقَالَ : «لَا وَ اللَّهُ يَا عَبْدَ الرَّحِيمِ ، مَا لِمُحَمَّدِيَّ فِيهَا (۱۱) نَصِيبٌ غَيْرَنَا» . (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الرحيم بن روح قصير گوید: از امام باقر عليه السلام راجع بقول خدای عز و جل «پیغمبر بمؤمنان از خودشان سزاوارتر است و همسران او مادران مؤمنانند و خویشاوندان بعضی نسبت ببعضی در کتاب خدا سزاوارترند- ۶- سوره ۳۳-» پرسیدم در باره کی نازل شده است؟ فرمود در باره امر ولایت و امامت نازل شده است، این آیه پس از حسین عليه السلام در میان اولادش جاری شد، پس ما نسبت پیغمبر و امر امامت از مؤمنین و مهاجرین و انصار سزاوارتریم، گفتم اولاد جعفر از

امامت بهره ئی دارند؟ فرمود: نه، گفتم: برای اولاد عباس بهره ئی هست فرمود: نه، پس من تمام شعبه های فرزندان عبد المطلب را برای آن حضرت بر شمردم، نسبت بهمه میفرمود: نه، ولی اولاد حسن علیه السلام را در آن مجلس فراموش کردم، بعدا خدمتش رسیدم و عرض کردم: برای اولاد حسن از امامت بهره ئی هست؟ فرمود: نه: بخدا ای عبد الرحیم برای هیچ فردی که بمحمد منسوبست جز ما از آن بهره ئی ندارد (بحدیث ۷۴۵ رجوع شود).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۶

[ترجمه کمره ای]:

۲- عبد الرحیم بن روح القصیر از امام باقر (علیه السلام) (پرسید) که قول خدا عز و جل (۶ سوره احزاب): «پیغمبر به مردم از خودشان اولی است و زنهایش مادران آنانند و اولو الارحام اولی هستند بعضی بر بعضی در کتاب خدا» در باره چه کسی نازل شده؟ فرمود: در باره امر خلافت نازل شده و این آیه در اولاد حسین (علیهم السلام) بعد از او مجری گردیده و ما اولی به امر خلافت و به جانشینی رسول خدائیم از سایر مؤمنین و مهاجرین و انصار، گفتم: اولاد جعفر در امامت بهره ای دارند؟ فرمود: نه، گفتم: پس اولاد عباس در آن نصیبی دارند؟ فرمود: نه، من خاندان های عبد المطلب را بر آن حضرت بر شمردم، در باره همه میفرمود: نه، گوید: اولاد حسن را از یاد بردم و بعد از آن خدمتش رسیدم و به او گفتم: آیا برای اولاد حسن (علیه السلام) در امامت بهره ای هست؟ فرمود: نه، به خدا ای عبد الرحیم، برای هیچ فرد محمدی در امامت بهره ای نیست جز ماها.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۳۹۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- عبد الرحيم بن روح القصير از امام باقر عليه السلام از قول خدای عزّ و جل: «پيامبر به مردم از خودشان اولی است و زنهایش مادران آنانند و در کتاب خدا خویشان بعضی بر بعضی دیگر برترند» پرسیدم: درباره چه کسی نازل شده؟ فرمود: درباره امر خلافت نازل شده و این آیه در اولاد حسین علیه السلام بعد از او اجرا گردیده و ما اولی به امر خلافت و به جانشینی رسول خدائیم از سایر مؤمنین و مهاجرین و انصار، گفتم: اولاد جعفر در امامت بهره ای دارند؟ فرمود: نه، گفتم: پس اولاد عباس در آن نصیبی دارند؟ فرمود: نه، من خاندان های عبد المطلب را بر آن حضرت برشمردم، درباره همه می فرمود: نه، گوید: اولاد حسن را از یاد بردم و بعد از آن خدمتش رسیدم و به او گفتم: آیا برای اولاد حسن علیه السلام در امامت بهره ای هست؟ فرمود: نه، به خدا ای عبد الرحيم، برای هیچ فردی از خاندان محمد بهره ای در امامت نیست جز ما.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۷۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و قال فی المصباح المنیر: الإمرة و الإمارة بالكسر أمر الولاية و قد مضى القول فيه فی الباب السابق.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۲۴۹

۳- الحدیث

٧٦١ / ٣ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْحَسَنِ (١٣) بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عِيسَى :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا» قَالَ : «إِنَّمَا يَعْنِي (١٤) أَوْلَى بِكُمْ ، أَي أَحَقُّ بِكُمْ وَبِأُمُورِكُمْ وَ (١٥) أَنْفُسِكُمْ وَأَمْوَالِكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، وَالَّذِينَ آمَنُوا : يَعْنِي عَلِيًّا وَأَوْلَادَهُ الْأَعْتِمَةَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ .

ثُمَّ وَصَفَهُمُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - فَقَالَ : «الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ

ص: ١١

-
- ١-١ . فى «بر» : - «من بعده» .
 - ٢-٢ . فى حاشية «ب ، ج ، ف ، بى» : «فلولد» .
 - ٣-٣ . فى «ب ، ج ، ف ، بى» والوفى : - «لهم» .
 - ٤-٤ . فى «ج ، بى ، بر» والوفى : «فقال» .
 - ٥-٥ . فى «بى ، بر» : + «قال» .
 - ٦-٦ . فى «ب» : + «لهم» .
 - ٧-٧ . هكذا فى «ألف ، ب ، ض ، و ، ه ، بى ، بر ، بس ، بى» . وفى «ج» والمطبوع : «فعددت» .
 - ٨-٨ . «بطون» : جمع بطن ، وهو دون القبيلة . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٧٩ (بطن) .
 - ٩-٩ . فى «ف» والعلل : - «قال» .
 - ١٠-١٠ . فى «ف ، بى» والعلل : «عليه بعد ذلك» .
 - ١١-١١ . فى «ب» : - «فيها» .

۱۲-۱۲. علل الشرائع، ص ۲۰۶، ح ۴، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى الوافى، ج ۲، ص ۲۷۹، ح ۷۴۹.

۱۳-۱۳. فى الوسائل، ج ۹: «الحسين».

۱۴-۱۴. فى «بر» وحاشية «ج»: «بالولوى».

۱۵-۱۵. فى «ب، ض، بح، بس» والوسائل، ج ۹: «من» بدل «و».

۲۸۹ / ۱

رَاكِعُونَ» (۱) وَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ وَقَدْ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهُوَ رَاكِعٌ، وَ عَلَيْهِ حُلَّةٌ (۲) قِيمَتُهَا أَلْفُ دِينَارٍ، وَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَسَاةً (۳) إِيَّاهَا، وَ كَانَ النَّجَاشِيُّ (۴) أَهْدَاهَا لَهُ، فَجَاءَ سَائِلٌ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ وَ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، تَصَدَّقْ عَلَيَّ (۵) مَسْكِينٍ (۶)، فَطَرَحَ الْحُلَّةَ إِلَيْهِ، وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ (۷) إِلَيْهِ: أَنْ أَحْمِلَهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - فِيهِ (۸) هَذِهِ الْآيَةَ، وَ صَيَّرَ نِعْمَةً أَوْلَادِهِ بِنِعْمَتِهِ (۹)، فَكُلُّ (۱۰) مَنْ بَلَغَ مِنْ أَوْلَادِهِ مَبْلَغَ الْأَئِمَّةِ يَكُونُ بِهَذِهِ الصِّفَةِ (۱۱) مِثْلَهُ، فَيَتَصَدَّقُونَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ، وَ السَّائِلُ الَّذِي سَأَلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، وَ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ الْأَئِمَّةَ مِنْ أَوْلَادِهِ يَكُونُونَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ. (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق عليه السلام راجع بقول خدای عز و جل «همانا ولی شما خداست و رسولش و کسانى که ایمان آورده اند» فرمود: یعنی اولی بشما و سزاوارتر بشما و کارهای شما و جان و مال شما خداست و رسولش و کسانى که ایمان آورده اند، یعنی على و اولادش که ائمه عليهم السلام هستند تا روز قیامت، سپس خدای عز و جل ایشان را وصف کرد و فرمود: «کسانى که نماز میخوانند و در

حال رکوع زکاة میدهند». امیر المؤمنین مشغول نماز ظهر بود، بعد از آنکه دو رکعت را خوانده و در رکوع بود، در حالی که حله ایکه هزار دینار قیمت داشت، در برش بود و آن حله را نجاشی پیغمبر (صلی الله علیه و آله) هدیه کرده و او بامیر المؤمنین پوشانیده بود، مرد سائلی آمد و گفت: سلام بر تو ای ولی خدا و ای کسی که نسبت بمؤمنین از خودشان سزاوارتری! بفقییر صدقه ای ده، علی علیه السلام آن حله را بجانب او انداخت و با دست اشاره کرد که بردار، سپس خدای عز و جل آن آیه را در شأن او نازل فرمود. و تصدق اولادش را بتصدق او متصل ساخت [و نعمت بر اولادش را بوسیله نعمت بر او قرار داد] پس هر یک از اولاد او که بدرجه امامت رسد، مانند خود او همین صفت را دارد که در حال رکوع تصدق میدهد، و آن سائلی که از امیر المؤمنین تقاضا کرد از ملائکه بود، و آنها که از ائمه اولادش سؤال کنند، از ملائکه میباشند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۶

[ترجمه کمره ای]:

۳- احمد بن عیسی از امام صادق (علیه السلام) در قول خدا عز و جل: «همانا ولی و سرپرست شما خدا است و رسولش و آنان که گرویدند» فرمود: یعنی اولی به شما و احق به شما و به کارهای شما و خود شما و اموال شما خدا است و رسولش و کسانی که ایمان آوردند، یعنی علی و اولاد ائمه او تا روز قیامت، سپس خدا عز و جل آن ها را وصف نمود و فرمود: «آنچنان کسانی که پیا می دارند نماز را و می پردازند زکاة را و ایشان در رکوعند» امیر المؤمنین (علیه السلام) در نماز ظهر بود و دو رکعت خوانده بود و در رکوع بود و در برش حله ای بود به بهای هزار اشرفی که پیغمبر به او پوشانیده بود و نجاشی آن جامه را برای وی فرستاده بود، یک سائل آمد و گفت: السلام علیک یا ولی الله و اولی به مؤمنان از خودشان، بر گدائی تصدق فرما، علی (علیه السلام) آن حله را نزد او انداخت و به دست اشاره کرد تا آن را برگیرد و خدا هم این آیه را بر او نازل کرد و به وسیله انعام به او به فرزندانش هم

انعام داد و هر کدام از فرزندان او که به امامت رسند به واسطه این صفت بوده است که مانند او بدان متصف بوده اند که در حال رکوع صدقه داده اند، و آن سائلی که از امیر المؤمنین (علیه السلام) سؤال کرد از ملائکه بود و آن سائلی که از دیگر امامان سؤال کند از ملائکه می باشند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۳۹۷

[ترجمه آیت الهی] :

۳- احمد بن عیسی از امام صادق علیه السلام در قول خدای عز و جل: «همانا ولی و سرپرست شما خدا و رسولش می باشند و آنان که گرویدند» فرمود: یعنی اولی به شما و احق به شما و به کارهای شما و خود شما و اموال شما، خدا و رسولش می باشند و کسانی که ایمان آوردند، یعنی علی و اولاد ائمه او تا روز قیامت، سپس خدای عزّ و جل آن ها را وصف نمود و فرمود: «آنچنان کسانی که نماز را بپا می دارند و زکات را می دهند و پیوسته در رکوع اند (یعنی تسلیم خداوندند) امیر المؤمنین علیه السلام در نماز ظهر بود و دو رکعت خوانده بود و در رکوع بود و در برش حله ای بود به بهای هزار اشرفی که پیامبر به او پوشانیده بود و نجاشی آن جامه را برای وی فرستاده بود، یک سائل آمد و گفت: السلام علیک یا ولیّ الله و اولی به مؤمنان از خودشان، بر گدائی تصدق فرما، علی علیه السلام آن حله را نزد او انداخت و به دست اشاره کرد تا آن را بردارد و خدا هم این آیه را بر او نازل کرد و به وسیله انعام به او، به فرزندان او هم انعام داد و هرکدام از فرزندان او که به امامت رسند به واسطه این صفت بوده است که مانند او بدان متصف بوده اند که در حال رکوع صدقه داده اند، و آن سائلی که از امیر المؤمنین علیه السلام سؤال کرد از ملائکه بود و آن سائلی که از دیگر امامان سؤال کند از ملائکه می باشد.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۱ ، ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. وقد مر الكلام فى الآیة فى باب فرض طاعة الأئمة عليهم السلام، و فى أكثر روايات الخاصة و العامة أنه علیه السلام تصدق بخاتمه، و فى هذه الرواية الحلة و هو بالضم: إزار و رداء ذكره فى المغرب، و يمكن الجمع بينهما بوقوع الأمرين معا، إما فى حالة واحدة أو حالتين، و قال عياض : النجاشى لقب لملك الحبشة كما أن كسرى لملك الفرس، و هرقل و قيصر لملك الروم، و خاقان لملك الترك، و تبع لملك اليمن، و القيل لملك حمير، و النجاشى الذى كان فى زمن الرسول صلى الله عليه و آله و سلم اسمه أصحمة و قيل: صحمة و قيل: أصمحة، و هو الذى هاجر إليه جعفر و أصحابه، و يدل على أن مثل هذا فى الصلاة ليس بفعل كثير كما سيأتى تحقيقه فى كتاب الصلاة. و صير نعمة أولاده بنعمته أى جعل الله نعمة أولاد أمير المؤمنين صلوات الله عليه موصولة بنعمته، مقرونة بها مذكورة معها، فلذا أتى بصيغة الجمع فالباء فى بنعمته للإصاق، و يحتمل التعليل أيضا و الظرف مفعول ثان، و المراد بالنعمة التصديق فى الركوع، و الفاء فى قوله فكل للبيان أو للتفريع، و يدل على أنه يمكن أن يرى غير النبى و الإمام عليهما السلام الملائكة بحيث لا يعرفه لما ورد فى الأخبار الكثيرة أن الناس رأوا السائل حين سأله النبى صلى الله عليه و آله و سلم: من أعطاك الخاتم؟.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۲۵۰

٤- الحديث

٧٦٢ / ٤ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ ، عَنْ زُرَّارَةَ وَ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَّارٍ وَ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ وَ أَبِي الْجَارُودِ

ص: ١٢

١-١ . المائدة (٥) : ٥٥ .

٢-٢ . «الْحُلَّةُ» : إزار ورداء ، لا تسمى حُلَّةً حَتَّى تكون ثوبين . والجمع الحُلَل ، وهى بُرود اليمن .
الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٧٣ (حلل) .

٣-٣ . فى «ف» والوفى : «قد كساه» .

٤-٤ . النجاشى : كلمة تسمى به ملوك الحبش ، والياء مشددة ، وقيل : الصواب تخفيفها .
والنجاشى الذى فى زمن الرسول صلى الله عليه وآله اسمه أَصْحَمَةَ . وقيل : أَصْمَحَةَ . وقيل : صَحْمَةَ .
وقيل : صَمْحَةَ . والصواب هو الأول . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٢ ؛ لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٣٥١ (نجش) .

٥-٥ . فى «ج ، بس» : «على» .

٦-٦ . «المسكين» : من لا شىء عنده . وقيل : الذى لا شىء له يكفى عياله . وقيل : المسكين أسوأ حالاً من الفقير . وقيل : بل بالعكس . ولكل أدلة . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٢١٤ (سكن) .

٧-٧ . فى «ه» والوسائل ، ج ٥ : - «بيده» .

٨-٨ . فى «ف» : - «فيه» .

٩-٩ . يعنى أتى بصيغة الجمع بعد أن جعل نعمة أولاد أمير المؤمنين عليه السلام شبيهة بنعمته ، نظيرة لها ، منضمة إليها ؛ فالباء فى «بنعمته» للإلصاق ، ويحتمل التعليل أيضا ، راجع : الوافى ، ج

٢ ، ص ٢٧٨ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٥٠ .

١٠-١٠ . فى «بح» والوسائل ، ج ٩ : «وكل» .

١١-١١ . هكذا فى «ج ، ف ، بح» وحاشية «ه ، بر ، بف» . وفى سائر النسخ والمطبوع والوسائل ، ج ٩ : «النعمة» .

١٢-١٢ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٧٧ ، ح ٧٤٨ ؛ الوسائل ، ج ٥ ، ص ١٨ ، ح ٥٧٧٤ ؛ وج ٩ ، ص ٤٧٧ ، ح ١٢٥٣٤ .

جَمِيعاً :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «أَمَرَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - رَسُولَهُ بِوَلَايَةِ (١) عَلِيٍّ ، وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ : «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» (٢) وَ فَرَضَ وَلَايَةَ أَوْلِي الْأَعْمُرِ (٣) ، فَلَمْ يَذُرُوا (٤) مَا هِيَ ؟ فَأَمَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ يُفَسِّرَ لَهُمُ الْوَلَايَةَ كَمَا فَسَّرَ لَهُمُ الصَّلَاةَ وَ الزَّكَاةَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ ، فَلَمَّا أَتَاهُ ذَلِكَ مِنَ اللَّهِ ، ضَاقَ بِذَلِكَ صَدْرُ (٥) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ تَخَوَّفَ أَنْ يَرْتَدُّوا (٦) عَنْ دِينِهِمْ (٧) وَ أَنْ يُكَذِّبُوهُ ، فَضَاقَ صَدْرُهُ ، وَ رَاجَعَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ، فَأَوْحَى اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - إِلَيْهِ (٨) : «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» (٩) فَصَدَعَ بِأَمْرِ اللَّهِ (١٠) - تَعَالَى ذِكْرُهُ (١١) - فَقَامَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ ، فَنَادَى : الصَّ - لَاءَ جَامِعَةً (١٢) ، وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يُبَلِّغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ» .

ص: ١٣

١-١ . «الولاية» و«الولاية» نحو الدلالة والدلالة ، وحقيقته تولى الأمر . المفردات للراغب ، ص ٨٨٥ (ولى) .

٢-٢ . هكذا فى معظم النسخ . وفى «الف ، ج ، و ، بس ، بف» والمطبوع : - «وَهُمْ رَاكِعُونَ» .

٣-٣ . فى «ف» : + «منكم» .

- ٤-٤ . «فلم يَدْرُوا» ، أى فلم يعرفوا ، من الدراية . راجع : المفردات للراغب ، ص ٣١٣ (درى) .
- ٥-٥ . فى «ه» : - «صدر» .
- ٦-٦ . «أن يرتدوا» ، أى يرجعوا . قال الراغب : «الرَدّ : صرف الشىء بذاته أو بحالة من أحواله . يقال : رَدَدْتُهُ فارتدَّ . والارتداد والرِدَّةُ : الرجوع فى الطريق الذى جاء منه ، لكنَّ الرِدَّةَ تختصُّ بالكفر ، والارتداد يستعمل فيه وفى غيره» . راجع : المفردات للراغب ، ص ٣٤٨ (ردد) .
- ٧-٧ . فى حاشية «ف» : «عن دينه صلى الله عليه وآله» .
- ٨-٨ . فى «ه» : - «إليه» .
- ٩-٩ . المائدة (٥) : ٦٧ .
- ١٠-١٠ . «فصدع بأمر الله تعالى» ، أى أظهره . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٤٢ (صدع) .
- ١١-١١ . فى «ج ، ف» : «عزّ ذكره» . وفى «ض» : - «ذكره» . وفى «بح ، بس ، بف» : «تعالى عزّ ذكره» .
- ١٢-١٢ . «الصلاة» منصوبة على الإغراء ، و«جامعة» حال ، أى الزموا الصلاة حال كونها فى جماعة . وقال المجلسى : «أوهما مرفوعان بالابتدائية والخبرية ، فيكون خبرا فى معنى الأمر» .
- قَالَ عُمَرُ بْنُ أُذَيْنَةَ : قَالُوا جَمِيعاً غَيْرَ أَبِي الْجَارُودِ : وَ(١) قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «وَكَانَتِ الْفَرِيضَةُ تَنْزِلُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ الْأُخْرَى ، وَكَانَتِ الْوَلَايَةُ آخِرَ الْفَرَائِضِ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاتَّمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» (٢)» .
- قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : لَا أُنْزِلُ عَلَيْكُمْ بَعْدَ هَذِهِ (٣) فَرِيضَةً ، قَدْ أَكْمَلْتُ لَكُمْ الْفَرَائِضَ» (٤) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عمر بن اذینه از زراره و فضیل و بکیر و ابن مسلم و برید و ابی الجارود، همگی از امام باقر علیه السلام روایت کنند که فرمود: خدای عز و جل رسولش را بولایت علی علیه السلام امر کرد و آیه «سرپرست شما تنها خداست و رسولش و کسانی که ایمان آورده، نماز بپا دارند و زکاة دهند- ۵۵ سوره مائده-» را بر او نازل فرمود و ولایت اولو الامر (کار داران) را واجب ساخت، مردم ندانستند مقصود از ولایت چیست، خدا بمحمد صلی الله علیه و آله امر فرمود تا ولایت را برای آنها توضیح دهد، چنان که نماز و زکاة و روزه و حج را توضیح داد، و چون امر بولایت از جانب خدا پیغمبر رسید حضرتش دلتنگ شد و ترسید مردم از دین برگردند و او را تکذیب کنند، از این جهت دلتنگ شد و پیروردگارش مراجعه کرد، خدای عز و جل باو وحی فرستاد «ای پیغمبر آنچه از پروردگارت بتو نازل شده برسان، و اگر نکنی پیام او را نرسانیده ئی، خدا ترا از گزند مردم حفظ میکند- ۶۷ سوره مائده-» او هم امر خدای - تعالی ذکره - را اعلان کرد و بامر ولایت علی علیه السلام در روز غدیر خم قیام نمود و مردم را برای نماز جماعت بانگ زد و فرمان داد که حاضرین بغائبین برسانند. عمر بن اذینه (که از آن شش نفر روایت میکند) گوید: همگی جز ابی الجارود گفتند: امام باقر علیه السلام فرمود: واجبات خدا یکی پس از دیگری نازل میشد و امر ولایت آخرین آنها بود، که خدای عز و جل این آیه را نازل فرمود: «امروز دین شما را کامل کردم و نعمتم را بر شما تمام نمودم- ۳ سوره مائده-» امام باقر علیه السلام فرمود: خدای عز و جل میفرماید: بعد از این واجبی بر شما نازل نکنم، واجبات را برای شما کامل کردم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷

[ترجمه کمره ای]:

۴- عمر بن اذینه از زراره و فضیل بن یسار و بکیر بن اعین و محمد بن مسلم و برید بن معاویه و ابی الجارود همه از امام باقر (علیه السلام) فرمود: خدا عز و جل به رسول خود دستور داد به ولایت

علی (علیه السلام) و به او نازل کرد (۵۵ سوره مائده): «همانا ولی شما خدا است و رسولش و آنان که گرویدند و نماز را برپا داشتند و زکاة را پرداختند در حالی که رکوع کنند» و خدا ولایت اولو الامر را واجب کرد و ندانستند اولو الامر کیست و ولایت چیست؟ خدا به محمد (صلی الله علیه و آله) دستور داد برای آنها شرح کند ولایت را چنانچه نماز و زکاة و روزه و حج را شرح کرده بود، چون این دستور از طرف خدا برایش آمد دلش طپید و ترسید که از دین برگردند و او را تکذیب کنند و دل تنگ شد و به خدا عز و جل رجوع کرد، خدا به او وحی کرد: «ای رسول من تبلیغ کن آنچه را به تو نازل شده از پروردگارت اگر نکنی تبلیغ رسالت او نکردی، خدا تو را از مردم حفظ می کند» و پیغمبر امر خدای تعالی را اعلام کرد و در روز غدیر خم قیام کرد برای انجام ولایت علی (علیه السلام) و جار نماز دسته جمعی کشید و به مردم داد تا حاضران به غائبان برسانند. عمر بن اذینه گفته: همه جز ابی الجارود (در اینجا) گفتند: امام باقر (علیه السلام) فرمود: هر فریضه پس از فریضه دیگر نازل می شد و ولایت آخر فرائض بود و خدا عز و جل در باره آن نازل کرد (۳ سوره مائده): «امروز دین شما را کامل کردم، و نعمتم را بر شما تمام کردم» امام فرمود: خدا عز و جل می فرماید: دیگر بعد از این بر شما فریضه نازل نکنم، من فرائض شما را کامل کردم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۳۹۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- عمر بن اذینه از زراره و فضیل بن یسار و بکیر بن اعین و محمد بن مسلم و برید بن معاویه و ابی الجارود همه از امام باقر علیه السلام نقل می کنند که فرمود: خدای عز و جل به رسول خود به ولایت علی علیه السلام دستور داد و به او فرمود: «همانا ولی شما خدا و رسولش می باشد و آنان که گرویدند و نماز را برپا داشتند و زکاة را پرداختند در حالی که رکوع کنند (مائده/۵۵)» و خدا ولایت اولو الامر را واجب کرد و ندانستند اولو الامر کیست و ولایت چیست؟ خدا به محمد صلی الله علیه

واله دستور داد برای آنها ولایت را شرح کند چنانچه نماز و زکاة و روزه و حج را شرح کرده بود، چون این دستور از طرف خدا برایش آمد دلش طپید و ترسید که از دین برگردند و او را تکذیب کنند و دل تنگ شد و به خدای عزّ و جل رجوع کرد، خدا به او وحی کرد: «ای رسول من آنچه که از طرف پروردگارت بر تو نازل شده تبلیغ کن اگر نکنی رسالت خود را تبلیغ نکرده ای خداوند تو را از گزند مردم حفظ خواهد کرد» پیامبر خدا در روز غدیر خم برای انجام ولایت قیام کرد و گفت: حاضران به غایبین این پیام را برسانند.

عمر بن اذینه گفته: همه جز ابی الجارود (در اینجا) گفتند: امام باقر علیه السلام فرمود: هر فریضه پس از فریضه دیگر نازل می شد و ولایت آخرین فرائض بود که خداوند درباره آن نازل کرد: «امروز دین شما را کامل کردم، و نعمتم را بر شما تمام نمودم (مائده/۳)» امام فرمود: خدای عزّ و جل می فرماید: دیگر بعد از این بر شما فریضه نازل نکنم، من فرائض شما را کامل کردم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. بولاية على أى بتبليغ ولايته وإمامته وكونه أولى بهم من أنفسهم فيكون إضافة المصدر إلى الفاعل، أو طاعته عليه السلام فيكون إضافة إلى المفعول كما أنه في قوله: ولاية أولى الأمر كذلك، لكن الأول أنسب بالآية الأولى، والثاني بالثانية وأن يكذبه أى بأن يقولوا ليس هذا من عند الله و إنما يقوله لحبه له أو لم يقبلوا الولاية وإن اعترفوا أنه من عند الله، فإنه بمنزلة التكذيب وهذا بالفقرة السابقة أنسب. قوله عليه السلام: وراجع ربه، أقول: روى السيد بن طاوس رضى الله عنه فى كتاب

إقبال الأعمال فى حديث طويل ذكر أنه أخذه من كتب الثقات من الخاصة و العامة عن حذيفة قال:
إن الله أنزل على نبيه يعنى بالمدينة

النَّبِيِّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ

فقالوا: يا رسول الله ما هذه الولاية التى أنتم بها أحق منا بأنفسنا؟ فقال عليه السلام: السمع و الطاعة
فيما أحببتهم و كرهتهم، فقلنا: سمعنا و أطعنا فأنزل الله:

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاطَعْنَا

فخرجنا إلى مكة مع النبى صلى الله عليه و آله فى حجة الوداع فنزل جبرئيل عليه السلام فقال: يا
محمد إن ربك يقرئك السلام و يقول: أنصب عليا علما للناس فبكى النبى صلى الله عليه و آله و
سلم حتى اخضلت لحيته و قال: يا جبرئيل إن قومي حديثو عهد بالجاهلية ضربتهم على الدين طوعا
و كرها حتى انقادوا لى، فكيف إذا حملت على رقابهم غيرى؟ قال: فصعد جبرئيل و قد كان النبى
صلى الله عليه و آله و سلم بعث عليا عليه السلام إلى اليمن، فوافى مكة و نحن مع الرسول. ثم توجه
على عليه السلام يوما نحو الكعبة يصلى، فلما ركع أتاه سائل فتصدق عليه بحلقة خاتمه فأنزل الله:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

إلى قوله:

وَهُمْ زَاكِعُونَ

فكبر رسول الله و قرأ علينا، ثم قال: قوموا نطلب هذه الصفة التى وصف الله بها، فلما دخل رسول
الله المسجد استقبله سائل فقال: من أين جئت؟ فقال: من عند هذا المصلى تصدق على بهذه
الحلقة و هو راكع، فكبر رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و مضى نحو على عليه السلام فقال:

يا على ما أحدثت اليوم من خير؟ فأخبره بما كان منه إلى السائل فكبر الثالثة، فنظر المنافقون بعضهم إلى بعض وقالوا: إن أفندتنا لا تقوى على ذلك أبدا مع الطاعة له فنسأل رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أن يبد له لنا، فأتوا رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فأخبروه بذلك فأنزل الله:

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي

الآية. فقال جبرئيل: يا رسول الله أتمه فقال: حبيبي جبرئيل قد سمعت ما تؤامروا به فانصرف جبرئيل، فقال: كان من قول رسول الله صلى الله عليه و آله في حجة الوداع بمنى: يا أيها الناس إنى تركت فيكم أمرين إن أخذتم بهما لن تضلوا: كتاب الله و عترتى أهل بيتى، و أنه قد نبأنى اللطيف الخبير أنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض كإصبعى هاتين - و جمع بين سبابتيه - ألا فمن اعتصم بهما فقد نجا، و من خالفهما فقد هلك، الأهل بلغت أيها الناس؟ قالوا: نعم، قال: اللهم أشهد. فلما كان فى آخر يوم من أيام التشريق أنزل الله عليه:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ

إلى آخرها فقال صلى الله عليه و آله و سلم: نعت إلى نفسى، فجاء إلى مسجد الخيف فدخله و نادى: الصلاة جامعة فاجتمع الناس فحمد الله و أثنى عليه و ذكر خطبته صلى الله عليه و آله و سلم ثم قال فيها: أيها الناس إنى تارك فيكم الثقلين، الثقل الأكبر كتاب الله عز و جل طرف بأيديكم فتمسكوا به، و الثقل الأصغر عترتى أهل بيتى، فإنه قد نبأنى اللطيف الخبير أنهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض كإصبعى هاتين - و جمع بين سبابتيه - و لا أقول كهاتين - و جمع بين سبابته و الوسطى - ففضل هذه. فاجتمع قوم و قالوا: يريد محمد أن يجعل الإمامة فى أهل بيته، فخرج منهم أربعة و دخلوا إلى مكة و دخلوا الكعبة و كتبوا فيما بينهم إن أمات الله محمدا أو قتل لا يرد هذا الأمر فى أهل بيته فأنزل الله تعالى:

أَمْ أَبْرِمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ، أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَ رُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ . و أذن النبى صلى الله عليه و آله و سلم بالرحيل نحو المدينة فارتحلنا، فنزل جبرئيل بضجنان بإعلان

على عليه السلام فخرج رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم حتى نزل الجحفة فلما نزل القوم و أخذوا منازلهم أتاه جبرئيل فأمره أن يقوم بعلى عليه السلام فقال: يا رب إن قومي حديثو عهد بالجاهلية فمتى أفعل هذا يقولوا فعل بابن عمه. فلما سار من الجحفة هبط جبرئيل فقال: اقرأ

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

الآية، وقد بلغنا غدير خم في وقت لو طرح اللحم فيه على الأرض لانشوى وانتهى إلينا رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فنأدى: الصلاة جامعة ولقد كان أمر على أعظم عند الله مما يقدر، فدعا المقداد و سلمان و أبا ذر و عمارا فأمرهم أن يعمدوا إلى أصل شجرتين فيقوموا ما تحتها فكسحوه و أمرهم أن يضعوا الحجارة بعضها على بعض كقامة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، و أمرهم بثوب فطرح عليه ثم صعد النبي صلى الله عليه وآله وسلم المنبر ينظر يمنة و يسرة ينتظر اجتماع الناس إليه. فلما اجتمعوا قال: الحمد لله الذي علا في توحده و دنا في تفرده، إلى أن قال: أقر له على نفسى بالعبودية، و أشهد له بالربوبية، و أودى ما أوحى إلى حذار إن لم أفعل أن تحل بى قارعة أوحى إلى:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ

رَبِّكَ

الآية. معاشر الناس ما قصرت فى تبليغ ما أنزله الله تعالى و أنا أبين لكم سبب هذه الآية، إن جبرئيل هبط إلى مرارا، أمرنى عن السلام أن أقول فى المشهد و أعلم الأبيض و الأسود أن على بن أبى طالب أخى و خليفتى و الإمام بعدى، أيها الناس علمى بالمنافقين - الذين يقولون بألسنتهم ما ليس فى قلوبهم و يحسبونهم هينا و هو عند الله عظيم، و كثرة أذاهم لى مرة سمونى أذنا لكثرة ملازمته إياى و إقبالى عليه، حتى أنزل الله:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ

- محيط و لو شئت أن أسمى القائلين بأسمائهم لسميت و اعلموا أن الله قد نصبه لكم وليا و إماما مفترضا طاعته على المهاجرين و الأنصار، و على التابعين، و على البادى و الحاضر، و على العجمى و العربى و على الحر و المملوك، و على الكبير و الصغير، و على الأبيض و الأسود، و على كل مؤمن موحد، فهو ماض حكمه. جائز قوله، نافذ أمره، ملعون من خالفه، مرحوم من صدقه. معاشر الناس تدبروا فى القرآن و افهموا آياته و محكماته و لا تتبعوا متشابهه، فو الله لا يوضح تفسيره إلا الذى أنا أخذ بيده و رافعها بيدى، و معلمكم أن من كنت مولاه فهو مولاه و هو على. معاشر الناس إن عليا و الطيبين من ولدى من صلبه هم الثقل الأصغر، و القرآن هو الثقل الأكبر لن يفترقا حتى يردا على الحوض، و لا تحل إمرة المؤمنين لأحد بعدى غيره، ثم ضرب بيده إلى عضده فرفعه على درجة دون مقامه متيامنا عن وجه رسول الله فرفعه بيده و قال: أيها الناس من أولى بكم من أنفسكم؟ قالوا: الله و رسوله فقال: ألا من كنت مولاه فهذا على مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و أخذل من خذله، إنما أكمل الله لكم دينكم بولايته و إمامته، و ما نزلت آية خاطب الله بها المؤمنين إلا بدأ به، و لا شهد الله بالجنة فى هل أتى إلا له، و لا أنزلها فى غيره، ذرية كل نبي من صلبه، و ذريتى من صلب على، لا يبغض عليا إلا شقى و لا يوالى عليا إلا تقى و فى على نزلت: و العصر و تفسيرها، و رب عصر القيامة

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

أعداء آل محمد،

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

بولايتهم

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

بمؤالاة إخوانهم

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

فى غيبة قائمهم. معاشر الناس آمنوا بالله ورسوله و النور الذى أنزل أنزل الله النور فى ثم فى على ثم فى النسل منه إلى المهدي الذى يأخذ بحق الله. معاشر الناس إنى رسول الله قد خلت من قبلى الرسل، ألا إن عليا الموصوف بالصبر و الشكر، ثم من بعده من ولده من صلبه. معاشر الناس قد ضل من قبلكم أكثر الأولين، أنا صراط الله المستقيم الذى أمركم أن تسلكوا الهدى إليه، ثم على من بعدى ثم ولدى من صلبه، أئمة يهدون بالحق إنى قد بينت لكم و فهمتكم و هذا على يفهمكم بعدى، ألا و إنى عند انقطاع خطبتي أدعوكم إلى مصافحتى على بيعته، و الإقرار له، ألا إنى بايعت لله و على بائع لى و أنا آخذكم بالبيعة له عن الله

فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَتِهِ أَجْرًا عَظِيمًا . معاشر الناس أنتم أكثر من أن تصافحونى بكف واحدة قد أمرنى الله أن آخذ من ألسنتكم الإقرار بما عقدتم الإمرة لعلى بن أبى طالب و من جاء من بعده من الأئمة منى و منه على ما أعلمتكم أن ذريتى من صلبه فليبلغ الحاضر الغائب، فقولوا إنا سامعون مطيعون راضون لما بلغت عن ربك، نبايعك على ذلك قلوبنا و ألسنتنا و أيدينا على ذلك نحيا و نموت و نبعث لا نغير و لا نبدل و لا نشك و لا نرتاب، أعطينا بذلك الله و إياك و عليا و الحسن و الحسين و الأئمة الذين ذكرت كل عهد و ميثاق من قلوبنا و ألسنتنا، لا نبتغى بذلك بدلا و نحن نؤدى ذلك إلى كل من رأينا. فبادر الناس بنعم نعم، سمعنا و أطعنا أمر الله و أمر رسوله، آمننا به بقلوبنا و تداكوا على رسول الله و على بأيديهم إلى أن صليت الظهر و العصر فى وقت واحد، و باقى ذلك اليوم إلى أن صليت العشاءان فى وقت واحد، و رسول الله يقول كلما أتى فوج: الحمد لله الذى فضلنا على العالمين. أقول: قال السيد - روح الله روحه - اعلم أن موسى نبي الله راجع الله تعالى فى إبلاغ رسالته و قال فى مراجعته:

إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ

وإنما كان قتل نفسا واحدة و أما على بن أبي طالب فإنه كان قد قتل من قريش و غيرهم من القبائل قتلى كثيرة، كل واحد منهم يحتمل مراجعة النبي صلى الله عليه و آله و سلم شفيقا على أمته كما وصفه الله جل جلاله، فأشفق عليهم من الامتحان بإظهار ولاية على عليه السلام فى أوان، و يحتمل أن يكون الله جل جلاله أذن للنبي صلى الله عليه و آله و سلم فى مراجعته لتظهر لأمته أنه ما آثر عليا و إنما الله جل جلاله آثره كما قال:

مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

انتهى. و فى القاموس: صدع بالحق تكلم به جهارا، انتهى. و الصلاة منصوبة على الإغراء و جامعة حال أو هما مرفوعان بالابتدائية و الخبرية، فيكون خبرا فى معنى الأمر.

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

قال الطبرسى: قيل فيه أقوال أحدها: أن معناه أكملت لكم فرائضى و حدودى و حلالى و حرامى بتنزيلي ما أنزلت، و بيانى ما بينت لكم، فلا زيادة فى ذلك و لا نقصان منه بالنسخ بعد هذا اليوم، و كان ذلك يوم عرفة عام حجة الوداع عن ابن عباس و السدى و اختاره الجبائى و البلخى، قالوا: و لم ينزل بعد هذا على النبي صلى الله عليه و آله و سلم شىء من الفرائض فى تحليل و لا تحريم فإنه صلى الله عليه و آله و سلم مضى بعد ذلك بإحدى و ثمانين ليلة. و ثانيها: أن معناه اليوم أكملت لكم حجكم و أفردتكم بالبلد الحرام تحجونه دون المشركين عن ابن جبير و قتادة، و اختاره الطبرى قال: لأن الله أنزل بعده:

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ

قال الفراء: هى آخر آية نزلت، و هذا لو صح لكان لهذا القول ترجيح لكن فيه خلاف. و ثالثها: أن معناه اليوم كفيتمكم خوف الأعداء و أظهرتكم عليهم، كما تقول: الآن كمل لنا الملك، و المروى عن الإمامين أبى جعفر و أبى عبد الله عليهما السلام أنه إنما نزل بعد نصب النبي صلى الله عليه و آله و

سلم عليا علما للأنام يوم غدير خم، عند منصرفه عن حجة الوداع، قالوا: وهى آخر فريضة أنزلها الله تعالى ثم لم تنزل بعدها فريضة. ثم روى عن الحسكاني بإسناده عن أبي سعيد الخدرى أن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لما نزلت هذه الآية قال: الله أكبر الله أكبر على إكمال الدين وإتمام النعمة ورضا الرب برسالتى وولاية على بن أبى طالب من بعدى، وقال: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره وأخذل من خذله، انتهى. أقول: قد دل على الأول الأخبار المتواترة من طرق الخاصة والعامة وروى السيد فى الطرائف عن ابن المغازلى و تاريخ بغداد للخطيب و روى الصدوق أيضا فى مجالسه بأسانيدهم عن أبى هريرة قال: من صام يوم ثمانية عشر من ذى الحجة كتب الله له صيام ستين شهرا وهو يوم غدير خم لما أخذ رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بيد على بن أبى طالب عليه السلام وقال: أأنت أولى بالمؤمنين؟ قالوا: نعم يا رسول الله، قال: من كنت مولاه فعلى مولاه، فقال له عمر: بخ يا بن أبى طالب أصبحت مولاي ومولى كل مسلم، فأنزل الله:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ . و روى ابن بطريق فى المستدرک عن أبى سعيد الخدرى أن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم دعا الناس إلى على فى غدير خم وأمر بما تحت الشجر من شوك فقم، وذلك فى يوم الخميس، فدعا عليا فأخذ بضبعيه فرفعهما حتى نظر الناس إلى بياض أبطى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، ثم لم يتفرقا حتى نزلت هذه الآية:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

الآية. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: الله أكبر الله أكبر على كمال الدين وإتمام النعمة ورضا الرب برسالتى، وبالولاية لعلى من بعدى، ثم قال: من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره وأخذل من خذله. ورواه فى الطرائف عن ابن مردويه بإسناده عن الخدرى. وروى السيوطى فى در المنثور عن ابن مردويه و ابن عساكر بإسنادهما عن الخدرى قال: لما نصب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عليا يوم غدير خم فنادى له بالولاية هبط جبرئيل عليه بهذه الآية:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

وروى عن أبي هريرة أيضا مثله، والأخبار في ذلك كثيرة أوردتها في الكتاب الكبير. ومع قطع النظر عن الرواية يمكن أن يكون المراد بإكمال الدين بالولاية أن دين النبي صلى الله عليه وآله وسلم إنما يحفظ و يبقى و يوضح بالوصى، فمع عدم تعيين الوصى يكون الدين ناقصا فى معرض الزوال و الضياع، و أيضا لما كان قبول الأعمال مشروطا بالولاية فمع عدم تعيين الإمام يكون ناقصا، و به يكمل جميع أمور الدين و به يتم النعمة على الخلق بتلك الوجوه، و الأخبار فى كون نعمة الله الولاية كثيرة، و به يتم دين الإسلام إذ الاعتقاد بالإمام ركن عظيم من أركانه، فظهر أن تتممة الآية إنما يناسب المعنى الأول.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٥٦

٥- الحديث

٥ / ٥ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ السُّنْدِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ، عَنْ ١ / ٢٩٠

هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : كُنْتُ عِنْدَهُ جَالِسًا ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ : حَدَّثَنِي عَنْ وَايَةِ عَلِيٍّ أَمِنَ اللَّهُ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ ؟ فَغَضِبَ ، ثُمَّ قَالَ : «وَيْحَكَ ، كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَخَوْفَ لِلَّهِ مِنْ أَنْ يَقُولَ مَا لَمْ يَأْمُرْ بِهِ اللَّهُ ، بَلِ افْتَرَضَهُ (٥) كَمَا افْتَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ وَ الزَّكَاةَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ . (٦)»

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: خدمت امام باقر علیه السلام نشسته بودم که مردی بآن حضرت عرض کرد: مرا از ولایت علی خبر ده، که آن از جانب خدا هست یا از جانب پیغمبر؟ حضرت خشمگین شد و فرمود: وای بر تو! پیغمبر از خدا بیمناکتر از آنست که چیزی را که خدا دستورش داده بگوید، بلکه ولایت علی را خدا واجب ساخت. چنان که نماز و زکاة و روزه و حج را واجب ساخت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸

[ترجمه کمره ای]:

۵- ابی بصیر از امام باقر (علیه السلام) گوید: خدمتش نشسته بودم و مردی به او گفت: برای من باز گو که ولایت علی از طرف خدا بود یا رسول خدا (صلی الله علیه و آله)؟ آن حضرت در خشم شد و فرمود: وای بر تو، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از خداوند بیشتر از آن می ترسید که بی دستور خدا سخنی گوید، بلکه خدا آن را فرض و واجب کرد، چنانچه نماز و زکاة و روزه و حج را واجب کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۰۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۵- ابی بصیر از امام باقر علیه السلام می گوید: خدمت امام باقر علیه السلام نشسته بودم، مردی به او گفت: برای من بازگو که ولایت علی از طرف خدا بود یا رسول خدا صلی الله علیه و اله؟ آن حضرت در خشم شد و فرمود: وای بر تو، رسول خدا صلی الله علیه و اله از خداوند بیشتر از آن می

ترسید که بی دستور خدا سخنی بگوید، بلکه خدا آن را فرض و واجب کرد، چنانچه نماز و زکاة و روزه و حج را واجب کرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۲۵۹

۶- الحديث

۶ / ۷۶۴ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ جَمِيعاً ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيْعٍ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۷) ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ (۸) : «فَرَضَ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - عَلَى الْعِبَادِ خَمْساً ، أَخَذُوا أَرْبَعاً ، وَ تَرَكُوا وَاحِدَةً (۹)» .

ص: ۱۴

- ١-١ . فى «ب ، ف ، بر» : - «و» .
- ٢-٢ . المائدة (٥) : ٣ . وفى «ف ، بس» وحاشية «بر» : + «وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْأَسْلَمَ دِينًا» .
- ٣-٣ . فى «ف» : «بعده» بدل «بعد هذه» .
- ٤-٤ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٧٦ ، ح ٧٤٧ .
- ٥-٥ . فى «ب ، ه» : «فريضة» .
- ٦-٦ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٥ ، ح ٧٨٤ .
- ٧-٧ . فى الوافى : - «عن أبى جعفر عليه السلام» .
- ٨-٨ . فى «ف» : «قال سمعته يقول» .
- ٩-٩ . هكذا فى «ألف ، ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، بح» والوافى . وتقتضيه القواعد . وفى المطبوع وبعض النسخ : «واحدًا» .

قُلْتُ : أَتَسْمِيَهُنَّ لِي (١) جُعِلْتُ فِدَاكَ (٢) ؟

فَقَالَ : «الصَّ-لَاةُ» ، وَكَانَ (٣) النَّاسُ لَا يَدْرُونَ كَيْفَ يُصَلُّونَ ، فَنَزَلَ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ ، أَخْبِرْهُمْ بِمَوَاقِيتِ ص-لَاتِهِمْ (٤) .

ثُمَّ نَزَلَتِ الرَّكَاءُ ، فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ ، أَخْبِرْهُمْ مِنْ رَكَاتِهِمْ مَا أَخْبَرْتَهُمْ مِنْ (٥) ص-لَاتِهِمْ .

ثُمَّ نَزَلَ الصَّوْمُ ، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِذَا كَانَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ ، بَعَثَ إِلَى مَا حَوْلَهُ مِنَ الْقُرَى ، فَصَامُوا ذَلِكَ الْيَوْمَ ، فَنَزَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ بَيْنَ شَعْبَانَ وَشَوَّالٍ .

ثُمَّ نَزَلَ الْحَجُّ ، فَنَزَلَ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : أَخْبِرْهُمْ مِنْ (٦) حَجِّهِمْ مَا أَخْبَرْتَهُمْ مِنْ (٧) صَلَاتِهِمْ وَرَكَاتِهِمْ وَصَوْمِهِمْ .

ثُمَّ نَزَلَتِ الْوَلَايَةُ ، وَإِنَّمَا آتَاهُ ذَلِكَ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ بِعَرَفَةَ ، أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» وَكَانَ كَمَالَ الدِّينِ بَوْلَايَةَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (٨) عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ

عِنْدَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أُمَّتِي حَدِيثُ (٩) عَهْدِ (١٠) بِالْجَاهِلِيَّةِ (١١)، وَ مَتَى أَخْبَرْتُهُمْ
بِهَذَا فِي ابْنِ عَمِّي، يَقُولُ قَائِلٌ، وَيَقُولُ قَائِلٌ - فَقُلْتُ فِي نَفْسِي مِنْ

ص: ١٥

-
- ١-١ . في «ج»: - «لى» .
٢-٢ . في حاشية «بر»: «جعلنى الله فداك» .
٣-٣ . في «ض»: «فكان» .
٤-٤ . في الوافى: «الصلاة» .
٥-٥ . في حاشية «ج»: «عن» .
٦-٦ . في «ف»: «عن» .
٧-٧ . في «ف»: «عن» .
٨-٨ . في «ب ، ه ، ف» وشرح المازندراني: - «بن أبى طالب» . وفى الوافى: «إنما كان كمال
الدين بولاية على عليه السلام لأنه لما نصب للناس وليا وأقيم لهم إماما صار معولهم على أقواله
وأفعاله فى جميع ما يحتاجون إليه فى أمر دينهم ، ثم على خليفته من بعده ، وهكذا إلى يوم القيامة
؛ فلم يبق لهم فى أمر دينهم ما لا يمكنهم الوصول إلى علمه» .
٩-٩ . فى الوافى: «حديث» .
١٠-١٠ . فى «ب ، ج» وحاشية «بف»: «العهد» .
١١-١١ . «الجاهلية»: هى الحال التى كانت عليها العرب قبل الإسلام من الجهل بالله ورسوله
وشرائع الدين، والمفاخرة بالأنساب، والكبر والتجبر، وغير ذلك . النهاية، ج ١، ص ٣٢٣ (جهل)

غَيْرَ أَنْ يَنْطِقَ بِهِ لِسَانِي (١) - فَاتَّيَنِي عَزِيمَةٌ (٢) مِنَ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - بَتْلَةٌ (٣) أَوْعَدَنِي إِنْ لَمْ أُبَلِّغْ أَنْ
يُعَذِّبَنِي، فَنَزَلَتْ: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ

يَعِصْمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِيَدِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ (٤): أَيُّهَا (٥) النَّاسُ ، إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ نَبِيًّا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ مِمَّنْ كَانَ قَبْلِي إِلَّا وَقَدْ عَمَّرَهُ اللَّهُ ، ٢٩١/١

ثُمَّ دَعَا فَأَجَابَهُ ، فَأَوْشَكَ أَنْ أُدْعَى فَأُجِيبَ ، وَ أَنَا مَسْئُولٌ وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ ؛ فَمَاذَا (٦) أَنْتُمْ قَائِلُونَ ؟
فَقَالُوا (٧) : نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ ، وَ نَصَحْتَ (٨) ، وَ أَدَيْتَ مَا عَلَيْكَ ؛ فَجَزَاكَ اللَّهُ أَفْضَلَ جَزَاءِ الْمُرْسَلِينَ .

فَقَالَ : اللَّهُمَّ اشْهَدْ لِي ثَلَاثَ مَرَّاتٍ _ ثُمَّ قَالَ : يَا مَعْشَرَ (٩) الْمُسْلِمِينَ ، هَذَا وَلِيُّكُمْ مِنْ بَعْدِي ؛ فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمْ (١٠) الْغَائِبَ .

ص: ١٦

١-١ . فى الوافى : «لسانه» .

٢-٢ . «عزيمة» ، أى آية حتم لا رخصة فيها ، من قولهم : عزائم الله تعالى ، أى موجباته . والأمر المقطوع الذى لا ريب ولا شبهة ولا تأويل فيه ولا نسخ . أو هى فرائضه التى أوجبها وأمرنا بها . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٤٠٠ ؛ مجمع البحرين ، ج ٦ ، ص ١١٤ (عزم) .

٣-٣ . «بتلة» ، أى فريضة جازمة مقطوع بها غير مردودة ، ومحكمة لا ترد ولا تتبدل ولا يتطرق إليها نقص . والكلمة هنا مشتقة صفة لعزيمة ، فهى مرفوعة . ويحتمل كونها منصوبة بالحالية عن عزيمة ؛ لتخصصها بقوله : «من الله» . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٩٤ (بتل) .

٤-٤ . فى الوافى : «وقال» .

٥-٥ . فى «ب ، ض ، ف ، بس ، بف» : «يا أيها» .

٦-٦ . فى مرآة العقول : «ماذا» .

٧-٧ . فى «ب ، ه ، ه» : «قالوا» .

٨-٨ . قال ابن الأثير : «النصيحة : كلمة يعبر بها عن جملة هي إرادة الخير للمنصوح له ، وليس يمكن أن يعبر هذا المعنى بكلمة واحدة تجمع معناه غيرها . وأصل النصح فى اللغة الخلوص ، يقال : نصحته ونصحت له» . النهاية ، ج ٥ ، ص ٦٣ (نصح) .

٩-٩ . «المعشر» : كل جماعة أمرهم واحد ، أو جماعة الناس . راجع : ترتيب كتاب العين ، ج ٢ ، ص ١٢٠٦ ؛ الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٤٧ (عشر) .
١٠-١٠ . فى «ف» وتفسير العياشى : - «منكم» .

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «كَانَ وَاللَّهِ (١) أَمِينَ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَغَيْبِهِ وَدِينِهِ الَّذِي ارْتَضَاهُ (٢) لِنَفْسِهِ

ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ حَضْرَةُ الَّذِي حَضَرَ (٣) ، فَدَعَا عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : يَا عَلِيُّ ، إِنِّي (٤) أُرِيدُ أَنْ أَتَمَنِكَ عَلَى مَا اتَّمَنَيْتَنِي اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ غَيْبِهِ وَعِلْمِهِ ، وَ مِنْ (٥) خَلْقِهِ ، وَ مِنْ دِينِهِ الَّذِي ارْتَضَاهُ لِنَفْسِهِ ، فَلَمْ يُشْرِكْ وَاللَّهِ فِيهَا _ يَا زِيَادُ (٦) _ أَحَدًا مِنَ الْخَلْقِ .

ثُمَّ إِنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ حَضْرَةُ الَّذِي حَضَرَ ، فَدَعَا وُلْدَهُ _ وَ كَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ ذَكَرًا _ فَقَالَ لَهُمْ : يَا بَنِيَّ ، إِنَّ اللَّهَ _ عَزَّ وَجَلَّ _ قَدْ أَبَى إِلَّا أَنْ يَجْعَلَ فِيَّ سُنَّةَ (٧) مِنْ يَعْقُوبَ ، وَ إِنَّ يَعْقُوبَ دَعَا وُلْدَهُ _ وَ كَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ ذَكَرًا _ فَأَخْبَرَهُمْ بِصَاحِبِهِمْ ، أَلَا وَ إِنِّي أَخْبَرْتُكُمْ بِصَاحِبِكُمْ ، أَلَا إِنَّ هَذَيْنِ ابْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَاسْمَعُوا لَهُمَا ، وَ أَطِيعُوا ، وَ وَاذِرُوهُمَا (٨) ؛ فَإِنِّي قَدْ اتَّمَنْتُهُمَا عَلَى مَا اتَّمَنَيْتَنِي عَلَيْهِ (٩) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مِمَّا اتَّمَنَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ خَلْقِهِ ، وَ مِنْ غَيْبِهِ ، وَ مِنْ دِينِهِ الَّذِي ارْتَضَاهُ لِنَفْسِهِ ، فَأَوْجَبَ اللَّهُ لَهُمَا مِنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا أَوْجَبَ (١٠) لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَلَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ مِنْهُمَا فَضْلٌ عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا بِكِبَرِهِ ، وَ إِنَّ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ إِذَا حَضَرَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ يَنْطِقْ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ حَتَّى يَقُومَ .

١-١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندرانى والوفى . وفى المطبوع : + «علّى عليه السلام» .

٢-٢ . «ارتضاه» ، أى اختاره . راجع : المصباح المنير ، ص ٢٢٩ (رضى) .

٣-٣ . فى «ف ، بح» والوفى ومرآة العقول : «حضره» .

٤-٤ . فى حاشية «ج» : «أنا» .

٥-٥ . فى «ب ، ج ، ف ، بف» : - «من» .

٦-٦ . قوله عليه السلام : «يا زياد» معترض ، وزياد هو اسم أبى الجارود بن المنذر الراوى للحديث ، وهو الذى ينسب إليه الجارودية . الوفى ، ج ٢ ، ص ٢٧٥ .

٧-٧ . الأصل فى السنّة : الطريقة والسيره . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٠٩ (سنن) .

٨-٨ . «وازرّوهما» ، أى أعينوهما ؛ من الوزر بمعنى الحمل والثقل . يقال : وزرّ يزّر فهو وزرّ ، إذا حمل ما يثقل ظهره من الأشياء المثقله . راجع : المفردات للراغب ، ص ٨٦٨ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ١٧٩ (وزر) .

٩-٩ . فى «ه» : - «عليه» .

١٠-١٠ . فى «ف» : + «الله» .

ثُمَّ إِنَّ الْحَسَنَ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَضَرَهُ الَّذِي حَضَرَهُ ، فَسَلَّمَ ذَلِكَ إِلَى الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ .

ثُمَّ إِنَّ حُسَيْنًا عَلَيْهِ السَّلَامَ حَضَرَهُ الَّذِي حَضَرَهُ ، فَدَعَا ابْنَتَهُ الْكُبْرَى فَاطِمَةَ بِنْتَ الْحُسَيْنِ ، فَدَفَعَ إِلَيْهَا كِتَابًا مَلْفُوفًا ، وَوَصِيَّةً ظَاهِرَةً (١) _ وَكَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ مَبْطُونًا (٢) لَا يَرُونَ إِلَّا أَنَّهُ لِمَا (٣) بِهِ _ فَدَفَعَتْ فَاطِمَةُ الْكِتَابَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، ثُمَّ صَارَ وَاللَّهِ ذَلِكَ الْكِتَابُ إِلَيْنَا . (٤)

الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَمْهُورٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، مِثْلَهُ .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابی الجارود گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: خدای عز و جل پنج چیز بر بندگان واجب ساخت و آنها چهار چیزش را گرفتند و یکی را رها کردند، عرض کردم: قربانت گردم: آنها را برای من نام میبری؟ فرمود: ۱- نماز، و مردم نمیدانستند چگونه نماز گزارند تا جبرئیل علیه السلام فرود آمد و گفت: ای محمد! وقتی نماز را بمردم خبر ده ۲- زکاة پس از نماز نازل شد، جبرئیل گفت: ای محمد راجع بزکاة آنها را خبر ده چنان که راجع بنماز خبر دادی. ۳- روزه بعد از زکاة نازل شد، چون روز عاشورا می آمد، پیغمبر صلی الله علیه و آله بدهات اطراف خود کس میفرستاد تا آن روز را روزه بدارند، سپس روزه ماه رمضان، میان شعبان و شوال نازل شد. ۴- سپس امر بحج رسید، و جبرئیل علیه السلام فرود آمد و گفت: چنان که در باره نماز و زکاة و روزه بمردم خبر دادی، در باره حج هم خبر ده: ۵- سپس امر بولایت رسید، و آن امر روز جمعه در عرفه رسید، و خدای عز و جل آیه «امروز دینتان را برای شما کامل کردم و نعمتم را بر شما تمام نمودم» را نازل کرد، و کمال دین بسبب ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام بود، پیغمبر صلی الله علیه و آله در آنجا فرمود: امت من هنوز بدوران جاهلیت نزدیکند (تازه از جاهلیت باسلام گرائیده اند) اگر من نسبت بپسر عمویم بآنها خبری دهم، هر کسی نقی میزند - من این مطلب را بدون اینکه بزبان آورم در دلم میگفتم تا آنکه فرمان حتمی خدای عز و جل بمن رسید و مرا تهدید کرد که اگر ابلاغ نکنم، عذابم خواهد کرد، و این آیه نازل شد «ای پیغمبر آنچه از پروردگارت بتو نازل شده برسان، و اگر نکنی رسالت خدا را نرسانیده ئی. خدا ترا از شر مردم ننگه می دارد و خدا مردم کافر را هدایت نمیکند- ۶۷ سوره ۵-» پس رسول خدا صلی الله علیه و آله دست علی علیه السلام را گرفت و فرمود: ای مردم: خدا همه پیغمبران پیش از مرا عمری معین داد و سپس بجانب خود خواند و آنها هم اجابتش کردند (از دار فانی بعالم باقی رهسپار گشتند) و نزدیکست که مرا هم بخواند و اجابت کنم، من مسئولیت دارم و

شما هم مسئولیت دارید، اکنون شما چه میگوئید؟ آنها گفتند: گواهی دهیم که تو ابلاغ کردی و خیرخواهی نمودی و آنچه بر تو بود رسانیدی، خدا بهترین پاداش پیغمبران را بتو دهد. پیغمبر سه مرتبه فرمود: خدایا شاهد باش، سپس فرمود: ای گروه مسلمین: این (شخصی که روی دست من و نامش علی بن ابی طالب علیه السلام است) ولی شماست پس از من، شما که حاضرید بغائبین برسائید. امام باقر علیه السلام فرمود: بخدا که علی علیه السلام امین خدا بود بر خلقش و راز پنهانش و دینی که برای خود پسندیده بود، سپس وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله فرا رسید، آن حضرت علی علیه السلام را طلبید و باو فرمود: ای علی من میخواهم آنچه را که خدا مرا بر آن امین ساخته و بمن سپرده، ترا بر آن امین سازم و بتو سپارم و آن راز پنهان خدا و علم خدا و مخلوق خدا و دینی است که برای خود پسندیده - امام باقر علیه السلام فرمود: بخدا ای زیاد هیچ کس را در اینها شریک علی نساخت. - سپس وفات علی علیه السلام فرا رسید، آن حضرت فرزندان را که دوازده پسر بودند، نزد خود خواند و بآنها فرمود: فرزندان عزیزم! خدای عز و جل اراده حتمی فرمود که سنتی از یعقوب در من قرار دهد. یعقوب دوازده پسر داشت، آنها را نزد خود خواند و صاحب آنها (و جانشین خود را) بآنها معرفی کرد، آگاه باشید که من هم صاحب شما را معرفی میکنم، همانا این دو، پسران رسول خدا صلی الله علیه و آله حسن و حسینند علیهما السلام، از آنها بشنوید و فرمان برید و پشتیبانی نمائید که من آنچه را رسول خدا بمن سپرده و خدا باو سپرده بود بآنها میسپارم، و آن چیز مخلوق خدا و راز پنهان خدا و دینی است که او برای خود پسندیده است. پس خدا برای آنها از جانب علی واجب ساخت، آنچه را که برای علی از جانب پیغمبر صلی الله علیه و آله واجب ساخت (و آن شنیدن و فرمانبری و پشتیبانی امت است از ایشان) و هیچ یک از آن دو بر دیگری برتری نداشت، جز بواسطه بزرگسالی (که مخصوص امام حسن علیه السلام بود) و چون حسین بمحضر حسن علیهما السلام می آمد، در آن مجلس سخن نمیگفت تا برمیخواست. سپس وفات حسن علیه السلام فرا رسید و او آن سپرده را بحسین تسلیم نمود، سپس وفات حسین علیه السلام فرا رسید، آن حضرت دختر بزرگترش فاطمه بنت الحسین علیه السلام را طلبید و مکتوبی پیچیده و وصیتی آشکار

باو سپرد و علی بن الحسین علیه السلام بیماری از نظر معده داشت که در حال احتضارش میدیدند، پس فاطمه آن مکتوب را بعلی بن الحسین داد، سپس بخدا آن مکتوب بما رسید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۱

[ترجمه کمره ای]:

آداب حجّشان خبر بده چون خبر نماز و زکاة و روزه آنها. ۵- دستور ولایت نازل شد و نزول آن در روز جمعه بود و در موقف عرفه، خدا عز و جل نازل کرد (۳ سوره مائده): «امروز دین را برای شما کامل کردم و نعمتم را بر شما تمام کردم» کمال دین به ولایت علی بن ابی طالب (علیه السلام) بود، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در اینجا فرمود: قوم من تازه مسلمانند و به جاهلیت نزدیکند و هر گاه آنها را از این حکم مطلع سازم که در باره ابن عمّ من است، این یک حرفی می زند و آن یک نقی می زند، این را پیش خودم گفتم و به زبان نیاوردم تا دستور حتمی از طرف خدا عز و جل رسید و مرا تهدید کرد که اگر حکم ولایت علی (علیه السلام) را اعلام نکنم عذابم کند و نازل شد (۶۷ سوره مائده): «آیا رسول من، تبلیغ کن آنچه را از پروردگارت به تو نازل شده و اگر نکنی، تبلیغ رسالت خود نکردی، خدا تو را از شرّ مردم نگه می دارد، به راستی خدا قوم کفار را رهبری نمی کند» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دست علی (علیه السلام) را گرفت و فرمود: ای مردم هیچ پیغمبری پیش از من نبوده جز آنکه خدا عمر مقدری به او داده و سپس او را دعوت کرده و او هم اجابت نموده (و از این دنیا رفته) نزدیک است که من هم دعوت شوم و اجابت کنم (و از این دنیا بروم) من مسئولیت دارم و شما هم مسئولیت دارید شما چه می گوئید؟ گفتند: ما گواهیم که تو تبلیغ کردی و حق نصیحت به جا آوردی و آنچه بر تو بود ادا کردی، خدایت بهترین پاداش رسولان بدهاد سه بار فرمود: بار خدایا گواه باش، سپس فرمود: ای گروه مسلمانان، این (علی علیه السلام) ولی شما است بعد از من حاضران به غائبان برسانند، امام باقر (علیه السلام) فرمود: به خدا علی (علیه

السلام) امین خداوند بود بر خلقش و غیث و دینی که برای خود پسند داشت، سپس مرگ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرا رسید و علی را نزد خود خواند و فرمود: یا علی من می خواهم آنچه را خدا از غیب و علم خود و از خلقش و دین پسند خودش به من سپرده به تو بسپارم به خدا ای زیاد احدی از خلق با علی شریک نبود. سپس مرگ علی (علیه السلام) فرا رسید و پسران خود که ۱۲ تن بودند فرا خواند و فرمود: ای پسران من خدا نخواست جز این که در من سنتی از یعقوب نهاد، یعقوب در حضور ۱۲ پسر خود جانشین و خلیفه خود را معرفی کرد، هلا من هم شما را به جانشین خود و صاحب الامر شما خبر می دهم، هلا بدانید که این زاده رسول خدا(صلی الله علیه و آله) حسن و حسین می باشند، از آنها بشنوید و فرمان آنها ببرید و پشتیبان آنها باشید که هر چه را رسول خدا به من سپرده بود به آنها سپردم همانها که خدا از خلق و از غیب و از دین پسند بدو سپرده بود، خدا واجب کرده است برای آنها از نظر این که وصی علی هستند آنچه را واجب کرده بود برای علی از نظر این که وصی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بود و بر یک دیگر برتری ندارند جز از نظر کبر سن، و شیوه حسین(علیه السلام) این بود که در هر مجلسی حسن(علیه السلام) حضور داشت سخنی نمی گفت تا برخیزد. سپس مرگ حسن(علیه السلام) رسید، آن مقام را به حسین تسلیم کرد و مرگ حسین(علیه السلام) رسید و دختر بزرگترش فاطمه بنت الحسین را طلبید و نامه ای سر بسته و وصیتی آشکارا بدو سپرد و در این حال علی بن الحسین(علیهما السلام) دچار یک بیماری سختی بود که به حال خود نبود و فاطمه آن نامه و کتاب را به علی بن الحسین(علیهما السلام) داد و به خدا آن کتاب به دست ما رسیده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۶- ابی الجارود گوید: شنیدم، امام باقر علیه السلام می فرمود: خدا بر بنده ها پنج چیز را واجب کرد و آنها چهار چیز را گرفتند و یکی را رها کردند، گفتم: قربانت آنها را برای من نام می برید؟ فرمود:

۱- نماز، مردم نمی دانستند چگونه نماز بخوانند، جبرئیل نازل شد و گفت: ای محمد به آنها از اوقات نماز و آداب آن خبر ده.

۲- حکم زکاة نازل شد، و خطاب رسید: ای محمد به آن ها از آداب زکاتشان خبر ده چنانچه از نمازشان خبر دادی.

۳- سپس حکم و جوب روزه نازل شد، و در اول رسول خدا صلی الله علیه و اله به روستاهای اطراف اعلام می کرد روز عاشورا روزه بگیرند تا حکم روزه ماه رمضان میان شعبان و شوال نازل شد.

۴- حکم حج نازل شد و جبرئیل آمد و گفت: به آنها از آداب حجشان خبر ده مانند خبر نماز و زکاة و روزه آنها.

۵- دستور ولایت نازل شد و نزول آن در روز جمعه بود موقع عرفه بود و فرمود: «امروز دین را برای شما کامل کردم و نعمتم را بر شما تمام نمودم» کمال دین به ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام بود، رسول خدا صلی الله علیه و اله در اینجا فرمود: قوم من تازه مسلمانند و به جاهلیت نزدیکند و هرگاه آنها را از این حکم مطلع سازم که درباره ابن عم من است، این یک حرفی می زند و آن دیگری حرفی دیگر، این را پیش خودم گفتم و به زبان نیاوردم تا دستور حتمی از طرف خدای عز و جل رسید و مرا تهدید کرد که اگر حکم ولایت علی علیه السلام را اعلام نکنم عذابم کند و نازل شد: «ای رسول من، تبلیغ کن آنچه را از پروردگارت به تو نازل شده و اگر نکنی، تبلیغ رسالت خود را نکردی، خدا تو را از شر مردم ننگه می دارد، به راستی خدا کافران را رهبری نمی کند» رسول خدا صلی الله علیه و اله دست علی علیه السلام را گرفت و فرمود:

ای مردم هیچ پیامبری پیش از من نبوده جز آنکه خداوند معاونی به او داده و سپس او را دعوت کرده و او هم پذیرفته نزدیک است که من هم دعوت شوم و اجابت کنم (و از این دنیا بروم) من مسئولیت دارم و شما هم مسئولیت دارید شما چه می گوئید؟

گفتند: ما گواهییم که تو تبلیغ کردی و حق نصیحت به جا آوردی و آنچه بر عهده ی تو بود انجام دادی، خدایت بهترین پاداش رسولان به تو بدهد سه بار فرمود: بار خدایا گواه باش.

سپس فرمود: ای گروه مسلمانان، این (علی علیه السلام) ولی شما بعد از من است حاضران به غایبان برسانند،

امام باقر علیه السلام فرمود: به خدا علی علیه السلام امین خداوند بر خلقش بود و دینی که برای خود می پسندید، سپس مرگ رسول خدا صلی الله علیه و اله فرارسید و علی را نزد خود خواند و فرمود:

یا علی من می خواهم آنچه را خدا از غیب و علم خود و از خلقش و دین پسندیده خویش به من سپرده به تو بسپارم به خدا ای زیاد احدی از مردم با علی شریک نبود.

سپس مرگ علی علیه السلام فرارسید و پسران خود که ۱۲ تن بودند فراخواند و فرمود: ای پسران من خدا نخواست جز این که در من سنتی از یعقوب نهاد، یعقوب در حضور ۱۲ پسر خود جانشین و خلیفه خود را معرفی کرد، اکنون من هم شما را به جانشین خود صاحب الامر شما خبر می دهم، بدانید که این زاده رسول خدا صلی الله علیه و اله حسن و حسین می باشند، سخن آنها را بشنوید و آنها را فرمان برید و پشتیبان آنها باشید که هرچه را رسول خدا به من سپرده بود به آنها سپردم همانا که خدا از خلق و از غیب و از دین پسندیده خود که به او سپرده بود، بر آنها واجب کرده است هرچه را که برای علی واجب کرده بود زیرا علی وصی رسول خدا بود و بر یکدیگر برتری ندارند جز از نظر زیادی سن و شیوه حسین علیه السلام این بود که در هر مجلسی، حسن علیه السلام حضور داشت سخنی نمی گفت تا برخیزد.

سپس مرگ حسن علیه السلام فرارسید، آن مقام را به حسین تسلیم کرد و مرگ حسین علیه السلام فرارسید و دختر بزرگترش فاطمه بنت الحسین را طلبید و نامه ای سر بسته و وصیتی اشکارا بدو سپرد و در این حال علی بن الحسین علیه السلام دچار بیماری سختی بود که بسیار بد حال به نظر می رسید و فاطمه آن نامه و کتاب را به علی بن الحسین علیه السلام داد و به خدا آن کتاب به دست ما رسیده است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۱ ، ص ۸۰۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف بسنديه. أخذوا أربعا أي المخالفون ثم نزل الصوم أي في غير القرآن أو بالآيات المجملة نحو:

وَ الصَّائِمِينَ وَ الصَّائِمَاتِ

و أنه نزل أو لا

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

ثم في تنمة الآيات عين كونه في شهر رمضان، و على التقادير يدل على أنه كان قبل نزول صوم شهر رمضان صوم عاشوراء ثم نسخ به. قال الطبرسي: في قوله:

أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ

اختلف في هذه الأيام على وجهين: أحدهما: أنها غير شهر رمضان و كانت ثلاثة أيام من كل شهر ثم نسخ عن معاذ و عطاء عن ابن عباس، و روى ثلاثة أيام من كل شهر، و صوم عاشوراء عن قتادة، ثم قيل: إنه كان تطوعاً، و قيل: بل كان واجباً، و اتفق هؤلاء على أن ذلك منسوخ بصوم شهر رمضان. و الآخر: أن المعنى بالمعدودات شهر رمضان، انتهى. بين شعبان و شوال الظاهر أنه لم يكن اشتهاً الشهر بهذا الاسم في أول الأمر كاشتهاه اليوم، فرفع بذلك توهم كونه غيره، أو لأنه لما كان المشهور أن رمضان من الرمد و هو شدة وقع الشمس على الرمل و غيره، و إنما سموه رمضان لأنهم كانوا يسمون الشهور بالأزمنة التي وقعت فيها فوافق رمضان أيام رمد الحر فربما يتوهم أنه إنما يسمى بهذا الاسم إذا وقع في ذلك الفصل، فرفع بهذا القول ذلك التوهم. و قال المحدث الأسترآبادى: يعنى الشهر الذى بين شعبان و شوال لم يكن اسمه شهر رمضان لأن رمضان اسم الله، انتهى. و قيل: إنما سمي رمضان لأنه يرمض الذنوب أى يحرقها و قيل: الغرض رفع توهم كون المراد الشهر العددى أى ثلاثين يوماً كما زعمه بعض. قوله عليه السلام: و إنما أتاه ذلك أى الأمر بالولاية بقوله:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

و قوله: أنزل الله، أى بعد التبليغ فى غدیر خم، و قوله: فقال عند ذلك رجوع إلى أول الكلام و تفصيل لذلك الإجمال، مع أنه يحتمل أن يكون نزل بعد تبليغ يوم عرفة و بعد تبليغ يوم الغدير أيضاً، و بالجملة فى الخبر تشويش، و مخالفة ظاهر لما ورد فى الأخبار الكثيرة أن الآية نزلت يوم الغدير أو بعده و هو أوفق بظاهر الآية، و لما رواه الصدوق فى الخصال بسند صحيح عن أبى عبد الله عليه السلام قال: يوم غدیر أفضل الأعياد، و هو يوم الثامن عشر من ذى الحجة و كان يوم الجمعة، الخبر. و هذا الخبر مع صحته صريح فى كون الغدير يوم الجمعة، و يؤيده ما رواه ابن شهر آشوب فى المناقب عن ابن عباس أنه قال: اجتمعت فى ذلك اليوم خمسة أعياد: الجمعة، و الغدير، و عيد اليهود و النصرى و المجوس، و لم يجتمع هذا فيما سمع قبله و كان كمال الدين بولاية على لما عرفت أنه لما نصب للناس ولياً و أقيم لهم إماماً صار معولهم على أقواله و أفعاله فى جميع ما يحتاجون إليه

فى أمر دينهم، ثم على خليفته من بعده، و هكذا إلى يوم القيامة فلم يبق لهم من أمر دينهم ما لا يمكنهم الوصول إلى علمه، فكمّل الدين بهم و تمت النعمة بوجودهم واحدا بعد واحد. حديثو عهد قريبو عهد بالجاهلية و الكفر يقول قائل إنه صادق و يقول قائل إنه كاذب، و المعنى يقول قائل: إنه نصبه للقراة، و يقول قائل نصبه لحمايته له فى جميع أحواله و أشباه هذا الكلام، فقلت فى نفسى أى كان هذا الكلام السابق كلاما نفيسا لم أنطق به فاتتنى عزيمة من الله أى آية حتم لا رخصة فيها بتلة أى جازمة مقطوع بها، يقال: بتلة كنعصره و ضربه إذا قطعه: إلا و قد عمره الله من باب نصر أو باب التفعيل، أى أبقاه مدة فأوشك على المعلوم أى قرب و ما ذا مفعول قائلون قدم عليه. كان و الله أى رسول الله أو على صلى الله عليهما، و الأول أظهر حضره الذى حضره أى الموت. فلم يشرك و الله أى رسول الله فيها أى فى الإمامة أو فى الخلافة أو فى الوصية أو فى الأشياء المذكورة و هى غيبة و خلقه و دينه و زياد اسم أبى الجارود و هو المنذر. قوله: و كانوا اثنا عشر، قال المفيد قدس الله روحه: أولاد أمير المؤمنين عليه السلام سبعة و عشرون ولدا ذكرا و أنثى: الحسن، و الحسين، و زينب الكبرى، و زينب الصغرى - المكناة بأم كلثوم - أمهم فاطمة البتول سيدة نساء العالمين. و محمد المكنى أبو القاسم، أمه خولة بنت جعفر بن قيس الحنفية. و عمر و رقية كانا توأمين أمهما أم حبيب بنت ربيعة. و العباس و جعفر و عثمان و عبد الله الشهداء مع أخيهم الحسين عليهم السلام بطف كربلاء أمهم أم البنين بنت حزام بن خالد بن دارم. و محمد الأصغر المكنى بأبى بكر، و عبيد الله، الشهيدان بالطف أمهما ليلى بنت مسعود الدارمية. و يحيى و عون أمهما أسماء بنت عميس. و أم الحسن، و رملة، أمهما أم سعيد بنت عروة بن مسعود الثقفى. و نفيسة و زينب الصغرى و أم هانى و أم الكرام و جمانة المكناة أم جعفر و إمامة و أم سلمة و ميمونة و خديجة و فاطمة رحمة الله عليهن لأمهات شتى. و فى الشيعة من يذكر أن فاطمة صلوات الله عليها أسقطت بعد النبى ذكرا كان سماه رسول الله صلى الله عليه و آله و هو حمل: محسنا، فعلى قول هذه الطائفة أولاد أمير المؤمنين ثمانية و عشرون ولدا، انتهى. و إن يعقوب دعا ولده إشارة إلى قوله تعالى:

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَ إِلَهَ آبَائِكَ
إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ . فأخبرهم بصاحبهم أى يوسف عليه

السلام و وازروهما أى عاونوهما إنما وجب الله هو كلام أبى جعفر عليه السلام من على أى بسببه أو من جهته لم ينطق أى من الأحكام الشرعية أو لم يقض بين الناس. فدعا ابنته قال المفيد رحمه الله: كان للحسين عليه السلام ستة أولاد: على بن الحسين الأكبر أبو محمد و أمه شاه زنان بنت كسرى يزدجرد، و على بن الحسين الأصغر قتل مع أبيه فى الطف، و أمه ليلى بنت أبى مرة، و جعفر بن الحسين لا بقية له و أمة قضاعية، و كان وفاته فى حياة الحسين عليه السلام، و عبد الله بن الحسين قتل مع أبيه صغيراً فى حجره، و سكينه و أمها الرباب بنت امرئ القيس، و هى أم عبد الله بن الحسين، و فاطمة و أمها أم إسحاق بنت طلحة بن عبد الله، انتهى. و وصية ظاهرة عطف تفسير، أو الكتاب الملفوف كان فيه الإسرار الذى لا ينبغى أن يطلع عليها المخالفون بل غير أهل البيت عليهم السلام، و الوصية الظاهرة كتب فيها أنه وصيه و هو أولى بأمره من غيره و سائر ما لا ينبغى إخفاؤه، و هو حجة إمامته كما مر، و الأول أظهر، و على الثانى المراد بالكتاب الجنس أو الكتاب الملفوف لأنه أهم، و على التقديرين هذا غير ما دفعه إلى أم سلمة قبل ذهابه إلى العراق من ودائع الإمامة كما سيأتى. لا يرون أى لا يعلمون إلا أنه متوجه و مهيب لما ينزل به أى الموت، و هو كناية عن الإشراف على الموت، و قيل: اللام لام العاقبة نحو: لدوا للموت. .

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٦٤

٧- الحديث

٧ / ٧٦٥ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى ، عَنْ صَبَّاحِ الْأَعْزَرِيِّ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُخْتَارِيَّةِ لَقَيْنِي ، فَزَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنْفِيَّةِ إِمَامٌ ؟

ص: ١٨

١-١ . فى الوافى : «كتابا ملفوفا ... لعلّه كان فيه الأسرار التى لاينبغى أن يطّلع عليها المخالفون بل غير أهل البيت عليهم السلام ، ووصيّة ظاهرة» أى كتابا كتب فيه أنّه وصيّّه وهو أولى بأمر من غيره ، وبالجملة ما لاينبغى ستره، بل يجب إظهاره للناس ؛ ليعرف شيعته بهذه العلامة إمامته .

٢-٢ . فى الكافى ، ح ٧٨٥ والبصائر ، ص ١٦٣ : + «معهم» . وقال الجوهري : «المبطون : العليل البطن» . الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٨٠ (بطن) .

٣-٣ . فى مرآة العقول : + «ينزل» . وفى الوافى : «أى لايعتقدون إلاّ أنّه متهيؤ لما ينزل به ، يعنى الموت . وبالجملة هذه الكلمة كفاية عن الإشراف على الموت» .

٤-٤ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ على علىّ بن الحسين صلوات الله عليهما ، ح ٧٨٥ ، من قوله : «ثمّ إنّ حسيناً عليه السلام حضره» مع زيادة فى آخره . بصائر الدرجات ، ص ١٦٣ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمّد ؛ وفيه ، ص ١٦٤ ، ح ٦ ، بسنده عن منصور عن أبى الجارود ؛ وفيه ، ص ١٤٨ ، ح ٩ ، بسنده عن أبى الجارود ، وفى كلّها من قوله : «ثمّ إنّ حسيناً حضره الذى حضره» مع اختلاف يسير . وراجع : تفسير العيّاشى ، ج ١ ، ص ٣٣٤ ، ح ١٥٥ ؛ والأمالى للمفيد ، ص ١٣٩ ، المجلس ١٧ ، ح ٣ ؛ وتفسير فرات ، ص ١١٩ ، ح ١٢٥ الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٧٢ ، ح ٧٤٦ .

٢٩٢ / ١

فَغَضِبَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ قَالَ : «أَفَ لَأَقُلْتَ لَهُ ؟» قَالَ : قُلْتُ (١) : لَأَ وَاللَّهِ ، مَا دَرَيْتُ (٢) مَا أَقُولُ .

قَالَ : «أَفَ لَأَقُلْتَ لَهُ (٣) : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍِّّ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ، فَلَمَّا مَضَى عَلِيٌُّّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، أَوْصَى إِلَى الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ، وَ لَوْ (٤) ذَهَبَ يَزْوِيهَا (٥) عَنْهُمَا ، لَقَالَا لَهُ (٦) : نَحْنُ وَصِيَّانِ مِثْلِكَ وَ لَمْ يَكُنْ لِيَفْعَلْ ذَلِكَ .

وَأَوْصَى (۷) الْحَسَنُ إِلَى الْحُسَيْنِ ، وَلَوْ ذَهَبَ يَزْوِيهَا عَنْهُ ، لَقَالَ (۸) : أَنَا وَصِيٌّ مِثْلَكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مِنْ أَبِي ، وَلَمْ يَكُنْ لِيَفْعَلْ ذَلِكَ ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «وَأُولُوا الْأَعْزَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ» (۹) هِيَ فِينَا وَفِي أَبْنَائِنَا (۱۰) . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: بامام باقر علیه السلام عرض کردم مردی از طایفه مختاریه مرا دید و عقیده داشت که محمد بن حنفیه امامست، امام باقر علیه السلام در خشم شد و فرمود: چیزی باو نگفتی؟ عرض کردم: نه، بخدا، ندانستم چه بگویم، فرمود، چرا باو نگفتی. همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله بعلی و حسن و حسین وصیت کرد و چون علی علیه السلام خواست درگذرد، بحسن و حسین وصیت کرد، و اگر وصیتش را از آنها باز می داشت - در صورتی که او چنین کاری نمی کرد - آنها می گفتند: ما هم مانند تو وصی هستیم، و امام حسن بامام حسین وصیت نمود و اگر از او باز می داشت - در صورتی که او چنین کاری نمی کرد - حسین علیه السلام باو می گفت: من هم مانند تو از طرف پیغمبر و پدرم وصی هستم، خدای عز و جل فرماید: «خویشاوندان بعضی از بعضی دیگر سزاوارترند» این آیه در باره ما و پدران ماست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۱

[ترجمه کمره ای]:

۷- ابو بصیر گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: مردی از پیروان مختار مرا دیدار کرد و اظهار عقیده کرد که محمد بن الحنفیه امام است، امام باقر خشم کرد و فرمود: تو چیزی به او نگفتی؟، گوید: گفتم: نه به خدا، من نمی دانستم چه به او بگویم، فرمود: به او نگفتی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) وصیت کرد و به حسن و به حسین و هر سه را به جانشینی خود معرفی کرد و چون علی (علیه السلام) در گذشت به حسن و حسین (علیهما السلام) وصیت کرد و اگر آن را از آن دو دریغ می داشت می گفتند: ما هم مثل تو وصی پیغمبر (صلی الله علیه و آله) می باشیم، و او چنین کاری نمی کرد و حسن (علیه السلام) به حسین وصیت کرد و اگر می خواست از وی دریغ دارد می گفت: من هم مانند تو وصی منصوص پیغمبر و علی هستم و او چنین نمی کرد خدا عز و جل فرموده: «اولو الارحام به یک دیگر اولی هستند» و این آیه در باره ما و در فرزندان ما است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۷- ابو بصیر گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: مردی از پیروان مختار مرا دید و اظهار کرد که محمد بن الحنفیه امام است، امام باقر در خشم شد و فرمود: تو چیزی به او نگفتی؟ گفتم: نه به خدا، من نمی دانستم چه به او بگویم، فرمود: به او نگفتی که رسول خدا به علی وصیت کرد و به حسن و به حسین و هر سه را به جانشینی خود معرفی کرد و چون علی درگذشت به حسن و حسین وصیت کرد و اگر آن را از آن دو دریغ می داشت می گفتند: ما هم مثل تو وصی پیامبر باشیم، و او چنین کاری نمی کرد و حسن به حسین وصیت کرد و اگر می خواست از وی دریغ دارد می گفت: من هم مانند تو بنص پیامبر و علی هستم و او چنین نمی کرد، خداوند فرمود: «صاحبان ارحام به یکدیگر اولی هستند» و این آیه درباره ما و فرزندان ماست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. من المختارية أى أتباع مختار بن أبى عبيدة الثقفى الذى خرج يدعى طلب دم الحسين، و أظهر أنه بأمر محمد بن الحنفية، فزعم أصحابه أنه الإمام بعد الحسين عليه السلام أ فلا قلت له المفعول مقدر أى ما يكون حجة عليه، و فى المصباح: دريت الشىء: علمته قال الله عز و جل استئناف لبيان كون على بن الحسين الإمام دون ابن الحنفية كما مر.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٦٥

(٦٥) باب الإشارة و النصّ على أمير الموءنين

اشاره

٦٦_ بَابُ الْإِشَارَةِ وَ النَّصِّ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٢)

١- الحديث

٧٦٦/١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْجَهْمِ الْهَلَبِيِّ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «لَمَّا نَزَلَتْ وَلايَةُ (١٣) عَلِيٍّ بْنِ

- ١-١ . فى «ب» : + «له» .
- ٢-٢ . «ما دَرَيْتُ» ، أى ما عَرَفْتُ ؛ من الدِّرَاية . راجع : المفردات للراغب ، ص ٣١٢ (درى) .
- ٣-٣ . فى «ه ، بـف» : - «له» .
- ٤-٤ . فى «بر» : «فلو» .
- ٥-٥ . «يَزْوِيهَا» : من زَوَيْتُهُ أَزْوِيهِ زِيًّا ، أى جمعته وطويته ونحّيته ؛ أو من زواه عَنَى ، أى صرفه عَنَى وقبضه . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٣٢٠ (زوى) .
- ٦-٦ . فى «ف» : «إنه» .
- ٧-٧ . فى «ه» : «فأوصى» .
- ٨-٨ . فى «ب ، ج ، ض ، بر ، بس ، بـف» والوافى : + «له» .
- ٩-٩ . الأنفال (٨) : ٧٥ ؛ الأحزاب (٣٣) : ٦ . وفى «ف» : + «فى كِتَابِ اللَّهِ» .
- ١٠-١٠ . فى «ف» : «آبائنا» .
- ١١-١١ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٧٩ ، ح ٧٥٠ .
- ١٢-١٢ . فى «ب ، ف ، ه ، بح ، بس ، بـف» ومرآة العقول : - «باب الإشارة _ إلى _ عليه السلام» .
- ١٣-١٣ . «الولاية والولاية» ، نحو الدلالة والدلالة . وحقيقته تولّى الأمر . المفردات للراغب ، ص ٨٨٥ (ولى) .

أَبِي طَالِبٍ (١) عَلَيْهِ السَّلَام ، وَكَانَ (٢) مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : سَلَّمُوا عَلَيَّ عَلَى بِأَمْرَةِ (٣) الْمُؤْمِنِينَ ، فَكَانَ (٤) مِمَّا أَكَّدَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ يَا زَيْدُ ، قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَهُمَا : قَوْمًا فَسَلَّمَا عَلَيْهِ بِأَمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ ، فَقَالَا : أَمِنْ اللَّهِ أَوْ (٥) مِنْ رَسُولِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : مِنْ اللَّهِ وَمِنْ رَسُولِهِ .

فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : « وَ لَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَعْمَلُونَ » يَعْنِي بِهِ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله لَهَمَّا ، وَ قَوْلَهُمَا : أَمِنَ اللَّهُ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ ؟ « وَ لَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ (أُمَّةٌ) (٦) هِيَ أَرْكَى مِنْ أُمَّتِكُمْ (٧) » .

قَالَ : قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أُمَّةٌ ؟ قَالَ : « إِي وَ اللَّهُ أُمَّةٌ » قُلْتُ : فَإِنَّا نَقْرَأُ « أَرْبَى » (٨) فَقَالَ (٩) : « مَا أَرْبَى ؟ وَ أَوْ مَا بِيَدِهِ فَطَرَحَهَا (١٠) _ « إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ » يَعْنِي بِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ « وَ لِيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (١١) » عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ وَ لَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ

ص: ٢٠

١-١ . فى «ب ، ف ، ه ، بف» والوفى : - «بن أبى طالب» .

٢-٢ . فى «ه» : «فكان» .

٣-٣ . «الإمرة» و «الإمارة» : الولاية . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٥٨١ ؛ المصباح المنير ، ص ٢٢ (أمر) .

٤-٤ . فى «ج ، ف» : «وكان» .

٥-٥ . فى حاشية «بر» : «أم» .

٦-٦ . فى «بف» : «أمة» . وفى الوافى : «والمشهور «أمة» يعنى لاتنقضوا العهد لأجل أن تكون قوم أركى من قوم وأمة أعلى من أمة . وكأته عليه السلام أراد بقوله «ما أربى» وتعجبه وطرح يده : أن أربى هاهنا معناه إلا أركى ؟ وكذلك قراءته ب «الأئمة» إشارة إلى أن الأمة فى الموضوعين أريد بها الأئمة خاصة» .

٧-٧ . كذا فى النسخ والمطبوع . وفى القرآن ومراة العقول بدل ما بين الهالين : «أمة هى أربى من أمة» .

۸-۸ . فی «ج» : + «قال» . وقوله : «أرَبِي» ، أي أزيد وأكثر ، من ربا المال إذا زاد وارتفع . والمراد :
أزيد عددا وأوفر مالاً . راجع : لسان العرب ، ج ۱۴ ، ص ۳۰۵ (ربا) ؛ مرآة العقول ، ج ۳ ، ص ۲۶۷ .

۹-۹ . فی «ب ، ض» وحاشية «بر» : + «و» .

۱۰-۱۰ . فی «بر» : «وطرحها» .

۱۱-۱۱ . فی «ج» ومرآة العقول : - «يوم القيامة» .

فَنَزَلَ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا» يَعْنِي بَعْدَ مَقَالَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِي عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ «وَتَذَوَّقُوا
السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» يَعْنِي بِهِ (۱) عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ «وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (۲) . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو بصیر گوید: بامام باقر علیه السلام عرض کردم مردی از طایفه مختاریه مرا دید و عقیده داشت که
محمد بن حنفیه امامست، امام باقر علیه السلام در خشم شد و فرمود: چیزی باو نگفتی؟
عرض کردم: نه، بخدا، ندانستم چه بگویم، فرمود، چرا باو نگفتی. همانا رسول خدا صلی الله علیه و
آله بعلی و حسن و حسین وصیت کرد و چون علی علیه السلام خواست درگذرد، بحسن و حسین
وصیت کرد، و اگر وصیتش را از آنها باز می داشت - در صورتی که او چنین کاری نمیکرد - آنها
میگفتند: ما هم مانند تو وصی هستیم، و امام حسن بامام حسین وصیت نمود و اگر از او باز میداشت
- در صورتی که او چنین کاری نمیکرد - حسین علیه السلام باو میگفت: من هم مانند تو از طرف
پیغمبر و پدرم وصی هستم، خدای عز و جل فرماید: «خویشاوندان بعضی از بعضی دیگر
سزاوارترند» این آیه در باره ما و پدران ماست.

[ترجمه کمره ای]:

۷- ابو بصیر گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: مردی از پیروان مختار مرا دیدار کرد و اظهار عقیده کرد که محمد بن الحنفیه امام است، امام باقر خشم کرد و فرمود: تو چیزی به او نگفتی؟، گوید: گفتم: نه به خدا، من نمی دانستم چه به او بگویم، فرمود: به او نگفتی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) وصیت کرد و به حسن و به حسین و هر سه را به جانشینی خود معرفی کرد و چون علی (علیه السلام) در گذشت به حسن و حسین (علیهما السلام) وصیت کرد و اگر آن را از آن دو دریغ می داشت می گفتند: ما هم مثل تو وصی پیغمبر (صلی الله علیه و آله) می باشیم، و او چنین کاری نمی کرد و حسن (علیه السلام) به حسین وصیت کرد و اگر می خواست از وی دریغ دارد می گفت: من هم مانند تو وصی منصوص پیغمبر و علی هستم و او چنین نمی کرد خدا عز و جل فرموده: «اولو الارحام به یک دیگر اولی هستند» و این آیه در باره ما و در فرزندان ما است.

[ترجمه آیت الهی]:

۷- ابو بصیر گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: مردی از پیروان مختار مرا دید و اظهار کرد که محمد بن الحنفیه امام است، امام باقر در خشم شد و فرمود: تو چیزی به او نگفتی؟ گفتم: نه به خدا، من نمی دانستم چه به او بگویم، فرمود: به او نگفتی که رسول خدا به علی وصیت کرد و به حسن و به حسین و هر سه را به جانشینی خود معرفی کرد و چون علی درگذشت به حسن و حسین وصیت کرد و اگر آن را از آن دو دریغ می داشت می گفتند: ما هم مثل تو وصی پیامبر باشیم، و او چنین کاری نمی کرد

و حسن به حسين وصيت کرد و اگر می خواست از وی دریغ دارد می گفت: من هم مانند تو بنص پیامبر و علی هستم و او چنین نمی کرد، خداوند فرمود: «صاحبان ارحام به یکدیگر اولی هستند» و این آیه درباره ما و فرزندان ماست.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۱ ، ص ۸۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. من المختارية أى أتباع مختار بن أبی عبیده الثقفی الذى خرج يدعى طلب دم الحسين، و أظهر أنه بأمر محمد بن الحنفية، فزعم أصحابه أنه الإمام بعد الحسين عليه السلام أ فلا قلت له المفعول مقدر أى ما يكون حجة عليه، و فى المصباح: دريت الشىء: علمته قال الله عز و جل استئناف لبيان كون على بن الحسين الإمام دون ابن الحنفية كما مر.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۲۶۵

۲- الحديث

۷۶۷/۲ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ

ابن محبوب ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ : ۱/۲۹۳

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : «لَمَّا أَنْ قَضَى (٤) مُحَمَّدٌ نُبُوتَهُ ، وَاسْتَكْمَلَ أَيَّامَهُ ، أَوْحَى اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - إِلَيْهِ : أَنْ يَا مُحَمَّدُ ، قَدْ قَضَيْتَ نُبُوتَكَ ، وَاسْتَكْمَلْتَ أَيَّامَكَ ؛ فَاجْعَلِ الْعِلْمَ الَّذِي عِنْدَكَ وَالأَيْمَانَ (٥) وَالأِسْمَ الأَكْبَرَ وَمِيرَاثَ الْعِلْمِ وَآثَارَ عِلْمِ النُّبُوتِ فِي أَهْلِ بَيْتِكَ ، عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؛ فَإِنِّي لَنْ أَقْطَعَ (٦) الْعِلْمَ وَالأَيْمَانَ وَالأِسْمَ الأَكْبَرَ وَمِيرَاثَ الْعِلْمِ وَآثَارَ عِلْمِ النُّبُوتِ مِنَ الْعَقَبِ (٧) مِنْ ذُرِّيَّتِكَ ، كَمَا لَمْ أَقْطَعْهَا مِنْ ذُرِّيَّاتِ (٨) الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ .» (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: چون محمد وظیفه نبوت خود را انجام داد و عمرش پایان رسید، خدای تعالی با او وحی کرد: ای محمد! نبوت را گذرانیدی و عمرت با آخر رسید اکنون آن دانشی که نزد تو است و ایمان و اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت خاندان خود را بعلی بن ابی طالب بسپار، زیرا من هرگز علم و ایمان و اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت را از نسل و ذریه تو قطع نکنم، چنان که از ذریه های پیغمبران قطع نکردم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۴

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابی حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) می فرمود: چون محمد (صلی الله علیه و آله) دوران نبوت خود را گذرانید و ایام عمر خود را به آخر رسانید خدا تعالی به او وحی کرد که ای محمد به راستی نبوت خود را گذرانیدی و زندگی خود را به سر رساندی اکنون آن دانش و ایمان و

اسم اکبر و میراث علم و آثار نبوت خاندان خود را به علی بن ابی طالب (علیه السّلام) بسیار، زیرا من دانش و ایمان و اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت را از نسل ذریه پیغمبران گذشته نبریدم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۱۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابی حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر علیه السّلام می فرمود: چون محمد صلی الله علیه و اله دوران نبوت خود را به پایان برد و ایام عمر خود را به آخر رسانید خدای تعالی به او وحی کرد که ای محمد به راستی نبوت خود را گذرانندی و زندگی خود را به سر آوردی اکنون آن دانش و ایمان و اسم اکبر و میراث علم و آثار نبوت خاندان خود را به علی بن ابی طالب علیه السّلام بسیار، زیرا من دانش و ایمان و اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت را از نسل و ذریه تو قطع نکنم همانطور که از ذریه پیامبران قطع نکردم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. قضى على بناء المعلوم، و المجهول بعيد، و كذا استكمل و أن فى قوله: أن قضى زائدة لتأكيد اتصال لما بمدخولها، و فى قوله أن يا محمد مفسرة و فى النهاية قضاء الشىء إحكامه و إمضاؤه و الفراغ منه فاجعل العلم إشارة إلى قوله تعالى:

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ

و إلى قوله سبحانه:

مَا كُنْتُمْ تَدْرُونَ مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ

فالمراد بالعلم العلوم التى أوحى الله إليه صلى الله عليه و آله و سلم و بالإيمان التصديق بها مع الانقياد المقرون بالإيقان أو العلوم المتعلقة بأصول الدين فىكون تعميما بعد التخصيص، و ربما يقرأ بفتح الهمزة إلى العهود و المواثيق و هو بعيد، و المراد بالاسم الأكبر إما الاسم الأعظم أو القرآن التام الذى عندهم، أو هو مع سائر كتب الأنبياء كما سيأتى فى الخبر الآتى، فالمراد بالاسم صاحب الاسم، أو هو بمعنى العلامة و المراد بميراث العلم ما فى الجفر الأبيض من كتب الأنبياء السابقين، فىكون على بعض الوجوه المتقدمة تأكيدا أو كتب العلماء السابقين سوى الكتب المنزلة. و قيل: الإضافة لامية و المراد به الخلافة الكبرى و قيل: المراد به التخلق بأخلاق الله أى ما أورثه العلم و المراد بآثار علم النبوة جميع علم النبى صلى الله عليه و آله و سلم تأكيدا أو كتب الأنبياء تأكيدا أو تأسيسا أو آثار الأنبياء - سوى العلم - من السلاح و العصا و غيرهما، و قيل: هى علم الشرائع و الأحكام. أقول: يحتمل أن يكون إشارة إلى ما تتجدد لهم من العلوم فى ليلة القدر و غيرها، فإنها من آثار علم النبوة المترتبة عليه، فالمراد بجعلها عنده جعله قابلا و مهيبا لذلك، و ربما يقرأ العقب بضم العين و شد القاف المفتوحة جمع عاقب و هو الخليفة فى الخير.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٧٠

- ١-١ . في «ب، ه» - : «به» .
- ٢-٢ . النحل (١٦) : ٩١ _ ٩٤ .
- ٣-٣ . تفسير العياشي ، ج ٢ ، ص ٢٦٨ ، ح ٦٤ ، عن زيد بن الجهم ، مع زيادة؛ تفسير القمّي ، ج ١ ، ص ٣٨٩ ، مرسلاً عن أبي عبدالله عليه السلام ، وفيهما مع اختلاف يسير . وراجع : الإرشاد ، ج ١ ، ص ٤٨ الوافي ، ج ٢ ، ص ٢٨٠ ، ح ٧٥١ .
- ٤-٤ . قال ابن الأثير : «القضاء ، أصله القطع والفصل . يقال : قَضِيَ يَقْضِي قضاءً فهو قاض ، إذا حكم وفصل ، وقضاء الشيء : إحكامه وإمضاؤه والفراغ منه» . النهاية ، ج ٤ ، ص ٧٨ (قضا) .
- ٥-٥ . في «بر» : «الأيمان» . وفي البصائر ، ص ٤٦٨ : «الآثار» . واحتمل المازندراني كونه بفتح الهمزة بمعنى الميثاق والعهد بالولاية . واستبعده المجلسي .
- ٦-٦ . في «ف» والكافي ، ح ١٤٩٠٧ ، والبصائر ، ص ٤٦٩ وتفسير العياشي : «لم أقطع» .
- ٧-٧ . «العقب» : مؤخر القدم . وعَقِبُ الرجل أيضا : وَلَدَهُ وَوَلَدُ وَلَدِهِ . الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨٤ (عقب) .
- ٨-٨ . في الكافي ، ح ١٤٩٠٧ والبصائر وتفسير العياشي وكمال الدين : «بيوتات» .
- ٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٤٦٩ ، ح ٣ ، عن محمد بن الحسين عن ابن محبوب ؛ الكافي ، كتاب الروضة ، ضمن الحديث الطويل ١٤٩٠٧ ، بسنده عن الحسن بن محبوب . وفي بصائر الدرجات ، ص ٤٦٨ ، ح ٢ ، وكمال الدين ، ص ٢١٦ ، بسندهما عن محمد بن الفضيل . وفي بصائر الدرجات ، ص ٤٦٨ _ ٤٦٩ ، ح ١ و ٤ ، بسند آخر عن أبي عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف يسير ، وفي الأخيرة مع زيادة في أوله . وفي تفسير فرات ، ص ٣٩ ، ح ٥٣٠ ؛ وكفاية الأثر ، ص ١٧٨ ، بسند آخر ، مع زيادة واختلاف ؛ تفسير العياشي ، ج ١ ، ص ١٦٨ ، ح ٣١ ، عن أبي حمزة ، مع زيادة في آخره الوافي ، ج ٢ ، ص ٢٨١ ، ح ٧٥٢ .

٣- الحديث

٧٦٨/٣ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ (١) وَغَيْرُهُ ، عَنْ سَهْلٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى ؛ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ (٢) مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ جَمِيعاً ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَابِرٍ وَ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَمْرٍو ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ أَبِي الدَّيْلَمِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «أَوْصَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى يُوشَعَ بْنِ نُونٍ (٣) ، وَأَوْصَى يُوشَعَ بْنُ نُونٍ (٤) إِلَى وَلَدِ هَارُونَ ، وَلَمْ يُوصِ إِلَى وَلَدِهِ ، وَلَا إِلَى وَلَدِ مُوسَى ؛ إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ الْخِيَرَةُ ، يَخْتَارُ مَنْ يَشَاءُ مِمَّنْ يَشَاءُ ، وَبَشَّرَ مُوسَى وَيُوشَعَ بِالْمَسِيحِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ .

فَلَمَّا أَنْ بَعَثَ اللَّهُ (٥) - عَزَّ وَجَلَّ - الْمَسِيحَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ الْمَسِيحُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَهُمْ (٦) : إِنَّهُ سَوْفَ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي نَبِيٌّ اسْمُهُ أَحْمَدُ مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، يَجِيءُ بِتَصْدِيقِي وَ تَصْدِيقِكُمْ (٧) ، وَعُذْرِي (٨) وَعُذْرِكُمْ ، وَجَرَّتْ مِنْ بَعْدِهِ فِي الْحَوَارِيِّينَ (٩) فِي الْمُسْتَحْفَظِينَ .

ص: ٢٢

١-١ . هكذا في «ب ، ض ، بر» وحاشية بدرالدين والوسائل والبحار ، ج ١٣ و ١٧ . وفي سائر النسخ والمطبوع : «محمد بن الحسين» . والصواب ما أثبتناه ، كما تقدم ذيل ح ٢٥٠ و ٥٢٥ .

٢-٢ . هكذا في «ب ، ض ، بر» والوسائل والبحار ، ج ٧ و ١٣ و ١٧ . وفي سائر النسخ والمطبوع : «و» بدل «عن» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد روى محمد بن يحيى عن محمد بن الحسين [بن أبي الخطّاب] كتب محمد بن سنان و توسط محمد بن الحسين بينه وبين محمد بن يحيى في عدد من الأسناد . راجع : رجال النجاشي ، ص ٣٢٨ ، الرقم ٨٨٨ ؛ الفهرست للطوسي ، ص ٤٠٦ ، الرقم ٦٢٠ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ١٥ ، ص ٤٢٠ - ٤١ ، ص ٤٣٢ . فعليه في السند تحويل بعطف «محمد بن يحيى عن محمد بن الحسين» على «محمد بن الحسن وغيره عن سهل عن محمد بن عيسى» ويروى عن محمد بن سنان ، محمد بن عيسى و محمد بن الحسين معا .

٣-٣ . فى «ب ، ه ، بح ، بف» : - «بن نون» .

٤-٤ . فى الوافى : - «بن نون» .

٥-٥ . فى «ج» : - «الله» .

٦-٦ . فى «ف» : - «لهم» .

٧-٧ . فى «بح» : «بتصديقكم» .

٨-٨ . «العُذْر» : الحجة ، من تعذّر بمعنى اعتذر واحتجّ لنفسه . أو البراءة من سوء ، من عذرتُ بمعنى مَحَوْتُ الإساءة ، وطمستُها . أو مصدر بمعنى العاذر وهو الأثر . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٤٠ ؛ النهاية ، ج ٣ ، ص ١٩٧ - ١٩٨ (عذر) .

٩-٩ . «الحواريّون» : جمع الحواري ، وهم خُلصان المسيح عليه السلام وأنصاره . وأصله من التحوير بمعنى التبييض . إنّما سمّوا حواريّين لأنّهم كانوا يطهّرون نفوس الناس ، أو أُخْلِصُوا ونُقُوا من كلّ عيب ، أو كانوا قصّارين يحوّرون الثياب ، أى يبيّضونها . راجع : المفردات للراغب ، ص ٢٦٣ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص ٤٥٨ (حور) .

وَإِنَّمَا سَمَّاهُمُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - الْمُسْتَحْفَظِينَ ؛ لِأَنَّهْمُ اسْتَحْفَظُوا الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ ، وَهُوَ الْكِتَابُ الَّذِي يُعَلِّمُ بِهِ عِلْمَ كُلِّ شَيْءٍ الَّذِي كَانَ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ ، يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ (١) وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ» (٢) الْكِتَابُ : الْإِسْمُ الْأَكْبَرُ ، وَإِنَّمَا عُرِفَ - مِمَّا يُدْعَى الْكِتَابَ - التَّوْرَةُ وَالْأَنْجِيلُ وَالْفُرْقَانُ ، فِيهَا كِتَابُ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَفِيهَا كِتَابُ صَالِحٍ وَشُعَيْبٍ وَإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، فَأَخْبَرَ (٣) اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى» (٤) فَأَيْنَ صُحُفِ (٥) إِبْرَاهِيمَ ؟ إِنَّمَا (٦) صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ الْإِسْمُ الْأَكْبَرُ ، وَ صُحُفِ مُوسَى الْإِسْمُ الْأَكْبَرُ .

فَلَمْ تَزَلِ الْوَصِيَّةُ فِي عَالِمٍ بَعْدَ عَالِمٍ حَتَّى دَفَعُوهَا إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، أَسْلَمَ لَهُ الْعَقَبُ مِنَ الْمُسْتَحْفَظِينَ ، وَكَذَّبَهُ (٧) بَنُو إِسْرَائِيلَ ، وَدَعَا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ .

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ - جَلَّ ذِكْرُهُ - عَلَيْهِ (٨) : أَنْ أَعْلِنُ فَضْلَ وَصِيَّتِكَ ، فَقَالَ : رَبِّ (٩) ، إِنَّ الْعَرَبَ ١/٢٩٤

قَوْمٌ جُفَاءٌ (١٠) ، لَمْ يَكُنْ فِيهِمْ كِتَابٌ ، وَلَمْ يُبْعَثْ إِلَيْهِمْ نَبِيٌّ ، وَلَا يَعْرِفُونَ فَضْلَ (١١) نُبُوءَاتِ

ص: ٢٣

١-١ . هكذا في القرآن والبصائر ، ص ٤٦٩ . وفي النسخ والمطبوع : «ولقد أرسلنا رسلاً من قبلك
« . ولعل هذا تصحيف من النسخ ، أو خلط بين الآية ٣٨ من سورة الرعد (١٣) ؛ «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا
مِنْ قَبْلِكَ» والآية ٢٥ من سورة الحديد (٥٧) .

٢-٢ . الحديد (٥٧) : ٢٥ .

٣-٣ . في حاشية «ج ، بح» : «وأخبر» .

٤-٤ . الأعلى (٨٧) : ١٨ - ١٩ .

٥-٥ . «الصُّحُفُ» : جمع الصحيفة ، وهي قطعة من جلد أو قرطاس كتب فيه . راجع : المصباح
المنير ، ص ٣٣٤ (صحف) .

٦-٦ . في حاشية «ج» : «إِنَّ» . وفي البصائر ، ص ٤٦٩ : «أَمَا» .

٧-٧ . في «بس» : «كذَّبُوهُ» .

٨-٨ . في «بس» : - «عليه» .

٩-٩ . في «ف» : «يَارَبِّ» .

١٠-١٠ . «الجُفَاءُ» : جمع الجفافي ؛ من الجفاء ، وهو الغلظ في العشرة ، والخرق في المعاملة ،
وترك الرفق . راجع : المغرب ، ص ٨٦ (جفا) .

١١-١١ . في «ف» : «فضائل» .

الْأَنْبِيَاءِ وَلَا شَرَفَهُمْ ، وَلَا يُؤْءَمِنُونَ بِي إِنْ أَنَا أَخْبَرْتُهُمْ بِفَضْلِ أَهْلِ بَيْتِي ، فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ : «وَلَا
تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ» (١) ، «وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ» (٢) .

فَذَكَرَ مِنْ فَضْلِ وَصِيَّهِ ذِكْرًا ، فَوَقَعَ النِّفَاقَ فِي قُلُوبِهِمْ ، فَعَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ذَلِكَ وَمَا يَقُولُونَ ، فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ : يَا مُحَمَّدُ ، « وَ لَقَدْ نَعَلِمَ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرَكَ بِمَا يَقُولُونَ » (٣) ، « فَإِنَّهُمْ لَا يُكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ » (٤) لَكِنَّهُمْ (٥) يَجْحَدُونَ بِغَيْرِ حُجَّةٍ لَهُمْ .

وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَتَأَلَّفُهُمْ ، وَيَسْتَعِينُ بِبَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ ، وَ لَا يَزَالُ يُخْرِجُ لَهُمْ شَيْئًا فِي فَضْلِ وَصِيَّهِ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ السُّورَةُ (٦) ، فَاحْتَجَّ عَلَيْهِمْ حِينَ أُعْلِمَ بِمَوْتِهِ وَ نُعِيَتْ إِلَيْهِ نَفْسُهُ (٧) ، فَقَالَ اللَّهُ - جَلَّ ذِكْرُهُ - : « فَإِذَا فَرَّغْتَ فَانصَبْ وَ إِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ » (٨) يَقُولُ : فَإِذَا (٩) فَرَّغْتَ فَانصَبْ (١٠) عَلِمَكَ ، وَ أَعْلِنِ وَصِيَّكَ ، فَأَعْلِمُهُمْ (١١) فَضْلَهُ (١٢) عَ - لِأَنِّي ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٣) :

مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْتُ مَوْلَاهُ ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ ، وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ؛ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ .

ص: ٢٤

-
- ١-١ . الحجر (١٥) : ٨٨ ؛ النحل (١٦) : ١٢٧ ؛ النمل (٢٧) : ٧٠ .
٢-٢ . الزخرف (٤٣) : ٨٩ . وفي أكثر النسخ والوافي : « تعلمون » .
٣-٣ . الحجر (١٥) : ٩٧ .
٤-٤ . الأنعام (٦) : ٣٣ .
٥-٥ . هكذا في النسخ التي قوبلت وشرح المازندراني والوافي . وفي المطبوع : « ولكنهم » .
٦-٦ . في « بف » وحاشية « ج ، ض ، ف ، بح ، بر » : « الآية » . وقوله : « هذه السورة » ، أي سورة ألم نشرح ، بقرينة ما بعده . وجملة : « فاحتج عليهم » معترضة . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٢٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٧٥ .
٧-٧ . « نُعِيَتْ إِلَيْهِ نَفْسُهُ » ، أي أُخْبِرَ بِمَوْتِهِ ؛ من النعي وهو خبر الموت . والتعدية ب « إلى » للتأكيد . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ٨٥ (نعا) .
٨-٨ . الشرح (٩٤) : ٧ - ٨ .

٩-٩ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندرانى والوافى . وفى المطبوع : «إذا» .
١٠-١٠ . «فانصب» ، بفتح الصاد من النَّصَب بمعنى التعب والاجتهاد ، أى اتعب نفسك فى نصب
وصيِّك بما تسمع من المنافقين فى ذلك ، ولكنَّ المستفاد من هذا الحديث أنه بكسر الصاد من
النَّصَب بمعنى الرفع والوضع . وهذا مخالف لما فى القرآن ، فيحتمل أن يقال : لعله ورد بالفتح أيضا
بمعنى النَّصَب وإن لم يذكر فى كتب اللغة . راجع : مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٧٥ _ ٢٧٦ .

١١-١١ . فى «ب ، ف» : «فَاعْلَمَهُمْ» ، أى بصيغة الماضى .

١٢-١٢ . فى حاشية «ج» : «فضلاً» .

١٣-١٣ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندرانى . وفى المطبوع : «صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ» .

ثُمَّ قَالَ : لَأَبْعَثَنَّ رَجُلًا يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ، وَيُحِبُّهُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ ، لَيْسَ بِفَرَارٍ ؛ يُعَرِّضُ (١) بِمَنْ رَجَعَ ،
يُجِبُّنُ أَصْحَابَهُ (٢) وَيُجِبُّنُونَهُ .

وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : عَلِيٌّ سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ .

وَقَالَ (٣) : عَلِيٌّ عَمُودُ الدِّينِ (٤) .

وَقَالَ : هَذَا هُوَ (٥) الَّذِي يَضْرِبُ النَّاسَ بِالسَّيْفِ عَلَى الْحَقِّ بَعْدِي .

وَقَالَ : الْحَقُّ مَعَ عَلِيٍّ أَيَّمَا مَالٍ .

وَقَالَ : إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا : كِتَابُ اللّٰهِ (٦) عَزَّ وَجَلَّ ، وَ أَهْلَ بَيْتِي عِثْرَتِي
؛ أَيُّهَا النَّاسُ ، اسْمَعُوا وَ (٧) قَدْ بَلَّغْتُ (٨) ، إِنَّكُمْ سَتَرِدُونَ عَلَيَّ الْحَوْضَ ، فَاسْأَلْكُمْ (٩) عَمَّا فَعَلْتُمْ فِي
الثَّقَلَيْنِ (١٠) ، وَالثَّقَلَيْنِ لَأَنْ كِتَابُ اللّٰهِ _ جَلَّ ذِكْرُهُ _ وَ أَهْلُ بَيْتِي ، فَلاَ تَسْبِقُوهُمْ (١١) ؛ فَتَهْلِكُوا ، وَ
لَا تَعْلَمُوهُمْ ؛ فَإِنَّهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ .

١-١ . فى «ه ، بح ، بس ، بف» وشرح المازندراني : «معرض» ، أى هو معروض . وفى حاشية «ج»
ومرأة العقول : «معرضاً» . وقال الخليل : «وعرضت لفلان وبفلان ، إذا قلت قولاً وأنت تعيبه بذلك»
 . وقال الجوهري : «التعريض ، خلاف التصريح . يقال : عرضت لفلان وبفلان ، إذا قلت قولاً وأنت
تعنيه» . وفى الوافى : «جملة حاليّة ، يعنى قال : ليس بفرار تعريضا بمن فرّ» . راجع : ترتيب كتاب
العين ، ج ٢ ، ص ١١٧٥ ؛ الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٠٨٧ (عرض) .

٢-٢ . «يُجَبَّنُ أصحابه» ، أى ينسبهم إلى الجُبْن . تقول : جَبَّنْتُهُ تجبيناً ، إذا نسبته إلى الجبن . قال
المجلسى : «أى يخوِّف أصحابه ويدعوهم إلى الجبن عند الحرب» . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص
٢٠٩٠ (جبن) .

٣-٣ . فى «ف ، بح» وشرح المازندراني : - «قال» .

٤-٤ . وفى حاشية «بح ، بف» : «الإيمان» .

٥-٥ . فى «ف ، ه ، بف» والوافى : - «هو» . وفى حاشية «ج ، بر» : «هو هذا» .

٦-٦ . فى مرآة العقول : «كتاب الله ، مرفوع بتقدير : هما كتاب الله ، أو منصوب بدل تفصيل
لأمرين» .

٧-٧ . فى «ف ، ه ، بف» والوافى : - «و» .

٨-٨ . فى «ب» + «وقال» . وفى «بح» : «بُلِّغْتُ» مبنياً للمفعول . وفى مرآة العقول : «وقد بلّغت
، على صيغة المعلوم ، أى بلّغت ما يلزمنى تبليغه فى أهل بيتى ، أو على المجهول ، أى بلّغنى جبرئيل
عن الله بالوحى» .

٩-٩ . فى «ب» : «فأسأل لكم» . وفى «بح» : «أسألكم» .

١٠-١٠ . يقال لكلّ شىءٍ خطير نفيس : ثَقُلَ ، فسَمَّاهما ثَقَلَيْنِ إعظاماً لقدرهما وتفخيماً لشأنهما .
راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٢١٦ (ثقل) .

١١-١١ . فى «ج» : «فلا تستبقوهم» .

فَوَقَعَتِ الْحُجَّةُ بِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِالْكِتَابِ الَّذِي يَقْرَأُهُ النَّاسُ ، فَلَمْ يَزَلْ (١) يُلْقَى فَضَلَ
أَهْلَ بَيْتِهِ بِالْكَـ لَامِ ، وَ يُبَيِّنُ لَهُمْ بِالْقُرْآنِ : «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
تَطْهِيراً» (٢) وَقَالَ عَزَّ ذِكْرُهُ : «وَ اعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي
الْقُرْبَى» (٣) ثُمَّ قَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ : «وَ آتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ» (٤) .

فَكَانَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٥) ، وَ كَانَ حَقُّهُ الْوَصِيَّةَ الَّتِي جُعِلَتْ لَهُ ، وَ الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ ، وَ مِيرَاثَ ١/٢٩٥
الْعِلْمِ ، وَ آثَارَ عِلْمِ النُّبُوَّةِ ، فَقَالَ : «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (٦) ثُمَّ قَالَ : «وَ إِذَا
(الْمَوَدَّةُ) (٧) سَأَلْتُ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتُ» (٨) يَقُولُ : أَسْأَلُكُمْ عَنِ الْمَوَدَّةِ _ الَّتِي أَنْزَلْتُ (٩) عَلَيْكُمْ فَضَلَّهَا
_ مَوَدَّةِ الْقُرْبَى بِأَيِّ ذَنْبٍ قَتَلْتُمُوهُمْ .

وَ قَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ : «فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (١٠) قَالَ : الْكِتَابُ : (١١) الذِّكْرُ ، وَ أَهْلُهُ :
أَلْ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، أَمَرَ اللَّهُ _ عَزَّ وَ جَلَّ _ بِسُوءِ الْهَمِّ ، وَ لَمْ يُوْءِ مَرُّوا بِسُوءِ الْجَهَالِ ، وَ سَمَّى
اللَّهُ _ عَزَّ وَ جَلَّ _ الْقُرْآنَ (١٢) ذِكْرًا ، فَقَالَ (١٣) تَبَارَكَ وَ تَعَالَى : «وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ

ص: ٢٦

١-١ . فى «ض» : «لم يزل» . وفى «بف» : «ولم يزل» .

٢-٢ . الأحزاب (٣٣) : ٣٣ .

٣-٣ . الأنفال (٨) : ٤١ .

٤-٤ . الإسراء (١٧) : ٢٦ .

٥-٥ . «فكان عليّ عليه السلام» ، أى فكان عليه السلام ذا القربى ، على حذف الخبر بقريضة المقام .
أو كان تامّة . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٢٦ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٧٩ .

٦-٦ . الشورى (٤٢) : ٢٣ .

٧-٧ . كذا فى «ألف ، ب ، ض ، و ، بح ، بف» والمطبوع وشرح المازندراني والوافى . ويقتضيه المقام . وكانت القراءة المشهورة «المَوْؤَدَةُ» من الواد ، وعليها ظاهر بعض النسخ . قال الفيض فى الوافى : «بفتح الواو وتشديد الدال من غير همز ، ويستفاد من تأويله أنَّهم عليهم السلام هكذا كانوا يقرؤونه» .

٨-٨ . التكوير (٨١) : ٨

٩-٩ . فى «ج ، بح ، بس» والبحار ، ج ٧ : «نزلت» . وفى البحار ، ج ٧ : «قال» .

١٠-١٠ . النحل (١٦) : ٤٣ ؛ الأنبياء (٢١) : ٧ .

١١-١١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندراني والوافى ومرآة العقول والوسائل . وفى المطبوع : «[هو]» .

١٢-١٢ . فى شرح المازندراني : «الكتاب» .

١٣-١٣ . فى «ض ، ه ، ه» : «الله» .

لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ»(١) وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ : «وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ»(٢) .

وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ : «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ»(٣) وَقَالَ(٤) عَزَّ وَجَلَّ : «وَلَوْ رَدُّوهُ(٥) إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ»(٦) فَردَّ الْأَمْرَ - أَمْرَ النَّاسِ - إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ الَّذِينَ أَمَرَ(٧) بِطَاعَتِهِمْ وَ بِالرَّدِّ(٨) إِلَيْهِمْ .

فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ ، نَزَلَ عَلَيْهِ جَبْرِيْلٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنْ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ»(٩) فَنَادَى النَّاسَ ؛ فَاجْتَمَعُوا ، وَ أَمَرَ(١٠) بِسَمَرَاتِ(١١) ؛ فَقَمَّ(١٢) شَوْكُهُنَّ ، ثُمَّ قَالَ(١٣) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : يَا أَيُّهَا النَّاسُ(١٤) ، مَنْ وَلِيَّكُمْ وَ أُولَى بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ؟ فَقَالُوا : اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ،

فَقَالَ : مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ ، وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ؛ ث_ لآثَ مَرَّاتٍ .

ص: ٢٧

-
- ١-١ . النحل (١٦) : ٤٤ .
- ٢-٢ . الزخرف (٤٣) : ٤٤ . وفي الوسائل : «إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ وَ سَوْفَ تُسْـَٔلُونَ» . وقال :
«وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» بدل «وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ _ إِلَى تُسْـَٔلُونَ» .
- ٣-٣ . النساء (٤) : ٥٩ .
- ٤-٤ . في «ج» : «الله» .
- ٥-٥ . هكذا في القرآن و«ب» ، ه ، بـف» والوافي ومرآة العقول والوسائل . وفي أكثر النسخ والمطبوع : «إلى الله و» . قال في المرآة : «وفي أكثر النسخ : ولو ردّوه إلى الله وإلى الرسول ، فيكون نقلاً بالمعنى ؛ للإشعار بأن الردّ إلى الرسول ردّ إلى الله» .
- ٦-٦ . النساء (٤) : ٨٣ .
- ٧-٧ . في «ف» : «أمر» . وفي الوسائل : + «الله» .
- ٨-٨ . في «ب» والوسائل : «والردّ» .
- ٩-٩ . المائدة (٥) : ٦٧ .
- ١٠-١٠ . في «ب» : «فأمر» .
- ١١-١١ . «سمرات» : جمع سَمْرَة ، وهي من شجر الطَّلْح _ وهو شجر عظيم من شجر العِضَاه له شوك وليس في العِضَاه أكثر صمغاً منه _ وضرب من العِضَاه ، وهو جمع عِضَاهَة وَعِضْةٌ وهما كلّ شجر يعظم وله شوك . وقيل : السَمْرَة من الشجر صغار الورق قصار الشوك ، وله بَرَمَة صفراء يأكلها الناس ، وليس في العِضَاه شيء أجود خشباً من السَمْر . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٣٧٩ (سمر) .

١٢-١٢ . «فَقَمَّ» ، أى كُنِسَ ، من القمامة بمعنى الكُناسة . يقال : قَمَّ البيتَ قَمًّا _ من باب قتل _ : كَنَسَهُ . والمراد : أزيل . راجع : المصباح المنير ، ص ٥١٦ (قمم) ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٢ .
١٣-١٣ . فى «ج ، بح ، بر» : «رسول الله» .
١٤-١٤ . فى «ه ، بس ، بف» : - «يا أيها الناس» .

فَوَقَعَتْ حَسَكَةً (١) النَّقَاقِ فِي قُلُوبِ الْقَوْمِ ، وَقَالُوا : مَا أَنْزَلَ اللَّهُ - جَلَّ ذِكْرُهُ - هَذَا عَلَى مُحَمَّدٍ قَطُّ ،
وَ مَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يَرْفَعَ بِضَبْعِ (٢) ابْنِ عَمِّهِ .

فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ ، أَتَتْهُ (٣) الْأَنْصَارُ ، فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّ اللَّهَ - جَلَّ ذِكْرُهُ - قَدْ أَحْسَنَ إِلَيْنَا ، وَ شَرَّفَنَا بِكَ وَ بِنُزُولِكَ (٤) بَيْنَ ظَهْرَانَيْنَا (٥) ، فَقَدْ فَرَّحَ اللَّهُ (٦) صَدِيقَنَا ، وَ كَبَتَ (٧) عَدُوَّنَا ، وَ قَدْ يَأْتِيكَ وَفُودٌ ، فَ لَا تَجِدْ مَا تُعْطِيهِمْ ، فَيَشْمَتُ بِكَ الْعَدُوُّ (٨) ، فَ نَحِبُ أَنْ تَأْخُذَ ثُلْثَ أَمْوَالِنَا حَتَّى إِذَا قَدِمَ عَلَيْكَ وَفِدُ مَكَّةَ ، وَجَدْتَ مَا تُعْطِيهِمْ ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَيْهِمْ شَيْئًا ، وَ كَانَ يَنْتَظِرُ مَا يَأْتِيهِ مِنْ رَبِّهِ ، فَ نَزَلَ (٩) جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ قَالَ : «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (١٠) ، وَ لَمْ يَقْبَلْ أَمْوَالَهُمْ .

١/٢٩٦

فَقَالَ (١١) الْمُنَافِقُونَ : مَا أَنْزَلَ اللَّهُ هَذَا عَلَى مُحَمَّدٍ ، وَ مَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يَرْفَعَ بِضَبْعِ ابْنِ

ص : ٢٨

١-١ . «الحَسَكَةُ» : واحدة الحَسَكِ ، وهى نبت تَعْلَقُ ثمرته بصوف الغنم ، وَرَقُهُ كورق الرِجْلَةِ وَأَدَقُّ ، وَعِنْدَ وَرَقِهِ شوكٌ مُلَزَّزٌ صُلْبٌ ذُو ثَلَاثَةِ شَعَبٍ ، وَ لَهُ ثَمَرٌ شَرِبَهُ يَفْتَتِ حَصَى الْكَلَيْتَيْنِ وَ الْمَثَانَةَ .
وَ الْحَسَكُ أَيْضًا : الْحَقْدُ وَ الْعِدَاوَةُ . الْقَامُوسُ الْمَحِيطُ ، ج ٢ ، ص ١٢٤٠ (حسك) .

٢-٢ . «الضَبْعُ» : العَضُدُ كُلُّهَا ، أو وسطها بلحمها ، أو الإبط ، أو ما بين الإبط إلى نصف العضد من أعلاه . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٩٩٢ (ضبع) .

٣-٣ . فى «ف» : «وأنته» . وفى «بح» : «وأنت» .

٤-٤ . فى «ف» : «نزولك» .

٥-٥ . «بَيْنَ ظَهْرَانَيْنَا» ، المراد بها أنه صلى الله عليه وآله أقام بينهم على سبيل الاستظهار والاستناد إليهم . زيدت فيه ألف ونون مفتوحة للتأكيد . ومعناه : كأن ظهرا منا قدامك وظهرا منا وراءك فأنت مكنوف من جانبيك ومن جوانبك _ إذا قيل : بين أظهرنا _ ثم كثر حتى استعمل فى الإقامة بين القوم مطلقا . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١٦٦ (ظهر) .

٦-٦ . فى «ج» : - «الله» .

٧-٧ . فى «ه» : «كَبَّب» . وفى «ف» : «كَبَّ» . وظاهر الشروح : «كَبَّت» ، من باب ضرب ، من الكَبَّت بمعنى الصرف والإذلال . يقال : كَبَّتَ اللَّهُ العَدُوَّ ، أى صرفه وأذله ، وكَبَّتَهُ لوجهه ، أى صرعه . وهو الموافق لما فى اللغة . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٦٢ (كبت) .

٨-٨ . «فیشمت بك العدو» ، أى يفرح ببليتك ، من الشماتة ، وهو الفرح ببليّة العدو . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٥٥ (شمت) .

٩-٩ . فى «ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى : + «عليه» .

١٠-١٠ . الشورى (٤٢) : ٢٣ .

١١-١١ . فى «ه» : «قال» .

عَمَّهُ ، وَيَحْمِلَ عَلَيْنَا أَهْلَ بَيْتِهِ ، يَقُولُ أَمْسِ : مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ ، وَ الْيَوْمَ (١) : «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» ، ثُمَّ نَزَلَ عَلَيْهِ آيَةُ الْخُمْسِ ، فَقَالُوا : يُرِيدُ أَنْ يُعْطِيَهُمْ (٢) أَمْوَالَنَا وَ فَيَنَّا (٣) .

ثُمَّ آتَاهُ جِبْرَائِيلُ ، فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ ، إِنَّكَ قَدْ قَضَيْتَ (٤) نُبُوتَكَ ، وَ اسْتَكْمَلْتَ أَيَّامَكَ ، فَاجْعَلِ الْإِسْمَ الْأَعْكَبَرَ وَمِيرَاثَ الْعِلْمِ وَآثَارَ عِلْمِ النُّبُوَّةِ عِنْدَ عَلِيٍّ ؛ فَإِنِّي لَمْ أَتْرِكِ الْأَعْرُضَ إِلَّا وَ لِي فِيهَا عَالِمٌ تُعْرَفُ (٥)

بِهِ طَاعَتِي ، وَ تُعْرَفُ بِهِ وَلَايَتِي (٦) ، وَ يَكُونُ حُجَّةً لِمَنْ يُؤَلِّدُ بَيْنَ قَبْضِ النَّبِيِّ إِلَى خُرُوجِ النَّبِيِّ الْآخِرِ ، قَالَ : فَأَوْصَى إِلَيْهِ بِالْإِسْمِ الْأَكْبَرِ وَ مِيرَاثِ الْعِلْمِ وَ آثَارِ عِلْمِ النَّبُوَّةِ (٧) ، وَ أَوْصَى إِلَيْهِ بِالْأَلْفِ كَلِمَةً وَ أَلْفِ بَابٍ ، يَفْتَحُ (٨) كُلُّ كَلِمَةٍ وَ كُلُّ بَابٍ أَلْفٍ كَلِمَةً وَ أَلْفٍ بَابٍ . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: موسی علیه السلام بیوشع بن نون وصیت کرد و یوشع بن نون بفرزندان هارون وصیت کرد و بفرزندان خودش و فرزندان موسی وصیت نکرد، همانا خدای تعالی صاحب اختیار است، هر که را خواهد و از هر خاندانی که خواهد اختیار کند، و موسی و یوشع مردم را بوجود مسیح علیه السلام مژده دادند و چون خدای عز و جل مسیح را مبعوث ساخت، مسیح علیه السلام بمردم گفت: همانا پس از من پیغمبری که نامش احمد و از اولاد اسماعیل علیه السلام است خواهد آمد که مرا و شما را تصدیق میکند (بنبوت من و پیروی شما باور دارد) و حجت و عذر مرا و شما را می آورد مانند من و شما احتجاج میکند و قول بالوهیت مرا از من و شما نفی میکند) و امر وصیت پس از عیسی در حواریین مستحفظ جاری گشت و از این جهت خدا ایشان را مستحفظ نامید که نگهداری اسم اکبر بایشان واگذار شد و آن کتابیست که علم هر چیز از آن دانسته شود و همراه پیغمبران صلوات الله علیهم بوده است. خدای تعالی فرماید: «بتحقیق که ما رسولانی پیش از تو فرستادیم و بهمراه ایشان کتاب و میزان (قانون عدالت) نازل کردیم- ۲۵ سوره حدید-» (در قرآن صدر آیه چنین است: »

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ

«کتاب همان اسم اکبر است، و از آنچه بنام کتاب معروفست: تورات و انجیل و فرقان (قرآن) است، ولی در آن کتاب، (که همراه اوصیاء است) کتاب نوح علیه السلام و کتاب صالح و شعیب و ابراهیم علیهم السلام است که خدای عز و جل خبر میدهد «همانا این در صحف نخستین است، یعنی صحف ابراهیم و موسی - ۱۸- ۱۹ سوره ۸۷-» پس (اگر کتاب منحصر بتورات و انجیل و قرآنست،) صحف ابراهیم کجاست! همانا صحف ابراهیم، اسم اکبر است و صحف موسی هم اسم اکبر است: (که باید پیغمبر بعلی صلی الله علیه و آله سپارد) پس همیشه وصیت نسبت بعالمی پس از عالم دیگر جریان داشت، تا آن را بمحمد صلی الله علیه و آله رسانیدند، و چون خدای عز و جل محمد صلی الله علیه و آله را مبعوث کرد، مستحفظین پسین باو اسلام آوردند و بنی اسرائیل تکذیبش نمودند، او بسوی خدای عز و جل دعوت کرد و در راهش جهاد نمود تا آنکه خدای - جل ذکره - باو امر فرستاد که فضیلت وصیت را آشکار کن، پیغمبر عرض کرد پروردگارا! عرب مردمی خشنند، در میان ایشان کتابی نبوده و برای آنها پیغمبری مبعوث نگشته و بفضیلت و شرف پیغمبران آگاه نیستند، اگر من فضیلت اهل بیتم را بآنها بگویم، ایمان نمی آورند، پس پس خدای جل ذکره - فرمود: «غم آنها را مخور- ۱۲۷ سوره ۱۶ - و بگو سلام شما در آینده میدانید ۸۹ سوره ۴۳-» پیغمبر اندکی از فضیلت وصیش تذکر داد، و در دلها نفاق افتاد: رسول خدا صلی الله - علیه و آله آن نفاق و گفتار ایشان بدانست، خدای - جل ذکره - فرمود: ای محمد! «محققا ما میدانیم که تو سینه ات از آنچه میگویند تنگ می شود- ۹۷ سوره ۱۵-» ایشان ترا تکذیب نمیکنند بلکه ستمگران آیات خدا را انکار میکنند- ۳۳ سوره ۶» یعنی بلکه بدون اینکه دلیلی داشته باشند انکار میکنند. رسول خدا صلی الله علیه و آله ایشان را الفت میداد و بعضی را یاور بعضی دیگر میساخت و همیشه چیزی از فضیلت وصیش را بآنها گوشزد میکرد، تا آنکه این سوره (انشراح) نازل شد و پیغمبر زمانی که از مرگ خود آگاه شد و گزارش آن را شنید، بر آنها احتجاج کرد، و خدای - جل ذکره - فرموده: «چون فراغ یافتی در عبادت کوش [نصب کن] و بسوی پروردگارت راغب شو- ۷ و ۸ سوره انشراح-» میفرماید: چون (از تبلیغ رسالت) فراغ یافتی پرچم و نشانه ات (یعنی علی علیه السلام) را نصب کن و وصیت را آشکار نما پیغمبر هم (در روز غدیر) فضیلت علی علیه السلام را آشکارا اعلام کرد. و فرمود: هر

کس من مولای او هستم علی مولای او است، خدایا دوست او را دوست بدار و دشمن او را دشمن - تا سه مرتبه-. و باز (در جنگ خیبر بعد از آنکه چند تن را پرچمدار کرد و نتوانستند فتح کنند) فرمود: همانا مردی را اعزام کنم که او خدا و رسولش را دوست دارد و خدا و رسولش او را، او فرارکننده نیست - با این جمله پیغمبر صلی الله علیه و آله گوشه میزند بکسی که (از در قلعه خیبر) برگشت، او اصحابش را ترسو میشمرد و اصحابش او را و باز پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: علی آقای مؤمنین است و فرمود: علی ستون دین است و فرمود: اینست همان کسی که پس از من از روی حق با شمشیر گردن مردم را می زند، و فرمود: بهر جانب که علی رود، حق همراه اوست، و فرمود: همانا من دو امر در میان شما میگذارم، اگر آنها را بپذیرید، هرگز گمراه نشوید: ۱ - کتاب خدای عز و جل (قرآن) ۲ - اهل بیت و عترت من، ای مردم گوش کنید که من تبلیغ کردم، شما در قیامت سر حوض بر من وارد می شوید و من از آنچه نسبت بثقلین انجام داده اید از شما بازخواست میکنم، و ثقلین، کتاب خدا - جل ذکره - و اهل بیت منند، برایشان پیشی نگیرید که هلاک شوید، و بایشان چیزی نیاموزید که آنها از شما داناترند. بنا بر این حجت (خدا برای مردم) با قول پیغمبر صلی الله علیه و آله و قرآنی که خود مردم آن را میخوانند ثابت شد، زیرا پیغمبر همواره فضیلت اهل بیتش را بوسیله بیان القا میفرمود و بوسیله قرآن برای مردم روشن میساخت. ۵ - سپس فرمود: «و زمانی که در باره دختر زنده بگور رفته بازخواست شود که بچه گناهی کشته شد؟- ۸ و ۹ سوره ۸۲-» خدا میفرماید در باره مودت و دوستی که فضیلت آن را بر شما نازل کردم از شما بازخواست میکنم و آن مودت خویشاوندان پیغمبر است که ایشان را بچه گناه کشتید؟ ۶ - و باز خدا - جل ذکره - فرمود: «اگر نمیدانید از اهل ذکر بپرسید، - ۴۳ سوره ۱۶-» فرماید قرآن ذکر است و اهل قرآن آل محمدند علیهم السلام که خدای عز و جل مردم را بسؤال از ایشان امر کرده است، و مردم بسؤال از جهال و نادانان دستور ندارند، و خدای عز و جل قرآن را ذکر نامیده، در آنجا که فرماید: «ما ذکر را بتو نازل کردیم تا برای مردم آنچه نازل شده بیان کنی شاید اندیشه کنند- ۴ سوره ۱۶-» و باز فرمود، قرآن برای تو و قوم تو ذکر است و در آینده باز خواست شوید- ۴۳ سوره ۴۳-». ۷ - و خدای عز و جل - فرمود: خدا را فرمان برید و پیغمبر و صاحبان امر از خودتان را فرمان برید- ۵۹ سوره ۴-» ۸ - و فرمود: «و

اگر آن را (بخدا و) رسول و صاحبان امر از خود ارجاع دهند، کسانی که از آنها اهل استنباطند، بدانند، پس مقصود از ارجاع امر، ارجاع امر مردم است بصاحبان امر از آنها که خدا مردم را باطاعت از ایشان و رجوع بایشان دستور داده است. و چون رسول خدا صلی الله علیه و آله از حجة الوداع بازگشت، جبرئیل علیه السلام بر او نازل شد و گفت: «ای پیغمبر؟ آنچه از پروردگارت بتو نازل شده ابلاغ کن، و اگر نکنی رسالت او را نرسانیده ئی، خدا ترا از شر مردم ننگه می دارد، همانا خدا کافران را هدایت نمیکند- ۶۹- سورة ۵-» پیغمبر مردم را فریاد زد، تا گرد آمدند و دستور داد تا خارهای بوته های خار را تراشیدند (تا بتوان روی آنها نشست و ایستاد). سپس آن حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: ای مردم ولی شما و سزاوارتر از خود بشما کیست؟ گفتند: خدا و رسولش، پس فرمود: هر که من مولای او هستم علی مولای اوست، خدایا دوست او را دوست بدار و دشمن او را دشمن - تا سه بار-. پس خار نفاق در دل آن مردم افتاد و گفتند: خدا - جل ذکره هرگز - چنین امری بر محمد نازل نکرده بلکه او میخواهد بازوی پسر عمویش را بلند کند (او را بر ما رئیس کند) چون پیغمبر بمدینه وارد شد، انصار نزد او آمدند و گفتند: ای رسول خدا: خدای - جل ذکره - بما احسان فرمود و از برکت تشریف فرمائی شما در میان ما، بما شرافت بخشید، و دوست ما را شاد و دشمن ما را سرکوب کرد، اکنون واردین نزد شما می آیند و بسا چیزی نداری که بآنها عطا کنی و موجب شماتت دشمن می شود، ما دوست داریم که شما یک سوم اموال ما را قبول فرمائی تا اگر از مکه اشخاصی بر شما وارد شدند، برای عطاء بآنها چیزی داشته باشی، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جوابی بایشان نداد و منتظر بود که از پروردگارش چه دستور برسد. تا آنکه جبرئیل علیه السلام این آیه آورد: «بگو من برای پیغمبری از شما مزدی جز دوستی خویشاوندان نمیخواهم- ۲۳- سورة ۴۲-» و پیغمبر اموال ایشان را نپذیرفت: باز منافقان گفتند: خدا این را بر محمد نازل نکرده و او مقصودی جز بلند کردن بازوی پسر عمویش و تحمیل خاندان خود را بر ما ندارد، دیروز میگفت: هر کس من مولای او هستم، علی مولای اوست، و امروز میگوید: «بگو من برای پیغمبری از شما مزدی جز دوستی خویشان نمیخواهم. سپس آیه خمس بر پیغمبر نازل گشت و باز آنها گفتند: می خواهد اموال و غنیمت ما را بآنها دهد. سپس جبرئیل علیه السلام نزد آن حضرت آمد و گفت: ای محمد! وظیفه

پیغمبریت را انجام دادی و عمرت بآخر رسید اکنون اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت را بعلی علیه السلام بسپار، زیرا من هرگز زمین را خالی نگذارم، از دانشمندی که اطاعت و ولایت من بوسیله او شناخته شود و او برای کسانی که در میان وفات پیغمبر گذشته تا آمدن پیغمبر آینده متولد میشوند حجت باشد، پس پیغمبر اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت را بعنوان وصیت بعلی سپرد و او را بهزار کلمه و هزار باب وصیت فرمود که از هر کلمه و بابی هزار کلمه و باب گشوده میشود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۰

[ترجمه کمره ای]:

۳- امام صادق (علیه السلام) فرمود: موسی به یوشع بن نون وصیت کرد و یوشع بن نون به اولاد هارون، نه به فرزندان خود وصیت کرد و نه به فرزندان موسی، اختیار تام با خداوند است هر که از هر خاندانی بخواهد اختیار می کند و موسی و یوشع هر دو به مسیح مژده دادند و چون خداوند عز و جل مسیح را مبعوث کرد، مسیح به آنها فرمود: محققاً بعد از من در آینده پیغمبری آید که نامش احمد است و از اولاد اسماعیل است او تصدیق مرا و شما را می آورد و عذر مرا و شما را می خواهد و امامت بعد از او در حواریین مستحفظ جاری شد و خداوند آنها را مستحفظ نامیده، زیرا که آنها اسم اکبر را باید حفظ و نگهداری کنند و آن کتابی است که بدان هر چیزی دانسته شود آنکه با همه پیغمبران بوده. خدا تعالی می فرماید: محققاً رسولانی پیش از تو فرستادیم و نازل کردیم با آنها کتاب و میزان (سوره حدید) چنین است: «

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ

«کتاب همان اسم اکبر است و همانا از کتاب آنچه معروف است تورات و انجیل و فرقان خوانده شد و در آن کتاب نوح و کتاب صالح و شعیب و ابراهیم هم هست، خدای عز و جل آن را خبر داده (۱۸)

و ۱۹ سوره اعلیٰ): «به راستی این در صحف نخست است صحف ابراهیم و موسی» صحف ابراهیم کجا است؟ همانا صحف ابراهیم اسم اکبر است و صحف موسی اسم اکبر است، همیشه وصیت الهی در عالمی دنبال عالمی بوده است تا آن را به محمد (صلی الله علیه و آله) داده اند، چون خدا عز و جل محمد (صلی الله علیه و آله) را مبعوث کرد، دنباله مستحفظین بدو تسلیم شدند و بنی اسرائیل او را تکذیب کردند و او هم به خدا عز و جل دعوت کرد و در راه او مجاهده کرد. سپس خدا جلّ ذکره به وی دستور فرستاد که فضل وصی خود را اعلان کن، عرض کرد: پروردگارا عرب مردمی جفا پیشه اند، کتابی نداشته و پیغمبری به آنها مبعوث نبوده و فضل نبوت و شرف آنها را نمی فهمیدند و اگر من از فضل خاندانم بدانها خبر دهم به من ایمان نمی آورند، خدا جلّ ذکره فرمود (۱۲۷ سوره نحل): «بر آنها غم مخور» و فرمود (۸۹ سوره زخرف): «

سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

«سلام باد شما در آینده می دانید- بدانند-» و از فضل وصی خود یاری کرد و در دل آنها نفاق افتاد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن را دانست و هم آنچه را می گفتند و خدا جلّ ذکره فرمود (۹۷ سوره حجر): «محققاً ما می دانیم سینه ات بدان چه گویند تنگ می شود» (۲۲ سوره انعام): «به راستی آنها تو را دروغگو نشمارند ولی ستمکاران به آیات خدا انکار ورزند». آری آنها بی دلیل انکار می کردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دل آنها را به دست می آورد و گرم می کرد و برخی را وسیله پذیرش برخی دیگر می نمود و خرده خرده فضل وصی خود را به آنها اظهار می کرد تا این سوره نازل شد و بر آنها حجت آورد چون مرگ وی به وی اعلام شده بود و خبرش داده بودند خدا جلّ ذکره فرمود: «ألم نشرح» «چون فارغ شدی نصب کن و به سوی پروردگارت روی کن» می فرماید: چون فراغت یافتی رهبر خود را منصوب کن و وصی خود را به مردم اعلام کن و فضل او را بی پرده و آشکارا بیان کن، آن حضرت فرمود: هر که را من آقا و مولا هستم علی آقا و مولا است، بار خدایا دوستش را دوست دار و دشمنش را دشمن دار- تا سه بار. و باز فرمود: (در فتح خیبر) هر آینه مردی را برای فتح خیبر برانگیزم که خدا و رسولش را دوست می دارد و خدا و رسولش او را دوست

می دارد، گریزنده نیست (در این بیان گوشه می زد به کسی که از در قلعه خیر بی نتیجه برگشته بود و اصحاب خود را ترسو قلمداد می کرد و اصحابش او را ترسو می شمردند) و باز فرمود: علی (علیه السلام) سید مؤمنان است، و فرمود: این علی (علیه السلام) همان کس است که بعد از من در راه حق شمشیر می زند، و فرمود: حق با علی استهر جا میل کند، و فرمود: من در میان شما دو چیز به جا می گذارم، که اگر بدانها بگروید هرگز گمراه نشوید: کتاب خدا عز و جل و خاندانم، عترتم، آیا مردم بشنوید، من محققاً تبلیغ کردم، شما فردای قیامت سر حوض بر من وارد می شوید و از شما از آنچه در باره ثقلین کردید باز پرسم که ثقلین کتاب خدا جل ذکره و خاندان منند، از آنها جلو نیفتید تا هلاک شوید، به آنها چیزی نیاموزید که آنها از شما داناترند، و حجت نسبت به امامت علی تمام شد هم به قول پیغمبر هم به قرآنی که مردم می خوانند و پیاپی فضل خاندانش را در ضمن سخن به مردم می فهمانید و با قرآن هم بیان می داشت. (۳۳ سوره احزاب): «همانا خدا می خواهد که رجس و پلیدی را از شما-خصوص اهل بیت-ببرد و شما را به خوبی پاک کند». و فرمود (۴۱ سوره انفال): «بدانید هر آنچه را به غنیمت گرفتید و هر آنچه بهره یافتید به راستی خمسش از آن خدا و رسول و از آن ذی القربی است» و سپس فرمود (۲۶ سوره اسراء): «و بده به ذی القربی حقش را» مقصود از ذی القربی علی (علیه السلام) بود و حقش آن وصیتی بود که خدا برایش مقرر کرده بود با اسم اکبر و میراث علم و آثار نبوت پس خدا فرمود: (۲۳ سوره شوری): «بگو (ای محمد) من از شما مزدی نخواهم جز دوستی در باره خویشان» و باز فرمود: (۸ و ۹ سوره تکویر) «و وقتی که از دختر زنده به گور باز پرسى کنند که به چه گناهی کشته شده؟» (از مودت و دوستی پرسند که چرا زیر پا رفته؟) می فرماید: از شما پرسند از مودت و دوستی که فضل آن در قرآن به شما نازل شده یعنی مودت ذوی القربی که به چه گناهی کشتید آنها را. و باز فرمود خدا جل ذکره (۴۳ سوره نحل): «پس بپرسید از اهل ذکر اگر شما خود نمی دانستید» فرمود: کتاب خدا همان ذکر استو اهلش آل محمدند (صلی الله علیه و آله) خدا فرمان داده پرسش از آنها و دستور نداده پرسش از نادانها و خدا عز و جل قرآن را ذکر نامیده و فرموده (۴۴ سوره نحل): «و فرو فرستادیم به تو ذکر را تا بیان کنی برای مردم آنچه را بدانها نازل شده، شاید اندیشه کنند» و فرموده است خدا عز و جل (۴۳ سوره زخرف): «و

به راستی این قرآن ذکر است برای تو و برای قوم تو و در آینده باز پرسى شوید» و فرموده است (۵۹ سوره نساء): «و فرمان برید از خدا و فرمان برید از رسول و اولو الأمر خود» و فرموده است: (۸۲ سوره نساء): «و اگر رجوع دهند آن را (به خدا و) به رسول و به اولو الأمر خودشان بدانند حقیقت آن را کسانی که از آنها اهل فهم و استنباطند». پس رجوع هر کار که کار مردم باشد به اولی الامر آنها شده که دستور اطاعت و مراجعه به آنها داده شده، چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از حجة الوداع برگشت جبرئیل بر او نازل شد و گفت (۶۹ سوره مائده): «آیا رسول تبلیغ کن آنچه را از پروردگارت به تو نازل شده و اگر نکنی، تبلیغ رسالت نکردی، خدا تو را از مردم نگه می دارد، به راستی خدا هدایت نکند کفار را» پیغمبر مردم را دعوت کرد و گرد آمدند و دستور داد زیر سایه درختان خار را جاروب کردند و خارهای آن را برگرفتند، سپس فرمود: ای مردم، کیست ولی و پیشوای شما و اولی به شما از خودتان؟ همه گفتند: خدا و رسولش، فرمود: هر که را من مولا و آقا هستم، علی مولا و آقا است، بار خدایا دوستش را دوست دارد و دشمنش را دشمن دار- تا سه بار- و از اینجا خار نفاق و دوئیّت در دل آن مردم خلید و گفتند: هرگز این دستور از طرف خدا به محمد (صلی الله علیه و آله) نرسیده و مقصودی ندارد جز این که رتبه پسر عمّ خود را بالا ببرد، و چون به مدینه برگشت، انصار شرفیاب حضور او شدند و گفتند: یا رسول الله به راستی خدا جل ذکره به ما احسان کرد و ما را به وجود شما شرافتمند ساخت و تو را میان ما ماوی داد و دوستان ما را خداوند به وجود تو خرسند نمود و دشمنان ما را سرکوب کرد و امروز مردمی به تو وارد شوند و پذیرائی خواهند و بسا چیزی در دست نداشته باشی که به آنها عطا کنی و دشمن تو را سرزنش کند، ما خواهش داریم یک سوم دارائی ما را ضبط کنی تا وقتی نمایندگان مکه به تو وارد شوند عطای مناسبی در دست داشته باشی که به آنها ببخشی. پیغمبر جوابی به آنها نداد و انتظار داشت که جبرئیل در این مورد چه دستوری آورد از طرف پروردگارش، جبرئیل آمد و این آیه را آورد (۲۳ سوره شوری): «بگو ای محمد من از شما مزدی نخواهم جز دوستی در باره خویشان» و از اموال آنها چیزی نپذیرفت، باز هم منافقان گفتند: خدا چنین چیزی به محمد نازل نکرده، مقصودی ندارد جز این که زیر بازوی پسر عمش را بلند کند و خاندانش را بر ما تحمیل نماید، دیروز می گفت: هر که را من مولا و آقا هستم علی مولا و آقا است و امروز هم

می گوید: بگو من از شما مزدی نخواهم جز دوستی در باره خویشان. و سپس آیه خمس نازل شد و گفتند: می خواهد ما اموال و غنیمت خود را به آنها بدهیم، سپس جبرئیل نزد او آمد و گفت: ای محمد (صلی الله علیه و آله) نبوت خود را گذراندی و عمرت به سر رسید، اکنون اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت باید نزد علی (علیه السلام) باشد، زیرا من زمین را خالی از عالم و دانشمندی نگذارم که به وسیله او طاعت من معلوم شود و ولایت من شناخته گردد و حجت باشد بر هر که از ظهور پیغمبری تا ظهور پیغمبر دیگر زائیده شود. فرمود: پیغمبر به علی وصیت کرد به اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت، و هزار کلمه و هزار باب به او وصیت کرد، هر کلمه و هر باب از آن مفتاح هزار کلمه و هزار باب دیگر بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: موسی به یوشع بن نون وصیت کرد و یوشع بن نون به اولاد هارون، نه به فرزندان خود، وصیت کرد و نه به فرزندان موسی، اختیار تا با خداوند است هرکس را از هر خاندان که بخواهد اختیار می کند و موسی و یوشع هر دو به مسیح مژده دادند و چون خداوند عز و جل مسیح را مبعوث کرد، مسیح به آنها فرمود: محققا بعد از من در آینده پیامبری خواهد آمد که نامش احمد است و از اولاد اسمعیل است که من و شما را تصدیق می کند و عذر من و شما را می پذیرد و امر وصیت پس از عیسی در حواریین جاری خواهد شد و از این جهت خدا ایشان را مستحفظ نامید، زیرا که آن ها اسم اکبر را باید حفظ و نگهداری کنند و آن کتابی است که با آن هر چیزی دانسته شود کتابی که با همه پیامبران بوده است.

خداوند در این باره می فرماید: محققا ما رسولانی پیش از تو فرستادیم و با آنها کتاب و میزان نازل کردیم (حدید/۲۵) «کتاب همان اسم اکبر است و همانا از کتاب آنچه معروف است تورات و انجیل

و فرقان خوانده شده و در آن کتاب نوح و کتاب صالح و شعیب و ابراهیم هم هست، خدای عز و جل آن را خبر داده: «به راستی این در صحف نخست است صحف ابراهیم و موسی (اعلیٰ/ ۱۸ و ۱۹)» صحف ابراهیم کجاست؟ همانا صحف ابراهیم اسم اکبر است و صحف موسی اسم اکبر است، همیشه وصیت الهی در عالمی دنبال عالمی بوده است تا آن را به محمد صلی الله علیه و اله داده اند، چون خدای عز و جل محمد صلی الله علیه و اله را مبعوث کرد، دنباله مستحفظین به وی تسلیم شدند و بنی اسرائیل او را تکذیب کردند و او هم به خدای عز و جل دعوت کرد و در راه او جهاد نمود.

سپس خدای جلّ ذکره به وی دستور داد که فضل وصی خود را اعلان کن، عرض کرد: پروردگارا عرب مردمی خشن اند و در میان آنها کتابی نبوده و برای آن ها پیامبری مبعوث نشده و به فضیلت و شرف پیامبر آگاه نیستند و اگر من از فضل خاندانم به آنها خبر دهم به من ایمان نمی آورند، خدا جل ذکره فرمود: «بر آنها غم منخور (نحل/ ۱۲۷)» و فرمود: «بگو سلام بر شما بزودی خواهید دانست (زخرف/ ۸۹)» و از فضل وصی خود یادی کرد و در دل آنها نفاق افتاد و رسول خدا صلی الله علیه و اله آن را دانست و هم آنچه را می گفتند و خدای جلّ ذکره فرمود: «ما می دانیم که سینه ات بدانچه می گویند تنگ می شود (حجر/ ۹۷)» «به راستی آنها تو را دروغگو شمارند ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند (انعام/ ۲۲)».

آری آنها بی دلیل انکار می کردند و رسول خدا صلی الله علیه و اله دل آنها را به دست می آورد و گرم می کرد و برخی را وسیله پذیرش برخی دیگر می نمود و بتدریج برتری وصی خود را به آنها اظهار می کرد تا این سوره نازل شد و برای آنها دلیل آورد چون مرگ وی به او اعلام شده بود و خبرش داده بودند خدا جلّ ذکره فرمود:

«أَلَمْ نَشْرَحْ»

«چون فارغ شدی در عبادت بکوش، و به سوی پروردگار خود رو کن (انشرح/ ۷ و ۸)» می فرماید: چون فراغت یافتی جانشین خود را منصوب کن و وصی خود را به مردم اعلام کن و فضل او را بی پرده و آشکارا بیان کن، آن حضرت فرمود: هرکس را من آقا و مولا هستم علی هم آقا و مولای اوست، بار خدایا دوستش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار- تا سه بار تکرار فرمود.

و باز (در فتح خیبر) فرمود: هرآینه مردی را برای فتح خیبر برگزینم که خدا و رسول را دوست می دارد و خدا و رسولش هم او را دوست می دارند (در این بیان گوشه می زد به کسی که از در قلعه خیبر بی نتیجه برگشته بود و اصحاب خود را ترسو قلمداد می کرد و اصحابش او را ترسو می شمردند)

و باز فرمود: علی علیه السلام سید مؤمنان است، و فرمود: این علی علیه السلام همان کس است که بعد از من در راه حق شمشیر می زند،

و فرمود: حق با علی است هر جا میل کند،

و فرمود: من در میان شما دو امانت گرانها باقی می گذارم، که اگر بدانها بگروید هرگز گمراه نخواهید شد: کتاب خدای عز و جل و خاندانم، عترتم ای مردم بشنوید،

من محققا رسالت خود را تبلیغ کردم، شما فردای قیامت سر حوض بر من وارد می شوید و از شما از آنچه درباره ثقلین کردید خواهم پرسید که مراد از ثقلین کتاب خدا و خاندان من اند مبادا از آنها جلو بیفتید که هلاک خواهید شد. به آنها چیزی نیاموزید که آنها از شما داناترند، و حجت نسبت به امامت علی تمام شد هم به گفته پیامبر و هم به قرآنی که مردم می خوانند و پیایی فضل خاندانش را در ضمن سخن به مردم می فهماند و با قرآن هم بیان می داشت.

«همانا خدا می خواهد که ناپاکی را از شما- به ویژه اهل بیت- دور سازد و شما را به خوبی، پاک کند» (احزاب/ ۳۳).

و فرمود: «بدانید هر آنچه را به غنیمت گرفتید و هر آنچه بهره یافتید به راستی خمسه از آن خدا و رسول و از آن ذی القربی است (انفال/۴۱)» و سپس فرمود: «و به ذی القربی حقش را بده (اسراء/۲۶)» مقصود از ذی القربی علی علیه السلام بود و حقش آن وصیتی بود که خدا برایش مقرر کرده بود با اسم اکبر و میراث علم و آثار نبوت پس خدا فرمود: «بگو (ای محمد) من از شما مزدی نخواهم جز دوستی درباره خویشان (شوری/۲۲)» و باز فرمود: «و وقتی که از دختر زنده به گور شده سؤال کنند که به چه جرمی کشته شده؟ (تکویر/۸ و ۹)» (از مودت و دوستی پرسند که چرا زیر پا رفته؟) می فرماید: از شما پرسند از مودت و دوستی که فضل آن در قرآن به شما نازل شده یعنی مودت ذوی القربی که به چه گناهی آنها را کشتید.

و باز خدا فرمود: «پس برسید از اهل ذکر اگر نمی دانید (نحل/۴۲)» فرمود: کتاب خدا همان ذکر است و اهلش آل محمدند صلی الله علیه و اله خدا فرمان به پرسش از آنها داده نه از نادانان و خدای عز و جل قرآن را ذکر نامیده

و فرموده: «و به سوی تو ذکر فرستادیم تا آنچه را که به تو نازل شده برای مردم بیان کنی شاید بیندیشند (نحل/۴۴)»

و نیز فرموده است: «و به راستی این قرآن برای تو ذکر است و در آینده بازخواست خواهی شد (زخرف/۴۲)» و باز فرموده است: «و اگر رجوع دهند آن را (به خدا و) به رسول و به اولو الامر که اهل درک و استنباط اند بدانند (نساء/۸۲)»

پس هر کاری ارجاع شده است به اولو الامر چون رسول خدا صلی الله علیه و اله از حجة الوداع برگشت جبرئیل بر او نازل شد و عرض کرد:

«ای پیامبر! آنچه را که از پروردگارت بر تو نازل شده تبلیغ کن که اگر نکنی، رسالت خود را تبلیغ نکردی، خدا تو را از مردم نگه خواهد داشت به راستی خدا کافران را هدایت نخواهد کرد (مائده/۶۹)»

پیامبر صلی الله علیه و اله مردم را گرد آورد و دستور داد زیر سایه درختان جاروب کردند و خارهای آن را جمع کردند،

سپس فرمود: ای مردم، کیست ولی و پیشوای شما اولی به شما از خودتان؟ همه گفتند: خدا و رسولش، فرمود: هرکه را من مولا و آقا هستم، علی هم مولا و آقای اوست، بار خدایا دوستش را دوست بدار و دشمنش را دشمن تا سه بار این حرف را تکرار کرد و از اینجا خار نفاق و دوئیّت در دل آن مردم خلید و گفتند: هرگز این دستور از طرف خدا به محمد صلی الله علیه و اله نرسیده و مقصودی ندارد جز این که رتبه پسر عمّ خود را بالا ببرد، و چون به مدینه برگشت، انصار شرفیاب حضور او شدند و گفتند: یا رسول الله به راستی خدای جل ذکره به ما احسان کرد و ما را به وجود شما شرافتمند ساخت و تو را میان ما قرار داد و دوستان ما را خداوند به وجود تو خرسند نمود و دشمنان ما را سرکوب کرد و امروز مردمی بر تو وارد می شوند و از تو توقع پذیرائی دارند و بسا چیزی در دست نداشته باشی که به آن ها عطا کنی و دشمن تو را سرزنش کند، ما خواهش داریم یک سوم دارائی ما را برداری تا وقتی نمایندگان مکه بر تو وارد می شوند به آن ها بدهی پیامبر به آنها جوابی را نداد و انتظار داشت تا جبرئیل در این مورد از طرف خدا برایش دستوری بیاورد، جبرئیل آمد و این آیه را آورد: «بگو ای محمد من از شما مزدی نخواهم جز دوستی خانواده ام را (شوری/۲۳)» و از اموال آنها چیزی نپذیرفت، باز هم منافقان گفتند: خدا چنین چیزی به محمد نازل نکرده، و هدفی ندارد جز این که زیر بازوی پسر عمش را بلند کند و خاندانش را بر ما تحمیل نماید، دیروز می گفت: هرکس را من مولا و آقای او هستم علی هم مولا و آقای اوست و امروز هم می گوید: بگو من از شما مزدی نمی خواهم جز دوستی خانواده ام و سپس آیه خمس نازل شد و گفتند: می خواهد ما اموال و غنیمت خود را به آنها بدهیم، سپس جبرئیل نزد او آمد و گفت: ای محمد صلی الله علیه و اله نبوت خود را گذراندی و عمرت به سر رسید، اکنون اسم اکبر و میراث علم و آثار علم نبوت باید نزد علی علیه السلام باشد، زیرا من زمین را خالی از عالم و دانشمندی نگذارم که به وسیله او طاعت من معلوم شود و ولایت من شناخته گردد و بر هرکس حجت باشد از ظهور پیامبری تا پیدایش پیامبری دیگر. پیامبر

به على وصيت كرد به اسم اكبر و ميراث علم و آثار علم نبوت، و هزار كلمه و هزار باب و هر كلمه و هر باب كليد هزار كلمه و هزار باب ديگر بود.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ١ ، ص ٨٢٣

شرح

[شرح علامه مجلسى] :

: ضعيف على المشهور. و الخيرة بالكسر و كعنة مصدر باب ضرب: التفضيل، أو اسم مصدر باب الافتعال كما قيل. قوله: لهم، أى للمبعوث إليهم بتصديقى أى فى الرسالة و صحة الولادة كما نطقت به سورة مريم و غيرها و تصديقكم فى الإيمان و المتابعة كما فى سورة المائدة:

وَ إِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَ بِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا

الآية، و غير ذلك من الآيات و الأخبار و عذرى و عذرکم أى حجتى و حجتکم من قولهم أعذر إذا احتج لنفسه، أو براءتى مما رميت به من ادعاء الألوهية و الولدية و براءتکم من القول فى ذلك، أو براءتى مما رمانى به اليهود و براءتکم من متابعة من كان كذلك. و الحواريون هم خواص عيسى على نبينا و آله و عليه السلام و أنصاره، من التحوير بمعنى التبييض، قيل: إنهم كانوا قصارين يبيضون الثياب و ينقونها من الأوساخ، و قيل: بل كانوا ينقون نفوس الخلائق من الكدورات و أوساخ صفات الذميمة، و قال الأزهرى: هم خلصان الأنبياء و تأويله: الذين خلصوا و نقوا من كل عيب، و تسمية الله إياهم بالمستحفظين كأنها إشارة إلى قوله عز و جل فى شأن التوراة:

فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَ الرَّبَّانِيُّونَ وَ الْأَحْبَارُ بِمَا أُسْتُحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ كَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ . وَ جرت أى الوصية أو الخيرة أو السنة، وقيل: المراد بالميزان الشرع، وقيل: هو عطف تفسير للكتاب. قال المحدث الأسترآبادى: مقصوده عليه السلام أن المشهور بين الناس فى هذا الزمان مما يسمى بالكتاب الكتب الثلاثة و من جملة الكتب كتاب نوح عليه السلام و كتاب صالح و كتاب شعيب و إبراهيم عليهم السلام، و قد أخبر الله أن ما جاء به محمد صلى الله عليه و آله و سلم مذكور فى صحف إبراهيم و موسى و كانتا عنده، فإذا كانتا محفوظتين إلى زمانه صلى الله عليه و آله و سلم فكيف لا يحفظهما هو صلى الله عليه و آله و سلم و لا يدفعهما إلى أحد، فالذى دفعهما إليه هو صاحب الشريعة، انتهى. و أقول: فيه أيضا رد على من زعم أن المستحفظين علماء اليهود و النصارى، لعدم وجدان هذه الكتب عندهم، فالمراد بالعقب من المستحفظين الأوصياء أى أولادهم بل ظاهره أن العقب لم يكونوا من بنى إسرائيل، فالمراد بهم أبو طالب و أمير المؤمنين عليهما السلام، و كلمة من يحتمل التبويض و الابتداء و البيان أيضا على بعد. قال بعض المحققين: استحفاظهم الاسم الأكبر الذى هو الكتاب الجامع للعلوم الغير المنفك عن الأنبياء، لعله كناية عن انتقاش قلوبهم الصافية المصيقة بنور الله، بما فى اللوح المحفوظ، و صيرورتهم العقل بالفعل، و بلوغهم رتبة الشهود التام و إلى قابلية الإنسان لهذه الرتبة أشار أمير المؤمنين صلوات الله عليه بقوله:

دواؤك فيك و ما تشعر - و دواؤك منك و ما تبصر و تزعم أنك جرم صغير - و فيك انطوى العالم الأكبر و أنت الكتاب المبين الذى - بأحرفه يظهر المضمهر

و العالم الأكبر هو الاسم الأكبر، إذا العالم ما يعلم به الشىء كالاسم ما يعلم به المسمى، و من الأنبياء و الأوصياء من أوتى علم الكتاب كله، و منهم من أوتى بعضه، و إلى الأول أشير بقوله عز و جل:

قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

يعنى به أمير المؤمنين عليه السلام و إلى الثانى بقوله:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ

حيث أتى بمن التبعية، يعنى به آصف بن برخيا. و المراد بقوله: إنما عرف مما يدعى الكتاب، أن المعروف مما يسمى بالكتاب ليس سوى هذه الثلاثة مع أن كثيرا من الأنبياء كان معهم كتب غير هذه، منها كذا و منها كذا، و قد أخبر الله عن بعضها و ليس ذلك بمعروف بين الناس، فإذا انحصرت الكتب فيما عرف فأين صحف إبراهيم الذى أخبر الله عنها، و الغرض من هذا الكلام الرد على من زعم أن المراد بالمستحفظين لكتاب الله، علماء اليهود الحافظين للتوراة و من يحذو حذوهم فى حفظ الألفاظ و القصص. فبين عليه السلام أن المراد بكتاب الله الاسم الأكبر المشتمل على كل ما فى العالم من شىء الذى كتبه الرحمن بيده كما قال سبحانه:

أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ

و عن أمير المؤمنين عليه السلام أن صحف إبراهيم كانت عشرين صحيفة و صحف إدريس ثلاثين، و صحف شيث خمسين، يعنى ما كان يتلى من الاسم الأكبر على الناس. و عن أبى ذر رضى الله عنه أنه قال لرسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: ما كان صحف إبراهيم؟ قال: اقرأ يا أبا ذر

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

إلى قوله:

صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى

يعنى فيها أمثال هذه الكلمات. إن العرب قوم جفاة أى بعداء عن الآداب و الأخلاق الحسنة، قال فى المغرب: الجفاء هو الغلظ فى العشرة و الخرق فى المعاملة و ترك الرفق، انتهى. و لا تخزن عليهم أقول: هذه الآية بهذا الوجه ليست فى المصاحف المشهورة، إذ فى سورة الحجر

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَادْخُلِ الْجَنَّةَ لِلْمُؤْمِنِينَ

و في سورة النحل:

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

و في سورة الزخرف

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

فيحتمل أن يكون عليه السلام ذكر الآيتين إحدى السوابق مع الأخيرة فسقط من الرواة أو النساخ، أو أشار عليه السلام إلى الآيتين بذكر صدر إحداهما و عجز الأخرى، أو يكون نقلا لهما بالمعنى، أو يكون في مصحفهم عليهم السلام كذلك، و الحزن عليهم التأسف على كونهم هالكين. سلام أى ما أدعوكم إليه سلامة لكم من النار، أو تسلم منكم، و متاركة. ذكرا أى قليلا من الذكر بدون إعلان ذلك أى وقوع النفاق فى قلوب المنافقين من العرب.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ

أقول: فى المصاحف المشهورة فى سورة الحجر

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ

و في سورة الأنعام

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ

الآية و الكلام فيه كالكلام فيما مر.

فَإِنَّهُمْ لَا يُكْذِبُونَكَ

قيل: معناه أن تكذيبك أمر راجع إلى الله لأنك جئت من عنده بالمعجزات والآيات، فهم لا يكذبونك في الحقيقة وإنما يكذبون الله بجحود آياته، أو المراد أنهم لا يكذبونك بقلوبهم ولكنهم يجحدون بالسنتهم، أو أنهم لا يكذبونك ولا يجحدونك ولكنهم يجحدون بآيات الله، وذلك أنه صلى الله عليه وآله وسلم كان يسمى عندهم بالأمين، يعرفون أنه لا يكذب في شيء، وكان أبو جهل يقول ما تكذب وإنك عندنا لصدوق وإنما نكذب ما جئتنا به. وروى أن الأحنس بن شريق قال لأبي جهل: يا أبا الحكم أخبرني عن محمد أصادق هو أم كاذب فإنه ليس عندنا أحد غيرنا؟ فقال له: والله إن محمدا لصادق وما كذب قط ولكن إذا ذهب بنو قصي باللواء والسقاية والحجابه والنبوة فما ذا يكون لسائر قريش؟ وسيأتي في الروضة عن أبي عبد الله عليه السلام أنه قرأ رجل على أمير المؤمنين صلوات الله عليه هذه الآية فقال: بلى والله لقد كذبوه أشد التكذيب ولكنها مخففة

فَإِنَّهُمْ لَا يُكْذِبُونَكَ

لا يأتون بباطل يكذبون به حقك، وهذا التفسير موافق لما فسرهما عليه السلام به هيئنا بقوله: ولكنهم يجحدون بغير حجة لهم، والمخففة من أكذبه إذا ألفاه كاذبا، والمشددة أيضا لا يبعد عن هذا المعنى على ما في كتب اللغة، قال الفيروزآبادي: أكذبه ألفاه كاذبا وحمله على الكذب وبين كذبه، وكذب بالأمر تكذيبا وكذابا أنكره، وفلانا جعله كاذبا، انتهى. وإنما وضع الظالمين موضع الضمير للتنصيص بظلمهم في إنكار آياته وتمرنهم على جحدها، ويقال: تألفه إذا داراه وآلفه بالتكليف. هذه السورة أي سورة ألم نشرح كما يظهر مما بعده، وجملة فاحتج عليهم معترضة وكأنه أشير بها إلى ما فعل بغدير خم أو إلى أعم منه ومن غيره من المواطنين، وفي بعض النسخ هذه الآية أي آية:

فَإِذَا فَرَعْتَ فَأُنْصَبْ . وَنَعَيْتَ عَلَى بِنَاءِ الْمَجْهُولِ وَنَعَى خَيْرَ الْمَوْتِ

فَإِذَا فَرَعْتَ فَأُنْصَبْ

فى القرآن المشهورة بفتح الصاد من النصب بمعنى التعب و الاجتهاد، يعنى إذا فرغت من عبادة عقبها بأخرى و واصل بعضها ببعض، و قيل: إذا فرغت من الغزو فانصب فى العبادة، أو فإذا فرغت من الصلاة فانصب فى الدعاء كما ورد فى الخبر أيضا، و المستفاد من هذا الحديث أنه بكسر الصاد من النصب بالتسكين بمعنى الرفع و الوضع، أى إذا فرغت من أمر تبليغ الرسالة فانصب علمك بفتح اللام، أى ارفع علم هدايتك للناس، وضع من يقوم به خلافتك موضعك حتى يكون قائما مقامك من بعدك بتبليغ الأحكام و هداية الأنام، لئلا تنقطع خيط الهداية و الرسالة بين الله و بين عباده، و يكون ذلك مستمرا بقيام إمام مقام إمام إلى يوم القيامة فلعل فى مصحفهم عليهم السلام كان بالكسر، أو يقال: لعله ورد بالفتح أيضا بمعنى النصب و إن لم يذكر فى الكتب المتداولة فى اللغة، و يحتمل أن يكون تفسيره عليه السلام بيانا لحاصل المعنى، و يكون المقصود أتعب نفسك فى نصب وصيك بما تسمع من المنافقين فى ذلك. و العجب من المتعصب الناصب الزمخشري أنه قال فى الكشاف: و من البدع ما روى عن بعض الرافضة أنه قرأ فانصب بكسر الصاد أى فانصب عليا للإمامة، قال: و لو صح هذا للرافضى لصح للناصبى أن يقرأ هكذا و يجعله أمرا بالنصب الذى هو بغض على و عداوته، فانظر إلى هذا المتعصب المتعنت كيف عمى الله بصيرته بغشاوة العصبية حتى أتى بمثل هذا الكلام الذى يليق باللئام فى هذا المقام. و لا يخفى فساده على ذوى الأفهام من وجوه: الأول: أن المناسبة بين الفراغ من تبليغ الرسالة و نصب الإمام لحفظ الشريعة بين ظاهر، لئلا يكون الناس بعده فى حيرة و ضلالة، و لتجرى سنة الله تعالى فى الأولين و لا مناسبة بين الفراغ و ما ذكره بوجه. و الثانى: أن إبداء احتمال مخالف لما ذهب إليه جميع فرق المسلمين لا يكون مساويا لاحتمال ذهب إليه أكثر المتورعين من المؤمنين. و الثالث: أن ما ذكره الإمامية ليس بمحض التشهى و الاختراع بل نقلوه عن أئمتهم الذين لا خلاف بين المسلمين فى فضلهم و علو شأنهم، و هذا الناصب أيضا كثيرا ما ينقل القراءات و التفاسير عنهم، و جميع المفسرين يعتمدون على ما نقل عنهم، فلا يكون ما نقل عنهم بأدون مما رويوا عن قتادة و كعب و ابن مسعود و غيرهم. و الفاء فى قوله: فقال الله للبيان و قوله: ثلاث مرات متعلق بقوله: اللهم. إلى آخر الكلام، أو الجميع ثم قال: أى فى يوم غزوة خيبر بعد ما مضى أبو بكر مع أصحابه، فلما رأوا مرحبا اليهودى خرج للمبارزة فروا ثم فى اليوم الثانى

مضى عمر وأصحابه وفروا وكلمة ثم للتراخي بحسب الرتبة لا الزمان إن حملنا الكلام السابق على ما ذكر في يوم الغدير، وإلا فيمكن حمله على الزماني أيضا. وهذا الخبر مذكور في كتب العامة بطرق كثيرة، منها: ما رواه مسلم في صحيحه بإسناده عن سلمة بن الأكوع قال: كان على عليه السلام قد تخلف عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم في خيبر وكان رمدا فقال: أنا أتخلف عن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فخرج فلحق بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم فلما كان مساء الليلة التي فتحها الله في صبيحتها قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: لأعطين الراية غدا رجلا يحبه الله ورسوله، أو قال: يحب الله ورسوله يفتح الله عليه، فإذا نحن بعلى وما نرجوه فقالوا: هذا على فأعطاه رسول الله الراية ففتح الله عليه. وروى أيضا بإسناده عن أبي حازم عن سهل بن سعد أن رسول الله قال يوم خيبر: لأعطين الراية رجلا يفتح الله على يديه يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله، فبات الناس يدوكون ليلتهم أيهم يعطاها؟ قال: فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم كلهم يرجو أن يعطاها، قال صلى الله عليه وآله وسلم: أين على بن أبي طالب؟ فقالوا: هو يا رسول الله يشتكى عينيه، قال: فأرسلوا إليه فأتى به فبصق رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في عينيه ودعا له، فبرأ حتى كان لم يكن به وجع، فأعطاه الراية فقال على: يا رسول الله أقاتلهم حتى يكونوا مثلنا؟ قال: أنفذ على رسلك حتى تنزل بساحتهم ثم ادعهم إلى الإسلام وأخبرهم بما يجب عليهم من حق الله فيهم، فوالله لئن يهدي الله بك رجلا واحدا خير لك من أن يكون لك حمر النعم وروى عن أبي هريرة أيضا مثله. معرضا حال عن فاعل قال، والتعريض نفى عيب عن أحد لإثباته لآخر، والمراد أن أبا بكر وعمر لا يحبان الله ورسوله ولا يحبهما الله ولا رسوله وهما فراران، وإنما ذكر عليه السلام الجبن فقط ليعلم عدم المحبة أيضا مع نوع تقية إذ العلة مشتركة، ولا خفاء في أن سياق هذا الكلام يدل على اختصاص جميع تلك الأوصاف بالمبعوث أخيرا وإلا فلا فائدة في ذكرها. يجبن حال عن فاعل رجوع أي يخوف أصحابه ويدعوهم إلى الجبن عند الحرب، أو ينسبهم إلى الجبن عند الرجوع ويلومهم به، يقال جنبه تجبيننا أي نسبه إلى الجبن على سيد المؤمنين أي أولى بالمؤمنين من أنفسهم كما أن السيد أولى بعبده منه، أو أشرفهم وأفضلهم لأنه فاق جميعهم في جميع الكمالات عمود الدين أي لا يقوم الدين إلا به كما لا تقوم الخيمة إلا بالعمود.

هو الذى التركيب يدل على الحصر أى كل من يضرب الناس بالسيف بعدى فهو على الباطل غيره و غير أوصيائه، و ضمير مال لعلى أو للحق أى سواء قام أو قعد و فى جميع أقواله و أفعاله، و هذا الحديث رواه ابن مردويه فى مناقبه بعدة طرق عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه و آله قال: الحق مع على و على مع الحق لن يفترقا حتى يردا على الحوض، و ادعى ابن أبى الحديد صحة هذا الحديث بل تواتره. و قال إنى تارك فيكم أمرين هذا الخبر متواتر اتفقت الأمة على قبوله و نقله، و قد مر الكلام فيه كتاب الله مرفوع بتقديرهما كتاب الله أو منصوب بدل تفصيل لأمرين و العترة العشيبة: الأدنون و قد بلغت على صيغة المعلوم أى بلغت ما يلزمنى تبليغه فى أهل بيتى، أو على المجهول أى بلغنى جبرئيل عن الله بالوحى لا تسبقوهم أى فى الإمامة أو فى شىء من الأمور

فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ

المشهور فى القراءة فتح الهمزة على حذف المبتدأ، أى فحكمه أن لله خمسه و قيل: على حذف الخبر أى فثابت أن لله خمسه، و قرئ بكسرها أيضا و المعنى أن الذى أخذتموه من مال الكفار قهرا مما يطلق عليه اسم الشىء قليلا كان أو كثيرا فحكمه أن لله خمسه و للرسول و لذى القربى و اليتامى و المساكين و ابن السبيل، و سيأتى أحكامه فى محله إنشاء الله. و لا يخفى ما فى تخصيص ذى القربى بالذكر و إعادة اللام و تشريكه مع الرسول فى التساهم من التعظيم و الاهتمام بشأنه. فكان على أى ذا القربى على حذف الخبر أو كان تامة، و هذا أحد تأويلات الآية، و قد ورد فى أخبار كثيرة من طريق الخاصة و العامة أنها نزلت فى فدى، فرووا عن أبى سعيد الخدرى و غيره أنه لما نزلت الآية أعطى رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فاطمة فدى، و لا تنافى بينهما فإن حق فاطمة عليها السلام من ذوى القربى كان فدى، و حق أمير المؤمنين الوصية، و قال البيضاوى: و

آتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ

، من صلة الرحم و حسن المعاشرة و البر عليهم، و قيل: المراد بذى القربى أقارب الرسول صلى الله عليه و آله و سلم.

إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

قال الطبرسي رحمه الله: اختلف في معناه على أقوال: أحدهما: لا أسألكم في تبليغ الرسالة أجرا إلا التواد والتحاب فيما يقرب إلى الله تعالى. و ثانيها: أن معناه إلا أن تودوني في قرابتي منكم و تحفظوني لها فهو لقريش خاصة. و ثالثها: أن معناه إلا أن تؤدوا قرابتي و عترتي و تحفظوني فيهم، عن علي بن الحسين و ابن جبير و عمرو بن شعيب و جماعة، و هو المروى عن أبي جعفر و أبي عبد الله عليهما السلام. ثم أورد أخبارا كثيرة في ذلك ثم قال: و على التقادير ففي المودة قولان: أحدهما: أنه استثناء منقطع لأن هذا إنما يجب بالإسلام فلا يكون أجرا للنبوة. و الآخر أنه استثناء متصل و المعنى لا أسألكم إلا هذا فقد رضيت به أجرا كما أنك تسأل غيرك حاجة فيعرض المسؤول عليك برافتقول: اجعل برى قضاء حاجتى، و على هذا يجوز أن يكون المعنى: لا أسألكم أجرا إلا هذا فقد رضيت به أجرا، و نفعه أيضا عائد إليكم فكأنى لم أسألكم أجرا، انتهى. و قال إمامهم الرازى فى تفسيره: روى الكلبي عن ابن عباس قال: إن النبي صلى الله عليه و آله لما قدم المدينة كانت تنوبه نوائب و حقوق و ليس فى يده سعة فقال الأنصار: إن هذا الرجل قد هداكم الله على يده و هو ابن أختكم و جاركم فى بلدكم فاجمعوا له طائفة من أموالكم ففعلوا ثم أتوه به فرده عليهم و نزل قوله تعالى:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا

أى على الإيمان إلا أن تؤدوا أقاربي، فحثهم على مودة أقاربه، ثم قال بعد نقل خبر طويل عن صاحب الكشاف فى مودة آل الرسول صلوات الله عليهم و ذم بغضهم: و أنا أقول آل محمد هم الذين يؤول أمرهم إليه، و كل من كان أول أمرهم أشد و أكمل كانوا هم الآل، و لا شك أن فاطمة و عليا و الحسن و الحسين عليهم السلام كان التعلق بينهم و بين الرسول صلى الله عليه و آله و سلم أشد التعلقات، و هذا كالمعلوم المتواتر، فوجب أن يكونوا هم الآل. و أيضا اختلف الناس فى الآل فقيل: هم الأقارب. و قيل: هم أمتة فإن حملناه على القرابة فهم الآل، و إن حملناه على الأمة الذين قبلوا دعوته فهم أيضا آل، فثبت أن على جميع التقديرات هم آل، و أما غيرهم هل يدخلون تحت لفظ الآل

فمختلف فيه، فثبت على جميع التقديرات أنهم آل محمد عليهم السلام. و روى صاحب الكشاف أنه لما نزلت هذه الآية قيل: يا رسول الله من قرابتك هؤلاء الذين وجبت علينا مودتهم؟ فقيل: على وفاطمة و ابناهما، فثبت أن هؤلاء الأربعة أقارب النبي صلى الله عليه وآله، فإذا ثبت هذا وجب أن يكونوا مخصوصين بمزيد التعظيم، ثم ذكر الرازى دلائل كثيرة على وجوب محبة الآل. و أقول: هذه الرواية التي رواها الزمخشري رواها الثعلبي و البيضاوى و غيرهما من المفسرين. قوله:

وَ إِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ

أقول: القراءة المشهورة: الموءودة بالهمزة، قال الطبرسى: الموءودة هى الجارية المدفونة حيا و كانت المرأة إذا حان وقت ولادتها حفرت حفرة و قعدت على رأسها، فإن ولدت بنتا رمتها فى الحفرة و إن ولدت غلاما حبسته، أى تسأل فيقال لها: بأى ذنب قتلت؟ و معنى سؤالها توبيخ قاتلها، و قيل: المعنى يسأل قاتلها بأى ذنب قتلت؟ و روى عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليهما السلام: و إذا المودة سئلت بفتح الميم و الواو، و روى عن ابن عباس أنه قال: هو من قتل فى مودتنا أهل البيت، و عن أبى جعفر عليه السلام قال: يعنى قرابة رسول الله صلى الله عليه وآله و سلم و من قتل فى جهاد، و فى رواية أخرى قال: هو من قتل فى مودتنا و ولايتنا، انتهى. و أقول: الظاهر أن أكثر تلك الأخبار مبنية على تلك القراءة الثانية إما بحذف المضاف أى أهل المودة يسألون بأى ذنب قتلوا أو بإسناد القتل إلى المودة مجازا، و المراد قتل أهلها أو بالتجاوز فى القتل و المراد تضييع مودة أهل البيت عليهم السلام و إبطالها و عدم القيام بها و بحقوقها، و بعضها على القراءة الأولى المشهورة بأن يكون المراد بالموءودة النفس المدفونة فى التراب مطلقا أو حيا، إشارة إلى أنهم لكونهم مقتولين فى سبيل الله تعالى ليسوا بأموات بل أحياء عند ربهم يرزقون، فكانهم دفنوا حيا، و فيه من اللطف ما لا يخفى، و هذا الخبر يؤيد الوجه الأول لقوله قتلتموهم. قال الكتاب الذكر شبيه بالقلب أى الذكر هو الكتاب [و عكس لكون الكتاب] ذاتا، و الذكر صفة أو أن وصف كونه كتابا أشهر من كونه ذكرا و قد مر الكلام فى هذه الآيات فى باب أن أهل الذكر هم الأئمة عليهم السلام، و قد مر وجه آخر و هو أن الذكر

رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وهم عليهم السلام أهله، وسمى الله هذا بيان لصحة إطلاق
الذكر على الكتاب ووقوعه.

وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

أى ما فيه من المواعظ و العبر و الزواجر و الثواب و العقاب، فتحصل لهم الدواعى على فعل
الحسنات و ترك السيئات

وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ

الخطاب إلى الرسول و قومه أى يسألكم الناس عما فيه فتجيئون أو يسألكم عن مراقبته و محافظته و
تبليغه، و سبق الكلام فى آية أولى الأمر عن قريب

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ

كذا فى المصاحف و فى أكثر النسخ و لو رده إلى الله و إلى الرسول فيكون نقلا بالمعنى، للإشعار
بأن الرد إلى الرسول رد إلى الله، و الذين يستنبطونه عبارة عن بعض الرادين إلى أولى الأمر و هم
المستمعون المنصتون للجواب حق الإنصات و الاستماع، و من فى منهم للابتداء، و الضمير لأولى
الأمر، أو للتبعيض و الضمير للرادين إلى أولى الأمر، أو الذين يستنبطونه عبارة عن أولى الأمر و
الضمير راجع إلى أولى الأمر، و الغرض التنصيص بأنهم هم أهل العلم و الاستخراج و الاستنباط
أمر الناس بدل من الأمر، أى دلت الآيتان على أن الله تعالى فوض أمر الناس إلى أهل بيته و أمرهم
بطاعتهم و الرد إليهم فيما اختلفوا فيه.

بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ

أى الوصية و الولاية كما مر

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

دل على أن كل من أنكر ولاية على عليه السلام فهو كافر، و السمرات جمع سمرة و هى بفتح السين
و ضم الميم شجرة شائكة يقال لها أم غيلان فقم شوكهن على بناء المجهول أى كنس و أولى بكم
عطف تفسير للإشعار بأن الولي فى

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ

و الأولى فى قوله:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

بمعنى واحد. و الحسكة بفتح المهملتين شوك صلب شبه به النفاق، قال الجوهرى: قولهم فى صدره
حسكة و حساكة أى ضغن و عداوة، و القوم: المنافقون المتقلبون، و الضبع بفتح المعجمة و سكون
الموحدة العضد كلها أو وسطها بلحمها، أو الإبط أو ما بين الإبط إلى نصف العضد من أعلاه، ذكره
الفيروزآبادى، و رفعها كناية عن إعلاء قدره و إشادة ذكره و جعله مسلطا عليهم بين ظهرانيا أى بيننا
على سبيل الاستظهار و الاستناد إلينا كان ظهرا منا قدامك و ظهرا وراءك فأنت مكنوف من جانبك،
و فى القاموس : كفته يكتبته: صرعه و أخزاه و صرفه و كسره و رد العدو بغیظ و أذله، انتهى. و الوفود
جمع الوفد بالفتح و هم الطوائف الواردون على الملوك لحاجة، و الشماتة الفرح ببلىة العدو. يقول
أمس أى يوم الغدير و الفىء: الغنيمة و تعرف به ولايتى أى محبتى أو إمارتى و خلافتى المدلول عليها
بقوله:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ

فى هذه الآية. و قوله: ألف باب، تفسير لألف كلمة أو أحدهما متعلق بالأحكام و الآخر بغيرها، و
يحتمل أن يكون المراد بألف كلمة و ألف باب بقواعد كلية أصولية و قوانين مضبوطة جملة أمكنه أن
يستنبط منها أحكاما جزئية و مسائل فرعية تفصيلية لكن لا كاستنباطنا بالظن و التخمين بل استخراجا
بالعلم و اليقين، و يؤيده ما رواه الصفار فى بصائر الدرجات بإسناده عن موسى بن بكر قال: قلت

لأبى عبد الله عليه السلام: الرجل يغمى عليه اليوم و اليومين أو ثلاثة أو أكثر من ذلك كم يقضى من صلاته؟ فقال: ألا أخبرك بما ينتظم به هذا و أشباهه؟ فقال: كلما غلب الله عليه من أمر فالله أعذر لعبده، و زاد فيه غيره قال: قال أبو عبد الله عليه السلام: و هذا من الأبواب التى يفتح كل باب منها ألف باب.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٨٥

ص: ٢٩٣

ص: ٢٩

-
- ١-١ . فى «ف» : + «قال» .
 - ٢-٢ . فى الوافى : «نعطيهم» .
 - ٣-٣ . «الفىء» : هو ما حصل للمسلمين من أموال الكفار من غير حَرْب ولا جهاد وأصل الفىء : الرجوع ، يقال : فاء يفى ، فِتَّةً وَفُيُوءًا ، كأنه كان فى الأصل لهم فرجع . النهاية ، ج ٣ ، ص ٤٨٢ (فياً) .
 - ٤-٤ . قال ابن الأثير : «القضاء ، أصله القطع والفصل . يقال : قضى يَقْضَى قضاءً فهو قاض ، إذا حكم وفصل . وقضاء الشيء إحكامه وإمضاؤه والفراغ منه» . النهاية ، ج ٤ ، ص ٧٨ (قضا) .
 - ٥-٥ . فى «ف ، بف» والبصائر ، ص ٤٦٩ : «يعرف» .
 - ٦-٦ . «الولاية» و«الولاية» ، نحو الدلالة والدلالة ، وحقيقته تولّى الأمر . المفردات للراغب ، ص ٨٨٥ (ولى) .
 - ٧-٧ . فى البصائر ، ص ٤٦٩ : + «إلى على بن أبى طالب عليه السلام» .
 - ٨-٨ . فى «ب ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» : «تفتح» .

٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٤١ ، ح ١٩ ، عن عبد الله بن جعفر ، عن محمد بن عيسى ، من قوله : «فَسْـَٔلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ» إلى قوله : «لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» ؛ وفيه ، ص ٤٦٩ ، ح ٤ ، عن محمد بن عيسى ، عن إسماعيل بن جابر ، عن عبد الكريم بن عمرو ، عن عبد الحميد بن أبي الديلم ، إلى قوله : «حتّى دفعوها إلى محمد صلى الله عليه وآله» مع اختلاف يسير . وراجع : تفسير فرات ، ص ١٣٠ ، ح ١٥١ ؛ وص ٣٩٨ ، ح ٥٣٠ ؛ وص ٥٧٤ ، ح ٧٣٨ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٣٧ ، ح ٥٤ ؛ وقرب الإسناد ، ص ٥٧ ، ح ١٨٦ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٤ ، ح ٧٧٧ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٦٦ ، ح ٣٣٢١ ، من قوله : «وقال جلّ ذكره «فَسْـَٔلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» إلى قوله : «الذين أمر بطاعتهم وبالردّ إليهم» ؛ البحار ، ج ٧ ، ص ٢٧٢ ، ح ٣٨ ، وفيه من قوله : «وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ» إلى قوله : «بأى ذنب قتلتموهم» ؛ وج ١٣ ، ص ٣٦٤ ، ح ٣ ، إلى قوله : «وبشّر موسى ويوشع بالمسيح» ؛ وج ١٧ ، ص ١٤٢ ، ح ٢٩ ، إلى قوله : «ودعا إلى الله عزّ وجلّ وجاهد فى سبيله» .

٤- الحديث

٧٦٩/٤ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ وَصَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ مُعَمَّرٍ الْعَطَّارِ ، عَنْ بَشِيرِ الدَّهَّانِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوفِّيَ فِيهِ (١) : اذْعُوا لِي خَلِيلِي (٢) ، فَأَرْسَلْنَا إِلَى أَبِيهِمَا ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَعْرَضَ عَنْهُمَا ، ثُمَّ قَالَ : اذْعُوا لِي خَلِيلِي ، فَأَرْسَلِ إِلَى عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ أَكَبَّ عَلَيْهِ (٣) يُحَدِّثُهُ ، فَلَمَّا خَرَجَ لِقِيَاهُ فَقَالَ لَهُ (٤) : مَا حَدَّثَكَ خَلِيلُكَ ؟ فَقَالَ : حَدَّثَنِي أَلْفَ بَابٍ ، يَفْتَحُ كُلُّ بَابٍ أَلْفَ بَابٍ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله در مرض وفات خود فرمود: دوستم را نزد من حاضر کنید، آن دو زن (حفصه و عایشه) بدنبال پدران خود فرستادند، چون نظر رسول خدا صلی الله علیه و آله بر آنها افتاد، رو بگردانید و فرمود: دوستم را نزد من حاضر کنید پس بدنبال علی فرستادند، چون دیدارش بعلی افتاد، باو متوجه شد و حدیثش گفت. و چون علی بیرون آمد، آن دو نفر (ابوبکر) و عمر را ملاقات کرد، باو گفتند: دوستت بتوجه حدیث کرد؟ فرمود: هزار باب بمن حدیث کرد که هر بابی مفتاح هزار بابست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۱

[ترجمه کمره ای]:

۴- رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در بیماری مرگ خود که در آن وفات کرد، فرمود: دوستم را برای من حاضر کنید، آن دو زن به دنبال پدرشان (ابوبکر و عمر) فرستادند، چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنها نگاه کرد رو از آنها برگردانید و باز فرمود: دوستم را برایم حاضر کنید، دنبال علی (علیه السلام) فرستادند و چون او را دید به او متوجه گردید و به او حدیث گفت و چون علی از حضور پیغمبر (صلی الله علیه و آله) بیرون آمد آن دو نفر او را ملاقات کردند و پرسیدند که دوستت با توجه گفت؟ فرمود: به من هزار باب باز گفت که از هر بابی هزار باب گشوده شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

٤- رسول خدا صلی الله علیه و اله در بیماری مرگ خود که در آن وفات کرد، فرمود: دوستم را برای من حاضر کنید، آن دوزن به دنبال پدرشان (ابو بکر و عمر) فرستادند، چون رسول خدا صلی الله علیه و اله آنها را نگاه کرد رو را از آنها برگردانید و باز فرمود: دوستم را برایم حاضر کنید، دنبال علی علیه السلام فرستادند و چون او را دید به او توجه کرد و با او سخن گفت و چون علی از حضور پیامبر صلی الله علیه و اله بیرون آمد آن دو نفر او را ملاقات کردند و پرسیدند که دوستت با توجه گفت؟ فرمود: برایم هزار باب گفت که از هر بابی هزار باب گشوده شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ١، ص ٨٢٥

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. ادعوا لی خلیلی قیل: أصل الخلة الانقطاع، وقيل الاختصاص، وقيل: الاصطفاء، وقيل صفاء المودة و خلوصها وإطلاقه علی أمير المؤمنين علیه السلام بكل الوجوه مناسب، وقيل: الخلة من تخلل الشيء فی القلب، و اختلف فی أن الخلة أشد و أرفع أم المحبة و لكل وجوه فأرسلتأی عائشة و حفصة فأرسل إلى علی بنیاء المجهول و الظرف نائب الفاعل، و ضمير أكب لرسول الله صلى الله علیه و آله و سلم و ضمير علیه لعلی علیه السلام و فی القاموس أكب علیه أقبل و لزم كانكب، و ضمير لقياه لأبويهما. و قال الشيخ المفيد قدس سره: قد تعلق قوم من ضعفة العامة بهذا الخبر علی صحة الاجتهاد و القياس، ثم أجاب عن ذلك بوجوه، ثم ذكر فی تأويل الخبر وجوها: منها: أن المعلم له الأبواب هو رسول الله صلى الله علیه و آله و سلم فتح له بكل باب منها ألف باب و وقفه علی ذلك، و منها أن علمه بكل باب أوجب فكره فيه فبعثه الفكر علی المسألة عن شعبه و

متعلقاته، فاستفاد بالفكر فيه علم ألف باب بالبحث عن كل باب، و مثل هذا قول النبي صلى الله عليه وآله وسلم من عمل بما يعلم ورثه الله علم ما لم يعلم، ومنها: أنه صلى الله عليه وآله وسلم نص له على علامات تكون عندها حوادث، كل حادثة تدل على حادث إلى أن تنتهي إلى ألف حادثة، فلما عرف الألف علامة عرفه بكل علامة منها ألف علامة، و الذي يقرب هذا من الصواب أنه عليه السلام أخبرنا بأمر تكون قبل كونها ثم قال عقيب أخباره بذلك: علمنى رسول الله ألف باب، فتح لى من كل باب ألف باب. و قال بعض الشيعة: إن معنى هذا القول أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم نص على صفة ما فيه الحكم على الجملة دون التفصيل، كقوله: يحرم من الرضاع ما يحرم من النسب، فكان هذا بابا استفيد منه تحريم الأخت من الرضاعة، و الأم من الرضاعة، و الخالة و العممة و بنت الأخ و بنت الأخت، و كقول الصادق عليه السلام: الربا فى المكيل و الموزون، فاستفيد بذلك الحكم فى أصناف المكيلات و الموزونات و الأجوبة الأولية لى و أنا أعتمدها، انتهى كلامه رفع مقامه. و أقول: ينافى الثالث ما صرح به فى بعض الروايات حيث قال: و علمنى ألف باب من الحلال و الحرام، و مما كان و مما هو كائن إلى يوم القيامة، و يؤيد الأخير رواية موسى بكر المتقدمة، و الظاهر أن المراد أنه صلى الله عليه وآله وسلم علمه ألف نوع من أنواع استنباط العلوم، يستنبط من كل منها ألف مسألة أو ألف نوع، و الاجتهاد إنما يمنع منه لابتناؤه على الظن و هو لا يغنى من الحق شيئا فإذا علم الرسول صلى الله عليه وآله وسلم كيفية الاستخراج على وجه يحصل به العلم و اليقين بحكمه تعالى فليس من الاجتهاد فى شىء.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٨٦

٥- الحديث

٧٧٠/٥ . أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنْ أَبِي بَكْرِ الْحَضْرَمِيِّ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «عَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَلْفَ حَرْفٍ ، كُلُّ حَرْفٍ يَفْتَحُ ،

ص: ٣٠

١-١ . فى البصائر ، ص ٣١٤ : «لعائشة وحفصة» .

٢-٢ . «الخليل» : الصديق ، من الخُلَّة ، وهى الصداقة والمحبة التى تخللت القلب فصارت خِلالَه ، أى فى باطنه . فالخليل مَنْ خُلِّتْهُ كانت مقصورة على حبِّ الله تعالى فليس فيها لغيره متسع ولا شَرِكَةٌ من محابِّ الدنيا والآخرة ، وهذه حال شريفة لا ينالها أحد بكسب واجتهاد ، فإنَّ الطباع غالبية ، وإنما يخصَّ الله بها من يشاء من عباده . و خليل الرسول صلى الله عليه وآله خليل الله تعالى .
راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٧٢ (خلل) .

٣-٣ . «أَكَبَّ عَلَيْهِ» ، أى أقبل ولزم . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٢١٨ (كب) .

٤-٤ . فى «ه» والبصائر ، ص ٣٠٣ و ٣١٤ والخصال ، ص ٦٤٦ : - «له» .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ٣٠٣ ، ح ٢ ، عن السندي بن محمد ، عن صفوان بن يحيى ، عن محمد بن بشير ، عن أبى عبد الله عليه السلام ؛ وفيه ، ص ٣٠٤ ، ح ٨ ، بسنده عن يحيى بن معمر العطار ؛ وفيه أيضا ، ص ٣١٤ ، ح ٥ ، بسنده عن جعفر بن بشير ؛ الخصال ، ص ٦٤٦ ، أبواب المائة وما فوقها ، ح ٣٢ ، بسنده عن جعفر بن بشير البجلي ، عن أبى يحيى معمر القطن ، عن بشير الدهان ، عن أبى عبد الله عليه السلام ؛ وفيه ، ص ٦٤٧ ، ح ٣٨ ، بسنده عن بشير الدهان . الكافى ، كتاب الروضة ، ذيل ح ١٤٩٣٨ بسند آخر ؛ بصائر الدرجات ، ص ٣١٣ ، ح ١ ، بسند آخر عن أم سلمة عن رسول الله صلى الله عليه وآله ، وفى كلها مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٢ ، ح ٧٧٨ .

أَلْفَ حَرْفٍ (١) . (٢) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بعلی هزار حرف آموخت که از هر حرفی هزار حرف گشوده گشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۱

[ترجمه کمره ای]:

۵- امام باقر (علیه السلام) فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی هزار حرف آموخت که از هر حرفی هزار حرف دیگری فهم می شد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۵- امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی هزار حرف آموخت که از هر حرفی هزار حرف دیگری درک می شد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۱، ص ۸۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن موثق، و الحرف عبارة عن الكلمة و الكلام.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٨٧

٦- الحديث

٧٧١/٦ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ ،
عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « كَانَتْ فِي ذُوءِ ابَةِ (٣) سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ صَحِيفَةٌ
صَغِيرَةٌ » .

فَقُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَيُّ شَيْءٍ كَانَ فِي تِلْكَ الصَّحِيفَةِ ؟

قَالَ : « هِيَ الْأَحْرُفُ الَّتِي يَفْتَحُ كُلُّ حَرْفٍ أَلْفَ حَرْفٍ » .

قَالَ أَبُو بَصِيرٍ : قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « فَمَا خَرَجَ مِنْهَا (٤) حَرْفَانِ حَتَّى السَّاعَةِ » . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید امام صادق علیه السلام فرمود: در گوشهٔ دسته شمشیر پیغمبر صلی الله علیه و آله دفترچه ئی بود، بامام صادق علیه السلام عرض کردم: در آن دفترچه، چه نوشته بود؟ فرمود حروف بود که حرف آن مفتاح هزار حرف بود، ابو بصیر گوید، امام صادق علیه السلام فرمود: تا اکنون دو حرف از آنها خارج نشده است (برای مردم ظاهر نگشته است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۱

[ترجمه کمره ای]:

۶- امام صادق (علیه السلام) فرمود: در تارک شمشیر رسول خدا یک دفتر کوچک بود، به امام صادق گفتم: در آن دفتر چه بود؟ فرمود: همان حرفها که از هر حرفی هزار حرف گشوده می شود، او ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: تاکنون از آن حرفها دو حرف بیرون داده نشده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۶- امام صادق علیه السلام فرمود: در تارک شمشیر رسول خدا یک دفتر کوچک بود، به امام صادق گفتم: در آن دفتر چه بود؟

فرمود: همان حرفها که از هر حرفی هزار حرف گشوده می شود، ابو بصیر گوید:

امام صادق عليه السلام فرمود: تاکنون از آن حرفها دو حرف بیرون داده نشده.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق. و ذؤابة كل شيء أعلاه، و أصله الهمزة قلبت واوا و المراد هنا قبضته أو ما يعلق من قبضته و يجعل فيه بعض الضروريات، تشبيها بذؤابة المرأة فما خرج منها أي لم يظهر للناس منها حرفان أي جزءان من ألف جزء أو من ألف ألف جزء.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۲۸۷

۷- الحديث

۷۷۲/۷. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ، عَنْ فَضِيلِ بْنِ (۶) سُكَّرَةَ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: جُعِلَتْ فِدَاكَ، هَلْ لِلْمَاءِ الَّذِي يُغَسَّلُ بِهِ الْمَيِّتُ حَدٌّ

ص: ۳۱

١-١ . فى «ه» + «والألف حرف ، كلّ حرف منها يفتح ألف حرف».

٢-٢ . بصائر الدرجات ، ص ٣٠٧ ، ح ٢ ؛ والاختصاص ، ص ٢٨٤ عن محمّد بن عبد الجبّار ؛ وفى بصائر الدرجات ، ص ٣٠٨ ، ح ٥ ؛ والخصال ، ص ٦٤٨ ، أبواب المائة وما فوقها ، ح ٤١ ، بسندهما عن منصور بن يونس . بصائر الدرجات ، ص ٣٠٨ ، ح ٣ ، بسند آخر عن أبى عبد الله عليه السلام ، وفى كلّها مع اختلاف يسير . راجع : الكافي كتاب الحجّة ، باب فيه ذكر الصحيفة والجفر و... ، ح ٦٣٧ ؛ والخصال ، ص ٦٤٨ ، نفس الباب ، ح ٤٠ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٥ ، ح ٧٨٢ .

٣-٣ . ذؤابة كلّ شيء : أعلاه ، وذؤابة السيف : مقبضه ، أو علاقة قائمه . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ٣٧٩ _ ٣٨٠ (ذأب) .

٤-٤ . فى البصائر والخصال : «إلّا» .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ٣٠٨ ، ح ٤ ، عن أحمد بن محمّد ؛ الخصال ، ص ٦٤٩ ، أبواب المائة وما فوقها ، ح ٤٢ ، بسنده عن أحمد بن محمّد بن عيسى . بصائر الدرجات ، ص ٣٠٧ ، ح ١ ، بسند آخر عن علىّ بن أبى حمزة ، عن حمران الحلبي ، عن أبان بن تغلب ، عن أبى عبد الله ؛ الاختصاص ، ص ٢٨٤ ، بسنده عن علىّ بن أبى حمزة ، عن عمران بن علىّ الحلبي ، عن أبان بن تغلب ، عن أبى عبد الله عليهما السلام ، وفيهما : «كان فى ذؤابة سيف على عليه السلام صحيفة صغيرة...» مع زيادة الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٥ ، ح ٧٨٣ .

٦-٦ . فى «ألف ، ب ، ج ، ض ، و ، بر ، بس ، بف» والكافى ، ج ٤٣٧٣ ، والوسائل : - «بن» . وقد تقدّم فى الكافى ، ح ٦٤٤ ، خلوّ بعض نسخ الكتب الرجاليّة من لفظة «بن» .

١/٢٩٧

مَحْدُودٌ؟

قَالَ : «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَالَ لِعَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِذَا أَنَا مِتُّ فَاسْتَقِ (١) سِتَّ قَرَبٍ (٢) مِنْ مَاءٍ بِنْرِ غَرْسٍ (٣) ، فَغَسِّلْنِي (٤) وَكَفِّنِي وَحَنِّطْنِي (٥) ، فَإِذَا فَرَعْتَ مِنْ غُسْلِي وَكَفْنِي ، فَخُذْ

بِجَوَامِعِ (٦) كَفَنِي ، وَ أَجْلِسْنِي ، ثُمَّ سَلَّنِي عَمَّا شِئْتَ ، فَوَ اللّٰهِ ، لَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَجَبْتُكَ
فِيهِ (٧) . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فضیل گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: قربانت گردم، آیا آبی که میت را با آن غسل می دهند، اندازه معینی دارد؟ فرمود: همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله بعلی علیه السلام فرمود: چون من مردم شش مشک از آب چاه غرس بکش و مرا غسل بده و کفن پوش و حنوط نما، و چون از غسل و کفنم فارغ شدی، اطراف کفنم را بگیر و مرا بنشان و سپس هر چه خواهی از من بپرس، بخدا که از هر چه پرسی پاسخت گویم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۲

[ترجمه کمره ای]:

۷- فضیل بن سکره گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: قربانت آبی که با آن مرده را غسل دهند اندازه معینی دارد؟ فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) وصیت کرد که چون من مردم، شش مشک از آب چاه غرس بکش و مرا غسل ده و کفن پوش و حنوط کن و چون از غسل دادن و کفن کردنم پرداختی، اطراف کفنم را بگیر و مرا بنشان و هر چه خواهی از من بپرس به خدا از هر چه بپرسی به تو پاسخ دهم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۷- فضیل بن سکره می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: قربانت آبی که با آن مرده را غسل دهند اندازه معینی دارد؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و اله به علی علیه السلام وصیت کرد که چون من مردم، شش مشک از آب چاه غرس بکش و مرا غسل ده و کفن بپوش و حنوط کن و چون به غسل دادن و کفن کردنم پرداختی، اطراف کفنم را بگیر و مرا بنشان و هرچه خواهی از من بپرس به خدا هرچه بپرسی به تو پاسخ خواهم داد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و فی القاموس: بئر غرس، فی المدینة، و منه الحدیث فی غرس عین من عیون الجنة، و غسل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم منها، انتهى. و الجوامع جمع الجامعة و هی المواضع التي جمعت طرفی الثوب الملفوف علی شیء. و فی بعض الروایات بمجامع کفنی بهذا المعنی ثم سلنی هذا السؤال و الجواب إما علی الحقيقة بإعادة الروح إلى جسده المقدس أو علی المجاز باتصال روحانی بین روحیهما المقدسین و انتقاش أحدهما من الآخر كالمراءتین المتقابلتین، أو علی نحو آخر لا تصل إليه عقولنا القاصرة. قال الغزالی فی رسالة العلم اللدنی: قال أمير المؤمنین

عليه السلام إن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أدخل لسانه في فمى فانفتح في قلبى ألف باب من العلم، وفتح لى كل باب ألف وقال أيضا: لو ثنيت لى الوسادة و جلست عليها لحكمت بين أهل التوراة بتوراتهم وأهل الإنجيل بإنجيلهم وأهل الفرقان بفرقانهم، وهذه المرتبة لا تنال بمجرد التعلم بل يتمكن المرء فى هذه المرتبة بقوة العلم اللدنى، وكذا قال عليه السلام لما حكى عن عهد موسى عليه السلام: إن شرح كتابه كان أربعين وقراء، قال الغزالى: وهذه الكثرة والسعة والانفتاح فى العلم لا يكون إلا من لدن إلهى سماوى، انتهى. لا يقال: قد مر فى الأخبار أنه لم يخرج النبى صلى الله عليه وآله وسلم من الدنيا إلا وعلى عليه السلام علم جميع علمه، فهذا أى علم؟ لأننا نقول: يحتمل أن يكون المراد بجميع علمه ما تحتاج الأمة إليه من أمور الدين والدنيا ويكون هذا غيره، أو يكون المراد بالموت ما يشمل ما يقرب منه من الأزمان، أو يراد به الموت بعد هذه الحياة، مع أنه يمكن أن تكون هذه العلوم لم تكن له صلى الله عليه وآله وسلم فى حال حياته بل مما أفيض عليه بعد قطع تعلقه عن العلائق الجسمانية واتصاله بعالم القدس بالكلية كما مر أنه يفاض عليه صلى الله عليه وآله وسلم ما يحدث بالليل والنهار للأئمة عليهم السلام، والله يعلم غرائب أسرارهم وأحوالهم.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٨٨

٨- الحديث

٧٧٣/٨ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ ، عَنْ ابْنِ أَبِي سَعِيدٍ (٩) ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ :

ص: ٣٢

- ١-١ . فى الوسائل والكافى ، ح ٤٣٧٣ والتهذيب والاستبصار ، والبصائر ، ح ٨ و٩ : «لى» .
- ٢-٢ . قال الجوهرى : «والقربة ، ما يستقى فيه الماء . والجمع فى أدنى العدد : قربات وقربات وقربات ، وللكثير : قرب» . الصحاح ، ج ١ ، ص ١٩٩ (قرب) .
- ٣-٣ . «الغرس» : بئر بالمدينة . النهاية ، ج ٣ ، ص ٣٥٩ (غرس) .
- ٤-٤ . فى الوسائل والتهذيب والاستبصار : «فاغسلنى» .
- ٥-٥ . فى الوسائل والكافى ، ح ٤٣٧٣ : «كفى وتحنىطى» .
- ٦-٦ . فى الوسائل والكافى ، ح ٤٣٧٣ ، والتهذيب والبصائر ، ح ٨ و٩ : «بمجامع» . وفى مرآة العقول «والجوامع : جمع الجامعة ، وهى المواضع التى جمعت طرفى الثوب الملفوف على شىء» .
- ٧-٧ . فى «ف» : «عنه» .
- ٨-٨ . الكافى ، كتاب الجنائز ، باب حدّ الماء الذى يغسل به الميّت والكافور ، ح ٤٣٧٣ ، وفيه : «عدّة من أصحابنا ، عن سهل بن زياد ، عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن فضيل سكرة» . بصائر الدرجات ، ص ٢٨٤ ، ح ٩ ، عن أحمد بن محمد بن عيسى ، عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن فضيل سكرة ؛ وفيه ، ص ٢٨٤ ، ح ٨ ، عن محمد بن الحسين ، عن ابن أبى نصر عن فضيل سكرة ؛ التهذيب ، ج ١ ، ص ٤٣٥ ، ح ١٣٩٧ ؛ الاستبصار ، ج ١ ، ص ١٩٦ ، ح ٦٨٨ إلى قوله : «فغسلنى وكفى» ، وفيهما : عن سهل بن زياد ، عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن فضيل سكرة . بصائر الدرجات ، ص ٢٨٣ ، ح ٢ و٣ ، بطرق مختلفة ، مع اختلاف يسير ؛ وفى الكافى ، كتاب الجنائز ، باب حدّ الماء الذى ... ، ح ٤٣٧٤ ؛ والتهذيب ، ج ١ ، ص ٤٣٥ ، ح ١٣٩٨ ؛ والاستبصار ، ج ١ ، ص ١٩٦ ، ح ٦٨٧ بسند آخر هكذا : «قال رسول الله صلى الله عليه وآله لعلىّ عليه السلام : يا علىّ إذا متّ فاغسلنى بسبع غرف من ماء بئر غرس» الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٤ ، ح ٧٨١ ؛ الوسائل ، ج ٢ ، ص ٥٣٧ ، ح ٢٨٤٦ .
- ٩-٩ . فى «ج ، ض» : أبى سعيد . وفى «و» وحاشية «ج» : «ابن سعيد» . والخبر رواه الصّفّار فى بصائر الدرجات ، ص ٢٨٢ ، ح ١ ، بسنده عن عمر بن أبى شعبة ، من دون الإسناد إلى المعصوم

عليه السلام . ورواه أيضا في ص ٢٨٣ ، ح ٥ ، بالسند المذكور إلى عمر بن أبي شعبة ، عن أبان بن تغلب ، عن أبي عبد الله عليه السلام . ثم إنه قد روى أحمد بن عمر الحلبي _ وهو أحمد بن عمر بن أبي شعبة _ عن أبيه عن أبان بن تغلب في الكافي ، ح ٥٠٥٠ . وأمّا ما ورد في التهذيب ، ج ٢ ، ص ٢٩٩ ، ح ١٢٠٥ من رواية أحمد بن عمر الحلبي " عن أبان بن تغلب _ وهو نفس الخبير الذي ورد في الكافي ، ح ٥٠٥٠ _ ففيه سقط لا محالة ؛ فإنّ أحمد بن عمر من أصحاب الرضا عليه السلام ، وأبان بن تغلب مات في حياة أبي عبد الله عليه السلام ، فيبعد إدراك أحمد إياه وأخذ الرواية عنه . راجع : رجال النجاشي ، ص ١٣ و ص ٩٨ ، الرقم ٢٤٥ ؛ رجال الكشي ، ص ٥٩٧ ، الرقم ١١١٦ ؛ الفهرست للطوسي ، ص ٤٤ ، الرقم ٦١ . فالمحتمل في ما نحن فيه ، وقوع التصحيف في العنوان ، وكون الصواب «ابن أبي شعبة» .

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لَمَّا حَضَرَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْمَوْتُ ، دَخَلَ عَلَيْهِ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ ، ثُمَّ قَالَ : يَا عَلِيُّ ، إِذَا أَنَا مِتُّ فَغَسِّلْنِي وَكَفِّنِي ، ثُمَّ أَقْعِدْنِي وَسَلِّنِي (١) وَاكْتُبْ (٢) .» (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق عليه السلام فرمود: چون وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله نزدیک شد، علی علیه السلام نزدش آمد و سر درون برد [پیغمبر سر زیر روپوش کرد - سر علی را در برگرفت] و فرمود: ای علی! چون من مردم غسلم بده و کفنم پوش، سپس مرا بنشان و بپرس و بنویس.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٦٢

[ترجمه کمره ای]:

۸- امام ششم فرمود: چون مرگ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در رسید، علی (علیه السلام) بر او در آمد و سر درون برد و فرمود: ای علی چون من مُردَم، مرا غسل ده و کفن پوش و مرا بنشان و از من بپرس و بنویس.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۸- امام ششم فرمود: چون مرگ رسول خدا صلی الله علیه و اله فرارسید علی علیه السلام بر او وارد شد و نزدیکش رفت و فرمود: ای علی چون من مردم، مرا غسل ده و کفن بپوش و مرا بنشان و از من بپرس و بنویس.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. فأدخل رأسه الضميران في أدخل و في رأسه للنبي صلى الله عليه وآله وسلم أى أدخل رأسه تحت الإزار لئلا يواجهه بإخبار موته التى كان يعلم أنه أصعب الأمور عليه، أو ضمير أدخل للرسول و ضمير رأسه لعلى عليه السلام أى أدخل رأس على تحت لحافه ليودعه الأسرار كما يدل عليه غيره من الأخبار، أو الضميران لعلى عليه السلام والأوسط أظهر كما روى الصدوق فى الخصال بإسناده عن أبى عبد الله عليه السلام قال: جلل رسول الله صلى الله عليه وآله عليا عليه السلام ثوبا ثم علمه، و ذلك ما يقال أنه علمه ألف كلمة كل كلمة تفتح ألف كلمة.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٨٩

٩- الحديث

٧٧٤/٩. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ شَبَابِ الصَّيْرِفِيِّ، عَنْ يُونُسَ بْنِ رَبَاطٍ، قَالَ:

دَخَلْتُ أَنَا وَكَامِلُ التَّمَارِ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لَهُ كَامِلٌ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، حَدِيثُ رَوَاهُ فُـ لَانَ؟ فَقَالَ: «اذْكُرْهُ». فَقَالَ (٤): حَدَّثَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ حَدَّثَ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَلْفِ بَابٍ يَوْمَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ (٥)، كُلُّ بَابٍ يَفْتَحُ أَلْفَ بَابٍ، فَذَلِكَ أَلْفُ أَلْفِ بَابٍ؟ فَقَالَ: «لَقَدْ كَانَ ذَلِكَ».

ص: ٣٣

١-١. فى البصائر: «واسألنى».

٢-٢. فى «ف»: «فاكتب».

۳-۳. بصائر الدرجات ، ص ۲۸۲ ، ح ۱ ، عن أحمد بن محمد ... عن علي بن أبي حمزة ، عن عمر بن أبي شعبة من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام ؛ وفيه ، ح ۵ ، عن أحمد بن محمد ، عن علي بن أبي حمزة ، عن عمر بن أبي شعبة ، عن أبان بن تغلب ، عن أبي عبد الله عليه السلام . وفيه أيضا ، ص ۲۸۳ - ۲۸۴ ، ح ۴ و ۶ و ۷ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۲۴ ، ح ۷۸۰ .

۴-۴ . فی «ه» : «قال» .

۵-۵ . فی «بح» : «فيه» .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَظَهَرَ (۱) ذَلِكَ لِشِيعَتِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ (۲)؟ فَقَالَ : «يَا كَامِلُ ، بَابٌ أَوْ بَابَانِ» .

فَقُلْتُ (۳) لَهُ (۴) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَمَا يُرَوَى مِنْ فَضْلِكُمْ مِنْ أَلْفِ بَابٍ إِلَّا بَابٌ أَوْ بَابَانِ ؟ قَالَ : فَقَالَ : «وَمَا عَسَيْتُمْ أَنْ تَرَوْوَا مِنْ فَضْلِنَا ، مَا تَرَوْوْنَ مِنْ فَضْلِنَا إِلَّا أَلْفًا (۵) غَيْرَ مَعْطُوفَةٍ (۶)» . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یونس بن رباط گوید: من و کامل خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، کامل بحضرت عرض کردم: قربانت کردم، فلان شخص حدیثی روایت کند، فرمود: آن را بازگو، عرضکرد: او گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز وفاتش بعلی علیه السلام هزار باب حدیث کرد و هر بابی مفتاح هزار حدیث بود، که جمعا یک میلیون باب می شد، فرمود: آری چنین بود، عرضکردم: قربانت، آن بابها برای شیعیان و دوستان شما هم ظاهر شد؟ (از آن علوم آگاه گشتند؟) فرمود: ای کامل یک باب یا دو باب آن (از یک باب بیشتر و بدو باب نرسیده) ظاهر گشت. عرضکردم: قربانت، بنا بر این، از

یک میلیون باب از فضل شما جز یک یا دو باب روایت نشده است؟ فرمود: توقع دارید که شما از فضل ما چه اندازه روایت کنید؟ شما از فضل ما جز یک ألف غیر متصل روایت نکنید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۲

[ترجمه کمره ای]:

۹- یونس بن رباط گوید: من و کامل تمار خدمت امام صادق (علیه السلام) رفتیم و کامل به آن حضرت گفت: قربانت، یک حدیث است که فلانی روایت کرده، آن را نقل کن، گفت به من باز گفت که پیغمبر برای علی باز گفت در روزی که وفات کرد هزار باب و از هر بابی هزار باب گشوده می شد و این هزار هزار باب شد، فرمود: محققاً چنین بوده است، من گفتم: قربانت، برای دوستان و شیعیان شما از این علم چیزی ظاهر شده است؟ فرمود: ای کامل یک باب یا دو باب، گفتم: قربانت، از فضل شما که هزار هزار باب است هان یک باب یا دو باب روایت شده است؟ گوید: امام فرمود: امید است که شما از فضل ما چه اندازه روایت کنید؟ شما از فضل ما جز به اندازه یک الف راستا روایت ندارید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۹- یونس بن رباط گوید: من و کامل تمار خدمت امام صادق علیه السلام رفتیم و کامل به آن حضرت گفت: قربانت، یک حدیث است که فلانی روایت کرده، آن را نقل کن، گفت به من باز گفت که پیامبر برای علی باز گفت در روزی که وفات کرد هزار باب و از هر بابی هزار باب گشوده می شد و از هر کدام

هزار باب دیگر فرمود: محققا چنین بوده است، من گفتم: قربانت، برای دوستان و شیعیان شما از این علم چیزی ظاهر شده است؟

فرمود: ای کامل یک باب یا دو باب، گفتم: قربانت، از فضل شما که هزار هزار باب است تنها یک باب یا دو باب روایت شده است؟ گوید: امام فرمود: توقع دارید که شما از قصص ما چه اندازه روایت کنید شما از فضل ما جز یک الف متصل روایت نکنید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. باب او بابان : قال المحدث الأسترآبادی (ره): ليس من باب شك الراوى فالمقصود ثم باب و وقع الشروع فى الآخر، انتهى، و الحاصل أنه إذا كان بابا و كسرا فيجوز إسقاط الكسر فيكون بابا أو إتمامه فيكون بابين كما هو الشائع عند المنجمين و المحاسبين فى الكسور. من فضلكم قيل: أى من علمكم، و الظاهر أن الراوى توهم أن ما حدث به النبى صلى الله عليه و آله و سلم فى ذلك اليوم عليا عليه السلام كان فضل أهل البيت عليهم السلام، أو أن انتشار الفضل بنسبة انتشار سائر العلوم، فبين عليه السلام أن انتشار الفضل أقل من انتشار سائر العلوم لقصور عقل أكثر الخلق عن فهمها، بل لم ينتشر من فضائلهم بين الناس إلا أقل من جزء من ألف ألف جزء. قوله عليه السلام: إلا ألفا غير معطوفة، يعنى إلا حرفا واحدا ناقصا أى أقل من حرف واحد، و إنما اختار الألف لأنها أول الحروف من حروف التهجى و أبسطها و أخفها مؤنة فى الكتاب و التكلم و عدم عطفها كناية عن نقصانها فإنها تكتب فى رسم الخط الكوفى القديم هكذا فإذا كان طرفها غير مائل كانت ناقصة، هذا

هو المعنى الحق المسموع عن المشايخ الكبار قدس الله أرواحهم. وقال المحدث الأسترآبادى (ره) احتراز عن الهمزة كناية عن الوحدة، ويمكن أن يكون إشارة إلى ألف منقوشة ليس قبلها صفراً وغيره، انتهى. و من حمل الفضل فيما مر على العلم توهم المنافاة بين باب أو بابين، و بين الحرف الناقص الدال على عدم إتمام باب واحد، فتصدى لدفع ذلك بحمل البابين على أبواب الفروع، وهذا على باب من أبواب الأصول و قد عرفت ضعف مبنى الاعتراض، وربما يقرأ لذلك ألفا بسكون اللام أى بابا واحدا ينحل إلى ألف، فالمراد بقوله: غير معطوفة أنه لم يعطف عليه شىء آخر. و أقول: على هذا يمكن أن يكون بناء الأول على الظهور فى الجملة، و الثانى على الظهور التام، أو الأول على الخواص، و الثانى على سائر الشيعة.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٩٠

(٦٦) باب الإشارة و النصّ على الحسن بن عليّ

١- الحديث

٧٧٥/١. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ وَ عُمَرَ بْنِ أَدِيْنَةَ ، عَنْ أَبَانَ ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ ، قَالَ :

شَهِدْتُ وَصِيَّةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ أَوْصَى إِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَشْهَدَ عَلِيَّ وَصِيَّتَهُ الْحُسَيْنَ وَ مُحَمَّدًا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، وَ جَمِيعَ وُلْدِهِ ، وَ رُوءَسَاءَ شِيعَتِهِ ، وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ، ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِ الْكِتَابَ وَ السِّـلَّاحَ ، وَ قَالَ (٨) لِابْنِهِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « يَا بُنَيَّ ، أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ أَوْصِيَ إِلَيْكَ ، وَ أَنْ أَدْفَعَ إِلَيْكَ كُتُبِي وَ سِـلَّاحِي ، كَمَا أَوْصَى إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ دَفَعَ إِلَيَّ

ص: ٣٤

١-١ . فى «بر» : «ظهر» .

٢-٢ . فى «ف» : «لشيعتك ومواليك» .

٣-٣ . فى «ه» : «قال فقال» .

٤-٤ . فى «ض ، بس» : - «له» .

٥-٥ . كذا فى «ب ، ج ، و ، بح ، بر» والمطبوع . وفسره فى حاشية «ض» وشرح المازندراني ومرآة العقول بالألف . ويقتضيها تأنيث «معطوفة» أيضا . واحتمل المازندراني كونه بفتح الهمزة وسكون اللام . وللمزيد راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٣٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٩٠ .

٦-٦ . فى الوافى : «من فضلكم ، أى من علمكم «إلا ألفا غير معطوفة» يعنى إلا حرفا واحدا ناقصا ، أى أقل من حرف واحد . وإنما اختار الألف لأنها أقل الحروف و أبسطها وأخفها مؤونة ، وعدم عطفها كناية عن نقصانها، فإنها تكتب فى رسم الخط الكوفى هكذا « ا » فإذا كان طرفها غير مائل كان ناقصا » .

٧-٧ . راجع : بصائر الدرجات ، ص ٣٠٥ ، ح ١١ ؛ والاختصاص ، ص ٢٨٢ _ ٢٨٣ ؛ والخصال ، ص ٦٤٢ _ ٦٤٩ ، فصل ما بعد الألف ، ح ٢٢ _ ٤١ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٣ ، ح ٧٧٩ .

٨-٨ . فى حاشية «ف» وكتاب سليم بن قيس والفتية والتهذيب : «ثم قال» .

كُتِبَهُ وَسِلَاحَهُ (١) ، وَ أَمْرَيْنِ أَنْ أَمْرَكَ إِذَا حَضَرَكَ الْمَوْتُ أَنْ تَدْفَعَهَا إِلَى أَخِيكَ الْحُسَيْنِ . ثُمَّ ١ / ١٢

أَقْبَلَ عَلَى (٢) ابْنِهِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ (٣) : «وَ أَمْرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ تَدْفَعَهَا إِلَى ابْنِكَ (٤) هَذَا» . ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ : «وَ أَمْرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ تَدْفَعَهَا إِلَى ابْنِكَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، وَ أَقْرَبُهُ (٥) مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مَنِي السَّ-لَامِ» . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سلیم بن قیس گوید: زمانی که امیر المؤمنین علیه السلام پسرش حسن علیه السلام وصیت می فرمود، حاضر بودم، علی علیه السلام حسین و محمد (بن حنفیه) علیهما السلام و سایر فرزندان را با رؤساء شیعه و اهل بیتش گواه گرفت، سپس کتاب و سلاح امامت را باو تحویل داد و فرمود: پسر عزیزم! رسول خدا صلی الله علیه و آله مرا امر فرمود که بتو وصیت کنم و کتب و سلاحم را بتو سپارم، چنان که پیغمبر بمن وصیت فرمود و کتب و سلاحش را بمن سپرد و باز مرا امر کرد که بتو امر کنم، چون مرگت فرا رسد، آنها را ببردت حسین علیه السلام بسپاری، سپس پسرش حسین علیه السلام متوجه شد و فرمود: و رسول خدا صلی الله علیه و آله بتو امر فرموده که آنها را باین پسر بسپاری، سپس دست علی بن الحسین علیه السلام را گرفت و فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بتو امر فرموده است که آنها را بپسرت محمد بن علی بسپاری و از جانب پیغمبر و من باو سلام رسانی.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۳

[ترجمه کمره ای]:

۱- سلیم بن قیس گوید: من خود گواه بودم که امیر المؤمنین (علیه السلام) به پسرش حسن (علیه السلام) وصیت کرد و حسین و محمد (علیهما السلام) و همه اولاد و رؤسای شیعه و خاندانش را گواه گرفت، سپس کتاب مخصوص و سلاح را به او تحویل داد و به او فرمود: پسر جانم، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود که: به تو وصیت کنم و کتب و سلاح مخصوص خود را به تو واگذارم چنانچه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من وصیت کرد و کتب و سلاحش را به من

تحويل داد و به من فرمود: به تو امر کنم که چون مرگت فرا رسيد آنها را به برادرت حسين (عليه السلام) بدهي و سپس رو به حسين (عليه السلام) پسرش کرد و فرمود: رسول خدا (صلى الله عليه و آله) به تو فرموده که آنها را به اين پسر ت بدهي و سپس دست على بن الحسين (عليهما السلام) را گرفت و به على بن الحسين (عليهما السلام) فرمود: رسول خدا (صلى الله عليه و آله) به تو فرمود که: آنها را به پسر محمد بن على بدهي و از رسول خدا (صلى الله عليه و آله) و من به او سلام برسان.

ترجمه كمره اى ؛ ج ۲ ، ص ۴۲۷

[ترجمه آيت اللهى]:

۱- سليم بن قيس مى گويد: من خود گواه بودم كه امير المؤمنين عليه السلام به پسرش حسن عليه السلام وصيت كرد و حسين و محمد (عليهما السلام) و همه اولاد و رؤساي شيعه و خاندانش را گواه گرفت، سپس كتاب و سلاح امانت را به او تحويل داد و به او فرمود:

پسرم، رسول خدا صلى الله عليه و اله به من فرمود كه: به تو وصيت كنم و كتب و سلاح خود را به تو واگذارم چنانچه رسول خدا صلى الله عليه و اله به من وصيت كرد و كتب و سلاحش را به من تحويل داد و به من فرمود: به تو امر مى كنم كه چون مرگت فرارسيد آنها را به برادرت حسين عليه السلام بسپاري و سپس رو به حسين عليه السلام پسرش كرد و فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و اله به تو فرموده كه آنها را به اين پسر ت كني و سپس دست على بن الحسين عليه السلام را گرفت و به على بن الحسين عليه السلام فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و اله به تو فرمود كه: آنها را به پسر محمد بن على بدهي و از رسول خدا صلى الله عليه و اله و من به او سلام برسان.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ۱ ، ص ۸۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

حسن على الظاهر، بل صحيح. إذ كتاب سليم مقبول عند القدماء، اعتمد عليه الكليني و الصدوق وغيرهما، و هم أعرف بأحوال الرجال ممن تأخر عنهم، و الكتاب معروض على الباقر عليه السلام و هو عندنا موجود. و المراد بالكتاب الجنس، أى جميع ما فى الجفر الأبيض من الكتب، و كذا المراد بالسلاح جميع ما فى الجفر الأحمر من الأسلحة أن تدفعها أى الكتب و السلاح و اقرأ من باب منع أو الأفعال.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٩١

٢- الحديث

٧٧٦/٢. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ

:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ - صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ - لَمَّا حَضَرَهُ الَّذِي حَضَرَهُ، قَالَ لِابْنِهِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اذْنُ مِنِّي حَتَّى أُسِرَّ (٧) إِلَيْكَ مَا أَسْرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَيَّ (٨)، وَ أَتَمَّنَكَ عَلَى مَا اتَّمَنَى عَلَيْهِ، فَفَعَلَ». (٩).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: چون وفات امیر المؤمنین صلوات الله علیه فرا رسید، پسرش حسن فرمود: نزدیک من بیا تا آنچه را رسول خدا صلی الله علیه و آله با من برآز گفت، با تو برآز گویم، و آنچه را بمن سپرد بتو سپارم، سپس همین کار را کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۴

[ترجمه کمره ای]:

۲-امام باقر(علیه السلام)فرمود:چون مرگ امیر المؤمنین(علیه السلام)در رسید به پسرش حسن فرمود:نزد من آی تا آنچه رسول خدا با من راز گفت به تو راز گویم و آنچه به من سپرد به تو بسپارم و همین کار را کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲-امام باقر علیه السلام فرمود:چون مرگ امیر المؤمنین علیه السلام فرارسید به پسرش حسن فرمود:نزد من آی تا آنچه رسول خدا با من با راز سخن گفت به تو بگویم و آنچه به من سپرد به تو بسپارم و همین کار را کرد.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۱ ، ص ۸۳۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف و الأسرار إبداع السر.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۲۹۱

۳- الحديث

۷۷۷/۳ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ سَيْفِ بْنِ

ص: ۳۵

۱-۱ . فى «ه» : - «كتبه وسلاحه» .

۲-۲ . فى «ج» : «إلى» .

۳-۳ . فى الوافى وكتاب سليم بن قيس : + «له» .

۴-۴ . فى «ه» : + «على» .

٥-٥ . فى شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٣٤ : «اقرأه ، أمر من المجرد ، أو من المزيد . يقال : قرأ عليه وأقرأه عليه ، إذا بلغه» . وفى الصحاح ، ج ١ ، ص ٦٥ (قرأ) : «وفلان قرأ عليك السلام وأقرأك السلام بمعنى» .

٦-٦ . كتاب سليم بن قيس ، ص ٩٢٤ ، الحديث ٦٩ ؛ التهذيب ، ج ٩ ، ص ١٧٦ ، ح ٧١٤ ، بسنده عن إبراهيم بن عمر ، عن أبان رفعه إلى سليم بن قيس الهلالي ؛ وأيضا بسند آخر عن جابر ، عن أبي جعفر عليه السلام ؛ الفقيه ، ج ٤ ، ص ١٨٩ ، ح ٥٤٣٣ عن سليم بن قيس ؛ الغيبة للطوسى ، ص ١٩٤ ، ح ١٥٧ بسند آخر عن جابر عن أبي جعفر عليه السلام مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٢٨ ، ح ٧٩٠ .

٧-٧ . «أسرُّ» ، أى أفضى . يقال : أسررتُ إلى فلان حديثا ، أى أفضيتُ إليه فى خفية . وقد يفسر بالإظهار ، وهذا صحيح ؛ فإن الإسرار إلى الغير يقتضى إظهار ذلك لمن يُفضى إليه بالسرّ ، وإن كان يقتضى إخفاءه عن غيره ، وهو من الأضداد . راجع : المفردات للراغب ، ص ٤٠٤ (سرر) .

٨-٨ . فى «ه» : - «إلى» .

٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٣٧٧ ، ح ٥ ، بسنده عن ابن أبي عمير ؛ وفيه ، ح ١ و ٢ ، بسنده عن عبد الصمد بن بشير ، مع زيادة واختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٢ ، ح ٧٩٣ .

عَمِيرَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْحَضْرَمِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَعْجَلُحُ وَسَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ وَدَاوُدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ (١) وَزَيْدُ الْيَمَامِيِّ (٢)، قَالُوا:

حَدَّثَنَا شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ أَنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ سَارَ إِلَى الْكُوفَةِ، اسْتَوْدَعَ أُمَّ سَلَمَةَ كُتْبَهُ وَالْوَصِيَّةَ، فَلَمَّا رَجَعَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، دَفَعَتْهَا إِلَيْهِ. (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

شهر بن حوشب گوید: چون علی علیه السلام (از مدینه) بکوفه رفت، کتابها و وصیتش را بام سلمه سپرد و چون امام حسن علیه السلام بمدینه بازگشت، آنها را باو تحویل داد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۴

[ترجمه کمره ای]:

۳- شهر بن حوشب روایت کرده که چون علی (علیه السلام) به کوفه آمد کتب و وصیت را به ام سلمه سپرد و چون حسن (علیه السلام) به مدینه آمد همه را به او داد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- شهر بن حوشب روایت کرده که چون علی علیه السلام به کوفه آمد کتب و وصیت را به ام سلمه سپرد و چون حسن علیه السلام به مدینه آمد همه را به او داد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. كتبه لعل المراد بعض الكتب، والمراد بالوصية الصحيفة المختومة التي نزلت من السماء وقد مر ذكرها، وفي نسخة الصفواني

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٩٢

٤- الحديث

٧٧٨/٤. وَ فِي نُسخَةِ الصَّفَوَانِيِّ : أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ (٤) ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ سَيْفٍ ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَنَّ عَلِيًّا - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ - حِينَ سَارَ إِلَى الْكُوفَةِ ، اسْتَوْدَعَ أُمَّ سَلَمَةَ كُتُبَهُ وَالْوَصِيَّةَ ، فَلَمَّا رَجَعَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَفَعَتْهَا إِلَيْهِ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

و در نسخه صفوانی است. امام صادق علیه السلام فرمود: چون علی صلوات الله علیه (از مدینه) بکوفه رفت، کتابها و وصیتش را بام سلمه سپرد، و چون امام حسن علیه السلام بمدینه بازگشت، آنها را باو تحویل داد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٦٥

[ترجمه کمره ای]:

در نسخه صفوانی است: ۴- امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون علی (علیه السلام) به کوفه رفت کتب و وصیت را به ام سلمه سپرد و چون حسن (علیه السلام) برگشت همه او را به او داد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

در نسخه صفوانی هم چنین آمده است:

توضیح: مراد از نسخه صفوانی عبارت از این است عین همین روایت با اختلاف در سند در نسخه صفوانی موجود است و در نسخه دیگران نیست.

۴- امام صادق علیه السلام فرمود: چون علی علیه السلام از مدینه به کوفه رفت کتب و وصیت را به ام سلمه سپرد و چون حسن علیه السلام برگشت همه او را تحویل داد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

أى الخبر الآتى كان فى نسخة الصفوانى ولم يكن فى نسخة النعمانى وغيرها. حسن.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٩٢

٥- الحديث

٧٧٩/٥ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَمْرٍ ، عَنْ جَابِرٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «أَوْصَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَشْهَدَ عَلَى وَصِيَّتِهِ الْحُسَيْنِ وَ مُحَمَّدًا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، وَ جَمِيعَ وُلْدِهِ ، وَ رُوَّعَاءَ شِيعَتِهِ ، وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ، ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِ الْكِتَابَ وَ السِّـلَاحَ ، ثُمَّ قَالَ لِابْنِهِ الْحَسَنِ : يَا بُنَيَّ ، أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ أَوْصِيَ إِلَيْكَ ، وَ أَنْ أَدْفَعَ إِلَيْكَ كُتُبِي وَ سِـلَاحِي (٦) ، كَمَا أَوْصَى إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ دَفَعَ إِلَيَّ

ص: ٣٦

١-١ . كذا فى النسخ والمطبوع ، لكن الظاهر وقوع التحريف فى العنوان ، والصواب إمّا «داود بن يزيد» أو «داود أبو يزيد» . وداود هذا ، هو داود بن يزيد بن عبد الرحمن الأودى الزعافرى ، أبو يزيد ، روى عن شهر بن حوشب . راجع : تهذيب الكمال ، ج ٨ ، ص ٤٦٧ ، الرقم ١٧٩١ .

٢-٢ . فى «ألف ، ب ، ف» والوفى : «اليمانى» . والظاهر أنّ كلا العنوانين مصحّف . والصواب «زبيد اليامى» ، وهو زبيد بن الحارث بن عبد الكريم اليامى ، روى عن شهر بن حوشب . راجع : تهذيب الكمال ، ج ٩ ، ص ٢٨٩ ، الرقم ١٩٥٨ ؛ وج ١٢ ، ص ٥٨٠ .

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ١٦٢ ، ح ١ ، بسند آخر ، مع زيادة الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٢ ، ح ٧٩٤ .

٤-٤ . السند معلق على سابقه ، ويروى عن أحمد بن محمد ، عدّة من أصحابنا .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ١٦٢ ، ح ١ ، بسند آخر ، مع زيادة الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٢ ، ح ٧٩٥ .

٦-٦ . فى «ب» : «كتبه وسلاحه» .

كُتِبَهُ وَسِـلَاحَهُ ، وَ أَمَرَنِي أَنْ أَمُرَكَ إِذَا حَضَرَكَ الْمَوْتُ أَنْ تَدْفَعَهُ (١) إِلَى أَخِيكَ الْحُسَيْنِ .

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ابْنِهِ الْحُسَيْنِ ، وَقَالَ : أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ تَدْفَعَهُ إِلَى ابْنِكَ (٢) هَذَا ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ ابْنِ ابْنِهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ ، ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ : يَا بُنَيَّ ، وَ (٣) أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ تَدْفَعَهُ إِلَى ابْنِكَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، وَ أَقْرَبُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَمِنِّي السَّـلَامُ .

١/٢٩٩

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ ، فَقَالَ : يَا بُنَيَّ ، أَنْتَ وَلِيُّ الْأَمْرِ وَوَلِيُّ الدِّمِّ ، فَإِنْ عَفَوْتَ فَلَكَ ، وَإِنْ قَتَلْتَ فَضْرَبَةٌ (٤) مَكَانَ ضْرَبَةٍ (٥) ، وَ لَا تَأْتُمْ (٦) . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

جابر گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام بحسن وصیت کرد و حسین و محمد (بن حنفیه) علیهم السلام را با همه فرزندان و رؤسای شیعیان و خانواده اش بر آن وصیت گواه گرفت، سپس کتاب و سلاح را تحویلش داد و باو فرمود: پسر جانم! رسول خدا صلی الله علیه و آله بمن امر فرمود که بتو وصیت کنم و کتابها و سلاحم را بتو سپارم، چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله بمن وصیت کرد و کتابها و سلاحش را بمن سپرد و بمن امر فرمود که بتو امر کنم، چون مرگت فرا رسد، آن را برادرت حسین سپاری، سپس متوجه پسرش حسین شد و گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله ترا امر کرد که آن را باین پسر سپاری، سپس دست پسرش علی بن الحسین را گرفت و فرمود: پسر عزیزم! رسول خدا صلی الله علیه و آله بتو هم امر فرمود که آن را بپسرش محمد بن علی سپاری و او را از جانب رسول خدا صلی الله علیه و آله و من سلام رسانی، باز بپسرش حسن متوجه شد و فرمود: پسر جانم، تو صاحب امر (امامت) و صاحب خونی، اگر (ابن ملجم را) ببخشی حق داری و اگر بکشی، بجای یک ضربت فقط یک ضربت بزن و کار ناروا مکن.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۵

[ترجمه کمره ای]:

۵- از جابر از امام باقر (علیه السلام) فرمود: امیر المؤمنین (علیه السلام) به امام حسن وصیت کرد و حسین و محمد (علیهما السلام) و همه اولاد خود و رؤسای شیعه و خاندانش را بر آن گواه گرفت و کتاب و سلاح را به او داد، سپس به فرزندش حسن فرمود: پسر جانم، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: که به تو وصیت کنم و کتب و سلاح را به تو بدهم چنانچه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من وصیت کرده و کتب و سلاحش را به من داده و به من فرموده: به تو فرمایم که چون مرگت فرا رسد آنها را به برادرت حسین (علیه السلام) بدهی و سپس رو به پسرش حسین کرد و فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به تو فرموده که آنها را به این پسر بدهی، سپس دست

پسرش علی بن الحسین(علیهما السّلام)را گرفت و به پسرش علی بن الحسین(علیهما السّلام)فرمود: ای پسر جانم، رسول خدا(صلّی الله علیه و آله)تورا فرموده که آنها را به پسر محمد بن علی(علیهما السّلام)بدهی و از طرف رسول خدا(صلّی الله علیه و آله)و من به او سلام برسان، سپس رو به پسرش حسن کرد و فرمود: ای پسر من صاحب اختیار امامت و صاحب اختیار خون منی، اگر بگذاری حق داری و اگر قصاص کنی یک ضربت به جای یک ضربت بزنی و گناهی موز.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۵- از جابر از امام باقر علیه السّلام فرمود: امیر المؤمنین علیه السّلام به امام حسن وصیت کرد و حسین و محمد علیهما السّلام و همه اولاد خود و رؤسای شیعه و خاندانش را بر آن گواه گرفت و کتاب و سلاح، امامت را به او داد، سپس به فرزندش حسن فرمود:

پسر عزیزم، رسول خدا صلّی الله علیه و اله به من فرمود: که به تو وصیت کنم و کتب و سلاح را به تو بسپارم چنانچه رسول خدا صلّی الله علیه و اله به من وصیت کرده و کتب و سلاحش را به من داده و به من سفارش فرموده:

به تو می گویم که چون مرگت را فرارسد آنها را به برادرت حسین علیه السّلام رد کن و سپس رو به پسرش حسین کرد و فرمود:

رسول خدا صلّی الله علیه و اله به تو فرموده که آنها را به این پسر بسپار، سپس دست پسرش علی بن الحسین علیه السّلام را گرفت و به پسرش علی بن الحسین علیه السّلام فرمود:

ای پسر عزیزم، رسول خدا صلی الله علیه و اله به تو فرموده که آن ها را به پسر محمد بن علی علیه السلام بدهی، و از طرف رسول خدا صلی الله علیه و اله و من به او سلام برسان، سپس رو به پسرش حسن کرد و فرمود:

ای پسر من تو صاحب اختیار امامت و صاحب خون منی، اگر (ابن ملجم را) ببخشی حق داری و اگر قصاص کنی فقط یک ضربت به جای یک ضربت بزنی و کار ناروایی را ممکن (یعنی او را بخاطر خشم مثله و قطعه قطعه مکن که این کار را خداوند دشمن می دارد).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۱، ص ۸۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف أنت ولی الأمر أى أمر الخلافة و الإمامة و ولی الدم أى إلیک اختیار القصاص. فلک أى فهو جائز لک فضربة مبتدأ خبره الظرف، أو خبر مبتدأ محذوف، أى فالواجب ضربة و الظرف نعتة و لا تأثم إما نهی أو نفی، فعلى الأول أى لا تفعل ما یوجب الإثم - بالمثلثة - بالقاتل أو الزیادة على الضربة الواحدة، أو قتل غیر القاتل كما كان شائعاً بین العرب، لا سیما فى الأمراء فإنهم قد كانوا یقتلون بواحد قبيلة، و یؤیده ما رواه السید رضی الله عنه فى نهج البلاغة حیث قال فى کلام له یوصی به الحسنین علیهما السلام: یا بنی عبد المطلب لا ألفینکم تخوضون دماء المسلمین خوفاً تقولون: قتل أمير المؤمنین! ألا لا تقتلن بی إلا قاتلی، انظروا إذا أنا مت من ضربته هذه فاضربوه ضربة بضربة، و لا یمثل الرجل، فإنی سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یقول: إیاکم و المثلة و لو بالکلب العقور، و النهی لتعلیم الأمة فإن الحسنین علیهما السلام كانا مستغنین عن ذلك، و علی

الثانى المعنى لا تأثم بالضربة لأنه قصاص، أو بالزيادة فإنه مستحق لها و هما بعيدان، و يمكن أن يقرأ على الأول لا تأثم نهيا من باب التفعّل أى لا تزد فتكون عند الناس منسوبا إلى الإثم.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٢٩٣

٦- الحديث

٧٨٠/٦. الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَسَنِيُّ (٨) رَفَعَهُ؛ وَ (٩) مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الْأَعْمَرِيِّ رَفَعَهُ، قَالَ:

لَمَّا ضَرَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، حَفَّ بِهِ (١٠) الْعَوَّادُ (١١)، وَقِيلَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَوْصِ، فَقَالَ: «اِثْنُوا لِي وَسَادَةً (١٢)»، ثُمَّ قَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ...»

ص: ٣٧

١-١. فى حاشية «بح»: «تدفعها».

٢-٢. فى «ه»: «+ (علّي)».

٣-٣. فى «ج، ف، ه»: «- (و)».

٤-٤. فى «ف» وحاشية «بح»: «+ (واحدة)».

٥-٥. فى «بس»: «+ (واحدة)».

٦-٦. «لا تأثم» إمّا نفى، أو نهى، من باب المجرد، أو من باب التفعّل.

٧-٧. التهذيب، ج ٩، ص ١٧٦، ح ٧١٤، بسنده عن الحسين بن سعيد؛ الغيبة للطوسى، ص

١٩٤، ح ١٥٧، بسنده عن عمرو بن شمر. وراجع أيضا المصادر التى ذكرنا ذيل الحديث الأول من

هذا الباب الوافى، ج ٢، ص ٣٢٩، ح ٧٩١.

٨-٨ . فى «ألف ، ض ، ف» : «الحسينى» .

٩-٩ . فى السند تحويل بعطف «محمد بن الحسن عن إبراهيم بن إسحاق الأحمرى رفعه» على «الحسين بن الحسن الحسنى رفعه» .

١٠-١٠ . «حَفَّ به» ، أى أطاف به . راجع : المصباح المنير ، ص ١٤ (حفف) .

١١-١١ . «العَوَاد» : جمع العائد ، من العيادة بمعنى زيارة المريض . راجع : المصباح المنير ، ص ٤٣٦ (عود) .

١٢-١٢ . فى «بر ، بف» والوافى : «الوسادة» . و«اثنوا لى وسادة» ، أى رُدُّوا بعضها على بعض لترتفع فيكون لى حسن مرأى للناس حين أجلس عليها ، أو للاتكاء عليها لعدم قدرته على الجلوس مستقلاً . يقال : ثنى الشيء ثنياً ، أى ردَّ بعضه على بعض ، وقد ثننى واثنى . و«الوساد» و«الوسادة» : المتكأ والمخدَّة ، ويثلث . والجمع : وُسُد ، ووَسائد . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ١١٥ (ثنى) ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٤٦٩ (وسد) .

حَقَّ (١) قَدْرِهِ (٢) مُتَّبِعِينَ أَمْرَهُ، وَ (٣) أَحْمَدُهُ كَمَا أَحَبَّ (٤) ، وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْأَعَدُّ الصَّمَدُ كَمَا انْتَسَبَ (٥) ؛ أَيُّهَا النَّاسُ ، كُلُّ أَمْرٍ لَاقٍ فِي فِرَارِهِ مَا مِنْهُ يَفِرُّ (٦) ، وَ الْأَعْجَلُ (٧) مَسَاقُ النَّفْسِ إِلَيْهِ ، وَ الْهَرَبُ مِنْهُ مُوَافَاتُهُ (٨) ، كَمْ أَطْرَدْتُ (٩) الْأَعْيَامَ أَبْحَثُهَا (١٠) عَنْ مَكْنُونِ (١١) هَذَا الْأَمْرِ ، فَأَبَى اللَّهُ - عَزَّ ذِكْرُهُ - إِلَّا إِخْفَاءَهُ ، هَيْهَاتَ (١٢) عِلْمٌ مَكْنُونٌ (١٣) .

أَمَّا وَصِيَّتِي ، فَإِنَّ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ - جَلَّ ثَنَاؤُهُ - شَيْئاً ، وَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَ- لَا تُضَيِّعُوا (١٤)

ص: ٣٨

١-١ . فى «ألف ، ب ، ج ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية بدرالدين ومرآة العقول : - «حق» .

٢-٢ . قال الجوهري : «قَدَرُ اللّٰه وَقدْرُهُ بمعنى ، وهو فى الأصل مصدر ، قال اللّٰه تعالى : «ما قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ» [الأنعام (٦) : ٩١ ؛ و ... [أى ما عَظَمُوا اللّٰهَ حَقَّ تعظيمه» . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٨٦ (قدر) .

٣-٣ . فى «ض ، بر ، بس» والبحار : - «و» .

٤-٤ . فى شرح المازندراني : «كما أحَبَّهُ» .

٥-٥ . «انتسب» و«استنسب» ، أى ذكر نسبه . والمعنى : أى كما انتسب إلى هذه الصفات فى سورة التوحيد وغيرها . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٣٧ ؛ لسان العرب ، ج ١ ، ص ٧٥٥ (نسب) .

٦-٦ . إشارة إلى الآية ٨ من سورة الجمعة (٦٢) : «قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ» .

٧-٧ . قال الخليل : «الأَجَلُ : غاية الوقت فى الموت . وقال ابن الأثير : «هو الوقت المضروب المحدود فى المستقبل» . راجع : ترتيب كتاب العين ، ج ١ ، ص ٦٨ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص ٢٦ (أجل) .

٨-٨ . «مُوفَاتُهُ» ، أى إتيانه . يقال : وافَيْتُهُ موفاةً ، أى أتَيْتُهُ . راجع : المصباح المنير ، ص ٦٦٧ (وفى) .

٩-٩ . فى مرآة العقول : «أطردت» . ونقل عن البعض : «أطردت» بمعنى جَرَتْ . و : «الاطراد» : الإخراج . يقال : أطردَهُ السلطان وطردَهُ ، إذا أخرجهُ عن بلده ، وحققيقته أنه صيِّره طريداً . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١١٨ (طرد) .

١٠-١٠ . «أبَحَثَهَا» ، أى أفتَشَهَا . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٧٣ (بحث) .

١١-١١ . فى حاشية «ج» : «مخزون» .

١٢-١٢ . فى حاشية «ج» ، بح ، بر : «+ «هيهات» . وقال ابن الأثير : «هَيْهَاتَ ، هى كلمة تبعيد مبنية على الفتح ، وناسٌ يكسرونها . وقد تبدل الهاءُ همزةً فيقال : أَيهَاتَ . ومن فتح وقف بالتاء ، ومن كسر وقف بالهاء» . النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٩٠ (هيه) .

١٣-١٣ . فى «ب» وحاشية «بح» والوفى : + «مخزون» . وفى حاشية «ج ، بر» ونهج البلاغة ، ص ٢٧٠ : «مخزون» .

١٤-١٤ . «فلا تضيّعوا» ، أى لا تُهملوا . يقال : ضيّع الشيء ، وأضاعه ، أى أهمله وأهلكه . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٩٩٦ (ضيّع) .

سُنَّتُهُ (١) ، أَقِيمُوا هَذَيْنِ الْعَمُودَيْنِ ، وَ أَوْقِدُوا (٢) هَذَيْنِ الْمِصْبَاحَيْنِ ، وَ خَ لَاكُمْ (٣) ذَمَّ مَا لَمْ تَشْرُدُوا (٤) ، حُمِّلَ (٥) كُلُّ امْرِئٍ (٦) مَجْهُودَهُ ، وَ خُفِّفَ عَنِ الْجَهْلَةِ ، رَبُّ رَحِيمٌ ، وَ إِمَامٌ عَلِيمٌ ، وَ دِينَ قَوِيمٌ (٧) .

أَنَا (٨) بِالْأَمْسِ صَاحِبِكُمْ ، وَ الْيَوْمَ (٩) عِبْرَةٌ (١٠) لَكُمْ ، وَ غَدًا مُفَارِقُكُمْ (١١) ، إِنْ تَثَّبْتَ (١٢)

ص: ٣٩

١-١ . فى الوافى ، ج ١ ، ص ٣٠٢ : «السنة فى الأصل الطريقة ، ثم خصت بطريقة الحق التى وضعها الله للناس وجاء بها الرسول صلى الله عليه وآله ؛ ليتقربوا بها إلى الله عز وجل ويدخل فيها كل عمل شرعى واعتقاد حق ، وتقابلها البدعة» . وراجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٠٩ (سنن) .

٢-٢ . فى الوافى : «وفى بعض النسخ : وارفدوا هذين المصباحين بالراء والفاء ، أى انصروهما» .

٣-٣ . فى «بح» : + فيه . وقال الجوهري : «وقولهم : افعل كذا وخلاك ذم ، أى أعذرت وسقط عنك الذم . واستصوبه الفيض إذا فتحت الذال . وأما إذا كسرت الذال فالمعنى عنده : مضى لكم ذمة وأمان . واستبعده المجلسى . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٣١ (خلا) .

٤-٤ . فى «ب ، ض ، ف» : «لم تشرّدوا» . وفى حاشية «بح» : «لم تنفروا» . وقوله : «ما لم تشرّدوا» ، أى تنفروا . يقال : شرّد البعير يشرّد شردا وشرادا ، إذا نفر وذهب فى الأرض . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٥٧ (شرد) .

٥-٥ . فى «بف» : «وحمل» . اعلم أنّ فى قوله : «حمل» و«خفف» احتمالات ثلاثا : الأول : أن يكونا مجهولين من باب التفعيل _ كما فى المتن _ وحينئذٍ قوله : «ربّ رحيم» إمّا خبر مبتدأ محذوف ، أو مبتدأ محذوف الخبر ، أو فاعل فعل محذوف يفسره قوله : «حمل» ، أى حملهم ربّ رحيم . الثانى : أن يكونا معلومين منه ، وقوله : «ربّ رحيم» وما عطف عليه فاعلهما على سبيل التنازع ، أو الفاعل هو الضمير . الثالث : أن يكون «حمل» كضرب على المعلوم ، و«كلّ» فاعله ، و«خفف» إمّا معلوم أو مجهول من التفعيل . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٣٩ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٤ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٩٧ .

٦-٦ . فى «ب ، ض ، بر ، بس» والوافى ومرآة العقول والبحار ونهج البلاغة ، ص ٢٠٧ : + «منكم» .

٧-٧ . «قويّم» ، أى ثابتٌ مُقَوِّمٌ لأُمور معاش الناس ومعادهم ، من قام بمعنى ثبت وركذ ، ومعتدلاً مستقيماً لا اعوجاج فيه ولا صعوبة . راجع : المفردات للراغب ، ص ٦٩١ ؛ لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٠٣ (قوم) .

٨-٨ . فى «ه» : «وأنا» .

٩-٩ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار . وفى المطبوع : «و[أنا] اليوم» .

١٠-١٠ . قال الراغب : «الاعتبار والعبرة مختصان بالحالة التى يتوصّل بها من معرفة المُشَاهِدِ إلى ما ليس بمُشَاهِدٍ» . وقال ابن الأثير : «العبرة كالموعظة ممّا يتعظ به الإنسان ويعمل به ويعتبر ؛ ليستدلّ به على غيره» . راجع : المفردات للراغب ، ص ٥٤٣ ؛ النهاية ، ج ٣ ، ص ١٧٠ (عبر) .

١١-١١ . فى حاشية «ف» : «أفارقكم» .

١٢-١٢ . فى «ه» : «أتيت» . وفى حاشية «ج ، بر» : «ثبتت» .

الْوَطْأَةُ (١) فى هذه المَرْزَلَةِ ، فَذَاكَ (٢) الْمُرَادُ ، وَإِنْ تَدَحَّضِ (٣) الْقَدَمَ ، فَإِنَّا كُنَّا فى أَفْيَاءِ (٤) أَغْصَانِ ، وَ ذَرَى (٥) رِيَّاحٍ ، وَ تَحْتَ ظِلِّ غَمَامَةٍ اضْمَحَلَّ فى الْجَوِّ مُتَلَفِّقُهَا (٦) ، وَ عَفَا (٧) فى الأَرْضِ مَخْطُهَا (٨) .

وَإِنَّمَا كُنْتُ (٩) جَارًا جَاوِرَكُمْ بَدَنِي أَيَّامًا، وَسَتُعَقَّبُونَ (١٠) مِنِّي جُنَّةً (١١) خ-لَاءَ، سَاكِنَةً بَعْدَ حَرَكَةٍ،
وَكَاطِمَةً (١٢) بَعْدَ نُطْقٍ؛ لِيَعِظَكُمُ (١٣) هُدُوءِي (١٤)، وَخُفُوتُ (١٥) ***

ص: ٤٠

- ١-١ . «الْوَطْأَةُ»: موضع القدم ، من الوَطْء وهو فى الأصل الدَوْسُ بالقدم ؛ يعنى إن برئت وسلمت من الموت . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ١٩٧ (وطأ) .
- ٢-٢ . فى حاشية «ب ، ج» : «فذلك» .
- ٣-٣ . «تَدَحَّضُ» ، أى تَزَلُّقٌ وتَزَلٌّ ولم تثبت . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٠٧٥ (دحض) .
- ٤-٤ . «الأفياء» : جمع الفياء ، وأصله : الرجوع ، ومنه قيل للظل الذى يكون بعد الزوال فى ء ؛ لأنه يرجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٤٨٢ (فياً) .
- ٥-٥ . فى شرح المازندراني : «وذرى الرياح _ بالفتح _ كَنَفُهَا وَمَهْبُهَا . يقال : أنا فى ذرى فلان ، أى فى كنفه . وذرى الرياح _ بالضم _ : اسم لما ذرته الرياح وأطارته ، ولا يمكن إرادته هنا إلا بتكلف» . وراجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٤٥ (ذرا) .
- ٦-٦ . «مُتَلَفَّقَهَا» ، إمّا بكسر الفاء بمعنى ما انضمّ واجتمع . يقال : لَفَّقَ الثوب يَلْفِقُهُ لَفْقًا ، أى ضمّ شقّة إلى أخرى فحاطهما ، فتلفق ، أى انضمّ . أو بفتح الفاء مصدر ميمي بمعنى الانضمام والاجتماع . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٤٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٢٩٩ ؛ لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٣٣٠ (لفق) .
- ٧-٧ . «عفا» ، أى درس وانمحي ولم يبق له أثر . راجع : لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٧٦ (عفا) .
- ٨-٨ . هكذا فى «ألف ، ب ، ج ، ض ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» ومرآة العقول والبحار ونهج البلاغة ، ص ٢٠٧ ، و«المخطّ» : ما يحدث فى الأرض من الخطّ الفاصل بين الظلّ والنور كما فى المرأة . وفى المطبوع والوافية : «محطّها» .
- ٩-٩ . فى «ه» : «+» (فى الأرض) .

١٠-١٠ . «سَتَعْقَبُونَ» ، أى تُورَثُونَ . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨٧ (عقب) .

١١-١١ . فى «ه» : + «فى الأرض» .

١٢-١٢ . «كاظمة» ، أى ساكتة . والكُظوم احتباس النفس ، ويعبّر به عن السكوت . راجع : المفردات للراغب ، ص ٧١٢ ؛ لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٢٠ (كظم) .

١٣-١٣ . فى مرآة العقول : «ليعظكم ، بكسر اللام والنصب كما ضبط فى أكثر نسخ النهج ، ويحتمل الجزم ؛ لكونه أمرا ، وفتح اللام والرفع أيضا» .

١٤-١٤ . «هُدَوَى» ، أى سُكُونَى . يقال : هَدَأَ هَدْءًا ، وَهُدِئُوا ، أى سَكَنَ . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٨٢ (هدأ) .

١٥-١٥ . «الْحُفُوتُ» : السكون . قال الجوهري : «خَفَتَ الصَّوْتُ حُفُوتًا : سَكَنَ ، ولهذا قيل للميت : خَفَتَ ، إذا انقطع كلامه وسكت فهو خَافِتٌ» . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٤٨ (خفت) .

إِطْرَاقِي (١) ، وَ سُكُونُ أَطْرَاقِي (٢) ؛ فَإِنَّهُ أَوْعَظُ لَكُمْ مِنَ النَّاطِقِ الْبَلِيغِ .

وَدَعْتُكُمْ وَدَاعَ مُرْصِدٍ (٣) لَلَّتْ لَأَقِي ، غَدًا تَرَوْنَ أَيَّامِي ، وَ يَكْشِفُ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - عَنْ سَرَائِرِي ، وَ تَعْرِفُونِي (٤) بَعْدَ خُلُوقِ مَكَانِي ، وَ قِيَامِ غَيْرِي مَقَامِي (٥) .

إِنْ (٦) أَبَقَ فَأَنَا وَلِيُّ دَمِي ؛ وَ إِنْ أَفْنَفَ فَالْفَنَاءُ مِيعَادِي ؛ وَ (٧) إِنْ أَعْفُفَ فَالْعَفْوُ (٨) لِي قُرْبَةٌ وَ لَكُمْ حَسَنَةٌ ، فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا (٩) ، أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ ...

ص: ٤١

١-١ . «إِطْرَاقِي» ، إمَّا بكسر الهمزة ، بمعنى إرخاء العينين ، من أَطْرَقَ ، أى أرخى عينيه ينظر إلى الأرض وسكت ، كناية عن عدم تحريك الأجفان . أو بفتحها جمع طَرَقٍ بمعنى القوّة ، أو جمع طَرَقٍ بمعنى الضرب بالمطرقة ، أو جمع طَرَفَةٍ بالفتح بمعنى صنائع الكلام ، يقال : هذه طَرَفَتُهُ ، أى صنعته

. والأول أظهر وأضبط . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٤١ ؛ الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٣٥ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٠٠ ؛ القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١١٩٨ (طرق) .

٢-٢ . «أطرافي» ، جمع طَرَف . والمراد بها الأعضاء والجوارح . أو جمع الطَّرْف بمعنى تحريك العين والجفن على رأى القتيبي ؛ فإنَّ الطَّرْف مصدر لا يثنى ولا يجمع . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١٢٠ ؛ لسان العرب ، ج ٩ ، ص ٢١٣ (طرف) .

٣-٣ . «مُرْصِد» ، أى مترقّب ، منتظر ، معدّ ، مهَيِّئ . ونقل المجلسي عن بعض نسخ النهج : مُرْصِد على صيغة المفعول . وقال المازندراني : «ويجوز أن يكون اسم مكان من الرصد _ بالتحريك والتسكين _ بمعنى المراقبة والانتظار» . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٢٢٦ (رصد) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٤١ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٠١ .

٤-٤ . فى «ف» ونهج البلاغة ، ص ٢٠٧ : «تعرفونى» . قال فى النحو الوافى ، ج ١ ، ص ١٦٣ : «وهناك لغة تحذف نون الرفع ، أى نون الأفعال الخمسة فى غير ما سبق» .

٥-٥ . فى «ب ، ج ، ض ، بر» : «وقيامى غير مقامى» . وفى شرح المازندراني : «وقيام غير مقامى» . وفى الوافى : «وقيامى غير مقامى» .

٦-٦ . فى «ف» : «وإن» .

٧-٧ . فى «ج» : - «و» .

٨-٨ . فى «ب ، ف ، ه ، بح ، بر ، بس» والوافى : «العفو» مكان «وإن أعف فالعفو» .

٩-٩ . «الصَّفْحُ» : العفو والتجاوز عن الذنب . وأصله من الإعراض بصفحة الوجه ، كأنّه أعرض بوجهه عن ذنبه . ظاهر الأمر بالعفو والصفح يناقض قوله عليه السلام : «ضربة مكان ضربة» فالمراد العفو عمّن حمل قاتله على القتل ، أو عمّن يجنى عليهم بمثل ما جنى عليه ، أو يكون المعنى : ضربة إن لم تعفوا مكان ضربة . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٣٤ (صفح) ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٥ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٠٣ .

لَكُمْ (١)؟

فِيهَا لَهَا حَسْرَةٌ عَلَى كُلِّ ذِي غَفْلَةٍ أَنْ يَكُونَ عُمْرُهُ عَلَيْهِ حُجَّةً ، أَوْ تُؤَدِّيَهُ أَيَّامُهُ إِلَى شِقْوَةٍ ؛ جَعَلَنَا اللَّهُ وَ
إِيَّاكُمْ مِمَّنْ لَا يَقْصُرُ (٢) بِهِ عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ رَغْبَةً (٣) ، أَوْ تَحُلُّ (٤) بِهِ بَعْدَ ١ / ٣٠٠
الْمَوْتِ نِقْمَةً (٥) ، فَإِنَّمَا نَحْنُ لَهُ وَبِهِ .

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، فَقَالَ : « يَا بُنَيَّ ، ضَرْبَةٌ مَكَانَ ضَرْبَةٍ ، وَ لَا تَأْتُمْ » . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یکی از اصحاب گوید: چون امیر المؤمنین علیه السلام ضربت خورد، عیادت کنندگان گردش را گرفتند، بحضرت عرض شد: ای امیر مؤمنان! وصیت نما، فرمود: برای من متکائی گذارید (تا بتوانم بنشینم و با شما سخن گویم) سپس فرمود: سپاس خدا را باندازه شایستگیش، همه از فرمانش پیروی کننده ایم، چنان که دوست دارد، او را میستایم، و شایسته پرستشی جز خدای یگانه یکتای بی نیاز نیست، چنان که خود را (در سوره توحید) نسبت داده است. ای مردم هر شخصی از آنچه می گریزد، در حالت گریزش بآن میخورد، (انسان میخواهد از مرگ بگریزد، ولی گریز از مرگ همان استقبال از مرگست زیرا در حال گریز هم از عمرش کم می شود و از نیرویش کاسته می‌گردد و معالجات پزشکان حاذق برعکس نتیجه می‌دهد.

از قضا سرکنگبین صفر افزود-روغن بادام خشکی مینمود)

مدت زندگی میدان راندن جانست بسوی أجل (مانند مرکبی که مسافت معینی را بدون توقف میپیماید، مرکب جان انسان هم در میدان مدت عمرش بدون توقف حرکت میکند و بمقصدی که مرگست میرسد) گریز از مرگ، در آمدن و رسیدن بمرگست، چقدر از روزها را گذراندم و از نهران این

امر کنجکاوی نمودم، و خدا جز پنهان داشتن آن را نخواست، هیئات؟ علمی است نهان و پوشیده. اما وصیت من اینست که چیزی را برای خدای - جل ثناؤه - شریک نگیرید و سنت محمد (صلی الله علیه و آله) را ضایع نکنید (احکام و دستورهای پیغمبر را ترک نکنید) این دو ستون را (که یکتا دانستن خدا و عمل بدستورهای پیغمبر است) بپا دارید، و این دو چراغ را روشن نگهدارید، تا زمانی که پراکنده نشوید از سرزنش برکنار باشید، خدا هر کس را باندازه توانائیش تکلیف کرده و بر نادانان سبک گرفته (زیرا توبه کسانی را که از روی نادانی مرتکب گناه شوند، قبول دانسته) شما پروردگاری مهربان، پیشوائی دانا و دینی محکم دارید، من دیروز همدم شما بودم و امروز برای شما درس پند و عبرتم (تا بدانید این بستر مرگ برای همه شما گسترده می شود) و فردا از شما جدا می شوم. اگر جای پا در این لغزشگاه دنیا استوار ماند، همانست مراد و مطلوب، (اگر زنده بمانم مطابق مقصود شماست و من هم بقضاء و قدر خدا خرسندم) و اگر قدم بلغزد، بدانید که ما در سایه شاخه های درختان و پراکنده های بادها و زیر سایه ابری که، متراکمش در فضا از هم بپاشد و اثرش در زمین نابود گردد، زندگی می کنیم (پس اگر من مردم تعجب نکنید و بدانید که من هم یکی از اجزاء جهان بی ثبات و زود گذری بوده ام که سایه و باد و ابر آن را توضیح دادم، بدانید که دنیا لغزشگاهست و آخرت پا برجا). همانا من برای شما همسایه ای بودم که تنها پیکرم چند روزی در کنار شما بود (اما روح من از روح شما اوج بسیاری گرفته بود) و بزودی پیکر بی روح مرا تشییع می کنید، که بعد از حرکت آرامش یافته و پس از سخنگویی دم فرو بسته باشد، باید همان آرامش پیکرم و دیده فرو بستم و سکون اعضايم شما را موعظه میکند، زیرا همان ها برای شما از سخنور شیوا پند دهنده تر است، بامید دیدار (در روز قیامت) با شما خداحافظی می کنم. (تا زنده بودم قدر مرا ندانستید، ولی) فردا روزگار حکومت مرا می فهمید و خدای - عز و جل - از اسرار کار من برای شما پرده بر میدارد و پس از آنکه مسند من خالی شد و دیگری بجایم نشست (و شما را بچنگال ستم خود گرفت) مرا می شناسید (و قدم را می دانید و آرزوی یک ساعت دیدار و حکومت مرا میبرید ولی افسوس که جز آه و اندوه بهره ئی ندارید. اگر زنده ماندم، خودم صاحب اختیار خون و جانم هستم (یا ابن ملجم را میبخشم و یا قصاصش می کنم) و اگر مردم، مردن وعده گاه من است، [اگر گذشت کنم] آن گذشت

برای من موجب قربت و برای شما حسنه و ثوابست، پس درگذرید و چشم پوشید، مگر شما نمیخواهید که خدا از شما درگذرد (مقصود حضرت اظهار در گذشت از اصحاب و حلّیت خواستن از آنهاست با آنکه کوچکترین تجاوزی نسبت بآنها ننموده، چنان که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله هم از امتش حلّیت طلبید و یا مقصود در گذشتن نسبت بضررت خوردن خود او است، یعنی اگر من مردم، بجان مردم نیفتید و بخاطر من عده ئی را نکشید و یا اگر کسی نسبت بشما چنین کرد تا ممکن است از او درگذرید) ای وای! دریغا بر آن غافلّی که عمرش علیه خود او حجت شود، یا روزگار زندگیش او را ببدبختی کشاند، خدا ما و شما را از کسانی قرار دهد که هیچ خواهش و تمایلی او را از اطاعت خدا باز ندارد و پس از مرگ عقوبتی باو نرسد، همانا ما مملوک خدائیم و باو زنده ایم، سپس متوجه امام حسن علیه السلام شد و فرمود: پسر جانم، بجای یک ضربت، یک ضربت بزن و کار ناروا مکن.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۸

[ترجمه کمره ای]:

۶- ابراهیم بن اسحق احمری حدیث را به آنجا رسانید که چون امیر المؤمنین (علیه السلام) ضربت خورد، برای عیادت گرد او را گرفتند و به گفتند: یا امیر المؤمنین (علیه السلام) وصیت کن، فرمود: برای من تکیه گاهی بسازید، سپس فرمود: حمد خدا را به اندازه ای که او را شاید و همه ما پیروان فرمان اوئیم، من او را چنانچه دوست دارد سپاس گزارم و نیست شایسته پرستشی جز خدای یکتای یگانه و بی نیاز چنانچه خود را بدین نسب ستوده (در سوره اخلاص که آن را نسب خدا خوانند) ایا مردم، هر مردی به ناچار بدان بر خورد می کند که آن می گریزد، مرگ است که هر نفسی به سوی آن می شود و گریز از آن پابندی و استقبال از آنست من چقدر روز شماری کردم و از نمان این امر کاوش نمودم و خدا عز ذکرة جز این نخواست که نهانش سازد، هیهات! علمی است سربسته و ناپیدا. دنباله وصیت

من این است که: چیزی را برای خدا جلّ ثناؤه شریک نگیرید و راجع به محمد (صلی الله علیه و آله) سنت و روش او را گم نکید و از دست ننهید این دو ستون دیانت را بر پا دارید و این دو چراغ هدایت را بر افروزید و از نکوهش بر کنار باشید تا از حق نگریزید، هر کس بار دسترنج خود را به دوش دارد و بار نادانها سبک شده است، پروردگاری است مهربان، امامی است دانا، دینی است استوار، من دیروز سرور شما بودم و امروز برای شما درس عبرتم و فردا برای همیشه از شما جدا می شوم، اگر گام در این لغزشگاه مرگ بر جا ماند مراد همان است و اگر بلغزد جای بسی افسوس است. ما در این جهان سایه شاخه های لرزان درختانیم، و گرد جلو باد وزان و زیر سایه ابر پر دوران که به زودی در فضا از هم پراکنده گردد و اثر آن از زمین محو شود، همانا برای شما همسایه ای بودم، تنم چند روزی در کنار شما زیست و بزودی پیکر تهی مرا دنبال خواهید کرد، پیکری که پس از جنبش آرام شده و پس از یک عمر سخن گوئی دم فرو بسته باید آرامش هراسناکم شما را پند دهد (برای آنکه آرامش هراسناکم شما را پند دهد) به همراه خموشی مرگبارم و بی جانی اندامم، زیرا آن پندده تر است برای شما از سخنور شیوا، من با شما وداع می کنم به امید دیدار فردا (فردای قیامت). شما فردا روزگار عدالت گستر مرا می فهمید و خدا عز و جل پرده از اسرار زندگی من بر می دارد و چون جای مرا خالی دیدید و دیگری را به جای من ملاحظه کردید، مرا خواهید شناخت، اگر بمانم خودم صاحب اختیار خونم باشم، و اگر بمیرم، مرگ وعده گاه من است (اگر درگذرم). گذشت برایم ثواب است و برای شما حسنه به شمار رود، گذشت کنید و چشم پوشید، آیا نمی خواهید خدا شما را بیامرزد، وای چه اندازه دریغ و افسوس دارد غافلی که عمرش به مسئولیت او گذشته و روزگارش او را به بدبختی کشانده، خدا ما را و شما را از کسانی مقرر سازد که از اطاعت خدا روی به دیگر سوی نکنند و پس از مرگ در زبونی و شکنجه نیفتند، همانا ما از آن خدائیم و به او پاینده ایم، سپس رو به حسن (علیه السلام) کرد و فرمود: پسر جانم، یک ضربت به جای یک ضربت، مبادا گناه ورزی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

۶- ابراهیم بن اسحق احمری حدیث را به آنجا رسانید که چون امیر المؤمنین علیه السلام ضربت خورد، برای عیادت اطراف او را گرفتند و به او گفتند: یا امیر المؤمنین علیه السلام وصیت کن، فرمود: برای من تکیه گاهی قرار دهید (تا بنشینم و برایتان سخن گویم) سپس فرمود: سپاس خدا را که به اندازه شایستگی او را می ستاییم و از او پیروی می کنیم چنانچه دوست دارد عمل می کنیم و شایسته پرستش جز خدای یگانه بی نیاز نیست چنانچه در سوره توحید خود را ستوده است ای مردم هر شخصی! از آن چه می گریزد (مرگ) به او برخورد می کند و گریز از مرگ همان استقبال و روکردن به مرگ است زیرا در حال گریز هم از عمرش کم می شود و از نیرویش کاسته می گردد و معالجات پزشکان نتیجه معکوس می دهد من چقدر روزشماری کردم و از نهان این امر کاوش نمودم و خدا عز ذکره جز این نخواست که نهانش سازد، هیئات! علمی است سربسته و ناپیدا.

دنباله وصیت من این است که: چیزی را برای خدا جلّ ثناءه شریک نگیرید و راجع به محمد صلی الله علیه و اله سنت و روش او را ضایع نکنید و این دو ستون دین (پرستش خدای یکتا و عمل به دستور) را برپا دارید و این دو چراغ هدایت را برافروزید و از نکوهش بر کنار باشید تا از حق نگریزید، خداوند هرکس را به اندازه توانائیش تکلیف کرده و بر نادانها سبک گرفته، پروردگار شما مهربان، امامی دانا، دینی استوار، دارید من دیروز سرور شما بودم و امروز برای شما درس عبرتم و فردا برای همیشه از شما جدا می شوم، اگر گام در این لغزشگاه مرگ برجا ماند مراد همان است و اگر بلغزد جای بسی افسوس است.

ما در این جهان، در سایه شاخه های درختان لرزان و بادهای پراکنده و و زیر سایه ابر پرتراکم قرار داریم که به زودی در فضا از هم پراکنده گردد و اثر آن از زمین محو شود، همانا برای شما همسایه ای بودم، تم چند روزی در کنار شما زیست و بزودی پیکر تهی مرا دنبال و تشییع خواهید کرد، که بعد از حرکت آرامش یافته و پس از یک عمر سخن گوئی، دم فرو بسته است باید همان آرامش پیکرم و دیده فرو بستنم و سکون اعضایم شما را پند دهد، زیرا همانا من با شما وداع می کنم به امید دیدار

فردا(قیامت). شما فردا روزگار عدالت گستر مرا می فهمید و خدا عز و جل پرده از اسرار زندگی من برمی دارد و چون جای مرا خالی دیدید و دیگری را به جای من ملاحظه کردید، مرا خواهید شناخت، اگر بمانم خودم صاحب اختیار خونم می باشم، (یا ابن ملجم را می بخشم و یا قصاص می کنم) و اگر بمیرم، مرگ وعده گاه من است. (اگر گذشت کنم) برای من ثواب است و برای شما حسنه به شمار می رود گذشت کنید و چشم بپوشید، آیا نمی خواهید خدا شما را بیامرزد، وای چه اندازه دریغ و افسوس دارد غافلگی که عمرش به مسؤلیت او گذشته و روزگارش او را به بدبختی کشانده، خدا ما و شما را از کسانی قرار دهد که از اطاعت خدا روی به سوی دیگر نکنند و پس از مرگ در زبونی و شکنجه نیفتد، همانا ما از آن خدائیم و به او پای بندیم سپس رو به حسن علیه السلام کرد و فرمود: پسر عزیزم، اگر می خواهید قصاص کنید بجای هریک ضربت یک ضربت بزن.

توضیح: بیان حضرت در اینجا اندک تغییری در خطبه ۱۴۷ نهج البلاغه آمده است ولی صحبت در این است که آیا حضرت جریان شهادت خود را می دانسته است و یا نه در پاسخ باید گفت که از احادیث و روایات و سخنان شارحین نهج البلاغه مانند ابن ابی الحدید و ابن میثم برمی آید که حضرت شهادت خود را در ماه رمضان توسط ابن ملجم می دانسته زیرا پیامبر به او خبر داده بود ولی از جزئیات آن آگاه نبوده است چون از سخنان خود حضرت است که هر روز که می آمد تصور می کردم مرگم در آن روز است و چون سپری می شد «روز دیگر در انتظار می نشستم» از این سخن استفاده می شود که از ساعت و لحظه شهادت خود آگاه نبوده است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۱ ، ص ۸۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

مرسل، و روى الرضى رضى الله عنه فى نهج البلاغة بعضه. حف به أى أحاط، و العواد جمع عائد و هم الزائرون للمريض أثنوا لى وسادة يقال ثنى الشىء كسمع أى رد بعضه على بعض، و الوسادة بالكسر ما يتكأ عليه فى المجلس، و تثنيتها إما للجلوس عليها ليرتفع و يظهر للسامعين أو للاتكاء عليها لعدم قدرته على الجلوس مستقلا الحمد لله قدره أى حمدا يكون حسب قدره و كما هو أهله، قائم مقام المفعول المطلق أو منصوب بنزع الخافض أى على قدره، و قيل: يحتمل كونه مفعولا عند من لم يشترط كونه شريكا لعامله فى الفاعل كما اختاره الرضى (ره)، و القدر مصدر باب ضرب: التعظيم، و منه ما قدروا الله حق قدره، انتهى. متبعين أمره حال عن فاعل الحمد لأنه فى قوة أحمدته كما أحب أى حمدا يكون محبوبة و موافقا لرضاه كما انتسب أى كما نسب نفسه إليه فى سورة التوحيد، و لذا تسمى نسبة الرب فى قراره متعلق بلاق ما منه يفر أى من الأمور المقدره الحتمية كالموت كما قال تعالى:

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ

و اللقاء فى مدة الفرار و هى الحياة الدنيا، فإن الإنسان يفر من الموت ما دام حيا و إن كان تعبدا. و الأجل منتهى العمر، و هو مبتدأ و مساق النفس مبتدأ ثان و إليه خبره و الجملة خبر المبتدأ الأول، و ليس فى النهج كلمة إليه، فيحتمل أن يكون المراد بالأجل منتهى العمر، و المساق بمعنى ما يساق إليه، و أن يكون المراد به المدة المضروبة لبقاء الإنسان، و بالمساق زمان السوق و الهرب منه موافاته، لأن الهرب إنما يكون بعلاج و حركة يفنى بهما بعض المدة، و إفناء المدة هو الموافاة، أو المعنى أنه إذا قدر زوال عمر أو دولة فكل تدبير يدبره الإنسان يصير سببا لحصول ما يهرب منه كما أن كل دواء و معالجة إذا صادف قرب مجيء الأجل كان مضرا بالبدن و إن كان بحيث إذا لم يصادفه كان نافعا مجربا عند الأطباء، مع أن المرض و المزاج فى كلتا الصورتين واحد، بناء على إبطال أفعال الطبيعة، و إن نفع الأدوية إنما هو فعل الله عند الدواء، و مع قطع النظر عن ذلك إذا صادف الدواء الأجل يصير أحذق الأطباء جاهلا غافلا عما ينفع المريض، فيعطيه ما يضره، و إذا لم يصادف يلهم أجهل

الأطباء بما ينفعه كما هو المجرب. كم أطردت الأيام الطرد الإبعاد، تقول: طردته أى نفيته عنى و الطريدة ما طردته من صيد وغيره، و أطردت الرجل على صيغة الأفعال إذا أمرت بإخراجه، و بحث عن الأمر كمنع أى فتش، و قيل: الإطراد أدل على العز و القهر من الطرد. و أقول فى تأويله وجوه: الأول: ما ذكره شراح النهج حيث قالوا: كأنه عليه السلام جعل الأيام أشخاصا يأمر بإخراجهم و إبعادهم عنه، أى ما زلت أبحث عن كيفية قتلى و أى وقت يكون بعينه، و فى أى أرض يكون يوما يوما، فإذا لم أجده فى يوم طردته و استقبلت يوما آخر فأبحث فيه أيضا فلا أعلم فأبعده و أطرده و استأنف يوما آخر وهكذا، حتى وقع المقدر، قالوا: وهكذا الكلام يدل على أنه عليه السلام لم يكن يعرف حال قتله مفصلة من جميع الوجوه، و أن رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أعلمه بذلك مجملا، لأنه قد ثبت أنه صلى الله عليه و آله و سلم قال له: ستضرب على هذه و أشار إلى هامته فتخضب منها هذه و أشار إلى لحيته، و ثبت أنه صلى الله عليه و آله و سلم قال له: أتعلم من أشقى الأولين؟ قال: نعم عاقر الناقة، فقال له: أتعلم من أشقى الآخرين؟ قال: لا، فقال: من يضرب هيئنا فتخضب هذه، و كلام أمير المؤمنين يدل على أنه بعد ضرب ابن ملجم له لا يقطع على أنه يموت من ضربته أ لا تراه يقول: إن ثبتت الوطأة فذاك إلخ و قال بعضهم: ذلك البحث إما بالسؤال عن الرسول صلى الله عليه و آله و سلم مدة حياته أو بالفحص و التفرس من قرائن أحواله فى سائر أوقاته مع الناس، و مكنون هذا الأمر أى المستور من خصوصيات هذا الأمر، و المستور الذى هو هذا الأمر، فالمشار إليه شىء مستور متعلق بوفاته عليه السلام، و هيئات أى بعد الاطلاع عليه، فإنه علم مخزون، و من خواص المخزون ستره و المنع من أن يناله أحد. الثانى: أن يكون المراد بهذا الأمر إخفاء الحق و مظلومية أهله و ظهور الباطل و غلبة أصحابه و كثرة أعوانه، لأنه عليه السلام سعى فى أول الأمر فى أخذ حقه غاية السعى فلم يتيسر و جرت أمور لم يكن يخطر ببال أحد وقوع مثله، و فى آخر الأمر لما انتهى إليه و حصل له الأنصار و الأعوان، و جاهد فى الله حق الجهاد، و غلب على المنافقين سنحت فتنة التحكيم التى كانت من غرائب الأمور، ثم بعد ذلك لما جمع العساكر و أعاد الخروج إليهم وقعت الطامة الكبرى، فالمراد بالمكنون سر ذلك و سببه، فظهر لى و أبى الله إلا إخفائه عنكم لضعف عقولكم عن فهمه، إذ هى من غوامض مسائل القضاء و القدر. الثالث: ما ذكره

بعض أفاضل المعاصرين حيث قرأ أطردت على صيغة المعلوم من باب الأفعال يقال: أطرده الشيء إذا تبع بعضه بعضا و جرى، و الأنهار أطردت أى جرت، وقال: وهذا الأمر إشارة إلى الأجل و مكنونه لمه و سره من المصالح التى جعل الله الآجال كلا فى وقته بسببها، و هو مخالف لما هو المضبوط فى نسخ نهج البلاغة فإن أطردت فيها على نسخة المتكلم من باب الأفعال، و الأوسط أحسن الوجوه. و فى النهج علم مخزون و محمدا منصوب بالإغراء بتقدير أزموا و الفاء للتفريع و فى النهج أما وصيتى فالله لا تشركوا به شيئا، و محمد صلى الله عليه و آله و سلم فلا تضيعوا سنته التوحيد و النبوة، و إقامتهما الاعتقاد بهما و العمل بمقتضيات الإيمان بهما، و قيل: المراد بهما الحسنان عليهما السلام، و قيل: هما المراد بالمصباحين. و خلاكم ذم أى سقط عنكم و أعذرتم فلا ذم عليكم ما لم تشردوا كتضربوا يقال: شرد البعير أى نفر و ذهب فى الأرض، و الغرض النهى عن التفرق و اختلاف الكلمة أى لا ذم يلحقكم ما دمتم متفقين فى أمر الدين متمسكين بحبل الأئمة الطاهرين أو المراد النهى عن الرجوع عن الدين و إقامة سنته، و قرأ بعضهم ذم بالكسر أى مضى لكم ذمة و أمان ما لم تشردوا، و لا يخفى بعده. حمل كل امرئ منكم مجهوده فى بعض نسخ النهج حمل على صيغة الماضى المجهول من باب التفعيل، و رفع كلمة كل و فى بعضها على المعلوم و نصب كل فالفاعل هو الله سبحانه، و فى بعضها حمل كضرب على المعلوم و رفع كل و الأول أظهر، و المجهود مبلغ الوسع و الطاقة و خفف عن الجهلة على بناء المجهول و لعله استدراك لما يتوهم من ظاهر الكلام من أنه سبحانه كلف كل أحد بما هو مبلغ طاقته و نهاية وسعه، فبين عليه السلام أن التكليف على حسب العلم، و الجهال ليسوا بمكلفين بما كلف به العلماء و قد قال الله سبحانه:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ

و يدل ظاهره على أن الجاهل معذور فى أكثر الأحكام رب رحيم خبر مبتدأ محذوف، أى ربكم رب رحيم، أو مبتدأ محذوف الخبر، أى لكم رب رحيم، و فى أكثر نسخ النهج خفف على بناء المعلوم، فقوله: رب فاعله، و لا يضر عطف الدين و الإمام عليه لشيوع التجوز فى الإسناد، قال ابن أبى الحديد: و من الناس من يجعل رب رحيم فاعل خفف على رواية من رواها فعلا معلوما، و ليس بمستحسن

لأن عطف الدين عليه يقتضى أن يكون الدين أيضا مخففا وهذا لا يصح، انتهى. و المراد بالإمام الإمام فى كل زمان، و يحتمل شموله للرسول صلى الله عليه وآله وسلم. أيضا تغليبا، وربما يخص بالرسول. أنا بالأمس صاحبكم أى كنت صحيحا مثلكم نافذ الحكم فيكم، أو صاحبكم الذى كنتم تعرفوننى بقوتى و شجاعتى و اليوم عبرة لكم العبرة بالكسر ما يتعظ به الإنسان و يعتبره ليستدل به على غيره، و المعنى اليوم تعتبرون بإشرافى على الموت و ضعفى عن الحراك بعد ما كنت أميرا لكم، أتصرف فى الأمور على حسب إرادتى أو بأن تروننى صريعا بينكم بعد قتل الأقران و صرع الإبطال إن ثبت الوطأة فى بعض النسخ بصيغة الماضى، و الوطأة بالفتح موضع القدم، و المرة من الوطاء و هو الدوس بالرجل، و المراد ثبات القدم بالبقاء فى الدنيا بأن كان يؤدى الجرح إلى الهلاك، و دحضت القدم كمنعت أى زلقت و زلت، و هذا كناية عن الموت فذاك المراد أى مرادكم فإنه عليه السلام كان آنس بالموت من الطفل بثدى أمه، أو مرادى لأنه صلوات الله عليه كان راضيا بقضاء الله تعالى، فمع قضاء الله حياته لا يريد غير ما أراه سبحانه. ثم الظاهر من سائر الأخبار أنه عليه السلام كان عالما بشهادته و وقتها و كان ينتظرها و يخبر بوقوعها و يستبطنها فى الليلة التى وعدها، و يقول: ما منع قاتلى؟ فهذا الكلام من قبيل تصوير العالم نفسه بصورة الشاك لبعض المصالح نحو قوله تعالى

أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ . و الأفياء جمع فىء بالفتح و هو الظل الحادث منه بعد الزوال، لأن أصله الرجوع و ذرى رياح أى ما ذرته و جمعته، شبه ما فيه الإنسان فى الدنيا من الأمتعة و الأموال بما ذرته الرياح فى عدم ثباتها و قلة الانتفاع، فإنها تجمعها ساعة و تفرقها أخرى، أو المراد محال ذروها، كما أن فى النهج و مهب رياح، قال الفيروزآبادى: ذرت الرياح الشىء ذروا و أذرته و ذرته أطارته و أذهبتة، و ذرى هو بنفسه و ذراوة النبت بالضم ما ارفت من يابسه فطارت به الرياح، و ما سقط من الطعام عند التذرى، و ما ذرا من الشىء كالذرى بالضم، انتهى. و اضمحل السحاب: تقشع، و الشىء ذهب و فنى، و الجو: ما بين السماء و الأرض و متلفقها بكسر الفاء أى ما انضم و اجتمع، يقال: تلفق أى انضم و التأم، و لفق الثوب كضرب أى ضم شقه إلى أخرى فخاطهما، أو بفتح الفاء مصدرا ميميا، و عفا أى درس و انمحي و لم يبق له أثر و مخطها فى أكثر نسخ الكتاب و فى النهج بالخاء المعجمة و هو ما يحدث فى الأرض من الخط الفاضل بين الظل و النور، و انمحاؤها يستلزم انمحاء الظل، و المخط

الأثر و العلامة يقال: خط في الأرض كمد خطأ أى أعلم علامة، وفي بعض النسخ بالحاء المهملة أى محط ظلها، و الضميران في متلفقها و مخطها راجعان إلى الغمامة، و قيل: الضمير في متلفقها راجع إلى الغمامة و في مخطها إلى ذرى الرياح، لأن العلامة إنما تحصل من هبوب الرياح و لا يخفى بعده. و الحاصل أنى إن مت فلا عجب فإننا كنا في أمور فانية شبيهة بتلك الأمور، أو لا أبالى فإنى كنت في الدنيا غير متعلق بها كمن كان في تلك الأمور، و فيه حث أيضا للقوم على الزهد في الدنيا و ترك الرغبة في زخارفها، و قيل: أراد على وجه الاستعارة بالأغصان الأركان من العناصر الأربعة، و بالأفياء تركيبها المعرض للزوال، و بالرياح الأرواح، و بذراها الأبدان الفائضة هي عليها بالوجود الإلهي، و بالغمامة الأسباب القوية من الحركات السماوية و الاتصالات الكوكبية، و الأرزاق المفاضنة على الإنسان في هذا العالم التي هي سبب بقائه، و كنى باضمحلال متلفقها في الجوع عن تفرق تلك الأسباب و زوالها، و بعفاء مخطها في الأرض عن فناء آثارها في الأبدان. قوله: كنت جارا، أى مجاورا جاوركم بدنى، إنما خص المجاورة بالبدن لأنها من خواص الأجسام، أو لأن روحه صلوات الله عليه كانت معلقة بالملأ الأعلى و هو بعد في هذه الدنيا كما قال عليه السلام في وصف إخوانه الذين تأوه شوقا إلى لقائهم: كانوا في الدنيا بأبدان أرواحها معلقة بالملأ الأعلى و ستعقبون على بناء المفعول من الأعقاب و هو إعطاء شىء بعد شىء، و يقال: أكل أكلة أعقبه سقما أى أورثه، و الحاصل: يبقى فيكم بعد رحلتى، و جثة الإنسان بالضم شخصه و جسده خلاء أى خالية من الروح و الحواس بعد حركة في النهج: بعد حراك، كسحاب بمعناها و كاظمة بعد نطق قال الفيروزآبادى كظم غيظه رده و الباب أغلقه و كظم كعنى كظوما سكت، و قوم كظم كركع ساكنون، و في النهج: و صامته بعد نطوق. ليعظكم بكسر اللام و النصب كما ضبط في أكثر نسخ النهج، و يحتمل الجزم لكونه أمرا، و فتح اللام و الرفع أيضا، و هدأ كمنع هداء و هدوءا بالضم، أى سكن، و هدؤى، في بعض نسخ النهج بالهمزة على الأصل، و في بعضها بتشديد الواو بقلب الهمزة واوا، و في الصحاح خفت الصوت خفوتا سكن و لهذا قيل للميت خفت إذا انقطع كلامه و سكت، و إطراقى إما بكسر الهمزة كما هو المضبوط في النهج من أطرق إطراقا أى أرخى عينيه إلى الأرض، كناية عن عدم تحريك الأجفان، أو بفتحها جمع طرق بالكسر بمعنى القوة كما ذكره الفيروزآبادى، أو بالفتح و هو

الضرب بالمطرقة، وقيل: جمع طريقة بالفتح أى صنائع الكلام، يقال: هذه طريقته أى صنعته و الأول أظهر و أضبط. و الأطراف جمع طرف بالتحريك كجمل و إجمال و المراد بها الأعضاء و الجوارح كاليدين و الرجلين أو جمع الطرف بالتسكين و هو تحريك العين و الجفن، إلا أن جمعه لم يثبت إلا عند القتيبي، و قال الزمخشري: الطرف لا يثنى و لا يجمع لأنه مصدر، و كذا ذكره الجوهري. و دعتكم على صيغة المتكلم من باب التفعيل، و داع بالفتح اسم من قولهم ودعته توديعا، و أما الوداع بالكسر فهو الاسم من قولك وادعته موادعة أى صالحته، و هو منصوب بالمصدرية، و فى أكثر نسخ النهج: و داعيكم و داع، بإضافة و داعى إلى ضمير المفعول، أى و داعى إياكم و تجوز فى مثله الفصل و الوصل، و و داع مرفوع بالخبرية، و رصدته: إذا قعدت له على طريقه تترقبه و أرصدت له العقوبة إذا أعددتها له و حقيقتها جعلتها على طريقه كالمترقبة له، و مرصد فى بعض نسخ النهج على صيغة اسم المفعول فالفاعل هو الله تعالى أو نفسه عليه السلام كأنه أعد نفسه بالتوطين للتلافى، و فى بعضها على صيغة اسم الفاعل، فالمفعول نفسه صلى الله عليه و آله أو ما ينبغى إعداده و تهيئته، و يوم التلاقى يوم القيامة و يحتمل شموله للرجعة أيضا. غدا أى زمان مفارقتى إياكم و هو ظرف للأفعال الآتية أى بعد أن أفارقكم و يتولى بنو أمية و غيرهم أمركم ترون و تعرفون فضل أيام خلافتى و إنى كنت على الحق و يكشف الله لكم أنى ما أردت فى حروبي و سائر ما أمرتكم به إلا وجه الله عز و جل، و تعرفون عدلى و قدرى بعد قيام غيرى مقامى بالأمانة. قيل: و السر فيه أن الكمل إنما يعرف قدرهم بعد فقدهم إذ مع شهودهم لا يخلو من يعرفهم عن حسد منه لهم، فكمال قدرهم مخبوء عن عين بصيرته لغشاوة حسده التى عليها و يكشف الله عن سرائرى لأن بالموت ينكشف بعض ما يستره الإنسان عن الناس من حسناته المتعدية إليهم. أقول: و يحتمل أن يكون المراد بقوله: غدا أيام الرجعة و يوم القيامة فإن فيهما تظهر شوكتهم و رفعتهم و نفاذ حكمهم فى عالم الملك و الملكوت، فهو عليه السلام فى الرجعة ولى انتقام العصاة و الكفار، و تمكين المتقين و الأخيار فى الأصقاع و الأقطار و فى القيامة ولى الحساب و قسيم الجنة و النار و غير ذلك مما يظهر من درجاتهم و مراتبهم السنوية فيهما، فالمراد بخلو مكانه خلو قبره عن جسده فى الرجعة، أو نزوله عن منبر الوسيلة و قيامه على شفير جهنم يقول للنار: خذى هذا و اتركى هذا فى القيامة. و فى أكثر نسخ الكتاب: و قيامى غير

مقامى، و هو أنسب بالأخير، و على الأول يحتاج إلى تكلف شديد، كان يكون المراد قيامه عند الله تعالى فى السماوات و تحت العرش و فى الجنان فى الغرفات و فى دار السلام كما دلت عليه الروايات، و فى نسخ النهج و فى بعض نسخ الكتاب: و قيامى غير مقامى، فهو بالأول أنسب، و يحتاج فى الأخير إلى تكلف تام بأن يكون المراد بالغير القائم عليه السلام، فإنه إمام الزمان فى الرجعة و قيام الرسول مقامه للمخاصمة فى القيامة. و يخطر بالبال أيضا أنه يمكن الجمع بين المعنيين فيكون أسد و أفيد بأن يكون: ترون أيامى، و يكشف الله عن سرائرى، فى الرجعة و القيامة لاتصاله بقوله وداع مرصد للتلاقى و قوله عليه السلام: و تعرفونى، كلاما آخر إشارة إلى ظهور قدره فى الدنيا كما مر فى المعنى الأول، هذا أظهر الوجوه لا سيما على النسخة الأخيرة. إن أبق فأنا ولى دى صدق الشرطية لا يستلزم وقوع المقدم و قد مر الكلام فيه فلا ينافى ما مر من قوله: و غدا مفارقكم فالفناء ميعادى كما قال جل شأنه:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَ يَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ

و قال:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

و فى بعض النسخ: العفو لى قربة و لكم حسنة، فيحتمل أن يكون استحلالا من القوم كما هو الشائع عند المواعدة، أى عفوكم عنى سبب مزيد قربى و حسناتكم، أو عفوى لكم قربة و عفوكم عنى حسنة لكم، فيكون طلب العفو على سبيل التواضع من غير أن يكون منه إليهم جنائية، و فى أكثر النسخ و إن أعف فالعفو لى قربة، أى إن أعف عن قاتلى، فقوله: و لكم حسنة أى عفوى لكم حسنة لصعوبة ذلك عليكم حيث تريدون التشفى منه و تصبرون على عفوى بعد القدرة على الانتقام، أو عفوكم عن فعل مثل ذلك لكم حسنة لا عفوكم من قاتلى، فإنه لا يجوز و إن احتمل أن يكون قال ذلك على وجه المصلحة.

فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا

أى عنى على الوجه الأول أو عن غير قاتلى ممن له شركة فى ذلك كما مر فى رواية النهج: لا ألفينكم تخوضون دماء المسلمين، أو عن جرائم إخوانكم وزلاتهم و ظلمهم عليكم، أو إذا جنى عليكم بمثل هذه الجناية، لئلا يناقض قوله عليه السلام: ضربة مكان ضربة، مع أنه يحتمل أن يكون معناه إن لم تعفو فضربة، لكن الأمر بالعفو عن مثل هذا الملعون بعيد. فيا لها حسرة النداء للتعجب و المنادى محذوف و ضمير لها مبهم، و حسرة تميز للضمير المبهم، نحو ربه رجلا، و أن يكون خبر مبتدأ محذوف و التقدير لأن يكون، أى يا قوم أدعوكم لأمر تتعجبون منه و هى الحسرة على ذى غفلة، و هى كون العمر عليه حجة لتضييعه فيما لا يعنيه، و الشقوة بالكسر سوء العاقبة. ممن لا يقصر به الباء للتعدي و رغبة فاعل لم يقصر، و ضمير به راجع إلى الموصول أى لا تجعله رغبة من رغبات النفس و شهوة من شهواتها قاصرا عن طاعة الله، هذا هو الظاهر، و قيل: رغبة تميز عن النسبة و ضمير به راجع إلى الله أى ممن لا يقصر بتوفيق الله عن طاعة الله لأجل الرغبة عنها و هو بعيد، و قد يتوهم تعلق عن طاعة الله بالرعية و هو أبعد أو تحل عطف على يقصر فينسحب عليه النفي، و النقمة العقوبة و العذاب. فإنما نحن له و به أى لله و مملوكه، و لا نفعل شيئا إلا بعونه أو الضمير للموت أى خلقنا للموت و نحن متلبسون به.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٠٣

٧- الحديث

٧٨١/٧ . مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْعَقِيلِيِّ يَرْفَعُهُ (٧) ، قَالَ (٨) :

قَالَ : لَمَّا ضَرَبَ ابْنُ مُلْجَمٍ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ لِلْحَسَنِ : « يَا بُنَيَّ ، إِذَا أَنَا مِتُّ فَأَقْتُلِ ابْنَ مُلْجَمٍ ، وَ احْفَظْ (٩) لَهُ فِي الْكُنَاسَةِ (١٠) _ وَ وَصَفَ (١١) الْعَقِيلِيُّ الْمَوْضِعَ : عَلَى بَابِ طَاقِ الْمَحَامِلِ ، مَوْضِعُ (١٢) الشُّوَاءِ (١٣) . . . »

١-١ . إشاره إلى الآية ٢٢ من سورة النور (٢٤): «وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ»

٢-٢ . فى «ب»: «لا تقصر» . و«لا يَقْصُرُ» أى لا يعجز . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٩٤ (قصر) .

٣-٣ . «رَغْبَةً» ، فاعل «يقصر» ، وعليه لزم خلاف المعنى المقصود عند المازندراني ، فلذا نصبه تمييزاً عن النسبة فى الفعل ، واستبعده المجلسى . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٤٢ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٠٣ .

٤-٤ . فى «ب ، ه ، بح ، بس ، بف» : «يحلّ» .

٥-٥ . فى «ف» : «نعمة» . وفى «ه» : «منكم» . و«النِّقْمَةُ» و«النِّقْمَةُ» : العذاب والعقوبة ، والمكافأة بها . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٩٠ (نقم) .

٦-٦ . نهج البلاغة ، ص ٢٠٧ ، الخطبة ١٤٩ ، من قوله : «أيها الناس كلّ امرئ لاق» إلى قوله : «وقيام غيرى مقامى» . وراجع : الإرشاد ، ج ١ ، ص ٢٣٤ ؛ وتفسير القمى ، ج ٢ ، ص ٣٦٦ ؛ ونهج البلاغة ، ص ٣٧٨ ، الكتاب ٢٣ ؛ وخصائص الأئمة ، ص ١٠٨ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٢ ، ح ٧٩٦ ؛ البحار ، ج ٤٢ ، ص ٢٠٦ ، ح ١١ .

٧-٧ . فى «ج» والوافى : «رفعه» .

٨-٨ . فى «ج ، ف ، ه ، بف» والوافى : - «قال» .

٩-٩ . فى «ف» : «فاحفر» .

١٠-١٠ . فى «بح» : «بالكناسة» .

١١-١١ . فى مرآة العقول : «ووصف ، كلام على بن الحسين» .

١٢-١٢ . يجوز فيه الرفع خبراً لمبتدأ محذوف ، والجَرُّ بدلاً عن «طاق المحامل» .

۱۳-۱۳ . «الشَّوَاءُ» : جمع الشاوی ، وهو الذی یَشْوِی اللحمَ ، أى يعرضه للنار فينضج . قرأه المازندرانی : الشَّوَاءُ ، وهو اسم من شويت اللحم شَيًّا . واحتمل المجلسى كونه شَوًّا ، وهو بياع الشَّوَاءِ . راجع : الصحاح ، ج ۶ ، ص ۲۳۹۶ (شوی) .

وَالرُّوَاءِاسِ (۱) - ثُمَّ أَرَمَ بِهِ فِيهِ ؛ فَإِنَّهُ وَادٍ مِنْ أَوْدِيَةِ جَهَنَّمَ . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عقیلی از اشخاصی نقل کند، تا آنکه گوید: چون ابن ملجم بامیر المؤمنین علیه السلام ضربت زد، آن حضرت بامام حسن فرمود: پسر جانم! چون من مردم، ابن ملجم را بکش و برای او در کناسه گودال گوری بکن و او را در آنجا انداز که آنجا یکی از وادیهای دوزخست - عقیلی گوید کناسه موضعی است در باب طاق محامل در محل کبابی ها و کله پزها-.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۶۹

[ترجمه کمره ای] :

۷- علی بن ابراهیم عقیلی حدیث را بالا برده تا گوید که فرمود: چون ابن ملجم، امیر المؤمنین (علیه السلام) را ضربت زد، آن حضرت به حسن فرمود: چون ابن ملجم را به قصاص من بکش و در کناسه کوفه گورش را بکن (عقیلی در باب طاق محامل سازی کوفه معرفی کرده آنجا که کبابچی ها و کله پزها هستند) و او را در آن افکن که آنجا یکی از وادی های دوزخ است.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۴۳۵

[ترجمه آیت الهی] :

۷- علی بن ابراهیم عقیلی حدیث را بالا برده تا گوید که فرمود: چون ابن ملجم، امیر المؤمنین علیه السلام را ضربت زد، آن حضرت به حسن فرمود: ابن ملجم را به قصاص من بکش و در کناسه کوفه گورش را بکن (عقیلی در باب طاق محمل سازی کوفه معرفی کرده آنجا که کبابچی ها و کله پزها هستند) و او را در آن بیفکن که آنجا یکی از وادی های دوزخ است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۱ ، ص ۸۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

مرفوع، و الكناسة بالضم موضع بالكوفة و كذا طاق المحامل سوق أو محلة بها، و وصف كلام علي بن الحسين و الشواء بضم الشين و تشديد الواو جمع الشاوي و هم الذين يشوون اللحم، و كذا الرؤاس بضم الراء و تشديد الهمزة جمع الرأس و هم الذين يطبخون الرؤوس أو يبيعونها، و يحتمل فتح الشين و الراء فيهما أي بيع الشواء و الرؤوس و قد يقرأ الرؤاس بالواو، و رده الجوهري حيث قال: يقال لبائع الرؤوس رءاس، و العامة تقول: رواس فإنه واد لعله إنما صار من أودية جهنم لكونه مدفنا لذلك الخبيث عليه لعنة الله أبد الأبدین.

(٦٧) باب الإشارة و النص على الحسين بن علي

اشاره

٦٧ _ بَابُ الْإِشَارَةِ وَالنَّصِّ (٣) عَلَيَّ (٤) الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَام

١- الحديث

٧٨٢/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ ؛ قَالَ الْكَلْبِيُّ (٥) : وَ (٦) عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ ابْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ ، عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «لَمَّا حَضَرَ (٧) الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ الْوَفَاةُ (٨) ، قَالَ لِلْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : يَا أَخِي ، إِنِّي أُوصِيكَ بِوَصِيَّةٍ فَاحْفَظْهَا : إِذَا (٩) أَنَا مِتُّ فَهَيِّئِي ، ثُمَّ (١٠) وَجَّهِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لِأُحَدِّثَ (١١) بِهِ عَهْدًا ، ثُمَّ اصْرِفِي إِلَى أُمِّي (١٢) عَلَيْهَا السَّلَامَ ، ثُمَّ رَدِّي فَادْفِنِي بِالْبَقِيعِ ، وَاعْلَمْ أَنَّهُ سَيُصِيبُنِي مِنْ عَائِشَةَ (١٣) مَا يَعْلَمُ اللَّهُ (١٤) وَ النَّاسُ

ص: ٤٣

١-١ . قرأ المازندراني : الرَّءَّاس ، وهو بائع الرؤوس . وقرأ المجلسي : الرَّؤَّاس جمع الرَّءَّاس . وأمَّا القراءة بالواو فردّه الجوهري ؛ حيث قال : «يقال لبائع الرؤوس : رءَّاس ، والعامّة تقول : رؤَّاس» . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ٩٣٢ (رأس) .

٢-٢ . التهذيب ، ج ٦ ، ص ٣٣ ، ح ٦٦ ، بسند آخر عن أبي مَطَر ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٣٥ ، ح ٧٩٧ .

٣-٣ . فى «ض ، ف ، ه ، بح ، بر» : «والنص» .

٤-٤ . فى «ج ، ض ، ف ، ه ، بر» : «إلى» .

٥-٥ . فى مرآة العقول : «و(قال الكليني) ، كلام تلامذته ، وهو فى هذا الموضوع غريب» .

٦-٦ . فى السند تحويل كما لا يخفى . ويروى عن محمد بن سليمان الديلمي بكر بن صالح وابن زياد ، والمراد به سهل بن زياد . هذا ، وقد روى بكر بن صالح عن محمد بن سليمان فى الكافي ، ح ٧٤٠ .

٧-٧ . فى «ف» والوسائل ، ح ١٥٣٦٢ : «حضرت» . وفى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ «احتضر» .

٨-٨ . فى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ : - «الوفاة» .

٩-٩ . فى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ : «فإذا» .

١٠-١٠ . فى البحار : «و» .

١١-١١ . فى «بس ، بف» : «لأحدث» .

١٢-١٢ . فى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ : «فاطمة» .

١٣-١٣ . فى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ : «من الحميراء» .

١٤-١٤ . فى الوسائل ، ح ٣٢٩٨ : - «الله و» .

صَنِيعَهَا (١) وَعَدَاوَتَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَعَدَاوَتَهَا لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ .

فَلَمَّا قُبِضَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَوُضِعَ عَلَى السَّرِيرِ ، ثُمَّ (٢) انْطَلَقُوا بِهِ (٣) إِلَى مُصَلَّى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - الَّذِي كَانَ يُصَلَّى فِيهِ عَلَى الْجَنَائِزِ - فَصَلَّى عَلَيْهِ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَحُمِلَ وَ أُدْخِلَ إِلَى (٤) الْمَسْجِدِ ، فَلَمَّا أَوْقَفَ (٥) عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، ذَهَبَ ذُو الْعَيْنَيْنِ (٦) إِلَى عَائِشَةَ ، فَقَالَ لَهَا : إِنَّهُمْ قَدْ أَقْبَلُوا (٧) بِالْحَسَنِ لِيُدْفَنُوهُ (٨) مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ

آله ، فَخَرَجَتْ (٩) - مُبَادِرَةً (١٠) - عَلَى بَغْلِ بِسْرَجٍ (١١) ، فَكَانَتْ أَوَّلَ امْرَأَةٍ رَكِبَتْ فِي الْأَسْ-لَامِ
سَرْجًا ، فَقَالَتْ : نَحُوا (١٢) ابْنَكُمْ عَنْ

ص: ٤٤

١-١ . فى «ج ، ف ، بر ، بس» وحاشية «بح» : «بغضها» . وفى «ض» : + «بغضها» . وفى الوسائل
ح ، ٣٢٩٨ : «من صنيعها» . ويجوز فيه وما عطف عليه الرفع خبرا لمبتدأ محذوف ، أو بدلاً أو بيانا
عن الموصول ، والنصب مفعولاً ليعلم ، أو بدلاً أو بيانا عن العائد إلى الموصول . ويؤيد البدلية أو
البيانية ما يأتى فى الحديث الثالث من قوله : «ما يعلم الناس من صنيعها» . و«الصنيع» : الفعل
القبيح . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٤٥ (صنع) .

٢-٢ . فى مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٠٥ : «قرأ بعض الأفاضل : ثمَّ ، إشارة للمكان ، أى فى بيته .
فقوله : انطلقوا ، جواب «لَمَّا» . ويحتمل أن يكون بالضمِّ ، ويكون قوله : فصلَّى ، جواب «لَمَّا» أدخل
الفاء عليه للفاصلة» .

٣-٣ . «انطلقوا به» ، أى ذهبوا به . يقال : أطلقتُ الأسير ، إذا حللت إيساره وخلّيت عنه فانطلق ، أى
ذهب فى سبيله . راجع : المصباح المنير ، ص ٣٧٦ (طلق) .

٤-٤ . فى «ه ، بف» والوافى : - «إلى» .

٥-٥ . فى «ف» : «وقف» .

٦-٦ . هكذا فى «ألف ، ض» . وفى «ج ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والمطبوع : «ذو العوينين» .
وفى حاشية «ج» : «ذو العوينتين» . والصحيح فى الكلمة ثلاث لغات : ذو العينين ، ذُو العوينتين ،
ذُو العُيْنَيْنِ فما فى المطبوع خارج عن اللغات . ونقل فى اللسان عن ابن السكّيت أنه قال : «لا تقل
: ذو العوينتين» . و«العين» : الذى تبعته لتجسس الخبر . وتصغيرها : «عُيْنَةٌ» . وفى حاشية بدرالدين
: «ذوالغويين ، وهو مروان عليه اللعنة . وهذا تثنية الغوى ، وهو كثير الغواية» . راجع : حاشية

بدرالدين ، ص ۱۹۹ ؛ ترتيب كتاب العين ، ج ۲ ، ص ۱۳۲۳ ؛ الصحاح ، ج ۶ ، ص ۲۱۷۰ (عين)

۷-۷ . فى «ض» : «ذهب ذوالعينين ، فقال : قد أقبلوا» .

۸-۸ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى . وفى المطبوع : «ليدفنوا» .

۹-۹ . فى الوسائل ، ج ۱۱ : + «عائشة» .

۱۰-۱۰ . «مبادرَةً» ، أى مسرعة . يقال : بدر إلى الشىء بُدُورا ، وبادر إليه مبادرَةً وبدارا ، من باب قَعَد وقاتل ، أى أسرع . راجع : المصباح المنير ، ص ۳۸ (بدر) .

۱۱-۱۱ . فى «ف» : «يسرج» . وفى الوسائل ، ج ۱۱ : «مسرج» .

۱۲-۱۲ . «نَحُّوا» ، أى رُدُّوا . من نَحَّ يَنحُّ نَحْيا وَنَحَّح ، إِذا رَدَّ السَّائِلَ رَدًّا قَبِيحًا . راجع : لسان العرب ، ج ۲ ، ص ۶۱۲ (نحح) .

بَيْتِي ؛ فَإِنَّهُ لَا يُدْفَنُ فِي بَيْتِي ، وَيُهْتَكُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ حِجَابُهُ .

فَقَالَ لَهَا الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ : قَدِيمًا هَتَكْتَ أَنْتِ وَأَبُوكِ حِجَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ،
وَأَدْخَلْتَ عَلَيْهِ بَيْتَهُ (۱) مَنْ لَا يُحِبُّ قُرْبَهُ ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَأَلَكَ (۲) عَنْ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

محمد بن مسلم گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: چون وفات حسن بن علی علیهما السلام نزدیک شد، بحسین علیه السلام فرمود: برادرم! بتو وصیتی می کنم، آن را حفظ کن، چون من مردم، جنازه ام را (با غسل و کفن و حنوط) آماده دفن کن، سپس مرا بر سر قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله ببر تا با او تجدید عهد کنم، آنگاه مرا بطرف قبر مادرم علیها السلام برگردان، سپس مرا

در بقیع دفن کن. و بدان که از عایشه بمن مصیبتی رسد و منشأش آنست که خدا و مردم زشتکاری و دشمنی او را با خدا و پیغمبر و ما خانواده می دانند. چون امام حسن علیه السلام وفات یافت [و] در همان جا روی تابوتش گذاشتند، او را بمحل مصلاهی پیغمبر صلی الله علیه و آله که بر جنازه ها نماز می خواند بردند، امام حسین علیه السلام بر جنازه نماز خواند و سپس برداشتند و بمسجد بردند، چون بر سر قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله نگاهداشتند، جاسوسی نزد عایشه رفت و گفت: بنی هاشم جنازه حسن را آورده اند تا نزد پیغمبر دفن کنند، او روی استری زین کرده نئی نشست و بشتاب بیرون شد - و او نخستین زنی بود که در اسلام برزین نشست - آمد و گفت فرزند خود را از خانه من بیرون برید، او نباید در خانه من دفن شود و حجاب رسول خدا صلی الله علیه و آله دریده شود، امام حسین علیه السلام با او فرمود: تو و پدرت در سابق حجاب رسول خدا صلی الله علیه و آله را پاره کردید و در خانه او کسی را در آوردی که دوست نداشت نزدیک او باشد (مقصود ابو بکر و عمر است) ای عایشه خدا از این کارت از تو بازخواست می کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۶۹

[ترجمه کمره ای]:

۱- محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: چون مرگ حسن بن علی (علیهما السلام) فرا رسید، به حسین (علیه السلام) فرمود: برادر جانم، با تو وصیتی دارم آن را حفظ کن، چون من مُردَم مرا آماده ساز (غسل بده و کفن کن و حنوط بپاش) سپس مرا سر قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر، تا با او تجدید عهد کنم و مرا به قبر مادرم برگردان و از آنجا به قبرستان بقیع ببر و در آنجا به خاک سپار و بدان که از عایشه به من مصیبت رسد که خدا می داند، و مردم او را آلت دست کنند (مقصود بنی امیه است) و دشمنی او با خدا و رسول خدا و ما خانواده هم او را وادارد. چون امام حسن (علیه السلام) جان داد او را در تختهٔ تابوت نهادند و سپس به محلی که رسول

خدا(صلی الله علیه و آله) بر جنازه ها نماز می خواند بردند و حسین(علیه السلام) بر او نماز خواند و او را وارد مسجد کردند و چون بر سر قبر پیغمبر(صلی الله علیه و آله)نگهداشتند جاسوسی به عایشه خبر داد که بنی هاشم جنازه حسن را آوردند تا در حجره مدفن پیغمبر(صلی الله علیه و آله)به خاک سپارند و او شتابانه سوار بر استری آمد- و او اول زنی بود که در اسلام بر روی زین سوار شد- و فریاد زد:فرزند خود را از خانه من دور کنید که در آن به خاک نرود و حجاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله)به واسطه او دریده نگردد،امام حسین(علیه السلام)فرمود:از روز نخست تو و پدرت حجاب او را دریدید و کسی را به خانه او دفن کردید که دوست نداشت نزدیک او باشد(مقصود،ابی بکر است)و به راستی ای عایشه خدا از تو باز خواست کند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۴۳۷

[ترجمه آیت الهی] :

۱-محمد بن مسلم می گوید:از امام باقر علیه السلام شنیدم می فرمود:چون مرگ حسن بن علی فرارسید،به حسین فرمود:برادر،با تو وصیتی دارم آن را حفظ کن،چون من مردم مرا آماده ساز(غسل و کفن و حنوط نما)سپس مرا سر قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله ببر،تا با او تجدید پیمان کنم و مرا به قبر مادرم برگردان و از آن جا به قبرستان بقیع ببر و در آنجا به خاکم سپار و بدان که از عایشه به من مصیبت خواهد رسید که خدا می داند،و مردم او را آلت دست کنند(مقصود بنی امیه است)و دشمنی او با خدا و رسول و ما خانواده بر مردم معلوم است.

چون امام حسن علیه السلام جان داد او را در تابوت نهادند و سپس به محلی که رسول خدا صلی الله علیه و آله بر جنازه ها نماز می خواند بردند و حسین علیه السلام بر او نماز خواند و او را وارد مسجد کردند و چون بر سر قبر پیامبر صلی الله علیه و آله نگهداشتند جاسوسی به عایشه خبر داد که بنی هاشم جنازه حسن را آوردند تا در کنار پیامبر بخاک سپارند و او با شتاب و سوار بر اسب آمد

و او اول زنى بود كه در اسلام بر روى زين سوار شد- و فریاد زد: فرزند خود را از خانه من دور كنید و بخواك نسیپارید تا حجاب رسول خدا صلی الله علیه و آله به واسطه او دریده نشود، امام حسین علیه السلام فرمود: از روز نخست، تو و پدرت حجاب او را دریدید و كسی را به خانه او دفن كردید كه دوست نداشت نزدیک او باشد (مقصود، ابی بكر است) و به راستی ای عایشه خدا از تو بازخواست خواهد كرد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعيف. و قال الكليني كلام تلامذته و هو فى هذا الموضع غريب، و لعل بكرا أيضا روى عن ابن الجهم أو عن ابن سليمان و احتمال إرسال الأول كما قيل بعيد، و ابن زياد هو سهل. ثم ردى يدل على أن فاطمة عليها السلام ليست مدفونة بالبقيع، و يمكن أن يستدل به على شرعية ما هو الشائع فى هذه الأعصار فى الروضات المقدسات من تزوير الأموات ما يعلم الله و الناس صنعها أى به، أو ما يعلمه الله، فصنعها خبر مبتدأ محذوف، و المراد بالصنيع الفعل القبيح، فى القاموس: صنع به صنيعا قبيحا فعله، انتهى. و فى بعض النسخ صنعها بهذا المعنى و فى بعضها بغضها. ثم انطلقوا قرأ بعض الأفاضل ثم إشارة للمكان، أى فى بيته فقوله: انطلقوا جزاء لما و يحتمل أن يكون بالضم و يكون قوله فصلى جواب لما أدخل الفاء عليه للفاصلة، و ظاهره كون مصلى الرسول صلى الله عليه و آله و سلم خارجا من المسجد، و يمكن حمله على المسجد الذى كان فى زمن الرسول صلى الله عليه و آله أو ما هو الآن مسقف و يصلى الناس فيه، و هما متقاربان و ذو العوينتين الجاسوس، قال

الجوهري: ذو العينتين الجاسوس، ولا تقل ذو العوينتين، وفي القاموس: و ذو العينين الجاسوس، انتهى. وهذا الخبر يدل على أنه سيجيء بالواو أيضا ويمكن أن يكون عليه السلام تكلم باللغة الشائعة بينهم، ويظهر من بعض الأخبار أنه كان مروان بن الحكم لعنه الله. قوله: قديما، ظرف هتكت وهتكت الحجاب لإدخال أبي بكر وأبه بيته صلى الله عليه وآله وسلم بغير إذنه. ثم اعلم أن ذكر الخبر في باب النص من جهتين الأولى اشتماله على الوصية وقد مر في الأخبار أنها من علامات الإمام والثانية أنه عليه السلام صلى على أخيه وهي أيضا من علامات الإمامة كما سيأتي، ولذا ذكره المصنف في هذا الباب، ثم أن الخبر يدل على مرجوحية ركوب الفروج على السروج.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٠٦

٢- الحديث

٧٨٣/٢ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ :

١/٣٠١

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « لَمَّا حَضَرَتِ (٤) الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ الْوَفَاةُ ، قَالَ : يَا قَتْبَرُ ، انظُرْ هَلْ تَرَى مِنْ وَرَاءِ بَابِكَ مَوْءِماً مِنْ غَيْرِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ؟ فَقَالَ : اللَّهُ تَعَالَى وَرَسُولُهُ وَابْنُ رَسُولِهِ أَعْلَمُ بِهِ (٥) مِنِّي ، قَالَ : ادْعُ لِي مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ (٦) ، فَأَتَيْتُهُ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ ، قَالَ (٧) : هَلْ حَدَّثَ إِلَّا خَيْرٌ ؟ قُلْتُ : أَحِبُّ أَبَا مُحَمَّدٍ ، فَعَجَّلَ عَلَيَّ (٨) شِسْعَ (٩) نَعْلِهِ ، فَلَمْ يُسَوِّهِ (١٠) ، وَخَرَجَ مَعِيَ يَعْدُو (١١) .

فَلَمَّا قَامَ بَيْنَ يَدَيْهِ ، سَلَّمَ ، فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ (١٢) عَلَيْهِمَا السَّلَامُ : اجْلِسْ ؛ فَإِنَّهُ لَيْسَ

١-١ . فى «ف ، بح ، بـ» وحاشية «ب ، ج ، ض ، بر» والوافى : «على بيته» . وفى «ه ، و» : «أدخلت بيته» .

٢-٢ . فى حاشية «بر» : «يسألك» .

٣-٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٧ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٩ ، ح ٧٩٩ ؛ الوسائل ، ج ٣ ، ص ١٦٣ - ١٦٤ ، ح ٣٢٩٦ و ٣٢٩٨ ، إلى قوله : «ما يعلم الله والناس صنيعها» ؛ وج ١١ ، ص ٤٩٧ ، ح ١٥٣٦٢ ، إلى قوله : «فى الإسلام سرجا» ؛ البحار ، ج ١٠٢ ، ص ٢٦٤ ، ح ١ ، إلى قوله : «ثم ردنى فادفنى بالبقيع» .

٤-٤ . فى «ه» والوافى : «حضر» .

٥-٥ . فى «ب ، ه» : - «به» .

٦-٦ . فى الوافى : «محمد بن على ، يعنى به أخاه ابن الحنفية» .

٧-٧ . فى «بح» : «فقال» .

٨-٨ . فى «بس» والوافى : «عن» .

٩-٩ . قال ابن الأثير : «الشسُع : أحد سُيور النعل ، وهو الذى يُدخَل بين الأصبعين ، ويُدخَل طرفه فى الثقب الذى فى صدر النعل المشدود فى الزمام ، والزمامُ السَيْر الذى يُعقَدُ فيه الشسُع» . النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٧٢ (شسع) .

١٠-١٠ . فى «ج» : «فلم يسو نعله» .

١١-١١ . قال الفيومى : «عدا فى مشية عدوا ، من باب قال أيضا : قارب الهزولة وهو دون الجرى» . المصباح المنير ، ص ٣٩٧ (عدو) .

١٢-١٢ . فى «ب ، ف ، ه» والوافى : - «بن على» .

مِثْلَكَ يَغِيبُ عَنْ سَمَاعِ كَـ لَامٍ (١) يَحْيَا (٢) بِهِ الْأَمْوَاتُ ، وَ يَمُوتُ (٣) بِهِ الْأَحْيَاءُ ، كُونُوا أَوْعِيَةً الْعِلْمِ وَ مَصَابِيحِ الْهُدَى ؛ فَإِنَّ ضَوْءَ النَّهَارِ بَعْضُهُ أَضْوَأُ مِنْ بَعْضٍ . (٤)

أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى _ جَعَلَ وُلْدَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيْمَةً ، وَ فَضَّلَ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ، وَ آتَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ زُبُورًا ، وَ قَدْ عَلِمْتَ بِمَا اسْتَأْثَرَ (٥) بِهِ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ .

يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ (٦) ، إِنِّي أَخَافُ (٧) عَلَيْكَ الْحَسَدَ ، وَ إِنَّمَا وَصَفَ اللَّهُ بِهِ الْكَافِرِينَ ، فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ : «كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ» (٨) وَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ _ عَزَّ وَ جَلَّ _ لِلشَّيْطَانِ عَلَيْكَ سُلْطَانًا .

يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ ، أَلَا أُخْبِرُكَ بِمَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِيكَ فِيكَ ؟ قَالَ : بَلَى ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ يَوْمَ الْبُصْرَةِ (٩) : مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَبْرِنِي (١٠) فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ ، فَلْيَبْرِنِ مُحَمَّدًا وَ لَدِي (١١)

ص: ٤٦

-
- ١-١ . فى «ألف ، ج ، ض ، بح ، بس» وحاشية «بر» : «أن يسمع كلاما» .
٢-٢ . فى «ض ، ف ، ه ، و ، بف» : «تحيا» . وفى الوافى : «يحيى به الأموات ، أى أموات الجهل . ويموت به الأحياء ، أى بالموت الإرادى عن لذات هذه النشأة ، الذى هو حياة أُخْرَوِيَّة فى دارالدنيا» .
٣-٣ . فى «ألف ، ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بف» : «تموت» .
٤-٤ . فى الوافى : «يعنى لاتستنكفوا من التعلّم وإن كنتم علماء ؛ فإنّ فوق كلّ ذى علم عليم» .
٥-٥ . فى «ب ، ف ، بف» وحاشية «ض ، بح ، بر» وشرح المازندرانى والوافى ومرآة العقول : + «اللّه» . وقال الراغب : «الاستئثار : التفرد بالشىء دون غيره ، وقولهم : استأثر الله بفلان كناية عن موته ، تنبيه على أنّه ممّن اصطفاه وتفرد تعالى به من دون الورى تشريفا له» . وقال المجلسى : «وقد علمت بما استأثر الله به ، الباء لتقوية التعدية ، وليس «به» فى إعلام الورى [ص ٢١٦] وهو أظهر .

والاستيثار: التفضيل». راجع: المفردات للراغب، ص ٦٢ (أثر)؛ مرآة العقول، ج ٣، ص ٣٠٨

٦-٦. في «بس»: - «بن علي».

٧-٧. في مرآة العقول، ج ٣، ص ٣٠٨: «في إعلام الوري: إني لا أخاف، وهو أظهر وأنسب بحال المخاطب بل المخاطب أيضا». وفي إعلام الوري المطبوع، ص ٢١٦: «إني أخاف» كما في الكافي.

٨-٨. البقرة (٢): ١٠٩.

٩-٩. في «ج»: «يوم الظلة».

١٠-١٠. «أن يبرني»، من البر بمعنى الإحسان والإطاعة والإتيان بالحقوق. راجع: المصباح المنير، ص ٤٣ (بر).

١١-١١. في «ه»: - «ولدي».

يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ، لَوْ شِئْتُ أَنْ أُخْبِرَكَ وَأَنْتَ نُظْفَةٌ فِي ظَهْرِ أَبِيكَ، لَأَخْبَرْتُكَ.

يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بَعْدَ وَفَاةِ نَفْسِي وَ مَفَارِقَةِ رُوحِي جِسْمِي إِمَامٌ مِنْ (١) بَعْدِي، وَ عِنْدَ اللَّهِ - جَلَّ اسْمُهُ - فِي الْكِتَابِ (٢) وَرَاثَةٌ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَضَافَهَا اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ فِي وَرَاثَةِ أَبِيهِ وَ أُمِّهِ، فَعَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ خَيْرَةٌ خَلَقَهُ، فَاصْطَفَى مِنْكُمْ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَ اخْتَارَ مُحَمَّدٌ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ اخْتَارَنِي عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْإِمَامَةِ، وَ اخْتَرْتُ أَنَا (٣) الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ؟

فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ: أَنْتَ إِمَامٌ، وَأَنْتَ وَسِيَلَتِي إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ؛ وَاللَّهِ، لَوَدِدْتُ أَنَّ نَفْسِي ذَهَبَتْ قَبْلَ أَنْ أَسْمَعَ مِنْكَ هَذَا الْكَلَامَ، أَلَا وَإِنَّ فِي رَأْسِي كَلَامًا لَا تَنْزِفُهُ (٤) الدَّلَاءُ، وَ لَا تُغَيِّرُهُ (٥) نَعْمَةُ الرِّيَّاحِ (٦)، كَالْكِتَابِ الْمُعْجَمِ (٧)، فِي الرَّقِّ (٨) الْمُنْمَمِ (٩)، أَهْمُّ

- ١-١ . فى «بس ، بفس» : - «من» .
- ٢-٢ . فى «ه» : + «الماضى» . وفى الوافى : «فى الكتاب ، يعنى فى أم الكتاب واللوح المحفوظ» .
- ٣-٣ . فى «ه» : - «أنا» .
- ٤-٤ . فى «ج ، ه ، بفس» : «لا ينزفه» . وفى «ف» : «لا ينزفه» . وفى حاشية بدرالدين : «لاتنزحه» وفى شرح المازندرانى : «ما تنزفه» . و«لا تنزفه» ، أى لا تنزحه ولا تفنيه ؛ كناية عن كثرته . يقال : نَزَفْتُ ماء البئر ، أى نزحته كله . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٤٣٠ (نزف) .
- ٥-٥ . فى «ه» : «لا يغيره» .
- ٦-٦ . كناية عن ثباته وعدوبته . والنغمة : الصوت الخفى . وعبر بالرياح عن الشبهات التى تخرج من أفواه المخالفين الطاعنين فى الحق . راجع : مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣١١ ؛ لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٩٠ (نغم) .
- ٧-٧ . «الكتاب المُعْجَمُ» ، أى المختوم المقفل . من أعجمت الباب ، أى أقفلته ؛ أشار به إلى أنه من الأسرار والرموز . أو المُزَالُ عدم إفصاحه ، يقال : أعجمتُ الحرفَ ، أى أزلت عُجْمَتَهُ بما يميّزه عن غيره بنقط وشكل ؛ وأشار به إلى إبانته عن الممكنونات . راجع : الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٩ ؛ المصباح المنير ، ص ٣٩٥ (عجم) .
- ٨-٨ . «الرَّقُّ» و«الرِقُّ» : جلد رقيق يكتب فيه ، وضد الغليظ كالرقيق ، والصحيفة البيضاء . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١١٧٨ (رقيق) .
- ٩-٩ . فى «ب» وحاشية بدرالدين : «المبهم» . وفى «ف ، بفس» والوافى : «المنهم» وهو إمّا بسكون النون وفتح الهاء وتشديد الميم ، من قولهم : انهممّ البرد والشحم ، أى ذابا ؛ كناية عن إغلاقه وبعده عن الأفهام كأنه قد ذاب ومحا ، فلا يمكن قراءته إلا بعسر . أو بفتح النون وتشديد الهاء المفتوحة من النهممة ، أى بلوغ الهمة فى الشىء ؛ كناية عن كونه ممتليا بحيث لم يبق شىء غير مكتوب . وفى حاشية «بفس» : «المنهمم» . وقوله : «الْمُنْمَنَمُ» : الْمُزَيْن . يقال : نَمَمَ الشىء نَمْمَةً ، أى زينّه وزخرفه

ورقشه . أو الملتف المجتمع . يقال : النبتُ المنمّم ، أى الملتف المجتمع . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٩٣ (نمم) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٤٩ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣١١ .

بِبَادَائِهِ (١) ، فَأَجِدُنِي سُبِقْتُ (٢) إِلَيْهِ ، سَبَقَ (٣) الْكِتَابُ الْمُنزَلُ (٤) أَوْ مَا جَاءَتْ (٥) بِهِ الرُّسُلُ ، وَإِنَّهُ
١/٣٠٢

لَكَ لَمْ يَكِلْ (٦) بِهِ لِسَانَ النَّاطِقِ (٧) وَ يَدُ الْكَاتِبِ حَتَّى لَا يَجِدَ قَلَمًا ، وَ يُوءَتُوا (٨) بِالْقِرطَاسِ
حُمَمًا (٩) ، فَ لَا (١٠) يَبْلُغُ (١١) فَضْلَكَ ، وَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُحْسِنِينَ ، وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ :

ص: ٤٨

١-١ . فى «ب ، ج» وشرح المازندراني ومرآة العقول : «بأدائه» . وفى «ف» وحاشية «بر» : «بأدائه»
. وفى «ه» : «بإيدائه» . ونسب المازندراني والمجلسي ما فى الكافي إلى بعض النسخ .

٢-٢ . فى «ف» : «مضيت» .

٣-٣ . قال المجلسي : «ويمكن أن يقرأ سبق بصيغة المصدر مضافا إلى الكتاب ؛ ليكون مفعولا
مطلقا للتشبيه . والحاصل : أنى كلما أقصد أن أذكر شيئا ممّا فى رأسى من فضائلك ، أو فضائلك
ومناقب أخيك ، أجده مذكورا فى كتاب الله وكتب الأنبياء» ، وقال فى الوافى : «سُبِقْتُ إِلَيْهِ ، أَى
أنت سبقتنى إليه وأخوك سبق القرآن ، فإنّ فيه كلّ شىء» .

٤-٤ . فى «ب» : «المنزل» .

٥-٥ . فى «ب ، ف ، ب ف» وحاشية «بس» وحاشية بدرالدين : «وما خلت» . وفى «ج ، بح» والوافى
ومرآة العقول : «أو ما خلت» . وفى حاشية «ج» : «أو ما مضت» . وفى حاشية «بر ، ب ف» : «وما
جاءت» . وفى «ه» وحاشية «ب ف» الأخرى : «وما مضت» . وفى شرح المازندراني : «أو ما حلّت»

٦-٦ . «يكلّ» ، من الكلّ بمعنى العجز والإعياء والثقل والتعب والوهن . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٥٩٠ و٥٩٤ (كلل) .

٧-٧ . فى «ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» وشرح المازندراني : + «حتى يكلّ لسانه» . واستظهر العلامة المازندراني فى شرحه عدمه ، وقال : «ولعلّ المعنى على تقدير وجوده أنّ الكلام الذى فى رأسى يكلّ به لسان الناطق الفصيح ويعجز عن إبدائه حتى يبلغ غاية الكمال ويعجز عن النطق به بالكلىة» .

٨-٨ . فى «ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى ومراة العقول : «يؤتى» ، أى من يكتب له أولهم .
٩-٩ . فى «ب» : «جمّا» . وفى «بر» : «جميعا» . و«الحمم» : الفحم ، واحده : حُمَّة . والحُمم : الرماد والفحم وكلّ ما احترق من النار . لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ١٥٧ (حمم) .
١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، و ، بر ، بس» والوافى : «ولا» ، وجعله المازندراني فى شرحه أظهر ، بجعل الواو للحال .

١١-١١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت . وفى المطبوع : + «إلى» .

الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَعْلَمُنَا عِلْمًا ، وَ أَثْقَلْنَا حِلْمًا (١) ، وَ أَقْرَبْنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ رَحِمًا ، كَانَ فَقِيهَاً قَبْلَ أَنْ يُخْلَقَ ، وَ قَرَأَ الْوَحْيَ قَبْلَ أَنْ يُنْطَقَ ، وَ لَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِي أَحَدٍ (٢) خَيْرًا مَّا اصْطَفَى (٣) مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَلَمَّا اخْتَارَ اللَّهُ مُحَمَّدًا ، وَ اخْتَارَ مُحَمَّدٌ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ اخْتَارَكَ عَلِيٌّ إِمَامًا ، وَ اخْتَرْتَ الْحُسَيْنَ ، سَلَّمْنَا وَ رَضِينَا ؛ مَنْ (٤) بَغَيْرِهِ (٥) يَرْضَى (٦) ؟ وَ مَنْ (٧) كُنَّا (٨) نَسَلُمُ (٩) بِهِ مِنْ مُشْكٍ لَاتِ أَمْرِنَا؟ . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

امام صادق علیه السلام فرمود: چون وفات حسن بن علی علیهما السلام فرا رسید بقبر فرمود: ای قبر! بین پشت در، مؤمنی از غیر آل محمد علیهم السلام هست؟ عرضکرد: خدای تعالی و پیغمبر و پسر پیغمبرش آن را از من بهتر میدانند. فرمود: محمد بن علی را (که مادرش حنفیه است) نزد من آور (پس مقصود از سؤال کردن حضرت این بود که بقبر بفرماید: من میدانم کسی جز محمد بن حنفیه آنجا نیست، او را بیاور و گفته اند مقصودش از مؤمن عزرائیل است، زیرا او بر در خانه ائمه اجازه میگرفت) قبر گوید: من نزدش رفتم، چون وارد شدم، گفت: امیدوارم جز خیر پیش نیامده باشد. عرضکردم: ابا محمد را اجابت کن (که ترا میخواند) او با شتاب بدون اینکه بند کفش خود را به بندد با من دوید، چون مقابل امام رسید سلام کرد. حسن بن علی علیهما السلام باو فرمود: بنشین که مانند تو شخصی نباید از شنیدن سخنی که سبب زنده شدن مردگان و مردن زنده ها می شود، غایب باشد (آن سخن وصیت آخر عمر من است که دلهای مرده را زنده میکند و هر زنده ای که آن را نپذیرد، در شمار مردگان آید). شما باید گنجینه علم و چراغ هدایت باشید، زیرا برخی از نور خورشید از برخ دیگرش تابان تر است (پس اگر چه تو هم برادر من و حسینی، اما بدان که من و او نور تابنده تر خورشید وجود پدریم، با آنکه اگر چه همه بشر از یک اصلند ولی تو بواسطه انتساب بعلی علیه السلام باید علم و کمالت از مردم دیگر تابنده تر باشد) مگر نمیدانی که خدا فرزندان ابراهیم را امام قرار داد ولی بعضی را بر بعض دیگر فضیلت بخشید و بداود علیه السلام زبور را داد، در صورتی که میدانی محمد صلی الله علیه و آله را بچه امتیازی برگزید (قرآن را باو فرستاد و او را باستواری بر خلق عظیم ستود). ای محمد بن علی! من از حسد تو میترسم [من از حسد تو نمی ترسم - بنسخه اعلام الوری-] زیرا خدا کافران را بآن وصف کرده و فرموده است (بسیاری از اهل کتاب میخواهند) با وجود اینکه حق بر آنها روشن شده بسبب حسدی که در دل خود دارند، شما را بکفر برگردانند- ۱۰۹ سوره ۲-) در صورتی که خدای عز و جل شیطان را بر تو مسلط نساخته است ای محمد بن علی! نمیخواهی آنچه را از پدرت در باره تو شنیده ام بتو بگویم؟ گفت: چرا، فرمود: شنیدم پدرت علیه السلام روز جنگ بصره (جنگ جمل) میفرمود: کسی که میخواهد در دنیا و آخرت بمن نیکی کند، باید پسر من محمد نیکی کند. ای محمد بن علی اگر بخواهم بتو خیر دهم از

زمانی که نطفه ای بودی در پشت پدرت خبر میدهم. ای محمد بن علی! نمیدانی که حسین بن علی علیهما السلام بعد از وفات من و بعد از جدائی روحم از پیکرم، امام پس از من است و نزد خدای جل اسمه - امامت بنام او در کتاب (لوح محفوظ یا قرآن یا وصیتنامه ثبت است، امامت او از راه وراثت پیغمبر صلی الله علیه و آله که خدای عز و جل آن وراثت را بوراثت از پدر و مادرش هم افزوده میباشد، خدا دانست که شما خانواده بهترین خلق او هستید، لذا محمد صلی الله علیه و آله را از میان شما برگزید و محمد علی علیه السلام را انتخاب کرد و علی علیه السلام مرا بامامت برگزید و من حسین علیه السلام را برگزیدم. محمد بن علی علیه السلام عرضکرد: تو امامی و تو واسطه میان من و محمدی صلی الله علیه و آله، بخدا من دوست داشتم که پیش از آنکه این سخن را از تو بشنوم مرده باشم، همانا در سرم سخنی است که دلوها نتوانند همه آن را بکشند (آنقدر از فضیلت شما در خاطر دارم که بوصف در نیاید) و ترانه و آهنگ بادها دگرگونش نسازد (یاوه گوئیهای دشمنان عقیده مرا نسبت بشما سست نکند) آنها مانند نوشته سر بمهریستکه ورقش مزین و منقوش است، می خواهم اظهارش کنم ولی می بینم کتاب منزل خدا (قرآن) و کتب دیگری که پیغمبران آورده اند، بر من پیشی گرفته اند، و آن سخنی است که زبان هر گوینده و دست هر نویسنده از ادای آن عاجز است تا آنجا که قلمها تمام شود و کاغذها سیاه شود و باز هم فضیلت شما بآخر نرسد، خدا نیکوکاران را چنین جزا میدهد و هیچ نیروئی جز از خدا نیست. حسین از همه ما داناتر و از لحاظ خویشتن داری سنگین تر و از جهت قرابت برسول خدا صلی الله علیه و آله نزدیکتر است او پیش از خلقتش فقیه بوده (یعنی خدا روحش را پیش از تعلق بدن عالم و بلکه معلم ملائکه ساخت) و پیش از آنکه زبان باز کند وحی خدا را خوانده است و اگر خدا در شخص دیگری خیری میدانست، محمد (صلی الله علیه و آله) را بر نمی گزید، پس چون خدا محمد صلی الله علیه و آله را برگزید؛ و محمد علی را انتخاب کرد و علی شما را بامامت برگزید و شما حسین را، ما تسلیم شدیم و رضا دادیم، کیست که بغیر آن رضا دهد؟ و کیست جز او که در کارهای مشکل خویش تسلیمش شویم؟!!!

[ترجمه کمره ای]:

۲- امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون مرگ حسن بن علی فرا رسید، فرمود: ای قنبر، ببین بر در خانه مؤمنی جز از آل محمد (صلی الله علیه و آله) هست؟ گفت: خدا و رسولش و زاده رسولش از من داناترند، فرمود: محمد بن علی را نزد من دعوت کن، من خدمت او شتافتم، فرمود: پیشامدی شده است؟ گفتم: به زودی ابو محمد را اجابت کن، او بند نعل خود را نبسته شتافت و با من می دوید، و چون نزد آن حضرت رسید، سلام داد، امام حسن (علیه السلام) به او فرمود: بنشین که مانند تو کسی نباید از شنیدن سخنی که مرده را زنده می کند و زنده ها بدان بمیرند غایب باشد. «شماها همه باید معدن علم و چراغ هدایت باشید، و با این حال محقق است که موجهای تابان روز روشن با هم تفاوت دارند و بعضی از بعضی روشنتر و تابنده ترند، نمی دانی که خداوند فرزندان ابراهیم (علیه السلام) را ائمه نمود و با این حال بعضی را برتر از بعضی ساخت به داود همان زبور را داد و می دانی که محمد (صلی الله علیه و آله) را به چه فضیلتی مخصوص کرد. ای محمد بن علی (علیهما السلام) من از حسد بر تو نگرانم، خدا آن را صفت کفار دانسته و فرموده عز و جل (۱۰۹ سوره بقره): «کفار حسود از جانب خود پس از آن که حق بر آنها آشکار شد»، ای محمد: مبادا خداوند عز و جل شیطان را بر تو مسلط کند، ای محمد بن علی، من خبر ندهم از آنچه از زبان پدرت در باره تو شنیدم؟ گفت چرا، فرمود: روز جنگ بصره می فرمود: هر که دوست دارد در دنیا و آخرت به من نیکی کند باید به فرزندم محمد نیکی کند، ای محمد، اگر بخواهم به تو خبر دهم از زمانی که نطفه ای بودی در بهشت پدر می توانم خبر داد. ای محمد بن علی که حسین بن علی (علیهما السلام) بعد از آنکه جان من رفت و روح از تنم جدا شد، امام بعد از من است و نام او به امامت نزد خدا جل اسمه در کتاب ثبت است، امامت او به وراثت مستقیم از پیغمبر است به اضافه ای از طرف خدا که وراثت از پدر و مادرش باشد، خدا دانست که شما بهترین خلق او هستید، محمد را از میان شما برگزید و محمد، علی را برگزید برای امامت و علی (علیه السلام) هم مرا برگزید برای امامت و من هم

حسین (علیه السلام) را انتخاب کردم». محمد بن علی در پاسخ او گفت: تو امامی و تو وسیله منی در حضور محمد (صلی الله علیه و آله) به خدا دوست داشتم پیش از آن که این سخن را از شما شنیده باشم مرده بودم، هلا در مغز من سخنی است که دلها نتوانند آن را تا ته بکشند و بادهای تند نتوانند دگرگونش سازند چون نوشته نقطه داری در برگ کاغذ مزینی نقش شده و من آهنگ اظهار آن داشتم و دریافتم که کتاب منزل خدا در آن بر من پیشی گرفته و هم آنچه رسولان خدا آورنده اند، آن سخنی است که زبانگوینده بدان بند آید و دست نویسنده در آن در ماند تا به جایی که از بس مفصل قلم نیاب گردد و به جای کاغذ سفید که به آخر رسیده برگه سیاه بیاورند و باز هم حق فضل تو ادا نشده باشد و همچنین خداوند پاداش نیکوکاران دهد و لا قوة الا بالله. حسین از ما همه داناتر و بردبارتر و به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزدیکتر است، او پیش از آفرینش، فقیه بوده و قبل از آنکه زبان باز کند وحی الهی را خوانده است، اگر خدا کسی را بهتر می دانست محمد (صلی الله علیه و آله) را بر نمی گزید و محمد (صلی الله علیه و آله) علی (علیه السلام) را انتخاب کرد و علی تو را به امامت بر نشاند و تو حسین (علیه السلام) را شایسته دانستی و انتخاب کردی، ما پذیرفتیم و پسندیدیم، کیست که به غیر او رضا دهد (آن کسی که اگر به جای او دیگری را هم تو معین می کردی راضی بودیم و در مشکلات امور خود بدو تسلیم می شدیم خ ل) و کیست جز او که در مشکلات امور خود بدو تسلیم شویم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام فرمود: چون مرگ حسن بن علی فرارسید،

فرمود: ای قنبر، ببین بر در خانه مؤمنی جز از آل محمد صلی الله علیه و آله هست؟

گفت: خدا و رسولش و زاده رسولش از من داناترند،

فرمود: محمد بن علی را نزد من دعوت کن، من خدمت او شتافتم، فرمود: پیشامدی شده است؟

گفتم: زود ابو محمد را اجابت کن، او بند نعل خود را نبسته شتافت و با من می دوید، و چون نزد آن حضرت رسید، سلام داد، امام حسن علیه السلام به او فرمود: بنشین که مانند تو کسی نباید از شنیدن سخنی که مرده را زنده می کند و زنده ها بدان بمیرند غایب باشد.

متن وصیت امام حسن علیه السلام «شماها همه باید معدن علم و چراغ هدایت باشید، و با این حال محقق است که موجهای تابان روز روشن باهم تفاوت دارند و بعضی از بعضی روشنتر و تابنده ترند، نمی دانی که خداوند فرزندان ابراهیم علیه السلام را ائمه نمود و با این حال بعضی را برتر از بعضی ساخت به داود همان زبور را داد و می دانی که به محمد صلی الله علیه و آله چه فضیلتی ویژه ای دارد.

ای محمد بن علی علیه السلام من از حسد بر تو نگرانم، خدا آن را صفت کفار دانسته و فرموده:

(بسیاری از اهل کتاب می خواهند) با اینکه حق بر آنها آشکار شده بخاطر حسدی که در دل دارند شما را به کفر برگردانند (بقره/۱۰۹)

ای محمد: مبادا خداوند عز و جل شیطان را بر تو مسلط کند، ای محمد بن علی آیا نمی خواهی از آنچه که از پدرت شنیدم برایت بگویم؟

گفت: چرا، فرمود: شنیدم پدرت علیه السلام روز جنگ بصره (جنگ جمل) می فرمود: هر که دوست دارد در دنیا و آخرت به من نیکی کند باید به فرزندم محمد نیکی کند، ای محمد، اگر بخواهم می توانم به تو خبر دهم از زمانی که نطفه ای در پشت پدرت بودی.

ای محمد بن علی نمی دانی که حسین بن علی علیه السلام بعد از وفات من و جدائی روح از بدنم امام بعد از من است و نام او به امامت نزد خدا جلّ اسمه در کتاب (لوح محفوظ) ثبت است، امامت او به وراثت مستقیماً از طرف پیامبر است به اضافه وراثتی که از پدر و مادرش دارد، خدا دانست که شما بهترین خلق او هستید، محمد را از میان شما برگزید و محمد، علی را برای امامت و علی علیه السلام هم مرا برگزید و من هم حسین علیه السلام را انتخاب کردم».

محمد بن علی در پاسخ او گفت: تو امامی و تو وسیله منی در حضور محمد صلی الله علیه و آله به خدا دوست داشتم پیش از آن که این سخن را از شما بشنوم مرده بودم، همانا در مغز من سخنی است که دلوها نتوانند آن را تا آخر بکشند (از فضیلت شما آنقدر مطالب را در دل دارم که به توصیف نیاید) و با دهان تند نتوانند دگرگونش سازند چون نوشته نقطه داری در برگ کاغذ مزینی نقش شده و من آهنگ اظهار آن را داشتم و دریافتم که کتاب منزل خدا (قرآن) در آن بر من پیشی گرفته و هم آن چه رسولان خدا آورده اند، آن سخنی است که زبان گوینده بدان بند آید و دست نویسند در آن در ماند و به جای کاغذ سفید که به آخر رسیده برگه سیاه بیاورند و باز هم حق برتری تو ادا نشده باشد و همچنین خداوند پاداش نیکوکاران دهد و لا قوة الا بالله.

حسین از همه ما داناتر و بردبارتر و به رسول خدا صلی الله علیه و آله نزدیکتر است، او پیش از آفرینش، فقیه بوده و قبل از آنکه زبان باز کند وحی الهی را خوانده است،

اگر خدا کسی را بهتر می دانست محمد صلی الله علیه و آله را بر نمی گزید و محمد صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را انتخاب کرد و علی تو را به امامت رساند و تو حسین علیه السلام را شایسته دانستی و انتخاب کردی، ما پذیرفتیم و پسندیدیم، کیست که به غیر او رضا دهد و کیست جز او که در مشکلات امور خود، تسلیم او شویم.

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. قوله: الله ورسوله و ابن رسوله أعلم به منى، أى لا تحتاج إلى أن أذهب و أرى أنت تعلم ذلك بعلومك الربانية، و يحتمل أن يكون المراد بالنظر النظر الباطنى لأنه كان من أصحاب الأسرار، و لذا قال: أنت أعلم، أى أنت أحرى بهذا النحو من العلم و منكم أخذت ما عندى، و يحتمل أن يكون أراد بقوله: مؤمنا، ملك الموت، فإنه كان يقف و يستأذن، و يمكن أن يكون أتاه الملك بصورة بشر فسأل قبرا ليعلم أنه يراه أم لا، أو ليعلم أنه ملك الموت أم لا، فجوابه أراد به أنى لا أرى أحدا و أنت أعلم بما تقول، و ترى ما لا أرى، و هذا مع بعده أشد انطباقا على ما بعده، و على الأول السؤال كان لبعثه لطلب محمد بن على أى أخيه ابن الحنفية، فلما لم يكن غيره بعثه فعجل على شسع نعله و فى بعض النسخ عن شسع أى صار تعجيله مانعا عن عقد شسع نعله، بل لم يعقده، و عدا معى. قوله عليه السلام كلام أى الوصية و النص على الخليفة يحيى به الأموات أى سبب لحياة الأموات بالجهل و الضلالة بحياة العلم و الإيمان إن قبلوا و يموت به الأحياء بالحياة الظاهرة أو بالحياة المعنوية أيضا إن لم يقبلوه، و موتهم بكفرهم و جهلهم و ضلالتهم، فإن من لا ينتفع به غيره بل يضل غيره فهو فى قوة الأموات بل أخس منهم، أو المعنى أنه كلام يصير الإقرار به سببا للحياة الأبدى، فالأموات أيضا أحياء به كما قال تعالى:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ

و روى: المؤمن حى فى الدارين و يموت به الأحياء أى بإنكاره يصير الأحياء بمنزلة الأموات، و قيل: يحيى به الأموات أى أموات الجهل و يموت به الأحياء أى بالموت الإرادى عن لذات هذه النشأة

الذى هو حياة أخروية فى دار الدنيا. كونوا أوعية العلم بالإقرار و التعلم منه و مصابيح الهدى بهداية غيركم فالأمر لغير الإمام، و يحتمل شموله له بضبط العلم و منعه عن غير أهله، و هداية من يستحقه أو هو تحريص على استماع الوصية و قبولها و نشرها. فإن ضوء النهار. اه هذا رفع و دفع لما استقر فى نفوس الجهلة من أن المتشعبين عن أصل واحد فى الفضل سواء، و لذا يستنكف بعض الأخوة عن متابعة بعضهم و كان الكفار يقولون للأنبياء إنما أنتم بشر مثلنا، فأزال تلك الشبهة بالتشبيه بضوء النهار فى ساعاته المختلفة، فإن كله من الشمس لكن بعضه أضوء من بعض، كأول الفجر و وقت طلوع الشمس و وقت الزوال و هكذا، فباختلاف الاستعدادات و القابليات تختلف إفاضة الأنوار على المواد، و لا مدخلية للانشعاب من أصل واحد، كذا خطر بالبال و قيل: أى لا تستنكفوا من التعلم و إن كنتم علماء، فإن فوق كل ذى علم عليم. و قيل: هذا بيان لما سبق بتشبيه المصدق للإمام بالظل فى النهار، و الإمام بالضحي فإن كليهما ضوء و الأول مستضىء بالثانى، و خارج من الظلمات إلى النور، و الثانى أضوء من الأول. أما علمت تمثيل لما ذكر سابقا و تقرير له، و تنبيه على أنه كما كان بين أولاد الخليل عليه السلام تفاوت فى العلم و الفضل حتى صار الأفضل مستحقا للخلافة، و كان بين المستحقين لها أيضا تفاوت فى الفضل، فكذا بين أولاد سيد الأوصياء أيضا تفاوت فيه حتى صار بعضهم مستحقا للإمامة دون بعض. و قوله: جعل ولد إبراهيم أئمة، إشارة إلى قوله تعالى:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ، وَجَعَلْنَا هُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

و قوله: و فضل إلخ إشارة إلى قوله سبحانه:

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا. و قد علمت بما استأثر الله به الباء لتقوية التعدية و ليس به فى إعلام الورى و هو أظهر، و الاستثثار التفضيل يعنى قد علمت أن الله فضل محمدا صلى الله عليه و آله و سلم على جميع خلقه بوفور علمه و عمله و مكارم أخلاقه، لا بنسبة و حسبه و أنت تعلم أن الحسين عليه السلام أفضل منك بهذه الجهات إنى أخاف فى إعلام الورى إنى لا أخاف و هو أظهر و أنسب بحال المخاطب بل المخاطب أيضا

كُفَّارًا حَسَدًا

فألاية هكذا:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا

- لو يردونكم - مفعول ود، و لو بمعنى أن المصدرية أى أن يردوكم

كُفَّارًا

حال عن ضمير المخاطبين

حَسَدًا

مفعول له لود

مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

صفة لقوله: حسدا، أى حسدا منبعثا من عند أنفسهم، أو متعلق بود

مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ

بالمعجزات و النعوت المذكورة فى كتبهم. و لم يجعل الله جملة دعائية إنشائية أو خبرية، و الغرض قطع عذره أى ليس للشيطان عليك سلطان و استيلاء يجبرك على إنكار الحق، فإن أنكرت فمن نفسك، و لا ينافى ذلك قوله سبحانه:

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ

لأن ذلك بجعل أنفسهم لا بجعل الله، أو السلطان فى الآية بمعنى لا يتحقق معه الجبر، أو المعنى أنك من عباد الله الصالحين، وقد قال الله تعالى:

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ . فليبر محمدا أى يحسن إليه ويكرمه ولا يدل على الطاعة حتى يتكلف بأن المراد الطاعة فى هذا اليوم حيث أعطاه الراية و بعث معه جماعة من عسكره فكان عليهم أن يطيعوه. وعند الله جل اسمه لعله عطف على قوله: من بعدى، أى وإمام عند الله فى الكتاب أى فى اللوح أو فى القرآن أو فى الوصية المنزلة من السماء كما مر، و العطف فى قوله: ومفارقة روحى، للتفسير وقوله: من بعدى تأكيد و تصريح باتصال الإمامة بالوفاة، و فيه تذكير لما سمعه من أبيه عليه السلام حين أحضره و سائر إخوته عند الوصية إلى الحسين عليهما السلام، و أشهدهم على ذلك و قد روى أنه نظر بعد الوصية إلى محمد بن الحنفية و قال له: هل حفظت ما أوصيت به إختوك؟ قال: نعم، قال: فإنى أوصيك بتوقير أخويك لعظم حقهما عليك. و ضمير أضافها للوراثة و فى بمعنى إلى، و الحاصل أنه إمام مثبت إمامته فى الكتاب، و قد ذكر الله تعالى وراثته مع وراثة أبيه و أمه كما سبق فى وصية النبى صلى الله عليه و آله و يحتمل أن تكون فى للسببية أى أضاف الله تعالى الوراثة له بسبب وراثة أمه و أبيه و بتوسطهما أو بمعنى مع أى وراثة النبى صلى الله عليه و آله و سلم أضيفت إلى وراثة أبيه و أمه، إشارة إلى حضوره عند وصية النبى صلى الله عليه و آله و سلم و الوصية إليه على الخصوص، و فى إعلام الورى و عند الله فى الكتاب الماضى وراثة النبى صلى الله عليه و آله و سلم أصابها فى وراثة أبيه و أمه. علم الله أنكم خيرة خلقه. اه و الخيرة بالكسر و كعنبه المختار و الاختيار للإمامة بأمر الله سبحانه. هذا الكلام أى الكلام الدال على وفاتك أو المشعر بحسدى ألا بفتح الهمزة حرف استفتاح و إن فى رأسى كلاما النسبة إلى الرأس إما إشارة إلى أنه حصل بالسمع أو إلى أن القوة الحافظة فى الدماغ أو لأن الإبداء باللسان و تنوين كلاما للتعظيم و هو عبارة عما يدل على فضل الحسين عليهما السلام و مناقبهما، و شبهه بالماء لكثرتة و غزارته، و كونه سببا لحياة الأرواح كما أن الماء سبب لحياة الأبدان، و نسبة النزف تخيلية، و النزف: النزح، تقول: نرفت ماء البئر نرفا إذا نرحت كله، فهو كناية عن كثرته. و لا تغيره

نغمة الرياح كناية عن ثباته أو عدوبته ترشيحا للتشبيه السابق، و النغمة: الصوت الخفى، عبر بالرياح عن الشبهات التى تخرج من أفواه المخالفين الطاعنين فى الحق، كما قال تعالى:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

و المقصود أنه على كلام يقينى لا يتطرق إليه الشبه و الشكوك كالكتاب المعجم اسم مفعول من باب الأفعال أى المختوم، كناية عن أنه من الأسرار، فى القاموس: باب معجم كمكرم مقفل، أو من قولهم: أعجمت الكتاب فهو معجم أى أزلت عجمته و هى عدم الإفصاح، و التعجيم أيضا بهذا المعنى، أى كالكتاب الذى أزيلت عجمته و عدم إفصاحه بالنقط و الإعراب، بحيث يكون المقصود منه واضحا عكس المعنى الأول، أو من قولهم أعجمه إذا لم يفصحه لا لقصور فيه بل للطف معانيه و قصور أكثر العقول عن إدراكه فيرجع إلى الأول، و الرق بالفتح و يكسر: جلد رقيق يكتب فيه و الصحيفة البيضاء، و يقال: نممه أى زخرفه و رقشة، و النبت المنمم: الملفت المجتمع، أى الرق المزين بولاء الأئمة و سائر المعارف، أو المشتمل على العلوم الجمة، و فى بعض النسخ المنهم بالهاء إما بفتح النون و تشديد الهاء المفتوحة من النهمة أى بلوغ الهمة فى الشىء كناية عن كونه ممتلئا بحيث لم يبق شىء غير مكتوب، أو سكون النون و فتح الهاء و تشديد الميم من قولهم إنهم البرد و الشحم أى ذابا كناية عن إغلاقه و بعده عن الأفهام كأنه قد ذاب و محى، فلا يمكن قراءته إلا بعسر. أهم بأدائه الضمير للكلام بأدائه بالفتح و التخفيف، أى بأداء حقوق هذا الكلام، قال الجوهري: أدى دينه تأدية أى قضاها، و الاسم الأداء، و فى بعض النسخ بإبدائه أى إظهاره فأجدنى من أفعال القلوب، و من خواصها جواز كون فاعلها و مفعولها واحدا سبقت على بناء المجهول سبق على صيغة الماضى و الجملة استئنافية و الكتاب المنزل القرآن. و ما خلت أى مضت به الرسل سائر الكتب أو المراد بالكتاب الجنس ليشملها و ما خلت به الرسل ما ذكره الأنبياء عليهم السلام و يمكن أن يقرأ سبق بصيغة المصدر مضافا إلى الكتاب ليكون مفعولا مطلقا للتشبيه، و الحاصل أنى كلما أقصد أن أذكر شيئا مما فى رأسى من فضائلك أو فضائلك و مناقب أخيك أجده مذكورا فى كتاب الله و كتب الأنبياء و قيل: أى سبقنى إليه أنت و أخوك لذكره فى كتاب الله و كتب الأنبياء عليهم

السلام و أنه أى ما فى رأسى حتى لا يجد أى الكاتب قلما و يؤتى على بناء المجهول و الضمير للكاتب أيضا أو للذى يكتب له الكتاب ليقرأه و هو معطوف على لا يجد، و الحمم بضم الحاء و فتح الميم: جمع الحمة أى الفحمة يشبه بها الشيء الكثير السواد، و ضمير يبلغ للكاتب و يحتمل القرطاس و الأول أظهر. و الحاصل أنه كلام من كثرته يكل به يد الكاتب لكثرة الحركة حتى تفنى الأقلام فلا توجد لصرف كلها فى الكتابة، و حتى يؤتى أى الكاتب أو من يؤتى من جانب الكتاب بالقرطاس كلها مسودة مملوءة بفضائلك، فلا يبلغ الكاتب الدرجة التى تستحقها من الفضائل و المناقب، بل المكتوب قليل من كثير كما قال تعالى:

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّى

الآية و قد ورد أنهم كلمات الله. أعلمنا علما قوله علما تميز للنسبة على المبالغة و التأكيد، و الحلم العقل أو الرزانة و عدم السرعة أى الطيش قبل أن يخلق أى بدنه الشريف كما روى أن أرواحهم المقدسة قبل تعلقها بأبدانهم المطهرة كانت عالمة بالعلوم اللدنية معلمة للملائكة، و قيل: المعنى أنه كان فى علم الله أنه يكون فقيها و لا يخفى بعده. قبل أن ينطق أى بين الناس كما ورد أنه أبطأ عن الكلام أو مطلقا إشارة إلى علمه فى عالم الأرواح و فى الرحم، كالفقرة السابقة من بغيره يرضى الاستفهام للإنكار و الظرف متعلق بما بعده، و ضمير يرضى راجع إلى من، و فى بعض النسخ بالنون و هو لا يستقيم إلا بتقدير الباء فى أول الكلام، أى بمن بغيره ترضى، و فى بعض النسخ من بعزة ترضى أى هو من بعزة و غلبته ترضى، أو الموصول مفعول رضينا و من كنا نسلم به هذا أيضا إما استفهام إنكار بتقدير غيره، و نسلم إما بالتشديد فكلمة من تعليلية أو بالتخفيف أى نصير به سالما من الابتلاء بالمشكلات، و على الاحتمال الأخير فى الفقرة السابقة معطوف على الخبر أو على مفعول رضينا و يؤيد الأخير فيهما أن فى إعلام الورى هكذا: رضينا بمن هو الرضا و بمن نسلم به من المشكلات.

٣- الحديث

٧٨٤/٣ . وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ (١١) ، عَنْ سَهْلِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ ، عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «لَمَّا احْتَضَرَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، قَالَ لِلْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : يَا أَخِي ، إِنِّي أُوصِيكَ بِوَصِيَّةٍ فَاحْفَظْهَا ، فَإِذَا أَنَا مِتُّ فَهَيِّئْنِي ، ثُمَّ وَجِّهْنِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لِأَعْبُدَ (١٢) بِهِ عَهْدًا ، ثُمَّ اصْرِفْنِي إِلَى أُمِّي فَاطِمَةَ عَلَيْهَا مِنَ اللَّهِ

ص: ٤٩

-
- ١-١ . فى «ف» : «حملاً» . وفى «بح» : «علماً» .
- ٢-٢ . فى «ض ، ف ، بح» والوافى : «غير محمد» .
- ٣-٣ . فى «بح» وحاشية «بر» : «اللّه» .
- ٤-٤ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندراني ومرآة العقول . وفى المطبوع وحاشية بدرالدين : «هو» .
- ٥-٥ . فى حاشية «بس» : «بعزّه» .
- ٦-٦ . فى «ألف ، بس ، بف» : «نرضى» . وفى حاشية بدرالدين والوافى : «الرضا» . وقال المازندراني : «وأما قراءة نرضى بالنون على أن يكون متكلماً مع الغير _ كما فى بعض النسخ _ فلا يخلو ما فيه ؛ لخلوّ «من» عن العائد إليه إلا أن يقدر أو يجعل ضمير المجرور له ، والأخير واه» . والمجلسي بعد ما نقله عن بعض النسخ قال : «وهو لا يستقيم إلا بتقدير الباء فى أول الكلام ، أى بمن غيره نرضى . وفى بعض النسخ : من بعزة نرضى» .

٧-٧ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى ومرآة العقول . وفى المطبوع : «[من غيره]» . وجعل

فى المرآة «غيره» مقدراً على تقدير كون «مَنْ» للاستفهام الإنكارى .

٨-٨ . فى «بس» : - «كنا» .

٩-٩ . فى «ف» : «نسلم» . وفى مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣١٣ : «... ونسلم إما بالتشديد فكلمة

مِنْ تعليلية ؛ أو بالتخفيف ، أى نصير به سالما من الابتلاء بالمشكلات» .

١٠-١٠ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٣٧ ، ح ٧٩٨ .

١١-١١ . إشارة إلى «محمد بن الحسن وعلى بن محمد» المذكورين صدر السند السابق .

١٢-١٢ . فى «ف ، بس ، بف» : «لأحدث» .

السَّلَامُ (١) ، ثُمَّ رُدَّنِي فَأَذِنَنِي بِالْبَيْعِ ، وَ اعْلَمَ أَنَّهُ سَيُصَيَّبُنِي مِنَ الْحَمِيرَاءِ مَا يَعْلَمُ النَّاسُ مِنْ صَنِيعِهَا (٢) وَ عَدَاوَتِهَا لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَدَاوَتِهَا لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ .

فَلَمَّا قُبِضَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَضِعَ (٣) عَلَى سَرِيرِهِ ، وَانْطَلَقُوا (٤) بِهِ إِلَى مُصَلَّى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ _ الَّذِي كَانَ يُصَلَّى فِيهِ عَلَى الْجَنَائِزِ _ فَصَلَّى (٥) عَلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَمَّا أَنْ صَلَّى (٦) عَلَيْهِ ، حُمِلَ فَأُذِخِلَ الْمَسْجِدَ ، فَلَمَّا أُوقِفَ عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، بَلَغَ عَائِشَةَ الْخَبْرَ ، وَ قِيلَ لَهَا : إِنَّهُمْ قَدْ أَقْبَلُوا (٧) بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ لِيُذْفَنَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَخَرَجَتْ _ مُبَادِرَةً (٨) _ عَلَى بَغْلٍ بِسَرَجٍ (٩) ، فَكَانَتْ (١٠) أَوَّلَ امْرَأَةٍ رَكِبَتْ فِي الْأَسْ-لَامِ سَرْجًا ، فَوَقَفَتْ وَ قَالَتْ (١١) : نَحُّوا ابْنَكُمْ عَنْ بَيْتِي ؛ فَإِنَّهُ لَا يُذْفَنُ فِيهِ شَيْءٌ ، وَ لَا يُهْتَكُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حِجَابُهُ .

فَقَالَ لَهَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا : قَدِيمًا هَتَكَتِ أَنْتِ وَ أَبُوكِ حِجَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ أَدْخَلْتِ بَيْتَهُ مِنْ لَا يُحِبُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قُرْبَهُ ، وَ إِنَّ اللَّهَ سَائِلُكَ (١٢) عَنْ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ ؛ إِنَّ (١٣) أَخِي أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَبَهُ مِنْ أَبِيهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لِيُحَدِّثَ (١٤) بِهِ عَهْدًا .

وَاعْلَمِي أَنَّ أَحَى أَعْلَمُ النَّاسِ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ (١٥) ، وَاعْلَمُ بِتَأْوِيلِ كِتَابِهِ مِنْ أَنْ يَهْتِكَ

ص: ٥٠

١-١ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ه ، بح ، بر ، بس ، بف» . وفى «ض ، ف» والمطبوع : «عليها السلام» .

٢-٢ . «الصنيع» : الفعل القبيح وصنع به صنيعا قبيحا أى فعل . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٤٥ (صنع) .

٣-٣ . هكذا فى «ألف ، ج ، ه ، و ، بح» والبحار ، ج ٤٤ . وفى سائر النسخ والمطبوع : «ووضع» .

٤-٤ . هكذا فى النسخ التى قوبلت . وفى المطبوع : «فانطلقوا» . وفى البحار : «وانطلق» . وقوله : «وانطلقوا به» ، أى ذهبوا به . راجع : المصباح المنير ، ص ٣٧٦ (طلق) .

٥-٥ . فى «ب ، بر» : «فصلّى» . وفى «ف» : «فصلّوا» . وفى مرآة العقول : «فصلّى ، على بناء المجهول ، ويحتمل المعلوم ، فالمرفوع راجع إلى الحسين عليه السلام . وكذا قوله : فلمّا أن صلّى ، يحتمل الوجهين ، وأن زائدة لتأكيد الاتصال» .

٦-٦ . فى «ب ، ف» : «صلّى» بدل «أن صلّى» .

٧-٧ . فى حاشية «ف» : «أبلغوا» .

٨-٨ . تقدّم معناه ذيل الحديث ١ من هذا الباب .

٩-٩ . فى «ف» : «يسرج» .

١٠-١٠ . فى «ف» : «وكانت» .

١١-١١ . فى البحار : «فقلت» .

١٢-١٢ . فى «ف ، بح ، بر» وحاشية «ج» : «يسألك» .

١٣-١٣ . فى «ب ، ف» : «وإن» .

١٤-١٤ . فى «ف» : «ليحدث» .

١٥-١ . فى «ه» : «وبرسوله» .

على رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله سِتْرُهُ ؛ لِإِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - يَقُولُ : «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ» (١) وَقَدْ أَدْخَلَتْ أَنْتِ بَيْتَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله الرَّجَالَ بِغَيْرِ إِذْنِهِ ، ١/٣٠٣

وَقَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ» (٢) وَ لَعَمْرِي لَقَدْ ضَرَبْتِ أَنْتِ (٣) لِأَيِّبِكَ وَفَارُوقِهِ عِنْدَ أُذُنِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله الْمَعَاوِلَ (٤) ، وَ (٥) قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى» (٦) وَ لَعَمْرِي لَقَدْ أَدْخَلَ أَبُوكِ وَفَارُوقُهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله بِقُرْبِهِمَا مِنْهُ الْأَعْدَى ، وَ مَا رَعِيَا مِنْ حَقِّهِ مَا أَمَرَهُمَا اللَّهُ بِهِ عَلَى لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله : إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَمْوَاتًا مَا حَرَّمَ مِنْهُمْ أَحْيَاءَ ؛ وَ تَاللَّهِ يَا عَائِشَةُ ، لَوْ كَانَ هَذَا الَّذِي كَرِهْتِيهِ (٧) - مِنْ دَفْنِ الْحَسَنِ عِنْدَ أَبِيهِ (٨) صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا - جَائِزًا فِيمَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ اللَّهِ ، لَعَلِمْتِ أَنَّهُ سَيُذْفَنُ وَ إِنْ رَغِمَ (٩) مَعْطُسُكَ (١٠)» .

قَالَ : «ثُمَّ تَكَلَّمْتُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّةِ ، وَقَالَ : يَا عَائِشَةُ ، يَوْمًا عَلَى بَغْلٍ ، وَيَوْمًا عَلَى جَمَلٍ ، فَمَا تَمْلِكِينَ نَفْسَكَ ، وَ لَا تَمْلِكِينَ الْأَعْرُضَ عِدَاوَةَ لِبَنِي هَاشِمٍ .

ص: ٥١

١-٢ . الأحزاب (٣٣) : ٥٣ .

٢-٣ . الحجرات (٤٩) : ٢ .

٣-٤ . فى «ه» : - «أنت» .

٤-٥ . «المَعَاوِل» : جمع المِعْوَل ، وهو حديدة يُنْقَرُ بها الجبال . ترتيب كتاب العين ، ج ٢ ، ص ١٣١٥ (عول) .

٥-٦ . فى حاشية «بح» : «وقد» .

٦-٧ . الحجرات (٤٩) : ٣ .

٧-٨ . فى «ف ، ه ، و» والوفى : «كرهته» .

٨-٩ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى والبحار . وفى المطبوع : + «رسول الله» .

٩-١٠ . يقال : رَغِمَ رَغْمَ أَنْفِهِ يَرْغَمُ رَغْمًا وَرُغْمًا وَرُغْمًا ، أى لصق بالرغام ، وهو التراب ، وأرغم الله أنفه ، أى ألصقه بالرغام . هذا هو الأصل ، ثم استعمل فى الذل والعجز عن الانتصاف ، والانتقياد على كُزّه . النهاية ، ج ٢ ، ص ٢٣٨ (رغم) .

١٠-١١ . «المَعَطِسُ» : الأنف ؛ لأنَّ العُطاس منه يخرج . وقد جاء بفتح الطاء ، ولكنَّ الكسر أجود . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ١٤٢ (عطس) .

قَالَ : «فَأَقْبَلَتْ عَلَيْهِ ، فَقَالَتْ : يَا ابْنَ الْحَنْفِيَّةِ ، هُوَ لَاءِ الْفَوَاطِمِ (١) يَتَكَلَّمُونَ ، فَمَا كَلَامُكَ ؟ فَقَالَ لَهَا الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ : وَآتَى (٢) تَبْعِدِينَ (٣) مُحَمَّدًا مِنَ الْفَوَاطِمِ ، فَوَاللَّهِ ، لَقَدْ وَلَدْتُهُ ثَلَاثَ فَوَاطِمَ : فَاطِمَةَ بِنْتُ عِمْرَانَ بْنِ عَائِدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مَخْرُومٍ ، وَفَاطِمَةَ بِنْتُ أَسَدِ بْنِ هَاشِمٍ ، وَفَاطِمَةَ بِنْتُ زَائِدَةَ بْنِ الْأَعْصَمِ (٤) بْنِ رَوَاحَةَ بْنِ حِجْرِ بْنِ عَبْدِ مَعِيصٍ (٥) بْنِ عَامِرٍ» .

قَالَ (٦) : «فَقَالَتْ عَائِشَةُ لِلْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : نَحُوا أَبْنَكُمْ ، وَ اذْهَبُوا بِهِ (٧) ؛ فَإِنَّكُمْ قَوْمٌ خَصِيمُونَ (٨)» .

قَالَ : «فَمَضَى الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى قَبْرِ أُمِّهِ ، ثُمَّ أَخْرَجَهُ ، فَدَفَنَهُ بِالْبَيْعِ» . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مسلم گوید شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: چون حسن بن علی علیه السلام بحالت احتضار درآمد، بحسین فرمود، برادرم! بتو وصیتی میکنم، آن را حفظ کن، چون من مردم، جنازه ام را آماده دفن کن سپس مرا بسوی رسول خدا صلی الله علیه و آله بر تا با او تجدید عهدی کنم، آنگاه مرا بجانب مادرم فاطمه علیها السلام برگردان، سپس مرا ببر و در بقیع دفن کن و بدان که از طرف حمیرا، (عایشه) که مردم از زشتکاری و دشمنی او با خدا و پیغمبر و ما خاندان آگاهند، مصیبتی بمن میرسد، پس چون امام حسن علیه السلام وفات کرد و روی تابوتش گذاردند، او را بمحلی که پیغمبر صلی الله علیه و آله بر جنازه ها نماز میخواند بردند، امام حسین بر جنازه نماز گذارد و چون نمازش تمام شد داخل مسجدش بردند، چون بر سر قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله نگهش داشتند بعایشه خبر بردند و باو گفتند، بنی هاشم جنازه حسن بن علی علیهما السلام را آورده اند تا در کنار رسول خدا صلی الله علیه و آله دفن کنند، عایشه بر استری زین کرده نشست و شتافت - او نخستین زنی بود که از دوران اسلام بر زین نشست - آمد و ایستاد و گفت: فرزند خود را از خانه من بیرون برید، که نباید در اینجا چیزی دفن شود و حجاب پیغمبر صلی الله علیه و آله دریده شود. حسین بن علی صلوات الله علیهما فرمود: تو و پدرت از پیش حجاب پیغمبر صلی الله علیه و آله را دریدید و تو در خانه پیغمبر کسی را در آوردی که دوست نداشت نزدیک او باشد (مقصود ابو بکر و عمر است) و خدا از این کار، از تو باز خواست میکند. همانا برادرم بمن امر کرد که جنازه اش را نزدیک پدرش رسول خدا صلی الله علیه و آله برم تا با او تجدید عهد کند، و بدان که برادر من از همه مردم بخدا و رسولش و معنی قرآن داناتر بود و نیز او داناتر از این بود که پرده رسول خدا صلی الله علیه و آله را پاره کند، زیرا خدای تبارک و تعالی میفرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید، تا بشما اجازه نداده اند بخانه پیغمبر وارد نشوید - ۵۸ سوره ۳۳-» و تو بدون اجازه پیغمبر، مردانی را بخانه او راه دادی. خدای عز و جل فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید. آواز خود را از آواز پیغمبر بلندتر نکنید- ۳ سوره ۴۹-» در صورتی که بجان خودم سوگند که تو بخاطر پدرت و فاروقش (عمر) بغل گوش پیغمبر صلی الله علیه و آله کلنگ ها زدی با آنکه خدای عز و جل

فرماید: «کسانی که نزد رسول خدا صدای خود را فرو میکشند، آنها را خدا دل‌هایشان را بتقوی آزمایش کرده است- ۴- سوره ۴۹-» بجان خودم که پدرت و فاروقش بسبب نزدیک کردن خودشان را پیغمبر صلی الله علیه و آله او را آزار دادند و آن حقی را که خدا با زبان پیغمبرش بآنها امر کرده بود، رعایت نکردند زیرا خدا مقرر فرموده که آنچه نسبت بمؤمنین در حال زنده بودنشان حرام است در حال مرده بودن آنها هم حرامست، بخدا ای عایشه! اگر دفن کردن حسن نزد پدرش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) که تو آن را نمیخواهی، از نظر ما خدا آن را جایز کرده بود، میفهمیدی که او برغم آنف تو در آنجا دفن میشد (ولی افسوس که کلنگ زدن نزد گوش پیغمبر از نظر ما جایز نیست) سپس محمد بن حنفیه رشته سخن بدست گرفت و فرمود: ای عایشه! یک روز بر استر مینشینی و یک روز (در جنگ جمل) بر شتر مینشینی؟! تو بعلت دشمنی و عداوتی که با بنی هاشم داری، نه مالک نفس خودت هستی و نه در زمین قرار میگیری، (در صورتی که خدا میفرماید: نفس ببدی فرمان میدهد- ۵۳ یوسف) و بزنان پیغمبر میفرماید: در خانه خود بنشینید ۳۳ - احزاب). عایشه رو باو کرد و گفت: پسر حنفیه! اینها فرزندان فاطمه اند که سخن میگویند، دیگر تو چه میگوئی؟! حسین علیه السلام باو فرمود: محمد را از بنی فاطمه بکجا دور میکنی، بخدا که او زاده سه فاطمه است: ۱- فاطمه دختر عمران بن عائد بن عمرو بن مخزوم (مادر ابو طالب) ۲- فاطمه بنت اسد بن هاشم (مادر امیر المؤمنین علیه السلام) ۳- فاطمه دختر زائدة بن اصم بن رواحه بن حجر بن عبد معیص بن عامر (مادر عبد المطلب) عایشه بامام حسین علیه السلام گفت: پسر خود را دور کنید و ببریدش که شما مردمی دشمنی خواهید، پس حسین علیه السلام بجانب قبر مادرش رفت و جنازه او را بیرون آورد و در بقیع دفن کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۵

[ترجمه کمره ای]:

۳- محمد بن مسلم گوید از امام باقر (علیه السلام) شنیدم، فرمود: چون حسن بن علی در بستر مرگ افتاد به حسین فرمود: برادر جانم من به تو وصیتی دارم آن را خوب حفظ کن، چون من مُردم مرا آماده ساز و به سوی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ببر تا با او تجدید عهده کنم و مرا نزد مادرم فاطمه (علیها السلام) برگردان و پس از آن مرا در بقیع ببر و به خاک بسپار و بدان که از طرف حمیراء (عایشه) به من، آن رسد که مردم همه می دانند به واسطه کینه و عداوت او با خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و دشمنی او با ما خانواده. چون حسن (علیه السلام) وفات کرد، او را بر تخته تابوتی گذاردند و به مصلاهی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) که در آن بر جنازه ها می خواند بردند، و نماز بر امام حسن (علیه السلام) خواندند و بعد از نماز او را به مسجد پیغمبر (صلی الله علیه و آله) بردند و چون بر سر قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) توقف دادند، به عایشه خبر دادند که بنی هاشم امام حسن (علیه السلام) را آوردند تا نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به خاک سپارند و او با شتاب سوار بر استری آمد - و او اول زن مسلمان بود که در تاریخ اسلام بر زین سوار شد - برابر امام حسین (علیه السلام) و بنی هاشم ایستاد و گفت: فرزند خود را از خانه من دور کنید، زیرا در این خانه به خاک نرود و حجاب رسول خدا هتک نگردد. حسین بن علی (علیهما السلام) در پاسخ او فرمود: تو و پدرت از قدیم حجاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در دید و در خانه او کسی را وارد کردید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دوست نداشت به او نزدیک باشد، خدا ای عایشه از تو باز خواست می کند، برادرم به من سفارش کرده او را نزد پدرش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برم تا با او تجدید عهده کند و بدان ای عایشه که برادرم داناترین مردم بود به خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و داناتر بود به تأویل قرآن از این که پرده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را بر او بدرد و به او بی احترامی کند زیرا خدا تبارک و تعالی فرماید (سوره احزاب): «آیا آن کسانی که ایمان آوردید وارد خانه پیغمبر نشوید جز این که به شما اجازه داده شود» و تو مردهائی را بی اجازه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در خانه او وارد کردی (مقصود ابی بکر و عمر است) با این که خدا عزّ و جلّ فرموده است (سوره حجرات): «آیا کسانی که ایمان آوردید آواز خود را بر آواز پیغمبر بلندتر نکنید و روی سخن او سخنی نگوئید» و به جان خودم تو برای پدرت (ابو بکر) و

برای فاروقش (عمر) در گوش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کلنگ ها را به کار انداختید، با این که خدا عز و جل فرماید (۴ سوره حجرات): «به راستی آن کسانی که آواز خود را نزد رسول خدا آهسته کنند آنانند کسانی که خدا دلشان را به تقوی آزموده» به جان خودم پدرت و فاروقش با نزدیکی خودشان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او را آزار دهند و خود آن دو نفر آنچه را خدا از حق و حرمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) واجب کرده رعایت نکردند، خدا حرمت مؤمنانی را که مرده اند مانند مؤمنان زنده مقرر نموده، به خدا ای عایشه اگر آنچه را بد داری از دفن حسن (علیه السلام) نزد پدرش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) میان ما و خدا روا بود می دانستی که بر غم انف تو در آن جا دفن می شد. سپس محمد بن حنفیه رشته سخن را به دست گرفت و گفت: ای عایشه، یک روز بر استر و یک روز بر شتر، تو از بس با بنی هاشم دشمنی نه خود را نگهداری و نه به زمین قرار داری، عایشه رو به وی کرد و گفت: ای پسر حنفیه، این ها زادگان فاطمه اند که سخن می کنند، تو دیگر چه می گوئی؟ امام حسین (علیه السلام) در جوابش گفت: محمد را به کجا دور می کنی از بنی فاطمه؟ با این که از سه فاطمه است: ۱- فاطمه دختر عمران بن عائد بن عمرو بن مخزوم (زوجه عبد المطلب و مادر عبد الله و ابی طالب و زبیر است- از مجلسی ره). ۲- فاطمه دختر اسد بن هاشم (زوجه طاهره ابو طالب و مادر امیر المؤمنین- علیه السلام-). ۳- فاطمه دختر زائده بن اصم بن رواحه بن حجر بن عبد معیص بن عامر (زوجه هاشم و مادر عبد المطلب است). عایشه در جواب حسین (علیه السلام) گفت: فرزند خود را دور کنید و او را از کنار قبر رسول بپرد! شما هستید مردمی که در سخن برطرف خود پیروز گردید، فرمود: امام حسین (علیه السلام) او را نزد قبر مادرش برد و از آنجا بیرون آورد و در بقیع به خاک سپرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۴۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- محمد بن مسلم می گوید: از امام باقر (ع) شنیدم، فرمود: چون حسن بن علی در بستر مرگ افتاد به حسین فرمود: برادر جانم من به تو وصیتی دارم آن را خوب حفظ کن، چون من مردم مرا آماده ساز و به سوی رسول خدا صلی الله علیه و آله ببر تا با او تجدید عهدی کنم و مرا نزد مادرم فاطمه علیه السلام برگردان و پس از آن مرا در بقیع ببر و به خاک بسپار و بدان که از طرف حمیراء (عایشه) به من، آن رسد که مردم همه می دانند به واسطه کینه و عداوت او با خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و دشمنی او با ما خانواده.

چون حسن علیه السلام وفات کرد، او را بر تابوتی گذاردند و به مصلاهی رسول خدا صلی الله علیه و آله و آله که در آن بر جنازه ها نماز می خواند بردند، و نماز بر ***

امام حسن علیه السلام خواندند و بعد از نماز او را به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله بردند و چون بر سر قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله گذاشتند به عایشه خبر دادند که بنی هاشم امام حسن علیه السلام را آورده اند تا در کنار رسول خدا صلی الله علیه و آله به خاک سپارند و او با شتاب سوار بر استری آمد- و او اول زن مسلمانی بود که در تاریخ اسلام بر زین می نشست و گفت: فرزند خود را از خانه من دور کنید و به خاک نسپارید و حجاب رسول خدا را پاره نکنید.

حسین بن علی علیه السلام در پاسخ او فرمود: تو و پدرت (ابا بکر) از قدیم حجاب رسول خدا صلی الله علیه و آله را در دید و در خانه او کسی را وارد کردید که رسول خدا صلی الله علیه و آله دوست نداشت به او نزدیک باشد (مراد ابا بکر و عمر است)، خدا ای عایشه از تو بازخواست می کند، برادر من سفارش کرده او را نزد پدرش رسول خدا صلی الله علیه و آله ببرم تا با او تجدید پیمان کند و بدان ای عایشه که برادر من داناترین مردم به خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله بود و او داناتر از این بود که پرده رسول خدا صلی الله علیه و آله بدرد و پاره کند و به او بی احترامی نماید زیرا خدای تبارک و تعالی می فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده اید تا به شما اجازه نداده اند بخانه پیامبر وارد نشوید (احزاب/ ۵۸)» (مقصود ابا بکر و عمر است) و با اینکه خداوند فرموده است: «ای کسانی که ایمان آورده اید صدای خود را بر صدای پیامبر بلندتر نکنید و روی سخن او سخنی

نگوئید (حجرات/۳)» و به جان خودم تو برای پدرت (ابو بکر) و برای فاروقش (عمر) در گوش رسول خدا صلی الله علیه و آله کلنگ ها را به کار انداختید، با این که خدای عزّ و جلّ فرماید: «به راستی آن کسانی که آواز خود را نزد رسول خدا آهسته کنند کسانی اند که خدا دلشان را به تقوی آزموده است» (حجرات/۴)

به جان خودم پدرت و فاروقش با نزدیکی خودشان به رسول خدا صلی الله علیه و آله او را آزار دادند و خود آن دو نفر آنچه را خدا از حق و حرمت رسول خدا صلی الله علیه و آله واجب کرده رعایت نکردند زیرا خداوند مقرر کرده که آنچه که بر مؤمنین در حال زنده بودنشان حرام است در حال مردن آنها هم حرام است ای عایشه اگر دفن کردن حسن نزد جدش بد می دانی و راضی نیستی از نظر ما خداوند آن را جایز شمرده بود با مخالفت تو آن را دفن می کردیم (ولی افسوس که کلنگ زدن در کنار پیامبر از نظر ما جایز نیست).

سپس محمد بن حنفیه رشتۀ سخن را به دست گرفت و گفت: ای عایشه، یک روز بر استر و یک روز بر شتر سوار می شوی، تو از بس با بنی هاشم دشمنی نه خود را نگهداری و نه به زمین قرار داری، عایشه رو به وی کرد و گفت: ای پسر حنیفه، این ها فرزندان فاطمه اند که سخن می گویند، تو دیگر چه می گوئی؟

امام حسین علیه السلام در جوابش گفت: محمد را به بنی فاطمه بکجا دور می کنی؟ با اینکه او زاده سه فاطمه است:

۱- فاطمه دختر عمران بن عائد بن عمرو بن مخزوم (زوجه عبد المطلب و مادر عبد الله و ابیطالب و زبیر است-).

۲- فاطمه دختر اسد بن هاشم (زوجه طاهره ابو طالب و مادر امیر المؤمنین علیه السلام).

۳-فاطمه دختر زانده بن اصمّ بن رواحه بن حجر بن عبد معيص بن عامر(زوجه هاشم و مادر عبد المطلّب است).

عائشه در جواب حسين عليه السلام گفت:فرزند خود را دور كنيد و او را از کنار قبر رسول بپريد! شما مردمی هستيد كه در سخن بر طرف خود پيروزيد سپس امام حسين عليه السلام او را نزد قبر مادرش برد و از آنجا بيرون آورد و در بقيع به خاك سپرد.

ترجمه آيت اللهی ؛ ج ۲ , ص ۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. لما احتضر على بناء المجهول أي أحضره الموت و الحميراء تصغير الحمراء لقب عائشة فصلى على بناء المجهول و يحتمل المعلوم فالمرفوع راجع إلى الحسين عليه السلام، و كذا قوله: فلما أن صلى ، يحتمل الوجهين و أن زائدة لتأكيد الاتصال. و أعلم بتأويل كتابه قيل: أفعل ليس هنا للتفضيل بل للتبعيد، و قيل: المراد أعلم الناس بتأويل كتابه مكرها أن يهتك، و الحاصل أن وفور علمه مانع من ذلك، و ظاهره أنه لم يكن ذلك جائزا بالنسبة إلى الحسن عليه السلام أيضا، و لعله على سبيل المصلحة إلزاما عليها لبيان سوء صنيعها في دفن الملعونين غير المأذونين، و إشكال إثبات الفرق بين الفعلين، و إلا فهو عليه السلام كان مأذونا في ذلك في حياته و بعد وفاته. و يؤيده ما رواه الشيخ في مجالسه بأسانيد جمّة عن ابن عباس قال: دخل الحسين بن علي عليهما السلام على أخيه الحسن بن علي عليه السلام في مرضه الذي توفي فيه فقال له: كيف تجدك يا أخي؟ قال: أجدني في أول يوم من أيام الآخرة و آخر يوم من أيام الدنيا، و اعلم أنه لا أسبق أجلى و إنى وارد على

أبى و جدى عليهما السلام على كره منى لفراقك و فراق إخوتك و فراق الأحبة و أستغفر الله من مقالتي هذه و أتوب إليه، بل على محبة منى للقاء رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و أمير المؤمنين على بن أبى طالب و أمى فاطمة عليها السلام، و حمزة و جعفر عليهما السلام، و فى الله عز و جل خلف من كل هالك، و عزاء من كل مصيبة، و درك من كل ما فات، رأيت يا أخى كبدى فى الطشت، و لقد عرفت من دهانى و من أين أتيت فما أنت صانع به يا أخى؟ فقال الحسين عليه السلام أقتله و الله، قال: فلا أخبرك به أبدا حتى تلقى رسول الله صلى الله عليه و آله و لكن أكتب يا أخى: هذا ما أوصى به الحسن بن على إلى أخيه الحسين بن على، أوصى أنه يشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أنه يعبده حق عبادته لا شريك له فى الملك، و لا ولى له من الذل و أنه خلق كل شىء فقدره تقديرا، و أنه أولى من عبد و أحق من حمد، من أطاعه رشد، و من عصاه غوى، و من تاب إليه اهتدى، فإنى أوصيك يا حسين بمن خلفت من أهلى و ولدى و أهل بيتك أن تصفح عن مسيئهم و تقبل من محسنهم، و تكون لهم خلفا و والدا و أن تدفنى مع رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فإنى أحق به و بيته ممن أدخل بيته بغير إذنه و لا كتاب جاءهم من بعده، قال الله فيما أنزله على نبيه صلى الله عليه و آله و سلم فى كتابه:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ

فو الله ما أذن لهم فى الدخول عليه فى حياته بغير إذنه، و لا جاءهم الإذن فى ذلك من بعد وفاته، و نحن مأذون لنا فى التصرف فيما ورثناه من بعده فإن أبت عليك الامرأة فأنشدك الله بالقرابة التى قرب الله عز و جل منك و الرحم الماسة من رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أن تهريق فى محجمة من دم حتى تلقى رسول الله فنختصم إليه و نخبره بما كان من الناس إلينا بعده ثم قبض عليه السلام. قال ابن عباس: فدعانى الحسين بن على عليهما السلام و عبد الله بن جعفر و على بن عبد الله بن العباس فقال: اغسلوا ابن عمكم فغسلناه و حنطناه و ألبسناه أكفانه ثم خرجنا به حتى صلينا عليه فى المسجد، و إن الحسين عليه السلام أمر أن يفتح البيت فحال دون ذلك مروان بن الحكم و آل أبى سفيان و من حضر هناك من ولد عثمان بن عفان، و قالوا: يدفن أمير المؤمنين الشهيد ظلما

بالبقيع بشر مكان، و يدفن الحسن مع رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لا يكون ذلك أبدا حتى تكسر السيوف بيننا و تنقصف الرماح و ينفذ النبل، فقال الحسين عليه السلام أم و الله الذى حرم مكة، للحسن بن على بن فاطمة أحق برسول الله و بيته ممن أدخل بيته بغير إذنه، و هو و الله أحق به من حمال الخطايا، مسير أبى ذر (ره) الفاعل بعمار ما فعل، و بعبد الله ما صنع، الحامى الحمى المؤوى لطريد رسول الله، لكنكم صرتم بعده الأمراء و تابعكم على ذلك الأعداء و أبناء الأعداء، قال: فحملناه فأتينا به قبر أمه فاطمة عليها السلام فدفناه إلى جنبها رضى الله عنه و أرضاه. قال ابن عباس: و كنت أول من انصرف فسمعت اللفظ و خفت أن يعجل الحسين على من قد أقبل، و رأيت شخصا علمت الشر فيه فأقبلت مبادرا فإذا أنا بعائشة فى أربعين راكبا على بغل مرحل تقدمهم و تأمرهم بالقتال، فلما رأتنى قالت: إلى إلى يا ابن عباس لقد اجترأتم على فى الدنيا، تؤذوننى مرة بعد أخرى، تريدون أن تدخلوا بيتى من لا أهوى و لا أحب، فقلت: و ا سوءتا! يوم على بغل و يوم على جمل، تريدان أن تطفئ نور الله و تقتلى أولياء الله و تحولى بين رسول الله و بين حبيبه أن يدفن معه؟ ارجعى فقد كفى الله عز و جل المؤنة و دفن الحسن عليه السلام إلى جنب أمه، فلم يزد من الله تعالى إلا قربا و ما ازددتم منه و الله إلا بعدا، يا سوءتاه انصرفى فقد رأيت ما سرى! قال: فقطبت فى وجهى و نادت بأعلى صوتها: أ ما نسيتم الجمل يا ابن عباس إنكم لذوو أحقاد، فقلت: أم و الله ما نسيت أهل السماء فكيف ينسأه أهل الأرض؟ فانصرفت و هى تقول:

فألقت عصاها و استقر بها النوى- كما قر عينا بالأياب المسافر

أقول: و قد أوردت أمثاله فى كتاب بحار الأنوار فهذه الأخبار تدل على أن فى هذه الكلمات مصلحة و تورية بأن يكون المراد بهتك الستر المحاربة التى كانت تتوقع فى ذلك عند ضريحه المقدس و عدم الإذن و عدم الجواز للاشتمال على المفسدة، و مخالفة التقية التى أمر الرسول بها و أمثال ذلك من التورية و التأويل، و يدل على عدم جواز دخول بيت النبى صلى الله عليه وآله وسلم الذى دفن فيه لمن لا يعلم الإذن بل غيره من الأئمة المدفونين فى بيوتهم إلا أن يقال: إذنهم فى الزيارة من قرب بالهيئات المنقولة إذن فى الدخول، مع أنهم عليهم السلام رخصوا لشيعتهم فى التصرف فى أموالهم

فى حال غيبتهم، و يدل على أن الآية شاملة لما بعد الوفاة أيضا أو يثبت ذلك بقول النبى صلى الله عليه وآله وسلم: حرمة المؤمن ميتا كحرمة حيا كما يومئ عليه السلام إليه آخرا. والمراد بالرجال أبو بكر وعمر والحفارون والذين حملوهما ودفنوهما فيه، وتسمية عمر فاروقا على التهكم ونسبته إلى أبى بكر للاتحاد الذى كان بينهما فى الشقاوة والمعاناة فى غضب حقوق أهل بيت العصمة، وأنه كان وزيره ومشيرة أو لتسمية أبى بكر إياه فاروقا ونسبة الفعل إليهما، لأن دفنهما كان بوصيتهما ورضاهما والاستدلال لقبح ضرب المعاول بالنهى عن رفع الصوت بالقياس بالطريق الأولى، أو منصوص العلة، إذ يظهر من الآية أن العلة فى ذلك رعاية الأدب والإكرام والاحترام الذى يجب رعايته له، فيدل على قبح رفع الصوت عند ضريحه المقدس بغير ضرورة بل رفع الصوت فى الزيارة عنده وعند ضرائح الأئمة من أهل بيته بحيث يخرج عن الآداب، لما ورد من أن حرمتهم واحدة وحقهم واحد. قوله: عند إذن رسول الله، أى ظاهرا وبحسب ما يراه الناس ورفعهم إلى السماء بعد ثلاثة أيام لا ينافى وجوب احترام مراقدهم، مع أنه ذهب جماعة إلى أنهم بعد الرفع يرجعون أيضا إلى ضرائحهم المطهرة، وسيأتى القول فيه مفصلا إنشاء الله تعالى

يَغْضُونَ أَصْوَاتَهُمْ

أى يحفظونها ولا يرفعونها بالصياح

إِمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى

أى جربها لها أو جربها بأنواع التكاليف لأجل التقوى، فإنها لا تظهر إلا بالاصطبار عليها أو أخلصها للتقوى من امتحن الذهب إذا أذابه و ميز جيده من رديئه، وسيأتى معانى التقوى ومراتبها فى كتاب الإيمان والكفر إن شاء الله. إن الله حرم. اه دفع بذلك ما ربما يتوهم من أن حرمة الدخول فى بيته بغير إذنه أو رفع الصوت عنده لعلهما كانا فى حال حياته ولا يشمل ما بعد موته صلى الله عليه وآله وسلم. كرهته الياء لإشباع الكسرة وإن رغم معطسك المعطس: الأنف، وربما جاء بفتح الطاء والرغام بالفتح التراب، يقال: رغم أنفه من باب علم أى ذل رغما بحركات الراء ورغم الله أنفه وأرغمه

أى ألصقه بالرغام، هذا هو الأصل ثم استعمل فى الذل و العجز عن الانتصاف من الخصم و الانقياد على كره يوما على بغل نصب يوما بالجار و المجرور و الظرف خبر مبتدأ محذوف بتقدير أنت، أو نصبه بفعل محذوف بتقدير تركيبين. و روى أنه أنشد يومئذ ابن الحنفية أو ابن عباس هذا البيت

تجملت تبغلت-و إن عشت تفيلت لك التسع من الثمن-و للكل تملك

أو:

و فى الكل تصرفت.

فما تمليكن نفسك إشارة إلى قوله تعالى:

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي

و ملك الأرض عبارة عن الاستقرار فى البيت المأمورة به فى قوله تعالى:

وَ قَزَنَ فِي بُيُوتِكُنَّ . عداوة مفعول له هؤلاء الفواطم أى المنسوبون إلى فاطمة فالجمعية باعتبار المنسوب لا باعتبار المنسوب إليه، فإنه يقال: للقرشى قريش فالفاطم بمنزلة الفاطمى جمع على الفواطم، و المراد الفاطميون، كذا خطر بالبال. و قيل: المراد المنسوبون إلى الفواطم: فاطمة البتول و الفواطم الآتية و هو أظهر لفظا، لكنه بعيد عن السياق يتكلمون أى لهم أن يتكلموا لانتسابهم إليها فما كلامك أى أى شىء كلامك و لا وقع له و أنى تبعدين من الإبعاد أو التباعد، و الاستفهام للإنكار، و فاطمة الأولى زوجة عبد المطلب أم عبد الله و أبى طالب و الزبير، و الثانية زوجة أبى طالب، و الثالثة زوجة هاشم أم عبد المطلب. و فى القاموس : معيص كأمير: بطن من قريش

قَوْمٌ خَصِمُونَ

أى شديد الخصومة و اللجاج إلى قبر أمه أى للزيارة و تجديد العهد كما مر.

(٦٨) باب الإشارة والنص على بن الحسين صلوات الله عليهما

١- الحديث

٧٨٥/١ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ :

ص: ٥٢

-
- ١- ١ . «الفَاطِمِ» ، أى المنسوبون إلى فاطمة ، فالجمعيّة باعتبار المنسوب ، لا باعتبار المنسوب إليه ؛ فالفاطم بمنزلة الفاطميّ جمع على الفواطم : فاطمة البتول والفواطم الآتية . والمراد : الفاطميّون . وقيل : المنسوبون إلى الفواطم : فاطمة البتول والفواطم الآتية . وهو أظهر لفظا لكنّه بعيد عن السياق . راجع : مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣١٩ .
- ٢- ٢ . فى «ب» وحاشية «ض ، ه ، ه» : «وأنت» .
- ٣- ٣ . فى «ج ، ض ، ف» : «تبعدين» . وقوله : «وأنتى تبعدين» : من الإبعاد ، أو التباعد . والاستفهام للإنكار . شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٥٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣١٩ .
- ٤- ٤ . فى «بر» : «أصم» .
- ٥- ٥ . فى شرح المازندراني : «المعيص _ بالعين والصاد المهملتين _ كأمير : بطن من قريش ، وفى بعض النسخ : المغيض بالمعجمتين» .
- ٦- ٦ . فى «ج ، ض ، ه ، ه» : «بس» : - «قال» .
- ٧- ٧ . فى «ه» وحاشية بدرالدين : «بحقّ أبيكم اذهبوا» بدل «نحووا ابنكم واذهبوا به» .

۸-۸ . قال الجوهری : «الْخَصِيمُ بكسر الصاد : الشديد الخُصومة» . الصحاح ، ج ۵ ، ص ۱۹۱۳ (خصم) .

۹-۹ . الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۴۰ ، ح ۸۰۰ ؛ البحار ، ج ۴۴ ، ص ۱۴۲ ، ح ۹ ؛ وج ۱۷ ، ص ۳۱ ، ح ۱۳ ؛ وج ۱۰۰ ، ص ۱۲۵ ، ح ۱ ، وفي الأخيرين إلى قوله : «وإن رغم معطسك» .

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ (۱) عَلَيْهِمَا السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَهُ الَّذِي حَضَرَهُ ، دَعَا (۲) ابْنَتَهُ الْكُبْرَى فَاطِمَةَ بِنْتَ (۳) الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَدَفَعَ إِلَيْهَا كِتَابًا مَلْفُوفًا ، وَوَصِيَّةً ظَاهِرَةً ، وَكَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ مَبْطُونًا (۴) مَعَهُمْ (۵) لَا يَرَوْنَ إِلَّا أَنَّهُ لِمَا بِهِ ، فَدَفَعَتْ فَاطِمَةُ ۱/۳۰۴

الْكِتَابَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ صَارَ وَاللَّهِ ذَلِكَ الْكِتَابُ إِلَيْنَا يَا زِيَادُ» .

قَالَ : قُلْتُ : مَا فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ؟

قَالَ (۶) : «فِيهِ وَاللَّهِ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ وُلْدُ آدَمَ مِنْذُ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ إِلَى أَنْ تَفْنَى الدُّنْيَا ؛ وَاللَّهِ ، إِنَّ فِيهِ الْهُدُودَ حَتَّى أَنْ فِيهِ أَزْشَ (۷) الْحَدَشِ» . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابی جارود (که نامش زیاد است) گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: چون هنگام شهادت حسین بن علی علیهما السلام فرا رسید، دختر بزرگترش فاطمه بنت الحسین علیه السلام را طلبید و کتابی پیچیده و وصیتی آشکار باو داد، زیرا علی بن الحسین علیهما السلام مرضی از لحاظ معده داشت که در حال احتضارش میدیدند، سپس فاطمه آن کتاب را بعلی بن الحسین علیه السلام داد، ای زیاد!

سپس بخدا آن کتاب بمارسید، زیاد گوید عرضکردم: خدا مرا قربانت گرداند، در آن کتاب چه نوشته است؟ فرمود: بخدا آنچه از زمان خلقت آدم تا بآخر رسیدن دنیا مورد احتیاج اولاد آدمست در آن است، بخدا که احکام حدود حتی جریمه خراش در آن ثبت است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۵

[ترجمه کمره ای]:

۱- از ابی الجارود که امام باقر (علیه السلام) فرمود: چون هنگام شهادت حسین (علیه السلام) در رسید دختر بزرگ ترش فاطمه بنت الحسین (علیه السلام) را طلبید و کتاب سر بسته و وصیت ظاهره ای به او داد، علی بن الحسین (علیهما السلام) در این حال، سخت بیمار بود و به خود مشغول بود و فاطمه آن کتاب را به علی بن الحسین (علیهما السلام) داد، به خدا آن کتاب به ما رسیده است، ای زیاد. گوید: من گفتم: خدا مرا قربانت کند در آن کتاب چیست؟ فرمود: به خدا هر چه اولاد آدم از روز آفرینش خدا مر حضرت آدم (علیه السلام) را تا فناء دنیا نیاز دارند در آن است، به خدا تمام حدود و مجازاتها در آن ثبت است تا برسد به مجازات یک خراش در تن.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۴۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۱- ابی الجارود (زیاد) می گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: چون هنگام شهادت حسین علیه السلام فرارسید دختر بزرگتر خود را بنام فاطمه بنت الحسین را طلبید و کتاب سر بسته و وصیتی آشکار به او داد، زیرا علی بن الحسین علیه السلام در این حال بشدت بیمار و در حال احتضار او را می دیدند

سپس فاطمه آن کتاب را به علی بن الحسین علیه السلام داد، ای زیاد به خدا آن کتاب را به ما رسیده است، زیاد می گوید: من گفتم: قربانت گردم در آن کتاب چه مسائلی نوشته شده است؟

فرمود: به خدا هرچه اولاد آدم از روز آفرینش آدم تا نابودی جهان به آن نیاز دارند در آن موجود باشد، به خدا تمام حدود و مجازاتها در آن ثبت است تا برسد به مجازات یک خراش در تن.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف، و هو جزء من خبر طویل مضی فی باب ما نص الله ورسوله علی الأئمة علیهم السلام،
یقال : خدش الجلد ای قشره بعود و نحوه، و الأرش: الدية.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۲۰

۲- الحدیث

۷۸۶/۲ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنِ ابْنِ سِنَانٍ ، عَنْ أَبِي
الْجَارُودِ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لَمَّا حَضَرَ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا حَضَرَهُ ، دَفَعَ وَصِيَّتَهُ إِلَى ابْنَتِهِ فَاطِمَةَ ، ظَاهِرَةً فِي كِتَابِ مُدْرَجٍ (٩) ، فَلَمَّا أَنْ (١٠) كَانَ مِنْ أَمْرِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا كَانَ ، دَفَعَتْ

ص: ٥٣

-
- ١-١ . في «ف ، ه» والوافي : - «بن علي» .
٢-٢ . في الكافي ، ح ٧٦٤ : «فدعا» .
٣-٣ . في «ه ، بف» وحاشية «بح ، بس» والبصائر ، ص ١٦٣ : «ابنة» .
٤-٤ . «المبطون» : العليل البطن . الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٨٠ (بطن) .
٥-٥ . في الكافي ، ح ٧٦٤ : - «معهم» .
٦-٦ . في «ف» : «فقال» .
٧-٧ . «الأرش» : ما يأخذه المشتري من البائع إذا اطلع على عيب في المبيع ، وأرُوش الجراحات من ذلك ؛ لأنها جابرة عما حصل فيها من النقص . النهاية ، ج ١ ، ص ٣٩ (أرش) .
٨-٨ . الكافي ، كتاب الحجّة ، باب ما نصّ الله عزّ وجلّ ورسوله على الأئمّة ... ، ذيل ح ٧٦٤ ، إلى قوله : «ثم صار والله ذلك الكتاب إلينا» ، مع زيادة في أوله . بصائر الدرجات ، ص ١٦٣ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمد بن محمد ؛ وفيه ، ص ١٦٤ ، ح ٦ بسنده عن منصور ، إلى قوله : «إلى أن تفنى الدنيا» ؛ وفيه ، ص ١٤٨ ، ح ٩ ، بسنده عن أبي الجارود ، وفيهما مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٤٢ ، ح ٨٠١ .
٩-٩ . هكذا في أكثر النسخ والشروح . وفي «و» والمطبوع : «مُدْرَج» بالتشديد . و«مُدْرَج» : اسم مفعول من الإدراج ، أي المطويّ . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٥٤ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٢١ .
١٠-١٠ . في «بح» والبصائر ، ص ١٦٨ : - «أن» .

ذَلِكَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ» .

قُلْتُ لَهُ: فَمَا فِيهِ يَرْحَمُكَ اللَّهُ؟

فَقَالَ (١): «مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ وُلْدُ آدَمَ مُنْذُ كَانَتِ الدُّنْيَا إِلَى أَنْ تَفْنَى (٢)». (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابی جارود گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: چون هنگام شهادت امام حسین علیه السلام فرا رسید، وصیتش را که در کتابی پیچیده بود، در حضور مردم، بفاطمه داد، پس چون امر شهادت حسین علیه السلام بدان جا که مقدر بود رسید، فاطمه آن وصیت را بعلی بن الحسین علیهما السلام داد، عرض کردم: خدایت رحمت کند، در آن وصیت چه بود؟ فرمود: آنچه فرزندان آدم از ابتدای دنیا تا باخر رسیدن آن احتیاج دارند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۶

[ترجمه کمره ای]:

۲- به ابی الجارود فرمود: چون شهادت حسین (علیه السلام) در رسید وصیت خود را در یک کتاب در هم پیچیده به دخترش فاطمه سپرد و چون کار حسین (علیه السلام) بدان جا که مقدر بود کشید آن کتاب را به علی بن الحسین (علیهما السلام) داد، به آن حضرت گفتم: در آن چه بود- یرحمک الله-؟ فرمود: هر چه فرزندان آدم بدان نیازمندند از روزی که دنیا به وجود آمده تا تمام شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۴۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام باقر علیه السلام به ابی الجارود فرمود: چون شهادت حسین علیه السلام فرارسید وصیت خود را در کتابی پیچیده بود و به دخترش فاطمه سپرد و چون کار حسین علیه السلام به آنچه که مقدر بود کشید آنکتاب را به علی بن الحسین علیه السلام داد، به آن حضرت گفتم: خدایت رحمت کند در آن چه بود؟

فرمود: هرچه فرزندان آدم به آن نیازمندند از روزی که دنیا به وجود آمده تا پایان جهان.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. ما حضره أى الشهادة وصيته إضافة إلى الفاعل، أى ما أوصى إلى على بن الحسين عليه السلام ظاهرة أى أعطائها بمحضر الناس ليشهدوا بكون السجاد وصيا وإماما لكن كان الكتاب مدرجا مطويا، و ما فى الكتاب مستورا عنهم، قال الجوهرى: أدرجت الكتاب و الثوب طويته.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۲۰

۳- الحديث

۷۸۷/۳. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ ، عَنْ أَبِي بَكْرِ الْحَضْرَمِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ الْحُسَيْنَ (۴) _ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ _ لَمَّا صَارَ (۵) إِلَى الْعِرَاقِ ، اسْتَوْدَعَ أُمَّ سَلَمَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ الْكُتُبَ وَالْوَصِيَّةَ ، فَلَمَّا رَجَعَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، دَفَعَهَا إِلَيْهِ» . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: چون امام حسین صلوات الله علیه بجانب عراق رهسپار گشت، کتب و وصیت را بام سلمه - رضی الله عنها - سپرد و چون علی بن الحسین علیه السلام بمدینه برگشت باو تحویل داد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۶

[ترجمه کمره ای] :

۳- ابو بکر حضرمی از امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون حسین (علیه السلام) آهنگ عراق کرد کتب و وصیت امامت را به ام سلمه سپرد و چون علی بن الحسین به مدینه برگشت ام سلمه آنها را به وی داد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: چون حسین علیه السلام آهنگ عراق کرد کتب و وصیت امامت را به ام سلمه سپرد و چون علی بن الحسین به مدینه برگشت ام سلمه آن ها را به وی داد.

توضیح: در مرآت العقول صفحه ۲۷۷ مرحوم مجلسی گفته است شاید آنچه که امام حسین علیه السلام به ام سلمه داد غیر از آن چیزی باشد که به فاطمه داد چون امانتی را که به ام سلمه سپرد وصیت سربسته ای بود که از آسمان نازل شده بود.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن، و هذه الوصية غير الوصية التي دفعها إلى فاطمة ولعلها كانت الوصية المختومة النازلة من السماء.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۲۱

٤- الحديث

٧٨٨/٤. وَ فِي نُسخَةِ الصَّفْوَانِيّ : عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَنَّانِ بْنِ سَدِيرٍ ، عَنْ فُلَيْحِ بْنِ أَبِي بَكْرِ الشَّيْبَانِيّ ، قَالَ :

وَ اللَّهِ ، إِنِّي لَجَالِسٌ عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ عِنْدَهُ وَ لُدُهُ إِذْ جَاءَهُ (٧) جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَخَالَ بِه (٨) ، فَقَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَخْبَرَنِي أَنَّ سَادِرَكَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ يُقَالُ لَهُ : مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ يُكْنَى أَبَا جَعْفَرٍ ، فَإِذَا

ص: ٥٤

١-١ . في «ف» والوافي والبصائر ، ص ١٦٨ : «قال» .

٢-٢ . في البصائر ، ص ١٦٨ : «أن ينتهي» .

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ١٦٨ ، ح ٢٤ ، عن أحمد بن محمد ، عن الحسين بن سعيد ومحمد بن عبد الجبار ، عن عبد الرحمن بن أبي نجران جميعا ، عن محمد بن سنان . وفيه ، ص ١٤٨ ، ح ١٢ ، بسنده عن محمد بن عبد الجبار ، عن ابن أبي نجران ، عن أبي الجارود ، من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٤٢ ، ح ٨٠٢ .

٤-٤ . في «ج ، ض ، بر ، بس ، بف» : + «بن علي» .

٥-٥ . في «ف» : «سار» .

٦-٦ . الغيبة للطوسي ، ص ١٩٥ ، ح ١٥٩ ، بسند آخر عن أبي جعفر عليه السلام مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٤٣ ، ح ٨٠٣ .

٧-٧ . في «ب» : «إذ جاء» .

٨-٨ . «خلا به» وإليه ومعه خَلُوا وخَلَاءٌ وخَلْوَةٌ : سأله أن يجتمع به في خلوة ففعل . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٦٨٠ (خلا) .

أَدْرَكَتَهُ فَأَقْرَبَهُ مِنِّي السَّ-لَامَ .

قَالَ : وَ مَضَى جَابِرٌ ، وَ رَجَعَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجَلَسَ مَعَ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَ إِخْوَتِهِ ، فَلَمَّا صَلَّى الْمَغْرِبَ ، قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ لِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « أَيُّ شَيْءٍ قَالَ لَكَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ (١) ؟ » فَقَالَ (٢) : « قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ : إِنَّكَ سَتُدْرِكُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي اسْمُهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ، يُكْنَى أَبَا جَعْفَرٍ ، فَأَقْرَبُهُ مِنِّي (٣) السَّ-لَامَ » .

فَقَالَ لَهُ أَبُوهُ (٤) : « هَنِيئًا لَكَ - يَا بُنَيَّ - مَا خَصَّكَ اللَّهُ بِهِ مِنْ رَسُولِهِ مِنْ بَيْنِ أَهْلِ بَيْتِكَ ، لَا تُطْلِعْ (٥) إِخْوَتَكَ عَلَى هَذَا ، فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ، كَمَا كَادَ (٦) إِخْوَةُ يُوسُفَ لِيُوسُفَ (٧) عَلَيْهِ السَّلَامُ » . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

شیبانی گوید: بخدا که من در خدمت علی بن الحسین بودم و فرزندانش هم حضور داشتند که جابر ابن عبد الله انصاری خدمت آن حضرت رسید و سلام کرد، سپس دست ابی جعفر (امام باقر) علیه السلام را گرفت و با او خلوت کرد و عرضکرد: همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله بمن خبر داد که من مردی از اهل بیت او را که نامش محمد بن علی و کنیه اش ابا جعفر است درك میکنم، و فرمود: چون خدمتش رسیدی، او را از جانب من سلام برسان، شیبانی گوید: جابر برفت و ابو جعفر علیه السلام آمد و نزد پدرش علی بن الحسین علیه السلام با برادرانش نشست، و چون نماز مغرب را گزارد، علی بن الحسین به ابی جعفر علیهم السلام فرمود: جابر بن عبد الله انصاری بتو چه گفت ؟ جوابداد: او گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: تو مردی از اهل بیت مرا که نامش محمد بن علی و کنیه اش ابا جعفر است درك میکنی، سلام مرا باو برسان. پدرش باو فرمود: پسر جانم! امتیاز و خصوصیتی را که خدا توسط پیغمبرش از میان اهل بیتش تنها بتو داده بر تو گوارا باد. برادرانت

را از این مطلب آگاه مکن، مبادا در باره تو مکرری اندیشند، چنان که برادران یوسف برای یوسف اندیشیدند.

[ترجمه کمره ای]:

در نسخه صفوانی است: ۴- فلیح بن ابی بکر شیبانی گوید: به خدا من خدمت علی بن الحسین (علیهما السلام) نشسته بودم و فرزندان او بودند که جابر بن عبد الله انصاری خدمت او آمد و بر او سلام کرد و دست ابی جعفر امام باقر (علیه السلام) را گرفت و با او خلوت کرد و پس از آن گفت: به راستی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من خبر داده که من محققاً مردی از خاندان او را درک می کنم که او را محمد بن علی گویند و کینه اش ابا جعفر است و چون او را درک کردی سلام مرا به او برسان، گوید: جابر رفت و ابو جعفر نزد ما برگشت و با پدرش علی بن الحسین (علیهما السلام) و برادرانش نشست و چون نماز مغرب را خواند، علی بن الحسین (علیهما السلام) به ابو جعفر فرمود: جابر بن عبد الله انصاری با تو چه گفت؟ پاسخ داد که به من گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: تو محققاً مردی از خاندان مرا که نامش محمد بن علی و کینه اش ابو جعفر است درک می کنی، سلام مرا به او برسان، پدرش به او فرمود: گوارا باد بر تو ای پسر جانم آنچه را خدا از طرف رسولش در میان خاندان نبوت به تو اختصاص داده است، مبادا برادران خود را از این موضوع مطلع کنی تا برایت مکرری اندیشند چنان که برادران یوسف برای یوسف نمودند.

: [hhh]

فلیح بن ابی بکر شیبانی می گوید: به خدا من خدمت علی بن الحسین علیه السلام نشسته بودم و فرزندان او بودند که جابر بن عبد الله انصاری خدمت او آمد و بر او سلام کرد و دست ابی

جعفر امام باقر علیه السلام را گرفت و با او خلوت کرد و پس از آن گفت: به راستی رسول خدا صلی الله علیه و آله به من خبر داده که من محققا مردی از خاندان او را درك می کنم که او را محمد بن علی گویند و کنیه اش ابا جعفر است و چون او را درك کردی سلام مرا به او برسان، گوید: جابر رفت و ابو جعفر نزد ما برگشت و با پدرش علی بن الحسین علیه السلام و برادرانش نشست و چون نماز مغرب را خواند، علی بن الحسین علیه السلام به ابو جعفر فرمود: جابر بن عبد الله انصاری با تو چه گفت؟ پاسخ داد که به من گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده: تو محققا مردی از خاندان مرا که نامش محمد بن علی و کنیه اش ابو جعفر است درك می کنی، سلام مرا به او برسان، پدرش به او فرمود: گوارا باد بر تو ای پسر جانم آن چه را خدا از طرف رسولش در میان خاندان نبوت به تو اختصاص داده است، مبادا برادران خود را از این موضوع مطلع کنی تا برایت مکاری اندیشند چنان که برادران یوسف برای یوسف کردند.

توضیح: از مجلسی ره نقل شده است که می گوید برای علی بن الحسین ۱۱ پسر بود که یکی از آنها نامش محمد بود و کنیه اش ابو جعفر و لقبش باقر که مادرش دختر حسن بن علی علیه السلام بود و بقیه مادرانشان همه کنیز بوده اند.

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

أي كان حديث فليح في نسخة الصفواني في هذا الباب، مع أنه مناسب للباب الآتي.: مجهول، و فليح بضم الفاء و فتح اللام مجهول، روي عن السجاد و الباقر و الصادق عليهم السلام. فخلا به أي ذهب به إلى خلوة لم يكن فيه أحد غيرهما هنيئا لك نصبه بتقدير ليكن هنيئا و الهنيء ما ليس فيه

مشقة من طعام و غيرها، و ما موصولة محلها الرفع، لأنها اسم ليكن من أهل بيتك متعلق بخصك لا تطلع على بناء الأفعال. و كان ولد علي بن الحسين عليهما السلام أحد عشر ذكرا: محمد المكنى أبا جعفر الملقب بالباقر أمه أم عبد الله بنت الحسن بن علي بن أبي طالب عليهم السلام، و زيد و عمر أمهما أم ولد، و عبد الله و الحسن و الحسين أمهم أم ولد، و الحسين الأصغر، و عبد الرحمن، و سليمان أم ولد، و علي و كان أصغر ولده لأم ولد، و محمد الأصغر أمه أم ولد.

(٦٩) باب الإشارة و النصّ على أبي جعفر

اشاره

١/٣٠٥

٦٩ _ بَابُ الْإِشَارَةِ وَ النَّصِّ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ (٩) عَلَيْهِ السَّلَام

١- الحديث

٧٨٩/١. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ أَبِي الْقَاسِمِ الْكُوفِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَهْلٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي أَلْبِـلَادٍ ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ (١٠) بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ ،

ص: ٥٥

١-١ . فى «ه» : - «الأنصارى» .

٢-٢ . فى «ف ، بح» : «قال فقال» . وفى «بر» : «قال قال» .

٣-٣ . فى «ب» : «عنى» .

٤-٤ . فى «ب» : - «أبوه» .

٥-٥ . فى «ج ، ض ، و» : «لا تطلع» .

٦-٦ . هكذا فى «ألف ، ب ، ج ، ه ، بر ، بف» وحاشية «ض ، ف ، بح» والوافى . وتقتضيه القواعد . وفى «ف» : «كادت» . وفى «ض ، و ، بح ، بس» والمطبوع : «كادوا» . وهو صحيح على لغة : أكلونى البراغيث ، أو كون «إخوة» بدلاً عن الضمير .

٧-٧ . فى «بح» : «على يوسف» .

٨-٨ . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، باب مولد أبى جعفر محمّد بن علىّ عليه السلام ، ح ١٢٧٦ ؛ الأمالى للصدوق ، ص ٣٥٣ ، المجلس ٥٦ ، ح ٩ ؛ علل الشرائع ، ص ٢٣٣ ، ح ١ ؛ الاختصاص ، ص ٦٢ ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٥٨ - ١٥٩ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٤ ، ح ٨٠٤ .

٩-٩ . فى «بر» : «محمّد بن علىّ» .

١٠-١٠ . إسماعيل هذا ، هو إسماعيل بن محمّد بن عبد الله بن على بن الحسين بن على بن أبى طالب ، ولم يثبت روايته عن أبى جعفر عليه السلام الظاهر منه الباقر عليه السلام بقريئة رواية إبراهيم بن أبى البلاد عن إسماعيل ، فلا يبعد وقوع خلل فى السند من سقط أو إرسال . راجع : تهذيب الأنساب ، ص ١٨٤ . وأما كون الصواب فى العنوان «إسماعيل بن محمّد بن عبد الله بن على بن الحسين» كما استظهره العلامة المجلسى فى مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٢٢ ، فلم نجد له شاهداً .

بُنِ الْحُسَيْنِ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لَمَّا حَضَرَ (١) عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ الْوَفَاةَ قَبْلَ ذَلِكَ ، أَخْرَجَ سَفْطاً (٢) أَوْ صُنْدُوقاً عِنْدَهُ ، فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ ، احْمِلْ هَذَا الصُّنْدُوقَ» . قَالَ : «فَحَمَلَ بَيْنَ أَرْبَعَةٍ (٣) ، فَلَمَّا تُوِّفِيَ (٤) ، جَاءَ (٥) إِخْوَتُهُ يَدْعُونَ فِي (٦) الصُّنْدُوقِ ، فَقَالُوا : أَعْطِنَا نَصِيبَنَا فِي (٧) الصُّنْدُوقِ ، فَقَالَ : وَاللَّهِ ، مَا لَكُمْ فِيهِ شَيْءٌ ، وَ لَوْ كَانَ لَكُمْ فِيهِ شَيْءٌ ، مَا دَفَعَهُ إِلَيَّ»

وَ كَانَ فِي الصُّنْدُوقِ سِـلَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ كُتُبُهُ (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسماعیل بن محمد گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: پیش از آنکه وفات علی بن الحسین علیهما السلام فرا رسد، زنیلی یا صندوقی را که نزد او بود، بیرون آورد و فرمود: ای محمد: این صندوق را ببر، پس آن را در میان چهار تن (که چهار طرفش را گرفته بودند) بردند، چون آن حضرت وفات کرد، برادران امام باقر آمدند و ادعا کردند که از آنچه در میان صندوق بود، بهره ما را بده. فرمود: بخدا که از بهره شما چیزی در آن نبود، اگر از بهره شما چیزی در آن میبود، پدرم آن را بمن میداد، در آن صندوق سلاح و کتب رسول خدا صلی الله علیه و آله بود (که از علائم و مختصات امام علیه السلام است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- از اسماعیل بن محمد بن عبد الله بن علی بن الحسین از امام باقر (علیه السلام) فرمود: چون مرگ علی بن الحسین (علیهما السلام) در رسید، پیشتر از آن سبدی یا صندوقی که نزد او بود بیرون آورد و به من فرمود: ای محمد این صندوق را ببر، در برابر چهار کس آن را بردند، و چون وفات کرد، برادرانش آمدند و مدعی شدند که از آنچه در آن صندوق بوده بهره ما را بده، فرمود: به خدا در آن بهره ای برای شما نبود و اگر بود، آن را به من نمی داد، در آن صندوق سلاح و کتب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱- از اسماعیل بن محمد بن عبد الله بن علی بن الحسین از امام باقر علیه السلام فرمود: چون مرگ علی بن الحسین علیه السلام فرارسید پیش از مرگ سبد یا صندوقی که نزد او بود بیرون آورد و به من فرمود: ای محمد این صندوق را ببر، پس آن را چهار تن بلند کردند و بردند (چون صندوق بخاطر آنکه پر از کتاب و سلاح بود سنگین بود) و چون وفات کرد، برادرانش آمدند و مدعی شدند که از آنچه در آن صندوق بوده بهره ما را بده، فرمود: به خدا در آن بهره ای برای شما نبود و اگر بود، آن را به من نمی داد، در آن صندوق سلاح و کتب رسول خدا صلی الله علیه و آله بود (که از مختصات امام است).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و فی النسخ الذی عندنا عن إسماعیل بن محمد بن عبد الله و الظاهر عن عبد الله إذ روایة الخلف الثالث لعلی بن الحسین عن أبی جعفر علیه السلام بعید و توهم أنه الجواد علیه السلام أبعد إذ إبراهيم لم یلقه فکیف من یروی عنه. و فی بصائر الدرجات عن إبراهيم بن أبی البلاد عن عیسی بن عبد الله بن عمر عن جعفر بن محمد علیه السلام قال: لما حضر علی بن الحسین علیهما السلام

الموت أخرج السفت أو الصندوق عنده. إلى آخر الخبر وهو الأظهر، لا سيما بالنظر إلى آخر الخبر كما ستعرف. و السفت بالتحريك وعاء كالجوالق و كالفقة المعمولة من الخوص و الشك من الراوى بين أربعة حال عن المفعول أى كان بين أربعة رجال أخذ كل رجل بقائمة من قوائمه الأربع و الغرض بيان ثقله و كونه مملوء من الكتب و الأسلحة فلما توفى إما كلام الباقر عليه السلام على سبيل الالتفات، أو كلام الراوى، و ما فى البصائر لا يحتاج إلى تكلف فى هذا المقام و لا فى قوله: و كان فى الصندوق، إذ الظاهر أنه كلام الإمام عليه السلام.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٣

٢- الحديث

٧٩٠/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ (٩) عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَيْسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ:

التفت على بن الحسين عليهما السلام إلى ولده - وهو فى الموت وهم مجتمعون عنده - ثم التفت إلى محمد بن علي، فقال: «يا محمد، هذا الصندوق اذهب به إلى بيتك»، قال: «أما إنه لم يكن فيه دينار ولا درهم، ولكن (١٠) كان مملوءاً علماً». (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

عيسى بن عبد الله از جدش نقل كند كه على بن الحسين عليهما السلام در حال احتضار كه تمام اولادش گردش بودند، بأنها متوجه شد، آنگاه بمحمد بن على رو كرد و فرمود: اى محمد! اين

صندوق را بخانه خود بر، سپس گوید: ولی در آن صندوق درهم و دینار نبود، بلکه پر از علم و دانش بود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- عیسی بن عبد الله از پدرش از جدش گوید: علی بن الحسین (علیهما السلام) در حال مرگ رو به فرزندانش کرد که همه گرد او بودند و از میان همه به محمد بن علی متوجه شد و فرمود: ای محمد، این صندوق است آن را ببر به خانه خودت، فرمود: در آن اشرفی طلا و پول نقره نبود ولی پُر از علم و دانش بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- عیسی بن عبد الله از جدش نقل می کند و می گوید: علی بن الحسین علیه السلام در حال مرگ رو به فرزندانش که اطراف او بودند کرد و از میان همه به محمد بن علی توجه نمود و فرمود: ای محمد، این صندوق را به خانه خود ببر سپس می گوید: در آن صندوق طلا و پول نقره نبود ولی پر از علم و دانش بود.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول، و عيسى بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علي بن أبي طالب عليه السلام و جده محمد هو الراوى، قوله: كان مملوء علما، أى كان أكثره العلم فلا ينافى ما مر.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٣

ص: ٥٦

-
- ١-١ . فى «ف ، بس» والبصائر ، ص ١٨٠ و ١٨١ : «حضرت» .
 - ٢-٢ . قال المطرّزى : «السَّفَطُ : واحد الأسفاط ، وهو ما يُعَبّى فيه الطيب وما أشبهه من آلات النساء ، ويستعار للتأبوت الصغير» . المغرب ، ص ٢٢٦ (سفظ) .
 - ٣-٣ . فى شرح المازندرانى : + «رجال» .
 - ٤-٤ . فى مرآة العقول : «فلَمَّا تُوفّى ، إمّا كلام الباقر عليه السلام على سبيل الالتفات ، أو كلام الراوى» .
 - ٥-٥ . فى «ف» : «جاءت» .
 - ٦-٦ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبصائر ، ص ١٨٠ و ١٨١ . وفى المطبوع: «[ما] فى» .

٧-٧ . فى «بح» وحاشية «ه ، بس ، بف» : «من» .

٨-٨ . بصائر الدرجات ، ص ١٨٠ ، ح ١٨ ، بسنده عن أبى القاسم ؛ وفيه ، وص ١٨١ ، ح ٢٤ ، عن محمد بن عبد الجبار ، عن أبى القاسم الكوفى ومحمد بن إسماعيل القمى ، عن إبراهيم بن أبى البلاد ، عن عيسى بن عبد الله ، عن الصادق عليه السلام الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٤ ، ح ٨٠٥ .

٩-٩ . فى «ف ، بف» : «عن» . وهو سهو ؛ فإنّ محمد بن عبد الله ، هو محمد بن عبد الله بن زرارّة ، توسّط بين محمد بن الحسين وبين عيسى بن عبد الله [الهاشمى] ، فى بعض الأسناد . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ١٦ ، ص ٤٣١ - ٤٣٢ .

١٠-١٠ . فى «ب ، ف ، ه ، بف» والوافى : «ولكنه» .

١١-١١ . بصائر الدرجات ، ص ١٦٥ ، ح ١٣ ، عن عمران بن موسى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٥ ، ح ٨٠٦ .

٣- الحديث

٧٩١/٣ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ ، عَنْ سَهْلٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : «إِنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَى ابْنِ حَزْمٍ : أَنْ يُرْسِلَ إِلَيْهِ بِصَدَقَةٍ (١) عَلَيَّ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ ، وَ إِنَّ (٢) ابْنَ حَزْمٍ بَعَثَ إِلَى زَيْدِ بْنِ الْحَسَنِ - وَ كَانَ أَكْبَرَهُمْ - فَسَأَلَهُ الصَّدَقَةَ ، فَقَالَ زَيْدٌ : إِنَّ الْوَالِيَّ (٣) كَانَ بَعَدَ عَلِيِّ الْحَسَنِ ، وَ بَعَدَ الْحَسَنِ الْحُسَيْنِ ، وَ بَعَدَ الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ، وَ بَعَدَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَابْعَثْ إِلَيْهِ ؛ فَبَعَثَ ابْنُ حَزْمٍ إِلَى أَبِي ، فَأَرْسَلَنِي أَبِي بِالْكِتَابِ إِلَيْهِ حَتَّى دَفَعْتُهُ إِلَى ابْنِ حَزْمٍ» .

فَقَالَ لَهُ بَعْضُنَا (٤) : يَعْرِفُ هَذَا وَوُلِدَ الْحَسَنِ ؟

قَالَ : «نَعَمْ ، كَمَا يَعْرِفُونَ (۵) أَنَّ هَذَا لَيْلٌ ، وَ لَكِنَّهُمْ (۶) يَحْمِلُهُمْ (۷) الْحَسَدُ ، وَ لَوْ طَلَبُوا الْحَقَّ بِالْحَقِّ (۸) ، لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ، وَ لَكِنَّهُمْ يَطْلُبُونَ الدُّنْيَا» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابن ابی العلاء گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: عمر بن عبد العزیز باین حزم (که گویا والی او در مدینه بوده) نوشت که صدقه (یعنی دفتر موقوفات و صدقات - مجلسی (ره) -) علی و عمر و عثمان را برای او بفرستد، ابن حزم هم شخصی را نزد زید بن حسن که بزرگترین اولاد علی بود فرستاد تا آن را مطالبه کند. زید گفت: حاکم [متولی] بعد از علی حسن بود و پس از حسن حسین و بعد از حسین بن علی بن الحسین و پس از علی بن الحسین محمد بن علی است، از او مطالبه کن، ابن حزم نزد پدرم فرستاد، پدرم مرا فرستاد تا آن دفتر را باین حزم تحویل دادم (و دفتر صدقات عمر و عثمان را هم از اولاد خود آنها مطالبه کرد). ابن ابی العلاء گوید: یکی از ما بامام عرض کرد: اولاد حسن این موضوع را میدانند؟ فرمود: آری چنان که میدانند اکنون شب است، ولی حسد آنها را تحریک میکند، و اگر ایشان حق را از راه حق مطالبه کنند، برای خود آنها بهتر است، اما ایشان دنیا را میطلبند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۷۸

[ترجمه کمره ای] :

۳- حسین بن ابی العلاء گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم، می فرمود که: عمر بن عبد العزیز به ابن حزم (محمد بن حزم انصاری که در زمان پیغمبر، سال دهم هجرت در نجران که پدرش از طرف پیغمبر حاکم آن بود متولد شده و در نهایت او را از فقهاء شمرده و گویا در این زمان والی مدینه بوده) نوشت که در آمد موقوفه علی (علیه السلام) و عمر و عثمان را برای او بفرستد، ابن حزم در آمد موقوفه علی (علیه السلام) را از زید مطالبه کرد که در میان اولاد علی از همه بزرگتر بود. در جواب گفت: متولی بعد از خود علی حسن بوده و بعد از حسن حسین و بعد از حسین علی بن الحسین و بعد از علی بن الحسین محمد بن علی علیهم السلام، باید او را بطلبی، ابن حزم نزد پدرم فرستاد و پدرم نامه ای به همراه من نزد او فرستاد و من نامه را به او دادم و یکی از خود ماها به امام گفت: این موضوع را اولاد حسن می شناسند؟ فرمود: آری چنانچه می دانند این شب است، ولی حسد است که آنها را به این اظهار مخالفت وامی دارد و اگر از راه حق دنبال حق می رفتند برای آنها بهتر بود ولی آنها دنیا را می خواهند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۵

[ترجمه آیت الهی]:

۳- حسین بن ابی العلاء می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم، می فرمود که: عمر بن عبد العزیز به ابن حزم (محمد بن حزم انصاری که در زمان پیامبر، سال دهم هجرت در نجران که پدرش از طرف پیامبر حاکم آن بود متولد شده و گویا در این زمان از طرف عمر بن عبد العزیز والی مدینه بوده) نوشت که موقوفه علی علیه السلام و عمر و عثمان را برای او بفرستد، ابن حزم در آمد موقوفه علی علیه السلام را از زید مطالبه کرد که در میان اولاد علی از همه بزرگتر بود. در جواب گفت: متولی بعد از خود علی حسن بوده و بعد از حسن حسین و بعد از حسین علی بن الحسین و بعد از علی ابن الحسین محمد بن علی علیهم السلام است، باید او را بطلبی، ابن حزم نزد پدرم فرستاد و پدرم

نامه ای بهمراه من نزد او فرستاد و من نامه را به او دادم و یکی از خود ماها به امام گفت: این موضوع را اولاد حسن می شناسند؟ فرمود: آری چنانچه می دانند این شب است، ولی حسد است که آن ها را وادار به مخالفت می کند و اگر ایشان حق را از راه حق بخواهند برای آن ها بهتر است ولی آنان طالب دنیا هستند.

توضیح: آل جواد که در تاریخ آمده زید بن حسن بصورت ظاهر با حکومت وقت همراهی داشته و نسبت به ائمه ابراز مخالفت می کرده است و چون زید امام پنجم را به ابن حزم نماینده عمر بن عبد العزیز معرفی کرده یکی از حاضران از امام صادق علیه السلام پرسیده است که آیا فرزندان حسن امامان بر حق را شناخته اند؟

حضرت پاسخ از این استدلال فرموده است آری ولی دنیاپرستی آنها را وادار به مخالفت ساخته است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. و عمر بن عبد العزیز بن مروان بن الحکم من خلفاء بنی أمیة و کان أقلهم شقاوة و ضررا علی أهل البيت علیهم السلام، و ابن حزم هو محمد بن عمر بن حزم الأنصاری ولد فی عهد النبی صلی الله علیه و آله و سلم سنة عشر بنجران و کان أبوه عامل النبی علی نجران ذکره ابن الأثیر فی جامع الأصول، قال: و کان محمد فقیها روی عن أبیه و عن عمرو بن العاص، روی عنه

جماعة من أهل المدينة، انتهى. وكأنه كان حينئذ والى المدينة، و الباء فى قوله: بصدقة لتقوية التعدية أو للملاسة، على أن يكون المراد أن يرسل شخصا بالصدقة، و المراد بالصدقة دفتر الصدقات و الأوقاف و كان أكبرهم أى أكبر بنى على سنا فسأله الصدقة أى دفتر صدقات أمير المؤمنين عليه السلام فقط، و سأل دفتر أوقاف الملعونين من أولادهما. قوله: إن الوالى، و فى بعض النسخ الولى أى متولى تلك الصدقات، أو المتولى لجميع الأمور المتعلقة بهم من الخلافة و تولية الأوقاف و غيرها، فيكون ذكره للإضرار به عليه السلام سعاية إلى الخليفة، كما روى عنه أمثاله و هذا أنسب بقوله: يعرف هذا ولد الحسن، و على الأول يكون السؤال لما كان مشهورا بينهم من التلازم بين الأمرين، و أن التولية مفوضة إلى إمام العصر، أو كان لهم فى التولية أيضا نزاع معهم عليهم السلام، فعلى هذا لا يناسب الخبر هذا الباب. قوله: أن هذا ليل، يدل على أن الكلام كان فى الليل و لو طلبوا الحق أى ما يدعونه من الأمر بالمعروف و النهى عن المنكر و رفع الظلم و البدع بالحق أى بالتوسل بالإمام و الرجوع إليه و طاعته فيما يأمر فى ذلك، لا بادعاء الإمامة بغير حق و إنكار حق أهلها لكان خيرا لهم على سبيل المماشاة و التنزيل فإنه لم يكن خيرا فيما كانوا يفعلونه أصلا.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٥

٤- الحديث

٧٩٢/٤. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَمْرٍو ، عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ ، قَالَ :

ص: ٥٧

٢-٢ . فى «ه» : - «إن» .

٣-٣ . فى الوافى : «إنّ الوالى ، يعنى على الصدقات». وفى مرآة العقول : «وفى بعض النسخ : الوالى ، أى متولّى تلك الصدقات ، أو المتولّى لجميع الأمور المتعلقة بهم ، من الخلافة وتولية الأوقاف وغيرها» .

٤-٤ . فى شرح المازندرانى : «قوله : فقال له بعضنا ، كلام الحسين بن أبى العلاء ، وضمير «له» لأبى عبد الله عليه السلام ، وهذا إشارة إلى ما ذكره زيد بن الحسن ، أو إلى كون الوالى هؤلاء . والمآل واحد» .

٥-٥ . فى «ج ، ف ، ه ، بح» : «تعرفون» .

٦-٦ . فى «ه» : «ولكن» .

٧-٧ . فى الوافى : «ولكن غلبهم» بدل «ولكنهم يحملهم» .

٨-٨ . فى «بر» : - «بالحق» .

٩-٩ . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فيه ذكر الصحيفة والجفر ... ، ح ٦٣٩ و مصادره الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٥ ، ح ٨٠٧ .

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَى ابْنِ حَزْمٍ» ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ : «بَعَثَ ابْنُ حَزْمٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ الْحَسَنِ وَكَانَ أَكْبَرَ مِنْ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ» . (١) عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَّاءِ مِثْلَهُ .

(٧٠) باب الإشارة و النصّ على أبى عبد الله

إشاره

٧٠ _ بَابُ الْإِشَارَةِ وَ النَّصِّ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّادِقِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا

١- الحديث

۷۹۳/۱ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْوَشَاءِ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ (۲) ، قَالَ :

نَظَرَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَمْشِي ، فَقَالَ : « تَرَى هَذَا ؟ هَذَا مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : « وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ » (۳) . (۴) »

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابی الصباح گوید: امام باقر علیه السلام بحضرت صادق نگاه کرد که راه میرفت، فرمود: این را ببینی؟ این از کسانی است که خدای عز و جل فرماید: «ما می‌خواهیم بر آن کسان که در زمین ناتوان شمرده شده اند منت نهیم و پیشوایشان سازیم و وارث زمینشان کنیم- ۵ سوره ۲۸-».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۷۹

[ترجمه کمره ای] :

۱- از ابی الصباح کنانی، گوید: امام باقر (علیه السلام) نگاهی به امام صادق (علیه السلام) کرد که راه می‌رود و به من فرمود: این را می‌بینی؟ این از آن کسانی است که خدا عز و جل فرموده (۵ سوره قصص): «و می‌خواهیم تفضل کنیم بر آن کسانی که در زمین ناتوان شمرده شد و آنها را ائمه نمائیم و آنها را وارث زمین گردانیم».

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱-أبی الصباح کنانی، می گوید: امام باقر علیه السلام نگاهی به امام صادق علیه السلام کرد که راه می رفت و به من فرمود: این را می بینی؟ این از آن کسانی است که خدای عزّ و جلّ فرموده: «ما می خواهیم بر آن کسانی که در زمین ناتوان شمرده شده اند منت نهیم و پیشوا و وارث روی زمین قرارشان دهیم (قصص/۵)».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. تری هذا بتقدير الاستفهام

عَلَى الَّذِينَ أُسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ

بالظلم عليهم و غصب حقوقهم

وَنَجْعَلُهُمْ أَيْمَةً

فى الدين يقتدى بهم

وَنَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ

للأرض بعد الجبابة فى زمن القائم عليه السلام وفى الرجعة، أو لعلوم الأنبياء والمرسلين، وكان فى جعل الأرض ظرفاً للاستضعاف تنبيهاً على أن ضعفهم إنما هو ظاهراً فى الأرض وهم عظماء عند الله وفى السماء، ذوو اقتدار فى الباطن فى جميع العوالم.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٥

٢- الحديث

٧٩٤/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «لَمَّا حَضَرَتْ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ الْوَفَاةُ، قَالَ: يَا جَعْفَرُ، أَوْصِيكَ بِأَصْحَابِي خَيْرًا، قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، وَاللَّهِ لَأَدْعَنَّهُمْ (٥) وَالرَّجُلُ مِنْهُمْ يَكُونُ (٦) فِي الْمِصْرِ، فَلاَ يَسْأَلُ أَحَدًا». (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

امام صادق علیه السلام فرمود: چون وفات پدرم نزدیک شد، فرمود: ای جعفر! خیر خواهی اصحابم را بتو سفارش میکنم. گفتم: قربانت گردم. بخدا آنها را بمقامی از علم رسانم که هر مردی از آنها در هر شهری که باشد، محتاج بسؤال از هیچ کس نباشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۰

[ترجمه کمره ای]:

۲- هشام بن سالم از امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون مرگ پدرم در رسید، فرمود: ای ابا جعفر تو را نسبت به اصحابم به خوش رفتاری وصیت می کنم، گفتم: قربانت آنها را به مقامی از دانش و پرورش رسانم که هر کدام در شهری باشند نیاز به پرسش از کسی نداشته باشند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام فرمود: چون مرگ پدرم فرارسید فرمود: ای ابا جعفر تو را نسبت به اصحابم به خوش رفتاری وصیت می کنم، گفتم: قربانت گردم بخدا سوگند هر یک از آنها را به مقامی از دانش رسانم که هر کدام در شهری که هستند نیازی به پرسش از کسی نداشته باشند.

توضیح: این آیه در مورد امام زمان و امامانی هستند که در دنیا به آنها ستم شد و حقشان پایمال گردید حال باید به دنیا بازگردند و رجعت کنند و پس از امام زمان حکومت نمایند تا عدالت الهی تحقق یابد.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: صحیح. لأدعنهم أى لا تركنهم و الواو فى و الرجل للحال فلا يسأل أحدا أى المخالفين أو الأعم شيئا من العلم، و قيل: من المال و هو بعيد، و الحاصل أنى لا أرفع يدي عن تربيتهم حتى يصيروا علماء أغنياء لا يحتاجون إلى السؤال أو أخرج من بينهم، و قد صاروا كذلك.

مرآة العقول؛ ج ۳ ، ص ۳۲۶

ص: ۵۸

۱-۱ . الوافى ، ج ۲ ، ص ۳۴۶ ، ح ۸۰۸ .

۲-۲ . فى «ه» : - «الكنانى» .

۳-۳ . القصص (۲۸) : ۵ .

۴-۴ . الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، عن أبان بن عثمان الوافى ، ج ۲ ، ص ۳۴۷ ، ح ۸۰۹ .

۵-۵. فی الوافی : «لأدعئهم ، أى لأتركئهم علماء أغنياء ، لا يحتاجون إلى أحد فى السؤال» وفى شرح المازندرانی ، ج ۶ ، ص ۱۵۸ : «وفى بعض النسخ : لأزعئهم ، بسكون الراء من الرعاية» .
۶-۶. فى «ج ، ض ، ف ، ه ، بر ، بس ، بف» والوافى : «يكون منهم» .
۷-۷. الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، بسنده عن محمد بن أبى عمير الوافى ، ج ۲ ، ص ۳۴۷ ، ح ۸۱۰ .

۳- الحديث

۷۹۵/۳. عَلَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ الْمُثَنَّى ، عَنْ سَدِيرِ الصَّيْرَفِيِّ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ الْوَلَدُ يَعْرِفُ فِيهِ شِبْهَ (۱) خَلْقِهِ وَ خَلْقِهِ (۲) وَ شَمَائِلِهِ (۳) ، وَ إِنِّي لَأَعْرِفُ مِنْ ابْنِي هَذَا شِبْهَ خَلْقِي وَ خُلُقِي وَ شَمَائِلِي» يَعْنِي أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سدیر صیرفی گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: از جمله سعادت مرد اینست که او را فرزندی باشد که شباهتی از خلقت و اخلاق و شمائلش در او درک شود و من شباهت خلقت و اخلاق و شمائلم را از این پسرم یعنی امام صادق درک میکنم.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۸۰

[ترجمه کمره ای]:

۳- سدیر صیرفی گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) می فرمود: به راستی از سعادت مرد است که فرزندی داشته باشد، در خلقت و در اخلاق و در شمائل به مانند خودش، و من در این پسر خلقت و اخلاق و شمائل خود را می شناسم، یعنی امام صادق (علیه السلام).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- سدیر صیرفی گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: به راستی از سعادت مرد است که فرزندی داشته باشد که در خلقت و اخلاق و در شمائل شبیه به او باشد و من این را در پسر امام صادق می بینم زیرا در خلقت و اخلاق و شمائل شبیه به من است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن علی الظاهر، إذ الأظهر أنه هاشم بن المثنى الثقة، و هشام مذكور في الرجال مجهول، و لا يبعد أن يكون اشتبه على الشيخ في الرجال فذكره مرة هشاما و مرة هاشما، فإنه كثيرا ما يذكر رجلا واحدا في رجاله مكررا كما لا يخفى على المتتبع، و الشبه بالكسر و بفتحين المثل خلقه بالفتح أي

فی الطنیة و الاستعداد و قابلیة الكمالات و خلقه بضم الخاء و سکون اللام و ضمها ای الفضائل الباطنة کالعلم و التقوی و الحلم، و الشمال جمع شمال کسحاب ای الطبائع الظاهرة کالهیئة و الصورة و القامة، و لا ریب أن من کان فی استعداداته و أخلاقه و فضائله و کمالاته مثل الإمام لا بد أن یكون إماما، و لذا أوردہ فی هذا الباب.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۲۶

۴- الحدیث

۷۹۶/۴. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ طَاهِرٍ، قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَقْبَلَ جَعْفَرٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «هَذَا خَيْرُ الْبَرِيَّةِ - أَوْ أَحْيَرُ (۵) -». (۶).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

طاهر گوید: خدمت امام باقر علیه السلام بودم که جعفر علیه السلام آمد، آن حضرت فرمود: این بهترین مردمست (پیداست که در این جمله خود آن حضرت از کلمه «مردم» مستثنی است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۰

[ترجمه كمره اى] :

٤- طاهر گوید: نزد امام باقر (عليه السلام) بودم كه جعفر (عليه السلام) آمد، امام باقر (عليه السلام) فرمود: اين بهترين مردم است.

ترجمه كمره اى ؛ ج ٢ ، ص ٤٥٩

[ترجمه آيت اللهى] :

٤- طاهر گوید: نزد امام باقر عليه السلام بودم كه جعفر صادق آمد، امام باقر عليه السلام فرمود: اين بهترين مردم است.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ٢ ، ص ٢٥

شرح

[شرح علامه مجلسى] :

: مجهول. و طاهر ذكره الشيخ مرتين فذكره مرة أنه مولى أبى عبد الله و مرة أنه مولى أبى جعفر عليهما السلام، و الظاهر أنه أحدهما، و يحتمل اتحادهما، و لعله مشكور لهذا الانتساب و الاختصاص، فيمكن أن يعد حديثه حسنا و التريديد من الراوى، و المراد بالبرية برية زمانه أو الأعم فيخص

بالمعصومين بالعقل و النقل، و فيه النص على الإمامة لأنه قد مر أن الزمان لا يخلو من إمام و لا يكون غير الإمام أفضل منه بالعقل و النقل و الخير ضد الشر، و الأخير و الأشر أصلان مرفوضان، قال الجوهري: رجل خير و خير مشدد و مخفف و كذلك امرأة خيرة و خيرة، و قال تعالى:

أُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ

جمع خيرة و هي الفاضلة من كل شىء، و قال:

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ

قال الأخفش: أنه لما وصف به، و قيل: فلان خير، أشبه الصفات فأدخلوا فيه الهاء للمؤنث و لم يريدوا به أفعل، فإن أردت معنى التفضيل قلت: فلانة خير الناس و لم تقل خيرة، و فلان خير الناس و لم تقل أخير، لا يثنى و لا يجمع لأنه فى معنى أفعل.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٧

١/٣٠٧

٥- الحديث

٧٩٧/٧. أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ (٧) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ ، عَنْ طَاهِرٍ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَقْبَلَ جَعْفَرٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « هَذَا خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (٨) ». (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

(در این دو روایت هم طاهر عین آنچه را در روایت سابق نقل کرد، نقل میکند و فقط وسائط میان طاهر و کلینی فرق میکنند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۰

[ترجمه کمره ای]:

۵- طاهر گوید: نزد امام باقر (علیه السلام) بودم که جعفر آمد، امام باقر (علیه السلام) فرمود: این بهترین مردم است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۵- طاهر گوید: نزد امام باقر علیه السلام بودم که جعفر صادق آمد، امام باقر علیه السلام فرمود: این بهترین مردم است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٧

ص: ٥٩

-
- ١-١ . فى الكافى ، ح ١٠٤٢٤ : «شبهه» .
- ٢-٢ . «الخُلُق» و«الخُلُق» : الدين والطبع والسَجِيَّة ، وحقائقه أنَّه لصورة الإنسان الباطنة بمنزلة الخُلُق لصورته الظاهرة وأوصافها ومعانيها ، ولهما أوصاف حسنة وقييحة . النهاية ، ج ٢ ، ص ٧٠ (خلق) .
- ٣-٣ . «الشَّمائل» : جمع الشِّمال ، وهو الطبع والخُلُق . وقال المجلسى : «جمع شمال كسحاب ، أى الطبائع الظاهرة كالهَيْئَة والصورة والقامة» . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٣٦٥ (شمل) .
- ٤-٤ . الكافى ، كتاب العقيدة ، باب شبه الولد ، ح ١٠٤٢٤ وفيه إلى قوله : «خلقه وشمائله» الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٧ ، ح ٨١١ ؛ الوسائل ، ج ٢١ ، ص ٣٥٦ ، ح ٢٧٢٨٥ .
- ٥-٥ . فى الإرشاد : - «أو أخير» .

۶-۶. الإرشاد، ج ۲، ص ۱۸۱، عن عليّ بن الحكم عن طاهر الوافی، ج ۲، ص ۳۴۸، ح ۸۱۲؛ البحار، ج ۴۷، ص ۱، ح ۸.
۷-۷. السند معلق علی سابقه. ویروی عن أحمد بن محمد، عدّة من أصحابنا.
۸-۸. فی «ب» وحاشیة «بف»: «أو أخیر».
۹-۹. الإرشاد، ج ۲، ص ۱۸۱، عن عليّ بن الحكم، عن طاهر الوافی، ج ۲، ص ۳۴۸، ح ۸۱۲؛ البحار، ج ۴۷، ص ۱۳، ح ۸.

۶- الحدیث

۷۹۸/۶. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ فَضَيْلِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ طَاهِرٍ، قَالَ:
كُنْتُ قَاعِدًا عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَقْبَلَ جَعْفَرٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ:
«هَذَا خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (۱)». (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

(در این دو روایت هم طاهر عین آنچه را در روایت سابق نقل کرد، نقل میکند و فقط وسائط میان طاهر و کلینی فرق میکنند.)

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۰

[ترجمه کمره ای]:

٦- طاهر گوید: نزد امام باقر(علیه السلام)نشسته بودم و جعفر(علیه السلام) آمد، امام باقر(علیه السلام) فرمود: این بهترین مردم است.

ترجمه کمره ای ؛ ج ٢ ، ص ٤٥٩

[ترجمه آیت الهی]:

٦- طاهر گوید: نزد امام باقر علیه السلام نشسته بودم و جعفر صادق علیه السلام آمد، امام باقر علیه السلام فرمود: این بهترین مردم است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ٢ ، ص ٢٥

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور.

مرآة العقول ؛ ج ٣ ، ص ٣٢٧

٧- الحديث

٧٩٩/٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ (٣) ، عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ الْجُعْفِيِّ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سُئِلَ عَنِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : « هَذَا وَ اللَّهِ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ » .

ص: ٦٠

١-١ . فى حاشية «بر» : + «أو أخير» .

٢-٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٨١ ، عن على بن الحكم ، عن طاهر الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ ، ح ٨١٢ ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ١٣ ، ح ٨ .

٣-٣ . كذا فى النسخ والمطبوع ، ورواية هشام بن سالم عن جابر بن يزيد غير معهودة . وبيعتها بعد طبقتهما ، فإن جابرا كان من أصحاب أبى جعفر الباقر عليه السلام وأدرك أبى عبد الله عليه السلام ومات فى حياته سنة ١٢٧ أو ١٢٨ أو ١٣٢ . وهشام بن سالم كان من أصحاب أبى عبد الله و أبى الحسن موسى عليهما السلام . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٢٨ ، الرقم ٣٣٢ ؛ وص ٤٣٤ ، الرقم ١١٦٥ ؛ رجال البرقى ، ص ٣٤ ، ص ٤٨ ؛ تهذيب الكمال ، ج ٤ ، ص ٤٦٥ ، الرقم ٨٧٩ . فعليه يحتمل سقوط الوسطة بينهما ، ويقوى هذا الاحتمال ما ورد فى ذيل الخبر : «قال عنبسة : فلما قبض أبو جعفر عليه السلام» إلخ . فإن هذا يقتضى أن عنبسة سمع الخبر عن جابر بن يزيد عن أبى جعفر عليه السلام ، ثم عرضه على أبى عبد الله عليه السلام فصححه وصدق جابرا . لكن هذا الاحتمال ضعيف غاية الضعف ؛ لعدم ثبوت رواية هشام عن عنبسة عن جابر فى شىء من الأسناد . هذا ، واحتمل الأستاذ السيّد محمد جواد الشيرى _ دام توفيقه _ فى تعليقه على السند أن الأصل فى السند كان هكذا : عنبسة عن جابر بن يزيد الجعفى ، ثم صحّف عنبسة بهشام لتشابههما فى الخطوط

القديمة الكوفية بعد حذف «الألف» من هشام، ثم أضيف «بن سالم» تفسيرا لهشام، فأدرج التفسير في المتن. يؤيد هذا الاحتمال ما ورد في بعض الأسناد من رواية ابن محبوب عن عنبة العابد. راجع: الكافي، ح ١٧٤٨ و ٢٥٢٦ و ٣١٣٧؛ الأمل للصدوق، ص ٢٣١، المجلس ٤٧، ح ١١، وص ٣٤٠، المجلس ٦٥، ح ٤.

قَالَ عَنبَسَةُ: فَلَمَّا قُبِضَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَخْبَرْتُهُ بِذَلِكَ، فَقَالَ: «صَدَقَ جَابِرٌ». ثُمَّ قَالَ: «لَعَلَّكُمْ تَرَوْنَ (١) أَنْ لَيْسَ كُلُّ إِمَامٍ هُوَ الْقَائِمُ بَعْدَ الْأِمَامِ الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ (٢)». (٣).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

جابر بن یزید جعفی گوید: از امام باقر علیه السلام راجع بقائم (بامر خدا یعنی امام) سؤال شد، حضرت دست خود را بامام صادق علیه السلام زد و فرمود: بخدا که این قائم آل محمد صلی الله علیه و آله است، عنبسه گوید: چون امام باقر علیه السلام وفات کرد، خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و این خبر را باو دادم، فرمود: جابر راست گفته است، سپس فرمود: شاید شما عقیده ندارید که هر امامی بعد از امام پیشینش قائم (بامر خدا) است؟.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٨٠

[ترجمه کمره ای]:

۷- جابر بن یزید جعفی گوید: از امام باقر (علیه السلام) سؤال شد از قائم (علیه السلام) دست به امام صادق (علیه السلام) زد و فرمود: به خدا این قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) است، عنبسه گوید: چون امام باقر (علیه السلام) وفات کرد، من خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و این خبر را به او گفتم، فرمود: جابر راست گفته. سپس فرمود: شاید شما معتقد نیستید که هر امامی قائم است به امامت بعد از امامی که پیش از او بوده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۵۹

[ترجمه آیت الهی]:

۷- جابر بن یزید جعفی می گوید: از امام باقر علیه السلام از قائم سؤال شد حضرت دست به امام صادق علیه السلام زد و فرمود: به خدا این قائم آل محمد صلی الله علیه و آله است، عنبسه گوید: چون امام باقر علیه السلام وفات کرد، من خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و این خبر را به او گفتم، فرمود: جابر راست گفته.

سپس فرمود: شاید شما معتقد نیستید که هر امامی قائم است به امامت بعد از امامی که پیش از او بوده است.

توضیح: مراد از قائم آل محمد امام دوازدهم نیست بلکه مراد از قائم به امر امامت است در این صورت ائمه همه قائم اند و هر امامی قائم است به امام قبل از خود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. وقوله: قال عنبسة، الظاهر أنه كلام هشام و يحتمل ابن محبوب لكنه بعيد ترون على المجهول أو المعلوم أى تظنون، و القائم يطلق فى الأخبار على المهدي القائم بالجهاد، الخارج بالسيف، و على كل إمام فإنه قائم بأمر الإمامة كما سيأتى فى باب: أن الأئمة كلهم قائمون بأمر الله، و غرضه عليه السلام بيان أن أبى سمانى قائما بالمعنى الثانى لا الأول، و فى الإبهام نوع مصلحة لعدم يأس الشيعة عن الفرج.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٨

٨- الحديث

٨٠٠/٨. عَلىُّ بْنُ إِبراهِيمَ ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ عيسى ، عَنِ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ (٤) ، عَنِ عَبْدِ الأَعْلَى :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَوْدَعَنِي مَا هُنَاكَ (٥) ، فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الوَفَاةُ ، قَالَ : ادْعُ لِي شُهوداً ، فَدَعَوْتُ لَهُ (٦) أَرْبَعَةً مِنْ قُرَيْشٍ ، فِيهِمْ نَافِعُ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، فَقَالَ : اكْتُبْ : هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ يَعْقُوبُ بَنِيهِ : «يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» (٧) ، وَ أَوْصَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى (٨) جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، وَ أَمَرَهُ أَنْ يَكْفِنَهُ فِي بُرْدِهِ (٩)

ص: ٦١

١-١ . فى مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٢٨ : «ترون ، على المعلوم أو المجهول ، أى تظنون» .

٢-٢ . فى «ب» : «قبل» .

٣-٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٨٠ ، عن هشام بن سالم ، وفيه إلى قوله : «هذا والله قائم آل محمد صلى الله عليه وآله» الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ . ح ٨١٣ .

٤-٤ . لم يثبت رواية يونس بن عبدالرحمن عن عبدالأعلى . ويأتى تفصيل الخبر فى الكافى ، ح ٩٨٧ ، بنفس السند عن يونس بن عبدالرحمن قال : حدّثنا حمّاد عن عبدالأعلى . وهو الظاهر ؛ فقد روى علىّ بن إبراهيم ، عن محمد بن عيسى ، عن يونس [بن عبدالرحمن] عن حمّاد ، عن عبدالأعلى فى الكافى ، ح ٤٢٣ و ٤٩٩ . وروى يونس بن عبدالرحمن عن حمّاد [بن عثمان] عن عبدالأعلى فى المحاسن ، ص ٢٧٦ ، ح ٣٩٢ ؛ والتوحيد ، ص ٤١٤ ، ح ١١ . والواسطة بين يونس بن عبدالرحمن وبين عبدالأعلى منحصرة فى حمّاد [بن عثمان] حسب تتبّعنا ؛ فعليه الظاهر سقوط الوسطة فى سندنا بين يونس بن عبدالرحمن وبين عبدالأعلى ، وهو حمّاد [بن عثمان] .

٥-٥ . «استودعنى ما هنا» ، أى جعله عنده وديعة وطلب منه حفظه . يقال : استودعته وديعةً ، إذا استحفظته إيّاها . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٩٦ (ودع) .

٦-٦ . فى «ف ، ه ، ب» والكافى ، ح ٩٨٧ ، والإرشاد : - «له» .

٧-٧ . البقرة (٢) : ١٣٢ .

٨-٨ . فى الكافى ، ح ٩٨٧ : + «ابنه» .

٩-٩ . «البرّد» : ثوب فيه خطوط . وقيل : البرّد : معروف من برود العصب والوشى ، وأمّا البرّدة فكساء مربّع أسود فيه صفر تلبسه العرب . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٨٧ (برد) .

الَّذِي كَانَ يُصَلِّي فِيهِ الْجُمُعَةَ (١) ، وَ أَنْ يُعَمِّمَهُ بِعِمَامَتِهِ (٢) ، وَ أَنْ يُرَبِّعَ قَبْرَهُ ، وَ يَرْفَعَهُ (٣) أَرْبَعِ أَصَابِعَ ، وَ أَنْ (٤) يَحُلَّ عَنْهُ أَطْمَارَهُ (٥) عِنْدَ دَفْنِهِ (٦) ، ثُمَّ قَالَ لِلشُّهُودِ : انصَرِفُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ .

فَقُلْتُ لَهُ (٧) _ بَعْدَ مَا انصَرَفُوا _ يَا أَبَتِ (٨) مَا كَانَ فِي هَذَا (٩) بِأَنْ تُشْهَدَ عَلَيْهِ (١٠) ؟

فَقَالَ : يَا بُنَيَّ (١١) كَرِهْتُ أَنْ تُغْلَبَ ، وَ أَنْ يُقَالَ : إِنَّهُ (١٢) لَمْ يُوصَ إِلَيْهِ (١٣) ، فَأَرَدْتُ أَنْ تَكُونَ (١٤) لَكَ الْحُجَّةُ . (١٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عبد الاعلی گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم آنچه در آنجا بود (از کتب و؟؟؟ و نشانه های امامت) بمن سپرد و چون وفاتش نزدیک شد، فرمود: گواهانی نزد من آور، من چهار تن از قریش را که نافع - غلام عبد الله بن عمر - در میان آنها بود حاضر کردم، پس فرمود بنویس: اینست آنچه یعقوب پسرانش وصیت کرد. «پسرانم! خدا برای شما این دین را برگزید، پس نمیرید جز اینکه مسلمان باشید- ۱۳۲ سوره ۲-» و محمد بن علی بجعفر بن محمد وصیت کرد و باو امر فرمود که او را در بردی که نماز جمعه را با آن میخواند کفن پوشد، و با عمامه خودش او را عمامه پوشد و قبرش را چهار گوش سازد و بمقدار چهار انگشت بالا آورد و هنگام دفن بندهای کفن او را بگشاید: سپس بگواهان فرمود برگردید خدا شما را رحمت کند - بعد از آنکه رفتند - گفتم: ای پدر! در این وصیت چه احتیاجی بگواه گرفتن بود؟ فرمود: پسر جانم! نخواستم که تو (در امر امامت یا کارهای وصیت) مغلوب باشی و مردم بگویند باو وصیت نکرده است، خواستم که تو حجت و دلیل داشته باشی.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۱

[ترجمه کمره ای]:

۸- عبد الاعلی از امام صادق (علیه السلام) فرمود: پدرم هر چه در آنجا بود به من سپرد مرگش در رسید فرمود: چند گواه نزد من حاضر کن و من چهار تن از قریش که یکی از آنها نافع وابسته عبد الله بن عمر بود حاضر کردم، پس از آن فرمود: بنویس: این است که یعقوب به فرزندانش وصیت

کرد (۱۳۲ سوره بقره): «ای پسرانم به راستی خدا برای شما دینداری را برگزیده مبادا بمیرید جز اینکه مسلمان باشید (مبادا نامسلمان بمیرید)» و محمد بن علی (علیهما السلام) به جعفر بن محمد (علیهما السلام) وصیت کرد و به او امر کرد تا در آن بُردی که روزهای جمعه در آن نماز می خوانده کفنش کند و عمامه مخصوص او را به سرش بندد و گورش را چهار گوش بسازد و چهار انگشت از زمین بلند کند و هنگام خاک سپردن گره های کفن او را باز کند (جامه دوخته او را بکند) سپس به گواهان فرمود: خدا رحمتتان کند برگردید، و چون آنها برگشتند، گفتم: پدر جان این مطالب اهمیتی نداشت که شما بر آن گواه گرفتید؟ فرمود: پسر جانم، من بد داشتم که تو در تصدی امر دفن و کفن من مغلوب نظر دیگران شوی و بگویند که به او وصیت نشده، من خواستم دلیل و مدرکی داشته باشی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۱

[ترجمه آیت الهی]:

۸- عبد الاعلی گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم هر چه در آنجا بود (از کتب و سلاح و نشانه های امامت) همه را به من سپرد و چون مرگش نزدیک شد فرمود: گواهانی نزد من بیاور و من چهار تن از قریش که یکی از آنها نافع غلام عبد الله بن عمر بود حاضر کردم، پس از آن فرمود: بنویس: این است که یعقوب به فرزندانش وصیت کرد: «ای فرزندانم به راستی خدا برای شما این دین را برگزید مبادا بمیرید جز اینکه مسلمان باشید (بقره/۱۳۲)» و محمد بن علی علیه السلام به جعفر بن محمد علیه السلام وصیت کرد و به او امر کرد تا در آن بردی که روزهای جمعه در آن نماز می خوانده کفنش کند و عمامه مخصوص او را به سرش بندد و گورش را چهار گوش بسازد و به مقدار چهار انگشت از زمین بلند کند و هنگام خاک سپردن گره های کفن او را باز نماید سپس به گواهان

فرمود: برگردید خدا رحمتتان کند و چون آن ها برگشتند، گفتم: پدر جان این مطالب چه نیازی به گواه گرفتن داشت؟

فرمود: پسرم نخواستم که تو در تصدّی امر دفن و کفن من مغلوب نظر دیگران شوی و بگویند که به او وصیّت نشده، من خواستم دلیل و مدرکی داشته باشی.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. ما هناک اى ما کان محفوظا عنده من الکتب و السلاح و آثار الانبياء و ودائعهم فيهم نافع اى منهم بتعميم قریش بحيث يشمل موالیهم أو معهم کان یصلی فيه الجمعة اى مع العامة تقية أو فى الدار خفية أربع أصابع اى مفرجة و أن یحل عنه على بناء المجرّد من باب نصر، و الإطمار جمع طمر بالكسر و هو الثوب الخلق، و الكساء البالى من غير صوف، ذكره الفيروزآبادى، و ضمائر عنه و أطماره و دفنه إما راجعة إلى جعفر عليه السلام اى یحل أضرار أثوابه عند إدخال أبيه القبر، إضافة الدفن إلى الضمير إضافة إلى الفاعل أو ضمير دفنه راجع إلى أبى جعفر عليه السلام إضافة إلى المفعول، أو الضمائر راجعة إلى أبى جعفر عليه السلام، فالمراد حل عقد الأكفان، و قيل: أمره بأن لا یدفنه مع ثيابه المخيطة. ما كان فى هذا ما نافية اى لم تكن لك حاجة فى ذلك بأن تشهد اى إلى أن تشهد، أو استفهامية اى اى فائدة فى هذا اى الموصى به بأن يشهد عليه، الباء للسببية و الظرف متعلق بكان تشهد بصيغة الخطاب المعلوم أو بصيغة الغائب المجهول، و فى إعلام الوری: ما كان لك فى هذا و أن تشهد عليه أن تغلب على بناء المجهول اى فى الإمامة فينكروا إمامتك، فإن الوصية

من علامات الإمامة كما مر، أو فيما أوصى إليه مما يخالف العامة كتربيع القبر فيكون له في ذلك عذر، ويقول كذا أوصى إلى أبي، ويحتمل التعميم ليشملهما.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٩

ص: ٦٢

-
- ١-١ . فى الكافى ، ح ٩٨٧ : «الجمع» .
- ٢-٢ . فى «بر» : «بعمامة» .
- ٣-٣ . فى «ج» : «ويرفع قبره» . وفى «بح» : «ويرفع» .
- ٤-٤ . فى «ه» : «ثم» بدل «وأن» .
- ٥-٥ . «الأطمار» : جمع الطمر ، وهو الثوب الخلق ، أو الكساء البالى من غير الصوف . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٦٠٤ (طمر) .
- ٦-٦ . فى الكافى ، ح ٩٨٧ : «ثم يُخلّى عنه فقال اطووه» بدل «وأن يحلّ عنه أطماره عند دفنه» .
- ٧-٧ . فى «ه» والكافى ، ح ٩٨٧ : - «له» .
- ٨-٨ . هكذا فى «ب» . وفى المطبوع وبعض النسخ : «فقلت له : يا أبت بعد ما انصرفوا» . وفى «ه» : «فقلت بعد ما انصرفوا : ما كان فى هذا يا أبه أن تشهد» . وفى «بس ، بف» والوافى والإرشاد : - «بعد ما انصرفوا» .
- ٩-٩ . فى مرآة العقول : «ما كان فى هذا ، «ما» نافية ، أى لم تكن لك حاجة فى ذلك بأن تشهد ، أى إلى أن تشهد . أو استفهامية ، أى أى فائدة فى هذا» .

- ١٠-١٠ . فى «بح ، بس ، بف» والوفى والإرشاد : «يشهد عليه» . وفى الكافى ، ح ٩٨٧ : «ما كان فى هذا يا أبت ، أن تشهد عليه» بدل «يا أبت _ إلى _ تشهد عليه» . وفى مرآة العقول : «تشهد ، بصيغة الخطاب المعلوم ، أو بصيغة الغائب المجهول» .
- ١١-١١ . فى «ف ، بح» : + «إئى» . وفى «ه» والكافى ، ح ٩٨٧ : «إئى» بدل «يا بُنى» .
- ١٢-١٢ . فى «ف» والإرشاد : - «إئه» .
- ١٣-١٣ . فى «ف» : «إليك» . وفى «ه» والكافى ، ح ٩٨٧ : - «إليه» .
- ١٤-١٤ . فى «ه» : «يكون» .
- ١٥-١٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب ما يجب على الناس عند مضى الإمام ، ح ٩٨٧ ، مع زيادة فى أوله وآخره. الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٨١ ، عن يونس بن عبد الرحمن الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٤٩ ، ح ٨١٤ ؛ الوسائل ، ج ٣ ، ص ١٩٤ ، ذيل ح ٣٣٨٤ .

(٧١) باب الإشارة و النصّ على أبى الحسن موسى

١- الحديث

٨٠١/١ . أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْقَلَاءِ ، عَنِ الْفَيْضِ بْنِ الْمُخْتَارِ ، قَالَ :
 قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : خُذْ بِيَدِي مِنَ النَّارِ ، مَنْ لَنَا بَعْدَكَ ؟ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ
 السَّلَامُ - وَهُوَ يَوْمئِذٍ غُلَامٌ - فَقَالَ : «هَذَا صَاحِبُكُمْ ، فَتَمَسَّكَ (١) بِهِ» . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

فیض بن مختار گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: مرا از آتش دوزخ دستگیر، ما بعد از شما که را داریم؟ پس ابو ابراهیم بر آن حضرت وارد شد و او در آن روز کودک بود، امام فرمود: اینست صاحب شما، دامنش را بگیر.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۱

[ترجمه کمره ای]:

۱- فیض بن مختار گوید: به امام صادق گفتم: مرا از دوزخ بر آور بفرما بعد از شما امام ما کیست؟ و در این حال ابو ابراهیم که یک بچه ای بود به آن حضرت وارد شد، فرمود: این است امام شما به او بچسب.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۱- فیض بن مختار می گوید: به امام صادق گفتم: مرا از آتش دوزخ دستگیری فرما بعد از شما چه کسی امام است؟ و در این حال ابو ابراهیم که بچه بود بر آن حضرت وارد شد، فرمود: این است امام، دامنش را بگیر.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. من النار لعله ضمن خذ بيدي معنى الإنقاذ فعدى بمن هذا صاحبكم أى إمامكم الذى يلزمكم أن تصحبوه أو هو أولى بكم من أنفسكم.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٢٩

١/٣٠٨

٢- الحديث

٨٠٢/٢. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَرَّازِ (٣) ، عَنْ ثُبَيْتٍ ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ كَثِيرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ : أَسْأَلُ اللَّهَ _ الَّذِي رَزَقَ أَبَاكَ مِنْكَ (٤) _ هَذِهِ الْمَنْزِلَةَ _ أَنْ يَرْزُقَكَ مِنْ عَقِبِكَ (٥) قَبْلَ الْمَمَاتِ مِثْلَهَا ، فَقَالَ (٦) : « قَدْ فَعَلَ اللَّهُ (٧) ذَلِكَ » .

قَالَ : قُلْتُ : مَنْ هُوَ جُعِلْتُ فِدَاكَ ؟ فَأَشَارَ إِلَى الْعَبْدِ الصَّالِحِ وَهُوَ رَاقِدٌ (٨) ، فَقَالَ : « هَذَا الرَّاقِدُ » وَ هُوَ غُلَامٌ (٩) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

معاذ بن کثیر گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: از خدائی که این مقام را بشما روزی کرده میخواهم که تا پیش از وفات شما مانند آن را بنسل شما هم روزی کند. فرمود: خدا این کار را کرده است عرض کردم: قربانت گردم، او کیست؟ اشاره بعبد الصالح کرد که خوابیده بود و فرمود این خوابیده - و او در آن زمان کودک بود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۲

[ترجمه کمره ای]:

۲- معاذ بن کثیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: از خدا خواستارم همان مقامی را که نسبت به تو به پدرت روزی کرده به تو هم از نسلت قبل از مرگ روزی کند، فرمود: خدا این لطف را کرده است، گوید: گفتم: او کیست؟ قربانت، به عبد صالح که در این حال خواب بود اشاره کرد و فرمود: همین خواب، و او بچه بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- معاذ بن کثیر می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: از خدا می خواهم همان مقامی را که روزی پدرت کرده قبل از مرگ شما هم، روزی نسل شما کند، فرمود: خدا این لطف را کرده است، گوید: گفتم: قربانت گردم او کیست؟ او اشاره به عبد صالح کرد که خواب بود و فرمود: همین کودک خوابیده است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن، و ثبتت هو ابن محمد ممدوح الذى رزق أباك منك من للسببية هذه المنزلة و هى سعادة أن يكون له ولد يشبه خلقه و خلقه و شمائله و يكون قابلا للإمامة و ضمير مثلها للإمامة.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٠

٣- الحديث

٨٠٣/٣. وَ بِهَذَا الْأَسْنَادِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ الْأَعْرَجَانِيُّ

ص: ٦٣

١-١ . فى «ج ، بر» وحاشية «ض ، بح» والوفى : «فتمسكوا» .

٢-٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٧ ، بسنده عن الفيض بن المختار الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٠ ، ح ٨١٦ .

٣-٣ . هكذا فى «ب ، و ، بر ، بف» والوفى . وفى سائر النسخ والمطبوع : «الخزاز» . وهو سهو ،

كما تقدم فى الكافى ، ذيل ح ٧٥ .

٤-٤ . فى حاشية «ج» : «معك» .

٥-٥ . «العقب» : مؤخر القدم . وعقبُ الرجل أيضا ولده وولدُ ولده . الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨٤ .
(عقب) .

٦-٦ . فى «ب» : «قال» .

٧-٧ . فى «ف» : - «الله» .

٨-٨ . «الراقد» : النائم . المصباح المنير ، ص ٢٣٤ (رقد) .

٩-٩ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأئمة عليهم السلام لم يفعلوا شيئا ... ، ح ٧٤٢ ، بسنده عن معاذ بن كثير ، مع زيادة فى أوّله ، واختلاف يسير ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٧ ، عن ثبيت ، عن معاذ بن كثير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٠ ، ح ٨١٥ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ٢٧ ، ح ٤٦ .

الفارسيّ ، عن عبد الرحمن بن الحجاج (١) ، قال :

سألتُ عبدَ الرحمنِ فى السنّةِ الّتى أخذَ فيها أبو الحسنِ الماضى عليه السلام ، فقلتُ له : إنّ هذا الرَّجُلَ قد صارَ فى يدِ هذا ، وما ندرى (٢) إلى ما يصيرُ ؟ فهل بلغكَ عنه فى أحدٍ من ولدهِ شىءٌ ؟

فقال لى : ما ظننتُ أنّ أحداً يسألنى عن (٣) هذه المسألة (٤) ؛ دخلتُ على جعفرِ بنِ مُحَمَّدٍ عليه السلام فى منزله ، فإذا هو فى بيتٍ كذا فى (٥) داره فى مسجدٍ له ، وهو يدعو ، وعلى يمينه موسى بن جعفرٍ عليه السلام يؤءمّن على دُعائه ، فقلتُ له : جعلنى الله فداك (٦) ، قد عرفتُ انقطاعى إليك ، وخدمتى لك ، فمن ولىّ الناسِ بعدك ؟

فقال : «إنّ موسى قد لبس الدرعَ وساوى عليه» (٨) فقلتُ له : لا أحتاجُ بعدَ هذا إلى شىءٍ . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابن حجاج گوید: در سالی که ابو الحسن ماضی (امام هفتم) علیه السلام را گرفتند، بعد الرحمن گفتم: این مرد (امام هفتم علیه السلام) بدست این مرد (هارون) افتاد و نمیدانم عاقبت کارش بکجا انجامد آیا نسبت بیکی از اولادش بتو خبری رسیده است؟ بمن گفت: من گمان نمیکردم کسی این مسأله را از من پرسد، من بمنزل جعفر بن محمد رفتم، او در فلان اتاق خانه در محل نمازش بود و دعا میکرد و موسی بن جعفر طرف راستش بود و آمین میگفت، بحضرت عرض کردم: خدا مراقبانت کند: میدانید که من تنها بشما گرویده ام و در خدمت شما بوده ام، بفرمائید صاحب اختیار مردم بعد از شما کیست؟ فرمود: موسی آن زره را پوشید و بقامتش راست آمد، بحضرت عرض کردم: بعد از این دیگر چیزی احتیاج ندارم (همین سخن مرا کافیت).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۲

[ترجمه کمره ای]:

۳- عبد الرحمن بن حجاج گوید: در همان سالی که ابو الحسن ماضی (علیه السلام) را گرفتند من از عبد الرحمن پرسیدم که این مرد (امام ما) به دست این مرد ظالم افتاد و ما نمی دانیم چه سرانجامی دارد آیا به تو نسبت به یکی از اولادش چیزی رسیده، گفت: من گمان نداشتم کسی این مسأله را از من پرسد، من در منزل امام صادق خدمت او رسیدم و او در یک اطاق کذائی در خانه اش که محل نمازش بود تشریف داشت و دعا می کرد و سمت راستش موسی بن جعفر (علیه السلام) بود که آمین می گفت بر دعایش من به او عرض کردم: قربانت، می دانی که من تنها نظر به شما دارم و به شما خدمت کرده ام بعد از شما امام بر مردم کیست؟ فرمود: موسی زره را پوشیده و به اندام او رسا در آمده، گفتم: بعد از این دیگر نیاز به سؤالی ندارم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- عبد الرحمن بن حجاج می گوید: در همان سالی که ابو الحسن را گرفتند من از عبد الرحمن پرسیدم که اینمرد ماضی علیه السلام (امام هفتم) به دست این مرد ظالم افتاد و ما نمی دانیم چه سرانجامی دارد آیا به تو نسبت به یکی از اولادش خبری رسیده است، گفت: من گمان نداشتم کسی این مسأله را از من بپرسد: من در منزل امام صادق خدمت اورسیدم و او در یک اطاقی در خانه اش که محل نمازش بود تشریف داشت و دعا می کرد و سمت راستش موسی بن جعفر علیه السلام بود که آمین می گفت من به او عرض کردم: قربانت، می دانی که من در خدمت شما بوده ام و به شما خدمت کرده ام بعد از شما امام بر مردم کیست؟

فرمود: موسی آن زره را پوشید و مناسب قامتش شد گفتم: بعد از این دیگر نیاز به سؤالی ندارم و همین سخن مرا کافی است.

توضیح: مورد سؤال، امام بعد از موسی کاظم است زیرا عبد الرحمن بن حجاج فهمیده که امام هفتم از زندان آزاد نخواهد شد به همین خاطر با تعجب سؤال می کند ولی جواب نص بر خود امام هفتم است نه بر کسی که بعد از اوست شاید منظور ابن حجاج این باشد که تو درباره سؤال از امامت امام رضا همان را شنیدی که من درباره سؤال از امام هفتم از امام صادق علیه السلام شنیدم و مقصود از زره زره تقوی است نه زرهی که قائم آل محمد بر تن می کند و قیام می کند همان طور که مذهب واقفیه بر این باورند که براساس این حدیث امام غایب که ظهور خواهد کرد امام هفتم است نه کسی دیگر.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول. و الأرجاني بفتح الهمزة و تشديد الراء المكسورة نسبة إلى بلد بفارس، الفارسي بكسر الراء لالتقاء الساكنين. إن هذا الرجل أى الكاظم عليه السلام فى يد هذا أى الرشيد لعنه الله إلى ما يصير ما استفهامية و إثبات ألفها مع حرف الجر شاذ و فى بيت بالتنوين كذا كناية عما ذكره مفصلاً من صفة البيت يؤمن على التفعيل أى يقول آمين فمن ولى الناس أى أولى بهم من أنفسهم. ثم اعلم أن فى الخبر إشكالا من جهة أن السؤال كان عن إمامة الإمام بعد الكاظم عليه السلام، و الجواب تضمن النص عليه لا على من بعده؟ و الجواب عنه من وجوه: الأول: ما خطر ببالي و هو الأظهر عندي، و هو أن غرض عبد الرحمن أن الكاظم هو القائم الذى هو آخر الأئمة و يغيب، ثم يخرج بالسيف كما هو مذهب الواقفية، و استدل عليه بقوله: قد لبس الدرع و ساوى عليه، فما قد بلغهم من الرواية المتقدمة أن قائمنا من إذا لبس الدرع ملاءها فلا يحتاج إلى السؤال عن الإمام بعده، و قد أخطأ عبد الرحمن فى الاستدلال، إذ يمكن أن يكون للرسول صلى الله عليه و آله و سلم درعان أحدهما علامة الإمامة و الأخرى علامة القائم، أو يكون هذا من الأخبار البدائية، و يحتمل أن يكون هذا من مخترعات الواقفية. الثانى: ما ذكره المحدث الأسترآبادى حيث قال: كان فى آخر هذا الحديث الشريف قصة إمامة الرضا عليه السلام فتركه المصنف لأن الباب معقود لغيرها. الثالث: ما ذكره بعض الأفاضل أن فيه طريق استعمال حال الرضا عليه السلام، و كناية الإشارة و حينئذ يصير الجواب مربوطا بالسؤال. الرابع: ما ذكره بعض المعاصرين و هو أن مقصود عبد الرحمن أنك سمعت بعد سؤالك من أبى الحسن فى الرضا عليه السلام مثل ما سمعته بعد سؤالى من أبى عبد الله عليه السلام فى أبى الحسن، فلا وجه لسؤالك، و قال: المراد بالدرع لباس العلم و التقوى و نحوهما مما يدفع به ضرر إبليس و جنوده، و فى الدعاء: اللهم ألبسنى درعك الحصينة، و المقصود فى هذا الحديث استكمال شروط الإمامة، أى ساوى أبو الحسن الدرع على نفسه فتطابقها و على هذا التقرير

لا منافاة بينه وبين ما مر، و لا يخفى بعده. ثم اعلم أنه فقلت على بعض الوجوه المتقدمة كلام الأرجاني، وعلى بعضها كلام عبد الرحمن فلا تغفل.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣١

٤- الحديث

٨٠٤/٤. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ مُوسَى الصَّيْقَلِ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ

ص: ٦٤

١-١. فى الوافى : - «عن عبد الرحمن بن الحجاج» .

٢-٢. فى «ب، بف» : «وما يدرى» . وفى «ج، بس» : «وما يدرى» .

٣-٣. فى «بح» : - «عن» .

٤-٤. فى «ه» : + «قال» .

٥-٥. فى الوافى والإرشاد : «من» .

٦-٦. فى «ج، بح، بس» وحاشية «بر» : «جعلت فداك» .

٧-٧. فى «ف» والوافى : - «قد» .

٨-٨ . هاهنا إشكال بأنّ الجواب لا يطابق السؤال ؛ فإنّ السؤال عن النصّ على الإمام الرضا عليه السلام، والجواب على النصّ بالإمام موسى عليه السلام . أجب بأنّ للحديث تنمّة فيها النصّ على الإمام الرضا عليه السلام، لم يذكرها المصنّف ؛ لعدم تعلق الغرض بذكره فى هذا الباب المقصود فيه ذكر النصّ على الإمام موسى عليه السلام . وبأنّ مراد السائل عدم احتياجه إلى التفحص عنها ؛

لوجود العلامة عنده وهو مساواة الدرع . وأجيب بوجه آخر . راجع : شرح المازندرانی ، ج ٦ ، ص ١٦١ ؛ الوافی ، ج ٢ ، ص ٣٥٧ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٣١ .
٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٧ ، عن أبي عليّ الأرجانی ، من قوله : «دخلت على جعفر بن محمد في منزله ...» الوافی ، ج ٢ ، ص ٣٥٦ ، ح ٨٣٠ .

عُمَرَ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَدَخَلَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ (١) عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَهُوَ غُلَامٌ - فَقَالَ (٢) :
«اسْتَوْصِ بِهِ (٣) ، وَضَعْ أَمْرَهُ عِنْدَ مَنْ تَثِقُ بِهِ مِنْ أَصْحَابِكَ» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

مفضل بن عمر گوید: خدمت امام صادق علیه السلام بودم که ابو ابراهیم (موسی بن جعفر) علیه السلام وارد شد و او جوانی بود. امام فرمود وصیت مرا در باره این بپذیر (و بدان که او امام است) و امر امامت را با هر کدام از اصحابت که مورد اطمینانست در میان گذار.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٨٣

[ترجمه کمره ای] :

٤- مفضل بن عمر گوید: من نزد امام صادق (علیه السلام) بودم که ابو ابراهیم پسر بچه ای بود و نزد او آمد، امام به من فرمود: بخواه که او وصی من باشد و امر امامت او را به هر کدام از هم عقیده های خود که می دانی راز نگهدارند اظهار کن.

ترجمه کمره ای؛ ج ٢، ص ٤٦٥

[ترجمه آیت الهی]:

٤- مفضل بن عمر می گوید: من نزد امام صادق علیه السلام بودم که ابو ابراهیم (موسی بن جعفر) پسر بچه ای بود و نزد او آمد، امام به من فرمود: وصیت مرا درباره او بپذیر و بدانکه او امام بعد از من است او را به هر کدام از هم عقیده های خود که می دانی راز نگهدارند بگو.

ترجمه آیت الهی؛ ج ٢، ص ٣١

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. استوص به ای أقبل وصیتی فيه فإنی أوصیک برعايته و القول بإمامته، قال فی المغرب: فی حدیث الظهار استوص باین عمک خیرا ای أقبل وصیتی فيه، و انتصاب خیرا علی المصدر، ای استیصاء خیر، انتهى. وضع أمره ای الإخبار بإمامته و النص علیه و هو أمر بالتقیة.

٥- الحديث

٨٠٥/٥. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ جَعْفَرِ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي يَوْمًا ، فَسَأَلَهُ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ ، فَقَالَ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِلَى مَنْ نَفَزَ (٥) وَيَفْزَعُ (٦) النَّاسُ بَعْدَكَ ؟

فَقَالَ : «إِلَى صَاحِبِ الثَّوْبَيْنِ الْأَصْفَرَيْنِ (٧) وَالْغَدِيرَتَيْنِ - يَعْنِي الذُّوَاءَبَتَيْنِ (٨) - وَهُوَ الطَّلِيعُ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا (٩) الْبَابِ ، يَفْتَحُ الْبَابَيْنِ (١٠) بِيَدِهِ (١١) جَمِيعًا (١٢)» ، فَمَا لَبِثْنَا (١٣) أَنْ طَلَعَتْ عَلَيْنَا كَفَّانٍ أَخِذَةً (١٤) بِالْبَابَيْنِ ، فَفَتَحَهُمَا (١٥) ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْنَا ...

ص: ٦٥

١-١ . في الإرشاد : + «موسى» .

٢-٢ . في الإرشاد : + «لى أبو عبد الله» .

٣-٣ . «استوص به» ، أى اطلب العهد بتعظيمه ورعاية حاله ، وتعاهد أمره من نفسك ومن غيرك ، قاله الفيض ؛ أو اقبل وصيتي فيه ؛ قاله المجلسي ناقلاً عن المغرب . راجع : المغرب ، ص ٤٨٧ (وصى) .

٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٦ ، عن موسى الصيقل الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٠ ، ح ٨١٧ .

٥-٥ . فى «بف» : «تفزع» .

٦-٦ . فى «بر» : + «اليوم» .

۷-۷. فی «بر»: + «اليوم» .

۸-۸. «الذؤابة»: الضفيرة _ أي المفتولة _ من الشعر إذا كانت مرسلّة. المصباح المنير، ص ۲۱۱ (ذأب).

۹-۹. فی «ض، ه، بح»: - «هذا» .

۱۰-۱۰. فی حاشية «ج، بح، بر»: «الباب» .

۱۱-۱۱. فی «ج» وحاشية «ف، بر»: «بيديه» .

۱۲-۱۲. فی «ب، ه، بس، بف» وحاشية «ج» والوافى: «جميعا بيده» .

۱۳-۱۳. فی «بف»: «فما لبث» .

۱۴-۱۴. فی الإرشاد: «آخذتان» . وفي مرآة العقول، ج ۳، ص ۳۳۲: «آخذة، بصيغة الفاعل حالاً عن كلّ من الكفّين، أو يعدّهما واحداً، أو بصيغة المصدر مفعولاً لأجله . وفي إرشاد المفيد: آخذتان، وهو أصوب» .

۱۵-۱۵. فی «ه»: «تفتحهما» .

أبو إبراهيم (۱) عليه السلام . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسحاق بن جعفر (بن محمد عليه السلام) گوید: روزی خدمت پدرم بودم که علی بن عمر بن علی (پسر امام چهارم عليه السلام) از پدرم پرسید و گفت: قربانت گردم، ما و مردم، بعد از شما بکه پناه بریم؟ فرمود: بکسی که دو جامه زرد پوشیده و دو گیسو دارد و اکنون از این در بر تو در آید و هر دو لنگه در را با دو دست خود باز کند، چیزی نگذشت که دیدیم دو دست که دو لنگه در را گرفته و آنها را گشود، ظاهر گشت، سپس ابو ابراهیم عليه السلام بر ما وارد شد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۳

[ترجمه کمره ای]:

۵- اسحاق بن جعفر گوید: روزی نزد پدرم بودم و علی بن عمر بن علی (بن الحسین) به او گفت: قربانت، بعد از تو ما خانواده و مردم دیگر به که پناه برند؟ فرمود: به آن که دو جامهٔ زرد پوشیده و دو گیسوان دارد و از این در به تو عیان گردد و هر دو لنگهٔ در را با هر دو دست خود را باز کند، ما درنگی نکردیم که دو کف هر دو لنگه را گرفته بودند و آن را گشود و ابو ابراهیم (علیه السلام) بر ما طالع شد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۵

[ترجمه آیت الهی]:

۵- اسحاق بن جعفر گوید: روزی نزد پدرم بودم و علی بن عمر بن علی (پسر امام چهارم) از او پرسید: قربانت کردم بعد از تو ما خانواده و دیگران به که پناه برند؟ فرمود: به آن که دو جامهٔ زرد پوشیده و دو گیسوان دارد و از این در، بر تو ظاهر می شود و هر دو لنگهٔ در را با هر دو دست خود باز می کند، چیزی نگذشت که دیدم دو دست دو لنگهٔ در را گرفته و آن را گشود و سپس ابو ابراهیم (موسی بن جعفر) بر ما ظاهر شد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف، وعلی بن عمر هو ابن علی بن الحسين عليهما السلام. إلى من تفرع أى تلجأ و تستغيث
لحل المشكلات و استعمال مسائل الدين، و الغديرة بالفتح الذؤابة بالضم مهموزا و هى ما نبت فى
الصدغ من الشعر المسترسل، و يعنى كلام إسحاق أو غيره من الرواة آخذة بصيغة الفاعل حالا عن
كل من الكفين أو يعدهما واحدا، أو بصيغة المصدر مفعولا لأجله. و فى إرشاد المفيد: آخذتان، و
هو أصوب بالبابين أى بمصراعى الباب، و الضمير فى فتحهما للطالع، و الخبر مشتمل على الإعجاز
أيضا، و فى الإرشاد و أعلام الورى: حتى انفتحتا و دخل علينا أبو إبراهيم موسى بن جعفر و هو صبي
و عليه ثوبان أصفران

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٢

١/٣٠٩

٦- الحديث

٨٠٦/٦. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ ، عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قَالَ لَهُ مَنْصُورُ بْنُ حَازِمٍ : يَا أَبَى أَنْتَ وَ أُمِّي ، إِنَّ الْأَنْفُسَ يُغْدَى
عَلَيْهَا وَ يُرَاحُ (٣) ، فَإِذَا (٤) كَانَ ذَلِكَ ، فَمَنْ ؟

فَقَالَ (٥) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِذَا كَانَ ذَلِكَ ، فَهُوَ صَاحِبُكُمْ» وَضَرَبَ بِيَدِهِ (٦) عَلَى مَنْكِبِ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامِ الْأَعْيَمَنِ - فِيمَا أَعْلَمُ - وَهُوَ يَوْمَئِذٍ خُمَاسِيٌّ (٧) ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ جَالِسٌ مَعَنَا. (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

صفوان جمال گوید: منصور بن حازم بامام صادق علیه السلام عرضکرد: پدر و مادرم بقربانت مرگ در هر صبح و شام بسراغ جانها می آید، اگر چنین شد، امام کیست؟ حضرت صادق علیه السلام فرمود اگر چنین شد اینست امام شما و با دست بشانه ابو الحسن علیه السلام زد - که فکر میکنم شانه راست بود - و او در آن وقت پنج ساله بود [قدش پنج و جب بود] و عبد الله بن جعفر (أفطح امام طایفه فطحیه) با مادر آن مجلس نشسته بود (با وجود آنکه از پدرش چنین سخنی شنید، بعد از وفات پدر مخالفت کرد و دعوی امامت نمود).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳

[ترجمه کمره ای] :

٦- صفوان جمال گوید: منصور بن حازم به امام صادق (علیه السلام) گفت: پدر و مادرم قربانت، هر بامداد و پسین جانهای را دریابند و اگر چنین پیشامدی شد، امام کیست؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود: اگر چنین شد او است امام شما و دست به شانه راست ابی الحسن (علیه السلام) زد

چنانچه من می دانم و آن حضرت در این وقت پنج ساله بود(یا قدش پنج وجب بود)و عبد الله بن جعفر هم با ما نشسته بود.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۴۶۵

[ترجمه آیت الهی] :

۶-صفوان جمال می گوید:منصور بن حازم به امام صادق علیه السلام گفت:پدر و مادرم قربانت باد،هر صبح و عصر مرگ به موقع جانها را می گیرد اگر چنین پیشامدی شد امام کیست؟امام صادق علیه السلام فرمود:اگر چنین شد اوست امام شما و دست به شانه راست ابی الحسن علیه السلام زد چنانچه من می دانم و آن حضرت در این وقت پنج ساله بود و عبد الله بن جعفر هم با ما نشسته بود.

توضیح:عبد الله بن جعفر همان کسی است که می دانست امامت در حضرت رضاست ولی راه انحراف پیش گرفت و بعد از پدرش دعوی امامت کرد و مذهب (فطحیه)را به وجود آورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: حسن. يغدى عليها و يراح أى يأتيها الموت أو ملكه أو الأعم منه و من سائر البلايا غدوا و رواحا و ذكر الوقتين على المثال و المقصود كل وقت فإذا كان ذلك أى مجيء الموت إليك فمن أى فمن صاحبنا فيما أعلم أى فيما أظن و المقصود تجويز كون المضروب عليه غير منكبه الأيمن، و يحتمل على بعد تعلق الشك بكونه عليه السلام خماسيا، و يؤيده أن فى إرشاد المفيد هكذا: و هو فيما أعلم يومئذ خماسى و هو أظهر. و الخماسى من قدس سره خمسة أشبار أو من سنة خمس سنين، و الأول أشهر قال فى القاموس: غلام خماسى: طوله خمسة أشبار، و لا يقال: سداسى و لا سباعى لأنه إذا بلغ خمسة أشبار فهو رجل، انتهى. و عبد الله هو الأفتح الذى ادعى الإمامة لنفسه بعد أبيه و تبعه الفطحية و ذكره لبيان أنه مع سماعه هذا من أبيه اجترأ على هذا الدعوى الباطل.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٣

٧- الحديث

٨٠٧/٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ، عَنْ عَيْسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ (٩) بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: إِنْ كَانَ كَوْنٌ - وَ لَا أَرَانِي اللَّهَ ذَلِكَ (١٠) - فَبِمَنْ

ص: ٦٦

١-١. فى الإرشاد: + «موسى عليه السلام وهو صبىّ وعليه ثوبان أصفران».

٢-٢. الإرشاد، ج ٢، ص ٢١٩، عن يعقوب بن جعفر الجعفرى الوافى، ج ٢، ص ٣٥١، ح ٨١٨.

٣-٣ . فى شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٦٢ : «أى يأتى أجلها وقت الغداة ووقت الرواح ... والظاهر أنّ الفعلين مجهولان من باب الإفعال ؛ لأنّ غدا يَغْدُو غدوّا وراح يروح رواحا لازمان ، بخلاف أَعْدَاه وأراحه ، فإنّهما متعدّيان ، بمعنى إذهابه فى هاتين الوقتين» . وراجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٣٦٨ (روح) .

٤-٤ . فى «بح» : «فإن» .

٥-٥ . فى الوافى : «قال» .

٦-٦ . فى «ه» والإرشاد : - «بيده» .

٧-٧ . فى الإرشاد : «وهو فيما أعلم يومئذ خماسيّ» . و«الخُماسيّ» : من طوله خمسة أشبار ، ولا يقال : سُداسيّ ولا سُبَاعيّ ولا فى غير الخمسة ؛ لأنّه إذا بلغ سبعة أشبار صار رجلاً . والأُنثى خُماسيّة . قال المجلسى : «الخُماسيّ» : من قدّه خمسة أشبار ، أو من سنّه خمس سنين ، والأوّل أشهر» . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٦٩ (خمس) ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٣٣ .

٨-٨ . الغيبة للنعمانى ، ص ٣٢٩ ، ح ٩ ، بسنده عن صفوان بن مهران الجمّال ، مع اختلاف يسير ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٨ ، عن ابن أبى نجران ، عن منصور بن حازم الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥١ ، ح ٨٢٠ .

٩-٩ . فى الكافى ، ح ٧٥٨ : - «بن محمّد» .

١٠-١٠ . فى الكافى ، ح ٧٥٨ : - «ذلك» .

أَنْتُمْ (١) ؟ قَالَ (٢) : فَأَوْمَأَ إِلَى ابْنِهِ مُوسَى .

قُلْتُ (٣) : فَإِنْ حَدَّثَ بِمُوسَى حَدَّثُ ، فَبِمَنْ أَنْتُمْ ؟ قَالَ : «بِوَلَدِهِ» .

قُلْتُ : فَإِنْ حَدَّثَ بِوَلَدِهِ حَدَّثُ ، وَتَرَكَ أَخًا كَبِيرًا وَابْنًا صَغِيرًا ، فَبِمَنْ أَنْتُمْ ؟ قَالَ : «بِوَلَدِهِ» ، ثُمَّ قَالَ (٤) : «هَكَذَا (٥) أَبَدًا (٦)» .

قُلْتُ : فَإِنْ لَمْ أَعْرِفْهُ وَلَا أَعْرِفْ (۷) مَوْضِعَهُ ؟ قَالَ : «تَقُولُ : اللَّهُمَّ ، إِنِّي أَتَوَلَّى (۸) مَنْ بَقِيَ مِنْ حُجَجِكَ مِنْ وُلْدِ الْأَئِمَّامِ الْمَاضِي ؛ فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عیسی بن عبد الله گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: اگر پیش آمدی کند - که خدا آن را بمن ننماید- (یعنی اگر خدای ناخواسته شما وفات کنید) من بکه اقتدا کنم؟ حضرت اشاره پسرش موسی کرد. عرض کردم: اگر برای موسی پیش آمدی کند، بکه اقتدا کنم؟ فرمود: بفرزندش، عرض کردم: اگر برای فرزندش پیش آمدی کند و برادر بزرگتر و پسر کوچکتری از خود باقی گذارد، بکه اقتدا کنم؟ فرمود: بفرزندش، سپس فرمود: همچنین همیشه (پسر کوچک امام، بر برادر بزرگتر امام مقدم است) عرض کردم: اگر امام را نشناختم و جای او را ندانستم چه کنم؟ فرمود: میگوئی خدایا! من پیرو و دوستدار آن حجت زنده تو هستم که از فرزندان امام گذشته است، همین ترا کافیست - ان شاء الله-.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴

[ترجمه کمره ای] :

۷- عیسی بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علی بن ابی طالب گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: اگر چیزی شد (خدا برایم این روز را نیاورد) من به که اقتدا کنم، به پسرش موسی (علیه السلام) اشاره کرد، گفتم: اگر برای پسرش پیشامدی کرد و برادر بزرگ و پسر صغیری به جا گذاشت

به کدام اقتداء کنم؟ فرمود: به پسرش، سپس امام فرمود: چنین است همیشه، گفتم: اگر او را شناسم و محل او را ندانم؟ فرمود: می گوئی: خدایا من پیرو و دوست دار آن امامی هستم که فرزند امام گذشته است، که همین برای تو مجزی است ان شاء الله.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۷- عیسی بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علی بن ابی طالب گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: اگر چیزی شد (یعنی خدای نخواسته شما وفات کنید) من به که اقتدا کنم؟ حضرت به پسرش موسی علیه السلام اشاره کرد، گفتم: اگر برای پسرش پیشامدی کند و برادر بزرگ و پسر صغیری به جا گذاشت به کدام اقتدا کنم؟

فرمود: به پسرش، سپس امام فرمود: چنین است همیشه،

گفتم: اگر او را شناسم و محل او را ندانم؟

فرمود: می گوئی: خدایا من پیرو و دوست دار آن امامی هستم که فرزند امام گذشته است، که همین برای تو کافی است انشاء الله.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول، و قد مضى فى باب إثبات الإمامة فى الأعقاب إلى قوله أبدا و كنى بالكون عن الفقد و الموت محافظة للأدب و لا أرانى الله معترضة دعائية قوله: فإن لم أعرفه، جوابه محذوف أى فما أصنع أو بمن ائتم إنى أتولى أى اعتقد ولايته و إمامته، و يدل على أنه مع تعذر العلم التفصيلى فى أصل الدين يكفى العلم الإجمالى و لا بد من الإذعان مجملا، و يخرج بذلك عن من لم يعلم إمام زمانه.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٤

٨- الحديث

٨/٨٠٨. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْقَلَاءِ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: ذَكَرَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ غُلَامٌ، فَقَالَ: «هَذَا الْمَوْلُودُ الَّذِي لَمْ يُولَدْ فِيْنَا مَوْلُودٌ أَعْظَمُ بَرَكَةً عَلَى شَيْعَتِنَا مِنْهُ» ثُمَّ قَالَ لِي (١٠): «لَا تَجْفُوا (١١)»

ص: ٦٧

١-١. «أنتم»، أى أقتدى. راجع: المصباح المنير، ص ٢٤: (أمم).

٢-٢. فى الكافى، ح ٧٥٨: - «قال».

٣-٣. فى الكافى، ح ٧٥٨: «قال: قلت».

٤-٤. فى «ب، ف، ه، بر» والإرشاد: - «قال».

٥-٥ . فى «بر» : «كذا» .

٦-٦ . فى الكافى ، ح ٧٥٨ : «ثمّ واحدا فواحدا . وفى نسخة الصفوانى : ثمّ هكذا أبدا» بدل «ثمّ قال هكذا أبدا» .

٧-٧ . مجزوم ب «إن» الشرطيّة . وفى «ج ، ض ، بح ، بر ، بس» : «ولم أعرف» .

٨-٨ . «أتولّى» ، أى اتّخذهُ وليّاً . يقال : تولّاه ، أى اتّخذهُ وليّاً . والمراد : اعتقد إمامته وولايته . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٧٦١ (ولى) ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٣٤ .

٩-٩ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب ثبات الإمامة فى الأعقاب ... ، ح ٧٥٨ ، إلى قوله : «هكذا أبدا» . وفى كمال الدين ، ص ٣٤٩ ، ح ٤٣ ؛ وص ٤١٥ ، ح ٧ ، بسندهما عن محمّد بن الحسين بن أبى الخطّاب ، مع اختلاف يسير . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٨ ، عن ابن أبى نجران إلى قوله : «هكذا أبدا» . راجع : عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٢٢ ، ح ٦ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٢ ، ح ٨٢١ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ٢٥٣ ، ح ١١ .

١٠-١٠ . فى «ب» والوافى : - «لى» .

١١-١١ . فى «ف» : «لا تجفّوا» بتشديد الفاء . وفى حاشية «ف» : «لا تجف» . وقال المازندراني : «وقيل : لا تجفّوه _ بتشديد الفاء _ بمعنى لا تذهبوا به ، أى لا تخبروه بذلك فتجفّوه وتذهبوا به» . وقال المجلسى : «وعلى بعض الوجوه يمكن أن يقرأ من باب الإفعال من أجفاه ، إذا أتعبه» . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٢٨٠ (جفا) .

إِسْمَاعِيلَ . (١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

مفضل بن عمر گوید: امام صادق علیه السلام از ابو الحسن موسی علیه السلام یاد کرد - و او در آن روز کودکی بود - و فرمود: اینست همان مولودی که در خاندان ما، مولودی پر برکت تر از او برای شیعیان ما دنیا نیامده است، سپس بمن فرمود: با اسماعیل جفا مکن (زیرا اگر چه او امام نیست، اما برادر بزرگتر امامست و یا مقصود اینست که: مبادا او را با دعای امامت وادار کنی).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۴

[ترجمه کمره ای]:

۸-مفضل بن عمر گوید: امام صادق نام ابو الحسن (علیه السلام) را برد که آن روز هنوز کودکی بود و فرمود: این است آن مولودی که در خاندان ما برای شیعیان ما از آن با برکت تری به وجود نیامده. سپس رو به من کرد و فرمود: به اسماعیل جفا و درشتی نکنید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۸-مفضل بن عمر گوید: امام صادق نام ابو الحسن علیه السلام را برد که آن روز هنوز کودکی بود و فرمود: این است آن مولودی که در خاندان ما، برای شیعیان پربرکت تر از او به دنیا نیامده است.

سپس رو به من کرد و فرمود: به اسماعیل جفا مکن (زیرا هر چند که او امام نیست ولی برادر بزرگتر امام است)

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف. لم یولد فینا ای من بین اولادنا، و یحتمل شموله لأولاد سائر الأئمة علیهم السلام سوى أمير المؤمنین و الحسنین علیهم السلام، فإن سائر هم متساوون فی الفضل، إن كان المراد حقيقة الكلام و إن كان المراد أنه أعظم بركة منهم كما هو الشائع فی مثل هذه العبارة فالترفضیل علی غیر الأئمة علیهم السلام، مع أنه یمكن أن یكون نوع من البركات و المنافع مختصا به علیه السلام، كما أنه اختار الحبس و وقى بذلك شیعته لا تجفوا إسماعیل بالتخفیف من الجفاء نقیض الصلة ای إنه و إن لم یكن إماما لكنه ابن إمامكم، و لا بد من إكرامه و احترامه و رعايته، أو لا تخبروه بهذا فتجفوه إذ یعلم بذلك موته قبلی لما قد علم من أن الإمامة فی الأكبر و هو أكبر من الكاظم علیه السلام و لم تكن به آفة، أو لا تجفوا به بأن تبعثوه علی دعوی الإمامة بغير حق، و علی بعض الوجوه یمكن أن یقرأ من باب الأفعال من أجفاه إذا أتعبه.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۳۴

۹- الحدیث

۸۰۹/۹. مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى وَ أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِیسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِثْمِيِّ :

عَنْ فَيْضِ بْنِ الْمُخْتَارِ ، فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ فِي أَمْرِ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى قَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «هُوَ صَاحِبُكَ الَّذِي سَأَلْتَ عَنْهُ ، فَتَقِمِ إِلَيْهِ ، فَأَقِرَّ لَهُ بِحَقِّهِ» . فَتَقَمْتُ حَتَّى قَبَلْتُ رَأْسَهُ وَ يَدَهُ ، وَ دَعَوْتُ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - لَهُ ، فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَمَا إِنَّهُ لَمْ يُوعِظْ لَنَا فِي أَوَّلِ مِنْكَ (٢)» .

قَالَ : قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَأُخْبِرُ بِهِ أَحَدًا ؟ فَقَالَ (٣) : «نَعَمْ ، أَهْلَكَ وَ وُلْدَكَ (٤)» . وَ كَانَ مَعِيَ أَهْلِي وَ وُلْدِي وَ رُفَقَائِي ، وَ كَانَ يُؤْنَسُ بْنُ ظَبْيَانَ مِنْ رُفَقَائِي ؛ فَلَمَّا أَخْبَرْتُهُمْ ، حَمِدُوا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ .

وَ قَالَ يُؤْنَسُ : لَا وَ اللَّهَ حَتَّى أَسْمَعَ ذَلِكَ مِنْهُ ، وَ كَانَتْ بِهِ عَجَلَةٌ ، فَخَرَجَ فَاتَّبَعْتُهُ (٥) ، فَلَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَى الْبَابِ ، سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ لَهُ (٦) - وَ قَدْ سَبَقَنِي إِلَيْهِ - : ١/٣٠١

«يَا يُؤْنَسُ ، الْأَمْرُ كَمَا قَالَ لَكَ فَيْضٌ» . قَالَ : فَقَالَ : سَمِعْتُ وَ أَطَعْتُ ، فَقَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «خُذْهُ (٧) إِلَيْكَ يَا فَيْضُ» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

فیض بن مختار در ضمن حدیثی طولانی که راجع بامر امامت ابو الحسن علیه السلام است باینجا میرسد که: امام صادق علیه السلام باو فرمود: اینست همان صاحب اختیار تو که در باره او پرسیدی، نزد او برو و بحقش اعتراف کن، من برخاستم و سر و دستش بوسه دادم و بدرگاه خدای عز و جل برای او دعا کردم. امام صادق علیه السلام فرمود: آگاه باش که خدا اظهار این مطلب را بکسی پیش از تو بما اجازه نفرموده است، عرض کردم: قربانت گردم، من بدیگری این خبر را باز گویم؟ فرمود: آری، باهل و اولادت، و در آنجا اهل و اولاد و رفقایم همراه من بودند و یونس بن ظبیان از جمله رفقایم بود، چون من بآنها این خبر گفتم، ایشان خدای عز و جل را شکرگزاری کردند ولی یونس

گفت: نه. بخدا، نمیپذیرم تا از خود امام بشنوم - و عجله هم داشت - از نزد ما بیرون رفت و من هم پشت سرش رفتم، وقتی بدر خانه حضرت صادق علیه السلام رسیدم، چون یونس پیش از من آنجا رسیده بود، شنیدم حضرت باو میفرماید: ای یونس! مطلب چنانست که فیض بتو گفت، یونس گفت: شنیدم و اطاعت کردم، و امام صادق علیه السلام بمن فرمود: ای فیض! یونس را همراه خود داشته باش. (زیرا چندان اعتمادی باو نیست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۴

[ترجمه کمره ای]:

۹- از فیض بن مختار در ضمن حدیثی طولانی در باره ابو الحسن گوید: تا آنجا که امام صادق (علیه السلام) فرمود: او است سرور و امامت که از او پرسیدی خدمت او برو و به حق او اعتراف کن، من برخاستم سر و دست او را بوسیدم و به درگاه خدا عز و جل برای او دعا کردم، امام صادق (علیه السلام) فرمود: ولی بدان که خدا به ما اجازه نداد پیش از تو به دیگری اظهار کنیم، من گفتم: قربانت، اجازه می فرمائید به دیگری هم خبر دهم؟ فرمود: آری به اهلت و اولادت و به همراه من اهل و اولاد و رفیقانی بودند که یونس بن ظبیان هم از رفقاء من بود، و چون به آنها خبر دادم خدای عز و جل را سپاس گفتند، یونس گفت: نه به خدا باید من از زبان خود امام بشنوم و بسیار شتاب داشت، از منزل بیرون آمد و من هم دنبالش بودم و چون به در خانه رسیدم و او زودتر از من رسیده بود شنیدم که امام صادق (علیه السلام) به او می فرماید: ای یونس، مطلب همان است که فیض برای تو گفته است، گوید: یونس گفت: من شنیدم و اطاعت کردم، امام صادق (علیه السلام) به من فرمود: ای فیض او را با خود ببر.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۹- از فیض بن مختار در ضمن حدیثی طولانی درباره ابو الحسن گوید: که امام صادق علیه السلام به او فرمود: اوست صاحب اختیار و امام تو که از او سؤال کردی خدمت او برو و به حق او اعتراف کن، من برخاستم سر و دست او را بوسیدم و به درگاه خدای عزّ و جل برای او دعا کردم،

امام صادق علیه السلام فرمود: ولی بدان که خدا به ما اجازه نداد پیش از تو به دیگری اظهار کنیم، من گفتم: قربانت، اجازه می فرمائید به دیگری هم خبر دهم؟ فرمود: آری به اهلت و اولادت و به همراه من اهل و اولاد و رفیقانی بودند که یونس بن ظبیان هم از آنها بود، و چون به آن ها خبر دادم خدای عز و جل را سپاس گفتند، یونس گفت: نه به خدا نمی پذیرم تا آنکه از زبان خود امام بشنوم و بسیار شتاب داشت، از منزل بیرون آمد و من هم دنبالش بودم و چون به در خانه رسیدم و او زودتر از من رسیده بود شنیدم که امام صادق علیه السلام به او می فرماید: ای یونس، مطلب همان است که فیض برای تو گفته است، یونس گفت: من شنیدم و اطاعت کردم، امام صادق علیه السلام به من فرمود: ای فیض او را با خود ببر.

توضیح: این جمله امام که فرمود او را با خود ببر نشانه بی اعتمادی امام نسبت به اوست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: موثق. فى أمر أبى الحسن أى فى شأنه أو فى إمامته فى أول منك هو أفعل التفضيل أى فى أسبق منك، و حاصله أنى ما أخبرت بإمامته أحدا قبلك، و ما قيل: أن الخطاب لأبى الحسن عليه السلام و المعنى أنه لم يأذن الله لنا فى إمامة من هو أسبق مولدا و أكبر سنا منك يعنى إسماعيل، فلا يخفى بعده. و فى البصائر أما إنه لم يؤذن له فى ذلك، أى فى أن تقبل رأسه و يده فىصير سببا لظهور الأمر و ضرر المخالفين. و فى البصائر، بعد قوله: و ولدك، و رفقاءك، و هو أظهر و إلا لم يكن يجوز له أن يخبر يونس و ذكر الرفقاء بعد ذلك مكررا يؤيده لا و الله أى لا أقبل ذلك أو لا اكتفى به و كانت به أى فى يونس عجلة بالتحريك أى تعجيل فى استكشاف الأمور و لم يكن له وقار و تثبيت و قد سبقنى أى يونس خذه إليك أى لا تدع يونس يفشى هذا الأمر و أخبره أن فى إفشائه مفسد، و فى البصائر كما قال لك فىض زرقه زرقه قال: فقلت قد فعلت، و الزرقة بالنبطية أى خذه إليك. أقول: و فيه ذم ليونس كما هو المذموم عند أصحابنا، و أقول: هذا خبر طويل اختصره الكلينى (ره) أورده بتمامه فى الكتاب الكبير.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٥

ص: ٦٨

١-١. الوافى، ج ٢، ص ٣٥٥، ح ٨٢٦.

٢-٢. فى الوافى: «يعنى لم يؤذن لنا فى شأن أحد قبلك أن نخبره بذلك، فأنت أول من أخبرناه بإمامته».

٣-٣. فى «ف، ب» : «قال» .

٤-٤. فى البصائر والغيبة: + «ورفقاءك» .

۵-۵ . هكذا فى ظاهر «ألف ، ب ، ج ، ض ، ه ، و ، بح ، بس ، بف» . وفى «بر» : «فاتبعتة» . وفى الإتياع معنى زائد على المشى خلفه ، وهو اللحق ، وهو المراد هنا ؛ فاخترنا الإفعال على الافتعال .

۶-۶ . فى «بر» والبصائر والغيبة : - «له» .

۷-۷ . فى «ف ، بح» : «خُذ» .

۸-۸ . بصائر الدرجات ، ص ۳۳۶ ، ح ۱۱ ، عن محمد بن عبد الجبار ، مع اختلاف يسير . الغيبة للنعمانى ، ص ۳۲۴ ، ح ۲ ، بسنده عن أحمد بن الحسن الميثمى ، عن أبى نجیح المسمعى ، عن الفيض بن المختار ، مع اختلاف يسير وزيادة فى أوله الوافى ، ج ۲ ، ص ۳۵۲ ، ح ۸۲۲ .

۱۰- الحديث

۸۱۰/۱۰ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ، عَنْ فَضَيْلٍ ، عَنْ طَاهِرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۱) ، قَالَ : كَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَلُومُ عَبْدَ اللَّهِ (۲) وَيُعَابِتُهُ (۳) وَيَعْظُمُهُ ، وَيَقُولُ : «مَا مَنَعَكَ أَنْ تَكُونَ مِثْلَ أَخِيكَ ، فَوَ اللَّهُ ، إِنِّي لَأَعْرِفُ النُّورَ فِي وَجْهِهِ ؟» .

فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ : لِمَ ؟ أَلَيْسَ أَبِي وَ أَبُوهُ وَاحِدًا ، وَ أُمِّي وَ أُمُّهُ وَاحِدَةً (۴) ؟

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّهُ مِنْ نَفْسِي وَ أَنْتَ ابْنِي» . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

طاهر گوید: امام صادق عليه السلام (پسر خود) عبد الله را سرزنش و نکوهش و اندرز مینمود و میفرمود: چرا تو مانند برادرت (موسى) نیستی؟ بخدا که من در چهره او نور میبینم، عبد الله

عرضکرد: چرا؟ مگر پدر و مادر من و او یکی نیست؟ حضرت باو فرمود: او جان من است و تو پسر من هستی.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۵

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- از طاهر (خادم امام صادق علیه السلام) که امام صادق (علیه السلام) عبد الله (فرزند بزرگتر خود را) سرزنش و عتاب می کرد و پند می داد و می فرمود: چرا مانند برادر خود نیستی، به خدا من در چهره وی نور می بینم، عبد الله می گفت: مگر پدر من و او یکی نیست و مادر من و او (اصل من و اصل او- نسخه اعلام الوری) یکی نیست؟ امام صادق به او می فرمود: او جان من است و تو پسر من هستی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- طاهر می گوید: امام صادق علیه السلام عبد الله (پسر بزرگ خود را) سرزنش می کرد و پند می داد و می فرمود: چرا مانند برادر خود نیستی، به خدا من در چهره وی نور می بینم، عبد الله می گفت: مگر پدر من و او یکی نیست و مادر من و او یکی نیست؟ امام صادق به او می فرمود: او جان من است و تو پسر من هستی.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول أو حسن كما مر. قوله: و أمى و أمه واحدة، فيه: أنه لم تكن أمهما واحدة فيحتمل أن يكون المراد بها الأم العلياً فاطمة عليه السلام، فإن الانتساب إليها سبب الإمامة و فى ربيع الشيعة و أعلام الورى و إرشاد المفيد: و أصلى و أصله واحدا و هو أظهر أنه من نفسى أى من طينتى و فيه خلقى و خلقى شمائلى، و هذه العبارة تطلق لبيان كمال الاتحاد فى الكمالات و الفضائل و الدرجات، و نهاية الاختصاص كما قال النبى صلى الله عليه و آله على منى و أنا من على. و الحاصل أن انتسابك إلى بالنسب الجسدانى و انتسابه إلى بالروابط الجسمانية و الروحانية و العقلانية معا، و إذا كان هو بهذه المنزلة منه عليهما السلام فكان أولى بالإمامة من سائر الأولاد فهو نص على إمامته.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٦

١١- الحديث

٨١١/١١. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَاءِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ يَعْقُوبَ السَّرَّاجِ ، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ وَقَفَ عَلَى رَأْسِ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ فِي الْمَهْدِ ، فَجَعَلَ يُسَارُهُ (٦) طَوِيلًا ، فَجَلَسْتُ حَتَّى فَرَغَ ، فَقُمْتُ إِلَيْهِ ، فَقَالَ لِي (٧) : « اذْنُ مِنْ مَوْلَاكَ ، فَسَلِّمْ (٨) » ، فَدَنَوْتُ (٩) ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ، فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ (١٠) بِلِسَانِ (١١) فَصِيحٍ ، ثُمَّ قَالَ

- ١-١ . فى الوافى : - «عن أبى عبد الله عليه السلام» . وحكاه أيضا المازندراني فى شرحه قال :
«وفى أكثر النسخ لم يوجد قوله : عن أبى عبد الله عليه السلام» .
- ٢-٢ . «يَلُومُ عَبْدَ اللَّهِ» ، أى عَذَلَهُ وَعَنَّفَهُ . يقال : لَامَهُ يَلُومُهُ لَوْمًا ، إذا عذله وعَنَّفَهُ . راجع : النهاية ،
ج ٤ ، ص ٢٧٨ (لوم) .
- ٣-٣ . فى شرح المازندراني : «العتاب هو التوبيخ على الذنب البالغ إلى حدِّ المَوْجِدَةِ والغضب ،
فهو أشدُّ من اللوم وأخصُّ منه» . وراجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١٧٥ (عتب) .
- ٤-٤ . فى الإرشاد : «وأصلى وأصله واحدا» بدل «وأُمِّي وأُمُّه واحدة» . وفى مرآة العقول : «قوله :
وأُمِّي وأُمُّه واحدة ، فيه : أنه لم تكن أُمُّهما واحدة ، فيحتمل أن يكون المراد بها الأُمُّ العليا فاطمة
عليها السلام ؛ فإنَّ الانتساب إليها سبب الإمامة . وفى ربيع الشيعة وإعلام الورى وإرشاد المفيد :
وأصلى وأصله واحدا ، وهو أظهر» .
- ٥-٥ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٨ ، عن الفضل ، عن طاهر بن محمّد ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج
٢ ، ص ٣٥٥ ، ح ٨٢٧ .
- ٦-٦ . «فجعل يسارَه» ، أى فشرع ينجيه ويتكلّم معه سرًّا . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٨٤
(سرر) .
- ٧-٧ . فى الوسائل : - «لى» .
- ٨-٨ . فى حاشية «ج ، ض ، بر» والإرشاد : + «عليه» .
- ٩-٩ . فى «بح» والوسائل : + «منه» .
- ١٠-١٠ . فى «ه» والإرشاد : - «السلام» .
- ١١-١١ . فى الوسائل : «فسلّمت فردّ علىّ بكلام» بدل «فسلّمت _ إلى _ بلسان» .

لِي: «اذْهَبْ، فَغَيِّرِ اسْمَ ابْنَتِكَ الَّتِي سَمَّيْتَهَا أَمْسِ؛ فَإِنَّهُ اسْمٌ يُبْغِضُهُ اللَّهُ»، وَكَانَ (١) وُلِدَتْ لِي ابْنَةٌ سَمَّيْتُهَا (٢) بِالْحَمِيرَاءِ، فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَنْتَ إِلَى أَمْرِهِ؛ تُرْسِدُ (٣)»، فَغَيَّرْتُ اسْمَهَا (٤).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

يعقوب سراج گوید: خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم، آن حضرت بالای سر ابی الحسن موسی که در گهواره بود، ایستاده و مدتی با او راز میگفت، من نشستم تا فارغ شد. نزدیکش رفتم، بمن فرمود: نزد مولایت برو و سلام کن، من نزدیک رفتم و سلام کردم، او با زبانی شیوا بمن جواب سلام گفت: سپس بمن فرمود: برو و نام دختری را که دیروز گذاشتی تغییر ده، زیرا خدا آن اسم را مبعوض دارد، - یعقوب گوید، برای من دختری متولد شده بود که نامش را حمیراء گذاشته بودم، امام صادق علیه السلام فرمود: بدستور او رفتار کن تا هدایت شوی. پس من اسمش را تغییر دادم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۵

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- یعقوب سراج گوید: من خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و او بالا سر ابو الحسن موسی (علیه السلام) ایستاده بود که در گهواره بود، و رازی طولانی با او می گفت، من نشستم تا فارغ شد و برخاستم خدمت آن حضرت رفتم، به من فرمود: برو نزد مولا و آقایت و به او سلام کن، من نزدیک رفتم و به او سلام کردم و جواب سلام مرا با زبانی شیوا داد و سپس به من فرمود: برو نامی که

دیروز برای دخترت گذاشتی تغییر بده زیرا آن نامی است که خدا آن را بد دارد و برای من نوزاد دختری بود که حمیراء نام گذاشته بودم و امام صادق (علیه السلام) به من فرمود: به دستور او کار کن تا هدایت شوی، من نام آن دختر را عوض کردم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۶۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- یعقوب سراج گوید: من خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و او بالای سر ابو الحسن موسی علیه السلام که در گهواره قرار داشت ایستاده بود و رازی طولانی با او می گفت، من نشستم تا فارغ شد و آنگاه برخاستم و خدمت آن حضرت رفتم، به من فرمود: برو نزد مولا و آقایت و به او سلام کن، من نزدیک رفتم و به او سلام کردم و جواب سلام مرا با زبانی شیوا داد سپس به من فرمود: برو نامی که دیروز برای دخترت گذاشتی تغییر بده زیرا آن نامی است که خدا آن را بد می داند و برای من نوزاد دختری بود که حمیراء نام گذاشته بودم و امام صادق علیه السلام به من فرمود: به دستور او کار کن تا هدایت شوی، من نام آن دختر را عوض کردم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. فجعل أى فشرع و یساره أى یناجیه و یتکلم معه سرا طویلا أى فی زمان طویل و هو نائب المفعول المطلق أى أسرارا طویلا مولاک أى من هو أولى بک من نفسک من بعدى، و الحمیراء لقب عائشة و لذا أبغض الله الاسم انته إلى أمره أى هذا الأمر أو مطلقا ترشد علی بناء المفعول جواب الأمر أى تهتد.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۳۷

۱۲- الحدیث

۸۱۲/۱۲. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ صَفْوَانَ ، عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ ، قَالَ :

دَعَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمًا وَنَحْنُ عِنْدَهُ ، فَقَالَ لَنَا : «عَلَيْكُمْ (۵) بِهَذَا (۶) ؛ فَهُوَ وَاللَّهِ صَاحِبُكُمْ بَعْدِي» . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سليمان بن خالد گوید: روزی امام صادق علیه السلام ابا الحسن علیه السلام را نزد خود خواند و ما هم نزد آن حضرت بودیم، بما فرمود: ملازم این آقا باشید که او بخدا پس از من صاحب شماست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- سلیمان بن خالد گوید: امام صادق (علیه السلام) روزی در حضور ما، ابو الحسن را احضار کرد و به ماها فرمود: بر شما باد ملازمت این آقا به خدا او بعد از من سرور و امام شما است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- سلیمان بن خالد گوید: امام صادق علیه السلام روزی در حضور ما، ابو الحسن را احضار کرد و به ما فرمود: بر شما باد همراهی با این آقا سوگند به خدا او بعد از من سرور و امام شماست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و علیکم اسم فعل بمعنی أَلْزَمُوا و الباء فی بهذا زائدة للتقوية.

١٣- الحديث

٨١٣/١٣. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلٍ أَوْ غَيْرِهِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ ، عَنْ يُونُسَ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ زُرَيْبٍ ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ النَّحْوِيِّ ، قَالَ :

بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ الْمَنْصُورُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ ، فَاتَيْتُهُ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ (٨) وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ ، وَ بَيْنَ يَدَيْهِ شَمْعَةٌ ، وَ فِي يَدِهِ كِتَابٌ ، قَالَ : فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ ، رَمَى بِالْكِتَابِ إِلَيَّ وَ هُوَ يَبْكِي ، فَقَالَ لِي : هَذَا كِتَابُ مُحَمَّدٍ (٩) بْنِ سُلَيْمَانَ يُخْبِرُنَا أَنَّ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ قَدْ مَاتَ ، فَإِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ - ث_ لَائئًا - وَ أَيْنَ مِثْلُ جَعْفَرٍ ؟

ثُمَّ قَالَ لِي : اكْتُبْ ، قَالَ (١٠) : فَكَتَبْتُ صَدْرَ الْكِتَابِ ، ثُمَّ قَالَ : اكْتُبْ : إِنْ كَانَ أَوْصَى

ص: ٧٠

-
- ١-١ . في الإرشاد والوسائل : «وكانت» .
 - ٢-٢ . في الإرشاد والوسائل : «فسميتها» .
 - ٣-٣ . «ترشد» ، من الرشد بمعنى الصلاح وهو إصابة الحق . راجع : المصباح المنير ، ص ٢٢٧ (رشد) .
 - ٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢١٩ ، عن محمد بن سنان الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٥٤ ، ح ٨٢٤ ؛ الوسائل ، ج ٢١ ، ص ٣٨٩ ، ح ٢٧٣٧٦ .
 - ٥-٥ . في مرآة العقول : «وعليكم» .
 - ٦-٦ . في «ه» والإرشاد : + «بعدي» .

۷-۷. الإرشاد، ج ۲، ص ۲۱۹، عن ابن مسكان الوافی، ج ۲، ص ۳۵۱، ح ۸۱۹.

۸-۸. فی «ج، ض، ف، ه، بح»: «إليه».

۹-۹. فی «ه»: «جعفر».

۱۰-۱۰. فی «ب» والغیبة: - «قال».

إِلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ بَعَيْنِهِ ، فَقَدَّمَهُ وَ اضْرَبَ (۱) عُنُقَهُ ، قَالَ : فَرَجَعَ إِلَيْهِ الْجَوَابُ ، أَنَّهُ قَدْ أَوْصَى إِلَى خَمْسَةٍ (۲) ، وَاحِدُهُمْ (۳) أَبُو جَعْفَرِ الْمَنْصُورِ ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ ، وَ عَبْدُ اللَّهِ ، وَ مُوسَى ، وَ حَمِيدَةُ (۴) . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو ایوب نحوی گوید: نیمه شبی ابو جعفر منصور دنبال من فرستاد، من نزدش رفتم، او روی کرسی نشسته بود و شمعی در برابر و نامه ای در دست داشت، چون سلامش گفتم، نامه را بطرف من انداخت و میگریست، سپس گفت: این نامه از محمد بن سلیمان است که گزارش میدهد، جعفر بن محمد وفات یافته است، - و سه مرتبه گفت:- «

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«، کجا مانند جعفر یافت شود؟. سپس بمن گفت بنویس، من مقدمه نامه را نوشتم، آنگاه گفت: بنویس، اگر او بشخص معینی وصیت کرده است او را پیش آر و گردنش را بزن، جواب آمد که او به پنج نفر وصیت کرده است که یکی از آنها ابو جعفر منصور است و دیگران محمد بن سلیمان و عبد الله و موسی و حمید مانند.

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- ابو ایوب نحوی گوید: ابو جعفر منصور نیمه شبی مرا خواست و نزد او رفتم، بر تخت خود نشسته بود و جلو او شمعی بود و در دست او نامه ای، گوید: من چون سلام دادم آن نامه را پیش من انداخت و می گریست، گفت: این نامه از محمد بن سلیمان است که به ما گزارش داده، جعفر بن محمد وفات کرده است،»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«- تا سه بار- و کجا است مانند جعفر؟ سپس به من گفت: بنویس، من دیباچه نامه را نوشتم و سپس گفت: بنویس، اگر به شخص معینی وصیت کرده او را پیش دار و گردنش را بزن، گوید: به او جواب رسید که به پنج نفر وصیت کرده یکی خود را ابو جعفر منصور و دیگر محمد بن سلیمان و عبد الله و موسی و حمیده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- ابو ایوب نحوی گوید: ابو جعفر منصور نیمه شبی مرا خواست و نزد او رفتم، درحالی که او بر تخت خود نشسته بود و جلو او شمعی بود و در دست او نامه ای، من چون سلام دادم آن نامه را پیش من انداخت و می گریست،

این نامه از محمد بن سلیمان است که به ما گزارش داده، جعفر بن محمد وفات کرده است، انا لله و انا الیه راجعون- تا سه بار- و کجاست مانند جعفر؟ سپس به من گفت:

بنویس، من مقدمه نامه را نوشتم و سپس گفت:

بنویس، اگر به شخص معینی وصیت کرده او را به نزد خود بیاور و گردنش را بزن، گوید: به او جواب رسید که به پنج نفر وصیت کرده است که یکی از آنها خود ابو جعفر منصور و دیگری محمد بن سلیمان و عبد الله و موسی و حمیده.

توضیح: از اینکه امام چهار تن را ضمیمه موسی کرده جنبه تقیه داشته زیرا حمیده که زن است و امام نمی شود و منصور و محمد هم که از طرف حاکم مدینه بوده اند و حالشان معلوم است و بیان فرزند کوچکتر و بزرگتر بنام عبد الله و موسی دلیل بر این است که برادر بزرگتر که عبد الله است لیاقت منصب امامت را ندارد زیرا اگر امام بود دیگر ذکر نام برادر کوچکتر موردی نداشت پس امام با این کار نشان داد که جانشین او موسی علیه السلام است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و فی غیبة الطوسی (ره) أبو ایوب الخوزی، و قیل: النحوی نسبة إلى بطن من الأزد، و المعنی المتبادر أظهر، و محمد بن سلیمان و إلى المدینة من قبل المنصور، و قوله: ثلاثا، کلام الراوی ای استرجع ثلاثا واحدهم الواو للعطف أو هو علی وزن فاعل و عبد الله هو الأفتح، و حمیده

على التصغير أو التكبير على فعلية اسم أم موسى عليه السلام، ووجه التقية فى تشريك هؤلاء ظاهر و مع ذلك أوضح الأمر إذ معلوم أن ذكر منصور بن سليمان للتقية، و معلوم أيضا أن حميدة لم تكن قابلة للإمامة فبقى الأمر مترددا بين الوالدين، و لو كان الأكبر قابلا للإمامة لم يضم إليه الأصغر فبين عليه السلام بذلك أنه غير قابل لذلك، فتعين موسى عليه السلام. و يؤيد ما ذكرنا ما رواه ابن شهر آشوب عن داود بن كثير الرقى قال: أتى أعرابي إلى أبي حمزة الثمالي فسأله خبرا فقال: توفي جعفر الصادق عليه السلام فشهو شهقة و أغمى عليه، فلما أفاق قال: هل أوصى إلى أحد؟ قال: نعم أوصى إلى ابنه عبد الله و موسى و أبي جعفر المنصور، فضحك أبو حمزة و قال: الحمد لله الذى هدانا إلى الهدى و بين لنا عن الكبير، و دلنا على الصغير و أخفى عن أمر عظيم فسئل عن قوله؟ فقال: بين عيوب الكبير و دل على الصغير لإضافته إياه، و كتم الوصية للمنصور لأنه لو سأل المنصور عن الوصى لقال: أنت.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٧

١٤- الحديث

٨١٤/١٤. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ : عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ بَنَحْوٍ مِنْ هَذَا ، إِلَّا أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ أَوْصَى إِلَى أَبِي جَعْفَرِ الْمَنْصُورِ ، وَ عَبْدِ اللَّهِ ، وَ مُوسَى ، وَ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ ، وَ مَوْلَى ١/٣١١

لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ :

فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ : لَيْسَ إِلَيَّ قَتْلُ هَؤُلَاءِ سَبِيلٌ . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

نضر بن سوید مانند روایت سابق را نقل کرده، جز اینکه میگوید: او به ابی جعفر منصور و عبد الله و موسی و محمد بن جعفر و غلامی از خود وصیت کرده است، ابو جعفر گفت: راهی بکشتن اینها نیست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- نضر بن سوید مانند این روایت را نقل کرده جز این که گوید: امام صادق وصیت کرد به ابی جعفر و منصور و عبد الله و موسی و محمد بن جعفر و یک آزاد کرده، امام صادق گوید: ابو جعفر گفت این اوصیاء را نمی توان کشت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۴- نضر بن سوید مانند این روایت را نقل کرده جز این که گوید: امام صادق علیه السلام وصیت کرد به ابی جعفر و منصور و عبد الله و موسی و محمد بن جعفر و یک آزاد کرده، امام صادق گوید: ابو جعفر گفت: راهی برای کشتن اینها نیست.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: إما مرسل بناء على أن النضر أرسل الحديث، أو مجهول إن اتصل بالسند السابق إما بيونس أو بداود، ويحتمل أن يكون الاختلاف من الرواة أو يكون عليه السلام أوصى مختلفا ليعلم أن الأمر مبني على التقية، مع أن فيه زيادة تبهيم للأمر لشدة التقية، وذكر الخبرين في هذا الباب مبني على ما أوأنا إليه في الخبر السابق.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٨

١٥- الحديث

١٥/٨١٥. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ، قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ، فَقَالَ: «إِنَّ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ لَا يَلْهُو (٧) وَلَا يَلْعَبُ» وَأَقْبَلَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى وَهُوَ صَغِيرٌ، وَمَعَهُ عَنَاقُ (٨) مَكِّيَّةٍ وَهُوَ يَقُولُ لَهَا: «اسْجُدِي لِرَبِّكَ» فَأَخَذَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَضَمَّهُ إِلَيْهِ، وَقَالَ: «بِأَبِي (٩) وَأُمِّي مَنْ لَا يَلْهُو

ص: ٧١

- ۲-۲ . فی «ب ، ج» وحاشیة «ض ، بر» وشرح المازندرانی : + «نفر» .
- ۳-۳ . فی «ب ، ض ، ف ، بر ، بف» والوافی : «أحدهم» . وفی مرآة العقول : «واحدهم ، الواو للعطف ، أو علی وزن فاعل» .
- ۴-۴ . فی «و ، بح ، بر» : «حُميدة» . وفی مرآة العقول : «وحميدة ، علی التصغیر ، أو التکبیر علی فعيلة ، اسم أم موسى علیه السلام» .
- ۵-۵ . الغيبة للطوسی ، ص ۱۹۷ ، ح ۱۶۲ ، رسلاً عن أبی أيوب الخوزی ، مع زیادة فی آخره الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۵ ، ح ۸۲۸ .
- ۶-۶ . راجع : الغيبة للطوسی ، ص ۱۹۷ ، ح ۱۶۲ الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۵۶ ، ح ۸۲۹ .
- ۷-۷ . «اللَّهُوُ» : اللَّعِبُ ، یقال : لَهَوْتُ بالشی أَلْهُو لَهَوًا ، تَلَهَّيْتُ بِهِ ، إِذَا لَعِبْتَ بِهِ وَتَشَاغَلْتَ وَغَفَلْتَ بِهِ عَنْ غَيْرِهِ ، وَالْحَاصِلُ أَنَّهُ لَا يَلْهُو ، أَى لَا يَغْفَلُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى بِالِاشْتِغَالِ لغيره ، وَلَا يَفْعَلُ مَا يَضُرُّهُ فِي الْآخِرَةِ وَلَا فَائِدَةَ فِيهِ لَا فِي صَغَرِهِ وَلَا فِي كِبَرِهِ . راجع : النهاية ، ج ۴ ، ص ۲۸۲ (لهو) .
- ۸-۸ . «العناقُ» : هِيَ الْأُنْثَى مِنْ أَوْلَادِ الْمَعْزِ مَا لَمْ يَتَمَّ لَهُ سَنَةٌ . النهاية ، ج ۳ ، ص ۳۱۱ (عناق) .
- ۹-۹ . فی «ج» : + «أنت» .

وَلَا يَلْعَبُ» . (۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

صفتوان جمال گوید: از امام صادق علیه السلام در باره صاحب امر امامت پرسیدم، فرمود: صاحب این امر بازی و بیهوده گری نکند، آنگاه ابو الحسن موسی که کودک بود و بزغاله ای مکی همراه داشت و باو میگفت «پروردگارت را سجده کن» آمد، امام صادق علیه السلام او را در آغوش کشید و فرمود: پدر و مادرم فدای کسی که بازی و بیهوده گری نکند (پس امام علیه السلام اگر چه کودک

باشد، از بزغاله ای هم که وسیله بازی کودکان است، استفاده ذکر خدا و یاد ربوبیت او و خضوع در پیشگاه مقدسش میکند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۵-صفوان جمّال گوید: از امام صادق (علیه السّلام) پرسیدم از صاحب امر امامت؟ فرمود: صاحب این امر نه لهُو دارد و نه لعب و بازی، و ابو الحسن موسی که کودکی بود و با خود بزغاله از گوسفندان مکه داشت و به او می گفت: (اسجدی لرّبک) آمد، امام صادق او را بر گرفت و در آغوش کشید و فرمود: پدر و مادرم قربانت، کسی که نه لهُو دارد و نه لعب.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۵-صفوان جمّال گوید: از امام صادق علیه السّلام پرسیدم از صاحب امر امامت؟ فرمود: صاحب این امر بازی و کارهائی بیهوده نمی کند آنگاه ابو الحسن موسی که کودک بود و با خود بزغاله ای مکی داشت و به او می گفت: پروردگار خود را سجده کن آمد، امام صادق او را در بر گرفت و در آغوش خود کشید و فرمود: پدر و مادرم فدای کسی که بازی و بیهوده گری ندارد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور، و العناق كسحاب: الأثنى من أولاد المعز ما لم يتم لها سنة، و الحاصل أن الإمام لا يلهو أى لا يغفل عن ذكر الله و لا يلعب أى لا يفعل ما لا فائدة فيه لا فى صغره و لا فى كبره، و إن صدر منه شىء يشبه ظاهراً فعل الصبيان فى الواقع مبنى على أغراض صحيحة، و لا يغفل عند ذلك عن ذكره سبحانه كما أنه عليه السلام فى حالة اللعب الظاهري كان يأمر العناق بالسجود لربه تعالى.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٣٩

١٦- الحديث

٨١٦/١٦ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنْ عُبَيْسِ بْنِ هِشَامٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي عُمَرُ الرَّمَانِيُّ ، عَنْ فَيْضِ بْنِ الْمُخْتَارِ ، قَالَ :

إِنِّي لَعِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ (٢) أَقْبَلَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَهُوَ غُلَامٌ - فَالْتَرَمْتُهُ وَ قَبَلْتُهُ ، فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَنْتُمْ السَّفِينَةُ ، وَهَذَا مَلَأُهَا» قَالَ : فَحَجَجْتُ مِنْ قَابِلٍ ، وَ مَعِيَ أَلْفَا دِينَارٍ ، فَبَعَثْتُ بِأَلْفٍ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَلْفٍ إِلَيْهِ ، فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «يَا فَيْضُ ، عَدَلْتَهُ بِي (٣) ؟» قُلْتُ : إِنَّمَا فَعَلْتُ (٤) ذَلِكَ لِقَوْلِكَ ، فَقَالَ : «أَمَّا وَاللَّهِ مَا أَنَا فَعَلْتُ ذَلِكَ ، بَلِ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - فَعَلَهُ بِهِ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فیض بن مختار گوید: من نزد امام صادق علیه السلام بودم که ابو الحسن موسی علیه السلام در آمد و او کودک بود، من او را در برگرفتم و بوسیدم، امام صادق علیه السلام فرمود: شما کشتی هستید و این ناخدای آنست (زیرا جهان با تمام وسائل مادی و افکار معنویش مانند اقیانوسی متلاطم است که در هر لحظه فرزندان آدم را در کام نهنگان کفر و بدعت و حرص و شهوت فرو میکشد، و تنها وسیله نجات در این اقیانوس پر خطر، دین قویم و شریعت مستقیم اسلامست که جمعیتی بنام شیعه بصورت کشتی درآمده و ناخدای آنها ائمه هدی علیهم السلامند). فیض گوید: سال آینده بحج رفتم و دو هزار دینار داشتم که هزار دینار آن را برای امام صادق علیه السلام و هزار دیگر را برای ابو الحسن موسی علیه السلام فرستادم، چون خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم، فرمود او را با من برابر داشتی؟ عرض کردم: من این کار را بفرموده شما کردم، فرمود: بخدا من این کار نکردم، بلکه خدای عز و جل نسبت باو انجام داده (و او را امام و ناخدای کشتی شما قرار داده است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۶- فیض بن مختار گوید: من حضور امام صادق (علیه السلام) بودم که ابو الحسن موسی (علیه السلام) آمد و من به او چسبیدم و او را بوسیدم، امام صادق (علیه السلام) فرمود: شما شیعه، کشتی هستید و این ملاح و کشتیبان شما است، گوید: سال دیگر به حج رفتم و دو هزار اشرفی با خود داشتم و هزار دینار برای امام صادق فرستادم و هزار دینار برای امام موسی (علیه السلام) و چون خدمت امام صادق (علیه السلام) شرفیاب شدم، فرمود: ای فیض او را با من برابر دانستی؟ من عرض کردم: این کار

را به خاطر فرموده شما کردم، فرمود: به خدا من این کار را نکردم بلکه خدا عز و جل این مقام را به او داده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۶- فیض بن مختار گوید: من حضور امام صادق علیه السلام بودم که ابو الحسن موسی علیه السلام آمد و من او را در آغوش گرفتم و او را بوسیدم، امام صادق علیه السلام فرمود: شما شیعه، بمنزله کشتی هستید و این ناخدای کشتی شماست، گوید: ۶ سال دیگر به حج رفتم و دو هزار اشرفی با خود داشتم و هزار دینار برای امام صادق فرستادم و هزار دینار برای امام موسی علیه السلام و چون خدمت امام صادق علیه السلام شرفیاب شدم، فرمود: ای فیض او را با من برابر داشتی؟ من عرض کردم: این کار را به خاطر فرموده شما کردم، فرمود: به خدا سوگند من این کار را نکردم بلکه خدای عز و جل این مقام را به او داده. (و او را ناخدای کشتی شما قرار داده است)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرسل أنتم السفينة شبه عليه السلام الدنيا ببحر عميق فيها مهالك كثيرة و النفس فى سيرها إلى الله تعالى بالسفينة، و ما معها من الكمالات بالأمتعة التى فيها و القرب إلى الحق سبحانه و الوصول إلى الدرجات العالية و المثوبات الأخروية بالساحل و الإمام الهادى إلى ما يوجب النجاة من مهالك الدنيا بالملاح، فكما أن السفينة لا تصل إلى الساحل سالمة من الآفات إلا بالملاح، فكذلك الأنفس لا تصل إلى الدرجات العالية و المثوبات الأخروية و لا تنجو من مهالك هذه الدار إلا بالإمام عليه السلام، و يحتمل أن يكون المراد بقوله عليه السلام أنتم رواة الأخبار لا مطلق الشيعة فإنهم الحاملون لأمتعة الروايات و العلوم و المعارف إلى ضعفاء الشيعة فى بحر الدنيا الزخار، مع وفور أمواج فتن المخالفين و الأشرار، و فى بحر العلوم و الأسرار الذى يرقب سفنها الأئمة الذين يدعون إلى النار. كما روى عن عبد الله بن زرارة قال: قال أبو عبد الله عليه السلام: اقرأ منى إلى والدك السلام و قل له: إنما أعيبك دفاعاً منى عنك، فإن الناس يسارعون إلى كل من قربناه و حمدنا مكانه لإدخال الأذى فى من نحبه و نقربه و يذموننا لمحبتنا له و يقربوه و دنوه، و يرون إدخال الأذى عليه و قتله، و يحمدون كل من عيبناه نحن و إن نحمد أمره فإنما أعيبك لأنك رجل اشتهرت بنا و بميلك إلينا، و أنت فى ذلك مذموم عند الناس غير محمود الأثر لمودتك لنا و لميلك إلينا، فأحببت أن أعيبك ليحمدوا أمرى فى الدين بعيبك و نقصك، و تكون بذلك منا دافع شرهم [منك] يقول الله عز و جل:

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَ كَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَضْبًا

هذا التنزيل من عند الله صالحه، لا و الله ما عابها إلا لكى تسلم من الملك و لا تعطب على يديه، و لقد كانت صالحه ليس للعب فيها مساع و الحمد لله، فافهم المثل يرحمك الله فإنك و الله أحب الناس إلى و أحب أصحاب أبى عليه السلام إلى حيا و ميتا فإنك أفضل سفن ذلك البحر القمقام الزاخر، و إن من ورائك ملكا ظلوما غصوبا يرقب عبور كل سفينة صالحه ترد من بحر الهدى ليأخذها غصبا فيغصبها و أهلها فرحمة الله عليك حيا و رحمته و رضوانه عليك ميتا، إلى آخر الخبر. و ما

أشبه التمثيل فى الخبرين و ما أقربهما فتدبر. عدلته بى استفهام على المدح و التقرير، أى جعلته معادلى حيث سويت بينى و بينه فى الهدية.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٤٠

(٧٢) باب الإشارة و النصّ على أبى الحسن الرضا

١- الحديث

٨١٧/١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ نَعِيمِ الصَّحَّافِ ، قَالَ :

كُنْتُ أَنَا وَ هِشَامُ بْنُ الْحَكَمِ وَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ بَبْغَدَادَ ، فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ : كُنْتُ عِنْدَ الْعَبْدِ الصَّالِحِ جَالِسًا ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ ابْنُهُ عَلِيُّ ، فَقَالَ لِي : « يَا عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينِ ، هَذَا عَلِيُّ سَيِّدُ وُلْدِي ، أَمَا إِنِّي قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْيَتِي (٦) » .

ص: ٧٢

١-١ . الإرشاد، ج ٢ ، ص ٢١٩ ، عن الوشاء ، مع اختلاف يسير . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ٣٢٧ ، ح ٦ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٥٢ ، ح ٤١ ، بسند آخر ، مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٤ ، ح ٨٢٥ .

٢-٢ . فى «ب ، ف» : «إذا» .

۳-۳ . «عَدَلْتَهُ بِي» ، اى جعلته مثلى . يقال : عدلتُ هذا بهذا عدلاً من باب ضرب ، إذا جعلته مثله قائماً مقامه . وهذا استفهام على سبيل المدح والتقرير . راجع : المصباح المنير ، ص ۳۹۶ (عدل) ؛ مرآة العقول ، ج ۳ ، ص ۳۴۰ .

۴-۴ . فى «بح» : - «إِنَّمَا فَعَلْتُ» .

۵-۵ . الوافى ، ج ۲ ، ص ۳۵۳ ، ح ۸۲۳ .

۶-۶ . فى البصائر ، ح ۹ : «كتبى» . «وَقَدْ نَحَلْتُهُ كِنِيَّتِي» ، اى أعطيتها إياه ، يقال : نَحَلَهُ يُنَحِلُهُ نُحْلًا ، اى أعطاه شيئاً من غير عوض بطيب نفس . راجع : المصباح المنير ، ص ۵۹۵ (نحل) .

فَضْرَبَ هِشَامُ بْنُ الْحَكَمِ بِرَاحَتِهِ جَبْهَتَهُ ، ثُمَّ قَالَ : وَيَحْكُ (۱) ، كَيْفَ قُلْتَ ؟ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ يَقْتِطِينَ : سَمِعْتُ - وَاللَّهِ - مِنْهُ كَمَا قُلْتُ ، فَقَالَ هِشَامٌ : أَخْبَرَكَ أَنَّ الْأَمْرَ فِيهِ مِنْ بَعْدِهِ . (۲)

أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ نَعِيمِ الصَّحَّافِ ، قَالَ : كُنْتُ عِنْدَ الْعَبْدِ الصَّالِحِ - وَفِي نُسْخَةِ الصَّفْوَانِيِّ : قَالَ : كُنْتُ أَنَا - ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

صحاف گوید: من و هشام بن حکم و علی بن یقطین در بغداد بودیم، علی بن یقطین گفت: خدمت موسی بن جعفر علیه السلام نشسته بودم که پسرش علی وارد شد، امام فرمود: علی بن یقطین! همین علی سرور اولاد من است، همانا من کنیه خودم را (که ابو الحسن است) باو بخشیده ام. هشام کف دست خود را به پیشانیش زد و گفت: وای بر تو چه گفتم؟! ابن یقطین گفت: بخدا همین طور که گفتم از او شنیدم. هشام گفت: با این سخن بتو خبر داده که امر امامت پس از وی باو متعلق است.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۸۸

[ترجمه کمره ای]:

۱- حسین بن نعیم صحاف گوید: من و هشام بن حکم و علی بن یقطین در بغداد بودیم، علی بن یقطین گفت: من نزد عبد صالح نشسته بودم که پسرش رضا (علیه السلام) خدمت او آمد، امام به من فرمود: ای علی بن یقطین، این علی سید اولاد من است هلا من کنیه خود را به او بخشیدم، هشام بن حکم کف دست خود را به پیشانیش کوبید و گفت: وای بر تو، چه گفتی؟ علی بن یقطین گفت: به خدا آنچه را که گفتم از او شنیدم، هشام گفت من هم به تو خبر می دهم (به تو خبر داده خ ل) که امر امامت بعد از آن حضرت با وی می باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱- حسین بن نعیم صحاف گوید: من و هشام بن حکم و علی بن یقطین در بغداد بودیم، علی بن یقطین گفت: من نزد عبد صالح نشسته بودم که پسرش رضا علیه السلام خدمت او آمد، امام به من فرمود:

ای علی بن یقطین، این علی سرور اولاد من است همانا من کنیه خود را (ابو الحسن) به او بخشیدم، هشام بن حکم گفت: دست خود را به پیشانیش کوبید و گفت: وای بر تو، چه گفتی؟ علی بن یقطین گفت:

به خدا آن چه را که گفتم از او شنیدم، هشام گفت من هم به تو خبر می دهم که امام با این سخن به تو خبر داده که امر امامت بعد از آن حضرت، با اوست.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۴۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: صحیح بهذا السند، ضعیف بالسند الآتی. فقال لی فی بعض النسخ له فالقائل الصحاف، و الضمیر راجع إلى ابن یقطين، وقیل: الضمیر لابنه علی و اللام بمعنی فی و هو بعید نحلته ای أعطیته و الراحة الکف و الضرب للتعجب و لعله کان ظن أنه القائم كما توهم غیره، أو للتأسف لإشعار الکلام بقرب وفاته علیه السلام، لا سیما مع نحلة الكنية و یحک قیل: منصوب بتقدير حرف النداء للتعجب، و قال الجوهری: و یح کلمة رحمة، و ویل کلمة عذاب، و قال الزبیدی: هما بمعنی واحد، تقول: و یح لزيد و ویل لزيد ترفعهما علی الابتداء و لك أن تقول: و یحا لزيد و ویلا لزيد فتنصبهما بإضمار فعل.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۴۱

۲- الحديث

۸۱۸/۲. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ (۳) ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُكَيْمٍ ، عَنْ نُعَيْمِ الْقَابُوسِيِّ :

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (۴) عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ : «إِنَّ ابْنَ عَلِيًّا (۵) أَكْبَرُ وُلْدِي ، وَ أَبْرَهُمْ (۶) عِنْدِي (۷)

، ۱/۳۱۲،

وَأَحَبُّهُمْ إِلَيَّ ، وَهُوَ يَنْظُرُ مَعِيَ فِي الْجَنَفِ ، وَ لَمْ يَنْظُرْ فِيهِ (۸) إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ وَصِيٌّ نَبِيٍّ . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

نعیم قابوسی گوید: موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: همانا علی بزرگترین اولاد من است و خوش رفتارترین و محبوب ترین آنهاست نزد من، و او با من در جفر مینگرد، در صورتی که جز پیغمبر یا وصی پیغمبر در آن نمینگرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- نعیم قابوسی از ابو الحسن (علیه السلام) فرمود: پسر من علی بزرگترین اولاد من می باشد و خوش رفتارترین آنان نزد من و محبوب تر آنها بسوی من و او با من در جفر هم نظر است و در آن نظر نکند جز پیغمبر یا وصی پیغمبر.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۵

[ترجمه آیت الهی]:

۲- نعیم قابوسی می گوید: موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: پسر علی بزرگترین اولاد من و خوش رفتارترین آنان است و او با من در جفر می نگرد در صورتی که جز پیامبر یا وصی او در آن نمی نگرد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق. إن ابني علي خير إن و كان حقه إن عليا ابني فقدم لإفادة الحصر مبالغة أي لشدة اختصاصه بي و محبتي له كأنه ابني دون غيره، أو المراد بالابن الابن الذي يعرف فيه أبوه خلقه و خلقه و شمائله و أكبر خبر مبتدأ محذوف، و الجملة استئناف بيان للسابق، و في إرشاد المفيد ابني علي بدون إن فعلى عطف بيان لابني و أكبر خبره و هو أظهر و أبرهم بي أي أوصلهم بي و أشدهم إحسانا.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۴۲

۳- الحديث

۸۱۹/۳. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ إِسْمَاعِيلَ بْنِ

١-١ . قال ابن الأثير: «وَيُح: كلمة ترحم وتوجع، يقال لمن وقع في هلكة لا يستحقها. وقد يقال بمعنى المدح والتعجب». النهاية، ج ٥، ص ٢٣٥ (ويح).

٢-٢ . الإرشاد، ج ٢، ص ٢٤٩، بسنده عن الكليني؛ الغيبة للطوسي، ص ٣٥، ح ١١ عن الكليني . كفاية الأثر، ص ٢٧١، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى؛ بصائر الدرجات، ص ١٦٤، ح ٩ ، بسنده عن الحسن بن محبوب إلى قوله: «قد نحلته كنيته»؛ عيون الأخبار، ج ١، ص ٢١، ح ٣ ، بسنده عن الحسن بن محبوب؛ وفي بصائر الدرجات، ص ١٦٤، ح ٧، بسنده عن الحسين بن نعيم الصحاف، مع اختلاف؛ وفي عيون الأخبار، ج ١، ص ٢١، ح ٢، بسنده عن علي بن يقطين ، مع اختلاف الوافي، ج ٢، ص ٣٦١، ح ٨٤٢ .

٣-٣ . في الإرشاد والغيبة: + «بن عيسى».

٤-٤ . في الإرشاد والغيبة: + «موسى» .

٥-٥ . في «ج، ه، بر، بس، بف» ومرآة العقول: «علي» .

٦-٦ . في حاشية «ف» والإرشاد والغيبة: «وآثرهم» .

٧-٧ . في مرآة العقول: «بي» .

٨-٨ . في «ب»: «إليه» .

٩-٩ . الإرشاد، ج ٢، ص ٢٤٩، بسنده عن الكليني؛ الغيبة للطوسي، ص ٣٦، ح ١٢ عن الكليني . وفي بصائر الدرجات، ص ١٥٨، ح ٢٤؛ وعيون الأخبار، ج ١، ص ٣١، ح ٢٧، بسندهما عن نعيم بن قابوس، مع اختلاف يسير الوافي، ج ٢، ص ٣٦٠، ح ٨٤٠ .

عَبَادٍ (١) الْقَصْرِيِّ جَمِيعاً، عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، إِنَّي قَدْ كَبِرَ (٢) سِنِّي، فَخُذْ بِيَدِي مِنَ النَّارِ (٣) .

قَالَ: فَأَشَارَ إِلَى ابْنِهِ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: «هَذَا صَاحِبُكُمْ مِنْ بَعْدِي». (٤)

٤- الحديث

٨٢٠/٤. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ الْحَسَنِ (٥)، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ (٦) بْنِ عَمَّارٍ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَلَا تَدُلُّنِي إِلَى (٧) مَنْ أَخَذَ عَنْهُ دِينِي؟

فَقَالَ: «هَذَا ابْنِي عَلِيُّ؛ إِنَّ أَبِي أَخَذَ بِيَدِي، فَأَدْخَلَنِي إِلَى قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَقَالَ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - قَالَ: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (٨) وَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - إِذَا قَالَ قَوْلًا، وَفِي بِهِ». (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسحاق بن عمار گوید: بموسی بن جعفر علیه السلام عرض کردم: مرا بکسی که دینم را از او بدست آورم رهنمائی فرما، فرمود: همین پسر علی است، همانا پدرم دست مرا گرفت و بسوی قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله برد و فرمود: پسر عزیزم: خدای عز و جل فرمود: «همانا من در زمین خلیفه گذارم- ۳۰ بقره» و چون خدا چیزی فرماید بآن وفا کند. (پس هیچ گاه روی زمین خالی از خلیفه و حجت نباشد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۴- محمد بن اسحاق بن عمار گوید: به ابو الحسن اول گفتم: مرا به کسی رهنمائی نکنی که دین خود را از او دریافت کنم؟ فرمود: این پسر من علی است، به راستی پدر من دست مرا گرفت و مرا سر قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برد و فرمود: پسر جانم خدا عز و جل فرماید (۳۰ سوره بقره): «به راستی من در زمین خلیفه ای مقرر سازم» و محققاً چون خدا عز و جل چیزی فرماید بدان وفا کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۴- محمد بن اسحاق بن عمار گوید: به موسی بن جعفر گفتم: مرا به کسی رهنمائی کن که دینم را از طریق او به دست بیاورم. فرمود: این پسر من علی است؛ همانا پدرم دست مرا گرفت و مرا سر قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برد و فرمود: پسر جانم خدای عز و جل می فرماید: «به راستی من در زمین خلیفه ای قرار می دهم» و محققاً چون خدای عز و جل سخنی فرماید به آن وفا کند. (پس زمین هیچگاه از حجت خدا خالی نمی ماند)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. ألا للعرض إلى من أخذ أى بعد وفاتك فقال هذا خبر مبتدأ محذوف أى هو هذا، أو مبتدأ خبره ابنى أى ابنى حقيقة القابل للإمامة كما مر إلى قبر رسول الله أى إلى ما يجاور قبره و يدل على أن قوله تعالى :

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

معناه أنى أجعل ذلك أبدا و لا أخلى الأرض من خليفة إلى يوم القيامة.

مرآة العقول ؛ ج ٣ ، ص ٣٤٣

٥- الحديث

٨٢١/٥ . أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ اللَّوْءُؤِيِّ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَمْرٍو ، عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ ، قَالَ :

ص: ٧٤

١-١ . فى الإرشاد : «غيث» والمذكور فى رجال البرقى ، ص ٥٤ ، ورجال الطوسى ، ص ٣٥٢ ،

الرقم ٥٢٠٧ ، هو إسماعيل بن عباد القصرى .

٢-٢ . فى الوافى وكفاية الأثر والإرشاد : «قد كبرت» .

٣-٣ . فى الإرشاد والغيبة : «فخذ بيدي وأنقذنى من النار ، من صاحبنا بعدك؟» .

٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٤٨ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٣٤ ، ح ٩ ، عن الكليني . وفي عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٢٣ ، ح ٧ ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٧٢ ، بسندهما عن محمد بن سنان ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٥٨ ، ح ٨٣٢ .

٥-٥ . في «ف» : «الحسين» . والرجل مجهول لم نعرفه .

٦-٦ . في «ب» : - «بن إسحاق» . ومحمد هذا ، هو محمد بن إسحاق بن عمّار الصيرفي ، روى عنه ابن أبي عمير في بعض الأسناد ، راجع : رجال النجاشي ، ص ٣٦١ ، الرقم ٩٦٨ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ١٥ ، ص ٣٣٧ - ٣٣٨ . فيحتمل في نسخة «ب» وقوع السقط أو نسبته إلى الجدّ علي بُعدٍ .

٧-٧ . في «ب ، ج» وحاشية «ف ، بر» والإرشاد والغيبة : «علي» .

٨-٨ . البقرة (٢) : ٣٠ .

٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٤٨ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٣٤ ، ح ١٠ ، عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٦٠ ، ح ٨٤١ .

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ سِنِّي ، وَدَقَّ عَظْمِي ، وَإِنِّي سَأَلْتُ أَبَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَخْبَرَنِي بِكَ ، فَأَخْبِرْنِي مَنْ بَعْدَكَ (١) ؟

فَقَالَ : «هَذَا أَبُو الْحَسَنِ الرَّضَا» . (٢) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

داود رقی گوید: بموسی بن جعفر علیه السلام عرض کردم سن من بالا رفته و استخوانم بنرمی گرائیده (بمرگ نزدیک شده ام من از پدر شما پرسیدم، مرا بشما ارجاع داد، شما هم مرا از جانشین خود آگاه سازید؛ فرمود: همین ابو الحسن الرضا است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۵- داود رقی گوید: به ابو الحسن موسی (علیه السلام) گفتم: پیر شدم و استخوانم تهی شده و من از پدرت پرسیدم و مرا به شما رهنمائی کرد شما هم مرا رهنمائی کنید (پس از شما امام کیست) فرمود: این ابو الحسن الرضا است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- داود رقی می گوید: به موسی بن جعفر علیه السلام گفتم: پیر شدم و استخوانم ته شده و من از پدرت پرسیدم و مرا به شما رهنمائی کرد شما هم مرا رهنمائی کنید فرمود: این است ابو الحسن الرضا.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول و دق عظمى أى ذبل من كبر سنى و النحولة.

مرآة العقول؛ ج ٣, ص ٣٤٣

٦- الحديث

٨٢٢/٦. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَرْوَانَ الْقَنْدِيِّ - وَكَانَ مِنَ الْوَاقِفَةِ - قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَعِنْدَهُ ابْنُهُ (٣) أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ لِي (٤) : « يَا زِيَادُ ، هَذَا ابْنِي فُ - لِأَنَّ ، كِتَابَهُ كِتَابِي (٥) ، وَكَ - لِأَمِّهِ كَ - لِأُمِّي ، وَرَسُولُهُ رَسُولِي ، وَمَا قَالَ فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ » (٦).

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

زیاد بن مروان قندی که از واقفیه بوده گوید: خدمت موسی بن جعفر رسیدم، پسرش ابو الحسن علیهما السلام نزد او بود، بمن فرمود: ای زیاد: این پسرم فلانیست، نامه او نامه منست، سخن او سخن منست، فرستاده او فرستاده منست و هر چه گوید درست است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۶- زیاد بن مروان قندی از واقفه بود گوید: خدمت ابو ابراهیم (امام کاظم) رسیدم پسرش ابو الحسن (علیه السلام) نزد او بود، به من فرمود: ای زیاد، این پسرم فلانی است، نامه او نامه من است و سخن او سخن من و فرستاده او فرستاده من و هر چه گوید، قول، قول او است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۶- زیاد بن مروان قندی که از واقفه بوده می گوید: خدمت موسی بن جعفر علیه السلام رسیدم پسرش که ابو الحسن علیه السلام نزد او بود، به من فرمود: ای زیاد، این پسرم فلانی است، نامه او نامه من است و سخن او سخن من و فرستاده او فرستاده من و هر چه گوید درست است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. و كان من الواقفة أى مع أنه كان واقفيا و روى هذا الحديث الذى ينقض قوله، فيكون أتم فى الحجة، أو مع أنه روى هذا الحديث كان واقفيا على التعجب فلان كناية من الرضا إذ لم يقل أحد بإمامة غيره من أولاده، و لم يدعها منهم غيره عليه السلام، و روى الكشى عن يونس بن عبد الرحمن قال: مات أبو الحسن عليه السلام و ليس عنده من قوامه إلا و عنده المال الكثير، و كان ذلك سبب وقفهم و جحدهم موته، و كان عند زياد القندى سبعون ألف دينار.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٤٣

٧- الحديث

٨٢٣/٧ . أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ (٧) ، قَالَ : حَدَّثَنِي الْمَخْزُومِيُّ _ وَ كَانَتْ أُمُّهُ مِنْ وُلْدِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ قَالَ :

بَعَثَ إِلَيْنَا أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجَمَعَنَا ، ثُمَّ قَالَ لَنَا : « أَ تَدْرُونَ لِمَ دَعَوْتُكُمْ (٨) ؟ » فَقُلْنَا : لَا ، فَقَالَ : « أَشْهَدُوا أَنَّ ابْنِي هَذَا وَصِيِّي ، وَالْقِيَمُ بِأَمْرِي ، وَ خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي ، مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدِي دَيْنٌ ، فَلْيَأْخُذْهُ مِنْ ابْنِي هَذَا ؛ وَ مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدِي عِدَّةٌ ، فَلْيُنْجِزْهَا (٩) »

ص: ٧٥

- ١-١ . فى «ض ، بر ، بف» و الوافى : - «من بعدك» .
- ٢-٢ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٨ ، ح ٨٣١ .
- ٣-٣ . فى «بس» : - «ابنه» .
- ٤-٤ . فى «ف» : - «لى» .
- ٥-٥ . فى الغيبة : «هذا ابنى علىّ ، إنّ كتابه كتابى» .
- ٦-٦ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥٠ ، بسنده عن الكلينى ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٣٧ ، ح ١٤ ، عن الكلينى . عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٣١ ، ح ٢٥ ، بسنده عن زياد بن مروان القندى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٩ ، ح ٨٣٦ .
- ٧-٧ . فى الغيبة : «الفضل» . وهو سهو ، والمتكرّر فى الأسناد رواية محمّد بن علىّ عن محمّد بن الفضيل . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ١٦ ، ص ٤٤٩ .
- ٨-٨ . فى العيون والإرشاد والغيبة : «جمعتكم» .
- ٩-٩ . فى «ج» وحاشية «ض» والوافى والإرشاد والغيبة : «فليتجزّها» . وفى العيون : «فليستتجزّها» . و«إنجاز الوعد» : قضاؤه والوفاء به والتعجيل فيه . قرأ المازندراني والمجلسى : فليتجزّها ، حيث قالوا : تنجز الوعد واستنجزه : طلب إنجازه والوفاء به . راجع : المصباح المنير ، ص ٥٩٤ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٧٢٤ (نجز) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٦٨ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٤٤ .

مِنْهُ ؛ وَ مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بُدٌّ مِنْ لِقَائِي ، فَ لَا يَلْقَنِي إِلَّا بِكِتَابِهِ» . (١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

مخزومی که مادرش از اولاد جعفر بن ابی طالب علیه السلام است گوید: موسی بن جعفر علیه السلام (پیش از زندان رفتنش) دنبال ما فرستاد و ما را جمع کرد و فرمود: میدانید شما را برای چه دعوت کردم؟ گفتیم: نه، فرمود: گواه باشید که این پسرم وصی من است و پس از من خلیفه و کاردار منست. هر کس از من طلبی دارد. از این پسرم بگیرد، و بهر کس وعده ای داده ام، باید وفای آن را از او خواهد، و هر کس از ملاقات من ناگزیر است، جز بوسیله نامه او مرا ملاقات نکند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۷-محمد بن مفضل گوید:مخزومی به من باز گفت:(مادر او از اولاد جعفر بن ابی طالب بود)گفت:ابو الحسن موسی (علیه السلام) فرستاد دنبال ما و ما را جمع آوری کرد و فرمود:می دانید برای چه شما را دعوت کردم؟گفتیم:نه،فرمود:که این پسرم وصیم و قیم به امرم و بعد از من خلیفه و جانشین من است،هر که از من وامی خواهد از این پسرم باید آن را بگیرد و به هر کس وعده ای دادم باید عمل بدان را از او خواهد و هر کس ناگزیر است مرا شخصاً ملاقات کند باید به وسیله نامه او باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۷- محمد بن مفضل می گوید: مخزومی که مادرش از اولاد جعفر بن ابیطالب است گفت: موسی بن جعفر علیه السلام قبل از زندان رفتنش دنبال من فرستاد و همه ما را جمع کرد و فرمود: می دانید برای چه کاری شما را دعوت کردم؟

گفتیم: نه، فرمود: گواه باشید که این پسر و فرزندم وصی و جانشین بعد از من است هرکس از من طلبی دارد از این فرزندم بگیرد و به هر کس وعده ای دادم باید عمل بدان را از او خواهد و هرکس به ملاقات من ناگزیر است جز با نامه او، مرا ملاقات نکند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف، و المخزومی المذكور فی اختیار الکشی هو المغيرة بن نوبة، و روى فيه عن حماد بن عثمان عن المغيرة بن نوبة المخزومی، قال: قلت لأبي الحسن عليه السلام: قد حملت هذا الفتى فی أمورک؟ فقال: إني حملته ما حملنيه أبي عليه السلام. لكن روى الصدوق فی العيون هذا الخبر عن محمد بن الحسن بن الوليد عن محمد بن الحسن الصفار عن محمد بن الحسين بن أبي الخطاب عن محمد بن الفضيل عن عبد الله بن الحارث و أمه من ولد جعفر بن أبي طالب، و ذکر الخبر. فيدل على أن المخزومی اسمه عبد الله بن حارث، و على التقديرين مجهول أن ابني هذا المراد الرضا عليه السلام، و فی العيون: إن عليا ابني هذا، و على تقدير عدم معلومية المشار إليه

يعلم منه إمامة الرضا عليه السلام إذ يدل على وفاة موسى عليه السلام و أن أحد أولاده إمام بعده، و لم يقل أحد بإمامة غيره بعده كما مر و التنجز طلب الوفاء بالوعد، و اللقاء بالفتح مصدر لقي من باب علم. إلا بكتابه الضمير راجع إلى الرضا عليه السلام، أى إلا مع كتابه الدال على الإذن لشدة التقية و الخوف، و لأنه أعلم بمن ينبغى دخوله على و من لا ينبغى، و يحتمل رجوع الضمير إلى الموصول أى يبعث إلى كتابه و لا يدخل على فيكون إطلاق اللقاء عليه مجازاً و لكن لا يخلو من بعد.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٤٤

٨- الحديث

٨٢٤/٨. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ جَمِيعاً، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ، قَالَ :

١/٣١٣

خَرَجَتْ (٢) إِلَيْنَا أَلْوَاخٌ مِنْ (٣) أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ فِي الْحَبْسِ : «عَهْدِي إِلَى أَكْبَرِ وُلْدِي (٤) أَنْ يَفْعَلَ كَذَا، وَ أَنْ يَفْعَلَ كَذَا، وَ فُـ لَأَنْ لَا تُنْلَهُ شَيْئاً حَتَّى أَلْقَاكَ، أَوْ يَقْضِيَ اللَّهُ عَلَيَّ الْمَوْتَ». (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

حسین بن مختار گوید، زمانی که موسی بن جعفر علیه السلام در زندان بود، الواح نوشته ئی بما میرسید که دستور من پسر بزرگترم (علی بن موسی الرضا علیه السلام) اینست که چنین و چنان کن و بفلانی چیزی مده تا ترا ببینم یا آنکه خدا بمرگ من حکم کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۰

[ترجمه کمره ای]:

۸- حسین بن مختار گوید: وقتی ابو الحسن (علیه السلام) در زندان بود الواحی از طرف او به دست ما رسید بدین مضمون: عهد من به اکبر اولادم این است که این کار کند و آن کار کند و به فلانی چیزی مده تا من تو را ببینم یا این که خدا فرمان مرگ مرا امضاء کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۸- حسین بن مختار می گوید: وقتی موسی بن جعفر علیه السلام در زندان بود نوشته هائی از طرف او به دست ما رسید بدین مضمون: که دستور من به پسر بزرگترم علی بن موسی الرضا این است که چنین و چنان کند و به فلانی چیزی مده تا من تو را ببینم یا این که خدا فرمان مرگ مرا امضاء کند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. و اللوح ما يكتب فيه من خشب أو كتف أو قرطاس، و العهد: الوصية و التقدم إلى المرء فى الشىء و الظرف لغو متعلق بعهدى أو مستقر خبر المبتدأ، و على الأول إن مصدرية، و المصدر خبر المبتدأ، و على الثانى إن مفسرة لتضمن العهد معنى القول، و جملة فلان عطف على عهدى أو على مدخول إن المفسرة، و لعل المراد بفلان بعض أولاده، و يحتمل غيرهم لا تنله أى لا تعطه و هذا أيضا يدل على النص كناية و بتقريب ما مر للإخبار بالموت.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٤٥

٩- الحديث

٨٢٥/٩. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِيرَةَ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ، قَالَ:

خَرَجَ إِلَيْنَا مِنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْبَصْرَةِ الْوَاخِ مَكْتُوبٌ فِيهَا بِالْعَرَضِ (٦): «عَهْدِي إِلَى أَكْبَرِ وُلْدِي (٧): يُعْطَى فُ لَانَ كَذَا، وَفُ لَانَ كَذَا، وَفُ لَانَ كَذَا (٨)، وَفُ لَانَ لَا يُعْطَى حَتَّى أَجِيءَ، أَوْ يَقْضِيَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - عَلَيَّ الْمَوْتَ (٩)؛ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ». (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسین بن مختار گوید: زمانی که موسی بن جعفر علیه السلام در بصره بود، الواحی که از طرف عرض نوشته شده بود، از آن حضرت بما می‌رسد که: دستور من بپسر بزرگترم اینست که بفلانی این مقدار بدهد و بفلانی آن مقدار و بدیگری آن مقدار و بفلانی چیزی ندهد تا خودم بیایم یا خدای عز و جل مرگ مرا برساند همانا خدا هر چه خواهد میکند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۰

[ترجمه کمره ای]:

۹- حسین بن مختار از طرف ابی الحسن (امام کاظم علیه السلام) زمانی که در بصره بود (در زندان عیسی بن ابی جعفر امیر بصره) در ضمن الواحی به ما نوشته شد که: دستور من به بزرگترین پسران من (علی بن موسی الرضا علیه السلام) این است که به فلانی چنان را بدهد و به فلانی چنین را و به فلانی هم چنان را و به فلانی چیزی ندهد تا خودم بیایم یا خدا عز و جل مرگ مرا مقدر کند، زیرا خدا هر چه خواهد کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۷۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۹- حسین بن مختار می گوید: زمانی که موسی بن جعفر علیه السلام در بصره بود (در زندان عیسی بن ابی جعفر امیر بصره) الواحی به ما نوشته شد که: دستور من به بزرگترین پسران من (علی بن موسی الرضا علیه السلام) این است که به فلانی این مقدار را بدهد و به فلانی چنین را و به فلانی هم چنان

را و به فلانی چیزی ندهد تا خودم بیایم یا خدای عز و جل مرگ مرا مقدر کند، زیرا خداوند هر چه خواهد همان خواهد شد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق. و هذا مبنى على ما روى أن الرشيد لعنه الله قبض عليه عليه السلام من المدينة وبعثه إلى أمير البصرة عيسى بن أبي جعفر و كان في حبسه زمنا ثم حمل سرا إلى بغداد، فحبس حتى سمه السندی بن شاهک كما سیأتی إنشاء الله بالعرض أى کتب فى عرض اللوح لا فى طوله، و یحتمل على بعد أن یكون بالتحریک، أى کتب الکتاب ظاهرا لأمر آخر و کتب فيه هذا بالعرض تقية.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۴۵

۱۰- الحدیث

۸۲۶/۱۰ . أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنِ ابْنِ مُحَرَّرٍ (۱۱) ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَظِينَ:

ص: ۷۶

- ١-١ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥٠ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٣٧ ، ح ١٥ ، عن الكليني . عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٢٧ ، ح ١٤ ، بسنده عن محمد بن الفضيل ، عن عبد الله بن الحرث الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٥٩ ، ح ٨٣٧ .
- ٢-٢ . في شرح المازندراني : «خرج» .
- ٣-٣ . في «بر» والوافي : «عن» .
- ٤-٤ . في «ج ، ض ، بح ، بس» وحاشية «بر» : «أولادي» .
- ٥-٥ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥٠ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٣٦ ، ح ١٣ ، عن الكليني . عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٣٠ ، ح ٢٣ ، بسنده عن محمد بن سنان ، إلى قوله : «أكبر ولدي» الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٦٠ ، ح ٨٣٨ .
- ٦-٦ . في مرآة العقول : «ويحتمل على بُعد أن يكون بالتحريك ، أي كتب الكتاب ظاهرا لأمر آخر وكتب فيها هذا بالعرض تقيّة» .
- ٧-٧ . في «ج» : «أولادي» .
- ٨-٨ . في الوافي : - «وفلان كذا» .
- ٩-٩ . في «ب» : «بالموت» .
- ١٠-١٠ . عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٣٠ ، ح ٢٤ بسنده عن الحسين بن المختار إلى قوله : «إلى أكبر ولدي» ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٦٠ ، ح ٨٣٩ .
- ١١-١١ . في «ألف» : «ابن أبي محرز» . وفي «ب» : «أيمن محرز» . وفي «بح» : «ابن محرز» . وروى الصفار في بصائر الدرجات ، ص ١٦٤ ، ح ٨ ، مضمون الخبر بسنده عن أنس بن محرز ، لكن في بعض نسخه المعتمدة : «أيمن بن محرز» وهو الظاهر ، فإنه المذكور في كتب الرجال . راجع : رجال البرقي ، ص ٤٩ ؛ رجال الطوسي ، ص ١٦٦ ، الرقم ١٩٢٠ ، وص ٣٣١ ، الرقم ٤٩٣٠ . وأما أنس بن محرز فلم نجد له ذكرا .

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : كَتَبَ إِلَيَّ مِنَ الْحَبَسِ : «أَنَّ فُلَانًا ابْنِي سَيِّدٌ وُلِدِي ، وَ قَدْ نَحَلْتُهُ
كُنْيَتِي (١)» . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

علی بن یقطین گوید: موسی بن جعفر علیه السلام از زندان بمن نوشت که: فلانی پسر من است،
آقا و سرور فرزندان منست، من کنیه خودم را باو بخشیده ام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٩٠

[ترجمه کمره ای] :

١٠- علی بن یقطین گوید: ابو الحسن (موسی) از زندان به من نوشت که فلان پسر من سید اولاد من
است و من کنیه خود را به او بخشیدم.

ترجمه کمره ای؛ ج ٢، ص ٤٨١

[ترجمه آیت اللهی] :

١٠- علی بن یقطین می گوید: موسی بن جعفر علیه السلام از زندان به من نوشت که فلان پسر من
سرور اولاد من است و من کنیه خود را به او بخشیدم.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۴۷

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، و دلالتہ علی النص علی التعین للتصريح بالكنية زائدا علی ما مر.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۴۶

۱۱- الحديث

۸۲۷/۱۱. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْخَزَّازِ (۳) ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَحْدُثَ حَدْثٌ وَ لَا أَلْقَاكَ ، فَأَخْبِرْنِي مَنِ (۴) الْأَيَّامُ (۵) بَعْدَكَ ؟

فَقَالَ : « ابْنِي فُـ لَأَنَّ » يَعْنِي (۶) أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

داود بن سلیمان گوید: بموسی بن جعفر علیه السلام عرض کردم: میترسم پیش آمدی کند و من شما را نبینم بفرمائید: امام بعد از شما کیست؟ فرمود فلان پسر من، یعنی ابو الحسن علیه السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- داود بن سلیمان گوید: به ابی ابراهیم (علیه السلام) گفتم: می ترسم پیش آمدی رخ دهد و تو را ملاقات نکنم، اکنون مرا از امام بعد از خود مطلع کن، فرمود: فلان پسر من است، یعنی ابو الحسن (الرضا).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۸۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۱- داود بن سلیمان می گوید: به موسی بن جعفر علیه السلام گفتم: می ترسم پیش آمدی رخ دهد و تو را ملاقات نکنم، اکنون مرا از امام بعد از خود، آگاه کن فرمود: فلان پسر من است، یعنی ابو الحسن (الرضا).

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. إن يحدث حدث بالتحريك أى حادثة كالحبس و القتل و الموت، و يعنى كلام الراوى أو راوى الراوى، و الأخير أظهر إذ الظاهر أن الكناية من الراوى.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٤٦

١٢- الحديث

٨٢٨/١٢. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، عَنْ نَصْرِ بْنِ قَابُوسَ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنِّي سَأَلْتُ أَبَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ الَّذِي يَكُونُ مِنْ (٩) بَعْدِكَ؟ فَأَخْبَرَنِي

ص: ٧٧

١-١. فى البصائر: «كتبى».

٢-٢. بصائر الدرجات، ص ١٦٤، ح ٨، بسنده عن أنس بن محرز عن على بن يقطين؛ عيون

الأخبار، ج ١، ص ٢٢، ح ٤، بسنده عن على بن يقطين، وفيهما مع اختلاف يسير الوافى، ج ٢، ص ٣٦١، ح ٨٤٣.

۳-۳ . فی «ب ، و ، بس» والوفای : «الخزّاز» . والرجل مجهول لم نعرفه .

۴-۴ . فی الغیبة : «عن» .

۵-۵ . فی الوافی : «العدل» .

۶-۶ . فی مرآة العقول : «یعنی ، کلام الراوی ، أوراوی الراوی . والأخیر أظهر ؛ إذ الظاهر أنّ الکنیة من الراوی» .

۷-۷ . الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۲۵۱ ، بسنده عن الكلینی ؛ الغیبة للطوسی ، ص ۳۸ ، ح ۱۶ ، عن الكلینی . عیون الأخبار ، ج ۱ ، ص ۲۳ ، ح ۸ ، بسنده عن أبي عليّ الخزّاز ، عن داود الرقیّ الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۵۸ ، ح ۸۳۳ .

۸-۸ . هكذا فی «ألف ، ب ، ض ، ف ، و ، بح ، بر ، بف» . وفی «ج ، بس» : «نصر» . وفی المطبوع : «النصر» . ونصر هذا ، هو نصر بن قابوس اللّخمی . راجع : رجال النجاشی ، ص ۴۲۷ ، الرقم ۱۱۴۶ ؛ رجال الطوسی ، ص ۳۱۴ ، الرقم ۴۶۷۵ .

۹-۹ . فی «ف ، بف» والعیون والغیبة للطوسی : - «من» .

أَنْتَ أَنْتَ هُوَ ، فَلَمَّا تُوفِّيَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ذَهَبَ النَّاسُ يَمِينًا وَشِمَالًا ، وَ قُلْتُ فِيكَ (۱) أَنَا وَ أَصْحَابِي ؛ فَأَخْبِرْنِي مَنْ الَّذِي يَكُونُ مِنْ (۲) بَعْدِكَ مِنْ وُلْدِكَ ؟

فَقَالَ : «ابْنِي فُـ لَأَنَّ» . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

نصر بن قابوس گوید: بموسی بن جعفر علیه السلام عرض کردم: من از پدر شما پرسیدم که جانشین شما کیست؟ پدرت بمن فرمود که: جانشین او شمائید. چون امام صادق علیه السلام وفات کرد،

مردم براست و چپ گرائیدند ولی من و اصحابم بشما معتقد شدیم، اکنون بفرمائید، کدام یک از پسران شما جانشین شما است؟ فرمود: فلان پسر (یعنی علی بن موسی علیه السلام).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- نصر بن قابوس گوید: به ابی ابراهیم (امام کاظم علیه السلام) گفتم: من از پدرت پرسیدم: امام بعد از تو کیست؟ به من خبر داد که توئی آن امام، و چون امام صادق فوت کرد مردم به راست و به چپ رفتند ولی من و اصحابم در باره تو شکی نداشتیم، بفرمائید بعد از شما امام کیست؟ فرمود: پسر من فلان.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- نصر بن قابوس می گوید: به ابی ابراهیم (امام کاظم علیه السلام) گفتم:

من از پدرت پرسیدم: امام بعد از تو کیست؟

به من خبر داد که توئی آن امام، و چون امام صادق فوت کرد مردم به راست و چپ میل کردند ولی من و یارانم درباره تو شکی نداشتیم، بفرمائید بعد از شما امام کیست؟ فرمود: پسر من فلان.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۴۹

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور و فی العیون و رجال الکشی قال: ابنی علی یمینا و شمالا ، ای إلی جهات مختلفة غير الصراط المستقیم.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۴۶

۱۳- الحدیث

۸۲۹/۱۳ . أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ الْأَشْعَثِ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ زُرَيْبٍ ، قَالَ :

جِئْتُ إِلَى أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَالٍ ، فَأَخَذَ بَعْضَهُ ، وَتَرَكَ بَعْضَهُ ، فَقُلْتُ : أَصْلَحَكَ اللَّهُ ، لِإِيَّ شَيْءٍ تَرَكْتَهُ عِنْدِي ؟ قَالَ : «إِنَّ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ يُطَلَّبُهُ مِنْكَ» . فَلَمَّا (۴) جَاءَنَا (۵) نَعِيُهُ (۶) ، بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ (۷) عَلَيْهِ السَّلَامُ ابْنَهُ (۸) ، فَسَأَلَنِي ذَلِكَ الْمَالَ ، فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

داود بن زربی گوید: مالی خدمت موسی بن جعفر علیه السلام آوردم، قدری را برداشت و قدری را گذاشت عرض کردم: اصلحک الله چرا نزد من گذاشتی؟ فرمود: آن را صاحب امر از تو مطالبه خواهد کرد، چون خبر وفات آن حضرت رسید، پسرش ابو الحسن علیه السلام نزد من فرستاد و آن مال را مطالبه کرد، من هم باو تحویل دادم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- داود بن زربی گوید: مالی خدمت امام کاظم (علیه السلام) آوردم (سهم امام) مقداری از آن را بر گرفت و مقداری را وانهاد به من، گفتم: چرا این مقدار را وانهادی به من اصلحک الله فرمود: باشد تا صاحب امر امامت آن را از تو بخواهد، (یعنی این نشانه امام بعد از من است) چون خبر مرگ آن حضرت به ما رسید، ابو الحسن پسرش را فرستاد و آن مال را از من خواست و من به او دادم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۴۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- داود بن زربی می گوید: مالی خدمت امام کاظم علیه السلام آوردم (سهم امام) مقداری از آن را برداشت و مقداری را کنار گذاشت من، گفتم: چرا این مقدار را نزد من گذاشتی؟

فرمود: آن را صاحب امر از تو خواهد خواست. چون خبر مرگ آن حضرت به ما رسید، ابو الحسن
پسرش را فرستاد و آن مال را از من خواست و من به او دادم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: کالسابق، وزربی بضم الزاء، و النعی: الإخبار بالموت.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۴۶

۱۴- الحدیث

۸۳۰/۱۴. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِي الْحَكَمِ الْأَعْرَمِيِّ (۱۰)، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ
اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلَيْطِ الزَّيْدِيِّ،

قَالَ أَبُو الْحَكَمِ (۱۱): وَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ (۱۲) الْجَرْمِيُّ، عَنْ

ص: ۷۸

- ١-١ . فى الإرشاد والغيبة : «بك» .
- ٢-٢ . فى العيون والإرشاد : - «من» .
- ٣-٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥١ ؛ و الغيبة للطوسى ، ص ٣٨ ، ح ١٧ ، عن الكلينى . وفى عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٣١ ، ح ٢٦ ؛ ورجال الكششى ، ص ٤٥١ ، ح ٨٤٩ ، بسندهما عن سعيد بن أبى الجهم الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٨ ، ح ٨٣٤ .
- ٤-٤ . فى الوافى : + «أن» .
- ٥-٥ . فى الإرشاد والغيبة : «جاء» .
- ٦-٦ . «النَعْيُ» : الإخبار بالموت . يقال : نَعَى المَيِّتَ ينعاه نَعْيًا وَنَعِيًّا ، إذا أذاع موته وأخبر به ، وإذا ندبه . النهاية ، ج ٥ ، ص ٨٥ (نعا) .
- ٧-٧ . فى الإرشاد والغيبة : + «الرضا» .
- ٨-٨ . فى الإرشاد والغيبة : «أبو الحسن الرضا عليه السلام» بدل «أبو الحسن عليه السلام ابنه» .
- ٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥١ ، بسنده عن الكلينى ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٣٩ ، ح ١٨ ، عن الكلينى . رجال الكششى ، ص ٣١٣ ، ح ٥٦٥ ، بسنده عن الضحّاك بن الأشعث ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٥٩ ، ح ٨٣٥ .
- ١٠-١٠ . فى الإرشاد والغيبة : «علّى بن الحكم» بدل «أبى الحكم الأرمنى» . وهو سهو كما سيظهر من قوله : «قال أبو الحكم» .
- ١١-١١ . أبو الحكم هذا ، هو أبو الحكم الأرمنى ، وله إلى يزيد بن سليط طريقان ، ويروى عنه فى كلا الطريقين : أحمد بن مهراّن عن محمّد بن علىّ . فعليه فى السند تحويل وتعليق معا . فتأمل .
- ١٢-١٢ . فى «بف» : «عمّار» . وفى حاشيتها : «عمران» .

يَزِيدُ بْنُ سَلِيْطٍ ، قَالَ :

لَقِيْتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَنَحْنُ نُرِيدُ الْعُمْرَةَ - فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ ، فَقُلْتُ (١) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، هَلْ تُثَبِّتُ (٢) هَذَا الْمَوْضِعَ الَّذِي نَحْنُ فِيهِ ؟ قَالَ : « نَعَمْ ، فَهَلْ تُثَبِّتُهُ أَنْتَ ؟ » قُلْتُ : نَعَمْ ، إِنَّي (٣) أَنَا وَ أَبِي لَقِينَاكَ هَاهُنَا وَ أَنْتَ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ مَعَهُ إِخْوَتُكَ ، فَقَالَ لَهُ أَبِي : ١/٣١٤

بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ، أَنْتُمْ كُلُّكُمْ أَيْمَةٌ مُطَهَّرُونَ ، وَ الْمَوْتُ لَا يَعْرِى مِنْهُ أَحَدٌ ، فَأَحَدِثْ إِلَيَّ شَيْئاً أَحَدَثَ (٤) بِهِ مَنْ يَخْلُفُنِي مِنْ بَعْدِي (٥) ؛ فَ- لَا يَضِلُّ .

قَالَ : « نَعَمْ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، هُوَ لَاءٌ وَ وُلْدِي ، وَ هَذَا سَيِّدُهُمْ - وَ أَشَارَ إِلَيْكَ - وَ قَدْ عَلَّمَ (٦) الْحُكْمَ (٧) وَ الْفَهْمَ (٨) وَ السَّخَاءَ وَ الْمَعْرِفَةَ (٩) بِمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ النَّاسُ ، وَ مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنْ أَمْرٍ : ٧٩

١-١ . في حاشية «ج» : + «له» .

٢-٢ . في «ألف، ه، و، بر» والمطبوع : «تثبتت» - وكذا «تثبتته» فيما بعد . وفي الشروح : «تثبتت» من الإثبات بمعنى المعرفة . يقال : ثابتته وأثبتته ، أى عرفته حق المعرفة ، وتساعدته اللغة . لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٢٠ (ثبت) .

٣-٣ . في «الوافي» : - «إني» .

٤-٤ . قوله : «أحدثت» إما مجزوم في جواب الأمر ، أو مرفوع صفة لقوله : «شيئا» ، كما في «ض» و«بر» . هذا في الشروح . وأما قوله : «فلا يضل» فمنصوب جوابا للأمر على الثانى ، أو مرفوع تفريعا محضاً على الأول .

٥-٥ . «من يخلفنى من بعدى» ، أى يجىء . يقال : خلفتته ، أى جئت بعده . قال المجلسى : «فيه نوع من الأدب بإظهار أنى لا أتوقع بقائى بعدك ، لكن أسأل ذلك لأولادى وغيرهم ممن يكون بعدى» . راجع : المصباح المنير ، ص ١٧٨ (خلف) ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٤٧ .

٦-٦ . في مرآة العقول : «وقد علم ، على بناء المعلوم المجرد ، أو على بناء المجهول من التفعيل» .

٧-٧ . «الحُكْمُ» : العلم والفقه والقضاء بالعدل . أو الحِكْمَةُ ، وهي معرفة أفضل الأشياء بأفضل العلوم ، ويقال لمن يُحسن الصناعات ويُتقنها : حكيم . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٤١٩ (حكم) .
 ٨-٨ . قال المجلسي : «الفهم : سرعة انتقال الذهن إلى مقصود المتكلم عند التحاكم وغيره» .
 وراجع : تاج العروس ، ج ١٧ ، ص ٥٤٦ (فهم) .
 ٩-٩ . «المَعْرِفَةُ» و«العِرْفَانُ» : إدراك الشيء بتفكير وتدبر لأثره ، وهو أخص من العلم ، وبيضاؤه الإنكار ، ويقال : فلان يعرف الله ، ولا يقال : يعلم الله متعديا إلى مفعول واحد ، ويقال : الله يعلم كذا ، ولا يقال : يعرف كذا . راجع : المفردات للراغب ، ص ٥٦ (عرف) .

دِينِهِمْ وَدُنْيَاهُمْ ، وَفِيهِ حُسْنُ الْخُلُقِ ، وَحُسْنُ الْجَوَابِ ، وَهُوَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ اللَّهِ عَزَّ
 وَجَلَّ ، وَفِيهِ أُخْرَى خَيْرٌ مِنْ هَذَا كُلِّهِ .

فَقَالَ لَهُ أَبِي : وَمَا هِيَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ؟

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يُخْرِجُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مِنْهُ (١) غَوْثَ (٢) هَذِهِ الْأُمَّةِ وَغِيَاثَهَا ، وَعَلَمَهَا وَنُورَهَا ، وَفَضْلَهَا وَحِكْمَتَهَا (٣) ، خَيْرٌ مَوْلُودٍ ، وَخَيْرٌ نَاشِئٍ (٤) يَحْقُنُ (٥) اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - بِهِ الدَّمَاءَ ، وَ يُصَلِّحُ بِهِ ذَاتَ الْبَيْنِ ، وَيَلْمُ (٦) بِهِ الشَّعْثَ (٧) ، وَيَشْعَبُ (٨) بِهِ الصَّدْعَ (٩) ، وَيَكْسُو بِهِ الْعَارِيَّ ، وَ يُشْبِعُ بِهِ الْجَائِعَ ، وَيُؤَمِّنُ بِهِ الْخَائِفَ ، وَيُنْزِلُ (١٠) اللَّهُ (١١) بِهِ الْقَطْرَ (١٢) ، وَ يَرْحَمُ بِهِ الْعِبَادَ ، خَيْرٌ (١٣) كَهْلٍ (١٤) ، وَ خَيْرٌ نَاشِئٍ ، قَوْلُهُ حُكْمٌ ، وَ صَمْتُهُ عِلْمٌ ، يُبَيِّنُ لِلنَّاسِ مَا يَخْتَلِفُونَ

ص: ٨٠

١-١ . في «بح» : - «منه» .

٢-٢ . «الغوث» : اسم من أغاثه إغاثَةً ، إذا أعانه ونصره . والغياث اسم من أغاثه ، إذا كشف شدته . راجع : المصباح المنير ، ص ٤٥٥ (غوث) .

٣-٣ . فى «بح» والوافى : «حكما» .

٤-٤ . «الناسى» ، من نشأ الصبى ينشأ نشأً ، إذا كبر وشبَّ وأيقع ، أى ناهز البلوغ ولم يتكامل ، وحقيقته الذى ارتفع عن حدِّ الصبا وقرب من الإدراك من قولهم : نشأ السحاب ، إذا ارتفع . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ٥١ ؛ المغرب ، ص ٤٥١ (نشأ) .

٥-٥ . يقال : حَقَنْتُ لَهُ دَمَهُ ، إذا منعت من قتله وإراقته . النهاية ، ج ١ ، ص ٤١٦ (حقن) .

٦-٦ . «يَلْمُ» ، أى يجمع ، من اللَّمَّ ، مصدر لَمَّ الشىءَ يَلْمُهُ لَمًّا ، أى جمعه وأصلحه . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٥٤٧ (لمم) .

٧-٧ . «الشَعْتُ» و«الشَعْتُ» : انتشار الأمر وخلُّه . يقال : لَمَّ اللهُ شَعَثَهُ ، أى جمع ما تفرَّق من أموره وأصلحه . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ١٦٠ (شعث) .

٨-٨ . «الشَّعْبُ» : الشَّقُّ فى الشىء ، وإصلاحه أيضا الشَّعْبُ . تقول : شعبتُ الشىءَ : فرَّقته ، وشعبته : جمعته ، وهو من الأضداد . تقول : التَّامَّ شَعْبُهُمْ ، إذا اجتمعوا بعد التفرَّق ، وتفرَّق شَعْبُهُمْ ، إذا تفرَّقوا بعد الاجتماع . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ١٥٦ (شعب) .

٩-٩ . «الصدع» : الشَّقُّ والتفرَّق ، فالمعنى يجمع به التفرَّق . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٤١ (صدع) .

١٠-١٠ . فى «ب ، بر» : «ينزل» .

١١-١١ . فى «ف ، بف» : - «الله» .

١٢-١٢ . قال الجوهري : «القَطْرُ : المطر . والقَطْرُ : جمع قَطْرَةٍ» . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٩٥ (قطر) .

١٣-١٣ . فى شرح المازندراني : «وخير» .

١٤-١٤ . قال ابن الأثير : «الكَهْلُ من الرجال : من زاد على ثلاثين سنة إلى الأربعين . وقيل : من ثلاث وثلاثين إلى تمام الخمسين» . قال المازندراني : «ويحتمل أن يراد بالكهل هاهنا الحليم الحكيم العاقل ، من باب الكناية» راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٢١٣ (كهل) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٧٢ .

فِيهِ ، وَيَسُودُ عَشِيرَتَهُ (١) مِنْ قَبْلِ أَوَانِ حُلْمِهِ (٢)».

فَقَالَ لَهُ أَبِي : يَا أَبِي (٣) أَنْتَ (٤) وَأُمِّي ، وَهَلْ وُلِدَ ؟ قَالَ : «نَعَمْ ، وَمَرَّتْ بِهِ سِنُونَ».

قَالَ يَزِيدُ : فَجَاءَنَا مَنْ لَمْ نَسْتَطِعْ مَعَهُ كَلَامًا ، قَالَ يَزِيدُ : فَقُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : فَأَخْبَرَنِي أَنْتَ بِمِثْلِ مَا أَخْبَرَنِي بِهِ أَبُوكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ (٥) لِي : «نَعَمْ ، إِنَّ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ فِي زَمَانٍ لَيْسَ هَذَا زَمَانَهُ».

فَقُلْتُ لَهُ : فَمَنْ يَرْضَى مِنْكَ بِهَذَا ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ .

قَالَ : فَضَحِكَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَحِكًا شَدِيدًا ، ثُمَّ قَالَ : «أَخْبِرْكَ يَا أَبَا عَمَارَةَ ، إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ مَنْزِلِي ، فَأَوْصَيْتُ إِلَى ابْنِي فُلَانٍ (٦) ، وَأَشْرَكْتُ مَعَهُ بَنِي فِي الظَّاهِرِ ، وَأَوْصَيْتُهُ فِي البَاطِنِ ، فَأَفْرَدْتُهُ وَحْدَهُ ، وَلَوْ كَانَ الْأَمْرُ إِلَيَّ لَجَعَلْتُهُ فِي القَاسِمِ ابْنِي ؛ لِحُبِّي إِيَّاهُ ، وَرَأْفَتِي (٧) عَلَيْهِ ، وَ لَكِنُ ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، يَجْعَلُهُ حَيْثُ يَشَاءُ ، وَ لَقَدْ جَاءَنِي بِخَبْرِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ (٨) ، ثُمَّ أَرَانِيهِ ، وَ أَرَانِي مَنْ يَكُونُ مَعَهُ ؛ وَ كَذَلِكَ لَا يُوصَى

ص: ٨١

-
- ١-١ . «العشيرة»: اسم لكل جماعة من أقارب الرجل الذين يتكثرون بهم ، أي يصيرون له بمنزلة العدد الكامل ، وذلك أن العشرة هو العدد الكامل . أو هي أقاربه القريبة الذين يعاشرونه ويعاشرهم من العشرة بمعنى الصحبة . راجع : المفردات للراغب ، ص ٥٦٧ ؛ النهاية ، ج ٣ ، ص ٢٤٠ (عشر) .
- ٢-٢ . «الحلم»: الجماع في النوع ، والاسم : الحلم . أو الحلم بمعنى الأناة والعقل . وعليهما فهو كناية عن البلوغ الذي يكون للناس ؛ فإن الإمام لا يحتلم وهو الكامل عند الولادة بل قبلها . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٤٤٥ (حلم) ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٥١ .
- ٣-٣ . لم يرد «أبي» في بعض النسخ على ما نقله المجلسي في مرآة العقول .

٤-٤ . فى «ف» - «أنت» .

٥-٥ . فى «ه» : «قال» .

٦-٦ . فى البحار : + «يعنى عليا الرضا عليه السلام» .

٧-٧ . قال الجوهري : «الرافة : أشد الرحمة» . وقال ابن الأثير : «الرافة أرق من الرحمة ، ولا تكاد تقع فى الكراهة ، والرحمة قد تقع فى الكراهة للمصلحة» . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٣٦٢ ؛ النهاية ، ج ٢ ، ص ١٧٦ (رأف) .

٨-٨ . فى «ب» : + «وجدى على صلوات الله عليه وآله» . وفى حاشية «ض» والبحار : + «وجدى على صلوات الله عليه» . وقال فى الوافى : «هذا المجرىء والإراءة يجوز أن يكونا فى المنام ، وأن يكونا فى اليقظة ؛ لأنّ للأرواح الكاملة أن يتمثلوا فى صور أبدانهم عيانا لمن شاؤوا فى هذه النشأة الدنياوية» .

إلى أحدٍ منّا حتى يأتى بخبره رسول الله صلى الله عليه وآله وجدى على صلوات الله عليه ، ورأيت مع رسول الله صلى الله عليه وآله خاتماً وسيفاً وعصاً وكتاباً وعمامةً ، فقلتُ : ما هذا يا رسول الله ؟ فقال لى : أمّا العمامةُ ، فسُلطانُ الله عزّ وجلّ ؛ وأمّا السيفُ ، فعزُّ (١) الله تبارك وتعالى ؛ وأمّا الكتابُ ، فنورُ الله تبارك وتعالى ؛ وأمّا العصا ، فقوّةُ الله ؛ وأمّا الخاتمُ ، فجامعُ هذه الأئمور .

ثمّ قال لى : والأئمور قد خرج منك إلى غيرك ، فقلتُ : يا رسول الله ، أرنيه أيهم هو ؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وآله : ما رأيت من الأئممة أحداً أجزع (٢) على فراق هذا الأئمور ١/٣١٥

منك (٣) ، ولو كانت الأئممة (٤) بالمحبّة ، لكان إسماعيل أحبّ إلى أبيك منك ، ولكن ذلك (٥) من الله عزّ وجلّ» .

ثمّ قال أبو إبراهيم عليه السلام : «ورأيت وُلدى جميعاً : الأعمياء منهم والأعموات ، فقال لى أمير المؤمنين عليه السلام : هذا سيدهم - وأشار إلى ابنى على - فهو منى ، وأنا منه ، والله مع المحسنين» .

قَالَ يَزِيدُ : ثُمَّ قَالَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « يَا يَزِيدُ ، إِنَّهَا وَدِيعَةٌ عِنْدَكَ ، فَلا تُخْبِرُ بِهَا إِلَّا عَاقِلًا ، أَوْ (٦) عَبْدًا تَعْرِفُهُ صَادِقًا ، وَإِنْ سُئِلْتَ عَنِ الشَّهَادَةِ ، فَاشْهَدْ بِهَا ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَعْمَانَ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (٧) وَقَالَ لَنَا أَيضًا : «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ

ص: ٨٢

١-١ . قال ابن الأثير : «في أسماء الله تعالى : العزيز ، هو الغالب القوى الذي لا يُغلب . والعز في الأصل : القوة والشدة والغلبة» . النهاية ، ج ٣ ، ص ٢٢٨ (عزز) .

٢-٢ . في «ف» : + «منك» .

٣-٣ . في «ف» : - «منك» . وقال في الوافي : «وذلك لأنه عليه السلام كان يحب أن يجعله في القاسم ، كما صرح به » .

٤-٤ . في «ه» : - «الإمامة» .

٥-٥ . في البحار : - «ذلك» .

٦-٦ . في «ج ، ه ، ف ، بس ، بف» : «و» .

٧-٧ . النساء (٤) : ٥٨ .

كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ (١) ٢ . في «ب» : «وقال» . (٢) .

قَالَ : فَقَالَ (٣) أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «فَأَقْبَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَقُلْتُ : قَدْ جَمَعْتَهُمْ لِي - بِأَبِي أَنْتَ (٤) وَ أُمِّي - فَأَيُّهُمْ هُوَ (٥) ؟ فَقَالَ : هُوَ الَّذِي يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَ يَسْمَعُ بِفَهْمِهِ ، وَ يَنْطِقُ بِحِكْمَتِهِ ، يُصِيبُ فَلا يُخْطِئُ (٦) ، وَ يَعْلَمُ فَلا يَجْهَلُ ، مُعَلِّمًا حُكْمًا (٧) وَ عِلْمًا ، هُوَ هَذَا - وَ أَخَذَ (٨) بِيَدِ عَلِيِّ ابْنِي - ثُمَّ قَالَ : مَا أَقَلَّ مَقَامَكَ مَعَهُ! فَإِذَا رَجَعْتَ مِنْ سَفَرِكَ فَأَوْصِرْ ، وَ أَصْلِحْ أَمْرَكَ ، وَ افْرُغْ مِمَّا أَرَدْتَ ؛ فَإِنَّكَ مُنْتَقِلٌ (٩) عَنْهُمْ ، وَ مُجَاوِرٌ غَيْرَهُمْ ، فَإِذَا أَرَدْتَ (١٠)

فَادْعُ عَلِيًّا فَلْيَغْسِلْكَ وَ لِيُكْفِنِكَ ؛ فَإِنَّهُ طَهَّرَ (١١) لَكَ ، وَ لَا (١٢) يَسْتَقِيمُ (١٣) إِلَّا ذَلِكَ (١٤) ، وَ ذَلِكَ سُنَّةٌ قَدْ مَضَتْ ؛ فَاصْطَبِجْ بَيْنَ يَدَيْهِ ، وَ صُفِّ إِخْوَتَهُ حَلْفَهُ (١٥) وَ عُمُومَتَهُ (١٦) ، وَ مُرَّهُ

ص: ٨٣

١-١ . البقرة

٢- : ١٤٠ .

٣-٢ . فى «ب» : «وقال» .

٤-٣ . هكذا فى «ب ، ض ، بر» . وفى المطبوع وسائر النسخ : - «أنت» .

٥-٤ . فى «بس» : «حق» .

٦-٥ . فى «ض ، ف ، ه ، بح ، بس» : «ولا يخطئ» .

٧-٦ . فى «بر» : «حكما» .

٨-٧ . فى «بح» : «فأخذ» .

٩-٨ . فى «ج» : «مستقل» .

١٠-٩ . فى مرآة العقول : «ويمكن أن يقرأ : أُرِدْتُ على بناء المجهول ، أى أَرَادَكَ الرشيد لأن

يأخذك» . وفى الوافى : «يعنى إذا أردت مفارقتهم فى السفر الأخير متوجّها من مدينة إلى بغداد» .

١١-١٠ . فى «بس» وشرح المازندراني : «ظهر» . وفى الوافى : «فإنه طهر لك ، أى تغسيله إِيَّاكَ

فى حياتك طهر لك من غير حاجة إلى تغسيل آخر بعد موتك» .

١٢-١١ . فى «بح» : «فلا» .

١٣-١٢ . فى حاشية «بح» : + «له» .

١٤-١٣ . فى مرآة العقول : «ويرد عليه أنه ينافى ما سيأتى من أنّ الرضا عليه السلام حضر غسل

والده صلوات الله عليهما فى بغداد . ويمكن أن يكون هذا لرفع شبهة من لم يطلع على حضوره عليه

السلام ، أو يكون يلزم الأمران جميعا فى الإمام الذى يعلم أنه يموت فى بلد آخر غير بلد ولده» .

١٥-١٤ . فى الوافى : «صف إخوته خلفه ، جملة اسمية حالية» .

١٦-١٥ . فى حاشية بدرالدين : «وصف إخوته وبنى عمومته» .

فَلْيُكَبِّرْ عَلَيْكَ تِسْعاً (١) ؛ فَإِنَّهُ قَدْ اسْتَقَامَتْ وَصِيَّتُهُ ، وَوَلِيكَ (٢) وَ أَنْتَ حَيٌّ ، ثُمَّ اجْمَعْ لَهُ وُلْدَكَ مِنْ بَعْدِهِمْ (٣) ، فَأَشْهَدْ عَلَيْهِمْ ، وَأَشْهَدْ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ (٤) ، وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً .

قَالَ يَزِيدُ : ثُمَّ قَالَ لِي أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنِّي أَوْعَدُ فِي هَذِهِ السَّنَةِ ، وَ الْأَمْرُ هُوَ إِلَى ابْنِي عَلِيٍّ ، سَمِيَّ عَلِيٍّ (٥) وَ عَلِيٍّ : فَأَمَّا عَلِيٌّ (٦) الْأَوَّلُ ، فَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَمَّا الْآخِرُ ، فَعَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، أُعْطِيَ فَهَمَّ الْأَوَّلِ وَ حِلْمَهُ وَ نَصْرَهُ وَ وُدَّهُ وَ دِينَهُ (٧) وَ مِحْنَتَهُ (٨) وَ مِحْنَةَ الْآخِرِ ، وَ صَبْرَهُ عَلَى مَا يَكْرَهُ ، وَ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ إِلَّا بَعْدَ مَوْتِ هَارُونَ بِأَرْبَعِ سِنِينَ» .

ثُمَّ قَالَ لِي : «يَا يَزِيدُ ، وَإِذَا مَرَرْتَ بِهَذَا الْمَوْضِعِ ، وَ لَقَيْتَهُ (٩) وَ سَتَلِقَاهُ (١٠) _ فَبَشِّرْهُ أَنَّهُ سَيُؤَلِّدُ لَهُ غُلَامًا أَمِينًا مَأْمُونًا مُبَارَكًا ، وَ سَيُعَلِّمُكَ (١١) أَنْكَ قَدْ لَقَيْتَنِي ، فَأَخْبِرْهُ عِنْدَ ذَلِكَ أَنَّ الْجَارِيَةَ الَّتِي يَكُونُ مِنْهَا هَذَا الْغُلَامُ جَارِيَةٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مَارِيَةَ جَارِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ

ص : ٨٤

١-١ . الظاهر أن المراد من التسع الخمسة التي فى مذهبنا والأربعة التي فى مذهب المخالف ، أو الظاهر أن التسع تكبيرات من خصائصهم عليهم السلام . وقيل غير ذلك . راجع : حاشية بدرالدين ، ص ٢٠٦ ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٧٦ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٥٥ .

٢-٢ . فى «ب ، ج ، ه» وحاشية بدرالدين : «ووليک» .

٣-٣ . فى «ج ، ض ، ف ، بر» والوافى ومرآة العقول : «من تعدّهم» . وقال فى الوافى : «من تعدّهم : من تعتنى بشأنهم ؛ من التعداد» . وفى شرح المازندراني : «وضبطه بعض الناظرين بضمّ الباء ، أى من كان بعيداً ، والظاهر أنه تصحيف» . وفى مرآة العقول : «وفى بعض النسخ بالباء الموحدة بصيغة الاسم فكأنه بالضم» .

٤-٤ . فى «ه» : «عليهم» .

٥-٥ . «سمى على» ، أى المسمى باسمه . تقول : هو سَمِيَّ فلان إذا وافق اسمه اسمَه ، كما تقول : هو كَيْئُهُ . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٤٠٢ (سما) .

٦-٦ . فى «ب» : - «على» .

٧-٧ . فى الغيبة : «ذمته» .

٨-٨ . فى «ب» : «محبته» . وفى الإرشاد : «حلمه ونصره وورعه وورده ودينه» بدل «حلمه ونصره وورده ودينه ومحنته» . وقال الجوهري : «المحنة : واحدة المحن التى يمتحن بها الإنسان من بليّة» .
الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٠ (محن) .

٩-٩ . فى «ه» : «فلقيته» .

١٠-١٠ . فى «ج» : «وستلقاه» .

١١-١١ . فى «ج» وحاشية «بح» : «وسيعلم» .

أَمْ إِبْرَاهِيمَ ، فَإِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُبَلِّغَهَا (١) مِنْى السَّ-لَامَ ، فَافْعَلْ .

قال يزيد : فَلَقيْتُ بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَبَدَأَنِي ، فَقَالَ لِي : «يَا يَزِيدُ ،
٣١٦/١ ،

مَا تُقُولُ فِي الْعُمْرَةِ؟» فَقُلْتُ : بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ، ذَلِكَ إِلَيْكَ ، وَ مَا عِنْدِي نَفَقَةٌ (٢) ، فَقَالَ : «سُبْحَانَ اللَّهِ! مَا كُنَّا نُكَلِّفُكَ وَ (٣) لَا نَكْفِيكَ (٤)» فَخَرَجْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى ذَلِكَ الْمَوْضِعِ ، فَأَبْتَدَأَنِي ، فَقَالَ : «يَا يَزِيدُ ، إِنَّ هَذَا الْمَوْضِعَ كَثِيرًا مَا لَقِيتَ فِيهِ جِيرَتَكَ (٥) وَ عُمُومَتَكَ» قُلْتُ : نَعَمْ ، ثُمَّ (٦) قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْخَبَرَ ، فَقَالَ لِي : «أَمَّا الْجَارِيَةُ ، فَلَمْ تَجِيْ بَعْدُ ، فَإِذَا جَاءَتْ بَلَّغْتَهَا (٧) مِنْهُ السَّ-لَامَ» فَأَنْطَلَقْنَا (٨) إِلَى مَكَّةَ ، فَاشْتَرَاهَا فِي تِلْكَ السَّنَةِ ، فَلَمْ تَلْبَثْ (٩) إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى حَمَلْتُ ، فَوَلَدْتُ ذَلِكَ الْغُ-لَامَ .

قَالَ يَزِيدُ : وَ كَانَ إِخْوَةٌ عَلَيَّ يَرْجُونَ أَنْ يَرِثُوهُ ، فَعَادُونِي إِخْوَتُهُ مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ ، فَقَالَ لَهُمْ إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ : وَ اللَّهُ (١٠) ، لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَ إِنَّهُ لَيَقْعُدُ مِنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ بِالْمَجْلِسِ الَّذِي لَا أَجْلِسُ فِيهِ أَنَا . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

یزید بن سلیط زیدی (که کنیه اش ابا عماره است) گوید: در بین راهی که بعمره میرفتیم بموسی بن جعفر علیه السلام برخوردیم و عرضکردم: قربانت گردم، این مکان را که ما در آن هستیم بیاد می آورید؟ فرمود: آری، تو هم یادت می آید؟ عرضکردم: آری، من و پدرم شما را در اینجا ملاقات کردیم و امام صادق علیه السلام و برادران شما هم بودند. پدرم بامام صادق علیه السلام عرضکرد: پدر و مادرم بقربانت، شما همه امامان پاک هستید ولی کسی از مرگ بر کنار نمیماند. بمن مطلبی بفرمائید که بجانشین خود باز گویم تا گمراه نشود. فرمود آری ای ابا عبد الله؛ (کنیه پدر زید است) اینان پسران منند و این سرور آنهاست - و بشما اشاره کرد - اوست که حکم (قضاوت یا حکمت) و فهم و سخاوت و شناسائی احتیاجات و اختلافات مردم را در امر دین و دنیاشان میدانند و اخلاق و پاسخ دادنش نیکوست، و او دری از درهای خدای عز و جل است و امتیاز دیگری دارد که از همه اینها بهتر است، پدرم عرضکرد: آن چیست؟ پدر و مادرم بقربانت. حضرت فرمود: خدای عز و جل فریادرس و پناه و علم و نور و فضیلت و حکمت این امت را از صلب او بیرون آورد (یعنی امام هشتم علیه السلام را) او بهترین مولود و بهترین کودک (زمان خود) است، خدای عز و جل بوسیله او از خونریزی جلوگیری کند، و میان مردم آشتی دهد و پراکنده را گرد آورد و رخنه را اصلاح کند، (بدعت و ضلالت را از میان ببرد) برهنه را بپوشاند و گرسنه را سیر کند و هراسان را ایمن سازد: خدا ببرکت او باران فرستد و بر بندگان ترحم کند، او (در سن جوانی و پیری) بهترین پیران و بهترین جوانانست، گفتارش حکمت و خاموشیش علم است: آنچه مردم در آن اختلاف دارند، فیصل دهد و پیش از

بلوغش بر فامیلش سروری کند. پدرم عرضکرد: پدر و مادرم بقربانت او متولد شده است؟ فرمود: آری، چند سال هم از سنش گذشته است، یزید گوید: در آن هنگام شخصی وارد شد که با بودن او نمیتوانستیم سخنی گوئیم. یزید گوید بموسی بن جعفر علیه السلام عرضکردم: مانند خبری که پدرت علیه السلام بمن فرمود، شما هم بفرمائید. امام فرمود آری، پدرم در زمانی بود که مانند این زمان نبود (یعنی در این زمان باید تقيه کرد) بحضرت عرضکردم: هر که باین جواب قناعت کند، لعنت خدا بر او باشد، حضرت را خنده سختی گرفت، سپس فرمود: ای ابا عماره بتو خبر دهم که من از منزلم بیرون رفتم و بفلان پسر و وصیت کردم و در ظاهر پسران دیگرم را هم با او شریک کردم ولی در باطن تنها با او وصیت کردم، اگر کار دست من میبود، امامت را بپسر قاسم میدادم که او را دوست دارم و نسبت با او مهربانم، ولی این اختیار با خدای عز و جل است، هر کجا خواهد قرار دهد. خبر امامت او (در خواب - مرآت-) از رسول خدا صلی الله علیه و آله بمن رسیده و خود او و معاصرینش را بمن نشان داده است، و او نیز تا از پیغمبر صلی الله علیه و آله و جدم علی صلوات الله علیه خبر نرسد بکسی از ما وصیت نکند و من در خواب دیدم که همراه پیغمبر صلی الله علیه و آله انگشتر و شمشیر و عصا و کتاب و عمامه ای بود: عرضکردم: یا رسول الله! اینها چیست؟ فرمود: عمامه رمز سلطنت خدای عز و جل است و شمشیر رمز عزت خدای تبارک و تعالی است و کتاب رمز نور خدای تبارک و تعالی و عصا رمز نیروی خداست و انگشتر رمز جامع همه این امور است. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله بمن فرمود: امر امامت از تو بیرون رفته و بدیگری رسیده است (یعنی نزدیکست بیرون رود و بدیگری رسد یا تعیین امام از دست تو بیرونست - مرآت-) عرضکردم: یا رسول الله بمن بنما که او کیست! فرمود، من هیچ یک از امامان را ندیدم که از مفارقت امر امامت مانند تو بیتابی کند (گویا بیتابی حضرت بواسطه این بود که میدانست فرزندان او پس از وی اختلاف کنند و شیعیانش دسته دسته شوند) اگر امر امامت از روی محبت و دوستی میبود که اسماعیل از تو نزد پدرت محبوبتر بود، ولی امام از جانب خدای عز و جل تعیین می شود، سپس موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: من تمام فرزندان زنده و مرده ام را بنظر آوردم، آنگاه امیر المؤمنین علیه السلام بپسر علی اشاره کرد و فرمود: این سرور آنهاست: او از من و من از اویم و

خدا با نیکوکارانست. سپس موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: ای یزید این مطالب نزد تو امانت باشد، جز بآدم عاقل یا بنده خدائی که او را راستگو تشخیص داده ئی مگو، و اگر از تو گواهی خواستند، گواهی بده که خدای عز و جل میفرماید: «خدا بشما فرمان میدهد که امانتها را بصاحبانش بپردازید- ۵۹ سوره ۴-» و نیز بما فرموده است «ستمگرتر از آنکه شهادت خدا را نزد خویش پنهان کند کیست؟ ۱۵۰ - بقره-». موسی بن جعفر گوید: من (در خواب) متوجه رسول خدا صلی الله علیه و آله شدم و گفتم: پدر و مادرم بقربانت، شما همه فرزندانم را یک جا گفتید، بفرمائید کدامیک امامست؟ فرمود: آنکه با نور خدای عز و جل بنگرد و با فهمش بشنود و با حکمتش سخن گوید، درست میرود و لذا اشتباه نکند، علم دارد و لذا نادانی نکند، حکمت و علم باو آموخته شده - آنگاه دست پسر علی را گرفت و فرمود: او این است. سپس فرمود: چه کم همراه او هستی؟! (یعنی وفاتت نزدیک شده) چون از سفر (مکه) بازگشتی وصیت کن و کارهایت را سامان ده و از هر چه خواهی فراغت جو، زیرا تو از ایشان جدا میشوی و همسایه دیگران و چون خواستی (وصیت کنی) علی را بطلب تا ترا (در حال زنده بودن) غسل دهد و کفن پوشد، زیرا غسل دادن او ترا پاک کند و جز آن درست نباشد و این سنتی است که از پیش ثابت شده. و باید (هنگام نماز میت) تو در برابرش بخوابی و برادران و عموهایش را پشت سر او بصف کن و باو دستور ده که ۹ تکبیرتر تو بگوید (یعنی برای احترام و امتیاز تو چهار تکبیر بیشتر از نماز بر میتهای دیگر بگوید) زیرا وصیت او پا بر جا شده و در حال زنده بودن متصدی کارهای تو باشد. سپس فرزندان را که بعد او هستند گرد آور و بنفع او از ایشان گواهی بگیر و خدا را هم گواه گیر و همان خدا برای گواهی کافیت. یزید گوید: سپس موسی بن جعفر علیه السلام بمن فرمود: مرا امسال میگیرند و امر امامت با پسر علی است که همانم دو علی (از امامان گذشته) است: علی اول علی بن ابی طالب و علی دوم علی بن الحسین علیهم السلام است. فهم و خویشان داری و نصرت و دوستی و دین و محنت علی اول و محنت و شکیبائی بر ناملایمات علی دوم باو عطا شده است، و تا چهار سال بعد از مرگ هارون آزادی زبان ندارد. سپس بمن فرمود: ای یزید! چون باینجا عبورت افتاد و او را ملاقات کردی - که ملاقات هم خواهی کرد - باو مژده بده که خدا پسری باو خواهد داد، امین، مورد اعتماد و مبارک. و او بتو خبر

دهد که مراد در اینجا ملاقات کرده ئی آن هنگام تو باو خبر ده که آن کنیزک مادر آن پسر کنیز است از خاندان ماریه کنیز رسول خدا صلی الله علیه و آله و مادر ابراهیم، و اگر توانستی سلام مرا بآن کنیز هم برسانی، برسان. یزید گوید: بعد از وفات موسی بن جعفر، علی علیهم السلام را ملاقات کردم حضرت ابتدا کرد و فرمود ای یزید: برای رفتن بعمره چه نظر داری؟ عرض کردم: پدر و مادرم بقرbant، اختیار با شماست من خرجی ندارم، فرمود: سبحان الله!! ما تا متعهد خرجت نشویم تکلیف نمیکنیم، پس براه افتادیم تا بآن مکان رسیدیم. حضرت ابتدا کرد و فرمود: در اینجا بارها همسایگان و عموهایت را ملاقات کرده ای (یزید از فرزندان زید بن علی بوده که با امام ششم و هفتم پسر عمو می شود و پسر عمو در حکم عموست عرض کردم: آری، سپس داستان را برای او شرح دادم. بمن فرمود: اما آن کنیز هنوز نیامده،؟؟؟ آمد سلام آن حضرت را باو میرسانم [میرسانی] سپس بمکه رفتیم و در همان سال آن کنیز را خریداری فرمود و مدتی نگذشت که حامله گشت و آن پسر را زائید. یزید گوید: برادران علی (بن موسی علیه السلام) امید داشتند که (در امامت) وارث موسی بن جعفر باشند و بیگناه با من دشمن شدند. (شاید خیال میکردند خریدن آن کنیز بواسطه او بوده است) اسحاق ابن جعفر بایشان میگفت: من دیدم که یزید در مجلس موسی بن جعفر در جایی می نشست که من در آنجا نمی نشستم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۹۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- یزید بن سلیط گوید: ما عازم عمل عمره بودیم که در میان راه به امام کاظم (علیه السلام) بر خوردیم من گفتم: قربانت آیا این جا را می شناسید و به خاطر می آورید؟، فرمود: آری آیا تو هم می شناسی و به خاطر می آوری؟، گفتم: آری، من و پدرم شما را با امام صادق به همراه برادرانت همین جا ملاقات کردیم، پدرم به آن حضرت گفت: پدر و مادرم قربانت، شما همه امامانی پاک هستید ولی

مرگ دامنگیر همه است، به من دستوری تازه لطف کنید تا به جانشین خود باز گویم و بعد از من گمراه نباشد، امام فرمود: به چشم ای ابا عبد الله (کنیه سلیط بوده) اینان همه پسران منند و این آقا و سید آنها است (به شما اشاره کرد) او است که حکم و فهم و سخاوت و معرفت بدان چه مردم بدان حاجت دارند و در امر دین و دنیاشان مورد اختلاف است آموخته و دارای حسن خلق و جواب نیکو به سؤالات است او است بابی از ابواب خدا عز و جل و در او فضیلتی است از همه اینها بهتر، پدرم به او عرض کرد: آن چیست، پدر و مادرم قربانت؟ فرمود: خدا عز و جل از صلب او بیرون آورد پشت و پناه این امت و علم و نور و فصل و حکومت آنها را، بهترین نوزاد و بهترین پرورده باشد، خدا به وسیله او خونها را حفظ کند و میانه مردم را اصلاح نماید و پراکندگی را برطرف سازد و رخنه را ببندد و برهنه را بپوشاند و گرسنه را سیر کند و ترسنده را آسوده خاطر کند و بارانبیارد و به بندگان ترحم کند، بهترین مرد باشد و بهترین جوان گفتارش محکم و قاطع است و خموشی او علم و دانش، برای مردم هر چه مورد اختلاف باشد بیان کند و به تیره و تبار خود در کودکی سرافراز و آقا باشد، پدرم به او عرض کرد: پدر و مادرم قربانت آیا از مادر زائیده شده؟ فرمود: آری و چند سال هم بر او گذشته، یزید گوید (چون رشته سخن به اینجا رسید): کسی آمد که با وجود او دیگر نمی توانستیم در این باره سخنی بگوئیم. یزید گوید: من به امام عرض کردم شما هم به من خبری بدهید مانند خبری که پدرت به من داد، فرمود: آری، پدرم در زمانی بود که جز این زمان است (یعنی در زمان او آزادی بیشتری وجود داشت) من به او عرض کردم: هر که به این جواب قناعت کند خدا او را لعنت کند، گوید: امام کاظم (علیه السلام) خنده ای از ته دل کرد و سپس فرمود: ای ابا عماره به تو خبر می دهم که چون از منزل خود بیرون آمدم به فلان پسر به خصوص وصیت کردم و پسران دیگر را هم در ظاهر با او شرکت دادم ولی در باطن و نهانی وصی خاص من او است او را به تنهایی برگزیدم، اگر اختیار با من بود امر امامت را به پسر قاسم وامی گذاردم، چون او را دوست دارم و با او مهربانم ولی این امر با خدا عز و جل است و هر جا خواهد مقرر سازد خیر امامت او از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من رسیده است او را به من نموده است و به من نموده است که همراه او کیست و همچنین به هیچ کدام از ما ائمه وصیت نمی شود تا خبر آن از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برسد

و از جدم علی (علیه السلام)، من به همراه جدم انگشتری و شمشیری و عصا و کتابی و عمامه ای دیدم و عرض کردم: یا رسول الله اینها چیست؟ به من فرمود: عمامه رمز سلطنت خدا عز و جل است و شمشیر عزت خدا تبارک و تعالی، کتاب نور خدا تبارک و تعالی است و اما عصا رمز نیروی خدا است و خاتم رمز جامع همه این امور است، سپس به من فرمود: امر امامت از تو به دیگری منتقل شده، گفتیم: یا رسول الله به من بنما کدام آنها است آن شخص، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: هیچ کدام از ائمه (علیهم السلام) را ندیدم که از تو نسبت به مفارقت این امر امامت بی تاب تر باشد، اگر امر امامت روی محبت و دوستی بود (نسبت به فرزندی) اسماعیل پیش پدر تو از تو محبوب تر بود ولی این امر از طرف خدا عز و جل است، سپس امام کاظم (علیه السلام) فرمود: همه فرزندان خود را از زنده و مرده در نظر آوردم و امیر المؤمنین (علیه السلام) به من فرمود: این سید آنها است و اشاره کرد به علی (علیه السلام) او از من است و من از او و خدا نیکوکاران را دوست دارد. یزید گوید: سپس امام کاظم (علیه السلام) فرمود: ای یزید این حدیث نزد تو امانت است به آن خیر مده مگر خردمندی یا یک بنده خدائی که او را راست و درست بدانی و اگر برای گواهی از تو پرسند طبق آن گواهی بده و این است فرموده خدا عز و جل (سوره نساء): «به راستی خدا به شما فرمان می دهد که امانات را به اهل آن بپردازید» و نیز برای ما فرموده (سوره بقره) «کیست که ستمکارتر باشد از آن که یک گواهی از خدا دارد و نهان کند» گوید: پس امام کاظم (علیه السلام) فرمود: من رو به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کردم و گفتیم: پدر و مادرم قربانت، ائمه را برایم جمع کردی کدام آنها او است (یعنی کدام امام است) فرمود: آن که به نور خدا عز و جل می بیند و به فهم الهی می شنود و به کمک او سخن می گوید، درست است و خطاء ندارد و می داند و نادانی ندارد و آموخته است از نظر حکمت و دانش هردو، او، این است، و دست پسر علی را گرفت، سپس فرمود: چه اندازه بودن تو با او کم است، چون از سفر برگردی وصیت کن و کارهایت را اصلاح کن و از هر چه خواهی فراغت جو، زیرا تو از آنها جدا می شوی و با دیگران همسایه می گردی و هر گاه خواستی علی (علیه السلام) را بطلب تا تو را غسل دهد و کفن کند، زیرا غسل او تو را پاک کند و جز آن درست نباشد، این سنتی است که ثابت شده، تو در برابر او دراز بکش (برای ادای نماز بر میت تو) و برادران و عموهایش

را دنبال سر او به صف کن و به او دستور بده که تا نه تکبیر بر تو بگوید (نماز میت عمومی پنج تکبیر است و ما زاد آن برای احترام است که نسبت به بزرگان مذهب مورد رخصت گردیده طبق موارد خاصه و منصوصه) زیرا وصیت او پا بر جا است و در زندگی تو جانشین تو است، سپس اولاد خود را جمع کن و گواه بر آنها بگیر و خدا را گواه ساز و همان خدا برای گواه بس است. سپس امام کاظم (علیه السلام) به من فرمود: من در این سال گرفتار می شوم و کار امامت با پسر علی (علیه السلام) است که هم نام علی و علی است اولی بن ابی طالب است و علی دیگر، علی بن الحسین (علیهما السلام) به وی فهم و حلم و مهر و دین و محنت علی اول عطا شده است و محنت و صبر علی دیگر بر آنچه بد دارد و نمی تواند سخنی بگوید مگر چهار سال پس از مردن هارون، سپس به من فرمود: ای یزید، چون به اینجا گذر کنی و او را ببینی و محققاً او را خواهی دید به او مژده بده که محققاً برای او پسری متولد گردد که امین است و مأمون و مبارک و او به تو خبر دهد که با من ملاقات کردی، در این وقت به او خبر ده آن کنیزکی که این پسر از او است، کنیزکی است از خاندان ماریه کنیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اما براهیم و اگر توانستی سلام مرا به او برسانی برسان. یزید گوید: پس از در گذشت امام کاظم (علیه السلام) علی بن موسی الرضا را ملاقات کردم و او با من آغاز سخن کرد و گفت: ای یزید در باره انجام عمره چه می گوئی؟ گفتم: پدر و مادرم قربانت، اختیار با شما است، من خرجی ندارم، فرمود: سبحان الله، ما به تو تکلیفی نکنیم که متعهد خرج تو نباشیم، و به همراهی آن حضرت برای انجام عمره بیرون شدیم تا به همان جا رسیدیم، او با من آغاز سخن کرد و فرمود: ای یزید در اینجا بسیار شده که با همسایگان و عموهایت بر خوردی، گفتم: آری، و سپس داستان را برای او گفتم، فرمود: آن کنیزک هنوز نیامده و چون به دست من رسد سلام پدرم را به او می رسانم، و با هم به مکه برگشتیم و در همان سال آن کنیزک را خریداری کرد و دیری نگذشت که آبستن شد و آن پسر را زائید، یزید گوید: برادران علی (علیه السلام) امیدوار بودند که در امامت وارث او باشند و با من بی گناه دشمن شدند، اسحاق بن جعفر می گفت به آنها: به خدا من او (یزید) را دیدم نسبت به پدرم امام کاظم مقامی و موقعی داشت و به جایی می نشست که من در آنجا راه نداشتم.

[ترجمه آیت الهی]:

۱۴- یزید بن سلیط می گوید: ما عازم عمره بودیم که در میان راه به امام کاظم علیه السّلام برخورد کردیم من گفتم: قربانت آیا این جا را می شناسید و به خاطر می آورید؟ فرمود: آری آیا تو هم می شناسی و به خاطر می آوری؟ گفتم: آری؛

من و پدرم شما را با امام صادق به همراه برادرانت همین جا ملاقات کردیم، پدرم به آن حضرت گفت: پدر و مادرم قربان شما باد شما، امامان همه پاکید ولی مرگ به سراغ همه می آید، به من مطلبی تازه بگوئید تا برای جانشین خود بگویم که بعد از من گمراه نشود فرمود: بسیار خوب ای ابو عبد الله (کنیه پدر زید است) اینان همه پسران منند و این آقا سرور آنهاست (به شما اشاره کرد) اوست که حکم و فهم و سخاوت و معرفت بدانچه مردم به آن حاجت دارند آموخته و در امر دین و دنیایشان که مورد اختلاف داوری کرده و اخلاق و پاسخ دادنش نیکوست و اوست دری از درهای خدای عز و جل

در او فضیلتی است از همه اینها بهتر،

پدرم به او عرض کرد: پدر و مادرم قربانت باد آن کیست؟

فرمود: خداوند عز و جل از پشت او بیرون آورد کسی را که آراسته است به نور علم و حکمت و خصلت (مراد امام هشتم است)

خداوند به وسیله او خونها را حفظ کند و میان مردم را اصلاح نماید و پراکندگی را برطرف سازد و راه نفوذ دشمن را ببندد و برهنه را بپوشاند و گرسنه را سیر کند و هراسان را آسوده خاطر کند و خداوند ببرکت او باران فرستد و بر بندگان ترحم کند، (او در سن پیری و جوانی) بهترین پیران و بهترین جوانان است، گفتارش حکمت و خاموشی او علم است برای مردم هرچه مورد اختلاف باشد بیان می کند و به تیره و تبار خود در کودکی سروری کند.

پدرم به او عرض کرد: پدر و مادرم قربانت آیا از مادر زائیده شده؟ فرمود: آری و چند سال هم بر او گذشته،

یزید گوید (چون رشته سخن به اینجا رسید): کسی آمد که با وجود او دیگر نمی توانستیم در این باره سخنی بگوئیم.

یزید گوید: من به موسی بن جعفر عرض کردم شما هم به من خبری بدهید مانند خبری که پدرت به من داد، فرمود: آری، پدرم در زمانی بود که غیر از این زمان است (یعنی در زمان او آزادی بیشتری وجود داشت) من به او عرض کردم: هرکس به این جواب قناعت کند خدا او را لعنت کند، گوید: امام کاظم علیه السلام خنده ای کرد و سپس فرمود: ای ابا عماره به تو خبر می دهم که چون از منزل خود بیرون آمدم به فلان پسر وصیت کردم و پسران دیگر را هم در ظاهر با او شریک کردم ولی در باطن و تنها به او وصیت کردم و او را به تنهایی برگزیدم، اگر اختیار با من بود امر امامت را به پسر قاسم واگذار می کردم، چون او را دوست دارم و با او مهربانم ولی این کار با خدای عز و جل است که امر امامت را در هرکس که صلاح بداند قرار می دهد خبر امامت را او از رسول خدا صلی الله علیه و آله به من رسیده است و خود او و یارانش را به من نشان داده است و همچنین به هیچکدام از ما ائمه وصیت نمی شود تا خبر آن از رسول خدا صلی الله علیه و آله برسد و از جدم علی علیه السلام، من به همراه جدم انگشتی و شمشیری و عصا و کتابی و عمامه ای دیدم و عرض کردم: یا رسول الله اینها چیست؟

به من فرمود: عمامه رمز سلطنت خدای عز و جل است و شمشیر رمز عزت خدای تبارک و تعالی و کتاب رمز نور خدای تبارک و تعالی است و اما عصا رمز نیروی خداست و انگشتر رمز جامع همه این امور است، سپس به من فرمود: امر امامت از تو به دیگری منتقل شده، گفتم: یا رسول الله به من بنما که او کیست، رسول خدا صلی الله علیه و آله به من فرمود: هیچکدام از ائمه علیه السلام را ندیدم که از تو نسبت به مفارقت امر امامت اینقدر بیتابی کند، اگر امر امامت روی محبت و دوستی بود همانا اسماعیل از تو نزد پدرت محبوبتر بود ولی امام از طرف خدای عز و جل است، سپس امام کاظم علیه السلام فرمود: همه فرزندان خود را از زنده و مرده در نظر آوردم و امیر المؤمنین علیه السلام به من فرمود: این سید آنها است و اشاره کرد به علی علیه السلام او از من است و من از او و خدا نیکوکاران را دوست دارد.

یزید گوید: سپس امام کاظم علیه السلام فرمود: ای یزید این حدیث نزد تو امانت است به آن خبر مده مگر خردمندی یا بنده خدائی که او را درست بدانی و اگر برای گواهی از تو پرسند طبق آن گواهی بده و این است فرموده خدای عز و جل: «به راستی خدا به شما فرمان می دهد که امانات را به صاحبانش ادا کنید» (نساء/ ۵۹) و نیز برای ما فرموده: «کیست ستمکارتر از آنکس که شهادت خدا را نزد خویش پنهان کند؟» (بقره/ ۱۴۰) گوید پس امام کاظم علیه السلام به من فرمود: من رو به رسول خدا صلی الله علیه و آله کردم و گفتم: پدر و مادرم قربانت، ائمه را برایم جمع کردی، کدامیک از آنها اوست (یعنی کدام امام است) فرمود: آن که به نور خدای عز و جل می بیند و به فهم الهی می شنود و به کمک او سخن می گوید، راه درست می رود و خطا نمی کند و می داند و نادانی ندارد و حکمت و دانش به او آموخته شده آنگاه دست پسرم علی را گرفت،

سپس فرمود: او این است سپس فرمود: چه مقدار همراه او هستی؟ (یعنی مرگ تو نزدیک شده است) چون از سفر مکه بازگشتی وصیت کن و کارهایت را اصلاح کن و از هرچه خواهی فراغت جو، زیرا تو از آن جدا می شوی و با دیگران همسایه می گردی و هرگاه خواستی علی علیه السلام را بطلب تا تو را غسل دهد و کفن کند، زیرا غسل او تو را پاک کند و جز آن درست نباشد، این سنتی

است که ثابت شده، تو در برابر او دراز بکش (برای ادای نماز بر میت تو) و برادران و عموهایش را دنبال سر او به صف کن و به او دستور بده که تا نه تکبیر بر تو بگوید (نماز میت عمومی پنج تکبیر است و مازاد آن برای احترام است که نسبت به بزرگان مذهب اجازه داده شده) زیرا وصیت او پابرجاست و در زندگی تو جانشین توست، سپس اولاد خود را جمع کن و گواه بر آن ها بگیر و خدا را گواه ساز و همان خدا برای گواه بس است.

سپس امام کاظم علیه السلام به من فرمود: من در این سال گرفتار می شوم و کار امامت با پسر من علی علیه السلام است که هم نام دو علی است یکی علی بن ابی طالب و دیگر، علی بن الحسین علیه السلام که به وی فهم و حلم و مهر و دین و محنت علی اول، عطا شده است و محنت شکیبائی علی دوم، به او داده شده است و تا چهار سال بعد از مرگ هارون آزادی زبان ندارد سپس به من فرمود: ای یزید، چون به اینجا گذر کنی و او را ببینی که به یقین او را خواهی دید به او مژده بده که محققا برای او پسری متولد گردد که امین است و مأمون و مبارک و او به تو خبر دهد که با من ملاقات کردی، در این وقت به او خبر ده آن کنیزکی که این پسر از اوست، کنیزکی است از خاندان ماریه کنیز رسول خدا صلی الله علیه و آله ام ابراهیم و اگر توانستی سلام مرا به او برسان.

یزید گوید: پس از درگذشت امام کاظم علیه السلام علی بن موسی الرضا را ملاقات کردم و او با من آغاز سخن کرد و گفت: ای یزید درباره انجام عمره چه می گوئی؟ گفتم: پدر و مادرم قربانت، اختیار با شماست، من خرجی ندارم، فرمود: سبحان الله، ما به تو تکلیفی نکنیم که متعهد خرج تو نباشیم، و به همراهی آن حضرت برای انجام عمره بیرون شدیم تا به همان جا رسیدیم، او با من آغاز سخن کرد و فرمود: ای یزید در اینجا بسیار شده که با همسایگان عموهایت برخوردی، گفتم: آری، و سپس داستان را برای او گفتم، فرمود: آن کنیزک هنوز نیامده و چون به دست من رسد سلام پدرم را به او می رسانم، و باهم به مکه برگشتیم و در همان سال آن کنیزک را خریداری کرد و دیری نگذشت که آبستن شد و آن پسر را زائید، یزید گوید: برادران علی علیه السلام امیدوار بودند که در امامت وارث او باشند

و با من بی گناه، دشمن شدند، اسحاق بن جعفر به آنها می گفت: من دیدم که یزید در مجلس موسی بن جعفر در جائی می نشست که من در آن جا نمی نشستم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۵۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: كالسابق أيضا، و فى القاموس إرمينية بالكسر و قد يشد الياء الأخيرة: كورة بالروم، أو أربعة أقاليم أو أربع كور متصل بعضها ببعض، يقال لكل كورة منها: إرمينية و النسبة إليها أرمنى بالفتح، انتهى. و سليط بفتح السين و كسر اللام، و الزيدى نسبة إلى زيد من جهة النسب لا من جهة المذهب، و عمارة بضم العين و تخفيف الميم، و الجرمى بالفتح نسبة إلى بطن من طيى أو إلى بطن من قضاة، و فى القاموس أثبتة عرفه حق المعرفة و أنت تأكيد للضمير المستتر المرفوع، و أنا تأكيد للضمير المنصوب لا يعرى أى لا يخلو تشبيها للموت بلباس لا بد من أن يلبسه كل أحد فأحدث إلى على بناء الأفعال أى ألق أو حدث أحدث بالجزم جوابا للأمر أو بالرفع صفة لقوله شيئا من يخلفنى من باب نصر أى يبقى بعدى، و فيه نوع من الأدب بإظهار أنى لا أتوقع بقائى بعدك لكن أسأل ذلك لأولادى و غيرهم ممن يكون بعدى، و أبو عبد الله كنية سليط، و فى إعلام الورى يا أبا عمارة و ما هنا أصوب. و قد علم على بناء المعلوم المجرد أو بناء المجهول من التفعيل، و الحكم بالضم القضاء أو الحكمة، و الفهم: سرعة انتقال الذهن إلى مقصود المتكلم عند التحاكم و غيره و هو باب أى لا بد لمن أراد دين الله و طاعته، و الدخول فى دار قربه و رضاه من أن يأتى إليه. و فيه أخرى أى خصلة أخرى خير من هذا أى مما ذكرته كله، و الغوث العون للمضطر و الغياث أبلغ منه و هو اسم من

الإغاثة، و المراد بالأمة الشيعة الإمامية أو الأعم و العلم بالتحريك سيد القوم و الراية و ما يهتدى به فى الأسفار و الطرق، أو بالكسر على المبالغة أى ذا علمها، و النور ما يصير سببا لظهور الأشياء عند الحس أو العقل، و الفضل ضد النقص، و الحكمة بالكسر العقل و الفهم، و الإسناد فى الكل على المبالغة. خير منصوب أو مرفوع على المدح مولود أى فى تلك الأزمان أو من غير المعصومين من هذه الأمة و الناشئ الحدث الذى جاز حد الصغر، أى هو خير فى الحالتين به الدماء أى دماء الشيعة أو الأعم فإن بمسالمة حقنت دماء الكل، و لعل إصلاح ذات البين عبارة من إصلاح ما كان بين ولد على عليه السلام و ولد العباس من العداوة جهرة و يلم بشد الميم و ضم اللام أى يجمع به الشعب بالتحريك أى المتفرق من أمور الدين و الدنيا، قال الجوهري: لم الله شعثه أى أصلح و جمع ما تفرق من أموره، و قال: الشعب الصدع فى الشىء و إصلاحه أيضا، و قال: الصدع الشق. و كسوة العارى و إشباع الجائع، و إيمان الخائف مستمرا إلى الآن فى جوار روضته المقدسة صلوات الله عليه. و القطر بالفتح: المطر، و يستعار أيضا للبركة و السخاء، و قال الجوهري: الكهل من الرجال الذى جاوز الثلاثين و وخطه الشيب، و قال الفيروزآبادى: من وخطه الشيب أو من جاوز الثلاثين أو أربعا و ثلاثين إلى إحدى و خمسين، و فى النهاية من زاد على ثلاثين سنة إلى الأربعين، و قيل: من ثلاث و ثلاثين إلى تمام الخمسين انتهى. و لعل تكرار خيرنا شىء تأكيد لغرابة الخبرية فى هذا السن دون سن الكهولة و عدم ذكر سن الشيب لعدم وصوله عليه السلام إلى سن الشيب، و هو الذى غلب البياض على الشعر لأنه عليه السلام كان له عند شهادته أقل من خمسين سنة كما سيأتى، و قيل: تكرار خير ناشئ باعتبار أن المقصود هنا وصف أبيه بأنه خير كهل، و وصفه بأنه يدرك كهولة أبيه حين شبابه، و لذا قدم كهل على ناشئ، قالوا: و هنا كالواو فى كل رجل و ضيعته فى احتمال كون مدخولها منصوبا لكونها بمعنى مع، و تقدير خبر المبتدأ قبلها و هو مقرون، و كونها مرفوعا و كونها عاطفة، و تقدير خبر المبتدأ بعد مدخولها أى مقرونان و لا يخفى بعده. قوله: حكم، أى حكمة و صواب أو حكم و قضاء بين الناس، و الأول أظهر و صمته علم أى مسبب عن العلم، لأنه يصمت للتقية و المصلحة لا للجهل بالكلام و قيل: سبب للعلم لأنه يتفكر و الأول أظهر يسود كيقول أى يصير سيدهم و مولاهم و أشرفهم، و العشيرة الأقارب القريبة قبل أوان حلمه بالضم أى احتلامه و هو

الجماع فى النوم، و هو كناية عن بلوغ السن الذى يكون للناس فيها ذلك، فإن الإمام لا يحتلم أو بالكسر و هو العقل، و هو أيضا كناية عن البلوغ لأن الناس عنده يكمل عقلهم و إلا فهم كاملون عند الولادة بل قبلها فقال أى يزيد على الالتفات أو هو كلام راوى يزيد و المسؤول موسى عليه السلام و لا يحتمل أن يكون المراد سليطا و يكون المسؤول الصادق عليه السلام، إذ ولادة الرضا عليه السلام إما فى سنة وفاة الصادق عليه السلام أو بعدها بخمس سنين كما ستعرف، و هذا على ما فى بعض النسخ حيث لم يكن فيه أبى، و فى أكثر النسخ فقال له أبى: بأبى أنت فلا يجرى فيه ما ذكرنا إلا يقال أن سليطا سأل أبا إبراهيم عليه السلام بعد ذلك بسنين. و فى العيون هكذا قال: فقال أبى: بأبى أنت و أمى، فيكون له ولد بعده؟ قال: نعم، ثم قطع الكلام و هو لا يحتاج إلى تكلف. قال يزيد فقلت أى لأبى إبراهيم عليه السلام. فى زمان أى فى زمان حسن لا تلزم التقية فيه كثيرا ليس هذا زمانه استئناف أى زمان الإخبار أو صفة لزمان و إضافة الزمان إلى ضمير الزمان على المجاز أى ليس هذا مثله، و قيل: أى زمانا مثله، و فى العيون كان أبى عليه السلام فى زمن ليس هذا مثله و هو أظهر، و أبو عمارة كنية يزيد. ابنى فلان أى الرضا عليه السلام، و التكنية من الراوى، و فى العيون: يا با عمارة إني خرجت من منزلى فأوصيت فى الظاهر إلى بنى و أشركتهم مع على ابنى و أفردته بوصيتى فى الباطن. فى الظاهر أى فيما يتعلق بظاهر الأمر من الأموال و نفقة العيال و نحوهما فى الباطن أى فيما يتعلق بالإمامة من الوصية بالخلافة و إيداع الكتب و الأسلحة و سائر الأمانات المتعلقة بها، أو فى الظاهر أى عند عامة الخلق، و فى الباطن أى عند الخواص أو بغير حضور أحد، أو المراد بالظاهر بادية الفهم، و بالباطن ما يظهر علمه للخواص بعد التأمل فإنه عليه السلام فى الوصية الآتية و إن أشرك بعض الأولاد معه لكن قرن ذلك بشرائط يظهر منها أن اختيار الكل إليه عليه السلام، أو المراد بالظاهر الوصية الفوقانية، و بالباطن الوصية التحتانية فإنك ستعرف أن فى الأخيرة كان يظهر عزل الجميع و اختصاصه عليه السلام بالوصية. و لقد جاءنى بخبره رسول الله صلى الله عليه و آله المجيء و الإرادة إما فى المنام أو فى اليقظة بأجسادهم المثالية أو بأجسادهم الأصلية على قول بعض، و قيل: للأرواح الكاملة أن يتمثلوا فى صور أجسادهم أحيانا لمن شاءوا فى هذه النشأة الدنيوية كما تمثل رسول الله صلى الله عليه و آله لأبى بكر حين أنكر حق على عليه السلام. و أقول: فى العيون تصريح بالأول إذ

فيه هكذا: ولقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وآله في المنام و أمير المؤمنين عليه السلام معه. قوله: و أرانى من يكون معه، أى من يكون فى زمانه من خلفاء الجور أو من شيعته و مواليه أو الأعم، و لما كان فى المنام و ما يشبهه من العوالم ترى الأشياء بصورها المناسبة لها، أعطاه العمامة فإنها بمنزلة تاج الملك و السلطنة، و سيأتى أن العمائم تيجان العرب، و كذا السيف سبب للعز و الغلبة، و صورة لها، و الكتاب نور الله و سبب لظهور الأشياء على العقل، و المراد به جميع ما أنزل الله على الأنبياء عليهم السلام، و العصا سبب للقوة و صورة لها إذ به يدفع شر العدى، و يحتمل أن يكون كناية عن اجتماع الأمة عليه من المؤلف و المخالف، و لذا يكنى عن افتراق الكلمة بشق العصا. و الخاتم جامع هذه الأمور لأنه علامة الملك و الخلافة الكبرى فى الدين و الدنيا. و قيل: المراد بالخاتم المهدي عليه السلام فإنه خاتم الأوصياء إشارة أن المهدي من صلبه دون إخوته. قد خرج منك أى قرب انتقال الإمامة منك إلى غيرك أو خرج اختيار تعيين الإمام من يدك، و قيل: منك أى ممن تحبه إلى غيرك، أى غير من تحبه، و الأول أظهر، و فى العيون: و الأمر يخرج إلى على ابنك. و لعل جزعه عليه السلام لعلمه بمنازعة إخوته و اختلاف شيعته فيه، و قيل: لأنه كان يحب أن يجعله فى القاسم، و الفراق بكسر الفاء و فتحها المفارقة، و لعل حبه عليه السلام للقاسم كناية عن اجتماع أسباب الحب فيه لكون أمه محبوبة له و غير ذلك، أو كان الحب واقعا بحسب الدواعى البشرية، أو من قبل الله تعالى ليعلم الناس أن الإمامة ليست تابعة لمحبة الوالد، أو يظهر ذلك لهذه المصلحة. فهو منى كلام أبى إبراهيم أو كلام أمير المؤمنين صلوات الله عليه، و قد عرفت أن هذه العبارة تستعمل فى إظهار غاية المحبة و الاتحاد و التشارك فى الكمالات. إنها وديعة أى الشهادة أو الكلمات المذكورة أو عبدا تعرفه صادقا أى فى دعواه التصديق بإمامتى بأن يكون فعله موافقا لقوله، و المراد بالعاقل من يكون ضابطا حصينا و إن لم يكن كامل الأيمان، فإن المانع من إفشاء السر إما كمال العقل و النظر فى العواقب أو الديانة و الخوف من الله، و كون التردد من الراوى بعيد. و فى العيون: إلا عاقلا أو عبدا امتحن الله قلبه للإيمان أو صادقا و لا تكفر نعم الله تعالى. و قوله: و إن سئلت كأنه استثناء عن عدم الإخبار، أى لا بد من الإخبار عند الضرورة و إن لم يكن المستشهد عاقلا و صادقا، و يحتمل أن يكون المراد أداء الشهادة لهما لقوله تعالى: إلى أهلها. فأشهد بها أى بالإمامة أو المراد

بالشهادة شهادة الإمام والضمير راجع إليها وهو قول الله، أى أداء هذه الشهادة داخل فى المأمور به فى الآية. وقال لنا أى لأجلنا وإثبات إمامتنا من الله صفة شهادة، ويدل على أن هذه الشهادة منه عليه السلام من قبل الله وبأمره فأيهما هو لعل هذا السؤال لزيادة الاطمئنان كما قال إبراهيم عليه السلام:

وَلَكِنْ لِيُظْمِنَنَّ قَلْبِي

أو أراد عليه السلام أن يعين النبى صلى الله عليه وآله له كما عين أمير المؤمنين عليه السلام ليخبر الناس بتعيينهما إياه، ويحتمل أن يكون هذا تفصيلا لما أجمل سابقا. ينظر بنور الله أى ينظر بعينه و بقلبه بالنور الذى جعله الله فيهما، و الباء للالة كما قال النبى صلى الله عليه وآله: اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله، وهذا إشارة إلى ما يظهر له من الأسرار و المعارف بتوسط روح القدس و بالإلهام وغيرهما و يسمع بفهمه إلى ما سمعه من آبائه فلا يجهل أى شيئا مما يحتاج إليه الأمة معلما اسم مفعول من باب التفعيل إيماء إلى قوله تعالى:

وَ كَلَّا أَتَيْنَا حُكْمًا وَ عِلْمًا . فإذا رجعت أى إلى المدينة من سفرك أى الذى تريده أو أنت فيه، و هو السفر إلى مكة فإذا أردت معنى الوصية و قيل: أى مفارقتهم فى السفر الأخير متوجها من المدينة إلى بغداد، و الأول أظهر لأن السفر لم يكن باختياره عليه السلام و بعد أخذهم له حبسوه و لم يكن له مجال هذه الأمور، و يمكن أن يقرأ أردت على بناء المجهول أى أرادك الرشيد لأن يأخذك. فإنه طهر لك أى تغسيله لك فى حياتك طهر لك، و قائم مقام غسلك من غير حاجة إلى تغسيل آخر بعد موتك و لا يستقيم إلا ذلك أى لا يستقيم تطهيرك إلا بهذا النحو، و ذلك لأن المعصوم لا يجوز أن يغسله إلا معصوم مثله، و لم يكن غير الرضا عليه السلام، و هو غير شاهد إذ حضره الموت، و يرد عليه أنه ينافى ما سيأتى من أن الرضا عليه السلام حضر غسل والده صلوات الله عليهما فى بغداد، و يمكن أن يكون هذا لرفع شبهة من لم يطلع على حضوره عليه السلام، أو يكون يلزم الأمران جميعا فى الإمام الذى يعلم أنه يموت فى بلد آخر غير بلد ولده، كما أنه يؤمر المصلوب بالغسل، و قيل: المقصود أنه سيولى طهرك بعد وفاتك سرا و لا يخفى بعده. وصف إخوته أى أقمهم خلفه صفا، قال

الفيروزآبادى: صفت القوم: أقمتهم فى الحرب و غيرها صفا، و ربما يقرأ صف جملة اسمية حالية. و الظاهر أن التسع تكبيرات من خصائصهم عليهم السلام كما يظهر من غيره من الأخبار أيضا و قيل: أنه عليه السلام أمره بأن يكبر عليه أربعا ظاهرا للتقية و خمسا سرا و لا يخفى ما فيه، إذ إظهار مثل هذه الصلاة فى حال الحياة كيف يمكن إظهارها عند المخالفين. فإنه قد استقامت وصيته تعليلا لجميع ما تقدم و وليك معلوم باب رضى أى قام بأمرى من التمسيل و التكفين و الصلاة و الواو للحال من تعدهم بدل: من ولدك، بدل كل أى جميعهم أو بدل بعض أى من تعنى بشأنهم كان غيرهم لا تعدهم من الأولاد و قيل: أى من تحصيهم من المميزين و هو احتراز عن الأطفال، و فى بعض النسخ بالباء الموحدة بصيغة الاسم فكأنه بالضم أى أحضرهم و إن كانوا بعداء عنك، و منهم من قرأ بفتح الباء و قال: أى من بعد جمع العمومة. فأشهد عليهم أى اجعل غيرهم من الأقارب شاهدين عليهم بأنهم أقرؤا بإمامة أخيهم و خلافته، و قيل: أى فأشده عليهم أى اجعله إماما و شاهدا على ولدك، و فى العيون: فإذا رجعت من سفرك فأصلح أمرى و أفرغ مما أردت فإنك منتقل عنه و مجاور غيره، فاجمع ولدك و اشهد الله عليهم و كفى بالله شهيدا. إنى أؤخذ على بناء المجهول بقلب الهمزة واوا، و يقال: هو سمي فلان إذا وافق اسمه اسمه، و قيل: فى قوله تعالى:

هَلْ تَعَلَّمْ لَهُ سَمِيًّا

أى نظيرا يستحق مثل اسمه. أعطى فهم الأول أى أمير المؤمنين عليه السلام و وده أى الحب الذى جعل الله له فى قلوب المؤمنين كما روى أن قوله تعالى:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

أنزل فى أمير المؤمنين عليه السلام. قال الطبرسى رحمه الله: فيه أقوال: أحدها: أنها خاصة فى أمير المؤمنين على بن أبى طالب عليه السلام، فما من مؤمن إلا و فى قلبه محبة لعلى عليه السلام عن ابن عباس، و فى تفسير أبى حمزة الثمالى حدثنى أبو جعفر الباقر عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه و آله لعلى عليه السلام: قل: اللهم اجعل لى عندك عهدا و اجعل لى فى قلوب

المؤمنين ودا، فقالهما على عليه السلام، فنزلت هذه، وروى نحوه عن جابر بن عبد الله. و الثاني:
أنها عامة في جميع المؤمنين يجعل الله لهم المحبة والألفة والمقمة في قلوب الصالحين. و الثالث:
أن معناه يجعل الله لهم محبة في قلوب أعدائهم ومخالفهم. و الرابع: يجعل بعضهم يحب بعضا.
و الخامس: يحب بعضهم بعضا في الآخرة. و يؤيد الأول ما صح عن أمير المؤمنين عليه السلام أنه
قال: لو ضربت خيشوم المؤمن بسيفي هذا على أن يبغضني ما أبغضني، و لو صببت الدنيا بجملتها
على المنافق على أن يحبني ما أحبني، و ذلك أنه قضى فانقضى على لسان النبي صلى الله عليه و
آله أنه قال: لا يبغضك مؤمن و لا يحبك منافق، انتهى. و محنته أى امتحانه و ابتلاؤه بأذى المخالفين
و مخالفتهم و خذلان أصحابه له. ثم اعلم أنه قد ثبت مساواة جميع الأئمة في جميع الكمالات كما
مر فتخصيص بعضهم ببعضها لظهور هذا البعض منه أكثر من غيره بسبب المصالح المختصة
بزمانه، كظهور الغزوات و الشجاعة و الفصاحة من أمير المؤمنين عليه السلام، و الدعوات عن على
بن الحسين عليه السلام، لفراغه و انتشار العلوم من الباقر و الصادق عليهما السلام لقلة التقية في
زمانهما، و هكذا. و ليس له أن يتكلم أى بالحجج و دعوى الإمامة جهارا، و فى العيون بعد ذلك:
فإذا مضت أربع سنين فسله عما شئت يجبك إن شاء الله تعالى، و ستلقاه فيه إعجاز و تصريح بما
علم من إذا الدالة على وقوع الشرط بحسب الوضع. فلقيت أى فى المدينة و المضى بضم الميم و
كسر الضاد و تشديد الياء، أى وفاته عليه السلام ما تقول ما استفهامية و المقصود تكليفه بالعمرة
إليك أى مفوض إليك و لا تكفيك الواو عاطفة أو حالية جيرتك أى مجاوريك فى المعاشرة أو فى
الدار و عمومته أراد بهم أبا عبد الله و أبا الحسن عليهما السلام و أولادهما، و سماهم عمومته لأن
يزيد كان من أولاد زيد بن على و ولد العم فى حكم العم بلغت بصيغة المتكلم و يحتمل الخطاب
أيضا. فعادونى إخوته بدل من الضمير المرفوع، و المعادة إما لزعمهم أن التبشير كان سببا لشراء
الجارية و ما كان لى ذنب لأنى كنت مأمورا بذلك، أو لزعمهم أنى توسطت فى شراء الجارية و لم
يكن كذلك فقال لهم إسحاق أى عم الرضا عليه السلام و أنه الواو للحال و الحاصل أن موسى عليه
السلام كان يكرمه و يجلسه قريبا منه فى مجلس ما كنت أجلس منه بذلك القرب، مع أنى كنت
أخاه، و إنما قال ذلك إصلاحا بينه و بينهم و حثا لهم على بره و رعايته.

١٥- الحديث

٨٣١/١٥. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ أَبِي الْحَكَمِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلَيْطٍ ، قَالَ :

ص: ٨٥

-
- ١-١ . فى «ه ، بس ، بف» : «تبلغها» ، أى من الإفعال .
 - ٢-٢ . فى «ف ، بر» : «تفقه» .
 - ٣-٣ . الواو عاطفة أو حاليّة .
 - ٤-٤ . فى مرآة العقول : «ولا تكفيك» .
 - ٥-٥ . فى «ج» : «خيرتك» . و«الجيرة» : جمع الجار بمعنى المجاور . راجع : القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٥٢٤ (جور) .
 - ٦-٦ . فى «ف» : «قد» .
 - ٧-٧ . «بلغتها» بصيغة المتكلم ، ويحتمل فيه الخطاب أيضا .
 - ٨-٨ . فى «ف» : «فانطلقت» . و«فانطلقنا إلى مكة» ، أى ذهبنا إليها . راجع : المصباح المنير ، ص ٣٧٦ (طلق) .
 - ٩-٩ . فى «ف ، بس ، بف» : «فلم يلبث» .
 - ١٠-١٠ . فى شرح المازندراني : «عمّ الرضا عليه السلام» بدل «والله» .
 - ١١-١١ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٥٢ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٤٠ ، ح ١٩ ، عن الكليني ، من قوله : «إِنِّي أُؤْخَذُ فِي هَذِهِ السَّنَةِ» إِلَى قَوْلِهِ : «وَصَبْرُهُ عَلَى مَا يَكْرَهُ» . عيون الأخبار ، ج

١، ص ٢٣، ح ٩، بسنده عن أبي الحكم الأرمنى، إلى قوله: «ليس له أن يتكلم إلا بعد موت هارون بأربع سنين» الوافى، ج ٢، ص ٣٦١، ح ٨٤٤؛ البحار، ج ٤٨، ص ٣١٠، وفيه من قوله: «قال: أخبرك يا أبا عمارة» إلى قوله: «ولكن ذلك من الله عز وجل».

لَمَّا أَوْصَى أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَشْهَدَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِيَّ، وَإِسْحَاقَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِيَّ، وَ إِسْحَاقَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَ جَعْفَرَ بْنَ صَالِحٍ، وَ مُعَاوِيَةَ الْجَعْفَرِيَّ، وَ يَحْيَى بْنَ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ (١) بْنِ عَلِيٍّ، وَ سَعْدَ بْنَ عِمْرَانَ (٢) الْأَنْصَارِيَّ، وَ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَارِثِ الْأَنْصَارِيَّ، وَ يَزِيدَ بْنَ سَلِيطِ الْأَنْصَارِيَّ، وَ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرِ (٣) بْنِ سَعْدِ الْأَسْلَمِيِّ _ وَ هُوَ كَاتِبُ الْوَصِيَّةِ الْأُولَى (٤) _ أَشْهَدَهُمْ أَنَّهُ «يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا، وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، وَ أَنَّ الْبَعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ، وَ أَنَّ الْوَعْدَ حَقٌّ، وَ أَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ (٥)، وَ الْقَضَاءَ حَقٌّ، وَ أَنَّ (٦) الْوُقُوفَ بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ حَقٌّ، وَ أَنَّ مَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ حَقٌّ، وَ أَنَّ مَا نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ حَقٌّ، عَلَى ذَلِكَ أَحْيَا، وَ عَلَيْهِ أَمُوتُ، وَ عَلَيْهِ أُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

وَ أَشْهَدَهُمْ أَنَّ «هَذِهِ (٧) وَصِيَّتِي بِخَطِّي، وَ قَدْ نَسَخْتُ وَصِيَّةَ جَدِّي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ وَصِيَّةَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ قَبْلَ ذَلِكَ، نَسَخْتُهَا حَرْفًا بِحَرْفٍ، وَ وَصِيَّةَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَى (٨) مِثْلِ ذَلِكَ، وَ إِنِّي قَدْ أَوْصَيْتُ إِلَى عَلِيٍّ، وَ بَنِيَّ (٩) بَعْدُ مَعَهُ إِنْ شَاءَ وَ آنَسَ (١٠) ...»

ص: ٨٦

١-١. فى «بس، بفس»: «يزيد». والظاهر أنه سهو، ويحيى هذا هو يحيى بن الحسين بن زيد بن على بن الحسين المعدود من أصحاب موسى بن جعفر عليه السلام المذكور فى كتب الأنساب، راجع: تهذيب الأنساب، ص ١٩٠؛ رجال الطوسى، ص ٣٤٦، الرقم ٥١٧٠.

٢-٢. فى «ف»: «عمارة».

٣-٣ . فى «ج ، ض ، ف ، بر ، بف» وحاشية «بح» والبحار : «جعد» .

٤-٤ . فى «ه» : - «وهو كاتب الوصية الأولى» .

٥-٥ . فى «ب ، بس ، بف» : - «حق» .

٦-٦ . فى الوافى : - «أن» .

٧-٧ . فى «ب» : «هذا» .

٨-٨ . فى «ج» : «بن على» .

٩-٩ . فى مرآة العقول : «بنى» ، عطف على على ... وقيل : «بنى» مبتدأ ، و«معه» خبر . أى هم ساكنون معه إلى الآن فى دارى إن شاء يبقينهم فى الدار ، وإن شاء يخرجهم منها» .

١٠-١٠ . يقال : أنس شيئا ، أى أبصر ورأى شيئا لم يعهده . يقال : أنست منه كذا ، أى علمت . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٧٤ (أنس) .

مِنْهُمْ رُشِدًا (١) وَ أَحَبَّ أَنْ يُقَرَّهُمْ (٢) ، فَذَاكَ لَهُ ، وَإِنْ كَرِهَهُمْ وَ أَحَبَّ أَنْ يُخْرِجَهُمْ ، فَذَاكَ لَهُ ، وَ لَا أَمْرَ لَهُمْ مَعَهُ .

وَ أَوْصَيْتُ إِلَيْهِ بِصَدَقَاتِي وَ أَمْوَالِي وَ مَوَالِي وَ صِبْيَانِي الَّذِينَ خَلَّفْتُ وَ وُلْدِي (٣) ، وَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ (٤) وَ الْعَبَّاسِ وَ قَاسِمٍ وَ إِسْمَاعِيلَ (٥) وَ أَحْمَدَ وَ أُمَّ أَحْمَدَ (٦) ، وَ إِلَى عَلِيٍّ أَمْرُ نِسَائِي دُونَهُمْ ، وَ ثُلُثُ صَدَقَةِ (٧) أَبِي وَ ثُلُثِي ، يَضَعُهُ حَيْثُ يَرَى ، وَ يَجْعَلُ فِيهِ (٨) مَا يَجْعَلُ ذُو الْمَالِ فِي مَالِهِ (٩) ، فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَبِيعَ أَوْ يَهَبَ أَوْ يَنْحَلَ (١٠) أَوْ يَتَصَدَّقَ بِهَا عَلَى مَنْ سَمَّيْتُ لَهُ وَ عَلَى غَيْرِ مَنْ سَمَّيْتُ ، فَذَاكَ (١١) لَهُ .

ص : ٨٧

١-١ . «الرشد» : الصلاح ، وهو خلاف الغي والضلال ، وهو إصابة الحق . راجع : المصباح المنير ، ص ٢٢٧ (رشد) .

- ٢-٢ . فى «ه» : «وأحب إقرارهم» . وفى «بس» : «أن يقرّ بهم» .
- ٣-٣ . «وولدى» ، قال الفيض : «أى أوصيت إليه مع ولدى ، أو وإلى ولدى فيكون «إلى إبراهيم» بدلاً من ولدى بتقدير «إلى» ، والأظهر تقديم «إلى» على «ولدى» وأنه اشتبه على النسخ . وقال المجلسى : «وقيل : وولدى أى وسائر ولدى ، و«إلى» بمعنى حتى» .
- ٤-٤ . هكذا فى «ه» والعيون . وفى أكثر النسخ والمطبوع : «إلى إبراهيم» بدون الواو . وقال المازندراني : «لعل المراد : أوصيت إلى إبراهيم ، فهو عطف على «إليه» بحذف العاطف ، وفى كتاب العيون : وإلى إبراهيم ، وهو الأظهر» . قال المجلسى : «وهو الأصوب» . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٨٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٦٠ .
- ٥-٥ . فى «ف» : «إسماعيل وقاسم» .
- ٦-٦ . فى مرآة العقول : «وأمّ أحمد ، عطف على صدقاتي» .
- ٧-٧ . «ثُلْتُ صدقة أبى» مبتدأ ، والخبر «يضعه» ، أو عطف على «أمرُ نسائي» و«ثلثي» مبتدأ و«يضعه» خبره .
- ٨-٨ . فى «ف» : «فيها» . وفى حاشية «ف» : «منها» . وقوله : «يَجْعَلُ» ، أى يصنع . يقال : جعلتُ الشيء ، أى صنَعْتُهُ . راجع : المصباح المنير ، ص ١٠٢ (جعل) .
- ٩-٩ . فى «ه» : + «إن أحب أن يغيّر بعض ما ذكرت فى كتابي فذاك إليه ، وإن كره ذلك فهو إليه ، يفعل فيه ما يفعل ذو المال فى ماله» .
- ١٠-١٠ . «يُنْحَلُ» ، من النُحْل ، وهى العطيّة ابتداءً من غير عَوْض ولا استحقاق ، قال الراغب : النِحْلَةُ والنَحْلَةُ : عطية على سبيل التبرّع ، وهو أخصّ من الهبة ؛ إذ كلّ هبة نحلة وليس كلّ نحلة هبة . راجع : المفردات للراغب ، ص ٧٩٥ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٩ (نحل) .
- ١١-١١ . فى «بس» وحاشية «بح» : «فذلك» .

وَهُوَ أَنَا فِي وَصِيَّتِي فِي مَالِي وَفِي أَهْلِي وَوُلْدِي ، وَإِنْ يَرَى (١) أَنْ يُقَرَّ إِخْوَتَهُ _ الَّذِينَ سَمَّيْتُهُمْ فِي (٢) كِتَابِي هَذَا _ أَقْرَهُمْ ؛ وَإِنْ كَرِهَ ، فَلَهُ أَنْ يُخْرِجَهُمْ غَيْرَ مُثْرَبٍ (٣) عَلَيْهِ وَ لَا مَرْدُودٍ ؛ فَإِنْ آنَسَ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي فَارَقْتَهُمْ (٤) عَلَيْهِ ، فَأَحَبَّ أَنْ يَرُدَّهُمْ فِي وِلَايَةِ (٥) ، فَذَاكَ لَهُ ؛ وَإِنْ أَرَادَ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يُزَوِّجَ أُخْتَهُ ، فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُزَوِّجَهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ أَمْرِهِ ، فَإِنَّهُ أَعْرَفُ بِمَنَاكِحِ قَوْمِهِ .

وَ أَيُّ سُلْطَانٍ أَوْ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ كَفَّهُ (٦) عَنْ شَيْءٍ ، أَوْ حَالَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ شَيْءٍ _ مِمَّا ذَكَرْتُ فِي كِتَابِي هَذَا _ أَوْ أَحَدٍ (٧) مِمَّنْ ذَكَرْتُ (٨) ، فَهُوَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنَ (٩) رَسُولِهِ بَرِيءٌ ، وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْهُ بَرَاءٌ (١٠) ، وَ عَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ غَضَبُهُ ، وَ لَعْنَةُ اللَّاعِنِينَ وَ الْمَمَلِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ

وَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ جَمَاعَةَ الْمُؤْمِنِينَ ، وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنَ السَّالِطِينَ أَنْ يَكْفَهُ (١١)

ص: ٨٨

١-١ . في « ف ، ه ، بح ، بف » وحاشية « ج » والوافي ومراة العقول والبحار : « رأى » .

٢-٢ . في « ف ، ه » وحاشية « ض » والوافي : + « صدر » .

٣-٣ . في « بس ، بف » : « مثرب » . أي من الإفعال . وقوله : « غير مُثْرَبٍ عليه » ، من التثريب ، وهو كالتأنيب والتعير والاستقصاء في اللوم . قال الأصمعي : تَرَبْتُ عَلَيْهِ وَعَرَبْتُ عَلَيْهِ بِمَعْنَى ، إِذَا قَبَّحْتَ عَلَيْهِ فِعْلَهُ . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٩٢ (ثرب) .

٤-٤ . في مراة العقول : « وربما يقرأ : فَارَقْتَهُمْ بِصِيغَةِ الْغَائِبَةِ ، بَأَن يَكُونِ الضَّمِيرُ الْمُسْتَرْتَرِجًا إِلَى الْمَعِيشَةِ مِنَ الصَّدَقَةِ » .

٥-٥ . « الولاية » و « الولاية » نحو الدلالة والدلالة ، وحقيقته تولي الأمر . المفردات للراغب ، ص ٨٨٥ (ولي) .

٦-٦ . فى «ه» وحاشية «ف» والعيون : «كشفه» . وفى شرح المازندراني : «وفى كتاب العيون وفى بعض نسخ هذا الكتاب : كشفه عن شىء ، بالشين المعجمة ، ولعل المراد كشف العيوب فى تصرفاته ، وأما بالسین المهملة بمعنى القطع فالظاهر أنه تصحيف» .

٧-٧ . فى «بر» : «أخذ» .

٨-٨ . فى «ف» : - «أو أحد ممن ذكرت» .

٩-٩ . فى البحار : - «من» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ض ، بر» وشرح المازندراني . وفى المطبوع : «براء» وهو أيضا جمع برىء . وفى العيون : «بريآن» . وفى مرآة العقول : «وفى نسخ الكتاب ... برآء ، بفتح الباء والراء والمد . قال فى القاموس : أنا برآء منه ، لا يثنى ولا يجمع ولا يؤنث» . وراجع : القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٩٦ (برأ) .

١١-١ . فى «ه» : «أن يكشفوا» . وفى شرح المازندراني : «وفى بعض النسخ : أن يكشفه بالشين المعجمة بدل أن يكفّه» .

عَنْ شَيْءٍ ، وَ لَيْسَ لِي عِنْدَهُ تَبِعَةٌ وَ لَا تِبَاعَةٌ (١) ، وَ لَا لِأَحَدٍ مِنْ وُلْدِي لَهُ (٢) قَبْلِي مَالٌ ؛ وَهُوَ (٣) مُصَدِّقٌ فِيمَا ذَكَرَ ، فَإِنْ أَقَلَّ (٤) فَهُوَ أَعْلَمُ ؛ وَإِنْ أَكْثَرَ فَهُوَ الصَّادِقُ (٥) كَذَلِكَ .

وَإِنَّمَا أَرَدْتُ بِإِدْخَالِ الَّذِينَ أَدْخَلْتُهُمْ (٦) مَعَهُ مِنْ وُلْدِي التَّنْوِيهِ (٧) بِأَسْمَائِهِمْ ، وَ التَّشْرِيفَ لَهُمْ ؛ وَ أُمَّهَاتُ أَوْلَادِي مَنْ أَقَامَتْ (٨) مِنْهُنَّ فِي مَنْزِلِهَا وَ حِجَابِهَا ، فَلَهَا مَا كَانَ يَجْرِي عَلَيْهَا فِي حَيَاتِي إِنْ رَأَى ذَلِكَ ، وَ مَنْ خَرَجَتْ مِنْهُنَّ إِلَى زَوْجٍ ، فَلَيْسَ لَهَا أَنْ تَرْجِعَ إِلَى (٩) مَحْوَايَ (١٠) إِلَّا أَنْ يَرَى عَلَيَّ غَيْرَ ذَلِكَ ، وَ بَنَاتِي بِمِثْلِ ذَلِكَ ، وَ لَا يُزَوِّجُ بَنَاتِي أَحَدٌ مِنْ إِخْوَتِهِنَّ مِنْ أُمَّهَاتِهِنَّ وَ لَا سُلْطَانٌ وَ لَا عَمٌّ إِلَّا بِرَأْيِهِ وَ مَشُورَتِهِ (١١) ، فَإِنْ فَعَلُوا غَيْرَ ذَلِكَ ، فَقَدْ خَالَفُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ ، وَ جَاهَدُوهُ فِي مُلْكِهِ ، وَ هُوَ أَعْرَفُ بِمَنَاحِكِ قَوْمِهِ ، فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُزَوِّجَ زَوْجًا ، وَ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْرَكَ تَرَكَ .

١-٢ . «التَّبَعَةُ» و«التَّبَاعَةُ»: اسم الشيء الذى لك فيه بُغْيَةٌ شَبِهَ ظُلَامَةٌ ونحو ذلك ، أو هما ما اتَّبَعَتْ به صاحبك من ظُلَامَةٌ ونحوها ، أو ما يتبع المَالُ من نوائب الحقوق ، وهو من تَبِعْتُ الرجلَ بحَقِّي . فهما بمعنى واحد . نعم نقل المجلسى عن بعض الفرق بأنَّ التَّبِعَةَ ما تطلبه من غيرك من حقّ تريد أن تستوفيه منه . والتَّبَاعَةُ : الحقّ الذى لك على غيرك ولا تريد أن تستوفيه منه . ثم قال : «والتَّبَاعَةُ بالفتح مصدر تبعه إذا مشى خلفه ، وهو مناسب» . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ٣٠ (تبع) .

٢-٣ . فى «بر» وشرح المازندراني والوافى : «وله» .

٣-٤ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار . وفى المطبوع : «فهو» .

٤-٥ . «أقلّ» ، أى أظهر المال قليلاً ، أو أعطى حَقَّهُم قليلاً ، من قولهم : أقلّه وأقلّ منه ، أى جعله قليلاً وصادفه قليلاً ، وأقلّ : أتى بقليل . وكذلك أكثر . راجع : لسان العرب ، ج ٥ ، ص ١٣٢ (كثر) ؛ وج ١١ ، ص ٥٦٣ (قلل) .

٥-٦ . فى «ب» - «الصادق» .

٦-٧ . فى «ف ، ه ، بر» وحاشية «بح» والبحار : «أدخلت» .

٧-٨ . قال الجوهري : «نَوَّهْتُهُ تنويها ، إذا رفعتَه . ونَوَّهْتُ باسمه ، إذا رفعت ذكره» . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٥٤ (نوه) .

٨-٩ . فى «ه» : «أقام» .

٩-١٠ . «فى البحار» - «إلى» .

١٠-١١ . «المَحْوَى» : اسم مكان من حَوَى الشيءَ يَحْوِيهِ ، أى جمعه وضمّه ، مثل الحِوَاءِ وهو اسم المكان الذى يحوى الشيءَ ، أى يجمعه ويضمّه . قرأه الفيض والمجلسى : مُحَوَّأى . والحِوَاءِ والمُحَوَّأى كلاهما جماعة بيوت الناس إذا تدانت ، وهى من الوَبَرِ . والجمع : الأَحْوِيَّةُ . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٢٠٨ - ٢١٠ (حوا) .

١١- ١٢ . «ومشورته» أى بأمره ، من أشار عليه بأمر كذا : أمره به ، وهى الشورى والمشورة ، بضم الشين ، مفعلة ولا تكون مفعولة ؛ لأنها مصدر ، والمصادر لا تجيء على مثال مفعولة ، وإن جاءت على مثال مفعول . وكذلك المشورة . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٤٣٧ (شور) .

وَقَدْ أَوْصَيْتُهُنَّ بِمِثْلِ مَا ذَكَرْتُ فِي (١) كِتَابِي هَذَا ، وَجَعَلْتُ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - عَلَيْنَهِنَّ شَهِيداً ، وَهُوَ وَ أُمُّ أَحْمَدَ (٢) ؛ وَ لَيْسَ لِإِحْدٍ أَنْ يَكْشِفَ وَصِيَّتِي وَ لَا يَنْشُرَهَا وَ هُوَ مِنْهَا (٣) عَلَى غَيْرِ مَا ذَكَرْتُ وَ سَمَّيْتُ ؛ فَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهِ ، وَ مَنْ أَحْسَنَ فَلِنَفْسِهِ ، وَ مَا رَبُّكَ بِظَلَامٍ (٤) لِلْعَبِيدِ (٥) ، وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ (٦) آلِهِ .

وَلَيْسَ لِإِحْدٍ مِنْ سُلْطَانٍ وَ لَا غَيْرِهِ أَنْ يَفُضَّ (٧) كِتَابِي هَذَا الَّذِي خَتَمْتُ عَلَيْهِ الْأَسْفَلَ (٨) ، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ غَضَبُهُ ، وَ لَعْنَةُ اللَّاعِنِينَ وَ الْمَلَأْنَا الْمُقْرَبِينَ (٩) وَ جَمَاعَةَ الْمُرْسَلِينَ وَ الْمُؤْمِنِينَ وَ (١٠) الْمُسْلِمِينَ ، وَ عَلَى (١١) مَنْ

ص: ٩٠

١- ١ . فى «ف ، ه» : «فى صدر» .

٢- ٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت وشرح المازندراني والوافى ومرآة العقول . وفى المطبوع : + «[شاهدان]» .

٣- ٣ . فى «ه» وحاشية «بف» : «فيها» .

٤- ٤ . فى شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٨٣ : «لعل المراد المبالغة فى نفي الظلم لا نفي المبالغة فيه ... ، ويمكن أيضا أن يقال : كل صفة من صفات الواجب - جل شأنه - على وجه الكمال ، فلو كان الظلم صفة له كان على وجه الكمال ، وحيث لم يكن له ظلم على وجه الكمال لم يكن له ظلم أصلاً وإلا لزم خلاف الفرض» .

٥-٥ . إشارة إلى الآية ٤٦ من سورة فصلت (٤١) : «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ» .

٦-٦ . هكذا في «ب ، ج ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بف» والوافي . وفي «ض ، بس» والمطبوع : + «على» . واحتمال صدور كلمة «على» عن المعصوم عليه السلام لتقيّة وحذفها من ناحية النسخ غير بعيد .

٧-٧ . في «ف» : «يغضّ» . وفي «بح» : «يقصّ» . وفي «بف» : «ينقضّ» . و«يُقضّ كتابي» ، أي يكسر ختمه ويفتحه ، من الفصّ بمعنى الكسر مع التفرقة . وقال المجلسي : «وقد يقرأ : يُفَضُّ ، على بناء الإفعال للتعويض ، أي يمكّن من الفصّ» . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٢٠٧ (فضض) .

٨-٨ . في شرح المازندراني : «قوله : الأسفل ، بدل الكلّ من ضمير الغائب في «عليه» ، وهو جائز . أو مفعول فيه بتقدير في» ، وفي مرآة العقول : «الأسفل صفة كتابي» . وفي الوافي : «أي ختمت على مطوية الأسفل» . وقال في كيفية هذا الختم في ذيل حديث آخر : «لعلّ الخواتيم كانت متفرقة في مطاوي الكتاب بحيث نشرت طائفة من مطاويه ، انتهى النشر إلى خاتم يمنع من نشر ما بعدها من المطاوي إلا أن يفصّ الخاتم» . راجع : الوافي ، ج ٢ ، ص ٢٦٣ ، ح ٧٤١ .

٩-٩ . في «ب ، ه ، ه» : «المقربين» .

١٠-١٠ . هكذا في النسخ التي قوبلت والوافي والبحار . وفي المطبوع : «من» ، وهو مقتضى أعمية المسلمين .

١١-١١ . في «بد ، جو ، بل» : «على» . وقرأه في الوافي : على اسما ، ثم قال : «يعني لا يفصّه غيره» . وعده المجلسي في مرآة العقول ممكنا . ثم قال : «أي هو الذي يجوز أن يفصّ كتابي هذا» . وهو بعيد بقرينة «فصّ» الماضي .

فَصَّ (١) كِتَابِي هَذَا . وَكَتَبَ وَخَتَمَ (٢) أَبُو إِبْرَاهِيمَ وَالشُّهُودُ ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ(٣) آلِهِ (٤) .

قَالَ أَبُو الْحَكَمِ : فَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيُّ (٥) ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلَيْطٍ ، قَالَ :

كَانَ أَبُو عَمْرٍانَ الطَّلِحِيُّ قَاضِيَ الْمَدِينَةِ ، فَلَمَّا مَضَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدَّمَهُ إِخْوَتُهُ (٦) إِلَى الطَّلِحِيِّ الْقَاضِي ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ مُوسَى : أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَ أَمْتَعَ بِكَ (٧) ، إِنَّ ٣١٨ / ١

فِي أَسْفَلِ هَذَا الْكِتَابِ كَنْزاً وَ جَوْهَراً ، وَ يُرِيدُ أَنْ يَحْتَجِبَهُ وَ يَأْخُذَهُ دُونَنَا ، وَ لَمْ يَدَعْ أَبُونَا _ رَحِمَهُ اللَّهُ (٨) _ شَيْئاً إِلَّا أَلْجَأَهُ إِلَيْهِ (٩) ، وَ تَرَكْنَا عَالَةً (١٠) ، وَ لَوْ لَا أَنِّي أَكْفُتُ نَفْسِي ، لَأَخْبَرْتُكَ بِشَيْءٍ عَلَى رُؤُوسِ

...

ص: ٩١

١- ١ . فى «بح» : «قص» .

٢- ٢ . فى مرآة العقول : «وكتب وختم ، هذا كلامه على سبيل الالتفات ، أو كلام يزيد» .

٣- ٣ . هكذا فى «ض ، بح ، بر ، بف» والوافى . وفى سائر النسخ والمطبوع : «على» . وصدوره لتقية غير بعيد .

٤- ٤ . فى «ه» : «الطيبين» .

٥- ٥ . هكذا فى حاشية «بح ، بف» . وفى «ألف ، ب ، ج ، ض ، و ، بر ، بس ، بف» والمطبوع : «عبدالله بن آدم الجعفرى» . وفى «ف ، بح» والوافى : «أبو عبد الله بن آدم الجعفرى» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد تقدم الراوى فى نفس الخبر بعنوان «عبد الله بن إبراهيم الجعفرى» ، وفى الخبر السابق بعنوان «عبد الله بن إبراهيم بن على بن عبد الله بن جعفر بن أبى طالب» . وذكر فى كتب الأنساب والرجال بعنوان «عبد الله بن إبراهيم بن محمد بن على بن عبد الله بن جعفر بن أبى طالب» . راجع : تهذيب الأنساب ، ص ٣٠٦ ؛ رجال النجاشى ، ص ٢١٦ ، الرقم ٥٦٢ .

٦- ٦ . فى شرح المازندرانى : «قوله : قدمه إخوته ، قدمه يقدمه من باب نصر ، أى تقدمه . والمراد إزعاجه إلى القاضى» .

٧-٧ . يقال : أمتع الله تعالى بكذا ، أى أبقاه ليستمتع به . ويقال : أمتع الله فلانا بفلان إمتاعا ، أى أبقاه ليستمتع به فيما يحب من الانتفاع به والسرور بمكانه . وكذا متعه . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ٣٣١ (متع) .

٨-٨ . فى «ف» : «الرحيم» .

٩-٩ . «ألجأ إليه» ، أى أسنده إليه وجعله له . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٧١ (لجأ) .

١٠-١٠ . «العالة» : جمع العائل ، وهو الفقير ، أو كثير العيال . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٤٨٢ (عول) .

الملاء (١) ، فَوَثَبَ إِلَيْهِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، فَقَالَ : إِذَا (٢) وَاللَّهِ تُخْبِرُ (٣) بِمَا لَا نَقْبَلُهُ مِنْكَ وَلَا نُصَدِّقُكَ عَلَيْهِ ، ثُمَّ تَكُونُ عِنْدَنَا مَلُومًا مَدْحُورًا (٤) ؛ نَعْرِفُكَ بِالْكَذِبِ صَغِيرًا وَكَبِيرًا ، وَكَانَ أَبُوكَ أَعْرَفَ بِكَ لَوْ كَانَ فِيكَ خَيْرٌ ، (٥) وَإِنْ (٦) كَانَ أَبُوكَ لَعَارِفًا بِكَ (٧) فِي الظَّاهِرِ وَالبَّاطِنِ ، وَ مَا كَانَ لِيَأْمَنَكَ عَلَى تَمَرَّتَيْنِ .

ثُمَّ وَثَبَ إِلَيْهِ إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرِ عَمُّهُ ، فَأَخَذَ بِتَلْيِيبِهِ (٨) ، فَقَالَ لَهُ (٩) : إِنَّكَ لَسَفِيهٌ ضَعِيفٌ أَحْمَقٌ ، أَجْمَعٌ (١٠) هَذَا مَعَ مَا كَانَ بِالْأَمْسِ مِنْكَ ، وَ أَعَانَهُ الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ .

فَقَالَ أَبُو عِمْرَانَ (١١) الْقَاضِي لِعَلِيِّ : قُمْ يَا أَبَا الْحَسَنِ ، حَسْبِي مَا لَعَنِي أَبُوكَ الْيَوْمَ (١٢) ،

ص: ٩٢

١-١ . قال ابن الأثير : «الملاء : أشراف الناس ورؤساؤهم ، ومقدموهم الذين يُرْجَعُ إِلَى قولهم . وجمعه : أملاء» . النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٥١ (ملا) .

٢-٢ . فى مرآة العقول : «إذا بالتونين ، أى حين تخبر بشيء . وهى من نواصب المضارع . ويجوز الفصل بينها وبين منصوبها بالقسم . وتخبر منصوب بها» . واتفقت النسخ على تنوين «إذا» .

٣-٣ . فى حاشية «بف» والوفى : «تخبرنا» .

٤-٤ . «المدحور» : المطرود من الدُّحور بمعنى الطرد والإبعاد . وقال ابن الأثير : «الدَّحْرُ : الدفع بعُنْفٍ على سبيل الإهانة والإذلال» . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٥٥ ؛ النهاية ، ج ٢ ، ص ١٠٣ (دحر) .

٥-٥ . هكذا فى «ج ، ض ، بس» والبحار . وفى سائر النسخ والمطبوع : «خيرا» ، وهو كما ترى .
٦-٦ . فى «بر ، و» : «وأن» . وفى شرح المازندراني : «إن مخففة من المثقلة المكسورة ويلزمها اللام ، ويجوز دخولها على كان وأخواته» .

٧-٧ . فى «ف» : «فإنه يعرفك» بدل «وإن كان أبوك لعارفا بك» .
٨-٨ . قال ابن الأثير : «لَبَّبْتُ الرجلَ وَلَبَّبْتُهُ ، إذا جعلت فى عنقه ثوبا أو غيره وَجَرَزْتَهُ به . وأخذتُ بتلييب فلان ، إذا جمعت عليه ثوبه الذى هو لابسهُ وقبضت عليه تجرّه . والتلييب : مَجْمَع ما فى موضع اللَّبَب من ثياب الرجل» . النهاية ، ج ٤ ، ص ٢٢٣ (لبب) .
٩-٩ . فى «بح» : - «له» .

١٠-١٠ . فى شرح المازندراني : ولعلّ الهمزة للاستفهام على سبيل التوبيخ بكسر المنازعة ، والجمع بالضمّ بمعنى المجموع كالذخر بمعنى المدخور» ، وفى الوافى : «أجمع ، تأكيد» ، وفى مرآة العقول : «ويمكن أن يقرأ أجمع على صيغة المتكلم» .

١١-١١ . فى «ب ، ه ، ف ، ب ف ، بس» وحاشية بدرالدين : «ابن عمران» .
١٢-١٢ . فى الوافى : «لَمَّا رأى القاضى مكتوبا فى أعلى الكتاب «لعن الله من فضّه» خاف على نفسه أن يلجئوه إلى الفضّ ، فقال : قم يا أبا الحسن ، فإنى أخاف أن أفضّ الكتاب ، فينالنى لعن أبىك وكفانى ذلك شقاءً وبُعداً» .

وَ قَدْ وَسَّعَ لَكَ أَبُوكَ ، وَ لَا وَ اللَّهُ ، مَا أَحَدٌ أَعْرَفَ بِالْوَلَدِ مِنْ وَالِدِهِ ، وَ لَا وَ اللَّهُ ، مَا كَانَ أَبُوكَ عِنْدَنَا بِمُسْتَخَفٍّ فِي عَقْلِهِ ، وَ لَا ضَعِيفٍ فِي رَأْيِهِ .

فَقَالَ الْعَبَّاسُ لِلْقَاضِي : أَصْلَحَكَ اللَّهُ ، فَضَّ الْخَاتَمَ وَ أَقْرَأَ مَا تَحْتَهُ ، فَقَالَ أَبُو عِمْرَانَ (١) : لَا أَفْضُهُ ، حَسْبِي مَا لَعَنَنِي أَبُوكَ مُنْذُ (٢) الْيَوْمِ ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ : فَأَنَا (٣) أَفْضُهُ ، فَقَالَ : ذَاكَ (٤) إِلَيْكَ ، فَفَضَّ

الْعَبَّاسُ الْخَاتَمَ ، فَإِذَا فِيهِ إِخْرَاجُهُمْ وَإِقْرَارُ عَلِيِّ لَهَا (٥) وَحَدَّهُ ، وَإِدْخَالُهُ إِيَّاهُمْ فِي وَلايَةِ (٦) عَلِيٍّ إِنْ أَحْبَبُوا أَوْ كَرِهُوا ، وَإِخْرَاجُهُمْ مِنْ حَدِّ (٧) الصَّدَقَةِ وَغَيْرِهَا ، وَكَانَ فَتْحُهُ عَلَيْهِمْ بَلَاءً وَفَضِيحَةً وَذِلَّةً ، وَلِعَلِّيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَيْرَةً .

وَكَانَ فِي الْوَصِيَّةِ الَّتِي فَضَّ الْعَبَّاسُ تَحْتَ الْخَاتَمِ : هُوَ لَاءُ الشُّهُودِ : إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، وَإِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ ، وَجَعْفَرُ بْنُ صَالِحٍ ، وَسَعِيدُ (٨) بْنُ عِمْرَانَ ؛ وَأَبْرَزُوا وَجْهَ أُمِّ أَحْمَدَ فِي مَجْلِسِ الْقَاضِي ، وَادَّعَوْا أَنَّهَا لَيْسَتْ إِيَّاهَا حَتَّى كَشَفُوا عَنْهَا وَعَرَفُوهَا ، فَقَالَتْ عِنْدَ ذَلِكَ : قَدْ وَاللَّهِ ، قَالَ سَيِّدِي هَذَا : إِنَّكَ سَتُوءَخَذِينَ جَبْرًا ، وَتُخْرَجِينَ إِلَى الْمَجَالِسِ ؛ فَزَجَرَهَا إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ ، وَقَالَ : اسْكُتِي (٩) ؛ فَإِنَّ النِّسَاءَ إِلَى الضَّعْفِ ، مَا أَظْنُّهُ قَالَ مِنْ هَذَا شَيْئًا .

ص: ٩٣

١-١ . في «ب ، ه ، بس ، بف» : «ابن عمران» .

٢-٢ . هكذا في النسخ التي قبلت وشرح المازندراني والوافي ومرآة العقول والبحار . وفي المطبوع : - «منذ» .

٣-٣ . في «ض» : «أنا» . وفي «ف» : «وأنا» .

٤-٤ . في «ب ، ف ، بح ، بس ، بف» والوافي : «ذلك» .

٥-٥ . في البحار : «بها» .

٦-٦ . «الولاية» و«الولاية» : نحو الدلالة والدلالة . وحقيقته تولَّى الأمر . أى كونه وليًا وواليا عليهم ، أو فى كونهم تابعين له . راجع : المفردات للراغب ، ص ٨٨٥ (ولى) ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٦٦ .

٧-٧ . في «ف» : «أخذ» .

٨-٨ . تقدّم في صدر الخبر بعنوان «سعد بن عمران الأنصاري» وأحد العنوانين محرّف من الآخر ظاهراً ، بل يمكن أن يكون كلا العنوانين محرّفاً ويكون الصواب سعد بن أبي عمران الأنصاري المذكور في رجال الطوسي ، ص ٣٣٨ ، الرقم ٥٠٣٤ . وراجع : مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٦٧ .
٩-٩ . في «ب ، بف» : «اسكني» .

ثُمَّ إِنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ التَّفَتَّ إِلَى الْعَبَّاسِ ، فَقَالَ : «يَا أَخِي ، إِنِّي (١) أَعْلَمُ أَنَّهُ (٢) إِنَّمَا حَمَلَكُم عَلَيَّ هَذِهِ (٣) الْغَرَائِمُ (٤) وَ الدُّيُونُ الَّتِي عَلَيكُمْ ، فَاَنْطَلِقْ يَا سَعِيدُ ، فَتَعَيَّنْ لِي مَا عَلَيْهِمْ (٥) ، ثُمَّ اقْضِ عَنْهُمْ (٦) ، وَلَا وَاللَّهِ ، لَا أَدْعُ مُؤَاسَاتِكُمْ (٧) وَ بِرِّكُمْ مَا مَشَيْتُ عَلَى الْأَرْضِ ، فَقُولُوا مَا شِئْتُمْ» .

فَقَالَ الْعَبَّاسُ : مَا تُعْطِينَا إِلَّا مِنْ فُضُولِ أَمْوَالِنَا ، وَ مَا لَنَا (٨) عِنْدَكَ أَكْثَرُ ، فَقَالَ : «قُولُوا مَا شِئْتُمْ ، فَالْعِرْضُ عِرْضُكُمْ (٩) ، فَإِنْ تَحْسِنُوا فَذَاكَ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ ، وَإِنْ تُسِيئُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ؛ وَاللَّهِ ، إِنَّكُمْ لَتَعْرِفُونَ أَنَّهُ مَا لِي يَوْمِي هَذَا وَلَدٌ وَلَا وَارِثٌ غَيْرُكُمْ ، وَلَيْنِ ٣١٩ / ١

حَبَسْتُ شَيْئًا مِمَّا تَطْنُونَ ، أَوْ ادَّخَرْتُهُ (١٠) ، فَإِنَّمَا هُوَ لَكُمْ ، وَ مَرْجِعُهُ إِلَيْكُمْ ، وَاللَّهِ ، مَا مَلَكَتُ مُنْذُ مَضَى أَبُوكُمْ (١١) - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - شَيْئًا إِلَّا وَقَدْ سَيَّبْتُهُ (١٢) حَيْثُ رَأَيْتُمْ» .

ص: ٩٤

١-١ . في حاشية «ج» والبحار : «أنا» .

٢-٢ . في «ب ، ج ، ض ، بح ، بس» والوافي : - «أنه» .

٣-٣ . في «ب ، ج ، بح ، بس» وشرح المازندراني والوافي والبحار : «هذا» .

٤-٤ . «الغرائم» : جمع الغريم عند المازندراني . وهو من له الدين ، وقد يطلق على من عليه الدين . أو جمع غرامة ، وهي ما يلزم أداؤه ، عند المجلسي . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٨٥ ؛
مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٦ .

٥-٥ . فى شرح المازندرانى : «أى اجعل ما عليهم من الديون متعينا معلوما لى ، أو اجعله على وفى ذمتى بأجل ، من العينة . وفى بعض النسخ : فعين لى ، بدون التاء» . و«العينة» : هو أن يشتري سلعة بثمن مؤجل ، ثم يبيعها بدون ذلك الثمن نقدا ؛ ليقضى ديننا عليه لمن قد حل له عليه . راجع : مجمع البحرين ، ج ٦ ، ص ٢٨٨ (عين) .

٦-٦ . فى «ه» وحاشية «ج ، ض ، البهار : + «واقبض زكاة حقوقهم ، وخذ لهم البراءة» . وفى «ب» : + «واقبض زكاة حقوقهم ، عنهم وخذ لهم البراءة عنهم» . وفى الوافى : «لا والله» بدون الواو .

٧-٧ . قال الجوهري : «آسَيْتُهُ بِمَالِي مَوَاسَاةً ، أَيْ جَعَلْتُهُ إِسْوَتِي فِيهِ . وَوَأَسَيْتُهُ ، لُغَةٌ ضَعِيفَةٌ فِيهِ» . وقال ابن الأثير : «الأسوة _ وهى بكسر الهمزة وضمها _ : القُدوة . والمواساة : المشاركة والمساهمة فى المعاش والرزق . وأصلها الهمزة فقلبت واوا تخفيفا» . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٦٨ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص ٥٠ (أسا) .

٨-٨ . فى شرح المازندرانى : «ما موصولة ، أو موصوفة ، و«لنا» ظرف عامله محذوف ... ويحتمل أن يكون «مألنا» بالرفع على الابتداء ، والواو على التقديرين إمّا للعطف أو للحال» .

٩-٩ . فى «ب ، ه ، بس ، بف» : «فالغرض غرضكم» .

١٠-١٠ . فى «ف» : «اذخرته» .

١١-١١ . فى البهار : «أبوك» .

١٢-١٢ . فى «ب ، ج ، بر» وحاشية «ض» : «شتته» . وفى «ف ، بس ، بف» والوافى : «سبته» من السيب بمعنى العطاء . وفى حاشية «ج» : «شتيته» . وقوله : «سَيْبُهُ» ، أى أعطيته ، من السيب بمعنى العطاء . أو تركته وأطلقته ، من سَيْبُ الدابة ، أى تركتها تسيب وتجرى حيث شاءت ، من السيب بمعنى الجرى . وفى شرح المازندرانى : «فى بعض النسخ : وقد سبلته ؛ يعنى جعلته فى سبل الخير وصرفته فيها» . وقال المجلسى فى مرآة العقول : «فى بعض النسخ : شتته ، أى فرّقه ، وفى بعض النسخ : شتته ، بقلب الثانى من المضاعف ياء» . وراجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ١٥٠ (سيب) .

۸-۸ . «رفیق» : فعیل بمعنی فاعل . وهو إما بالفاء من الرفق بمعنی الرأفة والتلطف ، أو بالقاف من الرقة بمعنی الضعف واللينه . راجع : شرح المازندرانی ، ج ۶ ، ص ۱۸۷ .
 ۹-۹ . «أعنی» ، أو «أعنی» بمعنی أهتمم وأعتنى . يقال : عُنيتُ بحاجتك أعنى بها فأنا بها معنئى ، وعنيتُ به فأنا عانٍ ، والأول أكثر ، أى اهتممتُ بها واشتغلتُ . راجع : النهاية ، ج ۳ ، ص ۳۱۴ (عنا) .

فَاجْزِنِي (۱) بِهِ خَيْرًا ، وَإِنْ كُنْتُ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ ، فَأَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ ، فَاجْزِنِي (۲) بِهِ مَا أَنَا أَهْلُهُ ، إِنْ كَانَ شَرًّا فَشَرًّا ، وَإِنْ كَانَ خَيْرًا فَخَيْرًا ؛ اللَّهُمَّ أَصْلِحْهُمْ ، وَاصْلِحْ لَهُمْ ، وَاخْسَأْ (۳) عَنَّا وَعَنْهُمْ (۴) الشَّيْطَانَ (۵) ، وَأَعِنْهُمْ عَلَى طَاعَتِكَ ، وَوَقِّهْهُمْ لِرُشْدِكَ ؛ أَمَا أَنَا يَا أَخِي ، فَحَرِيصٌ عَلَى مَسَرَّتِكُمْ ، جَاهِدْ (۶) عَلَى صَـ لَاحِكُمْ ، وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ .»

فَقَالَ الْعَبَّاسُ : مَا أَعْرَفَنِي (۷) بِلِسَانِكَ! وَ لَيْسَ لِمِسْحَاتِكَ (۸) عِنْدِي طِينٌ . فَافْتَرَقَ الْقَوْمُ عَلَى هَذَا ، وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یزید بن سلیط گوید: هنگامی که موسی بن جعفر علیه السلام وصیت میفرمود (ده تن را) گواه گرفت: ۱- ابراهیم بن محمد جعفری ۲- اسحاق بن محمد جعفری ۳- اسحاق بن جعفر بن محمد ۴- جعفر بن صالح ۵- معاویه جعفری ۶- یحیی بن حسین بن زید بن علی ۷- سعد بن عمران انصاری ۸- محمد بن حارث انصاری ۹- یزید بن سلیط انصاری ۱۰- محمد بن جعفر بن سعد اسلمی که نویسنده وصیت نامه اول بود. ایشان را گواه گرفت بر اینکه: او گواهی میدهد که شایسته پرستشی جز خدای یکتای بی انباز نیست و اینکه محمد بنده و فرستاده اوست، و اینکه روز

قیامت بدون شک آمد نیست، و اینکه خدا هر که را در گور است زنده میکند و اینکه زنده شدن پس از مردن حق است و وعده خدا حق است و حساب حق است و داوری حق است و ایستادن در برابر خدا حق است و آنچه محمد صلی الله علیه و آله آورده حق است و آنچه روح الامین (جبرئیل) نازل کرده حق است. بر این عقیده زندگی کردم و بر این میمیرم و بر این از گور بر میخیزم ان شاء الله. و نیز ایشان را گواه گرفت که این وصیتنامه بخط خود من است که وصیت جدم امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب علیه السلام و محمد بن علی (امام باقر علیه السلام) را حرف بحرف استنساخ کرده ام، و وصیت جعفر بن محمد هم مانند اینست. همانا من بعلی وصیت میکنم و پسران دیگرم را همراه او میسازم بشرط اینکه او بخواهد و آنها را شایسته تشخیص دهد و دوست داشته باشد که تثبیتشان کند و اگر نخواست و دوست داشت که خارجشان کند، اختیار با اوست، و با وجود او ایشان اختیاری ندارند. و نیز وصیت نمودم باو و پسرانم: ابراهیم و عباس و قاسم و اسماعیل و احمد، سرپرستی موقوفات و اموال و بردگان و کودکانم را که بازماندگان منند و نیز ام احمد را، ولی سرپرستی زنانم با علی است نه با آنها و تولیت ثلث موقوفه پدرم و ثلث خودم نیز تنها با او است که در هر راه خواهد بمصرف رساند و نسبت بآنها حق صاحب مال را نسبت بمالش دارد، اگر خواهد بفروشد یا ببخشد یا واگذار کند یا بکسانی که نام بردم یا دیگرانی که نام نبردم صدقه دهد، اختیار با او است. او بجای من است در این وصیت نسبت بمال و اهل و فرزندانم، و اگر بخواهد برادرانش را که در نوشته ام نام بردم ثابت بدارد، و اگر نخواهد اختیار دارد که خارجشان کند، بر او سرزنشی نیست و کسی حق رد کردن او را ندارد. و اگر دریافت که حال آنها نسبت بزمانی که من از ایشان جدا میشوم تغییر کرد (مانند عروض جنون و سفه و خیانت) حق دارد ایشان را تحت سرپرستی خود درآورد. و اگر یکی از آنها بخواهد خواهر خود را بشوهر دهد، جز با اجازه و فرمان او حق ندارد. زیرا او بامر ازدواج فامیلش آشناتر است. و هر سلطان یا هر شخصی از مردم که از او جلوگیری کند، یا او را نسبت بآنچه در این مکتوب ذکر نمودم، یا نسبت باشخاصی که نام بردم (از زنان و کودکان) مانع شود، از خدا و رسولش بیزاری جسته و خدا و رسولش نیز از او بیزار باشند، و لعنت و خشم خدا و لعنت لاعنان و ملائکه مقربین و پیغمبران و مرسلین و تمام مؤمنین بر او باد. و هیچ یک از سلاطین حق ندارد او را از کاری

باز دارد، من از او دادخواهی و بستانکاری ندارم و برای هیچ یک از فرزندانم نزد او مالی نیست و هر چه گوید درست است، اگر کم کند او خود بهتر داند و اگر زیاد کند، او همچنان راستگوست و مقصود من از وارد کردن فرزندان را که در وصیت وارد کردم، تنها از نظر احترام بنام و تکریم آنها بود. و کنیزانی که از من اولاد دارند، آنهایی که در منزل خود بمانند و با حجاب باشند، اگر او بخواهد، آنچه در زندگی من داشتند بآنها بدهد، و هر کدام از آنها که شوهر کند، دیگر حق ندارد بحر مسرای من باز گردد، مگر در صورتی که علی رأی دیگری دهد، و دخترانم نیز همچنانند، و جز برای و مشورت او نه هیچ برادر مادری و نه هیچ سلطان و نه هیچ عمویی حق دارد دخترانم را شوهر دهد، اگر این کار را بکنند با خدا و رسولش مخالفت کرده و با سلطنت خدائی جنگیده اند علی باز دواج فامیل خویش بیناتر است، اگر خواهد بشوهر دهد میدهد، و اگر خواهد ترک کند، ترک میکند، من بآن زنها همچنان که در مکتوبم نوشته ام، وصیت کرده ام و خدا را بر آنها گواه گرفته ام و علی و ام احمد هم گواهند. و هیچ کس را نرسد که وصیت مرا بر خلاف آنچه ذکر کردم و نام بردم ظاهر سازد و منتشر کند، هر که بدی کند بر خود کرده و هر که نیکی کند بخود کرده است، پروردگارت ببندگان ستمگر نیست و درود خدا بر محمد و خاندانش باد، هیچ سلطان و شخص دیگری حق ندارد، این وصیتنامه را که پائینش را مهر کرده ام پاره کند، کسی که چنین کند، لعنت و خشم خدا و لعنت لاعنان و ملائکه مقربین و جمعیت پیمبران و مؤمنان از مسلمین بر او باد و تنها علی حق دارد وصیت مرا بگشاید. (سپس در جای امضا نوشت) نوشت و مهر کرد ابو ابراهیم (موسی بن جعفر علیه السلام) و گواهان و صلی الله علی محمد و علی آله. ابو الحکم گوید: عبد الله بن آدم جعفری از یزید بن سلیط چنین روایت کند که: ابو عمران طلحی قاضی مدینه بود، چون موسی بن جعفر علیه السلام درگذشت، برادران امام هشتم، او را بدادگاه طلحی کشانیدند. عباس بن موسی (بن جعفر) گفت: خدا اصلاح کند و خیررسانت سازد، همانا در پائین این وصیتنامه گنج و گوهریست (یعنی جمله ایست که برای ما سود بسیاری دارد) و این برادر میخواهد از ما پنهان کند و خودش تنها از آن استفاده کند و پدر ما هم - خدایش رحمت کند - همه چیز را باو واگذار کرده و ما را بی چیز گذاشته است و اگر من خودداری نمی‌کردم، در برابر همه مردم بتو خبر مهمی میگفتم (شاید مقصودش

موضوع امامت و جانشینی آن حضرت بوده است). چون او چنین گفت: ابراهیم بن محمد بر او حمله کرد و گفت: اگر آن را بگوئی ما از تو نپذیریم و تصدیقت نکنیم و تو نزد ما سرزنش شده و منفور خواهی بود، ما ترا در کودکی و بزرگیت بدروغ شناخته ایم و پدرت ترا بهتر می شناخت، ای کاش تو خیری میداشتی، همانا پدرت بظاهر و باطن تو شناساتر بود، او ترا بر نگهداری دو دانه خرما امین نمیدانست. سپس عمویش اسحاق بن جعفر باو حمله کرد و دو طرف جامه اشرا گرفت و گفت: تو هم کم خرد و هم ناتوان و هم نادانی، این هم روی کاری که دیروز کردی باشد (معلوم می شود که قبلا هم کار زشتی از او صادر شده است) و حضار دیگر هم اسحاق را کمک کردند. قاضی بعلی (بن موسی الرضا علیه السلام) گفت: برخیز ای ابو الحسن: همان لعنتی که امروز از جانب پدرت بمن رسید، مرا بس است. (یعنی لعنتی که در وصیتنامه نوشته بود یا بجرم احضار من شما را) پدرت بتو اختیارات وسیعی داده، نه بخدا، پسر را هیچ کس بهتر از پدر نشناسد، بخدا که پدر تو نزد ما نه سبک مغز بود و نه سست رأی. عباس بقاضی گفت: خدایت اصلاح کند، آن مهر را بردار و نوشته زیرش را بخوان، ابو عمران قاضی گفت: نه، من برنمیدارم، همان لعنتی که امروز از پدرت بمن رسید، مرا بس است. عباس گفت: من آن مهر را برمیگیرم، قاضی گفت: تو خود دانی، عباس مهر را برداشت. دیدند در آن نوشته است، خارج کردن برادران از وصیت و پا برجا گذاشتن علی بتنهائی و داخل ساختن آنها را تحت سرپرستی علی چه بخواهند و یا نخواهند و خارج نمودن ایشان را از تصرف در موقوفه و غیر موقوفه. پس بازکردن عباس وصیت نامه را موجب بلا و رسوائی و خواری برادران و خیر و فضیلت علی (بن موسی علیه السلام) گشت. و هم در آن وصیتنامه که عباس مهرش را برگرفت نام این گواهان در زیرش نوشته بود: ۱- ابراهیم بن محمد ۲- اسحاق بن جعفر ۳- جعفر بن صالح ۴- سعید بن عمران. و چون در مجلس قاضی ادعا کردند که این زن، ام احمد نیست روی او را گشودند و پرده اش را برداشتند و شناختند که خود اوست. آن هنگام ام احمد گفت: بخدا که آقایم (موسی بن جعفر علیه السلام) بمن فرمود: در آینده ترا بزور میگیرند و بمجالس میکشند، اسحاق بن جعفر باو پرخاش کرد و گفت: ساکت باش که زنان بسستی و ناتوانی منسوبند، گمان ندارم آن حضرت در این باره چیزی فرموده باشد. سپس علی (امام هشتم) علیه السلام بعباس رو

کرد و فرمود: برادر من میدانم که غرامتها و بدهکاریهائی که دارید، شما را باین کار واداشته است، سعید (بن عمران)! برو و هر چه بدهکاری دارند تعیین کن و از طرف آنها از مال من بپرداز. نه بخدا که من تا زمانی که روی زمین راه روم از همراهی و احسان بشما دست بر نمیدارم. شما هر سخنی دارید بگوئید. عباس گفت: هر چه بما دهی از زیادی اموال خود ماست و آنچه ما از تو طلبکاریم، بیشتر از اینهاست. حضرت فرمود: هر چه خواهید بگوئید، آبروی من آبروی شماست [هدف من هدف شماست] اگر خوشرفتاری کنید بنفع خود شما نزد خدا محفوظست. و اگر بدرفتاری کنید، خدا آمرزنده و مهربانست، بخدا که شما میدانید من این زمان فرزند و وارثی جز شما ندارم و اگر از اموالی که شما گمان میکنید، چیزی نگهدارم و ذخیره کنم، از آن شماست و بشما بازمی گردد، بخدا از وقتی که پدر شما - رضی الله عنه - وفات کرده است، مالی بدست نیاورده ام، جز اینکه در مواردی که خبر دارید بمصرف رسانیده ام. عباس بر جست و گفت: بخدا که چنین نیست، خدا برای تو مزیت و اختیاری بر ما قرار نداده است ولی حقیقت اینست که پدر ما بر ما حسد برد و چیزی را خواست که خدا نه برای او و نه برای تو روا دانسته بود و خودت هم میدانی، من صفوان بن یحیی فروشنده پارچه های سابری را در کوفه میشناسم (سابری پارچه نازکی بوده که در سابور فارس مییافته اند و صفوان وکیل امام هشتم و امام نهم علیهما السلام بوده است و گویا وکیل امام هفتم هم بوده است) اگر زنده ماندم گلوی او را میگیرم و ترا هم با او. علی (بن موسی) علیه السلام فرمود: لا حول ولا قوه الا بالله العلی العظیم. همانا ای برادرانم! خدا میداند که من مشتاق دلخوشی شمایم، خدایا! اگر تو میدانی که من صلاح ایشان را میخواهم و نسبت بآنها خوشرفتار و پیوند ساز و مهربانم، در هر شب و روز مرا برای کارهای ایشان یاری کن و جزای خیرم بده و اگر قصد دیگری دارم، تو هر پنهانی را میدانی، مرا چنان که سزاوارم جزا بده، اگر قصد بدی دارم جزای بد و اگر قصد خیری دارم جزای خیرم ده، خدایا ایشان را اصلاح کن و کارهایشان را اصلاح کن، و شیطان را از ما و آنها دور کن، و آنها را بر اطاعتت یاری و بهدایتت موفق دار، همانا ای برادر! من خوشحالی شما را شائقم و بصلاح شما کوشایم، و خدا نسبت بآنچه میگویم مورد اعتماد است. عباس گفت: من زبان ترا خوب

میشناسم، برای بیل تو نزد ما گلی نیست (یعنی حنای تو نزد ما رنگی ندارد) و با این سخن از یک دیگر جدا شدند و صلی الله علی محمد و آله.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۵- یزید بن سلیط گوید: امام کاظم (علیه السلام) در وصیت خود این عده را گواه گرفت: ۱- ابراهیم بن محمد جعفری. ۲- اسحق بن محمد جعفری. ۳- اسحق بن جعفر بن محمد. ۴- جعفر بن صالح. ۵- معاویه جعفری. ۶- یحیی بن حسین بن یزید بن علی. ۷- سعد بن عمران انصاری. ۸- محمد بن حارث انصاری. ۹- یزید بن سلیط انصاری. ۱۰- محمد بن جعفر بن سعد أسلمی و او نویسنده وصیت نامه نخست بود به این مضمون: گواه است که نیست شایسته پرستش جز خدا، یگانه است، شریک ندارد و گواه است که محمد بنده و رسول او است و بر این که قیامت آید شکی ندارد و بر این که خداوند هر که در گورها است زنده می کند و بر این که زنده شدن بعد از مرگ حق است و وعده خدا حق است و حساب حق است و قضاء حق است و ایستادن برابر خدا حق است و هر آنچه محمد (صلی الله علیه و آله) آورده درست است و هر آنچه روح الامین آورده درست است، بر این عقیده زنده ام و بر آن می میرم و بر آن مبعوث می شوم ان شاء الله، آنها را گواه می گیرم که این وصیت من است به خط خودم و من از وصیت جدّم امیر المؤمنین علی بن ابی طالب و از وصیت محمد بن علی (علیهما السلام) هم نسخه گرفتم، به مانند همین، و حرف به حرف آنها را استنساخ کردم و از وصیت جعفر بن محمد (علیهما السلام) هم به مانند آن، من به طور تحقیق به علی وصیت کردم و در درجه دوم پسران من هم همراه او باشند اگر خواست و آنها را شایسته آن شناخت و دوست داشت که با او همراه باشند و اگر نخواست و بد داشت آنها را و خواست که آنها را از وصیت بیرون کند اختیار با او است و با وجود او امری ندارند. من به او وصیت کردم در باره موقوفات و اموال و

کنیزها و بنده هائی که دارم، و سرپرستی کودکانم که به جا گذاردم و اولادم با ابراهیم و عباس و قاسم و اسماعیل و احمد و ام احمد است، ولی سرپرستی زنانم مخصوص به علی است نه آنها، و ثلث موقوفه پدرم و ثلث من در اختیار او است به هر چه خواهد صرف کند و مانند صاحب مال در آن تصرف کند، اگر خواهد بفروشد یا ببخشد یا بهکسی واگذارد یا صدقه بدهد بر کسانی که من نام بردم برایش یا بر دیگران که نام نبردم اختیار با او است و او در اجرای وصیت من خود من است نسبت به مالم و خانواده ام و اولادم و اگر صلاح ببیند که برادران او را که من در نوشته خودم نام بردم بگمارد بر وظیفه آنها، آنها را برقرار دارد و اگر نخواهد و بد داشته باشد حق دارد آنها را بیرون کند و سرزندی و اعتراضی به او متوجه نیست و کلامش رد ندارد، اگر دریافت که جز آنچه من از آنها توقع داشتم بعد از من در مقام مخالفت باشند و بخواهد آنها را از تصدی کارشان جلو گیرد اختیار با او است و اگر یکی از آنها بخواهد خواهر خود را (که از مادر او است) شوهر دهد حق ندارد او را شوهر دهد جز با اجازه و دستور او، زیرا او به وضع زناشویی قوم خود آشناتر است. هر کسی از سلطان وقت یا دیگری از مردم او را از عملی بر طبق وصیت باز دارد یا میان او و آنچه ذکر کردم حائل شود یا یکی از برادران و خویشانی که در وصیت نام آنها را بردم این عمل را بکنند، از خدا و رسول خدا بیزار باشند و خدا و رسولش از آنها بیزار باشند و لعنت و خشم خدا بر آنها باد با لعنت همه لاعنان و فرشتگان مقرب و پیغمبران و رسولان و جمع مؤمنان، هیچ سلطانی را نرسد که او را از عملی باز دارد، برای او نزد من بدهکاری و غرامتی نیست و هیچ کدام از اولادم نزد من مالی ندارند و او (علی الرضا علیه السلام) در هر چه گوید باید تصدیق شود، اگر کم باشد او داناتر است و اگر هم بیش باشد او راستگو است همچنان، و مقصود من از وارد کردن دیگران اولادم که نام بردم در وصیت همان ترویج نام و احترام آنها است. کنیزان من که از من اولادی دارند هر کدام در منزل مخصوص خود بمانند و به عفت و حجاب خود بپایند آنچه در زندگی من برای آنها خرج و نفقه بوده است به آنها داده شود، آن هم به نظر وصی من علی الرضا وابسته است، و هر کدام بیرون شد و شوهر کرد دیگر حق ندارد به مأوای من برگردد جز این که علی نظر دیگری بدهد، دختران من هم چنین باشند، هیچ کدام از برادران مادریشان و نه سلطان حق ندارد بی مشورت او (علی الرضا) آنها را شوهر دهند. اگر خلاف این کنند

خدا و رسولش را مخالفت کردند و در ملک من با او نبرد کردند، آن وصی به زناشوئی قوم خود شناساتر است، اگر خواهد شوهر دهد و اگر خواهد بی شوهر گذارد، من به آنها هم طبق آنچه در این وصیت نامه است سفارش کردم و خدا را بر آنها گواه گرفتم و آن وصی و ام احمد هم هر دو گواهند، احدی حق ندارد وصیتنامه مرا باز کند و آن را منتشر سازد ولی خود وصی غیر از این است و هر گونه اختیاری دارد، هر که بد کند به خود کرده و هر که خوب کند به خود کند و پروردگارت به هیچ وجه در بارهٔ بندگان ستم کار نیست و صلی الله علی محمد و آله، هیچ کس چه سلطان یا دیگری حق ندارد این وصیتنامه مرا که پائین آن را مهر کردم بگشاید و مهر آن را بشکند، هر که این کار کند لعنت و خشم خدا بر او باد و لعنت همهٔ لاعینین و فرشته های مقرب و جمع رسولان و مؤمنان از مسلمانان بر آن که این وصیتنامه مرا باز کند، نوشت و مهر نهاد بر آن ابو ابراهیم (امام کاظم علیه السلام) و گواهان و صلی الله علی محمد و علی آله. ابو الحکم گوید: عبد الله بن آدم جعفری به من باز گفت از قول یزید بن سلیط که ابو عمران طلحی قاضی مدینه بود و چون امام کاظم (علیه السلام) در گذشت برادران امام هشتم او را به محضر طلحی قاضی کشانند، عباس بن موسی (یکی از برادرها) به قاضی گفت: -أصلحك الله و أمتع بك- (خدا عمرت را زیاد کند و سایه ات را از سر مسلمانان کم نکند) در ته این وصیتنامه گنجی و گوهری است و این برادر ما می خواهد آن را پنهان کند و خودش بر دارد و به ما ندهد و پدر مرحوم همه چیز را به اختیار او گذاشته و ما را بی چیز و بینوا رها کرده و اگر نبود که خود داری می کنم در برابر همه به شما خبر قابل توجهی می دادم. چون عباس سخن را به اینجا رسانید، ابراهیم بن محمد از جا جست و گفت: اگر چنین خبری بدهی ما تو را تصدیق نکنیم و از تو نپذیریم و نزد ما سرزنش شده و رانده گردی و خرد و سالخورده ما تو را دروغگو شناسند، پدرت بهتر تو را می شناخت اگر خیری در او بود به تو اختیاری می داد پدرت در عیان و نهان به تو عارفتر بود و تو را بر دو دانه خرما امین نمی دانست، سپس اسحق بن جعفر بر سر او جست و دامن او را گرفت و گفت: راستی تو بی خرد و ناتوان و احمق همه هستی این هم روی آن کار دیروز تو باشد. و دیگر همراهان قوم هم به اسحق کمک کردند، ابو عمران قاضی به علی (علیه السلام) عرض کرد: شما تشریف ببرید، و آن لعنی که امروز پدرت به من نثار کرده مرا بس

است، پدرت به تو اختیارات وسیعی و مال فراوانی داده، به خدا هیچ کس از پدر پسر را بهتر نمی شناسد، به خدا در نزد ما نه سبک سر بود و نه سست رأی. عباس به قاضی گفت: أصلحک الله، مهر وصیتنامه را بردار و هر چه در آن است بخوان، ابو عمران گفت: من مهر آن را بر نمی دارم آنچه لعنت پدرت به من امروز نثار کرده مرا بس است، عباس گفت: من خودم مهر آن را بردارم؟ قاضی گفت: تو خود دانی، عباس مهر را برداشت و چون وصیتنامه را خواندند در آن اخراج برادران از وصیت و اقرار علی (علیه السلام) ثبت بود و نوشته بود همه آنها در اختیار و ولایت علی الرضا هستند چه بخواهند و چه نخواهند و آنها همه از حق تصرف در صدقه، وقف، و دیگر اموال و امور خارجند، گشودن وصیت نامه برای آنها بلا و رسوائی و خواری شد و برای علی الرضا سرافرازی و خیر، و در وصیتنامه ای که عباس باز کرد این شهود قید شده بود: ۱- ابراهیم بن محمد. ۲- اسحق بن جعفر. ۳- جعفر بن صالح. ۴- سعید بن عمران. و روی ام احمد را در مجلس قاضی باز کردند چون مدعی شدند خود او نیست، تا روی او را گشودند و او را شناختند و در این وقت ام احمد گفت: آقایم (امام کاظم) به خدا به من فرمود که تو را به زور بگیرند و به محضرها بکشانند، اسحق بن جعفر او را از این سخن منع کرد گفت: خاموش، زن هر که باشد ضعیف است، من گمان ندارم آن حضرت هیچ همچو حرفی زده باشد. سپس علی الرضا رو به عباس کرد و فرمود: ای برادر، من می دانم بدهکاری و دیون به شما فشار آورده و شما را بدین کار و کشمکش واداشته، ای سعید تو برو معین کن چه اندازه بدهکارند و همه را پرداز و من به خدا از همراهی با شما و احسان به شما کوتاهی نکنم تا زنده باشم، شما هر چه خواهید بگوئید، عباس در جواب گفت: هر چه به ما بدهی از زیادی مال خود ماست و مال ما نزد تو بیش از اینها است، فرمود: هر چه خواهید بگوئید، آبروی من آبروی شما است، اگر خوش رفتاری کنید نزد خدا اجر خوب دارید و اگر بدی کنید به راستی خدا بسیار آمرزنده و مهربان است، به خدا شمامی دانید که من امروز فرزندی ندارم و وارثی جز شما ندارم و اگر چیزی از این مال به گمان شما نگهدارم یا پس انداز کنم همانا برای شماها است و به شما بر می گردد، به خدا از روزی که پدر شما (علیه السلام) وفات کرده چیزی به دست نیاوردم جز آن که در مصارفی خرج کردم که شما خودتان می دانید و دیده اید، عباس از جا جست و گفت، به خدا چنین نیست و خدا تو را بر ما

صاحب اختیار نکرده ولی پدر ما بر ما حسد برده و آن را خواسته که خدا برای او و برای تو روانداسته تو خود می دانی که من صفوان بن یحیی فروشنده پارچه های سابری را می شناسم (صفوان وکیل امام رضا و امام جواد بوده و از این روایت معلوم می شود وکیل امام کاظم علیه السلام هم بوده است- از مجلسی ره) و اگر زنده ماندم او را گلو گیر می کنم و تو را هم با او. علی الرضا (علیه السلام) فرمود: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم. اما من ای برادرانم خدا می داند که از دل خوشی شماها را می خواهم، بار خدایا اگر تو می دانی که من مصلحت آنها را می خواهم و به آنها نیکی کننده ام و صله رحم می نمایم و دلبند کارهای آنها هستم در شب و روز، مرا برای کارهای آنها یاری کن و عوض خیر به من عطا کن و اگر قصد دیگری دارم تو علام الغیوبی، آنچه را مستحکم به من پاداش بده اگر بد است بد و اگر خوب است خوب، بار خدایا آنها را اصلاح کن و خوشی برای آنها فراهم کن و شیطان را از ما و آنها دور کن و آنها را به طاعت خود یاری ده تو رفیق رشد و رستگاری، اما من ای برادر بر خوشی شماها همه حریصم و برای اصلاح و بهی شما در تلاشم و خدا وکیل و شاهد است بر آنچه می گویم. عباس گفت: من خوب زبان تو را می شناسم نقش تو نزد من بر آب است و با این جمله از هم جدا شدند و صلی الله علی محمد و آله.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۵- یزید بن سلیط می گوید: امام کاظم علیه السلام بهنگام وصیت خود ده تن را گواه گرفت: ۱-

ابراهیم بن محمد جعفری ۲- اسحق بن محمد جعفری

۳- اسحاق بن جعفر بن محمد ۴- جعفر بن صالح

۵- معاویه جعفری ۶- یحیی بن حسین بن زید بن علی

۷- سعد بن عمران انصاری ۸- محمد بن حارث انصاری

۹- یزید بن سلیط انصاری ۱۰- محمد بن جعفر بن سعد أسلمی

که او نویسنده وصیت نامه نخست بود به این مضمون: گواهی می دهد که شایسته پرستش جز خدای یگانه نیست؛ شریک ندارد و گواهی می دهد که محمد بنده و رسول اوست و در آمدن قیامت تردید نیست و خداوند مرده های در گور را زنده می کند و اقرار بر اینکه زنده شدن بعد از مرگ و وعده خدا و حسابرسی و داوری حق است و ایستادن در برابر خداوند حق است و هرآن چه محمد صلی الله علیه و آله آورده درست است و هرآنچه روح الامین (جبرئیل) آورده درست است، بر این عقیده زنده ام و بر آن می میرم و بر آن مبعوث می شوم انشاء الله، و نیز آنها را گواه گرفت که این وصیت به خط خودم است و من از وصیت جدّم امیر المؤمنین علی بن ابی طالب و از وصیت محمد بن علی علیه السلام (امام باقر) حرف به حرف آنها را استنساخ کرده ام وصیت جعفر بن محمد علیه السلام هم مانند آن است، من همانطور به علی وصیت می کنم و در درجه دوم پسران من هم همراه او باشند اگر آنها را شایسته بدانند و دوست داشته باشد که با او همراه باشند و اگر نخواست و آنها را سزاوار ندانست و خواست که آنها را از وصیت بیرون کند اختیار با اوست و با وجود او، آنها اختیاری ندارند.

و نیز من درباره موقوفات و اموال و کنیزها و بنده هائی که دارم، و سرپرستی کودکانم که به جا می گذارم به او و پسرانم وصیت نمودم که پسرانم عبارتند از: ابراهیم و عباس و قاسم و اسمعیل و احمد و نیز ام احمد را، ولی سرپرستی زنانم با علی است نه با آنها، و ثلث موقوفه پدرم و ثلث من در اختیار اوست در هرراهی که بخواهد صرف کند و مانند صاحب مال در آن تصرف کند، اگر خواهد بفرودد یا ببخشد یا به کسی واگذارد یا صدقه بدهد بر کسانی که من برایش نام بردم یا بر دیگران که نام نبردم اختیار با اوست و او در اجرای وصیت مانند خود من است نسبت به اموال و خانواده ام و اولادم و اگر صلاح ببیند که برادران او را که من در نوشته خودم نام بردم وظیفه ای برایشان معین کند و اگر نخواهد مناسب نداند حق دارد آنها را بیرون کند و سرزنشی و اعتراضی به او متوجه نیست و کلامش نتوان رد کرد اگر دریافت که جز آنچه من از آنها توقع داشتم بعد از من در مقام مخالفت باشند و

بنخواهد آن‌ها را از تصدی کارشان جلوگیری کند اختیار با اوست و اگر یکی از آنها بنخواهد خواهر خود را (که از مادر او است) شوهر دهد حق ندارد او را شوهر دهد جز با اجازه و دستور او، زیرا او به وضع زناشویی قوم خود آشناتر است، هرکسی از سلطان وقت یا دیگری از مردم او را از عملی برطبق وصیت بازدارد یا میان او و آنچه ذکر کردم حائل شود یا یکی از برادران و خویشانی که در وصیت نام آنها را بر دم این عمل را بکنند، از خدا و رسول خدا بیزار باشند و خدا و رسولش از آنها بیزار باشند و لعنت و خشم خدا بر آنها باد با لعنت همه لعنت کنندگان و فرشتگان مقرب و پیامبران و رسولان و جمیع مؤمنان، هیچ سلطانی را نرسد که او را از عملی بازدارد، برای او نزد من بدهکاری و غرامت نیست و هیچکدام از اولاد من مالی ندارند و او (علی الرضا علیه السلام) در هرچه گوید باید تصدیق شود، اگر سخن او کم باشد او داناتر است و اگر هم زیاد باشد او راستگوست، و مقصود من از وارد کردن فرزندان دیگر در وصیت احترام به آنها بوده است.

کنیزانی که از من اولادی دارند هرکدام در منزل مخصوص خود بمانند و با حجاب باشند، و خرج و نفقه آنها را بدهند و هرکدام بیرون شد و شوهر کرد دیگر حق ندارد به حرمسرای من بازگردد جز این که علی نظر دیگری بدهد، دختران من هم چنین باشند، هیچکدام از برادران مادریشان و نه سلطان حق ندارد بی مشورت او (علی الرضا) آنها را شوهر دهند. اگر خلاف این کنند خدا و رسولش را مخالفت کردند و در ملک من با او نبرد کردند، آن وصی به زناشویی قوم خود آشناتر است، اگر خواهد شوهر دهد و اگر خواهد بی شوهر گذارد، من به آنها هم طبق آنچه در این وصیت نامه است سفارش کردم و خدا را بر آنها گواه گرفتم و آن وصی و ام احد هم هردو گواهند، احدی حق ندارد وصیتنامه مرا باز کند و آن را منتشر سازد ولی خود وصی غیر از این است و هرگونه اختیاری دارد؛ هرکسی بدی کند و یا خوبی باید به خود نکرده است و پروردگارت به هیچ وجه دربارهٔ بندگان ستم کار نیست، و هیچ کس چه سلطان یا دیگری حق ندارد این وصیتنامه مرا که پائین آن را مهر کردم بگشاید و مهر آن را بشکند، هرکه این کار کند لعنت و خشم خدا بر او باد و لعنت همهٔ لاعین و فرشته‌های مقرب و جمیع پیامبران و مؤمنان از مسلمانان بر آن کس که این وصیتنامه را باز کند، نوشت و مهر نهاد بر آن ابو ابراهیم (امام کاظم علیه السلام) و گواهان و صلی الله علی محمد و علی آله.

ابو الحکیم گوید: عبد الله بن آدم جعفری از قول یزید بن سلیط که ابو عمران طلحی قاضی مدینه بود برایم بیان کرد که چون امام کاظم علیه السلام درگذشت برادران امام هشتم او را به محضر طلحی قاضی کشاندند، عباس بن موسی (یکی از برادرها) به قاضی گفت: -أصلح الله و أمتع بك - (خدا عمرت را زیاد کند و سایه ات را از سر مسلمانان کم نکند) در آخر این وصیتنامه گنجی و گوهری است و این برادر ما می خواهد آن را پنهان کند و خودش بردارد و به ما ندهد و پدر مرحوم همه چیز را در اختیار او گذاشته و ما را بی چیز و بینوارها کرده و اگر لازم نبود که برای همه شما خودداری کنم به شما خبر قابل توجهی می دادم.

چون عباس سخن را به اینجا رسانید، ابراهیم بن محمد از جا برخاست و گفت: اگر چنین خبری بدهی ما تو را تصدیق نکنیم و از تو نپذیریم و نزد ما سرزنش شده و رانده گردی و خرد و سالخورده ما، تو را دروغگو شناسند، پدرت بهتر تو را می شناخت اگر خیری در او بود به تو اختیاری می داد پدرت در عیان و نهان به تو عارفتر بود و تو را بر دو دانه خرما امین نمی دانست، سپس اسحق بن جعفر برخاست و دامن او را گرفت و گفت: راستی تو بی خرد و ناتوان از همه احمق تری و کار احمقانه خود را به کار دیروزت افزودی.

و دیگر همراهان به اسحق کمک کردند، ابو عمران قاضی، به علی علیه السلام عرض کرد: شما تشریف ببرید، و آن لعنی که امروز پدرت به من نثار کرده مرا بس است، پدرت به تو اختیارات وسیع و مال فراوانی داده، به خدا هیچ کس از پدر پسر را بهتر نمی شناسد، به خدا در نزد ما نه سبک سر بود و نه سست رأی.

عباس به قاضی گفت: أصلحك الله، مهر وصیتنامه را بردار و هرچه در آن است بخوان، ابو عمران گفت: من مهر آن را بر نمی دارم آنچه لعنت پدرت به من امروز نثار کرده مرا بس است، عباس گفت: من خودم مهر آن را بردارم؟ قاضی گفت: تو خود دانی، عباس مهر را برداشت و چون وصیتنامه را خواندند در آن اخراج برادران از وصیت و اقرار علی علیه السلام ثبت بود و نوشته بود همه آنها در اختیار ولایت علی الرضا است چه بخواهند و چه نخواهند و آنها همه از حق تصرف در

صدقه، وقوف، و دیگر اموال و امور خارجند، گشودن وصیت نامه برای آنها بلا و رسوائی و خواری شد و برای علی الرضا سرافرازی و خیر، و در وصیتنامه ای که عباس باز کرد این شهود قید شده بود:

۱- ابراهیم بن محمد.

۲- اسحق بن جعفر

۳- جعفر بن صالح

۴- سعید بن عمران

و روی ام احمد را در مجلس قاضی، باز کردند چون مدعی شدند خود او نیست، تا روی او را گشودند و او را شناختند و در این وقت ام احمد گفت: به خدا آقایم (امام کاظم علیه السلام) به من فرمود که تو را به زور بگیرند و به مجلس ها کشانند اسحق بن جعفر او را از این سخن منع کرد گفت: خاموش؛ زن هرطور که باشد ضعیف است، من گمان ندارم آن حضرت همچو حرفی زده باشد.

سپس علی الرضا رو به عباس کرد و فرمود: ای برادر، من می دانم بدهکاری و دیون به شما فشار آورده و شما را بدین کار و کشمکش و داشته، ای سعید تو برو معین کن چه اندازه بدهکارند و همه را بپرداز و من به خدا از همراهی و احسان به شما تا زنده هستم کوتاهی نکنم، شما هرچه خواهید بگوئید، عباس در جواب گفت: هرچه به ما بدهی از زیادی مال خود ماست و مال ما نزد تو بیش از اینهاست، فرمود: هرچه خواهید بگوئید، آبروی من آبروی شماست، اگر خوش رفتاری کنید نزد خدا اجر خوب دارید و اگر بدی کنید به راستی خدا بسیار آمرزنده و مهربان است، به خدا شما می دانید که من امروز فرزندی و ارثی جز شما ندارم و اگر چیزی از این مال به گمان شما نگهدارم یا پس انداز کنم همانا برای شماهاست و به شما برمی گردد، به خدا از روزی که پدر شما علیه السلام وفات کرده چیزی به دست نیاوردم جز آن که در مصارفی خرج کردم که شما خودتان می دانید و دیده

اید، عباس از جا برخاست و گفت: به خدا چنین نیست و خدا تو را بر ما صاحب اختیار نکرده ولی پدر ما، بر ما حسد برده و آن را خواسته که خدا برای او و برای تو روا ندانسته تو خود می دانی که من صفوان یحیی فروشندهٔ پارچه های سابری را می شناسم (صفوان وکیل امام رضا و امام جواد بوده و از این روایت معلوم می شود وکیل امام کاظم علیه السّلام هم بوده است- از مجلسی «ره»)

و اگر زنده ماندم تو و او را گلوگیر می کنم.

علی الرضا علیه السّلام فرمود: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم، ای برادران خدا می داند که دل خوش شماها را می خواهم، بار خدایا اگر تو می دانی که من مصلحت آنها را می خواهم و به آن ها نیکوکارم و صله رحم می نمایم و دلبنده کارهای آنها هستم در شب و روز، مرا برای کارهای آن ها یاری کن و به من خیر عطا فرما و اگر قصد دیگری دارم تو علام الغیوبی، آنچه را مستحکم به من پاداش ده چه خوب باشد و چه بد، بار خدایا آنها را اصلاح کن و خوشی برای آنها فراهم نما و شیطان را از ما و آنها دور کن و آنها را به طاعت خود، یاری ده، تو رفیق رشد و رستگاری هستی، اما من ای برادر بر خوشی همه شما حریصم و برای اصلاح و بهبودی حال شما در تلاشم و خدا وکیل و شاهد است بر آنچه می گویم. عباس گفت: من خوب زبان تو را می شناسم «نقش تو نزد من بر آب است» و با این جمله از هم جدا شدند و صلی الله علی محمد و آله.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۶۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف على المشهور و يزيد بن سليط الأنصارى كأنه غير الزيدى الراوى. و هو كاتب الوصية الأولى أى وصية أخرى غير هذه الوصية لقوله بعد ذلك: هذه وصيتى بخطى. وقيل: الوصية الأولى هى الشهادات و العقائد، و الوصية الثانية هى قوله: و إني قد أوصيت، إلى آخر الوصية. و قوله: إن هذه وصيتى بخطى، يعنى أن هذه الشهادات هى وصيتى التى كتبتها بخطى قبل ذلك، و هى محفوظة عندى، قال: و أراد بقوله: و قد نسخت وصية جدى إلى قوله: مثل ذلك أن هذه الشهادات هى بعينها وصية آبائى و قد نسختها قبل ذلك، و أراد بمحمد بن على أبا جعفر عليه السلام على مثل ذلك يعنى كانت على مثل هذه الوصية من الشهادات. و أقول: يمكن: أن يكون عليه السلام كتب وصاياهم عليهم السلام فى صدر الكتاب قبل هذه الوصية أو فى المختوم تحت الكتاب أو فى كتاب آخر. و يؤيده ما رواه الصدوق (ره) فى العيون عن عبد الرحمن بن الحجاج قال: بعث إلى أبو الحسن عليه السلام بوصية أمير المؤمنين عليه السلام و بعث إلى بصدقة أبيه مع أبى إسماعيل مصادف و ذكر صدقة جعفر بن محمد عليه السلام و صدقة نفسه: بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما تصدق به موسى بن جعفر إلى آخر الخبر، و المصنف أيضا أورد نحوه فى كتاب الوصايا. وقيل ضمير هو لأبى إبراهيم عليه السلام، و الوصية الأولى عبارة عن المتعلقة بالإيمان من الشهادتين و نحوهما إلى قوله: و عليه ابعث إنشاء الله، فكاتب الوصية الثانية غيره عليه السلام، و قوله: و أشهدهم، إلى قوله: مثل ذلك، ليس داخلا فى الوصية الأولى و لا فى الثانية بل كلام بين الوصيتين، و الأوسط الذى خطر بالبال أظهر. و الوعد: الإخبار بالثواب للمطيع و كونه حقا أنه يجب الوفاء به، أو أنه لا يجوز تركه، و القضاء: الحكم بمقتضى الحساب من ثواب المطيع و عقاب العاصى بشروطهما، و يحتمل أن يكون المراد القضاء و القدر المتعلق بجميع الأمور. و بنى عطف على على بعد أى بعد على فى المنزلة معه أى مشاركين معه فى الوصية و أحب أن يقرهم أى فى الوصية و أحب أن يخرجهم أى من الوصية و قيل بنى مبتدأ و معه خبر، أى هم ساكنون معه إلى الآن فى دارى إن شاء يبقينهم فى الدار و إن شاء يخرجهم منها، و فى العيون: و بنى بعده إن شاء، إلخ. و لا أمر لهم معه أى ليس لهم أن يخالفوه و أموالى أى ضبط حصص الصغار و الغيب منها، أو بقدر الثلث أو بناء على أن الإمام أولى بالمؤمنين من أنفسهم و موالى أى عبيدى و إمائى أو عتقائى لحفظهم و رعايتهم أو أخذ ميراثهم و ولدى أى

أوصيت إليه مع ولدى أو وإلى ولدى فيكون إلى إبراهيم بدلا من ولدى بتقدير إلى، وقيل: الأظهر تقدم إلى على ولدى وأنه اشتبه على النساخ، وقيل: وولدى أى وسائر ولدى، وإلى بمعنى حتى و أم أحمد عطف على صدقاتي، انتهى، وفي العيون: وولدى وإلى إبراهيم وهو أصوب. وإلى على أى ومفوض إلى على وهو خبر مقدم أمر نسائي أى اختيارهن وهو مبتدأ دونهم أى دون سائر ولدى وثلث صدقة أبي مبتدأ وضمير يرضعه راجع إلى كل من الثلاثين، والمراد التصرف فى حاصلهما بالبيع والهبة والنحلة بناء على أنهما حق التولية، ويحتمل أن يكون المراد بيع أصلهما بناء على أنهما كانا من الأموال التى للإمام التصرف فيها كيف شاء ولم يمكنهما إظهار ذلك تقية فسميها صدقة، أو بناء على جواز بيع الوقف فى بعض الصور، ويحتمل أن يكون ثلث صدقة أبي عطفا على قوله أمر نسائي و يكون ثلثى مبتدأ ويضعه خبره و يكون المراد ثلث غير الأوقاف. يجعل أى يضع، فى القاموس جعله كمنعه صنعه، والشىء وضعه، وبعضه على بعض ألقاه، وفى المصباح المنير: نحلته أنحله بالفتح نحلا أعطيته شيئا من غير عوض بطيب نفس، ونحلت المرأة مهرها أعطيتها نحلة، وضمير بها راجع إلى الصدقة أو إلى الثلث بتأويل الأموال أو الصدقة. وهو أنا أى هو بعد وفاتي مثلى فى حياتي. وقوله عليه السلام: وإن رأى أن يقر تأكيد لما مر، بحمل الأول على الإقرار فى الدار، وهذا على الإقرار فى الصدقة، وغير منصوب بالحالية عن فاعل يخرجهم، والتشريب التعبير واللوم، وفى العيون: غير مردود عليه: فإن آنس منهم الضمير للمخرجين وفيه إيحاء إلى أنهم فى تلك الحال التى فارقهم عليها مستحقون للإخراج فى ولاية أو تولية وتصرف فى الأوقاف وغيرها، وربما يقرأ فارقتهم بصيغة الغائبة بأن يكون الضمير المستتر راجعا إلى المعيشة من الصدقة وعلى فى عليه تعليلية والضمير للذى، وفى قوله فى ولاية بمعنى مع تابعة من كل وجه، ولا يخفى شدة تكلفه. أخته أى من أمه، والمراد بالمناكح محال النكاح وما يناسب ويليق من ذلك وفى القاموس: المناكح: النساء. كفه عن شىء كأنه ناظر إلى السلطان أى صرفه ومنعه قهرا، وقوله: أو حال ناظر إلى قوله: أحد من الناس، ويحتمل إرجاع كل إلى كل واحد عطف على شىء مما ذكرت من النساء والأولاد والموالى، ويحتمل عطفه على أحد من الناس فالمراد بالناس الأجانب وبمن ذكرت الأخوة والأول أظهر، وفى العيون: وأى سلطان كشفه عن شىء أو حال بينه وبين شىء مما ذكرت فى كتابي

فقد برأ من الله و من رسوله و الله و رسوله منه بريئان، و فى نسخ الكتاب فى الثانى برآء بفتح الباء و الرء و المد، قال فى القاموس: أنا براء منه لا يثنى و لا يجمع و لا يؤنث. و ليس لأحد تكرار للتأكيد و فى القاموس: التبعة كفرحة و كتابة: الشىء الذى لك فيه تبعة شبه ظلامه و نحوها، انتهى، و قيل: التبعة ما تطلبه من غيرك من حق تريد أن تستوفيه منه، و التباعة: الحق الذى لك على غيرك و لا تريد أن تستوفيه منه، و لم أجد هذا الفرق فى اللغة، و التباعة بالفتح مصدر تبعه إذا مشى خلفه و هو مناسب. فإن أقل أى أظهر المال قليلا أو أعطى حقهم قليلا و كذا أكثر بالمعنيين فى القاموس: أقله جعله قليلا كقلله، و صادفه قليلا و أتى بقليل، و قال أكثر أتى بكثير كذلك أى كما كان صادقا عند الإقلال أو أمره و شأنه كذلك، و فى العيون: و ليس لأحد من السلاطين أن يكشفه عن شىء عنده من بضاعة، و لا لأحد من ولدى ولى عنده مال، و هو مصدق فيما ذكر من مبلغه إن أقل و أكثر فهو الصادق. و قال الجوهري: نوهته تنويها إذا رفعتة و نوهت باسمه إذا رفعت ذكره. و فى القاموس الحواء ككتاب و المحوى كالمعكى جماعة البيوت المتدانية. و لا يزوج بناتى لعل ظاهر هذا الكلام على التقية لئلا يزوج أحد من الأخوة أخواتها بغير رضاها بالولاية المشهورة بين المخالفين، و أما هو عليه السلام فلم يكن يزوجهن إلا برضاهن أو هو مبنى على أن الإمام أولى بالأمر من كل أحد، و حملة على تزويج الصغار بالولاية بعيد. و هو و أم أحمد أى شهيدان أيضا أو شريكان فى الولاية، أو الواو فيه كالواو فى كل رجل و ضيعته، فالمقصود وصيته بمراعاة أم أحمد و ليست هذه الفقرة فى العيون أن يكشف وصيتى أى يظهرها و هو منها الواو للحال و من النسبية مثل أنت منى بمنزلة هارون، و الضمير للوصية ما ذكرت أنه وصى و إليه الاختيار و سميته باسمه أو أعليت ذكره

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

لأن من أعطى الجزاء خيرا و شرا غير من يستحقه فهو ظلام فى غاية الظلم. الأسفل صفة كتابى و إنهما كانتا وصيتين طوى السفلى و ختمها، ثم طوى فوقها العليا كما مر فى الوصية النازلة من السماء. قوله: و على من فض كتابى هذا ليست هذه الفقرة فى العيون، و على تقديره يمكن أن يقرأ على بالتشديد اسما أى هو الذى يجوز أن يفض كتابى هذا أو يكون حرفا و يكون المعنى: و على كل من

فض كتابى هذا لعنة الله، و يكون هذا إشارة إلى الوصية الفوقانية و قد يقرأ الأول يفض على بناء الأفعال للتعويض أى يمكن من الفض فاللعنة الأولى على الممكن و الثانية على الفاعل، و الفض كسر الخاتم. و كتب و ختم هذا كلامه على سبيل الالتفات، أو كلام يزيد، و المراد أنه عليه السلام كتب شهادته على هامش الوصية الثانية و هذا الختم غير الختم المذكور سابقا و كذا الشهود كتبوا شهادتهم على الهامش و ختموا، و يحتمل أن يكون الختم على رأس الوصية الثانية كالأولى، و الطلحى نسبة إلى طلحة و كان من أولاده، و قيل: إلى موضع بين المدينة و بدر قدمه على بناء التفعيل أى كلفه القدوم و أمتع بك أى جعل الناس متمتعين منتفعين بك فى أسفل هذا الكتاب أى الوصية الأولى المختوم عليها كنزا و جوهرأ أى ذكر كنز و جوهر لأنفسهما إلا الجاه أى فوضه إليه و عالة جمع عائل و هو الفقير أو الكثير العيال لأخبرتك بشىء أى ادعاء الإمامة و الخلافة و غرضه تخويفه عليه السلام و إغراء أعدائه به، و الملاء بالتحريك الجماعة من الأشراف إذا بالتونين أى حين تخبر بشىء و هى من نواصب المضارع، و يجوز الفصل بينها و بين منصوبها بالقسم و تخبر منصوب بها، و المدحور المطرود. نعرفك استئناف لبيان السابق، و لو للتمنى أو الجزاء مقدر و إن مخففة من المثقلة ليأمنك اللام المكسورة زائدة لتأكيد النفى و فى النهاية يقال لبيت الرجل و لبيته إذا جعلت فى عنقه ثوبا أو غيره و جررته به، و أخذت بتليب فلان إذا جمعت ثوبه الذى هو لابسه و قبضت عليه تجره، و التليب: مجمع ما فى موضع اللب من ثياب الرجل، انتهى. اجمع بصيغة الأمر هذا أى ما وقع منك فى هذا اليوم من سوء الأدب و الخصومة مع ما كان بالأمس منك يدل على أنه كان قد صدر منه بالأمس أمر شنيع آخر، و يمكن أن يقرأ أجمع على صيغة المتكلم و قيل: أجمع على أفعل تأكيد و قيل: الهمزة للاستفهام التوبيخى و جمع بالفتح أى مجموع و هو مبتدأ و مضاف إلى هذا، و مع ما كان خبر، و الأظهر ما ذكرنا أولا. حسبى أى كاف لى، خبر ما لعنى ما مصدرية و المصدر مبتدأ اليوم ظرف حسبى لا تمهيد للنفى بما المشبهة بليس، و المستخف على بناء المفعول من يعد خفيفا منذ اليوم إشارة إلى أنه يلزم القاضى اللعن أبدا و لحوق اللعن باعتبار إحضاره و التفتيش عن حاله، مع أنه لم يكن له ذلك، أو بناء على أنه عليه السلام لعن من فض الكتاب الأول أيضا على ما مر احتمالاه، و قيل: لما رأى القاضى مكتوبا فى أعلى الكتاب لعن من فضه خاف على

نفسه أن يلجئه إلى الفض فقال: قم يا أبا الحسن فإنى أخاف أن أفض الكتاب فينالنى لعن أيبك و كفانى ذلك شقاء و بعدا، و هو بعيد لكنه موافق لما فى العيون، إذ فيه فقال: لا أفضه لا يلعننى أبوك. قوله: فإذا فيه الضمير لما تحته، و ضمير لها للوصية باستقلاله فى جميع الأمور فى ولاية على أى فى كونه وليا و واليا عليهم، أو فى كونهم تابعين له عن حد الصدقة أى حكمها و ولايتها أو عن طرفها فضلا عن داخلها، و فى العيون: فإذا فيه إخراجهم من الوصية و إقرار على وحده و إدخاله إياهم فى ولاية على إن أحبوا أو كرهوا، و صاروا كالأيتام فى حجره و أخرجهم من حد الصدقة و ذكرها. و فى أكثر النسخ هنا سعيد بالياء، و فى صدر الخبر سعد بدونه، و أحدهما تصحيف، و فى كتب الرجال و فى العيون سعد بدون الياء، و أم أحمد من أمهات أولاده و كانت أعقلهن و أورعهن و أحظهن عنده، و كان يسر إليها الأسرار، و يودعها الأمانات كما ستعرف و كان إبراز وجه أم أحمد، لا دعاء الأخوة عندها شيئا ثم إنكارهم أنها هى، أو ادعائهم أنه عليه السلام ظلم أم أحمد، و أحضروها، فلما أنكرت قالوا: إنها ليست هى قال سيدى أى موسى عليه السلام هذا إشارة إلى الكلام الذى بعده، و ما قيل: أن المراد به الرضا و هذا إشارة إليه فهو بعيد، و إنما زجرها لأن فى هذا الإخبار إشعارا بأنهم يدعون شيئا من علم الغيب، و هذا ينافى التقية. فإن النساء إلى الضعف أى مائلات إلى الضعف، و ضمير أظنه لموسى عليه السلام و الغرائم جمع غرامة و هى ما يلزم أدائه، و سعيد كأنه ابن عمران المتقدم، و فى العيون سعد. فتعين لى ما عليهم أى حول ما عليهم على ذمتى لأعطيه بعد زمان، و سيأتى تحقيق العينة و هى من حيل الربا مثل أن يكون لزيد عليهم ألف دينار فيشترى سعيد بوكالته من زيد متاعا يسوى ألف دينار على أن يؤديها بعد سنة، ثم يبيعه هذا المتاع بألف دينار و يحسبه من الدين الذى له عليهم فيبرؤون من ديونهم و يبقى لزيد فى ذمته عليه السلام مائتان و ألف دينار يعطيه بعد سنة، و قد وردت الأخبار بجواز ذلك و هذا منها، و قد تطلق العينة على مطلق النسبة و السلف فيمكن إرادة القرض أيضا بأن يحيلوا ديونهم عليه عليه السلام أو يستقرض سعيد من الغرماء أو غيرهم و يؤدى ديون الأخوة. و فى بعض النسخ بعد قوله ثم اقض عنهم: و اقض زكاة حقوقهم، و خذلهم البراءة فالمراد بزكاة حقوقهم الصكوك التى تنمو يوما فىوما بسبب الأرباح المكتوبة فيها، و يحتمل أن يكون بالهمز قال الفيروزآبادى: زكاة ألفا كمنعه نقده، أو عجل نقده و إليه لجأ و استند، و رجل زكا

كصرد و همز، و زكاء النقد موسر عاجل النقد، و ازدكا منه حقه أخذه، و فى العيون ذكر حقوقهم، أى الصك الذى ذكر فيه حقوقهم، و البراءة القبض الذى يدل على براءتهم من حقوق الغرماء، و المواساة بالهمز: المعاونة بالمال مطلقا، أو بمقدار يساوى المعطى المعطى فى المال، قال فى النهاية: الأسوة بكسر الهمزة و ضمها القدرة، و المواساة المشاركة و المساهمة فى المعاش و الرزق، و أصلها الهمزة فقلبت واوا تخفيفا و فى المغرب آسيته بما لى أى جعلته أسوة أقتدى به و يقتدى هو بى و واسيته لغة ضعيفة، انتهى. و البر: الاتساع فى الإحسان و الصلة ما مشيت قيل: ما مصدرية، و المصدر نائب ظرف الزمان. فقولوا ما شئتم أى فلا أبالى قبيح قولكم فالعرض عرضكم بالكسر فيهما أى هتك عرضى يوجب هتك عرضكم، و فى بعض النسخ بالغين المعجمة المفتوحة فيهما و فتح الراء أيضا أى غرضى ما هو غرضكم، و هو رضاكم عنى، و الفضول جمع فاضل و هى الزيادات المتفرعة على الأصول، أى من أرباح أموالنا و ما لنا بفتح اللام أو ضمها و العرض بالكسر جانب الرجل الذى يصونه من نفسه و حسبه من أن ينتقض يومى أى فى يومى غيركم مرفوع و لعل الحبس فيما يتعلق بنصيبهم بزعمهم، و الادخار فيما يتعلق بنصيبه باعترافهم. فإنما هو لكم أى إذا بقيت بلا ولد مما تزعمون، و هذا كلام على سبيل التورية للمصلحة و مرجعه مصدر ميمى فقد سيبته أى ما حبسته بل أطلقتته و صرفته حيث رأيتم أى على الأقارب و المستحقين أستعير من قولهم سيبت الدابة أى تركتها لترعى، و السائبة الذى ليس لأحد عليه و لاء و فى بعض النسخ شتته، أى فرقته و فى بعض النسخ شيته بقلب الثانى من المضاعف ياء. ما هو الضمير راجع إلى الأمر أو المال أو الشىء و الأول أظهر، أى ليس الأمر و الحال كما قلت و ظهر من كلامك أن الأموال لك و أنت تعطىها لنا و لغيرنا على العفو و الفضل من رأى علينا أى اختيار و ولاية و لكن حسد أبينا حسد خبر مبتدأ محذوف أى الواقع حسد و الدنا، و من فى مما للبيان، و يحتمل كونه مبتدأ و مما لا يسوغه خبره، فمن للتبعيض، و التسويغ التجويز. إياه و لا إياك أى له و لا لك، و صفوان كان وكيلا للرضا و للجواد عليهما السلام و يومئ الخبر إلى أنه كان وكيلا للكاظم عليه السلام أيضا و السابرى بضم الباء ثوب رقيق يعمل بسابور موضع بفارس و لئن سلمت بكسر اللام، و الإغصاص بريقه جعله بحيث لا يتمكن من إساقه ريقه أى ماء فمه كناية عن تشديد الأمر عليه و أخذ أموال أبيه و أمواله عليهما السلام منه. لا حول و

لا قوة إلا بالله تفويض للأمر إلى الله و تعجب من حال المخاطب على مسرتكم أى ما فيه سروركم الله يعلم بمنزلة القسم رفيق أى لين أو رحيم و تعديته بعلى لتضمين معنى الإشفاق و المحافظة أعنى على بناء المجهول أو المعلوم أى اعتنى و اهتم بأموهم. و أصلح أى أمورهم لهم و يقال خسأت الكلب من باب منع: طردته و أبعدهته أما أنا بالتشديد جاهد أى جاد وكيل أى شاهد ما أعرفى صيغة التعجب بلسانك أى إنك قادر على حسن الكلام و تزويقه لكن ليس موافقا لقلبك. و ليس لمسحاتك عندى طين هذا مثل سائر بين العرب يضرب لمن لا تؤثر حيلته فى غيره، و قال الميدانى: لم يجد لمسحاته طينا مثل يضرب لمن حيل بينه و بين مراده

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧٠

١٦- الحديث

٨٣٢/١٦. مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْمَرْزُبَانَ ، عَنْ ابْنِ سِنَانٍ ، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَقْدَمَ الْعِرَاقَ بِسَنَةِ وَ عَلِيُّ ابْنُهُ جَالِسٌ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَنَظَرَ إِلَيَّ ، فَقَالَ (١٠) : « يَا مُحَمَّدُ ، أَمَا إِنَّهُ سَيَكُونُ (١١) فِي هَذِهِ السَّنَةِ حَرَكَةٌ ، فَ لَا تَجَزَعُ لِذَلِكَ » .

ص: ٩٦

١-١ . فى «ب» : «فاجرنى» .

٢-٢ . فى «ب» : «فاجرنى» .

٣-٣ . فى «ه» : «واخس» . وقوله : «اخسأ» ، أى اطرُدْ وأبعُدْ . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٣١ (خسأ) .

٤-٤ . فى «حاشية (ج) والبحار : + «شر» .

٥-٥ . فى «ج» : «الشياطين» .

٦-٦ . فى «بح» : «فجاهد» .

٧-٧ . فى شرح المازندراني : «قوله : ما أعرفى بلسانك ، صيغة التعجب ، ويحتمل أن يكون «ما» نافية ، والفاعل محذوف ، أى ما أعرفى شىء بلسانك» .

٨-٨ . «المسحاة» : آلة كالمجرفة إلا أنها من حديد ، من سحوت الطين عن وجه الأرض ، إذا جرفت ، أى قشرته وأزلته . وهذا مثل يقال لمن لا يؤثر كلامه أو حيلته فى غيره . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٧٣ (سحا) .

٩-٩ . عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٣٣ ، ح ١ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٦٦ ، ح ٨٤٥ ؛ البحار ، ج ٤٩ ، ص ٢٢٤ ، ح ١٧ .

١٠-١٠ . فى «بر» والإرشاد والغيبة : «وقال» .

١١-١١ . فى الوافى : «ستكون» .

قَالَ : قُلْتُ : وَمَا يَكُونُ جُعِلْتُ فِدَاكَ ؛ فَقَدْ أَقْلَقَنِي (١) مَا ذَكَرْتَ (٢) ؟

فَقَالَ : «أَصِيرُ إِلَى الطَّاعِيَةِ (٣) ، أَمَا إِنَّهُ لَا يَبْدَأُنِي (٤) مِنْهُ سُوءٌ (٥) وَمِنَ الَّذِي يَكُونُ بَعْدَهُ (٦)» .

قَالَ : قُلْتُ : وَمَا يَكُونُ جُعِلْتُ فِدَاكَ (٧) ؟

قَالَ : «يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ، وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ» .

قَالَ : قُلْتُ : وَمَا ذَاكَ (٨) جُعِلْتُ فِدَاكَ (٩) ؟

قَالَ : «مَنْ ظَلَمَ ابْنِي هَذَا حَقَّهُ ، وَجَحَدَ (١٠) إِمَامَتَهُ مِنْ بَعْدِي ، كَانَ كَمَنْ ظَلَمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَقَّهُ ، وَجَحَدَهُ إِمَامَتَهُ بَعْدَ (١١) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ» .

قَالَ : قُلْتُ : وَاللَّهِ ، لَئِنْ مَدَّ اللَّهُ لِي فِي الْعُمُرِ ، لَأَسْلَمَنَّ لَهُ حَقَّهُ ، وَلاَ أُقِرَّنَّ لَهُ (١٢) بِإِمَامَتِهِ .

١-١ . «أقلقني» ، أى أزعجني وأدهشني . يقال : قلق قلقتا ، أى اضطرب . وأقلقه الهمّ وغيره : أزعجه . راجع : المصباح المنير ، ص ٥١٤ (قلق) .

٢-٢ . فى الإرشاد والغيبة : «جعلنى الله فداك فقد أقلتني» بدل «جعلت فداك فقد أقلقني ما ذكرت» .

٣-٣ . فى حاشية «ج» : «الطاغية هذه» . وفى الإرشاد والغيبة : «إلى هذه الطاغية» . وفى الوافى : «كأنه أراد به من كان خليفة قبل هارون وقبل الذى قبله ؛ إذ ناله السوء من قبل هارون . وقد وقع التصريح بأنه المهدى فى حديث أبى خالد الزبالى [المذكور فى الكافى ، كتاب الحجّة ، باب مولد أبى الحسن موسى بن جعفر عليهما السلام ، ح ١٢٩١ . وفيه «الزبالى» بدل «الزبلى»] .

٤-٤ . فى «بر» : «لا يبتدئى» . وفى مرآة العقول : «ثم إنّه فى أكثر النسخ : يبدأنى ، بالنون ، أى لا يصل إلّى منه ابتداءً سوء . وفى بعض النسخ بالباء ، فيقرأ : يُبدأ على بناء المجهول . والظرف نائب مناب الفاعل . يقال : بدأه وأبدأ ، إذا فعله ابتداءً . وقيل : هو من البدؤ بمعنى الظهور ، وهو بعيد» . وفى الإرشاد : «ينداني» ، أى لا يعينى .

٥-٥ . فى حاشية «ف» : «بسوء» .

٦-٦ . فى الإرشاد : «ولا من الذى يكون من بعده» .

٧-٧ . فى الإرشاد والغيبة : «جعلنى الله فداك» .

٨-٨ . فى «ض» والغيبة : «ذلك» .

٩-٩ . فى الإرشاد والغيبة : «جعلنى الله فداك» .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، ف ، ه ، بس ، بف» والوافى والإرشاد والغيبة : «جحده» .

١١-١١ . فى «ب» : «من بعد» .

١٢-١٢ . فى «ف» والإرشاد والغيبة : «له» .

قَالَ: «صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ، يَمُدُّ (۱) اللَّهُ فِي عُمْرِكَ، وَتُسَلِّمُ (۲) لَهُ حَقَّهُ، وَتُقَرُّ لَهُ بِإِمَامَتِهِ وَإِمَامَةِ مَنْ يَكُونُ مِنْ بَعْدِهِ».

قَالَ: قُلْتُ: وَمَنْ ذَاكَ؟ قَالَ: «مُحَمَّدُ ابْنُهُ (۳)». قَالَ: قُلْتُ لَهُ: الرَّضَا وَالتَّسْلِيمُ. (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن سنان گوید: یک سال پیش از آنکه موسی بن جعفر علیه السلام بعراق آید خدمتش رسیدم پسرش علی برابرش نشسته بود، حضرت بمن نگریست و فرمود: ای محمد! در این سال جنبشی (مسافرتی) پیش آید، بخاطر آن بیتابی مکن، عرض کردم: قربانت گردم، چه پیش آمدی میکند؟ سخن شما مرا پریشان کرد، فرمود: من بسوی آن طغیانگر (مهدی عباسی) میروم، ولی آگاه باش که از خود او و از کسی که بعد از اوست (هادی) بدی بمن نمیرسد. عرض کردم قربانت گردم، سپس چه می شود؟ فرمود: خدا ستمگران را گمراه کند و خدا آنچه خواهد میکند (اشاره بمسموم شدن آن حضرت بدست هارون است) عرض کردم: قربانت، مطلب چیست؟ فرمود: هر که در حق این پسر ستم کند و امامتش را پس از من انکار نماید (چون طایفه واقفیه)، مانند کسی است که در حق علی بن ابی طالب علیه السلام ستم کرده و امامت او را پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله انکار نموده است، عرض کردم: بخدا که اگر خدا بمن عمری دهد حق او را تسلیمش کنم و بامامتش اقرار ورزم، فرمود: راست گفتی، ای محمد! خدا بتو عمر میدهد و تو هم حق او را تسلیمش میکنی و بامامت او و آنکه بعد از اوست اقرار میکنی، عرض کردم، بعد از او کیست؟ فرمود: پسرش محمد. عرض کردم: نسبت باو هم راضی و تسلیمم

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۶- ابن سنان گوید: یک سال پیش از آنکه ابو الحسن موسی (علیه السلام) به عراق آید خدمت آن حضرت رسیدم و پسرش علی (علیه السلام) در برابر او نشسته بود، به من نگاهی کرد و فرمود: ای محمد متوجه باش که در این سال جنبشی (سفری) باشد، از آن بی تابی مکن، گوید: گفتم، قربانت چه می شود آنچه فرمودی مرا پریشان کرد؟ فرمود: من نزد این سرکش می روم ولی از خود او به من آفتی نرسد و نه از آنکه بعد از او باشد، گوید: گفتم: آن چه باشد؟ قربانت، فرمود: هر که ستم کند به حق این پسر و منکر امامتش گردد بعد از من چون کسی است که ستم به علی بن ابی طالب (علیه السلام) کرده و منکر امامت او شده بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، گوید: گفتم: اگر خدا به من عمری داد حق وی را به او تسلیم کنم و به امامتش اقرار نمایم، فرمود: ای محمد، راست گفتمی خدا عمر تو را طولانی کند و حق او را به وی تسلیم کنی و معترف به امامت او و امامت آن که بعد از او است باشی، گوید: گفتم: او کیست؟ فرمود: محمد پسرش، گوید: گفتم: برای او هم رضا و تسلیم دارم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۶- محمد بن سنان گوید: یک سال پیش از آن که ابو الحسن موسی علیه السلام به عراق آید خدمت آن حضرت رسیدم و پسرش علی علیه السلام در برابر او نشسته بود، به من نگاهی کرد و فرمود: ای محمد متوجه باش که در این سال جنبشی (مسافرتی) پیش آید و بخاطر آن بی تابی مکن، گوید:

گفتم، قربانت چه می شود آنچه فرمودی مرا پریشان کرد؟

فرمود: من به سوی آن مرد سرکش (مهدی عباسی) می روم ولی آسیبی نه از خود او و نه از کسی که بعد از او باشد به من می رسد، (هادی عباسی) گوید:

گفتم: آن چه باشد؟ قربانت،

فرمود: هرکه ستم کند به حق این پسر بعد از من منکر امامتش باشد چون کسی است که ستم به علی بن ابی طالب علیه السلام کرده و منکر امامت او بعد از رسول خدا صلی الله علیه و آله، شده است:

گفتم: اگر خدا عمرم را طولانی کرد حق او را خواهم داد و به امامتش اقرار نمایم،

فرمود: ای محمد، راست گفתי خدا عمر تو را طولانی کند و حق او را به وی تسلیم کنی و معترف به امامت او و امامت آن که بعد از او است باشی،

گفتم: او کیست؟

فرمود: محمد پسرش،

گفتم: برای او هم رضا و تسلیم دارم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. أقلقنى أى أزعجنى وأدهشنى، والتاء فى الطاغية للمبالغة، وفى القاموس: الطاغية الجبار والأحمق المتكبر، انتهى. والمراد به المهدي العباسى وبالذى يكون بعده الهادى. قوله: وما يكون، لعله لما أشعر كلامه (ره) بأنه يصدر من غيرهما شىء سأل السائل عما يحدث بعد التخلص منهما فأجمل عليه السلام الجواب بأن الله يسلب التوفيق عن شقى بعدهما وهو هارون و يقتلنى سرا و يصير سببا لضلالة كثير من الواقفية و يحتمل أن يكون إشارة إلى الأخير فقط، وقيل: ضمير منه راجع إلى الهادى، والمراد بقوله: من الذى يكون بعده أنه يصل إلى منه سوء وهو بعيد، وفى الإرشاد وإعلام الورى: ولا من الذى، فلا يحتمل ذلك. ثم إنه فى أكثر النسخ يبدأ بالنون أى لا يصل إلى منه ابتداء سوء، وفى بعض النسخ بالباء فيقرأ يبدأ على بناء المجهول والظرف نائب مناب الفاعل، يقال بدأه وأبداه إذا فعله ابتداء، وقيل: هو من البدو بمعنى الظهور وهو بعيد. وفى العيون: و روى عن محمد بن سنان قال: دخلت على أبى الحسن عليه السلام قبل أن يحمل إلى العراق بسنة و على ابنه بين يديه، فقال لى: يا محمدا! قلت: لبيك، قال: إنه سيكون فى هذه السنة حركة فلا تجزع منها، ثم أطرق و نكت بيده فى الأرض و رفع رأسه إلى و هو يقول: و يضل الله الظالمين و يفعل الله ما يشاء، قلت: و ما ذاك جعلت فداك؟ قال: من ظلم ابنى هذا، الخبر.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧١

(٧٣) باب الإشارة و النصّ على أبى جعفر الثانى

إشاره

٣٢٠ / ١

٧٣ _ بَابُ الْإِشَارَةِ وَالنَّصِّ عَلَى أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَام

۱- الحديث

۸۳۳/۱ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ حَبِيبِ الزِّيَّاتِ ، قَالَ :

أَخْبَرَنِي مَنْ كَانَ عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ جَالِسًا ، فَلَمَّا نَهَضُوا ، قَالَ لَهُمْ : «الْقَوَا أَبَا جَعْفَرٍ ، فَسَلَّمُوا عَلَيْهِ ، وَ أَحَدِثُوا (۵) بِهِ عَهْدًا» فَلَمَّا نَهَضَ الْقَوْمُ ، التَفَتَ إِلَيَّ ، فَقَالَ : «يَرْحَمُ (۶) اللَّهُ الْمُفْضَلُ ؛ إِنَّهُ كَانَ لَيَفْنَعُ بَدُونِ هَذَا» . (۷) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یحیی بن حبیب گوید: کسی که (همراه رفقاییش) خدمت امام رضا علیه السلام نشست، بمن خبر داد که چون همه از مجلس برخاستند حضرت بآنها فرمود: ابا جعفر (امام محمد تقی) را ملاقات کنید و با او سلام دهید و با او تجدید عهد کنید، چون آنها برخاستند، بمن متوجه شد و فرمود: خدا رحمت کند مفضل را که بکمتر از این هم قناعت میکرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۳

[ترجمه کمره ای] :

۱- یحیی بن حبیب زیات گوید: به من خبر داد کسی که نزد ابی الحسن الرضا (علیه السلام) نشست بود که چون از خدمت آن حضرت برخاستند، فرمود: ابا جعفر را (امام محمد تقی) ملاقات کنید و

به او سلام بدهید و با او تجدید عهد کنید، و چون آن جمع برخاستند و رفتند رو به من کرد و فرمود: خدا مفضل را رحمت کند، او به کمتر از این قناعت می کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- یحیی بن حبیب زیّات گوید: شخصی که نزد حضرت رضا نشسته بود خبر داد که چون همگی از خدمت حضرت برخاستند حضرت رو به آنها کرد و فرمود: ابو جعفر (امام محمد تقی) را ملاقات کنید و سلام گوئید و با او تجدید عهد کنید و چون آن جمع برخاستند و رفتند رو به من کرد و فرمود: خدا مفضل را رحمت کند، او به کمتر از این هم قناعت می کرد.

توضیح: از این جمله حضرت که مفضل به کمتر از این هم قناعت می کرد شاید این باشد که امام می خواهد بگوید که مفضل سخنان ما را خوب می فهمید و درک می کرد و به رمز سخنان ما آشنا بود این جمله حضرت تعریض و ملامتی است نسبت به بعضی از حضار مجلس که به خوبی سخنان حضرت را درک نکردند و هنوز مردد بودند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

ضعيف. إنه كان يقنع بدون هذا أشار به إلى أمرهم به من إحداث العهد به، و التسليم عليه، أى أنه كان يقنع بأقل من ذلك فى فهم أن المراد به النص على إمامته فنبههم بذلك على أن غرضه عليه السلام ذلك أو لام بعضهم على عدم فهم مقصوده الذى لم يمكنه التصريح به تقيه و اتقاء عليه. و العجب من بعض الناظرين فى هذا الخبر أنه بعد هذا التنبيه أيضا لم يفهم المراد لأننا لم ننبه عليه بعد فى حواشى كتابنا التى أخذها و أدخلها فى شرحه، فقال: أى بدون الأمر بالتسليم و إحداث العهد بل كان يكفيه فى إحداثه الإشارة، أو كان يحدث بدونها أيضا فإن الناس يسلمون على ولد العزيز الشريف و يحدثون به عهدا بدون أمر أبيه بذلك، قال: و يحتمل أن يكون سبب لومهم أنهم تركوا التسليم و إحداث العهد بعد الأمر، و ليس فى الحديث دلالة على أنهم فعلوا ذلك بعده و يحتمل أن يكون اللوم متعلقا بالمخبر و هو من كان جالسا عنده عليه السلام، فإن الظاهر أنه لم ينهض و لم يسلم، انتهى. و على التقادير الظاهر أنه المفضل بن عمر، و يدل على مدحه و علو فهمه و درجته، و إن احتل غيره أيضا.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧٢

٢- الحديث

٨٣٤/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَادٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَ ذَكَرَ (٨) شَيْئًا _ فَقَالَ : « مَا حَاجَتُكُمْ إِلَى ذَلِكَ ؟ هَذَا أَبُو جَعْفَرٍ قَدْ أَجْلَسْتُهُ مَجْلِسِي ، وَ صَيَّرْتُهُ مَكَانِي » .

ص: ٩٨

۲-۲ . فی «بف» : «تسلّمه» .

۳-۳ . فی الإرشاد والغیبة : «ابنه محمّد» .

۴-۴ . الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۲۵۲ ، بسنده عن الكلینی ؛ الغیبة للطوسی ، ص ۳۲ ، ح ۸ ، عن الكلینی . وفي عیون الأخبار ، ج ۱ ، ص ۳۲ ، ح ۲۹ ؛ ورجال الكشّی ، ص ۵۰۸ ، ح ۹۸۲ ، بسندهما عن محمّد بن سنان ، مع اختلاف یسیر و زیادة فی آخره الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۷۳ ، ح ۸۴۶ .

۵-۵ . فی الإرشاد : «وأجدوا» .

۶-۶ . فی «ف» : «رحم» .

۷-۷ . الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۲۷۹ ، بسنده عن الكلینی . وفي رجال الكشّی ، ص ۳۲۸ ، ح ۵۹۳ ، بسنده عن محمّد بن عمر بن سعید الزیّات ، عن محمّد بن حبیب الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۷۴ ، ح ۸۴۷ .

۸-۸ . فی مرآة العقول ، ج ۳ ، ص ۳۷۳ : «وربّما یقرأ : ذُكِّرَ ، علی بناء المجهول من التفعیل ، أی ذکر عنده أمر إمامة الأخوین» .

وَقَالَ : «إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ يَتَوَارَثُ أَصَاغِرُنَا عَنْ أَكَابِرِنَا الْقُدَّةَ (۱) بِالْقُدَّةِ» . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

معمر بن خلاد گوید: از امام رضا علیه السلام شنیدم که مطلبی (راجع بامر امامت) گفت و سپس فرمود: شما چه احتیاجی بانی موضوع دارید؟ این ابو جعفر است که او را بجای خود نشانیده و قائم - مقام خود ساخته ام، ما خاندانی هستیم که خردسالانمان مو بمو از بزرگسالان ارث میبرند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۴

[ترجمه کمره ای]:

۲- معمر بن خلاد گوید: از امام رضا (علیه السلام) شنیدم، چیزی گفت و فرمود: چه حاجتی به این دارید؟ این ابو جعفر است که او را به جای خود نشانیدیم و جانشین خود کردم و فرمود: ما خاندانی هستیم که صغیر ما از کبیر ما ارث برند به مانند هم هیچ تفاوتی ندارند- یعنی کم سنی او مانع از مقام امامت و تصدی خلافت حقه نیست. از مجلسی ره- و ذکر شیئاً- یعنی چیزی از نشانه های امامت را یاد آور شد یا آنکه راجع به انحصار امامت در اولاد حسین چیزی گفت و فرمود به برادرها نمی رسد و از این مطالب راجع به امر امامت و بعضی آن را ذکر از مجهول باب تفعیل دانند، یعنی حضور آن حضرت عرض شد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- معمر بن خلاد گوید: از امام رضا علیه السلام شنیدم، چیزی (راجع به امامت) گفت سپس فرمود: چه حاجتی به این دارید؟ این ابو جعفر است که او را جانشین خود کردم و فرمود: ما خاندانی هستیم که کودکان از بزرگترها ارث می برند- یعنی کم سنی او مانع از مقام امامت و تصدی خلافت حقه نیست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

صحيح. وذكر شيئاً أى من علامات الإمام أو من كون الإمامة فى الأولاد بعد الحسنين عليهما السلام دون الأخوة و أمثال ذلك مما يتعلق بالإمامة، وربما يقرأ ذكر على بناء المجهول من التفعيل، أى ذكر عنده أمر إمامة الأخوين، و على التقديرين الواو للحال و حاصل الجواب أنى عينت لكم الإمام، فلا حاجة لكم إلى استعلام العلامات و الصفات، و الأصاغر جمع الأصغر أو الصغير كالأباعر جمع البعير، و كذا الأكابر. و قال فى النهاية: القذ ريش السهم واحدتها قذة و منه الحديث: لتركبن سنن من كان قبلكم حذو القذة بالقذة أى كما تقدر كل واحدة منهما على قدر صاحبته و تقطع، يضرب مثلاً للشيئين يستويان و لا يتفاوتان، انتهى. و هى هنا إما بالنصب نائباً عن المفعول المطلق لفعل محذوف أى متساويان تساوى القذة بالقذة أو منصوب بنزع الخافض أى كالقذة، بالقذة، أو مرفوع على أنه مبتدأ و الظرف خبره، أى القذة يقاس و يعرف مقداره بالقذة فإن من رأى أحد القذتين عرف بها مقدار القذة الأخرى لأنهما متطابقتان، و قيل: القذة مفعول يتوارث بحذف المضاف و إقامتها مقامه.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧٣

٣- الحديث

٨٣٥/٣ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى ، عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى ، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَنَظَرَنِي فِي أَشْيَاءَ ، ثُمَّ قَالَ لِي : « يَا أَبَا عَلِيٍّ ، ازْتَفَعَ الشُّكُّ ، مَا لِأَبِي غَيْرِي » . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن عیسی گوید: خدمت حضرت ابی جعفر ثانی (امام نهم) علیه السلام رسیدم و در باره موضوعاتی با من مناظره کرد، سپس فرمود: ای ابا علی! شک و تردید از میان برفت. پدرم جز من فرزندی ندارد (اگر پدر من هم مانند امامان سابق پسران متعدد میداشت ممکن بود، نسبت بتعیین امام از میان آنها شکی پدید آید).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۴

[ترجمه کمره ای]:

۳- محمد بن عیسی گوید: من خدمت ابی جعفر دوم (علیه السلام) رسیدم، او در باره چیزهائی با من مناظره کرد و سپس فرمود: ای ابا علی شک را از دل خود بردار، پدرم جز من ندارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- محمد بن عیسی می گوید: من خدمت ابی جعفر دوم (امام نهم علیه السلام) رسیدم، او درباره چیزهایی با من گفتگو کرد و سپس فرمود: ای ابا علی شک و تردید را از میان بردار پدرم جز من فرزندی ندارد. (زیرا اگر پدرم مانند امامان دیگر فرزندان مختلف داشت ممکن بود در تعیین من شک برانگیز باشد)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. فی اشیاء ای فی الإمامة ما لأبی غیری ای ابن غیری لیتوهم کونه إماما.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۴

۴- الحدیث

۸۳۶/۴. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَشِيْمٍ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ بَشَّارٍ (۴)، قَالَ:

كَتَبَ ابْنُ قِيَامًا إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (۵) عَلَيْهِ السَّلَامُ كِتَابًا يَقُولُ فِيهِ: كَيْفَ تَكُونُ إِمَامًا وَ لَيْسَ

ص: ۹۹

١-١ . «القُدَّة» : واحدة القُدذ بمعنى ريش السهم . يقال : حَذُو القُدَّة بالقُدَّة إذا تساويا فى المقدار ، حيث تقَدَّر كلُّ واحدة منهما على قَدْر صاحبتهما وتُقَطَّعُ . يُضْرَبُ مثلاً للشَّيئين يستويان ولا يتفاوتان . وهى هنا إمَّا منصوبة نائبةً عن المفعول المطلق ، أو بنزع الخافض ؛ أو مفعول يتوارث بحذف المضاف وإقامتها مقامه . وإمَّا مرفوعة على أنَّها مبتدأ والظرف خبرها ، أى القُدَّة يقاس ويعرف مقداره بالقُدَّة . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٢ (قذذ) .

٢-٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٦ ، بسنده عن الكليني . بصائر الدرجات ، ص ٢٩٦ ، ح ٤ ، بسنده عن معمر بن خلاد ؛ الاختصاص ، ص ٢٧٩ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى ، وفيهما من قوله : «إنَّا أهل بيت» . وراجع : ح ٦ من هذا الباب الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٤ ، ح ٨٤٩ .
٣-٣ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٥ ، ح ٨٥٠ .

٤-٤ . فى «ج ، بح ، بس» والإرشاد : «الحسين بن يسار» . وفى «بر» : «الحسن بن بشار» . هذا ، وقد ذكر الشيخ الطوسى فى رجاله ، ص ٣٣٤ ، الرقم ٤٩٧٦ ، وص ٣٥٥ ، الرقم ٥٢٦٣ ، وص ٣٧٤ ، الرقم ٥٥٣٩ ، الحسين بن بشار فى أصحاب موسى بن جعفر والرضا والجواد عليهم السلام . وورد فى رجال الكشى ، ص ٤٥٠ ، الرقم ٨٤٧ ، ذيل عنوان الحسين بن بشار ما يدل على توقفه وشكّه فى إمامة على بن موسى الرضا عليه السلام . كما ورد فى رجال الكشى ، ص ٥٥٣ ، الرقم ١٠٤٤ ، بسنده عن الحسين بن بشار ، قال : استأذنت أنا والحسين بن قياما على الرضا عليه السلام . وذكر شبه المضمون فى ما نحن فيه . فعليه ، الظاهر ممّا ذكر ، وممّا ورد فى الأسناد صحّة الحسين بن بشار . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٥ ، ص ٢٠٢ - ٢٠٤ .

٥-٥ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى والإرشاد . وفى المطبوع وبعض النسخ : - «الرضا» .

لَكَ وَوَلَدٌ؟! فَاجَابَهُ (١) أَبُو الْحَسَنِ (٢) عَلَيْهِ السَّلَامُ - شِبْهَ (٣) الْمَغْضَبِ - : «وَمَا عَلَّمَكَ أَنَّهُ (٤) لَا يَكُونُ لِي وَوَلَدٌ؟ وَاللَّهِ ، لَا تَمْضِي الْأَعْيَامُ وَاللَّيَالِي حَتَّى يَرْزُقَنِي اللَّهُ وَوَلَدًا (٥) ذَكَرًا يَفْرُقُ (٦) بِهِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ» . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسین بن بشار گوید: ابن قیاما (واقفی مذهب) در نامه ای که بامام رضا علیه السلام نوشته میگوید: شما چگونه امامی هستید که فرزند ندارید؟! حضرت رضا - مانند شخص خشمگین - باو جواب داد، تو از کجا میدانی که من فرزند نخواهم داشت؟! بخدا که شب و روز نگذرد جز اینکه خدا بمن پسری عنایت کند که بسبب او میان حق و باطل را فیصل دهد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- حسین بن بشار گوید: ابن قیاما به ابی الحسن الرضا (علیه السلام) نامه نوشت و در ضمن گفت: چطور تو امامی با این که پسر و جانشین نداری، امام رضا (علیه السلام) با چهره خشمگین به او جواب داد: تو از کجا می دانی که من پسر ندارم، به خدا روزگاری نگذرد جز آن که خدا به من پسری دهد که به وسیله او فرق میان حق و باطل نهد (ابن قیاما همان حسین است که واقفی مذهب بوده است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- حسین بن بشار می گوید: ابن قیاما به ابی الحسن الرضا علیه السلام نامه نوشت و در ضمن گفت: چگونه تو امامی با این که پسر و جانشینی نداری، امام رضا علیه السلام با چهره خشمگین به او جواب داد: تو از کجا می دانی که من پسر ندارم، به خدا روزگاری نگذرد جز آن که خدا به من پسری خواهد داد که به وسیله او فرق میان حق و باطل روشن خواهد ساخت.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و ابن قیاما بالكسر هو الحسين و كان واقفيا. يفرق على بناء المعلوم أو المجهول من باب نصر.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۴

۵- الحديث

۸۳۷/۵. بَعْضُ أَصْحَابِنَا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُكَيْمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرِ، قَالَ:

قَالَ لِي ابْنُ النَّجَاشِيِّ : مَنْ الْأَمَامُ بَعْدَ صَاحِبِكَ ؛ فَأَشْتَهِي (٨) أَنْ تَسْأَلَهُ (٩) حَتَّى أَعْلَمَ ؟ فَدَخَلْتُ
عَلَى الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَخْبَرْتُهُ ، قَالَ : فَقَالَ لِي : « الْأَمَامُ (١٠) ابْنِي ». ثُمَّ قَالَ (١١) : « هَلْ يَتَجَرَّأُ
أَحَدٌ أَنْ يَقُولَ : ابْنِي وَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ (١٢) ؟ ». (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابن ابی نصر گوید: ابن نجاشی بمن گفت: امام بعد از امام تو کیست؟ من دلم میخواهد از خود او
پرسی تا بفهمم، من خدمت امام رضا علیه السلام رسیدم و گزارش دادم. حضرت فرمود: امام پسر
من است سپس فرمود، آیا کسی جرأت دارد که بگوید: پسر من در صورتی که اولادی نداشته باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۴

[ترجمه کمره ای] :

۵- ابن ابی نصر گوید: ابن النجاشی به من گفت: بعد از سرور تو (امام رضا علیه السلام) امام
کیست؟ من دلم می خواهد از او پرسى تا من بدانم، من خدمت امام رضا (علیه السلام) رسیدم و به
او خبر دادم گوید: به من فرمود: امام پسر من است، سپس فرمود: کسی جرات دارد بگوید: پسر من، و
اولادی نداشته باشد؟.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ابن ابی نصر می گوید: فرزند نجاشی به من گفت: بعد از سرور تو (امام رضا علیه السلام) امام کیست؟ من دلم می خواهد از او پرسی تا من بدانم، من خدمت امام رضا علیه السلام رسیدم و به او خبر دادم گوید: به من فرمود: امام پسر من است، سپس فرمود: کسی جرئت دارد بگوید: پسر من، و اولادی نداشته باشد؟

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف بعد صاحبک ای امامک یعنی الرضا علیه السلام و کان ذلک قبل ولادة الجواد علیه السلام و زاد فی إرشاد المفید فی آخر الخبر: و لم یکن ولد أبو جعفر علیه السلام، فلم تمض الأيام حتی ولد علیه السلام.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۴

٦- الحديث

٨٣٨/٦ . أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَادٍ ، قَالَ :

ذَكَرْنَا عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ (١٤) عَلَيْهِ السَّلَامُ شَيْئًا بَعْدَ مَا وُلِدَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : « مَا حَاجَّتْكُمْ

ص: ١٠٠

-
- ١-١ . فى « ه » : « فقال له » .
 - ٢-٢ . هكذا فى أكثر النسخ والوفى والإرشاد . وفى المطبوع وبعض النسخ : « الرضا » .
 - ٣-٣ . فى « ه » : « شبيهه » .
 - ٤-٤ . فى « ه » : « أن » .
 - ٥-٥ . فى « ه » والإرشاد : « ولدا » .
 - ٦-٦ . فى مرآة العقول : « يفرق ، على بناء المعلوم ، أو المجهول من باب نصر » .
 - ٧-٧ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٧ ، بسنده عن الكلينى . وفى عيون الأخبار ، ج ٢ ، ص ٢٠٩ ، ح ١٣ ، بسند آخر ، مع اختلاف وزيادة فى أوله وآخره الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧ ، ح ٨٥٢ .
 - ٨-٨ . فى حاشية « ب » : « وأشتهى » . وفى الإرشاد : « فأحب » .
 - ٩-٩ . فى « ه ، ب » : « أسأله » .
 - ١٠-١٠ . فى الغيبة : « بعدى » .
 - ١١-١١ . فى « بح » وحاشية « بر » والوفى : « لى » .
 - ١٢-١٢ . فى حاشية « ج » والإرشاد : « ولم يكن ولد أبو جعفر عليه السلام ، فلم يمض الأيام حتى ولد عليه السلام » .

۱۳-۱۳. الإرشاد، ج ۲، ص ۲۷۷، بسنده عن الكليني . الغيبة للطوسي، ص ۷۲، ح ۷۸ بسنده عن أحمد بن محمد بن أبي نصر، مع اختلاف سير الوافي، ج ۲، ص ۳۷۶، ح ۸۵۳.
۱۴-۱۴. في الوافي : + «الرضا» .

إلى ذلك (۱)؟ هذا أبو جعفرٍ قد أجلسته مجلسي، و صيرته في مكاني». (۲).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

معمر بن خلاد گوید: پس از ولادت ابی جعفر علیه السلام خدمت حضرت امام رضا علیه السلام موضوعی مذاکره شد. حضرت فرمود: شما چه احتیاجی باین مطلب دارید، این ابو جعفر است که او را در جای خود نشانیده و قائم مقام خود کرده ام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۵

[ترجمه کمره ای]:

۶- معمر بن خلاد گوید: پس از ولادت ابی جعفر (محمد تقی علیه السلام) نزد امام رضا (علیه السلام) چیزی مذاکره کردیم (در امر امامت) فرمود: چه نیازی به این سخن ها دارید؟ این ابو جعفر است که به جای خود نشانده ام و جانشین خود کرده ام.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۶- معمر بن خلاد گوید: پس از ولادت ابی جعفر (محمد تقی علیه السلام) نزد امام رضا علیه السلام پیرامون موضوع امامت بحث شد فرمود: چه نیازی به این سخن ها دارید؟

این ابو جعفر است که به جای خود نشانده و جانشین خود ساخته ام.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف و قد مر باختلاف فی أول السند.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۵

۷- الحدیث

۸۳۹/۷. أَحْمَدُ (۳)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ ابْنِ قِيَامَا الْوَاسِطِيِّ (۴)، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَقُلْتُ لَهُ : أَيْ كُونَ (٥) إِمَامَانِ ؟ قَالَ : «لَا ، إِلَّا وَ أَحَدُهُمَا (٦) صَامِتٌ» . فَقُلْتُ لَهُ : هُوَ ذَا (٧) أَنْتَ ، لَيْسَ لَكَ صَامِتٌ _ وَ لَمْ يَكُنْ وُلْدَ لَهُ (٨) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدُ _ فَقَالَ لِي (٩) : «وَ اللَّهُ ، لَيَجْعَلَنَّ اللَّهُ مِنِّي مَا يُثَبِّتُ بِهِ الْحَقَّ وَ أَهْلَهُ ، وَ يَمْحَقُ (١٠) بِهِ الْبَاطِلَ وَ أَهْلَهُ» . فَوُلِدَ لَهُ بَعْدَ سَنَةِ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١١) ، وَ كَانَ ابْنُ قِيَامًا وَاقِفِيًّا (١٢) . (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن قیامای واسطی، گوید: خدمت علی بن موسی علیه السلام رسیدم و عرض کردم: ممکن است (در یکزمان) دو امام وجود داشته باشد؟ فرمود: نه، مگر اینکه یکی از آنها ساکت باشد (مانند امام حسین علیه السلام که در زمان حیات امام حسن علیه السلام ساکت نشسته بود) عرض کردم: اینک شما امام ساکتی همراه ندارید (تا جانشین و امام بعد از شما باشد) - و در آن زمان هنوز ابو جعفر علیه السلام برای او متولد نشده بود - حضرت بمن فرمود: بخدا سوگند که خدا از من فرزندی بوجود می آورد که بوسیله او حق و اهل حق را ثابت کند و باطل و اهل باطل را از میان ببرد، پس بعد از یک سال ابو جعفر علیه السلام متولد شد و ابن قیاما (راوی این حدیث) واقفی؟؟ مذهب بوده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۵

[ترجمه کمره ای]:

۷- ابن قیاما واسطی گوید: داخل شدم بر علی بن موسی (علیه السلام) و بدو گفتم: آیا دو امام (در یک زمان) خواهند بود؟ فرمود نه جز این که یکی از آن دو صامت و ساکت باشد، بدو گفتم: این شما هستید که بعد از شما برای شما امام صامتی نیست و هنوز ابو جعفر (محمد تقی علیه السلام) برای او متولد نشده بود به من فرمود: به خدا که خدا برای من فرزندی قرار دهد که به وسیله او حق و اهل حق را ثابت نگهدارد و باطل و اهل باطل را محو سازد، بعد از یک سال ابو جعفر (محمد تقی علیه السلام) متولد شد و ابن قیاما واقفی مذهب بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۷- ابن قیاما واسطی گوید: بر علی بن موسی علیه السلام وارد شدم و به او گفتم:

آیا دو امام (در یک زمان) خواهند بود؟ فرمود نه جز اینکه یکی از آن دو ساکت باشد، (مانند امام حسین در زمان امام حسن) به او گفتم این شما هستید که امام ساکتی در برابر خود ندارید که بعد از شما امام باشد و تا آن زمان هنوز ابو جعفر (محمد تقی علیه السلام) برای او متولد نشده بود به من فرمود: خداوند برای من فرزندی قرار خواهد داد که توسط او حق و اهل حق را ثابت نگهدارد و باطل و اهل باطل را محو سازد، بعد از یک سال ابو جعفر (محمد تقی علیه السلام) متولد شد و ابن قیاما (که راوی این حدیث است) واقفی مذهب بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. و اعتراض هذا الملعون فى هذا الخبر و الخبر السابق يرجع إلى أنه لو لم يكن موسى عليه السلام القائم و آخر الأئمة و كان كما تقولون إن المهدي هو الإمام الثاني عشر فلا بد أن يكون بعدك إمام من ولدك و ليس لك ولد، و الجواب ظاهر.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧٥

٨- الحديث

٨٤٠/٨. أَحْمَدُ (١٤)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ، قَالَ:

كُنْتُ مَعَ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَالِسًا، فَدَعَا بَابْنِهِ وَهُوَ صَغِيرٌ، فَأَجْلَسَهُ فِي حِجْرِي (١٥)،

ص: ١٠١

١-١. فى «ب، ج، ف، ه، بر، بس، بف» والوافى: «ذاك» .

٢-٢. راجع المصادر التى ذكرنا ذيل ح ٢ من هذا الباب الوافى، ج ٢، ص ٣٧٤، ٨٤٨.

٣-٣. فى «بف» وحاشية «و»: «عنه» .

٤-٤. فى الكافى، ح ٩٣٢: + «وكان من الواقعة» .

٥-٥. فى الكافى، ح ٩٣٢: «يكون» بدل «أ يكون» .

٦-٦ . فى الإرشاد : «إلا أن يكون أحدهما» .

٧-٧ . فى «ف» : «ذاك» .

٨-٨ . فى «ب» : «له ولد» .

٩-٩ . فى البحار : - «لى» .

١٠-١٠ . «يمحق» ، أى يُنقصه ويذهب بركته ؛ من المَحَقِّ بمعنى النقص والمحو والإبطال وذهاب البركة . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٠٣ (محق) .

١١-١١ . فى الكافى ، ح ٩٣٢ : + «فقيل لابن قياما : ألا تقنعك هذه الآية؟ فقال : أما والله إنها لآية عظيمة ولكن كيف أصنع بما قال أبو عبد الله عليه السلام فى ابنه» .

١٢-١٢ . فى الكافى ، ح ٩٣٢ والإرشاد : - «وكان ابن قياما واقفيا» .

١٣-١٣ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب ما يفصل به بين دعوى المحقّ ... ، ح ٩٣٢ ، مع زيادة فى آخره . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٧ ، بسنده عن الكلينى . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأرض لا تخلو من حجّة ، ح ٤٥١ ؛ وكتاب سليم بن قيس ، ص ٨٢١ ، ذيل ح ٣٧ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٤٨٦ ، ح ١١ ؛ وص ٥١١ ، ح ٢٠ ؛ وص ٥١٦ ، ح ٤٤ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٢٣ ، ح ١٧ ؛ وص ٢٣٣ ح ٤١ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٥ ، ح ٨٥١ .

١٤-١٤ . فى «ج ، ض ، بف» وحاشية «و ، بر» : «عنه» .

١٥-١ . «حَجْرُ الْإِنْسَانِ وَحِجْرُهُ : ما بين يديه من ثوبه» . لسان العرب ، ج ٤ ، ص ١٧٠ (حجر) .

فَقَالَ لِي : «جَرْدُهُ وَانزِعْ قَمِيصَهُ» . فَنَزَعْتُهُ ، فَقَالَ لِي : «انظُرْ بَيْنَ كَتِفَيْهِ (١)» فَانظَرْتُ ، فَإِذَا (٢) فِي أَحَدِ (٣) كَتِفَيْهِ شَبِيهُ بِالْخَاتِمِ (٤) ، دَاخِلٌ فِي اللَّحْمِ ، ثُمَّ قَالَ (٥) : «أَتَرَى هَذَا (٦) ؟ كَانَ مِثْلَهُ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ مِنْ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَام (٧)» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسن بن جهم گوید: خدمت امام رضا علیه السلام نشسته بودم که پسر کودکش را طلبید و روی دامنش نشانید و بمن فرمود: او را برهنه کن و پیراهنش را بکن، من پیراهنش بیرون آوردم، بمن فرمود میان دو شانه اش را نگاه کن، من نگاه کردم، دیدم در یک شانه اش مانند مهریست که در گوشت فرو رفته، بمن فرمود: این را میبینی؟ پدرم مانند همین علامت را در همین جا داشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۵

[ترجمه کمره ای]:

۸- حسن بن جهم گوید: خدمت امام رضا (علیه السلام) نشسته بودم پسرش را که هنوز صغیر بود پیش خواند و در کنار من نشانید و به من فرمود: او را برهنه کن و پیراهنش را بکن، من پیراهن او را بیرون آوردم، به من فرمود: میان دو شانه اش را نگاه کن من نگاه کردم و ناگاه دیدم در یکی از دو کتفش مانند مَهْری است که در گوشت فرو رفته، سپس فرمود: این را می بینی؟ مانند آن در همین جا بر شانه پدرم بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۸- حسن بن جهم گوید: خدمت امام رضا علیه السلام نشسته بودم که پسرش را که هنوز صغیر بود پیش خواند او را در کنار من نشانید و به من فرمود: او را برهنه کن و پیراهنش را بیرون آور، من پیراهن او را بیرون آوردم، به من فرمود: میان دو شانه اش را نگاه کن من نگاه کردم و ناگاه در یکی از دو کتفش

شبيه به مهري را ديدم كه در گوشت فرورفته، سپس فرمود: اين را مى بينى؟ همانند آن در شانه پدم بود.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ٢ ، ص ٧٧

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

ضعيف بابنه الباء زائدة أو للمصاحبة، أى دعاء من يأتیه بابنه بين كتفيه لعله أمر بذلك ليقع نظره على الخاتم ولا يعلم أنه كان الغرض ذلك أو كان الخاتم بين الكتفين مائلا إلى أحدهما أو المراد بينهما أحدهما أو مجموعهما مجازا وربما يقرأ بين بتشديد الياء المكسورة و هو البرهان المتضح أو أحد بتشديد الدال من الحد بمعنى المنع أو الدفع، و يكون عبارة عن الموضوع الذى بعده من الكتفين سواء من جملة ما بينهما، و لا يخفى ما فيهما، و لا يبعد أن يكون البين زيد فى البين من النساخ. ثم اعلم أن الخبر يومئ إلى أن للأئمة عليهم السلام أيضا أو بعضهم علامة للإمامة كخاتم النبوة.

مرآة العقول؛ ج ٣ ، ص ٣٧٥

٩- الحديث

٨٤١/٩. عَنْهُ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الصَّنْعَانِيِّ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجِئْتُ (٩) بِابْنِهِ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ صَغِيرٌ ، فَقَالَ : « هَذَا الْمَوْلُودُ الَّذِي لَمْ يُوَلَدْ مَوْلُودٌ أَعْظَمُ بَرَكَتًا (١٠) مِنْهُ » . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

صنغانی گوید: خدمت امام رضا علیه السلام بودم که پسر کودکش ابی جعفر علیه السلام را آوردند فرمود: این همان مولودی است که مولودی پر برکت تر از او نسبت بشیعیان ما متولد نشده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۶

[ترجمه کمره ای]:

۹- ابی یحیی صنغانی گوید: من خدمت امام رضا (علیه السلام) بودم پسرش ابو جعفر (علیه السلام) را که صغیر بود آوردند، فرمود: این است مولودی که برای شیعیان ما از او با برکت تری زائیده نشده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۱

[ترجمه آیت الهی]:

۹- ابی یحییٰ صنعانی می گوید: من خدمت امام رضا علیه السلام بودم پسرش ابو جعفر علیه السلام را که کودک بود آوردند، فرمود: این است مولودی که برای شیعیان ما، از او بابرکت تری زائیده نشده.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

ضعیف، و تخصیصه علیه السلام بعظم البركة لرفاهية الشيعة في زمانه أو لكثرة جوده و سخائه، أو يكون الحصر إضافيا بالنسبة إلى غير الأئمة عليهم السلام.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۷۶

۱۰- الحديث

۸۴۲/۱۰ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى ، قَالَ :

قُلْتُ لِلرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ : قَدْ كُنَّا نَسْأَلُكَ قَبْلَ أَنْ يَهَبَ اللَّهُ لَكَ (۱۲) أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَكُنْتَ تَقُولُ : « يَهَبُ اللَّهُ لِي غُلَامًا ، فَقَدْ وَهَبَهُ (۱۳) اللَّهُ لَكَ ، فَأَقْرَأَ (۱۴) عُيُونَنَا ، فَ لَا أَرَانَا اللَّهُ يَوْمَكَ ، فَإِنْ

ص: ۱۰۲

١-٢ . فى حاشية «بر» : + «قال» . وفى مرآة العقول ج ٣ ، ص ٣٧٥ : «وربّما يقرأ : بين ، بتشديد الياء المكسورة ، وهو البرهان المتّضح . أو أحدّ بتشديد الدال من الحدّ بمعنى المنع أو الدفع ، ويكون عبارة عن الموضوع الذى بعده من الكتفين ، سواء من جملة ما بينهما ، ولا يخفى ما فيهما ، ولا يبعد أن يكون البين زيد فى البين من النسخ» .

٢-٣ . فى «ف» : + «هو» .

٣-٤ . فى «ج ، ه ، بح» والإرشاد : «إحدى» لكون الكتف مؤنّثة .

٤-٥ . فى الإرشاد : «شبه الخاتم» .

٥-٦ . فى الإرشاد : + «لى» .

٦-٧ . فى «بس» : - «هذا» .

٧-٨ . فى الإرشاد : «أترى هذا ، مثله فى هذا الموضوع كان من أبى عليه السلام» .

٨-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٨ ، بسنده عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٦ ، ح ٨٥٥ .

٩-١٠ . فى «ه» : «وجىء» .

١٠-١١ . فى الإرشاد : «أعظم على شيعتنا بركة» .

١١-١٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٩ ، بسنده عن الكلينى . فى الكافى ، كتاب الأطعمة ، باب الموز

، ح ١٢٠٥٦ ، بسنده عن يحيى الصنعانى ، مع زيادة الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٦ ، ح ٨٥٤ .

١٢-١٣ . فى «ض ، بف» : «لك الله» .

١٣-١٤ . فى «ض» والبحار والكافى ، ح ٩٩٢ : «وهب» .

١٤-١٥ . فى البحار والكافى ، ح ٩٩٦ : «فقر» . وقوله : «فأقرّ عيوننا» ، أى جعلهم مسرورين . يقال

: قرّت عيناه ، أى سرّ وفرح . وحقيقته : أبرّد الله دمة عينيه ؛ لأنّ دمة الفرح والسُرور باردة . وقيل :

معنى أقرّ الله عينك : بلغك أمنيّتك حتّى ترضى نفسك وتسكن عينك فلا تستشرف إلى غيره . راجع

: النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٩ (قرر) .

كَانَ كَوْنُ فِإِلَى مَنْ؟ فَأَشَارَ (١) بِيَدِهِ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ قَائِمٌ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقُلْتُ: جُعِلْتُ
فِدَاكَ، هَذَا ابْنُ ثَلَاثِ سِنِينَ؟ فَقَالَ (٢): «وَمَا يَضُرُّهُ مِنْ ذَلِكَ، فَقَدْ قَامَ (٣) عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ
بِالْحُجَّةِ وَهُوَ ابْنُ (٤) ثَلَاثِ سِنِينَ». (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

صفوان بن يحيى گوید: بامام رضا علیه السلام عرض کردم: پیش از آنکه خدا ابی جعفر علیه السلام را بشما ببخشد (در باره جانشینتان) از شما میپرسیدیم، و شما میفرمودید: خدا بمن پسری عنایت میکند اکنون او را بشما عنایت کرد و چشم ما را روشن کرد، اگر خدای ناخواسته برای شما پیش آمدی کند، به که بگرویم؟ حضرت با دست اشاره بابی جعفر علیه السلام فرمود که در برابرش ایستاده بود، عرض کردم: قربانت این پسری سه ساله است!! فرمود: چه مانعی دارد؟ عیسی علیه السلام سه ساله بود [سه سال کمتر داشت] که به حجت قیام کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- صفوان بن يحيى گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: ما بیشتر دعا می کردیم که خدا ابو جعفر (علیه السلام) را به شما ببخشد، شما می فرمود: که خدا پسری به من خواهد داد، اکنون خدا او را به شما بخشید، چشم ما را روشن کن (یعنی امامت او را اعلام کن) خدا روز مرگ تو را به ما ننماید، اگر پیش آمدی شد به چه کسی مراجعه شود؟ با دست خود اشاره به ابی جعفر (علیه السلام)

السّلام) کرد که برابری ایستاده بود، گفتم قربانت این پسری سه ساله است؟ فرمود: کم سالی به امامت او زیانی ندارد، عیسی (علیه السّلام) سه ساله بود که قیام به پیغمبری و اقامه حجّت الهیه نمود (در اعلام الوری از کافی کمتر از سه سال نقل شده است - تصحیح آقای غفاری).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۰- صفوان بن یحیی می گوید: به امام رضا علیه السّلام گفتم: قبل از آنکه خداوند ابی جعفر را به شما بدهد درباره جانشین از شما سؤال می کردیم و می فرمودی: که به زودی خداوند پسری به من خواهد داد، اکنون خدا او را به شما بخشید، چشم ما را روشن کن (یعنی امامت او را اعلام کن) خدا روز مرگ تو را به ما نمی گوید اگر پیش آمدی شد به چه کسی مراجعه شود؟

دست خود اشاره به ابی جعفر علیه السّلام کرد که برابری ایستاده بود، گفتم قربانت این پسری سه ساله است؟

فرمود: کم سالی به امامت او زیانی نمی رساند، عیسی علیه السّلام سه ساله بود که به نبوت رسید و رسالت خود را اعلام کرد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۷۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. فأقر عيوننا يقال: قرت عينه إذا سر و فرح، و أقر الله عينه أى جعله مسرورا و حقيقته أبرد الله دمة عينه، لأن دمة الفرح و السرور باردة، و قيل: معنى أقر الله عينه بلغه أمنيته حتى ترضى نفسه و تسكن عينه فلا تستشرف إلى غيره. يومك أى يوم موتك فإن كان كون أى حادثة الموت فإلى من وصيتك؟ أو نفع من أمور ديننا و قوله: هذا ابن ثلاث سنين، هذا الاستبعاد من صفوان بعيد من وجه، و لعله كان سمع منه عليه السلام قرب وفاته أو أنه لما قال عليه السلام فى كل وقت يتحقق الموت تتعلق به الإمامة، و كان يمكن تحقيقه قريبا فأراد استعمال ذلك، و ما استفهام إنكار و الضمير المستتر فى يضره لما، و البارز لأبى جعفر عليه السلام، و من للتعليل أو للتبويض، و ذلك إشارة إلى كونه ابن ثلاث سنين، و الباء فى قوله: بالحجة للتعدية أو للملابسة. و اعلم أن عيسى عليه السلام كانت نبوته فى المهد قرب الولادة و رسالته بعد ثلاث سنين من عمره كما هو ظاهر هذا الخبر، أو بعد سبع سنين كما يدل عليه خبر آخر سيأتى، و يمكن أن يكون المعنى فى هذا الخبر أنه كان فى ثلاث سنين قائما بالحجة أى بحجة النبوة، و لا ينافى ذلك كونه قبل ذلك أيضا كذلك، و يؤيده أن فى إعلام الورى نقلا عن الكلينى و هو ابن أقل من ثلاث سنين.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٧٧

١١- الحديث

٨٤٣/١١. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمهُورٍ، عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَادٍ، قَالَ:

سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّ ابْنِي فِي لِسَانِهِ ثَقُلٌ ، فَأَنَا أَبْعَثُ بِهِ إِلَيْكَ
غَدًا تَمْسُحُ (٦) عَلَى رَأْسِهِ وَتَدْعُو لَهُ ؛ فَإِنَّهُ مَوْلَاكَ ، فَقَالَ : «هُوَ مَوْلَى أَبِي جَعْفَرٍ ؛ فَأَبْعَثُ بِهِ غَدًا
إِلَيْهِ (٧)» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

معمر بن خلاد گوید: شنیدم اسماعیل بن ابراهیم بامام رضا علیه السلام میگفت: زبان پسر من
لکنت و سنگینی دارد، فردا او را خدمت شما میفرستم تا دست بسرش بکشی و برای او دعا کنی که
او غلام شماست، فرمود: او غلام ابی جعفر است، او را فردا نزد وی فرست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- معمر بن خلاد گوید: از اسماعیل بن ابراهیم شنیدم به امام رضا (علیه السلام) می گفت: در زبان
پسر من سنگینی است، او را فردا خدمت شما می فرستم تا دستی به سرش بکشید و برایش دعا کنید،
زیرا او چاکر و پیرو شما است، فرمود: او چاکر و پیرو ابی جعفر است، فردا او را نزد وی بفرست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۱- معمر بن خلاد گوید: از اسمعیل بن ابراهیم شنیدم به امام رضا علیه السلام می گفت: در زبان پسرم سنگینی است، او را فردا خدمت شما می فرستم تا دستی به سرش بکشید و برایش دعا کنید، زیرا او چاکر و پیرو شماست، فرمود: او چاکر و پیرو ابی جعفر است، فردا او را نزد وی بفرست.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف هو مولی ابی جعفر علیه السلام ای لا أبقى أنا إلى زمان بلوغه و ولايته للإمام فهو مولی لوصی.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۷۷

۳۲۲ / ۱

۱۲- الحدیث

۸۴۴/۱۲ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ النَّهْدِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلَادِ الصَّيْقَلِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمَّارٍ (۹) ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ جَالِسًا بِالْمَدِينَةِ (١٠) ، وَ كُنْتُ أَقَمْتُ عِنْدَهُ سَتَيْنِ أَكْتُبُ عَنْهُ مَا يَسْمَعُ (١١) مِنْ أَخِيهِ - يَعْنِي أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ - إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو جَعْفَرٍ

ص: ١٠٣

-
- ١-١ . فى «بح»: «أشار» .
٢-٢ . فى البحار والكافى ، ح ٩٩٦ ، والإرشاد: «قال» .
٣-٣ . فى «ه، بر» والبحار والكافى ، ح ٩٩٦ ، والإرشاد: «وما يضره من ذلك شىء ، قد قام» .
٤-٤ . فى الإرشاد: + «أقل من» .
٥-٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب حالات الأئمة عليهم السلام فى السنّ ، ح ٩٩٦ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٦ ، بسنده عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٦ ، ح ٨٥٦ ؛ البحار ، ج ١٤ ، ص ٢٥٦ ، ح ٥٢ ؛ وج ٢٥ ، ص ١٠٢ ، ح ٤ .
٦-٦ . فى «ب»: «تمسّح» .
٧-٧ . فى «ض ، بس»: «إليه غدا» .
٨-٨ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٩ ، ح ٨٦٣ ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ٣ ، ح ٢٥ .
٩-٩ . فى البحار ، ج ٤٧ : «عماد» .
١٠-١٠ . فى البحار ، ج ٤٧ : - «بالمدينة» .
١١-١١ . فى حاشية «بح» والبحار : «سمع» . وفى مرآة العقول : «يسمع ، على بناء المجرّد ، أى كان يسمع . أو على بناء الإفعال ، أو التفعيل ، أى يروى . وربّما يقرأ : تسمّع ، بالتاء على بناء التفعيل» .

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ الْمَسْجِدَ الْمَسْجِدَ الرَّسُولِ (١) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَوَثَبَ (٢) عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ بِ- لَا حِذَاءَ وَلَا رِذَاءَ ، فَقَبَّلَ يَدَهُ ، وَ عَظَّمَهُ ، فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يَا عَمَّ ، اجْلِسْ رَحِمَكَ اللَّهُ» . فَقَالَ : يَا سَيِّدِي ، كَيْفَ اجْلِسُ وَأَنْتَ قَائِمٌ؟!

فَلَمَّا رَجَعَ عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ إِلَى مَجْلِسِهِ ، جَعَلَ أَصْحَابُهُ يُوبِّخُونَهُ ، وَيَقُولُونَ : أَنْتَ عَمُّ أَبِيهِ وَأَنْتَ (۳) تَفْعَلُ بِهِ هَذَا الْفِعْلَ ؟ فَقَالَ : اسْكُتُوا ، إِذَا (۴) كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ - وَقَبَضَ عَلِيٌّ لِحَيْتِهِ - لَمْ يُوءَهُلْ هَذِهِ الشَّيْبَةَ (۵) ، وَ أَهْلَ هَذَا الْفَتَى ، وَ وَضَعَهُ حَيْثُ وَضَعَهُ ، أَنْكِرُ فَضْلَهُ ؟ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِمَّا تَقُولُونَ ، بَلْ أَنَا لَهُ عَبْدٌ . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن حسن بن عمار گوید: من دو سال نزد علی بن جعفر بن محمد (عموی امام رضا علیه السلام) بودم و هر خبری که او از برادرش موسی بن جعفر علیه السلام شنیده بود، مینوشتم، روزی در مدینه خدمتش نشسته بودم که ابو جعفر محمد بن علی الرضا علیه السلام در مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله بر او وارد شد. علی بن جعفر برجست و بدون کفش و عبا نزد او رفت و دستش را بوسید و احترامش کرد، ابو جعفر باو فرمود: ای عمو! بنشین، خدایت رحمت کند، او گفت: آقای من! چگونه من بنشینم و تو ایستاده باشی؟! چون علی بن جعفر بمسند خود برگشت، اصحابش او را سرزنش کرده، میگفتند: شما عموی پدر او هستید و با او این گونه رفتار میکنید؟! او دست بریش خود گرفت و گفت: خاموش باشید، اگر خدای عز و جل این ریش سفید را سزاوار (امامت) ندانست و این کودک را سزاوار دانست و باو چنان مقامی داد، من فضیلت او را انکار کنم؟! پناه بخدا از سخن شما، من بنده او هستم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۶

[ترجمه کمره ای] :

۱۲- محمد بن حسن بن عمار گوید: در مدینه خدمت علی بن جعفر بن محمد علیهم السلام نشسته بودم، من دو سال خدمت او بودم و اخباری را که از برادرش (امام کاظم علیه السلام) شنیده بود می نوشتم، در این میان به ناگاه ابو جعفر محمد بن علی الرضا (علیه السلام) در مسجد پیغمبر بر او وارد شد و علی بن جعفر بی کفش و رداء از جا جست و خدمت او رسید و دست او را بوسید و او را احترام نمود، ابو جعفر (علیه السلام) به او فرمود: عمو جان بنشین خدایت رحمت کند گفت: ای آقای من چطور بنشینم و شما ایستاده باشید؟ چون علی بن جعفر به مسند خود برگشت (مثل این که مجلس درسی داشته) اصحابش او را سرزنش کردند و می گفتند: تو عموی پدر او هستی و با او این کار می کنی؟ فرمود: خاموش باشید، در صورتی که خدا عز و جل (دست به ریش سفید خود گرفت) این ریش سفید را لایق امامت ندانسته و این جوان را لایق و اهل دانسته و او را بدان مقام که باید متمکن ساخته، من منکر فضل او گردم، نعوذ بالله، بلکه من بنده او هستم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- محمد بن حسن بن عمار گوید: در مدینه خدمت علی بن جعفر بن محمد علیهم السلام نشسته بودم، من دو سال خدمت او بودم و اخباری را که از برادرش (امام کاظم علیه السلام) شنیده بودم می نوشتم، در این میان ناگهان ابو جعفر محمد بن علی الرضا علیه السلام در مسجد پیامبر بر او وارد شد و علی بن جعفر بدون کفش و عبا از جا برخاست و خدمت او رسید و دست او را بوسید و او را احترام نمود، ابو جعفر علیه السلام به او فرمود: عمو جان بنشین خدایت رحمت کند گفت: ای آقای من چطور بنشینم و شما ایستاده باشید؟ چون علی بن جعفر به جایگاه خود برگشت یارانش او را سرزنش کردند و گفتند: تو عموی پدر او هستی و با او این کار می کنی؟ فرمود: خاموش باشید، در

صورتی که خدای عز و جل این ریش سفید را لایق امامت ندانسته و این جوانرا لایق و سزاوار دانسته و او را بدان مقام رسانده، من منکر فضل او گردم؟ نعوذ باللّٰه، بلکه من پیرو او هستم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول، و قيل: ضعيف يسمع على بناء المجرّد أى كان يسمع أو على بناء الأفعال أو التفعيل أى يروى، و ربما يقرأ تسمع بالتاء على بناء التفعيل. و قبض جملة معترضة من كلام الراوى لم يؤهل على بناء التفعيل خبر كان هذه الشبهة أى صاحبها أنكر بتقدير الاستفهام الإنكارى عبد أى مطيع بكل وجه، و يدل على جلاله قدر على كما تدل عليه أخبار كثيرة أخرى مذكرة فى كتب الرجال.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۷۸

۱۳- الحديث

۸۴۵/۱۳. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْخَيْرَانِيِّ، عَنِ أَبِيهِ، قَالَ:

كُنْتُ وَاقِفًا بَيْنَ يَدَيْ أَبِي الْحَسَنِ (۷) عَلَيْهِ السَّلَامُ بِخُرَّاسَانَ، فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ: يَا سَيِّدِي، إِنْ كَانَ كَوْنُ فِإِلَى مَنْ؟ قَالَ: «إِلَى أَبِي جَعْفَرِ ابْنِي» فَكَأَنَّ (۸) الْقَائِلَ اسْتَصْغَرَ سِنَّ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ،

فَقَالَ (٩) أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - بَعَثَ عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ رَسُولًا نَبِيًّا ،
صَاحِبَ شَرِيعَةٍ مُبْتَدَأَةٍ ، فِي أَصْغَرِ مِنَ (١٠) السَّنِّ الَّذِي فِيهِ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ » . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

پدر خیرانی گوید: من در خراسان خدمت امام رضا علیه السلام بودم، که مردی بآن حضرت گفت: آقای من! اگر پیش آمدی کند، بکه بگرویم، فرمود: پسر من ابی جعفر - مثل اینکه گوینده سن ابی جعفر علیه السلام را برای امامت کم شمرد - امام رضا علیه السلام فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی عیسی بن مریم را برسالت و نبوت برگزید و صاحب شریعت تازه اش ساخت (یعنی کتاب بر او نازل کرد و اولو العزمش قرار داد) در سنی کمتر از سن ابی جعفر علیه السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- خیرانی از پدرش گوید: من در خراسان برابر ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) ایستاده بودم، یکی گفت: ای آقای من اگر پیش آمدی شد به که مراجعه شود؟ فرمود: به ابی جعفر پسر من، گویا آن گوینده سن ابی جعفر را کم شمرد، امام رضا (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا تبارک و تعالی عیسی بن مریم (علیهما السلام) را رسول و پیغمبر و صاحب شریعت تازه مبعوث کرد در سنی کوچک تر از سنی که ابو جعفر دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- خیرانی از پدرش می گوید: من در خراسان برابر ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) ایستاده بودم، یکی گفت: ای سرورم اگر خدای نخواستہ برای شما پیش آمدی شد به چه کسی مراجعه کنم؟ فرمود: به ابی جعفر پسر من، گویا آن گوینده سنّ ابو جعفر را کم شمرد، امام رضا علیه السلام فرمود: به راستی خدای تبارک و تعالی عیسی بن مریم علیه السلام را رسول و پیامبر و صاحب شریعت تازه مبعوث کرد در سنی کوچک تر از سنی که ابو جعفر دارد. (کمتر از سه سال)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. استصغر ای عد صغیرا فی أصغر ای فی سبع سنین کما سیأتی باب حالات الأئمة علیهم السلام فی السن، و هذا الکلام کان فی قرب وفاته علیه السلام کما سیظهر من سنّ ابی جعفر علیه السلام.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۸

١٤- الحديث

٨٤٦/١٤. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ وَ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَاسَانِيِّ (١٢) جَمِيعاً ، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ

ص: ١٠٤

-
- ١-١ . في «ض ، ف ، بر» وحاشية «بح» والبحار: «رسول الله» .
- ٢-٢ . «فوثب»: من الوثوب ، وهو في لغة حمير بمعنى النهوض والقيام ، وفي غيرها بمعنى القعود والاستقرار . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ١٥٠ (وثب) .
- ٣-٣ . في «ف» : «فأنت» .
- ٤-٤ . في «ه» : «إن» .
- ٥-٥ . قال الراغب : «الشَّيْبُ والمَشْيِبُ : بياض الشعر» . المفردات للراغب ، ص ٤٦٩ (شيب) .
- ٦-٦ . الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٨١ ، ح ٨٦٥ ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ٢٦٦ ، ح ٣٥ ؛ وج ٥٠ ، ص ٣٦ ، ح ٢٦ .
- ٧-٧ . في «بر» والإرشاد : + «الرضا» .
- ٨-٨ . في «ض ، ف ، بر» : «وكان» .
- ٩-٩ . في «بر» : + «له» .
- ١٠-١٠ . في «ف» : - «من» .
- ١١-١١ . الكافي ، كتاب الحجّة ، باب حالات الأئمّة عليهم السلام في السنّ ، ح ١٠٠٠ ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٩ ، بسنده عن الكليني . وفي كفاية الأثر ، ص ٢٧٧ ، بسند آخر ، مع تفاوت الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٧٨ ، ح ٨٦٠ ؛ البحار ، ج ١٤ ، ص ٢٥٦ ، ح ٥٣ .
- ١٢-١٢ . في «بر ، بس» : «القاشاني» .
- يَحْيَى بْنُ النُّعْمَانِ الصَّيْرَفِيِّ (١) ، قَالَ :

سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ جَعْفَرٍ يُحَدِّثُ الْحَسَنَ بْنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ ، فَقَالَ : وَ اللَّهُ ، لَقَدْ نَصَرَ اللَّهُ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَام ، فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ : إِي وَ اللَّهُ ، جُعِلْتُ فِدَاكَ ، لَقَدْ بَغَى عَلَيْهِ إِخْوَتُهُ ، فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ : إِي وَ اللَّهُ ، وَ نَحْنُ عُمُومَتُهُ بَعَيْنَا عَلَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، كَيْفَ صَنَعْتُمْ (٢) ، فَإِنِّي لَمْ أَحْضُرْكُمْ ؟ قَالَ : قَالَ (٣) لَهُ إِخْوَتُهُ وَ نَحْنُ أَيْضًا : مَا كَانَ فِينَا إِمَامٌ قَطُّ حَائِلٌ اللَّوْنِ (٤) ، فَقَالَ لَهُمُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَام : «هُوَ ابْنِي» . قَالُوا : فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله قَدْ قَضَى بِالْقَافَةِ (٥) ، فَبَيْنَنَا وَ بَيْنَكَ الْقَافَةُ ، قَالَ : «ابْعَثُوا أَنْتُمْ إِلَيْهِمْ (٦) ، فَأَمَّا (٧) أَنَا فَـ لَا ، وَ لَا تُعَلِّمُوهُمْ لِمَا (٨) دَعَوْتُمُوهُمْ (٩) ، وَ لَتَكُونُوا (١٠) فِي بُيُوتِكُمْ» .

فَلَمَّا جَاءُوا أَقْعَدُونَا (١١) فِي الْبُسْتَانِ ، وَ اصْطَفَى عُمُومَتَهُ وَ إِخْوَتَهُ وَ أَخَوَاتَهُ ، وَ أَخَذُوا ١ / ٣٢٣

الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَام وَ أَلْبَسُوهُ جُبَّةَ صُوفٍ وَ قَلَنْسُوتهَ مِنْهَا ، وَ وَضَعُوا عَلَى عُنُقِهِ مِسْحَاةً (١٢) ، وَ قَالُوا

ص: ١٠٥

-
- ١-١ . فى «ألف ، ج ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية «و» والوافى : «المصرى» وفى «ب» : «البصرى» . والرجل لم نعرفه مع الفحص الأكيد .
- ٢-٢ . فى «بس» : «صنعهم» .
- ٣-٣ . فى «ف ، ه ، ب» والوافى : «فقال» .
- ٤-٤ . «حائل اللون» ، أى المتغير اللون ، وكلّ متغير حائل . وفى الوافى : «الحائل : المتغير اللون ، يعنى ما كان فىنا إمام ليس على لون آبائه ؛ كأنّ لون أبى جعفر عليه السلام كان مائلاً إلى السواد ؛ إذ كانت أمّه حبشية ، فأنكروا أن يكون ابنا لأبيه» . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ١٨٨ (حول) .
- ٥-٥ . «القافة» : جمع القائف ، وهو الذى يتتبع الآثار ويعرفها ، ويعرف شَبّه الرجل بأخيه وأبيه ، ويحكم بالنسب . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ١٢١ (قوف) .
- ٦-٦ . فى شرح المازندراني ومرآة العقول : «إليه» .

٧-٧ . فى الوافى : «وأما» .

٨-٨ . فى مرآة العقول : «ما ، للاستفهام . ويحتمل فتح اللام وتشديد الميم» .

٩-٩ . فى «بح» وحاشية «ج» : «دعوتهم» .

١٠-١٠ . فى الوافى : «وليكونوا» .

١١-١١ . فى شرح المازندراني : «الظاهر أنّ هذا من كلام الرضا عليه السلام ، وأنّ أقدونا على صيغة الأمر ، وأنّ الخطاب للعمومة والإخوة» . وفى مرآة العقول : «فلما جاؤوا ، كلام على بن جعفر» .

١٢-١٢ . «المسحاة» (وهى ما يعبر عنها فى الفارسيّة : «بيل») : آلة كالمجرفة إلا أنّها من حديد ، من سحوت الطين عن وجه الأرض ، إذا جرفتّه ، أى قشرته وأزلته . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٧٣ (سحا) .

لَهُ: ادْخُلِ الْبُسْتَانَ كَأَنَّكَ تَعْمَلُ فِيهِ ، ثُمَّ جَاءُوا بِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالُوا: أَلْحِقُوا هَذَا الْغُلَامَ بِأَبِيهِ ، فَقَالُوا: لَيْسَ لَهُ (١) هَاهُنَا أَبٌ ، وَ لَكِنَّ هَذَا عَمُّ أَبِيهِ ، وَ هَذَا عَمُّ أَبِيهِ ، وَ هَذَا عَمُّهُ (٢) ، وَ هَذِهِ عَمَّتُهُ ، وَ إِنْ يَكُنْ (٣) لَهُ هَاهُنَا أَبٌ ، فَهُوَ صَاحِبُ الْبُسْتَانِ ؛ فَإِنَّ قَدَمَيْهِ وَ قَدَمَيْهِ وَاحِدَةٌ ، فَلَمَّا رَجَعَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالُوا: هَذَا أَبُوهُ .

قَالَ عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ: فَقُمْتُ فَمَصَصْتُ (٤) رِيقَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٥) ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ (٦): أَشْهَدُ أَنَّكَ إِمَامِي عِنْدَ اللَّهِ ، فَبَكَى الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ قَالَ: «يَا عَمُّ ، أَلَمْ تَسْمَعْ أَبِي وَ هُوَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: بِأَبِي (٧) ابْنُ خَيْرَةِ الْأَعْمَاءِ ، ابْنُ النَّوْبِيَّةِ (٨) الطَّيِّبَةِ الْفَمِّ ، الْمُتَنَجِّبَةِ (٩) الرَّحِمِ ، وَيَلْهُمُ لَعْنَ اللَّهُ الْأَعْيَسَ (١٠) وَ ذُرِّيَّتَهُ صَاحِبَ الْفِتْنَةِ ، ...»

ص: ١٠٦

١-١ . فى «ب» : - «له» .

٢-٢ . فى «ب» : «عمّ أبيه» . وفى الوافى : + «وهذا عمّه» .

٣-٣ . فى «ض» : «وإن يك» .

٤-٤ . «مَصِصْتُهُ» و«مَصَصْتُهُ» ، أَمْصُهُ : شَرِبْتُهُ شَرْبًا رَفِيقًا ، أَى قَبَلْتُ فَاهُ شَفَقَةً وَشَوْقًا بِحَيْثُ دَخَلَ بَعْضُ رِيقِهِ فَمَى . رَاجِع : القَامُوسُ المَحِيط ، ج ١ ، ص ٨٥٦ (مِصَص) .

٥-٥ . فى الوسائل والبحار : + «يعنى الجواد» .

٦-٦ . فى «ه ، بح ، بس ، بف» والوسائل والبحار : - «له» .

٧-٧ . فى «ج ، ه» : «بأسمى» . وفى الوافى : «يأتى» . وقال : «يأتى ابن خيرة الإمام، يعنى به المهديّ صاحب زماننا صلوات الله عليه ، كأنه انتسبه إلى جدّته أمّ أبى جعفر الثانى عليه السلام» .

٨-٨ . قال الجوهري : «والنوب والنوبة أيضا : جيل من السودان . الواحد : نُوبِيٌّ» . وفى القاموس : النوب : جيل من السودان ، والنوبة : بلاد واسعة للسودان بجنوب الصعيد ، منها بلال الحبشى . الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٢٩ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٢٣٢ (نوب) .

٩-٩ . هكذا فى «ج ، ض ، بح» والوسائل والبحار . وفى «ب ، ف ، ه ، بف» وحاشية «ج ، بف» والمطبوع وحاشية بدرالدين وشرح المازندراني والوافى ومرآة العقول : «المنجبة» . وفى «بر ، بس» : «المنتجبة» . و«الْمُنْتَجَبُ» : المختار من كلّ شىء . يقال : انتجب فلان فلانا ، أى استخلصه واصطفاه اختيارا على غيره . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ٧٤٨ (نجب) .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بس» : «الأعبس» . وفى حاشية «ج» : «يعنى عبّاسيون» . وفى شرح المازندراني : «وفى بعض النسخ : الأغييس ، وهو تصغير الأعبس» . وفى حاشية بدرالدين ، ص ٢١٠ : «الأعبس ، وفى بعض النسخ : الأغييس . قيل : المراد به السفّاح ، وهو أوّل خلفاء بنى العباس . ويمكن أن يراد به الحجاج أو المتوكّل ، فإنّه لم يكن أشدّ منهما على آل محمّد بعد يزيد بن معاوية» . و«الأعْيِيسُ» : مصغّر الأعبس ، وهو كناية عن العباس ؛ لاشتراكهما فى معنى كثرة العبوس . أو هو من باب القلب . وقيل : المراد بعض ذرّيّة العباس .

وَ (۱) يَتَّقُلُهُمْ (۲) سِنِينَ وَ شُهُورًا وَ أَيَّامًا ، يَسُومُهُمْ خَسْفًا (۳) ، وَ يَسْقِيهِمْ كَأْسًا مُصَبَّرَةً (۴) ، وَ هُوَ الطَّرِيدُ (۵) الشَّرِيدُ (۶) ، الْمَوْتُورُ (۷) بِأَبِيهِ وَ جَدِّهِ ، صَاحِبُ الْعُيْبَةِ (۸) ، يُقَالُ : مَاتَ أَوْ هَلَكَ ، أَيَّ وَادٍ سَلَكَ ، أَفَيْكُونُ هَذَا يَا عَمَّ إِلَّا مِنِّي ؟ . فَقُلْتُ : صَدَقْتَ جُعِلْتُ فِدَاكَ . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

پدر خیرانی گوید: من در خراسان خدمت امام رضا علیه السلام بودم، که مردی بآن حضرت گفت: آقای من! اگر پیش آمدی کند، بکه بگرویم، فرمود: بپسرم ابی جعفر - مثل اینکه گوینده سن ابی جعفر علیه السلام را برای امامت کم شمرد - امام رضا علیه السلام فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی عیسی بن مریم را برسالت و نبوت برگزید و صاحب شریعت تازه اش ساخت (یعنی کتاب بر او نازل کرد و اولو العزمش قرار داد) در سنی کمتر از سن ابی جعفر علیه السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۰۷

[ترجمه کمره ای] :

۱۳- خیرانی از پدرش گوید: من در خراسان برابر ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) ایستاده بودم، یکی گفت: ای آقای من اگر پیش آمدی شد به که مراجعه شود؟ فرمود: به ابی جعفر پسر من، گویا آن گوینده سن ابو جعفر را کم شمرد، امام رضا (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا تبارک و تعالی عیسی بن مریم (علیهما السلام) را رسول و پیغمبر و صاحب شریعت تازه مبعوث کرد در سنی کوچک تر از سنی که ابو جعفر دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- خیرانی از پدرش می گوید: من در خراسان برابر ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) ایستاده بودم، یکی گفت: ای سرورم اگر خدای نخواستہ برای شما پیش آمدی شد به چه کسی مراجعه کنم؟ فرمود: به ابی جعفر پسر من، گویا آن گوینده سنّ ابو جعفر را کم شمرد، امام رضا علیه السلام فرمود: به راستی خدای تبارک و تعالی عیسی بن مریم علیه السلام را رسول و پیامبر و صاحب شریعت تازه مبعوث کرد در سنی کوچک تر از سنی که ابو جعفر دارد. (کمتر از سه سال)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. استصغر ای عد صغیرا فی أصغر ای فی سبع سنین کما سیأتی باب حالات الأئمة علیهم السلام فی السن، و هذا الکلام کان فی قرب وفاته علیه السلام کما سیظهر من سن أبی جعفر علیه السلام.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۷۸

(٧٤) باب الإشارة و النصّ على أبي الحسن الثالث عليه السلام

١- الحديث

٨٤٧/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ ، قَالَ :

ص: ١٠٧

-
- ١-١ . فى «ب ، ه ، بف» : - «و» .
- ٢-٢ . فى «بح» : «يقلّبهم» . وفى الوافى : «تقتلهم» .
- ٣-٣ . «يَسُومُ» : من السَّوْم بمعنى التكليف والإلزام . يقال : سامَهُ الأمرَ ، أى كلفه إيّاه وأراده عليه وأولاه إيّاه . و«الخُسْفُ» : النقيصة والذهاب فى الأرض والذلّ والمشقة والإذلال وتحميل الإنسان ما يكره . ويقال : سامَهُ الخُسْفُ وسامَهُ الخُسْفُ والخُسْفُ ، أى أولاه ذُلًّا وكلفه المشقة والذلّ وأرادهما عليه . وقال المجلسى : «فى بعض النسخ : ليسومهم» . راجع : لسان العرب ، ج ٩ ، ص ٦٧ (خسف) ؛ وج ١٢ ، ص ٣١١ - ٣١٢ (سوم) .
- ٤-٤ . «المُصْبِرَةُ» : اسم آلة للصبر ، وهو عصارة شجر مُرٍّ ، أو المِصْبِرَةُ : اسم مكان لكثرة من الصبر . أو المُصْبِرَةُ ، أى ذات صبرٍ ، أو المُصْبِرَةُ . أو المُصْبِرَةُ ، بمعنى التى جعل فيها صبرًا . والمراد : كأساً مهلكة . واستبعد المازندرانى الأخيرين ولم يذكر الثانى ، كما لم يذكر المجلسى الأوّل . راجع : شرح المازندرانى ، ج ٦ ، ص ١٩٧ ؛ مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٨٢ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٥٩٢ (صبر) .
- ٥-٥ . «الطريدُ» : المُبْعَدُ . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١١٨ (طرد) .

٦-٦ . «الشريد» : الشارد ؛ من شرد فلان ، إذا نفر وذهب فى الأرض وفارق الجماعة والناس . أو هو الطريد ، وهو حينئذٍ فعيل بمعنى مفعول ، والتكرير للتأكيد . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٥٧ (شرد) .

٧-٧ . «الموتور» : من قتل حميمه وأفرد . تقول : وترته ، أى قتلت حميمه وأفردته منه . راجع : المغرب ، ص ٤٧٥ (وتر) .

٨-٨ . فى الوافى : «صاحب الغيبة ، أى الغيبة الطويلة المعهودة التى يقال له فيها : أين هو ؟ أمات أو هلك ؟» .

٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٥ ، بسنده عن الكلينى ، وفيه قطعة مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٩ ، ح ٨٦٤ ؛ الوسائل ، ج ٢٥ ، ص ٢١٩ ، ح ٣١٧٣٣ ؛ البحار ، ج ٦٦ ، ص ٣١٠ ، ح ٧ ، وفى الأخيرين من قوله : «قال على بن جعفر : فقامت فمصصت» إلى قوله : «أشهد أنك إمامى عند الله ، فبكى الرضا عليه السلام» ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ٢١ ، ح ٧ .

لَمَّا خَرَجَ (١) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى بَغْدَادَ فِي الدَّفْعَةِ الْأُولَى (٢) مِنْ خَرْجَتِيهِ ، قُلْتُ لَهُ عِنْدَ خُرُوجِهِ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكَ فِي (٣) هَذَا الْوَجْهِ (٤) ، فَإِلَى مَنْ الْأَمْرُ بَعْدَكَ ؟ (٥)

فَكَرَّرَ (٦) بِوَجْهِهِ إِلَى ضَاحِكًا ، وَقَالَ : «لَيْسَ الْغَيْبَةُ (٧) حَيْثُ ظَنَنْتَ فِي هَذِهِ السَّنَةِ» .

فَلَمَّا أُخْرِجَ (٨) بِهِ الثَّانِيَةَ إِلَى الْمُعْتَصِمِ ، صِرْتُ إِلَيْهِ ، فَقُلْتُ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَنْتَ خَارِجٌ ، فَإِلَى مَنْ هَذَا الْأَمْرُ مِنْ بَعْدِكَ ؟ (٩)

فَبَكَى حَتَّى اخْضَلَّتْ (١٠) لِحْيَتُهُ ، ثُمَّ التَفَّتْ إِلَيَّ ، فَقَالَ : «عِنْدَ هَذِهِ يُخَافُ (١١) عَلَيَّ ، الْأَمْرُ مِنْ بَعْدِي إِلَى ابْنِي عَلِيٍّ» . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسماعیل بن مهران گوید: حضرت ابی جعفر (امام محمد تقی) علیه السلام، دو مرتبه از مدینه بیغداد رفت، هنگام رفتن نخستین، بحضرت عرض کردم: قربانت گردم، من در این راه بر شما نگرانم، امر امامت پس از شما با کیست؟ حضرت با لبی خندان بمن متوجه شد و فرمود: آن غیبتی که گمان میکنی در این سال نیست، چون نوبت دوم آن حضرت را بسوی معتصم میبردند، نزدش رفتم و عرض کردم: قربانت گردم: شما بیرون میروید، امر امامت پس از شما با کیست؟ حضرت بقدری گریست که ریشش تر شد، سپس بمن متوجه شد و فرمود: در این سفر باید بر من نگران بود، امر امامت پس از من با پسر علی است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۰

[ترجمه کمره ای]:

۱- اسماعیل بن مهران گوید: چون ابو جعفر (علیه السلام) نخستین بار از مدینه به بغداد می رفت، هنگام سفر به او گفتم: قربانت، من در این سوی که میروی بر تو نگرانم، پس از تو امر امامت با کیست؟ با لب خندان به سوی من برگشت و فرمود: غیبت من در این سال چنان نیست که تو گمان می کنی، و چون در سفر دوم نزد معتصم می رفت خدمتش رسیدم و عرض کردم: قربانت شما می روید بفرمائید این امر امامت بعد شما با کیست؟ آن حضرت گریست تا ریش مبارکش تر شد و سپس رو به من کرد و فرمود: در این سفر من مورد خطر، امر امامت بعد از من با پسر علی (علیه السلام) است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- اسماعیل بن مهران گوید: چون ابو جعفر علیه السلام نخستین بار از مدینه به بغداد می رفت، هنگام سفر به او گفتم: قربانت، من در این راه بر شما نگرانم، پس از تو امر امامت با کیست؟ با لبخند به سوی من برگشت و فرمود: غیبت من در این سال آنطور نیست که گمان می کنی، و چون در سفر دوم او را به نزد معتصم بردند خدمتش رسیدم و عرض کردم: قربانت امر امامت بعد از شما با کیست؟ آن حضرت گریست تا ریش مبارکش تر شد و سپس رو به من کرد و فرمود: در این سفر من در خطر امر امامت بعد از من با پسر علی است.

توضیح: بار اول مأمون حضرت را از مدینه بیغداد برد و دخترش ام الفضل را به ازدواج او درآورد و آنگاه با همسرش به مدینه بازگشت پس از مدتی مأمون درگذشت و برادرش محمد معتصم بر جای او نشست و معتصم حضرت را توسط ام الفضل مسموم و شهید ساخت.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

حسن، و الخرجة المرة من الخروج فی هذا الوجه یعنی فی هذا الجانب و هو جانب بغداد، و إنه علیه السلام أخرج مرتین إلى بغداد ففی المرة الأولى طلبه المأمون و زوجة أم الفضل فحملها إلى المدينة و كان فیها إلى أن توفی المأمون و قام أخوه محمد بن هارون الملقب بالمعتصم مقامه، فطلبه

عليه السلام من المدينة وقتله بالسم بتوسط أم الفضل، كما يدل عليه بعض الأخبار التي أوردتها في البحار فكر بوجهه أي التفت حتى اخضلت بتشديد اللام أي ابتلت و لعل البكاء للشفقة على الدين وأهله، و استيلاء أهل الباطل عليهم يخاف على بناء المجهول.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٨٣

٣٢٤ / ١

٢- الحديث

٨٤٨/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْخَيْرَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ :

كَانَ يَلْزَمُ بَابَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلْخِدْمَةِ الَّتِي كَانَ (١٣) وَكُلَّ بِهَا، وَكَانَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عِيسَى يَجِيءُ فِي السَّحْرِ فِي (١٤) كُلِّ لَيْلَةٍ لِيَعْرِفَ (١٥) خَبَرَ عَلَّةِ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَكَانَ الرَّسُولُ - الَّذِي يَخْتَلِفُ بَيْنَ أَبِي جَعْفَرٍ وَبَيْنَ أَبِي - إِذَا حَضَرَ، قَامَ أَحْمَدُ (١٦) وَخَالَ بِهٖ أَبِي،

ص: ١٠٨

١-١. في الإرشاد: «لَمَّا أُخْرِجَ».

٢-٢. في الإرشاد: «الأولة».

٣-٣. في «ض»: «من».

٤-٤. في «ف»: «الموضع».

٥-٥. في «ه» والإرشاد: «قال».

٦-٦. «كُرِّ» أي عطف. القاموس المحيط، ج ١، ص ٦٥٢ (كُرِّ).

٧-٧ . فى «ف ، بح ، بس ، بف» والإرشاد : - «الغيبة» . وفى «ه» : «الفتنة» .

٨-٨ . فى الإرشاد : «فلما استدعى» .

٩-٩ . فى «ه» : + «قال» .

١٠-١٠ . فى «ه» : «خضبت» . وقوله : «اخضلت» ، أى ابتلت . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٨٥ (خضل) .

١١-١١ . فى شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ١٩٨ : «تخاف ، إمّا بقاء الخطاب ، أو بالياء المضمومة» .

١٢-١٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٩٨ ، بسنده عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٢ ، ح ٨٦٦ .

١٣-١٣ . فى «بف» وشرح المازندراني : - «كان» .

١٤-١٤ . فى «بح» : - «فى» .

١٥-١٥ . فى «بف» والإرشاد : «ليتعرّف» .

١٦-١٦ . فى «بح» : + «بن محمد بن عيسى» .

فَخَرَجْتُ (١) ذَاتَ لَيْلَةٍ ، وَ قَامَ (٢) أَحْمَدُ عَنِ (٣) الْمَجْلِسِ وَ خَ لَا أَبَى بِالرَّسُولِ ، وَ اسْتَدَارَ أَحْمَدُ ، فَوَقَفَ حَيْثُ يَسْمَعُ الْكَلَامَ ، فَقَالَ الرَّسُولُ لِأَبِي : إِنَّ مَوْلَاكَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلامَ ، وَ يَقُولُ لَكَ : «إِنِّي مَاضٍ وَ الْأَمْرُ صَائِرٌ إِلَى ابْنِي عَلِيٍّ ، وَ لَهُ عَلَيْكُمْ بَعْدِي مَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ بَعْدَ أَبِي» ثُمَّ مَضَى الرَّسُولُ وَ رَجَعَ أَحْمَدُ إِلَى مَوْضِعِهِ ، وَ قَالَ لِأَبِي : مَا الَّذِي قَدْ قَالَ لَكَ ؟ قَالَ : خَيْرًا (٤) . قَالَ : قَدْ سَمِعْتُ مَا قَالَ (٥) فَلِمَ تَكْتُمُهُ ؟ وَ أَعَادَ (٦) مَا سَمِعَ ، فَقَالَ لَهُ أَبِي : قَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكَ مَا فَعَلْتَ ؛ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ : «وَ لَا تَجَسَّسُوا» (٧) فَاحْفَظِ الشَّهَادَةَ ، لَعَلَّنَا نَحْتَاجُ إِلَيْهَا يَوْمًا مَا (٨) ، وَ إِيَّاكَ أَنْ تُظْهِرَهَا إِلَى وَفْتِهَا .

فَلَمَّا أَصْبَحَ أَبِي ، كَتَبَ نُسخَةَ الرِّسَالَةِ فِي عَشْرِ رِقَاعٍ ، وَ خَتَمَهَا ، وَ دَفَعَهَا إِلَى (٩) عَشْرَةٍ مِنْ وُجُوهِ الْعِصَابَةِ (١٠) ، وَ قَالَ : إِنَّ حَدِيثَ (١١) بِي حَدِيثِ الْمَوْتِ قَبْلَ أَنْ أُطَالِبَكُمْ بِهَا (١٢) فَافْتَحُوهَا ، وَ

اعْمَلُوا (١٣) بِمَا فِيهَا ، فَلَمَّا مَضَى أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ذَكَرَ أَبِي أَنَّهُ لَمْ يَخْرُجْ (١٤) مِنْ مَنْزِلِهِ حَتَّى قَطَعَ عَلَى يَدَيْهِ (١٥) نَحْوُ مَنْ أَرْبَعِمِائَةَ إِنْسَانٍ ، وَاجْتَمَعَ رُوءَسَاءُ الْعِصَابَةِ

ص: ١٠٩

-
- ١-١ . فى «ب ، ض ، ف ، ه ، بر ، بس ، بف» وحاشية «بح» وشرح المازندراني : «فخرج» .
٢-٢ . فى «ج» : «فقام» .
٣-٣ . فى «ف» : «من» .
٤-٤ . فى «ه» : «خير» .
٥-٥ . فى «بر» : «ما قال لك» . وفى «بس» : «ما قد قال» .
٦-٦ . فى «بر» : «فأعاد» .
٧-٧ . الحجرات (٤٩) : ١٢ . وفى «ف ، ه ، و» وحاشية «بف» : «وفعلت ما لم تؤمر به» .
٨-٨ . فى «ض ، بح ، بر» : - «ما» .
٩-٩ . فى «ب ، ض ، ه ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية «ف ، و» : «عند» .
١٠-١٠ . «العصابة» : هم الجماعة من الناس من العشرة إلى الأربعين . ولا واحد لها من لفظها .
النهاية ، ج ٣ ، ص ٢٤٣ (عصب) .
١١-١١ . فى «ض» : «لو حدث» .
١٢-١٢ . فى «ه ، بس» : - «بها» .
١٣-١٣ . هكذا فى أكثر النسخ . وفى بعض النسخ : «أعلموا» .
١٤-١٤ . فى مرآة العقول ، ج ٣ ، ص ٣٨٤ : «أنه لم يخرج ، أى خيرانى . ويمكن أن يقرأ على بناء المجهول من باب الإفعال ، فالضمير لأبى جعفر عليه السلام» .
١٥-١٥ . فى الوافى : «حتى قطع على يديه ، حتى جزم بمعرفة الإمام بعد أبى جعفر عليه السلام بسببه وبإخباره عنه» .

عِنْدَ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَرَجِ يَتَفَاوِضُونَ (۱) هَذَا (۲) الْأَمْرَ ، فَكَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَرَجِ إِلَى أَبِي يُعْلِمُهُ بِاجْتِمَاعِهِمْ عِنْدَهُ ، وَ أَنَّهُ لَوْ لَا مَخَافَةُ الشُّهْرَةِ لَصَارَ مَعَهُمْ إِلَيْهِ ، وَ يَسْأَلُهُ أَنْ يَأْتِيَهُ ، فَزَكَبَ أَبِي وَ صَارَ إِلَيْهِ ، فَوَجَدَ الْقَوْمَ مُجْتَمِعِينَ عِنْدَهُ ، فَقَالُوا لِأَبِي : مَا تَقُولُ فِي هَذَا الْأَمْرِ ؟ فَقَالَ أَبِي لِمَنْ عِنْدَهُ الرَّقَاعُ : أَحْضِرُوا الرَّقَاعَ ، فَأَحْضَرُوهَا ، فَقَالَ لَهُمْ : هَذَا مَا أُمِرْتُ بِهِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ : قَدْ كُنَّا نَحِبُّ أَنْ يَكُونَ مَعَكَ فِي هَذَا الْأَمْرِ شَاهِدٌ آخَرَ ، فَقَالَ لَهُمْ : قَدْ أَتَاكُمْ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - بِهِ ، هَذَا أَبُو جَعْفَرٍ الْأَشْعَرِيُّ يَشْهَدُ لِي بِسَمَاعِ هَذِهِ الرَّسَالَةِ ، وَ سَأَلَهُ أَنْ يَشْهَدَ بِمَا عِنْدَهُ ، فَأَنْكَرَ أَحْمَدُ أَنْ يَكُونَ سَمِعَ مِنْ هَذَا شَيْئاً ، فَدَعَاهُ أَبِي إِلَى الْمُبَاهَلَةِ (۳) ، فَقَالَ : لَمَّا حَقَّقَ عَلَيْهِ ، قَالَ (۴) : قَدْ (۵) سَمِعْتُ ذَلِكَ (۶) ، وَ هَذِهِ (۷) مَكْرَمَةٌ كُنْتُ أَحِبُّ أَنْ تَكُونَ (۸) لِرَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ ، لَا لِرَجُلٍ مِنَ الْعَجَمِ ، فَلَمْ يَبْرَحِ الْقَوْمُ حَتَّى قَالُوا بِالْحَقِّ جَمِيعاً (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

خیرانی از پدرش روایت کند که او گوید: بر در خانه امام جواد علیه السلام گماشته خدمتی بوده و احمد بن محمد بن عیسی، هر شب هنگام سحر می آمد تا از وضع بیماری امام علیه السلام خبر گیرد، شخص دیگری هم بود که بعنوان رسول و فرستاده میان امام و پدرم رفت و آمد میکرد، چون او می آمد، احمد میرفت و پدرم با او خلوت میکرد، شبی من بیرون رفتم و احمد از آن مجلس برخاست، پدرم با فرستاده خلوت کرد احمد هم در اطراف مجلس گشت تا در گوشه ای که سخن آنها را میشنید بایستاد؟ فرستاده بپدرم گفت: آقایت بتو سلام میرساند و می فرماید من در میگذرم و امر امامت بپسرم علی میرسد و او بعد از من بر - گردن شما همان حق دارد که من بعد از پدرم بر شما داشتم، سپس فرستاده برفت و احمد بجای خود بازگشت و بپدرم گفت: او بتو چه گفت؟ پدرم گفت: سخن خیری گفت، احمد گفت: من سخن او را شنیدم پنهان مکن و آنچه شنیده بود باز گفت.

پدرم باو گفت: این عمل که تو کردی، خدا بر تو حرام ساخته بود، زیرا خدای تعالی میفرماید: «تجسس نکنید- ۱۲ حجرات-» اینک این گواهی را داشته باش، شاید روزی محتاجش شویم، مبدا تا وقتش رسد آن را اظهار کنی. چون صبح شد، پدرم موضوع گفته فرستاده را در ده ورقه نوشت و مهر کرد و به ده نفر از بزرگان قوم داد و گفت اگر من پیش از آنکه این را از شما مطالبه کنم مردم، آن را باز کنید و مضمونش را بمردم اطلاع دهید. چون حضرت ابی جعفر علیه السلام درگذشت، پدرم گوید: من هنوز از منزل بیرون نرفته بودم که قریب چهار صد نفر بامامت حضرت علی النقی علیه السلام یقین کرده بودند و رؤساء شیعه نزد محمد بن فرج (که از موثقین اصحاب حضرت رضا و حضرت جواد و امام دهم علیهم السلام بود) انجمن کرده، راجع باین امر گفتگو میکردند. محمد بن فرج پدرم نامه ای نوشت و او را از انجمن آنها نزد خود آگاه ساخت و نیز نوشت اگر بیم شهرت نبود، خودش هم با ایشان نزد او می آمد و از وی میخواست که بمنزلش رود، پدرم سوار شد و نزد او رفت، دید مردم نزد او گرد آمده اند. آنها پدرم گفتند: در باره این امر چه میگوئی؟ پدرم بکسانی که نامه ها نزدشان بود گفت: نامه ها را بیاورید، ایشان آوردند، پدرم گفت: این است همان مطلبی که بآن مأمور بودم بعضی از آنها گفتند: ما دوست داشتیم که تو در این موضوع گواه دیگری هم میداشتی پدرم گفت: آن را هم خدای عز و جل درست کرده است، این ابو جعفر اشعری است که بشنیدن این پیام گواهی میدهد و از او خواست که گواهی خود را بگوید: احمد انکار کرد که در این باره چیزی شنیده باشد پدرم او را بمباهله طلبید و ملزمش ساخت، آنگاه احمد گفت: من این پیام را شنیدم و این شرافتی بود که من میخواستم بمردی از عرب برسد نه بعجم، پس همه آن جمعیت بحق معتقد شدند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۲

[ترجمه کمره ای]:

۲- خیرانی از پدرش که او گفته: بر در خانه ابی جعفر (امام نهم علیه السلام) ملازم خدمتی بوده که بر آن گماشته بوده است، و احمد بن محمد بن عیسی سحرگاه هر شب می آمد تا علت بیماری او را پرسد و بداند و آن فرستاده ای که میان ابی جعفر و میان پدرم رفت و آمد می کرد، وقتی می آمد احمد از نزد پدرم خارج می شد و پدرم با او خلوت می کرد. یک شب من بیرون رفتم و احمد بر خاست و پدرم با فرستاده امام خلوت کرد و احمد عقبگرد کرد و در جایی که صحبت آنها را می شنید ایستاد، فرستاده امام به پدرم گفت: آقا و مولای توبه تو سلام می رساند و می فرماید: من، در می گذرم و امر امامت با پسر علی است و او بعد من بر شما همان حقی را دارد که من بعد از پدرم بر شماها داشتم، فرستاده امام رفت و احمد به جای خود برگشت و به پدرم گفت: فرستاده امام با تو چه گفت؟ پدرم گفت: خیر بود: احمد گفت: آنچه را گفت من شنیدم، تو از من کتمان مکن و آنچه شنیده بود باز گفت. پدرم گفت: این که کردی خدا بر تو حرام کرده زیرا خدا تعالی می فرماید (۱۲ سوره حجرات): «تجسس نکنید» ولی این گواهی را داشته باش، شاید روزی بدان نیازمند شویم و مبادا تا موقع آن به کسی اظهار کنی، و چون صبح شد پدرم مضمون این رسالت را در ده ورقه جداگانه نوشت و مهر کرد و آنها را به ده تن از وجوه و بزرگان شیعه سپرد و گفت: اگر پیش از آن که من آنها را از شماها مطالبه کنم مردم شما اجازه دارید آنها را باز کنید و هر چه در آنها نوشته است اعلام کنید. چون ابو جعفر (امام نهم) در گذشت، پدرم می گفت: هنوز از منزلش بیرون نیامده بود تا چهار صد کس جلو او را گرفتند و (از گزارش او) به امامت امام دهم یقین حاصل کردند و رؤسای شیعه نزد محمد بن فرج گرد آمدند و در امر امامت به گفتگو پرداختند و محمد بن فرج به پدرم نوشت و از اجتماع آنها گزارش داد و اظهار داشت که اگر خوف شهرت و کشف مطلب نبود با همه جمعیت نزد او می آمد و درخواست کرده بود که به منزلش برود، پدرم سوار شد و به منزل محمد بن فرج رفت و دید همه مردم آن جا جمع شده اند، به پدرم گفتند: در امر امامت تو چه عقیده داری؟. پدرم به کسانی که آن ورقه های سر بسته را داشتند گفت: آنها را بیاورید آن ورقها را حاضر کردند و پدرم گفت: این دستوری است که به من رسیده، برخی از حاضران گفتند: ما دوست داشتیم که با تو شاهد دیگری هم بود، پدرم گفت: خدا عز و جل آن را هم شما آورده است. این ابو جعفر اشعری هم گواه شنیدن این

پیام است و از او خواست که به هر چه نزد او است گواهی دهد، احمد در اول، منکر شد که چیزی شنیده باشد و پدرم او را به مباحثه دعوت کرد و چون بر او محقق کرد و ثابت کرد، گفت: من این را شنیدم، این یک افتخاری بود که می خواستم نصیب یکی از عرب شده باشد، نه نصیب یک مرد عجمی و آن قوم از جای خود بیرون رفتند تا همه معتقد به حق گردیدند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲- خیرانی از پدرش که او گفته: بر در خانه ابی جعفر (امام جواد) خدمتکاری بود و احمد بن محمد بن عیسی سحرگاه هرشب می آمد تا از وضع بیماری امام باخبر شود و شخص دیگری هم بود که میان پدرم رفت و آمد داشت چون او می آمد و احمد می رفت پدرم با او خلوت می کرد.

شبی من بیرون رفتم و احمد برخاست و پدرم با فرستاده امام خلوت کرد و احمد عقبگرد کرد و در جائی که صحبت آنها را می شنید ایستاد، فرستاده امام به پدرم گفت: آقا و مولای من به تو سلام می رساند و می فرماید: من از دنیا می روم و امر امامت با پسر من علی است و او بعد از من بر شما همان حقی را دارد که من بعد از پدرم بر شما داشتم، فرستاده امام رفت و احمد به جای خود برگشت و به پدرم گفت: فرستاده امام با تو چه گفت؟ پدرم گفت: خیر بود، احمد گفت: آنچه را گفت من شنیدم، تو از من کتمان مکن و آنچه شنیده بود بازگفت.

پدرم گفت: این کار خداوند بر تو حرام کرده بود زیرا خداوند تعالی می فرماید: «تجسس نکنید» ولی این گواهی را داشته باش، شاید روزی به آن نیازمند شویم و مبادا تا موقع خودش آن را به کسی اظهار کنی، و چون صبح شد پدرم مضمون این رسالت را در ده ورقه جداگانه نوشت و مهر کرد و آنها را به

ده تن از بزرگان شیعه سپرد و گفت: اگر پیش از آن که من آنها را از شماها مطالبه کنم شما اجازه دارید آن ها را باز کنید و هر چه در آنها نوشته است اعلام کنید.

چون ابو جعفر (امام نهم) درگذشت، پدرم گفت: هنوز از منزلش بیرون نیامده بود تا چهارصد نفر جلو او را گرفتند و (از گزارش او) به امامت امام دهم یقین حاصل کردند و روسای شیعه نزد محمد بن فرج گرد آمدند و در امر امامت به گفتگو پرداختند و محمد بن فرج به پدرم نوشت و از اجتماع آنها گزارش داد و اظهار داشت که اگر ترس از شهرت و کشف مطلب نبود با همه جمعیت نزد او می آمد و درخواست کرده بود که به منزلش برود، پدرم سوار شد و به منزل محمد بن فرج رفت و دید همه مردم آن جا جمع شده اند، به پدرم گفتند: در امر امامت تو چه عقیده داری؟.

پدرم به کسانی که آن ورقه های سربسته را داشتند گفت: آن ها را بیاورید آن ورقها را حاضر کردند و پدرم گفت: این دستوری است که به من رسیده، برخی از حاضران گفتند: ما دوست داشتیم که با تو گواهان دیگری هم بود، پدرم گفت: خدای عز و جل آن را هم درست کرده است. این ابو جعفر اشعری است که بر شنیدن این پیام گواه است و از او خواست که به هر چه نزد او است گواهی دهد، احمد در اول، منکر شد و پدرم او را به مباحثه دعوت کرد و چون بر او ثابت کرد، گفت: من این شنیدم، این یک افتخاری بود که می خواستم نصیب یکی از عرب شده باشد، نه نصیب یک مرد عجمی و آن قوم از جای خود بیرون نرفتند تا همه معتقد به حق گردیدند و در نسخه صفوانی هم چنین است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

مجهول، و الخيرانى لعله ابن خيران الخادم بواسطة أو بلا واسطة و الأخير أظهر و ضمائر إنه و قال و كان و يلزم لأبيه أو الأولان للخيرانى و على الأول وضع: كان يلزم، موضع: كنت ألزم، من قبيل تغليب حال الحكاية على حال المحكى، و أيضا وضع: بين أبى، موضع بينه، من قبيل وضع الظاهر موضع المضمّر. إنه لم يخرج أى خيرانى و يمكن أن يقرأ على بناء المجهول من باب الأفعال فالضمير لأبى جعفر عليه السلام حتى قطع على يديه أى أقر و جزم بإمامة الهادى عليه السلام بسببه، أو مسح يده على أيديهم بالبيعة له عليه السلام على الجزم و القطع، و محمد بن الفرّج من ثقات أصحاب الرضا و الجواد و الهادى عليهم السلام. و المفاوضات: المكالمة و المحاوره و المشاوره، و فى المصباح المنير: تفاوض القوم الحديث أخذوا فيه. لما حقق عليه أى ألزم الدعاء إلى المباهلة عليه و رأى أنه لا مفر له منه و المكرمة بضم الراء: الشرف، و هذا ذم عظيم لأحمد لكن لجهالة الخيرانى و اشتهاه فضله و علو شأنه لم يعتن الأصحاب به.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٨٥

٣٢٥ / ١

٣- الحديث

٨٤٩/٣. وَ فِي نُسْخَةِ الصَّفْوَانِيِّ : مُحَمَّدٌ (١٠) بْنُ جَعْفَرِ الْكُوفِيِّ ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ

ص: ١١٠

١-١ . قوله : «يتفاوضون هذا الأمر» ، أى يأخذون فيه ويتكلمون فيه . والمفاوضة : المساواة والمشاركة . وهى مفاعلة من التفويض ، ومنه مفاوضة العلماء ، كأن كل واحد منهم ردّ ما عنده إلى صاحبه . والمراد : محادثة العلماء ومذاكرتهم فى العلم . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٢١٠ (فوض) .

٢-٢ . فى «بس» : «بهذا» .

٣-٣ . «المباهلة» : الملاعنة . وهو أن يجتمع القوم إذ اختلفوا فى شىء ، فيقولوا : لعنة الله على الظالم منّا . النهاية ، ج ١ ، ص ١٦٧ (بهل) .

٤-٤ . فى «ب ، بف» : - «قال» .

٥-٥ . فى حاشية «بح» : «كذا» .

٦-٦ . فى «بس» : «هذا» .

٧-٧ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى المطبوع : «هذا» .

٨-٨ . فى «ج ، ض ، بح» : «أن يكون» .

٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٩٨ ، بسنده عن الكلينى ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٢ ، ح ٨٦٧ .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» وشرح المازندراني ومرآة العقول : «أبى محمّد» . ومحمّد بن جعفر هذا ، هو محمّد بن جعفر الرزّاز القرشى الكوفى ، روى بعنوان محمّد بن جعفر الرزّاز الكوفى ، عن محمّد بن عيسى بن عبيد فى الكافى ، ذيل ح ٨١٥٩ و ٨١٦١ . وكنية محمّد بن جعفر الرزّاز أبو القاسم ، كما فى رسالة أبى غالب الزرارى ، ص ١٤٠ ، و ص ١٤٥ و ص ١٤٦ . فعليه ما ورد فى شرح المازندراني من أنّه قال : «قيل : أبو محمّد يحتمل أن يكون كنيته ، ويحتمل أن يكون أبى مضافا إلى ياء المتكلم ، يعنى أبى عن محمّد بن جعفر ، ضعيف جدّا .

عيسى بن عبيد ، عن محمّد بن الحسين (١) الواسطى :

أَنَّه (٢) سَمِعَ أَحْمَدَ بْنَ أَبِي خَالِدٍ - مَوْلَى أَبِي جَعْفَرٍ - يَحْكِي أَنَّهُ أَشْهَدَهُ عَلَى هَذِهِ الْوَصِيَّةِ الْمُنْسُوخَةِ (٣) :

شَهِدَ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ مَوْلَى أَبِي جَعْفَرٍ (٤) أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ أَشْهَدَهُ أَنَّهُ أَوْصَى إِلَى عَلِيِّ ابْنِهِ بِنَفْسِهِ وَأَخَوَاتِهِ (٥) ، وَجَعَلَ أَمْرَ مُوسَى (٦) - إِذَا بَلَغَ - إِلَيْهِ ، وَجَعَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُسَاوِرِ (٧) قَائِمًا عَلَى تَرْكْتِهِ مِنَ الضِّيَاعِ (٨) وَالْأَمْوَالِ وَالتَّفَقَاتِ وَالرَّقِيقِ (٩) وَغَيْرِ ذَلِكَ إِلَى

ص: ١١١

١-١ . كذا في النسخ والمطبوع . والمحمتمل قويا صححة «الحسن» . وأن محمدا هذا هو محمد بن الحسن الواسطي المذكور في أصحاب أبي جعفر الثاني عليه السلام الذي قال الفضل بن شاذان في شأنه : إنه كان كريما على أبي جعفر عليه السلام . راجع : رجال الكشي ، ص ٥٥٨ ، الرقم ١٠٥٤ ؛ رجال الطوسي ، ص ٣٧٩ ، الرقم ٥٦١٧ . وانظر أيضا : رجال الكشي ، ص ٤٧٥ ، الرقم ٩٠٢ ؛ وص ٤٤٧ ، الرقم ٩٠٤ ؛ وص ٤٨٤ ؛ الرقم ٩١١ ؛ وص ٥٤٣ ، الرقم ١٠٢٩ .

٢-٢ . في «ج ، ه ، بر ، بس ، بف» والوافي والبحار : - «أنه» .

٣-٣ . «المنسوخة» : المكتوبة . يقال : نسخ الشيء ينسخه نسخا وانتسخه واستنسخه : اكتبه عن معارضة . قيل : النسخ : اكتابك كتابا عن كتاب حرفا بحرف ، والأصل نسخة ، والمكتوب عنه نسخة ؛ لأنه قائم مقامه . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٦١ (نسخ) .

٤-٤ . في «ه» : + «أطال الله بقاءه» . وفي حاشية «بف» : + «أطال الله بقاء أبي جعفر» .

٥-٥ . في «ض ، ه ، بر» وحاشية «ج» ومراة العقول : «إخوانه» . قال في المرأة : «ولا يبعد أن يكون أخواته ، فصحف» .

٦-٦ . في الوافي : «موسى ، يعنى ابنه الملقب بالمبرقع المدفون بقم» .

۷-۷. فی أكثر النسخ والوافی : «المشاور» ، فی هذا الموضوع وما یأتی بعد سطر واحد . ولا یبعد عدم صحّته ؛ فإنّا لم نجد حسب تتبّعنا «المشاور» كأحد الأسماء .

۸-۸ . «الضیاع» : جمع ضائع ، كجائع وجیاع ، أو جمع الضیعة ، وهی العقار ، قال المازندرانی : «هذا هو الأظهر والأنسب فی المقام» ، وَاحْتَمَلَ كونه بفتح الضاد بمعنی العیال . راجع : النهاية ، ج ۳ ، ص ۱۰۷ (ضیع) .

۹-۹ . «الرقیق» : المملوك . فعیل بمعنی مفعول _ وقد یطلق علی الجماعة كالرفیق _ من الرّق بمعنی الملک . النهاية ، ج ۲ ، ص ۲۵۱ (رقق) .

أَنْ یَبْلُغَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، صَيَّرَ (۱) عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُسَاوِرِ ذَلِكَ الْيَوْمَ (۲) إِلَيْهِ (۳) ، يُقُومُ (۴) بِأَمْرِ نَفْسِهِ وَ أَخَوَاتِهِ (۵) ، وَ يُصَيِّرُ (۶) أَمْرَ مُوسَى إِلَيْهِ (۷) ، يُقُومُ (۸) لِنَفْسِهِ بَعْدَهُمَا (۹) عَلَى شَرْطِ أَبِيهِمَا فِي صَدَقَاتِهِ الَّتِي تَصَدَّقَ بِهَا ، وَ ذَلِكَ يَوْمَ الْأَعْدِدِ لِثَلَاثِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةَ عِشْرِينَ وَ مَائَتَيْنِ ، وَ كَتَبَ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ شَهَادَتَهُ بِخَطِّهِ .

وَ شَهِدَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ (۱۰) بِنِ عَالِي بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ _ وَ هُوَ الْجَوَانِيُّ _ عَلَى مِثْلِ شَهَادَةِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ فِي صَدْرِ هَذَا الْكِتَابِ ، وَ كَتَبَ شَهَادَتَهُ بِيَدِهِ .

وَ شَهِدَ نَصْرُ الْخَادِمِ ، وَ كَتَبَ شَهَادَتَهُ بِيَدِهِ . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

واسطی گوید: از احمد بن ابی خالد خادم ابی جعفر علیه السلام شنیدم که آن حضرت او را بر این وصیت نوشته شده گواه گرفته است: گواهی دهد احمد بن ابی خالد خادم ابی جعفر بر اینکه: ابی

جعفر محمد بن علی بن موسی بن جعفر ابن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام، او را گواه گرفت که او پسرش علی وصیت کرد در باره امور خودش و خواهرانش و نیز امر موسی را زمانی که باو برسد. (امام نهم علیه السلام سه دختر و یک پسر بنام موسی مبرقع داشت که امر آنها را بامام دهم وصیت فرمود) و عبد الله بن مساور را سرپرست املاک و اموال و مخارج و بردگان و سایر ترکه خود نمود. تا زمانی که علی بن محمد بالغ شود (این عمل از نظر تقیه بود و مقصود این است که بحد امامت برسد - مرآت-)، و آنگاه عبد الله بن مساور آنها را باو تحویل دهد تا او بکار خود و خواهرانش قیام کند و کار موسی را بخود او واگذارد تا او هم بعد از فوت علی النقی علیه السلام و ابن مساور، در کار خود مستقل شود و طبق شرط پدرشان راجع بصدقاتی که میدهد قیام کند، بتاريخ روز یکشنبه سوم ذی الحجه سنه ۲۲۰. احمد بن ابی خالد گواهی را با دست خود نوشت و حسن بن محمد بن عبد الله بن حسن بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام معروف به جوانی گواهی خود را مثل گواهی احمد بن ابی خالد در بالای این مکتوب نوشت و آن را با دست خود هم نوشت، و نصر خادم هم گواهی داد و گواهی را با دست خود نوشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۲

[ترجمه کمره ای]:

در نسخه صفوانی است: ۳- از محمد بن حسین واسطی است که شنیده احمد بن ابی خالد خادم و وابسته ابی جعفر (علیه السلام) نقل می کرده که آن حضرت او را بر این وصیت که در نسخه ای ثبت بود گواه گرفت: گواه است احمد بن ابی خالد مولای ابی جعفر که ابو جعفر محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام او را گواه گرفت که وصیت کرد به پسرش علی (علیه السلام) نسبت به خودش و خواهرانش و کار موسی را (پسر دیگر امام که ملقب به مبرقع بود) هم وقتی بالغ شد بدو سپرد و عبد الله بن مساور را (مشاور خ ل) برتر که

خود گماشت از مزرعه ها و اموال و مخارج و مملوک ها و جز آن تا وقتی علی بن محمد بالغ شود عبد الله بن مساور همه را به او سپارد در همان روز بلوغ، تا به کار خود و خواهران خود قیام کند و او هم کار موسی را (پس از بلوغ) به خودش واگذارد تا برای اداره کار خود قیام کند بعد از آن دو (امام هادی و عبد الله بن مساور) طبق شرطی که پدر آنها در صدقات و اوقافی که وقف نموده مقرر داشته است، تاریخ روز یک شنبه سوّم ذی حجه سال دویست و بیست، احمد بن ابی خالد گواهی خود را به خط خود نوشت و حسن بن محمد بن عبد الله بن حسن بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام معروف به جوانی به مانند همین گواهی را به دست خود نوشت و نصر خادم هم گواه است و گواهی خود را به دست خود نوشته است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- از محمد بن حسین واسطی است که شنیده احمد بن ابی خالد خادم و وابسته ابی جعفر علیه السلام نقل می کرده که آن حضرت او را بر این وصیت که در نسخه ای ثبت بود گواه گرفت:

گواه است احمد بن ابی خالد مولای ابی جعفر که ابو جعفر محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام او را گواه گرفت که وصیت کرد به پسرش علی علیه السلام نسبت به خودش و خواهرانش و موسی مبرقع که برادرش بود و عبد الله بن مساور را سرپرست مزرعه ها و اموال و مخارج و بردگان و سایر ترکه قرار داده تا وقتی که عبد الله بن محمد بالغ شود (این وصیت جنبه تقیه دارد چون امام هر چند صغیر باشد امام است و نیازی به قیّم و سرپرست ندارد) عبد الله بن مساور به هنگام بلوغ همه را به او سپرد، تا به کار خود و خواهران خود قیام کند و او هم کار موسی را (پس از بلوغ) به خودش واگذارد تا برای اداره کار خود قیام کند بعد از آن دو (امام هادی و عبد الله بن مساور) طبق شرطی که پدر آنها در صدقات و اوقافی که وقف نموده

مقرر داشته است، تاریخ روز یکشنبه سَوّم ذی حجه سال دویست و بیست، احمد بن ابی خالد گواهی خود را به خط خود نوشت و حسن بن محمد بن عبد الله بن حسن بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام معروف به جوّانی به مانند همین گواهی احمد بن ابی خالد را در صدر این مکتوب نوشت و گواهی را به دست خود نوشت و نصر خادم هم گواه است و گواهی خود را به دست خود نوشت.

توضیح: ظاهر وصیتنامه حضرت این است که حضرت هادی در زمان فوت پدرش امام جواد صغیر بوده و برادرش موسی از او کوچکتر بوده و عبد الله مساور بر دخترانش و موسی قیمومیت و سرپرستی داشته ولی سرپرستی او از امام هادی برداشته و پس از بالغ شدن موسی باید زیر نظر امام که برادرش می باشد زندگی کند درعین حال امام هادی سعی کند که برادر خود را مستقل بار آورد تا بعد از برادر و عبد الله مساور بتواند به زندگی خود ادامه دهد همه اینها دلیل بر امامت فرزندش امام هادی است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول و فی نسخه الصفوانی ای هذا الخبر لم یکن فی رواية غیر الصفوانی كما مر، و الصفوانی هو محمد بن أحمد بن عبد الله بن قضاة بن صفوان بن مهران الجمال. و قوله: أبی بعد ذلك لعله زید من النساخ و أول الحديث محمد بن جعفر و جملة سمع استئناف بیانی و ضمیر أنه لأبی جعفر علیه السلام بنفسه ای بأمور نفسه، و الضمیر لعلی علیه السلام، و المراد بإخوانه موسی و ثلاث بنات أبی جعفر علیه السلام بتغلیب المذکر علی المؤنث، و لا یبعد أن یكون أخواته فصحف. و جعل أمر

موسى إذا بلغ أى موسى إليه أى إلى موسى و هو موسى المبرقع المدفون بقم، أو ضمير بلغ راجع إلى على عليه السلام و كذا ضمير إليه فيكون التقييد، بالبلوغ للتقية، و المراد به واقعا البلوغ إلى حد الإمامة، أو ضمير بلغ راجع إلى موسى عليه السلام و إليه إلى أبى جعفر عليه السلام أى أمره بعد البلوغ إليه فكيف قبله، و لعل الأوسط أظهر كما يدل عليه ما بعده فيكون القيد لتوهم أنه متعلق بجميع ما تقدم تقية. و جعل أى أبو جعفر عليه السلام عبد الله بن المساور قائما على تركته من الضياع و الأموال و النفقات أى على الضياع و غيرها و الرقيق أى حفظهم و الإنفاق عليهم و بعثهم إلى الضياع و غيرها صير عبد الله أى بعد بلوغ الإمام عليه السلام صيره عبد الله مستقلا فى أمور نفسه و وكل أمور إخوانه إليه و يصير على التفعيل أى عبد الله أو الإمام عليه السلام أمر موسى إليه أى إلى موسى بعدهما أى بعد فوت عبد الله و الإمام، و يمكن أن يقرأ يصير بالتخفيف و قوله: على شرط أبيهما ، متعلق بيقوم فى الموضعين. و قيل: ضمير بلغ لموسى و ضمير إليه لعلى كما مر، و صير فاعله ضمير مستتر راجع إلى أبى جعفر، و عبد الله منصوب بالمفعولية. و ذلك بدل اشتمال لعبد الله و إشارة إلى القيام على تركته إليه أى مفوضا إلى على و هذه الجملة استئناف لبيان الجملة السابقة، و هى قوله: جعل عبد الله بن المساور إلى آخره، و المراد أن عبد الله فى القيام على تركته مأمور بأمر على عليه السلام لا استقلال له أصلا، و القرينة كون صير ماضيا بدون واو العطف و جملة يقوم استئناف لبيان الاستئناف السابق، و يصير من باب ضرب عطف على يقوم و ضمير إليه لعلى و ضمير يقوم لعلى و ضمير لنفسه لموسى. و بعد مبنى على الضم أى بعد بلوغ موسى أيضا و هذه الجملة استئناف لبيان قوله يصير أمر موسى إليه و هذا مبنى على أن الإمام كالنبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم، و هما مبتدأ و الضمير راجع إلى على و موسى، و الظرف خبر المبتدأ. و أقول: ارتكاب التقية فى الكلام أحسن من ارتكاب هذه التكاليف البعيدة.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٨٦

ص: ١١٢

١-١ . فى الوافى : «يعنى فإذا بلغ على بن محمد صير ، ولعله سقط من قلم النساخ . أو كان : فصير ، فسقط الفاء» . وفى مرآة العقول : «قيل ... وصير فاعله ضمير مستتر راجع إلى أبى جعفر ؛ وعبد الله ، منصوب بالمفعوليّة» .

٢-٢ . فى «ه» وشرح المازندراني والوافى : - «اليوم» .

٣-٣ . فى «بح ، بس ، بف» : - «إليه» .

٤-٤ . فى «ب» : «ليقوم» .

٥-٥ . هكذا فى «ج ، بح ، بس» والوافى والبحار . وفى «ب ، ض ، ف ، ه ، بر» والمطبوع وشرح المازندراني : «وإخوانه» .

٦-٦ . فى مرآة العقول : «ويمكن أن يقرأ : يصير ، بالتخفيف» . أى من باب ضرب ، كما نصّ عليه فيما بعد .

٧-٧ . فى الوافى : «يعنى إلى موسى . ويشبه أن يكون قد سقط هنا شىء» .

٨-٨ . فى «بر» : «ليقوم» .

٩-٩ . فى مرآة العقول : «قيل : ... و«بعد» مبنى على الضمّ ، أى بعد بلوغ موسى أيضا . وهذه الجملة استيناف لبيان قوله : يصير أمر موسى إليه ... و«هما» مبتدأ ، والضمير راجع إلى علىّ وموسى ، والظرف خبر المبتدأ» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ه» . وفى سائر النسخ والمطبوع : «عبد الله بن الحسن» . والصواب ما أثبتناه ؛ فإنّ الحسن هذا ، هو الحسن بن محمد بن عبيد الله الأعرج بن الحسين الأصغر بن علىّ بن الحسين بن علىّ بن أبى طالب . راجع : تهذيب الأنساب ، ص ٢٢١ - ٢٢٢ ، وص ٢٢٩ ؛ المجدى ، ص ١٩٤ - ١٩٦ . وانظر أيضا : رجال النجاشى ، ص ٢٥٦ ، الرقم ٦٧١ ، وص ٢٦٢ ، الرقم ٦٨٧ ، وص ٣٩٥ ، الرقم ١٠٥٨ .

١١-١١ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٤ ، ح ٨٦٧ ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ١٢١ ، ح ٤ .

(٧٥) باب الإشارة و النصّ على أبى محمد عليه السلام

۱- الحدیث

۸۵۰/۱ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ النَّهْدِيِّ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَسَارٍ (۱) الْقَنْبَرِيِّ (۲) ، قَالَ :
أَوْصَى أَبُو الْحَسَنِ (۳) عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ قَبْلَ مُضِيِّهِ بِأَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ، وَأَشْهَدَنِي عَلَى ذَلِكَ وَ
جَمَاعَةً مِنَ الْمَوَالِي (۴) . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

یحیی بن یسار قنبری گوید: حضرت ابو الحسن (امام علی النقی) علیه السلام چهار ماه قبل از وفاتش پسرش حسن وصیت کرد و مرا با جماعتی از دوستان گواه گرفت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۳

[ترجمه کمره ای]:

۱- یحیی بن یسار قنبری گوید: ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) چهار ماه پیش از وفاتش به پسرش حسن وصیت کرد و مرا با جمعی از دوستانش گواه گرفت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱- یحیی بن یسار قنبری گوید: ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) چهار ماه پیش از وفاتش به پسرش حسن وصیت کرد و مرا با گروهی از دوستان خود بر این گواه گرفت.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول، و قيل: ضعيف قبل مضيه أى وفاته أو خروجه إلى سر من رأى، و الأول أظهر و الموالى العجم الملحقون بالعرب أو الشيعة المخلصون.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۸۷

۲- الحديث

۸۵۱/۲. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ، عَنْ بَشَّارِ (۶) بْنِ أَحْمَدَ الْبَصْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ (۷) النَّوْفَلِيِّ، قَالَ:

۱/۳۲۶

كُنْتُ مَعَ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي صَحْنِ دَارِهِ، فَمَرَّ بِنَا مُحَمَّدَ ابْنَهُ (۸)، فَقُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، هَذَا صَاحِبُنَا بَعْدَكَ؟ فَقَالَ: «لَا، صَاحِبُكُمْ بَعْدِي الْحَسَنُ». (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن عمر نوفلی گوید: در صحن منزل امام هادی علیه السلام خدمتش بودم که پسرش محمد از نزد ما گذشت. بحضرت عرض کردم: قربانت گردم، بعد از شما این صاحب ماست؟ فرمود: نه صاحب شما بعد از من حسن است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۳

[ترجمه کمره ای]:

۲- علی بن عمر نوفلی گوید: من با ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) در صحن خانه اش بودم و پسرش محمد به ما گذشت، من گفتم: قربانت، بعد از شما صاحب و سرور ما این است؟ فرمود: نه، سرور و امام شما بعد از من حسن است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- علی بن عمر نوفلی گوید: من با ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) در صحن خانه اش بودم و پسرش محمد از کنار ما گذشت، من گفتم: قربانت، بعد از شما صاحب و سرور ما این است؟ فرمود: نه، سرور و امام شما بعد از من حسن است.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۹۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

مجهول، و بشار: بفتح الباء و تشدید الشین، و النوفلی بفتح النون و الفاء. فمر بنا محمد ابنه كان له عليه السلام ثلاثة بنين: محمد و الحسن صلوات الله عليهما و جعفر، و مات محمد قبله و كان أكبر ولده، و كانت الشيعة يزعمون أنه الإمام لكونه أكبر فأخباره عليه السلام بعدم إمامته معجز لعلمه بموته قبله، و كان يكنى أبا جعفر عليه السلام.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۸۸

۳- الحديث

۸۵۲/۳. عَنْهُ (۱۰) ، عَنْ بَشَّارِ (۱۱) بْنِ أَحْمَدَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَعْصَفَانِيِّ (۱۲) ، قَالَ :

ص: ۱۱۳

۱- ۱. في «بر»: «بشار» .

۲- ۲. في «ألف ، بح ، بس» وحاشية «بر» والإرشاد: «العنبري» .

۳- ۳. في الإرشاد: + «علي بن محمد» .

- ٤-٤ . فى الغيبة : + «وأما موت محمد فى حياة أبيه عليه السلام» .
- ٥-٥ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٤ ، بسنده عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ص ٢٠٠ ، ح ١٦٦ ، عن يحيى بن بشار القنبرى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٦ ، ح ٨٦٨ ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ٢٤٦ ، ذيل ح ٢١ .
- ٦-٦ . فى «ألف» وحاشية «ج» والإرشاد : «يسار» . وفى «بح» : «بشارة» .
- ٧-٧ . فى الإرشاد : «عمرو» .
- ٨-٨ . فى الوافى : «محمد ابنه ، هو أبو جعفر ولده الأكبر الذى كان مترقبا للإمامة ، صالحا لها ، مرجوا عند أصحابه» .
- ٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٤ ، بسنده عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ص ١٩٨ ، ح ١٦٣ بسنده عن جعفر بن محمد بن مالك ، عن سيّار بن محمد البصرى ، عن على بن عمر النوفلى ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٦ ، ح ٨٦٩ .
- ١٠-١٠ . الضمير راجع إلى جعفر بن محمد الكوفى ، فى السند السابق .
- ١١-١١ . فى الإرشاد : «يسار» .
- ١٢-١٢ . فى «ه» وحاشية «ج» والإرشاد : «الإصبهاني» .

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «صَاحِبُكُمْ بَعْدِي الَّذِي يُصَلِّي عَلَيَّ» . قَالَ (١) : وَلَمْ نَعْرِفْ (٢) أَبَا مُحَمَّدٍ قَبْلَ ذَلِكَ ، قَالَ (٣) : فَخَرَجَ أَبُو مُحَمَّدٍ ، فَصَلَّى عَلَيْهِ . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عبد الله بن محمد اصفهاني گوید: امام هادی علیه السلام فرمود: «صاحب شما بعد از من کسی است که بر من نماز خواند» و ما تا آن روز ابا محمد (امام حسن عسگری) علیه السلام را نمی

شناختیم، (پس از وفات امام هادی علیه السلام) ابا محمد علیه السلام بیرون آمد و بر جنازه آن حضرت نماز خواند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۳

[ترجمه کمره ای]:

۳- عبد الله بن محمد اصفهانی گوید: أبو الحسن (علیه السلام) به من فرمود: صاحب شما بعد از من کسی است که بر من نماز بخواند، گوید: ما پیش از آن روز ابو محمد (امام حسن عسکری) را نمی شناختیم، گوید: ابو محمد بیرون آمد و بر او نماز بخواند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- عبد الله بن محمد اصفهانی گوید: أبو الحسن علیه السلام به من فرمود: صاحب شما بعد از من کسی است که بر من نماز بخواند، گوید: ما پیش از آن روز ابو محمد (امام حسن عسکری) را نمی شناختیم، گوید: ناگهان ابو محمد بیرون آمد و بر او نماز خواند.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۹۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول، و ضمير عنه راجع إلى جعفر بن محمد يصلي على أي يوم الناس في الصلاة على بعد موتي.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٨٨

٤- الحديث

٨٥٣/٤ . وَعَنْهُ (٥) ، عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ وَهْبٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ ، قَالَ :

كُنْتُ حَاضِرًا أَبَا الْحَسَنِ (٦) عَلَيْهِ السَّلَامَ لَمَّا تُوفِّيَ ابْنُهُ مُحَمَّدٌ ، فَقَالَ لِلْحَسَنِ : «يَا (٧) بُنَيَّ ، أَحَدِثْ لِلَّهِ شُكْرًا ؛ فَقَدْ أَحَدَثَ (٨) فِيكَ أَمْرًا» . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن جعفر گوید: من در زمان وفات محمد پسر امام هادی علیه السلام نزد آن حضرت حاضر بودم حضرت بامام حسن عسگری علیه السلام فرمود: پسر جان! خدا را شکر کن که در باره تو امری پدید آورد. (یعنی چون برادر بزرگترت وفات کرد، امامت برای تو مسلم و قطعی گشت و شیعه از تردید و اختلاف نجات یافتند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- علی بن جعفر گوید: من موقع وفات محمد فرزند امام علی نقی (علیه السلام) خدمت آن حضرت بودم، به امام حسن (علیه السلام) فرمود: پسر جانم، برای خدا تجدید شکری کن که در باره تو امر خود را تجدید کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۴- علی بن جعفر گوید: من موقع وفات محمد فرزندم امام علی نقی علیه السلام خدمت آن حضرت بودم، به امام حسن علیه السلام فرمود: پسر جان خدا را شکر کن که کارت را قطعی کرد (یعنی با مرگ برادر بزرگت امامت تو قطعی شد و شیعه از سرگردانی نجات یافت)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

مجهول، وضمير عنه راجع إلى جعفر أيضا، وعلى بن جعفر الظاهر أنه اليماني الثقة الذي كان وكيلا للهادي عليه السلام فقد أحدث فيك أمرا أى جعلك الله إماما بموت أخيك الأكبر قبلك و بد الله فيك .

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٨٨

٥- الحديث

٨٥٤/٥ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْوَانَ الْأَنْبَارِيِّ (١٠) ، قَالَ :

ص: ١١٤

١-١ . فى « ه » : « فقال » .

٢-٢ . فى « ب ، ض ، ف ، ه » والإرشاد : « ولم تكن نعرف » . وفى « ج » : « ولم نك نعرف » .

٣-٣ . فى « ج ، بح » : - « قال » .

٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٥ ، بسنده عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٦ ، ص ٨٧٠ .

٥-٥ . الضمير راجع إلى جعفر بن محمد الكوفى ؛ فإنه يأتى فى ح ٩١٢ ، رواية على بن محمد عن

جعفر بن محمد ، عن موسى بن جعفر البغدادي ، وهو موسى بن جعفر بن وهب ، راجع : رجال

النجاشى ، ص ٤٠٦ ، الرقم ١٠٧٦ .

٦-٦ . فى « ف » : « عند أبى الحسن » .

٧-٧ . فى « ف ، ه ، بر ، بس ، بف » وشرح المازندراني : - « يا » .

٨-٨ . فى «بس» : + «الله» .

٩-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٥ ، بسنده عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٧ ، ح ٨٧١ .
١٠-١٠ . كذا فى النسخ والمطبوع ، والخبر رواه الصفار فى بصائر الدرجات ، ص ٤٧٢ ، ح ١٣ ،
عن الحسن بن محمد [والصواب الحسين بن محمد كما فى بعض المخطوطات] عن المعلّى بن
محمد ، عن أحمد بن محمد بن عبد الله ، عن أحمد بن الحسين ، عن على بن عبد الله بن مروان
الأنبارى . والمحمّل قوياً ، وقوع السقط فى سندنا هذا ، بجواز النظر من «عبد الله» فى «أحمد بن
محمد بن عبد الله» إلى «عبد الله» فى «على بن عبد الله بن مروان» فأضيف «بن مروان الأنبارى»
إلى «أحمد بن محمد بن عبد الله» سهواً . ثم إنه لا يبعد اتحاد على بن عبد الله بن مروان الأنبارى
مع على بن عبد الله بن مروان _ من أهل بغداد _ المذكور فى رجال الكشى ، ص ٥٣٠ ، الرقم
١٠١٤ ؛ ورجال الطوسى ، ص ٤٠٠ ، الرقم ٥٨٦٨ ؛ فإن الأنبار بلدة قديمة على الفرات بينها وبين
بغداد عشرة فراسخ . وانتقل جمع من الأنباريين إلى بغداد ، كيعقوب بن يزيد وأبى أيوب الأنبارى .
ويحتمل تحوّل على بن عبد الله هذا إلى بغداد ، فنسب إليها وعُدَّ من أهلها راجع : الأنساب
للسمعانى ، ج ١ ، ص ٢١٢ ؛ رجال النجاشى ، ص ٤٥٠ ، الرقم ١٢١٥ ؛ وص ٤٥٧ ، الرقم ١٢٤٦
؛ الفهرست للطوسى ، ص ٥٢٨ ، الرقم ٨٤٧ . هذا ما استفدنا ممّا أفاده الأستاذ السيّد محمد جواد
الشبيرى _ دام توفيقه _ فى رسالته «المسك الأذفر فى البحث عمّن يسمّى بعلى بن جعفر» .

كُنْتُ حَاضِرًا عِنْدَ مُضَيِّ (١) أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، فَجَاءَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَوَضَعَ لَهُ
كُرْسِيًّا ، فَجَلَسَ عَلَيْهِ وَحَوْلَهُ أَهْلُ بَيْتِهِ وَ أَبُو مُحَمَّدٍ (٢) قَائِمٌ فِي نَاحِيَةٍ ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ أَمْرِ أَبِي جَعْفَرٍ
الْتَفَتَ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : «يَا بُنَيَّ ، أَحَدِثْ لِلَّهِ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - شُكْرًا ؛ فَقَدْ أَحَدَثَ
فِيكَ أَمْرًا» . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

انباری گوید: هنگام وفات ابی جعفر محمد پسر امام علی نقی علیه السلام حاضر بودم که ابو الحسن (امام دهم) علیه السلام وارد شد، برای حضرت تختی گذاشتند و بر آن نشست و اهل بیتش گردش بودند و ابو محمد (امام حسن عسگری) علیه السلام در گوشه ای ایستاده بود، امام هادی علیه السلام چون از تجهیز ابی جعفر فارغ شد، متوجه ابو محمد علیه السلام شد و فرمود: پسر جان! خدای تبارک و تعالی را شکر کن که نسبت بتو امری پدید آورد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۴

[ترجمه کمره ای]:

۵- احمد بن محمد بن عبد الله بن مروان انباری گوید: من وقت وفات ابی جعفر محمد پسر امام علی نقی (علیه السلام) حضور داشتم، امام علی نقی (علیه السلام) به خانه آمد و تختی برای او نهادند و بر آن نشست و خاندانش دور او نشستند و امام حسن عسگری (علیه السلام) در گوشه ای ایستاده بود و چون از کار تجهیز ابی جعفر پرداخت، رو به ابی محمد (علیه السلام) کرد و فرمود: پسر جانم، شکری برای خدا تازه کن که خدا در باره تو دستوری تازه کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۵- احمد بن محمد بن عبد الله بن مروان انباری گوید: من وقت وفات ابی جعفر محمد پسر امام علی نقی علیه السلام حضور داشتم، امام علی نقی علیه السلام به خانه آمد و تختی برای او نهادند

و بر آن نشست و خاندانش دور او نشستند و امام حسن عسکری علیه السلام در گوشه ای ایستاده بود و امام هادی پس از پایان غسل و کفن، رورا به امام حسن عسکری کرد فرمود: پسر جان خدا را شکر کن که درباره ات دستوری تازه صادر کرده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

ضعیف علی المشهور. عند أبي جعفر أي عند تجهيزه أو عند موته، وفي إعلام الوری و إرشاد المفید و كشف الغمة و غيرها عند مضي أبي جعفر و أبو جعفر هو محمد من أمر أبي جعفر أي تجهيزه.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۸۹

۶- الحديث

۸۵۵/۶. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَلْبَانِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ (۴) بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنْ كَانَ كَوْنٌ - وَأَعُوذُ بِاللَّهِ - فَإِلَى مَنْ؟

قَالَ : «عَهْدِي إِلَى الْأَعْكَبَرِ مِنْ وَلَدِيَّ (٥)» . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

علی بن مهزیار گوید: بحضرت ابی الحسن علیه السلام عرض کردم: اگر پیش آمدی کند - و پناه میبرم بخدا - مرجع کیست؟ فرمود: عهد امامت من متعلق بپسر بزرگترم میباشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۴

[ترجمه کمره ای] :

٦- علی بن مهزیار گوید: به ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) گفتم: اگر پیش آمدی شد (پناه بر خدا می برم) به چه کسی باید رجوع کرد؟ فرمود: عهد امامت از طرف من با بزرگ ترین پسرم بسته شده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۷

[ترجمه آیت اللهی] :

٦- علی بن مهزیار گوید: به ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) گفتم: اگر پیش آمدی شد (پناه بر خدا می برم) به چه کسی باید رجوع کرد؟

فرمود: پیمان امامتم با فرزند بزرگترم بسته شده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول و قيل: ضعيف. من ولدى بصيغۃ التثنية و كان ذلك بعد وفاة أبي جعفر، و فى إرشاد المفيد و إعلام الوری و غیرهما بعد ذلك یعنی الحسن علیه السلام.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۸۹

۷- الحديث

۸۵۶/۷. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْأَسْبَارِقِينِيِّ (۷)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ ...

ص: ۱۱۵

۱-۱. فى «ه، بح، بس، بف» وشرح المازندرانی و مرآة العقول: - «مضی» .

۲-۲. فى الإرشاد: «ابنه» .

٣-٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٦ ، بسنده عن الكليني . بصائر الدرجات ، ص ٤٧٢ ، ح ١٣ ، عن الحسن بن محمد ، عن المعلّى بن محمد ، عن أحمد بن محمد بن عبد الله ، عن أحمد بن الحسين ، عن عليّ بن عبد الله بن مروان الأنباري . الغيبة للطوسي ، ص ٢٠٣ ، ح ١٧٠ بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٨٧ ، ح ٨٧٢ .

٤-٤ . في «ب» : «الحسن» .

٥-٥ . وهما _ بناء على كون الكلمة تثنيةً _ أبو محمد وجعفر الكذاب ؛ لأنّ محمّداً أبا جعفر مات في حياة أبيه . وفي شرح المازندراني : «لعلّ هذا القول كان بعد موت أخيه ؛ لأنّ محمّداً كان أكبر منه ، ويحتمل أن يكون قبله ؛ لعلمه عليه السلام بأنّ محمّداً سيموت ويكون أبو محمّد أكبر ممّن بقي» . ويمكن كون الكلمة جمعاً وبضمّ الواو . وفي الإرشاد : + «يعنى الحسن عليه السلام» .

٦-٦ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٦ ، عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٩٠ ، ح ٨٧٩ .

٧-٧ . في هامش «ج، ض» : «الإسبارقي» . وفي إعلام الوري : «أبي محمّد الأسترآبادي» . وفي الإرشاد : «عليّ بن محمّد الأسترآبادي» بحذف «عن أبي محمّد» . وهو سهو ؛ فإنّ عليّ بن محمّد في مشايخ الكليني قدس سره مشترك بين عليّ بن محمّد علان الكليني وعليّ بن محمّد بن بندار .

عَمْرٍو(١) الْعَطَّارِ ، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَبُو(٢) جَعْفَرٍ ابْنُهُ فِي الْأَعْيَاءِ(٣) ، وَأَنَا أَظُنُّ أَنَّهُ هُوَ(٤) ، فَقُلْتُ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، مَنْ أَحْضَى مِنْ وُلْدِكَ ؟

فَقَالَ : «لَا تَخْضُوا أَحَدًا حَتَّى يَخْرُجَ(٥) إِلَيْكُمْ أَمْرِي» .

قَالَ : فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ بَعْدُ : فِيمَنْ يَكُونُ هَذَا الْأَمْرُ ؟

قَالَ(٦) : فَكَتَبَ إِلَيَّ : «فِي الْكَبِيرِ(٧) مِنْ وَلَدِي» . قَالَ(٨) : وَكَانَ(٩) أَبُو مُحَمَّدٍ أَكْبَرَ مَنْ جَعْفَرٍ(١٠)

(١١) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن عمرو عطار گوید: خدمت حضرت ابو الحسن عسگری (امام دهم) علیه السلام رسیدم، و هنوز پسرش ابو جعفر (محمد) زنده بود و من گمان میکردم او امامست، عرض کردم (قربانت) کدامیک از پسرانت را امام بدانم؟ فرمود: تا امر من بشما نرسد، هیچ یک را بامامت مخصوص ندانید، عطار گوید: بعد (از وفات محمد - مرآت-) بحضرت نوشتم: امر امامت متعلق بکیست؟ حضرت برایم نوشت «متعلق، پسر بزرگترم» و ابو محمد (امام حسن عسگری) بزرگتر از ابی جعفر بود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۴

[ترجمه کمره ای]:

۷- علی بن عمرو عطار گوید: من خدمت امام علی نقی (علیه السلام) رسیدم و هنوز پسرش محمد زنده بود و من گمان می کردم او امام است بعد از پدرش، عرض کردم: قربانت، کدام از فرزندان را مخصوص امامت بدانم؟ فرمود: هیچ کدام را مخصوص ندانید تا دستور من به شما صادر شود، گوید: پس از آن به وی نوشتم، این امر امامت در چه کسی می باشد؟ به من نوشت در بزرگتر اولادم. گوید: و ابو محمد (امام حسن عسگری) بزرگتر از جعفر بود (یعنی بعد از فوت ابی جعفر که همان محمد بن علی نقی است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۷- علی بن عمرو عطار گوید: من خدمت امام علی نقی علیه السلام رسیدم و هنوز پسرش محمد زنده بود و من گمان می کردم بعد از پدرش امام است. عرض کردم: قربانت، کدامیک از فرزندان را امام بدانم؟ فرمود: هیچ کدام تا دستور من به شما برسد، گوید: پس از آن به وی نوشتم، امام چه کسی است؟ به من نوشت: در اولاد بزرگترم گوید: و ابو محمد (امام حسن عسگری) بزرگتر از جعفر بود (یعنی بعد از فوت ابی جعفر که همان محمد بن علی نقی است).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول، و فی إعلام الوری عن ابی محمد الأسترآبادی و ضمیر أنه للإمام بعد ابی الحسن، و ضمیر هو لأبى جعفر أو بالعکس أخص أى أعین للإمامة بعدک بعد بالبناء على الضم، أى بعد فوت ابی جعفر أكبر من جعفر أى الکذاب المشهور.

مرآة العقول؛ ج ۳، ص ۳۸۹

۸- الحدیث

٨/٨٥٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَغَيْرُهُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ جَمَاعَةٍ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ مِنْهُمْ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ (١٢) الْأَعْفُسُ :

أَنَّهُمْ حَضَرُوا - يَوْمَ تُوُفِّيَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ - بَابَ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُعَزُّوهُ ،

ص: ١١٦

١-١ . فى «ألف» : «عمر» .

٢-٢ . فى «ه» : - «أبو» .

٣-٣ . فى الإرشاد : «وابنه أبو جعفر يُحيّا» . وفى الأحياء ، أى كان حيّا .

٤-٤ . فى الإرشاد : + «الخلف من بعده» .

٥-٥ . فى «ه» : «أخرج» .

٦-٦ . فى «ف» : - «قال» .

٧-٧ . فى الإرشاد : «الأكبر» .

٨-٨ . فى «ف» : - «قال» .

٩-٩ . فى «ج» : «فكان» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ب ، ج ، ه ، و ، بس ، بف» وحاشية بدرالدين وشرح المازندراني والوافي ومراة

العقول ، والإرشاد . وفى «ف ، بح ، بر» والمطبوع : «أبى جعفر» . وكان للهادى عليه السلام ابن

يكنى بأبى جعفر اسمه محمد وقد مات فى حياة أبيه ، وله عليه السلام ابن آخر مسمى بجعفر

المعروف بالكذاب وجاء اسم كليهما فى هذا الحديث . والمراد من «ولدى» هما أبو محمد عليه

السلام وجعفر الكذاب . وأبو محمد عليه السلام كان أكبر من جعفر وأصغر من محمد أبى جعفر .

١١-١١ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٦ ، بسنده عن محمد بن يعقوب ، عن على بن محمد الأسترآبادى

، عن على بن عمرو العطار الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٠ ، ح ٨٧٨ .

١٢-١٢ . فى الإرشاد : «الحسين» .

وَقَدْ بُسِطَ لَهُ فِي صَحْنِ دَارِهِ وَ النَّاسُ جُلُوسٌ حَوْلَهُ _ فَقَالُوا : قَدَرْنَا أَنْ يَكُونَ (١) حَوْلَهُ مِنْ آلِ أَبِي طَالِبٍ
وَ بَنِي هَاشِمٍ (٢) وَ قُرَيْشٍ مِائَةً وَ خَمْسُونَ رَجُلًا سِوَى مَوَالِيهِ وَ سَائِرِ ١ / ٣٢٧

النَّاسِ _ إِذْ نَظَرَ (٣) إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ جَاءَ مَشْقُوقَ الْجَيْبِ (٤) حَتَّى قَامَ عَنْ يَمِينِهِ
، وَ نَحْنُ لَا نَعْرِفُهُ ، فَنَظَرَ إِلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ سَاعَةٍ (٥) ، فَقَالَ : « يَا بُنَيَّ ، أَحَدِثْ لِلَّهِ _
عِزًّا وَ جَلًّا _ شُكْرًا ؛ فَقَدْ أَحَدِثَ فِيكَ أَمْرًا ». فَبَكَى الْفَتَى ، وَ حَمِدَ اللَّهَ ، وَ اسْتَرْجَعَ ، وَ قَالَ (٦) :
« الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَ أَنَا أَسْأَلُ اللَّهَ تَمَامَ نِعَمِهِ (٧) لَنَا فِيكَ ، وَ «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (٨).
فَسَأَلْنَا عَنْهُ ، فَقِيلَ : هَذَا الْحَسَنُ ابْنُهُ _ وَ (٩) قَدَرْنَا لَهُ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ عِشْرِينَ سَنَةً أَوْ أَرْجَحَ (١٠) _
فَيَوْمَئِذٍ عَرَفْنَاهُ ، وَ عَلِمْنَا أَنَّهُ قَدْ أَشَارَ إِلَيْهِ بِالْإِمَامَةِ ، وَ أَقَامَهُ مَقَامَهُ (١١). (١٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سعد بن عبد الله از جماعتی از بنی هاشم که یکی از آنها حسن بن حسن افضس است روایت میکند
که گویند: روز وفات محمد بن علی بن محمد (پسر بزرگتر امام هادی علیه السلام) در منزل حضرت
ابو الحسن بودند و او را تعزیت میگفتند، در صحن منزل برای حضرت فراشی گسترده و مردم گردش
نشسته بودند، که غیر از خادمان و مردم متفرقه، در حدود یک صد و پنجاه تن از خاندان ابو طالب
و بنی هاشم و قریش بودند ناگاه حضرت پسرش حسن بن علی را که با گریبان چاک زده آمد و در
دست راستش ایستاد و ما او را نمیشناختیم، بعد از مدتی امام هادی علیه السلام باو متوجه شد و
فرمود: پسر جان! خدای عز و جل را شکر کن که در باره تو امری پدید آورد. جوان گریست و خدا را
شکر کرد و»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«گفت و فرمود: «ستایش خدای را که پروردگار جهانیانست و من از خدا تمامیت نعمتش را نسبت بخود از ناحیه شما میخواهم و»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«ما پرسیدیم او کیست؟ گفتند او حسن پسر امام هادی علیهما السلام است و او در آن وقت بنظر ما ۲۰ سال یا اندکی زیادتتر داشت، در آن روز ما او را شناختیم و فهمیدیم که امام هادی علیه السلام بامامت و جانشینی او اشاره فرمود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۵

[ترجمه کمره ای]:

۸- سعد بن عبد الله از جمعی هاشمیین از آن جمله حسن بن حسن افضس، گویند: روز وفات محمد فرزند امام علی نقی، بر در خانه امام علی نقی حاضر شدند برای عرض تسلیت، مجلسی در صحن خانه امام فراهم کرده بودند و مردم گرد آن حضرت نشسته بودند گفتند: ما در حدود یک صد و پنجاه مرد از خاندان ابی طالب و بنی هاشم و قریش اندازه گرفتیم جز غلامان آن حضرت و مردم متفرقه دیگر در این میان نگاه امام هادی به حسن فرزندش افتاد که با گریبان چاک زده آمد و دست راست آن حضرت ایستاد و ما او را نمی شناختیم و بعد از لختی امام هادی به او نگاهی کرد و فرمود: ای پسر جانم، برای خدا عز و جل شکری تازه کن که در باره تو دستوری تازه کرد. آن جوان گریست و حمد خدا گفت و انا»

لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«بر زبان آورد، و گفت:»

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

« و انا اسأل الله تمام نعمه لنا فیک (وجود تو را از خدا خواهانم که نعمت او هستی برای ما) و»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«، ما از او پرسش کردیم، در جواب گفتند: این پرسش حسن است، ما در این موقع او را بیست ساله اندازه کردیم یا بلکه بیشتر همان روز او را شناختیم و دانستیم که برای امامت به او اشاره کرد و او را بمقام خود واداشت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۸- سعد بن عبد الله از جمعی هاشمیین از آن جمله حسن بن حسن افسس، گوید: روز وفات محمد فرزند امام علی نقی، مردم برای عرض تسلیت بر در خانه امام علی نقی حاضر شدند، مجلسی در صحن خانه امام فراهم کرده بودند و مردم به آن حضرت تسلیت می گفتند، آن ها به غیر از خادمها و مردم متفرقه حدود یکصد و پنجاه تن از خاندان ابو طالب و بنی هاشم و قریش بودند. در این میان نگاه امام هادی به حسن فرزندش افتاد که با گریبان چاک زده آمد و کنار دست راست آن حضرت ایستاد و ما او را نمی شناختیم و بعد از مدتی امام هادی به او نگاهی کرد و فرمود: ای پسر جانم، برای خدای عز و جل شکری تازه کن که درباره تو دستوری تازه صادر کرده.

آن جوان گریست و گفت: ستایش خداوند متعال را که پروردگار جهانیان است و من از ناحیه شما برای خود همه نعمتش را خواستارم آنگاه انا لله و انا الیه راجعون، گفت ما پرسیدیم او کیست؟ در

جواب گفتند: این پسرش حسن است، گفت ما در این موقع او را شناختیم و دانستیم که برای امامت به او اشاره کرد و او را به این مقام برگزیده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول كالصحيح. وقال الحمد لله عطف تفسير لما تقدم فيك أي في بقائك، و في الإرشاد: وإياه أسأل تمامه نعمه علينا، و هو أظهر، و يدل على جواز شق الجيب على الأخ كما ذكره الأصحاب، و على جواز البكاء عند المصيبة، و أنه ليس بالجزع المذموم و إنما هو قول يسخط الرب، و فعل ما نهى عنه، و البكاء لا ينافي الرضا بالقلب

إِنَّا لِلَّهِ

إظهار للرضا و إقرار بأننا جميعا عبده مملوكون له جار فينا حكمه و قضاؤه، و ليس لنا الاعتراض عليه فيما يفعله

وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

إقرار بالهلاک و الفناء و تسلیة للنفس بأننا أيضا نموت و لا نبقي في الدنيا فنجزع لموت غيرنا، و نصل قريبا إلى من فارقتاه، و هذه أفضل كلمة تقال عند المصيبة كما دلت عليه الآية الكريمة أو أرجح في الإرشاد و نحوها و ليس في إعلام الوری شیء منهما.

٩- الحديث

٨٥٨/٩ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ دَرِيَابٍ (١٣) ، قَالَ :

ص: ١١٧

-
- ١-١ . فى «ض» : «تكون» . وفى «ف» : «نكون» .
 - ٢-٢ . فى الإرشاد : «بنى العباس» .
 - ٣-٣ . فى «بس» : «نظروا» .
 - ٤-٤ . فى «بح» : «الجنب» . وفى حاشية «بف» : «الجيوب» .
 - ٥-٥ . فى الإرشاد : + «من قيامه» .
 - ٦-٦ . فى «بح» : «فقال» . وفى الإرشاد : «فبكى الحسن عليه السلام واسترجع فقال» بدل «فبكى الفتى وحمد الله واسترجع وقال» .
 - ٧-٧ . هكذا فى أكثر النسخ وشرح المازندراني . وفى المطبوع : «نعمة» . وفى حاشية «بف» : «ونحن إياه أسأل تمام نعمته» بدل «وأنا _ إلى _ نعمته» . وفى الإرشاد : «وإياه أسأل تمام نعمه علينا» بدل «وأنا أسأل الله تمام نعمه لنا فيك» .
 - ٨-٨ . البقرة (٢) : ١٥٦ .
 - ٩-٩ . فى «ب» : - «و» .
 - ١٠-١٠ . فى الإرشاد : «ونحوها» بدل «أو أرجح» .
 - ١١-١١ . يجوز فى مثل ذلك ضم الميم الأولى من كلمة «مقامه» وفتحها .

۱۲-۱۲. الإرشاد، ج ۲، ص ۳۱۷، بسنده عن الكليني الوافي، ج ۲، ص ۳۸۷، ح ۸۷۳. وفي الوسائل، ج ۳، ص ۲۷۳، ح ۳۶۳۲، إلى قوله: «حتى قام عن يمينه». ۱۳-۱۳. في الإرشاد: - «بن درياب».

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي جَعْفَرٍ (۱)، فَعَزَّيْتُهِ عَنْهُ - وَأَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَالِسٌ - فَبَكَى أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ (۲): «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - قَدْ جَعَلَ فِيكَ خَلْفًا (۳) مِنْهُ (۴)؛ فَاحْمَدِ اللَّهَ». (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن یحیی گوید: بعد از وفات ابی جعفر محمد، خدمت امام هادی علیه السلام رسیدم و او را تسلیت گفتم، ابو محمد (امام حسن عسگری) هم نشسته بود و گریه می کرد، امام هادی علیه السلام با او متوجه شد و فرمود: خدای تبارک و تعالی را حمد کن که بجای او از تو جانشینی گذاشته (یعنی امامت از او بتو منتقل گشت یا ترا برای من جانشین او قرار داد یا عوض او امام زمان را بتو میدهد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۵

[ترجمه کمره ای]:

۹- یحیی بن درياب گوید: پس از فوت ابی جعفر (محمد پسر امام هادی) خدمت امام هادی رسیدم او را تسلیت دادم ابو محمد (امام حسن عسگری) نشسته بود و گریست امام هادی (علیه السلام) به

او رو کرد و فرمود: به راستی خدا تبارک و تعالی در وجود تو جانشینی برای او مقرر کرده است، خدا را حمد کن.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۹- یحیی بن درباب گوید: پس از فوت ابی جعفر (محمد پسر امام هادی) خدمت امام هادی رسیدم و او را تسلیت دادم ابو محمد (امام حسن عسکری) نشسته بود و گریست امام هادی علیه السلام رو به او کرد و فرمود: به راستی خدای تبارک و تعالی در وجود تو جانشینی برای او مقرر کرده است، خدا را حمد کن.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول قد جعل فیک خلفا منه الخلف بالتحریک ما یبقی بعد الشیء ای إنه وإن ذهب عنک لکن انتقل منه إلیک الإمامة، أو یکون علی سبیل التجرید ای جعلک خلفا و قیل: المراد أنه جعل فی صلبک عوضا منه و هو القائم علیه السلام و هو بعید.

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو هاشم جعفری گوید: بعد از مردن ابو جعفر، پسر امام هادی علیه السلام، خدمت آن حضرت بودم، و با خود فکر میکردم و میخواستم بزبان آورم که: قصه ابو جعفر و ابو محمد (پسران امام هادی علیه السلام) مانند قصه ابو الحسن موسی بن جعفر و اسماعیل پسران جعفر بن محمد علیهم السلام است، زیرا بعد از ابو جعفر، امامت ابو محمد علیه السلام انتظار میرفت، (چنانچه بعد از وفات اسماعیل هم موسی بن جعفر علیه السلام امام شد) ولی پیش از آنکه من چیزی بزبان آورم امام هادی علیه السلام بمن متوجه شد و فرمود: آری، ای ابا هاشم! خدا را در باره ابو محمد علیه السلام بعد از ابو جعفر بدا حاصل شد نسبت بامری که برای او شناخته نبود، چنانچه برای او بدا حاصل شد در باره موسی علیه السلام بعد از وفات اسماعیل نسبت بامری که بسبب آن حال او مکشوف گشت، و این مطلب چنانست که در خاطر تو گذشت، اگر چه اهل باطل بدشان آید، پسر من ابو محمد پس از من جانشین منست، هر چه مردم احتیاج دارند، علمش نزد او و ابزار امامت همراه اوست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- ابی هاشم جعفری گوید: من نزد امام علی نقی (علیه السلام) بودم پس از مردن پسرش ابی جعفر، من پیش خود فکر می کردم و می خواستم بگویم مثل ابی جعفر و ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) در این زمان مثل ابی الحسن موسی است و برادرش اسماعیل دو فرزند امام صادق (علیه السلام) و قصه این دو تا مثل قصه آن دو تا است، زیرا بعد از ابی جعفر را ابو محمد مورد امید امامت بود، و پیش از آنکه سخنی بگویم امام علی نقی (علیه السلام) رو به من کرد و فرمود: ای ابو هاشم، برای خدا در موضوع ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) بداء حاصل شد بعد از ابی جعفر در آنچه که برای او معروف نبود پیش از آن چنانچه برای او بداء حاصل شد در موسی (امام کاظم) بعد از در گذشت اسماعیل آنچه را که پرده از روی حال او برداشت، و موضوع همان است که در خاطر تو گذشت و اگر چه ناحق طلبان بدشان آید، پسر من ابو محمد بعد از من امام است، نزد او است علم هر چه بدان نیاز باشد و ابزار امامت با او است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- ابی هاشم جعفری گوید: من نزد امام علی نقی علیه السلام بودم پس از مردن پسرش ابی جعفر، من پیش خود فکر می کردم و می خواستم بگویم مثل ابی جعفر و ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) مثل ابی الحسن موسی است و برادرش اسماعیل دو فرزند امام صادق علیه السلام و قصه این دو تا مثل قصه آن دو تا است، زیرا بعد از ابی جعفر امامت ابو محمد انتظار بود و پیش از آنکه سخنی بگویم امام علی نقی علیه السلام رو به من کرد و فرمود: ای ابو هاشم، برای خدا در موضوع ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) بعد از ابی جعفر بداء حاصل شد نسبت به کاری که همانطور که درباره موسی بعد از مرگ اسماعیل برایش بداء حاصل شد بدان که پسر من ابو محمد بعد از من جانشین من است و آگاهی و علم آنچه که مردم آن نیازمندند نزد اوست.

توضیح: از جمله ما کشف به عن حاله چنین برمی آید که مقصود از بداء و انصراف خداوند این است که مردم فکر نمی کردند که با وجود ابی جعفر فرزند بزرگتر امام، امر امامت به برادر کوچکتر، امام حسن عسکری برسد ولی خداوند در علم مخصوص خود، حرز امامت را برای او مقرر کرده بود و پس از وفات ابی جعفر علیه السّلام همه فهمیدند که جانشین امام هادی علیه السّلام امام حسن عسکری علیه السّلام است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. کأبی الحسن النشر علی غیر ترتیب اللف إذ کان أبو محمد المرجئی أی کان رجاء الإمامة فی أبی محمد علیه السلام إنما حدث بعد فوت أبی جعفر، كما أن رجاء الإمامة فی أبی الحسن علیه السلام إنما حدث بعد وفاة إسماعیل، وربما یقرأ بالهمز أی المؤخر أجله وقد سبق معنی البداء فی بابه، وقد یقال: البداء الظهور، و اللام فی لله للسببية و ما لم یکن فاعل بدا و یعرف علی بناء المجهول و ضمیر له لله أو لأبی محمد، و ما فی كما مصدرية، و کشف علی المعلوم أو المجهول، و الحاصل أنه ظهر للناس ما لم یكونوا یعرفونه فیهما، و فیهما آلة الإمامة و شروطها و لوازمها من العلوم و العصمة و الكمالات و كتب الأنبياء و آثارهم و أمثال تلك الأمور.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۹۱

١٠- الحديث

٨٥٩/١٠. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ مَا مَضَى ابْنُهُ أَبُو جَعْفَرٍ ، وَإِنِّي لَأَفْكُرُ فِي نَفْسِي أُرِيدُ أَنْ أَقُولَ : كَانَهُمَا _ أَعْنِي أَبَا جَعْفَرٍ وَ أَبَا مُحَمَّدٍ _ فِي هَذَا الْوَقْتِ كَأَبِي الْحَسَنِ مُوسَى وَ إِسْمَاعِيلَ ابْنَيْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، وَ إِنَّ قِصَّتَهُمَا كَقِصَّتِهِمَا (٦) ؛ إِذْ كَانَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْمُرْجِي (٧) بَعْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (٨) .

فَأَقْبَلَ عَلِيُّ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَبْلَ أَنْ أَنْطِقَ (٩) ، فَقَالَ : «نَعَمْ يَا أَبَا هَاشِمٍ ، بَدَأَ لِلَّهِ (١٠)

ص: ١١٨

١-١ . المراد به ابنه لا أبوه عليه السلام .

٢-٢ . هكذا في النسخ التي قوبلت والوافي والإرشاد . وفي المطبوع : « [له] » .

٣-٣ . قال ابن الأثير : « الخلف ، بالتحريك والسكون : كل من يجيء بعد من مضى ، إلا أنه بالتحريك في الخير وبالتسكين في الشر . يقال : خلف صدق ، وخلف سوء . النهاية ، ج ٢ ، ص ٦٦ (خلف) .

٤-٤ . في «بح» : - «منه» .

٥-٥ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٨ ، بسنده عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٨٩ ، ح ٨٧٥ .

٦-٦ . في «ه» : - «ابني _ إلى _ كقصتها» .

٧-٧ . في «بر» وشرح المازندراني : «المرجى» . وفي مرآة العقول : «وربما يقرأ بالهمز ، أي المؤخر أجله» .

٨-٨ . هكذا في أكثر النسخ . وفي بعض النسخ والمطبوع : «عليه السلام» . وهو سهو ؛ لأن المراد به غير المعصوم . وفي الإرشاد : - «إذ كان أبو محمد المرجي بعد أبي جعفر» .

۹-۹ . فی «ه» : - «أن أنطق» .

۱۰-۱۰ . فی شرح المازندرانی والوافی : «اللّه» . قال المازندرانی : «كذا فی أكثر النسخ ، وفی بعضها : بدا لله . والبدا _ بالفتح والمد _ : ظهور الشیء بعد الخفاء ، وهو علی الله عزّ وجلّ غیر جائز . والمراد به القضاء والحکم ، وقد یطلق علیه كما صرّح به صاحب النهاية . فالمعنی : قضی الله جلّ شأنه فی أبی محمّد بعد موت أبی جعفر بما لم یکن معروفًا لأبّی محمّد عند الخلق وهو الإمامة والخلافة. انتهى» . وقد مضی تحقیق معنی البداء فی باب البداء من أبواب التوحید . وراجع : النهاية ، ج ۱ ، ص ۱۰۹ (بدا) .

فِي أَبِي مُحَمَّدٍ بَعْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (۱) مَا لَمْ يَكُنْ يُعْرَفُ (۲) لَهُ ، كَمَا بَدَأَ لَهُ (۳) فِي مُوسَى بَعْدَ مُضِيِّ إِسْمَاعِيلَ مَا كَشَفَ (۴) بِهِ عَنْ حَالِهِ ، وَهُوَ كَمَا حَدَّثَتْكَ نَفْسُكَ وَإِنْ كَرِهَ الْمُبْطِلُونَ ، وَ أَبُو مُحَمَّدٍ ابْنِي الْخَلْفِ (۵) مِنْ بَعْدِي ، عِنْدَهُ عِلْمٌ مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ ، وَ مَعَهُ آلَةُ (۶) الْأَئِمَّةِ . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو هاشم جعفری گوید: بعد از مردن ابو جعفر، پسر امام هادی علیه السلام، خدمت آن حضرت بودم، و با خود فکر میکردم و میخواستم بزبان آورم که: قصه ابو جعفر و ابو محمد (پسران امام هادی علیه السلام) مانند قصه ابو الحسن موسی بن جعفر و اسماعیل پسران جعفر بن محمد علیهم السلام است، زیرا بعد از ابو جعفر، امامت ابو محمد علیه السلام انتظار میرفت، (چنانچه بعد از وفات اسماعیل هم موسی بن جعفر علیه السلام امام شد) ولی پیش از آنکه من چیزی بزبان آورم امام هادی علیه السلام بمن متوجه شد و فرمود: آری، ای ابا هاشم! خدا را در باره ابو محمد علیه السلام بعد از ابو جعفر بدا حاصل شد نسبت بامری که برای او شناخته نبود، چنانچه برای او بدا حاصل شد در باره موسی علیه السلام بعد از وفات اسماعیل نسبت بامری که بسبب آن حال او مکشوف

گشت، و این مطلب چنانست که در خاطر تو گذشت، اگر چه اهل باطل بدشان آید، پسر ابو محمد پس از من جانشین منست، هر چه مردم احتیاج دارند، علمش نزد او و ابزار امامت همراه اوست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- ابی هاشم جعفری گوید: من نزد امام علی نقی (علیه السلام) بودم پس از مردن پسرش ابی جعفر، من پیش خود فکر می کردم و می خواستم بگویم مثل ابی جعفر و ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) در این زمان مثل ابی الحسن موسی است و برادرش اسماعیل دو فرزند امام صادق (علیه السلام) و قصه این دو تا مثل قصه آن دو تا است، زیرا بعد از ابی جعفر را ابو محمد مورد امید امامت بود، و پیش از آنکه سخنی بگویم امام علی نقی (علیه السلام) رو به من کرد و فرمود: ای ابو هاشم، برای خدا در موضوع ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) بداء حاصل شد بعد از ابی جعفر در آنچه که برای او معروف نبود پیش از آن چنانچه برای او بداء حاصل شد در موسی (امام کاظم) بعد از در گذشت اسماعیل آنچه را که پرده از روی حال او برداشت، و موضوع همان است که در خاطر تو گذشت و اگر چه ناحق طلبان بدشان آید، پسر ابو محمد بعد از من امام است، نزد او است علم هر چه بدان نیاز باشد و ابزار امامت با او است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۰- ابی هاشم جعفری گوید: من نزد امام علی نقی علیه السّلام بودم پس از مردن پسرش ابی جعفر، من پیش خود فکر می کردم و می خواستم بگویم مثل ابی جعفر و ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السّلام) مثل ابی الحسن موسی است و برادرش اسمعیل دو فرزند امام صادق علیه السّلام و قصه این دو تا مثل قصه آن دو تا است، زیرا بعد از ابی جعفر امامت ابو محمد انتظار بود و پیش از آنکه سخنی بگویم امام علی نقی علیه السّلام رو به من کرد و فرمود: ای ابو هاشم، برای خدا در موضع ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السّلام) بعد از ابی جعفر بداء حاصل شد نسبت به کاری که همانطور که درباره موسی بعد از مرگ اسماعیل برایش بداء حاصل شد بدان که پسر من ابو محمد بعد از من جانشین من است و آگاهی و علم آنچه که مردم آن نیازمندند نزد اوست.

توضیح: از جمله ما کشف به عن حاله چنین بر می آید که مقصود از بداء و انصراف خداوند این است که مردم فکر نمی کردند که با وجود ابی جعفر فرزند بزرگتر امام، امر امامت به برادر کوچکتر، امام حسن عسکری برسد ولی خداوند در علم مخصوص خود، حرز امامت را برای او مقرر کرده بود و پس از وفات ابی جعفر علیه السّلام همه فهمیدند که جانشین امام هادی علیه السّلام امام حسن عسکری علیه السّلام است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. کأبی الحسن النشر علی غیر ترتیب اللف إذ کان أبو محمد المرجئی أی کان رجاء الإمامة فی أبی محمد علیه السلام إنما حدث بعد فوت أبی جعفر، كما أن رجاء الإمامة فی أبی الحسن علیه

السلام إنما حدث بعد وفاة إسماعيل، وربما يقرأ بالهمز أى المؤخر أجله وقد سبق معنى البداء فى بابيه، وقد يقال: البداء الظهور، و اللام فى الله للسببية و ما لم يكن فاعل بدا و يعرف على بناء المجهول و ضمير له لله أو لأبى محمد، و ما فى كما مصدرية، و كشف على المعلوم أو المجهول، و الحاصل أنه ظهر للناس ما لم يكونوا يعرفونه فيهما، و فيهما آله الإمامة و شروطها و لوازمها من العلوم و العصمة و الكمالات و كتب الأنبياء و آثارهم و أمثال تلك الأمور.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٩١

١١- الحديث

٨٦٠/١١ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ دَرِيَابٍ (٨) ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْفَهْفَكِيِّ ، قَالَ :

كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَبُو مُحَمَّدٍ (٩) ابْنِي أَنْصَحُ (١٠) آلَ مُحَمَّدٍ غَرِيزَةً (١١) ، وَ أَوْثَقُهُمْ ١/٣٢٨

حُجَّةً ، وَ هُوَ الْأَكْبَرُ مِنْ وَلَدِيَّ (١٢) ، وَ هُوَ الْخَلْفُ ، وَ إِلَيْهِ يَنْتَهِي عُرَى (١٣) الْأَئِمَّةِ

ص: ١١٩

١-١ . فى بعض النسخ : + «عليه السلام» ، وهو سهو ؛ لما قلنا سابقا .

٢-٢ . فى «ب ، ف ، بر» : «لم نكن نعرف» . وفى «بف» : «لم تكن تعرف» .

٣-٣ . فى «بر ، بف» : «لله» .

٤-٤ . فى مرآة العقول : «وكشف ، على المعلوم أو المجهول» .

٥-٥ . فى «ب ، ف ، بى» : «الآلىفة» . ووقدم معنى الآلف ذىل الآلىث ٩ من هذآ البآب .

٦-٦ . فى «ب» وآشآة «آ ، بآ» : «آة» . والمرآ من الآلة : الآب والسلاح وقر ذلك ممآ ىآآص بالإمآة وعلآمة من علآمآة .

٧-٧ . الإرشآ ، آ ، ص ٣١٨ ، بسنآه عن الآلىنى . وفى الآبة للآوسى ، ص ٨٢ ، آ ٨٤ ؛ و ص ٢٠٠ ، آ ١٦٧ ، بسنآه عن أبى هآشم ءاوء الآعفرى ، مع آآآلاف الوافى ، آ ٢ ، ص ٣٨٨ ، آ ٨٧٤ .

٨-٨ . فى الإرشآ : «مآمء بن ىآبى بن ربآب» . والمذكور فى رجال الآوسى ، ص ٣٩٢ ، الرقم ٥٧٧٨ ، فى أصآاب أبى الآسن الآلآ هو مآمء بن ىآبى بن ءربآب .

٩-٩ . فى «ف» : «وأبو مآمء» .

١٠-١٠ . فى «ب ، ه» وآشآة «ف» : «أفصآ» . وفى شرح المآزآرآنى عن بعض النسخ والإرشآ : «أصآ» . وقوله : «أنصآ» ، أى آآلص وأصفى . ىقال : رجلٌ ناصآ الآب ، أى نقى الآلب ، قال الأصمعى : الناصآ : الآلص من العسل وقره ، مثل الناصع ، وكل شىء آآلص فقد نَصَحَ . رآع : الصآآ ، آ ١ ، ص ٤١١ (نصآ) .

١١-١١ . «القرزة» : الآبعة والقربآة والسآبة والآلبقة من آبر أو شر؁ وهى الآى آبَلِ علآها الإنسان . رآع : لسان العرب ، آ ٥ ، ص ٣٨٧ (قرز) .

١٢-١٢ . وهما : الآسن أبو مآمء علآه السلام وآعفر المآروف بالآذآب . وأبو مآمء كان أكبر من آعفر الآذآب وأصغر من مآمء أبى آعفر الذى مآ فى آآة أبآه الهآى علآه السلام .

١٣-١٣ . «القرى» : آمع القرزة ، وهى ما ىتمسك به ، وقرزة الآلو والآوز ونآه : مقبضه ، وقرزة القمىص : مآآل زره ، والقرزة من الشجر : الشىء الذى لا ىزال بآقىا فى الأرض ولا ىذهب . رآع : لسان العرب ، آ ١٥ ، ص ٤٥ _ ٤٦ (عرا) .

وَأَحْكَامُهَا ، فَمَا كُنْتَ سَأَلْتَنِي (١) فَسَلُهُ عَنْهُ (٢) ؛ فَعِنْدَهُ مَا يُحْتَاجُ (٣) إِلَيْهِ . (٤)

آرآمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بکر فهفکی گوید: امام هادی علیه السلام بمن نوشت که: پسر ابو محمد، از نظر غریزه خیرخواهترین افراد آل محمد و از نظر حجت و برهان معتبرترین ایشانست، او پسر بزرگتر و جانشین منست رشته ها و احکام امامت باو میرسد، پس هر چه میخواهی از من بپرسی از او بپرس که تمام احتیاجات شما نزد اوست (نه نزد پسر دیگرم جعفر)،

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- ابی بکر فهفکی گوید: ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) به من نوشت پسر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) از نظر آفرینش، خود خیر خواه ترین آل محمد است (نسبت به مردم و دیانت) و حجت او محکم تر است و پس از من بزرگ ترین اولاد من است، او است جانشین، و رشته امامت به دست او می رسد و احکامش با او است. تو هر چه از من می پرسی از او بپرس که نیاز مندیها نزد او است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- ابی بکر فهفکی گوید: ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) به من نوشت پسر من ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) از میان آل محمد از نظر آفرینش خیر خواه ترین افراد نسبت به مردم و دین است و حجت او محکم تر است و پس از من بزرگ ترین اولاد من است، اوست جانشین من، و رشته امامت به دست اوست و احکامش با اوست. تو هر چه می خواهی از من بپرسی از او بپرس که تمام نیاز مندیهای شما نزد او است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مجهول. أنصح آل محمد أي أخلص و أصفى غريزة أي طبيعة أي في زمانه، أو مخصص بغير الأئمة عليهم السلام، و كذا أوثقهم حجة و يحتمل أن تكون الأوثقية باعتبار ظهور بطلان معارضة، و هو جعفر المشهور بالفسق و الكذب و الفجور، و العروة ما يتمسك به و عرى الإمامة دلائلها التي يتمسك بها صاحبها من العلم و النصوص و المعجزات و كتب الأنبياء و آثارهم ما يحتاج إليه على المخاطب المعلوم أو الغائب المجهول.

مرآة العقول ؛ ج ۳ ، ص ۳۹۲

۱۲- الحديث

٨٦١/١٢. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ شَاهَوِيهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجَلَّابِ ، قَالَ :

كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كِتَابٍ : «أَرَدْتُ أَنْ تَسْأَلَ عَنِ الْخَلْفِ بَعْدَ (٥) أَبِي جَعْفَرٍ (٦) ، وَ قَلِقْتُ (٧) لِذَلِكَ ، فَ لَا تَعْتَمَّ (٨) ؛ فَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - لَا يُضِلُّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ (٩) لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ (١٠) ، وَ صَاحِبُكَ (١١) بَعْدِي أَبُو مُحَمَّدٍ ابْنِي ، وَ عِنْدَهُ مَا تَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ ، يُقَدِّمُ (١٢) مَا يَشَاءُ (١٣) اللَّهُ (١٤) ، وَ يُؤَخِّرُ مَا يَشَاءُ اللَّهُ (١٥)» مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ

ص: ١٢٠

١-١ . فى «ه» : + «عنه» .

٢-٢ . فى «ف» والإرشاد : «منه» .

٣-٣ . فى «ه» والإرشاد : «تحتاج» . واحتمل فى شرح المازندراني ومرآة العقول كون الكلمة خطابا معلوما وغائبا مجهولا .

٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٩ ، بسنده عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٩ ، ح ٨٧٦ .

٥-٥ . فى «ج» : «من بعد» .

٦-٦ . هذا هو محمد مات فى حياة أبيه .

٧-٧ . «قَلِقْتُ» : اضطربت . وأقلق الشيء من مكانه وقَلَقَه : حَرَكَه . هذا فى اللغة . ولكنَّ المجلسى

قال : «قَلِقْتُ - كَنَصَرْتُ - أَياضطربت» . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٣٢٣ - ٣٢٤ (قلق) .

٨-٨ . فى الإرشاد : «فلا تقلق» .

٩-٩ . فى «ف» والإرشاد : «يتبين» . وفى «بس» : «تبيّن» .

١٠-١٠ . اقتباس من الآية ١١٥ من سورة التوبة : «وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ» .

١١-١١ . فى حاشية «ض ، بح» والغيبة : «صاحبكم» . وفى الإرشاد والغيبة : - «و» .

۱۲-۱۲ . فی «ض ، ه ، بف» و مرآة العقول : «يقدم الله» . وفي «بر» : «ويقدم الله» . وفي حاشية «ف» : «يقدر» .

۱۳-۱۳ . فی «ب» : «ما شاء» .

۱۴-۱۴ . فی «ض ، ه ، بر ، بف» و شرح المازندرانی : - «الله» . وفي حاشية «ج» : + «فيهما» . وفي الوافی والإرشاد والغيبة : «يقدم الله ما يشاء» .

۱۵-۱۵ . فی «ب ، ه ، بر ، بف» و شرح المازندرانی والوافی والإرشاد والغيبة : - «الله» .

مِثْلَهَا» (۱) قَدْ كَتَبْتُ بِمَا (۲) فِيهِ بَيَانٌ وَقِنَاعٌ (۳) لِيذِي عَقْلٍ يَقْظَانَ» . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

شاهویه بن عبد الله گوید: امام هادی علیه السلام بمن نوشت: تو میخواستی بعد از وفات ابی جعفر راجع بجانشین امام پرسی، و از آن جهت در اضطراب بودی. غم مخور، زیرا خدای عز و جل «هیچ مردمی را پس از آنکه هدایتشان کرده گمراه نکند تا چیزهائی را که باید از آن پرهیزند، برایشان بیان کند- ۱۱۴ سوره ۹-» صاحب تو بعد از من پسر امیر محمد است، هر چه احتیاج دارید نزد اوست (هر چه میخواهید از او پرسید) خدا آنچه را خواهد مقدم دارد و آنچه را خواهد مؤخر گذارد (و خودش فرماید) «هر آیه ای را که نسخ کنیم یا بتأخیر اندازیم، بهتر از آن یا مانند آن را بیاوریم- ۱۰۶ سوره ۲-» آنچه برای صاحب خرد بیدار مطلب را روشن کند و بس باشد نوشتیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- شاهویه بن عبد الله الجلاب گوید: امام هادی در نامه ای به من نگارش فرمود که: تو می خواستی پرسسی، پس از ابو جعفر (پسر بزرگ من که مرد) جانشین کیست؟ و به خاطر آن پریشان بودی، غم خور، زیرا خدا عز و جل (۱۴۵ سوره توبه): «هیچ مردمی را گمراه نکند، پس از آن که آنها را هدایت کرده تا بیان کند برایشان آنچه را باید بپرهیزند» سرور و امام تو بعد از من پسر م محمد است، هر چه نیاز دارید نزد او است، خدا است که هر چه را خواهد پیش دارد و هر چه را خواهد پس اندازد (۱۰۶ سوره بقره): «هر آیه را که ملغی کنیم و یا پس اندازیم بهتر از آن را یا مانند آن را بیاوریم» من نوشتم آنچه شرح و اطمینان است برای دل بیدار.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- شاهویه بن عبد الله الجلاب گوید: امام هادی در نامه ای به من نوشت و فرمود: تو می خواستی از من پرسسی، پس از ابو جعفر (پسر بزرگ من که مرد) جانشین من کیست؟ و به خاطر آن پریشان بودی، غم مخور زیرا خدای عز و جل فرماید: «هیچ مردمی را گمراه نکند، پس از آن که آنها را هدایت کرده تا بیان کند برایشان آنچه را که باید از او بپرهیزند (توبه/۱۴۵)» سرور و امام تو بعد از من، پسر م محمد است، هر چه نیاز دارید نزد او است، خدا هر چه خواهد جلو ببیند از او آنچه را که خواهد بتأخیر اندازد و خودش فرماید: هر آیه ای را که نسخ کنیم یا به تأخیر اندازیم بهتر از آن یا مانند آن را بیاوریم (بقره/۱۰۶)» من آنچه را که برای اندیشه و دل بیدار لازم بود نوشتم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول أيضا. قلقت كنصرت أى اضطربت لذلك أى لموت أبى جعفر لتوهمك أنه الخلف، أو لعدم علمك بالخلف بعده لا يضل قوما أى لا يجدهم ضالين خارجين عن طريق الحق، أو لا يسميهم ضالين، أو لا يؤاخذهم مؤاخذتهم

بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ

لِلْإِيمَانِ

حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ

أى ما يجب اتقاؤه وهو مخالفة الإمام، ولا يعلم ذلك إلا بهدائيتهم أى خصوص الإمام أو جميع الأوامر والنواهي، ولا يعلم إلا من جهة الإمام، فلا بد من تعيينه لهم، وتدل على معذورية الجاهل وقد مر الكلام فى تفسير الآية فى باب البيان و التعريف يقدم الله ما يشاء إشارة إلى البداء فى أبى جعفر فإنه قدم أبا محمد عليه السلام و آخر أبا جعفر

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ

كلمة ما شرطية وإنساؤها إذهابها عن القلوب، أى أى شىء ننسخ من آية أو نذهبها عن القلوب

نَأْتِ

بما هو خير لهم

مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا

فى النفع فقد أنسى و أزيل عن قلوبهم ما ظنوه من خلافة أبى جعفر بموته و أتى بمن هو خير لهم و هو أبو محمد عليه السلام، أو المراد أنه إذا ذهب الله بى لا بد من أن يأتى بخير منى أو مثلى، و أبو جعفر لم يكن كذلك، و من هو كذلك هو أبو محمد عليه السلام و على التقديرين هو مبنى على ما مر من تأويل الآيات بالأئمة عليهم السلام، كما قال أمير المؤمنين عليه السلام: ما لله آية أكبر منى، و القناع اسم مصدر باب الأفعال كالبلاغ.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٩٢

١٣- الحديث

٨٦٢/١٣. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَمَّنْ ذَكَرَهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْعَلَوِيِّ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْقَاسِمِ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ (٥) عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «الْخَلْفُ (٦) مِنْ بَعْدِي الْحَسَنُ، فَكَيْفَ لَكُمْ بِالْخَلْفِ مِنْ بَعْدِ الْخَلْفِ؟» فَقُلْتُ (٧): «وَلِمَ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ؟» فَقَالَ (٨): «إِنَّكُمْ (٩) لَا تَرَوْنَ شَخْصَهُ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ ذِكْرُهُ بِاسْمِهِ». فَقُلْتُ (١٠): فَكَيْفَ (١١) نَذْكُرُهُ؟ فَقَالَ (١٢): «قُولُوا: الْحُجَّةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ (١٣)». (١٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

داود بن قاسم گوید: شنیدم امام هادی علیه السلام میفرمود: جانشین بعد از من حسن است چگونه خواهد بود حال شما نسبت بجانشین بعد از این جانشین؟ عرضکردم برای چه، خدایم قربانت گرداند؟ فرمود: زیرا شما خودش را نمی بینید و برای شما روا نیست نامش را ببرید، عرضکردم: پس چگونه از او یاد کنیم! فرمود: بگوئید: حجت از آل محمد علیهم السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- داود بن قاسم گوید: شنیدم ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) می فرمود: جانشین بعد از من حسن است، شماها چه حالی دارید در جانشینی بعد از این جانشین، گفتم: خدا مرا قربانت کند، برای چه؟ فرمود: چون شما شخصی او را نتوانید دید و نام او را نتوانید برد، گفتم: پس به چه نام از او تعبیر کنیم، فرمود: بگوئید حجت از آل محمد (صلی الله علیه و آله).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- داود بن قاسم گوید: شنیدم ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) می فرمود: جانشین بعد از من حسن است، چه حالی خواهید داشت بعد از این جانشین، گفتم: خدا مرا فدایت سازد، برای چه؟ فرمود: چون شما خود او را نمی بینید و نامش را نمی توانید ببرید گفتم: پس به چه نامی او را بخوانیم فرمود: بگوئید: حجت آل محمد علیهم السلام.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول أيضا فكيف لكم أى يحصل العلم لكم بشخصه أو بمكانه أو يتمشى الأمر لكم بالخلف
أى القائم عليه السلام من بعد الخلف أى أبى محمد عليه السلام لا ترون شخصه أى عموما أو فى
عموم الأوقات و لا يحل لكم ذكره و يدل على حرمة تسميته عليه السلام و سيأتى القول فيه.

مرآة العقول؛ ج ٣، ص ٣٩٣

ص: ١٢١

١-١ . البقرة (٢): ١٠٦ .

٢-٢ . فى حاشية «بح»: «ما» .

٣-٣ . فى مرآة العقول : «والقناع ، اسم مصدر من باب الإفعال كالبلاغ» . ولم نجد الكلمة بفتح
القاف فيما بأيدينا من كتب اللغة .

٤-٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣١٩ ، بسنده عن الكليني ، إلى قوله : «نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا» . الغيبة
للطوسى ، ص ٢٠٠ ، ح ١٦٨ عن سعد بن عبد الله الأشعري ، عن على بن محمد الكليني ، عن
إسحاق بن محمد النخعي ، مع زيادة فى أوله الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٨٩ ، ح ٨٧٧ .

٥-٥ . فى الوافى والوسائل والكافى ، ح ٨٨٤ : + «العسكرى» . وفى الإرشاد : + «على بن محمّد» .

٦-٦ . تقدّم معناه ذيل الحديث ٩ من هذا الباب .

٧-٧ . فى الوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٦٤٨ والإرشاد ، ص ٣٤٩ : «قلت» .

٨-٨ . فى الوافى والوسائل والكافى ، ح ٨٨٤ وكمال الدين ، ص ٦٤٨ : «قال» .

٩-٩ . فى الوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٣٨١ و٦٤٨ والإرشاد ، ص ٣٤٩ وكفاية الأثر والغيبة : «لأنكم» .

١٠-١٠ . فى الوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٣٨١ و٦٤٨ وكفاية الأثر : «قلت» .

١١-١١ . فى الوسائل : «كيف» .

١٢-١٢ . فى الوسائل وكمال الدين ، ص ٣٨١ والإرشاد ، ص ٣٤٩ وكفاية الأثر : «قال» .

١٣-١٣ . فى «ب ، ض ، ه ، بس» : «عليه السلام» . وفى «ف» : «صلّى الله عليه وآله وسلّم» . وفى الكافى ، ح ٨٨٤ : «صلوات الله عليه وسلامه» . وفى الإرشاد ، ص ٣٢٠ : «عليه السلام وعليهم» .

١٤-١٤ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فى النهى عن الاسم ، ح ٨٨٤ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٢٠ ؛ وص ٣٤٩ ، بسنده عن الكلينى . وفى علل الشرائع ، ص ٢٤٥ ، ح ٥ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٨١ ، ح ٥ ؛ وص ٦٤٨ ، ح ٤ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٢٠٢ ، ح ١٦٩ ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٨٨ ، بسند آخر عن سعد بن عبد الله ، عن محمّد بن أحمد العلوى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٣ ، ح ٩٠٣ ؛ الوسائل ، ج ١٦ ، ص ٢٣٩ ، ح ٢١٤٥٨ .

(٧٦) باب الإشارة والنصّ إلى صاحب الدار

إشاره

٧٦_ بَابُ الْإِشَارَةِ وَ النَّصِّ (١) إِلَى (٢) صَاحِبِ الدَّارِ (٣) عَلَيْهِ السَّلَام

۱- الحدیث

۸۶۳/۱ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ بِلَالٍ ، قَالَ :

خَرَجَ إِلَيَّ مِنْ (۴) أَبِي مُحَمَّدٍ (۵) عَلَيْهِ السَّلَامُ قَبْلَ مُضِيَّةِ بَسَنَتَيْنِ يُخْبِرُنِي بِالْخَلْفِ مِنْ بَعْدِهِ ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَيَّ مِنْ قَبْلِ مُضِيَّةِ بَثَ - لَأَثَةَ أَيَّامٍ يُخْبِرُنِي بِالْخَلْفِ مِنْ بَعْدِهِ . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن علی بن بلال گوید: از جانب امام حسن عسگری، دو سال پیش از وفاتش پیامی بمن رسید که از جانشین بعد از خود بمن خبر داد، بار دیگر سه روز پیش از وفاتش پیامی رسید و از جانشین بعد از خود بمن خبر داد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۸

[ترجمه کمره ای] :

۱- محمد بن علی بن بلال گوید: فرمانی از طرف امام حسن عسگری (علیه السلام) دو سال پیش از وفاتش برای من صادر شد و در آن به من از جانشین خود خبر داده بود و باز هم سه روز پیش از وفاتش نامه ای به من رسید و به من از جانشین بعد از خودش خبر داده بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- محمد بن علی بن بلال (از یاران خاص امام حسن عسکری بوده است) گوید: فرمانی از طرف امام حسن عسکری علیه السلام دو سال پیش از وفاتش برای من صادر شد و در آن، درباره جانشین خود خبر داده بود و باز هم سه روز پیش از وفاتش نامه ای به من رسید که پیرامون جانشین بعد از خودش خبر داده بود.

توضیح: مراد از خانه منزل پدر و جد حضرت است که در آنجا غائب شده و چون تصریح به نام او جایز نبوده تعبیر به صاحب خانه شده.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مختلف فيه، لأن ابن بلال وثقه الشيخ في الرجال، وقال في كتاب الغيبة أنه من المذمومين. وقال الطبرسي في إعلام الوری و السيد بن طاوس في ربيع الشيعة أما غيبة الصغرى منهما فهي التي كانت فيها سفراؤه موجودين و أبوابه معروفين، لا تختلف الإمامية القائلون بإمامة الحسن بن علي عليهما السلام فيهم، فمنهم أبو هاشم الجعفری، و محمد بن علي بن بلال، إلى آخر ما قالوا. قوله: خرج إلى من أبي محمد، أي من جهته، و الفاعل محذوف، أي كتاب أو خبر قبل مضيه أي وفاته يخبرني حال

عن أبي محمد، و ما قيل: من أن من اسم بمعنى بعض، و عبارة عمّن تختص بأبي محمد كاختصاص البعض بالكل في الثقة و الأمانة فهو من الغرائب.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١

٢- الحديث

٨٦٤/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيِّ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي مُحَمَّدٍ (٧) عَلَيْهِ السَّلَامُ: جَـ لَالَتْكَ تَمْنَعُنِي مِنْ (٨) مَسْأَلَتِكَ، فَتَأْذُنُ لِي (٩) أَنْ أَسْأَلَكَ؟ فَقَالَ: «سَلْ». قُلْتُ (١٠): يَا سَيِّدِي، هَلْ لَكَ وَلَدٌ؟ فَقَالَ: «نَعَمْ». فَقُلْتُ: فَإِنْ (١١) حَدَّثَ بِكَ (١٢) حَدَّثَ، فَأَيْنَ أَسْأَلُ عَنْهُ؟ قَالَ: «بِالْمَدِينَةِ». (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو هاشم جعفری گوید: بامام حسن عسگری علیه السلام عرض کردم: جلالت و بزرگی شما مرا از پرسش از شما باز می دارد، اجازه می فرمائید از شما سؤالی کنم؟ فرمود، بپرس، عرض کردم: آقای من! شما فرزندی دارید؟ فرمود: آری، عرض کردم: اگر برای شما پیش آمدی کند، در کجا از او بپرسم؟ فرمود: در مدینه.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ١١٨

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابی هاشم جعفری گوید: به ابی محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) گفتم: بزرگواریت مرا از پرسش از تو باز می دارد، به من اجازه می دهی چیزی از تو بپرسم؟ فرمود: بپرس، گفتم: ای آقای من، شما پسری دارید؟ فرمود: آری، گفتم: اگر پیش آمدی شد کجا از او پرسش کنم؟ فرمود: در مدینه.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابی هاشم جعفری گوید: به ابی محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) گفتم: بزرگواریت سبب می شود که از شما سؤال کنم آیا به من اجازه می دهید که مطلبی از شما بپرسم؟ فرمود: بپرس، گفتم: ای آقای من، شما پسری دارید؟ فرمود: آری، گفتم: اگر پیش آمدی شد کجا از او پرسش کنم؟ فرمود: در مدینه. (شاید مراد از مدینه شهر سامرا باشد)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. قال بالمدينة أى الطيبة المعروفة، ولعله عليه السلام علم أنه يدركه أو خبراً منه فى المدينة، وقيل: اللام للعهد، والمراد بها سر من رأى يعنى أن سفراءه من أهل سر من رأى يعرفونه فسلهم عنه.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲

۳- الحدیث

۸۶۵/۳. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَكْنُوفِ، عَنْ عَمْرِو الْأَهْوَازِيِّ، قَالَ:

أَرَانِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ابْنَهُ، وَقَالَ: «هَذَا صَاحِبُكُمْ مِنْ (۱۴) بَعْدِي». (۱۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عمرو أهوازی گوید: امام حسن عسگری پسرش را بمن نشان داد و فرمود، اینست صاحب شما بعد از من.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۸

[ترجمه کمره ای]:

۳- عمرو أهوازی گوید: امام حسن عسگری (علیه السلام) پسرش را به من نشان داد و فرمود: این پسر امام شما است بعد از من.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

۳- عمرو و اهوازی گوید: امام حسن عسکری علیه السلام پسرش را به من نشان داد و فرمود: این پسر امام شما بعد از من است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، و المكفوف: الأعمى، و الأهواز: بالفتح: تسع کور بین بصره و فارس.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲

ص: ۱۲۲

۱-۱. فی «ج، ه، بس، بف»: - «والنص» .

۲-۲. فی «ب»: «علی» .

۳-۳. فی «ض، ه، بر، بف» وحاشیة «ج، ف»: «صاحب الزمان» .

- ٤-٤ . فى الإرشاد : «أمر» .
- ٥-٥ . فى الإرشاد : + «الحسن بن علىّ العسكرى» .
- ٦-٦ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ج ٢ ، ص ٤٩٩ ، ح ٢٤ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير وزيادة فى أوّله وآخره الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩١ ، ح ٨٨٢ .
- ٧-٧ . فى الإرشاد : + «الحسن بن علىّ» .
- ٨-٨ . فى «ج» وحاشية «بر» والإرشاد والغيبة : «عن» .
- ٩-٩ . فى «ب» : - «لى» .
- ١٠-١٠ . فى «ب ، ج» وحاشية «ض» : «فقلت» .
- ١١-١١ . فى حاشية «ج» : «وإن» .
- ١٢-١٢ . فى «بح» : «فيك» . وفى الإرشاد والغيبة : - «بك» .
- ١٣-١٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ ، بسنده عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ص ٢٣٢ ، ح ١٩٩ عن أبى هاشم الجعفرى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩١ ، ح ٨٨٠ .
- ١٤-١٤ . فى «ه ، ف ، بح ، بس» : - «من» .
- ١٥-١٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فى تسمية من رآه عليه السلام ، ح ٨٨٠ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ ؛ وص ٣٥٣ ، بسنده عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ح ٢٣٤ ، ح ٢٠٣ ، بسنده عن عمرو الأهوازى . كمال الدين ، ص ٤٣١ ، ح ٨ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير وزيادة فى أوّله وآخره الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٢ ، ح ٨٨٣ .

١/٣٢٩

٤- الحديث

٨٦٧/٤ . علىّ بن مُحَمَّدٍ ، عَنْ حَمْدَانَ الْقَلْبِ لَانِسِيِّ ، قَالَ :

قُلْتُ لِلْعَمْرِيِّ (١): قَدْ مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ؟ فَقَالَ لِي (٢): قَدْ مَضَى، وَ لَكِنْ قَدْ خَلَّفَ فِيكُمْ
مَنْ رَقَبْتُهُ مِثْلَ هَذِهِ (٣)، وَأَشَارَ بِيَدِهِ. (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حمدان قلانسی گوید: بعمری (بفتح عین نامش عثمان بن سعید است و او اولین کس از نواب اربعه
امام زمان علیه السلام است) گفتم: امام حسن عسگری درگذشت، بمن گفت: او درگذشت ولی
جانشینی در میان شما گذاشت که گردنش باین حجم است - و با دست اشاره کرد-.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۸

[ترجمه کمره ای]:

۴- حمدان قلانسی گوید: به عمری گفتم: محققاً امام حسن عسگری در گذشت؟ به من پاسخ
داد: محققاً در گذشت، ولی جانشین برای شما گذاشته است که گردنش به این کلفتی است و با دست
خود اشاره کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

حمدان قلانسی (کلاه فروش) گوید: به عمری (مراد از عمری همان عثمان بن سعید است که اولین نایب حضرت در عصر غیبت صغری بوده) گفتیم: آیا امام حسن عسکری درگذشت؟ گفت: بیقین آری، ولی برای شما جانشینی است که گردش به این کلفتی است و با دست خود اشاره کرد. (مراد از گردن کلفتی یعنی جوانی نیرومند و پر قدرت).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، مختلف فيه لأن حمدان القلانسی ذمه النجاشی، و روی الكشی توثيقه عن العیاشی، و القلانسی: بیاع القلنسوة، و العمری بفتح العین و سکون المیم هو أول السفراء الأربعة بین الحجّة علیه السلام، و هو أبو عمر و عثمان بن سعید، و ثانيهم ابنه أبو جعفر محمد بن عثمان، و ثالثهم أبو القاسم الحسين بن روح النوبختی، و رابعهم أبو الحسن علی بن محمد السمری، فلما حضرته الوفاة سئل أن یوصی فقال: لله أمر هو بالغه، و مات رحمه الله سنة تسع و عشرين و ثلاثمائة فوَقعت الغیبة الكبرى التي نحن فیها، و نسأل الله تعجیل الفرج و كشف الغمة عن هذه الأمة. و أشار بیده أي فرج من كل من یدیه إصبعیه الإبهام و السبابة و فرج بین الیدین كما هو الشائع عند العرب و العجم فی الإشارة إلى غلظ الرقبة، أي شاب قوی رقبته هكذا، و یؤیده أن فی رواية الشيخ: و أوماً بیده، و فی رواية أخرى رواه: قال: قد رأیته علیه السلام و عنقه هكذا، یرید أنه أغلظ الرقاب حسنا و تماما. الخبر. و قال أكثر الشارحین لعدم أنسهم بمصطلحات الحدیث و عدم سماعه من أهله المراد بالرقبة القد و القامة، و أشار إلى طول قامته تسمية لكل باسم الجزء، و قال بعضهم: طول الرقبة یعبر

به عن الاستقلال و الاستبداد بالأمر. أقول: و يخطر بالبال معنى آخر و هو أنه أشار إلى رقبة نفسه كما ورد في بعض روايات إكمال الدين و أشار بيده إلى رقبته، و في هذا الخبر أيضا هكذا و أشار بيديه جميعا إلى عنقه، و إن احتمل في هذا أيضا إرجاع الضمير إلى الإمام عليه السلام لكنه بعيد.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢

٥- الحديث

٨٦٧/٥. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ:

خَرَجَ (٥) عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ قُتِلَ الزُّبَيْرِيُّ (٦) لَعَنَهُ اللَّهُ (٧): «هَذَا جَزَاءُ مَنْ اجْتَرَأَ (٨) عَلَى اللَّهِ فِي أَوْلِيَائِهِ، يَزْعُمُ (٩) أَنَّهُ يَقْتُلُنِي، وَ لَيْسَ لِي عَقِبٌ (١٠)، فَكَيْفَ رَأَى قُدْرَةَ اللَّهِ فِيهِ (١١)؟»

وَ وُلِدَ لَهُ وَ لِدٌ (١٢) سَمَاهُ «م ح م د (١٣)» فِي سَنَةِ سِتِّ وَ خَمْسِينَ وَ مِائَتَيْنِ. (١٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن محمد بن عبد الله گوید: چون زبیری ملعون کشته شد، از طرف امام حسن عسگری علیه السلام چنین جملاتی صادر شد: «اینست کیفر کسی که بر خدا نسبت باولیائش گستاخی کند، او

گمان میکرد مرا خواهد کشت و بدون نسل میمانم، چگونه نیروی حق را در باره خود مشاهده کرد؟! و برای آن حضرت در سال ۲۵۶ پسری متولد شد که نامش را «م ح م د» گذاشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۸

[ترجمه کمره ای]:

۵- از احمد بن محمد بن عبد الله گوید: چون زبیری لعنه الله کشته شد، از طرف امام حسن عسکری (علیه السلام) صادر شد که: این است جزای کسی که بر خدا در باره اولیاء او دلیری می کند، او گمان می کرد که مرا می کشد و نسلی نخواهد داشت، چطور نیروی حق را در باره خود دید؟ و برای آن حضرت پسری آمد و نامش را (م ح م د) نهاد، ولادت او در سال ۲۵۶ بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۵

[ترجمه آیت الهی]:

۴- از احمد بن محمد بن عبد الله گوید: چون زبیری لعنة الله کشته شد، از طرف امام حسن عسکری علیه السلام چنین متنی صادر شد:

این است جزای کسی که بر خدا در باره اولیاء او گستاخی کند، او گمان می کرد مرا خواهد کشت و از من نسلی باقی نخواهد ماند ولی چگونه نیروی حق را در باره خود دید؟ و برای آن حضرت پسری آمد و نامش را (م ح م د) نهاد، ولادت او در سال ۲۵۶ بود.

توضیح: شاید مراد از زبیری خلیفه مهتدی عباسی بوده که حضرت را تهدید به مرگ کرده ولی خود قبل از انجام هرکاری به دست ترکان دربار کشته گردید و شاید لقب یکی از جنایتکاران زمان خود، از اولاد زبیر بوده که حضرت را تهدید به مرگ می کرده که به دست خلیفه وقت یا شخص دیگری کشته شده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، و الزبیری: كان لقب بعض الأشقياء من ولد الزبير كان في زمانه عليه السلام فهده و قتله الله على يد الخليفة أو غيره، و صحف بعضهم و قرأ بفتح الزاء و كسر الباء من الزبير بمعنى الداهية كناية عن المهتدي العباسي، حيث قتله الموالى، و تقطيع الحروف لعدم جواز التسمية. و تاريخ الولادة الشريفة في هذا الخبر مناف لما سيأتى في أبواب التاريخ في كلام المصنف حيث قال: ولد عليه السلام للنصف من شعبان سنة خمس و خمسين و مائتين، و لعله لم يعبره بهذه لأنه من كلام الراوى، و يمكن الجمع بينهما بما شاع بين أهل الحساب من أنهم يسقطون الكسور لا سيما إذا كانت أقل من النصف، و قد يعدونها تامة لا سيما إذا كانت أكثر من النصف، ففي هذا الخبر عد الكسر تاما لكونه أكثر من النصف، و المصنف أسقط الكسر و هذا أحسن مما قيل إنه يمكن الجمع بينهما بكون الأولى منهما مبنيًا على جعل مبدأ التاريخ الهجرى غرة ربيع الأول، لأن مهاجرة النبي صلى الله عليه و آله إلى المدينة كانت فيه و استمر إلى زمان خلافة عمر، و كون الثانى منهما مبنيًا على جعل مبدأ التاريخ غرة المحرم الذى بعد ربيع الأول بعشرة أشهر، قال ابن الجوزى

فى التلقفح: و كان التارىخ من شهر ربفيع الأول إلا أنهم رءوه إلى المءرم لأنه أول السنة انتهى لأن ما ذكره لا فءل على اءءلاف فى التارىخ مسءمرا كما لا فءفى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣

ص: ١٢٣

-
- ١-١ . فى الإرشاد: «لأبى عمرو العمرى» .
 - ٢-٢ . فى الكافى، ح ٨٧٢: - «لى» .
 - ٣-٣ . فى الكافى، ح ٨٧٢: «هءا» .
 - ٤-٤ . الكافى، كتاب الحجّة، باب فى تسمية من رآه عليه السلام، ح ٨٧٢؛ الإرشاد، ج ٢، ص ٣٤٨؛ وص ٣٥١، بسنده عن الكلبنى مع اءءلاف فسىر الوافى، ج ٢، ص ٣٩٣، ح ٨٨٥ .
 - ٥-٥ . فى الوافى: + «إلى» .
 - ٦-٦ . فى مرآة العقول، ج ٤، ص ٣: «الزببرى كان لقب بعض الأشقاء من ولد الزببرى، كان فى زمانه عليه السلام، فهءده وقله الله على فء الخلفة أو ففره . و صءف بعضهم وقرأ بفتح الزاى وكسر الباء، من الزببرى بمعنى الءاهفة، كناية عن المهءى العبأسى؛ فف قفله الموالى» .
 - ٧-٧ . فى الكافى، ح ١٣٥٧، وكمال الءفن والغفبة: - «لعه الله» .
 - ٨-٨ . فى الكافى، ح ١٣٥٧، وكمال الءفن والغفبة: «افترى» .
 - ٩-٩ . فى الكافى، ح ١٣٥٧، وكمال الءفن والإرشاد والغفبة: «زعم» .
 - ١٠-١٠ . قال الجوهرى: «عقبُ الرجل: وُلده ووُلدُ ولده» . الصءاح، ج ١، ص ١٨٤ (عقب) .
 - ١١-١١ . فى الكافى، ح ١٣٥٧، وكمال الءفن: - «ففه» .
 - ١٢-١٢ . فى الإرشاد: «قال مءمء بن عبء الله: وولد له ولد» .

١٣-١٣ . فى حاشية «بف» : «فلانا» . وتقطيع الحروف لعدم جواز التسمية ، كما ورد فى أخبار كثيرة.

١٤-١٤ . الكافى ، كتاب الحجّة، باب مولد الصاحب عليه السلام ، ح ١٣٥٧ . وفى الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٩ ، بسنده عن الكلينى إلى قوله : «ولد له ولد» ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٢٣١ ، ح ١٩٨ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ص ٤٣ ، ح ٣ ، بسنده عن الحسين بن محمّد بن عامر ، عن معلّى بن محمّد البصرى قال : خرج عن أبى محمّد عليه السلام ... الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩١ ، ح ٨٨١ .

٦- الحديث

٨٦٨/٦ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ (١) وَ مُحَمَّدٍ ابْنِ عَلِيٍّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَبْدِيِّ مِنْ عَبْدِ قَيْسٍ ، عَنْ ضَوْءِ بْنِ عَلِيٍّ الْعِجْلِيِّ ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ فَارِسَ سَمَّاهُ ، قَالَ :

أَتَيْتُ سَامِرَاءَ (٢) ، وَ لَزِمْتُ بَابَ أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَدَعَانِي ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ ، فَقَالَ (٣) : « مَا الَّذِي أَقْدَمَكَ ؟ » قَالَ : قُلْتُ : رَغْبَةً فِي خِدْمَتِكَ ، قَالَ : فَقَالَ لِي : « فَالزِمِ الْبَابَ (٤) » .

قَالَ : فَكُنْتُ فِي الدَّارِ مَعَ الْخَدَمِ ، ثُمَّ صِرْتُ أَشْتَرِي لَهُمُ الْحَوَائِجَ مِنَ السُّوقِ ، وَ كُنْتُ أَدْخُلُ عَلَيْهِمْ مِنْ غَيْرِ إِذْنٍ إِذَا كَانَ فِي دَارِ الرَّجَالِ (٥) ، قَالَ : فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ يَوْمًا وَ هُوَ فِي دَارِ الرَّجَالِ ، فَسَمِعْتُ حَرَكَةً فِي الْبَيْتِ ، فَناداني : « مَكَانَكَ لَا تَبْرُحْ (٦) » فَلَمْ أَجْسُرْ (٧) أَنْ أَدْخُلَ وَ لَا أَخْرُجَ ، فَخَرَجْتُ عَلَيَّ جَارِيَةٌ مَعَهَا شَيْءٌ مُعْطَى ، ثُمَّ ناداني : « ادْخُلْ » فَدَخَلْتُ ، وَ نَادَى الْجَارِيَةَ ، فَرَجَعَتْ إِلَيْهِ ، فَقَالَ لَهَا : « اكْشِفِي عَمَّا مَعَكَ » فَكَشَفَتْ عَنْ غُلَامٍ أبيض (٨) ، حَسَنِ الْوَجْهِ ، وَ كَشَفَ (٩) عَنْ بَطْنِهِ ، فَإِذَا (١٠)

شَعْرٌ نَابِتٌ مِنْ

- ۱-۱ . فی الکافی ، ح ۱۳۵۸ وکمال الدین : «الحسن» .
- ۲-۲ . فی حاشیة «ض» والغیبة : «بسرّ من رأى» . وراجع فی أنحاء قراءته : القاموس المحيط ، ج ۱ ، ص ۵۷۲ (سرر) ؛ شرح المازندرانی ، ج ۶ ، ص ۲۱۰ .
- ۳-۳ . فی «ب ، ف» : + «لی» .
- ۴-۴ . فی الکافی ، ح ۱۳۵۸ والغیبة : «الدار» .
- ۵-۵ . هکذا فی الکافی ، ح ۱۳۵۸ وشرح المازندرانی . وفی النسخ التي قوبلت والمطبوع : «فی الدار رجال» .
- ۶-۶ . «لا تبرح» ، أى لا تزل عن مکانک والزمه ولا تتحرک . راجع : الصحاح ، ج ۱ ، ص ۳۵۵ (برح) .
- ۷-۷ . فی «بر» وحاشیة «ج» : «فلم أجتري» . وقوله : «فلم أجتري» ، أى لم أجتري ، من الجسارة بمعنى الجرأة والإقدام على الشيء . راجع : النهاية ، ج ۱ ، ص ۲۷۲ (جسر) .
- ۸-۸ . فی الوافی : + «حسن اللون» .
- ۹-۹ . فی «ف» والغیبة : «فكشف» . وفی الکافی ، ح ۱۳۵۸ : «وكشفت» .
- ۱۰-۱۰ . فی حاشیة «ه» : + «هو» .

لَبَّيْهِ (۱) إِلَى سُرَّتِهِ (۲) ، أَخْضَرُ ، لَيْسَ بِأَسْوَدَ ، فَقَالَ : «هَذَا صَاحِبُكُمْ» ثُمَّ أَمَرَهَا فَحَمَلَتْهُ ، فَمَا رَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ حَتَّى مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۳) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ضوء بن علی از مردی از اهل فارس که نامش را برده نقل، میکند که: بسامرا آمدم و بدر خانه امام حسن عسگری علیه السلام چسبیدم، حضرت مرا طلبید، من وارد شدم و سلام کردم فرمود: برای

چه آمده ئی عرضکردم: برای اشتیاقی که بخدمت شما داشتم، فرمود: پس دربان ما باش، من همراه خادمان در خانه حضرت بودم، گاهی میرفتم، هر چه احتیاج داشتند از بازار میخریدم و زمانی که در خانه، مردها بودند، بدون اجازه وارد میگشتم. روزی (بدون اجازه) بر حضرت وارد شدم و او در اتاق مردها بود، ناگاه در اتاق حرکت و صدائی شنیدم، سپس بمن فریاد زد: به ایست، حرکت مکن: من جرأت در آمدن و بیرون رفتن نداشتم، سپس کنیزی که چیز سرپوشیدنی همراه داشت، از نزد من گذشت: آنگاه مرا صدا زد که درآی، من وارد شدم و کنیز را هم صدا زد، کنیز نزد حضرت بازگشت، حضرت بکنیز فرمود: از آنچه همراه داری، روپوش بردار، کنیز از روی کودکی سفید و نیکو روی پرده برداشت، و خود حضرت روی شکم کودک را بازکرد، دیدم موی سبزی که بسیاهی آمیخته نبود از زیر گلو تا نافش روئیده است، پس فرمود: این است صاحب شما و بکنیز امر فرمود که او را ببرد، سپس من آن کودک را ندیدم، تا امام حسن علیه السلام وفات کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۱۹

[ترجمه کمره ای]:

۶- ضوء بن علی عجللی از مردی پاریسی که نامش را برده، گوید: به سامراء آمدم و ملازم در خانه ابی محمد امام عسکری (علیه السلام) شدم، مرا خواست و گفت: برای چه آمدی؟ گفتم: به شوق خدمت به شما، به من فرمود دربان باش، گوید: من با خدمتکاران در خانه بودم و سپس ناظر خرید بازار شدم و هر وقت در خانه مردانی بودند من بی اجازه وارد می شدم. گوید: روزی من وارد خانه شدم آن حضرت در اطاق مردان بود و در اطاق حرکت و جنبشی بود، به من فریاد زد: به جای خود باش و حرکت نکن، من جرأت نکردم درون یا بیرون آیم و کنیزی از اطاق خارج شد و با او چیز سر پوشیده ای بود، سپس به من فریاد زد: درون بیا، من وارد شدم و به آن کنیزک فریاد زد و برگشت به او فرمود: آنچه با خود داری از پرده بر آور، روپوش از پسر بچه ای سپید و خوش رو بر گرفت و شکم مبارکش

را گشود، موئی از گلو تا ناف در آن روئیده بود سبز نه سیاه، و فرمود: این سرور و امام شما است، و کنیزک او را برد و دیگر تا پس از وفات امام حسن عسکری (علیه السلام) من او را ندیدم

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۳۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ضوء بن علی عجللی از مردی پاریسی که نامش را برده، گوید: به سامراء آمدم و ملازم در خانه ابی محمد امام عسکری علیه السلام شدم، مرا خواست و گفت: برای چه آمدی؟ گفتم: به شوق خدمت به شما، به من فرمود دربان باش، گوید: من با خدمتکاران در خانه بودم و سپس مأمور خرید برای حضرت شدم و هر وقت در خانه مردانی بودند بی اجازه وارد می شدم. گوید: من وارد خانه شدم آن حضرت در اطاق مردان بود و در اطاق سر و صدائی بود، حضرت صدایم زد: به جای خود باش و حرکت نکن، من جرأت نکردم داخل شوم یا بیرون بیایم ناگهان کنیزی از اطاق خارج شد و با او چیز سرپوشیده ای بود، سپس بر من فریاد زد: داخل شو من وارد شدم و بر آن کنیز فریاد زد و فرمود: روپوش را از آنچه داری بردار، کنیز روپوش را برداشت ناگهان پسر بچه ای سپید و خوش رو بر دست داشت حضرت آن را گرفت و شکم مبارکش را گشود، موئی سبز رنگ و بدور از سیاهی از گلو تا ناف در آن روئیده بود آن گاه فرمود: این سرور و امام شما است، و کنیزک او را برد و دیگر تا پس از وفات امام حسن عسکری علیه السلام من او را ندیدم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول سماه أى العجلى و نسبة محمد بن على و على بن إبراهيم إن كان هو المشهور ففى رواية الكلينى عنه بواسطتين بعيد لكن قد يكون الرواية عن المعاصر بوسائط، لا سيما فى أمثال هذه الأمور النادرة، و يؤيده أن رواية الكلينى مع قرب عهده عن رأى القائم عليه السلام فى صغره لا يحتاج بحسب المرتبة إلى تلك الوسائط الكثيرة، و عندى كتاب العلل تأليف محمد بن على بن إبراهيم القمى المشهور، لكن الظاهر أن المذكور هنا هو محمد بن على بن إبراهيم بن محمد الهمدانى و كان من وكلاء الناحية المقدسة كما سيأتى. و سامراء بفتح الميم و تشديد الراء، قال فى القاموس: سر من رأى بضم السين و الراء أى سرور و بفتحهما، أو بفتح الأول و ضم الثانى، و سامرا و مده البخترى فى الشعر أو كلاهما لحن، و ساء من رأى: بلد لما شرع فى بنائه المعتصم ثقل ذلك على عسكره، فلما انتقل بهم إليها سر كل منهم برؤيتها فلزمها هذا الاسم، و النسبة سرمرى و سامرى و سرى، (انتهى). ما الذى أقدمك أى صار سبب قدومك من فارس إلى هذا البلد، قال رغبة أى أقدمتنى الرغبة فى خدمتك . حركة قيل: أى حركة غير مأنوسة كحركة الطست و الماء لتغسيل مولود مكانك منصوب أى الزم مكانك لا تبرح تأكيد أى لا تتحرك لا إلى داخل و لا إلى خارج، لم أجسر أى لم أجتري، و اللبة بفتح اللام و تشديد الباء: الوهدة فوق الصدر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥

(٧٧) باب فى تسمية من رآه عليه السلام

١- الحديث

٨٦٩/١. مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى جَمِيعاً، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ، قَالَ:

اجْتَمَعْتُ (٤) أَنَا وَ الشَّيْخُ أَبُو عَمْرٍو - رَحِمَهُ اللَّهُ (٥) - عِنْدَ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ ، فَغَمَزَنِي (٦) أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْخَلْفِ (٧) ، فَقُلْتُ لَهُ : يَا أَبَا عَمْرٍو ، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ ١/٣٣٠

عَنْ شَيْءٍ وَ مَا أَنَا بِشَاكٍّ فِيمَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْهُ ؛ فَإِنَّ اعْتِقَادِي وَ دِينِي أَنَّ الْأَعْرَضَ لَا تَخْلُو مِنْ حُجَّةٍ إِلَّا إِذَا كَانَ قَبْلَ يَوْمِ (٨) الْقِيَامَةِ بِأَرْبَعِينَ يَوْمًا ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ رُفِعَتْ (٩)

ص: ١٢٥

١-١ . «اللَّبَّةُ» : الْمَنْخَرُ ، وَالْجَمْعُ : اللَّبَابُ . وَكَذَلِكَ اللَّبَبُ ، وَهُوَ مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ مِنَ الصَّدْرِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ . وَالْجَمْعُ : الْأَلْبَابُ . الصَّحَاحُ ، ج ١ ، ص ٢١٧ (لب).

٢-٢ . «السُّرَّةُ» : الْوَقْبَةُ الَّتِي فِي وَسْطِ الْبَطْنِ . لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ٤ ، ص ٣٦٠ (سرر).

٣-٣ . الْكَافِي ، كِتَابُ الْحُجَّةِ ، بَابُ مَوْلِدِ الصَّاحِبِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ح ١٣٥٨ ، مَعَ زِيَادَةٍ ؛ وَفِيهِ ، بَابُ فِي تَسْمِيَةِ مَنْ رَأَاهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ح ٨٨٢ ، مَلَخَّصًا هَكَذَا : «أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ أَرَاهُ إِيَّاهُ» . الْغَيْبَةُ لِلطُّوسِيِّ ، ص ٢٣٣ ، ح ٢٠٢ ، عَنِ الْكَلِينِيِّ ، مَعَ زِيَادَةٍ ؛ كَمَالُ الدِّينِ ، ص ٤٣٥ ، ح ٤ ، عَنِ الْكَلِينِيِّ الْوَافِي ، ج ٢ ، ص ٣٩٢ ، ح ٨٨٤ .

٤-٤ . فِي حَاشِيَةِ «ج» : «أَجْمَعْتُ» .

٥-٥ . فِي «ض» : «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ» . وَفِي «ف» : - «رَحِمَهُ اللَّهُ» .

٦-٦ . فِي «ب» : «فَغَمَزَنِي» . وَ«الْعَمَزُ» : الْعَصْرُ وَالْكَئِبْسُ بِالْيَدِ . وَفَسَّرَهُ بَعْضُهُمْ بِالْإِشَارَةِ ، كَالرَّمْزِ بِالْعَيْنِ ، أَوْ الْحَاجِبِ ، أَوْ الْيَدِ . رَاجِعُ : النِّهَايَةُ ، ج ٣ ، ص ٣٨٦ (غمز).

٧-٧ . قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ : «الْخَلْفُ بِالتَّحْرِيكِ وَالسُّكُونِ : كُلٌّ مِنْ يَجِيءُ بَعْدَ مَنْ مَضَى ، إِلَّا أَنَّهُ بِالتَّحْرِيكِ فِي الْخَيْرِ وَبِالتَّسْكِينِ فِي الشَّرِّ . يُقَالُ : خَلَفُ صَدُقٌ ، وَخَلْفٌ سُوءٌ ، وَمَعْنَاهُمَا جَمِيعًا الْقَرْنُ مِنَ النَّاسِ» . النِّهَايَةُ ، ج ٢ ، ص ٦٦ (خلف).

٨-٨ . فِي «ب ، ض ، ه ، بح ، بر ، بس» وَالْوَافِي وَالْغَيْبَةُ ، ص ٢٤٣ : - «يَوْمٌ» .

٩-٩ . فى «ب ، ض ، بح ، بس ، بف» وحاشية «ج ، ف» : «وقفت» . وفى الغيبة ، ص ٣٥٩ : «وقعت» . وفى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٦ : «فى بعض النسخ : وقعت الحجة ، أى تمت الحجة» .

الْحُجَّةُ ، وَ أُغْلِقَ بَابُ التَّوْبَةِ (١) فَلَمْ يَكُ (٢) يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا (٣) ٦ . فى «ف ، ه ، هـ» : «يقوم» . (٤)؛ فَأَوْلَيْكَ أَشْرَارًا (٥) مِنْ خَلْقِ (٦) اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَ هُمُ الَّذِينَ تَتُّومُ (٧) عَلَيْهِمُ الْقِيَامَةُ ، وَ لَكِنِّي أَحْبَبْتُ أَنْ أَرْدَادَ يَقِينًا ، وَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَأَلَ رَبَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - أَنْ يُرِيَهُ كَيْفَ يُحْيِي الْمَوْتَى ؟ قَالَ (٨) : «أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَ لَكِن لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي» (٩)

وَ قَدْ أَخْبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَأَلْتُهُ وَ قُلْتُ : مَنْ أَعَامِلُ ؟ أَوْ عَمَّنْ (١٠) أَخْذُ ؟ وَ قَوْلَ مَنْ أَقْبَلُ ؟ فَقَالَ لَهُ (١١) : «الْعَمْرِيُّ ثِقَتِي ؛ فَمَا أَدَى إِلَيْكَ عَنِّي ، فَعَنِّي يُوءَدَّى ، وَ مَا قَالَ لَكَ عَنِّي ، فَعَنِّي يَقُولُ ؛ فَاسْمَعْ لَهُ وَ أَطِعْ ؛ فَإِنَّهُ الثَّقَةُ الْمَأْمُونُ» .

وَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ مِثْلِ ذَلِكَ ، فَقَالَ لَهُ (١٢) : «الْعَمْرِيُّ وَ ابْنُهُ ثِقَتَانِ ؛ فَمَا أَدَى إِلَيْكَ عَنِّي ، فَعَنِّي يُوءَدِيَانِ ، وَ مَا قَالَا لَكَ (١٣) ، فَعَنِّي يَقُولَانِ ؛ فَاسْمَعْ لَهُمَا وَ أَطِعْهُمَا ؛ فَإِنَّهُمَا الثَّقَتَانِ الْمَأْمُونَانِ» .

فَهَذَا قَوْلُ إِمَامَيْنِ قَدْ مَضَى فَيْكَ ؛ قَالَ (١٤) : فَخَرَّ أَبُو عَمْرٍو (١٥) سَاجِدًا وَ بَكَى ، ثُمَّ قَالَ :

ص: ١٢٦

١-١ . فى حاشية «ج» : «الحجة» .

٢-٢ . فى «ض ، بف» وحاشية «ج ، بح» وشرح المازندراني والغيبة ، ص ٢٤٣ و ٣٥٩ : «فلم يكن» .

٣-٣ . إشارة إلى الآية ١٥٨ من سورة الأنعام

٤- : «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا» .

٥-٤ . في «ف ، بف» وشرح المازندراني والغيبية ، ص ٢٤٣ : «شرار» .

٦-٥ . في «ه» : «مَنْ خَلَقَ» . وهو الأنسب . وفي مرآة العقول : «من اسم موصول ، أو حرف جرّ للتبعيض» .

٧-٦ . في «ف ، ه» : «يقوم» .

٨-٧ . في «ف» : «قال له» . وفي «ه» : «فقال» .

٩-٨ . البقرة (٢) : ٢٦٠ .

١٠-٩ . في الوسائل والغيبية ، ص ٢٤٣ : «وعمن» . وفي مرآة العقول : «الترديد من الراوى» .

١١-١٠ . في الوسائل : - «له» .

١٢-١١ . في الوسائل : - «له» .

١٣-١٢ . في «ف» : + «عنى» .

١٤-١٣ . في «بف» : + «قال» .

١٥-١٤ . في «ف» : «أبو على» .

سَلِّ حَاجَتَكَ (١) ، فُقُلْتُ لَهُ : أَنْتَ رَأَيْتَ الْخَلْفَ مِنْ بَعْدِ (٢) أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟ فَقَالَ : إِي وَ اللَّهِ ، وَرَقَبَتُهُ مِثْلُ ذَا ، وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ (٣) .

فُقُلْتُ لَهُ : فَبَقِيَتْ وَاحِدَةً ، فَقَالَ لِي : هَاتِ ، قُلْتُ : فَالِاسْمُ ؟ قَالَ : مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ أَنْ تَسْأَلُوا عَنْ ذَلِكَ ، وَ لَا أَقُولُ هَذَا مِنْ عِنْدِي ؛ فَلَيْسَ لِي أَنْ أُحْلِلَ وَ لَا (٤) أُحَرِّمَ ، وَ لَكِنْ (٥) عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؛ فَإِنَّ الْأَمْرَ عِنْدَ السُّلْطَانِ أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَضَى وَ لَمْ يُخَلَّفْ وَ لَدَا ، وَ قَسَمَ (٦) مِيرَاثَهُ ، وَ أَخَذَهُ مِنْ لَا حَقَّ لَهُ فِيهِ (٧) ، وَ هُوَ ذَا عِيَالُهُ يَجُولُونَ (٨) لَيْسَ (٩) أَحَدٌ يَجُسُرُ (١٠) أَنْ يَتَعَرَّفَ إِلَيْهِمْ ، أَوْ يُبَيِّلَهُمْ شَيْئًا ، وَ إِذَا (١١) وَقَعَ الْإِسْمُ وَقَعَ الطَّلَبُ ؛ فَاتَّقُوا اللَّهَ ، وَ أَمْسِكُوا عَنْ ذَلِكَ . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حمیری گوید: من و شیخ ابو عمرو (عثمان بن سعید عمری نایب اول) - رحمه الله - نزد احمد ابن اسحاق گرد آمدم، احمد بن اسحاق بمن اشاره کرد که راجع بجانشین (امام حسن عسگری) از شیخ پیرسم، من باو گفتم، ای ابا عمرو! من میخواهم از شما چیزی پیرسم که نسبت بآن شک ندارم، زیرا اعتقاد و دین من اینست که زمین هیچ گاه از حجت خالی نمیماند، مگر چهل روز پیش از قیامت (یعنی ایامی که مقدمات قیامت مانند خروج دابه و مانند آن بظهور میرسد) و چون آن روز برسد، حجت برداشته و راه توبه بسته شود آنگاه کسی که از پیش ایمان نیاورده و یا در دوران ایمانش کار خیری نکرده، ایمان آوردنش سودش ندهد- (سوره ۷-۷) و ایشان بدترین مخلوق خدای عز و جل باشند و قیامت علیه ایشان بر پا می شود، ولی من دوست دارم که یقینم افزوده گردد، همانا حضرت ابراهیم علیه السلام از پروردگار عز و جل درخواست کرد که باو نشان دهد. چگونه مردگان را زنده میکند «فرمود: مگر ایمان نداری؟ عرضکرد: چرا ولی برای اینکه دلم مطمئن شود- ۲۶۰ سوره ۲-۲». و ابو علی احمد بن اسحاق بمن خبر داد که از حضرت هادی علیه السلام سؤال کردم: با که معامله کنم؟ یا (پرسید احکام دینم را) از که بدست آورم؟ و سخن که را بپذیرم؟ باو فرمود: عمری مورد اعتماد منست آنچه از جانب من بتو رساند: حقیقه از من است و هر چه از جانب من بتو گوید، قول منست، از او بشنو و اطاعت کن که او مورد اعتماد و امین است. و نیز ابو علی بمن خبر داد که او از حضرت امام حسن عسگری علیه السلام همین سؤال را کرده و او فرموده است: عمری و پسرش (محمد بن عثمان، نایب دوم) مورد اعتماد هستند، هر چه از جانب من بتو رسانند، حقیقه از جانب من رسانیده اند و هر چه بتو گویند، از من گفته اند، از آنها بشنو و اطاعت کن که هر دو مورد اعتماد و امینند، این سخن دو امامست که در باره شما صادر شده. ابو عمر و بسجده افتاد و گریه کرد، آنگاه گفت: حاجت را پیرس، گفتم: شما جانشین بعد از امام حسن عسگری علیه

السلام را دیده ئی؟ گفت: آری بخدا، گردن او این چنین بود و با دست اشاره کرد. (بحديث ۸۵۷ رجوع شود) گفتم: یک مسأله دیگر باقی مانده، گفت: بگو، گفتم: نامش چیست؟ گفت: بر شما حرامست که نام او را پرسید، و من این سخن از پیش خود نمیگویم، زیرا برای من روا نیست که چیزی را حلال یا حرام کنم، بلکه این سخن خود آن حضرت علیه السلام است، زیرا مطلب نزد سلطان (معمد عباسی که در ۱۲ رجب ۲۵۶ خلیفه شد) چنین وانمود شده که امام حسن عسگری وفات نموده و فرزندی از خود بجا نگذاشته و میراثش قسمت شده و کسی که حق نداشته (جعفر کذاب) آن را برده و خورده است و عیالش در بدر شده اند و کسی جرأت ندارد با آنها آشنا شود یا چیزی بآنها برساند. و چون اسمش در زبانها افتاد، تعقیبش میکنند، از خدا پرهیزید و از این موضوع دست نگهدارید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۱- عبد الله بن جعفر حمیری گوید: من و شیخ ابو عمر و نزد احمد بن اسحق گرد آمدیم، احمد بن اسحق مرا وشکون گرفت که از او راجع به جانشین امام حسن عسگری بپرسم، من گفتم: ای ابا عمرو من می خواهم چیزی از شما بپرسم، من در آنچه می پرسم تردیدی ندارم، زیرا اعتقاد من و دین من است که زمین خالی از حجت نباشد مگر چهل روز پیش از قیام قیامت، آن وقت است که حجت برداشته شود و در توبه بسته شود و برای کسی که پیش از آن ایمان نداشته و در درون ایمانش کار خیری نکرده، دیگر ایمان سودی ندهد، آنها بدترین خلق خدایند و بر آنها است که قیامت بر پا می شود، ولی من می خواهم به یقین خودم بیفزایم، حضرت ابراهیم هم از خدایش پرسید به او بنماید که چگونه مرده ها را زنده می کند، خدا به او فرمود: آیا تو ایمان نداری؟ عرض کرد: چرا ولی می خواهم دلم مطمئن شود. و ابو علی احمد بن اسحق به من خبر داده از قول امام علی نقی (علیه

السّلام)گوید: از آن حضرت پرسیدم با که طرف معامله باشم و یا از که اخذ احکام کنم و قول چه کسی را بپذیرم؟ به او فرموده است: عُمَرُی مورد وثوق من است هر چه از قول من به تو رسانیده و هر چه از قول من به تو بگوید از من گفته، از او بشنو و او را اطاعت کن که او ثقه و امین است و باز ابو علی به من خبر داد که از ابو محمد (امام عسکری علیه السّلام) همین پرسش را کرد و در جوابش فرمود: عُمَرُی و پسرش هر دو ثقه اند، هر چه از من به تو رسانند از من رسانده اند و هر چه به تو گویند از قول من گفته اند از آنها بشنو و از آنها اطاعت کن که هر دو ثقه و امینند، این قول دو امام است که در باره تو صادر شده. گوید: ابو عمرو به سجده افتاد و گریست و سپس گفت: پرس، من به او گفتم: تو به چشم خود جانشین امام حسن عسکری (علیه السّلام) را دیده ای؟ فرمود: آری به خدا، و گردنش مانند این است و با دست خود اشاره کرد، به او گفتم یک پرسش دیگر مانده است، فرمود: آن را هم بیاور، گفتم: نامش؟ فرمود: بر شما حرام است از آن پرسید و این را هم از پیش خود نمی گویم، و من حق ندارم چیزی را حلال کنم و یا حرام کنم، ولی از قول او می گویم، زیرا پیش سلطان و حکومت چنین مسلم شده که امام حسن عسکری وفات کرد و پسری نداشت و میراثش را هم قسمت کردند و کسانی که حق نداشتند گرفتند و هم اکنون عیال آن حضرت در بدرند و کسی جرأت ندارد خود را به آنها معرفی کند یا چیزی به آنها برساند و چون نام را دانستند به دنبال او می روند، از خدا بپرهیزید و از این موضوع درگذرید. کلینی گوید: شیخی از اصحاب ما هم که نامش را فراموش کرده ام به من باز گفت که: ابا عمرو از احمد بن اسحق همین پرسش را کرد و به او چنین پاسخی داد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- عبد الله بن جعفر حمیری گوید: من و شیخ ابو عمرو (عثمان بن سعید) نزد احمد بن اسحق نشسته بودیم. احمد بن اسحاق به من اشاره کرد که از شیخ راجع به جانشین امام حسن عسکری بپرسم به

او گفتم: ای ابا عمرو من می خواهم چیزی از شما بپرسم، من در آنچه می پرسم تردیدی ندارم، زیرا اعتقاد من و دین من است که زمین خالی از حجت نباشد مگر چهل روز پیش از قیام قیامت، آن وقت است که حجت برداشته شود و در توبه بسته شود و برای کسی که پیش از آن ایمان نداشته و با ایمان خود، کار خیری نکرده، دیگر ایمان سودی برایش ندارد، آنها بدترین خلق خدایند و قیامت به ضرر آنها برپا می شود، ولی من دوست دارم که بر یقین خود بیفزایم، حضرت ابراهیم هم از خدایش پرسید: که چگونگی زنده شدن مرده ها را به او بنمایاند خدا به او فرمود: آیا تو ایمان نداری؟ عرض کرد: چرا ولی می خواهم دلم مطمئن شود.

و ابو علی احمد بن اسحاق به من خبر داده از قول امام علی نقی علیه السلام گوید: از آن حضرت پرسیدم با که طرف معامله باشم و یا از چه کسی احکام را بپرسم و گفتار چه کسی را بپذیرم؟ به او فرموده است: عمری مورد وثوق من است هرچه از قول من به تو رسانیده و هرچه از قول من به تو بگوید از من گفته، از او بشنو و از او فرمان ببر که او ثقه و امین است و باز ابو علی به من خبر داد که از ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) همین پرسش را کرد و در جوابش فرمود: عمری و پسرش هر دو ثقه اند، هرچه از من به تو برسانند از من رسانده اند و هرچه به تو گویند از قول من گفته اند از آن ها بشنو و از آنها فرمان ببر که هر دو ثقه و امینند؛ این قول دو امام است که درباره تو صادر شده.

گوید: ابو عمرو به سجده افتاد و گریست و سپس گفت: بپرس، من به او گفتم: توبه چشم خود جانشین امام حسن عسکری علیه السلام را دیده ای؟ فرمود: آری به خدا، و گردنش مانند این است و با دست خود اشاره کرد، به او گفتم یک پرسش دیگر مانده است، فرمود: آن را هم بیاور، گفتم: نامش؟

فرمود: بر شما حرام است از آن پرسید و این را هم از خود نمی گویم، و من حق ندارم چیزی را حلال کنم و یا حرام کنم، ولی از قول او می گویم، زیرا پیش سلطان و حکومت چنین مسلم شده که امام حسن عسکری وفات کرد و پسری نداشت و میراثش را هم قسمت کردند و کسانی که حق نداشتند آن را گرفتند و هم اکنون عیال آن حضرت در بدر است و کسی جرأت ندارد خود را به آنها

معرفی کند یا چیزی به آن‌ها برساند و چون نام را دانستند به دنبال او می‌روند، از خدا بپرهیزید و از این موضوع درگذرید.

کلینی گوید: شیخی از اصحاب ما هم که نامش را فراموش کرده ام به من بازگفت که: ابا عمرو از احمد بن اسحق همین پرسش را کرد و به او چنین پاسخی را داد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح و سنده الآتی مرسل. و الغمز: العصر بالید، و الإشارة بالعين أو الحاجب. رفعت الحجة أى القرآن و الكعبة و الإمام، و فى بعض النسخ، وقعت الحجة، أى تمت الحجة على العباد و ارتفع تكليفهم، و لعل الأربعين من مبادئ القيامة و تقع الفتن فيها كخروج الدابة و غيره، فما مر من أنه لو بقى فى الأرض اثنان لكان أحدهما الحجة، مخصوص بزمان التكليف و كذا قولهم: لو بقيت الأرض بغير حجة لساخت، على أنه يمكن أن يكون السوخ كناية عن وقوع تلك الفتن، و يمكن أيضا تخصيص الأخبار بغير الأربعين و إن بقيت التكليف فيها، و الأول أظهر. و

إيمانها

فاعل ينفع و

لَمْ تَكُنْ آمَنْتُ

صفة و

أَوْ كَسَبْتُ

عطف على آمنت يعنى إذا تحققت هذه الآية التى هى من آيات الساعة لا ينفع الإيمان حينئذ نفسا لم يؤمن من قبل هذه الآية أو آمنت و لم تكسب فى إيمانها خيرا من قبل ارتفاع التكليف. فأولئك أشرار من خلق الله من اسم موصول أو حرف جر للتبعيض تقوم عليهم القيامة أى بعد موتهم بنفخ الصور تقوم القيامة. وقوله: و أن إبراهيم استشهد لأن سؤاله ليس بسبب الشك، بل لتحصيل زيادة اليقين، ويدل على أن اليقين قابل للشدة والضعف كما سيأتى تحقيقه فى كتاب الإيمان والكفر من أعمال أى فى أمور الدين أو عمن آخذ؟ الترديد من الراوى و ابنه يعنى محمد بن عثمان و هو ثانى السفراء الأربعة و فيك متعلق بقول، و السجدة للشكر، و البكاء للسرور أو للحزن لفوت الإمامين عليهما السلام. واحدة أى مسألة واحدة هات اسم فعل بمعنى أعطى المسألة فالاسم أى فما الاسم فليس لى كان الفاء للتعليل و ضمير عنه للحجة عليه السلام أى مأخوذ عنه، و السلطان المعتمد العباسى محمد بن المتوكل، صار خليفة يوم الخميس الثانى عشر من رجب سنة ست و خمسين و مائتين، و أخذه أى الميراث من لا حق له أى جعفر الكذاب يجولون أى يترددون لحاجتهم يجسر أى يجترئ أن يتعرف إليهم أى يظهر معرفتهم و يألف بهم أو ينيلهم أى يعطيهم و هذا التعليل يعطى اختصاص تحريم الاسم بزمان الغيبة الصغرى، لكن علل الشرع معرفات، و يمكن أن يكون للتحريم علل كثيرة بعضها غير مختصة بزمان، مع وقوع التصريح بالحرمة إلى خروجه عليه السلام، و لا ريب أن الأحوط ترك التسمية مطلقا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٧

قَالَ الْكَلِينِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَ حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ أَصْحَابِنَا _ ذَهَبَ عَنِّي اسْمُهُ _ أَنَّ

ص: ١٢٧

-
- ١-١ . فى «ج ، ض ، ه ، بح ، بس» : - «حاجتك» .
٢-٢ . فى «ه» والغيبة ، ص ٢٤٣ : - «بعد» .
٣-٣ . فى «ه» وحاشية «بف» : «بيديه» .
٤-٤ . فى «بف» : «ولا أن» .
٥-٥ . فى «ض ، بف» والوفى : «ولكنه» .
٦-٦ . يجوز فى الكلمة أربع قراءات : من التفعيل والمجرّد ، معلوما ومجهولاً .
٧-٧ . فى الوافى : «كناية عن عمّه الكذاب» .
٨-٨ . فى «ب ، بح ، بف» : «يحولون» . واستظهر المازندراني فى شرحه ، ج ٦ ، ص ٢١٣ تصحيفه .
فى «ف ، ه» : «يحولون» . وفى الوافى : «يجولان» . وقوله : «يجولون» ، أى يذهبون ويحيئون .
يقال : جال واجتال ، إذا ذهب وجاء ، راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٣١٧ (جول) .
٩-٩ . فى «ه» والغيبة ، ص ٢٤٣ : «فليس» .
١٠-١٠ . فى «ف» : «ليس لأحد أن يجسر» . وفى «بح» : «ليس أحد أن يجسر» . و«يجسر» من
الجسارة بمعنى الجرأة والإقدام على الشىء . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٢٧٢ (جسر) .
١١-١١ . فى «ف» : «فإذا» .
١٢-١٢ . الغيبة للطوسى ، ص ٢٤٣ ، ح ٢٠٩ ، عن الكلينى ، عن بعض أصحابنا ، عن عبد الله بن
جعفر الحميرى ؛ وفيه ، ص ٣٥٩ ، ح ٣٢٢ ، إلى قوله : «بَلَى وَلَـكِن لَّيْطَمَـلْـنَّ عَن قَلْبِي» ، بسنده
عن الكلينى ، وفيهما مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٧ ، ح ٨٨٨ ؛ وفى الوسائل ، ج ٢٧ ،
ص ١٣٨ ، ح ٣٣٤١٩ ، من قوله : «وقد أخبرنى أبو علىّ أحمد بن إسحاق عن أبى الحسن عليه
السلام قال : سألته ...» إلى قوله : «فليس لى أن أحللّ ولا أحرّم ولكن عنه عليه السلام» .

أَبَا عَمْرٍو سُئِلَ عِنْدَ (١) أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ مِثْلِ هَذَا ، فَأَجَابَ بِمِثْلِ هَذَا .

٢- الحديث

٨٧٠/٢. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ _ وَ كَانَ أَسَنَ شَيْخٍ مِنْ وُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِالْعِرَاقِ _ فَقَالَ :

رَأَيْتُهُ (٢) بَيْنَ الْمَسْجِدَيْنِ (٣) وَ هُوَ غُـ لَامٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن اسماعیل بن موسی بن جعفر که پیرمردترین اولاد پیغمبر صلی الله علیه و آله در عراق بود، گفت آن حضرت را میان دو مسجد (مکه و مدینه یا مسجد کوفه و سهله یا مسجد سهله و صعصعه) دیدم و او هنوز کودکی نابالغ بود.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ١٢٢

[ترجمه کمره ای] :

٢- علی بن محمد از محمد بن اسماعیل بن موسی بن جعفر که پیرمردترین اولاد پیغمبر (صلی الله علیه و آله) بود در عراق روایت کرده که گفت: من او را در میان دو مسجد دیدم، او هنوز پسر بیچه ای بود.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۵۴۱

[ترجمه آیت الهی] :

۲- علی بن محمد از محمد بن اسماعیل بن موسی بن جعفر که پیرمردترین اولاد پیامبر صلی الله علیه و آله بود در عراق روایت کرده که گفت من او را در میان دو مسجد دیدم، او هنوز پسر بچه ای بود.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

مجهول رأیته ای القائم علیه السلام بین المسجدين ای بین المکة و المدينة، أو بین مسجديهما، و المال واحد، أو بین مسجدي الكوفة و السهلة، أو بین السهلة و الصعصعة كما صرح بهما فی بعض الأخبار، و هو غلام ای لم تثبت له حیته بعد.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۸

۳- الحدیث

۸۷۱/۳. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ رِزْقِ اللَّهِ أَبُو (۵) عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي ۱/۳۳۱

مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَمَزَةَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ، قَالَ :

حَدَّثَنِي حَكِيمَةُ ابْنَةُ (۶) مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ - وَهِيَ عَمَّةُ أَبِيهِ - أَنَّهَا رَأَتْهُ (۷) لَيْلَةَ مَوْلِدِهِ وَبَعْدَ ذَلِكَ . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

موسی بن محمد گوید: حکیمه دختر محمد بن علی (امام جواد) علیهما السلام که عمه پدر آن حضرتست بمن گفت که خود او آن حضرت را در شب ولادتش و هم بعد از آن دیده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۳- موسی بن قاسم بن حمزه بن موسی بن جعفر گوید: حکیمه دختر امام محمد تقی (علیه السلام) عمه پدرش برای من باز گفت که او را شب ولادتش و بعد از آن دیدم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳-موسی بن قاسم بن حمزه بن موسی بن جعفر گوید: حکیمه دختر امام محمد تقی علیه السلام عمه پدرش برای من بازگفت که او را شب ولادتش و بعد از آن دیده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

مجهول، و ضمائر ابيه و رآته و مولده للقائم عليه السلام. و الكليني رحمه الله أجمل القصة و هي طويلة مشهورة مذكورة في كتب الغيبة. فمنها ما رواه الصدوق في كتاب إكمال الدين بهذا السند، حيث رواه عن محمد بن الحسن بن الوليد عن محمد بن عيسى، عن الحسين بن رزق الله، عن موسى بن محمد بن القاسم، قال: حدثتني حكيمه بنت محمد بن علي بن موسى بن جعفر عليهما السلام، قالت: بعث إلي أبو محمد الحسن بن علي عليهما السلام فقال: يا عمه اجعلي إفطارك الليلة عندنا، فإنها ليلة النصف من شعبان، و إن الله تبارك و تعالى سيظهر في هذه الليلة الحجة، و هو حجته في أرضه، قالت: فقلت له: و من أمه، قال لي: نرجس، قلت له: و الله جعلني الله فداك ما بها أثر فقال: هو ما أقول لك، قالت: فحجنت فلما سلمت و جلست جاءت تنزع خفي و قالت لي: يا سيدتي كيف أمسيت؟ فقلت: بل أنت سيدتي و سيدة أهلي قالت: فأنكرت قولي و قالت: ما هذا يا عمه؟ قالت: فقلت لها: يا بنية إن الله سيهب لك في ليلتك هذه غلاما سيدا في الدنيا و الآخرة،

قالت: فجلست و استحييت فلما أن فرغت من صلاة العشاء الآخرة أفطرت و أخذت مضجعي، فرقدت فلما أن كان في جوف الليل قمت إلى الصلاة ففرغت من صلاتي و هي نائمة ليس بها حادث ثم جلست معقبة ثم اضطجعت ثم انتبهت فزعة و هي راقدة، ثم قامت فصلت و نامت. قالت حكيمة: فدخلتني الشكوك فصاح بي أبو محمد عليه السلام من المجلس فقال: لا تعجلي يا عممة فإن الأمر قد قرب، قالت: فقرأت: الم السجدة، ويس، فبينما أنا كذلك إذا انتبهت فزعة فوثبت إليها فقلت: اسم الله عليك ثم قلت لها: تحسين شيئاً؟ قالت: نعم يا عممة فقلت لها: اجمعي نفسك و اجمعي قلبك فهو ما قلت لك قالت حكيمة ثم أخذتني فترة و أخذتها فترة فانتبهت بحس سيدي، فكشفت الثوب عنه فإذا أنا به عليه السلام ساجدا يتلقى الأرض بمساجده، فضممته عليه السلام فإذا أنا به نظيف منظم، فصاح بي أبو محمد عليه السلام هلمى إلى ابني يا عممة، فجئت به إليه فوضع يده تحت أليته و ظهره، و وضع قدميه على صدره، ثم أدلى لسانه في فيه و أمر يده على عينه و سمعه و مفاصله ثم قال: تكلم يا بني، فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، و أشهد أن محمدا رسول الله صلى الله عليه و آله ثم صلى على أمير المؤمنين و على الأئمة عليهم السلام حتى وقف على أبيه ثم أحجم . ثم قال أبو محمد عليه السلام: يا عممة اذهبي به إلى أمه ليسلم عليها و ائيني به، فذهبت به فسلم عليها و رددته و وضعته في المجلس، ثم قال: يا عممة إذا كان يوم السابع فأتينا، قالت: فلما أصبحت جئت لأسلم على أبي محمد عليه السلام فكشفت الستر لأفتقد سيدي عليه السلام فلم أره فقلت له: جعلت فداك ما فعل سيدي؟ قال: يا عممة استودعناه الذي استودعته أم موسى عليه السلام. قالت حكيمة: فلما كان اليوم السابع جئت و سلمت و جلست فقالت: هلمى إلى ابني، فجئت بسيدي في الخرقه ففعل به كفعلته الأولى، ثم أدلى لسانه في فيه كأنه يغذيه لبناً أو عسلاً ثم قال: تكلم يا بني، فقال عليه السلام: أشهد أن لا إله إلا الله و ثنى بالصلاة على محمد و على أمير المؤمنين و الأئمة صلوات الله عليهم أجمعين حتى وقف على أبيه عليه السلام ثم تلا هذه الآية: بسم الله الرحمن الرحيم

و نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ، وَ نُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ نُرِيَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ وَ جُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ

قال موسى: فسألت عقبة الخادم عن هذا فقال: صدقت حكيمة. وفي روايات أخر عن حكيمة أنها رآته عليه السلام بعد ذلك مرارا، وكانت تراه عليه السلام في أيام إمامته أيضا، وكانت من السفراء و تسأل للناس المسائل، و تأتي إليهم بجوابها، و قد أوردت سائر الأخبار في ذلك في كتاب بحار الأنوار.

مرآة العقول؛ ج ٤ ، ص ٨

٤- الحديث

٨٧٢/٤. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ حَمْدَانَ الْقَلْبِيِّ، قَالَ :

ص: ١٢٨

١-١ . هكذا في «ألف، ج، ض، ف، بر» والوافي . وفي «ب، و، بس، بف» : «سئل عن» . وفي «بح» : «سأل عند» . وفي حاشية «بح» والمطبوع : «سأل عن» . ثم إنه لا يخفى ما في المطبوع من مخالفته لأساليب كلام العرب وعدم ملاءمته لما تقدّم في نفس الخبر من سؤال أحمد بن إسحاق الشيخ أبا عمرو عن لسان عبد الله بن جعفر الحميري . وفي حاشية بدرالدين ، ص ٢١٤ : «سئل عن أحمد بن إسحاق ، أي بنيابته ، كما هو صريح قوله في أوّل الحديث : فغمزني أحمد بن إسحاق أن أسأله عن الخلف» .

٢-٢ . في الإرشاد : «قال : رأيت ابن الحسن بن عليّ بن محمّد عليه السلام » بدل «فقال : رأيت»

۳-۳. فی مرآة العقول، ج ۴، ص ۸: «بین المسجدين، أى بین مکة والمدینة، أو بین مسجدیها؛ والمآل واحد. أو بین مسجدی الکوفة والسهلة، أو بین السهلة والصعصة كما صرح بهما فی بعض الأخبار. وهو غلام، أى لم تنبت لحيته بعد».

۴-۴. الإرشاد، ج ۲، ص ۳۵۱؛ والغیبة للطوسی، ص ۲۶۸، ح ۲۳۰، بسندهما عن الكلینی الوافی، ج ۲، ص ۳۹۹، ح ۸۹۴.

۵-۵. کذا فی النسخ والمطبوع، والقیاس هو «أبی عبد الله».

۶-۶. فی الإرشاد: «بنت».

۷-۷. فی الإرشاد: «وهی عمّة الحسن علیه السلام أنّها رأت القائم علیه السلام».

۸-۸. الإرشاد، ج ۲، ص ۳۵۱، بسنده عن الكلینی الوافی، ج ۲، ص ۳۹۸، ح ۸۸۹.

قُلْتُ لِلْعَمْرِي (۱): قَدْ مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ؟ فَقَالَ (۲): قَدْ مَضَى، وَ لَكِنْ قَدْ (۳) خَلَّفَ فِيكُمْ مَنْ رَقَبْتُهُ مِثْلَ هَذَا (۴)، وَأَشَارَ بِيَدِهِ (۵).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

قلانسى گوید، بعمري گفتم: امام حسن عسکری علیه السلام درگذشت، گفت او درگذشت ولی در میان شما کسی را که گردنش این چنین است جانشین گذاشت - و با دست خود اشاره کرد - (بحدیث ۸۵۷ رجوع شود)

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۴- حمدان قلانسی گوید: به عُمَری گفتم: امام حسن عسکری (علیه السّلام) در گذشت؟ فرمود: در گذشت، ولی میان شما به جا گذاشته کسی که گردنش مانند این است و به دست خود اشاره کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۴- حمدان قلانسی گوید: به عمری گفتم: امام حسن عسکری علیه السّلام درگذشت؟ فرمود: درگذشت،

ولی در میان شما جانشین قرار داده که گردنش مانند این است و به دست خود اشاره کرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مختلف فيه، و قد مضى بعينه فى الباب السابق.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۰

۵- الحدیث

۸۷۳/۵. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ فَتْحِ مَوْلَى الزَّرَّارِيِّ (۶)، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ بْنَ مُطَهَّرٍ يَذْكُرُ أَنَّهُ قَدْ رَأَاهُ، وَوَصَفَ لَهُ (۷) قَدَّهُ. (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فتح گوید: از ابا علی بن مطهر شنیدم نقل میکرد که خود او آن حضرت را دیده و قامتش را برای او وصف کرده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۵-فتح، مولى الزرّارى (الرازى خ ل) گفت: از ابا علی بن مطهر شنیدم می گفت: محققاً آن حضرت را دیده و اندامش را برای او وصف کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵-فتح، مولی الزراری گفت: از ابا علی بن مطهر شنیدم می گفت: بیقین آن حضرت را دیده و اندامش را برای او وصف کرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و القد: قامة الإنسان.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۰

۶- الحديث

۸۷۴/۶. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شَاذَانَ بْنِ نَعِيمٍ ، عَنْ خَادِمٍ (۹) لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ (۱۰)
النَّيْسَابُورِيِّ (۱۱) أَنَّهَا قَالَتْ :

كُنْتُ وَاقِفَةً مَعَ إِبْرَاهِيمَ عَلَى الصَّفَا ، فَجَاءَ (۱۲) عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى وَقَفَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ، وَقَبَضَ عَلَيَّ كِتَابَ مَنْاسِكِهِ ، وَحَدَّثَنِي بِأَشْيَاءَ . (۱۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

کنیز ابراهیم بن عبده نیشابوری گوید: من با ابراهیم روی کوه صفا ایستاده بودم، آن حضرت علیه السلام آمد و بالای سر ابراهیم ایستاد و کتاب مناسکش را بدست گرفت و با او مطالبی گفت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۶- کنیز ابراهیم بن عبده نیشابوری، گفته: من با ابراهیم بر کوه صفا ایستاده بودم که آن حضرت آمد و بر سر ابراهیم ایستاد و کتاب مناسکش را گرفت و چیزها با او باز گفت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۶- کنیز ابراهیم بن عبده نیشابوری، گفته: من ابا ابراهیم بر کوه صفا ایستاده بودم که آن حضرت آمد و بر سر ابراهیم ایستاد و کتاب مناسکش را گرفت و چیزهایی با او گفت.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۱۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: مجهول و النیسابور بالفتح معرب نیشابور.

مرآة العقول؛ ج ۴ ، ص ۱۰

۷- الحدیث

۸۷۵/۷. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِي (۱۴) عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

ص: ۱۲۹

-
- ۱-۱ . فی الإرشاد : «قلت لأبي عمرو العمري» .
 - ۲-۲ . فی الوافی والکافی ، ح ۸۶۶ والإرشاد : + «لی» .
 - ۳-۳ . فی «ج» : - «قد» .
 - ۴-۴ . فی «ج ، ف ، ه ، ب» والکافی ح ۸۶۶ والإرشاد : «هذه» .
 - ۵-۵ . الکافی ، کتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ علی صاحب الدار علیه السلام ، ح ۸۶۶ ؛
الإرشاد ، ج ۲ ، ص ۳۴۸ ؛ وص ۳۵۱ ، بسنده عن الكليني الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۹۳ ، ح ۸۸۵ .

٦-٦ . فى حاشية «بح ، بف» : «الرازى» .

٧-٧ . فى «بف» والغيبة : - «له» .

٨-٨ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٥٢ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٢٦٩ ، ح ٢٣٣ ، بسندهما عن الكلينى

الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٩ ، ح ٨٩١ .

٩-٩ . فى «ب» : «خادمة» .

١٠-١٠ . فى بس : «عبد الله» . وفى هامش المطبوع : «عبيدة» . هذا ، وقد عدَّ إبراهيم بن عبدة

النيسابورى من أصحاب على بن محمّد الهادى وأبى محمّد العسكرى عليهما السلام . راجع : رجال

الكشّى ، ص ٥٨٠ ، الرقم ١٠٨٩ ؛ رجال الطوسى ، ص ٣٨٤ ، الرقم ٥٦٤٨ ، وص ٣٩٧ ، الرقم

٥٨٢٣ .

١١-١١ . فى «بح» : «النيشابورى» .

١٢-١٢ . فى الإرشاد : + «صاحب الأمر» . وفى الغيبة : «فجاء غلام» .

١٣-١٣ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٥٢ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٢٦٨ ، ح ٢٣١ ، بسندهما عن الكلينى

الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٩ ، ح ٨٩٢ .

١٤-١٤ . فى الوسائل : - «أبى» .

صَالِحٍ :

أَنَّهُ رَأَاهُ (١) عِنْدَ الْحَجْرِ الْأَسْوَدِ (٢) وَ النَّاسُ يَتَّجَادِبُونَ (٣) عَلَيْهِ ، وَ هُوَ يَقُولُ : «مَا بِهِذَا أُمُرًا» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عبد الله بن صالح گوید که خود او آن حضرت را نزد حجر الاسود دید و مردم (برای بوسیدن حجر) نزاع و کشمکش داشتند، و آن حضرت میفرمود: باین وضع مأمور نشده اند (بلکه اگر بوسیدن بدون مزاحمت ممکن شد باید ببوسند، و گر نه با اشاره با دست اکتفا کنند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۷- ابی عبد الله بن صالح که او گفت: من آن حضرت را نزد حجر الاسود دیدم، مردم با او برای (بوسیدن) حجر کشمکش می کردند، و او می فرمود: به این وضع دستور ندارید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۷- ابی عبد الله بن صالح که او گفت: من آن حضرت را نزد حجر الاسود دیدم، مردم با او برای (بوسیدن) حجر کشمکش می کردند، و او می فرمود: حق چنین کاری برای بوسیدن حجر الاسود ندارید (بلکه با اشاره دست کافی است)

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۱۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح على الظاهر لأن محمد بن على هو ابن إبراهيم بن محمد الهمداني و أبو عبد الله لعلة هارون بن عمران، لأن النجاشي قال: محمد بن على بن إبراهيم بن محمد الهمداني و هو وكيل الناحية و أبوه وكيل الناحية و جده وكيل الناحية و ابنه القاسم وكيل الناحية قال: و كان فى وقت القاسم بهمدان معه أبو على بسطام بن على و العزيز بن زهير ثلاثتهم وكلاء فى موضع واحد بهمدان و كانوا يرجعون فى هذا إلى أبى محمد الحسن بن هارون الهمداني و عن رأيه يصدر و من قبله عن رأى أبيه أبى عبد الله هارون و كان أبو عبد الله و ابنه أبو محمد وكيلين، انتهى. و فى كثير من أخبار الغيبة مكان أبى عبد الله بن صالح، محمد بن صالح بن محمد، و فى إعلام الورى أنه كان من وكلاء القائم عليه السلام و يحتمل أن يكون هذا هو القنبرى الذى سيأتى و لو كان أبو عبد الله غير الأولين فالحديث مجهول. يتجادبون عليه أى يتنازعون و يجذب بعضهم بعضا للوصول إلى الحجر، ما بهذا أمروا أى بهذا التجاذب و التنازع، فإن أمكن بدون ذلك الوصول إليه و إلا فليكتف بالإيماء.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١١

٨- الحديث

٨٧٦/٨. عَلِيٌّ ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ (٥) أَحْمَدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِدْرِيسَ ، عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّهُ (٦) قَالَ :

رَأَيْتُهُ (٧) عَلَيْهِ السَّلَامَ بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامَ حِينَ أَيْفَعَ (٨) ، وَ قَبَّلْتُ يَدَيْهِ (٩) وَ رَأَسَهُ (١٠).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن ابراهیم بن ادريس گوید: پدرم میگفت: من آن حضرت را بعد از وفات امام حسن عسکری علیه السلام در سن نزدیک بلوغ دیدم و دست و سرش را بوسیدم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۸- ابی علی احمد بن ابراهیم بن ادريس از پدرش که او گفت: من بعد از وفات امام حسن عسکری آن حضرت را دیدم وقتی که قدّ رسائی داشت و من دو دست و سر او را بوسیدم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۸- ابی علی احمد بن ابراهیم بن ادريس از پدرش که او گفت: من بعد از وفات امام حسن عسکری آن حضرت را دیدم وقتی که قدّ رسائی داشت و من دستها و سر او را بوسیدم.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۱۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول. يفع الغلام و أيفع ارتفع أوراهاق العشرين.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١١

٩- الحديث

٨٧٧/٩. عَلِيٌّ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَالِحٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ ، عَنِ الْقَنْبَرِيِّ - رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ قَنْبَرٍ الْكَبِيرِ - مَوْلَى أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ :

جَرَى حَدِيثُ جَعْفَرِ بْنِ عَلِيٍّ ، فَذَمَّهُ (١١) ، فَقُلْتُ لَهُ : فَلَيْسَ غَيْرُهُ (١٢) ، فَهَلْ رَأَيْتَهُ ؟ فَقَالَ : لَمْ أَرَهُ ، وَ لَكِنْ رَأَاهُ غَيْرِي ، قُلْتُ : وَ مَنْ رَأَاهُ ؟ قَالَ : قَدْ رَأَاهُ جَعْفَرٌ (١٣) مَرَّتَيْنِ ،

ص: ١٣٠

١-١ . فى الوسائل : + «يعنى صاحب الأمر» .

٢-٢ . فى الإرشاد : «بحذاء الحجر» بدل «عند الحجر الأسود» .

٣-٣ . فى «بس» : «يتجادلون» . وفى حاشية «ج» : «يتجادلون - يتحاولون» . وفى حاشية «ف» :

«يتجادلون - يتحادثون» . والتجاذب : التنازع . الصحاح ، ج ١ ، ص ٩٨ (جذب) . و«عليه» أى

على الحجر .

- ٤-٤ . الإرشاد، ج ٢، ص ٣٥٢، بسنده عن الكليني الوافي، ج ٢، ص ٣٩٩، ح ٨٩٣؛ الوسائل
 ، ج ١٣، ص ٣٢٧، ح ١٧٨٦١ .
- ٥-٥ . في الوسائل والإرشاد : - «أبي علي» .
- ٦-٦ . في «ب» والوسائل والغيبة : - «أنه» .
- ٧-٧ . في الوسائل : + «يعنى صاحب الأمر عليه السلام» .
- ٨-٨ . أيفع الغلام فهو يافع ، إذا شارف الاحتلام ولمّا يحتلم . وهو من نواذر الأبنية . النهاية، ج ٥
 ، ص ٢٩ (يفع) .
- ٩-٩ . في الإرشاد : «يده» .
- ١٠-١٠ . الإرشاد، ج ٢، ص ٣٥٣؛ والغيبة للطوسي، ص ٢٦٨، ح ٢٣٢، بسندهما عن الكليني
 الوافي، ج ٢، ص ٤٠٠، ح ٨٩٥؛ الوسائل، ج ١٢، ص ٢٣٥، ح ١٦١٧٧ .
- ١١-١١ . في حاشية «ف، ب» والغيبة : «فشمته» .
- ١٢-١٢ . يجوز فيه النصب أيضا . وقال في مرآة العقول : «أى ليس من يمكن ظنّ الإمامة به غير
 جعفر» . وفي الوافي : «فليس غيره ، أى فحيث كان جعفر مذموما ، فليس غير ابن أخيه ، يعنى به
 الصاحب عليه السلام» . وفي الإرشاد : + «قال : بلى ، قلت» .
- ١٣-١٣ . في «ف» : + «بن موسى» .

وَلَهُ حَدِيثٌ (١). (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن نصر گوید: نزد قنبری خادم حضرت رضا عليه السلام كه از اولاد قنبر بزرگ (غلام امير
 المؤمنین عليه السلام) است، سخن از جعفر بن علی (جعفر كذاب) بمیان آمد، او وی را نکوهش

کرد، من گفتم غیر او کسی از نسل امام نیست، مگر تو کسی را دیده ئی؟! گفت: من ندیده ام ولی غیر من دیده است، گفتم: که او را دیده است؟ گفت: جعفر دو مرتبه او را دیده و او را داستانی است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۹-قنبری گوید: یکی از اولاد قنبر کبیر خادم ابو الحسن الرضا(علیه السلام)گفته: حدیث جعفر بن علی(جعفر کذاب برادر امام حسن عسکری)به میان آمد و قنبری او را بد گفت، من به او گفتم: جز او کسی نیست تو امام عصرت را دیده ای؟گفت: من ندیدم ولی دیگری دیده، گفتم: چه کسی او را دیده؟گفت: خود همین جعفر دو بار او را دیده و او داستانی دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۹-احمد بن نصر می گوید: نزد قنبری که خادم حضرت رضا بود و از اولاد قنبر غلام حضرت علی علیه السلام به شمار می رفت سخن از جعفر بن علی (جعفر کذاب)به میان آمد او وی را نکوهش و سرزنش کرد غیر از او کسی از نسل امام نیست مگر تو کسی را دیده ای؟

گفتم: من ندیده ام ولی دیگران دیده اند گفتم چه کسی او را دیده است؟

گفت: جعفر دو بار او را دیده است و او خود داستانی دارد.

توضیح:داستان از این قرار است که قنبر می گوید وقتی که جعفر کذاب برای گرفتن میراث امام حسن عسکری نزاع می کرد امام زمان(عج)از جای نامعلومی ظاهر شد و گفت ای جعفر چرا مزاحم حقوق من می شوی و بار دیگر وقتی بود که می خواستند مادر امام حسن عسکری را در خانه حضرت دفن کنند و جعفر نمی گذاشت و می گفت این خانه من است کسی حق ندارد او را دفن کند ناگهان حضرت ظاهر شد و به او پرخاش کرد و سپس غایب شد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ , ص ۱۱۱

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

مجهول. مولى أبى الحسن صفة القنبرى، و قنبر الكبير هو مولى أمير المؤمنين عليه السلام ولا يبعد بقاء مولى الرضا إلى هذا الزمان، و يحتمل أن يكون صفة قنبر و فى إكمال الدين محمد بن صالح بن على بن محمد بن قنبر الكبير. فليس غيره أى ليس من يمكن ظن الإمامة به غير جعفر، و ضمير رأيته راجع إلى غيره قد رآه جعفر أى الكذاب مرتين و له حديث أى قصة معروفة فى رأيته. و هى ما رواه الصدوق فى إكمال الدين بإسناده عن القنبرى قال: خرج صاحب الزمان على جعفر الكذاب من موضع لم يعلم به عند ما نازع فى الميراث عند مضى أبى محمد عليه السلام فقال له: يا جعفر ما لك تعرض فى حقوقى؟ فتحير جعفر و بهت، ثم غاب عنه فطلب جعفر بعد ذلك فى الناس فلم يره، فلما ماتت الجدة أم الحسن أمرت أن تدفن فى الدار فنزعهم و قال: هى دارى لا تدفن فيها، فخرج عليه السلام فقال له: يا جعفر دارك هى، ثم غاب فلم يره بعد ذلك، فهاتان هما المرتان اللتان وردتا فى هذا الخبر. لكن ورد فى بعض الأخبار أنه رآه عليه السلام مرة أخرى أيضا و هو ما رواه

الصدوق رحمه الله أيضا عن أبي الأديان قال: كنت أخدم الحسن بن علي العسكري عليه السلام و أحمل كتبه إلى الأمصار، فدخلت إليه في علته التي توفي فيها صلوات الله عليه فكتب معي كتبا و قال: تمضى بها إلى المدائن فإنك ستغيب خمسة عشر يوما فتدخل إلى سر من رأى يوم الخامس عشر و تسمع الواعية في داري، و تجدني على المغتسل، قال أبو الأديان: فقلت: يا سيدي فإذا كان ذلك فمن؟ قال: من طالبك بجوابات كتبي فهو القائم بعدى، فقلت: زدني فقال: من يصلى على فهو القائم بعدى، فقلت: زدني فقال: من أخبر بما في الهميان فهو القائم بعدى، ثم منعتني هيبتة أن أسأله ما في الهميان و خرجت بالكتب إلى المدائن و أخذت جواباتها، و دخلت سر من رأى يوم الخامس عشر كما قال لى عليه السلام، فإذا أنا بالواعية في داره و إذا أنا بجعفر بن علي أخيه بباب الدار و الشيعة حوله يعزونه و يهنئونه، فقلت في نفسي: إن يكن الإمام فقد بطلت الإمامة لأنى كنت أعرفه بشرب النبيذ و يقامر في الجوسق و يلعب بالطنبور فتقدمت فعزيت و هنيت فلم يسألنى عن شيء، ثم خرج عقيد فقال: يا سيدي قد كفن أخوك فقم للصلاة عليه فدخل جعفر بن علي و الشيعة من حوله يقدمهم السمان و الحسن بن علي قتيل المعتصم المعروف بسلمة. فلما صرنا بالدار إذا نحن بالحسن بن علي صلوات الله عليه على نعشه مكفنا فتقدم جعفر بن علي ليصلى على أخيه فلما هم بالتكبير خرج صبي بوجهه سمرة، بشعره ققطط بأسنانه تفليج فجذب رداء جعفر بن علي و قال: تأخر يا عم فأنا أحق بالصلاة على أبي، فتأخر جعفر و قد أربد وجهه فتقدم الصبي فصلى عليه و دفن إلى جانب قبر أبيه، ثم قال: يا بصرى هات جوابات الكتب التي معك فدفعتها إليه، و قلت في نفسي: هذه اثنتان، بقى الهميان، ثم خرجت إلى جعفر بن علي و هو يزفر فقال له حاجز الوشاء: يا سيدي من الصبي لنقيم عليه الحجة؟ فقال: و الله ما رأيته قط و لا عرفته، إلى آخر الخبر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٢

١٠- الحديث

۸۷۸/۱۰ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْوَجَنَائِيِّ (۳) ، أَنَّهُ أَخْبَرَنِي (۴) عَمَّن رَأَاهُ :

أَنَّهُ (۵) خَرَجَ مِنَ الدَّارِ قَبْلَ الْحَادِثِ (۶) بِعَشْرَةِ أَيَّامٍ ، وَ هُوَ يَقُولُ : «اللَّهُمَّ ، إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهَا مِنْ (۷) أَحَبِّ الْبِقَاعِ (۸) لَوْلَا الطَّرْدُ (۹)» . أَوْ كَلَامٌ هَذَا نَحْوَهُ (۱۰) . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابی محمد وجنایی گوید: کسی که آن حضرت را دیده بود بمن خبر داد که آن حضرت ده روز پیش از حادثه (وفات امام یازدهم علیه السلام) از خانه بیرون آمد و میفرمود: بار خدایا تو میدانی که اینجا (سامره که وطن پدر و جد من است) دوست ترین بلاد است نزد من، اگر مرا نمی راندند - یا سخنی باین مضمون-.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۲۴

[ترجمه کمره ای] :

۱۰- ابی محمد وجنایی گوید: کسی که او را دیده بود به من خبر داد که آن حضرت ده روز پیش از حادثه (وفات امام حسن عسکری علیه السلام از مجلسی) از خانه بیرون شد و می فرمود: بار خدایا به راستی که تو می دانی این جا نزد من از همه جا محبوب تر است اگر مرا نمی راندند- یا سخنی به این مضمون.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۵۴۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- ابی محمد و جنانی گوید: کسی که او را دیده بود به من خبر داد که آن حضرت ده روز پیش از حادثه (وفات امام حسن عسکری علیه السلام) از خانه بیرون شد و می فرمود: بار خدایا به راستی که تو می دانی این جا نزد من از همه جا محبوب تر است اگر مرا نمی رانندند یا سخنی به این مضمون.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. عن رأه أى القائم عليه السلام قبل الحادث أى وفاة أبى محمد عليه السلام أو التجسس له من السلطان و التفحص عنه و وقوع الغيبة الصغرى أنها أى الدار أو مدينة سر من رأى لو لا الطرد أى دفع الظالمين إياى.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۳

۱۱- الحديث

٨٧٩/١١ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ قَيْسٍ ، عَنْ بَعْضِ جَـ لَأْوِزَةَ (١٢) السَّوَادِ (١٣) ، قَالَ :

ص: ١٣١

-
- ١-١ . فى الإرشاد : - «وله حديث» .
- ٢-٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٥٣ ، بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٢٤٨ ، ح ٢١٧ ، عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٠ ، ح ٨٩٦ .
- ٣-٣ . هكذا فى «ض ، ف ، بر» . وفى «ألف ، ج ، و ، بح ، بس» والمطبوع : «الوجنائى» . وفى «ب ، بف» : «الوجناى» . والصواب ما أثبتناه . وأبو محمّد هذا ، هو الحسن بن محمّد بن الوجناء أبو محمّد النصيبى ، ورد فى كمال الدين ، ص ٤٤٣ ، ح ١٧ ، بعنوان «أبى محمّد الحسن بن وجناء النصيبى ، وص ٤٩٢ ، ح ١٦ بعنوان «أبى محمّد الوجنائى» ؛ وفى الغيبة للطوسى ، ص ٢٤٨ ، وص ٢٥٩ ، بعنوان «الحسن بن وجناء النصيبى» . وذكره النجاشى فى طريقه إلى محمّد بن أحمد بن عبد الله بن مهران ، بعنوانه الكامل : الحسن بن محمّد بن الوجناء أبو محمّد النصيبى . راجع : رجال النجاشى ، ص ٣٤٦ ، الرقم ٩٣٥ .
- ٤-٤ . فى «ب ، ف ، ه ، بف» : «أخبر» . وفى البحار : «أخبره» .
- ٥-٥ . فى «ب ، ج ، ض ، ه ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار : - «أنه» .
- ٦-٦ . فى الوافى : «كأنّ الحادث هو التجسس له من السلطان والتفحص عنه ووقوع غيبته الصغرى» .
- ٧-٧ . فى البحار : - «من» .
- ٨-٨ . «البقاع» و«البقع» : جمع البقعة والبُقعة ، والضّم أعلى . وهى قطعة من الأرض على غير هيئة التى بجانبها . والمراد : سرّ من رأى . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ١٨ (بقع) .
- ٩-٩ . فى «ه» وحاشية «ف» : «الطراد» .
- ١٠-١٠ . فى شرح المازندرانى : «أو كلام نحو هذا» .

۱۱-۱۱. الوافی، ج ۲، ص ۴۰۱، ح ۸۹۸؛ البحار، ج ۵۲، ص ۶۶، ح ۵۲.
 ۱۲-۱۲. هکذا فی أكثر النسخ، أي بالزاء. وفي المطبوع: «جلاوذة» بالذال هنا وكذا ما يأتي ذیل الخبر. و«الجلاوذة»: جمع الجلاوز، وهو الشُرطی والشُرطی، وهم أول کتیبة تشهد الحرب وتتهیأ للموت، وطائفة من أعوان الولاة، سموا بذلك لأنهم أعلموا أنفسهم بعلامات یُعرفون بها، أو هو التُوُرور، أو التُوُرور، وهو التابع للشُرطی، والعون یكون مع السلطان بلا رزق. وقرأ المجلسی: الجلاوذة، وهو مخالف لما فی اللغة. راجع: القاموس المحيط، ج ۱، ص ۵۰۸ (تأر)، و ص ۶۹۸ (جلز)، و ص ۹۰۹ (شرط).
 ۱۳-۱۳. «السواد»: قرى المدينة، والعدد الكثير، وعامة الناس. راجع: القاموس المحيط، ج ۱، ص ۴۲۴ (سود).

شَاهَدْتُ سِيَمًا (۱) أَنْفَاءً بَسُرَّ مَنْ رَأَى وَقَدْ كَسَرَ بَابَ الدَّارِ، فَخَرَجَ عَلَيْهِ وَبِيَدِهِ ۱ / ۶۶

طَبْرَزِينٌ، فَقَالَ لَهُ: «مَا تَصْنَعُ فِي دَارِي؟». فَقَالَ (۲) سِيَمًا: إِنَّ جَعْفَرَ زَعَمَ أَنَّ أَبَاكَ مَضَى وَلَا وُلْدَ لَهُ (۳)، فَإِنْ كَانَتْ دَارَكَ، فَقَدْ انصَرَفْتُ عَنْكَ، فَخَرَجَ عَنِ الدَّارِ (۴).

قَالَ عَلِيُّ بْنُ قَيْسٍ: فَخَرَجَ عَلَيْنَا خَادِمٌ مِنْ خَدَمِ الدَّارِ (۵)، فَسَأَلْتُهُ عَنْ هَذَا الْخَبَرِ، فَقَالَ لِي: مَنْ حَدَّثَكَ بِهَذَا؟ فَقُلْتُ لَهُ (۶): حَدَّثَنِي بَعْضُ جَلَاوِزَةِ السَّوَادِ، فَقَالَ لِي (۷): لَا يَكَادُ يَخْفَى عَلَيَّ (۸) النَّاسِ شَيْءٌ. (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن قیس از قول یکی از پاسبانهای عراق نقل میکند که بهمین تازگی (بعد از وفات امام عسکری علیه السلام) سیماء را در سامرا دیدم که در خانه امام عسکری علیه السلام را شکسته بود، امام

دوازدهم علیه السلام با طبرزینی که در دست داشت، جلو او درآمد و فرمود: در خانه من چه میکنی؟ سیماء گفت: جعفر عقیده دارد که پدر شما مرده و فرزند ندارد، اگر خانه شماست، من برمیگردم و سپس از خانه بیرون رفت. علی بن قیس گوید: سپس یکی از خادمان خانه بیرون آمد و من راجع باین خبر از او پرسیدم، بمن گفت: کی بتو این خبر را گفته است؟ گفتم: یکی از پاسبانهای عراق، گفت: چیزی از مردم پنهان نمی ماند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۴

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- علی بن قیس از یکی از پاسبانهای سواد که گوید: من خود همراه سیماء (مأمور بازدید خانه امام عسکری از طرف سلطان بودم) و همین تازگی در سر من رأی دیدم که سیماء در خانه را شکسته بود و آن حضرت طبرزینی در دست داشت و جلو او بیرون آمد و به او فرمود: تو در خانه من چه می کنی؟ سیماء گفت: جعفر معتقد است که پدرت مرده و اولاد ندارد، اگر این خانه از شما است من اکنون بر می گردم و از خانه بیرون رفت، علی بن قیس گوید: در این میان یکی از خادمان خانه بیرون آمد و من این خبر را از او پرسیدم، به من گفت: چه کسی این خبر را به تو باز گفت؟ به او گفتم: یکی از پاسبانهای سواد به من باز گفت: آن خادم به من گفت: ممکن نیست چیزی از مردم پنهان بماند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۱- علی بن قیس از یکی از پاسبانهای سواد که گوید: من خود همراه سیماء (مأمور بازدید خانه امام حسن عسکری از طرف سلطان بودم) و همین تازگی در سر من رأی دیدم که سیماء در خانه را شکسته بود و آن حضرت طبرزینی در دست داشت و جلو او بیرون آمد و به او فرمود: تو در خانه من چه می کنی؟

سیماء گفت: جعفر معتقد است که پدرت مرده و اولاد ندارد، اگر این خانه از شماست من اکنون برمی گردم و از خانه بیرون رفت، علی بن قیس گوید: در این میان یکی از خادمان خانه بیرون آمد و من این خبر را از او پرسیدم، به من گفت: چه کسی این خبر را به تو بازگفت؟

به او گفتم: یکی از پاسبانهای سواد به من بازگفت: آن خادم به من گفت: ممکن نیست چیزی از مردم نهان بماند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول أيضا. الجلاوزة بفتح الجيم و كسر الواو جمع الجلاوذ بالكسر و هو الشرطي كترکی و جهنی، و هم طائفة من أعوان الولاية، أو هم أول كتيبة تشهد الحرب، و الظاهر أنهم الذين يقال لهم بالفارسية يساول و يقال لأرض العراق السواد لخضرتها و كثرة الأشجار فيها، و في القاموس: السواد من البلدة قرأها، و اسم رستاق العراق، و سيماء بالكسر و المد اسم بعض خدم الخليفة بعثه لضبط

الأموال لجعفر الكذاب، أو لتفحص أنه هل لأبي محمد عليه السلام ولد أو بعض خدم جعفر، وفي غيبة الشيخ بسيم، فلما لم يفتحوا الباب كسره، و الطبرزين آلة معروفة للحرب و الضرب، و تعجب الخادم من انتشار الخبر لأن أهل الدار كانوا يخفون ذلك تقية، و سيماء يخفيه لمصلحة مولاه عن غيره.

مرآة العقول؛ ج ٤ ، ص ١٤

١٢- الحديث

٨٨٠/١٢. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ

ص: ١٣٢

١-١. هكذا في «ألف، ب، ض، و، بح، بس، بف». وفي «ج»: «سيما». وفي «ف»: «سيما» . وفي «بر»: «سيما». وفي المطبوع: «سيماء» هنا وكذا ما يأتي بعد سطر. والصواب ما أثبتناه، كما يظهر من توضيح المشتبه، ج ٥، ص ٣٩٢ - ٣٩٣؛ وج ٨، ص ٤٧؛ والمؤتلف والمختلف، ج ٣، ص ١٥٩٠. ثم إن الظاهر أن هذا العنوان كان علما لبعض أتباع بني العباس الأتراک، كالغلمان والحجبة، وصحبة بعض الدواوين. راجع: تاريخ اليعقوبى، ج ٢، ص ٤٧٨، وص ٤٨٤، وص ٥٠١؛ تاريخ الطبرى، ج ٩، ص ١٢٠، وص ١٣٨، وص ٢٨٧، وص ٢٨٨، وص ٣٦٣، وص ٣٧٤، وص ٤٤٠، وص ٤٦١، وص ٥٤٣، وص ٥٥٠، وص ٥٥٣؛ وج ١٠، ص ٧٣، وص ١٣٠. فتبين من ذلك أن ما ورد في الغيبة للطوسى، ص ٢٦٧، ح ٢٢٩، والبحار، ج ٥٢، ص ١٣، ح ٧ - نقلاً من الغيبة -؛ من «سيما»، وإن كان مؤيداً لما أثبتناه من عدم ثبوت الهمزة في آخر العنوان، لكنّه سهو. والظاهر أن منشأ هذا السهو، الشباهة التامة بين «سيما»

و«نسيما» فى بعض الخطوط القديمة . يؤكّد ذلك أنّ نسيما كانت خادم أبى محمّد العسكرى عليه السلام ، وقد ورد ذكرها فى بعض الأخبار الدالة على رؤية الإمام المنتظر عليه السلام . راجع : كمال الدين ، ص ٤٤٠ _ ٤٤١ .

٢-٢ . فى «ف» : «قال» .

٣-٣ . فى «بف» : «ولا له ولد» . وفى الوافى : «مضى وله ولد» .

٤-٤ . فى «ف» : «من الدار» .

٥-٥ . فى الغيبة : «فقدم علينا غلام من خدام الدار» .

٦-٦ . فى «ف» والغيبة : - «له» .

٧-٧ . فى «بح» : - «لى» .

٨-٨ . فى «ب» وحاشية «بح» : «عن» .

٩-٩ . الغيبة للطوسى ، ص ٢٦٧ ، ح ٢٢٩ ، بسنده عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٠ ، ح ٨٩٧ .

المكفوف (١) ، عَنْ عَمْرٍو الْأَهْوَازِيِّ ، قَالَ :

أَرَانِيهِ (٢) أَبُو مُحَمَّدٍ (٣) عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَقَالَ : «هَذَا صَاحِبُكُمْ (٤)» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عمرو اهوازى گوید: امام حسن عسكرى عليه السلام آن حضرت را بمن نشان داد و فرمود: اينست صاحب شما

ترجمه مصطفوى ؛ ج ٢ ، ص ١٢٤

[ترجمه كمره ای]:

۱۲- عمرو اهوازی گوید: ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) آن حضرت را به من نمود و فرمود: این است امام شما.

ترجمه كمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- عمرو اهوازی گوید: ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) آن حضرت را به من نشان داد و فرمود: این است امام شما.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف و قد مر فی الباب السابق.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۴

١٣- الحديث

٨٨١/١٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (٦) ***

ص: ١٣٣

-
- ١-١ . فى «ف» : - «عن جعفر بن محمد المكفوف» .
- ٢-٢ . فى «ف» : + «ابنه» .
- ٣-٣ . فى «ف» : + «الحسن بن علي» .
- ٤-٤ . فى الوافى والكافى ، ح ٨٦٥ والإرشاد ، ص ٣٤٨ والغيبة : «أرانى أبو محمد ابنه ، وقال : هذا صاحبكم من بعدى» . وفى الإرشاد ، ص ٣٤٨ : + «بعدى» .
- ٥-٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ إلى صاحب الدار عليه السلام ، ح ٨٦٥ . وفى الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٨ ؛ و ص ٣٥٣ ، بسنده عن الكلينى ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٢٣٤ ، ح ٢٠٣ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ص ٤٣١ ، ح ٨ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير وزيادة فى أوّله وآخره الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٢ ، ح ٨٨٣ .
- ٦-٦ . ربّما يظنّ وقوع تقديم وتأخير فى هذا العنوان وأنّ الصواب هو عليّ بن الحسن _ أو الحسين _ النيسابورى . ويستشهد لذلك بما ورد فى جملة من الأسناد من رواية محمد بن يحيى ، عن عليّ بن الحسين النيسابورى ، كما فى الكافى ، ح ٢٩٥٤ و ١٢٥٣٣ ؛ وفرحة الغرّى ، ص ٦٨ . وكذا بما ورد فى ، ج ١ ، عيون الأخبار ص ٣١٥ ، ح ٩١ ، من رواية عليّ بن الحسين الخياط (الحنّاط خ ل) عن إبراهيم بن محمد بن عبد الله بن موسى بن جعفر ؛ وكذا بما ورد فى كمال الدين ، ص ٤٤١ ، ح ١١ ، من رواية عليّ بن الحسن (الحسين خ ل) الدقاق عن إبراهيم بن محمد العلوى . ثمّ إنّه وردت رواية محمد بن يحيى العطار ، عن الحسين بن عليّ النيسابورى فى كمال الدين ، ص ٤٣٠ ، ح ٥

وذيله ، وفي الغيبة للطوسي ، ص ٢٤٤ ، ح ٢١١ : محمد بن يحيى عن الحسين بن عليّ النيسابوري الدقاق ، وفيه صدر الخبر فقط . إذا تبين ذلك ، فنقول : إنّ موضوع أخبار أسناد محمد بن يحيى عن الحسين _ أو الحسن _ بن عليّ النيسابوري ، مرتبط بميلاد القائم ومن رآه عليه السلام . وأمّا ما تقدّم الإشارة إليه ممّا ورد في الكافي ، ح ٢٩٥٤ و ١٢٥٣٣ ، وفرحة الغريّ ، ص ٦٨ ، فموضوعاته مغايرة لهذا الأمر . نعم ، ما ورد في كمال الدين ، ص ٤٤١ ، ح ١١ ، هو نفس الخبر الوارد في كمال الدين ، ص ٤٣٠ ، ذيل ح ٥ ، لكنّه لا يوجب القول بوقوع التحريف في ما نحن فيه ، بل يمكن القول بوجود راويين ، أحدهما عليّ بن الحسن _ أو الحسين _ النيسابوري الدقاق والآخر الحسن _ أو الحسين _ بن عليّ النيسابوري الدقاق ، وأنّ التحريف واقع في سند كمال الدين ، ص ٤٤١ ، ح ١١ ؛ فإنّ الراوي عن عليّ بن الحسن الدقاق في هذا السند هو آدم بن محمد البلخي . وقد ورد في رجال الكشي ، ص ١٨٠ الرقم ٤٣ ، رواية آدم بن محمد القلانسي البلخي عنص ١٦١ ، الحسين بن عليّ بن مهران الدقاق النيسابوري شيخ نيسابور ، وقال : «توفّي سنة خمس وثمانين ومائتين» . وطبقة هذا العنوان ثلاث طبقة مشايخ محمد بن يحيى .

النَّيْسَابُورِيُّ (١) ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ :

عَنْ أَبِي نَصْرِ ظَرِيفِ الْخَادِمِ أَنَّهُ رَأَاهُ . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابراهيم بن محمد بن عبد الله بن موسى بن جعفر، از ظريف خادم نقل ميکند که او آن حضرت را دیده است.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ١٢٥

[ترجمه كمره اى] :

۱۳- از ابى نصر ظريف خادم نقل است كه حضرت را ديده است.

ترجمه كمره اى ؛ ج ۲ , ص ۵۴۷

[ترجمه آيت اللهى] :

۱۳- از ابى نصر ظريف خادم نقل است كه او حضرت را ديده است.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ۲ , ص ۱۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسى] :

: مجهول، و الظاهر أن ظريفا كان خادم أبيه عليهما السلام و تفصيل هذه القصة مروى فى كشف
الغمة قال: رأيتهُ و هو فى المهد، فقال ائتنى بصندل أحمر فأتيته به فقال لى: أ تعرفنى؟ قلت: نعم أنت

سیدی و ابن سیدی، فقال: لم أسألك عن هذا، فقلت: فسر لي فقال: أنا خاتم الأوصياء وبي يرفع الله البلاء عن أهلي و شيعتي.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٤

١٤- الحديث

٨٨٢/١٤. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدٍ وَ الْحَسَنِ ابْنَيْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، أَنَّهُمَا حَدَّثَاهُ فِي سَنَةِ تِسْعٍ وَ سَبْعِينَ وَ مِائَتَيْنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَبْدِيِّ ، عَنْ ضَوْءِ بْنِ عَلِيٍّ الْعِجْلِيِّ ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ فَارِسَ سَمَّاهُ :

أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ أَرَاهُ إِيَّاهُ . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ضوء بن علی عجللی از قول مردی از اهل فارس که نامش را برده نقل میکند که امام عسکری علیه السلام آن حضرت را باو نشان داده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ١٢٥

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- ضوء بن علی عجللی از مردی پارسی که نام او را برده، روایت کرده که امام عسکری (علیه السلام) آن حضرت را به وی نموده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۴- ضوء بن علی عجللی از مردی پارسی که نام او را برده، روایت کرده که امام عسکری علیه السلام آن حضرت را به وی نشان داده است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول و قد مر مفصلا فی الباب السابق و اقتصر هنا علی قدر الحاجة و فی السند السابق کان عن الحسين و محمد ابني علی بن إبراهيم و هنا عن محمد و الحسن، و أحدهما تصحیف من النساخ فتفطن.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۵

١٥- الحديث

٨٨٣/١٥. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي أَحْمَدَ بْنِ رَاشِدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَهْلِ الْمَدَائِنِ ، قَالَ :

كُنْتُ حَاجِبًا مَعَ رَفِيقٍ لِي (٤) ، فَوَافَيْتَنَا إِلَى (٥) الْمَوْقِفِ ، فَإِذَا شَابُّ قَاعِدٌ ، عَلَيْهِ إِزَارٌ وَرِدَاءٌ ، وَفِي رِجْلَيْهِ نَعْلٌ صَفْرَاءُ _ قَوْمْتُ الْأَزَارَ وَالرِّدَاءَ بِمِائَةِ (٦) وَخَمْسِينَ دِينَارًا _ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ ؛ فَدَنَا مِنَّا سَائِلٌ ، فَرَدَدْنَاهُ ، فَدَنَا مِنَ الشَّابِّ ، فَسَأَلَهُ ، فَحَمَلَ شَيْئًا مِنَ الْأَعْرُضِ وَ نَاوَلَهُ (٧) ، فَدَعَا لَهُ السَّائِلُ ، وَ اجْتَهَدَ فِي الدُّعَاءِ وَ أَطَالَ ، فَقَامَ الشَّابُّ

ص: ١٣٤

١-١ . فى «ألف» : «النیشابورى» .

٢-٢ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٥٤ ، بسنده عن الكليني الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٢ ، ح ٩٠٠ .

٣-٣ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ إلى صاحب الدار عليه السلام ، ح ٨٦٨ ؛
وباب مولد الصاحب عليه السلام ، ح ١٣٥٨ ، وفيهما تفصيل الخبر . وراجع أيضا المصادر التى
ذكرناها ذيلهما الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٨ ، ح ٨٩٠ .

٤-٤ . فى «ب ، ه ، بر ، بف» : - «لى» .

٥-٥ . فى الوافى : - «إلى» .

٦-٦ . فى «ه ، بف» : «مائة» .

٧-٧ . فى «بح» : «فناوله» .

وَ غَابَ عَنَّا .

فَدَرْنَا مِنَ السَّائِلِ ، فُقُلْنَا (١) لَهُ : وَيَحْك (٢) ، مَا أَعْطَاكَ ؟ فَأَرَانَا حَصَاةَ ذَهَبٍ مُضَرَّسَةً (٣) _ قَدَرْنَاهَا عِشْرِينَ مِثْقَالًا _ فُقُلْتُ لِصَاحِبِي : مَوْلَانَا عِنْدَنَا وَنَحْنُ لَا نَدْرِي .

ثُمَّ ذَهَبْنَا (٤) فِي طَلَبِهِ ، فَدَرْنَا الْمَوْقِفَ كُلَّهُ ، فَلَمْ نُقَدِرْ عَلَيْهِ ، فَسَأَلْنَا (٥) مَنْ كَانَ حَوْلَهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ ، فَقَالُوا : شَابُّ عَلَوِيِّ يُحُجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَاشِيًا . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

شخصی از اهل مدائن گوید: من با رفیقم بحج رفته بودیم، چون بموقف عرفات رسیدیم، جوانی را دیدیم نشسته و لنگ و روپوشی در بر کرده و نعلین زردی در پا دارد، لنگ و روپوش او بنظر من صد و پنجاه دینار ارزش داشت، و علامت و اثر سفر در او نبود، گدائی نزد ما آمد، او را رد کردیم، سپس نزد آن جوان رفت و سؤال کرد، جوان چیزی از زمین برداشت و باو داد، گدا او را دعا کرد و زیاد و جدی هم دعا کرد، سپس جوان برخاست و از نظر ما پنهان شد، ما نزد آن سائل رفتیم و باو گفتیم، عجباً!! بتو چه عطا کرد؟ او بما ریگ طلای دندانان داری نشان داد که قریب بیست مثقال بود، من برفیقم گفتم: مولای ما نزد ما بود و ما ندانستیم، آنگاه بجستجویش برخاستیم و تمام موقف را گردش کردیم و او را بدست نیاوردیم، سپس از جمعیتی که اطرافش بودند از اهل مکه و مدینه راجع باو پرسیدیم گفتند: جوانی است علوی که هر سال پیاده بحج می آید.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ١٢٥

[ترجمه کمره ای] :

۱۵-احمد بن راشد از یک مدائنی که گفته: من با رفیقی که داشتم به حج رفته بودیم و در موقف(عرفات)بی انتظار به جوانی برخوردیم که نشسته بود و در بر او یک ازار و ردائی بود و در پایش نعل زردی، من آن ازار و رداء را به یک صد و پنجاه اشرفی طلا قیمت کردم، بر آن جوان اثر و نشانه سفر نبود، یک گدا به ما نزدیک شد، او را ردّ کردیم و نزد آن جوان رفت و از او چیزی خواست، آن جوان چیزی از روی زمین برداشت و به او داد و آن سائل برای او دعا کرد و در دعا بسیار جدیت کرد و طول داد، و آن جوان برخاست و از چشم ما نپنهان شد. ما نزد آن سائل رفتیم و گفتیم: وای بر تو به تو چیزی داد؟ او یک ریگ طلای دندان دندانه به ما نشان داد که آن را بیست مثقال اندازه گرفتیم، من به رفیقم گفتم: مولای ما نزد ما بود و ما ندانستیم و به دنبال او رفتیم و همه موقف را گردش کردیم و او را به دست نیاوردیم، و از کسانی که اطراف او بودند از اهل مکه و مدینه راجع به او پرسش کردیم، گفتند: یک جوان علوی است که هر سال پیاده به حج می آید.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۵۴۷

[ترجمه آیت الهی] :

۱۵-احمد بن راشد از یک مدائنی که گفته: من با رفیقی که داشتم به حج رفته بودیم و در موقف(عرفات)بدون انتظار به جوانی برخوردیم که نشسته بود و در بر او یک ازار و ردائی بود و در پایش نعل زردی، من آن ازار و رداء را به یک صد و پنجاه اشرفی طلا قیمت کردم، بر آن جوان اثر و نشانه سفر نبود، یک گدا به ما نزدیک شد، او را ردّ کردیم و نزد آن جوان رفت و از او چیزی خواست، آن جوان چیزی از روی زمین برداشت و به او داد و آن سائل برای او دعا کرد و در دعا بسیار جدیت کرد و طول داد، و آن جوان برخاست و از چشم ما پنهان شد.

ما نزد آن سائل رفتیم و گفتیم: وای بر تو چه چیزی را به تو داد؟ او یک ریگ طلای دندان دندانه به ما نشان داد که آن را بیست مثقال اندازه گرفتیم، من به رفیقم گفتم: مولای ما نزد ما بود و ما ندانستیم و

به دنبال او رفتیم و همهٔ محل را گشتیم و او را ندیدیم، و از گروهی که اهل مکه و مدینه و از همراهان او به شمار می رفتند پرسش کردیم، گفتند: یک جوان علوی است که هرسال پیاده به حج می آید.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول أيضا فوافينا أى انتهينا، و أصل الموافاة أداء الحق بتمامه إلى الموقف أى عرفات ويحك نداءً للتعجب مخرسة أى كانت على هيئة الحصاة التى أخذها ذات أضراس مولانا أى القائم عليه السلام و إنما عرفوا ذلك لظهور المعجز على يده صلوات الله عليه.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۵

(۷۸) باب فى النهى عن الاسم

۱- الحديث

۸۸۴/۱. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَمَّنْ ذَكَرَهُ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْعَلَوِيِّ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٧) يَقُولُ : «الْخَلْفُ (٨) مِنْ بَعْدِي الْحَسَنُ ، فَكَيْفَ لَكُمْ بِالْخَلْفِ مِنْ بَعْدِ الْخَلْفِ؟» . فَقُلْتُ (٩) : وَ لِمَ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ ؟ قَالَ (١٠) : «إِنَّكُمْ (١١) لَا تَرَوْنَ

ص: ١٣٥

-
- ١-١ . فى «ف» : «فقلت» .
- ٢-٢ . قال ابن الأثير : «وَيَحِ كَلِمَةٌ تَرْحَمُ وَتَوَجِّعُ ، يُقَالُ لِمَنْ وَقَعَ فِي هَلَكَةٍ لَا يَسْتَحِقُّهَا ، وَقَدْ يُقَالُ بِمَعْنَى الْمَدْحِ وَالتَّعَجُّبِ . النِّهَايَةُ ، ج ٥ ، ص ٢٣٥ (ويح) .
- ٣-٣ . «مُضَرَّسَةٌ» ، أى ذات أضرار . يُقَالُ : حَرَّةٌ مُضَرَّسَةٌ وَمُضَرَّسَةٌ : فِيهَا حِجَارَةٌ كَأَضْرَاسِ الْكَلَابِ . وَيُقَالُ : حَصَاةٌ مُضَرَّسَةٌ ، أى غير متساوية الجسم . راجع : الصَّحَاحُ ، ج ٣ ، ص ٩٤٢ ؛ مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ ، ج ٤ ، ص ٥٨١ (ضرس) .
- ٤-٤ . فى «بر» : «فذهبنا» .
- ٥-٥ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى المطبوع : + «كل» .
- ٦-٦ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠١ ، ح ٨٩٩ .
- ٧-٧ . فى «ه» : - «العسكرى عليه السلام» .
- ٨-٨ . قال ابن الأثير : «الْخَلْفُ بِالتَّحْرِيكِ وَالتَّسْكِينِ : كُلٌّ مِنْ يَجِيءُ بَعْدَ مَنْ مَضَى ، إِلَّا أَنَّهُ بِالتَّحْرِيكِ فِي الْخَيْرِ ، وَبِالتَّسْكِينِ فِي الشَّرِّ ، يُقَالُ : خَلَفَ صَدُقٌ ، وَخَلَفَ سُوءٌ . وَمَعْنَاهُمَا جَمِيعًا الْقَرْنُ مِنَ النَّاسِ» . النِّهَايَةُ ، ج ٢ ، ص ٦٦ (خلف) .
- ٩-٩ . فى الوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٦٤٨ ، والإرشاد ، ص ٣٤٩ : «قلت» .
- ١٠-١٠ . فى الكافى ، ح ٨٦٢ والعلل وكمال الدين ، ص ٣٨١ والإرشاد وكفاية الأثر والغيبة : «فقال» .
- ١١-١١ . والوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٣١٨ و٦٤٨ والإرشاد ، ص ٣٤٩ وكفاية الأثر والغيبة : «لأنكم» .

شَخْصَهُ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ ذِكْرُهُ بِاسْمِهِ» .

فَقُلْتُ (۱) : فَكَيْفَ (۲) نَذْكُرُهُ ؟ فَقَالَ (۳) : «قُولُوا : الْحُجَّةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ سَلَامُهُ (۴)» . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

داود بن قاسم جعفری گوید: شنیدم حضرت ابو الحسن عسکری (امام هادی) علیه السلام می فرمود: جانشین پس از من حسن است، حال شما چگونه خواهد بود، نسبت بجانشین بعد از آن جانشین؟ عرض کردم: برای چه، خدایم قربانت کند؟ فرمود: زیرا شما خود او را نمی بینید و برای شما روا نیست که او را بنامش یاد کنید، عرض کردم: پس چگونه یادش کنیم؟ فرمود: بگوئید حجت از آل محمد صلوات الله علیه و سلامه (بشماره ۸۵۳ رجوع شود).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۲۶

[ترجمه کمره ای] :

۱- داود بن قاسم جعفری گوید: از ابو الحسن عسکری (امام علی نقی) شنیدم می فرمود: جانشین من حسن (علیه السلام) است و چگونه باشید نسبت به جانشین او؟ من گفتم: برای چه؟ خدا مرا قربانت

کند. فرمود: شما شخصی او را نتوانید دید و او را به نامش نتوانید یاد کرد (نامش را نتوانید برد) من گفتم: پس چگونه او را یاد کنیم؟ فرمود: بگوئید حجت از آل محمد (صلی الله علیه و آله).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۴۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- داود بن قاسم جعفری گوید: از ابو الحسن عسکری (امام علی نقی) شنیدم می فرمود: جانشین من حسن علیه السلام است و چگونه باشید نسبت به جانشین او؟ من گفتم: فدایت شوم برای چه؟ خدا مرا فدای تو کند. فرمود: شما او را نتوانید دید و نام او را نتوانید برد من گفتم: پس چگونه او را یاد کنیم؟ فرمود: بگوئید حجتی از آل محمد صلی الله علیه و آله.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و قد مر بعینه فی آخر باب النص علی ابي محمد علیه السلام.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۶

۲- الحديث

۸۸۵/۲. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيِّ ، قَالَ :

سَأَلَنِي أَصْحَابُنَا بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَنْ أَسْأَلَ (٦) عَنِ الْإِسْمِ وَالْمَكَانِ ، فَخَرَجَ الْجَوَابُ : «إِنْ دَلَّتْهُمْ (٧) عَلَى الْإِسْمِ أَذَاعُوهُ (٨) ، وَإِنْ عَرَفُوا (٩) الْمَكَانَ دَلُّوا عَلَيْهِ» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو عبد الله صالحی گوید: یکی از اصحاب ما (شیعیان) بعد از وفات ابو محمد (امام حسن عسکری) علیه السلام، از من خواست که راجع باسم و مکان آن حضرت بپرسم، جواب آمد که: اگر اسم را بآنها بگوئی، فاش می کنند، و اگر مکان را بدانند، نشان می دهند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۶

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابی عبد الله صالحی گوید: یکی از اصحاب ما پس از فوت امام حسن عسکری از من نام و مکان امام را پرسید، جواب آمد که: اگر آنها را به نام دلالت کنی آن را فاش می سازند و اگر به مکان دلالت کنی بدان رهنمائی کنند.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۵۴۹

[ترجمه آیت الهی] :

۲- ابی عبد الله صالحی گوید: یکی از اصحاب ما پس از فوت امام حسن عسکری از من نام و مکان امام را پرسید، جواب آمد که: اگر آنها را به نام راهنمایی کنی آن را فاش می سازند و اگر به مکان دلالت کنی بدان راهنمایی کنند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: و أبو عبد الله الصالحی هو أبو عبد الله بن الصالح الذی تکلمنا فیہ، و يدل علی أنه كان من السفراء و یحتمل أن یكون السؤال بتوسط السفراء أذاعوه أى أفشوه بحيث یضر بالعیال و الموالی دلوا أى الأعداء علیه و فی التعلیل إیماء باختصاص النهی بالغیبة الصغری. و هذا الإیماء لا یصلح لمعارضة الأخبار الصریحة فی التعمیم، مثل ما رواه الصدوق بإسناده عن عبد العظیم الحسنی عن أبی الحسن الثالث علیه السلام أنه قال فی القائم علیه السلام: لا یحل ذكره باسمه حتی ینخرج فیملاً الأرض قسطاً و عدلاً، الخبر. و ما رواه بسند حسن عن الكاظم علیه السلام أنه قال عند ذكر القائم علیه

السلام: لا تحل لكم تسميته حتى يظهره الله عز و جل فيملاً به الأرض قسطاً و عدلاً الحديث . و بإسناده عن جابر عن أبي جعفر عليه السلام قال: فسأل عمر أمير المؤمنين عليه السلام عن المهدي؟ فقال: يا بن أبي طالب أخبرني عن المهدي ما اسمه؟ قال: أما اسمه فلا، إن حبيبي و خليلي عهد إلي أن لا أحدث باسمه حتى يبعثه الله عز و جل، و هو مما استودعه الله عز و جل رسوله في علمه، و الأخبار في ذلك كثيرة. و ما ورد في الأخبار و الأدعية من التصريح بالاسم فأكثره معلوم أنه إما من الرواة أو من الفقهاء المجوزين للتسمية في زمان الغيبة الكبرى، كالشيخ البهائي (قدس سره) في مفتاح الفلاح و غيره، فإنه لما زعم الجواز صرح بالاسم و في سائر الروايات و الأدعية إما بالألقاب أو بالحروف المقطعة، مع أن بعض الأخبار المتضمنة للاسم إنما يدل على جواز ذلك لهم لا لنا، و ما ورد في الأخبار من الأمر بتسمية الأئمة عليهما السلام فيمكن أن يكون على التغليب أو التجوز بذكره عليه السلام بلقبه و سائر الأئمة بأسمائهم، و هذا مجاز شائع تعدل الحقيقة.

مرآة العقول؛ ج ٤ ، ص ١٦

٣- الحديث

٨٨٦/٣. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ فَضَّالٍ ، عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ الصَّلْتِ ، قَالَ :
سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ _ وَ سُئِلَ (١١) عَنْ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ فَقَالَ : «لَا يَرَى

ص: ١٣٦

١-١ . في الوسائل والعلل وكمال الدين ، ص ٣٨١ و ٦٤٨ وكفاية الأثر : «قلت» .

٢-٢ . في الوسائل : «كيف» .

٣-٣ . فى «بف ، بر» والوسائل وكمال الدين ، ص ٣٨١ والإرشاد ، ص ٣٤٩ وكفاية الأثر : «قال»

٤-٤ . فى «ب ، ض» : - «وسلامه» . وفى «ف» : «صلوات الله وسلامه عليهم» . وفى «بف» :
«صلوات الله عليه وآله وسلامه» . وفى الكافى ، ح ٨٦٢ والإرشاد ، ص ٣٤٩ : «عليهم السلام» .
وفى الإرشاد ، ص ٣٢٠ : «عليه السلام وعليهم» .

٥-٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ على أبى محمّد عليه السلام ، ح ٨٦٢ . وفى
الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٢٠ ؛ و ص ٣٤٩ ، بسنده عن الكلينى . وفى علل الشرائع ، ص ٢٤٥ ، ح ٥ ؛
وكمال الدين ، ص ٣٨١ ، ح ٥ ؛ و ص ٦٤٨ ، ح ٤ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٢٠٢ ، ح ١٦٩ ؛ وكفاية
الأثر ، ص ٢٨٨ ، بسندها عن سعد بن عبد الله ، عن محمّد بن أحمد العلوى الوافى ، ج ٢ ، ص
٤٠٣ ، ح ٩٠٣ ؛ الوسائل ، ج ١٦ ، ص ٢٣٩ ، ح ٢١٤٥٨ .

٦-٦ . فى «ج» : «أسأله» .

٧-٧ . فى «بح» : «دللتهم» .

٨-٨ . «أذاعوه» ، أى أفشوه . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢١١ (ذيع) .

٩-٩ . فى الوافى : «وإن عرفتهم» .

١٠-١٠ . راجع : الغيبة للطوسى ، ص ٣٦٤ ، ح ٣٣١ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٣ ، ح ٩٠٤ ؛ الوسائل
، ج ١٦ ، ص ٢٤٠ ، ح ٢١٤٥٩ ؛ البحار ، ج ٥١ ، ص ٣٣ ، ح ٨ .

١١-١١ . فى «ب ، ض ، بح» : «وقد سئل» .

جِسْمُهُ ، وَلَا يُسَمَّى اسْمُهُ (١) . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ریان بن صلت گوید: از حضرت رضا علیه السلام شنیدم که چون راجع بقائم سؤال شد، فرمود:
شخصش دیده نشود و نامش برده نشود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۶

[ترجمه کمره ای]:

۳-ریان بن صلت گوید: از ابو الحسن الرضا(علیه السلام) از قائم(علیه السلام) سؤال شد، فرمود:
شخصی او را نبینند و نام او را نبرند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۳-ریان بن صلت گوید: از ابو الحسن الرضا علیه السلام از قائم علیه السلام سؤال شد، فرمود:
مردم شخص او را نبینند و نام او را نباید ببرند.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: موثق على الظاهر إذ الأظهر أن جعفر بن محمد هو ابن عون الأسدی، وربما يظن أنه ابن مالك فيكون ضعيفا وإن كان فى ضعفه أيضا كلام، لأن ابن الغضائرى إنما قدح فيه لروايته الأعاجيب، و المعجز كله عجيب، وهذا لا يصلح للقدح. لا يسمى اسمه نائب الفاعل الضمير فى يسمى الراجع إليه عليه السلام و اسمه منصوب مفعول ثان أو مرفوع نائب الفاعل من قبيل أعطى درهم أو منصوب بنزع الخافض، يقال: سميته كذا و سميته بكذا و الظاهر أن الاسم فى هذه الأخبار لا يشمل الكنية و اللقب.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧

٤- الحديث

٨٨٧/٤. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنِ ابْنِ رِثَابٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ لَا يُسَمِّيهِ بِاسْمِهِ إِلَّا كَافِرٌ (٣)» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

امام صادق عليه السلام فرمود: نام صاحب الامر را جز كافر نبرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۶

[ترجمه کمره ای]:

۴- امام صادق (علیه السلام) فرمود: صاحب این امر است که نام او را نبرد مگر کافر- او را به نام نخواند مگر کافر.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۱

[ترجمه آیت الهی]:

۴- امام صادق علیه السلام فرمود: صاحب این امر است که نام او را جز کافر نبرد و او را نخواند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۱۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و فيه مبالغة عظيمة في ترك التسمية، وربما يحمل الكافر على من كان شبيها بالكافر في مخالفة أوامر الله و نواهيه اجترأ و معاندة، و هذا كما تقول لا يجترئ على هذا الأمر إلا أسد و

ستعرف إطلاق الكافر في عرف الأخبار على مرتكب الكبائر، وقد ورد في بعض الأخبار أن ارتكاب المعاصي التي لا لذة فيها تدعو النفس إليها يتضمن الاستخفاف وهو يوجب الكفر، إذ بعد سماع النهي عن ذلك ليس ارتكابه إلا لعدم الاعتناء بالشريعة و صاحبها، وهذا عين الكفر، وقيل: المراد بصاحب هذا الأمر مطلق الإمام، و تسميته باسمه مخاطبته بالاسم كان يقول: يا جعفر، يا موسى، و هذا استخفاف موجب للكفر، و لا يخفى ما فيه من التكلف.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧

(٧٩) باب نادر في حال الغيبة

١- الحديث

٨٨٨/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَمَّنْ حَدَّثَهُ، عَنِ الْمُفَضَّلِ (٥)؛ وَ (٦) مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعِبَادُ مِنَ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ، وَ أَرْضَى مَا يَكُونُ عَنْهُمْ إِذَا افْتَقَدُوا حُجَّةَ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ لَمْ يَظْهَرِ (٧) لَهُمْ وَ لَمْ يَعْلَمُوا مَكَانَهُ (٨)،

ص: ١٣٧

١-١ . في مرآة العقول: «نائب الفاعل الضمير في يسمي الراجع إليه عليه السلام، واسمه منصوب مفعول ثان، أو مرفوع نائب الفاعل من قبيل أعطى درهم، أو منصوب بنزع الخافض، يقال: سمّيته كذا وسمّيته بكذا» .

٢-٢ . كمال الدين ، ص ٣٧٠ ، ح ٢ ؛ وص ٦٤٨ ، ح ٢ ، بسنده عن جعفر بن محمد الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٤ ، ح ٩٠٥ ؛ الوسائل ، ج ١٦ ، ص ٢٣٩ ، ح ٢١٤٥٧ .

٣-٣ . «الإكافر» ، أى من كان شبيها بالكافر فى مخالفة أوامر الله تعالى ونواهيه اجترأ ومعاندة ، دون منكر الربّ تعالى والمشرك به . وهذا كما تقول : لا يجترئ على هذا الأمر إلاّ أسد . ولعلّه مختصّ بزمان التقيّة . وقيل : المراد بالصاحب مطلق الإمام ، وتسميته باسمه مخاطبته به ، وهذا استخفاف موجب للكفر . ولا يخفى ما فيه من التكلّف . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢١٧ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٤ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١ .

٤-٤ . كمال الدين ، ص ٦٤٨ ، ح ١ ، بسنده عن الحسن بن محبوب الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٤ ، ح ٩٠٦ ؛ الوسائل ، ج ١٦ ، ص ٢٣٨ ، ح ٢١٤٥٦ .

٥-٥ . هكذا فى النسخ والطبعة الحجرية من الكتاب . وفى حاشية «ف» والمطبوع : + «بن عمر» .

٦-٦ . فى السند تحويل يظهر بأدنى تأمل .

٧-٧ . فى «ف» : «فلم يظهر» .

٨-٨ . فى كمال الدين ، ص ٣٣٧ و٣٣٩ والغيبة للنعمانى والطوسى : «بمكانه» .

وَهُمْ فِي ذَلِكَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ لَمْ تَبْطُلْ حُجَّةُ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ وَلَا مِيثَاقُهُ ، فَعِنْدَهَا (١) فَتَوَقَّعُوا (٢) الْفَرَجَ صَبَاحًا وَ مَسَاءً ؛ فَإِنَّ (٣) أَشَدَّ مَا يَكُونُ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِ إِذَا (٤) افْتَقَدُوا حُجَّتَهُ (٥) ، وَ لَمْ يَظْهَرِ (٦) لَهُمْ .

وَ قَدْ عَلِمَ (٧) أَنَّ أَوْلِيَاءَهُ (٨) لَا يَرْتَابُونَ ، وَ لَوْ عَلِمَ أَنَّهُمْ يَرْتَابُونَ مَا غَيَّبَ حُجَّتَهُ عَنْهُمْ طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَ لَا يَكُونُ ذَلِكَ إِلَّا عَلَى رَأْسِ شِرَارِ (٩) النَّاسِ . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: زمانی که بندگان بخدای - جل ذکره - نزدیکترند و خدا از ایشان بیشتر راضی است، زمانیست که حجت خدای - عز و جل و عز - از میان آنها مفقود شود و آشکار نگردد و جای او را هم ندانند و از طرفی هم بدانند که حجت و میثاق خدای - جل ذکره - باطل نگشته و از میان نرفته است (فضیلت این زمان برای بندگان از این جهت است که شخص امام و معجزات او را بچشم نمی بینند و تنها از روی تفکر و تأمل در آثار و براهین بوجود او معتقد میشوند و شبهات و وساوس شیاطین جن و انس هم در آن زمان بسیار است) در آن حال در هر صبح و شام بانتظار فرج باشید (و با این عمل غم و اندوه را از خود بزدائید و چون وقت ظهور معلوم نیست، همیشه احتمال آن می رود، و امید و نشاط شما را زنده نگه می دارد، از رحمت خدا مأیوس نباشید) زیرا سخت ترین موقع خشم خدا بر دشمنانش زمانیست که، حجت او از میان بندگان مفقود باشد و آشکار نشود، و خدا می داند که اولیائش (در زمان غیبت امام هم) شک نمی کنند و اگر میدانست شک می کنند، چشم بهم زدنی حجت خود را از ایشان نهان نمی داشت، و ظهور امام جز بر سر بدترین مردم نباشد (یعنی برای از بین بردن آنها و جایگزینی عدل و داد است. یا آنکه غضب خدا در زمان غیبت مخصوص مردم بد است ولی نسبت بمؤمنین رحمت و ثوابست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۲۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- مفضل بن عمر از امام صادق (علیه السلام) فرمود: بنده گان به خدا جل ذکره نزدیکترند و خدا از آنها راضی تر است در وقتی که حجت خدا از میان آنها مفقود شود و او را نتوانند دید و جای او را هم ندانند و باز در عین حال معتقد باشند که حجت خدا جل ذکره از میان نرفته و میثاق و پیمانانش باطل نگشته، در این حال در هر بامداد و پسین در انتظار فرج باشید، زیرا سخت ترین موقع خشم

خدا بر دشمنان خود موقعی است که حجت خدا را از دست بدهند و او را نیابند و برای آنها ظاهر نگردد، خدا می داند که دوستانش شک نمی کنند و اگر می دانست شک می کنند یک چشم به هم زدن حجت خود را از آنها پنهان نمی داشت و این غیبت امام نمی شود مگر بر سر بدترین مردم (یعنی علتش بدترین مردمند).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام صادق علیه السلام فرمود: بندگان به خدا نزدیکترند و خدا از آنها راضی تر است در وقتی که حجت خدا از میان آنها مفقود شود و او را نتوانند دید و جای او را هم ندانند و باز در عین حال معتقد باشند که حجت خدا از میان نرفته و میثاق و پیمانها باطل نگشته،

در این حال در هر صبح و شام در انتظار ظهور او باشید، زیرا سخت ترین موقع خشم خدا بر دشمنان خود، موقعی است که حجت خدا را از دست بدهند و او را نیابند و برای آنها ظاهر نگردد، خدا می داند که دوستانش (در زمان غیبت امام) شک نمی کنند و اگر می دانست شک می کنند یک چشم به هم زدن حجت خود را از آنها غایب نمی کرد و این غیبت امام، به وجود نمی آمد مگر بخاطر بدی مردم (یعنی علتش بدی مردمند).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۱۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. أقرب ما يكون العباد لعل ما مصدرية و كان تامة و من صلة لأقرب، أى أقرب أحوال كونهم و وجودهم من الله و أرضى أحوال رضى الله عنهم إذا افتقدوا خبر و نسبة القرب و الرضا إلى الأحوال مجاز، و قيل: أقرب مبتدأ مضاف إلى ما و مدخولها، و العباد اسم يكون و خبره محذوف بتقدير قريبين و من صلة قريبين، و نسبة القرب إلى كونهم قريبين للمبالغة، نظير جد جده و أرضى ما يكون بتقدير: أرضى ما يكون راضيا، و الضمير المستتر لله و إذا ظرف مضاف إلى الجملة و هو خبر المبتدأ افتقدوا حجة الله أى لم يجدوه و لم يظهر لهم، و العطف للتفسير و هم الواو للحال فى ذلك الزمان يعلمون أنه لم تبطل حجة الله جل ذكره بنصب الإمام و لا ميثاقه على الخلق بالإقرار بالإمام، و قيل: إشارة إلى قوله تعالى

أَلَمْ يُوْحَدْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ

و إنما كانوا أقرب و أرضى لكون الإيمان عليهم أشد و الشبه عليهم أقوى لعدم رؤيتهم الأئمة عليهما السلام و معجزاتهم، و إنما يؤمنون بالنظر فى البراهين و التفكير فى الآثار و الأخبار، لا سيما مع امتداد غيبة الإمام عليه السلام و عدم وصول خبره عليهم فى الغيبة الكبرى، و كثرة وساوس شياطين الجن و الإنس فى ذلك فعندها أى عند حصول تلك الحالة توقعوا أى انتظروا الفرج و هو التفصى من الهم و الغم بظهور الإمام عليه السلام، فإنه لما لم يوقت لكم فكل وقت من الأوقات يحتمل ظهوره فلا تياسوا من رحمة الله، و ادعوا لتعجيل الفرج و انتظروه فى جميع الأزمان، فإنه قد شاع فى التعبير عن جميع الأزمان بهذين الوقتين، و يحتمل أن يكون المراد بالفرج إحدى الحسينين، إما لقاء الله أو ظهور الحجة فإن أشد ما يكون غضب الله فى أكثر نسخ إكمال الدين و غيره و إن بالواو و هو أظهر، و فى أكثر نسخ الكتاب بالفاء، فيحتمل أن يكون بمعنى الواو أو يكون للتعقيب الذكرى، و لو كان للتعليل فيحتمل وجوها: الأول: أن يكون التعليل من جهة أن غيبة الإمام للغضب على أعدائه و

إذا كانوا مغضوبين فلا جرم يكونون في معرض الانتقام و الانتقام منهم إنما يكون بأن يظهر الإمام و يهيب أسباب غلبته حتى ينتقم منهم. الثاني: أن يكون الغرض حصر الغضب على الأعداء كما هو ظاهر السياق، فيكون قوله: على أعدائه خبراً فالمعنى أن شدة الغضب عند اعتقاد الحجة إنما هو على الأعداء لا الأولياء، و أما بالنسبة إلى الأولياء فالغيبية رحمة لهم لأن الله يعلم أنهم لا يرتابون و ثوابهم على طاعتهم في الغيبة أكثر فإذا لم يكونوا مغضوبين فينبغي أن يكونوا راجين لرحمة الله، و أعظم رحمات الله عليهم أن يظهر لهم الإمام، حيث علم صلاحهم في ذلك. الثالث: أن يكون المراد بالفرج أعم من لقاء الله و ثوابه، أو ظهور الإمام، فالتعليل ظاهر بناء على الحصر المستفاد من الكلام. الرابع: أن يكون المراد بالفرج الخلاص من شر الأعداء، أعم من أن يكون بظهور الإمام أو بابتلاء المخالفين بما يشغلهم عنهم، أو بغلبة الشيعة عليهم، فالتعليل واضح لأنه إذا اشتد غضب الله عليهم فسوف يتليهم ببلايا و آفات يندفع بها ضررهم عن الشيعة، أو يظهر إمامهم فينتقم لهم منهم. ثم اعلم أن شدة الغضب عليهم لأنهم صاروا سبباً لغيبية الإمام عليه السلام بسوء سيرتهم و قبح سريرتهم و لا يكون ذلك أى ظهور الإمام إلا إذا فسد الزمان غاية الفساد كما ورد في أخبار كثيرة أنه يملأ الأرض قسطاً و عدلاً بعد ما ملئت ظلماً و جوراً، و يحتمل أن يكون ذلك إشارة إلى أن الغضب في الغيبة مختص بالشرار تأكيداً لما مر و الأول أظهر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٠

٢- الحديث

٨٨٩/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مِرْدَاسٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى وَ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَمَّارِ السَّابَاطِيِّ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَيُّمَا أَفْضَلُ: الْعِبَادَةُ فِي السِّرِّ مَعَ الْأِمَامِ مِنْكُمْ أَمْ السُّرِّيَّةُ

- ١-١ . فى الوافى : «فعمذ ذلك» .
- ٢-٢ . فى «ج ، بس» ومراة العقول والغيبة للطوسى والنعمانى ، ص ١٦١ : «توقّعا» .
- ٣-٣ . قوله : «فإنّ» دليل لزوم توقّع الفرج . والأصوب عمذ الفيض كونه : «وإنّ» . كما نقله المجلسى عم أكثر نسخ إكمال الدين وغيره واستظهره . ثمّ قال : «وفى أكثر نسخ الكتاب بالفاء ، فيحتمل أن يكون بمعنى الواو ، أو يكون للتعقيب الذكرى» . راجع : شرح المازندرانى ، ج ٦ ، ص ٢١٨ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٤١ ؛ مراة العقول ، ج ٤ ، ص ١٩ .
- ٤-٤ . فى «ه» : «إذ» .
- ٥-٥ . فى كمال الدين ، ص ٣٣٣ والغيبة للنعمانى ، ص ١٦٢ : «حجّة الله» .
- ٦-٦ . فى «ف» : «ولا يظهر» . وفى كمال الدين ، ص ٣٣٧ و٣٣٩ والغيبة للنعمانى والطوسى : «فلم يظهر» .
- ٧-٧ . فى الغيبة للنعمانى : + «الله» .
- ٨-٨ . فى «ف» : «أولياءهم» .
- ٩-٩ . فى «بس» والغيبة للطوسى : «أشرار» .
- ١٠-١٠ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٦٢ ، ح ٢ ، عم الكلىنى . وفيه ، ص ١٦١ ، ح ١ ، عم محمّد بن همام ، عم بعض رجاله ، عم أحمد بن محمّد بن خالد ، عم أبيه ، عم رجل ، عم المفضّل بن عمر ؛ كمال الدين ، ص ٣٣٧ ، ح ١٠ ، بسنده عم إبراهيم بن هاشم ، عم محمّد بن خالد ، عم محمّد بن سنان ، عم المفضّل بن عمر ، عم أبى عبد الله ؛ وفيه ، ص ٣٣٩ ، ح ١٦ ، بسنده عم سعد بن عبد الله ، عم أحمد بن محمّد بن عيسى ، عم محمّد بن خالد ، عم محمّد بن سنان ، عم المفضّل بن عمر ، عم أبى عبد الله ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٤٥٧ ، ح ٤٦٨ ، عم سعد ، عم أحمد بن محمّد بن عيسى ، عم محمّد بن خالد البرقى ، عمّن حدّثه ، عم المفضّل . كمال الدين ، ص ٣٣٩ ، ح

١٧ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير. وراجع : الكافي ، كتاب الحجّة ، باب في الغيبة ، ح ٩٣١ الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٤٠ ، ح ٩٥٧ .

فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ ، أَوْ الْعِبَادَةِ فِي ظُهُورِ الْحَقِّ وَدَوْلَتِهِ مَعَ الْأِمَامِ مِنْكُمْ الظَّاهِرِ ؟

فَقَالَ : « يَا عَمَّارُ ، الصَّدَقَةُ فِي السِّرِّ وَاللَّهُ أَفْضَلُ مِنَ الصَّدَقَةِ فِي الْعَلَنِ لَأَنِّي ، وَكَذَلِكَ ١/٣٣٤

وَاللَّهُ عِبَادَتُكُمْ فِي السِّرِّ مَعَ إِمَامِكُمُ الْمُسْتَرِّ فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ ، وَتَخَوُّفُكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ وَحَالِ الْهُدْنَةِ (١) أَفْضَلُ مِمَّنْ يَعْبُدُ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ ذِكْرُهُ (٢) - فِي ظُهُورِ الْحَقِّ مَعَ إِمَامِ (٣) الْحَقِّ الظَّاهِرِ فِي دَوْلَةِ الْحَقِّ ، وَ لَيْسَتْ الْعِبَادَةُ مَعَ الْخَوْفِ فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ مِثْلَ الْعِبَادَةِ وَ (٤) الْأَعْمُنِ فِي دَوْلَةِ الْحَقِّ .

وَاعْلَمُوا : أَنَّ مَنْ صَلَّى مِنْكُمْ الْيَوْمَ صَ - لَاءَ (٥) فَرِيضَةً فِي جَمَاعَةٍ مُسْتَرًّا (٦) بِهَا مِنْ عَدُوِّهِ فِي وَقْتِهَا ، فَاتَمَّهَا (٧) ، كَتَبَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ خَمْسِينَ صَ - لَاءَ فَرِيضَةً فِي جَمَاعَةٍ ؛ وَ مَنْ صَلَّى مِنْكُمْ صَ - لَاءَ فَرِيضَةً وَحْدَهُ مُسْتَرًّا بِهَا مِنْ عَدُوِّهِ فِي وَقْتِهَا ، فَاتَمَّهَا (٨) ، كَتَبَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ بِهَا (٩) خَمْسًا وَ عَشْرِينَ صَ - لَاءَ فَرِيضَةً وَحْدَانِيَّةً (١٠) ؛ وَ مَنْ صَلَّى مِنْكُمْ صَ - لَاءَ نَافِلَةً لَوْفَتْهَا ، فَاتَمَّهَا ، كَتَبَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ بِهَا عَشْرَ صَلَوَاتٍ (١١) نَوَافِلَ ؛ وَ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ حَسَنَةً ، كَتَبَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لَهُ بِهَا عَشْرِينَ حَسَنَةً ، وَيُضَاعَفُ اللَّهُ

ص : ١٣٩

١-١ . قال ابن الأثير : «الهُدْنَةُ : السكون ، والهُدْنَةُ : الصلح والموادعة بين المسلمين والكفار وبين كل متحاربين» . النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٥٢ (هدن) .

٢-٢ . في «ج، ض، بر» : «جلّ ذكره» . وفي «ه، ف، بس، بف» : «عزّ ذكره» .

٣-٣ . في «بر» : «الإمام» .

٤-٤ . فى «بس»: «مع».

٥-٥ . فى «ج»: «صلاة منكم اليوم» . وفى «ف»: «اليوم منكم صلاة».

٦-٦ . هكذا فى أكثر النسخ . وفى «ج» والمطبوع: «مستتر» .

٧-٧ . فى «ب، ه، بر، بس، بف» والوافى: «وأتمّها» .

٨-٨ . فى «ب» والوافى: «وأتمّها» .

٩-٩ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى المطبوع: «بها له» .

١٠-١٠ . «وَحَدَائِيَّةٌ» ، أى مفارقة للجماعة ، المنفردة بنفسها ، وهى منسوبة إلى الوحدة بمعنى

الانفراد بزيادة الألف والنون للمبالغة فهى نعت صلاة . وقال المجلسى فى مرآة العقول : «قيل :

بضمّ الواو نسبة إلى جمع واحد ، أى صادرة من واحد واحد ؛ فهى نعت خمسا وعشرين» . راجع :

النهاية ، ج ٥ ، ص ١٦٠ (وحد).

١١-١١ . فى «ج»: «صلاة» .

— عَزَّ وَجَلَّ — حَسَنَاتِ الْمَوْءُ مِنْ مِنْكُمْ — إِذَا أَحْسَنَ أَعْمَالَهُ (١) ، وَدَانَ بِالتَّقِيَّةِ عَلَى دِينِهِ وَإِمَامِهِ وَنَفْسِهِ

، وَآمَسَكَ مِنْ لِسَانِهِ — أضعافاً مضاعفة (٢) ؛ إِنَّ اللَّهَ — عَزَّ وَجَلَّ — كَرِيمٌ» .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قَدْ وَ اللَّهِ ، رَغَبْتَنِي فِي الْعَمَلِ (٣) ، وَ حَشْتَنِي (٤) عَلَيْهِ ، وَ لَكِنْ أُحِبُّ أَنْ أَعْلَمَ

كَيْفَ صِرْنَا نَحْنُ الْيَوْمَ أَفْضَلَ أَعْمَالاً مِنْ أَصْحَابِ الْأَئِمَّامِ الظَّاهِرِ مِنْكُمْ فِي دَوْلَةِ الْحَقِّ ، وَ نَحْنُ عَلَى

دِينٍ وَاحِدٍ؟

فَقَالَ : «إِنَّكُمْ سَبَقْتُمُوهُمْ إِلَى الدُّخُولِ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَ إِلَى الصِّـ لَةِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ ، وَ

إِلَى كُلِّ خَيْرٍ وَ فِقْهِ ، وَ إِلَى عِبَادَةِ اللَّهِ — عَزَّ ذِكْرُهُ (٥) — سِرّاً مِنْ عَدُوِّكُمْ مَعَ إِمَامِكُمْ (٦) الْمُسْتَتِرِ ،

مُطِيعِينَ لَهُ ، صَابِرِينَ مَعَهُ ، مُنْتَظِرِينَ لِدَوْلَةِ الْحَقِّ ، خَائِفِينَ عَلَى إِمَامِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ مِنَ الْمُلُوكِ الظَّالِمَةِ

، تَنْظُرُونَ (٧) إِلَى حَقِّ إِمَامِكُمْ وَ حُقُوقِكُمْ فِي أَيْدِي الظَّالِمَةِ قَدْ مَنَعُوكُمْ ذَلِكَ ، وَ اضْطَرُّوْكُمْ إِلَى حَرْثِ

الدُّنْيَا وَ طَلَبِ الْمَعَاشِ مَعَ الصَّبْرِ عَلَى دِينِكُمْ وَ عِبَادَتِكُمْ وَ طَاعَةِ إِمَامِكُمْ وَ الْخَوْفِ مِنْ (٨) عَدُوِّكُمْ ،

فَبِذَلِكَ (٩) ضَاعَفَ (١٠) اللَّهُ — عَزَّ وَجَلَّ — لَكُمْ الْأَعْمَالَ ؛ فَهَنِيئاً لَكُمْ» .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَمَا نَرَى (١١) إِذَا (١٢) أَنْ ...

ص: ١٤٠

-
- ١-١ . فى «بح» : «عمله» .
- ٢-٢ . فى حاشية «ف» : + «كثيرة» .
- ٣-٣ . فى حاشية «ف» : «دعوتنى إلى العمل» .
- ٤-٤ . فى «ب ، ف» : «حشنتى» بالتضعيف .
- ٥-٥ . فى «ج ، ف ، بس» : «عزّ وجلّ» . وفى «بر» وحاشية «بح» : «جلّ ذكره» .
- ٦-٦ . فى «بس» : - «إمامكم» .
- ٧-٧ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى حاشية «ف» : «منتظرين» . وفى المطبوع : «تنتظرون» .
- ٨-٨ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى المطبوع : «مع» .
- ٩-٩ . فى «ب» : «فى ذلك» . وفى «بر» : - «فبذلك» .
- ١٠-١٠ . فى «بر» : «فضاعف» .
- ١١-١١ . هكذا فى «ج ، ه ، بح» والوافى . وفى «بر» : «فماذا ترى» . وفى حاشية «ف» : «فماذا ترى» . وفى سائر النسخ والمطبوع : «فما ترى» . وفى مرآة العقول : «ما ، نافية . وقيل : استفهامية . و«ترى» : من رأى ، بمعنى الترجيح أو التمنى . وقيل : يعنى ليس من رأينا ولا نتمنى» .
- ١٢-١٢ . فى «ه» : «فما نرى إذن نتمنى» . وفى كمال الدين : «فما نتمنى إذن» كلاهما بدل «فما ترى إذا» . وفى الوافى : «فى رواية الشيخ الصدوق : فما نتمنى إذن . وهو أوضح» .
- نكون (١) مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَيُظَهَّرُ الْحَقُّ ، وَنَحْنُ الْيَوْمَ فِي إِمَامَتِكَ وَطَاعَتِكَ (٢) أَفْضَلُ أَعْمَالًا مِنْ أَصْحَابِ دَوْلَةِ الْحَقِّ وَالْعَدْلِ .

فَقَالَ : «سُبْحَانَ اللَّهِ! أَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يُظْهِرَ اللَّهُ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - الْحَقَّ وَالْعَدْلَ فِي الْبَلَاءِ، وَ يَجْمَعَ اللَّهُ الْكَلِمَةَ، وَيُؤَلِّفَ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبٍ مُخْتَلِفَةٍ، وَ لَا يُعْصِيَ (۳) اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - فِي أَرْضِهِ، وَ تُقَامَ (۴) حُدُودُهُ فِي خَلْقِهِ، وَ يَرُدُّ اللَّهُ الْحَقَّ إِلَى (۵) أَهْلِهِ، فَيُظْهِرَ حَتَّى لَا يُسْتَخْفَى (۶) بِشَيْءٍ مِنَ الْحَقِّ، مَخَافَةَ أَحَدٍ مِنَ الْخَلْقِ؟ أَمَا وَاللَّهِ يَا عَمَّارُ، ۱/۳۳۵

لَا يَمُوتُ مِنْكُمْ مَيِّتٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي أَنْتُمْ عَلَيْهَا إِلَّا كَانَ أَفْضَلَ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ كَثِيرٍ مِنْ شُهَدَاءِ بَدْرٍ وَ أَحَدٍ؛ فَابْشُرُوا». (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عمار ساباطی گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: کدامیک از این دو بهتر است؟: عبادت پنهانی با امام پنهان از شما خانواده در زمان دولت باطل یا عبادت در زمان ظهور و دولت حق با امام آشکار از شما؟ فرمود: ای عمار! بخدا که صدقه دادن پنهانی از صدقه دادن آشکارا بهتر است، و همچنین بخدا عبادت شما در پنهانی با امام پنهانتان در زمان دولت باطل و ترس شما از دشمن و در حال صلح با دشمن (و تقیه از او مانند دوران ائمه بعد از امام حسین علیهم السلام) بهتر است از کسی که عبادت کند خدای - عز و جل ذکره - را در زمان ظهور حق با امام بر حق آشکار و در زمان دولت حق. عبادت با ترس و در زمان دولت باطل مانند عبادت در زمان امنیت و دولت حق نیست (مانند زمان پیغمبر و زمان ظهور امام عصر صلی الله علیه و آله زیرا عبادت پنهانی علاوه بر مشقت و صعوبتش از ریا و سمعه دورتر و باخلاص و تقرب نزدیکتر است). و بدانید هر کس از شما که در این زمان نماز واجبش را در وقتش بجماعت گزارد و از دشمنش پنهان کند و آن را تمام و کامل بجا آورد، خدا برای او ثواب پنجاه نماز واجب بجماعت گزارده بنویسد و کسی که از شما نماز واجبش را فردای و در وقتش بخواند و درست و کامل بجا آورد، و از دشمنش پنهان کند، خدای عز

و جل ثواب بیست و پنج نماز واجب فرادی برایش بنویسد، و هر کس از شما که یک نماز نافله را در وقتش بخواند و کامل ادا کند، خدا برای او ثواب ده نماز نافله نویسد. و آنکه از شما کار نیکی انجام دهد، خدای عز و جل برای او بجای آن بیست حسنه نویسد و حسنات مؤمن از شما را خدای عز و جل چند برابر کند، اگر حسن عمل داشته باشد و نسبت بدین و امام و جان خود بتقیه معتقد باشد و زبان خود را نگه دارد، همانا خدای عز و جل کریمست. من عرض کردم قربانت گردم، بخدا که شما مرا بعمل تشویق فرمودی و برانگیختی، ولی من دوست دارم بدانم دلیلش چیست که اعمال ما از اعمال اصحاب امامی که آشکار باشد، در زمان دولت حی بهتر است، با وجود اینکه همه یک دین داریم؟ فرمود: زیرا شما در وارد شدن بدین خدای عز و جل و انجام دادن نماز و روزه و حج و هر کار خیر و دانشی برایشان سبقت دارید، و نیز نسبت بعبادت خدای - عز ذکرة - در پنهانی از دشمن با امام پنهان سبقت دارید، در حالی که مطیع او هستید و مثل او صبر می کنید، و در انتظار دولت حق می باشید، و در باره امام و جان خود از سلاطین ستمگر ترس دارید، حق امام (چون منصب امامت و خمس) و حقوق خود را (مانند زکاة و خراج) در دست ستمگران می بینید که از شما باز می گیرند و شما را بکسب و زراعت در دنیا و طلب روزی ناچار می کنند، علاوه بر موضوع صبر شما نسبت بدین و عبادتتان و اطاعت از امام و ترس از دشمنتان، بدین جهاتست که خدای عز و جل ثواب اعمال شما را چند برابر فرموده است، گوارا باد بر شما. عرض کردم: قربانت گردم، پس در صورتی که ما در زمان امامت شما و فرمانبرداری از شما نیکوکارتر و با ثواب بیشتر از اصحاب دولت حق و عدالت باشیم، شما عقیده ندارید [آرزو نکنیم] که ما از اصحاب حضرت قائم باشیم و حق ظاهر شود؟ فرمود: سبحان الله!! شما دوست ندارید که خدای - تبارک و تعالی - حق و عدالت را در بلاد ظاهر کند؟ و وحدت کلمه پدید آورد؟ و میان دلهای پراکنده الفت دهد؟ و مردم خدا را در روی زمینش نافرمانی نکنند؟ و حدود خدا در میان خلقتش اجرا شود و خدا حق را به اهلش برگرداند تا حق آشکار شود و از ترس هیچ یک از مردم حق پوشیده نگردد، (اینها نتایج است بسیار بزرگ و سودمند برای همگان که از ظهور امام زمان و برقراری دولت حق بدست می آید و چگونه می شود که مسلمان این آرزو را نداشته باشد) هان بخدا، ای عمار! هر کدام از شما (شیعیان) بر این

حالی که اکنون دارید (عبادت با خوف و تقیه) بمیرد از بسیاری از شهداء بدر و احد بهتر و برتر است، پس مژده باد شما را (از بسیاری از شهدا فرمود تا مانند حمزه سید الشهداء را خارج کند)

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۰

[ترجمه کمره ای]:

۲- عمار ساباطی گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: کدام بهتر است، عبادت پنهانی با امام بر حق از شماها در دولت باطل یا عبادت عیانی در ظهور حق و دولت حق با امام آشکارا از شماها؟ در جواب فرمود: ای عمار! صدقهٔ نهانی به خدا بهتر است از صدقهٔ عیانی و همچنین - به خدا - عبادت نهانی شما با امام در پردهٔ خودتان در حال دولت باطل و ترس شما از دشمن خود در زمان تسلط باطل و در حال هدنه بهتر است از کسی که خدا عز و جل را در ظهور حق با امام حق آشکار و در دولت حق عبادت می کند، عبادت با ترس در دولت باطل مانند عبادت در حال آسایش و در دولت حق نیست. بدانید هر کدام شماها امروز یک نماز جماعت بخواند در پنهانی از دشمن خود و آن نماز در وقت باشد و کامل ادا شود خدا ثواب پنجاه نماز واجب که به جماعت خوانده شود برای او بنویسد و هر کدام شماها یک نماز واجب را پنهان از دشمن خود بخواند و آن را کامل ادا کند، خدا ثواب بیست و پنج نماز واجب که به فردای خوانده شود برایش بنویسد و هر کدام از شماها نماز نافله ای را در وقتش بخواند و کامل ادا کند خدا ثواب ده نماز نافله را به او عطا کند و هر کدام از شماها حسنه ای انجام دهد خدا عز و جل به او ثواب بیست حسنه بدهد و خدا باز هم دو چندان کند حسنات مؤمن از شماها را وقتی کارهای خود را خوب بکند و طبق تقیه و حفظ دینش و امامش و خودش انجام دهد و زبانش را نگهدارد بلکه به اضعاف مضاعف اجر دهد، به راستی خدای عز و جل کریم است. گفتم: قربانت به خدا مرا به عمل تشویق کردی و بر آنواداشتی ولی دوست دارم که بدانم چطور ما امروز کردارمان بهتر است از کردار اصحاب و یاران امام ظاهر و آشکارا از شما در

زمان دولت حق با این که ما یک مذهب و یک دین داریم؟ فرمود: برای این که شما بدانها پیشی گرفتید در دخول به دین خدا عز و جل و به ادای نماز و روزه و حج و نسبت به هر کار خوبی و هر فهم مسأله ای و به عبادت خدا عز و جل در پنهانی از دشمن خود با امام مستتر، در حالی که مطیع او هستید و با او شکیبائی کنید و در انتظار دولت حق به سر برید و در حالی که بترسید بر امام خود و بر خویشتن از ملوک ستم کار، شما به چشم خود نگاه کنید که حق امام شما و حق خود شما در دست ستمکاران است، آنها جلو شما را گرفته اند و دارائی شما را برده اند و شما را ناچار کرده اند به کشت و کار و تلاش برای گذران و خرج دنیا و طلب معاش زندگی و صبر بر دین داری خودتان و عبادت مخصوص به خودتان و اطاعت از امام خودتان با بیم از دشمن برای این است که خدا عز و جل اعمال شما را چندین برابر کند، گوارا باد بر شما. من گفتم: قربانت چه می فرمائید که ما از یاران امام قائم (علیه السلام) باشیم و دولت حق به رهبری او ظاهر شود، با این که امروزه در سرپرستی امامت شما هستیم و در اطاعت شما، و اعمال ما از یاران دولت حق و عدالت برتر است. فرمود: سبحان الله شما دوست ندارید که خدا تبارک و تعالی حق و عدل را در همه بلاد ظاهر کند و کلمه همه مردم را یکی کند و دل‌های مختلفه را با هم در آمیزد و مهربان سازد و مردم خدا عز و جل را نافرمانی نکنند در زمین او و حدود و مقرراتش بر همه خلقش مجری شود و خدا حق را به اهلش برگرداند و آشکار شود تا آن که هیچ حقی از ترس خلقی زیر پرده نهان نماند، به خدا ای عمار هیچ کس از شما شیعه در این وضع حاضر که شما در آن به سر می برید نمیرد جز آن که نزد خدا برتر است از بسیاری شهیدان جبهه بدر و اُحد، مژده باد شما را.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- عمار ساباطی گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: کدام بهتر است، عبادت پنهانی با امام بر حق از شماها در دولت باطل یا عبادت عیانی آشکار در ظهور حق و دولت حق، با امام آشکارا از شماها؟

در جواب فرمود: ای عمار! صدقهٔ نهانی به خدا بهتر است از صدقهٔ آشکار و همچنین - به خدا - عبادت نهانی شما با امام پنهان در دولت باطل و ترس شما از دشمن خود، در زمان تسلط باطل و در حال صلح با دشمن، بهتر است از کسی که خدای عز و جل را در ظهور حق با امام بر حق آشکار و در دولت حق عبادت می کند، عبادت با ترس در دولت باطل، مانند عبادت در حال آسایش و در دولت حق نیست.

بدانید هر کدام از شما که امروز در پنهانی از دشمن نماز جماعت بخواند و آن نماز در وقت باشد و کامل ادا شود خدا ثواب پنجاه نماز واجب که به جماعت خوانده شود برای او بنویسد و هر کدام از شماها یک نماز واجب را پنهان از دشمن خود بخواند و آن را کامل ادا کند، خدا ثواب بیست و پنج نماز واجب که به فرادی خوانده شود برایش بنویسد و هر کدام از شماها که نماز نافله ای را در وقتش بخواند و کامل ادا کند خدا ثواب ده نماز نافله را به او عطا کند و هر کدام از شماها حسنه ای انجام دهد خدای عز و جلّ به او ثواب بیست حسنه بدهد و خدا باز هم حسنات مؤمن از شما را دو چندان کند وقتی کارهای خود را خوب انجام دهد و بر اساس تقیّه و حفظ دینش و امامش و خودش انجام دهد و زبانش را نگهدارد بلکه به چند برابر اجر دهد، به راستی خدای عز و جل کریم است.

گفتم: قربانت به خدا مرا به عمل تشویق کردی و بر آن واداشتی ولی دوست دارم که بدانم چطور ما امروز کردارمان بهتر است از کردار اصحاب و یاران امام ظاهر و آشکار از شما، در زمان دولت حق با این که ما یک مذهب و یک دین داریم؟ فرمود: برای این که شما در داخل شدن به دین خداوند بر آنها پیشی گرفتید به ادای نماز و روزه و حج و نسبت به هر کار خوبی و درک هر مسأله ای و به عبادت خداوند در پنهانی از دشمن خود، با امام پنهان، در حالی که مطیع او هستید و با او شکیبائی کنید و در انتظار دولت حق به سر برید و در حالی که بترسید از دست پادشاهان ستمکار نسبت به خود و

امامتان و خود با چشم می بینید که حق شما و امامتان در دست این ستمکاران است آنها جلو شما را گرفته اند و دارائی شما را برده اند و شما را برای گذران زندگی ناچار کرده اند به کشت و کار و تلاش و شکیبائی در دینداری و عبادت مخصوص به خودتان و اطاعت از امام خودتان و بخاطر آنکه خداوند به علت بیم شما از دشمن ثواب و اجر شما را چند برابر می کند، گوارا باد.

من گفتم: قربانت چه می فرمائید که ما از یاران امام قائم علیه السلام باشیم و دوست حق به رهبری او ظاهر شود، با این که امروزه در سرپرستی امامت شما هستیم و در اطاعت شما، و اعمال ما از یاران دولت حق و عدالت برتر است؟ فرمود: سبحان الله شما دوست ندارید که خدا تبارک و تعالی حق و عدل را در همه بلاد ظاهر کند و کلمه همه مردم را یکی کند و دلهای متفاوت را باهم درآمیزد و مهربان سازد و مردم خدا را نافرمانی نکنند و حدود و مقرراتش بر همه خلقش در زمین اجرا شود و خدا حق را به اهلش برگرداند و آشکار شود تا آن که هیچ حقی از ترس خلقی زیر پرده نهان نماند، به خدا ای عمار! هیچ کس از شما شیعه در این وضع حاضر که شما در آن به سر می برید نمیرد جز آن که نزد خدا برتر است از بسیاری از شهیدان جبهه بدر و احد، و به همین خاطر بر شما مژده باد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. ایما أفضل ایما مرکب من ای الاستفهام، و ما معرفة تامة بمعنی الشیء أو نكرة تامة بمعنی الشیء، و أفضل خبر، و العبادة أيضا مبتدأ بتقدير الاستفهام، و خبره محذوف و هو أفضل، و لعل المراد بالإمام المستتر هنا من كان فی التقیة و لم یکن باسط الید، سواء كان ظاهرا أو

غائبا و كون الصدقة فى السر أفضل منها فى العلانية إما مختص بالصدقة المندوبة كما هو مقتضى الجمع بين الأخبار و ورد التفصيل فى بعض الأخبار، و ظاهر أكثر الأصحاب أن السر مطلقا أفضل، و قيل: السر أفضل إذا لم يتهم بترك الصدقات و إلا فالأفضل أن يعطيها علانية و الأول أوجه، و الظاهر أن ذكر هاهنا للتنظير رفع الاستبعاد لأن القياس باطل. و يمكن أن يقال: إنما لا يجوز لنا القياس لعدم علمنا بالعلة الواقعية، فأما مع العلم بالعلة الواقعية، فيرجع إلى القياس المنطقي، لأنه إذا علم الإمام عليه السلام أن علة كون صدقة السر أفضل كونه أقرب إلى الإخلاص و أبعد من الرياء أو كونه أشق و أصعب على النفس، و العلة فى العبادة فى التقية و عدم غلبة الحق موجودة فيرتب قياس هكذا: الصدقة فى السر أشق، و كلما كان أشق فهو أفضل فالصدقة فى السر أفضل، و الأول أظهر لأنهم عليهم السلام غير محتاجين إلى ذكر الدليل، و قولهم فى نفسه حجة حال الهدنة أى حال المصالحة مع أئمة الجور و ترك معارضتهم و التقية منهم بأمر الله تعالى للمصلحة، و فى القاموس: الهدنة بالضم المصالحة كالمهادنة، و الدعة و السكون ممن يعبد الله أى من عبادة من يعبد الله كقوله تعالى

وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ

و تخوفكم من عدوكم كان فيه إشعارا بأن للخوف فى نفسه أجرا و ثوبا و العبادة إذا انضمت معه يتضاعف ثوابه أيضا، فيكون قوله عليه السلام: و ليست العبادة مع الخوف، تأسيسا لا تأكيدا. أن من صلى منكم اليوم أى زمانه عليه السلام، فإنه كان زمان هدنة و تقية فيكون ذكره على التمثيل لا التخصيص و يكون اللام لما عهد سابقا من زمان الهدنة و التقية مطلقا فى وقتها أى فى وقت فضيلتها، و اللام ظرفية كقوله تعالى:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ

فأتمها أى أدى شروطها و واجباتها بل مستحباتها خمسين صلاة أى فى دولة الحق و كذا خمسا و عشرين و يدل على عدم سقوط الجماعة فى زمان التقية إذا أمن الضرر و إن تضاعف ثوابها ضعف

تضاعف ثواب الصلاة وحدانا. وحدانية قيل: بضم الواو نسبة إلى جمع واحد أى صادرة عن واحد واحد، فهي نعت خمسا وعشرين، أو بفتح الواو نسبة إلى وحدة بزيادة الألف والنون للمبالغة، فهي نعت صلاة. أمسك من لسانه من للتبعيض أى سكت عما لا يعلم و عما ينافى التقية

أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً

يعنى أن ما ذكر قبل بيان لأقل مراتب الثواب، وقد يكون أكثر منه بكثير بحسب مراتب قوة الإخلاص ورعاية الآداب، وقيل: إذا قال رجل لفلان على دراهم مضاعفة فعليه ستة دراهم، فإن قال: أضعاف مضاعفة فله عليه ثمانية عشر، لأن أضعاف الثلاثة ثلاثة ثلاث مرات ثم أضعفناها مرة أخرى لقوله: مضاعفة، ثم اتسع فاستعمل لزيادة غير محصورة فى عدد إن الله استيناف بيانى و الحث: الحض و التحريص. فقال إنكم سبقتموهم يمكن إرجاع الوجوه التى أوماً عليه السلام إليها فى تلك الفقرات إلى ثمانية أسباب: الأول: سبقهم بالإيمان بالله و برسوله، و الدخول فى دين الله و الإقرار به، و السابقون أفضل من اللاحقين لقوله تعالى:

وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ

وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ

و قال عليه السلام: لن تلحق أواخر هذه الأمة أوائلها، و أيضا: لإيمانهم مدخل فى إيمان اللاحقين و هم الحافظون للعلوم و الآثار لهم. الثانى: سبقهم إلى العمل بالأحكام مثل الصلاة و الصوم و الحج و غيرها من الخيرات على الوجوه المذكورة فى الأول. الثالث: عبادتهم سرا مع الإمام المستتر و طاعته لذلك خوفا من الأعداء. الرابع: صبرهم مع الإمام المستتر فى الشدائد. الخامس: انتظارهم لظهور دولة الحق و هو عبادة. السادس: خوفهم على إمامهم و أنفسهم من الملوك و خلفاء الجور و بغيهم و عداوتهم. السابع: نظرهم نظر تأسف و تحسر إلى حق إمامهم و هو الإمامة و الفىء و الخمس، و حقوقهم و هى الزكاة و الخراج و ما غصبوا من الشيعة فى أيدي الظلمة الغاصبين الذين منعوهم عن التصرف فيها و أحوجوهم إلى حرث الدنيا و كسبها و طلب المعاش من وجوه شاقة

شديدة. الثامن: صبرهم مع تلك البلايا و المصائب على دينهم و عبادتهم و طاعة إمامهم و الخوف من عدوهم قتلا و أسرا و نهباً و عرضاً و مالا و ليس لأصحاب المهدي عليه السلام بعد ظهوره شيء من هذه الأمور، و فى القاموس: الحرث: الكسب و جمع المال و الزرع. فهنيئاً قيل: منصوب على الإغراء، أى أدركوا هنيئاً أو بتقدير حرف النداء و الهنيء: ما لا كدورة فيه من وجوه النفع، و أقول: يحتمل أن يكون منصوباً بعامل محذوف أى ليكن ثوابكم هنيئاً لكم أو اطلبوا هنيئاً لكم أو اطلبوا الثواب حالكونه هنيئاً لكم، و يقال لمن شرب الماء: هنيئاً مريئاً، و قال تعالى:

فَكُلُّوْهُ هَنِئًا مَّرِيئًا

و كل ما يأتىك من غير تعب فهو هنيء. فما ترى ما نافية، و قيل: استفهامية، و ترى من الرأى بمعنى الترجيح أو التمنى، و قيل: يعنى ليس من رأينا و لا نتمنى، و فى رواية الصدوق فما نتمنى إذن و هو أظهر إذا أى حينئذ أن نكون أن مصدرية، و المصدر مفعول ترى و يظهر عطف على نكون و نحن جملة حالية و سبحان الله للتعجب و يحتمل التنزيه و جمع الكلمة عبارة عن اتفاق الخلق على الحق ظاهراً، و التأليف بين القلوب بالاتفاق على الحق واقعا، أو المراد التأليف بالمحبة و لا يعصى الله فى أرضه أى كثيراً و يرد الله الحق أى حق الإمامة إلى أهله أى أهل البيت عليهما السلام، فيظهر أى الحق أو صاحبه حتى لا يستخفى على بناء المعلوم، أى صاحب الحق أو المجهول فيشملة و غيره فأبشروا على بناء الأفعال أى كونوا مسرورين بتلك الفضيلة، فى القاموس: أبشر فرح، و منه أبشر بخير.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥

٣- الحديث

٨٩٠/٣. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ ، عَنْ (٨) هِشَامٍ ؛
و(٩) مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ

ص: ١٤١

-
- ١-١ . فى «بس ، بف» : «أن يكون» .
٢-٢ . فى «بر» : «إمامتكم وطاعتكم» .
٣-٣ . كذا فى «ج ، ض ، ف ، ه ، و» وحاشية «بح ، بر» ومرآة العقول . وفى سائر النسخ والمطبوع : «ولا يعصون» . والصحيح حذف النون ؛ لأنه منصوب .
٤-٤ . فى «ف» : «الأئمة» .
٥-٥ . فى «ج ، ف ، ه ، بر» والوافى : «يقام» .
٦-٦ . فى مرآة العقول : «حتى لا يستخفى ، على بناء المعلوم ، أى صاحب الحق . أو المجهول ، فيشملة وغيره» .
٧-٧ . الكافى ، كتاب الزكاة ، باب فضل صدقة السرّ ، ح ٦٠٢٣ . وفى الفقيه ، ج ٢ ، ص ٦٧ ، ح ١٧٣٦ ، معلقا عن عمّار ، عن الصادق عليه السلام ، وفيهما قطعة منه هكذا : «يا عمّار ، الصدقة واللّه فى السرّ أفضل من الصدقة فى العلانية ، وكذلك واللّه العباداة فى السرّ أفضل منها فى العلانية» . وفى كمال الدين ، ص ٦٤٥ ، ح ٧ ، بسنده عن الحسن بن محبوب ، مع تفاوت يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٨ ، ح ٩٥٦ . وفى الوسائل ، ج ١ ، ص ٧٧ ، ح ١٧٤ و١٧٥ ؛ وج ٩ ، ص ٣٩٥ ، ح ١٢٣٢٠ ، قطعة منه .
٨-٨ . كذا فى النسخ والمطبوع ، لكنّ الظاهر عطف هشام على أبى أسامة ، كما تقدّم ذيل ح ٥٧ .
٩-٩ . فى السند تحويل كما يظهر بأدنى تأمل . ويروى عن أبى حمزة ، هشام بن سالم وأبى أسامة بناء على وقوع التصحيف فى السند الأوّل .

سَالِمٍ ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ ، قَالَ :

حَدَّثَنِي الثَّقَةُ مِنْ أَصْحَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُمْ سَمِعُوا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ فِي خُطْبَةٍ لَهُ: «اللَّهُمَّ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّ الْعِلْمَ لَا يَأْرِزُ (١) كُفُّهُ، وَلَا يَنْقَطِعُ (٢) مَوَادُّهُ، وَأَنْكَ لَا تُخْلِي (٣) أَرْضَكَ مِنْ حُجَّةٍ لَكَ عَلَى خَلْقِكَ - ظَاهِرٍ لَيْسَ بِالْمُطَاعِ (٤)، أَوْ خَائِفٍ مَغْمُورٍ (٥) - كُنِيَ لَا تَبْطُلَ حُجَّتِكَ (٦)، وَلَا يَضِلُّ (٧) أَوْلِيَاؤُكَ بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ (٨) بَلْ أَيْنَ هُمْ؟ وَكَمْ؟ أَوْلِيكَ (٩) الْأَعْقُلُونَ عَدَدًا، وَالْأَعْظُمُونَ عِنْدَ اللَّهِ - جَلَّ ذِكْرُهُ - قَدْرًا، الْمُتَّبِعُونَ لِقَادَةِ الدِّينِ، الْأَعْيَمَةُ الْهَادِينَ، الَّذِينَ يَتَأَدَّبُونَ بِآدَابِهِمْ، وَيَنْهَجُونَ نَهَجَهُمْ (١٠)؛ فَعِنْدَ ذَلِكَ يَهْجُمُ (١١) بِهِمُ الْعِلْمُ عَلَى حَقِيقَةِ الْإِيْمَانِ، فَتَسْتَجِيبُ (١٢) أَرْوَاحُهُمْ لِقَادَةِ الْعِلْمِ، وَيَسْتَلِينُونَ مِنْ حَدِيثِهِمْ مَا اسْتَوْعَرَ (١٣) عَلَى غَيْرِهِمْ، وَ يَأْنُسُونَ بِمَا اسْتَوْحَشَ مِنْهُ (١٤) الْمَكْذُبُونَ، ...»

ص: ١٤٢

١-١. فى «ب، بر» وحاشية «ج»: «لا يأرز». وقوله: «لا يأرز»، أى لا يجتمع ولا يتقبض. يقال: أرز فلان يأرز أرزا وأروزا، أى تضام وتقبض من بخله. ويقال: أرزت الحية إلى جحرها، أى انضمت إليها واجتمع بعضه إلى بعض فيها. راجع: الصحاح، ج ٣، ص ٨٦٣ - ٨٦٤ (أرز).

٢-٢. فى «ب»: «لا تنقطع». وفى «بس»: «منقطع».

٣-٣. فى «ج»: «تخلى». وفى شرح المازندراني: «لا تخلى، إما من التخلية، أو من الإخلاء».

٤-٤. فى مرآة العقول: «بمطاع».

٥-٥. فى أكثر النسخ والوافى: «مغمود». وكلاهما بمعنى مستور.

٦-٦. هكذا فى أكثر النسخ وشرح المازندراني ومرآة العقول. وفى «بس» والمطبوع: «حججك».

٧-٧. فى «ف»: «ولا تضل».

٨-٨. فى «ه»: «هديتهم به».

۹-۹ . فی «ف» : «أولياؤك» .

۱۰-۱۰ . فی «ف» : «بنهجهم» . وقوله : «ينهجون نهجهم» ، أى يوضحون طريقهم ، أو يسلكونه . تقول : نَهَجْتُ الطريق ، إذا أَبْنَتُهُ وَأَوْضَحْتَهُ . وَنَهَجْتُ الطريق أيضا ، إذا سَلَكَتَهُ . والأظهر عند المجلسى هو الثانى . راجع : الصحاح ، ج ۱ ، ص ۳۴۶ (نهج) .

۱۱-۱۱ . فی «ه» : «ينهج» . وفى حاشية «بف» : «هجم» .

۱۲-۱۲ . فی «بح ، بس» : «فيستجيب» . وفى مرآة العقول : «فتستجيبها» .

۱۳-۱۳ . «استوعر» ، بمعنى وعر ، أى صعب ، كاستقرَّ بمعنى قرَّ ؛ فإنه جاء فى اللغة متعديا . استوعرتُ الشيء ، أى وجدته وَعْرًا ، أى صعبا . والمعنى : يجدون سهلاً ولينا ما صعب على غيرهم . راجع : الصحاح ، ج ۲ ، ص ۸۴ (وعر) .

۱۴-۱۴ . فی «بف» : «عنه» .

وَأَبَاهُ (۱) الْمُسْرِفُونَ، أَوْلِيكَ أَتْبَاعُ الْعُلَمَاءِ، صَحِبُوا أَهْلَ الدُّنْيَا بِطَاعَةِ اللَّهِ (۲) _ تَبَارَكَ وَتَعَالَى _ وَ
أَوْلِيَائِهِ (۳) ، وَ دَانُوا بِالتَّقِيَّةِ (۴) عَنْ (۵) دِينِهِمْ ، وَ الْخَوْفِ مِنْ عَدُوِّهِمْ ، فَأَزْوَاجُهُمْ (۶) مُعَلَّقَةٌ
بِالْمَحَلِّ (۷) الْأَعْلَى، فَعُلِمَاوَهُمْ وَ أَتْبَاعُهُمْ خُرُسٌ، صُمْتُ (۸) فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ ، مُنْتَظِرُونَ (۹)
لِدَوْلَةِ (۱۰) الْحَقِّ ، وَ سَيُحِقُّ (۱۱) اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ، وَ يَمْحَقُ (۱۲) الْبَاطِلَ ، هَا (۱۳) ، هَا ؛ طُوبَى
لَهُمْ عَلَى صَبْرِهِمْ عَلَى دِينِهِمْ فِي حَالِ هُدُنْتِهِمْ (۱۴) ، وَ يَا شَوْقَاهُ إِلَى رُوعِيَّتِهِمْ فِي حَالِ ظُهُورِ دَوْلَتِهِمْ
، وَ سَيَجْمَعُنَا اللَّهُ وَ إِيَّاهُمْ فِي جَنَاتٍ عَدْنٍ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ أَزْوَاجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ . (۱۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابى اسحاق گوید: جمعى از موثقين اصحاب امير المؤمنين عليه السلام نقل کردند كه شنيديم امير المؤمنين عليه السلام در يکى از خطبه هایش چنين مي فرمود: بار خدايا من ميدانم كه بساط علم و

دانش برجیده نمیشود و مابه هایش از میان نمی‌رود (یعنی هیچ گاه روی زمین را کفر و ضلالت محض فرا نمی‌گیرد و همیشه کم و بیش آثاری از توحید و هدایت یافت می‌شود) و میدانم که تو روی زمین را از حجتی بر خلق خالی نسازی که او یا آشکار باشد و فرمانش نبرند (مانند امیر المؤمنین و امام حسن علیه السلام در دوران خلافت خود) و یا ترسان و پنهان (مانند امام زمان علیه السلام) تا حجت تو باطل نگردد (و مردم بر تو حجت نداشته باشند) و دوستان بعد از آنکه هدایتشان فرمودی گمراه نشوند، ولی آنها کجایند و چقدر؟ ایشان از لحاظ شماره بسیار اندک و از لحاظ ارزش نزد خدای - جل ذکره - بسیار بزرگند، ایشان پیرو پیشوایان دین و امامان رهبرند. همان امامانی که بآدابشان پرورش یافته و براه آنها رفته اند. اینجاست که علم و دانش ایشان را بحقیقت ایمان آگاه ساخته و روحشان ندای پیشوایان دانش را لبیک گوید و همان احادیثی که بر دیگران مشکل آید برای ایشان دلنشین باشد و بآنچه تکذیب کنندگان، از آن وحشت دارند و متجاوزان سرباز میزنند انس و الفت دارند. آنها پیرو دانشمندانند، برای اطاعت خدای تبارک و تعالی و اولیانش با اهل دنیا معاشرت کنند و نسبت بدین و برای ترس از دشمن خویش تقیه را آئین خود سازند، روحهای ایشان بمقام بالا مربوطست و دانشمندان و پیروانشان در زمان دولت باطل لال و خاموشند و همیشه بانتظار دولت حق نشسته اند، خدا هم با کلمات خود (ائمه یا آیات قرآن و یا تقدیر خود) حق را ثابت کند و باطل را از میان ببرد. های: های، خوشا بحالشان که در زمان صلح و آرامش بر دینشان شکیبائی ورزیدند، هان از اشتیاق بدیدارشان در زمان ظهور دولتشان، خدا ما و ایشان و پدران و همسران و فرزندان نیکو کارشان را در بهشت برین جمع خواهد کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۰

[ترجمه کمره ای]:

۳- ابی اسحق گوید: موثقین از اصحاب امیر المؤمنین (علیه السلام) برایم باز گفتند که شنیدند امیر المؤمنین در یکی از خطبه های خود می فرمود: بار خدایا من می دانم که همه علم و دانش حق بر چیده نمی شود و مایه بر نمی گردد و می دانم که تو زمین خود را خالی از حجتی بر خلق خود نسازی که آن حجت یا ظاهر است و فرمانش نبرند یا بيمناک و نهان است. برای آن که حجت تو باطل نگردهد و اولیاءت پس از آن که راه را به آنها نمودی گمراه نشوند، اکنون باید گفت آنان کجایند و چه اندازه اند؟ آنان دارای کم ترین شماره و بزرگترین مقام نزد خدا جل ذکره هستند، آنان که پیروان پیشوایان بر حق دینند که امامان رهبرند هم آن کسانی که به آداب آنها پرورش یابند و به راه آنها روند، در این جا است که علم و دانش آنها را به حقیقت ایمان کشاند و جانشان پذیرای پیشوایان دانش گردد. حدیث امامان بر حق که بر دیگران ناگوار است برای آنها دلنشین باشد و بدان چه مکذبان حق از آن وحشت کنند و مسرفان نخواهند الفت دارند، آنان پیروان دانشمندانند، با دنیا داران هم جوارند ولی در طاعت خدا تبارک و تعالی و دوستانش زندگی گذرانند و در حال تقیه به سر برند نسبت به دین خود از ترس دشمن خود، جانشان به مقام برتری آویزان است و دانشمندان و پیروانشان بی زبانند و خموش در دولت باطل چموش، در انتظار دولت حق باشند و محققاً خدا حق را به کرسی نشاند با کلمات خود و باطل را محو سازد، های، های، خوشا بر حالشان که در حال هدنه و آرامش بر دین داری خود صبر کنند وای از اشتیاق به دیدارشان در حال ظهور دولت و حکم رانی آنها و محققاً خدا ما را به آنها در بهشت عدن جمع آورد و با هر که شایسته باشد از پدرانشان و همسران و ذریه شان.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- ابی اسحق می گوید: موثقین از اصحاب امیر المؤمنین علیه السلام برایم بازگفتند که شنیدند امیر المؤمنین در یکی از خطبه های خود می فرمود:

بار خدایا من می دانم که بساط علم و دانش حق برچیده نمی شود و مایه هاش از بین نرود و می دانم که توزمین خود را از حجتی بر خلق خود خالی نسازی که آن حجت یا آشکار است و فرمانش نبرند (مانند حضرت علی و امام حسن که مردم در زمان خلافت از آنها فرمان نمی بردند) یا بیهناک و نهان است (مانند امام زمان). برای آن که حجت تو باطل نگردد و اولیائت پس از آن که راه را به آنها نمودی گمراه نشوند، اکنون باید گفت آنان کجایند و چه اندازه اند؟ آنان دارای کم ترین شماره و بزرگترین مقام نزد خدا هستند، آنان که پیروان پیشوایان برحق دینند که امامان رهبرند هم آن کسانی که به آداب آنها پرورش یابند و به راه آنها روند، در این جا است که علم و دانش آنها را به حقیقت ایمان کشاند و جانیشان پذیرای پیشوایان دانش گردد.

حدیث امامان برحق که بر دیگران ناگوار است برای آنها دلنشین باشد و بدانچه تکذیب کنندگان حق از آن وحشت کنند و متجاوزان سر باززنند انس و الفت دارند، آنان پیروان دانشمندانند، با دنیا داران هم جوارند ولی در طاعت خدای تبارک و تعالی و دوستانش زندگی می کنند و بخاطر ترس از دشمن خود، در حال تقیه اند و از دشمن ترسناک پس ارواح آنها به محل بالایی تعلق دارد پس علمای آنها در دولت باطل لال و خاموشند و پیوسته در انتظار دولت حق نشسته اند و محققا خداوند با کلمات خود، حق را به کرسی خواهد نشاند و باطل معحو خواهد کرد خوشا به حال آنها که در زمان صلح و آرامش بر دینداری خود شککیا و مشتاق دیدار ظهور دولت حقه و حکمرانی آنها باشند و بیقین خداوند ما و آنها را در بهشت برین بهمراه پدران و همسران شایسته جمع خواهد کرد.

توضیح: از ابتدای خطبه به دست می آید که خداوند هیچگاه زمین خود را خالی از حجت نمی گذارد چه حجت و امام ظاهر که در بین مردم آشکار باشد و چه امام غایب و نهان که ناظر کارها و امور باشد مخالفین شیعه می گویند امامی که غایب است و نمی توان مسائل را از او گرفت چه فایده ای دارد؟ که در پاسخ باید گفت درست این ایراد مثل این است که گفته شود خورشیدی که در پشت

ابر است برای جهان چه سودی دارد؟ درحالی که خورشید چه آشکار باشد و چه در پشت ابر، کار خود را انجام می دهد و به طبیعت نور و حرارت می بخشد تا آنها را به کمال برساند

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. لا یأرز ای لا یخفی و لا یخرج من بین الناس، قال فی النهایة: فیہ أن الإسلام لیأرز إلى المدينة كما تأرز الحیة إلى حجرها ای ینضم إليها، و یجتمع بعضه إلى بعض فیها، و منه كلام علی بن أبی طالب علیه السلام: حتی یأرز الأمر إلى غیرکم کله فاعل أو تأکید للمستتر، و المراد بمواده إما الأئمة صلوات الله علیهم أو الأعم منهم و من رواة أخبارهم، و علماء شیعتهم الذین یشون علومهم فی الناس عند غیبتهم أو أصوله من الآیات و الأخبار التي یشتمط منها الفقهاء أحكام الدین فی زمان غیبتهم. ظاهر لیس بمطاع ای من الحسن إلى الحسن علیهما السلام، فالمراد تقسیم الأئمة بعده علیه السلام، و یحتمل شموله له علیه السلام أيضا لأنه لم یطع حق الإطاعة أو خائف مغمور ای مستور و هو القائم علیه السلام، من غمرة الماء إذا علاه، و فی نهج البلاغة فی حدیث کمیل بن زیاد: اللهم بلی لا تخلو الأرض من قائم لله بحجة إما ظاهرا مشهورا أو خائفا مغمورا، لئلا تبطل حجج الله و بیناته. فالخائف المغمور یحتمل شموله لسائر الأئمة علیهم السلام غیر أمير المؤمنین علیه السلام، و یحتمل دخول ما سوى القائم علیه السلام فی الأول، و قال الشیخ البهائی رحمه الله: ظاهر مشهور کمولانا أمير المؤمنین علیه السلام فی أيام خلافته الظاهرة أو مستتر مغمور ای مستتر غیر متظاهر بالدعوة إلا للخواص كما كان من حاله علیه السلام فی أيام خلافة من تقدم علیه، و كما كان

من حال الأئمة من ولده عليهم السلام وكما هو فى هذا الزمان من حال مولانا المهدي عليه السلام، انتهى. كيلا تبطل حججتك إشارة إلى قوله تعالى:

لَيْتَ لَوْ كُنَّ (لِلنَّاسِ) عَلَى اللَّهِ حُجَّةً بَعْدَ الرُّسُلِ . قال بعض المحققين: أن الإمامية رحمهم الله آووا إلى هذا الكلام ليدفعوا ما أورد مخالفوهم عليهم حيث قالوا: يجب نصب الإمام على الله تعالى لأنه إذا لم يكن لهم رئيس قاهر يمنعهم من المحظورات و يحثهم على الواجبات كانوا معه أقرب إلى الطاعة و أبعد عن المعاصى منهم بدونه و اللطف واجب على الله، فاعترض عليهم مخالفوهم وقالوا: إنما يكون منفعة و لطفًا واجبًا إذا كان ظاهرًا قاهرًا زاجرًا عن القبائح، قادرًا على تنفيذ الأحكام و إعلاء لواء كلمة الإسلام، و هذا ليس بلازم عندكم، فالإمام الذى ادعيتم وجوبه ليس بلطف، و الذى هو لطف ليس بواجب، فأجابوا: بأن وجود الإمام لطف سواء تصرف أو لم يتصرف كما نقل عن أمير المؤمنين عليه السلام من الكلام المذكور، و تصرفه الظاهر لطف آخر. و توضيحه ما أورده الشيخ البهائى قدس سره فى شرح الأربعين: حيث قال: استقامة ما دل عليه هذا الحديث من عدم خلو الأرض من إمام موصوف بتلك الصفات، و كذا ما يفيد الحديث المتفق عليه بين الخاصة و العامة من قوله: من مات و لم يعرف إمام زمانه مات ميتة جاهلية، ظاهرة على ما ذهب إليه الإمامية من أن إمام زماننا هذا هو مولانا الإمام الحجة بن الحسن المهدي عليه السلام، و مخالفوهم من أهل السنة يشنعون عليهم بأنه إذا لم يمكن التوصل إليه و لا أخذ المسائل الدينية عنه فأى ثمرة تترتب على مجرد معرفته حتى يكون من مات و ليس عارفاً به فقد مات ميتة جاهلية، و الإمامية يقولون: ليست الثمرة منحصرة فى مشاهدته و أخذ المسائل عنه، بل نفس التصديق بوجوده عليه السلام و أنه خليفة الله فى الأرض أمر مطلوب لذاته، و ركن من أركان الإيمان كتصديق من كان فى عصر النبى صلى الله عليه و آله بوجوده و نبوته. و قد روى عن جابر بن عبد الله الأنصارى أن النبى صلى الله عليه و آله و سلم ذكر المهدي فقال: ذلك الذى يفتح الله عز و جل على يديه مشارق الأرض و مغاربها يغيب عن أوليائه غيبة لا يثبت فيها إلا من امتحن الله قلبه للإيمان، قال جابر فقلت: يا رسول الله هل لشيعته انتفاع به فى غيبته؟ فقال صلى الله عليه و آله و سلم: أى و الله الذى بعثنى بالحق إنهم ليستضيئون بنوره و ينتفعون بولايته فى غيبته كاتنتفاع الناس بالشمس و إن علاها السحاب. ثم

قالت الإمامية أن تشنيعكم علينا مقلوب عليكم، لأنكم تذهبون إلى أن المراد بإمام الزمان فى هذا الحديث صاحب الشوكة من ملوك الدنيا كائنًا من كان، عالما أو جاهلا عدلا أو فاسقا فأى ثمرة تترتب على معرفة الجاهل الفاسق ليكون من مات ولم يعرفه فقد مات ميتة جاهلية. ولما استشعر هذا بعض مخالفينهم ذهب إلى أن المراد بالإمام فى هذا الحديث الكتاب، وقالت الإمامية: أن إضافة الإمام إلى زمان ذلك الشخص يشعر بتبدل الأئمة فى الأزمنة، والقرآن العزيز لا تبدل له بحمد الله على مر الأزمان. و أيضا فما المراد بمعرفة الكتاب التى إذا لم تكن حاصلة للإنسان مات ميتة جاهلية؟ إن أريد بها معرفة ألفاظه أو الاطلاع على معانيه أشكل الأمر على كثير من الناس، وإن أريد مجرد التصديق بوجوده فلا وجه للتشنيع علينا إذا قلنا بمثله، انتهى. وأقول: قد بسط الكلام فى ذلك السيد رضى الله عنه فى الشافى وغيره و ليست هذه التعليقة محل إيراده فليرجع إلى مظانه. و لا يضل أولياؤك إشارة إلى قوله سبحانه:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ

الآية كما مر آنفا. بل أين هم وكم؟ بل، إضراب عما تتوهم من السابق من كثرة الأولياء أين استفهام لبيان الندرة جدا وكم بتقدير هم كذلك أيضا، وما قيل: من أنه إشارة إلى قلة عدد الأئمة و مستوريتهم بسبب ظلم الأعداى فلا يخفى أنه لا يوافق ما بعده. و فى النهج: وكم وذا و أين أولئك؟ أولئك و الله الأقلون عددا و الأعظمون قدرا، بهم يحفظ الله حججه و بيناته حتى يودعوها فى قلوب أشباههم، هجم بهم العلم، إلخ، فقوله عليه السلام: وكم وذا إشارة إلى طول مدة الغيبة و تبرم من امتداد دولة الباطل، و على هذه الرواية، الظاهر أن أولئك راجع إلى الأئمة عليهم السلام أو إليهم و إلى خواص أصحابهم. المتبعون لقادة الدين القادة جمع القائدين فى الدين، الذين يقودون أتباعهم إلى الغاية القصوى من الكمال، و الأئمة بدل أو بيان للقادة الذين نعت المتبعون و ضمير آدابهم للقادة، و التأدب قبول الأدب، أى المتخلقون بأخلاقهم، و لعل الاتباع فى الأصول و التأدب فى الأخلاق، و النهج و المنهج الطريق الواضح، يقال: نهجت الطريق أى سلكته و يقال أيضا نهجت الطريق أبنته و أوضحته، و ما هنا يحتملها و إن كان الأول أظهر. فعند ذلك يهجم بهم العلم يقال:

هجم عليه كنصر أى دخل عليه بغتة، وقيل: أى دخل عليه بغير إذن و هجم به و أهجمه أى أدخله، والمعنى أطلعهم العلم بالأصول الدينية على حقيقة الإيمان أى الإيمان اليقيني الواقعي الثابت الذى لا يتغير، أو ما يحق أن يسمى إيماناً، وقيل: أى محضة بدون شائبة شك، و يحتمل أن يراد بحقيقة الإيمان الدلائل التى يتحقق بها الإيمان و التصديق، أو الأعمال و الأفعال التى تدل على حصول الإيمان كما سيأتى فى قوله عليه السلام: لكل شىء حقيقة فما حقيقة يقينك؟ و يمكن أن يقال: التعبير بالهجوم لأن علومهم إلهامية أو حدسية ليس فيها من التدرج و التراخى ما فى علوم غيرهم. وقيل: الباء فى بهم بمعنى على، أى يدخل عليهم العلم على حقائق الإيمان. أقول: على هذا يحتمل أن يكون على بمعنى الباء صلة للعلم، أو تعليلية أو يكون حالاً أى كائنين على حقيقة الإيمان وقيل: أى يرد عليهم العلم ووروداً من حيث لا يشعرون، وفى النهج: هجم بهم العلم على حقيقة البصيرة و باشروا روح اليقين و استلنا ما استوعره المترفون، و أنسوا بما استوحش منه الجاهلون، و صحبوا الدنيا بأبدان أرواحها معلقة بالملا الأعلى، أولئك خلفاء الله فى أرضه و الدعاة إلى دينه، آه آه شوقاً إلى رؤيتهم. و برواية الصدوق: هجم بهم العلم على حقائق الأمور، و قال الشيخ البهائى (ره): أى أطلعهم العلم اللدنى على حقائق الأشياء، محسوساتها و معقولاتها، و انكشفت لهم حجبها و أستارها، فعرفوها بعين اليقين على ما هى عليه فى نفس الأمر من غير وصمة ريب أو شائبة شك فاطمأنت بها قلوبهم، و استراحت بها أرواحهم، و هذه هى الحكمة الحقيقية التى من أوتيتها فقد أوتى خيراً كثيراً، وقيل على نسخة النهج: الكلام على القلب، أى هجمت بهم عقولهم على حقيقة العلم، و المباشرة فى الأصل الملازمة بالبشرة و الروح بالفتح: الراحة و نسيم الريح و المراد به وصولهم إلى اليقين حق الوصول و إدراكهم لذته. فتستجيبها أرواحهم استجابة الأرواح لقادة العلم عبارة عن التسليم لهم فى كل صغير و كبير، و الإقرار بفضلهم و قبول كل ما سمعوا منهم يستلينون أى يعدون لنا من حديثهم من للتبعيض ما استوعر مفعول يستلينون و فى القاموس: الوعر ضد السهل، و قد وعر المكان ككرم و وعد و ولع و توعر صار وعرأ و أوعر به الطريق وعر عليه، و استوعروا طريقهم: رأوه وعرأ كأوعره، انتهى. فاستوعر هنا بمعنى وعر كاستقر بمعنى قر و ما فى النهج أظهر أى سهل عليهم قبول ما صدر عنهم قولاً و فعلاً، مما يصعب على غيرهم قبوله من العلوم الغامضة و الأسرار

الخفية و الأعمال الشاقة و إنما خص المترفين كما فى النهج و الخصال لأنهم كما يشق عليهم الأعمال الصعبة لنشوءهم فى الرفاهية كذلك يشق عليهم قبول الغوامض و الأسرار لبعدهم عن فهمها لعدم سعيهم فى كسب العلوم و الكمالات، قال الشيخ البهائى (ره): المترف المنعم من الترفه بالضم و هى النعمة، أى استسهلوا ما استصعبه المتنعمون من رفض الشهوات البدنية و قطع التعلقات الدنيوية و ملازمة الصمت و السهر و الجوع و المراقبة، و الاحتراز من صرف ساعة من العمر فيما لا يوجب زيادة القرب منه تعالى جل شأنه و أمثال ذلك. و يأنسون قولاً و فعلاً كما مر بما استوحش منه المكذبون من أحاديث أرباب العصمة عليهم السلام، و المكذبون المخالفون الذين لا يصدقون بأئمة الدين، و المسرفون: المتنعمون أو المجرمون الذين أسرفوا على أنفسهم أولئك أتباع العلماء و العلماء: الأئمة عليهم السلام، و تعريف المسند إليه باسم الإشارة للدلالة على أن اتصافهم بالخير لأجل الصفات المذكورة كما قالوا فى قوله تعالى:

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ

*

و كذا أولئك بعد ذلك. صحبوا خبر بعد خبر أو جملة استينافية أهل الدنيا أى المخالفين أو الأعم منهم و من سائر المغترين بها الراكنين إليها بطاعة الله أى بسبب طاعة الله، لأن الله أمرهم بذلك لهدايتهم أو للتقية منهم، أو الباء للملابسة و الظرف حال عن فاعل صحبوا، أى لم يدخلوا فى باطل أهل الدنيا و لم تشغلهم تلك المصاحبة عن طاعة ربهم و لأوليائه أى بالطاعة لأوليائه و اللام زائدة، و قيل: عطف على بطاعة أى لحفظ أوليائه أو الباء و اللام كلاهما للسببية أى صحبواهم لطاعة الله و لطاعة أوليائه، و الظاهر أن اللام زيد من النسخ، و قيل: المعنى مشاركتهم معهم إنما هى فى طاعة الله و طاعة أوليائه ظاهراً و أما فى الاعتقاد فهم فى واد و أولئك فى واد. و دانوا أى عملوا أو عبدوا الله بالتقية عن دينهم التعدية لتضمنين معنى الدفع، و قيل: أى مصروفين عن دينهم بحسب الظاهر و الخوف عطف على التقية أى بمقتضى الخوف أو ذلوا بالتقية و الخوف. و فى القاموس: الدين بالكسر: الجزاء و العادة و العبادة و الطاعة و الذل و الداء و الحساب و القهر و الغلبة و الاستعلاء و

الحكم و السيرة و التدبير و اسم لجميع ما يتعبد الله عز و جل به. أقول: أكثر المعاني مناسبة هنا، و فى بعض النسخ: و ذابوا بالذال المعجمة و الباء و هو أظهر. و أرواحهم معلقة بالمحل الأعلى أى متوجهة إلى عالم القدس، قال الشيخ البهائى رحمه الله فى قوله عليه السلام فى رواية الصدوق (ره): صحبوا الدنيا بأبدان أرواحها معلقة بالمحل الأعلى أى نفضوا عن أذيال قلوبهم غبار التعلق بهذه الخبرة الموحشة الدنية، و توجهت أرواحهم إلى مشاهدة جمال حضرة الربوبية، فهم مصاحبون بأشباههم لأهل هذه الدار و بأرواحهم للملائكة المقربين الأبرار، و حسن أولئك رفيقا. فعلمائهم أى الأئمة عليهما السلام و أتباعهم من العلماء التابعين لهم و يكن تعميم الأول ليشمل خواص أصحابهم أيضا، و الثانى بحيث يشمل سائر الشيعة التابعين لعلماء الدين، و الخرس بالضم: جمع الأخرس كالصمت جمع الأصمات، و الثانى تفسير للأول و المعنى أنهم يعملون بالتقية و لا يظهرون الحق فى غير محله و سيحق الله الحق السين للتقريب أو للتحقيق، و إحقاق الحق إثباته و جعله غالبا على الباطل، و قد مر تأويل الكلمات بالأئمة عليهم السلام، و فسرهما المفسرون بالآيات القرآنية، أو بتقدير الله تعالى، و هذا تضمنين لقوله سبحانه:

وَ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَ يَقَطَعَ ذَابِرَ الْكَافِرِينَ، لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَ يُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ . ها قيل: حرف تنبيه ينبه به المخاطب على ما يساق إليه من الكلام، و تكريرها للتأكيد و قيل: ها، ها، حكاية البكاء بصوت عال. أقول: و يحتمل أن يكون كناية عن التنفس العالى ليوافق نسخ النهج و غيره و طوبى مؤنث أطيّب منصوب بتقدير حرف النداء، أو مرفوع بالابتدائية، و سيأتى أنها اسم شجرة فى الجنة. و يا شوقاه الهاء للاستغاثة كأنه طلب من شوقه الإغاثة، و العدن: الإقامة، إشارة إلى قوله تعالى:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَ عِلْمًا فَاعْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَ اتَّبِعُوا سَبِيلَكَ وَ قِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ، رَبَّنَا وَ ادْخُلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ أزْوَاجِهِمْ وَ ذُرِّيَّتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

قوله

وَمَنْ صَلَحَ

، هنا عطف على آبائهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٣

ص: ١٤٣

-
- ١-١ . فى «ف ، ه» : «ويأباه» .
- ٢-٢ . فى «ض ، ف ، ه» وحاشية «ج» : «بالطاعة لله» .
- ٣-٣ . فى أكثر النسخ ومرآة العقول : «ولأوليائه» . ثم قال فى المرأة : «الظاهر أنّ اللام زيد من النسّاخ» .
- ٤-٤ . «دانوا بالتقيّة» ، أى أطاعوا الله بها ، أو تعبّدوا بها واتّخذوها ديناً لهم . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢١١٨ (دين) .
- ٥-٥ . فى «بس ، بف» : «على» .
- ٦-٦ . فى مرآة العقول : «وأرواحهم» .
- ٧-٧ . فى حاشية «ف» : «بالملاء» .
- ٨-٨ . أى لا يقدرّون على التكلّم بالحقّ وإعلاء كلمته فى دولة الباطل . فى شرح المازندراني : «وصمت» .
- ٩-٩ . فى الوافى : «ينتظرون» .
- ١٠-١٠ . فى «بح» : «الدولة» .

١١-١١ . فى حاشية «ف» : «ويحق» .

١٢-١٢ . فى «ف» : + «الله» .

١٣-١٣ . فى الوافى : «هاه هاه» . و«ها» حرف تنبيه ينبّه بها المخاطب على ما يساق إليه من الكلام ، وتكريرها للتأكيد والمبالغة فيه . وقال المجلسى فى مرآة العقول : «وقيل : هاها ، حكاية البكاء بصوت عال» .

١٤-١٤ . تقدّم معنى الهدنة ذيل ح ٢ من هذا الباب .

١٥-١٥ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأرض لا تخلو من حجّة ، ح ٤٥٧ ، عن علىّ بن محمّد ، عن سهل بن زياد ، عن الحسن بن محبوب ، عن أبى أسامة ؛ وعلىّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن الحسن بن محبوب ، عن أبى أسامة وهشام بن سالم عن أبى حمزة ، عن أبى إسحاق ، عمّن ثيق به من أصحاب أمير المؤمنين ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، وتمام الرواية فيه : «اللّهم إنّك لا تخلى أرضك من حجّة لك على خلقك» . وفيه ، باب فى الغيبة ، ح ٩٠٣ ، عن علىّ بن محمّد ، عن سهل بن زياد ومحمّد بن يحيى وغيره ، عن أحمد بن محمّد ؛ وعلىّ بن إبراهيم ، عن أبيه جميعاً ، عن ابن محبوب ، عن هشام بن سالم ، عن أبى حمزة ، عن أبى إسحاق السبيعى ، عن بعض أصحاب أمير المؤمنين عليه السلام ممّن يوثق به ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، مع اختلاف . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ١٣٦ ، ح ٢ ، بسنده عن الحسن بن محبوب ، مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٠ ، ح ٩١٣ .

(٨٠) باب فى الغيبة

١- الحديث

٨٩١/١ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ الْحُسَيْنُ (١) بُنْ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيِّ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ يَمَانَ التَّمَّارِ ، قَالَ :

كُنَّا عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جُلُوسًا ، فَقَالَ لَنَا : «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً ، الْمُتَمَسِّكُ (٢) فِيهَا بِدِينِهِ (٣) كَالْحَارِطِ (٤) لِلْقِتَادِ (٥) _ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ _ فَأَيُّكُمْ يُمَسِّكُ شَوْكَ الْقِتَادِ بِيَدِهِ ؟»

١/٣٣٦

ثُمَّ أَطْرَقَ مَلِيًّا (٦) ، ثُمَّ قَالَ : «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً (٧) ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ عَبْدٌ ،

ص : ١٤٤

١-١ . هكذا في «ض» . وفي سائر النسخ والمطبوع : «الحسن» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد وردت رواية الحسين بن محمد شيخ المصنّف ، عن جعفر بن محمد ، في عدّة من الأسناد ، كما روى محمد بن يحيى والحسين بن محمد معطوفين عن جعفر بن محمد في الكافي ، ح ٧٤٢ و ٩٠١ . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٦ ، ص ٣٤٠ . يؤيد ذلك ما تقدّم في ح ٤٤ ؛ من رواية الحسين بن محمد عن جعفر بن محمد ، عن القاسم بن الربيع ؛ فقد روى جعفر بن محمد بن مالك الفزاري الكوفي كتاب القاسم بن الربيع . راجع : رجال النجاشي ، ص ٣١٦ ، الرقم ٨٦٧ . ثم إنّ الخبر رواه النعماني في كتابه الغيبة ، ص ١٦٩ ، ذيل ح ١٠ _ نقلاً من الكتاب _ وفيه أيضا : «الحسن بن محمد» لكن في نسخة عتيقة من الغيبة : «الحسين» .

٢-٢ . في «ج ، بح ، بر ، بس» وحاشية «ف» : «الممسك» .

٣-٣ . في حاشية «ج» : «لدينه» . وهو مقتضى كلمة «الممسك» .

٤-٤ . «الخارط» : من خَرَطْتُ الورق ، أى حَتَّيْتُهُ ، وهو أن تقبض على أعلاه ثم تُمرُّ يدك عليه إلى أسفله . و«القتاد» كسحاب : شجر صُلب ، له شوكة كالإبر . وهذا مثل لكلّ أمر صعب ومرتكب له . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١١٢٢ (خرط) ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٤٤٦ (قتد) .

٥-٥ . في الغيبة للنعماني والطوسي : + «بيده» .

٦-٦ . أَطْرَقَ الرجل ، أى سكت فلم يتكلم ، وأطرق ، أى أرخى عينيه ينظر إلى الأرض . والمَلِيُّ : هو الطائفة من الزمان لا حد لها . يقال : معنى ملّى من النهار وملّى من الدهر ، أى طائفة منه . فالمعنى : سكت زماناً طويلاً ناظراً إلى الأرض . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥١٥ (طرق) ؛ النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٦٣ (ملا) .
٧-٧ . فى حاشية «بر» : «لغيبه» .

وَلِيَتَمَسَّكَ بِدِينِهِ» (١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یمان تمار گوید: خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودیم، به ما فرمود: همانا صاحب الامر را غیبتی است، هر که در آن زمان دینش را نگه دارد مانند کسی است که درخت خار قتاد را با دست بتراشد سپس فرمود:- این چنین و با اشاره دست مجسم فرمود - کدامیک از شما میتواند خار آن درخت را بدستش نگهدارد، سپس لختی سر بزیر انداخت و باز فرمود: همانا صاحب الامر را غیبتی است، هر بنده ئی باید از خدا پروا کند، و بدین خود بچسبد.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ١٣٢

[ترجمه کمره ای] :

١-یمان تمار گوید: ما خدمت امام صادق (علیه السلام) نشسته بودیم. به ما فرمود: به راستی برای صاحب الامر (علیه السلام) غیبتی باشد که کسی در دوران آن به دین چسبد چون کسی است که

شاخه خار مغیلان را دست کشه کند، این چنین با دست خود ممثل نمود، کدام شما شاخه خار مغیلان را به دست خود می چسباند، سپس لختی سر به زیر انداخت و پس از آن فرمود: صاحب الامر یک غیبتی دارد، باید هر بنده خدا پرهیز کاری کند و به دینش بچسبد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۵۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- یمان تمار گوید: ما خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودیم.

به ما فرمود: به راستی برای صاحب الامر علیه السلام غیبتی است که هر کس دین خود را در آن زمان نگه دارد مانند کسی است که درخت خار مغیلان را با دست نگه داشته سپس فرمود که کدامیک از شما می تواند خار آن درخت را با دست نگه دارد، آنگاه لحظه ای سر به زیر انداخت و پس از آن فرمود: برای صاحب الامر غیبتی است که هر بنده خدا باید تقوا را پیشه خود کند و به دین خود بچسبد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول أو ضعيف على المشهور، بناء على أن جعفر بن محمد هو ابن مالك. و الجلوس جمع جالس المتمسك فيها الجملة استئناف أو نعت، و الخارط: من يضرب يده على الغصن ثم يمدّها إلى الأسفل ليستقر ورقه، و القتاد كسحاب: شجر صلب شوكة كالإبر، و خرط القتاد، مثل فى ارتكاب صعاب الأمور، قال الجوهري: و فى المثل و من دونه خرط القتاد ثم قال : هكذا بيده أى أشار بيده تمثيلا لخرط القتاد، بأن يأخذ يده الأخرى أو إصبعه بيده و مده من الأعلى إلى الأسفل ثم أطرق أى سكت و نظر إلى الأرض مليا أى زمانا طويلا كمن يتفكر فى أمر ثم أعاد عليه السلام الكلام تأكيدا.

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ٣٤

٢- الحديث

٨٩٢/٢. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عِيْسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ جَعْفَرٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ جَعْفَرٍ :

عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « إِذَا فَقِدَ الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ ، فَاللَّهُ اللَّهُ فِي أَدْيَانِكُمْ ، لَا يَزِيلُكُمْ (٢) عَنْهَا أَحَدٌ (٣) ؛ يَا بَنِيَّ (٤) ، إِنَّهُ لَا بُدَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ مِنْ غَيْبَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ مَنْ كَانَ يَقُولُ بِهِ ، إِنَّمَا هِيَ مِخْنَةٌ (٥) مِنَ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - ائْتَحَنَ (٦) بِهَا خَلْقَهُ ، لَوْ (٧) عَلِمَ آبَاؤُكُمْ وَ أَجْدَادُكُمْ دِينًا أَصَحَّ مِنْ هَذَا (٨) ، لَاتَّبَعُوهُ » .

قَالَ : فَقُلْتُ : يَا سَيِّدِي ، مَنْ الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ (٩) ؟

ص: ١٤٥

١-١ . الغيبة للنعماني ، ص ١٦٩ ، ذيل ح ١١ ، عن الكليني . وفيه أيضا، ص ١٦٩ ، ح ١١ ، بسند آخر عن صالح بن محمّد ، عن يمان التّمّار ؛ وفي كمال الدين ، ص ٣٤٦ ، ح ٣٤ ؛ وص ٣٤٣ ، ح ٢٥ [وفيه من قوله : «إنّ لصاحب هذا الأمر غيبة فليتّق الله...»] ؛ والغيبة للطوسي ، ص ٤٥٥ ، ح ٤٦٥ ، [وفيه إلى قوله : «التمسّك فيها بدينه كالخارط للقتاد»] بسندها عن صالح بن محمّد ، عن هانئ التّمّار الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٠٥ ، ح ٩٠٧ .

٢-٢ . في حاشية «ج ، بح» والوافي وكمال الدين ، ص ٣٥٩ وكفاية الأثر والغيبة للطوسي ، ص ٣٣٧ والغيبة للنعماني : «لا يزيلنكم» .

٣-٣ . في «بس» والعلل وكمال الدين ، ص ٣٥٩ وكفاية الأثر : «أحد عنها» .

٤-٤ . قرأ المازندراني هذا وكذا ما يأتي بعد أسطر : يا بَنِيّ ، على صيغة الجمع بقرينة «لو علم أبأؤكم» . ثم قال : «وليس على صيغة الإفراد خطابا مع أخيه عليّ بن جعفر لإبائه السياق وعدم صحّته بدون التجوّز» ولكنّ المجلسي استظهر ما في المتن . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٢٩ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٣٤ .

٥-٥ . قال الجوهري : «المِحْنَةُ : واحدة المِحْنِ التي يُمْتَحَنُ بها الإنسان من بليّة . وَمَحَنَتْهُ وامْتَحَنَتْهُ ، أى اختبرته ، والاسم المِحْنَةُ» . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٠١ (محن) .

٦-٦ . في الغيبة للنعماني : «يمتحن الله» .

٧-٧ . في شرح المازندراني والعلل ، ص ٢٤٤ وكمال الدين ، ص ٣٥٩ والغيبة للنعماني وكفاية الأثر : «ولو» .

٨-٨ . في الغيبة للنعماني والطوسي : «الدين» .

٩-٩ . في الوافي : «الخامس ، كناية عن المهديّ عليه السلام . والسابع ، كناية عن نفسه عليه السلام ، وإنّما كانت عقولهم تصغر عنه وأحلامهم تضيق عن حمله لعظم سرّ الغيبة في أعين عقولهم ، وضيق صدورهم عن حمل حكمتها الخفيّة والتصديق بوقوعها» .

فَقَالَ : «يَا بَنِيّ ، عَقُولُكُمْ تَصْغُرُ عَنْ هَذَا ، وَأَخْ لَأَمْكُمُ (١) تَضِيقُ (٢) عَنْ حَمَلِهِ ، وَ لَكِنْ إِنْ تَعِيشُوا (٣) فَسَوْفَ تُدْرِكُونَهُ» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر علیه السلام نقل کند که فرمود: هر گاه پنجمین فرزند هفتمین ناپدید شود، خدا را، خدا را، نسبت بدینتان مواظب باشید، مبادا کسی شما را از دینتان جدا کند، پسر جان ناچار صاحب الامر غیبتی کند که معتقدین بامامت هم از آن برگردند، همانا امر غیبت یک آزمایشی است از جانب خدای عز و جل که خلقتش را بوسیله آن بیازماید، اگر پدران و اجداد شما (امامان و پیغمبران پیشین) دینی درست تر از این دین سراغ داشتند، از آن پیروی میکردند (پس اگر دیگران بواسطه طول غیبت امام از دین برگشتند شما ثابت و پا برجا باشید) من عرض کردم: آقای من! پنجمین فرزند هفتمین کیست؟ فرمود. پسر جان! عقل شما از درک آن کوچکتر و مغز شما از گنجایش آن تنگتر است ولی اگر زنده باشید بدان خواهید رسید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۲

[ترجمه کمره ای]:

۲- علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر (علیه السلام) فرمود: چون پنجمین فرزند هفتمین امام ناپدید گردد، خدا را، خدا را، باشید برای دین داری خود، مبادا شما را از دین به در برد، پسر جانم، صاحب الامر به ناچار غیبتی خواهد داشت تا آن که معتقدان به امامت هم از این عقیده برگردند، همانا این خود یک آزمایشی است از طرف خدا که خلق خود را با آن بیازماید، اگر پدران و نیاکان شما دینی درست تر می دانستند از آن پیروی می کردند، گوید: گفتم: ای آقای من پنجمین

فرزند هفتمین امام کیست؟ فرمود: ای پسر جانم خرد شما از درک آن خردتر است و خاطر شما تنگ تر از آن است که این حقیقت در آن جایگزین شود ولی اگر بمانید بدان خواهد رسید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر علیه السلام نقل کرد: چون پنجمین فرزند هفتمین امام ناپدید گردد، خدا را، نسبت به دینتان مواظب باشید مبادا کسی شما را از دین جدا سازد، پسر! صاحب الامر به ناچار غیبتی خواهد داشت تا آن که معتقدان به امامت از این عقیده برگردند، همانا این خود، آزمایشی است از طرف خداوند که مردم را با آن بیازماید، اگر پدران و نیاکان شما دینی درست تر می دانستند از آن پیروی می کردند، گوید: گفتم: ای آقای من! پنجمین فرزند هفتمین امام کیست؟ فرمود: پسر! خرد شما از درک آن ناتوانتر و مغز شما از گنجایش آن تنگ تر است که این حقیقت در آن جای گیرد ولی اگر زنده باشید به آن خواهید رسید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. إذا فقد على بناء المجهول، أى غاب، و السابع هو نفسه عليه السلام، و الخامس من ولده المهدي عليه السلام، و لعله عليه السلام إنما عبر هكذا تعريضا بالواقفية فإنهم يزعمون أن المهدي صاحب الغيبة هو السابع مع أنه الخامس من ولده فالله منصوب على التحذير بتقدير اتقوا، و التكرار للتأكيد نحو: الأسد، الأسد، و الجمع فى أديانكم باعتبار تعدد المخاطبين أو باعتبار أجزاء الدين يا بنى بضم الباء و فتح النون، و سماه ابنا على وجه اللطف و الشفقة، و الأخ الصغير كالابن، و قد يقرأ بفتح الباء و كسر النون بأن يكون الخطاب لأولاده فقط أو لهم مع على تغليبا و الأول أظهر، و المحنة بالكسر: الاسم من امتحنه إذا اختبره و نسبته إلى الله مجازا آبائكم أى رسول الله و أوصياؤه عليهم السلام و أجدادكم أى الأنبياء المتقدمين من أجدادهم، أو المراد بالآباء الأب مع الأجداد القريبة، و بالأجداد الأجداد البعيدة كالرسول و أمير المؤمنين و الحسنين عليهم السلام فإن الحسن عليه السلام أيضا من أجدادهم من قبل الأم و الخطاب إلى على و أضرابه و إن لم يكونوا حاضر بن تغليبا، و ربما يؤيد الوجه الثانى بهذا. أصح من هذا أى القول بوجوب الحجة فى كل زمان أو كون عدد الأئمة عليهما السلام اثنا عشر من الخامس لعل المراد السؤال عن كيفية غيبته و خصوصياتها و امتدادها و لذا لم يجب عليه السلام، فإنها مزلة للعقول و الأحلام، و كانوا لا يصبرون على كتمانها، و إذاعتها مما يضر بالإمام بل بأكثر الأنام من الخواص و العوام، و ما قيل: أن المراد السؤال عن درجات الإمام و صفاته و منازلها فهو بعيد فسوف تدركونه أى زمانه أو نفسه عليه السلام قبل الغيبة لكونهم من الخواص و الأول أظهر، و لا استبعاد فى إدراك بعض المقصودين بالخطاب ذلك الزمان، مع أن صدق الشرطية لا يستلزم وقوع المقدم و لا إمكانه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٥

٣- الحديث

٨٩٣/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ (٥) ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمَسَاوِرِ ،
عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِيَّاكُمْ وَالتَّنْوِيَةَ (٦) ، أَمَا وَاللَّهِ لَيَغَيِّبَنَّ إِمَامَكُمْ سِنِينَ مِنْ
دَهْرِكُمْ ، وَ لَتُمَحَّصَنَّ (٧) حَتَّى يُقَالَ : مَاتَ (٨) ؟ قُتِلَ ؟ هَلَكَ (٩) ؟ بِأَيِّ وَادٍ سَلَكَ ؟ وَ لَتَدْمَعَنَّ
عَلَيْهِ (١٠) عُيُونَ الْمُؤْمِنِينَ ، وَ لَتَكْفُوَنَّ (١١) كَمَا ...»

ص: ١٤٦

-
- ١-١ . «الأحلام» : واحدها الحِلْمُ، وهو العقل . النهاية ، ج ١ ، ص ٤٣٤ (حلم) .
٢-٢ . فى «ف» : «تضيّق» .
٣-٣ . فى كفاية الأثر : «تفتشوا» .
٤-٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٥٤ ، ح ١١ ، عن الكلينى . وفى علل الشرائع ، ص ٢٤٤ ، ح ٤ ؛
وكمال الدين ، ص ٣٥٩ ، ح ١ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ١٦٦ ، ح ١٢٨ ؛ وص ٣٣٧ [وفيه إلى قوله :
«هى محنة من الله عزّ وجلّ امتحن بها خلقه»] ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٦٨ ، بسند آخر عن الحسن
بن عيسى بن محمّد بن علىّ بن جعفر عليه السلام الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٥ ، ح ٩٠٨ .
٥-٥ . فى الغيبة للنعمانى : + «عن عبد الكريم» . والظاهر أنّه سهو ؛ فقد روى محمّد بن يحيى عن
أحمد بن محمد [بن عيسى] عن [عبدالرحمن] بن أبى نجران فى أسنادٍ كثيرة . راجع : معجم رجال
الحديث ، ج ٢ ، ص ٤٦٧ - ٤٦٨ ، ص ٥٢٤ - ٥٢٥ ، ص ٦٥٦ و ص ٦٧٨ .
٦-٦ . «التنويه» : الرفع والتشهير والتعريف . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٥٥٠ (نوه) .
٧-٧ . ظاهر المازندرانى والفيض صيغة الخطاب المجهول للجمع مؤكّدا بالنون ؛ من التمهيص ،
وهو الابتلاء والاختبار ، كما نقله المجلسى عن بعض النسخ ، ثمّ قال : «وفى بعض النسخ بصيغة
الواحد الغائب المجهول مع النون ، وفى بعضها بدونها ... ويحتمل أن يكون على بناء المعلوم من
محص الصبىّ - كمنع - : عدا ، ومحص منى : هرب» ، ثمّ استظهر ما فى غيبة النعمانى :

«ولیخملن» من قولهم : خمل ذكره وصوته خمولاً : خفى . راجع : شرح المازندرانی ، ج ٦ ، ص ٢٣٠ ؛ الوافی ، ج ٢ ، ص ٤١١ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٣٦ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٨٥٦ (محصر) .

٨-٨ . فی مرآة العقول : «الأفعال كلها بتقدير الاستفهام» .

٩-٩ . فی «ب ، ض» : «أو هلك» . وفي «ف» : «وهلك» . وفي «ه» : «هلك» .

١٠-١٠ . فی «بح» : «عليه» .

١١-١١ . «لَتُكْفُونَنَّ» ، أى لَتُقْلِبَنَّ ، من كَفَأْتُ الْقِدْرَ وَأَكْفَأُ ، إِذَا كَبَبْتَهَا وَقَلَبْتَهَا لَتُفْرَغَ مَا فِيهَا . كَذَا كَفَأَهُ وَاکْتَفَأَهُ . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ١٤٠ (كفأ) .

تُكْفَأُ (١) السُّفُنُ فِي أَمْوَاجِ الْبَحْرِ ، فَلا يَنْجُو إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ ، وَكَتَبَ فِي قَلْبِهِ الْأَيْمَانَ ، وَ أَيْدُهُ بِرُوحٍ مِنْهُ ، وَ لَتُرْفَعَنَّ (٢) اثْنَتَا عَشْرَةَ رَايَةً مُشْتَبِهَةً (٣) لا يُدْرِي (٤) أَيُّ مِنْ أَيٍّ .

قَالَ (٥) : فَبَكَيْتُ ، ثُمَّ قُلْتُ : فَكَيْفَ (٦) نَصْنَعُ ؟ قَالَ : فَنَظَرَ إِلَى شَمْسٍ دَاخِلَةٍ فِي الصُّفَّةِ ، فَقَالَ : «يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، تَرَى هَذِهِ (٧) الشَّمْسَ ؟» قُلْتُ (٨) : نَعَمْ ، فَقَالَ : «وَاللَّهِ ، لَأَمْرُنَا أَيْبُنُ مِنْ هَذِهِ (٩) الشَّمْسِ» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

مفضل بن عمر گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: بپرهیزید از شهرت دادن و فاش کردن (خصوصیات امر امام دوازدهم علیه السلام) همانا بخدا که امام شما سالهای سال از روزگار این جهان غایب شود و هر آینه شما در فشار آزمایش قرار گیرید تا آنجا که بگویند: امام مرد، کشته شد، بکدام دره افتاد ولی دیده اهل ایمان بر او اشک بارد، و شما مانند کشتیهای گرفتار امواج دریا متزلزل

و سرنگون شوید، و نجات و خلاصی نیست، جز برای کسی که خدا از او پیمان گرفته و ایمان را در دلش ثبت کرده و بوسیله روحی از جانب خود تقویتش نموده، همانا دوازده پرچم مشتبه برافراشته گردد که هیچ یک از دیگری تشخیص داده نشود (حق از باطل شناخته نشود). مفضل گوید: من گریستم و عرض کردم: پس ما چه کنیم؟ حضرت بشعاعی از خورشید که در ایوان تاییده بود اشاره کرد و فرمود: ای ابا عبد الله: این آفتاب را میبینی؟ عرض کردم: آری، فرمود: بخدا امر ما از این آفتاب روشنتر است (یعنی علوم و معجزات و اخلاق و کمالات امام زمان علیه السلام برای راهنمایی مردم بحق از آفتاب روشن تر است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۳

[ترجمه کمره ای]:

۳- مفضل بن عمر گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: بپرهیزید از فاش کردن اسرار مذهب، هلا به خدا محققاً امام شما سالهای سال از روزگار زندگی شما نماند و شما در بوته امتحان آب شوید تا گویند: «امام مرد، کشته شد، نابود شد، به چه دره افتاد» و چشم مؤمنان بر او اشک بارد، و کشتی مذهب شما واژگون گردد مانند کشتی ها که بر موجهای دریا واژگون شوند و نجات نیابد جز کسی که خدا از او پیمان گرفته و در دلش ایمان را نقش کرده و به روح خود او را تأیید کرده است، دوازده پرچم همانند برافراشته گردد و دانسته نشود کدام، کدام است. گوید: من گریستم و سپس گفتم: پس ما چه کنیم؟ امام نگاهی به آفتاب کرد که در ایوان پرتو افکنده بود فرمود: ای ابا عبد.....

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۱

[ترجمه آیت الهی]:

۳-مفضل بن عمر گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: از فاش کردن اسرار مذهب، پرهیزید همانا بخدا که امام شما سالهای سال از روزگار زندگی شما غائب گردد و شما در بوته امتحان قرار گیرید تا آنجا که بگویند: «امام مرد، و کشته شد، و نابود شد، و به کدام دره افتاد» و چشم مؤمنان بر او اشک بارد، و کشتی مذهب شما همچون کشتی ها که بر موجهای دریا واژگون شوند غرق گردد و نجات نیابد جز کسی که خدا از او پیمان گرفته و در دلش ایمان را نقش بسته و به روح خود، او را تأیید کرده است، دوازده پرچم همانند هم برافراشته گردد و حق از باطل تشخیص داده نشود.

گوید: من گریستم و سپس گفتم: پس ما چه کنیم؟ امام نگاهی به آفتاب کرد که در ایوان پرتو افکنده بود فرمود: ای ابا عبد الله این آفتاب را می بینی؟ عرض کردم آری بخدا سوگند که کار ما از این آفتاب روشنتر است (یعنی دانش و معجزات و کمالات ما از این خورشید روشنتر است)

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و قیل ضعیف. و التنویه: الرفع و التشهیر، ای تنویه أمر الإمام الثانی عشر و ذکر غیبه و خصوصیات امره عند المخالفین فیصیر سببا لكثرة إصرارهم علی إضرار أئمة الدین و شیعتهم و قیل: كأنه یعنی لا تشهروا أنفسكم أو لا تدعوا الناس إلى دینكم. أقول: و فی غیبة النعمانی: إیاکم و التنویه

يعنى باسم القائم عليه السلام. سنينا من دهركم سنين ظرف زمان و تنوينه على لغة بنى عامر قال الأزهرى فى التصريح شرح التوضيح و بعضهم يجرى بنين و باب سنين و إن لم يكن علما مجرى غسلين فى لزوم الياء و الحركات على النون منونة غالبا على لغة بنى عامر، انتهى. و فى بعض الروايات سبتا و السبت: الدهر و لتمحصن فى بعض النسخ بصيغة الخطاب المجهول مؤكدا بنون الثقيلة من التمحيص و هو الابتلاء و الاختبار، فإن الغيبة امتحان للشيعه و شدة للتكليف عليهم، و فى بعض النسخ بصيغة الواحد الغائب المجهول مع النون، و فى بعضها بدونها، و على التقديرين نسبة الاختبار إليه عليه السلام مجاز، و يحتمل أن يكون على بناء المعلوم من محص الصبى كمنع: عدا و محص منى هرب ذكرهما الفيروزآبادى، و فى النعمانى: و ليخملن، من قولهم حمل ذكره و صوته خمولا: خفى، و هو أظهر. حتى يقال القائل الشيعة القائلون به عند امتداد الغيبة و غلبة اليأس مات الأفعال كلها بتقدير الاستفهام و لتكفأن على بناء المجهول من المخاطب أو الغائب من قولهم: كفأت الإناء إذا كبته و قلبته كناية عن اضطرابهم و تزلزلهم فى الدين لشدة الفتن، و لعل المراد بأخذ الميثاق قبوله يوم أخذ الله ميثاق ربوبيته و نبوة رسوله و إمامة أهل بيته كما ورد فى الأخبار. و كتب فى قلبه الإيمان إشارة إلى قوله تعالى:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ

و قد مر فى باب الأرواح التى فيهم عليهم السلام: و أيدهم بروح الإيمان فبه خافوا الله، و كتابة الإيمان، قيل: كناية عن تثبيت الإيمان فى قلوبهم بما فعل بهم من الألفاف فصار كالمكتوب، و قيل: كتب فى قلوبهم علامة الإيمان سمة لمن شاهدتهم من الملائكة على أنهم مؤمنون

و أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ

قيل: أى قواهم بنور الإيمان، و قيل: بنور الحجج و البرهان، و قيل: بالقرآن الذى هو حياة القلوب، و قيل: بجبرئيل فى كثير من المواطن و قد مر ما فى الخبر و هو أظهر. مشتبهة أى على الخلق لا يدرون

أهى حق أم باطل أو متشابهة يشبه بعضها بعضاً ظاهراً، حتى لا يدري على بناء المجهول، أى مرفوع به أى لا يدري أى منها حق متميزاً من أى منها وهو باطل، أى لا يتميز الحق منها من الباطل فهو تفسير لقوله: مشتبهة، وقيل: أى مبتدأ، ومن أى خبره، يعنى كل راية منها لا يعرف كونه من أى جهة من جهة الحق أو من جهة الباطل وقيل: أى حتى لا يدري أى رجل من أى راية لتبدو النظام فيهم، أو لا يدري أى رايه من أى رجل، ولا يخفى أن ما ذكرنا أولاً أظهر. قلت: كيف نضع على صيغة المتكلم أو صيغة الغائب المجهول، أى مع اشتباه الحق بالباطل كيف يصنع الناس؟ فأجاب عليه السلام بأن علامات الحق واضحة ظاهرة لا يشتبه على من طلبه، لتأيد القائم عليه السلام بالآيات الباهرات والمعجزات القاهرات وغير ذلك من علومه وأخلاقه وكمالاته، فالاشتباه فى بادئ النظر وعند من لا يطلب الحق ويريد الشبهة فى الدين، وفى النعمانى وإكمال الدين: قال: فبكيت قال: ما يبكيك يا أبا عبد الله؟ قلت: وكيف لا أبكى وأنت تقول: ترفع اثنتا عشرة رايه لا يدري أى من أى فكيف نضع؟ قال: فنظر. وأبو عبد الله كنية المفضل. أقول: وروى الشيخ فى كتاب الغيبة والمفيد فى الإرشاد بإسنادهما عن أبى خديجة قال: قال أبو عبد الله عليه السلام: لا يخرج القائم حتى يخرج اثنا عشر من بنى هاشم كلهم يدعو إلى نفسه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٧

٤- الحديث

٨٩٤/٤. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ ، عَنْ سَدِيرِ الصَّيْرَفِيِّ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ فِي صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ شَبَهَا (١١) مِنْ يُوسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ .» قَالَ : قُلْتُ لَهُ : كَأَنَّكَ تَذْكُرُ (١٢) حَيَاتَهُ أَوْ غَيْبَتَهُ ؟

- ١-١ . فى «ف» : «تَكْفَانٌ» . وفى «ه» : «تَكْفَى» . بقلب الهمزة ياءً . وفى «بح» : «يَكْفَأُ» .
- ٢-٢ . فى «ج ، بح ، بس ، بف» : «ليرفعنَّ» .
- ٣-٣ . فى «ب ، ف» : «مَشْبَهَةٌ» . وفى الوافى : «الرايات المشبهة ، من اشتراط ظهوره عليه السلام .»
- ٤-٤ . فى «ب» : «لا تدرى» . وفى مرآة العقول : «حتى لا يدري» .
- ٥-٥ . فى «بف» : - «قال» .
- ٦-٦ . فى «ف» ومرآة العقول : «كيف» . وقال فى المرأة : «قلت : كيف نصنع ، على صيغة المتكلم ، أو صيغة الغائب المجهول» .
- ٧-٧ . فى «ج» : «هذا» .
- ٨-٨ . فى «ب ، ج» والغيبة للنعمانى : «فقلت» .
- ٩-٩ . فى «ج» : «هذا» .
- ١٠-١٠ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٥٢ ، ذيل ح ١٠ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ١٠ بسند آخر عن عبد الرحمن بن أبى نجران ؛ كمال الدين ، ص ٣٤٧ ، ح ٣٥ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٣٣٧ ، ح ٢٨٥ ، بسنده عن ابن أبى نجران ، عن عمرو بن مساور ، عن المفضل بن عمر ، وفى كلهما مع اختلاف يسير . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ١٥١ ، ح ٩ ، بسنده عن المفضل بن عمر ، مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١١ ، ح ٩١٤ .
- ١١-١١ . فى حاشية «ه» : «سنة» .
- ١٢-١٢ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى ومرآة العقول . وفى المطبوع : «تذكره» .

قَالَ : فَقَالَ لِي : «وَمَا يُنْكِرُ (١) مِنْ ذَلِكَ هَذِهِ الْأُمَّةُ أَشْبَاهُ الْخَنَازِيرِ ؟! إِنَّ إِخْوَةَ يُوسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانُوا أَسْبَاطًا (٢) أَوْلَادَ الْأَنْبِيَاءِ ، تَاجَرُوا يُوسُفَ وَبَايَعُوهُ وَخَاطَبُوهُ وَهُمْ إِخْوَتُهُ ١/٣٣٧»

وَهُوَ أَخُوهُمْ ، فَلَمْ يَعْرِفُوهُ حَتَّى قَالَ : أَنَا يُوسُفُ وَ هَذَا أَخِي ، فَمَا تُنْكِرُ (٣) هَذِهِ الْأُمَّةُ الْمَلْعُونَةُ أَنْ يَفْعَلَ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - بِحُجَّتِهِ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَعْقَابِ كَمَا فَعَلَ بِيُوسُفَ ؟

إِنَّ يُوسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ إِلَيْهِ مُلْكُ مِصْرَ ، وَ كَانَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ وَالِدِهِ مَسِيرَةُ ثَمَانِيَةِ عَشَرَ يَوْمًا ، فَلَوْ أَرَادَ أَنْ يُعَلِّمَهُ لَقَدَّرَ عَلَى ذَلِكَ ، لَقَدْ سَارَ يَعْقُوبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ وُلْدُهُ عِنْدَ الْبِشَارَةِ تِسْعَةَ أَيَّامٍ مِنْ بَدْوِهِمْ (٤) إِلَى مِصْرَ ، فَمَا تُنْكِرُ هَذِهِ الْأُمَّةُ أَنْ يَفْعَلَ اللَّهُ - جَلَّ وَ عَزَّ - بِحُجَّتِهِ كَمَا فَعَلَ بِيُوسُفَ أَنْ يَمْشِيَ فِي أَسْوَاقِهِمْ وَ يَطَّأُ بُسْطَهُمْ (٥) ، حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ لَهُ (٦) كَمَا أَذِنَ لِيُوسُفَ : «قَالُوا أ إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ» (٧). (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سدير صيرفي گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: همانا صاحب الامر علیه السلام شباهتهائی بجانب يوسف علیه السلام دارد، بحضرت عرضکردم: گویا امر زندگی یا امر غیبت آن حضرت را یاد میکنید، فرمود: خوک و شان این امت چه چیز را انکار میکنند؟! همانا برادران يوسف نواده گان و فرزندان پیغمبران بودند و با او (در مصر) تجارت و معامله کردند و سخن گفتند. بعلاوه ایشان برادر او و او برادر ایشان بود، با وجود این همه او را نشناختند تا آنکه خودش گفت: «من يوسفم و این برادر منست» پس چرا لعنت شدگان این امت انکار میکنند که خدای عز و جل در یک زمانی با حجت خود همان کند که با يوسف کرد. (یعنی او را تا مدتی غایب کند که چون او را ببینند نشناسند). همانا يوسف سلطان (مشهور و مقتدر) مصر بود و فاصله میان او و پدرش ۱۸ روز راه بود، اگر میخواست پدرش را بیآگاهاند میتوانست، ولی یعقوب و فرزندانش پس از دریافت مژده يوسف، فاصله میان ده خود و شهر مصر را در مدت نه روز پیمودند. پس این امت چرا انکار میکنند که خدای - جل و عز - با حجت خود همان کند که با يوسف کرد، بطوری که او در بازارهای ایشان

راه رود و پا روی فرش آنها گذارد (با وجود این او را نشناسند) تا خدا در باره او اجازه دهد، چنان که بیوسف اجازه فرمود و آنها گفتند همین تو خود یوسف هستی؟! گفت: من یوسفم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- سدیر صیرفی گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی در صاحب الامر شباهتی است از یوسف (علیه السلام)، گوید: به آن حضرت عرض کردم: گویا شما زنده بودن و نماندن آن حضرت را یاد آوری می کنید؟ گوید: به من فرمود: این امت که خوک صفت شده اند چه چیز را منکرند، به راستی برادران یوسف اسباط بودند، زادگان پیغمبر بودند، با یوسف در بازرگانی وارد شدند و با او خرید و فروش کردند و با او گفتگو کردند و برادر او بودند و برادر آنها بود و با این همه او را نشناختند تا خودش خود را معرفی کرد و فرمود:»

أَنَا يُوسُفُ وَ هَذَا أَخِي

«، من یوسفم و این هم برادر من است، این امت لعنتی منکر هستند که خدا عز و جل با حجت خود در یک وقتی از اوقات چنان کند که با یوسف کرد، یوسف پادشاه پر نام مصر بود و فاصله او با پدرش هجده روز راه بود، اگر خدا می خواست که او را بیآگاهانند می توانست یعقوب و فرزندانش پس از دریافت مژده از یوسف نه روزه خود را به مصر رسانیدند چه انکاری دارند این امت که خدای عز و جل با حجت خود چنان کند که با یوسف کرد، در بازارهای آنها رفت و آمد کند و پا روی فرش آنها بگذارد (و او را نشناسند) تا خدا اجازه دهد، در این مورد، چنانچه اجازه معرفی به یوسف داد، گفتند: راستی تو یوسف هستی؟ فرمود: من یوسفم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۳

[ترجمه آیت الهی]:

۴- سدیر صیرفی گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: به راستی در صاحب الامر شباهتی است از یوسف علیه السلام، گوید: به آن حضرت عرض کردم: گویا شما زنده و غایب بودن آن حضرت را یادآوری می کنید؟ به من فرمود: این امت که خوک صفت شده اند چه چیز را منکرند، به راستی برادران یوسف نوادگان و فرزندان پیامبر بودند، با یوسف معامله بازرگانی کردند و با او خرید و فروش نمودند و با او (در مصر) تجارت کردند و سخن گفتند و برادر او بودند و او برادر آنها بود و با این همه او را نشناختند تا خود را معرفی کرد پس چرا لعنت شدگان این امت منکر هستند که خدای عز و جل با حجت خود در یک وقتی از اوقات چنان کند که با یوسف کرد (یعنی مدتی او را غایب کرد بطوری که وقتی برادران او را دیدند نشناختند همانا یوسف پادشاه قدرتمند مصر بود)، و فاصله او با پدرش هیجده روز راه بود، اگر خدا می خواست که او را بیآگاهاند می توانست.

یعقوب و فرزندانش پس از دریافت مژده از یوسف به مدت نه روز خود را به مصر رسانیدند پس این امت چرا انکار می کنند که خدای عز و جل با حجت خود چنان کند که با یوسف کرد، در بازارهای آنها رفت و آمد کند و پا روی فرش آنها بگذارد (و او را نشناسند) تا خدا به او اجازه معرفی دهد، چنانچه اجازه معرفی به یوسف داد، گفتند: راستی تو یوسف هستی؟ فرمود: من یوسفم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن. و الشبه بالكسر و بالتحريك المشابهة و المماثلة كأنك تذكر حياته، أو غيبته أى حياته مع دعوى الخصوم هلاكه، أو غيبته عن وطنه على سبيل منع الخلو، و فى النعمانى: فكأنك تخبرنا بغيبته أو حيرة، و فى إكمال الدين: كأنك تذكر غيبة أو حيرة، فالظاهر أنه كان حيرته بدل حياته أى تحيره فى أمره، و انغلاق الأمور عليه حتى فرج الله عنه، و ما للاستفهام التعجيبى و مفعول تنكر و أشباه مرفوع نعت لهذه الأمة، أو منصوب على الذم نحو

حَمَالَةَ الْحَطَبِ

و الأسباب جمع السبط بالكسر و هو ولد الولد أى كانوا أولاد أولاد الأنبياء، و ولد النبى أيضا، و السبط أيضا الأمة أى كانوا جماعة كثيرة من أولاد الأنبياء و ذوى العقول و الأحلام الرزينة اشتبه عليهم أمر أخيهم بقدرة الله تعالى قال فى النهاية: فيه: الحسين سبط من الأسباب، أى أمة من الأمم، فى الخبر: و الأسباب فى أولاد إسحاق بن إبراهيم الخليل عليه السلام بمنزلة القبائل فى ولد إسماعيل واحداهم سبط فهو واقع على الأمة و الأمة واقعة عليه، و قيل: الأسباب خاصة الأولاد، و قيل: أولاد الأولاد، و قيل: أولاد البنات، انتهى. فيحتمل أن يكون أولاد الأنبياء بيانا للأسباط، و فى النعمانى: فما ينكر هذا الخلق الملعون أشباه الخنازير من ذلك أن إخوة يوسف كانوا عقلاء ألباء أسباطا أولاد الأنبياء دخلوا عليه فكلموه و خاطبوه و تأجروه و رادوه و كانوا إخوته، و هو أخوهم لم يعرفوه حتى عرفهم نفسه و قال لهم قوله. و بايعوه تأكيد لقوله: تأجروه، و قيل: إشارة إلى معاهدتهم معه فى أن يأتوا بأخيه من أمه و أبيه و هم إخوته جملة حالية فما تنكر فى إكمال الدين: فما تنكر هذه الأمة الملعونة أن يكون الله عز و جل فى وقت من الأوقات يريد أن يستر حجته لقد كان يوسف إليه ملك مصر كما فعل الكاف اسم بمعنى مثل، و ما موصولة و كذا فيما سيأتى كان إليه أى مفوضا إليه و هو خبر كان من بدوهم أى من طريق البادية غير المعمورة، و الثمانية عشر كان من الطريق المعمور أن يمشى بيان كما فعل. كما أذن الكاف حرف تشبيه و ما مصدرية، و فى الإكمال: فما تنكر هذه الأمة

أن يكون الله يفعل بحجته ما فعل بيوسف أن يكون يسير في أسواقهم و يطأ بسطهم و هم لا يعرفونه حتى يأذن الله عز و جل أن يعرفهم نفسه كما أذن ليوسف حين قال:

هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُّوسُفَ

إلى قوله:

وَهَذَا أَخِي .

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ٣٩

٥- الحديث

٨٩٥/٥ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْخَشَّابِ ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ ، عَنِ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ لِلْغُلَامِ غَيْبَةً قَبْلَ أَنْ يَقُومَ» . قَالَ : قُلْتُ : وَ لِمَ ؟

ص : ١٤٨

١- ١ . فى «ب ، ض ، و» وحاشية «ج» : «تنكر» . وفى مرآة العقول : «ما للاستفهام التعجيبى ومفعول «تنكر» ، و«أشباه» مرفوع نعت لـ «هذه الأمة» ، أو منصوب على الذم» .

٢- ٢ . «الأسباط» : جمع السبط ، وهو الولد ، أو وُلْدُ الْوَلَدِ ، أو وُلْدُ الْبِنْتِ . والسبب أيضا : الأمة . وسميت أولاد إسحاق أسباطا ، وأولاد إسماعيل قبائل . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٣٣٤ (سبط) .

٣- ٣ . فى «ب ، بح ، بر ، بس ، بف» : «ينكر» .

٤-٤ . فى «بف» : «بدوهم» .

٥-٥ . فى «ف ، ه» : «كما فعل بيوسف» .

٦-٦ . فى «ب ، ض ، ف ، ه ، بح ، بس ، بف» والوفى : - «له» .

٧-٧ . يوسف (١٢) : ٩٠ .

٨-٨ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٦٣ ، ذيل ح ٤ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ٤ ؛ وعلل الشرائع ، ص ٢٤٤ ، ح ٣ ؛ وكمال الدين ، ص ١٤٤ ، ح ١١ ؛ وص ٣٤١ ، ح ٢١ ، بسند آخر عن عبد الرحمن بن أبى نجران ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٢ ، ح ٩١٦ .

قَالَ : «يَخَافُ» وَ أَوْ مَأْ بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ ، ثُمَّ قَالَ : «يَا زُرَّارَةُ ، وَ هُوَ الْمُنتَظَرُ ، وَ هُوَ الَّذِي يُشَكُّ فِي وِلَادَتِهِ : مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ : مَاتَ أَبُوهُ بِـ لَا خَلْفٍ ؛ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ : حَمَلُ (١) ؛ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ : إِنَّهُ وُلِدَ قَبْلَ مَوْتِ أَبِيهِ بِسَنَتَيْنِ (٢) ؛ وَ هُوَ الْمُنتَظَرُ (٣) ، غَيْرَ أَنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - يُحِبُّ أَنْ يَمْتَحِنَ (٤) الشَّيْعَةَ ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يَرْتَابُ الْمُبْطِلُونَ يَا زُرَّارَةَ (٥)» .

قَالَ : قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنْ أَدْرَكْتُ ذَلِكَ الزَّمَانَ أَى شَيْءٍ أَعْمَلُ ؟

قَالَ : «يَا زُرَّارَةُ (٦) ، إِذَا أَدْرَكْتَ ذَلِكَ (٧) الزَّمَانَ ، فَادْعُ بِهَذَا الدُّعَاءِ : اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ لَمْ أَعْرِفْ نَبِيَّكَ (٨) ؛ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي رَسُولَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي رَسُولَكَ لَمْ أَعْرِفْ حُجَّتَكَ (٩) ؛ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي» .

ثُمَّ قَالَ : «يَا زُرَّارَةُ ، لَا بُدَّ مِنْ قَتْلِ غُ - لَامٍ بِالْمَدِينَةِ» .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَلَيْسَ يَقْتُلُهُ جَيْشُ السُّفْيَانِيِّ ؟

قَالَ : «لَا ، وَ لَكِنْ يَقْتُلُهُ جَيْشُ آلِ بَنِي فُ - لَانَ (١٠) ، يَجِيءُ حَتَّى يَدْخُلَ الْمَدِينَةَ (١١) ، فَيَأْخُذُ الْغُ - لَامَ فَيَقْتُلُهُ ، فَإِذَا قَتَلَهُ بَغِيًّا وَ عُدْوَانًا وَ ظُلْمًا ، لَا يُمَهَّلُونَ ؛ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَوَقَّعُ الْفَرَجَ (١٢) إِنْ شَاءَ اللَّهُ» . (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

زراره گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: برای آن جوان پیش از آنکه قیام کند، غیبتی است عرضکردم: چرا؟ فرمود: میترسد - و با دست اشاره بشکم خود کرد- (یعنی میترسد شکمش را پاره کنند) سپس فرمود: ای زراره! اوست که چشم براهش باشند، و اوست که در ولادتش تردید شود: برخی گویند: پدرش بدون فرزند مرد، و برخی گویند: در شکم مادر بود (که پدرش وفات یافت و سپس هم بدنیا نیا؟؟ مد) و برخی گویند: دو سال پیش از وفات پدرش متولد شد و اوست که در انتظارش باشند ولی خدای عز و جل دوست دارد شیعه را بیازماید» در زمان (غیبت) است ای زراره که اهل باطل شک میکنند، زراره گوید: من عرضکردم، قربانت، اگر من بآن زمان رسیدم چکار کنم؟ فرمود: ای زراره: اگر بآن زمان رسیدی، با این دعا از خدا بخواه: «خدایا خودت را بمن بشناسان، زیرا اگر تو خودت را بمن شناسانی، من رسالت را شناسم (برای اینکه هر کس خدا را شناخت، بر او لازم میداند، که از راه لطف بندگانش را هدایت کند و کسی که خدا را شناخت، فرستاده او را هم نمیشناسد) خدایا تو پیغمبرت را بمن بشناسان، زیرا اگر تو پیغمبرت را بمن شناسانی، من حجت ترا شناسم (برای اینکه امام جانشین پیغمبر و دست نشانده او بدستور خداست و مقام و ارزش جانشین مربوط بمقام و ارزش جانشین گذار است از این جهت شیعه میگوید: امام باید از لحاظ علم و عمل و اخلاق و عصمت مانند پیغمبر باشد) خدایا حجت خود را بمن بشناسان، زیرا اگر تو حجت را بمن شناسانی، از طریق دینم گمراه میشوم. سپس فرمود: ای زراره! بناچار جوانی در مدینه کشته می شود، عرضکردم: قربانت، مگر لشکر سفیانی او را نمیکشند؟ فرمود: نه، بلکه او را لشکر آل بنی فلان بکشند، آن لشکر می آید تا وارد مدینه می شود و آن جوان را میگیرد و میکشد، پس چون او را از روی سرکشی و جور و ستم بکشد، مهلتشان بسر آید، در آن هنگام امید فرج داشته باش ان شاء الله (مقصود از این جوان گویا همان نفس زکیه است. که در علائم ظهور روایت شده است).

[ترجمه کمره ای]:

۵- زراره گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: برای آن پسر بچه، پیش از قیام و ظهورش غیبتی بایست، گوید: گفتم: چرا؟ فرمود: بیم دارد، و به شکم خود اشاره کرد، سپس فرمود: ای زراره او است که انتظارش را باید کشید، او است که در ولادتش تردید شود، برخی گویند پدرش بی جانشین مرد، برخی گویند در شکم مادر بود که پدرش مرد، برخی گویند دو سال پیش از مرگ پدر به دنیا آمد، او است منتظر، جز این که خدا عز و جل دوست دارد شیعه را بیازماید، در این جا است ای زراره که باطل خواهان به شک اندر شوند، گوید: گفتم: قربانت، اگر به این دوره رسیدم چه باید کرد؟ فرمود: ای زراره وقتی به این دوره رسیدی، این دعا را بخوان: «بار خدایا خودت را به من بشناسان زیرا تو اگر خود را به من شناسانی، من رسالت را شناسم، بار خدایا رسول خود را به من بشناسان زیرا اگر تو رسول خود را به من شناسانی حجت تو را شناسم، بار خدایا حجت خود را به من بشناسان زیرا اگر تو حجت خود را به من شناسانی از دینم به در شوم و گمراه گردم». سپس فرمود: ای زراره به ناچار باید در مدینه پسر بچه ای کشته شود، گفتم: قربانت، همان نیست که قشون سفیانی او را بکشند؟ فرمود: نه، ولی قشون آل بنی فلان او را بکشند، بیاید تا در مدینه در آید و آن پسر بچه را بگیرد و بکشد، چون از راه خود سری و عدوان و ستم او را بکشد دیگر مهلتشان به سر آید، در این هنگام توقع فرج داشته باش ان شاء الله.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- زرارہ گوید: از امام صادق علیہ السلام شنیدم می فرمود: برای آن پسر بچه، پیش از قیام و ظهورش غیبتی است، گوید: گفتم: چرا؟ فرمود: بیم دارد، و به شکم خود اشاره کرد، سپس فرمود: ای زرارہ اوست کہ انتظارش را باید کشید، اوست کہ در ولادتش تردید شود، برخی گویند پدرش بی جانشین مرد، برخی گویند در شکم مادر بود کہ پدرش مرد، برخی گویند دو سال پیش از مرگ پدر به دنیا آمد، اوست منتظر، جز این کہ خدای عز و جل دوست دارد شیعه را بیازماید، در این جا است ای زرارہ شیعیان دچار شک و تردید شوند گفتم: قربانت، اگر به این دورہ رسیدم باید چه کنم؟ فرمود: ای زرارہ وقتی به این دورہ رسیدی، این دعا را بخوان: «بار خدایا خودت را به من بشناسان زیرا تو اگر خود را به من شناسانی، من رسالت را شناسم، خدایا رسول خود را به من بشناسان زیرا اگر تو رسول خود را به من شناسانی حجت تو را شناسم، خدایا حجت خود را به من بشناسان زیرا اگر تو حجت خود را به من شناسانی از دینم خارج شوم و گمراه گردم».

سپس فرمود: ای زرارہ به ناچار در مدینہ جوانی کشته شود، گفتم: قربانت گردم این، همان نیست کہ قشون سفیانی او را بکشند؟ فرمود: نه، ولی قشون آل بنی فلان او را بکشند، بیاید تا به مدینہ وارد شود و آن پسر بچه را بگیرد و بکشد، چون از راه خودسری و عدوان و ستم او را بکشد دیگر مهلتشان به سر آید، در این هنگام توقع فرج داشته باش انشاء اللہ.

(شاید مرد از این جوان همان نفس زکیہ است کہ در روایات مربوط به علائم ظهور حضرت آمده است.)

ترجمہ آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول و أوما بيده إلى بطنه أى لو ظهر لشق بطنه، و قيل: إلى بطنه يعنى جسده أى يخاف قتل نفسه، و هو المنتظر على بناء المفعول، أى ينتظره المؤمنون و منهم من يقول حمل أى عند موت أبيه حمل لم يولد بعد، كما روى أن الخليفة و كل القوابل على نساء أبى محمد عليه السلام و إمامه بعد وفاته ليفتشن بسنتين أى هذا أيضا باطل كما ستعرف من تاريخه عليه السلام أنه ولد قبل ذلك بأكثر. و هو المنتظر من تنمة كلام القائل لئلا يكون تكرارا أو من كلامه عليه السلام تأكيدا و توطئة لما بعده و هذا أظهر فعند ذلك أى الغيبة أو امتدادها يرتاب المبطلون أى التابعون للشبهات الواهية الذين لم يتمسكوا فى الدين بعرى وثيقة. لم أعرف نبيك إنما يتوقف معرفة النبى صلى الله عليه و آله و سلم على معرفة الله لأن من لم يعرف الله بأنه يجب عليه ما هو لطف للعباد، و أنه عالم بجميع الأمور، و أنه يقبح الإغراء بالقبيح و لا يصدر منه سبحانه القبيح، فلا يظهر المعجز على يد الكاذب لم يعرف النبى صلى الله عليه و آله و لم يصدق به، و من لم يعرف الله بأنه لا يفعل بأنه لا يفعل العبث و ما لا حكمة فيه، و خلق العباد من غير تكليف و أمر و نهى و ثواب و عقاب عبث، و مع ذلك الأمور لا بد من أمر و ناه و مؤدب و معلم من قبله تعالى لم يصدق بالنبى، أو يقال: عظمة الرسول تابع لعظمة المرسل، فكلما كان المرسل، أعلى شأنًا كان رسوله أرفع مكانا، و أيضا من لم يصدق بوجود الصانع تعالى كيف يصدق برسوله، و قيل: لأن من لم يعرف الله بأنه لا ينال و لا يرى لم يعرف أنه لا بد أن يكون بينه و بين الله واسطة مبلغ. و توقف معرفة الحجة على معرفة النبى صلى الله عليه و آله و سلم لأنه إنما تعلم حجيته بنص الرسول عليه، أو أن عظم الخليفة إنما يعرف بعظم المستخلف فإنه نائبه و القائم مقامه، و الحاصل أن من عرف جهة الحاجة إلى النبى صلى الله عليه و آله و سلم، و هو احتياج الخلق إليه فى معرفة الله و معرفة ما يرضيه و يسخطه، و أن يكون سببا لانتظام أمور الخلق داعيا لهم إلى الصلاح، رادعا إياهم عن الشر و الفساد، شارعا لهم الدين القويم، مانعا لهم عن الخروج عن الصراط المستقيم، علم أنه لا بد بعد وفاته ممن يقوم مقامه، و يكون مثله فى العلم و العمل و الأخلاق و الكمالات، ليدعو الناس إلى ما كان يدعو إليه، و يكون حافظا لدينه و شريعته معصوما عن الخطأ و الزلل، و لو لم يعرف النبى صلى الله عليه و آله كذلك بل زعمه

سلطاناً من السلاطين يبني أموره على الاجتهاد و التخمين لكان يجوز أن ينصب الناس آخر مقامه، كما هو زعم المخالفين، و أن يكون خليفته عثمان و معاوية و يزيد و بنى مروان من الفاسقين. و قيل: لأن من لم يعرف الرسول بأنه لا بد من أن يكون بشراً لا يمكن أن يدوم وجوده، لم يعرف أنه لا بد له من يستخلفه بعد موته. و أما الضلال مع عدم معرفة الحجة فهو ظاهر مما قدمنا و مبين فى الأخبار التى أسلفناه، و سيأتى هذا الدعاء مروياً عن زرارة أيضاً بوجه آخر، و كأنه سمعهما فى مقامين، فإن مثل هذا الاختلاف منه أو من رواه بعيد. جيش آل بنى فلان أى أصحاب بنى فلان، و فى الإكمال: جيش بنى فلان، و المراد ببني فلان إما بنو العباس و يكون المراد غير النفس الزكية بل رجلاً آخر من آل رسول الله قتله بنو العباس مقارنة لانقراض دولتهم، فيكون هذا من العلامات البعيدة. و فى إرشاد المفيد عن أبى جعفر عليه السلام قال: ليس بين قيام القائم عليه السلام و بين قتل النفس الزكية أكثر من خمسة عشر ليلة و يحتمل أن يكون المراد بنو مروان، و يكون إشارة إلى انقراض دولة بنى أمية و بالفرج الفرّج منهم و من شرهم توقع الفرّج بصيغة المصدر [أو الأمر].

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٤٢

ص: ١٤٩

-
- ١-١. فى «ج» و حاشية «بح»: «خمل» .
 - ٢-٢. فى «ه، بس» و الغيبة للنعمانى: «بسنيين» .
 - ٣-٣. فى مرآة العقول: «وهو المنتظر، من تتمة كلام القائل؛ لئلا يكون تكراراً، أو من كلامه عليه السلام تأكيداً و توطئة لما بعده. وهذا أظهر» .
 - ٤-٤. فى «بس»: + «خلقه». فالشيعة حينئذٍ بدل .
 - ٥-٥. فى «ج» و كمال الدين، ص ٣٤٢ و الغيبة للطوسى: - «يا زرارة» .

- ٦-٦ . فى «ب ، بح ، بر ، بس ، بف» وشرح المازندرانى : - «قال : قلت _ إلى _ زرارة» .
- ٧-٧ . هكذا فى أكثر النسخ وشرح المازندرانى والوافى وكمال الدين ، ص ٣٤٢ والغيبة للنعمانى والطوسى . وفى المطبوع : «هذا» .
- ٨-٨ . فى «ب» : «لم أعرفك» بدل «لم أعرف نبيك» .
- ٩-٩ . فى «ب» : «نبيك» .
- ١٠-١٠ . فى «ب ، ه ، و» وحاشية «بس» : «أبى فلان» .
- ١١-١١ . فى «ف» : «بالمدينة» .
- ١٢-١٢ . فى حاشية «ف» : «وقع الفرج» . وفى مرآة العقول : «توقع الفرج ، بصيغة المصدر ، أو الأمر» .
- ١٣-١٣ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٦٦ ، ذيل ح ٦ ، عن الكلينى . وفى الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فى الغيبة ، ح ٩١٩ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٤٢ ، ح ٢٤ ؛ وص ٣٤٦ ، ح ٣٢ [وفيه إلى قوله : «ف عند ذلك يرتاب المبطلون»] ؛ والغيبة للنعمانى ، ص ١٦٦ ، ح ٦ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٣٣٣ ، ح ٢٧٩ ، بسند آخر عن زرارة ، مع اختلاف يسير . وراجع : كمال الدين ، ج ٢ ، ص ٥١٢ ، ح ٤٣ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٦ ، ح ٩٠٩ .

٦- الحديث

٨٩٦/٦ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُثَنَّى ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

١/٣٣٨

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «يَفْقِدُ النَّاسُ إِمَامَهُمْ ، يَشْهَدُ (١) الْمَوْسِمَ ، فَيَرَاهُمْ وَلَا يَرَوْنَهُ» (٢) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عبید بن زرارہ گوید: شنیدم امام صادق علیہ السلام میفرمود: مردم امام خود را نیابند (گمشده و ناپیدا دانند) امام در موسم حج حاضر شود و مردم را ببیند ولی آنها او را نبینند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۶

[ترجمه کمره ای]:

۶- عبید بن زرارہ گوید: از امام صادق (علیہ السلام) شنیدم می فرمود: مردم امام خود را نیابند، امام در موسم حج حاضر باشد و مردم را ببیند و مردم او را نبینند- مقصود این است کہ به عنوان امامت او را تشخیص ندهند و او را شناسند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۵

[ترجمه آیت اللہی]:

۶- عبید بن زرارہ گوید: از امام صادق علیہ السلام شنیدم می فرمود: مردم امام خود را نیابند، امام در موسم حج حاضر باشد و مردم را ببیند و مردم او را نبینند- مقصود این است کہ به عنوان امامت او را تشخیص ندهند و او را شناسند.

ترجمه آیت اللہی؛ ج ۲، ص ۱۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. و موسم الحج مجتمعة ذكره الفيروزآبادى فيراهم و لا يرونه لعل المراد يعرفهم و لا يعرفونه كما روى الصدوق عن محمد بن عثمان العمرى قال: و الله إن صاحب هذا الأمر يحضر الموسم كل سنة فيرى الناس و يعرفهم و يرونه و لا يعرفونه، فيشمل الغيبتين أو هو مختص بالكبرى، إذ فى الصغرى كان يعرفه بعض الناس، و على الثانى يحتمل أن تكون الرؤية بمعناها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٤٢

٧- الحديث

٨٩٧/٧. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي مُنْذِرُ (٣) بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَابُوسَ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ السُّنْدِيِّ (٤) ، عَنْ أَبِي دَاوُدَ الْمُسْتَرْقِ ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ ، عَنْ مَالِكِ الْجُهَنِيِّ ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ ، عَنِ الْأَعْصَبِ بْنِ نُبَاتَةَ ، قَالَ :

أَتَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَوَجَدْتُهُ مُتَفَكِّرًا (٥) يَنْكُتُ (٦) فِي الْأَعْرَضِ ، فَقُلْتُ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، مَا لِي أَرَاكَ مُتَفَكِّرًا (٧) تَنْكُتُ (٨) فِي الْأَعْرَضِ ؟ أَرَغْبَةً مِنْكَ فِيهَا ؟

ص: ١٥٠

١-١ . فى «ه» : «ويشهد» .

٢-٢ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٧٥ ، ح ١٤ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ص ٣٤٦ ، ح ٣٣ ، بسنده عن محمّد بن يحيى . وفى كمال الدين ، ص ٤٤٠ ، ح ٧ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ١٦١ ، ح ١١٩ ، بسندهما عن جعفر بن محمّد بن مالك الكوفى ؛ كمال الدين ، ص ٣٥١ ، ح ٤٩ ، بسنده عن يحيى بن المثنى . وراجع : الفقيه ، ج ٢ ، ص ٥٢٠ ، ح ٣١١٧ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٣٦٣ ، ح ٣٢٩ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٣ ، ح ٩١٧ .

٣-٣ . فى الغيبة للنعمانى : «نصر» . وهو سهو؛ وابن قابوس هذا ، هو منذر بن محمّد القابوسى المترجم فى رجال النجاشى ، ص ٤١٨ ، الرقم ١١١٨ ، والمذكور فى رجال الكشّى ، ص ٥٦٦ ، الرقم ١٠٧٠ بعنوان منذر بن قابوس ، وروى عنه عبدالله بن محمّد بن خالد .
٤-٤ . فى كمال الدين : «النصر بن أبى السرى» . وفى الاختصاص والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ : «النصر بن السندى» .

٥-٥ . فى حاشية «ف» والغيبة للنعمانى : «مفكراً» . وفى الغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ : - «متفكراً» .

٦-٦ . فى كفاية الأثر : «ينكث» . وأمّا ينكت فهو من النكت بالحصى ونكت الأرض بالقضيب ، وهو أن يؤثّر فيها بطرفه فعّل المفكّر المهموم . راجع النهاية ، ج ٥ ، ص ١١٣ (نكت) .
٧-٧ . فى حاشية «ف» والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ : «مفكراً» . وفى الغيبة للنعمانى : - «مالى أراك متفكراً» .

٨-٨ . فى كفاية الأثر : «تنكث» .

فَقَالَ (١) : «لَا وَاللَّهِ ، مَا رَغِبْتُ فِيهَا وَلَا فِي الدُّنْيَا يَوْمًا (٢) قَطُّ ، وَلَكِنِّي (٣) فَكَّرْتُ (٤) فِي مَوْلُودِ (٥) يَكُونُ مِنْ ظَهْرِي (٦) ، الْحَادِي عَشَرَ مِنْ وُلْدِي ، هُوَ الْمَهْدِيُّ (٧) الَّذِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا (٨) ، كَمَا مِلْتُ جَوْرًا (٩) وَظُلْمًا (١٠) ، يَكُونُ (١١) لَهُ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ ، يَضِلُّ فِيهَا أَقْوَامٌ ، وَيَهْتَدِي فِيهَا (١٢) آخَرُونَ» .

فَقُلْتُ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، وَ كَمْ تَكُونُ (١٣) الْحَيْرَةُ وَ الْغَيْبَةُ (١٤) ؟

فَقَالَ (١٥) : «سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سِتَّةَ أَشْهُرٍ أَوْ سِتِّ سِنِينَ (١٦)» .

ص: ١٥١

-
- ١-١ . فى «ب» والاختصاص والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ : «قال» .
- ٢-٢ . فى الغيبة للنعمانى : «ساعة» .
- ٣-٣ . فى «ج» وكمال الدين والغيبة للنعمانى والطوسى ، ص ٣٣٦ : «ولكن» .
- ٤-٤ . فى الغيبة للنعمانى : «فكرى» .
- ٥-٥ . فى «ف» وكفاية الأثر : «مولد» .
- ٦-٦ . هكذا فى «بع ، جد» و حاشية «بج ، جو» والمطبوع والوفى وكمال الدين والغيبة للنعمانى وكفاية الأثر . وفى سائر النسخ ومرآة العقول والاختصاص والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ و ٣٣٦ : «من ظهر» . وفى «ب» : «من ولد» . وفى حاشية «و» : «الظاهر أنّ لفظة «من ولدى» غلط من الرواة وهو عليه السلام من ظهر الإمام الحادى عشر» . وفى مرآة العقول : «من ظهر الحادى عشر ؛ كذا فى أكثر النسخ ، فالمعنى من ظهر الإمام الحادى عشر . و«من ولدى» نعت «مولود» وربما يقرأ «ظهر» بالتونين ، أى وراء ، والمراد أنه يولد بعد هذا الدهر ، و«الحادى عشر» مبتدأ ، خبره «المهدى» . وفى إكمال الدين وبعض نسخ الكتاب «ظهرى» ؛ فلا يحتاج إلى تكلف» .
- ٧-٧ . فى الغيبة للنعمانى : «يكون من ظهرى هو المهدى» .
- ٨-٨ . فى شرح المازندرانى والوفى والغيبة للنعمانى والطوسى ، ص ٣٣٦ : «قسطا وعدلاً» . و«القسط» : العدل والتسوية . وقال المجلسى : «القسط : الإنصاف ، وهو ضدّ الجور» . راجع : المغرب ، ص ٣٨٢ (قسط) .
- ٩-٩ . «الجور» : الميل عن الطريق والضلال عنه . يقال : جار عن الطريق يجور ، أى مال عنه وضلّ . وقد يكون بمعنى الظلم . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٣١٣ (جور) .

١٠-١٠ . فى «ض ، ف ، بر» والغيبة للنعمانى والطوسى ، ص ٣٣٦ : «ظلما وجورا» .

١١-١١ . هكذا فى أكثر النسخ . وفى المطبوع : «تكون» . وفى الوافى : «وتكون» .

١٢-١٢ . فى «ف» : + «أقوام» . وفى شرح المازندرانى : - «فيها» .

١٣-١٣ . فى «ه ، بس» : «يكون» .

١٤-١٤ . فى كمال الدين والغيبة للنعمانى الطوسى وكفاية الأثر : «حيرة وغيبة» .

١٥-١٥ . هكذا فى «ب ، ض ، ف ، ه ، بح ، بس» والبحار . وفى المطبوع وسائر النسخ : «قال» .

١٦-١٦ . فى الغيبة للنعمانى : «فقال : سبت من الدهر» بدل «قال : ستّة أيام أو ستّة أشهر أو ستّ سنين» .

وقال فى الوافى : «وإنّما حدّ الحيرة والغيبة بالستّ مع أنّ الأمر زاد على الستّمائة ؛ لدخول

البداء فى أفعال الله سبحانه ، كما أشار عليه السلام إليه فيما يكون بعد هذه المدّة بقوله : يفعل الله

ما يشاء ، فإنّ له بداءات» .

فَقُلْتُ : وَإِنَّ هَذَا (١) لَكَائِنٌ ؟

فَقَالَ (٢) : «نَعَمْ ، كَمَا أَنَّهُ مَخْلُوقٌ (٣) ، وَ أَنِّي (٤) لَكَ بِهَذَا الْأَمْرِ يَا أَصْبَغُ ، أَوْلَيْكَ خِيَارُ هَذِهِ الْأُمَّةِ

مَعَ خِيَارِ (٥) أَبْرَارِ (٦) هَذِهِ الْعِتْرَةِ» .

فَقُلْتُ : ثُمَّ مَا يَكُونُ (٨) بَعْدَ ذَلِكَ ؟

فَقَالَ : «ثُمَّ (٩) يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ؛ فَإِنَّ لَهُ بَدَاءَاتٍ وَ (١٠) إِرَادَاتٍ ، وَ غَايَاتٍ وَ نِهَايَاتٍ» . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

اصبغ بن نباته گوید: خدمت امیر المؤمنین علیه السلام آمدم و دیدم آن حضرت متفکر است و زمین را خط میکشد، عرض کردم: ای امیر مؤمنان! چرا شما را متفکر میبینم و بزمین خط میکشی، مگر بآن (خلافت در روی زمین) رغبت کرده ای؟ فرمود: نه، بخدا، هرگز روزی نبوده که بخلافت یا بدنیا رغبت کنم، ولی فکر می کردم در باره مولودی که فرزند یازدهم من است، او همان مهدی است که زمین را از عدل و داد پر کند، چنان که از جور و ستم پر شده باشد. برای او غیبت و سرگردانی است (هر زمانی در شهری بسر می برد) که مردمی در آن زمان گمراه گردند و دیگران هدایت شوند، عرض کردم: یا امیر المؤمنین، آن سرگردانی و غیبت تا چه اندازه است؟ فرمود: شش روز یا شش ماه یا شش سال، عرض کردم: این امر (غیبت و سرگردانی) شدنی است؟! فرمود: آری چنان که خود او خلق شدنی است (غیبتش هم قطعی و مسلم است) ولی ای اصبغ تو کجا و این امر؟ آنها (که زمان غیبت را درک میکنند) نیکان این امت با نیکان این عترت (خاندان پیغمبر صلی الله علیه و آله) اند، عرض کردم: پس از آن چه می شود؟ فرمود: پس از آن هر چه خدا خواهد می شود، همانا خدا را بداهها و اراده ها و غایات و پایانهاست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۶

[ترجمه کمره ای]:

۷- اصبغ بن نباته گوید: خدمت امیر المؤمنین (علیه السلام) رسیدم و دیدم در اندیشه است و به زمین می کوبد (با سر عصا یا انگشت به طوری که جای آن می ماند) گفتم: یا امیر المؤمنین، چرا من شما را اندیشناک بینم و به زمین می کوبی، برای رغبت در کار خلافت است؟ فرمود: نه، هرگز روزی نبوده که من بدان رغبتی داشته باشم و نه به دنیا ولی در اندیشه نوزادی اندرم که از پشت من است یازدهمین فرزندم او است همان مهدی که زمین را پر از عدل و داد کند بعد از آنکه از جور و ستم پر شود، برای او یک نهانی و سرگردانی است که مردمی در آن گمراه شوند و دیگرانی در آن ره جویند.

گفتم: یا امیر المؤمنین، این نهانی و سرگردانی تا چه اندازه است؟ فرمود: شش روز، شش ماه، شش سال، گفتم: این امر شدنی است؟ فرمود: آری، چنانچه آن مقدر شده است ولی تو از کجا با این امر مربوط باشی؟ آن نصیب نیکان این امت باشد با نیکان ائمه خاندان پیغمبر (صلی الله علیه و آله)، عرض کردم: پس از آن چه خواهد بود؟ فرمود: سپس خدا هر چه می خواهد می کند، زیرا او بدها و اراده ها و غایات و نهاییاتی دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۷- اصبع بن نباته گوید: خدمت امیر المؤمنین علیه السلام رسیدم و دیدمش در اندیشه است و در زمین خط می کشد گفتم: یا امیر المؤمنین، چرا شما را متفکر و اندیشناک می بینم که در زمین خط می کشی آیا این کار تمایل شما را بخلاف نشان می دهد؟

فرمود: نه، هرگز روزی نبوده که من بدان رغبتی داشته باشم و نه به دنیا ولی در اندیشه نوزادی هستم که از پشت من است یازدهمین فرزندم اوست همان مهدی که زمین را پر از عدل و داد کند بعد از آنکه پر از ظلم و ستم شده باشد برای او غیبت و سرگردانی است که مردمی در آن گمراه شوند و گروهی هدایت یابند.

گفتم: یا امیر المؤمنین، این نهانی و سرگردانی تا چه اندازه است؟ فرمود: شش روز، شش ماه، شش سال، گفتم: این امر (غیبت و سرگردانی) شدنی است؟ فرمود: آری، چنانچه تقدیر الهی بر این قرار گرفته است ولی تو از کجا با این امر در ارتباطی؟ (درک زمان غیبت) نصیب نیکان این امت باشد با نیکان خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله، عرض کردم: پس از آن چه خواهد شد؟ فرمود: خدا هر چه خواهد همان خواهد شد. زیرا برای خدا بدها و اراده و پایانهاست.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: مجهول. و فی النہایة: فیہ: بینا ہو ینکت إذ انتبه. أی يفكر و يحدث نفسه، و أصله من النکت بالحصى و نکت الأرض بالقضیب و هو أن یؤثر فیها بطرفه فعل المفکر المهموم، و منه الحدیث: فجعل ینکت بقضیب أی یضرب الأرض بطرفه، انتهى. أرغبة أی أتتکت لرغبة، و ضمیر فیها راجع إلی الأرض، و معلوم أنه لیس هذا الفعل لرغبة فی نفس الأرض، بل المعنی أن اهتمامک و تفکرک لأن تملك الأرض و تصیر والیا فیها، و یحتمل إرجاع الضمیر إلی الخلافة، و ربما یحمل الکلام علی المطایبة. من ظهر الحادی عشر کذا فی أكثر النسخ فالمعنی من ظهر الإمام الحادی عشر و من ولدی نعت مولود و ربما یقرأ ظهر بالتونین أی وراء، و المراد أنه یولد بعد هذا الدهر، و الحادی عشر مبتدأ خبره المهدی، و فی إکمال الدین و غیره و بعض نسخ الکتاب: ظهري، فلا یحتاج إلی تکلف، و العدل و القسط متقاربان و کذا الظلم و الجور، فالعطف فیهما للتفسیر و التأكيد، و العدل نقیض الظلم و القسط الإنصاف و هو ضد الجور. له حیرة لعل المراد بها التحیر فی المساکن و أنه کل زمان فی بلدة و ناحية یضل فیها أی فی الغیبة و الحیرة و ضلالتهم إنکارهم لوجود الإمام و رجوعهم عن مذهب الإمامیة. قوله علیه السلام: ستة أيام لعله مبني علی وقوع البداء فی هذا الأمر، و لذا ردد علیه السلام بین أمور، و أشار بعد ذلك إلی احتمال التغبیر بقوله: ثم یفعل الله ما یشاء، و قوله: فإن له بداءات. أو یقال: أن السائل سأل عن الغیبة و الحیرة معاً فأجاب علیه السلام بأن زمان

مجموعهما أحد الأزمنة المذكورة، و بعد ذلك ترتفع الحيرة و تبقى الغيبة، و يكون التردد باعتبار اختلاف مراتب الحيرة إلى أن استقر أمره عليه السلام فى الغيبة. و نقل المحدث الأسترآبادى (ره أن المراد أن آحاد مدة الغيبة هذا القدر، فيكون ظهوره فى السابع ليوافق الأحاديث الدالة على أن ظهوره فى فرد السنين، (انتهى). كما أنه أى هذا الأمر و هو الغيبة مخلوق أى مقدر أو الضمير راجع إلى المهدي عليه السلام أى كما أن خلقه محتوم فكذا غيبته و أنى لك بهذا الأمر استفهام إنكار و هو بمعنى أين أو بمعنى كيف، و الباء زائدة نحو:

كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً

*

بقرينة

أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى

و الحاصل أنك لا تدرك هذا الأمر أولئك أى أنصار القائم عليه السلام أو رعيته الثابتون على القول بإمامته فى غيبته مع خيار أبرار هذه العترة أى أشارف أولاد الرسول و خيارهم، و الجمعية لعلها إشارة إلى رجعة سائر الأئمة عليهما السلام و فى غيبة الطوسى و الإكمال ليس لفظ الخيار فى الأخير و هو أظهر، و قيل: خيار هذه الأمة إشارة إلى المؤمنين الراجعين فى الرجعة، و خيار الأبرار، إلى الأحياء الذين ينصرون أبرار العترة. ثم ما يكون بعد ذلك أى بعد وقوع الغيبة هل ترفع أم لا؟ فإن له بداءات أى يظهر من الله فيه عليه السلام أمور بدائية فى امتداد غيبته و زمان ظهوره، و لا يظهر للخلق المحتوم من ذلك للمصالح الجليلة التى سيأتى ذكر بعضها و إرادات فى الإظهار و الإخفاء و الغيبة و الظهور و غايات أى علل و منافع و مصالح فى تلك الأمور، و نهايات مختلفة لغيبته و ظهوره بحسب ما يظهر للخلق من ذلك بسبب البداء، و قد مر تحقيقه فى محله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٤٤

٨- الحديث

٨٩٨/٨. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ ، عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُودَ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّمَا نَحْنُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ ، كُلَّمَا غَابَ نَجْمٌ طَلَعَ نَجْمٌ ، حَتَّى إِذَا أَشْرْتُمْ بِأَصَابِعِكُمْ وَ مَلْتُمْ بِأَعْنَاقِكُمْ (١٢) ، غَيَّبَ اللَّهُ عَنْكُمْ نَجْمَكُمْ ، فَاسْتَوَتْ بُنُ

ص: ١٥٢

-
- ١-١ . فى «ض» والوافى : + «له» .
 ٢-٢ . فى «ه» والاختصاص : «قال» .
 ٣-٣ . فى الغيبة للنعمانى : + «قلت : أدرك ذلك الزمان؟ فقال :» .
 ٤-٤ . فى «ف» والاختصاص : «فأنى» .
 ٥-٥ . فى كمال الدين والغيبة للنعمانى والطوسى ، ص ١٦٤ : - «خيار» .
 ٦-٦ . «الأبرار» : جمع البرّ ، وهو كثيرا ما يخصّ بالأولياء والزهاد والعباد . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ١١٦ (برر) .
 ٧-٧ . فى «ف» : + «الأمة و» .
 ٨-٨ . فى الغيبة للنعمانى : «ماذا يكون» .
 ٩-٩ . فى الغيبة للنعمانى : - «ثم» .
 ١٠-١٠ . فى كمال الدين والغيبة للنعمانى : - «بداءات و» . و«بداءات» : جمع البداء ، وهو ظهور شىء بعد الخفاء . وقد مرّ تحقيقه أول باب البداء .
 ١١-١١ . الغيبة للنعمانى ، ص ٦٠ ، ح ٤ ، عن الكلينى . وفى كمال الدين ، ص ٢٨٨ ، ح ١ ؛ والاختصاص ، ص ٢٠٩ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ ، ح ١٢٧ ، بسندها عن المنذر بن محمّد ،

وأيضا بسند الآخر عن ثعلبة بن ميمون؛ الغيبة للطوسي، ص ٣٣٦، ح ٢٨٢، بسنده عن ثعلبة بن ميمون، إلى قوله: «ويهدى فيها آخرون»؛ كفاية الأثر، ص ٢١٩، بسنده عن أبي داود سليمان بن سفيان المسترق الوافي، ج ٢، ص ٤٠٧، ح ٩١١؛ البحار، ج ٥١، ص ١٣٥، وفيه من قوله: «فقلت: يا أمير المؤمنين وكم تكون الحيرة».

١٢-١٢. في «ف، ه» والغيبة للنعماني، ص ١٥٦: «بحواجبتكم».

عَبْدِ الْمُطَلِّبِ، فَلَمْ يُعْرِفْ أَيُّ مِنْ أَيٍّ، فَإِذَا طَلَعَ نَجْمُكُمْ فَاحْمَدُوا رَبَّكُمْ». (١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

معروف بن خربوذ گوید امام باقر علیه السلام فرمود: ما ائمه مانند اختران آسمانیم که هر گاه اختری غروب کند، اختر دیگری طالع شود، (هر گاه امامی بمیرد، امامی دیگر جانشینش شود) تا زمانی که با انگشت اشاره کنید و گردن بسویش کج کنید (یعنی تقیه را ترک کنید و امر امامتش را شهرت دهید) خدا اخترش را از شما پنهان کند و فرزندان عبد المطلب مساوی شوند و امام از غیر امام شناخته نشود، پس چون اختر شما طالع شد، (امامتان ظاهر شد) پروردگارتان را سپاس گوئید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ١٣٧

[ترجمه کمره ای]:

٨- معروف بن خربوذ از امام باقر (علیه السلام) فرمود: همانا ما چون اختران آسمانیم هر زمانی اختری غروب کند اختر دیگری از افق بر آید، تا چون با انگشت خود امام را نشان دادید و به سوی او

گردن کشیدید، خدا ستاره هدایت شما را نهان سازد و فرزندان عبد المطلب که خاندان امامت باشند برابر گردند در نظر مردم و شناخته نشود که کدام امام است، و چون ستاره شما طلوع کند پروردگار خود را سپاس گزارید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۸- امام باقر علیه السلام فرمود: همانا ما چون اختران آسمانیم هر زمانی اختری غروب کند اختر دیگری از افق برآید، تا چون با انگشت خود امام را نشان دادید و به سوی او گردن کشیدید، خدا ستاره هدایت شما را نهان سازد و فرزندان عبد المطلب که خاندان امامت باشند در نظر مردم برابر گرداند و شناخته نشود که کدام امام است، و چون ستاره شما طلوع کند پروردگار خود را، سپاس گوید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق حسن. كنجوم السماء شبههم عليهم السلام بنجوم السماء في اهتداء الخلق بهم، وفي أنه إذا غاب نجم في المغرب لا بد من أن يطلع نجم عوضه من المشرق، وكذا الأئمة عليهم السلام لا بد

من أن يكون أحد منهم فوق الأرض، وإذا ذهب أحدهم قام مقامه آخر لكن إذا عمت الجور غاب الإمام عنهم كالشمس المستور بالسحاب، وقيل: نجوم السماء عبارة عن البروج الاثنى عشر ليطم التشبيه وهو تكلف حتى إذا أشرتم بأصابعكم كناية عن ترك التقية بتشهير إمامته عند المخالفين و ملتتم بأعناقكم كناية عن توقع ظهوره و خروجه، وقيل: أى خضعتم للسلطان الجائر لنيل ما عنده من الدنيا و هو بعيد، و فى النعمانى: و ملتتم بحواجبكم، فيرجع إلى الأول. و فى النعمانى عن أبى الجارود عن أبى جعفر عليه السلام أنه قال: لا تزالون تمدون أعناقكم إلى الرجل منا تقولون: هو هذا، فيذهب الله به حتى يبعث الله لهذا الأمر من لا تدرون ولد أم لم يولد، خلق أو لم يخلق. فاستوت بنو عبد المطلب أى الذين ظهوروا منهم فلم يعرف أى من أى لم يتميز أحد منهم عن سائرهم كتميز الإمام عن غيره، لأن جميعهم مشتركون فى عدم كونهم مستحقين للإمامة، و قال المحدث الأسترآبادى: هذا ناظر إلى الاختلاف المشاهد فى هذا الزمان فإن أهل السنة و الزيدية يقولون: هو محمد بن عبد الله، ثم اختلفوا فى أنه حسنى أو حسينى، انتهى. فإذا طلع نجمكم أى ظهر القائم عليه السلام و فى الإكمال بسند آخر عن ابن خربوذ قال: قلت لأبى جعفر عليه السلام: أخبرنى عنكم؟ قال: نحن بمنزلة النجوم إذا خفى نجم بدا نجم مأمّن و أمان، و سلم و إسلام، و فاتح و مفتاح حتى إذا استوى بنو عبد المطلب، فلم يدر أى من أى أظهر الله عز و جل صاحبكم فاحمدوا الله عز و جل و هو يخبر الصعب و الذلول، فقلت: جعلت فداك فأيهما يختار؟ قال: يختار الصعب على الذلول.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٤٥

٩- الحديث

٨٩٩/٩ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُعَاوِيَةَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ ، عَنْ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنَّ لِقَائِي عَلَيْهِ السَّلَامُ غَيْبَةً قَبْلَ أَنْ يَقُومَ». قُلْتُ (٢): وَ لِمَ؟
قَالَ: «إِنَّهُ يَخَافُ» وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ، يَعْنِي الْقَتْلَ. (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

زراره گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: همانا برای حضرت قائم علیه السلام پیش از آنکه ظهور کند غیبتی است، عرض کردم: برای چه؟ فرمود: زیرا او میترسد - و با دست اشاره بشکمش فرمود - یعنی از کشته شدن میترسد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۷

[ترجمه کمره ای]:

۹- محمد بن مسلم گوید از امام صادق (علیه السلام) شنیدم، می فرمود: قائم (علیه السلام) پیش از آن که قیام کند غیبتی دارد، گفتم: چرا؟ فرمود: به راستی که او می ترسد و با دستش اشاره به شکمش کرد، یعنی از کشته شدن.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۹

[ترجمه آیت الهی]:

۹- محمد بن مسلم گوید از امام صادق علیه السلام شنیدم، می فرمود: قائم علیه السلام پیش از آن که قیام کند غیبتی دارد، گفتم: چرا؟

فرمود: به راستی که او (از کشته شدن) می ترسد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف او مجهول.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۴۶

۱۰- الحدیث

۹۰۰/۱۰. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَرَّازِ (۴) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ بَلَّغَكُمْ عَنْ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً ، فَلاَ تُنْكِرُوهَا» (۵).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مسلم گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: اگر خبر غیبت صاحب الامر بشما رسید منکر آن نشوید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- محمد بن مسلم گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: اگر شنیدید صاحب الامر (علیه السلام) غایب شده منکر او نشوید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۰- محمد بن مسلم گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود:

اگر شنیدید صاحب الامر علیه السلام غایب شده منکر او نشوید.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن، وقيل : عن متعلق بغيبته بتضمين معنى الخبر، و الظاهر تعلقه بالفعل لكن بتضمين أو بتقدير مضاف أى خبر غيبته.

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ٤٦

١١- الحديث

٩٠١/١١. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ خَلْفِ بْنِ عَبَّادِ الْأَنْمَاطِيِّ ، عَنْ

ص: ١٥٣

١-١ . الغيبة للنعماني ، ص ١٥٦ ، ح ١٧ ، عن الكليني . وفيه ، ص ١٥٥ ، ح ١٦ ، بسنده عن معروف بن خربوذ ، عن أبي جعفر عليه السلام ، عن رسول الله صلى الله عليه وآله . وفيه أيضا ، ص ١٥٥ ، ح ١٥ ، بسند آخر عن أبي عبد الله عليه السلام عن رسول الله صلى الله عليه وآله ، وفيهما مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ٤١٤ ، ح ٩٢٢ .

٢-٢ . فى الوافى وكمال الدين، ح ٨ : «قال : قلت» .

٣-٣ . الغيبة للنعماني ، ص ١٧٧ ، ذيل ح ٢١ ، عن الكليني . وفيه ، ح ٢١ ، بسنده عن عبد الله بن بكير ؛ وفيه أيضا ، ص ١٧٦ ، ح ١٩ ، بسنده عن ابن بكير ، عن زرارة ، عن عبد الملك بن أعين ، عن

أبي جعفر عليه السلام؛ وفيه أيضا، ح ١٨، بسنده عن ابن بكير عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام، مع اختلاف يسير؛ كمال الدين، ص ٤٨١، ح ٧، بسنده عن زرارة، عن أبي عبد الله عليه السلام؛ وفيه، ح ٨، بسنده عن ابن بكير، عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام؛ وفيه، ح ٩، بسنده عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام؛ وفيه، ح ١٠، بسنده عن ابن بكير، عن زرارة عن أبي عبد الله عليه السلام؛ علل الشرائع، ص ٢٤٦، ح ٩، بسنده عن زرارة، عن أبي جعفر عليه السلام الوافي، ج ٢، ص ٤١٥، ح ٩٢٣.

٤-٤. هكذا في «ب، ض، بح، بر، بس» والوافي. وفي «ألف، ج، ف، و، بف» والمطبوع: «الخرزّان». وما أثبتناه هو الصواب، كما تقدّم في الكافي، ذيل ح ٧٥.

٥-٥. الغيبة للنعماني، ص ١٨٨، ح ٤٢، عن الكليني الوافي، ج ٢، ص ٤١٥، ح ٩٢٤.

مُفَضَّلُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَعِنْدَهُ فِي الْبَيْتِ أَنَا، فَظَنَنْتُ أَنَّهُ إِنَّمَا أَرَادَ بِذَلِكَ ١/٣٣٩

غَيْرِي، فَقَالَ: «أَمَا وَاللَّهِ لَيَغَيَّبَنَّ عَنْكُمْ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ، وَ لَيَخْمِلَنَّ حَتَّى (١) يُقَالَ: مَاتَ؟ هَلَكَ (٢)؟ فِي أَيِّ وَادٍ سَلَكَ؟! وَ لَتُكْفَوْنَ (٣) كَمَا تُكْفَى السَّفِينَةُ فِي أَمْوَاجِ (٤) الْبَحْرِ، لَا يَنْجُو (٥) إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ، وَ كَتَبَ الْأَيْمَانَ فِي قَلْبِهِ، وَ أَيْدَهُ بِرُوحٍ مِنْهُ، وَ لَتُرْفَعَنَّ (٦) اثْنَتَا عَشْرَةَ رَايَةً مُشْتَبِهَةً (٧) لَا يُدْرَى (٨) أَيُّ مِنْ أَيٍّ».

قَالَ: فَبَكَيْتُ، فَقَالَ (٩): «مَا يُبْكِيكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ؟». فَقُلْتُ (١٠): جُعِلْتُ فِدَاكَ، كَيْفَ لَا أَبْكِي وَ أَنْتَ تَقُولُ: «اثْنَتَا عَشْرَةَ رَايَةً مُشْتَبِهَةً (١١) لَا يُدْرَى (١٢) أَيُّ مِنْ أَيٍّ؟! قَالَ: وَ فِي مَجْلِسِهِ كَوَّةٌ (١٣) تَدْخُلُ (١٤) فِيهَا الشَّمْسُ، فَقَالَ: «أَبَيِّنَةٌ هَذِهِ؟» فَقُلْتُ (١٥): نَعَمْ، قَالَ (١٦): «أَمَرْنَا أَبَيْنُ مِنْ هَذِهِ الشَّمْسِ». (١٧).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مفضل بن عمر گوید: خدمت امام صادق علیه السلام بودم، و در اتاق مردم دیگری هم نزدش بودند، که من گمان کردم روی سخنش با دیگری است، امام فرمود، همانا بخدا که صاحب الامر از میان شما پنهان شود و گمنام گردد، تا آنجا که گویند، او مرد، هلاک شد، در کدام دره افتاد، و شما مانند کشتی گرفتار امواج دریا، متزلزل و واژگون شوید، و نجات نیابید جز کسی که خدا از او پیمان گرفته و ایمان را در دلش ثبت کرده و او را با روحی از جانب خود تقویت نموده، و همانا دوازده پرچم مشتبّه بر افراشته گردد که هیچ یک از دیگری شناخته نشود (حق از باطل مشخص نگردد) زراه گوید: من گریه کردم، امام فرمود: چه ترا بگریه آورد، ای ابا عبد الله؟! عرض کردم، قربانت چگونه نگریم که شما میفرمائید: دوازده پرچم مشتبّه است و هیچ یک از دیگری شناخته نشود، زراه گوید: در مجلس آن حضرت سوراخی بود که از آنجا آفتاب میتابید، حضرت فرمود: این آفتاب آشکار است؟ گفتم: آری، فرمود: امر ما از این آفتاب روشن تر است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۸

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- مفضل بن عمر گوید: من در خدمت امام صادق (علیه السلام) بودم و مردمی هم حضور داشتند، به گمانم به دیگری فرمود: که به خدا صاحب الامر از دیده شما غایب شود و گم نام گردد تا گویند، مرد، نابود شد، در کدام دره افتاد و کشتی مذهب شما واژگون گردد چنانچه کشتی عادی در امواج دریا، و تنها کسی نجات یابد که خدا پیمان از او گرفته و ایمان را در دلش نقش کرده و با روح خود او را تأیید کرده محققاً ۱۲ پرچم مشتبّه بلند شود که یکی را از دیگری نتوان شناخت. گوید: من

گریستم، امام فرمود: چرا گریه می کنی ای ابا عبد الله، عرض کردم: قربانت، چرا نگریم با این که شما می فرمائید ۱۲ پرچم است که از هم شناخته نشوند. گوید: در مجلس آن حضرت در بچه بود که پرتو خورشید از آن در آمده بود (اشاره به آن) فرمود: آیا این روشن و هویدا است؟ گفتم: آری، فرمود: امر ما از این خورشید روشن تر است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۶۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- مفضل بن عمر گوید: من در خدمت امام صادق علیه السلام بودم و مردمی هم حضور داشتند، به گمانم به دیگری فرمود: که به خدا صاحب الامر از دیده شما غایب شود و گمنام گردد تا گویند او مرد و نابود شد و در کدام درّه افتاد؟

و کشتی مذهب شما همچون کشتیها در امواج دریا واژگون و غرق شود و تنها کسی نجات یابد که خدا پیمان از او گرفته و ایمان را در دلش نقش بسته و با روح خود، او را تأیید کرده است و یقین پرچم شبیه به هم برافراشته گردد که هیچیک از دیگری شناخته نشود.

گوید: من گریستم، امام فرمود: چرا گریه می کنی ای ابا عبد الله، عرض کردم: قربانت، چرا نگریم با این که شما می فرمایید ۱۲ پرچم است که از هم شناخته نشوند. (و حق از باطل معلوم نگردد)

گوید: در مجلس آن حضرت دریچه ای بود که پرتو خورشید بر آن می تابید حضرت فرمود: آیا این آفتاب هویدا و آشکار است؟

گفتم: آری، فرمود: کار ما از این خورشید روشن تر است.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۷

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعيف أو مجهول. أنه إنما أراد بذلك أي بما يذكره بعد ذلك لأنني كنت عالما به و سمعته منه مرارا، و الظاهر أنه سقط من الكلام شيء كما يدل عليه ما مر منه في الخبر الثاني، و هو هذا الخبر بأدنى تغيير، و يؤيده ما رواه النعماني عن المفضل بن عمر قال: كنت عند أبي عبد الله عليه السلام في مجلسه و معي غيري، فقال لنا: إياكم و التنويه يعني باسم القائم عليه السلام و كنت أراه يريد غيري، فقال لي: يا أبا عبد الله إياكم و التنويه، و الله ليغيبن، إلى آخر الخبر، قال الجوهرى: الخامل الساقط الذى لا نباهة له، و قد حمل يخمل خمولا و أخلته أنا.

مرآة العقول؛ ج ۴ ، ص ۴۷

۱۲- الحديث

۹۰۲/۱۲ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ

ص: ۱۵۴

١-١ . هكذا فى أكثر النسخ والوافى . وفى «ب ، بح» : «ويخملنّ حتّى» . وفى المطبوع : «ليخملنّ هذا حتّى» . وقوله : «ليخملنّ» ، أى يخفى . لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٢٢١ ؛ القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٣١٦ (خمل) .

٢-٢ . فى «ف» : «أو هلك» . وفى حاشية «بح» : «وهلك» .

٣-٣ . «لَتُكْفَوْنَ» ، أى لَتُغْلَبَنَّ ، من كَفَأْتُ الْقِدْرَ وَأَكْفَأُ ، إِذَا كَبَبْتَهَا وَقَلَبْتَهَا لَتُفْرَغَ مَا فِيهَا . كَذَا كَفَأَهُ وَاکْتَفَاهُ . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ١٤٠ (كفأ) .

٤-٤ . فى «بح» : - «أمواج» .

٥-٥ . فى «ف» : «لا ينجوه» . وفى «بح» : + «أمواج» .

٦-٦ . فى «ب» : «ترفعنّ» . وفى «ه» : «ليرفعنّ» .

٧-٧ . فى «ب» : «مشبهة» .

٨-٨ . فى «ب» : «لا تدرى» .

٩-٩ . فى «ب ، بر» : «قال» . وفى «ف» : «فقال و» .

١٠-١٠ . فى «ج ، بح ، بر ، بس ، بف» : «قلت» .

١١-١١ . فى «ب ، ج ، ض ، بح ، بر ، بس ، بف» : - «مشبهة» . وفى «ف» : «مشبهة» .

١٢-١٢ . فى «ب» : «لا تدرى» .

١٣-١٣ . «الكوؤ» و«الكوؤة» : الخرق فى الحائط ، والثقب فى البيت ونحوه . لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٢٣٦ (كوى) .

١٤-١٤ . فى «ه» والوافى : «يدخل» .

١٥-١٥ . فى «بر» : «قلت» .

١٦-١٦ . فى حاشية «بف» : + «أما» .

١٧-١٧ . راجع المصادر التى ذكرنا ذيل ح ٣ من هذا الباب الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٢ ، ح ٩١٥ .

الأءنبارى ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُثَنَّى ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَّارَةَ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لِلْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ غَيْبَتَانِ ، يَشْهَدُ فِي إِحْدَاهُمَا الْمَوَاسِمَ (١) ،
يَرَى النَّاسَ ، وَلَا يَرَوْنَهُ» . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت قائم علیه السلام را دو غیبت است (غیبت صغری و غیبت کبری) در یکی از آن دو غیبت (کبری) در مواقع حج حاضر شود، و مردم را ببیند ولی مردم او را نبینند (اما در غیبت صغری، خواص اصحاب او را میدیدند و میشناختند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۸

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- امام صادق (علیه السلام) فرمود: برای قائم دو غیبت باشد، در یکی از آنها در موسم حج شرکت کند و مردم را ببیند و مردم او را نبینند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- امام صادق علیه السلام فرمود: برای قائم دو غیبت است، در یکی از آن ها در موسم حج شرکت می کند و مردم را می بیند ولی مردم او را نمی بینند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف أو مجهول و لعل المراد بإحداهما الكبرى، و بالرؤية المعرفة، أى لا يعرفه أحد من الناس بخلاف الصغرى، فإنه كان يعرفه عليه السلام سفراؤه و بعض خواص موالیه، و قيل: هى الصغرى، و الناس مرفوع، و المراد خواص موالیه أى يراه بعض الناس و لا يراه عامتهم على وجه المعرفة.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۴۷

۱۳- الحديث

۹۰۳/۱۳. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ؛ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ؛

وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً ، عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّيِّعِيِّ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامِ مِمَّنْ يُوثَقُ بِهِ :

أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَكَلَّمَ (٣) بِهَذَا الْكَلَامِ ، وَ حُفِظَ عَنْهُ ، وَ خَطَبَ بِهِ عَلَى مِنْبَرِ الْكُوفَةِ : «اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا بُدَّ لَكَ مِنْ حُجَجٍ فِي أَرْضِكَ ، حُجَّةٌ بَعْدَ حُجَّةٍ عَلَى خَلْقِكَ ، يَهْدُونَهُمْ إِلَى دِينِكَ ، وَ يَعْلَمُونَهُمْ عِلْمَكَ ، كَيْ لَا يَتَفَرَّقَ أَتْبَاعُ أَوْلِيَائِكَ (٤) ، ظَاهِرٍ (٥) غَيْرِ مُطَاعٍ ، أَوْ مُكْتَمٍ (٦) يُتْرَقَّبُ (٧) ، إِنْ غَابَ عَنِ النَّاسِ شَخْصُهُمْ (٨) فِي حَالِ هُدْيَتِهِمْ (٩) ، فَلَمْ يَغِبْ عَنْهُمْ

ص: ١٥٥

-
- ١-١ . فى «بف» وشرح المازندراني : «الموسم» . و«المواسم» : جمع الموسم .
 ٢-٢ . الغيبة للنعماني ، ص ١٧٥ ، ح ١٦ ، عن الكليني . وفيه ، ص ١٧٥ ، ح ١٣ ، بسند آخر عن يحيى بن المثنى ؛ وفيه أيضا ، ح ١٥ ، بسند آخر عن يحيى بن المثنى ، عن زرارة ، وفيها مع اختلاف يسير . وراجع : المصادر التي ذكرنا ذيل ح ٦ من هذا الباب الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٣ ، ح ٩١٩ .
 ٣-٣ . فى «ف» : «يتكلم» .
 ٤-٤ . فى «بح ، بر ، بف» وحاشية «ض ، ف» : «أولئك» . وفى «ب» : «إمام» .
 ٥-٥ . قوله : «ظاهر» ، مجرور نعتا لـ «حجة» . أو مرفوع خبرا لمبتدأ محذوف ، أى كل منهم ظاهر .
 ٦-٦ . فى «ف» : «مكتم» .
 ٧-٧ . يُتْرَقَّبُ ، أى ينتظر ، والترقب : الانتظار ، وكذلك الارتقاب . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ١٣٨ (رقب) .
 ٨-٨ . فى الوسائل : «شخصه» .
 ٩-٩ . فى «بح» : «هدتهم» . وفى «بس» : «هدبتهم» . وقال ابن الأثير : «الهُدْنَةُ : السكون ، والهُدْنَةُ : الصلح والموادعة بين المسلمين والكفار وبين كل متحاربين . النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٥٢ (هدن) .

قَدِيمٌ مَبْثُوثٌ (١) عِلْمِهِمْ ، وَ آدَابُهُمْ (٢) فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ مُثَبَّتَةٌ ، فَهُمْ بِهَا عَامِلُونَ .

وَيَقُولُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي هَذِهِ الْخُطْبَةِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ :

«فِيْمَنْ (٣) هَذَا؟ وَ لِهَذَا يَأْرِزُ (٤) الْعِلْمُ إِذَا لَمْ يُوجَدْ لَهُ حَمَلَةٌ يَحْفَظُونَهُ ، وَ يَرُؤُونَهُ كَمَا سَمِعُوهُ (٥) مِنْ الْعُلَمَاءِ ، وَ يَصُدُقُونَ (٦) عَلَيْهِمْ فِيهِ ؛ اللَّهُمَّ فَإِنِّي (٧) لَأَعْلَمُ أَنَّ الْعِلْمَ لَا يَأْرِزُ (٨) كُلُّهُ ، وَ لَا يَنْقَطِعُ مَوَادُّهُ ، وَ (٩) إِنَّكَ لَا تُخْلِي (١٠) أَرْضَكَ مِنْ حُجَّةٍ لَكَ عَلَى خَلْقِكَ ، ظَاهِرٍ (١١) لَيْسَ بِالْمُطَاعِ (١٢) ، أَوْ خَائِفٍ مَغْمُورٍ (١٣) ؛ كَيْ لَا تَبْطُلَ حُجَّتُكَ (١٤) ، وَ لَا يَضِلَّ (١٥) أَوْلِيَاؤُكَ (١٦)»

ص: ١٥٦

١-١ . في «ب ، ف ، بس ، بف» وشرح المازندراني : «مثبت» . قال المازندراني : جاء «ثبت» لازماً ومتعدّياً ، وقال المجلسي : لم أر مجيئه متعدّياً . وجعل ما في المتن أظهر . وقوله : «المبثوث» : المنتشر . يقال : بثّ الخبر وأبّثه ، أي نشره ، فانبثّ ، أي انتشر . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٧٣ (بثّ) .

٢-٢ . احتمال المازندراني ضعيفا أن يكون «آدابهم» عطفاً على «علمهم» ، و«مثبتة» حالاً عنهما ، و«في» متعلّقا ب «مثبتة» .

٣-٣ . في «ف» وحاشية «ج ، بر ، بف» : «فمن» . وقرأه الفيض : فيمن هذي ، ثم قال : «في شأن من تكلم في العلم بغير معقول من الهديان» وردّه المجلسي ، ثم قال : «وفي بعض النسخ : فمن هذا ، كما في رواية النعماني ، فمن بالكسر ، و«لهذا» تأكيد له . وهذا في الموضوعين إشارة إلى كلام أسقط من البين . ويمكن أن يقرأ بالفتح على الاستفهام للقلّة» . راجع : الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٠٩ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٤٨ .

٤-٤ . في «ب ، ف» وحاشية «بح» : «يأزر» . وقوله : «يأرز» ، أي يجتمع ويتقبّض . يقال : أرز فلان يأرز أزرًا وأروزًا ، أي تضامً وتقبّضً من بخله . ويقال : أرزت الحيّة إلى جحرها ، أي انضمت إليها واجتمع بعضها إلى بعض فيها . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ٨٦٣ - ٨٦٤ (أرز) .

٥-٥ . في الوافي : «يسمعونه» .

- ۶-۶ . فی «ب ، ج ، ه ، بر» : «یصدّقون» . وفی مرآة العقول : «وربّما یقرأ علی مجهول باب التفعیل ، ای یصدّقهم الناس فی الروایة لعلمهم بعدالتهم» .
- ۷-۷ . فی شرح المازندرانی : «وإنی» .
- ۸-۸ . فی «ب ، ف» : «لا یأزر» .
- ۹-۹ . فی «ب» : - «و» .
- ۱۰-۱۰ . فی «ف» : «لا تخلّی» .
- ۱۱-۱۱ . فی «ف» : «ظاهراً» .
- ۱۲-۱۲ . فی «بح» : «المطاع» .
- ۱۳-۱۳ . فی أكثر النسخ والوافی : «مغمود» . وكلاهما بمعنی مستور .
- ۱۴-۱۴ . فی «ج ، ه ، بح ، بس» وحاشیة «ض ، ف» : «حججک» .
- ۱۵-۱۵ . فی «ف» : «لا تضلّ» .
- ۱۶-۱۶ . فی «بف» وحاشیة «ض ، ف» : «أولئک» .

بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ ، بَلْ أَيْنَ هُمْ ؟ وَكَمْ هُمْ ؟ أُولَئِكَ (۱) الْأَعْقُلُونَ عَدَدًا ، الْأَعْظُمُونَ (۲) عِنْدَ اللَّهِ قَدْرًا. (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یکی از اصحاب امیر المؤمنین علیه السلام که مورد اطمینانست گوید: این سخن را امیر المؤمنین علیه السلام روی منبر مسجد کوفه فرموده و از او بیاد مانده است: بار خدایا! همانا ناچار حجت‌های از جانب تو روی زمینت لازمست، که یکی پس از دیگری برای (راهنمایی) خلقت بیایند و ایشان را بدینت رهبری کنند و علم ترا بآنها بیاموزند، تا پیروان اولیاء تو پراکنده نشوند. آن حجت یا ظاهر

است و فرمانروائی نمی‌کند [فرمانش نمی‌برند] و یا پنهانست و انتظارش را میکشند، اگر در حال صلح (متارکه جنگ میان مسلمین و کفار) پیکر و شخص آن حجج از مردم نهان باشد، دانش دیرین و ثابت [منتشر] ایشان از مردم نهان نیست، و آدابشان در دل‌های مؤمنین پا برجاست و طبق آن عمل کنند. و در جای دیگر از همین خطبه می‌فرماید: ولی این (عمل بآداب ایشان) در چه کسانست (یعنی چقدر عده آنها کمست) از این جهت است که بساط علم برچیده شود، زمانی که دانشمندی که دانش را نگهداری میکنند و آن را چنان که از علماء شنیده، روایت مینمایند و ایشان را در آن باره تصدیق میکنند یافت نشوند. بار خدایا من میدانم که بساط علم برچیده نمیشود و مایه هایش از میان نمی‌رود و تو زمینت را از حجتی برای خلقت خالی نمی‌گذاری، چه آشکار و غیر مطاع یا ترسان و پنهان باشد، تا حجت تو باطل نشود و دوستانت بعد از آنکه هدایتشان کردی گمراه نگردند، ولی کجایند ایشان و چقدرند ایشان؟، آنها کمترین شماره و بالاترین مقام را نزد خدا دارند. (بحديث ۸۸۱ رجوع شود).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۸

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- یکی از اصحاب موثق امیر المؤمنین (علیه السلام) گوید: آن حضرت این سخن را گفت و از او حفظ کردند، بر سر منبر کوفه در خطبه خود ایراد کرد: بار خدایا به راستی مطلب این است که به ناچار حجت هائی در زمین تو باید که یکی پس از دیگری بر خلق تو گماشته باشند تا آنان را به دینت رهبری کنند و از دانشت به آنها بیاموزند، تا پیروان اولیاء تو پراکنده و نابود نگردند، و حجت تو بسا ظاهر است و بر سر کار نیست یا غائب است و انتظار ظهورش کشند، اگر شخص آنها در حال هدنه و خانه نشینی از نظر مردم نهان گردد، دانش دیرین و منتشر آنها همیشه در دسترس مردم باشد، آدابشان در دل مؤمنان ثابت باشد و آنان بدان عمل کنند. و در ضمن همین خطبه در جای

دیگر می فرماید: در باره چه کسی است این؟ از این جهت علم بر چیده شود که کسی آن را حفظ نکند و روایت ننماید چنانچه از دانشمندان شنیده و مردم تصدیق آن نکنند. بار خدایا ولی من می دانم که همه علم بر چیده نشود و مایه بر نگردد و می دانم که تو زمین را از حجت خود بر خلقت خالی نگذاری گو این که ظاهر باشد و اطاعت نشود یا ترسان باشد و پنهان تا حجت تو باطل نگردد و دوستانت گمراه نشوند بعد از این که آنها را هدایت کردی، ولی کجایند آنها و چه اندازه اند؟ آنان در شماره کمترند و در قدر و مقام نزد خدا بزرگوارترند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- یکی از اصحاب موثق امیر المؤمنین علیه السلام گوید: آن حضرت این سخن را بر سر منبر کوفه در خطبه خود ایراد کرد و مردم آن را بخاطر سپردند حضرت فرمود: بار خدایا به راستی مطلب این است که به ناچار حجت هائی در زمین تو که یکی پس از دیگری بر خلق تو گماشته شوند تا آنان را به دینت رهبری کنند و از دانشت به آنها بیاموزند، تا پیروان اولیاء تو پراکنده و نابود نگردند، و حجت تو بسا ظاهر است و بر سر کار نیست یا غائب است و انتظار ظهورش می کشند، اگر شخص آنها در حال صلح (متارکه جنگ بین مسلمانان و کفار) و خانه نشینی از نظر مردم نماند، دانش دیرین و منتشر آنها همیشه در دسترس مردم باشد، آدابشان در دل مؤمنان ثابت باشد و آنان بدان عمل کنند.

و در ضمن همین خطبه در جای دیگر می فرماید: این درباره چه کسی است؟

از این جهت علم بر چیده شود که کسی آن را حفظ نکند و روایت ننماید چنانچه از دانشمندان شنیده و مردم تصدیق آن نکنند.

بار خدایا ولی من می دانم که بساط علم برچیده نشود و اصول آن از بین نرود و می دانم که تو زمین را از حجت خود خالی نگذاری گو این که ظاهر باشد و اطاعت نشود یا ترسان باشد و پنهان تا حجت تو باطل نگردد و دوستانت گمراه نشوند بعد از این که آنها را هدایت کردی، ولی کجایند آنها و چه اندازه اند؟ آنان در شماره کمترند و در قدر و مقام نزد خدا بزرگوارترند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول، و السیعی: بفتح السین و كسر الباء نسبة إلى بطن من همدان و اسمه عمرو بن عبد الله حجة بدل تفصیل لقوله حجج . علمک ای ما علمتهم کیلا یترقی فی الآراء و العقائد ظاهر إما مجرد فیکون نعت حجة أو مرفوع بتقدير مبتدأ ای کل منهم أو مکتتم علی بناء المفعول، یقال: کتتمه و اکتتمه ای سترته یترقب علی بناء المجهول ای ینتظر، و قیل: هو قائم مقام جزاء إن غاب بقرينة الفاء فی قوله فلم یغب . شخصهم ای الموجود من جملتهم مبثوث علمهم لعل المفعول بمعنی الفاعل، فإنی لم أراه متعدیا فیما عندنا من كتب اللغة، و فی بعض النسخ بتقدیم الباء علی المثلثة ای منتشر علمهم و هو أظهر و آدابهم مبتدأ خبره: مثبتة، و المراد بآدابهم أخلاقهم و سیرهم فهم بها ای بالعلوم و الآداب، و قیل: المراد بآدابهم قواعدهم الكلية الأصولية المتعلقة بکیفیه عمل أهل الغیبة نحو جواز العمل بأخبار الآحاد. فیمن هذا الاستفهام للتقلیل ای العمل بآدابهم المثبتة فی قلوب الناس لیس إلا فی قلیل منهم و لهذا ای و لقله ما ذکر ینقبض العلم و تقل الحملة، و هو بالتحریک

جمع حامل. وقال بعض الأفاضل فيمن هذا أى فى شأن من تكلم بغير معقول من الهذيان و لهذا
أى و لأجل أن الناس يصيرون إلى مثل هذا و يتكلمون بالباطل يأرز العلم أى ينضم بعضه إلى بعض
و يجتمع عند أهله، انتهى. و ما أشبه هذا بالهذيان و إن كان القائل أجل من ذلك، و فى بعض النسخ:
فمن هذا، كما فى رواية النعمانى، فمن بالكسر و لهذا تأكيد له، و هذا فى الموضوعين إشارة إلى كلام
أسقط من البين و يمكن أن يقرأ بالفتح على الاستفهام للقلّة بالمعنى المتقدم. و فى رواية النعمانى:
و هم بها عاملون يأنسون بما يستوحش منه المكذبون و يأباه المسرفون و بالله كلام يكال بلا ثمن،
من كان يسمعه بعقله فيعرفه و يؤمن به، و يتبعه و ينهج نهجه فيصلح به، ثم يقول: فمن هذا و لهذا
يأزر العلم، إذ لم يوجد حملة يحفظونه و يؤدونه كما يسمعون من العالم، ثم قال بعد كلام طويل فى
هذه الخطبة: اللهم و إنى لأعلم إلى آخره. يحفظونه أى على ظهر القلب و فى الكتب، و قيل: يرعونه
حق الرعاية و يصدقون على بناء المجرد أى هم صادقون فيما يروونه عنهم فى العلم، و ربما يقرأ
على مجهول باب التفعيل أى يصدقهم الناس فى الرواية لعلمهم بعد التهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٤٩

١٤- الحديث

٩٠٤/١٤ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُوسَى بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ ١ / ٥٤

الْبَجَلِيِّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ :

عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ : « قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ
يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ » (٤) قَالَ : « إِذَا غَابَ عَنْكُمْ إِمَامُكُمْ ، فَمَنْ (٥) يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ (٦) جَدِيدٍ (٧) ؟ » . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

موسی بن جعفر علیه السلام در باره قول خدای عز و جل: «بگو بمن بگوئید اگر آب شما بزمین فرو رود کی برای شما آب روان می آورد- ۳۰ سوره ۶۷-» فرمود: زمانی که امام شما غایب شود، کیست (غیر خدا) که برای شما امام تازه ای آورد؟ (امام غایب شما را ظاهر کند تا از علومش که چون چشمه صاف جاریست استفاده کنید).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۳۹

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر (علیه السلام) در تفسیر قول خدا عز و جل (۳۰ سوره ملک): «بگو اگر آب شما زیر زمین فرو کشد کیست که برای شما آب گوارا و روان بر آورد؟» فرمود: وقتی امام شما غائب گردد کیست که امام (فیض خ ل) تازه ای آورد؟.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۴- علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر علیه السلام در تفسیر قول خدای عز و جل فرماید: «بگو اگر آب شما به زمین فرورود کیست که برای شما آب گوارا روان سازد»

فرمود: وقتی امام شما غائب گردد کیست که امام تازه ای آورد؟

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور إن أصبح مأؤکم غورا أى غائرا فى الأرض بحيث لا تناله الدلاء، مصدر وصف به: بماء معین، أى جار ظاهر سهل المأخذ، فعلى التأویل الوارد فى الخبر استعار الماء للعلم، لأنه سبب لحياة الأرواح، كما أن الماء سبب لحياة الأبدان، واختفاء العالم یوجب اختفاء العلم بإمام جدید أى ظاهر بعد الغیبة فالجدید لازم للمعین باعتبار كونه بعد الغور و الخفاء و مما یؤید ما ذكرنا أن المراد تشبیه علم الإمام بالماء، ما رواه علی بن إبراهیم بإسناده قال: سئل الرضا علیه السلام عن قول الله عز و جل:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَأْؤُكُمْ غَوْرًا

الآية فقال عليه السلام: مأؤکم أبوابکم الأئمة و الأئمة أبواب الله

فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ

یعنی یأتیکم بعلم الإمام.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۴۹

١٥- الحديث

٩٠٥/١٥. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ

ص: ١٥٧

١-١ . فى «ض» : + «هم» .

٢-٢ . فى «ف» والوفى : «والأعظمون» .

٣-٣ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأرض لا تخلو من حجّة ، ح ٤٥٧ ، عن علىّ بن محمّد ، عن سهل بن زياد ، عن الحسن بن محبوب ، عن أبى أسامة ؛ وعلىّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن الحسن بن محبوب ، عن أبى أسامة وهشام بن سالم ، عن أبى حمزة ، عن أبى إسحاق ، عمّن يثق به من أصحاب أمير المؤمنين ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، وتمام الرواية فيه : «اللّهم إنّك لا تخلى أرضك من حجّة لك على خلقك» ؛ وفيه ، باب نادر فى حال الغيبة ، ح ٨٩٠ ، عن علىّ بن محمّد ، عن سهل بن زياد ، عن ابن محبوب ، عن أبى أسامة ، عن هشام ؛ ومحمّد بن يحيى ، عن أحمد بن محمّد ، عن ابن محبوب ، عن هشام بن سالم ، عن أبى حمزة ، عن أبى إسحاق ، عن الثقة من أصحاب أمير المؤمنين ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، من قوله : «فإنّى لأعلم أنّ العلم لا يأزر كلّه» مع زيادة فى آخره . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ١٣٦ ، ذيل ح ٢ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ٢ ، بسند آخر عن الحسن بن محبوب . كمال الدين ، ص ٣٠٢ ، ح ١١ ، بسند آخر عن أبى عبد الله ، عن آبائه ، عن علىّ عليهم السلام ، وفيه إلى قوله : «فهم بها عاملون» مع اختلاف يسير . وراجع المصادر التى ذكرنا ذيل ح ٨٩٣ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٠٩ ، ح ٩١٢ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٩٠ ، ح ٣٣٢٩١ ، وفيه إلى قوله : «فهم بها عاملون» .

٤-٤ . الملك (٦٧) : ٣٠ .

۵-۵ . فى الغيبة : «من» .

۶-۶ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بف» : «بماء» .

۷-۷ . فى «بر» : «معين» .

۸-۸ . الغيبة للنعمانى ، ص ۱۷۶ ، ح ۱۷ ، عن الكلينى ، بسند آخر عن موسى بن القاسم . وفى

كمال الدين ، ص ۳۵۱ ، ح ۴۸ ، بسند آخر عن موسى بن القاسم الوافى ، ج ۲ ، ص ۴۱۸ ، ح ۹۳۱ .

الْخَرَّازِ (۱) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنْ بَلَغَكُمْ عَنْ صَاحِبِكُمْ (۲) غَيْبَةً (۳) ، فَلا تُنْكِرُوهَا»
(۴).

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

محمد بن مسلم گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: اگر خبر غیبت صاحبتان بشما رسید
منکر آن نشوید.

ترجمه مصطفوى ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۰

[ترجمه كمره اى] :

۱۵- محمد بن مسلم گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: اگر به شما خبر رسید که امام شما غائب شده منکر آن نشوید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۵- محمد بن مسلم گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود:

اگر به شما خبر رسید که امام شما غائب شده منکر آن نشوید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۵۰

۱۶- الحدیث

۹۰۶/۱۶. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ الْوَشَّاءِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لَا بُدَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ مِنْ غَيْبَةٍ ، وَلَا بُدَّ لَهُ (۵) فِي غَيْبَتِهِ مِنْ عَزْلَةٍ ، وَنِعْمَ الْمَنْزِلُ طَيِّبَةٌ (۶) ، وَ مَا بَثَّ لِأَثْنَيْنِ مِنْ وَحْشَةٍ (۷) ». (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

بناچار صاحب الامر غیبت کند و بناچار در زمان غیبتش گوشه گیری کند، چه خوب منزلت مدینه (گویا آن حضرت در ایام غیبت غالباً در مدینه و اطراف آن باشد) و درسی وحشتی نیست (یعنی آن حضرت همراه ۳۰ یا ۲۹ نفر از اصحاب و موالیان خود میباشد و این عده اگر چه گوشه گیرند ولی وحشت و ترسی ندارند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۶- فرمود: صاحب الامر به ناچار غائب گردد و در غیبت خود گوشه گیری کند چه خوب منزلی است مدینه طیبه و درسی وحشتی نیست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۶- فرمود: صاحب الامر به ناچار غائب گردد و در غیبت خود گوشه گیری کند چه خوب منزلی است مدینه طیبه و در ۳۰ وحشتی نیست.

توضیح: این جمله که در ۳۰ وحشتی نیست مراد عدد ۳۰ است که حضرت چون با یاران خاص خود که ۲۹ نفرند که با خود حضرت سی نفر می شوند غالباً در اطراف مدینه به سر می برند و وحشتی هم ندارند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف أو موثق. و العزلة بالضم: اسم الاعتزال أى المفارقة عن الخلق ولا بد له فى غيبته فى بعض النسخ: ولا له فى غيبته، أى ليس فى غيبته معتزلاً عن الخلق بل هو بينهم ولا يعرفونه، و الأول أظهر و موافق لما فى سائر الكتب، و الطيبة بالكسر اسم المدينة الطيبة، فیدل على أنه عليه السلام غالباً فى المدينة و حوالها إما دائماً أو فى الغيبة الصغرى، و ما قيل: من أن الطيبة اسم موضع يسكنه عليه السلام مع أصحابه سوى المدينة فهو رجم بالغيب، و يؤيد الأول ما مر أنه لما سئل أبوه عليه السلام: أين أسأل عنه؟ قال: بالمدينة. و ما بثلاثين من وحشة أى هو عليه السلام مع ثلاثين من موالیه و خواصه، و ليس لهم وحشة لاستيناس بعضهم ببعض، أو هو عليه السلام داخل فى العدد فلا

يستوحش هو أيضا أو الباء بمعنى مع أى لا يستوحش عليه السلام لكونه مع ثلاثين، وقيل: هو مخصوص بالغيبة الصغرى، وما قيل: من أن المراد أنه عليه السلام فى هيئة من هو فى سن ثلاثين سنة و من كان كذلك لا يستوحش فهو فى غاية البعد، وفى غيبة الشيخ: لا بد لصاحب هذا الأمر من عزلة ولا بد فى عزلته من قوة، الخبر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٠

١٧- الحديث

٩٠٧/١٧. وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنِ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ (٩)، عَنْ أَبِي بَنِي تَغْلِبٍ، قَالَ:

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «كَيْفَ أَنْتَ إِذَا وَقَعَتِ الْبَطْشَةُ (١٠) بَيْنَ الْمَسْجِدَيْنِ (١١)،

ص: ١٥٨

١-١. هكذا فى «ب، ض، و، بح، بس» والوفى. وفى «ألف، ج، ف، بر» والمطبوع: «الخزّاز»

. وفى «بف»: «الخرار». لاحظ ما تقدّم، ذيل ح ٩٠٠.

٢-٢. فى الوافى: «صاحب هذا الأمر».

٣-٣. فى «بر»: «غيبته».

٤-٤. الغيبة للنعمانى، ص ١٨٨، ح ٤٢، عن الكلينى. الغيبة للطوسى، ص ١٦٠، ح ١١٨،

بسند من أبى أيوب، عن أبى بصير الوافى، ج ٢، ص ٤١٥، ح ٩٢٤.

٥-٥. فى شرح المازندراني: - «له».

٦-٦ . «الطَّيِّبَةُ» : اسم للمدينة المنورة . كان اسمها يَثْرِب ، والثَّرْبُ : الفساد ، فهي النبيّ صلى الله عليه وآله و آله أن تسمّى به وسمّاها طَيِّبَةً وطَابَةً . وقيل : هو من الطَّيِّب بمعنى الطاهر ؛ لخلوصها من الشرك وتطهيرها منه . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١٤٩ (طيب) .

٧-٧ . فى الوافى : «يعنى إذا اعتزل فيها مستترا ومعه ثلاثون من شيعته ، يأنس بعضهم ببعض ، فلا وحشة لهم . كأنه أشار إلى غيبته القصيرة ، فإنّ فى الطويلة ليس لشيعته إليه سبيل» .

٨-٨ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٨٨ ، ح ٤١ ، عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ص ١٦٢ ، ح ١٢١ ، بسنده عن علىّ بن أبى حمزة ، عن أبى بصير ، عن أبى جعفر عليه السلام ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١ ، ح ٩٢٥ .

٩-٩ . فى «ب ، بح» وحاشية «ف ، و ، بف» : «الحسين» . والرجل مجهول لم نعرفه .

١٠-١٠ . فى الغيبة ، ح ٧ : «السبطة» و«البطشة» : السطوة والأخذ بالعُنف . والبَطْشُ : التناول بشدّة عند الصّولة ، والأخذ الشديد القويّ . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٢٦٧ (بطش) .

١١-١١ . فى مرآة العقول : «والمسجدان : مسجد مكّة ومسجد المدينة ، أو مسجد الكوفة ومسجد السهلة . والأوّل أظهر وهو إشارة إلى واقعة عظيمة من حرب أو خسف أو بلاء تقع قريبا من ظهور المهديّ عليه السلام » . وفى الوافى : «كأنها إشارة إلى واقعة كانت قد مضت قبل الغيبة الكبرى ، ويحتمل أن تكون من الأمور التى لم تقع بعد ، وتكون من علامات ظهوره عليه السلام» .

فَيَأْرِزُ (١) الْعِلْمُ (٢) كَمَا تَأْرِزُ (٣) الْحَيَّةُ فِي جُحْرِهَا (٤) ، وَ اخْتَلَفَتِ (٥) الشَّيْعَةُ (٦) ، وَ سَمَى بَعْضُهُمْ بَعْضًا كَذَّابِينَ ، وَ تَقَلَّ (٧) بَعْضُهُمْ فِي وُجُوهِ بَعْضٍ ؟ « قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، مَا عِنْدَ ذَلِكَ (٨) مِنْ خَيْرٍ ، فَقَالَ لِي : «الْخَيْرُ كُلُّهُ عِنْدَ ذَلِكَ» ث_ لَأَنَّا (٩) . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابان بن تغلب گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: چگونه باشی (عقیده تو چیست نسبت به) زمانی که حمله سختی میان دو مسجد واقع شود (اشاره بجنگ و پیش آمد مهمی دارد که میان مسجد کوفه و سهله یا مکه و مدینه واقع می شود) و علم و دانش مانند ماری که بسوراخ خود میرود، نور دیده شود، و میان شیعیان اختلاف افتد و یک دیگر را دروغگو خوانند و بصورت هم تف اندازند، عرض کردم: قربانت، در چنان وضعی خیری نیست، حضرت سه مرتبه فرمود: تمام خیر در آن وضع است (زیرا مردم امتحان میشوند و امام زمان علیه السلام ظهور میکند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۷- ابان بن تغلب گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: چطور باشی تو وقتی که میان دو مسجد (مکه و مدینه- یا کوفه و سهله- از مجلسی ره) کوبشی شود؟ (کنایه از واقعه بزرگی است چون جنگ، فرو بردن زمین، بلاء- از مجلسی ره) و علم برچیده و نور دیده شود مانند ماری که در سوراخ خود به هم پیچد و شیعه اختلاف کنند و یک دیگر را دروغگو خوانند و به روی هم تف اندازند؟ عرض کردم: قربانت، در این وقت خیری نیست، به من فرمود: همه خیرها در این وقت است- تا سه بار- (منظور از خیر، ظهور امام عصر علیه السلام است- از مجلسی ره).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۷- ابان بن تغلب می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: چطور هستی وقتی که میان دو مسجد (مکه و مدینه- یا کوفه و سهله) حمله سختی میان این دو محل واقع شود و علم مانند ماری در سوراخ خود رود و شیعه اختلاف کنند و یکدیگر را دروغگو خوانند و به روی هم آب دهن بیندازند؟

در این وقت خیری نیست، به من فرمود: همه خیرها در این وقت است- تا سه بار- (منظور از خیر، ظهور امام عصر علیه السلام است)

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح إذا لظاهر أن علی بن الحسن هو الطاطری، و فی بعض النسخ علی بن الحسین فیکون مجهولا. و البطشة: الأخذ بالعنف، و السطوة: الأخذ الشدید، و المسجدان مسجد مكة و مسجد المدينة، أو مسجد الكوفة و مسجد السهلة، و الأول أظهر و هو إشارة إلى واقعة عظيمة من حرب أو خسف أو بلاء تقع قریبا من ظهور المهدي علیه السلام، فالخير هو ظهور القائم علیه السلام أو قریبا من وجوده علیه السلام أو من غيبته الكبرى، فالخير لكثرة الأجر و قوة الإيمان كما مر. قال المحدث الأسترآبادی رحمه الله: كأنه إشارة إلى وقعة عسكر السفیانی بین المسجدین، و إلى الفتنة التي تظهر من عسكره فی عراق العرب، و ظهور رجل مبرقع من الشيعة فی العراق، و دلالة عسكر السفیانی

على الشيعة، و المراد من الخير كله ظهور القائم عليه السلام انتهى. وفي قرب الإسناد في الصحيح عن البرزطي قال: قال الرضا عليه السلام: إن قدام هذا الأمر علامات حدث يكون بين الحرمين، قلت: ما الحدث؟ قال: عصبة تكون، ويقتل فلان من آل فلان خمسة عشر رجلا، وقيل: المراد ما وقع في خلافة المتوكل في سويقة وهي قرية من أعراض المدينة في جنب الروحاء، قال صاحب القاموس: سويقة موضع بناوحي المدينة يسكنه آل علي بن أبي طالب عليه السلام، وقال السهمودي في كتاب خلاصة الوفاء: سويقة عين عذبة كثيرة الماء لآل علي، وكان محمد بن صالح الحسيني خرج على المتوكل فأنفذ إليه جيشا ضخما فظفروا به و بجماعة من أهله فقتلوا بعضهم وأخربوا سويقة وعقروا بها نخلا كثيرا و ما أفلحت السويقة بعد، و جل سويقة لآل علي وكانت من صدقات علي عليه السلام، انتهى. وهذه الواقعة أفضت إلى غيبة صاحب الزمان عليه السلام، و سمعت من رأى سويقة مرارا مع الشريف زيد و عسكريه يقول: إن المشهور عند شيعة تلك الأماكن أن سويقة منزل صاحب الزمان عليه السلام، انتهى. أقول: وفي غيبة النعماني: يأتي على الناس زمان يصيبهم فيها سبطة يأرز العلم فيها كما تأرز الحية في جحرها فبينا هم كذلك إذ طلع عليهم نجم، قلت: فما السبطة؟ قال: الفترة، إلى آخر الخبر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥١

١٨- الحديث

٩٠٨/١٨. وَ بِهَذَا الْأَسْنَادِ (١١)، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ ابْنِ بُكَيْرٍ، عَنْ زُرَّارَةَ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنَّ لِلْقَائِمِ غَيْبَةً قَبْلَ أَنْ يَقُومَ (١٢)؛ إِنَّهُ يَخَافُ» وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ، يَعْنِي الْقَتْلَ. (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام میفرمود: حضرت قائم پیش از آنکه قیام کند غایب شود، زیرا او میترسد -
و با دست اشاره بشکمش فرمود - یعنی از کشته شدن میترسد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۸- زراره گوید: شنیدم می فرمود: به راستی قائم (علیه السلام) پیش از آن که قیام کند غیبتی دارد، زیرا
بر جان خود می ترسد و با دستش اشاره به شکمش کرد- یعنی از کشتن.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۸- زراره گوید: شنیدم می فرمود: به راستی قائم علیه السلام پیش از آن که قیام کند غیبتی دارد، زیرا
بر جان خود می ترسد و با دستش اشاره به شکمش کرد - یعنی از کشته شدن واهمه دارد.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: موثق كالصحيح.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۵۲

ص: ۱۵۹

-
- ۱-۱ . فی «ب ، بس» : «فیأرز» . وتقدّم معنى قوله : «فیأرز» ذیل الحدیث ۱۳ من هذا الباب .
- ۲-۲ . قرأه المازندرانی : العلم بالتحريك بمعنى الراية . وفي الغيبة ، ح ۷ : + «فيها» .
- ۳-۳ . فی «ب» : «تأزر» . وفي «ج ، بح ، بس ، بف» : «يأرز» .
- ۴-۴ . «الجُحْرُ» : كلّ شيء تحتفره السباع والهوامّ لأنفسها ، والجمع : أجحار وجِحْرَة . ويقال الجُحْر أيضا لكلّ شيء يحتفر في الأرض إذا لم يكن من عظام الخلق . راجع : لسان العرب ، ج ۴ ، ص ۱۱۷ (جحر) .
- ۵-۵ . فی «ج ، ض ، بح» : «اختلف» .
- ۶-۶ . فی الغيبة ، ح ۷ : + «بينهم» .

٧-٧ . فى الغيبة ، ح ٧ : « يتفل » . « التفل » : النفخ بالفم ولا يكون إلا ومعه شىء من الريق ، فإذا كان نفخا بلا ريق فهو النّفث . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٧٧ (تفل) .

٨-٨ . فى « ف » : « ذاك » .

٩-٩ . فى الغيبة ، ح ٧ : « يقوله ثلاثا يريد قرب الفرج » بدل « ثلاثا » . وفى الوافى : « وإنما يكون الخير كله فى غيبة الإمام لتضاعف الحسنات فيها » . وفى المرأة : « الخير هو ظهور القائم عليه السلام ، أو قريبا من وجوده أو من غيبته الكبرى . فالخير لكثرة الأجر وقوة الإيمان » .

١٠-١٠ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٥٩ ، ح ٧ ، عن الكلينى ، وبسند آخر عن أبان بن تغلب . وراجع : الغيبة للنعمانى ، ص ١٥٩ - ١٦٠ ، ح ٦ و ٨ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٤٩ ، ح ٤١ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٦ ، ح ٩٢٦ .

١١-١١ . إشارة إلى « عدة من أصحابنا » المذكور فى سند ح ١٦ .

١٢-١٢ . فى « ف » والوافى : + « قلت : ولم ؟ قال » .

١٣-١٣ . راجع المصادر التى ذكرنا ذيل ح ٩ ، من هذا الباب الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٥ ، ذيل ح ٩٢٣ .

١٩- الحديث

٩٠٩/١٩ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ ، قَالَ :

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « لِلْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ غَيْبَتَانِ : إِحْدَاهُمَا قَصِيرَةٌ ، وَالأُخْرَى طَوِيلَةٌ ؛ الْغَيْبَةُ الأُولَى لَا يَعْلَمُ بِمَكَانِهِ فِيهَا (١) إِلَّا خَاصَّةٌ شِيعَتِهِ (٢) ، وَالأُخْرَى لَا يَعْلَمُ بِمَكَانِهِ فِيهَا (٣) إِلَّا خَاصَّةٌ مَوَالِيهِ (٤) » . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: برای حضرت قائم علیه السلام دو غیبت است: یکی کوتاه و دیگری دراز، در غیبت اول جز شیعیان مخصوص از جای آن حضرت خبر ندارند، و در غیبت دیگر جز دوستان مخصوصش از جای او خبر ندارند (مقصود از دوستان مخصوص خادمان و اهل بیت آن حضرت و یا همان ۳۰ نفری است که در سه روایت پیش ذکر شد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۹- فرمود: قائم (علیه السلام) دو غیبت دارد یکی کوتاه و دیگری دراز، در اولی جز شیعیان خاص کسی جای او را نداند و در دیگری تنها خادمین محرم او جای او را بدانند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۹- فرمود: قائم علیه السلام دو غیبت دارد یکی کوتاه و دیگری طولانی، در اولی جز شیعیان خاص، کسی جای او را نداند و در دیگری تنها خادمین محرم او جای او را بدانند.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: موثق. إلا خاصة مواليه أى خدمه و أهله و أولاده أو الثلاثين الذين مضى ذكرهم، و فى الغيبة الصغرى كان بعض خواص شيعته مطلعين على مكانه كالسفراء و بعض الوكلاء. و اعلم أنه كان له عليه السلام غيبتان: أولهما: الصغرى و هى من زمان وفاة أبى محمد العسكرى عليه السلام، و هو لثمان ليال خلون من شهر ربيع الأول سنة ستين و مائتين إلى وقت وفاة رابع السفراء أبى الحسن على بن محمد السمرى و هو النصف من شعبان سنة تسع و عشرين و ثلاثمائة فتكون قريبا من سبعين، و العجب من الشيخ الطبرسى و سيد ابن طاوس أنهما وافقا فى التاريخ الأول و قالوا فى وفاة السمرى: توفى سنة ثمان و عشرين و ثلاثمائة، و مع ذلك ذكرا أن مدة الغيبة الصغرى أربع و سبعون سنة و لعلهما عدا ابتداء الغيبة من ولادته عليه السلام. و أما سفراؤه عليه السلام فأولهم أبو عمر و عثمان بن سعيد العمرى، فلما توفى رضى الله عنه نص على ابنه أبى جعفر محمد بن عثمان، فقام مقامه و هو الثانى من السفراء، و توفى رضى الله عنه سنة أربع و ثلاثمائة و قيل: خمس و ثلاثمائة، و كان يتولى هذا الأمر نحو من خمسين سنة، فلما دنت وفاته أقام أبا القاسم الحسين بن روح النوبختى مقامه، و توفى أبو القاسم قدس الله روحه فى شعبان سنة ستة و عشرين و ثلاثمائة فلما دنت وفاته نص على أبى الحسن على بن محمد السمرى، فلما حضرت السمرى رضى الله عنه الوفاة سئل أن يوصى فقال: لله أمر هو بالغه، و مات روح الله فى النصف من شعبان سنة تسع و عشرين و ثلاثمائة، كل ذلك ذكره الشيخ رحمه الله. و قال الصدوق: حدثنى الحسن بن أحمد المكتب قال: كنت بمدينة السلام فى السنة التى توفى فيها الشيخ أبو الحسن على بن محمد السمرى قدس الله روحه فحضرت قبل وفاته بأيام فأخرج إلى الناس توقيعا نسخته: بسم الله الرحمن الرحيم يا على بن محمد السمرى

أعظم الله أجر إخوانك فيك، فإنك ميت ما بينك وبين ستة أيام فاجمع أمرك و لا توصل إلى أحد يقوم مقامك بعد وفاتك، فقد وقعت الغيبة التامة و لا ظهور إلا بعد إذن الله تعالى ذكره، و ذلك بعد طول الأمد و قسوة القلوب و امتلاء الأرض جوراً، و سيأتى من شيعتى من يدعى المشاهدة، ألا فمن ادعى المشاهدة قبل خروج السفينانى و الصيحة فهو كذاب مفتر، و لا حول و لا قوة إلا بالله العلى العظيم. قال: فنسخنا هذا التوقيع و خرجنا من عنده، فلما كان يوم السادس وعدنا إليه و هو يوجد بنفسه، فقيل له: من وصيك من بعدك؟ فقال: لله أمر هو بالغه و قضى، و هذا آخر كلام سمع منه رضى الله عنه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٢

٢٠- الحديث

٩١٠/٢٠. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ ، عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَتَانِ : إِحْدَاهُمَا يَرْجِعُ مِنْهَا إِلَى أَهْلِهِ (٦) ، وَ الْأُخْرَى يُقَالُ : هَلَكَ ؟ فِي أَيِّ وَادٍ سَلَكَ ؟» .

قُلْتُ : كَيْفَ نَصْنَعُ إِذَا (٧) كَانَ كَذَلِكَ ؟

قَالَ : «إِذَا (٨) ادَّعَاهَا مُدَّعٍ ، فَاسْأَلُوهُ عَنْ أَشْيَاءَ (٩) يُجِيبُ (١٠) فِيهَا مِثْلَهُ (١١)» . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مفضل بن عمر گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود برای صاحب الامر دو غیبت است، در نخستین آنها بسوی خانواده اش مراجعت میکند. و در دیگری مردم میگویند: هلاک شد و در کدام وادی افتاد: عرض کردم: اگر چنان شد. ما چه کنیم؟ فرمود: هر گاه کسی مدعی امامت شد، مسائلی از او پرسید که مثل امام جواب دهد (اگر پاسخ درست نگفت، او امام نیست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۱

[ترجمه کمره ای]:

۲۰- مفضل بن عمر گوید: از آن حضرت شنیدم می فرمود: صاحب الامر (علیه السلام) دو غیبت دارد در یکی به خاندان خود مراجعه دارد و در دیگری گویند: نابود شد، در کدام وادی رفت. من گفتم: در این وقت ما چه کنیم؟ فرمود: اگر مدعی امامت پیدا شد از او چیزهایی را پرسید که مانند امام عصر باید جواب دهد (چون اخبار از غیب و پرسش از مشکلات مسائل و علوم مخصوص به ائمه اگر درست گفت و موافق آنچه از ائمه نقل شده، بدانید که او امام است و این نشانه مخصوص به علماء است- از مجلسی ره).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۲۰- مفضل بن عمر گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: برای صاحب الامر علیه السلام دو غیبت است یکی به خاندان خود مراجعه دارد و در دیگری گویند: نابود شد، در کدام وادی رفت. من گفتم: در این وقت ما چه کنیم؟

فرمود: اگر مدعی امامت پیدا شد از او چیزهایی را پرسید که مانند امام عصر باید جواب دهد (چون اخبار از غیب و پرسش از مشکلات مسائل و علوم، مخصوص به ائمه است اگر درست گفت و موافق آنچه از ائمه نقل شده، بدانید که او امام است و این نشانه خاص اوست-).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. یرجع منها إلى أهله أي عيال أبيه عليه السلام أو إلى نوابه و سفرائه كيف نصنع أي إذا خرج أحد بعد غيبته عليه السلام و ادعی أنه المهدی كيف نعرف أنه صادق أو كاذب؟ يجب فيها مثله أي مثل القائم عليه السلام عن مسائل لا يعلمه إلا الإمام كالأخبار بالمغيبات لعامة الخلق، و السؤال عن غوامض المسائل و العلوم المختصة بهم عليه السلام فإن أجاب بالحق فيها و موافقا لما وصل إليكم من آبائهم عليهم السلام فاعلموا أنه الإمام، و هذا مختص بالعلماء.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۵۴

- ١-١ . فى «ج» : - «فيها» .
- ٢-٢ . فى حاشية «بر» : «الشيعة» .
- ٣-٣ . فى «ض ، بح» : - «فيها» .
- ٤-٤ . فى الغيبة للنعمانى ، ح ١ و ٢ : + «فى دينه» . وفى الوافى : «كأنه يريد بخاصة الموالى الذين يخدمونه ؛ لأن سائر الشيعة ليس لهم فيها إليه سبيل . وأما الغيبة الأولى ، فكان له عليه السلام فيها سفراء» .
- ٥-٥ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٧٠ ح ٢ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ١ ، بسند آخر عن الحسن بن محبوب ، مع اختلاف يسير . وراجع : الغيبة للطوسى ، ص ١٦٣ ، ذيل ح ١٢٣ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٤ ، ح ٩٢٠ .
- ٦-٦ . فى الغيبة للنعمانى ، ح ٩ : «يرجع فى إحداهما إلى أهله» .
- ٧-٧ . فى حاشية «ج» : «إن» .
- ٨-٨ . فى «ه» : «إذ» .
- ٩-٩ . فى «ف» : «فاسألوه عن تلك العزائم التى» . وفى «ه» : «فاسألوه عن تلك العظام التى» .
- ١٠-١٠ . الجملة الفعلية صفة للأشياء .
- ١١-١١ . يجوز فيه الرفع .
- ١٢-١٢ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٧٣ ، ح ٩ ، عن الكلينى . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ١٧٣ ، ح ٨ ، بسند آخر عن الباقر أبى جعفر عليه السلام هكذا : «إنّ للقائم غيبتين ، يقال فى إحداهما : هلك ،

ولا يدري في أيّ واد سلك». وراجع: الغيبة للنعماني، ص ١٧١، ح ٥؛ والغيبة للطوسي، ص ٦١، ح ٦٠؛ وص ١٦١، ح ١٢٠ الوافي، ج ٢، ص ٤١٤، ح ٩٢١.

٥٥ / ١

٢١- الحديث

٩١١/٢١. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الْقَاسِمِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْخَزَّازِ (١) ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ ، قَالَ :

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقُلْتُ لَهُ : أَنْتَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ ؟ فَقَالَ : «لَا» . فَقُلْتُ : فَوَلَدُكَ (٢) ؟ فَقَالَ (٣) : «لَا» . فَقُلْتُ : فَوَلَدُ وَلَدِكَ هُوَ ؟ قَالَ (٤) : «لَا» . فَقُلْتُ (٥) : فَوَلَدُ وَلَدِ وَلَدِكَ ؟ فَقَالَ : «لَا» . قُلْتُ (٦) : مَنْ (٧) هُوَ ؟

قَالَ (٨) : «الَّذِي يَمْلُؤُهَا عَدْلًا كَمَا مَلِئْتُ ظُلْمًا وَجَوْرًا» (٩) عَلَى (١٠) فَتْرَةِ (١١) مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ، كَمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بُعِثَ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ» . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو حمزه گوید: خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و عرض کردم: صاحب الامر شماست؟ فرمود نه، گفتم: پسر شماست؟ فرمود: نه. گفتم، پسر پسر شما است؟ فرمود: نه، گفتم: پسر پسر پسر شماست؟ فرمود: نه، گفتم: پس او کیست؟ فرمود: همان کسی است که زمین را پر از عدالت کند، چنان که پر از ستم و جور شده باشد، او در زمان پیدا نبودن امامان بیاید، چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله در زمان پیدا نبودن رسولان مبعوث شد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۱

[ترجمه کمره ای]:

۲۱- ابی حمزه گوید: خدمت امام صادق(علیه السلام) رسیدم و به او گفتم: تو صاحب الامری؟ فرمود: نه، گفتم: پسر تو است؟ فرمود: نه، گفتم: پسر پسرت؟ فرمود: نه، گفتم: پسر سوم تو؟ فرمود: نه، گفتم: پس او کیست؟ فرمود: آن که زمین را پر از عدل و داد کند چنانچه پر از ستم و ناحقی شده باشد و در دوران فترت ائمه بیاید چنانچه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در دوران فترت رسولان مبعوث شد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲۱- ابی حمزه گوید: خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و به او گفتم: تو صاحب الامری؟

فرمود: نه، گفتم: پسر توست؟

فرمود: نه، گفتم: پسر پسرت؟

فرمود: نه، گفتم: پسر سوم تو؟

فرمود: نه، گفتم: پس او کیست؟

فرمود: آن که زمین را پر از عدل و داد کند همانطور که پر از ظلم و ستم شده باشد و در دوران فترت
ائمه بیاید چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله در دوران فترت رسولان مبعوث شد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و الفترة بين الرسولین هي الزمان الذي انقطعت فيه الرسالة و اختفى فيه الأوصياء و المراد
بفترة من الأئمة خفاؤهم و عدم ظهورهم في مدة طويلة، أو عدم إمام قادر قاهر فتشمل أزمنة سائر
الأئمة سوى أمير المؤمنين عليه السلام، و الأول أظهر.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۵۴

۲۲- الحديث

۹۱۲/۲۲ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ الْبَغْدَادِيِّ ، عَنْ وَهْبِ بْنِ
شاذَانَ ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الرَّبِيعِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ (۱۳) ، عَنْ أُمِّ هَانِيَةَ ، قَالَتْ:

ص: ۱۶۱

- ١-١ . فى «بر» : «عن ابن الوليد الخزاز» . ثم إنَّ محمّد بن الوليد هو محمّد بن الوليد البجلي الخزاز .
فما ورد فى «ب ، و ، بح ، بس ، بف» من «الخرّاز» ، سهو . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٤٣ ،
الرقم ٣٧١ ، وص ٣٤٥ ، الرقم ٩٣١ .
- ٢-٢ . فى «ض» : «وولدك» .
- ٣-٣ . فى «ب» والوافى : «قال» .
- ٤-٤ . فى «ب ، ج» والغيبة : «فقال» .
- ٥-٥ . فى «ض ، بف» والغيبة : «قلت» .
- ٦-٦ . فى «ب ، ف» : «فقلت» .
- ٧-٧ . فى «ف» والغيبة : «فمن» .
- ٨-٨ . فى «ه» : «+ «إن»» .
- ٩-٩ . «الجور» : الميل عن الطريق والضلال عنه . يقال : جار عن الطريق يجور ، أى مال عنه وضلّ .
وقد يكون بمعنى الظلم . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٣١٣ (جور) .
- ١٠-١٠ . فى «ه» والغيبة : «لعلى» .
- ١١-١١ . «الفترة» : ما بين الرسولين من رسل الله تعالى من الزمان الذى انقطعت فيه الرسالة . وقال
المجلسى : «والمراد بفترة من الأئمة : خفاؤهم وعدم ظهورهم فى مدّة طويلة ، أو عدم إمام قادر
قاهر . فتشمل أزمنة سائر الأئمة سوى أمير المؤمنين عليه السلام . والأوّل أظهر» . راجع : النهاية ،
ج ٣ ، ص ٤٠٨ (فترة) .
- ١٢-١٢ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٨٦ ، ح ٣٨ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٥ ، ح ٩٨٧ .
- ١٣-١٣ . هكذا فى النسخ . وفى المطبوع : «+ «عن أسيد بن ثعلبة» . والخبر رواه النعمانى فى كتابه
الغيبة ، ص ١٥٠ ، ذيل ح ٦ ، نقلاً من المصنّف وفيه : «الحسن بن أبى الربيع الهمدانى ، قال :
حدّثنا محمّد بن إسحاق ، عن أسيد بن ثعلبة ، عن أمّ هانئ» لكنّه ورد فى تأويل الآيات ، ص ٧٤٤
_ باختلاف فى الألفاظ _ نقلاً من محمّد بن العباس بسنده عن وهب بن شاذان ، عن الحسن بن

الربيع ، عن محمد بن إسحاق ، قال : حدّثني أمّ هانئ . وفي نقل تأويل الآيات _ كما ترى _ لم يتوسّط أسيد بن ثعلبة بين محمد بن إسحاق وأمّ هانئ . فلذا لا تطمئنّ النفس بنقل النعماني الخبير من بعض نسخ الكافي ، أو عدم تصحيحه اجتهاداً متكئاً على السند الآتي المشابه لبعض أجزاء هذا السند . يؤيّد ذلك اختلاف بعض العبارات الواردة في سند النعماني لسندنا هذا ومطابقتها مع عبارات السند الآتي ؛ فإنّ في هذا السند «الحسن بن أبي الربيع عن محمد بن إسحاق» . وفي النعماني : «قال : حدّثنا محمد بن إسحاق» . كما أنّه لم يرد قيد «الهمداني» في أيّة نسخة من نسخ الكافي لكنّه مذكور في نقل النعماني .

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى : «فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ» (١) قَالَتْ : فَقَالَ : «إِمَامٌ يَخْنُسُ (٢) سَنَةَ سِتِّينَ وَ مِائَتَيْنِ ، ثُمَّ يَظْهَرُ كَالشَّهَابِ ، يَتَوَقَّدُ فِي اللَّيْلَةِ (٣) الظُّلْمَاءِ ، فَإِنْ أَدْرَكَتِ زَمَانَهُ قَرَّتْ عَيْنُكَ» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ام هانی گوید: از حضرت ابا جعفر محمد بن علی علیهما السلام راجع بقول خدای تعالی «سوگند بستارگان غروب کننده، همان سیارات نهان شوند» (۱۵ و ۱۶ سوره ۸۱-) پرسیدم، فرمود: آن امامی است که در سال ۲۶۰ غایب شود، سپس مانند شعله ای در شب تاریک فروزان شود، اگر زمان او را درک کنی چشمت روشن شود.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۱

[ترجمه کمره ای]:

۲۲-ام هانی گوید: از امام باقر (علیه السلام) از تفسیر قول خدا تعالی (۱۶ و ۱۷ سوره تکویر): «سوگند به نهان شونده ها، به رونده های در لانه خزنده ها» ام هانی گوید: در پاسخ فرمود: امامی است که در سال دویست و شصت نهان می شود سپس چون شهابی فروزنده در شب تار عیان می گردد، اگر به دورانش بررسی چشمت روشن شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲۲-ام هانی گوید: از امام باقر علیه السلام از تفسیر قول خدای تعالی: «سوگند به ستارگان غروب کننده همان ستارگان پنهان شونده (تکویر/۱۶، ۱۷)» پرسیدم حضرت در پاسخ فرمود: امامی است که در سال ۲۶۰ غایب می شود سپس چون شهابی فروزنده در شب تار ظاهر می گردد، اگر دوره ای او را درک کنی چشمانت روشن می گردد.

توضیح: بیان سال ۲۶۰ غایب می شود مقصود زمان وفات امام حسن عسکری علیه السلام است که امامت به فرزندش می رسد و دوره غیبت او آغاز می شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف أو مجهول. بالخنس هو جمع خانس من خنس إذا تأخر، و الجوارى جمع الجارية، و الكنس جمع كانس، من كنس الظبى: إذا تغيب و استتر فى الكناسه، و هو الموضع الذى يأوى إليه، فقال بعض المفسرين: هى الكواكب كلها فإنها تغيب بالنهار و تظهر بالليل، و قال بعضهم: هى الخمسة المتحيرة سوى النيرين من السيارات، يريد به مسيرها و رجوعها، و فسر عليه السلام بإمام يخنس أى يتأخر عن الناس و يغيب. سنة ستين و مائتين و هى سنة وفاة الحسن العسكرى عليه السلام و ابتداء إمامة القائم صلوات الله عليه، و هى ابتداء غيبته بعد الإمامة، و الجمعية إما للتعظيم أو شموله لسائر الأئمة عليهم السلام باعتبار الرجعة، أو أن ظهوره عليه السلام بمنزلة ظهور الجميع، و قيل: للمبالغة فى التأخر، و قيل: الخنس مفرد كسكر، و كذا الكنس، و الجوار مفرد بمعنى الجار، و لا يخفى بعده. و يحتمل أن يكون المراد بها الكواكب و يكون ذكرها لتشبيه الإمام بها فى الغيبة و الظهور كما فى أكثر بطون الآيات فإن أدركت أى على الفرض البعيد أو فى الرجعة زمانه أى زمان استيلائه و تمكنه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٥

٢٣- الحديث

٩١٣/٢٣. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ (٥) عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الرَّبِيعِ (٦) الْهَمْدَانِيِّ (٧) ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ

ص: ١٦٢

٢-٢ . «يَخْنُسُ» ، و«يَخْنُسُ» : ينقبض ويتأخر عن الناس ويغيب ؛ من الخُنُوس بمعنى الانقباض والاختفاء . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٧١ (خنس) .

٣-٣ . فى الوافى : «الليل» .

٤-٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٤٩ ، ذيل ح ٦ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٧ ، ح ٩٢٨ .

٥-٥ . هكذا فى حاشية «بع» ونقله العلامة الخبير السيّد موسى الشيرى _ دام ظلّه _ من نسخة عتيقة من الكتاب . وفى النسخ التى بأيدينا والمطبوع : «أحمد بن الحسن عن عمر بن يزيد» . والصواب ما أثبتناه ؛ فإنّ الخبر رواه الشيخ الصدوق فى كمال الدين ، ص ٣٢٤ ، ح ١ ، بسنده عن سعد بن عبدالله وعبد الله بن جعفر الحميرى ، قالوا : حدّثنا أحمد بن الحسين بن عمر بن يزيد ، عن الحسين بن الربيع المدائنى . ووردت أيضا رواية سعد بن عبد الله عن أحمد بن الحسين بن عمر بن يزيد فى الغيبة للطوسى ، ص ٢٠٨ ، ح ١٧٧ . وأحمد بن الحسين هذا ، روى محمّد بن أحمد بن يحيى وأحمد بن أبى زاهر كتابه ، وهما فى طبقة سعد بن عبد الله وعبد الله بن جعفر الحميرى ، تقريبا . راجع : رجال النجاشى ، ص ٨٣ ، الرقم ٢٠٠ .

٦-٦ . فى «ف» : «أبى الحسن بن الربيع» وفى حاشيتها : «الحسن بن أبى الربيع» ، والرجل مجهول لم نعرفه .

٧-٧ . فى «ألف ، بس» : «الهمدانى» .

ثَعْلَبَةٌ ، عَنْ أُمِّ هَانِيَاءَ ، قَالَتْ :

لَقِيتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ : «فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُسِ الْجَوَارِ الْكُنُسِ» قَالَ : «الْخُنُسُ إِمَامٌ يَخْنُسُ فِي زَمَانِهِ عِنْدَ انْقِطَاعِ مَنْ عِلْمِهِ عِنْدَ النَّاسِ سَنَةَ سِتِّينَ وَ مِائَتَيْنِ ، ثُمَّ يَبْدُو كَالشَّهَابِ الْوَاقِدِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ ، فَإِنْ (١) أَدْرَكَتْ ذَلِكَ (٢) ، قَرَّتْ عَيْنُكَ» . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ام هانی گوید: ابا جعفر محمد بن علی علیه السلام را ملاقات کردم و راجع بآیه «۱۵ و ۱۶ سوره ۸۱» از آن حضرت سؤال کردم، فرمود: خنس (ستارگان غروب کننده) امامی است که در زمان خود هنگامی که مردم از وجود او خبر ندارند [برخی از علمش از مردم گرفته شود] پنهان می شود، در سال ۲۶۰ سپس مانند شعله درخشان در شب تاریک ظاهر می شود، اگر آن زمان را درک کنی چشمت روشن شود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۲

[ترجمه کمره ای]:

۲۳- در این وقت امام باقر (علیه السلام) در جواب ام هانی فرموده است: «خنس» امامی است که در زمان خود پنهان گردد و مردم دسترسی به او ندارند در سال ۲۶۰، و سپس چون شهاب ثاقب در شب تاریک عیان شود اگر به زمانش بررسی چشمت روشن شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲۳- در این وقت امام باقر علیه السلام در جواب ام هانی فرموده است:

«خَسَّس» (ستارگان غروب کننده) امامی است که در زمان خود پنهان گردد و مردم در سال ۲۶۰ به او دسترسی ندارند سپس چون شعله درخشان در شب تاریک ظاهر شود. اگر زمان او را درک کنی چشمانت روشن می شود.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مجهول. عند انقطاع من علمه عند الناس أى لا يعلم المخالفون أو أكثر الناس وجوده، ويحتمل أن يكون من تبعيضية.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۵۶

۲۴- الحديث

۹۱۴/۲۴. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ :

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الثَّالِثِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۴) ، قَالَ : « إِذَا رُفِعَ عِلْمُكُمْ (۵) مِنْ بَيْنِ أَظْهَرِكُمْ ، فَتَوَقَّعُوا الْفَرَجَ مِنْ تَحْتِ أَقْدَامِكُمْ » . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو الحسن سوم (امام هادی) علیه السلام فرمود: هر گاه پیشوای شما [دانش شما] از میان شما برداشته شود، از زیر پای خود منتظر فرج باشید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۲

[ترجمه کمره ای]:

۲۴- امام علی نقی ابو الحسن سوم (علیه السلام) فرمود: چون وسیله دانش شما از میان شما برداشته شود از زیر پای خود همیشه منتظر فرج باشید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲۴- امام علی نقی ابو الحسن سوم علیه السلام فرمود: چون وسیله دانش شما از میان شما برداشته شود از زیر پای خود همیشه منتظر فرج باشید.

توضیح: شاید مراد این باشد که چون علوم و معارف دینی از میان شما برخیزد و جهل و نادانی زندگی مردم را فراگیرد در انتظار ظهور حضرت باشید که فرجش نزدیک است زیرا تعبیر به زیر پا یعنی در دسترس بودن و به راحتی به او رسیدن است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرسل. إذا رفع علمکم بالتحریک ای إمامکم الهادی لکم إلى طریق الحق و ربما یقرأ بالكسر ای صاحب علمکم، أو أصل العلم باعتبار خفاء الإمام فإن أكثر الخلق فی ذلك الزمان فی الضلالة و الجهالة، و الأول أظهر، و توقع الفرج من تحت الأقدام، کنایة عن قربہ و تیسر حصوله، فإن من کان شیء تحت قدمیه إذا رفعهما وجده، فالمعنی أنه لا بد أن تكونوا متوقعین للفرج كذلك و إن کان بعيداً، أو یكون المراد بالفرج إحدى الحسنین كما مر. و یحتمل مع قراءة العلم بالكسر حملة علی حقیقته، فإن مع رفع العلم بین الخلق و شیوع الضلالة لا بد من ظهوره علیه السلام كما مر أنه علیه السلام یملاً الأرض قسطاً و عدلاً بعد ما ملئت ظلماً و جوراً. و قيل: توقع الفرج من تحت الأقدام کنایة عن الإطراق و ترک الالتفات إلى أهل دنیا بالتواصی بالصبر فإنه مفتاح الفرج و الخیر كله، و هو بعيد.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۵۶

٢٥- الحديث

٩١٥/٢٥. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنِّي أَرْجُو أَنْ تَكُونَ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ ، وَ أَنْ يَسُوقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ (٧) بِغَيْرِ سَيْفٍ ؛ فَقَدْ بُوِيعَ لَكَ وَ ضُرِبَتْ الدَّرَاهِمُ بِاسْمِكَ .

ص: ١٦٣

١-١ . فى حاشية «ج» و«بس» و«الغيبة للنعمانى» ، ص ١٥٠ : «فإذا» . وفى حاشية «بح» : «وإذا» .

٢-٢ . فى حاشية «ج» : «زمانه» .

٣-٣ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٥٠ ، ح ٧ ، عن الكلينى . وفيه ، ص ١٤٩ ، ح ٦ ، بسنده عن محمّد بن إسحاق ؛ كمال الدين ، ج ١ ، ص ٣٢٤ ، ح ١ ، بسنده عن سعد بن عبد الله ، عن أحمد بن الحسين بن عمر بن يزيد ، عن الحسين بن الربيع المدائنى ، عن محمّد بن إسحاق ؛ الغيبة للطوسى ، ص ١٥٩ ، ح ١١٦ ، عن سعد بن عبد الله ، عن الحسين بن عمرو بن يزيد ، عن أبى الحسن بن أبى الربيع المدائنى ، عن محمّد بن إسحاق ، وفى الثلاثة الأخيرة مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٧ ، ح ٩٢٩ .

٤-٤ . فى «ف» ، «ه» و«الغيبة» : «أنه» .

٥-٥ . يجوز فى الكلمة التحريك ، وكسر العين مع سكون اللام ، اختار الأول فى مرآة العقول ؛ حيث قال : «بالتحريك ، أى إمامكم الهادى لكم إلى طريق الحق ، وربّما يقرأ بالكسر» . ومفهوم الرفع يقتضى التحريك فى الكلمة .

٦-٦ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٨٧ ، ح ٣٩ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ص ٣٨١ ، ح ٤ ، بسنده عن أيّوب بن نوح ، مع زيادة فى أوّله الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٦ ، ح ٩٢٧ .

۷-۷ . فی الغیبة : + «عفوا» .

فَقَالَ : « مَا مِنَّا أَحَدٌ اخْتَلَفْتُ (۱) إِلَيْهِ الْكُتُبُ ، وَ أُشِيرَ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ ، وَ سُئِلَ عَنِ الْمَسَائِلِ ، وَ حُمِلَتْ
إِلَيْهِ الْأَمْوَالُ إِلَّا اغْتِيلَ (۲) أَوْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ ، حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ لِهَذَا ۱ / ۵۶
الْأَمْرِ غُلَامًا مِثْلًا (۳) ، خَفِيَ الْوِلَادَةَ (۴) وَ الْمَنْشَاءَ ، غَيْرَ خَفِيَ فِي نَسَبِهِ . (۵) »

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ایوب بن نوح گوید بحضرت رضا علیه السلام عرض کردم: من امیدوارم که شما صاحب الامر باشید،
و خدا امر امامت را بدون شمشیر و خونریزی بشما رساند، زیرا برای شما (بولایت عهدی مأمون)
بیعت گرفته شده و بنام شما سکه زده اند، حضرت فرمود: هیچ کس از ما خاندان نیست که مکاتبات
داشته باشد و با انگشت بسویش اشاره کنند و از او مسأله بپرسند و اموال برایش برند، جز اینکه یا
ترور شود و یا در بستر خود بمیرد (یا با شمشیر کشته شود و یا با زهر) تا زمانی که خدا برای این امر
(امامت) کودکی را از ما خاندان مبعوث کند که ولادت و وطن او نهانست ولی نسبت و دودمانش
نهان نیست.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۴۲

[ترجمه کمره ای] :

۲۵- ایوب بن نوح گوید: به ابو الحسن الرضا (علیه السلام) گفتم: من امیدوارم که شما صاحب الامر باشید و خدا بی شمشیر و خونریزی امامت ظاهره را به شما عطا کند، زیرا با شما بیعت شده و به نام شما سگه زدند، فرمود: کسی از ما ائمه نیست که مرجع نامه ها گردد و انگشت نما شود و مرجع سؤالات باشد و به طور آشکار برای او سهم امام و اموال برند، جز آن که ربوده شود و یا در بستر خود بمیرد تا خدا برای امامت پسر بچه ای از ما را برانگیزد که زایش و پایش او پنهان است و نسب نژادش روشن.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲۵- ایوب بن نوح گوید: به ابو الحسن الرضا علیه السلام گفتم: من امیدوارم که شما صاحب الامر باشید و خدا بدون شمشیر و خونریزی امامت ظاهری را به شما عطا کند، زیرا با شما بیعت شده و به نام شما سگه زدند،

فرمود: کسی از ما ائمه نیست که مرجع نامه ها گردد و انگشت نما شود و مرجع سؤالات باشد و به طور آشکار برای او سهم امام و اموال برند، جز آن که ربوده شود و یا در بستر خود بمیرد (یا با شمشیر کشته شود یا با زهر) تا خدا برای امامت پسر بچه ای از ما برانگیزد که تولد و وطن او پنهان است ولی برای دودمان خود پنهان نیست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مرسل كالصحيح، لأن هذه العدة غير معلوم رجالها، لكن الظاهر أن فيهم محمد بن يحيى العطار فإنه الراوى عن سعد غالباً فى سند الصدوق، و رواية الكلينى بواسطة عن سعد و إن كان نادراً لأنه يروى عنه أحمد بن محمد بن عيسى الذى يروى عنه الكلينى بتوسط العدة، لكن يروى عنه محمد بن يحيى الذى هو داخل فى عدة الكلينى، و يروى عنه على بن بابويه و هو معاصر الكلينى، فرواية الكلينى عنه بواسطة غير مستبعد. و أن يسوقه الله فى الإكمال: و أن يسد به الله عز و جل إليك فقد بويح لك أى بولاية العهد للمأمون و أشير إليه بالأصابع كناية عن الشهرة و فى الإكمال: و أشارت إليه الأصابع. إلا اغتيال الاغتيال هو الأخذ بغتة، و القتل خديعة، و لعل المراد به القتل بالحديد و بالموت على الفراش القتل بالسم أو المراد بالأول الأعم، و بالثانى الموت غيظاً من غير ظفر على العدو كما سيأتى. و أو للتقسيم لا للشك. خفى الولادة أى وقت ولادته خفى عند جمهور الناس و إن اطلع عليه بعض الخواص، و المنشأ: الوطن و محل النشوء أى لا يعلم جمهور الخلق فى أى موضع نما و نشأ، و مضت عليه السنون غير خفى فى نسبه فإنه يعلم جميع الشيعة أنه ابن الحسن العسكرى عليهما السلام، بل المخالفون أيضاً يقولون أنه من ولد الحسين عليه السلام و قيل: أى معلوم بالبرهان أنه ولد العسكرى عليهما السلام.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٧

٢٦- الحديث

٩١٦/٢٦. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَغَيْرُهُ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ ، عَنْ مُوسَى بْنِ وَهَّابٍ الْكِنْدِيِّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ : إِنَّ شِيعَتَكَ بِالْعِرَاقِ كَثِيرَةٌ (٦) ، وَ اللَّهُ مَا فِي أَهْلِ بَيْتِكَ مِثْلَكَ ، فَكَيْفَ لَا تَخْرُجُ ؟!

قَالَ (٧) : فَقَالَ : « يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَطَاءٍ ، قَدْ أَخَذْتَ تَفْرُسُ أَذُنَيْكَ (٨) لِلنُّوْكَى (٩) ، إِي وَ اللَّهُ ، مَا أَنَا بِصَاحِبِكُمْ » .

قَالَ : قُلْتُ لَهُ : فَمَنْ صَاحِبُنَا ؟

قَالَ : « انظُرُوا مَنْ عَمِيَ (١٠) عَلَى النَّاسِ وَلَا دَتُّهُ ، فَذَاكَ صَاحِبِكُمْ ؛ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَّا أَحَدٌ

ص: ١٦٤

١-١ . فى «ب ، بر ، بف» : «اختلف» .

٢-٢ . «اغْتِيلَ» ، أَى قُتِلَ غِيْلَةً ، وَهُوَ أَنْ يَخْدَعَهُ فَيَذْهَبُ بِهِ إِلَى مَوْضِعٍ فَإِذَا صَارَ إِلَيْهِ قَتَلَهُ . الصَّحَاحُ ، ج ٥ ، ص ١٧٨٧ (غِيل) .

٣-٣ . فى «ف» وَكَمَالِ الدِّينِ : - «مِنَّا» .

٤-٤ . فى كَمَالِ الدِّينِ وَالْغِيْبَةِ : «المولد» .

٥-٥ . الْغِيْبَةُ لِلنَّعْمَانِيِّ ، ص ١٦٨ ، ح ٩ ، عَنِ الْكَلِينِيِّ . كَمَالِ الدِّينِ ، ص ٣٧٠ ، ح ١ ، بِسَنَدِهِ عَنِ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ الْوَافِيِّ ، ج ٢ ، ص ٣٩٣ ، ح ٨٨٦ .

٦-٦ . فى «ض ، ه ، بح ، بر ، بف» : «كثير» . وفى «ج ، ض ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» وَالْغِيْبَةِ ، ح ٧ : + «و» .

٧-٧ . فى «ف» وَكَمَالِ الدِّينِ وَالْغِيْبَةِ ، ح ٧ : - «قال» .

۸-۸ . فی «ج» : «رجلیک» .

۹-۹ . «النَّوْكَی» جمع الأنوک . وهذا مثل يضرب لمن يسمع كلام كل واحد ويقبله وإن كان أحمق لا يعقل شيئاً . راجع : لسان العرب ، ج ۱۰ ، ص ۵۰۱ (نوک) ؛ شرح المازندرانی ، ج ۶ ، ص ۲۴۸ ؛ مرآة العقول ، ج ۴ ، ص ۵۸ .

۱۰-۱۰ . فی «ج ، بس» : «غمی» . وفي كمال الدين : «تخفی» . وفي الغيبة ، ح ۷ : «من غیب عن الناس» بدل «من عمی علی الناس» .

يُشَارُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ (۱) ، وَ يُمَضَّغُ بِالْأَلْسِنِ إِلَّا مَاتَ غَيْظًا ، أَوْ رَغِمَ (۲) أَنْفُهُ . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الله بن عطا گوید: بامام باقر علیه السلام عرضکردم: شیعیان شما در عراق بسیارند و بخدا مانند شما هم در خاندانت کسی نیست، پس چرا خروج نمیکنی؟ فرمود: ای عبد الله بن عطا! تو گوشه‌ای را برای بیخردان میگستری (هر سخنی را از هر نادانی باور میکنی) بخدا که من صاحب شما نیستم، گوید عرضکردم: پس صاحب ما کیست؟ فرمود: بنگرید هر که ولادتش از مردم نهان گشت او صاحب شماسست، همانا کسی از ما خاندان نیست که انگشت نما شود و میان دهان مردم افتد (مشهور و معروف گردد)، جز اینکه مرگش یا از خون دل خوردن و یا از بینش بخاک مالیده شدن باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۶- عبد الله بن عطا گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: در حقیقت شیعیان شما در عراق بسیارند و به خدا در خاندان خودت ماندی نداری چطور خروج نمی کنی؟ گوید: فرمود: ای عبد الله بن عطا تو گوش خود را به اختیار احمق ها نهادی؟ آری به خدا من صاحب الامر شما نیستم، گفتم: پس صاحب الامر ما کیست؟ فرمود: امامی را در نظر بگیرید که زایش او از مردم نپنهان باشد، او صاحب الامر شما است حقیقت مطلب این است که از ما ائمه کسی نیست که انگشت نما شود و میان دهان مردم بیفتد جز آن که دق مرگ شود یا به ناحق بمیرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۶- عبد الله بن عطا گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: در حقیقت شیعیان شما در عراق بسیارند و به خدا در خاندان خودت ماندی نداری چطور خروج نمی کنی؟ فرمود: ای عبد الله بن عطا تو گوش خود را در اختیار مردم نادان قرار می دهی؟ (هرسخنی را از افراد نادان می پذیری) بخدا سوگند که من صاحب الامر شما نیستم، گفتم: پس صاحب الامر ما کیست؟

فرمود: امامی را در نظر بگیرید که تولدش از مردم پنهان باشد، او صاحب الامر است حقیقت مطلب این است که از ما ائمه کسی که (معروف و مشهور) شود نیست که انگشت نما شود و میان دهان مردم بیفتد جز آن که دق مرگ شود یا به ناحق بمیرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف أو مجهول. أخذت من أفعال المقاربة أى شرعت و تفرش خبره أى تفتح و تبسط و النوكى جمع أنوك كحمقى و أحمق وزنا و معنا، و هو مثل لكل من يقبل الكلام من كل أحد و إن كان أحمق أى لتصديق الكلام السابق الدال على قبح الخروج و عدم الإذن فيه. من عمى على الناس يقال عمى عليه الأمر إذا التبس، و منه قوله تعالى:

فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ

و المضع باللسان كناية عن تناوله و ذكره بالخير و الشر، و رغم الأنف كناية عن الذل، و لعل المراد هنا القتل بالسم و غيره، و يحتمل كون الترديد من الراوى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٨

٢٧- الحديث

٩١٧/٢٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «يَقُومُ الْقَائِمُ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ فِي عُنُقِهِ عَهْدٌ وَ لَا عَقْدٌ وَ لَا بَيْعَةٌ»

(٤).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: قائم ما قیام میکند و در گردن او برای کس پیمان و قرار داد و بیعتی نیست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۷- از امام صادق (علیه السلام) که فرمود: قائم (علیه السلام) قیام کند و برای احدی در گردن او عهد و قرار و بیعتی نباشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۷- از امام صادق علیه السلام که فرمود: قائم علیه السلام قیام کند و برای احدی در گردن او عهد و قرار و بیعتی نباشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. و العهد و العقد و البيعة متقاربة المعانى و كان بعضها مؤكداً بالبعض، و يحتمل أن يكون المراد بالعهد الوعد مع خلفاء الجور برعايتهم أو وصيتهم إليه، يقال: عهد إليه إذا أوصى إليه أو العهد بولاية العهد كما وقع للرضا عليه السلام، و بالعقد عقد المصالحة و المهادنة كما وقع بين الحسن عليه السلام و بين معاوية، و البيعة الإقرار ظاهراً للغير بالخلافة مع التماسح بالأيدي على وجه المعروف، و كأنه إشارة إلى بعض علل الغيبة و فوائدها كما روى الصدوق رحمه الله بإسناده عن أبى بصير عن أبى عبد الله عليه السلام قال: صاحب هذا الأمر تغيب ولادته عن هذا الخلق لئلا يكون لأحد فى عنقه ببيعة إذا خرج، و يصلح الله عز و جل أمره فى ليلة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٨

٢٨- الحديث

٩١٨/٢٨ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ فَضَّالٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْعَطَّارِ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مَنْصُورٍ (٥) ، عَمَّنْ ذَكَرَهُ :

ص: ١٦٥

١-١ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، ه ، بس» وحاشية «ض ، بر ، بف» والغيبة ، ح ٧ . وفى سائر النسخ والمطبوع : «بالإصبع» .

٢-٢ . فى «بح» : «أرغم» . وفى الغيبة ، ح ٧ : «حتف» . وقال ابن الأثير : «يقال : رَغِمَ يَرْغَمُ ، وَرَغَمَ يَرْغَمُ رَغْمًا وَرِغْمًا وَرُغْمًا ، وَأرغم الله أنفه ، أى ألصقه بالرغام ، وهو التراب . هذا هو الأصل ، ثم استعمل فى الذلّ والعجز عن الانتصاف والانتقياد على كره» . ولعلّ المراد هنا القتل . ويحتمل كون التردد من الراوى . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٢٣٨ (رغم) .

٣-٣ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٦٧ ، ح ٧ ، عن الكلينى ، وأيضا بسند آخر عن عبد الله بن عطاء . كمال الدين ، ص ٣٢٥ ، ح ٢ ، بسنده عن العباس بن عامر القصبانى ، عن موسى بن هلال الضبى ، عن عبد الله بن عطاء ، إلى قوله : «فذاك صاحبكم»؛ الغيبة للنعمانى ، ص ١٦٨ ، ح ٨ ، بسنده عن العباس بن عامر ، عن موسى بن هلال ، مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٩٤ ، ح ٨٨٧ .

٤-٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٧١ ، ح ٤ ؛ وص ١٩١ ، ح ٤٦ ، عن الكلينى . كمال الدين ، ص ٤٨٠ ، ح ٣ ، بسنده عن محمّد بن أبى عمير . الغيبة للنعمانى ، ص ١٩١ ، ح ٤٥ ؛ وص ١٧١ ، ح ٣ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام ؛ كمال الدين ، ص ٣٠٣ ، ح ١٤ ، بسند آخر عن محمّد بن علىّ ، عن آبائه ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، مع زيادة فى أوّله وآخره ؛ وفيه ، ص ٣٢٢ ، ح ٦ ، بسند آخر عن علىّ بن الحسين عليه السلام ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٧٩ ، ح ٢ ، بسند آخر عن أبى عبد الله عليه السلام ، وفى كلّها مع اختلاف يسير . راجع : كمال الدين ، ص ٣١٥ ، ح ٢ ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٢٤ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٦ ، ح ٩٨٩ .

٥-٥ . روى النعمانى فى الغيبة ، ص ١٥٨ ، ح ٣ ، مضمون الخبر بسنده عن عبد الله بن جبلة ، عن محمّد بن منصور الصيقل ، عن أبى منصور ، قال : قال : أبو عبد الله عليه السلام ، ثمّ أورد فى ذيله مثله نقلاً من الكلينى بعين سند الكافى . لكن هذا الذيل أوردّه المجلسى فى البحار ، ج ٥٢ ، ص ١٣٣ ، ذيل ح ٣٢ وفيه : «محمّد بن منصور» بدل «منصور» ، كما أنّ فى الطبعة القديمة من الغيبة أيضا : «محمّد بن منصور» . فعليه يحتمل كون الصواب فى ما نحن فيه أيضا هو «محمّد بن منصور» . يؤيّد ذلك ما أشرنا إليه ممّا ورد فى الغيبة ، ص ١٥٨ ، ح ٣ ، وكذا ما ورد فى كمال الدين ، ص

۳۴۸، ح ۳۷؛ فقد ورد فيه «جعفر بن محمد بن منصور». وهذا العنوان وإن كان فيه تحريف، لكن الظاهر أن التحريف بوقوع السقط، والساقط هو «عن محمد» قبل «بن منصور». وأن الأصل كان هكذا «جعفر بن محمد عن محمد بن منصور» فجاز نظر الناسخ من «محمد» الأول إلى «محمد» الثاني، فوق السقط. ثم إن في سند كمال الدين بعض الاختلالات الأخر، ليس هذا موضع ذكره.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قُلْتُ (۱): إِذَا أَصْبَحْتُ وَآمَسَيْتُ لَا أَرَى (۲) إِمَامًا أَنْتُمْ بِهِ (۳)، مَا أَصْنَعُ؟

قَالَ: «فَاحِبِّ مَنْ كُنْتَ تَحِبُّ (۴)، وَابْغُضْ مَنْ كُنْتَ تَبْغُضُ (۵) حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ». (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

منصور از مردی نقل میکند که او بامام صادق علیه السلام عرض کرد: هر گاه روز را صبح و شام کنم و امامی را که از او پیروی کنم نبینم چه کنم؟ فرمود: آنکه را باید دوست داشته باشی دوست بدار و آنکه را باید دشمن بداری دشمن بدار (تولی و تبری را از دست مده) تا خدای عز و جل او را ظاهر کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۸- منصور از قول کسی که نام او را برده است از امام صادق (علیه السلام) گوید: گفتم: وقتی که در بامداد و پسین، امامی نبینم که به او اقتداء کنم پس چه کنم؟ فرمود: آن را که باید دوست بداری دوست دار و آن را که باید دشمن بداری دشمن دار تا خدا عز و جل او را ظاهر کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۸- منصور از قول کسی که نام او را برده است از امام صادق علیه السلام گوید: گفتم: وقتی که در بامداد و پسین، امامی نبینم که به او اقتداء کنم پس چه کنم؟

فرمود: آن را که باید دوست بداری دوست دار و آن را که باید دشمن بداری دشمن دار (تولی و بتوی داشته باش) تا خدای عز و جل او را ظاهر کند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرسل. فأحب من كنت تحبه أى من الأئمة، ولا ترجع عن الاعتقاد بإمامتهم وحبهم يقتضى العمل بما بقى بينهم من آثارهم و الرجوع إلى رواية أخبارهم، و يحتمل تعميم من يشمل الرواة و العلماء الربانيين الذين كانوا يرجعون إليهم عند ظهور الإمام عليه السلام، إذا لم يمكن الوصول إليه و أبغض

من كنت تبغض أى من أئمة الجور و أتباعهم، و هو يستلزم الاجتناب عن طريقتهم من البدع و الأهواء و القياسات و الاستحسانات.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٩

٢٩- الحديث

٩١٩/٢٩. الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ (٧)، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عِيسَى، عَنْ خَالِدِ بْنِ نَجِيحٍ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَعْيَنَ، قَالَ:

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا بُدَّ لِلْغُلَامِ مِنْ غَيْبَةِ (٨)». قُلْتُ: وَلِمَ؟ قَالَ: «يَخَافُ - وَأَوْمَأَ (٩)

ص: ١٦٦

١-١. فى «ج، ف»: «له» .

٢-٢. فى «ه»: «لا نرى» .

٣-٣. فى «ه»: «نأتّم به» .

٤-٤. فى «ف، ه» والوفى ومرآة العقول: «تجبّه» .

٥-٥. فى «ف»: «تبغضه» .

٦-٦. الغيبة للنعمانى، ص ١٥٨ ح ٣، عن الكلينى، وأيضا بسند آخر عن منصور، مع اختلاف يسير. كمال الدين، ص ٣٤٨، ح ٣٧، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن الحسن بن على بن فضال، عن جعفر بن محمد بن منصور، عن عمر بن عبدالعزيز، عن أبى عبد الله عليه السلام . وراجع: كمال الدين، ص ٣٥١، ح ٤٧ الوافى، ج ٢، ص ٤١٨، ح ٩٣٢ .

۷-۷ . فی «ج» وحاشیة «ض» : «محمد» . وهو سهو . والحسين هذا ، هو الحسين بن أحمد بن عبد الله بن وهب المالکی ، روى عن أحمد بن هلال فی بعض الأسناد والطرق . راجع : الغيبة للنعمانی ، ص ۱۶۷ ، ذیل ح ۲ ؛ تفسیر القمى ، ج ۲ ، ص ۱۱۲ ؛ التهذیب ، ج ۱ ، ص ۱۱۷ ، ح ۳۰۸ ؛ رجال النجاشی ، ص ۳۷۱ ، الرقم ۱۰۴۱ ، وص ۴۱۹ ، الرقم ۱۱۲۰ ؛ الفهرست للطوسی ، ص ۲۷۰ ، الرقم ۳۸۹ .

۸-۸ . فی «ض ، بف» : «غيبته» .

۹-۹ . فی «ه» : «فأومی» .

بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ - وَهُوَ الْمُنْتَظَرُ ، وَهُوَ الَّذِي يَشْكُ النَّاسُ فِي وِلَادَتِهِ ، فَمِنْهُمْ (۱) مَنْ يَقُولُ : حَمَلٌ (۲) ؛ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ : مَاتَ أَبُوهُ وَ لَمْ يُخَلَّفْ ؛ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ : وُلِدَ قَبْلَ مَوْتِ أَبِيهِ بِسَنَتَيْنِ» .

قَالَ زُرَّارَةُ : فَقُلْتُ (۳) : وَ مَا (۴) تَأْمُرْنِي لَوْ أَدْرَكْتُ ذَلِكَ الزَّمَانَ ؟

قَالَ : «ادْعُ اللَّهَ بِهَذَا الدُّعَاءِ : اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ ، لَمْ أَعْرِفَكَ (۵) ؛ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَبِيَّكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَبِيَّكَ ، لَمْ أَعْرِفْهُ (۶) قَطُّ ؛ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ، ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي» .

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ هِلَالٍ (۷) : سَمِعْتُ هَذَا الْحَدِيثَ مُنْذُ سِتِّ وَ خَمْسِينَ سَنَةً . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

زرارة بن اعين گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: آن جوان ناچار غیبت میکند عرض کردم: چرا؟ فرمود: میترسد - و با دست اشاره بشکمش کرد- (یعنی میترسد او را بکشند) و اوست که چشم

براهش باشند و او است که مردم در ولادتش تردید میکنند. برخی گویند: در شکم مادرش بود (که پدرش مرد) بعضی گویند: پدرش مرد و فرزندی نگذاشت و بعضی گویند: دو سال پیش از وفات پدرش متولد شد. زراره گوید: من عرض کردم: چه دستور میفرمائی اگر من بآن زمان رسیدم، فرمود: خدا را با این دعا بخوان: خدایا خودت را بمن بشناسان، زیرا اگر تو خودت را بمن شناسانی، من ترا نخواهم شناخت، خدایا پیغمبرت را بمن بشناسان، زیرا اگر تو پیغمبرت را بمن شناسانی من هرگز او را شناسم. خدایا تو حجت را بمن بشناسان، زیرا اگر تو حجت را بمن شناسانی از طریقه دینم گمراه میشوم احمد بن هلال (که با دو واسطه از زراره نقل میکند) گوید: من این حدیث را ۵۶ سال پیش شنیده ام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۴

[ترجمه کمره ای]:

۲۹- زراره بن اعین گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: آن پسر بچه به ناچار باید غیبت کند، گفتم: برای چه؟ فرمود: می ترسد و با دستش اشاره به شکمش کرد، فرمود: او است منتظر و او است که مردم در زایش او شک دارند، برخی گویند در شکم مادر است (یعنی موقع وفات پدرش)، برخی گویند پدرش مرده و جانشینی ندارد، برخی گویند دو سال پیش از مرگ پدرش زائیده شده. زراره گوید: پس من گفتم: اگر من به این زمان برسم چه دستوری به من می دهی؟ فرمود: به درگاه خدا این دعا را بخوان: «خدایا خود را به من بشناسان، زیرا اگر تو خود را به من شناسانی من تو را شناسم، بار خدایا پیغمبرت را به من بشناسان، زیرا اگر تو پیغمبر خود را به من شناسانی من هرگز او را شناسم، بار خدایا حجت خود را به من بشناسان، زیرا اگر تو حجت را به من شناسانی من از دینم گمراه شوم». احمد بن هلال (دوم راوی این حدیث) گوید: من ۵۶ سال است که این حدیث را شنیده ام.

[ترجمه آیت الهی]:

۲۹- زراره بن اعین گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: آن جوان بناچار باید غیبت کند، گفتم: برای چه؟ فرمود: می ترسد و با دستش اشاره به شکمش کرد: (یعنی می ترسد او را بکشند) فرمود: اوست منتظر و اوست که مردم در تولدش شک دارند، برخی گویند در شکم مادرش بود (که پدرش مرد) برخی گویند پدرش مرد و جانشینی برای خود نگذاشت برخی گویند دو سال پیش از مرگ پدرش به دنیا آمد.

زراره گوید: پس من گفتم: اگر من به این زمان برسم چه دستوری به من می دهی؟

فرمود: به درگاه خدا این دعا را بخوان:

«خدایا خودت را به من بشناسان، زیرا اگر تو خود را به من شناسانی من تو را نشناسم، خدایا پیامبرت را به من بشناسان، زیرا اگر تو پیامبر خود را به من شناسانی من هرگز او را نشناسم، خدایا حجت خود را به من بشناسان، زیرا اگر تو حجت را به من شناسانی من از دینم گمراه شوم».

احمد بن هلال (که با دو واسطه از زراره نقل می کند) گوید: من این حدیث را ده سال قبل از تولد حضرت شنیدم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف و قد مر مثله بتغيير فى الدعاء و يدل على أن المعارف موهبية و قد مر الكلام فيه سمعت هذا الحديث غرضه من هذا الكلام أنه ليس فى هذا الحديث شائبة وضع و كذب لأنى سمعت هذا الحديث قبل ولادة القائم عليه السلام و غيبته بأكثر من خمسين سنة بل قبل ولادة جده، فكان سماعه إما زمن الجواد عليه السلام أو زمن الرضا عليه السلام، فهذا الحديث مشتمل على الإعجاز بوجوه شتى فكيف يشك فيه، و ذلك لأن العبرتائى كانت ولادته سنة ثمانين، و وفاته سنة سبع و ستين و مائتين، فيكون عمره عند وفاته سبعا و ثمانين سنة، فأدرك اثنتا عشرة سنة من عمره عليه السلام، و سبعا من أيام إمامته و كانت روايته لهذا الحديث فى تلك السنين فاستشهد على حقية الخبر بصدور الأخبار بهذه الأمور فيها قبل وقوعها، و هذه حجة قوية على حقية القائم عليه السلام و إمامته و غيبته للإخبار بجميع ذلك قبل وقوعها. قال الشيخ أمين الدين الطبرسى قدس سره فى إعلام الورى، بعد ما أورد أخبارا كثيرة فى النص على الاثنى عشر و النص على القائم عليهم السلام خصوصا ما هذا لفظه: يدل على إمامته عليه السلام ما أثبتناها من أخبار النصوص و هى على ثلاثة أوجه: أحدهما: النص على عدد الأئمة الاثنى عشر، و الثانى النص عليه من جهة أبيه خاصة، الثالث: النص عليه بذكر غيبته و صفتها التى يختصها، و وقوعها على الحد المذكور من غير اختلاف حتى لم يخرم منه شيئا، و ليس يجوز فى العادات أن يولد جماعة كثيرة كذبا يكون عن كائن فيتفق ذلك على حسب ما وصفوه، و إذا كانت أخبار الغيبة قد سبقت زمان الحجة بل زمان أبيه و جده حتى تعلقت الكيسانية بها فى إمامة ابن الحنفية و الناوسية و المظمورية فى أبى عبد الله و أبى الحسن موسى عليهما السلام، و ذكرها المحدثون من الشيعة فى أصولهم المؤلفه فى أيام السيدين الباقر و الصادق عليهما السلام، و آثروهما عن النبى و الأئمة عليهم السلام واحدا بعد واحد صح بذلك القول فى إمامة صاحب الزمان عليه السلام لوجود هذه الصفة له، و الغيبة المذكورة و دلائله و أعلام إمامته، و ليس يمكن أحدا دفع ذلك. و من جملة ثقات المحدثين و المصنفين من الشيعة الحسن بن محبوب

الزرداد وقد صنف كتاب المشيخة الذي هو فى أصول الشيعة أشهر من كتاب المزنى و أمثاله قبل زمان الغيبة بأكثر من مائة سنة، فذكر فيه بعض ما أورده من أخبار الغيبة فوافق الخبر المخبر، و حصل كل ما تضمنه الخبر بلا اختلاف، و أيضا أخبروا عن الغيبتين الصغرى و الكبرى، فوقعتا على ما أخبروا، إلى آخر ما ذكره رحمه الله فى ذلك.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٥٩

٥٧ / ١

٣٠- الحديث

٩٣٠/٣٠. أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ (٩)، عَنْ

ص: ١٦٧

-
- ١-١. فى «ب»: «منهم» .
 - ٢-٢. فى «بح، بر»: «خمل» .
 - ٣-٣. فى حاشية «ض»: «قلت» .
 - ٤-٤. فى «بر»: «فما» .
 - ٥-٥. فى «بح»: «فلم أعرفك» . وفى حاشية «ج»: «قط» .
 - ٦-٦. فى «ف»: «لم أعرف حجّتك» .
 - ٧-٧. هكذا فى «ألف، ب، ج، ض، ف، و، بر، بس» . وفى «بح، بف» والمطبوع: «الهلال» .

٨-٨ . الغيبة للنعماني ، ص ١٦٦ ، ح ٦ ، عن الكليني ، وأيضا بسند آخر عن زرارة ؛ الكافي ، كتاب الحجّة ، باب في الغيبة ، ح ٨٩٥ ، بسنده عن زرارة ، وفيهما مع اختلاف يسير . وفي كمال الدين ، ص ٣٤٢ ، ح ٢٤ ؛ وص ٣٤٦ ، ح ٣٢ ؛ والغيبة للطوسي ، ص ٣٣٣ ، ح ٢٧٩ ، بسند آخر عن عثمان بن عيسى ، مع اختلاف يسير . راجع : كمال الدين ، ص ٥١٢ ، ح ٤٣ الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٠٧ ، ح ٩١٠ .

٩-٩ . لم نجد مع الفحص الأكيد رواية محمّد بن عليّ _ وهو أبو سميّة الكوفي _ عن عبد الله بن القاسم مباشرة ، في غير هذا المورد ونقل النعماني في الغيبة ، ص ١٨٧ ، ح ٤٠ الخبر عن الكليني بعين سند الكافي ، والواسطة بينهما في الأكثر هو موسى بن سعدان [الحنّاط] ، كما في الكافي ، ح ٥٧٤٤ و ٩٣٤٠ و ١٤٧١٣ ؛ والمحاسن ، ص ٨٧ ، ح ٢٨ ؛ والخصال ، ص ٢٦٤ ، ح ١٤٦ ؛ ومعاني الأخبار ، ص ١٤٣ ، ح ١ ، ص ١٦٦ ، ح ١ ؛ وثواب الأعمال ، ص ٢٨٠ ، ح ٦ . وفي بعض الأسناد توسط بينهما أبو عبد الله الخياط (الحنّاط خ ل) ، كما في الأمالي الصدوق ، ص ٤١٣ ، المجلس السابع والسبعون ، ح ٦ ؛ وقصص الأنبياء للراوندي ، ص ٢١٨ ، ح ٢٨٦ . ولا يبعد اتّحاد أبي عبد الله هذا مع موسى بن سعدان . ثم إنّ الخبر رواه الصدوق في كمال الدين ، ص ٣٤٩ ، ح ٤٢ ؛ والشيخ الطوسي في الغيبة ، ص ١٦٤ ، ح ١٢٦ _ مع زيادة في صدره _ بسنديهما عن محمّد بن الحسين بن أبي الخطّاب ، عن موسى بن سعدان ، عن عبد الله بن القاسم ، فلا يبعد وقوع السقط في ما نحن فيه وما نقل النعماني من الكتاب . نبه على ذلك الأستاذ السيّد محمّد جواد الشبيري _ دام توفيقه _ في تعليقه على السند .

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ» (١) قَالَ : «إِنَّ مِنَّا إِمَامًا مُظْفَرًا» (٢) مُسْتَبْرَأً ، فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ - عَزَّ ذِكْرُهُ - إِظْهَارَ أَمْرِهِ ، نَكَتَ (٣) فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً ، فَظَهَرَ ، فَقَامَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مفضل بن عمر گوید: امام صادق علیه السلام در باره قول خدای عز و جل «زمانی که در صور دمیده شود ۸ سوره ۷۴-» فرمود: همانا امام پیروز و پنهان از ما خاندانست و چون خدای عز ذکره اراده کند که امر او را ظاهر سازد، در دلش نکته ای گذارد، سپس ظاهر شود و بامر خدای تبارک و تعالی قیام کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۵

[ترجمه کمره ای]:

۳۰-مفضل بن عمر از امام صادق (علیه السلام) در تفسیر قول خدا عز و جل (۸ سوره مدثر): «چون دمیده شود در صور» فرمود: به راستی از ما است یک امام پیروز غائب و چون خدا عز ذکره خواهد امامت او را اظهار کند، نکته ای در دل او وارد کند و او ظاهر شود و به امر خدا تبارک و تعالی قیام کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۸۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳۰-مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام در تفسیر قول خدای عز و جل: «چون در صور دمیده شود (مدثر/۸)» گوید حضرت فرمود: به راستی از ما است یک امام پیروز غائب و چون خداوند

بخواهد امامت او را اظهار کند؛ نکته ای در دل او وارد کند و او بفرمان خداوند ظاهر شود و قیام کند.

توضیح: در این حدیث دل امام به صدر تشبیه شده که مسائل را به طور الهام در آن دمیده شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ

قال المفسرون: أى نفخ فى الصور و الناقور فاعول من النقر بمعنى التصويت، و أصله القرع الذى هو سبب الصوت و بعده

فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ

و على تأويله عليه السلام شبه قلب الإمام عليه السلام بالصور و ما يلقى و ينكت فيه بالإلهام من الله تعالى بالنفخ، ففى الكلام استعارة مكنية و تخيلية، و النكت التأثير فى الأرض بعود و شبهه و نکته مفعول مطلق للنوع.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۶۱

۳۱- الحدیث

۹۲۱/۳۱ . مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَرَجِ ، قَالَ :

كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِذَا غَضِبَ اللَّهُ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - عَلَى خَلْقِهِ ، نَحَانَا عَنْ جَوَارِهِمْ»
(۵).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن فرج گوید: امام باقر علیه السلام بمن نوشت: زمانی که خدای تبارک و تعالی بر خلقش خشم کند، ما را از مجاورت آنها دور کند. (پس غیبت امام علیه السلام زمان دلیل خشم خداست بر بندگانش).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۴۵

[ترجمه کمره ای]:

۳۱- محمد بن فرج گوید: امام باقر (علیه السلام) به من نوشت: چون خدا تبارک و تعالی بر خلقش خشم کند ما را از جوارشان دور کند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۲ ، ص ۵۸۳

[ترجمه آیت الهی] :

۳۱- محمد بن فرج گوید: امام باقر علیه السلام به من نوشت:

چون خدای تبارک و تعالی بر مخلوقات خود خشم کند ما را از نزدیک شدن به آنها دور سازد پس غیبت امام و طولانی شدن غیبت او، دلیل بر نارضایتی و خشم خداوند نسبت به مردم است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف. علی خلقه ای اکثرهم نحانا ای أبعدنا عن جوارهم بكسر الجیم ای مجاورتهم، و يدل على أن غيبة الإمام عليه السلام غضب على أكثر الخلق.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۶۱

ص: ۱۶۸

١-١ . المدثر (٧٤) : ٨ .

٢-٢ . فى كمال الدين والغيبة للنعمانى والطوسى : - «مظفرا» .

٣-٣ . النكت : هو أن تَنكَّتَ فى الأرض بقضيب ، أى تضرب بقضيب فتؤثر فيها . والنكتة : كالنقطة . ويقال للأثر القليل شبه الوسخ فى المرأة ونحوها ، ونقطة سوداء فى شىء صاف . والمعنى : أثر فى قلبه أثرا . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ١٠٠ - ١٠١ (نكت) .

٤-٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٨٧ ، ح ٤٠ ، عن الكلينى . وفى كمال الدين ، ص ٣٤٩ ، ح ٤٢ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ١٦٤ ، ح ١٢٦ ، بسندهما عن عبد الله بن القاسم ، عن المفضل بن عمر ؛ رجال الكشى ، ص ١٩٢ ، ح ٣٣٨ ، بسنده عن على بن حسان ، عن المفضل بن عمر الجعفى ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٨ ، ح ٩٣٠ .

٥-٥ . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، باب نادر فى حال الغيبة ، ح ٨٨٨ ؛ والغيبة للنعمانى ، ص ١٦١ - ١٦٢ ، ح ١ و ٢ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٤٥٧ ، ح ٤٦٨ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٣٧ ، ح ١٠ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤١٩ ، ح ٩٣٣ .

(٨١) باب ما يفصل به بين دعوى المحقّ والمبطل فى أمر الإمامة

إشاره

٨١_ باب ما يُفصلُ به بين (١) دَعْوَى (٢) المُحِقِّ وَ المُبْطِلِ فى أمرِ الأئمّة

١- الحديث

٩٢٢/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ سَلَامِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ؛ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ؛ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ جَمِيعاً (٣) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ ، عَنْ سَلَامِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيِّ _ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ : وَقَدْ سَمِعْتُهُ (٤) مِنْهُ (٥) _ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «بَعَثَ طَلْحَةَ وَالزُّبَيْرُ رَجُلًا مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ - يُقَالُ لَهُ : خِدَاشٌ - إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ ، وَقَالَ لَهُ : إِنَّا (٦) نَبْعُكَ إِلَى رَجُلٍ طَالَ مَا (٧) كُنَّا نَعْرِفُهُ وَأَهْلَ بَيْتِهِ بِالسَّحْرِ (٨) وَ الْكِهَانَةِ (٩) ، وَأَنْتَ أَوْثَقُ مَنْ بِحَضْرَتِنَا

ص: ١٦٩

-
- ١-١ . فى «بح ، بـ» : - «بين» .
- ٢-٢ . فى «ب» : «دعوتى» .
- ٣-٣ . فى السند تحويل . وللمصنّف إلى سلام بن عبد الله ثلاثة طرق : الأول : على بن إبراهيم بن هاشم عن أبيه عن ابن محبوب . الثانى : محمّد بن الحسن ، وعلى بن محمّد عن سهل بن زياد عن محمّد بن على عن على بن أسباط . وهذا الطريق ينحلّ إلى طريقيين ، كما لا يخفى . الثالث : أبو على الأشعري عن محمّد بن حسان عن محمّد بن على عن على بن أسباط .
- ٤-٤ . فى حاشية «ض ، بح ، بر» : «سمعت» .
- ٥-٥ . الضمير راجع إلى سلام بن عبد الله الهاشمى . والمراد أنّ محمّد بن على كما روى الخبر عن سلام بن عبد الله بتوسط على بن أسباط ، سمع الخبر من سلام بن عبد الله نفسه أيضا ، بلا واسطة . فعليه تصبّح الطرق الأربعة ، سبعة طرق .
- ٦-٦ . فى «ف» : - «إنّا» .
- ٧-٧ . فى حاشية «بر» : «طالما» . وذهب فى مرآة العقول إلى كون «ما» مصدرية والمصدر فاعل «طال» .
- ٨-٨ . «السحر» : الأخذة التى تأخذ العين حتى يظنّ أنّ الأمر كما يرى وليس الأصل على ما يرى . وقيل : هو صرف الشىء عن وجهه . وقيل : كلّ ما لطف مأخذه ودقّ فهو سحر . وفى عرف الشرع مختصّ بكلّ أمر يخفى سببه ويتخيّل على غير حقيقته ويجرى مجرى الخداع . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٣٤٨ ؛ المصباح المنير ، ص ٢٦٨ (سحر) .

٩-٩ . قال ابن الأثير : «الكاهنُ : الذى يتعاطى الخبرَ عن الكائنات فى مستقبل الزمان ويدعى معرفة الأسرار . وقد كان فى العرب كَهَنَةً ، كَشِقَّ وَسَطِيحٍ وغيرهما . فمنهم من كان يزعم أن له تابعا من الجنِّ ورئياً يُلقى إليه الأخبار . ومنهم من كان يزعم أنه يعرف الأمور بمقدمات أسباب يستدلُّ بها على مواقعها من كلام من يسأله ، أو فعله ، أو حاله . وهذا يخصُّونه باسم العرَّاف ، كالذى يدعى معرفة الشيء المسروق ومكان الضالَّة ونحوهما» . النهاية ، ج ٤ ، ص ٢١٤ (كهن).

مِنْ (١) أَنْفُسِنَا مِنْ أَنْ تَمْتَنِعَ (٢) مِنْ (٣) ذَلِكَ (٤) ، وَ أَنْ تُحَاجَّهُ لَنَا حَتَّى تَقِفَهُ (٥) عَلَى أَمْرٍ مَعْلُومٍ ، وَ اعْلَمْ أَنَّهُ أَعْظَمُ النَّاسِ دَعْوَى ، فَ لَا يَكْسِرَنَّكَ (٦) ذَلِكَ عَنْهُ ؛ وَ مِنَ الْأَبْوَابِ الَّتِي يَخْدَعُ النَّاسَ بِهَا الطَّعَامُ وَ الشَّرَابُ وَ الْعَسَلُ وَ الدُّهْنُ ، وَ أَنْ يَخَالِيَ الرَّجُلَ (٧) ؛ فَ لَا تَأْكُلْ (٨) لَهُ طَعَاماً ، وَ لَا تَشْرَبْ لَهُ شَرَاباً ، وَ لَا تَمَسَّ لَهُ عَسَلاً وَ لَا دُهْناً ، وَ لَا تَخُلْ مَعَهُ ، وَ احْذَرْ هَذَا كُلَّهُ مِنْهُ ، وَ انْطَلِقْ عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ ، فَإِذَا رَأَيْتَهُ فَاقْرَأْ آيَةَ السُّخْرَةِ (٩) ، وَ تَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْ كَيْدِهِ وَ كَيْدِ الشَّيْطَانِ ، فَإِذَا جَلَسْتَ إِلَيْهِ فَ لَا تُمَكِّنْهُ مِنْ بَصْرِكَ كُلِّهِ ، وَ لَا تَسْتَأْنِسْ بِهِ .

ثُمَّ قُلْ لَهُ : إِنَّ أَخَوَيْكَ فِي الدِّينِ ، وَ ابْنَى عَمِّكَ (١٠) فِي الْقَرَابَةِ (١١) يُنَاشِدَانِكَ

ص: ١٧٠

١-١ . فى «ف ، ه» : «فى» . وقال فى مرآة العقول : «كأنه أظهر» .

٢-٢ . فى الوافى : «أن تمتنع» .

٣-٣ . فى حاشية «ج» : «عن» .

٤-٤ . فى «ه» : «+ عنه» . وفى البحار : «+ منه» .

٥-٥ . فى «بس» : «تقف» . وفى «بف» والبحار _ خ ل _ : «تفقه» . و«تقفه» ، من الوقف بمعنى

الاطلاع ، أى تطلعه ؛ عند المازندرانى . أو بمعنى الإيقاف ، أى تقيمه ؛ عند الفيض . أو بمعنى

الحبس ، أى تحبسه وتوقفه ؛ عند المجلسى . ثم قال المجلسى : «فى بعض النسخ بتقديم الفاء

على القاف فهو من الفقه بمعنى العلم ، وتعديته ب «على» لتضمين معنى الاطلاع . أو يقرأ على بناء التفعيل بحذف إحدى التاءين» . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٥٣ ؛ الوافي ، ج ٢ ، ص ١٤٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٦٤ ؛ لسان العرب ، ج ٩ ، ص ٣٥٩ _ ٣٦١ (وقف) .

٦-٦ . فى «ج» : «فلا يكسرَنَّك» . وفى حاشية «ف» : «فلا يكبرَنَّك» .

٧-٧ . فى الشروح : «يخالى الرجل» ، أى يخلو به ، أى يسأله الاجتماع معه فى خلوة . وفى اللغة : خاليتُ فلانا إذا صارعتَه ، وكذلك المخالاة فى كلِّ أمر ، كأنه إذا صارعه خلا به فلم يستعن واحد منهما بأحد ، وكلُّ واحد منهما يخلو بصاحبه . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٢٤١ (خلا) .
٨-٨ . فى «ه» : «ولا تأكل» .

٩-٩ . «آية السُّحْرَةِ» هى الآية ٥٤ من سورة الأعراف (٧) . وقال الشيخ البهائى : هى الآية ٥٤ _ ٥٦ منها ، فإطلاق الآية عليها على إرادة الجنس ؛ من قرأها حفظ من شياطين الجنّ والإنس . راجع : مفتاح الفلاح ، ص ٥٦ .

١٠-١٠ . فى البحار : «عميك» .

١١-١١ . فى البحار : - «فى القرابة» .

الْقَطِيعَةَ (١) ، وَيَقُولَانِ لَكَ : أَمَا تَعْلَمُ أَنَا تَرَكْنَا النَّاسَ لَكَ (٢) ، وَخَالَفْنَا عَشَائِرَنَا فِيكَ مُنْذُ قَبَضَ اللَّهُ _ عَزَّ وَجَلَّ _ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَلَمَّا نِلْتَ أَدْنَى مَنَالٍ (٣) ، ضَيَّعْتَ حُرْمَتَنَا ، وَقَطَعْتَ ١/٣٤٤

رَجَاءَنَا ، ثُمَّ قَدْ رَأَيْتَ أَفْعَالَنَا فِيكَ ، وَقُدْرَتَنَا عَلَى النَّأْيِ (٤) عَنْكَ (٥) ، وَ سَعَةَ الْبِـ لَادِ دُونِكَ ، وَ أَنَّ مَنْ كَانَ يَصْرِفُكَ عَنَّا وَ عَن صِلَتِنَا ، كَانَ أَقَلَّ لَكَ نَفْعًا ، وَ أَضْعَفَ عَنْكَ دَفْعًا مِنَّا ، وَقَدْ وَضَحَ الصُّبْحُ لِدَى عَيْنَيْنِ ، وَقَدْ بَلَّغْنَا عَنْكَ انْتِهَاكُ لَنَا ، وَ دُعَاءَ عَلَيْنَا ، فَمَا الَّذِي يَحْمِلُكَ عَلَى ذَلِكَ ؟ فَقَدْ كُنَّا نَرَى أَنَّكَ أَشْجَعُ فُرْسَانِ الْعَرَبِ ، أَتَتَّخِذُ اللَّعْنَ لَنَا دِينًا ، وَ تَرَى (٦) أَنَّ ذَلِكَ يَكْسِرُنَا (٧) عَنْكَ ؟

فَلَمَّا أَتَى خِدَاشٌ (٨) أَمِيرَ الْمُؤَمِّينِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ ، صَنَعَ مَا أَمَرَاهُ ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَهُوَ يُنَاجِي نَفْسَهُ _ ضَحِكَ وَقَالَ : «هَاهُنَا يَا أَخَا (٩) عَبْدِ قَيْسٍ» وَأَشَارَ لَهُ (١٠) إِلَى مَجْلِسٍ قَرِيبٍ

مِنْهُ؛ فَقَالَ : مَا أَوْسَعَ الْمَكَانَ! أُرِيدُ أَنْ أُوعِدَّكَ إِلَيْكَ رِسَالَةً ، قَالَ : «بَلْ تَطْعَمُ وَ تَشْرَبُ وَ تَحُلُّ (١١) ثِيَابَكَ وَ تَدَّهِنُ ، ثُمَّ تُوعِدُّ رِسَالَتَكَ (١٢) ، فَمَ يَا قَنْبِرُ ، فَأَنْزِلْهُ « .

قَالَ : مَا بِي (١٣) إِلَى شَيْءٍ مِمَّا ذَكَرْتَ حَاجَةً ، قَالَ : «فَأَخْلُوبِكَ؟» قَالَ (١٤) : كُلُّ سِرِّي

ص: ١٧١

١-١ . «يناشدُناكَ القَطِيعَةَ» ، أى يسألُناكَ بقطِيعَةِ الرِّحْمِ وَيَقْسِمَانِ عَلَيْكَ بِعَظْمِ أَمْرِهَا وَيَطْلُبَانِ إِلَيْكَ بِحَقِّهَا . أَوْ يِنَاشِدَانِكَ بِاللَّهِ فِيهَا ، أَى أَنْ لَا تَقْطَعُ رَحْمَهُمَا . رَاجِعُ : النِّهَايَةُ ، ج ٥ ، ص ٥٣ (نشد) .

٢-٢ . فى «بح» : - «لك» .

٣-٣ . «الْمَنَالُ» : مَحَلُّ النَّوْلِ ، وَهُوَ الْعَطِيَّةُ وَالْخِرَاجُ . وَقَدْ يُطْلَقُ عَلَيْهِ مَجَازًا ، أَى أَدْرَكَتْ أَدْنَى مَرْتَبَةٍ تَنَالُ بِهِ الْمَطَالِبُ . رَاجِعُ : الصِّحَاحُ ، ج ٥ ، ص ١٨٣٦ (نول) .

٤-٤ . فى «ف» : «النَّائِي» . وَ«النَّائِي» مُصَدَّرٌ بِمَعْنَى الْبُعْدِ . رَاجِعُ : الصِّحَاحُ ، ج ٦ ، ص ٢٤٩٩ (نأى) .

٥-٥ . فى حَاشِيَةِ «بر» : «منك» .

٦-٦ . فى «ف» : «فترى» .

٧-٧ . فى «ج ، بر» : «يكسّرنا» .

٨-٨ . فى «ج» : + «إلى» .

٩-٩ . فى الْبَحَارِ : «يا أبا» .

١٠-١٠ . فى «بر» : «إليه» . وفى «بس» وَشَرَحَ الْمَازَنْدَرَانِي : - «له» .

١١-١١ . فى الْبَحَارِ : «تخلى» .

١٢-١٢ . فى «ف» : + «ثم قال» .

١٣-١٣ . فى «ف» : «مالى» .

١٤-١٤ . فى «بف» : «فقال» .

عَـلَانِيَةً ، قَالَ : «فَأَنْشُدْكَ بِاللَّهِ (١) الَّذِى هُوَ أَقْرَبُ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ ، الْحَائِلِ (٢) بَيْنَكَ وَبَيْنَ قَلْبِكَ ، الَّذِى يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفَى الصُّدُورُ ، أَتَقَدَّمُ إِلَيْكَ (٣) الرَّبُّيبُ بِمَا عَرَضْتَ عَلَيْكَ ؟» قَالَ : اللَّهُمَّ نَعَمْ (٤) ، قَالَ : «لَوْ كَتَمْتَ بَعْدَ مَا سَأَلْتُكَ ، مَا ارْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (٥) ؛ فَأَنْشُدْكَ اللَّهَ (٦) ، هَلْ عَلَّمَكَ كَـلَّ مَا نَقُولُهُ إِذَا أَتَيْتَنِي ؟» قَالَ : اللَّهُمَّ نَعَمْ (٧) ، قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «آيَةُ السُّحْرَةِ» ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قَالَ : «فَافْرَأْهَا» ، فَفَرَأَهَا ، وَجَعَلَ (٨) عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُكْرِرُهَا (٩) ، وَيُرَدِّدُهَا (١٠) ، وَيَفْتَحُ عَلَيْهِ إِذَا أَخْطَأَ ، حَتَّى إِذَا قَرَأَهَا سَبْعِينَ مَرَّةً ، قَالَ الرَّجُلُ : مَا يَرَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَمْرَهُ بِتَرَدُّدِهَا (١١) سَبْعِينَ مَرَّةً (١٢) ؟ ثُمَّ (١٣) قَالَ (١٤) لَهُ : «أَتَجِدُ قَلْبَكَ أَطْمَآنًا ؟» قَالَ : إِي وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ .

قَالَ : «فَمَا قَالَا لَكَ ؟» فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ (١٥) : «قُلْ لَهُمَا : كَفَى بِمِنْطِقِكُمَا حُجَّةً عَلَيْكُمَا ، وَ لَكِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ، زَعَمْتُمَا أَنَّكُمْ أَخَوَاىَ فِي الدِّينِ ، وَ ابْنَا عَمِّى

ص: ١٧٢

١-١ . فى البحار : «الله» .

٢-٢ . يجوز فيه الرفع أيضا ، خبرا ثانيا ل «هو» .

٣-٣ . فى البحار : «لك» . وقوله : «تقدم إليك» ، أى أوصى وأمر . يقال : تقدم إليه فى كذا ، أى أمره وأوصاه به ، فالباء فى «بما» بمعنى «فى» . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٥١١ (قدم)

٤-٤ . فى الوافى : «نعم اللهم» .

٥-٥ . «الطرف» : جفن العين وغطاؤها . والمراد بارتداد الطرف إغضاؤه ، وعدم ارتداده كناية عن الموت الدفعى ؛ فإن الميت تبقى عينه مفتوحة . راجع : المفردات للراغب ، ص ٥١٧ (طرف) .

٦-٦ . فى «بح» - «الله» .

٧-٧ . فى «ب ، ج ، ف ، ه ، بح ، بس ، بف» : «نعم اللهم» .

٨-٨ . فى «بر» : «فجعل» .

٩-٩ . فى «ف ، ه ، بح» وحاشية «ب ، ج» والبحار : + «عليه» . وقوله : «يكررها» ، أى يأمره بتكريرها وترديدها ويبيّن غلظه إذا أخطأ .

١٠-١٠ . فى «ض» : + «عليه» .

١١-١١ . فى مرآة العقول عن بعض النسخ : «يردّها» . بصيغة المضارع .

١٢-١٢ . فى «ف» : + «إلا وهو يرى أنه لا يجاوز سحر على من يردّها سبعين مرّة» . وعليه ف «ما» فى قوله : «ما يرى» نافية .

١٣-١٣ . فى «ب ، ج ، ض ، بح ، بس ، بف» والوفى والبحار : - «ثم» .

١٤-١٤ . فى «بس» : «فقال» .

١٥-١٥ . فى «ض» : «وقال» .

فى النَّسْبِ ؛ فَأَمَّا (١) النَّسْبُ فَـ لَا أُنْكِرُهُ ، وَإِنْ كَانَ النَّسْبُ مَقْطُوعًا (٢) إِلَّا مَا وَصَلَهُ اللَّهُ بِالْأَسْـ لَامِ .

وَأَمَّا قَوْلُكُمْ : إِنَّكُمْ أَخَوَاىَ فى الدِّينِ (٣) ، فَإِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ، فَقَدْ فَارَقْتُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَعَصَيْتُمْ أَمْرَهُ بِأَفْعَالِكُمْ فى أَخِيكُمْ فى الدِّينِ ، وَإِلَّا فَقَدْ كَذَبْتُمْ وَافْتَرَيْتُمْ بَادِعَائِكُمْ أَنْكُمْ أَخَوَاىَ فى الدِّينِ .

وَأَمَّا مُفَارَقَتُكُمْ النَّاسَ مُنْذُ قَبْضِ اللَّهِ مُحَمَّدًا صلى الله عليه وآله ، فَإِنْ كُنْتُمْ فَارَقْتُمَاهُمْ (٤) بِحَقِّ ، فَقَدْ نَقَضْتُمْ ذَلِكَ الْحَقَّ بِفِرَاقِكُمْ إِيَّائىَ أَخِيرًا ، وَإِنْ (٥) فَارَقْتُمَاهُمْ بِبَاطِلٍ ، فَقَدْ وَقَعَ إِثْمُ ذَلِكَ الْبَاطِلِ عَلَيْكُمْ مَعَ الْحَدِيثِ الَّذى أَحَدْتُمْ ، مَعَ أَنَّ صِفَتَكُمْ (٦) بِمُفَارَقَتِكُمْ النَّاسَ ١/٣٤٥

لَمْ تَكُنْ (٧) إِلَّا لِطَمَعِ (٨) الدُّنْيَا زَعَمْتُمَا ، وَ ذَلِكَ قَوْلُكُمَا : «فَقَطَعْتَ (٩) رَجَاءَنَا» لَا تَعْيِبَانِ بِحَمْدِ
اللَّهِ (١٠) مِنْ دِينِي شَيْئًا .

وَ أَمَّا الَّذِي صَرَفَنِي عَنْ صِلَتِكُمَا ، فَالَّذِي صَرَفَكُمَا عَنِ الْحَقِّ ، وَ حَمَلَكُمَا عَلَى خَلْعِهِ مِنْ رِقَابِكُمَا ،
كَمَا يَخْلَعُ الْحَرُونَ (١١) لِحَامِهِ ، وَ هُوَ اللَّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا ، فَ لَا تَقُولَا (١٢) :

ص: ١٧٣

-
- ١-١ . فى البحار : «أما» .
 - ٢-٢ . فى «بر» : «منقطعا» .
 - ٣-٣ . فى البحار : - «فى الدين» .
 - ٤-٤ . فى «بف» : «قد فارقتماهم» .
 - ٥-٥ . فى «بف» : «فإن» .
 - ٦-٦ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» وشرح المازندراني والوافي ومراة
العقول . وفى «ه» وحاشية «بس ، بف» : «صفتكما» . وفى المطبوع : «صفتكما» .
 - ٧-٧ . فى «ب ، ج ، ض ، ه ، و ، بح ، بس» والبحار : «لم يكن» .
 - ٨-٨ . فى «ب» : «بطمع» .
 - ٩-٩ . فى البحار : «قطعت» .
 - ١٠-١٠ . فى البحار : + «على» .
 - ١١-١١ . «فرس حرون» ، أى لا ينقاد ، وإذا اشتد به الجرى وقف . أو هى التى إذا استدرّ جريها
وقفت ، وإنما ذلك فى ذوات الحوافر خاصة . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٩٧ ؛ لسان العرب ،
ج ١٣ ، ص ١١٠ (حرن) .
 - ١٢-١٢ . فى البحار : + «هو» .

أَقْلُّ نَفْعًا وَأَضْعَفُ (١) دَفْعًا؛ فَتَسْتَحِقُّ اسْمَ (٢) الشَّرِكِ مَعَ النَّفَاقِ .

وَأَمَّا قَوْلُكُمَا : إِنِّي أَشْجَعُ فُزَّانِ الْعَرَبِ ، وَهَرَبُكُمَا مِنْ لَعْنِي وَدُعَائِي (٣) ؛ فَإِنَّ لِكُلِّ مَوْقِفٍ عَمَلًا إِذَا اخْتَلَفَتِ الْأَسْنَةُ (٤) ، وَ مَا جَتْ (٥) لُبُودُ (٦) الْخَيْلِ ، وَ مَلَاءَ سَحْرَاكُمَا (٧) أَجْوَافَكُمَا ، فَتَمَّ يَكْفِينِي اللَّهُ بِكَمَالِ الْقَلْبِ ؛ وَ أَمَّا إِذَا أَبَيْتُمَا بَأَنِّي (٨) أَدْعُو اللَّهَ ، فَ لَا تَجْزَعَا مِنْ أَنْ يَدْعُو عَلَيْكُمَا رَجُلٌ سَاحِرٌ مِنْ قَوْمِ سَحْرَةَ زَعَمْتُمَا (٩) ، اللَّهُمَّ أَفْعِصِ (١٠) الزُّبَيْرَ بِشَرِّ (١١) قِتْلَةٍ ، وَ اسْفِكْ دَمَهُ عَلَى ضِئْلَالَةٍ (١٢) ، وَ عَرَّفْ طَلْحَةَ الْمَدْلَةَ (١٣) ، وَ ادْخِرْ (١٤) لَهُمَا فِي الْآخِرَةِ شَرًّا (١٥) مِنْ ذَلِكَ إِنْ كَانَا ظَلَمَانِي ، وَ افْتَرِيَا عَلَيَّ ، وَ (١٦) كَتَمَا شَهَادَتَهُمَا ، وَ عَصِيَاكَ (١٧) وَ عَصِيَا رَسُولِكَ

ص: ١٧٤

١-١ . ظاهر المازندراني في شرحه هو رفع «أقل» و«أضعف» ، حيث قال : «فلا تقولا بعد ما عرفتما أنه الصارف : هو أقل نفعاً وأضعف دفعا» . ويجوز نصبه بتقدير «كان» بقرينة ما مر في كلامهما .
٢-٢ . في «ه» : «إثم» .

٣-٣ . في الوافي : «ودعائي عليكم» .

٤-٤ . «الأسنة» : «جمع السنان ، وهو نصلُ الرمح . واختلاف الأسنة : ذهاب بعضها ومجيء البعض» . راجع : لسان العرب ، ج ٩ ، ص ٨٢ (خلف) ؛ القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٥٨٧ (سنن) .

٥-٥ . «ماجت» ، أي اضطربت . يقال : ماج البحر يموج وتموج ، أي اضطربت أمواجه ، وماج الناس ، أي دخل بعضهم في بعض ، وموج كل شيء اضطرابه . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٣٧٠ (موج) .

٦-٦ . «اللبود» : جمع اللبد . وهو كل شعر أو صوف مُلتبّد بعضه على بعض ، أي متداخل . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٣٨٦ (لبد) .

٧-٧ . «السَحْرُ» و«السَّحْرُ» و«السُّحْرُ» : الرِّئَةُ . ويقال : انفتخ سَحْرُهُ ، للجبان الذى ملأ الخوفُ جوفه فانتفخ السَّحْرُ حتَّى رفع القلبَ إلى الحلقوم . والمراد : انتفاخهما من الخوف . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٣٥١ (سحر) .

٨-٨ . فى «ف» : «بأن أنى» . وفى «بح» : «بأن» .

٩-٩ . فى البحار : + «ثم قال» .

١٠-١٠ . «أَقْعَصُ» ، من القَعَص ، وهو أن يُضْرَبَ الإنسانَ فيموت مكانه . يقال : قَعَصْتُهُ وَأَقْعَصْتُهُ ، إذا قتلته قتلاً سريعاً . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٨٨ (قعص) .
١١-١١ . فى البحار : «شَرٌّ» .

١٢-١٢ . فى مرآة العقول : «ضلاله» . وقال : «وفى بعض النسخ : على ضلالة ، بالتاء» .

١٣-١٣ . فى الوافى : «المضلَّة» وقال : «من الضلال ، يعنى عرفه أنه فى ضلال» .

١٤-١٤ . فى «ب ، ه ، ه» : «واذخر» .

١٥-١٥ . فى «بس» : «أشَرٌّ» .

١٦-١٦ . فى شرح المازندرانى : - «و» .

١٧-١٧ . فى البحار : «عصيانى» .

فِيّ ، قُلْ : آمِينَ ، قَالَ خِدَاشٌ : آمِينَ!

ثُمَّ قَالَ خِدَاشٌ لِنَفْسِهِ : وَ اللّهِ ، مَا رَأَيْتُ لِحِيَةً (١) قَطُّ أَبْيَنَ خَطًّا مِنْكَ ، حَامِلَ حُجَّةٍ يَنْقُضُ بَعْضُهَا بَعْضًا ، لَمْ يَجْعَلِ اللّهُ لَهَا (٢) مَسَاكًا (٣) ، أَنَا أَبْرَأُ إِلَى اللّهِ مِنْهُمَا .

قَالَ (٤) عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «ارْجِعْ إِلَيْهِمَا ، وَاعْلَمْهُمَا (٥) مَا قُلْتُ» .

قَالَ : لَا وَ اللّهِ حَتَّى تَسْأَلَ اللّهُ أَنْ يَرُدَّنِي إِلَيْكَ عَاجِلًا ، وَ أَنْ يُوفِّقَنِي لِرِضَاهُ فِيكَ ؛ فَفَعَلَ ، فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ (٦) انْصَرَفَ وَقُتِلَ مَعَهُ يَوْمَ الْجَمَلِ ؛ رَحِمَهُ اللّهُ . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: طلحه و زبیر مردی از طایفه عبد القیس را که خداهش (بر وزن کتاب) نام داشت خدمت امیر المؤمنین صلوات الله علیه فرستادند و باو گفتند: ما ترا بسوی مردی میفرستیم که خود او و خاندانش را از دیر زمان بجادوگری و غیب گوئی میشناسیم و در میان اطرافیان ما، تو از خود ما هم بیشتر مورد اعتمادی که آن را از او نپذیری و با او مخاصمه کنی تا حقیقت امر بر تو معلوم گردد [تا حق را باو بفهمانی] و بدان که ادعای او از همه مردم بیشتر است، مبادا ادعای او بتو شکستی وارد کند. و از جمله راههایی که مردم را با آن گول میزند، آوردن خوردنی و نوشیدنی و غسل و روغن و خلوت کردن با مردمست، پس طعامش را نخور و شرابش را میاشام و بعسل و روغنش دست نزن و با او در خلوت منشین، از همه اینها برحذر باش و بیاری خدا حرکت کن و چون چشمت باو افتاد آیه سخره (۵۴ سوره ۷) را بخوان و از نیرنگ او و نیرنگ شیطان بخدا پناه بر، و چون حضورش نشستی، تمام نگاهت را باو متوجه مکن و با او انس مگیر. آنگاه باو بگو: همانا دو برادر دینی و دو پسر عموی نسبت ترا سوگند میدهند که قطع رحم نکنی [ترا بقطع رحم سوگند میدهند] و بتو میگویند: مگر تو نمیدانی که ما از روزی که خدا محمد صلی الله علیه و آله را قبض روح کرد، بخاطر تو مردم را رها کردیم و با فامیل خود مخالفت نمودیم (یعنی بخاطر تو با آن سه خلیفه بیعت نکردیم) اکنون که تو بکمترین مقامی رسیدی، احترام ما را تباه کردی و امید ما را بریدی، سپس با وجود دوری ما از تو و وسعت شهرهای نزد تو، کردار و قدرت ما را نسبت بخود مشاهده کردی. کسی که ترا از ما و پیوند با ما منصرف می کند سودش برای تو از ما کمتر و دفاعش از تو نسبت بدفاع ما سست تر است (ما برای تو از عمار و مانند او مفیدتریم) صبح روشن برای صاحب دو چشم بینا آشکار شده است (مطلب مانند آفتاب روشن است) بما خبر رسیده که تو هتک احترام ما کرده و ما را نفرین کرده ای، چه ترا بر این واداشت؟ ما ترا شجاعترین پهلوانان عرب میدانستیم (و نفرین کار مردم ترسو است) تو نفرین بر ما را کیش و عادت خود قرار داده ئی و گمان میکنی این کار

ما را در برابر تو شکست می‌دهد. چون خداهش نزد امیر المؤمنین علیه السلام آمد، آنچه دستورش داده بودند بکار بست، چون علی علیه السلام او را دید که با خود سخنی آهسته می‌گوید، (آیه سخره را میخواند) او را خنده گرفت و فرمود: بیا اینجا ای برادر عبد قیس! - و اشاره بمکانی نزدیک خود کرد. - خداهش گفت: جا وسیع است (همین جا مینشینم) می‌خواهم پیغامی بشما برسانم. علی علیه السلام فرمود: چیزی بخورید و بیاشامید و لباسها را بکنید و روغنی بمالید، سپس پیغام خود را برسانید، قنبر! برخیز و او را منزل بده. خداهش گفت: مرا بآنچه گفتم نیازی نیست. علی علیه السلام فرمود: می‌خواهی با تو در خلوت رویم؟ (تا اگر سخنی محرمانه داری خجالت نکشی). خداهش گفت: هر رازی نزد من آشکار است (سخن محرمانه نمی‌دارم): علی علیه السلام فرمود: ترا سوگند میدهم بآن خدائی که از خودت بتو نزدیکتر است و میان تو و دلت حائل می‌شود، همان خدائی که خیانت چشمها و راز سینه‌ها را میداند: آیا زبیر آنچه را من بتو پیشنهاد کردم (از خوردن و آشامیدن و روغن مالیدن و خلوت) بتو سفارش نکرد؟. خداهش گفت: بار خدایا، آری، چنین است. علی علیه السلام فرمود: اگر بعد از آنچه از تو خواستم (و ترا بآن خدای عالم سوگند دادم) کتمان میکردی چشم بر هم نمی‌گذاشتی (هلاک میشدی) ترا بخدا سوگند میدهم آیا او بتو سخنی آموخت که چون نزد من آمدی آن را بخوانی؟ خداهش گفت: بخدا، آری. علی علیه السلام فرمود آیه سخره بود؟ خداهش - آری. علی علیه السلام، آن را بخوان سپس او خواند و علی علیه السلام تکرار و تقریرش میکرد و هر جا غلط می‌خواند، تصحیحش می‌فرمود تا هفتاد بار آن را خواند. خداهش (با خود) گفت: شگفتا: چرا امیر المؤمنین دستور میدهد این آیه هفتاد بار تکرار شود؟ علی علیه السلام - احساس میکنی که دلت مطمئن شد؟. خداهش آری - بخدائی که جانم بدست اوست (پس هفتاد بار خواندن آیه سخره موجب دفع شیاطین جن و انس و اطمینان دل بر اسلام و ایمان میگردد) علی علیه السلام - آن دو نفر بتو چه گفتند؟. خداهش - گزارش خبر را نقل کرد. علی علیه السلام - بآنها بگو: سخن خود شما برای استدلال علیه شما کافیست، ولی خدا گروه ستمکاران را هدایت نمیکند. شما گمان میکنید که برادر دینی و پسر عموی نسبی من هستید، نسب را منکر نیستم (زیرا مره جد اعلای هر سه نفر ماست) اگر چه غیر نسبی را که خدا بوسیله اسلام پیوست داد قطع شده است (و نسبت شما

با من از زمان جاهلیت میپویند) و اما اینکه گفتید: برادر دینی من هستید، اگر راست گوئید، شما با کارهائی که نسبت برادر دینی خود کردید، با کتاب خدای عز و جل مخالفت نموده و نافرمانیش کردید و اگر راستگو نیستید، با ادعای برادر دینی من بودن افترائی بسته و دروغی گفته اید. و اما مخالفت شما با مردم از روزی که خدا محمد صلی الله علیه و آله را قبض روح نمود، اگر از روی حق با مردم مخالفت کردید (و با من بیعت نمودید) سپس با مخالفت با من آن حق را شکستید و باطل کردید و اگر از روی باطل با مردم مخالفت کردید، گناه آن باطل با گناه کار تازه ئی که کردید (و با من هم مخالفت ورزیدید) بگردن شماست، علاوه بر اینکه بیعت شما با من در مخالفت با مردم [اینکه خود را مخالف مردم وصف کردید] جز برای طمع دنیا نبوده است، شما میگوئید: من امیدتان را قطع کردم و چنین عقیده دارید، خدا را شکر که عیب دینی بر من نگرفتید. و اما آنچه مرا از پیوند با شما بازداشت همان (سوء عقیده و خبث باطنی شما) است که شما را از حق برگردانید و وادار کرد که طوق بیعت را از گردن خود بیفکنید چنان که چار پای سرکش افسار خود را پاره میکند، تنها خداست پروردگار من که چیزی را با او انباز نسازم، شما نگوئید او سودش کمتر و دفاعش سست تر است که سزاوار نام شرک و نفاق میگردید. و اما اینکه گفتید: من شجاعترین پهلوانان عربم و شما از لعنت و نفرینم گریزانید، بدانید که هر مقامی مناسب کاری است، آنگاه که نیزه ها از هر سو بجنبش آید و یالهای اسبان پریشان شود، و ششهای شما (از ترس) در درونتان باد کند، آنجاست که خدا مرا با دلی قوی کارگزاری کند، و اما اگر همین را ناخوش دارید که من شما را نفرین کرده ام، نباید بیتابی کنید از اینکه بعقیده شما مردی جادوگر و از طایفه جادوگران بر شما نفرین کند. بار خدایا، اگر طلحه و زبیر بمن ستم کرده اند و افترا بسته اند (و نسبت جادوگری و قتل عثمان بمن داده اند) و شهادت خود را (نسبت بآنچه از پیغمبر صلی الله علیه و آله در باره من شنیدند) کتمان کردند و نسبت بمن از تو و پیغمبرت نافرمانی کردند، زبیر را بدترین وضعی بکش و خونش را در گمراهیش بریز و طلحه را خوار گردان و در آخرت بدتر از این را برای آنها ذخیره کن، آمین بگو. خداهش گفت: آمین (خدایا مستجاب کن) سپس خداهش با خود میگفت: بخدا من هرگز صاحب ریشی ندیدم که خطایش از تو (خودش) روشنتر باشد، حامل پیام و دلیلی باشد که بعضی بعض دیگرش را نقض

کند و خدا جای درستی برای آن نگذاشته باشد، من بسوی خدا می گرایم و از آن دو نفر بیزارم. علی علیه السلام فرمود: نزد آنها باز گرد و گفتار مرا بآنها برسان، خداهش گفت: نه بخدا سوگند، نخواهم رفت، جز اینکه از خدا بخواهی که مرا هر چه زودتر بسوی شما برگرداند و مرا برضایت خود نسبت بشما موفق دارد، آن حضرت دعا کرد. دیری نگذشت که خداهش برگشت و در جنگ جمل در رکاب آن حضرت کشته شد، خدایش رحمت کند (و هم چنین نفرین آن حضرت در باره آن دو نفر مستجاب شد، زیرا زیبر در آغاز جنگ از معرکه بیرون رفت، مردی تمیمی خود را با او رسانید و مقتولش ساخت و طلحه هم در همان آغاز جنگ کشته شد.)

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۵۰

[ترجمه کمره ای]:

۱- امام صادق (علیه السلام) فرمود: طلحه و زیبر مردی از عبد القیس را به نام خداهش نزد امیر المؤمنین فرستادند برای رساندن پیامی، به او گفتند: ما تو را نزد کسی می فرستیم که از دیر زمانی او و خاندانش را به سحر و کهنات شناخته ایم، تو در میان همه اطرافیان ما از خود ما هم بیشتر مورد اعتماد هستی که: ۱- از جادو و کهنات وی خود را نگهداری. ۲- از طرف ما با او محاکمه کنی و سخن بگوئی تا مطلب روشن و معلومی بفهمی (بدو بفهمانی خ ل)، و باید بدانی که ادعای او از همه مردم بزرگتر است، مبادا این گزافه گوئی وی تو را خرد کند، یک راهی که مردم را با آن گول می زند پذیرائی خوب او است با خوردنی و نوشیدنی و غسل و روغن و خلوت کردن و محرمانه گفتن با مردم، به خوراک و نوشیدنی او دم مزن و دست به غسل و روغنش میالای و با او در خلوت منشین، از همه اینها از وی در حذر باش، به یاری خدا برو و چون او را دیدی آیه سخره را تلاوت کن (۵۴ سوره اعراف): و از نیرنگ او و شیطان به خدا پناه جو و چون نزد او نشستی او را بر چشم خودت مسلط مکن (که چشم تو را ببندد) و با او مانوس مشو و زبر و زرنگ به او بگو: به راستی دو برادر دینی و دو

عموزاده خویشاوندی تو، تو را به قطع رحم سوگند می دهند (تو را به یاری بر ضد قطع رحم دعوت می کنند) و می گویند: تو نمیدانی که ما از روزی که خدا عز و جل جان محمد (صلی الله علیه و آله) را گرفت برای تو مردم را رها کردیم و با عشایر خود مخالفت نمودیم، و چون به کمترین مقامی رسیدی احترام ما را گم کردی و امید ما را بریدی و سپس دیدی با تو چه کردیم و چه نیروئی داریم در دوری از تو و پناه به بلاد وسیع در برابر تو، راستی آنها که تو را از ما و پیوند با ما رو گردان کنند به تو کمتر سود رسانند و سست تر از تو دفاع کنند از ماها، مانند آفتاب روشن است، به ما خبر رسیده که نسبت به ما هتاکی کردی و نفرین نمودی، چرا چنین کنی؟ به نظر ما تو شجاعتر پهلوانان عربی، لعن و نفرین را سزای ما دانی و خیال می کنی که این کار ما را در برابر تو شکست می دهد؟ چون خداهش نزد علی (علیه السلام) آمد: به دستور آنها کار کرد، علی (علیه السلام) دید با خود رازی می گوید، خندید و فرمود: یا ابا عبد قیس، بفرمائید این جا (با دست خود جایی را نزدیک خود به او نشان داد). خداهش: خیر آقا، جا بسیار وسیع است، من فقط می خواهم پیامی به شما برسانم. علی (علیه السلام): بفرمائید چیزی بخورید و بنوشید و جامه خود را باز کنید و صابونی به سر و بر خود بزنید و استراحت کنید و سپس پیام خود را هم برسانید، قنبر، برخیز او را منزل بده و وسائلیذیرائی او را فراهم کن. خداهش: خیر آقا من به آنچه فرمودی نیاز ندارم. علی (علیه السلام): پس بهتر است در یک مجلس محرمانه و خصوصی باهم صحبت کنیم. خداهش: هر مطلب محرمانه و زیر پرده ای در نظر من آشکار تلقی می شود و خلاصه من حرف محرمانه ای ندارم. علی (علیه السلام): تو را به آن خدائی سوگند می دهم که از خودت به تو نزدیکتر است، آنکه میان تو و دلت حائل تواند شد، آنکه چشمک زدنهای و راز سینه ها را می داند، آیا زبیر به تو این سفارش ها را کرده است؟ خداهش: به خدا آری او سفارش کرده و دستور داده. علی (علیه السلام): اگر آنچه پرسیدم کتمان می کردی، دیگر دیده بر هم نمی گذاشتی (یعنی هلاک می شدی)، تو را به خدا آیا به تو سخنی آموخت که چون نزد من آئی آن را بگوئی؟ خداهش: به خداوند، آری به من چیزی تعلیم داد. علی (علیه السلام): آیه مبارکه سخره بود؟ خداهش: آری همان آیه است. علی (علیه السلام) آن را بخوان. علی (علیه السلام) به وی تلقین کرد و او خواند و باز تکرار کرد و هر جا غلط می خواند برای او باز می گفت تا هفتاد بار آن را

خواند. خداهش:عجب است،امیر المؤمنین دستور می دهد هفتاد بار این آیه تکرار شود. علی(علیه السلام):حالا دریافتی که دلت خوب آسوده و مطمئن شد. خداهش:آری،به آن خدائی که جانم به دست او است.علی(علیه السلام):اکنون بگو بدانم چه پیامی به تو داده اند که به من برسانی. خداهش:متن پیام را به آن حضرت گزارش داد. علی(علیه السلام):در پاسخ آن ها بگو که:سخن خود شما حجت بر خود شما است ولی خدا مردم ستمکار را رهبری نمی کند،شما معتقدید که هم برادر دینی منید و هم عموزاده نسبی من،نسب را منکر نیستم گر چه هر نسبی بریده شد جز آنچه را اسلام پیوندد. و اما این که گوئید برادر دینی من هستید،اگر راست می گوئید شما بر خلاف کتاب خدا عز و جل،و به نافرمانی آن در باره برادر دینی خود رفتار کردید،و گر نه به دروغ خود را برادر دینی من دانستید. و اما ادعای این که پس از وفات محمد(صلی الله علیه و آله) از مردم کناره گرفتید اگر به خاطر من و رعایت حق بوده به واسطه این که اخیراً از من کناره گرفتید آن را نقض کردید و خلاف حق رفتید و اگر از روز اول به ناحق از مردم کناره گرفتید،هم گناه کناره گیری اول را به گردن دارید و هم گناه کناره گیری تازه خود را. با این که در حقیقت مقصد شما از مفارقت با مردم جز طمع و آرزوی دنیا نبوده است،شما فقط به من اعتراض کردید که امید ما را بریدی،حمد خدا را که نسبت به من اعتراض و انتقاد دینی ندارید علت این که من از شما بریدم این است که شما از حق رو گردانیدید و تعهدات حقه را از گردن خود باز کردید و به دور انداختید مانند چهار پای سر کشی که مهار خود را بگسلد،او است خداوند، پروردگار و یاور من،چیزی را با او شریک ندانم،همه چیز به دست او است،نگوئید یاور تو کم سودتر است و سست تر است در دفاع از تو تا هم مشرک باشید و هم منافق. این که گفتید:من اشجع فارسان عربم و از ترس و نفرینم گریزانید،باید بدانید که هر موقفی عملی دارد(هر سخن جایی،و هر نکته مقامی دارد)وقتی که نیزه ها در هم شود و زین اسب سواران موج زند و ششهای شما از ترس در درونتان باد کند،آن جا است که خدا با دل آرام،یار من است و اگر از همین نگرانید که من به شما نفرین می کنم،از این که مرد جادوگری در باره شما نفرین کند و به عقیده شما از خاندان جادوگری هم باشد چه ترسی دارید؟ بار خدایا زبیر را به بدترین قتلی بکش و به گمراهی خونس را بریز و طلحه را خوار گردان و در آخرت بدتر از این برای آن ها ذخیره کن

برای آن که به من ستم کردند، و بر من افترا بستند و گواهی خود را در باره من کتمان کردند و تو را و رسولت را نافرمانی کردند نسبت به من، بگو آمین خدایا مستجاب کن. خدایا آمین گفت و با خود گفت: به خدا هرگز ریش خطا کار تری چون خود ندیدم که پیام احتیاج آورد و همه ضد و نقیض باشد و خدا آن را قابل تمسک نکرده باشد، من به خدا از آن دو تن بیزارم. علی (علیه السلام): برگرد و پاسخ پیام آن ها را برسان. خدایا: نه به خدا تا این که از خدا در خواست کنی مرا به زودی به شما برگرداند و موفق دارد که رضایت او را نسبت به شما فراهم کنم. علی (علیه السلام) دعا کرد و لختی نشد که برگشت خدمت آن حضرت و با او بود روز جنگ جمل کشته شد، رحمه الله.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۵۹۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام صادق علیه السلام فرمود: طلحه و زبیر مردی از عبد القیس را به نام خدایا برای رساندن پیام نزد امیر المؤمنین فرستادند و به او گفتند: ما تو را نزد کسی می فرستیم که از دیرزمانی او و خاندانش را به سحر و کهنات شناخته ایم، تو در میان همه اطرافیان ما، از خود ما هم بیشتر مورد اعتماد هستی که:

۱- از جادو و کهنات وی، خود را نگهداری.

۲- از طرف ما با او بحث کنی و سخن بگویی تا مطلب بر تو روشن شود.

و باید بدانی که ادعای او از همه مردم بزرگتر است، مبادا این گزافه گوئی وی، تو را خرد کند، راهی که مردم را با آن گول می زند پذیرائی خوب او با خوردنی و نوشیدنی و غسل و روغن و خلوت کردن و محرمانه سخن گفتن او با مردم است، به خوراک و نوشیدنی او دم مزن و دست به غسل و روغنش آلوده مکن و با او در خلوت منشین، از همه اینها از وی در حذر باش، و به یاری خدا برو و چون او را

دیدی آیه ۵۴ از سوره اعراف را تلاوت کن و از نیرنگ او و شیطان به خدا پناه ببر و چون نزد او نشستی او را بر چشم خود مسلط مکن (که چشم تو را ببندد) و با او مانوس مشو و زبروزرنگ به او بگو:

به راستی دو برادر دینی و دو عموزاده خویشاوند تو، تو را به قطع رحم سوگند می دهند و می گویند: تو نمی دانی که ما از روزی که خدا عز و جل جان محمد صلی الله علیه و آله را گرفت بخاطر تو مردم را رها کردیم و با عشایر خود، مخالفت نمودیم، و چون به کمترین مقامی رسیدی احترام ما را گم کردی و امید ما را بریدی و سپس دیدی با تو چه کردیم و چه نیروئی برای دوری از تو داریم و پناه به بلاد وسیع در برابر تو، راستی آنها که تو را از ما و پیوند با ما روگردان کنند به تو کمتر سود رسانند و سست تر از ما به دفاع از شما برخیزند، مانند آفتاب روشن است، به ما خبر رسیده است که نسبت به ما هتاکی کردی و نفرین نمودی، چرا چنین می کنی؟ به نظر ما تو شجاعترین پهلوانان عربی، لعن و نفرین را سزای ما دانی و خیال می کنی که این کار، ما را در برابر تو شکست می دهد؟

توضیح: براساس کتاب صحاح اللغة کاهن با ساحر هم معناست که به معنی تأثیر گذاشتن در حواس است براساس عللی که چشم عادی دارد و بعضی دیگر گفته اند کاهن بمعنی پیشگوئی است و ساحر بمعنی نفوذ در دیگران است مقصود طلحه و زبیر از این کلمه آن است که خداهش تحت تأثیر معجزات علی علیه السلام قرار نگیرد و همه اینها را سحر و جادو بحساب آورد.

خود رازی می گوید، خندید و فرمود: یا اخا عبد قیس، بفرمائید این جا (با دست خود جانی را نزدیک خود به او نشان داد).

خداهش: خیر آقا، جا بسیار وسیع است، من فقط می خواهم پیامی به شما برسانم.

علی علیه السلام: بفرمائید چیزی بخورید و بنوشید و جامه خود را باز کنید و صابونی به سر و صورت خود بزنید و استراحت کنید و سپس پیام خود را هم برسانید، قنبر، برخیز او را منزل بده و وسائل پذیرائی او را فراهم کن.

خدایش: خیر آقا من به آنچه فرمودی نیاز ندارم.

علی علیه السلام: پس بهتر است در یک مجلس محرمانه و خصوصی باهم صحبت کنیم.

توضیح: منظور حضرت از طرح مسأله در جلسه خصوصی به این خاطر بود که اگر دیگران «سفارش طلحه و زبیر را می شنیدند از نظر دیگران و توده مردم واکنش و عکس العمل بدی به همراه داشت زیرا مردم توان شنیدن سخنان تهمت آمیز و زننده نسبت به حضرت علی علیه السلام نداشتند و از طرف دیگر، نسبت بحضرت علی علیه السلام مناسب نبود و ممکن بود روی دیگران تأثیر منفی بگذارد».

خدایش: هر مطلب محرمانه و زیر پرده ای در نظر من آشکار تلقی می شود و خلاصه من حرف محرمانه ای ندارم.

علی علیه السلام: تو را به آن خدائی سوگند می دهم که از خودت به تو نزدیک تر است، آنکه میان تو و دلت حائل تواند شد، آنکه چشمک زدنهای و راز سینه ها را می داند، آیا زبیر به تو این سفارش ها را کرده است؟ خدایش: به خدا آری او سفارش کرده و دستور داده.

علی علیه السلام: اگر آنچه پرسیدم کتمان می کردی، دیگر دیده بر هم نمی گذاشتی (یعنی هلاک می شدی)، تو را به خدا آیا به تو سخنی آموخت که چون نزد من آئی آن را بگویی؟

خدایش: به خداوند، آری به من چیزی تعلیم داد.

علی علیه السلام: آیه مبارکه سخره بود؟ خدایش: آری همان آیه است.

علی علیه السلام: آن را بخوان. علی علیه السلام به وی تلقین کرد و او خواند و باز تکرار کرد و هر جا غلط می خواند برای او بازمی گفت تا هفتاد بار آن را خواند.

خدایش: عجب است، امیر المؤمنین دستور می دهد هفتاد بار این آیه تکرار شود.

علی علیه السلام: حالا دریافتی که دلت خوب آسوده و مطمئن شد.

خداش: آری، به آن خدائی که جانم به دست اوست.

علی علیه السلام: اکنون بگو بدانم چه پیامی به تو داده اند که به من برسانی.

خداش: متن پیام را به آن حضرت گزارش داد.

علی علیه السلام: در پاسخ آنها بگو که: سخن خود شما حجت بر خود شماست ولی خدا مردم ستمکار را رهبری نمی کند، شما معتقدید که هم برادر دینی منید و هم عموزاده نسبی من، نسب را منکر نیستم گرچه هر نسبی بریده شد جز آنچه را اسلام پیوند داد.

و اما این که گوئید برادر دینی من هستید، اگر راست می گوئید شما بر خلاف کتاب خدا عز و جل، و به نافرمانی آن درباره برادر دینی خود رفتار کردید، وگرنه به دروغ خود را برادر دینی من دانستید.

و اما ادعای این که پس از وفات محمد صلی الله علیه و آله از مردم کناره گرفتید اگر به خاطر من و رعایت حق بوده به واسطه این که اخیرا از من کناره گرفتید آن را نقض کردید و خلاف حق رفتید و اگر از روز اول به ناحق از مردم کناره گرفتید، هم گناه کناره گیری اول را به گردن دارید و هم گناه کناره گیری تازه خود را.

با این که در حقیقت مقصد شما از جدائی با مردم جز طمع و آرزوی دنیا نبوده است، شما فقط به من اعتراض کردید که امید ما را بریدی، حمد خدا را که نسبت به من اعتراض و انتقاد دینی ندارید

علت این که من از شما بریدم این است که شما از حق روگردانیدید و تعهدات حقه را از گردن خود باز کردید و به دور انداختید مانند چهارپای سرکشی که مهار خود را بگسلد، اوست خداوند، پروردگار و یاور من، چیزی را با او شریک ندانم، همه چیز به دست اوست، نگوئید یاور تو در دفاع از تو کم سودتر و سست تر است تا هم مشرک باشید و هم منافق.

این که گفتید: من اشجع فارسان عربم و از ترس و نفرینم گریزانید، باید بدانید که هر موقفی عملی دارد (هرسخن جایی، و هر نکته مقامی دارد) وقتی که نیزه ها درهم شود و زین اسب سواران موج زند و ششهای شما از ترس در دروشتان باد کند، آن جاست که خدا با دل آرام، یار من است و اگر از همین نگرانید که من به شما نفرین می کنم، از این که مرد جادوگری درباره شما نفرین کند و به عقیده شما از خاندان جادوگری هم باشد چه ترسی دارید؟ خدایا! اگر طلحه و زبیر به من ستم کردند و تهمت زدند و گفتند: (این جادوگر و قاتل عثمان است) و از آنچه که از پیامبر در باره من شنیدند، کتمان کردند و نسبت به من و پیامبرت نافرمانی کردند، زبیر را به بدترین وضع نابود کن و خونس را به خاطر گمراهیش بریز و طلحه را خار گردان و در آخر بدتر از این وضع که دارند برایشان فراهم کن، پس آمین بگو. خدایا گفت: آمین. آمین (خدایا مستجاب گردان) خدایا گفت: بخدا من هرگز صاحب محاسنی را ندیدم که خطایش از تو روشنتر باشد. حامل پیام و دلیلی باشد که بعضی، بعضی دیگرش را نقض کند و خداوند جای دوستی برای آن نگذاشته باشد، من به سوی خدا بازمی گردم و از آن دو بیزارم. علی علیه السلام فرمود: نزد آنها بازگرد، و سخنان مرا به ایشان برسان. خدایا گفت: نه بخدا سوگند، نخواهم رفت، جز اینکه از خدا بخواهی هرچه زودتر مرا به سوی شما بازگرداند و مرا بر رضایت خود نسبت به شما موفق سازد، آن حضرت دعا کرد و دیری نگذشت که خدایا از راه انحراف بازگشت و در نبرد جمل در رکاب آن حضرت شهید شد. رحمت خدا بر او باد.

توضیح: «خداوند دعای آن حضرت را درباره طلحه و زبیر مستجاب کرد زیرا در آغاز جنگ جمل زبیر میدان نبرد را ترک و به دست ابن جرموز کشته شد و طلحه هم در آغاز نبرد در میدان کشته گردید».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۶۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: سنده الأول مجهول، و الثاني ضعيف، و محمد بن الحسن عطف على بن ابراهيم، و العطف على سلام كما توهم بعيد، و على بن محمد عطف على محمد بن الحسن و هو ابن أبان الرازى المعروف بعلان، و أبو على الأشعري عطف على محمد بن الحسن أو على بن ابراهيم، جميعا: أى سهل و محمد بن حسان روى عن محمد بن على، و الظاهر أنه أبو سميئة لأنه الراوى لكتاب سلام. قال محمد بن على و قد سمعته منه أى من سلام بلا واسطة ابن أسباط أيضا و خدش بكسر الخاء و تخفيف الدال طال ما كنا ما مصدرية، و المصدر فاعل طال. و قيل: الساحر من له قوة على التأثير فى أمر خارج عن بدنه آثارا خارجة عن الشريعة مؤذية للخلق كالتفريق بين الزوجين، و إلقاء العداوة بين رجلين، و قيل: هو من يأتى بأمر خارق للعادة مسبب عن سبب يعتاد كونه عنه، فتخرج المعجزة و الكرامة لأنهما لا يحتاجان إلى تقديم أسباب و آلات و زيادة إغفال، بل إنما تحصلان بمجرد توجه النفوس الكاملة إلى المبدأ و قيل: هو من يتكلم بكلام أو يكتبه أو يأتى برقية أو عمل يؤثر فى بدن آخر أو عقله أو قلبه من غير مباشرة، و الكاهن هو الذى يتعاطى الخبر عن الكائنات فى مستقبل الزمان، و يدعى معرفة الأسرار، و قد كان فى العرب كهنة كشق و سطيح و غيرهما، فمنهم من كان يزعم أن له تابعا من الجن و رثيا يلقى إليه الأخبار و منهم من كان يزعم أنه يعرف الأمور بمقدمات و أسباب يستدل بها على مواقعها من كلام من يسأله أو فعله أو حاله، و هذا يخصونه باسم العراف كالذى يدعى معرفة الشئ المسروق و مكان الضالة و نحوهما، كذا قال فى النهاية. و فى المغرب: كانت الكهانة فى العرب قبل المبعث، يروى أن الشياطين كانت تسترق السمع فتلقيه إلى الكهنة و تقبله الكفار منهم، فلما بعث صلى الله عليه و آله و سلم و حرس السماء بطلت الكهانة، انتهى. و قيل: الكهانة عمل يوجب طاعة بعض الجان له فيما يأمره به و هو قريب من السحر أو أخص منه، و فى الصحاح: الكاهن الساحر و غرضهما لعنهما الله من هذا الكلام أن لا يؤثر ما يراه و يسمعه خدش منه عليه السلام من المعجزات فيه فيصير سببا لإيمانه، بل يحمل ما يشاهد من ذلك على

السحر و الكهانة المذمومين فى الشرع من أنفسنا من للتبعيض أو بيان لمن أى من الذين هم منا و مخصوصون بنا كأنفسنا و جارون مجرانا كقوله تعالى:

أَنفُسَنَا وَ أَنفُسَكُمْ

و فى بعض النسخ فى أنفسنا أى بزعمنا، و كأنه أظهر. من أن تمتنع يحتمل أن يكون من بمعنى فى أو للسببية، و على التقديرين متعلق بأوثق و تعلقه بنبعثك كما قيل بعيد من ذلك أى من المذكور و هو السحر و الكهانة، و الظرف صلة تمتنع و أن تحاجه عطف على تمتنع، و ما قيل: إنه عطف على ذلك أى أوثق من أن تمتنع من أن تحاجه فكأنه جعل من ذلك متعلقا بأوثق، و من صلة للتفضيل، و ذلك راجعا إلى الذهاب إليه عليه السلام أو مبهما يفسره أن تحاجه و لا يخفى بعده حتى تقفه من الوقف بمعنى الحبس أى تجسه و توقفه على أمر معلوم من الصلح أو القتال، و قيل: يريدان به كون الحق معهما لا معه، و قيل: هو من الوقف بمعنى الإيقاف، أى تقيمه فيرجع إلى الأول و فى بعض النسخ بتقديم الفاء على القاف فهو من الفقه بمعنى العلم، و تعديته بعلى لتضمين معنى الاطلاع، أو يقرأ على بناء التفعّل بحذف إحدى التائين. و التضمين كما مر. و الدعوى تميز غير منون قال فى المغرب: الدعوى اسم من الادعاء و ألفها للتأنيث فلا تنون انتهى فلا يكسر نك ذلك أى الدعوى بتأويل المذكور، أو عظمها عنه أى عن معارضته عليه السلام أرادا عليهما اللعنة تشجيعه على منازعته، و أن لا ينكسر عن ذلك بدعواه عليه السلام الإمامة و الخلافة، و الأولوية بالعلم و القرابة و سائر فضائله عليه السلام و أن يخالى الرجل أى يسأله الاجتماع معه فى خلوة. و آية السخرة هى التى فى سورة الأعراف

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

إلى قوله

رَبُّ الْعَالَمِينَ

وقيل: إلى قوله

قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

فإطلاق الآية عليهما على إرادة الجنس، من قرأها حفظ من شر شياطين الجن والإنس فلا تمكنه من بصر كله أى لا تنظر إليه بكل بصر كما يفعله المستأنس بشخص، أى لا تنظر إليه كثيرا، وإنما نهيا عن ذلك لئلا يريا منه شمائله الحسنة وأخلاقه المرضية فيصير سببا لحبه له، كما أن النهى عما سبق أيضا كان لذلك. إن أخويك فى الدين لأن المؤمن أخو المؤمن وهذا حق إلا أنهما لما خرجا على إمامهما خرجا من الدين ودخلا فى الكفر و ابنى عمك لأنهما بعد ارتفاع نسبهما ينتهيان إلى بعض أجداده عليه السلام لأن أمير المؤمنين على بن أبى طالب بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصى بن كلاب بن مرة، وهما طلحة بن عبيد الله بن عثمان بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم بن مرة، وزبير بن العوام بن خويلد بن أسد بن عبد العزى بن قصى بن كلاب بن مرة. يناشد أنك القطيعة أى يناشد أنك بالله فى قطيعة الرحم، أى أن لا تقطع رحمهما، وقيل: يقسمان عليك بقطيعة الرحم وعظم أمرها أنا تركنا الناس إشارة إلى إبطائهما عن بيعة الخلفاء الثلاثة و ادعائهما كونه عليه السلام أحق بذلك منهم و مبادرتهما إلى بيعته عليه السلام بعد عثمان، ثم نقضا بيعتهما لأدنى غرض من الأغراض الدنيوية. فيك أى بسببك فلما نلت بكسر النون أى أدركت المطلوب أدنى إدراك فيكون أدنى نائب المفعول و المنال مصدرا، و يكون أدنى مفعولا به، أى أدركت أدنى مرتبة تنال به المطالب ضيعت حرمتنا أى سويت بيننا وبين غيرنا فى العطاء، فإنهما كانا يرجوان منه أن يفضلهما عن غيرهما فى العطاء و بذل المناصب الجليلة، فلما قسم عليه السلام ما كان جمع فى بيت المال، أعطى الشريف و الوضيع و الصغير و الكبير كلا منهم ثلاثة دنانير، و لم يفضلهما على غيرهما، ثم قسم عليه السلام بعد ذلك ما جمع فى أيام قلائل على نحو ذلك حتى أخذ عمار بيد غلام له فقال: يا أمير المؤمنين هذا كان عبدا لى و قد أعتقته، و أعطاه مثل ما أعطى عمارا و غيره، فثقل ذلك عليهما. و قولهما: و قطعت رجائنا، إشارة إلى ما نقل من أنهما قالا لأمير المؤمنين عليه السلام: قد علمت جفوة عثمان لنا و ميله إلى بنى أمية مدة خلافته، و طلبا منه أن يوليها الكوفة و البصرة فمنعهما

فسخطا و فعلا ما فعلا، و كان جميع الفتن التي وقعت بعد ذلك متفرعا على نكثهما و بغيهما، و كانا يلبسان على أهل البصرة و غيرهم و يقولان: نحن نطلب منه دم عثمان و أنه قتل ظلما، و الحال أنهما كانا من قاتليه و خافا من أن يطلبوا بدمه، فأحاله عليه صلوات الله عليه، و صارا من الطالبين بدمه، و ذكر ذلك أمير المؤمنين عليه السلام فى مواضع كما هو مذكور فى النهج و غيره. و قد ذكر الفريقان أن طلحة حرض الناس على قتل عثمان و جمعهم فى داره، و أنه منع الناس ثلاثة أيام من دفنه، و أن حكيم بن حزام و جبير بن مطعم استنجدا به عليه السلام فى دفنه، و أقعد لهم طلحة فى الطريق أناسا يرميهم بالحجارة، فخرج نفر من أهله يريدون به حائطا فى المدينة يعرف بحش كوكب، و كانت اليهود تدفن فيه موتاهم، فلما صار هناك رجم سريه فهموا بطرحه فأرسل إليهم على عليه السلام فكفهم عنه ثم دفن بحش كوكب، و نقلوا أنه جادل فى دفنه بمقابر المسلمين و قال: إنه ينبغى أن يدفن بمقابر اليهود، و من أراد تفصيل القول فى ذلك فليراجع إلى كتابنا الكبير. و النأى: البعد دونك منصوب بالظرفية، أى ورائك من البلاد التى لست فيه ا و إن من كان يصرفنا زعما أن بعض أصحابه عليه السلام منعه من إنجاح مطالبهما كعمار و أضرابه، و هذا باطل لأنه عليه السلام كان يعمل بالكتاب و السنة، و بما يلهمه الله من العلوم اللدنية. و قد وضح الصبح هذا مثل يضرب لمن غفل عن الواضح جدا، فإن الصبح إذا أضاء يراه كل من له عين انتهاك لنا أى مبالغة فى هتك حرمتنا و نسبة النكث و الكفر إلينا فقد كنا نرى أى الشتم و اللعن عادة الجبناء، و كنا نظنك من الشجعان دينا أى عادة و الاستفهام للتوبيخ، و ترى أى تظن. و هو يناجى نفسه أى يتلفظ بكلام لا يسمعه غيره و قال هيهنا أى أقبل و أت هيهنا ما أوسع المكان صيغة التعجب أنشدك أى أقسم عليك أو أسألك الذى هو أقرب إليك من نفسك، لأن قربه سبحانه إما بالعلية و هو تعالى خالق النفس و البدن و جميع العلل سواه، فهو أقرب من هذه الجهة أو بالعلم و هو سبحانه أعلم بالإنسان و حقيقته و أحواله من نفسه و روحه. الحائل بينك إشارة إلى قوله تعالى

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ

وقال المفسرون: هذا تمثيل لغاية قربه من العبد، وإشعار بأنه مطلع على سرائر قلبه ما عسى أن يغفل صاحبه عنه، أو حث على المبادرة إلى تخلية القلب و تصفيته قبل أن يحول الله بينه وبين صاحبه بالموت وغيره، أو تخيل لتملكه على قلبه فيفسخ عزائمه، ويغير مقاصده و يحول بينه وبين الكفر إن أراد سعادته، وبينه وبين الإيمان إن أراد شقاوته، وفيه تنبيه وإيماء إلى أنه تعالى سيحول قلبه عن تلك الحالة إلى الخير والسعادة، والمراد بخائنة الأعين نظراتها إلى ما لا ينبغي، و تحريك الجفون للغمز ونحوه، و بمخفيات الصدور تصوراتها و مكنوناتها التي لم تجر على اللسان، و لم ينطق بالبيان. أتقدم أى أوصى، و الباء فى بما بمعنى فى أى أوصى إليك فيما عرضت عليك بشىء، فى القاموس: تقدم إليه فى كذا: أمره و أوصاه به بعد ما سألتك ما، مصدرية ما ارتد إليك طرفك أى عينك و هو كناية عن الموت الدفعى فإن الميت تبقى عينه مفتوحة. آية السخرة منصوب بتقدير هل علمك آية السخرة و جعل على عليه السلام أى شرع يكررها أى يأمره بتكريرها و يرددها من قبيل عطف أحد المترادفين على الآخر لبيان المبالغة فى الفعل يفتح عليه أى يسدده و يذكره ما نسى و أخطأ قال الرجل لعله قال ذلك فى نفسه ما يرى استفهام للتعجب أمره بالنصب أى فى أمره، و الضمير للرجل بتردها متعلق بالأمر أى بترديدها و فى بعض النسخ يرددها بصيغة المضارع اطمأن أى استأنس بى و استقر على محبتي، و هذا يدل على أن قراءة هذه الآية سبعين مرة يوجب رفع شر شياطين الجن و الإنس، و اطمئنان النفس على الإسلام و الإيمان و تنور القلب و اليقين. بمنطقكما أى بكلامكما و الباء زائدة و حجة تميز لا يهدى أى لا يوافق للصواب زعمتما أى ادعيتما و إن كان النسب إن وصلية مقطوعا أى غير معتبر و لا تجب رعايته لقوله تعالى:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ

و لعل المراد النسب الظاهرى أو سلم عليه السلام ذلك للمصلحة و إلا فقد وردت أخبار فى القدر فى نسب طلحة و فيه إشارة إلى أنهما خرجا بغيرهما عن الإسلام. فإن كنتما صادقين هذا الكلام يحتمل وجهين: الأول: إنكما لم تؤمنا أصلا بل كنتما منافقين، فإن صدقتما فى إنكما كنتما مؤمنين

قبل البغى فقد خرجتما بعده و ارتددتما باستحلالكما قتال من أوجب الله طاعته و إلا فقد كذبتما بادعائكما الإيمان رأسا. الثانى: إنكما قد أثبتما لى الدين أولا و لا تدعيان على خروجا عن الدين لكن ادعيتما إنكما أيضا على الدين فإن كنتما صادقين فى ذلك فقد خالفتما كتاب الله فى عدم رعاية الأخ فى الدين و الخروج عليه، و إن كنتما كاذبين فى ذلك فقد أقررتما بفسقكما و كذبكما، و ضمير أمره لله أو للكتاب، و الافتراء اختلاق الكذب عمدا و أما مفارقتكما الناس أى لى كما صرحا به فى قولهما تركنا الناس لك فإن كنتما توسط كنتما بين إن الشرطية و بين الفعل لنقل الفعل إلى الماضى و حاصل الكلام أنه لا يخرج الحق من أمرين إما أن يكون الإمامة و الخلافة بالنص أو بالبيعة، فإن كانت بالنص فمعلوم أنه لا نص إلا على مفارقتكما الخلفاء السابقين كان حقا، لكن رجعتم عن ذلك الحق بمفارقتكم إياى أخيرا لأنى على ذلك كنت إماما أولا و آخرا، و إن كانت الخلافة بالبيعة و كانت مفارقتكما لهم باطلا فقد صدر عنكم كفران بل أربعة لأنكم بادعائكما فارقتم هؤلاء الخلفاء و فارقتمونى أيضا بعد البيعة و لزوم الحجة، فقد كنتم منذ قبض رسول الله صلى الله عليه و آله إلى الآن عاصين مخالفين للخلفاء و الأئمة و هذه حجة تامة لا محيص لهم عنها. و إن فارقتماهم أى و إن كنتما فارقتماهم، و الحدث عبارة عن مفارقتهما إياه و معصيتهما لله و لرسوله بإخراج عامله من البصرة و قتل مواليه، و إخراج حرمة الرسول صلى الله عليه و آله و سلم عن خدرها و إحداث الفتنة بين المسلمين مع أن صفتكما من إضافة المصدر إلى الفاعل أو إلى المفعول، و الفاعل مقدر أى و صفتكما إياكما قيل و قوله: زعمتما، جملة معترضة أو نعت للدنيا لأن لامها للعهد الذهنى. و أقول: الظاهر عندى أن العلاوة لاستدراك ما يتوهم من الكلام السابق أنهما على تقدير كون مفارقتهما بحق أخطئا خطأ واحدا و هو المفارقة عنه عليه السلام أخيرا، و أما أول أمرهما فكان صوابا و استحقا أجرا فاستدرك عليه السلام ذلك بأن أصل المفارقة و إن كان حقا لكن لما اعترفا بأن ذلك لم يكن لله بل بطمع الدنيا فلم يكن فعلهما من هذه الجهة خيرا، و لم يستحقا ثوابا، بل استحقاقه عقابا كصلاة المرائى كذا خطر بالبال فى حل الكلام من أوله إلى هنا و هو فى غاية الاستقامة. و يحتمل عندى وجهها آخر، و أن يكون بناء الوجهين فى الكلام الأول كليهما على ما لاح من كلامهما من أن الحق كان معه لا مع السابقين، و كان ذلك مقررا معهودا بينهما و بينه عليه السلام، فحاصل الترديد أنه إن

فارقتماهم بحق أى بسبب أمر حق و نية صادقة و هو كوني على الحق و كونهم على الباطل فقد أحبطتم ذلك بارتدادكما و مفارقتكما أخيرا، و إن كان فراقكما عنهم للأغراض الدنيوية و لأمر باطل و إن كان أصله حقا فلما أوقعتموه بنية باطلة فعليكما وزر ذلك منضمنا إلى أو زار الأعمال الأخيرة فلاستدراك لبيان أن الشق الأخير متعين باعترافكم، و التريد إنما هو بحسب بادي النظر و قد يحمل الكلام على وجوه آخر: الأول: ما ذكره صاحب الوافى فى قوله: مع الحدث الذى أحدثتما و هو نصرتكما لى مع أنى كنت على الباطل بزعمكما، مع أن أى وصفكما أنفسكما بمفارقة الناس لأجلى قبل ذلك، و إنما نسبه إلى وصفهما لأنهما لم يفارقا الناس فى السر و إنما كانا يرايان ذلك له نفاقا و فى بعض النسخ: صفقتكما أى بيعتكما إياى فإن الصفق ضرب إحدى اليدين على الأخرى عند البيعة زعمتما أى زعمتما إنكما تصيبانها بتلك المفارقة، انتهى. الثانى: ما ذكره بعض مشايخى و هو أن المعنى أنكم إن فارقتم الناس لأجلى مع كوني مبطلا فقد لزمكم وزر تلك المفارقة و أنتم تعلمون واقعا أنى على الحق، فلزمكم وزر مفارقتى، فلزمكم الإثم من جهتين متناقضتين. الثالث: ما ذكره بعضهم أيضا و هو أن مفارقتهم و موافقتى إن كان باطلا فقد لزمكم هذا الإثم مع إثم سفك دماء المسلمين و إبراز زوجة الرسول عليه السلام و أمثال ذلك فإنها فى أنفسها قبيحة و إن كنت مبطلا، و لا يخفى بعد تلك الوجوه لفظا و معنى، و ظهور ما ذكرناه من الوجهين بل الأول منهما متعين فخذ و كن من الشاكرين. لا تعيين بحمد الله كأنه كالنتيجة لما مر أى يلزمكم الإثم و العيب و نقص الدين على أى وجه كان و لا يمكنكم بحمد الله إلزامى بشىء من المعصية و النقص فى الدين أو المعنى لم يكن قطع رجائكم مما يوجب لى نقضا و عيبا، و قيل: هو لدفع دخل و هو أن يقولوا كنا نرجو أن يكون دينك غير معيوب فقطعت رجائنا بشىء معيوب فى دينك. و أما الذى صرفنى أى نهانى و منعنى عن صلتكما و وفقنى للعمل بمقتضى نهيه فالذى صرفكما عن الحق أى خذلكما و وكلكما إلى أنفسكما بسوء اختياركما حتى اخترتم الباطل كقوله تعالى:

يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ

و أمثاله، وقد مضى تأويل الأخبار والآيات الموهمة للجبر، أو المراد أن صار فى عن الصلة هو سوء عقيدتكم و سريرتكم التى حملكم على نقض البيعة و الصارف عن الصلة فى الحقيقة هو الله تعالى لأنه أمر بعدم صلة الكافر، و بعبارة أخرى: إن كنتما تريدان الحالة الصارفة فهى ما أنتم عليه من النفاق، و إن كنتما تريدان الناهى عن ذلك فهو الله تعالى و قال الجوهري: فرس حرون لا ينقاد، و إذا اشتد به الجرى وقف. و هربكما أى فراركما و كأنه كان هزؤكما إذا اختلفت أى جاءت و ذهبت و الأسنة جمع سنان و هو نصل الرمح و ماجت أى تحركت و اضطربت و هذا من أحسن الاستعارات، و اللبود بالضم جمع اللبد بالكسر، و هو الشعر المتراكم فوق عنق الفرس و بين كتفيه، و السحر بالضم و بالتحريك الرية و يقال للجان قد انتفخ سحرة ذكره الجوهري. و كمال القلب اطمئنانه و عدم اضطرابه و شدة يقينه و الغرض أن اللعن لا ينافى الشجاعة فإن كل موقف يناسبه عمل فعند الحرب و الطعن و الضراب و قبل الانتهاء إليها يناسب الوعظ و الزجر و التخويف و التهديد، فإن فى النهى عن المنكر لا بد من الترقى من الأدنى إلى الأعلى، و أيضا كان يجب عليه صلوات الله عليه أن يظهر للناس كفرهم و وجوب البراءة عنهم و أما إذا أبيتما بأنى الباء للسببية أى إن كان إباؤكما عن اللعن لمنافاته لشجاعتى فقد بينت عدم المنافاة و إن كان للخوف من استجابة دعائى عليكم فلا يناسب حالكم لأنكما تدعيان أنى ساحر من جملة قوم سحرة، لقولهما لعنة الله عليهما: طالما نعرفه و أهل بيته بالسحر و الكهانة فنسبنا الرسول صلى الله عليه و آله و سلم أيضا إلى السحر فلا تجزعا فإن الساحر لا يفلح حيث أتى. زعمتما معترضة أى ادعيتما ذلك و القعص و الإقعاص القتل السريع، قال الجوهري: يقال ضربه فأقعصه أى قتله مكانه، و فى القاموس: قعصه كمنعه قتله مكانه كأقعصه، انتهى. و اسفك أمر من باب ضرب على ضلاله أى لضلالة أو كائنا على ضلاله و فى بعض النسخ على ضلالة بالتاء، و قد استجاب الله دعاءه عليه السلام فيهما، فإن الزبير خرج من المعركة فى ابتداء القتال، فلحقه رجل من بنى تميم فقتله و طلحة قتل فى ابتداء القتال فى المعركة. إن كانا ظلمانى بمخالفتهما له و نكثهما بيعته و إنكارهما خلافته و افتريا على بأن نسبا إليه عليه السلام قتل عثمان و نسبا إلى السحر و الكذب و غير ذلك و كتما شهادتهما بأن كتما ما سمعاه من الرسول صلى الله عليه و آله و سلم فيه كما روى أنه عليه السلام طلب الزبير بين الصفين فقال له: أما تذكر يا زبير يوم

لقيت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فى بنى ضبة و هو راكب على حمار، فضحك إلى و ضحكت إليه فقال: أ تحبه يا زبير؟ فقلت: و الله إنى لأحبه فقال: إنك ستقاتله و أنت له ظالم، و لينصرن عليك فقال: أستغفر الله، لو ذكرت هذا ما خرجت، ثم نادى عليه السلام طلحة بعد أن رجع الزبير فقال له: أما سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يقول فى: اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و أنت أول من بايعنى ثم نكثت، و قد قال الله تعالى:

فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ

فقال: أستغفر الله ثم رجع. لحية أى ذا لحية خطأ تميز، و المساك بالكسر مصدر باب المفاعلة، و المراد به ما يتمسك به أى يتمسك بعض أجزاء كلامه بعضا و لا تتناقض، و فى القاموس ما فيه مساك ككتاب و مسكة بالضم و كأمير: خير يرجع إليه لرضاه أى لما يرضيه إن انصرف إن زائدة لتأكيد الاتصال. ثم اعلم أن مناسبة هذا الخبر لهذا الباب باعتبار إخباره عليه السلام بما جرى بين خداش و بينهما و صرف قلبه إلى الحق سريعا مع نهاية تعصبه و رسوخه فى الباطل و استجابة دعائه عليه السلام فيهما و إتمامه الحجة عليهما، على وجه لم يبق للسامع شك، و كل ذلك يفرق به بين المحق و المبطل.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٧٤

٢- الحديث

٩٢٣/٢. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ؛ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ جَمِيعاً، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ (٨)، عَنْ جَرَّاحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (٩)، عَنْ رَافِعِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ:

كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ - صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ (١٠) - يَوْمَ النَّهْرَوَانَ، فَبَيْنَا (١١) عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

- ١-١ . فى الوافى : «لحيةً ، أى ذا لحية ؛ فإنّ العرب كثيرا ما يعبرّ عن الرجل باللحية» .
- ٢-٢ . فى «ب ، ف ، ه ، ه» : «لهما» .
- ٣-٣ . قوله : «مساكا» ، أى ما يتمسك به من الخير . يقال : ما فيه مساك ، أى ما فيه خير يرجع إليه .
راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٢٦٢ (مسك) .
- ٤-٤ . فى «ف» : «وقال» . وفى البحار : «ثمّ قال» .
- ٥-٥ . فى «ف» : «فأعلمهما» .
- ٦-٦ . فى «ف» : - «أن» .
- ٧-٧ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٣٧ ، ح ٦١٢ ؛ البحار ، ج ٣٢ ، ص ١٢٨ ، ح ١٠٥ .
- ٨-٨ . هكذا فى «ألف ، ب ، ف ، بس ، جر» . وفى «ج ، و» : «عمر بن سعيد» . وفى «بح ، بف» : «عمر بن سعد» . وفى «بر» والمطبوع : «عمر بن سعيد» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد أكثر نصر بن مزاحم من الرواية عن عمر بن سعد ، والظاهر أنّه عمر بن سعد بن أبى الصيد الأسدى . أنظر على سبيل المثال : وقعة صفّين ، ص ٣ ، ص ٩٢ ، ص ١٩٦ ؛ الغارات ، ص ١٥ ، ص ١٩ ، ص ٢٠ ؛ شواهد التنزيل ، ص ١٧٩ ، ح ٨١١ ؛ شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد ، ج ٢ ، ص ٦٤ ، ص ١٩٣ ؛ وج ٣ ، ص ٢٠٦ ؛ الأمالى للصدوق ، ص ١١٠ ، المجلس ٢٧ ، ح ١ ، وص ١١٣ ، المجلس ٢٧ ، ح ٦ ، وص ١٢٠ ، المجلس ٢٩ ، ح ٢ ، وص ٣٣٨ ، المجلس ٦٤ ، ح ١٦ ؛ الخصال ، ص ٤٠٠ ، ح ١٠٩ .
- ٩-٩ . فى «ف» : «عبيد الله» .
- ١٠-١٠ . فى «ج ، ف ، بح ، بر» : «عليه السلام» . وفى حاشية «ج» : + «وآله» .
- ١١-١١ . فى «بح ، بر» : «فيينما» .

جَالِسٌ إِذْ جَاءَ فَارِسٌ ، فَقَالَ : السَّ-لَامُ عَلَيْكَ يَا عَلِيُّ ، فَقَالَ لَهُ (١) عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «وَعَلَيْكَ السَّ-لَامُ ، مَا لَكَ - ثَكَلْتِكَ أُمُّكَ - لَمْ تُسَلِّمْ عَلَيَّ بِأَمْرَةٍ (٢) الْمُؤْمِنِينَ ؟» .

قَالَ بَلَى سَأُخْبِرُكَ عَنْ ذَلِكَ ، كُنْتُ (٣) إِذْ كُنْتُ عَلَى الْحَقِّ بِصِفِّينَ ، فَلَمَّا حَكَّمَتِ الْحَكَمِينَ بَرِئْتُ مِنْكَ ، وَ سَمَّيْتِكَ مُشْرِكًا ، فَأَصْبَحْتُ لَا أَدْرِي إِلَى أَيِّنَ أَصْرِفُ وَلَا يَتِي ، وَ اللَّهُ لَأَعْنُ أَعْرِفُ هُدَاكَ مِنْ (٤) ض-لَالَتِكَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا .

فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «ثَكَلْتِكَ أُمُّكَ ، قَفَّ مِنْنِي قَرِيبًا أُرِكَ (٥) ع-لَامَاتِ الْهُدَى مِنْ ع-لَامَاتِ الضَّلَالَةِ» .

فَوَقَفَ الرَّجُلُ قَرِيبًا مِنْهُ ، فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أَقْبَلَ فَارِسٌ يَرْكُضُ (٦) حَتَّى أَتَى ١/٣٤٦

عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَبَشِرْ بِالْفَتْحِ أَقْرَ اللَّهُ عَيْنَكَ ، قَدْ وَ اللَّهُ قُتِلَ الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ ، فَقَالَ لَهُ : «مِنْ دُونَ النَّهْرِ (٧) أَوْ مِنْ خَلْفِهِ ؟» قَالَ : (٨) بَلْ مِنْ دُونِهِ ، فَقَالَ (٩) : «كَذَبْتَ ، وَ الَّذِي فَلقَ الْحَبَّةَ وَ بَرَأَ (١٠) التَّسْمَةَ (١١) لَا يَعْبرُونَ (١٢) أَبَدًا حَتَّى يُقْتَلُوا» .

ص: ١٧٦

١-١ . فى «بح» : - «له» .

٢-٢ . «الإمْرَةُ» : اسم من أَمَرَ ، أَمْرٌ ، أَمَرَ عَلَيْنَا أَمْرًا ، أَى وَلِي . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٤٩٣ (أمر) .

٣-٣ . أَى كُنْتُ قَائِلًا بِأَمَارَتِكَ إِذْ كُنْتُ عَلَى الْحَقِّ . وَفَى «ف» : - «كنتُ» . واحتمل المازندراني كون الفعل الثانى للتكلم كالأول . واحتمل المجلسى كون الأول بصيغة الخطاب واستبعد كون الثانى للتكلم .

٤-٤ . فى «بر» : «عن» .

٥-٥ . هكذا فى «ه» وحاشية «بح ، بر» وهو مقتضى القاعدة . وفى المطبوع وباقى النسخ : «أريك» .

٦-٦ . «الرُّكُضُ» : تحريك الرِّجْلِ حَثًّا للفرس على العَدْوِ . الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٠٧٩ (ركض)

٧-٧ . فى «ج ، ف» : «النهروان» .

٨-٨ . فى «بر» : «فقال» .

٩-٩ . فى «ب» : + «له» .

١٠-١٠ . «برأ» ، أى خلق ، ومنه البارئ ، وهو الذى خلق الخلق لا عن مثال . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ١١١ (برأ) .

١١-١١ . قال الجوهرى : «النَسَمَةُ : الإنسان» . وقال ابن الأثير : «النَسَمَةُ : النفس والروح وكلّ دابة فيها روح فهى نَسَمَةٌ» . فبرأ النسمة ، أى خلق ذات الروح . الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٤٠ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ٤٩ (نسم) .

١٢-١٢ . فى «ب» وحاشية «بح» : + «النهر» .

فَقَالَ الرَّجُلُ : فَازْدَدْتُ فِيهِ بَصِيرَةً ، فَجَاءَ آخَرَ يَرْكُضُ عَلَى فَرَسٍ لَهُ ، فَقَالَ لَهُ (١) مِثْلَ ذَلِكَ ، فَردَّ عَلَيْهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِثْلَ الَّذِي ردَّ عَلَى صَاحِبِهِ .

قَالَ الرَّجُلُ الشَّاكُّ : وَهَمَمْتُ (٢) أَنْ أَحْمِلَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَفْلَقَ هَامَتَهُ (٣) بِالسَّيْفِ ، ثُمَّ جَاءَ فَارِسَانِ يَرْكُضَانِ قَدْ أَعْرَقَا فَرَسَيْهِمَا ، فَقَالَ : أَقَرَّ اللَّهُ عَيْنَكَ (٤) يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَبَشِرْ بِالْفَتْحِ ، قَدْ وَ اللَّهِ ، قُتِلَ الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ ، فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَمِنْ خَلْفِ النَّهْرِ (٥) أَوْ مِنْ دُونِهِ ؟» قَالَ (٦) : لَا ، بَلْ مِنْ خَلْفِهِ ؛ إِنَّهُمْ لَمَّا اقْتَحَمُوا (٧) خَيْلَهُمْ (٨) النَّهْرَوَانَ ، وَ ضَرَبَ الْمَاءَ لَبَّاتٍ (٩) خِيُولِهِمْ ، رَجَعُوا فَأَصِيبُوا ، فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «صَدَقْتُمَا» فَنَزَلَ الرَّجُلُ عَنْ فَرَسِهِ ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ بِرِجْلِهِ فَقَبَّلَهُمَا ، فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «هَذِهِ لَكَ آيَةٌ» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

رافع بن سلمه گوید: روز جنگ نهروان همراه علی بن ابی طالب صلوات الله علیه بودم، هنگامی که علی علیه السلام نشسته بود، سواری آمد و گفت: السلام علیک یا علی علیه السلام فرمود: علیک السلام. - مادرت مرگت بیند - چرا بعنوان امیر المؤمنین بر من سلام نکردی؟ گفت! آری، اکنون علتش را بتو میگویم: در جنگ صفین تو بر حق بودی ولی چون حکومت حکمین را پذیرفتی از تو بیزاری جستم و ترا مشرک دانستم، اکنون نمیدانم از کی پیروی کنم، بخدا اگر هدایت ترا از گمراهیت باز شناسم (بدانم بر حقی یا بر باطل) برای من از تمام دنیا بهتر است. علی علیه السلام باو فرمود: مادرت مرگت بیند، نزدیک من بیا تا نشانه های هدایت را از نشانه های گمراهی برای تو باز نمایم، آن مرد نزدیک حضرت ایستاد، در آن میان سواری شتابان آمد تا نزد علی علیه السلام رسید و گفت: یا امیر المؤمنین! مژده باد ترا بر فتح، خدا چشمت را روشن کند، بخدا تمام لشکر دشمن کشته شد حضرت باو فرمود: زیر نهر یا پشت آن؟ گفت آری زیر نهر، فرمود: دروغ گفتی، سوگند بآن که دانه را شکافد و جاندار آفریند، آنها هرگز از نهر عبور نکنند تا کشته شوند. آن مرد گوید: بصیرتم در (باره بیزاری و مشرک بودن) علی زیاده گشت (زیرا آن مرد را تکذیب کرد) اسب سوار دیگری دوان آمد و همان مطلب را باو گفت، امیر المؤمنین علیه السلام باو همان جواب را گفت که برفیقش گفت، مرد شاک گوید: من میخواستم بعلی علیه السلام حمله کنم و با شمشیر فرقش را بشکافم، سپس دو سوار دیگر دوان آمدند که اسبان آنها عرق کرده بود. گفتند: خدا چشمت را روشن کند ای امیر المؤمنین، مژده باد ترا بفتح، بخدا که همه آن مردم کشته شدند، علی علیه السلام فرمود: پشت نهر یا زیر آن؟ گفتند: نه، بلکه پشت نهر، چون ایشان اسبهای خود را بطرف نهروان راندند، و آب زیر گردن اسبشان رسید، برگشتند و کشته شدند. امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: راست گفتید، آن مرد از اسبش بزیر آمد و دست و پای امیر المؤمنین علیه السلام را گرفت و بوسه داد، سپس علی علیه السلام فرمود: اینست نشانه و معجزه ئی برای تو.

[ترجمه کمره ای]:

۲- رافع بن سلمه گوید: روز جنگ نهروان، من حضور علی (علیه السلام) بودم، علی (علیه السلام) در جای خود نشسته بود که سواری نزد او آمد و گفت: السلام عليك يا علي، فرمود: و عليك السلام، مادر بر تو گرید، چرا به لقب امیر المؤمنین به من سلام نکردی؟ گفت: آری، علت آن را من به شما خبر می دهم، شما در صفین به حق بودی ولی چون حکمین را امضاء کردی من از تو بیزار شدم و تو را مشرک دانستم و سرگردان شدم که پیرو چه کسی باشم. به خدا اگر من بتوانم بفهمم که بر حقی یا ناحقی از دنیا و ما فیها برای من بهتر است. علی (علیه السلام): مادرت بر تو بگرید، نزدیک من بایست تا نشانه های حق و هدایت را به تو بنمایم و آنها را از نشانه های گمراهی ممتاز گردانم، آن مرد نزدیک آن حضرت، ایستاد در این میان سواری دوان آمد تا نزد علی (علیه السلام) و گفت: یا امیر المؤمنین مژده فتح بگیر، خدا چشمت را روشن کند، به خدا همه مردم مخالف کشته شدند، علی (علیه السلام) به او فرمود: زیر نهر یا پشت نهر، گفت: آری زیر نهر، فرمود: دروغ گفتی: سوگند بدان که دانه را شکافد و دم زن را بر آرد، از نهر نگذرند هرگز تا کشته شوند. آن مرد گوید: در باره آن حضرت بیشتر بینا شدم، دیگری اسب دوان آمد و گفته اولی را تأیید کرد و امیر المؤمنین (علیه السلام) همان جواب را به او داد، آن مرد شاک گوید: می خواستم بر علی (علیه السلام) حمله برم و با شمشیر سرش را دو نیم کنم، سپس دو سوار دیگر اسب دوان آمدند و اسبان آن ها عرق کرده بودند، گفتند: یا امیر المؤمنین، خدا است چشمت را روشن کند، مژده فتح را دریافت کن، به خدا همه قوم خوارج کشته شدند، علی (علیه السلام) فرمود: پشت نهر یا پائین نهر؟ گفتند: نه، بلکه پشت نهر، چون اسب خود را به نهروان انداختند و آب به گلوگاه اسبان زد، برگشتند و همه کشته شدند، امیر المؤمنین (علیه السلام) فرمود: شما راست گفتید. آن مرد از اسبش فرود آمد و دست و پای امیر المؤمنین (علیه السلام) را بوسید، علی (علیه السلام) فرمود: این معجزه ای بود که برای تو اظهار شد.

[ترجمه آیت الهی]:

۲- رافع بن سلمه گوید: روز جنگ نهروان، من حضور علی علیه السلام بودم، علی علیه السلام در جای خود نشسته بود که سواری نزد او آمد و گفت:

السلام عليك يا علي،

فرمود: و عليك السلام، مادر به مرگت نشیند، چرا به لقب امیر المؤمنین بر من سلام نکردی؟

گفت: آری، علت آن را به شما می گویم، شما در صفین برحق بودی ولی چون حکمین را امضاء کردی من از تو بیزار شدم و تو را مشرک دانستم اکنون نمی دانم از چه کسی پیروی کنم. به خدا اگر من بتوانم بفهمم که برحقی یا ناحقی از تمام دنیا ارزش آن برایم بیشتر است.

علی علیه السلام فرمود: مادرت بر تو بگیرد، نزدیک من بایست تا نشانه های حق و هدایت را به تو بنمایانم و آنها را از نشانه های گمراهی جدا سازم، آن مرد نزدیک آن حضرت ایستاد، در این میان سواری شتابان آمد تا نزد علی علیه السلام رسید و گفت:

یا امیر المؤمنین مژده فتح بگیر، خدا چشمت را روشن کند، به خدا همه مردم مخالف کشته شدند،

علی علیه السلام به او فرمود: زیر نهر یا پشت نهر،

گفت: آری زیر نهر،

فرمود: دروغ گفتی: سوگند به خدائی که دانه را بشکافد و جاندار را بیافریند آنها هرگز از نهر عبور نکنند تا همگی کشته شوند.

آن مرد گوید: درباره آن حضرت بیشتر بینا شدم، سوار دیگری با شتاب آمد و گفته او را تأیید کرد و امیر المؤمنین علیه السلام همان جواب را به او داد، آن مرد دودل گوید: می خواستم بر علی علیه السلام حمله برم و با شمشیر سرش را دو نیم کنم، سپس دو سوار دیگر با شتاب آمدند و اسبان آن ها عرق کرده بود، گفتند: یا امیر المؤمنین، خدا چشمت را روشن کند، مزده فتح را دریافت کن، به خدا همه خوارج کشته شدند، علی علیه السلام فرمود: پشت نهر یا پائین نهر؟ گفتند: پشت نهر، چون اسب خود را به طرف نهر روان راندند و آب به زیر گلوی اسبشان رسید برگشتند و همه کشته شدند، امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: شما راست گفتید.

آن مرد از اسبش فرود آمد و دست و پای امیر المؤمنین علیه السلام را بوسید، علی علیه السلام فرمود: این است معجزه ای برای تو.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۶۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف، و فی القاموس: النهروان بفتح النون و تثلیث الراء و بضمهما ثلاث قرى أعلى و أوسط و أسفل هن بین واسط و بغداد، انتهى. و يظهر من الخبر أنه يطلق على النهر الواقع فيها أيضا و إن احتمال تقدير مضاف فيه، و فی النهاية: فيه أنه قال لبعض أصحابه: ثكلتك أمك أى فقدتک و الثكل فقد الولد و المرأة ثاكل و ثكلى و رجل ثاكل و ثكلان كأنه دعا عليه بالموت لسوء فعله أو قوله و الموت يعم كل أحد، فإذا الدعاء عليه كلا دعاء أو أراد إن كنت هكذا فالموت خير لك لئلا تزداد سوءا، و يجوز أن يكون من الألفاظ التي تجرى على السنة العرب و لا يراد بها الدعاء كقولهم: تربت

يداك وقاتلك الله، انتهى. و الإمرة بكسر الهمزة و سكون الميم اسم من أمر علينا إذا ولى، أى لم تقل السلام عليك يا أمير المؤمنين و بلى مبنى على أن مالك بمعنى ألا تخبرنى كنت بصيغة الخطاب و الخبر محذوف أى كنت أمير المؤمنين أو بصيغة المتكلم أى كنت مسلما عليك بالأمانة إذ كنت بصيغة الخطاب و احتمال التكلم كما قيل بعيد، و إذ ظرف مضاف إلى الجملة، و صفيين كسكين موضع حرب أمير المؤمنين عليه السلام و معاوية فلما حكمت الحكيمين برئت منك قد بينا فى كتابنا الكبير أنه عليه السلام لم يكن راضيا بالتحكيم و قد غلبه عليه أكثر أصحابه حتى أذن لهم به كرها لما قامت الفتنة و لم يكن تسكينها إلا بذلك فإن معاوية لعنه الله لما أحس بالغلبة لأمر المؤمنين عليه السلام ليلة الهرير فزع إلى عمرو بن العاص فى ذلك و هو لما كان يعلم قلة عقل أكثر أصحاب أمير المؤمنين عليه السلام رأى له أن يكيدهم برفع المصاحف ليمهلوا فى الحرب و تقع الفتنة و الاختلاف بين أصحابه عليه السلام و كان الأشتر رضى الله عنه صبيحة تلك الليلة قد أشرف على الظفر و ظهرت له أمارات الفتح فلما أصبحوا رفعوا المصاحف على أطراف الرماح و كان عددها خمسمائة مصحف و رفعوا مصحف المسجد الأعظم على ثلاثة رماح مشدودة يمسكها عشرة رهط و نادوا بأجمعهم: الله الله معشر العرب فى النساء و البنات، الله الله فى دينكم، هذا كتاب الله بيننا و بينكم! فاختلف أصحابه عليه السلام فقالت طائفة: القتال القتال، و قال أكثرهم: المحاكمة إلى الكتاب و لا يحل لنا القتال و قد دعينا إلى حكم الكتاب، فقال عليه السلام: أيها الناس إنى أحق من أجاب إلى الكتاب، و لكن معاوية و عمرو بن العاص و ابن أبى معيط ليسوا بأصحاب دين و لا قرآن، إنى أعرف بهم منكم و يحكم إنها كلمة حق يراد بها باطل، و إنهم رفعوها للخديعة و المكر و الوهن، أعينونى ساعة واحدة فقد بلغ الحق مقطعة و لم يبق إلا أن يقطع دابر القوم الذين ظلموا. فجاء عشرون ألفا من أصحابه عليه السلام و نادوه باسمه دون أمير المؤمنين: أجب القوم إلى كتاب الله إذا دعيت و إلا قتلناك كما قتلنا عثمان! فقال عليه السلام: و يحكم أنا أول من أجاب إلى كتاب الله و أول من دعا إليه فكيف لا أقبله، و إنما أقاتلهم ليدينوا بحكم القرآن و لكنى قد أعلمتكم أنهم قد كادوكم و ليس العمل بالقرآن يريدون؟ فقالوا: ابعث إلى الأشتر يأتىك فبعث إليه فرجع على كره منه و أكرهوه عليه السلام على الرضا بالحكمين، فلما رضى بذلك قطعا للفتنة قال أكثرهم: قد كفر حيث رضى

بحكم غير الله ولا حكم إلا لله فوعظهم واحتج عليهم فلم ينفعهم ذلك إلى أن حاربهم فى النهران وقتلوا إلا تسعة منهم هربوا وانتشروا فى البلاد، وبقى آثارهم لعنهم الله إلى الآن. وقيل: انهزم اثنان منهم إلى عمان، و اثنان إلى كرمان، و اثنان إلى سجستان و اثنان إلى الجزيرة، و أحد إلى تل موزن و أصيب من أصحابه عليه السلام ثمانية، و إليه أشار بقوله: مصارعهم دون النطفة لا يفلت منهم عشرة و لا يهلك منهم عشرة. منى قريبا الظرف متعلق بقريبا أريك استيناف بيانى، و فى بعض النسخ أرك مجزوما جوابا للأمر من علامات الضلالة أى مميزا منها، و الركض: تحريك الرجل حثا للفرس على العدو أبشر على بناء الأفعال يقال: بشرته بمولود فأبشر إشارا أى سر. و إقرار العين كناية عن إدخال السرور التام، و القوم عبارة عن الخوارج لعنهم الله من دون النهر بتقدير الاستفهام و من بمعنى فى و دون النهر عبارة عن جانبه الذى يلي أمير المؤمنين عليه السلام فى ذلك اليوم و خلفه عن جانبه الآخر الذى كانت فيه المحاربة بين العسكريين فلق الحبة أى شقها للإنبات و برء النسمة أى خلق الحيوان و كثيرا ما كان عليه السلام يقسم بهما لأنهما من أخص صفاته تعالى. فازددت فيه بصيرة أى فيما كنت توهمت من ضلالته عليه السلام حيث كذب المخبر الذى ظاهر كلامه الصدق لأنه كان من المسلمين، و لقرب المسافة بينهما و بعد كذب مثله و قيل: إنما ازداد الرجل بصيرة بتكذيبه عليه السلام المخبر الأول لما رأى من جرأته عليه السلام على تكذيب المدعى للمشاهدة المعطية لليقين بالغيب، الدال على أنه على بينة من أمره، و يحتمل أن يكون ازدادت بمعنى استزدت، يعنى طلبت فيه زيادة بصيرة و استقصرت تلك البصيرة الحاصلة، و هذا المعنى أولى لأنه لم تكن له بصيرة فيه قبل ذلك أصلا حتى يكون قد ازدادها بذلك، انتهى. و لعل ما ذكرنا، أولا أولى. و هممت أى قصدت، و الهامة بالتخفيف الرأس فلما اقتحموا الظاهر أقحموا و على ما فى الكتاب يحتمل أن يكون خيلهم مرفوعا بدلا من الضمير، أى اقتحم فرسانهم، قال فى القاموس: قحم الأمر كنصر قحوما: رمى بنفسه فيه فجأة بلا روية، و قحمة تقحيفا و أقحمته فانقحم و اقتحم و أقحم فرسه النهر: أدخله، انتهى. و فى بعض النسخ فامتحنوا. و اللبة: الوهدة بين الصدر و العنق.

٣- الحديث

٩٢٤/٣. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ، عَنْ

ص: ١٧٧

-
- ١-١ . فى «بس ، بف» : - «له» .
- ٢-٢ . «هَمَمْتُ» ، أى قصدتُ وأردتُ . تقول : هَمَمْتُ بِالشىءِ هَمًّا من باب قَتَلَ ، إذا أردته ولم تفعله . راجع : المصباح المنير ، ص ٦٤١ (همم) .
- ٣-٣ . قال الجوهري : «الهامةُ : الرأس ، والجمع : هَامٌ» . الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٦٣ (هيم) .
- ٤-٤ . فى «بح» : «عينيك» .
- ٥-٥ . فى «ج ، ف» : «النهروان» .
- ٦-٦ . فى الوافى : «فقالا» .
- ٧-٧ . فى حاشية «ج ، ف ، بس ، بف» : «امتحنوا» . وفى حاشية «ف» أيضا : «أقحموا» . وفى شرح المازندراني : «فلما اقتحموا» بدل «إنهم لما اقتحموا» وكذا فى مرآة العقول . ثم نقل المازندراني عن بعض النسخ : «فلما امتحنوا» . وأما «الاقتحام» فهو مصدر اقتحم الإنسان الأمر العظيم ، إذا رمى نفسه فيه من غير روية وثبتت ، فالمعنى : رموا وأدخلوا خيلهم فى النهروان من غير روية وثبتت . ولكن المجلسى قال : «الظاهر : أقحموا ، وعلى ما فى الكتاب يحتمل أن يكون خيلهم مرفوعا بدلاً من الضمير ، أى اقتحم فرسانهم» . وراجع أيضا : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٠٦ ؛ النهاية ، ج ٤ ، ص ١٨ (قحم) .
- ٨-٨ . فى حاشية «ج ، ف ، بر» : «خيولهم» .

٩-٩ . فى «ج ، ف ، بح ، بس» وحاشية «ض» : «لباب» . و«لباب» و«لبات» : جمع لَبَّة ، وهى الهَزْمَةُ والوَهْدَةُ التى فوق الصدر وتحت العنق ، وفيها تُنَحَّر الإبل . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٢٢٣ (لب).

١٠-١٠ . راجع : خصائص الأئمة عليهم السلام ، ص ٦٠ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤١ ، ح ٦١٣ .

أَحْمَدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْعِجْلِيُّ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى الْمَعْرُوفِ بِكُرْدٍ (١) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خُدَّاهِىٍّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَيُّوبَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَمْرِو الخَثْعَمِيِّ ، عَنْ حَبَابَةَ الْوَالِيَّةِ ، قَالَتْ :

رَأَيْتُ (٢) أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي شُرْطَةِ (٣) الْخَمِيسِ (٤) وَمَعَهُ دِرَّةٌ (٥) ، لَهَا سَبَابَتَانِ (٦) ، يَضْرِبُ بِهَا بِيَّاعِي (٧) الْجَرِيَّ (٨) وَالْمَازْمَاهِي (٩) وَالزَّمَارِ (١٠) ، وَيَقُولُ لَهُمْ : «يَا بِيَّاعِي مُسُوخِ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَجُنْدِ بَنِي مَرْوَانَ» .

فَقَامَ إِلَيْهِ فُرَاتُ بْنُ أَحْنَفَ ، فَقَالَ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، وَمَا جُنْدُ بَنِي مَرْوَانَ ؟

ص : ١٧٨

١-١ . فى «بس» وحاشية «بف» : «بكرز» . وفى كمال الدين : «ببرد» .

٢-٢ . فى «ب» : «أتيت» .

٣-٣ . قال ابن الأثير : «الشُرْطَةُ : أوَّل طائفة من الجيش تشهد الوُقُوعَةَ» . النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٦٠ (شرط) .

٤-٤ . قال ابن الأثير : «الخميس : الجيش ، سُمِّيَ به ؛ لِأَنَّهُ مَقْسُومٌ بِخَمْسَةِ أَقْسَامٍ : المَقْدَمَةُ ، والسَّاقَةُ ، والْمِيمَنَةُ ، والْمِيسِرَةُ ، والْقَلْبُ . وقيل : لِأَنَّهُ تُخَمَّسُ فِيهِ الْغَنَائِمُ» . النهاية ، ج ٢ ، ص ٧٩ (خمس) .

٥-٥ . «الدِّرَّةُ»: التي يُضْرَبُ بها ، أو هي السَّوْطُ . والجمع : دِرْرٌ . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٥٦ ؛ المصباح المنير ، ص ١٩٢ (درر) .

٦-٦ . فى «ج ، ض ، ف ، ه ، بر» : «سبَّابَتان» . و«السَّبَابَةُ» عند المازندراني والفيض : الشُّقَّة ، وعند المجلسى : رأس السَّوْطُ . ولكنَّ الموجود فى اللغة : السَّبَابَةُ ، وهى التى تلى الإبهام من الأصابع . و«السِّبِّ» و«السَّبِيْبَةُ» بمعنى الشُّقَّة من الثياب أى نوع كان ، أو من الكَتَّان . ولعلَّ ما فى المتن : سبَّابَتان ، والمراد : طرفان . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٦٤ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٤ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٧٩ ؛ لسان العرب ، ج ١ ، ص ٤٥٦ _ ٤٥٧ (سبب) .

٧-٧ . فى «ج ، ف ، ه ، ه» : «بياع» .

٨-٨ . قال الجوهري : «الجِرِّيُّ : ضرب من السمك» . وقال ابن الأثير : «نوع من السَّمَك يُشْبِهُ الحَيَّة ، ويسمى بالفارسيَّة : مارماهى» وعليه فالعطف للتفسير . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦١١ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص ٢٦٠ (جرر) .

٩-٩ . قرأ المجلسى فى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٧٩ بفتح الراء .

١٠-١٠ . فى كمال الدين : + «والطافى» . وقال المجلسى : «وكذا الزمَّار بكسر الزاى وتشديد الميم» ، أى هو نوع من السمك لا فلوس له مثل الجِرِّيِّ والمارماهى ، ولكن لم نجده فى اللغة ، نعم فى القاموس والتاج : زَمِير ، كَسَكَيْت : نوع من السمك له شوك ناتئ وسط ظهره ، وله صَخَبٌ وقت صيد الصيَّاد إياه وقبضه عليه . راجع : مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٧٩ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٥٦ ؛ تاج العروس ، ج ٦ ، ص ٤٧ (زمر) .

قَالَتْ : فَقَالَ لَهُ : «أَقْوَامٌ حَلَقُوا اللَّحْيَ ، وَفَتَلُوا الشَّوَارِبَ (١) ، فَمُسِخُوا (٢)» .

فَلَمْ أَرِ نَاطِقًا أَحْسَنَ نُطْقًا مِنْهُ ، ثُمَّ اتَّبَعْتُهُ ، فَلَمْ أَرِ أَقْفُو أَثَرَهُ (٣) حَتَّى قَعَدَ فِي رَحْبَةِ (٤) الْمَسْجِدِ ، فَقُلْتُ لَهُ (٥) : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، مَا دَلَالَةُ الْأِمَامَةِ يَرْحَمُكَ اللَّهُ ؟

قَالَتْ (٦) : فَقَالَ : « ائْتِنِي (٧) بِتِلْكَ الْحَصَاةِ » وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى حَصَاةٍ ، فَأَتَيْتُهُ بِهَا ، فَطَبَعَ (٨) لِي فِيهَا بِحَاتِمِهِ ، ثُمَّ قَالَ لِي : « يَا حَبَابَةُ (٩) إِذَا ادَّعَى مُدَّعٍ (١٠) الْأَئِمَامَةَ ، فَقَدَّرَ أَنْ يَطْبَعَ كَمَا رَأَيْتَ ، فَأَعْلَمِي أَنَّهُ إِمَامٌ مُفْتَرَضُ الطَّاعَةِ ؛ وَ الْأَئِمَامُ لَا يَعْرُبُ (١١) عَنْهُ شَيْءٌ يُرِيدُهُ » .

قَالَتْ : ثُمَّ انصَرَفْتُ حَتَّى قُبِضَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجِئْتُ إِلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٢) وَ هُوَ فِي مَجْلِسِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ النَّاسُ يَسْأَلُونَهُ ، فَقَالَ (١٣) : « يَا حَبَابَةُ (١٤) الْوَالِيَّةُ » فَقُلْتُ (١٥) : نَعَمْ يَا مَوْلَايَ ، فَقَالَ (١٦) : « هَاتِي مَا مَعَكَ » . قَالَتْ (١٧) : فَأَعْطَيْتُهُ فَطَبَعَ فِيهَا كَمَا طَبَعَ

ص: ١٧٩

١-١ . « فَتَلَّوْا الشَّوَارِبَ » ، أَي لَوُؤُهَا ، مِنْ الْفَتْلِ ، وَهُوَ لِي الشَّيْءُ كَلَيْكَ الْحَبْلُ وَكَفَتْلُ الْفَتِيلَةِ . رَاجِعْ : لِسَانُ الْعَرَبِ ، ج ١١ ، ص ٥١٤ (فتل) .

٢-٢ . « مُسْحُوًّا » ، مِنْ الْمَسْحِ ، وَهُوَ تَحْوِيلُ صُورَةٍ إِلَى صُورَةٍ أَقْبَحَ مِنْهَا . وَقِيلَ : تَحْوِيلُ خُلُقٍ إِلَى صُورَةٍ أُخْرَى . رَاجِعْ : لِسَانُ الْعَرَبِ ، ج ٣ ، ص ٥٥ (مسخ) .

٣-٣ . « أَقْفُوا أَثْرَهُ » ، أَي أَتْبِعَهُ . رَاجِعْ : لِسَانُ الْعَرَبِ ، ج ١٥ ، ص ١٩٤ (قفا) .

٤-٤ . رَحْبَةُ الْمَسْجِدِ وَالِدَارِ : سَاحَتُهُمَا وَتَسْعُهُمَا . وَسَمَّيْتُ الرَّحْبَةَ رَحْبَةً لِسَعْتِهَا بِمَا رَحِبَتْ ، أَي بِمَا اتَّسَعَتْ . رَاجِعْ : لِسَانُ الْعَرَبِ ، ج ١ ، ص ٤١٤ (رحب) .

٥-٥ . فِي «ب» - «لِه» .

٦-٦ . فِي «ف» - «قَالَتْ» .

٧-٧ . فِي «ه» : «ائْتِنِي» .

٨-٨ . «الطَّبْعُ» : الْخَتْمُ ، وَهُوَ التَّأْثِيرُ فِي الطِّينِ وَنَحْوِهِ . الصَّحَاحُ ، ج ٣ ، ص ١٢٥٢ (طبع) .

٩-٩ . فِي «ب» : «حَبَابَةُ» .

١٠-١٠ . فِي «ف» ، «بَف» : «مُدَّعَى» .

- ١١-١١ . «لا يَعْزُبُ» : لا يغيب . يقال : عَزَبَ عَنِّي فلان يَعْزُبُ وَيَعْزُبُ ، أى بَعُدَ وغاب . راجع :
الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨١ (عزب) .
- ١٢-١٢ . فى «ف» : «الحسن بن علىّ عليهما السلام» .
- ١٣-١٣ . فى «ف» وكمال الدين : + «لى» .
- ١٤-١٤ . فى «ب ، ه ، بح» : «حَبَابَة» .
- ١٥-١٥ . فى «بح ، بس» وشرح المازندراني : «فقلت» .
- ١٦-١٦ . فى «ف» : «قال» .
- ١٧-١٧ . هكذا فى النسخ التى قوبلت ، وهو مقتضى السياق . وفى المطبوع : «قال» .

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

قَالَتْ: ثُمَّ (١) أَتَيْتُ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ (٢) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَقَرَّبَ
وَ رَحَّبَ (٣) ، ١/٣٤٧

ثُمَّ قَالَ لِي : «إِنَّ فِي الدَّلَالَةِ دَلِيلًا عَلَى مَا تُرِيدِينَ (٤) ، أَفَتُرِيدِينَ (٥) دَلَالََةَ الْأِمَامَةِ ؟» فَقُلْتُ : نَعَمْ
يَا سَيِّدِي ، فَقَالَ : «هَاتِي (٦) مَا مَعَكَ» فَنَاوَلْتُهُ الْحَصَاةَ فَطَبَعَ (٧) لِي فِيهَا .

قَالَتْ : ثُمَّ أَتَيْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَقَدْ (٨) بَلَغَ بِي الْكِبَرُ إِلَى أَنْ أُرْعِشْتُ (٩) _ وَأَنَا
أَعْدُ يَوْمِيذٍ مِائَةً وَثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً _ فَرَأَيْتُهُ رَاكِعًا وَسَاجِدًا وَمَشْغُولًا بِالْعِبَادَةِ ، فَيَسَّسْتُ مِنَ الدَّلَالَةِ
، فَأَوْمَأَ (١٠) إِلَيَّ بِالسَّبَابَةِ ، فَعَادَ إِلَيَّ شَبَابِي ، قَالَتْ : فَقُلْتُ : يَا (١١) سَيِّدِي ، كَمْ مَضَى مِنَ الدُّنْيَا؟ وَ
كَمْ بَقِيَ (١٢) ؟ فَقَالَ : «أَمَّا مَا مَضَى ، فَنَعَمْ ؛ وَأَمَّا مَا بَقِيَ ، فَـ لَأَ» (١٣) .

قَالَتْ : ثُمَّ قَالَ لِي : «هَاتِي مَا مَعَكَ» فَأَعْطَيْتُهُ الْحَصَاةَ فَطَبَعَ لِي (١٤) فِيهَا .

- ١-١ . فى «ب» : «ثمّ قالت» .
- ٢-٢ . فى «ف» وكمال الدين : «الرسول» .
- ٣-٣ . «فَقَرَّبَ» ، أى أدنانى من نفسه ، ودعانى إلى مكان قريب . و«رَحَّبَ» ، أى رَحَّبَ بها ، أى قال بها : مرحبا ، أو دعاه إلى الرَّحْبِ والسعة . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ٤١٤ (رحب) .
- ٤-٤ . فى «ف» : «يريدون» . وذكر المجلسى هاهنا وجوها ، ثالثها أن يكون المعنى أنّ فى دلالتى على ما فى ضميرك دلالةً على الإمامة ؛ حيث أقول : إنك تريدان دلالتها ، ونقل رابعها عن بعض الأفاضل ، وهو أنّ «فى» بتشديد الياء خبرٌ «إنّ» ، و«الدلالة» اسمها ، و«دليلاً» بدلُه ، و«على ما تريدان» صفة «دليلاً» ، كقوله تعالى : «بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ» [العلق (٩٦) : ١٥-١٦] . راجع : مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٨١ .
- ٥-٥ . فى «ف» : «أفتريدون» .
- ٦-٦ . فى «ض ، بح ، بر» : «هات» .
- ٧-٧ . فى «بح» : «وطبع» .
- ٨-٨ . فى مرآة العقول : «فقد» .
- ٩-٩ . فى كمال الدين : «أعبيت» . وقوله : «أرعشت» من رَعِشَ يَرْعَشُ رَعِشًا وارتعش ، أى ارتعد ، أى اضطرب . لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٣٠٤ (رعش) .
- ١٠-١٠ . فى «بر» : «وأوماً» .
- ١١-١١ . فى «ه» : - «يا» .
- ١٢-١٢ . فى «ج» والوافى : + «منها» .
- ١٣-١٣ . فى مرآة العقول : «أمّا ما مضى فنعم ، أى لنا سبيل إلى معرفته ، أو السؤال عنه موجّه ، أو أُخبرك بأن يكون عليه السلام أخبرها ولم تذكر للراوى ، أو ذكره ولم يذكره الراوى ، وقس عليه قوله : أمّا ما بقى فلا ، والامتناع من الإخبار إمّا لاختصاص علمه بالله تعالى ، أو لعدم المصلحة فى الإخبار» .
- ١٤-١ . فى «ب ، ج ، ض ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى : - «لى» .

ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَطَبَعَ لِي فِيهَا (١) ؛ ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَطَبَعَ لِي فِيهَا (٢) ؛ ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَطَبَعَ لِي فِيهَا ؛ ثُمَّ أَتَيْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَطَبَعَ لِي فِيهَا .

وَعَاشَتْ (٣) حَبَابَةَ بَعْدَ ذَلِكَ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ عَلَى مَا ذَكَرَ (٤) مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ (٥) . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حبابه والبيه (نام زنی است از والبه یمن) گوید: امیر المؤمنین علیه السلام را در محل پیش قراولان لشکر دیدم که با تازیانه دوسری که همراه داشت فروشنندگان ماهی جری (بی فلس) و مار ماهی و ماهی زمار را (که فروش آنها حرامست) میزد و میفرمود: ای فروشنندگان مسخ شده های بنی اسرائیل و لشکر بنی مروان! فرات بن احنف نزد حضرت ایستاد و گفت: یا امیر المؤمنین لشکر بنی مروان کیانند فرمود: مردمی که ریشها را میتراشیدند و سبیلها را تاب میدادند سپس مسخ شدند. (فرات گوید) من گوینده ای را خوش بیان تر از او ندیده بودم. از دنبالش میرفتم تا در جلو خان مسجد نشست، باو عرض کردم: دلیل بر امامت چیست خدایت رحمت کند؟ فرمود: آن سنگریزه را بیاور - و با دست اشاره بسنگریزه ئی کرد - آن را نزدش آوردم، پس با خاتمش آن را مهر کرد و سپس بمن فرمود: ای حبابه: هر گاه کسی ادعای امامت کرد و توانست چنان که دیدی مهر کند، بدان که او امامیست که اطاعتش واجب است و نیز امام هر چه را بخواهد، از او پنهان نگردد. حبابه گوید: من رفتم تا زمانی که امیر المؤمنین علیه السلام وفات کرد، نزد امام حسن علیه السلام آمدم، زمانی که آن حضرت در مسند امیر المؤمنین علیه السلام نشسته و مردم از او سؤال میکردند. فرمود: ای حبابه والیه عرض کردم: آری، مولای من؛ فرمود: آنچه همراه داری بیاور، من آن سنگریزه را باو دادم، حضرت برای من بر آن مهر نهاد چنان که امیر المؤمنین علیه السلام مهر نهاد. سپس نزد حسین علیه

السلام آمدم، زمانی که در مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله بود، مرا پیش خواند و خوش آمد گفت سپس فرمود: در میان نشانه امامت آنچه را هم تو میخواهی هست، دلیل امامت را میخواهی؟ گفتم: آری، آقای من! فرمود: آنچه همراه داری بیاور، سنگریزه را بآن حضرت دادم، او هم برای من بر آن مهر نهاد. سپس نزد علی بن الحسین علیه السلام آمدم و از پیری بآنجا رسیده بودم که مرا رعشه گرفته بود و من آن زمان ۱۱۳ سال برای خود می‌شمردم. آن حضرت را دیدم رکوع و سجود میکند و مشغول عبادتست. من از دریافت نشانه امامت مأیوس شدم حضرت با انگشت سبابه بمن اشاره کرد، جوانی من برگشت، گفتم: آقای من از دنیا چقدر گذشته و چقدر باقی مانده؟ فرمود: اما نسبت بگذشته آری و اما نسبت باقی‌مانده، نه (گذشته را میتوان معلوم کرد ولی باقی‌مانده را کسی را نمیداند) سپس فرمود: آنچه همراه داری بیاور. من سنگریزه را باو دادم، حضرت بر آن مهر نهاد. سپس آن را بامام باقر علیه السلام دادم او هم برایم مهر کرد سپس نزد امام صادق علیه السلام آمدم او هم برایم مهر کرد: سپس خدمت ابو الحسن موسی بن جعفر علیه السلام آمدم، او هم برایم مهر کرد، سپس خدمت حضرت رضا علیه السلام آمدم، او هم برایم مهر کرد و چنانچه محمد بن هشام نقل کرده، لبابه بعد از آن ۹ ماه دیگر هم زنده بود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۵۳

[ترجمه کمره ای]:

۳- حبابه والبيه (زنی بوده از والبه که نام موضعی است در یمن) گوید: امیر المؤمنین (علیه السلام) را در شرطة الخميس (پیش قراولان لشکر، و لشکر را خمیس نامند، یعنی پنج قسمتی، چون تقسیم می شده به: ۱- مقدمه ۲- ساقه ۳- میمنه ۴- میسر ۵- قلب، یا برای آنکه از غنیمت خمس می داده است، از مجلسی (ره): و ممکن است مقصود از شرطة الخميس (دژبانی) باشد چنانچه امروزه می گویند) دیدار کردم یک شلاق دو شاخه در دست داشت و با آن فروشنندگان جرّی (ماهی بی فلس) و

ماهی و زمار را (نوعی از همان مار ماهی) می زد و به آنها می فرمود: ای فروشندگان یهودی های مسخ شده و جُنْدِ بنی مروان. فرات بن احنف خدمت آن حضرت ایستاد و عرض کرد: یا امیر المؤمنین جُنْدِ بنی مروان چیست؟ گوید: در جواب او فرمود: مردمی بودند که ریش ها را می تراشیدند و سیلها را تاب می دادند و مسخ شدند. حبابه گوید: من خوش سخن تری از آن حضرت ندیدم و به دنبال او رفتم و رفتم تا در پیشخان مسجد نشست، من به آن حضرت گفتم: یا امیر المؤمنین دلیل امامت چیست؟ یرحمک الله، گوید: به من فرمود: آن سنگریزه را بیاور برای من (و با دست خود به یک سنگریزه اشاره کرد) من آن را برای او آوردم و با خاتم خود مهر بر آن نهاد که نقش بست و به من فرمود: ای حبابه، هر که مدعی امامت شد و توانست مثل من این سنگ را مهر کند، بدان که او امام مفترض الطاعه است، امام هر چیز را بخواهد می داند، گوید: من پی کار خود رفتم تا امیر المؤمنین (علیه السلام) فوت کرد، آمدم خدمت امام حسن (علیه السلام) که به جای امیر المؤمنین (علیه السلام) نشسته بود و مردم از او سؤال می کردند، چون مرا دید، فرمود: ای حبابه والبیه، عرض کردم: نعم یا مولای، فرمود: آنچه همراه داری بیاور، من آن سنگ را به آن حضرت دادم و مانند امیر المؤمنین با خاتم خود نقش بر آن نهاد. گوید: سپس نزد حسین (علیه السلام) آمدم و او در مسجد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود، مرا نزد خود خواند و خوش آمد گفت و سپس به من فرمود: دلیل آنچه تو می خواهی موجود است، نشانه امامت را می خواهی؟ گفتم: آری ای آقای من، فرمود: آنچه با خود داری بیاور، من آن سنگ را به او دادم و برایم مهری بر آن نهاد، گوید: پس از آن خدمت علی بن الحسین (علیهما السلام) آمدم و تا آن جا پیر شده بودم که رعشه گرفته بودم و ۱۱۳ سال برای خود می شمردم، دیدم آن حضرت در رکوع و سجود است و مشغول عباد است و به من توجهی ندارد و من از دریافت نشانه امامت ناامید شدم و آن حضرت با انگشت سَبَابَهُ خود به من اشارتی کرد و جوانیم برگشت. گوید: گفتم ای آقای من از دنیا چه اندازه گذشته و چه مانده است؟ فرمود: نسبت به آنچه گذشته، آری و آنچه مانده است، نه. گوید: سپس به من فرمود: آنچه با خود داری بیاور، من آن سنگ را به آن حضرت دادم و برایم مهری بر آن نهاد و سپس نزد امام باقر (علیه السلام) آمدم و برایم مهری بر آن نهاد و سپس نزد امام صادق (علیه السلام) آمدم و بر آن

برایم مهری نهاد و پس از آن نزد امام کاظم (علیه السلام) آمدم و آن را برایم مهر کرد و سپس نزد امام رضا (علیه السلام) آمدم و آن را برایم مهر کرد و حبابه والیه پس از آن نه ماه زنده بود- چنان چه محمد بن هشام (هشام خ ل) گفته است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۰۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- حبابه والیه (زنی بوده از والبه یمن) گوید: امیر المؤمنین علیه السلام را در (پیش قراولان لشکر) دیدار کردم یک شلاق دو شاخه در دست داشت و با آن، فروشندگان جرّی (ماهی بی فلس) و مار ماهی و ماهی زمار (که فروش آن ها حرامند) را می زد و به آنها می فرمود: ای فروشندگان یهودی های مسخ شده و جند بنی مروان.

فرات بن احنف خدمت آن حضرت ایستاد و عرض کرد: یا امیر المؤمنین جند بنی مروان چیست؟

توضیح: «امام در پی بیان و معرفی کسانی است که دستورات و فرمانهای خداوند را پشت سر می گذارند و به آن اهمیتی نمی دهند و چیزهایی را که می فروشند شرع آنها را حرام دانسته مانند قوم یهود که بخاطر مخالفت با دستور خداوند که فرموده بود صید ماهی در شبه حرام است و آنها مخالفت کردند و بهمین خاطر خداوند آنها را مسخ کرد».

در جواب او فرمود: مردمی بودند که ریش ها را می تراشیدند و سبیلها را تاب می دادند و مسخ شدند.

حبابه گوید: من خوش سخن تری از آن حضرت ندیدم و به دنبال او رفتم و رفتم تا در پیشخان مسجد نشست، من به آن حضرت گفتم: یا امیر المؤمنین دلیل امامت چیست؟ یرحمک الله، به من فرمود: آن سنگریزه را برایم بیاور (و با دست خود به یک سنگریزه اشاره کرد) من آن را برای او آوردم و با خاتم

خود مهر بر آن نهاد که نقش بست و به من فرمود: ای حبابه، هرکه مدعی امامت شد و توانست مثل من این سنگ را مهر کند، بدان که او امام واجب الطاعه است، امام هرچیز را بخواهد می داند، گوید: من پی کار خود رفتم تا امیر المؤمنین علیه السلام فوت کرد،

آمدم خدمت امام حسن علیه السلام که به جای امیر المؤمنین علیه السلام نشسته بودم و مردم از او سؤال می کردند، چون مرا دید، فرمود: ای حبابه والبیه! عرض کردم: بلی ای مولا، فرمود: آنچه همراه داری بیاور، من آن سنگ را به آن حضرت دادم و مانند امیر المؤمنین با خاتم خود نقش بر آن نهاد.

گوید: سپس نزد امام حسین علیه السلام آمدم و او در مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، مرا نزد خود خواند و خوش آمد گفت و سپس به من فرمود: دلیل آنچه تو می خواهی موجود است، نشانه امامت را می خواهی؟

گفتم: آری ای آقای من، فرمود: آنچه با خود داری بیاور، من آن سنگ را به او دادم و برایم مهری بر آن نهاد،

گوید: پس از آن خدمت علی بن الحسین علیه السلام آمدم و تا آن زمان پیر شده بودم که رعشه گرفته بودم و ۱۱۳ سال عمر داشتم، دیدم آن حضرت در رکوع و سجود است و مشغول عبادت است و به من توجهی ندارد و من از دریافت نشانه امامت ناامید شدم و آن حضرت با انگشت سبابه خود اشاره ای به من کرد و جوانیم برگشت. گوید: گفتم ای آقای من از دنیا چه اندازه گذشته و چه مانده است؟ فرمود: نسبت به آنچه گذشته، آری و آنچه مانده است، نه.

گوید: سپس به من فرمود: آنچه با خود داری بیاور، من آن سنگ را به آن حضرت دادم و برایم مهری بر آن مهری نهاد و سپس نزد امام باقر علیه السلام آمدم و برایم مهری بر آن نهاد و سپس نزد امام صادق علیه السلام آمدم و بر آن برایم مهری نهاد و پس از آن نزد امام کاظم علیه السلام آمدم و آن را برایم مهر کرد و سپس نزد امام رضا علیه السلام آمدم و آن را برایم مهر کرد- و حبابه والبیه همانطور که محمد بن هشام گفته است، نه ماه بعد از آن زنده بود.

توضیح: «محمد بن هاشم این روایت را از عبد الکریم نقل کرده ولی در اینجا حدیث از عبد الله است. اهل رجال نام او را در کتب خود نقل نکرده اند و این روایت را مجعول می دانند».

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۶۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و حبابه بفتح الحاء و تخفیف الباء و منهم من یشدد و لعله تصحیف، و الوالیه نسبة إلى والبة موضع بالبادیه من الیمن، و فی النهایة : الشرطه: أول طائفة من الجيش تشهد الواقعة، و الخمیس: الجيش سمی به لأنه مقسوم بخمسة أقسام، المقدمة، و الساقه، و المیمنة، و المیسرة، و القلب، و قیل: لأنه تخمس فیہ الغنائم انتهى. و الدرہ بکسر الدال و تشدید الراء: السوط، و السبابة بالتخفیف: رأس السوط، و الجری بکسر الجیم و تشدید الراء و الیاء: نوع من السمک لا فلوس له و کذا المار ما هی بفتح الراء، و کذا الزمار بکسر الزاء و تشدید المیم، و یشهر من الخبر أن الجری غیر المار ما هی، و من کلام بعض اللغویین أنهما واحد، قال فی المغرب: الجری: الجریث و هو ضرب من السمک، و فی النهایة، الجریث نوع من السمک یشبه الحیات، و یقال لها بالفارسیة: مارماهی. و المسوخ بضم المیم و السین جمع المسخ بالفتح، و إنما سموا بالمسوخ لکونها علی خلقتها و لیست من أولادها لأنهم ماتوا بعد ثلاثة أيام كما ورد فی الخبر. و جند بنی مروان قوم كانوا فی الأمم السالفة، و یقال : قتله یفتله أى لواه. و استدل به علی حرمة حلق اللحية بل تطویل الشارب، و یرد علیه أنه إنما يدل علی حرمتها أو أحدهما فی شرع من قبلنا لا فی شرعنا، فإن قیل: ذکره علیه السلام ذلك فی مقام الذم يدل علی حرمتها فی هذه الشریعة أيضا؟ قلنا: لیس الإمام علیه السلام فی مقام

ذم هذين الفعلين بل فى مقام ذم بيع المسوخ بهذا السبب كما أن مسوخ بنى إسرائيل مسخوا لصيد السبب و ذكرهم هنا لا يدل على تحريمه، نعم يدل بعض الأخبار على التحريم و فى سندها أو دلالتها كلام ليس هذا المقام محل إيراده. أقفوا أثره أى أمشى خلفه، و قال فى المغرب : رحبة المسجد: ساحته، و أما ما فى حديث على عليه السلام أنه وصف وضوء رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فى رحبة الكوفة فإنها دكان فى وسط مسجد الكوفة كان يقعد فيه و يعظ، انتهى. و الدلالة بثليث الدال: البرهان لا يعزب عنه شىء يريد أى لا يغيب عنه و لا يمتنع عليه لأنه مكرم عند الله و لا يريد إلا ما أراد الله، و لا يشاء إلا أن يشاء الله. و قولها: نعم موضع ليك، مبنى على أنه لم تكن لها سابقه مع الحسن عليه السلام فحملت قوله على أن مراده هل أنت حباة؟ فقال هاتى أى أعطينى فقرب أى دعانى إلى مكان قريب منه و رحب أى قال لى مرحبا، أو وسع لى فى المكان، قال فى النهاية مرحبا أى لقيت رحبا و سعة، و قيل: معناه رحب الله بك مرحبا فجعل الرحب موضع الترحيب، انتهى. إن فى الدلالة دليلا هذا الكلام يحتمل وجوها: الأول: أن المعنى أن ما رأيت من الدلالة من أبى و أخى تكفى لعلمك بإمامتى لنصهم على. الثانى: أن المراد أن فيما جعله الله دليلا على إمامتى من المعجزات و البراهين ما يوجب علمك بها. الثالث: أن يكون المعنى أن فى دلالتى على ما فى ضميرك دلالة على الإمامة حيث أقول: إنك تريدين دلالتها. الرابع: ما ذكره بعض الأفاضل أن فى تشديد الياء خبر إن، و الدلالة اسمها و دليلا بدله على ما تريدين صفة دليلا كقوله تعالى:

بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ . فقد بلغ بى الباء للتعدية إلى أن أرعشت على بناء المجهول، و فى إكمال الدين إلى أن أعيت. أما ما مضى فنعم أى لنا سبيل إلى معرفته، أو السؤال عنه موجه أو أخبرك بأن يكون عليه السلام أخبرها و لم تذكر للراوى، أو ذكره و لم يذكره الراوى، و قس عليه قوله: أما ما بقى فلا، و الامتناع من الإخبار، إما لاختصاص علمه بالله تعالى، أو لعدم المصلحة فى الإخبار، و روى فى إكمال الدين بإسناده عن محمد بن إسماعيل بن موسى عن آبائه عليهم السلام عن محمد بن على الباقر عليه السلام أن حباة الوالبية دعا لها على بن الحسين عليه السلام فرد الله عليها شبابها، و أشار إليها بإصبعه فحاضت لوقتها و لها يومئذ مائة سنة و ثلاث عشرة سنة. و قوله: و عاشت ، كلام

عبد الكريم بن عمرو الراوى عن حبابة، و أنه أدرك زمان الرضا عليه السلام و كان واقفيا، و محمد بن هشام هو الخثعمى الراوى عن عبد الكريم فى غير هذا الخبر، و فيه روى عنه أخوه عبد الله و هو غير مذكور فى الرجال، و لعل فى أحد الموضوعين تصحيحا إما بأن يكون فى الأول أيضا محمدا أو فى آخر الخبر عبد الله كما فى إكمال الدين، فإن فيه: على ما ذكره عبد الله بن هشام. ثم اعلم أنه على ما فى هذا الخبر لا بد من أن يكون عمر حبابة مائتين و خمسة و ثلاثين سنة أو أكثر على ما تقتضيه تواريخ الأئمة عليهم السلام و مدة أعمارهم كما سيأتى، إن كان مجيئها إلى على بن الحسين عليهما السلام فى أوائل إمامته كما هو الظاهر، و لو فرضنا كونه فى آخر عمره و إتيانها الرضا عليه السلام فى أول إمامته فلا بد من أن يكون عمرها أزيد من مائتى سنة و لذا ذكرها علماؤنا فى المعمرات و المعمرين ردا لاستبعاد المخالفين من طول عمر القائم صلوات الله عليه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٨٢

٤- الحديث

٩٢٥/٤ . مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّخَعِيِّ ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ دَاوُدَ بْنِ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَاسْتَوْذَنَ لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ عَلَيْهِ ، فَدَخَلَ (٧) رَجُلٌ عَبْلٌ (٨) طَوِيلٌ جَسِيمٌ ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ بِالْوَلَايَةِ ، فَرَدَّ عَلَيْهِ بِالْقَبُولِ ، وَ أَمَرَهُ بِالْجُلُوسِ ، فَجَلَسَ مُلَاصِقًا لِي ، فَقُلْتُ فِي نَفْسِي : لَيْتَ شِعْرِي (٩) مَنْ هَذَا ؟

فَقَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « هَذَا مِنْ وُلْدِ الْأَعْرَابِيَّةِ صَاحِبَةِ الْحَصَاةِ الَّتِي طَبَعَ آبَائِي عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فِيهَا بِخَوَاتِيمِهِمْ فَأَنْطَبَعَتْ ، وَ قَدْ جَاءَ بِهَا مَعَهُ يُرِيدُ أَنْ أَطْبَعَ فِيهَا » .

ثُمَّ قَالَ: «هَاتِيهَا» فَأَخْرَجَ حَصَاةً وَفِي جَانِبِ مِنْهَا مَوْضِعٌ أَمْلَسُ (١٠)، فَأَخَذَهَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ أَخْرَجَ خَاتَمَهُ ، فَطَبَعَ فِيهَا ، فَأَنْطَبَعَ ، فَكَانَتْ أَرَى (١١) نَقْشَ خَاتَمِهِ

ص: ١٨١

-
- ١- ٢ . فى «بر»: «ثم طبع لى» بدل «فطبع لى فيها» .
- ٢- ٣ . فى «بس»: - «فطبع لى فيها» .
- ٣- ٤ . فى مرآة العقول: «وقوله: وعاشت ، كلام عبد الكريم بن عمرو الراوى عن حبابة . وأنه أدرك زمان الرضا عليه السلام ، وكان واقفياً» .
- ٤- ٥ . فى «ف»: «ذكره» .
- ٥- ٦ . فى «بح»: «هاشم» .
- ٦- ٧ . كمال الدين ، ص ٥٣٦ ، ح ١ ، بسنده عن الكلينى . وراجع نفس المصدر ، ح ٢ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٣ ، ح ٦١٤ ؛ الوسائل ، ج ٢ ، ص ١١٦ ، ح ١٦٦١ ؛ وج ٢٤ ، ص ١٣١ ، ح ٣٠١٥٧ .
- ٧- ٨ . فى «بر»: + «عليه» .
- ٨- ٩ . «العَبْلُ»: الضَّخْمُ من كلِّ شىء . يقال: رجل عَبْلٌ ، أى ضَخْمٌ . راجع: لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٤٢٠ (عبل) .
- ٩- ١٠ . «ليت شِعْرِي» ، أى ليت علمى حاضر ، أو محيط ، فحُذِفَ الخبر ، أى ليتنى علمتُ . راجع: الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٩٩ ؛ النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٨١ (شعر) .
- ١٠- ١١ . «مَوْضِعٌ أَمْلَسُ» ، أى ليس له شىء يُسْتَمْسَكُ به ؛ من المَلَاَسَةِ بمعنى ضدَّ الخُشُونَةِ . راجع: المصباح المنير ، ص ٥٧٩ (ملس) .
- ١١- ١٢ . فى «ج»: «أنظر إلى» . وفى «ه»: «أقرأ» .
- السَّاعَةَ: «الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ (١)» .

فَقُلْتُ لِلْيَمَانِيِّ: رَأَيْتَهُ (٢) قَبْلَ هَذَا قَطُّ؟ قَالَ: لَا وَاللَّهِ، وَإِنِّي لَمُنْذُ دَهْرٍ (٣) حَرِيصٌ عَلَى رُوعَيْتِهِ حَتَّى كَانَ (٤) السَّاعَةَ أَتَانِي شَابٌّ - لَسْتُ أَرَاهُ - فَقَالَ لِي: قُمْ، فَادْخُلْ، فَدَخَلْتُ.

ثُمَّ نَهَضَ الْيَمَانِيُّ وَهُوَ يَقُولُ: «رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ» (٥)، «ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ» (٦)، أَشْهَدُ بِاللَّهِ إِنَّ حَقَّكَ لَوَاجِبٌ (٧) كَوُجُوبِ حَقِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْأَعْتَمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ، ثُمَّ مَضَى فَلَمْ أَرَهُ بَعْدَ ذَلِكَ.

قَالَ إِسْحَاقُ: قَالَ أَبُو هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيُّ: وَسَأَلْتُهُ عَنِ اسْمِهِ، فَقَالَ: اسْمِي مِهْجَعُ بْنُ الصَّلْتِ بْنِ عُقْبَةَ بْنِ سَمْعَانَ بْنِ غَانِمِ بْنِ أُمِّ غَانِمٍ، وَهِيَ الْأَعْرَابِيَّةُ الْيَمَانِيَّةُ، صَاحِبَةُ الْحَصَاةِ الَّتِي طَبَعَ فِيهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٨)، وَالسَّبْطُ (٩) إِلَى وَقْتِ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ. (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو هاشم جعفری گوید: من خدمت ابی محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) بودم که برای مردی یمنی اجازه تشریف خواستند، سپس وارد شد. مردی بود فربه، بلند، تنومند، بعنوان ولایت بامام علیه السلام سلام کرد (یعنی گفت السلام علیک یا ولی الله) و حضرت با پذیرش جواب گفت و فرمان نشستن داد، او پهلوی من نشست، من با خود گفتم: کاش میدانستم این کیست، امام علیه السلام فرمود: این از فرزندان آن زن عربی است که سنگریزه ئی را دارد که پدرانم با خاتم خویش آن را مهر کرده اند، و اکنون آن را آورده و میخواهد من مهر کنم سپس فرمود: آن را بده، او سنگریزه ئی را بیرون کرد که در یک طرفش جای صافی بود، امام عسکری علیه السلام آن را گرفت. سپس خاتمش را درآورد و آن را چنان مهر کرد که نقش برداشته شد، گویا الآن نقش خاتم آن حضرت که «الحسن بن علی» بود پیش چشم منست. ابو هاشم گوید: من یمانی گفتم: هرگز پیش از این آن

حضرت را دیده بودی؟ گفت: نه بخدا، سالهاست که من اشتیاق دیدن او را داشتم تا آنکه همین ساعت جوانی که او را ندیده بودم نزد من آمد و گفت: برخیز و داخل شو، من هم درآمدم، سپس مرد یمانی برخاست و میگفت: رحمت و برکات خدا بر شما خاندان باد، ذریه نئی هستی که بعضی پاره تن بعضی دیگری، بخدا سوگند که رعایت حق شما واجبست مانند حق امیر المؤمنین علیه السلام و امامان بعد از او صلوات الله علیهم اجمعین، سپس او رفت و من دیگر ندیدمش. اسحاق گوید: ابو هاشم جعفری گفت: من اسم یمانی را پرسیدم، گفت اسم من مهجع بن صلت بن عقبه بن سمعان بن غانم بن ام غانم است، و ام غانم همان زن عرب یمانی است که امیر المؤمنین و نواده گانش تا حضرت رضا سنگریزه او را مهر کرده بودند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۵۳

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابی هاشم داود بن قاسم جعفری گوید: من نزد ابی محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) بودم، برای مردی یمنی اجازه ورود خواستند و مردی درشت و بلند و تنومند وارد شد و بر آن حضرت به امامت سلام داد و امام با پذیرائی به او جواب داد و دستور داد بنشیند و او پهلوی من نشست، و من با خود گفتم: کاش می دانستم این مرد کیست؟ امام (علیه السلام) فرمود: این از فرزندان آن زن اعرابیه صاحب سنگریزه ای است که پدرانم با خاتم خود بر آن نهاده اند و نقش بسته است و آن را با خود آورده است تا من هم آن را مهر کنم، سپس فرمود: آن را بیاور یک سنگ کوچکی در آورد که در یک ظرفش محل صافی بود، امام عسکری (علیه السلام) آن را گرفت و مهرش را بیرون آورد و بر آن زد و نقش برداشت، گویا هم اکنون نقش مهر او را در آن سنگ می نگرم (الحسن بن علی) به آن یمنی گفتم: آن حضرت را هرگز پیش از این دیده بودی؟ گفت: نه بهخدا من روزگاری است کمال شوق را داشتم که او را ببینم و گویا همین اکنون جوانی که او را در این جا نمی بینم نزد من آمد و

گفت: برخیز و داخل شو و من داخل شدم، سپس آن یمنی برخاست و می گفت: رحمت خدا و برکات او بر شما خاندان و ذریه ای که همه از یک دیگرید، من به خدا گواهم که حق تو واجب است چون وجوب حق امیر المؤمنین (علیه السلام) و امامان بعد از او (علیه السلام) و رفت و دیگر من او را ندیدم، ابو اسحق جعفری گوید: من از او نامش را پرسیدم، گفت: نامم (مهجع) پسر صلت بن عقبه بن سمعان بن غانم پسر ام غانم و آن، زن عرب بیابانی از یمن بود و صاحب سنگریزه ای است که امیر المؤمنین و اولادش تا امام رضا (علیه السلام) بر آن مهر زدند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۰۳

[ترجمه آیت الهی]:

۴- ابی هاشم داود بن قاسم جعفری گوید: من نزد ابی محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) بودم، برای مردی یمنی اجازه ورود خواستند و مردی درشت و بلند و تنومند وارد شد و بر آن حضرت بعنوان امام سلام داد و امام بخوبی به او جواب داد و دستور داد بنشیند و او پهلوی من نشست، و من با خود گفتم: کاش می دانستم این مرد کیست؟ امام علیه السلام فرمود: این از فرزندان آن زن اعرابیه صاحب سنگریزه ای است که پدرانم با انگشتر خود آن را مهر کردند و آن را با خود آورده است تا من هم آن را مهر کنم، سپس فرمود: آن را بیاور یک سنگ کوچکی درآورد که در یک طرفش محل صافی بود، امام عسکری علیه السلام آن را گرفت و مهرش را بیرون آورد و بر آن زد و نقش برداشت، گویا هم اکنون نقش مهر او را در آن سنگ می نگرم (الحسن بن علی) به آن یمنی

گفتم: آن حضرت را هرگز پیش از این دیده بودی؟

گفت: نه به خدا، من روزگاری است که شوق دیدار او را داشتم جوانی که او را درین جا نمی بینم نزد من آمد و گفت: برخیز و داخل شو و من داخل شدم، سپس آن یمنی برخاست و می گفت: رحمت

خدا و برکات او بر شما خاندان و ذریه ای که همه از یکدیگرید، من به خدا گواهم که حق تو واجب است مانند وجوب حق امیر المؤمنین علیه السّلام و امامان بعد از او و رفت و دیگر من او را ندیدم.

ابو اسحق جعفری گوید: من از او نامش را پرسیدم، گفت: نامم «مهجع» «پسر صلت بن عقبه بن سمعان بن غانم» پسر ام غانم و آن، زن عرب بیابانی از یمن بود و صاحب سنگریزه ای است که امیر المؤمنین و اولادش تا امام رضا علیه السّلام بر آن مهر زدند.

توضیح: ابو عبد الله بن عیاش می گوید: این ام غانم که در اینجاست غیر آن زن والیه است که صاحب آن سنگ معروف بوده که امامان با انگشتر خود آن را مهر زدند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۶۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و عدی الاستئذان بعلى لتضمنین معنی الدخول، و فی الإكمال: من أهل اليمن فدخل علیه رجل عبل طویل، و فی القاموس: العبل الضخم من كل شیء فسلم علیه بالولاية أى قال: السلام عليك یا ولی الله، أو ما یؤدی معناه كالحجیة و الإمامة بالقبول بأن صدق كلامه، أو رد علیه ردا حسنا یؤذن بتصدیقه، و قبول إيمانه. لیت شعری بكسر الشین و فتحها أى لیتنى شعرت أى عقلت من هذا استفهامیة، و الدهر الزمان الطویل. حتی كان كأنها تامة أتانى شاب استیناف بیانى، و یحتمل أن یكون الشاب أتى به من اليمن فى ساعة واحدة إلى سامراء، و سؤال الجعفرى لاستعلام ما ذكره علیه

السلام من أحوال الرجل مبنى على الإعجاز أو على معرفة سابقه، فظهر الأول. و السبط ولد الولد أى طبع فيها أسباط رسول الله أو أسباط أمير المؤمنين صلوات الله عليهما، و أبو الحسن هو الثانى الرضا عليه السلام أو الثالث، فعلى الأول المراد الختم لحبابة فإنه كان إلى زمن الرضا عليه السلام كما عرفت، و على الثانى أعم من أن يكون لها أو لأولادها و لم يذكر أبا محمد عليه السلام لأن الغرض بيان الحال السابقة على ما جرى فى المجلس و لعل الأول أظهر، و الظاهر أن أم غانم هى حباة الوالبية التى مر ذكرها فى الخبر المتقدم. و روى الشيخ أمين الدين الطبرسى (ره) فى كتاب إعلام الورى هذه الرواية من كتاب أحمد بن محمد بن عياش ثم قال بعد إتمام الرواية: و قال أبو هاشم الجعفرى فى ذلك:

بدرب الحصى مولى لنا يختم الحصى -له الله أصفى بالدليل و أخلصا و أعطاه آيات الإمامة كلها- كموسى و فلق البحر و اليد و العصا و ما قمص الله النبيين حجة- و معجزة إلا الوصيين قمصا فمن كان مرتابا بذاك فقصره- من الأمر أن يتلو الدليل و يفحصا

فى أبيات. قال أبو عبد الله بن عياش: هذه أم غانم صاحبه الحصاة غير تلك صاحبة الحصاة و هى أم الندى حباة بنت جعفر الوالبية الأسدية، و هى غير صاحبة الحصاة الأولى التى طبع فيها رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و أمير المؤمنين عليه السلام فإنها أم سليم و كانت وارثة الكتب فهن ثلاثة و لكل واحدة منهن خبر قد رويته، و لم أطل الكتاب بذكره. أقول: قد أوردت خبر أم سليم فى الكتاب الكبير أخرجته من كتاب مقتضب الأثر لابن أبى عياش و هو خبر طويل مشتمل على معجزات غريبة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٨٣

١/٣٤٨

٥- الحديث

٩٢٦/٥ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ

ص: ١٨٢

-
- ١-١ . قوله : «الحسن بن عليّ» مفعول ثانٍ لأرى ، إن كان المراد من الرؤية الرؤية القلبية . أو بدل من «نقش» إن كان المراد بها غير القلبية . ورفع مبنًى على الحكاية ، ونصبه أيضاً جائز كما في «بر» . وفي شرح المازندراني : «قوله : الحسن بن عليّ ، مفعول ثانٍ وبيان لنقش خاتمه عليه السلام» .
- ٢-٢ . في «بح» : «رأيت» .
- ٣-٣ . في «ج» : «دهرى» .
- ٤-٤ . هكذا في «ض ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» ومرآة العقول . وفي «ب ، ج» والمطبوع : «كأن» . واسم كان ضمير الشأن ، والساعة ظرف . قال في المرأة : «حتى كان ، كأنها تامّة ، «أثاني شاب» استيناف بياني» .
- ٥-٥ . هود (١١) : ٧٣ .
- ٦-٦ . آل عمران (٣) : ٣٤ .
- ٧-٧ . في «ب» : «واجب» . وفي «بح» : «الواجب» .
- ٨-٨ . في «ف» : + «بخاتمه» .
- ٩-٩ . «السبُط» : واحد الأسباط ، وهي الأولاد خاصّةً . وقيل : أولاد الأولاد وقيل : أولاد البنات . النهاية ، ج ٢ ، ص ٣٣٤ (سبط) .
- ١٠-١٠ . الغيبة للطوسي ، ص ٢٠٣ ، ح ١٧١ ، بسنده عن داود بن القاسم الجعفرى ، مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٤ ، ح ٦١٥ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ١٨٠ ، ذيل ح ٣ .
- رِثَابٌ ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ وَرُزْرَةَ جَمِيعاً :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، أَرْسَلَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّةِ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَخَالَ بِهٖ (١) ، فَقَالَ لَهُ : يَا ابْنَ أَخِي ، قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ دَفَعَ الْوَصِيَّةَ وَالْأَمَامَةَ مِنْ بَعْدِهِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ إِلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، ثُمَّ إِلَى الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَدْ قُتِلَ أَبُوكَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، وَصَلَّى عَلَيَّ رُوحِهِ - وَ لَمْ يُوصِ ، وَ أَنَا عَمَّكَ وَ صِنُو (٢) أَبِيكَ ، وَ وِلَادَتِي مِنْ (٣) عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؛ فِي سِنِّي وَ قَدِيمِي (٤) أَحَقُّ بِهَا مِنْكَ فِي حَدَاثَتِكَ ، فَ لَا تُتَارِعْنِي فِي الْوَصِيَّةِ وَالْأَمَامَةِ ، وَ لَا تُحَاجَّنِي .

فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : يَا عَمَّ ، اتَّقِ اللَّهَ ، وَ لَا تَدَّعِ مَا لَيْسَ لَكَ بِحَقِّ «إِنِّي أَعْظَمُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ» (٥) إِنَّ أَبِي يَا عَمَّ - صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ - أَوْصَى إِلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَتَوَجَّهَ إِلَى الْعِرَاقِ ، وَ عَهْدَ إِلَيَّ فِي ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسْتَشْهَدَ بِسَاعَةٍ ، وَ هَذَا سِ-لَاخُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عِنْدِي ، فَ لَا تَتَعَرَّضْ لِهَذَا ؛ فَإِنِّي (٦) أَخَافُ عَلَيْكَ نَقْصَ الْعُمُرِ وَ تَشْتَتَ (٧) الْحَالِ ؛ إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - جَعَلَ الْوَصِيَّةَ وَالْأَمَامَةَ فِي عَقْبِ (٨) الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَإِذَا (٩) أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ ذَلِكَ ، فَانْطَلِقْ بِنَا (١٠) إِلَى الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ حَتَّى تَتَحَاكَمَ إِلَيْهِ ، وَ نَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ» .

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «وَ كَانَ الْكَ-لَامُ بَيْنَهُمَا بِمَكَّةَ ، فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ ،

ص: ١٨٣

١-١ . «فَخَالَ بِهِ» ، أَى اجتمع معه فى خلوة وانفرد به . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٢٣٨ (خلا) .

٢-٢ . «الصِنُو» : الأخ الشقيق والعم والابن . والجمع : أصناء وصِنوان ، والأنثى : صِنُوَّةٌ . وأصل الصِنُو إِنَّمَا هُوَ فِي النَخْلِ ، وَهُوَ أَنْ تَطْلُعَ نَخْلَتَانِ مِنْ عِرْقٍ وَاحِدٍ . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٤٧٠ (صنا) .

٣-٣ . فى «ف» : «عن» .

٤-٤ . فى حاشية «ض» : «قدمى» . وقوله : «قديمى» ، أى سابقتى وما صدر عنى فى الجهاد . وفى الوافى : «قدمتى» بالضم ، ثم قال : «أى فى القرابة ، أو تقدم أيامى وعمرى» ، وهو المنقول عن بعض النسخ فى المرأة .

٥-٥ . هود (١١) : ٤٦ .

٦-٦ . فى «ب» : «إنى» .

٧-٧ . فى «ب ، ه» وحاشية «بر» : «تشتيت» .

٨-٨ . «عقب الرجل» : ولده وولد ولده . وفيها لغتان : عَقِبَ وَعَقَّبَ . الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨٤ (عقب) .

٩-٩ . فى «ف» : «فإن» .

١٠-١٠ . «فانطلق بنا» ، أى اذهب بنا . قال الجوهري : «الانطلاق : الذهاب» . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥١٨ (طلق) .

فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ لِمُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ : إِبْدَأْ أَنْتَ فَاَبْتَهَلْ (١) إِلَى اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - وَسَلَّهُ أَنْ يُنْطَقَ لَكَ الْحَجَرُ ، ثُمَّ سَلْ ؛ فَاَبْتَهَلْ مُحَمَّدٌ فِي الدُّعَاءِ ، وَسَأَلَ اللَّهَ ، ثُمَّ دَعَا الْحَجَرَ ، فَلَمْ يُجِبْهُ ، فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ : يَا عَمَّ ، لَوْ كُنْتَ وَصِيًّا وَإِمَامًا ، لَأَجَابَكَ (٢) .

قَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ : فَادْعُ اللَّهَ أَنْتَ يَا ابْنَ أَخِي (٣) ، وَسَلَّهُ (٤) ، فَدَعَا اللَّهَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِمَا أَرَادَ ، ثُمَّ قَالَ (٥) : أَسْأَلُكَ بِالَّذِي (٦) جَعَلَ فِيكَ مِيثَاقَ الْأَنْبِيَاءِ وَ مِيثَاقَ الْأَوْصِيَاءِ وَ مِيثَاقَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ لَمَّا أَخْبَرْتَنَا مِنَ الْوَصِيِّ وَ الْأِمَامِ بَعْدَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ؟ » قَالَ : «فَتَحَرَّكَ الْحَجَرُ حَتَّى كَادَ أَنْ يَزُولَ عَنِ مَوْضِعِهِ ، ثُمَّ أَنْطَقَهُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - بِلِسَانِ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ، فَقَالَ : اللَّهُمَّ (٧) إِنَّ الْوَصِيَّةَ وَ الْأِمَامَةَ بَعْدَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ ابْنِ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (٨) .

قَالَ : «فَانْصَرَفَ مُحَمَّدٌ بْنُ عَلِيٍّ وَ هُوَ يَتَوَلَّى عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ» . (٩)

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ حَرِيْزٍ ، عَنْ زُرَّارَةَ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَام ،
، مِثْلَهُ .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: چون امام حسین علیه السلام کشته شد، محمد بن حنفیه، شخصی را نزد علی ابن الحسین فرستاد که تقاضا کند با او در خلوت سخن گوید سپس (در خلوت) بآن حضرت چنین گفت: پسر برادرم! میدانی که رسول خدا صلی الله علیه و آله وصیت و امامت را پس از خود بامیر المؤمنین علیه السلام و بعد از او بامام حسن علیه السلام و بعد از او بامام حسین علیه السلام وا گذاشت. و پدر شما - رضی الله عنه و صلی علی روحه - کشته شد و وصیت هم نکرد، و من عموی شما و با پدر شما از یک ریشه ام و زاده علی علیه السلام هستم. من با این سن و سبقتی که بر شما دارم از شما که جوانید بامامت سزاوارترم، پس با من در امر وصیت و امامت منازعه و مجادله مکن. علی بن الحسین علیه السلام باو فرمود: ای عمو از خدا پروا کن و چیزی را که حق نداری ادعا مکن. من ترا موعظه میکنم که مبادا از جاهلان باشی، ای عمو! همانا پدرم صلوات الله علیه پیش از آنکه رهسپار عراق شود بمن وصیت فرمود و ساعتی پیش از شهادتش نسبت بآن با من عهد کرد. و این سلاح رسول خدا صلی الله علیه و آله است نزد من، متعرض این امر مشو که میترسم عمرت کوتاه و حالت پریشان شود. همانا خدای عز و جل امر وصیت و امامت را در نسل حسین علیه السلام مقرر داشته است، اگر میخواهی این مطلب را بفهمی بیا نزد حجر الاسود رویم و محاکمه کنیم و این موضوع را از او بپرسیم، امام باقر علیه السلام فرماید، این گفتگو میان آنها در مکه بود، پس رهسپار شدند تا به حجر الاسود رسیدند، علی بن الحسین بمحمد بن حنفیه فرمود: تو اول بدرگاه خدای عز و جل تضرع کن و از او بخواه که حجر را برای تو بسخن آورد و سپس بپرس.

محمد با تضرع و زاری دعا کرد و از خدا خواست و سپس از حجر خواست (که بامامت او سخن گوید) ولی حجر جوابش نگفت علی بن الحسین علیه السلام فرمود: ای عمو اگر تو وصی و امام میبودی جوابت میداد. محمد گفت: پسر برادر تو دعا کن و از خدا بخواه، علی بن الحسین علیه السلام بآنچه خواست دعا کرد، سپس فرمود: از تو میخواهم بآن خدائی که میثاق پیغمبران و اوصیاء و همه مردم را در تو قرار داده است (همه باید نزد تو آیند و پیمان خدا وفا کنند) که وصی و امام بعد از حسین علیه السلام را بما خبر ده. حجر جنبشی کرد که نزدیک بود از جای خود کنده شود، سپس خدای عز و جل او را بسخن آورد و بزبان عربی فصیح گفت: بار خدایا همانا وصیت و امامت بعد از حسین بن علی علیه السلام بعلی بن حسین بن علی بن ابی طالب پسر فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله رسیده است. پس محمد بن علی (محمد حنفیه) برگشت و پیرو علی بن الحسین علیه السلام گردید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۵۶

[ترجمه کمره ای]:

۵- ابی جعفر امام باقر (علیه السلام) فرمود: چون حسین (علیه السلام) شهید شد. محمد بن حنفیه تقاضا کرد از علی بن الحسین (علیهما السلام) و با او خلوت نمود و گفت: برادرزاده عزیزم می دانی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وصیت و امامت را بعد از خود به امیر المؤمنین (علیه السلام) داد و سپس به حسن و سپس به حسین (علیه السلام) و پدر تو را (علیه السلام) کشتند و وصیتی نکرد، من عمّ تو و برادر پدر توام و از پشت علی (علیه السلام) هستم و با سابقه سنّ و پیشینه ای که دارم از تو به امامت سزاوارترم در این جوانی تو، با من در وصیت و امامت نزاع مکن و محاکمه نداشته باش. علی بن الحسین (علیهما السلام) به او فرمود: عمو جان، از خدا بپرهیز و چیزی که حق تو نیست ادّعا مکن، من به تو پند می دهم که مبادا از نادان ها باشی، به راستی پدرم پیش از آنکه به عراق برود به من

وصیت کرد و ساعتی پیش از شهادتش امامت را به من سپرد و این سلاح رسول الله (صلی الله علیه و آله) است که نزد من است متعرض این مقام مشو که می ترسم عمرت کوتاه شود و حالت پریش گردد، خدا عز و جل وصیت و امامت را در نسل حسین (علیه السلام) مقرر داشته و اگر می خواهی این حقیقت را بدانی بیا برویم نزد حجر الاسود و محاکمه کنیم و از او بپرسیم. امام باقر (علیه السلام) فرمود: این صحبت میان آنها در مکه بود، رفتند نزد حجر الاسود و علی بن الحسین به محمد بن حنیفه گفت: تو اول برو به درگاه خدا عز و جل زاری کن و از او بخواه که حجر الاسود به سود تو سخن گوید و سپس از او بپرس، محمد در دعا زاری سرداد و از خدا درخواست کرد و حجر الاسود را برای سخن دعوت کرد و به او پاسخی نداد، علی بن الحسین (علیهما السلام) فرمود: ای عمو اگر تو وصی و امام بودی هر آینه حجر الاسود به تو پاسخ می داد، محمد به آن حضرت گفت: ای برادر زاده، پس تو دعا کن و از او بخواه. علی بن الحسین (علیهما السلام) دعائی را که خواست خواند و سپس فرمود: از تو می خواهم به حق آنکه میثاق انبیاء را در تو نهاده است و هم میثاق اوصیاء و همه مردم را که هر آینه به من خبر دهی از وصی و امام بعد از حسین بن علی (علیهما السلام). گوید: حجر الاسود چنان جنبید که نزدیک بود از جا کنده شود و سپس خدا آن را به سخن آورد با زبان عربی روشن و شیوا، و گفت: بار خدایا به راستی وصیت و امامت بعد از حسین بن علی (علیهما السلام) با علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب است پسر فاطمه دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله). گوید: پس از آن محمد بن علی برگشت و پیرو علی بن الحسین (علیهما السلام) گردید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ابی جعفر امام باقر علیه السلام فرمود: چون حسین علیه السلام شهید شد، محمد ابن حنیفه تقاضا کرد از علی بن الحسین علیه السلام و با او خلوت نمود و گفت: برادرزاده عزیزم می دانی که

رسول خدا صلی الله علیه و آله وصیّت و امامت را بعد از خود به امیر المؤمنین علیه السّلام داد و سپس به حسن و سپس به حسین علیه السّلام و پدر تو را علیه السّلام کشتند و وصیّتی نکرد، من عمّ تو و برادر پدر توام و از پشت علی علیه السّلام هستم و با سنّ و پیشینه ای که دارم از تو به امامت سزاوارترم در این جوانی تو، با من در وصیت و امامت نزاع مکن و محاکمه نداشته باش.

علی بن الحسین علیه السّلام به او فرمود: عمو جان، از خدا پرهیز و چیزی که حق تو نیست ادّعا مکن، من به تو پند می دهم که مبادا نادانی کنی، به راستی پدرم پیش از آنکه به عراق برود به من وصیت کرد و ساعتی پیش از شهادتش امامت را به من سپرد و این سلاح رسول الله صلی الله علیه و آله است که نزد من است متعرض این مقام مشو که می ترسم عمرت کوتاه شود و حالت پریشان گردد، خدا عز و جل وصیت و امامت را در نسل حسین علیه السّلام قرار داده و اگر می خواهی این حقیقت را بدانی بیا برویم نزد حجر الاسود و محاکمه کنیم و از او بپرسیم.

امام باقر علیه السّلام فرمود: این صحبت میان آنها در مکه بود، رفتند نزد حجر الاسود و علی بن الحسین به محمد بن حنفیه گفت: تو اول برو و به درگاه خدا عز و جل زاری کن و از او بخواه که حجر الاسود به سود تو سخن گوید و سپس از او بپرس، محمد در دعا زاری سر داد و از خدا درخواست کرد و حجر الاسود را برای سخن دعوت کرد و به او پاسخی نداد، علی بن الحسین علیه السّلام فرمود: ای عمو اگر تو وصی و امام بودی هر آینه حجر الاسود به تو پاسخ می داد، محمد به آن حضرت گفت: ای برادرزاده، پس تو دعا کن و از او بخواه.

علی بن الحسین علیه السّلام دعائی را که خواست خواند و سپس فرمود: از تو می خواهم به حق آنکه میثاق انبیاء را در تو نهاده است و هم میثاق اوصیاء و همه مردم را که هر آینه به من خبر دهی از وصی و امام بعد از حسین بن علی علیه السّلام.

گوید: حجر الاسود چنان جنبید که نزدیک بود از جا کنده شود و سپس خدا آن را به زبان آورد و با زبان عربی روشن و شیوا، گفت: بار خدایا به راستی وصیت و امامت بعد از حسین بن علی علیه

السّلام با على بن الحسين بن على بن ابى طالب است پسر فاطمه دختر رسول خدا صلّى الله عليه و آله. گوید: پس از آن محمد بن على برگشت و پیرو على بن الحسين عليه السّلام گردید.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح، و سنده الآتی حسن كالصحيح. و قال الجوهري: إذا خرج نخلتان و ثلاث من أصل واحد فكل منهن صنو، و فى الحديث: عم الرجل صنو أبيه، و فى القاموس: الصنو بالكسر الأخ الشفيق و الابن و العم و فى سنن أى أنا فى سنن كما فى الاحتجاج و غيره و قديمى أى سابقتى و ما صدر عنى من الجهاد فى وقعة جمل و صفين و نحوهما، و فى بعض النسخ: و قدمتى أى فى القرابة أو تقدم أيامى و عمرى، و كذا فى الاحتجاج و غيره أحق بها أى بالإمامة و الخلافة. أوصى إلى هذا رد لما ذكره من شهادة النفى المردود عند جميع الأمة أنه لم يوص. و هذا سلاح رسول الله استدلال بما كان مقررا معلوما عند أهل البيت عليهم السلام أن السلاح من علامات الإمامة و تشتت الحال أى تفريقها و عدم انتظامها، و الابتهاج التضرع و المبالغة فى الدعاء، و سيأتى أن الحجر كان ملكا أودعه الله ميثاق الخلائق. لما إيجابية بمعنى إلا، و مبين اسم فاعل من الإبانة بمعنى الإظهار و رفع الاشتباه و هو يتولى أى يقر بإمامته. و اعلم أن الأخبار فى حال محمد بن الحنفية مختلفة، فمنها ما يؤول على جلالة قدره كما هو المشهور عند الإمامية، و منها ما يدل على صدور بعض الزلات منه و هذا الخبر منها، فإن ادعاء الإمامة بغير حق كفر، لا سيما مع العلم بالإمام، فإنه ظاهر أنه كان قد سمع مرارا من أبيه و أخويه عليهم السلام النص على الاثنى عشر عليهم السلام و قد مر أنه كان حاضرا عند وصية

أمير المؤمنين عليه السلام وقد نص على بن الحسين عليهما السلام بمحضه، وقد يأول هذا بأن هذا الدعوى كان على سبيل المصلحة لئلا تتخذع ضعفة الشيعة بأنه أكبر وأقرب وأولى بالإمامة، وتأخره عن الحسين صلوات الله عليه أيضا مما يطعن به فيه، ويحتمل أن يكون رخصه عليه السلام لبعض المصالح، وأما ادعاء المختار وأصحابه من الكيسانية إمامته ومهدويته وغيبته فالظاهر أنها كانت بغير رضاه بل بغير خبره وإطلاعه، وبالجملة حسن القول فيهم أو ترك التعرض لهم أحسن من القدرح فيهم والله يعلم. وروى الطبرسي وابن شهر آشوب عن المبرد في الكامل قال: قال أبو خالد الكابلي لمحمد بن الحنفية أتخاطب ابن أخيك بما لا يخاطبك بمثله؟ فقال: إنه حاكمنى إلى الحجر الأسود وزعم أنه ينطقه، فصرت معه إلى الحجر فسمعت الحجر يقول: سلم الأمر إلى ابن أخيك فإنه أحق منك فصار أبو خالد إماميا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٨٦

ص: ١٨٤

-
- ١-١ . «الابتهاال» : التضرّع ، والمبالغة فى الدعاء ، والاجتهاد فيه ، وإخلاصه لله عزّ وجلّ . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٧٢ (بهل) .
 - ٢-٢ . فى الوافى : + «الحجر» .
 - ٣-٣ . فى «ه» : «يابن أخ» .
 - ٤-٤ . فى الوافى : «وأسأله» .
 - ٥-٥ . فى «ف» : «فقال» .
 - ٦-٦ . فى حاشية «بر» : «بالله الذى» .
 - ٧-٧ . فى حاشية «ف» : «يا اللهم» .

٨-٨ . فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» : «والإمامة بعد الحسين بن على بن فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وآله لك» . وفى «ض» : «والإمامة بعد الحسين بن على عليهما السلام إلى على بن الحسين بن فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وآله كلاهما بدل «والإمامة بعد الحسين بن على _ إلى _ فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وآله» .

٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٥٠٢ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمد ، عن الحسن بن محبوب ، عن على بن رئاب ، عن أبى عبد الله عليه السلام ووزارة ، عن أبى جعفر عليه السلام . الغيبة للطوسى ، ص ١٨ ، ح ١ ، من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام مع اختلاف الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٧ ، ح ٦١٧ .

٦- الحديث

٩٢٧/٦ . الحسين بن محمد ، عن المعلى (١) بن محمد ، عن محمد بن على ، قال : ١/٣٤٩

أخبرنى سماعة بن مهران ، قال : أخبرنى الكلبى النسابة ، قال :

دخلت المدينة ولست أعرف شيئاً من هذا الأمر ، فأتيت المسجد ، فإذا جماعة من قريش ، فقلت : أخبرونى عن عالم أهل هذا البيت ، فقالوا : عبد الله بن الحسن .

فأتيت منزله ، فاستأذنت ، فخرج إلى رجل ظننت أنه غلام له (٢) ، فقلت له : استأذن لى على مولاك ، فدخل ، ثم خرج ، فقال لى : ادخل ، فدخلت ، فإذا أنا بشيخ (٣) معتكف شديد الاجتهاد (٤) ، فسلمت عليه ، فقال لى : من أنت ؟ فقلت : أنا الكلبى النسابة ، فقال : ما حاجتك ؟ فقلت : جئت أسألك ، فقال : أمرت بابنى محمد ؟ قلت (٥) : بدأت بك ، فقال : سل ، فقلت (٦) : أخبرنى عن رجل قال لامرأته : أنت طالق عدد نجوم السماء ، فقال : تبين (٧) برأس الجوزاء (٨) ، و الباقي ورز عليه وعقوبة ، فقلت فى نفسى :

١-١ . فى «ب ، ف ، بر» : «معلى» .

٢-٢ . فى «ف ، بس» : - «له» .

٣-٣ . فى «بح ، بس ، بف» : «بالشيخ» .

٤-٤ . «الاعتكاف» و«العكوف» : هو الإقامة على الشىء وبالمكان ولزومهما . و«الاجتهاد» : بذل الوسع فى طلب الأمر ، من الجُهد بمعنى الطاقة . والمراد : جالس على مصلاه ومقيم به وملازم للعبادة ومقبل عليها ، مواظب لها ، شديد الاجتهاد عليها . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٣١٩ (جهد) ؛ وج ٣ ، ص ٢٨٤ (عكف) .

٥-٥ . فى «ف» : «فقلت» .

٦-٦ . فى «ب» والبحار ، ج ٤٧ : «قلت» .

٧-٧ . فى «ب ، ف ، ه» : «تبين» .

٨-٨ . فى «بر» : «الجوزا» . و«الجوزاء» يقال : إنه يعترض فى جُوز السماء ، أى وسطها . والجُوزاء : من بُرُوج السماء . وأما رأس الجوزاء فالمحقق الشعرانى قال فيه فى هامش شرح المازندرانى : «ترى أوائل الليل فى الشتاء إذا استقبلت القبلة صورةً من الكواكب جالبة للنظر جدًّا ، كمرّبع مستطيل ضلعه الأطول نحو سبعة أو ثمانية أذرع من الشمال إلى الجنوب ، وعرضه نحو ذراعين أو أكثر من اليمين إلى اليسار وعلى زواياه الأربع أربعة كواكب مضيئة وفى مركزه ثلاثة كواكب مضيئة مورّبة ، وقد يقال لهذه الصورة : الجبار أيضا ، وهذه الثلاثة تسمى برأس الجوزاء» . يعنى : تبين ، أى تنفصل عن زوجها ويقع عليها طلاقه بعدد الكواكب التى على رأس الجوزاء وهى ثلاثة . وهذا موافق لمذهب العامة . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ١٧٥ (بين) ؛ لسان العرب ، ج ٥ ، ص ٣٢٩ (جوز) ؛ شرح المازندرانى ، ج ٦ ، ص ٢٧١ .

وَاحِدَةً ، فُقِلْتُ : مَا يَقُولُ الشَّيْخُ (١) فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ ؟ فَقَالَ : قَدْ مَسَحَ قَوْمٌ صَالِحُونَ ، وَنَحْنُ
_ أَهْلَ الْبَيْتِ (٢) _ لَا نَمَسَحُ ، فُقِلْتُ فِي نَفْسِي : ثِنْتَانِ ، فُقِلْتُ : مَا تَقُولُ فِي أَكْلِ الْجَرِيِّ (٣) ؟ أ
حَ-لَالٌ هُوَ أَمْ حَرَامٌ ؟ فَقَالَ : حَ-لَالٌ ، إِلَّا أَنَا _ أَهْلَ الْبَيْتِ _ نَعَاْفُهُ (٤) ، فُقِلْتُ فِي نَفْسِي : ثَ-لَاثٌ ،

فَقُلْتُ : فَمَا (٥) تَقُولُ فِي شُرْبِ النَّبِيدِ ؟ فَقَالَ (٦) : حَـ لَآلُ ، إِلَّا أَنَا _ أَهْلَ الْبَيْتِ (٧) _ لَا نَشْرَبُهُ ، فَقُمْتُ ، فَخَرَجْتُ (٨) مِنْ عِنْدِهِ وَ أَنَا أَقُولُ : هَذِهِ الْعِصَابَةُ (٩) تَكْذِبُ عَلَيَّ أَهْلَ هَذَا الْبَيْتِ .

فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ ، فَنَظَرْتُ إِلَى جَمَاعَةٍ مِنْ (١٠) قُرَيْشٍ وَ (١١) غَيْرِهِمْ مِنْ (١٢) النَّاسِ ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِمْ ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُمْ : مَنْ أَعْلَمُ أَهْلَ هَذَا الْبَيْتِ ؟ فَقَالُوا : عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَسَنِ ، فَقُلْتُ : قَدْ أَتَيْتُهُ ، فَلَمْ أَجِدْ عِنْدَهُ شَيْئًا ، فَرَفَعَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ رَأْسَهُ ، فَقَالَ : أَنْتِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ؛ فَهُوَ أَعْلَمُ (١٣) أَهْلَ هَذَا الْبَيْتِ ، فَ لَامَهُ بَعْضُ مَنْ كَانَ بِالْحَضْرَةِ (١٤) _ فَقُلْتُ : إِنَّ الْقَوْمَ إِنَّمَا مَنَعَهُمْ مِنْ إِرْشَادِي إِلَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ الْحَسَدُ _ فَقُلْتُ لَهُ : وَيَحْكُ ، إِيَّاهُ أَرَدْتُ .

فَمَضَيْتُ حَتَّى صِرْتُ إِلَى مَنْزِلِهِ ، فَفَرَعْتُ الْبَابَ ، فَخَرَجَ غُـ لَامٌ لَهُ ، فَقَالَ : ادْخُلْ

ص: ١٨٦

-
- ١-١ . فى الوافى : «فما تقول أيها الشيخ» .
 - ٢-٢ . فى البحار ، ج ٤٧ : «بيت» .
 - ٣-٣ . قال الجوهري : «الجريى : ضرب من السمك» . وقال ابن الأثير : «نوع من السمك يشبه الحية ، ويسمى بالفارسيّة : مارماهى» . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦١١ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص ٢٦٠ (جرر) .
 - ٤-٤ . «نعافه» : نكرهه . يقال : عاف الرجل الطعام أو الشراب يعافه عيافا ، أى كرهه فلم يشربه . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٤٠٨ (عيف) .
 - ٥-٥ . فى «ب» والبحار ، ج ٤٧ : «وما» . وفى «ف» : «ما» .
 - ٦-٦ . فى «ج ، ض ، ف ، ه ، بح ، بس ، بف» والوافى : «قال» .
 - ٧-٧ . فى «ف» : «بيت» .
 - ٨-٨ . فى حاشية «ج» : «وخرجت» .

٩-٩ . «العصاة» : هم الجماعة من الناس من العشرة إلى الأربعين . النهاية ، ج ٣ ، ص ٢٤٣ .
(عصب) .

١٠-١٠ . فى «بح» : - «من» .

١١-١١ . فى «ه» : «ومن» .

١٢-١٢ . فى «ف» : «من سائر» .

١٣-١٣ . فى البحار ، ج ٤٧ : «عالم» .

١٤-١٤ . فى «ف» : «الحضيرة» . وقوله : «كان بالحضرة» ، أى كان حاضراً . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ١٩٦ (حضر) .

يَا أَخَا كَلْبٍ ؛ فَوَ اللَّهُ لَقَدْ أَذْهَشَنِي (١) ، فَدَخَلْتُ وَ أَنَا مُضْطَرِبٌ ، وَ نَظَرْتُ (٢) فَإِذَا شَيْخٌ (٣) عَلَى مُصَلًّى بَ لَا مِرْفَقَةٍ (٤) وَ لَا بَرْدَعَةٍ (٥) ، فَأَبْتَدَأَنِي بَعْدَ أَنْ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ ، فَقَالَ لِي : «مَنْ أَنْتَ ؟» فَقُلْتُ فِي نَفْسِي : يَا (٦) سُبْحَانَ اللَّهِ! غُ لَا مُمْهُ يَقُولُ لِي بِالْبَابِ (٧) : «أَدْخُلْ يَا أَخَا كَلْبٍ» ١/٣٥٠

وَ يَسْأَلُنِي الْمَوْلَى (٨) : «مَنْ أَنْتَ ؟» فَقُلْتُ لَهُ : أَنَا الْكَلْبِيُّ النَّسَابَةُ ، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى جَبْهَتِهِ ، وَقَالَ : «كَذَبَ الْعَادِلُونَ (٩) بِاللَّهِ ، وَ ضَلُّوا ضَلًّا لَئِلاَّ بَعِيدًا ، وَ خَسِرُوا (١٠) خُسْرَانًا مُبِينًا ؛ يَا أَخَا كَلْبٍ ، إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - يَقُولُ : «وَ عَادًا وَ ثَمُودَ وَ أَصْحَابَ الرَّسِّ وَ قُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا» (١١) أَفْتَنْسِبُهَا (١٢) أَنْتَ ؟» فَقُلْتُ : لَا ، جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَقَالَ لِي : «أَفْتَنْسِبُ نَفْسَكَ ؟» قُلْتُ (١٣) : نَعَمْ ، أَنَا فُ لَأَنْ بُنُ فُ لَأَنْ بُنُ فُ لَأَنْ ، حَتَّى ارْتَفَعْتُ (١٤) ، فَقَالَ لِي : «قِفْ (١٥) ؛ لَيْسَ حَيْثُ تَذْهَبُ وَيَحْكُ (١٦) ، أَ تَدْرِي مَنْ فُ لَأَنْ بُنُ فُ لَأَنْ ؟» قُلْتُ : نَعَمْ ، فُ لَأَنْ بُنُ فُ لَأَنْ ، قَالَ : «إِنَّ

ص: ١٨٧

١-١ . «دَهَشَ» : تحيّر ، أو ذهب عقله ، من الذَّهَلِ والوَلَه ، أو من الفَزَعِ ونحوه . وأدهشه غيره . وفي الوافى : «إنّما أدهشه لأنّه أخبر بنسبه من غير تقدّم معرفة به» . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٣٠٣ (دهش) .

٢-٢ . فى «بر» : «فنظرت» .

٣-٣ . فى البحار ، ج ٤٧ : «بشيخ» .

٤-٤ . «المِرْفَقَةُ» : هى كالوسادة . وأصله من المِرْفَقِ ، كأنه استعمل مِرْفَقَه واتكأ عليه . النهاية ، ج ٢ ، ص ٢٤٦ (رفق) .

٥-٥ . فى «ض ، ف ، بح ، بس ، بف» : «بردعة» . وقوله : «الْبِرْدَعَةُ» : الحِلْسُ والكِسَاءُ الذى يُلقى تحت الرِّحْلِ ، وهى بالذال والذال . والمراد هنا الحلس الذى يبسط فى البيت . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ٨ (بردع) ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٨٩ .

٦-٦ . فى «بح» : - «يا» .

٧-٧ . فى «بس ، بف» : «فى الباب» .

٨-٨ . فى «ف» : «والمولى يسألنى» .

٩-٩ . قوله : «العادلون بالله» ، أى المشركون به والجاعلون له مثلاً . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١٩١ (عدل) .

١٠-١٠ . فى البحار ، ج ٤٧ : «قد خسروا» بدل «وخسروا» .

١١-١١ . الفرقان (٢٥) : ٣٨ .

١٢-١٢ . فى «ض ، بح ، بر» : «فتنسبها» بدل «أفتنسبها» . يعنى أفتعرف نسبها؟ واللّه سبحانه أجملها ولم يذكر نسبها وأسماءها وأعدادها ، فكيف أنساب هذه القرون الكثيرة . مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٩٠ .

١٣-١٣ . فى «بر» : «فقلت» .

١٤-١٤ . فى مرآة العقول : «حتّى ارتفعت ، أى بلغت إلى أجدادى العالية» .

١٥-١٥ . فى شرح المازندراني : + «أتدرى» .

١٦-١٦ . فى «ه» : «وحسبك» .

فُلَانِ بِنِ فُلَانِ ابْنِ فُلَانِ (١) الرَّاعِي (٢) الْكُرْدِيَّ إِنَّمَا كَانَ فُلَانِ الرَّاعِي الْكُرْدِيَّ (٣) عَلَى جَبَلِ آلِ فُلَانِ ، فَنَزَلَ إِلَى فُلَانَةَ امْرَأَةٍ فُلَانِ مِنْ جَبَلِهِ الَّذِي كَانَ يَرعى غَنَمَهُ عَلَيْهِ ، فَأَطَعَمَهَا شَيْئاً وَغَشِيَهَا (٤) ، فَوَلَدَتْ (٥) فُلَاناً ، وَفُلَانِ ابْنِ فُلَانِ (٦) مِنْ فُلَانَةَ وَفُلَانِ ابْنِ فُلَانِ .

ثُمَّ قَالَ : «أَتَعْرِفُ هَذِهِ الْأَسَامِيَّ؟» قُلْتُ : لَا وَاللَّهِ جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَكُفَّ عَنْ هَذَا فَعَلَّتْ ، فَقَالَ : «إِنَّمَا قُلْتَ فَقُلْتُ» . فَقُلْتُ : إِنِّي لَا أَعُودُ ، قَالَ : «لَا نَعُودُ إِذَا ، وَاسْأَلْ (٧) عَمَّا جِئْتَ لَهُ» .

فَقُلْتُ لَهُ (٨) : أَخْبِرْنِي عَنْ رَجُلٍ قَالَ لِامْرَأَتِهِ : أَنْتِ طَالِقٌ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ (٩) ، فَقَالَ : «وَيَحَكَ ، أَمَا تَقْرَأُ سُورَةَ الطَّلَاقِ؟» قُلْتُ : بَلَى ، قَالَ : «فَافْرَأْ» ، فَقَرَأْتُ : «فَطَلَّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ» (١٠) قَالَ (١١) : «أَتَرَى هَاهُنَا نُجُومَ السَّمَاءِ؟» قُلْتُ : لَا .

قُلْتُ : فَرَجُلٌ قَالَ لِامْرَأَتِهِ : أَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثاً؟ قَالَ : «تُرَدُّ (١٢) إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّةِ نَبِيِّهِ (١٣) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ» . ثُمَّ قَالَ : «لَا طَلَاقَ إِلَّا عَلَى طَهْرٍ مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ بِشَاهِدَيْنِ مَقْبُولَيْنِ» . فَقُلْتُ

ص: ١٨٨

١-١ . فى «ض ، ف ، ه ، بح» والبحار ، ج ٤٧ : - «ابن فلان» .

٢-٢ . فى «ج» : - «الراعى» .

٣-٣ . فى «ه» : - «الراعى» . وفى البحار ، ج ٤٧ : «الكردى الراعى» .

٤-٤ . «غشيها» ، أى جامعها . يقال : غَشِيَتْهُ ، أَغْشَاهُ ، أَيْ أَتَيْتُهُ . وَكُنَى بِذَلِكَ عَنِ الْجَمَاعِ كَمَا كُنَى بِالْإِتْيَانِ ، فَقِيلَ : غَشِيَهَا وَتَغَشَّاهَا . رَاجِعُ : الْمَصْبَاحُ الْمُنِيرُ ، ص ٤٤٨ (غشى) .

٥-٥ . فى «بح» : «وولدت» .

٦-٦ . «و فلان بن فلان» ليس معطوفا على «فلانا» ؛ بقريئة قوله عليه السلام : «من فلانة» بل توضيح للكلام الأول ، أو قدح آخر في نسبه من جهة أخرى ، أو قدح لنسب رجل آخر . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٧٤ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٩٠ .

٧-٧ . في «ف ، ه ، بر» والوافى : «وسل» .

٨-٨ . في «ب» : - «له» .

٩-٩ . في «ب ، ه ، بح ، بس ، بف» وحاشية «ج» والبحار ، ج ٤٧ : «عدد النجوم» بدل «عدد نجوم السماء» .

١٠-١٠ . الطلاق (٦٥) : ١ .

١١-١١ . في «بر» ، والوسائل ، ج ٢٢ : «فقال» .

١٢-١٢ . في «ج ، ف ، بر» : «يرد» .

١٣-١٣ . في «بر» : + «محمد» .

فِي نَفْسِي : وَاحِدَةٌ .

ثُمَّ قَالَ (١) : «سَلْ» ، قُلْتُ (٢) : مَا تَقُولُ فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخَفِيِّنِ؟ فَتَبَسَّمَ ، ثُمَّ قَالَ : «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ، وَرَدَّ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ إِلَى شَيْئِهِ ، وَرَدَّ الْجِلْدَ إِلَى الْغَنَمِ ، فَتَرَى أَصْحَابَ الْمَسْحِ أَيْنَ يَذْهَبُ وَضُوءُهُمْ؟» فَقُلْتُ فِي نَفْسِي : ثِنْتَانِ .

ثُمَّ التفت إلى ، فقال : «سَلْ» ، فقُلْتُ : أَخْبِرْنِي عَنْ أَكْلِ الْجَرِيِّ ، فقال : «إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - مَسَحَ طَائِفَةً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ؛ فَمَا أَخَذَ مِنْهُمْ بَحْرًا ، فَهُوَ الْجَرِيُّ وَالزَّمَارُ (٣) وَالْمَازْمَاهِي (٤) وَمَا سِوَى ذَلِكَ ؛ وَمَا أَخَذَ مِنْهُمْ بَرًّا ، فَالْقِرْدَةُ وَالْخَنَازِيرُ وَالْوَبْرُ (٥) وَالْوَرَلُ (٦) وَمَا سِوَى ذَلِكَ» . فَقُلْتُ فِي نَفْسِي : ثَلَاثٌ (٧) .

ثُمَّ التفت إلى ، فقال (٨) : «سَلْ وَقُمْ» فقُلْتُ : مَا (٩) تَقُولُ فِي النَّبِيدِ؟ فقال : «ح-لَال» .

١-١ . «ف» : «فقال» .

٢-٢ . فى الوسائل ، ج ١ ، ص ٤٥٨ : «قال : قلت له» بدل «قال : سل قلت» . وفى البحار ، ج ٤٧ : «فقلت» .

٣-٣ . قال المجلسى فى مرآة العقول : «وكذا الزمّار بكسر الزاى وتشديد الميم» ، أى هو نوع من السمك لا فلوس له مثل الجرّى والمارماهى ، ولكن لم نجده فى اللغة ، نعم فى القاموس والتاج : زمير ، كسكيت : نوع من السمك له شوّك ناتئ وسط ظهره ، وله صخّب وقت صيد الصياد إياه وقبضه عليه . راجع : القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٥٦٦ ؛ تاج العروس ، ج ٦ ، ص ٤٧١ (زمر) .

٤-٤ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار ، ج ٤٧ . وفى المطبوع : «والمارماهى والزمّار» .

٥-٥ . قال الجوهري : «الوَبْرَةُ بالتسكين : دُوَيْبَةٌ أصغر من السِّنور ، طحلاء اللون _ أى لونه كلون الرماد _ لا ذنب لها ، تَرَجُّنُ فى البيوت ، أى تحبس وتعلق فيها» وقال ابن الأثير : «الوَبْرُ ، بسكون الباء : دُوَيْبَةٌ على قَدْرِ السِّنور ، غبراء أو بيضاء ، حسنة العينين ، شديدة الحياء ، حجازيّة ، والأُنثى : وَبْرَةٌ» . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٨٤١ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ١٤٥ (وبر) .

٦-٦ . هكذا فى «بر» والوافى والبحار ، ج ٤٧ والكافى ، ح ١١٣٤٩ . وهو الموجود فى اللغة ، وهو دابة على خِلْقَةِ الضبّ إلاّ أنّه أعظم منه ، يكون فى الرمال والصّحارى . وقيل : هو سببُ الخلق ، طويل الذنب كأنّ ذنبه ذنب حيّة . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٧٢٤ (ورل) . وفى المطبوع وسائر النسخ : «الورك» .

٧-٧ . فى الوافى : «ثلاثة» .

٨-٨ . فى البحار ، ج ٤٧ : «وقال» .

٩-٩ . فى «بح» : «فما» .

فَقُلْتُ : إِنَّا نَنْبُدُّ فَنَطْرَحُ فِيهِ الْعَكْرَ (١) وَ مَا سِوَى ذَلِكَ ، وَ نَشْرَبُهُ (٢) ؟ فَقَالَ : «شُهُ شُهُ (٣)» ، تِلْكَ

الْخَمْرَةُ الْمُتْنَةُ (٤)». فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَأَيَّ نَبِيذٍ تَعْنِي ؟ فَقَالَ : «إِنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ شَكُّوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ تَغْيِيرَ (٥) الْمَاءِ وَفَسَادَ طَبَائِعِهِمْ ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَنْبِذُوا ، فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْمُرُ خَادِمَهُ أَنْ يَنْبِذَ لَهُ ، فَيَعْمِدُ (٦) إِلَى كَفِّ مِنَ التَّمْرِ ، فَيَقْدِفُ (٧) بِهِ فِي الشَّنِّ (٨) ، فَمِنْهُ شُرْبُهُ ، وَمِنْهُ طُهُورُهُ».

فَقُلْتُ : وَكَمْ كَانَ (٩) عَدَدُ التَّمْرِ الَّذِي كَانَ (١٠) فِي الْكَفِّ ؟ فَقَالَ : «مَا حَمَلَ (١١) الْكَفُّ». فَقُلْتُ : وَاحِدَةً أَوْ (١٢) ثِنْتَانِ ؟ فَقَالَ : «رُبَّمَا كَانَتْ وَاحِدَةً ، وَرُبَّمَا كَانَتْ ثِنْتَيْنِ».

فَقُلْتُ : وَكَمْ (١٣) كَانَ يَسَعُ الشَّنُّ (١٤) ؟ فَقَالَ : «مَا بَيْنَ الْأَعْرَبِيِّنَ إِلَى الثَّمَانِينَ إِلَى مَا فَوْقَ ذَلِكَ». فَقُلْتُ : بِالْأَعْرَاطِ ؟ فَقَالَ : «نَعَمْ ، أَرْطَالٌ بِمِثَالِ الْعِرَاقِ».

قَالَ سَمَاعَةُ : قَالَ الْكَلْبِيُّ : ثُمَّ نَهَضَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَقُمْتُ (١٥) ، فَخَرَجْتُ (١٦) وَأَنَا أَضْرِبُ بِيَدِي

ص: ١٩٠

١-١ . «العكر» : دُرْدِيُّ كُلِّ شَيْءٍ ، وَهُوَ مَا يَبْقَى فِي أَسْفَلِهِ . وَعَكَّرَ الشَّرَابَ وَالْمَاءَ وَالذَّهْنَ : آخَرَهُ وَخَاثَرَهُ . رَاجِعَ : لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ٤ ، ص ٦٠٠ (عكر) .

٢-٢ . فِي الْوَافِي : «فَنَشْرَبَهُ» .

٣-٣ . «شه شه» جَاءَ فِي أَكْثَرِ النُّسخِ بِالضَّمِّ . وَفِي لِسَانَ الْعَرَبِ : «شَهْ : حِكَايَةُ كَلَامٍ شَبَّهِ الْإِنْتِهَارَ» . وَالْإِنْتِهَارُ : الزَّجْرُ . يُقَالُ : نَهَرْتُهُ وَانْتَهَرْتُهُ ، إِذَا اسْتَقْبَلْتَهُ بِكَلَامٍ تَزَجَّرُهُ عَنْ خَيْرٍ . وَفِي الشُّرُوحِ : شَهْ ، كَلِمَةٌ ضَجْرٌ وَتَقْبِيحٌ وَاسْتِقْدَارٌ . وَقَالَ الْمَازَنْدَرَانِيُّ : «وَيَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ أَمْرًا بِاتِّصَافِ الْمُخَاطَبِ بِالْقَبْحِ مِنْ شَأْنِ شَوْهِ إِذَا قَبِحَ» . رَاجِعَ : لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ١٣ ، ص ٥٠٨ (شبهه) .

٤-٤ . فِي «ف» : «وَالْمُنْتَبِذَةُ» .

٥-٥ . فِي «ب ، ض» : «تَغْيِيرٌ» .

٦-٦ . فى الوافى : «فتعمد» . وقوله : «فَيَعْمِدُ إِلَى كَفِّ» ، أى يقصده . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٣٠٢ (عمد) .

٧-٧ . فى «بح» : «فقدف» . وفى الوافى : «فتقدف» . وفى الكافى ، ح ١٢٣٢٢ : «فيلقيه» بدل «فيقدف به» .

٨-٨ . «الشَّنُّ» و«الشَّنَّةُ» : الخَلْقُ : أى البالى من كلِّ آنية صُنِعَتْ من جلد ، أو القِرْبَةَ الخَلْقُ الصغيرة . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٢٤ (شئن) .

٩-٩ . فى «ج ، ف ، ه ، بح ، بر» : - «كان» .

١٠-١٠ . فى الوافى والبحار ، ج ٤٧ والاستبصار : - «كان» .

١١-١١ . فى «ف» : «حملة» .

١٢-١٢ . هكذا فى «جف» و التهذيب والاستبصار . والمقام يقتضيه . وفى سائر النسخ والمطبوع : «و» .

١٣-١٣ . فى «ه» : «فكم» .

١٤-١٤ . فى الكافى ، ح ١٢٣٢٢ : + «ماء» .

١٥-١ . فى البحار ، ج ٤٧ : «فقتت» .

١٦-٢ . فى «ب» : «وخرجت» .

عَلَى الأُخْرَى ، وَ أَنَا أَقُولُ : إِنْ كَانَ شَيْءٌ فَهَذَا . فَلَمْ يَزَلِ الكَلْبِيُّ يَدِينُ اللّٰهَ (١) بِحُبِّ آلِ (٢) هَذَا البَيْتِ حَتَّى مَاتَ . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

کلبی نسابه گوید: من وارد مدینه شدم و از امر امامت اطلاعی نداشتم، بمسجد آمدم و جماعتی از قریش را دیدم بآنها گفتم: بمن بگوئید عالم (امام) اهل بیت (پیغمبر صلی الله علیه و آله) کیست؟ گفتند: عبد الله بن حسن است. من بمنزلش رفتم و اجازه خواستم، مردی بیرون آمد که من گمان کردم نوکر آقا است، باو گفتم از آقایت برایم اجازه بگیر، او رفت و بیرون آمد و گفت: در آی، من داخل شدم، پیر مردی را دیدم با جدیت بسیار بعبادت چسبیده است، من سلامش کردم، بمن گفت: کیستی؟ گفتم: من کلبی نسابه هستم. گفت: چه میخواهی؟ گفتم: آمده ام از شما مسأله بپرسم، گفت: پسر محمد بر خوردی؟ گفتم: اول نزد شما آمدم. گفت پرس، گفتم: بفرمائید: مردیکه بزنش بگوید «انت طالق عدد نجوم السماء» تو طلاق داده ئی بشماره ستاره های آسمان، حکمش چیست؟ گفت: بشماره سر جوزا طلاق واقع می شود (یعنی سه طلاق واقع می شود، زیرا جوزا برج سوم سالست) و باقی (تا بعدد ستاره های آسمان برسد) و بال و کيفر بر اوست. کلبی گوید: با خود گفتم: این یک مسأله (که ندانست). سپس گفتم: جناب شیخ در باره مسح کردن روی موزه چه میفرمایند؟ گفت: مردم صالح مسح کرده اند ولی ما اهل بیت نمیکنیم. با خود گفتم: این دو مسأله. باز پرسیدم، در باره خوردن ماهی جری (بی فلس) چه میفرمائید: آیا حلالست یا حرام؟ گفت: حلالست جز اینکه ما اهل بیت از آن کراهت داریم، من با خود گفتم: این سه مسأله، سپس گفتم: راجع بنوشیدن نبيذ (شراب خرما) چه میفرمائید؟ گفت حلالست، جز اینکه ما اهل بیت نمی آشامیم. من برخاستم و بیرون آمدم و با خود میگفتم: این جمعیت باهل بیت دروغ بسته اند، وارد مسجد شدم و جماعتی از قریش و سایر مردم را دیدم بآنها سلام کردم و گفتم: أعلم اهل بیت (پیغمبر صلی الله علیه و آله) کیست؟ گفتند عبد الله بن حسن است گفتم: من نزدش رفتم و چیزی (از علم و دانش) در او نیافتم. مردی سربلند کرد و گفت: نزد جعفر بن محمد علیهما السلام برو که او أعلم اهل بیت است، یکی از حضار او را نکوهش نمود، من فهمیدم که تنها حسد آن مردم را از راهنمایی من در مرتبه اول باز داشت پس باو گفتم: وای بر تو، من همان او را میخواستم پس براه افتادم تا بمنزل آن حضرت رسیدم و در زدم، غلامی بیرون آمد و گفت: اخا کلب! بفرما، بخدا مرا هیبت و هراسی گرفت (که غلام مرا ندیده شناخت) وارد شدم ولی مضطرب بودم، دیدم پیر مردی بدون تکیه گاه و زیر انداز در جای

نماز خود نشسته، بعد از آنکه سلامش کردم، او شروع بسخن کرد و گفت: تو کیستی؟ من با خود گفتم: سبحان الله! غلامش در خانه بمن گفت: ابا کلب! بفرما و آقا از من میپرسد تو کیستی؟ پس گفتم: من کلبی نسابه ام، با دستش پیشانیش زد و فرمود: دروغ گفتند کسانی که برای خدا همدوش و شریکی گرفتند و بگمراهی دوری افتادند و زبان آشکاری نمودند، ای ابا کلب! همانا خدای عز و جل میفرماید: «و مردم عاد و ثمود و اهل چاه رس و ملتهای بسیاری در آن میان-۳۸ سوره ۲۵-» تو (که خود را نسابه یعنی عالم بانساب میخوانی) نسب اینها را میدانی؟ عرض کردم: نه قربانت گردم. پس فرمود: نسب خودت را میدانی؟ عرض کردم: آری، من فلان بن فلان بن فلانم و تا چندین پشت بالا رفتم، بمن فرمود آرام باش، این طور که میشماری نیست وای بر تو، میدانی فلان بن فلان (که یکی از اجداد تو هست) کیست؟ گفتم: آری، فلان پسر فلان، فرمود فلان پسر فلان چوپان کرد است (نه آنکه تو گفتی) همانا آن چوپان کرد بر سر کوه فلان قبیله بود، از آنجا پائین آمد و نزد فلانه زن فلان مرد از اهل آن کوه که گوسفندان او را در آنجا میچرانید آمد چیزی خوراکی باو داد و با او نزدیکی کرد و آن فلان زائیده شد و فلان بن فلان (که تو میگوئی جد منست) از همان زن و همان مرد پسر فلان (چوپان کرد) است، سپس فرمود. این نامها را میشناسی؟ گفتم: نه بخدا قربانت گردم، اگر صلاح میدانید از این موضوع درگذریم، فرمود: تو سر سخن را باز کردی من هم دنبالش را گفتم، عرض کردم: من صرف نظر کردم. فرمود ما هم صرف نظر کردیم، بپرس از آنچه برای آن اینجا آمده ئی. عرض کردم: مردیکه بزنش بگوید: «تو طلاق داده ئی بشماره ستاره های آسمان» حکمش چیست؟ فرمود: وای بر تو، مگر سوره طلاق را نخوانده ئی؟ گفتم: چرا، فرمود: بخوان، من خواندم: «زنان را وقتی که عده توانند داشت طلاق دهید-۱ سوره ۶۵-» فرمود: در این آیه ستاره های آسمان میبینی؟ عرض کردم نه، بفرمائید حکم مردی را که بزنش بگوید، «تو طلاق داده ئی سه بار» فرمود: بکتاب خدا و سنت پیغمبرش برمیگردد (یعنی یک طلاق بحساب می آید) سپس فرمود: هیچ طلاقی درست نیست، مگر در حال پاکی زن که با او نزدیکی نشده و دو شاهد عادل حاضر باشند، من با خود گفتم: این یکی (که درست فرمود) سپس فرمود: بپرس. عرض کردم: در باره مسح کشیدن روی موزه چه میفرمائید؟ حضرت لبخندی زد و فرمود: چون روز قیامت شود و خدا هر

چیزی را باصلش برگرداند و پوست (روی موزه) را بگوسفندانش برگرداند، عقیده داری کسانی که روی موزه مسح کنند، وضویشان بکجا می‌رود؟ (یعنی کسانی که روی پوست پا مسح کنند، وضوء آنها باقی میماند و پاداشش را میگیرند ولی آنها که روی موزه مسح کرده اند، اثری از عملشان در آن روز باقی نمیماند، زیرا پوستی که موزه را از آن ساخته اند بخود گوسفند برگشته است) من با خود گفتم این دو، سپس متوجه من شد و فرمود پرس. عرضکردم: راجع بخوردن ماهی جری بمن بفرمائید، فرمود: همانا خدای عز و جل جماعتی از بنی اسرائیل را مسح فرمود، آنها که راه دریا گرفتند، جری و زمار (نوعی ماهی بی فلس) و مار ماهی و غیر از اینهاست، و آنها که راه خشکی گرفتند، میمون و خوک و وبر (حیوانی است کوچکتر از گربه) و ورک (خزنده ایست مثل سوسمار) و غیر از اینهاست، با خود گفتم: این سه، سپس متوجه من شد، و فرمود پرس و برخیز، عرضکردم: در باره نبیذ چه میفرمائید؟ فرمود: حلالست: گفتم ما در میان آن دردهٔ زیت و غیر آن میریزیم و می آشامیم، فرمود: آه، آه، آن که شراب بدبو است، عرضکردم: پس شما چه نبیذی را میفرمائید (حلالست)؟، فرمود: همانا اهل مدینه از دگرگونی آب و خرابی مزاج خود پیغمبر صلی الله علیه و آله شکایت کردند، حضرت امر فرمود: نبیذ بسازند، پس هر مردی بخادمش دستور میداد برای او نبیذ بسازد او یک مشت خرما خشک برمیداشت و در مشک آب میریخت، پس آن مرد از آن مشک آب می آشامید و وضو میگرفت، عرضکردم: چند دانه خرما در مشت میگرفت؟ فرمود: باندازه گنجایش مشت، عرضکردم: یک مشت میریخت یا دو مشت؟ فرمود: گاهی یک مشت و گاهی دو مشت. عرضکردم: آن مشک چه اندازه گنجایش داشت؟ فرمود: بین چهل تا هشتاد و بیشتر، عرضکردم: بواحد اُرطال؟ فرمود: بارطال پیمانۀ عراقی، (هر رطل عراقی سیصد و چند گرم است). سماعه گوید: کلبی گفت: سپس حضرت علیه السلام برخاست و من هم برخاستم و بیرون آمد و دستم را روی دست دیگر میزدم و میگفتم اگر چیزی باشد اینست، و کلبی همیشه با محبت اهل بیت پیغمبر خدا را پرستش میکرد تا وفات یافت.

[ترجمه کمره ای]:

۶- کلبی نسابه گوید: من وارد مدینه شدم و از امر امام وقت چیزی نمی دانستم به مسجد رفتم و به گروهی از قریش بر خوردم و گفتم: مرا از دانشمندان اهل البیت (علیهم السلام) مطلع کنید، گفتند: عبد الله بن الحسن است، من به منزل او رفتم و اجازه ورود خواستم، مردی بیرون آمد که به گمانم غلام او بود، به او گفتم: برای من اجازه بگیر برای ورود به مولایت، رفت و برگشت و گفت: بفرما. من وارد شدم و دیدم پیر مردی است ملازم عبادت و در آن کوشا بوده است بر او سلام دادم، به من گفت: تو کیستی؟ گفتم: کلبی نسابه، فرمود: چه کار داری؟ گفتم: آمدم مسأله ای بپرسیم از شما، گفت: نزد پسر محمد رفتی؟ گفتم: اول خدمت شما رسیدم، گفت: بپرس، گفتم: بفرمائید از این که مردی به زنش بگوید: (انتِ طالق) به شماره ستاره های آسمان؟ جواب گفت: سه طلاق آن واجب می شود (به شماره ستاره های رأس الجوزاء) و باقی و بال و عقوبت بر او است، با خود گفتم: این یک مسأله که (نمی داند). گفتم: شیخ چه می فرماید در مسح روی موزه برای وضوء؟ گفت: یک مردم خوبی بر آن مسح می کرده اند ولی ما اهل البیت بر آن مسح نکنیم، با خود گفتم: این دو تا (که نمی داند)، گفتم: چه می فرمائید در خوردن گوشت جری (مار ماهی) حلال است یا حرام؟ گفت: حلال است ولی ما اهل البیت آن را بد داریم، با خود گفتم: (این سه مسأله مخالف با شیعه)، گفتم: چه می فرمائید در نوشیدن شراب خرما؟ فرمود: حلالست ولی ما خاندان ننوشیم. من برخاستم و بیرون آمدم و می گفتم: این جمعیت به اهل البیت دروغ بستند و به مسجد رفتم و جمعی از قریش را دیدم و مردم دیگری را، بر آنها سلام دادم و گفتم: اعلم اهل البیت کیست؟ گفتند: عبد الله بن الحسن، گفتم: من نزد او رفتم چیزی نداشت، یکی از آن مردم سر بلند کرد و گفت: برو نزد جعفر بن محمد که او اعلم اهل البیت است، یکی از حاضران او را ملامت کرد، دانستم که از اول حسد مانع آنها بوده که مرا به آن حضرت ارشاد کنند، من به او گفتم: وای بر تو، من هم او را می خواستم. من رفتم تا به منزل او رسیدم و در را زدم و غلامی آمد و گفت: ای اخا کلب بفرما، به خدا در هراس شدم (که ندیده مرا

شناخته) با دل طپان وارد شدم، دیدم آن آقا روی جانماز خود نشسته، نه پشتی دارد و نه توشک و پلاس پس از سلام رو به من کرد و فرمود: تو کیستی؟ با خود گفتم: یا سبحان الله، غلامش مرا بر در خانه شناخت و گفت: ای مرد کلبی وارد شود و آقایش به من می گوید: تو کیستی؟ گفتم: من کلبی نسابه ام، با دست خود به پیشانیش زد و فرمود: «دروغ گفتند آنها که از خدا گذشتند و سخت گمراه شدند و سخت به زیان آشکاری گرفتار گردیدند». ای ابا کلب به راستی خدا عز و جل فرماید (۳۸ سوره فرقان): «عاد و ثمود و اصحاب رس و ملتهای بسیاری در این میان». تو (که خود را دانای ماهر به انساب می دانی) (نسب آنها را می دانی؟ گفتم: قربانت، نه، فرمود: نسب خود را می دانی؟ گفتم: آری منفلان بن فلان بن فلان و بالا رفتم، تا آنکه به من فرمود: آرام باش این طور نیست که تو به حساب می آوری، وای بر تو، می دانی فلان بن فلان پسر فلان چوپان کرد است (نه آنکه تو می گوئی)، آن فلان چوپان کُردی در کوه آل فلان بود، از آن کوهی که گوسفند در آن می چرانید، نزد فلانه زن، فلان فرود آمد و چیزی به او اطعام کرد و بر او در آمد و آن زن فلانی را زائید و فلان بن فلان (یکی از اجداد تو) از فلان زن و فلان بن فلان است (یعنی آن چوپان کُرد)، فرمود: تو این نامها را می دانی؟ گفت: نه، خواهش دارم از این صحبت صرف نظر کنید، امام فرمود: همانا تو گفتی و مرا به سخن آوردی، کلبی گوید: من گفتم: دیگر از این سخن ها نمی گویم، فرمود: از این حرفها مگو و از آنچه به خاطر آن آمدی بپرس گفتم: بفرمائید از مردی که به زنش گوید: (انت طالق) به شماره ستاره های آسمان؟ فرمود: وای بر تو، سوره طلاق را نخواندی؟ گفتم: چرا، فرمود: بخوان، این آیه را خواندم (۱) سوره طلاق): «طلاق دهید آنها را برای عدّه شان و عدّه شماره کنید» فرمود: در این جا نجوم سماء را می بینی؟ گفتم: نه، گفتم: مردی به زنش گوید: (انت طالق ثلاثاً)، فرمود: باید به کتاب خدا و سنّت پیغمبر بر گردد (یعنی یک طلاق محسوب است)، سپس فرمود: طلاق درست نیست مگر در طهر زن که جماعی در آن نشده با حضور دو گواه مقبول، با خود گفتم: این یکی. سپس فرمود: بپرس، گفتم: چه می فرمائید در باره مسح بر روی موزه در وضوء؟ لبخندی زد و فرمود: چون روز قیامت شود و خدا هر چه را به اصل خود برگرداند و پوستی که موزه است به گوسفند برگردد، ملاحظه می کنی کسانی که مسح بر آن کرده اند وضوی آنها به کجا می رود، با خود گفتم: این

دو نشانی. سپس رو به من کرد و فرمود: بپرس، گفتم: بفرمائید خوردن مار ماهی چه صورت دارد؟ فرمود: خدا طائفه ای را بنی اسرائیل را مسح کرد، هر کدام به دریا افتادند، جری و زمار و مار ماهی شدند و جز آنها، و هر کدام به بیابان افتادند، میمون و خوک و وَبَر (حیوانی شبیه گربه) و وَرَك (ورل خ ل حیوانی شبیه سوسمار) و جز آن شدند، با خود گفتم: این سه تا. باز رو به من کرد و فرمود: بپرس و برخیز، گفتم: چه می فرمائید در نیبذ (آبی که خرما در آن ریزند)، فرمود: حلال است، من گفتم: ما خرما را در آب می ریزیم و در دی و ته مانده در آن می پاشم و جز آن، و آن را می نوشیم، فرمود: شه، شه، این که شراب گندی می شود، گفتم: قربانت، پس شما چه نیبذی را می فرمائید؟ فرمود: اهل مدینه به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شکایت کردند از بدی آب و فساد طبیعت خود، به آنها دستور داد آب را نیبذ کنند، هر مردی به خادمش می گفت: برای او نیبذ بسازد او هم یک مشت خرما را در یک مشک آب می ریخت و از او می نوشید و با آن وضوء می گرفت، گفتم: چند دانه خرما در مشت بود؟ فرمود: هر چه مشت بگیرد، گفتم: همان یک مشت یا دو مشت؟ فرمود: بسا یک مشت بسا دو مشت، گفتم: آن مشک چه اندازه آب می گرفت؟ فرمود: از چهل تا هشتاد رطل عراقی (۱۲ تا ۲۴ کیلو) یا بیشتر. سماعه راوی حدیث گوید: کلبی می گفت: پس از آن، امامبرخاست و من هم برخاستم و بیرون آمدم و دست به دست می زدم و می گفتم: اگر چیزی باشد این است، و همیشه کلبی به دوستی و پیروی اهل البیت خداپرستی می کرد تا مُرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۶- کلبی نَسَّابَه گوید: من وارد مدینه شدم و از موضوع امامت چیزی نمی دانستم به مسجد رفتم و به گروهی از قریش برخوردیم و گفتم: مرا از دانشمندان اهل البیت علیه السلام مطلع کنید، گفتند: عبد الله

بن الحسن است، من به منزل او رفتم و اجازه ورود خواستم، مردی بیرون آمد که به گمانم غلام او بود، به او گفتم: از آقای خود برایم اجازه بگیر، رفت و برگشت و گفت: بفرما.

من وارد شدم و دیدم پیرمردی است که عبادتکار است، به او سلام کردم، به من گفت: تو کیستی؟

گفتم: کلبی نسابه،

فرمود: چه کار داری؟

گفتم: آمده ام از شما مسئله ای بپرسم

گفت: نزد پسر محمد رفتی؟

گفتم: اول خدمت شما رسیدم،

گفت: بپرس،

گفتم: بفرمائید از این که مردی به زنش بگوید: انت طالق بعدد نجوم السماء من تو را به عدد ستارگان آسمان طلاق داده ام؟ حکمش چیست؟

جواب گفت: سه طلاق آن واجب می شود (به شماره ستاره های رأس الجوزاء) و باقی وبال و عقوبت بر اوست، با خود گفتم: اینکه یک مسئله را نمی داند.

گفتم: ای شیخ برای وضو و مسح روی کفش چه می فرمائید؟ گفت: مردان صالحی بر آن مسح می کرده اند ولی ما اهل بیت بر آن مسح نمی کنیم، با خود گفتم: این دو تا (که نمی داند)، گفتم: چه می فرمائید در خوردن گوشت جزی (مار ماهی) حلال است یا حرام؟ گفت: حلال است ولی ما اهل بیت آن را بد می شماریم، با خود گفتم: (این سه مسئله مخالف با شیعه)، گفتم: چه می فرمائید در نوشیدن شراب خرما؟ فرمود: حلالست ولی ما خاندان ننوشیم.

من برخواستم و بیرون آمدم و می گفتم: این جمعیت به اهل بیت دروغ بسته اند و به مسجد رفتم و جمعی از قریش و مردان دیگر را دیدم. بر آنها سلام دادم و گفتم: اعلم اهل بیت کیست؟

گفتند: عبد الله بن الحسن، گفتم: من نزد او رفتم چیزی ندانست، یکی از آنها سر بلند کرد و گفت: برو نزد جعفر بن محمد که او اعلم اهل بیت است، یکی از حاضران او را ملامت کرد، دانستم از اول حسد مانع آنها بوده که مرا به آن حضرت ارشاد کنند، من به او گفتم: وای بر تو، من هم او را می خواستم.

من رفتم تا به منزل او رسیدم و در را زدم و غلامی آمد و گفت: ای ابا کلب بفرما،

به خدا در هراس شدم (که ندیده مرا شناخته) با دل لرزان وارد شدم، دیدم آن آقا روی جانماز خود نشسته، نه پشتی دارد و نه توشک پس از سلام رو به من کرد و فرمود: تو کیستی؟ با خود گفتم: یا سبحان الله، غلامش مرا بر در خانه شناخت و گفت: ای مرد کلبی وارد شو ولی آقايش به من می گوید: تو کیستی؟ گفتم: من کلبی نسابه ام، با دست خود به پیشانی زدم و فرمود: «دروغ گفتند آنها که از خدا گذشته و سخت گمراه شدند و سخت به زیان آشکاری گرفتار گردیدند».

ای برادر کلبی به راستی خدای عز و جل فرماید: «عاد و ثمود و اصحاب رس و ملت‌های بسیاری در این میان (فرقان/۳۸)». تو (که خود را دانای ماهر به انساب می دانی) نسب آنها را می دانی؟ گفتم: قربانت، نه، فرمود: نسب خود را می دانی؟ گفتم: آری من فلان بن فلان بن فلان و بالا رفتم، تا آنکه به من فرمود: آرام باش این طور نیست که تو حساب می کنی، وای بر تو، می دانی فلان بن فلان پسر فلان (که یکی از اجداد توست) کیست؟ گفتم آری فلان پسر فلان فرمود: فلان پسر فلان چوپان کرد است (نه آن چیزی که تو گفتی) همانا آن چوپان کرد بر سر کوه فلان قبیله بود. از آن کوهی که گوسفند در آن می چرانید، نزد فلانه زن، فلان فرود آمد و چیزی خوراکی به او داد و با او نزدیکی کرد و آن زن فلانی را زائید و فلان بن فلان (یکی از اجداد تو) از فلانه زن و فلان بن فلان است (یعنی آن چوپان کرد)، فرمود: تو این نامها را می دانی؟ گفت: نه، خواهش دارم از این صحبت صرف نظر

کنید، امام فرمود: همانا تو گفتی و مرا به سخن آوردی، کلبی گوید: من گفتم: دیگر از این سخن ها نمی گویم، فرمود: از این حرفها مگو و از آنچه به خاطر آن آمدی بپرس گفتم:

بفرمائید از مردی که به زنش گوید: (انت طالق) به شماره ستاره های آسمان طلاق گفتی؟

فرمود: وای بر تو، سوره طلاق را نخواندی؟ گفتم:

چرا، فرمود: بخوان، این آیه را خواندم: «طلاق دهید آنها را برای عدّه شان و عدّه شماره کنید (طلاق/۱)» فرمود: در این جا نجوم سماء را می بینی؟ گفتم: نه، گفتم: مردی به زنش گوید: (انت طالق ثلثه)، فرمود: باید به کتاب خدا و سنّت پیامبر برگردد (یعنی یک طلاق محسوب است)، سپس فرمود: طلاق درست نیست مگر در طهر زن که همخوابگی در آن صورت نگرفته و دو شاهد عادل حاضر باشند.

سپس فرمود: بپرس، گفتم: چه می فرمائید درباره مسح بر روی کفش در وضوء؟ لبخندی زد و فرمود:

چون روز قیامت شود و خدا هرچه را به اصل خود برگرداند و پوستی که کفش شده است به گوسفند برگردد، ملاحظه می کنی کسانی که مسح بر آن کرده اند وضوی آنها به کجا می رود؟ با خود گفتم: این دو نشانی.

سپس رو به من کرد و فرمود: بپرس،

گفتم: بفرمائید خوردن مار ماهی چه صورت دارد؟

فرمود: خدا طائفه ای از بنی اسرائیل را مسخ کرد، هرکدام به دریا افتادند، جری و زمار و مار ماهی شدند و جز آنها، و هرکدام به بیابان افتادند، میمون و خوک و وبر (حیوانی کوچکتر از گربه) و ورک (خزنده ای مثل سوسمار) و غیر از اینها با خود گفتم اینهم نشانه سوم.

باز رو به من کرد و فرمود:

پرس و برخیز،

گفتم: چه می فرمائید در نیبذ (آبی که خرما در آن ریزند)،

فرمود: حلال است،

من گفتم: ما خرما را در آب می ریزیم و دردی و ته مانده در آن می پاشیم و غیر جز آن می ریزیم و می نوشیم.

فرمود: آه این که شراب گندی می شود،

گفتم: قربانت، پس شما چه نیبذی را می فرمائید؟

فرمود: اهل مدینه به رسول خدا صلی الله علیه و آله شکایت کردند از بدی آب و فساد طبیعت خود، به آن ها دستور داد آب را نیبذ کنند، هر مردی به خادمش می گفت: برای او نیبذ بسازد او هم یک مشت خرما را در یک مشک آب می ریخت و از او می نوشید و با آن وضوء می گرفت، گفتم: چند دانه خرما در مشک بود؟ فرمود: بسا یک مشت بسا دو مشت، گفتم: آن مشک چه اندازه آب می گرفت؟ فرمود: از چهل تا هشتاد رطل عراقی (۱۲ تا ۲۴ کیلو) یا بیشتر.

سماعه راوی حدیث گوید: کلبی می گفت: پس از آن امام برخاست و من هم برخاستم و بیرون آمدم و دست به دست می زدم و می گفتم: اگر چیزی باشد این است، و همیشه کلبی دوست و پیرو اهل بیت بود و خدا را پرستش می کرد تا مرد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۱۸۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور، و الكلبى نسبة إلى قبيلة كلب، و هو الحسن ابن علوان ثقة ، روى عن الصادق عليه السلام، و كان نسابة، أى عالما بالأنساب و التاء للمبالغة. من هذا الأمر أى الإمامة و أن لكل زمان إماما لا بد من معرفته أهل هذا البيت أى أهل بيت الرسول صلى الله عليه و آله. أنه غلام له أى مملوكه و لهذا قلت على مولاك معتكف أى جالس على مصلاه ملازم للعبادة، لا الاعتكاف المصطلح لأنه لم يكن فى المسجد، فى القاموس عكفه حبسه و عليه عكوبا: أقبل عليه مواظبا و فى المسجد اعتكف و تعكف تحبس كاعتكف، انتهى. و الاجتهاد: الجد فى العبادة. عدد منصوب بنزع الخافض أى بعدد برأس الجوزاء أى بعدد الكواكب التى على رأس الجوزاء المعروفة فى السماء و هى ثلاثة، و قيل: المراد رأس اسم الجوزاء و هو الجيم و هو أيضا ثلاثة، و الأول أظهر، و الحاصل أنه أجاز موافقا لرأى العامة فإنهم يجوزون ثلاث طلقات دفعة دون ما زاد فإنه يحتاج إلى المحلل، فما زاد عندهم بدعة توجب الوزر و الإثم واحدة أى هذه العلامة واحدة من علامات جهله و أنه غير قابل للإمامة. قوم صالحون أى خلفاء الجور المضلون و أتباعهم سماهم صالحين جهلا و ضلالة، أو تأليفا لقلوب الناس أهل البيت منصوب على الاختصاص نعافه أى نكرهه تكذب على أهل هذا البيت أى فى قولهم أن فيهم فى كل عصر إماما عالما بجميع العلوم، أو نسبتهم هذا الرجل إلى أنه أعلم أهل البيت شيئا أى من العلم. فهو الفاء للبيان فلأمه أى وبخه و غيره إياه أردت إما لسماع علمه سابقا أو لفهمه من حسد القوم ذلك لقد أدهشنى أى كلام الغلام، و المرفقة بكسر الميم و فتح الفاء: الذى يوضع تحت الحذاء و يتكأ عليه، و البرذعة بفتح الباء و الذال المعجمة أو المهملة: الكساء الرقيق الذى يلقى تحت الرحل و يلى ظهر البعير، و المراد هنا الحلس الذى [يوضع تحت الحذاء و] ييسط فى البيت يا سبحان الله أى قوم سبحوا الله تسبيحا من هذا الأمر العجيب، و الحاصل أن النداء للتعجب من علم الغلام و سؤال المولى مع أنه أولى بالعلم و لم يتفطن لوجه

السؤال و هو المؤاخذة على الجواب و الإخبار بما لا يعلمه إلا الإمام، و قد يسأل العالم لمصلحة نحو:

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ

يَا مُوسَى . و الضرب باليد على الجبهة لاعظام دعوى علم الأنساب الذى لا يعلمها إلا الله و من انتهى علمه إليه من الأنبياء و الأوصياء و للأسى على حالهم فكانهم عدلوا أنفسهم بربهم فى هذا الأمر المختص به تعالى، و لذا قال: كذب العادلون بالله أفتنسبها أى أفتعرف نسبها و الله سبحانه أجملها و لم يذكر نسبها و أسماءها و أعدادها فكيف أنساب هذه القرون الكثيرة. حتى ارتفعت أى بلغت إلى أجدادى العالية الراعى الكردى تفسير لفلان الأخير المضاف إليه و هو اسم آخر غير الذى ذكره الراوى، و يظهر منه أن القدح فى النسب مع العلم به ليس بحرام مطلقا أو إذا دعت إلى ذلك مصلحة من إظهار معجز أو ردع المخاطب عن باطل، و قد روى مثله فى كتب المخالفين عن النبى صلى الله عليه و آله قال مسلم: و سأله ابن حذافة و كان يطعن فى نسبه فقال: من أبى؟ قال: أبوك حذافة، و قال آخر: من أبى؟ قال: أبوك فلان الراعى، فنسبه إلى غير أبيه فنزل قوله تعالى:

لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ . و قوله: و فلان بن فلان من فلانة، يحتمل أن يكون توضيحا للكلام الأول أو قدحا آخر فى نسبه من جهة أخرى أو قدحا لنسب رجل آخر و غشيتها أى جامعها أن تكف أى تصرف نفسك عن هذا

فَطَلَّقُوهُنَّ لِإِعْدَّتِهِنَّ

المشهور بين المفسرين أن اللام فيه للتوقيت أى وقت عدتهن بأن يكون الطلاق فى الطهر الذى لم يواقعها فيه، و قيل: اللام للسبب، أى طلقوهن لتعتدون، و لعل مبنى الاستدلال على ما يظهر من الآية من تلازم الطلاق و العدة، و فى الطلقات الثلاث لا تتحقق العدة بينها. قال المحقق الأردبيلى قدس الله روحه: يمكن الاستدلال بالآية على عدم صحة الطلاق ثلاثا فى مجلس واحد كما فعله فى مجمع البيان لعدم وقوعها فى العدة الواحدة، و أيدته بأخبار أهل البيت عليهم السلام، و أقوال

علمائهم، انتهى. ولا خلاف بين أصحابنا في عدم وقوع الثلاث وإنما اختلفوا في أنه هل تقع واحدة أم لا، وسيأتى تمام القول فيه في محله إنشاء الله تعالى. وقوله عليه السلام: ترد إلى كتاب الله، لا يأبى عن القولين ثم قال لا طلاق إلا على طهر لعله عليه السلام أفاد ذلك لبيان أن خطأ المخالفين ومخالفتهم للكتاب والسنة في الطلاق كثير، وليس بمنحصر في الطلقات الثلاث والأزيد، و يحتمل أن يكون أول الكلام أيضا مبنيًا على أنهم يوقعون مثل هذا الطلاق، المشتمل على العدد في الحيض وفي طهر المواقعة، وبغير شاهدين، ويحكمون بصحتها مع نهيته تعالى عنها وحكمه باسئراط الطلاق بكونه بمحضر الشاهدين، وعدم كونه في الحيض وفي طهر المواقعة مع انعقاد الطلاق، وصحته عبارة عن ترتب آثار شرعية عليه، ولا يعلم ذلك إلا بالعلم بوقوعه على الوجه الذى أمر الشارع به فلا ينعقد إلا إذا كان متلقى من الشارع ولم يتلق منه إلا على الوجه الوارد فى الآية، فما خالفها يكون باطلاً فقوله عليه السلام: أترى هيهنا نجوم السماء، أى على الوجه الذى يوقعونها، وهذا وإن كان فيه بعد بحسب اللفظ لكن الاستدلال بالآية يكون أظهر والتمتة تكون به أوفق. واحدة أى علامة واحدة لعلمه وكونه إماماً فتبسم لعله للإشارة إلى فساد جواب عبد الله بن الحسن، أو هو تعجب عن تجويز مثل ذلك مع ظهور فساده. ورد كل شيء إلى شئنه أى رد أجزاء كل حيوان إليه، و لعل هذا تنبيه على أن آية الوضوء لا تشمل المسح على الخفين، لأنه تعالى قال:

وَ أَرْجُلَكُمْ

فلو كانت شاملة للمسح على الخف لكان يوم القيامة يرد الخف إلى أرجلهم لا إلى ظهر الغنم، و يحتمل أن يكون إلزاما عليهم بما اشتهر عندهم من استدلال عائشة وغيرها بذلك، أو يكون الاستدلال به بانضمام الأخبار الواردة بأن آثار الوضوء فى القيامة تظهر على الجوارح التى تقع عليها، وقيل: رد كل شيء إلى شئنه، أى رد الله كل مكلف إلى ما يستحقه من الجنة والنار، ورد الجلد إلى الغنم أى أظهر أن الجلد لم يكن من أرجل المخاطبين فى آية الوضوء، وأن وضوء من مسح على الخفين مخالف للكتاب، فترى أصحاب المسح أى على الخفين أين يذهب أى يذهب إلى جهنم مع أصحابه لأن العارض لا يكون بدون المعروف، انتهى. والوبر بالفتح دابة تشبه السنور، والورك

محركة دابة كالضرب أو العظيم من أشكال الوزغ طويل الذنب صغير الرأس فقال: حلال حمل عليه السلام النبيذ أولاً على الحلال لإرادة بيان التفصيل ثانياً تنبيهها على أن خطاء عبد الله إنما نشأ من اشتراك النبيذ بين الحلال و الحرام، و قال الجوهري : العكر: دردى الزيت و غيره، و قد عكر المسرجة بالكسر يعكر عكراً إذا اجتمع فيها الدردى، انتهى. و كأنهم كانوا يجعلون فيه العكر ليصير مسكراً أو يشدد إسكاره، و فى القاموس: شاه وجهه شوها و شوهة قبح كشوه كفرح فهو أشوه، و فلانا أفزعه و أصابه بالعين و حسده و نفسه إلى كذا طمحت، و شوهه الله قبح وجهه، و قال: شاهه يشيهه عابه و هو شيوه عيوب، انتهى. فقولته عليه السلام: شه ، كلمة تقبيح و استقذار، و الشن بالفتح: القربة الخلقة الصغيرة. فقلت واحدة أى ما ذكرت كف واحدة أو اثنتان و الرطل العراقى مائة و ثلاثون درهما إن كان شىء أى إمام فهو هذا، و قيل: المعنى إن كان أمر مبهم يجب سؤال أهل الذكر عنه فهذا له.

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ٩٣

٧- الحديث

٩٢٨/٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الْوَاسِطِيِّ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ ، قَالَ :

كُنَّا بِالْمَدِينَةِ بَعْدَ وَفَاةِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَا وَصَاحِبُ الطَّاقِ (٤) ، وَ النَّاسُ مُجْتَمِعُونَ (٥) عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ أَنَّهُ صَاحِبُ الْأَمْرِ بَعْدَ أَبِيهِ ، فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ أَنَا وَصَاحِبُ الطَّاقِ ، وَ النَّاسُ عِنْدَهُ ، وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ رَوَوْا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ : «إِنَّ الْأَمْرَ فِي الْكَبِيرِ مَا لَمْ تَكُنْ (٦) بِهِ عَاهَةً (٧)» . فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ نَسَّأَلُهُ عَمَّا كُنَّا . . .

ص: ١٩١

١-٣ . قوله : «يُدين الله» ، أى يُطِيعُه ويعبده . من الدين بمعنى الطاعة . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ١٦٩ (دين) .

٢-٤ . فى «بس» وحاشية «بح» والبحار ، ج ٤٧ : «أهل» .

٣-٥ . الكافى ، كتاب الصيد ، باب آخر منه ، ح ١١٣٤٩ ، من قوله : «فقلت : أخبرنى عن أكل الجَرِّى» إلى قوله : «والورل وما سوى ذلك» . وفيه ، كتاب الأشربة ، باب النيذ ، ح ١٢٣٢٢ ، عن الحسين بن محمّد ، عن معلّى بن محمّد وعدّة من أصحابنا عن سهل بن زياد جميعا ، عن محمّد بن علىّ الهمداني ، عن علىّ بن عبد الله الحنّاط ، عن سماعة بن مهران ، عن الكلبى النسابة ، من قوله : «فقلت : ما تقول فى النيذ» إلى قوله : «أرطال بمكيال العراق» ؛ وروى هذا الخبر (أى الكافى ، ح ١٢٣٢٢) الشيخ الطوسى بسنده عن الكلينى فى التهذيب ، ج ١ ، ص ٢٢٠ ، ح ٦٢٩ ؛ والاستبصار ، ج ١ ، ص ١٦ ، ح ٢٩ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٦٤ ، ح ٦٢٠ ؛ وفى الوسائل ، ج ١ ، ص ٢٠٣ ، ح ٥٢١ ؛ وص ٤٥٨ ، ح ١٢١٠ ؛ وج ٢٢ ، ص ٦٢ ، ح ٢٨٠٢٦ ؛ وص ١٠٧ ، ح ٣٠٠٩٦ ؛ وص ١٣١ ، ح ٣٠١٥٩ ؛ والبحار ، ج ٤٧ ، ص ٢٢٨ ، ح ١٩ ؛ وج ١٤ ، ص ٥٠ ، ح ٣ ؛ وج ٦٥ ، ص ٢٢٩ ، ح ١٤ قطعات منه .

٤-٦ . «صاحبُ الطاق» هو أبو جعفر محمّد بن علىّ بن النعمان الأحول ، كان مشهورا بالفضل عند المخالف والمؤلف ، وثقةٌ كثير العلم وحسن الخاطر . وكان يلقّب عند الشيعة بمؤمن الطاق وصاحب الطاق وشاه الطاق ؛ لكونه صرّافا فى طاق المحامل ، والمخالفون يلقّبونه شيطان الطاق ؛ لعجزهم عن مناظرته . وعبدالله بن جعفر هو الملقّب بالأفطح الذى تنسب إليه الفطحيّة القائلون بإمامته قبل الكاظم عليه السلام . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٧٦ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٩٤ .

٥-٧ . فى الإرشاد : «مجمعون» .

٦-٨ . فى «ب ، بر ، بس ، بف» : «لم يكن» .

٧-٩ . «العاهة» : الآفة ، وهو عرض مفسد لما أصاب من شىء . راجع : لسان العرب ، ج ٩ ، ص ١٦ (أوف) ؛ وج ١٣ ، ص ٥٢٠ (عوه) .

نَسَأَلُ (١) عَنْهُ أَبَاهُ ، فَسَأَلْنَاهُ (٢) عَنِ الزَّكَاةِ فِي كَمْ تَجِبُ ؟ فَقَالَ : فِي مَائَتَيْنِ خَمْسَةً ، فَقُلْنَا : فِي (٣) مِائَةٍ ؟ فَقَالَ (٤) : دِرْهَمَانِ وَنِصْفٌ ، فَقُلْنَا (٥) : وَ اللَّهُ مَا تَقُولُ الْمُرْجِيَّةُ (٦) هَذَا ، قَالَ : فَرَفَعَ يَدَهُ (٧) إِلَى السَّمَاءِ ، فَقَالَ : وَ اللَّهُ (٨) ، مَا أَدْرِي مَا تَقُولُ الْمُرْجِيَّةُ .

قَالَ : فَخَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ ضَلَالًا لَا نَدْرِي (٩) إِلَى أَيْنَ نَتَوَجَّهُ أَنَا وَ أَبُو جَعْفَرٍ الْأَعْوَلُ ، فَفَعَدْنَا فِي بَعْضِ أَرْقَةِ (١٠) الْمَدِينَةِ بَاكِينَ حَيَارَى لَا نَدْرِي إِلَى أَيْنَ نَتَوَجَّهُ ، وَ لَا (١١) مَنْ نَقْصِدُ (١٢) ، نَقُولُ : إِلَى الْمُرْجِيَّةِ ؟ إِلَى الْقَدْرِيَّةِ ؟ إِلَى الرَّيْدِيَّةِ ؟ إِلَى الْمُعْتَرِلَةِ ؟ إِلَى الْخَوَارِجِ ؟

فَنَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ (١٣) رَأَيْتُ رَجُلًا شَيْخًا لَا أَعْرِفُهُ ، يُومِي إِلَى بِيَدِهِ ، فَخِفْتُ أَنْ يَكُونَ عَيْنًا مِنْ عِيُونِ أَبِي جَعْفَرٍ الْمَنْصُورِ ، وَ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ لَهُ بِالْمَدِينَةِ جَوَاسِيسٌ يَنْظُرُونَ

ص: ١٩٢

١-١ . في «ه» : «عمّا كان يسأل» .

٢-٢ . في «ب، بر» : «فسألنا» .

٣-٣ . هكذا في النسخ التي قوبلت والوافي . وفي المطبوع : «ففي» .

٤-٤ . في «ب» والإرشاد : «قال» .

٥-٥ . في «بح» : «فقالا» .

٦-٦ . «المرجئة» : تطلق على فرقتين : فرقة مقابلة للشيعة ، من الإرجاء بمعنى التأخير ؛ لتأخيرهم عليًا عليه السلام عن مرتبته . وفرقة مقابلة للوعيديّة . إمّا من الإرجاء بمعنى التأخير ؛ لأنّهم يؤخّرون العمل عن النيّة والقصد ، وإمّا بمعنى إعطاء الرجاء ؛ لأنّهم يعتقدون أنّه لا يضرّ مع الإيمان معصية ، كما لا ينفع مع الكفر طاعة ، أو بمعنى تأخير حكم صاحب الكبيرة إلى يوم القيامة . راجع : الممل والنحل للشهرستاني ج ١ ، ص ١٦١ - ١٦٢ .

٧-٧ . في «ب» : «يديه» .

٨-٨ . فى «ه» : «لا والله» .

٩-٩ . فى «ف» : «ماندرى» .

١٠-١٠ . الأزقة : جمع الزقاق ، وهو السكة ، وهى الطريقة المصطفة من النخل ، وسميت الأزقة سكا لاصطفاف الدور فيها كطرائق النخل . وقيل : الزقاق : الطريق الضيق دون السكة . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ١٤٣ (زقق) ، وص ٤٤١ (سكك) .

١١-١١ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه» والإرشاد : «وإلى» . وفى «و» : «ولا إلى» .

١٢-١٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والإرشاد . وفى المطبوع : «و» .

١٣-١٣ . فى «ب» : «إذا» . وفى «ج ، ب» : «إذا» .

إلى من اتفقت شيعته (١) جعفر عليه السلام عليه (٢) ، فيضربون عنقه ، فخفت أن يكون منهم ، فقلت للأهل حولي : تنح (٣) ؛ فإنني خائف على نفسي وعليك ، وإنما يريدني لا يريدك (٤) ، فتتح عني (٥) لا تهلك ، وتعين على نفسك ، فتتحى غير (٦) بعيد ، وتبعث الشيخ - وذلك ١/٣٥٢

أني ظننت أني (٧) لا أقدر على التخلص منه - فما زلت أتبعه ، وقد عزمتم (٨) على الموت حتى ورد بي على باب أبي الحسن (٩) عليه السلام ، ثم خلاني (١٠) ومضى .

فإذا خادماً بالباب ، فقال لى : ادخل رحمتك الله ، فدخلت (١١) ، فإذا أبو الحسن موسى (١٢) عليه السلام ، فقال لى (١٣) - ابتداءً منه - : «لا إلى المرجئة ، ولا إلى القدرية ، ولا إلى الزيدية ، ولا إلى المعتزلة (١٤) ، ولا إلى الخوارج ، إلى إلى» .

فقلت : جعلت فداك ، مضى أبوك ؟ قال (١٥) : «نعم» . قلت : مضى موتاً ؟ قال : «نعم» . قلت : فمن لنا من بعده ؟ فقال (١٦) : «إن شاء الله أن يهديك ، هداك» .

قلت : جعلت فداك ، إن عبد الله يزعم أنه من بعد أبيه ؟ قال : «يريد عبد الله أن

- ١-١ . فى «ف» : + «أبى» . وقوله : «شيعة جعفر عليه السلام» ، أى وليّه وتابعه وناصره . أصلها من المشايعة ، وهى المتابعة والمطابعة . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٥١٩ (شيع) .
- ٢-٢ . فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بر ، بف» : - «عليه» .
- ٣-٣ . «تَنَحَّ» ، أى تجنّب وصِرْ فى ناحية . راجع : لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٣١١ و٣١٢ (نحا) .
- ٤-٤ . فى «ب» : «ولا يريدك» . وفى «ف» : «ليس يريدك» .
- ٥-٥ . فى «ف» : - «عنى» .
- ٦-٦ . فى الإرشاد : «عنى» .
- ٧-٧ . فى «بر» : «أن» .
- ٨-٨ . فى الإرشاد : «عُرِضْتُ» .
- ٩-٩ . فى «بح» والإرشاد : + «موسى» .
- ١٠-١٠ . «خلاننى» ، أى تركنى . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٦٨٠ (خلو) .
- ١١-١١ . فى «ف» : - «فدخلت» .
- ١٢-١٢ . فى «ه ، بس» : - «موسى» .
- ١٣-١٣ . فى «بح» : - «لى» .
- ١٤-١٤ . فى «ه» : «ولا إلى المعتزلة ولا إلى الزيدية» .
- ١٥-١٥ . فى «ف ، بح» : «فقال» .
- ١٦-١٦ . فى «ب» والإرشاد : «قال» .

لَا يُعْبَدَ (١) اللَّهُ . قَالَ : قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَمَنْ لَنَا مِنْ (٢) بَعْدِهِ ؟ قَالَ : «إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيكَ هَذَاكَ» . قَالَ : قُلْتُ (٣) : جُعِلْتُ فِدَاكَ (٤) ، فَأَنْتَ (٥) هُوَ ؟ قَالَ : «لَا ، مَا أَقُولُ ذَلِكَ (٦)» . قَالَ : فَقُلْتُ (٧) فِي نَفْسِي : لَمْ أَصِبْ طَرِيقَ الْمَسْأَلَةِ (٨) .

ثُمَّ قُلْتُ لَهُ (٩) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، عَلَيْكَ إِمَامٌ ؟ قَالَ : «لَا» . فَدَاخَلَنِي شَيْءٌ لَا يَعْلَمُهُ (١٠) إِلَّا اللَّهُ _
عَزَّ وَجَلَّ - إِعْظَامًا (١١) لَهُ وَهَيْبَةً أَكْثَرَ مِمَّا (١٢) كَانَ يَحُلُّ بِي مِنْ أَبِيهِ إِذَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ .

ثُمَّ قُلْتُ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَسَأَلُكَ كَمَا (١٣) كُنْتُ أَسْأَلُ أَبَاكَ ؟ فَقَالَ : «سَلْ تُخْبِرْ ، وَلَا تُدْعِ (١٤) ،
فَإِنْ أَدْعَتْ فَهُوَ الذَّبْحُ» قَالَ (١٥) : فَسَأَلْتُهُ ، فَإِذَا هُوَ بَحْرٌ لَا يُنْزَفُ (١٦) .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، شِيعَتِكَ وَشِيعَةُ أَبِيكَ ضَلَالٌ ، فَأُلْقِي إِلَيْهِمْ وَأَدْعُوهُمْ (١٧) إِلَيْكَ ،

ص: ١٩٤

-
- ١-١ . جَوَّزَ المَازَنْدَرَانِي فِي شَرْحِهِ كَوْنِ «لَا يَعْْبُدُ» عَلَي صِيغَةِ المَعْلُومِ .
 - ٢-٢ . فِي «ف» - «مَنْ» . وَفِي «ه» : «فَأَنْتِ» بَدَلَ «فَمَنْ لَنَا مِنْ بَعْدِهِ» .
 - ٣-٣ . فِي «ف» : «لَهُ» .
 - ٤-٤ . فِي «ب» : «جَعَلْتَ فِدَاكَ» .
 - ٥-٥ . فِي «بَس» : «وَأَنْتِ» .
 - ٦-٦ . لَمَّا كَانَ الجَوَابَ غَيْرَ صَرِيحٍ فِي المَطْلُوبِ ، بَلِ ظَاهِرٍ فِي غَيْرِهِ ، قَالَ المَازَنْدَرَانِي فِي شَرْحِهِ :
«أَيُّ قَالَ : لَسْتُ أَنَا هُوَ مِنْ عِنْدِي ، مَا أَقُولُ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِي ، بَلِ أَنَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ» .
 - ٧-٧ . فِي «ج ، ف» : «قَالَ» .
 - ٨-٨ . فِي «ه» : «طَرِيقًا إِلَى المَسْأَلَةِ» .
 - ٩-٩ . فِي «ه» : «لَهُ» .
 - ١٠-١٠ . هَكَذَا فِي النِّسْخِ الَّتِي قَوَّبَلْتُ وَالمُطْبُوعِ وَالمَطْبُوعِ : «لَا يَعْلَمُ» .
 - ١١-١١ . فِي مَرَاةِ العُقُولِ : «إِعْظَامًا ، تَمِيزٌ لَشَيْءٍ ، «أَكْثَرَ» مَنْصُوبٌ ، نَعْتٌ إِعْظَامًا وَهَيْبَةً» .
 - ١٢-١٢ . فِي حَاشِيَةِ «ف» : «مَا» .
 - ١٣-١٣ . هَكَذَا فِي النِّسْخِ الَّتِي قَوَّبَلْتُ وَالمُطْبُوعِ وَالمَطْبُوعِ : «عَمَّا» .

۱۴-۱۴. «لا تُذْع»، ای لا تنشر ولا تُفش. راجع: الصحاح، ج ۳، ص ۱۲۱۱ (ذیع).
 ۱۵-۱۵. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، ه، بح» والإرشاد. وفى المطبوع وسائر النسخ: - «قال».
 ۱۶-۱۶. فى «ف»: «لا ينصرف». وقوله: «لا يُنْزَفُ»، أى لا يذهب ماؤه ولا يفنى. راجع: لسان
 العرب، ج ۹، ص ۳۲۵ (نزف).
 ۱۷-۱۷. فى «بح، بر، بس، بف» والوافى: «فألقى إليهم وادعهم».

فَقَدَّ (۱) أَخَذَتْ عَلَيَّ الْكِتْمَانَ؟ قَالَ: «مَنْ أَنْسَتَ مِنْهُ (۲) رُشْدًا فَأَلْقِ إِلَيْهِ (۳)، وَخُذْ عَلَيْهِ الْكِتْمَانَ (۴)»،
 ، فَإِنْ (۵) أَدَاعُوا (۶) فَهُوَ الذَّبِيحُ» وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ.

قَالَ: فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ الْأَعْمَلَ، فَقَالَ لِي: مَا وَرَاءَكَ (۷)؟ قُلْتُ: الْهُدَى،
 فَحَدَّثْتُهُ (۸) بِالْقِصَّةِ، قَالَ (۹): ثُمَّ لَقِينَا الْفَضِيلَ (۱۰) وَأَبَا بَصِيرٍ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ، وَسَمِعَاكَ لَامَةً،
 وَسَاءَ لَاهُ (۱۱)، وَقَطَعَا عَلَيْهِ بِالْأَمَامَةِ.

ثُمَّ لَقِينَا النَّاسَ أَفْوَاجًا، فَكُلُّ (۱۲) مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ قَطَعَ إِلَّا طَائِفَةَ عَمَّارٍ (۱۳) وَأَصْحَابَهُ، وَبَقِيَ عَبْدُ
 اللَّهِ (۱۴) لَا يَدْخُلُ إِلَيْهِ (۱۵) إِلَّا قَلِيلٌ مِنَ النَّاسِ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ، قَالَ: مَا حَالُ النَّاسِ؟ فَأُخْبِرَ أَنَّ
 هِشَامًا صَدَّ عَنْكَ النَّاسَ. قَالَ هِشَامٌ: فَأَقْعَدَ لِي بِالْمَدِينَةِ غَيْرَ وَاحِدٍ لِيَضْرِبُونِي. (۱۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

هشام بن سالم گوید: بعد از وفات امام صادق علیه السلام من و صاحب الطاق (محمد بن نعمان
 که در طاق محامل کوفه صرافى داشته و بمؤمن الطاق نیز معروفست) در مدینه بودیم و مردم گرد
 عبد الله بن جعفر (عبد الله افطح) را گرفته و او را صاحب الامر بعد از پدرش میدانستند (بحدیث
 ۷۴۳ رجوع شود)، من با صاحب الطاق نزدش رفتم و مردم در محضرش بودند، توجه مردم با او از

این جهت بود که از امام صادق علیه السلام روایت میکردند که آن حضرت فرموده است: امر امامت پسر بزرگتر میرسد بشرط اینکه عیبی در او نباشد. ما هم نزدش رفتیم تا مسائلی را که از پدرش میپرسیدیم، از او پرسیم، لذا پرسیدیم زکاة در چند درهم واجب می شود؟ گفت: در دوست درهم که باید پنج درهم آن را داد، گفتیم: در صد درهم چطور؟ گفت: دو درهم و نیم، گفتیم: عامه هم چنین چیزی نمیگویند، او دستش را سوی آسمان بلند کرد و گفت: بخدا من میدانم عامه چه میگویند، هشام گوید: ما از نزد او گمراه و حیران بیرون آمدیم، نمیدانستیم بکجا رو آوریم، من بودم و ابو جعفر احول، گریان و سرگردان در یکی از کوچه های مدینه نشستیم نمیدانستیم کجا برویم و بکه رو آوریم و با خود میگفتیم. بسوی مرجئه رویم؟ بسوی قدریه؟ بسوی زیدیه؟ بسوی معتزله، بسوی خوارج، در همین حال بودیم پیر مردی را که نمیشناختیم دیدیم با دست اشاره کرد بسوی من بیاید، من ترسیدم که او از جاسوسهای ابو جعفر منصور باشد، زیرا او در مدینه جاسوسهایی داشت که به بیند شیعیان امام جعفر صادق علیه السلام بامامت چه کسی اتفاق میکنند تا گردن او را بزنند، لذا من ترسیدم که این پیر مرد از آنها باشد، به احول گفتم از من دور بایست، زیرا من بر خودم و بر تو ترس دارم و این پیر مرد مرا میخواهد نه تو را، از من دور بایست تا بهلاکت نیفتی و بدست خود بزبان خویش کمک نکنی، پس اندکی از من دور شد و من بدنبال پیر مرد براه افتادم، زیرا معتقد بودم که از او نتوانم خلاص شد پیوسته دنبالش میرفتم و تن بمرگ داده بودم تا مرا بدر خانه ابو الحسن (موسی بن جعفر علیهما السلام) برد. سپس مرا تنها گذاشت و رفت. ناگاه خادمی دم در آمد و گفت: بفرما، خدایت رحمت کند. من وارد شدم. ابو الحسن موسی علیه السلام را دیدم، بی آنکه من چیزی بگویم، فرمود: نه بسوی مرجئه و نه بسوی قدریه و نه بسوی زیدیه و نه بسوی معتزله، بسوی من، بسوی من. عرض کردم: قربانت، پدرت درگذشت؟ فرمود: آری، عرض کردم: وفات کرد؟ (یا او را با شمشیر کشتند) فرمود: آری (وفات کرد) عرض کردم: پس از او امام ما کیست؟ فرمود: اگر خدا خواهد ترا هدایت کند، هدایت میکند، عرض کردم: قربانت، عبد الله عقیده دارد که او امام بعد از پدرش میباشد، فرمود: عبد الله میخواهد، خدا عبادت نشود، عرض کردم: قربانت امام ما بعد از او کیست؟ فرمود: اگر خدا بخواهد ترا هدایت کند، میکند عرض کردم، قربانت او شماست؟

فرمود: «نه، من این سخن نمیگویم» با خود گفتم: من راه پرسش را درست نرفتم، سپس عرض کردم: قربانت، شما امامی دارید؟ فرمود: نه، (فهمیدم که خود او امامست) آنگاه از بزرگداشت و هیبت آن حضرت عظمتی در دلم افتاد که جز خدای عز و جل ندانم، بیشتر از آنچه هنگام رسیدن خدمت پدرش در دلم می افتاد. سپس عرض کردم: قربانت، از شما بپرسم آنچه از پدرت میپرسیدم؟ فرمود: بپرس تا با خبر شوی ولی فاش مکن، اگر فاش کنی نتیجه اش سر بریدنست سپس از آن حضرت سؤال کردم و فهمیدم دریای بیکرانست. عرض کردم: قربانت شیعیان تو و پدرت در گمراهی سرگردانند، با تعهد کتمانی که از من گرفته اید، ایشان را به بینم و بسوی شما دعوت کنم؟ فرمود: هر کس از آنها که رشد و استقامتش را در راه راست دریافتی، مطلب را باو بگو، و شرط کن که کتمان کند، اگر فاش کند، نتیجه اش سر بریدن است - و با دست اشاره بگلویش فرمود - من از نزد آن حضرت خارج شدم و بابی جعفر حول برخوردیم، بمن گفت: چه خبر بود؟ گفتم: هدایت بود، آنگاه داستان را برایش گزارش دادم، سپس فضیل و ابو - بصیر را دیدیم، ایشان هم خدمتش رسیدند و از حضرتش سؤال کردند و سخنش را شنیدند و بامامتش قاطع گشتند. سپس جماعتی از مردم را ملاقات کردیم، هر کس خدمتش رسید، امامتش را باور کرد، مگر طایفه عمار (بن موسی سباباطی) و اصحاب او، ولی عبد الله جز چند نفری نزدش نمیرفتند، چون چنین دید، گفت: مردم چگونه شدند؟ باو خبر دادند که هشام مردم را از دور تو پراکند. هشام گوید: او چند نفر را در مدینه گماشته بود که مرا بزنند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۳

[ترجمه کمره ای]:

۷- هشام بن سالم گوید: پس از وفات امام صادق (علیه السلام) در مدینه بودیم، من بودم و صاحب الطاق مردم همه دور عبد الله بن جعفر (عبد الله افطح) گرد آمده بودند و اتفاق داشتند که بعد از

پدرش او صاحب الامر است، من و صاحب الطاق هم نزد او رفتیم و مردم هم نزد او بودند و این توجه به او برای این بود که از امام صادق (علیه السلام) روایت داشتند که: امر امامت در پسر بزرگ است به شرط این که عیبی نداشته باشد، ما نزد او رفتیم و از او پرسشهایی کردیم که از پدرش امام صادق (علیه السلام) پرسش می کردیم، از او پرسیدیم زکوه در چند درهم واجب است؟ گفت: در ۲۰۰ درهم ۵ درهم است، گفتیم: درصد درهم چطور؟ گفت: ۲ درهم و نیم، گفتیم: به خدا، مرجئه (سُنّی های لا اَبالی) هم این حرف را نمی گویند، گوید: دست به آسمان برداشت و گفت: به خدا من نمی دانم که مرجئه چه می گویند؟ (هشام بن سالم) گوید: ما از نزد او راه گم کرده بیرون آمدیم و نمی دانستیم به کجا رو کنیم و ابو جعفر احوال در یکی از کوچه های مدینه نشستیم، گریان و سرگردان و نمی دانستیم کجا رو کنیم و به سوی که برویم و می گفتیم: به سوی مرجئه، به سوی زیدیه، به سوی معتزله، به سوی خوارج. ما در این حال بودیم که چشمم به پیره مردی ناشناس افتاد که با دست به من اشاره می کرد و من در بیم شدم که مبادا از جاسوسان ابی جعفر منصور باشد، زیرا او در مدینه جاسوسی داشت و ماموریت داشتند که بدانند شیعه به امامت چه کسی متفق می شوند تا گردن او را بزنند، من ترسیدم از آنها باشد، من به رفیقم احوال (ابو جعفر محمد بن نعمان احوال در کوفه صراف بوده و در طاق المحامل دکانی داشته و نزد شیعه و سنی معروف به فضل بوده، و علماء فرّق در دکان او جمع می شدند و به آنها مباحثه می کرد، شیعه او را مؤمن الطاق و صاحب الطاق لقب داده بودند، و سنی ها او را شیطان الطاق می گفتند: برای آنکه از مناظره با او در می ماندند) گفتم: از من دور شو زیرا من بر خود و تو نگرانم و او مرا می خواهد نه تو را، از من دور شو مبادا هلاک شوی و به زیان خود کمک کنی او کمی دور شد و من به دنبال آن پیره مرد به راه افتادم زیرا معتقد بودم که از او خلاصی ندارم و دنبال او رفتم تا به در خانه امام کاظم (علیه السلام) رسیدم، در آنجا مرا تنها گذاشت و خودش رفت. دیدم خادمی بر در خانه است و بی پرسش به من گفت: وارد خانه شو خدا رحمت کند. من در خانه در آمدم و بی انتظار ابو الحسن موسی (علیه السلام) را دیدم و با من آغاز سخن کرد و فرمود: نه به سوی مرجئه و نه به سوی قدریه و نه به سوی زیدیه و نه معتزله و نه خوارج، به سوی من، به سوی من. من گفتم: قربانت، پدرت در

گذشت؟ فرمود: آری، گفتم: مُرد؟ فرمود: آری، گفتم: بعد از او کی امام ما است؟ فرمود: اگر خدا خواهد تو را به امامت رهبری می کند، گفتم: قربانت، عبد الله معتقد است که پس از پدرش او است، فرمود: عبد الله می خواهد خدا را نپرستد و نخواهد. (گوید: گفتم: قربانت، پس از او کی امام ما است؟ فرمود: اگر خدا خواهد تو را هدایت نماید) گوید: گفتم: قربانت، شما هستید آن امام، فرمود: نه من این را به تو نمی گویم، با خود گفتم: از راه راست مسأله وارد نشدم، سپس به او گفتم: قربانت، برای شما امامی هست، فرمود: نه، در این جا یک احترام و هیبتی از آن حضرت بر دل من وارد شد که جز خدا عز و جل نمی داند بیش از آنچه در موقع تشرّف به حضور پدرش از او در دل من واقع می شد. سپس گفتم: قربانت، از تو بپرسم چنانچه از پدرت می پرسیدم؟ فرمود: بپرس تا جواب بگیری ولی فاش مکن، اگر فاش کنی، همان سر به باد دادن است، از او پرسش کردم و معلوم شد دریائی است بیکران، گفتم: قربانت، شیعیان تو و پدرت اکنون سرگردانند، من به آنها اعلام کنم و آنها را به شما دعوت کنم، با تعهد بر کتمان کنی که از من گرفتید، فرمود: به هر کدام که رشید و خردمند و راز دارند اعلام کن و با آنها شرط کن کتمان کنند، اگر فاش سازند، سر به باد دادن است و اشاره به گلوی مبارک خود کرد. گوید: از نزد آن حضرت بیرون آمدم و به ابو جعفر احوال بر خوردم، گفت: چه خبر داری؟ گفتم: راه هدایت، و داستان را برایش باز گفتم، گوید: سپس فضیل و ابو بصیر را دیدار کردیم و آن ها هم خدمت آن حضرت رسیدند و سخن او را شنیدند و با او سؤال و جواب کردند و به امامت آن حضرت یقین نمودند، سپس مردم شیعه با ما فوج، فوج، تماس گرفتند، هر که خدمت آن حضرت رسید یقین به امامت او کرد، جز دسته عمار (بن موسی سبابی) و اصحاب او، و عبد الله تنها ماند، کمی از مردم به وی مراجعه می کردند، چون چنین دید، حال مردم را پرسید، به او گزارش دادند که هشام مردم را از دور تو پراکنده کرد، هشام گوید: چه کس را در مدینه سر راهها نشانید که مرا بزنند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۷- هشام بن سالم گوید: پس از وفات امام صادق علیه السلام من و مؤمن الطاق در مدینه بودیم، مردم همه دور عبد الله بن جعفر (عبد الله افطح) گرد آمده بودند و اتفاق داشتند که بعد از پدرش او امام است، من و صاحب الطاق هم نزد او رفتیم و مردم هم نزد او بودند و این توجه به او برای این بود که از امام صادق علیه السلام روایت داشتند که: امر امامت در پسر بزرگ است به شرط این که عیبی نداشته باشد، ما نزد او رفتیم و از او پرسشهایی کردیم که از پدرش امام صادق علیه السلام پرسش می کردیم، از او پرسیدیم زکات در چند درهم واجب است؟

گفت: در ۲۰۰ درهم ۵ درهم است،

گفتم: درصد درهم چطور؟

گفت: ۲ درهم و نیم،

گفتم: به خدا، مرجئه (سنی های لا ابالی) هم این حرف را نمی گویند، گوید: دست به آسمان برداشت و گفت: به خدا من نمی دانم که مرجئه چه می گویند؟

(هشام بن سالم) گوید:

ما از نزد او گمراه و سرگردان بیرون آمدیم و نمی دانستیم به کجا رویم من بودم و ابو جعفر احول در یکی از کوچه های مدینه، گریان و سرگردان نشستیم و نمی دانستیم به کجا رو کنیم و به سوی چه کسی برویم و می گفتیم، به سوی مرجئه، به سوی زیدیه، به سوی معتزله، به سوی خوارج.

ما در این حال بودیم که چشمم به پیرمردی ناشناس افتاد که با دست به من اشاره می کرد و من ترسیدم که مبادا از جاسوسان ابی جعفر منصور باشد، زیرا او در مدینه جاسوسانی داشت که مأموریت داشتند بدانند شیعیان امام صادق به امامت چه کسی اتفاق می کنند تا گردن او را بزنند، من ترسیدم از آنها باشد، من به رفیقم احول (ابو جعفر محمد بن نعمان احول در کوفه صراف بوده و در طاق المحامل دکانی داشته و نزد شیعه و سنی معروف به فضل بوده، و دانشمندان در دکان او جمع

می شدند و با آنها بحث می کرد، شیعه او را مؤمن الطاق و صاحب الطاق لقب داده بودند، و سنی ها او را شیطان الطاق می گفتند: (برای آنکه از مناظره با او درمی ماندند) گفتم: از من دور شو زیرا من بر خود و تونگرانم و او مرا می خواند نه تو را، از من دور شو مبادا هلاک شوی و به زیان خود کمک کنی او کمی دور شد و من به دنبال آن پیرمرد به راه افتادم زیرا معتقد بودم که از او خلاصی ندارم و دنبال او رفتم تا به در خانه امام کاظم علیه السلام رسیدم، در آن جا مرا تنها گذاشت و خودش رفت.

دیدم خادمی بر در خانه است و بی پرسش به من گفت: بفرمائید داخل خدا رحمت کند. من در خانه وارد شدم و بی انتظار ابو الحسن موسی علیه السلام را دیدم و با من آغاز سخن کرد و فرمود: نه به سوی مرجئه و نه به سوی قدریه و نه به سوی زیدیه و نه معتزله و نه خوارج، به سوی من، به سوی من.

من گفتم: قربانت، پدرت درگذشت؟

فرمود: آری، گفتم: مرد؟ فرمود: آری،

گفتم: بعد از او چه کسی امام ما است؟

فرمود: اگر خدا خواهد تو را به امامت رهبری می کند،

گفتم: قربانت، عبد الله معتقد است که پس از پدرش اوست،

فرمود: عبد الله می خواهد خدا عبادت نشود.

(عرض کردم: قربانت، پس از او چه کسی امام است؟)

فرمود: اگر خدا خواهد تو را هدایت نماید) گوید: گفتم: قربانت، شما هستید آن امام، فرمود: نه من این را به تو نمی گویم، با خود گفتم: من درست سؤال نکردم، سپس به او گفتم: قربانت، برای شما امامی

هست، فرمود: نه، در این جا یک احترام و هیبتی از آن حضرت بر دل من وارد شد که جز خدا عز و جل نمی داند، بیش از آنچه در موقع تشرّف به حضور پدرش از او در دل من واقع می شد.

سپس گفتم: قربانت، از تو بپرسم چنانچه از پدرت می پرسیدم؟ فرمود: بپرس تا جواب بگیری ولی فاش مکن، اگر فاش کنی، همان سر به باد دادن است، از او پرسش کردم و معلوم شد دریائی است بیکران، گفتم: قربانت، شیعیان تو و پدرت اکنون سرگردانند، من به آن ها اعلام کنم و آنها را به شما دعوت کنم، با تعهد بر کتمانی که از من گرفتید، فرمود: به هر کدام که رشید و خردمند و رازدارند اعلام کن و با آنها شرط کن کتمان کنند، اگر فاش سازند، سر به باد دادن است و اشاره به گلوی مبارک خود کرد. گوید: از نزد آن حضرت بیرون آمدم و به ابو جعفر احوال برخورددم، گفت: چه خبر داری؟ گفتم: راه هدایت، و داستان را برایش بازگفتم، گوید: سپس فضیل و ابو بصیر را دیدار کردیم و آنها هم خدمت آن حضرت رسیدند و سخن او را شنیدند و با او سوال و جواب کردند و به امامت آن حضرت یقین نمودند، سپس مردم شیعه با ما فوج، فوج، تماس گرفتند، هر که خدمت آن حضرت رسید یقین به امامت او کرد، جز دسته عمار (بن موسی ساباطی) و اصحاب او، و عبد الله تنها ماند، کمی از مردم به وی مراجعه می کردند، چون چنین دید، حال مردم را پرسید، به او گزارش دادند که هشام مردم را از دور تو پراکنده کرد، هشام گوید: عده یی را در مدینه سر راهها نشانید که مرا بزنند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۸۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول بأبي يحيى، وقد يعد ضعيفا، و صاحب الطاق هو أبو جعفر محمد بن النعمان الأحول كان صرافا فى طاق المحامل من الكوفة و كان مشهورا بالفضل عند المخالف و المؤلف، و كان يجتمع عنده فى دكانه علماء الفرق فيناظرهم فكانت الشيعة يلقبونه مؤمن الطاق، و صاحب الطاق، و شاه الطاق، و المخالفون شيطان الطاق لعجزهم عن مناظراته. و ذلك أى اجتماع الناس عنده أنهم أى لأنهم ما لم تكن به عاهة أى آفة إما فى بدنه أو فى دينه و علمه، و كلاهما كانا فى عبد الله لأنه كان أفطح الرجلين، عريضهما لا يمشى كما ينبغى، و لا يكون فى الإمام عيب يوجب شينه، و كان مطعونا فى دينه جاهلا. قال المفيد فى إرشاده: كان أكبر إخوته بعد إسماعيل و لم تكن منزلته عند أبيه منزلة غيره من ولده فى الإكرام و كان متهما بالخلاف على أبيه فى الاعتقاد، و يقال: إنه كان يخالط الحشوية و يميل إلى مذاهب المرجئة، و ادعى بعد أبيه الإمامة و احتج بأنه أكبر إخوته الباقين، فأتبعه جماعة ثم رجع أكثرهم إلى القول بإمامة موسى عليه السلام لما تبينوا ضعف دعواه و قوة أمر أبى الحسن عليه السلام و دلائل حقيقته و براهين إمامته، و أقام نفر يسير منهم على إمامة عبد الله و هم الملقبون بالفطحية، لأن عبد الله كان أفطح الرجلين، أو لأن داعيهم إلى الإمامة رجل يقال له عبد الله بن أفطح، انتهى. فالتعليل هنا لتمسكهم بأول الخبر، و ذهولهم عن آخره، و يحتمل أن يكون ذلك إشارة إلى دخولهم عليه، فإنه كان للامتحان، و أنه هل فيه عاهة أم لا، و لعل المراد بالمرجئة هنا جميع أهل السنة فإنهم أخرجوا أمير المؤمنين عليه السلام إلى المرتبة الرابعة، و المعنى أنهم مع غاية جهلهم بالدين و أحكامه لا يفتون بمثل هذا الفتوى الفاسد، و قائلون بالنصاب. ضلالا بالضم و التشديد جمع ضال لا ندرى استئناف بيانى، و الأزقة بفتح الهمزة و كسر الزاء و تشديد القاف جمع زقاق كغراب أى السكك، و الحيارى جمع حيران إلى المرجئة بتقدير الاستفهام الإنكارى، و المشهور أنهم طائفة يعتقدون أنه لا يضر مع الأيمان معصية كما لا ينفع مع الكفر طاعة، سموا مرجئة لاعتقادهم أن الله أرجأ تعذيبهم على المعاصى أى أخره عنهم، و قد مر أنه يطلق القدرية على الجبرية و على التفويضية أيضا، و العين: الجاسوس. تنح أى اذهب إلى ناحية لا تهلك بلاء النافية مجزوما فى جواب الأمر، أو بلاء الناهية و تعين منصوب بتقدير أن أو بالعطف على محل تهلك، لأنه فى قوة لئلا تهلك غير منصوب بالحالية عن فاعل تنح أو نيابة المفعول المطلق، و فى إعلام الورى فتنحى

عنى بعيدا وقد عزمت أى وطنت نفسى حتى ورد بى الباء للتعدية أو للمصاحبة، ثم خلانى بالتشديد أى تركنى فإذا أبو الحسن أى حاضر. أن لا يعبد الله على المجهول لأن العبادة بغير معرفة الإمام كلا عبادة و لا تعرف أيضا إلا به. لا ما أقول لا تمهيد للنفى الذى يليه نحو قوله تعالى:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ

ما أقول ذلك فى الحال إعظاما تميز لشيء أكثر منصوب نعت إعظاما و هيبة، و يقال: نزت البئر فنزف، أى فنى ماؤها يتعدى و لا يتعدى. ما وراءك ما استفهامية مبتدأ، و وراءك منصوب بالظرفية خبر إلا طائفة عمار أى عمار بن موسى الساباطى.

مرآة العقول؛ ج ٤ ، ص ٩٧

٨- الحديث

٩٢٩/٨ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ مُحَمَّدٍ (١٧) ، عَنْ (١٨) مُحَمَّدِ بْنِ فُـ لَانَ الْوَاقِفِيِّ (١٩) ،

ص: ١٩٥

١-١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والإرشاد . وفى المطبوع : «وقد» .

٢-٢ . فى «ب ، ف» والإرشاد : «منهم» .

٣-٣ . فى «ب» : «إليهم» .

٤-٤ . فى الإرشاد : «بالكتمان» .

٥-٥ . فى «بف» : «فإذا» .

٦-٦ . فى الإرشاد : «أذاع» .

- ٧-٧ . فى الوافى : «ماوراك» .
- ٨-٨ . فى «ف» والإرشاد : «وحدّثته» .
- ٩-٩ . فى «ج» : - «قال» . وفى «بف» : «ثمّ قال» .
- ١٠-١٠ . فى الإرشاد : «زرارة» .
- ١١-١١ . فى «ف» : «سألاه» .
- ١٢-١٢ . فى «ب ، بح» : «وكلّ» .
- ١٣-١٣ . فى الوافى : «يعنى عمّار بن موسى الساباطى» .
- ١٤-١٤ . فى «ج» : + «بن جعفر» .
- ١٥-١٥ . فى «ب ، ج» : «عليه» . وفى حاشية «بر» : + «أحد» .
- ١٦-١٦ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الأمور التى توجب حجّة الإمام عليه السلام ، ح ٧٥٢ وفيه هذه القطعة : «إنّ الأمر فى الكبير ما لم تكن فيه عاهة» ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٢١ ، بسنده عن الكلينى إلى قوله : «لا يدخل إليه إلاّ قليل من الناس» . رجال الكشّى ، ص ٢٨٢ ، ح ٥٠٢ بسنده عن أبى يحيى الوافى ، ج ٢ ، ص ١٦٧ ، ح ٦٢١ .
- ١٧-١٧ . فى «ه» والوسائل : - «عن محمّد» .
- ١٨-١٨ . فى حاشية «بح» والوافى : «بن» .
- ١٩-١٩ . فى «ج ، ض ، بس» وحاشية «ج ، بح ، بر ، بف» : «الرافعى» . وفى حاشية «و» : «الرافعى» . والخبر رواه الصّفّار فى بصائر الدرجات ، ص ٢٥٤ ، ح ٦ _ باختلاف فى الألفاظ _ عن إبراهيم بن إسحاق عن محمّد بن فلان الرافعى ، وهكذا فى البحار ، ج ٤٨ ، ص ٥٢ ، ح ٤٨ نقلاً من البصائر ، لكن فى ج ٥٨ ، ص ١٨٥ ، ح ٥٤ : «الواقفى» . وأورده المفيد أيضاً فى الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٢٣ ، بسنده عن محمّد بن يعقوب ، عن علىّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن الرافعى ، كما ورد الخبر فى إعلام الورى ، ص ٣٠١ ، عنه (محمّد بن يعقوب) عن علىّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن الواقفى . ثمّ إنّّه لا يبعد كون الصواب فى لقب محمّد بن فلان هو «الرافعى» وتصحيحه بالواقفى ،

من باب تصحيف الغريب بالمعهود المأنوس عند الأذهان ، يؤيد ذلك ورود «الوامغي» فى بعض النسخ . هذا ، ويحتمل زيادة «عن محمد» بعد «أبيه» فى السند ، والله هو العالم .

قَالَ :

كَانَ لِي ابْنُ عَمِّ يُقَالُ لَهُ : الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، وَ (١) كَانَ زَاهِدًا ، وَ كَانَ مِنْ أَعْبِدِ أَهْلِ زَمَانِهِ ، وَ كَانَ يَتَّقِيهِ السُّلْطَانُ ؛ لِجِدِّهِ فِي الدِّينِ وَ اجْتِهَادِهِ (٢) ، وَ زُبْمًا (٣) اسْتَقْبَلَ السُّلْطَانُ بِكَ لَامٍ صَعْبٍ يَعِظُهُ ، وَ يَأْمُرُهُ (٤) بِالْمَعْرُوفِ ، وَ يَنْهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ ، وَ كَانَ السُّلْطَانُ يَحْتَمِلُهُ ؛ لِصَلَاحِهِ ، فَلَمْ (٥) تَنْزَلْ هَذِهِ حَالَتُهُ حَتَّى كَانَ يَوْمٌ مِنَ الْأَيَّامِ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ ١/٣٥٣

مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ (٦) - فَرَأَهُ ، فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ ، فَأَتَاهُ ، فَقَالَ لَهُ : « يَا أَبَا عَلِيٍّ ، مَا أَحَبَّ إِلَيَّ مَا أَنْتَ فِيهِ وَ أَسْرَنِي (٧) ، إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَتْ لَكَ مَعْرِفَةٌ ، فَأَطْلُبِ الْمَعْرِفَةَ » .

قَالَ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، وَ مَا (٨) الْمَعْرِفَةُ ؟ قَالَ (٩) : « أَذْهَبَ فَتَفَقَّهَ ، وَ أَطْلُبِ الْحَدِيثَ » . قَالَ : عَمَّنْ ؟ قَالَ : « عَنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ ، ثُمَّ اعْرِضْ عَلَيَّ (١٠) الْحَدِيثَ » . قَالَ : فَذَهَبَ ، فَكَتَبَ (١١) ، ثُمَّ جَاءَهُ (١٢) ، فَقَرَأَهُ عَلَيْهِ فَاسْقَطَهُ كُلَّهُ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ : « أَذْهَبَ فَاعْرِفِ (١٣) »

ص: ١٩٦

١-١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى والإرشاد . وفى المطبوع : - «و» . وفى الوسائل : - «يقال له : الحسن بن عبد الله و» .

٢-٢ . فى «ف» : «واجتهاده فى الدين» .

٣-٣ . فى «ف ، بر» : «فربما» .

٤-٤ . فى «ه» والبصائر : «يامر» .

٥-٥ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى . وفى المطبوع : «ولم» .

٦-٦ . فى «بح» : «بالمسجد» .

٧-٧ . فى حاشية «ب ، ج ، ه ، بح ، بر» والإرشاد : «أسرتنى به» .

٨-٨ . فى «ض» : «فما» .

٩-٩ . فى الوسائل : «فقال له أبو الحسن عليه السلام» .

١٠-١٠ . فى «ف» : «يا أبا على» .

١١-١١ . فى «ب» : «وكتب» .

١٢-١٢ . فى «ف» والإرشاد : «جاء» .

١٣-١٣ . فى مرآة العقول : «واعرف» . وفى البصائر : «واطلب» .

المَعْرِفَةُ (١) .

وَكَانَ الرَّجُلُ مَعْنِيًّا (٢) بِدِينِهِ ، قَالَ (٣) : فَلَمْ يَزَلْ يَتَرَصَّدُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى خَرَجَ إِلَى ضَيْعَةٍ (٤) لَهُ ، فَلَقِيَهُ فِي الطَّرِيقِ ، فَقَالَ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنِّي أَحْتَجُّ عَلَيْكَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ ، فَدَلَّنِي عَلَى الْمَعْرِفَةِ ، قَالَ : فَأَخْبَرَهُ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَمَا كَانَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَأَخْبَرَهُ بِأَمْرِ الرَّجُلَيْنِ فَقَبِلَ مِنْهُ . ثُمَّ قَالَ لَهُ : فَمَنْ كَانَ (٥) بَعْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟ قَالَ : «الْحَسَنُ ثُمَّ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ» . حَتَّى (٦) انْتَهَى إِلَى نَفْسِهِ ، ثُمَّ سَكَتَ .

قَالَ : فَقَالَ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَمَنْ هُوَ الْيَوْمَ ؟ قَالَ : «إِنْ أَخْبَرْتُكَ ، تَقْبَلُ ؟» قَالَ : بَلَى جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قَالَ : «أَنَا (٧) هُوَ» . قَالَ : فَشَيْءٌ أَسْتَدِلُّ بِهِ ؟ قَالَ : «أَذْهَبُ إِلَى تِلْكَ الشَّجَرَةِ _ وَأَشَارَ (٨) إِلَى (٩) أُمَّ غَيٍّ _ لِأَنَّ (١٠) _ فَقُلْ لَهَا : يَقُولُ لَكَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ : أَقْبَلِي» .

قَالَ (١١) : فَاتَّيْتُهَا ، فَرَأَيْتُهَا وَاللَّهُ تَخَذُ الْأَعْرَضَ (١٢) خَدًّا حَتَّى وَقَفْتُ (١٣) بَيْنَ يَدَيْهِ ، ثُمَّ

- ١-١ . فى الإرشاد : - «المعرفة» .
- ٢-٢ . فى البصائر : «معينا» . وقوله : «مَعْنِيَا بدينه» ، أى ذا عناية واهتمام به . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٣١٤ (عنا) .
- ٣-٣ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والإرشاد . وفى المطبوع : - «قال» .
- ٤-٤ . «الضيعة» : الأرض المَعْلَّة . والجمع : ضِيَع . لسان العرب ، ج ٨ ، ص ٢٣٠ (ضيع) .
- ٥-٥ . فى «ف» : + «منكم» .
- ٦-٦ . فى «ب» : «ثم» .
- ٧-٧ . فى «ب» : «فأنا» .
- ٨-٨ . هكذا فى «ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والبصائر . وفى «ب» والمطبوع : + «بيده» .
- ٩-٩ . فى الإرشاد : + «بعض شجر» .
- ١٠-١٠ . «أُمُّ غَيْلَانَ» : شجر السَّمُر ، وهو من شجر الطَّلح . وقيل : الطَّلح : شجرة طويلة لها ظلّ يستظلّ بها الناس والإبل ، وورقها قليل ولها أغصان طوال عظام تناوى السماء من طولها ، ولها شوك كثير من سلاء النخل ، ولها ساق عظيمة لا تلتقى عليه يدا الرجل ، تأكل الإبل منها أكلاً كثيراً ، وهى أُمُّ غيلان ، تنبت فى الجبل . وقيل غير ذلك . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٥٣٢ (طلع) ؛ وج ١١ ، ص ٥١٣ (غيل) .
- ١١-١١ . فى «بح» : «فقال» .
- ١٢-١٢ . «تَخُدُّ الأَرْضَ» ، أى تشقّه وتحفره ؛ من الخدّ وهو جعلك أخذودا فى الأرض ، تحفره مستطيلاً . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ١٦٠ (خدد) .
- ١٣-١٣ . فى «بح» : «وقعت» .
- أَشَارَ إِلَيْهَا (١) ، فَرَجَعْتُ ، قَالَ : فَأَقَرَّ بِهِ ثُمَّ لَزِمَ الصَّنَمَ وَالْعِبَادَةَ ، فَكَانَ (٢) لَا يَرَاهُ أَحَدٌ (٣) يَتَكَلَّمُ (٤) بَعْدَ ذَلِكَ . (٥)

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، مِثْلَهُ .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن فلان واقفی گوید: من پسر عمویی داشتم که نامش حسن بن عبد الله بود، مردی بود زاهد و عابدترین مردم زمان خود. و بواسطه جدی بودن و کوشش او در امر دین سلطان از او پروا میکرد و بسا در پیش روی سلطان سخن درشت و دشواری بعنوان موعظه میگفت و او را امر بمعروف و نهی از منکر مینمود سلطان هم بواسطه شایستگی و نیکوکاریش از او تحمل میکرد، حال او پیوسته چنین بود تا آنکه روزی در مسجد حضرت ابو الحسن موسی بن جعفر علیه السلام بر او وارد شد. چون او را دید، اشاره کرد، او هم نزد حضرت آمد، امام باو فرمود: ای ابا علی! من روش ترا بسیار دوست دارم و خوشم می آید ولی تو معرفت نداری، برو و معرفت بجو، عرضکرد: قربانت، معرفت چیست؟ فرمود: برو بفهم و کسب حدیث کن. عرضکرد: از که کسب کنم؟ فرمود: از فقهاء اهل مدینه، سپس آن احادیث را بر من عرضه کن. او رفت و احادیثی را نوشته خدمت حضرت باز آمد و برایش قرائت کرد، امام همه را باطل دانست، و باو فرمود، برو معرفت یاد بگیر، آن مرد بدین خود عنایت داشت و پیوسته در انتظار استفاده از حضرت ابو الحسن علیه السلام بود تا زمانی که آن حضرت بکشتزار خود میرفت، در بین راه بحضرت برخورد و عرضکرد: قربانت، من در برابر خدا با شما احتجاج و خصومت میکنم، مرا بمعرفت راهنمایی کن، حضرت گزارش حال امیر المؤمنین علیه السلام و آنچه بعد از پیغمبر صلی الله علیه و آله واقع شد و نیز گزارش امر آن دو مرد (ابو بکر و عمر) را بیان فرمود، او هم پذیرفت، سپس بحضرت عرضکرد: امام بعد از امیر المؤمنین علیه السلام کیست؟ فرمود: اگر بتو خبر دهم میپذیری؟ گفت: آری قربانت گردم، فرمود، منم امام، عرضکرد: چیزی می خواهم که بآن استدلال کنم، (یعنی معجزه شما چیست؟) فرمود: برو نزد آن

درخت - آنگاه با دست اشاره بدرخت ام غیلان کرد - و باو بگو: موسی بن جعفر بتو میگوید: بیا، گوید من نزد درخت رفتم و دیدم زمین را میشکافد و می آید تا در برابر حضرت ایستاد، سپس حضرت باو اشاره کرد، تا برگشت. او بامامتش اقرار کرد و خاموشی گزید و بعبادت پرداخت و کسی پس از آن او را ندید که سخن گوید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۴

[ترجمه کمره ای]:

۸- محمد بن فلان واقفی، گوید: من عموزاده ای داشتم به نام حسن بن عبد الله، مردی بود زاهد و عابدترین اهل عصر خود، سلطان از هیبت دین داری و کوشش او در عبادت و تقوی حساب می برد و بسا در برابر سلطان سخن های درشت می گفت و او را موعظه می کرد و امر به معروف و نهی از منکر می نمود و سلطان به مصلحت خود از او در خورد می کرد و متحمل می شد، همیشه بر این وضع بود تا روزی ابو الحسن موسی (علیه السلام) وارد مسجد شد و او هم در مسجد بود، چون چشم امام به او افتاد اشاره کرد و نزد آن حضرت آمد به او فرمود: ای ابو علی، من این روشی که تو داری بسیار دوست دارم و دل پسند است جز این که تو معرفت نداری، باید دنبال معرفت باشی، عرض کرد قربانت، معرفت چیست؟ فرمود: برو دین را بفهم و حدیث دریافت کن، عرض کرد: از چه کسی؟ فرمود: از فقهاء اهل مدینه و سپس آنها را به من عرضه کن، گوید: رفت و احادیثی نوشت و آورد خدمت امام کاظم (علیه السلام) و برای او خواند، امام همه را ردّ کرد، و باز فرمود: برو معرفت یاد بگیر. آن مرد به دین خود علاقه داشت و پیوسته به امام کاظم (علیه السلام) متوجه بود، تا روزی که آن حضرت به مزرعه خود می رفت، در راه خدمت او رسید، و عرض کرد، قربانت، من در برابر خدا دامن شما را می گیرم، مرا به معرفت رهنمائی کن. گوید: امام او را از مقام امیر المؤمنین (علیه السلام) مطلع کرد و آنچه بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پدید شد و کار آن دو مرد را (ابو

بکر و عمر) به او گزارش داد (یعنی توطئه و نیرنگ کودتای آنها را برپا و فاش کرد) او هم قبول کرد و سپس عرض کرد، بعد از امیر المؤمنین (علیه السلام) امام بر حق که بود، فرمود: حسن (علیه السلام) سپس حسین (علیه السلام) تا به خودش رسید و دم فرو بست. گوید: به آن حضرت عرض کرد: قربانت، امروز امام بر حق کیست، فرمود: اگر به تو بگویم می پذیری؟ عرض کرد: قربانت، آری، فرمود: منم آن امام بر حق، گفت: دلیلی برای من بیاورید، فرمود: برو نزد این درخت (با دست خود اشاره به درخت خار مغیلانی کرد) و به او بگو: موسی بن جعفر به تو می گوید: نزد من بیا، گوید: من نزد آن درخت رفتم و به چشم خود دیدم زمین را می شکافد به وضعی خاص و آمد تا برابر آن حضرت ایستاد و سپس به او اشارتی کرد، و برگشت، گوید: اعتراف به امامت آن حضرت کرد و خموشی گزید و به عبادت پرداخت، و دیگر کسی ندید که سخنی گوید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۸- محمد بن فلان واقفی، گوید: پسر عمویی داشتم که نامش حسن بن عبد الله بود، مردی بود زاهد و عابدترین اهل عصر خود، سلطان از هیبت دین داری و کوشش او در عبادت و تقوی حساب می برد و بسا در برابر سلطان سخن های درشت می گفت و او را موعظه می کرد و امر به معروف و نهی از منکر می نمود و سلطان سخنان او را تحمل می کرد، همیشه بر این وضع بود تا روزی ابو الحسن موسی علیه السلام وارد مسجد شد و او هم در مسجد بود، چون چشم امام به او افتاد اشاره کرد و نزد آن حضرت آمد به او فرمود:

ای ابو علی، من روش تو را بسیار دوست دارم و دل پسند است جز این که تو معرفت نداری، باید دنبال معرفت باشی، عرض کرد قربانت، معرفت چیست؟ فرمود: برو دین را بفهم و حدیث دریافت کن، عرض کرد: از چه کسی؟ فرمود: از فقهاء اهل مدینه و سپس آنها را به من عرضه کن، گوید: رفت

و احادیثی نوشت و آورد خدمت امام کاظم علیه السّلام و برای او خواند، امام همه را ردّ کرد، و باز فرمود: برو معرفت یاد بگیر.

آن مرد به دین خود علاقه داشت و پیوسته به امام کاظم علیه السّلام متوجه بود، تا روزی که آن حضرت به مزرعه خود می رفت، در بین راه، خدمت او رسید، و عرض کرد، قربانت، من در برابر خدا دامن شما را می گیرم، مرا به معرفت رهنمائی کن.

گوید: امام او را از مقام امیر المؤمنین علیه السّلام مطلع کرد و آنچه بعد از رسول خدا صلّی الله علیه و آله ظاهر شد و کار آن دو مرد را (ابو بکر و عمر) به او گزارش داد و او هم پذیرفت سپس عرض کرد، بعد از امیر المؤمنین (ع) امام بر حق که بود، فرمود: حسن علیه السّلام سپس حسین علیه السّلام تا به خودش رسید و دم فرو بست.

گوید: به آن حضرت عرض کرد: قربانت، امروز امام برحق کیست، فرمود: اگر به تو بگویم می پذیری؟ عرض کرد: قربانت، آری، فرمود: منم آن امام برحق، گفت: دلیلی برای من بیاورید، فرمود: برو نزد این درخت (با دست خود اشاره به درخت خار مغیلان کرد) و به او بگو: موسی بن جعفر به تو می گوید: نزد من بیا، گوید: من نزد آن درخت رفتم و به چشم خود دیدم زمین را می شکافد و می آید تا برابر آن حضرت ایستاد و سپس به او اشارتی کرد، و برگشت، گوید: اعتراف به امامت آن حضرت کرد و دم فرو بست و به عبادت پرداخت، و دیگر کسی ندید که سخنی گوید.

محمد بن یحیی و احمد بن محمد، از محمد بن حسن و او از ابراهیم بن هاشم حدیثی مشابه این نقل کرده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول بسنديه. عن محمد كأنه ابن أبي عمير فلان كناية عن رجل نسي الراوى اسمه و كونه اسما
 كما ظن بعيد، و فى البصائر و سائر الكتب: الرافعى بالعين المهملة. يتقيه أى يترك بحضرتة القبائح
 و فى البصائر: يلقاه السلطان يحتمله أى يحلم عنه، و يقبل منه فى المسجد أى مسجد الرسول صلى
 الله عليه و آله و سلم ما أحب إلى صيغة تعجب و أسرنى من السرور، و فى البصائر: و أسرنى بك
 معرفة أى بأصول الدين و فروعه، لأنه لم يكن يعرف الإمام و كان أخذ معارفه و مسائله من أهل
 الضلال، و إنما أحاله عليه السلام أولاً على فقهاء المدينة ليعرفه جهالتهم و ضلالتهم، و يهتم بمعرفة
 من يجب أخذ الدين عنه. فأسقطه كله أى قال كل هذا باطل، أو بين له بالدليل و البرهان بطلان جميع
 ما أخذه معنيا بفتح الميم و سكون العين و كسر النون و شد الياء أى ذا عناية و اهتمام بدينه، من عناه
 الأمر يعنيه إذا أهمه و اعرف المعرفة و فى البصائر: و اطلب المعرفة يترصد أى يترقب أن يراه عليه
 السلام فى الخلوة إلى ضيعة له أى قرية. و ما كان بعد رسول الله أى من غضب الخلافة بأمر الرجلين
 أى كفر أبو بكر و عمر و ظلمهما و جورهما على أهل البيت عليهم السلام، و فى البصائر فأخبره بأمر
 المؤمنين عليه السلام و قال له: كان أمير المؤمنين بعد رسول الله صلى الله عليه و آله و أخبره بأمر
 أبى بكر و عمر. قال فشئى أى يجب شئى أو هل يوجد شئى؟ و أم غيلان السمر من شجر الطلح، و
 أمر غير الحى كثير فى كلام الله تعالى نحو:

يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ

فهو أمر تكوينى من قبل الله، و المؤثر فيه هو الله تعالى تخذ الأرض من باب نصر أى تشق ثم لزم
 الصمت لأنه علم أن ما يمكن أن يقال بين الناس باطل، و ما هو حق لا يمكن إظهاره غالباً، و من
 صمت نجا. و فى بصائر الدرجات فى آخر الخبر زيادة و هى هذه: و كان من قبل ذلك يرى الرؤيا

الحسنة و ترى له، ثم انقطعت عنه الرؤيا فرأى ليلة أبا عبد الله عليه السلام فيما يرى النائم، فشكى إليه انقطاع الرؤيا، فقال: لا تغتم فإن المؤمن إذا رسخ في الإيمان رفع عنه الرؤيا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٩٩

٩- الحديث

٩٣٠/٩. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّيِّبِ ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مَنْصُورٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ (٧) أَبِي الْعَلَاءِ ، قَالَ :

سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَكْثَمَ قَاضِي سَامَرَاءَ (٨) _ بَعْدَ مَا جَهَدْتُ بِهِ (٩) وَ نَاطَرْتُهُ وَ حَاوَرْتُهُ (١٠) وَ وَاصَلْتُهُ (١١) وَ سَأَلْتُهُ (١٢) عَنْ عُلُومِ آلِ مُحَمَّدٍ _ فَقَالَ : بَيْنَا (١٣) أَنَا ذَاتَ يَوْمٍ دَخَلْتُ أَطُوفُ بِقَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَرَأَيْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الرِّضَا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَطُوفُ بِهِ ، فَنَاطَرْتُهُ فِي مَسَائِلَ عِنْدِي ،

ص: ١٩٨

١-١ . في الإرشاد : + «بالرجوع» .

٢-٢ . في «ف» : «وكان» .

٣-٣ . في «بح» : «واحد» .

٤-٤ . في «ب» : «تكلم» .

٥-٥ . الإرشاد، ج ٢، ص ٢٢٣، بسنده عن الكليني . بصائر الدرجات، ص ٢٥٤، ح ٦، بسنده عن محمد بن فلان الرافعي، مع زيادة في آخره الوافي، ج ٢، ص ١٧٠، ح ٦٢٢؛ الوسائل، ج ٢٧، ص ٨٦، ح ٣٣٢٧٨، وفيه من قوله: «اذهب فتفقه» إلى قوله: «ثم اعرض عليّ الحديث» .

٦-٦ . فى «ج» وحاشية «بح ، بر ، بس ، بف» : «أحمد» .

٧-٧ . فى «بح ، بس» : - «محمد بن» .

٨-٨ . فى «ج» وحاشية «بر» : «سر من رأى» .

٩-٩ . «جَهَدْتُ بِهِ» ، أى امتحنته . يقال : جهد بالرجل ، أى امتحنه عن الخير وغيره . والمازندرانى قال : «الباء بمعنى مع ، والضمير راجع إلى يحيى . يقال : جهد الرجل فى الشىء ، إذا بذل الوسع والطاقة فيه وبالغ تفتيشه» . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ١٣٣ (جهد) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٨١ .

١٠-١٠ . «المُحَاوَرَة» : المجاوبة ومراجعة المنطق والكلام فى المخاطبة . لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٢١٨ (حور) .

١١-١١ . فى البحار ، ج ٥٠ : «راسلته» . و«المواصلة» : المحابّة . وَوَصَلَهُ وَصَلًا وَوَصَلَهُ وَوَصَلَهُ مواصلةً ووصالاً ، كلاهما يكون فى عفاف الحبّ ودعارته . لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٧٢٧ (وصل) .

١٢-١٢ . فى «ف» : «فسألته» .

١٣-١٣ . فى «بح ، بر» : «بينما» . وفى البحار ، ج ٥٠ «فبيننا» .

فَأَخْرَجَهَا إِلَيَّ ، فَقُلْتُ لَهُ : وَ اللَّهِ ، إِنِّي (١) أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ مَسْأَلَةً (٢) ، وَ إِنِّي وَ اللَّهِ ، لَأَسْتَحْيِي (٣) مِنْ ذَلِكَ ، فَقَالَ لِي : «أَنَا (٤) أَخْبِرُكَ قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَنِي ، تَسْأَلَنِي عَنِ الْأَمَامِ» . فَقُلْتُ : هُوَ وَ اللَّهِ هَذَا ، فَقَالَ : «أَنَا هُوَ» . فَقُلْتُ : عَ لَأَمَةٍ (٥) ؟ فَكَانَ (٦) فِي يَدِهِ عَصًا ، فَنَطَقْتُ ، وَ قَالَتْ : إِنَّ (٧) مَوْلَايَ إِمَامٌ هَذَا الزَّمَانِ ، وَ هُوَ الْحُجَّةُ (٨) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

محمد بن ابی العلاء گوید: بعد از آنکه یحیی بن اکثم قاضی سامرا را آزمایش کردم و با او مباحثه و گفتگو نمودم و رفت و آمد کردم و راجع بعلوم آل محمد پرسیدم شنیدم که می گفت: روزی داخل (مسجد مدینه) شدم و قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله را طواف میکردم، در آن میان محمد بن علی الرضا علیه السلام را دیدم مشغول طوافست، در باره مسائلی که در نظرم بود، با او مناظره کردم، همه را بمن جواب داد، من باو عرضکردم بخدا که من میخواهم از شما یک مسأله ای بپرسم، ولی بخدا که خجالت میکشم، بمن فرمود: پیش از آنکه بپرسی من بتو خبر میدهم، میخواهی راجع بامام بپرسی، عرضکردم: بخدا سؤال من همین است، پس فرمود: منم امام، عرضکردم: علامتش چیست؟ در دست حضرت عصائی بود که بسخن درآمد و گفت: همانا مولای من. امام این زمانست و اوست حجت خدا.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۵

[ترجمه کمره ای]:

۹- محمد بن ابی العلاء گوید: من پس از آنکه با یحیی بن اکثم-قاضی سامراء بحث و گفتگو کردم و با او پیوستم، از وی در باره علوم آل محمد پرسش کردم، به گوش خود شنیدم که می گفت: در این میان که روزی وارد شدم و گرد قبر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می گشتم، دیدم محمد بن علی الرضا(علیه السلام) در آن جا می گردد، با او در مسائلی که می دانستم مناظره کردم و به من جواب کافی داد، به او گفتم: به خدا من می خواهم از شما مسأله ای بپرسم و به خدا راستی که از شما در باره آن شرم دارم، به من فرمود: من پیش از آنکه تو بپرسی جوابت می دهم، می خواهی از امام بپرسی. گفتم: به خدا مسأله من همین است، فرمود: منم آن امام، گفتم: نشانی چیست؟ در دست او عصائی بود، به زبان آمد و گفت: به راستی مولا و آقای من امام این زمان است و او است حجت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۹- محمد بن ابی العلاء گوید: من پس از آنکه با یحیی بن اکثم-قاضی سامراء بحث و گفتگو کردم و با او درباره علوم آل محمد پرسش کردم، به گوش خود شنیدم که می گفت: روزی داخل مسجد مدینه شدم و قبر رسول خدا را طواف می کردم ناگهان به علی بن موسی الرضا برخوردیم که مشغول طواف بود با او پیرامون مسائلی صحبت کردم و به من جواب کافی داد، به او گفتم: به خدا من می خواهم از شما مسئله ای بپرسم و به خدا که از شما درباره آن شرم دارم، به من فرمود: من پیش از آنکه تو بپرسی جوابت را می دهم، می خواهی از امام بپرسی.

گفتم: به خدا مسئله من همین است، فرمود: منم آن امام، گفتم: نشانی چیست؟ در دست او عصائی بود، به زبان آمد و گفت: به راستی مولا و آقای من امام این زمان است و اوست حجت خدا.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول أو ضعیف یحیی، و هو من مشاهیر العلماء المخالفین و مناظرات الجواد علیه السلام معه مشهور بعد ما جهدت به أى بالغت فى امتحانه، و فى القاموس: جهد بزید امتحنه، و قال: المحاوره مراجعة النطق، و تحاوروا تراجعوا الكلام، انتهى. و المواصلة المودة، و الطواف بالقبر إنما یتیسر من خارج العمارة، و ربما یتدل به على جواز الطواف بقبور النبی و الأئمة علیهم السلام، و فيه نظر إذ

حمله على الطواف الكامل بعيد، بل الظاهر أنه عليه السلام كان يدور من موضع الزيارة إلى جانب الرجل ليدخل بيت فاطمة عليها السلام كما هو الشائع الآن، و المانع لا يمنع مثل هذا، لكن ما ورد في بعض الأخبار لا تطف بقبر، ليس بصريح في هذا المعنى، إذ يحتمل أن يكون المراد بالطواف الحدث، قال في النهاية: الطوف الحدث من الطعام، ومنه الحديث نهى عن متحدثين على طوفهما أى عند الغائط، و سيأتى تمام القول فى ذلك فى محل آخر إنشاء الله تعالى. فأخرجها أى بين وجه الصواب فيها فقلت علامة بالرفع أى تجب علامة، أو بالنصب أى أريد علامة، وقيل: على حرف جر دخلت على ما الاستفهامية، و أوردت هاء السكت بعد حذف الألف أى على أى شىء أنت الإمام؟ إن مولاى أى مالكى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٠٠

١٠- الحديث

٩٣١/١٠. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ أَوْ (٩) غَيْرِهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ ١/٣٥٤

الْحُسَيْنِ بْنِ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَى الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَأَنَا يَوْمَئِذٍ وَاقِفٌ (١٠)، وَقَدْ كَانَ أَبِي سَأَلَ أَبَاهُ عَنْ سَبْعِ مَسَائِلَ، فَأَجَابَهُ فِي سِتِّ (١١) وَأَمْسَكَ عَنِ السَّابِعَةِ - فَقُلْتُ: وَاللَّهِ، لَأَسْأَلَنَّهُ عَمَّا سَأَلَ أَبِي أَبَاهُ، فَإِنْ أَجَابَ بِمِثْلِ جَوَابِ أَبِيهِ، كَانَتْ (١٢) دَلَالَةً، فَسَأَلْتُهُ، فَأَجَابَ بِمِثْلِ جَوَابِ أَبِيهِ أَبِي فِي الْمَسَائِلِ السَّتِّ، فَلَمْ يَزِدْ (١٣) فِي الْجَوَابِ وَأَوْأَوْ لَأَيَّ (١٤)، وَأَمْسَكَ عَنِ السَّابِعَةِ.

وَقَدْ كَانَ أَبِي قَالَ لِأَبِيهِ: إِنِّي أَحْتَجُّ عَلَيْكَ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْكَ زَعَمْتَ أَنَّ

ص: ١٩٩

- ١-١ . فى «ب ، ف ، ه» : «إِنِّي وَاللَّهِ» .
- ٢-٢ . فى «ب» وحاشية «بح» والبحار ، ج ٥٠ : + «واحدة» .
- ٣-٣ . فى «ف» : «لأستحى» .
- ٤-٤ . فى «ف» : «أما أنا» . وفى «بس» : «إِنِّي» .
- ٥-٥ . جوّز المجلسى كون علامة بالرفع ، أى تجب علامة . وقال المازندراني : «وقد يجعل «على» حرف جرّ ، و«ما» للاستفهام بإسقاط الألف ، وإلحاق الهاء للوقف ، وهو للوقف ، وهو بعيد مع أنّ رسم الخطّ لا يلائمه» .
- ٦-٦ . فى «ض» : «وكان» .
- ٧-٧ . فى البحار ، ج ٥٠ : «فقلت : إنه» .
- ٨-٨ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٨ ، ح ٦٣٢ ؛ الوسائل ، ج ١٤ ، ص ٥٧٤ ، ح ١٩٨٤٨ ، وفيه من قوله : «فقال : بينا أنا ذات يوم» إلى قوله : «فناظرته فى مسائل عندى» ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ٦٨ ، ح ٤٦ ؛ وج ١٠٠ ، ص ١٢٦ ، ح ٤ ، وفيه إلى قوله : «فى مسائل عندى فأخرجها إلى» .
- ٩-٩ . فى البحار : «و» .
- ١٠-١٠ . «أنا واقف» ، أى أعتقد مذهب الواقفية ، وكنت أقف بالإمامة على أبيه ، لم أجاوز به إليه صلوات الله عليهما ؛ لاعتقادي فى أبيه الغيبة . راجع : الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٦ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٠٠ .
- ١١-١١ . فى «ف» : «ستّة» . عند حذف التمييز يجوز التذكير والتأنيث .
- ١٢-١٢ . فى البحار : «فكانت» . وفى مرآة العقول : «يحتمل التامة والناقصة» .
- ١٣-١٣ . فى «ب» : «فلم يزدنى» . وفى «ف» : «ولم يزد» .
- ١٤-١٤ . فى «ب ، ه ، بس» : «باء» .

عَبَدَ اللَّهُ لَمْ يَكُنْ إِمَامًا ، فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى عُنُقِهِ (١) ، ثُمَّ قَالَ لَهُ (٢) : «نَعَمْ احْتَجَّ عَلَيَّ بِذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، فَمَا كَانَ فِيهِ مِنْ إِيْتِمٍ ، فَهُوَ فِي رَقَبَتِي (٣)» .

فَلَمَّا وَدَّعْتُهُ ، قَالَ (٤) : «إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنْ شِيعَتِنَا يُتَلَى بِبَلِيَّةٍ أَوْ يَشْتَكِي (٥) ، فَيَصْبِرُ عَلَى ذَلِكَ ، إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ» .

فَقُلْتُ فِي نَفْسِي : وَ اللَّهِ ، مَا كَانَ لِهَذَا ذِكْرٌ ، فَلَمَّا مَضَيْتُ وَ كُنْتُ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ ، خَرَجَ بِي عِرْقُ الْمَدِينِيِّ (٦) ، فَلَقَيْتُ مِنْهُ (٧) شِدَّةً .

فَلَمَّا كَانَ مِنْ قَابِلٍ ، حَجَجْتُ ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ قَدْ بَقِيَ مِنْ وَجَعِي بَقِيَّةٌ (٨) ، فَشَكَوْتُ إِلَيْهِ ، وَقُلْتُ (٩) لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، عَوَّذُ (١٠) رِجْلِي _ وَ بَسَطْتُهَا (١١) بَيْنَ يَدَيْهِ _ فَقَالَ لِي : «لَيْسَ عَلَى رِجْلِكَ هَذِهِ بَأْسٌ ، وَ لَكِنْ أَرِنِي رِجْلَكَ الصَّحِيحَةَ» . فَبَسَطْتُهَا بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَعَوَّذَهَا ، فَلَمَّا خَرَجْتُ (١٢) لَمْ أَلْبَثْ إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى خَرَجَ بِي الْعِرْقُ ، وَ كَانَ وَجَعُهُ يَسِيرًا . (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حسین بن عمر بن یزید گوید: خدمت حضرت رضا علیه السلام رسیدم و در آن زمان واقفی مذهب بودم (امامت آن حضرت را قبول نداشتم) و همانا پدر من از پدر او هفت مسأله پرسیده بود که شش تای آن را جواب گفته و هفتمینش را پاسخ نگفته بود، من گفتم: بخدا که آنچه را پدرم از پدرش پرسیده، من از او میپرسم اگر مانند پدرش جواب گفت، دلیل بر امامت اوست، پس من پرسیدم و او هم آن شش مسأله را مانند جواب پدرش پدرم پاسخ گفت، و در مقام جواب حتی حرف «واو» و «یائی» هم زیاد نکرد و از هفتمینش خودداری کرد، و پدرم پدرا او گفته بود: من روز قیامت نزد خدا علیه شما احتجاج میکنم، برای اینکه عقیده داری عبد الله (برادر بزرگترت) امام نیست حضرت دست بگردنش نهاد و فرمود: آری نزد خدای عز و جل بر این مطلب علیه من احتجاج کن، هر گناهی داشت بگردن من باشد. چون من با آن حضرت خداحافظی کردم فرمود: هیچ یک از شیعیان

ما نیست که بلائی گرفتار شود و یا بیمار گردد و بر آن بلا و مرض شکیبائی ورزد، جز اینکه خدا اجر هزار شهید برایش نویسد، من با خود گفتم: بخدا راجع باین موضوع که سخنی در میان نبود!! چون رهسپار شدم در بین راه عرق المدینی در آوردم (و آن ریشه ایست که در پای انسان پیدا می شود و دردش شدت میکند) و من از این مرض سختی کشیدم، چون سال آینده شد بحج رفتم و خدمتش رسیدم، هنوز اندکی از درد باقیمانده بود، من بحضرت شکایت کردم و عرض نمودم: قربانت، بیایم دعای دفع بلائی بخوانید - و پایم را در برابرش دراز کردم - بمن فرمود این پایت را باکی نیست، پای سلامت را بمن نشان ده، من آن پایم را در برابرش دراز کردم. حضرت دعای تعویذ خواند، چون بیرون رفتم، طولی نکشید که آن ریشه بیرون آمد و دردش اندک بود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۵

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- حسین بن عمر بن یزید گوید: خدمت امام رضا(علیه السلام) رسیدم و هنوز من آن روز واقفی مذهب بودم و پدرم از پدرش هفت مسأله پرسیده بود که شش تا را جواب داده بود و یکی را جواب نداده بود، گفتم: به خدا من همان سؤالات پدرم را از او می کنم، اگر مانند پدرش جواب داد، دلیل بر امامت او است من پرسیدم و او جواب هائی داد که پدرش به پدرم داده بود که من روز قیامت نزد خدا ترا مسؤل می دانم که معتقدی (برادر بزرگ او) امام نیست، آن حضرت دست به گردن نهاد و به او فرمود: آری نزد خدا به دین عقیده بر من احتجاج کن و مرا مسؤل کن هر گناهی دارد به گردن من باشد، چون به آن حضرت وداع کردم فرمود: راست این مطلب این است که هیچ کس از شیعیان ما به بلائی گرفتار نشود و بیمار نگردد و بر آن صبر کند جز این که خدا برایش اجر هزار شهید نویسد. با خود گفتم: از این موضوع که ذکری نبود؟ و چون رفتم و سفر کردم در میان راه ریشه ای از پایم در آمد که آن را عرق المدینی نامند و از آن سختی کشیدم و چون سال آینده حج کردم خدمت آن

حضرت رسیدم و هنوز از دردم چیزی مانده بود و به آن حضرت از آن شکایت کردم و عرض کردم: قربانت، دعای حفظی به پایم بخوانید و پای خود را نزد او دراز کردم، فرمود: این پای تو عیبی ندارد، آن پای سلامت را به من بنما، آن را خدمت او دراز کردم و به آن دعائی خواند و چون بیرون شدم طولی نکشید که همان ریشه از آن بیرون آمد ولی درد آن کم بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- حسین بن عمر بن یزید گوید: خدمت امام رضا علیه السلام رسیدم و هنوز من آن روز واقفی مذهب بودم و پدرم از پدرش هفت مسئله پرسیده بود که به شش پرسش او پاسخ داده بود و یکی را بی جواب گذاشته بود، گفتم: به خدا من همان سؤالات پدرم را از او می پرسم، اگر مانند پدرش جواب داد، دلیل بر امامت او است من پرسیدم و او جوابهائی داد که پدرش به پدرم داده بود و حتی او و یائی را جا نینداخته بود و پدرم به او گفته بود که فردا در قیامت نزد خداوند علیه شما احتجاج می کنم زیرا معتقدی که برادر بزرگتر (عبد الله) امام نیست و آن حضرت دست به گردن او نهاد و به او فرمود: آری نزد خدا به دین و عقیده بر من احتجاج کن و مرا مسؤل کن هرگناهی که داشت به گردن من باشد، چون با آن حضرت خدا حافظی کردم.

فرمود: هیچ کس از شیعیان ما نیست که به بلائی گرفتار شود و بیمار گردد و بر آن شکیبائی ورزد جز این که خدا برایش اجر هزار شهید نویسد.

با خود گفتم: از این موضوع که ذکری نبود؟ و چون رفتم و سفر کردن در میان راه ریشه ای از پایم درآمد که آن را عرق المدینی نامند و بشدت ناراحت شدم و چون سال آینده حج کردم خدمت آن

حضرت رسیدم و هنوز از دردم چیزی مانده بود و به آن حضرت از آن شکایت کردم و عرض کردم: قربانت، دعای حفظی به پایم بخوانید و پای خود را نزد او دراز کردم،

فرمود: این پای تو عیبی ندارد، آن پای سلامت را به من بنما، آن را خدمت او دراز کردم و به آن دعائی خواند و چون بیرون شدم طولی نکشید که همان ریشه از آن بیرون آمد ولی درد آن کم بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و أنا يومئذ واقف أي اعتقد مذهب الواقفية، و كنت أقف بالإمامة على أبيه لم أجاوز بها إليه صلوات الله عليهما، لاعتقادي في أبيه الغيبة وأنه الحي القائم الذي سيملاً الأرض قسطاً و عدلاً لما رووا عن أبي عبد الله عليه السلام أن من ولده من هو كذلك، فأوله الضالون المضلون بالولد بلا واسطة، و وثق الحسين الشيخ في الرجال و لم يذكر واقفيته و الإمساك عن السابعة إما لكونها من المسائل التي لا يعلمها إلا الله كوقت قيام الساعة و أشباهه، أو لعدم المصلحة في ذكرها إما تقية أو لقصور فهم السائل عن إدراكها. كانت دلالة يحتمل التامة و الناقصة. يبتلى على بناء المجهول، أي يمتحن أو يشتكى أي يمرض أجر ألف شهيد أي من شهداء سائر الأمم، أو المراد به الثواب الاستحقاق أو هو مبني على تضاعف أهل زمان مظلومية الإمام كما مر ما كان لهذا ذكر مبني على جهله بسر هذا الكلام و تقريره فظهر له بعد ذلك و عرق المديني مركب إضافي، و هو خيط يخرج من الرجل تدريجاً و يشتد وجعه.

ص: ٢٠٠

-
- ١-١ . فى «ف»: «ووضع على عنقه يده» .
٢-٢ . فى البحار: - «له» .
٣-٣ . فى «ف، بر»: + «قال» .
٤-٤ . فى «بر»: + «لى» .
٥-٥ . «يشتكى»، أى يمرض، من الاشتكاء، وهو يستعمل فى المَوْجِدَة والمرض . راجع: لسان العرب، ج ١٤، ص ٤٣٩ (شكا).
٦-٦ . فى البحار: «المدنى». وقوله: «عِرْق المَدِينِي» مرَّكَب إضافي، وهو خيط يخرج من الرجل تدريجا مثل الشعر ويشتدّ وجعه . راجع: شرح المازندراني، ج ٦، ص ٢٨٢؛ مرآة العقول، ج ٤، ص ١٠١ .
٧-٧ . فى «ف»: «عنه» .
٨-٨ . فى «ف»: «بقيته» .
٩-٩ . فى «ض، بر»: «فقلت» .
١٠-١٠ . «العَوْدَة» و«المعاذة» و«التعويد»: الرُقِيَة التى يُرْقَى بها الإنسان من فرع أو جنون؛ لأنّه يعاذ بها . ويقال: عَوَّذْتُ فلانا بالله وأسمائه وبالمعوذتين، إذا قلت: أُعِيذُك بالله وأسمائه من كلّ ذى شرٍّ وكلّ داءٍ وحاسدٍ وحَيْنٍ . راجع: لسان العرب، ج ٣، ص ٤٩٩ (عوذ).
١١-١١ . فى «ج»: «فبسطتها» .
١٢-١٢ . فى «بف»: «فخرجت» بدل «فلما خرجت» .

۱۳-۱۳. راجع: عیون الأخبار، ج ۲، ص ۲۲۱؛ والمؤمن، ص ۱۶، ح ۸ الوافی، ج ۲، ص ۱۷۵، ح ۶۲۶؛ البحار، ج ۴۹، ص ۶۷، ح ۸۸.

۱۱- الحدیث

۹۳۲/۱۱. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ (۱)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ ابْنِ قِيَامَا الْوَاسِطِيِّ - وَكَانَ مِنَ الْوَاقِفَةِ - قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، فَقُلْتُ لَهُ: يَكُونُ إِمَامَانِ؟ قَالَ (۲): «لَا، إِلَّا وَ أَحَدُهُمَا صَامِتٌ».

فَقُلْتُ لَهُ: هُوَ ذَا أَنْتَ، لَيْسَ (۳) لَكَ صَامِتٌ - وَ لَمْ يَكُنْ وُلْدَ لَهُ (۴) أَبُو جَعْفَرٍ بَعْدُ - فَقَالَ لِي (۵): «وَاللَّهِ، لَيَجْعَلَنَّ اللَّهُ مِنِّي مَا يُثَبِّتُ بِهِ الْحَقَّ وَ أَهْلَهُ، وَ يَمْحَقُ بِهِ الْبَاطِلَ وَ أَهْلَهُ». فَوُلِدَ لَهُ (۶) بَعْدَ سَنَةٍ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

فَقِيلَ لِابْنِ قِيَامَا: أَلَا تَقْنَعُكَ (۷) هَذِهِ الْآيَةُ؟ فَقَالَ: أَمَا (۸) وَاللَّهِ، إِنَّهَا لَا آيَةٌ عَظِيمَةٌ، وَ لَكِنْ كَيْفَ أَصْنَعُ بِمَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۹) فِي ابْنِهِ؟ (۱۰)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن قیامای واسطی که از واقفیه بوده گوید: خدمت علی بن موسی الرضا علیهما السلام رسیدم و عرض کردم ممکن است دو امام (در یک زمان) بوده باشد؟ فرمود: نه، مگر اینکه یکی از آن دو ساکت باشد، عرض کردم اینک شما هستید که امام ساکت همراه ندارید - و در آن زمان هنوز ابو جعفر (محمد تقی علیه السلام) برایش متولد نشده بود - بمن فرمود: بخدا: که خدا از من فرزندی بوجود

آورد که حق را با اهلش بوسیله او پا بر جا کند و باطل را با اهلش بوسیله او از میان ببرد، بعد از یک سال دیگر ابو جعفر علیه السلام متولد شد، پس باین قیاما گفتند: آیا این آیت و معجزه ترا کافی نیست؟ او گفت: بخدا که این آیت بزرگی است ولی چه کنم با آنچه امام صادق علیه السلام در باره پسرش فرموده است؟.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۶

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- ابن قیاما واسطی که از واقفیه بود گوید: خدمت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) رسیدم و به آن حضرت گفتم: دو امام (در یک عصر) می شود؟ فرمود: نه، مگر آن که یکی خاموش باشد (و تابع دیگری باشد)، گفتم: ها، تو آن امام هستی که صامتی نداری - هنوز ابو جعفر برای او زائیده نشده بود - فرمود: به خدا که خداوند از من کسی آورد که حق و اهلش را بدان پایدار کند و باطل و اهلش را بدان محو کند و پس از یک سال ابو جعفر (امام محمد تقی) برای او متولد شد، به این قیاما گفتند: این معجزه برای تو سودمند نیست؟ گفت: هلا به خدا که این معجزه و نشانه بزرگی است ولی چه کنم با آنچه امام صادق (علیه السلام) در باره پسر خود گفته است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- ابن قیاما واسطی که از واقفیه بود گوید: خدمت علی بن موسی الرضا علیه السلام رسیدم و به آن حضرت گفتم: ممکن است دو امام (در یک عصر) باشند؟ فرمود: نه، مگر آن که یکی خاموش

باشد (و تابع دیگری باشد)، گفتم: اینک شما آن امام هستی که امام ساکت همراه نداری و در آن زمان هنوز ابو جعفر (امام محمد تقی علیه السلام) برایش به دنیا نیامده بود فرمود: به خدا که خداوند از من فرزندی به دنیا آورد که حق و اهلش را بدان پایدار کند و باطل و اهلش را بدان نابود سازد و پس از یک سال ابو جعفر (امام محمد تقی علیه السلام) برای او متولد شد، به ابن قیاما گفتند: این معجزه برای تو سودمند نیست؟ گفت: به خدا سوگند که این معجزه و نشانه بزرگی است ولی چه کنم با آنچه امام صادق علیه السلام درباره پسر خود گفته است.

توضیح: ابن قیاما همان حسین است محدث استرآبادی گفته است شاید مقصود او روایتی است که واقفیه آن را از امام صادق بصورت مجهول نقل کرده اند که او فرموده: ما هشت محدث داریم که هفتمی آن امام قائم است که مرحوم شیخ طوسی اخبار واقفیه را در کتاب غیبت خود آورده و آنها را پاسخ داده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف، و ابن قیاما هو الحسین، و قد مضى صدر الخبر فى باب النص على أبى جعفر الثانى عليه السلام. بما قال أبو عبد الله عليه السلام قال المحدث الأسترآبادى رحمه الله: كأنه إشارة إلى ما ذكره الكشى فى ترجمة يحيى ابن القاسم أبى بصير حيث قال: قال محمد بن عمران: سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول: منا ثمانية محدثون سابعهم القائم، فقام أبو بصير بن قاسم و قبل رأسه و قال: سمعته من أبى جعفر عليه السلام منذ أربعين سنة، انتهى. و أقول: هذا الخبر و أمثاله من مفتریات

الواقفية وقد أورد الشيخ رحمه الله أخبارهم في كتاب الغيبة، وأجاب عنها على أنه لو صح لأمكن وروده في شأن الباقر عليه السلام إلى آخر الأئمة، وسابعهم القائم، مع أن تشويش الخبر ظاهر، و تصحيح الثمانية يحتاج إلى تكلف شديد.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٠٢

١٢- الحديث

٩٣٣/١٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ، قَالَ :

ص: ٢٠١

-
- ١-١ . في الإرشاد : «أحمد بن محمد» . وهو سهو ؛ فإنه لم يثبت رواية أحمد بن محمد بن محمد شيخ الكليني عن محمد بن عليّ مباشرة . وقد تكرّرت في الأسناد رواية أحمد بن مهراّن ، عن محمد بن عليّ . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٢ ، ص ٧٠٩ .
 - ٢-٢ . في «بس» : «فقال» .
 - ٣-٣ . في «ف» : «وليس» .
 - ٤-٤ . في «ض» : «ولده» . وفي «ف» : «له ولد» .
 - ٥-٥ . في البحار : - «لى» .
 - ٦-٦ . في «ض» : - «له» .
 - ٧-٧ . في «ب ، ه ، بر» : «ألا يقنعك» . وفي «ج» : «ألا تقنّعك» . وفي «بف» : «ألا تنفعك» .
 - ٨-٨ . في «ه» : «فقال له» بدل «فقال أما» .

٩- ٩ . قوله : « بما قال أبو عبد الله عليه السلام » كأنه إشارة إلى حديث نقل عنه عليه السلام قال : « منّا ثمانية محدّثون سابعهم القائم » . وهو من مفتريات الواقفيّة . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٨٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٠٢ .

١٠- ١٠ . الكافي ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ على أبي جعفر الثاني عليه السلام ، ح ٨٣٩ . وفي الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٧ ، بسنده عن الكليني ، عن أحمد بن محمّد ، عن محمّد بن عليّ . وفيهما إلى قوله : « فولد له بعد سنة أبو جعفر عليه السلام » مع اختلاف يسير . وراجع : الكافي ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأرض لا تخلو من حجّة ، ح ٤٥١ ؛ وكتاب سليم بن قيس ، ص ٨٢١ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٤٨٦ ، ح ١١ ؛ وص ٥١١ ، ح ٢٠ ؛ وص ٥١٦ ، ح ٤٤ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٢٣ ، ح ١٧ ؛ وص ٢٣٣ ، ح ٤١ الوافي ، ج ٢ ، ص ١٧٦ ، ح ٦٢٧ ؛ البحار ، ج ٤٩ ، ص ٦٨ ، ح ٨٩ .

أَتَيْتُ خُرَاسَانَ وَأَنَا وَاقِفٌ ، فَحَمَلْتُ مَعِيَ مَتَاعًا ، وَكَانَ مَعِيَ ثَوْبٌ وَشِيٌّ (١) فِي بَعْضِ الرَّزَمِ (٢) ، وَ لَمْ أَشْعُرْ بِهِ ، وَ لَمْ أَعْرِفْ مَكَانَهُ ، فَلَمَّا قَدِمْتُ مَرَوْ ، وَ (٣) نَزَلْتُ فِي بَعْضِ مَنَازِلِهَا ، ١/٣٥٥

لَمْ أَشْعُرْ إِلَّا وَ رَجُلٌ مَدَنِيٌّ (٤) مِنْ بَعْضِ مُوَلَّدِيهَا (٥) ، فَقَالَ لِي : إِنَّ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يُقُولُ لَكَ : « اْبَعَثْ إِلَيَّ الثَّوْبَ الْوَشِيَّ الَّذِي عِنْدَكَ » . قَالَ : فَقُلْتُ : وَ مَنْ أَخْبَرَ أَبَا الْحَسَنِ بِقُدُومِي وَ أَنَا قَدِمْتُ (٦) أَنْفَاءً ؟ وَ مَا عِنْدِي ثَوْبٌ وَ شِيٌّ (٧) ، فَ رَجَعَ إِلَيْهِ ، وَ عَادَ إِلَيَّ ، فَقَالَ : يُقُولُ لَكَ (٨) : « بَلَى هُوَ فِي (٩) مَوْضِعٍ كَذَا وَ كَذَا ، وَ رَزْمَتُهُ (١٠) كَذَا وَ كَذَا » . فَ طَلَبْتُهُ حَيْثُ قَالَ ، فَ وَجَدْتُهُ فِي أَسْفَلِ الرَّزْمَةِ ، فَ بَعَثْتُ بِهِ إِلَيْهِ . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

و شاء گوید: من بخراسان رفتم و از طایفه واقفیه بودم و متاعی را همراه خود برده بودم در میان آنها جامه گلداری در یکی از بغچه ها بود که من نفهمیده بودم و جایش را هم نمیدانستم. چون رو وارد شدم و در منزلی فرود آمدم، بدون سابقه مردی مدنی که فقط در مدینه متولد شده بود آمد و بمن گفت: همانا ابو الحسن الرضا علیه السلام بتو میگوید: آن جامه گلداری که نزد تو هست، برای من بفرست، من گفتم: کی ورود مرا به ابو الحسن خبر داده؟ من اکنون وارد میشوم، و جامه گلداری نزد من نیست، اورفت و برگشت و گفت: میگوید: چرا آن جامه در فلان جا و سارغش چنین و چنانست، من آن سارغ را گشتم و آن جامه را در زیر بغچه پیدا کردم و نزدش فرستادم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- و شاء گوید: من به خراسان آمدم و واقفی مذهب بودم، و همراه من یک جامه گلداری بود که در یکی از بسته ها جا داشت که من متوجه آن نبودم و جای آن را هم نمی دانستم، چون به مرورسیدم و منزل گرفتم مردی از زاد و بوم مدینه اول بار نزد من آمد و به من گفت: ابو الحسن الرضا(علیه السلام) به تو می فرماید: آن جامه گلداری که نزد تو است برای من بفرست، گوید: گفتم: من هم اکنون وارد شدم، گئی به ابو الحسن خبر آمدن مرا داد؟ من جامه گلدار ندارم، رفت و برگشت و گفت: می فرماید: چرا، داری، در فلان جا است و در بسته کذائی است، او را در جایی که گفته بود یافتم و دیدم، در زیر بسته است و آن را برای او فرستادم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۲۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- و شاء گوید: من به خراسان آمدم و واقفی مذهب بودم، و همراه من یک جامه گلداری بود که در یکی از بسته ها جا داشت که من متوجه آن نبودم و جای آن را هم نمی دانستم، چون به مرور رسیدم و منزل گرفتم مردی از اهل مدینه آمد و گفت: ابو الحسن الرضا علیه السلام به تو می فرماید: آن جامه گلداری که نزد تو است برای من بفرست، گوید: گفتم: من هم اکنون وارد شده ام، چه کسی به ابو الحسن خبر آمدن مرا داد؟ من جامه گلداری ندارم، رفت و برگشت و گفت: می فرماید: چرا، داری، در فلان جا است و در بسته کذائی است، او را در جائی که گفته بود یافتم و برایش فرستادم. (ظاهرا این معجزه حضرت سبب گردید که و شاء از عقیده واقفیه خود دست بردارد).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۱۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، معتبر و الوشاء هو الحسن بن علی بن زیاد، كان يعرف بالوشاء لبيعه الثياب الوشية و كان خزازا، و يقال له: ابن بنت إلياس أيضا و كان من عيون هذا الطائفة و وجوهها، و كان خصيصا بالرضا عليه السلام، و كان واقفيا في زمان قليل ثم رجع كما يظهر من هذا الخبر أيضا، و لا يقدر ذلك في ثقته و جلالته. و في القاموس: الوشى نقش الثوب، و يكون من كل لون، و شى الثوب كوعى و شيا و شية حسنة نممه و نقشه و حسنه كوشاه، انتهى. و الوشى كغنى الثوب المنقوش، و ربما يقرأ بالتخفيف على بناء المصدر، قال في مصباح اللغة: و شيت الثوب و شيا من باب وعد رقمته و نقشته فهو موشى، و الأصل على المفعول، و الوشى نوع من الثياب الموشية تسمية بالمصدر، انتهى. و الرزم جمع رزمة بالكسر فيهما، و هى الثياب المشدودة فى ثوب واحد و لم أشعر به بضم

العين أى لم أعلم من بعض مولديها الضمير للمدينة الطيبة، أى أبواه ولداه بها و لم يكونا عنها. و الظاهر أن هذه المعجزة صارت سببا لرجوعه عن الوقف مع سائر ما رآه من المعجزات و العلوم، مثل ما رواه الصدوق فى العيون عن أبيه عن سعد بن عبد الله عن صالح بن حماد عن الحسن بن على الوشاء قال: كنت كتبت معى مسائل كثيرة قبل أن أقطع على أبى الحسن الرضا عليه السلام و جمعتها فى كتاب مما روى عن آبائه عليهم السلام و غير ذلك، و أحببت أن أثبت فى أمره و أختبره فحملت الكتاب [فى كمى] و صرت إلى منزله و أردت أن آخذ منه خلوة فأناوله، فجلست ناحية و أنا متفكر فى طلب الإذن عليه و بالباب جماعة جلوس يتحدثون فيينا أنا كذلك فى الفكرة فى الاحتيال للدخول عليه إذا بغلام و قد خرج من الدار فى يده كتاب فنادى: أيكم الحسن بن على الوشاء ابن بنت إلياس البغدادى؟ فقمتم إليه و قلت: أنا الحسن بن على فما حاجتك؟ فقال: هذا الكتاب أمرنى بدفعه إليك فهاك خذه، فأخذته و تنحيت ناحية فقرأته فإذا و الله فيه جواب مسألة مسألة، فعند ذلك قطعت عليه و تركت الوقف.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٠٣

١٣- الحديث

٩٣٤/١٣. ابْنُ فَضَّالٍ (١٢)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِيرَةَ، قَالَ :

كُنْتُ وَاقِفًا، وَ حَجَجْتُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ، فَلَمَّا صِرْتُ بِمَكَّةَ، خَلَجَ فِي صَدْرِي

ص: ٢٠٢

١-١ . «الْوَشِيُّ» : المنقوش ، من الوَشَى فى اللون ، وهو خلط لون بلون آخر . يقال : وَشَى الثوبَ وَشِيًا وَشِيَةً ، أى حَسَنه وَنَقَشَه وَرَقَمَه وَصَوَّرَه وَلَوَّنَه وَزَيَّنَه . وَالْوَشِيُّ أَيضًا : نوع من الثياب المَوْشِيَّة تسمية بالمصدر . راجع : لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٣٩٢ ؛ المصباح المنير ، ص ٦٦١ (وشى) .
٢-٢ . «الرِّزْمُ» : جمع الرِّزْمَة ، وهى من الثياب ما شُدَّ وَجُمِعَ فى ثوب واحد . لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٢٣٩ (رزم) .

٣-٣ . فى «ف ، ه ، و» : - «و» .

٤-٤ . فى «ه» : «مدينى» .

٥-٥ . قال المجلسى فى مرآة العقول : «من بعض مولديها ، الضمير للمدينة الطيبة ، أى أبواه ولداه بها ولم يكونا عنها» .

٦-٦ . فى «ف» : «قد قدمت» .

٧-٧ . فى «ه» : + «فقال لى : لا أدرى من أخبره ، فقلت : ما عندى ثوب وشى» .

٨-٨ . فى «ب ، ف» : - «لك» .

٩-٩ . فى «ج» : - «فى» .

١٠-١٠ . فى «ه» والبحار : «رزمة» .

١١-١١ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٦ ، ح ٦٢٨ ؛ البحار ، ج ٤٩ ، ص ٦٨ ، ح ٩٠ .

١٢-١٢ . ابن فضال الراوى عن عبد الله بن المغيرة ، هو الحسن بن على بن فضال (راجع : التهذيب ، ج ٩ ، ص ٢٧٣ ، ح ٩٨٨ ؛ وص ٣٠١ ، ح ١٠٧٧ ؛ والاستبصار ، ج ٤ ، ص ١٥٣ ، ح ٥٨٠) وليس هو من مشايخ الكلينى قدس سره ، بل يروى عنه الكلينى معمولاً بواسطتين . ومع ذلك ليس فى الأسناد السابقة ما يصلح أن يكون هذا السند معلقاً عليه .

شَيْءٌ (١) ، فَتَعَلَّقْتُ بِالْمُلْتَزِمِ (٢) ، ثُمَّ قُلْتُ : اللَّهُمَّ قَدْ عَلِمْتَ طَلِبَتِي وَإِرَادَتِي ، فَأَرْشِدْنِي إِلَى خَيْرِ الْأَعْدِيَانِ .

فَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنْ آتَى الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَتَيْتُ الْمَدِينَةَ ، فَوَقَفْتُ بِبَابِهِ ، وَ قُلْتُ (۳) لَلْغُ لَامٌ : قُلْ لِمَوْلَاكَ : رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ بِالْبَابِ ، قَالَ : فَسَمِعْتُ نِدَاءَهُ (۴) وَ هُوَ يَقُولُ : « اذْخُلْ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغِيرَةَ ، اذْخُلْ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغِيرَةَ » . فَدَخَلْتُ ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ ، قَالَ لِي : « قَدْ أَجَابَ اللَّهُ دُعَاءَكَ (۵) ، وَ هَذَاكَ لِدِينِهِ » . فَقُلْتُ : أَشْهَدُ (۶) أَنَّكَ حُجَّةُ اللَّهِ ، وَ أَمِينُهُ عَلَى خَلْقِهِ . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الله بن مغیره گوید: من واقفی مذهب بودم که بحجج رفتم، چون بمکه رسیدم، شکی در دلم (راجع بمذهبم) خلعجان کرد، خودم را بملتزم (دیوار مقابل در خانه کعبه که مستحب است سینه و شکم را بانجا چسبانیده و دعا کنند) چسبانیدم و گفتم: بار خدایا تو خواست و اراده مرا میدانی، مرا بهترین دینها هدایت کن، پس در دلم افتاد که خدمت حضرت رضا علیه السلام بروم. بمدینه آمدم و در خانه حضرت ایستادم و بغلامش گفتم: باقایت بگو، مردی از اهل عراق بر در خانه است، آنگاه صدای حضرت را شنیدم که میفرمود: بفرما ای عبد الله بن مغیره! بفرما ای عبد الله بن مغیره، چون مرا دید فرمود: خدا دعایت را اجابت کرد و بدین خودش هدایتت فرمود: من عرض کردم: گواهی دهم که توئی حجت خدا و امین او بر خلقش.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۷

[ترجمه کمره ای] :

۱۳- عبد الله بن مغیره گوید: من واقفی بودم و با این عقیده به حج رفتم، چون به مکه رسیدم، چیزی در خاطر آمد که به ملتزم (آن را مستجار گویند و از پشت خانه برابر کعبه است و خوب است شکم و سینه را به دیوار آن چسباند و دعاء در آن مستجاب است- از مجلسی ره) در آویختم و گفتم: بار خدایا تو می دانی خواسته و آهنگ مرا، خدایا مرا به خیر رهبری کن، در دلم افتاد که خدمت امام رضا (علیه السلام) برسم، به مدینه آمدم و بر در آن حضرت ایستادم و به غلام او گفتم: به آقایت بگو: مردی عراقی بر در خانه است. گوید: شنیدم آن حضرت از درون خانه فریاد کرد: ای عبد الله بن مغیره وارد شو، من وارد شدم و چون چشم آن حضرت به من افتاد، به من فرمود: خدا دعایت را مستجاب کرد و تو را به دینش رهبری نمود، من گفتم: گواهی می دهم که تو حجت و امین او هستی بر همه خلقش.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- عبد الله بن مغیره گوید: من واقفی بودم و با این عقیده به حج رفتم، چون به مکه رسیدم، چیزی در خاطر آمد که به ملتزم (آن را مستجار گویند و از پشت خانه برابر کعبه است و خوب است شکم و سینه را به دیوار آن چسباند و دعاء در آن مستجاب است- از مجلسی ره) در آویختم و گفتم: بار خدایا تو خواسته و آهنگ مرا می دانی، خدایا مرا به خیر رهبری کن، در دلم افتاد که خدمت امام رضا علیه السلام برسم، به مدینه آمدم و بر در خانه آن حضرت ایستادم و به غلام او گفتم: به آقایت بگو: مردی عراقی بر در خانه است. گوید: شنیدم آن حضرت از درون خانه فریاد کرد: ای عبد الله بن مغیره وارد شو، من وارد شدم و چون چشم آن حضرت به من افتاد، به من فرمود: خدا دعایت را مستجاب کرد و تو را به دینش رهبری نمود، من گفتم: گواهی می دهم که تو حجت و امین او بر همه خلق هستی.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۱۹۹

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: موثق لکن فی أول السند إرسال لأن ابن فضال هو الحسن بن علی و یروی عنه الكلینی بوسائط و رواه الصدوق فی العیون عن علی بن الحسین بن شاذویه عن محمد بن عبد الله بن جعفر الحمیری عن أبيه عن محمد بن عیسی بن عبید عن الحسن بن علی بن فضال، عن ابن المغيرة، و رواه المفید فی کتاب الاختصاص عن محمد بن الحسن بن الولید عن الصفار عن أحمد بن محمد عن ابن فضال، و الظاهر أن الكلینی أيضا رواه عن الصفار عن أحمد عن ابن فضال، و یحتمل رجوعه إلى السند السابق بأن يكون المعلى أو الوشاء روى عنه و هو غير مأنوس، و بالجمله هذا من الكلینی غریب نادر. و فی القاموس: خلیج یخلج جذب و غمز و انتزع و حرك و شغل و طعن، و العین طارت کاختلجت، انتهى. شیء أى شك فی دینی، و فی العیون و غیره: اختلج و هو أظهر، و الملتزم هو المستجار محاذی باب الكعبة من ظهرها یتحب إصاق البطن و الصدر بحائطه و التزامه و الدعاء فیہ مستجاب طلبتی بكسر اللام أى مطلوبی.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۰۴

۱۴- الحدیث

٩٣٥/١٤. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ :

كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَلِيلٍ يَقُولُ بِعَبْدِ اللَّهِ (٨) ، فَصَارَ إِلَى الْعَسْكَرِ (٩) ، فَرَجَعَ عَنْ ذَلِكَ ، فَسَأَلَتْهُ عَنْ سَبَبِ رُجُوعِهِ ، فَقَالَ : إِنِّي عَرَضْتُ (١٠) لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ (١١) أَسْأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ ،

ص: ٢٠٣

١-١ . «خَلَجَ فِي صَدْرِي شَيْءٌ» ، أَي تَحَرَّكَ فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الرِّيْبَةِ وَالشَّكِّ ؛ مِنَ الْخَلَجِ بِمَعْنَى الْحَرَكَةِ وَالاضْطِرَابِ ، مِثْلَ الْاِخْتِلَاجِ . رَاجِعْ : لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ٢ ، ص ٢٥٨ (خَلَجَ) .

٢-٢ . قَالَ الْمَجْلِسِيُّ فِي مِرَاةِ الْعُقُولِ : «وَالْمَلْتَزِمُ هُوَ الْمَسْتَجَارُ مُحَاذِي بَابِ الْكَعْبَةِ مِنْ ظَهْرِهَا ، يَسْتَحِبُّ الْإِصَاقَ الْبَطْنَ وَالصَّدْرَ بِحَائِظِهِ وَالتَّزَامَهُ ، وَالدَّعَاءُ فِيهِ مُسْتَجَابٌ» .

٣-٣ . فِي «ض» وَالْعِيُونَ : «فَقَلْتُ» .

٤-٤ . فِي «ض ، بَس» : «نَدَاهُ» .

٥-٥ . فِي «ج ، ض ، بَح ، بَس ، بَف» : «دَعَاكَ» .

٦-٦ . فِي «ف» : «أَشْهَدُكَ» .

٧-٧ . عِيُونَ الْأَخْبَارِ ، ج ٢ ، ص ٢١٩ ، ح ٣١ ؛ وَالْاِخْتِصَاصُ ، ص ٨٤ ، بِسَنَدِهِمَا عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالِ الْوَافِي ، ج ٢ ، ص ١٧٧ ، ح ٦٢٩ .

٨-٨ . فِي حَاشِيَةِ «بَر» : + «بَنِ جَعْفَرٍ» . وَفِي الْوَافِي : «يَعْنِي يَقُولُ بِإِمَامَةِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَفْطَحِ» .

٩-٩ . أَي إِلَى سَامِرَاءَ .

١٠-١٠ . فِي الشُّرُوحِ : «عَرَضْتُ» مَجْرَدًا ، بِمَعْنَى ظَهَرْتُ لَهُ وَوَقَفْتُ فِي طَرِيقِهِ ، أَوْ أَظْهَرْتُ لَهُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْ أَمْرِ عَبْدِ اللَّهِ وَإِمَامَتِهِ ، أَوْ بِمَعْنَى تَعَرَّضْتُ ، أَي تَصَدَّيْتُ وَطَلَبْتُ . وَرَاجِعْ : الْمَصْبَاحَ الْمُنِيرَ ، ص ٤٠٢ (عَرَضَ) .

١١-١١ . فِي الْوَافِي : - «أَنْ» .

فَوَافَقَنِي (۱) فِي طَرِيقِ ضَيْقٍ ، فَمَالَ نَحْوِي حَتَّى إِذَا حَادَانِي أَقْبَلَ نَحْوِي بِشَيْءٍ مِنْ فِيهِ ، فَوَقَعَ عَلَيَّ صَدْرِي ، فَأَخَذْتُهُ فَإِذَا هُوَ رَقٌّ (۲) فِيهِ مَكْتُوبٌ : « مَا كَانَ هُنَالِكَ (۳) ، وَلَا كَذَلِكَ » . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن محمد بن عبد الله گوید، عبد الله بن هليل معتقد بامامت عبد الله (افطح پسر بزرگتر امام صادق علیه السلام) بود، مسافرتی بسامرا کرد و از آن عقیده برگشت. من از او علت برگشتش را پرسیدم گفت: من بفکر افتادم که این مطلب را از حضرت ابی الحسن علیه السلام بپرسم، اتفاقاً در کوچه تنگی بحضرت برخورد، خود را بطرف من کج کرد تا برابرم رسید، چیزی از دهانش بجانب من انداخت که روی سینه ام افتاد، من آن را برداشتم، ورقه ای بود که در آن نوشته بود: او در آن مقام نبود و چنان استحقاقی نداشت (یعنی عبد الله ادعای امامت نکرد و سزاوار آن هم نبود - مرآت ص ۲۵۹-).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۶۸

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- احمد بن محمد بن عبد الله گوید: عبد الله بن هليل معتقد به امامت عبد الله (افطح) بود به شهر سامراء رفت و از این عقیده برگشت، من از وی سبب آن را پرسیدم، گفت: من در مقام شدم این مسأله را از ابو الحسن (علیه السلام) بپرسم (ظاهراً مقصود امام دهم است) در راه تنگی آن حضرت به من برخورد و به سوی من آمد تا در برابرم رسید و چیزی از دهان خود برای من انداخت که به سینه من

افتاد، من آن را گرفتم، ورقه بود که در آن نوشته بود: او به این مقام نبود و چنان رتبه ای نداشت (یعنی مستحق امامت نبود- از مجلسی ره).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۴- احمد بن محمد بن عبد الله گوید: عبد الله بن هلیل معتقد به امامت عبد الله (افطح) بود، به شهر سامراء رفت و از این عقیده برگشت، من از وی سبب آن را پرسیدم، گفت: من به فکر افتادم که این مسئله را از ابو الحسن علیه السلام پرسم (ظاهراً مقصود امام دهم است) بطور اتفاقی در کوچه تنگی بحضرت برخورددم او به سوی من آمد تا در برابرم قرار گرفت و چیزی از دهان خود به طرف من انداخت که به سینه من افتاد، من آن را گرفتم، ورقه یی بود که در آن نوشته شده بود: او در این مقام نبود و چنان رتبه ای نداشت (یعنی عبد الله دعوی امامت را نکرد و استحقاق این کار را نداشت)

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۱۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. و هلیل مصغر هلال بعبد الله ای یامامة عبد الله الأفطح إلى العسکر ای سامراء و سمی به لأنه بنی للعسکر إنی عرضت لأبى الحسن علیه السلام ای ظهرت له و وقفت فی

طريقه أن أسأله أى لأن أسأله. وقيل: أى أظهرت له أن أسأله وقيل: عرضت بمعنى تعرضت، وقيل: أى بسطت و هيأت و أن أسأله مفعوله، و ما ذكرنا أظهر من غير حاجة إلى تلك التكاليفات، و فى القاموس: عرض له كذا يعرض ظهر عليه و بدا كعرض كسمع، و الشىء له أظهره له، و عليه أراه إياه، و له القول ظهرت، و الشىء بدا، انتهى. فوافقنى أى صادفنى كما ذكره الجوهري بشىء الباء للتعدية، و الرق بفتح الراء و كسرهما و تشديد القاف جلد رقيق كتب فيه شىء ما كان أى عبد الله هناك أى فى مقام الإمامة و لا كان كذلك أى مستحقا للإمامة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٠٥

١٥- الحديث

٩٣٦/١٥ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا _ ذَكَرَ اسْمَهُ _ قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، قَالَ : أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُيَيْنَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ (٥) بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ زَيْدِ بْنِ مُوسَى ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، قَالُوا (٦):

«جَاءَتْ أُمُّ أَسْلَمَ يَوْمًا (٧) إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَهُوَ فِي مَنْزِلِ أُمِّ سَلَمَةَ _ فَسَأَلَتْهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَقَالَتْ : خَرَجَ فِي بَعْضِ الْحَوَائِجِ وَالسَّاعَةَ يَجِيءُ ، فَاَنْتَظِرْتُهُ عِنْدَ أُمِّ سَلَمَةَ حَتَّى جَاءَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٨) ، فَقَالَتْ أُمُّ أَسْلَمَ : يَا أُمَّي يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنِّي قَدْ قَرَأْتُ الْكِتَابَ ، وَ عَلِمْتُ كُلَّ نَبِيٍّ وَ وَصِيٍّ (٩) ، فَمُوسَى كَانَ لَهُ وَصِيٌّ فِي حَيَاتِهِ ، وَ وَصِيٌّ بَعْدَ مَوْتِهِ (١٠) ، وَ كَذَلِكَ عِيسَى ، فَمَنْ وَصِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَقَالَ لَهَا : يَا أُمَّ أَسْلَمَ ، وَصِيٌّ

١/٣٥٦

ص: ٢٠٤

- ١-١ . «فوافقني» ، أى صادفني . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥٦٧ (وفق) .
- ٢-٢ . «الرَّقُّ» : ما يكتب فيه ، وهو جلد رقيق . وقيل : الرَّقُّ : الصحيفة البيضاء . لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ١٢٣ (رقق) .
- ٣-٣ . فى «ج» وحاشية «ض» والمرآة : «هناك» . وقال فى مرآة العقول : «أى ما كان عبد الله هناك ، أى فى مقام الإمامة ؛ ولا كان كذلك ، أى مستحقاً للإمامة» .
- ٤-٤ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٤ ، ح ٦٢٥ ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ١٨٤ ، ح ٦١ .
- ٥-٥ . هكذا فى «ب ، ض ، و ، بر» . إلا أنّ فى «ب ، ض» : «عبّاس» بدل «العبّاس» . وفى «ألف ، ج ، بس ، بف» والوافى : - «بن عبيد الله» . وفى «بح» والمطبوع : - «بن عبد الله» . وموسى هذا ، هو موسى بن محمّد بن إسماعيل بن عبد الله بن عبيد الله بن الحسن بن عبيد الله بن العبّاس بن علىّ بن أبى طالب . راجع : تهذيب الأنساب ، ص ٢٨١ - ٢٨٤ ؛ الشجرة المباركة فى أنساب الطالبيّة ، ص ١٨٦ - ١٨٧ ؛ المجدى فى أنساب الطالبين ، ص ٢٤١ . فعليه ، فى ما أثبتناه إمّا سقط بجواز النظر من «عبيد الله» الأوّل إلى «عبيد الله» الثانى ، أو اختصار فى النسب ، كما هو واضح .
- ٦-٦ . فى «بح» : «قال» .
- ٧-٧ . فى «بح ، بس ، بف» والوافى : - «يوما» .
- ٨-٨ . هكذا فى النسخ التى قوبلت . وفى المطبوع : «صلّى الله عليه وآله» .
- ٩-٩ . فى «بر ، بف» : «وكلّ وصيّ» .
- ١٠-١ . فى «ب» : «مماته» . وفى مرآة العقول : «وفاته» .

فِي حَيَاتِي وَبَعْدَ مَمَاتِي وَاحِدٌ .

ثُمَّ قَالَ لَهَا : يَا أُمَّ أَسْلَمَ ، مَنْ فَعَلَ فِعْلِي (١) ، فَهُوَ وَصِيٌّ .

ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى حَصَاةٍ مِنَ الْأَعْرُضِ ، فَفَرَكَهَا (٢) بِإِصْبَعِهِ ، فَجَعَلَهَا شِبْهَ الدَّقِيقِ ، ثُمَّ عَجَنَهَا (٣) ، ثُمَّ طَبَعَهَا (٤) بِخَاتَمِهِ ، ثُمَّ قَالَ (٥) : مَنْ فَعَلَ فِعْلِي هَذَا ، فَهُوَ وَصِيٌّ فِي حَيَاتِي وَبَعْدَ مَمَاتِي .

فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ ، فَاتَيْتُ (٦) أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقُلْتُ (٧) : يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ، أَنْتَ وَصِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ؟ قَالَ (٨) : نَعَمْ يَا أُمَّ أَسْلَمَ .

ثُمَّ (٩) ضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى حَصَاةٍ (١٠) ، فَفَرَكَهَا ، فَجَعَلَهَا كَهَيْئَةِ الدَّقِيقِ ، ثُمَّ عَجَّنَهَا (١١) ، وَخَتَمَهَا بِخَاتَمِهِ ، ثُمَّ قَالَ : يَا أُمَّ أَسْلَمَ ، مَنْ فَعَلَ فِعْلِي هَذَا ، فَهُوَ وَصِيِّي .

فَاتَيْتُ الْحَسَنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَهُوَ غُلَامٌ - فَقُلْتُ لَهُ : يَا سَيِّدِي ، أَنْتَ وَصِيُّ أَبِيكَ ؟ فَقَالَ : نَعَمْ يَا أُمَّ أَسْلَمَ ، وَضَرَبَ بِيَدِهِ ، وَأَخَذَ حَصَاةً ، فَفَعَلَ بِهَا كَفِعْلِهِمَا .

فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ ، فَاتَيْتُ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَإِنِّي لَمُسْتَضْعِرَةٌ لِسِنِّهِ - فَقُلْتُ لَهُ : يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ، أَنْتَ وَصِيُّ أَخِيكَ ؟ فَقَالَ : نَعَمْ يَا أُمَّ أَسْلَمَ ، انْتَبِئِي بِحَصَاةٍ . ثُمَّ فَعَلَ

ص: ٢٠٥

١-٢ . هكذا في «ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافي . وفي «ب» والمطبوع : + «هذا» . وفي مرآة العقول : «من فعل فعلى ، بالفتح مصدر للنوع ، أو بالكسر مفعول به ، أى مثل فعلى» .

٢-٣ . فى «ض» : «فحركها» . وقوله : «ففرکها» ، أى دَلَكْهَا مِنَ الْفَرَكِ ، وهو ذلك الشيء حتى ينقلع قشره عن لبّه كالجوز . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٤٧٣ (فرک) .

٣-٤ . فى «ف» : «عجّنها» .

٤-٥ . فى «بر» : «فطبعها» .

٥-٦ . فى «ج» : + «لى» .

٦-٧ . فى «ج» : «فلقيت» .

٧-٨ . فى «ب ، بر» : + «له» .

٨-٩ . فى «بر» : «فقال» .

۹-۱۰ . فی «ه» : «و» .

۱۰-۱۱ . فی «بح» : «الحصاة» .

۱۱-۱۲ . فی «ف» : «عجنها» .

كفعلهم (۱) .

فَعَمَرْتُ (۲) أُمُّ أَسْلَمَ (۳) حَتَّى لَحِقَتْ بِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بَعْدَ قَتْلِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۴) فِي مُنْصَرَفِهِ ، فَسَأَلَتْهُ : أَنْتَ وَصِيٌّ أَبِيكَ (۵) ؟ فَقَالَ : نَعَمْ . ثُمَّ فَعَلَ كَفَعْلِهِمْ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ «
(۶) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

جعفر بن زید بن موسی از پدرش و او از پدرانش ائمه معصومین علیهم السلام چنین نقل کند: روزی که پیغمبر صلی الله علیه و آله در منزل ام سلمه بوده ام اسلم خدمت آن حضرت آمد، از ام سلمه پرسید: پیغمبر صلی الله علیه و آله کجاست؟ گفت دنبال کاری رفته و الساعه می آید، او نزد ام سلمه در انتظار نشست تا آن حضرت آمد، ام اسلم عرض کرد: پدر و مادرم قربانت یا رسول الله! من کتابها را خوانده ام و پیغمبران و اوصیاء را میشناسم موسی در زمان حیات خود وصی داشت (هارون) و پس از وفاتش وصی دیگری داشت (یوشع) و همچنین عیسی (وصی زمان حیاتش کالب بن یوفنا و وصی پس از وفاتش شمعون بود) وصی شما کیست ای رسول خدا؟ فرمود: ای ام اسلم وصی من در حیاتم و بعد از وفاتم یکی است، سپس فرمود: ای ام اسلم، هر که این کار مرا کند، او وصی منست، سپس با دست مبارک بسنگریزه ئی که در روی زمین بود، زد و آن را با انگشتش مالید تا مانند آردش کرد، آنگاه خمیرش نمود و با خاتمش آن را مهر کرد و فرمود: هر که این کار من کند، او وصی

منست در زمان حیات و پس از وفاتم. من از نزد حضرت بیرون شدم و خدمت امیر المؤمنین علیه السلام رسیدم و عرض کردم: پدر و مادرم بقربانت شمائید وصی رسول خدا صلی الله علیه و آله؟ فرمود: آری، ای ام اسلم، سپس با دستش بسنگریزه ئی زد و آن را مالید تا مانند آردش کرد، آنگاه آن را خمیر کرد و با خاتمش مهر نمود و فرمود: ای ام اسلم: هر که این کار من کند، او وصی منست. من نزد حسن علیه السلام آمدم و او هنوز کودکی نابالغ بود، عرض کردم: آقای من تو وصی پدرت هستی؟ فرمود: آری، ای ام اسلم و با دست سنگریزه ئی را برداشت و مانند کار آن دو حضرت انجام داد، من از نزدش بیرون آمدم و نزد حسین علیه السلام رسیدم و سنش بنظرم کوچک میرسید - باو عرض کردم: پدر و مادرم بقربانت تو وصی برادرت هستی؟ فرمود: آری، ای ام اسلم! سنگریزه ئی من ده، آنگاه مانند کار آنها انجام داد. ام اسلم زنده بود تا بعد از شهادت حسین علیه السلام و برگشتن علی بن الحسین بمدینه، خدمت حضرت رسید و پرسید: شما وصی پدرت هستی؟ فرمود: آری، سپس مانند کار آنها انجام داد صلوات الله - علیهم اجمعین.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۷۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۵- ائمه معصومین (علیهم السّلام) فرمودند: روزی ام اسلم خدمت پیغمبر (صلی الله علیه و آله) آمد و آن حضرت در منزل ام سلمه بود، از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرسش کرد، ام سلمه گفت برای حاجتی بیرون رفته است و اکنون بر می گردد، نزد ام سلمه انتظار آن حضرت را کشید تا آمد، ام سلمه به آن حضرت عرض کرد یا رسول الله پدرم و مادرم قربانت، من کتابها را خوانده ام و هر پیغمبری و وصی او را دانسته ام، موسی (علیه السّلام) در زمان حیات خود یک وصی داشت (یعنی هارون) و پس از مرگش یک وصی داشت (یعنی یوشع) و عیسی (علیه السّلام) هم چنین بود، یا رسول الله وصی شما کیست؟ فرمود: ای ام اسلم وصی من در زندگی و پس از مرگم یکی است، سپس به

او فرمود: ای ام اسلم، هر که این کار مرا کرد او وصی من است و دست برد و یک سنگریزه از زمین برداشت و آن را با انگشت خود مالید تا چون آرد نرم شد، سپس آن را خمیر کرد و به خاتم خود مهر کرد و سپس فرمود: هر که این کار مرا بکند او وصی من است در زندگی و پس از مرگم. ام اسلم گوید: از نزد آن حضرت بیرون شدم و خدمت امیر المؤمنین (علیه السلام) رسیدم و گفتم: پدر و مادرم قربانت، تو وصی رسول خدائی؟ فرمود: آری و دست برد و سنگریزه ای برداشت و آن را مالید چون آرد شد و پس از آن، آن را خمیر کرد و با خاتم خود مهر زد و به من فرمود: ای ام اسلم هر که این کار مرا کرد او وصی من است. من نزد امام حسن که هنوز طفل بود رفتم و به او گفتم: ای آقای من تو وصی پدرت هستی؟ فرمود: آری ام اسلم، و دست بر سنگریزه ای برد و برداشت و همان کار آنها را کرد، از نزد او خدمت حسین (علیه السلام) رسیدم و او را خرد سال شمردم و باز هم به او گفتم: پدر و مادرم قربانت، تو وصی برادرت هستی؟ فرمود: آری ام اسلم، یک سنگریزه برایم بیاور و همان کار آنها را کرد، ام اسلم سالخورده شد تا پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) به علی بن الحسین (علیهما السلام) رسید که از کربلا برگشته بود، از او پرسید: تو وصی پدرت هستی؟ فرمود: آری، و مانند کار آنها کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۵- ائمه معصومین علیه السلام فرمودند: روزی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در منزل ام سلمه بود ام اسلم وارد شد و پرسید رسول خدا کجاست؟

ام سلمه گفت برای حاجتی بیرون رفته است و اکنون برمی گردد؛ نزد ام سلمه انتظار آن حضرت را کشید تا آمد، ام اسلم به آن حضرت عرض کرد یا رسول الله پدر و مادرم قربانت، من کتابها را خوانده ام و هر پیامبری و وصی او را دانسته ام، موسی علیه السلام در زمان حیات خود یک وصی داشت

(یعنی هارون) و پس از مرگش یک وصی داشت (یعنی یوشع) و عیسی علیه السّلام هم چنین بود، یا رسول الله وصی شما کیست؟

فرمود: ای امّ أسلم وصی من در زندگی و پس از مرگم یکی است، سپس به او فرمود:

ای امّ أسلم، هرکس که کار مرا کرد او وصی من است و دست برد و یک سنگ ریزه از زمین برداشت و آن را با انگشت خود مالید تا چون آرد نرم شد، سپس آن را خمیر کرد و به خاتم خود مهر کرد و سپس فرمود: هرکه این کار مرا بکند او وصی من در حیات و زندگی و پس از مرگم می باشد.

امّ أسلم می گوید: از نزد آن حضرت بیرون شدم و خدمت امیر المؤمنین علیه السّلام رسیدم و گفتم: پدر و مادرم قربانت، تو وصی رسول خدائی؟ فرمود: آری و دست برد و سنگ ریزه ای برداشت و آن را مالید چون آرد شد و پس از آن، آن را خمیر کرد و با خاتم خود مهر زد و به من فرمود:

ای امّ أسلم هرکس این کار مرا کرد او وصی من است. من نزد امام حسن که هنوز طفل بود رفتم و به او گفتم:

ای آقای من تو وصی پدرت هستی؟

فرمود: آری ای امّ أسلم، و دست بر سنگ ریزه ای برد و برداشت و همان کار آنها را کرد، از نزد او خدمت حسین علیه السّلام رسیدم و او را خردسال شمردم و باز هم به او گفتم: پدر و مادرم قربانت، تو وصی برادرت هستی؟ فرمود: آری ای امّ أسلم، یک سنگ ریزه برایم بیاور و همان کار آنها را کرد، امّ أسلم سالخورده شد تا پس از شهادت امام حسین علیه السّلام به علی بن الحسین علیه السّلام رسید که از کربلا برگشته بود، از او پرسید: تو وصی پدرت هستی؟ فرمود: آری، و مانند کار آنها را کرد. درود خداوند بر همه آنها باد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول. فى بعض الحوائج فى، تعليلية، و الساعة منصوب كل نبى اى المشاهير منهم، المذكورين فى القرآن فى حياته اى هارون بعد وفاته اى يوشع عليهما السلام وكذلك عيسى اى كان له وصى و يحتمل ان يكون له عليه السلام وصى آخر فى حياته غير شمعون من الحواريين، و فى رواية ابن عياش كالب بن يوفنا كما سيأتى، من فعل فعلى بالفتح مصدر للنوع، أو بالكسر مفعول به، اى مثل فعلى و الفرك الدلك فخرجت من عنده تغير أسلوب الحديث من الغيبة إلى التكلم و إنى لمستصغرة الواو للحال بحصاة الباء للتعدي فى منصرفه اى انصرفه من الشام أو إلى الشام. أقول: وجدت هذا الخبر بوجه أبسط و أفيد من ذلك فى كتاب مقتضب الأثر لأحمد بن محمد بن عياش فأحببت إيراده لكثرة فوائده، روى عن سهل بن محمد الطرسوسى القاضى، عن زيد بن محمد الرهاوى عن عمار بن مطر عن أبى عوانة عن خالد بن علقمة عن عبيدة بن عمرو السلمانى عن عبد الله بن خباب بن الأرت عن سلمان الفارسى و البراء بن عازب قالاً: قالت أم سليم. قال: و من طريق أصحابنا حدثنى على بن حبشى بن قونى عن جعفر بن محمد الفرازى عن الحسين المنقرى عن الحسن بن محبوب عن أبى حمزة الثمالى عن زر بن حبيش عن عبد الله بن خباب عن سلمان و البراء قالاً: قالت أم سليم: كنت امرأة قد قرأت التوراة و الإنجيل، فعرفت أوصياء الأنبياء و أحببت أن أعلم وصى محمد، فلما قدمت ركابنا المدينة أتيت رسول الله صلى الله عليه و آله و خلفت الركاب مع الحى فقلت: يا رسول الله ما من نبى إلا و كان له خليفتان خليفة يموت قبله، و خليفة يبقى بعده، و كان خليفة موسى فى حياته هارون فقبض قبل موسى، ثم كان وصيه بعد موته يوشع بن نون، و كان وصى عيسى فى حياته كالب بن يوفنا فتوفى كالب فى حياة عيسى و وصيه بعد وفاته شمعون بن حمون الصفا ابن

عمة مريم، وقد نظرت فى الكتب الأولى فما وجدت لك إلا وصيا واحدا فى حياتك و بعد وفاتك فبين بنفسى أنت يا رسول الله من وصيك؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: إن لى وصيا واحدا فى حياتى و بعد وفاتى، قلت له: من هو؟ فقال: ائتبنى بحصاة، فرفعت إليه حصاة من الأرض فوضعها بين كفيه ثم فركها بيده كسحيق الدقيق ثم عجنها فجعلها ياقوتة حمراء، ختمها بخاتمه فبدا النقش فيها للناظرين ثم أعطانيها وقال: يا أم سليم من استطاع مثل هذا فهو وصيى، قالت: ثم قال لى: يا أم سليم وصيى من يستغنى بنفسه فى جميع حالاته كما أنا مستغن، فنظرت إلى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم و قد ضرب بيده اليمنى إلى السقف و بيده اليسرى إلى الأرض قائما لا ينحنى فى حالة واحدة إلى الأرض، و لا يرفع نفسه يطرق قدميه . قالت: فخرجت فرأيت سلمان يكف عليا و يلوذ بعقويه دون من سواه من أسرة محمد و صحابته على حداثة من سنه، فقلت فى نفسى: هذا سلمان صاحب الكتب الأولى قبلى صاحب الأوصياء و عنده من العلم ما لم يبلغنى، فيوشك أن يكون صاحبي، فأتيت عليا عليه السلام فقلت: أنت وصى محمد؟ قال: نعم ما تريدان؟ قلت: و ما علامة ذلك؟ فقال: ائتبنى بحصاة، قالت: فرفعت إليه حصاة من الأرض، فوضعها بين كفيه ثم فركها بيده، فجعلها كسحيق الدقيق، ثم عجنها فجعلها ياقوتة حمراء ثم ختمها فبدا النقش فيها للناظرين ثم مشى نحو بيته فاتبعته لأسأله عن الذى صنع رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فالتفت إلى ففعل فقلت: من وصيك يا أبا الحسن؟ فقال: من يفعل مثل هذا. قالت أم سليم: فلقيت الحسن بن على عليه السلام فقلت: أنت وصى أبيك؟ - و أنا أعجب من صغره و سؤالى إياه، مع أنى كنت عرفت صفتهم الاثنى عشر إماما و أبوهم سيدهم و أفضلهم فوجدت ذلك فى الكتب الأولى - فقال لى: نعم أنا وصى أبى، فقلت: و ما علامة ذلك؟ فقال: ائتبنى بحصاة، قالت: فرفعت إليه حصاة فوضعها بين كفيه ثم سحقها كسحيق الدقيق ثم عجنها فجعلها ياقوتة حمراء ثم ختمها فبدا النقش فيها ثم دفعها إلى، فقلت له: فمن وصيك؟ قال: من يفعل مثل هذا الذى فعلت، ثم مد يده اليمنى حتى حازت سطوح المدينة و هو قائم، ثم طأطأ يده اليسرى فضرب بها الأرض من غير أن ينحنى أو يتصعد، فقلت فى نفسى: من يرى وصيه؟ فخرجت من عنده فلقيت الحسين عليه السلام و كنت عرفت نعته من الكتب السالفة بصفته و تسعة من ولده أوصياء بصفاتهم غير أنى أنكرت حليته لصغر

سنه، فدنوت منه و هو على كسرة رحبة المسجد فقلت له: من أنت يا سيدى؟ قال: أنا طلبتك يا أم سليم، أنا وصى الأوصياء، و أنا أبو التسعة الأئمة الهادية، أنا وصى أخى الحسن، و أخى وصى أبى على، و على وصى جدى رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم، فعجبت من قوله، فقلت: ما علامة ذلك؟ فقال: ائتني بحصاة، فرفعت إليه حصاة من الأرض قالت أم سليم: فلقد نظرت إليه و قد وضعها بين كفيه، فجعلها كهياة السحيق من الدقيق، ثم عجنها فجعلها ياقوتة حمراء، فختمها بخاتمه فثبت النقش فيها، ثم دفعها إلى و قال: انظري فيها يا أم سليم، فهل ترين فيها شيئاً؟ قالت أم سليم: فنظرت فإذا فيها رسول الله و على و الحسن و الحسين و تسعة أئمة صلوات الله عليهم أوصياء من ولد الحسين قد تواطأت أسماؤهم إلا اثنين منهم، أحدهما جعفر و الآخر موسى و هكذا قرأت فى الإنجيل، فعجبت ثم قلت فى نفسى: قد أعطانى الله الدلائل و لم يعطها من كان قبلى، فقلت: يا سيدى أعد على علامة أخرى، قالت: فتبسم و هو قاعد، ثم قام فمد يده اليمنى إلى السماء، فو الله لكأنها عمود من نار يخرق الهواء حتى توارى عن عينى و هو قائم لا يعبأ بذلك، و لا يتخفر، فأسقطت و ضعفت و ما أفقت إلا و رأيت فى يده طاقة من آس يضرب بها منخرى، فقلت فى نفسى: ما ذا أقول له بعد هذا و قمت. و أنا و الله أجد إلى ساعتى هذه رائحة هذه الطاقة من الآس، و هى و الله عندى لم تذو و لم تذب و لا انتقص من ريحها شىء، و أوصيت أهلى أن يضعوها فى كفى، فقلت: يا سيدى من وصيك؟ قال: من فعل مثل فعلى. قالت: فعشت إلى أيام على بن الحسين. قال زر بن حبيش خاصة دون غيره: و حدثنى جماعة من التابعين سمعوا هذا الكلام من تمام حديثها، منهم مينا مولى عبد الرحمن بن عوف، و سعيد بن جبير مولى بنى أسد سمعها تقول هذا، و حدثنى سعيد بن المسيب المخزومى ببعضه عنها. قالت: فجت إلى على بن الحسين عليهما السلام و هو فى منزله قائما يصلى، و كان يطول فيها و لا يتحوز فيها و كان يصلى ألف ركعة فى اليوم و الليلة، فجلست مليا فلم ينصرف عن صلاته فأردت القيام فلما هممت به حانت منى التفاتة إلى خاتم فى إصبعه عليه فصّ حبشى فإذا هو مكتوب: مكانك يا أم سليم آتيك بما جئت له، قالت: فأسرع فى صلاته، فلما سلم قال لى: يا أم سليم ائتني بحصاة من غير أن أسأله عما جئت له، فدفعت إليه حصاة من الأرض فأخذها فجعلها بين كفيه فجعلها كهياة الدقيق السحيق، ثم عجنها فجعلها ياقوتة حمراء ثم ختمها

فثبت فيها النقش، فنظرت و الله إلى القوم بأعيانهم كما كنت رأيتهم يوم الحسين عليه السلام فقلت له: فمن وصيك جعلني الله فداك؟ قال: الذي يفعل مثل ما فعلت، و لا تدركين من بعدى مثلى. قالت أم سليم: فأنسيت أن أسأله أن يفعل مثل ما كان قبله من رسول الله و على و الحسن و الحسين صلوات الله عليهم، فلما خرجت من البيت و مشيت شوطا ناداني يا أم سليم! قلت: لبيك، قال: ارجعي فرجعت، فإذا هو واقف في صرحة داره وسطا، ثم مشى و دخل البيت و هو يتبسم ثم قال: اجلسي يا أم سليم، فجلست فمد يده اليمنى فانخرقت الدور و الحيطان و سكك المدينة و غابت يده عنى ثم قال: خذي يا أم سليم فناولني و الله كيسا فيه دنانير و قرط من ذهب، و فصوص كانت لى من جزع فى حُقّ لى فى منزلى، فقلت: يا سيدى أما الحق فأعرفه، و أما ما فيه فلا أدرى ما فيه غير أنى أجده ثقيلًا، قال: خذيها و امضى لسيلك، قالت: فخرجت من عنده و دخلت منزلى و قصدت نحو الحق فلم أجد الحق فى موضعه، فإذا الحق حقى قالت: فعرفتهم حق معرفتهم بالبصيرة و الهداية فيهم من ذلك اليوم و الحمد لله رب العالمين. أقول: هذه أم سليم غير الحباة الوالبية، و القستان متباينتان .

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٠٦

١٦- الحديث

٩٣٧/١٦. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامِ ، وَ مَعَهُ كُتُبٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يَدْعُونَهُ فِيهَا إِلَى أَنْفُسِهِمْ ، وَ يُخْبِرُونَهُ بِاجْتِمَاعِهِمْ ، وَ يَأْمُرُونَهُ بِالْخُرُوجِ .

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَنَّ زَيْدَ بْنَ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ دَخَلَ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامِ ، وَ مَعَهُ كُتُبٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يَدْعُونَهُ فِيهَا إِلَى أَنْفُسِهِمْ ، وَ يُخْبِرُونَهُ بِاجْتِمَاعِهِمْ ، وَ يَأْمُرُونَهُ بِالْخُرُوجِ .

فَقَالَ لَهُ (٩) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « هَذِهِ الْكُتُبُ ابْتِدَاءٌ مِنْهُمْ ، أَوْ (١٠) جَوَابُ مَا كَتَبْتَ بِهِ إِلَيْهِمْ وَ دَعَوْتَهُمْ إِلَيْهِ ؟ » فَقَالَ : بَلِ ابْتِدَاءٌ مِنَ الْقَوْمِ ؛ لِمَعْرِفَتِهِمْ بِحَقِّنَا وَ بِقَرَابَتِنَا (١١) مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ لِمَا يَجِدُونَ (١٢) فِي كِتَابِ اللَّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ - مِنْ وُجُوبِ مَوَدَّتِنَا وَ فَرَضِ طَاعَتِنَا ، وَ لِمَا نَحْنُ فِيهِ مِنَ الضِّيْقِ وَ الضَّنْكِ (١٣) وَ الْبَلَاءِ (١٤) .

ص: ٢٠٦

-
- ١-١ . فى «بر» : + «أخيه وأبيه» .
 - ٢-٢ . فى «ج ، ض ، ف ، بف» : «فعمرت» . وفى «ب ، بح» : «فعمرت» . وفى حاشية «ف» : «فعيشت» .
 - ٣-٣ . فى «بر» : - «أم أسلم» .
 - ٤-٤ . وفى «ف» : - «بعد قتل الحسين عليه السلام» .
 - ٥-٥ . فى «بس» : + «قال» .
 - ٦-٦ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٥ ، ح ٦١٦ .
 - ٧-٧ . فى «ب» : «الحسين بن أبى الجارود» . وفى «ف» : «الحسين بن جارود» .
 - ٨-٨ . فى حاشية «و» : «ذياب» . وفى حاشية «بر» : «ذباب» .
 - ٩-٩ . فى «بف» وتفسير العياشى : - «له» .
 - ١٠-١٠ . فى «ف» : «أم» .
 - ١١-١١ . فى «ف» : «قرابتنا» .
 - ١٢-١٢ . فى الوافى «يجدون» .
 - ١٣-١٣ . «الضنك» : الضيق من كل شىء . لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٤٦٢ (ضنك) .

١٤- ١٤ . فى الشروح : هذه الثلاثة متقاربة المعنى . أو المراد بالضيق ضيق الصدر والحزن ، وبالضنك ضيق المعاش ، وبالبلاء ضرر الأعداء والمكاره منهم . راجع : لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٨٤ (بلا) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٨٧ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١١١ .

فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّ الطَّاعَةَ مَفْرُوضَةٌ (١) مِنَ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - وَسُنَّةٌ (٢) أَمْضَاهَا فِي الْأَعْوَالِينَ ، وَكَذَلِكَ يُجْرِيهَا فِي الْأَخْرِيِّينَ ، وَ الطَّاعَةَ لَوَاحِدٍ مِّنَّا (٣) ، وَ الْمَوَدَّةَ لِلْجَمِيعِ ، وَ أَمْرُ اللَّهِ يَجْرِي لِأَعْوَالِيَانِهِ (٤) بِحُكْمِ مَوْصُولٍ ، وَقَضَاءِ مَفْصُولٍ (٥) ، وَ حَتْمِ مَقْضِيٍّ ، وَقَدَرٍ مَقْدُورٍ ، ١/٣٥٧

وَ أَجَلٍ مُّسَمًّى لِيُوقَتِ مَعْلُومٍ ، فَ- لَا يَسْتَخَفِّنَكَ (٦) الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ (٧) ، إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا (٨) عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ، فَ- لَا تَعْجَلْ (٩) ؛ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَعْجَلُ (١٠) لِعِجْلَةِ الْعِبَادِ ، وَ لَا تَسْبِقَنَّ اللَّهَ ؛ فَتُعْجِزَكَ (١٢) الْبَلِيَّةُ فَتَصْرَعَكَ (١٣) .»

قَالَ : فَغَضِبَ زَيْدٌ عِنْدَ ذَلِكَ ، ثُمَّ قَالَ : لَيْسَ الْأَئِمَّامُ مِنَّا مَنْ جَلَسَ فِي بَيْتِهِ ، وَ أَرْخَى سِتْرَهُ (١٤) ، وَ تَبَطَّ (١٥) عَنِ الْجِهَادِ ، وَ لَكِنَّ الْأَئِمَّامَ مِنَّا مَنْ مَنَعَ ***

ص: ٢٠٧

١- ١ . فى « ه » : « فريضة » .

٢- ٢ . قال ابن الأثير : «الأصل فى السنّة الطريقة والسيره» . فى النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٠٩ (سنن)

٣- ٣ . فى « ف » : + « بعد واحد » .

٤- ٤ . فى « ه » : « لأدلّاه » .

٥- ٥ . «بحكم موصول» أى متّصل بعضه ببعض ، وارد لواحد بعد واحد . و«قضاء موصول» ، أى مُبَيَّن ظاهر يفصل بين الحقّ والباطل . والقضاء فى الأصل : القطع والفصل . راجع : الوافى ، ج ٢ ، ص ١٥١ ؛ النهاية ، ج ٣ ، ص ٤٥١ (فصل) ، وج ٤ ، ص ٧٨ (قضا) .

٦-٦ . فلا يستخفّنك ، أى لا يحملنك على الخفة والجهل ، ولا يُزعجنك ويُزيلنك عن اعتقادك بما يوقعون من الشبه . راجع : المفردات للراغب ، ص ٢٨٩ ؛ المصباح المنير ، ص ١٧٥ (خفف)

٧-٧ . إشارة إلى الآية ٦٠ من سورة الروم (٣٠) : «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّ النَّكَّ الَّذِينَ لَا يُؤْقِنُونَ» .

٨-٨ . فى مرآة العقول : «لم يغنوا» .

٩-٩ . فى «ف ، بر» : «فلا تعجل» . وفى الوافى : «ولا تعجل» .

١٠-١٠ . فى «بر» : + «فيه» .

١١-١١ . فى «ب» : «بعجلة» .

١٢-١٢ . فى «بف» : «فيعجزك» .

١٣-١٣ . «فَتَصْرَعَكَ» ، أى تطرحك على الأرض ؛ من الصرع ، وهو الطرح بالأرض . وخصّه بعضهم بالإنسان . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ١٩٧ (صرع) .

١٤-١٤ . «أرخی سِترُهُ» ، أى أرسله . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٥٤ (رخا) .

١٥-١٥ . «ثَبَّطَ عَنْ الْجِهَادِ» ، أى شغَلَ عنه الناس ؛ من التثبيط ، وهو التعويق والشغْلُ عن المراد . يقال : ثَبَّطَهُ عَنِ الشَّيْءِ تَثْبِيطًا ، إِذَا شَغَلَهُ عَنْهُ . هذا ، وَلَكِنَّ الْمَازَنْدَرَانِي قَالَ : «ثَبَّطَ _ بفتح الفاء وكسر العين ، كما هو المضبوط فى الفائق _ بمعنى ثقل وبطئ ، شغل عن المراد . يقال : هو ثَبَّطُ ، أى ثقيل بطيء» . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٢٦٦ (ثبط) .

حَوَازَتُهُ (١) ، وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ، وَ دَفَعَ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَ ذَبَّ عَنْ حَرِيمِهِ .

قَالَ (٢) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «هَلْ تَعْرِفُ يَا أَخِي مِنْ (٣) نَفْسِكَ شَيْئًا مِمَّا نَسَبْتَهَا إِلَيْهِ ؛ فَتَجِيءُ عَلَيْهِ بِشَاهِدٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ ، أَوْ (٤) حُجَّةٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، أَوْ تَضْرِبُ بِهِ مَثَلًا ؟ فَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - أَحَلَّ حَالَئًا ، وَ حَرَّمَ حَرَامًا ، وَ فَرَضَ فَرَائِضَ ، وَ ضَرَبَ أَمْثَالَ ، وَ سَنَّ سُنَنًا (٥) ، وَ لَمْ يَجْعَلِ الْأِمَامَ الْقَائِمَ بِأَمْرِهِ فِي (٦) شُبْهَةٍ فِيمَا (٧) فَرَضَ (٨) لَهُ مِنَ الطَّاعَةِ أَنْ (٩) يَسْبِقَهُ بِأَمْرٍ قَبْلَ (١٠)

مَحَلِّهِ ، أَوْ يُجَاهِدَ فِيهِ (١١) قَبْلَ حُلُولِهِ ؛ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - فِي الصَّيْدِ : «لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَ
أَنْتُمْ حُرْمٌ» (١٢) أَفَقْتُلُ (١٣) الصَّيْدَ أَعْظَمُ ، أَمْ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ ؟

وَجَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ مَحَلًّا ، وَقَالَ (١٤) عَزَّ وَجَلَّ : «وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا» وَقَالَ (١٥) عَزَّ وَجَلَّ : «لَا
تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ» (١٦) فَجَعَلَ الشُّهُورَ عِدَّةً مَعْلُومَةً ،

ص: ٢٠٨

-
- ١-١ . «منع حوزته» أى منع ما فى حيزه . يقال : فلان مانع لحوزته ، أى لما فى حيزه ، والحوزة فعلة
منه ، سميت بها الناحية . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٤٦٠ (حوز) .
- ٢-٢ . فى «ف» : + «له» . وفى «بر» : «فقال» .
- ٣-٣ . فى «بر» : «فى» .
- ٤-٤ . فى الوافى : «و» .
- ٥-٥ . «سن سننا» ، أى بين طرقا قويمه . والسنة : الطريقة والسيره . وسنة الله : أحكامه وأوامره
ونواهيه . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٢٢٥ (سنن) .
- ٦-٦ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والبحار . وفى المطبوع : - «فى» .
- ٧-٧ . فى «ب ، ف» وتفسير العياشى : «مما» .
- ٨-٨ . فى حاشية «بر» وتفسير العياشى : + «الله» .
- ٩-٩ . فى الوافى : «أو أن» .
- ١٠-١٠ . فى «ف» : «من قبل» .
- ١١-١١ . فى «بح» : «به» .
- ١٢-١٢ . المائدة (٥) : ٩٥ .
- ١٣-١٣ . فى «ج» : «فقتل» بدون همزة الاستفهام .

١٤-١٤ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والبحار . وفى «ف» : «فقال»
. وفى المطبوع : + «الله» .

١٥-١٥ . فى «ه» : + «الله» .

١٦-١٦ . المائدة (٥) : ٢ . وفى «ف» : + «وَلَا الْقَلَّ آلَاءِدَ» .

فَجَعَلَ مِنْهَا (١) أَرْبَعَةً حُرْمًا ، وَقَالَ : «فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللَّهِ» (٢) ٩ . الأكل والأكل : الرزق ، والحظ من الدنيا . ونقل المازندراني عن بعض النسخ : «أجله»
بدل «أكله» . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٢٧٣ (أكل) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص
٢٩٢ . (٣) .

ثُمَّ قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : «فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» (٤) فَجَعَلَ
لِذَلِكَ مَحَلًّا ، وَقَالَ : «وَلَا تَعَزِّمُوا عُقَدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ» (٥) فَجَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ
مَحَلًّا (٦) ، وَ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابًا .

فَإِنْ كُنْتَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكَ ، وَيَقِينٍ مِنْ أَمْرِكَ ، وَ تَبَيَّنَ مِنْ شَأْنِكَ ، فَشَأْنُكَ ، وَإِلَّا فَ لَا تَرُومَنَّ (٧)
أَمْرًا أَنْتَ مِنْهُ فِي شَكٍّ وَ شُبْهَةٍ ، وَ لَا تَتَعَاطَ (٨) زَوَالَ مُلْكٍ لَمْ يَنْقُضِ (٩) أَكُلُهُ (١٠) ، وَ لَمْ يَنْقَطِعْ
مَدَاهُ (١١) ، وَ لَمْ يَبْلُغِ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ، فَلَوْ قَدْ بَلَغَ مَدَاهُ ، وَ انْقَطَعَ أَكُلُهُ (١٢) ، وَ بَلَغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ،
لَا تَنْقَطِعُ (١٣) الْفُضْلُ (١٤) ، وَ تَتَابَعُ النِّظَامُ ، وَ لَاءَ عَقَبَ (١٥) اللَّهُ فِي (١٦) التَّابِعِ

وَ الْمَتَّبِعِ الذَّلَّ (١٧) وَ الصَّغَارَ .

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ إِمَامٍ ضَلَّ عَنْ وَقْتِهِ ، فَكَانَ التَّابِعُ فِيهِ أَعْلَمَ مِنَ الْمَتَّبِعِ ، أَوْ تَرِيدُ

ص : ٢٠٩

٢-٢ . التوبة

٢ : -٣ .

٣-٤ . التوبة (٩) : ٥ .

٤-٥ . البقرة (٢) : ٢٣٥ .

٥-٦ . هكذا فى والوفى والبحار . وفى المطبوع : «أجلاً» .

٦-٧ . «فلا تَرْوَمَنَّ» ، أى لا تطلبين . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٢٥٨ (روم) .

٧-٨ . «التعاطى» : «التناول ، وتناول ما لا يحقّ ، والتنازع فى الأخذ ، ورُكوب الأمر» . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٧٢ (عطى) .

٨-٩ . هكذا فى النسخ والوفى والبحار . وفى المطبوع : «لم تنقض» .

٩-١٠ . الأَكْلُ والأَكْلُ : الرزق ، والحظّ من الدنيا . ونقل المازندراني عن بعض النسخ : «أجله» بدل «أكله» . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٢٧٣ (أكل) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٩٢ .

١٠-١١ . «المَدَى» : الغاية والمنتهى . راجع : المصباح المنير ، ص ٥٦٧ (مدى) .

١١-١٢ . فى حاشية «ف» : «أجله» .

١٢-١٣ . فى «ف» : «لا ينقطع» .

١٣-١٤ . فى «ه» : «الفضل» . وقال المجلسى فى مرآة العقول : «وربّما يقرأ بالضاد المعجمة ، أى البقيّة ، و«تتابع» مصدرا عطفاً على «الفضل» ، وهو بعيد ، والأظهر أنّ «تتابع» فعل» .

١٤-١٥ . «أعقب» : أورث . يقال : أعقبه ندماً ، أى أورثه . راجع : المصباح المنير ، ص ٤٢٠ (عقب) .

١٥-١٦ . فى «ه» : «فيه» .

١٦-١٧ . فى «بح» : «بالذلّ» .

يَا أَخِي أَنْ تُحْيِيَ مِلَّةَ (۱) قَوْمٍ قَدْ (۲) كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ، وَ عَصَوْا رَسُولَهُ (۳) ، وَ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ ، وَ ادَّعُوا الْخُلَافَةَ بِـ لَا بُرْهَانَ مِنَ اللَّهِ وَ لَا عَهْدٍ مِنْ رَسُولِهِ (۴) ؟ أَعِيدُكَ بِاللَّهِ يَا أَخِي أَنْ تَكُونَ غَدًا الْمَصْلُوبَ بِالْكَنَاسَةِ».

ثُمَّ اذْفَضْتُ عَيْنَاهُ (۵) ، وَ سَأَلْتُ دُمُوعَهُ ، ثُمَّ قَالَ : «اللَّهُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ مَنْ هَتَكَ سِرَّنَا ، ۱/۳۵۸

وَ جَحَدْنَا حَقَّنَا ، وَ أَفْشَى سِرَّنَا ، وَ نَسَبْنَا إِلَى غَيْرِ جَدَّنَا (۶) ، وَ قَالَ فِينَا مَا لَمْ نَقُلْهُ فِي أَنْفُسِنَا» . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

زید بن علی بن الحسین، خدمت امام باقر علیه السلام رسید و نامه هائی از اهل کوفه همراه داشت که او را بطرف خود خوانده و از اجتماع خود آگاهش نموده و دستور نهضت داده بودند، امام باقر علیه السلام باو فرمود: این نامه ها از خود آنها شروع شده یا جواب نامه ایست که بآنها نوشته ئی و ایشان را دعوت کرده ئی؟ گفت: ایشان شروع کرده اند، زیرا حق ما را میشناسند و قرابت ما را با رسول خدا صلی الله علیه و آله میدانند و در کتاب خدای عز و جل و جوب دوستی و اطاعت ما را می بینند و فشار و گرفتاری و بلا کشیدن ما را مشاهده میکنند. امام باقر علیه السلام فرمود: اطاعت (مردم از پیشوا) از طرف خدای عز و جل واجب گشته و روشی است که خدا آن را در پیشینیان امضاء کرده و در آخرین همچنان اجرا میکند، و اطاعت نسبت بیک نفر از ماست و دوستی نسبت بهمه ما و امر خدا (امامت و جوب اطاعت یا خروج و نهضت یا صبر بر اذیت) نسبت باولیائش جاری می شود طبق حکمی (متصل از امامی بامام دیگر) و فرمانی قطعی و آشکار و حتمی بودنی انجام شدنی و اندازه ئی بی کم و زیاد و موعدی معین در وقتی معلوم (حاصل اینکه امور مربوط بامام از طرف خدا اندازه و مدتش معین می شود و حتمی و قطعی و لا یتغیر است) مبادا کسانی که

ایمان ثابتی ندارند، ترا سبک کنند، ایشان ترا در برابر خواست خدا هیچ گونه بی نیازی ندهند، شتاب مکن که خدا بواسطه شتاب بندگانش شتاب نمیکند (زمان رسیدن دولت حق را پیش نمایاندازد) تو بر خدا سبقت مگیر که گرفتاری ناتوانت کند و بخاکت اندازد. زید در اینجا خشمگین شد و گفت: امام از ما خاندان آن کس نیست که در خانه نشیند و پرده را بیندازد و از جهاد جلوگیری کند. امام از ما خاندان کسی است که از حوزه خود، دفاع کند و چنان که سزاوار است. در راه خدا جهاد کند و نیز از رعیتش دفاع کند و دشمن را از حریم و پیرامونش براند. امام باقر علیه السلام فرمود: ای برادر، تو آنچه را بخود نسبت دادی، حقیقه هم در خود می بینی بطوری که بتوانی برای آن دلیلی از کتاب خدا یا برهانی از قول پیغمبر صلی الله علیه و آله بیاوری و یا نمونه و مانندی برای آن ذکر کنی؟ (یعنی تو که خود را برای جهاد و زمامداری مسلمین آماده کرده ئی چنین شایستگی را در خود سراغ داری؟) همانا خدای عز و جل حلال و حرامی وضع فرموده و چیزهایی را واجب ساخته و مثلهایی زده و سنتهایی را مقرر داشته و برای امامی که بامر او قیام میکند نسبت باطاعتی که برای او واجب ساخته، شبهه و تردیدی باقی نگذاشته تا امام بتواند امری را پیش از رسیدن وقتش انجام دهد یا در راه خدا پیش از فرارسیدن موقعش جهاد کند. در صورتی که خدای عز و جل در باره شکار میفرماید: «وقتی که محرم هستید شکار را نکشید- ۹۵ سوره ۵» آیا کشتن شکار مهمتر است یا کشتن انسانی که خدایش محترم شمرده، خدا برای هر چیز موعدی معین کرده، چنانچه میفرماید: «چون از احرام در آمدید شکار کنید ۳ سوره ۵-» و فرموده است «شعائر خدا و ماههای حرام را حلال نکنید- ۲ سوره ۵-» و ماهها را شماره معلومی قرار داد (دوازده ماه) و چهار ماه از آن را حرام ساخت و فرمود: «چهار ماه در زمین گردش کنید و بدانید که شما خدا را ناتوان نسازید- ۲ سوره ۹-» سپس فرمود: «چون ماههای حرام سپری شد، مشرکین را در هر کجا یافتید بکشید- ۵ سوره ۹-» پس برای کشتن موعدی قرار داد و باز فرموده است: «قصد بستن عقد زناشوئی نکنید تا مدت مقرر بسر رسد» (عده زن سپری شود) پس خدا برای هر چیزی موعدی و برای هر موعدی نوشته ای مقرر داشته است. اکنون اگر تو از پروردگارت گواهی داری و نسبت بامر خود یقین داری و کارت پیشت روشن است خود دانی و گر نه امری را که نسبت بآن شک و تردید داری پیرامونش نگرد، و برای از میان رفتن سلطنتی که

روزیش را تمام نکرده و پایان خود نرسیده و موعد مقررش نیامده قیام مکن، که اگر پایانش برسد و روزیش بریده شود و موعد مقررش برسد، حکم قطعی بریده شود [فاصله ای که برای دولت حق رخ داده بود بریده شود] و نظام حق پیوسته گردد و خدا برای فرمانده و فرمانبر (دولت باطل) خواری و زبونی در پی آرد، بخدا پناه میبرم از امامی که از وقت شناسی گمراه گردد، (وقت قیام و خروج خود را نشناسد) و فرمانبران نسبت بآن داناتر از فرمانده باشند (یعنی امام برحقی که بحکم خدا سکوت و گوشه گیری اختیار کرده از پیشوای باطلی که بیجا و بیموقع قیام کرده داناتر باشد). برادرم! تو میخواهی ملت و آئین مردمی را زنده کنی که آیات خدا کافر شدند و نافرمانی پیغمبرش کردند و بدون رهبری خدا پیرو هوای نفس خود شدند و بدون دلیلی از جانب خدا و فرمانی از پیغمبرش ادعای خلافت کردند؟ برادرم! ترا در پناه خدا میبرم از اینکه فردا در کناسه بدار آویخته شوی - آنگاه چشمان حضرت جوشید و اشکش جاری شد - و فرمود: میان ما و آنکه پرده ما را درید و حق ما را انکار کرد و راز ما را فاش ساخت و ما را بغیر جدمان نسبت داد و در باره ما چیزی گفت که خود نگفتیم، خدا داور باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۷۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۶- زید بن علی بن الحسین (علیهما السلام) خدمت امام باقر (علیه السلام) رسید و نامه هائی از اهل کوفه در دست داشت، مردم کوفه در این نامه ها زید را به خود دعوت کرده بودند و اجتماع خود را به او گزارش داده و به او دستور شورش داده بودند، امام باقر (علیه السلام) فرمود: این نامه ها از خود آنها شروع شده یا جواب نامه هائی است که شما به آنها نوشته اید و آنها را دعوت کرده اید؟ زید: بلکه خودشان شروع کرده اند زیرا: ۱- حق ما را می فهمند. ۲- می دانند ما خاندان و خویشان رسول خدائیم. ۳- در قرآن خدا عز و جل وجوب اطاعت از ما و وجوب دوستی ما را درک می کنند. ۴- به

چشم خود می نگرند که ما از دست حکومت ستمکار وقت در چه تنگی و گرفتاری و بلا هستیم. امام باقر(علیه السلام): به راستی طاعت امام از طرف خدا عز و جل فرض است و روشی است که خدا آن را در اولین مجری کرده و در آخرین هم مجری می کند، طاعت واجب است برای یکی از ما خاندان پیغمبر ولی مودت و دوستی نسبت به همه است، دستور خدا برای اولیائش مجری است طبق حکمی پیوسته و قضائی ممتاز و لزومی واجب الرعایه و اندازه ای در خور توانائی و موعدی معین در وقتی معلوم مبدا آن کسانی که ایمان درستی ندارند تو را سبک سازند و برانگیزند، زیرا آنها در برابر مشیت خدا هیچ کمکی به تو نکنند، شتاب مکن، زیرا خدا برای شتاب زدگی بنده ها نمی شتابد، تو خود را از خدا پیش میانداز تا بلایت در مانده سازد و به خاک هلاک اندازد. گوید: زید در اینجا به خشم اندر شد و سپس گفت: امام از ما خاندان آن کس نیست که در خانه نشیند و پرده بر در اندازد و مردم را از جهاد و مبارزه باز دارد بلکه امام ما خاندان کسی است که حوزه پیروان خود را حفظ کند و در راه خدا چنانچه باید جهاد کند و از رعیت خود دفاع کند و از حریم خویش دشمن را براند. امام باقر(علیه السلام): ای برادر تو خود را چنانچه وصف کردی می دانی؟ و دلیلی از قرآن یا گفته رسول خدا و نمونه تاریخی درستی بر آن داری؟ به راستی خدای عز و جل حلال و حرام را مقرر کرده و دستورهایی واجبی داده و مثل هائی زده و روشی نهاده و برای امامی که مسئول امر خود نموده تردیدی در انجام وظیفه لازم خود فراهم نکرده تا قبل از وقت به انجام دستور او مبادرت ورزد یا پیش از موعد مقرر در راه او به جهاد و مبارزه برخیزد خدا عز و جل در باره شکار کردن(امری عادی و بی اهمیت) فرموده است(سوره مائده): «در حال احرام شکار نکنید» آیا کشتن شکار بیابان مهمتر است یا کشتن نفوس محترم بشر که خدا حرام کرده، خدا برای هر چه تا برسد به شکار کردن وقت مقرر کرده و فرموده است(سوره مائده): «چون از احرام در آمدید شکار کنید» و فرموده است(سوره مائده): «شعائر خدا و ماه های حرام را برای خود حلال نشمارید» ماه ها را شماره معینی دانسته و چهار از آنها را ماه حرام مقرر ساخته و فرموده (سوره توبه): «تا چهار ماه در زمین آزاد بگردید و بدانید که شما خدا را در مانده نسازید» سپس خدا تبارک و تعالی فرموده(سوره توبه): «چون ماه های حرام سپری شدند مشرکان را در هر جا یافتید بکشید» برای آن محلی مقرر کرده، و فرموده

است (۲۳۵ سوره بقره): «عقد و نکاح را واقع نسازید تا عده مقرر به سر رسد» خدا برای هر چیز موعدی مقرر کرده و برای هر موعدی کتابی و نوشته ای دارد. تو اگر گواه روشنی از پروردگار خود در جهاد داری و یقین به وظیفه خود داری و کارت پیش خودت روشن است خود دانی و گر نه پیرامون شک و شبهه مگرد و زوال ملکی را که خوراک مقرر خود را نخورده و عمرش به سر نیامده و به مدت مقرر نرسیده خواهی، اگر مدتش به سر رسد و خوراکش تمام شود و موعد ثبت آن بگذرد به قطع نهائی رسد و نظم عادلانه پیوسته گردد و تابع و متبوع (آنان را) را خداوند پیگرد خواری و زبونی سازد، به خدا پناه برم از رهبری که وقت خود نشناسد (تا چه رسد به امور دیگر) و پیروی طلبد که از خودش داناتر است. ای برادر جان می خواهی ملت و آئین مردمی را زنده کنی که به آیات خدا کافر شدند و رسولش را نافرمان و هوس های خود را پیروی کردند بی رهبری از خدا و دعوی خلافت کردند بی دلیل از خدا و فرمانی از رسول خدا؟ برادر جانم تو را به خدا پناه دهم از این که فردا در کناسه کوفه به دار باشی، سپس چشمان امام باقر (علیه السلام) جوشید، اشکش روان شد سپس فرمود: خدا میان ما باشد و کسانی که پرده حرمت ما را دریدند و حق ما را منکر شدند و سر ما را فاش کردند و ما را به غیر از جدمان منسوب کردند و در باره ما چیزی گفتند که خود در باره خود نگفتیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۳۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۶- زید بن علی بن الحسین علیه السلام خدمت امام باقر علیه السلام رسید و نامه هائی از اهل کوفه در دست داشت، مردم کوفه در این نامه زید را به سوی خود دعوت کرده بودند و اجتماع خود را به او گزارش داده و به او دستور شورش داده بودند، امام باقر علیه السلام فرمود: شروع این نامه ها از خود آنهاست یا جواب نامه هائی است که شما به آن ها نوشته اید و آنها را دعوت کرده اید؟

زید: خودشان شروع کرده اند زیرا:

۱- حق ما را می فهمند.

۲- می دانند ما خاندان و خویشان رسول خدائیم.

۳- در قرآن خدا وجوب اطاعت از ما و وجوب دوستی ما را می بینند و فشار و ناراحتی ما را مشاهده می کنند.

امام باقر علیه السلام فرمود: اطاعت مردم از امام از طرف خداوند واجب شمرده شده و روشی است که خداوند آن را در پیشینیان امضاء کرده و در آخرین آنها هم اجرا خواهد کرد، طاعت واجب است برای یکی از ما خاندان پیامبر ولی محبت و دوستی نسبت به همه است، دستور خدا برای اولیائش مجری است طبق حکمی پیوسته و قضائی ممتاز و لزومی واجب الرعایه و اندازه ای درخور توانائی و موعدی معین در وقتی معلوم مبادا آن کسانی که ایمان درستی ندارند تو را سبک سازند و تو را برانگیزند، زیرا آنها در برابر مشیت خدا هیچ کمکی به تو نکنند، شتاب مکن، زیرا خدا برای شتاب زدگی بنده ها نمی شتابد، (و زمان دولت حق را جلو نمی اندازد) تو خود را از خدا جلو مینداز تا گرفتاری ناتوانت سازد و بخاک هلاکت گرفتارت کند.

توضیح: امام باقر علیه السلام می خواست به زید بفرماید که در تدبیر خداوند، از برای بشر زمان معینی دارد و منوط به امکاناتی است که وقت آن نرسیده است آنهایی که تو را وادار به قیام می کنند نه به قول خود وفادارند و نه چنین آمادگی دارند می دانم که قصد تو سرنگونی حکومت جور و ستم است ولی چون زمان آن نرسیده در اینکار شکست خواهی خورد و کشته می شوی.

گوید: زید در اینجا خشمگین شد و گفت: امام از ما خاندان آن کس نیست که در خانه بنشیند و پرده بر در اندازد و مردم را از جهاد و مبارزه باز دارد بلکه امام ما خاندان، کسی است که حوزه ی پیروان

خود را حفظ کند و در راه خدا چنانچه باید به شمشیر برخیزد و از رعیت خود دفاع نماید و در راه خدا چنانچه باید جهاد کند و از رعیت خود دفاع کند و از حریم خویش، دشمن را براند.

امام باقر علیه السلام فرمود: ای برادر تو خود را چنانچه وصف کردی می دانی؟ و دلیلی از قرآن یا گفته رسول خدا و نمونه تاریخی درستی بر آن داری؟ به راستی خداوند حلال و حرام را مقرر کرده و دستورهای واجبی داده و مثل هائی زده و روشی قرار داده و برای امامی که مسئول امر خود نموده تردیدی در انجام وظیفه لازم خود، فراهم نکرده تا قبل از وقت، به انجام دستور او مبادرت ورزد یا پیش از موعد مقرر در راه او به جهاد و مبارزه برخیزد خدا عز و جل درباره شکار کردن (امری عادی و بی اهمیت) فرموده است: «در حال احرام شکار نکنید (مائده/۹۵)»

آیا کشتن شکار بیابان مهمتر است یا کشتن نفوس محترم بشر که خدا حرام کرده، خدا برای هرچه تا برسد به شکار کردن، وقت معین کرده و فرموده است: «چون از حرام درآمدید شکار کنید (مائده/۳)» و فرموده است: «شعار خدا و ماه های حرام را برای خود حلال نشمارید (مائده/۲)» ماه ها را شماره معینی دانسته و چهار ماه را حرام دانسته و فرموده: «تا چهار ماه در زمین آزاد بگردید و بدانید که شما خدا را ناتوان نمی سازید (توبه/۲)» سپس خدای تبارک و تعالی فرموده: «چون ماه های حرام سپری شدند مشرکان را در هر جا یافتید بکشید (توبه/۵)» برای آن محلی مقرر کرده، و فرموده است: «عقد و نکاح را واقع نسازید تا عده معینی به سر رسد (بقره/۲۳۵)» خدا برای هر چیزی زمان معینی قرار داده و برای هر زمانی کتابی و نوشته ای دارد.

تو اگر گواه روشنی از پروردگار خود در جهاد داری و یقین به وظیفه خود داری و کارت پیش خودت روشن است خود دانی و گرنه پیرامون شک و شبهه مگرد و برای از بین بردن سلطنتی که زمانش را نرسیده قیام مکن که اگر به پایان خود برسد حکم قطعی بریده نشود و نظم عادلانه پیوسته گردد و تابع و متبوع (آنان را) خداوند خوار و زبون سازد، به خدا پناه برم از رهبری که وقت خود را شناسد (تا چه رسد به امور دیگر) و مریدی را طلبد که از خودش داناتر است.

ای برادر جان! می خواهی ملت و آئین مردمی را زنده کنی که به آیات خدا کافر شدند و رسولش را نافرمانی کردند و پیرو هوسهای خود شدند و بدون رهبری خداوند و اطاعت از فرمان رسول او دعوی خلافت کردند؟ برادر جان پناه بر خدا از اینکه فردا در کناسه کوفه به دار آویخته شوی آنگاه چشمان امام باقر علیه السلام از اشک روان شد سپس فرمود: خدا میان ما و کسانی که پرده حرمت ما را دریدند و حق ما را منکر شدند و سر ما را فاش کردند و ما را به غیر از جدمان منسوب کردند و درباره ما چیزی گفتند که خود درباره خود نگفتیم داور و حکم باشد.

توضیح: «گویا زید با بیان جریان کار خود در حضور امام باقر علیه السلام در اندیشه کسب تکلیف است نه مخالفت با حضرت یا دعوی امامت زیرا امام به روشنی او را راهنمایی می کند و وقتی زید عصبانی می شود با کمال لطف و محبت و با خطاب برادر او را متوجه عواقب کارش می سازد امام با طرح مسائلی همچون تقدیس خداوند و وجود ماههای حرام و وجود حق و باطل مسائل آینده را با زیبایی خاصی برای زید تشریح می کند و او را از انجام هرگونه اقدامی بر حذر می دارد».

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۰۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. إلى أنفسهم أي إلى أن يأتيهم في الكوفة بالخروج أي على بني أمية هذه الكتب حرف الاستفهام مقدر من وجوب مودتنا أي في قوله سبحانه:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

و فرض طاعتنا أى فى قوله تعالى:

وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

و عطف الضنك على الضيق من عطف المرادف على المرادف، أو المراد بالضيق ضيق الصدر و الحزن، و بالضنك ضيق المعاش، و بالبلاء ضرر الأعادى و شرورهم أن الطاعة أى طاعة نبى و إمام مخصوص فى كل عصر و زمان و سنة أى عادة و طريقة أمضاها فى الأولين لم يخل زمانا من الأزمنة منهم و الطاعة لواحد منا أى فرض الطاعة مخصوص بواحد منا، و وجوب المودة لجميع أولاد الرسول و أقاربه صلى الله عليه و آله إلا أن يكونوا خارجين عن الدين و أمر الله أى الإمامة و وجوب الطاعة أو حكمه بخروجهم و قيامهم بأمر الإمامة، أو الأعم منه، و منه صبرهم على الأذى و هدنتهم و مصالحتهم مع المخالفين، و سائر ما يأتون به، و قيل: أمر الله عبارة عن مظلومية أهل الحق، فاللام للانتفاع فإن كل ما يجرى عليهم خير لهم بحكم موصول أى متصل ببعضه ببعض، أراد لواحد بعد واحد، كما ورد فى تأويل قوله سبحانه:

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ

أى إمام بعد إمام و قضاء موصول أى مفروغ عنه، أو مبين غير مشتبه، أو المراد بالحكم الموصول الإمضاء المتصل بالفعل، و القضاء السابق على الفعل، و قيل: بحكم موصول أى متتابع ليس فيه استثناء بعض أوليائه، و القضاء الموصول الفصل بين الحق و الباطل، و وصفه بمفصول للمبالغة كقوله تعالى:

حِجَابًا مَسْتُورًا

و حتم مقضى إشارة إلى تأكيد القضاء و رفع احتمال البداء و قيل: الحتم الحكم، و المقضى المحتوم، و الوصف للمبالغة و قدر مقدور إشارة إلى قوله تعالى:

وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مَقْدُورًا . قال البيضاوى: أى قضاء مقضيا و حكما مبتوتا، و قال الطبرسى قدس سره: أى كان ما ينزله الله على أنبيائه من الأمر الذى يريده قضاء مقضيا، و قيل: معناه جاريا على مقدار لا يكون فيه تفاوت من جهة الحكمة، و قيل: أن القدر المقدور هو ما كان على مقدار ما تقدم من غير زيادة و لا نقصان، انتهى. و الأجل آخر المدة لوقت معلوم هو الوقت الذى قدر لتسبب أسباب أمورهم كخروجهم و ظهورهم و تسلطهم على أعدائهم، أو الأجل عبارة عن ابتداء تسلطهم و الوقت عن امتداده. و الحاصل أن هذه الأمور لا بد من حصولها حتى يتحقق ما قدره الله لنا من ظهورنا و خروجنا و استيلائنا على أعدائنا، فالاستعجال قبل تحقق تلك الأمور لا فائدة له، و ما أشبه هذه الأمور بما مر فى أبواب القضاء و القدر و المشية من الأخبار، لا سيما قوله عليه السلام: لا يكون شىء فى الأرض و لا فى السماء إلا بمشية و إرادة و قدر و قضاء و إذن و كتاب و أجل، فمن زعم أنه يقدر على نقض واحدة فقد كفر. فلا يستخفك إشارة إلى قوله تعالى:

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ

أى فاصبر على أذى قومك إن وعد الله حق بنصرتك و إظهار دينك على الدين كله لا بد من إنجازه، و لا يستخفك أى لا يحملنك على الخفة و القلق

الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ

بتكذيبهم و إيذائهم، و غرضه عليه السلام لا يحملك ما ترى من المخالفين من الإيذاء و الضرر و الإهانة على الخفة و العجلة و التسريع إلى أمر لم يأت وقته. و يحتمل أن يكون الذين لا يوقنون كناية عن أهل الكوفة الذين يدعونه إلى الخروج، لقوله: إنهم لم يغنوا عنك من الله شيئا، و على الأول أيضا يحتمل أن يكون ضمير إنهم راجعا إلى أهل الكوفة، و هو تضمين من آية أخرى حيث قال:

وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا . و يحتمل أن يكون صدر الآية سقط من النسخ أى لن يدفعوا عنك شيئا من العذاب و المكروه الذى يريده الله بك و لا تسبقن الله أى لا تجعل إرادتك سابقه على إرادة الله و الوقت الذى عينه الله لنصرة آل محمد صلى الله

عليه وآله فتصرعك أى فتطرحك على الأرض ذليلا مغلوبا مقتولا. و حاصل الجميع: أنك لست
بإمام، و لا تعلم حكم الله فى القعود و القيام و الجهاد و تركه، إذ لو كان مأمورا من الله بالجهاد و لم
يحصل له نصره و ظفر كان مأجورا غير ملوم، و لكنه كان غرضه محض الغلبة بظن أنه يتيسر له ذلك
لإعانة القوم له، و لم يكن عارفا بالحكم الواقعى فى ذلك، فلذا بين عليه السلام ذلك و أنه لا يتيسر
مقصوده بتلك الأسباب، لأنه لم يقدره الله تعالى ذلك بعد. فلا يرد أن الحسين عليه السلام أيضا
خرج و لم يغلب لأنه كان مأمورا و لم يكن غرضه الغلبة بل إتمام الحجة على الخلق، و كان يعلم
شهادته و مغلوبيته، و المأمور فى جميع أحواله معذور. قوله: من جلس فى بيته، أى لم يخرج للجهاد
و أرخى ستره أى أسد له على باب داره كناية عن منعه الناس عن الدخول عليه، و التشييط: التعويق،
أى منع الناس عن الجهاد مع غيره، و فى النهاية فيه: فحمى حوزة الإسلام أى حدوده و نواحيه، و
فلان مانع لحوزته أى لما فى حيزه، و الحوزة فعلة منه، سميت بها الناحية، انتهى. و الحاصل منع
مملكته عن أن يوصل إليها بسوء، و الذب: الدفع، و الحریم ما يجب حفظه عن الفساد. هل تعرف
أى هل تعلم أن ما ذكرت من الأمور يتأتى منك و تتصف بها و تقدر أن تفعل جميع ذلك فى هذا
الوقت و الزمان، و الحاصل أنه ظهر من كلامه أمران أحدهما: أنه متصف بتلك الصفات، و ثانيهما:
أن من لم يتصف بها فلا يستحق الإمامة، فأجاب عليه السلام عن الأول بطلب دليل على استحقاقه
للإمامة أو أنه يتأتى منه تلك الأمور فى هذا الوقت من الكتاب أو السنة المتواترة أو بضرب مثل كان
يقول صار فلان إماما من قبل نفسه من غير نص أو سأغلب كما غلب فلان من أمثالى. و عن الثانى
بأن الله تعالى جعل لكل شىء وقتا، فعدم خروج الإمام من قبل الوقت المقدر لا ينافى إمامته أن
يسبقه أن مصدرية، و المصدر بدل من شبهة، و الضمير لله قبل حلوله أى حلول وقته. و قد قال الله
حاصله التنبيه على أن أحكام الله دقيقة و شرائطها كثيرة لا يعلمها إلا الإمام كما أن قتل الصيد الذى
هو أهون الأشياء حلال فى حالة، و حرام فى حالة أخرى، فالجهاد المتضمن لقتل النفس أعظم من
ذلك، فلا بد من العلم بشرائط جوازه و وجوبه حتى لا يكون قتل نفس بغير حق و جعل الله للحلية
و الحرمة محلا و أجلا و مدة، و الجهاد أيضا مع وجوبه و كونه من أعظم الطاعات حرمه فى بعض
الأوقات كالأشهر الحرم و هى ذو القعدة و ذو الحجة و المحرم و رجب و كأشهر السياحة و هى

عشرون من ذى الحجة و المحرم و صفر و ربيع الأول، و عشر من ربيع الآخر، و ذلك كان مخصوصا بالسنة التى بعث رسول الله صلى الله عليه و آله أمير المؤمنين بسورة براءة إلى مكة ليقرأها على المشركين. و الشعار جمع شعيرة و هى الأثر و العلامة، أو جميع أعمال الحج، و قيل: هى المعالم التى ندب الله إليها و أمر بالقيام عليها، و قيل: هى الأشياء التى شرفها الله و عظمها فجعل لذلك محلا أى فجعل للقتال مع المشركين محلا، فكذا جعل لظهور الإمام و خروجه محلا لا يجوز له النهوض به قبله.

وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ

أى لا تقصدوا عقدة نكاح المعتدة المتوفى عنها زوجها

حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ

أى ما كتبه الله تعالى عليها من العدة

أَجَلُهُ

و نهايته. و لكل أجل كتابا منها آجال دولة المخالفين، و صبر الإمام على أذاهم فشأنك أى فالزم شأنك فلا ترومن أى لا تقصدن و التعاطى التناول و تناول ما لا يحق، و التنازع فى الأخذ و ركوب الأمر كالتعطى أو التعاطى فى الرفعة، و التعطى فى القبيح، كل ذلك ذكره الفيروزآبادى، و قال: الأكل بالضم و بضمين الرزق و الحظ من الدنيا، انتهى. و المدى بالفتح الغاية، و لعل المراد هنا زمان البقاء مجازا، أو يكون ظرفا و الفاعل ضمير الملك أى لم ينقطع الملك فى مداه و غايته و لم يبلغ الكتاب أى ما كتب من تقديرات الملك أجله و غايته، و الضمير للكتاب أى الأجل المكتوب فيه، أو للملك لا نقطع الفصل أى الفصل الذى بين دولتى الحق، أو الحكم المفصول المحتوم ببقاء دولة الباطل، و ربما يقرأ بالضاد المعجمة أى البقية و تتابع مصدرا عطفا على الفضل و هو بعيد، و الأظهر أن تتابع فعل و النظام انتظام دولة الحق و أسبابه. و لأعقب الله أى أورث قال تعالى:

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا . فى التابع و المتبوع أى من المنافقين ضل عن وقته أى لم يعرف وقته الذى عين الله لخروجه فكان التابع فيه أى الذى يتبعه جبرا و هو إمام الحق و أتباعه فى أمر وقت الخروج أعلم من المتبوع و قيل: الوقت بمعنى الموقوت أى المفروض، فالمراد بالضلال عن وقته الجهل بفرضه، و ضمير فيه لوقته، و المراد أن ذلك الإمام يحتاج البتة إلى سؤال أهل مجلسه عن المشكلات، كما كان أبو بكر و عمر يسألان فىكون التابع أعلم من المتبوع فى بعض المسائل، انتهى، و ما ذكرنا أظهر. ملة قوم أى خلفاء الجور الغاصبين لحقوق أهل البيت عليهم السلام و أتباعهم قد كفروا بآيات الله الدالة على إمامة أمير المؤمنين و الأئمة من ولده، و على أن الإمام لا بد أن يكون أعلم الأمة، و أن اختيار الإمامة إلى الله لا إلى الأمة و عصوا رسوله فى أمره بولاية على و الخلفاء بعده عليهم السلام بلا برهان، بل بمحض البيعة الباطلة الناقصة أن تكون أى من أن تكون، و هذا إخبار بما وقع بعد ذلك من قتل زيد و صلبه فى كناسة الكوفة، و هى بالضم اسم موضع بالكوفة، و ارفضاض الدموع ترششها. الله مبتدأ و الظرف خبره هتك أى خرق و سترنا لعله كناية عن هتك العرض أو الإذاعة و ترك التقية، و إفشاء ما يوجب ضررهم و جحد حقنا و هى الإمامة و نسبنا إلى غير جدنا كقول بعض المخالفين لعنهم الله: إنهم عليهم السلام ليسوا بولد رسول الله حقيقة أو لم ينسبونا إليه بالنسبة المعنوية و هى الخلافة و الوصاية، و قيل: الجحد بمعنى الحظ و العظمة، أى لم ينسبونا إلى خمسنا الذى جعله الله لنا، و أعطوه غيرنا، و إلى عظمتنا و هى إمامتنا، و لا يخفى بعدهما و قال فينا ما لم نقله فى أنفسنا كالغلاة، و قيل: ما لم نقله عبارة عن الخروج على ملوك المخالفين قبل حلول وقته. ثم اعلم أن الأخبار اختلفت فى حال زيد فمنها ما يدل على ذمه بل كفره لدالاتها على أنه ادعى الإمامة و جحد إمامة أئمة الحق و هو يوجب الكفر كهذا الخبر، و أكثرها يدل على كونه مشكورا، و أنه لم يدع الإمامة، و أنه كان قائلا بإمامة الباقر و الصادق عليهما السلام، و إنما خرج لطلب ثار الحسين عليه السلام و للأمر بالمعروف و النهى عن المنكر و كان يدعو إلى الرضا من آل محمد صلى الله عليه و وآله و سلم و أنه كان عازما على أنه إن غلب على الأمر فوضه إلى أفضلهم و أعلمهم، و إليه ذهب أكثر أصحابنا بل لم أر فى كلامهم غيره. و قيل: إنه كان مأذونا من قبل الإمام عليه السلام سرا، و يؤيده ما استفيض من بكاء الصادق عليه، و ترحمه و دعائه له، و لو كان قتل على دعوى الإمامة لم

يستحق ذلك. و قد روى الصدوق بإسناده عن عمرو بن خالد قال: قال زيد بن علي في كل زمان رجل منا أهل البيت يحتج الله به خلقه، و حجة زماننا ابن أخي جعفر بن محمد لا يضل من تبعه و لا يهتدى من خالفه. و روى أيضا عن الرضا عليه السلام أن زيد بن علي كان من علماء آل محمد، غضب لله عز و جل فجاهد أعداءه حتى قتل في سبيله و لقد حدثني أبي أنه سمع أباه جعفر بن محمد عليه السلام يقول: رحم الله عمي زيدا إنه دعا إلى الرضا من آل محمد، و لو ظفر لو في بما دعا إليه، و قد استشارني في خروجه فقلت له: يا عم إن رضيت أن تكون المقتول المصلوب بالكناسة فشأنك، فلما ولى قال جعفر بن محمد: ويل لمن سمع و اعيتته فلم يجبه، فقال المأمون: يا أبا الحسن أليس قد جاء فيمن ادعى الإمامة بغير حقها ما جاء؟ فقال الرضا عليه السلام: إن زيد بن علي لم يدع ما ليس له بحق، إنه كان أتقى لله من ذلك، أنه قال: أدعوكم إلى الرضا من آل محمد، و إنما جاء ما جاء فيمن يدعى أن الله نص عليه ثم يدعو إلى غير دين الله، و يضل عن سبيله بغير علم، و كان زيد و الله ممن خوطب بهذه الآية:

وَ جَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ . و روى أيضا بإسناده عن الصادق عليه السلام أنه لما قرأ الكتاب بقتل زيد بكى، ثم قال: إنا لله و إنا إليه راجعون عند الله أحتسب عمي، إنه كان نعم العم، إن عمي كان رجلا لدنيانا و آخرتنا، مضى و الله عمي شهيدا كشهداء استشهدوا مع رسول الله و علي و الحسن و الحسين صلوات الله عليهم. و روى صاحب كتاب كفاية الأثر بإسناده عن محمد بن مسلم قال: دخلت على زيد ابن علي عليه السلام فقلت: إن قوما يزعمون أنك صاحب هذا الأمر؟ قال: لا لكنى من العترة، قلت: فمن يلي هذا الأمر بعدكم؟ قال: سبعة من الخلفاء و المهدي منهم، قال: ثم دخلت على الباقر عليه السلام فأخبرته بذلك فقال: صدق أخي زيد، سيلي هذا الأمر بعدى سبعة من الأوصياء و المهدي منهم، ثم بكى و قال: كأنى به و قد صلب في الكناسة، يا ابن مسلم حدثني أبي عن أبيه الحسين قال: وضع رسول الله صلى الله عليه و آله يده على كتفي، و قال: يا حسين يخرج من صلبك رجل يقال له زيد، يقتل مظلوما، إذا كان يوم القيامة حشر هو و أصحابه إلى الجنة. و روى أيضا عن عبد الله بن العلاء قال: قلت لزيد: أنت صاحب هذا الأمر؟ قال: لا و لكنى من العترة، قلت: فإلى من تأمرنا؟ قال: عليك بصاحب الشعر و أشار إلى الصادق عليه السلام. و

روى بإسناده عن المتوكل بن هارون قال: لقيت يحيى بن زيد بعد قتل أبيه وهو متوجه إلى خراسان، فما رأيت مثله رجلا في عقله وفضله، فسألته عن أبيه؟ فقال: إنه قتل و صلب بالكناسة ثم بكى و بكيت حتى غشى عليه، فلما سكن قلت له: يا بن رسول الله و ما الذى أخرجه إلى قتال هذا الطاغى و قد علم من أهل الكوفة ما علم؟ فقال: نعم لقد سألته عن ذلك فقال: سمعت أبى عليه السلام يحدث عن أبيه الحسين بن على عليهما السلام قال: وضع رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم يده على صلبى فقال: يا حسين يخرج من صلبك رجل يقال له زيد، يقتل شهيدا فإذا كان يوم القيامة يتخطى هو و أصحابه رقاب الناس و يدخل الجنة، فأحببت أن أكون كما وصفنى رسول الله صلى الله عليه و آله، ثم قال: رحم الله أبى زيدا كان و الله أحد المتعبدين، قائم ليله صائم نهاره، يجاهد فى سبيل الله حق جهاده، فقلت: يا بن رسول الله هكذا يكون الإمام بهذه الصفة؟ فقال: يا أبا عبد الله إن أبى لم يكن بإمام، و لكن كان من سادات الكرام و زهادهم، و كان من المجاهدين فى سبيل الله، قلت: يا بن رسول الله أما إن أباك قد ادعى الإمامة و خرج مجاهدا فى سبيل الله؟ و قد جاء عن رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم فيمن ادعى الإمامة كاذبا ما جاء؟ فقال: مه يا أبا عبد الله إن أبى كان أعقل من أن يدعى ما ليس له بحق، و إنما قال: أدعوكم إلى الرضا من آل محمد، عنى بذلك عمى جعفرا، قلت: فهو اليوم صاحب الأمر؟ قال: نعم هو أفقه بنى هاشم، ثم ذكر كثيرا من فضل زيد و عبادته، و الأخبار فى ذلك كثيرة أوردتها فى كتابنا الكبير. و الحاصل أن الأنسب حسن الظن به و عدم القدح فيه، بل عدم التعرض لأمثاله من أولاد الأئمة عليهم السلام إلا من ثبت الحكم بكفرهم و التبرى منهم كجعفر الكذاب و أضرابه، لما رواه الراوندى فى الخرائج عن الحسن بن راشد قال: ذكرت زيد بن على فتنقصته عند أبى عبد الله عليه السلام فقال: لا تفعل رحم الله عمى، أتى أبى فقال: إنى أريد الخروج على هذا الطاغية فقال: لا تفعل فإنى أخاف أن تكون المقتول المصلوب على ظهر الكوفة، أما علمت يا زيد أنه لا يخرج أحد من ولد فاطمة على أحد من السلاطين قبل خروج السفينانى إلا قتل، ثم قال: ألا يا حسن إن فاطمة حصنت فرجها فحرم الله ذريتها على النار، و فيهم نزلت:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ

فإن الظالم لنفسه الذي لا يعرف الإمام، و المقتصد العارف بحق الإمام، و السابق بالخيرات هو الإمام، ثم قال: يا حسن إنا أهل بيت لا يخرج أحدنا من الدنيا حتى يقر لكل ذى فضل بفضله. و روى الصدوق (ره) بإسناده عن أبي سعيد المكارى قال: كنا عند أبي عبد الله عليه السلام فذكر زيد و من خرج معه، فهم بعض أصحاب المجلس أن يتناوله فانتهره أبو عبد الله عليه السلام و قال: مهلا ليس لكم أن تدخلوا فيما بيننا إلا بسبيل خير، إنه لم تمت نفس منا إلا و تدركه السعادة قبل أن تخرج نفسه و لو بفواق ناقة. و قد بسطت الكلام فيهم و أكثرنا من الأخبار الدالة على مدحهم أو ذمهم فى كتابنا الكبير فى باب أحوال زيد أو غيره، فمن أراد تحقيق المقام فليرجع إليه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١١٨

١٧- الحديث

٩٣٨/١٧. بَعْضُ أَصْحَابِنَا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُوسَى (٨) بْنِ زَنْجَوِيهِ (٩)، عَنْ

ص: ٢١٠

١- ٢. «الملة» فى اللغة: السنة والطريقة. راجع: لسان العرب، ج ١١، ص ٦٣١ (ملل).

٢- ٣. فى «ه»: - «قد».

٣- ٤. فى «ف»: «رسول الله صلى الله عليه وآله». وفى حاشية «بر»: «رساله».

٤- ٥. فى «ب»: «رسول الله». وفى «ف»: «رسول الله صلى الله عليه وآله».

٥- ٦. قال الجوهري: «ارفضاض الدمع: ترششه». وفى لسان العرب: «ارفضّ الدمع ارفضاضا

وترفضّ: سال وتفرّق وتتابع سَيَلَانَهُ وَقَطْرَانَهُ». راجع: الصحاح، ج ٣، ص ١٠٧٩؛ لسان العرب،

ج ٧، ص ١٥٦ (رفض).

٦-٧. فى «ض»: «حدّنا» .

٧-٨. تفسير العياشى ، ج ١ ، ص ٢٩٠ ، ح ١٤ ، عن موسى بن بكير ، عن بعض رجاله ، عن زيد بن علىّ ، من قوله : «فإنّ الله عزّ وجلّ أحلّ حلالاً» إلى قوله : «غير معجزى الله» الوافى ، ج ٢ ، ص ١٤٨ ، ح ٦١٨ ؛ البحار ، ج ٤٦ ، ص ٢٠٣ ، ح ٧٩ .

٨-٩ . هكذا فى حاشية «بح» . وفى النسخ والمطبوع : «محمّد» . والصواب ما أثبتناه كما سنوضحه .

٩-١٠ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، بر» والوافى والوسائل ، ج ٣ و ج ١٧ والبحار . وفى سائر النسخ والمطبوع : «رنجويه» . هذا ، ثمّ إنّه روى أحمد بن إدريس ، عن محمّد بن حسان ، عن أبى عمران موسى بن رنجويه الأرمنى ، عن عبد الله بن الحكم الأرمنى كتابه . راجع : رجال النجاشى ، ص ٢٢٥ ، الرقم ٥٩١ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ٢٩٣ ، الرقم ٤٨٣ . ومصادرنا الرجاليّة بالنسبة إلى لفظة «رنجويه» مضطربة ، ففى طريق النجاشى إلى إبراهيم بن أبى الكرام الجعفرى : «محمّد بن حسان عن أبى عمران موسى بن زنجويه الأرمنى» . راجع : رجال النجاشى ، ص ٢١ ، ح ٢٩ . وفى رجال البرقى ، ص ٥٥ : «موسى بن زنجويه» . وكذا فى بعض نسخ رجال الطوسى ، ص ٣٦٦ ، الرقم ٥٤٣٤ ، وص ٤٣٧ ، الرقم ٦٢٥٧ حينما ذكر «موسى بن رنجويه» . وضبطه العلامة فى خلاصة الأقوال ، ص ٢٥٨ ، الرقم ٧ ، بالزاي ، لكن ابن داود ضبطه فى رجاله ، ص ٥٢١ ، الرقم ٥١١ ، بالراء . والظاهر من ملاحظة الاستعمالات ، صحّة «زنجويه» ؛ فإنّا لم نجد فى مصادر العامّة من كتب التراجم ، والحديث ، والمؤتلف والمختلف ، والتاريخ ، لفظة «رنجويه» ، وقد وردت لفظة «زنجويه» فى استعمالاتهم كثيرة ، كأنّ لم يُعهد «رنجويه» عندهم . يؤيّد ذلك ما قاله عبد الله عمر الباروردى فى تعليقه على الأنساب للسمعانى ، ج ٣ ، ص ١٧٠ ، ذيل «الزنجونى» حيث قال السمعانى : «هذه النسبة إلى زنجونة» ، قال الباروردى فى التعليقة : «هذا الاسم يشتهر بزنجويه _ بالياء _ لقب مخلد والد الحافظ حميد بن حميد بن مخلد المشهور بحميد بن زنجويه . وهو مشهور فى رجال التهذيب ، وهو بالياء فى مراجع لا تحصى . فإذا كان هذا بالنون ، فهما من المشتبه فكان على ابن نقطة ومن بعده من المؤلّفين فى المؤتلف والمختلف أن يذكروا هذا الباب فلماذا أغفلوه»

. وأنت ترى أنه لم يذكر _ وهو معترض على أصحاب المؤتلف والمختلف _ رنجويه . وعدم ذكره هذا اللفظ في هذا المقام قرينة قويّة على عدم معهوديته عندهم ، كما ذكرنا . وأمّا نسبة استعمال «زنجويه» و«رنجويه» في مصادرنا ، هي نسبة المائة بثلاث وثلاثين والنصف ، وهي أيضا قرينة أخرى على صحّة «زنجويه» .

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ الْأَعَزْمَنِيِّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ :

أَتَيْنَا حَدِيثَةَ _ بِنْتِ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ _ نُعَزِّبُهَا بِابْنِ بِنْتِهَا ، فَوَجَدْنَا عِنْدَهَا مُوسَى بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ ، فَإِذَا هِيَ فِي نَاحِيَةٍ قَرِيبًا (١) مِنَ النِّسَاءِ ، فَعَزَّيْنَاهُمْ (٢) ، ثُمَّ أَقْبَلْنَا عَلَيْهِ ، فَإِذَا هُوَ يَقُولُ لِابْنَةِ أَبِي يَشْكُرَ الرَّائِيَةَ : قُولِي (٣) ، فَقَالَتْ : أَعْدُدْ رَسُولَ اللَّهِ وَ أَعْدُدْ بَعْدَهُ أَسَدَ الْأَيْلِ وَ ثَالِثًا عَبَّاسًا

وَ أَعْدُدْ (٤) عَلَيَّ (٥) الْخَيْرِ وَ أَعْدُدْ جَعْفَرًا وَ أَعْدُدْ عَقِيلًا بَعْدَهُ الرَّوَّاسَا (٦) .

ص: ٢١١

١-١ . «قريباً» حال عن الضمير المستتر في الظرف ، وتذكيره باعتبار كون الناحية مؤنثاً مجازياً .
وقيل : إذا كان القريب في معنى المسافة يذکر ويؤنث . راجع : مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٢١ ؛
الصحاح ، ج ١ ، ص ١٩٨ (قرب) .

٢-٢ . في مرآة العقول : «تذكير الضمير على التغليب ؛ لدخول موسى بينهم» . وفي «بر» :
«فعزيناها» .

٣-٣ . أي أنشدى شعرا ومرثية .

٤-٤ . في «ف» : «عدّد» .

٥-٥ . في شرح المازندراني : «يجوز أن يكون «على» حرف جرّ ، ومفعول «اعدد» محذوف ، أي اعددهم على الخير»

٦-٦ . فى حاشية «بس ، بف» : «بعد ذا الرؤاسا» . وفى الوافى : «بعد ذا الرؤاسا» . ونقل فى شرح المازندرانى عن بعض النسخ : «بعد ذا الرؤاسا» ، ونقل المجلسى فى مرآة العقول عن بعضه : «والرؤساء» بعدما قال : «الرؤاس _ بفتح الراء وتشديد الهمزة _ صفة للعقيل _ كما زعم _ وهو بعيد ؛ لأنّ الرؤاس بايع الرؤوس ، إلاّ أن يقال : أُطلق على الرئيس مجازا ، والظاهر أنّه بضمّ الراء جمع رأس صفة للجميع ، أو بضمّ الراء وفتح الهمزة ، فإنّه ممدودا جمع رئيس ، كشريف وشرفاء ، أسقطت الهمزة للقافية» . والأخير هو مختار المازندرانى .

فَقَالَ : أَحْسَنْتِ وَأَطْرَبْتِنِى (١) ، زَيْدِنِى ، فَأَنْدَفَعْتُ (٢) تَقُولُ :

وَمِنَّا إِمَامُ الْمُتَّقِينَ مُحَمَّدٌ وَحَمْرَةٌ مِنَّا وَالْمُهَذَّبُ جَعْفَرُ

وَمِنَّا عَلِيٌّ صِهْرُهُ وَابْنُ عَمِّهِ وَفَارِسُهُ ذَاكَ الْأِمَامُ الْمُطَهَّرُ

فَأَقْمَنَّا عِنْدَهَا (٣) حَتَّى كَادَ اللَّيْلُ أَنْ يَجِيءَ .

ثُمَّ قَالَتْ خَدِيجَةُ : سَمِعْتُ عَمِّي (٤) مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ _ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ _ وَهُوَ يَقُولُ : «إِنَّمَا تَحْتَاجُ (٥) الْمَرْأَةَ فِي الْمَاتَمِ (٦) إِلَى النَّوْحِ لِتَسِيلَ دَمْعُهَا ، وَ لَا يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تَقُولَ هُجْرًا (٧) ، فَإِذَا جَاءَ (٨) اللَّيْلُ ، فَ لَا تُؤْذِي الْمَـ لَأَيْكَةَ بِالنَّوْحِ» .

ثُمَّ خَرَجْنَا ، فَعَدَوْنَا إِلَيْهَا غُدْوَةً (٩) ، فَتَذَاكِرْنَا عِنْدَهَا اخْتِزَالَ (١٠) مَنْزِلِهَا مِنْ دَارِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، فَقَالَ (١١) : هَذِهِ دَارُ (١٢) تُسَمَّى ...

ص: ٢١٢

٢-٢ . «فاندفعت» : أى ابتدأت وأسرعت ، يقال : اندفع الفرس ، أى أسرع فى سيره . واندفعوا فى الحديث ، أى ابتدؤوا وأسرعوا فيه . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ٨٨ (دفع) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٩٤ .

٣-٣ . فى البحار : «عنده» .

٤-٤ . فى «بح» : «عن» .

٥-٥ . فى «ض» : «يحتاج» .

٦-٦ . فى الوسائل ، ج ١٧ : - «فى المأتم» .

٧-٧ . «الهَجْرُ» : هو الهَذْيَانِ والقَبِيحُ مِنَ الْقَوْلِ ، مِنْ أَهَجَرَ فِي مَنْطِقِهِ ، إِذَا أَفْحَشَ وَإِذَا أَكْثَرَ الْكَلَامَ فِي مَا لَا يَنْبَغِي . وَهَجَرَ ، إِذَا خَلَطَ فِي كَلَامِهِ ، وَإِذَا هَذَى . وَالاسْمُ الْهَجْرُ . رَاجِعُ : النِّهَايَةُ ، ج ٥ ، ص ٢٤٥ (هجر) .

٨-٨ . فى الوسائل : «جاءها» .

٩-٩ . «الْغُدْوَةُ» : مَا بَيْنَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ ، وَطُلُوعِ الشَّمْسِ . وَالْغُدْوَةُ : الْمَرَّةُ مِنَ الْغُدْوِ ، وَهُوَ سِيرُ أَوَّلِ النَّهَارِ . وَالْمَعْنَى : جِئْنَا بِكُرَّةً . رَاجِعُ : النِّهَايَةُ ، ج ٣ ، ص ٣٤٦ (غدا) .

١٠-١٠ . «الْإِخْتِرَالُ» : الْإِنْفِرَادُ ، وَالْحَذْفُ ، وَالِاقْتِطَاعُ . الْقَامُوسُ الْمَحِيطُ ، ج ٢ ، ص ١٣١٢ (خزل)

١١-١١ . يعنى موسى بن عبد الله .

١٢-١٢ . فى «بح» والوافى : - «دار» .

دَارَ السَّرِقَةِ (١) ، فَقَالَتْ : هَذَا (٢) مَا اصْطَفَى مَهْدِيْنَا _ تَعْنِي مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ تَمَازِحُهُ بِذَلِكَ _ فَقَالَ مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : وَ اللَّهُ ، لَأُخْبِرَنَّكُمْ (٣) بِالْعَجَبِ :

رَأَيْتُ أَبِي _ رَحِمَهُ اللَّهُ _ لَمَّا أَخَذَ فِي أَمْرِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، وَ أَجْمَعَ (٤) عَلَى لِقَاءِ أَصْحَابِهِ ، فَقَالَ : لَا أَجِدُ هَذَا الْأَمْرَ يَسْتَقِيمُ إِلَّا (٥) أَنْ أَلْقَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ ، فَانْطَلَقَ _ وَ هُوَ مُتَّكِ (٦) عَلَيَّ _ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ حَتَّى أَتَيْنَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَقِينَاهُ خَارِجًا يُرِيدُ الْمَسْجِدَ ، فَاسْتَوْقَفَهُ أَبِي

وَ كَلَّمَهُ ، فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «لَيْسَ هَذَا مَوْضِعَ ذَلِكَ ، نَلْتَقِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ» فَرَجَعَ أَبِي (٧) مَسْرُورًا .

ثُمَّ أَقَامَ حَتَّى إِذَا كَانَ الْعُدُوُّ أَوْ بَعْدَهُ بِيَوْمٍ ، انْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَاهُ ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبِي وَ أَنَا مَعَهُ ، فَابْتَدَأَ (٨) الْكَـ لَامَ (٩) ، ثُمَّ قَالَ لَهُ فِيمَا يَقُولُ : قَدْ عَلِمْتَ _ جُعِلْتُ فِدَاكَ _ أَنَّ السَّنَّ لِي عَلَيْكَ ، وَ أَنَّ (١٠) فِي قَوْمِكَ مَنْ هُوَ أَسَنُّ مِنْكَ ، وَ لَكِنَّ اللَّهَ _ عَزَّ وَ جَلَّ _ قَدْ قَدَّمَ ١/٣٥٩

لَكَ فَضْلًا لَيْسَ هُوَ لِإِخْوَانِكَ مِنْ قَوْمِكَ ، وَ قَدْ جِئْتُكَ مُعْتَمِدًا (١١) لِمَا أَعْلَمُ مِنْ بَرِّكَ ، وَ أَعْلَمُ (١٢) _ فَدَيْتُكَ _ أَنَّكَ إِذَا أَجَبْتَنِي لَمْ يَتَخَلَّفْ عَنِّي أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ ، وَ لَمْ يَخْتَلِفْ عَلَيَّ اثْنَانِ مِنْ قُرَيْشٍ وَ لَا غَيْرِهِمْ .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّكَ تَجِدُ غَيْرِي أَطْوَعَ لَكَ مِنِّي ، وَ لَا حَاجَةَ لَكَ فِي (١٣) ؛

ص: ٢١٣

١-١ . في البحار : «السرق» .

٢-٢ . في «ب» : «هذه» .

٣-٣ . في «بر» : «لأخبرتكم» .

٤-٤ . «أجمع» أي عزم . والإجماع : إحكام النيّة والعزيمة . راجع : النهاية ، ج ١ ، ص ٢٩٦ (جمع)

٥-٥ . في حاشية «ج» : «إلى» .

٦-٦ . في البحار : «متكئ» .

٧-٧ . في البحار : «إلى» .

٨-٨ . في حاشية «بح» : «فابتدأنا» .

٩-٩ . في «بح» : «بالكلام» .

١٠-١٠ . فى البحار : «فإن» .

١١-١١ . فى «ف» : «متعمدا» .

١٢-١٢ . احتمال العلامة المجلسى على بُعد كون «اعلم» على صيغة الأمر . راجع : مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٢٥ .

١٣-١ . فى «البحار» : - «فى» .

فَوَاللَّهِ ، إِنَّكَ لَتَعْلَمُ أَنِّي أُرِيدُ الْبَادِيَةَ أَوْ (١) أَهْمُ بِهَا (٢) ، فَاتَّقِلْ (٣) عَنْهَا ، وَ أُرِيدُ الْحَجَّ فَمَا أُدْرِكُهُ إِلَّا بَعْدَ كَدٍّ وَ تَعَبٍ وَ مَشَقَّةٍ عَلَى نَفْسِي ؛ فَاطْلُبْ غَيْرِي ، وَ سَلُهُ ذَلِكَ ، وَ لَا تُعْلِمُهُمْ أَنَّكَ جِئْتَنِي .

فَقَالَ لَهُ : إِنَّ النَّاسَ مَا دُونَ أَعْنَاقِهِمْ إِلَيْكَ ، وَ إِنِ اجْتَبَيْتَنِي لَمْ يَتَخَلَّفْ عَنِّي (٤) أَحَدٌ ، وَ لَكَ أَنْ لَا تُكَلِّفَ قِتَالًا وَ لَا مَكْرُوهًا .

قَالَ : وَ هَجَمَ عَلَيْنَا نَاسٌ فَدَخَلُوا ، وَ قَطَعُوا كَلَامَنَا ، فَقَالَ أَبِي : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، مَا تَقُولُ ؟ فَقَالَ : «نَلْتَقِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ» . فَقَالَ : أَلَيْسَ عَلَى مَا أَحِبُّ ؟ فَقَالَ (٥) : «عَلَى مَا تُحِبُّ _ إِنْ شَاءَ اللَّهُ _ مِنْ إِيصٍ _ لِأَحِك (٦)» .

ثُمَّ انصَرَفَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ ، فَبَعَثَ رَسُولًا إِلَى مُحَمَّدٍ فِي جَبَلٍ بِجُهَيْنَةَ _ يُقَالُ لَهُ : الْأَشْقَرُ _ عَلَى لَيْلَتَيْنِ مِنَ الْمَدِينَةِ ، فَبَشَّرَهُ ، وَ أَعْلَمَهُ أَنَّهُ قَدْ ظَفَرَ لَهُ بِوَجْهِ حَاجَتِهِ وَ مَا طَلَبَ .

ثُمَّ عَادَ بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ، فَوَقَّفْنَا بِالْبَابِ _ وَ لَمْ نَكُنْ نُحِبُّ (٧) إِذَا جِئْنَا _ فَأَبْطَأَ الرَّسُولُ ، ثُمَّ أَذِنَ لَنَا ، فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ ، فَجَلَسْتُ فِي نَاحِيَةِ الْحُجْرَةِ ، وَ دَنَا أَبِي إِلَيْهِ ، فَقَبَّلَ رَأْسَهُ ، ثُمَّ قَالَ (٨) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قَدْ عُدْتُ إِلَيْكَ رَاحِيًا ، مُوءَمَّلًا ، قَدْ انبَسَطَ رَجَائِي وَ أَمَلِي ، وَ رَجَوْتُ الدَّرَكَ (٩) لِحَاجَتِي .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يَا ابْنَ عَمِّ (١٠) ، إِنِّي أُعِيدُكَ بِاللَّهِ مِنَ التَّعَرُّضِ لِهَذَا الْأَمْرِ

- ١- ٢ . فى «بح» : «و» .
- ٢- ٣ . فى مرآة العقول : «الهمم» : فوق الإرادة . ويحتمل أن يكون «أو» بمعنى «بل» . أو الشك من الراوى .
- ٣- ٤ . فى «ه» : «فأنقل» .
- ٤- ٥ . فى «ب» : «منى» .
- ٥- ٦ . فى «بس ، بف» والوافى والبحار : «قال» .
- ٦- ٧ . فى «ب» والبحار : «إصلاح حالك» .
- ٧- ٨ . فى «ه» : «فلم يكن يحجب» .
- ٨- ٩ . فى «ف» : «له» .
- ٩- ١٠ . «الدرك» و«الدرك» : اللحاق والوصول إلى الشيء . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٤١٩ (درك) .
- ١٠- ١١ . فى «ب ، ه» : «عمى» .

الذى أمسيت فيه ، وإنى لخائف عليك أن يكسبك شراً» .

فَجَرَى الْكَلَامَ بَيْنَهُمَا حَتَّى أَفْضَى إِلَى مَا لَمْ يَكُنْ يُرِيدُ (١) ، وَكَانَ مِنْ قَوْلِهِ : بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ الْحُسَيْنُ أَحَقَّ بِهَا مِنَ الْحَسَنِ ؟

فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «رَحِمَ اللَّهُ الْحَسَنَ وَرَحِمَ (٢) الْحُسَيْنَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، وَكَيْفَ ذَكَرْتَ هَذَا ؟!» قَالَ : لِأَنَّ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَنْبَغِي لَهُ _ إِذَا عَدَلَ _ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي الْأَعْسَنِّ مِنْ وُلْدِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

فَقَالَ (٣) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّ اللَّهَ _ تَبَارَكَ وَتَعَالَى _ لَمَّا أَنْ أَوْحَى إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، أَوْحَى إِلَيْهِ بِمَا شَاءَ ، وَلَمْ يُؤْأَمِرْ (٤) أَحَدًا مِنْ (٥) خَلْقِهِ ، وَأَمَرَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ

آلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَا شَاءَ ، فَفَعَلَ مَا أُمِرَ بِهِ ، وَ لَسْنَا نَقُولُ فِيهِ إِلَّا مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ تَبَجِيلِهِ (٦) وَ تَصَدِيقِهِ ، فَلَوْ كَانَ أَمْرَ (٧) الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ يُصَيِّرَهَا فِي الْأَسْنِ (٨) ، أَوْ يُنْقَلَهَا فِي (٩) وَ لِدِهِمَا _ يَعْنِي الْوَصِيَّةَ (١٠) _ لَفَعَلَ ذَلِكَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ مَا هُوَ بِالْمُتَّهَمِ عِنْدَنَا فِي الذَّخِيرَةِ لِنَفْسِهِ ، وَ لَقَدْ وُلِيَ (١١) وَ تَرَكَ ذَلِكَ ، وَ لَكِنَّهُ مَضَى لِمَا أُمِرَ بِهِ ، وَ هُوَ جَدُّكَ وَ عَمُّكَ (١٢) ؛ فَإِنْ قُلْتَ خَيْرًا ،

ص: ٢١٥

-
- ١-١ . فى «ب ، بر» : «لم نكن نريد» .
 ٢-٢ . فى «ض ، ف ، ه ، بر» والوافى : + «الله» .
 ٣-٣ . فى «ج» : + «له» .
 ٤-٤ . «لم يُؤْمِر» ، أى لم يشاور . قال الجوهرى : «أَمَرْتُهُ فى أمرى مؤامرة» ، إذا شاورته . والعامّة تقول : وامرته» . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٥٨٢ (أمر) .
 ٥-٥ . فى «ه» : «فى» .
 ٦-٦ . قال الجوهرى : «التبجيل : التعظيم» . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٣١ (بجل) .
 ٧-٧ . فى «بح ، بر» : «أمر» واحتمله فى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٢٧ .
 ٨-٨ . فى «ج ، بر» والوافى : «السن» . وفى «ض» : «أسن» .
 ٩-٩ . فى مرآة العقول ، عن بعض النسخ : «من» .
 ١٠-١٠ . قال المجلسى فى مرآة العقول : «يعنى الوصية ، كلام موسى ، أو الجعفرى» .
 ١١-١١ . فى «بح» : «وقد ولى» . وفى الوافى : «ولقد ولى ، أى الأمر ، أو بالتشديد ، أى أدبر» .
 والأوّل هو البعيد عند المجلسى فى مرآة العقول .
 ١٢-١٢ . «جدك» ، أى من جهة الأمّ ؛ لأنّ أمّه كانت فاطمة بنت الحسين عليه السلام . و«عمك»
 أى من جهة الأب . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٩٨ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٢٧ .

فَمَا أَوْلَاكَ بِهِ (١) ، وَإِنْ قُلْتَ هُجْرًا ، فَيَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ ، أَطْعِنِي يَا ابْنَ عَمِّ ، وَاسْمَعْ كَلَامِي ، فَوَاللَّهِ
 الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - لَا أَلُوكَ نُصْحًا (٢) وَحِرْصًا (٣) ، فَكَيْفَ وَلَا أَرَاكَ تَفْعَلُ ، وَمَا لِإِمْرِ اللَّهِ مِنْ
 مَرَدٍّ .

فَسَرَّ أَبِي عِنْدَ ذَلِكَ ، فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « وَاللَّهِ ، إِنَّكَ لَتَعْلَمُ أَنَّهُ الْأَحْوَلُ (٤)
 الْأَكْشَفُ (٥) ، الْأَخْضَرُ (٦) الْمُقْتُولُ بِسُدَّةٍ (٧) أَشْجَعُ (٨) عِنْدَ بَطْنِ مَسِيلِهَا . »

فَقَالَ أَبِي : لَيْسَ هُوَ ذَلِكَ (٩) ، وَاللَّهِ ، لِيُحَارِبَنَّ (١٠) بِالْيَوْمِ يَوْمًا ، وَبِالسَّاعَةِ سَاعَةً ، وَبِالسَّنَةِ سَنَةً ، وَ
 لِيَقُومَنَّ (١١) بِثَارٍ (١٢) بَنِي أَبِي طَالِبٍ جَمِيعًا .

ص: ٢١٦

١- ١ . فى «بح» : - «به» .

٢- ٢ . «لا ألوک نُصْحًا» ، أى لا أدع النصح فيک ولا أترکه وأفتر ، ولا أقصر فى نصحک . راجع :
 لسان العرب ، ج ١٤ ، ص ٤٠ (ألا) .

٣- ٣ . فى «ج» : + «ونفعا» . وفى مرآة العقول : «وحِرْصًا ، أى على إصلاحک . وقد يقرأ بالفتح ،
 وهو الشقّ والقشر ، كناية عن التصريح بالحقّ . والأول أظهر» .

٤- ٤ . «الأحوّل» : مَنْ به حَوْلٌ ، وهو إقبال الحدقة على الأنف . وقيل : هو ذهاب حدقتها قبل
 مؤخرها . وقيل غير ذلك . راجع : لسان العرب ، ج ١١ ، ص ١٩١ (حول) . وفى الوافى : «أى لتعلم
 أنّ ابنک محمّدا هذا هو الأحوال الأكشف الذى أخبر به المخبر الصادق أنّه سيخرج بغير حقّ ويقتل
 صاغرا» .

٥- ٥ . قال ابن الأثير : «الأكشف» : الذى تَنَبَّأَ له شَعْرَاتٌ فى قُصَاصِ ناصيته نائرة ، لا تكاد تسترسل
 . والعرب تشاءم به» . النهاية ، ج ٤ ، ص ١٧٦ (كشف) .

- ٦-٦ . فى القاموس : «الأخضر : الأسود» . وقال المجلسى : «أقول : ويحتمل أن يكون المراد هنا حُضْرَةُ العين . وهو أيضا ممّا يُشَاءم به» . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٥٤٩ (خضر) .
- ٧-٧ . قال ابن الأثير : «السُدَّةُ : كالظَّلَّةِ على الباب ، لتقى الباب من المطر . وقيل : هى الباب نفسه . وقيل : هى الساحة بين يديه» . وقال المجلسى : «وربّما يقرأ بالفتح لمناسبتها للمسيل» . النهاية ، ج ٢ ، ص ٢٥٣ (سدد) .
- ٨-٨ . فى «ض» : + «ذلك» . وفى البحار : + «بين دورها» . وقال الجوهرى : «الأشجع : قبيلة من غطفان» . الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٣٥ (شجع) .
- ٩-٩ . فى «ف ، ه ، بس» والوفى : «ذاك» .
- ١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، و» ومرآة العقول : «ليجازين» . وفى «ض ، بر» والبحار : «لنجازين» . وفى «ف» : «لنحاربين» . وفى «ه ، بس ، بف» : «لتحاربين» . وفى «بح» : «ليحاذين» .
- ١١-١١ . فى «ض ، ف ، ه ، بر ، بف» والبحار : «لنقومين» .
- ١٢-١٢ . «الثأر» : الطلب بالدم . يقال : ثار به وثأره ، أى طلب دمه . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٩٧ (ثأر) .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ ، مَا أَخَوْفَنِي أَنْ يَكُونَ هَذَا الْبَيْتُ يَلْحَقُ صَاحِبِنَا (١) :

[.....] مَنَّكَ (٢) نَفْسِكَ فِي النَّخْلِ لَأِضْ-لَا (٣)

لَا وَاللَّهِ ، لَا يَمْلِكُ أَكْثَرَ مِنْ حَيْطَانِ الْمَدِينَةِ ، وَلَا يَبْلُغُ عَمَلُهُ الطَّائِفَ إِذَا

ص: ٢١٧

١-١ . فى الوافى : «أراد بالصاحب المخاطب» .

٢-٢ . فى حاشية «بر» : «منتك» . وقوله : «منتك» ، أى أعطتك نفسك فى الخلوة هذه الخصلة الذميمة ؛ من المَنِّ بمعنى الإحسان والإنعام والإعطاء . أو جعلك متيقِّناً بالأمانى الباطلة ، من المَنِّ بمعنى اعتقاد المَنِّ . أو امتنَّ عليك بالضلال ، من المَنِّ بمعنى الامتنان . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٢٩٩ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٢٩ ؛ لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٤١٧ _ ٤١٨ (منن) .

٣-٣ . هذا هو عجز بيت صدره : أَنْعِقْ بَضَائِكَ يَا جَرِيرَ فَإِنَّمَا مَنَّكَ نَفْسُكَ فِي الْخَلَاءِ ضَلَالًا لَوْزَن : البحر الكامل . والقائل : الأخطل ، وهو غياث بن غوث بن الصلت التغلبي النصراني ، والأخطل لقبه ؛ مشتق من الخطل : وهو استرخاء الأذنين . وقيل : لقبه به كعب بن جُعيل الشاعر لبذائه وسلاطة لسانه . (لسان العرب ، ج ١١ ، ص ٢٠٩٢١٠ ، خطل) . ونشأ الأخطل فى أطراف الحيرة على النصرانية ومات عليها ، وكان منقطعاً إلى حكام بنى أمية ، مقدماً عندهم ، فقد مدح معاوية وابنه يزيد ، وهجا الأنصار _ رضى الله عنهم _ بسببه ، ونادم عبدالملك بن مروان ، وطول لسانه حتى جاهر بالطعن على الدين والاستخفاف بالمسلمين ، وتناول أعراض المؤمنين وقبائل العرب وأشرفهم ، وتعرض لجرير والفرزدق بأقبح الهجاء . ومات سنة ٩٠ للهجرة . (خزانة الأدب ، ج ١ ، ص ٤٥٩٤٦١ ؛ الأغاني ، ج ٨ ، ص ٢٨٠ ؛ الشعر والشعراء ، ص ٣٢٥ ؛ دائرة المعارف الإسلامية ، ج ١ ، ص ٥١٥ ؛ الأعلام للزركلى ، ج ٥ ، ص ١٢٣) . المصادر : أوردتها الزمخشري فى الكشاف ، ج ١ ، ص ٢١٤ ؛ والبغدادى فى خزانة الأدب ، ج ١١ ، ص ١٣٣ ؛ وابن منظور فى لسان العرب ، ج ١ ، ص ٣٥٦ . وراجع : ديوان الأخطل ، ص ٤١٥١ . والبيت من قصيدة للشاعر هجا بها جريرا ، وروى عن جرير أنه قال : ما غلبنى الأخطل إلا فى هذه القصيدة . شرح الغريب : النعيق : التصويت ، يقال : نعق الراعى بالغنم ينعق نعاقا ونعيقا : صاح بها وزجرها (لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٣٥٦ ، نعق) والمعنى : أنك يا جرير من رعاة الغنم ، ولست من الأشراف وأهل المفاخر ، وما منتك به نفسك وسؤلته لك فى الفضاء الخالى من الناس ، أنك من العظماء ، إنما هو ضلال باطل لاحقيقة له ، لأنك لا تقدر على إظهاره فى الملأ .

أَحْفَلَ (١) _ يَعْنِي إِذَا أَجْهَدَ (٢) نَفْسَهُ _ وَ مَا لِلْأَمْرِ مِنْ (٣) بُدٌّ أَنْ يَقَعَ ، فَاتَّقِ اللَّهَ ، وَ ارْحَمْ نَفْسَكَ وَ بَنِي أَبِيكَ ؛ فَوَ اللَّهُ ، إِنِّي لَأَعْرَاهُ أَشَامَ سَلْحَةٍ (٤) أَخْرَجَتْهَا أَصْ - لَابُّ الرَّجَالِ إِلَى أَرْحَامِ النِّسَاءِ ؛ وَ اللَّهُ

، إِنَّهُ الْمَقْتُولُ بِسُدَّةٍ أَشْجَعَ بَيْنَ دُورِهَا ؛ وَ اللَّهِ ، لَكَأَنِّي بِهِ صَرِيحاً (٥) ، مَسْلُوباً بِزَّتِهِ (٦) ، بَيْنَ رِجْلَيْهِ
لَبِنَةً (٧) ، وَ لَا يَنْفَعُ هَذَا الْغُلَامَ مَا يَسْمَعُ _ قَالَ مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : يَعْنِينِي (٨) _ وَ لِيَخْرُجَنَّ (٩)
مَعَهُ فَيَهْرَمَ (١٠) وَ يُقْتَلَ صَاحِبُهُ ، ثُمَّ يَمْضِي ، فَيَخْرُجُ مَعَهُ (١١) رَايَةً أُخْرَى ، فَيُقْتَلُ كَبْشُهَا (١٢) ، وَ
يَتَفَرَّقُ (١٣) جَيْشُهَا ، فَإِنْ أَطَاعَنِي ، فَلْيَطْلُبِ الْأَعْمَانُ عِنْدَ ذَلِكَ مِنْ بَنِي الْعَبَّاسِ حَتَّى يَأْتِيَهُ اللَّهُ بِالْفَرَجِ

ص: ٢١٨

- ١-١ . «أحفل» لم نجد في اللغة ، فلعله تصحيف حَفَل ، أو حَفَل بمعنى جمع ، أى جمع هِمَّتَهُ ،
يقال : حَفَلَ اللَّبَنَ وَحَفَلَهُ ، أى جمعه . وفى اللغة : ذوحفيل فى أمره ، أى ذو اجتهاد . وفيها أيضا :
رجل ذو حفل وحفلة ، أى مبالغ فيما أخذ من الأمور . والكل قريب من تفسير الراوى . راجع : لسان
العرب ، ج ١١ ، ص ١٥٧ ؛ القاموس المحيط ، ج ٢ ص ١٣٠٣ (حفل) .
- ٢-٢ . فى «ب ، ج ، ف ، ه ، بح» والوفى : «إذا جهد» .
- ٣-٣ . فى «ب» - : «من» .
- ٤-٤ . «السَّلْحُ» : هو من الطائر كالتغوط من الإنسان . أُطلق على النطفة استعارة . راجع : المصباح
المنير ، ص ٢٨٥ (سلح) .
- ٥-٥ . «صَرِيحاً» أى مطروحا بالأرض ؛ من الصَّرَع ، وهو الطرح بالأرض . وخصه بعضهم بالإنسان
 . راجع : لسان العرب ، ج ٨ ، ص ١٩٧ (صرع) .
- ٦-٦ . «بِزَّتِهِ» منصوب كما فى بعض النسخ ؛ لأنه مفعول ثانٍ ، والأول مستتر فى مسلوبا . وقال
الجوهري : البِزُّ من الثياب : أمتعة البزاز . والبِزُّ أيضا : السلاح . والبِزَّة بالكسر : الهيئة . والبِزَّة أيضا :
السلاح . الصحاح ، ج ٣ ، ص ٨٦٥ (بزز) .
- ٧-٧ . اللَّبِنَةُ : واحدة اللَّبَنِ ، وهى التى يُبنى بها الجدار . ويقال : بكسر اللام وسكون الباء ، كناية
عن ستر عورته بها . راجع : الوافى ، ج ٢ ، ص ١٦٢ ؛ والنهاية ، ج ٤ ، ص ٢٢٩ (لبن) .

٨-٨ . فى «ب» : «يعتبنى» .

٩-٩ . فى «ه ، بس» : «لتخرجن» .

١٠-١٠ . فى «ه» : «فتهزم» . وفى حاشية «ض» والبحار : «فينهزم» .

١١-١١ . قال المجلسى فى مرآة العقول : «والأظهر «مع» بلا ضمير» .

١٢-١٢ . كَبَشُ القوم : رئيسهم وسيدهم ، وكبش الجيش : أميرهم . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٣٣٨ (كبش) .

١٣-١٣ . فى «بح» وحاشية «بر» والوافى : «يهزم» .

وَلَقَدْ عَلِمْتُ (١) بِأَنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا يَتِمُّ ، وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ وَنَعْلَمُ أَنَّ ابْنَكَ الْأَخْوَلُ الْأَخْضَرُ الْأَخْشَفُ الْمَقْتُولُ بِسُدَّةٍ أَشْجَعَ بَيْنَ دُورِهَا عِنْدَ بَطْنِ مَسِيلِهَا .

فَقَامَ أَبِي وَهُوَ يَقُولُ : بَلْ يُغْنِي اللَّهُ (٢) عَنْكَ ؛ وَتَعْوَدَنَّ ، أَوْ لَيْقَى (٣) اللَّهُ بِكَ وَبِغَيْرِكَ ، وَمَا أَرَدْتَ (٤) بِهَذَا إِلَّا امْتِنَاعَ (٥) غَيْرِكَ ، وَأَنْ تَكُونَ ذَرِيعَتَهُمْ إِلَى ذَلِكَ (٦) .

فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «اللَّهُ يَعْلَمُ مَا أُرِيدُ إِلَّا نَصْحَكَ وَرُشْدَكَ ، وَمَا عَلَيَّ (٧) إِلَّا الْجَهْدُ (٨)» .

فَقَامَ أَبِي يَجْرُ ثَوْبَهُ مُغْضَبًا ، فَلَحِقَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ لَهُ : «أَخْبِرْكَ أَنَّى سَمِعْتُ ١/٣٦١

عَمَّكَ _ وَهُوَ خَالِكَ (٩) _ يَذْكُرُ أَنَّكَ وَبَنِي أَبِيكَ سَتَقْتُلُونَ ، فَإِنْ أَطَعْتَنِي وَرَأَيْتَ أَنْ تَدْفَعَ بِالنِّسْبَةِ هِيَ أَحْسَنُ ، فَافْعَلْ ؛ فَوَاللَّهِ (١٠) _ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ، الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ، الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ عَلَى خَلْقِهِ (١١) _ لَوَدِدْتُ أَنِّي فَدَيْتُكَ بِوَلَدِي ، وَبِأَحْبَبِهِمْ إِلَيَّ ، وَبِأَحَبِّ أَهْلِ بَيْتِي إِلَيَّ ، وَمَا يَعْدِلُكَ عِنْدِي شَيْءٌ ، فَ لَا تَرَى أَنِّي (١٢)

١-١ . فى «ج ، و» : «علمتُ» بصيغة التكلّم . وليس فى سائر النسخ ما ينافيه . ويجوز فيه الخطاب أيضا .

٢-٢ . فى «ف» : «بل الله يغنى» .

٣-٣ . فى «ج ، ف ، ه ، بس ، بف» : «لبنى» . وفى «و ، بح ، بر» وحاشية «بح» وشرح المازندراني ومرآة العقول : «لبنىء» .

٤-٤ . فى مرآة العقول : «وقرأ بعضهم : أردتُ ، بصيغة المتكلّم ، أى ما أردتُ بطلب بيعتك إلا رفع امتناع غيرك وأن تكون وسيلتهم إلى المبايعة والمتابعة ، ولا يخفى بعده» .

٥-٥ . فى «ج ، بر ، بس» : «بهذا الامتناع» .

٦-٦ . فى «ب ، ج ، ض ، بر ، بس ، بف» وحاشية «بح» والبحار : «ذاك» .

٧-٧ . فى «ف» : «عليك» .

٨-٨ . «الجهد» بالفتح : السعى بأقصى الطاقة . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٤٦٠ (جهد) .

٩-٩ . والمراد به هو علىّ بن الحسين عليهما السلام ، فإنه خاله حقيقة وعمّه مجازا ؛ فإنه ابن عمّه كما هو ابن عمّ أبيه الحسن أيضا .

١٠-١٠ . فى «ب ، ف ، ه ، بح» والوافى والبحار : «ووالله» . وفى «ج ، بس ، بف» : «والله» .

١١-١١ . فى «ض ، ف» : «+ «إنى»» .

١٢-١٢ . فى «ه» : «أننى» .

غَشَّشْتُكَ (١) . فخرَجَ أبى مِنْ عِنْدِهِ مُغْضَبًا أَسْفًا (٢) .

قَالَ (٣) : فَمَا أَقْمَنَا بَعْدَ ذَلِكَ إِلَّا قَلِيلًا _ عِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ نَحْوَهَا _ حَتَّى قَدِمَتْ رُسُلُ أَبِي جَعْفَرٍ ، فَأَخَذُوا أَبِي وَ عُمُومَتِي : سُلَيْمَانَ بْنَ حَسَنِ (٤) ، وَ حَسَنَ بْنَ حَسَنِ ، وَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ حَسَنِ ، وَ دَاوُدَ بْنَ حَسَنِ ، وَ عَلِيَّ بْنَ حَسَنِ ، وَ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ بْنَ حَسَنِ ، وَ عَلِيَّ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ حَسَنِ ، وَ حَسَنَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ حَسَنِ ، وَ طَبَّاطَبًا (٥) إِبْرَاهِيمَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ بْنَ حَسَنِ ، وَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ دَاوُدَ .

قَالَ (٦) : فَصَفُّدُوا (٧) فِي الْحَدِيدِ ، ثُمَّ حُمِلُوا فِي مَحَامِلَ (٨) أَعْرَاءَ (٩) لَا وِطَاءَ (١٠) فِيهَا ، وَوَقَّفُوا بِالْمُصَلَّى (١١) لِكَيْ يَشْتَمَهُمُ (١٢) النَّاسُ .

قَالَ : فَكَفَّ النَّاسُ عَنْهُمْ ، وَرَقُّوا لَهُمْ لِلْحَالِ الَّتِي هُمْ فِيهَا ، ثُمَّ انْطَلَقُوا بِهِمْ حَتَّى وَقَّفُوا عِنْدَ بَابِ مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ .

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيُّ : فَحَدَّثَنَا خَدِيجَةُ بِنْتُ (١٣) عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ : أَنََّّهُمْ

ص: ٢٢٠

١-١ . في القاموس : «غَشَّهْ : لم يمحصه النُّصْحَ ، أو أظهر له خلاف ما أضمره» . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٨١٧ (غشش) .

٢-٢ . «أسفا» ، أى حزينا ؛ من الأسف بمعنى أشدَّ الحزن . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٣٣٠ (أسف)

٣-٣ . فى «ه» : «فقال» .

٤-٤ . لفظة «حسن» هذه ومابعده فى الوافى : «الحسن» .

٥-٥ . فى «ف» : «+ «بن»» .

٦-٦ . فى البحار : «وقال» .

٧-٧ . قوله : صَفِّدُوا ، أو صَفِّدُوا ، أى شُدُّوا وأوثقوا بالأغلال . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٣٥ (صفد)

٨-٨ . فى «ض» : «المحامل» .

٩-٩ . «الأعراء» : جمع العراء ، وهو المكان الفضاء لا يَسْتَتِرُ فيه شىء . لسان العرب ، ج ١٥ ، ص

٤٩ (عرا) .

١٠-١٠ . قال الجوهري : «الوطاءُ : خلاف الغطاء» . والمراد عدم الفرش تحتهم ، كما في مرآة العقول وراجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٨١ (وطأ) .

١١-١١ . في «ه» : + «للناس» .

١٢-١٢ . هكذا في «ب ، ج ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس» وحاشية «بف» والبحار . ويؤيده عدم مجيء شمت متعديا ، وعدم تناسب الإشتمات للمقام . وفي المطبوع والوافي : «يشمتهم» .

١٣-١٣ . في «ه» : «ابنة» .

لَمَّا أُوقِفُوا عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ _ الْبَابِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ : بَابُ جَبْرَيْلَ _ أُطْلِعَ (١) عَلَيْهِمْ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَ عَامَّةُ رِدَائِهِ مَطْرُوحٌ بِالْأَعْرُضِ _ ثُمَّ أُطْلِعَ مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ ، فَقَالَ : «لَعَنَكُمُ اللَّهُ يَا مَعْشَرَ (٢) الْأَنْصَارِ _ ثَ لَأْتًا _ مَا عَلَي هَذَا عَاهَدْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَ لَا بَايَعْتُمُوهُ ، أَمَا وَ اللَّهُ إِنْ (٣) كُنْتُ حَرِيصًا ، وَ لَكِنِّي غَلِبْتُ ، وَ لَيْسَ لِلْقَضَاءِ مَدْفَعٌ» .

ثُمَّ قَامَ وَ أَخَذَ إِحْدَى نَعْلَيْهِ ، فَأَدْخَلَهَا رِجْلَهُ ، وَ الْأُخْرَى فِي يَدِهِ ، وَ عَامَّةُ رِدَائِهِ يَجْرُهُ فِي الْأَعْرُضِ ، ثُمَّ دَخَلَ بَيْتَهُ (٤) ، فَحَمَّ عِشْرِينَ لَيْلَةً لَمْ يَزَلْ يَبْكِي فِيهَا (٥) اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ حَتَّى خَفِنَا عَلَيْهِ . فَهَذَا حَدِيثٌ خَدِيجَةٌ .

قَالَ الْجَعْفَرِيُّ : وَ حَدَّثَنَا (٦) مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ :

أَنَّهُ لَمَّا طُلِعَ (٧) بِالْقَوْمِ فِي الْمَحَامِلِ ، قَامَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الْمَسْجِدِ ، ثُمَّ أَهْوَى إِلَى الْمَحْمِلِ (٨) الَّذِي فِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَسَنِ يُرِيدُ كَلَامَهُ ، فَمُنِعَ أَشَدَّ الْمَنْعِ ، وَ أَهْوَى إِلَيْهِ الْحَرَسِيُّ (٩) ، فَدَفَعَهُ ، وَقَالَ : تَنَحَّ عَنْ هَذَا ؛ فَإِنَّ اللَّهَ سَيَكْفِيكَ (١٠) وَيَكْفِي غَيْرَكَ ، ثُمَّ

١-١ . ظاهر النسخ هو الاتفاق على الإفعال فى الموردین ، ویجوز الافتعال لغةً أيضاً . والتفصیل بین الموردین _ كما فى شرح المازندرانی ، ج ٦ ، ص ٣٠١ ، ومرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٣٢ _ لا ملزم له .

٢-٢ . فى «بح» والبحار : «معشر» .

٣-٣ . فى «ب» : «إتى» . وقوله : «إن» : مخففة من المثقلة ، وضمیر الشأن محذوف ، یعنى قد كنت حریصا على دفع هذا الأمر عنهم بالنصيحة لهم . راجع : الوافى ، ج ٢ ، ص ١٦٢ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٣٣ .

٤-٤ . فى البحار : «فى بيته» .

٥-٥ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار . وفى المطبوع : «فيه» .

٦-٦ . فى «ه» : «فحدثنا» .

٧-٧ . فى «ض» : «أطلع» .

٨-٨ . «أهوى إلى المحمل» ، أى مدّ يده نحوه وأمالها إليه . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٨٥ (هوا) .

٩-٩ . قال ابن الأثير : «الحرسي بفتح الراء : واحد الحراس والحرس ، وهم خدام السلطان ، المرتبون لحفظه وحراسته . والحرسي واحد الحرس ، كأنه منسوب إليه ، حيث قد صار اسم جنس . ويجوز أن يكون منسوبا إلى الجمع شاذًا» . النهاية ، ج ١ ، ص ٣٦٧ (حرس) .

١٠-١٠ . فى «ف» : «يكفيك» .

دُخِلَ بِهِمُ الزُّقَاقُ ، وَرَجَعَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى مَنْزِلِهِ ، فَلَمْ يُبْلَغْ (١) بِهِمُ الْبَيْعَ حَتَّى ابْتُلِيَ الْحَرَسِيُّ بَـ لَاءٍ شَدِيدًا ، رَمَحَتْهُ نَاقَتُهُ (٢) ، فَدَقَّتْ وَرِكَهُ (٣) ، فَمَاتَ فِيهَا ، وَ مُضِيَ (٤) بِالْقَوْمِ (٥) .

فَأَقَمْنَا بَعْدَ ذَلِكَ (٦) حِينًا ، ثُمَّ أَتَى مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنِ (٧) ، فَأَخْبَرَ أَنَّ أَبَاهُ ١/٣٦٢

وَ عُمُومَتَهُ قُتِلُوا _ قَتَلَهُمْ أَبُو جَعْفَرٍ (٨) _ إِلَّا حَسَنَ بْنَ جَعْفَرٍ وَ طَبَاطِبَا وَ عَلِيَّ بْنَ إِبْرَاهِيمَ وَ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ وَ دَاوُدَ بْنَ حَسَنِ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ دَاوُدَ .

قَالَ: فَظَهَرَ (٩) مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عِنْدَ ذَلِكَ، وَدَعَا النَّاسَ لِبَيْعَتِهِ.

قَالَ: فَكُنْتُ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ بَايَعُوهُ، وَاسْتَوْثَقَ (١٠) النَّاسَ لِبَيْعَتِهِ، وَ لَمْ يَخْتَلَفْ عَلَيْهِ قُرَشِيُّ وَ لَا أَنْصَارِيُّ وَ لَا عَرَبِيُّ.

قَالَ: وَ شَاوَرَ (١١) عَيْسَى بْنَ زَيْدٍ (١٢) - وَ كَانَ (١٣) مِنْ ثِقَاتِهِ وَ كَانَ عَلَى شُرْطِهِ (١٤) - فَشَاوَرَهُ

ص: ٢٢٢

١-١ . هكذا في «بح»، مع عدم ما ينافيه في النسخ . وفي مرآة العقول : «فلم يبلغ ، على بناء المجهول ، أو المعلوم» ويؤيد الأول عدم وجود الفاعل .

٢-٢ . في «ض ، ه ، بس ، بف» وحاشية «بح» والوفى : «ناقة» . وقوله : «رَمَحْتُهُ نَاقَتَهُ» ، أى ضربته برجلها . يقال : رَمَحَهُ الفرس والبغل والحمار ، إذا ضربه برجله . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٣٦٧ (رمح) .

٣-٣ . «الْوَرِكُ» : ما فوق الفخذ . الصحاح ، ج ١٠ ، ص ٥٠٩ (ورك) .

٤-٤ . هكذا في «ه ، بح» . وقال في مرآة العقول : «مُضِي ، على بناء المجهول ، كَأْتَى وَأَخْبَرَ» . ويؤيده عدم وجود الفاعل .

٥-٥ . في البحار : «القوم» .

٦-٦ . في «بح» : + «ثَمَّ» بفتح الثاء .

٧-٧ . في الوافي والبحار : «الحسن» .

٨-٨ . يعنى الدوانيقي .

٩-٩ . في «ب ، ه ، بح» وحاشية «بح» : «وظهر» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بس ، بف» والبحار . أى استوثق من الناس ، فهو منصوب بنزع الخافض . وفى «بر» وحاشية «بح ، بس» والوافى ومرآة العقول : «استوسق» ، بمعنى اجتمع . وفى المطبوع : «استونق» ولكن لم نجده فى اللغة .

١١-١١ . فى «ف» : «شاهد» .

١٢-١٢ . فى «ف» : «يزيد» .

١٣-١٣ . فى «ف» : «فكان» .

١٤-١٤ . فى «ب ، ض» وحاشية «بح ، بر» والبحار : «شرطته» . و«الشُرط» : جمع الشُرطة ، وهى أول طائفة من الجيش تشهد الواقعة . وشُرط السلطان : نخبة أصحابه الذين يقدمهم على غيرهم من جنده . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٦٠ (شرط) .

فى البُعثة (١) إلى وُجوه قومه ، فقال له عيسى بن زيد (٢) : إِنْ دَعَوْتَهُمْ دُعَاءَ يَسِيرًا ، لَمْ يُجِيبُوكَ ، أَوْ تَغْلُظَ عَلَيْهِمْ ، فَخَلْنِي وَإِيَّاهُمْ ، فَقَالَ (٣) لَهُ مُحَمَّدٌ : امْضِ إِلَى مَنْ أَرَدْتَ مِنْهُمْ ، فَقَالَ : ابْعَثْ إِلَى رِئِيسِهِمْ وَكَبِيرِهِمْ _ يَعْنِي أَبَا عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ فَإِنَّكَ إِذَا أَغْلَظْتَ (٤) عَلَيْهِ ، عَلمُوا جَمِيعًا أَنَّكَ سَتَمُرُّهُمْ عَلَى الطَّرِيقِ (٥) الَّتِي أَمَرْتَ عَلَيْهَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

قال : فَوَاللَّهِ ، مَا لَبِثْنَا أَنْ (٦) أُتِيَ بِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى أُوقِفَ (٧) بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ عِيسَى بْنُ زَيْدٍ (٨) : أَسْلِمَ ؛ تَسَلَّمَ .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَحَدَثْتَ بُبُوَّةَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ؟» .

فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ (٩) : لَا ، وَ لَكِنْ بَايَعْتُ ؛ تَأْمَنُ عَلَى نَفْسِكَ وَ مَالِكَ وَ وُلْدِكَ ، وَ لَا تُكَلِّفَنَّ حَرْبًا .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «مَا فِى حَرْبٍ وَ لَا قِتَالٍ (١٠) ، وَ لَقَدْ تَقَدَّمْتُ (١١) إِلَى أَبِيكَ ، وَ حَذَرْتُهُ الَّذِى حَاقَ بِهِ (١٢) ، وَ لَكِنْ لَا يَنْفَعُ حَذْرٌ مِنْ قَدْرِ ، يَا ابْنَ ...»

- ١-١ . فى «ف» : «البيعة» .
- ٢-٢ . فى «ف» : «يزيد» .
- ٣-٣ . فى «ب» : «قال» .
- ٤-٤ . فى «ب ، بر ، بس ، بف» : «غلّظت» بالتضعيف . وفى «ض» : «غلّظت» .
- ٥-٥ . فى «ف» : «الطريقة» .
- ٦-٦ . فى «ج ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية «ه» : «إذ» .
- ٧-٧ . فى «ب» : «وقف» . وفى حاشية «بف» : «فوقف» .
- ٨-٨ . فى «ف» : «يزيد» .
- ٩-٩ . يأتى فيما بعد تعبير الإمام عليه السلام عنه ب «ابن أخى» وهو يؤيد كون المخاطب هو عيسى بن زيد لا محمّدا وإن كان ما يأتى من قوله : «فقال له عيسى بن زيد» يأباه .
- ١٠-١٠ . احتمال المجلسى فى مرآة العقول كونه : قتال ، بفتح القاف بمعنى القوّة . ثمّ قال : «أى ليس لى قوّة على الحرب ولا غيره» . وراجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٣٨٢ (قتل) .
- ١١-١١ . فى «ج ، بر ، بف» : «ولكن لقد تقدّمت» . وفى «بح ، بس» : «ولكن تقدّمت» وفى الوافى : «وقد تقدّمت» .
- ١٢-١٢ . قال الجوهرى : «حاق به الشىء يحيق ، أى أحاط به . وحاق بهم العذاب ، أى أحاط بهم ونزل» . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٤٦٦ (حيق) .
- أخى (١) ، عَلَيْكَ بِالسَّبَابِ (٢) ، وَدَعَّ عَنْكَ الشُّيُوخَ .
- فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ : مَا أَقْرَبَ مَا بَيْنِي وَبَيْنَكَ فِي السَّنِّ!
- فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنِّي لَمْ أَعَارِكَ (٣) ، وَلَمْ أَجِئْ لِأَتَقَدَّمَ عَلَيْكَ فِي الَّذِي أَنْتَ فِيهِ» .
- فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ : لَا وَاللَّهِ ، لَا بُدَّ مِنْ أَنْ تُبَايَعَ (٤) .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « مَا فِئَ يَا ابْنَ أَخِي طَلَبٌ وَلَا حَرْبٌ (٥) ، وَإِنِّي لَأَعْرِيدُ (٦) الْخُرُوجَ إِلَى الْبَادِيَةِ ، فَيَصُدُّنِي ذَلِكَ ، وَيَثْقُلُ عَلَيَّ حَتَّى تُكَلِّمَنِي (٧) فِي ذَلِكَ الْأَهْلُ غَيْرَ مَرَّةٍ ، وَلَا يَمْنَعُنِي (٨) مِنْهُ إِلَّا الضَّعْفُ ، وَاللَّهُ وَالرَّحِمَ (٩) أَنْ تُدْبِرَ (١٠) عَنَّا ، وَنَشْقَى (١١) بِكَ » .

ص: ٢٢٤

١-١ . محمّد هذا حسنى فلا يمكن أن يكون ابن أخ الصادق عليه السلام إلا أن يكون أبوه أخا رضاعيا له عليه السلام . ويحتمل أن يكون المخاطب هو عيسى بن زيد وكان محمّد خطأ وإن كان ما يأتى من قوله : « فقال له عيسى بن زيد » يأباه .

٢-٢ . فى « ف » : « بالشبان » . وفى حاشية « ج » : « الشبان » .

٣-٣ . فى « ج ، بح ، بر ، بس » : « لم أعازك » بالمعجمتين ، أى لم أنزعك . وفى « بف » : « لم أعازك » بالمهملتين ، أى لم أقاتلك ولم أؤذك . وفى الوافى : « لم أعادك » . وقوله : « لم أعازك » ، أى أغالبك . يقال : عازنى فعززته ، أى غالبنى فغلبته . والاسم : العزة ، وهى القوّة والغلبة . راجع : لسان العرب ، ج ٥ ، ص ٣٧٨ (عزز) .

٤-٤ . فى « بس » : - « من أن تباع » .

٥-٥ . فى « ج ، ف ، ه » والوافى ومرآة العقول والبحار : « هرب » .

٦-٦ . فى « ف » : « أريد » .

٧-٧ . فى « ب ، بح » والوافى ومرآة العقول : « يكلمنى » .

٨-٨ . فى « ض ، بح ، بر ، بس ، بف » والبحار : « وما يمنعنى » .

٩-٩ . فى مرآة العقول : « واللّه والرحم ، بالجرّ ، أى أنشد باللّه وبالرحم فى أن لا تدبر . أو بالنصب ، بتقدير أذكر أن تدبر » .

١٠-١٠. قال المازندراني: «تدبر، إمّا مجرد، أو مزيد. والدابر: الرجل الذي يقطع رحمه، والإدبار عن الشيء: نقيض الإقبال إليه». وفي اللغة: يقال: رجلٌ أدابرٌ للذي يقطع رحمه، مثل أباتر. راجع: شرح المازندراني، ج ٦، ص ٣٠٣؛ الصحاح، ج ٢، ص ٦٥٣ (دبر).
 ١١-١١. في شرح المازندراني: «أو نشقى». وقوله: «نشقى بك»، أي يلحقنا الشقاء ونقع في التعب والعناء بسبب مبايعتك؛ من الشقاء، وهو الشدة والعُسرة. راجع: الوافي، ج ٢، ص ١٦٣؛ لسان العرب، ج ١٤، ص ٤٣٩ (شقا).

فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، قَدْ وَ اللَّهِ مَاتَ أَبُو الدَّوَانِيقِ (١) يَعْنِي أَبَا جَعْفَرَ (٢).

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «وَمَا تَصْنَعُ بِي وَ قَدْ مَاتَ ؟».

قَالَ: أُرِيدُ الْجَمَالَ (٣) بِكَ.

قَالَ: «مَا إِلَيَّ مَا تُرِيدُ سَبِيلٌ، لَا وَ اللَّهِ، مَا مَاتَ أَبُو الدَّوَانِيقِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَاتَ مَوْتَ النَّوْمِ».

١/٣٦٣

قَالَ: وَ اللَّهِ، لَتُبَايَعُنِي (٤) طَائِعًا أَوْ مُكْرَهًا (٥)، وَ لَا تُحَمِّدُ (٦) فِي بَيْعَتِكَ (٧)، فَأَبَى عَلَيْهِ إِبَاءً شَدِيدًا، وَ أَمَرَ (٨) بِهِ إِلَى الْحَبْسِ.

فَقَالَ لَهُ عَيْسَى بْنُ زَيْدٍ: أَمَا إِنَّ طَرْحَنَاهُ فِي السَّجْنِ _ وَ قَدْ خَرِبَ السَّجْنُ، وَ لَيْسَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ (٩) غَلَقٌ (١٠) _ خِفْنَا أَنْ يَهْرَبَ مِنْهُ، فَضَحِكَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، ثُمَّ قَالَ: «لَا حَوْلَ (١١) وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، أَوْ تَرَاكَ تَسْجُنِي؟».

قَالَ: نَعَمْ، وَ الَّذِي أَكْرَمَ (١٢) مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِالنُّبُوَّةِ (١٣) لَأَسْجُنَنَّكَ، وَ لَأَشُدِّدَنَّ عَلَيْكَ،

ص: ٢٢٥

١-١ . «الدائِقُ» و«الدائِقُ» : سدس الدينار والدرهم ، والجمع دَوَائِقُ والدوائِق . الأخيرة شاذة .
ومنهم من فصله فقال : جمع دائِق : دَوَائِقُ ، وجمع دائِق : دَوَائِقُ . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص
١٠٥ (دق) .

٢-٢ . في «ف» : + «المقهور لعنه الله» .

٣-٣ . في حاشية «ف» : «الكمال» .

٤-٤ . في «ب» : «لتبايعن» .

٥-٥ . في «ب ، ج ، بس» : «مكروها» .

٦-٦ . في «بر ، بف» : «ولا تحمل» .

٧-٧ . في «ه» : «تبعتك» .

٨-٨ . في «ج ، ض ، بر» : «فأمر» . وفي حاشية «بح» والوافى والبحار : «فأمر» .

٩-٩ . في «ب ، ج ، بح ، بس ، بف» والوافى : «اليوم عليه» .

١٠-١٠ . الغَلَقُ بالتحريك : المِغْلَاقُ ، وهو ما يُغْلَقُ به الباب . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥٣٨ (غلق)

١١-١١ . قال ابن الأثير : «الحَوَلُ هاهنا : الحركة . يقال : حال الشخص يحول ، إذا تحرك . المعنى
: لا حركة ولا قوة إلا بمشيئة الله تعالى . وقيل : الحَوَلُ : الحيلة ، والأول أشبه» . النهاية ، ج ١ ، ص
٤٦٢ (حول) .

١٢-١٢ . في «ف» : «كرم» .

١٣-١٣ . في «بر» : + «و» .

فَقَالَ عَيْسَى بْنُ زَيْدٍ : أَحْبَبْتُهُ فِي الْمَخْبَاءِ (١) _ وَذَلِكَ (٢) دَارُ رَيْطَةَ (٣) الْيَوْمَ _ فَقَالَ لَهُ (٤) أَبُو عَبْدِ
اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَمَا وَاللَّهِ (٥) إِنِّي سَأَقُولُ ، ثُمَّ أَصَدِّقُ (٦)» .

فَقَالَ لَهُ (٧) عَيْسَى بْنُ زَيْدٍ : لَوْ تَكَلَّمْتَ لَكَسَرْتُ (٨) فَمَكَ .

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَمَّا وَ اللَّهِ (٩) يَا أَكْشَفُ يَا أَرْزُقُ (١٠) ، لَكَأَنِّي بِكَ تَطْلُبُ (١١) لِنَفْسِكَ جُحْرًا (١٢) تَدْخُلُ فِيهِ ، وَمَا أَنْتَ فِي (١٣) الْمَذْكُورِينَ عِنْدَ اللَّقَاءِ (١٤) ، وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ إِذَا صَفَّقَ (١٥) خَلْفَكَ _ طَرَتْ مِثْلَ الْهَبِقِ (١٦) النَّافِرِ». فَفَرَّ . . .

ص: ٢٢٦

-
- ١-١ . فى «بح» : «بالمخبأ» . و«المخبأ» : موضع الاستتار . اسم مكان من خَبَأَ الشىءَ يَخْبِئُو خَبْئًا ، أى ستره وأخفاه ، فاختبأ ، أى استتر واختفى . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ٦٢ (خبأ) .
- ٢-٢ . فى «ب ، ج ، بح ، بر ، بف» وحاشية بدرالدين : «ذاك» .
- ٣-٣ . فى «بح ، بس» والوافى : «ربطه» . وقوله : «الرَيْطَةُ» : المُلَاءَةُ إِذَا كَانَتْ قِطْعَةً وَاحِدَةً وَلَمْ تَكُن لِفَقِيْن . وقيل : الرَيْطَةُ كُلُّ مُلَاءَةٍ غَيْرِ ذَاتِ لِفَقِيْن . وقيل : هو كلُّ ثوبٍ لَيِّنٍ دَقِيقٍ ، وَهِيَ لِلْمَرْأَةِ أَيضًا ، أى دار ينسج فيها الرَيْطَةُ ، أو توضع فيها . وفى بعض النسخ : رِبْطَةٌ ، أى دار تربط فيها الخيل . قال المجلسى : «والأظهر عندى أنه بالمشثاة اسم رَيْطَةٍ بِنْتِ عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ أُمِّ يَحْيَى بْنِ زَيْدٍ ، وَكَانَتْ رَيْطَةً فِي هَذَا الْيَوْمِ تَسْكُنُ هَذِهِ الدَّارَ» . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٣٧٠ (رَيْط) .
- ٤-٤ . فى «ب ، ج ، ف ، ه ، بح ، بس» : - «له» .
- ٥-٥ . فى «ب» : «إِنِّي أَمَا وَاللَّهِ» . وفى «ف ، ه ، بح ، بس ، بف» والوافى : - «أَمَا وَاللَّهِ» .
- ٦-٦ . «أصْدُقُ» بِتَشْدِيدِ الدَّالِ وَتَخْفِيفِهَا ، كَمَا احْتَمَلَهُ فِي الْوَافِي وَمِرَاةُ الْعُقُولِ .
- ٧-٧ . فى «ب» : - «له» . وفى «بف» : «ثُمَّ قَالَ لَهُ» .
- ٨-٨ . فى «ف» : «لَكَسَّرَتْ» بِالتَّثْقِيلِ .
- ٩-٩ . فى «بح» : - «أَمَا وَاللَّهِ» .
- ١٠-١٠ . «الْأَزْرَقُ» : ذُو الزُّرْقَةِ ، وَهِيَ خَضْرَاءٌ فِي سَوَادِ الْعَيْنِ . وقيل : هُوَ أَنْ يَتَغَشَّى سَوَادَهَا بِيَاضٍ . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ١٣٨ (زرق) .
- ١١-١١ . فى «بح» : «لتطلب» .

١٢-١٢ . «الجُحْرُ» : كلُّ شيءٍ يُحْتَفَرُ فِي الْأَرْضِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مِنْ عِظَامِ الْخَلْقِ . قَالَ ابْنُ سَيِّدَةَ :
الْجُحْرُ كُلُّ شَيْءٍ تَحْتَفِرُهُ الْهُوَامُ وَالسَّبَاعُ لِأَنْفُسِهَا . لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ٤ ، ص ١١٧ (جحر) .

١٣-١٣ . فِي حَاشِيَةِ «ف» : «مَنْ» .

١٤-١٤ . فِي «ف» : «لِقَاءَ اللَّهِ» . وَفِي الْوَافِي : «عِنْدَ اللَّقَاءِ ، أَيْ لِقَاءَ الْعَدُوِّ» .

١٥-١٥ . الصَّفْقُ : الضَّرْبُ الَّذِي يُسْمَعُ لَهُ صَوْتٌ ، وَكَذَلِكَ التَّصْفِيقُ : ضَرْبُ إِحْدَى الْيَدَيْنِ بِالْأُخْرَى .
رَاجِعُ : الصَّحَاحُ ، ج ٤ ، ص ١٥٠٧ (صفق) .

١٦-١٦ . «الهِيقُ» : الظَّلِيمُ ، وَهُوَ ذَكَرَ النِّعَامَ ، وَهُوَ نَوْعٌ مِنَ الطُّيُورِ . وَيُقَالُ : رَجُلٌ هَيْقٌ ، يُشَبَّهُ بِالظَّلِيمِ
لِنِفَارِهِ وَجَبْنِهِ . رَاجِعُ : تَرْتِيبُ كِتَابِ الْعَيْنِ ، ج ٣ ، ص ١٩١٥ (هيق) .

عَلَيْهِ (١) مُحَمَّدٌ بِأَنْتِهَارٍ (٢) : أَحْبَسَهُ ، وَ (٣) شَدَّدَ عَلَيْهِ ، وَ اغْلُظَّ عَلَيْهِ .

فَقَالَ لَهُ (٤) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَمَّا وَ اللَّهُ لَكَأَنِّي بِكَ خَارِجًا مِنْ سُدَّةٍ أَشْجَعَ إِلَى بَطْنِ
الْوَادِي (٥) ، وَ قَدْ حَمَلَ عَلَيْكَ فَارِسٌ مُعَلِّمٌ (٦) ، فِي يَدِهِ طِرَادَةٌ (٧) ، نِصْفُهَا أَبْيَضٌ ، وَ نِصْفُهَا أَسْوَدٌ ،
عَلَى فَرَسٍ كُمَيْتٍ (٨) أَقْرَحٍ (٩) ، فَطَعَنَكَ (١٠) ، فَلَمْ يَصْنَعْ فِيكَ شَيْئًا ، وَ ضَرَبْتَ (١١) خَيْشُومَ (١٢)

ص: ٢٢٧

١-١ . قرأه الفيض على بناء المجرد ؛ حيث قال : النفر : الزجر والغلظة . وقرأه المازندراني
والمجلسي : فنفر عليه ، على بناء التفعيل ، كما في «ج ، ض ، ف» وهو مُسَاعِدٌ بِمَا فِي اللُّغَةِ : نَفَّرَ
الْحَاكِمُ أَحَدَهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ تَنْفِيرًا ، أَيْ قَضَى عَلَيْهِ بِالْغَلْبَةِ ، وَكَذَلِكَ أَنْفَرَهُ . قَالَ الْمَازَنْدَرَانِيُّ : «يَعْنِي
قَضَى مُحَمَّدٌ لِعَيْسَى بْنِ زَيْدٍ وَحَكَمَ لَهُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بِالْغَلْبَةِ» ، ثُمَّ نَقَلَ عَنْ بَعْضِ النُّسَخِ : «فَنَغَرَ
عَلَيْهِ» بِمَعْنَى اغْتَاظَ . رَاجِعُ : شَرْحُ الْمَازَنْدَرَانِيِّ ، ج ٦ ، ص ٣٠٤ ؛ الْوَافِي ، ج ٢ ، ص ١٦٣ ؛ مِرَاةُ
الْعُقُولِ ، ج ٤ ، ص ١٣٩ ؛ لِسَانَ الْعَرَبِ ، ج ٥ ، ص ٢٢ (نفر) .

٢-٢ . «النَهْرُ» و«الانتهار» : الزَجْرُ بمغالطة . يقال : نَهَرَهُ وانتهره ، إذا زجره بكلام غليظ . راجع :
المغرب ، ص ٤٧٢ (نهر) .

٣-٣ . فى الوافى : - «و» .

٤-٤ . فى «ب» : - «له» .

٥-٥ . «الوادى» : كلٌّ مَفْرَجٍ بين الجبال والتلال والآكام ، سَمَّى بذلك لَسَيْلَانِهِ ، يكون مَسْلُكًا للسَّيْلِ
ومنفذا . لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٣٨٤ (ودى) .

٦-٦ . فى «ج ، بح ، بر» وظاهر الشروح : «مُعْلِمٌ» بكسر اللام ، وليس فى غيرها ما ينافيه . من
قولهم : أَعْلَمَ الفَارِسُ ، أى جعل لنفسه علامة الشُّجْعَانِ ، فهو مُعْلِمٌ . ورجلٌ مُعْلِمٌ ، إذا عَلِمَ مكانه
فى الحرب بعلامة أعلمها . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ٤١٩ (علم) .

٧-٧ . ظاهر الشروح : «طِرَادَةٌ» وهو مساعدٌ بما فى اللغة . والطِرَادُ : الرُّمْحُ الصغير ؛ لأنَّ صاحبه
يطارد به . وكذلك المِطْرَدُ . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٢٦٨ (طرد) .

٨-٨ . الكُمَيْتُ من الخيل ، يستوى فيه المذكَر والمؤنث ، ولونه الكُمَيْتَةُ ، وهى حُمْرَةٌ يدخلها قُنُوءٌ
، وهو سواد غير خالص . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٢٦٣ (كمت) .

٩-٩ . «الأقْرَحُ» : هو ما كان فى جبهته قُرْحَةٌ ، وهى بياض يسير فى وجه الفرس دون العُرَّةِ ، والغُرَّةِ
: بياض فى جبهته فوق الدرهم . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٦ (قرح) .

١٠-١٠ . «فَطَعَنَكَ» ، أى ضربك . يقال : طَعَنَهُ بالرُّمْحِ ، أى ضربه . راجع : القاموس المحيط ، ج
٢ ، ص ١٥٩٤ (طعن) .

١١-١١ . فى «ض ، بر» : «فضربت» .

١٢-١٢ . الخَيْشُومُ من الأنف : مافوق نُخْرَتِهِ من القَصْبَةِ وما تحتها من خَشَارِمِ رأسه ، أو هو غُرْضُوفٌ
فى أقصى الأنف بينه وبين الدماغ ، أو عرْقٌ فى باطن الأنف ، أو هو أقصى الفم . راجع : لسان العرب
، ج ١٢ ، ص ١٧٨ (خشم) .

فَرَسِهِ ، فَطَرَحْتُهُ ، وَ حَمَلَ عَلَيْكَ آخَرَ خَارِجٌ مِنْ زُقَاقِ آلِ أَبِي عَمَّارٍ الدُّوعَلِيِّينَ (١) ، عَلَيْهِ غَدِيرَتَانِ (٢) مَضْفُورَتَانِ (٣) ، وَ (٤) قَدْ خَرَجْنَا مِنْ تَحْتِ بَيْضَتِهِ (٥) كَثِيرُ شَعْرِ الشَّارِبِيِّنَ ، فَهُوَ وَ اللَّهُ صَاحِبُكَ ، فَ لَا رَحِمَ اللَّهُ رِمَّتَهُ (٦) .

فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدٌ : يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، حَسِبْتَ فَأَخْطَأْتَ . وَقَامَ إِلَيْهِ السَّرَاقِيُّ بْنُ سَلَخِ الْحَوْتِ (٧) ، فَدَفَعَ فِي ظَهْرِهِ حَتَّى أُدْخِلَ (٨) السَّجْنَ (٩) ، وَ اصْطَفَى مَا كَانَ لَهُ مِنْ مَالٍ ، وَ مَا كَانَ لِقَوْمِهِ مِمَّنْ لَمْ يَخْرُجْ مَعَ مُحَمَّدٍ .

ص: ٢٢٨

١-١ . فى «ف»: «الدليلين». وفى «بح» وشرح المازندراني: «الدليين». وفى البحار: «الدليلين» . و«الدُّلُّ» بكسر الهمزة: هم حَيٌّ من كنانة ، وينسب إليهم أبو الأسود الدُّلِّي . فتفتح الهمزة استثقالاً واستيحاشاً لتوالى الكسرتين مع ياء النسب . وربما قالوا: الدُّولَى بقلب الهمزة واوا؛ لأن الهمزة إذا انفتحت وكانت قبلها ضمة فتخفيفها أن تقلبها واوا محضةً . وقال الكلبي: هو أبو الأسود الدُّلِّي فقلب الهمزة ياء حين انكسرت ، فإذا انقلبت ياء كسرت الدال لتسلم الياء ، والدُّلِّي: حَيٌّ من عبد القيس ينسب إليه الدُّلِّي ، وهما ديلان . وفى المرأة عن بعض النسخ: الدُّلِّي ، وعن بعضها: الدُّلِّي . راجع: الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٩٤ (دئل) و ص ١٧٠٠ (دول) .

٢-٢ . «الغديرتان»: الدُّوَابَتَانِ اللَّتَانِ تَسْقُطَانِ عَلَى الصَّدْرِ . وَالدُّوَابَةُ: حُصْلَةٌ مِنَ الشَّعْرِ الْمَنْسُوجِ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ مَرْسَلَةٌ . راجع: لسان العرب ، ج ٥ ، ص ١٠ (غدر) .

٣-٣ . «مضفورتان»، أى منسوجتان ، من الضَّفْرِ وهو النسج ، راجع: النهاية ، ج ٣ ، ص ٩٢ (ضفر) .

٤-٤ . فى «ب ، ض ، و ، بح ، بر ، بس» والوافى والبحار: - «و» .

٥-٥ . هكذا فى «ج ، ض ، ف ، ه ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار . وفى «ب»: «بيضه» . وفى المطبوع: «بيضة» .

٦-٦ . «الرِّمَّةُ»: العظام البالية ، والجمع : رِمَمٌ ورِمَامٌ . والمعنى : لا رحمه الله أبدا ولو بعد صيرورته رميما . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ١٩٣٦ (ر.م.م) .

٧-٧ . فى البحار : «سلح الحوت» . وفى مرآة العقول : «سلح الحوت _ بالحاء المهملة _ من الألقاب المذمومة التى تنابزها تشبيها بعذرة الحوت ، كما مرّ فى سلح الغراب . وفى بعض النسخ بالحاء المعجمة تشبيها بالحوت المسلوخ ، والأول أظهر» .

٨-٨ . فى مرآة العقول : «حتى أدخل ، على المجهول ، ويحتمل المعلوم ، وكذا اصطفى يحتملها ، أى غصب ونهب أمواله عليه السلام وأموال أصحابه» .
٩-٩ . فى «ف» : «فى السجن» .

قَالَ : فَطَلَعَ (١) بِإِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ ١/٣٦٤

ضَعِيفٌ ، قَدْ ذَهَبَتْ (٢) إِحْدَى عَيْنَيْهِ ، وَذَهَبَتْ (٣) رَجُلًا لَهُ وَهُوَ (٤) يُحْمَلُ حَمَلًا ، فَدَعَاهُ إِلَى الْبَيْعَةِ ، فَقَالَ لَهُ : يَا ابْنَ أَخِي ، إِنِّي شَيْخٌ كَبِيرٌ ضَعِيفٌ ، وَأَنَا إِلَى بَرِّكَ وَعَوْنِكَ أَحْوَجُ .

فَقَالَ لَهُ : لَا بُدَّ مِنْ أَنْ تُبَايِعَ .

فَقَالَ لَهُ : وَ أَى شَيْءٍ تَتَنَفَّعُ بِبَيْعَتِي ؛ وَ اللَّهُ ، إِنِّي لَأَعْضِيقُ عَلَيْكَ مَكَانَ اسْمِ رَجُلٍ إِنْ كَتَبْتَهُ .

قَالَ (٥) : لَا بُدَّ لَكَ أَنْ تَفْعَلَ . وَ أَغْلَظَ (٦) لَهُ (٧) فِي الْقَوْلِ .

فَقَالَ لَهُ إِسْمَاعِيلُ (٨) : ادْعُ لِي جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ ، فَلَعَلَّنَا نُبَايِعُ جَمِيعًا .

قَالَ : فَدَعَا جَعْفَرَ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، فَقَالَ لَهُ إِسْمَاعِيلُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنْ رَأَيْتَ أَنْ تُبَيِّنَ لَهُ فَاذْعَلْ ، لَعَلَّ اللَّهَ يَكْفُهُ (٩) عَنَّا .

قَالَ : «قَدْ أَجْمَعْتُ (١٠) أَلَا أَكَلِمَهُ ، فَلْيَرِّ (١١) فِي رَأْيِهِ (١٢)!» .

فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أُنشِدْكَ اللَّهُ هَلْ (١٣) تَذْكُرُ يَوْمًا أَتَيْتُ أَبَاكَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَعَلَى حُلَّتَانِ صَفْرَاوَانَ ، فَأَدَامَ (١٤) النَّظَرَ إِلَيَّ ، فَبَكَى (١٥) ، فَقُلْتُ لَهُ :

ص: ٢٢٩

-
- ١-١ . «فَطُلِعَ» ، أى أُتِيَ به ، فالباء للتعدية . يقال : طَلَعَ فلان علينا ، أى أتانا . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٩٩٧ (طلع) .
- ٢-٢ . فى «بف» : «ذهب» .
- ٣-٣ . فى «بف» : «ذهب» .
- ٤-٤ . فى «ف» : «فهو» .
- ٥-٥ . فى «ف» : + «له» . وفى «ه» ، «بر» : «فقال» .
- ٦-٦ . فى «ب» : «فأغلظ» .
- ٧-٧ . فى «ب» وحاشية «بر» والبحار : «عليه» .
- ٨-٨ . فى حاشية «بر» : + «جعلت فداك» .
- ٩-٩ . فى «ض ، ف» : «أن يكفّه» . وفى «ه» : «يكفيه» .
- ١٠-١٠ . فى «ج» : «اجتمعت» .
- ١١-١١ . هكذا فى النسخ والوافى والبحار . وفى المطبوع : «أفليّر» .
- ١٢-١٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى ومرآة العقول والبحار . وفى المطبوع : «برأيه» .
- ١٣-١٣ . فى «ب» : «أن» .
- ١٤-١٤ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار . وفى المطبوع : «فدام» .
- ١٥-١٥ . فى «ب ، ه ، بر» وحاشية «بح» والبحار : «ثم بكى» .

مَا يُبْكِيكَ ؟ فَقَالَ لِي : «يُبْكِينِي أَنْكَ تَقْتُلُ عِنْدَ كِبَرِ سِنَّكَ ضِيَاعًا ، لَا يَنْتَطِحُ فِي دَمِكَ عَنزَانِ (١)» . قَالَ : فَقُلْتُ : مَتَى (٢) ذَاكَ ؟ قَالَ : «إِذَا دُعِيتَ إِلَى الْبَاطِلِ فَأَبَيْتَهُ ؛ وَإِذَا نَظَرْتَ إِلَى الْأَعْوَالِ (٣) مَشُومِ (٤)

قَوْمِهِ يَنْتَمِي (٥) مِنْ آلِ الْحَسَنِ عَلَى مِنبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَدْعُو إِلَى نَفْسِهِ قَدْ تَسَمَّى (٦) بِغَيْرِ اسْمِهِ ، فَأَحْدِثْ عَهْدَكَ ، وَ اكْتُبْ وَصِيَّتَكَ ؛ فَإِنَّكَ مَقْتُولٌ فِي (٧) يَوْمِكَ (٨) أَوْ مِنْ غَدٍ (٩)؟! فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «نَعَمْ ، وَ (١٠) هَذَا _ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ _ لَا يَصُومُ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا أَقْلَهُ ، فَاسْتَوْدِعَكَ اللَّهُ يَا أَبَا الْحَسَنِ ، وَاعْظَمَ اللَّهُ أَجْرَنَا فِيكَ ، وَ أَحْسَنَ الْخِـ لَافَةَ عَلَيَّ مِنْ خَلْفَتِ (١١) ، وَ «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (١٢)».

قَالَ : ثُمَّ احْتَمَلَ إِسْمَاعِيلُ ، وَرُدَّ جَعْفَرٌ إِلَى الْحَبْسِ . قَالَ (١٣) : فَوَاللَّهِ ، مَا أَمْسَيْنَا

ص: ٢٣٠

-
- ١-١ . «لا ينتطح في دمك عنزان» ، أى لا يصيب أحدهما الآخر بقرنه ؛ من نَطَحَهُ ، أى أصابه بقرنه . وانتطح ، أى تناطح . والعَنْزُ : الأنثى من المَعَزِ . والمعنى : لا يلتقى فيه ضعيفان ؛ لأن النطاح ليس من شأن العنوز . وهذا مثل يضرب فى أمر هين لا يكون له تغيير ولا نكير ، أو هو إشارة إلى قضية مخصوصة لا يجرى فيها خُلف ولا نزاع . راجع : النهاية ، ج ٥ ، ص ٧٤ ؛ المغرب ، ص ٤٥٥ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٣٦٧ (نطح) ، وص ٧١٤ (عنز) .
- ٢-٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار . وفى المطبوع : «قلت : فمتى» .
- ٣-٣ . فى البحار : «أحول» .
- ٤-٤ . اتفقت النسخ على تخفيف الهمزة . وقال فى مرآة العقول : «والمشوم ، مخفف مشؤوم ، بالهمزة : ضد المبارك» .
- ٥-٥ . فى «ج ، بر ، بح ، بف» وحاشية «ه» والوافى : «يتمنى» . وفى «بس» وحاشية «ج» : «يتمنى» . وقوله : «يتمنى» ، أى يرتفع . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٧٥٦ (نمى) .
- ٦-٦ . فى «بح ، بف» : «يسمى» . وفى «بس» : «يتسمى» .
- ٧-٧ . فى «ب» وحاشية «بح» والبحار : «من» .

٨-٨ . فى «ف» : + «هذا» .

٩-٩ . فى مرآة العقول : «أومن غد ، إمّا تبهم من الإمام عليه السلام للمصلحة ؛ لئلا ينسب إليهم علم الغيب ، أو ترديد من بعض الرواة» .

١٠-١٠ . فى «ب» : - «و» .

١١-١١ . فى «بح ، بر» : «خلفك» .

١٢-١٢ . البقرة (٢) : ١٥٦ .

١٣-١٣ . فى «بف» : «فقال» .

حَتَّى دَخَلَ (١) عَلَيْهِ بَنُو أَخِيهِ : بَنُو مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ ، فَتَوَطَّؤُهُ (٢) حَتَّى قَتَلُوهُ ، وَ بَعَثَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ إِلَى جَعْفَرٍ ، فَخَلَى سَبِيلَهُ .

قَالَ : وَ أَقْمَنَا بَعْدَ ذَلِكَ حَتَّى اسْتَهْلَلْنَا شَهْرَ رَمَضَانَ ، فَبَلَّغْنَا خُرُوجَ عَيْسَى بْنِ مُوسَى يُرِيدُ الْمَدِينَةَ .

قَالَ : فَتَقَدَّمَ (٣) مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَلَى مُقَدَّمَتِهِ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ ، وَ كَانَ عَلَى مُقَدَّمَةِ عَيْسَى بْنِ مُوسَى : وَ لُدُّ الْحَسَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْحَسَنِ (٤) ، وَ قَاسِمٌ (٥) ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ ، وَ عَلِيُّ وَ إِبْرَاهِيمُ بَنُو (٦) الْحَسَنِ بْنِ زَيْدٍ ، فَهَزِمَ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ ، وَ قَدِمَ عَيْسَى بْنُ مُوسَى الْمَدِينَةَ ، وَ صَارَ الْقِتَالُ بِالْمَدِينَةِ ، فَنَزَلَ بِذُبَابٍ (٧) ، وَ دَخَلَتْ عَلَيْنَا الْمَسُودَّةُ (٨) مِنْ خَلْفِنَا ، وَ خَرَجَ مُحَمَّدٌ فِي أَصْحَابِهِ حَتَّى بَلَغَ ١/٣٦٥

السُّوقَ ، فَأَوْصَلَهُمْ ، وَ مَضَى ، ثُمَّ تَبِعَهُمْ حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَسْجِدِ الْخَوَّامِينَ (٩) ، فَنَظَرَ

ص: ٢٣١

١-١ . فى «ف» : «دخلوا» .

٢-٢ . فى مرآة العقول : «فتوطئوه ، على باب التفعيل ، أى داسوه بأرجلهم» . وراجع : القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ١٢٤ (وطأ) .

٣-٣ . فى حاشية «بح» : «فقدّم» .

٤-٤ . فى «بف» : - «بن الحسن» . وفى مرآة العقول : «الظاهر أنه كان هكذا : ولد الحسن بن زيد بن الحسن قاسم وزيد وعلّى وإبراهيم بنو الحسن بن زيد . ولو كان فى ولد الحسن بن زيد محمّد لا احتمال أن يكون : ومحمّد وزيد ، ولكن لم يذكره أرباب النسب . ومحمّد بن زيد لا يستقيم ؛ لأنه لم يكن لزيد ولد سوى الحسن كما ذكره أرباب النسب» . وله فى المرأة توجيهاً آخران .

٥-٥ . فى حاشية «ج» : + «بن الحسن» .

٦-٦ . فى «ف» : «وبنو» .

٧-٧ . الذباب : هو جبل بالمدينة . النهاية ، ج ٢ ، ص ١٥٢ (ذب) .

٨-٨ . «المُسَوَّدَةُ» : الذين كانوا يلبسون السود من الثياب ، وهم جند بنى العباس الذين كانوا معهم عيسى بن موسى ، كالمبيضة لأصحاب محمّد لتبييضهم ثيابهم . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٠٧ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٦٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٤٤ .

٩-٩ . «مسجد الخوامين» : مسجد بنواحي المدينة . والخام : جلد لم يُدبغ . قال الفيض : «الخوامين ، يشبه أن يكون بالحاء المهملة بمعنى الأماكن الغلاظ المنقادة ، جمع حومانة» . وراجع : مجمع البحرين ، ج ٦ ، ص ٦٠ .

إلى ما هناكَ فضاءً لَيْسَ فِيهِ (١) مُسَوَّدٌ وَ لَا مُبَيِّضٌ ، فَاسْتَقْدَمَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى شِعْبِ فِزَارَةَ (٢) ، ثُمَّ دَخَلَ هَذِيلَ (٣) ، ثُمَّ مَضَى إِلَى أَشْجَعٍ ، فَخَرَجَ إِلَيْهِ الْفَارِسُ _ الَّذِي قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ مِنْ خَلْفِهِ مِنْ سِكَّةِ هَذِيلَ ، فَطَعَنَهُ ، فَلَمْ يَصْنَعْ (٤) فِيهِ شَيْئاً ، وَ حَمَلَ عَلَى الْفَارِسِ ، فَضْرَبَ (٥) خَيْشُومَ فَرَسِهِ بِالسَّيْفِ (٦) ، فَطَعَنَهُ الْفَارِسُ ، فَأَنْفَذَهُ فِي الدَّرْعِ ، وَ انْتَنَى عَلَيْهِ (٧) مُحَمَّدٌ ، فَضْرَبَهُ ، فَأَثَخَنَهُ (٨) ، وَ خَرَجَ (٩) عَلَيْهِ (١٠) حُمَيْدُ بْنُ قُحْطَبَةَ (١١) _ وَ هُوَ مُدْبِرٌ (١٢) عَلَى (١٣) الْفَارِسِ (١٤) يَضْرِبُهُ (١٥) _ مِنْ رُفَاقِ الْعَمَّارِيِّينَ (١٦) ، فَطَعَنَهُ طَعْنَةً أَنْفَذَ السِّنَانَ فِيهِ ، فَكُسِرَ الرُّمْحُ ، وَ حَمَلَ عَلَى

حُمَيْدٍ ، فَطَعَنَهُ حُمَيْدُ بَزْجٍ (١٧) الرُّمَحِ ، فَصَرَعهُ ، ثُمَّ نَزَلَ إِلَيْهِ (١٨) ، فَضَرَبَهُ حَتَّى أَثْخَنَهُ وَقَتَلَهُ ، وَ أَخَذَ رَأْسَهُ ، وَ دَخَلَ الْجُنْدُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ، وَ أَخَذَتِ (١٩) الْمَدِينَةَ ،

ص: ٢٣٢

-
- ١-١ . فى البحار : - «فيه» .
- ٢-٢ . «فزاره» : أبو حى من غَطَفَانَ ، وهو فزاره بن ذبيان بن بغيض بن ريث بن غطفان . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٨١ (فزر) .
- ٣-٣ . «هُذَيْلٌ» : حى من مُضَرٍ ، وهو هذيل بن مُدْرِكَةَ بن إياس بن مُضَرٍ . الصحاح ، ج ٥ ، ص ١٨٤٩ (هذل) .
- ٤-٤ . فى «ب» : «فلم تصنع» أى الصنعة .
- ٥-٥ . فى البحار : «وضرب» .
- ٦-٦ . فى «ض ، بح ، بس ، بف» والوافى : - «بالسيف» .
- ٧-٧ . «انثنى» : انعطف . يقال : ثنيتُ الشىءَ ، أى عطفته فانثنى . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٩٦ (ثنى) .
- ٨-٨ . فى حاشية «ج» : «وأثخنه» . وقوله : «أثخنه» ، أى أوهنه بالجراحة وبالغ الجراحة فيه وأتم قتله ؛ من الإثخان فى الشىء ، أى المبالغة فيه والإكثار منه . راجع : لسان العرب ، ج ١٣ ، ص ٧٧ (ثخن) .
- ٩-٩ . فى «ض» : - «وخرج» . وفى «ف» : «فخرج» .
- ١٠-١٠ . فى شرح المازندراني والبحار : «إليه» .
- ١١-١١ . فى «ف» : + «فطعنه حميد» .
- ١٢-١٢ . فى «ف ، بح ، بف» : «مدير» .
- ١٣-١٣ . فى «ف» : «عن» .

١٤-١٤ . فى مرآة العقول : «وهو ، أى محمّد مدبر على الفارس ، فيه تضمين معنى الإقبال ، أو الحملة» .

١٥-١٥ . فى «ب ، ه ، ه» : «بضربة» .

١٦-١٦ . فى حاشية «ج» : «العمارين» .

١٧-١٧ . «الزُجّ» : الحديدة التى فى أسفل الرمح . والجمع زَجَجَة وزِجاج ، ولا تقل : أزِجَة .

الصحاح ، ج ١ ، ص ٣١٨ (زجاج) .

١٨-١٨ . فى البحار : - «إليه» .

١٩-١٩ . فى «بح» : «أخذ» .

وَأُجْلِينَا (١) هَرَبًا فِى الْبِـلَادِ (٢) .

قَالَ مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : فَأَنْطَلَقْتُ حَتَّى لَحِقْتُ بِإِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، فَوَجَدْتُ عَيْسَى بْنَ زَيْدٍ مُكْمَنًا عِنْدَهُ ، فَأَخْبَرْتُهُ بِسُوءِ تَدْبِيرِهِ (٣) ، وَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى أُصِيبَ - رَحِمَهُ اللَّهُ (٤) - ثُمَّ مَضَيْتُ (٥) مَعَ ابْنِ أَخِي الْأَعَشْرِيِّ : عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنِ (٦) حَتَّى أُصِيبَ بِالسُّنْدِ ، ثُمَّ رَجَعْتُ شَرِيدًا (٧) طَرِيدًا (٨) تَضِيقُ (٩) عَلَيَّ الْبِـلَادُ .

فَلَمَّا ضَاقَتْ عَلَيَّ الْأَرْضُ ، وَاشْتَدَّ بِي (١٠) الْخَوْفُ ، ذَكَرْتُ مَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَجِئْتُ إِلَى الْمَهْدِيِّ - وَقَدْ حَجَّ وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ فِي ظِلِّ الْكُعْبَةِ ، فَمَا (١١) شَعَرَ إِلَّا وَ أَنِّي (١٢) قَدْ قُمْتُ مِنْ تَحْتِ الْمِنْبَرِ - فَقُلْتُ : لِي (١٣) الْأَعْمَانُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، وَ أَدُلُّكَ عَلَى نَصِيحَةٍ لَكَ عِنْدِي ؟ فَقَالَ : نَعَمْ ، مَا هِيَ ؟ قُلْتُ : أَدُلُّكَ عَلَى مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنِ (١٤) ، فَقَالَ لِي (١٥) : نَعَمْ ، لَكَ الْأَعْمَانُ ، فَقُلْتُ لَهُ : أَعْطِنِي مَا أَثِقُ بِهِ ، فَأَخَذْتُ مِنْهُ

١-١ . «الجلَاء» : الخروج عن البلد . يقال جَلَوْا عن أوطانهم ، وجَلَوْتُهُمْ أنا . ويقال أيضا : أَجَلَوْا عن البلد ، وأجليتهم أنا . يتعدّى ولا يتعدّى . فيمكن أن يقرأ هنا على بناء المعلوم والمجهول . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٠٤ (جلا) .

٢-٢ . فى «بس» : + «و» .

٣-٣ . فى «ف» : «تديبرهم» .

٤-٤ . فى البحار : «رحمة الله» . وفى الوافى : - «رحمه الله» .

٥-٥ . فى «ف ، بس ، بف» وحاشية «ج» والوافى : «مضينا» .

٦-٦ . فى «ب» : «الحسن» .

٧-٧ . «الشريد» : النافر ؛ من شرد البعير يَشْرُدُ شُرُودًا وشِرَادًا ، إذا نفر وذهب فى الأرض . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٥٧ (شرد) .

٨-٨ . «طريدا» ، أى مُخْرَجًا مُبْعَدًا . يقال : أطرده السلطان وطرّده ، إذا أخرجّه عن بلده . وحقيقته أنّه صيّرهُ طريدا . وطرّدت الرجل طردا ، إذا أبعدته . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ١١٨ (طرد) .

٩-٩ . هكذا فى أكثر النسخ ، ويؤيّدُه قوله : «ضاقت» . وفى المطبوع : «تضيّق» . وفى «ه» : «يضيق» .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار : - «بى» .

١١-١١ . فى «بر» : «وما» .

١٢-١٢ . فى «بر» : «أنا» .

١٣-١٣ . فى «بس» : «ألى» .

١٤-١٤ . فى «ض» والوافى : «الحسن» .

١٥-١٥ . فى البحار : - «لى» .

عُهُودًا وَمَوَائِقَ ، وَوَتَّعْتُ لِنَفْسِي ، ثُمَّ قُلْتُ (١) : أَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، فَقَالَ لِي : إِذَا تَكْرَمَ وَتُحِبِّي (٢) ، فَقُلْتُ لَهُ : أَقْطِعْنِي (٣) إِلَى بَعْضِ أَهْلِ بَيْتِكَ يَقُومُ بِأَمْرِي عِنْدَكَ ، فَقَالَ لِي (٤) : انْظُرْ إِلَى (٥) مَنْ

أَرَدْتُ ، فَقُلْتُ : عَمَّكَ الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ : لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ ، فَقُلْتُ : وَ لَكِنْ لِي فِيكَ الْحَاجَةُ ، أَسَأَلُكَ بِحَقِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا قَبْلَتِي ، فَقَبِلَنِي (٦) شَاءَ أَوْ أَبِي .

و (٧) قَالَ لِي (٨) الْمَهْدِيُّ : مَنْ يَعْرِفُكَ ؟ وَ حَوْلَهُ أَصْحَابُنَا أَوْ (٩) أَكْثَرُهُمْ _ فَقُلْتُ : هَذَا الْحَسَنُ بْنُ زَيْدٍ يَعْرِفُنِي ، وَ هَذَا مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ يَعْرِفُنِي ، وَ هَذَا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ (١٠) بْنُ الْعَبَّاسِ (١١) يَعْرِفُنِي ، فَقَالُوا : نَعَمْ ، يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (١٢) ، كَأَنَّهُ لَمْ يَغِبْ عَنَّا .

١/٣٦٦

ثُمَّ قُلْتُ لِلْمَهْدِيِّ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، لَقَدْ أَخْبَرَنِي بِهَذَا الْمَقَامِ أَبُو هَذَا الرَّجُلِ _ وَ أَشَرْتُ إِلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ قَالَ مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : وَ كَذَبْتُ عَلَى جَعْفَرٍ كَذِبَةً ، فَقُلْتُ لَهُ : وَ أَمَرَنِي أَنْ أُفَرِّقَكَ السَّ-لَامَ ، وَ قَالَ : إِنَّهُ إِمَامٌ عَدْلٍ وَ سَخَاءٍ (١٣) .

قَالَ فَأَمَرَ لِمُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ بِخَمْسَةِ آلَافِ دِينَارٍ ، فَأَمَرَ لِي مِنْهَا مُوسَى (١٤) بِالْفَنَى (١٥)

ص: ٢٣٤

١-١ . فى «بر» : «فقلت» .

٢-٢ . فى مرآة العقول : «تُحِبِّي ، على المجهول من الحباء ، وهو العطيّة» . وراجع أيضا : النهاية ، ج ١ ، ص ٣٣٦ (حبا) .

٣-٣ . فى مرآة العقول : «قوله : أَقْطَعُنِي ، لعله من قولهم : أَقْطَعُه قَطِيعَةً ، أى طائفة من أرض الخراج ، كتابةً عن أنه يحفظنى ويقوم بما يصلحنى كأتى ملك له . وقيل : أى أوصلنى إلى مأمن ، مستعار من أقطع فلانا إذا جاوز به نهرا ، وأوصله إلى الشاطئ» . وراجع أيضا : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٠٠٩ (قطع) .

٤-٤ . فى البحار : - «لى» .

۵-۵ . فی «ب ، ف ، ه ، بس ، بف» والوافی : - «إلی» .

۶-۶ . فی حاشیة «ج ، بر» : «فقبل منی» .

۷-۷ . فی «ف» : - «و» .

۸-۸ . فی «ج ، ض ، بف» والوافی : - «لی» .

۹-۹ . فی «ج ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافی : «و» .

۱۰-۱۰ . فی البحار : «عیید الله» .

۱۱-۱۱ . فی «ب» : - «بن» . وفی «ب ، ج ، ض ، ه ، بح ، بس ، بف» والبحار : «عبّاس» .

۱۲-۱۲ . فی «بف» : - «یا امیر المؤمنین» .

۱۳-۱۳ . فی البحار : «سخی» .

۱-۱۴ . فی «ب» والبحار : «موسی منها» .

۲-۱۵ . فی حاشیة «بح ، بر» : «بألف» .

دینار ، وَ وَصَلَ عَامَةً أَصْحَابِهِ وَ وَصَلَنِي ، فَأَحْسَنَ صَلَاتِي ، فَحَيْثُ مَا ذُكِرَ وُلِدَ مُحَمَّدٌ بِنِ عَلِيٍّ بِنِ
الْحُسَيْنِ ، فَقُولُوا : صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ مَ لَا يَكْتُهُ وَ حَمَلَةٌ عَرْشِهِ وَ الْكِرَامُ الْكَاتِبُونَ ، وَ خُصُوا أَبَا عَبْدِ
اللَّهِ بِأَطْيَبِ ذَلِكَ ، وَ جَزَى مُوسَى بِنِ جَعْفَرٍ عَنِّي خَيْرًا ، فَأَنَا وَاللَّهِ مَوْلَاهُمْ (۱) بَعْدَ اللَّهِ . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الله بن ابراهيم گوید: (با جماعتی) نزد خدیجه دختر عمر بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام رفتیم تا او را بوفات پسر دخترش تسلیت گوئیم، در حضور او موسی بن عبد الله بن حسن را دیدیم که در گوشه ای نزدیک زنان نشسته بود، ما بآنها تسلیت گفتیم و متوجه موسی شدیم، موسی بدختر ابی بشکر که نوحه خوان بود گفت: بخوان، او چنین خواند: بشمار رسول خدا

را و پس از وی شیر خدا (حمزه) و در مرتبه سوم عباس (برادر حمزه) را - و بشمار علی نیکوکار و بشمار جعفر و عقیل را بعد از او که همه رئیس بودند. موسی باو گفت: احسنت: مرا بطرب آوردی، بیشتر بخوان، او هم دنبال کرد و گفت:

پیشوای پرهیزگاران محمد از خاندان ماست - و حمزه و جعفر پاک از خاندان ماست علی پسر عم و داماد پیغمبر از خاندان ماست - او پهلوان پیغمبر و امام مطهر است

ما نزد خدیجه بودیم تا شب نزدیک شد، سپس خدیجه گفت: من از عمویم محمد بن علی صلوات - الله علیه شنیدم که میفرمود: «همانا زن در ماتم و مصیبت نوحه گر میخواهد که اشکش جاری شود، و برای زن شایسته نیست که سخن زشت و بیهوده (دروغی نسبت بمیت یا شکایتی از قضاء خدا) گوید، پس چون شب فرا رسید ملائکه را با نوحه خود آزار مدهید» ما از نزدش بیرون آمدیم و باز فردا صبح رفتیم و مذاکره جدا کردن منزلش را از خانه امام جعفر صادق علیه السلام بمیان آوردیم. راوی گوید: آن خانه دار السرقة (خانه دزدی) نامیده میشد، خدیجه گفت: این موضوع را مهدی ما اختیار کرد - مقصودش از مهدی محمد بن عبد الله بن حسن (نوه امام مجتبی علیه السلام) بود. و با این کلمه با او شوخی میکرد - (زیرا محمد بن عبد الله ادعاء مهدویت مینمود، و ممکن است موسی گفته باشد این خانه سرقت است، زیرا که محمد بن عبد الله در آنجا غصب خلافت و ادعاء مهدویت کرد) موسی ابن عبد الله گفت: بخدا من اکنون خبری شگفت برای شما نقل میکنم. چون پدرم - رحمه الله - شروع کرد که برای محمد بن عبد الله (نوه امام حسن علیه السلام) بیعت گیرد و تصمیم گرفت که دوستانش را به بیند، گفت: من فکر میکنم تا جعفر بن محمد (امام ششم) علیهما السلام را نه بینم این کار درست نشود، پس براه افتاد و (از کثرت ضعف و سالخوردگی) بمن تکیه داشت، من هم همراه او رفتم تا بامام صادق علیه السلام رسیدیم و در خارج منزل باو برخوردیم که آهنگ مسجد داشت، پدرم او را نگه داشت و با او بسخن پرداخت، امام صادق علیه السلام فرمود: میان راه جای این سخن نیست، یک دیگر را ملاقات میکنیم ان شاء الله، پدرم شادمان برگشت (زیرا گمان کرد، آن حضرت مخالف نیست) پدرم صبر کرد تا فردا یا روز بعد شد، باز با هم نزد آن حضرت

رفتیم، پدرم شروع بسخن کرد، و از جمله سخنانش این بود: قربانت، تو میدانی که من سنم از شما زیادتر است و در میان فامیلت هم از شما بزرگسالتر هست ولی خدای عز و جل بشما فضیلتی ارزانی داشته که برای هیچ یک از فامیلت نیست و من بواسطه اعتمادی که بنیکو کاری شما دارم خدمتت رسیدم و بدان - قربانت گردم - اگر شما از من بپذیری، هیچ یک از اصحابت از من عقب نشینی نکنند و حتی دو نفر قرشی یا غیر قرشی با من مخالفت نوززند. امام صادق علیه السلام فرمود: تو مطیع تر از مرا میتوانی پیدا کنی و بمن نیازی نداری. بخدا که تو میدانی من آهنگ رفتن بیابان میکنم و یا تصمیم آن را میگیرم (ولی بواسطه ضعف و ناتوانی) سنگینی میکنم و بتأخیر میاندازم و نیز قصد رفتن حج میکنم و جز با خستگی و رنج و سختی بآن نمیرسم. بفکر دیگران باش و از آنها بخواه و بایشان مگو که نزد من آمده ئی، پدرم گفت، گردن مردم بسوی شما دراز است، اگر شما از من بپذیری هیچ کس عقب نشینی نمیکند، و شما هم از جنگ کردن و ناراحت شدن معافی. موسی گوید: ناگهان جماعتی از مردم وارد شدند و سخن ما را قطع کردند، پدرم گفت: قربانت چه میفرمائی؟ امام فرمود: یک دیگر را ملاقات خواهیم کرد ان شاء الله، پدرم گفت: همان طور است که من میخواهم؟ فرمود: همان طور است که تو میخواهی ان شاء الله با در نظر گرفتن اصلاح و خیرخواهی برای تو. پدرم بخانه برگشت و کس نزد محمد (نوه امام حسن علیه السلام) فرستاد که در کوه اشقر جهینه بود و از مدینه تا آنجا دو شب راه بود و او را مژده داد که بحاجت و مطلوبش رسیده است، و پس از سه روز بازگشت من و پدرم رفتیم و در خانه حضرت ایستادیم، در صورتی که هر گاه می آمدیم از ما جلوگیری نمیشد و فرستاده (ئیکه رفت برای ما اجازه ورود بگیرد) دیر آمد، سپس بما اجازه داد، ما خدمتش رسیدیم، من گوشه اطاق نشستم. و پدرم نزدیک حضرت رفت و سرش را بوسید و گفت: قربانت گردم بار دیگر امیدوار و آرزومند خدمتت رسیدم، امید و آرزویم گسترده و بسیار است، امیدوارم بحاجت خود نائل آیم، امام صادق علیه السلام باو فرمود: من ترا بخدا پناه میدهم از اینکه متعرض این کار شوی که صبح و شام در فکر آن هستی، و میترسم که این اقدام، شری بتو رساند، گفتگوی آنها ادامه پیدا کرد و سخن بجائی رسید که پدرم نمیخواست، و از جمله سخنان پدرم این بود که بچه جهت حسین بامامت سزاوارتر از حسن شد؟ (چرا امامت

بفرزندان حسین رسید و بفرزندان حسن نرسید؟) امام صادق علیه السلام فرمود: خدا رحمت کند حسن را و رحمت کند حسین را، برای چه این سخن بمیان آوردی؟ پدرم گفت زیرا اگر حسین علیه السلام عدالت میورزید، سزاوار بود امامت را در بزرگترین فرزند امام حسن علیه السلام قرار دهد. امام صادق علیه السلام فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی که بمحمد صلی الله علیه و آله وحی فرستاد، بخواست خود وحی فرستاد و با هیچ کس از مخلوقش مشورت نکرد، و محمد صلی الله علیه و آله وحی را بآنچه خواست دستور داد و او هم چنانچه دستور داشت عمل کرد، ما در باره علی نگوئیم، جز همان بزرگداشت و تصدیقی را که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است، اگر حسین دستور میداشت که بزرگسالتر وصیت کند یا آنکه امامت را میان فرزندان خود و امام حسن نقل و انتقال دهد عمل میکرد، او نزد ما متهم نیست که امامت را برای خود ذخیره کرده باشد، در صورتی که او میرفت و امامت را میگذاشت او بآنچه مأمور بود، رفتار کرد، و او (از طرف مادرت) جد تو و (از طرف پدرت) عموی تست اگر نسبت باو خوب گوئی، چقدر برای تو شایسته است، و اگر زشت گوئی خدا ترا بیامرزد، پسر عمو! سخن مرا بشنو و اطاعت کن بخدائی که جز او شایسته پرستشی نیست، من نصیحت و خیرخواهی را از تو باز نداشتم، چگونه (باز دارم در صورتی که تو پسر عمو و بزرگتر فامیل منی؟!)) ولی ترا نمی بینم که عمل کنی [حال تو چگونه باشد، در صورتی که ترا عمل کننده نبینم]، و امر خدا هم برگشت ندارد. پدرم در اینجا خوشحال شد (زیرا از جمله اخیر حضرت فهمید که خدا بآنها پیشرفتی میدهد، اگر چه بعقیده امام صادق نابجا و باطل باشد) امام صادق علیه السلام (چون خوشحالی نابجای او را دید) باو فرمود: بخدا تو میدانی که او (یعنی محمد پسر تو که مدعی امامت و در مقام خروج است) همان لوچ چشم موی پیشانی برگشته، سیاه رنگی است که در ته سیلگاه سده اشجع. کشته می شود (گویا خبری غیبی باین مضمون از پیغمبر یا امامان سابق صادر شده بود که خود عبد الله هم آن را میدانست) پدرم گفت: او آن نیست. بخدا سوگند که او در برابر یک روز (ظلم بنی امیه و بنی عباس) یک روز میجنگد و در برابر یک ساعت، یک ساعت و در برابر یک سال، یک سال، و بخونخواهی تمام فرزندان ابی طالب قیام میکند. امام صادق علیه السلام باو فرمود: خدا ترا بیامرزد، چقدر میترسم که این (مصراع) بیت بر

رفیق ما (پسر تو) منطبق شود. منتک نفسک فی الخلاء ضلالا. «نفست در خلوت بتو وعده های دروغ و محال داده» نه بخدا، او بیشتر از چهار دیوار مدینه را بدست نمی آورد، و هر چه تلاش کند و خود را بمشقت افکند، دامنه فعالیتش بطائف نرسد، این مطلب ناچار واقع شود، از خدا بترس و بر خود و برادرانت رحم کن، بخدا من او را نامبارکترین نطفه ئی میدانم که صلب مردان بزه‌دان زنان ریخته است (زیرا بناحق ادعاء امامت کرد و موجب کشته شدن و حبس و ذلت فامیل و امام زمانش گردید) بخدا که او در میان خانه های سده اشجع کشته می شود، گویا اکنون او را برهنه و روی خاک افتاده می بینم که خشتی میان دو پایش هست، و این جوان هم هر چه بشنود سودش ندهد - موسی بن عبد الله گوید: مقصودش من بودم - او هم همراهش خروج کند و شکست خورد و رفیقش (محمد) کشته شود، سپس موسی برود و با پرچم دیگری خروج کند و سپهبد آن (ابراهیم که بخونخواهی برادرش محمد قیام کند) کشته شود و لشکرش پراکنده شود، اگر (این پسر یعنی موسی) از من بپذیرد، باید در آنجا از بنی عباس امان خواهد، تا خدا فرج دهد و بتحقیق من میدانم که این امر عاقبت ندارد و تو هم میدانی و ما هم میدانیم که پسر چشم لوچ سیاه رنگ موی پیشانی برگشته تو، در ته رودخانه سده اشجع در میانه خانه ها کشته خواهد شد. پدرم برخاست و میگفت: بلکه خدا ما را از تو بی نیاز میکند و تو هم (چون دولت ما را بینی) خودت از این عقیده برمیگردی یا آنکه خدا ترا برمیگرداند با دیگران، و از این سخنان مقصودی نداری جز اینکه دیگران را از ما بگردانی و تو وسیله سرپیچی آنها شوی، امام صادق علیه السلام فرمود: خدا میداند که من جز خیرخواهی و هدایت ترا نمیخواهم و من جز کوشش در این راه تکلیفی ندارم. پدرم برخاست و از شدت خشم جامه اش بزمین میکشید، امام صادق علیه السلام خود را باو رسانید و فرمود بتو خبر دهم که من از عمویت که دائی تو هم هست (یعنی امام چهارم علیه السلام که هم دائی عبد الله است بواسطه اینکه فاطمه دختر امام حسین علیه السلام مادر اوست و هم پسر عموی او، که بواسطه احترامش او را عمو خوانده است) شنیدم میفرمود: تو و پسران پدرت کشته میشوید، اگر از من میپذیری و عقیده داری که بنحو احسن دفاع کنی، بکن، بخدائی که جز او شایان پرستشی نیست و او پنهان و آشکار داناست و رحمان و رحیم است و بزرگوار و برتر از خلق خود است، من دوست دارم همه فرزندان و عزیزترین

آنها و عزیزترین خانواده ام را قربانت کنم، و نزد من چیزی با تو برابر نیست، خیال مکن که من با تو دورویی کردم. پدرم متأسف و خشمگین از نزدش خارج شد، سپس حدود بیست شب گذشت که مأمورین ابی جعفر (منصور خلیفه عباسی) آمدند و پدر و عموهایم: سلیمان بن حسن و حسن بن حسن و ابراهیم بن حسن، و داود بن حسن و علی بن حسن و سلیمان بن داود بن حسن و علی بن ابراهیم بن حسن و حسن بن جعفر بن حسن و طباطبای ابراهیم بن اسماعیل بن حسن و عبد الله بن داود را گرفتند و بزنجیر بستند و بر محملهای بی فرش و روپوش نشانیدند و ایشان را در نمازگاه عمومی نگه داشتند تا مردم سرزنششان کنند، ولی مردم بحال آنها رقت کرده و از سرزنش خودداری کردند، سپس آنها را بردند و جلو در مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله نگه داشتند. عبد الله بن ابراهیم جعفری گوید: خدیجه دختر عمر بن علی بما گفت: چون آنها را جلو در مسجد که باب جبرئیلش گویند نگه داشتند، امام صادق علیه السلام پیدا شد و (از شدت غضب) همه عبایش روی زمین بود، آنگاه از در مسجد بیرون آمد و سه مرتبه فرمود: خدا شما را لعنت کند، ای گروه أنصار. شما برای چنین کاری با پیغمبر معاهده و بیعت نکردید، (چرا با اولادش چنین رفتار میکنید؟! همانا بخدا من آزمنند بودم (و از نصیحت کوتاهی نکردم) ولی مغلوب شدم، قضای خدا بازگشت ندارد، سپس حرکت کرد و یکتای نعلینش را پیا کرد و دیگری در دستش بود و تمام دنباله عبایش را بزمین میکشید و بخانه خود رفت و بیست شب تب کرد و شب و روز گریه میکرد که ما نسبت باو نگران شدیم (که مبادا جان سپارد)- این بود گفتار خدیجه- جعفری گوید: موسی بن عبد الله بن حسن نقل کرد که چون محملهای ایشان پیدا شد امام صادق علیه السلام از مسجد برخاست و بجانب محملی که عبد الله بن حسن در آن بود، برفت تا با او سخن گوید، ولی بشدت از او جلوگیری شد و پاسبانی باو حمله کرد و او را کنار زد و گفت: از این مرد دور شو، همانا خدا ترا و دیگران را کارگزاری کند، سپس ایشان را بکوچه ها بردند و امام صادق علیه السلام بمنزلش برگشت و هنوز بقیع نرسیده بودند که آن پاسبان ببلائی سختی گرفتار شد، یعنی شترش باو لگدی زد که رانش خرد شد و همان جا درگذشت. آنها را بردند و ما مدتی بودیم تا محمد بن عبد الله بن حسن آمد و خبر داد که ابو جعفر پدر و عموهای او را کشت، غیر از حسن بن جعفر و طباطبای و علی بن ابراهیم و سلیمان بن داود و

داود بن حسن و عبد الله بن داود. در این هنگام محمد بن عبد الله ظهور کرد و مردم را بیعت خود دعوت نمود و من سومین کس از بیعت کنندگانش بودم، مردم اجتماع کردند [مردم را گرد آورد، مردم عهد و پیمان بستند] و هیچ یک از قریش و انصار و عرب با او مخالفت نکرد. موسی گوید: محمد با عیسی بن زید (بن علی بن الحسین) که مورد اعتماد و رئیس لشکرش بود مشورت کرد که برای بیعت دنبال بزرگان قومش فرستد. عیسی بن زید گفت: آنها را با نرمی خواندن سود ندارد، زیرا نمیپذیرند، جز اینکه برایشان سخت گیری. آنها را بمن واگذار. محمد گفت: تو هر کس از آنها را که خواهی متوجهش شو. عیسی گفت: نزد رئیس و بزرگ آنها یعنی جعفر بن محمد علیه السلام فرست زیرا اگر تو با او سخت گیری کنی، همه میفهمند که با آنها همان رفتار خواهی کرد که با امام صادق علیه السلام کردی. موسی گوید: چیزی نگذشت که امام صادق علیه السلام را آوردند و در برابرش نگه داشتند، عیسی بن زید باو گفت: أسلم تسلّم «تسلیم شو تا سالم بمانی» امام صادق علیه السلام فرمود: مگر تو بعد از محمد صلی الله علیه و آله پیغمبری تازهئی آوردهئی؟ (محمد صلی الله علیه و آله در نامه های خود بسلاطین کفار می - نوشت أسلم تسلّم) محمد گفت: نه، بلکه مقصود اینست که: بیعت کن تا جان و مال و فرزندان در امان باشد و بجنگ کردن هم تکلیف نداری، امام صادق علیه السلام فرمود: من توانائی جنگ و کشتار ندارم و بپدرت دستور دادم و او را از بلائی که باو احاطه کرده بر حذر داشتم ولی حذر در برابر قدر سودی نبخشد، پسر برادرم! بفکر استفاده از جوانها باش و پیران را واگذار. محمد گفت: سن من و تو خیلی نزدیک بهم است. امام صادق علیه السلام فرمود: من در مقام مبارزه با تو نیستم و نیامده ام تا نسبت بکاری که در آن مشغولی بر تو پیشی گیرم. محمد گفت: نه بخدا، ناچار باید بیعت کنی، امام صادق علیه السلام فرمود برادر زاده! من حال بازخواست و جنگ ندارم، همانا من میخواهم به بیابان روم، ناتوانی مرا باز میدارد و بر من سنگینی میکند تا آنکه بارها خانواده ام در آن باره بمن تذکر میدهند ولی تنها ناتوانی مرا از رفتن باز میدارد، ترا بخدا و خویشاوندی میان ما که مبادا از ما رو بگردانی و ما بدست تو بدبخت و گرفتار شویم. محمد گفت: ای ابا عبد الله! بخدا ابو الدوانیق یعنی ابو جعفر منصور درگذشت. امام صادق علیه السلام فرمود: از مردن او با من چکار داری؟ گفت میخواهم بسبب تو زینت و آبرو پیدا کنم،

فرمود: بدان چه می‌خواهی راهی نیست، نه بخدا ابو الدوانیق نمرده است، مگر اینکه مقصودت از مردن بخواب رفتن باشد. محمد گفت: بخدا که خواه یا ناخواه باید بیعت کنی و در بیعتت ستوده نباشی، حضرت بشدت امتناع ورزید، و محمد دستور داد امام را بزندان برند. عیسی بن زید گفت: اگر امروز که زندان خرابست و قفلی ندارد، او را بزندان اندازیم، می‌ترسیم از آنجا فرار کند، امام صادق علیه السلام خندید و فرمود: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم. عقیده داری مرا زندان کنی؟ گفت: آری، بحق آن خدائی که محمد صلی الله علیه و آله را بنبوت گرامی داشت بزندانانت افکنم و بر تو سخت گیرم. سپس عیسی بن زید گفت: او را در پستو خانه زندان کنید، همان جایی که اکنون طویله اسبان است [خانه ریظه دختر عبد الله است]. امام صادق علیه السلام فرمود: همانا بخدا من می‌گویم و تصدیقم خواهند کرد (من عواقب وخیم این تصمیم شما را تذکر می‌دهم و چون مردم صدق گفتار مرا دیدند، ناچار تصدیقم میکنند) عیسی بن زید گفت اگر بگوئی دهننت را خرد می‌کنم. امام صادق علیه السلام فرمود: همانا بخدا ای موی پیشانی برگشته! ای چشم سبز! گویا من میبینم که تو برای خود سوراخی می‌جوئی که در آن در آئی، و تو در روز جنگ قابل ذکر نیستی، (لیاقت سربازی هم نداری) من نسبت بتو عقیده دارم که هر گاه از پشت سرت صدائی بلند شود، مانند شتر مرغ رمنده پرواز میکنی، محمد با شدت و خشونت بعیسی دستور داد: او را زندان کن و بر او سخت بگیر و خشونت کن، امام صادق علیه السلام فرمود: همانا بخدا گویا میبینم ترا که از سده اشجع خارج شده و بسوی رود - خانه میروی و سواری نشان دار که نیزه کوچکی نیمی سفید و نیمی سیاه در دست دارد و بر اسب قرمز پیشانی سفیدی سوار است بر تو حمله کرده و با نیزه بتوزده ولی کارگر نشده است و تو بینی اسب او را ضربت زده و بخاکش انداخته ئی، و مرد دیگری که گیسوان بافته اش از زیر خودش بیرون آمده و سبیلش کلفت است از کوچه های آل ابی عمار دثلیان بر تو حمله کرده و او قاتل تو باشد خدا استخوان پوسیده او را هم نیامرزد (یعنی او را هرگز نیامرزد). محمد گفت: ای ابا عبد الله! حساب کردی ولی بخطا رفتی، سپس سراقی بن سلخ حوت بطرف امام حمله برد و پشت حضرت کوبید تا بزنداننش انداخت و اموال او و اموال خویشانش را که با محمد همکاری نکرده بودند، بغارت بردند. سپس اسماعیل بن عبد الله بن جعفر بن ابی طالب که پیر مردی

سالخورده و ناتوان بود و یک چشم و دو پایش را از دست داده بود و او را بدوش میکشیدند حاضر کردند، و محمد از او بیعت خواست، اسماعیل گفت: برادر زاده! من پیری سالخورده و ناتوانم و باحسان و یاری شما نیازمندترم - ، محمد گفت: ناچار باید بیعت کنی، اسماعیل گفت: از بیعت من چه سود میبری؟ بخدا که اگر نام مرا در بیعت کنندگانت بنویسی جای نام یک مرد را تنگ میکنم، گفت: ناچاری که بیعت کنی و نسبت باو سخنان درشت گفت. اسماعیل باو گفت: جعفر بن محمد را نزد من دعوت کن، شاید با یک دیگر بیعت کنیم، محمد امام صادق علیه السلام را طلب کرد، اسماعیل بحضرت عرضکرد: قربانت گردم، اگر صلاح میدانی که حقیقت را برای او بیان کنی بیان کن، شاید خدا شر او را از ما بازگیرد، فرمود: تصمیم گرفته ام با او سخن نگویم، در باره من هر نظری دارد اجرا کند. اسماعیل با امام صادق علیه السلام عرضکرد: ترا بخدا آیا یادت می آید روزی که من خدمت پدرت محمد ابن علی علیه السلام آمدم و دو حله زرد پوشیده بودم، پدرت بمن نگاهی طولانی کرد و گریست، من عرضکردم: چرا گریه کردی؟ فرمود: گریه ام برای اینست که ترا در پیری بیهوده میکشند، و دو بز هم در خون تو شاخ نمی زنند (کسی از تو خونخواهی نمیکند یا خون تو بواسطه سالخوردگیت بسیار کم است) عرضکردم: کی چنین می شود؟ فرمود: زمانی که ترا بیاطلی دعوت کنند و تو سرباز زنی، همان زمان که بینی چشم لوح نامبارک فامیلش را که گردن فرازی کند و از خاندان امام حسن علیه السلام باشد، بر منبر پیغمبر صلی الله علیه و آله بالا رود و مردم را بجانب خود خواند، و نامی را که از او نیست (مانند مهدی، صاحب نفس زکیه) بخود بندد. پس تو در آن هنگام هر پیمانی داری انجام ده [با ایمان و میثاقت تجدید عهد کن] و وصیت را بنویس، زیرا همان روز یا فردایش کشته میشوی (این تردید اگر از امام باشد جهتش اینست که مردم نسبت باو غلو نکنند و بدانستن علم غیبش معتقد نشوند). امام صادق علیه السلام باو فرمود: آری، (یادم می آید) پیروردگار کعبه. این مرد (محمد بن عبد الله) جز اندکی از ماه رمضان را روزه نگیرد، ترا بخدا میسپارم، ای ابو الحسن، خدا در مصیبتت بما اجر بزرگ دهد و از بازماندگانت نیکو نیابت و سرپرستی کند و»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«ما از آن خدائیم و بسوی او باز میگردیم» سپس اسماعیل را بدوش کشیدند و امام صادق علیه السلام را بزندان بازگشت دادند. بخدا هنوز شب نیامده بود که پسران برادرش یعنی پسران معاویه بن عبد الله بن جعفر بر او درآمدند و او را لگد مال کردند تا کشتند و محمد بن عبد الله کس فرستاد و امام جعفر صادق علیه السلام را رها کرد، سپس بودیم تا ماه رمضان فرا رسید، بما خبر دادند که عیسی بن موسی (برادر زاده منصور) خروج کرده و رهسپار مدینه است. محمد بن عبد الله (بجنگ عیسی) پیش آمد و یزید بن معاویه بن عبد الله بن جعفر سرلشکرش بود و سرلشکر عیسی بن موسی، اولاد حسن بن زید بن حسن بن قاسم و محمد بن زید و علی و ابراهیم فرزندان حسن بن زید بودند. یزید بن معاویه شکست خورد و عیسی بن موسی وارد مدینه گشت و جنگ در مدینه در گرفت، سپس عیسی بکوه ذباب فرود آمد و لشکر سیاه پوشان از پشت سر بر ما درآمدند، محمد هم با اصحابش بیرون آمد تا آنها را ببازار رسانید و خودش رفت، سپس بدنبال آنها برگشت تا بمسجد خوامین (پوست خام فروشان) رسید، آنجا را میدانی خالی از سیاه پوش (لشکر بنی عباس) و سفید پوش (لشکر محمد) دید، جلوتر رفت تا به شعب فزاره رسید، سپس وارد قبیله هذیل شد و از آنجا بجانب أشجع رفت. در آنجا همان سواری که امام صادق علیه السلام فرموده بود، از کوچه هذیل در آمد و از پشت سر بر او حمله کرد، او را نیزه زد ولی کارگر نیفتاد، محمد باو حمله کرد و بینی اسبش را با شمشیر بزد، سوار دیگر باره باو نیزه زد و در زرهش فرو برد، محمد بجانب او برگشت و او را ضربت زد و مجروحش ساخت محمد از آن سوار تعقیب میکرد و او را ضربت میزد که حمید بن قحطبه از کوچه عماریین بر او حمله کرد و نیزه اش را در تن او فرو برد، ولی چون نیزه اش شکست، محمد بر حمید حمله کرد، حمید هم با آهن ته نیزه شکسته اش بر او زد و روی خاکش انداخت، سپس از اسب فرود آمد و او را ضربت میزد تا مجروحش کرد و بکشت و سرش را برگرفت، و لشکر عیسی از هر سو بمدینه در آمد و آن را تصرف کرد، و ما جلای وطن کردیم و در شهرها پراکنده شدیم. موسی بن عبد الله گوید: من رهسپار شدم تا بابراهیم بن عبد الله رسیدم، دیدم عیسی بن زید نزد او پنهان شده است، من او را از تدبیر بدش خبر دادم و همراه او بیرون آمدم تا او هم کشته شد - خدایش رحمت کند - سپس با برادرزاده ام اشتر، عبد الله بن محمد بن عبد الله بن حسن

براه افتادم تا او هم در سند کشته شد و من آواره و گریزان برگشتم، در حالی که بهیچ شهری جا نداشتم، چون روی زمین بر من تنگ آمد و ترس بر من غلبه کرد بیاد فرمایش امام صادق علیه السلام افتادم. نزد مهدی عباسی (که در ذیحجه سال ۱۵۸ خلیفه شد) رفتم، زمانی که او بحج رفته و در سایه دیوار کعبه برای مردم خطبه میخواند، بدون اینکه مرا بشناسد، از پای منبر برخاستم و گفتم: یا امیر المؤمنین، اگر ترا بخیرخواهی که میدانم رهنمائی کنم، بمن امان میدهی؟ گفت: آری. آن خیرخواهی چیست؟ گفتم: موسی بن عبد الله بن حسن را بتو نشان میدهم، گفت: آری تو در امانی، گفتم: بمن مدرکی بده که خاطر جمع باشد، از او عهد و پیمانها (مانند امضا و شاهد و قسم) گرفتم و از خود اطمینان یافتم، سپس گفتم: خود من موسی بن عبد الله ام، گفت: بنا بر این گرامی هستی و بتو عطا می شود، گفتم: مرا بیکی از خویشان و فامیلت بسپار تا نزد خودت عهده دار زندگی من باشد، گفت: هر که را خواهی انتخاب کن، گفتم: عمویت عباس بن محمد باشد، عباس گفت: من بتو احتیاجی ندارم، گفتم ولی من بتو احتیاج دارم، از تو میخواهم بحق امیر المؤمنین که مرا بپذیری، او خواه ناخواه مرا پذیرفت. مهدی بمن گفت: کی ترا میشناسد؟- در آنجا بیشتر رفقای ما اطرافش بودند - من گفتم: این حسن بن زید است که مرا میشناسد و این موسی بن جعفر است که مرا میشناسد، و این حسن بن عبد الله بن عباس است که مرا میشناسد، همه گفتند: آری یا امیر المؤمنین، (با آنکه مدتی است او را ندیده ایم) گویا هیچ از نظر ما پنهان نگشته است، سپس من بمهدی گفتم: یا امیر المؤمنین همانا این پیش آمد را پدر این مرد بمن خبر داد - و بموسی بن جعفر اشاره کردم-. موسی بن عبد الله گوید: در آنجا دروغی هم بامام جعفر صادق علیه السلام بستم و گفتم: و بمن امر کرد که بتو سلام برسانم و فرمود: او پیشوای عدالت و سخاوتست، مهدی دستور داد پنج هزار دینار بموسی بن جعفر تقدیم کنند، آن حضرت دو هزار دینارش را بمن داد و بتمام اصحابش صله بخشید و با من (با آنکه نصایح پدرش را نشنیده بودم) خوب صله رحم کرد. (نتیجه نقل این داستان مفصل اینکه) هر گام نام فرزندان محمد بن علی بن الحسین علیهم السلام برده شد: بگوئید: درود خدا و فرشتگان و حاملین عرش و کاتبین کرام بر آنها باد و امام صادق علیه السلام را

از میان آنها بپاکیزه ترین درود اختصاص دهید، و خدا موسی ابن جعفر را از جانب من جزای خیر دهد، زیرا بخدا که من بعد از خدا بنده ایشانم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۷- عبد الله بن ابراهیم بن محمد جعفری گوید: خدمت خدیجه دختر عمر بن علی بن الحسین (علیهما السلام) رسیدیم برای عرض تسلیت در باره پسر دخترش و موسی بن عبد الله بن حسن آنجا بود، به ناگاه دیدیم که در گوشه ای نزدیک مجلس زنانه نشسته است ما به همه تسلیت گفتیم و خدمت موسی بن عبد الله آمدیم و او به دختر ابی یشکر که زنی نوحه خوان بود می گفت: بگو یعنی نوحه بخوان، او چنین نوحه سرود:

بشمر تو رسول الله و بشمر ز پس وی - تو شیر خدا را و سوم حضرت عباس

یعنی حمزه و عباس بن عبد المطلب برادر حمزه.

بشمر تو علی خیر و بشمار تو جعفر - و آنگاه عقیل است از این سلسله رؤاس

جمع رئیس یعنی سروران. به او گفت احسنت آفرین مرا به طرب آوردی، برای من بیشتر بخوان - دخترک به خواندن آمد و گفت:

از ما است امام متقین محمد - با حمزه و مرد پاک جعفر از ما است علی ابن عم و دامادش - هم فارس او، امام اطهر

ما در خدمت خدیجه ماندیم تا نزدیک شب و سپس خدیجه ما در خدمت خدیجه ماندیم تا نزدیک شب و سپس خدیجه گفت: من از عمویم، محمد بن علی (علیهما السلام) (امام باقر) شنیدم می فرمود: همانا زن در مجلس ماتم نیاز به نوحه گر دارد تا اشک ریزد و او را نشانید که سخن زشت و دشنام به لب آورد، شب که شد نوحه را ترک کند و به وسیله ناله و زاری خود فرشته ها را نیازارد، و ما از نزد او بیرون آمدیم و باز فردا خدمت او رفتیم و با او در باره این که خانه خود را از خانه ابی عبد الله جعفر بن محمد (امام صادق علیه السلام) جدا کرده صحبت کردیم. موسی بن عبد الله که حاضر صحبت بود، گفت: این خانه را دار السرقه گویند، خدیجه گفت: این موضوع را مهدی ما برگزیده و تصویب کرده است، مقصودش از مهدی، محمد بن عبد الله بن حسن بود، خدیجه با این جمله با موسی (برادر او) شوخی می کرد. موسی بن عبد الله گفت: من به شما امر عجیبی را خبر دهم، چون پدرم رحمه الله متوجه کار محمد بن عبد الله گردید و در مقام یاری او بر آمد و تصمیم گرفت با یاران او ملاقات کند، گفت: به نظر من این کار انجام نگیرد مگر آن که من ابو عبد الله جعفر بن محمد (امام صادق) را ملاقات کنم، به بازوی من تکیه زد با هم خدمت امام صادق (علیه السلام) می رفتیم و بیرون منزلش به او برخوردیم در حالی که قصد رفتن به مسجد داشت، پدرم او را متوقف کرد و با او به سخن پرداخت، امام فرمود: در میان راه جای این گفتگو نیست و ما هم را ملاقات می کنیم ان شاء الله. پدرم شادمان برگشت و فردا یا پس فردا رفتیم خدمت آنحضرت، پدرم به همراه من بر او وارد شد و آغاز سخن کرد و در ضمن به او می گفت: قربانت، تو می دانی که من از شما در سن بزرگترم و در تیره تو از تو سالمندتر هست ولی خدا عز و جل به تو فضلی داده که به هیچ کدام نداده و من به اعتماد بر و احسانت نزد تو آمده ام و قربانت، می دانم که اگر شخص تو دعوت مرا اجابت کنی هیچ کدام از اصحابت تخلف نکنند و دو تن از قریش یا دیگران با من مخالفت نکنند. امام: تو دیگران را نسبت به خود مطیع تر یابی و به من نیازی نداری و من کمکی ندارم به تو بکنم، به خدا تو خودت می دانی که بسا من آهنگ رفتن بیابان کنم و توان آن را در خود نبینم و گاهی قصد حج کنم و جز با خستگی و رنج و سختی بر خودم نتوانم بدان رسید، دیگران را بخواه و از آنها کمک بگیر و به آنها هم مگو که نزد من آمدی. عبد الله بن حسن: حقیقت این است که مردم همه چشم به تو دارند

و اگر شما دعوت مرا اجابت کنی احدی مخالفت نکند، من به شما حق می دهم که از شرکت در نبرد و هر ناگواری بر کنار باشی. راوی گوید: در اینجا جمعی مردم به جلسه خصوصی وارد شدند و سخن ما را قطع کردند، پدرم گفت: قربانت، چه می فرمائی؟ فرمود: ان شاء الله همدیگر را ملاقات می کنیم، پدرم گفت: به وضعی نیست که من دوست دارم؟ فرمود: ان شاء الله مطابق خواست شما است از نظر مصلحت بینی برای تو، سپس به خانه برگشت و قاصدی نزد محمد که در کوهی از کوه های جهینه مخفی بود به نام اشقر و تا مدینه دو شب راه فاصله داشت فرستاد به او مژده داد و اعلام کرد که برای انجام حاجت و دلخواه او اقدام کرده و پیروز شده و پس از سه روز آمدیم در خانه امام صادق، و ایستادیم (متوقفمان ساختند) و پیش از آن دربان موقع آمدن خدمت آن حضرت مانع ما نمی شد و آن که رفت امام را خبر دهد طول داد. سپس آمد و به ما اجازه داد و وارد شدیم، من در گوشه اطاق نشستم و پدرم نزد او رفت و سر او را بوسید و گفت: قربانت، من با امیدواری خدمت شما آمدم و آرزو دارم که به حاجت خود نائل شوم. امام صادق (علیه السلام): ای عموزاده عزیزم! من تو را به خدا پناه می دهم از اینکه در آن کاری اقدام کنی که شب در اندیشه آن بودی و می ترسم برای تو موجب بدی گردد، و میان آنها سخن به درازا کشید تا به جایی رسید که نمی خواست و در ضمن به آن حضرت گفت: به چه دلیل حسین به امر امامت از حسن سزاوارتر است؟ (مقصود اعتراض به اختصاص امامت است به نژاد امام حسین علیه السلام). امام صادق (علیه السلام): خدا رحمت کند حسن را و رحمت کند حسین را، برای چه این سخن را گفتی؟. عبد الله: برای آن که اگر حسین عدالت ورزیده بود باید بعد از خود امامت را به بزرگترین اولاد امام حسن واگذارند؟. امام صادق (علیه السلام): به راستی چون خدا تبارک و تعالی وحی فرستاد و پیغمبری را مبعوث کرد آن را مخصوص محمد (صلی الله علیه و آله) ساخت و آنچه را خواست به شخص او وحی کرد و با احدی از خلق خود در این باره مشورت نکرد و محمد (صلی الله علیه و آله) هم علی را مأمور کرد برای هر چه می خواست و او هم بدان چه دستور داشت عمل کرد و ما در باره او نگوئیم جز آنچه را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از احترام و تعظیم فرموده است و او را تصدیق کرده است و اگر علی (علیه السلام) هم به حسین (علیه السلام) دستور داده بود که امامت را با سن و سال خورده تر خاندان واگذار

یا آن را میان اولاد هر دو سبط قرار دهد محققاً حسین عمل می کرد و به هیچ وجه او نزد ما متهم نیست که برای خود ذخیره ای اندوزد با این که او می رفت و امامت را به دیگران وامیگذارد ولی حسین طبق دستوری که داشت عمل کرد، این دستور جد و عم تو است، اگر بدان خوش بین باشی و تمجید کنی به تو بسیار شایسته و بایسته است و اگر ناسزا بگوئی و دشنام بدهی، خدا تو را بیامرزد (حسین را جد عبد الله خوانده از نظر مادر، زیرا مادر او فاطمه بنت الحسین علیه السلام بوده- از مجلسی ره). ای پسر عمو فرمان مرا ببر و از من بشنو، سوگند بدان خدا که معبود بر حقی جز او نیست من در نصیحت و خیر خواهی تو هیچ کوتاهی ندارم ولی چه طور؟ من می دانم تو به گفته من کار نمی کنی و امر مقدر خدا برگشت و تغییر ندارد. در این موقع پدرم شادمان شد (برای آن که خیال کرد امر امامت به دست او می افتد و مقصود از تقدیر الهی این است از مجلسی ره. ولی ظاهراً مقصود این باشد که پدرم آهسته در گوش امام صادق چیزی گفت که نخواستہ پسرش هم نشنود و (سر) به معنی راز گفتن باشد نه از سرور به معنی شادی، زیرا این خیال او با جواب امام که تو خود می دانی سازگار نیست). امام صادق (علیه السلام): تو خود می دانی که او (یعنی محمد مدعی امامت و عازم خروج بر حکومت وقت و پسر مخاطب) همان قبیح، مؤین پیشانی، سبزه روئی است که در سده قبیلۀ اشجع در ته رود خانۀ آنان کشته می شود (معلوم می شود خبری از معصوم در این باره بوده است که خاندان بنی فاطمه و خود عبد الله هم می دانسته). عبد الله پدرم: او این نیست سوگند به خدا در برابر یک روز نبرد یک روز می جنگد و در برابر یک ساعت یک ساعت و در برابر یک سال یک سال و به خون خواهی همه اولاد ابو طالب قیام کند. امام صادق (علیه السلام): خدا تو را بیامرزد، من چه بسیار نگرانم و ترسانم که این شعر به رفیق ما تطبیق شود: (منتک نفسک فی الخلاء ضللاً) به خلوت دل تو را گمراه کرده. نه به خدا به بیشتر از چهار دیوار مدینه مسلط نشود و اگر کار بسیار بالا گیرد و تلاش کند به طائف هم نرسد و این امر هم به ناچار هم واقع شود، تو از خدا بپرهیز و به خودت و زاده های پدرت رحم کن، سوگند به خدا من محمد را شوم تر نطفۀ گندیده ای می دانم که از پشت پدر به زهدان مادر نقل شده، به خدا او است که کشته شود در سده اشجع میان خانه های آنان، سوگند به خدا گویا من او را نگرم که به خاک افتاده و جامه هایش را ربوده اند و خشتی میان دو

پای او است ولی برای این بچه هم هر چه بشنود بی هوده و بی سود است و گوش بده نیست (موسی گفت: مقصودش من بودم که حاضر مجلس بودم) او هم با وی خروج کند و گریزان شود و رفیقش کشته شود، او برود و با پرچم دیگر بر آید و خروج کند که پهلوان آن هم کشته شود و قشونش پراکنده و تار و مار گردد (مقصودش ابراهیم برادر محمد است که به خون خواهی او قیام کرد و کشته شد) اگر از من بشنود در این وقت از بنی العباس طلب امان کند تا خدا به او فرج و گشایشی بدهد (رو به پدرم) تو خود می دانی که این امر عاقبت ندارد و تو خود می دانی و ما میدانیم که پسر تو همان قبیح سبزه روی موئین پیشانی است که در سده اشجع، میان خانه هاشان در شکم رود خانه کشته می شود. (و چون سخن به اینجا رسید) پدرم برخاست و می گفت: بلکه خدا ما را از تو بی نیاز کند و محققاً تو از این گفته ها بر می گردی یا خدا به وسیله تو و دیگران (ما را) نگهداری می کند، مقصود تو جز این نیست که به این سخن از یاری دیگران نسبت به پسر من جلوگیری کنی و خود را وسیله مخالفت آنها سازی. امام صادق (علیه السلام): خدا می داند من جز خیر خواهی و هدایت تو مقصودی ندارم و جز تلاش و کوشش در این کار نتوانم، پدرم جامه کشان و خشمگین برخاست و می رفت که امام صادق (علیه السلام) به او رسید و فرمود: من از عم تو که خال تو نیز هست (مقصودش امام چهارم علی بن الحسین است که عمو زاده او است و او را از راه احترام عمو تعبیر کرده و او دائی عبد الله بن الحسن است زیرا برادر فاطمه بنت الحسین مادر او است) شنیدم می فرمود: به راستی تو و پسران پدرت همه کشته می شوند، اگر از من اطاعت کنید و بخواهید که بوجه احسن دفاع کنید، بکنید، سوگند به خدائی که جز او شایسته پرستش نیست و دانای نهان و عیان است، بخشاینده و مهربان است، بزرگواری و برتر است بر خلقش، من دوست دارم فرزندانم و محبوبترین خاندانم را قربان تو کنم، چیزی در نزد من با تو برابر نیست، مبادا گمان کنی که من به تو دغلی کردم، پدرم از نزد او خشمگین و متأسف بیرون آمد. گوید: بعد از آن طولی نکشید فقط در حدود بیست شب که مأموران ابی جعفر منصور آمدند و پدرم و عموهایم سلیمان بن حسن و حسن بن حسن و ابراهیم بن حسن و داود بن حسن و علی بن حسن و سلیمان بن داود بن حسن و علی بن ابراهیم بن حسن و حسن بن جعفر بن حسن و طباطبا ابراهیم بن اسماعیل بن حسن و عبد الله بن

داود را گرفتند و در بند آهن کند کردند و آنها را در محملهای بی سرپوش و بی تشک سوار کردند و در مصلاّی مدینه باز داشتند تا مردم آنها را به این حال بنگرند و سرزنش کنند، گوید: مردم از سرزنش آنها خود داری کردند و به این حال زار آنها رقت نمودند و از مصلّی آنها را به در مسجد رسول الله آوردند. عبد الله بن ابراهیم جعفری گوید: خدیجه بنت عمر بن علی برای ما باز گفت که چون آنها را نزد در مسجد باز داشتند آن دری که آن را باب جبرئیل نامند، امام صادق بر آنها سر کشید و همه ردای او روی زمین افتاده بود و سپس از در مسجد بدانها سری کشید و نظری انداخت و تا سه بار فرمود: ای گروه انصار خدا شما را لعنت کند، شما به این وضع با رسول خدا پیمان نبستید و با او دست بیعت ندادید، هلا به خدا من به راستی حریص بر دفاع از خاندان پیغمبر بودم ولی مغلوب شدم و قضا را دفاعی نیست، سپس برخاست یک تا نعل خود را به پا کرد و یک تا را به دست گرفت و سراسر عبایش روی زمین می کشید و وارد خانه شد و بیست روز تب کرد و در این مدت شب و روز می گریست تا به جایی که نسبت به او نگران و ترسان شدیم (این حدیث خدیجه است) جعفری دنبالهٔ حادثه را چنین بیان کرده که: موسی بن عبد الله بن الحسن برای ما باز گفت که چون گرفتاران در محملها عیان شدند، امام صادق از مجلس برخاست و رو بدان محملی کرد که عبد الله بن الحسن در آن بود و می خواست با او سخن گوید و به سختی جلو آن حضرت را گرفتند و پاسبان بدان حضرت روی آورد و او را عقب زد و گفت: از او دور شو، به راستی که خدا از تو و دیگران کفایت می کند و سپس آنها را وارد کوچه کردند و امام صادق (علیه السلام) برگشت به خانه خود و آن پاسبانی که به امام صادق اهانت کرده بود هنوز به بقیع نرسیده بود که به بلای سختی گرفتار شد، شترش او را به زمین زد (لگد زد خ ل) و رانش شکست و در همان جا مرد، و آن جمع را بردند و ما مدتها گذراندیم، سپس محمد بن عبد الله بن الحسن برگشت و خبر داد که پدرش و عموهایش همه کشته شدند. ابو جعفر منصور آنها را کشت جز حسن بن جعفر و طباطبا و علی بن ابراهیم و سلیمان بن داود و داود بن حسن و عبد الله بن داود. گوید: در این حال محمد بن عبد الله ظهور کرد و مردم را به بیعت خود دعوت کرد و من سوم کس بودم که با او بیعت کردم و همه مردم در بیعت با او هم پیمان شدند و کسی از قریش و انصار و از عرب با او مخالفت نکرد، گوید: محمد با عیسی بن زید

که مورد وثوقش بود و رئیس شهربانی او بود مشورت کرد در باره این که بزرگان بنی هاشم را برای بیعت با خود دعوت کند، عیسی بن زید جواب داد که اگر به طور مسالمت از آنها دعوت کنی نپذیرند مگر این که بر آنها سخت بگیری و فشار بیاوری، تو مرا با آنها واگذار و به من در این باره اختیار بده، محمد گفت: تو خودت هر کدام را خواهی نزد او برو و او را دعوت کن عیسی گفت: بفرست نزد رئیس و بزرگ بنی هاشم یعنی ابو عبد الله جعفر بن محمد، زیرا اگر به او سخت بگیری همه می دانند که به آنها چنان رفتار می کنی که با او کردی. گوید: به خدا طولی نکشید که امام صادق (علیه السلام) را آوردند و برابر او نگاهداشتند، عیسی رو به آن حضرت کرد و گفت: اسلم تسلیم یعنی تسلیم شو تا سالم بمانی. امام فرمود: پس از محمد (صلی الله علیه و آله) نبوتی پدید کردی؟ محمد در جوابش گفت: نه، ولی بیعت کن تا جان و مال و فرزند خود را در امان نگهداری و تکلیف شرکت در جنگ هم نداری، امام فرمود: در من تاب و توان نبرد و کشت و کشتار نیست، من به پدرت پیشگوئی کردم و او را از آنچه گرفتارش شد بر حذر داشتم ولی حذر در برابر قدر سودمند نیست، ای برادرزاده عزیزم تو باید از جوانها استفاده کنی، پیره مردها را به حال خود واگذار. محمد: میان من و تو در سن و سال بسیار نزدیک است. امام صادق (علیه السلام): من با تو طرف نیستم و نیامدم تا در آنچه وارد شدی بر تو پیشی جویم. محمد: نه به خدا باید به طور حتم بیعت کنی. امام صادق (علیه السلام): ای برادر زاده! در من تاب و توان و کوشش نبرد نیست من گاهی می خواهم تا بیابان بروم ناتوانی مرا باز می دارد و بر من گران است تا آنجا که اهل خانه در آن بر من اعتراض می کنند و چند بار به من یاد آور می شوند و چیزی مرا از آن باز ندارد جز ناتوانی تو را - به خدا و رحم - مبادا به ما پشت کنی و ما برای تو بدبخت شویم. محمد: ای ابا عبد الله به خدا ابو الدوانیق - یعنی ابو جعفر منصور - مرده است. امام صادق (علیه السلام): در صورتی که او مرده است تو با من دیگر چه کار داری؟ محمد: می خواهم وسیله آبرو و زینت دستگاه من باشی. امام صادق (علیه السلام): بدان چه تو می خواهی راهی نیست، نه، به خدا ابو الدوانیق نمرده مگر آن که مقصود از مرگ خواب باشد. محمد: سوگند به خدا باید تو با من بیعت کنی به دلخواه یا به زور و در این صورت بیعت تو پسندیده نیست و قدر دانی نشود، امام به سختی از تقاضای او سر باز زد و او هم دستور داد او را به زندان افکنند. عیسی بن

زید: اگر او را به زندان بریم زندان ویران است و در و بند درستی ندارد و می ترسیم از آن بگریزد. امام صادق (علیه السلام) لبخندی زد و فرمود: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم، نظر تو این است که مرا زندان کنی؟ محمد: آری سوگند بدان که محمد (صلی الله علیه و آله) را به نبوت گرامی داشته من تو را سخت به زندان اندازم و بر تو بسیار سخت گیرم. عیسی بن زید: آن حضرت را در نهانخانه زندانی کنید، آنجا امروز خانه ریطه (ربطه خ ل) است (ریطه نام دختر عبد الله بن محمد بن حنفیه مادر یحیی بن زید است که در آن روز ساکن این خانه بوده و در نسخه ای ربطه به باء یک نقطه است به معنی سر طویله اسبان از مجلسی ره). امام صادق (علیه السلام): من به خدا سخن خود را می گویم و سپس مرا تصدیق می کنند (در حال، برای ایمان به او و در آینده به وقوع آنچه می فرمود). عیسی بن زید: اگر بگوئی، من دهانت را خرد می کنم. امام صادق (علیه السلام): به خدا ای موئین پیشانی، ای کبود چشم، گویا تو را می نگرم که دنبال سوراخی می گردی تا در آن در آئی، تو از آن مردان نبرد نیستی که نامدار باشی و در نبرد بایستی، به نظر من به مجرد این که دنبال تو کف بزنند مانند شتر مرغ نر موک برای گریز پر می زنی. محمد با خشونت و تندی رو به عیسی کرد و گفت: او را زندان کن و بر او سخت بگیر و خشونت کن. امام صادق (علیه السلام) رو به محمد بن عبد الله: هلا به خدا گویا به تو می نگرم که از سده اشجع به بطن وادی در آئی و سوار نشان داری که نیزه کوتاهی نیمی سپید و نیمی سیاه در دست دارد و بر اسب کمیتی اقرح (اندکی پیشانی سفید) سوار است به تو حمله کند و نیزه ای به تو زند که کارگر نشود و تو بینی اسبش را با تیغ بزنی و او را به خاک اندازی و سوار دیگری از کوچه آل ابی عمار دوئلیان که دو گیسوان چیده از زیر خودش آویخته و سبیل پر پستی دارد بر تو حمله برد و به خدا سوگند او کشنده تو است، خدا استخوان پوسیده او را نیامرزد. محمد: ای ابا عبد الله تو حسابی کردی ولی خطا رفتی (در این وقت) سراقی بن سلخ الحوت به سوی امام صادق برخاست و به پشت آن حضرت کوبید تا او را به زندان برد و هر چه اموال داشت به غنیمت برگرفت و اموال دیگران از بنی هاشم را هم که با محمد خروج نکرده بودند به غارت بردند. گوید: در این موقع اسماعیل بن عبد الله بن جعفر بن ابی طالب را حاضر کردند او پیره مردی ناتوان بود، یک چشم خود را از دست داده و دو پای او از رفتار مانده بودند و او را روی دست جا به جا می

کردند محمد بن عبد الله او را دعوت کرد که بیعت کند. اسماعیل: ای برادر زاده من، به حقیقت من پیره مردی ناتوانم و به جای بیعت و کمک به تو به احسان و یاری تو نیازمندترم. محمد: به ناچار باید بیعت کنی. اسماعیل: از بیعت من چه سودی می بری، به خدا من فقط جای نامی را در دفتر تو تنگ می کنم. محمد: ناچاری که این کار را بکنی - و در گفتار به او تند شد و سخنان درشت به او زد. اسماعیل: پس جعفر بن محمد را نزد من حاضر کن، شاید ما هم بتوانیم بیعت کنیم. امام صادق را حاضر کردند. اسماعیل رو به امام صادق: قربانت اگر صلاح می بینی برای او حقیقت را بیان کن شاید خدا دست او را از ما کوتاه کند. امام صادق (علیه السلام): من تصمیم گرفتم با او سخن نگویم، هر نظری در باره من دارد اجرا کند. اسماعیل رو به امام صادق: تو را به خدا یاد داری آن روز را که نزد پدرت محمد بن علی (علیهما السلام) آمدم و دو جامه زرد در بر داشتم و پُر به من نگریست و گریست، به او گفتم: چرا گریه می کنی؟ به من فرمود: برای آن می گریم که تو دوران پیری بیهوده کشته می شوی و در خون تو دو بُز هم به هم شاخ زنند، من گفتم: این پیش آمد چه وقت باشد، فرمود: چون برای امر باطلی تو را بخوانند و نپذیری، آنگاه که نظر کنی به آن قبیح که شوم فامیل خود باشد و از خاندان امام حسن، به منبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر آید و به امامت خود دعوت کند، و خود را به نامی (چون مهدی یا نفس زکیه) که از آن او نیست می خواند، در این وقت تجدید عهد کن و وصیت نما، زیرا او همان روز یا فردایش (تردید از امام است برای رفع ابهام و رفع اتهام به علم غیب یا از بعضی راویان است - از مجلسی ره) کشته می شوی. امام صادق (علیه السلام): ای اسماعیل، آری چنین است و این هم (اشاره به محمد بن عبد الله) سوگند به پروردگار کعبه کمترین روز از ماه رمضان را روزه گیرد، ای ابو الحسن (کنیه اسماعیل است) من با تو خدا حافظی می کنم و تو را به خدا می سپارم خدا در مصیبت تو به ما اجر بزرگ عطا کند و به بازماندگان سرپرستی خوبی نماید و»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«-گوید: سپس اسماعیل را سر دست بردند و امام صادق(علیه السلام) را به زندان برگردانیدند، گوید: به خدا هنوز به شب نرسیدیم که برادرزاده های اسماعیل بن جعفر فرزندان معاویه بن عبد الله بن جعفر بر سر او ریختند و او را لگد مال کردند تا او را کشتند و محمد بن عبد الله فرستاد، امام صادق را از زندان آزاد کرد. گوید: پس از آن ماندیم تا هلال ماه رمضان را رؤیت کردیم و به ما خبر رسید که عیسی بن موسی (برادرزاده منصور است و او عیسی بن موسی پسر محمد بن علی بن عبد الله بن عباس است- از مجلسی ره) بیرون آمده و قصد مدینه و تسخیر آن را دارد، گوید: محمد بن عبد الله، یزید بن معاویه نوه عبد الله بن جعفر را سردار پیش قراولان خود کرد و سرداران پیش قراولان عیسی بن موسی اولاد حسن بن زید بن حسن بن حسن بودند(به تصحیح مجلسی ره) اولاد حسن بن زید بن حسن (امام مجتبی علیه السلام) قاسم و(زید و علی و ابراهیم پسران حسن بن زیدند) محمد بن زید و علی و ابراهیم پسران حسن بن زید، و یزید بن معاویه شکست خورد و عیسی بن موسی وارد مدینه شد و نبرد در خود شهر مدینه در گرفت و عیسی بن موسی در ذباب(کوهی در مدینه) فرود آمد و قشون پیراهن سیاهان منصور از پشت سر به ما حمله کردند و محمد با یاران خود بیرون شد و خود را به بازار مدینه رسانید و یاران خود را در بازار تمرکز داد و خودش رفت(برای انجام کارهای لازم) سپس به دنبال آنها آمد تا به مسجد خوامین رسید و به آنجا نظری انداخت و فضائی تهی دید که نه پیراهن سیاهی بود و نه سفید پوشی(سفید پوشان از ثنویه بودند که به ضد عباسی ها جامه سفید در بر می کردند) و پیش تاخت تا به درّه فزاره رسید(فزاره تیره از غطفان) سپس در میان تیره هذیل وارد شد و از آنجا گذشت و به تیره اشجع رسید. و در آنجا همان سواری که امام صادق(علیه السلام) خبر داده بود از کوچه هذیل به دنبال او رسید و نیزه ای به او زد که کارگر نشد و او بر آن سوار حمله کرد و بینی اسبش را با شمشیر زد و آن سوار نیزه دیگری به او زد و در زره فرو برد و محمد بر او سرازیر شد و به او ضربتی زد که او را از پای در آورد و حمید بن قحطبه فرمانده آن سوار از طرف بازار عماریین بر او تاخت و نیزه ای به او زد که پیکان آن در تن او خلید و خود نیزه شکست و او بر حمید حمله کرد و حمید چابکی کرد و با نوک آهنین ته نیزه به ضربتی زد که او را به خاک انداخت و از اسب پیاده شد و او را زد تا از کار انداخت و او را کشت و سرش را

برید و قشون منصور از همه سو وارد مدینه شد و شهر را تصرف کرد و ما از هر سو و به هر جانب گریختیم. موسی بن عبد الله گوید: من گریزان رفتم تا خود را به ابراهیم بن عبد الله رساندم و دیدم عیسی بن زید نزد او پنهان است و او را از تدبیر بدش خبر دادم و با او هم خروج کردیم تا ابراهیم هم کشته شد رحمه الله، سپس من با برادرزاده ام اشتر عبد الله بن حسن رفتم تا او هم در سند کشته شد و سپس آواره و رانده برگشتم همه کشورهای پهناور بر من تنگ شده بود و چون زمین بر من تنگ شد و ترس من سخت شد، بیاد فرموده امام صادق (علیه السلام) افتادم و قصد پناهندگی به بنی عباس کردم، آمدم نزد مهدی عباسی، او به حج آمده بود و برای مردم در سایه خانه کعبه سخنرانی می کرد، او ملتفت من نشد تا من خود از زیر منبر برخاستم و گفتم: یا امیر المؤمنین به من امان بده و من به تو یک نصیحتی می کنم که نزد من داری، گفت: آری بسیار خوب، آن نصیحت چیست؟ گفتم: من تو را به موسی بن عبد الله بن حسن رهنمائی می کنم، گفت: بسیار خوب تو در امانی، گفتم: به من یک سند بده و از او پیمانها و سندها گرفتم و خود را در مورد اعتماد نهادم و سپس گفتم: من خود موسی بن عبد الله هستم، به من گفت: در این صورت گرامی هستی و به تو بخشش می شود. گفتم: مرا به یکی از خویشان خود بسیار تا در خدمت تو مرا رهنمائی کند، گفت: خودت هر که را خواهی انتخاب کن گفتم: مرا به عمویت، عباس بن محمد، بسیار. عباس گفت: من به تو نیازی ندارم، گفتم: ولی من به تو نیازمندم، تو را به حق امیر المؤمنین سوگند می دهم که مرا بپذیری، و خواه نخواه مرا بپذیرفت، مهدی به من گفت: چه کسی تو را می شناسد و گرد او همه یاران ما یا بیشتر آنها بودند، من گفتم: این حسن بن زید مرا می شناسد و این موسی بن جعفر مرا می شناسد و این حسن بن عبد الله بن عباس مرا می شناسد، همه گفتند: آری یا امیر المؤمنین، گویا هنوز از چشم ما پنهان نشده است خود او است، سپس گفتم: یا امیر المؤمنین به طور تحقیق مرا از این پیش آمد پدر این مرد خبر داده و به موسی بن جعفر اشاره کردم. موسی بن عبد الله گوید: در اینجا یک دروغی هم به امام صادق بستم، به مهدی گفتم که او مرا مأمور کرده به تو سلام برسانم، گفت او امام عادل و با سخاوتی بود. گوید: دستور داد پنج هزار اشرفی طلا به موسی بن جعفر (علیه السلام) دادند و او هم ۲ هزار اشرفی را به من داد و به همه یارانش بخشش کرد، با من صله رحم کرد و خوب صله رحم کرد، و هر زمانی

که نام اولاد محمد بن علی بن الحسین برده شود بگوئید: خدا و فرشته هایش و حاملان عرشش و کرام الکاتبین او بر آنها رحمت فرستد و امام صادق را به پاکیزه تر و کامل ترش مخصوص کنید و خدا به موسی بن جعفر از طرف من بهترین پاداش را بدهد و من بعد از خدا بنده آنها هستم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۷- عبد الله بن ابراهیم گوید: خدمت خدیجه دختر عمر بن علی بن الحسین علیه السلام برای عرض تسلیت بخاطر فوت پسر دخترش رفتیم و مولی بن عبد الله بن حسن آنجا بود، به ناگاه دیدیم که در گوشه ای نزدیک مجلس زنانه نشسته است ما به همه تسلیت گفتیم و خدمت موسی بن عبد الله آمدیم و او به دختر ابی یشکر که زنی نوحه خوان بود گفت: بگو نوحه بخوان، او چنین سرود:

بشمر رسول الله و بشمر ز پی وی تو شیر خدا را و سوم حضرت عباس

یعنی حمزه و عباس بن عبد المطلب برادر حمزه

بشمر تو علی خیر و بشمار تو جعفر و آنگاه عقیل است از این سلسله رئیس

رئیس یعنی سروران

به او گفت احسنت، آفرین مرا به طرب آوردی، برای من بیشتر بخوان- دخترک به خواندن آمد و گفت:

از ما است امام متقین محمد- با حمزه و مرد پاک جعفر از ما است علی پسر عم و دامادش- هم

فارس او، امام اطهر

ما تا نزدیک شب نزد خدیجه بودیم سپس خدیجه گفت: من از عمویم؛ محمد بن علی علیه السلام (امام باقر) شنیدم می فرمود: همانا زن در مجلس ماتم نیاز به نوحه گر دارد تا اشک ریزد و برای زن شایسته نیست که سخن زشت و بیهوده گوید پس چون شب فرارسید فرشته ها را با نوحه خود میازارید ما نزد او بیرون آمدیم و باز فردا خدمت او رفتیم و با او درباره این که خانه خود را از خانه ابی عبد الله جعفر بن محمد (امام صادق علیه السلام) جدا کرده صحبت کردیم.

موسی بن عبد الله که آماده صحبت بود گفت: این خانه را دار السرقه گویند، خدیجه گفت: این موضوع را مهدی ما برگزیده و تصویب کرده است، مقصودش از مهدی، محمد بن عبد الله بن حسن بود، خدیجه با این جمله با موسی (برادر او) شوخی می کرد.

موسی بن عبد الله گفت: من به شما امر عجیبی را خبر دهم، چون پدرم رحمة الله متوجه کار محمد بن عبد الله گردید و در مقام یاری او برآمد و تصمیم گرفت با یاران او ملاقات کند، گفت: به نظرم این کار انجام نخواهد گرفت مگر آن که من ابو عبد الله جعفر بن محمد (امام صادق) را ملاقات کنم، به بازوی من تکیه زد باهم خدمت امام صادق علیه السلام رفتیم و در بیرون منزلش به او برخوردیم درحالی که قصد رفتن به مسجد را داشت، پدرم او را متوقف کرد و با او به سخن پرداخت، امام فرمود: در میان راه جای این گفتگو نیست و ما یکدیگر را ملاقات خواهیم کرد انشاء الله.

پدرم شادمان برگشت و فردا یا پس فردا رفتیم خدمت آن حضرت، پدرم به همراه من بر او وارد شد و آغاز سخن کرد و در ضمن به او گفت: قربانت گردم، تو می دانی که من از شما در سن بزرگترم و در میان فامیل، از شما سالمندترم ولی خدا عز و جل به تو فضیلتی داده که به هیچکدام از ما نداده و من بخاطر اعتمادی که به کار شما دارم نزد شما آمدم و می دانم که اگر شخص تو دعوت مرا اجابت کنی هیچکدام از یارانانت سرپیچی نخواهند کرد حتی دو تن از قریش.

امام: تو دیگران را نسبت به خود مطیع تر می یابی و به من نیازی نداری که به تو کمکی کنم، به خدا خودت می دانی که بسا من آهنگ رفتن بیابان می کنم و توان آن را در خود نمی بینم و گاهی اراده حج می کنم و جز با خستگی و رنج و سختی بر خودم نتوانم به آن رسید، دیگران را بخواه و از آنها کمک بگیر و به آن ها هم بگو که نزد من آمده ای.

عبد الله بن حسن: حقیقت این است که مردم همه چشم به تو دارند و اگر شما دعوت مرا اجابت کنی احدی مخالفت نکند، و شما هم از جنگ و ناراحت شدن معاف هستی.

موسی گوید: ناگهان جمعی مردم به جلسه خصوصی وارد شدند و سخن ما را قطع کردند، پدرم گفت: قربانت، چه می فرمائی؟ فرمود: انشاء الله همدیگر را ملاقات می کنیم، پدرم گفت: طوری نیست که من دوست داشته باشم؟ فرمود: انشاء الله مطابق خواست شما است از نظر مصلحت بینی برای تو، سپس به خانه برگشت و قاصدی نزد محمد که در کوهی از کوه های جهینه مخفی بود به نام اشقر و تا مدینه دو شب راه فاصله داشت (اشقر نام کوهی که محمد در آن مخفی بود و جهینه نام قبیله ای که در آن زندگی می کردند) فرستاد به او مژده داد و اعلام کرد که برای انجام خواسته او اقدام کرده و پیروز شده و پس از سه روز آمدیم در خانه امام صادق، و ایستادیم و پیش از آن، دربان موقع آمدن خدمت آن حضرت مانع ما نمی شد و آن که رفت امام را خبر دهد، طول داد.

سپس آمد و به ما اجازه داد و وارد شدیم، من در گوشه اطاق نشستم و پدرم نزد او رفت و سر او را بوسید و گفت: قربانت من با امیدواری خدمت شما آمده ام و آرزو دارم که به خواسته خود برسم. امام صادق علیه السلام فرمود: ای عموزاده عزیزم! من تو را به خدا پناه می دهم از اینکه در آن کاری انجام دهی که شب در اندیشه آن بودی و می ترسم برای تو شری گردد، و میان آنها سخن به درازا کشید تا به جائی رسید که نمی خواست و در ضمن به آن حضرت گفت: به چه دلیل امامت به فرزندان حسین رسید و به فرزندان امام حسن نرسید؟

امام صادق علیه السلام فرمود: خدا امام حسن و امام حسین را رحمت کند، برای چه این سخن را به میان آوردی؟

عبد الله: برای آن که اگر حسین عدالت ورزیده بود باید بعد از خود امامت را به بزرگترین اولاد امام حسن واگذارند؟

امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی چون خدای تبارک و تعالی وحی فرستاد و پیامبری را بنام محمد صلی الله علیه و آله برانگیخت و آنچه را خواست به شخص او وحی کرد و با احدی از خلق خود در این باره مشورت نکرد و محمد صلی الله علیه و آله هم علی را مأمور کرد برای آن چه که می خواست و او هم بدانچه دستور داشت عمل کرد و ما درباره او نگوئیم جز آنچه را رسول خدا صلی الله علیه و آله از احترام و تعظیم فرموده است و او را تصدیق کرده و اگر علی علیه السلام هم به حسین علیه السلام دستور داده بود که امامت را با سن و سالخورده تر خاندان واگذارد یا آن را میان فرزندان خود و امام حسن انتقال دهد عمل می کرد به هیچ وجه او نزد ما متهم نیست که امامت را برای خود ذخیره کرده باشد و این که او می رفت و امامت را به دیگران وامی گذارد ولی حسین طبق دستوری که داشت عمل کرد، این دستور جد و عم تو است، اگر به آن خوش بین باشی و تمجید کنی برای تو بسیار شایسته است و اگر ناسزا بگویی و دشنام بدهی، خدا تو را بیامرزد.

ای پسر عمو فرمان مرا ببر و از من بشنو، سوگند به آن خدائی که معبود برحقى جز او نیست من در نصیحت و خیر خواهی تو هیچ کوتاهی ندارم ولی چه طور؟ من می دانم توجهی به سخن من نداری فرمان خدا برگشت و تغییر ندارد. در این موقع پدرم شادمان شد (برای آن که خیال کرد امر امامت به دست او می افتد)

امام صادق علیه السلام چون خوشحالی نابجای او دید فرمود: تو خود می دانی که او (یعنی محمد پسر تو مدعی امامت در مقام قیام و خروج بر حکومت وقت و پسر مخاطب است) همان قبیح، مؤین پیشانی، سبزه روئی است که در سده قبیله اشجع در ته رودخانه آنان، کشته می شود (معلوم می شود

خبری از معصوم در این باره بوده است که خاندان بنی فاطمه و خود عبد الله هم می دانسته). عبد الله پدرم گفت: او این نیست سوگند به خدا در برابر یک روز نبرد یک روز می جنگد و در برابر یک ساعت یک ساعت و در برابر یک سال یک سال و به خون خواهی همه اولاد ابو طالب قیام کند.

امام صادق علیه السلام: خدا تو را بیامرزد، من چه بسیار نگرانم و ترسانم که این شعر به رفیق ما و پسر تو منطبق شود:

(مَنَّتْكَ نَفْسُكَ فِي الْخَلَاءِ ضَلَالًا)

«دلت در خلوت به تو وعده های دروغ داده است» نه به خدا به بیشتر از چهار دیوار مدینه مسلط نشود و اگر کار بسیار بالا گیرد و تلاش کند به طائف هم نرسد و این امر به ناچار هم واقع شود، تو از خدا پرهیز و بر خود و برادرانت رحم کن سوگند به خدا من محمد را نامبارک ترین نطفه یی می دانم که از پشت پدر به رحم مادر ریخته شده است به خدا اوست که کشته شود در سده اشجع میان خانه های آنان، سوگند به خدا گویا من او را برهنه بخاک افتاده می بینم که جامه هایش را ربوده اند و خشتی میان دو پای اوست ولی برای این جوان هرچه بشنود سودی ندارد و گوشش بدهکار این حرفها نیست (موسی بن عبد الله گفت: مقصودش من بودم که در مجلس حاضر بودم) او هم با وی خروج کند و گریزان شود و رفیقش کشته شود، او برود و با پرچم دیگر بیاید و خروج کند که پهلوان آن هم کشته شود و قشونش پراکنده و تارومار گردد (مقصودش ابراهیم برادر محمد است که به خون خواهی او قیام کرد و کشته شد) اگر از من بشنود در این قوت از بنی العباس طلب امان کند تا خدا به او فرج و گشایشی دهد (رو به پدرم) تو خود می دانی که این کار سرانجام خوبی ندارد و تو خود می دانی و ما می دانیم که پسر تو همان قبیح سبزه روی موئین پیشانی است که در سده اشجع، میان خانه هایشان در شکم رودخانه کشته می شود. (و چون سخن به اینجا رسید) پدرم برخاست و گفت: بلکه خدا ما را از تو بی نیاز کند و محققا تو از این گفته ها برمی گردی یا خدا به وسیله تو و دیگران (ما را) نگهداری می کند، مقصود تو جز این نیست که به این سخن از یاری دیگران نسبت به پسر من جلوگیری کنی و خود را وسیله مخالفت آنها کنی.

امام صادق علیه السلام فرمود: خدا می داند من جز خیرخواهی و هدایت تو مقصودی ندارم و جز تلاش و کوشش و در این کار تکلیفی ندارم پدرم جامه کشان و خشمگین برخاست و می رفت که امام صادق علیه السلام به او رسید و فرمود: من از عم تو که خال تو نیز هست (مقصودش امام چهارم علی بن الحسین است که عمزاده اوست و او را از راه احترام عمو تعبیر کرده و او دائی عبد الله بن الحسن است زیرا برادر فاطمه بنت الحسین مادر اوست) شنیدم می فرمود: به راستی تو و پسران پدرت همه کشته می شوند، اگر از من اطاعت کنید و بخواهید که به طور احسن دفاع کنید، بکنید، سوگند به خدائی که جز او شایسته پرستش نیست و دانای نهان و آشکار است، بخشاینده و مهربان است، بر خلقش، بزرگوار و برتر است،

من دوست دارم فرزندانم و محبوبترین خاندانم را قربان تو کنم، چیزی در نزد من با تو برابر نیست، مبادا گمان کنی که من به تو مکاری دارم، گوید: بعد از آن طولی نکشید فقط در حدود بیست شب که مأموران ابی جعفر منصور آمدند و پدرم و عموهایم سلیمان بن حسن و حسن بن حسن و ابراهیم بن حسن و داود بن حسن و علی بن حسن و سلیمان بن داود بن حسن و علی بن ابراهیم بن حسن و حسن بن جعفر بن حسن و طباطبا ابراهیم بن اسمعیل بن حسن و عبد الله بن داود را گرفتند و در بند کشیدند و آنها را در محملهای بی سرپوش و بی تشک سوار کردند و در مصلائی مدینه نگه داشتند تا مردم آن ها را به این حال بنگرند و سرزنش کنند، گوید: مردم از سرزنش آنها خودداری کردند ولی بحال آن ها رقت کردند و از مصلائی آنها را به مسجد رسول الله آوردند.

عبد الله بن ابراهیم جعفری گوید: خدیجه بنت عمر بن علی برایمان نقل کرد که چون آنها را درب مسجد که باب جبرئیلش می نامیدند نگه داشتند، امام صادق علیه السلام پیدا شد و از شدت عصبانیت عبايش روی زمین کشیده می شد آنگاه از در مسجد بیرون آمد و سه مرتبه فرمود:

ای گروه انصار خدا شما را لعنت کند، شما به این وضع با رسول خدا پیمان نبستید و با او دست بیعت ندادید (چرا با فرزندان او دست به چنین کاری زده اید)

همانا من وظیفه خود را ادا کردم ولی شکست خوردم زیرا قضای الهی بازگشتی ندارد سپس برخاست درحالی که یک کفش خود بپا داشت و کفش دیگر در دستش بود و دنباله عبایش به زمین کشیده می شد و وارد خانه شد و بیست روز تب کرد و در این مدت شب و روز می گریست تا به جائی که نسبت به او نگران و ترسان شدیم (این حدیث خدیجه است) جعفری دنباله حادثه را چنین بیان کرده که:

موسی بن عبد الله بن حسن برای ما بازگفت که چون اسیران در محملها ظاهر شدند، امام صادق از مجلس برخاست و رو بدان محملی کرد که عبد الله بن حسن در آن بود و می خواست با او سخن گوید ولی بشدت از او جلوگیری کردند و او را کنار زدند و به او گفتند: از او دور شو، به راستی که خدا از تو و دیگران کفایت می کند و سپس آنها را وارد کوچه کردند و امام صادق علیه السلام به خانه خود بازگشت و آن مأموری که به امام صادق اهانت کرده بود هنوز به بقیع نرسیده بود که به بلای سختی گرفتار شد، شترش او را به زمین زد و لگدی نثارش کرد و رانش را شکست و در همان جا مرد، و آن گروه را بردند و ما مدتها گذرانیدیم، سپس محمد بن عبد الله بن حسن برگشت و خبر داد که پدرش و عموهایش همه کشته شدند. ابو جعفر منصور آنها را کشت جز حسن بن جعفر و طباطبا و علی بن ابراهیم و سلیمان بن داود و داود بن حسن و عبد الله بن داود.

گوید: در آن حال محمد بن عبد الله ظهور کرد و مردم را به بیعت خود دعوت کرد و من سوم کسی بودم که با او بیعت کردم و همه مردم در بیعت با او هم پیمان شدند و کسی از قریش و انصار از عرب با او مخالفت نکرد، گوید: محمد با عیسی بن زید که مورد وثوقش بود و رئیس شهربانی او بود مشورت کرد درباره این که بزرگان بنی هاشم را برای بیعت با خود دعوت کند،

عیسی بن زید جواب داد که اگر به طور مسالمت از آنها دعوت کنی نپذیرند مگر این که بر آنها سخت بگیری و فشار بیاوری، تو مرا با آن ها واگذار و به من در این باره اختیار بده؛ محمد گفت: تو خودت هر کدام را خواهی نزد او برو و او را دعوت کن عیسی گفت: بفرست نزد رئیس و بزرگ بنی

هاشم یعنی ابو عبد الله جعفر بن محمد، بفرست زیرا اگر بر او سخت بگیری همه می دانند که با آنها چنان رفتار می کنی که با او کردی.

گوید: به خدا طولی نکشید که امام صادق علیه السلام را آوردند و در برابر او نگهداشتند، عیسی رو به آن حضرت کرد و گفت: اسلم تسلیم یعنی تسلیم شو تا سالم بمانی.

امام فرمود: پس از محمد صلی الله علیه و آله نبوتی آوردی؟ محمد در جوابش گفت: نه، ولی بیعت کن تا جان و مال و فرزند خود را در امان نگهداری و تکلیف شرکت در جنگ هم نداری، امام فرمود: در من تاب و توان نبرد و کشت و کشتار نیست، من به پدرت پیشگوئی کردم و او را از آنچه گرفتارش شد آگاهش کردم ولی اینها در برابر قضا و قدر الهی سودمند نیست، ای برادرزاده عزیزم تو باید از جوانها استفاده کنی، پیرمردها را به حال خود واگذار.

محمد: میان من و تو در سن و سال بسیار نزدیک است.

امام صادق علیه السلام: من با تو طرف نیستم و نیامدم تا در آن چه وارد شدی بر تو پیشی گیرم.

محمد: نه به خدا باید به طور حتم بیعت کنی.

امام صادق علیه السلام: ای برادرزاده! در من تاب و توان و کوشش نبرد نیست من گاهی می خواهم تا بیابان بروم نمی توانم و بر من گران است تا آنجا که اهل خانه در آن بر من اعتراض می کنند و چند بار به من یادآور می شوند و ناتوانی تنها چیزی است که مرا از رفتن باز می دارد تو را بخدا و به خویشاوندی که میان ماست مبادا از ما رو را بگردانی و ما بخاطر تو بیچاره و گرفتار شویم. محمد گفت: ای ابا عبد الله به خدا ابو الدوانیق - یعنی ابو جعفر منصور - مرده است.

امام صادق علیه السلام: در صورتی که او مرده است تو با من دیگر چه کار داری؟

محمد: می خواهم وسیله آبرو و زینت دستگاه من باشی.

امام صادق علیه السلام: بدانچه تو می خواهی راهی نیست، نه، به خدا ابو الدوانیق نمرده مگر آن که مقصودت از مرگ خواب باشد.

محمد گفت: بخدا سوگند باید تو با من بیعت کنی به دلخواه یا به زور و در این صورت بیعت تو پسندیده نیست و قدردانی نشود، امام به سختی از تقاضای او سر باز زد و او هم دستور داد که او را به زندان افکنند.

گفت: زندان ویرانه است و قفل و درب محکمی ندارد اگر او را به زندان افکنیم ترس این است که بگریزد.

امام صادق علیه السلام لبخند زد و فرمود: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم، نظر تو این است که مرا زندانی کنی؟

محمد: آری سوگند بدان که محمد صلی الله علیه و آله را به نبوت گرامی داشته من تو را به زندان افکنم و بر تو بسیار سخت گیرم. سپس عیسی بن زید گفت: آن حضرت را در پستوی خانه زندانی کنید، آنجا امروز خانه ریطه است (ریطه نام دختر عبد الله بن محمد بن حنفیه مادر یحیی بن زید است که در آن روز ساکن این خانه بوده و در نسخه ای ربطه به باء به معنی سر طویلۀ اسبان از مجلسی ره)

امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا سوگند من حرفهای خود را می زنم (و وقتی مردم بدانند حقیقت می گویم تصدیقم می کنند)

عیسی بن زید گفت: اگر بگوئی، من دهانت را خرد می کنم.

امام صادق علیه السلام: به خدا ای موئین پیشانی، ای کبود چشم، گویا تو را می نگرم که دنبال سوراخی می گردی تا در آن درآئی، تو از آن مردان نبرد نیستی که نامدار باشی و در نبرد بایستی، به نظر به مجرد این که دنبال تو کف بزنند مانند شتر مرغ رمنده برای گریز پرواز می کنی.

محمد با خشونت و تندی رو به عیسی کرد و گفت: او را زندانی کن و بر او سخت بگیر و خشونت کن.

امام صادق علیه السلام رو به محمد بن عبد الله کرد و فرمود: به خدا گویا به تو می نگرم که از سده اشجع به بطن وادی در آئی و سوار نشان داری که نیزه کوتاهی نیمی سپید و نیمی سیاه در دست دارد و بر اسب کیتی اقرح (اندکی پیشانی سفید) سوار است به تو حمله کند و نیزه ای به تو زند که کارگر نشود و تو بینی اسبش را با تیغ بزنی و او را به خاک اندازی و سوار دیگری از کوچه آل ابی عمار آید که دو گیسوان چیده از زیر کلاه خودش آویخته و سیبل پرپشتی دارد بر تو حمله برد و به خدا سوگند او کشنده تو است، خدا استخوان پوسیده او را نیامرزد. (یعنی خداوند هرگز او را نیامرزد)

محمد گفت: ای ابا عبد الله تو نزد خویش حسابی کردی که خطاست «سراقی بن سلخ الحوت به سوی امام صادق برخاست و به پشت آن حضرت کوبید تا او را به زندان برد و اموال او و کسانی از بنی هاشم که با او همراهی نکرده بودند به غارت برد.

در این موقع اسماعیل بن عبد الله بن جعفر بن ابی طالب را حاضر کردند او پیرمردی ناتوان بود، یک چشم خود را از دست داده و دو پای او از حرکت افتاده بود و او را روی دست جابه جا می کردند محمد بن عبد الله او را دعوت کرد که بیعت کند.

اسمعیل گفت: ای برادرزاده من، به حقیقت پیرمردی ناتوانم و به جای بیعت و کمک به تو، به احسان و یاری تو نیازمندم.

محمد گفت: به ناچار باید بیعت کنی.

اسمعیل گفت: از بیعت من چه سودی می بری، به خدا من فقط جای نامی را در دفتر تو تنگ می کنم.

محمد گفت: ناچاری که این کار را بکنی - و در گفتار به او تند شد و سخنان درشت به او زد.

اسمعیل گفت: پس جعفر بن محمد را نزد من حاضر کن، شاید باهم بتوانیم بیعت کنیم.

امام صادق را حاضر کردند.

اسمعیل رو به امام صادق کرد و گفت: قربانت اگر صلاح می بینی برای او حقیقت را بیان کن شاید خدا دست او را از ما کوتاه کند.

امام صادق علیه السلام فرمود: من تصمیم خود را گرفته ام و با او سخن نگویم، هر نظری درباره من دارد اجرا کند.

اسماعیل رو به امام صادق کرد و گفت: تو را به خدا یاد داری آن روز را که نزد پدرت محمد بن علی علیه السلام آمدیم و دو جامه زرد در بر داشتیم و زیاد به من نگریست و گریست، به او گفتم: چرا گریه می کنی؟

به من فرمود: برای آن می گریم که تو در دوره پیری کشته می شوی و در خون تو دو بزرگوار هم شاخ نزنند، من گفتم: این پیش آمد چه وقت باشد، فرمود: چون برای امر باطلی تو را بخوانند و نپذیری، آن گاه که نظر کنی به آن قبیح که شوم فامیل خود باشد و از خاندان امام حسن علیه السلام، به منبر رسول خدا صلی الله علیه و آله برآید و به امامت خود دعوت کند، و خود را به نامی (چون مهدی یا نفس زکیه) که از آن او نیست می خواند،

در این وقت تجدید عهد کن و وصیت نما، زیرا تو همان روز یا فردایش کشته می شوی. (تردید امام بخاطر تقیه و رفع اتهام از علم غیبت باشد)

امام صادق علیه السلام فرمود: ای اسمعیل، آری چنین است و این هم (اشاره به محمد بن عبد الله) سوگند به پروردگار کعبه کمترین روز از ماه رمضان را روزه گیرد، ای ابو الحسن (کنیه اسمعیل است) من با تو خدا حافظی می کنم و تو را به خدا می سپارم خدا در مصیبت تو به ما اجر بزرگ عطا کند و به بازماندگان سرپرستی خوبی و انا لله و انا الیه راجعون- گوید: سپس اسمعیل را سر دست

بردند و امام صادق علیه السلام را به زندان برگردانیدند، گوید: به خدا هنوز به شب نرسیدیم که برادرزاده های اسمعیل بن جعفر فرزندان معاویه بن عبد الله بن جعفر بر سر او ریختند و او را لگدمال کردند تا او را کشتند و محمد بن عبد الله فرستاد و امام صادق را از زندان آزاد کرد.

گوید: پس از آن ماندیم تا هلال ماه رمضان را رؤیت کردیم و به ما خبر رسید که عیسی بن موسی (برادرزاده منصور است و او عیسی بن موسی پسر محمد بن علی بن عبد الله بن عباس است - از مجلسی ره) بیرون آمده و قصد مدینه و تسخیر آن را دارد، گوید: محمد بن عبد الله، یزید بن معاویه نوه عبد الله بن جعفر را پیش به جنگ با عیسی آمد و یزید بن معاویه بن عبد الله بن جعفر سر لشکرش بود و سر لشکر عیسی بن موسی اولاد حسن بن زید بن حسن بن حسن بودند (به تصحیح مجلسی ره) اولاد حسن بن زید بن حسن (امام مجتبی علیه السلام) قاسم و (یزید و علی و ابراهیم پسران حسن بن زیدند) محمد بن زید و علی و ابراهیم پسران حسن بن زید، و یزید بن معاویه شکست خورد و عیسی بن موسی وارد مدینه شد و نبرد در خود شهر مدینه در گرفت و عیسی بن موسی در ذباب (کوهی در مدینه) فرود آمد و قشون پیراهن سیاهان منصور از پشت سر به ما حمله کردند و محمد با یاران خود بیرون شد و خود را به بازار مدینه رسانید و یاران خود را در بازار تمرکز داد و خودش رفت (برای انجام کارهای لازم) سپس به دنبال آنها آمد تا به مسجد خوامین رسید و به آنجا نظری انداخت و فضائی ته دید که نه پیراهن سیاهی بود و نه سفیدپوشی (سفیدپوشان را ثنویه بودند که به ضد عباسی ها جامه سفید در بر می کردند) و پیش تاخت تا به درّه فزاره رسید (فزاره تیره از غطفان) سپس در میان تیره هذیل وارد شد و از آن جا گذشت و به تیره اشجع رسید.

و در آن جا همان سواری که امام صادق علیه السلام خبر داده بود از کوچه هذیل به دنبال او رسید و نیزه ای به او زد که کارگر نشد و او بر آن سوار حمله کرد و بینی اسبش را با شمشیر زد و آن سوار نیزه دیگری به او زد و در زره فروبرد و محمد بر او حمله برد و به او ضربتی زد که او را از پای در آورد و حمید بن قحطبه فرمانده آن سوار از طرف بازار عمارینی بر او تاخت و نیزه ای به او زد که پیکان آن در تن او خلید و خود نیزه شکست و او بر حمید حمله کرد و حمید چابکی کرد و با نوک آهنین ته

نیزه ضربتی دیگر به او زد که به خاکش انداخت و از اسب پیاده شد و او را زد تا از کار انداخت و او را کشت و سرش را برید و سپاه منصور از همه سو وارد مدینه شدند و شهر را تصرف کردند و ما از هرسو و به هر جانب گریختیم.

موسی بن عبد الله گوید: من گریزان رفتم تا خود را به ابراهیم بن عبد الله رساندم و دیدم عیسی بن زید نزد او پنهان است و از تدبیر بدش به او خبر دادم و به اتفاق هم قیام کردیم تا ابراهیم هم کشته شد، سپس من با برادرزاده ام اشتر عبد الله بن حسن رفتم تا او هم در سند کشته شد و سپس آواره و رانده برگشتم همه کشورهای پهناور بر من تنگ شده بود و چون زمین بر من تنگ شد و ترس من سخت شد، بیاد فرموده امام صادق علیه السلام افتادم و قصد پناهندگی به بنی عباس کردم، آمدم نزد مهدی عباسی، او به حج آمده بود و برای مردم در سایه خانه کعبه سخنرانی می کرد، او ملتفت من نشد تا من خود از زیر منبر برخاستم و گفتم: یا امیر المؤمنین به من امان بده و من به تو یک نصیحتی می کنم که نزد من داری، گفت: آری بسیار خوب، آن نصیحت چیست؟ گفتم: من تو را به موسی بن عبد الله بن حسن رهنمائی می کنم، گفت: بسیار خوب تو در امانی، گفتم:

به من یک سند بده و از او پیمانها و سندها گرفتم و خود را در مورد اعتماد نهادم و سپس گفتم: من خود موسی بن عبد الله هستم، به من گفت: در این صورت گرامی هستی و به تو بخشش می شود.

گفتم: مرا به یکی از خویشان خود بسپار تا در خدمت تو مرا رهنمائی کند، گفت: خودت هر که را خواهی انتخاب کن، گفتم: مرا به عمویت، عباس بن محمد، بسپار.

عباس گفت: من به تو نیازی ندارم، گفتم: ولی من به تو نیازمندم، تو را به حق امیر المؤمنین سوگند می دهم که مرا بپذیری، و خواهی نخواهی مرا پذیرفت، مهدی به من گفت: چه کسی تو را می شناسد و گرد او همه یاران ما یا بیشتر آنها بودند، من گفتم: این حسن بن زید مرا می شناسد و این موسی بن جعفر مرا می شناسد و این حسن بن عبد الله بن عباس مرا می شناسد، همه گفتند: آری یا امیر

المؤمنين، گویا هنوز از چشم ما نهان نشده است خود اوست، سپس گفتم: یا امیر المؤمنین به طور تحقیق مرا از این پیش آمد، پدر این مرد خبر داده و به موسی بن جعفر اشاره کردم.

موسی بن عبد الله گوید: در اینجا یک دروغی هم به امام صادق بستم، به مهدی گفتم که او مرا مأمور کرده به تو سلام برسانم، گفت او امام عادل و باسزاوتی بود.

گوید: دستور داد پنج هزار اشرفی طلا به موسی بن جعفر علیه السلام دادند و او هم دو هزار اشرفی را به من داد و به همه یارانش بخشش کرد، با من صلۀ رحم کرد و خوب صلۀ رحم کرد، و هرزمانی که نام اولاد محمد بن علی بن الحسین برده شود بگوئید: خدا و فرشته هایش و حاملان عرشش و کرام الکاتبین او بر آنها رحمت فرستد و امام صادق را به پاکیزه تر و کامل ترش مخصوص کنید و خدا به موسی بن جعفر از طرف من بهترین پاداش را بدهد و من بعد از خدا بنده آنها هستم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. رنجويه بفتح الراء و الجيم مبنى على الكسر و الأرمنى بفتح الهمزة و الميم نسبة إلى إرمنية بكسر الهمزة و الميم و تشديد الياء كورة بالروم قريبا من النساء حال عن ضمير المستتر في الظرف، و التذكير لما ذكره الجوهري حيث قال و قوله تعالى:

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

و لم يقل قريبة لأنه أراد بالرحمة الإحسان، و لأن ما لا يكون تأنيثه حقيقيا جاز تذكيره، و قال الفراء: إذا كان القريب فى معنى المسافة يذكر و يؤنث، و إذا كان فى معنى النسب يؤنث بلا اختلاف بينهم، انتهى. فعزيناهم تذكير الضمير على التغليب لدخول موسى بينهم عليه أى على موسى، قال الجوهري: رثيت الميت إذا بكيتة و عددت محاسنه، و كذلك إذا نظمت فيه شعرا، انتهى. اعدد أمر بفك الإدغام من العد، و أسد الإله حمزة رضى الله عنه، و على الخير على الإضافة و المراد أمير المؤمنين عليه السلام، و على الخير على التأكيد أو هو زين العابدين عليه السلام و لا يخفى بعده بعده أى أعدد عقيلًا بعد جعفر و الرؤاس بفتح الراء و تشديد الهمزة صفة للعقيل كما زعم و هو بعيد، لأن الرؤاس بايع الرؤوس، إلا أن يقال: أطلق على الرئيس مجازا، و الظاهر أنه بضم الراء جمع رأس صفة للجميع، أو بضم الراء و فتح الهمزة فإنه ممدودا جمع رئيس كشريف و شرفاء، أسقطت الهمزة للقافية و فى بعض النسخ و الرؤساء. أطربتنى على بناء الأفعال من الطرب و هو الفرح و الحزن، و الأخير أنسب فاندفعت أى شرعت ثانية و فى القاموس: اندفع فى الحديث أفاض، و قال: هذبه به نقاه و أخلصه و أصلحه كهذبه، و قال: الفارس الأسد، و قال: المأتم كمقعد: كل مجتمع فى حزن أو فرح أو خاص بالنساء، انتهى. و أقول: خص فى العرف بالحزن و المصيبة، و النوح و النوحه معروفان، و النوح أيضا النائحات على الميت و لا ينبغى لها أى للمرأة أو للنائحة و يدل على كراهة النوحه بالليل، و الهجر بالضم: الهذيان و القبيح من الكلام، و المراد هنا الكذب فى محاسن الميت أو القول بما ينافى الرضا بقضاء الله، و نسبة الجور و الظلم إلى الله و أمثال ذلك فغدونا إليها أى ذهبنا إليها بكرة فى اليوم الثانى، و الغدوة بالضم التبكير أو البكرة أى أول النهار و على الأول مفعول مطلق، و على الثانى ظرف زمان، و فى القاموس: الاختزال الانفراد و الاقتطاع. قوله فقال: هذه دار، أقول: هذا الكلام يحتمل وجوها: الأول: ما خطر بالبال و هو أن فاعل قال الجعفرى الراوى للحديث، أى إنما سألت عن دارها و اختزالتها لأن الدار التى كانت خديجة تسكنها تسمى دار السرقة لكثرة وقوع السرقة فيها، فقالت هذه الدار اختارها محمد بن عبد الله فبقينا فيها و لم نقدر على الخروج، و التعبير عن محمد بالمهدى كان على سبيل المزاح، و ضمير تمازحه للجعفرى على الالتفات، أو لموسى

أو لمحمد بن عبد الله أى تستهزئ به، لأنه ادعى المهذوية و قتل و تبين كذبه. الثانى: ما سمعته من مشايخى و هو أن ضمير قال لموسى، و إنما سميت دار السرقة لأن محمدا فيها سرق الخلافة و غصبها و ادعاها بغير حق، و الجواب كما مر. الثالث: ما ذكره بعض الأفاضل المعاصرين و هو أن يكون الضمير لموسى أيضا و إنما سماها دار السرقة لأنها مما غصبه محمد بن عبد الله ممن خالفه، و هو المراد بالاصطفاء. و الرابع: ما ذكره بعض المعاصرين أيضا و هو أن ضمير قال راجع إلى موسى أيضا لكن الإشارة بهذه إلى دار أبى عبد الله عليه السلام و سميت دار السرقة لوقوع السرقة و نهب الأموال فيها، لما سيجىء أن محمد بن عبد الله لما حبسه عليه السلام فى السجن اصطفى ما كان له من مال و ما كان لقومه عليه السلام ممن لم يخرج معه و لم يبايعه. الخامس: ما ذكره بعض المعاصرين أيضا و هو أن المراد بالاختزال الاقتطاع، و إنما أفزرت من دار أبى عبد الله عليه السلام فقال موسى: هذه دار سرقت من داره عليه السلام و أخذت جبرا، فقالت خديجة: هذا ما اصطفاه جبرا و أخذه لنفسه مهدينا عند استيلائه على دار أبى عبد الله عليه السلام تمازحه أى خديجة موسى، و لا يخفى أن ما ذكرنا أولا أظهر الوجوه، ثم الثانى، و أن الأخيرين أبعداها. لما أخذ أى شرع فى أمر محمد بن عبد الله أى طلب البيعة له بالإمامة من الناس و هو محمد بن عبد الله بن الحسن بن أمير المؤمنين عليهما السلام و أجمع أى عزم و جد فى العزم على لقاء أصحابه الضمير للأب أى الجماعة الذين كان بينه و بينهم قرابة و معرفة و سابقه من المعروفين، و يحتمل إرجاع ضمير أصحابه إلى محمد أى الذين يتوقع منهم أن يصيروا من أصحابه و أتباعه و هو متك أصله مهموز قلبت همزته ياء ثم حذفت بالإعلال، و بعض النسخ متكئ بالهمزة على الأصل، و الاتكاء لضعف الشيوخوخة. فرجع أبى مسرورا لأنه عليه السلام لم ينكر عليه ذلك صريحا و وعده اللقاء، فظن بذلك الرضا منه عليه السلام و رجا قبول ما دعاه إليه أن السن لى عليك أى أنا أسن منك، و غرضه من هذه الكلمات نفى إمامته عليه السلام حتى يصح تكليفه بالبيعة، و لم يعلم أن هذه يدل على عدم إمامة ابنه أيضا، مع أن قوله: قدم لك فضلا، حجة عليه و لم يشعر به معتمدا أى متكلا عليك واثقا بك، و فى بعض النسخ متعمدا، أى قاصدا. و اعلم فديتك على صيغة المتكلم و يحتمل على بعد الأمر أيضا، و فديتك جملة معترضة أى فديتك بنفسى، يقال: فداه من الأمر أى استنقذه بمال و لا حاجة لك فى

أى ليس فى ما تحتاج إليه من البيعة و المعونة أو أهم بها الهم فوق الإرادة، و يحتمل أن يكون أو بمعنى بل أو الشك من الراوى. من إصلاحك أى من وعظك و صرفك عما تريد من الشر فى الدنيا و الآخرة أو على ما تحب إذا كان موافقا لصلاحك و مصلحتك، أو المراد بما تحب ما يكون نافعا له و إن لم يعلم ذلك، و على التقادير القيد لعدم الوعد بالباطل، و فى القاموس جهينة بالضم قبيلة، و قال : الأشاقر : جبال بين الحرمين شرفهما الله تعالى. قد ظفر كعلم أى فاز فوقنا على المعلوم المجرد أو المجهول من باب التفعيل و لم يكن نحجب على المجهول و الدرک بالتحريك: اللحاق. الذى أمسيت فيه أى كنت فيه من الصباح إلى المساء أن يكسبك من باب ضرب أو الأفعال، و الضمير المستتر للأمر، و الضمير فى يريد لعبد الله أحق بها أى أولى بأن تكون الوصية و الإمامة فى أولاده دون أولاد الحسن. لما أن أوحى أن زائدة لتأكيد الاتصال أى حين أعلمه أوصيائه بما شاء أى بتعيين أشخاص أن يكونوا أوصياء واحد بعد واحد و لم يؤامر أى لم يشاور و لسنا نقول فيه أى فى على عليه السلام من تبجيله أى تعظيمه و تصديقه و الضميران لعلى عليه السلام و قيل: لما أوحى الله، و المعنى أنا لا نقول فى على أنه يجوز له تبديل أحد من الأوصياء بغيره، أو لا نقول ما ينافى تبجيله و تصديقه، و هو أنه خان فيما أمر به و غير أمر الرسول صلى الله عليه و آله. فلو كان أمر على بناء المعلوم أى على عليه السلام، أو على بناء المجهول أن يصيرها أى الوصية و الإمامة فى الأسن أى فى الأسن من أولادهما أو فى أولاد الأسن و هو الحسن عليه السلام أو ينقلها فى ولدتهما بأن يعطى تارة ولد هذا و تارة ولد هذا بشروط معينة، أو بأن يكون مفوضا إليه يختار ولد أيهما أراد، و قيل: يعنى من ولده جميعا كعبد الله و ولده، أو يكون فى بمعنى من كما فى بعض النسخ أيضا أى ينقلها من أولادهما إلى غيرهم يعنى الوصية كلام موسى أو الجعفرى، و الواو فى و لقد حالية أو عاطفة ولى بالتشديد أى أدبر و مضى و ترك أى الإمامة و الوصية أو الحياة، أى كيف يظن به صلوات الله عليه أنه يدخر الإمامة لنفسه أى لأولاده فى وقت يعلم أنه يقتل و يستشهد و يتركها لغيره، و ربما يقرأ ولى بالتخفيف أى الأمر و هو بعيد و لكنه مضى استدراك للنفى فى قوله: و ما هو. و هو جدك لأن أم عبد الله كانت بنت الحسين عليه السلام أى لا ينبغى أن تقول فيه ذلك و هو من جهة الأم جدك، و من جهة الأب عمك فما أولاك به أى بقول الخير فيه، و قال المطرزي فى المغرب: لا آلوك نصحا،

معناه لا أمنعه ولا أنقصه من إلا فى الأمر يألوا إذا قصر، انتهى. وحرصا أى على إصلاحك، وقد يقرأ بالفتح وهو الشق والقشر، كناية عن التصريح بالحق، والأول أظهر، وقوله فكيف، من باب الاكتفاء ببعض الكلام، أى كيف أقصر فى نصحك مع ما يلزمنى من مودتك لقرابتك و سنك، و قوله: ولا أراك، كلام مستأنف أو المعنى كيف يكون كلامى محمولا على غير النصح والحال أنى أعلم أنك لا تفعل ما أدعوك إليه، إذ لو لم يكن لله و لإطاعة أمره لكان ذكره مع عدم تجويز التأثير لغوا، وقيل: أى فكيف تكون حالك؟ نظير قوله تعالى:

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ

و الواو حالية و لعل الأول أظهر و ما لأمر الله أى لقضائه، و سروره لتوهمه أن أمر الله هنا استقلاله فى الأمر و إن كان باطلا، و الفاء فى قوله: فقال للتفريع على السرور، و رد ما توهمه من الاستقلال. لتعلم للاستقلال و دخول اللام لتحقق الوقوع كأنه واقع، و يمكن أن يكون علم بأخبار آبائه و بأخباره عليه السلام و مع ذلك يسعى فى الأمر حرصا على الملك، أو لاحتمال البداء، و الأحوال: المعوج العين، و فى القاموس: الأكشف: من به كشف محرقة أى انقلاب من قصاص الناصية كأنها دائرة، و هى شعيرات تنبت صعدا، و ذلك الموضوع كشفة محرقة، و من ينهزم فى الحرب، و من لا بيضة على رأسه، و الجبهة الكشفاء التى أدبرت ناصيتها، و فى النهاية الأكشف الذى تنبت له شعيرات فى أقصى ناصيته، و لا يكاد يسترسل و العرب تتشأم به، انتهى. و فى القاموس: الأخضر: الأسود، أقول: و يحتمل أن يكون المراد هنا خضرة العين، و هو أيضا مما يتشأم به، و السدة بالضم: باب الدار، و ربما يقرأ بالفتح لمناسبتها للمسيل، و الأشجع اسم قبيلة من غطفان، و ضمير مسيلها للسدة أو للأشجع لأنه اسم القبيلة ليس هو أى محمد ذلك الذى ذكرت، أو ليس الأمر كما ذكرت و الله ليجازين أى محمد باليوم أى بكل يوم ظلم لبنى أمية و بنى العباس يوما أى يوم انتقام، و الثأر بفتح الثاء و سكون الهمزة طلب الدم يغفر الله لك إشارة إلى كذب يمينه و هذا البيت فاعل يلحق و صاحبنا مفعوله و المراد بالبيت ما سيذكر مصرعا منه، و بالصاحب عبد الله أو ابنه. و البيت للأخطل يهجو جريرا صدره: انق بضأنك يا جرير فإنما يقال: نعق بغنمه كضرب و منع إذا صاح بها و زجرها، أى إنه

ضأنك عن مقابلة الذئب منتك أى جعلتك متيقنا بالأمانى الباطلة و نفسك فاعله، و الخلاء الخلوة و ضلالا مفعول ثان لمنتك أى محالا، و هو أن يغلب الضأن على الذئب و هذا مثل يضرب للضعيف جدا إذا تمنى الغلبة على القوى جدا. لا و الله لا تمهيد للنفى بعده، و المراد بالطائف الحجاز، و قيل: المراد به ما أطاف بالمدينة من القرى و هو بعيد، و فى المصباح المنير: الطائف بلاد الغدر و على ظهر جبل غزوان، و هو أبرد بلاد الحجاز، و الطائف بلاد ثقيف، انتهى. و قيل: الطائف موضع قرب المدينة يأتى منه سيل وادى قناة من أودية المدينة، و فى القاموس: حفل الماء و اللبن اجتمع كتحفل و احتفل، و الوادى بالسيل: جاء يملأ جنبه كاحتفل، و السماء: اشتد مطهرها و القوم: اجتمعوا كاحتفلوا، و الاحتفال الوضوح و المبالغة و حسن القيام بالأمر، و رجل حفيلى و حفلة مبالغ فيما أخذ فيه، و احتفل الفرس أظهر لفارسه إنه بلغ أقصى حفرة و فيه بقية، انتهى. و أكثر المعانى قريبة من تفسير موسى، يقال: جهد دابته: كمنع إذا بلغ بها غاية طاقتها. و ما للأمر أى للأمر الذى ذكرت من عدم استمرار دولته أو لقضاء الله، و فى القاموس: السلاح كغراب النجو و فى المغرب السلاح التغوط، و فى مثل أسلح من حبارى، و قول عمر لزياد فى الشهادة على المغيرة: قم يا سلح الغراب، معناه يا خبيث، و فى المصباح: سلح الطائر سلحا من باب نفع و هو منه كاللتغوط من الإنسان، و هو سلحة، تسمية بالمصدر و شؤمه من حيث أنه كفر بادعاء الإمامة و صار سببا لانقراض أقراره و ابتلائهم بالحبس و القتل و الذل. بين دورها أى الأشجع، و يحتمل السدة بعيدا، فى القاموس: البز الثياب و السلاح كالبزة بالكسر، و البزة بالكسر الهيئة، انتهى. و يقتل صاحبه أى محمد فيخرج معه أى موسى، و الأظهر مع بلا ضمير و الكبش بالفتح: سيد القوم و قائدهم، و المراد هنا إبراهيم بن عبد الله لتعودن أى عن الامتناع باختيارك عند ظهور دولتنا أو ليفىء الله بك من الفىء بمعنى الرجوع و الباء للتعدية، أى يسهل الله أن تذهب بك خيرا، و كون التريد من الراوى بعيد إلا امتناع غيرك أى تريد أن لا يبايعنا غيرك بسبب امتناعك عن البيعة، و أن تكون وسيلتهم إلى الامتناع، و قرأ بعضهم أردت بصيغة المتكلم، أى ما أردت بطلب بيعتك إلا رفع امتناع غيرك، و أن تكون وسيلتهم إلى المبايعة و المتابعة و لا يخفى بعده، و فى بعض النسخ بهذا الامتناع غيرك، أى غرضك من هذا الامتناع أن تخرج أنت و تطلب البيعة لنفسك، و أن تكون وسيلتهم إلى الخروج و الجهاد، و الأول

أظهر. و الجهد بالفتح السعى بأقصى الطاقة عمك أى على بن الحسين عليهما السلام، و سمي ابن العم عما مجازا و هو خاله حقيقة لأن أم عبد الله هى بنت الحسين عليه السلام و بنى أبيك أى إخوتك و بنيتهم و رأيت أى اخترت أن تدفع بالتى هى أحسن أى تدفع ما زعمته منى سيئة بالصفح و الإحسان و أشار به إلى قوله سبحانه:

إِذْ فَعَّ بِالتَّى هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ

الآية أو المعنى تدفع القتل عنك بالتى هى أحسن و هى ترك الخروج بناء على احتمال البداء و الأول أظهر على خلقه متعلق بالمتعال لوددت بكسر الدال و قد يفتح فديتك على بناء المعلوم أى صرت فداك و يحتمل أن يكون المراد هنا إنقاذه من الضلالة و من عذاب الله و ما يعدلك من باب ضرب أى ما يساويك فلا ترى نفى بمعنى النهى، و الغش إظهار خلاف ما فى الضمير أسفا بكسر السين و هو محركة شدة الحزن رسل أبى جعفر أى الدوانيقي فأخذوا أى الرسل أو حاكم المدينة و أعوانه فصفدوا على المجهول من باب ضرب أو باب التفعيل من صفده إذا شده و أوثقه، و الإعراء جمع عراء كسحاب و هو ما لا وطاء له، فيكون لا وطاء فيها تفسيرا و بيانا و المراد بالعراء عدم الغشاء، و بالثانى عدم الفرش تحتهم، قال فى القاموس: العراء الفضاء لا يستتر فيه بشىء و الجمع أعراء، و نحن نعارى نركب الخيل أعراء، و قال: الوطاء ككتاب و سحاب عن الكسائى خلاف الغطاء، انتهى. لكى يشتمهم الناس من باب علم من الشماتة و هى الفرحة ببلية العدو عنهم أى عن شماتتهم، و الرقة الرحمة قال هذا كلام عبد الله بن الحسن أنهم أى عبد الله بن الحسن و سائر المأخوذين اطلع عليهم من باب الأفعال، أى رأسه و فى الثانى من باب الافتعال أى خرج من الباب و أشرف عليهم، و يحتمل أن يكون كلاهما من باب الافتعال و يكون الاطلاع أولا من الروزنة المفتوحة من المسجد إلى الطريق مقابل مقام جبرئيل قبل الوصول إلى الباب، و ثانيا عند الخروج من الباب أو يكون كلاهما من الباب، و يكون الأول بمعنى الإشراف و الثانى بمعنى الخروج، و قيل الاطلاع ثانيا على أهل المسجد و الكلام معهم. و أقول: يحتمل كون الاطلاع أولا من داره عليه السلام و ثانيا من باب المسجد ينادى أهل المسجد من الأنصار. و يؤيده ما رواه أبو الفرج فى مقاتل الطالبين بأسانيد المتكثرة إلى

الحسين بن زيد قال: إنى لواقف بين القبر و المنبر إذا رأيت بنى الحسن يخرج بهم من دار مروان مع أبى الأزهر يراد بهم الربذة فأرسل إلى جعفر بن محمد فقال: ما وراءك؟ قلت: رأيت بنى حسن يخرج فى محامل، فقال: اجلس فجلست قال: فدعا غلاما له، ثم دعا ربه كثيرا ثم قال لغلامه: اذهب فإذا حملوا فأت فأخبرنى قال: فاتاه الرسول فقال: قد أقبل بهم فقام جعفر عليه السلام فوقف وراء ستر شعر أبيض و أنا من ورائه فطلع بعبد الله بن حسن و إبراهيم بن حسن و جميع أهلهم كل واحد معادله مسود، فلما نظر إليهم جعفر عليه السلام هملت عيناه تم جرت دموعه على لحيته ثم أقبل على فقال: يا أبا عبد الله و الله لا تحفظ بعد هذا لله حرمة، ما وفت الأنصار و لا أبناء الأنصار رسول الله صلى الله عليه و آله بما أعطوه من البيعة على العقبة، ثم قال: حدثنى أبى عن أبيه عن جده عن على بن أبى طالب عليه السلام أن النبى صلى الله عليه و آله قال له: خذ عليهم البيعة بالعقبة فقال: كيف آخذ عليهم، قال: خذ عليهم يبايعون الله ورسوله. قال ابن الجعد فى حديثه: على أن يطاع الله فلا يعصى، و قال الآخرون: على أن يمنعوا رسول الله و ذريته مما يمنعون منه أنفسهم و ذراريهم، قال: فوالله ما وفوا له حتى خرج من بين أظهرهم، ثم لا أحد يمنع يد لا مس، اللهم فاشدد وطأتك على الأنصار، و طرح الرداء و جره على الأرض للغضب، و تذكير مطروح باعتبار أن عامة مؤنث غير حقيقى أو باعتبار الرداء أو لأنهما بمعنى أكثر. ما على هذا عاهدتم إشارة إلى ما ذكرنا سابقا إن كنت إن مخففة من المثقلة، و ضمير الشأن محذوف حريصا يعنى على دفع هذا الأمر منهم بالنصيحة لهم و لكنى غلبت على المجهول أى غلبنى القضاء أو شقاوة المنصوح و قلة عقله، و الأخرى فى يده هذه حالة تناسب من غلب عليه غاية الحزن و الأسف و الاضطراب حتى خفنا عليه أى الهلاك و الموت. لما طلع على بناء المجهول من طلع فلان إذا ظهر، و الباء للتعدية فى المحامل متعلق بطلع أو حال عن القوم ثم أهوى أى مال و فى القاموس : الحرسى واحد حرس السلطان سيكفيك أى يدفع شرك و الزقاق بالضم السكة فلم يبلغ على بناء المجهول أو المعلوم و قال الجوهرى: رمحه الفرس و الحمار و البغل: إذا ضربه برجله فمات فيها أى بسببها، و الضمير للرمحة أو الناقة مضى على بناء المجهول كأتى، و أخبر. و أعلم أن الحسن المجتبى صلوات الله عليه كان له ثلاثة عشر ذكرا من الأولاد، و قيل: أحد عشر لكن لم يبق الأولاد إلا من أربعة زيد، و الحسن، و الحسين الأثرم و عمر، إلا أن عقب

الحسين و عمر انقرضا سريعا و بقى عقب الحسن عليه السلام من زيد و الحسن المثنى، و قالوا: إن الحسن المثنى كان مع عمه الحسين عليه السلام فى كربلاء و أثنى بالجراح فلما أرادوا أخذ الرؤوس وجدوه و به رمق، فقال أسماء بن خارجة: دعوه لى فلما حملوه إلى الكوفة و هبه اللعين ابن زياد له فعالجه حتى برأ فبقى إلى أن سمه الوليد بن عبد الملك و زوجه الحسين عليه السلام ابنته فاطمة. فكان عقبه من خمسة أولاد ذكور من عبد الله المحض، و هو والد محمد و إبراهيم و موسى، و من إبراهيم الغمر و الحسن المثلث هؤلاء الثلاثة أمهم فاطمة، و من داود و جعفر و أمهما أم ولد رومية، و العقب من إبراهيم فى إسماعيل الديباج، و العقب منه فى رجلين الحسن و إبراهيم طباطبا. و قال فى عمدة الطالب: لقب بطباطبا لأن أباه أراد أن يقطع ثوبا و هو طفل فخيره بين قميص و قباء، فقال: طباطبا يعنى قبا قبا، و قيل: بل أهل السواد لقبوه بذلك و طباطبا بلسان النبطية سيد السادات، و عقب حسن المثلث على العابد، مات فى حبس المنصور و هو والد الحسين بن على الشهيد بفتح كما سيأتى، و داود كان رضيع الصادق عليه السلام و أطلق من حبس المنصور بدعاء الاستفتاح الذى علمه الصادق عليه السلام أمه، و عقبه من ابنه سليمان بن داود و جعفر بن الحسن تخلص من الحبس، و عقبه من ابنه الحسن بن جعفر. هؤلاء ذكرهم صاحب عمدة الطالب و هو إنما ذكر من أعقب منهم و ذكر فى مقاتل الطالبين فى المحبوسين: عبد الله بن الحسن المثلث، و العباس بن الحسن المثلث، و إبراهيم بن الحسن المثنى و الحسن المثلث، و إسماعيل بن إبراهيم بن الحسن المثنى. و روى بإسناده عن محمد بن إبراهيم قال: أتى بهم أبو جعفر فنظر إلى محمد بن إبراهيم بن الحسن بن الحسن بن على عليه السلام فقال: أنت الديباج الأصغر؟ قال: نعم، قال: أما و الله لأقتلنك قتلة ما قتلتها أحد من أهل بيتك، ثم أمر بأسطوانة مبنية ففرقت، ثم أدخل فيها فبنى عليه و هو حى فظهر فى مقاتل الطالبين أن محمد بن عبد الله خرج ليلتين بقيتا من جمادى الآخرة سنة خمس و أربعين و مائة و قتل قبل العصر يوم الاثنين لأربع عشرة ليلة خلت من شهر رمضان. و فى القاموس و سقه يستقه: جمعه و حملة، و استوسقت الإبل: اجتمعت، انتهى. و فى بعض النسخ بالثاء المثلثة من قولهم استوثق منه أخذ الوثيقة فيحتمل رفع الناس و نصبه على الحذف و الإيصال و السين أظهر و قيل: الياء فى الأنصارى ليست للنسبة بل للواحد من الجمع نحو أعرابى. و عيسى بن زيد

الظاهر أنه زيد بن علي بن الحسين عليهما السلام كما صرح به في مقاتل الطالبين و ذكره الشيخ من أصحاب الصادق عليه السلام و قال: عداؤه في الكوفيين أسند عنه و إن كان هو هذا فلازم أكثر من هذا له. و الشرط جمع شرطة بالضم و هو أول كتيبة تشهد للحرب و تنهياً للموت، و طائفة من أعوان الولاية يسيرا أى دقيقاً أو تغلظ أو بمعنى إلى أن أو إلا أن من نواصب المضارع و إياهم الواو بمعنى مع أسلم من الإسلام و هو ترك الكفر و الشرك أو الانقياد تسلم بفتح التاء من السلامة. و قوله عليه السلام أحدثت نبوة، على الأول ظاهر و على الثانى مبنى على أن تغيير الإمامة عما وضع عليه الرسول صلى الله عليه و آله لا يكون إلا ببعثة نبي آخر ينسخ دينه لا تكلفن على بناء المجهول و لا قتال بكسر القاف أى مقاتلة و قوة عليها من قبيل عطف أحد المترادفين على الأخرى، أو بالفتح بمعنى القوة كما ذكره الفيروزآبادى، أى ليس لى قوة على الحرب و لا غيره، و فى الصحاح حاق به الشىء أى أحاط به، و حاق بهم العذاب أى أحاط بهم و نزل، انتهى. و الحذر بالتحريك الاحتراز و من متعلق بحذر أو يينفع بتضمين معنى الإيحاء و الشباب بالفتح و التخفيف جمع شاب كالشبان بضم الشين و تشديد الباء كما فى بعض النسخ ما أقرب فعل تعجب حمل كلامه عليه السلام على أن غرضه عليه السلام إظهار كونه أسن و أولى بالإمامة و المعازة: المغالبة و منه قوله تعالى:

وَعَزَّيْنِي فِي الْخِطَابِ

فى القاموس: عزه كمدة غلبه فى المعازة، و الاسم العزة بالكسر، و فى الخطاب: غالبه كعازه، و فى بعض النسخ بالراء المهملة، فى القاموس: عره ساءه و بشر لطحه به، و المعرة: الإثم و الأذى، و عاره معازة و عرارا: صاح و العرة الشدة فى الحرب، انتهى، و الأول أظهر. فى الذى أنت فيه أى من الحكومة طلب و لا هرب أى كر و فر فى الحرب فيصدنى ذلك أى لا يتيسر لى ذلك الخروج، كأنه يمنعنى، أو يكون ذلك إشارة إلى الضعف المفهوم من الكلام السابق أى يصدنى الضعف عن الخروج حتى يكلمنى أى يلومنى أهلى بترك السعى لطلب المعاش أو غير ذلك. و الله و الرحم بالجر أى أنشد بالله و بالرحم فى أن لا تدبر، أو بالنصب بتقدير أذكر أن تدبر أى لا تقبل نصحننا و نتعب بما يصيبنا من قتلك و مفارقتك، أو المعنى لا تكلفنا البيعة فتقتل أنت كما هو المقدر، و تقع

فى مشقة و تعب بسبب مباعتك و هذا أظهر، و الجمال الزينة إلا أن يكون استثناء منقطع، فإن النوم ليس موتا حقيقة بل شبيه بالموت و موت النوم من قبيل إضافة المشبه نحو لجين الماء أما إن طرحناه أما بالتخفيف و قد خرب الواو للحال خفنا جواب الشرط أو تراك الهمزة للاستفهام التعجبي و الواو للعطف على مقدر، و هو ما صدر عنه سابقا من سوء الأدب. دار ربيعة فى بعض النسخ بالياء المثناة التحتانية و هى اسم نوع من الثياب أى دار ينسج فيها الربيعة، أو توضع فيها، و فى بعضها بالباء الموحدة. أى دار تربط فيها الخيل، و الأظهر عندي أنه بالمثناة اسم ربيعة بنت عبد الله بن محمد بن الحنفية أم يحيى بن زيد، و كانت ربيعة فى هذا اليوم تسكن هذه الدار. إنى سأقول السين للتأكيد ثم أصدق على بناء المجهول من التفعيل أى يصدقنى الناس عند وقوع ما أقول، و يمكن أن يقرأ على بناء المجرد المعلوم فثم منسلخ عن التراضى لبيان أن الصدق فى ذلك عظيم دون القول، و الأزرق من فى عينيه زرقة عند اللقاء أى ملاقة العدو إذا صنف على بناء المجهول، و الصفق: الضرب الذى له صوت، و الهيق: ذكر النعام. و قيل: إنما خص لأنه أجبن من الأثني و أقول: يمكن أن يكون لكونه أشد عدوا فنفر عليه أى أمر بالقهر عليه فى القاموس أنفره عليه و نفره عليه قضى له عليه بالغلبة بانتهاز الباء للمصاحبة و الانتهاز الزجر، و المخاطب عيسى أو السراقى الآتى ذكره، و أعلم الفارس: جعل لنفسه علامة فى الحرب علامة الشجعان فهو معلم، و فى القاموس: الطراد ككتاب رمح قصير، و قال الجوهري: الكميت من الفرس يستوى فيه المذكر و المؤنث و لونه الكمته و هى حمرة يدخلها قنوء، قال سيبويه: سألت الخليل من كميت فقال: إنه صفر لأنه بين السواد و الحمرة كأنه لم يخلص له واحد منهما، و قال: القرحة فى الفرس ما دون الغرة و الفرس أقرح فطرحته الضمير للخيثوم أو للفارس، و فى القاموس: الدئل بالضم و كسر الهمزة أبو قبيلة و النسبة دئلى و دولى بفتح عينهما، و دولى كخيرى، و قال: الدئل بالكسر حى من عبد القيس أو هما ديLAN، ديل بن شن بن أقصى بن عبد القيس، و ديل بن عمرو بن وديعة بن أقصى بن عبد القيس، انتهى. ففى أكثر النسخ الديلىنى فهو نسبة إلى الديلىن المذكورين، و فى بعضها الديلى فهو نسبة إلى أحد ما ذكر، و الغديرة الذؤابة، و الضفر: نسج الشعر فهو و الله صاحبك أى قاتلك، و الرمة بالكسر: العظام البالية، و المعنى لا رحمه الله أبدا و لو بعد صيرورته رميما حسبت من الحساب أى قلت ذلك بحساب النجوم و سيرها و عد

درجاتها فأخطأت فى الحساب أو من الحسبان بمعنى الظن أو قلت ذلك على الظن و التخمين و
سلح الحوت بالحاء المهملة من الألقاب المذمومة التى تناز بها تشبيها بعذرة الحوت كما مر فى
سلح الغراب، و فى بعض النسخ بالخاء المعجمة تشبيها بالحوت المسلوخ، و الأول أظهر. فدفع أى
ضرب بيده لعنه الله حتى أدخل على المجهول و يحتمل المعلوم و كذا اصطفى يحتملها أى غضب
و نهب أمواله عليه السلام و أموال أصحابه فطلع على المجهول و الباء للتعدية، فى القاموس: طلع
فلان علينا كمنع و نصر: أانا كأطلع و ذهبت رجلاه أى قوتها حملا مفعول مطلق للنوع أحوج أى
منى إلى طلب البيعة و أى شىء منصوب بنياية المفعول المطلق لأضيق عليك أى فى الدفتر أن تبين
له أى عاقبة أمره و أنه لا يتم له ما يروم، و لا يجوز له ما يفعل قد أجمعت أى عزمت و جزمت على
أن لا أكلمه و لير فى رأيه أى فليفعل بى ما يقتضى رأيه المشؤوم. و قال الجوهري: قال أبو عبيد:
الحلل برود اليمن و الحلة إزار و رداء لا يسمى حلة حتى يكون ثوبين، و فى القاموس: مات ضياعا
كسحاب أى غير مفتقد. قوله عليه السلام: لا ينتطح، كناية عن نفى وقوع التخاصم فى طلب دمه، أو
عن قلة دمه لكبر سنة، أى إذا ضربا بقرنهما الأرض يفنى دمك، و الأول هو الظاهر، قال فى المغرب:
فى الأمثال لا ينتطح فيها عنزان يضرب فى أمر هين لا يكون له تغيير و لا نكير، قال الجاحظ: أول
من تكلم به النبى صلى الله عليه و آله و سلم قال حين قتل عدى بن عمير عصماء، و فى القاموس:
نطحة كمنعه و ضربه: أصابه بقرنه، و انتطحت الكباش: تناطحت، و فى النهاية: فى الحديث لا
ينتطح فيها عنزان أى لا يلتقى فيها اثنان ضعيفان، لأن النطاح من شأن التيوس و الكباش لا العنوز،
و هو إشارة إلى قضية مخصوصة لا يجرى فيها خلف و لا نزاع، انتهى. و المشوم مخفف مشؤوم
بالهمزة ضد المبارك ينتمى أى يرتفع عن درجته و يدعى ما ليس له، فى القاموس: انتمى البازى
ارتفع من موضعه إلى آخر كتنمى، و فى بعض النسخ: يتمنى أى يرجو منزلة لا يدركها قد تسمى بغير
اسمه كالمهدى و صاحب النفس الزكية فأحدث عهدك أى جدد إيمانك و ميثاقك أو ما تريد أن
تعهدته إلى أهلك و أصحابك أو من غد إما تبهم من الإمام عليه السلام للمصلحة، لئلا ينسب إليهم
علم الغيب، أو ترديد من بعض الرواة و هذا أى محمد بن عبد الله أستودعك أى استحفظك الله و
أجعلك وديعة عنده على من خلفت على التفعيل ثم احتمل على بناء المجهول. بنو معاوية أولاد

معاوية كانوا رجال سوء على ما ذكره صاحب مقاتل الطالبين منهم عبد الله و الحسن و يزيد و على و صالح، كلهم أولاد معاوية بن عبد الله بن جعفر، و خرج عبد الله في زمان يزيد بن الوليد من بنى أمية و دعا الناس إلى بيعته على الرضا من آل محمد، و لبس الصوف و أظهر سيماء الخير، فاجتمع إليه نفر من أهل الكوفة و بايعوه، ثم لما لم يجتمع عليه جمهور أهل الكوفة فقاتل و إلى الكوفة من قبل يزيد و انهزم، و جعل يجمع من الأطراف و النواحي من أجابه حتى صار في عدة، فغلب على مياه الكوفة و مياه البصرة و همدان و قم و الري و قومن و أصفهان و فارس، و أقام هو بإصبهان و استعمل أخاه الحسن على إصطخر، و يزيد على شيراز، و عليا على كرمان، و صالحا على قم و نواحيها، فلم يزل مقيما في هذه النواحي حتى ولى مروان الحمار، فسير إليه جيشا فانهزم و ذهب إلى خراسان، و قد ظهر أبو مسلم فأخذه و حبسه ثم قتله. قال صاحب المقاتل: كان عبد الله جوادا فارسا شاعرا و لكنه كان سيئ السيرة، ردىء المذهب، قتالا مستظهرا ببطانة السوء و من يرمى بالزندقة، و كان يغضب على الرجل فيأمر بضربه بالسياط و هو يتحدث و يتغافل عنه حتى يموت تحت السياط. أقول: و كان الذين بايعوا محمدا من أولاد معاوية على ما ذكره صاحب المقاتل الحسن و يزيد و صالحا، و ذكر أحوالهم و حبسهم و قتلهم بعد قتل محمد. و قال ابن الأثير في الكامل: أرسل محمد إلى إسماعيل بن عبد الله بن جعفر و كان شيخا كبيرا فدعاه إلى بيعته فقال: ابن أخي أنت و الله مقتول فكيف أباعك، فارتدع الناس عنه قليلا، و كان بنو معاوية بن عبد الله بن جعفر قد أسرعوا إلى محمد فأتت حمادة ابنة معاوية إلى إسماعيل و قالت: يا عم إن إخوتي قد أسرعوا إلى ابن خالهم و إنك إن قلت هذه المقالة ثبقت الناس عنهم، فقتل ابن خالي و إخوتي، فأبى إسماعيل إلا النهي عنه، فيقال: إن حمادة عدت عليه فقتلته، فأراد محمد الصلاة عليه فمنعه عبد الله بن إسماعيل و قال: أ تأمر بقتل أبي و تصلى عليه، فنحاه الحرس و صلى عليه محمد، انتهى. فتوطؤه على باب التفعيل أى داسوه بأرجلهم على مقدمته جملة حالية، و عيسى هو ابن أخي منصور، و هو عيسى بن موسى بن محمد بن على بن عبد الله بن العباس. قوله: ولد الحسن بن زيد، الظاهر أنه كان هكذا ولد الحسن بن زيد بن الحسن قاسم و زيد و على و إبراهيم بنو الحسن بن زيد، و لو كان في ولد الحسن بن زيد محمد لاحتمل أن يكون و محمد و زيد لكن لم يذكره أرباب النسب،

و محمد بن زيد لا يستقيم لأنه لم يكن لزيد ولد سوى الحسن كما ذكره أرباب النسب، و لم يذكروا أيضا محمد بن زيد بن الحسن بن زيد و ذكروا أنه كان للحسن بن زيد بن الحسن سبعة أولاد ذكور: القاسم و إسماعيل و علي و إسحاق و زيد و عبد الله و إبراهيم. و قال صاحب عمدة الطالب: إن زيد بن الحسن بن علي عليهما السلام كان يتولى صدقات رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و تخلف عن عمه الحسين و لم يخرج معه إلى العراق، و بايع بعد قتل عمه الحسين، عبد الله بن الزبير لأن أخته لأمه و أبيه كانت تحت عبد الله فلما قتل عبد الله أخذ زيد بيد أخته و رجع إلى المدينة و عاش مائة سنة و قيل: خمسا و تسعين، و قيل: تسعين و مات بين مكة و المدينة، و ابنه الحسن بن زيد كان أمير المدينة من قبل المنصور الدوانيقي، و عينا له علي غير المدينة أيضا، و كان مظاهرا لبني العباس علي بنى عمه الحسن المثنى، و هو أول من لبس السواد من العلويين و بلغ من السن ثمانين سنة، و أدرك زمن الرشيد. ثم قال: و أعقب الحسن بن زيد سبعة رجال: القاسم و هو أكبر أولاده، و كان زاهدا عابدا ورعا إلا أنه كان مظاهرا لبني العباس علي بنى عمه الحسن المثنى انتهى. فظهر مما ذكرنا أنه لا يستقيم فى هذه العبارة إلا ما ذكرنا أو يكون هكذا: ولد الحسن بن زيد بن الحسن و محمد بن زيد و قاسم و محمد و إبراهيم بنو الحسن بن زيد فيكون محمد بن زيد هو محمد بن علي بن الحسين و يكون قاسم إلى آخره بيانا لولد الحسن بن زيد، أو يكون محمد بن زيد مؤخرا عن قوله: بنو الحسن بن زيد، و قيل: ولد الحسن أى أولاد الحسن بن زيد بن الحسن لم يذكر اسمه لأن موسى لم يعرفه بخصوصه، و بنو عطف بيان لقاسم و محمد و علي، يعنى أن قاسما ابن الحسن بن زيد بلا واسطة زيد و عليا ابن الحسن بن زيد بواسطة إبراهيم، انتهى، و كان فى نسخته و علي بن إبراهيم، و يظهر و منه مما ذكرنا. المدينة أى متصلا بالمدينة خارجه، و دخل عسكره المدينة، و الذباب بالضم: جبل بالمدينة، و المسودة بكسر الواو: جند بنى العباس لتسويدهم ثيابهم، كالمبيضة لأصحاب محمد لتبييضهم ثيابهم. من خلفنا أقول: هذا إشارة إلى ما ذكره ابن الأثير أن فى أثناء القتال بعد انهزام كثير من أصحاب محمد، فتح بنو أبى عمرو الغفاريون طريقا فى بنى غفار لأصحاب عيسى فدخلوا منه أيضا و جاءوا من وراء أصحاب محمد. قوله: و مضى، أى لجمع سائر العساكر أو لغيره من مصالح الحرب ثم تبعهم أى رجع أثرهم حتى انتهى إلى مسجد الخوامين أى بياعى الخام فلم ير فيه أحدا

لتفرق أصحابه وانهزامهم، و فى القاموس: الخام الجلد لم يدبغ أو لم يبالغ فى دبغه و الكرباس لم يغسل معرب و الفجل، و قوله: فضاء بالجر بدل أو بالرفع خبر مبتدأ محذوف، و فى القاموس: المبيضة كمحذوثة: فرقة من الثنوية لتبييضهم ثيابهم مخالفة للمسودة من العباسيين، انتهى. فاستقدم أى تقدم أو اجترأ و فى القاموس: المقدام الكثير الإقدام و قدم كنصر و علم و أقدم و تقدم و استقدم، و قال: الشعب بالكسر: الطريق فى الجبل و مسيل الماء فى بطن أرض، أو ما انفرج بين الجبلين، و قال: فزارة أبو قبيلة من غطفان، و قال: هذيل ابن مدركة بن إلياس بن مضر أبو حى من مضر، و قال: أشجع بن ريث بن غطفان أبو قبيلة انتهى. و الحاصل أنه تقدم حتى انتهى إلى شعب قبيلة فزارة ثم دخل شعب هذيل أو محلثهم، ثم مضى إلى شعب أشجع أو محلثهم، و السكة: الزقاق فأنفذه أى الرمح فى الدرع أى لم يصل إلى بدنه و انثنى أى انعطف فأثخنه أى أوهنه بالجراحة و هو أى محمد مدبر على الفارس فيه تضمنين معنى الإقبال أو الحملة من زقاق العماريين متعلق بخرج، و الزجاج: بالضم و التشديد: الحديدية فى أسفل الرمح فصرعه أى أسقطه على الأرض. و يقال: جلا القوم عن الموضع و منه جلوا و جلاء و أجلوا: تفرقوا، و أجلا من الجذب و جلاه الجذب و أجلاه، كذا ذكره الفيروزآبادى، فيمكن أن يقرأ هنا على بناء المعلوم و المجهول هربا مفعول له أو بمعنى هارين. و إبراهيم هو أخو محمد كان يهرب من المنصور فى البلاد خمس سنين، مرة بفارس، و مرة بكرمان، و مرة ببابل، و مرة بالحجاز، و مرة باليمن، و مرة بالشام إلى أن قدم البصرة فى السنة التى خرج فيها أخوه فى المدينة و بايعه من أهلها أربعة آلاف رجل، فكتب إليه أخوه يأمره بالظهور فظهر أمره أول شهر رمضان سنة خمس و أربعين و مائة فغلب على البصرة، و وجد فى بيت مالها ألفى ألف درهم، و وجه جنودا إلى أهواز و الفارس، و قوى أمره و اضطرب المنصور و وصل إليه نعى أخيه محمد قبل الفطر بثلاثة أيام، فاشتد فى الأمر و كان قد أحصى ديوانه مائة ألف مقاتل، و كان رأى أهل البصرة أن لا يخرج عنهم و يبعث الجنود إلى البلاد فلم يسمع منهم و خرج نحو الكوفة، فبعث إليه المنصور عيسى فى خمسة عشر ألفا، و على مقدمته حميد بن قحطبة فى ثلاثة آلاف. فسار إبراهيم حتى نزل باخمري و هى من الكوفة على ستة عشر فرسخا، و وقع القتال فيه و انهزم عسكر عيسى حتى لم يبق معه إلا قليل، فأتى جعفر و إبراهيم ابنا سليمان بن على من وراء ظهور أصحاب إبراهيم و كانوا يتبعون

المنهزمين فلما رأوا ذلك رجعوا إلى قتال هؤلاء، فرجع المنهزمون و أحاطوا بهم من الجانبين، و قتل إبراهيم و تفرق أصحابه و أتى برأسه إلى المنصور. و كان قتله يوم الاثنين لخمس بقين من ذى القعدة، و مكث مذخرج إلى أن قتل ثلاثة أشهر إلا خمسة أيام. قوله: مكمننا عنده، أى أكمنه إبراهيم و أكمن هو نفسه لئلا يراه أحد خوفا من المنصور إن كان قبل الخروج أو من سائر الناس لسوء سريرته فى أيام استيلاء محمد. بسوء تدبيره الظاهر أن الضمير راجع إلى عيسى أو إلى محمد و سوء تدبيرهما كان ظاهرا من جهات شتى لإضرارهم و استهانتهم بأشرف الذرية الصادق عليه السلام و قتلهم إسماعيل و عدم خروجهم عن المدينة و حفرهم الخندق مع نهى الناس عنه، و كل ذلك كان أسباب استيصالهم أو فى أصل الخروج مع إخبار الصادق عليه السلام بعدم ظفرهم و هو أظهر. قوله: ثم مضيت مع ابن أخى قال صاحب المقاتل: عبد الله الأشر بن محمد بن - عبد الله بن الحسن أمه أم سلمة بنت محمد بن الحسن بن الحسن بن على، كان عبد الله ابن محمد بن مسعدة المعلم أخرجه بعد قتل أبيه إلى بلاد الهند فقتل بها، و وجه برأسه إلى المنصور، ثم قدم بابنه محمد بن عبد الله بن محمد بعد ذلك و هو صغير على موسى بن عبد الله بن الحسن، و ابن مسعدة هذا كان مؤدبا لولد عبد الله بن الحسن. قال عبد الله بن محمد بن مسعدة، لما قتل محمد خرجنا بابنه الأشر عبد الله بن محمد فأتينا الكوفة ثم انحدرنا إلى البصرة، ثم خرجنا إلى السند فلما كان بيننا و بينها أيام نزلنا خانا فكتب فيه:

منخرق الخفين يشكو لوحا-تنكبه أطراف مرو حداد طرده الخوف فأزرى به-كذاك من يكره حر الجلال قد كان فى الموت له راحة-و الموت حتم فى رقاب العباد

و كتب اسمه تحتها، ثم دخلنا قندهار فأحللته قلعة لا يرومها رائم و لا يطور بها طائر، و كان أفرس من رأيت من عباد الله ما أخال الرمح فى يده إلا قلما، فنزلنا بين ظهرانى قوم يتخلقون بأخلاق الجاهلية، قال: فخرجت لبعض حاجتى و خلفى بعض تجار أهل العراق، فقالوا له: قد بايع لك أهل المنصورة، فلم يزالوا به حتى صار إليها. فحدثت أن رجلا جاء إلى المنصور فقال له: مررت بأرض السند فوجدت كتابا فى قلعة من قلاعها فيه كذا و كذا فقال: لهو هو، ثم دعا هشام بن عمرو بن بسطام

فقال: اعلم أن الأشتر بأرض السند وقد وليتك عليها فانظر ما أنت صانع، فشخص هشام إلى السند فقتله، وبعث برأسه إلى أبي جعفر. قال عيسى فرأيت رأسه قد بعث به أبو جعفر إلى المدينة وعليها حسن بن زيد، فجعلت الخطباء تخطب وتذكر المنصور وتثنى عليه، والحسن بن زيد على المنبر ورأس الأشتر بين يديه، قال عيسى بن عبد الله: حدثني من أثق به وابن مسعدة أن الأشتر وأصحابه أغدوا السير ثم نزلوا فناموا، فنفتت خيلهم في زرع للزط فخرجوا إليهم فقتلوهم بالخشب، فبعث هشام فأخذ رؤوسهم فبعث بها إلى أبي جعفر، قال عيسى: قال ابن مسعدة: ولم نزل في تلك القلعة أنا و محمد بن عبد الله حتى توفي أبو جعفر وقام المهدي فقدمت به وبأمه إلى المدينة، انتهى. و السند بلاد معروفة منها قندهار، و بعدها الهند، أو هي منها أيضا شريدا طريدا أي نافرا مدفوعا، و المهدي محمد بن منصور صار خليفة بعد أبيه في ذي الحجة سنة ثمان و خمسين و مائة و تحبى على المجهول من الحباء و هو العطية قوله: أقطعني لعله من قولهم أقطعه قطيعة أي طائفة من أرض الخراج كناية عن أنه يحفظني و يقوم بما يصلحني كأني ملك له، و قيل: أي أوصلني إلى مأمّن مستعار من أقطع فلانا إذا جاوز به نهرا، و أوصله إلى الشاطئ. إلا قبلتني أي أسألك في جميع الأحوال إلا حال القبول شاء أو أبي أي طوعا أو كرها كذبة بالكسر و كفرحة مفعول مطلق مولا هم أي عبدهم أو معتقهم أو محل نعمتهم، أو محبهم أو تابعهم. أقول: و روى صاحب المقاتل عن موسى بن عبد الله قال: لما صرنا بالربذة أرسل أبو جعفر إلى أبي: أرسل إلى أحدكم و اعلم أنه غير عائد إليك أبدا، فابتدره بنو إخوته يعرضون أنفسهم عليه فجزاهم خيرا و قال لهم: أنا أكره أن أفجعهم بكم، و لكن اذهب أنت يا موسى، قال: فذهبت و أنا يومئذ حديث السن فلما نظر إلى قال: لا أنعم الله بك عينا الشياطين يا غلام، قال: فضربت و الله حتى غشى على فما أدري بالضرب، ثم رفعت الشياطين عني و استدناني فقتلت منه، فقال: أتدري ما هذا؟ هذا فيض فاض مني فأفرغت عليك سجلا لم أستطع رده، و من ورائه و الله الموت أو تفتدى مني، قلت: و الله يا أمير المؤمنين ما كان لي ذنب و إنني منعزل عن هذا الأمر، قال: انطلق فأنتى بأخويك، قال: قلت: تبعثني إلى رباح بن عثمان فتضع على العيون و الرصد، فلا أسلك طريقا إلا أتبعني، و يعلم أخواي فيهربان مني، قال: فكتب إلى رباح لا سلطان لك على موسى و أرسل معي حرسا أمرهم أن يكتبوا إليه بخبري، فقدمت المدينة فنزلت دار

ابن هشام بالبلاط فأقمت بها شهورا فكتب رباح إلى أبي جعفر أن موسى مقيم يتربص بك الدوائر و ليس عنده شيء مما تحب، فأمره أن يحمله إليه فحمله، و بلغ محمدا خبره فخرج من وقته. و كان قد أوصى رباح القوم الذين حملوا موسى إن رأيتم أحدا أقبل من المدينة ليأخذوا موسى فاضربوا عنقه، فبعث محمد بن خضير في طلب موسى و أنفذ معه فوارس فتقدموا القوم ثم رجعوا من أمامهم كأنهم أقبلوا من العراق، فلم ينكروهم حتى خالطوهم فأخذوا موسى منهم و أوصلوه إلى أخيه. قال: و أخذ مرة أخرى من البصرة و بعثوا به إلى المنصور فضربه خمسمائة سوط و صبر، و قد قيل: إن موسى لم يزل محبوبا حتى أطلقه المهدي، و قيل. إنه توارى بعد ذلك حتى مات، انتهى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٤٩

١٨- الحديث

٩٣٩/١٨ . وَ بِهَذَا الْأَسْنَادِ (٣) ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيِّ (٤) ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُفَضَّلِ : مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، قَالَ :

لَمَّا خَرَجَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْمَقْتُولُ بِفَخٍّ (٥) ، وَ احْتَوَى عَلَى الْمَدِينَةِ (٦) ، دَعَا مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامَ إِلَى الْبَيْعَةِ ، فَأَتَاهُ ، فَقَالَ لَهُ : « يَا ابْنَ عَمِّ ، لَا تُكَلِّفْنِي مَا كَلَّفَ ابْنُ عَمِّكَ عَمَّكَ (٧) أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، فَيَخْرُجَ مِنِّي مَا لَا أُرِيدُ (٨) ، كَمَا خَرَجَ مِنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُنْ يُرِيدُ » .

ص: ٢٣٥

٣-١ . «المولى»: التابع، والمحِب، والعبد، والمُعْتَق، والمنعم عليه. راجع: النهاية، ج ٤، ص ٢٢٨ (ولا).

٢-٤ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٥١ ، ح ٦١٩ ؛ وفى الوسائل ، ج ٣ ، ص ٢٤٢ ، ح ٣٥١٩ ؛ وج ١٧ ، ص ١٢٧ ، ح ٢٢١٦١ ، من قوله : «إنّما تحتاج المرأة فى المأتم إلى النوح» إلى قوله : «فلا تؤذى الملائكة بالنوح» ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ٢٧٨ ، ح ١٩ .

٣-٥ . إشارة إلى السند المتقدّم إلى عبد الله بن إبراهيم بن محمّد الجعفرى .

٤-٦ . كذا فى النسخ والمطبوع ، لكن الظاهر زيادة «بن جعفر» . وعبد الله هذا ، هو عبد الله بن إبراهيم بن محمّد بن علىّ بن عبد الله بن جعفر بن أبى طالب ، له عدّة كتب : منها كتاب خروج صاحب فخ ومقتله . راجع : رجال النجاشى ، ص ٢١٦ ، الرقم ٥٦٢ ؛ تهذيب الأنساب ، ص ٣٠٦ .

٥-٧ . قال ابن الأثير : «الفخّ : موضع عند مكّة . وقيل : وادٍ دُفن فيه عبد الله بن عمر ، وهو أيضا ما أقطعه النبىّ صلى الله عليه وآله عظيم بن الحارث المحاربيّ» . وقال المجلسى : «بئر بين التنعيم وبين مكّة وبينه وبين مكّة فرسخ تقريبا» . وقال : «والحسين هو الحسين بن علىّ بن الحسن بن الحسن بن علىّ بن عليهما السلام ، وأمّه زينب بنت عبد الله بن الحسن ، خرج فى أيام موسى الهادى ابن محمّد المهديّ ابن أبى جعفر المنصور ، وخرج معه جماعة كثيرة من العلويين ، وكان خروجه بالمدينة فى ذى القعدة سنة تسع وستين ومائة بعد موت المهديّ بمكّة وخلافة الهادى ابنه» . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٤١٨ (فخخ) ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٥١ .

٦-٨ . «احتوى على المدينة» ، أى غلب عليها وأحاط بها واستولى عليها . راجع : المصباح المنير ، ص ١٥٨ (حوى) .

٧-٩ . فى «ب ، ف» : - «عمك» .

٨-١٠ . فى «ج» : «لن أريد» .

فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ : إِنَّمَا عَرَضْتُ عَلَيْكَ أَمْرًا ، فَإِنْ (١) أَرَدْتَهُ دَخَلْتَ فِيهِ ، وَإِنْ كَرِهْتَهُ لَمْ أَحْمِلْكَ عَلَيْهِ ، وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ . ثُمَّ وَدَّعَهُ ، فَقَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ وَدَّعَهُ : «يَا ابْنَ عَمِّ ، إِنَّكَ مَقْتُولٌ ، فَأَجِدْ (٢) الضَّرَابَ ؛ فَإِنَّ الْقَوْمَ فَسَّاقٌ يُظْهِرُونَ إِيمَانًا ، وَيُسِرُّونَ (٣) شِرْكَاءَ (٤) ، وَ«إِنَّا

لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (۵) أَحْتَسِبُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ عَصْبَةِ (۶)». ثُمَّ خَرَجَ الْحُسَيْنُ ، وَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا
كَانَ ، قُتِلُوا (۷) كُلُّهُمْ كَمَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عبد الله بن مفضل گوید: چون حسین بن علی، کشته شده در فسخ خروج کرد و مدینه را بتصرف در آورد، موسی بن جعفر را برای بیعت طلب کرد، حضرت تشریف آورد و باو فرمود: پسر عموا! بمن تکلیفی مکن که پسر عمویت (محمد بن عبد الله) بعمویت امام صادق کرد، تا از من چیزی که نمیخواهم سرزند؟ چنان که از امام صادق علیه السلام چیزی سرزد که نمیخواست (مقصود سخنان درستی است که میان آنها رد و بدل شد و اخباری که امام علیه السلام باو گفت: که در حدیث سابق بیان گردید). حسین بحضرت عرضکرد: مطلبی بود که من بشما عرضکردم: اگر خواهی در آن وارد شو و اگر نخواهی شما را بر آن مجبور نمیکنم، خدا یاور است و سپس خداحافظی کرد. ابو الحسن موسی بن جعفر هنگام خداحافظی باو فرمود: پسر عموا! تو کشته خواهی شد، پس نیکو جنگ کن [ضربت را جدی بزن] زیرا این مردم فاسقند، اظهار ایمان میکنند و در دل مشرکند و »

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«من مصیبت شما جماعت را [خویشانم را] بحساب خدا میگذارم، سپس حسین خروج کرد و کارش بدان جا رسید که رسید، یعنی همگی کشته شدند، چنانچه آن حضرت علیه السلام فرمود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱۸- عبد الله بن مفضل مولای عبد الله بن جعفر بن ابی طالب گوید: چون حسین بن علی مقتول در فحّ شورید و مدینه را تصرف کرد، موسی بن جعفر (علیه السّلام) را برای بیعت خواند، امام کاظم (علیه السّلام) نزد او آمد و به او گفت: ای پسر عم به من تکلیفی نکن که پسر عمویت به عمویت ابی عبد الله (امام صادق علیه السّلام) کرد، تا از من آن سرزند که نخواهی، چنانچه از ابی عبد الله آن سرزد که او نمی خواست، حسین در جواب او گفت: من به شما موضوعی پیشنهاد کردم، اگر خواهی در آن وارد شو و اگر بد داری تو را بدان و اندام، خدا یاور است، سپس با او وداع کرد. ابو الحسن موسی بن جعفر (علیه السّلام) هنگام وداع به او گفت: ای پسر عم تو کشته می شوی، پس در ضربت زدن به دشمن کوشا باش، این مردم همه خارج از دینند، به زبان اظهار ایمان کنند و از دل مشرکند»

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«من شما را مردان را به حساب خدا می گذارم، سپس حسین کرد و کارش چنان شد که شد، همه کشته شدند طبق فرموده آن حضرت (علیه السّلام).

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۸- عبد الله بن مفضل مولای عبد الله بن جعفر بن ابی طالب گوید: چون حسین بن علی مقتول در فحّ شورید و مدینه را تصرف کرد، موسی بن جعفر علیه السّلام را برای بیعت خواند، امام کاظم علیه السّلام نزد او آمد و به او گفت: ای پسر عم به من تکلیفی نکن که پسر عمویت به عمویت (محمد بن عبد الله) ابی عبد الله (امام صادق علیه السّلام) تکلیف کرد، تا از من چیزی را که نخواهم سرزند، چنانچه از ابی عبد الله آن سرزد که او نمی خواست، حسین در جواب او گفت: من

به شما موضوعی پیشنهاد کردم، اگر خواهی در آن وارد شو و اگر بد داری تو را به آن ناگزیر نمی سازم، خدا یاور است سپس با او خدا حافظی کردم.

ابو الحسن موسی بن جعفر علیه السلام هنگام وداع به او گفت: ای پسر عم تو کشته می شوی، پس در ضربت زدن به دشمن کوشا باش (خوب جنگ کن) زیرا بیشتر مردم فاسد و از دین خارج اند، به زبان ایمان می آورند ولی با دل مشرکند

«إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ»

من شما را مردان را به حساب خدا می گذارم، سپس حسین خروج کرد و کارش چنان شد که شد، همه کشته شدند طبق فرموده آن حضرت علیه السلام.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و الفخ بفتح الفاء و تشدید الخاء: بئر بین التنعیم و بین مکه، و بینة و بین مکه فرسخ تقریباً. و الحسین هو الحسین بن علی بن الحسن بن الحسن بن الحسن بن علی علیهما السلام و أمه زینب بنت عبد الله بن الحسن و خرج فی أيام موسی الهادی ابن محمد المهدی ابن - أبی جعفر المنصور، و خرج معه جماعة كثيرة من العلویین و كان خروجه بالمدينة فی ذی القعدة سنة تسع و ستین و مائة بعد موت المهدی بمكة و خلافة الهادی ابنه. روى أبو الفرج الأصبهانی فی كتاب مقاتل الطالبیین بأسانیده عن عبد الله بن إبراهيم الجعفری و غیره أنهم قالوا: كان سبب خروج الحسین بن علی بن

الحسن أن موسى الهادى ولى المدينة إسحاق بن عيسى بن على، فاستخلف عليها رجلا من ولد عمر بن الخطاب يعرف بعبد العزيز بن عبد الله، فحمل على الطالبين و أساء إليهم و أفرط فى التحامل عليهم و طالبهم بالعرض فى كل يوم، فكانوا يعرضون فى المقصورة و أخذ كل واحد منهم بكفالة قريبه و نسيبه، فضمن الحسين بن على يحيى بن عبد الله بن - الحسن و الحسن بن محمد بن عبد الله بن الحسن، و وافى أوائل الحج. و قدم من الشيعة نحو من سبعين رجلا فنزلوا دار ابن أفلح بالبقيع، و أقاموا بها و لقوا حسينا و غيره، فبلغ ذلك العمرى و أنكره و غلظ أمر العرض و ولى على الطالبين رجلا يعرف بأبى بكر بن عيسى الحائك مولى الأنصار، فعرضهم يوم الجمعة فلم يأذن لهم فى الانصراف حتى بدأ أوائل الناس يجيئون إلى المسجد، ثم أذن لهم، فكان قصارى أحدهم أن يغدو و يتوضأ للصلاة و يروح إلى المسجد، فلما صلوا حبسهم فى المقصورة إلى العصر، ثم عرضهم فدعا باسم حسن بن محمد فلم يحضر، فقال ليحيى و حسين بن على: لتأتينى به أو لأحبسنكما فإن له ثلاثة أيام لم يحضر العرض و لقد خرج أو تغيب. و جرى بينهما و بينه فى ذلك كلام طويل و أغلظا له القول إلى أن حلف العمرى على الحسين بطلاق امرأته و حرية مماليكه أنه لا يخلى عنه أو يحيئه به باقى يومه و ليلته، و إنه إن لم يجىء به ليركبن إلى سويقة فيخربها أو يحرقها و ليضربن الحسين ألف سوط و حلف بهذه اليمين أن عينه إن وقعت على الحسن ليقتلنه من ساعته، فوثب يحيى مغضبا فقال له: أنا أعطى الله عهدا و كل مملوك لى حر إن ذقت الليلة نوما حتى آتيك بحسن بن محمد أو لأجده فأضرب عليك بابك حتى تعلم أنى قد جئتك و خرجا من عنده و هما مغضبان و هو مغضب. فقال حسين ليحيى: بئس لعمر الله ما صنعت حين تحلف لتأتينه به، و أين تجد حسنا؟ قال: لم أرد أن آتية بحسن و الله و إلا فأنا نفى من رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم إن دخل عيني نوم حتى أضرب عليه بابه و معى السيف إن قدرت عليه قتلته، فقال له حسين: بئس ما تصنع تكسر علينا أمرنا. قال له يحيى: و كيف اكسر عليك أمرك إنما بينى و بين ذلك عشرة أيام حتى تسير إلى مكة. فوجه الحسين إلى الحسن بن محمد فقال: يا بن عم قد بلغك ما كان بينى و بين هذا الفاسق فامض حيث أحببت، قال الحسن: لا و الله يا بن عم بل أجيء معك الساعة حتى أصنع يدي فى يده، فقال له الحسين: ما كان الله ليطلع على و أنا جاء إلى محمد صلى الله عليه و آله و هو

خصمى و حجيجى فى أمرى و لكن أفديك بنفسى لعل الله أن يقينى من النار. قال ثم وجه فجاء يحيى و سليمان و إدريس بنو عبد الله بن الحسن و عبد الله بن الحسن الأفطس، و إبراهيم بن إسماعيل طباطبا، و عمر بن الحسن بن على الحسن بن على، و عبد الله بن إسحاق بن إبراهيم بن الحسن بن الحسن، و عبد الله بن جعفر بن محمد بن على بن الحسين بن على بن أبى طالب، و وجهوا إلى فتيان من فتيانهم و مواليتهم فاجتمعوا ستة و عشرين رجلا من ولد على عليه السلام، و عشرة من الحاج و نفر من الموالى، فلما أذن المؤذن بالصبح دخلوا المسجد ثم نادوا أحد أحد و صعد عبد الله بن الحسن الأفطس المنارة التى عند رأس النبى صلى الله عليه و آله عند موضع الجنائز فقال للمؤذن: أذن بحى على خير العمل، فلما نظر إلى السيف فى يده أذن بها و سمعه العمرى فأحس بالشر و دهش و صاح: أغلقوا البغلة بالباب و أطعمونى حبتى ماء. قالوا: ثم اقتحم إلى دار عمر بن الخطاب و خرج فى الزقاق المعروف بزقاق عاصم ابن عمر، ثم مضى هاربا على وجهه يسعى و يضطر حتى نجا فصلى الحسين بالناس الصبح و دعا بالشهود العدول الذين كان العمرى أشهدهم عليه أن يأتى بالحسن إليه، و دعا بالحسن و قال للشهود: هذا الحسن قد جئت به فهاتوا العمرى و إلا و الله خرجت من يمينى و مما على، و لم يتخلف عنه أحد من الطالبين إلا الحسن بن جعفر بن - الحسن بن الحسن فإنه استعفاه و لم يكرهه، و موسى بن جعفر بن محمد عليهم السلام. و روى بإسناد آخر عن عنتره العقبانى قال: رأيت موسى بن جعفر بعد عتمة و قد جاء إلى الحسين صاحب الفخ، فانكب عليه شبه الركوع و قال: أحب أن تجعلنى فى سعة و حل من تخلفى عنك، فأطرق الحسين طويلا لا يجيبه ثم رفع رأسه إليه فقال: أنت فى سعة. و بالإسناد الأول قال: قال الحسين لموسى بن جعفر عليه السلام فى الخروج، فقال: إنك مقتول فأجد الضراب فإن القوم فساق يظهرون إيماننا و يضمرون نفاقا و شكاً، ف

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

، و عند الله جل و عز أحتسبكم من عصابة. قال: و خطب الحسين بعد فراغه من الصلاة فحمد الله و أثنى عليه و قال: أنا ابن - رسول الله على منبر رسول الله صلى الله عليه و آله و فى حرم رسول الله

أدعوكم إلى سنة رسول الله صلى الله عليه وآله أيها الناس أ تطلبون آثار رسول الله في الحجر و العود، تمسحون بذلك و تضيعون بضعة منه، قالوا: فأقبل حماد البربري و كان مسلحة للسلطان بالمدينة في السلاح، و معه أصحابه حتى وافوا باب المسجد الذي يقال له باب جبرئيل، فنظرت إلى يحيى بن عبد الله قد قصده و في يده السيف، فأراد حماد أن ينزل فبدره يحيى فضربه على جبينه و على البيضة و المغفر و القلنسوة فقطع ذلك كله و أطار قحف رأسه و سقط عن دابته و حمل على أصحابه فتفرقوا و انهزموا. و حج في تلك السنة المبرك التركي فبدأ بالمدينة فبلغه خبر الحسين فبعث إليه من الليل إنى و الله ما أحب أن تبلى بى و لا أبتلى بك فابعث الليلة إلى نفر من أصحابك و لو عشرة بيتون عسكري حتى انهزم و أعتل بالبيات، ففعل ذلك حسين و وجه عشره من أصحابه فجعجعوا بمبرك و سيحوا في نواحي عسكريه، فطلب دليلا يأخذ به غير الطريق فوجده فمضى به حتى انتهى إلى مكة. و حج في تلك السنة العباس بن محمد و سليمان بن أبى جعفر و موسى بن عيسى فصار مبرك معهم و أعتل عليهم بالبيات. و خرج الحسين قاصدا إلى مكة و معه و من تبعه من أهله و مواليه و أصحابه و هم زهاء ثلاثة مائة و استخلف رجلا على المدينة فلما صاروا بفخ تلتقتهم الجيوش، فعرض العباس على الحسين الأمان و العفو و الصلة فأبى ذلك أشد الإباء. و عن سليمان بن عباد قال: لما أن لقي الحسين المسودة أقعد رجلا على جمل معه سيف يلوح به و الحسين يملى عليه حرفا حرفا يقول: ناد فنادى: يا معشر الناس يا معشر المسودة هذا حسين بن رسول الله و ابن عمه يدعوكم إلى كتاب الله و سنة رسول الله، و في رواية أخرى: قال: أبايعكم على كتاب الله و سنة رسول الله و على أن يطاع الله و لا يعصى و أدعوكم إلى الرضا من آل محمد، و على أن تعمل فيكم بكتاب الله و سنة نبيه صلى الله عليه وآله، و العدل في الرعية، و القسم بالسوية، و على أن تقيموا معنا و تجاهدوا عدونا فإن نحن و فينا لكم و فيتم لنا، و إن نحن لم نف لكم فلا بيعة لنا عليكم. قال: و لقيته الجيوش بفخ و قادتها العباس بن محمد و موسى بن عيسى و جعفر و محمد ابنا سليمان و مبرك التركي و الحسن الحاجب و حسين بن يقطين، فالتقوا في يوم التروية وقت صلاة الصبح فأمر موسى بن عيسى بالتعبية فصار محمد بن سليمان في الميمنة و موسى في الميسرة و سليمان بن أبى جعفر و العباس بن محمد في القلب، فكان أول من بدأهم موسى فحملوا عليه فاستطرد لهم شيئا

حتى انحدروا فى الوادى و حمل عليهم محمد بن سليمان من خلفهم، فطحنهم طحنة واحدة حتى قتل أكثر أصحاب الحسين و جعلت المسودة تصيح لحسين: يا حسين لك الأمان فيقول: لا أمان أريد، و يحمل عليهم حتى قتل و قتل معه سليمان بن عبد الله بن الحسن و عبد الله بن إسحاق بن إبراهيم بن الحسن، و أصابت الحسن بن محمد نشابة فى عينه فتركها فى عينه، و جعل يقاتل أشد القتال، فناداه محمد بن سليمان يا بن خال اتق الله فى نفسك لك الأمان فقال: و الله ما لكم أمان و لكن أقتل منكم ثم كسر سيفا هنديا كان فى يده و دخل إليهم فصاح العباس بابنه عبد الله قتلك الله إن لم تقتله أ بعد تسع جراحات تنتظر هذا؟ فقال له موسى بن عيسى: أى و الله عاجلوه، فحمل عليه عبد الله فطعنه فضرب العباس عنقه بيده صبرا و نشبت الحرب بين العباس بن محمد و محمد بن سليمان، و قال: أمنت ابن خالى فقتلتموه؟ فقالوا: نعطيك رجلا من العشيرة تقتله مكانه. قالوا: و جاء الجند بالرؤوس إلى موسى و العباس و عندهما جماعة من ولد الحسن و الحسين، فلم يسألا أحدا منهم إلا موسى بن جعفر عليه السلام فقالا: هذا رأس حسين؟ قال: نعم، إنا لله و إنا إليه راجعون، مضى و الله مسلما صالحا صواما أمرا بالمعروف ناهيا عن المنكر، ما كان فى أهل بيته مثله، فلم يجيبوه بشيء، و حملت الأسرى إلى موسى الهادى، و فيهم الغذافر الصيرفى و على بن سائق القلانسى، و رجل من ولد حاجب بن زرارة، فأمر بهم فضربت أعناقهم و بين يديه رجل آخر من الأسرى واقف فقال: أنا مولاك يا أمير المؤمنين فقال: مولاى يخرج على و مع موسى سكين فقال: و الله لأقطعنك بهذا السكين مفصلا مفصلا قال: و قيل: غلبت عليه العلة فمكث ساعة طويلة ثم مات، و سلم الرجل من القتل. قال صاحب المقاتل نقلا عن المدائنى: قال خرج مع الحسين صاحب الفخ من أهل بيته يحيى و سليمان و إدريس بنو عبد الله بن الحسن بن الحسن، و على بن إبراهيم بن الحسن، و إبراهيم بن إسماعيل طباطبا و حسن بن محمد بن عبد الله بن الحسن و عبد الله و عمر ابنا الحسن بن على بن الحسن و عبد الله بن إسحاق بن إبراهيم بن الحسن بن الحسن، و قال: قتل منهم سليمان بن عبد الله و الحسن بن محمد بن عبد الله، و عبد الله بن إسحاق. و روى بإسناده عن عمرو بن مساور قال: أخبرنى جماعة من موالى محمد بن سليمان أنه لما حضرته الوفاة جعلوا يلقونه الشهادة و هو يقول:

ألا ليت أمى لم تلدنى و لم أكن -لقيت حسينا يوم فخر و لا الحسن

فجعل يرددّها حتى مات. و بإسناده عن محمد بن إسحاق عن أبي جعفر محمد بن علي عليه السلام قال: مر النبي صلى الله عليه و آله بفخر فنزل فصلى ركعة، فلما صلى الثانية بكى و هو فى الصلاة، فلما رأى الناس النبي صلى الله عليه و آله و سلم يبكى بكوا، فلما انصرف قال: ما يبكيكم؟ قالوا: لما رأيناك تبكى بكينا يا رسول الله، قال: نزل جبرئيل لما صليت الركعة الأولى فقال لى: يا محمد إن رجلا من ولدك يقتل فى هذا المكان، و أجر الشهيد معه أجر شهيدين. و بإسناده عن النضر بن قرواش قال: أكرت جعفر بن محمد عليه السلام من المدينة، فلما رحلنا من بطن مر قال لى: يا نضر إذا انتهيت إلى فخر فأعلمنى، قلت: أو لست تعرفه؟ قال: بلى و لكنى أخشى أن تغلبنى عينى، فلما انتهينا إلى فخر دنوت من المحمل فإذا هو نائم، فتنحنحت فلم ينتبه فحركت المحمل فجلس فقلت: قد بلغت، فقال: حل محملى، ثم قال: صل القطار فوصلته ثم تحيت به عن الجادة فأنخت بغيره، فقال: ناولنى الإداوة و الركوة، فتوضأ و صلى ثم ركب، فقلت له: جعلت فداك رأيتك قد صنعت شيئا أفهو من مناسك الحج؟ قال: لا و لكن يقتل هيهنا رجل من أهل بيتى فى عصابة تسبق أرواحهم أجسادهم إلى الجنة ثم ذكر أخبارا كثيرة فى سخائه و سائر فضائله. و روى مؤلف كتاب عمدة الطالب عن أبى نصر البخارى عن محمد الجواد ابن على الرضا عليهما السلام أنه قال: لم يكن لنا بعد الطف مصرع أعظم من فخر. و روى صاحب معجم البلدان عنه عليه السلام مثله. و أقول: و إن كان أكثر هذه الأخبار من روايات الزيدية لكن لم أستبعد صحة بعضها. قوله: و احتوى على المدينة أى غلب عليها و أحاط بها ما كلف ابن عمك أى محمد بن عبد الله، و سمى أبا عبد الله عليه السلام عمه مجازا فأجد الضراب من الإجادة أى أحسن، يقال: جاد و أجاد أى أتى بالجيد، و ربما يقرأ بتشديد الدال أى اجتهد، و الضراب بالكسر مصدر باب المفاعلة القتال فإن القوم أى بنى العباس و أتباعهم فساق أى خارجون من الدين و يسرون شركا، لأنهم لو كانوا قائلون بالنبي صلى الله عليه و آله و سلم لا تبعوه فى تقديم أوصيائه و متابعتهم احتسبكم عند الله أى أطلب أجر مصيبتكم من الله، و أصبر فيها طلبا للأجر، أو أظنكم عند الله فى الدرجات العالية، بناء على أن غرضهم النهى عن المنكر لا دعوى الإمامة، و الأول أظهر، و من بيان للضمير البارز فى احتسبكم. و قال الجوهرى: عصابة الرجل بنوه

وقرابته لأبيه وإنما سموا عصبه لأنهم عصبوا به أى أحاطوا به، فالأب طرف، والابن طرف، والعم جانب، والأخ جانب، انتهى. ويمكن أن يقرأ بضم العين وسكون الصاد، كما قال تعالى حكاية عن إخوة يوسف:

وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

*

قال الطبرسى (ره): العصبه الجماعة التي يتعصب بعضها لبعض، ويقع على جماعة من عشرة إلى خمسة عشر، وقيل: ما بين العشرة إلى الأربعين ولا واحد له من لفظه كالقوم والرهط.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٥٨

١٩- الحديث

١٨٢ / ١٨٢ . وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيِّ ، قَالَ :

كَتَبَ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ (٩) إِلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ : أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنِّي أُوصِي نَفْسِي بِتَقْوَى اللَّهِ ، وَبِهَا أُوصِيكَ ؛ فَإِنَّهَا وَصِيَّةُ اللَّهِ فِي الْأَوَّلِينَ ، وَوَصِيَّتُهُ فِي الْآخِرِينَ ، خَبَّرَنِي مَنْ وَرَدَ عَلَيَّ مِنْ أَعْوَانِ اللَّهِ عَلَى دِينِهِ وَنَشَرَ طَاعَتِهِ بِمَا كَانَ مِنْ ١/٣٦٧

تَحَنُّنِكَ (١٠) مَعَ خِذْلَانِكَ (١١) ، وَقَدْ شَاوَزْتُ فِي الدَّعْوَةِ لِلرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَقَدْ

ص: ٢٣٦

١-١ . فى «بس» : «فإذ» .

٢-٢ . فى «ب ، ج» : «فأجد» من الإجادة . وقوله : «فأجد» أمر من الإجداد بمعنى الاجتهاد . يقال : أجدُّ يُجدُّ ، إذا اجتهد وصار ذا جدِّ واجتهاد . وفى الشروح : أمر من الإجادة ، بمعنى الإحسان والإتيان بالجدِّ . يقال : جاد جودةً وأجاد ، أى أتى بالجدِّ من القول أو الفعل . وإن كان ما فى المتن هو المحتمل أيضا فى المرأة . والضراب : القتال . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ١١٣ (جدد) ، ص ١٣٥ (جود) .

٣-٣ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، ه ، بح ، بر ، بس» والوافى والبحار . وفى «بف» : «يسترون» . وفى المطبوع : «يسترون» .

٤-٤ . فى «بس» : + «بالله» .

٥-٥ . البقرة (٢) : ١٥٦ .

٦-٦ . «أحتسبكم» أى أطلب الأجر فى مصيبتكم . والعُصبة من الرجال : ما بين العشرة إلى الأربعين . وقال الفيض : «العُصبة محرَّكة يقال لقوم الرجل الذين يتعصَّبون له» . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ١٨٢ (عصب) .

٧-٧ . فى «ب» : «فقتلوا» .

٨-٨ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧١ ، باب ما يفصل به بين دعوى المحقِّق ... ، ح ٦٢٣ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ١٦٠ ، باب أحوال عشائره [الكاظم عليه السلام] وأصحابه ... ، ح ٦ .

٩-٩ . فى «و ، بس» : «حسن» .

١٠-١٠ . فى الوافى : «محبَّتكَ» وقال : «يعنى لنا ، أو للإمامة والخلافة» . وقوله : «التَّحْنُن» : الترحُّم . يقال : تحنُّن عليه ، أى ترحِّم . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢١٠٤ (حنن) .

١١-١١ . «الخُدْلان» : عدم النصرة . يقال : خَدَلَهُ خِدْلَانَا ، إذا ترك عونه ونصرته . وفى الوافى «مع خذلانك ، يعنى إيانا ، أو مع أنك مخذول» . ونقل المجلسى عن بعض النسخ : «من رحمتك» . راجع : الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٨٣ (خذل) .

اِحْتَجَبْتَهَا (١) وَ اِحْتَجَبَهَا أَبُوكَ مِنْ قَبْلِكَ ، وَقَدِيمًا ادَّعَيْتُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ ، وَ بَسَطْتُمْ أَمَا لَكُمْ إِلَى مَا لَمْ يُعْطِكُمُ اللَّهُ ، فَاسْتَهْوَيْتُمْ (٢) وَ أَضَلَلْتُمْ ، وَ أَنَا مُحَذَّرُكَ مَا حَذَّرَكَ اللَّهُ مِنْ نَفْسِهِ .

فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « مِنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرٍ (٣) وَ عَلِيِّ (٤) مُشْتَرِكَيْنِ (٥) فِي التَّدَلُّلِ لِلَّهِ وَ طَاعَتِهِ ، إِلَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنٍ (٦) : أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنِّي أُحَذَّرُكَ اللَّهُ وَ نَفْسِي ، وَ أَعْلِمُكَ أَلِيمَ عَذَابِهِ وَ شَدِيدَ عِقَابِهِ وَ تَكَامُلَ نِقَمَاتِهِ ، وَ أَوْصِيكَ وَ نَفْسِي بِتَقْوَى اللَّهِ ؛ فَإِنَّهَا زَيْنُ الْكَـ لَامٍ وَ تَثْبِيتُ النَّعْمِ ، أَتَانِي كِتَابُكَ تَذَكُّرٌ فِيهِ أَنِّي مُدَّعٍ وَ أَبِي مِنْ قَبْلُ ، وَ مَا سَمِعْتَ ذَلِكَ مِنِّي وَ «سَتَكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَ يُسْأَلُونَ» (٧) وَ لَمْ يَدْعُ حِرْصُ الدُّنْيَا وَ مَطَالِبُهَا (٨) لِأَهْلِهَا مَطْلَبًا لِأَخْرَجَتِهِمْ حَتَّى يُفْسِدَ (٩) عَلَيْهِمْ مَطْلَبَ

ص: ٢٣٧

١-١ . فى الوافى : «قد احتجبتها : احتجبت عن مشاورتى ولم تحضرها ، فصار ذلك سببا لتعوق الناس عنى» .

٢-٢ . «فاستهويتم» ، أى ذهبتم بعقول الناس وأهوائهم ، أو حيرتموهم ، أو زينت لهم هواهم . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٧٦٤ (هوى) .

٣-٣ . هكذا فى «ألف ، ج ، ض ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» وشرح المازندرانى والوافى ومرآة العقول . وفى الوافى : «كنى أولاً بالعبودية ثم صرح باسمه» . وفى «ف» والطبعة السابقة : «موسى بن عبد الله بن جعفر» . وفى المطبوع : «موسى بن أبى عبد الله جعفر» ، واستظهر فى حاشيتها صحته . هذا ، وفى بحار الأنوار ، ج ٤٨ ، ص ١٦٦ : «موسى بن أبى عبد الله جعفر» لكن الظاهر أن وقوع هذا العنوان فى المتن سهو ؛ لما أورد العلامة المجلسى فى ذيل الحديث _ فى إيضاح _ حيث قال : «قوله : من موسى بن عبد الله : فى بعض النسخ : «عبدى الله» وهو الأظهر» إلى أن قال : «وفى بعض النسخ : «أبى عبد الله» .

٤-٤ . فى الوافى : « كانه عليه السلام اشرك اخاه على بن جعفر معه فى المكاتبه لىصرف بذلك عنه ما يصرف عن نفسه من الدعوى؛ لئلا يظن به الظن ، كما ظن به عليه السلام » .

٥-٥ . فى الوافى : « مشتركين ، بصيغه التثنية ، حال عنهما » . وفى مرآة العقول : « مشتركين ، بصيغه الجمع حال عن الجميع ، ويؤيده ما فى بعض النسخ : من عبدى الله جعفر وعلى ... ولعل فيه زيادة أو تحريفا من النساخ » .

٦-٦ . فى الوافى والبحار : « الحسن » .

٧-٧ . الزخرف (٤٣) : ١٩ .

٨-٨ . فى « ف » : « مطالبتها » . وفى مرآة العقول : « ومطالبها ، بالرفع عطفًا على الحرص ، أو بالجر عطفًا على الدنيا » .

٩-٩ . فى « ف ، بس » : « تفسد » .

آخِرْتَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ ، وَ ذَكَرْتَ أَنِّي ثَبَّطْتُ النَّاسَ عَنْكَ (١) لِرَغْبَتِي فِيَمَا فِي يَدَيْكَ ، وَ مَا مَنَعَنِي مِنْ مَدْخَلِكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ _ لَوْ كُنْتُ رَاغِبًا _ ضَعْفٌ عَنْ سُنَّةٍ ، وَ لَا قِلَّةٌ بِصِيرَةٍ بِحُجَّةٍ ، وَ لَكِنَّ اللَّهَ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (٢) _ خَلَقَ النَّاسَ أَمْشَاجًا (٣) وَ غَرَائِبَ (٤) وَ غَرَائِزَ ، فَأَخْبِرْنِي عَنْ حَرْفَيْنِ أَسْأَلُكَ عَنْهُمَا : مَا الْعَتْرُفُ (٥) فِي بَدَنِكَ؟ وَ مَا الصَّهْلُجُ (٦) فِي الْأَنْسَانِ؟ ثُمَّ أَكْتُبُ إِلَيْكَ بِخَبَرِ ذَلِكَ ، وَ أَنَا مُتَقَدِّمٌ إِلَيْكَ ، أَحْذَرُكَ مَعْصِيَةَ الْخَلِيفَةِ ، وَ أَحْتُكَّ عَلَى بَرِّهِ وَ طَاعَتِهِ ، وَ أَنْ تَطْلُبَ لِنَفْسِكَ أَمَانًا قَبْلَ أَنْ تَأْخُذَكَ الْأَعْظَافُ ، وَ يَلْزَمَكَ الْخِنَاقُ (٧) مِنْ كُلِّ مَكَانٍ ؛ فَتَرْوَحَ (٨) إِلَى النَّفْسِ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ لَا تَجِدُهُ حَتَّى يَمُنَّ اللَّهُ عَلَيْكَ بِمَنِّهِ وَ فَضْلِهِ وَ رِقَّةِ الْخَلِيفَةِ _ أَبْقَاهُ اللَّهُ _ فَيُؤَوِّدَكَ وَ يَرْحَمَكَ ، وَ يَحْفَظُ فِيكَ أَرْحَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ « وَ السَّ-لَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى إِنَّا قَدْ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى » (٩) .

قَالَ (١٠) الْجَعْفَرِيُّ : فَبَلَغَنِي أَنَّ كِتَابَ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَعَ فِي يَدِي (١١) هَارُونَ ،

- ١-١ . «تَبَطَّتْ النَّاسُ عَنكَ» ، أَى شَغَلْتَهُمْ وَعَوَّقْتَهُمْ عَنكَ . رَاجِع : النِّهَايَة ، ج ١ ، ص ٢٠٧ (تَبَطَّ) .
- ٢-٢ . فَى «ف» : + «اسمُه» . وَفَى «ه» : «تَبَارَكَ اسْمُهُ» .
- ٣-٣ . «الْمَشَاجِجُ» : جَمْعُ الْمَشِيجِ ، وَهُوَ الْمَخْتَلَطُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَخْلُوطٍ . وَالْمِرَادُ : خَلْقُ النَّاسِ أَخْلَاطًا شَتَّى . رَاجِع : النِّهَايَة ، ج ٤ ، ص ٣٣٢ (مَشِج) .
- ٤-٤ . فَى الْوَافِي : «وَعَرَائِبُ : ذَوَى الْعَجَائِبِ ، فَإِنَّكَ تَدَّعَى هَذَا الْأَمْرَ مَعَ جَهْلِكَ وَضَلَالَتِكَ ، وَأَنَا لَا أَدْعِيهِ مَعَ وَفُورِ عِلْمِي وَهَدَايَ ، وَأَيَّ غَرِيبَةٍ أَغْرَبُ مِنْ ذَلِكَ وَأَعْجُوبَةٍ أَعْجَبُ مِنْهُ» .
- ٥-٥ . فَى «ض» : «الْعَطْرُفُ» . وَفَى شَرْحِ الْمَازَنْدَرَانِي : «الْعَتْرَفُ : دَاءٌ عَظِيمٌ خَبِيثٌ يَحْرِكُ صَاحِبَهُ فِيمَا لَا يَنْبَغِي» .
- ٦-٦ . فَى شَرْحِ الْمَازَنْدَرَانِي : «كَأَنَّ الصَّهْلَجَ عَرَقَ» .
- ٧-٧ . «الْخِنَاقُ» : مَا يُخْنَقُ بِهِ مِنْ حَبَلٍ وَغَيْرِهِ ؛ مِنْ خَنَقَهُ ، أَى عَصَرَ حَلَقَهُ حَتَّى مَاتَ ، كِنَايَةٌ عَنِ الْإِشْرَافِ عَلَى الْهَلَاكِ . أَوِ الْخِنَاقُ ، وَهُوَ دَاءٌ أَوْ رِيحٌ يَأْخُذُ الْإِنْسَانَ وَالذَّوَابَّ فِي الْحَلُوقِ . وَاحْتِمَالُ الْمَجْلِسِيِّ كَوْنَهُ الْخِنَاقُ أَيْضًا مَصْدَرُ خَنَقَهُ ، وَلَكِنْ لَا تَسَاعِدُهُ اللَّغَةُ . رَاجِع : لِسَانُ الْعَرَبِ ، ج ١٠ ، ص ٩٢ (خَنَق) .
- ٨-٨ . فَى الْبَحَارِ : «تَتَرَوَّحُ» . وَقَوْلُهُ : «فَتَرَوَّحَ إِلَى النَّفْسِ» أَى تَسِيرَ وَتَغْدُو ، وَتَرْجِعَ إِلَى الرَّاحَةِ وَالسَّعَةِ ، أَى إِلَى طَلِبِهَا . رَاجِع : الْمَصْبَاحُ الْمَنِيرُ ، ص ٢٤٣ (رُوح) .
- ٩-٩ . طه (٢٠) : ٤٧ _ ٤٨ .
- ١٠-١٠ . فَى «ض» : + «حَدَّثْنَا» .
- ١١-١١ . فَى «ب ، ج ، ف» : «يَدٌ» .

فَلَمَّا قَرَأَهُ ، قَالَ : النَّاسُ يَحْمِلُونِي (١) عَلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ، وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا يُرْمَى بِهِ . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

یحیی بن عبد الله بن حسن بموسی بن جعفر علیهما السلام نوشت: اما بعد من خودم را بتقوای خدا سفارش میکنم، و ترا هم بآن سفارش میکنم زیرا تقوی سفارش خداست نسبت به پیشینیان و پسینیان، یکی از یاوران دین خدا و ناشرین اطاعتش بر من وارد شد و خبر داد که بر من ترحم کرده ئی (که کشته میشوم) و ما را کمک نخواهی کرد؟ من دعوت بسوی آن کس از آل محمد صلی الله علیه و آله را که مردم بپسندند (با تو) مشورت کردم و تو حاضر نشدی و پیش از تو هم پدرت حاضر نشد، شما از زمان قدیم چیزی را ادعا میکنید که در خورتان نیست و آرزوی خود را بجائی کشانیده اید که خدا بشما عطا نکرده است، پس هوا پرست شدید و گمراه گردید، و من ترا بر حذر میدارم از آنچه خدا ترا نسبت بخود بر حذر داشته است. حضرت ابو الحسن موسی بن جعفر علیه السلام باو نوشت: از جانب موسی پسر [ابی] عبد الله جعفر و هم پسر علی (بن ابی طالب) که هر دو در بندگی و اطاعت خدا شریکند بسوی یحیی بن عبد الله بن حسن. اما بعد همانا من ترا و خودم را از خدا بیم میدهم و ترا از عذاب دردناک و عقاب سخت و کیفر کاملش آگاه میسازم و تو و خودم را بتقوای خدا سفارش میکنم، زیرا تقوی موجب زینت سخن و پابرجائی نعمتهاست، نامه ات بمن رسید، در آنجا نوشته بودی که من و پدرم از زمان پیش مدعی (مقام و منصب) بوده ایم، در صورتی که تو چنین ادعائی از من نشنیده ئی و (خدای تعالی در سوره زخرف فرماید) «گواهی آنها نوشته شود و مورد بازخواست قرار گیرند» حرصی که اهل دنیا بدینا و خواستنیهای آن دارند، تمام خواسته های آخرت آنها را هم در دنیا تباه کرده است (از این جهت عبادات و اعمال آخرت خود را هم باغراض دنیوی مشوب میسازند چنان که تو امر بمعروف را بافتراء بر من و انکار حق مشوب ساختی) و نوشته بودی که من بواسطه آرزو داشتن آنچه نزد توست (یعنی ادعاء امامت) مردم را از تو میرانم. در صورتی که اگر راهی را که تو پیش گرفته ای مایل باشم، ناتوانی از دانستن روش و کم بصیرتی بدلیل جلوگیر من نباشد (معرفت و بصیرت من از تو خیلی بیشتر است ولی میدانم اکنون وقتش نیست) اما خدای تبارک و تعالی مردم را معجوننی مرکب آفریده و قوائی شگفت آور و غرائزی گوناگون باو عطا کرده است، من دو کلمه در باره انسان از تو میپرسم، (تا بدانی که تو بناحق ادعا میکنی، بمن بگو). عترف

در بدن تو چیست؟ و صهلج در انسان کدامست؟ جوابش را بمن بنویس، من بتو سفارش میکنم و از نافرمانی خلیفه بر حذرت میدارم، و بفرمانبرداری و اطاعتش تشویقت میکنم و دستور میدهم که برای خود امانی بگیری پیش از آنکه در چنگال افتی و از هر طرف گلوگیر شوی و از هر سو بخواهی نفس کشی، راهی نیابی، تا خدا باحسان و فضل خود و دلسوزی خلیفه ابقاه الله بر تو منت نهد و خلیفه امانت دهد و بر تو مهربانی کند و خویشان پیغمبر صلی الله علیه و آله را نسبت بتو [بواسطه تو] حفظ کند، درود بر کسی که از هدایت پیروی کند «بما وحی رسیده که عذاب برای کسی است که تکذیب کند و رو بگرداند- ۴۷ سوره ۲۰-» جعفری گوید: بمن خبر رسید که نامه موسی بن جعفر علیه السلام بدست هارون افتاد، چون آن را قرائت کرد گفت: مردم مرا بر موسی بن جعفر می آغالند، در صورتی که او از آنچه متهمش میکنند منزه است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۱۹- عبد الله بن ابراهیم جعفری گوید: یحیی بن عبد الله بن حسن بن موسی بن جعفر (علیه السلام) نوشت: من خود را به تقوای از خدا سفارش می کنم و به همان هم شما را سفارش می کنم زیرا آن سفارش خدا است در اولین و هم سفارش او است در آخرین. بعضی از انصار دین خدا که بر من وارد شدند به من گزارش دادند از غم خواری و اظهار مهرت با ترک کمک و خذلانت، من دعوت به عنوان رضای از آل محمد (صلی الله علیه و آله) را در شور گذاشتم و تو مانع آن شدی و در سابق هم پدرت مانع آن شد و از قدیم شما مدعی مقامی بودید که حق شما نبود و آرزومند چیزی بودید که خدا به شما عطا نکرده و به این سبب هوا پرست و گمراه کننده شدید، من تو را از آن بر حذر می دارم که خدا نسبت به خودش تو را از آن بر حذر داشته. امام کاظم (علیه السلام) او را بدین مضمون پاسخ داد: از طرف موسی، زاده بنده خدا (زاده ابو عبد الله خ ل) جعفر و علی (بن ابی طالب

علیه السلام جدّ اعلی را برای بیان شرافت نام برده است) که هر دو در بندگی و طاعت خدا شریکند، به سوی یحیی بن عبد الله بن حسن، اما بعد، به راستی من تو را از خدا بر حذر می دارم و هم خودم را، به تو از عذاب دردناک و کیفر بیمناکش اعلام می کنم و از نعمت کامله او، و تو را و خودم را به تقوی از خدا سفارش می دهم زیرا که آن زیور گفتار است و مایه پایش نعمتها، نامه ات به من رسید، در آن یاد کرده بودی که من و پیش از من پدرم مدعی مقامی بودیم، تو که از من چنین چیزی را نشنیدی «و محققاً گواهی آنان نوشته شود و مسئول آن باشند» (این قسمت اخیر آیه ۱۹ سوره الزخرف است که می فرماید): «فرشته هائی که بنده های خدایند، دختران خدا می نامند و این گواهی آنها نوشته شود و مسئول آن باشند». حرص بر دنیا و مقاصد آن برای دنیا طلبان جای جستن آخرت را نگذاشته تا این که مقصود آخرتشان را در دنیا تباه کرده است، و یاد کردی که من مردم را از پیروی تو باز داشتم چون آنچه را تو داری می خواستم، برای من از ورود در آنچه تو وارد شدی جلوگیری نبود اگر رغبتی در آن داشتم ناتوانی از نظر احاطه به سنت و قانون و کم بصیرتی به دلیل برهان در میان نبود، ولی خدا تبارک و تعالی مردم را در هم آفریده و اخلاق غریب و عجیب و غریزه هائی در آنها مقرر داشته من دو کلمه از تو می پرسم بگو بدانم: عترف در تن چیست و صهلج در انسان چه معنی دارد؟ جواب همین دو کلمه را برای من بنویس تا من به سوی تو آیم، من تو را از نافرمانی خلیفه بر حذر می دارم و تو را به سپاس و اطاعت او تشویق می کنم، و به تو سفارش می کنم که از او امان بخواهی پیش از آن که چنگالت بگیرد و از همه جانبه گلوگیر شوی و خواهی از هر سو نفس راحتی بر آری برای تو میسر نباشد تا خدا به من و فضل خود و مهربانی خلیفه ابقاه الله بر تو احسان کند تا به تو امان دهد و مهر ورزد و خویشی با رسول خدا را در باره تو منظور دارد»

وَ السَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَتَّبَعَ الْهُدٰی

«(به راستی به ما وحی رسیده عذاب از آن کسی است که تکذیب کند و پشت به حق دهد)». جعفری گوید: به من رسیده است که نامه موسی بن جعفر به دست هارون الرشید افتاد و چون آن را خواند گفت: مردم مرا به موسی بن جعفر بدبین می کنند و وادار به تعقیب او می نمایند با این که او

از آنچه به وی نسبت می دهند بری و بر کنار است. پایان جزء دوم کتاب کافی و به خواست و یاری خدا جزء سوم در دنبال آن است و آن باب کراهیت توقیت است و الحمد لله رب العالمین و الصلاة والسلام علی محمد و آله اجمعین.

ترجمه کمره ای؛ ج ۲، ص ۶۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱۹- عبد الله بن ابراهیم جعفری گوید: یحیی بن عبد الله بن حسن بن موسی بن جعفر علیه السلام نوشت: من خود را به تقوای الهی سفارش می کنم و به همان چیزی شما را سفارش می کنم که سفارش خدا است به پیشینیان و به بعدیها.

بعضی از انصار دین خدا که بر من وارد شدند به من گزارش دادند از غم خواری و اظهار مهرت با ترک کمک و خذلانت، من دعوت به عنوان رضای از آل محمد صلی الله علیه و آله را در شور گذاشتم و تو مانع آن شدی و در سابق هم پدرت مانع آن شد و از قدیم شما مدعی مقامی بودید که حق شما نبود و آرزومندی چیزی بودید که خدا به شما عطا نکرده و به این سبب هواپرست و گمراه کننده شدید، من تو را از آن برحذر می دارم که خدا نسبت به خودش تو را از آن برحذر داشته. امام کاظم علیه السلام او را بدین مضمون پاسخ داد:

از طرف موسی، فرزند ابی عبد الله جعفر و هم پسر علی بن ابی طالب که هر دو در بندگی و طاعت خدا شریکند، به سوی یحیی بن عبد الله بن حسن، اما بعد، به راستی من تو را از خدا بیم می دهم از عذاب دردناک و کیفر بیمناکش و اعلام می کنم از نعمت کامله او، و تو را و خودم را به تقوای از خدا سفارش می کنم زیرا که آن زیور گفتار است و مایه پابر جائی نعمتها، نامه ات به من رسید، در آن یاد کرده بودی که من و پیش از من پدرم مدعی مقامی بودند، تو که از من چنین چیزی را نشیدی و

خدای تعالی فرماید: «گواهی آنها نوشته شده و مورد بازخواست قرار گیرند (زخرف/۱۹)» حرصی که اهل دنیا به دنیا دارند و سرانجام تمام خواسته های آخرت آنها را در دنیا تباه کرده است؛ و یاد کردی که من مردم را از پیروی از تو بازداشتم چون آنچه را تو داری می خواستم، برای خودم باشد (امامت) به همین خاطر مردم را از تو می دانم در صورتی که اگر رغبتی در آن داشتم ناتوانی از نظر احاطه به سنت و قانون و کم بصیرتی به دلیل برهان در میان نبود، ولی خدا تبارک و تعالی مردم را درهم آفریده و اخلاق غریب و عجیب و غریزه هائی در آن ها مقرر داشته من دو کلمه از تو می پرسم بگو بدانم: عترف در تن چیست و صهلج (اینها دو عضوند در انسان که نزد پزشکان به این نامها شناخته نشده اند) در انسان چه معنی دارد؟

جواب همین دو کلمه را برای من بنویس تا من به سوی تو آیم، من تو را از نافرمانی خلیفه بر حذر می دارم و تو را به سپاس و اطاعت او تشویق می کنم، و به تو سفارش می کنم که از او امان بخواهی پیش از آن که چنگالت را بگیرد و از همه طرف گلوگیر شوی و خواهی از هر سو نفس راحتی بر آری و برای تو میسر نباشد تا خدا به من و فضل خود و مهربانی خلیفه بر تو احسان کند تا به تو امان دهد و مهر ورزد و خویشی با رسول خدا را درباره تو منظور دارد و السلام علی من اتبع الهدی.

«به راستی به ما وحی رسیده عذاب از آن کس است که تکذیب کند و پشت به حق دهد».

جعفری گوید: به من خبر رسیده است که نامه موسی بن جعفر دست هارون الرشید افتاد و چون آن را خواند گفت: مردم مرا به موسی بن جعفر بدبین کنند و وادار به تعقیب او می نمایند با این که او از آنچه به وی نسبت می دهند بری و برکنار است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۴۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف فإني أوصى وصية النفس بالتقوى توطين النفس عليها قبل أمر الغير بها فإنها وصية الله إشارة إلى قوله تعالى:

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ. خبرنى على بناء التفعيل من تحننك أى ترحمك على وإشفاقك من قتلى مع خذلانك وعدم نصرتك لى، و توهم أن الرحم و الحزن على سفاهته المؤدية إلى قتله ينافى ترك نصرته و هو باطل من وجوه، إذ الحزن عليه إنما كان لتركه أمر الله فى الخروج وإعانتة على نفسه وهذا لا يوجب أن يرتكب عليه السلام ما نهى الله عنه من الخروج معه و أيضا مع قطع النظر عن ذلك لو كان عليه السلام علم أن نصرته له تنفع لدفع ما يقع فيه لكان فيه توهم تناف، و هو عليه السلام كان يعلم أن نصرته له و خروجه معه لا ينفع يحيى و يضر نفسه فى الدين و الدنيا و فى بعض النسخ من رحمتك و يؤول إلى ما ذكرنا. و قيل من تحننك أى شوقك إلى الخلافة، أو محبتك و خذلانك لى لذلك أو خذلان الله إياك وعدم تيسر ذلك لك، أو خذلان الناس لك، و ما ذكرنا أظهر كما لا يخفى. و قد شاورت على صيغة المتكلم أى شاورتك فى الدعوة للرضا أى لمن هو مرضى من آل محمد أى يجتمعون عليه و يرتضونه لا لنفسى، و يحتمل أن يريد به و يدعى أن آل محمد يرتضونه لذلك، أو المعنى للعمل بما يرضى به آل محمد صلى الله عليه و آله و سلم و قد احتجبتها لعل فيه حذف و إيصالا، أى احتجبت بها و الضمير للمشورة كناية عما هو مقتضى المشورة من الإجابة إلى البيعة، أو الضمير راجع إلى البيعة بقرينة المقام أو إلى الدعوة أى إجابتها، أو المعنى شاورت الناس فى الدعوة فاحتجبت عن مشاورتى و لم تحضرها، و صار ذلك سببا لثفرق الناس عنى. و احتجبتها أبوك أى عند دعوة محمد بن عبد الله كما مر و قديما ظرف لقوله ادعيتم، و مراده من زمن على بن الحسين عليهما السلام بزعمهم الفاسد كما مر ما ليس لكم أى الإمامة فاستهويتم أى ذهبتم بأهواء الناس و عقولهم، فى القاموس: استهوته الشياطين ذهبت بهواه و عقله، أو استهامتة و حيرته أو زينت له هواه. ما حذرک الله إشارة إلى قوله تعالى

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ

*. من موسى بن عبد الله و في بعض النسخ أبى عبد الله و على كان المراد به أمير المؤمنين انتسابا للشرف إلى الأب الأعلى أيضا مشتركين بصيغة الجمع حال عن الجميع و يؤيده ما في بعض النسخ من عبدى الله جعفر و على، و قيل: المراد بعلى ابنه الرضا عليه السلام للإشارة إلى أنه الوصى بعد أبيه، و قيل: كأنه عليه السلام شرك أخاه على بن جعفر رضى الله عنه معه في المكاتبة ليصرف بذلك عنه ما يصرف عن نفسه من الدعوى، لئلا يظن به الظن كما ظن به عليه السلام مشتركين بصيغة التشية حال عنهما، انتهى. و لعل فيه زيادة أو تحريفا من النساخ في التذلل لله و طاعته أى لسنا من عصيان الله سبحانه و مخالفة أمره و ادعائنا ما ليس لنا بحق، و إضلالنا الناس، و عدم حذرنا مما حذر الله فى شىء و أعلمك من الإعلام أى إنها واقعة لمن يستحقه فاحذرهما، و كأنه إشارة إلى وقوع المذكورات له و تكامل نعماته أى نعمات المتكاملة البالغة إلى النهاية، و النعمة بالفتح و الكسر كفرحة اسم للانتقام. فإنها أى الوصية بالتقوى، و الزين خلاف الشين مصدر مضاف إلى المفعول و تثبيت النعم أى سبب له إنى مدع ظاهره إنكار دعوى الإمامة تقيه لعلمه بأنه سيقع فى يد الرشيد، و باطنه إنكار ادعاء ما ليس بحق كما زعمه، مع أنه عليه السلام لم يصرح بالنفى بل قال ما سمعت ذلك منى و يسألون أى شهادتهم الزور، هدهه بذكر الآية و خوفه بالله تعالى و مطالبها بالرفع عطفًا على الحرص، أو بالجر عطفًا على الدنيا فى دنياهم فى للظرفية أو بمعنى مع. و الحاصل أن حرص الدنيا صار سببا لأن لا يخلص لهم شىء للآخرة، فإذا أرادوا عملا من أعمال الآخرة خلطوه بالأغراض الدنيوية و الأعمال الباطلة كالأمر بالمعروف الذى أردت خلطته بإنكار حق أهل الحق و معارضتهم، و الافتراء عليهم، فيحتمل أن يكون فى سببية أيضا، و قيل: يعنى أن حرصك على الدنيا و مطالبها صار سببا لفساد آخرتك فى دنياك. و التشييط التعويق و التأخير فيما فى يديك، أى ادعاء الإمامة ضعف عن سنه أى عجز عن معرفتها، بل صار علمى سببا لعدم إظهار الأمر قبل أوانه. أمشاجا أى أخلاط شتى و غرائب أى ذوى عجائب فإنك تدعى هذا الأمر مع جهلك و ضلالتك و أنا لا أدعية مع وفور علمى و هداى، و أى غريبة أغرب من ذلك، و أى أعجوبة أعجب منه و غرائز أى طبائع

مختلفة أو جعل للإنسان أجزاء و أعضاء مختلفة، فأخبرني عن هذين العضوين إن كنت صادقا في ادعاء الإمامة، فإن الإمام لا يخفى عليه شيء. قال في الجوامع في قوله تعالى:

مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ

مشجحه: مزجه يعني نطفة قد امتزج فيها الماءان ماء الرجل و ماء المرأة، أو أطوارا طورا نطفة و طورا علقة، و طورا مضغة، و طورا عظاما إلى أن صار إنسانا، انتهى. و هذان العضوان بهذين الاسمين غير معروفين عند الأطباء، و يقال: تقدم إليه في كذا إذا أمره و أوصاه به معصية الخليفة أى خليفة الجور ظاهرا تقية، و خليفة الحق يعني نفسه عليه السلام واقعا و تورية، مع أنه يجب طاعة خلفاء الجور عند التقية لحفظ النفس، و إنما كتب عليه السلام ذلك لعلمه بأنه سيقع في يد الملعون دفعا لضرره عن نفسه و عشيرته و شيعته. قبل أن تأخذك الأظفار كناية عن الأسر تشبيها بطائر صاده بعض الجوارح بحيث يقع بين أظفاره و لا يمكنه التخلص منه و يلزمك الخناق بفتح الخاء مصدر خنقه إذا عصر حلقة، أو بالكسر و هو الحبل الذى يخنق به، أو بالضم كغراب و هو الداء الذى يمتنع معه نفوذ النفس إلى الرية و القلب فتروح من باب التفعيل بحذف إحدى التائين، أى تطلب الروح بالفتح و هو النسيم إلى النفس أى للنفس من كل مكان متعلق بتروح فلا تجده أى الروح أو النفس، فى القاموس: النفس بالتحريك واحد الأنفاس، و السعة و الفسحة فى الأمر، و أجد نفس ربكم من قبل اليمن اسم وضع موضع المصدر الحقيقى، من نفس تنفيسا و نفسا أى فرح تفريحا، انتهى. و رقة الخليفة عطف على منه يحملونى أى يغروننى به و يحملونى على الإضرار به و هو برىء مما يرمى به أى ينسب إليه و يتهم به و يطعن فيه. أقول: و لنذكر بعض أحوال يحيى: اعلم أن الزيدية أثبتوا له مدائح كثيرة حتى روي أن الصادق عليه السلام لما حضرته الوفاة أوصى إلى يحيى و إلى موسى و إلى أم ولد، فكان يلي أمر تركاته و الأصاغر من ولده جاريا على أيديهم، و هذا باطل لما عرفت من كيفية وصيته عليه السلام و انحراف بنى الحسن عن أئمتنا عليهم السلام كان من أوضح الواضحات، و إنما وضعوا ذلك تقوية لأمرهم. و قال مؤلف كتاب عمدة الطالب: يحيى صاحب الديلم ابن عبد الله المحض بن الحسن بن الحسن بن على بن أبى طالب عليه السلام قد هرب إلى بلاد الديلم و

ظهر هناك و اجتمع عليه الناس و بائعه أهل تلك الأعمال و عظم أمره و خاف الرشيد لذلك و أهمه و انزعج منه غاية الانزعاج، فكتب إلى الفضل بن يحيى البرمكى أن يحيى بن عبد الله قذاة فى عيني فأعطه ما شاء و اكفنى أمره، فسار إليه الفضل فى جيش كثيف و أرسل إليه بالرفق و التحذير و التهيب، فرغب يحيى فى الأمان، فكتب له الفضل أمانا مؤكدا و أخذ يحيى و جاء به إلى الرشيد، و يقال: إنه صار إلى الديلم مستجيرا فباعه صاحب الديلم من الفضل بن يحيى بمائة ألف درهم، و مضى يحيى إلى المدينة فأقام بها إلى سعى عبد الله بن مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير إلى الرشيد إلى آخر ما رواه فى ذلك. و روى أبو الفرج فى المقاتل بأسانيد عن جماعة أنهم قالوا: إن يحيى بن عبد الله ابن الحسن لما قتل أصحاب فخ كان فى فلهم فاستتر مدة يجول فى البلدان و يطلب موضعا يلجأ إليه، و علم الفضل بن يحيى بمكانه فى بعض النواحي فأمره بالانتقال عنه و قصد الديلم، و كتب له منشورا لا يعرض له أحد، فمضى متكررا حتى ورد الديلم و بلغ الرشيد خبره و هو فى بعض الطريق، فولى الفضل بن يحيى نواحي المشرق و أمره بالخروج إلى يحيى، فلما علم الفضل بمكان يحيى كتب إليه إنى أريد أن أحدث بك عهدا و أخشى أن تبغى بى و أتلى بك، فكاتب صاحب الديلم فإنى قد كاتبته لك لتدخل إلى بلاده فتمتنع به ففعل ذلك يحيى، و كان قد صحبه جماعة من أهل الكوفة و فيهم الحسن بن صالح بن حر كان يذهب مذهب الزيدية فى تفضيل أبى بكر و عمر و عثمان فى ست سنين من إمارته، و تكفيره فى باقى عمره، و يشرب النبيذ و يمسح على الخفين، فكان يخالف يحيى فى أمره و يفسد أصحابه فحصل بينهما بذلك تنافر، و ولى الرشيد الفضل بن يحيى جميع كور المشرق و خراسان و أمره بقصد يحيى و الجذب به و بذل الأمان له و الصلة إن قبل ذلك فمضى الفضل فيمن ندب معه و راسل يحيى بن عبد الله فأجابه إلى قبوله لما رأى من تفرق أصحابه و سوء رأيهم فيه و كثرة خلافهم عليه، إلا أن لم يرض الشرائط التى شرطت له و لا الشهود الذين شهدوا، و بعث بالكتاب إلى الفضل، فبعث به إلى الرشيد فكتب له على ما أراد و أشهد له من التمس. قالوا: فلما جاء الفضل إلى بلاد الديلم قال يحيى: اللهم اشكر لى إخافتى قلوب الظالمين، اللهم إن تقض لنا النصره فإنما نريد إعزاز دينك، و إن تقض لهم النصر فيما تختار لأولياك و أبناء أولياك من كريم المآب و سنى الثواب، فبلغ ذلك الفضل فقال: يدعو الله أن يرزقه

السلامة فقد رزقها، قالوا: فلما ورد كتاب الرشيد على الفضل وقد كتب الأمان على ما رسم يحيى وأشهد الشهود الذين التمسهم، وجعل الأمان على نسختين إحداهما مع يحيى والأخرى معه، ثم شخص يحيى مع الفضل حتى وافى بغداد ودخلها معادله في عمارية على بغل، فلما قدم يحيى أجازته الرشيد بجوائز سنوية يقال إن مبلغها مائتا ألف دينار وغير ذلك من الخلع والحملان. فأقام على ذلك مدة وفي نفسه الحيلة على يحيى والتتبع له وطلب العلل عليه وعلى أصحابه حتى أخذ رجلا يقال له فضالة، بلغه أنه يدعو إلى يحيى فحبسه، ثم دعا به فأمره أن يكتب إلى يحيى بأنه قد أجابه جماعة من القواد وأصحاب الرشيد، ففعل ذلك ووجه الرسول إلى يحيى فقبض عليه وجاء به إلى يحيى بن خالد فقال له: هذا جاءني بكتاب لا أعرفه ودفع الكتاب إليه وطابت نفس الرشيد بذلك، وحبس فضالة فقيل له: إنك تظلمه في حبسك إياه، فقال: أنا أعلم ذلك ولكن لا يخرج وأنا حي أبدا قال فضالة: ولا والله ما ظلمني لقد كنت عهدت إلى يحيى إن جاءه مني كتاب أن لا يقبله وأن يدفع الرسول إلى السلطان وعلمت أنه سيحتال عليه بي. قالوا: فلما تبين يحيى بن عبد الله ما يراد به استأذن في الحج فأذن له، وفي رواية أخرى أنه لم يستأذن للحج ولكنه قال للفضل ذات يوم: اتق الله في دمي واحذر أن يكون محمد صلى الله عليه وآله خصمك غدا في فرق له وأطلقه، وكان على الفضل عين للرشيد فذكر ذلك له فدعا بالفضل فقال: ما خبر يحيى بن عبد الله؟ قال: في موضعه عندي مقيم، قال: وحياتي؟ قال: وحياتك إنى أطلقته، سألتني برحمة من رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فرققت له، قال: أحسنت قد كان عزمي أن أخلى سبيله، فلما خرج أتبعه طرفه وقال: قتلني الله إن لم أقتلك. قالوا: ثم إن نفرا من أهل الحجاز تحالفوا على السعاية بيحيى بن عبد الله والشهادة عليه بأنه يدعو إلى نفسه وأمانه منتقض، فوافق، ذلك لما كان في نفس الرشيد له، وهم عبد الله بن مصعب الزبيرى، وأبو البخترى وهب بن وهب، ورجل من بنى زهرة، ورجل من بنى مخزوم، فوافقوا الرشيد لذلك واحتالوا إلى أن أمكنهم ذكرهم له، وأشخصه الرشيد إليه وحبسه عند مسرور الكبير في سرداب، فكان في أكثر الأيام يدعو به وينظره إلى أن مات في حبسه رضوان الله عليه. واختلف الناس في أمره وكيف كانت وفاته، فقيل: إنه دعاه يوما وجمع بينه وبين عبد الله بن مصعب لينظره فيما رفع إليه، فجبه ابن مصعب بحضرة الرشيد وقال: نعم يا أمير

المؤمنين إن هذا دعانى إلى بيعته فقال له يحيى: يا أمير المؤمنين أصدق ذلك على و تستنصحه و هو ابن عبد الله بن الزبير الذى أدخل أباك و ولده الشعب و أضرم عليهم النار حتى تخلصه أبو عبد الله الجدلى صاحب على بن أبى طالب عليه السلام، و هو الذى بقى أربعين جمعة لا يصلى على النبى صلى الله عليه و آله و سلم فى خطبته حتى التاث عليه الناس؟ فقال: إن له أهل بيت سوء إذا ذكرته استرابت نفوسهم إليه و فرحوا بذلك فلا أحب أن أقر عينهم بذلك، و هو الذى فعل به عبد الله بن العباس ما لا خفاء به عليك و طال الكلام بينهما حتى قال يحيى و مع ذلك هو الخارج مع أخى على أبيك، و قال فى ذلك أبياتا منها:

قوموا ببيعتمكم تنهض بطاعتنا- إن الخلافة فيكم يا بنى حسن

قال: فتغير وجه الرشيد عند سماع الأبيات فابتدأ ابن مصعب يحلف بالله الذى لا إله إلا هو و بإيمان البيعة إن هذا الشعر ليس له، فقال يحيى: و الله يا أمير المؤمنين ما قاله غيره و ما حلفت كاذبا و لا صادقا بالله قبل هذا، و إن الله إذا مجده العبد فى يمينه بقوله الرحمن الرحيم الطالب الغالب استحيا أن يعاقبه فدعنى أحلفه بيمين ما حلف بها أحد قط كاذبا إلا عوجل، قال: حلفه، قال: قل برئت من حول الله و قوته، و اعتصمت بحولى و قوتى و تقلدت الحول و القوة من دون الله استكبارا على الله و استغناء عنه و استعلاء عليه إن كنت قلت هذا الشعر، فامتنع عبد الله من الحلف بذلك، فغضب الرشيد و قال للفضل بن الربيع: هنا شىء ما له لا يحلف إن كان صادقا؟ هذا طيلسانى على و هذه ثيابى لو حلفنى أنها لى لحلفت، فرفس الفضل عبد الله برجله و صاح به: احلف و يحك و كان له فيه هوى، فحلف باليمين و وجهه متغير و هو يردد، فضرب يحيى بين كتفيه ثم قال: يا بن مصعب قطعت و الله عمرك، و الله لا تفلح بعدها. فما برح من موضعه حتى أصابه الجذام فتقطع و مات فى اليوم الثالث، فحضر الفضل جنازته و مشى معها و مشى الناس معه، فلما جاءوا به إلى القبر و وضعوه فى لحده و جعل اللبن فوقه انخسف القبر به، و خرجت منه غبرة عظيمة، فصاح الفضل التراب التراب، فجعل يطرح و هو يهوى و دعا بأحمال شوك فطرحها فهوت فأمر حينئذ بالقبر فسقف بنخشب و أصلحه و انصرف منكسرا، فكان الرشيد بعد ذلك يقول للفضل: رأيت يا عباسى ما أسرع ما أديل

يحيى من ابن مصعب؟ قالوا: ثم جمع له الرشيد الفقهاء و فيهم محمد بن الحسن صاحب أبي يوسف القاضى و الحسن بن زياد اللؤلؤى و أبو البخترى وهب بن وهب، فجمعوا فى مجلس و خرج إليهم مسرور الكبير بالأمان فبدأ بمحمد بن الحسن فنظر فيه فقال: هذا أمان مؤكد لا حيلة فيه، و كان يحيى قد عرضه فى المدينة على مالك و ابن الدراوردى و غيرهم فعرفوه أنه مؤكد لا علة فيه. قال: فصاح عليه مسرور و قال: هاته فدفعه إلى الحسين بن زياد فقال بصوت ضعيف: هو أمان و استلبه أبو البخترى فقال: هذا باطل منتقض قد شق العصا و سفك الدم فاقتله و دمه فى عنقى، فدخل مسرور إلى الرشيد فأخبره، فقال: اذهب فقل له خرقه إن كان باطلا بيدك؟ فجاءه مسرور فقال له ذلك، فقال: شقه يا أبا هاشم، قال له مسرور: بل شقه أنت إن كان منتقضا، فأخذ سكيننا و جعل يشقه و يده يرتعد حتى صيره سيورا، فأدخله مسرور على الرشيد فوثب فأخذه من يده و هو فرح. و وهب لأبى البخترى ألف ألف و ستمائة ألف، و ولاه قضاء القضاة و صرف الآخرين، و منع محمد بن الحسن من الفتيا مدة طويلة، و أجمع على إنفاذ ما أراد فى يحيى بن عبد الله. قال أبو الفرج و قد اختلف فى مقتله كيف كان، فروى عن رجل كان مع يحيى فى المطبق قال: كنت قريبا منه فكان فى أضييق البيوت و أظلمها، فبينا نحن ذات ليلة كذلك إذ سمعنا صوت الأقفال، و قد مضى من الليلة هجعة، فإذا هارون قد أقبل على بردون له، فوقف ثم قال: أين هذا؟ يعنى يحيى قالوا: فى هذا البيت، قال: على به فأدنى إليه فجعل هارون يكلمه بشىء لم أفهمه فقال: خذوه فأخذ فضربه مائة عصا و يحيى يناشده الله و الرحم و القرابة من رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و يقول: بقرابتى منك، فيقول: ما بينى و بينك قرابة، ثم حمل فرد إلى موضعه، فقال: كم أجريتم عليه؟ قالوا: أربعة أرغفة و ثمانية أرطال ماء، قال: اجعلوه على النصف. ثم خرج و مكث ليالى ثم سمعنا وقعا، فإذا نحن به حتى دخل فوقف موقفه فقال: على به فاخرج ففعل به مثل فعله ذلك و ضربه مائة عصا أخرى و يحيى يناشده، فقال: كم أجريتم عليه؟ قالوا: رغيفين و أربعة أرطال ماء، قال: اجعلوه على النصف، ثم خرج و عاود الثالثة و قد مرض يحيى و ثقل فلما دخل قال: على به قالوا: هو عليل مدنف به، قال: كم أجريتم عليه؟ قالوا: رغيفا و رطلين ماء قال: اجعلوه على النصف، ثم خرج فلم يلبث يحيى أن مات، فأخرج إلى الناس و دفن و عن إبراهيم بن رباح أنه بنى عليه أسطوانة بالرافقة و هو حى. و عن على

بن محمد بن سليمان أنه دس إليه في الليل من خنقه حتى تلف، قال: وبلغني أنه سقاه سما. و عن محمد بن أبي الحسناء أنه أجاج السباع ثم ألقاه إليها فأكلته. و عن عبد الله بن عمر العمري قال: دعينا لمناظرة يحيى بن عبد الله بحضرة الرشيد لعنه الله، ف جعل يقول: يا يحيى اتق الله و عرفني أصحابك السبعين لئلا ينتقض أمانك، و أقبل علينا فقال: إن هذا لم يسم أصحابه فكلما أردت أخذ إنسان بلغني عنه شيء أكرهه ذكر أنه ممن أمنت، فقال يحيى: يا أمير المؤمنين أنا رجل من السبعين فما الذي نفعني من الأمان؟ أفتريد أن أدفع إليك قوما تقتلهم معي لا يحل لي هذا. قال: ثم خرجنا ذلك اليوم و دعانا له يوما آخر فرأيت أنه أصفر اللون متغيرا، ف جعل الرشيد يكلمه فلا يجيبه، فقال: ألا ترون إليه لا يجيبني فأخرج إلينا لسانه قد صار أسود مثل الفحمة يرينا أنه لا يقدر على الكلام، فاستشاط الرشيد و قال إنه يريكم أنى سقيته السم و والله لو رأيت عليه القتل لضربت عنقه صبورا، ثم خرجنا من عنده فما صرنا في وسط الدار حتى سقط على وجهه لإصر ما به. و حدثني أحمد بن سعيد عن يحيى بن الحسن قال: كان إدريس بن محمد بن يحيى بن عبد الله يقول: قتل جدى بالجوع و العطش فى الحبس. و عن الزبير بن البكار عن عمه أن يحيى لما أخذ من الرشيد المائتي ألف دينار قضى بها دين الحسين صاحب الفخ، و كان الحسين خلف مائتي ألف دينار دينا. و قال: خرج مع يحيى عامر بن كثير السراج، و سهل بن عامر البجلي، و يحيى بن مساور، و كان من أصحابه على بن هاشم بن البريد، و عبد ربه بن علقمة، و مخول بن إبراهيم النهدي، فحبسهم جميعا هارون فى المطبق فمكثوا فيه اثنتى عشرة سنة. انتهى ما أردت إيراده من كتاب المقاتل، و إليه انتهى المجلد الثانى من كتاب مرآة العقول فى شرح أخبار آل الرسول صلى الله عليه و آله و قد جمعت فيه ما كنت علقته فى سالف الزمان متفرقا على الكتاب، و أخذته المعاصرون و أدخلوها فى زبرهم و نسبوها إلى أنفسهم، مع زيادات أضفتها إليها، و كان ذلك فى شهر ربيع الثانى من سنة المائة و الألف بعد الهجرة المقدسة النبوية و كتبه مؤلفه الفقير إلى عفوربه الغنى محمد باقر ابن محمد تقى عفا الله عن هفواتهما، و يتلوه فى المجلد الثالث باب كراهية التوقيت، و صلى الله على محمد و آله الطاهرين.

تَمَّ (٣) الْجُزْءُ الثَّانِي ، مِنْ كِتَابِ الْكَافِي ، وَ يَتْلُوهُ - بِمَشِيَّةِ اللَّهِ وَ عَوْنِهِ - الْجُزْءُ الثَّلَاثُ ، وَ هُوَ بَابُ كَرَاهِيَةِ التَّوْقِيَتِ . وَ الْحَمْدُ (٤) لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَ الصَّ - لَاءُ وَ السَّ - لَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ أَجْمَعِينَ .

ص: ٢٣٩

١-١ . فى «ف» : «تحميلونى» . قال فى النحو الوافى ، ج ١ ، ص ١٦٣ : «هناك لغة تحذف نون الرفع (أى : نون الأفعال الخمسة) فى غير ما سبق» . فعليه لا نحتاج إلى تشديد النون .
 ٢-٢ . الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٢ ، ح ٦٢٤ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ١٦٥ ، ح ٧ .
 ٣-٣ . فى «ض» : «به تمَّ الجزء الثانى من كتاب الكافى ، ويتلوه لمشيئة الله وعونه الجزء الثالث ، وهو باب من كتاب الكافى تصنيف الشيخ أبى جعفر محمد بن يعقوب الكلينى رحمة الله عليه» بدل «تمَّ الجزء الثانى - إلى - وآله أجمعين» . وفى «بف» : - «تمَّ الجزء الثانى - إلى - وآله أجمعين» . وفى «ف» : «قد تمَّ الجزء الأول من كتاب الحجّة من كتاب الكافى لأبى جعفر محمد بن يعقوب الكلينى رضى الله عنه وأرضاه . ويتلوه فى الجزء الثانى باب كراهية التوقيت» بدل «تمَّ الجزء الثانى - إلى - كراهية التوقيت» . وبدله فى «ه» : «تمَّ الجزء الأول من كتاب الحجّة من الكلينى ، ويتلوه بمشيئة الله وعونه فى أوّل الثانى إن شاء الله باب كراهية التوقيت» .
 ٤-٤ . فى «ب» : «والحمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد وآله أجمعين» بدل «والحمد لله - إلى - أجمعين» . وبدله فى «ج» : «والحمد لله وحده وصلى الله عليه خير خلقه محمد وآله وسلّم تسليما كثيرا كثيرا» . وبدله فى «ف» : «الحمد لوليه ، والصلاة على نبيه ، والسلام على حبيبه ، والحمد لله ربّ العالمين ، ونحن على ذلك من الشاهدين» . وبدله فى «ه» : «والحمد لله ربّ العالمين ، وصلاة على خيرته من خلقه محمد وآله الطاهرين» . وبدله فى «بح» : «والحمد لله

وحده وصلّى الله على محمّد وآله الطيّبين الطاهرين». وبدله في «بس»: «والحمد لله وحده وصلّى الله على محمّد وآله وسلّم تسليمًا كثيرًا».

ص: ٢٤٠

٨٢ / ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (١)

(٨٢) باب كراهية التوقيت

اشاره

٨٢ _ بابُ كَرَاهِيَةِ التَّوْقِيَتِ (٢)

١- الحديث

٩٤١/١ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدٌ بْنُ الْحَسَنِ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ؛ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى جَمِيعاً ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثُّمَالِيِّ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «يَا (٣) ثَابِتُ ، إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - قَدْ كَانَ وَقَّتَ هَذَا الْأَمْرَ فِي السَّبْعِينَ ، فَلَمَّا أَنْ قُتِلَ الْحُسَيْنُ - صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ - اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ ، فَأَخَّرَهُ إِلَى أَرْبَعِينَ وَ مِائَةٍ ، فَحَدَّثْنَاكُمْ فَأَدْعَتُمُ الْحَدِيثَ فَكَشَفْتُمْ قِنَاعَ السَّيْرِ (٤) ، وَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ (٥) بَعْدَ ذَلِكَ وَقْتًا عِنْدَنَا ، وَ «يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَ يُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (٦)».

ص: ٢٤١

- ۱-۱ . فی «ب» : + «وعلیه توکلی» . وفی «ج» : + «وبه ثقتی» . وفی «ض» : + «والحمد لله وحده ، وصلى الله على محمد وآله» . وفی «بح» : + «وبه نستعين» . وفی «بر» : + «رب يسر ولا تعسر آمين» . وفی «بف» : - «بسم الله الرحمن الرحيم» .
- ۲-۲ . فی «ج» وحاشیة «ض ، بر» : + «من كتاب الكافي تصنيف الشيخ أبي جعفر محمد بن يعقوب الكليني رحمه الله» .
- ۳-۳ . فی «ف» : - «یا» .
- ۴-۴ . فی «بس ، بف» وشرح المازندرانی : «السر» .
- ۵-۵ . فی «ب» : - «له» .
- ۶-۶ . الرعد (۱۳) : ۳۹ .

قَالَ أَبُو حَمْرَةَ : فَحَدَّثْتُ بِذَلِكَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : «قَدْ كَانَ كَذَلِكَ (۱)» . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: ای ثابت همانا خدای تبارک و تعالی این امر را در هفتاد وقت گذاشت، چون حسین صلوات الله علیه کشته شد، خشم خدای تعالی بر اهل زمین سخت گشت، آن را تا صد و چهل بتأخیر انداخت. سپس که ما بشما خبر دادیم، آن خبر را فاش کردید و از روی پوشیده پرده برداشتید، بعد از آن خدا برای آن وقتی نزد ما قرار نداد. خدا هر چه را خواهد محو کند و ثابت گذارد و اصل کتاب نزد اوست. ابو حمزه گوید: من این حدیث را بامام صادق علیه السلام عرض کردم، فرمود: چنین بوده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۰

[ترجمه کمره ای]:

۱- ابی حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) می فرمود: ای ثابت به راستی خدا تبارک و تعالی وقت این امر را در هفتاد گذاشته بود و چون حسین (علیه السلام) کشته شد خشم خدا تعالی بر اهل زمین سخت شد و آن را برای صد و چهل پس انداخت، ما برای شما باز گفتیم و شما فاش کردید حدیث را و پرده از راز برداشتید و خدا پس از آن وقتی به ما اعلام نکرده، و خداست که هر چه را خواهد محو کند و هر چه را خواهد ثبت کند، ابو حمزه گوید: همین را برای امام صادق (علیه السلام) باز گفتم. فرمود: همچنین بوده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- ابی حمزه ثمالی می گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: ای ثابت: همانا به راستی خدای تبارک و تعالی وقت ظهور را در هفتاد قرار داد و چون حسین علیه السلام کشته شد خشم خدای تعالی بر اهل زمین سخت شد و آن را برای صد و چهل به تاخیر انداخت، ما برای شما باز گفتیم و شما آن را فاش کردید و پرده از راز برداشتید و خدا پس از آن، وقتی به ما اعلام نکرده، و خداست که هر چه را خواهد محو کند و هر چه را خواهد ثبت نماید. ابو حمزه گوید: همین را برای امام صادق علیه السلام باز گفتم

فرمود چنین بوده است.

توضیح: این حدیث از چند جهت مبهم و نارساست زیرا معلوم نیست مراد از هفتاد روز یا ماه یا سال یا قرن است و نیز معلوم نیست آغاز آن هجرت است یا بعثت یا وقت دیگر، و باز آیا کلمه هذا الامر اشاره به ظهور امام زمان دارد یا خیر.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و فی کتاب الغیبة للشیخ و إكمال الدين للصدوق هكذا: قال قلت لأبي جعفر عليه السلام: إن عليا عليه السلام كان يقول: إلى السبعين بلاء، و كان يقول: بعد البلاء رخاء، و قد مضت السبعون و لم نر رخاء؟ فقال أبو جعفر عليه السلام: يا ثابت إن الله تعالى كان وقت، إلى آخر الخبر. وقت هذا الأمر أى ظهور الحق و غلبته على الباطل بيد إمام من الأئمة، لا ظهور الإمام الثانى عشر فى السبعين أى من الهجرة النبوية أو الغيبة المهديّة و الأول أظهر، و هذه من الأمور البدائية كما مر تحقيقها مرارا. قيل: و يؤيد كون ابتداء المدة من الهجرة طلب أبى عبد الله الحسين عليه السلام حقه بحوالى السبعين و ظهور أمر أبى الحسن الرضا عليه السلام فيما بعد أربعين و مائة بقليل، انتهى. أقول: ما ذكره لا يستقيم بحساب التواريخ المشهورة إذا كانت شهادة الحسين عليه السلام فى سنة إحدى و ستين، و خروج الرضا عليه السلام إلى خراسان فى سنة مائتين، و يمكن أن يكون ابتداء التاريخ من البعثة، و كان ابتداء خروج الحسين عليه السلام قبل فوت معاوية بسنين، فإن أهل الكوفة خذلهم الله كانوا يرأسونه عليه السلام فى تلك الأيام، و يكون الثانى إشارة إلى خروج زيد بن على فى سنة اثنتين و عشرين و مائة، فمن ابتداء البعثة مائة و خمس و ثلاثون، و هو قريب مما فى الخبر

وقد مر أنه كان يدعو إلى الرضا من آل محمد، وأنه كان لو ظفر لوفى. والأظهر على هذا أن يكون إشارة إلى انقراض دولة بنى أمية أو ضعفهم واستيلاء أبى مسلم على خراسان، وقد كتب إلى الصادق عليه السلام كتباً يريد البيعة له عليه السلام فلم يقبل لمصالح كثيرة، فقد تسببت أسباب رجوع الأمر إليهم عليهم السلام لكن بسبب تقصير من كتمان الأمر و المتابعة الكاملة تأخر الأمر، وقد كانت بيعة السفاح فى سنة اثنتين و ثلاثين و مائة، و كان دخول أبى مسلم المرو و أخذ البيعة بها فى سنة ثلاثين و مائة، و خروج أبى مسلم إلى خراسان فى سنة ثمان و عشرين و مائة، كل ذلك من الهجرة، فإذا انضم ما بين الهجرة و البعثة إليها يوافق ما فى الخبر موافقة تامة. و يمكن أن يكون ابتداءه من الهجرة كما هو المشهور، و يكون السبعون إشارة إلى ظهور أمر المختار، فإنه كان مظنة استيصال بنى أمية و عود الحق إلى أهله و إن لم يكن مختار غرضه صحيحاً، و كان قتله فى سنة سبع و ستين، و يكون الثانى لظهور أمر الصادق عليه السلام فى هذا التاريخ و انتشار شيعته فى المشارق و المغرب، و خروج جماعة من أقاربه على الخلفاء مع أنه لا ضرورة فى تصحيح هذا الخبر إلى ظهور أمر يدل على ذلك، و لا موافقة السبعين لشهادة الحسين عليه السلام فإنه بيان للتقديرات المكتوبة فى كتاب المحو و الإثبات، و التغييرات الواقعة فيها و إن لم يعلم بكيفيتها و جهتها. و قيل: هذا من الاستعارة التمثيلية و المقصود أنه لو لا علم الله تعالى الأزلى بقتل الحسين عليه السلام فى وقت كذا لجعل هذا الأمر فى السبعين من الهجرة، و لو لا علمه تعالى بإذاعة الشيعة الأسرار لجعله فى ضعف ذلك، انتهى. و لا يخفى عليك ما فيه بعد ما أحطت خبراً بما ذكرنا فى تحقيق البداء. فحدثناكم أى بالأوقات البدائية أو غيرها من الأمور الآتية، كظهور بنى العباس و امتداد دولتهم و أشباه ذلك، فصار سبباً لطمعهم وقتاً عندنا أى لا نعلمه أو لا نخبر به و لم يؤذن لنا فى الإخبار بالأمور البدائية فيه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧٢

٢- الحديث

۹۴۲/۲. مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ مِهْزَمٌ ، فَقَالَ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَخْبِرْنِي عَنْ هَذَا الْأَمْرِ الَّذِي نَنْتَظِرُهُ (۳) مَتَى هُوَ؟

فَقَالَ (۴) : « يَا مِهْزَمُ ، كَذَبَ الْوَقَاتُونَ (۵) ، وَ هَلَكَ الْمُسْتَعْجِلُونَ ، وَ نَجَا الْمُسْلِمُونَ (۶) ». (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الرحمن بن کثیر گوید: خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودم که مهزم وارد شد و عرض کرد: قربانت: بمن خبر دهید: این امری که در انتظارش هستیم کی واقع می شود؟ فرمود: ای مهزم! دروغ گفتند وقت گذاران و هلاک شدند شتاب کنندگان و نجات یافتند تسلیم شوندگان.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۹۱

[ترجمه کمره ای] :

۲- عبد الرحمن بن کثیر گوید: خدمت امام صادق (علیه السلام) بودم که مهزم وارد شد و گفت: قربانت، به من خبر ده از این امر که انتظارش را داریم، چه وقتی هست؟ فرمود: ای مهزم، وقت گذاران دروغ زنند و شتابداران هلاک شوند و پذیرندگان نجات یابند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۱۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲- عبد الرحمن بن کثیر می گوید: خدمت امام صادق نشسته بودم که مهزم وارد شد و عرض کرد: قربانت گردم کسی که در انتظارش هستیم چه وقت خواهد آمد؟

فرمود: ای مهزم دروغ گفتند آنهایی را که برای آمدن حضرت وقت گذاری کردند و هلاک گشتند عجله کنندگان و نجات یافتند تسلیم شدگان توضیح: در این روایت بطور روشن بیان شده است که وقت ظهور حضرت معلوم نیست و کسانی که با ذهنیت و قرائن می خواهند وقت آن را مشخص کنند دروغ زنند و به مرحله شقاوت رسیده اند و مؤمنان به مقتضای بندگی معتقد به قضا و قدر الهی اند که هر وقت او صلاح بداند خواهد آمد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. کذب الوقاتون أى على سبيل الحتم، فلا ينافى ما ورد من الأخبار البدائية، و يحتمل أن يكون المراد بالكذب أنه يحصل فيه البداء، فتوهم الناس أنه كذب فينسبون الكذب إليهم لا أنهم كاذبون واقعا، فيمكن أن يقرأ كذب على بناء المجهول من التفعيل و الأول أظهر. قال الشيخ رحمه الله فى كتاب الغيبة: و أما وقت خروجه فليس بمعلوم لنا على وجه التفصيل بل هو مغيب عنا إلى أن يأذن الله بالفرج، ثم ذكر هذه الأخبار و أمثالها ثم قال: فالوجه فى هذه الأخبار أن نقول: إن صحت

أنه لا يمتنع أن يكون الله تعالى قد وقت هذا الأمر فى الأوقات التى ذكرت، فلما تجدد ما تجدد تغيرت المصلحة و اقتضت تأخيره إلى وقت آخر، وكذلك فيما بعد، ويكون وقت الأول و كل وقت يجوز أن يؤخر مشروطاً بأن لا يتجدد ما تقتضى المصلحة تأخيره إلى أن يجىء الوقت الذى لا يغيره شىء، فيكون محتوماً. وعلى هذا يتأول ما ورد فى تأخير الأعمار عن أوقاتها و الزيادة فيها عند الدعاء و صلة الأرحام، و ما روى فى تنقيص الأعمار عن أوقاتها إلى ما قبله عند فعل الظلم و قطع الرحم و غير ذلك و هو تعالى و إن كان عالماً بالأميرين فلا يمتنع أن يكون أحدهما معلوماً بشرط و الآخر بلا شرط، و هذه الجملة لا خلاف فيها بين أهل العدل. و على هذا يتأول أيضاً ما روى من أخبارنا المتضمنة للفظ البداء و يبين أن معناها النسخ على ما يريده جميع أهل العدل فيما يجوز فيه النسخ أو تغير شروطها إن كان طريقها الخبر عن الكائنات، لأن البداء فى اللغة هو الظهور فلا يمتنع أن يظهر لنا من أفعال الله تعالى ما كنا نظن خلافه، أو نعلم و لا نعلم شرطه، فأما من قال بأن الله تعالى لا يعلم الشىء إلا بعد كونه فقد كفر و خرج عن التوحيد. و قد روى الفضل بن شاذان عن محمد بن على عن سعدان عن أبى بصير قال: قلت له: ألهذا الأمر أمر تريح إليه أبداننا و ننتهى إليه؟ قال: بلى و لكنكم أذعتم فزاد الله فيه. فالوجه فيه و فى أمثاله ما قدمنا ذكره من تغير المصلحة فيه و اقتضاءها تأخير الأمر إلى وقت آخر على ما بيناه، دون ظهور الأمر له تعالى فإننا لا نقول به و لا نجوزه تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً. فإن قيل: هذا يؤدى إلى أن لا نثق بشىء من أخبار الله تعالى. قلنا: الإخبار على ضربين، ضرب لا يجوز فيه التغير فى مخبراته فإننا نقطع عليها لعلمنا بأنه لا يجوز أن يتغير المخبر فى نفسه كالأخبار عن صفات الله تعالى و عن الكائنات فيما مضى و كالأخبار بأنه يثب المؤمنين، و الضرب الآخر هو ما يجوز تغييره فى نفسه لتغير المصلحة عند تغير شرطه، فإنه يجوز جميع ذلك كالأخبار عن الحوادث فى المستقبل إلا أن يراد الخبر على وجه يعلم أن مخبره لا يتغير فحينئذ نقطع بكونه، و لأجل ذلك قرن الحتم بكثير من المخبرات، فأعلمنا أنه مما لا يتغير أصلاً فعند ذلك نقطع به، انتهى كلامه قدس سره. و هو فى غاية المتانة و الاستقامة، و به تنحل الإشكالات الواردة فى هذه الأخبار. و هلك المستعجلون أى الذين يريدون تعجل ظهور الحق، و يعترضون على الله و علينا فى تأخيره، و لا يرضون بقضاء الله فى ذلك، و أما ترقب الفرج و الدعاء له فهما مطلوبان،

و لذا قال : و نجا المسلمون بتشديد اللام أى الراضون بقضاء الله، الذين لا يعترضون على أئمتهم فيما يقولون و يفعلون، أو المراد بالمستعجلين الذين كانوا يخرجون قبل أوان ظهور الحق على أئمة الجور، و يقتلون فيهلكون و يهلكون فى الدنيا و الآخرة، و قيل: الاستعجال عد الشيء عاجلا بالخروج على أئمة الضلالة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧٤

٣- الحديث

٩٤٣/٣. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَأَلْتُهُ عَنِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : «كَذَبَ الْوَقَاتُونَ ، إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ (٨) لَا نُوقَّتُ» . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام راجع بقائم علیه السلام پرسیدم، فرمود: وقت گذاران دروغگویند، ما خانواده ئی هستیم که تعیین وقت نکنیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ١٩١

[ترجمه کمره ای] :

۳- ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) گوید: از او پرسیدم از قائم (علیه السلام)، فرمود: وقت گذاران دروغ گفته اند، ما خاندانی هستیم که وقت گذار نیستیم.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۱۳

[ترجمه آیت الهی] :

۳- ابو بصیر می گوید: از امام صادق علیه السلام راجع به قائم علیه السلام پرسیدم: فرمود: کسانی که وقت ظهور آن حضرت را معین می کنند دروغگو هستند، ما خانواده ای هستیم که وقت را معین نمی کنیم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: صحیح. لا نوقت ای حتماً أو بعد ذلك كما مر، و التوقيت الإخبار بالوقت.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۷۴

- ١-١ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والغيبة للنعمانى : «ذلك» .
- ٢-٢ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٩٣ ، ح ١٠ ، عن الكلينى . الغيبة للطوسى ، ص ٤٢٨ ، ح ٤١٧ ، بسنده عن الحسن بن محبوب . وفى تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٢١٨ ، ح ٦٩ ، عن أبى حمزة ، وفيهما مع اختلاف يسير وزيادة فى أولهما الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٢٦ ، ح ٩٣٤ .
- ٣-٣ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بف» وشرح المازندرانى والوافى والغيبة للنعمانى ، ص ٢٩٤ . وفى سائر النسخ والمطبوع : «نتظر» .
- ٤-٤ . فى «ف» : «قال» .
- ٥-٥ . فى الغيبة للنعمانى ، ص ١٩٧ : «التمنّون» .
- ٦-٦ . فى «ف» : «المسلمون _ معا» . أى بتشديد اللام وتخفيفها . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ١٩٧ والغيبة للطوسى : «والينا يصيرون» .
- ٧-٧ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٩٤ ، ح ١١ ، عن الكلينى . وفيه ، ص ١٩٧ ، ح ٨ ، بسنده عن على بن حسان ؛ الغيبة للطوسى ، ص ٤٢٦ ، ح ٤١٣ ، بسنده عن عبد الرحمن بن كثير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٢٦ ، ح ٩٣٥ .
- ٨-٨ . فى شرح المازندرانى : «أهل البيت» .
- ٩-٩ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٩٤ ، ح ١٢ ، عن الكلينى مع زيادة . وفيه ، ص ٢٨ ، ح ٦ ، بسنده عن على بن أبى حمزة ، مع اختلاف يسير وزيادة فى آخره . وفيه أيضا ، ح ٥ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٤٢٦ ، ح ٤١٢ و٤١٤ ، بسند آخر ، مع اختلاف . راجع : كمال الدين ، ص ٤٣٨ ، ح ٣ و٤ ؛ والغيبة للطوسى ، ص ٢٩٠ ، ح ٢٤٧ الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٢٧ ، ح ٩٣٦ .

۹۴۴/۴. أَحْمَدُ (۱) بِإِسْنَادِهِ ، قَالَ :

قَالَ (۲) : «أَبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُخَالَفَ (۳) وَقْتَ (۴) الْمُؤَقَّتِينَ» . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

احمد باسناد خود گوید: آن حضرت فرمود: خدا نخواهد جز آنکه با وقتی که وقت گذاران تعیین کنند مخالفت کند (پس هر که برای ظهور آن حضرت وقتی معین کند، واقع و حقیقت و زمانی که خدا آن حضرت را ظاهر کند بر خلاف آنست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۱

[ترجمه کمره ای] :

۴- احمد به سند خود گوید: فرمود: خدا نخواهد جز آنکه با وقت گذاران مخالفت کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳

[ترجمه آیت الهی] :

٤- احمد با اسناد خود مى گويد: آن حضرت فرمود: خدا نخواهد جز آنكه با وقت وقت گذاران مخالفت فرمايد.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ٢ ، ص ٢٤٥

شرح

[شرح علامه مجلسى] :

: مرسل. إلا أن يخالف وقت الموقتين أى فى أمر ظهور الحق أو مطلقا، غالبا، و الأول أظهر، و وقت يمكن أن يقرأ بالرفع و النصب و على الأول المفعول محذوف، أى وقت ظهور هذا الأمر.

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ١٧٥

٥- الحديث

٩٤٥/٥. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْخَزَّازِ ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَمْرٍو الْخَثْعَمِيِّ ، عَنِ الْفُضَيْلِ (٦) بْنِ يَسَارٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ : لِهَذَا الْأَمْرِ وَقْتُ ؟

فَقَالَ : « كَذَبَ الْوَقَّاتُونَ ، كَذَبَ الْوَقَّاتُونَ ، كَذَبَ الْوَقَّاتُونَ ؛ إِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا ١/٣٦٩

خَرَجَ وَافِدًا (٧) إِلَى رَبِّهِ ، وَاعَدَهُمْ ثَلَاثِينَ يَوْمًا ، فَلَمَّا زَادَهُ (٨) اللَّهُ عَلَى الثَّلَاثِينَ عَشْرًا ، قَالَ (٩) قَوْمُهُ : قَدْ أَخْلَفْنَا مُوسَى ، فَصَنَعُوا مَا صَنَعُوا ؛ فَإِذَا حَدَّثْنَاكُمْ الْحَدِيثَ (١٠) فَجَاءَ عَلَيَّ مَا حَدَّثْنَاكُمْ بِهِ (١١) ، فَقُولُوا : صَدَقَ اللَّهُ ؛ وَإِذَا حَدَّثْنَاكُمْ ...

ص: ٢٤٣

١-١ . السند معلق على ما قبله ، ويروى عن أحمد ، عدّة من أصحابنا . ثمّ إنّ الظاهر أنّ المراد بقوله «بإسناده» ، هو سند أحمد بن محمّد بن خالد المذكور إلى أبي عبد الله عليه السلام . يؤيد ذلك ما ورد في الغيبة للنعماني ، ص ٢٩٤ ، ح ١٢ ؛ من نقل الخبر عن محمّد بن يعقوب بنفس السند إلى أبي بصير ، عن أبي عبد الله عليه السلام قال : سألته عن القائم عليه السلام . فقال : «كذب الوقتون ، إنّ أهل بيت لا نوّقت ، ثمّ قال : أبي الله إلاّ أن يُخلف وقت الموقّتين» .

٢-٢ . في حاشية «بف» والوافي : + «أبو عبد الله» .

٣-٣ . في الغيبة : «أن يخلف» .

٤-٤ . في مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٧٥ : «ووقت ، يمكن أن يقرأ بالرفع والنصب ، وعلى الأوّل المفعول محذوف ، أي وقت ظهور هذا الأمر» .

٥-٥ . الغيبة للنعماني ، ص ٢٩٤ ، ذيل ح ١٢ ، عن الكليني . وفيه ، ص ٢٨٩ ، ح ٤ ، بسند آخر ، عن أبي عبد الله عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٢٧ ، ح ٩٣٧ .

٦-٦ . هكذا في «ألف ، ج ، ض ، ف ، و ، بح ، بر ، جر» . وفي «بس ، بف» والمطبوع : «الفضل» . وهو سهو واضح .

٧-٧ . «وافدا» ، أي واردا رسولا . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٥٥٣ (وفد) .

٨-٨ . في البحار : «زاد» .

٩-٩ . في «ف» : «قد قال» .

١٠-١٠ . في الغيبة : «بحدِيث» .

۱۱-۱۱. فی «ب، ج، ض، ف، بر، بس، بف» والوافی والبحار: - «به» .

الْحَدِيثَ (۱) فَجَاءَ عَلَى خِـلَافٍ مَا حَدَّثْنَاكُمْ بِهِ (۲) ، فَقُولُوا : صَدَقَ اللَّهُ ؛ تُوءَجَرُوا مَرَّتَيْنِ (۳) . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فضیل بن یسار گوید: بامام باقر علیه السلام عرض کردم: برای این امر وقتی هست؟ فرمود وقت گذاران دروغ گویند، وقت گذاران دروغ گویند، وقت گذاران دروغ گویند. همانا موسی علیه السلام چون (در طور سینا) پیروردگار خود برای پیغام بردن وارد شد، قومش را وعده سی روز داد، و چون خدا ده روز بر سی روز افزود قومش گفتند: موسی با ما خلف وعده کرد، و کردند آنچه کردند (یعنی گوساله پرست شدند) پس اگر ما خبری بشما گفتیم و طبق گفته ما واقع شد، بگوئید: خدا راست فرموده است و اگر بشما خبری گفتیم و بر خلاف گفته ما واقع شد، بگوئید: خدا راست فرموده است تا دو پاداش گیرید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۵- فضیل بن یسار از امام باقر (علیه السلام) گوید: گفتم: برای این امر وقتی است؟ فرمود: دروغ گفته اند وقت گذاران، دروغ گفته اند وقت گذاران، دروغ گفته اند وقت گذاران، به راستی چون موسی به آستان پیروردگار خود ورود کرد، سی روز وعده گذارد و چون خدا بر این سی روز ده روز افزود، قومش گفتند: موسی با ما خلف وعده کرد، و کردند آنچه کردند، چون ما به شما حدیثی گوئیم و طبق آنچه

گوئیم در آید بگوئید: صدق الله و وقتی به شما حدیثی گفتیم مخالف آن چه به نظر شما آمده باز هم بگوئید: صدق الله تا دو بار مزد بگیری.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- فضل بن یسار می گوید: به حضرت باقر علیه السلام عرض کردم آیا برای ظهور حضرت وقتی هست؟ فرمود: وقت گذاران دروغ می گویند، وقت گذاران دروغ می گویند، وقت گذاران دروغ می گویند، همانا موسی علیه السلام چون برای رساندن پیام به پروردگار به (طور سینا) وارد شد به قوم خود وعده سی روز را داد و چون خداوند ده روز بر سی روز افزود قومش به او گفتند: موسی با ما خلف وعده کرد و کردند آنچه را که کردند (یعنی به پرستش گوساله روی آوردند) پس اگر ما خبری به شما گفتیم که با واقع همراه شد بگوئید خدای ما راست گفته و اگر همراه نشد باز بگوئید خدای ما راست گفته تا دو برابر پاداش گیرید.

توضیح: به نقل بعضی از مفسرین در تفسیر آیه ۱۴۲ از سوره اعراف که می فرماید «و با موسی ۳۰ شب وعده کردیم و آن را به (ده شب) دیگر کامل نمودیم گفته اند: در این سی روز موسی علیه السلام می بایست روزه بگیرد و خدا را عبادت کند و ده روز دیگر هم صبر کند تا وقت مناجاتش فرارسد و این جریان برای امتحان و آزمایش قوم موسی علیه السلام بوده و میعاد همان چهل شب بوده ولی موسی علیه السلام مأمور بود که سی شب آن را بگوید و از گفتن ده شب دیگر خودداری کند تا قومش آزمایش شوند و مؤمنین آنها که پایدار و استوارند از منافقین که متزلزل و ناباورند از هم جدا گردند. در مسئله ظهور امام زمان هم چنین خواهد بود که اگر ائمه تعیین وقت می کردند و در آن وقت حضرت ظهور نمی کرد گروهی باز در ایمان خود استوار می ماندند و گروه دیگر در ایمان خود

سست می شدند در این صورت مؤمنین از منافقین مشخص و جدا می شدند و در پیشگاه خداوند
دو برابر اجر می گرفتند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. وافدا ای رسولا واردا علیه تعالی یعنی ذاهبا إلى طور سیناء للمناجاة، قال
الجوهري: وفد فلان علی الأمير أي ورد رسولا فهو وافد، و الجمع وفد، و أوفدته أنا إلى الأمير أي
أرسلته. واعدهم ثلاثين يوما اعلم أنه تعالی قال فی سورة البقرة:

وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

و قال فی الأعراف:

وَ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَ أَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

فاختلف المفسرون فی ذلك فقیل: كان ما أخبر به موسىٰ أربعين ليلة، وإنما قال سبحانه

ثَلَاثِينَ لَيْلَةً

و أفرد العشر لأنه تعالی واعده ثلاثين ليلة ليصوم فيها و يتقرب بالعبادة، ثم أتمت بعشر إلى وقت
المناجاة، و قيل: هي العشر التي نزلت التوراة فيها، و قيل: إن موسىٰ قال لقومه: إنني أتأخر عنكم

ثلاثين يوما ليتسهل عليهم، ثم زاد عليهم عشرا و ليس فى ذلك خلف، لأنه إذا تأخر عنهم أربعين ليلة فقد تأخر ثلاثين قبلها. و على هذا الأخير دلت الأخبار الكثيرة منا و من المخالفين فىكون من الأخبار البدائية، فكان الميعاد واقعا أربعين ليلة، و أخبر موسى بثلاثين ثم زاد فيها عشرا لامتحان القوم و شدة التكليف عليهم، أو واعد الله موسى أربعين و أمره أن يخبر قومه بما فى لوح المحو و الإثبات ثلاثين لما ذكرنا، فاستشهد عليه السلام بذلك على أنه يجوز أن نخبر فى أمر القائم عليه السلام بشيء من كتاب المحو و الإثبات، ثم يتغير ذلك فىجىء على خلاف ما حدثناكم به فلا تكذبونا بذلك و قولوا صدق الله، لأنه كان الخبر عن كتاب المحو و الإثبات، و كان ما كتب فيه مشروطا بشرطه فقد صدق الله و صدق من أخبر عن الله. و إنما يؤجرون مرتين لإيمانهم بصدقهم أولا، و ثباتهم عليه بعد ظهور خلاف ما أخبروا به ثانيا، أو لكون هذا التصديق صعبا على النفس فلذا يتضاعف أجرهم، و هذا إحدى الحكم فى البداء، فإن تشديد التكليف موجب لعظيم الأجر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧٥

٦- الحديث

٩٤٦/٦. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ ، عَنِ السَّيَّارِيِّ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ يَقْطِينٍ ، عَنْ أَخِيهِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ ، قَالَ :

قَالَ لِي أَبُو الْحَسَنِ (٥) عَلَيْهِ السَّلَامُ : «الشَّيْعَةُ تُرَبِّي بِالْأَمَانِيِّ مِنْذُ مِائَتِي سَنَةٍ».

قَالَ : وَ قَالَ (٦) يَقْطِينُ لِابْنِهِ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ : مَا بَالُنَا قِيلَ لَنَا فَكَانَ ، وَ قِيلَ لَكُمْ فَلَمْ يَكُنْ (٧) ؟ قَالَ : فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ : إِنَّ الَّذِي قِيلَ لَنَا وَ لَكُمْ كَانَ مِنْ مَخْرَجٍ وَاحِدٍ ، غَيْرَ أَنَّ أَمْرَكُمْ حَضَرَ (٨) ، فَأُعْطِيتُمْ مَحْضَهُ ، فَكَانَ كَمَا قِيلَ لَكُمْ ، وَ أَنَّ أَمْرَنَا لَمْ يَحْضُرْ ، فَعُلَّلْنَا بِالْأَمَانِيِّ (٩) ، فَلَوْ قِيلَ لَنَا : إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا يَكُونُ إِلَّا (١٠) إِلَى مِائَتِي سَنَةٍ أَوْ ثَلَاثِمِائَةِ سَنَةٍ ، لَقَسَتِ الْقُلُوبُ ، وَ لَرَجَعَ عَامَّةُ النَّاسِ عَنِ

الْأَسْ-لَامَ (۱۱) ، وَ لَكِنْ قَالُوا : مَا أَسْرَعَهُ! وَ (۱۲) مَا أَقْرَبَهُ! ؛ تَأَلَّفَا لِقُلُوبِ النَّاسِ ، وَ تَقْرِيْباً لِلْفَرَجِ (۱۳).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن یقظین گوید: موسی بن جعفر علیه السلام بمن فرمود: دوئیست سالست که شیعه بآرزوها تربیت می شود: (چون علی این خبر را برای پدرش نقل کرد) یقظین که در دستگاه سفاح و منصور خدمت میکرد) پسرش علی بن یقظین گفت: چرا آنچه در باره ما گویند (از پیشرفت دولت بنی عباس) واقع شود و آنچه در باره شما گویند (از ظهور دولت حق) واقع نشود؟ علی پدرش گفت: آنچه در باره ما و شما گفته شده از یک منبع است، (و آن منبع وحی است که بتوسط جبرئیل و پیغمبر و ائمه علیهم السلام بمردم میرسد) جز اینکه امر شما چون وقتش رسیده بود، خالص و واقعش بشما عطا شد، و مطابق آنچه بشما گفته بودند واقع گشت، ولی امر ما وقتش نرسیده است، لذا بآرزوها دلگرم گشته ایم. اگر بما بگویند: این امر (ظهور دولت حق) تا دوئیست یا سیصد سال دیگر واقع نمیشود، دلها سخت شود و بیشتر مردم از اسلام برگردند، ولی میگویند: چقدر زود می آید، چقدر بشتاب می آید، برای اینکه دلها گرم شود و گشایش نزدیک گردد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۲

[ترجمه کمره ای]:

۶- حسین از پدرش علی بن یقظین، گوید: ابو الحسن (علیه السلام) به من فرمود: از ۲۰۰ سال پیش شیعه به آرزومندی های خود پرورش یافته اند، گوید: یقظین به پسر خود علی بن یقظین گفت: ما را چه شده است که نسبت به ما چیزها گفته شده است (یعنی نسبت به ترقی و پیشرفت حکومت بنی عباس) و واقع شده و نسبت به شما شیعه ها هم چیزها گفته شد و واقع نشده؟ گوید: علی در پاسخ او گفت: آنچه در باره ما و دولت حقه گفته شده و آنچه در باره شما و ظهور و غلبه دولت بنی عباس گفته شده از یک منبع است جز این که امر حکومت شما در وقت حاضر است و بی پیرایه به شما داده شده و همچنان است که برای شما گفته اند ولی امر دولت ما ساخته و آماده نشده و ما به آرزومندی ها سرگرم شدیم، به راستی اگر به ما بگویند این امر محققاً بعد از دویست یا سیصد سال است دلها سخت و سرد شوند و عموم مردم از اسلام برگردند ولی گفته اند، و چه بسیار زودرس است و چه بسیار نزدیک است برای دل گرمی مردم و برای نزدیک ساختن فرَج.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۶- حسین از پدرش علی بن یقظین، می گوید: موسی بن جعفر علیه السلام به من فرمود: از ۲۰۰ سال پیش، شیعه با آرزومندی های خود پرورش یافته اند، گوید: یقظین به پسر خود علی بن یقظین گفت: ما را چه شده است که نسبت به ما چیزهایی گفته شده است (یعنی نسبت به ترقی و پیشرفت حکومت بنی عباس) که واقع شده و نسبت به شما شیعه ها هم چیزهایی گفته شده که واقع نشده؟

گوید: علی در پاسخ او گفت: آنچه درباره ما و دولت حقه گفته شده و آنچه درباره شما و ظهور و غلبه دولت بنی عباس گفته شده از یک منبع است جز این که امر حکومت شما در وقت حاضر است و بی پیرایه به شما داده شده و همچنان است که برای شما گفته اند ولی امر دولت ما ساخته و آماده نشده و ما به آرزوها سرگرم شدیم، به راستی اگر به ما بگویند این امر محققاً بعد از دویست یا

سیصد سال است دلها سخت و سرد شوند و عموم مردم از اسلام برگردند ولی گفته اند، وه که چقدر ظهور حضرت نزدیک است و بزودی خواهد آمد و این سخن برای دیگر مؤمنان نسبت به فرج حضرت خوب خواهد بود (باید توجه داشت که علی بن یقظین یک سال بعد از وفات موسی بن جعفر علیهما السلام وفات یافته است).

توضیح: این از افتخارات شیعه است که با مسئله انتظار همراه است و امید به اصلاحات و حکومت جهانی واحد را دارد. در حالی که در سایر فرقه های اسلامی چنین انتظار و اصلاحی نیست.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. تری علی بناء المفعول من التفعیل من التریبة، ای تصلح أحوالهم و تثبت قلوبهم علی الحق بالأمانی بأن یقال لهم الفرج ما أقربه و ما أعجله فإن کل ما هو آت فهو قریب، كما قال تعالی:

إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ

أو بأن یخبروا بالأخبار البدائیة لئلا ییأسوا و یرجعوا عن الحق، و الأمانی جمع الأمنیة و هو رجاء المحبوب أو الوعد به. منذ مبنیا علی الضم حرف جر بمعنی من، و فیه إشکال و هو أن صدور الخبر لو كان فی أواخر زمان الكاظم علیه السلام كان أنقص من المائتین بكثير، إذ وفاته علیه السلام كان فی سنة ثلاث و ثمانین و مائة فكیف إذا كان قبل ذلك. و یمكن أن یجاب عنه بوجه: الأول: أن یكون مبنیا علی ما ذكرنا سابقا من أن قواعد أهل الحساب إتمام الكسور إن كانت أزید من النصف، و

إسقاطها إن كانت أقل منه، فلما كانت المائة الثانية تجاوزت عن النصف عدت كاملة. الثاني: أن يكون ابتداءهما من أول البعثة فإنه من هذا الزمان شرع بالأخبار بالأئمة عليهم السلام ومدة ظهورهم وخفائهم، فيكون على بعض التقادير قريبا من المائتين ولو كان كسر في العشر الأخير يستقيم على القاعدة السابقة. الثالث: أن يكون المراد التربية في الزمان السابق واللاحق معا، ولذا أتى بالمضارع، ويكون الابتداء من الهجرة فينتهي إلى ظهور أمر الرضا عليه السلام، وولاية عهده، وضرب الدنانير باسمه الشريف، فإنها كانت في سنة المائتين، بأن يكونوا وعدوهم الفرج في ذلك الزمان، فإنه قد حصلت لهم رفاهية عظيمة فيه أو وعدوهم الفرج الكامل فبدا لله فيه كما مر. الرابع: أن يكون تربي على الوجه المذكور في الثالث شاملا للماضي والآتي، لكن يكون ابتداء التربية بعد شهادة الحسين صلوات الله عليه، فإنها كانت البلية العظمى والطامة الكبرى، وعندها كانت الشيعة يحتاجون إلى التسلية والأمنية لئلا يزالوا، وانتهاء المائتين أول إمامة القائم عليه السلام، وهذا مطابق للمائتين بلا كسر إذ كانت شهادة الحسين عليه السلام في أول سنة إحدى وستين، وإمامة القائم عليه السلام وابتداء غيبته الصغرى لثمان خلون من ربيع الأول سنة ستين ومائتين. وإنما جعل هذا غاية التمنية والتربية لوجهين: الأول: أنهم لا يرون بعد ذلك إماما يمينهم. والثاني: أنهم بعد علمهم بوجود المهدي عليه السلام يقوى رجائهم، فهم ينتظرون ظهوره ويرجون قيامه صباحا ومساء، فهذا وجه متين خطر بالبال مع الوجهين الأولين فخذها وكن من الشاكرين، وقل من تعرض للإشكال وحله من الناظرين. قال وقال ضمير قال أولا لحسين بن علي، ويقطين كان من شيعة بنى العباس وابنه علي كان من شيعة أهل البيت عليهم السلام، فقوله: قيل لنا، أى قال أئمتكم فى خلافة بنى العباس وأخبروا عنها، فكان وقوع، وقالوا لكم فى قرب الفرج وظهور إمام الحق فلم يقع، فحمل القرب على القرب القريب، ولم يكن أرادوا عليهم السلام ذلك، بل أرادوا تحقق وقوعه مع أن القرب أمر إضافى فكل بعيد قريب بالنسبة إلى ما هو أبعد منه. ويحتمل أن يكون مراده ما صدر عنهم من الأخبار البدائية فتخلف ظاهرا، والأول أوفق بالجواب. وقيل: ما قيل ليقطين إنما كان الإخبار بالإمام المستتر بعد الإمام المستتر، وما قيل لابنه إنما كان الإخبار بالإمام الظاهر بعد الإمام المستتر كما يستفاد من الجواب، انتهى ولا يخفى ما فيه. من مخرج واحد أى إنما ذكره مما استنبطوه من القرآن ووصل

إليهم من الرسول، و ألقى إليهم روح القدس، و بالجملة كلها من عند الله تعالى غير أن أمركم أى أمر خلافة بنى العباس حضر وقته، فأخبروكم بمحضه أى خالصة بتعيين الوقت و المدة من غير إبهام و إجمال و إن أمرنا لم يحضر وقته فعللنا على بناء المفعول من التفعيل من قولهم علل الصبى بطعام أو غيره إذا شغله به، و كونه من العل بعد النهل أى الشرب بعد الشرب كناية عن التكرار كما توهم بعيد. و قوله: عن الإسلام، إشارة إلى شرك المخالفين و تقريبا للفرج أى حدا للفرج قريبا، و هذا الذى ذكره على وجه متين أخذه منهم عليهم السلام، كما روى الصدوق فى كتاب العلل بإسناده عن على بن يقطين قال: قلت لأبى الحسن موسى عليه السلام: ما بال ما روى فيكم من الملاحم ليس كما روى؟ و ما روى فى أعاديكم قد صح؟ فقال عليه السلام: إن الذى خرج فى أعدائنا كان من الحق فكان كما قيل، و أنتم عللتم بالأمانى فخرج إليكم كما خرج.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٧٩

٧- الحديث

٩٤٧/٧. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ

ص: ٢٤٤

١-١. فى الغيبة: «بحديث» .

٢-٢. فى «ج»: - «به» .

٣-٣. فى الوافى: «إنما يؤجرون مرتين لإيمانهم بصدقهم أولاً، وثباتهم عليه بعد ظهور خلاف ما أخبروا به ثانياً» .

٤-٤ . الغيبة للنعماني ، ص ٢٩٤ ، ح ١٣ ، عن الكليني . وفي تفسير العياشي ، ج ٢ ، ص ٢٦ ، ح ٧٠ و٧١ عن الفضيل بن يسار ، مع اختلاف الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٢٧ ، ح ٩٣٨ ؛ البحار ، ج ٤ ، ص ١٣٢ ، ذيل ح ٧٠ .

٥-٥ . في الغيبة للنعماني : + «موسى بن جعفر عليه السلام : يا عليّ» .

٦-٦ . في «ب» : «فقال» .

٧-٧ . في الغيبة للنعماني : + «يعنى أمر بني العباس» .

٨-٨ . في «ف» والغيبة للطوسي : «حضركم» . وفي الغيبة للنعماني : + «وقته» .

٩-٩ . «فَعَلَّلْنَا بِالْأَمَانِيِّ» ، أى شَغَلْنَا بِهِ ، أو سَقَيْنَا بِالْأَمَانِيِّ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى . والثاني بعيد عند المجلسي . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ١٧٧٣ (علل) .

١٠-١٠ . في «ض ، بس ، بف» والوافي والغيبة للطوسي : - «إلّا» .

١١-١١ . في الغيبة للنعماني : «عن الإيمان إلى الإسلام» بدل «عن الإسلام» .

١٢-١٢ . في «بر» : - «و» .

١٣-١٣ . الغيبة للنعماني ، ص ٢٩٥ ، ح ١٤ ، عن الكليني . وفي الغيبة للطوسي ، ص ٣٤١ ، ح

٢٩٢ ، مرسلاً عن عليّ بن يقطين الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٢٨ ، ح ٩٣٩ ؛ البحار ، ج ٤ ، ص ١٣٢ ، ذيل ح ٧٠ .

الأَنْبَارِيُّ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِهْزَمٍ ، عَنِ أَبِيهِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : ذَكَرْنَا عِنْدَهُ مُلُوكَ آلِ فُلَانٍ (١) ، فَقَالَ : «إِنَّمَا هَلَكَ النَّاسُ مِنْ اسْتِعْجَالِهِمْ لِهَذَا الْأَمْرِ ؛ إِنَّ اللَّهَ لَا يَعْجَلُ (٢) لِعَجَلَةِ الْعِبَادِ ؛ إِنَّ لِهَذَا الْأَمْرِ غَايَةً يَنْتَهِي إِلَيْهَا ، فَلَوْ قَدْ بَلَغُوا لَمْ يَسْتَقْدِمُوا سَاعَةً ، وَ لَمْ يَسْتَأْخِرُوا (٣)» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مهمز پدر ابراهیم گوید: خدمت امام صادق علیه السلام از سلاطین آل فلان (بنی عباس) سخن بمیان آوردیم، حضرت فرمود: مردم بواسطه شتابشان برای این امر هلاک گشتند. همانا خدا برای شتاب بندگان، شتاب نمیکند، برای این امر پایانی است که باید بآن برسد، و اگر مردم بآن پایان رسیدند ساعتی پیش و پس نیفتند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۴

[ترجمه کمره ای]:

۷- ابراهیم بن مهمز از امام صادق (علیه السلام) گوید: نزد او ملوک آل فلان را نام بردیم، فرمود: همانا مردم از شتابزدگی برای این امر به هلاکت رسیدند، خدا به خاطر شتاب مردم شتاب نمی کند، برای این امر موعد و غایتی است که بدان میرسد، اگر مردم به آن برسند، یک ساعت جلو و عقب ندارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۷- ابراهیم بن مهمز از امام صادق علیه السلام می گوید: نزد او ملوک آل فلان (بنی عباس) را نام بردیم، فرمود: همانا مردم از شتابزدگی برای این امر به هلاکت رسیدند، خدا به خاطر شتاب مردم، شتاب نمی کند، برای این کار زمان معینی است که بدان می رسد. اگر مردم به آن برسند، یک ساعت جلو و عقب نمی اندازد.

توضیح: از مجموعه اخبار چنین به دست می آید حکمت وجود امام در زمین چهار چیز است: ۱- حفظ دین و احکام دین، ۲- تعلیم احکام، و بیان حلال و حرام، ۳- جدا کردن حق از باطل، ۴- حفظ نظم و عدالت و اگر در زمین نباشد زمین اهل خود را فرو می برد و نظم آن بهم می خورد و همانند دریا و طوفان مضطرب و ناآرام است که سبب ظلم و ستم و فساد است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف ملوک آل فلان ای بنی العباس، ای کنا نرجو أن یكون انقراض دولة بنی أمیة متصلا بدولتکم، و لم یکن كذلك، و حدثت دولة بنی العباس أو ذکرنا قوة ملکهم و شدته، أو أنه هل یمکن السعی فی إزالته. إنما هلك الناس ای الذین یخرجون فی دولة الباطل قبل انقضاء مدتها کزید و محمد و ابراهیم و أضرابهم لهذا الأمر ای لغلبة الحق أو لإزالة دولة الباطل فلو قد بلغوها ای أهل الحق أو أهل دولة الباطل لم یستقدموا ای لم یقدموا ساعة و لم يتأخروا ساعة، إشارة إلى قوله تعالی:

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

*. قال البيضاوی: ای لا یقدمون و لا يتأخرون أقصر وقت، أو لا یطلبون التأخر و التقدم لشدة الهول.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۷۹

(٨٣) باب التمهيص و الامتحان

١- الحديث

٩٤٨/١. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ يَعْقُوبَ السَّرَّاجِ وَ عَلِيَّ بْنِ رَبَائٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٥): «أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا بُويعَ بَعْدَ مَقْتَلِ (٦) عُثْمَانَ ، صَعِدَ الْمُنْبِرَ وَ خَطَبَ بِخُطْبَةٍ - ذَكَرَهَا - يَقُولُ فِيهَا : أَلَا إِنَّ بَلِيَّتَكُمْ قَدْ عَادَتْ كَهَيْئَتِهَا يَوْمَ بَعَثَ اللَّهُ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ الَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ ، لَتُبْلَبَنَّ بَلْبَلَةَ (٧) ، وَ لَتُغْرَبَنَّ غَرْبَلَةً (٨) حَتَّى يَعُودَ (٩) أَسْفَلَكُمْ أَعْلَى لَكُمْ ، وَ أَعْلَى لَكُمْ أَسْفَلَكُمْ ، وَ لَيْسَبِقَنَّ سَبَاقُونَ (١٠) كَانُوا قَصْرُوا (١١) ، وَ لَيَقْصُرَنَّ (١٢)

ص: ٢٤٥

-
- ١-١ . فى الوافى : «آل فلان ، كناية عن بنى العباس» .
 - ٢-٢ . فى «ج ، ف ، بر» : «لا يعجل» بالتضعيف .
 - ٣-٣ . فى «ف» : «+ عنها» .
 - ٤-٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٩٦ ، ح ١٥ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٢٨ ، ح ٩٤٠ .
 - ٥-٥ . فى «ف» : «+ قال» .
 - ٦-٦ . فى «ف» : «قتل» .
 - ٧-٧ . فى «ض» : «لتبلىن بليّة» . وفى «ف» : «لتبلىن بليّة» . وفى «بح» : «بليّة» . و«البلبلة» : الهمّ ووسواس الصدر ، واختلاط الألسن . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٤٠ (بلل) .
 - ٨-٨ . فى الكافى ، ح ١٤٨٣٨ ونهج البلاغة : «ولتساطن سوطه [نهج البلاغة : سوط] القدر» .
 - ٩-٩ . فى «بح ، بر» وحاشية «بف» ومرآة العقول : «يصير» .
 - ١٠-١٠ . فى الكافى ، ح ١٤٨٣٨ ، ونهج البلاغة : «سابقون» .

۱۱-۱۱. فی مرآة العقول، ج ۴، ص ۱۸۲: «وقرأ بعضهم: قُصِّرُوا وَسُبِّقُوا، على بناء المجهول من التفعيل. وكذا يسبقنَّ ويقصرنَّ على المجهول من التفعيل؛ من سبقه، إذا عدّه سابقا، وقصره، إذا عدّه قاصرا».

۱۲-۱۲. فی «ج»: «ليسبقنَّ».

سَبَّاقُونَ (۱) كَانُوا سَبِّقُوا (۲)؛ وَ اللَّهُ مَا كَتَمْتُ (۳) وَ شَمَّةً (۴)، وَ لَا كَذَبْتُ (۵) كَذِبَةً (۶)، وَ لَقَدْ نُبِّئْتُ بِهَذَا الْمَقَامِ وَ هَذَا الْيَوْمِ. (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: چون بعد از کشتن عثمان با امیر المؤمنین علیه السلام بیعت شد، آن حضرت بر منبر بر آمد و سخنرانی و خطبه ئی القا کرد - که امام صادق علیه السلام آن را ذکر کرد - و در ضمن آن چنین فرمود: همانا بلیه و گرفتاری شما (که خدا برای امتحان و آزمایشتان مقدر کرده است) مانند روزی که خدا پیغمبرش صلی الله علیه و آله را مبعوث ساخت رجوع کرده است، سوگند بآن که او را بحق برانگیخت که شما وساوس و آراء مختلف پیدا کنید و غربال شوید، تا آنجا که افراد پائین از شما فراز گیرند و بالائینها بزیر گرایند، و پیشی گیرندگانی که کوتاهی میکردند، پیش تازند، و پیشی گیرندگانی که پیش میتاختند کوتاهی کنند، بخدا که هیچ نشانه ای (از نشانه های حق) از من پوشیده نگشته و دروغی بمن گفته نشده، و بتحقیق که این مقام و این روز را بمن آگهی داده اند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۴

[ترجمه کمره ای]:

۱- امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون پس از کشتن عثمان با امیر المؤمنین (علیه السلام) بیعت شد، آن حضرت بر منبر بر آمد و خطبه ای ایراد کرد که در آن می فرمود: هلا به راستی گرفتاری شما بر گشته به مانند همان روزی که خداوند پیغمبر خود را برانگیخت، سوگند بدان که او را برانگیخت، شما مانند گندمی که غربال زنند زیر و رو خواهید شد تا پست ترین شماها بر فراز آید و فرازترین شماها به پستی گراید، باید پیشتازانی برآیند که کوتاهی کرده بودند و به دنبال مانند پیشتازانی که سبقت گرفته بودند، به خدا به اندازه خالی از من نهان نشده و کوچکترین دروغی نگفته ام (و یا از پیغمبر نشنفته ام) و محققاً این مقام و این روز به من آگهی شده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام صادق علیه السلام فرمود همانا به راستی گرفتاری شما مانند همان روزی شده که خداوند پیامبر خود را برانگیخت، سوگند بخدایی که او را به حق برانگیخت شما مانند گندمی که غربال زنند زیر و رو خواهید شد تا پست ترین شماها بالا آید و بالاترین شماها به پائین رود و پیشتازانی که کوتاهی می کردند به پیش تا زند و آنهایی که پیش می تاختند کوتاهی کنند بخدا سوگند که هیچ نشانه ای از من پنهان نبوده و دروغی به من گفته نشده است و بیقین این مقام و این روز به من آگهی داده اند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن. و المقتل مصدر ميمى و الضمير فى ذكرها لأبى عبد الله عليه السلام إلا إن بليتكم قد عادت أى ابتلاؤكم و اختباركم قد عادت، فإن النبى صلى الله عليه وآله وسلم قد بعث فى زمان ألف الناس بالباطل و جروا عليه، و نشأوا فيه من عبادة الأصنام و عادات الجاهلية، ثم الناس بعد الرسول صلى الله عليه وآله وسلم رجعوا عن الدين القهقرى إلى الكفر و الردى، و تبعوا أئمة الضلالة و نسوا عادات الرسول صلى الله عليه وآله وسلم فى القسم بالسوية و العدل فى الرعية و إقامة شرائع الدين، و ألقوا بالبدع و الأهواء، فلما أراد أمير المؤمنين صلوات الله عليه ردهم إلى الحق قامت الحروب و عظمت الخطوب، فعاد ما كان فى ابتداء زمان النبى صلى الله عليه وآله وسلم من الفتن العظيمة، فأشار عليه السلام بذلك إلى أن الخلفاء الثلاثة كانوا أهل كفر و نفاق، و أن أتباعهم كانوا أهل ضلال و شقاق. و قيل: يعنى صرتم أهل الجاهلية حيارى فى دينكم، مضطرين إلى من يحملكم على الهدى و يسلك بكم طريق الاستقامة طوعا و كرها كما كنتم حين بعث نبيكم صلى الله عليه وآله وسلم كذلك. لتبلبلن بلبلة بلبلة الصدر و سواسه، و البلابل هى الهموم و الأحزان قال فى النهاية: البلابل الهموم و الغموم و البلبلة أيضا اختلاط الألسنة و تفرق الآراء، و الظاهر أنه إشارة إلى ما عرض لهم من تشتت الآراء و الوسوس الشيطانية فى قتال أهل القبلة، لا سيما طلحة و الزبير و عائشة و غير ذلك من الأمور الحقة التى كان يصعب على الناس قبولها، و ما وقع فى صفين بينهم من الاختلاف بعد رفع المصاحف. و قيل: أشار به إلى ما يوقع بهم بنو أمية و غيرهم، و الخوارج و أمراء الجور من القتل و الأذى، و ما عرض لهم من الهموم و الأحزان، و بلبلة الصدر و سوسته و منه حديث على عليه السلام: لتبلبلن، إلخ. و لتغربلن غربلة غربلت الدقيق و غيره بالغربال بالكسر أى نخلته حتى يتميز الجيد من

الردىء، و غربلت اللحم قطعته، و قيل: الغريلة القتل، و المغربل المقتول المنتفخ، و الأظهر هو المعنى الأول، أى لتمييز بالفتن التى ترد عليكم حتى يتميز خياركم من شراركم كما يميز الجيد من الردىء فى الغربال، و فيه إشارة إلى حكمة تلك الفتن كما قال تعالى:

أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ، وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ . أو يكون كناية عن اختلاطهم و اضطرابهم بالفتن كما يختلط ما فى الغربال بعضه ببعض، فىكون تأكيداً للفقرة السابقة و الأول أظهر، و قيل: أى تذهب خياركم و تبقى أراذلكم و شراركم و هو باعث تسلط الظالمين كملوك بنى أمية و بنى العباس و انحطاط المؤمنين، و هو المراد بقوله: حتى يصير أسفلكم أعلاكم، و قيل: لفظ الغريلة مستعار لالتقاط أحادهم بالقتل و الأذى كما فعلوا بكثير من الصحابة و التابعين. و فى نهج البلاغة و ما سيأتى فى الروضة بعد ذلك و لتساطن سوط القدر حتى يعود، و السوط الخلط و ساط القدر بالمسوط و المسواط و هو خشبة يحرك بها ما فيها ليختلط، و المراد إما الاضطراب بالفتن حتى يصير الأسفل بحسب الدين فى نظر الناس أعلى و بالعكس أو تصير الفتن سبباً لأن يصير العزيز فى الدين ذليلاً فى الدنيا و بالعكس. و قيل: أشار به إلى ما يفعله بنو أمية من خلط بعضهم ببعض، و رفع أراذلهم و حط أكابرهم كما يفعل بالقدر سائطها. و ليسبقن سباقون و فى النهج: سابقون، الظاهر أن المراد بمن قصر ثم سبق، الذين قعدوا عن نصرته عليه السلام بعد وفاة الرسول صلى الله عليه و آله و مالوا إلى غيره أو شكوا فى أمره ممن كان لهم سوابق فى الإسلام أو غيرهم، ثم هداهم الله إلى المحجة البيضاء و نصره فى حروبه و أطاعوه فى أوامره و نواهيه، فتسميتهم سابقين بالنظر إلى السابق أو لما يؤول إليه الحال، و بالطائفة الثانية من أبطل سوابقه فى الإسلام للتقصير فى أمره كطلحة و الزبير و أشباههما، فإنه كانت لهم سوابق فى زمن الرسول صلى الله عليه و آله و بعده أيضاً كانوا مائلين إلى أهل البيت عليهم السلام لبعض الأغراض، ثم رجعوا فى زمانه عليه السلام لعدم حصول أمانيتهم. و يحتمل أن يراد كل من انقلب حاله فى الأزمنة المستقبلية لتقلب الأحوال، و قيل: إشارة إلى سبق من كان قاصراً فى أول الإسلام عن الخلافة و الإمارة فى آخر الزمان إليها، و تقصير من سبق إليها عن بلوغها، و لا يخفى بعده. و قرأ بعضهم قصرها و سبقوا على بناء المجهول من التفعيل، و كذا يسبقن و يقصرن على

المجهول من التفعيل من سبقه إذا عده سابقا، و قصره إذا عده قاصرا. و المعنى أن الناس يتخذون رؤساء جهالا يعدونهم سابقين مع أنهم كانوا يعدون قاصرين فى زمن الرسول صلى الله عليه وآله و سلم، و يعدون جماعة كانوا فى زمنه صلى الله عليه وآله و سلم سابقين و يعدون منهم قاصرين، و لا يخفى بعده أيضا بل هو أبعد. ما كتمت و شمة قال فى النهاية و الصحاح أى كلمة، و كذا فى النهج بالشين المعجمة، و فى بعض نسخ الكتاب بالمهملة أى ما سترت علامة تدل على سبيل الحق و لكن عميتم عنها، و لا يخفى لطف ضم الكتم إلى الوسمة، فإن الكتم بالتحريك نبت يخلط بالوسمة يخضب به، لكن الأول أصوب. و لا كذبت كضربت كذبة بالفتح كما هو المضبوط فى النهج، و ورد فى اللغة به و بالكسر، و ككلمة و التوين للتحقير، و ربما يقرأ كتمت و كذبت على بناء المجهول فيهما، أى ما كتمنى الرسول صلى الله عليه وآله و سلم و لا كذبنى و لقد نبتت على بناء التفعيل المجهول أى أخبرنى الرسول صلى الله عليه وآله و سلم بهذا المقام أى بيعة الناس لى بعد اللتيا و التى و هذا اليوم أى يوم اجتماع الناس على، أو مقام الخلافة و يوم البيعة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٣

١/٣٧٠

٢- الحديث

٩٤٩/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ الْحُسَيْنُ (٨) بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلِ الْأَنْبَارِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ (٩) بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ، عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ، قَالَ:

ص: ٢٤٦

٢-٢ . فى «ج» : «قَصِّروا» .

٣-٣ . فى «ج» : «كُتِمَت» على بناء المجهول .

٤-٤ . هكذا فى «ب ، ج ، ف» وشرح المازندراني والوافى ومرآة العقول ، والكافى ، ح ١٤٨٣٨ ، ونهج البلاغة . وفى سائر النسخ والمطبوع : «وسمة» . و«الوشمة» بالشين المعجمة : الكلمة . وبالمهملة : العلامة ، وعلى الثانى يكون المعنى : ما سترت علامة تدلّ على سبيل الحقّ . وفى مجمع البحرين : «ويقال فى ما كتمت وشمة ولا كذبت كذبة : أنّ الوشمة غريزة الإبرة فى البدن ؛ يعنى بمثل هذا المقدار ما كتمت شيئاً من الحقّ الذى يجب إظهاره على» . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢٠٥٢ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ١٨٩ ؛ مجمع البحرين ، ج ٤ ، ص ٥٠٥ (وشم).

٥-٥ . فى «ج» : «كُذِبَت» على بناء المجهول .

٦-٦ . قرأ المجلسى مضافاً لما فى المتن : كُذِبَت وكِذِبَت . ثمّ قال : «وربّما يقرأ : كُتِمَت وكُذِبَت على بناء المجهول فيهما» .

٧-٧ . الكافى ، كتاب الروضة ، ح ١٤٨٣٨ ، مع زيادة فى أوّله وآخره ؛ الغيبة للنعمانى ، ص ٢٠١ ، ح ١ ، عن الكلينى . نهج البلاغة ، ص ٥٧ ، الخطبة ١٦ ، مع زيادة فى أوّله وآخره الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣١ ، ح ٩٤٣ ؛ البحار ، ج ٥ ، ص ٢١٨ ، ح ١٢ .

٨-٨ . هكذا فى «ألف ، ج ، جر» وحاشية «ض ، ف ، و» والوافى . وفى «ض ، ف ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والمطبوع : «الحسن» . والصواب ما أثبتناه ، كما تقدّم وجهه ، ذيل ح ٨٩١ .

٩-٩ . هكذا فى «بح» وحاشية «بر» وحاشية المطبوع . وفى سائر النسخ والمطبوع : «الحسين» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد تقدّمت فى ح ٩٤٧ ، رواية القاسم بن إسماعيل الأنبارى عن الحسن بن علىّ . وأبو المغراء هو حميد بن المثنى . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٣٣ ، الرقم ٣٤٠ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ١٥٤ ، الرقم ٢٣٦ . ولم يثبت فى رواته من يسمّى بالحسين بن علىّ ، لكن روى عنه الحسن بن علىّ بن فضال بعناوينه المختلفة فى بعض الأسناد . والظاهر أنّ المراد بالحسن بن علىّ فى ما نحن فيه هو ابن فضال ، أنظر على سبيل المثال ، الكافى ، ح ٢٦١٨ و ٢٧٣٣ و ٩٢٣٣ و ١١٦٦٩ و ١٢٩٩٥ ؛ التهذيب ، ج ٣ ، ص ١٦٥ ، ح ٣٥٦ ، وص ٢٢٧ ، ح ٥٧٥ ؛ وج ٧ ، وص

۲۰۲، ح ۸۹۳؛ المحاسن، ص ۹۶، ح ۵۷؛ وص ۴۲۹، ح ۲۴۵؛ وص ۴۴۳، ح ۳۱۷؛ وص ۴۴۴، ح ۳۲۰؛ وص ۶۲۶، ح ۹۱.

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «وَيْلٌ لِّطُغَاةِ الْعَرَبِ مِنْ أَمْرِ قَدِ اقْتَرَبَ».

قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، كَمْ مَعَ الْقَائِمِ مِنَ الْعَرَبِ؟ قَالَ: «نَقَرٌ يَسِيرٌ».

قُلْتُ: وَ اللَّهِ، إِنَّ مَنْ يَصِفُ هَذَا الْأَمْرَ مِنْهُمْ لَكَثِيرٌ، قَالَ: «لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ أَنْ يُمَحَّصُوا، وَ يُمَيَّزُوا، وَ يُعْرَبُوا، وَ يُسْتَخْرَجَ فِي (۱) الْغُرْبَالِ خَلْقٌ كَثِيرٌ». (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن ابی یعفر گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: وای بر سرکشان عرب از امری که نزدیک است، (وای بر آنها در زمان ظهور امام قائم علیه السلام که نزدیکست چنانچه در حدیث ۹۳۸ بیان شد) عرض کردم: قربانت گردم، چند نفر از عرب همراه حضرت قائم خواهند بود؟ فرمود: چند نفر اندک، عرض کردم بخدا کسانی که از ایشان از این امر سخن میگویند (اظهار عقیده بامام زمان میکنند) بسیارند، فرمود مردم ناچار باید بررسی شوند و جدا گردند و غربال شوند و مردم بسیاری از غربال بیرون ریزند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۵

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابن ابی یغفور گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: وای بر سرکشان عرب، از امری که محققاً نزدیک است، گفتم: قربانت، چند نفر از عرب با قائم هستند؟ فرمود: اندکی. گفتم: به خدا آنها که اظهار علاقه به این امر می کنند از عربها بسیارند. فرمود: باید مردم بازرسی شوند و آزمایش کردند و غربال شوند و از ته غربال خلق بسیاری بیرون ریزند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابن ابی یغفور گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: وای بر سرکشان عرب، از کاری که به یقین نزدیک است، گفتم قربانت، چند نفر از عرب با قائم هستند؟ فرمود: اندکی، گفتم به خدا سوگند عربهاییکه ابراز علاقه مندی به این کار می کنند بسیارند.

فرمود: باید مردم امتحان و آزمایش کردند و غربال شوند و از ته غربال افراد بسیاری بیرون ریزند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. و الطغاة بالضم جمع الطاغى و هو الذى تجاوز الحد فى العصيان من أمر قد اقترب أى ظهور القائم عليه السلام و الوصف بالقرب لما مر إن من يصف هذا الأمر أى يدعى الاعتقاد بإمامة أئمة الهدى و يظهره، و يدل على أن الغربال المشبه به هو الذى يخرج الردىء و يبقى الجيد فى الغربال. و الحاصل أن فى الفتن الحادثة قبل قيام القائم عليه السلام يرتد أكثر العرب عن الدين.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٣

٣- الحديث

٩٥٠/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ الْحُسَيْنُ (٣) بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيِّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْقَلِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ:

قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا مَنْصُورُ، إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا يَأْتِيكُمْ إِلَّا بَعْدَ إِيَّاسٍ (٤)، وَلَا وَ اللَّهِ (٥)، حَتَّى تَمَيِّزُوا (٦)؛ وَلَا وَ اللَّهِ، حَتَّى تُمَحَّصُوا (٧)؛ وَلَا وَ اللَّهِ، حَتَّى يَشْقَى مَنْ يَشْقَى (٨)، وَ يَسْعَدَ مَنْ يَسْعَدُ». (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

منصور گوید: امام صادق علیه السلام: بمن فرمود: ای منصور: این امر (ظهور امام دوازدهم) بشما نمیرسد جز بعد از ناامیدی و نه بخدا (بشما نمیرسد) تا (خوب از بد) جدا شوید و نه بخدا تا بررسی شوید و نه بخدا تا شقاوت بشقی رسد و سعادت بسعید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۵

[ترجمه کمره ای]:

۳- از منصور که امام صادق (علیه السلام) به او فرمود: ای منصور، به راستی این امر برای شما پیش نیاید مگر پس از نومیدی و نه به خدا تا ممتاز شوید و نه به خدا تا بازرسی کامل گردید و نه به خدا تا هر که باید بدبخت شود و هر که شاید سعادت مند گردد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- منصور می گوید امام صادق علیه السلام به من فرمود: به راستی این کار (ظهور امام زمان) جز به هنگام ناامیدی پیش نیاید و بخدا سوگند برای شما پیش نیاید تا (خوب از بد) جدا شوید تا همه شما آزمایش شوید و تا شقاوت به شقی رسد و سعادت به سعید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف أيضا. إلا بعد إياس بالفتح أى قنوت لكثرة امتداد زمان الغيبة حتى يشقى أى يرتد عن الدين.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٤

٤- الحديث

٩٥١/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَادٍ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «الْأَمَّا أَحْسَبُ النَّاسَ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا

ص: ٢٤٧

١-١. فى حاشية «ض»: «من». وفى الغيبة للنعمانى، ح ٧: «ويخرج من» بدل «ويستخرج فى»

٢-٢. الغيبة للنعمانى، ص ٢٠٤، ذيل ح ٧، عن الكلينى. وفيه، ح ٧، بسنده عن محمد بن يحيى العطار، عن محمد بن حسان الرازى، عن محمد بن على الكوفى، عن الحسن بن محبوب، عن أبى المغراء، عن عبد الله بن أبى يعفور، وفيه أيضا، ص ٢٠٤، ح ٦، بسند آخر، مع اختلاف يسير الوافى، ج ٢، ص ٤٣٢، ح ٩٤٤؛ البحار، ج ٥، ص ٢١٩، ح ١٣.

٣-٣. هكذا فى «ألف، ج» وحاشية «بر» والوافى. وفى سائر النسخ والمطبوع: «الحسن». لاحظ ما قدّمناه فى الكافى، ذيل ح ٨٩١.

۴- ۴ . «ایاس» : مصدر على وزن الإفعال من اليأس ، وهو ضد الرجاء . أصله إيئاس ، حذف الهمز تخفيفا . وقرأ المجلسى بالفتح ، ولكن لا تساعده اللغة . راجع : لسان العرب ، ج ٦ ، ص ٢٦٠ (يأس) .

۵- ۵ . فى كمال الدين : + «لا يأتىكم» وكذا فيما بعد فى الموضوعين .

٦- ٦ . فى «بس» : «يميزوا» .

٧- ٧ . فى «بس» : «يمحصوا» .

٨- ٨ . فى «بس» وكمال الدين : «شقى» .

٩- ٩ . كمال الدين ، ص ٣٤٦ ، ح ٣٢ ، بسنده عن محمد بن الفضيل ، عن أبيه ، عن منصور الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٣ ، ح ٩٤٥ .

يُفْتَنُونَ» (١) . ثُمَّ قَالَ لِي : «مَا (٢) الْفِتْنَةُ؟» قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، الَّذِي عِنْدَنَا (٣) الْفِتْنَةُ فِي الدِّينِ ، فَقَالَ : «يُفْتَنُونَ كَمَا يُفْتَنُ (٤) الذَّهَبُ» . ثُمَّ قَالَ (٥) : «يُخْلَصُونَ كَمَا يُخْلَصُ (٦) الذَّهَبُ» . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

معمر بن خلاد گوید: شنیدم حضرت ابو الحسن علیه السلام میفرمود:»

الم...»

«مگر مردم پنداشته اند بصرف اینکه گویند ایمان داریم رها شوند و امتحان نشوند؟!- اول سوره عنكبوت-» سپس بمن فرمود فتنه (امتحان) چیست؟ عرض کردم: قربانت کردم: آنچه ما میدانیم امتحان در دین است، حضرت فرمود: امتحان میشوند، چنان که طلا امتحان می شود، و باز فرمود: خالص و پاک میشوند، چنان که طلا پاک می شود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۶

[ترجمه کمره ای]:

۴- معمر بن خلاد گوید: شنیدم امام صادق (علیه السلام) می گفت (۱-۲ سوره عنکبوت): «الم* آیا گمان برند که به مجرد اظهار ایمان واگذار شوند و آزمایش نگردند؟» سپس به من فرمود: آزمایش چیست؟ گفتم: قربانت، آنکه ما می دانیم آزمایش در دین است، فرمود: آزمایش شوند چنانچه طلا آزمایش شود و پاک گردند چونان که طلا پاک گردد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- معمر بن خلاد می گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام می گفت: خداوند می فرماید: «الم» آیا گمان می کند که به مجرد اظهار ایمان به حال خود واگذار می شوند و آزمایش نمی شوند؟ (عنکبوت/۱-۲)؟ سپس به من فرمود: آزمایش چیست؟ گفتم: قربانت، آنکه ما می دانیم آزمایش در دین است، فرمود: آزمایش شوند چنانچه طلا آزمایش شود و پاک گردند همانطور که طلا پاک شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. أن يتركوا قال البيضاوى: معناه أ حسبوا تركهم غير مفتونين لقولهم آمنا، بل يمتحنهم الله بمشاق التكاليف كالمهاجرة و المجاهدة، و رفض الشهوات و وظائف الطاعات، و أنواع المصائب فى الأنفس و الأموال، ليميز المخلص عن المنافق، و الثابت فى الدين من المضطرب فيه، و لينالوا بالصبر عليها عوالى الدرجات

وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

متصلة بأحسب أو بلا يفتنون، و المعنى إن ذلك سنة قديمة جارية فى الأمم كلها، فلا ينبغي أن يتوقع خلافه

فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

أى فليتعلق علمه بالامتحان تعلقا حاليا يتميز به الذين صدقوا فى الإيمان، و الذين كذبوا فيه، و ينوط به ثوابهم و عقابهم، و لذلك قيل: المعنى و ليميزن أو ليجازين، انتهى. قوله: و الفتنة فى الدين، أى إحداث شبهة تدعو إلى الخروج عن الإسلام، و هذا احتراز عن الفتنة فى الأموال و الأنفس بنقص الثمرات و الأمراض و الطاعون و نحو ذلك فقال يفتنون تقوية لما قاله الراوى كما يفتن الذهب بالنار لا بقاء الصافى و إذهاب الغش أو الامتحان أنه جيد أو ردىء، فعلى الأول يخلصون على بناء المفعول تفسير للسابق، فى النهاية يقال: فتنة أفتنه فتنا و فتونا إذا امتحنه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٥

۵- الحدیث

۹۵۲/۵ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ يُونُسَ ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صَالِحٍ رَفَعَهُ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قَالَ : «إِنَّ حَدِيثَكُمْ هَذَا لَتَشْمِزُ (۸) مِنْهُ قُلُوبُ الرِّجَالِ (۹) ، فَمَنْ أَقْرَبَهُ فَزِيدُوهُ ؛ وَ مَنْ أَنْكَرَهُ فَذَرُوهُ ؛ إِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ تَكُونَ (۱۰) فِتْنَةٌ يَسْقُطُ (۱۱) فِيهَا كُلُّ بَطَانَةٍ (۱۲) وَ وَليجَةِ (۱۳) ، حَتَّى يَسْقُطَ فِيهَا مَنْ يَشُقُّ (۱۴) الشَّعْرَ (۱۵) بِشَعْرَتَيْنِ ، حَتَّى لَا يَبْقَى (۱۶) إِلَّا نَحْنُ وَ شِيعَتُنَا» . (۱۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

مردی از حضرت ابی جعفر علیه السلام نقل میکند که فرمود: دل‌های مردم از حدیث شما (شیعه که معتقد بغیبت امام عصر میباشید) میرمد و تنفر دارد، پس هر که بآن اقرار کرد بیشترش گوئید و هر که منکر شد از او دست بردارید. همانا ناچار باید آزمایشی پیش آید که هر فرد خصوصی و محرم رازی در آن سقوط کند، تا آنجا که آن کس که (از کمال باریک بینی و دقت) مو را دو نیمه میکند سقوط کند تا آنجا که جز ما و شیعیان ما باقی نماند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۱۹۶

[ترجمه کمره ای] :

۵- امام باقر (علیه السلام) گفت: به راستی حدیث شما (شیعه) برای این مردها دلهره دارد، هر که آن را بپذیرد بیشتر برای او بگوئید و هر که منکر شود دست از او بدارید، حقیقت این است که به ناچار آزمایشی باشد که هر ظاهر ساز وابسته به دیگران و هر جاسوسی بیگانه سقوط کند تا برسد به آنجا که کسی که تار مورا دو تار مو کند باز سقوط کند (یعنی دورویی و نفاق او به این باشد که نیم تار مو را به جای یک تار مو جلوه دهد) و تا آنکه به جا نماند جز خود ما و شیعه های ما.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۵- امام باقر علیه السلام فرمود: به راستی حدیث شما (شیعه) برای (مردمی که معتقد به امام زمان هستید) دلهره دارد هرکس آن را بپذیرد بیشتر برای او بگوئید و هرکس منکر شود دست از او برمی دارید، حقیقت این است که به ناچار آزمایشی باشد که هر ظاهر ساز وابسته به دیگران و هر جاسوسی بیگانه، سقوط کند تا برسد به آنجا که کسی که تار مورا دو تار مو کند باز سقوط کند (یعنی دورویی و نفاق او به این باشد که نیم تار مورا به جای یک تار مو جلوه می دهد) و تا آنکه به جا نماند جز خود ما و شیعیان ما.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مرفوع. وفي المغرب: اشماز الرجل اشمئزازا تقبض، انتهى. والمراد بالحديث غرائب أحوالهم و أسرارهم وشؤونهم، ومنها أمر الغيبة وامتدادها، ووقوع البداء فيها، بل القدح في الخلفاء الغاصبين وإثبات كفرهم وارتداد أكثر الصحابة، فإنها كانت مما لا تقبله قلوب أكثر الناس في ذلك الزمان، والظاهر أن المراد بالفتنة الغيبة وامتدادها يسقط فيها أى يخرج من الدين ويزل و يضل كل بطانة بطانة الثوب بالكسر خلاف ظهارته، استعيرت هنا لمن كان مخصوصا بالأئمة عليهم السلام، وكان محلا لأسرارهم، قال في المغرب: بطانة الرجل خاصته مستعارة من بطانة الثوب الباطنة، وفي النهاية : وليجة الرجل بطانته و دخلاؤه و خاصته، انتهى. و شق الشعر بشعرتين كناية شائعة بين العرب و العجم عن كمال تدقيق النظر فى الأمور شيعتنا أى المخلصون.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٦

ص: ٢٤٨

١-١ . العنكبوت (٢٩): ١ - ٢ .

٢-٢ . فى «بر»: «ما هذه» .

٣-٣ . فى الغيبة للنعمانى : + «أن» .

٤-٤ . فى «بر»: «يفتنون كما يفتن» .

٥-٥ . فى البحار، ج ٦٧ : - «قال» .

٦-٦ . فى «ج وبع»: «يخلصون كما يخلص» . وفى «ف»: «تخلصون كما تخلص» . وفى لسان

العرب، ج ١، ص ٣٩٤ (ذهب): «الذهب، معروف، وربما أنث». وأيضاً قال: «وفى حديث

علیّ - کرم الله وجهه - فبعث من اليمن بذهيبة . قال ابن الأثير : وهى تصغير ذهب ، وإدخال الهاء فيها لأنّ الذهب يؤنث .

٧-٧ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٠٢ ، ح ٢ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٣ ، ح ٩٤٧ ؛ البحار ، ج ٥ ، ص ٢١٩ ، ح ١٤ ؛ وج ٦٧ ، ص ٤٢ .

٨-٨ . «الشَّمْرُ» : التقبُّض . اشْمَأَزَّ اشْمِئْزَا : انقبض واجتمع بعضه إلى بعض . والمراد : النفرة والتجافى . راجع : لسان العرب ، ج ٥ ، ص ٣٦٢ (شمز) .

٩-٩ . فى الغيبة للنعمانى : + «فانبذوه إليهم نبذا» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بر ، بس» والوافى والبصائر والغيبة للنعمانى . وفى سائر النسخ والمطبوع : «أن يكون» .

١١-١١ . فى «ف» : «تسقط» .

١٢-١٢ . بِطَانَةُ الرَّجُلِ : صاحب سرّه وداخلة أمره الذى يشاوره فى أحواله . النهاية ، ج ١ ، ص ١٣٦ (بطن) .

١٣-١٣ . وَلَيْجَةُ الرَّجُلِ : بِطَانَتُهُ وَدُخْلَاؤُهُ وَخَاصَّتُهُ وَمَنْ يَتَّخِذُهُ مَعْتَمِدًا عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِ . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٤٠٠ ؛ النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٢٤ (ولج) .

١٤-١٤ . فى «بس» : «شق» .

١٥-١٥ . فى الغيبة للنعمانى : «الشعرة» .

١٦-١٦ . فى «ج ، ض» : + «فيها» .

١٧-١٧ . الغيبة للنعمانى ، ص ٢٠٢ ، ح ٣ ، عن الكلينى . بصائر الدرجات ، ص ٢٣ ، ح ١٤ ، بسنده عن يونس ، عن سليمة بن صالح رفعه إلى أبى جعفر الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٤ ، ح ٩٤٨ .

٦- الحديث

٩٥٣/٦ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورِ الصَّيْقَلِ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ :

كُنْتُ أَنَا وَ الْحَارِثُ بْنُ الْمُغِيرَةَ وَ جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا جُلُوساً وَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَسْمَعُ
كَـ لَأَمْنَا، فَقَالَ لَنَا: «فِي أَيِّ شَيْءٍ أَنْتُمْ؟ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ؛ لَا وَ اللَّهِ، لَا يَكُونُ مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ
حَتَّى تُغْرَبُوا؛ لَا وَ اللَّهِ، لَا يَكُونُ (۱) مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ حَتَّى ۱/۳۷۱

تَمَحَّصُوا؛ لَا وَ اللَّهِ، لَا يَكُونُ (۲) مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ حَتَّى تُمَيِّزُوا (۳)؛ لَا وَ اللَّهِ، لَا يَكُونُ (۴) مَا
تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ إِلَّا بَعْدَ إِيَّاسٍ؛ لَا وَ اللَّهِ، لَا يَكُونُ (۵) مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ حَتَّى يَشْقَى مَنْ
يَشْقَى، وَ يَسْعَدَ مَنْ يَسْعَدُ». (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

منصور صیقل گوید: من و حارث بن مغیره با جماعتی از اصحابمان (شیعیان) خدمت امام صادق
علیه السلام نشستہ بودیم (و از ظهور دولت حق سخن میگفتیم) آن حضرت سخن ما را میشنید،
سپس فرمود کجائید شما؟ هیهات، هیهات، نه بخدا آنچه بسویش چشم میکشید واقع نشود، تا
غربال شوید، نه بخدا آنچه بسویش چشم میکشید واقع نشود، تا بررسی شوید، نه بخدا آنچه
بسویش چشم میکشید واقع نشود. تا جدا شوید. نه بخدا آنچه بسویش چشم میکشید واقع نشود،
جز بعد از نومیدی. نه بخدا، آنچه بسویش چشم میکشید واقع نشود، تا شقاوت بشقی برسد و
سعادت بسعید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۶

[ترجمه کمره ای]:

۶- محمد بن منصور از پدرش باز گوید که: من و حارث بن مغیره و جمعی از اصحاب ما جلسه ای داشتیم و امام صادق (علیه السلام) سخن ما را می شنید (گویا در باره دولت حقه گفتگو می کردند)، امام صادق (علیه السلام) فرمود: شما در چه موضوعی وارد شدید؟ پر دور است و پر دور است، نه به خدا آنچه شما چشم بدان دارید پدید نشود تا بازرسی شوید، نه به خدا آنچه شما بدان چشم دارید پدید نشود تا ممتاز شوید، نه به خدا آنچه شما چشم بدان دارید پدید نشود جز پس از نومیدی نه به خدا آنچه شما بدان چشم دارید پدید نشود تا هر که باید بدبخت شود و هر که شاید سعادت مند گردد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۶- محمد بن منصور صیقل از پدرش نقل می کند که: من و حارث بن مغیره و جمعی از اصحاب ما (شیعیان) جلسه ای داشتیم و امام صادق علیه السلام سخن ما را می شنید (گویا از ظهور دولت حقه گفتگو می کردند)، امام صادق علیه السلام فرمود: شما در چه موضوعی وارد شدید؟ هیئات هیئات خیلی دور است و خیلی دور

است، نه به خدا آنچه شما چشم بدان ظاهر نشود تا امتحان شوید، نه به خدا آنچه شما به آن توجه دارید ظاهر نشود تا امتحان شوید نه به خدا آنچه شما چشم به آن توجه دارید. آشکار نگردد جز پس از ناامیدی نه به خدا آنچه شما به آن چشم دوخته اید ظاهر نگردد تا شقی به شقاوت خود برسد و سعید به سعادت خود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. يسمع كلامنا كان كلامهم كان فى استبطاء ظهور الحق أو فى أنه كثرت الشيعة، ولا بد من ظهور القائم عليه السلام فى أى شىء استفهام للاستبعاد هيهات أى بعد ما تظنون، والتكرير للمبالغة و مد العين إلى الشىء كناية عن رجاء حصوله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٦

(٨٤) باب أنه من عرف إمامه لم يضره تقدم هذا الأمر أو تأخر

اشاره

٨٤ _ باب أنه من عرف إمامه لم يضره تقدم (٧) هذا الأمر أو تأخر

١- الحديث

٩٥٤/١ . عَلىُّ بنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَن أَبِيهِ ، عَن حَمَّادِ بنِ عِيسَى ، عَن حَرِيْزٍ ، عَن زُرَّارَةَ ، قَالَ :

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «اعْرِفْ إِمَامَكَ ؛ فَإِنَّكَ إِذَا عَرَفْتَهُ (٨) ، لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ

ص: ٢٤٩

- ۲-۲ . فی «ف» : «ما یكون» .
- ۳-۳ . فی «ج» : - «لا والله _ إلى _ تمیزوا» .
- ۴-۴ . هكذا فی «ض ، بر» وحاشیة «بف» . وفی سائر النسخ والمطبوع : «ما یكون» .
- ۵-۵ . فی «ج ، بح ، بس ، بف» والوافی والبحار : «ما یكون» .
- ۶-۶ . الغیبة للنعمانی ، ص ۲۰۸ ، ذیل ح ۱۶ ، عن الكلینی . وفیه ، ح ۱۶ بسند آخر عن محمد بن منصور الصیقل ، عن أبیه ، عن أبی جعفر علیه السلام مع اختلاف یسیر . وفی الغیبة للطوسی ، ص ۳۳۵ ، ح ۲۸۱ ، بسنده عن محمد بن منصور ، عن أبیه ، عن أبی عبد الله ، مع اختلاف یسیر . راجع : الغیبة للنعمانی ، ص ۲۰۸ ، ح ۱۴ و ۱۵ ؛ والإرشاد ، ج ۲ ، ص ۳۷۵ ؛ والغیبة للطوسی ، ص ۳۳۶ ، ح ۲۸۳ الوافی ، ج ۲ ، ص ۴۳۳ ، ح ۹۴۶ ؛ البحار ، ج ۵ ، ص ۲۱۹ ، ح ۱۵ .
- ۷-۷ . فی «ف» : «لم یغیره» .
- ۸-۸ . هكذا فی النسخ التي قبلت وشرح المازندرانی والوافی والغیبة للنعمانی . وفی المطبوع : «عرفت» .

تَأخَّرَ . (۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

زراره گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: امامت را بشناس، زیرا هر گاه امامت را شناختی تقدم یا تأخر این امر زیانت ندهد (یعنی چه آنکه دولت حق زود ظاهر شود و یا دیر، برای تو مساویست و زیانی نکرده ئی، همانا زیان برای کسی است که امامش را نشناسد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۷

[ترجمه كمره ای]:

۱- زراره گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: تو امام خود را بشناس، زیرا چون او را شناختی زیانت ندارد که این امر پیش افتد یا پس افتد.

ترجمه كمره ای؛ ج ۳، ص ۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- زراره می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: تو امام خود را بشناس، زیرا چون او را شناختی زیانی ندارد که جلو یا پس افتد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. لم یضرك تقدم هذا الأمر الجملة فاعل باعتبار مضمونها أو بتقدير أن، و المقصود الحكم بالمساواة بين الأمرين، فلا یرد أن الضرر لا يتصور في صورة التقدم أو ذكر التقدم تبعاً و استطراداً كما قيل في قوله تعالى:

لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

*

ويمكن أن يكون الكلام محمولا على ظاهره باعتبار مفهومه، فإن من لم يعرف يتضرر بالتقدم أيضا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٦

٢- الحديث

٩٥٥/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمهُورٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى،
عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ، عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» (٢) فَقَالَ:
: «يَا فَضَيْلُ، اعْرِفْ إِمَامَكَ؛ فَإِنَّكَ إِذَا عَرَفْتَ إِمَامَكَ، لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ؛ وَ مَنْ
عَرَفَ إِمَامَهُ، ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ، كَانَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ كَانَ قَاعِدًا فِي عَسْكَرِهِ؛ لَا،
بَلْ (٣) بِمَنْزِلَةِ مَنْ قَعَدَ تَحْتَ لِيَوَائِهِ».

قَالَ: وَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ (٤): بِمَنْزِلَةِ مَنْ اسْتَشْهَدَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ. (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فضیل بن یسار گوید: از امام صادق علیه السلام در باره قول خدای تعالی «روزی که هر دسته از مردم را بامامشان میخوانیم- ۷۱ سوره ۱۷-» پرسیدم. فرمود: ای فضیل! تو امامت را بشناس، زیرا هر گاه امامت را شناختی تقدم یا تأخر این امر زیانت ندهد، کسی که امامش را بشناسد و پیش از قیام صاحب - الامر بمیرد، مانند کسی است که در لشکر آن حضرت بوده است، نه، بلکه مانند کسی که زیر پرچم آن حضرت نشسته باشد. در اینجا یکی از اصحابش گفت: مانند کسی است که در رکاب رسول خدا صلی الله علیه و آله شهید شده باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۷

[ترجمه کمره ای]:

۲- فضیل بن یسار گوید: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم از تفسیر قول خدا تعالی (۷۱ سوره اسراء): «روزی که هر مردمی را با امامشان بخوانیم» فرمود: ای فضیل تو امامت را بشناس زیرا چون امامت را شناختی به تو زیان ندارد که این امر پیش افتد یا پس افتد، هر که امامش را شناسد و پیش از قیام صاحب الامر بمیرد چون کسی باشد که در قشون او است، نه، چون کسی که زیر پرچم او است. گوید: یکی از اصحابش گفت: به مانند کسی است که با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شهید شده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- فضیل بن یسار گوید: از امام صادق علیه السلام از تفسیر قول خدای تعالی: «روزی که هرکس را با امامشان بخوانیم (اسراء-۷۱)» پرسیدم فرمود: ای فضیل تو امامت را بشناس زیرا چون امامت را شناختی برایت زیانی ندارد که جلو یا پس افتد، هرکس امامش را بشناسد و پیش از قیام امام زمان بمیرد، مانند کسی باشد که در قشون اوست نه همچون کسی که زیر پرچم اوست.

گوید: یکی از اصحابش گفت: به مانند کسی است که با رسول خدا صلی الله علیه و آله شهید شده.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ

قال الطبرسی رحمه الله: فيه أقوال: أحدهما: أن معناه نبيهم، فيقال هاتوا متبعي إبراهيم، هاتوا متبعي موسى، هاتوا متبعي محمد، فيقوم أهل الحق الذين اتبعوا الأنبياء عليهم السلام، فيأخذون كتبهم بإيمانهم، ثم يقال: هاتوا متبعي الشيطان، هاتوا متبعي رؤساء الضلالة، وهذا معنى ما رواه ابن جبیر عن ابن عباس، وروى أيضا عن علي عليه السلام أن الأئمة إمام هدى و إمام ضلالة، ورواه الوالبي عنه بأئمتهم في الخير والشر. و ثانيها: معناه بكتابتهم الذي أنزل عليهم من أوامر الله و نواهي، فيقال: يا أهل القرآن و يا أهل التوراة. و ثالثها: أن معناه بمن كانوا يأتون به من علمائهم و أئمتهم، و يجمع هذه الأقوال ما رواه الخاص و العام عن الرضا عليه السلام بالأسانيد الصحيحة أنه روى عن آبائه

عليهم السلام عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال فيه: يدعى كل أناس بإمام زمانهم وكتاب ربهم و سنة نبينهم، و روى عن الصادق عليه السلام أنه قال: أ لا تحمدون الله إذا كان يوم القيامة فزع كل أناس إلى من يتولونه، و فزعنا إلى رسول الله صلى الله عليه وآله، و فزعتم إلينا، فإلى أين ترون؟ يذهب بكم إلى الجنة و رب الكعبة، قالها ثلاثا. و رابعها: أن معناه بكتابهم الذى فيه أعمالهم. و خامسها: معناه بأمهاتهم، انتهى. و تتمة الآية:

فَمَنْ أَوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَأُونَ كِتَابَهُمْ وَ لَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

و هذا الخبر يدل على أن المراد يدعون بإمام زمانهم و ينسبون إليه و يحشرون معه و يردون مورده، فمن كان عارفا بإمامه معتقدا له لا تضرة غيبته و عدم لقائه له قاعدا فى عسكره أى ملازما له مجاهدا معه، لا يفارقه و القعود تحت اللواء أخص من ذلك لأنه يدل على غاية الاختصاص و الامتياز بكثرة النصرة، و أنه من أحوال الشجعان و لذا أضرب عليه السلام عن الأول و ترقى إليه، و إنما يثابون ذلك باعتبار نياتهم، لأنهم إذا عزموا على أنه إذا ظهر إمامهم نصره و جاهدوا معه و عرضوا أنفسهم للشهادة و علم الله صدق ذلك من نياتهم يعطيهم ثواب ذلك بفضله، كما قال أمير المؤمنين عليه السلام فى بعض غزواته: شاركوكم فى ثوابكم قوم لم يحضروا عسكركم، و لم يوجدوا بعدوهم يتمنون كونهم معكم، و يعلم الله صدق نياتهم فيثيبهم عليها، و قد ورد أن أهل الجنة إنما يخلدون فى الجنة بنياتهم أنهم لو بقوا فى الدنيا أبدا لكانوا مؤمنين، و كذا أهل النار.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٨٨

٣- الحديث

٩٥٦/٣. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ رَفَعَهُ، عَنْ (٦) عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، مَتَى الْفَرَجُ؟

فَقَالَ (۷) : « يَا أَبَا بَصِيرٍ ، وَ أَنْتَ مِمَّنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا ، مَنْ عَرَفَ هَذَا الْأَمْرَ ، فَقَدْ فُرِّجَ (۸) عَنْهُ ؛
لَا تَنْتَظِرْهُ (۹) . » (۱۰).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: قربانت گردم، کی فرج و گشایش باشد؟ فرمود ای ابا بصیر! تو هم از جمله دنیاخواهانی؟ کسی که این امر را بشناسد، برای او بواسطه انتظارش فرج حاصل شده.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۳- ابو بصیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: فرج کی باشد؟ فرمود: ای ابو بصیر تو هم دنیا را می خواهی، هر که معتقد به این امر شد فرج او رسیده زیرا در انتظار به سر می برد (و در نتیجه سعادت مند است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- ابو بصیر می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: فرج امام زمان چه وقت است؟

فرمود: ای ابو بصیر تو هم دنیا را می خواهی، هرکس معتقد به این امر شد فرج او رسیده زیرا در انتظار به سر می برد (و بخاطر انتظارش فرج حضرت انجام گرفته است).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۵۵

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف علی المشهور. متى الفرج بالتحريك أى كشف الغم بظهور دولة آل محمد عليهم السلام فقد فرج عنه على بناء المجرّد أو التفعيل، والحاصل أن من عرف إمامه أو أن القائم سيظهر يوما ما، فهو مفرج عنه من جهة آخرته، لأنه ينتظره و انتظاره إياه أفضل عباداته كما مر، فهو مع ذلك إن أراد إدراكه فإنما يريد له لأمر دنياه و توسعة فى معاشه، و يحتمل أن يكون المراد بالانتظار ترقب إحدى الحسينيين كما مر و يحتمل أن يكون عليه السلام علم أن غرض أبى بصير من الفرج و مطلوبه المنافع الدنيوية، و لذا خاطبه بذلك، و لو كان المقصود رواج الدين و كشف كرب المؤمنين كان حسنا، و قد مر بعض القول فى ذلك فى باب ما ورد فى حال الغيبة.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۸۸

٤- الحديث

٩٥٧/٤. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْخُرَاعِيِّ ، قَالَ :

ص: ٢٥٠

-
- ١-١ . الغيبة للنعماني ، ص ٣٢٩ ، ح ١ ، عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٣٥ ، ح ٩٤٩ .
٢-٢ . الإسراء (١٧) : ٧١ .
٣-٣ . في «ب» : - «بل» .
٤-٤ . في «ف» + «بل» . وفي الغيبة للنعماني ، ص ٣٢٩ : «أصحابنا» .
٥-٥ . الغيبة للنعماني ، ص ٣٢٩ ، ح ٢ ، عن الكليني . وفيه ، ص ٣٣١ ، ح ٧ ، بسند آخر ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٤٥٩ ، ح ٤٧٢ ، بسند آخر من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام ، وفيهما مع اختلاف الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٣٥ ، ح ٩٥٠ .
٦-٦ . في الغيبة للنعماني : «إلى» .
٧-٧ . في «ج» : «قال» .
٨-٨ . احتمال المجلسي في مرآة العقول كون «فرج» على بناء المجرد أيضا .
٩-٩ . في الغيبة للنعماني : «بانتظاره» .
١٠-١٠ . الغيبة للنعماني ، ص ٣٣٠ ، ح ٣ ، عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ٤٣٧ ، ح ٩٥٥ .

سَأَلَ أَبُو بَصِيرٍ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَنَا أَسْمَعُ ، فَقَالَ : تَرَانِي أُدْرِكُ الْقَائِمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟

فَقَالَ : «يَا أَبَا بَصِيرٍ ، أَلَسْتَ تَعْرِفُ إِمَامَكَ ؟» فَقَالَ : إِي وَاللَّهِ ، وَأَنْتَ هُوَ - وَتَتَأَوَّلُ (١) يَدُهُ (٢) - فَقَالَ : «وَاللَّهِ ، مَا تُبَالِي يَا أَبَا بَصِيرٍ أَلَّا تَكُونَ مُحْتَبِيًّا (٣) بِسَيْفِكَ فِي ظِلِّ رِوَاقِ (٤) الْقَائِمِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسماعیل بن محمد خزاعی گوید: من میشنیدم که ابو بصیر از امام صادق علیه السلام میپرسید: شما عقیده دارید که من حضرت قائم علیه السلام را درک میکنم؟ فرمود: ای ابا بصیر! مگر نه اینست که تو امامت را میشناسی؟ عرضکرد: چرا بخدا، شمائید امام من - و دست حضرت را گرفت - حضرت فرمود: ای ابا بصیر! بخدا از اینکه در سایه خیمه قائم صلوات الله علیه بشمشیرت تکیه نکرده نی باک نداشته باش (یعنی ثواب چنان کسی برای تو هست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۴- اسماعیل بن محمد خزاعی گوید: ابو بصیر از امام صادق (علیه السلام) پرسید و من هم می شنیدم، گفت: به نظر شما من امام قائم را به چشم خود می بینم؟ فرمود: ای ابو بصیر تو نیستی که امام خود را می شناسی؟ گفت: چرا به خدا او تو هستی، و دست آن حضرت را گرفت، فرمود: به خدا باکت نیست ای ابو بصیر که در سایه آستانه امام قائم تکیه به شمشیر خود نکرده ای.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۴- اسماعیل بن محمد خزاعی می گوید: ابو بصیر از امام صادق علیه السلام پرسید و من هم می شنیدم، گفت: به نظر شما من امام قائم را به چشم خود می بینم؟ فرمود: ای ابو بصیر تو نیستی که امام خود را می شناسی؟ گفت: چرا به خدا او تو هستی، و دست آن حضرت را گرفتم، فرمود: به خدا ای ابو بصیر از اینکه در سایه قائم آل محمد به شمشیرت تکیه زده بی باکی بر تو نیست (زیرا ثواب چنین کسی را داری).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۵۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و الخزاعی بالفتح نسبة إلى قبيلة ترانی بتقدير الاستفهام و تناول أي أبو بصیر یده أي ید الإمام علیه السلام للتعین أو للمحبة و الملاطفة، أو لتجدید البيعة، و فی القاموس : احتبی ثوبه اشتمل أو جمع بین ظهره و ساقیه بثوب، و قال: الرواق ككتاب و غراب سقف فی مقدم البيت، أو بیت كالفسطاط، و قال الجوهری : الرواق بالكسر ستر یمد دون السقف یقال بیت مروق، انتهى. و المعنی أن لك ثواب من كان كذلك.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۸۹

۵- الحديث

۹۵۸/۵. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ ، عَنْ فَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ ، قَالَ :

۱/۳۷۲

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : « مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ ، فَمِيتَتُهُ (۶) مِيتَةُ جَاهِلِيَّةٍ (۷) ؛ وَ مَنْ مَاتَ وَ هُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ ، لَمْ يَضُرَّهُ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ ؛ وَ مَنْ مَاتَ وَ هُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ ، كَانَ كَمَنْ هُوَ (۸) مَعَ الْقَائِمِ فِي فُسْطَاطِهِ (۹) . » (۱۰)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

فضیل بن یسار گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: کسی که بمیرد و امامی نداشته باشد، مانند مردم جاهلیت مرده و هر که بمیرد و بامامش شناسا باشد، تقدم یا تأخر این امر او را زیان ندهد، هر که بمیرد و بامامش شناسا باشد: مانند کسی است که در زیر خیمه امام قائم همراه او باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۵- فضیل بن یسار گوید: من از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: هر که بمیرد و امامی برای خود ندارد چون مردم جاهلیت مرده و هر که بمیرد و عارف به امامش باشد به او زیان ندارد که این امر پیش افتد یا پس افتد و هر که عارف به امام خود بمیرد چون کسی است که با امام قائم در زیر چادر او باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- فضیل بن یسار می گوید: من از امام باقر علیه السلام شنیدم که می فرمود:

هرکس بمیرد و امامی برای خود نداشته باشد بمانند مردم عصر جاهلیت مرده است و هرکس بمیرد و عارف به امامش باشد برایش ضرری ندارد که این کار جلو افتد یا بعد انجام گیرد زیرا همچون کسی است که با امام، زیر چادر او باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. لیس له إمام ای لم يعرف إمام زمانه من أئمة الهدی، و المیة بکسر المیم مصدر نوعی، و میة جاهلیة ترکیب اضافی أو توصیفی، و الجاهلیة الملة التي لیس فیها معرفة الله و لا معرفة رسوله

ولا معرفة شرائع الدين، وكان أكثر الناس عليها قبل البعثة، و صاروا إليها بعد وفاة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم و هما الجاهلية الأولى و الجاهلية الأخيرة، و هذا الخبر متواتر معنى بين الخاصة و العامة، و قد مر بعض القول فيه، و سيأتي أيضا، و قال الجوهري: الفسطاق بيت من شعر، و فيه لغات فسطاق و فستاق و فساق و كسر الفاء لغة فيهن.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٠

ص: ٢٥١

-
- ١-١ . فى «ج» : «تناوله» .
٢-٢ . فى حاشية «ج» : «بيده» .
٣-٣ . الاحتباء بالثوب : الاشتمال . أو هو أن يضمّ الإنسان رجليه إلى بطنه بثوب يجمعهما به مع ظهره ويشدّه عليها . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ١٦٠ (حبا) .
٤-٤ . «الرواق» و«الرُواق» : بيت كالفسطاق ، أو سقف فى مقدّم البيت . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١١٨٠ (روق) .
٥-٥ . الغيبة للنعمانى ، ص ٣٣٠ ، ح ٤ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٧ ، ح ٩٥٤ .
٦-٦ . فى المحاسن : «فموته» .
٧-٧ . فى المحاسن : + «ولا يعذر الناس حتّى يعرفوا إمامهم» . وفى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ١٩٠ : «الميتة بالكسر : مصدر نوعى ، وميتة جاهلية ، تركيب إضافى ، أو توصيفى» .
٨-٨ . فى المحاسن : + «قائم» .
٩-٩ . قال الجوهري : «الفُسْطَاطُ : بيت من شَعْرٍ ، وفيه ثلاث لغات : فُسْطَاطٌ ، وفُسْتَاطٌ ، وفُسَاطٌ . وكسر الفاء لغة فيهنّ» . الصحاح ، ج ٣ ، ص ١١٥٠ (فسط) .

۱۰-۱۰. الغيبة للنعماني، ص ۳۳۰، ح ۵، عن الكليني . المحاسن، ص ۱۵۵، كتاب الصفوة، ح ۸۵، عن أبيه، عن علي بن نعمان، الكافي، كتاب الحجّة، باب من مات وليس له إمام...، ح ۹۷۸، بسنده عن الفضيل بن يسار، عن أبي عبد الله عليه السلام، عن رسول الله صلى الله عليه وآله، إلى قوله: «فميتته ميتة الجاهلية» مع اختلاف يسير وزيادة في آخره الوافي، ج ۲، ص ۴۳۶، ح ۹۵۲.

۶- الحديث

۹۵۹/۶. الْحُسَيْنُ (۱) بْنُ عَلِيِّ الْعَلَوِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ جُمْهُورٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْعُرْنِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِيهِ:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «مَا ضَرَّ مَنْ مَاتَ مُنْتَظِرًا لِإِمْرِنَا أَلَّا يَمُوتَ فِي وَسْطِ فُسْطَاطِ الْمَهْدِيِّ (۲) أَوْ (۳) عَسْكَرِهِ». (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: برای کسی که در انتظار امر (فرج و ظهور) ما مرده است زیانی نیست [چه زیانی است] که در میان خیمه حضرت مهدی و در میان قشون او نمرده باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۶- زیان ندارد برای کسی که در انتظار امر بوده و مرده که میان چادر امام مهدی و در میان قشون او نمرده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۶- برای کسی که در انتظار فرج و ظهور ما مرده است زیانی نیست که در میان خیمه حضرت مهدی و در میان قشون او نمرده باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. أو عسكره كان الترديد باعتبار اختلاف نيات الخلق، و اختلاف ثوابهم بحسب ذلك، أو المراد بالثاني شهادته في العسكر أو الأول إشارة إلى الاختصاص به عليه السلام و التشرّف بصحبته، و الثاني إلى جهاده بين يديه، فإن لكل فضلا، و يحتمل على بعد كونه شكا من الراوى.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۱۹۰

٧- الحديث

٩٦٠/٧. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانَ ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «اعْرِفِ الْعَلَّامَةَ (٥) ؛ فَإِذَا عَرَفْتَهُ لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ ؛ إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - يَقُولُ : «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» (٦) فَمَنْ عَرَفَ

ص: ٢٥٢

١- ١ . كذا في النسخ والمطبوع ، ويروى المصنّف في الكافي ، ح ١٣٧٤ ، عن الحسن بن عليّ العلوي بعض التوقيعات الواردة من الناحية المقدّسة ، كما يروى عنه عن سهل بن جمهور ، عن عبد العظيم بن عبد الله بن الحسن بن الحسين العرنى في الكافي ، ح ٤١٠٧ و ٥٢٢٩ . فعليه يحتمل كون الصواب في سندنا هذا أيضا هو «الحسن» ، وأنه هو الحسن بن عليّ الدينوري العلوي الذي روى عنه عليّ بن الحسين بن بابويه والد الصدوق ؛ فإنه والكليني في طبقة واحدة . راجع : رجال النجاشي ، ص ١٧٦ ، الرقم ٤٦٤ ؛ الفهرست للطوسي ، ص ٢١١ ، الرقم ٣١٤ ؛ رجال الطوسي ، ص ٤٢٦ ، الرقم ٦٦٣٣ . ثم إن الظاهر اتحاد الحسن بن عليّ هذا مع الحسن بن عليّ الهاشمي الذي يروى عنه الكليني في بعض الأسناد . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٥ ، ص ٧٤ ، الرقم ٣٠٣٣ . والتفصيل موكول إلى محلّه .

٢- ٢ . في شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٢٥ : «الأيّاموت» بفتح الهمزة فاعل «ضُرَّ» و«من مات» مفعوله . يعني من عرف حقنا وقال بوجود المهديّ وانتظر لظهوره ، لا يضُرُّ أن لا يدرك المهديّ ولا يموت في فسطاته أو في عسكره ، فإنه يدرك تلك الفضيلة وينال تلك الكرامة بحسب الواقع .

۳-۳. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس» ومرآة العقول . وفى «و، بف» والمطبوع : «و»

۴-۴ . راجع : الكافى ، كتاب الجهاد ، باب الجهاد الواجب مع من يكون ، ح ۸۲۲۵ الوافى ، ج ۲ ، ص ۴۳۶ ، ح ۹۵۳ .

۵-۵ . فى «ض، ف، بح» وحاشية «بر، بس» : «الغلام» . ويؤيِّده قوله : «فإذا عرفته» . وفى الوافى : «يعنى بالعلامة الإمام كما ورد عنهم عليهم السلام فى قوله عزوجلّ : «وَعَلَّمَ مِثْرًا وَالنَّجْمَ هُمْ يَهْتَدُونَ» [النحل (۱۶) : ۱۶] إِنَّ الْعَلَامَاتِ هُمُ الْأُمَّةُ ، والنجم رسول الله صلى الله عليه وآله . أو يعنى بها علامة الإمام ونعته المختصّ به ، وأنه من وابن من . وفى نسخة الشيخ الشهيد الثانى : «اعرف الغلام» يعنى المهديّ عليه السلام ، فإنه قد مضى ذكره بهذا العنوان» . وفى مرآة العقول : «قد يقرأ : العلامة، بتشديد اللام ، فالتاء للمبالغة» .

۶-۶ . الإسراء (۱۷) : ۷۱ .

إِمَامُهُ ، كَانَ (۱) كَمَنْ كَانَ فِي فُسْطَاطٍ (۲) الْمُنتَظَرِ عَلَيْهِ السَّلَامُ . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عمر بن ابان گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: علامت را بشناس (یعنی امامت را بشناس بحديث ۵۲۷ رجوع شود) چون او را شناختی تقدم یا تأخر این امر بتوزیانی نرساند، همانا خدای عز و جل میفرماید: «روزی که هر دسته از مردم را بامامشان [همراه امامشان] میخوانیم-۷۱ سوره ۱۷-» پس هر که امامش را شناسد مانند کسی است که در خیمه امام منتظر باشد.

ترجمه مصطفوى ؛ ج ۲ ، ص ۱۹۹

[ترجمه کمره ای]:

۷- عمر بن ابان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: تو نشانه را (امام را) بشناس چون او را شناختی به تو زیان ندارد که این امر پیش افتد، زیرا خدای عز و جل می فرماید (۷۱ سوره اسراء): «روزی که بخوانیم هر مردمی را با امام و پیشوای آنها» هر که امامش را شناخت چون کسی است که در میان چادر امام منتظر باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۷- عمر بن ابان می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: تو امام خود را بشناس چون او را شناختی برایت فرقی ندارد که این کار پیش باشد، یا پس، زیرا خدای عز و جل می فرماید: «روزی که هر مردمی را با پیشوای خود بخوانیم (اسراء/۷۱)» هرکس امامش را شناخت همچون کسی است که در میان چادر امام باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف على المشهور، و العلامة الإمام عليه السلام فإنه علامة سبيل الهدى، وقد مر أن العلامات
فى قوله تعالى:

وَ عَلَامَاتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ

هم الأئمة عليهم السلام، و تذكير الضمير باعتبار المعنى أو علامة إمامته من حجتها و دليلها، و نعتة
و صفاته و معجزاته، و النصوص عليه، و قد يقرأ العلامة بتشديد اللام فالتاء للمبالغة، و فى بعض
النسخ الغلام بالغين المعجمة كناية عن المهدي عليه السلام، و المنتظر بفتح الظاء المهدي الذى
تنتظره شيعته صلوات الله عليه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩١

(٨٥) باب من ادعى الإمامة و ليس لها بأهل و...

اشاره

٨٥ _ بَابُ مَنْ ادَّعَى الْإِمَامَةَ وَ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ (٤)، وَ مَنْ جَحَدَ الْأَئِمَّةَ أَوْ بَعْضَهُمْ ، وَ مَنْ أَثْبَتَ
الْإِمَامَةَ لِمَنْ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ

١- الحديث

٩٦١/١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ أَبِي سَلَامٍ ، عَنْ سَوْرَةَ بْنِ
كُلَيْبٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ (٥) : قَوْلُ (٦) اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ : « وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ
كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وَ جُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ » (٧) ؟ قَالَ : « مَنْ قَالَ : إِنِّي إِمَامٌ وَ لَيْسَ بِإِمَامٍ » .

قَالَ: قُلْتُ: وَإِنْ كَانَ عَلَوِيًّا؟ قَالَ: «وَإِنْ كَانَ عَلَوِيًّا (۸)».

قُلْتُ: وَإِنْ كَانَ مِنْ وُلْدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؟ قَالَ: «وَإِنْ كَانَ (۹)». (۱۰)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سورة بن کلیب گوید: امام باقر علیه السلام راجع بقول خدای عز و جل «و روز قیامت کسانی را که در باره خدا دروغ گفته اند رو سیاه بینی- ۶۰ سوره ۳۹-» پرسیدم، فرمود: کسی است که بگوید من امامم و امام نباشد، عرض کردم: اگر چه علوی باشد؟ فرمود: اگر چه علوی باشد، عرض کردم: اگر چه از اولاد علی بن ابی طالب باشد؟ فرمود: اگر چه باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۱۹۹

[ترجمه کمره ای]:

۱-سورة بن کلیب گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: قول خدا عز و جل (۶۰ سوره زمر): «در روز قیامت بینی کسانی را که بر خدا دروغ بستند روی شان سیاه است» فرمود: مقصود کسی است که گوید: من امام هستم و امام نباشد، گفتم: اگر چه علوی باشد؟ فرمود: اگر چه علوی باشد، گفتم: اگر چه از اولاد علی بن ابی طالب (علیه السلام) باشد؟ فرمود: اگر چه باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱-سورة بن کلب می گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: چه می فرماید نسبت به گفتار خداوند که می فرماید:

«در روز قیامت کسانی را می بینی که بر خدا دروغ بستند چهره ایشان سیاه است (زمر/۶۰)» فرمود: مقصود کسی است که می گوید: من امامم و امامی جز من نیست.

گفتم: اگرچه علوی باشد؟ فرمود: اگرچه علوی باشد، گفتم اگرچه از اولاد علی بن ابی طالب علیه السلام باشد؟ فرمود: اگرچه چنین باشد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۵۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور.

تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ

المشهور بین المفسرین أنها فیمن ادعی أن لله شریکا، أو ولدا، و الآية عامة، و لعل ما فی الخبر بیان لبعض أفرادها بل عمدتها. و إن كان من ولد علی بن أبی طالب علیه السلام لعل المراد بهذا ولده بلا واسطة و الأول أعم، أو سأل ذلك تأكيدا لرفع احتمال كون المراد بالعلوی من ينسب إليه علیه السلام

من موالیه او من شیعتہ و سائر اقاربه، و سواد الوجه إما حقيقة لیكون علامة لکفرهم فی القيامة، و سببا لمزید فضیحتهم، أو کنایة عن ظهور کذبهم و خذلانهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩١

٢- الحديث

٩٦٢/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبَانَ، عَنْ
الْفَضِيلِ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «مَنْ ادَّعَى الْأِمَامَةَ وَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِهَا، فَهُوَ كَافِرٌ». (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: هر که ادعاء امامت کند و اهلش نباشد، کافر است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ١٩٩

[ترجمه کمره ای]:

٢- امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر که مدعی امامت گردد و اهل آن نباشد کافر است.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۲۷

[ترجمه آیت الهی] :

۲- امام صادق علیه السلام فرمود: هرکسی دعوی امامت کند و اهلیت نداشته باشد کافر است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مجهول. فهو كافر لإنكاره الإمام و النص عليه مع افتراءه على الله في كونه إماما، و صده عن إمام الحق، و دعوة الناس إلى الباطل و إضلالهم و معارضته لأئمة الحق و تكذيبه لهم.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۹۲

ص: ۲۵۳

- ١-١ . فى «بس» - : «كان» . وفى الغيبة للنعمانى : «هو» بدل «كان» .
- ٢-٢ . فى «بف» : + «المهدى» .
- ٣-٣ . الغيبة للنعمانى ، ص ٣٣٠ ، ح ٦ ، عن الكلينى الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٣٥ ، ح ٩٥١ .
- ٤-٤ . فى «ب» : «بأهل لها» .
- ٥-٥ . فى «ب ، ج ، ض ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى : - «له» .
- ٦-٦ . فى «ف» : «ما قول» .
- ٧-٧ . الزمر (٣٩) : ٦٠ .
- ٨-٨ . فى الغيبة للنعمانى ، ص ١١٤ : «قلت : وإن كان علويًا فاطميًا؟ قال : وإن كان علويًا فاطميًا» .
- ٩-٩ . فى الغيبة للنعمانى : + «من ولد على بن أبى طالب» .
- ١٠-١٠ . الغيبة للنعمانى ، ص ١١٤ ، ذيل ح ٨ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ٨ ، بسند آخر عن محمد بن سنان ؛ وفيه أيضا ، ص ١١٢ ، ح ٥ ؛ وثواب الأعمال ، ص ٢٥٤ ، ح ١ بسندهما عن أبى سلام ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٩ ، ح ٦٣٣ .
- ١١-١ . الغيبة للنعمانى ، ص ١١٥ ، ح ١٣ ، بسنده عن على بن الحكم ، مع زيادة فى أوله ؛ ثواب الأعمال ، ص ٢٥٥ ، ح ٢ ، بسنده عن أبان الوافى ، ج ٢ ، ص ١٧٩ ، ح ٦٣٥ .

٣- الحديث

- ٩٦٣/٣ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمُهَورٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ ، قَالَ :
- قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ «وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ» (١) ؟ قَالَ :
- «كُلُّ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ إِمَامٌ وَ لَيْسَ بِإِمَامٍ» .
- قُلْتُ (٢) : «وَأِنْ كَانَ فَاطِمِيًّا عَلَوِيًّا؟ قَالَ : «وَأِنْ كَانَ فَاطِمِيًّا عَلَوِيًّا» . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسین بن مختار گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: قربانت «روز قیامت کسانی را که بخدا دروغ بستند میبینی- ۶۰ سوره ۳۹» (تفسیرش چیست؟) فرمود: در باره کسی است که خود را امام داند و امام نباشد، عرض کردم: اگر چه از فرزندان فاطمه و علی باشد؟ فرمود: اگر چه از فرزندان فاطمه و علی باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۳- حسین بن مختار گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: قربانت، (۶۰ سوره زمر): «در روز قیامت ببینی که آن کسانی که بر خدا دروغ بستند»، فرمود: هر کسی است که خود را امام داند و امام نباشد، گفتم: اگر چه از اولاد فاطمه و علی باشد؟ فرمود: اگر چه از اولاد فاطمه و علی باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- حسین بن مختار می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: قربانت چه می فرمایید راجع به قول خدای عز و جل که می فرماید: «در روز قیامت کسانی را می بینی که بر خدا دروغ بستند چهره ایشان سیاه است».

فرمود: هرکسی که خود را امام بداند و امام نباشد، گفتم: اگرچه از اولاد فاطمه و علی باشد؟ فرمود: اگرچه از اولاد فاطمه و علی باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و ذکر العلوی بعد الفاطمی للتأكيد، و لیبان أنه لا ینفعه شیء من الشرفین المجتمعین فیہ، و لو کان بالعکس کان الثانی مقیدا و مخصصا للأول كما ورد فی سائر الأخبار. مثل ما رواه علی بن ابراهیم فی تفسیره بإسناده عن أبی المغراء عن أبی عبد الله علیه السلام فی قوله تعالى:

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ

الآية، قال: من ادعى أنه إمام وليس بإمام، قلت: وإن كان علویا فاطمیا؟ قال: وإن كان علویا فاطمیا. و روى النعمانی فی الغيبة بإسناده عن سورة بن کلیب عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله تعالى:

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ

قال: من قال إني إمام وليس بإمام، قلت: وإن كان علويًا فاطميا؟ قال: وإن كان علويًا فاطميا، قلت: وإن كان من ولد علي بن أبي طالب؟ قال: وإن كان من ولد علي بن أبي طالب، ومنه يظهر أنه سقط من الخبر الأول شيء لكن السند إلى سورة مختلف.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٢

١/٣٧٣

٤- الحديث

٩٦٤/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ، عَنْ دَاوُدَ الْحَمَّارِ (٤)، عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: مَنْ ادَّعَى إِمَامَةً مِنَ اللَّهِ لَيْسَتْ (٥) لَهُ، وَمَنْ جَحَدَ إِمَامًا مِنَ اللَّهِ، وَمَنْ زَعَمَ أَنَّ لَهُمَا فِي الْأَسْ-لَامِ نَصِيبًا». (٦).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن ابی یعفور گوید: شنیدم، امام صادق علیه السلام میفرمود: سه کسند که در روز قیامت خدا با آنها سخن نگوید و پاکشان نکند و عذابی دردناک دارند: ١- هر که ادعای امامت از طرف خدا کند

و حق نداشته باشد. ۲ - کسی که امام از طرف خدا را انکار کند. ۳ - آنکه معتقد باشد که این دو از اسلام بهره نئی دارند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابن ابی یعفور گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: خدا روز قیامت با سه طائفه سخن نکند و آنها را تبرئه نکند و عذاب دردناک از آن آنها باشد: هر که به ناحق از طرف خدا مدعی امامت باشد، و هر که امام بر حق و از طرف خدا منکر شود، و هر که معتقد باشد که این دو از اسلام بهره ای دارند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۴- ابن ابی یعفور می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: خدا روز قیامت با سه طائفه سخن نمی گوید و آنها را آزاد نمی کند و عذاب دردناک از آن آنها باشد:

۱- هرکس به ناحق از طرف خدا مدعی امامت باشد،

۲- هرکس امام برحق و از طرف خدا منکر شود،

۳- هرکس معتقد باشد که این دو از اسلام بهره ای دارند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مجهول. لا یكلمهم الله إشارة إلى قوله تعالى في سورة البقرة:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ
وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

و في سورة آل عمران:

الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَأَخْلَقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا
يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

و كل من الثلاثة داخل فيمن كتم ما أنزل الله من الكتاب، لدلالة الآيات على إمامة أئمة الحق عموماً و خصوصاً، و على أن من لم يؤمن بما نزل في الكتاب فهو كافر، و أيضاً داخل في الآية الثانية، لأن الباعث له على ذلك ليس إلا طمع الدنيا، فلو ترك الأغراض الدنيوية لظهر له الحق و لم يكتمه، مع أنه ورد في الأخبار أن العهد عهد الإمامة. و في قوله: لا يكلمهم الله، وجوه: الأول: أنه لا يكلمهم بما يحبون، و في ذلك دليل على غضبه عليهم و إن كان يكلمهم بالسؤال بالتوبيخ، و بما يفهم كما قال:

فَلَنَسْتَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ

و

قَالَ إِخْسَوْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ

الثانى: أنه لا يكلمهم أصلا فتحمل آيات المساءلة على أن الملائكة تسألهم عن الله وبأمره، الثالث: أنه ليس المراد حقيقة نفى الكلام، بل هو كناية عما يلزمه من السخط. وكذا قوله: ولا يزكيهم، يحتمل وجوها: الأول: أن المعنى لا يطهرهم من دنس الذنوب والأوزار بالمغفرة، بل يعاقبهم. الثانى: أنه لا يثنى عليهم ولا يحكم بأنهم أزكياء، ولا يسميهم بذلك، بل يحكم بأنهم كفرة فجرة. الثالث: أنه لا يزكى أعمالهم ولا ينميها، أو لا يستحسنها ولا يثنى عليها، بل يردها عليهم، وكذا عدم النظر فى الآية الأخرى كناية عن ترك العطف و الرحمة، كما يقول القائل لغيره: انظر إلى أى ارحمنى.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

*

أى مؤلم موجه، والخبر يدل على كفر المخالفين، بل على كفر من يقول بعدم كفرهم، ولا ريب أنهم فى أحكام الآخرة بحكم الكفار، وأنهم مخلدون فى النار، وأما فى أحكام الدنيا فإنهم كالمنافقين فى أكثر الأحكام كالمسلمين، ويظهر من كثير من الأخبار أن هذا الحكم مخصوص بحال الهدنة شفقة على الشيعة لاضطرارهم إلى مخالطتهم ومعاشرتهم، فإذا ظهر الحق فهم فى الدنيا أيضا فى حكم الكفار، إلا المستضعفين منهم كما سيأتى تفصيله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٤

٥- الحديث

٩٦٥/٥. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ سِنَانٍ ، عَنْ يَحْيَى أَخِي

ص: ٢٥٤

-
- ١- ٢ . الزمر (٣٩) : ٦٠ . وفي «ف» : + «وَجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ» .
- ٢- ٣ . في «بر» : + «جعلت فداك» .
- ٣- ٤ . تفسير القمّي ، ج ٢ ، ص ٢١٥ ؛ والغيبة للنعماني ، ص ١١١ ، ح ١ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ١٧٩ ، ح ٦٣٤ .
- ٤- ٥ . في «ج» : «الجمّاز» . وهو سهو . وداود هذا ، هو داود بن سليمان أبو سليمان الحمّار . راجع : رجال النجاشي ، ص ١٦٠ ، الرقم ٤٢٣ ؛ رجال البرقي ، ص ٣٢ ؛ الفهرست للطوسي ، ص ١٨٤ ، الرقم ٢٨٦ ؛ رجال الطوسي ، ص ٢٠٢ ، الرقم ٢٥٧٣ .
- ٥- ٦ . في «ج» : «وليست» .
- ٦- ٧ . الغيبة للنعماني ، ص ١١١ ، ح ٢ و ٣ ؛ الخصال ، ص ١٠٦ ، باب الثلاثة ح ٦٩ ؛ ثواب الأعمال ، ص ٢٥٥ ، ح ٣ ، وفيه عن أبي الحسن الماضي ، مع زيادة في أوّله وآخره ، وفي كلّها بسند آخر . وفي تفسير العيّاشي ، ج ١ ، ص ١٧٨ ، ح ٦٥ ، عن أبي حمزة الثمالي ، عن عليّ بن الحسين عليه السلام ؛ تحف العقول ، ص ٣٢٩ ، وفي كلّها مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ١٨٠ ، ح ٦٣٦ ؛ الوسائل ، ج ٢٨ ، ص ٣٤٩ ، ذيل ح ٣٤٩٣٧ ؛ البحار ، ج ٧ ، ص ٢١٢ ، ذيل ح ١١٣ ؛ وج ٨ ، ص ٣٦٣ ، ح ٤٠ .

أُدَيْمٍ ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ صَبِيحٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا يَدَّعِيهِ غَيْرُ صَاحِبِهِ إِلَّا بَتَرَ (١) اللَّهُ عُمُرَهُ»
(٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام میفرمود: این امر (امامت) را غیر صاحبش ادعا نکند، جز اینکه خدا عمرش را قطع کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۵-ولید بن صبیح گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: این امر را جز صاحبش کسی دعوی نکند جز آنکه خداوند رشته عمرش را ببرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۵-ولید بن صبیح می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: این امر را جز صاحبش کسی دعوی نکند جز آنکه خداوند رشته عمرش را ببرد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۲۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور معتبر. و أديم علی التصغير، و صبيح كأمير إلا بتر الله عمره كنصر أي قطع، كما قطع عمر محمد و إبراهيم و أضرابهما.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٤

٦- الحديث

٩٦٦/٦. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ (٣) :
عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « مَنْ أَشْرَكَ مَعَ إِمَامٍ - إِمَامَتُهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ - مَنْ لَيْسَتْ إِمَامَتُهُ مِنَ اللَّهِ ، كَانَ مُشْرِكًا بِاللَّهِ (٤) ». (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

و فرمود: کسی که با امامی که امامتش از جانب خدا است کسیرا شریک کند که امامتش از جانب خدا نیست: بخدا مشرک گشته است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۶- امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر که با امام بر حق کسی را که امام بر حق نیست شریک داند، به خدا مشرک است. (زیرا نصب امام خاص به خدا است و عقیده به امام غیر منصوب از طرف خدا شرکت در کار مخصوص به خدا است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۶- امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس با امام برحق کسی را که امام برحق نیست شریک بداند به خدا شرک ورزیده (زیرا نصب امام خاص با خداست و عقیده به امام غیر منصوب از طرف خدا شرکت در کار خداست).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

كان مشركاً لأن من أشرك مع إمام الحق غيره فقد شارك الله فى نصب الإمام فإنه لا يكون إلا من الله، وإن تبع فى ذلك غيره فقد جعل شريكاً لله، بل كل من تابع غير من أمر الله بمتابعتة فى كل ما يكون فهو مشرك، لقوله تعالى:

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ

وقد سمي الله طاعة الشيطان عبادة حيث قال:

لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ .

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٥

٧- الحديث

٩٦٧/٧ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : رَجُلٌ قَالَ لِي : اعْرِفِ الْآخِرَ مِنَ الْأَعْيَمَةِ (٦) ، وَ لَا يَضُرُّكَ أَنْ لَا تَعْرِفَ الْأَوَّلَ .

قَالَ : فَقَالَ : «لَعَنَ اللَّهُ هَذَا ؛ فَإِنِّي أَبْغِضُهُ ، وَ لَا أَعْرِفُهُ ، وَ هَلْ عُرِفَ (٧) الْآخِرُ (٨) إِلَّا بِالْأَوَّلِ؟» (٩).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مسلم گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: مردی بمن گفت: امام آخر را بشناس، نشناختن امام اول زیانت ندهد، حضرت فرمود: خدا او را لعنت کند، من او را نمیشناسم و دشمن دارم، مگر امام آخر جز بوسیله امام اول شناخته شود؟.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۷- محمد بن مسلم گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مردی به من گفت: آخرین امام را که بشناسی، زیانت ندهد که اولی را شناسی گوید: فرمود: خدا این را لعنت کند که من نشناخته دشمن اویم، آیا می توان امام آخر را شناخت جز به وسیله امام اول.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۷- محمد بن مسلم می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: مردی به من گفت:

آخرین امام را که بشناسی، برایت زیانی ندارد که اولی را شناسی گوید: فرمود: خدا او را لعنت کند که من نشناخته دشمن اویم، آیا می توان امام آخر را شناخت جز به وسیله امام اول.

ترجمه آیت الیهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۶۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق. إن لا تعرف الأول أى أمير المؤمنين عليه السلام أو الأعم منه و ممن بعده قبل الآخر لعن الله دعائية و يحتمل الخبرية و لا أعرفه أى بالتشيع أو مطلقا، و هو كناية عن عدم التشيع، لما سيأتى أنهم عليهم السلام يعرفون شيعتهم، و يحتمل أن يكون جملة حالية أى أبغضه مع أنى لا أعرفه و هل عرف على المعلوم أو المجهول استفهام إنكارى، و المعنى أنه إنما يعرف الآخر بنص الأول عليه، فكيف يعرف إمامة الآخر بدون معرفة الأول و إمامته، و قيل: أى إلا بما عرف به الأول فإن دلائل الإمامة مشتركة، و كما تدل على الآخر تدل على الأول.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۱۹۵

ص: ۲۵۵

۱- ۱. هكذا فى «ب، ج، ض، بح، بر، بس، بف» وشرح المازندراني و مرآة العقول . و«البتّر»: القطع والاستيصال . وفى «ف»: «بتّر» . وفى المطبوع: «تبرّ»، أى كسر وأهلك .

- ۲-۲ . ثواب الأعمال ، ص ۲۵۵ ، ح ۴ ، بسنده عن ابن سنان الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، ح ۶۳۷ .
- ۳-۳ . فی الغیبة للنعمانی : «عن بعض رجاله» بدل «عن طلحة بن زید» .
- ۴-۴ . فی الغیبة للنعمانی : - «بالله» .
- ۵-۵ . الغیبة للنعمانی ، ص ۱۳۰ ، ح ۸ ، عن الكلینی الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، ح ۶۳۸ .
- ۶-۶ . فی «بف» : - «من الأئمة» .
- ۷-۷ . فی «بر» : «يعرف» . وفي مرآة العقول : «وهل عرف ، علی المعلوم ، أو المجهول استفهام إنکاری» .
- ۸-۸ . فی «بف» : - «وهل عُرف الآخر» .
- ۹-۹ . الغیبة للنعمانی ، ص ۱۳۰ ، ح ۹ ، عن الكلینی الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۸۰ ، ح ۶۳۹ .

۸- الحدیث

۹۶۸/۸ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمهُورٍ ، عَنْ صَفْوَانَ ، عَنْ ابْنِ مُسْكَانَ ، قَالَ :

سَأَلْتُ الشَّيْخَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْأَئِمَّةِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ ، قَالَ : «مَنْ أَنْكَرَ وَاحِدًا مِنَ الْأَخْيَاءِ ، فَقَدْ أَنْكَرَ الْأَمْوَاتَ» . (۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابن مسكان گوید: از شیخ در باره ائمه علیهم السلام پرسیدم، فرمود: هر که یکی از زنده ها را منکر شود امامان مرده را منکر شده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۱

[ترجمه کمره ای]:

۸- ابن مسکان گوید: از شیخ (یعنی امام و تعبیر بدان از راه تقيه است و مقصود از آن مقتدای عظیم الشان است و منظور امام کاظم (علیه السلام) است- از مجلسی (ره)، پرسیدم از ائمه (علیهم السلام) فرمود: هر که یکی از زنده ها را منکر شود، محققاً منکر گذشته ها است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۸- ابن مسکان می گوید: از شیخ (یعنی امام و تعبیر بدان از راه تقيه است و مقصود از آن مقتدای عظیم الشان است و منظور امام کاظم علیه السلام است- از مجلسی ره) پرسیدم از ائمه علیهم السلام فرمود: هرکس یکی از زنده ها را منکر شود محققاً منکر گذشته ها هم هست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. و التعبير بالشيخ للتقية، أى المعظم المفتدى، و الظاهر أن المراد به الكاظم عليه السلام لأن رواية ابن مسكان عن الصادق عليه السلام نادر، بل قيل: إنه لم يرو عنه عليه السلام إلا حديث المشعر، لكن رواه الصدوق فى إكمال الدين عن ابن مسكان عن أبى عبد الله عليه السلام فقد أنكر الأموات أى لا ينفعه الإقرار بإمامتهم بدون الإقرار بإمامته و إنكاره مستلزم لإنكارهم، لأنهم أخبروا بإمامته أو دلائل الإمامة مشتركة، فإذا لم يقر بالإمام الحى فلا يعرفهم بالدليل، فلا ينفعه الإقرار بلا دليل، أو المعنى أن إنكار الإمام الحى إنما يكون بالقول بإمام آخر غير معصوم جاهل بالأحكام، فهذا دليل على أنه لم يعرف الأئمة السابقين بصفاتهم التى لا بد من الإقرار بها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ١٩٦

٩- الحديث

٩٦٩/٩ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ أَبِي وَهْبٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُهُ (٢) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (٣) .

قَالَ : فَقَالَ : «هَلْ رَأَيْتَ أَحَدًا زَعَمَ أَنَّ اللَّهَ أَمَرَ (٤) بِالزَّانِي وَشَرِبَ (٥) الْخَمْرَ ، أَوْ شَىْءٍ مِنْ هَذِهِ الْمَحَارِمِ ؟» فَقُلْتُ : لَا .

فَقَالَ (٦) : « مَا هَذِهِ الْفَاحِشَةُ الَّتِي يَدْعُونَ أَنَّ اللَّهَ أَمَرَهُمْ بِهَا؟ » قُلْتُ : اللَّهُ أَعْلَمُ وَوَلِيُّهُ ، فَقَالَ (٧) :
« فَإِنَّ هَذَا (٨) فِي (٩) أَيْمَةِ الْجَوْرِ ، ادْعُوا أَنَّ اللَّهَ أَمَرَهُمْ بِالْإِثْمَامِ بِقَوْمٍ لَمْ يَأْمُرَهُمُ اللَّهُ بِالْإِثْمَامِ بِهِمْ ،
فَرَدَّ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ ، فَأَخْبَرَ أَنَّهُمْ قَدْ قَالُوا عَلَيْهِ الْكَذِبَ ، وَ سَمَى ذَلِكَ مِنْهُمْ فَاحِشَةً » . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن منصور گوید: از آن حضرت راجع بقول خدای عز و جل «و چون کار بدی کنید، گویند پدران خود را مرتکب آن دیده ایم و خدا ما را بدان فرمان داده است، بگو خدا بکار زشت فرمان نمیدهد چرا در باره خدا چیزی که نمیدانید میگوئید؟- ۲۸ سوره ۷-» پرسیدم. فرمود: آیا کسی را دیده ئی که معتقد باشد خدا بزنا کردن و شراب نوشیدن و مانند این محرمات فرمان داده است؟ عرض کردم: نه، فرمود: پس این کار زشتی که ادعا میکنند خدا آنها را بدان فرمان داده است چیست؟ عرض کردم: خدا داناتر است و ولیش، فرمود: این مطلب در باره امامان جور (غاصب امامت) است که مردم ادعا کردند خدا ایشان را بیروی از مردمی فرمان داده است که خدا بیروی از آنان دستور نداده پس خدا ادعاء ایشان را رد کرده و خبر داده که در باره خدا دروغ گفته اند و این عملشان را فاحشه (کار زشت) نامیده است.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۰۱

[ترجمه کمره ای] :

۹- محمد بن منصور گوید: از آن حضرت پرسیدم از قول خدا عز و جل (۲۸ سوره اعراف): «وقتی یک هرزگی کنند گویند پدران خود را مرتکب آن دیدیم و خدا ما را بدان دستور داده. بگو خدا دستور به هرزگی نمی دهد. آیا نسبت به خدا چیزی که ندانید می گوئید»؟ گوید: فرمود: آیا کسی را دیدی که معتقد باشد خدا دستور داده به زنا و می خواری یا چیزی از این گونه محرمات؟ گفتم: نه، فرمود: پس این هرزگی چیست که دعوی می کنند خدا بدان دستور داده؟ گفتم: خدا دانایان است و وُلّایش، فرمود: این در باره پیشوایان جور است که دعوی کنند خدا آنها را مأمور کرده اقتداء به مردمی کنند که خدا به پیروی از آنان دستور نداده، خدا این اظهار را از آنها مردود دانسته و خبر داده که آنها از دروغ این را نسبت به او دادند و آن را هم فاحشه و هرزگی نامیده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۹- محمد بن منصور می گوید: از آن حضرت از قول خدای عز و جل پرسیدم «و چون کار زشتی کنند گویند پدران خود را در آن راه یافتیم و خدا ما را بدان دستور داده. بگو خدا دستور به زشتی نمی دهد. آیا نسبت به خدا چیزی که نمی دانید می گوئید»؟

گوید: فرمود آیا کسی را دیده ای که معتقد باشد که خدا دستور به زنا و می خواری یا چیزی از این گونه محرمات داده باشد؟ گفتم: نه، فرمود: پس این هرزگی چیست که دعوی می کنند خدا بدان دستور داده؟ گفتم: خدا و ولّیش دانایانند، فرمود: این درباره پیشوایان جور است که دعوی می کنند خدا آنها را مأمور کرده اقتداء به مردمی کنند که خدا به پیروی از آنان دستور نداده، خدا این اظهارات را از آنها مردود دانسته و خبر داده که آنها از دروغ این نسبت را به او دادند و آن را هم فاحشه و هرزگی نامیده.

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: مجهول. و إذا فعلوا فاحشة قال الطبرسی رحمه الله: کنى به عن المشركين الذين كانوا يبدون سواتهم فى طوافهم، فكان يطوف الرجال و النساء عراة يقولون نطوف كما ولدتنا أمهاتنا ولا نطوف فى الثياب التى قارفنا فيها الذنوب، و هم الحمس و فى الآية حذف تقديره: و إذا فعلوا فاحشة فنهوا عنها قالوا وجدنا عليها آباءنا، قيل: و من أين أخذ آباؤكم؟ قالوا: الله أمرنا بها و قال الحسن: إنهم كانوا أهل إجبار، فقالوا: لو كره الله ما نحن عليه لنقلنا عنه، فلهذا قالوا: و الله أمرنا بها، فرد الله سبحانه قولهم بأن قال:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ

ثم أنكر عليهم من وجه آخر فقال:

أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

لأنهم إن قالوا لا لنقضوا مذهبهم، و إن قالوا: نعم افتضحوا فى قولهم، انتهى. و وليه أى من هو أولى بالمؤمنين من أنفسهم، أى أنت فى أئمة الجور أى فى ولايتهم ادعوا أى الناس من أتباعهم، و فى غيبة النعمانى هذا فى أولياء أئمة الجور و هو أظهر، و على ما فى الكافى يحتمل أن يكون ضمير ادعوا راجعا إلى أئمة الجور بأن يكون المراد بهم أئمة جور يتولون أئمة جور آخرين كخلفاء بنى أمية و بنى العباس.

-
- ١-١٠. الغيبة للنعمانى، ص ١٢٩، ح ٥، عن الكلينى. وفيه، ح ٤، بسند آخر عن أبى عبد الله عليه السلام. كمال الدين، ص ٤١٠، ح ١ و ٢، بسنده عن صفوان، عن ابن مسكان، عن أبى عبد الله عليه السلام الوافى، ج ٢، ص ١٨١، ح ٦٤٠.
- ٢-٢. فى الغيبة للنعمانى: + «يعنى أبا عبد الله عليه السلام».
- ٣-٣. الأعراف (٧): ٢٨.
- ٤-٤. فى «ف»: «يأمر». وفى الغيبة للنعمانى: «أمره». وفى تفسير العياشى: «أمرنا».
- ٥-٥. فى «ف»: «أوشرب».
- ٦-٦. فى «ج، ف، بح، بس، بف» والوافى: «قال».
- ٧-٧. هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى. وفى المطبوع: «قال».
- ٨-٨. فى البصائر: «هذه».
- ٩-٩. فى الغيبة: + «أولياء».
- ١٠-١٠. الغيبة للنعمانى، ص ١٣٠، ح ١٠، عن الكلينى. بصائر الدرجات، ص ٣، ح ٤، عن أحمد بن محمّد، عن الحسين بن سعيد، عن محمّد بن منصور. تفسير العياشى، ج ٢، ص ١٢، ح ١٥، عن محمّد بن منصور، عن عبد صالح عليه السلام الوافى، ج ٢، ص ١٨١، ح ٦٤١.

۹۷۰/۱۰. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ (۱) ، عَنْ أَبِي وَهَبٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُ عَبْدًا صَالِحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ» (۲) قَالَ : فَقَالَ : «إِنَّ الْقُرْآنَ لَهُ ظَهْرٌ وَ بَطْنٌ (۳) ، فَجَمِيعُ (۴) مَا حَرَّمَ (۵) اللَّهُ فِي (۶) الْقُرْآنِ هُوَ الظَّاهِرُ (۷) ؛ وَ البَاطِنُ (۸) مِنْ ذَلِكَ أئِمَّةُ الجَوْرِ ، وَ جَمِيعُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْكِتَابِ (۹) هُوَ الظَّاهِرُ ؛ وَ البَاطِنُ مِنْ ذَلِكَ أئِمَّةُ الْحَقِّ» . (۱۰)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن منصور گوید: از عبد صالح (حضرت موسی بن جعفر علیه السلام) در باره قول خدای عز و جل «بگو پروردگار من همه کارهای زشت را، آنچه عیانست و آنچه نهانست حرام کرده-۳۱ سوره ۷-» پرسیدم، فرمود: برای قرآن ظاهری است و باطنی، همه آنچه را خدا در قرآن حرام کرده ظاهر قرآنست و باطن آن پیشوایان جورند و همه آنچه را خدای تعالی در قرآن حلال فرموده ظاهر قرآنست و باطن آن پیشوایان حق (ائمه معصومین علیهم السلام) هستند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۲

[ترجمه کمره ای] :

۱۰- محمد بن منصور گوید: من از یک بنده شایسته (مقصود امام کاظم (علیه السلام) است) از قول خدا عز و جل (۳۱ سوره اعراف): «بگو (ای محمد) همانا پروردگار من حرام کرده است همه هرزگیها

را آنچه عیان باشد و آنچه نهان»، گوید: فرمود: به راستی، قرآن ظاهر و باطن دارد، همه آنچه را قرآن حرام کرده ظاهرش مقصود است و باطن آن همان ائمه و پیشوایان جور و ستم هستند، و هر چه را خدا در قرآن حلال شمرده ظاهرش مقصود است و منظور از باطن آن امامان و پیشوایان برحقند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- محمد بن منصور می گوید: من از یک بنده شایسته (مقصود امام کاظم علیه السلام است) از قول خدای عز و جل پرسیدم «بگو (ای محمد) همانا پروردگارم حرام کرده است تمام زشتیها را چه آشکار یا نهان (اعراف/۳۱) گوید: فرمود به راستی، قرآن ظاهری دارد و باطنی، همه آنچه را قرآن حرام کرده ظاهرش مقصود است و باطن آن پیشوایان جور و ستم هستند و هر چه را خدا در قرآن حلال شمرده ظاهرش مقصود است و مراد از باطن آن امامان و پیشوایان برحقند.

توضیح: مرحوم مجلسی می فرماید: مراد از فواحش گناهان پنهان و آشکار هر دوست زیرا در زمان جاهلیت زنانی را که به طور پنهان زنا می دادند بد نمی شمردند ولی از آشکار آن جلوگیری می کردند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول.

أَلْفَوَاحِشَ

أى المعاصى و القبائح كلها،

مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ

قيل: أى سرها و علانيتها، فإنهم كانوا لا يرون بالزنا فى السر بأسا و يمنعون منه علانية فنهى الله سبحانه عنه فى الحالتين، و قيل: ما ظهر: أفعال الجوارح و ما بطن: أفعال القلوب، و ظاهر الخبر أن المراد بما ظهر المعاصى التى دل ظاهر القرآن على تحريمه، و بما بطن ما بين أئمة الهدى عليهم السلام من تأويل الفواحش فى بطن القرآن و هو ولاية أئمة الجور و متابعتهم، فإنها أفحش الفواحش و هى الداعية إلى جميعها. و الحاصل أن كل ما ورد فى القرآن من ذكر الفواحش و الخبائث و المحرمات و المنهيات و العقوبات المترتبة عليها، فتأويله و باطنه أئمة الجور و من اتبعهم يعنى دعوتهم للناس إلى أنفسهم من عند أنفسهم و تأمرهم عليهم و إضلالهم إياهم، ثم إجابة الناس لهم و تدينهم بدينهم و طاعتهم إياهم و محبتهم لهم إلى غير ذلك. و كل ما ورد فيه من ذكر الصالحات و الطيبات و المحللات و الأوامر و المثوبات المترتبة عليها فتأويله و باطنه أئمة الحق و من اتبعهم يعنى دعوتهم للناس إلى أنفسهم بأمر ربهم و إرشادهم لهم و هدايتهم إياهم، ثم إجابة الناس لهم و تدينهم بدينهم و طاعتهم إياهم و محبتهم لهم إلى غير ذلك كما ورد عنهم فى كثير من الآيات مفصلا. و جملة القول فى ذلك أن الله تعالى أمر بالإيمان و الإسلام و اليقين و التقوى و الورع و الصلاة و الزكاة و الحج و الصوم و سائر الطاعات، و نهى عن الكفر و النفاق و الشرك و الزنا و شرب الخمر و قتل النفس و أمثالها من الفواحش، و خلق أئمة داعين إلى جميع الخيرات، عاملين بها، ناهين عن جميع المنكرات منتهين عنها، فهم أصل جميع الخيرات و كملت فيهم بحيث اتحدت بهم، بل صارت كأنها روح لهم كالصلاة فإنها كملت فى أمير المؤمنين صلوات الله عليه حتى صارت

له بمنزلة الروح من الجسد، و صار أمرا بها معلما لها غيره، داعيا إليها. فبهذه الجهات يستعمل لفظ الصلاة فيه عليه السلام كما ورد في قوله تعالى:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

إن الصلاة أمير المؤمنين و الأئمة من ولده عليهم السلام، و لا ينافى ظاهر الآية فكلاهما مرادان منها ظهرا و بطنا. و قال:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ

فهم العدل و الإحسان في بطن القرآن بهذه الجهات المتقدمة، و لا ينافى ظاهرها. و خلق سبحانه أئمة

يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ

*

فهم أصل جميع الفواحش و الكفر و الشرك و المعاصي، و كملت فيهم حتى صارت فيهم بمنزلة الروح من الجسد، و هم الداعون إليها، و موالاتهم سبب للإتيان بها، فبتلك الجهات أطلق عليهم الشرك و الكفر، و الفواحش في بطن القرآن و ظاهرها أيضا مراد. فإذا عرفت ذلك لم تستبعد ما سيقرع سمعك من الأخبار الكثيرة الواردة في هذا الباب. و يدل على جملة ما أومأنا إليه ما رواه الصفار في بصائر الدرجات عن علي بن إبراهيم عن القاسم بن الربيع عن محمد بن سنان عن صباح المزني عن المفضل بن عمر أنه كتب إلى أبي عبد الله عليه السلام فجاءه هذا الجواب من أبي عبد الله عليه السلام: إما بعد فإنني أوصيك و نفسي بتقوى الله و طاعته، فإن من التقوى الطاعة و الورع و التواضع لله و الظمأنينة و الاجتهاد و الأخذ بأمره و النصيحة لرسله، و المسارعة في مرضاته، و اجتناب ما نهى عنه، فإنه من يتق الله فقد أحرز نفسه من النار بإذن الله، و أصاب الخير كله في الدنيا و الآخرة، و من أمر بالتقوى فقد أبلغ الموعظة جعلنا الله من المتقين برحمته. جاءني كتابك فقرأته

وفهمت الذى فيه، فحمدت الله على سلامتك و عافية الله إياك، ألبسنا الله و إياك العافية عافية الدنيا و الآخرة، كتبت تذكر أن قوما أنا أعرفهم كان أعجيبك نحوهم و شأنهم، و إنك أبلغت عنهم أموراً تروى عنهم كرهتها لهم، و لم تر بهم إلا طريقاً حسناً و ورعاً و تخشعاً، و بلغك أنهم يزعمون أن الدين إنما هو معرفة الرجال، ثم بعد ذلك إذا عرفتهم فاعمل ما شئت، و ذكرت أنك قد عرفت أن أصل الدين معرفة الرجال، فوفقك الله. و ذكرت أنه بلغك أنهم يزعمون أن الصلاة و الزكاة و صوم شهر رمضان و الحج و العمرة و المسجد الحرام و المشعر الحرام و الشهر الحرام هو رجل، و أن الطهر و الاغتسال من الجنابة هو رجل، و كل فريضة افترضها الله على عباده هو رجل، و أنهم ذكروا ذلك بزعمهم أن من عرف ذلك الرجل فقد اكتفى بعلمه من غير عمل، و قد صلى و أتى الزكاة و صام و حج و اعتمر و اغتسل من الجنابة و تطهر و عظم حرمة الله و الشهر الحرام و المسجد الحرام. و إنهم ذكروا أن من عرف هذا بعينه و بحده و ثبت فى قلبه جاز له أن يتهاون و ليس له أن يجتهد فى العمل، و زعموا أنهم إذا عرفوا ذلك الرجل فقد قبلت منهم هذه الحدود لوقتها، و إن لم يعملوا بها، و أنه بلغك أنهم يزعمون أن الفواحش التى نهى الله عنها الخمر و الميسر و الربا و الدم و الميتة و لحم الخنزير هى رجل، و ذكروا أن ما حرم الله من نكاح الأمهات و البنات و العمات و الخالات و بنات الأخ و بنات الأخت، و ما حرم على المؤمنين من النساء مما حرم الله إنما عنى بذلك نكاح نساء النبى صلى الله عليه و آله و سلم و ما سوى ذلك مباح كله. و ذكرت أنه بلغك أنهم يترادفون المرأة الواحدة و يشهدون بعضهم لبعض بالزور، و يزعمون أن لهذا ظهراً و بطناً يعرفونه، فالظاهر ما يتناهون عنه يأخذون به مدافعة عنهم، و الباطن هو الذى يطلبون و به أمروا بزعمهم. و كتبت تذكر الذى عظم من ذلك عليك حين بلغك و كتبت تسألنى عن قولهم فى ذلك أ حلال هو أم حرام، و كتبت تسألنى عن تفسير ذلك، و أنا أبينه حتى لا تكون من ذلك فى عمى و لا شبهة، و قد كتبت إليك فى كتابى تفسير ما سألت عنه فاحفظه كله كما قال الله فى كتابه:

وَتَعِيهَا أُذُنٌ وَاَعْيَةٌ

و أصفه لك بحلاله و أنفى عنك حرامه إنشاء الله كما وصفت و معرفته حتى تعرفه إن شاء الله فلا تنكره إنشاء الله، و لا قوة إلا بالله و القوة لله جميعا. أخبرك أن من كان يدين بهذه الصفة التي كتبت تسألني عنها فهو عندي مشرك بالله تبارك و تعالى، بين الشرك لا شك فيه، و أخبرك أن هذا القول كان من قوم سمعوا ما لم يعقلوه عن أهله و لم يعطوا فهم ذلك، و لم يعرفوا حد ما سمعوا، فوضعوا حدود تلك الأشياء مقايسة برأيهم و منتهى عقولهم، و لم يضعوها على حدود ما أمروا كذبا و افتراء على الله و رسوله، و جرأة على المعاصي، فكفى بهذه لهم جهلا، و لو أنهم وضعوها على حدودها التي حدث لهم و قبلوها لم يكن به بأس، و لكنهم حرفوها و تعدوا و كذبوا و تهاونوا بأمر الله و طاعته. و لكن أخبرك أن الله حدها بحدودها لئلا يتعدى حدوده أحد، و لو كان الأمر كما ذكروا لعذر الناس بجهلهم ما لم يعرفوا حد ما حد لهم، و لكان المقصر و المتعدى حدود الله معذورا، و لكن جعلها حدودا محدودة لا يتعداها إلا مشرك كافر ثم قال:

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَ مَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

فأخبرك بحقائقها. إن الله تبارك و تعالى اختار الإسلام لنفسه دينا، و رضى من خلقه و لم يقبل من أحد إلا به، و به بعث أنبياءه و رسله، ثم قال:

وَ بِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَ بِالْحَقِّ نَزَّلَ

فعليه و به بعث أنبياءه و رسله و نبيه محمد صلى الله عليه و عليهم فأفضل الدين معرفة الرسل و ولايتهم. و أخبرك أن الله أحل حلالا و حرم حراما إلى يوم القيامة فمعرفة الرسل و ولايتهم هو الحلال، فالمحلل ما أحلوا و المحرم ما حرموا، و هم أصله و منهم الفروع الحلال، و ذلك شيعتهم و من فروعهم أمرهم شيعتهم و أهل ولايتهم بالحلال من أقام الصلاة و إيتاء الزكاة و صوم شهر رمضان و حج البيت و العمرة و تعظيم حرمة الله و شعائره و مشاعره، و تعظيم البيت الحرام [و المسجد الحرام] و الشهر الحرام و الطهور و الاغتسال من الجنابة و مكارم لأخلاق و محاسنها و جميع البر. ثم ذكر بعد ذلك في كتابه فقال:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

فعدوهم هم الحرام المحرم و أولياؤهم الداخلون فى أمرهم إلى يوم القيامة فهم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن و الخمر و الميسر و الزنا و الربا و الدم و لحم الخنزير فهم الحرام المحرم و أصل كل حرام و هم الشر، و أصل كل شر، و منهم فروع الشر كله، و من ذلك الفروع الحرام و استحلالهم إياها. و من فروعهم تكذيب الأنبياء و جحود الأوصياء و ركوب الفواحش الزنا و السرقة و شرب الخمر و أكل مال اليتيم و أكل الربا، و الخدعة و الخيانة و ركوب الحرام كله و انتهاك المعاصى و إنما يأمر الله بالعدل و الإحسان و إيتاء ذى القربى و ابتغاء طاعتهم و ينهى عن الفحشاء و المنكر و البغى، و هم أعداء الأنبياء و أوصياء الأنبياء، و هم المنهى عن مودتهم و طاعتهم، يعظكم بهذه لعلكم تذكرون. و أخبرك إنى لو قلت لك أن الفاحشة و الخمر و الميسر و الزنا و الميتة و الدم و لحم الخنزير هو رجل و أنا أعلم أن الله قد حرم هذا الأصل، و حرم فرعه، و نهى عنه و جعل ولايته كمن عبد من دون الله وثنا و شركا، و من دعا إلى عبادة نفسه فهو كفرعون إذ قال أنا ربكم الأعلى فهذا كله على وجه إن شئت قلت هو رجل و هوى إلى جهنم هو و من شايعه على ذلك فإنهم مثل قول الله:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ

*

لصدقت. ثم لو أنى قلت إنه فلان ذلك كله لصدقت، إن فلانا هو المعبود المتعدى حدود الله التى نهى عنها أن يتعد، ثم إنى أخبرك أن الدين و أصل الدين هو رجل و ذلك الرجل هو اليقين و هو الإيمان و هو إمام أمته و أهل زمانه، فمن عرفه عرف الله و دينه، و من أنكره أنكر الله و دينه، و من جهله جهل الله و دينه و لا يعرف الله و دينه و حدوده و شرائعه بغير ذلك الإمام. فذلك معنى أن معرفة الرجال دين الله، و المعرفة على وجهين معرفة ثابتة على بصيرة يعرف بها دين الله، و يوصل

بها إلى معرفة الله، فهذه المعرفة الباطنة الثابتة بعينها الموجبة حقها المستوجب أهلها عليها الشكر لله الذى من عليهم بها من من الله يمن به على من يشاء مع المعرفة الظاهرة، و معرفة فى الظاهر، فأهل المعرفة فى الظاهر الذين علموا أمرنا بالحق على غير علم لا يلحق بأهل المعرفة فى الباطن على بصيرتهم و لا يصلون بتلك المعرفة المقصورة إلى حق معرفة الله كما قال فى كتابه:

وَأَلَّا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ . فمن شهد شهادة الحق لا يعقد عليه قلبه و لا يبصر ما يتكلم به لا يثاب عليه مثل ثواب من عقد عليه قلبه على بصيرة فيه، كذلك من تكلم بجور لا يعقد عليه قلبه لا يعاقب عليه عقوبة من عقد عليه قلبه و ثبت على بصيرة. فقد عرفت كيف كان حال رجال أهل المعرفة فى الظاهر، و الإقرار بالحق على غير علم فى قديم الدهر و حديثه إلى أن انتهى الأمر إلى نبي الله و بعده صار إلى أوصيائه و إلى من انتهت إليه معرفتهم، و إنما عرفوا بمعرفة أعمالهم و دينهم الذين دان الله به المحسن بإحسانه و المسيء بإساءته، و قد يقال أنه من دخل فى هذا الأمر بغير يقين و لا بصيرة خرج منه كما دخل فيه رزقنا الله و إياك معرفة ثابتة على بصيرة. و أخبرك إنى لو قلت الصلاة و الزكاة و صوم شهر رمضان و الحج و العمرة و المسجد الحرام و البيت الحرام و المشعر الحرام و الطهور و الاغتسال من الجنابة و كل فريضة كان ذلك هو النبي صلى الله عليه و آله و سلم الذى جاء به من عند ربه لصدقت، لأن ذلك كله إنما يعرف بالنبي و لو لا معرفة ذلك النبي و الإيمان به و التسليم له ما عرف ذلك، فذلك من من الله على من يمن عليه، و لو لا ذلك لم يعرف شيئاً من هذا. فهذا كله ذلك النبي و أصله و هو فرعه، و هو دعانى إليه و دلنى عليه و عرفنيه و أمرنى به، و أوجب على له الطاعة فيما أمرنى به، و لا يسعنى جهله، و كيف يسعنى جهل من هو فيما بينى و بين الله، و كيف يستقيم لى لو لا أنى أصف أن دينى هو الذى أتانى به ذلك النبي صلى الله عليه و آله و سلم أن أصف أن الدين غيره، و كيف لا يكون ذلك معرفة الرجل و إنما هو الذى جاء به عن الله و إنما أنكر الذين من أنكره بأن

قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا

، ثم قالوا

أَبَشْرٌ يَهْدُونَنَا

فكفروا بذلك الرجل، وكذبوا به

وَقَالُوا لَوْ لَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ

فقال الله:

قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ

ثم قال فى آية أخرى:

وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَاً لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَاً لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا . إن الله تبارك و تعالى إنما أحب أن يعرف بالرجال و أن يطاع بطاعتهم، فجعلهم سبيله و وجهه الذى يؤتى منه، لا يقبل الله من العباد غير ذلك لا يسأل عما يفعل و هم يسألون، فقال فيما أوجب من محبته لذلك:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

فمن قال لك إن هذه الفريضة كلها إنما هى رجل، و هو يعرف حد ما يتكلم به فقد صدق، و من قال على الصفة التى ذكرت بغير الطاعة فلا يغنى التمسك بالأصل بترك الفروع، كما لا يغنى شهادة أن لا إله إلا الله بترك شهادة أن محمدا رسول الله، و لم يبعث الله نبيا قط إلا بالبر و العدل و المكارم و محاسن الأخلاق و محاسن الأعمال و النهى عن الفواحش ما ظهر منها و ما بطن، فالباطن منه ولاية أهل الباطل، و الظاهر منه فروعهم، و لم يبعث الله نبيا قط يدعو إلى معرفة ليس معها طاعة فى أمر و لا نهى، فإنما يقبل الله من العباد العمل بالفرائض التى افترضها الله على حدودها مع معرفة من جاءهم به من عنده، و دعاهم إليه، فأول ذلك معرفة من دعا إليه ثم طاعته فيما يقرب به عن الطاعة له، و إنه من عرف أطاع و من أطاع حرم الحرام ظاهره و باطنه، و لا يكون تحريم الباطن و استحلال

الظاهر، إنما حرم الظاهر بالباطن و الباطن بالظاهر معا جميعا، و لا يكون الأصل و الفروع و باطن الحرام حرام و ظاهره حلال، يحرم الباطن و يستحل الظاهر. و كذلك لا يستقيم أن يعرف صلاة الباطن و لا يعرف صلاة الظاهر، و لا الزكاة و لا الصوم و لا الحج و لا العمرة و لا المسجد الحرام و جميع حرمان الله و شعائره، أن يترك لمعرفة الباطن، لأن بطنه ظهره، و لا يستقيم أن يترك واحدة منها إذا كان الباطن حراما خبيثا، فالظاهر منه إنما يشبه الباطن. فمن زعم أن ذلك إنما هي المعرفة و أنه إذا عرف اكتفى بغير طاعة فقد كذب و أشرك، ذاك لم يعرف و لم يطع و إنما قيل اعرف و اعمل ما شئت من الخير، فإنه لا يقبل ذلك منك بغير معرفة، فإذا عرفت فاعمل لنفسك ما شئت من الطاعة قل أو أكثر، فإنه مقبول منك. و أخبرك أن من عرف أطاع إذا عرف و صلى و صام و اعتمر، و عظم حرمان الله كلها، و لم يدع منها شيئا، و عمل بالبر كله و مكارم الأخلاق كلها، و تجنب سيئها و كل ذلك هو النبي و النبي أصله و هو أصل هذا كله، لأنه جاء به و دل عليه و أمر به، و لا يقبل من أحد شيء منه إلا به، و من عرف اجتنب الكبائر و حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن، و حرم المحارم كلها، لأن بمعرفة النبي و بطاعته دخل فيما دخل فيه النبي، و خرج مما خرج منه النبي، و من زعم أنه يحلل الحلال و يحرم الحرام بغير معرفة النبي لم يحلل الله له حلالا و لم يحرم حراما، و أنه من صلى و زكى و حج و اعتمر و فعل ذلك كله بغير معرفة من افترض الله عليه طاعته لم يقبل منه شيئا من ذلك و لم يصل و لم يصم و لم يزك و لم يحج، و لم يعتمر و لم يغتسل من الجنابة و لم يتطهر و لم يحرم الله حراما، و لم يحلل الله حالا، و ليس له صلاة و إن ركع و سجد، و لا له زكاة و إن أخرج لكل أربعين درهما درهما، و من عرفه و أخذ عنه أطاع الله. و أما ما ذكرت أنهم يستحلون نكاح ذوات الأرحام التي حرم الله في كتابه، فإنهم زعموا أنه إنما حرم علينا بذلك فإن أحق ما بدئ به تعظيم حق الله و كرامة رسوله و تعظيم شأنه، و ما حرم الله على تابعيه من نكاح نسائه من بعد قوله:

وَ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

و قال الله تبارك و تعالى:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَ أَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

وهو أب لهم ثم قال:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ

سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

فمن حرم نساء النبي لتحريم الله ذلك فقد حرم الله في كتابه من الأمهات و البنات و الأخوات و العمات و الخالات و بنات الأخ و بنات الأخت، و ما حرم الله من الرضاة، لأن تحريم ذلك كتحریم نساء النبي صلى الله عليه و آله و استحل ما حرم الله من نكاح سائر ما حرم الله فقد أشرك إذا اتخذ ذلك ديناً. و أما ما ذكرت أن الشيعة يترادفون المرأة الواحدة فأعوذ بالله أن يكون ذلك من دين الله و رسوله، إنما دينه أن يحل ما أحل الله و يحرم ما حرم الله و أن مما أحل الله المتعة من النساء في كتابه، و المتعة من الحج أحلهما، ثم لم يحرمهما، فإذا أراد الرجل المسلم أن يتمتع من المرأة فعلى كتاب الله و سنته نكاح غير سفاح، تراضياً على ما أحبا من الأجر و الأجل كما قال الله:

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ

إن هما أحبا أن يمدا في الأجل على ذلك الأجر فأخر يوم من أجلها قبل أن ينقضى الأجل قبل غروب الشمس مد أو زاد في الأجل على ما أحبا، فإن مضى آخر يوم منه لم يصلح إلا بأمر مستقبل و ليس بينهما عدة إلا من سواه، فإن أرادت سواه اعتدت خمسة و أربعين يوماً و ليس بينهما ميراث، ثم إن شئت تمتعت من آخر فهذا حلال لهما إلى يوم القيامة إن هي شئت من سبعة، و إن هي شئت من عشرين ما بقيت في الدنيا كل ذلك حلال لهما على حدود الله، و من يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه. و إذا أردت المتعة في الحج فأحرم من العقيق و اجعلها متعة، فمتى ما قدمت طفت بالبيت و استلمت الحجر الأسود و فتحت به و ختمت به سبعة أشواط ثم تصلى ركعتين عند مقام إبراهيم، ثم اخرج من البيت فاسع بين الصفا و المروة سبعة أشواط تفتح بالصفا و تختم بالمروة، فإذا فعلت ذلك قصرت حتى إذا كان يوم التروية صنعت ما صنعت بالعقيق، ثم أحرم بين الركن و المقام بالحج، فلم

تزل محرما حتى تقف بالموقف ثم ترمى الجمرات و تذبح و تحلق و تحل و تغتسل، ثم تزور البيت فإذا أنت فعلت ذلك فقد أحللت، و هو قول الله:

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

أن يذبح. و أما ما ذكرت أنهم يستحلون الشهادات بعضهم لبعض على غيرهم، فإن ذلك ليس هو إلا قول الله:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ

إذا كان مسافرا و حضره الموت اثنان ذوا عدل من دينه، فإن لم يجدوا فأخران ممن يقرأ القرآن من غير أهل ولايته

تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ إِرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ، فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَانِ يَتُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ

من أهل ولايته

فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا وَ مَا إِعْتَدِينَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ، ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهٍ أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَ انْتَقُوا اللَّهَ وَ اسْمَعُوا. و كان رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم يقضى بشهادة رجل واحد مع يمين المدعى، و لا يبطل حق مسلم و لا يرد شهادة مؤمن، فإذا وجد يمين المدعى و شهادة الرجل قضى له بحقه، و ليس يعمل بهذا، فإذا كان لرجل مسلم قبل آخر حق يجحده و لم يكن له شاهد غير واحد، فإنه إذا رفعه إلى ولاة الجور أبطلوا حقه و لم يقضوا فيها بقضاء رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم كان الحق فى الجور أن لا يبطل حق رجل فيستخرج الله على يديه حق رجل مسلم و يأجره الله و يجيء عدلا كان رسول الله صلى

الله عليه وآله وسلم يعمل به. و أما ما ذكرت في آخر كتابك أنهم يزعمون أن الله رب العالمين هو النبي، و أنك شبهت قولهم بقول الذين قالوا في عيسى ما قالوا، فقد عرفت السنن و الأمثال كائنة لم يكن شيء فيما مضى إلا سيكون مثله، حتى لو كانت شاة برشاء كان هيئتها مثله. و اعلم أنه سيضل قوم على ضلالة من كان قبلهم كتبت تسألني عن مثل ذلك ما هو و ما أرادوا به، أخبرك أن الله تبارك و تعالى هو خلق الخلق لا شريك له، له الخلق و الأمر و الدنيا و الآخرة، و هو رب كل شيء و خالقه، خلق الخلق و أحب أن يعرفوه بأنبيائه، و احتج عليهم بهم، فالنبي صلى الله عليه وآله وسلم هو الدليل على الله عبد مخلوق مربوب اصطفاه لنفسه برسالاته، و أكرمه بها فجعله خليفته في خلقه، و لسانه فيهم و أمينه عليهم، و خازنه في السماوات و الأرضين، قوله قول الله، لا يقول على الله إلا الحق من أطاعه أطاع الله، و من عصاه عصى الله، و هو مولى من كان الله ربه وليه، من أبى أن يقر له بالطاعة فقد أبى أن يقر لربه بالطاعة و بالعبودية، و من أقر بطاعته أطاع الله و هداه، فالنبي مولى الخلق جميعا عرفوا ذلك أو أنكروه، و هو الوالد المبرور فمن أحبه و أطاعه فهو الولد البار و بجانب للكبائر قد بينت لك ما قد سألتني عنه، و قد علمت أن قوما سمعوا صفتنا هذه فلم يعقلوها، بل حرفوها و وضعوها على غير حدودها على نحو ما قد بلغك، و قد برىء الله و رسوله من قوم يستحلون بنا أعمالهم الخبيثة، و قد رمانا الناس بها و الله يحكم بيننا و بينهم، فإنه يقول:

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَ أَيْدِيهِمْ (وَ أَرْجُلُهُمْ) بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ يَوْمَئِذٍ يُوفِّيهِمُ اللَّهُ

أعمالهم السيئة

وَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ . و أما ما كتبت به و نحوه و تخوفت أن تكون صفتهم من صفته فأكرمه الله عن ذلك تعالى ربنا عما يقولون علوا كبيرا، صفتي هذه صفة صاحبنا الذي وصفناه له، و عنه أخذناه، فجزاه الله عنا أفضل الجزاء، فإن جزاءه على الله، فتفهم كتابي هذا و القوة لله. و أقول إنما أوردت الخبر بطوله و إن كان لا يناسب الباب إلا صدره لكثرة فوائده. قوله: فجميع ما حرم القرآن

من ذلك أئمة الجور، أقول: فى بعض النسخ فجميع ما حرم الله فى القرآن هو الظاهر و الباطن من ذلك أئمة الجور ، وكذا فى البصائر أيضا و هو الظاهر.

مرآة العقول ؛ ج ٤ ، ص ٢١٠

١١- الحديث

٩٧١/١١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ ، عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ (١١) عَزَّ وَجَلَّ : «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ»؟ (١٢)

قَالَ : «هُمُ وَاللَّهِ ، أَوْلِيَاءُ فُ لَانَ وَفُ لَانَ (١٣) ، اتَّخَذُوهُمْ أَيْمَةً دُونَ الْأَعْمَامِ الَّذِي جَعَلَهُ

ص: ٢٥٧

١-١ . ورد الخبر فى بصائر الدرجات ، ص ٣٣ ، ح ٢ ، عن أحمد بن محمد ، عن محمد بن الحسن ، عن الحسين بن سعيد ، لكن فى بعض مخطوطاته : «عن أحمد بن محمد ، عن الحسين بن سعيد» . وهو الصواب .

٢-٢ . الأعراف (٧) : ٣٣ .

٣-٣ . فى الغيبة : «له ظاهر وباطن» .

٤-٤ . فى «ض» و مرآة العقول : «فجميع ما حرم القرآن» بدل «فجميع _ إلى _ والباطن» . وفى «بس» : «وجميع» .

٥-٥ . فى «ف» : «حرّمه» .

٦-٦ . فى «ج ، بح ، بر ، بف» : - «اللّه فى» . وفى البصائر : - «اللّه» .

٧-٧ . فى الغيبة : «فجميع ما حرّم الله فى القرآن فهو حرام على ظاهره كما هو فى الظاهر» .

٨-٨ . فى «ب ، ج ، ف ، بر ، بف» : - «هو الظاهر والباطن» . وفى «بس» : - «هو الظاهر والباطن من ذلك» .

٩-٩ . فى الغيبة : + «فهو حلال و» .

١٠-١٠ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٣١ ، ح ١١ ، عن الكلينى . وفى بصائر الدرجات ، ص ٣٣ ، ح ٢ ، عن أحمد بن محمّد ، عن محمّد بن الحسن ، عن الحسين بن سعيد . تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ١٦ ، ح ٣٦ ، عن محمّد بن منصور الوافى ، ج ٢ ، ص ١٨١ ، ح ٦٤٢ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ١٨٢ ، ح ٣٣٥٤٨ ، وفيه قطعة : «إنّ القرآن له ظهرٌ وبطنٌ» .

١١-١١ . فى «ب» : «عن قوله» .

١٢-١٢ . البقرة (٢) : ١٦٥ .

١٣-١٣ . فى تفسير العياشى والاختصاص : + «وفلان» .

اللَّهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا ، فَلِذَلِكَ (١) قَالَ : «وَلَوْ يَرَى (٢) الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤْنَا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَ مَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ» (٣) .

ثُمَّ قَالَ (٤) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «هُمُ _ وَاللَّهِ يَا جَابِرُ _ أُمَّةُ الظَّلْمَةِ (٥) وَ أَشْيَاءُهُمْ (٦)» . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

جابر گوید: از امام باقر علیه السلام راجع بقول خدای عز و جل «بعضی از مردم سوای خدا همتاها (مانند بت و گاو و سایر معبودهای باطل) گیرند و آنها را چون خدا دوست دارند- ۱۶۴ سوره ۲-» پرسیدم، فرمود: ایشان بخدا اولیاء فلان و فلانند که آنها را پیشوای خود گرفتند، نه آن امامی را که خدا پیشوای مردم قرار داده. بدین جهت خدا فرموده است: «کاش آن کسان که ستم میکنند میدانستند که وقتی عذاب را مشاهده کنند، توانائی یکسره برای خداست و عذاب خدا بسیار سخت است، زمانی که پیشوایان از پیروان بیزاری جویند و عذاب را ببینند و روابطشان قطع شود* و پیروان گویند: ای کاش برای ما باز گشتی بود تا از آنها بیزار میشدیم، چنان که از ما بیزار شدند، این چنین خدا اعمالشان را بآنها مایه افسوس و پشیمانیها نشان میدهد، و ایشان از آتش بیرون نشوند- ۱۶۵ تا ۱۶۷ سوره ۲-» امام باقر علیه السلام فرمود: ای جابر! ایشان بخدا پیشوایان ستمگران و پیروان ایشانند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- جابر گوید: از امام باقر (علیه السلام) پرسیدم از قول خدا عز و جل (۱۶۰ سوره بقره): «و برخی مردم کسانی که در برابر خدا همتاها بگیرند و چون خدا آنها را دوست دارند»، فرمود: آنان به خدا اولیاء فلان و فلانند که آنها را امام خود دانند در برابر امامی که خدا او را برای مردم امام ساخته است و از این جهت خدا فرموده است: (در دنبال آن) «اگر بینی آن کسانی را که ستم کردند گاهی که عذاب ببینند و دانند که همه توانائی از خداست و به راستی خدا سخت شکنجه است آنگاه که پیشوایانی متبوع از کسانی که پیروی آنها کرده اند بیزاری جویند و عذاب را به چشم خود ببینند و وسائل ارتباط میان آنها بگسلد و آنها که پیرو بودند بگویند ای کاش ما را برگشتی بود (به دنیا) تا از آنها بیزاری می جستیم چنانچه از ما بیزاری جستند، همچنین خدا کردارشان را مایه افسوس آنان به

آنها بنماید و آنها از آتش بیرون نشوند» سپس امام باقر (علیه السلام) فرمود: ای جابر، به خدا آنها پیشوایان ستمکار و پیروان آنها باشند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- جابر می گوید: از امام باقر علیه السلام از قول خدای عز و جل پرسیدیم: «برخی مردم کسانند که در برابر خدا همتا می گیرند و همچون خداوند آنها را دوست می دارند (بقره/۱۶۰)» فرمود: بخدا سوگند آنها اولیاء فلان و فلانند که آنها را امام خود می دانند نه آن امامی که خدا او را برای مردم امام ساخته است و از این جهت خداوند (در دنبال او) فرموده است: «اگر بینی آن کسانی را که ستم کردند گاهی که عذاب می بینند و می دانند که همه توانایی از خداست و به راستی خدا سخت کیفر است (آیه ۱۶۱)» «آنگاه که پیشوایانی اطاعت شده از جانب کسانی که پیروی آنها کرده اند بیزاری جویند و عذاب را به چشم خود ببینند و وسائل ارتباط میان آنها بگسلد (آیه ۱۶۲)» «و آنها که پیروز بودند بگویند ای کاش برای بازگشت ما به دنیا راهی بود تا از آنها بیزاری می جستیم چنانچه از ما بیزاری جستند، همچنین خدا کردارشان را مایه افسوس آنان قرار دهد و آنها از آتش نجات نیابند».

سپس امام باقر علیه السلام فرمود: ای جابر، به خدا آنها پیشوایان ستمکار و پیروان آنها باشند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول.

مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً

قال الطبرسى رحمه الله: يعنى آلهتهم من الأوثان التى كانوا يعبدونها، وقيل: رؤساؤهم الذين يطيعونهم طاعة الأرباب من الرجال عن السدى و على هذا المعنى ما روى جابر عن أبى جعفر عليه السلام أنه قال: هم أئمة الظلمة و أشباههم، وقوله:

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

على هذا القول الأخير أدل لأنه يبعد أن يحبوا الأوثان كحب الله مع علمهم بأنها لا تضر و لا تنفع، و يدل أيضا عليه قوله:

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

و معنى يحبونهم يحبون عبادتهم و التقرب إليهم أو الانقياد لهم أو جميع ذلك.

كَحُبِّ اللَّهِ

فيه ثلاثة أقوال: أحدهما: كحبكم الله، أى كحب المؤمنين الله، و الثانى: كحبهم الله فيكون المعنى به من يعرف الله من المشركين و يعبد معه الأوثان و يستوى بينهما فى المحبة، و الثالث: كحب الله أى كالحب الواجب عليهم اللازم لهم لا الواقع، و بعد ذلك:

وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

قال: يعنى حب المؤمنين فوق حب هؤلاء. و حبهم أشد من وجوه: أحدها: إخلاصهم العبادة و التعظيم له، و الثناء عليه من الإشراك، و ثانيها، أنهم يحبونه عن علم بأنه المنعم ابتداء و أنه يفعل

بهم فى جميع أحوالهم ما هو الأصلح لهم فى التدبير، و قد أنعم عليهم بالكثير فيعبدونه عبادة الشاكرين و يرجون رحمته على اليقين، فلا بد أن يكون حبهم له أشد، و ثالثها: أنهم يعلمون أن له الصفات العليا، و الأسماء الحسنى و أنه الحكيم الخبير الذى لا مثل له و لا نظير، يملك النفع و الضر و الثواب و العقاب، و إليه المرجع و المآب، فهم أشد حبا بذلك ممن عبد الأوثان.

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

أى يبصروا، و قيل: يعلموا، و قرأ نافع و غيره بالتاء أى و لو ترى أيها السامع

أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ

فيه حذف أى رأيت أن القوة لله جميعا، فعلى هذا يكون متصلا بجواب لو، و من قرأ بالياء فمعناه و لو يرى الظالمون أن القوة لله، جميعا لرأوا مضرة فعلهم و سوء عاقبتهم. و معنى قوله: أن القوة لله جميعا: أن الله سبحانه قادر على أخذهم و عقوبتهم

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

و هم القادة و الرؤساء من مشركى الإنس، و قيل: هم الشياطين الذين اتبعوا بالوسوسة من الجن، و قيل: هم شياطين الإنس و الجن و الأظهر هو الأول

مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

أى من الاتباع

وَرَأَوْا

أى التابعون و المتبعون

الْعَذَابَ

أى عاينوه حين دخلوا النار. و قال البيضاوى: أن القوة لله، ساد مسد مفعولى يرى و جواب لو محذوف، أى لو يعلمون أن القدرة لله جميعا إذ عاينوا العذاب لندموا أشد الندم، و قيل: هو متعلق الجواب و المفعولان محذوفان، و التقدير و لو يرى الذين ظلموا أندادهم لا ينفعوا لعلموا أن القوة لله كلها لا ينفع و لا يضر غيره، انتهى.

وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

قال الطبرسى (ره) فيه وجوه: أحدهما: الوصلات التى كانوا يتواصلون عليها، الثانى: الأرحام التى كانوا يتعاطفون بها، الثالث: العهود التى كانوا يتوادون عليها، الرابع: تقطعت بهم أسباب أعمالهم التى كانوا يوصلونها، الخامس: تقطعت بهم أسباب النجاة، و ظاهر الآية يحتمل الكل، فينبغى أن يحمل على عمومه.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

يعنى الاتباع

لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً

أى عودة إلى دار الدنيا و حال التكليف

فَتَتَّبِعُوا مِنْهُمْ

أى من القادة فى الدنيا

كَمَا تَبَرَّؤْنَا مِنْهَا

فى الآخرة.

كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسْرَاتٍ عَلَيْهِمْ

فيه أقوال: أحدها: أن المراد المعاصى يتحسرون عليها لم عملوها، و الثانى: المراد الطاعات لم لم يعملوها و ضيعوها، الثالث: ما رواه أصحابنا عن أبى جعفر عليه السلام هو الرجل يكسب المال و لا يعمل فيه خيرا فيرثه من يعمل فيه عملا صالحا، فيرى الأول ما كسبه حسرة فى ميزان غيره، الرابع: أن الله سبحانه يريهم مقادير الثواب التى عرضهم لها لو فعلوا الطاعات، فيتحسرون عليه، لم فرطوا فيه، و الأولى العموم

وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ

أى يخلدون فيها، انتهى. و أقول: على تأويله عليه السلام المراد بالأنداد أئمة الضلالة، فإن المخالفين جعلوهم أمثالا لله، حيث يتبعونهم فيما خالف أمر الله، و شاركوهم مع خليفة الله و يؤيده ضمير هم فى قوله

يُحِبُّونَهُمْ

فإن ظاهره كونهم ذوى العقول، و إن كان قد يستعمل مثله فى الأصنام لكنه خلاف الأصل، و لعله عليه السلام لذلك لم يتعرض له، و استشهد بقوله:

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

إذ الظاهر أن المراد هؤلاء الأنداد و أتباعهم كما أوماً إليه الطبرسى رحمه الله. و يحتمل أن يكون المراد بقوله تعالى:

كَحُبِّ اللَّهِ

كحب أولياء الله و بقوله:

أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

أقوى حبا لهم، وبقوله:

أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ

أن القوة لأولياء الله كما مر أن الله خلطهم بنفسه، فنسب إلى نفسه ما ينسب إليهم كقوله:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ. أئمة الظلمة في بعض النسخ أئمة الظلم كما في النعماني، و يدل الخبر على كفر المخالفين، و أئمتهم الضالين و أنهم مخلدون في النار.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢١٣

١٢- الحديث

٩٧٢/١٢ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي دَاوُدَ الْمُسْتَرِقِّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَيْمُونٍ ، عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ (٨) يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَ لَا يُزَكِّيهِمْ ، وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ : مَنْ ادَّعَى إِمَامَةً مِنَ اللَّهِ لَيْسَتْ لَهُ ، وَ مَنْ جَحَدَ إِمَاماً مِنَ اللَّهِ ، وَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ لَهُمَا فِي الْأَسْ-لَامِ (٩) نَصِيْباً» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن ابی یغفور گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: سه کسند که خدا در روز قیامت بآنها نظر نکند و پاکشان نسازد و عذابی دردناک دارند: کسی که امامتی را که از جانب خدا ندارد ادعا کند و هر که امام از جانب خدا را انکار کند و آنکه معتقد باشد این دو از اسلام بهره نئی دارند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۳

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- ابن ابی یغفور گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: خدا در روز قیامت به سه کس نظر نکند و آنها را تبرئه ننماید و عذاب دردناک از آن آنها است، کسی که دعوی امامت از طرف خدا کند به ناحق و کسی که انکار امام گماشته از طرف خدا را بکند و کسی که گمان کند این دو بهره ای از اسلام دارند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- ابن ابی یغفور می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: خدا در روز قیامت به سه کس نظر نکند و آنها را تبرئه ننماید و عذاب دردناک از آن آنهاست.

۱- کسی که به ناحق از طرف خدا دعوی امامت کند.

۲- کسی که امام منصوب از طرف خدا را انکار نماید.

۳- کسی که گمان کند این دو، بهره ای از اسلام دارند.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۲۶۵

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعيف على المشهور، وقد مر بسند آخر عن ابن أبي يعفور، و كان فيه مكان لا ينظر الله إليهم لا يكلمهم الله.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۱۳

ص: ۲۵۸

۱-۱ . فى الغيبة : «ولذلك» .

۲-۲ . هكذا فى القرآن ومرآة العقول . وفى النسخ والوافى : «ترى» .

۳-۳ . البقرة (۲) : ۱۶۵ _ ۱۶۷ .

۴-۴ . فى حاشية «ج» : «فقال» .

۵-۵ . فى حاشية «ج» والوافى والغيبة : «الظلم» .

۶-۶ . فى «ف» : «أتباعهم» .

٧-٧ . الغيبة للنعماني ، ص ١٣١ ، ح ١٢ ، عن الكليني . تفسير العياشي ، ج ١ ، ص ٧٢ ، ص ١٤٢ ،
 ، عن جابر ، عن أبي عبد الله عليه السلام ؛ الاختصاص ، ص ٣٣٤ ، مرسلًا عن عمرو بن ثابت ،
 عن أبي جعفر عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ١٨٢ ، ح ٦٤٣ .
 ٨-٨ . في الوافي والغيبة للنعماني والوسائل : « لا يكلمهم الله » بدل « لا ينظر الله إليهم » .
 ٩-٩ . في «بف» : «في الدين» .
 ١٠-١٠ . الغيبة للنعماني ، ص ١١٢ ، ح ٣ ، عن الكليني . تفسير العياشي ، ج ١ ، ص ١٧٨ ، ح ٦٤ ،
 ، عن علي بن ميمون الصانع ، عن عبد الله بن أبي يعفور . ثواب الأعمال ، ص ٢٥٥ ، ح ٣ ، بسند
 آخر عن أبي الحسن الماضي عليه السلام ، مع زيادة في أوله وآخره ، ومع اختلاف يسير الوافي ، ج
 ٢ ، ص ١٨٠ ، ذيل ح ٦٣٦ ؛ الوسائل ، ج ٢٨ ، ص ٣٤٩ ، ح ٣٤٩٣٧ ؛ البحار ، ج ٧ ، ص ٢١٢ ،
 ح ١١٣ ؛ وج ٨ ، ص ٣٦٣ ، ح ٤٠ .

(٨٦) باب فيمن دان الله عزّ و جلّ بغير إمام من الله جلّ جلاله

إشاره

٨٦ _ بَابُ فِيمَنْ دَانَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِغَيْرِ إِمَامٍ مِنَ اللَّهِ جَلَّ جَلُّهُ

١- الحديث

٩٧٣/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ (٢) ابْنِ أَبِي نَصْرِ :

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (٣) عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ : « وَ مَنْ أَضَلَّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ » (٤) قَالَ : « يَعْْنَى مَنْ اتَّخَذَ دِينَهُ رَأْيَهُ (٥) بِغَيْرِ إِمَامٍ مِنْ أَيْمَّةِ الْهُدَى » . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن ابی نصر گوید: حضرت ابو الحسن علیه السلام در باره قول خدای عز و جل «گمراه تر از آنکه هوس خویش را بدون هدایت خدا پیروی کند کیست؟- ۵۰ سوره ۲۸-» فرمود: یعنی کسی که رأیش دینش باشد بدون امامی از ائمه هدی. (یعنی امامی را که خدا رهبر و هادی او قرار داده رها کند و طبق رأی و سلیقه خویش برای خود امامی بترشد و در اصول و فروع دین بقیاس و استحسان و نظرات شخصی خویش اکتفا کند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۳

[ترجمه کمره ای]:

۱- از ابی الحسن (علیه السلام) در تفسیر قول خدا عز و جل (۵۰ سوره قصص): «کیست گمراه تر باشد از آن که پیرو هوس خود است بی رهبری از طرف خدا» فرمود: مقصود کسی است که دینش رأی او است بی یک امامی از ائمه هدی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۱- ابن ابی نصر می گوید: حضرت ابو الحسن علیه السلام در تفسیر قول خدای عز و جل: «کیست گمراه تر از آن کس که پیرو هوا و هوس خویش است بدون هدایت و رهبری از جانب خداوند خود است بی رهبری از طرف خدا (قصص/ ۵۰)» فرمود: مقصود کسی است که بدون رهبری از طرف امام دینش را، رأی بداند

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۶۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. من اتخذ دينه أى عقائده أو عبادته، و هو مفعول أول لقوله اتخذ و رأيه مفعول ثان، و هو تفسير لهواه، يعنى أن المراد بهواه ظنونه الفاسدة فى تعيين الإمام، و سائر أصول الدين، أو قياساته أو استحساناته فى الفروع. بغير إمام تفسير لقوله: بغير هدى، لبيان أن الهداية من الله لا يكون إلا من جهة الإمام.

مرآة العقول؛ ج ۴ ، ص ۲۱۴

۲- الحديث

۹۷۴/۲. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى ، عَنْ ۱ / ۸۹

العلاء بن رزین ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «كُلُّ مَنْ دَانَ لِلَّهِ بِعِبَادَةٍ يُجَاهِدُ فِيهَا نَفْسَهُ وَلَا إِمَامَ لَهُ (۷) مِنَ اللَّهِ ، فَسَعِيَّهُ غَيْرُ مَقْبُولٍ ، وَ هُوَ ضَالٌّ مُتَحَيِّرٌ ، وَ اللَّهُ شَانِيٌّ (۸) لِأَعْمَالِهِ ، وَ مَثَلُهُ كَمَثَلِ شَاةٍ ضَلَّتْ عَنْ رَاعِيهَا وَ قَطِيعِهَا (۹) ، فَهَجَمَتْ (۱۰) ذَاهِبَةً وَ جَائِيَةً (۱۱) يَوْمَهَا ، فَلَمَّا جَنَّهَا

- ١-١ . فى «ف» : «من» .
- ٢-٢ . فى «ج، ض» : - «عن» . والمتكرّر فى أسناد الكافى رواية «عدّة من أصحابنا ، عن أحمد بن محمّد ، عن [أحمد بن محمّد] بن أبى نصر» .
- ٣-٣ . فى «ض» : + «الرضا» .
- ٤-٤ . القصص (٢٨) : ٥٠ .
- ٥-٥ . فى «ج» : «برأيه» . وفى «ف» : «ورأيه» .
- ٦-٦ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٣٠ ، ح ٧ ، عن الكلينى . بصائر الدرجات ، ص ١٣ ، ح ٢ ، بسنده عن أحمد بن محمّد ، عن أبى الحسن عليه السلام ؛ وفيه ، ح ٥ ، بسند آخر عن أبى الحسن عليه السلام ؛ وفيه أيضا ، ح ١ ، بسند آخر ؛ عن أبى عبد الله عليه السلام ؛ وفيه أيضا ، ح ٣ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام ؛ وفيه أيضا ، ح ٤ ، بسند آخر عن أبى عبد الله عليه السلام ، إلى قوله : «دينه رأيه» وفى كلّها مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٨ ، ح ٥٧٩ .
- ٧-٧ . فى الوافى : - «له» .
- ٨-٨ . «الشانى» : المُبغض . من الشنائة مثال الشناعة ، بمعنى البُغض . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٥٧ (شناً) .
- ٩-٩ . «الْقَطِيع» : الطائفة من البقر والغنم . الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢٦٨ (قطع) .
- ١٠-١٠ . فى المحاسن والغيبة : «فتاهت» . و«هجمت» أى دخلت بلا رويّة .
- ١١-١١ . فى الغيبة : + «وحرارت» .

اللَّيْلُ ، بَصُرْتُ بِقَطِيعٍ مَعَ (١) غَيْرِ رَاعِيهَا (٢) ، فَحَنَّتْ إِلَيْهَا (٣) وَ اغْتَرَّتْ بِهَا (٤) ، فَبَاتَتْ مَعَهَا فِي رَبَضَتِهَا (٥) ، فَلَمَّا أَنْ سَاقَ (٦) الرَّاعِي قَطِيعَهُ ، أَنْكَرَتْ رَاعِيَهَا وَقَطِيعَهَا ، فَهَجَمَتْ مُتَحِيرَةً تَطْلُبُ رَاعِيَهَا وَقَطِيعَهَا ، فَبَصُرَتْ بِغَنَمٍ مَعَ رَاعِيهَا ، فَحَنَّتْ إِلَيْهَا وَ اغْتَرَّتْ بِهَا ، فَصَاحَ بِهَا الرَّاعِي : الْحَقِي

بِرَاعِيكَ وَقَطِيعِكَ ؛ فَإِنَّكَ (٧) تَائِهَةٌ مُتَحِيرَةٌ عَن رَاعِيكَ وَقَطِيعِكَ ، فَهَجَمَتْ ذِعْرَةً (٨) مُتَحِيرَةً نَادَّةً (٩) ،
لَا رَاعِيَ لَهَا يُرْشِدُهَا إِلَى مَرْعَاهَا ، أَوْ يُرُدُّهَا ، فَبَيْنَا (١٠) هِيَ كَذَلِكَ إِذَا (١١) اغْتَنَمَ الذُّنْبُ ضَيْعَتَهَا (١٢) ،
فَأَكَلَهَا .

وَكَذَلِكَ _ وَاللَّهِ يَا مُحَمَّدُ _ مَنْ أَصْبَحَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ لَا إِمَامَ لَهُ مِنَ اللَّهِ _ جَلَّ وَعَزَّ _ ظَاهِرًا (١٣)
عَادِلًا ، أَصْبَحَ ضَالًّا تَائِهًا ، وَإِنْ مَاتَ عَلَى هَذِهِ ***

ص: ٢٦٠

-
- ١-١ . فى «بح ، بر ، بف» وشرح المازندراني : «من» .
- ٢-٢ . فى الكافى ، ح ٤٧٦ والمحاسن والغيبة : «بقطع غنم مع راعيها» بدل «بقطع مع غير راعيها» .
- ٣-٣ . «فَحَنَّتْ إِلَيْهَا» أى اشتاقت ؛ من الحنين بمعنى الشوق وتوقان النفس . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢١٠٤ (حنن) .
- ٤-٤ . «اغترت بها» ، أى غفلت بها عن طلب راعيها ؛ من الغرّة بمعنى الغفلة ، أو خُدعت بها ، يقال : اغترت بالشيء ، أى خُدع به . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٧٦٨ (غرر) .
- ٥-٥ . فى حاشية «ج» : «ربضها» . وفى الكافى ، ح ٤٧٦ ، والوافى : «مربضها» . و«الربض» : موضع الغنم ومأواها الذى تَرِبُّضُ وتقيم فيه . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ١٨٥ (ربض) .
- ٦-٦ . فى الغيبة : «فلما أصبحت وساق» بدل «فلما أن ساق» .
- ٧-٧ . فى حاشية «بح» والكافى ، ح ٤٧٦ : «فأنت» .
- ٨-٨ . «ذعرة» ، أى خائفا ؛ من الزعر بمعنى الخوف والفرع . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٣٠٦ (ذعر) .
- ٩-٩ . فى الكافى ، ح ٤٧٦ والغيبة : «تائهة» . وفى المحاسن : - «نادة» . و«نادة» ، أى شاردة نافرة . يقال : نَدَّ البعير ، أى نفر وذهب على وجهه شاردا . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٥٤٣ (ندد) .

۱۰-۱۰ . فی «ف» والغیبة للنعمانی : «فینما» .

۱۱-۱۱ . فی الوافی : «إذ» .

۱۲-۱۲ . فی «ف» : «ضیعتها» . وقوله : «ضیعتها» ، أى هلاکها . يقال : ضاع الشیء یضیع ضیعةً وضیاعاً ، أى هلك . راجع : الصحاح ، ج ۳ ، ص ۱۲۵۲ (ضیع) .

۱۳-۱۳ . «ظاهراً» ، أى البین إمامته بنص صریح جلیّ من الله ورسوله ، لا الظاهر بین الناس لیرد النقض بالصاحب علیه السلام . راجع : شرح المازندرانی ، ج ۶ ، ص ۳۳۱ ؛ مرآة العقول ، ج ۴ ، ص ۲۱۴ .

الحال (۱) ، مات مینة کفر و نفاق .

وَاعْلَمَ يَا مُحَمَّدُ ، أَنَّ أئمةَ الجورِ وَ اتِّبَاعَهُمْ لَمَعزُولُونَ عَن دینِ اللَّهِ ، قَدْ ضَلُّوا وَ أَضَلُّوا ، فَأَعْمَالُهُمُ الَّتِي یَعْمَلُونَهَا «كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ فِی یَوْمٍ عَاصِفٍ (۲) لَا یَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰی شَیْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّ-لَالُ البَعیدُ» (۳) . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن مسلم گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام میفرمود: هر که دینداری خدا کند با عبادتی که خود را در آن بزحمت افکند ولی پیشوائی از جانب خدا برای خود نگرفته باشد، کوشش او پذیرفته نیست و او گمراهست و سرگردان و خدا کردار او را ناپسند دارد و حکایت او حکایت گوسفندی است که از چوپان و گله خویش گم شود و تمام روز را با تلاش در رفت و آمد باشد و چون شب بر او پرده افکند، گله ئی را که از چوپان خودش نیست ببیند، بسوی آن گراید و آن فریب خورد و در خوابگاه آن گله بخوابد. هنگامی که چوپان گله خود را حرکت دهد، آن چوپان و گله را ناشناس ببیند،

باز با شتاب و سرگردانی در جستجوی چوپان و گله خود برآید، گوسفندانی را با چوپانش به بیند، بسوی آن گراید و بدان فریفته شود، چوپان هم او را فریاد زند که بیا و بچوپان و گله خود پیوند که تو از چوپان و گله خود گمگشته و سرگردانی، آن گوسفند هراسان و سرگردان و تنها باین سو و آن سو زند و چوپانی هم ندارد که بچراگاهش رهبری کند یا بمنزلش رساند. در همین هنگام گرگ گمشدن او را مغتم شمارد و او را بخورد، چنین است بخدا ای محمد! حال کسی که از جمله این امت باشد و او را امامی آشکار (یعنی امامتش با دلیل متقن ثابت شده) و عادل از طرف خدای جل و عز نباشد، او گمشده و گمراهست و اگر بر این حال بمیرد، با کفر و نفاق مرده است. بدان ای محمد! که پیشوایان ستمگری و پیروانشان از دین خدا برکنارند، خود گمراه گشته و مردم را گمراه کرده اند، اعمالی که بجا می آورند، مانند خاکستری باشد که تند بادی در روز طوفانی بدو زند چیزی از آنچه کسب کرده اند بدستشان نیاید، اینست همان گمراهی دور.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۴

[ترجمه کمره ای]:

۲- محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: هر که برای خدا دین داری کند با عبادتی که خود را در آن به رنج اندازد و بکوشد و امامی از طرف خدا برای او نباشد کوشش او پذیرفته نیست و او گمراه و سرگردان است و خدا کردار او را بد می شمارد، او به مانند گوسفندی است که از چوپان و گله خود گم شده و شب و روز می جهد و می دود و می رود و می آید و شب هنگام گله غریبی بیند و بدان دل نهد و فریب آن را بخورد و با آن در آغوش شب را بگذراند و چون چوپان گله خود را راند، آن چوپان و آن گله را نشناسد و سرگردان بجهد و چوپان و گله خود را بطلبد و گله ای با چوپانش بیند و بدان دل نهد و فریفته گردد و چوپان به او بانگ زند که تو به چوپان و گله خودت پیوند، زیرا تو گم و سرگردانی و از چوپانت و گله ات بر کناری و آن گوسفند گمشده هراسان

و سرگردان و تک بر جهد و چوپانی ندارد که به چراگاه خودش رهبری کند و یا او را برگرداند. در این میان که چنین است به ناگاه گرگ از گمشدنش فرصت جوئی کند و آن را بخورد، ای محمد سوگند به خدا چنین است حال کسی که در این امت دست به دامن امام منصوب از طرف خدا نباشد، امامی که امامت او روشن است و عادل است، او گمراه و گم است و اگر بر این حال بمیرد، در کفر و نفاق مرده است. ای محمد، بدان که رهبران جور و پیروانشان از دین خدا برکنارند، محققاً گمراهند و گمراه کنند و همه کارهایشان چون خاکستری است در برابر گردباد در روز طوفانی، به هیچ وجه بر آنچه کسب کرده اند دسترسی ندارند، این است آن گمراهی پرت و پلا.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- محمد بن مسلم می گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم می فرمود: هرکس برای خدا دینداری کند با عبادتی که خود را در آن به رنج اندازد بدون رهبری امام از طرف خداوند، بداند که زحمات و تلاش او پذیرفته نیست و او گمراه و سرگردان است و خدا کردار او را بد می شمارد، او به مانند گوسفندی است که از چوپان و گله خود گم شده و شب و روز می دود و می رود و می آید و شب هنگام، گله غریبی را می بیند و بدان دل می بندد و فریب آن را می خورد با آن در آغوش شب را به صبح کند و چون چوپان، گله خود را براند، آن چوپان و آن گله را نشناسد و سرگردان بشود و چوپان و گله خود را بطلبد و باز گله ای با چوپانش را ببیند و به آن دل بندد و فریفته شود و چوپان بر او بانگ زند که تو به چوپان و گله خودت بازگرد زیرا تو گم و سرگردانی و از چوپانت و گله ات جدا شده ای و آن گوسفند گمشده هراسان و سرگردان بتنهایی جست و خیز کند و چوپانی ندارد که به چراگاه خودش رهبری کند و یا او را برگرداند.

در این میان که چنین است به ناگاه گرگ فرصت را غنیمت می شمرد که آن را بخورد ای محمد سوگند به خدا چنین است حال کسی که در این امت دست به دامن امام منصوب از طرف خدا نزده باشد امامی که امامت او روشن است و عادل است، او گمراه و گم است و اگر بر این حال بمیرد، در کفر و نفاق مرده است.

ای محمد، بدان که رهبری جور و پیروانشان از دین خدا برکنارند و بییقین گمراهند و گمراه کنند و همه کارهایشان چون خاکستری است در برابر گردباد در روز طوفانی، به هیچ وجه بر آنچه کسب کرده اند دسترسی ندارند، این است آن گمراهی دور و دراز.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح و قد مر فی باب معرفة الإمام سندا و متنا، و مضی منا شرحه، و فیما مضی مر بضعها. و الربض محرکة مأوی الغنم، و فیه : ذعرة متحيرة تائهة لا راعی قال الجوهری: ند البعیر نفر و ذهب شاردا لوجهه، قوله علیه السلام: ظاهرا عادلا، فیما مضی ظاهر عادل، قال المحدث الأسترآبادی رحمه الله: ظاهرا بالطاء المعجمة أى البین إمامته بنص صریح جلی من الله ورسوله، انتهى. وإنما قال ذلك لئلا ينتقض بالصاحب علیه السلام مات مائة كفر أى مات على ما مات علیه الكفار من الضلال و الجهل.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۱۴

٣- الحديث

٩٧٥/٣. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَبْدِيِّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَعْفُورٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنِّي أَخَالِطُ النَّاسَ ، فَيَكْثُرُ عَجَبِي مِنْ أَقْوَامٍ لَا يَتَوَلَّوْنَكُمْ ، وَيَتَوَلَّوْنَ فُلَانًا وَفُلَانًا ، لَهُمْ أَمَانَةٌ وَصِدْقٌ وَوَفَاءٌ ، وَ أَقْوَامٍ يَتَوَلَّوْنَكُمْ ، لَيْسَ (٥) لَهُمْ تِلْكَ الْأَمَانَةُ وَلَا الْوَفَاءُ وَالصِّدْقُ (٦) ؟

قَالَ : فَاسْتَوَى أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَالِسًا ، فَأَقْبَلَ عَلَيَّ كَالْغَضْبَانِ (٧) ، ثُمَّ قَالَ : «لَا دِينَ لِمَنْ دَانَ اللَّهُ (٨) بِوَلَايَةِ إِمَامٍ جَائِرٍ لَيْسَ مِنَ اللَّهِ ، وَلَا عَتَبَ (٩) عَلَى مَنْ دَانَ (١٠) بِوَلَايَةِ إِمَامٍ عَادِلٍ مِنَ اللَّهِ».

ص: ٢٦١

-
- ١-١ . فى «بر» والكافى ، ح ٤٧٦ : «الحالة» .
- ٢-٢ . قال الجوهرى : يومٌ عاصفٌ ، أى تَعَصِفُ وتشتدّ فيه الريح . وهو فاعل بمعنى مفعول فيه ، مثل قولهم : ليلٌ نائمٌ وهمّ ناصبٌ . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٤٠٤ (عصف) .
- ٣-٣ . إبراهيم (١٤) : ١٨ .
- ٤-٤ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب معرفة الإمام والردّ إليه ، ح ٤٧٦ . وفى المحاسن ، ص ٩٢ - ٩٣ ، كتاب عقاب الأعمال ، ح ٤٧ و ٤٨ ، بسنده عن العلاء بن رزين ؛ الغيبة للنعمانى ، ص ١٢٧ ، ح ٢ ، بأسانيد مختلفة عن محمّد بن مسلم الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٨ ، ح ٥٨٠ ؛ الوسائل ، ج ١ ، ص ١١٨ ، ح ٢٩٧ ؛ وج ٢٨ ، ص ٣٥٠ ، ذيل ح ٣٤٩٤٠ .
- ٥-٥ . فى «ف» : «ليست» .

٦-٦ . فى الغيبة : «ولا الصدق» .

٧-٧ . فى الغيبة : «كالمغضب» .

٨-٨ . فى الغيبة : - «الله» .

٩-٩ . «العتب» : المَوْجِدَةُ ، أى الغضب والملامة . والعتبُ : الشدة والأمر الكريه . القاموس

المحيط ، ج ١ ، ص ١٩٦ (عتب) .

١٠-١٠ . فى «بف» والوافى : + «الله» .

قُلْتُ : لَأَ (١) دِينَ لِأَوْلِيكَ ، وَ لَأَ عَتَبَ عَلَى هُوءِ لَاءٍ !؟

قَالَ : «نَعَمْ ، لَأَ دِينَ لِأَوْلِيكَ ، وَ لَأَ عَتَبَ عَلَى هُوءِ لَاءٍ» ثُمَّ قَالَ : «أَلَا (٢) تَسْمَعُ لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ

: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» يَعْنِي (٣) ظُلُمَاتِ الذُّنُوبِ (٤) إِلَى نُورِ

التَّوْبَةِ وَ الْمَغْفِرَةِ ؛ لِوَلَايَتِهِمْ كُلِّ إِمَامٍ عَادِلٍ مِنَ اللَّهِ ، وَ قَالَ (٥) : «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا ١/٣٧٦

أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (٦) إِنَّمَا عَنِي (٧) بِهَذَا أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى نُورِ

الْأَيْسِ-لَامٍ ، فَلَمَّا أَنْ تَوَلَّوْا كُلَّ إِمَامٍ جَائِرٍ لَيْسَ (٨) مِنَ اللَّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ - خَرَجُوا بِوَلَايَتِهِمْ إِيَّاهُ (٩) مِنْ

نُورِ الْأَيْسِ-لَامٍ إِلَى ظُلُمَاتِ الْكُفْرِ ، فَأَوْجَبَ اللَّهُ لَهُمُ النَّارَ مَعَ الْكُفَّارِ (١٠) فَ «أَوْلِيكَ أَصْحَابُ النَّارِ

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (١١) . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عبد الله بن ابى يعفور گوید: بامام صادق عليه السلام عرض کردم: من که با مردم آمیزش دارم بسیار

تعجب میکنم از مردمی که از شما پیروی نمیکنند و بدنبال فلان و فلان میروند ولى امين و راستگو

و با وفايند، و مردمی هستند که بدنبال شمايند، ولى امانت و وفاء و راستگوئى آنها را ندارند. امام

صادق علیه السلام راست نشست و مانند خشمناکی بمن متوجه شد، سپس فرمود: هر که خدا را با پیروی از امام ستمگری که از جانب خدا نیست دینداری کند، دین ندارد و سرزنش نیست بر کسی که با پیروی از امام عادل از جانب خدا دینداری کند، عرض کردم: آنها دین ندارند و بر اینها سرزنشی نیست؟! فرمود: آری آنها دین ندارند و بر اینها سرزنشی نیست، سپس فرمود: مگر قول خدای عز و جل را نمی شنوی؟ «خدا کارساز کسان است که ایمان آورده اند و از ظلمات بنورشان میبرد- ۲۵۷ سوره ۲-» یعنی از ظلمات گناهان بنور توبه و آمرزششان میبرد، بواسطه پیرویشان از هر امام عادل که از جانب خداست. و باز فرموده است: «و کسانی که کافر شده اند کار سازشان طغیانگران سرکشند که از نور بظلمتشان میبرند» مقصود از این آیه اینست که آنها نور اسلام داشتند، ولی چون از هر امام ستمگری که از جانب خدا نبود پیروی کردند، بواسطه پیروی او از نور اسلام بظلمات کفر گرائیدند، سپس خدا برای ایشان همراه بودن با کفار را در دوزخ واجب ساخت «آنها دوزخیانند و در آن جاودان باشند».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۵

[ترجمه کمره ای]:

۳- ابن ابی یعفور گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: من با مردم آمیزش کنم و بسیار شگفتم از مردمانی که پیرو و دوست شما نباشند و به دنبال فلان، و فلان افتند، با این که خود امانت دار و راستگو و با وفایند و در شگفتم از مردمی که پیرو و دوست شما نیستند و آن درجه از امانت و راستی و وفاداری را ندارند، گوید: امام آماده نشست و به من رو کرد مانند مرد خشم آلود و سپس فرمود: کسی که به وسیله پیروی امام جائز که از طرف خدا نیست برای خدا دینداری کند، اصلاً دین ندارد و کسی که پیرو و دوست امام عادل از طرف خدا باشد گله ای از او نشاید. من گفتم: نه آنان دین دارند و نه اینان گله را شایند؟، فرمود: آری نه آنان دین دارند و نه اینان گله را شایند. سپس فرمود: مگر گوش نمی

دهی به قول خدا عز و جل (۲۵۷ سوره بقره): «خدا ولیّ آن کسانی است که گرویدند، از تیرگیها آنها را برآرد و در روشنی در آرد» یعنی از تیرگی گناهان به روشنی توبه و بازگشت و آمرزش، برای پیرویشان از هر امام عادل منصوب از طرف خدا، و فرمود: «و آن کسانی که کافرند، دوستانشان شیطان سرکش هستند و از روشنی برآرندشان و در تیرگیها در آرندشان» همانا مقصود این است که در پرتو نور اسلام بودند و چون به امامان جائز و ستمکار گرائیدند که از طرف خدا عز و جل نبودند به وسیله پیروی آنان از نور مسلمانی بیرون شدند و به درون تیرگیهای کفر و خدا آنها را مستحق دوزخ ساخت به همراه کفار و «آنان یاران دوزخند و هم در آن جاوید بمانند».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳- ابن ابی یعفور می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: من با مردم آمیزش می کنم و از مردمانی بسیار در شگفتم که پیرو و دوست شما نباشند و به دنبال فلان، و فلان افتند، با این که خود امانت دار و راستگو و باوفایند و در شگفتم از مردمی که پیرو و دوست شما نیستند و آن درجه از امانت و راستی و وفاداری را ندارند گوید: امام آماده نشست و همانند مرد خشم آلودی رو به من کرد و فرمود: کسی که به وسیله پیروی از امام جائز که از طرف خدا نیست برای خدا دینداری کند، اصلاً دین ندارد و کسی که پیرو و دوست امام عادل از طرف خدا باشد گله ای از او نباشد.

من گفتم: آنان دین ندارند و سرزنش بر اینها نباشد. فرمود: آری آنها دین ندارند و بر اینها سرزنشی نیست سپس فرمود: «خداوند سرپرست و کارساز کسانی است که ایمان آورده و خداوند آنها را از ظلمت و تاریکی به سوی نور می برد (بقره/۲۵۷)».

یعنی از تیرگی گناهان به روشنی توبه و بازگشت و آمرزش، برای پیروی شان از هرامام عادل منصوب از طرف خدا، و فرمود: «و آن کسانی که کافرنند، دوستانشان شیطانند که آنها را از روشنی و نور به سوی ظلمتشان می برند (بقره/۲۵۷)» یعنی از نور اسلام و ولایت بسوی تاریکی کفر و انکار ولایت می روند و همانا مقصود این است که در پرتو نور اسلام بودند و چون به امامان جائز و ستمکار گرائیدند که از طرف خدا عز و جل نبودند به خاطر پیروی از آنان از نور مسلمانی بیرون شدند و به درون تیرگیهای کفر گرائیدند و خدا آنها را مستحق دوزخ ساخت به همراه کفار و «آنان یاران دوزخند و هم در آن جاوید بمانند».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۶۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و العجب بالتحریک مصدر باب علم التعجب فلانا و فلانا ای ابا بکر و عمر لمن دان الله ای عبد الله و أطاعه، و العتب بالفتح: الغضب و الملامة، و بفتحین الأمر الکریهة، فی القاموس: العتبه الشدة و الأمر الکرية، کالعتب محرکه، و العتب الموجدة و الملامة، و المعاتبه مخاطبة الإذلال، و فی المغرب: العتب الموجدة و الغضب من باب ضرب، و لعل المعنی أنه لا عتب علیهم یوجب خلودهم فی النار أو العذاب الشدید، و عدم استحقاق المغفرة و ربما یحمل المؤمنون علی غیر المصرین علی الكبائر.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا

قال الطبرسى رحمه الله: أى نصيرهم و معينهم فى كل ما يهيم إليهم الحاجة، و ما فيه لهم الصلاح فى أمور دينهم و دنياهم و آخرتهم، و قال: ولاية الله للمؤمنين على ثلاثة أوجه: أحدها، أنه يتولاهم بالمعونة على إقامة الحجة و البرهان لهم فى هدايتهم، كقوله:

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى

و ثانيها: أنه وليهم فى نصرتهم على عدوهم بإظهار دينهم على دين مخالفهم، و ثالثها: أنه وليهم يتولاهم بالمشورة على الطاعة و المجازاة على الأعمال الصالحة.

يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

أى من ظلمات الضلال و الكفر إلى نور الهدى و الإيمان، لأن الضلال و الكفر فى المنع من إدراك الحق كالظلمة فى المنع من إدراك المبصرات، و وجه الإخراج هو أنه هداهم إليه و نصب الأدلة لهم عليه، و رغبتهم فيه، و فعل بهم من الألفاف ما يقوى دواعيهم إلى فعله.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ

أى يتولى أمورهم الطاغوت، و هو هيهنا و أحد أريد به الجمع، و المراد به الشيطان و قيل: رؤساء الضلالة

يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ

أى من نور الإيمان و الطاعة و الهدى إلى ظلمات الكفر و المعصية و الضلال، أى يغوونهم و يدعونهم إلى ذلك، و هذا يدل على بطلان من قال: إن الإضافة الأولى تقتضى أن الإيمان من فعل الله تعالى فى المؤمن، لأنه لو كان كذلك لاقتضت الإضافة الثانية أن الكفر من فعل الشيطان، و عندهم لا فرق بين الأمرين أنهما من فعله، تعالى الله عن ذلك. فإن قيل: كيف يخرجونهم من النور

و هم لم يدخلوا فيه؟ قلنا: قد ذكر فيه وجهان: أحدهما، أن ذلك يجرى مجرى قول القائل أخرجني والدى من ميراثه فمنعه من الدخول فيه إخراج، و مثله قوله سبحانه فى قصة يوسف عليه السلام:

إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

و لم يكن فيها قط و الوجه الآخر أنه فى قوم ارتدوا عن الإسلام، و الأول أقوى، انتهى. و على تفسيره عليه السلام لا حاجة إلى أكثر التكاليف، يعنى ظلمات الذنوب، كأنه عليه السلام استدل بأنه تعالى لما أدى آمنوا بصيغة الماضى، و يخرجهم بصيغة المستقبل، دل على أن المراد ليس الخروج بالإيمان، و لما كان الظلمات جمعا معرفا باللام يفيد العموم، يشمل الذنوب كما يشمل الجهالات، فإما أن يوفقهم للتوبة فيتوب عليهم، أو يغفر لهم إن ماتوا بغير توبة، و يحتمل التخصيص بالأول لكنه بعيد عن السياق. و فى تفسير العياشى بعد قوله:

إِلَى الظُّلُمَاتِ

زيادة و هى: قال قلت: أليس الله عنى بها الكفار حين قال:

و الَّذِينَ كَفَرُوا

قال: فقال: و أى نور للكافر و هو كافر فأخرج منه إلى الظلمات، إنما عنى الله بهذا أنهم كانوا على نور الإسلام أى فطرة الإسلام، فإن كل مولود يولد على الفطرة، أو الآية فى جماعة كانوا على الإسلام قبل وفاة الرسول صلى الله عليه و آله و سلم فارتدوا بعده باتباع الطواغيت، و أئمة الضلالة، فاستدل عليه السلام على كونه نازلا فيهم بأنه لا بد من أن يكون لهم نور حتى يخرجوهم منه، و سائر الوجوه تكاليفات، فالآية نازلة فيهم كما اختاره مجاهد من المفسرين. و يؤيده ما فى تفسير العياشى، و كان النكتة فى إيراد النور بلفظ المفرد و الظلمات بلفظ الجمع، أن دين الحق واحد، و الأديان الباطلة كثيرة، فمن اختار الإيمان دخل فى النور الذى هو الملة القويمية و خرج من جميع الملل الباطلة. و فى غيبة النعمانى: يخرجونهم من النور إلى الظلمات، فأى نور يكون للكافر فيخرج منه، إنما عنى،

إلى آخره. بولايتهم إياه فى العياشى: إياهم، وهو أظهر مع الكفار أى مع سائر الكفار المنكرين للنبوة أيضا. قوله عليه السلام: فأولئك، فى العياشى: فقال أولئك وهو أصوب.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢١٧

٤- الحديث

٩٧٦/٤. وَعَنْهُ (١٣)، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ حَبِيبِ السَّجِسْتَانِيِّ:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: لَأُعَذِّبَنَّ كُلَّ رَعِيَّةٍ فِي الْأَسْرِ لَأَمَّ دَانَتْ بِوَلَايَةِ كُلِّ إِمَامٍ جَائِرٍ لَيْسَ مِنَ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَتْ الرَّعِيَّةُ فِي أَعْمَالِهَا (١٤) بَرَّةً تَقِيَّةً؛

ص: ٢٦٢

١-١. فى «ف»: «فلا» .

٢-٢. فى الغيبة: «أما» .

٣-٣. هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار. وفى المطبوع: + «[من]» .

٤-٤. فى البحار: «الكفر» .

٥-٥. فى الغيبة: «ثم قال» .

٦-٦. فى الغيبة: + «فأى نور يكون للكافر فيخرج منه» .

٧-٧. فى «ب»: «يعنى» .

٨-٨. فى حاشية «ف»: + «له» .

٩-٩. فى «ج، ف، بح، بف» وشرح المازندراني والوافى والبحار: - «إياه» .

١٠-١٠. فى «بف»: «الكفر» .

۱۱-۱۱ . البقرة (۲): ۲۵۷ .

۱۲-۱۲ . الغيبة للنعمانی ، ص ۱۳۲ ، ح ۱۴ ، عن الكلینی . تفسیر العیاشی ، ج ۱ ، ص ۱۳۸ ، ح ۴۶۰ ، عن عبد الله بن أبی یعفور ، مع اختلاف یسیر . وراجع : الزهد ، ص ۷۹ ، ح ۴۲ الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۲۰ ، ح ۵۸۱ ؛ البحار ، ج ۶۷ ، ص ۲۳ وفيه من قوله : «يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» .

۱۳-۱۳ . الضمیر راجع إلى ابن محبوب المذكور في السند المتقدم ؛ فقد أكثر [الحسن] بن محبوب من الرواية عن هشام بن سالم . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ۵ ، ص ۹۲ _ ۹۴ ؛ وج ۲۳ ، ص ۱۹ _ ۲۱ .

۱۴-۱۴ . فی «ف» : «أعمالهم» .

وَلَا عَفْوَ نَّ عَنْ كُلِّ رَعِيَّةٍ فِي الْأَسْ-لَامِ دَانَتْ بِوَلَايَةِ كُلِّ إِمَامٍ عَادِلٍ مِنَ اللَّهِ ، وَ إِنْ كَانَتْ الرِّعِيَّةُ فِي أَنْفُسِهَا ظَالِمَةً (۱) مُسِيئَةً (۲) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام باقر علیه السلام فرمود: خدای تبارک و تعالی فرموده است: هر آینه عذاب می‌کنم هر رعیتی را که در اسلام با پیروی از امام ستمگری که از جانب خدا نیست دینداری کند، اگر چه آن رعیت نسبت باعمال خود نیکوکار و پرهیزگار باشد و هر آینه در می‌گذرم از هر رعیتی که در اسلام با پیروی از امام عادل از جانب خدا دینداری کند، اگر چه آن رعیت نسبت بخود ستمگر و بدکردار باشد.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۰۶

[ترجمه کمره ای]:

۴- امام باقر (علیه السلام) فرمود: خدا تبارک و تعالی فرماید (حدیث قدسی است) محققاً من عذاب کنم هر فرد رعیتی را در اسلام که گردن نهد به ولایت و حکومت هر پیشوای جائز و خلاف کار و ستمکاری که از طرف خدا نیست و اگر چه رعیت در کردار خودش نیکوکار و با تقوی باشد و محققاً بگذرم از هر رعیتی که در عالم مسلمانی گردن نهد به ولایت و حکومت امام عادل منصوب از طرف خدا و اگر چه خود آن فرد رعیت نسبت به خودش ستمکار و بد کردار باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- امام باقر علیه السلام فرمود: خدای تبارک و تعالی می فرماید (حدیث قدسی است) به یقین من هر فرد رعیتی را که به اسلام گردن نهد و به ولایت و حکومت هر پیشوایی جائز و خلاف کار و ستمکاری که از طرف خدا نیست رو کند عذاب و کیفر کنم اگر چه رعیت در کردار خودش نیکوکار و با تقوی باشد و محققاً بگذرم از هر رعیتی که به اسلام گردن نهد و به ولایت و حکومت امام عادل منصوب از طرف خداوند پناه برد اگر چه خود آن فرد رعیت نسبت به خودش ستمکار و بد کردار باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح إذ الظاهر إرجاع ضمير عنه إلى ابن محبوب، و يحتمل إرجاعه إلى أحمد ففيه إرسال، و إرجاعه إلى العبدى كما توهم بعيد، و سجستان بكسر السين و الجيم معرب سيستان، و الرعية قوم تولوا إماما برا كان أو فاجرا. فى الإسلام نعت لرعيته أى فى ظاهر الإسلام دانت أى اعتقدت و اتخذها ديننا أو عبدت الله متلبسا بولاية كل إمام جائر أى أى إمام جائر كان لا جميعهم، و قيل: هو مبنى على أن من تولى جائرا فكأنما تولى كل جائر برة أى محسنة تقيه أى محررة عن سائر المعاصى بولاية كل إمام عادل أى أى إمام حق كان فى أى زمان أو جميعهم، بأن يصدق بأنه لم يخل و لا يخلو زمان عن إمام مفروض الطاعة، عالم بجميع أمور الدين، سواء كان نبيا أو وصيا من لدن آدم إلى انقراض التكليف. فى أنفسها أى لا يتجاوز ظلمهم و إساءتهم إلى الغير، بأن تكون ظالمة على نفسها، أو المعنى عدم تعدى ظلمها إلى الإمام بإنكار حقه و إلى النبى بإنكار ما جاء به، بل يكون ظلمهم على أنفسهم أو بعضهم على بعض. و ربما يحمل على عدم الإصرار على الكبيرة أو على أنه يوفق للتوبة أو غيرهما مما مر أو المعنى احتمال العفو لا تحتمه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢١٨

٥- الحديث

٩٧٧/٥. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُمَهُورٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ (٣):

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ : قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي (٤) أَنْ يُعَذِّبَ أُمَّةً دَانَتْ بِإِمَامٍ لَيْسَ مِنَ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَتْ فِي أَعْمَالِهَا (٥) بَرَّةً تَقِيَّةً؛ وَإِنَّ اللَّهَ لَيْسْتَحْيِي (٦) أَنْ يُعَذِّبَ أُمَّةً دَانَتْ بِإِمَامٍ مِنَ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَتْ فِي أَعْمَالِهَا (٧) ظَالِمَةً مُسِيئَةً». (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: خدا شرم نمی‌کند که عذاب کند هر امتی را که با امامی که از جانب خدا نیست دینداری کند اگر چه نسبت؟ باعمالش نیکوکار و پرهیزگار باشد، همانا خدا شرم می‌کند امتی را عذاب کند که با امام از جانب خدا دینداری کند، اگر چه نسبت باعمالش ستمگر و بدکردار باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۶

[ترجمه کمره ای]:

۵- امام صادق (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا دریغ ندارد از این که عذاب کند امتی را که گردن نهد به فرمان پیشوا و رهبری که از طرف خدا نباشد، اگر چه در کردار خود نیکو روش و با تقوی باشد و به راستی خدا شرم دارد از عذاب کردن امتی که گردن به فرمان امام عادل منصوب از طرف خدا نهد و اگر چه در کردار خود ستم کننده و بد کردار باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۹

[ترجمه آیت الهی]:

۵- امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی خدا دریغ ندارد از این که عذاب کند امتی را که به فرمان پیشوا و رهبری که از طرف خدا نباشد، گردن نهد اگر چه در کردار خود نیکوروش و باتقوی باشد و به راستی خدا شرم دارد از عذاب کردن امتی که گردن به فرمان امام عادل منصوب از طرف خدا نهد و اگر چه در کردار خود ستم کننده و بدکردار باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف و قیل : الحیاء انقباض النفس علی القبیح مخافة الذم و إذا نسب إلى الله تعالى یراد به الترك اللازم للانقباض، كما یراد بالرحمة و الغضب ایصال المعروف و المکروه اللازمین لمعناهما الحقیقین الممتنعین فی حقه سبحانه.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۱۸

ص: ۲۶۳

٢-٢ . الغيبة للنعماني ، ص ١٣٢ ، ح ١٣ ، عن الكليني . وفي المحاسن ، ص ٩٤ ، كتاب عقاب الأعمال ، ح ٥١ ؛ وثواب الأعمال ، ص ٢٤٥ ، ح ١ ؛ والاختصاص ، ص ٢٥٩ بسندهم عن ابن محبوب ، عن هشام بن سالم ؛ فضائل الشيعة ، ص ١٣ ، ح ١٢ بسنده عن هشام بن سالم ؛ الأمالي للطوسي ، ص ٦٣٤ ، المجلس ٣١ ، ح ١٠ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى ، عن ابن محبوب ، عن هشام بن سالم ... عن أبي جعفر ، عن آبائه ، عن رسول الله ، عن جبرئيل ، عن الله ، مع زيادة في آخره . كفاية الأثر ، ص ١٥٦ ، بسند آخر عن أمير المؤمنين عليه السلام ، عن النبي صلى الله عليه وآله ، مع اختلاف يسير وزيادة في آخره . تفسير العياشي ، ج ١ ، ص ١٣٩ ، ح ٤٦٢ ، عن مهزم الأسدي ، عن الصادق عليه السلام ، مع زيادة في آخره الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢١ ، ح ٥٨٢ .

٣-٣ . روى صفوان [بن يحيى] عن [عبدالله] بن سنان في أسنادٍ عديدة . ولم نجد توسط ابن مسكان بينهما في موضع . ولم يُعهد التعاطف بين ابن مسكان وابن سنان في ما روى عنهما صفوان إلا في ما ورد في المحاسن ، ص ٤١٦ ، ح ١٧٢ ، من رواية صفوان بن يحيى ، عن عبدالله بن سنان أو ابن مسكان ، عن محمد الحلبي . فلا يبعد القول بزيادة «عن ابن مسكان» أو «عن عبدالله بن سنان» في ما نحن فيه ، ولعلّ القول بزيادة «عن عبدالله بن سنان» أولى ؛ فإنّ المراد من والد ابن جمهور في سندنا ، هو محمد بن جمهور ، وقد روى هو عن صفوان عن [عبدالله] بن مسكان في الكافي ، ح ٩٦٨ و ١١٠٣ ؛ وتأويل الآيات ، ص ٧٩١ . وأمّا رواية محمد بن جمهور عن صفوان [بن يحيى] عن [عبدالله] بن سنان ، فلم نعر عليها في موضع .

٤-٤ . في «ف» : «لا يستحي» .

٥-٥ . في حاشية «ف» : «أعمالهم» .

٦-٦ . في الغيبة : «يستحي» .

٧-٧ . في «ف» : «في أعمالهم» . وفي «بر» : «بأعمالها» .

٨-٨ . الغيبة للنعماني ، ص ١٣٣ ، ح ١٥ ، عن الكليني الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢١ ، ح ٥٨٣ .

(٨٧) باب من مات و ليس له إمام من أئمة الهدى و ...

اشاره

۸۷ _ بَابُ مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ (۱) مِنْ أَيْمَةِ الْهُدَى وَ هُوَ مِنَ الْبَابِ الْأَوَّلِ

۱- الحديث

۹۷۸/۱. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ ، عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ ، عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ ، قَالَ :

ابْتَدَأَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمًا ، وَقَالَ : « قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ (۲) إِمَامٌ ، فَمِيتَتُهُ مِيتَةُ جَاهِلِيَّةٍ (۳) » .

فَقُلْتُ : قَالَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ؟

فَقَالَ : « إِي وَ اللَّهِ قَدْ قَالَ » . قُلْتُ : فَكُلُّ مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ ، فَمِيتَتُهُ مِيتَةُ جَاهِلِيَّةٍ ؟ قَالَ : « نَعَمْ » (۴) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

فضیل بن یسار گوید: روزی امام صادق علیه السلام خود برای ما شروع بسخن کرد و فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: هر که بمیرد و پیشوائی نداشته باشد، بمردن جاهلیت مرده است. عرضکردم این سخن پیغمبر است؟! فرمود: آری بخدا او فرموده است، عرضکردم: پس هر که بمیرد و پیشوائی نداشته باشد، مرگش مرگ جاهلیت است؟! فرمود: آری.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- فضیل بن یسار گوید: یک روز امام صادق با ما آغاز سخن کرد و فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: هر که بمیرد و زیر سرپرستی امامی نباشد به مردن جاهلیت مرده است، من گفتم: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این را فرموده است؟ فرمود: آری به خدا محققاً فرموده، گفتم: پس هر که بی امام بمیرد به مردن جاهلیت مرده است؟ فرمود: آری.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۳۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- فضیل بن یسار می گوید: یک روز امام صادق با ما آغاز سخن کرد و فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: هر که بمیرد و تحت سرپرستی امامی نباشد به مرگ جاهلیت مرده است، من گفتم: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این را فرموده است؟ فرمود: آری به خدا سوگند همین است.

سپس گفتم: پس هر کس بی امام بمیرد به مردن جاهلیت مرده است؟

فرمود: آری

توضیح: منظور از نداشتن رهبر یعنی پیامبر و امامی که از جانب خداوند برای او تعیین شده نپذیرد و فرمانش را بر خود واجب نداند و مراد از جاهلیت اعراب قبل از اسلامند که به پیامبر و امام آشنایی نداشتند و تکیه گاه آنها تنها قبائل و تبار او بود لذا بسیار خودخواه و گردنکش و فاسد بودند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. وأذينة بضم الهمزة وفتح الذال المعجمة واسمه عمر، والميئة بكسر الميم مصدر نوعى من باب نصر، وهى مع الجاهلية مركب إضافى أو توصيفى، أى كموت من كان قبل الإسلام عليه الناس من الكفر والشرك والضلال، كما يدل عليه استبعاد السائل وتكريره السؤال و استعظامه ذلك، قال فى النهاية: قد تكرر ذكر الجاهلية فى الحديث، وهى الحال التى كانت عليها العرب قبل الإسلام من الجهل بالله ورسوله، وشرائع الدين والمفاخرة بالأنساب والكبر والتجبر وغير ذلك. قوله عليه السلام: و ليس له إمام، أى لا يعتقد ولا يفترض على نفسه طاعة من أوجب الله طاعته فى زمانه نبيا كان أو وصيا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٠

٢- الحديث

٩٧٩/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَاءِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي (٥) عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ عَمْرٍو ، عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : «مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ ، فَمَيَّتَهُ»

١-١ . فى «ف» : + «من الله» .

٢-٢ . فى «ف ، بر ، بف» وحاشية «ض ، بح» والوفى : «له» .

٣-٣ . فى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢١٩ : «والميتة ، بكسر الميم : مصدر نوعى من باب نصر . وهى مع «الجاهلية» مركب إضافى ، أو توصيفى» .

٤-٤ . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّه من عرف إمامه لم يضّرّه ... ، ح ٩٥٨ ؛ وباب ما يجب على الناس عند مضمّى الإمام ، ح ٩٨٧ ؛ وكتاب الإيمان والكفر ، باب دعائم الإسلام ، ح ١٤٩٨ ؛ وكتاب الروضة ، ح ١٤٩٣٨ ؛ والمحاسن ، ص ١٥٥ ، كتاب الصفوة ، ح ٨٥ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٢٥٩ ، ح ٥ ؛ وص ٥٠٩ و ٥١٠ ، ح ١١ و ١٥ ؛ والغيبة للنعمانى ، ص ٣٣٠ ، ح ٥ ؛ وعيون الأخبار ، ج ٢ ، ص ٥٨ ، ح ٢١٤ ؛ وكمال الدين ، ص ٤٠٩ ، ح ٩ ؛ وص ٤١٢ ، ح ١٠ ؛ والاختصاص ، ص ٢٦٨ - ٢٦٩ ؛ وتفسير العياشى ، ج ١ ، ص ٢٥٢ ، ح ١٧٥ ؛ وج ٢ ، ص ٣٠٣ ، ح ١١٩ ؛ وقرب الإسناد ، ص ٣٤٨ ، ح ١٢٦٠ ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٩٦ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٢٣ ، ح ٥٨٦ .

٥-٥ . فى «ف» : «حدّثنا» .

مِيْتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ . قَالَ : فَقُلْتُ (١) : مِيْتَةٌ كُفْرٌ؟ قَالَ (٢) : «مِيْتَةٌ ضَ لَالٍ (٣)» . قُلْتُ (٤) : فَمَنْ مَاتَ الْيَوْمَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ ، فَمِيْتَتُهُ مِيْتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ؟ فَقَالَ : «نَعَمْ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابن ابی یعفر گوید: از امام صادق علیه السلام راجع بقول رسول خدا صلی الله علیه و آله «هر که بمیرد و او را پیشوائی نباشد مرگش مرگ جاهلیت است» پرسیدم و گفتم: مقصود مردن در حالت کفر است؟ فرمود: مردن در حالت گمراهی است. عرض کردم: هر که در این زمان هم بمیرد و او را پیشوائی نباشد، مرگش مرگ جاهلیت است؟ فرمود: آری.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابن ابی یعفر گوید: من از امام صادق (علیه السلام) از معنی قول رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرسیدم که فرموده هر که بمیرد و برای او امام و پیشوائی نباشد، مردنش مردن جاهلیت است، عرض کردم: مردن کفر است؟ فرمود: مردن به گمراهی است، گفتم: امروز هم هر که بمیرد و زیر سرپرستی امام نباشد مردنش مردن جاهلیت است؟ فرمود: آری.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابن ابی یعفر گوید: من از امام صادق از معنی قول رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدم که می فرمود هرکس بمیرد و برای او امام و پیشوایی نباشد، مردنش مردن جاهلیت است، عرض کردم: منظور آن است که کافر مرده است؟ فرمود: مردن در حال گمراهی است، گفتم: امروز هم هرکس بمیرد و تحت سرپرستی امام نباشد مردنش مردن جاهلیت است؟

فرمود: آری.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۲۷۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. قوله: عن قول رسول الله، أى حقيقة تلك الرواية، فقوله قال فقلت سؤال آخر بعد التصديق أو عن معناها، فقوله: فقلت، تفسير للسؤال. فقال ميتة ضلال لعله عليه السلام عدل عن تصديق كفرهم إلى إثبات الضلال لهم، لأن السائل توهم أنه يجرى عليهم أحكام الكفر فى الدنيا كالنجاسة ونفى التناكح والتوارث وأشباه ذلك، فنفى ذلك وأثبت لهم الضلال عن الحق فى الدنيا وعن الجنة فى الآخرة، فلا ينافى كونهم فى الآخرة ملحقين بالكفار مخلدين فى النار كما دلت عليه سائر الأخبار، ويحتمل أن يكون التوقف عن إثبات الكفر لشموله من ليس له إمام من المستضعفين، إذ فيهم احتمال النجاة من العذاب كما سيأتى سائر الأخبار كالخبر الآتى محمولة على غيرهم، ويمكن حمل هذا الخبر وأمثاله على نوع من التقية أيضا.

مرآة العقول؛ ج ۴ ، ص ۲۲۰

۱/۳۷۷

۳- الحديث

۹۸۰/۳. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ صَفْوَانَ ، عَنْ الْفُضَيْلِ (٦) ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةَ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ (٧) إِمَامَهُ ، مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً ؟ قَالَ : «نَعَمْ» . قُلْتُ : جَاهِلِيَّةً جَهْلًا لَأَيِّ (٨) ، أَوْ جَاهِلِيَّةً لَا يَعْرِفُ (٩) إِمَامَهُ ؟ قَالَ : «جَاهِلِيَّةً كُفْرًا وَنِفَاقًا وَضَلَالًا» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حارث بن مغیره گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: پیغمبر فرموده است: هر که بمیرد و پیشوایش را نشناسد بمرگ جاهلیت مرده است؟ فرمود: آری. عرض کردم: جاهلیت کامل یا جاهلیتی که امامش را نشناسد فرمود: جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۸

[ترجمه کمره ای] :

۳- حارث بن مغیره گوید: به امام صادق گفتم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: هر که امام خود را نشناخته بمیرد به مردن جاهلیت مرده؟ فرمود: آری، گفتم: جاهلیت محض و لادینی یا جاهلیت نسبت به شناختن امام خود؟ فرمود: جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۱

[ترجمه آیت الهی]:

۳- حارث بن مغیره می گوید: به امام صادق گفتم رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده: هر کس امام خود را نشناخته بمیرد به مردن جاهلیت مرده؟ فرمود: آری، گفتم: جاهلیت محض و بی دینی یا جاهلیت کامل یا جاهلیتی که امام خود را شناسد؟ فرمود: جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی.

توضیح: مراد از جاهلیت کامل یعنی علاوه بر عدم شناخت پیامبر و امام مردمی که فاسد و منحرف بودند و جاهلیت غیر کامل کسانی اند که تنها شناختی نسبت به پیامبر و امام نداشته اند ولی دنبال کفر و گمراهی و فساد نبوده اند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. لا يعرف إمامه أى إمام زمانه أو أحد من أئمته. قوله عليه السلام جاهلية كفر، لعله اختيار للشق الأول و تصريح بمفاده، و يحتمل أن يكون مراد السائل بالجاهلية الجهلاء الكفر فى الأحكام الدنيوية، فيكون كلامه عليه السلام اختيارا للشق الثانى، و بيانا لكون عدم معرفة الإمام كاف للكفر الأخرى و النفاق و الضلال فى الدنيا، قال الجوهري: قولهم كان فى الجاهلية الجهلاء، هو توكيد للأول يشتق له من اسمه ما يؤكد به، كما يقال وتد واتد، و همج هامج، و ليلة ليلاء و يوم أيوم.

ص: ٢٦٥

-
- ١-١ . هكذا في النسخ التي قوبلت والوافي ومرآة العقول . وفي المطبوع : «قلت» .
- ٢-٢ . في المحاسن : + «لا» .
- ٣-٣ . في «ج» : + «قال» .
- ٤-٤ . في «بف» : «قال» .
- ٥-٥ . المحاسن ، ص ١٥٤ ، كتاب الصفوة ، ح ٨٠ ، بسند آخر ، وفيه إلى قوله : «ميتة ضلال» الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢٣ ، ح ٥٨٧ .
- ٦-٦ . في «بف» : «الفضل» . ثم إن الظاهر أنّ الفضيل هذا ، هو الفضيل بن عثمان الأعور ؛ لما روى عنه صفوان [بن يحيى] في بعض الأسناد ، ولم يثبت رواية صفوان عمّن يسمّى بالفضل غيره . راجع : الكافي ، ج ١ ، ح ٣١٦ و ١٥٨٥ ؛ المحاسن ، ص ٣٩٤ ، ح ٥٠ ؛ التوحيد ، ص ٣١٤ ، ح ٢ ؛ وص ٤٥٧ ، ح ١٥ ؛ الفقيه ، ج ٤ ، ص ٤٣٦ ؛ رجال الكشي ، ص ٢٣٥ ، الرقم ٤٢٨ . إذا تبين ذلك ، فنقول : إنّ الفضيل بن عثمان كان يقال له «الفضل» أيضا . راجع : رجال النجاشي ، ص ٣٠٨ ، الرقم ٨٤١ ؛ رجال الطوسي ، ص ٢٦٨ ، الرقم ٣٨٥٤ ؛ وص ٢٦٩ ، الرقم ٣٨٧٧ .
- ٧-٧ . في الوسائل : «ولا يعرف» .
- ٨-٨ . قال الجوهري : «قولهم : كان ذلك في الجاهلية الجهلاء ، هو توكيد للأول ، يشتق له من اسمه ما يؤكّد به ، كما يقال : وتَدّ واتد ، وهمج هامج ، وليلة ليلاء ، ويوم أيوم» . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٦٦٤ (جهل) .
- ٩-٩ . في «ب ، ض ، بف» : «ولا يعرف» . وفي «ف» : «وليس يعرف» .

۱۰-۱۰. المحاسن، ص ۱۵۵، کتاب الصفوة، ح ۸۲، بسنده عن الحارث بن المغيرة، عن عثمان بن المغيرة، عن الصادق عليه السلام، عن عليّ عليه السلام، عن النبي صلى الله عليه وآله مع اختلاف يسير الوافي، ج ۲، ص ۱۲۳، ح ۵۸۸؛ الوسائل، ج ۲۸، ص ۳۵۳، ح ۳۴۹۵۰؛ البحار، ج ۸، ص ۳۶۲، ح ۳۹.

۴- الحديث

۹۸۱/۴. بَعْضُ أَصْحَابِنَا (۱)، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ الْمُفَضَّلِ بْنِ زَائِدَةَ، عَنْ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ:

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ دَانَ اللَّهَ (۲) بِغَيْرِ سَمَاعٍ عَنْ صَادِقٍ (۳)، أَلَزَمَهُ اللَّهُ (۴) الْبَيْتَةَ (۵) إِلَى (۶) الْعَنَاءِ (۷)، وَمَنْ ادَّعَى سَمَاعاً مِنْ غَيْرِ الْبَابِ الَّذِي فَتَحَهُ اللَّهُ، فَهُوَ مُشْرِكٌ، وَذَلِكَ الْبَابُ الْمَأْمُونُ (۸) عَلَى سِرِّ اللَّهِ الْمَكْنُونِ». (۹).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرماید: هر که بدون شنیدن و فراگرفتن از امامی صادق خدا را پرستش کند قطعاً خدا ملازم رنج و مشقتش سازد [خدا ملازم سرگردانی و رنج و مشقتش نماید] و کسی که ادعای شنیدن کند از غیر دری که خدا آن را گشوده، مشرکست و آن دریست ایمن (و نهاده) بر حصار راز پنهان خدا.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۰۹

[ترجمه کمره ای]:

۴-مفضل بن عمر گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود: هر که برای خدا بی شنیدن و اخذ دستور مذهبی از امام بر حق و راست گفتار دینداری کرده باشد خدا داغ رنج و مشقت بر پیشانی او زند(سرگردانی را به او بچسباند خ ل) و هر که مدعی شنیدن احکام باشد از جز بابی که خدا باز کرده است مشرک است و آن باب همان است که امین بر سر نهفته خدا است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۱

[ترجمه آیت الهی]:

۴-مفضل بن عمر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود هرکس خدا را بدون شنیدن و فراگرفتن دستورات مذهبی از امام برحق و راست، پیرستد خدا داغ رنج و مشقت بر پیشانی او زند(او را سرگردان سازد) مدعی شنیدن احکام باشد و هرکس غیر دری که خداوند آن گشوده است مشرک است و آن دری ایمن بر حصار راز پنهان خداوند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مختلف فيه، ضعيف على المشهور من دان الله أى عبد الله أو اعتقد أمور الدين بغير سماع عن صادق أى معصوم إشارة إلى قوله تعالى:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

و السماع أعم من أن يكون بواسطة أو غيرها ألزمه الله البتة فى بعض النسخ بالباء الموحدة ثم التاء المثناة الفوقانية المشددة أى قطعاً قال الجوهري: يقال ما أفعله بته و البتة لكل أمر لا رجعة فيه، و نصبه على المصدر، و فى بعض النسخ التيه بالتاء المثناة الفوقانية ثم الياء المثناة التحتانية، و التيه بالكسر و الفتح، الصلف و الكبر و الضلال و الحيرة، فهو مفعول ثان لألزمه إلى العناء بمعنى مع أو ضمن الفعل معنى الوصول و نحوه، كذا على النسخة الأولى، و المراد بالعناء إما العذاب الأخرى و المعنى أنه لا يترتب على عمله إلا المشقة و العناء فى الدنيا بلا أجر و لا ثواب فى الآخرة، و لعل فى الخبر هنا تصحيحاً إذ روى الصفار فى البصائر بإسناده عن جابر عن أبى جعفر عليه السلام أنه قال: من دان الله بغير سماع عن صادق ألزمه الله التيه إلى يوم القيامة فلعله كان هنا أيضاً كذلك فصحف. و من ادعى سماعاً أى على وجه الإذعان و التصديق، أو جوز ذلك السماع و العمل به فهو مشرك أى شرك طاعة كما مر مرارا و قد قال سبحانه:

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ

و المأمون خبر ذلك و الغرض أن المراد بالباب ليس كل من يدعى الإمامة بل هو العالم بجميع الأحكام المخبر عن الغيوب المكنونة، و الظاهر أن المكنون صفة سر الله، و يحتمل أن يكون نعتاً للمأمون أى هو الذى لا يعرفه حق معرفته إلا الله، و من كان مثله فى الفضل و الجلالة

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٢

(٨٨) باب فيمن عرف الحق من أهل البيت و من أنكر

٨٨ _ بَابُ فِيمَنْ عَرَفَ الْحَقَّ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ وَمَنْ أَنْكَرَ (١٠)

١- الحديث

٩٨٢/١. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ (١١) بْنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيَّ بْنِ

ص: ٢٦٦

-
- ١-١ . فى «بس» : «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا» .
٢-٢ . فى الغيبة ، ذيل ح ١٨ : - «اللَّهِ» .
٣-٣ . فى الغيبة ، ذيل ح ١٨ : «من صادق» . وفيه ح ١٨ : «عن عالم» .
٤-٤ . فى «بح ، بس» : - «اللَّهِ» .
٥-٥ . فى «ض» والغيبة للنعمانى والوسائل : «التَّيَّة» . وفى مرآة العقول عن بعض النسخ : «الْبَتَّة» ، أى قطعاً .
٦-٦ . فى «بس» : - «إلى» .
٧-٧ . «العناء» : التعب والمشقة . يقال : عنى الإنسان عَنَاءً ، أى تعب ونصب . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٤٤٠ (عنا) .
٨-٨ . فى الغيبة : «وذلك الباب هو الأمين المأمون» .
٩-٩ . الغيبة للنعمانى ، ص ١٣٤ ، ذيل ح ١٨ ، عن الكلينى . وفيه ، ح ١٨ ، بسنده عن المفضل بن زائدة . بصائر الدرجات ، ص ١٣ ، ح ١ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام ، إلى قوله : «إلى

العناء» ؛ عيون الأخبار ، ج ٢ ، ص ٩ ، ح ٢٢ ، بسند آخر عن عليّ بن موسى الرضا عليه السلام عن آبائه ، عن النبيّ صلى الله عليه وآله ، وفيهما مع اختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢١ ، ح ٥٨٤ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ١٢٨ ، ح ٣٣٣٩٣ .
١٠-١٠ . في «ب» : «أنكره» .

١١-١١ . كذا في النسخ والمطبوع . والظاهر أنّ الصواب هو عبيدالله . وعليّ هذا هو علي بن عبيدالله الأعرج ابن الحسين بن عليّ بن الحسين بن عليّ بن أبي طالب المذكور في كتب الأنساب والرجال . يؤيد ذلك ما ورد في رجال الكشي ، ص ٥٩٣ ، الرقم ١١٠٩ ، من نقل خبر طويل عن أحمد بن محمّد بن عيسى ، عن عليّ بن الحكم ، عن سليمان بن جعفر ، يشتمل على مضمون خبرنا هذا في ذيل عنوان عليّ بن عبيدالله بن الحسين بن عليّ بن الحسين بن عليّ بن أبي طالب . راجع : رجال النجاشي ، ص ٢٥٦ ، الرقم ٦٧١ ؛ تهذيب الأنساب ، ص ٢٢٢ ؛ الفخرى في أنساب الطالبين ، ص ٥٧-٥٨ .

الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَامْرَأَتَهُ وَبَنِيهِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ . ثُمَّ قَالَ : «مَنْ عَرَفَ هَذَا الْأَمْرَ مِنْ وُلْدِ عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ عَلَيْهِمَا السَّلَامَ ، لَمْ يَكُنْ كَالنَّاسِ (١)» . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سليمان بن جعفر گوید: شنیدم حضرت رضا میفرمود: همانا علی بن عبد الله بن حسين بن علی بن حسين بن علی بن ابی طالب عليهم السلام و همسر و پسرانش اهل بهشتند. سپس فرمود: هر کس از اولاد علی و فاطمه عليهم السلام عارف باین امر (امامت) باشد، مانند مردم دیگر نیست.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٢٠٩

[ترجمه کمره ای]:

۱- سلیمان بن جعفر گوید: از امام رضا (علیه السلام) شنیدم می فرمود: علی بن عبد الله بن حسین بن علی (زین العابدین) و زنش و پسرانش از اهل بهشتند، سپس فرمود: هر که از اولاد علی و فاطمه (علیهما السلام) عارف به امر امامت باشد، چون مردم دیگر نباشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱- سلیمان بن جعفر می گوید: از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: علی بن عبد الله بن حسین بن علی (زین العابدین) و زنش و پسرانش از اهل بهشتند، سپس فرمود: هرکس از اولاد علی و فاطمه علیهما السلام عارف به امر امامت باشد، چون مردم دیگر نباشد.

توضیح: براساس گفته مرحوم مجلسی (ره) برای علی بن الحسین علیهما السلام شش پسر بود محمد باقر، عبد الله باهر، زید شهید، عمر اشرف، حسین اصغر، علی اصغر و از حسین اصغر پنج پسر به وجود آمد که یکی از آنها عبد الله بود از عبد الله یک پسر بود بنام جعفر و او هم که پسر داشت که او را عبید الله بن عبد الله می خواندند که نجاشی در رجال خود او را از زاهدترین آل ابی طالب می داند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. قوله عليه السلام: إن على بن عبد الله فى أكثر النسخ عبد الله مكبرا و الظاهر عبيد الله مصغرا كما يدل عليه ما ذكره صاحب عمدة الطالب، و صاحب مقاتل الطالبين و غيرهما قال صاحب العمدة: أعقب على بن الحسين صلوات الله عليه من ستة رجال محمد الباقر عليه السلام و عبد الله الباقر، و زيد الشهيد، و عمر الأشرف، و الحسين الأصغر، و على الأصغر ثم قال: أعقب الحسين الأصغر من خمسة رجال عبيد الله الأعرج، و عبد الله، و على و أبى محمد الحسن، و سليمان، ثم قال: و أما عبد الله فأعقب من ابنه جعفر، و كان له ولد يسمى عبيد الله بن عبد الله، ثم قال: و أما عبيد الله الأعرج ابن الحسين الأصغر بن زين العابدين فأعقب منه أربعة رجال: جعفر الحجة، و على الصالح و محمد الجوانى و حمزة مجلس الوصية ثم قال: و أما على الصالح بن عبيد الله الأعرج، ففى ولده الرئاسة بالعراق، و يكنى بأبى الحسن و أمه أم ولد و كان كوفيا ورعا من أهل الفضل و الزهد، و كان هو و زوجته أم سلمة بنت عبد الله بن الحسين بن على يقال لهما الزوج الصالح، و كان على بن عبيد الله مستجاب الدعوة، و كان محمد بن إبراهيم طباطبا القائم بالكوفة قد أوصى إليه فإن لم يقبل فإلى أحد ابنيه محمد و عبيد الله، فلم يقبل وصيته و لا أذن لأبنيه فى الخروج، و كان عقبه من رجلين عبيد الله الثانى و إبراهيم بن على، انتهى. و ذكر صاحب المقاتل أيضا عند ذكر خروج أبى السرايا بالكوفة أيام المأمون أنه لما خرج أبو السرايا داعيا إلى محمد بن إبراهيم و قاتل اعتل محمد فأتاه أبو السرايا و هو وجود بنفسه و أمره بالوصية، فقال: إن اختلفوا فالأمر إلى على بن عبيد الله فإنى قد بلوت طريقته و رضيت دينه، ثم اعتقل لسانه و مات. فلما دفن بالغرى حضروا لتعيين الإمام و أخبر أبو السرايا بأنه أوصى إلى شبيهه و من اختاره و هو أبو الحسن على بن عبيد الله، فوثب محمد بن محمد بن زيد و هو غلام حدث السن، و خطب و أظهر الرضا بعلى بن عبيد الله و أراد بيعته فأبى، و قال: لا أدع هذا نكولا عنه، و لكن أتخوف أن اشتغل به عن غيره مما هو أحمد و

أفضل عاقبة فامض رحمك الله لأمرك و اجمع شمل ابن عمك فقد قلدناك الرئاسة علينا و أنت الرضا عندنا الثقة فى أنفسنا، انتهى. و أقول: الظاهر أن هذه اللواحق من مفتريات الزيدية و أنه كان أجل من أن يعين إماما أو يرضى بالخروج بدون إذن الإمام عليه السلام. قال النجاشى رحمه الله فى الفهرست: على بن عبيد الله بن الحسين بن على ابن الحسين كان أزهى آل أبى طالب و أعبدهم فى زمانه، و اختص بموسى و الرضا عليهما السلام و اختلط بأصحابنا الإمامية و كان لما أراد محمد بن إبراهيم طباطبا لأن يبايع له أبو السرايا بعده أبى عليه و رد الأمر إلى محمد بن محمد بن زيد بن على. و قال الكشى قدس سره: قرأت فى كتاب محمد بن حسن بن بندار بخطه: حدثنى محمد بن يحيى العطار عن أحمد بن محمد بن عيسى عن على بن الحكم عن سليمان بن جعفر، قال: قال لى على بن عبيد الله بن الحسين بن على بن الحسين بن على بن أبى طالب أشتهى أن أدخل على أبى الحسن الرضا عليه السلام أسلم عليه، قلت: فما يمنعك من ذلك قال: الإجلال و الهيبة و اتقى عليه، قال: فاعتل أبو الحسن عليه السلام علة خفيفة و قد عاده الناس فلقيت على بن عبيد الله فقلت له: قد جاءك ما تريد قد اعتل أبو الحسن عليه السلام علة خفيفة، و قد عاده الناس، فإن أردت الدخول عليه فاليوم، قال: فجاء إلى أبى الحسن عليه السلام عائدا فلقية أبو الحسن عليه السلام بكل ما يجب من المنزلة و التعظيم، ففرح بذلك على بن عبيد الله فرحا شديدا، ثم مرض على بن عبيد الله فعاده أبو الحسن و أنا معه، فجلس حتى خرج من كان فى البيت، فلما خرجنا أخبرتنى مولاة لنا أن أم سلمة امرأة على بن عبيد الله كانت من وراء الستر تنظر إليه، فلما خرج خرجت و انكبت على الموضع الذى كان أبو الحسن عليه السلام فيه جالسا تقبله و تمسح به. قال سليمان: ثم دخلت على على بن عبيد الله فأخبرنى بما فعلت أم سلمة فخبرت به أبا الحسن عليه السلام قال: يا سليمان إن على بن عبيد الله و امرأته و ولده من أهل الجنة، يا سليمان إن ولد على و فاطمة إذا عرفهم الله هذا الأمر لم يكونوا كالناس. و قال النجاشى: له كتاب فى الحج يرويه كله عن موسى بن جعفر عليه السلام و ذكر سنده إليه. قوله عليه السلام: لم يكن كالناس، أى ثوابه أكثر من سائر الناس، إما لشرافتهم من جهة النسب كما ذكر الله فى أزواج النبى صلى الله عليه و آله و سلم أو لأن أسباب الحسد و البغض فى ذوى القربى أكثر فإن الإيمان منهم أشد و أصعب. و قيل: لهم أجران باعتبار أن المعروف فى توافقهم

و تعاونهم أن يكون ضعف التوافق و التعاون فيمن عداهم، كما أن المعروف في تعاندهم أن يكون ضعف تعاند من عداهم، أو باعتبار أن الشيطان يوسوس إليهم في دعوى الإمامة كما فعله زيد و بنو الحسن.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٤

٢- الحديث

٩٨٣/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْوَشَّاءُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ الْحَلَّالُ، قَالَ:

قُلْتُ لِإِبْنِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَخْبِرْنِي عَمَّنْ عَانَدَكَ وَ لَمْ يَعْرِفْ حَقَّكَ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ ، هُوَ وَ سَائِرِ النَّاسِ سِوَاءِ فِي الْعِقَابِ ؟

فَقَالَ (٣): «كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: عَلَيْهِمْ ضِعْفَا (٤) الْعِقَابِ». (٥).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن عمر گوید: بحضرت ابو الحسن علیه السلام عرض کردم: بمن بفرمائید کسی که فرزند فاطمه باشد و با شما دشمنی کند و حق شما را نشناسد از لحاظ مجازات با سایر مردم برابر است؟ فرمود علی بن الحسین علیهما السلام میفرمود: عقاب ایشان دو چندانست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٢١٠

[ترجمه کمره ای] :

۲- احمد بن عمر حلال گوید: به ابو الحسن (علیه السلام) گفتم: به من خبر ده از اولاد فاطمه (علیها السلام) که با تو عناد ورزد و حق تو را نشناسد، آیا با مردم دیگر در عقاب برابر است؟ فرمود: علی بن الحسین (علیهما السلام) آنها دو بار دو چندان عقاب دارند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۳

[ترجمه آیت الهی] :

۲- احمد بن عمر حلال گوید: به ابو الحسن علیه السلام گفتم: به من خبر ده از اولاد فاطمه علیها السلام که با تو دشمنی ورزد و حق تو را نشناسد، آیا با مردم دیگر در کیفر برابر است؟ فرمود: علی بن الحسین فرمود عذاب و کیفر آنها دو برابر خواهد بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعيف على المشهور. و الحلال: بيع الحل بالفتح، و هو دهن السمسم و الضعف بالكسر المثل و ضعفا العقاب أى مثلا عقاب غيرهم، و ربما قيل: ضعفا الشىء ثلاثة أمثاله لأن ضعفه مثله مرتين، فضعفاه مثله مرات، و نقل صاحب المغرب عن الشافعى فى رجل أوصى فقال أعطوا فلانا ضعف ما يصيب ولدى، قال: يعطى مثله مرتين، و لو قال ضعفى ما يصيب ولدى، تنظر إن أصابه مائة أعطيته ثلاثمائة. و نظيره ما روى أبو عبيدة فى قوله تعالى:

يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ

قال: معناه تجعل لها للواحد ثلاثة أعذبه و أنكره الأزهرى و قال: هذا الذى يستعمله الناس فى مجاز كلامهم و تعارفهم، و إنما الذى قال حذاق النحويين إنها تعذب مثلى عذاب غيرها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٥

٣- الحديث

٩٨٤/٣ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْمِثْمِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي (٦) رَبِيعُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : قَالَ لِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : الْمُتَنَكِّرُ لِهَذَا الْأَمْرِ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَغَيْرِهِمْ سَوَاءٌ (٧) ؟

ص: ٢٦٧

١-١ . فى الوافى : «وذلك لأن أسباب البغض والحسد فى ذوى القربى أكثر وأحكم وأشدّ ، فمن نفى عن نفسه ذلك منهم مع ذلك ، فقد أكمل الفتوة والمروّة والرجوليّة» .

۲-۲ . الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۲۵ ، ح ۵۸۹ ؛ البحار ، ج ۴۹ ، ص ۲۳۲ ، ح ۱۸ و فیه إلى قوله : «من أهل الجنة» .

۳-۳ . فی الوافی : «قال» .

۴-۴ . ضِعْفُ الشَّيْءِ : مِثْلُهُ ، وَضِعْفَاهُ : مِثْلَاهُ . وَقِيلَ : الضِّعْفُ : المِثْلُ فما زاد ، وليس بمقصور على مِثْلين ، فأقلّ الضعف محصور في الواحد ، وأكثره غير محصور . النهاية ، ج ۳ ، ص ۸۹ (ضعف) .
وفی الوافی : «وإنما ضوعف عليهم العقاب لأنّ ضرر جحودهم أكثر ؛ لإفضائه إلى ضلال الناس بهم أكثر من ضلالهم بغيرهم .

۵-۵ . الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۲۵ ، ح ۵۹۰ .

۶-۶ . هكذا في «ألف ، ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» . وفي «و» والمطبوع : «حدثنا» .

۷-۷ . فی «ف» والوافی : + «قال» .

فَقَالَ لِي : «لَا تَقُلْ : المُنْكَرُ ، وَ لَكِنْ قُلْ : الجَا حِدُ (۱) مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ غَيْرِهِمْ» .

۱/۳۷۸

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ (۲) : فَتَفَكَّرْتُ (۳) فِيهِ (۴) ، فَذَكَرْتُ (۵) قَوْلَ اللَّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ - فِي إِخْوَةِ يُوسُفَ : «فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ» (۶) . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عبد الرحمن بن ابی عبد الله گوید: بامام صادق علیه السلام عرضکردم: منکر امر امامت از خاندان بنی هاشم و دیگران برابرنند؟ فرمود: مگو منکر، بلکه بگو جاحد از خاندان بنی هاشم و دیگران. ابو

الحسن (علی بن اسماعیل میثمی) گوید: من در این باره فکر کردم، و قول خدای عز و جل در باره برادران یوسف بیادم افتاد»

فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ

«- ۵۸ سوره ۱۲» یوسف آنها را شناخت و آنها یوسف را منکر بودند (نشناختند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۰

[ترجمه کمره ای]:

۳- عبد الرحمن بن ابی عبد الله گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: منکر امر امامت از خاندان بنی هاشم و دیگران با هم برابرند؟ به من فرمود: مگو منکر ولی بگو جاحد از بنی هاشم و دیگران، ابو الحسن گوید: من در آن اندیشه کردم و به یاد قول خدا عز و جل افتادم که در باره برادران یوسف (علیه السلام) فرماید (۵۸ سوره یوسف): «پس شناخت آنها را و آنان برای او منکر و ناشناس بودند».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- عبد الرحمن بن ابی عبد الله گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم:

آیا منکر امر امامت از خاندان بنی هاشم با دیگران برابرند؟

به من فرمود: مگو منکر ولی بگو جاحد از بنی هاشم و دیگران، ابو الحسن گوید: من در این باره فکر کردم و به یاد قول خدای عز و جل درباره برادران یوسف افتادم که می فرماید یوسف آنها را شناخت ولی آنها یوسف را به یاد نیاوردند و نشناختند.

توضیح: اینکه امام فرمود: منکر مگو بلکه جاحد بگو شاید به این معنی باشد که منکر در حقیقت شخص جاهلی است که به انکار پرداخته زیرا بنی هاشم امامت را می شناسند ولی با زبان انکار می کند ولی جاحد کسی است که از روی علم و آگاهی انکار می کند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف المنکر لهذا الأمر الکلام علی الاستفهام الإنکاری، و الجحد الإنکار مع العلم، و الإنکار یقابل المعرفة، و لما کان بنو هاشم عارفين بأمر الأئمة و إمامتهم علیهم السلام و إنما أنكروها حسداً أو لبعض الأغراض الدنیویة قال علیه السلام لا تقل فیهم المنکر الذی ظاهره الجهل و عدم المعرفة، بل قل الجاحد أو المعنی أن الذی یوجب تضاعف العذاب و عدم المساواة إنما هو الجحود، فأما الجهل و عدم العلم فلا فرق فیهم و بین غیرهم، و علی التقديرین الکلام مشتمل علی تصدیق ما أفاده الاستفهام الإنکاری من نفی المساواة لکن فی الجحود. و أبو الحسن کنیة لعلی بن إسماعیل المیثمی، و ذکر الآیة لبيان أن الإنکار یطلق فی مقابل المعرفة. ثم اعلم أنّ مضاعفة العذاب علیهم إما لكون الحجة علیهم أتم كما أشار إلیه سبحانه فی أزواج النبی صلی الله علیه و آله و سلم حیث قال:

وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ

أو لأن النعمة من الله تعالى عليهم أكمل فإخلاقهم بالشكر أفحش، أو لأن الذنب من الأشراف أشد، ولذلك جعل حد الحر ضعفى حد العبد، و عوقب الأنبياء بما لا يعاقب غيرهم، أو لأن ضلالهم يصير سببا لضلال غيرهم، و ضلال الناس بهم أكثر من ضلالهم بغيرهم. قال الطبرسى - رحمه الله - فى قوله تعالى:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ

أى مثلى ما يكون على غيرهن لأن نعم الله سبحانه عليهن أكثر لمكان النبى صلى الله عليه وآله وسلم منهن، و نزول الوحي فى بيوتهن، فإذا كانت النعمة عليهن أعظم و أوفر كانت المعصية منهن أفحش و العقوبة بها أعظم و أكثر

وَ كَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

أى كان عذابها على الله هينا

وَ مَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ

أى و من يطع الله و رسوله

وَ تَعْمَلْ صَالِحًا

فيما بينها و بين ربها

تُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ

أى نعطها ثوابها مثلى ثواب غيرها. و روى أبو حمزة الثمالى عن زيد بن على عليه السلام أنه قال: إنى لأرجو للمحسن منا أجرين و أخاف للمسىء منا أن يضاعف له العذاب ضعفين، كما وعد أزواج

النبي صلى الله عليه وآله وسلم. - وروى محمد بن أبي عمير عن إبراهيم بن عبد الحميد عن علي بن عبد الله بن الحسين عن أبيه عن علي بن الحسين زين العابدين عليه السلام، أنه قال له رجل: إنكم أهل بيت مغفور لكم؟ قال: فغضب و قال: نحن أحرى أن يجرى فينا ما جرى الله في أزواج النبي صلى الله عليه وآله وسلم من أن يكون كما تقول، إنا نرى لمحسننا ضعفين من الأجر و لمسيئنا ضعفين من العذاب، ثم قرأ الآيتين.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٦

٤- الحديث

٩٨٥/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرِ، قَالَ:

سَأَلْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ، قُلْتُ (٨) لَهُ: الْجَا حِدُ مِنْكُمْ وَمِنْ غَيْرِكُمْ سَوَاءٌ؟

فَقَالَ: «الْجَا حِدُ مِنَّا لَهُ ذُنْبَانِ، وَالْمُحْسِنُ (٩) لَهُ حَسَنَتَانِ». (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن ابی نصر گوید: بحضرت رضا علیه السلام عرض کردم: آنکه جاحد (امر امامت) باشد از خاندان شما با دیگران برابر است؟ فرمود: برای جاحد از خاندان ما دو گناه و برای نیکوکار دو ثوابست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٢١١

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابن ابی نصر گوید: از امام رضا (علیه السلام) پرسیدم که جاحد امامت از تیره شما و از دیگران
برابرند؟ فرمود: جاحد از ما دو گناه دارد و محسن از ما هم دو ثواب دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۲۷

(۸۹) باب ما يجب على الناس عند مضي الإمام

۱- الحديث

۹۸۶/۱. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ

شُعَيْبٍ، قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِذَا حَدَّثَ عَلَيَّ الْأَعْمَامُ حَدَّثْتُ ، كَيْفَ يَصْنَعُ النَّاسُ ؟

ص: ٢٦٨

١-١ . «الجاحد» : من الجُحود ، وهو الإنكار مع العلم . والإنكار من النكرة ، وهو ضد المعرفة ، أو الإنكار أعم كما قال المازندراني . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٤٥١ (جحد) ، وص ٨٣٦ (نكر) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٣٦ .

٢-٢ . أبو الحسن كنية لرجلين من الرجال المذكورين في السند ، وهما معلى بن محمد ؛ كما في رجال النجاشي ، ص ٤١٨ ، الرقم ١١١٧ ، وعلى بن إسماعيل الميثمي ، كما من الكتاب المذكور ، ص ٢٥١ ، الرقم ٦٦١ . لكن الغالب في كنية المسمين بعلي هو أبو الحسن ، ولعل هذا الأمر يرجح كون المراد من أبي الحسن هو علي بن إسماعيل الميثمي . أضف إلى ذلك أن علي بن إسماعيل كان متكلماً صنّف كتاباً في الإمامة . راجع : الفهرست للطوسي ، ص ٢٦٣ ، الرقم ٣٧٤ .

٣-٣ . في حاشية «ف» : «ففكرت» .

٤-٤ . في «ف ، بح» والوافي : - «فيه» .

٥-٥ . في «ج» : «فذكرت» .

٦-٦ . يوسف (١٢) : ٥٨ .

٧-٧ . الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢٦ ، ح ٥٩١ .

٨-٨ . في «ج» : «فقلت» . وفي «ف» : «وقلت» .

٩-٩ . في «بس» : + «منا» .

١٠-١٠ . قرب الإسناد ، ص ٣٥٧ ، ح ١٢٧٦ ، عن أحمد بن محمد ، عن أحمد بن محمد بن أبي نصر ، مع زيادة واختلاف يسير الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢٦ ، ح ٥٩٢ .

قَالَ: «أَيْنَ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (۱)» قَالَ: «هُمْ فِي عُدْرٍ مَا دَامُوا فِي الطَّلَبِ، وَ هُوَ لَاءِ الَّذِينَ يَنْتَظِرُونَهُمْ فِي عُدْرٍ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ أَصْحَابُهُمْ». (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

يعقوب بن شعيب گوید: بامام صادق عليه السلام عرض کردم: چون برای امام پیش آمدی کند (وفات نماید) مردم چه کنند؟ فرمود: قول خدای عز و جل کجاست که میفرماید. «چرا از هر گروه از مؤمنین دسته نئی سفر نکنند تا در باره دین، دانش آموزند و چون بازگشتند، قوم خویش را بیم دهند، شاید آنها بترسند- ۱۲۲ سوره ۹-» سفرکنندگان تا زمانی که دنبال طلب دانشند معذورند و آنها که در انتظارند، تا زمان بازگشت رفقای خود معذورند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۱

[ترجمه کمره ای]:

۱- يعقوب بن شعيب گوید: به امام صادق (عليه السلام) گفتم: وقتی برای امام پیش آمدی شد (و از دست رفت) مردم چه کنند؟ فرمود: قول خدا عز و جل کجا است (۱۲۲ سوره توبه): «باید بکوچد از هر فرقه شان یک طائفه تا بینا شوند در دین و بیم دهند قوم خود را چون به سوی آنها برگردند تا شاید بر حذر شوند» فرمود: آنها که در جستجویند معذورند و آنان که در انتظار نماینده های خودند معذورند تا رفقای آنها نزد آنها برگردند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۴۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- یعقوب به شعیب می گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: وقتی برای امام پیش آمدی شد و از دنیا رفت مردم چه می کنند؟ فرمود: قول خدای عز و جل کجاست: چرا از هردسته از مؤمنان برای طلب دانش کوچ نمی کنند که درباره دین، دانش بیاموزند و چون بازگشتند قوم خود را از گناه بترسانند شاید بترسند و به خود بیایند. (توبه/۱۲۲) فرمود: آنها که در جستجویند معذورند و هم آنان که در انتظار نماینده های خودند معذورند تا رفقای آنها نزد آنها برگردند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۷۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و الحدث بالتحریک المصیبة و المراد هنا الموت، و يدل على الوجوب كفاية على النائين عن بلد الإمام أن ينفر جماعة منهم للعلم بتعيين الإمام بعد الإمام و أنه لا بد من العلم بالتعيين، و أن لا يكفي العلم بوجود إمام بعده مجملا، هذا مع القدرة و أما مع عدمها فيكفي ذلك كما فعل زارة رضی الله عنه، و كذا لو مات في الطلب أو الانتظار، و بذلك يخرجون عن كون موتهم ميتة جاهلية، ثم هذا مع العلم بعدم خلو العصر من الإمام ظاهر، و أما مع عدم العلم بذلك و وجوب الطلب و عدم تمام الحجة عليه في ذلك فمشكل. و أما قوله سبحانه :

فَلَوْ لَا نَفَرَّ

فقال الطبرسى قدس سره: اختلف فى معناه على وجوه: أحدها: أن معناه فهلا خرج إلى الغزو من كل قبيلة جماعة و يبقى مع النبى جماعة ليتفقهوا فى الدين، يعنى الفرقة القاعدين يتعلمون القرآن و السنن و الفرائض و الأحكام، فإذا رجعت السرايا و قد نزل بعدهم قرآن و تعلمه القاعدون قالوا لهم إذا رجعوا إليهم إن الله قد أنزل بعدكم على نبيكم قرآنا و قد تعلمناه فيتعلمه السرايا، فذلك قوله:

وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ

أى و ليعلموهم القرآن

لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

فلا يعملون بخلافه عن ابن عباس و غيره، و قال الباقر عليه السلام: كان هذا حين كثر الناس فأمرهم الله أن تنفر منهم طائفة للتفقه، و يكون الغزو نوبا. و ثانيها: أن التفقه و الإنذار يرجعان إلى الفرقة النافرة، و حثها الله على التفقه لترجع إلى المتخلفة فتحذرهما، فمعنى ليتفقهوا فى الدين ليتبصروا و يتيقنوا بما يريهم الله عز و جل من الظهور على المشركين و نصرة الدين، و لينذروا قومهم من الكفار إذا رجعوا إليهم من الجهاد، فيخبرونهم بنصر الله النبى و المؤمنين، و يخبرونهم أنهم لا يدان لهم بقتال النبى صلى الله عليه و آله و سلم و المؤمنين

لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

أن يقاتلوا النبى صلى الله عليه و آله و سلم فينزل بهم ما نزل بأصحابهم من الكفار. و ثالثها: أن التفقه راجع إلى المنافرة، و التقدير ما كان لجميع المؤمنين أن ينفروا إلى النبى صلى الله عليه و آله و سلم و يخلو ديارهم و لكن ينفر إليه من كل ناحية طائفة لتسمع كلامه و تتعلم الدين منه، ثم ترجع إلى قومها و تتبين لهم ذلك و تنذرهم عن الجبائى، قال: و المراد بالنفر هنا الخروج لطلب العلم، و إنما سمى ذلك نفرا لما فيه من مجاهدة أعداء الدين، انتهى. و ما ذكره عليه السلام هو المتبع و يمكن أن

يكون غرضه عليه السلام أن النفور لطلب العلم بالإمام داخل فيها بل هو أعظم مواردها، فلا ينافى شمولها لطلب سائر العلوم الضرورية، فيرجع إلى المعنى الثالث، وقد يستدل بها على حجية خبر الواحد وفي الخبر إشعار بعدم وجوب تحصيل العلم بالإمام اللاحق عند وجود السابق.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٢٨

٢- الحديث

٩٨٧/٢. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ (٣) ، عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ الْعَامَّةِ (٤): إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَالَ: «مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً (٥)».

فَقَالَ: «الْحَقُّ وَاللَّهُ».

قُلْتُ: فَإِنَّ إِمَامًا هَلَكَ وَ رَجُلٌ بِخُرَاسَانَ لَا يَعْلَمُ مَنْ وَصِيَّهُ لَمْ (٦) يَسْعُهُ ذَلِكَ؟

قَالَ: «لَا يَسْعُهُ؛ إِنَّ الْأِمَامَ إِذَا هَلَكَ، وَقَعَتْ حُجَّةٌ وَصِيَّهُ (٧) عَلَى مَنْ هُوَ مَعَهُ فِي الْبَلَدِ، وَ حَقَّ النَّفْرُ عَلَى مَنْ لَيْسَ بِحَضْرَتِهِ إِذَا بَلَغَهُمْ؛ إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - يَقُولُ: «فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»».

قُلْتُ: فَ نَفَرَ قَوْمٌ، فَهَلْكَ بَعْضُهُمْ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ، فَيَعْلَمُ؟

قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ - جَلَّ وَ عَزَّ - يَقُولُ: «وَ مَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ

ص: ٢٦٩

١-١ . التوبة (٩) : ١٢٢ .

٢-٢ . علل الشرائع ، ص ٥٩١ ، ح ٤١ ، بسنده عن صفوان بن يحيى ، عن يعقوب بن شعيب ، مع اختلاف يسير . تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ١١٧ ، ح ١٥٨ ، عن يعقوب بن شعيب ، إلى قوله : «قال هم فى عذر ماداموا فى الطلب» ، مع اختلاف يسير . وراجع : تفسير القمى ، ج ١ ، ص ٣٠٧ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٢ ، ح ٥٩٣ .

٣-٣ . فى الكافى ، ح ٨٠٠ : - «قال : حدّثنا حمّاد» . وهو سهو كما قدّمناه تفصيلاً ، فلاحظ .

٤-٤ . فى حاشية «ف» : + «قالوا» .

٥-٥ . يجوز فيه التركيب الإضافى أيضا .

٦-٦ . فى «ف» : «ولم» . وقوله : «لم يسعه ذلك» استفهام بتقدير أداته . أى لم يجز له المقام على

الجهالة . راجع : شرح المازندرانى ، ج ٦ ، ص ٣٣٨ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٢٩ .

٧-٧ . فى «ب» : «وصيّته» .

يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ» (١)

قُلْتُ : فَبَلَغَ الْبَلَدَ بَعْضُهُمْ ، فَوَجَدَكَ مُعْلَقًا عَلَيْكَ بِأَبِكَ ، وَ مُرْخِي (٢) عَلَيْكَ سِتْرَكَ لَا تَدْعُوهُمْ إِلَى نَفْسِكَ ، وَلَا يَكُونُ مَنْ يَدُلُّهُمْ عَلَيْكَ ، فَبِمَا (٣) يَعْرِفُونَ ذَلِكَ ؟

١/٣٧٩

قَالَ : «بِكِتَابِ اللَّهِ الْمُنَزَّلِ» .

قُلْتُ : فَبَقُولِ اللَّهِ (٤) جَلَّ وَعَزَّ ، كَيْفَ ؟

قَالَ : «أَرَأَيْكَ قَدْ تَكَلَّمْتَ فِي هَذَا قَبْلَ الْيَوْمِ» . قُلْتُ : أَجَلٌ ، قَالَ : «فَذَكَّرَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِي عِلِّيِّ عَلَيْهِ السَّلَامِ ، وَ مَا قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي حَسَنِ وَ حُسَيْنٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامِ ، وَ مَا خَصَّ

اللَّهُ بِهِ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ مَا قَالَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : مِنْ وَصِيَّتِهِ إِلَيْهِ ، وَ نَصْبِهِ إِيَّاهُ ، وَ مَا يُصِيبُهُمْ ، وَ إِفْرَارِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ بِذَلِكَ ، وَ وَصِيَّتِهِ إِلَى الْحَسَنِ ، وَ تَسْلِيمِ الْحُسَيْنِ لَهُ ؛ يَقُولُ (٥) اللَّهُ : «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَ أَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَ أَوْلُوا الْأَعْرَاحِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (٦) .

قُلْتُ : فَإِنَّ النَّاسَ تَكَلَّمُوا فِي أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ يَقُولُونَ : كَيْفَ تَخَطَّتْ (٧) مِنْ وَوَلِدِ أَبِيهِ مَنْ لَهُ مِثْلُ قَرَابَتِهِ وَ مَنْ هُوَ أَسَنُّ مِنْهُ ، وَ قَصُرَتْ (٨) عَمَّنْ هُوَ أَصْغَرُ (٩) مِنْهُ ؟

فَقَالَ : «يُعْرَفُ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ بِثَلَاثِ خِصَالٍ لَا تَكُونُ فِي غَيْرِهِ : هُوَ أَوْلَى النَّاسِ

ص : ٢٧٠

١-١ . النساء (٤) : ١٠٠ .

٢-٢ . «مرخى» على صيغة اسم المفعول ، من الإرخاء بمعنى الإرسال . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٥٤ (رخا) .

٣-٣ . فى حاشية «بح ، بر» : «فبم» .

٤-٤ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، بر» . وفى سائر النسخ والمطبوع : «فيقول الله» . وفى حاشية الميرزا رفيعا : أن «كيف» مفعول لقول الله .

٥-٥ . هكذا فى «ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» والوافى . وفى بعض النسخ والمطبوع : «بقول» .

٦-٦ . الأحزاب (٣٣) : ٦ .

٧-٧ . «تخطت» ، أى تجاوزت الإمامة . من قولك : تخطيته ، إذا تجاوزته . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٢٨ (خطا) .

٨-٨ . فى شرح المازندراني : «قصرت ، على صيغة المجهول . يقال : قصرت الشيء على كذا ، أى حبسته عليه ولم أتجاوز به إلى غيره ، ف «عن» بمعنى «على» .

٩-٩ . فى «ف» : «أضعف» .

بِالَّذِي قَبَلَهُ وَهُوَ وَصِيُّهُ ، وَعِنْدَهُ سِـلَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَوَصِيَّتُهُ ، وَذَلِكَ عِنْدِي لَا أَنْزَاعَ (١) فِيهِ» .

قُلْتُ : إِنْ ذَلِكَ مَسْتُورٌ مَخَافَةَ السُّلْطَانِ ؟

قَالَ : «لَا يَكُونُ فِي سِتْرٍ (٢) إِلَّا وَ لَهُ حُجَّةٌ ظَاهِرَةٌ ؛ إِنْ أَبِي اسْتَوْدَعَنِي مَا هُنَاكَ ، فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ ، قَالَ : ادْعُ لِي شُهُودًا ، فَدَعَوْتُ أَرْبَعَةً مِنْ قُرَيْشٍ ، فِيهِمْ نَافِعُ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ : اكْتُبْ : هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ يَعْقُوبُ بَنِيهِ : «يَا بَنِيَّ إِنْ اللَّهُ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» (٣) ، وَ أَوْصَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى ابْنِهِ (٤) جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ ، وَ أَمَرَهُ أَنْ يُكْفِنَهُ فِي بُرْدِهِ الَّذِي كَانَ يُصَلِّي فِيهِ الْجُمُعَ (٥) ، وَ أَنْ يُعَمِّمَهُ بِعِمَامَتِهِ ، وَ أَنْ يُرَبِّعَ قَبْرَهُ ، وَ يَرْفَعَهُ (٦) أَرْبَعَ (٧) أَصَابِعَ ، ثُمَّ يُحَلِّيَ عَنْهُ» ، فَقَالَ : «أَطْوُوهُ (٨)» . ثُمَّ قَالَ لِلشُّهُودِ : «انصَرَفُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ» .

فَقُلْتُ بَعْدَ مَا انصَرَفُوا : «مَا كَانَ فِي (٩) هَذَا يَا أَبَتِ (١٠) ، أَنْ (١١) تُشْهَدَ عَلَيْهِ ؟»

فَقَالَ : «إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ تُعْلَبَ ، وَ أَنْ يُقَالَ : إِنَّهُ لَمْ يُوصَ (١٢) ، فَأَرَدْتُ أَنْ تَكُونَ (١٣) لَكَ حُجَّةٌ ، فَهُوَ الَّذِي إِذَا قَدِمَ الرَّجُلُ الْبَلَدَ ، قَالَ : مَنْ وَصِيُّ فِـلَانٍ ؟ قِيلَ (١٤) : فِـلَانٌ» .

ص: ٢٧١

١-١ . فى «بح» : «ولا أنزع» .

٢-٢ . فى حاشية «ف ، بس ، بف» : «سر» .

٣-٣ . البقرة (٢) : ١٣٢ .

٤-٤ . فى «ج ، بح ، بر ، بس ، بف» والكافى ، ح ٨٠٠ ، والوافى والإرشاد : - «ابنه» .

٥-٥ . فى الكافى ، ح ٨٠٠ : «الجمعة» .

٦-٦ . فى «ف» : «وَأَنْ يَرْفَعَهُ» .

٧-٧ . فى «بح» : «أَرْبَعَةٌ» . وَالْإصْبَعُ مِمَّا يَذْكَرُ وَيُؤْتَى .

٨-٨ . فى الكافى ، ح ٨٠٠ : «وَأَنْ يَحْلَّ عَنْهُ أَطْمَارُهُ عِنْدَ دَفْنِهِ» بدل «ثُمَّ يَخْلَى عَنْهُ ، فَقَالَ : اطْوُوهُ» .

٩-٩ . فى مرآة العقول : - «فى» . وقال : «وبعض النسخ : «فى هذا» . والكلام يحتمل النفى والاستفهام» .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج ، بح» والوافى : «يا أبة» .

١١-١١ . فى «ف» : «أنت» .

١٢-١٢ . فى «ف» : + «إليك» . وفى الكافى ، ح ٨٠٠ : + «إليه» . وقوله : «لم يوص» يجوز فيه كسر الصاد وفتحها .

١٣-١٣ . فى «ض ، بح» : «يكون» . وفى الكافى ، ح ٨٠٠ : «الحجّة» بدل «حجّة» .

١٤-١٤ . «قيل» جواب «إذا» . وقوله : «قال» عطف على «قدم» بحذف العاطف .

قُلْتُ : فَإِنْ أَشْرَكَ (١) فِي الْوَصِيَّةِ ؟ قَالَ : «تَسْأَلُونَهُ (٢) ؛ فَإِنَّهُ سَيَسِئُ (٣) لَكُمْ» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

عبد الاعلى گوید: از امام صادق عليه السلام راجع بقول عامه پرسیدم که گویند: رسول خدا صلی الله عليه و آله فرموده: «هر که بمیرد و امامی نداشته باشد، بمرگ جاهلیت مرده است» فرمود: درست است بخدا. عرض کردم: امامی (در مدینه) وفات کرده و مردی در خراسانست و نمیداند وصی او کیست، همین دوری از امام برای او عذر نیست؟ فرمود: برای او عذر نیست. همانا چون امام بمیرد. برهان و پیش بر کسانی است که در بلد او هستند (پس آنها باید وصی امام را با برهان امامت تعیین

کنند) و بر کسانی که در بلد امام نیستند، چون خبر وفات او را شنیدند، لازمست کوچ کنند، همانا خدای عز و جل میفرماید: «چرا از هر گروه از مؤمنان، دسته ای کوچ نکنند تا در باره دین، دانش آموزند و چون باز گشتند قوم خویش را بیم دهند، شاید آنها بترسند». عرض کردم: اگر دسته ئی کوچ کردند و بعضی از آنها پیش از آنکه (بشهر امام) برسد و بداند بمیرد؟ فرمود: خدای جل و عز میفرماید: «و هر که برای مهاجرت بسوی خدا و رسولش از خانه خویش در آید، آنگاه مرگ وی فرا رسد، پاداش او بعهده خدا باشد- ۹۹ سوره ۴-» عرض کردم: اگر بعضی از آنها ببلد امام رسیدند و دیدند شما در خانه خود را بسته و بروی خود پرده انداخته اید، نه خود شما مردم را بسوی خود خوانید و نه دیگری ایشان را بشما راهنمایی کند، بچه وسیله امام را بشناسند؟ فرمود: بوسیله کتاب منزل خدا. عرض کردم: خدای جل و عز (در قرآن) چگونه میفرماید؟ امام فرمود: بنظم پیش از این هم در این باره سخن گفته ئی؟ (از من پرسیده ئی؟) عرض کردم: آری. آنگاه حضرت آیاتی را که خدا در باره علی نازل فرموده و آنچه پیغمبر صلی الله علیه و آله راجع بحسن و حسین علیهما السلام بعلی فرموده و آنچه را خدا بعلی علیه السلام اختصاص داده و وصیتی را که پیغمبر صلی الله علیه و آله راجع باو نموده و نصبش فرموده و مصیباتی که بآنها میرسد و اعتراف حسن و حسین را بآن و وصیتش را بحسن و تسلیم کردن حسین امر امامت را طبق قول خدا «پیغمبر بمؤمنان از خودشان سزاوارتر است و همسران وی مادران ایشانند و خویشاوندان در کتاب خدا، بعضی نسبت ببعضی سزاوارترند- ۶ سوره ۳۳-» همه را یاد آور شد. [فرمود بیاد آور]. (تا معلوم شود امامت علی و حسن و حسین علیهم السلام بدلیل آیات قرآن و احادیث پیغمبر صلی الله علیه و آله بوده و از آن پس بدلیل آیه شریفه»

أُولُوا الْأَرْحَامِ

«). عرض کردم: مردم در باره امام باقر علیه السلام اعتراض کرده و میگفتند: چگونه شد که امامت از میان تمام فرزندان پدرش بدر شد و بوی رسید، با آنکه در میان آنها کسانی بودند که از نظر قرابت مثل او و از نظر سن بزرگتر از او (مانند زید بن علی) بودند. در صورتی که امامت بکوچکتران از او

(بواسطه کوچکتر بودنشان) نرسید؟ فرمود: صاحب امر امامت بسه خصلت شناخته می شود که مختص باوست و در غیر او نیست: ۱ - او نسبت بامام پیشین سزاوارتر (نزدیکتر و منسوبتر) از سایر مردمست. ۲ - وصی او است. ۳ - سلاح و وصیت پیغمبر صلی الله علیه و آله نزد اوست. و اینها نزد من است، کسی با من در این باره نزاع نکند (بحدith ۶۱۷ رجوع شود) عرض کردم اینها از ترس سلطان پنهانست؟ فرمود: پنهان نیست بلکه دلیلی روشن دارد، همانا پدرم هر چه آنجا (مخزن ودایع امامت) بود بمن سپرد و چون وفاتش نزدیک شد، فرمود: گواهانی را نزد من حاضر کن، من چهار تن از قریش را که نافع غلام عبد الله بن عمر یکی از آنها بود، حاضر کردم. فرمود: بنویس: اینست آنچه یعقوب پسرانش را بدان وصیت میکند «پسرانم همانا خدا این دین را برای شما برگزید نمیرید جز اینکه مسلمان باشید- ۱۲۲ سوره ۲-» و محمد بن علی پسرش جعفر بن محمد وصیت کرد و دستورش داد که او را با بردی که در آن نماز جمعه میخواند، کفن پوشد و با عمامه خودش او را عمامه بندد و قبرش را چهار گوش ساخته، چهار انگشت از زمین بلند کند و سپس آن را واگذارد (از چهار انگشت بلندتر نکند). آنگاه فرمود: وصیت نامه را در هم پیچید و بگواهان فرمود: بروید خدا شما را رحمت کند. پس از رفتن ایشان من گفتم: پدرم! در این وصیت نامه چه احتیاجی بگواه گرفتن بود؟ فرمود: من نخواستم که تو (پس از مرگ من) مغلوب باشی و مردم بگویند: او وصیت نکرده است و خواستم تو دلیلی داشته باشی که هر گاه مردی باین بلد آید و گوید وصی فلانی کیست! بگویند فلانی. من گفتم: اگر در وصیت شریک داشته باشد (امام چگونه تعیین می شود؟) فرمود: از او سؤال میکنید (مسائل مشکل علمی و امور غیبی را از او میپرسید) مطلب برای شما روشن می شود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۴

[ترجمه کمره ای]:

۲- عبد الأعلى گوید: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم از قول عامه که گویند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: هر که بمیرد و امامی ندارد به مردن اهل جاهلیت مرده است؟ فرمود: سوگند به خدا که درست است، گفتم: امامی از دست برود و مردی در خراسان باشد و نداند وصی او کیست همین دوری و بی اطلاعی برای او عذر نیست؟ فرمود: این عذر او نیست به راستی چون امام از دست برود دلیل وصی او بر اهل بلدی که در آن است تسلیم شود و چون خبر وفات امام به مردم دور از او برسد لازم است که کوچ کنند زیرا خدا عز و جل می فرماید (۱۲۲ سوره توبه): «پس چرا نکوچد از هر فرقه شان یک طائفه تا در دین بینا شوند و بیم دهند قوم خود را وقتی نزد آنها برگردند، شاید که بر حذر شوند». گفتم: مردمی کوچیدند و برخی از آنها پیش از آن که به شهر امام برسند و بدانند مردند. فرمود: خدا عز و جل می فرماید (۱۰۰ سوره نساء): «هر که از خانه اش بیرون آید برای مهاجرت به سوی خدا و رسولش و سپس مرگش فرارسد محققاً مزد او بر خدا است». گفتم: برخی امام رسیدند و دیدند در خانه به روی شما بسته است و پرده استتار شما هم بر آن آویخته است، نه خودت آنها را به سوی خویش می خوانی و نه کسی است که آنها را به شما رهنمائی کند پس به چه وسیله این موضوع را بفهمند؟ امام فرمود: به وسیله کتاب خدا که نازل شده است. من گفتم: خدا جل و عز در این موضوع به بیانی می فرماید که شخص امام از آن شناخته شود؟ امام فرمود: به نظر من می آید که تو پیش از این هم در باره این موضوع سخن کردی و پرسش نمودی؟ من گفتم: آری، راوی گوید: امام (علیه السلام) در اینجا: ۱- یاد آور آیه‌ای شد که خدا در باره علی (علیه السلام) فرموده است. ۲- یاد آور شد آنچه را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) در باره حسن و حسین (علیهما السلام) فرموده: و آنچه را در باره علی (علیه السلام) به خصوص فرموده است. ۳- یاد آور شد آنچه را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در باره علی (علیه السلام) راجع به وصیت به وی و نصب او به خلافت فرموده و آنچه به آنها می رسد از گرفتاری و مصیبت. ۴- یاد آور شد اقرار و اعتراف حسن و حسین (علیهما السلام) را نسبت بدان. ۵- یاد آور شد وصیت کردن علی (علیه السلام) را به حسن و تسلیم شدن حسین (علیه السلام) را به امامت او به وسیله قول خدا (۶ سوره احزاب): «پیغمبر اولی و احق است به مؤمنین از خودشان (یعنی اختیار امور آنها را دارد) و زنان او

مادران آنها‌یند و اولو الارحام بر یک دیگر مقدم و صاحب اختیارند در کتاب خدا». من گفتم: بی تردید مردم در باره امام باقر (علیه السلام) سخن ها گفتند و اعتراض آنها این بود که چگونه امامت از میان همه اولاد پدرش به او رسید با این که در میان آنها برادرانی داشت که در خویشی با او برابر و در سن از او بزرگتر بودند (چون زید بن علی) و برادران کوچکتر هم داشت که امامت به آنها هم نرسید (یا مراد این است که در باره امام باقر اعتراض کردند راجع به این که امام صادق را وصی خود نمود با این که زید برادر بزرگترش زنده بود و عبد الله پسر بزرگترش هم زنده بود) (با اندکی تصحیح از مجلسی ره). امام (علیه السلام) فرمود: امام به سه خصلت شناخته شود که در دیگری نباشد: ۱- نسبت به امام سابق از همه مردم نزدیکتر و منسوبتر باشد و وصی او هم باشد. ۲- سلاح رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزد او باشد. ۳- وصیتنامه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هم نزد او باشد. و اینها نزد من است و کسی در باره آن با من نزاعی ندارد، من گفتم: این نشانه ها از ترس سلطان مستور و نهان است. فرمود: نهان نیست جز اینکه دلیل روشنی دارد پدرم در زمان خود هر چه آنجا بود به من سپرد و چون مرگش در رسید، فرمود: چند گواه برای من حاضر کن، من چهار تن از قریش را حاضر کردم که نافع وابسته عبد الله بن عمر با آنها بود و فرمود: بنویس این است که یعقوب به پسرانش وصیت کرد (۱۲۲ سوره بقره): «ای پسران من به راستی خدا برای شما دینی را برگزیده مبادا بمیرید جز این که مسلمان باشید» و وصیت کرد محمد بن علی به پسرش جعفر بن محمد و به او دستور داد او را در بُردی که هنگام نماز جمعه می پوشید کفن کند و عمامه او را برای او عمامه سازد و قبر او را چهار گوش نماید و چهار انگشت از زمین بلندتر کند و او را واگذارد، پس فرمود: آن وصیتنامه را در هم پیچید و به گواهان فرمود: خدا شما را رحمت کند، برگردید، و چون گواهان رفتند من گفتم: پدر جان در این استشهاد چه مصلحتی بود؟ فرمود: من بد داشتم که تو مغلوب شوی و بگویند وصیت نکرده، خواستم تو دلیلی در دست داشته باشی. و امام کسی است که چون به شهر او در آیند و پرسند وصی فلان امام کیست؟ گویند فلانی، من گفتم: اگر شریک در وصیت داشته باشد؟ فرمود: از شخص امام پرسید که او محققاً برای شما بیان می شود.

[ترجمه آیت الهی]:

۲- عبد الاعلی می گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم از قول عامه که می گویند رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده: هرکسی بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلیت مرده است. فرمود: سوگند به خدا که درست است، گفتم: امامی (در مدینه) از دست برود و مردی در خراسان باشد و نداند وصی او کیست همین دوری و بی اطلاعی برای او عذر نیست؟

فرمود: این عذر او نیست همانا چون امام بمیرد دلیل وصی او بر اهل بلدی که در آن است تسلیم شود (یعنی آنها باید وصی امام را با دلیل امامت بشناسند). و چون خبر وفات به مردم دور از او برسد لازم است که کوچ کنند زیرا خدای عز و جل فرماید: «پس چرا از هرگروه از مؤمنان کوچ نمی کنند تا پیرامون دین، دانش آموزند و چون به سوی قوم خود بازگردند آنها را بیم دهند شاید بترسند».

گفتم: مردمی کوچ کردند برخی از آنها پیش از آن که به شهر امام برسند و بدانند مردند.

فرمود: خدای عز و جل می فرماید: هرکس به قصد مهاجرت به سوی خدا و رسولش از خانه بیرون آید آنگاه بمیرد پاداش او در نزد خدا باشد (نساء/۱۰۰). گفتم: اگر برخی خدمت امام رسیدند و دیدند در خانه به روی شما بسته است و پرده استتار شما هم بر آن آویخته است، نه خودت آنها را به سوی خویش می خوانی و نه کسی است که آنها را به شما رهنمایی کند پس به چه وسیله این موضوع را بفهمند؟

امام فرمود: به وسیله کتاب خدا که نازل شده است. گفتم: خدای عز و جل در این موضوع با بیانی می فرماید که شخص امام از آن شناخته شود؟

امام فرمود: به نظرم می آید که تو پیش از این هم درباره این موضوع سخن گفتی و پرسیدی؟ گفتم: آری، راوی گوید: آنگاه امام علیه السلام آیاتی که درباره علی علیه السلام نازل کرده

و آنچه که پیامبر درباره حسن و حسین به علی فرموده و آنچه خداوند به علی اختصاص داده و وصایایی که پیامبر به او کرده و نصبش فرموده و مصیبت هائی که به آنها می رسد و اعترافات حسن و حسین و وصیت او به امام حسن و تسلیم کردن امام حسین امر امامت را به او طبق گفته خداوند که به پیامبر به مؤمنان از خودشان سزاوارتر است و همسران وی مادران ایشانند و خویشاوندان در کتاب خدا بعضی نسبت به بعضی دیگر سزاوارترند (احزاب/۶). من گفتم: بی تردید مردم درباره امام باقر علیه السلام سخن ها گفتند و اعتراض آنها این بود که چگونه امامت از میان همه اولاد پدرش به او رسید با این که در میان آنها برادرانی داشت که در خویشی با او برابر و در سن از او بزرگتر بودند (چون زید بن علی) و برادران کوچکتر هم داشت که امامت به آنها هم نرسید (یا مراد این است که درباره امام باقر اعتراض کردند راجع به این که امام صادق را وصی خود نمود با این که زید برادر بزرگش و عبد الله پسر بزرگترش زنده بودند).

امام علیه السلام فرمود: امام به سه خصلت شناخته می شود که در دیگری نیست.

۱- نسبت به امام سابق از همه مردم نزدیکتر و منسوبتر باشد و وصی او هم باشد.

۲- سلاح رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد او باشد.

۳- وصیتنامه رسول خدا صلی الله علیه و آله هم نزد او باشد.

و اینها نزد من است و کسی درباره آن با من نزاعی ندارد، من گفتم: این نشانه ها از ترس سلطان پنهان و نهان است.

فرمود: نهان نیست جز اینکه دلیل روشنی دارد پدرم در زمان خود هر چه آنجا بود به من سپرد و چون مرگش فرارسید فرمود: چند گواه برای من حاضر کن، من چهار تن از قریش را حاضر کردم که نافع وابسته عبد الله بن عمر با آنها بود و فرمود: بنویس این است که یعقوب به پسرانش وصیت کرد: «ای پسران من به راستی خدا برای شما دینی را برگزیده مبادا بمیرید جز این که مسلمان

باشید» (بقره/۱۲۲) و وصیت کرد محمد بن علی به پسرش جعفر بن محمد و به او دستور داد او را بردی که هنگام نماز جمعه می پوشید کفن کند و با عمامه خود، او را عمامه بندد و قبر او را چهارگوش نماید و چهار انگشت از زمین بلندتر کند و او را واگذارد، پس فرمود: آن وصیتنامه را بیچید و به گواهان فرمود: خدا شما را رحمت کند، برگردید، و چون گواهان رفتند من گفتم: پدر جان در این استشهاد چه مصلحتی بود؟ فرمود: نمی خواستم که تو (پس از مرگم) مغلوب و شکست خورده باشی و مردم بگویند فلانی وصیت نکرده خواستم تو دلیلی در دست داشته باشی که هرگاه مردی به این شهر آید و بگوید وصی فلانی کیست؟ گویند فلانی من گفتم: اگر شریک در وصیت داشته باشد؟ فرمود: از شخص امام بپرسید که او محققاً برای شما بیان می کند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۸۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن علی الظاهر. الحق و الله أي هو الحق لم يسعه ذلك بتقدير الاستفهام، أي لم يجز له المقام على الجهالة يقال: وسعه الشيء كعلم إذا جاز له ذلك وقعت حجة وصيه أي برهان وصية وصيه و حق النفر على المصدر عطفاً على حجة أو فعل ماض من باب ضرب عطفاً على وقعت أي وجب و ثبت

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ

قال الطبرسى رحمه الله: أخبر سبحانه أن من خرج من بلده مهاجرا من أرض الشرك فارا بدينه إلى الله ورسوله ثم يدركه الموت قبل بلوغه دار الهجرة و أرض الإسلام فقد وقع أجره على الله، أى ثواب عمله و جزاء هجرته على الله. قال و روى العياشى بإسناده عن محمد بن أبى عمير قال: وجه زيارة بن أعين ابنه عبيدا إلى المدينة يستخبر له خبر أبى الحسن موسى بن جعفر و عبد الله، فمات قبل أن يرجع إليه عبيدا ابنه، قال محمد بن أبى عمير: حدثنى محمد بن حكيم قال: ذكرت لأبى الحسن عليه السلام فى زيارة و توجيهه عبيدا ابنه إلى المدينة فقال: إنى لأرجو أن يكون زيارة ممن قال الله فيهم:

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا

الآية. و إرخاء الستر إسداله كناية عن الاختفاء فى البيت و عدم إذن الدخول للناس تقية بكتاب الله المنزل أى بالآيات الدالة على إمامة أمير المؤمنين صلوات الله عليه و الآيات الدالة على وجوب عصمة الإمام، ثم نص كل منهم على من بعده، و وصية الإمام السابق إلى اللاحق، أو بالآيات الدالة على أن الله لا يكلف حتى يتم الحجة على الناس، كقوله

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

و قوله

لَا إِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ

، و قوله:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ

و أمثالها. و الأول أظهر، لقوله: قلت: فيقول الله جل و عز كيف أى كيف يقول الله ما يعرفون به الإمام قال أراك أى قال عليه السلام اعلم أنك قد كلمتني و سائلتني عن هذا قبل هذا اليوم أيضا. قال فذكر ما أنزل الله فى على عليه السلام كآية

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ

، و سائر ما مر و ما قال له أى أمره بالوصية إلى الحسن و الحسين عليهما السلام و ما خص الله به عليا من الآيات النازلة فى فضله، و كونه أعلم الناس و أشجعهم و أقربهم إلى الرسول صلى الله عليه و آله و سلم و ما قال فيه فى يوم الغدير و غيره و ما يصيبهم عطف على وصيته و إقرار الحسن منصوب بالعطف على ما فى قوله ما قال. و ذلك إشارة إلى ما يصيبهم، أو جميع ما تقدم و وصيته أى الرسول أو على عليهما السلام بقول الله فى بعض النسخ بالباء الموحدة فهو علة لتسليم الحسين عليه السلام للحسن و عدم ذكر ما بعده لقطع السائل كلامه عليه السلام أو لظهور حكم التقية من هذه الآية، و فى بعضها بالياء المثناة على صيغة المضارع فالمراد أن انتهاء أمر الإمامة إلى الحسين عليه السلام ثبت بالآيات و الأخبار المتواترة، و بعد الحسين عليه السلام يعلم بآية أولى الأرحام أن الولاية للولد الأكبر، و لا ينقض بعبد الله لأنه كان معيوبا جاهلا بينا جهله و قد قال سبحانه:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

و يحتمل على الأول أن يكون المعنى و تسليم الحسين له أى لأمر الإمامة إلى من بعده أى على بن الحسين عليه السلام بآية أولى الأرحام. فإن الناس تكلموا لهذا الكلام و جهان: الأول: أن يكون الاعتراض فى إمامة أبى جعفر عليه السلام، و المراد بالناس الزيدية و تخطت على بناء التفعّل بمعنى تجاوزت و الضمير للإمامة أو الوصاية، فقوله: من له مثل قرابته المراد به زيد أخوه و ضمير قرابته لأبى جعفر عليه السلام و من هو أسن منه أى من قرابته كأولاد الحسن لا من ولد أبيه و قصرت أى لم تبلغ الوصية و الإمامة من هو أصغر منه و يحتمل أن يكون الواو للحال بتقدير قد أى لم لم تصل إلى الأسن و الحال أنها قصرت عن الأصغر لكونه أصغر. و الثانى: أن يكون المراد تكلموا فى أبى جعفر

و وصيته إلى الصادق عليهما السلام كيف تخطت أى وصية أبى جعفر عليه السلام على تقدير إمامته من له مثل قرابته، أى قرابة أبى جعفر عليه السلام يعنى زيد أو من هو أسن منه يعنى زيدا أيضا، و ضمير منه لوصى أبى جعفر عليه السلام و لم يقل منك لأن هذا الكلام منقول عن الناس الغائبين، و لرعاية الأدب. هو أولى الناس أى نسبا بأن يكون ولده الأكبر أو أخص الناس به و بأموره و أسراره كما كان أمير المؤمنين عليه السلام بالنسبة إلى الرسول صلى الله عليه و آله و سلم، و كذا سائر الأوصياء بالنسبة إلى من تقدمه و هو وصيه أى فى السر و العلانية، بحيث يعلم المؤلف و المخالف جميعا أنه وصيه و إن لم يعرفه بالإمامة جميعا. و وصيته أى الوصية المختومة النازلة من السماء أو الأعم منها و من سائر الوصايا، و الكتب لا أنزع فيه أى لا يدعيها أحد بأخذهما منى أو لا نزاع لأحد من الأقارب فى أنهما عندى إن ذلك مستور أى الإمام أو السلاح و الوصية إلا و له حجة ظاهرة و هى الوصية الشائعة. استودعنى ما هناك أى ما كان عنه من الكتب و السلاح و سائر أسرار النبوة و الخلافة ثم يخلى عنه أى لا يفعل بعد ذلك شيئا من بناء على القبر أو رفعه أكثر من ذلك، و قد مر هذا المضمون فى باب الإشارة و النص على أبى عبد الله عليه السلام، و كان هناك مكان هذه الفقرة و أن يحل عنه أطماره عند دفنه ما كان هذا و بعض النسخ فى هذا، و الكلام يحتمل النفى و الاستفهام أن تغلب أى فى ادعاء الإمامة فيكون قوله: و أن يقال، تفسيرا له، أى تصير مغلوبا بأن يقال لو كان إماما لأوصى إليه، أو المعنى أن تغلب فيما لم يوافق العامة من الأحكام المذكورة، و قوله: و أن يقال إشارة إلى ما مر. فأردت أن تكون لك حجة حاصله أن الإمام السابق و إن لم يوص إلى اللاحق بالإمامة مخافة السلطان إلا أنه أوجب له الوصاية المطلقة و عين له الإتيان ببعض الأمور التى لا بأس بذكرها لتستدل شيعته بذلك على أنه الإمام بعده، حيث فوض إليه الوصية دون غيره و إن لم يعرفه شهود الوصية بذلك فهو الذى ضمير هو لصاحب هذا الأمر قال من وصى فلان قيل: معطوف على قدم بحذف العاطف قبل جواب إذا و فلان قائم مقام عائد الذى تسألونه أى الوصى الواقعى كما قيل، أو الشريك أو أحدهما أو كلاهما عن المسائل المغامضة و الأمور المغيبة أو عن الإمام فإنه سيبين لكم على بناء المجهول أو المعلوم.

٣- الحديث

٩٨٩ / ٣ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ ، عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَصْلَحَكَ اللَّهُ ، بَلَّغْنَا شُكْرَاكَ (٥) وَ أَشْفَقْنَا (٦) ، فَلَوْ أَعْلَمْتَنَا أَوْ عَلَّمْتَنَا (٧) مَنْ ؟

فَقَالَ (٨) : «إِنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ عَالِمًا ، وَ الْعِلْمُ يُتَوَارَثُ ، فَ لَا يَهْلِكُ عَالِمٌ إِلَّا بَقِيَ (٩) مِنْ ١/٣٨٠

بَعْدِهِ مَنْ يَعْلَمُ مِثْلَ عِلْمِهِ ، أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ» .

قُلْتُ : أَفَيَسْعُ النَّاسُ إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ إِلَّا يَعْرِفُوا الَّذِي بَعْدَهُ؟

ص: ٢٧٢

١-١ . يجوز فيه المبنى للفاعل والمبنى للمفعول . وفي «بس» : «اشترك» .

٢-٢ . في «بس» : «يسألونه» . وفي «بف» : «لا تسألونه» . فالتعليل للنفي لا المنفى .

٣-٣ . يمكن أن يكون على صيغة المجهول أو المعلوم من التفعيل ، وعلى المجرد المعلوم .

٤-٤ . الكافي ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ على أبي عبد الله جعفر بن محمد الصادق صلوات الله عليه ، ح ٨٠٠ . وفي الإرشاد ، ج ٢ ، ص ١٨١ ، ... ، عن يونس بن عبد الرحمن ، عن عبد الأعلى ، وفيهما من قوله : «إِنَّ أَبِي اسْتَوْدَعَنِي مَا هُنَاكَ» إِلَى قَوْلِهِ : «فَأَرَدْتُ أَنْ تَكُونَ لَهُ حِجَّةً» . بصائر الدرجات ، ص ١٨٢ ، ح ٢٨ ، عن محمد بن أحمد ، عن محمد بن عيسى ، عن حماد بن

عيسى ، عن عبد الأعلى ، من قوله : «قلت : فإنّ الناس تكلموا في أبي جعفر عليه السلام» إلى قوله : «وذلك عندي لا أنزع فيه» . وفي علل الشرائع ، ص ٥٩١ ، ح ٤٢ ، بسنده عن عبد الأعلى ، إلى قوله : «فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ» ، مع اختلاف . الكافي ، كتاب الحجّة ، باب من مات وليس له إمام ... ، ح ٩٧٨ ، بسند آخر عن أبي عبد الله عليه السلام ، عن رسول الله صلى الله عليه وآله ، إلى قوله : «مات ميتة جاهليّة» مع اختلاف يسير وزيادة في آخره . راجع : الكافي ، كتاب الحجّة ، باب الأمور التي توجب حجّة الإمام عليه السلام ، ح ٧٤٨ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ١٨٠ ، ح ٢٢ ؛ والخصال ، ص ١١٧ ، باب الثلاثة ، ح ٩٩ ؛ وتفسير العيّاشي ، ج ١ ، ص ٢٤٩ ، ح ١٦٣ ؛ وج ٢ ، ص ١١٨ ، ح ١٦١ الوافي ، ج ٢ ، ص ١٢٨ ، ح ٥٩٥ .

٥-٥ . الشكوى والشكاة والشكاية : المرض . النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٩٧ (شكا) .

٦-٦ . في الوافي : «أشفقنا : خفنا أن تجيب داعي الله وتختار الآخرة على الدنيا ، فنبقى في حيرة من أمرنا» .

٧-٧ . في مرآة العقول والوافي : «علمنا» . قال في المرأة : «وفي بعض النسخ : أو علمتنا» .

٨-٨ . هكذا في «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافي . وفي المطبوع : «قال» .

٩-٩ . في «ف» : «قد بقي» .

فَقَالَ : «أَمَّا أَهْلُ هَذِهِ الْبَلَدَةِ ، فَـ لَآ ـ يَعْنِي الْمَدِينَةَ _ وَ أَمَّا غَيْرُهَا مِنْ (١) الْبُلْدَانِ ، فَبَقْدَرِ مَسِيرِهِمْ ؛ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ : «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (٢)» .

قَالَ (٣) : قُلْتُ : أَرَأَيْتَ مَنْ مَاتَ فِي ذَلِكَ ؟

فَقَالَ : «هُوَ بِمَنْزِلَةٍ مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ، ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ ، فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ» (٤) .

قَالَ : قُلْتُ : فَإِذَا قَدِمُوا بِأَيِّ شَيْءٍ يَعْرِفُونَ صَاحِبَهُمْ ؟

قَالَ: «يُعْطَى السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ وَالْهَيْبَةَ (۵)». (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مسلم گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: اصلحک الله خیر بیماری شما بما رسید و ما را نگران کرد، ای کاش ما را آگاه میساختی (یا فرمود بما می آموختی) وصی شما کیست؟ فرمود: همانا علی (بن ابی طالب) علیه السلام عالم (امام) بود و علم بارث میرسد، و هیچ عالمی نمیرد جز اینکه پس از وی کسی باشد که مانند علم او یا آنچه خدا خواهد (کمتر یا زیادتر) بداند، عرض کردم برای مردم رواست که چون امامی بمیرد، امام بعد از او را شناسد؟ فرمود: اما برای اهل این شهر - یعنی مدینه - روا نیست (زیرا باید فوراً سؤال کنند و وصی امام را بشناسند) و نسبت بشهرهای دیگر معذوریت آنها باندازه رسید نشان تا مدینه است، همانا خدا میفرماید: «همه مؤمنین نتوانند کوچ کنند، پس چرا از هر گروه ایشان دسته ای سفر نکنند تا در امر دین دانش اندوزند و چون بازگشتند، قوم خویش را بیم دهند شاید آنها بترسند- ۱۲۲ سوره ۹-» عرض کردم: بفرمائید اگر کسی در این راه بمیرد، چه می شود؟ فرمود: او بمنزله کسی است که برای مهاجرت بسوی خدا و رسولش از منزلش بیرون شده، سپس مرگش فرا رسد که پاداش او بر خداست. عرض کردم: وقتی وارد مدینه شدند، بچه دلیل امام خود را میشناسند؟ فرمود: بامام آرامش و وقار و هیبت عطا شود (یعنی امام را میبینند که اطمینان قلب و عدم شک و تزلزل در گفتار و رفتار و وجناتش هویداست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۴

[ترجمه کمره ای]:

۳- محمد بن مسلم گوید: من به امام صادق (علیه السلام) گفتم: اصلحک الله خبر بیماری شما به ما رسید و نگران شدیم، کاش به ما اعلام می کردی یا می آموختی که امام آینده کیست؟ فرمود: به راستی علی (علیه السلام) عالم و امام بود و علم امامت به ارث می رود و عالمی نمیرد جز آن که به جای بماند کسی که چون او یا آنچه را خدا خواهد بداند، گفتم: برای مردم رواست که چون عالمی بمیرد آن که بعد از او است شناسند؟ فرمود: نسبت به اهل این شهر (که محل امام است) یعنی مدینه، نه، اما شهرهای دیگر به اندازه ای که خود را به مدینه رسانند (یعنی به محل امام) زیرا خدا می فرماید (۱۲۲ سوره توبه): «و نباشند مؤمنان که همه و همه بکوچند پس چرا نکوچد از هر فرقه ای طائفه ای از آنها تا دین را بفهمند و بیم دهند قوم و تبار خود را وقتی به آنها برگردند و شاید که آنها بر حذر گردند» گفتم: بفرمائید اگر کسی در این ضمن مُرد، فرمود: او به منزله کسی است که از خانه اش مهاجرت کرده به سوی خدا و رسولش و سپس مرگش رسیده محققاً اجرش بر خدا است، گوید: گفتم: چون بیایند به چه نشانه ای صاحب الامر را بشناسند؟ فرمود: به او سکینه و وقار و هیبت عطا شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- محمد بن مسلم می گوید: من به امام صادق علیه السلام گفتم: اصلحک الله خبر بیماری شما به ما رسید و نگران شدیم، کاش به ما اعلام می کردی یا می آموختی که امام آینده کیست؟ فرمود: به راستی علی علیه السلام عالم و امام بود و علم امامت به ارث می رود و عالمی نمیرد جز آن که کسی بر جای بماند که چون او یا آنچه را خدا خواهد بداند، گفتم: برای مردم رواست که چون عالمی بمیرد آن که بعد از او است شناسند؟

فرمود: نسبت به اهل این شهر (که محل امام است) یعنی مدینه، نه، اما شهرهای دیگر به اندازه ای که خود را به مدینه رسانند (یعنی به محل امام) زیرا خدا می فرماید «و همه مومنین نتوانند کوچ کنند پس چرا از هر گروه دسته ای سفر نکند تا مسائل دینی بیاموزند و چون بازگشتند قوم خویش را بیم دهند شاید بترسند (بقره/۱۲۲).

گفتم: بفرمائید اگر کسی در این میان مرد،

فرمود: او به منزله کسی است که از خانه اش به سوی خدا و رسولش مهاجرت کرده و سپس مرگش رسیده محققا اجرش بر خداست گوید: گفتم: چون بیایند به چه نشانه ای صاحب الامر را بشناسند؟ فرمود: به او سکینه و وقار و هیبت عطا شود.

یعنی امام را ببینند که دارای سکینه و وقار و هیبت و عظمت است و تزلزلی در گفتار و سخنانش وجود ندارد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۸۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و الشکوی بالفتح المرض أشفقنا أي خفنا أن تجيب داعی الله و تختار الآخرة علی الدنيا و نبقی فی حیره من امرنا، و لو للتمنی أو علمنا الترديد من الراوی، أو المعنی أو علمنا من طریق آخر، و فی بعض النسخ أو علمتنا فالأول متعین، فأجاب علیه السلام بأنه لا بد من عالم یعلم جمیع ما تحتاج إليه الأمة فی کل عصر یعلم علم الإمام السابق أو ما شاء الله من الزیادة فی لیلة القدر، و

ما يحدث بالليل و النهار كما مر و قيل: أى ما شاء الله من إفناء العالم فلا بد من التفحص حتى يعلم عينه، أو المعنى أن علامة الإمام اللاحق أن يعلم جميع علم الإمام السابق و لا يجهل شيئاً من الأحكام، و إنما لم يعين عليه السلام شخصه تقية. أ رأيت من مات أى أخبرنى عن حال من مات فى ذلك أى فى الطلب، و السكينة و الوقار متقاربان معنى، و هو الحلم و الرزانة و عدم الطيش، و قد يفسر أحدهما باطمينان القلب، و الآخر باطمينان الجوارح، و يمكن أن يراد بالسكينة هنا اطمئنان القلب بالعلوم، و عدم الشك و التزلزل و الاختلاف فيها، و بالوقار عدم مبادرة الأعضاء إلى المعاصى و الاختلاف فى الأعمال، و قيل: المراد بالسكينة سلاح رسول الله، صلى الله عليه و آله و سلم لأنه قد مر أنه فينا بمنزلة التابوت فى بنى إسرائيل، و قد قال تعالى فى التابوت:

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ

و لا يخفى ما فيه. و المراد بالهيبة المهابة التى يلقبها الله منه فى قلوب عباده بدون الأسباب التى تكون لسلطين الجور من الاتباع و العساكر و الجور و الظلم، و قيل: المراد خوف الله و هو التقوى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٣٥

(٩٠) باب فى أن الإمام متى يعلم أن الأمر قد صار إليه

إشاره

٩٠ _ بَابٌ فِي أَنَّ الْأِمَامَ مَتَى يَعْلَمُ أَنَّ الْأَمْرَ قَدْ (٧) صَارَ إِلَيْهِ

١- الحديث

٩٩٠/١. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى ، عَنْ أَبِي جَرِيرٍ الْقُمِّيِّ ، قَالَ :

- ١-١ . فى «ب» : «فى» .
- ٢-٢ . التوبة (٩) : ١٢٢ .
- ٣-٣ . فى «ف» : - «قال» .
- ٤-٤ . إشارة إلى الآية ١٠٠ من سورة النساء (٤) .
- ٥-٥ . «الهيبة» : المخافة والتقية ، كالمهابة . وهابه يهابه هيباً ومهابة : خافه . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٢٣٩ (هيب) .
- ٦-٦ . علل الشرائع ، ص ٥٩١ ، ح ٤٠ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى . وفى الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أن الأئمة عليهم السلام ورثة العلم ... ، ح ٥٩٤ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ١١٨ ، ح ٢ ، بسندهما عن النضر بن سويد ، من قوله : «إنّ عليّاً كان عالماً» إلى قوله : «أو ما شاء الله» . راجع : الكافى ، كتاب الحجّة ، نفس الباب ، ح ٥٩٥ و ٥٩٩ ؛ والمحاسن ، ص ٢٣٥ ، كتاب مصابيح الظلم ، ح ١٩٦ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ١١٤ - ١١٦ ، ح ١ و ٤ و ٨ و ١٠ ؛ وص ١١٧ - ١١٨ ، ح ١ و ٣ و ٤ ؛ وص ٥١١ ، ح ٢٠ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٢٣ ، ح ١٣ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٢٧ ، ح ٥٩٤ .
- ٧-٧ . فى «ب» : - «قد» .

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قَدْ عَرَفْتَ انْقِطَاعِي إِلَى أَبِيكَ ، ثُمَّ إِلَيْكَ ، ثُمَّ حَلَفْتُ لَهُ - وَحَقَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَحَقَّ فُؤَادِي لَانٍ وَفُؤَادِي لَانٍ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَيْهِ - بِأَنَّهُ (١) لَا يَخْرُجُ مِنِّي (٢) مَا تُخْبِرُنِي (٣) بِهِ إِلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ ، وَسَأَلْتُهُ عَنْ أَبِيهِ : أَحَى هُوَ أَوْ مَيِّتٌ (٤) ؟ فَقَالَ : «قَدْ وَ اللَّهِ مَاتَ» .

فَقُلْتُ (٥) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنَّ شِيعَتَكَ يَرُودُونَ أَنَّ فِيهِ سُنَّةَ أَرْبَعَةِ أَنْبِيَاءَ (٦) ؟ قَالَ : «قَدْ وَ اللَّهِ - الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - هَلَكَ» .

قُلْتُ : هـ لَأَكْ غَيْبَةٍ ، أَوْ هـ لَأَكْ مَوْتٍ ؟ قَالَ : « هـ لَأَكْ مَوْتٍ » . فَقُلْتُ : لَعَلَّكَ مِنِّي فِي تَقِيَّةٍ ؟ فَقَالَ : « سُبْحَانَ اللَّهِ ! » . قُلْتُ : فَأَوْصِي إِلَيْكَ ؟ قَالَ : « نَعَمْ » . قُلْتُ : فَأَشْرَكَ مَعَكَ فِيهَا أَحَدًا ؟ قَالَ : « لَا » . قُلْتُ : فَعَلَيْكَ مِنْ إِخْوَتِكَ إِمَامٌ ؟ قَالَ : « لَا » . قُلْتُ : فَأَنْتَ الْأِمَامُ ؟ قَالَ : « نَعَمْ » . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو جریر قمی گوید: بحضرت ابو الحسن (امام رضا) علیه السلام عرض کردم: قربانت: شما دانسته اید که من از همه بریده و تنها بپدرت و سپس بخودت گرویده ایم، آنگاه برایش سوگند یاد کردم و گفتم: - بحق رسول خدا صلی الله علیه و آله و حق فلان و فلان (علی و حسن و حسین) تا بخودش رسیدم - که آنچه بمن خبر دهی باحدی از مردم نمیگویم و از او در باره پدرش پرسیدم که آیا زنده است یا وفات کرده؟ فرمود: بخدا وفات کرده است، عرض کردم: قربانت، شیعیان شما روایت میکنند که سنت چهار پیغمبر در باره اوست. فرمود: سوگند بخدائی که جز او شایسته پرستشی نیست، پدرم هلاک یافت، عرض کردم: هلاک غیبت یا هلاک مرگ؟ فرمود: هلاک مرگ، عرض کردم: شاید از من تقیه میکنی؟ فرمود: سبحان الله! عرض کردم: بشما وصیت کرده است؟ فرمود: آری، عرض کردم: کسی را با شما در وصیت شریک کرد؟ فرمود: نه، عرض کردم: هیچ یک از برادرانت امام شما هست؟ فرمود: نه، عرض کردم: پس شما امامید؟ فرمود: آری.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۵

[ترجمه کمره ای]:

۱- ابو جریر قمی گوید: به ابو الحسن گفتم: قربانت (ظاهراً ابو جریر زکریا بن ادريس است و ابو الحسن امام رضا (علیه السلام) از مجلسی ره) شما می دانید دلباختگی و عقیده مرا نسبت به امامت پدرت و سپس نسبت به خودت سپس برای او سوگند یاد کردم- به حق رسول الله (صلی الله علیه و آله) و حق فلان و فلان تا به خود آن حضرت رسیدم- بر این که هر چه به من خبر دهی از من به دیگری اظهار نشود و از او پرسیدم پدرش زنده است یا مرده؟ فرمود: به خدا محققاً مرده است. گفتم: قربانت شیعیان تو روایت کنند که در او بوده است سنت چهار پیغمبر (علیهم السلام) (گویا اشاره باشد به روایت صدوق در اکمال الدین از ابو بصیر از امام باقر (علیه السلام) که در صاحب الامر چهار سنت است، سنتی از موسی و سنتی از عیسی و سنتی از یوسف و سنتی از محمد (صلی الله علیه و آله) ، از موسی ترسان و نگران است، و از یوسف زندان و غیبت، و از عیسی گویند مرده است و نمرده، و از محمد شمشیر) و چون واقفیه مدعی شدند قائم، امام کاظم است اینها را برای او ثابت کردند- از مجلسی (ره). امام (علیه السلام) فرمود: سوگند بدان خدائی که جز او شایسته پرستش نیست محققاً هلاک شده است، گفتم: به هلاکت مرگ رسیده یا هلاکت غیبت؟ فرمود: هلاکت مرگ، گفتم: شاید شما از من تقیه می کنی؟ فرمود: سبحان الله.. گفتم: به شما وصیت کرده؟ فرمود: آری، گفتم: احدی را با شما در آن شریک کرده؟ فرمود: نه، گفتم: از برادرانت بر تو امامی است؟ فرمود: نه، گفتم: تو امامی؟ فرمود: آری.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۷

[ترجمه آیت الهی] :

۱- ابو جریره قمی می گوید: به حضرت رضا گفتم: قربانت (شما ارادت و دلباختگی و عقیده مرا نسبت به امامت پدرت و سپس نسبت به خودت می دانی سپس برای او سوگند یاد کردم به حق رسول الله صلی الله علیه و آله و حق فلان و فلان (علی و حسن و حسین) تا به خود آن حضرت

رسیدم- بر این که هر چه به من خبر دهی به کسی نخواهم گفت و از او درباره پدرش پرسیدم که او زنده است یا مرده؟ فرمود: به خدا که او وفات کرده است.

عرض کردم: قربانت شیعیان تو روایت کنند که در او سنت چهار پیامبر علیهم السّلام بوده است (گویا اشاره است به روایت صدوق در اکمال الدین از ابو بصیر از امام باقر علیه السّلام که در صاحب الامر چهار سنت است، سنتی از موسی و سنتی از عیسی و سنتی از یوسف و سنتی از محمد صلی الله علیه و آله از موسی ترس و نگرانی و از یوسف زندان و غیبت، و از عیسی گویند مرده است و نمرده، و از محمد شمشیر) و چون واقفیه گمان کردند که موسی بن جعفر همان صاحب الامر است).

امام علیه السّلام فرمود: سوگند به آن خدایی که جز او شایسته پرستش نیست محققا هلاک شده است گفتم: به هلاکت مرگ یا هلاکت غیبت؟ فرمود: هلاکت مرگ، گفتم: شاید شما از من تقیه می کنی؟ فرمود: سبحان الله. گفتم: به شما وصیت کرده؟

فرمود: آری، گفتم: احدی را با شما در آن شریک کرده؟ فرمود: نه، گفتم: از برادرانت بر تو امامی است؟ فرمود: نه، گفتم: تو امامی؟ فرمود: آری.

توضیح: این حدیث دلالت بر ارزش عجم در ایمان نسبت به عرب دارد و حدیثی است از امام صادق علیه السّلام که فرمود: اگر قرآن بر عجم نازل می شد عرب آن را نمی پذیرفت ولی بر عرب نازل شد ولی عجم به آن ایمان آورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۸۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن كالصحيح والظاهر أن أبا جرير هو زكريا بن إدريس وأبو الحسن هو الرضا عليه السلام. بأنه لا يخرج متعلق بقوله: حلفت أن فيه سنة أربعة أنبياء كأنه إشارة إلى ما رواه الصدوق في إكمال الدين بإسناده عن أبي بصير قال: سمعت أبا جعفر عليه السلام يقول: في صاحب هذا الأمر أربع سنن من أربعة أنبياء: سنة من موسى، و سنة من عيسى، و سنة من يوسف، و سنة من محمد صلى الله عليه و آله و سلم، فأما من موسى فخائف يترقب، و أما من يوسف فالسجن و الغيبة، و أما من عيسى فيقال إنه مات و لم يمت، و أما من محمد فالسيف فلما توهم الواقفية أن الكاظم عليه السلام هو القائم أثبتوها له. فقال سبحانه الله تعجبا من إصراره على الباطل، و مناسبتة للباب باعتبار أن الرضا عليه السلام علم بموت أبيه عليهما السلام و إن لم يكن حاضرا عنده و قيل: المراد بقوله: فأوصى إليك أى متصلا بموته فيكون أنسب بالباب و على التقديرين مناسبتة للباب لا تخلو من كلفة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٣٦

٢- الحديث

٩٩١/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَهْبَاطٍ، قَالَ:

قُلْتُ لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ رَجُلًا عَنِ (٨) أَخَاكَ إِبْرَاهِيمَ، فَذَكَرَ لَهُ أَنَّ أَبَاكَ فِي الْحَيَاةِ، وَ أَنَّكَ (٩)

ص: ٢٧٤

١-١. فى الوسائل : «أنه» .

٢-٢. فى الوسائل : - «منى» .

٣-٣ . فى «ب ، ج ، بس ، بف» : «يخبرنى» ، أى الإمام .

٤-٤ . فى «ف ، بح» : «أم ميّت» .

٥-٥ . فى الوافى : «قلت» .

٦-٦ . إنّ ذلك مروى فى القائم عليه السلام ، لا الكاظم عليه السلام ، إلاّ رؤساء الواقفة لبسوا الأمر على أصحابهم بأمثال هذه التحريفات لأغراضهم الدنيوية . وقوله : «فيه سنة أربعة أنبياء» يعنى سنة موسى و عيسى و يوسف و محمّد عليهم السلام . فأما سنة موسى : فخائف مترقب ؛ وأما سنة عيسى : فيقال : إنّه مات و لم يمت ؛ وأما سنة يوسف : فالسجن والغيبة ؛ وأما سنة محمّد صلى الله عليه و آله : فالسيف والجهاد عند ظهور دولته . راجع : الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٧٤ ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٦٦ .

٧-٧ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٧٤ ، ح ١٢٧٩ ؛ الوسائل ، ج ٢٣ ، ص ٢٦١ ، ح ٢٩٥٢٤ .

٨-٨ . فى «ج ، ض ، بر» والوافى : «عنى» بتشديد النون ، أى أوقعه فى التعب والعناء . وفى حاشية «بر» : «غر» .

٩-٩ . فى البحار ، ج ٤٨ : «وأنت» .

تَعَلَّمْ مِنْ ذَلِكَ (١) مَا يَعْلَمُ (٢) ؟

فَقَالَ : «سُبْحَانَ اللَّهِ! يَمُوتُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ لَا يَمُوتُ مُوسَى؟! قَدْ وَ اللَّهُ مَضَى كَمَا مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَ لَكِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - لَمْ يَزَلْ مُنْذُ قَبْضِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - هَلُمَّ جَرًّا - يَمُنُّ بِهَذَا الدِّينِ عَلَى أَوْلَادِ الْأَعَاجِمِ ، وَ يَصْرِفُهُ عَنْ قَرَابَةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - هَلُمَّ جَرًّا - فَيُعْطَى هَوًءَ لَاءٍ ، وَ يَمْنَعُ هَوًءَ لَاءٍ ، لَقَدْ قَضَيْتُ عَنْهُ فِي وَ لَالَ ذِي الْحِجَّةِ أَلْفَ دِينَارٍ بَعْدَ أَنْ أَشْفَى (٣) ١/٣٨١

عَلَى طَ - لَاقٍ نِسَائِهِ وَ عِتْقِ مَمَالِيكِهِ ، وَ لَكِنْ قَدْ (٤) سَمِعْتُ مَا لَقِيَ يُوسُفُ مِنْ (٥) إِخْوَتِهِ . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن اسباط گوید: بامام رضا علیه السلام عرض کردم، مردی بسوی برادرت ابراهیم متوجه شده [او را گول زده] و باو گفته پدرت زنده است و شما هم آنچه را او میداند، میدانید (شما هم پدر خود را زنده میدانید) فرمود: سبحان الله!! رسول خدا صلی الله علیه و آله میمیرد و موسی نمی میرد؟! بخدا محققاً موسی درگذشت، چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشت، و لکن خدای تبارک و تعالی از زمانی که پیغمبرش صلی الله علیه و آله را قبض روح فرموده - بیا و بکش - تا همیشه، این دین را بعجم زادگان میبخشد و منت میگذارد و از خویشان پیغمبرش صلی الله علیه و آله باز میدارد، همواره بعجم زادگان عطا میکنند و از خویشان پیغمبرش باز می دارد. من در اول ماه ذی الحجة بعد از آنکه ابراهیم (بواسطه نداشتن مخارج) حاضر شده بود زنانش را طلاق دهد و بندگانش را آزاد کند، هزار دینار بدهی او را پرداختم (با وجود این او چنین ادعائی میکند) ولی حتماً تو شنیده ئی آنچه را که یوسف از برادرانش کشید (ابراهیم هم برادر منست و با من چنین رفتار میکند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۶

[ترجمه کمره ای]:

۲- علی بن اسباط گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: مردی متوجه برادرت ابراهیم شده (ابراهیم را در رنج انداخته- گول زده و به او گفته خ ل) و (ابراهیم) به او گفته که پدرت زنده است و تو هم مانند او از حالش خبر داری، فرمود: سبحان الله رسول الله (صلی الله علیه و آله) می میرد و موسی نمی میرد؟ به خدا سوگند محققاً مرده است چنانچه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرد ولی خدا تبارک و تعالی از آنگاه که پیغمبر خود را قبض روح کرد هلم جراً در توفیق برای این دیانت به عجم زادگان

منت می نهد و آن را همیشه از ایل و تبار نزدیک پیغمبر دریغ می دارد و از آنها سلب توفیق می کند و همیشه دین حق را به آنان می دهد و از اینان دریغ می دارد من از طرف همین ابراهیم در هلال ذی الحجة هزار اشرفی بدهی و وام او را پرداختم بعد از آنکه در پرتگاه طلاق زنان و آزاد کردن ممالیک خود افتاده بود ولی تو شنیده ای آنچه را یوسف (علیه السلام) از دست برادرانش کشید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- علی بن اسباط گوید: به امام رضا علیه السلام عرض کردم مردی متوجه برادرت ابراهیم شده (ابراهیم فریب داده) و به او گفته است که پدرت زنده است و شما هم مانند او می دانید؟ (یعنی پدرت را زنده می دانی) فرمود: سبحان الله رسول الله صلی الله علیه و آله می میرد و موسی نمی میرد؟ به خدا سوگند موسی مرده است چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله مرد ولی خدای تبارک و تعالی از زمانی که رسول خود را قبض روح کرد و همچنان مرگ و میر ادامه دارد برای این دیانت به عجم زادگان منت می نهد و آن را همیشه از ایل و تبار نزدیک پیامبر دریغ می دارد و از آن ها سلب توفیق می کند و همیشه دین حق را به آنان می دهد و از اینان دریغ می دارد من از طرف همین ابراهیم در اول ذی الحجة هزار اشرفی بدهی و وام او را پرداختیم بعد از آنکه حاضر شده بود زنش را طلاق دهد و بندگانش را آزاد کند ولی تو شنیده ای آنچه را یوسف علیه السلام از دست برادرانش کشید. (یعنی ابراهیم هم برادر من است و با من این چنین رفتار می کند).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۸۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. و فى المصباح عنيته عنيا من باب رمى قصدته فذكر أى إبراهيم له أى للرجل من ذلك أى من حياة أبىك ما لا يعلم أى إبراهيم أى أنت أعرف بهذا الأمر منه، و فى بعض النسخ ما يعلم وقال بعض الأفاضل: عنى أخاك: أوقعه فى العناء و التعب بتلبيسه الأمر عليه فى أمر أخيه و فى بعض النسخ: غر أخاك، بالغين المعجمة و الراء و هو أوضح، و كان الرجل قد دلس أو كان واقفيا يقول بحياة الكاظم عليه السلام و أنه الذى يملأها عدلا كما ملئت جورا. سبحان الله تعجب من إنكارهم بموت موسى عليه السلام مع تواتر الأخبار به، و لما لم يكن لهم فى ذلك حجة فكان مظنة لأن يكون سبب هذا الإنكار جلاله قدره عليه السلام و احتياج الناس إليه فلا يذهب الله به فى هذا السن فأبطل عليه السلام ذلك بأن رسول الله صلى الله عليه و آله كان أجل قدرا و حاجة الناس إليه أكثر فكان أولى بطول العمر، و هذا من أحسن الاحتجاج لبيان ضعف دعواهم و حاجتهم كذا خطر بالبال. و قال فى المصباح المنير: هلم كلمة بمعنى الدعاء إلى الشىء كما يقال: تعال، قال الخليل أصله لم من الضم و الجمع، و منه لم الله شعثه، و كان المنادى أراد لم نفسك إلينا، و هاء للتنبية، و حذفت الألف لكثرة الاستعمال، و جعلنا اسما واحدا، و قيل: أصلها هل أم أى أقصد فنقلت حركة الهمزة إلى اللام و أسقطت، ثم جعلنا كلمة واحدة للدعاء و أهل الحجاز ينادون بها بلفظ واحد للمذكر و المؤنث و المفرد و الجمع، و عليه قوله تعالى:

وَ الْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا

و فى لغة نجد تلحقها الضمائر و تطابق، فيقال هلم و هلما و هلموا و هلمن، لأنهم يجعلونها فعلا فيلحقونها الضمائر، و قال أبو زيد: استعمالها بلفظ واحد للجمع من لغة عقيل، و إلحاق الضمائر من لغة بنى تميم، و عليه أكثر العرب، و تستعمل لازمة نحو هلم إلينا أى أقبل، و متعدية نحو هلم شهدائكم، أى أحضروهم انتهى. فيحتمل أن يكون جرا مفعولا به، و مفعولا لأجله فلا تغفل. بهذا

الدين أى التشيع عن قرابة نبيه كبنى العباس و أكثر بنى الحسن عليه السلام، بل أكثر بنى الحسين عليه السلام أيضا، وفيه إشعار بأن من لم يقل بإمامة الاثنى عشر عليهم السلام فهو خارج عن الدين، وفيه دلالة على فضل العجم على العرب فى الإيمان، كما يدل عليه أخبار كثيرة أوردتها فى الكتاب الكبير. روى على بن إبراهيم فى تفسيره عند قوله تعالى:

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

عن الصادق عليه السلام أنه قال: لو نزل القرآن على العجم ما آمنت به العرب وقد نزل على العرب فأمنت به العجم. وفى كتاب الغيبة للشيخ الطوسى قدس سره القدوسى بإسناده عن أبى عبد الله عليه السلام قال: اتق العرب فإن لهم خبر سوء، أما إنه لا يخرج مع القائم منهم أحد. و من طريق العامة عن النبى صلى الله عليه وآله: لو كان الدين بالثريا لنالته رجال من فارس. قوله عليه السلام: لقد قضيت عنه، أى عن إبراهيم ألف دينار أى دينا كان عليه بعد أن أشفى أى أشرف على طلاق نسائه لعجزه عن نفقاتهن، وكذا عتق المماليك للعجز عن النفقة، مع كون البيع لا يليق بذوى المروات و الأشراف، أو الطلاق لجبر الحكام باستدعاء الزوجات. وقال بعض الأفاضل ضمير عنه راجع إلى الذى عنى إبراهيم، وإنما هم بطلاق نسائه و عتق ممالিকে لأنه أراد أن يشرذم من الغرماء، فلا يختموا بيوت نسائه و لا يأخذوا ممالিকে، انتهى. وقال المحدث الأسترآبادى (ره) أى قضيت عن الذى غر إبراهيم وكأنه عباس أخوهما، انتهى. وقيل: كان حلف بطلاق نسائه و عتق ممالিকে أن يؤد ديونهم فى موعد قضى عليه السلام دينه قبل ذلك، و لا يخفى بعد الجميع.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٣٨

٣- الحديث

٩٩٢/٣ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَّاءِ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ (٧) عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّهُمْ رَوَوْا عَنْكَ فِي مَوْتِ أَبِي الْحَسَنِ (٨) عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ رَجُلًا
قَالَ لَكَ (٩) : عَلِمْتَ ذَلِكَ بِقَوْلِ سَعِيدٍ (١٠) ؟

فَقَالَ : « جَاءَ سَعِيدٌ بَعْدَ مَا عَلِمْتُ بِهِ قَبْلَ مَجِيئِهِ » .

قَالَ (١١) : وَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ : « طَلَّقْتُ أُمَّ فَرْوَةَ بِنْتَ (١٢) إِسْحَاقَ فِي رَجَبٍ بَعْدَ مَوْتِ

ص : ٢٧٥

١-١ . فى «ج» : + «مثل» .

٢-٢ . فى «ب ، ض ، بح ، بر» وشرح المازندراني ومرآة العقول والبحار : «ما لا يعلم» بدل «ما يعلم» ، أى لا يعلم الرجل مكانه وموضع غيبته .

٣-٣ . «أشفي على الشى» أى أشرف عليه . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٩٤ (شفي) .

٤-٤ . فى شرح المازندراني : - «قد» .

٥-٥ . فى الوافى : «عن» .

٦-٦ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٧٣ ، ح ١٢٧٨ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ٣٠٣ ؛ وج ٤٩ ، ص ٢٣٢ ، ح ١٨ .

٧-٧ . فى حاشية «ج» : + «الرضا» .

٨-٨ . فى حاشية «ج» : + «موسى» .

٩-٩ . فى «ف» : + «إنك» .

١٠-١٠ . احتمل المازندراني فى الكلام الاستفهام والإخبار ، وقال : «يحتمل الاستفهام والإخبار وأن يكون القائل واقفيا فى صدد الإنكار والتمسك بأن قول سعيد لا يفيد العلم . وسعيد قيل : هو

خادم أبي الحسن عليه السلام . . وفي الوافي : «سعيد هذا هو الناعي بموته إلى المدينة من بغداد»

۱۱- ۱۱ . فی «ب» : «وقال» .

۱۲- ۱۲ . فی «ف» : «ابنة» . وفي الوافي : «أم فروة هي إحدى نساء الكاظم عليه السلام . ولعلّ الرضا عليه السلام كان وكيلاً في طلاقها من قبل أبيه عليه السلام . وقد مضى أنّه فوّض أمر نساءه إليه صلوات الله عليه ، وإنما جاز له عليه السلام طلاقها بعد موت أبيه ؛ لأنّ أحكام الشريعة تجري على ظاهر الأمر ، دون باطنه ، وموت أبيه عليه السلام كان لم يتحقّق بعد للناس في ظاهر الأمر هناك ، وإنما علمه عليه السلام بنحو آخر غير النعي المعهود . إن قيل : ما فائدة مثل هذا الطلاق الذي يجيء بعده ما يكشف عن عدم صحّته ؟ قلنا : أمرهم عليهم السلام أرفع من أن تناله عقولنا ، فلعلّهم رأوا فيه مصلحة لانعلمها» .

أَبِي الْحَسَنِ بِيَوْمٍ . قُلْتُ : طَلَّقْتَهَا (۱) وَ قَدْ عَلِمْتَ بِمَوْتِ أَبِي الْحَسَنِ ؟ قَالَ : «نَعَمْ (۲)» . قُلْتُ : قَبْلَ أَنْ يُقَدَّمَ عَلَيْكَ سَعِيدٌ ؟ قَالَ : «نَعَمْ» . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

علی بن اسباط گوید: بامام رضا علیه السلام عرض کردم، مردی بسوی برادرت ابراهیم متوجه شده [او را گول زده] و باو گفته پدرت زنده است و شما هم آنچه را او میدانند، میدانید (شما هم پدر خود را زنده میدانید) فرمود: سبحان الله!! رسول خدا صلی الله علیه و آله میمیرد و موسی نمی میرد؟! بخدا محققا موسی درگذشت، چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشت، و لکن خدای تبارک و تعالی از زمانی که پیغمبرش صلی الله علیه و آله را قبض روح فرموده - بیا و بکش - تا همیشه، این دین را بعجم زادگان میبخشد و منت میگذارد و از خویشان پیغمبرش صلی الله علیه و آله باز میدارد،

همواره بعجم زادگان عطا میکنند و از خویشان پیغمبرش باز می دارد. من در اول ماه ذی الحجة بعد از آنکه ابراهیم (بواسطه نداشتن مخارج) حاضر شده بود زنانش را طلاق دهد و بندگانش را آزاد کند، هزار دینار بدهی او را پرداختم (با وجود این او چنین ادعائی میکند) ولی حتماً تو شنیده ئی آنچه را که یوسف از برادرانش کشید (ابراهیم هم برادر منست و با من چنین رفتار میکند).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۶

[ترجمه کمره ای]:

۲- علی بن اسباط گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: مردی متوجه برادرت ابراهیم شده (ابراهیم را در رنج انداخته- گول زده و به او گفته خ ل) و (ابراهیم) به او گفته که پدرت زنده است و تو هم مانند او از حالش خبر داری، فرمود: سبحان الله رسول الله (صلی الله علیه و آله) می میرد و موسی نمی میرد؟ به خدا سوگند محققاً مرده است چنانچه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرد ولی خدا تبارک و تعالی از آنگاه که پیغمبر خود را قبض روح کرد هلم جراً در توفیق برای این دیانت به عجم زادگان منت می نهد و آن را همیشه از ایل و تبار نزدیک پیغمبر دریغ می دارد و از آنها سلب توفیق می کند و همیشه دین حق را به آنان می دهد و از اینان دریغ می دارد من از طرف همین ابراهیم در هلال ذی الحجة هزار اشرفی بدهی و وام او را پرداختم بعد از آنکه در پرتگاه طلاق زنان و آزاد کردن ممالیک خود افتاده بود ولی تو شنیده ای آنچه را یوسف (علیه السلام) از دست برادرانش کشید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- علی بن اسباط گوید: به امام رضا علیه السلام عرض کردم مردی متوجه برادرت ابراهیم شده (ابراهیم فریب داده) و به او گفته است که پدرت زنده است و شما هم مانند او می دانید؟ (یعنی پدرت را زنده می دانی) فرمود: سبحان الله رسول الله صلى الله عليه وآله می میرد و موسی نمی میرد؟ به خدا سوگند موسی مرده است چنانچه رسول خدا صلى الله عليه وآله مرد ولی خدای تبارک و تعالی از زمانی که رسول خود را قبض روح کرد و همچنان مرگ و میر ادامه دارد برای این دیانت به عجم زادگان منت می نهد و آن را همیشه از ایل و تبار نزدیک پیامبر دریغ می دارد و از آن ها سلب توفیق می کند و همیشه دین حق را به آنان می دهد و از اینان دریغ می دارد من از طرف همین ابراهیم در اول ذی الحجة هزار اشرفی بدهی و وام او را پرداختیم بعد از آنکه حاضر شده بود زنش را طلاق دهد و بندگانش را آزاد کند ولی تو شنیده ای آنچه را یوسف علیه السلام از دست برادرانش کشید. (یعنی ابراهیم هم برادر من است و با من این چنین رفتار می کند).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۸۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. و فی المصباح عنیه عنیا من باب رمی قصدته فذكر أی ابراهیم له أی للرجل من ذلك أی من حياة أبیک ما لا يعلم أی ابراهیم أی أنت أعرف بهذا الأمر منه، و فی بعض النسخ ما يعلم وقال بعض الأفاضل: عنی أخاک: أوقعه فی العناء و التعب بتلبیسه الأمر علیه فی أمر أخیه و فی بعض النسخ: غر أخاک، بالغین المعجمة و الراء و هو أوضح، و كان الرجل قد دلس أو كان واقفیا يقول بحياة الكاظم علیه السلام و أنه الذی یملاها عدلا كما ملئت جورا. سبحان الله

تعجب من إنكارهم بموت موسى عليه السلام مع تواتر الأخبار به، ولما لم يكن لهم فى ذلك حجة فكان مظنة لأن يكون سبب هذا الإنكار جلاله قدره عليه السلام واحتياج الناس إليه فلا يذهب الله به فى هذا السن فأبطل عليه السلام ذلك بأن رسول الله صلى الله عليه وآله كان أجل قدرا وحاجة الناس إليه أكثر فكان أولى بطول العمر، وهذا من أحسن الاحتجاج لبيان ضعف دعواهم وحجتهم كذا خطر بالبال. وقال فى المصباح المنير: هلم كلمة بمعنى الدعاء إلى الشيء كما يقال: تعال، قال الخليل أصله لم من الضم والجمع، ومنه لم الله شعثه، وكان المنادى أراد لم نفسك إينا، وهاء للتنبية، وحذفت الألف لكثرة الاستعمال، وجعلا اسما واحدا، وقيل: أصلها هل أم أى أقصد فنقلت حركة الهمزة إلى اللام وأسقطت، ثم جعلنا كلمة واحدة للدعاء وأهل الحجاز ينادون بها بلفظ واحد للمذكر والمؤنث والمفرد والجمع، وعليه قوله تعالى:

وَ الْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا

وفى لغة نجد تلحقها الضمائر وتطابق، فيقال هلم وهلما وهلموا وهلمن، لأنهم يجعلونها فعلا فيلحقونها الضمائر، وقال أبو زيد: استعمالها بلفظ واحد للجميع من لغة عقيل، وإلحاق الضمائر من لغة بنى تميم، وعليه أكثر العرب، وتستعمل لازمة نحو هلم إينا أى أقبل، ومتعدية نحو هلم شهدائكم، أى أحضروهم انتهى. فيحتمل أن يكون جرا مفعولا به، ومفعولا لأجله فلا تغفل. بهذا الدين أى التشيع عن قرابة نبيه كبنى العباس وأكثر بنى الحسن عليه السلام، بل أكثر بنى الحسين عليه السلام أيضا، وفيه إشعار بأن من لم يقل بإمامة الاثنى عشر عليهم السلام فهو خارج عن الدين، وفيه دلالة على فضل العجم على العرب فى الإيمان، كما يدل عليه أخبار كثيرة أوردتها فى الكتاب الكبير. روى على بن إبراهيم فى تفسيره عند قوله تعالى:

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

عن الصادق عليه السلام أنه قال: لو نزل القرآن على العجم ما آمنت به العرب وقد نزل على العرب فأمنت به العجم. وفي كتاب الغيبة للشيخ الطوسي قدس سره القدوسي بإسناده عن أبي عبد الله عليه السلام قال: اتق العرب فإن لهم خبر سوء، أما إنه لا يخرج مع القائم منهم أحد. ومن طريق العامة عن النبي صلى الله عليه وآله: لو كان الدين بالثريا لثارت رجال من فارس. قوله عليه السلام: لقد قضيت عنه، أي عن إبراهيم ألف دينار أي دينا كان عليه بعد أن أشفى أي أشرف على طلاق نسائه لعجزه عن نفقاتهن، وكذا عتق المماليك للعجز عن النفقة، مع كون البيع لا يليق بذوى المروات والأشرف، أو الطلاق لجبر الحكام باستدعاء الزوجات. وقال بعض الأفاضل ضمير عنه راجع إلى الذي عنى إبراهيم، وإنما هم بطلاق نسائه وعتق ممالিকে لأنه أراد أن يشرذم الغرماء، فلا يهتموا ببيوت نسائه ولا يأخذوا ممالিকে، انتهى. وقال المحدث الأسترآبادي (ره) أي قضيت عن الذي غر إبراهيم وكأنه عباس أخوهما، انتهى. وقيل: كان حلف بطلاق نسائه وعتق ممالিকে أن يؤد ديونهم في موعد قضى عليه السلام دينه قبل ذلك، ولا يخفى بعد الجميع.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٣٨

٤- الحديث

٩٩٣/٤. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ صَفْوَانَ، قَالَ:

قُلْتُ لِلرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَخْبِرْنِي عَنِ الْأَمَامِ، مَتَى يَعْلَمُ أَنَّهُ إِمَامٌ، حِينَ يَبْلُغُهُ أَنَّ صَاحِبَهُ قَدْ مَضَى، أَوْ حِينَ يَمُضِي، مِثْلَ (٤) أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قُبُضَ بَبْغَدَادَ وَأَنْتَ هَاهُنَا؟

قَالَ: «يَعْلَمُ ذَلِكَ حِينَ يَمُضِي صَاحِبُهُ». قُلْتُ: بِأَيِّ شَيْءٍ؟ قَالَ: «يُلْهِمُهُ اللَّهُ (٥)». (٦).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

صفوان گوید بحضرت رضا علیه السلام عرض کردم: بمن بفرما امام چه زمانی میدانند او امام است: زمانی که باو خبر رسد صاحبش (امام سابق) وفات کرده یا همان زمانی که وفات میکند، مثل اینکه حضرت ابو الحسن (پدرت) در بغداد وفات کرد و شما اینجا (در مدینه) بودید؟ فرمود: همان زمانی که صاحبش میمیرد، آگاه می شود: عرض کردم: بچه وسیله؟ فرمود: خدا باو الهام میکند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۸

[ترجمه کمره ای]:

۴- صفوان گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: به من بفرما که امام کی می داند که امام است؟ آن وقت که به او خبر رسد که امام سابق او در گذشته یا از همان حین در گذشت او؟ مثل این که امام کاظم در بغداد فوت کرد و شما در مدینه بودید؟ فرمود: همان گاه که او بمیرد وی بداند که امام است و او مرده است، گفتم: با چه وسیله ای؟ فرمود: خدا به او الهام می کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۴- صفوان می گوید: به امام رضا علیه السلام گفتم: به من بفرمائید که امام کی می داند که امام است؟ آن وقت که به او خبر رسد که امام سابق او در گذشته یا از همان آغاز درگذشت او؟ مثل این که

امام کاظم در بغداد فوت کرد و شما در مدینه بودید؟ فرمود: همان گاه که او بمیرد وی بدانند که امام است و او مرده است، گفتم: با چه وسیله ای؟ فرمود: خدا به او الهام می کند.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۲۸۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و مثل مرفوع خبر مبتداً محذوف، ای موضع المسألة مثل هذه الواقعة، أو منصوب بنیابة المفعول المطلق، ای مثل مضی اَبی الحسن، و جملة قبض استئناف بیانی و أنت هی هنا جملة حالیه.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۴۰

۵- الحدیث

۹۹۴/۵. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ أَبِي الْفَضْلِ الشَّهْبَانِيِّ (۷) ، عَنْ

ص: ۲۷۶

١-١ . فى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٤٠ : «وربّما يقرأ : «طلّعتها» بالعين المهملة على بناء التفعيل ، أى أطلّعتها وأخبرتها . وهذا مخالف للمضبوط فى النسخ» .

٢-٢ . فى «ف» : + «قال» .

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ٤٦٧ ، ح ٤ ، من قوله : «طلّقت أم فروة بنت إسحاق» ؛ وفيه ، ح ٦ ، إلى قوله : «علمت به قبل مجيئه» وفيهما بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٦٢ ، ح ١٢٦٥ ؛ البحار ، ج ٢٧ ، ص ٢٩٣ ، ح ٦ .

٤-٤ . فى مرآة العقول : «ومثل ، مرفوع خبر مبتدأ محذوف ، أى موضع المسألة مثل هذه الواقعة ، أو منصوب بناية المفعول المطلق ، أى مثل مضى أبى الحسن» .

٥-٥ . فى البصائر : + «ذلك» .

٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ٤٦٦ ، ح ١ ، عن محمّد بن الحسين ، عن صفوان بن يحيى الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٦٢ ، ح ١٢٦٤ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ٢٤٧ ، ح ٥٥ .

٧-٧ . فى «ألف ، ب ، ج ، بح ، بس ، بف» : «الميشائى» . وفى «ض» : «المنشائى» . وفى «ف» «النشائى» . وفى «و» : «الميشائى» . وفى «بر» وحاشية «و ، بر ، بس ، بف» كما فى المتن . ولم نجد من هذه الألقاب _ حسب تتبّعنا فى الأسناد وكتب الأنساب والألقاب _ إلا «النشائى» . راجع : الأنساب للسمعانى ، ج ٥ ، ص ٤٨٩ ؛ توضيح المشتبه ، ج ٥ ، ص ١٨ ؛ وج ٩ ، ص ٧١ . فعليه يحتمل إمّا صحّة «النشائى» ، وإمّا أن يكون الصواب هو «الميسائى» ، وهذا وإن لم يرد فى النسخ لكنّه مذکور فى كتب الأنساب والألقاب . وتصحيف الميسائى بالميشائى و المنشائى والميشائى _ كما عليها أكثر النسخ _ سهل جدّاً . راجع : الأنساب للسمعانى ، ج ٥ ، ص ٤٣١ ؛ اللباب فى تهذيب الأنساب ، ج ٣ ، ص ٢٨٢ . وأمّا ما ورد فى بصائر الدرجات ، ص ٤٦٧ ، ح ٣ من «الشيبانى» ، فالظاهر أنّه غير معتمد عليه ، ناشٍ من تكرّر «أبى المفضل الشيبانى» فى الأسناد ، كما يدلّ عليه البحار ، ج ٥٠ ، ص ١٣٥ ، ح ١٦ نقلاً من البصائر .

هَارُونَ بْنِ الْفَضْلِ ، قَالَ :

رَأَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْيَوْمِ الَّذِي تُوفِّيَ فِيهِ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ :
«إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (۱) مَضَى أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ . فَقِيلَ لَهُ : وَكَيْفَ عَرَفْتَ ؟ قَالَ : «لِإِنَّهُ
تَدَاخَلَنِي (۲) ذَلَّةٌ لِلَّهِ لَمْ أَكُنْ أَعْرِفُهَا» . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

هارون بن فضیل گوید: روز وفات حضرت ابو جعفر (امام جواد) علیه السلام ابو الحسن علی بن محمد (النقی) را دیدم، فرمود: «

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

»ابی جعفر علیه السلام درگذشت، بحضرت عرض شد: از کجا دانستید؟ فرمود: زیرا فروتنی و خضوعی نسبت بخدا در دلم افتاد که برایم سابقه نداشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۸

[ترجمه کمره ای] :

۵-هارون بن فضل گوید:من ابو الحسن علی بن محمد(علیهما السلام) را در روز وفات ابو جعفر(امام محمد تقی)دیدم گفت:«

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«ابو جعفر در گذشت، به او عرض شد: از چه راه فهمیدی؟ فرمود: یک خضوع و ذلتی برای خدا در دلم افتاد که پیش از آن درک نمی کردم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹

[ترجمه آیت الهی]:

۵- هارون بن فضل می گوید: من ابو الحسن علی بن محمد علیه السلام را در روز وفات ابو جعفر (امام محمد تقی) دیدم گفت: انا لله و انا اليه راجعون، ابو جعفر درگذشت؛ به او عرض شد: از چه راه فهمیدی؟ فرمود: فروتنی و ذلتی که سنت به خداوند در دلم افتاد که برایم بی سابقه بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۸۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول و أبو الحسن: الثالث عليه السلام، و أبو جعفر الجواد عليه السلام تداخلى أى دخلنى، و فيه مبالغة و لما كانت الإمامة منتهى درجات الكمال للبشر و هو يستلزم نهاية معرفة الله عز و جل، و هى مستلزمة لغاية الإخبات و الخضوع و التذلل له تعالى، فلذا استدل عليه السلام بحصولها على حصول الإمامة، و إنما قال عليه السلام ذلك على وفق فهم السائل، و إلا فإنه عليه السلام كان اطلع

بالهامه تعالى و اطلاعه على ملكوت السماوات و الأرض، بل حضر عند موته و غسله و دفنه و الصلاة عليه كما ورد فى الأخبار.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٠

٦- الحديث

٩٩٥/٦. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، عَنْ مُسَافِرٍ، قَالَ :

أَمَرَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - حِينَ أُخْرِجَ بِهِ - أَبَا الْحَسَنِ (٤) عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ يَنَامَ عَلَى بَابِهِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ أَبَدًا مَا كَانَ (٥) حَيًّا إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ خَبْرُهُ (٦)، قَالَ : فَكُنَّا فِي كُلِّ لَيْلَةٍ نَفْرُشُ لِإِبْنِ الْحَسَنِ فِي الدَّهْلِيْزِ (٧)، ثُمَّ يَأْتِي بَعْدَ الْعِشَاءِ (٨) فَيَنَامُ، فَإِذَا أَصْبَحَ انْصَرَفَ إِلَى مَنْزِلِهِ، قَالَ : فَمَكَثَ عَلَى هَذِهِ الْحَالِ أَرْبَعِ سِنِينَ، فَلَمَّا كَانَ (٩) لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي، أَبْطَأَ عَنَّا وَ فُرْشَ لَهُ، فَلَمْ يَأْتِ كَمَا كَانَ يَأْتِي، فَاسْتَوْحَشَ الْعِيَالُ وَ ذَعُرُوا (١٠)، وَ دَخَلْنَا أَمْرًا عَظِيمًا مِنْ إِبْطَائِهِ.

١/٣٨٢

فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ، أَتَى الدَّارَ، وَ دَخَلَ إِلَى (١١) الْعِيَالِ، وَ قَصَدَ إِلَى أُمِّ أَحْمَدَ، فَقَالَ

ص: ٢٧٧

١-١. البقرة (٢): ١٥٦.

٢-٢. أى دخلنى، من تداخل الأمور، وهو دخول بعضها فى بعض. راجع: لسان العرب، ج ١١، ص ٢٤٣ (دخل).

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ٤٦٧ ، ح ٥ ، عن محمد بن عيسى ، عن أبي الفضل ، عن هارون بن الفضل ؛ وفيه ، ح ٣ ، بسنده عن أبي الفضل الشيباني ، عن هارون بن الفضل الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٦٤ ، ح ١٢٦٧ ؛ البحار ، ج ٥٠ ، ص ١٤ ، ح ١٥ .

٤-٤ . في «ب» : «علی بن موسی» .

٥-٥ . في «بر» : «مادام» .

٦-٦ . في «ب» : «خبر» .

٧-٧ . في «ف» : «الدهاليز» . و«الدّهليز» : ما بين الدار والباب . فارسي معرّب . الصحاح ، ج ٣ ، ص ٨٧٨ (دهلزي) .

٨-٨ . في «بح» : «يأتي العشاء» .

٩-٩ . في حاشية «ف» : «كانت» .

١٠-١٠ . يجوز فيه المبني للفاعل أيضا . وهو من الذعر بمعنى الخوف .

١١-١١ . في حاشية «بح» : «على» .

لَهَا : «هَاتِ (١) الَّتِي (٢) أودَعَكَ أَبِي» . فَصَرَخْتُ (٣) ، وَ لَطَمْتُ وَجْهَهَا ، وَ شَقَّتْ جَبِيهَا (٤) ، وَ قَالَتْ : مَاتَ وَ اللَّهُ سَيِّدِي ، فَكَفَّهَا ، وَ قَالَ لَهَا : «لَا تَكَلِّمِي (٥) بِشَيْءٍ ، وَ لَا تُظْهِرِيهِ (٦) حَتَّى يَجِيءَ الْخَبْرُ إِلَى الْوَالِي» .

فَأَخْرَجَتْ إِلَيْهِ سَفَطاً (٧) ، وَ أَلْفِي دِينَارٍ ، أَوْ أَرْبَعَةَ آلَافِ دِينَارٍ ، فَدَفَعَتْ ذَلِكَ أَجْمَعُ إِلَيْهِ دُونَ غَيْرِهِ ، وَ قَالَتْ : إِنَّهُ قَالَ لِي فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَهُ _ وَ كَانَتْ أَثِيرَةً (٨) عِنْدَهُ _ : «احْتَفِظِي بِهِذِهِ (٩) الْوَدِيعَةَ عِنْدَكَ ، لِأَنَّ (١٠) تُطَلِّعِي عَلَيْهَا أَحَدًا حَتَّى أَمُوتَ ، فَإِذَا مَضَيْتُ ، فَمَنْ أَتَاكَ مِنْ وُلْدِي فَطَلَبَهَا مِنْكَ ، فَادْفَعِيهَا إِلَيْهِ ، وَ اعْلَمِي أَنَّي قَدْ مِتُّ (١١)» . وَ قَدْ جَاءَنِي (١٢) وَ اللَّهُ عَ لَامَةٌ سَيِّدِي .

فَقَبِضَ ذَلِكَ مِنْهَا ، وَ أَمَرَهُمْ (١٣) بِالْأَمْسَاكِ جَمِيعاً إِلَى أَنْ وَرَدَ الْخَبْرُ ، وَ انصَرَفَ فَلَمْ يُعَدْ (١٤) لَشَيْءٍ (١٥) مِنَ الْمَيِّتِ ، كَمَا كَانَ يَفْعَلُ ، فَمَا لَبِثْنَا إِلَّا أَيَّاماً يَسِيرَةً حَتَّى جَاءَتْ

- ١-١ . فى البحار : «هاتى» .
- ٢-٢ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر» والوفى والبحار : «الذى» .
- ٣-٣ . «فَصْرَحَتْ» ، أى صاحت صيحةً شديدةً . راجع : القاموس المحيط ، ج ٥ ، ص ٣٧٨ (صرخ) .
- ٤-٤ . فى «ج» : «زَيْقُهَا» . والزَيْقُ من الثوب ما أحاط منه بالعنق ، وما كفّ من جانب الجيب .
- ٥-٥ . فى «بح» : «لا تكلمنى» .
- ٦-٦ . فى «بح» : «لا تظهر به» .
- ٧-٧ . «السَّفَطُ» : واحد الأسفاط ، وهو ما يُعَبَّى ويُصانُ فيه الطيب وما أشبهه من آلات النساء ، ويستعار للتابوت الصغير . وقال الفيض : «وسَفَطٌ ، معرّب سَبَدٌ» . المغرب ، ص ٢٢٦ (سفط) .
- ٨-٨ . فى «ف ، بر ، بف» وحاشية «بح» : «أميره» . وقوله : «كانت أثيرة عنده» ، معترضة من كلام مسافر . و«عنده» أى عند الكاظم عليه السلام . و«الأثيرة» : المكينة والمُكْرَمَة . يقال : رجل أثير ، أى مكين مُكْرَم ، والجمع أثراء ، والأثنى أثيرة . مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٤١ ؛ لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٧ (أثر) .
- ٩-٩ . فى «بح» : «هذه» .
- ١٠-١٠ . فى «ف» : «ولا» .
- ١١-١١ . فى «بر» : «مُتَّ» بضم الميم وجاء جمع المخاطب فى القرآن بضم الميم وكسرهما كما فى آل عمران فى الآيتين : ١٥٧ و ١٥٨ وفى سورة المؤمنون فى الآية : ٣٥ .
- ١٢-١٢ . فى «ض ، ف ، بح ، بر» والوفى والبحار : «جاءتنى» .
- ١٣-١٣ . فى «ف» : «فأمرهم» .
- ١٤-١٤ . فى «بح» : «ولم يعد» .
- ١٥-١٥ . فى «ف» والبحار : «بشىء» .

الْخَرِيْطَةُ (۱) بِنَعْيِهِ (۲) ، فَعَدَدْنَا (۳) الْأَيَّامَ ، وَ تَفَقَّدْنَا الْوَقْتَ (۴) ، فَإِذَا هُوَ قَدْ مَاتَ فِي الْوَقْتِ الَّذِي
فَعَلَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا فَعَلَ مِنْ تَخَلُّفِهِ عَنِ الْمَبِيْتِ وَ قَبْضِهِ لِمَا قَبِضَ (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مسافر گوید: هنگامی که ابو ابراهیم (موسی بن جعفر) علیه السلام را (بسوی بغداد) میبردند بامام
رضا علیه السلام دستور داد که همیشه تا وقتی که خودش زنده است، هر شب در منزل آن حضرت
بخوابد تا خبرش باو برسد، مسافر گوید: ما هر شب بستر امام رضا را در دهلیز خانه میانداختیم، و
آن حضرت بعد از شام می آمد و میخوابید و صبح بمنزل خویش میرفت، تا چهار سال بدین منوال
گذشت، شبی از شبها بستر حضرت را انداختند ولی او دیر کرد و بالاخره هم نیامد، اهل خانه نگران
و هراسان شدند و ما را از نیامدنش دهشتی گرفت. چون فردا شد، آن حضرت بمنزل آمد و نزد اهل
خانه رفت و متوجه ام احمد شد و باو فرمود: آنچه را پدرم بتو سپرده بیاور، ناگاه ام احمد فریاد کشید
و سیلی برخسارش زد و گریبانش را درید و گفت: بخدا آقايم مرد، حضرت او را جلو گرفت و
فرمود: «مبادا سخنی بگوئی و آن را اظهار کنی تا خبر بحاکم برسد» سپس ام احمد زنبیلی را با دو
هزار دینار یا چهار هزار دینار نزد او آورد و همه را بامام رضا داد، نه بدیگران (زیرا از اموال شخصی
آن حضرت نبود تا میان همه وراثت تقسیم شود). و ام احمد - که برگزیده و محرم راز امام هفتم علیه
السلام بود - گفت آن حضرت روزی محرمانه بمن فرمود: این امانت را نزد خود حفظ کن، کسی
را از آن آگاه نساز تا من بمیرم، چون من درگذشتم، هر کس از فرزندانم نزد تو آمد و آن را از تو
خواست تحویلش ده و بدان که من مرده ام. اکنون بخدا نشانه ای که آقايم فرموده بود ظاهر شد (و
دانستم که او درگذشته است) امام رضا علیه السلام آنها را از او گرفت و همه را دستور خودداری داد
تا زمانی که خبر برسد، سپس بازگشت و برای خوابیدن شب هم چنان که می آمد، نیامد، تا چند

روزی بیش نگذشت که پاکت نامه خبر وفات امام هفتم رسید. ما روزها را شمردیم و حساب کردیم، معلوم شد همان وقتی که امام رضا برای خوابیدن نیامد و امانت را گرفت، آن حضرت درگذشته است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۱۹

[ترجمه کمره ای]:

۶- مسافر گوید: وقتی امام کاظم را گرفتند که ببرند به فرزند خود ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) دستور داد که تا او زنده است هر شب درب اطاق بخوابد تا خبر او برسد. گوید: ما هر شب بستر امام رضا را در دهلیز می انداختیم و پس از شام می آمد و در آن می خوابید و صبح به منزلش بر می گشت. گوید: چهار سال بر این وضع پائید و سپس در یکی از شبها بستر او را انداختیم و دیر کرد و به شیوه همیشه نیامد بخوابد و اهل خانه به هراس افتادند و ترسیدند و غم فراوانی از نیامدن آن حضرت ما را فرا گرفت و فردای آن شب به خانه آمد و نزد خانواده ما رفت و ام احمد را خواست و به او گفت: آن امانتی که پدرم به تو سپرده بیاور، ام احمد به مجرد شنیدن این سخن شیون کرد و سیلی به چهره زد و گریبان درید و گفت: به خدا آقای من مرده است، امام رضا جلو او را گرفت و فرمود: سخنی در این باره مگو و اظهاری مکن، تا خبر به والی رسد و او سبدی با دو هزار یا چهار هزار اشرفی در آورد و همه آنها را به امام رضا داد نه دیگران و ام احمد گفت: امام کاظم محرمانه به من فرمود (ام احمد بانویی راستگو و مورد اعتماد بود نزد امام) این امانت را نگهدار نزد خودت احدی را تا من بمیرم بدان مطلع مکن و چون مردم هر کدام از پسرانم آمد و آن را درخواست کرد از تو آن را به او بده و بدان که من مرده ام، به خدا سوگند نشانه ای که آقا من به من داده بود ظاهر شد، امام رضا آنها را از او دریافت کرد و به همه دستور خود داری داد تا خبر رسید، و برگشت و دیگر به آن خوابگاه معهود برنگشت به رسم گذشته و چند روزی بر ما نگذشت که طومار خبر مرگ آن حضرت رسید و

ما روز شماری کردیم و وارسیدیم در همان وقتی وفات کرده بود که ابو الحسن (الرضا) علیه السلام)) همان اقدام را کرد و خوابگاه سفارشی را ترک کرد و امانت معهوده را دریافت نمود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۱

[ترجمه آیت الهی]:

۶- مسافر گوید: وقتی امام کاظم را گرفتند (و به بغداد) می بردند به فرزند خود ابو الحسن (امام رضا علیه السلام) فرمود: تا او زنده است هر شب در منزل او بخوابد تا خبر (وفات) به او برسد.

گوید: ما هر شب بستر امام رضا را در دهلیز می انداختیم و پس از شام می آمد و در آن می خوابید و صبح به خانه بر می گشت. گوید: چهار سال جریان بر این منوال گذشت تا آنکه شبی از شبها بستر او را انداختیم و دیر کرد و نیامد بخوابد و اهل خانه به هراس افتادند و ترسیدند و غم فراوانی از نیامدن آن حضرت ما را فراگرفت و فردای آن شب به خانه آمد و نزد خانواده ما رفت و ام احمد را خواست و به او گفت: آن امانتی که پدرم به تو سپرده بیاور، ام احمد به مجرد شنیدن این سخن شیون کرد و سیلی به چهره زد و گریبان درید و گفت: به خدا آقای من مرده است، امام رضا جلو او را گرفت و فرمود: سخنی در این باره مگو و اظهاری مکن، تا خبر به حاکم برسد سپس او سبدی با دو هزار یا چهار هزار اشرفی بیاورد و همه آنها را به امام رضا داد نه دیگران و ام احمد گفت: امام کاظم محرمانه به من فرمود (ام احمد بانوئی راستگو و مورد اعتماد امام بود این امانت را نزد خود نگه دار و مگذار احدی بر آن آگاهی بیابد) زیرا این اموال شخصی نبود که بعد از فوت امام بین وارث تقسیم شود) چون از دنیا رفتم هر کدام از پسرانم آمد و آن را از تو درخواست کرد آن را به او بده و بدان که من مرده ام، به خدا سوگند نشانه ای که آقایم به من داده بود ظاهر شد،

امام رضا آنها را از او دریافت کرد و به همه دستور خودداری داد تا خبر رسید، و برگشت و دیگر به آن خوابگاه موردنظر به رسم گذشته برنگشت و چند روزی بر ما نگذشت که طومار خبر مرگ آن حضرت رسید و ما روزشماری کردیم و واری نمودیم و متوجه شدیم در همان وقت که حضرت رضا اقدام نمود و خوابگاه سفارشی را ترک کرد و امانت معه ده را دریافت نمود. امام وفات یافته بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۹۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. و الدهلیز بالكسر ما بین الباب و الدار، فمكث أى استمر و فرش له على بناء المجهول و ذعروا على بناء المعلوم أو المجهول، فى القاموس: الذعر بالضم الخوف ذعر كعنى فهو مذعور، و بالفتح التخويف كالإذعار و بالتحريك الدهش، و أم أحمد زوجة الكاظم عليه السلام الخطبة عنده هات اسم فعل بمعنى أعطنى فصرخت أى صاحت صيحة شديدة فكفها أى منعها، و فى القاموس: السفط محرقة كالجوالق أو كالقفة، و فى المغرب: السفط واحد الأسفاط و هو ما يصاب فيه الطيب و ما أشبهه من آلات النساء، و يستعار للتابوت الصغير، انتهى. و كأنه كان فى السفط ودائع الإمامة و إسرارها أو أربعة الترديد من الراوى و كانت أثيرة معترضة من كلام مسافر و الأثيرة المختارة الراجحة على غيرها، فى القاموس: فلان أثيرى أى من خلصائى، و ضمير عنده لأبى إبراهيم لا تطلعى من باب الأفعال، و الخريطة الكيس يصاب فيه المكتوب و يشد رأسه، و النعى خبر الموت، و التفقد طلب الشئ عند غيبته. و حاصل الخبر: أن الرضا عليه السلام فى تلك الليلة ذهب بطى الأرض

بأمر الله تعالى من المدينة إلى بغداد للحضور عند موت والده ودفنه والصلاة عليه، ورجع في تلك الليلة كما وقع التصريح بجميع ذلك في أخبار أخرى أوردتها في الكتاب الكبير.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٢

(٩١) باب حالات الأئمة في السنّ

١- الحديث

٩٩٦/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ ، عَنْ يَزِيدَ (٦) الْكُنَاسِيِّ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَكَانَ (٧) عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - حِينَ تَكَلَّمَ فِي الْمَهْدِ - حُجَّةَ اللَّهِ (٨) عَلَى أَهْلِ زَمَانِهِ ؟

فَقَالَ : «كَانَ يَوْمَئِذٍ نَبِيًّا حُجَّةَ اللَّهِ (٩) غَيْرَ مُرْسَلٍ ؛ أَمَا تَسْمَعُ (١٠) لِقَوْلِهِ حِينَ قَالَ : «إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا» (١١) .» .

ص: ٢٧٩

١-١ . الخَريْطَةُ: هَنَّةٌ مِثْلُ الْكَيْسِ تَكُونُ مِنَ الْخَرِقِ وَالْأَدَمِ تُشْرَجُ عَلَى مَا فِيهَا ، أَيْ يُدَاخَلُ بَيْنَ أَشْرَاجِهَا وَعَرَاهَا وَيُشَدُّ فَاهُ . قَالَ الْفَيْضُ : «الخَريْطَةُ : شِدَّةُ الْبِكَاءِ» . فَكَأَنَّهُ أَخَذَهُ مِنْ اسْتِخْرَاطِ الرَّجُلِ فِي الْبِكَاءِ

، أى لَجّ فيه واشتدّ . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٢٨٥ - ٢٨٦ (خرط) ؛ الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٦٥ .

٢-٢ . النَّعْيُ : خبر الموت . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٥١٢ (نعا) .

٣-٣ . فى الوافى : «فعدّنا» .

٤-٤ . تفقدنا الوقت ، أى طلبنا وقت فوته عليه السلام . والتفقد : طلب الشىء عند غيبته . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٥٢٠ (فقد) .

٥-٥ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٦٣ ، ح ١٢٦٦ ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ٢٤٦ ، ح ٥٣ .

٦-٦ . فى «ب ، ض ، و» : «بريد» . وهو سهو . ويزيد هذا ، هو يزيد أبو خالد الكناسى ، روى عنه هشام بن سالم فى بعض الأسناد . راجع : رجال البرقى ، ص ١٢ ؛ رجال الطوسى ، ص ١٤٩ ، الرقم ١٦٥٥ ، وص ٣٢٣ ، الرقم ٤٨٣٣ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ١٩ ، ص ٤٢٧ . ويأتى البحث عن ذلك تفصيلاً فى الكافى ، ذيل ح ١١٠٧٣ ، فلاحظ .

٧-٧ . فى «ب» والبحار ، ج ١٤ : «كان» بدون الهمزة .

٨-٨ . فى «ج ، بس ، بف» وحاشية «بر» والبحار ، ج ١٨ : «لله» .

٩-٩ . فى «ج ، بس ، بف» وحاشية «بر» والبحار ، ج ١٨ : «لله» .

١٠-١٠ . فى «ف» : - «أما تسمع» .

١١-١ . مريم (١٩) : ٣٠ - ٣١ .

قُلْتُ (١) : فَكَانَ يَوْمَئِذٍ حُجَّةً لِلَّهِ (٢) عَلَى زَكَرِيَّا فِي تِلْكَ الْحَالِ وَهُوَ فِي الْمَهْدِ ؟

فَقَالَ : «كَانَ عِيسَى فِي تِلْكَ الْحَالِ آيَةً لِلنَّاسِ ، وَرَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لِمَرْيَمَ حِينَ (٣) تَكَلَّمَ ، فَعَبَّرَ (٤) عَنْهَا ، وَكَانَ نَبِيًّا حُجَّةً عَلَى مَنْ سَمِعَ كَـ لَامَهُ فِي تِلْكَ الْحَالِ ، ثُمَّ صَمَتَ فَلَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّى مَضَتْ لَهُ سَنَتَانِ ، وَكَانَ (٥) زَكَرِيَّا الْحُجَّةَ لِلَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - عَلَى النَّاسِ بَعْدَ صَمْتِ عِيسَى بِسِنَتَيْنِ (٦) ، ثُمَّ مَاتَ زَكَرِيَّا ، فَوَرِثَهُ ابْنُهُ يَحْيَى الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَهُوَ صَبِيٌّ صَغِيرٌ ؛ أَمَا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ : «يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا» (٧) .

فَلَمَّا بَلَغَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ سَبْعَ سِنِينَ ، تَكَلَّمَ بِالنُّبُوَّةِ وَ الرَّسَالَةِ حِينَ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى ١/٣٨٣
إِلَيْهِ ، فَكَانَ عِيسَى الْحُجَّةَ عَلَى يَحْيَى وَ عَلَى النَّاسِ أَجْمَعِينَ ، وَ لَيْسَ تَبْقَى الْأَرْضُ _ يَا أَبَا خَالِدٍ _
يَوْمًا وَاحِدًا بِغَيْرِ حُجَّةٍ لِلَّهِ (٨) عَلَى النَّاسِ مُنْذُ يَوْمِ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَسْكَنَهُ الْأَرْضَ .
فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَ كَانَ (٩) عَلَيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حُجَّةً مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ فِي حَيَاةِ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ؟

فَقَالَ : « نَعَمْ ، يَوْمَ أَقَامَهُ لِلنَّاسِ (١٠) ، وَ نَصَبَهُ عِلْمًا ، وَ دَعَاهُمْ إِلَى وِلَايَتِهِ ، وَ أَمَرَهُمْ بِطَاعَتِهِ » .

قُلْتُ : وَ كَانَتْ (١١) طَاعَةٌ عَلَيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَاجِبَةً عَلَى النَّاسِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ
آلِهِ وَ بَعْدَ وَفَاتِهِ ؟

ص : ٢٨٠

-
- ١ - ٢ . فى «ج» : - «قلت» .
 - ٢ - ٣ . فى «بح» والبحار ، ج ١٤ : «الله» .
 - ٣ - ٤ . فى حاشية «بر» : «حتى» .
 - ٤ - ٥ . فى «بف» : «فغير» . وفى مرآة العقول : «وفى بعض النسخ : فغير بالغيث المعجزة والياء ،
أى غير وأزال التهمة عنها ، ولعله تصحيف» .
 - ٥ - ٦ . فى «ب» : «فكان» .
 - ٦ - ٧ . فى «بر» : «سنتين» .
 - ٧ - ٨ . مريم (١٩) : ١٢ .
 - ٨ - ٩ . فى «بس» : «الله» .
 - ٩ - ١٠ . فى «بح» ومرآة العقول : «كان» بدون الهمزة .

۱۰-۱۱. فی «ب، ج»: + «حجّة» .

۱۱-۱. فی «ف، بح، بس، بف» والوافی: «فكانت» .

فَقَالَ: «نَعَمْ، وَ لَكِنَّهُ صَمَتَ، فَلَمْ يَتَكَلَّمْ» (۱) مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله، وَ كَانَتْ الطَّاعَةُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله عَلَى أُمَّتِهِ وَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله، وَ كَانَتْ (۲) الطَّاعَةَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ عَلَى النَّاسِ كُلِّهِمْ لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله، وَ كَانَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَكِيمًا (۳) عَالِمًا. (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

یزید کناسی گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم که آیا عیسی بن مریم زمانی که در گهواره سخن گفت، حجت خدا بود بر اهل زمانش؟ فرمود: او آن زمان پیغمبر و حجت غیر مرسل خدا بود (یعنی در آن زمان مأمور بتبلیغ و دعوت نبود) مگر نمیشنوی گفته خود او را که میگوید «من بنده خدایم (تا مردم نگویند عیسی خداست) خدا بمن کتاب داده و پیغمبرم ساخته و هر جا باشم (اگر چه در گهواره) پر برکتم قرار داده و تا زنده باشم مرا بنماز و زکاة سفارش کرده- ۳۱ سوره ۱۹-». عرض کردم: در آن زمان و در همان حالی که در گهواره بود، حجت خدا بود بر زکریا؟ فرمود: عیسی در همان حال برای مردم آیت بود و رحمت خدا بود برای مریم، زمانی که سخن گفت و از جانب او دفاع کرد و پیغمبر بود و حجت بر هر که سخنش را در آن حال شنید. سپس سکوت نمود و تا دو ساله شد، سخن نگفت، و حجت خدای عز و جل بر مردم بعد از سکوت عیسی تا دو سال زکریا بود، سپس زکریا درگذشت و پسرش یحیی، کتاب و حکمت را از او ارث برد، در حالی که کودکی خردسال بود. مگر نمیشنوی گفته خدای عز و جل را؟ «ای یحیی کتاب (تورات) را با قوت بگیر و ما حکم نبوت را در کودکی باو دادیم ۱۲ سوره ۱۹-» (یعنی ما که ترا در کودکی حکم نبوت دهیم، نیرو و استعداد

آن را هم بتو میبخشیم). چون عیسی هفت ساله شد و خدای تعالی باو وحی فرستاد، از نبوت و رسالت خود سخن گفت، و بر یحیی و همه مردم حجت گشت. ای ابا خالد! از روزی که خدا آدم علیه السلام را آفرید و در زمینش ساکن ساخت یک روز زمین، بدون حجت خدا بر مردم نباشد عرض کردم: قربانت. آیا علی علیه السلام در زمان حیات رسول خدا صلی الله علیه و آله بر این امت از طرف خدا و رسولش حجت بود؟ فرمود. آری، روزی که پیغمبر او را برای مردم بپا داشت و برای پیشوائی منصوبش ساخت و ایشان را بولایتش دعوت کرد و باطاعتش دستور داد. عرض کردم: اطاعت علی علیه السلام در زمان حیات و بعد از وفات پیغمبر صلی الله علیه و آله بر مردم واجب بود؟ فرمود: آری، ولی در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله خاموش بود و سخن نمیگفت. و در زمان حیات پیغمبر صلی الله علیه و آله اطاعت از پیغمبر صلی الله علیه و آله بر امت و بر علی علیه السلام واجب بود و بعد از وفات آن حضرت اطاعت از علی علیه السلام از جانب خدا و رسولش بر همه مردم واجب بود، و علی علیه السلام حکیم و عالم بود (اشاره بآیه شریفه»

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ

«دارد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۱

[ترجمه کمره ای]:

۱- یزید کناسی گوید: از امام باقر (علیه السلام) پرسیدم: آیا عیسی بن مریم وقتی در گهواره سخن گفت حجت خدا بود بر اهل زمانش؟ فرمود: در آن روز پیغمبر بود و حجت خدا بود ولی مرسل نبود، آیا گفته او را نشنیدی که فرموده (۳۱ سوره مریم): «به راستی من بنده خدایم به من کتاب داده و مرا پیغمبر ساخته و با برکت نموده هر جا باشم و به من سفارش به نماز و روزه کرده تا زنده هستم»

گفتم: در آن روز که در گهواره بود بر زکریا هم حجت بود؟ فرمود: عیسی (علیه السلام) در آن حال آیتی بود برای مردم و رحمتی بود برای مریم وقتی سخن گفت و از طرف مریم دفاع کرد و حجت و پیغمبر بود برای هر که در آن حال سخن او را شنید و سپس خموشی گزید و دیگر سخن نگفت تا دو سالش شد و زکریا پس از خموشی او حجت خدا بود بر مردم تا دو سال و پس از آن زکریا مُرد و پسرش یحیی کتاب و حکمت را از او به ارث بُرد در حالی که کودک خرد سالی بود آیا نشنوی قول خدا عز و جل را (۱۲ سوره مریم): «ای یحیی بگیر کتاب را و ما به او حکم نبوت دادیم و هنوز او کودک بود». و چون عیسی (علیه السلام) هفت ساله شد نبوت و رسالت خود را طبق وحی خدا تعالی به وی اظهار داشت و عیسی حجت بر یحیی شد و بر همه مردم، و زمین یک روز هم بی حجت بر مردم نماند ای ابا خالد از روزی که خدا آدم را خلق کرده و در زمین جا داده. من گفتم: قربانت، آیا علی (علیه السلام) در زمان حیات رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از طرف خدا و رسولش حجت بر مردم بود؟ فرمود: آری، از روزی که او را برای مردم بر پا داشت و به خلافت نصب کرد و مردم را به ولایت او دعوت کرد و به طاعت او فرمان داد، گفتم: اطاعت علی (علیه السلام) در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هم بر مردم واجب بود و هم پس از وفاتش؟ فرمود: آری ولی او خاموش بود، تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود دستور مستقلى صادر نمی کرد حق اطاعت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر عهده امت و علی (علیه السلام) در زمان رسول خدا ثابت بود و حق اطاعت از طرف خدا و رسولش به عهده همه مردم بود نسبت به علی (علیه السلام) بعد از وفات رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) حکیم و دانشمند بود (بردبار و دانا بود خ ل).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- یزید کناسی می گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: آیا عیسی ابن مریم وقتی در گهواره سخن می گفت حجت خدا بر اهل زمانش بود؟ فرمود: در آن روز پیامبر حجت خدا بود ولی مرسل نبود (یعنی مامور به تبلیغ نبود) آیا گفته خود او را نشنیدی که فرمود: راستی من بنده خدایم به من کتاب داده و مرا پیامبر ساخته و در هر کجا که باشم وجودم را بابرکت نموده و تا زنده ام مرا به نماز و روزه سفارش کرده (مریم/۳۱)»

گفتم: در آن روز که در گهواره بود بر زکریا هم حجت بود؟

فرمود: عیسی علیه السلام در آن حال آیتی برای مردم و رحمتی برای مریم بود وقتی سخن گفت و از طرف مریم دفاع کرد حجت و پیامبر بود بر هر کس که در آن حال سخن او را شنید و سپس خاموش شد و دیگر سخن نگفت تا دو سالش شد و زکریا پس از خموشی او حجت خدا بر مردم بود تا دو سال و پس از آن زکریا مرد و پسرش یحیی کتاب و حکمت را از او به ارث برد در حالی که کودک خردسالی بود آیا نشنیدی قول خدای عز و جل: «ای یحیی کتاب را بگیر و ما به او حکم نبوت دادیم و هنوز او کودک بود (مریم/۱۲)».

و چون عیسی علیه السلام هفت ساله شد نبوت و رسالت خود را طبق وحی خدای تعالی به وی اظهار داشت و عیسی حجت بر یحیی شد و بر همه مردم، و زمین یک روز هم بی حجت بر مردم نماند ای ابا خالد از روزی که خدا آدم را آفرید و در روی زمین جایش داد.

من گفتم: قربانت، آیا علی علیه السلام در زمان حیات رسول خدا صلی الله علیه و آله از طرف خدا و رسولش حجت بر مردم بود؟

فرمود: آری، از روزی که او را برای مردم برپا داشت و به خلافت نصب کرد و مردم را به ولایت او دعوت کرد و به طاعت او فرمان داد، گفتم: اطاعت علی علیه السلام در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله هم بر مردم واجب بود و هم پس از وفاتش؟

فرمود: آری ولی او خاموش بود، تا رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بود دستور مستقلى صادر نمى کرد حق اطاعت از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بر عهده امت و على عليه السلام در زمان رسول خدا بود و بعد از وفات رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ حق اطاعت از طرف خدا و رسولش به عهده همه مردم بود نسبت به على عليه السلام و او حكيم و دانشمند بود.

ترجمه آيت الهى ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسى] :

: كالصحيح. حجة الله أى إماما للناس مرسلا إليهم أو كان نبيا يجب على الناس الإقرار بإمامته فعلى الأول حاصل الجواب أنه لم يكن حينئذ إماما و لكن كان حجة لمريم عليها السلام على الحاضرين عندها، و لم يكن مرسلا إلى قوم، و على الثانى المعنى أنه كان نبيا و كان يجب على كل من سمع كلامه الإقرار بنبوته، لكن لم يكن مرسلا إليهم مأمورا بتبليغ الرسالة إليهم، أو كان حجة الله على نفسه و لم يكن مبعوثا على غيره، و ظاهر الخبر أنه لم يكن مأمورا حينئذ بأحكام الإنجيل و تبليغه، فالمراد بالكتاب التوراة، أو المعنى سيؤتىنى الكتاب، أو يكون مكلفا بالعمل بالإنجيل و لم يكن مأمورا بالتبليغ، فالمراد ب قوله عليه السلام حين أوحى الله إليه، الوحى بالتبليغ و الرسالة. قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى :

إِنِّى عَبْدُ اللَّهِ

قدم عليه السلام إقراره بالعبودية ليبطل به قول من يدعى له الربوبية و كان الله سبحانه نطقه بذلك لعلمه بما تقوله الغالون فيه، ثم قال :

أَتَانِي الْكِتَابَ وَ جَعَلَنِي نَبِيًّا

أى حكم لى بإيتاء الكتاب و النبوة. و قيل: إن الله سبحانه أكمل عقله فى صغره و أرسله إلى عباده و كان نبيا مبعوثا إلى الناس فى ذلك الوقت مكلفا عاقلا، و لذلك كانت له تلك المعجزة عن الحسن و الجبائى. و قيل: إنه كلمهم و هو ابن أربعين يوما عن وهب، و قيل: يوم ولد عن ابن عباس و أكثر المفسرين، و هو الظاهر. و قيل: إن معناه سيؤتىنى الكتاب و سيجعلنى نبيا، و كان ذلك معجزة لمريم عليها السلام على براءة ساحتها

وَ جَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ

أى جعلنى معلما للخبر، عن مجاهد و قيل: نفاعا حيثما توجهت، و البركة نماء الخير، و المبارك الذى ينمى الخير به، و قيل: ثابتا دائما على الإيمان و الطاعة، و أصل البركة الثبوت عن الجبائى

وَ أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ

أى بإقامتهما

مَا دُمْتُ حَيًّا

أى ما بقيت حيا مكلفا

آيَةٌ لِلنَّاسِ

أى علامة قدرة الله على كل شىء، أو معجزة دالة على براءة مريم. فعبر عنها على بناء التفعيل أى أعرب عما فى ذهن مريم من براءتها مما قالوا فيها، و احتج على الناس من قبلها، و فى بعض النسخ

فغير بالغين المعجزة و الياء، أى غير و أزال التهمة عنها، و لعله تصحيف فلم يتكلم أى بالنبوة و الرسالة ثم تكلم بعد السنتين بالنبوة، و بعد سبع بها و بالرسالة، أو لم يتكلم أصلا فى محضر الناس، لورود بعض الأخبار بتكلمه قبل ذلك.

يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ

قال الطبرسى رحمه الله تقديره: فوهبنا له يحيى و أعطيناه الفهم و العقل و قلنا يا يحيى خذ الكتاب، يعنى التوراة بما قواك الله عليه و أيدك به، و معناه و أنت قادر على أخذه قوى على العمل، و قيل: معناه بجد و صحة عزيمة على القيام بما فيه

وَ آتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

أى آتينا النبوة فى حال صباه، و هو ابن ثلاث سنين عن ابن عباس، و قيل: إن الحكم الفهم. الحجة على يحيى لأنه كان من أولى العزم، و هم حجج على سائر الأنبياء، و الحجج الذين فى زمانهم، و أبو خالد كنية ليزيد الكناسى، و الظاهر أنه القمطاط الثقة، فالظاهر أن الخبر صحيح. كان على عليه السلام حجة أقول: يدل على أن إمامة على عليه السلام كان فى حياة النبى صلى الله عليه و آله و سلم أيضا، و هو لا ينافى كونه رعية للنبى صلى الله عليه و آله و سلم، كالأنبياء الذين كانوا فى زمن أولوا العزم كما أومأنا إليه، و اختلف أصحابنا فى ذلك فذهب الأكثر إلى أن الإمامة إنما تثبت لكل منهم عليهم السلام بعد وفاة من تقدمه، و ذهب بعضهم إلى أن جميعهم فى كل الأزمنة أئمة تجب طاعتهم لكن واحد منهم ناطق و الباقي صامتون. سئل السيد المرتضى رضى الله عنه فى المسائل العكبرية: قد كان أمير المؤمنين و الحسن و الحسين عليهم السلام فى زمان واحد، جميعهم أئمة منصوص عليهم فهل كانت طاعتهم جميعا واجبة فى وقت واحد؟ و هل كانت طاعة بعضهم على بعض فرض طاعة من كان يجب منهم و كيف كانت الحال فى ذلك؟ فأجاب قدس سره أن الطاعة فى وقت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم كانت له من جهة الإمامة دون غيره، فلما قبض صلى الله عليه و آله و سلم صارت الإمامة من بعده لأمير المؤمنين عليه السلام، و من عداه من الناس

رعية له، فلما قبض صارت الإمامة للحسن ابن علي و الحسين عليهما السلام إذ ذاك رعية لأخيه الحسن عليه السلام، فلما قبض الحسن عليه السلام صار الأمر إلى الحسين عليه السلام، وهو إمام مفترض الطاعة على الأنام وهكذا حكم كل إمام و خليفة في زمانه، و لم يستند الجماعة في الإمامة بشيء إلى ما ذكرناه، و قد قال قوم من أصحابنا الإمامية أن الإمامة كانت لرسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و أمير المؤمنين و الحسن و الحسين صلوات الله و سلامه عليهم أجمعين في وقت واحد، إلا أن النطق و الأمر و النهي كان لرسول الله مدة حياته دون غيره، و كذلك كان الأمر لأمير المؤمنين صلوات الله عليه و الحسن و الحسين عليهما السلام، و جعلوا الإمام في وقت صاحبه صامتا و جعلوا الأول ناطقا، و هذا خلاف في عبارة و الأصل ما قدمناه. و قال قدس الله روحه في كتاب سياق الاستدلال بآية: إنما وليكم الله، على خلافة أمير المؤمنين عليه السلام، فإن قيل: لو كان المراد بالآية الإمامة لوجب أن تكون ثابتة في الحال، و قد أجمع المسلمون على أن لا إمام مع النبي؟ قيل له: إنا بينا أن المراد بلفظ الولي فرض الطاعة و الاستحقاق للتصرف بالأمر و النهي و هذا ثابت له في الحال فادعاء الإجماع بخلاف ذلك ادعاء الاتفاق لما فيه الخلاف، إلى آخر كلامه رحمه الله. قوله عليه السلام: حلِيمًا ، قيل: أي عاقلا مراعيًا للآداب اللازمة، و أقول: لعله أراد عليه السلام أن عدم معارضته للغاصبين لخلافته لم يكن لعدم إمامته بل لكونه حلِيمًا رزينًا عالما بالمصالح و كان لا يرى المصلحة في معارضتهم فلذا صبر و سلم ظاهرا حتى أمكنه الفرصة، و في بعض النسخ حكِيمًا عالما، و قد قال تعالى:

وَ إِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ

و ورد في الخبر أنه إشارة إلى أمير المؤمنين عليه السلام.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٦

٢- الحديث

۹۹۷/۲. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى ، قَالَ :

قُلْتُ لِلرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ : قَدْ كُنَّا نَسْأَلُكَ قَبْلَ أَنْ يَهَبَ اللَّهُ لَكَ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَكُنْتَ تَقُولُ : «يَهَبُ اللَّهُ لِي غُلَامًا» فَقَدْ وَهَبَ (۵) اللَّهُ لَكَ (۶) ، فَقَرَّرَ (۷) عُيُونُنَا (۸) ، فَلاَ أَرَأَاكَ اللَّهُ يَوْمَكَ ، فَإِنْ كَانَ كَوْنُ فِإِلَى مَنْ ؟ فَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ قَائِمٌ بَيْنَ يَدَيْهِ .

فَقُلْتُ : جُعِلَتْ فِدَاكَ ، هَذَا (۹) ابْنُ ثَلَاثِ سِنِينَ ؟! قَالَ (۱۰) : «وَمَا يَضُرُّهُ (۱۱) مِنْ ذَلِكَ (۱۲) شَيْءٌ (۱۳) ؛ قَدْ قَامَ (۱۴) عِيسَى (۱۵) عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْحُجَّةِ وَهُوَ ابْنُ (۱۶) ثَلَاثِ سِنِينَ» . (۱۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

صفوان بن يحيى گوید: بامام رضا علیه السلام عرض کردم: پیش از آنکه خدا ابا جعفر را بشما ببخشد، از شما (در باره جانشینت) می پرسیدیم، می فرمودید: خدا بمن پسری عطا می کند. اکنون خدا او را به شما عطا کرد و چشم ما روشن گشت - خدا آن روز را بما نشان ندهد - اگر پیش آمدی کند بسوی که رویم؟ حضرت با دست اشاره به ابی جعفر علیه السلام کرد که در برابرش ایستاده بود، من عرض کردم: قربانت، این پسر سه ساله است!! فرمود: هیچ زیانی بامامت او ندارد، همانا عیسی بن مریم علیه السلام قیام بحجت کرد، زمانی که کمتر از سه سال داشت (بحديث ۸۳۳ رجوع شود).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۲۱

[ترجمه کمره ای] :

۲-صفوان بن یحیی گوید: به امام رضا(علیه السلام) گفتم: ما پیش از آنکه ابو جعفر را به شما ببخشد از شما پرسش می کردیم(یعنی راجع به امام آینده) و شما می فرمودید: خدا به من پسری خواهد داد، اکنون خدا به شما پسری بخشیده، چشم ما را روشن کن(یعنی به مژده امامت او) خدا روز مرگ تو را به ما ننماید، اگر پیشامد ناگواری شد به سوی چه کسی گزائیم؟ به دست خود اشاره به ابو جعفر(امام محمد تقی علیه السلام) کرد که برادرش ایستاده بود، گفتم: قربانت، این سه سال دارد؟ فرمود: این خرد سالی به امامت او هیچ زیانی ندارد، حضرت عیسی هم(در سنی کمتر از خ) سه ساله بود که قیام به رسالت کرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۵

[ترجمه آیت الهی]:

۲-صفوان بن یحیی گوید: به امام رضا علیه السلام گفتم: ما پیش از آنکه ابو جعفر را به شما ببخشد از شما پرسش می کردیم(یعنی راجع به امام آینده) و شما می فرمودید: خدا به من پسری خواهد داد، اکنون خدا به شما پسری بخشیده، چشم ما را روشن کن(یعنی امامت او را به ما مژده ده) خدا روز مرگ تو را به ما نشان ندهد اگر پیشامد ناگواری شد به سوی چه کسی رو کنیم؟

به دست خود اشاره به ابو جعفر(امام محمد تقی علیه السلام) کرد که در برابرش ایستاده بود، گفتم: قربانت، این که سه سال دارد؟

فرمود: این خرد سالی به امامت او هیچ زیانی نمی رساند حضرت عیسی هم سه ساله بود که پیامبر شد و به رسالت قیام کرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۹۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. وقد مر فى باب الإشارة و النص على أبى جعفر الثانى عليه السلام، و ينافى بظاهره ما مر فى الخبر السابق إلا أن يقال نزل عليه الكتاب فى السنة الثالثة و لم يؤمر بتبليغه إلى السنة السابعة، أو يكون المراد بالحجة النبوة لا الرسالة، و يكون المراد أنه كان حجة فى ثلاث سنين و إن كان قبله أيضا كذلك، أو يكون تكلمه بعد صمته بالنبوة فى هذا السن و بالرسالة بعد سبع سنين، و يحتمل أن يكون ضمير هو راجعا إلى أبى جعفر عليه السلام أى كان عيسى حجة فى المهدي و أبو جعفر أكبر منه له ثلاث سنين.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٦

ص: ٢٨١

١-٢ . فى «ج»: «ولم يتكلم» .

٢-٣ . فى «بح»: «كان» .

٣-٤ . فى «ج، ض، ف» وحاشية «بح، بر، بف» ومرآة العقول: «حليما» . وفى الوافى: «عليما»
بدل «عالما» .

٤-٥. الوافي، ج ٢، ص ٧٠، ح ٥١٤؛ البحار، ج ١٤، ص ٢٥٥، ح ٥١، وفيه إلى قوله: «منذ يوم خلق الله آدم عليه السلام وأسكنه الأرض»؛ وج ١٨، ص ٢٧٨، ذيل ح ٣٨، إلى قوله: «وعلى الناس أجمعين».

٥-٦. في الكافي، ح ٨٤٢ والوافي والإرشاد: «وهبه».

٦-٧. في «ف»: «غلاما».

٧-٨. في الكافي، ح ٨٤٢، والوافي: «فأقر». وفي الإرشاد: «وقر».

٨-٩. في الإرشاد: «به».

٩-١٠. في الإرشاد: «وهذا».

١٠-١١. في الكافي، ح ٨٤٢، والوافي: «فقال».

١١-١٢. في الإرشاد: «ما يضر».

١٢-١٣. في «ج، بح، بر، بس»: «ذاك».

١٣-١٤. في الكافي، ح ٨٤٢، والوافي والإرشاد: «شيء».

١٤-١٥. في الكافي، ح ٨٤٢، والوافي: «فقد قام». وفي الإرشاد: «قد كان».

١٥-١٦. في «ض»: «بن مريم».

١٦-١٧. في الإرشاد: «وهو أقل من».

١٧-١٨. الكافي، كتاب الحجّة، باب الإشارة والنصّ على أبي جعفر الثاني عليه السلام، ح ٨٤٢

؛ الإرشاد، ج ٢، ص ٢٧٦، عن الكليني الوافي، ج ٢، ص ٣٧٦، ح ٨٥٦؛ البحار، ج ١٤، ص

٢٥٦، ح ٥٢؛ وج ٢٥، ص ١٠٢، ح ٤.

٣- الحديث

٩٩٨/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَيْفٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا:

عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ (١): إِنَّهُمْ يَقُولُونَ فِي حَدَاثَةِ سِنِّكَ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَى دَاوُدَ أَنْ يَسْتَخْلِفَ سُلَيْمَانَ وَهُوَ صَبِيٌّ يَرَعَى الْغَنَمَ، فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عَبْدًا بَنَى إِسْرَائِيلَ وَ

عَلَّمَاوَهُمْ ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ خُذْ عِصْيَ (۲) الْمُتَكَلِّمِينَ وَ عَصَا سُلَيْمَانَ ، وَ اجْعَلْهَا (۳) فِي بَيْتٍ ، وَ اخْتِمْ عَلَيْهَا (۴) بِخَوَاتِيمِ الْقَوْمِ ، فَإِذَا كَانَ مِنَ الْغَدِ ، فَمَنْ كَانَتْ عَصَاهُ (۵) قَدْ أُورِقَتْ وَ أَثْمَرَتْ ، فَهُوَ الْخَلِيفَةُ ، فَأَخْبَرَهُمْ دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالُوا : قَدْ رَضِينَا وَ سَلَّمْنَا . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مردی گوید: بامام محمد تقی علیه السلام عرض کردم: مردم در باره خردسالی شما سخن می گویند (نق میزنند) فرمود: همانا خدای تعالی بداد وحی کرد که سلیمان را جانشین کند و او کودکی بود که گوسفند میچرانید، عابدان و دانشمندان بنی اسرائیل او را نپذیرفتند، خدا بداد علیه السلام وحی کرد که عصاهای معترضین و عصای سلیمان را بگیر و در خانه ای بگذار و با خاتمهای مردم مهرش کن فردا عصای هر کس (مانند درخت سبزی) برگدار و میوه دار شد، او جانشین است. داود علیه السلام این خبر را بآنها گفت (و چون فردا عصای سلیمان را سبز دیدند) گفتند: راضی شدیم و پذیرفتیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۳- یکی از اصحاب ما گوید: به ابی جعفر (امام محمد تقی علیه السلام) گفتم: مردم در باره کمی سن شما اعتراض دارند، فرمود: خدا به داود (علیه السلام) وحی کرد که سلیمان را خلیفه خود سازد با این که سلیمان کودکی بود و گوسفند می چرانید و علماء و عبّاد بنی اسرائیل منکر آن شدند و اعتراض

کردند، خدا به داود(علیه السّلام)وحی کرد عصاهای معترضین را بگیر و عصای سلیمان را هم بگیر و همه را در خانه ای بنه و در آن را با مهر همهٔ مردم مهر و موم کن و چون فردا شود عصای هر کس سبز شد و برگ و بار داد او خلیفه است و داود به آنها خبر داد و گفتند ما راضی هستیم و قبول کردیم.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۵

[ترجمه آیت الهی] :

۳- یکی از اصحاب ما می گوید: به ابی جعفر (امام محمد تقی علیه السّلام) گفتم: مردم دربارهٔ کمی سن شما اعتراض دارند، فرمود: خدا به داود علیه السّلام وحی کرد که سلیمان را خلیفهٔ خود سازد با این که سلیمان کودک بود و گوسفند می چرانید و علماء و عباد بنی اسرائیل منکر آن شدند و اعتراض کردند، خدا به داود علیه السّلام وحی کرد عصاهای معترضین و عصای سلیمان را بگیر و همه را در خانه ای بگذار و در آن را با خاتمهای مردم مهر و موم کن و فردا عصاهای هر کس (همچون درخت سبز) برگ دار و میوه دار شد او خلیفه خداست و داود به آنها خبر داد و (چون فردا عصای سلیمان را سبز دیدند) گفتند راضی شدیم و قبول کردیم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مرسل. قال الجوهرى: العصا مؤنثة و الجمع عصا و عصى، و هو فعول، و إنما كسرت العين لما بعدها من الكسرة، و المتكلمون هم الذين تكلموا فى نبوة سليمان فإذا كان من الغد أى الزمان الذى هو من جملة الغد، و قيل: من زائدة للدلالة على أن المراد أول الغد، أو فاعله ضمير راجع إلى ما جرى و نحوه، و من بمعنى فى فقالوا أى بعد ما فعلوا المأمور به و شاهدوا المعجز لا قبلها كما توهم. و يؤيده ما رواه الصدوق رحمه الله فى إكمال الدين بإسناده عن الصادق عليه السلام قال: إن داود عليه السلام أراد أن يستخلف سليمان لأن الله عز و جل أوحى إليه يأمره بذلك، فلما أخبر بنى إسرائيل ضجوا من ذلك و قالوا: يستخلف علينا حدثا و فينا من هو أكبر منه؟ فدعا أسباط بنى إسرائيل فقال لهم: قد بلغتنى مقاتلكم فأرونى عصيكم فأى عصا أثمرت فصاحبها ولى الأمر بعدى، فقالوا: رضينا، و قال: ليكتب كل واحد منكم اسمه على عصاه، فكتبوا ثم جاء سليمان بعصاه فكتب عليها ثم أدخلت بيتا و أغلق الباب و حرسه رؤوس بنى إسرائيل، فلما أصبح صلى بهم الغداة ثم أقبل ففتح الباب فأخرج عصاهم، و قد أورقت عصا سليمان و قد أثمرت فسلموا ذلك لداود، الخبير.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٧

٤- الحديث

٩٩٩/٤. عَنِ ابْنِ مُحَمَّدٍ وَغَيْرِهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مُصْعَبٍ، عَنْ مَسْعَدَةَ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ أَبُو بَصِيرٍ (٧): دَخَلْتُ إِلَيْهِ - وَمَعِيَ غُلامٌ يُقَوِّدُنِي (٨) خُمَاسِيٌّ (٩) لَمْ يَبْلُغْ - فَقَالَ لِي (١٠): «كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا احْتَجَّ عَلَيْكُمْ بِمِثْلِ سَنِّهِ». أَوْ قَالَ: «سَيْلِي (١١) عَلَيْكُمْ

ص: ٢٨٢

- ١-١ . فى «بح» : - «له» .
- ٢-٢ . هكذا فى «ب ، ض» والبحار، وهو الأنسب بالمقام . وفى أكثر النسخ والمطبوع : «عصا» .
ولا يخفى ما فيه .
- ٣-٣ . فى أكثر النسخ : «اجعلهما» .
- ٤-٤ . فى حاشية «ج ، ض ، بر ، بس ، بف» : «عليهما» .
- ٥-٥ . فى «ج» : «عصاؤه» .
- ٦-٦ . راجع : كمال الدين ، ص ١٥٦ ، ضمن ح ١٧ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٧ ، ح ٨٥٧ ؛ البحار ،
ج ١٤ ، ص ٨١ ، ح ٢٥ .
- ٧-٧ . فى الوافى : - «أبو بصير» .
- ٨-٨ . فى البحار : - «يقودنى» .
- ٩-٩ . «الخُماسِيّ» يقال لمن طوله خمسة أشبار ، والأنثى خماسيّة . ولا يقال : سُداسِيّ ولا سُبَاعِيّ
ولا فى غير الخمسة . وقال المجلسى : «وقد يطلق على من له خمس سنين ، ولم أجد بهذا المعنى
فى كتب اللغة ... ولكنّ الظاهر أنّ الخماسيّ إنّما لم تطلق على غلام كان فى سنّ النموّ لم يبلغ ، لا
مطلقاً» . راجع : النهاية ، ج ٢ ، ص ٧٩ (خمس) ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٤٨ .
- ١٠-١٠ . فى البحار : - «لى» .
- ١١-١١ . فى «ب» وحاشية «ض» : «سيأتى» .

بِمِثْلِ سِنِّهِ (١)؟ (٢) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابو بصیر (نابینا) گوید: خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و کودک پنجساله نابالغی عصاکش من بود: حضرت بمن فرمود: حال شما چگونه باشد زمانی که حجت بر شما همسال، این کودک باشد؟ [یا فرمود: همسال این کودک بر شما ولایت داشته باشد] (مقصود امام جواد علیه السلام است که در ابتدای امامتش بقول مشهور ۸ سال و چند ماه داشت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابو بصیر گوید: خدمت امام ششم رسیدم و پسر بچه ای ۵ ساله (۵ و جب قامت خ ل) دست مرا می کشید (ابو بصیر نابینا بوده) که هنوز بالغ نشده بود امام به من فرمود: چگونه باشید شما وقتی امام شما در سن و سال این پسر بچه باشد؟ (یا فرمود محققاً بر شما امامت کند هم سال این پسر بچه).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۴- ابو بصیر می گوید: خدمت امام ششم (امام صادق علیه السلام) رسیدم و پسر بچه ای ۵ ساله عصای مرا می کشید (ابو بصیر نابینا بوده) و هنوز بالغ نشده بود امام به من فرمود: شما چگونه خواهید بود وقتی امام شما در سن و سال این پسر بچه باشد؟

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۲۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. و فى القاموس: غلام خماسى: طوله خمسة أشبار، و لا يقال سداسى و لا سباعى لأنه إذا بلغ ستة أشبار فهو رجل، و كذا ذكره سائر اللغويين، و قد يطلق على من له خمس سنين، و لم أجد بهذا المعنى فى كتب اللغة، فعلى الأول الظاهر أنه إشارة إلى الجواد عليه السلام و على الثانى إلى القائم عليه السلام فإن سنة عليه السلام كان عند الإمامة قريبا من خمس سنين، و أما الجواد عليه السلام فالمشهور أنه كان له حينئذ تسع سنين و كسر، على أنه يحتمل أن يكون التشبيه فى محض عدم البلوغ، و قوله: لم يبلغ تأكيد أو لبيان أنه كان قصر قامته من جهة قلة السن فإنه قد يكون من بلغ أقل من خمسة أشبار، لكن الظاهر أن الخماسى إنما لم تطلق على غلام كان فى سن النمو لم يبلغ لا مطلقا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٨

١/٣٨٤

٥- الحديث

١٠٠٠/٥. سَهْلُ بْنُ زِيَادٍ (٣)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيْعٍ، قَالَ:

سَأَلْتُهُ - يَعْنِي أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ - عَنْ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْأَئِمَّامِ، فَقُلْتُ (٤): يَكُونُ الْأَئِمَّامُ ابْنَ أَقَلِّ مِنْ سَبْعِ سِنِينَ؟ فَقَالَ: «نَعَمْ، وَ أَقَلُّ مِنْ خَمْسِ سِنِينَ».

فَقَالَ (٥) سَهْلٌ : فَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مَهْزِيَارٍ بِهَذَا فِي سَنَةِ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ (٦).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسماعیل بن بزیع گوید: از حضرت ابی جعفر علیه السلام راجع بامر امامت پرسیدم و گفتم: ممکن است امام از هفت سال کمتر داشته باشد؟ فرمود: آری کمتر از پنج سال هم می شود (اشاره بامام دوازدهم علیه السلام دارد) سهل گوید علی بن مهزیار این حدیث را در سال ۲۲۱ بمن گفت.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۵- محمد بن اسماعیل بن بزیع گوید از او یعنی از امام محمد تقی راجع به بعضی از امور امام پرسیدم، گفتم: ممکن است امام کمتر از ۷ سال داشته باشد؟ فرمود: آری، سهل راوی حدیث گفته این حدیث را علی بن مهزیار در سال ۲۲۱ برای من باز گفت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- محمد بن اسمعیل بن بزیع می گوید: از امام محمد تقی راجع به بعضی از امور امام پرسیدم، گفتم: ممکن است امام کمتر از ۷ سال داشته باشد؟ فرمود: آری،

سهل راوی حدیث گفته این حدیث را علی بن مهزیار در سال ۲۲۱ برای من بازگفت.

توضیح: مراد کمتر از پنج سال، اشاره دارد به سن امام عصر، در زمانی که پدرش امام حسن عسگری علیه السلام وفات یافت سن او کمتر از پنج سال بود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۲۹۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. من أمر الإمام أي فضله و صفاته، قوله عليه السلام: و أقل من خمس سنين، الظاهر أنه إشارة إلى القائم عليه السلام و يدل على أنه كان له عند إمامته أقل من خمس سنين، و هو موافق لجميع التواريخ الآتية لأنهم اتفقوا على أن وفاة أبي محمد عليه السلام كانت في سنة ستين و مائتين و الأكثر على أنها كانت في شهر ربيع الأول، و الأكثر على أن ولادة القائم عليه السلام كانت خمس و خمسين و مائتين، و في بعض الروايات ست و خمسون، فعلى الأول كان عمره عليه السلام عنه مضى أبيه عليه السلام أقل من خمس سنين بأشهر، و على الثاني بستة أشهر، و هذا الخبر يؤيد الأول قال سهل الظاهر أن سهلا كان حمل هذه الرواية في أوائل سنه، و كانت روايته لعلي بن محمد و غيره في أواخر عمره، و كانت بعد تحقق ما ذكر في الخبر من إمامة القائم عليه السلام في هذا السن، و إنما قال ذلك لئلا يتوهم أن الراوي وضع الحديث بعد تحقق هذه الأحوال، فنبه به على أن

الرواية كانت قبلها، و أن الخبر مشتمل على الإعجاز، و لا ريب في مضمونه و لا استبعاد في بقاء سهل إلى هذا الزمان، لأنهم ذكروا أنه كاتب أبا محمد عليه السلام سنة خمس و خمسين و مائتين، فيمكن أن يكون بقي إلى وفاته عليه السلام، و يروى عنه وكلاء القائم عليه السلام و أصحاب التوقيعات منه عليه السلام.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٤٨

٦- الحديث

١٠١/٦. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْخَيْرَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ:

كُنْتُ وَاقِفًا بَيْنَ يَدَيْ أَبِي الْحَسَنِ (٧) عَلَيْهِ السَّلَامُ بِخُرَاسَانَ، فَقَالَ لَهُ (٨) قَائِلٌ: يَا سَيِّدِي، إِنْ كَانَ كَوْنُ فِإِلَى مَنْ؟ قَالَ (٩): «إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ ابْنِي». فَكَأَنَّ (١٠) الْقَائِلَ اسْتَصْغَرَ سِنَّ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١١): «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - بَعَثَ عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَسُولًا نَبِيًّا، صَاحِبَ شَرِيعَةٍ مُبْتَدَأَةٍ، فِي أَصْغَرَ مِنْ (١٢) السَّنِّ الَّذِي فِيهِ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٣).»

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

پدر خیرانی گوید: در خراسان برابر حضرت رضا علیه السلام ایستاده بودم که مردی باو عرض کرد اگر پیش آمدی کند، بسوی که رویم؟ فرمود بسوی پسر ابی جعفر - مثل اینکه گوینده سن ابی جعفر علیه السلام را کوچک شمرد - امام رضا علیه السلام فرمود: خدای تبارک و تعالی عیسی بن

مریم علیه السلام را بنبوت و رسالت و شریعت تازه مبعوث ساخت در سنی کوچکتر از سن ابی جعفر.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۲

[ترجمه کمره ای]:

۶- خیرانی از پدرش گوید: من برابر ابی الحسن ایستاده بودم در خراسان که شخصی به آن حضرت گفت: ای آقای من اگر پیشامدی شد به سوی چه کسی گرایم؟ فرمود: به ابی جعفر پسر من، و مثل این که سؤال کننده سال ابی جعفر را کم شمرد، ابو الحسن (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا تبارک و تعالی عیسی بن مریم (علیهما السلام) را رسول و پیغمبر و صاحب شریعت تازه ساخت در سنی کوچکتر از سنی که ابو جعفر دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۷

[ترجمه آیت الهی]:

۶- خیرانی از پدرش می گوید: من در برابر ابی الحسن (حضرت رضا) در خراسان ایستاده بودم که شخصی به آن حضرت گفت: اگر خدای نخواستہ پیش آمدی شد به سوی چه کسی بیاوریم؟ و مثل این که سؤال کننده سال ابی جعفر را کم شمرده، ابو الحسن علیه السلام فرمود: به راستی خدای تبارک و تعالی عیسی بن مریم علیه السلام را رسول و پیامبر و صاحب شریعت تازه ساخت در سنی کوچکتر از سنی که ابو جعفر دارد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول و قد مضى بعينه فى باب النص على أبى جعفر الثانى عليه السلام، وربما يستدل به على حجية القياس بالطريق الأولى لأن ظاهر السياق أنه عليه السلام استدل بأنه إذا جازت النبوة و الرسالة و ابتداء الشريعة فى السن الأقل فجواز الإمامة التى هى النيابة عن الرسول فى السن الأكثر ثابت بطريق أولى، و فيه: أن هذا ليس باستدلال بل دفع استبعاد و إثبات الإمامة إنما هو بالنصوص و المعجزات و كون سنه عليه السلام أكثر لأنه قد مر أن رسالة عيسى كان فى سبع سنين و إمامة أبى جعفر عليه السلام كانت إما بعد تسع سنين مضى من عمرة، أو سبع سنين و خمسة أشهر على اختلاف الروايات كما سيأتى فى أبواب التاريخ.

مرآة العقول؛ ج ۴ ، ص ۲۴۹

۷- الحديث

۱۰۰۲/۷. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ ، قَالَ :

ص: ۲۸۳

- ١-١ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوفى والبحار : - «أوقال _ إلى _ سنّه» .
- ٢-٢ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٧ ، ح ٨٥٨ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ١٠ ، ح ٥ ، وفيه إلى قوله : «إذا احتجّ عليكم بمثل سنّه» .
- ٣-٣ . السند معلق على سابقه . ويروى عن سهل بن زياد ، على بن محمّد وغيره .
- ٤-٤ . فى «ب» : «قلت» .
- ٥-٥ . فى «ب» ومرآة العقول : «قال» .
- ٦-٦ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٧ ، ح ٨٥٩ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ١٠ ، ح ٦ .
- ٧-٧ . فى الإرشاد : + «الرضا» .
- ٨-٨ . فى الإرشاد : - «له» .
- ٩-٩ . فى «بح» : «فقال» .
- ١٠-١٠ . فى «ب» : «وكأن» . وفى «ف ، بس ، بف» : «فكان» .
- ١١-١١ . فى «ج» : + «له» .
- ١٢-١٢ . فى «بس ، بف» وحاشية بدرالدين : - «من» .
- ١٣-١٣ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب الإشارة والنصّ على أبى جعفر الثانى عليه السلام ، ح ٨٤٥ ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٧٩ ، عن الكلينى . وفى كفاية الأثر ، ص ٢٧٧ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٨ ، ح ٨٦٠ ؛ البحار ، ج ١٤ ، ص ٢٥٦ ، ح ٥٣ .

رَأَيْتُ أَبَا جَعْفَرَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَقَدْ خَرَجَ عَلَيَّ - فَأَخَذْتُ (١) النَّظَرَ إِلَيْهِ ، وَجَعَلْتُ (٢) أَنْظُرُ (٣) إِلَى رَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ ، لِأَصِيفَ قَامَتَهُ لِأَصْحَابِنَا بِمِصْرَ ، فَبَيْنَا (٤) أَنَا كَذَلِكَ حَتَّى قَعَدَ ، فَقَالَ (٥) : «يَا عَلِيُّ ، إِنَّ اللَّهَ احْتَجَّ (٦) فِي الْأِمَامَةِ بِمِثْلِ مَا احْتَجَّ بِهِ (٧) فِي النَّبُوَّةِ ، فَقَالَ : «وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا» (٨) ؛ «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ» (٩) ١٢ . فى الكافى ، ح ١٣١١ : «الحكم صبيًا» بدل «الحكمة وهو صبي» . (١٠) ؛ «وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً» (١١) فَقَدْ يَجُوزُ أَنْ يُؤْتَى الْحِكْمَةَ (١٢) وَهُوَ صَبِيٌّ (١٣) ، وَيَجُوزُ أَنْ يُؤْتَاهَا (١٤) وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعِينَ سَنَةً» (١٥) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن اسباط گوید: امام محمد تقی علیه السلام را دیدم که بطرف من می آمد، من نگاهم را باو تیز کردم [با دقت باو نگریستم، شروع بنگریستنش کردم] و بسر و پایش نگاه میکردم تا اندازه قامتش را برای اصحاب اهل مصر خود (شیعیان) وصف کنم، در آن میان که من ورنه انداز می کردم، حضرت بنشست و فرمود: ای علی، خدا حجت در باره امامت را بمانند حجت در باره نبوت آورده و فرموده است «حکم نبوت را در کودکی باو دادیم-۱۳ سوره ۱۹-» «و چون برشد رسید-۲۲ سوره ۱۲-» «و بچهل سالگی رسید-۱۵ سوره ۴۶-» پس رواست که بشخصی در کودکی حکمت داده شود (چنانچه بیحیی داده شد) و رواست که در چهل سالگی داده شود (چنانچه بیوسف داده شد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۷- علی بن اسباط گوید: من امام جواد (علیه السلام) را دیدم که برای من بیرون آمده بود و شروع کردم به او نگاه کردن و سراپای او را ورنه انداز کردم تا اندام او را برای شیعیان مصر وصف کنم در این میان که من در این فکر بودم نشست، و فرمود: ای علی به راستی خدا در امامت ما حجتی آورده به مانند آنچه در نبوت آورده و فرموده (۱۳ سوره مریم): «و به او دادیم نبوت را در کودکی» (این در باره یحیی است) و فرموده: (۱۵ سوره احقاف): «و چون به بلوغ رسید» «و چهل ساله شد» رواست که به او نبوت داده شود و کودکی باشد، و رواست در سن چهل سالگی به او داده شود.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۹

[ترجمه آیت الهی] :

۷- علی بن اسباط گوید: امام جواد علیه السلام را دیدم که به سوی من می آید من با دقت به او نگریستم و سراپای او را ورنه انداز کردم تا اندام او را برای شیعیان مصر وصف کنم در این میان که من در این فکر بودم نشست، و فرمود: ای علی به راستی خدا در امامت ما حجتی آورده به مانند آنچه در نبوت آورده و فرموده: «و به او در کودکی نبوت دادیم (مریم/۱۳) این درباره یحیی است) و فرموده: «و چون به بلوغ رسید» (و چهل ساله شد (احقاف/۱۵)) رواست که به او نبوت داده شود و کودکی باشد، و رواست در سن چهل سالگی به او داده شود.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف علی المشهور. فأخذت أي شرعت في النظر إليه وفي بعض النسخ بالجيم والبدال المهملة أي نظرت نظرا جيدا باهتمام، وفي بعضها: أهدت، بالحاء المهملة كما في البصائر، أي نظرت نظرا حادا. قوله و لما بلغ أشده أقول: هذا لا يوافق ما في المصاحف، فإن مثل ذلك في القرآن في ثلاثة مواضع، أحدها في سورة يوسف هكذا:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

و ثانيها فى سورة الأحقاف هكذا:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ

صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

ثالثها فى سورة القصص فى قصة موسى هكذا

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ . و ما فى الخبر لا يوافق شيئاً منها، و لعله من تصحيف النساخ لأنه روى صاحب تأويل الآيات الباهرة عن العياشى بإسناده عن على بن أسباط قال: قدمت المدينة و أنا أريد مصر فدخلت على أبى جعفر محمد بن على الرضا عليهما السلام و هو إذ ذاك خماسى فجعلت أتأمله لأصفه لأصحابنا بمصر، فنظر إلى و قال: يا على إن الله أخذ فى الإمامة كما أخذ فى النبوة فقال سبحانه فى يوسف:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا

و قال عن يحيى:

وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

و راوى الخبرين واحد. و يحتمل أن يكون عليه السلام نقل الآية بالمعنى إشارة إلى آيتى سورة يوسف و الأحقاف، ليتم الاستدلال و حاصله أنه تعالى قال فى سورة يوسف

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا

، و فسر الأشد في الأحقاف بقوله

وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

، و عليه حملة جماعة من المفسرين. قال الطبرسي (ره)

حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ

و هو ثلاث و ثلاثون سنة و قيل: بلوغ الحلم، و قيل: وقت قيام الحجة عليه، و قيل: هو أربعون سنة و ذلك وقت إنزال الوحي على الأنبياء، و كذلك فسر به، فقال

وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

فيكون هذا بيانا لزمان الأشد، انتهى. و يحتمل أن يكون إشارة إلى الآيات الثلاث جميعا، و قد ورد في الأخبار أن آية الأحقاف نزلت في الحسين عليه السلام.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥١

٨- الحديث

١٠٠٣/٨. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ :

قَالَ عَلِيُّ بْنُ حَسَّانَ لِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا سَيِّدِي، إِنَّ النَّاسَ يُنْكِرُونَ عَلَيْكَ حَدَاثَةَ

ص: ٢٨٤

- ١-١ . فى «ف» وحاشية «ض ، بح ، بر» والوفى : «فأجدت» . وفى مرآة العقول : «وفى بعضها _
أى بعض النسخ _ : أجدت ، بالحاء المهملة ، كما فى البصائر ، أى نظرت نظراً حاداً» .
- ٢-٢ . فى حاشية «ف» : «وكنت» .
- ٣-٣ . فى الكافى ، ح ١٣١١ : «قال خرج عليه السلام عَلِيٌّ فنظرت» بدل «قال : رأيت _ إلى _
وجعلت أنظر» .
- ٤-٤ . فى «بح ، بر» : «فبينما» .
- ٥-٥ . فى الكافى ، ح ١٣١١ : «وقال» . وفى الإرشاد : «قال : خرج عَلِيٌّ أبو جعفر عليه السلام
حدثان موت أبيه ، فنظرت إلى قدّه لأصف قامته لأصحابى ، فقعد ثم قال» بدل «قال : رأيت أبا جعفر
_ إلى _ قعد فقال» .
- ٦-٦ . فى حاشية «ف» : «قد احتج» .
- ٧-٧ . فى حاشية «ف» : + «فى عيسى» . وفى الكافى ، ح ١٣١١ : - «به» .
- ٨-٨ . مريم (١٩) : ١٢ . وفى الكافى ح ١٣١١ : + «وقال» . وفى البصائر : + «قال الله» .
- ٩-٩ . يوسف
- ١٠-٢٢ : «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» ؛ وفى القصص
(٢٨) : ١٤ : «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» .
- ١١-١٠ . الأحقاف (٤٦) : ١٥ : «حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً» .
- ١٢-١١ . فى «بس» : «الحكم» .
- ١٣-١٢ . فى الكافى ، ح ١٣١١ : «الحكم صبيّاً» بدل «الحكمة وهو صبيّ» .
- ١٤-١٣ . فى «بس» : «أن يؤتى الحكم» . وفى الكافى ، ح ١٣١١ : «يعطاها» .
- ١٥-١٤ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب مولد أبى جعفر محمّد بن علىّ الثانى عليه السلام ، ح ١٣١١ ؛
الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٢٩٢ ، عن الكلينى ، وفيه إلى قوله : «وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيّاً» . بصائر الدرجات
، ص ٢٣٨ ، ح ١٠ ، بسنده عن علىّ بن أسباط الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٧٨ ، ح ٨٦١ .

سِنَّكَ ، فَقَالَ (١) : «وَمَا يُنْكِرُونَ (٢) مِنْ ذَلِكَ؟ قَوْلَ اللَّهِ (٣) عَزَّ وَجَلَّ؟ لَقَدْ قَالَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي» (٤) فَوَاللَّهِ (٥) مَا تَبِعَهُ (٦) إِلَّا عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ لَهُ (٧) تِسْعُ سِنِينَ ، وَ أَنَا ابْنُ تِسْعِ سِنِينَ» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

علی بن حسان بامام جواد علیه السلام عرض کرد: آقای من! مردم بخردسالی شما اعتراض دارند، فرمود: چه اعتراضی دارند، در صورتی که خدای عز و جل پیغمبرش صلی الله علیه و آله فرموده است «بگوراه من اینست، من از روی بصیرت بسوی خدا میخوانم، با آنکه از من پیروی کرده- ۱۰۸ سوره ۱۲-» بخدا کسی جز علی علیه السلام از او پیروی نکرده و او نه سال داشت و من هم نه ساله ام.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۲۳

[ترجمه کمره ای] :

۸- علی بن حسان گوید: به امام جواد عرض کردم ای آقایم مردم به خرد سالی شما اعتراض دارند، فرمود: چه اعتراضی دارند، قول خدا عز و جل است محققاً خدا عز و جل به پیغمبرش فرموده (۱۰۸ سوره یوسف): «بگو این راه من است به خدا از روی بینائی دعوت می کنم با هر که پیرو من باشد» به خدا کسی از او پیروی نکرد جز علی (علیه السلام) که نه سال داشت و من هم نه سال دارم.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۹

[ترجمه آیت الهی] :

۸- علی بن حسان گوید: به امام جواد عرض کردم سرورم: مردم به خردسالی شما اعتراض دارند فرمود: چه اعتراضی دارند این قول خدای عز و جل است محققا خدای عز و جل به پیامبرش فرموده: «بگو این راه من به سوی خداست از روی بینایی دعوت می کنم نسبت به هرکس که پیرو من باشد» به خدا کسی از او پیروی نکرد جز علی علیه السلام که نه سال داشت و من هم نه سال دارم.

توضیح: اشاره است به حدیث یوم الدار که پیامبر همه خویشان خود را به منزل دعوت کرد (و اسلام را به آنها پیشنهاد نمود ولی هیچکدام نپذیرفتند آنگاه فرمود هر کسی به من ایمان آورد اوست جانشینم پس از من. به اتفاق همه مورخین در آن روز هیچ کس جز علی بن ابی طالب علیه السلام که نه ساله بود به پیامبر ایمان نیاورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: حسن. قوله عليه السلام و ما ينكرون العبارة تحتل وجوها، الأول: أن تكون ما نافية أي لا يمكنهم في هذا الباب إنكار قول الله تعالى و قد قال ذلك، الثاني: أن تكون استفهامية أي أي شيء ينكرون

من ذلك و قول الله استفهام آخر أى أ ينكرون قول الله، الثالث: أن تكون ما استفهامية و قول الله مبتدأ و من ذلك خبره، الرابع: أن تكون ما موصولة مبتدأ و ينكرون بتقدير ينكرونه، و من للسببية، و ذلك إشارة إلى إنكار حداثة السن، و قول خبر المبتدأ و قوله: لقد استئنفا بيانيا. أقول: و فى تفسير العياشى قال: قلت: جعلت فداك إنهم يقولون فى الحدائث؟ قال: و أى شىء يقولون؟ إن الله تعالى يقول:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي

إلى قوله فو الله ما كان اتبعه إلا على و هو ابن سبع سنين، و مضى أبى و أنا ابن تسع سنين، فما عسى أن يقولوا؟ إن الله يقول:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

إلى قوله

وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا. قوله عليه السلام فو الله ما اتبعه أى أولاً أو حين نزول الآية، فلما خصه الله بالدعوة إلى الله مع الرسول، و قرنه معه يدل على أنه تتأتى الدعوة إلى الله ممن لم يبلغ الحلم، و يكون فى هذا السن، أو أنه تعالى لما وصفه بالمتابعة و مدحه بها يدل على أن المتابعة معتبرة فى هذا السن فيدل على أن الأحكام تختلف بالنظر إلى الأشخاص، و المراد فجاز أن تحصل لى الإمامة فى هذا السن، و يدل على أن سنة عليه السلام فى أول بيعته للرسول صلى الله عليه و آله و سلم كان تسع سنين. و ما يفهم مما سيجىء فى أبواب التاريخ من أن سنة عليه السلام حينئذ كان عشر سنين لا ينافى ذلك، لما بينا سابقا أن المحاسبين قد يسقطون الكسر بين العددين و قد يتمونه، فهذا مبنى على الإسقاط، و ما سيأتى على الإكمال. و اختلف الخاصة و العامة فى عمره فى ذلك الوقت فقيل: سبع سنين كما هو فى رواية العياشى فى هذا الخبر، و قيل: عشر سنين، و قيل: ثمان سنين، و قيل: اثنتا عشرة سنة، و قيل: ثلاث عشرة سنة، و قيل: خمس عشرة سنة، و أوفق الأقوال بالتواريخ المشهورة هو العشر سنين، لأن المشهور أن عمره عليه السلام عند شهادته كان ثلاثا و ستين سنة، منها ثلاثون

بعد الرسول و من البعثة إلى وفاة الرسول ثلاث و عشرون سنة، فلا يبقى إلا عشر سنين، و أما من زاد على ذلك فقد زاد على عمره عليه السلام فقد ذكر جماعة أن عمره عليه السلام كان خمسا و ستين كما رواه المفيد عن جماعة، فيكون سنه عليه السلام عند بيعته اثنتا عشرة سنة، و من قال أن عمره عليه السلام كان ستا و ستين فهو يقول كان سنه عليه السلام حينئذ ثلاث عشرة سنة، و أما خمس عشرة سنة و إن رووا فيه روايات كثيرة لكنه لا يوافق شيئا من التواريخ. و أما سبق إسلام أمير المؤمنين عليه السلام فمما تواترت به روايات الخاصة و العامة و أوردت أكثرها في الكتاب الكبير. و قال ابن أبي الحديد بعد أن أورد روايات كثيرة في ذلك من كتاب الاستيعاب لابن عبد البر: و اعلم أن شيوخنا المتكلمين لا يكادون يختلفون في أن أول الناس إسلاما على بن أبي طالب إلا من عساه خالف في ذلك من أوائل البصريين. فأما الذي تقررت المقالة عليه الآن فهو القول بأنه أسبق الناس إلى الإيمان لا نكاد نجد اليوم في تصانيفهم، و عند متكلميهم و المحققين منهم خلافا في ذلك. و اعلم أن أمير المؤمنين عليه السلام ما زال يدعى ذلك لنفسه و يفتخر به، و يجعله حجة في أفضليته و يصرح بذلك، و قد قال غير مرة إنا الصديق الأكبر و الفاروق الأول أسلمت قبل إسلام أبي بكر، و صليت قبل صلواته. و روى عنه هذا الكلام بعينه أبو محمد ابن قتيبة في كتاب المعارف و هو غير متهم في أمره. و من الشعر المروى عنه في هذا المعنى الأبيات التي أولها:

محمد النبي أخى و صنوى- و حمزة سيد الشهداء عمى

و من جملتها:

سبقتمكم إلى الإسلام طرا- غلاما ما بلغت أوان حلمى

انتهى. و قال الشيخ المفيد قدس الله روحه في كتاب الفصول: أجمعت الأمة على أن أمير المؤمنين أول ذكر أجاب رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و لم يختلف في ذلك أحد من أهل العلم إلا أن العثمانية طعنت في إيمان أمير المؤمنين بصغر سنه في حال الإجابة، و قالوا: إنه لم يكن في تلك الحال بالغاً فيقع إيمانه على وجه المعرفة، و إن إيمان أبي بكر حصل منه مع الكمال فكان

على اليقين و المعرفة، و الإقرار من جهة التقليد و التلقين غير مساو للإقرار بالمعلوم المعروف بالدلالة. ثم أجاب قدس الله روحه عن هذه الشبهة بوجوه: الأول: منع كونه عليه السلام صبيا في تلك الحال، و ذكر روايات تدل على أنه كان له خمس عشرة سنة و نحو ذلك. الثاني: أنا سلمنا أنه كان صغير السن و كان له سبع سنين نقول: صغر السن لا ينافي كمال العقل، و ليس دليل وجوب التكليف بلوغ الحلم فيراعى ذلك، هذا باتفاق أهل النظر و العقول، و إنما يراعى بلوغ الحلم في الأحكام الشرعية دون العقلية، و قد قال سبحانه في قصة يحيى:

وَ آتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

و قال في قصة عيسى:

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ

الآية. فلم ينف صغر سن هذين النبيين كمال عقلهما، و الحكمة التي آتاهما الله سبحانه و لو كانت العقول تحيل ذلك لإحاطته في كل حالة و على كل حال، و قد أجمع أهل التفسير إلا من شد منهم في قوله:

وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا

الآية أنه كان طفلا صغيرا في المهد أنطقه الله حتى برأ يوسف من الفحشاء و أزال التهمة عنه. الثالث: أنه لو لم يكن إيمانه عليه السلام بالمعرفة و الاستدلال و على غاية الكمال لما مدحه رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم به، و لما جعله من فضائله و مناقبه، فإنه صلى الله عليه و آله و سلم لا يفضل أحدا بما ليس بفضل، و لا يجعل في المناقب ما ليس في جملتها، فلما مدح رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أمير المؤمنين عليه السلام بتقدمه الإيمان. في قوله صلى الله عليه و آله و سلم: لفاطمة عليها السلام أ ما ترضين أنى زوجتك أقدمهم سلما. و قوله: أول هذه الأمة و رودا على نبيها الحوض أولها إسلاما على بن أبى طالب عليه السلام. و قوله: لقد صلت الملائكة على و على على

سبع سنين. و ذلك أنه لم يكن من الرجال أحد يصلى غيرى و غيره، و أمثال ذلك. ثبت أن إيمانه عليه السلام وقع بالمعرفة و اليقين دون التقليد و التلقين، لا سيما و قد سماه رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم إيمانا و إسلاما، و ما يقع من الصبيان على وجه التلقين لا يسمى على الإطلاق الدينى إيمانا و إسلاما. الرابع: أن أمير المؤمنين عليه السلام قد تمدح به و جعله من مفاخره، و احتج به على أعدائه و كرره فى غير مقام من مقاماته، فلو كان إيمانه على ما ذهب إليه الناصبة لما جاز منه عليه السلام أن يتمدح به، و لا أن يسميه عبادة، و لا أن يفخر به على القوم، و لا أن يجعله تفضيلا له على أبى بكر و عمر، و لو أنه فعل من ذلك ما لا يجوز لرده عليه مخالفوه، و اعترضه فيه مضادوه، و فى عدول القوم من الاعتراض عليه فى ذلك، و تسليم الجماعة له ذلك، دليل على ما ذكرناه، و برهان على فساد قول الناصبة. الخامس: أنه صلى الله عليه و آله و سلم دعا عليا عليه السلام فى حال كان مستترا فيها بدينه كاتما لأمره، خائفا أن شاع من عدوه، فلا يخلو أن يكون قد كان واثقا من أمير المؤمنين عليه السلام بكنم سره و حفظ وصيته و امتثال أمره، و حمله من الدين ما حمّله، أو لم يكن واثقا بذلك، فإن كان واثقا فلم يثق به إلا و هو فى نهاية كمال العقل و على غاية الأمانة و صلاح السريرة و العصمة و الحكمة و حسن التدبير، و إن كان غير واثق منه بحفظ سره و غير آمن من تضييعه و إذاعة أمره، فوضعه عنده من التفريط و ضد الحزم و الحكمة و التدبير، و حاشى الرسول صلى الله عليه و آله و سلم من ذلك، و من كل صفة نقص، و قد أعلى الله عز و جل رتبته و أكذب مقال من ادعى ذلك فيه، و إذا كان الأمر على ما وصفناه فما نرى الناصبة قصدت بالظعن فى أيمان أمير المؤمنين عليه السلام إلا عيب الرسول و الذم لأفعاله، و وصفه بالعبث و التفريط، انتهى خلاصة ما ذكره نور الله ضريحه فى ذلك.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥٢

(٩٢) باب أن الإمام لا يغسله إلا إمام من الأئمة

٩٢_ بَابُ أَنَّ الْأَئِمَّةَ لَا يَغْسِلُهُ (٩) إِلَّا إِمَامٌ مِنْ (١٠) الْأَئِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

١- الحديث

١٠٠٤/١. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ أَوْ غَيْرِهِ :

عَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ : إِنَّهُمْ يُحَاجُّونَنَا (١١) يَقُولُونَ (١٢) : إِنَّ الْأَئِمَّةَ لَا يَغْسِلُهُ إِلَّا

ص: ٢٨٥

١-١ . في تفسير القمّي : «قال» .

٢-٢ . في تفسير القمّي : + «علّي» . وفي قوله عليه السلام : «وما ينكرون» وجوه أربعة : الأول أن تكون «ما» نافية . الثاني أن تكون استفهاميّة ، و«قول الله» استفهام آخر . الثالث أن تكون «ما» استفهاميّة ، و«قول الله» مبتدأ ، و«من ذلك» خبره . الرابع أن تكون «ما» موصولة ، و«قول» خبره ، و«لقد» استينافا بيانياً . راجع : مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٥١ .

٣-٣ . في تفسير القمّي : «فوالله» بدل «قول الله» .

٤-٤ . يوسف (١٢) : ١٠٨ .

٥-٥ . في «بر» : + «و» . وفي تفسير القمّي : - «فوالله» .

٦-٦ . في «ف» ومرآة العقول : «ما تّبعه» .

٧-٧ . في تفسير القمّي : «فما اتّبعه غير عليّ عليه السلام وكان ابن» بدل «فوالله ما تبعه إلا عليّ عليه السلام وله» .

٨-٨ . تفسير القمّي ، ج ١ ، ص ٣٥٨ ، عن عليّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن ابن أسباط ، عن أبي جعفر الثاني عليه السلام . وفي تفسير العيّاشي ، ج ٢ ، ص ٢٠٠ ، ح ١٠٠ ، عن عليّ بن أسباط ، عن أبي الحسن الثاني عليه السلام ، مع زيادة . راجع : تفسير القمّي ، ج ١ ، ص ٣٥٨ ؛ وتفسير العيّاشي ، ج ٢ ، ص ٢٠٠ و ٢٠١ ، ح ٩٩ و ١٠١ ؛ وتفسير فرات ، ص ٢٠١ - ٢٠٢ ، ح ٢٦٤ - ٢٦٧ الوافي ، ج ٢ ، ص ٣٧٨ ، ح ٨٦٢ .

٩-٩ . في «ض ، ف ، بح ، بر» : «لا يغسله» بالتضعيف . ويجوز فيه التخفيف والتضعيف واختلفت النسخ في جميع الموارد الآتية ، واخترنا فيها المجرد .
١٠-١٠ . في «بف» : - «إمام من» .

١١-١١ . في شرح المازندراني : «يحاوّننا» . قال في النحو الوافي ، ج ١ ، ص ١٦٣ : «هناك لغة تحذف نون الرفع (أى نون الأفعال الخمسة) في غير ما سبق» ومراده من غير ما سبق أى بلا جازم وناصب ؛ فلا يحتاج إلى تشديد النون .
١٢-١٢ . في «ف» : «ويقولون» .

الأئمّامُ (١) ؟

قَالَ : فَقَالَ : «مَا يُدْرِيهِمْ مَنْ غَسَلَهُ ؟ فَمَا قُلْتَ لَهُمْ ؟»

١/٣٨٥

قَالَ : قُلْتُ (٢) : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قُلْتُ لَهُمْ : إِنْ قَالَ مَوْلَايَ : إِنَّهُ غَسَلَهُ تَحْتَ عَرْشِ رَبِّي ، فَقَدْ صَدَقَ ، وَإِنْ قَالَ : غَسَلَهُ فِي تُحُومِ (٣) الْأَعْرُضِ ، فَقَدْ صَدَقَ . قَالَ : «لَا هَكَذَا» .

قَالَ (٤) : فَقُلْتُ (٥) : فَمَا أَقُولُ لَهُمْ ؟ قَالَ : «قُلْ لَهُمْ : إِنِّي غَسَلْتُهُ» . فَقُلْتُ : أَقُولُ لَهُمْ : إِنَّكَ غَسَلْتَهُ ؟ فَقَالَ : «نَعَمْ (٦)» . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن حسان بامام جواد علیه السلام عرضکرد: آقای من! مردم بخردسالی شما اعتراض دارند، فرمود: چه اعتراضی دارند، در صورتی که خدای عز و جل پیغمبرش صلی الله علیه و آله فرموده است «بگوراه من اینست، من از روی بصیرت بسوی خدا میخوانم، با آنکه از من پیروی کرده-۱۰۸ سوره ۱۲-» بخدا کسی جز علی علیه السلام از او پیروی نکرده و او نه سال داشت و من هم نه ساله ام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۳

[ترجمه کمره ای]:

۸- علی بن حسان گوید: به امام جواد عرض کردم ای آقایم مردم به خرد سالی شما اعتراض دارند، فرمود: چه اعتراضی دارند، قول خدا عز و جل است محققاً خدا عز و جل به پیغمبرش فرموده (سوره یوسف): «بگو این راه من است به خدا از روی بینائی دعوت می کنم با هر که پیرو من باشد» به خدا کسی از او پیروی نکرد جز علی (علیه السلام) که نه سال داشت و من هم نه سال دارم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۹

[ترجمه آیت الهی]:

۸- علی بن حسان گوید: به امام جواد عرض کردم سرورم: مردم به خردسالی شما اعتراض دارند فرمود: چه اعتراضی دارند این قول خدای عز و جل است محققا خدای عز و جل به پیامبرش فرموده: «بگو این راه من به سوی خداست از روی بینایی دعوت می کنم نسبت به هرکس که پیرو من باشد» به خدا کسی از او پیروی نکرد جز علی علیه السلام که نه سال داشت و من هم نه سال دارم.

توضیح: اشاره است به حدیث یوم الدار که پیامبر همه خویشان خود را به منزل دعوت کرد (و اسلام را به آنها پیشنهاد نمود ولی هیچکدام نپذیرفتند آنگاه فرمود هر کسی به من ایمان آورد اوست جانشینم پس از من. به اتفاق همه مورخین در آن روز هیچ کس جز علی بن ابی طالب علیه السلام که نه ساله بود به پیامبر ایمان نیاورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۲۹۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. قوله عليه السلام و ما ينكرون العبارة تحتمل وجوها، الأول: أن تكون ما نافية أي لا يمكنهم في هذا الباب إنكار قول الله تعالى و قد قال ذلك، الثاني: أن تكون استفهامية أي شيء ينكرون من ذلك و قول الله استفهام آخر أي أ ينكرون قول الله، الثالث: أن تكون ما استفهامية و قول الله مبتدأ و من ذلك خبره، الرابع: أن تكون ما موصولة مبتدأ و ينكرون بتقدير ينكرونه، و من للسببية، و ذلك إشارة إلى إنكار حدائث السن، و قول خبر المبتدأ و قوله: لقد استئنفا بيانيا. أقول: و في تفسير العياشي قال: قلت: جعلت فداك إنهم يقولون في الحدائث؟ قال: و أي شيء يقولون؟ إن الله تعالى يقول:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي

إلى قوله فوالله ما كان اتبعه إلا على وهو ابن سبع سنين، ومضى أبى وأنا ابن تسع سنين، فما عسى أن يقولوا؟ إن الله يقول:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

إلى قوله

وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا. قوله عليه السلام فوالله ما اتبعه أى أولاً أو حين نزول الآية، فلما خصه الله بالدعوة إلى الله مع الرسول، وقرنه معه يدل على أنه تتأتى الدعوة إلى الله ممن لم يبلغ الحلم، ويكون فى هذا السن، أو أنه تعالى لما وصفه بالمتابعة ومدحه بها يدل على أن المتابعة معتبرة فى هذا السن، ويدل على أن الأحكام تختلف بالنظر إلى الأشخاص، والمراد فجاز أن تحصل لى الإمامة فى هذا السن، ويدل على أن سنة عليه السلام فى أول بيعته للرسول صلى الله عليه وآله وسلم كان تسع سنين. وما يفهم مما سيجىء فى أبواب التاريخ من أن سنة عليه السلام حينئذ كان عشر سنين لا ينافى ذلك، لما بينا سابقاً أن المحاسبين قد يسقطون الكسر بين العديدين وقد يتمونه، فهذا مبنى على الإسقاط، وما سيأتى على الإكمال. واختلف الخاصة والعامة فى عمره فى ذلك الوقت فقيل: سبع سنين كما هو فى رواية العياشى فى هذا الخبر، وقيل: عشر سنين، وقيل: ثمان سنين، وقيل: اثنتا عشرة سنة، وقيل: ثلاث عشرة سنة، وقيل: خمس عشرة سنة، وأوفق الأقوال بالتواريخ المشهورة هو العشر سنين، لأن المشهور أن عمره عليه السلام عند شهادته كان ثلاثاً وستين سنة، منها ثلاثون بعد الرسول ومن البعثة إلى وفاة الرسول ثلاث وعشرون سنة، فلا يبقى إلا عشر سنين، وأما من زاد على ذلك فقد زاد على عمره عليه السلام فقد ذكر جماعة أن عمره عليه السلام كان خمسا وستين كما رواه المفيد عن جماعة، فيكون سنه عليه السلام عند بيعته اثنتا عشرة سنة، ومن قال أن عمره عليه السلام كان ستا وستين فهو يقول كان سنه عليه السلام حينئذ ثلاث عشرة سنة، وأما خمس عشرة سنة وإن رووا فيه روايات كثيرة لكنه لا يوافق شيئاً من التواريخ. وأما سبق إسلام أمير المؤمنين

عليه السلام فمما تواترت به روايات الخاصة و العامة و أوردت أكثرها فى الكتاب الكبير. و قال ابن أبى الحديد بعد أن أورد روايات كثيرة فى ذلك من كتاب الاستيعاب لابن عبد البر: و اعلم أن شيوخنا المتكلمين لا يكادون يختلفون فى أن أول الناس إسلاما على بن أبى طالب إلا من عساه خالف فى ذلك من أوائل البصريين. فأما الذى تقررت المقالة عليه الآن فهو القول بأنه أسبق الناس إلى الإيمان لا نكاد نجد اليوم فى تصانيفهم، و عند متكلميهم و المحققين منهم خلافا فى ذلك. و اعلم أن أمير المؤمنين عليه السلام ما زال يدعى ذلك لنفسه و يفتخر به، و يجعله حجة فى أفضليته و يصرح بذلك، و قد قال غير مرة إنا الصديق الأكبر و الفاروق الأول أسلمت قبل إسلام أبى بكر، و صليت قبل صلته. و روى عنه هذا الكلام بعينه أبو محمد ابن قتيبة فى كتاب المعارف و هو غير متهم فى أمره. و من الشعر المروى عنه فى هذا المعنى الأبيات التى أولها:

محمد النبى أخى و صنوى - و حمزة سيد الشهداء عمى

و من جملتها:

سبقتكم إلى الإسلام طرا - غلاما ما بلغت أوان حلمى

انتهى. و قال الشيخ المفيد قدس الله روحه فى كتاب الفصول: أجمعت الأمة على أن أمير - المؤمنين أول ذكر أجاب رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و لم يختلف فى ذلك أحد من أهل العلم إلا أن العثمانية طعنت فى إيمان أمير المؤمنين بصغر سنه فى حال الإجابة، و قالوا: إنه لم يكن فى تلك الحال بالغاً فيقع إيمانه على وجه المعرفة، و إن إيمان أبى بكر حصل منه مع الكمال فكان على اليقين و المعرفة، و الإقرار من جهة التقليد و التلقين غير مساو للإقرار بالمعلوم المعروف بالدلالة. ثم أجاب قدس الله روحه عن هذه الشبهة بوجوه: الأول: منع كونه عليه السلام صبياً فى تلك الحال، و ذكر روايات تدل على أنه كان له خمس عشرة سنة و نحو ذلك. الثانى: أنا سلمنا أنه كان صغير السن و كان له سبع سنين نقول: صغر السن لا ينافى كمال العقل، و ليس دليل وجوب

التكليف بلوغ الحلم فيراعى ذلك، هذا باتفاق أهل النظر و العقول، و إنما يراعى بلوغ الحلم فى الأحكام الشرعية دون العقلية، و قد قال سبحانه فى قصة يحيى:

وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

و قال فى قصة عيسى:

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ

الآية. فلم ينف صغر سن هذين النبيين كمال عقلهما، و الحكمة التى آتاهما الله سبحانه و لو كانت العقول تحيل ذلك لإحاطته فى كل حالة و على كل حال، و قد أجمع أهل التفسير إلا من شذ منهم فى قوله:

وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا

الآية أنه كان طفلا صغيرا فى المهد أنطقه الله حتى برأ يوسف من الفحشاء و أزال التهمة عنه. الثالث: أنه لو لم يكن إيمانه عليه السلام بالمعرفة و الاستدلال و على غاية الكمال لما مدحه رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم به، و لما جعله من فضائله و مناقبه، فإنه صلى الله عليه و آله و سلم لا يفضل أحدا بما ليس بفضل، و لا يجعل فى المناقب ما ليس فى جملتها، فلما مدح رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أمير المؤمنين عليه السلام بتقدمه الإيمان. فى قوله صلى الله عليه و آله و سلم: لفاطمة عليها السلام أ ما ترضين أنى زوجتك أقدمهم سلما. و قوله: أول هذه الأمة و رودا على نبيها الحوض أولها إسلاما على بن أبى طالب عليه السلام. و قوله: لقد صلت الملائكة على و على على سبع سنين. و ذلك أنه لم يكن من الرجال أحد يصلى غيرى و غيره، و أمثال ذلك. ثبت أن إيمانه عليه السلام وقع بالمعرفة و اليقين دون التقليد و التلقين، لا سيما و قد سماه رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم إيمانا و إسلاما، و ما يقع من الصبيان على وجه التلقين لا يسمى على الإطلاق الدينى إيمانا و إسلاما. الرابع: أن أمير المؤمنين عليه السلام قد تمدح به و جعله من مفاخره، و احتج

به على أعدائه وكرره في غير مقام من مقاماته، فلو كان إيمانه على ما ذهب إليه الناصبة لما جاز منه عليه السلام أن يتمدح به، ولا أن يسميه عبادة، ولا أن يفخر به على القوم، ولا أن يجعله تفضيلاً له على أبي بكر وعمر، ولو أنه فعل من ذلك ما لا يجوز لرده عليه مخالفوه، واعترضه فيه مضادوه، و في عدول القوم من الاعتراض عليه في ذلك، وتسليم الجماعة له ذلك، دليل على ما ذكرناه، وبرهان على فساد قول الناصبة. الخامس: أنه صلى الله عليه وآله وسلم دعا علياً عليه السلام في حال كان مستتراً فيها بدينه كاتماً لأمره، خائفاً أن شاع من عدوه، فلا يخلو أن يكون قد كان واثقاً من أمير المؤمنين عليه السلام بكنم سره وحفظ وصيته وامتثال أمره، وحمله من الدين ما حمله، أو لم يكن واثقاً بذلك، فإن كان واثقاً فلم يثق به إلا وهو في نهاية كمال العقل وعلى غاية الأمانة وصلاح السريرة والعصمة والحكمة وحسن التدبير، وإن كان غير واثق منه بحفظ سره وغير آمن من تضييعه وإذاعة أمره، فوضعه عنده من التفريط و ضد الحزم والحكمة والتدبير، وحاشى الرسول صلى الله عليه وآله وسلم من ذلك، ومن كل صفة نقص، وقد أعلى الله عز وجل رتبته وأكذب مقال من ادعى ذلك فيه، وإذا كان الأمر على ما وصفناه فما نرى الناصبة قصدت بالطعن في إيمان أمير المؤمنين عليه السلام إلا عيب الرسول والذم لأفعاله، و وصفه بالعبث والتفريط، انتهى خلاصة ما ذكره نور الله ضريحه في ذلك.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥٢

٢- الحديث

١٠٠٥/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمُهورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْأَئِمَّامِ يَغْسِلُهُ الْأَئِمَّامُ؟

قَالَ: «سُنَّةُ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ (٨) عَلَيْهِ السَّلَامُ». (٩).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو معمر گوید: از امام رضا علیه السلام پرسیدم که امام را امام غسل می دهد؟ فرمود: سنتی است از موسی بن عمران علیه السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۵

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابو معمر گوید: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم که امام را امام غسل می دهد؟ فرمود: سنتی است که موسی بن عمران نهاده است (چون وصی او در بیابان تیه حاضر شد و او را غسل داد- از مجلسی ره).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۷۱

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- ابو معمر می گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم که امام را امام غسل می دهد؟ سنتی است که موسی بن عمران نهاده است (چون وصی او در بیابان تیه حاضر شد و او را غسل داد).

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعيف و لعل سؤال السائل أيضا مبني على الاعتراض أو رفع الشبهة في أمر الكاظم عليه السلام و غسله، و قوله: سنة موسى بن عمران، أي غسله وصيه في التيه، و حضر حين موته أو المراد أن الملائكة غسلوه كما هو المشهور في الكلیم عليه السلام و ظاهر الخبر الآتی. روى الصدوق في المجالس بإسناده عن محمد بن عمارة عن أبيه قال: قلت للصادق جعفر بن محمد عليهما السلام أخبرني بوفاة موسى بن عمران عليه السلام؟ فقال: إنه لما أتاه أجله و استوفى مدته و انقطع أكله أتاه ملك الموت فقال له: السلام عليك يا كلیم الله، فقال موسى: و عليك السلام من أنت؟ فقال: أنا ملك الموت، فقال: ما الذي جاء بك؟ قال: جئت لأقبض روحك، فقال له موسى عليه السلام: من أين تقبض روحي؟ قال: من فمك، قال له موسى: كيف و قد كلمت ربي جل جلاله؟ قال: فمن يديك، قال: كيف و قد حملت بها التوراة؟ قال: فمن رجلك، قال: كيف و قد وطئت بهما على طور سيناء؟ قال: فمن عينيك قال: كيف و لم تزل إلى ربي بالرجاء ممدودة، قال: فمن أذنيك؟ قال: كيف و قد سمعت بهما كلام ربي تعالى؟ قال: فأوحى الله إلى ملك الموت أن لا تقبض روحه حتى يكون هو الذي يريد ذلك و خرج ملك الموت. فمكث موسى عليه السلام ما شاء الله أن يمكث بعد ذلك، و دعى يوشع بن نون فأوصى إليه و أمره بكتمان أمره بأن يوصى بعده إلى من يقوم بالأمر، و غاب موسى عن قومه فمر في غيبته برجل و هو يحفر قبراً فقال له: أ لا أعينك على حفر هذا القبر؟ فقال له الرجل: بلى، فأعانه حتى حفر القبر و سوى اللحد، ثم اضطجع فيه موسى بن عمران لينظر كيف هو، فكشف له عن الغطاء فرأى مكانه من الجنة، فقال: يا رب اقبضني إليك فقبض ملك الموت روحه مكانه و

دفنه فى القبر و سوى عليه التراب، و كان الذى يحفر القبر ملك فى صورة بشر، و كان ذلك فى التيه، فصاح صائح من السماء: مات موسى بن عمران كريم الله، فأى نفس لا تموت؟ و يحتمل أن يكون المراد بسنة موسى عليه السلام أنه غسله معصوم، فلا بد أن يغسل الإمام معصوم، و قيل: المراد تغسيل موسى بن عمران الشعيب عليهما السلام و لا يخفى ما فيه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥٧

٣- الحديث

١٠٠٦/٣. وَعَنْهُ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمُهَيْرٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ طَلْحَةَ، قَالَ:

ص: ٢٨٦

-
- ١-١. فى «ف، بح» وحاشية «بر»: «إمام».
 - ٢-٢. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس، بف» والوافى والبحار. وفى المطبوع: «فقلت».
 - ٣-٣. فى «بح»: «تحت». وفى حاشية «بر»: «تحت تخوم». و«التُّخوم»: الفصل بين الأرضين من الحدود والمعالم. لسان العرب، ج ١٢، ص ٦٤ (تخم).
 - ٤-٤. فى «ب، ج، بف» والوافى والبحار: - «قال».
 - ٥-٥. فى «بر، بس»: «قلت» بدل «لا هكذا قال فقلت». وفى «ف»: - «قال: لا هكذا قال».
 - ٦-٦. فى «ج، ض، ف، بر، بس، بف» والبحار: - «فقال: نعم».
 - ٧-٧. الوافى، ج ٣، ص ٦٦٥، ح ١٢٦٨؛ البحار، ج ٢٧، ص ٢٩٠، ح ٥.

۸-۸. فی الوافی : «یستفاد من هذا الخبر مع ما مرَّ أن موسى عليه السلام إنّما غسله وصيّيه يوشع في حياته ، أو ملك من الملائكة بعد مماته ، أو كلاهما ؛ وذلك لأنّه عليه السلام إنّما مات في التيه ولم يكن معه أحد وقتئذٍ إلّا ملك في صورة بشر كان قد حفر قبراً...» .

۹-۹. الوافی ، ج ۳ ، ص ۶۶۶ ، ح ۱۲۷۰ ؛ البحار ، ج ۱۳ ، ص ۳۶۴ ، ح ۴ ؛ وج ۲۷ ، ص ۲۹۰ ، ح ۶ .

قُلْتُ لِلرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّ الْأَئِمَّامَ لَا يَغْسِلُهُ إِلَّا الْأَئِمَّامُ (۱) ؟

فَقَالَ : «أَمَا تَدْرُونَ (۲) مَنْ حَضَرَ ؟ لَعَلَّهُ (۳) قَدْ حَضَرَهُ خَيْرٌ مِمَّنْ (۴) غَابَ عَنْهُ ، الَّذِينَ (۵) حَضَرُوا يُوسُفَ فِي الْجُبِّ حِينَ غَابَ عَنْهُ أَبَوَاهُ وَأَهْلُ بَيْتِهِ (۶)» . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

طلحه گوید: بامام رضا علیه السلام عرضکردم: امام را جز امام غسل نمی دهد؟ فرمود: آیا نمی دانید چه کسی برای غسلش حاضر می شود؟ کسی حاضر شود که بهتر است از آنکه از او غایب است همان کسانی که در چاه نزد یوسف حاضر شدند، زمانی که ابوین و خانواده اش از او غایب بودند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۲۵

[ترجمه کمره ای] :

۳- از طلحه گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: به راستی امام را جز امام غسل ندهد؟ فرمود: آیا شما نمی دانید چه کسی بر سر جنازه او حاضر شد؟ شاید کسی که در غسل او حاضر بود بهتر از آن کسی بود که غائب بود از او، آن کسانی که گرد یوسف حاضر شدند در ته چاه تاریک، هنگامی که پدر و مادر و خاندانش از او پنهان بودند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۳- طلحه گوید: به امام رضا علیه السلام گفتم: به راستی امام را جز امام غسل ندهد؟ فرمود: آیا شما نمی دانید چه کسی بر سر جنازه او حاضر شد؟ شاید کسی که در غسل او حاضر بود بهتر از آن کسی بود که از او غائب بود آن کسانی که گرد یوسف حاضر شدند در ته چاه تاریک، هنگامی که پدر و مادر و خاندانش از او پنهان بودند.

توضیح: روایات فراوانی است که ثابت می کند هر امامی که از دنیا برود امام دیگری که وصی اوست او را غسل می دهد از این رو شیخ صدوق و دیگران روایت کرده اند که امام رضا علیه السلام به بغداد آمد و پدرش را موسی بن جعفر غسل داد و کفن کرد و از اباصلت هروری هم نقل شده که حضرت جواد به طوس آمد و بدن پدرش امام رضا را غسل داد و کفن کرد و در حدیث است که حضرت رضا به هرثمه فرمود وقتی مأمون از تو می پرسد که امام جواد چگونه از مدینه آمد و پدرش حضرت رضا را غسل داد و کفن کرد به او بگو: ما معتقدیم که امام را جز امام غسل ندهد و برای امام مسافت و راه مطرح نیست و وقتی خدا بخواهد در یک لحظه او را حاضر می سازد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. و يظهر منه أن غاسله عليه السلام كان جبرئيل مع الملائكة، لما ورد أنه الذى حضر يوسف فى العجب، و لعله محمول على التقية إما من أهل السنة بقريظة أن الراوى عامى، أو من نواقص العقول من الشيعة كما أن الخيرية أيضا محمولة على أحد الوجهين، لأنهم عليهم السلام أفضل من الملائكة مع أنه عليه السلام لم ينف صريحا حضور الإمام عليه السلام، و حضور الملائكة لا ينافى حضوره، و قد روى الصدوق (ره) و غيره أن الرضا عليه السلام حضر بغداد و غسل والده عليه السلام و كفنه و دفنه، و رووا عن أبى الصلت الهروى أنه حضر الجواد عليه السلام خراسان فى يوم وفاة الرضا عليه السلام و غسله و صلى عليه، و عن هرثمة بن أعين أيضا رووا ذلك، و فى الأخير أنه قال الرضا عليه السلام لهرثمة: إنه سيشرف عليك المأمون و يقول لك: يا هرثمة أليس زعمتم أن الإمام لا يغسله إلا إمام مثله فمن يغسل أبا الحسن على بن موسى، و ابنه محمد بالمدينة من بلاد الحجاز و نحن بطوس؟ فإذا قال ذلك فأجبه و قل له: إنا نقول إن الإمام يجب أن يغسله الإمام، فإن تعدى متعد فغسل الإمام لم تبطل إمامة الإمام لتعدى غاسله، و لا بطلت إمامة الإمام الذى بعده بأن غاب عن غسل أبيه، و لو ترك أبو الحسن على بن موسى بالمدينة لغسله ابنه محمد ظاهرا مكشوفاً، و لا يغسله الآن أيضا إلا هو من حيث يخفى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٥٨

(٩٣) باب مواليد الأئمة

١- الحديث

١٠٠٧/١. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْحَاقَ الْعَلَوِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ الرَّزَامِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

حَجَجْنَا مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي السَّنَةِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا ابْنُهُ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَمَّا نَزَلْنَا (٨) الْأَبْوَاءَ (٩) وَضَعَ لَنَا الْغَدَاءَ (١٠) ، وَكَانَ إِذَا وَضَعَ الطَّعَامَ لِأَصْحَابِهِ أَكْثَرَ وَأَطَابَ ، قَالَ : فَبَيْنَا (١١) نَحْنُ نَأْكُلُ إِذْ أَتَاهُ رَسُولٌ حَمِيدَةٌ ، فَقَالَ لَهُ : إِنَّ حَمِيدَةً نَقُولُ : قَدْ (١٢) أَنْكَرْتُ نَفْسِي (١٣) ،

ص: ٢٨٧

١-١ . في «بح» : «إمام» .

٢-٢ . في «ف» : «ألا تدرين» . وفي شرح المازندراني : «وفي بعضها : «ما تدرين» بدون الهمزة ، وهو الأظهر» .

٣-٣ . هكذا في «ج ، ش ، ض ، ظ ، ف ، بج ، بح ، بد ، بر ، بس ، بش ، بع ، بف ، بل ، بو ، جح ، جس ، جف ، جل ، جم ، جو ، جه» والوافي وشرح المازندراني . وفي بعض النسخ والمطبوع : «لغسله» .

٤-٤ . في «ف» وحاشية «ج» : «مما» .

٥-٥ . قوله : «الذين» بدل عن قوله : «خير» . والمراد بهم الملائكة . والمراد من «من غاب» غير المعصوم ، أو يحمل الحديث على التقيّة .

٦-٦ . في حاشية «ج ، ف» : «أبواه وإخوته» . وراجع في الجمع بين هذا الحديث والحديث الأول من هذا الباب : الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٦٦ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٥٨ .

٧-٧ . الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٦٦ ، ح ١٢٦٩ ؛ البحار ، ج ٢٧ ، ص ٢٨٩ ، ح ٢ ؛ وج ٤٨ ، ص ٢٤٧ ، ح ٥٤ .

٨-٨ . في «ج» : «نزلنا» . وفي «ف» : «نزل» .

٩-٩ . قال ابن الأثير : «الأبواء : جبل بين مكة والمدينة ، وعنده بلد ينسب إليه» . النهاية ، ج ١ ، ص ٢٠ (أبا) .

١٠-١٠ . فى «ب» : «الغذاء» . وقال ابن الأثير : «الغذاء : الطعام الذى يؤكل أول النهار» . النهاية ، ج ٣ ، ص ٣٤ (غدا) .

١١-١١ . فى «بر» : «فبينما» .

١٢-١٢ . فى «بر» : «إنى» .

١٣-١٣ . أى وجدت تغيير حال فى نفسى ، كأتى لا أعرفها .

وَقَدْ وَجَدْتُ مَا كُنْتُ أَجِدُ إِذَا حَضَرْتُ لِوَالِدَتِي ، وَقَدْ أَمَرْتَنِي أَنْ لَا أَسْتَبَقَكَ (١) بِابْنِكَ هَذَا ، فَقَامَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَنْطَلَقَ (٢) مَعَ الرَّسُولِ ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ : سَرِكَ اللَّهُ ، وَجَعَلْنَا فِدَاكَ ، فَمَا أَنْتَ صَنَعْتَ مِنْ حَمِيدَةٍ ؟ قَالَ : «سَلَّمَهَا اللَّهُ ، وَقَدْ وَهَبَ لِي غُلَامًا وَهُوَ خَيْرٌ مِنْ بَرٍّ (٣) اللَّهُ فِي خَلْقِهِ ، وَلَقَدْ أَخْبَرْتَنِي حَمِيدَةٌ عَنْهُ بِأَمْرِ ظَنَنْتُ أَنِّي لَا أَعْرِفُهُ ، وَلَقَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ بِهِ مِنْهَا» .

فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، وَمَا (٤) الَّذِي أَخْبَرْتَكَ بِهِ حَمِيدَةٌ عَنْهُ؟

قَالَ : «ذَكَرْتُ أَنَّهُ سَقَطَ مِنْ بَطْنِهَا _ حِينَ سَقَطَ _ وَاضِعًا يَدَهُ (٥) عَلَى الْأَرْضِ ، رَافِعًا رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ ، فَأَخْبَرْتَهَا أَنَّ ذَلِكَ أَمَارَةٌ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَأَمَارَةُ الْوَصِيِّ (٦) مِنْ بَعْدِهِ» .

١/٣٨٦

فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، وَمَا هَذَا مِنْ أَمَارَةٍ (٧) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَأَمَارَةِ الْوَصِيِّ (٨) مِنْ بَعْدِهِ (٩) ؟

فَقَالَ لِي : «إِنَّهُ لَمَّا كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي عُلِقَ (١٠) فِيهَا بِجَدِّي ، أَتَى آتٍ جَدَّ أَبِي بِكَأْسٍ فِيهِ شَرْبَةٌ أَرَقُّ مِنَ الْمَاءِ ، وَ أَلْيَنُ مِنَ الزُّبْدِ (١١) ، وَ أَحْلَى مِنَ الشَّهْدِ ، وَ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ ، وَ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ ، فَسَقَاهُ إِيَّاهُ ، وَ أَمَرَهُ بِالْحِمَامِ ، فَقَامَ ، فَجَامَعَ ، فَعُلِقَ بِجَدِّي .

وَلَمَّا أَنْ كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي عُلقَ فِيهَا بِأَبِي ، أَتَى آتٍ جَدِّي ، فَسَقَاهُ كَمَا سَقَى جَدًّا

ص: ٢٨٨

-
- ١-١ . فى «ج ، ف» وشرح المازندراني والوافى ومرآة العقول : «لا أسبقك» .
٢-٢ . فى «ب» : «وانطلق» .
٣-٣ . فى «ف» : «برأه» .
٤-٤ . فى «ب» - «و» . وفى «ض ، بر ، بس ، بف» والوافى : «فما» .
٥-٥ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والمحاسن والبحار، وأريد بها الجنس . وفى المطبوع : «يديه» .
٦-٦ . فى حاشية «ف» : «الأوصياء» .
٧-٧ . فى «ف» : «وما هذه أمانة» .
٨-٨ . فى «ب» : «وصيّه» .
٩-٩ . فى البحار : - «فقلتُ : جعلت فداك _ إلى _ الوصى من بعده» .
١٠-١٠ . «علق» : مجهول من عَلَقَتِ المرأةُ ، أى حَبَلَتْ . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥٢٩ (علق) .
والمراد «بجدى» السجّاد عليه السلام .
١١-١١ . «الزُبد» : ما يستخرج بالمنخض من لبن البقر والغنم . المصباح المنير ، ص ٢٥٠ (زبد)

أَبِي ، وَ أَمْرُهُ بِمِثْلِ الَّذِي أَمَرُهُ (١) ، فَقَامَ ، فَجَامَعَ ، فَعُلِقَ بِأَبِي .

وَلَمَّا (٢) أَنْ كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي عُلقَ فِيهَا بِي ، أَتَى آتٍ أَبِي ، فَسَقَاهُ بِمَا (٣) سَقَاهُمْ ، وَ أَمْرُهُ بِالَّذِي أَمَرَهُمْ
بِهِ (٤) ، فَقَامَ (٥) ، فَجَامَعَ ، فَعُلِقَ بِي .

وَلَمَّا أَنْ كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي عَلِقَ فِيهَا بِابْنِي ، أَتَانِي آتٍ كَمَا أَتَاهُمْ ، فَفَعَلَ (٦) بِي كَمَا فَعَلَ بِهِمْ ، فَكُفْتُ بِعِلْمِ اللَّهِ (٧) ، وَإِنِّي مَسْرُورٌ بِمَا يَهَبُ اللَّهُ لِي ، فَجَامَعْتُ ، فَعَلِقَ (٨) بِابْنِي هَذَا الْمَوْلُودَ ، فَدُونَكُمْ ، فَهُوَ - وَاللَّهِ - صَاحِبُكُمْ مِنْ بَعْدِي ؛ إِنَّ (٩) نُظْفَةَ الْأَمَامِ مِمَّا أَخْبَرْتُكَ ، وَإِذَا سَكَنَتِ النَّظْفَةُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَأُنْشِيَ فِيهَا الرُّوحُ ، بَعَثَ اللَّهُ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - مَلَكًا ، يُقَالُ لَهُ : حَيَوَانُ ، فَكَتَبَ عَلَيَّ (١٠) عَضْدِهِ الْأَيْمَنِ : « وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ » (١١) وَإِذَا وَقَعَ مِنْ (١٢) بَطْنِ أُمِّهِ ، وَقَعَ وَاضِعًا يَدَيْهِ (١٣) عَلَى الْأَعْرُضِ ، رَافِعًا رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ ، فَأَمَّا وَضَعُهُ يَدَيْهِ عَلَى الْأَعْرُضِ ، فَإِنَّهُ يَقْبِضُ كُلَّ عِلْمٍ لِلَّهِ أَنْزَلَهُ (١٤) مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَعْرُضِ ، وَأَمَّا رَفَعُهُ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ ، فَإِنَّ مُنَادِيًا يُنَادِي بِهِ مِنْ بَطْنَانِ الْعَرْشِ (١٥) مِنْ قَبْلِ رَبِّ الْعِزَّةِ مِنَ الْأَعْفُقِ الْأَعْلَى بِاسْمِهِ

ص: ٢٨٩

-
- ١-١ . فى «ب» : + «به» .
 ٢-٢ . فى «ب» : «فلما» .
 ٣-٣ . فى «ج» وحاشية «بح» : «كما» .
 ٤-٤ . فى «ب» - : «به» .
 ٥-٥ . فى «ج» : + «أبى» .
 ٦-٦ . فى «ف» : «وفعل» .
 ٧-٧ . «بعلم الله» ، احتمال المازندراني فى شرحه بعيدا كونه : بعلم الله .
 ٨-٨ . فى «بس» والمحاسن : «فعلقت» .
 ٩-٩ . فى «ب» : «فإن» . وفى «ض ، ف ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار : «وإن» .
 ١٠-١٠ . فى «بف» : «فى» .
 ١١-١١ . الأنعام (٦) : ١١٥ .
 ١٢-١٢ . فى حاشية «ف» : «فى» .

١٣-١٣ . فى «ف» : «يده» .

١٤-١٤ . فى «ف» : «علم الله أنزله» . وفى «بح» : «علم الله أنزل» . وفى «بس» : «علم أنزله الله» .

١٥-١٥ . «من بطنان العرش» ، أى من وسطه . وقيل : من أصله . وقيل : البطنان : جمع بطن ، وهو الغامض من الأرض ، يريد من دواخل العرش . النهاية ، ج ١ ، ص ١٣٧ (بطن) .

وَ اسْمِ اءِيبِهِ يَقُولُ : يَا فُ-لَانَ بَنَ فُ-لَانَ ، اثْبُتْ تُثْبِتْ (١) ، فَلِعَظِيمٍ مَا خَلَقْتِكَ ، أَنْتَ صَفْوَتِي مِنْ خَلْقِي ، وَ مَوْضِعُ سِرِّي ، وَ عَيْبَةُ عِلْمِي ، وَ أَمِينِي عَلَى وَحْيِي ، وَ خَلِيفَتِي فِي أَرْضِي ، لَكَ وَ لِمَنْ تَوَلَّاهُكَ أَوْجَبْتُ رَحْمَتِي ، وَ مَنَحْتُ جَنَانِي (٢) ، وَ أَحَلَلْتُ جَوَارِي ، ثُمَّ وَ عَزَّتِي وَ ج-لَالِي ، لِأَعْصَلِينَ (٣) مَنْ عَادَاكَ أَشَدَّ عَذَابِي وَ إِنِ وَسَّعْتَ عَلَيْهِ فِي دُنْيَايَ مِنْ سَعَةِ رِزْقِي .

فَإِذَا انْقَضَى الصَّوْتُ _ صَوْتُ الْمُنَادِي _ أَجَابَهُ هُوَ ، وَاضِعاً يَدَيْهِ (٤) ، رَافِعاً رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ ، يَقُولُ : «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلَائِكَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (٥) .

قَالَ : «فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ ، أَعْطَاهُ اللَّهُ (٦) الْعِلْمَ الْأَعْوَلَ وَ الْعِلْمَ الْآخِرَ ، وَ اسْتَحَقَّ زِيَارَةَ الرُّوحِ (٧) فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» .

قُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، الرُّوحُ لَيْسَ هُوَ جِبْرَائِيلُ ؟

قَالَ (٨) : «الرُّوحُ (٩) أَعْظَمُ مِنْ جِبْرَائِيلَ ؛ إِنَّ جِبْرَائِيلَ مِنَ الْم-لَائِكَةِ ، وَ إِنَّ الرُّوحَ هُوَ ١/٣٨٧

خَلْقٌ (١٠) أَعْظَمُ مِنَ الْم-لَائِكَةِ ؛ أَلَيْسَ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (١١) : «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ

١-١ . «تثبت» فيه وجوه : على صيغة الخطاب المعلوم من الإثبات أو التثبيت ، أو على صيغة الخطاب المجهول منهما ، أو على صيغة المتكلم مع الغير منهما . وفي «ف» : «تثبتت» . على بناء الفاعل أو المفعول . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٥٨ ؛ الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٩٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٦١ .

٢-٢ . في «ب» : «جئاتي» .

٣-٣ . في «ب ، بر» : «الأصلين» . ويقال : صليت الرجل نارا ، إذا أدخلته النار وجعلته يصلها ، أي يحترق بها . راجع : الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٤٠٣ (صلا) .

٤-٤ . في «ف» : + «على الأرض» .

٥-٥ . آل عمران (٣) : ١٨ .

٦-٦ . في «ف» : - «الله» .

٧-٧ . في الوافي : «في بعض النسخ : زيادة الروح . ولا يلائمه تفسير الروح بما فسّر» .

٨-٨ . في «ض» والمحاسن : + «لا» .

٩-٩ . هكذا في «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» . وفي المطبوع : + «هو» .

١٠-١٠ . في «ب» : «خلق هو» .

١١-١١ . في «بف» : «أليس الله تبارك وتعالى يقول» .

وَالرُّوحُ (١)؟ (٢) .

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ (٣) ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ (٤) ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، مِثْلَهُ (٥) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابو بصیر گوید: همراه امام صادق علیه السلام حج گزاردیم در سالی که پسرش موسی متولد شد. چون در ابواء (منزلی در میان مکه و مدینه) فرود آمدیم، برای ما صبحانه آوردند، و چون آن حضرت باصحابش غذا میداد، زیاد و خوب تهیه میکرد ما مشغول خوردن بودیم که فرستاده حمیده (همسر امام صادق علیه السلام) آمد و گفت: حمیده میگوید من خود را از دست داده ام و درد زائیدن در خود احساس میکنم و شما بمن دستور داده اید که نسبت باین پسرت پیش از شما اقدامی نکنم. حضرت صادق علیه السلام برخاست و با فرستاده برفت. چون برگشت، اصحابش عرضکردند: خدایت مسرور کند و ما را قربانت نماید، با حمیده چه کردی؟ فرمود: خدا سلامتت داشت و بمن پسری عطا فرمود که در میان مخلوقش از همه بهتر است و حمیده از آن مولود بمن مطلبی گفت که گمان کرد من آن را نمیدانم، در صورتی که من بآن دانانترم. عرضکردم: قربانت، حمیده نسبت بآن مولود بشما چه خبری داد؟ فرمود: گفت چون از شکمش فرود آمد، دستها بزمین نهاده، سر باآسمان بلند کرد، من باو خبر دادم که این عمل نشانه رسول خدا صلی الله - علیه و آله و نشانه وصی بعد از اوست، عرضکردم: قربانت: این چگونه نشانه ایست برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و وصی بعد از او؟ فرمود: در آن شبی که نطفه جدم (زین العابدین علیه السلام) بسته شد شخصی (فرشته نئی) جامی نزد پدرش آورد که در آن شربتی بود، رقیق تر از آب و نرمتر از کره و شیرین تر از عسل و خنک تر از برف و سفیدتر از شیر، و باو آشامانید و دستور نزدیکی داد، او برخاست و نزدیکی کرد و نطفه جدم بسته شد، و چون شبی که نطفه پدرم بسته شد، فرا رسید شخصی نزد جدم آمد و آن را بجدم آشامانید، چنان که پدر جدم آشامانید و بوی دستور داد چنان که باو دستور داد، جدم برخاست و نزدیکی کرد و نطفه پدرم بسته شد. و چون شبی که نطفه من بسته شد فرا رسید، شخصی نزد پدرم آمد و باو آشامانید آنچه را بآنها آشامانید و دستورش داد آنچه بآنها دستور داد، پدرم برخاست و نزدیکی کرد و نطفه من بسته شد، و چون شبی که نطفه پسرم بسته شد فرا رسید، شخصی نزد من آمد چنان که نزد آنها آمد و با من همان رفتار کرد که با آنها کرد، پس من بسم خدا برخاستم و از آنچه خدایم میبخشد شادمان بودم، و نزدیکی کردم و نطفه پسرم همین مولود بسته شد، متوجهش باشید که او بخدا پس از من صاحب شماسست. همانا نطفه امام از نوشابه ایست که بتو خبر دادم و

چون آن نطفه چهار ماه در زهدان جایگزین باشد و روح در آن ایجاد شود، خدای تبارک و تعالی فرشته ئی که نامش حیوانست برانگیزد تا بر بازوی راستش نویسد «کلمه پروردگارت با راستی و عدالت پایان یافت، کلمات خدا را دگرگون کننده ئی نیست و او شنوا و داناست» (مقصود از کلمه همان امام است). و چون از شکم مادرش فرود آید، دستهایش را بر زمین گذارد و سرش را بآسمان بلند کند، اما دست بزمین گذاردنش، رمز اینست که: هر علمی را که خدا از آسمان بزمین فرستد، او دریافت کند و اما سر بآسمان برداشتنش برای اینست که: ندا دهنده ئی از درون عرش، از جانب پروردگار عزت و از افق اعلی او را بنام خود و نام پدرش صدا زند و بگوید: ای فلان بن فلان ثابت باش تا برجا بمانی (در تمام گفتار و کردارت از روی علم و بصیرت بر حق ثابت باش تا امامت ثابت شود). برای عظمت خلقت تو برگزیده از میان خلق منی و محل راز و صندوق علم و امین وحی و خلیفه روی زمین من هستی، برای تو و هر که از تو پیروی کند، رحمت را واجب کردم و بهشتم را بخشیدم و در جوار خود در آوردم بعزت و جلالم هر که با تو دشمنی کند با عذاب ساختم او را بسوزانم، اگر چه در دنیا از رحمت واسعه ام باو هم توسعه دهم. و چون آواز منادی پایان یابد، امام با دست بزمین و سر بسوی آسمان جوابش دهد و بگوید «خدا و فرشتگان و دانشمندان گواهی دهند که شایسته پرستشی جز او نیست، بعدالت قیام کرده، معبودی جز خدای توانای حکیم نیست- ۱۸ سوره ۳-» و چون چنین گوید، خدایش علم اول و علم آخر باو عطا کند و مستحق ملاقات روح در شب قدر گردد. عرض کردم: قربانت، روح همان جبرئیل نیست؟ فرمود روح از جبرئیل بزرگتر است، جبرئیل از جنس فرشتگان است و روح مخلوقی است بزرگتر از فرشتگان علیهم السلام. مگر نه اینست که خدای تبارک و تعالی فرماید: «فرشتگان و روح فرود آیند- ۵ سوره قدر-» (پس روح غیر از فرشته است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۸

[ترجمه کمره ای]:

۱- ابو بصیر گوید: ما حج را خدمت امام صادق (علیه السلام) انجام دادیم در همان سالی که پسرش موسی (علیه السلام) متولد شد و چون در ابواء (منزلی میان مکه و مدینه) نزول کردیم، برای ما سفره چاشت انداخت و شیوه او بود که چون به اصحابش مهمانی می داد، فراوان و خوب آماده می کرد، گوید: در این میان که ما چاشت می خوردیم، فرستاده حمیده آمد و به آن حضرت گفت: حمیده عرض می کند من خود را از دست داده ام و مثل حال زائیدن در خود احساس می کنم و تو به من دستور دادی که این پسر را پیش از خودت ضبط نکنم، امام (علیه السلام) برخاست و با آن فرستاده رفت و چون برگشت اصحابش به او عرض کردند: خدا چشمت را روشن کند و ما را قربانت کند، با حمیده چه کردی؟ فرمود: خدا او را حفظ کرد و به من پسری داد که بهترین کسی است که خدا در خلق خود آفریده و حمیده در باره او به من گفت: گزارشی داد که گمان می کرد من آن را نمی دانم و حال آنکه محققاً آن را می دانستم. گفتم: قربانت، چه گزارشی حمیده از او به شما داد؟ فرمود: به من خبر داد که چون از شکم او به زمین آمد، دو دست به زمین نهاد و سر به آسمان برداشت، من به او گفتم: این نشانه ولادت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و نشانه ولادت هر وصی پس از او. من گفتم: قربانت، حقیقت این نشانه در باره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و در باره وصی بعد از آن حضرت چیست؟ به من فرمود: آن شبی که نطفه جدم (علی بن الحسین (علیهما السلام)) در آن بسته شد یک آورنده غیبی جامی برای پدر او آورد که در آن نوشابه ای بود روان تر از آب و نرمتر از گره و شیرین تر از عسل و خنک تر از برف و سفیدتر از شیر و به او نوشانید و به او دستور داد جماع کند، او برخاست و جماع کرد و نطفه جدم بسته شد و چون شبی آمد که باید نطفه پدرم بسته شود، یک آورنده غیبی نزد جدم آمد به او همان جام را نوشانید و دستوری به مانند دستور او به وی داد، او هم برخاست و جماع کرد و نطفه پدرم بسته شد و چون شبی رسید که باید نطفه من بسته شود باز یک آورنده نزد پدرم آمد و به او مانند همان جام نوشابه را نوشانید و دستوری که به آنها داده بود به او داد و او برخاست و جماع کرد و نطفه من بسته شد و چون شبی رسید که باید نطفه پسرم بسته شود آورنده برای من آورد چنانچه برای آنها آورد و به من همان رفتار کرد که با آنها کرد. من به علم خدا برخاستم و شادمان بودم از آنچه خدا به من موهبت کرد و جماع کردم و نطفه این پسرم بسته شد

همین نوزاد، او را باشید، او به خدا بعد از من صاحب الأمر شما است. به راستی نطفه‌ امام از همانی است که به تو خبر دادم و چون در رحم چهار ماه بماند و روح در آن پدیدار گردد، خدای تبارک و تعالی فرشته ای فرستد. که او را حیوان نامند و بر بازوی راست او بنویسد: «تمام شد کلمه پروردگار تو به راستی و عدالت، دیگرگون کننده ای برای کلمات او نیست و او است شنوا و دانا». و چون از شکم مادر بیفتد با دو دست بر زمین آید و سر به آسمان بلند دارد و سرّ این که دو دست بر زمین دارد این است که هر دانشی را که خدا از آسمان به زمین نازل کرده قبضه کند و این که سر به آسمان دارد برای این است که یک منادی از درون عرش از طرف ربّ العزة و از افق اعلی به نام او و نام پدرش فریاد کند، گوید: ای فلان پسر فلان، ثابت باش تا بر جا بمانی، برای عظمت آفرینشی که از تو کردم، تو برگزیده خلق منی و راز دار و گنجینه دانش من هستی، تو امین بر وحی و خلیفه من هستی در زمین من، به تو و کسانی که رشته ولایت تو دارند رحمت خود را بایست کردم و بهشت خود را بخشیدم و همه را در جوار خود پذیرفتم و پس از آن به عزت و جلال خود سوگند که بر هر که با تو دشمنی ورزد سخت ترین عذاب خود را برافروزم و اگر چه در دنیا به او وسعت رزق دهم، و چون آواز منادی حق به پایان رسد آن امام نوزاد در حالی که دو دست بر زمین نهاده و سر به آسمان برداشته می گوید: «خدا خود گواهد است که جز او شایسته پرستشی نیست و ملائکه و دانشمندان هم گواهند، بر پا است به داد و عدالت، نیست شایسته پرستش جز او که عزیز و حکیم است». فرمود: چون چنین گوید: خدا به او علم اول و علم آخر دهد و مستحق آن شود که روح در شب قدر از او دیدن کند. من گفتم: قربانت، روح همان جبرئیل نیست؟ در جواب فرمود: روح از جبرئیل بزرگتر است، همانا جبرئیل از فرشته ها است و روح خلق بزرگوارتری است از فرشته ها عَلَيْهِمُ السَّلَامُ آیا نیست که خدا تبارک و تعالی می فرماید (سوره قدر): «همه فرشته ها نازل شوند و روح هم نازل شود»

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- ابو بصیر می گوید: ما حج را خدمت امام صادق علیه السلام انجام دادیم در همان سالی که پسرش موسی علیه السلام متولد شد و چون در ابواء (منزلی میان مکه و مدینه) نزول کردیم، برای ما سفره چاشت انداخت و شیوه او چنین بود که چون به اصحابش مهمانی می داد، بسیار خوب پذیرایی می کرد، گوید: در این میان که ما چاشت می خوردیم، فرستاده حمیده آمد و به آن حضرت گفت: حمیده عرض می کند من خود را از دست داده ام و درد زائیدن را در خود احساس می کنم و شما به من دستور دادید که در تولد فرزندان اقدامی نکنم امام علیه السلام برخاست و با آن فرستاده رفت و چون برگشت اصحابش به او عرض کردند: خداوند چشمان شما را روشن کند و ما را فدای تو سازد، با حمیده چه کردی؟ فرمود: خدا او را حفظ کرد و به من پسری داد که بهترین کسی است که خدا آفریده و حمیده درباره او گزارشی به من داد که گمان می کرد من آن را نمی دانم و حال آنکه بیقین آن را می دانستم.

گفتم: قربانت گردم، حمیده درباره او چه گزارشی به شما داد؟

فرمود: به من خبر داد که چون فرزندم از شکم مادر به زمین فرود آمد، دو دست به زمین نهاد و سر به آسمان برداشت، من به او گفتم: این نشانه ولادت رسول خدا صلی الله علیه و آله است و نشانه ولادت هروصی پس از اوست.

من گفتم: قربانت، حقیقت این نشانه درباره رسول خدا صلی الله علیه و آله و درباره وصی بعد از آن حضرت چیست؟ فرمود: آن شبی که نطفه جدم (علی بن الحسین علیهما السلام) بسته شد مأمور غیبی جامی برای پدر او آورد که در آن نوشابه ای بود روان تر از آب و نرمتر از کره و شیرین تر از عسل و خنک تر از برف و سفیدتر از شیر و به او نوشانید و به او دستور داد که با همسرش همخوابگی کند و او چنین کرد. و نطفه جدم بسته شد و چون شبی آمد که باید نطفه پدرم بسته شود مأمور غیبی نزد جدم آمد و به او همان جام را نوشانید و دستوری به مانند دستور او به وی داد، او هم برخاست به دستور عمل کرد و نطفه پدرم بسته شد و چون شبی رسید که باید نطفه من بسته شود باز مأمور غیبی نزد پدرم آمد و به او مانند همان جام نوشابه را نوشانید و دستوری که به آن ها داده بود به او داد و او

برخاست و همان کار را کرد و نطفه من بسته شد و چون شبی رسید که باید نطفه پسر بسته شود مامور غیبی آن را برای من آورد چنانچه برای آنها آورد و به من همان رفتار کرد که با آنها کرد.

من به علم خدا برخاستم و شادمان بودم از آنچه خدا به من داده و به دستور عمل کردم و نطفه پسر که همین نوزاد است بسته شد.

بخدا سوگند که بعد از من او امام و سرپرست شماست. به راستی نطفه امام از همانی است که به تو خبر دادم و چون در رحم چهار ماه بماند و روح در آن پدیدار گردد، خدای تبارک و تعالی فرشته ای بفرستد که او را حیوان نامند و بر بازوی راست او بنویسد: به راستی کلمه پروردگارت پایان یافت و دیگر هیچ گونه دگرگونی برای کلمات او نیست اوست شنوا و دانا»

و چون از شکم مادر بیفتد با دو دست بر زمین آید و سر به آسمان بلند کند و سرّ این که دو دست بر زمین دارد این است که هردانشی را که خدا از آسمان به زمین نازل کرده او بگیرد و این که سر به آسمان دارد برای این است که یک منادی از درون عرش از افق اعلی به نام او و نام پدرش فریاد کند و گوید: ای فلان پسر فلان، ثابت باش تا برجا بمانی، برای عظمت آفرینشی که از تو کردم، مخلوق برگزیده من و رازدار گنجینه دانش من هستی، تو امین وحی و خلیفه من در زمین هستی و به تو و کسانی که رشته ولایت تو دارند رحمت خود را واجب کردم و بهشتم را بخشیدم و همه را در جوار خود پذیرفتم و پس از آن به عزت و جلال خود سوگند که هرکس با تو دشمنی ورزد با سخت ترین عذاب خود، او را بسوزانم اگرچه در دنیا رزق او را وسیع کنم و چون آواز منادی حق به پایان رسد، آن امام نوزاد درحالی که دو دست بر زمین نهاده و سر به آسمان برداشته می گوید:

«خدا خود گواهد است که جز او شایسته پرستشی نیست و ملائکه و دانشمندان هم گواهند، به عدالت قیام کرده و معبودی جز خدای حکیم نیست.»

فرمود: چون چنین گوید: خدا به او علم اولین و آخرین دهد و مستحق آن شود که روح در شب قدر از او دیدن کند.

من گفتم: قربانت، روح همان جبرئیل نیست؟ در جواب فرمود: روح از جبرئیل بزرگتر است، همانا جبرئیل از فرشته هاست

و روح مخلوقی است بزرگ از فرشتگان مگر نه این است که خدای تبارک و تعالی می فرماید: «فرشتگان و روح فرود آیند (پس روح غیر از فرشته است) آیا چنین نیست که خدای تبارک و تعالی می فرماید): «همه فرشته ها نازل شوند و روح هم نازل شود (قدر/۵)»

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۰۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف بسندیه. و رزام ابو حی من تمیم و الأبواء بفتح الهمزة و سکون الباء: موضع بین الحرمین، و الغداء طعام الضحی، و أطاب ای اتی بالطعام الطیب، و إذ للمفاجأة قد أنکرت نفسی ای وجدتها متغیرة کأنی لا أعرف نفسی أن لا أسبقک ای لا أصنعه و لا أفعل به شیئا قبل إعلامک و حضورک من حمیة کان من بمعنی الباء و قیل: من للسببية، و فی محاسن البرقی ما صنعت حمیة و هو خیر من برأ الله ای بعدی من أهل زمانه. إمارة رسول الله ای علامة نبوته و إمامة الأوصیاء من بعده، و ما هذا ای ای أمانة فی موضع الیدین و رفع الرأس فأجاب بما سیجیء من قوله: فأما وضع یدیه، إلخ، و الباقي تمهید و بیان لأسبابه أو معترضات من إمارة من تبعیضیة مبنیة علی أنه لیست الأمانة منحصرة فیما ذکر علق فیها علی بناء المجهول من باب علم، یقال: علق المرأة ای حبلت بجدی ای علی بن الحسین علیهما السلام جد أبی ای الحسین صلوات الله - علیه، و فی البصائر جد أبی و هو راقد فأتاه بكأس. أرق ای أطف، و الزبد بالضم ما یتخرج من اللبن بالمخض، و الشهد بالفتح العسل

و أبيض أى أشد بياضا و هو نادر لأنه من الألوان و ضمير إياه لشربة و التذكير بتأويل المشروب. فقامت بعلم الله أى بإذنه و تقديره، أو بأمره و إلهامه أو متلبسا بما علمنى الله من أنه يصير سببا لحصول هذا الولد، و يؤيد الأخير ما فى البصائر فقامت فرحا مسرورا بعلم الله بما وهب لى، و فى المحاسن: فقامت بعلم الله مسرورا بمعرفتى بما يهب الله لى، و يحتمل أن يكون قسما. فكتب الكتابة إما حقيقة أو كناية عن جعله مستعدا للإمامة و الخلافة، و محلا لإفاضة العلوم الربانية و مستنبطا منه آثار العلم من جميع جهاته و حركاته و سكناته. ثم إنه لا ينافى هذا الخبر ما ورد فى أخبار آخر من الكتابة على مواضع أخرى فى أزمنة أخرى إذ يحتمل وقوع الجميع حقيقة، أو تجوزا و يدل الخبر على أن المراد بالكلمة و الكلمات فى الآية الأئمة عليهم السلام كما ورد فى الأخبار الكثيرة تأويلها بهم فى أكثر المواضع التى وردت فيها. و قال بعض المفسرين الكلمة هنا القرآن، و قيل: دين الله و قيل: حجة الله، و قيل: أخباره و أحكامه، صدقا فى الأخبار و المواعيد، و عدلا فى الأفضية و الأحكام

لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ

*

قيل أى لا مغير لأحكامه، أو لا نبى و لا كتاب بعد القرآن بغير أحكامه، و هو على ما أوله عليه السلام فى المعنى، لا يقدر أحد على نصيب إمام آخر و عزل الإمام الذى نصبه الله سبحانه و تغييره. فأما وضعه لعل تقديره فأما معنى وضعه فإنه بفتح الهمزة، و التقدير فأما وضعه فإنه إشارة إلى أنه و قس عليه و أما رفعه، ففى البصائر فإذا وضع يده على الأرض فإنه يقبض و أما رفعه من بطنان العرش فى النهاية أى من وسطه، و قيل: من أصله و قيل: البطنان جمع بطن و هو الغامض من الأرض، يريد من دواخل العرش من قبل رب العزة أى من جانبه و الأفق بالضم و بضميتين الناحية. أثبت أمر من باب نصر أى كن على علم و يقين ثابتا على الحق فى جميع أقوالك و أفعالك تثبت جواب للأمر، و هو إما على بناء الفاعل من التفعيل، أى لتثبت غيرك على الحق، أو على بناء المفعول منه أى يثبتك الله عليها، أو على بناء المفعول من الأفعال لتثبت إمامتك بذلك عند الناس، و الإثبات أيضا المعرفة،

أى تكن معروفًا بالإمامة بين الناس. فلعظيم بالتتوين و ما للإبهام و التفخيم، و الصفوة مثلثة الصافي الخالص، و العيبة ما يجعل فيها الثياب، و هنا كناية عن موضع السر، و منحت أى أعطيت، و أحللت أى جعلته حلالاً و قال الجوهري: يقال صليت الرجل نارا إذا أدخلته النار، و جعلته يصلحها، فإن ألقيته فيها إلقاء كأنك تريد الإحراق قلت أصليته بالألف و صليته تصلية، و صلى فلان النار بالكسر يصلح صليا احترق، انتهى. و لعل المراد بالعلم الأول علوم الأنبياء و الأوصياء السابقين، و بالعلم الآخر علوم خاتم الأنبياء صلوات الله عليه و عليهم، أو بالأول العلم بأحوال المبدأ و أسرار التوحيد و علم ما مضى و ما هو كائن فى النشأة الأولى، و الشرائع و الأحكام، و بالآخر العلم بأحوال المعاد و الجنة و النار و ما بعد الموت من أحوال البرزخ و غير ذلك، و الأول أظهر، و يؤيده ما فى البصائر علم الأول و علم الآخر، و فى بعض الروايات علم الأول علم رسول الله و علم الآخر علم أمير المؤمنين عليه السلام. أليس يقول الله استدل عليه السلام بأن ظاهر العطف المغايرة كما مر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٦٢

ص: ٢٩١

١-١. القدر (٩٧): ٤.

٢-٢. المحاسن، ص ٣١٤، كتاب العلل، ح ٣٢، بسنده عن عليّ بن أبي حمزة، مع اختلاف يسير. وراجع: الكافي، كتاب الحجّة، باب الروح التى يسدّد الله بها الأئمّة عليهم السلام، ح ٧٢١؛ وبصائر الدرجات، ص ٤٤٢، ح ٦؛ و ص ٤٥٥، ح ٣؛ و تفسير العيّاشي، ج ٢، ص ٣١٧، ح ١٦١؛ و تفسير القمّي، ج ٢، ص ٢٧٩ الوافي، ج ٣، ص ٦٩١، ح ١٢٩٧؛ البحار، ج ١٥، ص ٢٩٧، ح ٣٦، وفيه إلى قوله: «زيارة الروح فى ليلة القدر».

٣-٣ . الخبر رواه الصَّفَّار في بصائر الدرجات ، ص ٤٤٠ ، ح ٤ ، وكذا ذيله في ص ٤٦٤ ، ح ٤ ،
عن أحمد بن الحسين عن المختار بن زياد . وتقدّمت في الكافي ، ح ٩٣٠ رواية محمّد بن يحيى
وأحمد بن محمّد معطوفين ، عن محمّد بن الحسن عن أحمد بن الحسين . فعليه ، الظاهر وقوع
التصحيف في ما نحن فيه والصواب «محمّد بن الحسن عن أحمد بن الحسين» ، وقد اتّضح في ما
سبق وقوع التصحيف في أسناد محمّد بن يحيى وأحمد بن محمّد عن محمّد بن الحسن ، راجع :
ما قدّمناه في الكافي ، ذيل ح ٧٤٣ . هذا ، وأحمد بن الحسين في مشايخ الصَّفَّار هو أحمد بن
الحسين بن سعيد ، كما يظهر من بصائر الدرجات ، ص ٢٢ ، ح ٩ ، وص ٢٣٠ ، ح ٤ . وروى هو
عن جميع شيوخ أبيه إلا حمّاد بن عيسى ، كما في رجال النجاشي ، ص ٧٧ ، الرقم ١٨٣ ؛ الفهرست
للطوسي ، ص ٥٥ ، الرقم ٦٧ ؛ ورجال الطوسي ، ص ٤١٥ ، الرقم ٦٠٠٦ . وقد روى الحسين بن
سعيد عن المختار بن زياد ، كما في التهذيب ، ج ٤ ، ص ٩٢ ، ح ٢٦٧ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص
٣٨ ، ح ١١٩ . وهذا ممّا يؤكّد وقوع التصحيف في «أحمد بن الحسن» .

٤-٤ . في بصائر الدرجات ، ص ٤٤٠ «أبي جعفر محمّد بن مسلم» لكنّ المذكور في بعض
مخطوطاته «سليمان» بدل «مسلم» وهو الظاهر .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ٤٤٠ ، ح ٤ ، عن أحمد بن الحسين ، عن المختار بن زياد ، عن أبي
جعفر محمّد بن مسلم ، عن أبيه ، عن أبي بصير ؛ وفيه ، ص ٤٦٤ ، ح ٤ ، عن أحمد بن الحسين ،
عن المختار بن زياد ، عن أبي جعفر محمّد بن سليمان ، عن أبيه ، عن أبي بصير ، وفيه من قوله :
«قلت : جعلت فداك ، الروح ليس هو جبرئيل» . وفي بصائر الدرجات ، ص ٢٢٣ ، ح ١٣ ، عن
عبّاد بن سليمان ، عن محمّد بن سليمان الديلمي ، عن أبيه سليمان ، عن أبي عبد الله ، من قوله :
«إنّ نطفة الإمام» إلى قوله : «استحقّ زيارة الروح في ليلة القدر» مع اختلاف يسير . وفيه أيضا ، ص
٤٣٩ ، ح ٤ ، بإسناد الأخير ، من قوله : «وإذا سكنت النطفة في الرحم أربعة أشهر» إلى قوله : «وهو
السميع العليم» .

۱۰۰۸/۲. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مُوسَى بْنِ سَعْدَانَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ ،
عَنِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - إِذَا أَحَبَّ أَنْ يَخْلُقَ الْأِمَامَ ، أَمَرَ
مَلَكًا ، فَأَخَذَ (۱) شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ (۲) تَحْتَ الْعَرْشِ ، فَيَسْقِيهَا أَبَاهُ (۳) ، فَمِنْ ذَلِكَ يَخْلُقُ الْأِمَامَ ،
فَيَمُكُثُ (۴) أَرْبَعِينَ يَوْمًا وَلَيْلَةً فِي بَطْنِ أُمِّهِ لَا يَسْمَعُ الصَّوْتِ ، ثُمَّ يَسْمَعُ بَعْدَ ذَلِكَ الْكَلِمَةَ (۵) ، فَإِذَا (۵)
وُلِدَ بَعَثَ (۶) ذَلِكَ الْمَلِكَ ، فَيَكْتُبُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ : «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ
وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (۷) فَإِذَا مَضَى الْأِمَامُ الَّذِي كَانَ (۸) قَبْلَهُ ، رُفِعَ لِهَذَا مَنْارٍ مِنْ نُورٍ يُنْظَرُ بِهِ
إِلَى أَعْمَالِ النَّاسِ - لَا يُقْبَلُ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا بِحَسْبِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسن بن راشد گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: زمانی که خدای تبارک و تعالی بخواهد امام را خلق کند بفرشته نئی دستور دهد که شربتی از آب زیر عرش گرفته بپدر امام بیاشاماند، پس آفرینش امام از آن شربت است، آنگاه چهل شبانه روز در شکم مادر است و صدا نمیشنود و بعد از آن گوشش برای شنیدن سخن باز می شود، و چون متولد شود همان فرشته مبعوث شود و میان دو چشم امام بنویسد «کلمه پروردگارت براستی و عدالت پایان یافت، کلمات او را دگرگون کننده نئی نیست و او شنوا و داناست» و چون امام پیش از وی درگذرد، برای او مناره نئی از نور افرشته شود که بوسیله آن کردار همه مردم را ببیند، و خدا بر خلقش بدان احتجاج کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- حسن بن راشد گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی خدا تبارک و تعالی چون خواهد امام را بیافریند، به فرشته ای دستور دهد تا شربت آبی از زیر عرش بگیرد و آن را به پدر آن امام بنوشاند و امام از آن خلق شود و چهل روز در شکم مادرش درنگ کند که سخنی نیوشد، سپس سخن نیوشد و چون متولد شود، همان فرشته ای که آن نوشابه را بر گرفته مبعوث شود تا میان دو دیده او بنویسد: «به کمال رسید کلمات پروردگارت به راستی و عدالت، دیگرگون کنی برای کلمات او نیست» و چون امام پیش از او درگذرد خدا در هر شهری برای او مناره چنان بلند برآرد که به وسیله آن به کردار بندگان بنگرد و بدان خدا بر خلق خود حجت آورد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- حسن بن راشد می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: به راستی خدای تبارک و تعالی چون بخواهد امام را بیافریند به فرشته ای دستور می دهد تا شربت آبی از زیر عرش بگیرد و آن را به پدر آن امام بنوشاند و امام از آن به وجود آید و چهل روز در شکم مادرش درنگ کند که صدایی نشنود سپس گوشش برای شنیدن سخن باز می شود و چون متولد شود، همان فرشته ای که آن نوشابه را داده برانگیخته می شود تا میان دو دیده او بنویسد: «کلمات پروردگارت به راستی و عدالت به کمال رسید و دیگر دگرگونی برای کلمات او نیست» و چون امام پیش از او درگذرد خداوند برای او مناره ای از نور برافراشته سازد که به وسیله او رفتار همه مردم را ببیند و خداوند بر مخلوقات خود به آن احتجاج کند.

توضیح: نوشتن کلمات میان دو چشمان او حاکی از این است که از سیما و پیشانی امام دانش و ولایت او مشخص می شود و این پیشانی اوست که شخصیت معنوی او را نشان می دهد و نور علم و ولایت که وجود امام را دربر گرفته است از پیشانی او آشکار می شود.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۰۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. فأخذ شربة من الماء قيل: لعل الماء إشارة إلى مادة الغذاء الذي يكون منه النطفة، وإنما نسبه إلى ما تحت العرش لكونه ملكوتيا عذبا طيبا من طيب إلى طيب، والملك هو الموكل بالغذاء المبلغ له إلى كماله اللائق بحاله، وإنما لم يسمع الصوت قبل كمال الأربعين ليلة لأنه بعد في مقام النبات لم يلججه حياة الحيوان ثم يسمع بعد ذلك الكلام أى الكلام النفسانى الإلهامى، و يحتمل اختصاص الإمام باستماع الكلام الحسى أيضا فى بطن أمه قبل بلوغه الأوان الذى يحصل فيه السمع لسائر الناس و الكتابة بين العينين كأنها كناية عن ظهور نور العلم و الولاية من ناصيته، بل من جميع جهاته و فى كل حركاته و سكناته يسعى نورهم بين أيديهم و بإيمانهم، فلا تناقض بين الأخبار و إطلاق الكلمة على أرواح الكمل أمر شائع فى عرف الكتب المنزلة و الأنبياء عليهم السلام، كما ورد فى شأن المسيح عليه السلام، و منار النور عبارة عن حدسه و فراسته و توسمه، كما قال عز و جل:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ

انتهى. و أقول: إنكار ماء السماء مبنى على الاعتقاد بقواعد الفلاسفة، و أما المنار فسيأتى فى بعض الأخبار أنه ملك، و ورد فى بعضها أنه روح القدس، و قيل: كناية عن جعله محلا للإلهامات الربانية و الإفاضات السبحانية، و قال الجوهري: المنارة موضع النور كالمنار، و المسرجة و المأذنة، و المنار العلم و ما يوضع بين الشيئين من الحدود و محجة الطريق. قوله عليه السلام: فبهذا يحتج الله، أى بمثل هذا الرجل المتصف بهذه الأوصاف يحتج الله على خلقه، و يوجب على الناس طاعته، لا بمثل الضلال الفسقة الجهلة الذين يسميهم المخالفون أئمة و خلفاء، أو المراد أنه لما اطلع الله الإمام على أعمال خلقه احتج به عليهم يوم القيامة، ليكون شاهدا عليهم كما مر، و يؤيده أن فى تفسير على بن إبراهيم فلذلك يحتج به عليهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٦٤

٣- الحديث

١٠٠٩/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ ظَبْيَانَ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ الْأَمَامَ مِنَ الْأَمَامِ (١٠)، بَعَثَ مَلَكًا، فَأَخَذَ شَرْبَةً مِنْ مَاءِ (١١) تَحْتَ الْعَرْشِ، ثُمَّ أَوْقَعَهَا (١٢) أَوْ دَفَعَهَا (١٣) إِلَى الْأَمَامِ فَشَرِبَهَا (١٤)، فَيَمُكُّ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا لَا يَسْمَعُ الْكَلَامَ، ثُمَّ يَسْمَعُ الْكَلَامَ (١٥)»

ص: ٢٩٢

١-١. فى البصائر: «أن يأخذ» .

٢-٢. فى «بس»: + «من». وفى مرآة العقول: «من الماء» .

- ٣-٣ . فى البصائر : «إياه» .
- ٤-٤ . فى «ب» : «فمكث» . وفى البصائر : «ويمكث» .
- ٥-٥ . فى «بر» : «وإذا» .
- ٦-٦ . فى «ب ، ض» : «اللّه» .
- ٧-٧ . الأنعام (٦) : ١١٥ .
- ٨-٨ . فى البصائر : «من» .
- ٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٤٣٢ ، ح ٥ ، عن محمّد بن الحسين . تفسير القمى ، ج ١ ، ص ٢١٥ ، بسنده عن الحسن بن راشد ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٨٧ ، ح ١٢٩١ .
- ١٠-١٠ . فى البصائر ، ص ٤٣٩ : - «من الإمام» .
- ١١-١١ . فى «ب ، ض ، بح ، بر ، بف» والوافى والبصائر ، ص ٤٣٩ : - «ماء» .
- ١٢-١٢ . فى «ض ، ف ، بح ، بر ، بف» والوافى ومرآة العقول : «أوقفها» . وفى البصائر ، ص ٤٣٩ : «أوصلها» .
- ١٣-١٣ . «أو دفعها» ، الترديد من الراوى . راجع : شرح المازندرانى ، ج ٦ ، ص ٣٦٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٦٤ .
- ١٤-١٤ . فى البصائر ، ص ٤٣٩ : - «فشربها» .
- ١٥-١٥ . فى البصائر ، ص ٤٣٩ : - «الكلام» .

بَعْدَ ذَلِكَ ، فَإِذَا وَضَعَتْهُ أُمُّهُ ، بَعَثَ اللَّهُ (١) إِلَيْهِ (٢) ذَلِكَ الْمَلِكَ الَّذِي أَخَذَ الشَّرْبَةَ ، فَكَتَبَ (٣) عَلَى عَضُدِهِ الْأَيْمَنِ : «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ» (٤) فَإِذَا قَامَ بِهَذَا الْأَمْرِ ، رَفَعَ اللَّهُ لَهُ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ مَنَارًا يَنْظُرُ بِهِ إِلَى أَعْمَالِ الْعِبَادِ (٥) . (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

یونس بن ظبیان گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام می فرمود: همانا خدای عز و جل چون خواهد امامی را از امامی دیگر خلق کند، فرشته ئی را مبعوث کند تا شربتتی از آب زیر عرش بگیرد و بامامش دهد تا بنوشد، سپس چهل روز در رحم بماند و سخن نشنود و بعد از آن سخن شنود. و چون مادرش او را بزاید، خدا همان فرشته ئی را که نوشابه برگرفت بفرستد تا بر بازوی راست امام نویسد «کلمه پروردگارت براستی و عدالت پایان یافت، برای کلمات او دگرگون کننده ئی نیست» و چون بامر امامت قیام کند خدا در هر شهری برایش مناره ئی برافرازد که بوسیله آن اعمال بندگان را بنگرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۲۹

[ترجمه کمره ای]:

۳- یونس بن ظبیان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی چون خدا عز و جل خواهد از امامی، امامی بیافریند، فرشته ای فرستد تا نوشابه از زیر عرش بگیرد و آن را به امام دهد تا بنوشد و چهل روز در رحم بماند که سخنی نشنود و سپس سخن بشنود و چون مادرش او را بنهد، خدا آن فرشته که نوشابه را برگرفته بفرستد تا در بازوی راستش بنویسد: «و به کمال رسید کلمه پروردگارت به راستی و عدالت تبدیل کننده ای برای کلمات او نیست» و چون به امر امامت قیام کند، خدا در هر شهری مناره ای برای او بر آورد که کردار بندگان را از آن بنگرد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- یونس بن ظبیان می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: به راستی چون خدای عز و جل نخواهد از امامی، امامی بیافریند، فرشته ای فرستد تا نوشتابه ای از زیر عرش برگیرد و آن را به امام دهد تا بنوشد و چهل روز در رحم بماند که سخنی نشنود و سپس آماده شنیدن سخن شود و چون مادرش او را به دنیا آورد خدا آن فرشته که نوشتابه را برگرفته بفرستد تا در بازوی راستش بنویسد: «کلمه پروردگارت به راستی و عدالت به کمال رسید و راهی برای تبدیل کلمات او نیست» و چون به امر امامت قیام کند، خدا مناره ای از نور برایش برپا سازد که رفتار بندگان را ببیند.

توضیح: بعضی از روایات دارد که فرشته الهی آن مطالب را بین دیدگانش می نویسد و در بعضی از روایات دارد که در بازوی راستش یا میان دو کتفش می نویسد و تفاوتی باهم ندارند و بین احادیث تناقضی نیست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. أوقفها أي حبسها عند الإمام ليشرب أو دفعها التردید من الراوی، وقيل: المنار القرآن لأن فيه تبيان كل شيء، وقوله: في كل بلد، من قبيل قوله تعالى:

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ

وقد مضى الكلام فيه.

٤- الحديث

١٠١٠/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُسَلِّيِّ (٧) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ الْأَئِمَّامَ لَيَسْمَعُ (٨) فِي بَطْنِ أُمِّهِ ، فَإِذَا وُلِدَ خُطَّ بَيْنَ كَتْفَيْهِ : «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (٩) فَإِذَا صَارَ الْأَمْرُ إِلَيْهِ ، جَعَلَ اللَّهُ لَهُ عَمُودًا مِنْ نُورٍ يُبَصِّرُ بِهِ مَا يَعْمَلُ (١٠) أَهْلُ كُلِّ بَلَدَةٍ (١١)». (١٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مروان گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: همانا امام در شکم مادرش میشنود، و چون متولد شود میان دو شانه اش نوشته شود: «کلمه پروردگارت براستی و عدالت پایان یافت، کلمات او را دگرگون کننده نی نیست و او شنوا و داناست» و چون امر امامت باورسد، خدا برایش عمودی از نور مقرر دارد که بوسیله آن آنچه اهل هر شهر انجام دهند ببیند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٢٢٩

[ترجمه کمره ای]:

۴- محمد بن مروان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی امام در شکم مادر می شنود و چون متولد شود میان دو کتفش نوشته شود: «و به کمال رسید کلمه پروردگارت به راستی و عدالت تبدیل کننده ای برای کلماتش نیست و او است شنوا و دانا» و چون امر امامت بدو رسد، خدا برایش عمودی از نور بسازد که به وسیله آن هر چه در هر شهری بکنند ببیند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۴- محمد بن مروان می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: به راستی امام در شکم مادر می شنود و چون متولد شود میان دو کتفش نوشته شود: «کلمه پروردگارت به راستی و عدالت به کمال رسید و هیچگونه تبدیل و تغییری برای کلماتش نیست و او است شنوا و دانا» و چون امر امامت به او رسد، خدا برایش ستونی از نور برپا سازد که رفتار هرکس در هر شهری که باشد می بیند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول و المسلى بالضم نسبة إلى مسلية كمحسنة و هو أبو بطن. خط على بناء المجهول أى كتب، و المراد بالعمود الجنس، أو بتأويل كل بلدة فى الخبر السابق أو هذا العمود و غير تلك العمود، فإن جهات علومهم عليهم السلام كثيرة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٦٥

ص: ٢٩٣

-
- ١-١ . فى «بس ، بف» والبصائر ، ص ٤٣٩ : - «اللّه» .
٢-٢ . فى البصائر ، ص ٤٣٩ : - «إليه» .
٣-٣ . فى «ف» : «فيكتب» . وفى البصائر ، ص ٤٣٩ : «الذى كان أخذ الشربة ويكتب» .
٤-٤ . فى «ف ، بر» وحاشية «ج» والبصائر ، ص ٤٣٩ : + «وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» .
٥-٥ . فى البصائر ، ص ٤٣٩ : - «فإذا قام بهذا الأمر _ إلى _ أعمال العباد» .
٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ٤٣٩ ، ح ٥ ، عن أحمد بن محمد ، عن على بن حديد ، عن جميل بن درّاج ، عن يونس بن ظبيان . وفيه ، ص ٤٣١ _ ٤٣٤ ، ح ٤ و ٧ و ٨ و ١٠ ؛ وص ٤٣٧ ، ح ٧ ؛ وص ٤٣٨ ، ح ٢ و ٣ ، فى كلّها بسند آخر عن يونس بن ظبيان ، مع اختلاف . وفيه أيضا ، ص ٤٣١ _ ٤٣٣ ، ح ١ و ٣ و ٩ ؛ وص ٤٤٠ ، ح ٣ ، فى كلّها بسند آخر ، مع اختلاف ؛ تفسير القمى ، ج ١ ، ص ٢١٤ ، بسند آخر من قوله : «فإذا وضعته أمه بعث الله إليه» ، مع اختلاف . تفسير العياشى ، ج ١ ، ص ٣٧ ، ح ٨٢ ؛ وح ٨٣ ، عن يونس بن ظبيان ، مع اختلاف . بصائر الدرجات ، ص ٤٣٦ ، ح ٤ ، عن أحمد بن محمد ، عن على بن حديد ، عن منصور بن يونس ، من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام ، وفيه قطعة مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٨٨ ، ح ١٢٩٢ .

٧-٧ . فى البصائر ، ص ٤٣٧ ، ح ٢ وص ٤٣٨ ، ح ١ : «المسلمى» . والمذكور فى بعض مخطوطاته فى كلا الموضوعين هو «المسلى» ، وهو الصواب . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٦٤ ، الرقم ٤٣٣ .

٨-٨ . فى البصائر ، ص ٤٣٧ ، ح ٢ : «يسمع» .

٩-٩ . فى «ب» والبصائر ، ص ٤٣٧ ، ح ٢ : - «وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» .

١٠-١٠ . فى البصائر ، ص ٤٣٧ ، ح ٢ : «به» .

١١-١١ . فى «بس» : «كلّ أهل بلدة» .

١٢-١٢ . بصائر الدرجات ، ص ٤٣٧ ، ح ٢ ؛ عن أحمد بن محمد . وفيه ، ص ٤٣٨ ، ح ١ ، بسنده عن العباس بن عامر الربيع بن محمد المسلمى ، عن محمد بن مروان ، مع اختلاف يسير ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٣١ _ ٤٣٢ ، ح ٢ و ٦ ، بسنده عن محمد بن مروان ، عن أبى جعفر عليه السلام ، مع اختلاف يسير ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٣٤ ، ح ١ ، بسنده عن محمد بن مروان ، عن أبى عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف . وفى بصائر الدرجات ، ص ٤٣٦ ، ح ٢ و ٣ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير ؛ وفيه ، ص ٤٣٧ ، ح ١ ، بسند آخر ؛ وفيه ، ص ٤٣٥ ، ح ٣ ؛ وص ٤٣٦ ، ح ٥ و ٦ ؛ وص ٤٣٧ ، ح ٣ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام ، مع اختلاف ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٣٤ ، ح ١١ ، بسند آخر عن أحدهما عليهما السلام ، مع اختلاف . وفيه ، ص ٤٣٥ ، ح ٢ ، بسنده عن محمد بن مروان ، عن الفضيل بن يسار ، من دون الإسناد إلى المعصوم عليه السلام ، مع اختلاف الوافى ، ج ، ص ٦٨٨ ، ح ١٢٩٣ .

٥- الحديث

١٠١١/٥ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (١) ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ إِسْحَاقَ بْنَ جَعْفَرٍ يَقُولُ:

سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ : «الْأَوْصِيَاءُ إِذَا حَمَلَتْ بِهِمْ أُمَّهَاتُهُمْ ، أَصَابَهَا فِتْرَةٌ شَبَهُ الْغَشِيَّةِ ، ١/٣٨٨

فَأَقَامَتْ فِي ذَلِكَ يَوْمِهَا ذَلِكَ إِنْ كَانَ نَهَارًا، أَوْ لَيْلَتَهَا (٢) إِنْ كَانَ لَيْلًا، ثُمَّ تَرَى فِي مَنَامِهَا رَجُلًا يُبَشِّرُهَا
بِغُلَامٍ عَلِيمٍ حَلِيمٍ (٣)، فَتَفْرَحُ لِذَلِكَ، ثُمَّ تَنْتَبِهُ مِنْ نَوْمِهَا، فَتَسْمَعُ مِنْ (٤) جَانِبِهَا الْأَيْمَنِ فِي جَانِبِ
الْبَيْتِ صَوْتًا يَقُولُ: حَمَلْتِ بِخَيْرٍ، وَتَصِيرِينَ إِلَى خَيْرٍ، وَجِئْتِ بِخَيْرٍ، أَبَشِرِي بِغُلَامٍ عَلِيمٍ حَلِيمٍ (٥)
، وَتَجِدُ خِفَّةً فِي بَدَنِهَا (٦)، ثُمَّ (٧) لَمْ (٨) تَجِدْ بَعْدَ (٩) ذَلِكَ اتِّسَاعًا (١٠) مِنْ جَنْبِهَا وَبَطْنِهَا (١١)،
فَإِذَا كَانَ لِتَسْعَ مِنْ شَهْرِهَا (١٢)، سَمِعَتْ فِي الْبَيْتِ

ص: ٢٩٤

١-١ . فى «ض ، ف» : «ابن أبى مسعود» . وفى «و» وحاشية «ج ، بح ، بر ، بس ، بف» : «أبى مسعود» . وتقدّمت فى ح ٥١٥ ، رواية معلّى بن محمّد ، عن أحمد بن محمّد ، عن أبى مسعود ، عن الجعفرى .

٢-٢ . فى «ب» : «وليلتها» .

٣-٣ . فى «ج» : - «حليم» . وفى «ف ، بس» والوفى ، والبحار ، ج ٢٥ : «حليم عليم» .

٤-٤ . فى «ف» + «بين» .

٥-٥ . فى «بح» : «عليم حليم» .

٦-٦ . فى «ف» : «فى بدنّها خفّة» .

٧-٧ . فى «ج ، ض ، ف ، بح» والوفى والبحار ، ج ٢٥ : - «ثم» .

٨-٨ . فى «بر» والبحار ، ج ١٥ : - «لم» .

٩-٩ . فى «ف» : «قبل» .

١٠-١٠ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، بح» وحاشية «ض ، بر» والبحار . وفى سائر النسخ والمطبوع :

«امتناعا» . وفى الوافى ومراة العقول عن بعض النسخ : «ثمّ تجد بعد ذلك امتناعا» .

١١-١١ . فى شرح المازندراني عن كثير من النسخ المعتبرة : «ثمّ تجد بعد ذلك اتّساعا من جنبها

وبطنها» .

۱۲-۱۲. فی حاشیة «بر» والبحار، ج ۱۵: «شهورها».

حَسًّا (۱) شَدِيدًا، فَإِذَا كَانَتْ (۲) اللَّيْلَةُ الَّتِي تَلِدُ فِيهَا، ظَهَرَ لَهَا فِي الْبَيْتِ نُورٌ تَرَاهُ، لَا يَرَاهُ غَيْرُهَا إِلَّا أَبُوهُ، فَإِذَا وَلَدَتْهُ، وَلَدَتْهُ قَاعِدًا، وَتَفَتَّحَتْ (۳) لَهُ (۴) حَتَّى يَخْرُجَ مُتْرَبِّعًا، ثُمَّ (۵) يَسْتَدِيرُ بَعْدَ وَقُوعِهِ إِلَى الْأَعْرَاضِ، فَ لَا يُخْطِئُ الْقِبْلَةَ - حَيْثُ (۶) كَانَتْ - بِوَجْهِهِ، ثُمَّ يَعْطِسُ ثَلَاثًا، يُشِيرُ بِإصْبَعِهِ بِالتَّحْمِيدِ، وَيَقَعُ مَسْرُورًا (۷)، مَخْتُونًا، وَرَبَاعِيَتَاهُ (۸) مِنْ فَوْقٍ وَ أَسْفَلَ وَ نَابَاهُ وَ ضَا حِكَاةً، وَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ مِثْلَ سَبِيكَةِ (۹) الذَّهَبِ نُورٌ، وَ يَقِيمُ (۱۰) يَوْمَهُ وَ لَيْلَتَهُ تَسِيلُ يَدَاهُ ذَهَابًا (۱۱)، وَ كَذَلِكَ الْأَنْبِيَاءُ إِذَا وُلِدُوا، وَ إِنَّمَا الْأَعْوَصِيَاءُ أَعْلَقَ (۱۲) مِنَ الْأَنْبِيَاءِ. (۱۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

اسحاق بن جعفر گوید: شنیدم پدرم (امام صادق علیه السلام) میفرمود: هنگامی که مادران ائمه بآنها باردار شوند، سستی مانند بیهوشی ایشان را فرا گیرد که اگر در روز باشد یک روز و اگر در شب باشد یک شب در آن حال بسر برد، سپس در خواب بیند که مردی او را پسری دانا و بردبار مژده میدهد، او از آن مژده مسرور گردد و از خواب بیدار شود، و از طرف راستش از جانب خانه صدائی شنود که گوید: بخیر آستن شدی و بسوی خیر بگرائی، و باخیر آمدی [خیر آوردی] مژده باد ترا پسری بردبار و دانا، و در تن خود احساس سبکی کند و پس از آن از پهلوها و شکمش ناراحتی نبیند. و چون ماه نهم شود در خانه، آواز بلندی [صدای حرکتی] بگوشش رسد و چون شب زائیدنش فرا رسد، در خانه نوری ظاهر شود که جز او و پدرش آن را نبینند (چنان که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرشته را میبیند و دیگران نمیبینند) و چون او را بزاید نشسته باشد (نه آنکه با سر فرود آید) و برایش گشایش شود تا چهار زانو بیرون آید و پس از اینکه روی زمین قرار گیرد، بچرخد تا قبله بهر طرف باشد، از آن منحرف نشود، سپس سه بار عطسه کند و با انگشت بحمد خدا اشاره کند (چنان که

مستحب است پس از عطسه انگشت را سر بینی گذاشته حمد خدا گویند) و ناف بریده و ختنه شده باشد و دندانهای رباعیش از بالا و پائین و دو دندان نیش و دو دندان ضاحکه اش برآمده باشد (گویا نبودن دندانهای دیگر برای اینست که پستان مادر را آزرده نکند) و در مقابلش نوری مانند شمش طلا بدرخشد و تا یک شبانه روز از دو دستش نوری طلائی ساطع است و پیغمبران هم در زمان تولد چنینند (نسبت بتمام حالات) و همانا اوصیاء آویزه (اشرف اولاد) پیغمبرانند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۰

[ترجمه کمره ای]:

۵- اسحق بن جعفر گوید: شنیدم پدرم (امام صادق (علیه السلام) می فرمود: چون اوصیاء در شکم مادر قرار گیرند تا مدت یک روز به مادر آنها یک سستی دست دهد به مانند بیهوشی یا اگر شب باشد تا مدت یک شب و سپس در خواب بیند که یک مژده بخشی او را به پسری بردبار، مژده می دهد و از آن شاد گردد و از خواب بیدار شود و از سمت راست خود در خانه ای که هست آوازی شنود که می گوید: به خیر آستن شدی، سرانجام خیر داری و خیر آوردی، مژده ات باد به پسری بردبار دانشمند، و در تن خود یک حال سبکی درک کند و سپس از آن دیگر فشاری (اتساعی خ ل) در پهلوها و شکم خود درک نکند و چون نه ماه او بگذرد در خانه حس و جنجال سختی بشنود و چون شبی آید که در آن بزاید، در خانه نوری برای او عیان شود که آن را ببیند و دیگری جز پدر امام آن را نبیند و چون او را بزاید نشسته باشد و برایش گشایشی شود که چهار زانو بیرون آید و بچرخد روی زمین تا برابر قبله گردد هر سو که باشد، سپس سه بار عطسه کند و با انگشت برای حمد خدا اشارت نماید، شاد و ختنه شده به دنیا آید، دندانهای چهارمین او (که پهلوی جفت دندان های پیشین است) از بالا و پائین و دندان های نیش او و دو دندان دنبال آنها که ضواحک خوانند (زیرا هنگام خنده ظاهر شوند) برآمده باشد و جلوی او نوری باشد که چون شمش طلا بدرخشد و تا یک شب و روز از دو

دستش سیل طلا روان است، و انبیاء همچین باشند چون زائیده شوند و همانا اوصیاء آویزه های انبیاء باشند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۱

[ترجمه آیت الهی]:

۵- اسحق بن جعفر گوید: شنیدم پدرم (امام صادق علیه السلام) می فرمود: چون اوصیاء در شکم مادر قرار گیرند تا مدت یک روز به مادر آنها یک سستی همانند بیهوشی دست می دهد یا اگر شب باشد تا مدت یک شب و سپس در خواب می بیند که مژده دهنده ای به او مژده پسری بردبار را می دهد و از آن شاد می گردد و از خواب بیدار می شود و از سمت راست خود در خانه ای که هست آوازی می شنود که می گوید: به خیر آبستن شدی، سرانجام خیر داری و خیر آوردی، مژده ات باد به پسری بردبار و دانشمند، و در تن خود یک حالت سبکی احساس می کند و پس از آن دیگر فشاری در پهلوها و شکم خود حس نکند و چون نه ماه از او بگذرد در خانه، آواز بلندی به گوش برسد و چون شب زائیدنش فرا رسد در خانه، نوری ظاهر شود که جز او و پدرش آن را نبینند.

و چون او را بزاید نشسته باشد و (نه آنکه با سر فرود آید) و برایش گشایشی پیش آید که چهارزانو بیرون آید و روی زمین بچرخد تا از هر سو در برابر قبله قرار گیرد.

سپس سه بار عطسه می کند و با انگشت برای حمد خدا اشاره می نماید و شاد و ختنه شده به دنیا می آید، دندانهای چهارمین او (که پهلوئی جفت دندانهای پیشین است) از بالا و پائین و دندانهای نیش او و دو دندان دنبال آنها که به هنگام خنده ظاهر می شود) برآمده باشد و جلوی او نوری باشد که چون شمش طلا بدرخشد و تا یک شب و روز از دو دستش نور طلایی رنگ بدرخشد و پیامبران هم در زمان تولد چنین اند و همانا او اوصیاء آویزه های پیامبرانند

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف أصابها الضمیر لكل واحدة من أمهاتهم، و الفترة الضعف و الانكسار، و الشبه بالكسر و بالتحریك المشابه، و الغشیه بالفتح الإغماء، و ضمیر كان لمصدر أصابها. أبشرى على بناء الأفعال أى كونى مسرورة لم تجد أى لا تجد بعد ذلك من جنبیها و بطنها امتناعا من تحمل ذلك المولود المبارك لارتفاع ثقله عنها، و فى بعض النسخ ثم تجد بعد ذلك اتساعا و المعنى واحد. فإذا كان أى الغلام لتسع اللام بمعنى فى أى تسع ليال من شهرها أى شهر ولادتها، و فى بعض النسخ من شهرها أى الشهر التاسع و على هذا التسعة أظهر، و الحس الصوت، و قيل: صوت حركة من لا یرى فإذا كانت اللیلة كأنه على المثال، لأن الإمام قد یولد فى النهار كما هو الظاهر فى الخبر الأول، و قيل: ظهور النور فى البيت للوالدین دون غیرهما عبارة عن انكشاف الأشياء التى فى البيت الظلمانى بدون سراج لهما، دون غیرهما، نظیر أن الخفاش یرى فى اللیل الظلمانى ما لا یراه فى النهار و الإنسان على العکس، انتهى. و یحتمل أن یكونا یشاهدان نورا ظاهرا لا یشاهده غیرهما كما أن النبى یرى الملك و لا یراه غیره. قاعدا أى على هیئة القاعد لیس یسبق برأسه تفتحت على بناء التفعّل ثم یرستدیر . قيل: هذا مبنى على كون وجه أمه إلى القبلة، و كون وجهه إلى ظهر أمه فیستدیر بقدر نصف الدائرة حیث كانت بوجهه الظرف متعلق بقوله: لا یخطئ، أى لا یخطئ القبلة بوجهه حیث كانت القبلة، و فى بعض النسخ حتى كانت فهو غاية للاستدارة أى یرستدیر حتى تصیر القبلة محاذیة لوجهه، و الأول أظهر. ثم یعطس من باب ضرب و نصر یشیر بإصبعه بالتحمید أى بتحمیده بالإشارة أو یجمع بینهما مسرورا أى مقطوع السرة، قال الجوهرى سررت الصبى أسره سرا إذا قطعت سره، و السرر بكسر

السين وفتحها لغة فى السر بالضم، و هو ما تقطعه القابلة من سره الصبى مختونا قيل: أى مقطوع الغلف و إن لم يسقط الغلف، فلا ينافى ما سيأتى فى كتاب العقيقة من أن الأنبياء و الأوصياء من ولد إسماعيل تسقط غلغهم و بقية سرتهم فى اليوم السابع بدون حاجة إلى خيط و قطع، بخلاف إسحاق و أولاده. و الرباعية كثمانية السن التى بين الثنية و الناب، و هو بين الرباعية و الضاحك، و تقدير الكلام و معه رباعيته أو نابته، و كان نبات خصوص تلك لمزيد مدخليتها فى الجمال، و عدم نبات الثنايا لمزيد إضرارها بثدى الأم، و يحتمل أن يكون المراد نبات كل الأسنان و التخصيص بالذكر على المثال لما ذكر مثل سبيكة الذهب أى نور أصفر أو أحمر شبيه بها و سيلان الذهب عن يديه أيضا كناية عن إضاءتهما و لمعانهما و بريقهما، و سطوع النور الأصفر منهما و كذلك الأنبياء إشارة إلى الأوصاف التى ذكرت من أول الحديث إلى هنا، قيل: فالظاهر استثناء إسحاق و أولاده فإنهم لم يكونوا مسرورين مختونين، و يمكن كونه إشارة إلى ما ذكر بعد الوصفين فلا حاجة إلى استثناء، و الأعلاق جمع علق بالكسر و هو النفيس من كل شىء أى أشرف أولادهم، أو خلقوا من أشرف أجزائهم و طينهم، أو هم أشرف شىء اختاروه لأممهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٦٧

٦- الحديث

١٠١٢/٦. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ، قَالَ: رَوَى غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا أَنَّهُ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

«لَا تَتَكَلَّمُوا (١٤) فِي الْأَئِمَّامِ؛ فَإِنَّ الْأَئِمَّامَ يَسْمَعُ الْكَلَامَ...»

ص: ٢٩٥

- ١-١ . فى الوافى : «الحسّ بالكسر : الحركة والصوت ، وأن يمرّ بك الشىء قريبا فتسمعه ولا تراه » .
- ٢-٢ . فى «بح» : «كان» .
- ٣-٣ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح» وحاشية بدرالدين : «نفجت» . وفى «بف» والوافى : «تفسخت» . وفى حاشية «بر» : «نفخت» .
- ٤-٤ . فى «ض» : - «له» .
- ٥-٥ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار ، ج ١٥ و ٢٥ . وفى المطبوع : - «ثم» .
- ٦-٦ . فى «ب ، ض ، بس ، بف» وشرح المازندراني والوافى والبحار ، ج ٢٥ : «حتى» .
- ٧-٧ . «مسرورا» ، أى مقطوعا سُرَّتَه . يقال : سررتُ الصبىَّ أسْرُه سَرًّا ، إذا قطعت سُرّه ، وهو ما تقطعه القابلة من سُرّته . راجع : الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٨١ _ ٦٨٢ (سرر) .
- ٨-٨ . «الرباعية» ، مثل الثمانية : السنّ الذى بين الثنية والناب . والجمع : رباعيات . كذا فى اللغة والشروح . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٢١٤ (ربع) ؛ شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٦٢ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٦٧ .
- ٩-٩ . «السبيكة» : القطعة المذوبة من الذهب والفضة ونحوه من الذائب . يقال : سبك الذهب ونحوه ، أى ذوّبه وأفرغه فى قالبٍ . راجع : لسان العرب ، ج ١٠ ، ص ٤٣٨ (سبك) .
- ١٠-١٠ . فى «بر» : «يقيم» بدون الواو .
- ١١-١١ . فى الوافى : «سيلان الذهب عن يديه ، لعلّه كناية عن إضاءتهما ولمعانها وبريقها» .
- ١٢-١٢ . «الأعلاق» : جمع العلق ، وهو النفيس من كلّ شىء . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٥٣٠ (علق) .
- ١٣-١٣ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٩٠ ، ح ١٢٩٦ ؛ البحار ، ج ١٥ ، ص ٢٩٥ ، ح ٣١ ؛ وج ٢٥ ، ص ٤٥ ، ح ٢٢ .
- ١٤-١٤ . فى «ف» ومرآة العقول والبصائر ، ص ٤٣٦ ، ح ٦ : «لا تكلموا» بحذف إحدى التائين .

وَهُوَ (۱) فِي بَطْنِ أُمِّهِ ، فَإِذَا وَضَعَتْهُ ، كَتَبَ الْمَلَكُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ : « وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ » فَإِذَا قَامَ بِالْأَمْرِ ، رُفِعَ لَهُ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ مَنَارٌ (۲) يُنْظَرُ مِنْهُ إِلَى أَعْمَالِ الْعِبَادِ . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

جمیل بن دراج گوید: جماعتی از اصحاب ما نقل کردند که آن حضرت فرمود: در باره امام سخن نگوئید، زیرا امام در شکم مادر می‌شوند، و چون مادرش او را بزاید فرشته‌ئی میان دو چشمش نویسد «کلمه پروردگارت براستی و عدالت پایان یافت، کلمات او را دگرگون کننده‌ئی نیست و او شنوا و داناست» و چون بامر امامت قیام کند، در هر شهری برای او عمودی از نور برافراشته گردد که بوسیله آن اعمال مردم را ببیند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۱

[ترجمه کمره ای] :

۶- جمیل بن دراج از چند تن اصحاب ما روایت کرده است که آن حضرت فرموده: در باره امام سخن نکنید، زیرا امام از وقتی در شکم مادر است سخن را می‌شنود و چون مادر او را به زمین نهد، فرشته میان دو دیده او می‌نویسد: «و به کمال رسید کلمه پروردگارت به راستی و عدالت تبدیل کننده ای برای کلمات او نیست و او است شنوا و دانا» و چون به امر امامت قیام کند برای او در هر شهری مناره ای افرشته گردد که به وسیله آن، کردار مردم را بنگرد.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۸۳

[ترجمه آیت الهی] :

۶- جمیل بن دراج از چند تن از اصحاب ما روایت کرده است که آن حضرت فرمود: درباره امام سخن نگوئید زیرا امام از وقتی در شکم مادر است سخن را می شنود و چون مادر، او را به دنیا آورد فرشته میان دو دیده او می نویسد: و به کمال رسید کلمه پروردگارت به راستی و عدالت تبدیل کننده ای برای کلمات او نیست و اوست شنوا و دانا» و چون به امر امامت قیام کند برای او در هر شهری مناره ای که به وسیله آن، کردار مردم را می بیند برپا می شود.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف. لا تکلموا فی الإمام ای فی نصبه و تعیینه بأرائکم أو فی نعته و توصیفه، لأن أمره أرفع مما یصل إلیه عقولکم و أحلامکم و فی البصائر: و هو جنین فی بطن أمه ای فضلا عن أن یکون مولودا ینظر منه من للسببیه و فی البصائر: رفع الله له فی کل بلد منارا ینظر به إلی أعمال الخلائق.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۶۷

۷- الحديث

۱۰۱۳/۷. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ ، قَالَ :

كُنْتُ أَنَا وَابْنُ فَضَالٍ جُلُوسًا (٤) إِذْ أَقْبَلَ يُونُسُ ، فَقَالَ : دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقُلْتُ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، قَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِي الْعُمُودِ .

قَالَ : فَقَالَ لِي : « يَا يُونُسُ ، مَا تَرَاهُ ؟ أَتَرَاهُ عَمُودًا مِنْ حَدِيدٍ يُرْفَعُ لِصَاحِبِكَ ؟ » .

قَالَ : قُلْتُ : مَا أَذْرِي .

قَالَ : « لِكِنَّهُ (٥) مَلِكٌ مُوَكَّلٌ بِكُلِّ بَلَدَةٍ ، يُرْفَعُ اللَّهُ بِهِ أَعْمَالَ تِلْكَ (٦) الْبَلَدَةِ » .

قَالَ : فَقَامَ ابْنُ فَضَالٍ ، فَتَقَبَّلَ رَأْسَهُ ، وَ قَالَ : رَحِمَكَ اللَّهُ يَا (٧) أَبَا مُحَمَّدٍ ، لَا تَزَالُ تَجِيءُ بِالْحَدِيثِ الْحَقِّ (٨) الَّذِي يُفَرِّجُ (٩) اللَّهُ بِهِ (١٠) عَنَّا . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

محمد بن عیسی بن عبید گوید: من و ابن فضال نشسته بودیم که یونس وارد شد و گفت: من خدمت امام رضا علیه السلام رسیدم و عرض کردم: قربانت. مردم در باره عمود (از نور که برای امام برافراشته شود) سخن بسیار گویند، بمن فرمود: ای یونس! تو چه عقیده داری؟ خیال میکنی عمودی از آهن است که برای امام افراشته می شود؟ عرض کردم: نمیدانم، فرمود: او فرشته ایست گماشته در هر شهر که خدا بوسیله او اعمال مردم آن شهر را بامام رساند، ابن فضال برخاست و سر او را بوسید و گفت:

خدایت رحمت کند ای ابا محمد! که همواره برای ما حدیث درستی که خدا بدان مشکل ما را می‌گشاید می‌آوری.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۱

[ترجمه کمره ای]:

۷- محمد بن عیسی بن عبید گفت: من و ابن فضال نشسته بودیم که یونس آمد و گفت: من خدمت امام رضا (علیه السلام) رسیدم و به او گفتم: قربانت، مردم در باره عمود، سخن بسیار گفته اند، گوید: به من فرمود: ای یونس رأی تو در باره آن چیست؟ نظرت این است که یک عمود آهنی است که برای صاحب تو برافرازند؟ عرض کردم: نمی دانم، فرمود: عمود فرشته ای است و خدا به وسیله او کردار آن شهر را به امام می‌رساند. گوید: ابن فضال برخاست و سر او را بوسید و گفت: ای ابا محمد، خدایت رحمت کناد تو همیشه برای ما حدیث درستی می‌آوری که به وسیله آن مشکل ما را می‌گشائی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۷- محمد بن عیسی بن عبید گفت: من و ابن فضال نشسته بودیم که یونس آمد و گفت: من خدمت امام رضا علیه السلام رسیدم و به او عرض کردم: قربانت کردم، مردم درباره عمود، ستون نور سخن بسیار گفته اند، گوید: به من فرمود: ای یونس رأی تو درباره آن چیست؟ نظرت این است که یک ستون آهنی است که برای صاحب تو برافرازند؟

عرض کردم: نمی دانم، فرمود: مراد از ستون نور فرشته ای است که خداوند به وسیله آن رفتار مردم آن شهر را به امام می رساند.

گوید: ابن فضال برخاست و سر او را بوسید و گفت: ای ابا محمد، خدا تو را رحمت کند تو همیشه برای ما حدیث درستی می آوری که به وسیله آن مشکل ما را می گشائی.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح، و ابن فضال هو الحسن بن علی، و یونس هو ابن عبد الرحمن. و جلوس جمع جالس استعمل فی الاثنین قد أكثر الناس أى القول أو الاختلاف فی العمود أى فی معنی العمود المذكور فی الأخبار أنه یرفع للإمام، و تسمية الملك عمودا على الاستعارة، كأنه عمود نور ینظر فیہ الإمام أو لأن اعتماده فی كشف الأمور علیه یا أبا محمد کنیة لیونس یفرج الله أى الغم و الكرب و الحیرة.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۶۸

ص: ۲۹۶

- ١-١ . فى البصائر، ص ٤٣٥ ، ح ١ : + «جنين» . وفى البصائر، ص ٤٣٦ ، ح ٤ : - «وهو» .
- ٢-٢ . فى «ب» وحاشية «ض ، بر» والبصائر، ص ٤٣٦ ، ح ٤ : + «من نور» .
- ٣-٣ . بصائر الدرجات، ص ٤٣٥ ، ح ١ ، عن أحمد بن محمد بن محمد ؛ وفيه ، ص ٤٣٦ ، ح ٤ ، عن أحمد بن محمد ، عن عليّ بن حديد ، عن منصور بن يونس ، عن غير واحد من أصحابنا ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٣٦ ، ح ٦ ، بسنده عن عليّ بن حديد ، عن منصور بن يونس ، عن غير واحد من أصحابنا ، عن أبى جعفر عليه السلام الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٨٩ ، ح ١٢٩٤ .
- ٤-٤ . فى مرآة العقول : «جلوس : جمع جالس ، استعمل فى اثنين» .
- ٥-٥ . فى «ف» : «ولكنه» .
- ٦-٦ . فى «ف» : - «تلك» .
- ٧-٧ . فى «بح ، بر ، بس ، بف» : - «يا» .
- ٨-٨ . فى «بف» : - «الحق» .
- ٩-٩ . قرأه المازندراني من باب التفعيل والمجرّد ، قال : «الفرج من الغمّ ونحوه . يقال : فرّج الله غمّك تفريجا ، وفرّج الله عنك غمّك يفرّج بالكسر ، أى كشفه وأزاله . وعلى هذا كان المفعول محذوفا» . شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٦٥ .
- ١٠-١٠ . فى «ج» : + «الهمّ» . وفى «ف ، بس ، بف» : + «الخوف» . وفى شرح المازندراني عن بعض النسخ : + «الحق» .
- ١١-١١ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٨٩ ، ح ١٢٩٥ .

٨- الحديث

١٠١٤/٨ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ حَرِيْزٍ ، عَنْ زُرَّارَةَ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «لِلْإِمَامِ عَشْرُ عَشْرٍ لَامَاتٍ: يُوَلَّدُ مُطَهَّرًا مَخْتُونًا؛ وَإِذَا وَقَعَ عَلَى (١) الْأَعْرُضِ، وَقَعَ عَلَى رَاحَتَيْهِ (٢)، رَافِعًا صَوْتَهُ بِالشَّهَادَتَيْنِ؛ وَلَا يُجْنِبُ؛ وَتَنَامُ (٣) عَيْنُهُ (٤) وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ؛ وَلَا يَتَنَاءَبُ (٥) وَلَا يَتَمَطَّى (٦)؛ وَيَرَى مِنْ (٧) خَلْفِهِ كَمَا يَرَى مِنْ ١/٣٨٩

أَمَامِهِ؛ وَنَجْوُهُ (٨) كَرَائِحَةِ الْمَسْكِ؛ وَالْأَعْرُضُ مُوَكَّلَةٌ بِسِتْرِهِ وَابْتِـلَاعِهِ؛ وَإِذَا لَبَسَ دِرْعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ كَانَتْ عَلَيْهِ وَفَقًّا، وَإِذَا لَبَسَهَا (٩) غَيْرُهُ مِنَ النَّاسِ - طَوِيلِهِمْ وَقَصِيرِهِمْ - زَادَتْ عَلَيْهِ (١٠) شِبْرًا؛ وَهُوَ مُحَدَّثٌ إِلَى أَنْ تَنْقُضِيَ (١١) أَيَّامُهُ». (١٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: امام را ده علامت است: ۱- پاکیزه و ختنه شده متولد شود. ۲- چون بدنیا آید کف دست بزمین نهاده، بشهادتین آواز بردارد. ۳- محتمل نشود [پلیدی جنابت باو نرسد اگر چه غسل بر او واجبست]. ۴- چشمش بخوابد ولی قلبش بخواب نرود. ۵- دهن دره و بغل باز کردن ندارد. ۶- از پشت سر ببیند چنان که از پیش رو بیند. ۷- مدفوعش بوی مشک دهد. ۸- زمین وظیفه دارد آن را بپوشاند و فرو برد. ۹- چون زره رسول خدا صلی الله علیه و آله را پوشد بقامتش رسا باشد و چون مرد دیگری پوشد، کوتاه قد باشد یا دراز قامت یک وجب بلندتر آید. ۱۰- تا زمان وفاتش محدث باشد (فرشته باو خبر دهد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۱

[ترجمه کمره ای]:

۸- زراره از امام باقر (علیه السلام) که فرمود: برای امام ده نشانه است: ۱- پاک و ختنه شده متولد گردد.
۲- به کف دست بر زمین آید و آواز خود را در وقتی که نوزاد است به ادای شهادتین بلند کند. ۳-
جنب نشود (یعنی به احتلام) ۴- دیده اش بخوابد و دلش بیدار باشد. ۵- دهن یاوه نکند کشکوار
نکند. ۶- از پشت سر خود ببیند چنانچه از پیش رو ببیند. ۷- فضله اش بوی مشک دهد. ۸- زمین
آن را ببلعد و موکل نهان کردنش باشد. ۹- چون زره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در بر کند به
اندام او رسا باشد و چون دیگری از مردم آن را بپوشد چه دراز قدّ چه کوتاه قدّ، یک وجب بر قامت
بلند باشد. ۱۰- و امام تا بمیرد محدّث باشد (یعنی با فرشته های نامرئی مربوط و در گفتگو است و
اخبار غیب را از آنها دریافت کند).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۵

[ترجمه آیت الهی]:

۸- زراره از امام باقر علیه السلام نقل می کند که حضرت برای امام ده نشانه بیان فرموده است.

۱- پاک و ختنه شده متولد می شود.

۲- به کف دست بر زمین می آید و با آواز بلند شهادتین می گوید.

۳- محتمل نشود و به جنابت آلوده نگردد اگرچه غسل بر او واجب باشد.

۴- دیده اش بخوابد و دلش بیدار باشد.

۵- دهن دره و بغل باز کردن ندارد.

۶- همانطور که جلوروی خود را می بیند از پشت سر هم می بیند.

۷- مدفوعش بوی مشک می دهد.

۸- زمين موظف است آن را بپوشاند و فرو برد.

۹- چون زره رسول خدا صلی الله علیه و آله را در بر کند به اندام او مناسب باشد و چون دیگری آن را بپوشد چه درازقد و چه کوتاه قد، یک وجب بر قامت بلند باشد.

۱۰- و امام تا بمیرد محدث باشد (یعنی با فرشته های نامرئی مربوط و در گفتگوست و اخبار غیب را از آن ها دریافت می کند).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مرسل یولد مطهرا مختونا ، الظاهر أن المختون تفسیر للمطهر، فإن إطلاق التطهير على الختان شائع، و الكلینی عنون باب الختان بالتطهير. و روى عن الصادق عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: طهروا أولادكم يوم السابع فإنه أطيب و أسرع لنبات اللحم، و إن الأرض تنجس من بول الأغلف أربعين صباحا. و عنهم عليهم السلام: اختنوا أولادكم يوم السابع يطهروا و، منهم من حمل التطهر هنا على سقوط السرة ليكون قوله مختونا تأسيسا. أقول: و يحتمل أن يكون المراد بالتطهر عدم التلوث بالدم و الكثافات، و على الأخيرين عدا علامة واحدة لتشابههما و رجوعهما إلى معنى واحد، هو تطهره عما ينبغى تطهيره عنه. و إذا وقع هي الثانية، و الراحة بطن الكف و لا يجنب هي الثالثة. قال الشهيد الثاني قدس سره: أى و لا يحتمل إذ من خواص الإمام أنه

لا يحتلم كما صرح به فى بعض الأخبار، ويمكن حملة على ظاهره لا بمعنى أنه لا يجب الغسل بل بمعنى أنه لا يلحقه خبث الجنابة، انتهى. أقول: ويؤيد الأول أنه روى عن الرضا عليه السلام مثل هذا الخبر، وفيه مكان: لا يجنب لا يحتلم، وفي كشف الغمة: أنه كتب محمد بن الأقرع إلى أبي محمد عليه السلام يسأله عن الإمام هل يحتلم؟ فورد الجواب: الأئمة حالهم فى المنام حالهم فى اليقظة، لا يغير النوم منهم شيئاً، وقد أعاذ الله أوليائه من لمة الشيطان، ويؤيد الثانى ما ورد فى أخبار كثيرة أن النبى صلى الله عليه وآله وسلم لما سد الأبواب عن المسجد وفتح باب على عليه السلام قال لا يحل لأحد أن يقرب النساء فى مسجدى ولا بيت فيه جنب إلا على وذريته. وعن الرضا عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: لا يحل لأحد أن يجنب فى هذا المسجد إلا أنا وعلى وفاطمة والحسن والحسين، ومن كان من أهلى فإنه منى. وفى رواية أخرى عنه عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: ألا إن هذا المسجد لا يحل لجنب إلا لمحمد وآله. وتنام عينه هى الرابعة أى لا يرى الأشياء فى النوم ببصره ولكن يراه ويعلمه بقلبه، ولا يغير النوم منه شيئاً كما مر، والثأب مهموزاً من باب التفعّل كسل يتفتح الفم عنده ولا يسمع صاحبه حينئذ صوتاً، والتمطى التمدد باليدين طبعاً وهنا من الشيطان وعدهما معاً الخامسة لتشابههما فى الأسباب. ويرى من خلفه هى السادسة، ويمكن أن يقرأ من فى الموضوعين بالكسر حرف جر، وبالفتح اسم موصول، وعلى الأول مفعول يرى محذوف أى الأشياء، والظاهر أن الرؤية فى الأول بمعنى العلم، فإن الرؤية الحقيقية لا يكون إلا بشرائطها، وما قيل: من أن الرؤية بمعنى العلم يتعدى إلى مفعولين والرؤية بالعين يتعدى إلى مفعول واحد، وهنا تعدى إلى مفعول واحد؟ فهو إذا استعمل فى العلم حقيقة، وأما إذا استعمل فى الرؤية بالعين ثم أستعير للعلم للدلالة على غاية الظهور والانكشاف فيتعدى إلى مفعول واحد، كما مر من قول أمير المؤمنين عليه السلام لم أكن لا عبد ربا لم أره، ثم قال: لم تره العيون بمشاهدة الأبصار ولكن رأته القلوب بحقائق الإيمان، وأمثلة ذلك كثيرة. وما قيل: من أن الله تعالى خلق له إدراكاً فى القفا كما يخلق النطق فى اليد والرجل فى الآخرة، أو أنه كان ينعكس شعاع بصره إذا وقع على ما يقابله كالمرآة فهما تكلفان مستغنى عنهما، والقول بأن يدرك بالعين ما ليس بمقابل لهما من باب خرق العادة بناء على أن شروط الإبصار إنما

هى بحسب العادة فيجوز أن تنخرق فيخلق الله الإبصار فى غير العين من الأعضاء فيرى المرئى و يرى بالعين ما لا يقابله فهو إنما يستقيم على أصول الأشاعرة المجوزين للرؤية على الله سبحانه، و أما على أصول المعتزلة و الإمامية فلا يجرى هذا الاحتمال، و الله أعلم بحقيقة الحال. قال الصدوق رضى الله عنه فى كتاب الخصال: و أما رؤيته من خلفه كما يرى من بين يديه فذلك بما أوتى من التوسم و التفرس فى الأشياء، قال الله عز و جل

إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ . و السابعة قوله عليه السلام: و نجوه كرائحة المسك، و النجو الغائط، و فيه تقدير مضاف: أى و رائحة نجوه، و الثامنة : و الأرض موكلة و يمكن عده مع السابق علامة واحدة، و عد الثأب، و التمطى و المطهر و المختون على بعض الاحتمالات اثنتين. و إذا لبس هى التاسعة ووفقا أى موافقا و الظاهر أن المراد بالدرع غير ذات الفضول التى استواؤها من علامات القائم عليه السلام كما مر، أو المعنى أن هذه العشر علامات للأئمة عليهم السلام، و إن كان بعضها مختصا ببعضهم، و الأول أظهر و هو محدث هى العاشرة أى يحدثه الملك كما مر تحقيقه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧١

ص: ٢٩٧

-
- ١-١ . فى «ج ، بس» : «إلى» .
 - ٢-٢ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بر» و حاشية «بح ، بس ، بف» والوافى والبحار وجميع المصادر . وفى سائر النسخ والمطبوع : «راحتة» .
 - ٣-٣ . فى «ف» : «وينام» .
 - ٤-٤ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى ومرآة العقول والبحار . وأريد به الجنس . وفى المطبوع : «عينيه» .

٥-٥ . «التَّأَوُّبُ» و«التَّأَبُّ» : إصابة الكسل والفترة كفترة النعاس . وقيل : هي فترة تعثرى الشخص فيفتح عنده فَمَهُ . قرأه الفيض والمجلسي من باب التفعّل . أنظر المصباح المنير ، ص ٨٧ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ١٣٣ (ثأب) .

٦-٦ . «التَّمَطَّى» : التبخر ومدّ اليدين في المشى . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٤٩٤ (مطا) .

٧-٧ . يمكن أن يقرأ «من» في الموضعين بالكسر حرف جرّ ، وبالفتح اسم موصول أو موصوف .

٨-٨ . «النَّجْوُ» : ما يخرج من البطن من ريح وغائط . لسان العرب ، ج ١٥ ، ص ٣٠٦ (نجو) .

٩-٩ . في البحار : «لبسه» .

١٠-١٠ . في «ف» : «عليهم» .

١١-١١ . في «بف» : «أن ينقضى» .

١٢-١٢ . الفقيه ، ج ٤ ، ص ٤١٨ ، ح ٥٩١٤ ؛ والخصال ، ص ٥٢٧ ، أبواب الثلاثين وما فوقها ، ح ١ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٢١٢ ، ح ١ ؛ ومعاني الأخبار ، ص ١٠٢ ، ح ٤ ، بسند آخر عن أبي الحسن الرضا عليه السلام مع زيادة واختلاف . وفي الخصال ، ص ٤٢٨ ، باب العشرة ، ح ٥ ، بسند آخر عن أبي عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٩٣ ، ح ١٢٩٨ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ١٦٨ ، ح ٣٧ .

(٩٤) باب خلق أبدان الأئمة و أرواحهم و قلوبهم عليهم السلام

١- الحديث

١٠١٥/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الْوَاسِطِيِّ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١) ، قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ عَلِيِّينَ ، وَ خَلَقَ أَرْوَاحَنَا مِنْ فَوْقِ ذَلِكَ ، وَ خَلَقَ أَرْوَاحَ شِيعَتِنَا مِنْ عَلِيِّينَ ، وَ خَلَقَ أَجْسَادَهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ ، فَمَنْ أَجَلِ ذَلِكَ (٢) الْقَرَابَةُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمْ ، وَ قُلُوبُهُمْ (٣) تَحِنُّ (٤) إِلَيْنَا» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: خدا ما را از علیین آفرید و ارواح ما را از بالاتر آن آفرید و ارواح شیعیان ما را از علیین آفرید و پیکرشان را از پائین آن آفرید، پس قرابت میان ما و آنها از این جهت است و دل‌های ایشان مشتاق ماست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۲

[ترجمه کمره ای]:

۱- امام صادق (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا ما را از علیین آفریده و ارواح ما را از بالای آن آفریده و ارواح شیعیان ما را از علیین آفریده و پیکر آنها را از پائین آن آفریده، از این جهت میان ما و آنان خویشی و نزدیکی است و دل‌های آنها به سوی ما مشتاقند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی خدا ما را از علیین و ارواح ما را از بالای آن آفرید و ارواح شیعیان ما را از علیین و پیکر آنها را از پائین آن آفرید از این رو میان ما و آنان قرابت و نزدیکی است و دل‌های آنها مشتاق ماست. (واژه علیین به معنی بلندترین مکان و مرتبه نسبت بخداوند است).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول. إن الله خلقنا أى أبداننا من عليين العلى بكسر العين و اللام المشددة و تشديد الياء مبالغة فى العالى، و قيل: عليون اسم للسماء السابعة، و قيل: اسم لديوان الملائكة الحفظة ترفع إليه أعمال الصالحين من العباد، و قيل: أعلى الأمكنة و أشرف المراتب، و أقربها من الله تعالى، و كان الأخير هنا أنسب. من فوق ذلك أى أعلى عليين من دون ذلك أى أدنى عليين فمن أجل ذلك أى من أجل كون أبداننا و أرواحنا مخلوقة من عليين و كون أرواحهم و أجسادهم أيضا مخلوقة من عليين، و يحتمل أن يكون من فوق ذلك أى من مكان أرفع من عليين، و من دون ذلك أى مكان أسفل من عليين، فالقربة من حيث كون أرواحنا و أبدانهم من عليين، و القربة مبتدأ و الظرف المقدم خبره، و بيننا متعلق بالقربة تحن أى تهوى كما قال تعالى

فَأَجْعَلْ أَفْتِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

قال الجوهري: الحنين: الشوق و توقان النفس، تقول منه حن إليه يحن حنينا فهو حان، و فى البصائر: و من أجل تلك القربة بيننا و بينهم قلوبهم تحن، و قيل: كان المراد بالعليين عالم الملكوت و ما فوقه عالم الجبروت، و بما دونه عالم الشهادة، فمن أجل ذلك يعنى من أجل أن أصل أجسادنا و أرواحهم واحد، و إنما نسب أجسادهم إلى عليين لعدم علاقتهم عليهم السلام إلى هذه الأبدان الحسية، فكانهم بعد فى هذه الجلايب قد نفضوها و تجردوا عنها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧١

٢- الحديث

١٠١٥/٢. أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ إِسْحَاقَ الزَّعْفَرَانِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ نُورٍ عَظَمَتِهِ ، ثُمَّ صَوَّرَ خَلْقَنَا (٦) مِنْ طِينَةٍ (٧) مَخْزُونَةٍ مَكْنُونَةٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ (٨) ، فَأَسْكَنَ ذَلِكَ النُّورَ فِيهِ ،

ص: ٢٩٨

١-١ . في «ف» : + «أنه» .

٢-٢ . في العلل : + «كانت» .

٣-٣ . في البصائر ، ص ١٩ ، ح ١ : «فمن أجل تلك القرابة بيننا وبينهم قلوبهم» .

٤-٤ . «تحنن» : من الحنين ، وهو الشوق وتوفان النفس . تقول منه : حن إليه يحنّ حنيناً ، فهو حانّ . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ٢١٠٤ (حنن) .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ١٩ ، ح ١ ، عن أحمد بن محمد بن عيسى ، عن أبي يحيى الواسطي .
 . علل الشرائع ، ص ١١٧ ، ح ١٠ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى ، عن أبي يحيى الواسطي رفعه عن أبي عبد الله عليه السلام . وفي بصائر الدرجات ، ص ٢٤ ، ح ١٨ ؛ وص ١٤ ، ح ٢ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير ، وفي الأخير عن أبي جعفر عليه السلام . راجع : بصائر الدرجات ، ص ١٥ ، ح ٨ و ٩ ؛ وص ١٨ ، ح ١٦ و ١٧ ؛ وص ٢٠ ، ح ٢ الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٨٤ ، ح ١٢٨٧ ؛ البحار ، ج ٦١ ، ص ٤٤ ، ح ٢١ .

٦-٦ . في «بس» : «خلقتنا» .

۷-۷. «الطِّينَةُ»: قطعة من الطين يختم بها الصَّكُّ ونحوه . والطِّينَةُ أيضا : الخِلْقَةُ والجِبَلَةُ والأصل . راجع : لسان العرب ، ج ۱۳ ، ص ۲۷۰ (طين) .

۸-۸ . فی البحار : - «من تحت العرش» .

فَكُنَّا (۱) نَحْنُ (۲) خَلْقًا وَبَشَرًا نُورَانِيَيْنَ ، لَمْ (۳) يَجْعَلْ (۴) لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقْنَا مِنْهُ (۵) نَصِيْبًا (۶) ، وَ خَلَقَ أَرْوَاحَ شَيْعَتِنَا مِنْ طِينَتِنَا (۷) ، وَ أَبْدَانَهُمْ مِنْ طِينَةٍ مَخْزُونَةٍ مَكْنُونَةٍ أَسْفَلَ مِنْ تِلْكَ (۸) الطِّينَةِ ، وَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقَهُمْ مِنْهُ نَصِيْبًا (۹) إِلَّا لِلْأَنْبِيَاءِ ، وَ لِذَلِكَ (۱۰) صِرْنَا نَحْنُ وَ هُمُ النَّاسُ ، وَ صَارَ (۱۱) سَائِرُ (۱۲) النَّاسِ هَمَجًا (۱۳) لِلنَّارِ وَ إِلَى النَّارِ (۱۴) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام می فرمود: خدا (ارواح) ما را از نور عظمت خویش آفرید، آنگاه آفرینش ما را (یعنی پیکر ما را یا صورت مثالی ما را) از گلی در خزانه و پوشیده از زیر عرش صورتگری کرد و آن نور را در آن، جایگزین ساخت، و ما مخلوق و بشری نورانی بودیم، و برای هیچ کس از آنچه در خلقت ما نهاد، بهره ئی قرار نداد و ارواح شیعیان ما را از گل ما آفرید و بدنشان را از گلی در خزانه و پوشیده پائین تر از گل ما. و خدا هیچ کس را جز انبیا از خلقت ایشان بهره ئی نداد، از این رو ما و آنها آدمی شدیم و مردم دیگر خر مگسانی که سزاوار دوزخند و بسوی دوزخ میروند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲ ، ص ۲۳۲

[ترجمه کمره ای]:

۲- محمد بن مروان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی خدا ما را از نور عظمت خود آفرید و سپس خلق ما را مجسم کرد از گلی مخزون و نهفته در زیر عرش و آن نور را در این کالبد نهاد و ما خلقی شدیم در جلوه بشریت فروزان و درخشنده و کسی را در این خلقت ما، بهره نیست، و جان شیعیان ما را از گل ما آفرید و پیکر آنها را از گلی مخزون و نهفته در رتبه پائین تر از آن گلی که روحشان را از آن آفرید، و احدی را در آن خلقت مخصوص آنها بهره ای نیست جز پیامبران، و از این رو ما و آنها آدمی شدیم و مردم دیگر جانوران دم آتش شدند و به سوی دوزخ میروند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- محمد بن مروان می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود:

به راستی خدا ما را از نور عظمت خود آفرید و سپس خلقت ما را از گلی نهفته در زیر عرش مجسم گردیده و نور را در این کالبد قرار داد و ما مخلوقی شدیم درخشنده و نورانی و کسی را در این خلقت ما، بهره ای نیست، و جان شیعیان ما را از گل ما آفرید و پیکر آنها را از گلی مخزون و نهفته در رتبه پائین تر از آن گلی که روحشان را از آن آفرید، و احدی را در آن خلقت مخصوص آنها، بهره ای نیست جز پیامبران از این رو و آنان انسانی وارسته شدیم و دیگران خرمگسانی که سزاوار دوزخند و به سوی آن رهسپارند.

توضیح: این حدیث دلالت بر ارزشمندی انبیاء و ائمه اطهار و شیعیان آنها را دارد زیرا تصویر خلقت پیامبران و ائمه بخاطر کمال آن مرتبه را دریافت کرده و شیعیان آن ها که در مسیر تکامل روحی آنها

قرار دارند در مرحله پائین تری قرار دارند. و انسانهای دیگر که در مرحله تاریک و بسته ای قرار گرفته اند که هیچ گونه حرکت و سیری به سوی کمال ندارند و اندیشه و دایره فکرش در آینه عمل و کردار او تجلی می کند و بدیهی است که چنین افرادی در مسیر جهنم و کیفرند که این چنین خود را به سقوط کشانده اند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. إن الله خلقنا أي أرواحنا، و الضمير لمحمد و أوصيائه صلوات الله عليهم من نور عظمته أي من نور يدل على كمال عظمته و قدرته ثم صور خلقنا الناظرون في الخبر فسروا تصوير الخلق بخلق الأبدان الأصلية، و الذي أظنه أن المراد به أنه خلق لهم أجسادا مثالية شبيهة بالأجساد الأصلية فهي صور خلقهم و مثاله، فيدل على أن لهم عليهم السلام أجسادا مثالية قبل تعلق أرواحهم المقدسة بأجسادهم المطهرة و بعد مفارقتها إياها بل معها أيضا كما أن لنا بعد موتنا أجسادا مثالية تتعلق بها أرواحنا كما سيأتي في كتاب الجنائز، و به ينحل كثير من الشبه الواردة على الأخبار. و يدل عليه قوله: فكنا خلقا و بشرا نورانيين فالخلق للروح و البشر للجسد المثالي فإنه في صورة البشر، و كونهما نورانيين بناء على كونهما جسمين لطيفين منورين من عالم الملكوت، بناء على كون الروح جسما و على القول بتجرده كناية عن خلوه عن الظلمة الهيولانية، و قبوله للأنوار القدسية و الإفاضات الربانية. في مثل الذي خلقنا أي خلق أرواحنا منه من طينتنا أي طينة أجسادنا، و قال بعض الأفاضل: تعلق التصوير بالأبدان دون الأرواح مع كون الأرواح أيضا أجساما مبنى على أن الأبدان مرئية للناس

بخلاف الأرواح، فإنها كالملائكة و كالجن، و الطينة: المادة، و قوله: من تحت، بدل من طينة و تحت العرش عبارة عن العليين، و العرش هنا عبارة من أعلى عليين. و قوله: فأسكن مبنى على أن الأرواح أجسام ذلك النور أى المخلوق من نور عظمته فيه أى فى خلقنا فكنا خبر مقدم و نحن مبتدأ و خلقنا منصوب بالاختصاص، و البشر الإنسان يستوى فيه الواحد و الجمع و النورانى نسبة إلى النور بزيادة الألف و النون للمبالغة، و قوله: لم يجعل استئناف بيانى، انتهى. و يدل على فضلهم على الأنبياء عليهم السلام، بل يومئى إلى مساواة شيعتهم لهم، و المراد بالناس أولاً الناس بحقيقة الإنسانية، و ثانياً ما يطلق عليه الإنسان فى العرف العام، و الهمج محرقة ذباب صغير كالبعوض يسقط على وجوه الغنم و الحمير، و لعله عليه السلام شبههم به لآزدهمهم دفعه على كل ناعق، و رواحهم عنه بأدنى سبب، و فى أكثر النسخ همج بتقدير ضمير الشأن و فى البصائر و فى بعض نسخ الكتاب همجا و هو أصوب للنار أى خلقوا للنار، و اللام للعاقبة و إلى النار أى مصيرهم إليها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧٣

٣- الحديث

١٠١٦/٣. عَالِيُّ بِنِ إِبرَاهِيمَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ ؛ وَ (١٥) مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ وَ غَيْرِهِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَطِيَّةَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبَّابٍ رَفَعَهُ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، قَالَ :

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامَ : «إِنَّ لِلَّهِ نَهْرًا (١٦) دُونَ عَرْشِهِ ، وَ دُونَ النَّهْرِ الَّذِي دُونَ عَرْشِهِ

ص: ٢٩٩

- ٢-٢ . فى مرآة العقول : - «نحن» .
- ٣-٣ . فى «ج» : «ولم» .
- ٤-٤ . فى «ف» وحاشية «ج» : + «اللّه» .
- ٥-٥ . فى البحار : - «منه» .
- ٦-٦ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» : «نصيب» . وهو يقتضى كون قوله : «لم يجعل» مجهولاً كما فى «بح ، بر» .
- ٧-٧ . فى «ب» : «طيننا» .
- ٨-٨ . هكذا فى «ف» وهو الأنسب . وفى المطبوع وسائر النسخ : «ذلك» .
- ٩-٩ . فى «ب ، ج ، ض ، بح ، بس ، بف» : «نصيب» .
- ١٠-١٠ . فى «ف» والبحار : «فلذلك» .
- ١١-١١ . فى البحار : - «صار» .
- ١٢-١٢ . فى حاشية «بس» وحاشية بدرالدين : «جميع» .
- ١٣-١٣ . هكذا فى «ض ، ف ، بس» وحاشية «ض ، بح ، بر» والوافى والبصائر . وفى سائر النسخ والمطبوع : «همج». ولكلّ منهما وجه ؛ فإذا كانت الكلمة بدلاً عن «سائر» فهى مرفوعة ، وقوله : «للنار» خبر ل «صار» . وإذا كانت خبر ل «صار» فهى منصوبة ، وقوله : «للنار» خبر ثان . وفى شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٧١ : «قوله : «للنار وإلى النار» إمّا صفة ل «همج» أو خبر ثان وثالث» . وفى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٧٣ : «وفى أكثر نسخ الكتاب : همج ، بتقدير ضمير الشأن . وفى البصائر وفى بعض نسخ الكتاب : همجا ، وهو أصوب» . و«الهمج» : زُذالة الناس . النهاية ، ج ٥ ، ص ٢٧٣ (همج) .
- ١٤-١٤ . بصائر الدرجات ، ص ٢٠ ، ح ٣ ، عن محمّد بن عيسى الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٨٤ ، ح ١٢٨٨ ؛ البحار ، ج ٦١ ، ص ٤٥ ، ح ٢٢ .
- ١٥-١٥ . فى السند تحويل بعطف «محمّد بن يحيى عن سلمة بن الخطّاب وغيره عن علىّ بن حسان» على «علىّ بن إبراهيم عن علىّ بن حسان» .

١٦-١ . فى الوافى : + «من» .

نُورٌ (١) نَوْرُهُ ؛ وَإِنَّ (٢) فِى (٣) حَافَتِى (٤) النَّهْرِ رُوحَيْنِ مَخْلُوقَيْنِ : رُوحُ الْقُدُسِ ، وَرُوحٌ مِنْ أَمْرِهِ ؛ وَ
إِنَّ لِلَّهِ عَشْرَ طِينَاتٍ : خَمْسَةٌ مِنْ (٥) الْجَنَّةِ (٦) ، وَ خَمْسَةٌ مِنَ الْأَرْضِ ، فَفَسَّرَ (٧) الْجِنَانَ ، وَفَسَّرَ
الْأَرْضَ .

ثُمَّ قَالَ : «مَا مِنْ نَبِيٍّ وَلَا مَلَكٍ (٨) مِنْ بَعْدِهِ جَبَلُهُ إِلَّا نَفَخَ فِيهِ مِنْ إِحْدَى الرُّوحَيْنِ ، وَ جَعَلَ (٩) النَّبِيَّ
صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مِنْ إِحْدَى الطِّينَتَيْنِ (١٠)» .

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَعْوَلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : مَا الْجَبَلُ ؟

فَقَالَ (١١) : «الْخَلْقُ غَيْرَنَا (١٢) أَهْلَ الْبَيْتِ ؛ فَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - خَلَقَنَا مِنَ الْعَشْرِ

ص : ٣٠٠

١-٢ . فى البصائر ، ص ١٩ و ٤٤٦ : + «من» .

٢-٣ . فى «بح» : «فإن» .

٣-٤ . فى البصائر ، ص ٤٤٦ : «على» .

٤-٥ . هو تثنية الحافة من خوف بمعنى الجانب . وفى مرآة العقول : «حافتا النهر - بتخفيف الفاء
- : جانباه» .

٥-٦ . فى البصائر ، ص ١٩ : + «نفح» .

٦-٧ . فى البصائر ، ص ٤٤٦ : + «وخمسة من النار» .

٧-٨ . فى البصائر ، ص ١٩ و ٤٤٦ : «وفسر» . وفى مرآة العقول : «فسر الجنان ، الظاهر أنه كلام
ابن رئاب ، والضمير المستتر لأمير المؤمنين عليه السلام ، وقيل : لأبى الحسن عليه السلام .
والتفسير إشارة إلى ما سيأتى فى خبر أبى الصامت» .

٨-٩ . فى مرآة العقول : «ولا ملك ، بالتحريك . وقد يقرأ بكسر اللام ، أى إمام ... وهو بعيد» .

٩-١٠ . فى البصائر ، ص ٤٤٦ : «وجبل» .

١٠-١١ . فى «ف» : + «قال» .

١١-١٢ . فى الوافى والبصائر ، ص ١٩ و٤٤٦ : «قال» .

١٢-١٣ . هاهنا وجوه ثلاثة : الأول : قال المولى محمّد أمين الأسترآبادى : «قوله : ما الجبل ؟ _

بسكون الباء _ سؤال عن مصدر الفعل المتقدّم ، وقوله : الخلق إلخ جواب له ، وحاصله أن مصداق

الجبل فى الكلام المتقدّم خلق غيرنا أهل البيت ؛ فإنّ الله خلق جسدنا من عشر طينات ولأجل ذلك

شيعتنا منتشرة فى الأراضى والسموات ، وجعل فىنا الروحين جميعا » . الثانى : قال المحقّق

المازندرانى : «أقول : يمكن أن يراد بالخلق الجماعة من المخلوقات ، ويجعل مبتدأ وما بعده خبره

، ويراد حينئذٍ بالجبل الجماعة المذكورون من الناس وغيرهم الذين جبلهم الله تعالى من إحدى

الروحين وإحدى الطينتين » . الثالث : قال العلامة المجلسى : «والأظهر عندى أنّ «غيرنا» تتمّة

للكلام السابق على الاستثناء المنقطع وإنّما اعترض السؤال والجواب بين الكلام قبل تمامه ، لانتتمّة

لتفسير الجبل كما توهمه الأكثر ، قال الشيخ البهائى رحمه الله : يعنى مادّة بدننا لاتسمّى جبلة ، بل

طينة ؛ لأنّها خلقت من العشر طينات » . وقال السيّد بدرالدين : «قوله عليه السلام غيرنا أهل البيت

، هذا متّصل بقوله : ما من نبيّ ولا ملك » . والمحقّق الشعرانى ردّ الأول والثانى واختار الثالث ،

حيث قال : «قوله : الخلق غيرنا ، جواب له ، حملة الأسترآبادى على غير محمله ؛ لأنّ قوله عليه

السلام : الخلق ، جواب فقط ، و«غيرنا أهل البيت» مستثنى من قوله فى الجملة السابقة : «ما من

نبيّ ولا ملك» انتهى ؛ يعنى كلّ نبيّ وملك من إحدى الطينتين وإحدى الروحين غيرنا أهل البيت

؛ فإنّ من كليهما ، والجملة معترضة تمّت عند قوله : الخلق ؛ يعنى سألته عليه السلام عن معنى

الجبل ، فقال عليه السلام : الجبل بمعنى الخلق ، ثمّ رجع الراوى إلى كلامه السابق وأتمّه بالاستثناء

، وعلى هذا فقول الشارح : ويجعل مبتدأ وما بعده خبره ، أيضا غير صحيح ، بل هو أفحش » . راجع

: العاشية على أصول الكافى للأسترآبادى (ضمن ميراث حديث شيعة) ج ٨ ، ص ٣٦١ ؛ شرح

المازندرانی، ج ۶، ص ۳۷۳؛ مرآة العقول، ج ۴، ص ۲۷۵؛ الحاشية على أصول الكافي للسيد بدرالدين، ص ۲۳۷.

طِينَاتٍ ، وَ نَفَخَ فِيْنَا مِنْ الرُّوحَيْنِ جَمِيعاً ، فَأَطِيبَ (۱) بِهَا طِيباً (۲) .

۱/۳۹۰

وَ رَوَى غَيْرُهُ عَنْ أَبِي الصَّامِتِ ، قَالَ : طِينُ الْجَنَانِ : جَنَّةُ عَدْنٍ ، وَ جَنَّةُ الْمَأْوَى ، وَ (۳) النَّعِيمِ ، وَ الْفِرْدَوْسُ ، وَ الْخُلْدُ ؛ وَ طِينُ الْأَعْرَاضِ : مَكَّةُ ، وَ الْمَدِينَةُ ، وَ الْكُوفَةُ (۴) ، وَ بَيْتُ الْمُقَدَّسِ (۵) ، وَ الْحَائِرُ (۶) . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: برای خدا نهریست نزد عرش و نزد آن نهر نوریست که خدایش فروزان ساخته و در دو جانب نهر دو روح آفریده شده: روح القدس و روح وابسته بامر خدا، و برای خدا ده طینت (سرشت، گل) است: پنج تای آنها از بهشت است و پنج دیگر از زمین، - آنگاه بهشتی و زمینی را تفسیر نمود سپس فرمود: هر پیغمبر و فرشته ای را که خدا پس از پیغمبر سرشته است، یکی از این دو روح را در او دمیده، و پیغمبر صلی الله علیه و آله را از یکی از آن دو قسم طینت سرشته است بجز ما خاندان - راوی گوید بموسی بن جعفر علیه السلام عرض کردم: سرشتن چیست؟ فرمود: آفریدنست - همانا خدای عز و جل ما خاندان را، از آن ده طینت آفرید و از هر دو روح در ما دمید، و چه طینت پاکیزه نی!! و دیگری از ابو الصامت روایت کرده که امام علیه السلام (در تفسیر بهشتی و زمینی) فرمود: طینت بهشتی، بهشت عدن و بهشت مأوی و بهشت نعیم و

فردوس و خلد است. و طینت زمینی: مکه و مدینه و کوفه و بیت المقدس و حائر (امام حسین علیه السلام) است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۳

[ترجمه کمره ای]:

۳- علی بن رئاب حدیث را تا علی (علیه السلام) رسانیده که فرمود: برای خدا نهری است نشیب عرش خود و نشیب تر از آن نهر نوری است فروزان و در دو کناره آن نهر دو روح آفریده یکی روح القدس و دیگری، روح من امره، و به راستی برای خدا ده طینت باشد که پنج از آنها بهشتی هستند و پنج دیگر از زمین، و دو بخش بهشتی و زمینی را شرح داد و سپس فرمود: هیچ پیمبر و فرشته ای (امامی خ ل) پس از او را خدا نسرشته جز آنکه در او یکی از این دو روح را دمید، و پیغمبر را از یکی از این دو طینت ساخته. گوید: به أبو الحسن اول (امام کاظم (علیه السلام)) گفتم: سرشتن چیست؟ فرمود: آفرینش است، به جز ما خاندان که خدا ما را از همه ده طینت بهشتی و زمینی آفریده و از هر دو روح در ما دمیده با هم، و چه پاکیزه است. و دیگری از ابی الصلت روایت کرده که فرمود: گل بهشت پنجگانه: ۱- بهشت عدن ۲- جنة المأوی ۳- جنة النعیم ۴- فردوس ۵- بهشت خلد. و گل پنجگانه زمین: ۱- مکه ۲- مدینه ۳- کوفه ۴- بیت المقدس ۵- حائر امام حسین (علیه السلام).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- علی بن رئاب حدیث را تا علی علیه السّلام رسانیده که فرمود: برای خدا نهری است نزد عرش و نزد عرش نوری است فروزان و در دو طرف آن نهر دو روح آفریده یکی روح القدس و دیگری، روح وابسته به خدا و به راستی برای خدا ده طینت و سرشت است که پنج عدد آنها بهشتی هستند و پنج تای دیگر از زمین، و دو بخش بهشتی و زمینی را شرح داد و سپس فرمود: هیچ پیامبر و فرشته ای پس از او را خدا نسرشته جز آنکه در او یکی از این دو روح را دمید، و پیامبر را از یکی از این دو طینت سرشته است.

گوید: به ابو الحسن اول (امام کاظم علیه السّلام) گفتم: سرشتن چیست؟ فرمود: آفرینش است، به جز ما خاندان که خدا ما را از همه ده طینت بهشتی و زمینی آفریده و از هر دو روح باهم در ما دمیده همانا چه طینت پاکیزه ای و دیگری از ابا صلت روایت کرده که فرمود: گل بهشت پنجگانه عبارتند از:

۱- بهشت عدن ۲- جنة الماوی ۳- جنة النعیم ۴- فردوس ۵- بهشت خلد.

و گل پنجگانه زمین عبارتند از:

۱- مکه ۲- مدینه ۳- کوفه ۴- بیت المقدس ۵- اطراف حرم امام حسین علیه السّلام

ترجمه آیت اللهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرفوع، و آخره مجهول لرواية ابن رثاب عن أبي الحسن عليه السلام و اشتراك على بن حسان، و قيل: ضمير قال أولاً فى قوله: قال قال، لأبى الحسن أى الكاظم عليه السلام، و الظاهر عوده إلى ابن رثاب. دون عرشه أى عنده و نوره ماضى باب التفعيل، و المستتر فيه راجع إلى النور، و البارز إلى النهر أو العرش، أو المستتر راجع إلى الله، و البارز إلى النور مبالغة فى إضاءته و لمعانه، و فى البصائر نور من نوره و كأنه أصوب، أى من الأنوار التى خلقها الله سبحانه، و حافظنا النهر بتخفيف الفاء جانباه. مخلوقين إبطال لقول النصارى: إن عيسى روح الله غير مخلوق روح القدس أى هما روح القدس و روح من أمره أى الروح الذى قال الله فيه:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

فقيل: المسؤول عنه الروح الذى فى بدن الإنسان فأبهم الأمر عليهم بأنه من أموره العجيبة و لم يبين لهم حقيقته، لأنهم لم يكونوا قابلين لفهمها، و قيل: سألوه عن الروح أى مخلوقة محدثة أم ليست كذلك؟ فأجاب سبحانه بأنه من أمره أى فعله و خلقه، فعلى هذا الوجه يحتمل أن يكون المراد بالروح الروح الإنسانى أو جبرئيل أو ملك من الملائكة أو خلق أعظم من الملائكة كما دلت عليه أخبارنا، و قيل: الروح هو القرآن، و ظاهر الخبر إما الروح الإنسانى أو الروح الذى يؤيد الله به الأئمة عليهم السلام كما مر فى بابه. ففسر الجنان الظاهر أنه كلام ابن رثاب، و الضمير المستتر لأمر المؤمنين عليه السلام و قيل: لأبى الحسن عليه السلام و التفسير إشارة إلى ما سيأتى فى خبر أبى الصامت ثم قال أى أمير المؤمنين عليه السلام و لا ملك بالتحريك و قد يقرأ بكسر اللام أى إمام كما قال تعالى:

وَأَتَيْنَاهُم مَّلَكًا عَظِيمًا

و هو بعيد. و جملة من بعده جبله نعت ملك، و ضمير بعده للنبي و ضمير جبله للملك إشارة إلى أن النبي أفضل من الملك، فالمراد بالبعدي ما هى بحسب الرتبة، و إرجاع ضمير بعده إلى الله كما توهم بعيد، و فى البصائر: و لا ملك إلا و من بعد جبله نفخ. و جعل النبي إنما لم يذكر الملك هنا لذكره سابقاً، و قوله: ما الجبل هو بفتح الجيم و سكون الباء سؤال عن مصدر الفعل المتقدم، و هو

كلام ابن رئاب ففسره عليه السلام بالخلق، قال الفيروزآبادي: الجبله مثلثة، و محركة و كطمرة الخلقه و الطبيعة، و ككتاب الجسد و البدن، و جبلهم الله يجبل و يجبل خلقهم، و على الشىء طبعه و جبره كأجبله، انتهى. و الأظهر عندي: أن غيرنا تنمة للكلام السابق على الاستثناء المنقطع، و إنما اعترض السؤال و الجواب بين الكلام قبل تمامه، لا تنمة لتفسير الجبل كما توهمه الأكثر، قال الشيخ البهائي (ره) يعنى مادة بدننا لا تسمى جبلة بل طينة، لأنها خلقت من العشر طينات. و قال المحدث الأسترآبادي (ره): توضيح المقام أن كل نبى و كل ملك خلقه الله تعالى جعل فيه إحدى الروحين، و جعل جسد كل نبى من إحدى الطينتين، و لم يذكر الملك هنا لأنه ليس للملك جسد مثل جسد الإنسان، و قوله: ما الجبل بسكون الباء سؤال عن مصدر الفعل المتقدم، و قوله: الخلق جواب له، و حاصله أن مصداق الجبل فى الكلام المتقدم خلق غيرنا أهل البيت، لأن الله خلق طينتنا من عشر طينات، و لأجل ذلك شيعتنا منتشرة فى الأرضين و السماوات و جبل فينا الروحين جميعا فأطيب بها صيغة التعجب و الله يعلم و يعلم خلق نبينا صلى الله عليه و آله من ذلك بطريق الأولوية، و لا تغفل من أن المراد بيان خلق الأشرار، فطينتهم و خلقهم غير ذلك، انتهى. و طيبا منصوب على الاختصاص و فى بعض نسخ البصائر طينا بالنون، فالنصب على التميز، أى ما أطيبها من طينة. و روى غيره كأنه على بن عطية، و يحتمل بعض أصحاب الكتب قبله، و ليس كلام الكليني لأنه فى البصائر أيضا هكذا، و ضمير غيره لابن رئاب و أبو الصامت راوى الباقر و الصادق عليهما السلام، و الظاهر أنه رواه عن أحدهما جنة عدن أى جنة إقامة، فى النهاية الجنة من الاجتنان و هو الستر لتكاثف أشجارها و تظليلها بالتفاف أغصانها، و جنة المأوى لرجوع المؤمنين إليها و نزولهم فيها، و النعيم عطف على المأوى، أى و جنة النعيم لاشتمالها على النعمة الدائمة الغير المتناهية، و الفردوس اسم البستان الذى فيه الكرم و الأشجار، و فى الصحاح: الفردوس حديقة فى الجنة و الخلد دوام البقاء. و الكوفة مشهد أمير المؤمنين عليه السلام، و الحيرة حائر الحسين عليه السلام، و قال بعض المحققين: كأنه عليه السلام شبه علم الأنبياء عليهم السلام بالنهر لمناسبة ما بينهما فى كون أحدهما مادة حياة الروح و الآخر مادة حياة الجسم، و عبر عنه بالنور لإضائته، و عبر عن علم من دونهم من العلماء بنور النور لأنه من شعاع ذلك النور، و كما أن حافى النهر يحفظان الماء فى النهر و يحيطان

به فيجربى إلى مستقره كذلك الروحان يحفظان العلم و يحيطان به ليجربى إلى مستقره، و هو قلب النبى صلى الله عليه و آله أو الوصى، و الطينات الجنانية كأنها من الملكوت، و الأرضية من الملك، فإن من مزجها خلق أبدان نبينا و الأوصياء عليهم السلام من أهل البيت، بخلاف سائر الأنبياء و الملائكة فإنهم خلقوا من إحدى الطينتين كما أن لهم أحد الروحين خاصة، من بعده جبله، أى خلقه دون مرتبته، انتهى. و هذه الكلمات مبنية على الأصول المقررة عنده، و هو أعلم بما قال.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧٦

٤- الحديث

١٠١٧/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ

ص: ٣٠١

١-١. فى «بس»: «فأطب». وقرأه المازندراني على صيغة التكلّم من أطابه وطيّبه، أو من طابه، وجعل «طيبا» منصوبا على التمييز، أو على المصدر، ثم ردّ كونه صيغة التعجب. راجع: شرح المازندراني، ج ٦، ص ٣٧٤.

٢-٢. فى البصائر، ص ٤٤٦: «طينتنا».

٣-٣. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس، بف» وشرح المازندراني والوافى والبصائر، ص ١٩ و٤٤٦، والبحار، ج ٦١. وفى المطبوع: + «جنّة». وقوله: «النعيم» مجرور عطفًا على «المأوى». ويجوز الجرّ فى «الفردوس» و«الخلد» أيضا.

٤-٤. فى «بر»: + «الحائر». وفى البصائر، ص ١٩ و٤٤٦: - «والكوفة».

٥-٥. احتمال المازندراني فى «المقدس» ضمّ الميم وتشديد الدال وفتحها.

۶-۶. فی «بر»: - «والحائر». وفی «ج، ف، بح، بس» والبحار: «والحیر». وفی مرآة العقول والبصائر، ص ۱۹ و ۴۴۶: «والحیره».

۷-۷. بصائر الدرجات، ص ۱۹، ح ۱؛ وص ۴۴۶، ح ۲، عن علی بن حسان، عن علی بن عطیة یرفعه إلى أمير المؤمنين علیه السلام الوافی، ج ۳، ص ۶۸۵، ح ۱۲۸۹ و ۱۲۹۰؛ البحار، ج ۲۵، ص ۴۹، ذیل ح ۱۰؛ وج ۶۱، ص ۴۶، ح ۲۳.

أَبِي نَهْشَلٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ أَعْلَى عَلِيِّينَ، وَخَلَقَ قُلُوبَ شِيعَتِنَا مِمَّا خَلَقْنَا (۱)، وَخَلَقَ أَبْدَانَهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ؛ فَقُلُوبُهُمْ (۲) تَهْوِي إِلَيْنَا؛ لِأَنَّهَا خُلِقَتْ مِمَّا خُلِقْنَا (۳)». ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبِيَاءِ لَفِي عَلِيِّينَ وَ مَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُّونَ كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقْرَبُونَ» (۴).

«وَ خَلَقَ عَدُونَنَا مِنْ سَجِّين (۵)، وَ خَلَقَ قُلُوبَ شِيعَتِهِمْ مِمَّا خَلَقَهُمْ مِنْهُ، وَ أَبْدَانَهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ؛ فَقُلُوبُهُمْ تَهْوِي إِلَيْهِمْ؛ لِأَنَّهَا خُلِقَتْ مِمَّا خُلِقُوا مِنْهُ». ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينَ وَ مَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينٌ كِتَابٌ مَرْقُومٌ (۶)». (۷).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو حمزه ثمالی گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: همانا خدا ما را از اعلی علیین آفرید و دل‌های شیعیان ما را از آنچه ما را آفریده، آفرید. و پیکرهایشان را از درجه پائینش آفرید، از این رو دل‌های شیعیان بما متوجه است، زیرا از آنچه ما آفریده شده ایم، آفریده شده اند، سپس این آیه را قرائت فرمود: «اصلا نامه نیکان در علیین است، تو چه دانی علیین چیست؟ کتابی است نوشته که

مقربان شاهد آند-۱۹ سوره ۸۳-» و دشمن ما را از سجین آفرید و دل‌های پیروانشان را از آنچه آنها را آفریده آفرید و پیکرهایشان را از پائین تر آن آفرید، از این رو دل‌های پیروانشان بآنها متوجه است زیرا اینها آفریده شدند از آنچه آنها آفریده شدند سپس این آیه را تلاوت فرمود: «اصلاً نامه بدکاران در سجین است، تو چه دانی سجین چیست؟ کتابیست نوشته-۸ سوره ۸۳-».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابی حمزه ثمالی گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: به راستی خدا ما را از اعلا علیین آفریده و دل شیعیان ما را از مایه خلقت ما آفریده و تنشانشان را از فروتر آفریده، پس دلشان در هوای ما است زیرا از همان آفریده شدند که ما آفریده شدیم. سپس این آیه را خواند (۱۸-۲۱ سوره مطفین): «نه هرگز، به راستی کتاب نیکان در علیین است، تو ندانی که علیین چیست؟ کتابی است نوشته که مقربان بر آن گواهند» و دشمن ما را از سجین خلق کرده و دل پیروانشان را هم از همان ماده سجین خلق کرده و تنشانشان را از ماده فروتر و دل آنها هوای آنان را دارد برای آنکه از آن آفریده شدند. سپس این آیه را خواند (۷-۹ مطفین): «نه هرگز، به راستی کتاب فجّار در سجین است و تو ندانی سجین چیست؟ کتابی است نوشته».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۸۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- ابی حمزه ثمالی گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم می فرمود:

به راستی خدا ما را از اعلا علیین آفریده و دل شیعیان ما را از ماده خلقت ما آفریده و تنشان را از درجه پائین تر آفرید پس دلشان در هوای ما و به سوی ما توجه دارد زیرا از آنچه که ما آفریده شدیم آنها هم آفریده شدند.

سپس این آیه ها را خواند: «نه هرگز، به راستی کتاب نیکان در علیین است، تو ندانی که علیین چیست؟ کتابی است نوشته که مقربان بر آن گواهند (مطفقین/ ۱۸-۲۱)» و دشمن ما را از سجین خلق کرده و دل پیروانشان را هم از همان ماده سجین و پیکرشان از ماده پائین تر بیافرید از این رو دلهای شیعیان به سوی ما متوجه است زیرا از آن چه که آفریده شدیم آنها هم آفریده شده اند.

سپس این آیه را خواند: «نه هرگز، به راستی کتاب فجار در سجین است و تو ندانی سجین چیست؟ کتابی است نوشته. (مطفقین/ ۷-۹)

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۱۹

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مجهول. خلقنا ای قلوبنا مما خلقنا ای ابداننا منه، و فيه اختصار كما يظهر من ملاحظة ما مر، و يحتمل أن يكون المراد خلق ابداننا من أعلى علیین و خلق قلوب شیعتنا مما خلق ابداننا منه، و هو أظهر. و اعلم أن المفسرين اختلفوا فی تفسیر علیین فقيل: هی مراتب عالیة محفوفة بالجلالة، و قيل: السماء السابعة، و قيل: سدرة المنتهی، و قيل: الجنة، و قيل: لوح من زبرجد أخضر معلق تحت العرش أعمالهم مكتوبة فيه، و قال الفراء: ای فی ارتفاع بعد ارتفاع لا غاية له، فالمعنى أن كتابة

أعمالهم أو ما يكتب منها فى عليين أى فى دفتر أعمالهم أو المراد أن دفتر أعمالهم فى تلك الأمكنة الشريفة، وعلى الأخير فيه حذف مضاف أى ما أدراك ما كتاب عليين، هذا ما قيل فى الآية الكريمة، و أما استشهاده عليه السلام بها فهو إما لمناسبة كون كتاب أعمالهم فى مكان أخذ منهم طينتهم، أو هو مبنى على كون المراد بكتابتهم أرواحهم إذ هى محل لارتسام علومهم و خلق عدونا من سجيل كذا فى أكثر النسخ باللام، و الظاهر سجين بالنون كما فى بعض النسخ هنا، و فى نسخ البصائر، و فى ما سيأتى فى كتاب الإيمان و الكفر أيضا بهذا السند، و الاستشهاد بالآية أيضا لا يستقيم إلا عليه و اختلفوا فى تفسير السجين أيضا فقول: الأرض السابعة، و قيل: أسفل منها، و قيل: جب فى جهنم، و فى الصحاح سجين موضع فيه كتاب الفجار، و قال ابن عباس: و دواوينهم، قال أبو عبيدة: هو فاعيل من السجن كالفسيق من الفسق، و وجه الاستشهاد بالآية ما مر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧٧

(٩٥) باب التسليم و فضل المسلمین

١- الحديث

١٠١٨/١. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى، عَنْ ابْنِ سِنَانٍ، عَنْ

ص: ٣٠٢

١-١. فى الكافى، ح ١٤٥٢، والوافى والبصائر، ص ١٥، والمحاسن، وتفسير القمى، والعلل والبحار، ج ٦١: + «منه».

٢-٢. فى الكافى، ح ١٤٢٥: «وقلوبهم».

٣-٣ . فى حاشية «بح ، بر» والكافى ، ح ١٤٢٥ ، والمحاسن وتفسير القمى والعلل ، ص ١١٦ و١١٧ ، والبحار ، ج ٦١ : + «منه» .

٤-٤ . المطففين (٨٣) : ١٨ _ ٢١ .

٥-٥ . فى «ف ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية «ض» وشرح المازندراني ومرآة العقول : «سجّيل» .

٦-٦ . المطففين (٨٣) : ٧ _ ٩ . وفى الكافى ، ح ١٤٥٢ ، والوافى والعلل ، ص ١١٧ : + «فَوَيْلٌ يَوْمَ يَدُ لِلْمُكْذِبِينَ» .

٧-٧ . الكافى ، كتاب الإيمان والكفر ، باب طينة المؤمن والكافر ، ح ١٤٥٢ ، عن محمد بن يحيى وغيره ، عن أحمد بن محمد وغيره ، عن محمد بن خالد ، عن أبى نهشل . بصائر الدرجات ، ص ١٥ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمد ... عن أبى عبد الله عليه السلام : المحاسن ، ص ١٣٢ ، ح ٥ ، بسنده عن أبى نهشل ... عن أبى عبد الله ؛ علل الشرائع ، ص ١١٦ ، ح ١٢ ، بسنده عن البرقى ، عن أبىه ، عن أبى نهشل ، عن محمد بن إسماعيل ، عن أبىه ، عن أبى حمزة ؛ تفسير القمى ، ج ٢ ، ص ٤١١ ، عن أبىه ، عن محمد بن إسماعيل ، وفى الثلاثة الأخيرة إلى قوله : «يَ شَهْدَةُ الْمُقَرَّبُونَ» ؛ وفى علل الشرائع ، ص ١١٧ ، ح ١٤ ، بسنده عن محمد بن إسماعيل ، رفعه إلى محمد بن سنان ، عن زيد الشحام ، عن أبى عبد الله عليه السلام مع اختلاف يسير . وفى بصائر الدرجات ، ص ٢٠ ، ح ٢ ، بسند آخر ، عن أبى عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف الوافى ، ج ٤ ، ص ٢٩ ، ح ١٦٤٧ ؛ البحار ، ج ٦١ ، ص ٤٣ ، ح ٢٠ ؛ وج ٦٧ ، ص ١٢٧ ، ح ٣٢ .

ابن مسكان ، عن سدير ، قال :

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّي (١) تَرَكْتُ مَوَالِيكَ مُخْتَلِفِينَ ، يَتَّبِرُ (٢) بَعْضُهُمْ مِنْ (٣) بَعْضٍ ؟

قَالَ : فَقَالَ (٤) : «وَمَا أَنْتَ وَذَاكَ (٥) ، إِنَّمَا كَلَّفَ (٦) النَّاسُ ثَلَاثَةَ : مَعْرِفَةَ الْأَعْنَمَةِ (٧) ، وَالتَّسْلِيمَ لَهُمْ فِيمَا وَرَدَ (٨) عَلَيْهِمْ ، وَالرَّدَّ إِلَيْهِمْ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ» . (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سدیر گوید: بامام باقر علیه السلام عرض کردم: من دوستان شما را در حالی ترک گفتم (و بسوی شما آمدم) که اختلاف داشتند و از یک دیگر بیزاری می جستند، فرمود: ترا با وضع آنها چکار؟ همانا مردم سه تکلیف دارند: شناختن ائمه و تسلیم بودن در برابر آنها و ارجاع اختلافات خود را بایشان.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۵

[ترجمه کمره ای]:

۱- سدیر گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: من دوستان و پیروان تو را (در کوفه) واگذاردم در حال اختلاف شدیدی (در فتوی) که از همدیگر بیزاری می جستند، گوید: فرمود: تو را با این چه کار است؟ مردم سه وظیفه دارند: ۱- شناختن امامها. ۲- تسلیم و پذیرش از آنها. ۳- مراجعه به آنها در مورد اختلاف.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- سدیر می گوید: به امام باقر علیه السلام عرض کردم: من دوستان و پیروان تو را در کوفه در حالی ترک کردم که در (فتوی) با هم اختلاف شدیدی داشتند و از یکدیگر بیزاری می جستند فرمود: تو در این کار با آن ها چکار است؟ مردم سه وظیفه دارند:

الف- شناخت امامان

ب- تسلیم در برابر آن ها

ج- ارجاع اختلافات خود، به آن ها

توضیح: مراد از کلمه مسلمین در اینجا اهل اسلام در برابر یهود و نصاری نیست بلکه به معنی تسلیم شدن در برابر خداوند است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۲۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف بل مختلف فيه، حسن عندنا. إني تركت مواليك أي بالكوفة مختلفين أي في الفتاوى ما أنت و ذاك الاستفهام للتوبيخ و الإنكار و الواو بمعنى مع، و الضمير المجرور في عليهم للناس و في لهم و إليهم للأئمة، و المعنى أنه لا يضرک اختلافهم، و لا ينبغي لك التعرض لهم، و التسليم هو الانقياد التام فيما يصدر عنهم عليهم السلام قولاً و فعلاً، و عدم الاعتراض عليهم في قيامهم

بالأمر وقعودهم عنه، و ظهورهم و غيبتهم، و ما يصدر عنهم من الأحكام و غيرها على وجه التقية أو المصلحة أو غيرهما، و الرد إليهم استعمال الأمر منهم عند حضورهم، أو العرض على سائر ما ورد عنهم من الأمور القطعية و القواعد الكلية التي بينها في الجمع بين الأخبار المتعارضة عند غيبتهم، أورد علمه إليهم مع صعوبته على الأفهام، بأن يقال لا نفهمه و إن كان هذا منهم فهو حق و هم أعلم بما قالوا، و لا يبادر إلى رده و نفيه، و قد صرح بجميع ذلك في الأخبار، و قد قال لله تعالى:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ

و الرد إليهم رد إلى الرسول، لأن قولهم قوله و حكمهم حكمه، مع أنه يظهر من الأخبار أن قوله: و إلى أولى الأمر منكم، موجود في الأخير أيضا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٧٨

٢- الحديث

١٠١٩/٢. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَثْمَانَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْكَاهِلِيِّ (١٠) ، قَالَ :

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «لَوْ أَنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَ أَقَامُوا الصَّـلَاةَ ، وَ آتَوْا الزَّكَاةَ ، وَ حَجُّوا الْبَيْتَ ، وَ صَامُوا شَهْرَ رَمَضَانَ ، ثُمَّ قَالُوا لِسَيِّئَةٍ صَنَعَهُ اللَّهُ ، أَوْ

ص: ٣٠٣

- ٢-٢ . فى «ج ، بس ، بف» وحاشية «بر» وحاشية بدرالدين : «تبراً» .
- ٣-٣ . فى «ف» : «عن» .
- ٤-٤ . فى البصائر : - «فقال» .
- ٥-٥ . فى مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٧٨ : «ما أنت وذاك ، الاستفهام للتوبيخ والإنكار . والواو بمعنى مع» .
- ٦-٦ . فى البصائر : + «الله» .
- ٧-٧ . فى شرح المازندراني : «الإمام» .
- ٨-٨ . فى البصائر : «يرد» .
- ٩-٩ . بصائر الدرجات ، ص ٥٢٣ ، ح ٢٠ ، عن أحمد بن محمد ، عن محمد بن سنان الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٠ ، ح ٥٦٧ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٦٧ ، ح ٣٣٢١٦ ، وفيه من قوله : «إنما كلف الناس ثلاثة» .
- ١٠-١٠ . عبدالله الكاهلى ، هو عبدالله بن يحيى الكاهلى ، له كتاب يرويه عنه جماعة منهم أحمد بن محمد بن أبى نصر . ويأتى الخبر فى الكافى ، ح ٢٨٧٨ ، بسند آخر عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن عبدالله بن يحيى الكاهلى . ولم نجد توسط حماد بن عثمان بين ابن أبى نصر وعبدالله الكاهلى إلا فى سندنا هذا وما ورد فى المحاسن ، ص ٢٧١ ، ح ٣٦٥ ، والخبر المروى فى المحاسن هو نفس خبرنا هذا ، فينحصر توسط حماد بن عثمان بمورد واحد . . راجع : رجال النجاشى ، ص ٢٢١ ، الرقم ٥٨٠ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ٢٩٥ ، الرقم ٤٤٢ . هذا ، وقد روى أحمد بن محمد بن أبى نصر عن [عبدالله بن يحيى] الكاهلى مباشرة فى الكافى ، ح ٤٤٠٠ . فالظاهر زيادة «عن حماد بن عثمان» فى ما نحن فيه وفى سند المحاسن . وأما احتمال عطف عبدالله الكاهلى على حماد بن عثمان ، فضعيف ؛ فإننا لم نجد سنداً يثبت هذا الاحتمال . يؤيده ما استظهرناه أن عمدة رواة عبدالله الكاهلى ، هم على بن الحكم ، صفوان بن يحيى ومحمد بن أبى عمير ، وهؤلاء فى طبقة أحمد بن محمد بن أبى نصر .

صَنَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ (۱) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : أَلَا (۲) صَنَعَ خِلاَفَ الَّذِي صَنَعَ ، أَوْ وَجَدُوا ذَلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ ، لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ».

ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ : «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْءَمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً» (۳) . ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «عَلَيْكُمْ (۴) بِالتَّسْلِيمِ» . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: اگر مردمی خدای یگانه بی شریک را عبادت کنند و نماز گزارند و زکاة دهند و حج خانه خدا بجا آرند و ماه رمضان را روزه دارند، و پس از همه اینها نسبت بچیزی که خدا یا رسولش کرده بگویند: چرا بر خلاف این نکرد؟ یا این معنی را در دل خود احساس کنند (بی آنکه بزبان آورند) بهمین سبب مشرک باشند، سپس این آیه را تلاوت فرمود: «نه، پیروردگارت سوگند، ایمان ندارند تا ترا در اختلافات خویش حاکم کنند، سپس در دلهای خویش از آنچه حکم کرده ئی ملال و گرفتگی نیابند و بی چون و چرا گردن نهند- ۶۵ سوره ۴-» سپس امام صادق علیه السلام فرمود: بر شما باد بتسلیم.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳۵

[ترجمه کمره ای] :

۲- عبد الله کاهلی گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: اگر مردمی خدای یگانه و بی شریک را پرستند و نماز را بر پا دارند و زکاة را پردازند و به حجّ خانه کعبه روند و ماه رمضان را روزه دارند و سپس در باره چیزی که خدا کند یا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کند بگویند خوب بود خلاف آن را کرده باشند یا این را در دل خود بگذرانند به واسطه آن مشرک گردند و سپس این آیه را خوانند (سوره نساء): «نه، سوگند پروردگارت ایمان ندارند تا تو را در باره آنچه در آن ستیزه دارند حکم سازند و در دل خود گرفتگی و نگرانی از آنچه حکم کنی نداشته باشند و به خوبی تسلیم شوند» سپس امام صادق (علیه السلام) فرمود: بر شما باد به تسلیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- عبد الله کاهلی می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: اگر مردمی خدای یگانه و بی شریک را پرستند و نماز را بر پا دارند و زکوة را پردازند و به حج خانه کعبه بروند و ماه رمضان را روزه بدارند و پس از همه اینها نسبت به کاری که خدا با پیامبرش کرده بگویند چرا خلاف این را نکرد؟

یا این را در دل خود بگذرانند و به واسطه آن مشرک گردند و سپس این آیه را خوانند: «نه، سوگند به پروردگارت ایمان ندارند تا تو را درباره آنچه در آن اختلاف دارند به داوری فراخوانند و در دل خود گرفتگی و نگرانی از آنچه حکم کنی نداشته باشند و به خوبی تسلیم شوند (نسا ۶/۶۵)» سپس امام صادق علیه السلام فرمود: بر شما باد به تسلیم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن. أو وجدوا ذلك فى قلوبهم بأن شكوا فى كونه على جهة الحكمة و المصلحة، فالشرك
محمول على ظاهره، أو ثقل على طبعهم وإن حكموا بكونه حقا و موافقا للحكمة فالشرك فى مقابلة
التوحيد الخالص الذى هو كمال الإيمان

فَلَا وَرَبِّكَ

أى فوربك و لا مزيدة لتأكيد القسم أو النفى الآتى تأكيد له

لَا يُؤْمِنُونَ

أى لا يتصفون بالإيمان

حَتَّى يُحَكِّمُوكَ

و يجعلوك حاكما

فِيَمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

أى فيما اختلف بينهم و اختلط، و منه الشجر لتداخل أغصانه

حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ

أى ضيقا مما حكمت به أو من حكمك أو شكا من أجله، فإن الشاك فى ضيق من أمره

وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

أى ينقادوا لك انقيادا بظاهرهم وباطنهم. قال المحقق الطوسي (ره): قوله: ثم لا يجدوا، إشارة إلى مرتبة الرضا، وقوله: ويسلموا، إلى مرتبة التسليم وهي فوق الرضا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٠

٣- الحديث

١٠٢٠/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ حَمَّادِ ١/٣٩١

بْنِ عَيْسَى ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ ، عَنْ زَيْدِ الشَّحَّامِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ : إِنَّ عِنْدَنَا رَجُلًا يُقَالُ لَهُ : كُتَيْبٌ ، فَـ لَا يَجِيءُ (٦) عَنْكُمْ شَيْءٌ إِلَّا قَالَ (٧) : أَنَا أَسْلَمٌ ؛ فَسَمَّيْنَاهُ «كُتَيْبَ تَسْلِيمٍ» (٨) ، قَالَ : فَتَرَحَّمْ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : «أَتَدْرُونَ مَا التَّسْلِيمُ ؟» فَسَكَّتْنَا ، فَقَالَ : «هُوَ وَاللَّهِ الْأَخْبَاتُ (٩) ، قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ» (١٠) ١١ . بصائر الدرجات ، ص ٥٢٥ ، ح ٢٨ ، عن أحمد بن محمد ؛ رجال الكشي ، ص ٣٣٩ ، ح ٦٢٧ ، بسنده عن الحسين بن المختار ، عن أبي أسامة . تفسير العياشي ، ج ٢ ، ص ١٤٣ ، ح ١٥ ، عن أبي أسامة ، عن أبي عبد الله عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ١١١ ، ح ٥٦٩ . (١١) . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

زید شحام گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: در نزد ما مردی است که نامش کلیب است او هر دستوری که از شما می رسد، می گوید من تسلیمم، از این رو ما او را کلیب تسلیم نامیده ایم، حضرت باو رحمت فرستاد و سپس فرمود: می دانید تسلیم چیست؟ ما سکوت کردیم. خودش فرمود: بخدا تسلیم فروتنی است، خدای عز و جل فرماید: «کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته کردند و در برابر پروردگارشان فروتنی نمودند-۲۳ سوره ۱۱-».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۶

[ترجمه کمره ای]:

۳-زید شحام گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: در نزد ما مردی است به نام کُلیب، هیچ دستوری از شما نرسد جز آنکه گوید: من پذیرایم و ما او را (کلیب پذیرا) نام نهادیم، گوید: آن حضرت به او رحمت فرستاد و سپس فرمود: میدانید، تسلیم چیست؟ ما خموش ماندیم و خود او فرمود: به خدا آن دل دادن است، قول خدا عز و جل است (۲۳ سوره هود): «آن کسانی که گرویدند و کار خوب کردند و دل نهادند به آستان پروردگارشان».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳-زید شحام می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: در نزد ما مردی است به نام کلیب، هیچ دستوری از شما نرسد جز آن که می گوید: من تسلیم هستم و ما او را (کلیب پذیرا) نام نهادیم، گوید: آن حضرت به او رحمت فرستاد و سپس فرمود: می دانید، تسلیم چیست؟

ما ساكت ماندیم و خودش فرمود: به خدا آن دل دادن است، خدای عز و جل می فرماید کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته کردند و در مقابل پروردگارشان فروتنی کردند (هود/۲۳).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق. و کلیب بصیغة التصغیر أسلم بصیغة المتکلم من باب التفعیل فترحم علیه ای قال رحمه الله، و الإخبات الخشوع فی الظاهر و الباطن، و التواضع بالقلب و الجوارح، و الطاعة فی السر و العلن من الخبت و هی الأرض المطمئنة، قال الراغب: الخبت المطمئن من الأرض، و أخبت الرجل قصد الخبت أو نزله، نحو أسهل و أنجد، ثم استعمل الإخبات فی استعمال اللین و التواضع، قال عز و جل:

وَ أَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ وَ قَالَ تَعَالَىٰ: وَ بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ أی المتواضعین نحو لا یستکبرون عَنْ عِبَادَتِهِ

و قوله تعالیٰ: فَتُخِبَ لَهُ قُلُوبُهُمْ

أی تلین و تخشع، انتهى. و قول الله خبر مبتدأ محذوف، أی هو قول الله، أو مبتدأ خبره محذوف، أی قول الله من ذلك.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۸۰

- ١-١ . فى الكافى ، ح ٢٨٧٨ والمحاسن : «النبيّ» .
- ٢-٢ . فى «ب» : «ألا» بالتخفيف .
- ٣-٣ . النساء (٤) : ٦٥ .
- ٤-٤ . فى المحاسن : «وعليكم» .
- ٥-٥ . المحاسن ، ص ٢٧١ ، كتاب مصابيح الظلم ، ح ٣٦٥ ، عن أبيه ، عن صفوان بن يحيى وأحمد بن محمد بن أبى نصر ؛ الكافى ، كتاب الإيمان والكفر ، باب الشرك ، ح ٢٨٧٨ عن على بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن عبد الله بن يحيى الكاهلى ، عن أبى عبد الله عليه السلام . بصائر الدرجات ، ص ٥٢٠ ، ح ٣ ، بسنده عن الكاهلى . وفيه ، ص ٥٢١ ، ح ٨ ، بسند آخر ، وفيهما مع اختلاف يسير . وفى تفسير العياشى ، ح ١ ، ص ٢٥٥ ، ح ١٨٤ ، عن عبد الله بن يحيى الكاهلى ، عن أبى عبد الله عليه السلام مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٠ ، ح ٥٦٨ .
- ٦-٦ . فى البصائر : «يسمى كليباً فلا نتحدّث» بدل «يقال له كليب فلا يجىء» .
- ٧-٧ . فى «ب» : «يقول» .
- ٨-٨ . فى البصائر : «التسليم» .
- ٩-٩ . «الإخبات» : الخشوع والتواضع . وأصل ذلك من الخَبْت ، وهو المظمئن من الأرض . لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٢٨ (خبت) .
- ١٠-١٠ . هود .
- ١١- : ٢٣ .

۱۱-۱۲. بصائر الدرجات، ص ۵۲۵، ح ۲۸، عن أحمد بن محمد؛ رجال الكشي، ص ۳۳۹، ح ۶۲۷، بسنده عن الحسين بن المختار، عن أبي أسامة. تفسير العياشي، ج ۲، ص ۱۴۳، ح ۱۵، عن أبي أسامة، عن أبي عبد الله عليه السلام الوافي، ج ۲، ص ۱۱۱، ح ۵۶۹.

۴- الحديث

۱۰۲۱/۴. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنْ أَبَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۱) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا» (۲) قَالَ: «الْإِقْتِرَافُ (۳): التَّسْلِيمُ لَنَا، وَ الصَّدْقُ (۴) عَلَيْنَا (۵)، وَ الْأَيُّ يَكْذِبَ عَلَيْنَا». (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام در باره قول خدای تبارک و تعالی «وهر که کار نیکی انجام دهد، برای او نسبت بآن نیکی افزائیم- ۲۲ سوره ۴۲-» فرمود: انجام دادن کار نیک، تسلیم بودن نسبت بمان، و راست بودن با ماست و اینکه بر ما دروغ نبندد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۶

[ترجمه کمره ای]:

۴- محمد بن مسلم از امام باقر(علیه السلام) در تفسیر قول خدا تبارک و تعالی (۲۳) سوره شوری): «هر که حسنه ای به دست آرد در آن برایش حُسنی افزائیم» فرمود: اقراراف حسنه تسلیم شدن به ما و باور از ما و دروغ نشمردن بر ما است.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۹۳

[ترجمه آیت الهی] :

۴- محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام در تفسیر قول خدای تبارک و تعالی «هر کس کار نیکی انجام دهد بر حسنه او می افزائیم(شوری/۲۲)» و فرمود: انجام کار نیک تسلیم بودن نسبت به ما و راست بودن با ماست و اینکه بر ما دروغ نبندد و اخبار جعلی به ما نسبت ندهد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف علی المشهور

وَ مَنْ يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً

قال الطبرسى قدس سره: أى من فعل طاعة نزد له فى تلك الطاعة حسنى بأن نوجب له الثواب، و ذكر أبو حمزة الثمالى عن السدى أنه قال: اقرار الحسنة المودة لآل محمد صلى الله عليه وآله و سلم. و صح عن الحسن بن على عليهما السلام أنه خطب الناس فقال فى خطبته: أنا من أهل البيت الذين افترض الله مودتهم على كل مسلم، فقال:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا

و اقرار الحسنة مودتنا أهل البيت. و روى إسماعيل بن عبد الخالق عن أبى عبد الله عليه السلام أنه قال: إنها نزلت فىنا أهل البيت أصحاب الكساء، انتهى. و أقول: الأخبار فى كون المراد بالحسنة فيها مودتهم عليهم السلام كثيرة أوردتها فى الكتاب الكبير، و يؤيده أنها وقعت بعد قوله تعالى:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

و لا ينافيه هذا الخبر بل هو تفسير للمودة بأنها هى التى تكون مع الإقرار بإمامتهم، و التسليم لهم، و الصدق عليهم، و أن لا يرووا عنهم ما لم يقولوا، و يحتمل تعميم الحسنة بحيث يشمل كل طاعة، و تكون هذه الأخبار محمولة على أنها أفضل أفرادها، و لا يتوهم التكرار فى الثانى و الثالث، لأن الصدق عليهم لا ينافى الكذب عليهم، فالثانى رواية الأحاديث الصادقة عنهم، و الثالث ترك رواية الأخبار الكاذبة عليهم و لا يغنى شىء منهما عن الآخر.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨١

٥- الحديث

١٠٢٢/٥. عُلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ، عَنْ بَشِيرِ الدَّهَّانِ، عَنْ كَامِلِ التَّمَّارِ، قَالَ:

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «(قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ)» (۷) أَتَدْرِي مَنْ هُمْ؟ . قُلْتُ (۸) : أَنْتَ أَعْلَمُ ،
قَالَ : «(قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ)» : الْمُسْلِمُونَ ؛ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ هُمُ النَّجَبَاءُ (۹) ، فَالْمُؤْمِنُ غَرِيبٌ ،
فَطُوبَى (۱۰) لِلْغُرَبَاءِ . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

کامل تمار گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: «براستی که مؤمنان رستگارند- ۱- سوره ۲۳-» میدانی
کیانند؟ عرض کردم: شما بهتر میدانید، فرمود: براستی که مؤمنان تسلیم شوندگان رستگارند تسلیم
شوندگان همان نجیبانند، پس مؤمن غریب است و خوشا حال غریبان. (یعنی چون مؤمن با تسلیم
کمیاب است پس او غریب است، زیرا هم انس ندارد و انشش تنها با خداست).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳۶

[ترجمه کمره ای] :

۵- کامل تمار گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود: به تحقیق رستگار شدند مؤمنان، میدانی آنان
کیانند؟ من گفتم: تو داناتری، فرمود: به تحقیق رستگار شدند مؤمنان و پذیرندگان، به راستی آنها که
پذیرند هم آنها نجیبانند، مؤمن، غریب است و خوشا بر غریبان.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۹۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- کامل تمار می گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: به راستی که مؤمنان پیروز شدند میدانی آنان کیانند؟ گفتیم: تو داناتری، فرمود: به راستی رستگار شدند مؤمنان و پذیرندگان، به راستی آن ها که بپذیرند هم آن ها نجباوند، مؤمن، غریب است و خوشا بر غریبان.

توضیح: مؤمن چون توجهش بخدا و اولیاء خداست و انش با معبود یکتاست و کمتر با دیگران می جوشد و چون چنین کسانی کمیاب اند تنها و غریبند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و قید علیه السلام ایمان او فسر به، لما مر من قوله سبحانه:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ . فالمؤمن غریب أى فظهر صحة قول النبى صلى الله عليه وآله وسلم المؤمن غریب، أى نادر لا يجد من صنفه من يأنس به إلا نادرا فأنسه بالله و بأوليائه، و لو لم يكن إشارة إلى الخبر فالتفريع أيضا ظاهر، لأن أرباب التسليم قليلون. و قيل: التفريع مبنى على ما اشتهر فى الرواية من قلة عدد النجباء نحو: ما من قوم إلا و فيهم نجيب أو نجيبان، و قيل: إنما فرع غربة المؤمن على تفسيره بالمسلم، و وصف المسلم بالنجيب لقلة المسلم و النجيب فيما بين الناس و شذوذه جدا و هذا معنى الغربة. كما قيل:

و للناس فيما يعشقون مذاهب- و لى مذهب فرد أعيش به وحدى

أقول: و فى المحاسن: و المؤمن بالواو، فلا يحتاج إلى تكلف، و فى البصائر ثم قال: إن المسلمين هم المنتجبون يوم القيامة هم أصحاب الحديث، و النجيب الكريم الحسيب و طوبى مؤنث أطيّب، و سيأتى فى الرواية أنه اسم شجرة فى الجنة.

مرآة العقول؛ ج ٤ ، ص ٢٨٢

ص: ٣٠٥

-
- ١-١ . فى «ف»: + «قال» .
 - ٢-٢ . الشورى (٤٢): ٢٣ .
 - ٣-٣ . قال الراغب: «أصل القَرْفُ والاقتراف: قشر اللحاء عن الشجر ، والجلدة عن الجَرْح . وما يؤخذ منه قَرْفٌ . واستعير الاقتراف للاكتساب ، حسنا كان أو سوءاً» . المفردات للراغب ، ص ٦٦٧ (قرف).
 - ٤-٤ . فى «ف»: «والتصديق» .
 - ٥-٥ . فى تفسير فرات ، ح ٥٢٩ : «والصدق [والتصديق خ . ل] فينا» .
 - ٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ٥٢١ ، ح ٦ ، بسنده عن أبان . وفيه ، ح ٧ ، بسند آخر . تفسير فرات ، ص ٣٩٧ ، ح ٥٢٩ ، بسنده عن محمّد بن مسلم ، مع زيادة فى أوّله . راجع: الكافى ، كتاب الروضة ، ح ١٥٣٩٠ ؛ والأمالى للطوسى ، ص ٢٦٩ ، المجلس ١٠ ، ذيل ح ٣٩ ؛ وتفسير القمى ، ج ٢ ، ص ٢٧٦ ؛ وتفسير فرات ، ص ١٩٧ - ١٩٨ ، ح ٢٥٦ و ٢٥٧ ؛ وص ٣٩٧ ، ذيل ح ٥٢٧ الوافى ، ج ٢ ، ص ١١١ ، ح ٥٧٠ .
 - ٧-٧ . المؤمنون (٢٣): ١ . وفى «ف»: + «الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتٍ هُمْ خَاشِعُونَ» .

٨-٨ . فى البحار : «قيل» .

٩-٩ . «النَّجَبَاءُ» : جمع النجيب ، وهو الفاضل الكريم ذو الحسب ، والنفيس فى نوعه . راجع : لسان العرب ، ج ١ ، ص ٧٨٤ (نجب) .

١٠-١٠ . فى المحاسن : «والمؤمن غريب ، والمؤمن غريب ، ثم قال : طوبى للغرباء» بدل «فالمؤمن قريب فطوبى للغرباء» .

١١-١١ . المحاسن ، ص ٢٧١ ، كتاب مصابيح الظلم ، ح ٣٦٦ عن محمد بن عبد الحميد الكوفى ، عن حماد بن عيسى ومنصور بن يونس بزرج ، عن بشير الدهان ، عن كامل التمار . بصائر الدرجات ، ص ٥٢٥ ، ح ٢٩ ، بسنده عن منصور بن يونس ، عن بشير الدهان ، عن كليب ، إلى قوله : «هم النجباء» . وفى المحاسن ، ص ٢٧٢ ، ح ٣٦٧ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٥٢٠ ، ح ١ ؛ وص ٥٢٢ ، ح ١٢ و١٣ ، بسندهم عن كامل التمار ، مع اختلاف يسير . وفى بصائر الدرجات ، ص ٥٢٣ ، ح ١٧ و١٩ ، بسند آخر مع اختلاف . راجع : بصائر الدرجات ، ص ٥٢١ ، ح ٤ و٥ ؛ وص ٥٢٤ ، ح ٢٤ ؛ والتوحيد ، ص ٤٥٨ ، ح ٢٢ الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٢ ، ح ٥٧١ ؛ البحار ، ج ٦٧ ، ص ٤١ ؛ وص ٢٦٤ ، وفيهما إلى قوله : «هم النجباء» .

٦- الحديث

١٠٢٣/٦ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنِ الْخَشَّابِ ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ ، عَنْ رَبِيعِ الْمُسَلِّىِّ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا الْأَنْصَارِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْتَكْمَلَ الْأَيْمَانَ كُلَّهُ ، فَلْيُقِلْ (١) : الْقَوْلُ مَنَى فِي جَمِيعِ الْأَشْيَاءِ قَوْلُ آلِ مُحَمَّدٍ فِيمَا أَسْرُوا وَ مَا أَعْلَنُوا ، وَ فِيمَا بَلَّغْنِي عَنْهُمْ وَ فِيمَا لَمْ يَبْلُغْنِي» . (٢) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام میفرمود: هر که را خوش آید که تمام مراتب ایمان را کامل کند، باید بگوید: گفتار من نسبت بهر موضوعی گفتار آل محمد است در آنچه (بواسطه تقیه یا عدم فهم مخاطب) پنهان کنند و در آنچه آشکار دارند، در آنچه از ایشان بمن برسد و در آنچه بمن نرسد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۷

[ترجمه کمره ای]:

۶- یحیی بن زکریا انصاری گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: هر که را خوش آید که همه درجات ایمان را کامل نماید باید بگوید: قول و عقیده من در همه چیز قول و عقیده آل محمد است در آنچه نماند دارند و در آنچه آشکار کنند، در آنچه از آنها به من رسیده و در آنچه به من نرسیده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۶- یحیی بن زکریا انصاری می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود:

هرکس را خوش آید که تمام درجات ایمان را کامل کند باید بگوید: گفتار و عقیده من در همه چیز گفتار و عقیده آل محمد است در آنچه پنهان و در آنچه آشکار کنند و هر آنچه که از ایشان به من برسد و در آنچه که به من نرسد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۳۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مرسل مجهول. فليقل كذا فى بعض النسخ وهو الظاهر، وفى أكثر النسخ فليقبل، ولعله تصحيف، وعلى تقديره يمكن أن يكون القول مبتدأ وقول آل محمد خبره، والجملة مفعولاً للقبول، أى فليقبل هذه العقيدة ويزعن بها ويعمل بمقتضاها، أو القول منصوب وقول آل محمد بدل منه لبيان أن قوله عليه السلام موافق لقول جميعهم، ففى قوله: فيما بلغنى، التفات، وقيل: فيه إشارة إلى وجوب قبول قوله، سواء نقله عن آباءه الطاهرين أم لا، ولا يخفى ما فيه فيما أسروا أى أخفوه تقيّة من المخالفين أو لقصور فهم الناس.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٣

٧- الحديث

١٠٢٤/٧. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ ابْنِ أُذَيْنَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ أَوْ بُرَيْدٍ:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قَالَ (٣): «لَقَدْ خَاطَبَ اللَّهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كِتَابِهِ».

قَالَ: قُلْتُ: فِي أَيِّ مَوْضِعٍ؟

قَالَ (٤) : «فِي قَوْلِهِ : «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ (٥) فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ (٦)» فِيمَا تَعَاقدُوا (٧) عَلَيْهِ : لَئِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّدًا إِلَّا (٨) يَرُدُّوا هَذَا الْأَمْرَ فِي بَنِي هَاشِمٍ ثُمَّ لَا

ص: ٣٠٦

-
- ١-١ . في «ب، ج، ض، ف، بر، بس، بف» وحاشية «ض، بح» : «فليقبل» . وقال في المرأة :
«لعله تصحيف» . وجعل المتن ظاهرا .
٢-٢ . الوافي ، ج ٢ ، ص ١١٢ ، ح ٥٧٢ .
٣-٣ . في البحار : - «قال قال» .
٤-٤ . في البحار : - «قال : قلت : في أي موضع قال» .
٥-٥ . في تفسير القمّي : + «يا علي» .
٦-٦ . في «ف» : + «ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ» . وفي البحار : + «قال» .
٧-٧ . في «ف» : «تعاهدوا» .
٨-٨ . في البحار : «لا» بدون الهمزة .

يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ» عَلَيْهِمْ مِنَ الْقَتْلِ أَوْ الْعَفْوِ (١) «وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (٢) ٤ . في
«ألف، ف» : - «رحمه الله» . (٣) . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

زراره یا برید گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: بتحقیق که خدا امیر المؤمنین علیه السلام را در کتابش مخاطب ساخته است، عرض کردم: در کجا؟ فرمود: در این قول: «اگر آنها زمانی که بخویش ستم کردند پیش تو آمده و از تو آمرزش خواسته بودند و پیغمبر برایشان آمرزش خواسته بود، خدا را توبه پذیر و مهربان مییافتند، نه پیروردگارت سوگند ایمان ندارند تا ترا در مشاجرات خویش حاکم قرار دهند» یعنی در پیمانی که بستند، که اگر خدا محمد را میرانید، امر خلافت را به بنی هاشم برنگردانند «سپس در دل خود از آنچه حکم کرده ئی» از کشتن یا بخشیدن «ملالی نیابند و بی چون و چرا گردن نهند».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۷

[ترجمه کمره ای]:

۷- زراره یا برید از امام باقر (علیه السلام) که فرمود: محققاً خدا به امیر المؤمنین در قرآن خود خطاب می دارد، گوید: گفتم: در کجای قرآن؟ فرمود: در قول خود (۶۴ سوره نساء): «و اگر چنانچه آنها وقتی به خود ستم می کردند نزد تو می آمدند و از خدا آمرزش می خواستند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هم برای آنها آمرزش می خواست هر آینه خدا را بسیار توبه پذیر و مهربان می یافتند: «نه به خدای تو، ایمان ندارد تا تو را در آنچه در آن ستیزه دارند حکم کنند» یعنی نسبت بدان چه در آن هم پیمان شده اند که اگر خدا محمد را میرانید امر امامت را نگذارند در بنی هاشم باشد، «سپس در دل خود گرفتگی و ناگواری درک نکنند نسبت به حکمی که تو صادر کنی» در باره آنها از قتل یا عفو «و به خوبی تسلیم باشند».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۵

[ترجمه آیت الهی]:

۷- زراره یا برید از امام باقر علیه السلام نقل می کند که فرمود: محققا خدا به امیر المؤمنین در قرآن خود خطابی دارد، گوید: گفتم: در کجای قرآن؟ فرمود: در این قول که فرمود: «اگر زمانی آن ها به خود ستم کردند و نزد تو آمده و از تو آموزش خواسته بودند و پیامبر بر ایشان آموزش خواسته بود.

«هرآینه خدا را بسیار توبه پذیر و مهربان می یافتند نه به پروردگارت سوگند که ایمان ندارند تا تو را در مشاجرات خویش داور و حکم قرار دهند».

یعنی نسبت بدانچه در آن هم پیمان شده اند که اگر خدا محمد را می میراند و امر امامت را به بنی هاشم بر نمی گشت «سپس در دل خود از آنچه که حکم کرده ای از کشتن یا بخشیدن ملالی نیابند و بی چون و چرا به آن گردن نهند و بپذیرند (نساء/۶۴-۶۵).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. لقد خاطب الله یعنی أن المخاطب فی جاءوک و أمثاله أمير المؤمنین علیه السلام بقرينة

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ

فإن الالتفات من الخطاب إلى الغيبة ثم العود إلى الخطاب نادر جدا و تفسیر ما شجر بينهم بما تعاقدوا علیه إما مبنی علی أن المراد بالشجر الجريان كما قيل، أو علی أنه وقع ابتداء بينهم تشاجر

ثم اتفقوا، أو على أن المراد التشاجر بينهم وبين المؤمنين، أو أنه لما كان الأمر عظيماً من شأنه أن يتشاجر فيه عبر عن وقوعه بالشجر، وقيل: أراد عليه السلام أن المراد بظلمهم أنفسهم تعاقدهم فيما بينهم منازعين لله ورسوله وللمؤمنين أن يصرفوا الأمر عن بنى هاشم، وأنه المراد بقوله فيها شجر بينهم، أي فيما وقع النزاع بينهم مع الله ورسوله والمؤمنين بهذا التعاقد، فإن الله كان معهم وفيما بينهم كما قال سبحانه:

وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا

والرسول أيضاً كان عالماً بما أسروا من مخالفته فكأنه كان فيهم شاهداً على منازعتهم إياه. ومعنى تحكيمهم أمير المؤمنين عليه السلام على أنفسهم أن يقولوا له: إنا ظلمنا أنفسنا بظلمنا إياك وإرادتنا صرف الأمر عنك مخالفة لله ورسوله فاحكم علينا بما شئت و طهرنا كما شئت أما بالقتل أو العفو جزاء لما فعلنا، وفي القاموس: اشتجروا: تخالفوا كتشاجروا وشجر بينهم الأمر شجورا تنازعوا فيه، والشىء شجرا: ربطه، والرجل عن الأمر صرفه ونحاه ومنعه ودفعه، والشجر: الأمر المختلف، وشجر كفرح كثر جمعه.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٣

٨- الحديث

١٠٢٥/٨. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ - رَحِمَهُ اللَّهُ (٥) - عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْحَسَنِيِّ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقَبَةَ (٦) ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ أَيْمَنَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

١/٣٢٩

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ» (٧) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ، قَالَ (٨) : «هُمُ الْمُسْلِمُونَ لِأَلِ مُحَمَّدٍ ، الَّذِينَ إِذَا سَمِعُوا الْحَدِيثَ ، لَمْ يَزِيدُوا فِيهِ ، وَ لَمْ يَنْقُصُوا مِنْهُ» (٩) ، جَاؤُوا بِهِ كَمَا سَمِعُوهُ» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو بصیر گوید: امام صادق علیه السلام راجع بقول خدای عز و جل «کسانی که سخنان را میشنوند و از نیکوترش پیروی میکنند، تا آخر آیه-۱۸ سوره ۳۹-» فرمود: ایشان تسلیم شوندگان در برابر آل محمدند، همان کسانی که چون حدیثی شنوند، کم و زیادش نکنند، و چنان که شنیده اند تحویل دهند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳۷

[ترجمه کمره ای] :

۸- ابو بصیر گوید: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم از قول خدا عز و جل (۱۸ سوره زمر): «کسانی که گفتاری بشنوند و بهترش را پیروی کنند (تا آخر آیه) آنانند که خدا آنها را رهبری کرده و آنانند همان خردمندان» فرمود: آنها تسلیم شده های به آل محمدند آن کسانی که چون حدیث را بشنوند بر آن نیفزایند و از آن نگاهند، و چنانچه شنیدند آن را بیاورند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۹۷

[ترجمه آیت الهی]:

۸- ابو بصیر می گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم از قول خدای عز و جل: «کسانی که سخنان را می شنوند و از بهترین آنها پیروی می کنند ایشان از تسلیم شدگانند. به آل محمداند همان کسانی که چون حدیثی می شنوند بر آن نیفزایند و از آن نگاهند، و چنانچه شنیدند آن را نقل می کنند(زمر/۱۸)».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور، و قد مر مضمونه فی کتاب العقل فی باب روایة الكتب، و المشهور بین المفسرین أن ضمیر أحسنه راجع إلى القول فاتباع أحسنه عبارة عن ترک التصرف فيه بزيادة أو نقص لإرادة النقل بالمعنى، و هذا التصرف مناف للتسلیم و قد مر أنه یحتمل أن یكون الضمیر راجعا إلى الأتباع المذكور فی ضمن الفعل، أى یتبعون أحسن اتباع فینطبق ما ذكره علیه السلام علیه بلا تکلف.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۸۴

(۹۶) باب أن الواجب علی الناس بعد ما یقضون مناسکهم أن...

إشاره

٩٦ _ بَابُ أَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى النَّاسِ بَعْدَ مَا يَقْضُونَ مَنَاسِكَهُمْ أَنْ يَأْتُوا الْأَئِمَّامَ فَيَسْأَلُونَهُ عَنِ (١١) مَعَالِمِ دِينِهِمْ وَيُعَلِّمُونَهُ (١٢)

وَلَا يَتَّبِعُهُمْ وَلَا يَتَّبِعُهُمْ وَ مَوَدَّتَهُمْ لَهُ (١٣)

١- الحديث

١٠٢٦/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ ابْنِ أُذَيْنَةَ ، عَنِ الْفُضَيْلِ (١٤) :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : نَظَرَ إِلَى النَّاسِ يَطُوفُونَ حَوْلَ الْكَعْبَةِ ، فَقَالَ : « هَكَذَا كَانُوا

ص : ٣٠٧

١-١ . في «ب ، ف ، ب ف» : «والعفو» .

٢-٢ . النساء

٣-٣ : ٦٤ _ ٦٥ .

٤-٣ . تفسير القمّي ، ج ١ ، ص ١٤٢ ، وفيه إلى قوله : «لَوْجَدُوا اللَّهَ تَوَاباً رَحِيماً» مع اختلاف

يسير . وراجع : الكافي ، كتاب الروضة ، ح ١٥٣٤١ الوافي ، ج ٢ ، ص ١١٣ ، ح ٥٧٣ ؛ البحار ، ج

٦٨ ، ص ٢٣٣ .

٥-٤ . في «ألف ، ف» : - «رحمه الله» .

٦-٥ . في الوسائل : - «عن علي بن عقبة» .

٧-٦ . الزمر (٣٩) : ١٨ .

٨-٧ . في الوسائل ، ج ٢٧ ، ح ٨٢ : «فقال» .

٩-٨ . في «ف» : «عنه» .

- ۹-۱۰ . الکافی ، کتاب فضل العلم ، باب روایة الكتب والحديث ... ، ح ۱۴۳ ، بسند آخر عن ابي بصير ؛ الاختصاص ، ص ۵ ، بسنده عن ابي بصير ، عن أحدهما عليهما السلام ، وفيهما مع اختلاف سير الوافي ، ج ۲ ، ص ۱۱۴ ، ح ۵۷۴ ؛ الوسائل ، ج ۲۷ ، ص ۸۲ ، ح ۳۳۲۶۸ .
- ۱۱-۱۰ . فی شرح المازندرانی : - «عن» .
- ۱۲-۱۱ . هکذا فی «ب ، ض ، بر» وحاشیة «بح» . وفي المطبوع وسائر النسخ : «يعلمونهم» .
- ۱۳-۱۲ . فی «ج» وحاشیة «ض ، ف ، بح» ومرآة العقول : «لهم» .
- ۱۴-۱ . فی «ب ، ض ، و» : + «بن يسار» .

يَطُوفُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ (۱) ، إِنَّمَا أُمِرُوا أَنْ يَطُوفُوا بِهَا ، ثُمَّ يَنْفِرُوا إِلَيْنَا (۲) ، فَيَعْلَمُونَا وَلَا يَتَّهَمُونَ وَلَا يَتَّهَمُونَ ، وَيَعْرِضُونَ (۳) عَلَيْنَا نَصْرَتَهُمْ ، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ : «فَأَجْعَلْ (۴) أَفئدةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ» (۵) . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

فضیل گوید: امام باقر علیه السلام بمردمی که گرد کعبه طواف میکردند، نگاه کرد و فرمود: در زمان جاهلیت این گونه طواف میکردند. همانا مردم دستور دارند که گرد کعبه طواف کنند و سپس سوی ما کوچ کنند و ولایت و دوستی خود را بما اعلام دارند و یاری خود را نسبت بما عرضه کنند، سپس این آیه را قرائت فرمود: «دلهای برخی از مردم را متوجه ما گردان-۳۶ سوره ۱۴» .

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۳۸

[ترجمه کمره ای] :

۱- فضیل از امام باقر (علیه السلام) گوید: نگاهی به مردم کرد که دور کعبه طواف می کردند، فرمود: در زمان جاهلیت هم به همین وضع طواف می کردند همانا دستور دارند که بدان طواف کنند و سپس نزد ما بکوچند و ولایت و دوستی خود را به ما اعلام کنند و یاری خود را در اختیار ما گذارند، سپس این آیه را خواند (۳۶ سوره ابراهیم): «و بگردان دل‌های مردم را هواه خواه آنان».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- فضیل می گوید: امام باقر علیه السلام به مردی که گرد خانه خدا طواف می کرد نگریست و فرمود: در زمان جاهلیت هم مردم به همین وضع طواف می کردند همانا مردم دستور دارند که دور کعبه طواف کنند و سپس نزد ما بیایند. و ولایت و دوستی خود را اعلام کنند و یاری خود را به ما عرضه کنند سپس این آیه را خواند «دل‌های مردم را به سوی ما متوجه کن (ابراهیم/۳۶)».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. هكذا كانوا يطوفون أى فى عدم المعرفة بأحكامه و آدابه و عدم تحقق شرائط القبول فيهم، فإن من شرائطه الإسلام و الإيمان و هؤلاء لإخلالهم بالولاية مثلهم فى عدم الإيمان بل الإسلام، و فيه إشعار بأن علة وجوب الحج إتيان الإمام و عرض الولاية و النصره عليه و أخذ الأحكام منه، فيحتمل أن يكون المراد بقوله: هكذا كانوا يطوفون، أنهم يطوفون من غير معرفة لهم بالمقصود الأصيل من الأمر بالإتيان إلى الكعبة و الطواف، فإن إبراهيم على نبينا و آله و عليه السلام حين بنى الكعبة و جعل لذريته عندها مسكنا قال

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

فَأَجْعَلِ الْأُفْدَةَ مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

فاستجاب الله دعاءه و أمر الناس بالإتيان إلى الحج من كل فج ليتحببوا إلى ذريته و يعرضوا عليهم نصرتهم و ولايتهم، ليصير ذلك سببا لنجاتهم و وسيلة إلى رفع درجاتهم و ذريعة إلى تعرف أحكام دينهم، و تقوية أيمانهم و يقينهم و عرض النصره أن يقولوا: نحن من شيعتكم متهينون لنصرتكم، فإن أمرتمونا بالخروج و الجهاد أو غير ذلك من الأمور نطيعكم. ثم اعلم أن فى النسخ التى رأينا و اجعل بالواو، و فى المصاحف بالفاء و لعله من النساخ أو نقل بالمعنى و الأفئدة جمع فؤاد و هو القلب، و من للابتداء كقولك: القلب منى سقيم، أى أفئدة ناس، أو للتبويض و لذلك ورد لو قال: أفئدة الناس لآزدهمت عليهم فارس و الروم

تَهْوِي إِلَيْهِمْ

أى تسرع إليهم شوقا و ودا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٥

٢- الحديث

١٠٢٧/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَصْبَاطٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ النُّعْمَانِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَرَأَى النَّاسَ بِمَكَّةَ وَ مَا يَعْمَلُونَ - قَالَ: فَقَالَ (٧): «فِعَالٌ (٨) كَفِعَالِ الْجَاهِلِيَّةِ، أَمَا وَاللَّهِ، مَا أُمِرُوا بِهَذَا، وَ (٩) مَا أُمِرُوا إِلَّا أَنْ يَقْضُوا نَفْسَهُمْ (١٠)، وَ لِيُوفُوا

ص: ٣٠٨

١- ٢. فى الوافى: «هكذا يطوفون: يعنى من دون معرفة لهم بالمقصود الاصلى من الامر بالياتيان الى الكعبة والطواف، فان ابراهيم - على نبينا وآله وعليه السلام - حين بنى الكعبة وجعل لذريته عندها مسكنا قال: «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْـِءَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِيًا إِلَيْهِمْ» [ابراهيم (١٤): ٣٧] فاستجاب الله دعاءه، وأمر الناس بالياتيان إلى الحج من كل فج ليحببوا إلى ذريته ويعرضوا عليهم نصرتهم وولايتهم؛ ليصير ذلك سببا لنجاتهم، ووسيلة إلى رفع درجاتهم، وذريعة إلى تعرف أحكام دينهم، وتقوية إيمانهم و يقينهم. وعرض النصره أن يقولوا لهم: هل لكم من حاجة فى نصرتنا لكم فى أمر من الأمور».

٢- ٣. فى «بر»: «ثم ينصرفوا».

٣- ٤. فى «بس»: «يفرضوا».

٤- ٥. هكذا فى «ج» والقرآن. وفى أكثر النسخ والمطبوع وشرح المازندراني: «واجعل». قال فى مرآة العقول، ج ٤، ص ٢٨٥: «لعله - أى الواو - من النسخ، أو نقل بالمعنى».

٥- ٦. ابراهيم (١٤): ٣٧.

٦- ٧. عيون الأخبار، ج ٢، ص ٢٦٢، ح ٣٠، بسنده عن على بن ابراهيم ...، عن ابن أذينة، عن زرارة، عن أبى جعفر عليه السلام، إلى قوله: «يعرضوا علينا نصرتهم» مع اختلاف يسير. علل

الشرائع ، ص ٤٠٦ ، ح ٨ ، بسند آخر ، إلى قوله : «فيعلمونا ولايتهم» مع اختلاف يسير . تفسير العياشي ، ج ٢ ، ص ٢٣٤ ، ح ٤٣ ، عن فضيل بن يسار ، عن أبي جعفر عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ١١٥ ، ح ٥٧٥ .

٧-٨ . في «ف» : - «فقال» .

٨-٩ . في «بر» : - «فعال» .

٩-١٠ . في «ض» : + «قال و» . وفي «بر» : + «قال» .

١٠-١١ . قال ابن الأثير : التَّفْتُ : هو ما يفعله الْمُحْرِمُ بالحجِّ إذا حلَّ ، كقصّ الشارب والأظفار ، وبتف الإبط ، وحلق العانة . وقيل : هو إذهاب الشَّعَثِ والدَّرَنِ والوسخ مطلقا . النهاية ، ج ١ ، ص ١٩١ (تفت) .

نُدُّوهُمْ (١) ، فَيَمُرُّوا بِنَا ، فَيُخَبِّرُونَا بِوَلَايَتِهِمْ ، وَيَعْرِضُوا عَلَيْنَا نُصْرَتَهُمْ . (٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام مردم را در مکه دید که چه میکنند، سپس فرمود: کارهایی است مانند کارهای جاهلیت، همانا بخدا سوگند که چنین دستور ندارند، آنچه دستور دارند اینست که: حج خود را انجام دهند و بنذر خود وفا کنند و نزد ما آیند و ولایت خود را بما خبر دهند و نصرت خویش را بر ما عرضه کنند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢ ، ص ٢٣٩

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابی عبیده گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) وقتی مردم را در مکه دید و کارهای آنها را ملاحظه کرد، فرمود: این کارها به مانند کارهای دوران جاهلیت است. هلا به خدا مأمور بدان نیستند، آنچه دستور دارند این است که حج را انجام دهند و به نذر خود وفا کنند و نزد ما آیند و ولایت خود را به ما اظهار کنند و نصرت خود را در اختیار ما گذارند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابی عبیده گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام وقتی مردم را در مکه دید و کارهای آنها را ملاحظه کرد، فرمود: این کارها به مانند کارهای دوران جاهلیت است. همانا به خدا سوگند که چنین دستوری را ندارند.

آنچه دستور دارند این است که حج را انجام دهند و به نذر خود وفا کنند (و گوسفند را قربانی کنند) و به نزد ما آیند و ولایت خود را به ما اظهار کنند و یاری خود را در اختیار ما گذارند.

توضیح: از این حدیث برمی آید که در زمان امام حاجیان پس از مراسم حج باید به حضور امام برسند و با او تجدید بیعت کنند و از حلال و حرام از آنها پرسند زیرا حج بدون ولایت و امامت مثل حج زمان جاهلیت است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. وفعال بكسر الفاء جمع فعل، وبالفتح مفرد ما أمروا بهذا أى وحده أو بهذا الوجه الذى يفعلون كما مر، قال الله تعالى:

وَ اذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَ يُذَكِّرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ، ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَ لِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَ لِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

و قال الطبرسى (ره): ثم ليقضوا تفثهم، ليزيلوا تفث الحرام من تقليم ظفر و أخذ شعر و غسل و استعمال طيب، و قيل: معناه ليقضوا مناسك الحج كلها عن ابن عباس و ابن عمر، قال الزجاج: قضاء التفث كناية عن الخروج من الإحرام إلى الإحلال

وَ لِيُوفُوا نُدُورَهُمْ

بقضائها أى و ليطموا نذورهم و قضاءها قال ابن عباس: هو نحر ما نذروا من البدن، و قيل: هو ما نذروا من أعمال البر فى أيام الحج، و ربما نذر الإنسان أن يتصدق إن رزقه الله الحج، و إن كان على الرجل نذرا مطلقة فالأفضل أن يفى بها هناك أيضا، انتهى. و أقول: قوله فيمروا بنا، يحتمل أن يكون تفسيرا لقضاء التفث أو للإيفاء بالنذور، فإن ولاية الإمام من أعظم العهود التى يجب الوفاء بها، أو لا يكون تفسيرا لشيء منهما لبيان ما يجب عليهم الإتيان به بعد الحج و حكمة وجوب الحج كما مر. و يؤيد

الأول ما روى عن عبد الله بن سنان عن ذريح المحاربي قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام: إن الله أمرني في كتابه بأمر فأحب أن أعلمه، قال: وما ذاك؟ قلت: قول الله:

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَ لِيُوفُوا نُذُورَهُمْ

قال: ليقضوا تفثهم لقاء الإمام، و ليوفوا نذورهم تلك المناسك، قال عبد الله سنان: فأتيت أبا عبد الله عليه السلام فقلت: جعلت فداك قول الله

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ

قال: أخذ الشارب و قص الأظفار و ما أشبه ذلك، قال: قلت: جعلت فداك فإن ذريحا المحاربي حدثني عنك أنك قلت ثم ليقضوا تفثهم: لقاء الإمام،

وَ لِيُوفُوا نُذُورَهُمْ

تلك المناسك، قال: صدق ذريح و صدقت، إن للقرآن ظاهرا و باطنا، و من يحتمل ما يحتمل ذريح! و على هذا فالمراد بالتفث أو قضائه تطهير البدن و القلب و الروح من الأوساخ الظاهرة و الباطنة، فيدخل فيه المعنيان معا إذ الغسل و حلق الشعر و قص الأظفار تطهير للبدن من الأوساخ الظاهرة، و لقاء الإمام تطهير للقلب من الأدران و الأوساخ الباطنة التي هي الجهل و الضلال و الصفات الرديئة و الأخلاق الدنية، و سيأتي مزيد توضيح لذلك في كتاب الحج إن شاء الله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٦

٣- الحديث

۱۰۲۸/۳. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ؛ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ ابْنِ فَضَالٍ جَمِيعاً ، عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَمَّارٍ ، عَنْ سَدِيرٍ ، قَالَ :

۱/۳۹۳

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرَ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، وَهُوَ دَاخِلٌ وَأَنَا خَارِجٌ ، وَأَخَذَ بِيَدِي ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْبَيْتَ ، فَقَالَ : « يَا سَدِيرُ ، إِنَّمَا أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَأْتُوا هَذِهِ الْأَعْحَابَ ، فَيَطُوفُوا بِهَا ، ثُمَّ يَأْتُونَا فَيُعَلِّمُونَا وَلَا يَتَّهَمُونَ لَنَا ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ : «وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ اهْتَدَى» (۳) _ ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى صَدْرِهِ _ إِلَى (۴) وَلَا يَتَنَا».

ثُمَّ قَالَ : « يَا سَدِيرُ ، أَفَأَرِيكَ (۵) الصَّادِّينَ عَنْ دِينِ اللَّهِ ؟ » . ثُمَّ نَظَرَ إِلَى أَبِي حَنِيفَةَ وَ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَ هُمْ حَلَقٌ فِي الْمَسْجِدِ ، فَقَالَ : « هُوَ لِأَنَّ الصَّادِّينَ عَنْ دِينِ اللَّهِ بَلَّغُوا هُدَى مِنَ اللَّهِ وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ ، إِنَّ هُوَ لِأَنَّ الْأَعْحَابَ لَوْ جَلَسُوا فِي بُيُوتِهِمْ ، فَجَالَ النَّاسُ ، فَلَمْ يَجِدُوا أَحَدًا يُخْبِرُهُمْ عَنِ اللَّهِ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى _ وَ عَنْ رَسُولِهِ (۶) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حَتَّى يَأْتُونَا ، فَخُبِّرُهُمْ عَنِ اللَّهِ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى _ وَ عَنْ رَسُولِهِ (۷) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ » . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سدیر گوید: زمانی که امام باقر علیه السلام وارد مسجد الحرام میشد و من خارج میشدم، دست مرا گرفت و رو بکعبه ایستاد و فرمود: ای سدیر! همانا مردم مأمور شدند که نزد این سنگها (کعبه) آیند و گرد آن طواف کنند. سپس نزد ما آیند و ولایت خود را نسبت بما اعلام دارند، و همینست گفته خدا «همانا من آمرزنده ام آنکه را ایمان آورد و کار شایسته کند و سپس رهبری شود- ۸۲ سوره ۲۰-»

آنگاه با دست بسینه اش اشاره کرد و فرمود: بسوی ولایت ما (رهبری شود). سپس فرمود: ای سدیر: کسانی که مردم را از دین خدا جلوگیر میشوند بتو مینمایم، آنگاه به ابو حنیفه و سفیان ثوری که در آن زمان جلوگیر دین خدا بودند و در مسجد حلقه زده بودند، نگریست و فرمود: اینها ایند که بدون هدایت از جانب خدا و سندی آشکار، از دین خدا جلوگیری می کنند، همانا این پلیدان اگر در خانه های خود نشینند، مردم بگردش افتند و چون کسیرا نیابند که از خدای تبارک و تعالی و رسولش بآنها خبر دهد، نزد ما آیند، تا ما بآنها از خدای تبارک و تعالی و رسولش خبر دهیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۳۹

[ترجمه کمره ای]:

۳- سدیر گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم در حالی که او وارد مسجد الحرام می شد و من خارج می شدم، دست مرا گرفت و برابر کعبه ایستاد و فرمود: ای سدیر، همانا به مردم دستور داده شده که بیایند به این سنگها طواف کنند و سپس نزد ما آیند و ولایت خود را به ما اعلام دارند و این است قول خدا (۸۲ سوره طه): «و به راستی من بسیار آمرزنده ام برای کسی که باز گردد و بگردد و کار خوب کند و سپس رهبری شود». پس از آن اشاره به سینه خود کرد و گفت: به سوی ولایت ما رهبری شود. سپس فرمود: ای سدیر، من کسانی را که از دین خدا جلو گیرند به تو می نمایم و نگاهی به ابی حنیفه و سفیان ثوری انداخت که در آن روز حلقه هائی در میان مسجد الحرام تشکیل داده بودند و فرمود: آنانند که سد راه دین خدایند بی رهبری از طرف خدا و بی دلیل روشن بر پیشوائی و گفتار خود، اگر این خبیثها در خانه خود نشینند، مردم بگردند و کسی را نیابند که به آنها از طرف خدا و رسولش خبر دهد آن وقت نزد ما آیند و از طرف خدا تبارک و تعالی و رسولش به آنها خبر دهیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۹۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- سدیر می گوید: زمانی که امام باقر علیه السلام وارد مسجد الحرام می شد و من خارج می شدم، دست مرا گرفت و در برابر کعبه ایستاد و فرمود: ای سدیر، همانا به مردم دستور داده شده که بیایند و به دور این سنگها (کعبه) طواف کنند و سپس نزد ما آیند و ولایت خود را به ما اعلام دارند و این است قول خداوند: «و به راستی برای کسی که بازگردد و بگردد و کار خوب انجام دهد و سپس رهبری شود بسیار آمرزنده ام (زمر/۸۲)»

آن گاه با دست به سینه اش اشاره کرد و فرمود: به سوی ولایت ما رهبری شود سپس فرمود: ای سدیر من کسانی را که از دین خدا جلوگیری کنند به تو می نمایانم آن گاه به ابو حنیفه و سفیان ثوری که در آن موقع بازدارنده مردم از دین خدا بودند و در مسجد الحرام حلقه زده بودند نگریست و فرمود اینها ایند که بدون هدایت از جانب خداوند و بدون سندی آشکار از دین خدا جلوگیری می کنند اگر این پلیدها در خانه خود بنشینند و مردم بگردند و جستجو کنند و کسی را نیابند که از خدا و رسولش به آنها خبر دهد.

نزد ما آیند و ما از طرف خدا تبارک و تعالی و رسولش به آن ها خبر دهیم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۲۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. و هو داخل أى فى المسجد الحرام و أنا خارج أى منه، و الواو الأولى للحال، و مفعول سمعت محذوف يفسره قوله يا سدير و أخذ بيدى عطف للجملة الفعلية على الاسمية يأتوا هذه الأحجار كان التعبير بهذه العبارة للتنبيه على أن فى أمر الحكيم العليم بإتيان هذه الأحجار لا بد من سر عظيم و حكمة جليلة هى إتيان الإمام و عرض الولاية عليهم، فظاهره الأحجار و باطنه موالاته الأئمة الأبرار إلى ولايتنا فيه تقدير القول، أى و قال ولايتنا، و الظرف متعلق بقوله اهتدى . الصادين عن دين الله أى المانعين الناس عنه. إلى أبى حنيفة من فقهاء المخالفين و سفيان الثورى من صوفيتهم، و ضمير هم للصادين أو للملعونين باعتبار أنهما كانا مع أتباعهما، و الحلق كعنب جمع حلقة بالفتح و هم الجماعات، يستدير كل جماعة منهم كحلقة الباب و غيرها كذا فى النهاية، و قال الجوهري: جمع الحلقة، حلق بفتح الحاء على غير قياس، و حكى عن أبى عمرو أن الواحد حلقة بالتحريك و الجمع حلق بالفتح بلا هدى من الله تأكيد و الهداية بالوحى أو الإلهام أو السماع من أئمة الهدى، و الأخابيث جمع أخبث لو جلسوا لو للتمنى و قوله فنخبرهم منصوب أو للشرط و جزاؤه محذوف أى لكان خيرا لهم، و يدل على أن الصوفية الذين كانوا فى أعصار الأئمة عليهم السلام كانوا معارضين لهم صادين عنهم و عن دين الله عليهم لعنة الله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٨٨

ص: ٣٠٩

١-١ . إشارة إلى الآية ٢٩ من سورة الحجّ (٢٢): «ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ».

٢-٢ . الوافى، ج ٢، ص ١١٦، ح ٥٧٦ .

٣-٣ . طه (٢٠): ٨٢ .

٤-٤ . فى «ب» : «أى» . وفى «ف» : - «إلى» .

٥-٥ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار . وفى المطبوع : «فأريك» بدون الهمزة .

٦-٦ . فى «ض ، بر» : «رسول الله» .

٧-٧ . فى «ب» : «رسول الله» .

٨-٨ . راجع : المحاسن ، ص ١٤٢ ، كتاب الصفوة ، ح ٣٥ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٧٨ ، ح ٦ ؛ وتفسير فرات ، ص ١٨٠ ، ذيل ح ٢٣٣ ، وص ٢٥٧ ، ح ٣٥٠ ؛ وص ٢٥٨ ، ح ٣٥٢ ، عن أبى جعفر عليه السلام ؛ وتفسير القمى ، ج ٢ ، ص ٦١ ، فى كَلِّها من قوله : «وَإِنِّي لَغَفَّارٌ» إلى قوله : «إلى ولايتنا» مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ١١٦ ، ح ٥٧٨ ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ٣٦٤ ، ح ٨١ .

(٩٧) باب أن الأئمة تدخل الملائكة بيوتهم و...

إشاره

٩٧ _ بَابُ أَنَّ الْأَئِمَّةَ تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بُيُوتَهُمْ وَتَطَأُ بُسُطَهُمْ وَتَأْتِيهِمْ بِالْأَخْبَارِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

١- الحديث

١٠٢٩/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ سِنَانٍ ، عَنْ مِسْمَعٍ كِرْدِينِ الْبَصْرِيِّ ، قَالَ :

كُنْتُ لَا أَزِيدُ عَلَى أَكْلَةٍ بِاللَّيْلِ (١) وَالنَّهَارِ ، فَرُبَّمَا اسْتَأْذَنْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَ أَجِدُ الْمَائِدَةَ قَدْ رُفِعَتْ (٢) ، لَعَلِّي لَا أَرَاهَا بَيْنَ يَدَيْهِ _ فَإِذَا دَخَلْتُ دَعَا بِهَا ، فَأَصَبْتُ (٣) مَعَهُ مِنَ الطَّعَامِ ، وَلَا أَتَأَذَى بِذَلِكَ ، وَإِذَا عَقَبْتُ بِالطَّعَامِ عِنْدَ غَيْرِهِ ، لَمْ أَقْدِرْ عَلَى أَنْ أَفَرَّ ، وَلَمْ أَنْمَ مِنَ النَّفْخَةِ ، فَشَكَوْتُ

ذَلِكَ إِلَيْهِ ، وَ أَخْبَرْتُهُ بِأَنِّي إِذَا أَكَلْتُ عِنْدَهُ لَمْ أَتَذَّبْ بِهِ ، فَقَالَ : « يَا أَبَا سَيَّارٍ ، إِنَّكَ تَأْكُلُ (٤) طَعَامَ قَوْمِ صَالِحِينَ ، تُصَافِحُهُمْ (٥) الْمَلَأَ لَائِكَ عَلَى فُرْشِهِمْ ».

قَالَ : قُلْتُ : وَ (٦) يَظْهَرُونَ لَكُمْ ؟

قَالَ : فَمَسَحَ يَدَهُ عَلَى بَعْضِ صَبِيَانِهِ ، فَقَالَ : « هُمُ الْطِفُّ بِصَبِيَانِنَا مِنَّا بِهِمْ » . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

مسمع کردین بصری گوید: من در شبانه روز بیش از یک مرتبه غذا نمی خوردم. گاهی از امام صادق علیه السلام اجازه شرفیابی حضورش را می‌گرفتم که فکر می‌کردم سفره برچیده شده و حضرت را در برابر سفره نخواهم دید (تا مبادا امر بخوردن کند و مرا زیان دهد) ولی چون وارد می‌شدم سفره می‌طلبید من هم همراه حضرت غذا می‌خوردم و از آن ناراحت نمی‌شدم، ولی هر گاه در منزل دیگری غذا روی غذا می‌خوردم، آرام نمی‌گرفتم و از نفخ شکم خوابم نمی‌برد: من این مطلب را بحضرت یاد آور شدم و گزارش دادم که هر گاه نزد او غذا می‌خورم آزارم نمی‌دهد فرمود: ای ابا سیار! تو غذای مردم صالحی را می‌خوری که فرشتگان با آنها روی فرششان مصافحه میکنند، عرض کردم: برای شما آشکار هم می‌شوند؟ حضرت دست خود را بیکی از کودکانش کشید و فرمود آنها نسبت بکودکان ما از خود ما مهربانترند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۴۰

[ترجمه کمره ای] :

۱- مَسْمَعِ كَرْدِينِ بَصْرِيْ گويد: شيوهٔ من اين بود كه به روز و شب يك بار بيشتر نمي خوردم و بسا كه به حساب اين كه سفرهٔ خانهٔ امام صادق (عليه السلام) را بر چيده اند و من سر سفره به آن حضرت وارد نمي شوم، اجازهٔ ورود به آن حضرت را مي خواستم و چون خدمتش مي رسيدم مي فرمود: غذا بياورند و من با آن حضرت غذا (روي غذا مي خوردم) و هيچ آزاري نداشت براي من و اگر نزد ديگري غذا روي غذا مي خوردم آسائش من سلب مي شد و از نفخ شكم خوابم نمي برد. من اين حالت را نزد امام شكايت كردم و به او گزارش دادم كه اگر خدمت او روي غذا بخورم آزاري نينم، فرمود: اي ابا سيّار، تو (در خانهٔ ما) غذاي مردم خوبي را مي خوري كه فرسته ها بالاي فرش آنها به آنها دست مي دهند و مصافحه مي كنند، گويد: گفتم: براي شما آشكار هم مي شوند؟ گويد: دست به سر يكي از كودكانش كشيد و فرمود: آنها نسبت به كودكان ما از خودمان مهربان ترند.

ترجمه كمره اي ؛ ج ۳ ، ص ۱۰۱

[ترجمه آيت اللهی]:

۱- مَسْمَعِ كَرْدِينِ بَصْرِيْ مي گويد: من در روز و شب بيش از يك بار غذا نمي خوردم گاهي از امام صادق عليه السلام اجازه شرفيابي مي گرفتم و فكر مي كردم سفره برچيده شده و من بر سر سفره آن حضرت وارد نمي شوم ولي چون وارد مي شدم مي فرمود: غذا بياورند و من با آن حضرت غذا مي خوردم و از آن ناراحت نمي شدم ولي هرگاه در منزل ديگري غذا مي خوردم آسائش من سلب مي شد و از نفخ شكم، خوابم نمي برد. من اين جريان را براي حضرت بيان كردم و به او گزارش دادم كه اگر در منزل او غذا بخورم ناراحت نمي شوم، فرمود: اي ابا سيّار، تو (در خانهٔ ما) غذاي انسانهاي خوبي را مي خوري كه فرشته ها بالاي فرش آن ها به آنها دست مي دهند و مصافحه مي كنند، گويد: گفتم: براي شما آشكار هم مي شوند؟ گويد: دست به سر يكي از كودكانش كشيد و فرمود: آنها نسبت به كودكان ما از خودمان مهربان ترند.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. و أجد المائدة جملة حالية یعنی استأذنت علیه و الحال إني أجد أي أرى أو أجد في نفسي و اعلم أن المائدة قد رفعت، و إنما فعلت ذلك لكي لا أرى المائدة بين يديه عليه السلام، و المعنى كنت أتعمد الاستئذان عليه بعد رفع المائدة لئلا يلزمني الأكل لزعمي أني أتضرر به فأصبت معه أي تناولت عنده أو بشراكته، بأن يكون عليه السلام يعيد الأكل لعدم احتشامه و إذا عقبته على بناء التفعيل أي أكلت بعد أكلتي من النفخة أي الريح المحبوس في البطن هم أطف بصبياننا أي يظهرون لنا لخدمة صبياننا و لا ينافي هذا ما مر أن الإمام لا يعاين الملك إذ قد سبق أنه محمول على أنه لا يعاينه وقت التحديث لا مطلقاً، أو لا يرونه في صورته الأصلية أو غالباً، و الأول أظهر.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۸۹

۲- الحديث

١٠٣٠/٢. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ (٨) ،
عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ :

ص: ٣١٠

١-١ . في البصائر ، ص ٩٢ : «في الليل» .

٢-٢ . في الوافي : «وأجد المائدة قد رفعت ، جملة حالية ، يعني استأذنت عليه والحال أنني أجد
في نفسي أن المائدة قد رفعت ، وإنما فعلت ذلك لكيلا أرى المائدة بين يديه عليه السلام . والمعنى:
كنت أتعهد الاستيذان عليه بعد رفع المائدة لئلا يلزمني الأكل ، لزعمي أنني أتضرر به » .
٣-٣ . هكذا في «ف ، بر ، بس» ومراة العقول والبصائر ، ص ٩٢ . وفي المطبوع وبعض النسخ :
«فأصيب» .

٤-٤ . في البصائر ، ص ٩٢ : «لتأكل» .

٥-٥ . في «ف» : «فصافحهم» .

٦-٦ . في البصائر ، ص ٩٢ : «و» .

٧-٧ . بصائر الدرجات ، ص ٩٢ ، ح ٩ ، عن أحمد بن محمد . وفيه ، ص ٩٠ ، ح ١ ، عن يعقوب
بن يزيد ، عن ابن سنان ، مع اختلاف الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٣٤ ، ح ١٢٢٣ ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص
١٥٨ ، ح ٢٢٣ .

٨-٨ . لم نجد توسط من يسمّى بمحمد بن القاسم بين محمد بن خالد والحسين بن أبي العلاء ،
والمتوسط بينهما في بعض الأسناد القاسم بن محمد [الجوهري] . كما في الكافي ، ح ٤٩٨ ؛
والمحاسن ، ص ٩٣ ، ح ٤٩ ، وص ٤٢٧ ، ح ٢٣٥ ؛ وثواب الأعمال ، ص ٢٤٦ ، ح ١ . فلا يبعد
وقوع تقديم وتأخير في العنوان وكون الصواب هو «القاسم بن محمد» .

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قَالَ : «يَا حُسَيْنُ _ وَضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى (١) مَسَاوِرَ (٢) فِي الْبَيْتِ _
مَسَاوِرُ طَالَ مَا (٣) اتَّكَتْ (٤) عَلَيْهَا الْمَلَأَتْكَ ، وَرُبَّمَا التَّقَطْنَا مِنْ زَغَبِهَا (٥)» . (٦) _

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسین بن ابی العلاء گوید: امام صادق علیه السلام دستش را بمتکاهائی که در خانه بود زد و فرمود: ای حسین! اینها متکاهائی است که فرشتگان بارها بر آن تکیه داده اند و ما گاهی پره‌های کوچکشان را از زمین برچیده ایم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۱

[ترجمه کمره ای]:

۲- حسین بن ابی العلاء از امام صادق (علیه السلام) گوید: فرمود: ای حسین- و دست به پشتی هائی زد که در اطاق بود- دیر زمانی است که فرشته‌ها بر اینها تکیه زدند و بسا که ما از پر آنان برچیدیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- حسین بن ابی العلاء می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای حسین- و دست به پشتی هائی زد که در اطاق بود- دیر زمانی است که فرشته‌ها بر اینها تکیه زده اند و بسا که ما از پر آنان برچیدیم.

توضیح: زغب پره‌های ریزی است که برای اولین بار بیرون می‌آید و این حدیث با صراحت بیان می‌کند که فرشتگان جسم اند و پر دارند بعکس اعتقاد فیلسوفان که آنها را جسم نمی‌دانند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. و المساور جمع مسور کمبر و هو متکئا من آدم مساور خبر مبتداً محذوف أى هذه مساور، و ما فى قوله: ما اتکت، مصدرية، و الاتکاء مهموز قلبت همزته ألفا و أسقطت بالإعلال و ربما التقطنا أى أخذنا و فى القاموس: الزغب صغار الشعر و الريش و لينه و أول ما يبدو منهما، انتهى. و الخبر يدل صريحا على تجسم الملائكة و أنهم أولو أجنحة كما عليه إجماع المسلمين ردا على الفلاسفة و من يتبعهم.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۸۹

۳- الحدیث

۱۰۳۱/۳. مُحَمَّدٌ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ ۱/۳۹۴

عَطِيَّةَ الْأَعْمَسِيِّ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ، قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَاحْتَبَسْتُ (٧) فِي الدَّارِ سَاعَةً ، ثُمَّ دَخَلْتُ (٨) الْبَيْتَ (٩) - وَهُوَ يَلْتَقِطُ شَيْئًا ، وَادْخَلَ يَدَهُ مِنْ (١٠) وَرَاءِ السُّتْرِ ، فَنَاولَهُ مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ - فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، هَذَا الَّذِي أَرَاكَ تَلْتَقِطُهُ (١١) أَيُّ شَيْءٍ هُوَ (١٢) ؟

فَقَالَ (١٣) : «فَضْلَةٌ مِنْ زَعْبِ الْمَلِكِ لَأَيْكَةِ ، نَجْمَعُهُ إِذَا خَلَوْنَا (١٤) ، نَجْعَلُهُ (١٥) ...»

ص: ٣١١

-
- ١-١ . فى «ف» : «على» .
 - ٢-٢ . «المساور» : جمع المِسْوَرَة والمِسْوَر . وهو متكا من آدم ، أى جلدٍ مدبوغ . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ٣٨ (سور) .
 - ٣-٣ . «ما» فاعل «طال» . والمراد بها الزمان .
 - ٤-٤ . فى البصائر : «يا حسين بيوتنا مهبط الملائكة والوحى ، وضرب بيده إلى مساور فى البيت فقال : يا حسين ، مساور والله طال ما اتكأت» بدل «يا حسين وضرب _ إلى _ ما اتكت» .
 - ٥-٥ . فى «ض» : «زغبتها» . و«الزغب» : صغار الشعر والريش وليئنه ، أو أول ما يبدو منهما . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ١٧٤ (زغب) .
 - ٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ٩٠ ، ح ٢ ، عن أحمد بن محمد الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٤ ، ح ١٢٢٤ .
 - ٧-٧ . فى مرآة العقول : «فاحتبست ، على بناء المعلوم أو المجهول ؛ لأنه لازم ومتعد» .
 - ٨-٨ . فى البصائر : + «عليه» .
 - ٩-٩ . فى البحار ، ج ٤٦ ، ص ٤٧ : - «البيت» .
 - ١٠-١٠ . فى البحار ، ج ٤٦ ، ص ٤٧ : «فى» .
 - ١١-١١ . فى «ب» : «تلقطه» . وفى البصائر والبحار ، ج ٤٦ ، ص ٣٣ و٤٧ : «تلتقط» .
 - ١٢-١٢ . فى البصائر : - «هو» .

۱۳-۱۳. فی البحار، ج ۶، ص ۴۷: «قال» .
۱۴-۱۴. فی البصائر: «جاؤنا». وقوله: «خلّونا»، أي تركونا. وجوّز المجلسی فیہ التجرید أيضا.
۱۵-۱۵. فی الوافی: - «نجعله» .

سَبْحاً (۱) لِأَوْلَادِنَا (۲)».

فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، وَإِنَّهُمْ لَيَأْتُونَكَمْ؟

فَقَالَ: «يَا أَبَا حَمَزَةَ، إِنَّهُمْ لَيَزَاحِمُونَا عَلَى تُكَاتِنَا (۳)». (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو حمزه ثمالی گوید: خدمت حضرت علی بن الحسین علیهما السلام رسیدم، ساعتی در حیاط توقف کردم و سپس وارد اتاق شدم، حضرت چیزی از زمین برمیچید و دستش را پشت پرده می برد و بکسی که در آن اتاق بود می داد. من عرض کردم: قربانت، چیست که می بینم برمیچینی؟ فرمود: زیادیهائی از پر فرشتگانست که چون از نزد ما میروند، [با ما خلوت میکنند] آنها را جمع میکنیم، و تسبیح [بازو بند] فرزندان خود میکنیم. عرض کردم: قربانت، فرشتگان نزد شما می آیند؟ فرمود: ای ابا حمزه! آنها روی متکاها جا را بر ما تنگ میکنند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۱

[ترجمه کمره ای]:

۳- ابی حمزه ثمالی گوید: خدمت امام علی بن الحسین (علیهما السلام) رسیدم و ساعتی در حیاط متوقف شدم و سپس وارد اطاق گردیدم، دیدم امام چیزی جمع کرد و دست پشت پرده دراز کرد و آن را به کسی که پشت پرده بود داد. گفتم: قربانت، این ها که جمع می کردی چه بود؟ فرمود: مقداری از زیادی پره‌های فرشته‌ها است که وقتی می روند و ما را تنها می گذارند جمع می کنیم و آن را برای کودکان خود رولباسی (تسبیح خ ل) می کنیم، من گفتم: قربانت، آنها نزد شما می آیند؟ فرمود: ای ابا حمزه، آنها بر پشت‌های ما با ما مزاحمت می کنند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- ابی حمزه ثمالی گوید: خدمت امام علی بن الحسین علیه السلام رسیدم و ساعتی در حیاط ماندم و سپس وارد اطاق شدم دیدم امام چیزی جمع کرد و دست پشت پرده دراز کرد و آنرا به کسی که پشت پرده بود داد.

گفتم: قربانت، این ها که جمع کردی چه بود؟ فرمود: مقداری از زیادی پره‌های فرشته‌هاست که وقتی می روند و ما را تنها می گذارند جمع می کنیم و آن را برای کودکان خود رولباسی درست می کنیم، گفتم: قربانت، آنها نزد شما می آیند؟ فرمود: ای ابا حمزه، آن ها بر پشت‌های ما تکیه می زنند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح فاحتبست على بناء المعلوم أو المجهول، لأنه لازم و متعد أى حبسونى فى صحن الدار ساعة ثم جاءنى الإذن فى دخول البيت، و كان الاحتباس كان لالتقاط الزغب إذا خلونا بتشديد اللام أى تركونا و ذهبوا عنا أو بتخفيفها و الواو الأصلية من الخلوة، و المال واحد نجعله سيحا فى أكثر النسخ بالياء المثناة التحتانية، و قال الجوهري: السيح ضرب من البرود، و السيح عباءة و برد مسيح و مسير أى منخطط، و عباءة مسيحية، و فى بعضها بالباء الموحدة جمع سبحة و بالضم و هى خرزات يسبح بها، قيل: لعله أراد عليه السلام بذلك جعلها منظومة فى خيط كالخرزات التى يسبح بها، و تعليقها على الأولاد للعودة، و ذلك لأن اتخاذ التمام و العوذات من الخرزات على هيئة السبحة كان متعارفا فى سوائف الأزمنة كما هو اليوم، و ربما تسمى سبحة و إن لم يسبح بها، انتهى. و أقول: فى بصائر الدرجات سخابا لأولادنا فى أخبار كثيرة، و السخاب ككتاب خيط ينظم فيه خزر و يلبسه الصبيان و الجوارى، و قيل: هو قلادة تتخذ من قرنفل و مسك و نحوه و ليس فيها من اللؤلؤ و الجواهر شىء، كذا ذكره الجزرى. و يؤيده ما رواه فى البصائر أيضا عن مفضل بن عمر قال: دخلت على أبى عبد الله فىنا أنا جالس عنده إذ أقبل موسى ابنه و فى رقبته قلادة فيها ريش غلاظ، فدعوت به فقبلته و ضممته إلى، ثم قلت لأبى عبد الله عليه السلام: جعلت فداك أى شىء هذا الذى فى رقبته موسى؟ فقال: هذا من أجنحة الملائكة، قال: فقلت: و إنها لتأتىكم؟ قال: نعم و إنها لتأتينا و تتعفر فى فرشنا، و إن هذا الذى فى رقبته موسى من أجنحتها ليزاحموننا أى يجلسون فى مجلسنا و على مساورنا بحيث يضيق المجلس علينا، و التكاة كهزمة: ما يعتمد عليه حين الجلوس.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٩١

٤- الحديث

١٠٣٢/٤. مُحَمَّدٌ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ (٥) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْلَمَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ :

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : « مَا مِنْ مَلِكٍ يُهْبِطُهُ اللَّهُ فِي أَمْرٍ

ص : ٣١٢

١-١ . هكذا في «ب ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافي . وقال في الوافي : «والسبحة _ بالضم _ خزرات يسبح بها . ولعله عليه السلام أراد بذلك جعلها منظومة في خيط كالخزرات التي يسبح بها ، وتعليقها على الأولاد للعودة ؛ وذلك لأنَّ اتِّخَاذَ التَّمَائِمِ والعودات من الخزرات هيئة السبحة كان متعارفاً في سوائف الأزمنة كما هو اليوم . وربما تسمى سبحة وإن لم يسبح بها . وفي بعض النسخ بالنون ، وهو اليمن والبركة» . واختاره المحقق الشعراني في التعليقة على شرح المازندراني ، وأيده برواية نقلها في بصائر الدرجات ، ص ٩٢ ، ح ١٠ ، بسنده عن الحارث النضري ، قال : رأيت على بعض صبيانهم تعويذاً ، فقلت : جعلني الله فداك ، أما يكره تعويد القرآن يعلق على الصبي؟ فقال : «إنَّ ذا ليس بذا ، إنما ذا من ريش الملائكة ، تطأ فرشنا ، وتمسح رؤوس صبياننا» . وفي البصائر ، ص ٩٢ ، ح ٦ : «سخابا» . و«السخاب» قلادة تتخذ من قَرْنُفُلٍ . وفي بعض النسخ والمطبوع : «سيحا» . و«السيح» ضرب من البرود ، أو عباءة مخططة . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٣٧٧ (سيح) .

٢-٢ . في البحار ، ج ٤٦ ، ص ٣٣ - «نجمعه إذا خلونا نجعله سبحاً لأولادنا» .

٣-٣ . في البحار ، ج ٤٦ ، ص ٣٣ : «متكائنا» . و«التُّكَاةُ» مثال الهمزة : ما يُتَّكَأُ وَيُعْتَمَدُ عَلَيْهِ . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٨٢ (وكأ) .

٤-٤ . بصائر الدرجات ، ص ٩١ ، ح ٦ ، عن أحمد بن محمد الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٣٥ ، ح ١٢٢٥ ؛ البحار ، ج ٤٦ ، ص ٣٣ ، ذيل ح ٢٨ ؛ وص ٤٧ ، ح ٤٩ .

٥-٥ . هكذا في «ألف ، ض ، ف» . وفي «ب ، ج ، و ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» والمطبوع : «محمد بن الحسن» . والصواب ما أثبتناه ؛ فإنَّ محمد بن أسلم هو محمد بن أسلم الطبري الجبلي

، روى محمد بن يحيى - وهو المراد من محمد - فى ضمن آخرين عن محمد بن الحسين بن أبى الخطاب كتابه ، وتوسط بينه وبين محمد بن يحيى بعنوان محمد بن الحسين فى بعض الأسناد . راجع : رجال النجاشى ، ص ٣٦٨ ، الرقم ٩٩٩ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ٣٨٥ ، الرقم ٥٨٩ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ١٥ ، ص ٤١٧ - ٤١٨ يؤكّد ذلك أنّ الخبر رواه الصفار فى بصائر الدرجات ، ص ٩٥ ، ح ٢٢ . عن محمد بن الحسين ، عن محمد بن أسلم .

مَا يُهْبِطُهُ (١) إِلَّا بَدَأَ بِالْأَمَامِ ، فَعَرَضَ (٢) ذَلِكَ عَلَيْهِ ، وَ إِنِّ مُخْتَلَفَ الْمَلَأَيْكَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - إِلَى صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

موسى بن جعفر عليه السلام فرمود: فرشته نى نيست كه خدايش براى امرى بزمين فرو فرستد جز اينكه ابتدا نزد امام آيد و آن امر را باو عرض كند: و رفت و آمد ملائكه از نزد خداى تبارك و تعالى بسوى صاحب الامر است.

ترجمه مصطفوى ؛ ج ٢ ، ص ٢٤٢

[ترجمه كمره اى] :

٤- على بن أبى حمزه گوید: شنيدم ابو الحسن (عليه السلام) مى فرمود: هيچ فرشته اى نيست كه براى امرى از طرف خدا مأمور شود و فرود آيد، جز اينكه نخست نزد امام آيد و آن دستور را به او عرضه كند، و محل رفت و آمد فرشته ها از طرف خدا حضور صاحب امر امامت است.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۱۰۳

[ترجمه آیت الهی] :

۴- علی بن ابی حمزه گوید: شنیدم ابو الحسن علیه السلام می فرمود: هیچ فرشته ای نیست که برای امری از طرف خدا مأمور شود و فرود آید، جز اینکه نخست نزد امام آید و آن دستور را به او عرضه کند، و محل رفت و آمد فرشته ها از طرف خدا محضر صاحب ولایت است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف، و أبو الحسن هو الكاظم عليه السلام في أمر كان في التعليل و ما للإبهام و التعميم، و يحتمل أن يكون ما للنفي تأكيدا للنفي السابق لتعميم الحكم كل ملك و كل إهباط، و في البصائر في أمر مما يهبط له، و المختلف مصدر ميمي و عبارة عن المجيء و الذهاب هذا الأمر أي الإمامة.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۹۱

(۹۸) باب أن الجن يأتيهم فيسألونهم عن ...

٣٥ _ بَابُ أَنَّ الْجِنَّ يَأْتِيهِمْ (٤) فَيَسْأَلُونَهُمْ عَنْ مَعَالِمِ دِينِهِمْ وَ يَتَوَجَّهُونَ فِي أُمُورِهِمْ

١- الحديث

١٠٣٣/١. بَعْضُ أَصْحَابِنَا ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ مُسَاوِرٍ ، عَنْ سَعْدِ الْأَسْكَافِ ، قَالَ :

أَتَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي بَعْضِ مَا أَتَيْتُهُ ، فَجَعَلَ يَقُولُ : «لَا تَعْجَلْ (٥)» حَتَّى حَمَيْتِ الشَّمْسُ عَلَيَّ ، وَ جَعَلْتُ أَتَّبِعُ (٦) الْأَعْفِيَاءَ ، فَمَا لَبِثَ (٧) أَنْ خَرَجَ عَلَيَّ قَوْمٌ كَانَتْهُمْ الْجَرَادُ الصُّفْرُ (٨) ، عَلَيْهِمُ الْبُثُوثُ (٩) قَدْ انْتَهَكْتُهُمْ (١٠) الْعِبَادَةَ ، قَالَ : فَوَ اللَّهُ ، لَأَنْسَانِي مَا كُنْتُ فِيهِ مِنْ

ص: ٣١٣

١-١ . فى «ب» : «ما يهبط» . وفى البصائر : - «ما يهبطة» .

٢-٢ . فى «ف» : «فيعرض» .

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ٩٥ ، ح ٢٢ ، عن محمد بن الحسين ، عن محمد بن مسلم ، عن ابن أبى حمزة ، عن أبى الحسن موسى بن جعفر عليه السلام الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣ ، ح ١٢٢٦ .

٤-٤ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بس» : «تأتيهم» . وفى حاشية «ج» ومراة العقول : «يأتونهم» . وهو الأنسب ب : «فيسألونهم» و«يتوجهون» .

٥-٥ . فى الوافى : «أى كلما استأذنت للدخول عليه يقول لى : لا تعجل . فلبث على الباب حتى حمئت الشمس ، أى اشتد حرها» .

٦-٦ . فى «ب» : «أتبع» .

٧-٧ . فى «ض ، بر» وحاشية «بس» والوافى : «لبث» .

٨-٨ . فى «بر» : «الصغير» .

۹-۹ . «البُتُّوتُ» : جمع البتّ ، وهو كساء مربع . وقيل : طيلسان من خزّ . وهو كساء أخضر يلبسه الخواصّ من المشايخ والعلماء ، وهو من لباس العجم . راجع : النهاية ، ج ۱ ، ص ۹۲ (بتت) .
 ۱۰-۱۰ . فى حاشية «ج» : «أنهكتهم» . وفى «بف» : «استهلكتهم» . وقوله : «انتهكتهم العبادة» : أضنتهم ، أى أثقلتهم ، وهزلتّهم ، أى أضعفتهم وجعلتهم نحفاءً ، وجهدتّهم . راجع : القاموس المحيط ، ج ۲ ، ص ۱۲۶۵ (نهك) .

حُسْنِ هَيْئَةِ الْقَوْمِ .

فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ ، قَالَ لِي : «أَرَانِي قَدْ شَقَقْتُ عَلَيْكَ (۱)» . قُلْتُ : أَجَلٌ وَاللَّهِ ، لَقَدْ أَنَسَانِي مَا كُنْتُ فِيهِ قَوْمٌ مَرُّوا بِي لَمْ أَرَ قَوْمًا أَحْسَنَ هَيْئَةً مِنْهُمْ فِي زِيٍّ رَجُلٍ وَاحِدٍ (۲) ، كَأَنَّ (۳) أَلْوَانَهُمُ الْجَرَادُ الصُّفْرُ (۴) قَدْ انْتَهَكْتَهُمْ (۵) الْعِبَادَةَ فَقَالَ : «يَا سَعْدُ ، رَأَيْتَهُمْ؟» قُلْتُ : نَعَمْ ، قَالَ : «أَوْلَيْكَ إِخْوَانُكَ مِنَ الْجِنِّ» . قَالَ : فَقُلْتُ : يَا تُونَكَ؟ قَالَ : «نَعَمْ ، يَا تُونَا يَسْأَلُونَا (۶) عَنْ مَعَالِمِ دِينِهِمْ وَحَالِهِمْ وَ حَرَامِهِمْ (۷)» . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سعد اسکاف گوید: راجع ببعضی از کارهای خود بمنزل امام باقر علیه السلام رفتم (هر چه میخواستم وارد اتاق شوم) می فرمود: عجله مکن تا آنکه آفتاب مرا سوخت و هر جا سایه میرفت میرفتم ناگاه بر خلاف انتظار اشخاصی از اتاق خارج شده بسوی من آمدند که مانند ملخهای زرد بودند، و پوستین در بر کرده. از کثرت عبادت لاغر شده بودند، بخدا که از سیمای زیبای آنها وضع خود (انتظار در هوای گرم) را فراموش کردم. چون خدمتش رسیدم، بمن فرمود: گویا تو را ناراحت کردم، عرض کردم، آری، بخدا من از وضع خود فراموش کردم، اشخاصی از نزد من گذشتند همه

یک نواخت و من مردمی خوش قیافه تر از آنها ندیده بودم، آنها مانند ملخهای زرد بودند و عبادت لاغرشان کرده بود فرمود: ای سعد! آنها را دیدی؟ گفتم! آری، فرمود: ایشان برادران تو از طایفه جن هستند، عرض کردم: خدمت شما می آیند؟ فرمود: آری می آیند و مسائل دینی و حلال و حرام خود را از ما میپرسند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۲

[ترجمه کمره ای]:

۱- سعد اسکاف گوید: برای کارهای معمولی خدمت امام باقر (علیه السلام) رفتم، فرمود: شتاب مکن (من پشت در زیر آفتاب) ماندم تا آفتاب مرا سوخت و به دنبال سایه ها می گشتم و طولی نکشید که جمعی بر من خارج شدند به مانند ملخهای زرد و در بر آنها جبه های وسیع خز ماندی بود و عبادت آنها را نزار کرده بود. به خدا از بس خوش سیما بودند من وضع خود را فراموش کردم، و چون خدمت آن حضرت رسیدم، فرمود: من شما را در رنج انداختم؟ عرض کردم: آری به خدا مرا نسبت به وضع خود به فراموشی کشید مردمی که به من برگذشتند که تا کنون به خوش سیمائی آنان ندیده بودم، همه جست یک مرد را داشتند، گویا رنگ آنها رنگ ملخ زرد بود، عبادت آنها را نزار کرده بود. فرمود: ای سعد، آنها را دیدی؟ گفتم: آری، فرمود: آنها برادران جن تواند، گوید: گفتم: خدمت شما می رسند؟ فرمود: آری، نزد ما آیند و از ما معالم دین خود را پرسند و از حلال و حرام سؤال کنند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- سعد اسکاف گوید: برای کارهای معمولی خدمت امام باقر علیه السلام رفتم، فرمود: شتاب مکن (من در زیر آفتاب قرار داشتم و شعاع آن مرا سوزاند در اینحال به دنبال سایه یی می گشتم و دیری نپائید که دیدم گروهی مانند ملخهای زرد خارج شدند درحالی که لباسهایی مانند خز پوشیده بودند و از عبادت رنجور به نظر می رسیدند. به خدا از بس خوش سیما بودند من وضع خود را فراموش کردم، و چون خدمت آن حضرت رسیدم، فرمود: من شما را در رنج انداختم؟ عرض کردم: آری به خدا سوگند من وضع خود را فراموش کردم چون مردمی بر من گذشتند که تا کنون به خوش سیمایی آنان ندیده بودم همه در ژست یک مرد را داشتند گویا رنگ آنها رنگ ملخ زرد بود، که عبادت آنها رنجور کرده بود.

فرمود: ای سعد، آن ها را دیدی؟ گفتم: آری، فرمود: آنها برادران جن تواند، گفتم: خدمت شما می رسند؟ فرمود: آری، نزد ما می آیند و دستورات دین خود را می پرسند و از حلال و حرام می پرسند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. فی بعض ما أتیته ما مصدرية فجعل يقول لا تجعل أي كلما استأذنت للدخول عليه يقول لا تعجل، فلبثت على الباب حتى حميت الشمس أي اشتد حرها أتبع الأفياء أي أمشي من فيء يزول إلى فيء يحدث مرارا فما لبث أن خرج الظاهر أن مراده أن خروجهم كان على فجأة بدون اطلاع مني عليه قبله، أو حدث ذلك بعد يأسي من الدخول دفعة بلا مهلة، وقيل: أن مصدرية فاعل لبث،

أى كان خروجهم بدون تراخى بعضهم من بعض فكأنهم خرجوا دفعة، و الجراد اسم جنس جرادة أقيم مقام الجمع بقريئة الصفر، و فى سورة القمر:

كَانَهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ. وقال الجوهري: البت الطيلسان من خز ونحوه و الجمع البتوت، و فى القاموس نهكه كمنعه غلبه، و الثوب لبسه حتى خلق نهكا و نهكا و نهاكة، و الضرع نهكا استوفى جميع ما فيه، و الحمى أضنته و هزلته و جهدته كنهكته كفرح و انتهكته، انتهى. و كان فاعل أنسانى الضمير الراجع إلى أن خرج و مفعوله: ما كنت فيه، أى المشقة الحاصلة من حرارة الشمس و تتبع الأفياء و من للتعليل. و يحتمل أن يكون من للتبعيض و الظرف فاعلا لأنسانى، أى شىء من حسن هيئتهم قد شقت عليك أى أوقعتك فى المشقة أجل بالتحريك أى نعم فى زى رجل واحد فى الصحاح: الزى اللباس و الهيئة و أصله زوى، أى كان جميعهم على هيئة واحدة أو كانوا لاجتماعهم على طريقة واحدة كأنهم رجل واحد كما قيل، و الأول أظهر. كان ألوانهم الجراد أى ألوان الجراد، و قيل الألوان الأنواع و المراد هنا الشركاء فى تمام الحقيقة النوعية و هو بعيد رأيهم استفهام تقريرى إخوانك أى أهل دينك عن معالم دينهم أى ما يعلمون به دينهم. و يدل على أن الجن يمكن للناس رؤيتهم حتى لغير الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام و أنهم أجسام لطيفة يتشكلون بإشكال الإنس و غيرهم، إما بقدرة الله تعالى و إرادته أو أقدرهم الله تعالى على ذلك، و الآيات و الأخبار دالة على ذلك أوردتها فى كتاب السماء و العالم، و القول بنفيهم أو عدم جواز رؤيتهم خروج عن الدين، و هو مذهب فلاسفة الملحدين، و منهم من ينكر رؤيتهم إذا كانوا بصورهم الأصلية و هو أيضا باطل و الجن خلاف الإنس و الواحد جنى سميت بذلك لاستتارها غالبا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٩٢

٢- الحديث

۱۰۳۴/۲. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ، عَنْ
ابنِ جَبَلٍ (۹) :

۱/۳۹۵

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : كُنَّا بِيَابِهِ ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا قَوْمٌ أَشْبَاهُ الزُّطِّ (۱۰) ، عَلَيْهِمْ أُزُرٌ (۱۱) وَ
أَكْسِيَةٌ ، فَسَأَلْنَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْهُمْ ، فَقَالَ : « هُوَ لَاءٌ إِخْوَانُكُمْ مِنَ الْجِنِّ » . (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابن جبل گوید: در خانه امام صادق علیه السلام ایستاده بودیم که مردمی شبیه سیاه پوستان سودانی
بیرون آمدند که لنگ و روپوشی در برداشتند، از امام صادق علیه السلام راجع بآنها پرسیدیم، فرمود:
ایشان برادران جن شما هستند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۲۴۳

[ترجمه کمره ای] :

۲- ابن جبل از امام صادق (علیه السلام) گوید: بر در خانه آن حضرت بودیم و قومی بر ما بیرون
آمدند به مانده های زُطّ (جنسی از اهل سودان و هنود) که لنگ و پوششی در برداشتند، ما از امام
صادق (علیه السلام) در باره آنها پرسش کردیم، فرمود: آنان برادران شیعه مذهب شمايند از جن.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۱۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابن جبل درباره امام صادق علیه السلام نقل می کند و می گوید: بر در خانه آن حضرت بودیم و قومی به همراه ما بیرون آمدند مانند زط (سودانی ها و هندیها) که لنگ و پوششی در بر داشتند، ما از امام صادق علیه السلام درباره آنها پرسیدیم فرمود: آنان جنیان از برادران شیعه شمایند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و الزط بالضم جنس من السودان و الهنود، و الأزر جمع إزار ككتاب و كتب، و الأكسية جمع الكساء.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۲۹۳

۳- الحديث

۱۰۳۵/۳. أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ ، عَنِ ابْنِ

ص: ۳۱۴

- ١-١ . «شَقَّقْتُ عَلَيْكَ» ، أى أَوْقَعْتُكَ فى المَشَقَّة . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١١٩٢ (شقق) .
- ٢-٢ . فى «بس» : + «منهم» .
- ٣-٣ . فى «ب» : «كَانَهُمْ» . وفى «ض ، بر ، بس ، بف» : «كان» .
- ٤-٤ . فى «بر» : «الصغير» .
- ٥-٥ . فى «بس» : «أنهكتهم» .
- ٦-٦ . فى «ف» : «فيسألوننا» . قال فى النحو الوافى ، ج ١ ، ص ١٦٣ : «هناك لغة تحذف نون الرفع (أى نون الأفعال الخمسة) فى غير ما سبق» ومراده من غير ما سبق ، أى من غير جازم وناصب ، فلا نحتاج إلى إثبات النون ولا تشديد النون الموجودة .
- ٧-٧ . فى «بح» : «وحرآمهم وحلالهم» .
- ٨-٨ . بصائر الدرجات ، ص ٩٧ ، ح ٥ و ٦ ، بسندين آخرين ، عن سعد الإسكاف ، مع اختلاف الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٧ ، ح ١٢٢٧ .
- ٩-٩ . فى «ألف» : «بن جبلى» . وفى «ف» : «ابن جبلة» . وفى «بف» : «ابن حبل» . وفى حاشية «ج ، بح ، بس ، بف» والبحار ، ج ٤٧ : «رجل» .
- ١٠-١٠ . «الزُّطُّ» : هم جنس من السودان والهنود . راجع : لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٣٠٨ (زطط) .
- ١١-١١ . «أزر» : جمع الإزار ، وهو معروف . وقد يفسر بالملحفة . يقال : أزر به الشيء ، أى أحاط . راجع : لسان العرب ، ج ٤ ، ص ١٦ (أزر) .
- ١٢-١٢ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٨ ، ح ١٢٢٩ ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ١٥٨ ، ح ٢٢٤ ؛ وج ٦٣ ، ص ٦٦ ، ح ٥ .

فَصَّالٍ ، عَنِ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنِ سَعْدِ الْأَسْكَافِ ، قَالَ :

أَتَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ أُرِيدُ الْأَعْذَنَ عَلَيْهِ ، فَإِذَا رِحَالُ إِبِلٍ (١) عَلَى الْبَابِ مَصْفُوفَةٌ (٢) ، وَ إِذَا (٣) الْأَعْضُوتُ قَدِ ارْتَفَعَتْ ، ثُمَّ خَرَجَ قَوْمٌ مُعْتَمِّينَ (٤) بِالْعَمَائِمِ يُشْبِهُونَ الزُّطَّ ، قَالَ : فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، أَبْطَأَ إِذْنُكَ عَلَيَّ الْيَوْمَ ، وَ رَأَيْتُ قَوْمًا (٥) خَرَجُوا عَلَيَّ مُعْتَمِّينَ (٦) بِالْعَمَائِمِ فَأَنْكَرْتُهُمْ ؟ فَقَالَ : « أَوْ تَدْرِي (٧) مَنْ أَوْلِيكَ يَا سَعْدُ ؟ » قَالَ : قُلْتُ (٨) : لَا ، قَالَ (٩) : « أَوْلِيكَ إِخْوَانُكُمْ مِنَ الْجَنِّ يَأْتُونَا ، فَيَسْأَلُونَا عَنْ حَلَالِهِمْ وَ حَرَامِهِمْ وَ مَعَالِمِ دِينِهِمْ » (١٠).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سعید اسکاف گوید: خدمت امام باقر علیه السلام رهسپار شدم و می خواستم اجازه ورود بگیرم که دیدم جهازهای شتر در خانه صف کشیده و بردیف است، ناگاه صداهائی برخاست و سپس مردمی عمامه بسر شبیه سودانیها بیرون آمدند، من خدمت حضرت رسیدم و عرض کردم: قربانت، امروز بمن دیر اجازه فرمودی، و من اشخاصی عمامه بسر دیدم بیرون آمدند که آنها را نشناختم، فرمود: ندانستی آنها کیانند؟ عرض کردم: نه، فرمود: آنها برادران جن شما هستند که نزد ما می آیند و حلال و حرام و مسائل دینی خود را از ما میپرسند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٢٤٣

[ترجمه کمره ای] :

۳- سعد اسکاف گوید: می رفتم خدمت امام باقر (علیه السلام) و می خواستم اجازه ورود بگیرم و خدمت او برسم، به ناگاه دیدم شتران با جهازی بر در خانه صف کشیده و ناگهان آوازهها برخاست و سپس مردمی عمامه بر سر مانند زُطها (سودانی ها و هندی ها) از در خانه بیرون شدند، من خدمت امام رسیدم و گفتم: قربانت، امروز دیر به من اجازه ورود دادید و مردمی دیدم عمامه بر سر از خانه بر من بیرون شدند، من آنها را نشناختم. فرمود: ای سعد، می دانی اینها کیانند؟ گوید: گفتم: نه، فرمود: اینها برادران جن شمایند نزد ما می آیند و از حلال و حرام و معالم دین خود پرسش می کنند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳- سعد اسکاف می گوید: خدمت امام باقر علیه السلام می رفتم و می خواستم اجازه ورود بگیرم و خدمت او برسم، به ناگاه دیدم شتران با جهازی بر در خانه صف کشیده و ناگهان آوازهها برخاست و سپس مردمی عمامه بر سر مانند زُطها (سودانی ها و هندی ها) از در خانه بیرون رفتند من خدمت امام رسیدم و گفتم: قربانت، امروز دیر به من اجازه ورود دادید و مردمی دیدم عمامه بر سر از خانه بیرون می شدند من آنها را نشناختم.

فرمود: ای سعد، می دانی اینها کیانند؟ گفتم: نه، فرمود: اینها جنیان برادران شما هستند که نزد ما می آیند و از حلال و حرام و دستورات دین خود می پرسند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مرسل. فإذا رحال إبل و فى بعض النسخ: رحائل إبل عليها رحالها أو رحائلها، و فى البصائر فإذا رواحل على الباب و هو أظهر، و الرحال بالكسر جمع رحل بالفتح، و هو للبعير كالسرج للفرس، قال الجوهري: الرحل رحل البعير و هو أصغر من القتب و الجمع الرحال، و الراحلة الناقة التى تصلح لأن ترحل و يقال: الراحلة المركب من الإبل ذكرا كان أو أنثى، و الرحالة سرج من جلود ليس فيها خشب كانوا يتخذونه للركض الشديد، و الجمع الرحائل، انتهى. و رحال مبتدأ، و على الباب خبره مصفوفة خبر ثان، و ارتفاع الأصوات إما عند السؤال أو عند الدعاء للخروج فأنكرتهم أى لم أعرفهم بأعيانهم أو تدرى من أولئك أى من أى نوع هم؟ و الهمزة للاستفهام و الواو للعطف، و قوله: لا ، لشكه بعد السؤال، و إلا كان قبل ذلك يظنهم من الإنس، و قد يقال السؤال لإمكان حصول معرفة بعده أو لتنشيطه بها و تشويقه إليها، و قيل: أى أنكرتهم قبل و تدرى الآن بالتفكر، و الأصوب ما ذكرنا.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٩٤

٤- الحديث

١٠٣٦/٤. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي الْبَلَدِ ، عَنْ سَدِيرِ الصَّيْرَفِيِّ ، قَالَ :

أَوْصَانِي أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِحَوَائِجِ لَهُ بِالْمَدِينَةِ ، فَخَرَجْتُ ، فَبَيَّنَا أَنَا بَيْنَ فَجِّ (١١) الرَّوْحَاءِ (١٢)

- ١-١ . فى «ب ، ج» وحاشية «ف ، بح ، بس ، بف» وحاشية بدرالدين : «رحائل إبل» . وفى مرآة العقول عن بعض النسخ : «رحائل إبل عليها رحالها ورحائلها» . وفى البصائر : «وإذا رواحل» بدل «فإذا رحال إبل» . وفى شرح المازندراني عن بعض النسخ : «رحائل إبل مصفوفة» . وقوله : «الرحال» : جمع الرّحل ، والرحل للبعير كالسرج للدابة . وكأنّه أراد برحال الإبل التي عليها رحالها . راجع : المغرب ، ص ١٨٦ (رحل) .
- ٢-٢ . ذهب المازندراني فى شرحه : إلى أنّ «مصفوفة» صفة لإبل ، فهو مجرور . وذهب المجلسي فى مرآة العقول إلى أنّه خبر ثان لرحال ، فهو مرفوع .
- ٣-٣ . فى «ب» : «وإذ» .
- ٤-٤ . فى حاشية «ف» : «متعمّمين» .
- ٥-٥ . فى «بح» : - «معتّمين - إلى - قوما» .
- ٦-٦ . فى «ج ، ف ، ب ، بس ، بف» : «معتّمين» .
- ٧-٧ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بف» والوافي : «وتدرى» بدون الهمزة .
- ٨-٨ . فى «بس» : «فقلت» .
- ٩-٩ . فى «ب» والوافي : - «قال» .
- ١٠-١٠ . بصائر الدرجات ، ص ١٠٠ ، ح ١٠ ، عن الحسن بن عليّ الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٨ ، ح ١٢٢٨ .
- ١١-١١ . «الفَجُّ» : الطريق الواسع بين الجبلين ، والجمع : فِجاج . الصحاح ، ج ١ ، ص ٣٣٢ (فجج) .
- ١٢-١٢ . «الرّوْحَاءُ» : موضع بين الحرمين على ثلاثين أو أربعين ميلاً من المدينة . القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ٣٣٦ (روح) .

عَلَى رَاحِلَتِي (١) إِذَا إِنْسَانٌ يُلْوِي بِثَوْبِهِ (٢) ، قَالَ (٣) : فَمِلْتُ إِلَيْهِ ، وَظَنَنْتُ أَنَّهُ عَطَشَانٌ ، فَنَاوَلْتُهُ
الْأَدَاوَةَ (٤) ، فَقَالَ لِي (٥) : لَا حَاجَةَ لِي بِهَا (٦) ، وَنَاوَلَنِي (٧) كِتَابًا طِينُهُ رَطْبٌ ، قَالَ : فَلَمَّا نَظَرْتُ
إِلَى الْخَاتَمِ إِذَا خَاتَمُ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقُلْتُ : مَتَى عَهْدُكَ بِصَاحِبِ (٨) الْكِتَابِ ؟ قَالَ : السَّاعَةَ
، وَإِذَا فِي الْكِتَابِ أَشْيَاءُ يَأْمُرُنِي بِهَا ، ثُمَّ التَفْتُ ، فَإِذَا لَيْسَ عِنْدِي أَحَدٌ .

قَالَ : ثُمَّ قَدِمَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَقَيْتُهُ ، فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، رَجُلٌ أَتَانِي بِكِتَابِكَ (٩) وَطِينُهُ
رَطْبٌ ؟

فَقَالَ : « يَا سَدِيرُ ، إِنَّ لَنَا خَدَمًا مِنَ الْجِنِّ ، فَإِذَا أَرَدْنَا السَّرْعَةَ ، بَعَثْنَاهُمْ » . (١٠)

وَ (١١) فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى : قَالَ : « إِنَّ لَنَا أَتْبَاعًا مِنَ الْجِنِّ ، كَمَا أَنَّ لَنَا أَتْبَاعًا مِنَ الْإِنْسِ ، فَإِذَا أَرَدْنَا أَمْرًا
بَعَثْنَاهُمْ (١٢) » . (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سدیر صیرفی گوید: امام باقر علیه السلام مرا بحوائجی که در مدینه داشت سفارش فرمود، چون بیرون شدم و در میان دره روحاء بر شتر سوار بودم، ناگاه انسانی دیدم جامه درنوردیده، بسویش رفتم، گمان کردم تشنه است، ظرف آب را باو دادم، گفتم: احتیاجی بآن ندارم، و نامه ای بمن داد که مهرش هنوز تر بود، چون نگاه کردم دیدم مهر امام باقر علیه السلام است، گفتم کی نزد صاحب این نامه بودی؟ گفتم: هم اکنون، و در نامه مطالبی بود که حضرت مرا بآنها دستور داده بود، چون من متوجه شدم کسی را نزد خود ندیدم (آورنده نامه غایب شد) سپس امام باقر علیه السلام وارد مدینه شد، من ملاقاتش کردم و عرض کردم: قربانت، مردی نامه شما را بمن داد و مهرش تر بود، فرمود: ای سدیر ما خدمتگزارانی از طایفه جن داریم که هر گاه شتاب داریم، آنها را می فرستیم. و در روایت

دیگر فرموده: ما پیروانی از جن داریم چنان که پیروانی از انس داریم، چون اراده کاری کنیم، آنها را میفرستیم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- سدیر صیرفی گوید: امام باقر (علیه السلام) نیازمندیهائی را در مدینه به من سفارش داد و من از مدینه (به سوی مکه) روانه شدم و در تنگهٔ روحاء (در سی میلی یا چهل میلی میان مکه و مدینه) بر شتر خود سوار بودم که یک انسانی پر و پا پیچیده به نظر آوردم و بدو رو کردم به گمانم رسید که تشنه است آفتابه را به او دادم، گفتم: نیازی بدان ندارم و او نامه ای به من داد که مهر او هنوز تر بود، چون نگاه کردم، مهر امام باقر (علیه السلام) بود، گفتم: چه وقتی این نامه را از آقایت گرفتی؟ گفتم: هم اکنون و به ناگاه در نامه مطالبی بود که به من دستور داده بود و رو برگردانیدم و احدی را نزد خود ندیدم، گوید: سپس امام باقر (علیه السلام) آمد و خدمتش رسیدم و گفتم: قربانت، مردی نامهٔ شما را که هنوز مهرش تر بود برای من آورد، فرمود: ای سدیر، ما خدمت کارانی از جن داریم که هر وقت شتاب داشته باشیم آنها را می فرستیم. در روایت دیگر فرمود: ما را پیروانی است از جن چنانچه پیروانی است از انس و چون کاری را بخواهیم آنها را می فرستیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- سدیر صیرفی می گوید: امام باقر علیه السلام نیازمندیهای خود را در مدینه به من سفارش داد و من از مدینه (به سوی مکه) روانه شدم و در تنگه روحاء (در سی مایلی یا چهل مایلی میان مکه و مدینه) بر شتر خود سوار بودم که یک انسانی پروپا پیچیده به نظرم رسید که تشنه است آب را به او تعارف کردم گفت: نیازی به آن ندارم و او نامه ای به من داد که مهر او هنوز تر بود، چون نگاه کردم، مهر امام باقر علیه السلام بود، گفتم: چه وقت این نامه را از آقایت گرفتی؟ گفت: الان ناگهان در نامه مطالبی را دیدم که به من دستور داده بود و چون او را برگردانیدم هیچکس را نزد خود ندیدم، گوید: سپس امام باقر علیه السلام آمد و خدمتش رسیدم و گفتم: قربانت، مردی نامه شما را که هنوز مهرش تر بود برای من آورد، فرمود: ای سدیر، گروهی از جنیان در خدمت خود داریم که هر وقت عجله داشته باشیم آنها را مامور می کنیم.

در روایت دیگر فرمود: برای ما پیروانی است از جن چنانچه پیروانی است از انس و چون کاری را بخواهیم آنها را می فرستیم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن و آخره مرسل. و قوله: بالمدينة، إما متعلق بأوصانی بأن یكون الراوی خرج قبله علیه السلام إلى مكة فأوصاه علیه السلام بأشياء یعلمها فی مكة، فالمراد بالقدوم دخول مكة، أو نعت للحوائج

فالأمر بالعكس، و الفج: الطريق بين الجبلين أو الطريق الواسع، و الروحاء موضع بين الحرمين على ثلاثين أو أربعين ميلا من المدينة على ما ذكره الفيروزآبادى. إذا إنسان أى فى الصورة وفى القاموس : لواه يلويه ليا فتله و ثناه، و برأسه أمال، و الناقة بذنبها حركت كالوت فيهما، و ألوى الرجل بثوبه أشار، و قال الإداوة بالكسر: المطهرة. قوله: طينه رطب، أى الطين الذى ختم عليه، و يدل على أن الجن لهم حالة يرون فيها و أخرى لا يرون فيها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٩٥

٥- الحديث

١٠٣٧/٥. عِلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَمَّنْ ذَكَرَهُ، عَنْ

ص: ٣١٦

١-١. فى حاشية «ض»: «راحتين».

٢-٢. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس، بف» وشرح المازندراني والوافى والبصائر. وفى المطبوع: «ثوبه». وقوله: «يلوى بثوبه»، جاء فى الشروح من لَوَى الْحَبْلَ، أى فتله وثناه، وَلَوَى برأسه، أى أمال من جانب إلى جانب وحرّكه، وألوى بثوبه، إذا لمع وأشار. راجع: لسان العرب، ج ١٥، ص ٢٦٣ - ٢٦٤ (لوى).

٣-٣. فى «ب»: - «قال».

٤-٤. «الإداوة»: المِطْهَرَةُ، وهى إناء صغير من جلد يتّخذ للماء كالسّطيحة ونحوها. راجع: النهاية، ج ١، ص ٣٣ (أدا).

٥-٥. فى «ب» والبصائر: - «لى».

- ٦-٦ . فى «ب» وحاشية «ض» : «فيها» .
- ٧-٧ . فى «بف» : «فناولنى» . وفى البصائر : «ثم ناولنى» .
- ٨-٨ . فى «ج ، بف» : «هذا» .
- ٩-٩ . فى «بح ، بر ، بف» وحاشية «ج» والبصائر : «بكتاب» .
- ١٠-١٠ . بصائر الدرجات ، ص ٩٦ ، ح ٢ ، عن محمد بن الحسين الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٩ ، ح ١٢٣٠ .
- ١١-١١ . فى «ب» : - «و» .
- ١٢-١٢ . فى «ف» والوافى : «به» .
- ١٣-١٣ . بصائر الدرجات ، ص ١٠٢ ، ح ١٤ ، عن محمد بن عيسى ، عن أبى عبد الله المؤمن ، عن أبى حنيفة سائق الحاج ، عن بعض أصحابنا ، عن أبى عبد الله عليه السلام الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٣٩ ، ح ١٢٣١ .

مُحَمَّدِ بْنِ جَحْرَشٍ (١) ، قَالَ :

حَدَّثَنِي (٢) حَكِيمَةُ بِنْتُ مُوسَى ، قَالَتْ : رَأَيْتُ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقِفًا عَلَى بَابِ بَيْتِ الْحَطَبِ وَهُوَ يُنَاجِي وَ لَسْتُ أَرَى أَحَدًا ، فَقُلْتُ : يَا (٣) سَيِّدِي ، لِمَنْ (٤) تُنَاجِي ؟ فَقَالَ : «هَذَا عَامِرُ الزَّهْرَائِيِّ أَتَانِي يَسْأَلُنِي ، وَيَشْكُو إِلَيَّ» .

فَقُلْتُ : يَا (٥) سَيِّدِي ، أَحِبُّ (٦) أَنْ أَسْمَعَ كَلَامَهُ (٧) ، فَقَالَ لِي : «إِنَّكَ إِذَا سَمِعْتَ بِهِ (٩) ١/٣٩٦»

حُمِمْتُ سَنَةً» . فَقُلْتُ (١٠) : يَا (١١) سَيِّدِي ، أَحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ ، فَقَالَ لِي : «اسْمَعِي» فَاسْتَمَعْتُ (١٢) ، فَسَمِعْتُ شِبْهَ الصَّفِيرِ ، وَرَكِبْتَنِي الْحُمَّى ، فَحُمِمْتُ سَنَةً . (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حکیمه دختر موسی بن جعفر علیه السلام گوید: امام رضا علیه السلام را دیدم در هیزم خانه ایستاده و آهسته سخن می گوید و من دیگری را نمی دیدم. گفتم: آقای من! با کی آهسته سخن میگوئی فرمود: این عامر زهرائی است که نزد من آمده، و چیزی میپرسد و درد دل میکند. عرض کردم: سرورم! دوست دارم سخنش را بشنوم، بمن فرمود: اگر تو سخنش را بشنوی یک سال تب میکنی، عرض کردم: آقایم! دوست دارم بشنوم. فرمود: بشنو، من گوش دادم صدائی مانند سوت شنیدم و تب مرا گرفت تا یک سال.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۴

[ترجمه کمره ای]:

۵- حکیمه دختر موسی (امام کاظم) علیه السلام گوید: امام رضا (علیه السلام) را دیدم در انبار هیزم ایستاده و راز می گوید و من دیگری را نمی بینم. گفتم: ای آقایم، با که راز می گوئی؟ فرمود: این عامر زهرائی است آمده از من پرسش کند و به من شکایتی دارد، گفتم: ای آقایم، می خواهم کلام او را بشنوم به من فرمود: اگر سخن او را بشنوی یک سال دچار تب می شوی. گفتم: ای آقایم، دوست دارم کلامش را بشنوم، به من فرمود: گوش بده. گوش دادم و چیزی به مانند سوت زدن شنیدم و تا یک سال دچار تب شدم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۵- حکیمه دختر امام موسی کاظم علیه السلام می گوید: امام رضا علیه السلام را دیدم در انبار همیزم ایستاده با دیگری سخن می گوید و من او را نمی بینم.

گفتم: ای آقا با چه کسی سخن می گوئی؟ فرمود: این عامر زهرائی است آمده از من پرسش کند و به من شکایتی دارد، گفتم: ای آقا می خواهم کلام او را بشنوم به من فرمود: اگر سخن او را بشنوی یک سال دچار تب می شوی. گفتم: ای آقا دوست دارم کلامش را بشنوم، به من فرمود: گوش بده. گوش دادم و چیزی به مانند صوت زدن شنیدم و تا یک سال دچار تب شدم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و جحرش کجعفر، و حکیمه بفتح الحاء و کسر الکاف أو بضم الحاء و فتح الکاف و هی أخت الرضا علیه السلام، و عامر اسم الجنی حمت بصیغة المجهول و یشکو إلى ای مرضا أو ظلما وقع علیه، و رکبتنی من باب علم ای علتی.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۹۵

٦- الحديث

١٠٣٨/٦ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَيُّوبَ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَمْرٍ ، عَنْ جَابِرٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «بَيْنَا (١٤) أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذْ (١٥) أَقْبَلَ ثُعْبَانٌ (١٦) مِنْ نَاحِيَةِ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ ، فَهَمَّ النَّاسُ أَنْ يَقْتُلُوهُ ، فَأَرْسَلَ

ص: ٣١٧

١-١ . فى أكثر النسخ : «الحجرش» ، ولا يُعْلَمُ الصواب منهما ، فإننا لم نعثر فى ما تتبعنا فى الأسناد وغيرها ، على اللفظين أو أحدهما . والعلامة المجلسى أيضا نقله فى البحار مختلفا ، فى ج ٢٧ ، ص ٢٤ ، ح ١٧ ؛ وج ٤٩ ، ص ٦٩ ، ح ٩١ : «جحرش» . وفى ج ٦٠ ، ص ٦٧ ، ح ٦ : «حجرش» .

٢-٢ . هكذا فى النسخ ، وفى المطبوع : «حدثنى» .

٣-٣ . فى «ب ، بس ، بف» : - «يا» .

٤-٤ . فى الوافى : «بمن» .

٥-٥ . فى «ب» والوافى والبحار ، ج ٢٧ : - «يا» .

٦-٦ . فى «ب» : «وأحب» .

٧-٧ . فى «ب» : + «قال» .

٨-٨ . فى البحار ، ج ٢٧ : «إذا» .

٩-٩ . فى «ب» والبحار ، ج ٦٣ : «كلامه» .

١٠-١٠ . فى «بف» : «قلت» .

١١-١١ . فى «بج ، بف» والوافى والبحار ، ج ٢٧ : - «يا» .

١٢-١٢ . فى «بس» : «فتسمعت» .

١٣-١٣ . الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٠ ، ح ١٢٣٢ ؛ البحار ، ج ٢٧ ، ص ٢٤ ، ح ١٦ ؛ وج ٤٩ ، ص

٦٩ ، ح ٩١ ؛ وج ٦٣ ، ص ٦٧ ، ح ٦ .

١٤-١٤ . فى البحار ، ج ٦٣ : «بينما» .

١٥-١٥ . فى البصائر : «إذا» .

١٦-١٦ . «الثعبان» : ضرب من الحيات طوال . الصحاح ، ج ١ ، ص ٩٢ (ثعب) .

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١) : أَنْ كُفُّوا ، فَكُفُّوا ، وَأَقْبَلَ الثُّعْبَانَ يَنْسَابُ (٢) حَتَّى انْتَهَى إِلَى الْمِنْبَرِ ، فَتَطَاوَلَ ، فَسَلَّمَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَأَشَارَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَيْهِ أَنْ يَقِفَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ .

وَلَمَّا (٣) فَرَعَ مِنْ خُطْبَتِهِ ، أَقْبَلَ عَلَيْهِ (٤) ، فَقَالَ (٥) : مَنْ أَنْتَ ؟ فَقَالَ : أَنَا (٦) عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ خَلِيفَتِكَ عَلَى الْجَنِّ ، وَإِنَّ أَبِي مَاتَ ، وَأَوْصَانِي أَنْ آتِيكَ ، فَأَسْتَظِلَّ (٧) رَأْيِكَ ، وَقَدْ أَتَيْتُكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا تَأْمُرُنِي بِهِ (٨) ؟ وَمَا تَرَى ؟

فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ ، وَ أَنْ تَنْصَرِفَ ، فَتَقُومَ (٩) مَقَامَ أَبِيكَ فِي الْجَنِّ ؛ فَإِنَّكَ خَلِيفَتِي عَلَيْهِمْ» .

قَالَ : «فَوَدَّعَ عَمْرُو (١٠) أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامَ وَ انْصَرَفَ ، فَهُوَ (١١) خَلِيفَتُهُ عَلَى الْجَنِّ» . فَقُلْتُ لَهُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، فَيَأْتِيكَ عَمْرُو ؟ وَ ذَاكَ (١٢) الْوَجِبُ عَلَيْهِ ؟ قَالَ (١٣) : «نَعَمْ» . (١٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

جابر گوید: امام باقر علیه السلام فرمود: در آن میان که امیر المؤمنین علیه السلام (در مسجد کوفه) بر منبر بود، از دهائی از طرف یکی از درهای مسجد روی آورد، مردم آهنگ کشتنش کردند امیر المؤمنین علیه السلام کس فرستاد تا دست نگه دارند، مردم از کشتنش خودداری کردند و او سینه کشان میرفت تا پای منبر رسید، برخاست و روی دمش ایستاد و بامیر المؤمنین علیه السلام سلام کرد، حضرت اشاره فرمود که بنشیند تا خطبه اش تمام شود، چون از خطبه فارغ گشت، متوجهش شد و فرمود: کیستی گفت: من عمرو بن عثمان خلیفه شما بر طایفه جنم، پدرم مرد و بمن سفارش کرد خدمت شما آیم و رأی شما را بدست آورم، اکنون نزد شما آمدم تا چه دستور و نظر فرمائی. امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: ترا بتقوای خدا سفارش میکنم و اینکه باز گردی و در میان جنیان بجای پدرت باشی، و تو خلیفه من هستی برایشان. عمرو با امیر المؤمنین علیه السلام خداحافظی کرد و بازگشت. و او خلیفه آن حضرتت بر جنیان من بحضرت عرض کردم: قربانت، عمرو خدمت شما می آید و آمدن بر او واجبست؟ فرمود: آری.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۴

[ترجمه کمره ای]:

۶- جابر از امام باقر (علیه السلام) فرمود: در این میان که امیر المؤمنین بر منبر بود، از دهائی از طرف یکی از درهای مسجد پیش آمد و مردم آهنگ کشتن او را کردند، امیر مؤمنان (علیه السلام) کس فرستاد که دست باز دارید و آنها دست باز داشتند آن ازدها سینه سایان آمد تا به منبر رسید و بر آن دراز کشید و به امیر المؤمنین (علیه السلام) درود گفت و آن حضرت بدو اشارت کرد بایستد تا سخنرانی خود را به پایان رساند و چون سخنرانی خود را به پایان رساند رو بدو کرد و فرمود: تو کیستی؟ گفت: من عمرو پسر عثمانم که کارگزار شما بود بر جن و پدرم مرده و وصیت کرده خدمت شما برسم و نظر شما را بخواهم و من نزد شما آمدم، یا امیر المؤمنین به من چه فرمائی و چه رأی

دهی؟ امیر المؤمنین (علیه السلام) به او فرمود: من تو را سفارش دهم به تقوای از خدا و این که برگردی به جای پدرت در میان جن کارگزار باشی که تو بر جنیان از طرف من نیابت داری. گوید: عمرو با امیر المؤمنین (علیه السلام) وداع کرد و او نائب وی است بر جنیان، من به او گفتم: قربانت، عمرو به واجب خود عمل می کند و خدمت شما می رسد؟ فرمود: آری.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۰۹

[ترجمه آیت الهی]:

۶- جابر از امام باقر علیه السلام فرمود: در این میان که امیر مؤمنان بر منبر (مسجد کوفه) بود، ازدهایی از طرف یکی از درهای مسجد پیش آمد و مردم آهنگ کشتن او را کردند، امیر المومنان علیه السلام کسی را فرستاد که دست نگه بدارید و آنها دست بازداشتند آن ازدها سینه سایان آمد تا به منبر رسید و بر آن دراز کشید و به امیر المؤمنین علیه السلام درود گفت و آن حضرت بدو اشارت کرد بایستد تا سخنرانی خود را به پایان رساند و چون سخنرانی خود را به پایان رساند رو به او کرد و فرمود: تو کیستی؟ گفت: من عمرو پسر عثمانم که کارگزار شما بر جنیان بودم و پدرم مرده و وصیت کرده خدمت شما برسم و نظر شما را بخواهم و من نزد شما آمدم، یا امیر المؤمنین به من چه فرمائی و چه رای دهی؟

امیر المؤمنین علیه السلام به او فرمود: من تو را سفارش می دهم به تقوای از خدا و این که برگردی به جای پدرت در میان جن و کارگزار باشی که تو بر جنیان از طرف من نیابت داری.

گوید: عمرو با امیر المؤمنین علیه السلام وداع کرد و او نائب وی است بر جنیان، من به او گفتم: قربانت، عمرو به واجب خود عمل می کند و خدمت شما می رسد؟ فرمود: آری.

توضیح: مرحوم مجلسی می گوید باب الثعبان (در اژدها) در مسجد کوفه سالها معروف بود که بنی امیه می خواستند نام او را از خاطره های مردم خارج کنند و مدتها فیلی را در آنجا نگه داشتند که به باب الفیل معروف شود و سرانجام چنین شد و باب الثعبان از خاطره مردم بیرون رفت و ثعبان ماری بزرگ بود که در آنجا می خزید.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور و مضمونه من المتواترات، و باب الثعبان فی مسجد الکوفة مشهور، و یذکر أن بنی أمیه لعنهم الله ربطوا علی هذا الباب فیلا لمحو هذا الاسم عن الخواطر فاشتهر بباب الفیل بعد ذلك، و الثعبان الحیة الضخمة الطویلة، و إذ للمفاجأة. من أبواب المسجد ای مسجد الکوفة فهم الناس ای قصدوا أن یقتلوه أن كفوا ای أمسکوا، و أن مصدریة و أن الثانیة مفسرة لأن الإرسال یتضمن معنی القول، و الانسباب مشی الحیة و ما أشبهها، و فی القاموس: ساب جرى و مشی مسرعا كأنساب، انتهى. فتناول ای قام علی ذنبه فأشار كأنه بعد رد السلام أن یقف أن مصدریة بتأویل بأن خلیفتک بالجر نعت أو بدل لعثمان، و فی القاموس: استطلع رأى فلان: نظر ما عنده، و ما الذی یرز إلیه من أمره فیأتیک؟ بتقدير الاستفهام، ای للسؤال عن المشکلات و ذاک الواجب علیه ای الإتیان إلیک أمر واجب علیه

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۲۹۶

٧- الحديث

١٠٣٩/٧. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي حَمَّادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أُورَمَةَ ، عَنْ

ص: ٣١٨

-
- ١-١ . فى البصائر : + «إليهم» .
- ٢-٢ . «ينساب» ، أى يجرى ويمشى مسرعا . راجع : القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ١٨٠ (سيب)
- ٣-٣ . فى «ف» : «فلما» .
- ٤-٤ . فى حاشية «ج» : «إليه» .
- ٥-٥ . فى «ف» : + «له» .
- ٦-٦ . هكذا فى النسخ . وفى المطبوع : - «أنا» . وفى البصائر : «فأشار أمير المؤمنين بيده ، فنظر الناس والشعبان فى أصل المنبر حتى فرغ على أمير المؤمنين عليه السلام من خطبته ، ثم أقبل عليه فقال له : من أنت؟ قال» بدل «فأشار أمير المؤمنين عليه السلام إليه أن يقف _ إلى _ أقبل عليه فقال»
- ٧-٧ . فى البحار ، ج ٣٩ : «وأستطلع» . وقوله : «فأستطلع رأيك» ، أى أنظر ما عندك وما الذى يبرز إلى من أمرك . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٩٩٨ (طلع) .
- ٨-٨ . فى «بح ، بر» : - «به» .
- ٩-٩ . فى البحار ، ج ٣٩ : «وتقوم» .
- ١٠-١٠ . فى البصائر : - «عمرو» .
- ١١-١١ . فى البحار ، ج ٣٩ : «وهو» .

١٢-١٢ . فى حاشية «بح» والبصائر : «وذلك» .

١٣-١٣ . فى «بح» : «فقال» .

١٤-١٤ . بصائر الدرجات ، ص ٩٧ ، ح ٧ ، عن إبراهيم بن هاشم الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٠ ، ح ١٢٣٣ ؛ البحار ، ج ٣٩ ، ص ١٦٣ ، ح ٣ ؛ وج ٦٣ ، ص ٦٦ ، ح ٤ .

أَحْمَدَ بْنَ النَّضْرِ ، عَنِ الثَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ، قَالَ :

كُنْتُ مُزَامِلًا (١) لِعَبَّادِ بْنِ يَزِيدَ الْجُعْفِيِّ ، فَلَمَّا أَنْ كُنَّا بِالْمَدِينَةِ دَخَلَ عَلَيَّ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَوَدَّعَهُ وَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ وَهُوَ مَسْرُورٌ ، حَتَّى وَرَدْنَا الْأَخْيَرِيَّةَ (٢) _ أَوَّلَ (٣) مَنْزِلٍ نَعْدِلُ (٤) مِنْ فَيْدٍ (٥) إِلَى الْمَدِينَةِ _ يَوْمَ جُمُعَةٍ (٦) ، فَصَلَّيْنَا الزَّوَالَ ، فَلَمَّا نَهَضَ بِنَا الْبَعِيرُ إِذَا (٧) أَنَا بِرَجُلٍ طُوَالٍ (٨) ، آدَمَ (٩) ، مَعَهُ كِتَابٌ ، فَنَاقَلَهُ جَابِرًا ، فَتَنَاقَلَهُ (١٠) ، فَقَبَّلَهُ وَوَضَعَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ ، وَإِذَا هُوَ «مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى جَابِرِ بْنِ يَزِيدٍ» وَعَلَيْهِ طِينٌ أَسْوَدٌ ، رَطْبٌ ، فَقَالَ لَهُ : مَتَى عَهْدُكَ بِسَيِّدِي ؟ فَقَالَ : السَّاعَةَ ، فَقَالَ لَهُ : قَبْلَ الصَّـ لَاءِ ، أَوْ بَعْدَ الصَّـ لَاءِ ؟ فَقَالَ : بَعْدَ الصَّـ لَاءِ ، قَالَ (١١) : فَفَكَ الْخَاتَمَ ، وَأَقْبَلَ يَفْرُوءُهُ ...

ص: ٣١٩

١-١ . «المُزَامِلَةُ» : المعادلة على البعير . الصحاح ، ج ٤ ، ص ١٧١٨ (زمل) .

٢-٢ . فى حاشية «ض» والوافى : «الأخرجة» . و«الأخيريَّة» : تصغير أَخْرَجَةٍ ، وهى بئر فى أصل جبل واحد من الأخرجين ، وهما جبلان معروفان . وقيل : للعرب بئر احتفرت فى أصل جبل أَخْرَجَ _ أى الأسود فى بياض _ يسمونها : أخرجة ، وبئر أخرى احتفرت فى أصل جبل أسود ، يسمونها : أسودَة . راجع : لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٢٥٣ (خرج) .

٣-٣ . قال المجلسى : «وأول ، منصوب بدل الأخيرجة ، هى أول مرفوع بالخبرية ، أى أول منزل يعدل من فيد» . مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٢٩٦ .

٤-٤ . فى «ب ، ض ، ف ، بر» : «يعدل» . وفى الوافى والبحار : «تعدل» .

٥-٥ . فى المرآة : «ولعلّ المعنى أنّ فيدا منزل مشترك بين من يذهب من الكوفة إلى مكّة أو إلى المدينة ، وكذا ما قبله من المنازل ، فإذا خرج المسافر من فيد يفترق الطريقان ، فإذا ذهب إلى المدينة فأول منزل ينزله الأخيرجة . وقيل : أراد به أنّ المسافة بين الأخيرجة وبين المدينة كالمسافة بين فيد والمدينة . وقيل : كانت بينها وبين الكوفة مثل ما بين فيد والمدينة . وما ذكرنا أظهر كما لا يخفى . وفى اللسان : «فيد : منزل بطريق مكّة» . راجع : لسان العرب ، ج ٣ ، ص ٣٤٠ (فيد).

٦-٦ . فى «بح» والبحار : «الجمعة» .

٧-٧ . فى «ج» : «إذ» .

٨-٨ . فى «بر» : «طوّال» بتضعيف الواو .

٩-٩ . «آدم» : الأسمر ، من الأدمة ، وهى السُمرة ، وهى منزلة بين السواد والبياض . قيل : الأدمة فى الناس السُمرة الشديدة ، وقيل : هى شُرْبَةٌ فى سواد . راجع : لسان العرب ، ج ١٢ ، ص ١١ (أدم)

١٠-١٠ . فى البحار : - «جابرا فتناوله» .

١١-١١ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى والبحار . وفى المطبوع : - «قال» .

وَيَقْبِضُ (١) وَجْهَهُ حَتَّى آتَى عَلَى (٢) آخِرِهِ ، ثُمَّ أَمْسَكَ الْكِتَابَ ، فَمَا رَأَيْتُهُ ضَاحِكًا وَلَا مَسْرُورًا حَتَّى وَافَى الْكُوفَةَ .

فَلَمَّا وَافَيْنَا الْكُوفَةَ لَيْلًا بَتُّ لَيْلَتِي ، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُهُ إِعْظَامًا لَهُ ، فَوَجَدْتُهُ قَدْ ١/٣٩٧

خَرَجَ عَلَى (٣) وَفِي عُنُقِهِ كِعَابٌ (٤) قَدْ عَلَّقَهَا ، وَقَدْ رَكِبَ قَصَبَةً (٥) وَهُوَ يَقُولُ : أَجِدُ (٦) مَنْصُورَ بَنِ جُمهُورٍ أَمِيرًا غَيْرَ مَأْمُورٍ ، وَآبِيَاتًا مِنْ نَحْوِ (٧) هَذَا ، فَنَظَرَ فِي وَجْهِهِ ، وَنَظَرْتُ فِي وَجْهِهِ ، فَلَمْ يَقُلْ لِي شَيْئًا ، وَلَمْ أَقُلْ لَهُ (٨) ، وَأَقْبَلْتُ أَبْكَى لِمَا رَأَيْتُهُ (٩) ، وَاجْتَمَعَ عَلَيَّ وَعَلَيْهِ الصَّبِيَّانِ وَالنَّاسُ ، وَجَاءَ (١٠) حَتَّى دَخَلَ الرَّحْبَةَ (١١) ، وَأَقْبَلَ يَدُورًا مَعَ الصَّبِيَّانِ وَالنَّاسُ يَقُولُونَ : جَنَّ جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ جَنَّ (١٢) .

فَوَاللَّهِ مَا مَضَتْ الْأَيَّامُ (١٣) حَتَّى وَرَدَ كِتَابُ هِشَامِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ إِلَيَّ وَإِلَيْهِ : أَنْ أَنْظُرَ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ
: جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ الْجُعْفِيُّ ، فَاصْرَبْتُ عَنْقَهُ ، وَابْعَثْتُ إِلَيَّ بِرَأْسِهِ . فَالْتَفَتَ إِلَيَّ

جُلَسَائِهِ ، فَقَالَ لَهُمْ : مَنْ جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ الْجُعْفِيُّ ؟ قَالُوا : أَصْلَحَكَ اللَّهُ ، كَانَ رَجُلًا ، لَهُ عِلْمٌ

ص: ٣٢٠

-
- ١-١ . فى «ب» : «يقبض» بالتضعيف .
٢-٢ . فى «ب» : «إلى» .
٣-٣ . فى «ف» : - «على» .
٤-٤ . فى حاشية «ف» : «كتاب» . و«الكعب» : فُصُوصُ النَّزْدِ . واحدها كَعْبٌ وَكَعْبَةٌ . النهاية ، ج
٤ ، ص ١٧ : (كعب) .
٥-٥ . «الْقَصْبَةُ» : واحدة الْقَصَبِ ، وهو كَلٌّ عَظْمٌ مُسْتَدِيرٌ أَجُوفٌ ، وكلٌّ ما اتَّخَذَ مِنْ فَضَّةٍ أَوْ غَيْرِهَا
لسان العرب ، ج ١ ، ص ٦٧٥ (قصب) .
٦-٦ . فى «بف» : «أخذ» . وفى مرآة العقول : «وقيل : أمر من الإجابة ، أى أحسن الضراب والقتل
 . وهو بعيد» .
٧-٧ . فى «ب» : «نحوها» بدل «من نحو هذا» .
٨-٨ . فى «ف» : + «سيئا» .
٩-٩ . فى مرآة العقول : «لما رأيتَه ، بكسر اللام وتخفيف الميم ، والضمير لما ؛ أو بفتح اللام وشدَّ
الميم ، والضمير لجابر» .
١٠-١٠ . فى «ف» : «جاؤوا» بدل «وجاء» .
١١-١١ . رَحْبَةُ الْمَكَانِ وَرَحْبَتُهُ : ساحته ومُتَّسَعُهُ . والرحبة : محلَّة بالكوفة . راجع : القاموس المحيط
، ج ١ ، ص ١٦٧ (رحب) .

۱۲-۱۲ . فی «ب» : + «جابر بن یزید» . وفی «ج ، ض ، بح ، بر ، بس ، بف» والوفی : + «جابر»
. وفی البحار : - «جن» .

۱۳-۱۳ . فی «ف» : «إِلَّا أَيَّامٌ» .

وَفَضْلٌ (۱) وَحَدِيثٌ ، وَحَجٌّ ، فَجُنَّ وَهُوَ ذَا فِي الرَّحْبَةِ مَعَ الصَّبِيَّانِ عَلَى الْقَصَبِ يَلْعَبُ مَعَهُمْ .

قَالَ : فَأَشْرَفَ (۲) عَلَيْهِ ، فَإِذَا هُوَ مَعَ الصَّبِيَّانِ يَلْعَبُ عَلَى الْقَصَبِ (۳) ، فَقَالَ : الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَافَانِي
مِنْ قَتْلِهِ . قَالَ : وَ لَمْ تَمْضِ الْأَيَّامُ حَتَّى دَخَلَ مَنْصُورٌ بِنُ جُمهُورِ الْكُوفَةِ ، وَ صَنَعَ (۴) مَا كَانَ يَقُولُ
جَابِرٌ . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

نعمان بن بشیر گوید: با جابر بن یزید جعفری هم کجاوه بودم، چون بمدینه رسیدیم، جابر خدمت امام باقر علیه السلام رسید و از او خداحافظی کرد و شادمان از نزدش بیرون شد، تا روز جمعه بچاه اخیرچه رسیدیم و آنجا نخستین منزلیست که از فید بسوی مدینه برمیگردیم، چون نماز ظهر را گزاردیم و شتر ما حرکت کرد، مرد بلند قامت گندم گونی پیدا شد که نامه ئی داشت و آن را بجابر داد. جابر آن را گرفت و بوسید و بر دیده گذاشت، در آن نوشته بود: از جانب محمد بن علی بسوی جابر بن یزید، و بر آن نامه مهر سیاه و تری بود. جابر باو گفت: کی نزد آقایم بودی؟ گفت: هم اکنون، جابر گفت: پیش از نماز یا بعد از نماز؟ گفت: بعد از نماز، جابر مهر را برداشت و شروع بخواندن کرد و چهره اش را درهم میکشید تا بآخر نامه رسید، سپس نامه را نگهداشت و تا بکوفه رسید او را خندان و شادان ندیدم. شبانگاه بکوفه رسیدیم من خوابیدم، چون صبح شد، بخاطر احترام و بزرگداشت او نزدش رفتم، دیدمش بیرون شده بجانب من می آید. و بجولها را بگردنش آویخته و

بر نی سوار شده میگوید: اجد منصور بن جمهور امیرا غیر مأمور (منصور بن جمهور را فرماندهی میبینم که فرمانبر نیست) و اشعاری از این قبیل میخواند. او بمن نگریست و من باو، نه او چیزی بمن گفت و نه من باو، من از وضعی که از او دیدم شروع بگریستن نمودم، کودکان و مردم گرد ما جمع شدند. و او آمد تا وارد رحبه شد و با کودکان میچرخید مردم میگفتند: دیوانه شد جابر بن یزید، دیوانه شد. بخدا سوگند که چند روز پیش نگذشت که از جانب هشام بن عبد الملک نامه ئی بوالیش رسید که مردی را که نامش جابر بن یزید جعفی است پیدا کن و گردنش را بزن و سرش را برای من بفرست، والی متوجه اهل مجلس شد و گفت: جابر بن یزید جعفی کیست؟ گفتند: خدا ترا اصلاح کند. مردی بود دانشمند و فاضل و محدث که حج گزارد و دیوانه شد، و اکنون در رحبه بر نی سوار می شود و با کودکان بازی میکند والی آمد و از بلندی نگریست، او را دید بر نی سوار است و با بچه ها بازی می کند، گفت: خدا را شکر که مرا از کشتن او برکنار داشت، روزگاری نگذشت که منصور بن جمهور وارد کوفه شد و آنچه جابر میگفت عملی شد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۶

[ترجمه کمره ای]:

۷- نعمان بن بشیر گوید: من با جابر بن یزید جعفی هم کجاوه بودم و چون به مدینه رسیدیم، خدمت امام باقر (علیه السلام) رسید و با آن حضرت وداع کرد و از نزد او شاد بیرون شد تا رسیدیم به اخیرجه (به وزن مصغر) و آن اول منزلی است که از آن به سوی مدینه عدول می کنیم، روز جمعه بود و چون نماز ظهر را خواندیم و شترهای ما از جا برخاستند به ناگاه من مرد دراز قد و گندم گونی را دیدم که با او نامه ای بود و آن را به جابر داد، آن را گرفت و بوسید و به دیده های خود کشید و به ناگاه بر آن نوشته بود: از طرف محمد بن علی به جابر بن یزید، مداد سیاهی داشت که هنوز تر بود، جابر به او گفت: از چه وقت آقای مرا دیدی؟ جواب داد: هم اکنون، گفت: پیش از نماز یا بعد از نماز؟

گفت: بعد از نماز، مهر نامه را برداشت و شروع به خواندن آن کرد تا آن را به پایان رسانید و سپس نامه را بست و من دیگر او را شاد و خندان ندیدم تا به کوفه رسید و چون وارد کوفه شدیم و من شب را گذراندم و با مداد برای احترام وی به دیدار او شتافتم، دیدم از در خانه بر من بیرون شد و گلوبندی از قاب استخوان به گردن دارد و بر یک نی سوار شده و می گوید: أجد منصور بن جمهور أمیراً غیر مأمور، و شعرهایی از این قبیل می خواند، او به روی من نگاه کرد و من به روی او نگاه کردم چیزی به من نگفت و چیزی هم به او نگفتم و چون حال او را دیدم گریستم و کودکان و مردم به گرد من و او فراهم شدند و او هم آمد تا وارد رحبه شد (میدان پهناوری بوده در کوفه) و با کودکان می چرخید و مردم هم می گفتند: جابر بن یزید دیوانه شده، به خدا روزی نگذشت که نامه هشام بن عبد الملک به والی کوفه رسید و در آن نوشته بود: بررسی کن مردی را که جابر بن یزید جعفی گویند، گردن بزن و سرش را برای من بفرست، او به همنشینان خود رو کرد و گفت: جابر بن یزید جعفی کیست؟ گفتند: أصلحک الله، مرد دانشمند و فاضل و حدیث دانی بود و به حج رفت و دیوانه شد و او اکنون در میدان بزرگ سوار نی است و با کودکان بازی می کند. گوید: والی، خود به دیدار او رفت و دید با کودکان بر نی سوار است و بازی می کند، گفت: حمد خدا را که مرا از کشتن او معاف داشت، گوید: چندی نگذشت که منصور بن جمهور به کوفه آمد و آنچه جابر می گفت به جا آورد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۷- نعمان بن بشیر گوید:

من با جابر بن یزید جعفی هم کجاوه بودم و چون به مدینه رسیدیم، خدمت امام باقر علیه السلام رسید و با آن حضرت وداع کرد و از نزد او شاد بیرون شد تا رسیدیم به اخیرجه (به وزن مصغر) و آن اول منزلی است که از آن به سوی مدینه می رویم، روز جمعه بود و چون نماز ظهر را خواندیم و

شترهای ما از جا برخاستند به ناگاه من مرد درازقد و گندم گونی را دیدم که با او نامه ای بود و آن را به جابر داد، آن را گرفت و بوسید و به دیده های خود کشید و به ناگاه بر آن نوشته بود: از طرف محمد بن علی به جابر یزید، رنگ سیاهی داشت که هنوز تر بود، جابر به او گفت: از چه وقت آقای مرا دیدی؟

جواب داد: هم اکنون گفت: پیش از نماز یا بعد از نماز؟

گفت: بعد از نماز، نامه را گشود و شروع به خواندن آن کرد تا آن را به پایان رسانید و سپس نامه را بست و من دیگر او را شاد و خندان ندیدم تا به کوفه رسید و چون وارد کوفه شدیم و من شب را گذراندم و بامداد برای احترام وی به دیدار او شتافتم، دیدم از در خانه بر من بیرون شد و گلوبندی از قاب استخوان به گردن دارد و بر یک نی سوار شده و می گوید:

اجد منصور بن جمهور امیرا غیر مأمور،

(منصور بن جمهور فرماندهی را می بینم که فرمانبر نیست) و اشعاری از این قبیل می خواند، او به روی من نگاه کرد و من به روی او نگاه کردم چیزی به من نگفت و چیزی هم به او نگفتم و چون حال او را دیدم گریستم و کودکان و مردم هم به گرد من و او جمع شدند و او هم آمد تا وارد رحبه شد (میدان پهناوری بوده در کوفه) و با کودکان می چرخید و مردم هم می گفتند: جابر بن یزید دیوانه شده.

به خدا روزی نگذشت که نامه هشام بن عبد الملک به والی کوفه رسید و در آن نوشته بود: بررسی کن مردی را که جابر بن یزید جعفی گویند، گردن بزن و سرش را برای من بفرست، او به همنشینان خود رو کرد و گفت: جابر بن یزید جعفی کیست؟ گفتند: أصلحک الله مرد دانشمند و فاضل و حدیث دانی بود و به حج رفت و دیوانه شد و او اکنون در میدان بزرگ سوار بر نی شده است و با کودکان بازی می کند.

گوید: والی، خود به دیدار او رفت و دید با کودکان بر نی سوار است و بازی می کند، گفت: حمد خدا را که مرا از کشتن او معاف داشت، گوید: چندی نگذشت که منصور بن جمهور به کوفه آمد به آنچه جابر می گفت به جا آورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف أو مجهول. و المزامل فی المحمل، و فی القاموس: أخرجه: بئر فی أصل جبل، انتهى، و کذا فی بعض النسخ، و فی أكثرها الأخرجة و كأنها تصغیرها و أول منصوب بدل الأخرجة أو مرفوع بالخبرية، أي هی أول منزل يعدل من فید، و لعل المعنی أن فیدا منزل مشترک بین من یدهب من الکوفة إلى مكة أو إلى المدينة، و کذا ما قبله من المنازل، فإذا خرج المسافر من فید یفترق الطریقان فإذا ذهب إلى المدينة فأول منزل ینزله الأخرجة، و قیل: أراد به أن المسافة بین الأخرجة و بین المدينة كالمسافة بین فید و المدينة، و قیل: كانت المسافة بینها و بین الکوفة مثل ما بین فید و المدينة و ما ذکرنا أظهر كما لا یخفی، و فی القاموس: الفید: قلعة بطریق مكة. يوم جمعة ظرف لقوله: وردنا، و فی القاموس: طال طولاً امتد فهو طویل، و طوال كغراب، و قال: الأدمة ما فیها السمرة، آدم كعلم و کرم فهو آدم، انتهى. قبل الصلاة أي صلاة الزوال و یقبض وجهه أي کان کلما یقرأ یزداد انقباضاً و عبوساً حتى أتى علی آخره أي قرأه جميعاً حتى وافى الکوفة أي دخلها أجد بصیغة المتکلم من الوجدان أي أعلمه، و قیل: أمر من الإجادة أي أحسن الضراب و القتل و هو بعید غیر مأمور أي لأحد فی الکوفة، کنایة عن استقلاله و کان هذا مما سمعه من الإمام علیه السلام من الأخبار الآتية، و

منصور بن جمهور كان واليا من قبل بنى أمية على الكوفة ولاه يزيد بن وليد بعد عزل يوسف بن عمر في سنة ست و عشرين و مائة، بعد وفاة الباقر عليه السلام باثنتي عشر سنة و أقبلت أى شرعت لما رأيته بكسر اللام و تخفيف الميم و الضمير لما، أو بفتح اللام و شد الميم و الضمير لجابر، و الرحبة فضاء واسع كان بالكوفة كالميدان، و فى القاموس: رحبة المكان - و يسكن - : ساحتها، و متسعه، و الرحبة محلة بالكوفة، انتهى. أن أنظر أن مفسرة لتضمن الكتاب معنى القول، و قيل: مصدرية ذكره ابن هشام.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٢٩٨

(٩٩) باب فى الأئمة أنهم إذا ظهر أمرهم حكموا بحكم داود و...

إشاره

٩٩ _ بَابُ فِي الْأَئِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ إِذَا ظَهَرَ أَمْرُهُمْ حَكَمُوا بِحُكْمِ دَاوُدَ وَ آلِ دَاوُدَ وَ لَا يَسْأَلُونَ الْبَيْتَةَ، عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَ الرَّحْمَةُ وَ الرَّضْوَانُ (٦)

١- الحديث

١٠٤٠/١. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ فَضْلِ الْأَعْوَرِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَدَّاءِ، قَالَ:

كُنَّا زَمَانَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ قُبِضَ تَرَدَّدُ كَالْغَنَمِ لَا رَاعِيَ لَهَا، فَلَقِينَا (٧) سَالِمَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ، فَقَالَ لِي (٨): يَا أَبَا عُبَيْدَةَ، مَنْ إِمَامُكَ؟ فَقُلْتُ: أَيْمَتِي آلُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، فَقَالَ: هَلَكْتَ وَ أَهْلَكَتَ، أَمَا سَمِعْتَ أَنَا وَ أَنْتَ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ

ص: ٣٢١

١-١ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوفى : «فضل وعلم» .

٢-٢ . فى «بس» : «فأشرفت» .

٣-٣ . فى «ف» + «قال» .

٤-٤ . فى «ف ، بح ، بس» : «فصنع» .

٥-٥ . الاختصاص ، ص ٦٧ ، بسنده عن أحمد بن النضر الخزاز ، مع اختلاف يسير . وراجع :

رجال الكشى ، ص ١٩٢ ، ح ٣٣٧ ؛ و ص ١٩٤ ، ح ٣٤٤ الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤١ ، ح ١٢٣٤ ؛
البحار ، ج ٤٦ ، ص ٢٨٢ ، ح ٨٥ .

٦-٦ . فى «ف ، بر» : - «عليهم السلام والرحمة والرضوان» . وفى «بح» : - «والرحمة والرضوان» .

٧-٧ . فى مرآة العقول : «فلقينا ، على صيغة الغائب أو التكلم» .

٨-٨ . فى «بح» : - «لى» .

عَلَيْهِ (١) إِمَامٌ ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً؟ فَقُلْتُ : بَلَى لَعَمْرِي ، وَقَدْ (٢) كَانَ قَبْلَ ذَلِكَ بَثٌ لَأِثٍ أَوْ نَحْوِهَا ، دَخَلْنَا (٣) عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَرَزَقَ (٤) اللَّهُ الْمَعْرِفَةَ (٥) فَقُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِنَّ سَالِمًا قَالَ لِي كَذَا وَكَذَا .

قَالَ : فَقَالَ (٦) : «يَا أَبَا عُبَيْدَةَ ، إِنَّهُ لَا يَمُوتُ مِنَّا مَيِّتٌ حَتَّى يُخَلَّفَ مِنْ بَعْدِهِ مَنْ يَعْمَلُ بِمِثْلِ عَمَلِهِ ، وَ يَسِيرُ بِسِيرَتِهِ ، وَيَدْعُو إِلَى مَا دَعَا إِلَيْهِ . يَا أَبَا عُبَيْدَةَ ، إِنَّهُ لَمْ يُمْنَعْ مَا أُعْطِيَ دَاوُدَ أَنْ أُعْطِيَ سُلَيْمَانَ» . ثُمَّ قَالَ : «يَا أَبَا عُبَيْدَةَ ، إِذَا قَامَ قَائِمٌ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَكَمَ بِحُكْمِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ ، لَا يَسْأَلُ (٧) بَيْنَهُ» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو عبیده حذاء گوید: ما در زمان امام باقر علیه السلام (برای تعیین جانشین او) مانند گله بی چوپان سرگردان بودیم، تا سالم بن ابی حفصه را (که بعداً زیدی مذهب شد و امام صادق علیه السلام او را لعن و تکفیر کرد) ملاقات کردیم، بمن گفت: ای ابا عبیده! امام تو کیست؟ گفتم: ائمه من، آل محمد هستند گفت: هلاک شدی و مردم را هم هلاک کردی، مگر من و تو از امام باقر علیه السلام نشنیدیم که میفرمود «هر که بمیرد و بر او امامی نباشد، بمرگ جاهلیت مرده است»؟ گفتم: چرا بجان خودم چنین است، سپس حدود سه روز گذشت که خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و خدا معرفت او را بمن روزی کرد (او را بجانشینی پدرش شناختم) بحضرت عرض کردم: سالم بمن چنین و چنان گفت. فرمود: ای ابا عبیده همانا کسی از ما (ائمه) نمیرد جز اینکه کسی را جانشین خود کند، که کردار و رفتار او مانند خود او باشد و بآنچه او دعوت میکرد، دعوت کند. ای ابا عبیده آنچه خدا بداد عطا فرمود، مانع آنچه بسلیمان عطا کرد، نگشت (پس مقام و فضیلتی را که خدا بپدرم عطا فرمود بمن هم عطا میفرماید) سپس فرمود: ای ابا عبیده! زمانی که قائم آل محمد علیه السلام قیام کند، بحکم داود و سلیمان حکم دهد و گواه نطلبد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- ابی عبیده حذاء گوید: در دوران امام باقر هنگامی که وفات کرد ما شیعه چون گله بی چوپان سرگردان بودیم و به سالم بن ابی حفصه (زیدی متعصب بود که امام صادق او را لعن و تکفیر کرد) بر خوردیم، او به من گفت: ای ابی عبیده امامت کیست؟ گفتم: امامان من آل محمدند، گفت هلاکی و هلاک می کنی، آیا من و تو از امام باقر (علیه السلام) نشنیدیم که می فرمود: هر که بمیرد و بالای سرش امامی نباشد به مردن جاهلیت مرده است. گفتم: آری به جان خودم و من خودم در حدود سه

روز پیش از این خدمت امام صادق رفته بودم و معرفت آن حضرت به امامت به من روزی شده بود از طرف خدا، و من به امام صادق (علیه السلام) گزارش دادم که سالم به من چنین و چنان گفت فرمود: ای ابا عبیده امامی از ما نمیرد تا به جای خود گذارد کسی که مانند او کار کند و به روش او برود و بدان چه او مردم را می خواند بخواند ای ابا عبیده به راستی مطلب این است که آنچه به داود (علیه السلام) داده شد جلو گیر نشد از آنچه به سلیمان دادند. سپس فرمود: ای ابا عبیده چون قائم آل محمد (علیه السلام) قیام کند، به حکم داود و سلیمان قضاوت کند و گواه نخواهد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- ابی عبیده حذاء گوید: در دوران امام باقر هنگامی که وفات کرد ما شیعه چون گله بی چوپان سرگردان بودیم و به سالم بن ابی حفصه (زیدی متعصب بود که امام صادق او را لعن و تکفیر کرد) برخوردیم، او به من گفت: ای ابی عبیده امامت کیست؟ گفتم: امامان من آل محمدند، گفت هلاکی و هلاک می کنی، آیا من و تو از امام باقر علیه السلام نشنیدیم که می فرمود هر که بمیرد و بالای سرش امامی نباشد به مرگ جاهلیت مرده است.

گفتم: آری به جان خودم و من خودم در حدود سه روز پیش از این، خدمت امام صادق رفته بودم و شناخت امامت آنحضرت از جانب خداوند به من روزی شده بود و من به امام صادق علیه السلام گزارش دادم که سالم به من چنین و چنان گفت فرمود: ای ابا عبیده امامی از ما نمیرد تا به جای خود کسی را گذارد که مانند او کار کند و به روش او برود و بدانچه او، مردم را می خواند بخواند ای ابا عبیده به راستی مطلب این است که آنچه به داود علیه السلام داده شد جلوگیر نشد از آنچه به سلیمان دادند.

سپس فرمود: ای ابا عبیده چون قائم آل محمد علیهم السّلام قیام کند، به حکم داود و سلیمان قضاوت کند و گواه نخواهد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن أو موثق. كنا زمان أبی جعفر علیه السلام فيه توسع بأن سمي الزمان المتصل بزمانه عليه السلام زمانه، وربما يحمل حين قبض على أن المعنى حين أشرف على قبض روحه، ولعل ما ذكرنا أقرب نتردد أي لمعرفة الإمام فلقينا على صيغة الغائب أو المتكلم، و سالم زیدی بتری لعنه الصادق و كذبه و كفره، و كأنه كان يريد أن يدعو أبا عبيدة إلى زيد، و يمكن أن يكون هذا قبل ضلالته لأنه كان لم يخرج زيد بعد أئمتي آل محمد الظاهر أن أبا عبيدة إنما قال ذلك للتقية أو لمصلحة، لقوله و قد كان قبل ذلك أي قبل مكالمة سالم بثلاث أي بثلاث ليال دخلنا على أبی عبد الله عليه السلام و رزق الله المعرفة أي معرفته بالإمامة. فقلت أي ثم دخلت بعد ذلك على أبی عبد الله فقلت له، و قيل: ضمير كان لمعرفة الإمام و ذلك إشارة إلى لقاء سالم و كلامه و دخلنا استئناف بياني و قال المحدث الأسترآبادي: المناسب ثم دخلنا، و قال غيره: دخلنا على أبی عبد الله عليه السلام كلام مستأنف، و يحتمل أن يكون قد سقط من صدره كلمة ثم، و أن يكون متعلقا بكنا زمان أبی جعفر حين قبض، و يكون ما بينهما معترضا، و قال آخر: أي و قد كان السماع قبل قبض أبی جعفر أو قبل لقاء سالم بثلاث سنين أو نحوها، و دخلنا استئناف كأنه قيل: ما فعلت؟ فقال: دخلنا. و أقول: لا

يخفى بعد تلك الوجوه بالنظر إلى ما ذكرنا، وفي البصائر: قلت: بل لعمرى لقد كان ذاك ثم بعد ذلك ونحوها دخلنا، فلا يحتاج إلى تكلف أصلا. حتى يخلف على بناء التفعيل، قال الجوهري: خلف فلانا تخليفا جعله خليفة كاستخلفه. وفي البصائر: دخلنا على أبي عبد الله عليه السلام فرزق الله لنا المعرفة فدخلت عليه فقلت له: لقيت سالما فقال لي كذا وكذا، وقلت له كذا وكذا، فقال له أبو عبد الله: يا ويل لسالم ثلاث مرات أما يدري سالم ما منزلة الإمام؟ الإمام أعظم مما يذهب إليه سالم و الناس أجمعون، يا با عبيدة إنه لم يمت منا ميت حتى يخلف من بعده من يعمل بمثل عمله و يسير بمثل سيرته، و يدعو إلى مثل الذى دعا إليه، يا با عبيدة إنه لم يمنع الله ما أعطى داود أن أعطى سليمان أفضل ما أعطى داود، ثم قال:

هَذَا عَطَاؤُنَا فَأَمْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

قال قلت: ما أعطاه الله جعلت فداك؟ قال: نعم يا با عبيدة إنه إذا قام قائم آل محمد حكم بحكم داود و سليمان، لا يسأل الناس بينة. فظهر أن الخبر مختصر، و ما فى ما أعطى داود إما مصدرية أى لم يمنع إعطاء الأب إعطاء الابن، بل اجتمعا معا، أو موصولة أى لم تمنع تلك الفضائل التى أعطيت داود أن أعطى مثلها سليمان، و المراد نفى الاستبعاد من إعطاء الإمامة لهم بعد أن أعطيت آبائهم، و التنبيه على أن الإمامة لا تكون إلا مع شرائطها التى منها العلم بأحوال الخلق و دواعيهم، و ما هو الحق فى دعاويهم حتى يمكنه الحكم بحكم داود و سليمان، ردا على سالم و أضرابه القائلين بإمامة زيد مع عدم اتصافه بتلك الكمالات.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٠

ص: ٣٢٢

١-١ . فى «ب» وحاشية «ف» : «له» .

٢-٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت ومرآة العقول والوافى . وفى المطبوع : «ولقد» .

٣-٣ . هكذا فى «ب» ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» ومرآة العقول والبصائر ، ص ٥١٠ . وفى المطبوع : «دخلتُ» . وعلى أى حال فقوله : «دخلت _ أو دخلنا _ على أبى عبد الله عليه السلام» استيناف بيانى ، كآته قيل : ما فعلت أو فعلتم؟ فقيل : دخلت أو دخلنا . قال الفيض : «ويحتمل أن يكون قد سقط من صدره كلمة ثم ، وأن يكون متعلقاً ب «كنا زمان أبى جعفر حين قبض» ويكون ما بينهما معترضا ، وأن يكون «ذلك» فى قول : «وقد كان قبل ذلك» إشارة إلى تحديث أبى عبيدة فضلاً الأعرور ، فيكون بمعنى هذا . وإن قيل : إنَّ تبديل لفظة «بعد» ب «قبل» من سهو النساخ ، استرحنا من هذه التكلّفات» . وقال المجلسى : «لا يخفى بُعد تلك الوجوه ... وفى البصائر : «قلت : بل لعمري لقد كان ذاك ، ثم بعد ذلك بثلاث أو نحوها دخلنا» . فلا يحتاج إلى تكلف أصلاً» . راجع : شرح المازندراني ، ج ٦ ، ص ٣٩٣ ؛ الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٨ ؛ مرآة العقول ، ج ٩ ، ص ٢٩٩ .

٤-٤ . فى مرآة العقول : «ورزق» .

٥-٥ . فى البصائر ، ص ٢٥٩ : «أما تعرف أنه قد خلف ولده جعفرا إماما على الأمة؟ قلت : بلى لعمري قد رزقنى الله المعرفة» . وفى البصائر ، ص ٥١٠ : «قلت : بلى لعمري لقد كان ذلك ، ثم بعد ذلك بثلاث أو نحوها دخلنا على أبى عبد الله عليه السلام ، فرزق الله لنا المعرفة» كلاهما بدل : «فقلت : بلى لعمري _ إلى _ فرزق الله المعرفة» .

٦-٦ . فى «ف» : «لى» .

٧-٧ . فى «ف» + «أن لا يسأل» .

٨-٨ . بصائر الدرجات ، ص ٢٥٩ ، ح ٥ ؛ وص ٥١٠ ، ح ١٥ ، عن يعقوب بن يزيد ، عن ابن أبى عمير ، عن منصور ، عن فضيل الأعرور ، عن أبى عبيدة الحدّاء . وفى بصائر الدرجات ، ص ٥٠٩ ، ح ١١ ، بسند آخر عن عبيدة ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٨ ، ح ١٢٤٠ .

٢- الحديث

۱۰۴۱/۲. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ أَبِي بَانَ ، قَالَ :

۱/۳۹۸

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : « لَا تَذْهَبُ (۱) الدُّنْيَا حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِّنِّي (۲) ، يَحْكُمُ بِحُكُومَةِ آلِ دَاوُدَ ، وَ (۳) لَا يَسْأَلُ بَيْنَةَ (۴) ، يُعْطَى (۵) كُلَّ نَفْسٍ حَقَّهَا (۶) ». (۷).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام میفرمود: دنیا پایان نیابد تا آنکه مردی از فرزندان من بیرون آید که طبق حکومت آل داود حکم کند، گواه نخواهد و حق هر کس را باو عطا کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- ابان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم می فرمود: دنیا به پایان نرسد تا از نژاد من مردی برآید که به روش حکمت آل داود قضاوت کند و گواه نخواهد، به هر کس حق واقعی او را بدهد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- ابان گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: دنیا به پایان نرسد تا از نژاد من مردی برآید که به روش حکمت آل داود قضاوت کند و گواه نخواهد، به هرکس حق واقعی او را بدهد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. رجل منى أى من أولادى و هو القائم عليه السلام، و المراد بآل داود أهل بيته فيشمل داود أيضا. و اعلم أن الظاهر من هذه الأخبار أن القائم عليه السلام إذا ظهر يحكم بما يعلم فى الواقعة لا بالبينة، و أما من تقدمه من الأئمة عليهم السلام فقد كانوا يحكمون بالظاهر، و قد كانوا يظهرون ما كانوا يعلمون من باطن الأمر بالحيل، كما كان أمير المؤمنين عليه السلام يفعل فى كثير من الموارد، و هذا الاختلاف فى سيرهم عليهم السلام ليس من قبيل النسخ حتى يرد أن لا نسخ بعد نبينا، بل إما باعتبار التقية فى بعضها، أو اختلاف الأوضاع و الأحوال فى الأزمان فإنه يمكن أن يكون النبى صلى الله عليه و آله و سلم أمر الإمام بالحكم بالواقع إذا لم يصر سببا لتفرق الناس و رجوعهم عن الحق و بالحكم بالظاهر إذا صار سببا لذلك، أو يقال: أنه عليه السلام أمر بأمر الله سبحانه كل إمام بحكم يخصه كما مر فى خبر الصحيفة النازلة من السماء فإذا كان جميع ذلك بأخبار النبى صلى الله عليه و آله فى وقت واحد لم يكن نسخا، وإنما النسخ تجدد حكم يوجب رفع حكم ظاهره الاستمرار. قال الشيخ المفيد قدس سره فى كتاب المسائل: للإمام عليه السلام أن يحكم بظاهر الشهادات و متى عرف من المشهود عليه ضد ما تضمنته الشهادة أبطل بذلك شهادة من شهد

عليه، و حكم فيه بما أعلمه الله تعالى، و قد يجوز عندي أن تغيب عنه بواطن الأمور فيحكم فيها بالظواهر و إن كانت على خلاف الحقيقة عند الله تعالى، و يجوز أن يدلله الله تعالى على الفرق بين الصادقين من اليهود و بين الكاذبين فلا تغيب عنه حقيقة الحال، و الأمور في هذا الباب متعلقة بالألطف و المصالح التي لا يعلمها على حال إلا الله عز و جل. و لأهل الإمامة في هذه المقالة ثلاثة أقوال: فمنهم من يزعم أن أحكام الأئمة على الظواهر دون ما يعلمونه على كل حال، و منهم من يزعم أن أحكامهم إنما هي على البواطن دون الظواهر التي يجوز فيها الخلاف، و منهم من يذهب إلى ما اخترته أنا من المقال، و لم أر لبنى نوبخت رحمهم الله فيه ما أقطع على إضافته إليهم على يقين بغير ارتياب، انتهى. و قال الشيخ الجليل أمين الدين أبو على الطبرسي طاب مرقده في كتاب إعلام الوري: فإن قيل: إذا حصل الإجماع على أن لا نبى بعد رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و أنتم قد زعمتم أن القائم عليه السلام إذا قام لم يقبل الجزية من أهل الكتاب و أنه يقتل من بلغ عشرين و لم يتفقه في الدين، و يأمر بهدم المساجد و المشاهد، و أنه يحكم بحكم داود لا يسأل بينة و أشباه ذلك مما ورد في آثاركم، و هذا يكون نسخاً في الشريعة و إبطالاً لأحكامها فقد أثبتتم معنى النبوة، و إن لم تتلفظوا باسمها فما جوابكم عنها؟. الجواب: إنا لم نعرف ما تضمنه السؤال من أنه عليه السلام لا يقبل الجزية من أهل الكتاب، و أنه يقتل من بلغ العشرين و لم يتفقه في الدين، فإن كان ورد بذلك خبر فهو غير مقطوع به، فأما هدم المساجد و المشاهد فقد يجوز أن يختص بهدم ما بنى من ذلك على غير تقوى الله تعالى و على خلاف ما أمر الله سبحانه به، و هذا مشروع قد فعله النبي صلى الله عليه و آله و سلم، و أما ما روى أنه يحكم بحكم آل داود و لا يسأل عن بينة فهذا أيضاً غير مقطوع به، و إن صح فتأويله أن يحكم بعلمه فيما يعلمه، و إذا علم الإمام أو الحاكم أمراً من الأمور فعليه أن يحكم بعلمه و لا يسأل عنه و ليس في هذا نسخ الشريعة على أن هذا الذي ذكره من ترك قبول الجزية و استماع البينة إن صح لم يكن نسخاً للشريعة لأن النسخ هو ما تأخر دليلاً عن الحكم المنسوخ و لم يكن مصطحباً فأما إذا اصطحب الدليلان فلا يكون ذلك ناسخاً لصاحبه و إن كان مخالفه في المعنى، و لهذا اتفقنا على أن الله سبحانه لو قال: ألزموا السبت إلى وقت كذا ثم لا تلزموه لا يكون نسخاً لأن الدليل الراجع مصاحب للدليل الموجب، و إذا صحت هذه الجملة و كان

النبي صلى الله عليه وآله وسلم قد أعلمنا بأن القائم من ولده يجب اتباعه و قبول أحكامه، فنحن إذا صرنا إلى ما يحكم فينا و إن خالف بعض الأحكام المتقدمة غير عاملين بالنسخ لأن النسخ لا يدخل فيما يصطحب الدليل.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠١

٣- الحديث

١٠٤٢/٣. مُحَمَّدٌ، عَنْ أَحْمَدَ (٨)، عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَمَّارِ السَّابَاطِيِّ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بِمَا تَحْكُمُونَ إِذَا حَكَمْتُمْ (٩)؟ قَالَ: «بِحُكْمِ اللَّهِ وَحُكْمِ دَاوُدَ (١٠)»، فَإِذَا وَرَدَ عَلَيْنَا الشَّيْءُ الَّذِي لَيْسَ عِنْدَنَا (١١)، تَلَقَّانَا بِهِ رُوحَ الْقُدُسِ (١٢)». (١٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عمار ساباطی گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: هر گاه شما حاکم شوید، چگونه حکم کنید؟ فرمود: طبق حکم خدا و حکم داود، و هر گاه موضوعی برای ما پیش آید که آن را ندانیم. روح القدس آن را بما القا کند و برساند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٢٤٨

[ترجمه کمره ای]:

۳- عمار ساباطی گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: شما اگر حکمروا شدید چه حکمی می کنید؟ فرمود: به حکم خدا و حکم داود چون موضوعی به ما مراجعه شود که حکم آن نزد ما حاضر نباشد روح القدس آن را به ما القاء می کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳- عمار ساباطی گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: شما اگر حکمران شدید چه حکمی می کنید؟ فرمود: به حکم خدا و حکم داود چون موضوعی به ما مراجعه شود که حکم آن نزد ما حاضر نباشد روح القدس آن را به ما القاء می کند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق بما تحكمون قيل: إثبات ألف بما شاذ أو بإشباع الفتحة إذا حكمتم على بناء المجرى المعلوم أو على بناء التفعيل المجهول و المال واحد، أى قدرتم على الحكم بين الناس و جعل الحكم إليكم و حكم داود أى الحكم بالواقع. و الذى يظهر من الأخبار هو أن داود عليه السلام لم يستمر على هذا بل حكم به فى بعض الوقائع، و سيأتى فى كتاب القضاء عن أبى عبد الله عليه السلام أنه قال: إن داود عليه السلام قال: يا رب أرنى الحق كما هو عندك حتى أقضى به، قال: إنك لا تطيق ذلك فألح على ربه حتى فعل، فجاء رجل يستدعى على رجل فقال: إن هذا أخذ مالى فأوحى الله عز و جل إلى داود أن هذا المستعدى قتل أبا هذا و أخذ ماله فأمر داود بالمستعدى فقتل و أخذ ماله و دفعه إلى المستعدى عليه، قال: فعجب الناس و تحدثوا حتى بلغ داود عليه السلام و دخل عليه من ذلك ما كره، فدعا ربه أن يرفع ذلك ففعل، ثم أوحى الله عز و جل إليه أن احكم بينهم بالبينات و أضفهم إلى اسمى يحلفون به. و روى الراوندى (ره) فى القصص بإسناده الصحيح إلى هشام بن سالم عن أبى عبد الله قال: كان على عهد داود عليه السلام سلسلة يتحاكم الناس إليها، و إن رجلا أودع رجلا جوهرًا فجحده فدعاه إلى السلسلة فذهب معه إليها و قد أدخل الجوهر فى قناة فلما أراد أن يتناول السلسلة قال له: أمسك هذه القناة حتى آخذ السلسلة فأمسكها و دنا الرجل من السلسلة فتناولها و أخذها و صارت فى يده، فأوحى الله إلى داود عليه السلام أن احكم بينهم بالبينات و أضفهم إلى اسمى يحلفون به و رفعت السلسلة. فإذا ورد علينا الشئ الذى ليس عندنا أى من أصل الأحكام أو من خصوص الوقائع التى نحكم فيها.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٤

٤- الحديث

١٠٤٣/٤. مُحَمَّدٌ، عَنْ أَحْمَدَ (١٤)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى

ص: ٣٢٣

- ١-١ . فى «بس» : «لا يذهب» .
- ٢-٢ . فى البصائر : + «رجل» .
- ٣-٣ . فى «ض» : - «و» .
- ٤-٤ . فى «ج ، بر» : «بيّنة» . وفى البصائر : «عن بيّنة» .
- ٥-٥ . فى «ب» : «ويعطى» .
- ٦-٦ . فى البصائر : «حكمها» .
- ٧-٧ . بصائر الدرجات ، ص ٢٥٨ ، ح ١ ، عن أحمد بن محمد . وفيه ، ص ٢٥٩ ، ح ٤ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير ؛ وفيه ، ح ٣ ، بسند آخر ، مع اختلاف الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٩ ، ح ١٢٤١ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٢٣٠ ، ح ٣٣٦٦١ .
- ٨-٨ . هكذا فى «ألف ، ج ، ض ، ف ، و ، بر ، بس ، بف» . وفى «ب ، بح» والمطبوع : + «بن محمد» .
- ٩-٩ . فى مرآة العقول : «إذا حكمتم ، على بناء المجرد المعلوم ، أو على بناء التفعيل المجهول» .
- ١٠-١٠ . فى «ب ، ف» : «وبحكم داود» . وفى البصائر ، ص ٤٥٢ : + «وحكم محمد صلى الله عليه وآله» .
- ١١-١١ . فى البصائر ، ص ٤٥٢ : «فى كتاب علىّ عليه السلام» بدل «عندنا» .
- ١٢-١٢ . فى البصائر ، ص ٤٥٢ : + «وألهمنا الله إلهاما» .
- ١٣-١٣ . بصائر الدرجات ، ص ٤٥١ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمد . وفيه ، ص ٤٥٢ ، ح ٦ ، عن أحمد بن محمد ... عن عمّار أو غيره . وفيه أيضا ، ح ٥ ، بسند آخر ، مع زيادة واختلاف يسير ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٥١ ، ح ١ و ٤ ، بسند آخر ، مع اختلاف الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٩ ، ح ١٢٤٢ .
- ١٤-١٤ . هكذا فى «ض» . وفى «ألف ، ب ، ج ، ف ، و ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» والمطبوع : «محمد بن أحمد» ، بدل «محمد عن أحمد» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد روى محمد بن يحيى عن أحمد بن محمد [بن عيسى] عن محمد بن خالد فى كثيرٍ من الأسناد . راجع : معجم رجال الحديث

، ج ۲ ، ص ۵۶۲ - ۵۶۴ ، وص ۶۹۳ - ۶۹۴ . و «محمد عن أحمد» فی السند ، مخفف «محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد» ، كما لا یخفی .

الْحَلَبِيِّ ، عَنْ حُمْرَانَ (۱) بْنِ أَعْيَنَ ، عَنْ جُعَيْدِ الْهَمْدَانِيِّ :

عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، قَالَ : سَأَلْتُهُ : بِأَيِّ حُكْمٍ تَحْكُمُونَ ؟

قَالَ : «حُكْمِ (۲) آلِ دَاوُدَ ، فَإِنَّ أَعْيَانَنَا (۳) شَيْءٌ ، تَلَقَّانَا بِهِ رُوحُ الْقُدُسِ (۴)» . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

جعید همدانی گوید: از علی بن الحسین علیهما السلام پرسیدم: شما طبق چه حکمی حکم میدهید؟ فرمود: طبق حکم آل داود و اگر در موضوعی درماندیم، روح القدس بما القا کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲ ، ص ۲۴۹

[ترجمه کمره ای] :

۴- جعید همدانی گوید: به علی بن الحسین (علیهما السلام) گفتم: به چه روشی شما قضاوت می کنید؟ فرمود: به روش قضاوت آل داود و اگر از چیزی درماندیم روح القدس به ما می رساند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳ ، ص ۱۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۴- جمعید همدانی گوید: به علی بن الحسین علیه السلام گفتم: به چه روشی شما قضاوت می کنید؟ فرمود: به روش قضاوت آل داود و اگر از چیزی درماندیم روح القدس به ما می رساند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول فإن أعيانا شيء أي أعجزنا حكم أو واقعة لا نعلم حقيقتها.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۳۰۴

۵- الحديث

۱۰۴۴/۵. أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ رَحِمَهُ اللَّهُ (٦) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ ، عَنْ عَمَّارِ السَّابَّاطِيِّ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : مَا مَنزِلَةُ الْأَعْنَمَةِ (٧) ؟

قَالَ : « كَمَنْزِلَةِ ذِي الْقَرْنَيْنِ ، وَ كَمَنْزِلَةِ يُوشَعَ ، وَ كَمَنْزِلَةِ آصَفِ صَاحِبِ سُلَيْمَانَ » .

قَالَ (٨) : فَبِمَا تَحْكُمُونَ (٩) ؟

ص : ٣٢٤

١-١ . هكذا في «ف» والوافي . وفي «ألف ، ب ، ج ، ض ، و ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» والمطبوع : «عمران» . والصواب ما أثبتناه ؛ فإنه مضافا إلى عدم وجود راوٍ باسم «عمران بن أعين» ، الخبر رواه الصفار في بصائر الدرجات ، ص ٤٥١ ، ح ٢ _ باختلاف يسير _ بسنده عن النضر بن سويد ، عن يحيى الحلبي ، عن بشير الدهان ، عن حمران بن أعين ، عن جعيد الهمداني ، ورواه في ص ٤٥٢ ، ح ٧ أيضا بسنده عن ابن سنان أو غيره ، عن بشير ، عن حمران ، عن جعيد الهمداني . وحمران بن أعين هو الشيباني أخو زرارة . ثم إن الظاهر سقوط «عن بشير الدهان» ، من سندنا هذا ، فإننا لم نجد رواية يحيى الحلبي عن حمران بن أعين مباشرة في موضع .

٢-٢ . في «ف ، بس» : «بحكم» . وفي البصائر ، ص ٤٥١ و ٤٥٢ : «نحكم بحكم» .

٣-٣ . في «ف» : «فإن فات أحيانا» . وقوله : «أعيانا» ، أي أعجزنا ؛ من العي بمعنى العجز . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ١٧٢٥ (عي) .

٤-٤ . تأخر هذا الحديث في «ف» وجاء بعد الحديث الخامس .

٥-٥ . بصائر الدرجات ، ص ٤٥١ ، ح ٢ ، عن أحمد بن محمد ، عن أبي عبد الله البرقي والحسين بن سعيد ، عن النضر بن سويد ، عن يحيى الحلبي ، عن بشير الدهان ، عن حمران بن أعين ، عن جعيد الهمداني . وفيه ، ص ٤٥٢ ، ح ٧ ، عن إبراهيم بن هاشم عن محمد بن خالد البرقي ، عن ابن سنان أو غيره ، عن بشير ، عن حمران ، عن جعيد الهمداني ، عن حسين بن علي عليه السلام الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٤٩ ، ح ١٢٤٣ .

٦-٦ . فی «ب» : «رحمة الله عليه» .

٧-٧ . فی «ف» : «الإمام» .

٨-٨ . فی «ف» : «قلت» .

٩-٩ . فی «ض ، بح» : «يحكمون» .

قَالَ : «بِحُكْمِ اللَّهِ ، وَحُكْمِ آلِ (١) دَاوُدَ ، وَحُكْمِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَ(٢) يَتَلَقَّانَا بِهِ رُوحُ الْقُدُسِ (٣)» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

عمار ساباطی گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: ائمه چه مقامی دارند؟ فرمود: مانند مقام ذی القرنین و یوشع و آصف همدم سلیمان، گوید: (گفتم) بچه حکم میکنید؟ فرمود: بحکم خدا و حکم آل داود و حکم محمد صلی الله علیه و آله و آن را روح القدس بما القامی کند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢ ، ص ٢٤٩

[ترجمه کمره ای] :

٥-عمار ساباطی گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مقام ائمه چیست؟ فرمود: چون مقام ذی القرنین و چون مقام یوشع و چون مقام آصف یار سلیمان، گفت: به چه حکم می کند؟ فرمود: به حکم خدا و حکم آل داود و حکم آل محمد (صلی الله علیه و آله) و روح القدس آن را به ما القاء می کند و می رساند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- عمار ساباطی گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: مقام ائمه چیست؟

فرمود: چون مقام ذی القرنین و چون مقام یوشع و چون مقام آصف یار سلیمان، گفت: به چه حکم می کند؟

فرمود: به حکم خدا و حکم آل داود و حکم آل محمد علیهم السلام و روح القدس آن را به ما القاء می کند و می رساند.

توضیح: ائمه طاهرین طبق احکام الهی محکوم به حکم ظاهراند و نمی توانند به علم خود عمل کنند ولی امام زمان محکوم به حکم باطن است. و آنچه را که تشخیص می دهد عمل می کند نه آنچه که حکم ظاهری در پی اثبات آن است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف على المشهور، وقد مر مثل جزئه الأول فى باب أن الأئمة عليهم السلام بمن يشبهون، و كان فيه مكان يوشع و صاحب موسى، أى فى عدم النبوة و كونهم مؤيدين بروح القدس ملهمين معصومين، فيدل على عدم نبوة يوشع و آصف لكن المشهور كون الأوصياء السابقين أنبياء فيمكن أن يكون التشبيه فى محض متابعة نبى آخر و سماع الوحي، أو يقال فى زمان موسى و سليمان لم يكونا نبيين، و التشبيه فى تلك الحالة، و الحق أنه لم يثبت نبوتهما بل ظاهر أكثر الأخبار و صريح بعضها عدم نبوتهما، إذ قد ورد فى الأخبار الكثيرة الواردة فى عدد الأنبياء و عدد الأوصياء مقابلتهما و ظاهر المقابلة المغايرة. و روى فى البصائر بسند صحيح عن بريد عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليهما السلام: كصاحب موسى و ذى القرنين، كانا عالمين و لم يكونا نبيين. و حكم محمد إنما نسب إليه صلى الله عليه و آله و سلم لثلاثتهم أنهم يعملون بشريعة داود بل إنما يحكمون بالواقع بحكم محمد صلى الله عليه و آله و سلم، و النسبة إلى داود على التشبيه، أو فى كيفية الحكم يحكمون بحكم داود و فى أصل الحكم بشريعة محمد صلى الله عليه و آله و سلم، أو قد يحكمون بالواقع كداود، و قد يحكمون بالظاهر كمحمد صلى الله عليه و آله و سلم، باعتبار أن القائم عليه السلام يحكم بالواقع و سائرهم عليهم السلام غالباً بالظاهر، أو يقال: أن القائم عليه السلام قد يحكم بالواقع و قد يحكم بالظاهر لكنه مخالف لظاهر أكثر الأخبار.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٤

(١٠٠) باب أن مستقى العلم من بيت آل محمد عليهم السلام

١- الحديث

١٠٤٥/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَبُو الْحَسَنِ (٥) صَاحِبُ الدِّيَلَمِ ، قَالَ :

سَمِعْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَقُولُ _ وَ عِنْدَهُ أَنَسٌ (٦) مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ _ : «عَجَبًا لِلنَّاسِ أَنَّهُمْ أَخَذُوا عِلْمَهُمْ كُلَّهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَعَمِلُوا (٧) بِهِ وَ اهْتَدَوْا (٨) ، وَ يَرُونَ أَنَّ أَهْلَ بَيْتِهِ لَمْ يَأْخُذُوا عِلْمَهُ ، وَ نَحْنُ أَهْلُ بَيْتِهِ وَ ذُرِّيَّتُهُ ، فِي مَنَازِلِنَا نَزَلَ الْوَحْيُ ، وَ مِنْ عِنْدِنَا خَرَجَ الْعِلْمُ إِلَيْهِمْ ، أَفَيْرُونَ أَنَّهُمْ عَمِلُوا (٩) وَ اهْتَدَوْا ، وَ جَهِلْنَا نَحْنُ وَ ضَلَلْنَا؟! إِنَّ

ص: ٣٢٥

١-١ . فى «ج ، ف ، بس ، بف» والوفى : - «آل» .

٢-٢ . فى «بح» : - «و» .

٣-٣ . هذا الحديث فى «ف» قبل سابقه .

٤-٤ . بصائر الدرجات ، ص ٣٦٦ ، ح ٥ ، عن أحمد بن محمد ، عن الحسن بن محبوب ، إلى قوله : «أصف صاحب سليمان» مع اختلاف يسير . وراجع سائر أحاديث هذا الباب الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٥٠ ، ح ١٣٤٤ ؛ البحار ، ج ١٣ ، ص ٣٦٨ ، ح ١١ ، وفيه إلى قوله : «أصف صاحب سليمان» .

٥-٥ . فى «ألف ، بج ، ج ، ض ، و ، بح ، بر ، بس ، بف ، جر» والمطبوع : «أبى الحسن» . وكذا فى بصائر الدرجات ، ص ١ ، ح ٣ . وفى «ف» : «أبو الحسين» . وفى حاشيتها : «أبو الحسن» . والصواب ما أثبتناه ، فإن يحيى بن عبد الله هذا ، هو يحيى بن عبد الله بن الحسن بن الحسن بن على بن أبى طالب ، يكتنى أبا الحسن . راجع : رجال البرقى ، ص ١٩ ؛ مقاتل الطالبين ، ص ٤٦٣ ؛ تهذيب الأنساب ، ص ٣٥ و ٥٨ ؛ أنساب الطالبين ، ص ٨٥ و ٩٧ . هذا ، والخبر ورد فى مستدرک الوسائل ، ج ١٧ ، ص ٢٧٦ ، ح ٢١٣٢٩ _ نقلاً من بصائر الدرجات _ وفيه : «أبو الحسن» .

٦-٦ . فى البصائر والأمالى للمفيد : «ناس» .

٧-٧ . فى «ض ، بح ، بس ، بف» وحاشية «ج» والوفى : «فعلموا» .

٨-٨ . فى «ف» + «به» .

۹-۹ . فی حاشیة «ج» : «عملوا» .

هَذَا لِمُحَالِّ (۱) . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

صاحب دیلم گوید: شنیدم امام جعفر صادق علیه السلام - هنگامی که جماعتی از اهل کوفه خدمتش بودند - میفرمود: شگفتا از این مردم که علم را از رسول خدا صلی الله علیه و آله گرفتند و بآن عمل کردند و هدایت شدند، و باز عقیده دارند که اهل بیتش علم او را فرانگرفته اند، ما هستیم اهل بیت و ذریه او که وحی خدا در منازل ما فرود آمده و علم از ما بایشان رسیده است، آیا عقیده دارند که آنها دانستند و هدایت یافتند و ما ندانستیم و گمراه شدیم؟! چنین چیزی محالست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۴۹

[ترجمه کمره ای]:

۱- یحیی بن عبد الله ابی الحسن صاحب الدیلم گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم، در برابر جمعی از اهل کوفه که نزد او بودند می فرمود: شگفت از این مردم است که دانش خود را همه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گرفته اند و بدان عمل کرده اند و خود را رهبری شده دانند و معتقدند که خاندان او از علم او برنگرفتند، ما خاندان او هستیم و ذریه او، در خانه های ما وحی نازل شده و از نزد ما علم به آنها رسیده، آیا نظر دارند که آنها می دانند و هدایت شده اند و ما می دانیم و گمراه هستیم؟ به راستی که این محال است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- یحیی بن عبد الله ابی الحسن صاحب الدیلم گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام در برابر جمعی از اهل کوفه که نزد او بودند می فرمود:

شگفتا از این مردم که دانش خود را همه از رسول خدا صلی الله علیه و آله گرفته اند و بدان عمل کرده اند هدایت شوند و باز بر این عقیده اند که اهل بیتش علم او را ندارند ما خاندان و ذریه او هستیم در خانه های ما وحی نازل شده و از نزد ما علم به آنها رسیده، آیا نظر دارند که آنها دانستند و هدایت شدند و ما می دانیم و گمراه هستیم؟ به راستی که این چیزی است محال.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. صاحب الدیلم، و هو یحیی بن عبد الله الحسن بن الحسن بن أمير المؤمنين علیهما السلام وقد آوردنا بعض أحواله فی باب ما یفصل به بین دعوی المحقق و المبطل، و یقال له صاحب الدیلم لالتجائه إلیهم كما مر عجباً للناس أی عجبت عجباً أو هو بتقدير حرف النداء و المراد بالناس

المخالفون أنهم بالفتح أى من أنهم، وقيل: بدل لقوله عجا و يرون الجملة حالية أى يظنون أن أهل بيته الذين هم أخص الناس به و أشبههم خلقا و خلقا و طينة به، و قد قال فيهم: إني مخلف فيكم الثقيلين الخبر و غيره. لم يأخذوا علمه و نحن أى أنا و آبائي و ذريتي و هو مبتدأ خبره أهل بيته . فى منازلنا استئناف بياني و المقصود أنا أعلم بما نزل فى منازلنا أفيرون استفهام توبيخى لمحال بضم الميم اسم مفعول من باب الأفعال أى لممتنع. قال السيد بن طاوس رضى الله عنه فى كتاب الطرائف: قال ابن الخطيب و هو أعلم علماء الأشعرية فى كتاب الأربعين فى بيان أن عليا عليه السلام أعلم الصحابة: أن عليا كان فى أصل الخلقة فى غاية الذكاء و الفطنة و الاستعداد للعلم، و كان محمد صلى الله عليه و آله و سلم أفضل الفضلاء و أعلم العلماء و كان على عليه السلام فى غاية الحرص فى طلب العلم، و كان محمد صلى الله عليه و آله و سلم فى غاية الحرص فى تربيته و إرشاده إلى اكتساب الفضائل. ثم إن عليا عليه السلام ربي فى صغره فى حجر محمد صلى الله عليه و آله و سلم، و فى كبره صار ختنا له و كان يدخل إليه فى كل الأوقات، و من المعلوم أن التلميذ إذا كان فى غاية الذكاء و الحرص فى التعلم و كان الأستاذ فى غاية الفضل و فى غاية الحرص على التعليم، ثم اتفق لمثل هذا التلميذ أن يتصل بخدمة هذا الأستاذ من زمان الصغر و كان ذلك الاتصال بخدمته حاصلًا فى كل الأوقات، فإنه يبلغ ذلك التلميذ مبلغا عظيما و هذا بيان إجمالى فى أن عليا عليه السلام كان أعلم الصحابة، فأما أبو بكر فإنه إنما اتصل بخدمته فى زمان الكبر، و أيضا ما كان يصل إلى خدمته فى اليوم و الليلة إلا مرة واحدة زمانا يسيرا، و أما على فإنه اتصل بخدمته فى زمان الصغر، و قد قيل: العلم فى الصغر كالنقش فى الحجر، و العلم فى الكبر كالنقش فى المدر، فثبت لما ذكرنا أن عليا عليه السلام كان أعلم من أبى بكر، انتهى.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٦

٢- الحديث

۱۰۴۶/۲. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الْأَعْمَرِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ ،
عَنْ صَبَّاحِ الْمُزَنِيِّ ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ ، قَالَ :

۱/۳۹۹

لَقِيَ رَجُلٌ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِالتَّعْلِيبَةِ (۳) - وَهُوَ يُرِيدُ كَرْبَ لَاءٍ - فَدَخَلَ عَلَيْهِ ، فَسَلَّمَ
عَلَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « مِنْ أَيِّ الْبِلَادِ أَنْتَ ؟ » قَالَ : مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ .

قَالَ : « أَمَا وَاللَّهِ ، يَا أَخَا أَهْلِ الْكُوفَةِ ، لَوْ (۴) لَقِيتَكَ بِالْمَدِينَةِ لَأَعْرَيْتَكَ أَثَرَ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ
دَارِنَا ، وَنُزُولِهِ بِالْوَحْيِ عَلَى جَدِّي ، يَا أَخَا أَهْلِ الْكُوفَةِ ، أَفَمُسْتَقَى النَّاسِ الْعِلْمُ (۵) مِنْ عِنْدِنَا ، فَعَلِمُوا
، وَجَهَلْنَا ؟! هَذَا مَا لَا يَكُونُ » . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حکم بن عتیبه گوید: هنگامی که حسین بن علی علیهما السلام رهسپار کربلا بود، مردی در تعلیه
باو برخورد و خدمتش رسید و سلام کرد، حسین علیه السلام باو فرمود: از کدام شهری؟ عرضکرد:
اهل کوفه هستم، فرمود: هان بخدا ای برادر اهل کوفه! اگر در مدینه بتو برمیخوردم علامت آمدن
جبرئیل را در خانه خود و وحی آوردنش را بر جدم بتو نشان میدادم ای برادر اهل کوفه! سرچشمه
علم مردم از نزد ما بود سپس آنها عالم شدند و ما جاهل؟! این چیز است نشدنی.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۰

[ترجمه کمره ای]:

۲- حکم بن عتیبه گوید: مردی در ثعلبیه حسین بن علی (علیهما السلام) را ملاقات کرد و آن حضرت به سوی کربلا می رفت، خدمت آن حضرت رسید و بر او سلام داد، حسین (علیه السلام) به او فرمود: تو از کدام شهری؟ گفت: از اهل کوفه هستم، فرمود: ای برادر اهل کوفه به خدا سوگند اگر در مدینه تو را می دیدم، اثر جبرئیل (جای پای او) را در خانه خود و نزول او را برای وحی به جدم به تو می نمودم، ای برادر اهل کوفه! مردم از نزد ما دانش را برگرفتند و از سر چشمه علم خاندان ما شربت علم نوشیدند، آیا آنها دانستند و ما ندانستیم؟ این چیزی است که شدنی نیست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- حکم بن عتیبه گوید: مردی در ثعلبیه حسین بن علی علیه السلام را ملاقات کرد و آن حضرت به سوی کربلا می رفت: خدمت آن حضرت رسید و بر او سلام داد، حسین علیه السلام به او فرمود: تو از کدام شهری؟

گفت: از اهل کوفه هستم، فرمود: ای برادر به خدا سوگند اگر در مدینه تو را می دیدم علامت آمدن جبرئیل را در خانه خود و نزول او را برای وحی بر جدم به تو نشان می دادم ای برادر مردم از نزد ما دانش آموختند و از سرچشمه علم خاندان ما شربت علم نوشیدند، آیا آنها دانستند و ما ندانستیم؟

این چیزی است که نشدنی است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف، و المزنى: بضم الميم وفتح الراء نسبة إلى مزينة قبيلة. و قال الجوهرى : الثعلبية موضع بين الكوفة و مكة أثر جبرئيل أى الموضع الذى كان يقف فيه جبرئيل و يستأذن على رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و هو معروف الآن، و يقال للباب القريب منه باب جبرئيل، أو كان فى أصل الدار موضع معروف بأنه موضع جبرئيل، أو كان بقى أثر منه كمقام إبراهيم و نزوله عطف على جبرئيل أى أثر نزوله.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٧

(١٠١) باب أنه ليس شيء من الحق في يد الناس...

اشاره

٣٨ _ بَابُ أَنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْحَقِّ فِي يَدِ (٧) النَّاسِ إِلَّا مَا خَرَجَ مِنْ عِنْدِ الْأَئِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ عِنْدِهِمْ (٨) فَهُوَ بَاطِلٌ

١- الحديث

١٠٤٧/١. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «لَيْسَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَقٌّ وَلَا صَوَابٌ، وَلَا (٩) أَحَدٌ

ص: ٣٢٦

-
- ١-١ . فى حاشية «بح»: «المحال» .
٢-٢ . بصائر الدرجات ، ص ١٢ ، ح ٣ ، عن أحمد بن محمد . الأمالى للمفيد ، ص ١٢٢ ،
المجلس ١٤ ، ح ٦ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٠٨ ، ح ١١٨٢ .
٣-٣ . «الثعلبية»: موضع بطريق مكة . الصحاح ، ج ١ ، ص ٩٣ (ثعلب) .
٤-٤ . فى «ف»: «لئن» .
٥-٥ . فى «بف» والوافى : «للعلم» .
٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ١١ ، ح ١ ، عن إبراهيم بن إسحاق . تفسير العياشى ، ج ١ ، ص ١٦ ،
ح ٩ ، عن الحكم بن عيينة ، عن أبى عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٠٨ ،
ح ١١٨١ ؛ البحار ، ج ٤٥ ، ص ٩٣ ، ح ٣٤ .
٧-٧ . فى «ج ، ض ، ف ، بس» وحاشية «ج» ومرآة العقول : «أيدى» .
٨-٨ . فى «بس» : «عندنا» .
٩-١ . فى «بح» : «أولا» .

مِنَ النَّاسِ يَقْضَى بِقَضَاءِ حَقِّ (١) إِلَّا مَا خَرَجَ مِنَّا (٢) أَهْلَ الْبَيْتِ ، وَإِذَا تَشَعَّبَتْ (٣) بِهِمُ الْأُمُورُ كَانَ
الْخَطَأُ (٤) مِنْهُمْ ، وَالصَّوَابُ مِنْ (٥) عَلَيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ « (٦) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى]:

محمد بن مسلم گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: نزد هیچ کس از مردم مطلب حق و درستی نیست و هیچ یک از مردم بحق قضاوت نکند. جز آنچه از خاندان ما بیرون آید و هنگامی که امور مردم متشتت و پراکنده گردد، خطا از آنها و صواب از علی علیه السلام است (یعنی وقتی گفتار و عقیده مردم بر خلاف گفتار و عقیده علی علیه السلام باشد، همه آنها بر باطل و علی بر حق است و پیداست که فرزندان معصوم علی علیه السلام هم مو بمو از پدر خود تبعیت کنند و این حکم در باره آنها هم جاریست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۰

[ترجمه کمره ای]:

۱- محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: در نزد هیچ کس حق و درستی نیست و هیچ کس به درستی قضاوت نکند جز آنچه از ما خاندان بیرون شده است و چون کارها بر آنها پریشان می شد خطاء از آنها بود و درست از علی (علیه السلام) بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- محمد بن مسلم می گوید: شنیدم که امام باقر علیه السلام می فرمود: در نزد هیچ کس مطلب حق و درستی نیست و هیچ کس به درستی قضاوت نکند جز آنچه از ما خاندان صادر شده است و چون کارهای مردم پراکنده و درهم شود خطاء از آنهاست و درستی از علی علیه السلام بود.

توضیح: یعنی وقتی گفتار و سخنان مردم برخلاف گفتار علی علیه السلام باشد همه ناصواب و باطل است زیرا علی علیه السلام برحق است و حق بر محور او می چرخد و بدیهی است که فرزندان معصوم آن حضرت، از اندیشه والای پدر بزرگوار خود تبعیت می کنند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. إلا ما خرج استثناء عن كل من الثلاثة المذكورة و إذا تشعبت أي تفرقت بهم الأمور الباء للتعدي و الضمير للصحابة المعروفين و تابعيهم أي فرقتهم و و أبانتهم الأمور من علی علیه السلام و كذا أولاده المعصومين عليهم السلام، و قد روت العامة بطرق كثيرة أن عليا عليه السلام مع الحق و الحق مع علی حیثما دار، و اعترف ابن أبي الحديد و غيره بصحته و رووا بطرق مستفيضة: أقضاكم علی.

مرآة العقول ؛ ج ۴ ، ص ۳۰۸

۲- الحديث

۱۰۴۸/۲. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرِ ، عَنْ مُثَنَّى ، عَنْ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يَسْأَلُهُ عَنْ قَوْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «سَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ ، فَلاَ (٧) تَسْأَلُونِي (٨) عَنْ شَيْءٍ إِلاَّ نَبَّأْتُكُمْ (٩) بِهِ» .

قَالَ (١٠) : «إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ عِنْدَهُ عِلْمٌ شَيْءٍ إِلاَّ (١١) خَرَجَ مِنْ عِنْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلْيَذْهَبِ النَّاسُ حَيْثُ شَاءُوا ؛ فَوَاللَّهِ ، لَيْسَ الْأَمْرُ إِلاَّ مِنْ هَاهُنَا» وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى بَيْتِهِ (١٢) . (١٣)

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرِ عَنْ مُثَنَّى عَنِ زُرَّارَةَ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يَسْأَلُهُ عَنْ قَوْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ فَلَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلاَّ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ قَالَ إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ عِنْدَهُ عِلْمٌ شَيْءٍ إِلاَّ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلْيَذْهَبِ النَّاسُ حَيْثُ شَاءُوا فَوَاللَّهِ لَيْسَ الْأَمْرُ إِلاَّ مِنْ هَاهُنَا وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى بَيْتِهِ .

(الكافي ، جلد ١ ، صفحه ٣٩٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

زراره گوید: خدمت امام باقر علیه السلام بودم که مردی از اهل کوفه از آن حضرت راجع بقول امیر المؤمنین علیه السلام: «هر چه خواهید از من پرسید هر چه از من پرسید بشما خبر دهم» سؤال کرد، حضرت فرمود: هیچ کس علمی ندارد جز آنچه از امیر المؤمنین علیه السلام استفاده شده، مردم هر کجا خواهند بروند، بخدا علم درست جز اینجا نیست - و با دست اشاره بخانه خود کرد- (مقصود خانه وحی و نبوتست، نه خصوص خانه ملکی آن حضرت).

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢ ، ص ٢٥١

[ترجمه کمره ای]:

۲- زراره گوید: من نزد امام باقر (علیه السلام) بودم، مردی از اهل کوفه از آن حضرت راجع به قول امیر المؤمنین (علیه السلام) پرسید که: «پرسید از من هر چه خواهید و چیزی از من نپرسید جز آنکه شما را از آن خبر دهم». امام باقر (علیه السلام) فرمود: به راستی مطلب این است که هیچ کس علمی ندارد جز آن که از نزد علی (علیه السلام) بیرون آمده، مردم هر جا خواهند بروند، به خدا سوگند که علم حق و درست نیست جز از اینجا (با دست اشاره به خانه خود کرد).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲- زراره گوید: من نزد امام باقر علیه السلام بودم، مردی از اهل کوفه از آن حضرت راجع به قول امیر المؤمنین علیه السلام پرسید که: اشاره به خانه خود کرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. سلونى عما شئتُم هذا مقام لم يقم فيه أحد غيره عليه السلام إلا افتضح كما اعترف به المخالف والمؤالف، وقد روى ابن عبد البر فى الاستيعاب عن جماعة من الرواة والمحدثين قالوا: لم يقل أحد من الصحابة: سلونى، إلا على بن أبى طالب. وقال ابن أبى الحديد روى شيخنا أبو جعفر الإسكافى فى كتاب نقض العثمانية عن على بن الجعد عن ابن شبرمة قال: ليس لأحد من الناس أن يقول على المنبر سلونى إلا على بن أبى طالب. وقال السيد (ره): فى الطرائف روى أحمد بن حنبل فى مسنده عن سعيد قال: لم يكن أحد من أصحاب النبى صلى الله عليه وآله وسلم يقول: سلونى إلا على بن أبى طالب عليه السلام. عنده علم قيل: أى بمتشابه القرآن ونحوه من المسائل المختلف فيها بين الصحابة فليذهب أمر على التهديد نحو

إِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ . ليس الأمر أى العلم الحق الذى لا ريب فيه إلى بيته المراد بيت النبوة لا خصوص البيت.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٨

ص: ٣٢٧

١- ٢ . فى «ف»: «الحق» .

٢- ٣ . فى الوسائل: «من عندنا» بدل «متأ» .

٣- ٤ . فى المحاسن والأمالى: «فإذا اشتبهت عليهم» بدل «وإذا تشعبت بهم» .

٤- ٥ . اختلفت النسخ فى ضبط «الخطأ» من حيث القصر والمدّ، وأكثرها على القصر، وهو أكثر استعمالاً كما فى القرآن الكريم .

٥- ٦ . فى البصائر والمحاسن والأمالى: + «قَبِل» .

٦-٧. بصائر الدرجات، ص ٥١٩، ح ٤، بسنده عن محمد بن عيسى . وفي المحاسن ، ص ١٤٦ ، كتاب الصفوة، ح ٥٣؛ وبصائر الدرجات، ص ٥١٩، ح ٢؛ والأمالى للمفيد، ص ٩٥، المجلس ١١، ح ٦، بسندهم عن محمد بن مسلم، مع اختلاف يسير الوافى، ج ٣، ص ٦٠٩، ح ١١٨٣؛ الوسائل، ج ٢٧، ص ٦٨، ح ٣٣٢٢٢.

٧-٨. فى البصائر، ص ١٢ و٥١٨: «ولا».

٨-٩. فى الوسائل: «تسالون». وفى النحو الوافى، ج ١، ص ١٦٣: «وهناك لغة تحذف نون الرفع أى: نون الأفعال الخمسة فى غير ما سبق» فلا احتياج إلى شدة النون.

٩-١٠. هكذا فى «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس، بف» والوافى. وفى المطبوع والبصائر، ص ١٢ و٥١٨: «أنبأتكم».

١٠-١١. فى البصائر، ص ١٢، والوسائل: «فقال».

١١-١٢. فى «ج، ف، بح، بس، بف» والوافى والوسائل: «إلا شىء».

١٢-١٣. فى البصائر، ص ٥١٨: «إلى صدره». وفى البصائر، ص ١٢: «إلى المدينة».

١٣-١٤. بصائر الدرجات، ص ١٢، ح ١، بسنده عن مثنى؛ وفيه، ص ٥١٨، ح ١، بسنده عن أحمد بن محمد، عن الحسن بن على بن النعمان، عن أحمد بن محمد بن أبى نصر، عن زارة الوافى، ج ٣، ص ٦١٠، ح ١١٨٦؛ الوسائل، ج ٢٧، ص ٦٩، ح ٣٣٢٢٣.

٣- الحديث

١٠٤٩/٣. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ:

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِسَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ وَ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ (١): «شَرِّقًا وَ غَرِّبًا (٢)، فَ لَا تَجِدَانِ (٣) عِلْمًا صَحِيحًا إِلَّا شَيْنًا خَرَجَ (٤) مِنْ عِنْدِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ (٥)». (٦).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام بسلمة بن كهيل و حكم بن عتيبه (كه هر دو زیدی مذهب و ملعون امام بودند) فرمود: بمشرق روید و بمغرب روید، علم درستی جز آنچه از ما خانواده تراوش کند، پیدا نکنید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۱

[ترجمه کمره ای]:

۳-امام باقر (علیه السلام) به سلمة بن كهيل و حكم بن عتيبه فرمود: به مشرق بروید یا مغرب، علم درست به دست نیاورید جز آنچه از نزد ما خاندان بیرون آمده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۳-امام باقر علیه السلام به سلمة بن كهيل و حكم بن عتيبه فرمود: به مشرق بروید یا مغرب، علم درست به دست نیاورید جز آنچه از نزد ما خاندان بیرون آمده است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۳۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: صحيح. و سلمة كان زيديا بُتريًا ، و كذا الحكم، و كانا من فقهاء العامة و قد ورد لعنهما و ذمهما فى أخبار كثيرة عن أهل البيت عليهم السلام شرقا و غربا على بناء التفعيل أمران للتهديد كما مر، و التشريق و التغريب كنايةتان عن الخروج عن الطريقة الوسطى و الصراط المستقيم، أو هما على المثال، و المراد اذها حيث شئتما، و أهل البيت منصوب على الاختصاص، و المقصود إبطال طريقة فقهاء العامة و الزيدية الموافقين لهم فى أكثر الفروع و الأصول، و ذكر الشهرستانى أن زيادا طلب العلم من عند و أصل بن عطاء رئيس المعتزلة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٠٩

٤- الحديث

١٠٥٠/٤. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ ، عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ عُثْمَانَ (٧) ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

قَالَ لِي عَلَيْهِ السَّلَامُ (٨) : «إِنَّ الْحَكَمَ بْنَ عَتِيْبَةَ مِمَّنْ قَالَ اللَّهُ : «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ ١

١/٤٠٠

وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ مَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ» (۹) فَلْيُشْرِقِ الْحَكَمَ وَ لِيُغْرِبْ ، أَمَا وَ اللّٰهِ ، لَا يُصِيبُ الْعِلْمَ إِلَّا مِنْ
أَهْلِ بَيْتٍ نَزَلَ عَلَيْهِمْ جِبْرَائِيلُ (۱۰) عَلَيْهِ السَّلَامُ . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: (امام باقر علیه السلام) بمن فرمود: حکم بن عتیبه از کسانیست که خدا فرموده
«بعضی از مردم می گویند: بخدا و روز قیامت ایمان آوردیم، در صورتی که مؤمن نیستند- ۸ سوره
۲-» حکم بمشرق رود و بمغرب رود، بخدا که علم را جز از خاندانی که جبرئیل علیه السلام بر
آنها نازل شده بدست نیاورد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۱

[ترجمه کمره ای]:

۴- ابی بصیر گوید: امام (علیه السلام) به من فرمود: به راستی که حکم بن عتیبه از آنهاست که خدا
در باره آنها فرموده است (۸ سوره بقره): «و برخی مردمند که می گویند گرویدیم به خدا و روز قیامت
و نیستند معتقد بدان». به مشرق رود حکم یا مغرب، هلا به خدا دست او به علم نرسد جز از خاندانی
که جبرئیل بر آنها نازل شده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۴- ابی بصیر گوید: امام علیه السلام به من فرمود: به راستی حکم بن عتیبه از آنهایی است که خدا درباره آنها فرموده است و بعضی از مردم می گویند: ما به خدا و روز قیامت ایمان آوردیم در صورتی که مؤمن نیستند (بقره/۸)

حکم به مشرق رود یا مغرب، به خدا دست او به علم نرسد جز از خاندانی که جبرئیل بر آنها نازل شده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. و ضمیر قال لأبی جعفر علیه السلام، لما رواه الکشی عن أبی بصیر قال: سمعت أبا جعفر علیه السلام يقول: إن الحکم بن عتیبة و کثیر النواء و أبا المقدام و التمار یعنی سالما أضلوا کثیرا ممن ضل هؤلاء و إنهم ممن قال الله عز و جل:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ

يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ مَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ .

ص: ٣٢٨

١-١ . فى الوافى : «سلمة هذا من رؤساء البتريّة كحكّم ، وقد ورد ذمّهما ولعنهما عن المعصومين صلوات الله عليهم» .

٢-٢ . فى البصائر ورجال الكشّى : «شرقا أو غربا» .

٣-٣ . فى الوسائل : «فوالله لاتجدان» . وفى البصائر ورجال الكشّى : «لن تجدا» .

٤-٤ . فى البصائر : «يخرج» .

٥-٥ . فى البحار : - «أهل البيت» .

٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ١٠ ، ح ٤ ، عن أحمد بن محمّد ، عن الحسين بن علىّ ، عن أبى إسحاق ثعلبة ، عن أبى مريم ؛ رجال الكشّى ، ص ٢٠٩ ، ح ٣٦٩ ، بسنده عن أبى مريم الأنصارى الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٠٩ ، ح ١١٨٤ ؛ الوسائل ، ج ٢١ ، ص ٤٧٧ ، ح ٢٧٦٣٢ ، وج ٢٧ ، ص ٤٣ ، ح ٣٣١٦٦ ؛ وص ٦٩ ، ح ٣٣٢٢٤ .

٧-٧ . فى «ب» وحاشية «ض ، بح» : «معلّى أبى عثمان» . هذا ، وكلا العنوانين لرجلٍ واحدٍ ؛ فإنّ معلّى بن عثمان _ وقيل ابن زيد _ هو أبو عثمان الأحول . راجع : رجال النجاشى ، ص ٤١٧ ، الرقم ١١١٥ ؛ رجال الطوسى ، ص ٣٠٤ ، الرقم ٤٤٧٦ . وفى بصائر الدرجات ، ص ٩ ، ح ٢ ، عن «معلّى بن أبى عثمان» . والمذكور فى بعض نسخه «معلّى بن عثمان» وفى بعضها الآخر «معلّى أبى عثمان» .

٨-٨ . هكذا فى «ف» . وفى سائر النسخ والمطبوع : - «عليه السلام» . وهو إمّا الباقر عليه السلام كما فى رجال الكشّى ، ص ٢٤٠ ، ح ٤٣٩ ، أو الصادق عليه السلام كما فى بصائر الدرجات ، ص

٩ ، ح ٢ .

۹-۹ . البقرة (۲) : ۸ .

۱۰-۱۰ . فی «بح» : «جبرائیل» .

۱۱-۱۱ . بصائر الدرجات ، ص ۹ ، ح ۲ ، عن أحمد بن محمد ، عن الحسن بن سعيد ، عن النضر بن سويد ، عن يحيى بن الحلبي ، عن معلی بن أبي عثمان ، عن أبي بصير ، عن أبي عبد الله . رجال الكشي ، ص ۲۴۰ ، ح ۴۳۹ ، بسند آخر عن أبان بن عثمان ، عن أبي بصير ، عن أبي جعفر عليه السلام ؛ تفسير العياشي ، ج ۱ ، ص ۳۲۶ ، ح ۱۳۴ ، عن أبي بصير ، عن أبي جعفر عليه السلام ، وفيها مع اختلاف الوافي ، ج ۳ ، ص ۶۱۰ ، ح ۱۱۸۷ ؛ الوسائل ، ج ۲۷ ، ص ۶۹ ، ح ۳۳۲۲۵ ؛ وفيه من قوله : «فليشرق الحكم» ؛ البحار ، ج ۴۶ ، ص ۳۳۵ ، ح ۲۲ .

۵- الحديث

۱۰۵۱/۵ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ شَهَادَةِ وَلَدِ الزَّوْنِيِّ : تَجُوزُ ؟ فَقَالَ : «لَا» . فَقُلْتُ : إِنَّ الْحَكَمَ بْنَ عَتِيْبَةَ يَزْعُمُ أَنَّهَا تَجُوزُ ، فَقَالَ : «اللَّهُمَّ لَا تَغْفِرْ (۱) ذَنْبَهُ ، مَا قَالَ اللَّهُ لِلْحَكَمِ : «إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ» (۲) فَلْيَذْهَبِ الْحَكَمُ يَمِينًا وَ شِمَالًا ، فَوَاللَّهِ لَا يُؤْخَذُ الْعِلْمُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ بَيْتِ نَزَلَ عَلَيْهِمْ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ» . (۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو بصير گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: شهادت زنازاده نافذ است؟ فرمود: نه، عرض کردم: حکم بن عتیبه عقیده دارد که پذیرفته و نافذ است، فرمود: خدایا گناهش را نیامرز، خدا به حکم

نفرموده «قرآن برای تو و قومت یادآور است- ۴۴ سوره ۴۳-» (بلکه نسبت بجد ما فرموده است) پس حکم بر راست رود و بچپ رود (بهر در بزند) بخدا دانش جز از خاندانی که جبرئیل علیه السلام بر آنها نازل شده بدست نیاید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۲

[ترجمه کمره ای]:

۵- ابی بصیر گوید: از امام باقر (علیه السلام) پرسیدم که گواهی زنازاده رواست؟ فرمود: نه، گفتم: حکم بن عتیبه آن را روا و نافذ می داند فرمود: بار خدایا گناه او را نیامرز، خدا به حکم نفرموده است که (۴۴ سوره زخرف): «به راستی که آن قرآن یاد آوری برای تو و قوم تو است» برود حکم به راست یا چپ، به خدا علم اخذ نشود جز از خاندان رسول (صلی الله علیه و آله) که جبرئیل بر آنها نازل شده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ابی بصیر گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم که گواهی زنازاده درست است؟ فرمود: نه، گفتم: حکم بن عتیبه آن را روا و نافذ می داند فرمود: بار خدایا گناه او را نیامرز، خدا به حکم نفرموده است که «به راستی که قرآن یاد آوری برای تو و قوم تو است (زخرف/ ۴۴)»

حکم به راست یا چپ، رود و هردری را بزند بخدا سوگند که دانش به دست نیاید جز از خاندان رسول صلی الله علیه و آله که جبرئیل بر آنها نازل شده است.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ , ص ۳۵۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: مجهول. ما قال الله ما نافية للحكم أى لأجل أن يدخل الحكم فى المراد من قومك و ضمير

إِنَّهُ

للقرآن و الخطاب للنبي صلى الله عليه و آله و سلم

لَذِكْرُكَ

أى مفيد للعلم بكل ما تحتاج إليه

وَلِقَوْمِكَ

أى أوصيائه عليهم السلام.

مرآة العقول ؛ ج ۴ , ص ۳۱۰

٦- الحديث

١٠٥٢/٦. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ يَزِيدَ (٤) ، عَنْ بَدْرِ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي
سَلَامٌ أَبُو عَلِيٍّ الْخُرَّاسَانِيُّ ، عَنْ سَلَامِ بْنِ سَعِيدِ الْمَخْزُومِيِّ ، قَالَ :

بَيْنَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ عَبَادُ بْنُ كَثِيرٍ عَابِدُ أَهْلِ الْبَصْرَةِ ، وَابْنُ شُرَيْحٍ
فَقِيَهُ أَهْلُ مَكَّةَ _ وَعِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَيْمُونُ الْقَدَّاحُ مَوْلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ فَسَأَلَهُ
عَبَادُ بْنُ كَثِيرٍ ، فَقَالَ : يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، فِي كَمْ تَوْبٍ كُفِّنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ؟ قَالَ (٥) :

ص: ٣٢٩

١-١ . في «ف» : «له» .

٢-٢ . الزخرف (٤٣) : ٤٤ .

٣-٣ . بصائر الدرجات ، ص ٩ ، ح ٣ ، عن السندي بن محمد ومحمد بن الحسين ، عن جعفر بن
بشير . الكافي ، كتاب الشهادات ، باب ما يرد من الشهود ، ح ١٤٥٥٢ ، بسند آخر عن أبان ، إلى
قوله : «إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ» ؛ التهذيب ، ج ٦ ، ص ٢٤٤ ، ح ٦١٠ بسنده عن أبان ، إلى قوله :
«اللَّهُمَّ لَا تَغْفِرْ ذَنْبَهُ» ؛ رجال الكشي ، ص ٢٠٩ ، ح ٣٧٠ ، بسنده عن جعفر بن محمد بن حكيم ،
عن أبان بن عثمان . وراجع : التهذيب ، ج ٦ ، ص ٢٤٤ ، ح ٦١١ و ٦١٢ الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٠٩ ،
ح ١١٨٥ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٣٧٤ _ ٣٧٥ ، ح ٣٣٩٨٣ و ٣٣٩٨٤ .

٤-٤ . في «ض ، بس» : «الحسين بن الحسن بن بريد» . وفي «و» : «الحسين بن الحسن بن
يزيد» . وفي «بر» : «الحسين بن الحسن بن بريد» .

٥-٥ . في «ف» والبحار : «فقال» .

«فِي ثَلَاثَةِ أَتْوَابٍ : تَوْبَتَيْنِ صَحَارِيَيْنِ (١) ، وَتَوْبِ حَبْرَةَ (٢) ، وَكَانَ فِي الْبُرْدِ قَلَّةٌ» .

فَكَأَنَّمَا ازوَرَّ (۳) عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ مِنْ ذَلِكَ ، فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّ نَخْلَةَ مَرْيَمَ إِنَّمَا كَانَتْ عَجْوَةً (۴) ، وَنَزَلَتْ مِنَ السَّمَاءِ ، فَمَا نَبَتَ مِنْ أَصْلِهَا كَانَ عَجْوَةً ، وَ مَا كَانَ مِنْ لُقَاطٍ (۵) فَهُوَ لَوْنٌ (۶)»

فَلَمَّا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِهِ ، قَالَ عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ لِابْنِ شُرَيْحٍ : وَ اللَّهُ مَا أَدْرِي مَا هَذَا الْمَثَلُ الَّذِي ضَرَبَهُ (۷) لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟ فَقَالَ (۸) ابْنُ شُرَيْحٍ : هَذَا الْغُلُ لَمْ يُخْبِرَكَ ؛ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ _ يَعْنِي مَيْمُونٌ _ فَسَأَلَهُ ، فَقَالَ مَيْمُونٌ : أَمَا تَعْلَمُ مَا قَالَ لَكَ ؟ قَالَ : لَا وَ اللَّهُ ، قَالَ : إِنَّهُ ضَرَبَ لَكَ مَثَلٌ نَفْسِهِ ، فَأَخْبَرَكَ أَنَّهُ وُلِدَ مِنْ (۹) وُلْدِ (۱۰) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ عِلْمُ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ ، فَمَا جَاءَ مِنْ عِنْدِهِمْ ، فَهُوَ صَوَابٌ ، وَ مَا جَاءَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِهِمْ ، فَهُوَ لُقَاطٌ . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

مخزومی گوید: خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودیم که عباد بن کثیر خداپرست بصریان و ابن شریح فقیه اهل مکه وارد شدند، و میمون قداح غلام امام باقر علیه السلام هم خدمتش بود. عباد بن کثیر از امام پرسید و عرض کرد: ای ابا عبد الله! رسول خدا صلی الله علیه و آله در چند پارچه کفن شد؟ فرمود: در سه پارچه: دو پارچه صحاری (صحار قریه ایست در یمن) و یک پارچه حبره (که نوعی از برد یمنی است) و برد کمیاب بود (از این جهت دو پارچه دیگر را صحاری کردند) عباد بن کثیر از این سخن روی در هم کشید (گویا کمیاب بودن برد را انکار داشت) امام صادق علیه السلام فرمود: درخت خرما میمریم علیها السلام (که پس از زائیدن عیسی مأمور بخوردن از آن شد) خرما می عجوه (بهترین نوع خرما) بود و از آسمان فرود آمد، پس هر چه از ریشه آن روئید، عجوه شد و آنچه هسته اش از این سو و آن سو گرفته و کاشته شد لون (خرمای پست) گردید. چون از نزد حضرت بیرون رفتند، عباد بن کثیر باین شریح گفت، بخدا من نفهمیدم این چه مثلی بود که امام

صادق علیه السلام برای من بیان کرد، ابن شریح گفت: این غلام - یعنی میمون قداح - بتو خبر می دهد، زیرا او از آنهاست (چون که در خانه آنها بزرگ شده) میمون گفت: فرمایش او را نفهمیدی؟ گفت نه بخدا، گفت او مثل خودش را برای تو بیان کرد و بتو خبر داد که او فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله است و علم پیغمبر نزد آنها است، پس آنچه از نزد آنها آید، درست است (مانند خرمای عجوه) و آنچه از نزد دیگران آید از این سو و آن سو گرد آمده (و مانند خرمای لون) است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۲

[ترجمه کمره ای]:

۶- سلام بن سعید مخزومی گوید: در این میان که من نزد امام صادق (علیه السلام) نشسته بودم عبّاد بن کثیر عابد بصریان، و ابن شریح فقیه و مفتی اهل مکه خدمت آن حضرت آمدند و میمون قداح آزاد کرده امام باقر (علیه السلام) هم نزد آن حضرت بود، عبّاد بن کثیر به امام صادق عرض کرد: یا ابا عبد الله رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در چند جامه کفن کردند؟ فرمود: در سه جامه دو بُرد صحاری بافت (صُحار - به ضم - قریه ای است در یمن که بُرد یمن را بدان نسبت می دادند) و یک جامه حبره از بُردهای یمن و بُرد کمیاب بود، گویا عبّاد بن کثیر از این جواب روی در هم کشید و آن را نپسندید. امام صادق (علیه السلام) فرمود: به راستی نخله مریم (که عیسی را در سایه آن زائید و خطاب رسید از آن بتکاند و بخورد) خرمای عجوه بود و از آسمان آمده بود و هر چه از ریشه آن روئیده بود عجوه بود (عجوه یکی از بهترین انواع خرمای مدینه است و پیغمبر نخله آن را کاشته) و آنچه هسته آن را از اینجا و آنجا جمع کرده کاشتند نوع دیگر بود و خرمای دقل بود. و چون از حضور امام بیرون شدند عبّاد بن کثیر به ابن شریح گفت: به خدا این مثلی که امام صادق (علیه السلام) برای من زد نفهمیدم، ابن شریح گفت: این غلام (یعنی میمون قداح) به تو خبر می دهد زیرا او هم پرورده آنها است، عبّاد از میمون قداح پرسید، میمون گفت: نفهمیدی به تو چه گفت، گفت: نه به

خدا، گفت: او برای خود مثلی زد و به تو خبر داد که او از فرزندان رسول خدا(صلی الله علیه و آله) است و علم رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نزد اولاد او است، هر چه از نزد اولاد او بیرون آید درست است و هر چه از نزد دیگران باشد از اینجا آنجا از سر خاشاک ها جمع شده.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۱۲۷

[ترجمه آیت الهی] :

۶- سلام بن سعید مخزومی گوید: در این میان که من نزد امام صادق علیه السلام نشسته بودم عباد بن کثیر خداپرست و ابن شریح فقیه و مفتی اهل مکه خدمت آن حضرت آمدند و میمون قداح آزاد کرده امام باقر علیه السلام هم نزد آن حضرت بود، عباد بن کثیر به امام صادق عرض کرد: یا ابا عبد الله رسول خدا صلی الله علیه و آله را در چند جامه کفن کردند؟

فرمود: در سه جامه دو برد صحاری بافت (صحار- به ضم قریه ای است در یمن که برد یمن را بدان نسبت می دادند) و یک جامه حبره از بردهای یمن که برد کم یاب بود، گویا عباد بن کثیر از این جواب روی در هم کشید و آن را نپسندید.

امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی نخله مریم (که عیسی را در سایه آن زایید و خطاب رسید از آن بتکاند و بخورد) خرماي عجوه بود و از آسمان آمده بود و هرچه از ریشه آن روئیده بود عجوه بود (عجوه یکی از بهترین انواع خرماي مدینه است و پیغمبر نخله آن را کاشته) و آنچه هسته آن را از اینجا و آنجا جمع کرده کاشتند نوع دیگر و خرماي دقل بود.

و چون از حضور امام بیرون شدند عباد بن کثیر به این شریح گفت: به خدا این مثلی که امام صادق علیه السلام برایم زد نفهمیدم، ابن شریح گفت: این غلام (یعنی میمون قداح) به تو خبر می دهد زیرا او هم پرورده آنهاست، عباد از میمون قداح پرسید، میمون گفت: نفهمیدی به تو چه گفت، گفت: نه

به خدا، گفت: او برای خود مثلی زد و به تو خبر داد که از فرزندان رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ است و علم رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نزد اولاد او است، هرچه از نزد اولاد او بیرون آید درست است و هرچه از نزد دیگران باشد از اینجا آنجا از خاشاک جمع شده.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۵۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و ابن شریح قیل: اسمه محمد أو معاوية أو ثابت، و القداح بالتشديد من يبرى القداح أى السهام، قال فى النهاية: فيه كفن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فى ثوبين صحارين صحار بالضم قرية باليمن نسب الثوب إليها، و قيل: هو من الصحرة بالضم و السكون و هى حمرة خفية كالغبرة، يقال: ثوب أصحر و صحارى، انتهى. و الحبرة كعنبه ضرب من برود اليمن ذكره الفيروزآبادى، و قال: البرد بالضم ثوب مخطط و كان المراد بالبرد هنا الحبرة و هو اعتذار عن عدم جعل الجميع حبرة فإنها أفضل، أو أنه مع قلتها كفن فيها لاستحبابها. و قال الجوهري: الازورار عن الشيء العدول عنه، و قد أزور عنه ازورارا و ازوار عنه تزاورا بمعنى عدل عنه و انحرف، و ازورار الملعون لا يعلم وجهه، مع أنهم أيضا رووا هذا الخبر فى كتبهم كما ذكره الجزرى و الزمخشري و غيرهما، إلا أن يكون لما يفهم من كلامه عليه السلام من أن عدم جعل الجميع حبرة لقلتها. و قيل: لما روى فى طرقهم أنه صلى الله عليه وآله وسلم كفن فى ثلاثة أثواب سحولية و هو ضعيف، و يمكن أن يكون عدم إذعانه لعدم صحة هذه الرواية عنده، و أنه كان يزعم أن الأثواب كانت أكثر من ذلك كما يومئ إليه بعض الأخبار. إنما كانت عجوة فى النهاية: العجوة نوع من تمر المدينة أكبر من

الصيحاني، يضرب إلى السواد من غرس النبي، وفي الصحاح ضرب من أجواد التمر بالمدينة و نخلتها تسمى لينة، انتهى. وقيل: اللقاط بالكسر جمع لقط بالتحريك وهو ما يلتقط من هيهنا و هيهنا من النوى ونحوه، وبالضم الساقط الرديء، وفي القاموس: لقطه أخذه من الأرض، و اللقاطة بالضم ما كان ساقطاً مما لا قيمة له وكسحاب: السنبل الذي تخطئه المناجل والألقاط الأوباش. و قال: اللون النوع والدقل من النخل، وهو جماعة واحدها لونة بالضم ولينة بالكسر، وقال: الدقل محرّكة أردء التمر وفي المصباح المنير: اللون جنس من التمر وقال بعضهم: أهل المدينة يسمون كله الألوان ما خلا البرنى والعجوة. و ميمون القداح هو المكي وقال الشيخ في الرجال: إنه مولى بنى هاشم، وقال ابن داود: هو ملعون ولا عبرة به، وهذا الخبر يدل على مدحه وأنه كان من العارفين بفضلهم عليهم السلام. وقوله: فإنه منهم، أى من مواليهم و موالى القوم منهم، أو من خواصهم العارفين بأسرارهم.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣١٢

ص: ٣٣٠

-
- ١-١ . «صُحار»: قرية باليمن ينتسب الثوب إليها . وقيل : هو من الصُّحْرَة ، وهى حُمْرة كالعُبرَة .
يقال : ثوب أصحْرُ وصُحارىّ . النهاية ، ج ٣ ، ص ١٢ (صحر) .
- ٢-٢ . الحَيِّيرُ من البُرُود : ما كان مَوْشِيًّا مَخْطَطًا . يقال : بُرْدٌ حَيِّيرٌ ، وَبُرْدٌ حَبْرَةٌ بوزن عِنْبَةٍ على الوصف
والإضافة ، وهو بُرْدٌ يَمَانٍ . والجمع حَبْرٌ وحَبْرَات . النهاية ، ج ١ ، ص ٣٢٨ (حبر) .
- ٣-٣ . «ازورّ» ، أى عدل وانحرف ؛ من الإزورار عن الشىء بمعنى العدول عنه . راجع : الصحاح ،
ج ٢ ، ص ٦٧٣ (زور) .

٤-٤ . «العَجْوَةُ»: ضرب من أجود التمر بالمدينة ، ونخلتها تسمى لينة . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٤١٩ (عجو) .

٥-٥ . «اللَّقَاطُ»: ما كان ساقطاً من الشيء التافه الذي لا قيمة له ومن شاء أخذه . لسان العرب ، ج ٧ ، ص ٣٩٣ (لقط) .

٦-٦ . «اللَّوْنُ»: نوع من النخل . وقيل : هو الدَقْل ، وهو أردءُ التمر . وقيل : النخل كله ما خلا البَرْنِيِّ والعَجْوَةِ . ويسميه أهل المدينة الألوان ، واحده : لينة . راجع : النهاية ، ج ٤ ، ص ٢٧٨ (لون) .

٧-٧ . في «ب» : «ضرب» .

٨-٨ . في «ف» : + «لى» .

٩-٩ . في «ض» : - «ولد من» .

١٠-١٠ . في «ب ، ف» : - «ولد» .

١١-١١ . راجع : الكافي ، كتاب الجنائز ، باب تحنيط الميت وتكفينه ، ح ٤٣٣٩ ؛ والفقيه ، ج ١ ، ص ١٥٢ ، ح ٤١٩ ؛ والتهذيب ، ج ١ ، ص ٢٩٢ ، ح ٨٥٣ ؛ وص ٢٩٦ ، ح ٨٦٩ ؛ وفقه الرضا ، ص ١٨٢ ، وفي كلها بأسانيد مختلفة من قوله : «كفن رسول الله صلى الله عليه وآله» إلى قوله : «وثوب حبرة» الوافي ، ج ٣ ، ص ٦١٠ ، ح ١١٨٨ ؛ الوسائل ، ج ٣ ، ص ١١ ، ح ٢٨٨٣ ، وفيه إلى قوله : «وكان في البرد قلة» ؛ البحار ، ج ٤٧ ، ص ٣٦٨ ، ح ٨٦ .

(١٠٢) باب فيما جاء أنّ حديثهم صعب مستصعب

إشاره

١١٥ / ١

١٠٢_ بَابُ فِيمَا جَاءَ أَنَّ حَدِيثَهُمْ صَعْبٌ مُسْتَصَعَبٌ

١- الحديث

۱۰۵۳/۱. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ (۱) ،
عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ :

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : إِنَّ حَدِيثَ آلِ مُحَمَّدٍ صَعْبٌ مُسْتَصْعَبٌ (۲) ، لَا يُوعَى مِنْ بِهِ إِلَّا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ ، أَوْ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ ، أَوْ عَبْدٌ ائْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيْمَانِ ، فَمَا وَرَدَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَدِيثِ آلِ مُحَمَّدٍ فَـ لَآنْتَ لَهُ قُلُوبُكُمْ وَ عَرَفْتُمُوهُ ، فَاقْبَلُوهُ ؛ وَ مَا اِشْمَازَتْ (۳) مِنْهُ قُلُوبُكُمْ وَ أَنْكَرْتُمُوهُ ، فَارْذُوهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى الْعَالِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ، وَ إِنَّمَا الْهَالِكُ (۴) أَنْ يُحَدِّثَ (۵) أَحَدَكُمْ بِشَيْءٍ مِنْهُ لَا يَحْتَمِلُهُ ، فَيَقُولَ : وَ اللَّهُ مَا كَانَ هَذَا ، وَ اللَّهُ مَا كَانَ هَذَا ؛ وَ الْإِنكَارُ هُوَ الْكُفْرُ » . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: حدیث آل محمد صعب و مستصعب است، جز فرشته مقرب یا پیغمبر مرسل یا بنده ای که خدا دلش را بایمان آزموده، بآن ایمان نیاورد. پس هر حدیثی که از آل محمد صلی الله علیه و آله بشما رسید و در برابر آن آرامش دل یافتید و آن را آشنا دیدید، بپذیرید. و هر حدیثی را که دلتان از آن رمید و ناآشنایش دیدید، آن را بخدا و پیغمبر و عالم آل محمد صلی الله علیه و آله رد کنید، همانا هلاک شده کسی است که حدیثی را که تحمل ندارد، برایش بازگو کنند، و او بگوید بخدا این چنین نیست، بخدا این چنین نیست، و انکار مساوی کفر است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۳

[ترجمه کمره ای]:

۱- امام باقر (علیه السلام) فرموده: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده: به راستی حدیث آل محمد صعب است و مستصعب بدان ایمان نیاورد جز فرشته ای مقرب یا پیغمبری مرسل یا بنده ای که خدا دلش را به ایمان آزموده. آنچه از حدیث آل محمد (صلی الله علیه و آله) به شما رسید و دلنشین شما گردید و آن را فهمیدید آن را پذیرا شوید، آنچه را دل شما نگرفت و آن را نفهمیدید آن را به خدا و رسولش و به عالم از آل محمد (صلی الله علیه و آله) برگردانید، هلاکت در اینجا است که برای یکی از شما آنچه را تحمل ندارد و نمی تواند بفهمد باز گویند و او بگوید به خدا این نمی شود، به خدا این نمی شود، انکار همان کفر است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده: به راستی حدیث آل محمد مشکل است و مشکل زا به آن ایمان نیاورد جز فرشته ای مقرب یا پیامبری مرسل یا بنده ای که خدا دلش را به ایمان آزموده.

آنچه از حدیث آل محمد صلی الله علیه و آله به شما رسید و بر دل نشست و آن را فهمیدید و پذیرفتید و آنچه به دل شما بچسبد و آن را نفهمیدید آن را به خدا و رسولش و به عالم از آل محمد علیهم السلام برگردانید، هلاکت در اینجا است که برای یکی از شما آنچه را تحمل ندارد و نمی تواند بفهمد بازگویند و او بگوید به خدا این نمی شود، به خدا این نمی شود، انکار همان کفر است.

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور معتبر عندی. صعب مستصعب : الصعب بالفتح العسر الآبی، و المستصعب بكسر العين، أو بفتحها مبالغة فی الصعب، أو الصعب ما يكون صعبا فی نفسه، و المستصعب ما يعده الناس صعبا، قال الفيروزآبادی: الصعب العسر و الآبی، و استصعب الأمر صار صعبا، و الشیء و جده صعبا لازم متعدد. و قال فی بصائر الدرجات قال عمیر الكوفی: معنی حدیثنا صعب لا یحتمله ملك مقرب أو نبی مرسل، فهو ما رویتم أن الله تبارك و تعالی لا یوصف، و رسوله لا یوصف، و المؤمن لا یوصف، فمن احتمل حدیثهم فقد حدهم، و من حدهم فقد وصفهم، و من وصفهم بكمالهم فقد أحاط بهم و هو أعلم منهم، و قال: نقطع عنمن دونه فنكتفى بهم لأنه قال صعب علی كل أحد حیث قال صعب، فالصعب لا یركب و لا یحمل علیه، لأنه إذا ركب و حمل علیه فلیس بصعب. و قال المفضل قال أبو جعفر علیه السلام: إن حدیثنا صعب مستصعب ذكوان أجود لا یحتمله ملك مقرب و لا نبی مرسل و لا عبد امتحن الله قلبه للإیمان، أما الصعب فهو الذی لم یركب بعد، و أما المستصعب فهو الذی یهرب منه إذا رأى، و أما الذكوان فهو ذكاء المؤمنین و أما الأجود فهو الذی لا یتعلق به شیء من بین یدیه و لا من خلفه، هو قول الله:

نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ

فأحسن الحدیث حدیثنا، لا یحتمل أحد من الخلائق أمره بكماله حتی یحده، لأن من حد شیئا فهو أكبر منه، و قد شرحنا الخبر فی کتابنا الكبير. و هذه الأحادیث أكثرها فی غرائب شؤونهم و نوادر

أحوالهم و معجزاتهم، و بعضها فى غوامض علوم المبدأ و المعاد و عويصات مسائل القضاء و القدر و أمثال ذلك مما تعجز عن إدراكها العقول. فما ورد عليكم من كلام أبى جعفر عليه السلام، و قال الجوهري: اشماز انقبض و اقشعر فردوه أى قولوا الله و رسوله و العالم من آل محمد يعلمون معناه و ما أرادوا به، و لا يبلغ فهمنا إليه أو المعنى سلوا معناه عنهم حتى تفهموا و تلين له قلوبكم إشارة إلى قوله تعالى:

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ . و إنما الهالك أى هلاك الهالك، و فى بعض النسخ إنما الهلاك، و هو أصوب، و فى البصائر بسند آخر فإن الشقى الهالك الذى يقول و الله ما كان هذا. أن يحدث على بناء المجهول من التفعيل قوله: و الإنكار هو الكفر، أى إنكاره مع العلم بأنه من المعصوم عليه السلام أو المراد بالكفر ما يقابل كمال الإيمان و هو التسليم التام، و على التقادير لعله محمول على ما إذا لم يعلم قطعا بطلانه و عدم صدوره عنهم عليهم السلام. كما روى فى البصائر بإسناده عن سفيان بن السمط قال: قلت لأبى عبد الله عليه السلام جعلت فداك إن الرجل ليأتينا من قبلك فيخبرنا عنك بالعظيم من الأمر فيضيق بذلك صدورنا حتى نكذبه؟ فقال أبو عبد الله عليه السلام: أليس عنى يحدثكم؟ قال: قلت: بلى، قال: فيقول: لليل أنه نهار و لنهار أنه ليل؟ قال: فقلت له: لا، قال: رده إلينا فإنك إن كذبت فإنما تكذبنا. و روى الصدوق فى العلل بإسناده الصحيح عن أبى بصير عن أحدهما عليهما السلام قال: لا تكذبوا بحديث أتاكم به مرجىء و لا قدرى و لا خارجى نسبه إلينا، فإنكم لا تدرن لعله شىء من الحق فتكذبوا الله عز و جل فوق عرشه. و يؤيد التأويل الثانى ما رواه الصدوق رحمه الله فى معانى الأخبار بإسناده عن عبد الغفار الجازى قال حدثنى من سأله يعنى الصادق عليه السلام هل يكون كفر لا يبلغ الشرك؟ قال: إن الكفر هو الشرك ثم قام فدخل المسجد فالتفت إلى و قال: نعم الرجل يحمل الحديث إلى صاحبه فلا يعرفه فيرده عليه فهى نعمة كفرها و لم يبلغ الشرك. و يحتمل أن يكون المراد بالخبر التكذيب الذى يكون بمحض الرأى من غير أن يعرضه على الآيات و الأخبار المتواترة، و أيضا فرق بين عدم رد الخبر و تكذيبه و بين قبوله و العمل به، كما روى الصدوق رحمه الله فى معانى الأخبار بإسناده عن إبراهيم قال: قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم: ألا هل عسى رجل يكذبنى و هو على حشاياه متكئ

قالوا: يا رسول الله و من الذى يكذبك؟ قال: الذى يبلغه الحديث فيقول: ما قال هذا رسول الله قط، فما جاءكم عنى من حديث موافق للحق فأنا قلته، و ما أتاكم عنى من حديث لا يوافق الحق فلم أقله و لن أقول إلا الحق. و روى الصفار فى البصائر بإسناده عن أبى عبيدة قال: قال أبو جعفر عليه السلام: من سمع من رجل أمرا لم يحط به علما فكذب به و من أمره الرضا بنا و التسليم لنا، فإن ذلك لا يكفره. و لعل المعنى أنه إذا كان تكذيبه للمعنى الذى فهمه و علم أنه مخالف لما علم صدوره عنا و كان فى مقام الرضا و التسليم و يقر بأنه بأى معنى صدر من المعصوم فهو الحق فذاك لا يصير سببا لكفره.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣١٤

ص: ٣٣١

١-١ . الخبر رواه الصفار فى بصائر الدرجات ، ص ٢٠ ، ح ١ ، عن محمد بن الحسين بن أبى الخطّاب ، عن محمد بن سنان ، عن عمّار بن مروان ، عن المُنخَل ، عن جابر . والظاهر أنّ الصواب فى ما نحن فيه أيضا توسّط المُنخَل بين عمّار بن مروان و جابر ؛ فقد روى محمد بن سنان عن عمّار بن مروان عن المُنخَل بن جميل كتاب النوادر لجابر بن يزيد . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٢٨ ، الرقم ٣٣٢ . هذا ، وقد توسّط المُنخَل بين عمّار بن مروان و بين جابر فى الكافى ، ح ٦١١ و ٧١٧ و ١١١٣ و ١١١٨ .

٢-٢ . «الصَعْبُ» : ما يكون صعبا فى نفسه ، و«المستصعب» بكسر العين ، أو بفتحها : ما يصعب فهمه على الناس ، أو يعدّونه صعبا . أو «الصعب» : العَسِرُ الأَبْيُّ ، و«المستصعب» مبالغة فيه . راجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٢ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٣١٢ ؛ القاموس المحيط ، ج ١ ، ص ١٨٨ (صعب) .

٣-٣ . «اشمأزت» ، أى انقبضت واجتمعت بعضها إلى بعض ، من الشَّمَز بمعنى التقبُّض . أو نَفَرَتْ ، من الشَّمَز بمعنى نفور النفس من الشيء تكرهه . راجع : لسان العرب ، ج ٥ ، ص ٣٦٢ (شمز) .
 ٤-٤ . فى «ف» : «الهلاك» .
 ٥-٥ . «أن يحدث» على بناء المفعول من التفعيل . راجع : الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٣ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٣١٤ .
 ٦-٦ . بصائر الدرجات ، ص ٢٠ ، ح ١ ، عن محمد بن الحسين بن أبى الخطاب ، عن محمد بن سنان ، عن عمّار بن مروان ، عن المنّخل ، عن جابر ، ولم يرد فيه جملة «والإنكار هو الكفر» ؛ رجال الكشّى ، ص ١٩٣ ، ح ٣٤١ ، بسنده عن جابر بن يزيد ، عن أبى جعفر عليه السلام مع اختلاف يسير . بصائر الدرجات ، ص ٢٢ ، ح ٩ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير ؛ تفسير فرات ، ص ١١٤ ، ح ١١٦ : «عن جعفر بن محمد الفزارى معنعنا عن أبى جعفر عليه السلام» مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٣ ، ص ٦٤٣ ، ح ١٢٣٥ .

٢- الحديث

١٠٥٤/٢ . أحمد بن إدريس ، عن عمران بن موسى (١) ، عن هارون بن مسلم ، عن مسعدة بن صدقة :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «ذُكِرَتِ التَّقِيَّةُ يَوْمًا عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَقَالَ : وَاللَّهِ ، لَوْ عَلِمَ أَبُو ذَرٍّ مَا فِي قَلْبِ سَلْمَانَ لَقَتَلَهُ» (٢) _ وَ لَقَدْ آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بَيْنَهُمَا _ فَمَا ظَنُّكُمْ بِسَائِرِ الْخَلْقِ ؟ إِنَّ عِلْمَ الْعُلَمَاءِ صَعْبٌ مُسْتَصْعَبٌ ، لَا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا نَبِيُّ مُرْسَلٌ ، أَوْ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ ، أَوْ عَبْدٌ مُؤَمَّنٌ» (٣) اِمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ .

فَقَالَ (٤) : «وَ إِنَّمَا صَارَ سَلْمَانُ مِنَ الْعُلَمَاءِ لِإِنَّهُ أَمْرُؤٌ مِتَّأً (٥) أَهْلَ الْبَيْتِ ، فَلِذَلِكَ نَسَبْتُهُ إِلَى الْعُلَمَاءِ (٦)» . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: روزی نزد علی بن الحسین علیهما السلام سخن از تقیه پیش آمد آن حضرت فرمود: بخدا اگر ابو ذر می دانست آنچه در دل سلمان بود. او را میکشت، در صورتی که پیغمبر صلی الله علیه و آله میان آن دو برادری برقرار کرد، پس در باره مردم دیگر چه گمان دارید؟ همانا علم علماء صعب و مستصعب است، جز پیغمبر مرسل یا فرشته مقرب یا بنده مؤمنی که خدا دلش را بایمان آزموده طاقت تحمل آن را ندارد، سپس فرمود: و سلمان از این رو از جمله علماء شد که او مردیست از ما خانواده و از این جهت او را در ردیف علماء آوردم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۴

[ترجمه کمره ای]:

۲- امام صادق (علیه السلام) فرمود: یک روز نزد علی بن الحسین (علیهما السلام) تقیه یاد آور شد، فرمود: به خدا اگر ابو ذر آنچه را در دل سلمان بود می دانست او را می کشت با اینکه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن دو را با هم برادر کرده بود، پس در باره مردم دیگر چه گمانی می برید، به راستی علم و علماء دشوار و سختگیر است تحمل آن را ندارد جز پیغمبر مرسل یا فرشته مقرب یا بنده ای که خدا دلش را به ایمان آزموده است. پس فرمود: همانا سلمان از علماء است چون مردی است از ما خاندان و از این رو او را در ردیف علماء یاد کردم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۷

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام فرمود: یک روز نزد علی بن الحسین علیه السلام تقيه یادآور شد، فرمود: به خدا اگر ابو ذر آنچه را در دل سلمان بود می دانست او را می کشت با اینکه رسول خدا صلی الله علیه و آله آن دو را باهم برادر معرفی کرده بود، پس درباره مردم دیگر چه گمانی می برید، به راستی علم و علماء دشوار و سختگیر است تحمل آن را ندارد جز پیامبر مرسل یا فرشته مقرب یا بنده ای که خدا دلش را به ایمان آزموده است.

پس فرموده: همانا سلمان از علماء است چون مردی است از ما خاندان و از این رو او را در ردیف علماء یاد کردم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. ذكرت علی بناء المجهول ما فی قلب سلمان ای من مراتب معرفة الله و معرفة النبی و الأئمة صلوات الله عليهم و غيرها مما ذكرنا سابقا فلو كان أظهر سلمان له شيئا من ذلك كان لا يحتمله و يحمله على الكذب و الارتداد، أو العلوم و الأعمال الغريبة التي لو أظهرها له لحملها على السحر فقتله، أو كان يفشيه فيصير سببا لقتل سلمان، و قيل: الضمير المرفوع راجع إلى العلم و المنصوب إلى أبي ذر أي لقتل ذلك العلم أبا ذر أي كان لا يتحمله عقله فيكفر بذلك، أو المعنى لو ألقى إليه تلك الأسرار و أمر بكتمانها لمات من شدة الصبر عليها، أو لا يتحمل سره و صيانتها فيظهره

للناس فيقتلونه. و يابى عنه ما رواه الكشى بإسناده عن جابر عن أبى جعفر عليه السلام قال: دخل أبو ذر على سلمان وهو يطبخ قدرا له، فبينما هما يتحدثان إذا انكبت القدر على وجهها على الأرض فلم يسقط من مرقها ولا من ودكها فعجب من ذلك أبو ذر عجباً شديداً وأخذ سلمان القدر فوضعها على حالها الأول على النار ثانية، وأقبلا يتحدثان فبينما يتحدثان إذا انكبت القدر على وجهها فلم يسقط منها شيء من مرقها ولا ودكها، قال: فخرج أبو ذر وهو مذعور من عند سلمان، فبينما هو متفكر إذ لقي أمير المؤمنين عليه السلام على الباب فلما أن بصر به أمير المؤمنين قال له: يا أبا ذر ما الذى أخرجك من عند سلمان؟ وما الذى ذعرك؟ فقال أبو ذر: يا أمير المؤمنين رأيت سلمان صنع كذا وكذا فعجبت من ذلك! فقال أمير المؤمنين عليه السلام: يا أبا ذر إن سلمان لو حدثك بما يعلم لقلت رحم الله قاتل سلمان، إن سلمان باب الله فى الأرض: من عرفه كان مؤمناً ومن أنكره كان كافراً، وإن سلمان منا أهل البيت. وروى خطبة لسلمان رضى الله عنه قال فيها: فقد أوتيت العلم كثيراً، و لو أخبرتكم بكل ما أعلم لقاتل طائفة لمجنون، و قالت طائفة أخرى اللهم اغفر لقاتل سلمان. أقول: فظهر أن المعنى هو ما ذكرنا أولاً، و قد قيل: وذلك لأن مكنون العلم عزيز المنال دقيق المدرك، صعب الوصول يقصر عن وصوله الفحول من العلماء، فضلاً عن الضعفاء، و لهذا إنما يخاطب الجمهور بظواهر الشرع و مجملاته دون إسراره و أغواره لقصور إفهامهم عن إدراكها، و ضيق حواصلهم عن احتمالها، إذ لا يسعهم الجمع بين الظاهر و الباطن، فيظنون تخالفهما و تنافيهما، فينكرون فيقتلون، انتهى. و أقول: بل الظاهر أن كلا من الخلق لا سيما المقربين يحتمل علماً لا يحتمله الآخر، كما روى الكشى بإسناده عن أبى بصير قال: سمعت أبا عبد الله يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: يا سلمان لو عرض علمك على مقداد لكفر، يا مقداد لو عرض علمك على سلمان لكفر. قوله: من العلماء، أى الكاملين الربانيين أو علماء أهل البيت عليهم السلام لأنه أمرنا لفرط اختصاصه بنا و انقطاعه إلينا و اقتباسه من أنوارنا، و لذلك نسبته بصيغة المتكلم أو المصدر، فتدبر.

١-١ . الخبر رواه الصفار في بصائر الدرجات ، ص ٢٥ ، ح ٢٢ ، عن عمران بن موسى عن محمّد بن عليّ وغيره عن هارون بن مسلم ، فيتوّهم وجود الوساطة بين عمران بن موسى وهارون بن مسلم ، لكن نقل العلامة الخبير السيّد موسى الشيبيريّ _ دام ظلّه _ من بعض نسخ البصائر العتيقة : «عمران بن موسى ومحمّد بن عليّ» ، واستظهر في تعليقه على سندنا هذا صحّة هذه النسخة . يؤيد ذلك ما ورد في بصائر الدرجات ، ص ٨ ، ح ٨ ، من رواية عمر (عمران خ ل) بن موسى عن هارون بن مسلم مباشرة .

٢-٢ . في الوافي : «وذلك لأنّ مكنون العلم عزيز المنال ، دقيق المدرك ، صعب الوصول ، يقصر عن بلوغه الفحول من العلماء ، فضلاً عن الضعفاء ؛ ولهذا إنّما يخاطب الجمهور بظواهر الشرع ومجملاته ، دون أسراره وأغواره ؛ لقصور أفهامهم عن إدراكها وضيق حواصلهم عن احتمالها ؛ لا يسعهم الجمع بين الظاهر والباطن ، فيظنّون تخالفهما وتنافيهما ، فينكرون فينكرون ، ويكفّرون ويقتلون».

٣-٣ . في «ب ، بح» : - «مؤمن» .

٤-٤ . في «ب ، ج» والبصائر : «قال» .

٥-٥ . في «ب» : + «وهو مؤمن منّا» .

٦-٦ . في البصائر : «نسبه إلينا» بدل «نسبته إلى العلماء» . واحتمل المجلسي في مرآة العقول كون «نسبته» بصيغة المصدر .

٧-٧ . بصائر الدرجات ، ص ٢٥ ، ح ٢١ ، عن عمران بن موسى ، عن محمّد بن عليّ وغيره ، عن هارون بن مسلم ، عن مسعدة بن صدقة ، عن جعفر ، عن أبيه عليهما السلام ؛ رجال الكشي ، ص ١٧ ، ح ٤١ ، بسنده عن مسعدة بن صدقة ، عن جعفر ، عن أبيه عليه السلام قال : ذكرت التقيّة يوماً

عند عليّ عليه السلام ، إلى قوله : «بسائر الخلق» الوافي ، ج ٣ ، ص ٦٤٤ ، ح ١٢٣٦ ؛ البحار ، ج ٢٢ ، ص ٣٤٣ ، ح ٥٣ .

٣- الحديث

١٠٥٥/٣ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ الْبَرْقِيِّ ، عَنْ ابْنِ سِنَانٍ أَوْ غَيْرِهِ :

رَفَعَهُ (١) إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ حَدِيثَنَا صَعْبٌ مُسْتَصَعَبٌ ، لَا يَحْتَمِلُهُ (٢) إِلَّا صُدُورٌ مُنِيرَةٌ ، أَوْ (٣) قُلُوبٌ سَلِيمَةٌ ، أَوْ أَخْ-لَاقٌ حَسَنَةٌ ؛ إِنَّ اللَّهَ أَخَذَ مِنْ شِيعَتِنَا الْمِيثَاقَ (٤) كَمَا أَخَذَ عَلَى بَنِي آدَمَ (٥) (٦) «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» (٧) فَمَنْ وَفَى (٨) لَنَا ، وَفَى اللَّهُ لَهُ بِالْجَنَّةِ ؛ وَ مَنْ أَبْغَضَنَا وَ لَمْ يُؤَدِّ (٩) إِلَيْنَا حَقَّنَا ، فَفِي النَّارِ خَالِدًا مُخَلَّدًا» . (١٠)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: حدیث ما صعب و مستصعب است، تحمل آن را ندارد جز سینه های نورانی، یا دل های سالم، یا اخلاق نیکو، همانا خدا از شیعیان ما پیمان (بولایت ما) گرفت، چنان که از بنی آدم (بربوبیت خود) پیمان گرفت و فرمود: «آیا من پروردگار شما نیستم؟» پس هر که نسبت بما (پیمان خویش) وفا کند، خدا بهشت را باو پاداش دهد، و هر که ما را دشمن دارد و حق ما را بما نرساند، همیشه و جاودان در دوزخ است.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٢٥٥

[ترجمه کمره ای]:

۳- امام صادق (علیه السلام) فرمود: به راستی حدیث ما دشوار است و سخت گیر تحمل آن را ندارد جز سینه های روشن یا دل های پاک و سالم یا اخلاق خوب، به راستی خدا از شیعه های ما پیمان ولایت گرفته است چنانچه از بنی آدم پیمان ربوبیت خود را گرفته و فرموده: «آیا من پروردگار شما نیستم» هر که برای ما وفا کند، خدا به او بهشت ایفاء کند و هر که ما را دشمن دارد و حق ما را نپردازد در دوزخ باشد همیشه و جاویدان.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی حدیث ما دشوار است و سخت گیر، تحمل آن را ندارد جز سینه های روشن یا دل های پاک و سالم یا اخلاق خوب، به راستی خدا از شیعه های ما پیمان ولایت گرفته است چنانچه از بنی آدم پیمان ربوبیت خود را گرفته و فرموده: «آیا من پروردگار شما نیستم» هر که برای ما وفا کند، خدا به او بهشت دهد و هر کس ما را دشمن دارد و حق ما را نپردازد در دوزخ همیشه جاوید باشد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف إلا صدور منيرة بأنوار القابلية و الهداية، و الكمال أو قلوب سليمة من الشك و الشرك و الحقد و النفاق، كما قال تعالى:

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

أو أخلاق حسنة أى ذوو أخلاق، و لعل أو هنا للتخيير فى التعبير، نحو

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ

و يؤيده أن فى بعض الروايات بالواو، و يحتمل أن يكون المراد بالأول الملائكة و بالثانى الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام، و بالثالث العبد المؤمن الذى امتحن الله قلبه للإيمان، على سياق سائر الأخبار، أو بالأول الأنبياء و الأوصياء، و بالثانى الكمل من المؤمنين، و بالثالث سائر الشيعة بأن يكون المراد بالحديث الولاية و معرفتهم على الكمال فى الجملة. إن الله أخذ من شيعتنا أى ممن يمكن أن يكون منهم أو التخصيص بهم باعتبار أنهم المنتفعون به ليصح التقسيم المذكور بعد ذلك، و للأخبار الدالة على أن ميثاق الولاية مأخوذ عن الجميع، و قيل: يعنى أخذ من شيعتنا الميثاق بولايتنا، و احتمال حديثنا بالقبول و الكتمان، كما أخذ على سائر بنى آدم الميثاق بربوبيته. و قال المحدث الأسترآبادى قدس سره: أقول: قد وقع التصريح فى كلامهم عليهم السلام بأن فعل الأرواح فى عالم الأبدان موافق لفعلهم يوم الميثاق، فالمراد: من وفى لنا فى عالم الأرواح و عالم الأبدان بما كلفهم الله من التسليم لنا، انتهى. و من أبغضنا الظاهر أن المراد بالبغض عدم أداء حقهم و عدم الإقرار بإمامتهم، فالعطف فى قوله: و لم يؤد للتفسير، أو الواو بمعنى أو فيدل على خلود المخالفين فى النار، و قوله: مخلداً تأكيداً.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣١٨

٤- الحديث

١٠٥٦/٤. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَغَيْرُهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا، قَالَ :

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ صَاحِبِ الْعَسْكَرِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، مَا مَعْنَى قَوْلِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «حَدِيثُنَا (١١) لَا يَحْتَمِلُهُ مَلِكٌ مُقَرَّبٌ ، وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ ، وَلَا مُؤَمِّنٌ ائْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ»؟

١/٤٠٢

فَجَاءَ الْجَوَابُ : «إِنَّمَا مَعْنَى قَوْلِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : _ أَيْ لَا يَحْتَمِلُهُ مَلِكٌ (١٢) وَلَا نَبِيٌّ وَلَا

مُؤَمِّنٌ _ أَنَّ الْمَلِكَ لَا يَحْتَمِلُهُ حَتَّى يُخْرِجَهُ إِلَى مَلِكٍ غَيْرِهِ ، وَالنَّبِيَّ لَا يَحْتَمِلُهُ حَتَّى يُخْرِجَهُ إِلَى نَبِيٍّ غَيْرِهِ ، وَالْمُؤَمِّنُ لَا يَحْتَمِلُهُ حَتَّى

ص: ٣٣٣

١-١ . فى «ب ، ض ، بح» : «يرفعه» .

٢-٢ . فى «ج» : «لا يتحمّله» .

٣-٣ . فى شرح المازندراني والبصائر : «و» .

٤-٤ . فى الوافى : «يعنى أخذ من شيعتنا الميثاق بولايتنا واحتمال حديثنا بالقبول والكتمان ، كما أخذ على سائر بنى آدم الميثاق بربوبيته» .

٥-٥ . فى «ب» وحاشية «ج» وحاشية بدرالدين : «ابن» . وفى «بح» : - «بنى» .

۶-۶ . فی «ف» : + «یوم» . وفی البصائر : + «حیث یقول عزّ وجلّ : «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ» .

۷-۷ . الأعراف (۷) : ۱۷۲ .

۸-۸ . فی «ج» : + «الله» .

۹-۹ . فی «بح» : «لم یرد» .

۱۰-۱۰ . بصائر الدرجات ، ص ۲۵ ، ح ۲۰ ، عن إبراهیم بن هاشم ، عن أبی عبد الله البرقی . وفی نهج البلاغة ، ص ۲۸۰ ، ضمن الخطبة ۱۸۹ ، هكذا : «إِنَّ أَمْرَنَا صَعْبٌ مُسْتَصَعَبٌ ، لَا يَحْمَلُهُ إِلَّا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ اِمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ ، وَلَا يَعِي حَدِيثَنَا إِلَّا صَدُورٌ أَمِينَةٌ وَأَحْلَامٌ رَزِينَةٌ» الوافی ، ج ۳ ، ص ۶۴۴ ، ح ۱۲۳۷ .

۱۱-۱۱ . فی «ف» : «إِنَّ حَدِيثَنَا» .

۱۲-۱۲ . فی «بح ، بس» : + «مقرّب» .

يُخْرِجُهُ إِلَىٰ مُؤْمِنٍ غَيْرِهِ ، فَهَذَا مَعْنَى قَوْلِ جَدِّي عَلَيْهِ السَّلَامُ «(۱)» .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

یکی از اصحاب گوید: بحضرت ابو الحسن العسکری علیه السلام نوشتیم: قربانت، معنی قول امام صادق علیه السلام چیست که فرماید: «حدیث ما را هیچ فرشته مقرب و پیغمبر مرسل و مؤمنی که خدا قلبش را بایمان آزموده تحمل نکند؟» پاسخ آمد که همانا معنی قول امام صادق علیه السلام که فرماید هیچ فرشته و پیغمبر و مؤمنی آن را تحمل نکند، اینست که فرشته آن را تحمل نکند تا آن را بفرشته دیگر برساند و پیغمبر آن را تحمل نکند تا پیغمبری دیگر برساند و مؤمن آن را تحمل نکند تا آن را بمؤمن دیگر برساند، اینست معنی قول جدم علیه السلام.

[ترجمه کمره ای]:

۴- یکی از اصحاب ما گوید: به صاحب عسکر (علیه السلام) نوشتیم: قربانت، چیست معنی قول امام صادق (علیه السلام) که فرموده: «حدیث ما دشوار است و متحمل آن نشود فرشته مقرب و نه پیغمبر مرسل و نه مؤمنی که خدا دلش را به ایمان آزموده است». جواب آمد که همانا معنی قول صادق (علیه السلام) این که «فرشته و پیغمبر و مؤمن حدیث ما را تحمل نمی کنند» اینست که فرشته آن را تحمل نمی کند تا این که آن را به فرشته دیگر (ما فوق خود) عرض کند و پیغمبر آن را تحمل نمی کند تا آن را به پیغمبر دیگر (ما فوق خود) بنماید و مؤمن آن را تحمل نمی کند تا آن را به مؤمن دیگری (ما فوق خود) بنماید، این است معنی قول جدّ من.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- یکی از اصحاب ما گوید: به صاحب عسکر علیه السلام نوشتیم: قربانت، چیست معنی قول امام صادق علیه السلام که فرموده:

«حدیث ما دشوار است متحمل آن نشود فرشته مقرب و نه پیامبر مرسل و نه مؤمنی که خدا دلش را به ایمان آزموده است». جواب آمد که همانا معنی قول صادق علیه السلام این که «فرشته و پیامبر و مؤمن حدیث ما را تحمل نمی کنند» این است که فرشته آن را تحمل نمی کند تا این که آن را به فرشته دیگر (ما فوق خود) عرضه کند و پیامبر آن را تحمل نمی کند تا آن را به پیامبر دیگر (ما فوق

خود)بنمایاند و مؤمن آن را تحمل نمی کند تا آن را به مؤمن دیگری (ما فوق خود)بنمایاند این است
معنی قول جد من.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۵۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرسل لا یحتمله ای لا یصبر و لا یطیق کتمانہ لشدة حبه لهم و حرصه علی ذکر فضائلهم، حتی
ینقله إلى آخر فیحدثه به و الحاصل أن هذا الاحتمال غیر الاحتمال الوارد فی الأخبار المتضمنة
للاستثناء، فلا تنافی بینهما، و یمکن أن یمکن منشأ السؤال توهم التنافی أو استبعاد أن یمکن هؤلاء
غیر قابلین لحمله و فهمه، و یمکن أن یمکن هذا الحدیث أيضا من العلوم التي لا تحتملها عقول
أكثر الخلق، فلذا أوله علیه السلام بما ترى لئلا یصیر سببا لإنكارهم و نفورهم. و روى الصدوق
رضی الله عنه فی معانی الأخبار بإسناده عن سدير قال: سألت أبا عبد الله عن قول أمير المؤمنين
عليه السلام إن أمرنا صعب مستصعب لا یقر به إلا ملك مقرب أو نبي مرسل أو عبد امتحن الله قلبه
للإيمان؟ فقال: إن فی الملائكة مقربين و غیر مقربين، و من الأنبياء مرسلین و غیر مرسلین، و من
المؤمنین ممتحنین و غیر ممتحنین، فعرض أمرکم هذا علی الملائكة فلم یقر به إلا المقربون، و
عرض علی الأنبياء فلم یقر به إلا المرسلون، و عرض علی المؤمنین فلم یقر به إلا الممتحنون، فعمل
المراد به الإقرار التام الذي یمکن عن معرفة تامة بعلو قدرهم و غرائب شأنهم، فلا ینافی عدم إقرار
بعض الملائكة و الأنبياء هذا النوع من الإقرار عصمتهم و طهارتهم، و كذا القول فی الخبر الآتی.

٥- الحديث

١٠٥٧/٥. أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ (٢)، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْخَالِقِ وَ أَبِي بَصِيرٍ، قَالَ:

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، إِنَّ عِنْدَنَا - وَاللَّهِ - سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ، وَ عَلِمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ، وَ اللَّهُ مَا يَحْتَمِلُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ، وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ، وَ لَا مُؤَمِّنٌ اِمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِالْإِيمَانِ، وَ اللَّهُ مَا كَلَّفَ اللَّهُ ذَلِكَ (٣) أَحَدًا غَيْرَنَا، وَ لَا اسْتَعْبَدَ بِذَلِكَ أَحَدًا غَيْرَنَا (٤)، وَ إِنَّ (٥) عِنْدَنَا سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ، وَ عَلِمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ، أَمَرْنَا اللَّهَ بِتَبْلِيغِهِ، فَبَلَّغْنَا (٦) عَنِ اللَّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ - مَا أَمَرْنَا بِتَبْلِيغِهِ، فَلَمْ نَجِدْ لَهُ مَوْضِعًا وَ لَا أَهْلًا وَ لَا حَمَالَةً يَحْتَمِلُونَهُ، حَتَّى خَلَقَ اللَّهُ لِذَلِكَ أَقْوَامًا خُلِقُوا (٧) مِنْ طِينَةِ خُلِقَ مِنْهَا مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ (٨) وَ ذُرِّيَّتُهُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، وَ مِنْ نُورِ خَلَقَ اللَّهُ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَ ذُرِّيَّتَهُ، وَ صَنَعَهُمْ بِفَضْلِ صُنْعِ (٩) رَحْمَتِهِ الَّتِي صَنَعَ مِنْهَا

ص: ٣٣٤

١-١. الوافي، ج ٣، ص ٦٤٥، ح ١٢٣٨.

٢-٢. رواية محمد بن الحسين - وهو ابن أبي الخطاب كما هو مقتضى الطبقة - عن صفوان بن يحيى، مع الوساطة، بعيدة جدًا؛ فقد روى محمد بن الحسين جميع كتب صفوان، وأكثر من الرواية عنه في الأسناد. راجع: رجال النجاشي، ص ١٩٧، الرقم ٥٢٤؛ الفهرست للطوسي، ٣٤١، الرقم ٣٥٢؛ معجم رجال الحديث، ج ١٥، ص ٤٠٨ - ٤١٢؛ و ص ٤٣٤. وقد استظهرنا سابقا وقوع التصحيف في روايات أحمد بن محمد - شيخ المصنّف - عن محمد بن الحسين، وأن الصواب

فى هذه الموارد هو «محمد بن الحسن» والظاهر أن ذاك الحكم جارٍ فى ما نحن فيه أيضا. أنظر ما قدّمناه ذيل ح ٧٤٣ .

٣-٣ . فى حاشية «ف» : «بذلك» .

٤-٤ . فى «بس» : - «ولا استعبد بذلك أحدا غيرنا» .

٥-٥ . فى «ض» : «فإن» .

٦-٦ . فى «ب ، ج ، بر ، بف» والوافى ومراة العقول : «فبلغناه» . قال فى المرأة : «كذا فى أكثر النسخ ، فقوله : «ما أمرنا» بدل من الضمير . وفى بعض النسخ _ كما فى غيره من الكتب _ بدون الضمير ، وفى بعض الكتب ليس : ما أمرنا بتبليغه» .

٧-٧ . فى شرح المازندراني : - «خلقوا» .

٨-٨ . فى «ف» : - «وآله» .

٩-٩ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوافى . وفى المطبوع : _ «صنع» .

مُحَمَّدًا وَذُرِّيَّتَهُ ، فَبَلَّغْنَا عَنِ اللَّهِ مَا أَمَرْنَا بِتَبْلِيغِهِ ، فَاقْبَلُوهُ وَاحْتَمَلُوا ذَلِكَ ، فَبَلَّغَهُمْ ذَلِكَ (١) عَنَّا ، فَاقْبَلُوهُ وَاحْتَمَلُوهُ ، وَبَلَّغَهُمْ ذِكْرَنَا ، فَمَالَتْ قُلُوبُهُمْ إِلَى مَعْرِفَتِنَا وَحَدِيثِنَا ، فَلَوْ لَا أَنَّهُمْ خُلِقُوا مِنْ هَذَا لَمَا كَانُوا كَذَلِكَ ؛ لَا وَاللَّهِ ، مَا احْتَمَلُوهُ» .

ثُمَّ قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ أَقْوَامًا لِيَجْهَنَّمَ وَ النَّارِ ، فَأَمَرْنَا أَنْ نُبَلِّغَهُمْ كَمَا بَلَّغْنَاهُمْ ، وَ اشْمَازُوا (٢) مِنْ ذَلِكَ ، وَ نَفَرَتْ قُلُوبُهُمْ ، وَ رَدُّوهُ عَلَيْنَا (٣) وَ لَمْ يَحْتَمِلُوهُ ، وَ كَذَّبُوا بِهِ ، وَ قَالُوا : سَاحِرٌ كَذَّابٌ ؛ فَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ، وَ أَنْسَاهُمْ ذَلِكَ ، ثُمَّ أَطْلَقَ اللَّهُ لِسَانَهُمْ بِبَعْضِ الْحَقِّ ، فَهُمْ يَنْطِقُونَ بِهِ وَ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ ؛ لِيَكُونَ (٤) ذَلِكَ دَفْعًا عَنْ أَوْلِيَائِهِ وَ أَهْلِ طَاعَتِهِ ؛ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ مَا عُبِدَ اللَّهُ فِي أَرْضِهِ ، فَأَمَرْنَا بِالْكَفِّ عَنْهُمْ وَ السِّتْرِ (٥) وَ الْكَيْمَانِ ، فَاتُّمُوا عَمَّنْ أَمَرَ اللَّهُ بِالْكَفِّ عَنْهُ ، وَ اسْتُرُوا عَمَّنْ (٦) أَمَرَ اللَّهُ بِالْكَفِّ وَ الْكَيْمَانِ عَنْهُ» .

قَالَ: ثُمَّ رَفَعَ يَدَهُ وَبَكَى ، وَقَالَ : «اللَّهُمَّ ، إِنَّ (۷) هُوَ لَأَبَدٌ لَسِرْدِمَةً (۸) قَلِيلُونَ ، فَاجْعَلْ مَحْيَانَا مَحْيَاهُمْ ، وَ مَمَاتَنَا مَمَاتَهُمْ ، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا لَكَ ؛ فَتُفْجِعَنَا (۹) بِهِمْ ؛ فَإِنَّكَ إِنْ أَفْجَعْتَنَا بِهِمْ لَمْ تُعْبِدْ أَبَدًا فِي أَرْضِكَ ، وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۱۰) وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو بصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابا محمد! همانا بخدا که سری از سر خدا و علمی از علم خدا نزد ماست که بخدا هیچ فرشته مقرب و پیغمبر مرسل و مؤمنی که دلش را بایمان آزموده آن را تحمل نکند، بخدا سوگند که خدا آن را باحدی جز ما تکلیف نفرموده و عبادت با آن را از هیچ کس جز ما نخواسته (مانند وظایف خاصی که پیغمبر صلی الله علیه و آله برای امیر المؤمنین و حسنین علیهم السلام با وصیت تعیین کرد). و نیز نزد ما سریست از سر خدا و علمی است از علم خدا که ما را بتبلیغش مأمور فرموده و ما آن را از جانب خدای عز و جل تبلیغ کردیم و برایش محلی و اهلی و پذیرنده نیافتیم تا آنکه خدا برای پذیرش آن مرد؟؟؟ را از همان طینت و نوری که محمد و آل و ذریه او را آفرید، خلق کرد و آنها را از فضل و رحمت خود ساخت چنان که محمد و ذریه او را ساخت، پس چون ما آنچه را از جانب خدا بتبلیغش مأمور بودیم، تبلیغ کردیم آنها پذیرفتند و تحمل کردند [تبلیغ ما بآنها رسید، ایشان هم پذیرفتند و تحمل کردند] و یاد ما بآنها رسید پس دلهای ایشان بشناسائی و بحدیث ما متوجه گشت، اگر آنها از آن طینت و نور خلق نمی شدند، این چنین نبودند، نه بخدا آن را تحمل نمی کردند. سپس فرمود: همانا خدا مردمی را برای دوزخ و آتش آفرید (یعنی دانست که سرکشی و نافرمانی کنند و بدوزخ و آتش گرایند) و بما دستور داد که بآنها تبلیغ کنیم و ما هم تبلیغ کردیم ولی آنها چهره درهم کشیدند و دلشان نفرت پیدا کرد و آن را بما برگردانیدند و تحمل نکردند و تکذیب نمودند و گفتند: جادوگر است، دروغگوست، خدا هم بر دلشان مهر نهاد

و آن را از یادشان برد، سپس خدا زبانشان را بقسمتی از بیان حق گویا ساخت که بزبان میگویند و بدل باور ندارند (مانند سخنانی که گاهی بعضی از کفار و فساق بنفع خدا پرستان و علیه خود گویند) تا همان سخن از دوستان و فرمانبران خدا دفاعی باشد و اگر چنین نبود، کسی در روی زمین خدا را عبادت نمی کرد، و ما مأمور شدیم که از آنها دست برداریم و حقایقرا پوشیده و پنهان داریم، شما هم (ای گروه شیعه) از آنکه خدا بدست برداشتن از او امر فرموده، پنهان دارید و از آنکه بکتمان و پوشیدگی از او دستور داده پوشیده دارید. راوی گوید: سپس امام دست بدعا برداشت و گریه کرد و فرمود: بار خدایا ایشان (شیعیان) مردمی اندک و ناچیزند، پس زندگی ما را زندگی آنها و مرگ ما را مرگ آنها قرار ده (آنها را با ما در ایمان و عمل صالح و پاداش اخروی شریک گردان) و دشمن خود را برایشان مسلط مکن که ما را بآنها مصیبت زده کنی، زیرا اگر ما را بآنها مصیبت زده کنی، هرگز در روی زمین پرستش نشوی و صلی الله علی محمد و آله و سلم تسلیمما.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۷

[ترجمه کمره ای]:

۵- ابی بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: ای ابا محمد به راستی نزد ما به خدا سرّی است از خدا و علمی است از علم خدا که به خدا سوگند هیچ فرشته مقرب و پیغمبر مرسل و مؤمنی که خدا دلش را به ایمان آزموده متحمل آن نتواند شد، به خدا موظف نکرده است بدان خداوند احدی را جز ما و به بندگی خود نگرفته است بدان احدی را جز ما و نزد ما بعضی اسرار و بعضی از علم خدا است که به ما دستور داده آن را به دیگران تبلیغ کنیم از طرف خدا و ما آن را از طرف خدا عز و جل تبلیغ می کنیم و برای آن محلی و اهلی و حاملی دریافت نمی کنیم که آن را تحمل کنند و بفهمند تا خدا برای آن مردمانی را بیافریند از همان گلی که محمد و خاندان و ذریّه او را آفریده و آنها را از فضل و رحمت خود چنان بسازد که محمد و ذریّه او را ساخته و ما به آنها آنچه را دستور

داشتیم تبلیغ کردیم و آن را پذیرفتند و تحمل کردند و فهمیدند و آن اسرار علم الهی از ما بدانها رسید و پذیرفتند و فهمیدند و نام ما را شنیدند و دل به معرفت و حدیث ما دادند و گر نه نبود که از آن آفریده شده بودند مسلماً چنان نبودند، نه به خدا آن را تحمل نمی کردند و نمی فهمیدند. سپس فرمود: به راستی خدا مردمانی را برای دوزخ آفریده و برای آتش و ما دستور داشتیم به آنها تبلیغ کنیم و تبلیغ کردیم به آنها و به دل آنها نچسبید و دلشان از آن نفرت کرد و آن را به ما برگردانیدند و متحمل آن نشدند و آن را دروغ شمردند و گفتند جادوگر و دروغگو، و خدا مهر بر دل آنها نهاد و آن را از یادشان برد. و سپس زبانشان را به بعضی از بیان حق باز کرد و آن را به زبان می گویند ولی از دل باور ندارند تا بدین وسیله از اولیای خدا و اهل طاعتش دفاع شود و اگر چنین نبود خدا در زمین خود پرستش نمی شد و ما دستور یافتیم که از آنها نپنهان داریم و کتمان کنیم، شما هم نپنهان کنید از آنها که خدا دستور داده به صرف نظر از آن و پنهان کنید از آنها که خدا دستور داده به ستر و کتمان از او. گوید: سپس دست برداشت و گریست و فرمود: بار خدایا اینان جمعی اندکند آنها را در زندگی و مرگ ما شریک گردان و دشمن خود را بر آنها مسلط مکن تا ما را به مرگ آنان داغدار کنی زیرا اگر داغ آنها را به دل ما گذاری تو هرگز در زمین خود پرستیده نشوی و رحمت و درود فراوان بر محمد و آتش.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ابی بصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابا محمد به راستی نزد ما به خدا رازی است از خدا و علمی است از علم خدا که به خدا سوگند هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل و مؤمنی که خدا دلش را به ایمان آزموده نکرده است بدان خداوند احدی را جز ما و به بندگی خود نگرفته است بدان احدی را جز ما و نزد ما بعضی اسرار و بعضی از علم خدا است که به ما دستور داده آن را به دیگران تبلیغ کنیم و برای آن محلی و اهلی و حاملی دریافت نمی کنیم که آن را تحمل کنند و بفهمند

تا خدا برای آن مردمانی را بیافریند از همان گلی که محمد و خاندان و ذریه او را آفریده و آنها را از فضل و رحمت خود چنان بسازد که محمد و ذریه او را ساخته و ما به آنها آنچه را دستور داشتیم تبلیغ کردیم و آن را پذیرفتند و تحمل کردند و فهمیدند و آن اسرار علم الهی از ما به آنها رسید و پذیرفتند و فهمیدند و نام ما را شنیدند و دل به معرفت و حدیث ما دادند و گرنه نبود که از آن آفریده شده بودند مسلماً چنان نبودند، نه به خدا آن را تحمل نمی کردند و نمی فهمیدند.

سپس فرمود: به راستی خدا مردمانی را برای دوزخ آفریده و برای آتش و ما دستور داشتیم به آنها تبلیغ کنیم و تبلیغ کردیم به آنها و به دل آنها نچسبید و دلشان از آن نفرت داشت و آن را به ما برگردانیدند و متحمل آن نشدند و آن را دروغ شمردند و گفتند

جادوگر و دروغگو، و خدا مهر بر دل آنها نهاد و آن را از یادشان برد. و سپس زبانشان را به بعضی از بیان حق باز کرد و آن را به زبان می گویند ولی از دل باور ندارند تا بدین وسیله از اولیای خدا و اهل طاعتش دفاع شود و اگر چنین نبود خدا در زمین خود پرستش نمی شد و ما دستور یافتیم که از آنها نهان داریم و کتمان کنیم، شما هم نهان کنید از آنها که خدا دستور داده به صرف نظر از آن و پنهان کنید از آنها که خدا دستور داده به ستر و کتمان از او.

گوید: سپس دست برداشت و گریست و فرمود: بار خدایا اینان جمعی کردند، آنها را در زندگی و مرگ ما شریک گردان و دشمن خود را بر آنها مسلط مکن تا ما را به مرگ آنان داغدار کنی زیرا اگر داغ آنها را به دل ما گذاری تو هرگز در زمین خود پرستش نشوی و رحمت و درود فراوان بر محمد و آتش.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۶۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. ولا استبعد تأكيد فبلغناه عن الله كذا فى أكثر النسخ، فقوله: ما أمرنا، بدل من الضمير، وفى بعض النسخ كما فى غيره من الكتب بدون الضمير، وفى بعض الكتب ليس ما أمرنا بتبليغه فلم نجد أى حين أردنا تبليغه موضعا ولا أهلا ولا حمالة بفتح الحاء وشد الميم جمع الحامل، ويحتمل أن يكون التاء للمبالغة، وفى كتاب رياض الجنان ولا حملة والكل بمعنى واحد على التأكيد، أو المراد بالموضع القابل وبالأهل المستعد للقبول، وبالحمالة طائفة يحفظون الألفاظ بلا زيادة ونقصان لمحض الرواية لغيرهم، بدون إيمان بمعناه، ولا استعداد للإيمان به كما سيأتى، فرب حامل فقه غير فقيه. وقيل هذا الكلام إخبار عما وقع متصلا بوفاة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم من انحراف جميع الناس من الحق إلى الباطل إلا نادرا كالمعدوم وأقواما عبارة عن الشيعة الذين آمنوا بأهل البيت عليهم السلام بعد قتل عثمان و كثروا. وأقول: يمكن أن يقول ضمير عندنا للأئمة عليهم السلام، والأربعة الذين كانوا مؤمنين ولم يرتدوا كانوا من أصحاب الرسول صلى الله عليه وآله وسلم والكاملون من أصحاب أمير - المؤمنين وسائر الأئمة عليهم السلام خلقوا بعد ذلك. قوله عليه السلام فبلغهم ذلك عنا، أى بواسطة الرواة الثقات كما فى البعداء فى زمان حضور الإمام، وكما فى جميع الشيعة فى زمان غيبته، وقيل: هو مطاوع بلغنا ذكر للتأكيد. لا والله ما احتملوه تأكيد لقوله: ما كانوا كذلك لجهنم اللام للعاقبة كما قالوا فى قوله تعالى:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ . كما بلغناهم أى كما بلغنا الأولين لم يكن تفاوت بينهما، وقيل: الضمير لأهل جهنم أى لم تقصر فى التبليغ المأمور به وهو بعيد، وفى الكلام حذف يعنى فبلغناهم فما قبلوه. وفى رياض الجنان وأمرنا أن نبليغهم ذلك فبلغناه فاشمأزت قلوبهم منه ونفروا عنه، وهنا: ونفرت قلوبهم عطف تفسير لاشمأزوا وردوه علينا، ولو كانوا ردوه إليهم لكان خيرا لهم ولكن لسوء طينتهم ردوه عليهم وكذبوا به و

فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ

قيل أى عالم بالغرائب التى لا نعلمها نحن و يروج بها كذبه. فطبع الله أى ختم كناية عن الخذلان، و قال المحدث الأسترآبادى رحمه الله: صريح فى أن إضلال الله بعض عباده من باب المجازات لا ابتداء كما زعمته الأشاعرة، انتهى. و أنساهم ذلك أى إنكارهم للحق أو تنافى ما يذكرونه و يروونه لما يظهرون من معتقدهم ثم أطلق الله أى أجرى على لسانهم بعض الحق كما رواه محدثو المخالفين من الأخبار الدالة على إمامة أمير المؤمنين عليه السلام و عدم قابلية خلفائهم الضالين للخلافة و اعترافهم بكون أمير المؤمنين عليه السلام أفضل و أعلم و أشجع و أعبد و أروع ممن قدموه عليه و أمثال ذلك مما احتجت الشيعة عليهم أخذنا من كتبهم المعتبرة ليكون ذلك أى إطلاق ألسنتهم ببعض الحق دفعا عن أوليائه شبه المخالفين و تشنيعهم و إفراط جدالهم، و قال بعض المحققين: نبه بذلك على أنهم لو كانوا ذاكرين لما سمعوه منهم عليهم السلام لما نطقوا به أبدا لفرط عنادهم لهم عليهم السلام و بغضهم إياهم و لكنهم لما أنساهم الله ذلك نطقوا ببعضه من طريق آخر بإنطاق الله إياهم و إطلاق لسانهم به لحكمة له سبحانه فى ذلك، و هو الدفع عن أوليائه فإنهم إذا كانوا شركاء لهم فى النطق به فلا يسعهم الأذى بهم بسببه. ليكون ذلك أى ليكون نطقهم ببعض الحق لا إنكارهم بقلوبهم فإنها جملة معترضة و إنما كانت قلوبهم منكرا لأهل هذا العلم و السر بأعيانهم حسدا منهم عليهم و عداوة لهم، و ليست منكرا للعلم نفسه، و لهذا ينطقون ببعضه، و هذا مثل طائفة من أهل الخلاف و الناطقين ببعض الأسرار الإلهية المنكرين لفضل أهل البيت الجاهلين لعلومهم و رتبتهم، و ربما يوجد فيهم من يظن بنفسه أنه خير منهم و أعلم و أكمل. فأمرونا عليهم السلام بالكف عنهم و ستر ما أمرهم. أن هؤلاء أى الشيعة القابلين لأمرهم، المسلمین لهم، و الشر ذمة بالكسر القليل من الناس فاجعل محيانا محياهم أى صير محياهم كمحيانا، و المحيا مصدر ميمى، و قيل: أى ما نحيا عليه من الإيمان و العمل الصالح، و كذا الممات مصدر ميمى، و قيل: ما نموت عليه من لقاء الله و رضوانه، و المعنى صير مماتهم كمماتنا و يحتمل على بعد أن يكون المعنى اجعلهم بحيث يعدون حياتهم فى حياتنا، و موتهم فى موتنا، و الإفجاع الإيلام و الإيجاع، قال الفيروزآبادى: فجعه كمنعه و الفجع أن يوجع الإنسان بشيء يكرم عليه فيعدمه و تفجع توجع للمصيبة. لم تعبد أبدا لأن عبادة غير الشيعة ليست بصحيحة، و المعصوم أيضا مع فقد الشيعة لا تتأتى منه بعض العبادات

المتعلقة بالرئاسة و الهداية، مع أن المقصود هنا غير المعصوم و التنبيه على عدم صحة عبادة غير الشيعة.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٢٢

ص: ٣٣٥

١-١ . فى الوافى : «فبلغهم ذلك ، إمّا مطاوع «بلّغنا» ذكر للتأكيد . وإمّا إشارة إلى من بلّغه عنهم بوساطة غيرهم من غير مشافهة لهم معه» .

٢-٢ . فى «ف» : «فاشمأزوا» . فى الوافى : «وفى الكلام حذف ، يعنى : فبلّغناهم ، فما قبلوه واشمأزوا» .

٣-٣ . فى «بح» : - «علينا» .

٤-٤ . فى «بر» : «ولتكون» .

٥-٥ . فى «بح ، بر ، بس» وحاشية «ف» والوافى : «السرّ» .

٦-٦ . فى «ف» : «عمّا» .

٧-٧ . فى «ب» : - «إنّ» .

٨-٨ . قال الجوهري : «الشِرْذِمَةُ : الطائفة من الناس» . وقال الراغب : «الشِرْذِمَةُ : الجماعة المنقطعة» . راجع : الصحاح ، ج ٥ ، ص ١٩٦٠ ؛ المفردات للراغب ، ص ٤٥٠ (شردم) .

٩-٩ . فى «ض» : «فتفجّعنا» . وفى «ج ، بس ، بف» : «فيفجّعنا» . و«الإفجاع» : الإيجاع ؛ من الفَجْع ، وهو أن يُوجَع - أى يُؤَلَم - الإنسان بشىء يكرم عليه فيعدمه . راجع : القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٩٩٩ (فجع) .

١٠-١٠ . فى الوافى : «وآل محمّد» .

١١- ١١. الوافي، ج ٣، ص ٦٤٥، ح ١٢٣٩.

(١٠٣) باب ما أمر النبي من النصيحة لأئمة المسلمين و...

إشاره

١/٤٠٣

١٠٣ _ بَابُ مَا أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِالنَّصِيحَةِ (١) لِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَاللُّزُومِ لِجَمَاعَتِهِمْ ،
وَمَنْ هُمْ (٢)

١- الحديث

١٠٥٨/١. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي نَصْرِ ، عَنْ
أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَطَبَ النَّاسَ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ
، فَقَالَ : نَضَرَ اللَّهُ (٣) عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي ، فَوَعَاها (٤) وَحَفِظَهَا (٥) ، وَبَلَّغَهَا مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا (٦) ؛
فَرَبَّ حَامِلٍ فَفَقِهَ غَيْرَ فَفَقِيهِ ، وَرَبَّ (٧) حَامِلٍ فَفَقِهَ إِلَى (٨) مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ ، ثَلَاثَ لَا تَلَا يُغَلُّ عَلَيْهِنَّ (٩)
قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ : إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ ، وَالنَّصِيحَةُ لِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ ، وَاللُّزُومُ

لِجَمَاعَتِهِمْ ؛ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ مُحِيطَةٌ مِنْ وَرَائِهِمْ (١٠) ، الْمُسْلِمُونَ (١١)

ص: ٣٣٦

- ٢-٢ . فى «ف» : «ومن معهم» . وفى «بر» : «ومن هم منهم» . وقوله : «من» استفهام خبر مقدّم ، و«هم» مبتدأ مؤخر ، والجملة مجرورة محلاً عطفاً على «ما» .
- ٣-٣ . نَضَرَ وَجْهَهُ ، أى حَسُنَ . وَنَضَرَ اللَّهُ وَجْهَهُ ، أى جَعَلَهُ حَسَنًا . وَكَذَا نَضَرَ اللَّهُ وَجْهَهُ ، وَأَنْضَرَ اللَّهُ وَجْهَهُ . وَإِذَا قُلْتَ : نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا ، تَعْنَى نَعَّمَهُ . رَاجِعْ : الصَّحَاحُ ، ج ٢ ، ص ٨٣٠ (نضِر) .
- ٤-٤ . «فوعاها» ، أى حَفِظَهَا وَفَهِمَهَا . رَاجِعْ : النِّهَايَةُ ، ج ٥ ، ص ٢٠٧ (وعا) .
- ٥-٥ . فى الأمالى للصدوق والخصال والأمالى للمفيد والوسائل ، ج ٢٩ : - «وحفظها» .
- ٦-٦ . فى مرآة العقول : «يسمعها» بدون لم .
- ٧-٧ . فى «بح» : - «رب» .
- ٨-٨ . قوله : «إلى» متعلق بمقدّر خبر «ربّ حامل» .
- ٩-٩ . فى «بف» وشرح المازندراني : - «عليهنّ» . وقوله : «لا يُغَلُّ» إمّا من الإغلال ، وهو الخيانة فى كلّ شىء . أو هو يُغَلُّ من الوُغُول بمعنى الدخول فى الشرّ ، أو من الغلّ ، وهو الحِقْد والشحناء ، أى لا يدخله حقد يزيله عن الحقّ . و«عليهنّ» فى موضع الحال ، تقديره : لا يغلّ كائنا عليهنّ قلبٌ مؤمن . والمعنى : أنّ هذه الغلال الثلاث تُستصلح بها القلوب فمن تمسك بها طهر قلبه من الخيانة والدغل والشرّ . راجع : النِّهَايَةُ ، ج ٣ ، ص ٣٨١ (غلل) .
- ١٠-١ . أى محيططة بهم من جوانبهم وشاملة كلّهم ، لا يشدّ عنها أحد منهم . وفى «ب ، ض» : «من» بفتح الميم . ويبعده عدم كون «أحاط» متعدّياً بنفسه .
- ١١-٢ . فى الأمالى للمفيد : «المؤمنون» .

إِخْوَةٌ تَتَكَافَأُ (١) دِمَاوَهُمْ ، وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ (٢) أَدْنَاهُمْ» . (٣)

وَرَوَاهُ (٤) أَيْضًا عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ (٥) ، عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ مِثْلَهُ ، وَزَادَ فِيهِ : «وَهُمْ يَدُّ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ» وَذَكَرَ فِي حَدِيثِهِ أَنَّهُ حَظَبَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمَنْى (٦) فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرمود: پیغمبر صلی الله علیه و آله در مسجد خیف برای مردم سخنرانی کرد و فرمود، خدا یاری کند [شاد و خرم کند] بنده ئی را که سخن مرا بشنود و در گوش گیرد و حفظ کند و بکسانی که نشنیده اند برساند، چه بسا حامل (رساننده) علمی که خود دانا نیست و چه بسا حامل علمی که بدانتر از خود رساند (یعنی بسا شنوندگانی پیدا شوند که معنی سخن مرا از رساننده و مبلغ آن سخن بهتر درک کنند). سه خصلت است که دل هیچ فرد مسلمانی با آن خیانت [کینه توزی، بدخواهی] نکند: ۱ - خالص نمودن عمل برای خدا (عبادت کردن بدون ریا و غرض دنیوی). ۲ - خیرخواهی پیشوایان مسلمین (باطاعت و فرمانبری از آنها). ۳ - همراه بودن با جماعت مسلمین (و جدا نشدن و اختلاف و پراکندگی ایجاد نکردن) زیرا دعوت مسلمین افراد پشت سرشان را هم شامل می شود (پس هر که همراه جماعت باشد در سود آنها شریکست) مسلمین همه برادرند، خوششان برابرست (پس اگر شخص اول آنها کوچکترینشان را بناحق بکشد باید کشته شود) و پست ترین فردشان در برقراری پیمانشان کوشش می کند (یعنی پست ترین فرد مسلمان میتواند در مواد امان نامه هر قرار دادی با کفار، شرکت و دخالت کند و در وفای آن کوشا باشد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۵۸

[ترجمه کمره ای]:

۱-رسول خدا(صلی الله علیه و آله)در مسجد خیف برای مسلمانان سخنرانی کرد،فرمود: حُرْم کند خدا بنده ای را که گفتار مرا بشنود و آن را در دل جای دهد و نگهدارد و به کسی که نشنیده برساند چه بسا کسی که دستور بینائی و فهم با خود دارد و خود بینا و با فهم نیست و چه بسا کسی که چنین

دستوری را به بافهمتر از خود نقل می کند سه چیز است که دل مرد مسلمان در آنها دغلی روا نمی دارد، (کینه ورزی نمی کند خ ل) (شرانگیزی نمی کند خ ل): ۱- کردار پاک و بی غرض برای خدا. ۲- خیر اندیشی برای پیشوایان و رهبران مسلمین. ۳- پیوست و پایداری در جماعت مسلمانان، زیرا دعوت جامعه مسلمانان فراگیرنده است هر آنکه را در دنبال آنان باشد (دعای ائمه فراگیرد هر که را در دنبال آنان باشد خ ل) (دعای پیغمبر فراگیرد مسلمانان را و هر که دنبال آنان باشد خ ل). مسلمانان همه برادرند و خونشان با هم برابر است، کوچکترین فرد مسلمان برای اجرای پیمان امان جامعه مسلمانان کوشا است (پیمان امان کوچکترین فرد مسلمان بر همه مسلمانان مجری است و باید برای اجرای آن شتاب شود خ ل).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱- رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد خیف برای مسلمانان سخنرانی کرد، فرمود:

خداوند شاد و خرم کند بنده ای را که گفتار مرا بشنود و آن را در دل جای دهد و نگه دارد و به کسی که نشنیده برساند چه بسا کسی که پیام رسان است خود به آنچه که ابلاغ می کند دانا نیست و چه بسا کسی که پیام را می رساند از خود او داناتر است یعنی ممکن است کسانی باشند که از پیام رسان مطلب را بهتر درک کنند. کسی که چنین دستوری را به بافهم تر از خود منتقل می کند سه چیز است که دل مرد مسلمان در آنها دغلی روا نمی دارد و کینه ورزی نمی کند.

۱- کار برای خداوند است و غرض در آن نیست (عبادت بدون ریا است)

۲- خیراندیشی برای پیشوایان و رهبران مسلمین

٣- همراه با جماعت مسلمانان، زیرا دعوت جامعه مسلمانان فراگیرنده است هر آنکه را در دنبال آنان باشد (دعای پیامبر شامل مسلمانان و کسانی که به دنبال آنان هستند خواهد شد) یعنی دعای پیامبر آنها را از شر دشمنان باز می دارد و پیروشان می گرداند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ٢ ، ص ٣٦٣

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق كالصحيح بسنديه. و مسجد الخيف بالفتح مسجد منى، و إنما سمي الخيف لأنه مرتفع عن الوادي، و ما ارتفع عن الوادي يسمى خيفا نضر الله عبدا كنصر أو على بناء التفعيل أى سره و أبهجه، قال فى النهاية: فيه: نضر الله امرءا سمع مقالتي فوعاها، نضرة و نضرة و أنضره، أى نعمه و يروى بالتشديد و التخفيف من النضارة و هى فى الأصل حسن الوجه و البريق، و إنما أراد حسن خلقه و قدره، و فى المغرب عن الأزدي ليس هذا من الحسن فى الوجه و إنما هو فى الجاه و القدر. و فى النهاية و عيت الحديث أعيه و عيا فأنا واع إذا حفظته و فهمته، و فلان أوعى من فلان أى أحفظ و أفهم، و منه الحديث نضر الله امرءا سمع مقالتي فوعاها فرب مبلغ أوعى من سامع، انتهى. و حفظها تأكيدا، و الوعى عند السماع و الحفظ بعده، و ظاهره حفظ اللفظ فيدل على رجحانه و لا ريب فيه، و أما ما استدل به على عدم جواز النقل بالمعنى فلا يخفى و ههنا، فإن الدعاء لمن فعل فعلا لا يدل على حرمة تركه، مع أنه يحتمل أن يكون المعنى تغيير شىء يتغير به المعنى لكنه بعيد عن سياق ما سيأتى كما لا يخفى. و بلغها من يسمعها يدل على فضل رواية الحديث فرب حامل فقه قيل: الفاء للبيان و رب للتكثير، و فيها ثمان لغات ضم المهملة و فتحها، و شد الموحدة المفتوحة و تخفيفها،

و هو مبتدأ مضاف عند الكوفيين، و حرف جر مجرورها مبتدأ و هو مجرور لفظا مرفوع محلا عند البصريين. و الفقه بالكسر العلم، و غير مرفوع بالخبرية، و كذا إلى من خبر المبتدأ بتأويل مؤد ثلاث مبتدأ أى ثلاث خصال و الجملة التى تليها خبرها، أو نعت و الخبر إخلاص العمل، و قال فى النهاية: فى الحديث ثلاث لا يغل عليهن قلب مؤمن، هو من الأغلال الخيانة فى كل شىء، و يروى يغل بفتح الياء من الغل و هو الحقد، أى لا يدخله حقد يزيله عن الحق، و روى يغل بالتخفيف من الوغول الدخول فى الشر، و المعنى أن هذه الخلال الثلاث تستصلح بها القلوب، فمن تمسك بها طهر قلبه من الخيانة و الدغل و الشر و عليهن فى موضع الحال تقديره لا يغل كائنا عليهن قلب مؤمن، انتهى. و قال الطيبى: أى لا يخون قلبه فيها، قوله: ثلاث تأكيد لقوله نضر الله امرءا سمع مقالتي، فإنه لما حرص على تعليم السنن قفاه برد ما عسى أن تعرض مانعا، انتهى. قوله: إخلاص العمل لله، أى صونه عن الرياء و السمعة و الأغراض الفاسدة، و النصيحة لأئمة المسلمين أى خلوص الاعتقاد فيهم و المودة لهم و متابعتهم فى جميع أقوالهم و أفعالهم، قال فى النهاية: فيه: إن الدين النصيحة لله و لرسوله و لكتابه و لأئمة المسلمين و عامتهم، النصيحة كلمة يعبر بها عن جملة هى إرادة الخير للمنصوح له، و ليس يمكن أن يعبر هذا المعنى بكلمة واحدة تجمع معناها غيرها، و أصل النصح فى اللغة الخلوص، يقال: نصحه و نصحت له و معنى نصيحته لله صحة الاعتقاد فى وحدانيته و إخلاص النية فى عبادته، و النصيحة لكتاب الله هو التصديق و العمل بما فيه، و نصيحة رسوله صلى الله عليه و آله و سلم التصديق بنبوته و رسالته و الانقياد لما أمر به و نهى عنه، و نصيحته الأئمة أن يطيعهم فى الحق و لا يرى الخروج عليهم إذا جاروا و نصيحة عامة المسلمين إرشادهم إلى مصالحهم، انتهى. و أقول: لما كان الإمام عنده كل من اجتمع الناس عليه من خلفاء الحق و الجور فسر نصيحة الأئمة بما ترى و اللزوم لجماعتهم الضمير إما للأئمة أى لما اجتمعوا عليه فإنه ليس بينهم اختلاف و لا تفرق، و كلهم على أمر واحد أو للقوم الذين اتفقوا عليهم و هم الشيعة الإمامية، أو الضمير راجع إلى المسلمين و يرجع إلى المعنى الثانى فإن جماعة المسلمين هم أئمة الحق و من اتفقوا عليهم فإنهم على أمر واحد ليس فيهم اختلاف الآراء و الأهواء. كما روى الصدوق (ره) فى معانى الأخبار عن أبى عبد الله عليه السلام قال: سئل رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم

ما جماعة أمتك؟ قال: من كان على الحق وإن كانوا عشرة، وفي رواية أخرى عن أبي حميد رفعه قال: جاء رجل إلى أمير المؤمنين عليه السلام فقال: أخبرني عن السنة والبدعة، وعن الجماعة وعن الفرقة؟ فقال أمير المؤمنين عليه السلام: السنة ما سن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، والبدعة ما أحدث من بعده، والجماعة أهل الحق وإن كانوا قليلا والفرقة أهل الباطل وإن كانوا كثيرا، وقيل: المراد ملازمة صلاة الجماعة مع المسلمين ولا يخفى بعده. فإن دعوتهم محيطة من ورائهم الظاهر إرجاع الضميرين إلى المسلمين، والدعوة المرة من الدعاء وإضافتها إلى الضمير إضافة إلى المفعول، أي دعاء النبي صلى الله عليه وآله وسلم لهم محيطة بهم، فإذا دخل فيهم ولم يجمعهم شمله ذلك الدعاء، أو إلى الفاعل أي دعاء المسلمين بعضهم لبعض يشمله، ويحتمل إرجاع الضمير الأول إلى الأئمة، والثاني إلى المسلمين، أي دعاء الأئمة عليهم السلام بشيعتهم يشمله. وقال في النهاية: فإن دعوتهم تحيط من ورائهم أي تحوطهم وتكفهم وتحفظهم والدعوة المرة الواحدة من الدعاء. المسلمون إخوة أي من جهة الإسلام والإيمان لا يعتبر في الأحكام الظاهرة الجارية عليهم سوى ذلك، فلذلك تتكافأ بالهمز وقد تخفف أي تساوى دماؤهم فإذا قتل شريف وضيعا أو جرحه يقتص منه، وفي النهاية: فيه: المسلمون تتكافأ دماؤهم أي تتساوى في القصاص والديات، والكفو النظير والمساوى يسعى بذمتهم أدناهم على بناء المعلوم أي يسعى أدنى المسلمين في عقد الأمان من قبلهم وإمضائه عليهم، وكان يقرأ بعض مشايخنا: يسعى على بناء المجهول، بأن يكون أدناهم بدلا من الضمير، أي يجب أن يسعى في إمضاء ذمة أدنى المسلمين، أو يكون أدناهم مفعولا مكان الفاعل أي يسعى الأدنى بسبب ذمة المسلمين الصادرة عن هذا الأدنى ولا يخفى ما فيهما من التكلف والأصوب ما ذكرنا أولا. قال في النهاية: قد تكرر في الحديث ذكر الذمة والذمام، وهما بمعنى العهد والأمان والضمان والحرمة والحق، وسمى أهل الذمة لدخولهم في عهد المسلمين وأمانهم، ومنه الحديث يسعى بذمتهم أدناهم، أي إذا أعطى أحد الجيش لعدو أمانا جاز ذلك على جميع المسلمين، وليس لهم أن يخفروا ولا أن ينقضوا عليه عهده، انتهى. وسيأتي في كتاب الجهاد قال: قلت له عليه السلام: ما معنى قول النبي صلى الله عليه وآله وسلم: يسعى بذمتهم أدناهم، قال: لو أن جيشا من المسلمين حاصروا قوما من المشركين فأشرف رجل فقال: أعطوني

الأمان حتى ألقى صاحبكم و أناظره، فأعطاه أدناهم الأمان وجب على أفضلهم الوفاء به، وقال فى
النهاية: هم يد على من سواهم،

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٢٦

٢- الحديث

١٠٥٩/٢ . مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ ،
عَنْ رَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ (٨) ، قَالَ :

ص: ٣٣٧

١- ٣ . فى «ج ، بس» : «يتكافأ» .

٢- ٤ . فى الوافى : «الذمة والذمام بمعنى العهد والأمان والضمان والحرمة والحق . وسمى أهل
الذمة لدخولهم فى عهد المسلمين وأمانهم ، ومنه الحديث «يسعى بذمتهم أدناهم» : إذا أعطى أحد
من الجيش العدو أمانا جاز ذلك على جميع المسلمين وليس لهم أن يخفروه ولا أن ينقضوا عليه
عهده» . ونقل المجلسى عن بعض مشايخه أنه قرأ: «يسعى» على بناء المجهول . ف «أدناهم» بدل
من الضمير ، أو مفعول مكان الفاعل . ثم جعله ما فيه التكلف .

٣- ٥ . الأمالى للمفيد ، ص ١٨٦ ، المجلس ٢٣ ، ح ١٣ ، بسند آخر . وفى فقه الرضا ، ص ٣٦٩
، من قوله : «ثلاث لا يغلّ عليهن» إلى قوله : «اللزوم لجماعتهم» ؛ وفى تحف العقول ، ص ٤٢
وتفسير القمى ، ج ١ ، ص ١٧٣ ، وج ٢ ، ص ٤٤٦ عن النبىّ صلى الله عليه وآله ، مع اختلاف
يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٩٨ ، ح ٥٥١ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٨٩ ، ح ٣٣٢٨٨ ، إلى قوله : «إلى
من هو أفقه منه» ؛ وج ٢٩ ، ص ٧٥ ، ح ٣٥١٨٦ .

٤-٦ . الضمير المستتر في «رواه» راجع إلى أحمد بن محمد بن أبي نصر؛ فقد روى هو عن حماد بن عثمان في عددٍ من الأسناد . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٢ ، ص ٦٠٦ - ٦٠٧ .

٥-٧ . هكذا في «ألف» وحاشية «بر» . وفي «ب» ، ج ، ض ، ف ، و ، بح ، بر ، بس ، بف» والمطبوع : «عن أبان» . والصواب ما أثبتناه ، فإننا لم نجد رواية حماد بن عثمان عن أبان - وهو ابن عثمان - في غير هذا المورد . يؤيد ذلك أنّ الخبر رواه الصدوق - مع زيادة - في الأمالي ، ص ٢٨٧ ، المجلس ٥٦ ، ح ٣ ؛ والخصال ، ص ١٤٩ ، ح ١٨٢ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن أبي نصر البزنطي ، عن حماد بن عثمان ، عن عبد الله بن أبي يعفور . أضف إلى ذلك ما ورد في الأسناد من رواية حماد بن عثمان [عن عبد الله] بن أبي يعفور مباشرةً ، وأنّ طريق الشيخ الصدوق إلى عبد الله بن أبي يعفور ينتهي إلى حماد بن عثمان . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٦ ، ص ٤٠٦ ؛ وص ٤١٢ ؛ الفقيه ، ج ٤ ، ص ٤٢٧ .

٦-٨ . في «ف» - : «بمنى» .

٧-٩ . الأمالي للصدوق ، ص ٣٥٠ ، المجلس ٥٦ ، ح ٣ ؛ والخصال ، ص ١٤٩ ، باب الثلاثة ، ح ١٨٢ ، بسندهما عن أحمد بن محمد بن أبي نصر ، عن حماد بن عثمان ، عن عبد الله بن أبي يعفور الوافي ، ج ٢ ، ص ٩٨ ، ذيل ح ٥٥١ ؛ الوسائل ، ج ٢٩ ، ص ٧٦ ، ذيل ح ٣٥١٨٦ ، إلى قوله : «مثله» .

٨-١٠ . في الوسائل ، ج ٢٧ : - «من أهل مكة» .

قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ : أَذْهَبَ بِنَا إِلَى جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، قَالَ : فَذَهَبْتُ مَعَهُ إِلَيْهِ ، فَوَجَدْنَاهُ قَدْ رَكِبَ دَابَّتَهُ (١) ، فَقَالَ لَهُ سُفْيَانُ : يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ، حَدَّثْنَا بِحَدِيثِ خُطْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ ، قَالَ (٢) : «دَعْنِي حَتَّى أَذْهَبَ فِي حَاجَتِي ؛ فَإِنِّي قَدْ رَكِبْتُ ، فَإِذَا جِئْتُ حَدَّثْتُكَ» .

فَقَالَ : أَسْأَلُكَ بِقَرَابَتِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَمَّا حَدَّثْتَنِي ، قَالَ : فَزَلَّ ، فَقَالَ لَهُ (٣) سُفْيَانُ (٤) : مُرُّ (٥) لِي بِدَوَاةٍ وَقِرْطَاسٍ حَتَّى أُثْبِتَهُ ، فَدَعَا بِهِ (٦) ، ثُمَّ قَالَ : «اُكْتُبْ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، خُطْبَةُ (٧) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ (٨) :

نَصْرَ (٩) اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا ، وَبَلَّغَهَا مَنْ لَمْ تَبْلُغْهُ (١٠) ، يَا أَيُّهَا النَّاسُ ، ١/٤٠٤

لِيُبَلِّغَ الشَّاهِدُ (١١) الْغَائِبَ ؛ فَرَبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ لَيْسَ بِفِقْهِهِ ، وَرَبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ ،
ثَلَاثٌ لَا يُغَلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ : إِنْ لَأَصَّ الْعَمَلُ لِلَّهِ ، وَالنَّصِيحَةُ لِإِئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ ، وَ
اللزوم لجماعتهم ؛ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ مُحِيطَةٌ مِنْ وَرَائِهِمْ ، الْمَوْءُؤُونَ إِخْوَةٌ ، تَتَكَافَأُ (١٢) دِمَاؤُهُمْ ، وَهُمْ
يَدُّ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ ، يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ» .

ص: ٣٣٨

-
- ١-١ . فى الوسائل ، ج ٢٧ : - «فوجدناه قد ركب دابته» .
 - ٢-٢ . فى «ف» : «فقال» .
 - ٣-٣ . فى الوسائل ، ج ٢٧ : - «له» .
 - ٤-٤ . فى البحار ، ج ٢٧ : - «له سفيان» .
 - ٥-٥ . فى «ض ، بف» وحاشية «بس» : «من» . وفى «بح ، بس» وحاشية «ج» ومرآة العقول :
«من» . قال فى مرآة العقول : «بافتح والتخفيف سؤال فى صورة الاستفهام ، أو بالضم والتشديد
صيغة أمر ، أى تفضل» . وقال العلامة المازندراني فى شرحه : «والاستفهام بعيد» .
 - ٦-٦ . فى «ف» : «فدعا له» .
 - ٧-٧ . فى «ف» : «خطب» .
 - ٨-٨ . فى البحار ، ج ٢١ : - «قال دعنى حتى _ إلى _ مسجد الخيف» .
 - ٩-٩ . فى البحار ، ج ٤٧ : «نصر» .
 - ١٠-١٠ . فى «ف» : «لم يسمعها» . وفى البحار ، ج ٢١ : «لم يبلغه» .
 - ١١-١١ . فى «ض» : + «منكم» .
 - ١٢-١٢ . فى «ف» : «يتكافأ» .

فَكَتَبَهُ (١) سُفْيَانُ (٢) ، ثُمَّ عَرَضَهُ عَلَيْهِ ، وَرَكِبَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَجِئْتُ أَنَا وَسُفْيَانُ .

فَلَمَّا كُنَّا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ ، قَالَ (٣) لِي : كَمَا أَنْتَ (٤) حَتَّى أَنْظُرَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ ، فَقُلْتُ لَهُ : قَدْ وَ اللَّهِ أَلَزَمَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَقَبَتَكَ شَيْئًا لَا يَذْهَبُ مِنْ رَقَبَتِكَ أَبَدًا ، فَقَالَ : وَ أَيُّ شَيْءٍ ذَلِكَ ؟ فَقُلْتُ (٥) لَهُ (٦) : ثَلَاثٌ لَا يُغْلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ : «إِنْ لَأَصُّ الْعَمَلِ لِلَّهِ» قَدْ عَرَفْنَاهُ ، وَ «النَّصِيحَةُ لِأَيِّمَّةِ الْمُسْلِمِينَ» مَنْ هُوَ لِأَيِّمَّةِ الَّذِينَ يَجِبُ (٧) عَلَيْنَا نَصِيحَتُهُمْ؟ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ ، وَ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ ، وَ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ ، وَ كُلُّ مَنْ (٨) لَا تَجُوزُ (٩) شَهَادَتُهُ عِنْدَنَا ، وَ لَا تَجُوزُ (١٠) الصَّ لَاءَةَ خَلْفَهُمْ؟! وَ قَوْلُهُ : «وَ اللَّزُومُ لِجَمَاعَتِهِمْ» فَأَيُّ الْجَمَاعَةِ؟ مُرْجِيُّ (١١) يَقُولُ : مَنْ لَمْ يُصَلِّ ، وَ لَمْ يَصُمْ ، وَ لَمْ يَغْتَسِلْ مِنْ جَنَابَةِ ، وَ هَدَمَ الْكُعْبَةَ ، وَ نَكَحَ أُمَّهُ ، فَهُوَ عَلَى إِيْمَانِ جِبْرِئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ ، أَوْ قَدْرِي (١٢) يَقُولُ : لَا يَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يَكُونُ مَا شَاءَ (١٣) إِبْلِيسُ ، أَوْ حُرُورِي (١٤) يَنْبَرَأُ (١٥)

ص: ٣٣٩

١-١ . فى «ج» : «فكتب» .

٢-٢ . فى البحار ، ج ٢٧ و ٤٨ : - «سفيان» .

٣-٣ . فى «ف ، بر» والبحار ، ج ٢٧ و ٤٨ : «فقال» .

٤-٤ . «كما أنت» ، قال المازندراني فى شرحه : «أى قف فى مكانك والزمه كما أنت فيه» . وقال

المجلسى فى مرآة العقول : «أى توقّف . وأصله الزم ما أنت فيه ، فالكاف زائدة ، و«ما» موصولة منصوبة المحلّ للإغراء» .

٥-٥ . فى «بح» : «قال» .

٦-٦ . فى «ج ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى : - «له» .

٧-٧ . فى «ج ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والبحار ، ج ٤٧ : «تجب» .

٨-٨ . فى «ف» : «من هو» .

٩-٩ . فى «بح ، بر ، بس» : «لا يجوز» .

١٠-١٠ . فى «بر» : «ولا يجوز» .

١١-١١ . فى «بح» : «مرجى» . و«المرجى» : من يعتقد بأن الإيمان لا يضّرّ معه معصية ، كما أنّ الكفر لا تنفع معها طاعة . راجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ١٨ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ١٠١ ؛ مرآة العقول ، ج ٤ ، ص ٣٢٨ .

١٢-١٢ . «القدري» : من يقول بالتفويض ، ومن يقول بالجبر . والثانى أشهر .

١٣-١٣ . فى البحار ، ج ٤٧ : «ما شاء» .

١٤-١٤ . «الحرورى» : من هو من الحرورية ، وهى فرقة من الخوارج ، منسوبة إلى قرية قريبة من الكوفة تسمى بالحرورا ، بالمد والقصر .

١٥-١٥ . فى «ب ، ض ، بر ، بس ، بف» والوافى والبحار ، ج ٢٧ و٤٨ : «بيراً» . وفى «ج» : «تبراً» .

مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَشَهِدَ (١) عَلَيْهِ بِالْكَفْرِ ، أَوْ جَهْمِيٌّ (٢) يَقُولُ : إِنَّمَا هِيَ (٣) مَعْرِفَةُ اللَّهِ وَحْدَهُ (٤) ، لَيْسَ الْأَيْمَانُ شَيْءٌ (٥) غَيْرُهَا !؟

قَالَ : وَيَحْكُ ، وَ أَى شَيْءٍ يَقُولُونَ ؟ فَقُلْتُ : يَقُولُونَ : إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَاللَّهِ الْأَمَامُ (٦) الَّذِي يَجِبُ (٧) عَلَيْنَا نَصِيحَتُهُ ؛ وَ لُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ (٨) أَهْلُ بَيْتِهِ . قَالَ : فَأَخَذَ الْكِتَابَ فَحَرَقَهُ (٩) ، ثُمَّ (١٠) قَالَ : لَا تُخْبِرُ بِهَا أَحَدًا . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

سفیان ثوری بمردی قرشی از اهل مکه گفت: ما را نزد جعفر بن محمد (امام صادق علیه السلام) ببر آن مرد گوید: او را خدمتش بردم هنگامی که آن حضرت بر مرکب خویش سوار شده بود. سفیان باو عرضکرد: ای ابا عبد الله! حدیث سخنانی پیغمبر صلی الله علیه و آله را در مسجد خیف برای ما باز گو، فرمود: اکنون که سوار شده ام، بگذار دنبال کارم بروم، وقتی آمدم برایت میگویم، عرضکرد: تقاضا میکنم بحق قرابتی که با پیغمبر صلی الله علیه و آله داری، برایم بازگو، حضرت پیاده شد، سفیان عرضکرد: امر بفرمائید برایم دوات و کاغذی بیاورند [کیست که برای من دوات و کاغذی بیاورد؟] تا آن را بنویسم، حضرت دوات و کاغذ خواست و سپس فرمود بنویس. »

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

« خدا خرم و شادان کند (بلند قدر و نیکو مرتبه سازد) بنده ئی را که سخنم بشنود و در گوش گیرد و بکسانی که نشنیده اند برساند، ای مردم! حاضرین بغائبین برسانند، زیرا بسا حامل علمی که دانشمند نباشد و بسا رساننده علمی که بدانتر از خود رساند. سه چیز است که دل هیچ فرد مسلمانی با آن خیانت نکند: خالص نمودن عمل برای خدا و خیرخواهی پیشوایان مسلمین و همراه بودن با جماعت ایشان، زیرا دعوت مسلمین افراد دنبال سرشان را فرا گیرد. مؤمنین همه برادرند، خونشان برابر است و یک دستند بر سر دیگران پست ترین آنها بقرار دادشان میکوشد». سفیان این حدیث را نوشت و بر امام عرضه کرد، سپس حضرت سوار شد و من و سفیان آمدیم. در بین راه سفیان بمن گفت: باش تا در این حدیث نظری کنم، باو گفتم: بخدا که امام صادق چیزی را بگردنت گذاشت که هرگز از عهده آن برنمایی گفت: آن چیست؟ گفتم: اینکه فرمود: سه چیز است که دل هیچ مرد مسلمانی با آن خیانت نکند: خالص نمودن عمل برای خدا، این مطلب را می دانیم (ولی سپس فرمود) خیرخواهی پیشوایان مسلمین، آیا این پیشوایان که خیرخواهی آنها بر ما واجبست کیانند؟ آیا مقصود معاویه بن ابی سفیان و یزید بن معاویه و مروان بن حکم و کسانی که شهادتشان نزد ما پذیرفته نیست و نماز خواندن پشت سرشان جایز نیست میباشند؟ سپس که فرمود و همراه بودن با جماعت مسلمین آیا کدام جماعت از مسلمین است؟ آیا مقصود مرجئی است که میگوید: کسی

که نماز نخواند و روزه نگیرد و غسل جنابت نکند و کعبه را خراب کند و با مادرش نزدیکی کند، ایمان جبرئیل و میکائیل را دارد؟ یا قدری است که عقیده دارد آنچه خدای عز و جل خواهد واقع نشود و آنچه شیطان بخواند واقع شود، یا حروری است که از علی بن ابی طالب علیه السلام بیزاری جوید و بر آن حضرت گواهی بکفر دهد؟! آیا جهمی است که عقیده دارد هر چه هست، همان شناختن خدای یکتاست و ایمان چیزی جز این نیست؟. سفیان گفت: وای بر تو، مگر (شیعیان) چه عقیده دارند؟ گفتم: آنها میگویند: همانا بخدا که علی بن ابی طالب علیه السلام امام و پیشوائی است که خیر خواهیش بر ما لازمست و جماعتی که باید با آنها همراه بود، خاندان او هستند، سفیان نوشته را پاره کرد و گفت: این خبر را بکسی نگو.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۶۰

[ترجمه کمره ای]:

۲- یکی از مردان قرشی ساکن مکه گوید: سفیان ثوری گفت: بیا ما را ببر خدمت جعفر بن محمد (علیهما السلام)، گوید: من با او خدمت آن حضرت رفتیم و وقتی رسیدیم که سوار مرکب خود شده بود، سفیان به آن حضرت عرض کرد: یا ابا عبد الله حدیث خطبه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در مسجد خیف برای ما باز گو، فرمود: اکنون بگذار دنبال کار خود بروم چون سوار شدم، و چون برگشتم برای تو باز می گویم، عرض کرد: تو را به قرابت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوگند که این حدیث را بفرماید برای من، آن حضرت پیاده شد و سفیان عرض کرد: دستور بدهید تا دوات و کاغذ برای من بیاورند و آن را از زبان شما بنویسم، دوات و کاغذ خواست و سپس فرمود: بنویس: «

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«این خطبه رسول خدا در مسجد خیف، خرم باد بنده ای که بشنود گفتار مرا و آن را در دل جای دهد و حفظ کند و به هر کس نشنیده برساند، آیا مردم باید حاضران به غائبان برسانند بسا کسی که دستور بینائی و فهم با خود دارد و بینا و با فهم نیست (یعنی بدان معتقد نیست مانند مستشرقان خارجی که اسلام و تاریخ آن را می دانند ولی بدان عقیده ندارند) و بسا کسی که دستور فقه را به بافهمتر از خود نقل می کند، سه چیز است که دل مرد مسلمان در آن دغلی روا ندارد: ۱- اخلاص در کردار برای خدا. ۲- خیر اندیشی برای ائمه مسلمین. ۳- ملازمت در جماعت مسلمانان، زیرا دعوتشان فرا گیرد هر کس را که در پشت سر آنها است، مؤمنان برادرند و خونشان برابرند و آنان هم دستند بر همه دیگران، می کوشد برای اجرای پیمان آنها کوچکترشان. سفیان آن را نوشت و بر آن حضرت باز خواند و امام صادق سوار شد، من و سفیان آمدیم تا آن که در میان راه به من گفت: تو با خود باش و بایست تا من در این حدیث نگاهی و اندیشه ای کنم، و من به او گفتم: به خدا ابا عبد الله الصادق با ذکر این حدیث به گردن تو حقی انداخته که هرگز از گردنت نرود، گفت: کدام حق؟ گفتم: در این جمله که: سه چیز است که دل مسلمان در آن خیانت و دغلی روا ندارد، یکی اخلاص عمل برای خدا که ما آن را فهمیدیم ولی دومی که خیر اندیشی برای ائمه مسلمین است، این ائمه ای که خیر اندیشی آنها بر ما لازم است چه کسانی؟ معاویه بن ابی سفیان و یزید بن معاویه و مروان بن حکم و همه آن کسانی که گواهی آنان را در دست نداریم و نماز دنبال آنها نخوانیم؟ و سومی که ملازمت با جماعت آنها است مقصود کدام جماعت است؟ مقصود جماعت مرجئه است که می گویند هر که نماز هم نخواند و روزه هم نگیرد و غسل جنابت هم نکند و خانه کعبه را هم خراب کند و مادرش را هم بگاید به محض نام مسلمانی که بر خود نهاده است در ایمان هم درجه جبرئیل و میکائیل است؟ مقصود جماعت قدری ها است؟ که می گویند: آنچه خدا خواست نشد و آنچه ابلیس خواست می شود؟ مقصود جماعت حروری ها و خوارج است؟ که از علی بن ابی طالب (علیه السلام) بیزارند و او را کافر می دانند؟ مقصود پیروان جهم است؟ که می گوید: ایمان همان خداشناسی است و دیگر چیزی جز آن نیست؟ سفیان گفت: وای بر تو در معنی این دو جمله حدیث چه می گویند؟ گفتم: می گویند مقصود از امامی که خیر اندیشی برای او واجب است بر

ما، علی بن ابی طالب (علیه السلام) است. و مقصود از جماعتی که ملازمت آنها واجب است خاندان او است. گوید: آن نامه را گرفت و درید و سپس به من گفت: از آن به احدی خبر مده.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- یکی از مردان قریشی ساکن مکه گوید: سفیان ثوری گفت: بیا ما را ببر خدمت جعفر بن محمد علیه السلام گوید: من با او خدمت آن حضرت رفتیم و وقتی رسیدیم که سوار مرکب خود شده بود، سفیان به آن حضرت عرض کرد: یا ابا عبد الله حدیث خطبه رسول خدا صلی الله علیه و آله را در مسجد خیف برای ما بازگو، فرمود: اکنون بگذار دنبال کار خود بروم چون سوار شدم، و برگشتم برای تو باز می گویم، عرض کرد: تو را به قرابت رسول خدا صلی الله علیه و آله سوگند که این حدیث را برایم بیان فرمائید آن حضرت پیاده شد و سفیان عرض کرد: دستور بدهید تا دوات و کاغذ برای من بیاورند و آن را از زبان شما بنویسم، دوات و کاغذ خواست و سپس فرمود:

بسم الله الرحمن الرحيم، این است خطبه رسول خدا در مسجد خیف، خرم باد بنده ای را که گفتار مرا بشنود و آن را در دل جای دهد و حفظ کند و به هرکسی نشنیده برساند، مردم باید حاضران با غائبان برسانند بسا کسی که دستور آگاهی و بینایی را با خود دارد ولی خود با فهم و بینا نیست و چه بسا به کسی این دستور را می رساند که بسیار بینا و آگاه است.

سه چیز است که دل مرد مسلمان در آن دغلی روا ندارد:

۱- اخلاص در کردار برای خدا.

۲- خیراندیشی برای ائمه مسلمین.

۳- همراهی با جماعت مسلمانان، زیرا دعوتشان فراگیر است برای هر کس که در پشت سر آنها است مؤمنان برادرند و خونشان برابرند و یکپارچه و متحد و کوچکترین آنها برای اجرای پیمانشان کوشا است.

سفیان آن را نوشت و بر آن حضرت باز خواند و امام صادق سوار شد، من و سفیان آمدیم تا آن که در میان راه به من گفت: تو با خود باش و بایست تا من در این حدیث نگاهی و اندیشه ای کنم، و من به او گفتم: به خدا ابا عبد الله الصادق با ذکر این حدیث به گردن تو حقی انداخته که هرگز از گردنت نرود، گفت: کدام حق؟ گفتم: در این جمله که: سه چیز است که دل مسلمان در آن خیانت و دغلی روا ندارد، یکی اخلاص عمل برای خدا که ما آن را فهمیدیم ولی دومی که خیراندیشی برای ائمه مسلمین است، این ائمه ای که خیراندیشی آنها بر ما لازم است چه کسانی هستند؟ معاویه بن ابی سفیان و یزید بن

معاویه و مروان بن حکم و همه آن کسانی که گواهی آنان را در دست نداریم و نماز به دنبال آنها نخوانیم؟ و سومی که ملازمت با جماعت آنها است مقصود کدام جماعت است؟

مقصود جماعت مرجئه است که می گویند هر که نماز هم نخواند و روزه هم نگیرد و غسل جنابت هم نکند و خانه کعبه را هم خراب کند با مادرش هم خوابگی کند به محض نام مسلمانی که بر خود نهاده است در ایمان هم درجه جبرئیل و میکائیل است؟

مقصود جماعت قدری ها است؟ که می گویند: آنچه خدا خواست نشد و آنچه ابلیس خواست شد؟

مقصود جماعت خوارج است؟ که از علی بن ابی طالب علیه السلام بیزارند و او را کافر می دانند؟

مقصود پیروان جهنم اند؟ که می گویند: ایمان همان خداشناسی است و دیگر چیزی جز آن نیست؟

سفیان گفت: وای بر تو در معنی این دو جمله حدیث چه می گویند؟

گفتم: می گویند مقصود از امامی که خیراندیشی برای او بر ما واجب است علی بن ابی طالب علیه السلام است.

و مقصود از جماعتی که ملازمت آنها واجب است خاندان اوست. گوید: آن نامه را گرفت و درید و سپس به من گفت: از آن به احدی خبر مده.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۳۶۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

أی هم مجتمعون علی أعدائهم لا یسعمهم التخاذل، بل یعاون بعضهم بعضا علی جمیع الأدیان و الملل، كأنه جعل أیدیهم یداً واحداً، و فعلهم فعلاً واحداً: مرسل. لما حدثنی لما بالتشدید حرف الاستثناء بمعنی إلا دخلت علی الماضي لفظاً لا معنی، یقال: أنشدک الله لما فعلت، ای لا أسألک إلا فعلک قاله ابن هشام، أو المعنی أسألک فی جمیع الأحوال إلا فی وقت فعلک. من لی بالفتح و التخفیف سؤال فی صورة الاستفهام، أو بالضم و التشدید صیغة أمر ای تفضل، و فی بعض النسخ بالراء، و یدل الخبر علی استحباب الابتداء بالبسملة فی كتابة الحديث بل مطلقاً. خطبة رسول الله خبر مبتدأ محذوف ای هذه. كما أنت ای توقف و أصله أزم ما أنت فيه، فالکاف زائدة و ما موصولة منصوبة المحل بالإغراء شیئاً ای غلاً كما قيل، و سفیان لما کان من صوفیة العامة قائلاً بإمامة الثلاثة باعتبار أن أكثر الناس المدعین للإسلام اجتمعوا علیهم أبطل السائل مذهبه بأنهم لو كانوا أئمة المسلمین لکان هذه الثلاثة أيضاً منهم، مع أنه معلوم بطلان ذلك. معاویة بن أبی سفیان بتقدير حرف الاستفهام و کل من لا تجوز ای لا تقبل شهادته عندنا ای عند الشيعة القائلین بكفرهم و فسقهم و

جورهم. و المرجئة قوم يكتفون بالإيمان و يقولون لا مدخل للأعمال فى الإيمان، و لا تتفاوت مراتب الإيمان و لا يضر معه معصية. قال فى الملل و النحل: الارتجاع على معنيين: أحدهما التأخير، قوله تعالى:

أَرْجِهْ وَأَخَاهُ

*

أى أخره و أمهله، و الثانى: إعطاء الرجاء، و أما إطلاق اسم المرجئة على الجماعة بالمعنى الأول فصحيح، لأنهم كانوا يؤخرون العمل عن النية و العقد و أما بالمعنى الثانى فظاهر، فإنهم كانوا يقولون لا يضر مع الإيمان معصية و لا ينفع مع الكفر طاعة، و قيل: الإرجاء تأخير حكم صاحب الكبيرة إلى القيامة فلا يقضى عليه بحكم ما فى الدنيا من كونه من أهل الجنة أو من أهل النار، و على هذا المرجئة و الوعيدية فرقان متقابلتان، و قيل: الإرجاء تأخير على عليه السلام عن الدرجة الأولى إلى الرابعة، فعلى هذا المرجئة و الشيعة فرقان متقابلتان. و المرجئة أصناف أربعة: مرجئة الخوارج، و مرجئة القدرية، و مرجئة الجبرية و المرجئة الخالصة و نحن ههنا إنما نعد المقالات المرجئة الخالصة. منهم اليونسية أصحاب يونس النميرى، زعم أن الإيمان هو المعرفة بالله و الخضوع له و ترك الاستكبار عليه و المحبة بالقلب، فمن اجتمعت فيه هذه الخصال فهو مؤمن، و ما سوى المعرفة من الطاعة فليس من الإيمان و لا يضر تركها حقيقة الإيمان و لا يعذب على ذلك إذا كان الإيمان خالصا و اليقين صادقا، و المؤمن إنما يدخل الجنة بإخلاصه و محبته لا بعمله و طاعته. و منهم العبيدية أصحاب عبيد المكتب حكى عنه أنه قال: ما دون الشرك مغفور لا محالة، و إن العبد إذا مات على توحيده لم يضره ما اقترف من الآثام، و زعم أن الله على صورة إنسان. و منهم الغسانية أصحاب غسان الكوفى، زعم أن الإيمان معرفة الله و رسوله و الإقرار بما جاء به الرسول فى الجملة دون التفصيل، و الإيمان يزيد و لا ينقص، و زعم أن قائلا لو قال: أعلم أن الله عز و جل قد حرم الخنزير و لا أدرى هل الخنزير الذى حرمه هذه الشاة أم غيرها؟ كان مؤمنا، و لو قال: أعلم أن الله قد فرض الحج إلى الكعبة غير أنى لا أدرى أين الكعبة و لعلها بالهند كان مؤمنا، و مقصوده أن هذه

الاعتقادات أمور وراء الإيمان. و منهم الثوبانية أصحاب أبي ثوبان المرجئ الذين زعموا أن الإيمان هو المعرفة و الإقرار بالله و رسله عليهم السلام، و بكل ما لا يجوز في العقل أن يفعله، و ما جاز في العقل تركه فليس من الإيمان. و منهم الصالحية أصحاب صالح بن عمرو قال: الإيمان هو المعرفة بالله على الإطلاق، و زعم أن معرفة الله هي المحبة و الخضوع له، و يصح ذلك مع جحد الرسول و زعم أن الصلاة ليست بعبادة الله تعالى، و أنه لا عبادة له إلا الإيمان به و هو معرفته و هو خصلة واحدة لا يزيد و لا ينقص، و كذلك الكفر خصلة واحدة لا يزيد و لا ينقص، انتهى ملخص كلامه. و أما القدرى فقد عرفت أنه يطلق على الجبرية و على التفويضية الذين قالوا إنه ليس لله تعالى و قضاؤه و قدره مدخل في أعمال العباد، بل قال بعضهم: أنه لا يقدر الله تعالى على التصرف في أعمالهم و هذا الأخير هو مراد القائل، فإنهم عزلوا الرب تعالى عن ملكه، و قالوا: لا يكون ما شاء الله، فنفوا أن يكون لله سبحانه مشية و إرادة و تدبير و تصرف في أفعال العباد، و أثبتوا ذلك لإبليس. و الحرورية الخوارج أو فرقة منهم، منسوبة إلى حروراء بالمد و القصر و فتح الحاء فيهما، و هي قرية قريبة من الكوفة، كان أول اجتماعهم و تحكيمهم فيها، و إنما سموا بذلك لأنهم لما رجعوا عن صفين و أنكروا التحكيم نزلوا بحروراء و تؤامروا فيها على قتال على عليه السلام فسموا حرورية. قال المطرزي رجل جهم الوجه عبوس، و به سمى جهم بن صفوان المنسوب إليه الجهمية و هي فرقة شائعة على مذهبه، و هو صاحب القول بأن الجنة و النار تفنيان، و أن الإيمان هو المعرفة فقط دون الإقرار و دون سائر الطاعات، و أنه لا فعل لأحد على الحقيقة إلا لله و أن العباد فيما ينسب إليهم من الأفعال كالشجر تحركها الريح، فالإنسان لا يقدر على شيء إنما هو مجبور في أفعاله لا قدرة له و لا إرادة و لا اختيار، انتهى. و قال صاحب الملل: الجهمية أصحاب جهم بن صفوان و هو من الجبرية الخالصة، وافق المعتزلة في نفي الصفات الأزلية و زاد عليهم بأشياء، منها قوله: لا يجوز أن يوصف البارئ تعالى بصفة يوصف بها خلقه، لأن ذلك يقتضى تشبيها فنفي كونه حيا عالما، و أثبت كونه قادرا فاعلا خالقا لأنه لا يوصف شيء من خلقه بالقدرة و الفعل و الخلق، و منها إثباته علوما حادثا للبارئ تعالى لا في محل، قال: لا يجوز أن يعلم الشيء قبل خلقه، و منها، قوله: في القدرة الحادثة أن الإنسان لا يقدر على شيء و لا يوصف بالاستطاعة و إنما هو مجبور في أفعاله لا قدرة له و لا إرادة

ولا اختيار، وإنما يخلق الله تعالى الأفعال فيه على حسب ما يخلق في سائر الجمادات، وينسب إليه الأفعال مجازاً كما ينسب إلى الجمادات، كما يقال: أثمرت الشجرة وجرى الماء وتحرك الحجر وطلعت الشمس إلى غير ذلك، والثواب والعقاب خير كما أن الأفعال خير، قال: وإذا ثبت الخير فالتكليف أيضاً كان خيراً، ومنها قوله: إن حركات أهل الخلدین منقطع، و الجنة و النار يفنيان بعد دخول أهلها فيهما و تلذذ أهل الجنة بنعيمها، و تألم أهل النار بحميمها، إذ لا تتصور حركات لا تنتهي آخرها كما لا تتصور حركات لا تنتهي أولاً، و منها قوله: من أتى بالمعرفة ثم جحد بلسانه لم يكفر بجحده، لأن العلم و المعرفة لا يزول بالجحد فهو مؤمن، و قال الإيمان لا يتبعض أى لا ينقسم إلى عقد و قول و عمل و لا يتفاضل أهله فيه، فإيمان الأنبياء و إيمان الأمة على نمط واحد، إذ المعارف لا تتفاضل، انتهى. و أى شىء يقولون أى الأئمة عليهم السلام أو شيعتهم أو الأعم، و لا يخفى أن الثورى اللعين الذى هو رئيس الصوفية و إمامهم، و بخرقة الكتاب أظهر كفره، و دخل فى الشرك قلبه، و خالف النبى صلى الله عليه و آله و سلم فى الخصال الثلاث جميعاً.

مرآة العقول؛ ج ٤، ص ٣٣١

٣- الحديث

١٠٦٠/٣ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ؛ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً (١٢) ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ حَرِيزٍ ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله : مَا نَظَرَ (١٣) اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - إِلَى وَلِيٍّ

ص: ٣٤٠

- ١-١ . فى «ض ، ف» والوفى : «ويشهد» .
- ٢-٢ . «الجهمى» : من هو من الجهمية ، وهم أصحاب جهم بن صفوان ، وهى فرقة تقول بالجبر الخالص وبأن الجنة والنار تفنيان ، وأن الإيمان هو المعرفة فقط دون الإقرار ودون سائر الطاعات .
- ٣-٣ . الضمير راجع إلى «الإيمان» والتأنيث باعتبار الخبر .
- ٤-٤ . الضمير راجع إلى «المعرفة» والتذكير باعتبار العرفان . وفى «ف» : + «و» .
- ٥-٥ . كذا فى النسخ . قال المازندراني فى شرحه : «شىء ، مرفوع فى جميع النسخ التى رأيناها ، ولعل وجهه أن اسم «ليس» ضمير الشأن والجملة بعدها خبرها ، أو أن خبرها وهو «الإيمان» مقدم على اسمها وهو «شىء» . واعلم أن الإيمان مرفوع على التوجيه الأول ومنصوب على الثانى .
- ٦-٦ . فى «بف» : «هو الإمام» بدل «والله الإمام» .
- ٧-٧ . فى «ج ، بر» : «تجب» .
- ٨-٨ . فى البحار ، ج ٤٧ : «جماعة» .
- ٩-٩ . فى «ف» : «فمزقه» . وفى «بر» : «فحرقه» .
- ١٠-١٠ . فى «ب» : - «ثم» .
- ١١-١١ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٩٩ ، ح ٥٥٢ ؛ الوسائل ، ج ٢٧ ، ص ٨٩ ، ح ٣٣٢٨٩ ، إلى قوله : «من هو أفته منه» ؛ وج ٢٩ ، ص ٧٦ ، ح ٣٥١٨٧ ، ح ٣ من قوله : «اكتب بسم الله الرحمن الرحيم» إلى قوله : «يسعى بذمتهم أدناهم» ؛ البحار ، ج ٢٧ ، ص ٦٩ ، ح ٦ ؛ وج ٤٧ ، ص ٣٦٥ ، ح ٨٢ . وفى البحار ، ج ٢١ ، ص ١٣٨ ، ح ٣٣ ، من قوله : «نصر الله عبدا» إلى قوله : «يسعى بذمتهم أدناهم» .
- ١٢-١٢ . فى الكافى ، ح ٥٨٦٦ ، والتهذيب : - «ومحمد بن يحيى ، عن أحمد بن محمد جميعا» .
- ١٣-١٣ . فى الكافى ، ح ٥٨٦٦ ، والتهذيب : «ما ينظر» .

لَهُ يُجْهِدُ نَفْسَهُ بِالطَّاعَةِ لِإِمَامِهِ وَ النَّصِيحَةِ (١) إِلَّا كَانَ مَعْنَا فِي الرَّفِيقِ (٢) الْأَعْلَى . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: خدای عز و جل بسوی دوستش که جان خود را در فرمانبرداری و خیرخواهی امامش بزحمت افکند، نظر نکند، جز هنگامی که در ردیف رفیق اعلی همراه ما باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۲۶۱

[ترجمه کمره ای]:

۳- امام باقر (علیه السلام) فرمود که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده است: خدای عز و جل به دوستداری از خود نگاه نکند که در طاعت و خیر اندیشی امام خویش کوشا است جز آن که او همراه ما است در رفیق اعلی.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۱۳۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۳- امام باقر علیه السلام فرمود که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: خدای عز و جل به دوستداری از خود نگاه نکند که در طاعت و خیراندیشی امام خویش کوشا است جز آن که او همراه ما است در رفیق اعلی.

توضیح: شاید مقصود از رفیق اعلی همان کسانی اند که رضایت خداوند را طالب اند خشم دیگران و بازگشت آن ها از دین آنها را از راه راست منحرف نسازد چنانکه حضرت علی علیه السلام از شورش طلحه و زبیر و عایشه و به راه انداختن جنگ جمل نهراسید و دست از اندیشه خود برداشت و راه حق و عدالت را رها نکرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۳۶۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. یجهد علی بناء الأفعال، أى یتعب و هو نعت ولی للتوضیح، و الرفیق الأعلى هم الذین أنعم الله علیهم من النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن أولئک رفیقاً. قال فی النهایة: فی حدیث الدعاء و ألحقنی بالرفیق الأعلى، الرفیق جماعة الأنبیاء الذین یسکنون أعلى علیین، و هو اسم جاء علی فعیل و معناه الجماعة كالصديق و الخلیط، یقع علی الواحد و الجمع، و منه قوله تعالی:

وَ حَسَنَ أَوْلَئِكَ رَفِیقاً

و الرفیق الموافق فی الطریق، و قیل: معنی و ألحقنی بالرفیق الأعلى أى بالله تعالی، یقال: الله رفیق بعباده، من الرفق و الرأفة، و هو فعیل بمعنی فاعل، و منه حدیث عائشة سمعته یقول عند موته: بل الرفیق الأعلى.

مرآة العقول؛ ج ۴، ص ۳۳۲

٤- الحديث

١٠٦١/٤. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ ، عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ ، ١/٤٠٥

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَلْبِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « مَنْ فَارَقَ (٤) جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ قَيْدَ (٥) شِبْرٍ ، فَقَدْ خَلَعَ (٦) رِبْقَةَ الْأَيْسِ-لَامِ (٧) مِنْ عُنُقِهِ » . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که بفاصله یک وجب از جماعت مسلمین دوری گزیند (کوچکترین حدود و احکام اسلام را کنار گذارد) رشته اسلام را از گردن خود جدا کرده است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢ ، ص ٢٦١

[ترجمه کمره ای] :

٤- امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر کس به فاصله یک وجب از جماعت مسلمانان جدائی کند رشته اسلام را از گردن خود برکنده.

ترجمه کمره ای؛ ج ٣ ، ص ١٤١

[ترجمه مصطفوی]:

۴- امام صادق علیه السلام فرمود: هرکس به فاصله یک وجب از جماعت مسلمانان جدا شود رسته اسلام را از گردن خود برداشته است.

۵- الحديث

۱۰۶۲/۵. وَ بِهَذَا الْأَسْنَادِ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « مَنْ فَارَقَ جَمَاعَةَ

ص: ۳۴۱

۱- ۱. فی الکافی ، ح ۵۸۶۶ : «والنصيحة له وإمامه». وفي المقنعة والتهذيب : «والنصيحة لإمامه». كلاهما بدل «لإمامه والنصيحة».

۲- ۲. «الرفيق»: جماعة الأنبياء الذين يسكنون أعلى عليين ، أو هو الله تعالى ؛ فإنه تعالى رفيق بعباده ؛ من الرفق والرفافة . فالرفيق فعيل بمعنى الجماعة على الأول ، وبمعنى الفاعل على الثاني . راجع : النهاية ، ج ۲ ، ص ۲۴۶ (رفق).

۳- ۳. الکافی ، کتاب الزکاة ، باب أدب المصدق ، ضمن الحديث الطويل ۵۸۶۶ ، بهذا الإسناد عن أبي عبد الله عليه السلام ؛ وعنه في التهذيب ، ج ۴ ، ص ۹۶ ، ضمن ح ۲۷۴ . وفي المقنعة ، ص ۲۵۵ ، عن حماد ، عن حريز ، عن بريد العجلي ، عن الصادق عليه السلام . الغارات ، ج ۱ ، ص ۷۵ ، بسند آخر عن الصادق عليه السلام ، وفي كلها مع زيادة في أوله وآخره الوافي ، ج ۲ ، ص ۱۰۱ ، ح ۵۵۳ ؛ الوسائل ، ج ۹ ، ص ۱۲۹ ، ح ۱۱۶۷۸ ؛ البحار ، ج ۴۱ ، ص ۱۲۶ ، ح ۳۶ ؛ وج ۲۷ ، ص ۷۲ ، ح ۷ .

۴- ۴. فی المحاسن : «خلع» .

۵-۵ . فی المحاسن : «قدر» . و«القید» : القدر . تقول : بينهما قیدٌ رُمحٌ وقادر رُمحٌ ، أى قدر رُمح .
راجع : الصحاح ، ج ۲ ، ص ۵۲۹ (قید) .

۶-۶ . فی «ف» : «قطع» .

۷-۷ . فی المحاسن ، ص ۸۴ و ۲۱۹ : «ربق الإيمان» . وقال ابن الأثیر : «الرِبْقَةُ ، فی الأصل : عُزُوةٌ
فی حبل تجعل فی عنق البهیمة أو یدها تمسکها ، فاستعارها للإسلام ؛ یعنی ما یشدّ به المسلم نفسه
من عُری الإسلام ، أى حدوده وأحكامه وأوامره ونواهیة» . النهاية ، ج ۲ ، ص ۱۹۰ (ربق) .

۸-۸ . المحاسن ، ص ۸۴ ، کتاب عقاب الأعمال ، ح ۲۱ ، عن محمد بن علیّ الحلبي ، عن أبی
عبد الله . الأمالی للصدوق ، ص ۳۳۳ ، المجلس ۵۴ ، ح ۳ ، بسند آخر عن أبی جعفر علیه السلام
، عن رسول الله صلی الله علیه و آله ، مع اختلاف یسیر و زیادة فی آخره الوافی ، ج ۲ ، ص ۱۰۱ ،
ح ۵۵۴ ؛ البحار ، ج ۲۷ ، ص ۷۲ ، ح ۸ .

المُسْلِمِينَ وَ نَكَثَ صَفْقَةَ (۱) الأئمّام (۲) ، جَاءَ إِلَى اللَّهِ - عَزَّ وَ جَلَّ (۳) - أَجْذَمَ (۴) . (۵)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]

[ترجمه کمره ای] :

۳۱- علی بن محمد گفت: غدقنی رسید از زیارت مقابر قریش (مشهد امام کاظم و امام جواد) علیه
السلام) در بغداد) و از زیارت حائر حسینی، و چون چند ماهی گذشت وزیر (خلیفه) با قطانی را
خواست و گفت: برو بنی فرات و برسیها را دیدار کن و بگو به زیارت مقابر قریش نروند، خلیفه دستور
داده است که هر که به زیارت رود بازرسی شود و او را بگیرند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۵۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳۱- علی بن محمد گفت: از طرف امام زمان نامه ای رسید که از زیارت قبور قریش (کاظمین) و حائر (کربلا) نهی شده اند. و چون چند ماهی گذشت وزیر (خلیفه) قطنی را خواست و گفت: طایفه بنی فرات و برسی ها را دیدار کن و به آنها بگو مبادا برای زیارت مقابر قریش به مقبره امام کاظم و جواد بروید زیرا خلیفه دستور داده است هرکس به زیارت آنها برود دستگیرش کنند.

توضیح: مقابر قریش همانجایی است که به کاظمین معروف است و دو امام در آنجا مدفونند. و نیز طایفه بنی فرات مردمی شیعه مذهب اند و بیشتر آن ها بخاطر هوش و استعداد به مقامات بزرگی رسیدند منجمله ابو الفتح جعفر بن فرات است که وزیر المقتدر بالله می باشد و «برس» روستائی است بین کوفه و حله.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۷۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. خرج أي من الناحية مقابر قریش مشهد الكاظم و الجواد علیهما السلام ببغداد و الحیر : بالفتح حائر الحسين صلوات الله علیه، و قيل : الوزير هو أبو الفتح فضل بن جعفر بن الفرّات و هو مرفوع بالفاعلية، و الباقتانی منصوب بالمفعولية، و بنوا الفرّات رهط الوزير و كانوا من الشيعة، و قالوا: كان أبو الفتح الفضل بن جعفر بن الفرّات من وزراء بني العباس، و هو الذي صحیح طریق

الخطبة الشقشقية إلى أمير المؤمنين عليه السلام ونقلها عن آباءه وعمن يوثق به من الأدباء والعلماء قبل مولد الرضى رضى الله عنه. وأقول: بنو الفرات كثيرون أكثرهم استوزروا، منهم أبو الحسن محمد بن علي ابن الفرات، وكان وزيراً للمعتضد أو للمكتفى، وعلي بن موسى بن الفرات وزير المقتدر استوزره سنة تسع وتسعين ومائتين، وعلي بن محمد بن الفرات وهو أيضاً كان وزير المقتدر بعد توسط وزيرين، واستوزر بعد ذلك خلقاً كثيراً حتى كان وزيره عند قتله أبا الفتح الفضل بن جعفر بن موسى الفرات، وقتل المقتدر في الواقعة التي كانت بينه وبين مؤنس الخادم بباب الشماسية. ونقل المسعودي: أن أبا الفتح أخذ الطالع وقت ركوب المقتدر إلى الواقعة التي قتل فيها فقال له المقتدر: أى وقت هو؟ فقال: وقت الزوال فقطب لها المقتدر وأراد أن لا يخرج حتى أشرفت عليه خيل مؤنس، وكان آخر العهد به، وقال: كل سادس من خلفاء بني العباس فمخلوع ومقتول، وكان السادس منهم محمد بن هارون المخلوع، والسادس الآخر المستعين، والسادس الآخر المقتدر، ثم استخلف القاهر بالله فكانت خلافته سنة وستة أشهر وستة أيام ثم سملت عيناه ثم استخلف الرضى بالله محمد بن جعفر المقتدر سنة اثنتين وعشرين وثلاثمائة، وكانت خلافته سبع سنين إلا اثنتين وعشرين يوماً فاستوزر أيضاً أبا الفتح الفضل بن جعفر بن الفرات بعد عدة وزراء، وبويع بعده المتقى بالله إبراهيم بن المقتدر سنة تسع وعشرين وثلاثمائة كذا ذكره المسعودي. والبرس قرية بين الكوفة والحلة أن يتفقد على بناء المجهول أى يستعلم وقيل: إن هذه الواقعة والتي فى السابق من أسباب الغيبة الكبرى التي وقعت فى سنة تسع وعشرين وثلاثمائة، وفى سادس عشر ربيع الأول من تلك السنة مات الرضى بالله أبو العباس أحمد بن جعفر المقتدر ابن أحمد بن المعتضد بن الموفق بن المتوكل وهو الثالث عشر من ولد عباس، والعشرون من الخلفاء العباسية، وكانت خلافته ست سنين وعشرة أيام، واستخلف بعده أخوه المتقى بالله أبو إسحاق إبراهيم بن جعفر إلى ثلاث سنين وأحد عشر شهراً وخلع عن الخلافة وكحل، وبقي خمسا وعشرين سنة أعمى مخلوعاً.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٠٢

(١٢٦) باب ما جاء في الاثنى عشر و النصّ عليهم

اشاره

١٢٦_ بَابُ (٩) مَا جَاءَ فِي الْاِثْنَيْ عَشَرَ وَ النَّصِّ عَلَيْهِمْ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ (١٠)

١- الحديث

١٣٨٨/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ دَاوُدَ بْنِ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِيِّ

:

ص: ٦٧٧

١-١ . في «بح» : «يقدم» .

٢-٢ . الوافي ، ج ٣ ، ص ٨٨٠ ، ح ١٥١٠ ؛ البحار ، ج ٥١ ، ص ٣١٠ ، ح ٣٠ .

٣-٣ . في «ب ، ض ، بح ، بس» : «والحيرة» . وفي «بر ، بف» وحاشية «ض ، بح» : «والحائر» .

وفي الإرشاد : «والحائر على ساكنيها السلام» بدل «والحير» . وفي الوافي : «الحير والحائر مدفن الحسين عليه السلام بكربلاء ويقالان لكربلاء كلّها» .

٤-٤ . في «بف» : - «له» .

٥-٥ . في الوافي : «ولعلّ المراد بينى الفرات من كان بحواليه . وقيل : هم قوم من رهط أبي الفتح

الفضل بن جعفر بن فرات من وزراء بنى العباس مشهورين بمحبّة أهل البيت عليهم السلام .

و«البرس» بلدة بين الكوفة والحلّة، وكانّهم يجعلون زيارة الحسين عليه السلام وزيارة مقابر قريش

من علامة التشييع والرفض» .

٦-٦ . في «ب ، ج ، بر ، بس ، بف» والوافي والإرشاد : «لا تزوروا» .

٧-٧ . في الإرشاد : «زاره» .

٨-٨ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٦٧ بسنده عن الكليني ؛ الغيبة للطوسي ، ص ٢٨٤ ، ح ٢٤٤ ، عن

الكليني الوافي ، ج ٣ ، ص ٨٨١ ، ح ١٥١١ .

٩-٩ . فى «ج» : - «باب» .

١٠-١٠ . فى «ب ، ج» : «عليهم رحمة من الله وسلام» .

عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ (١) ، قَالَ : «أَقْبَلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٢) وَ مَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ مُتَّكِيٌّ (٣) عَلَى يَدِ سَلْمَانَ ، فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ ، فَجَلَسَ (٤) ، إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ وَ اللَّبَاسِ ، فَسَلَّمَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ، فَردَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ ، فَجَلَسَ ، ثُمَّ ١/٥٢٦

قَالَ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَسَأَلُكَ عَنْ ثَلَاثِ مَسَائِلَ إِنْ أَخْبَرْتَنِي بِهِنَّ ، عَلِمْتُ أَنَّ الْقَوْمَ رَكِبُوا (٥) مِنْ أَمْرِكَ مَا قُضِيَ عَلَيْهِمْ (٦) ، وَ أَنَّ (٧) لَيْسُوا بِمَأْمُونِينَ فِي دُنْيَاهُمْ وَ آخِرَتِهِمْ ؛ وَ إِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى ، عَلِمْتُ أَنَّكَ وَ هُمْ شَرَعٌ (٨) سَوَاءٌ ، فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : سَلْنِي عَمَّا (٩) بَدَأَ لَكَ .

قَالَ : أَخْبِرْنِي عَنِ الرَّجُلِ إِذَا نَامَ أَيْنَ تَذْهَبُ (١٠) رُوحُهُ ؟ وَ عَنِ الرَّجُلِ كَيْفَ يَذْكَرُ وَ يَنْسَى ؟ وَ عَنِ الرَّجُلِ كَيْفَ يُشْبَهُ وَلَدُهُ الْأَعْمَامَ وَ الْأَعْوَالَ ؟

فَالْتَفَتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى الْحَسَنِ ، فَقَالَ : يَا أَبَا مُحَمَّدٍ ، أَجِبْهُ» .

ص: ٦٧٨

١-١ . ورد الخبر فى عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٦٥ ، ح ٣٥ ، بسنده عن أبى هاشم داود بن القاسم الجعفرى عن أبى جعفر محمد بن على الباقر عليهما السلام . والظاهر إمّا زيادة «الباقر» فى عنوان الإمام عليه السلام أو كونه محرّفاً من «الثانى» ؛ فإن أباً هاشم الجعفرى من أصحاب أبى جعفر محمد بن على الجواد عليه السلام . راجع: رجال البرقى ، ص ٥٦ ؛ رجال الطوسى ، ص ٣٧٥ ، الرقم ٥٥٥٣ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ١٨١ ، الرقم ٢٧٧ .

- ٢-٢ . فى العيون وكمال الدين : + «ذات يوم» .
- ٣-٣ . فى «ج ، ف» وحاشية «بر» والوافى : «متكى» . أصله متكى ، قلبت الهمزة ياءً فحذفت . وفى كمال الدين والعيون : «وسلمان الفارسى رضى الله عنه وأمير المؤمنين عليه السلام متكى» بدل «وهو متكى» .
- ٤-٤ . فى العيون والغيبة : - «فجلس» .
- ٥-٥ . فى العيون والغيبة : «قد ركبوا» .
- ٦-٦ . فى مرآة العقول : «ما قضى عليهم ، على بناء المجهول ، أى حكم عليهم بالبطلان ، أو بأنهم أصحاب النار بسببهم . أو على بناء المعلوم ، والضمير للموصول توسعاً» .
- ٧-٧ . فى العيون وكمال الدين والعلل : «ما أقضى عليهم أنهم» .
- ٨-٨ . «شرع» : أى متساوون لا فضل لأحد فيه على الآخر . وهو مصدر بفتح الراء وسكونها يستوى فيه الواحد والاثنان والجمع والمذكر والمؤنث . النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٦١ (شرع) .
- ٩-٩ . فى «بر» : «ما» .
- ١٠-١٠ . فى «ف ، بف» والوافى : «يذهب» .

قَالَ (١) : «فَأَجَابَهُ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ الرَّجُلُ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَ لَمْ أَزَلْ أَشْهَدُ بِهَا ، وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَ لَمْ أَزَلْ أَشْهَدُ بِذَلِكَ ، وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ وَصِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ الْقَائِمُ بِحُجَّتِهِ _ وَ أَشَارَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَ لَمْ أَزَلْ أَشْهَدُ بِهَا ، وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ وَصِيُّهُ وَ الْقَائِمُ بِحُجَّتِهِ (٢) _ وَ أَشَارَ إِلَى الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ _ وَ أَشْهَدُ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ وَصِيُّ (٣) أَخِيهِ (٤) وَ الْقَائِمُ بِحُجَّتِهِ بَعْدَهُ (٥) ، وَ أَشْهَدُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ أَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ الْحُسَيْنِ بَعْدَهُ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ الْحُسَيْنِ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بِأَنَّهُ (٦) الْقَائِمُ بِأَمْرِ مُحَمَّدٍ (٧) ، وَ أَشْهَدُ عَلَى مُوسَى أَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى أَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى ، وَ أَشْهَدُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ بِأَنَّهُ (٨) الْقَائِمُ بِأَمْرِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بِأَنَّهُ (٩) الْقَائِمُ بِأَمْرِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ ، وَ أَشْهَدُ عَلَى رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ الْحَسَنِ (١٠) لَا يُكْنَى وَ لَا يُسَمَّى

حَتَّى يَظْهَرَ أَمْرُهُ ، فَيَمْلَأَهَا (١١) عَدْلًا ، كَمَا مَلِئَتْ (١٢) جَوْرًا ، وَ السَّ لَامَ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ
وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ .

ثُمَّ قَامَ فَمَضَى (١٣) ، فَقَالَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (١٤) : يَا أَبَا مُحَمَّدٍ ، اتَّبِعْهُ ، فَانظُرْ أَيْنَ يَقْصِدُ ،

ص: ٦٧٩

-
- ١-١ . فى الغيبة : - «قال» .
 - ٢-٢ . فى العيون : + «بعدك» .
 - ٣-٣ . فى «بح ، بس» : + «أبيه و» .
 - ٤-٤ . فى «ف ، بف» وحاشية «ج» والعلل والغيبة : «أبيه» . وفى العيون وكمال الدين : «أبيك» .
 - ٥-٥ . فى «ف ، بر ، بس ، بف» والعلل والعيون وكمال الدين والغيبة : «بعدك» .
 - ٦-٦ . فى «ب» والعلل والعيون وكمال الدين والغيبة : «أنه» .
 - ٧-٧ . فى «ج» والوافى والعلل والعيون وكمال الدين والغيبة : + «بن على» . وفى «ف» : + «بعده» .
 - ٨-٨ . فى «ب» والعلل والعيون وكمال الدين : «أنه» .
 - ٩-٩ . فى «بر» والعلل والعيون وكمال الدين : «أنه» .
 - ١٠-١٠ . فى العلل : «الحسين» . وفى العيون وكمال الدين : + «بن على» .
 - ١١-١١ . فى «بس» : + «قسطا و» . وفى كمال الدين : «فيملاً الأرض» .
 - ١٢-١٢ . فى الغيبة : + «ظلما و» .
 - ١٣-١٣ . فى العيون : «ومضى» .
 - ١٤-١٤ . فى العلل : + «للحسن عليه السلام» .

فَخَرَجَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، فَقَالَ (١) : مَا كَانَ إِلَّا أَنْ وَضَعَ رِجْلَهُ خَارِجًا مِنَ الْمَسْجِدِ ، فَمَا دَرَيْتُ أَيَّنَ أَخَذَ مِنْ أَرْضِ اللَّهِ ، فَرَجَعْتُ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَعْلَمْتُهُ ، فَقَالَ : يَا أَبَا مُحَمَّدٍ ، أَتَعْرِفُهُ ؟ قُلْتُ (٢) : اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَعْلَمُ .

قَالَ (٣) : هُوَ الْخَضِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ « . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام محمد تقی علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین همراه حسن بن علی علیهما السلام می آمد و بدست سلمان تکیه کرده بود تا وارد مسجد الحرام شد و بنشست، مردی خوش قیافه و خوش لباس پیش آمد و بامیر المؤمنین علیه السلام سلام کرد، حضرت جوابش فرمود و او بنشست آنگاه عرضکرد: یا امیر المؤمنین سه مسأله از شما میپرسم، اگر جواب گفتمی، میدانم که آن مردم (که بعد از پیغمبر حکومت را متصرف شدند) در باره تو مرتکب عملی شدند که خود را محکوم ساختند و در امر دنیا و آخرت خویش آسوده و در امان نیستند و اگر جواب نگفتمی میدانم تو هم با آنها برابری. امیر المؤمنین علیه السلام باو فرمود: هر چه خواهی از من پرس، او گفت: بمن بگو: ۱- وقتی انسان میخواهد روحش کجا میرود؟، ۲- و چگونه می شود که انسان گاهی بیاد می آورد و گاهی فراموش میکند؟، ۳- و چگونه می شود که بچه انسان مانند عموها و دایههايش می شود؟ امیر المؤمنین علیه السلام رو بحسن کرد و فرمود: ای ابا محمد! جوابش را بگو، امام حسن علیه السلام جوابش را فرمود، آن مرد گفت: گواهی دهم که شایسته پرستشی جز خدا نیست و همواره بآن گواهی میدهم. و گواهی دهم که محمد رسول خداست و همواره بدان گواهی دهم. و گواهی دهم که تو وصی رسول خدا هستی و بحجت او قیام کرده ئی - اشاره بامیر المؤمنین کرد - و همواره بدان گواهی دهم. و گواهی دهم که تو وصی او و قائم بحجت او هستی - اشاره بامام حسن کرد. و گواهی دهم که حسین

بن علی وصی برادرش و قائم بحجتش بعد از او است. و گواهی دهم که علی بن الحسین پس از حسین قائم بامر امامت اوست. و گواهی دهم که محمد علی قائم بامر امامت علی بن الحسین است. و گواهی دهم که جعفر بن محمد قائم بامر امامت محمد است. و گواهی دهم که موسی (بن جعفر) قائم بامر امامت جعفر بن محمد است. و گواهی دهم که علی بن موسی قائم بامر امامت موسی بن جعفر است. و گواهی دهم که محمد بن علی قائم بامر امامت علی بن موسی است. و گواهی دهم که علی بن محمد قائم بامر امامت محمد بن علی است. و گواهی دهم که حسن بن علی قائم بامر امامت علی بن محمد است. و گواهی دهم که مردی از فرزندان حسن است که نباید بکنیه و نام خوانده شود، تا امرش ظاهر شود و زمین را از عدالت پرکند چنان که از ستم پر شده باشد. و سلام و رحمت و برکات خدا بر تو باد، ای امیر المؤمنین!، سپس برخاست و برفت، امیر المؤمنین گفت: ای ابا محمد! دنبالش برو ببین کجا میرود؟ حسن بن علیهما السلام بیرون آمد و فرمود: همین که پایش را از مسجد بیرون گذاشت نفهمیدم کدام جانب از زمین خدا را گرفت و برفت، سپس خدمت امیر المؤمنین علیه السلام بازگشتم و باو خبر دادم. فرمود: ای ابا محمد! او را میشناسی؟ گفتم: خدا و پیغمبرش و امیر المؤمنین داناترند، فرمود: او خضر علیه السلام است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۰

[ترجمه کمره ای]:

۱- از ابی هاشم داود بن قاسم جعفری از ابی جعفر دوم (امام جواد علیه السلام) فرمود: امیر المؤمنین (علیه السلام) آمد و حسن بن علی همراهش بود و به دست سلیمان تکیه داده بود و به مسجد الحرام در آمد و بر نشست، به ناگاه مردی خوش قواره و خوش لباس آمد و بر امیر المؤمنین (علیه السلام) سلام داد و آن حضرت جواب سلام او را داد و خدمت حضرت نشست، سپس گفت: ای امیر المؤمنین، من از تو سه مسأله می پرسم، اگر پاسخ آنها را به من دادی

می دانم که این مردم در کار تو مرتکب خلافی شدند، که مسئول آنند، در دنیا و آخرت خود آسوده نیستند و اگر نه می دانم که تو با آنها برابری و امتیاز نداری. علی (علیه السلام): هر چه می خواهی از من بپرس. آن مرد عرض کرد: به من بگو: ۱- مردی که میخواهد، روحش به کجا می رود؟ ۲- یاد آوری و فراموشی چگونه به مرد رخ می دهند؟ ۳- چگونه فرزند به عموها و یا دایی های خود، مانند می شود؟ امیر المؤمنین (علیه السلام) رو به حسن کرد و فرمود: ای ابا محمد، پاسخ او را بده، امام حسن (علیه السلام) پاسخش را داد، آن مرد گفت: من گواهم که نیست شایسته پرستشی جز خدا و همیشه به آن گواهی می دادم. و گواهم که محمد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و همیشه بدان گواه بوده ام. و گواهم که تو وصی رسول خدائی و قائم به حجت او هستی - و اشاره به امیر المؤمنین (علیه السلام) کرد- و همیشه بدان گواه بوده ام. و گواهم که تو هم وصی او هستی و قائم به حجت او- و اشاره به حسن (علیه السلام) کرد-. و گواهم که: حسین بن علی (علیهما السلام) وصی برادر خود و قائم به حجت او است بعد از او. و گواهم بر علی بن الحسین (علیهما السلام) که او قائم به امامت حسین (علیه السلام) است پس از او. و گواهم بر محمد بن علی (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت علی بن الحسین (علیهما السلام). و گواهم بر جعفر بن محمد (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت محمد (علیه السلام). و گواهم بر موسی (علیه السلام) که او است قائم به کار امامت جعفر بن محمد (علیهما السلام). و گواهم بر علی بن موسی (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت موسی بن جعفر (علیهما السلام). و گواهم بر محمد بن علی (علیهما السلام) که او است قائم به امامت علی بن موسی (علیهما السلام). و گواهم بر حسن بن علی (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت علی بن محمد (علیهما السلام). و گواهم بر حسن بن علی (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت علی بن محمد (علیهما السلام). و گواهم بر حسن بن علی (علیهما السلام) که او است قائم به کار امامت علی بن محمد (علیهما السلام). و گواهم به مردی که فرزند حسن است و به کنیه و نام تعبیر نشود تا امر امامت پدید گردد و پر کند آن را از عدالت چنانچه پر شده است از ستم و خلاف، درود بر تو ای امیر المؤمنین و رحمت و برکات خدا، سپس برخاست و رفت، امیر المؤمنین فرمود: ای ابا محمد دنبالش برو بین کجا می رود، حسن بن علی (علیهما السلام) بیرون شد و پس از آن گفت: نشد جز این که پای خود را از مسجد بیرون

نهاد و من ندانستم به کجای زمین خدا رفت و برگشتم نزد امیر المؤمنین و به او آگاهی دادم، فرمود: ای ابا محمد، او را می شناسی؟ گفتم: خدا و رسولش و امیر المؤمنین داناترند، فرمود: او خضر (علیه السلام) بود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۶۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام محمد تقی علیه السلام فرمود: حضرت علی علیه السلام به همراه امام حسن مجتبی علیه السلام می آمد در حالی که به دست سلمان تکیه داده بود وارد مسجد الحرام شد و نشست ناگهان مردی خوش قواره و خوش لباس آمد و بر امیر المؤمنین علیه السلام سلام داد و آن حضرت جواب سلام او را داد و خدمت حضرت نشست، سپس گفت: ای امیر المؤمنین، من از تو سه مسئله می پرسم، اگر پاسخ آنها را به من دادی می دانم که این مردم درباره تو خلافاً کارند و مسئولند و در دنیا و آخرت آسوده نخواهند بود و گرنه می دانم که تو با آنها برابری و امتیازی نداری.

علی علیه السلام: هر چه می خواهی پرس.

آن مرد عرض کرد: به من بگو:

۱- مردی که می خوابد روحش به کجا می رود؟

۲- یادآوری و فراموشی چگونه به انسان دست می دهد؟

۳- چگونه فرزندان به عموها و یا دایی های خود شبیهند؟

خدا رفت و برگشتم نزد امیر المؤمنین و به او آگاهی دادم فرمود: ای ابا محمد، او را می شناسی؟ گفتم: خدا و رسولش و امیر المؤمنین داناترند فرمود: او خضر علیه السلام بود.

توضیح: در کتاب اکمال الدین پاسخ چنین آمده است اما آنکه پرسیدی وقتی آدم نمی خوابد روحش به کجا می رود؟ پاسخ این است که روح آدمی وابسته به باد و باد وابسته به هواست و وقتی انسان می خواهد بیدار شود با اجازه و فرمان خداوند روح به کالبد صاحبش بر می گردد و اگر خداوند نخواهد روح به بدن برگردد هوا باد را می کشد و باد روح را و روح را چنان ببرد که تا قیامت بیدار نشود و درباره باد و فراموشی که گفتمی دل است ولی هرکس دارای درجاتی است اگر بر محمد و فرزندان درود فرستد سرپوش از روی روح برداشته می شود انسان همه چیز را به خاطر می آورد. و دل نورانی می شود و اگر درود نفرستد سرپوش برداشته نشود و به آن بچسبد و دل و روح تاریک شود و آنچه که در خاطر انسان است محو و نابود گردد و اما آنچه درباره نوزاد گفتمی که گاهی شبیه به عموها و دایهها شود باید بدانی که چون مرد با همسر خود به آرامش درآمیزد و از پریشانی دور باشد نطفه فرزند مانند پدر و مادر شود و اگر با پریشانی و نگرانی منعقد شود نطفه به شکل عمو و دایه درآید چون بر رگی از رگهای عمو و دایه می افتد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۷۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: صحیح. أن القوم أي أبا بكر و أعوانه و أصحابه ما قضی عليهم علی بناء المجهول أي حکم عليهم بالبطلان، أو بأنهم أصحاب النار بسببه أو علی بناء المعلوم، و الضمير للموصول توسعا، و فی الإعلام

ما أفضى عليهم أنهم ليسوا، وفي إكمال الدين: ما قضى عليهم أنهم، والمراد بما ركبوا ادعاء الخلافة و منعه عليه السلام عن القيام بها، وفي القاموس: الناس في هذا شرع، ويحرك أى سواء. وفي إكمال الدين بعد قوله: أحبه، فقال: أما ما سألت عنه من أمر الإنسان إذا نام أين تذهب روحه؟ فإن روحه متعلقة بالريح، وريحه متعلقة بالهواء إلى وقت ما يتحرك صاحبها لليقظة، فإن أذن الله عز و جل برد تلك الروح إلى صاحبها جذب الهواء الريح و جذبت تلك الريح الهواء فرجعت الروح فأسكنت فى بدنه، و إن لم يأذن الله تعالى برد تلك الروح إلى صاحبها جذب الهواء الريح و جذبت الريح الروح فلم ترد إلى صاحبها إلى يوم يبعث، و أما ما ذكرت من أمر الذكر و النسيان فإن قلب الرجل فى حق، و على الحق طبق فإن صلى الرجل عند ذلك على محمد و آل محمد صلاة تامة انكشف ذلك الطبق عن ذلك الحق فأضاء القلب فذكر الرجل ما كان نسيه و إن لم يصل على محمد و آل محمد، أو نقص من الصلاة عليهم انطبق ذلك الطبق على ذلك الحق فأظلم القلب و نسي الرجل ما كان ذكره، و أما ما ذكرت من أمر المولود الذى يشبه أعمامه و أخواله فإن الرجل إذا أتى أهله فجامعها بقلب ساكن و عروق هادئة و بدن غير مضطرب فاستكنت تلك النطفة فى جوف الرحم، خرج الولد يشبه أباه و أمه، و إن هو أتاها بقلب غير ساكن و عروق غير هادئة و بدن مضطرب اضطربت النطفة فوعدت فى حال اضطرابها على بعض العروق، فإن وقعت على عرق من عروق الأعمام أشبه الولد أعمامه، و إن وقعت على عرق من عروق الأخوال أشبه الولد أخواله، فقال الرجل: إلى آخر الخبر. و قد أوردت الرواية بأسانيد جملة من كتب كثيرة فى كتاب السماء و العالم من كتابنا الكبير، و المجلد التاسع و العشرين منه و غيرهما، و شرحناها هناك. و جملة القول فيها أنه يمكن أن يكون المراد بالروح الروح الحيوانية و بالريح النفس الذى به حياة الحيوان، و بالهواء الهواء الخارج المنجذب بالتنفس أو يكون المراد بالروح النفس مجردة كانت أم مادية و بالريح الروح الحيوانية لشباهتها بالريح فى لطافتها و تحركها و نفوذها فى مجارى البدن و بالهواء التنفس و الطبق محرقة غطاء كل شىء، و لا يبعد أن يكون الكلام مبني على الاستعارة و التمثيل، فإن الصلاة على محمد و آل محمد لما كانت سببا للقرب من المبدأ و استعداد النفس لإفاضة العلوم عليها، فكان الشواغل الجسمانية و الشهوات النفسانية الموجبة للبعد عن جناب الحق سبحانه طبق عليها، فتصير

الصلاة سببا لكشفه و تنور القلب و استعداده لفيض الحق تعالى إما بإفاضة ثانية عند محو الصورة مطلقا، أو باستردادها عن الخزانة إذا كانت مخزونة فيها، كما قالوا فى الفرق بين السهو و النسيان و يقال: هدا كمنع هدا و هدوء: سكن. و يحتمل أن يكون المراد أنه إذا لم تضطرب النظفة تحصل المشابهة التامة لأن المنى يخرج من جميع البدن فيقع كل جزء موقعه فتكمل المشابهة، و إذا اضطرب وقع بعض الأجزاء موقعه و بعضها فى غير موقعه فتحصل المشابهة الناقصة فيشبه الأعمام إن كان الأغلب منى الأب لأنهم أيضا يشبهون الأب مشابهة ناقصة، و إن كانت الغالب منى الأم أشبه الأخوال كذلك، و يمكن أن يكون بعض العروق فى بدن الأب منسوبا إلى الأعمام، و فى بدن الأم منسوبا إلى الأخوال، و فى حالة الاضطراب يعلو المنى الخارج من ذلك العرق، فالمراد بالعرق المنى الخارج من العرق، و فيه بعد. و روى الصدوق (ره) فى العلل بإسناده عن أبى بصير قال: سألت أبا عبد الله عليه السلام فقلت له: إن الرجل ربما أشبه أخواله و ربما أشبه عمومته؟ فقال: إن نظفة الرجل بيضاء غليظة، و نظفة المرأة صفراء رقيقة، فإن غلبت نظفة الرجل نظفة المرأة أشبه الرجل أباه و عمومته، و إن غلبت نظفة المرأة نظفة الرجل أشبه الرجل أخواله. و قال النبى صلى الله عليه و آله فى حديث ابن صوريا: أيهما علا ماؤه ماء صاحبه كان أشبه له، و فى حديث ابن سلام: إذا سبق ماء الرجل ماء المرأة نزع الولد إليه و تفصيل القول فى جميع ذلك موكول إلى كتابنا الكبير. أشهد أن لا إله قيل: أن مخففة من المثقلة، و ضمير الشأن مقدر أو مفسرة لتضمن أشهد معنى أقول و لم أزل أشهد بها الضمير للشهادة بمعنى المشهود به، أو لهذه الكلمة من ولد الحسن كان من للبيان فإنه لم يكن له عليه السلام ولد غير القائم، و الولد بالضم و التحريك يكون مفردا و جمعا ما كان ما نافية، و كان تامة أى ما كان شىء صادر عن الرجل بعد الخروج عن المسجد إلا أن وضع أن مصدرية و المصدر مستثنى مفرغ فاعل كان. و الخضر، المشهور بيننا أنه عليه السلام كان نبيا و الآن من أمة نبينا صلى الله عليه و آله و يبقى إلى نفخ الصور لأنه شرب الماء الحياة و هو مؤنس للقائم صلوات الله عليه، و قال عياض من علماء العامة: قد اضطرب العلماء فى الخضر عليه السلام هل هو نبى أو ولى، و احتج من قال بنبوته بكونه أعلم من موسى عليه السلام إذ يبعد أن يكون الولى أعلم من النبى عليه السلام، و بقوله تعالى:

مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي

لأنه إذا لم يفعله بأمره فقد فعله بالوحي، فهذه هي النبوة، وأجيب بأنه ليس في الآية تعيين من بلغه ذلك عن الله تعالى، فيحتمل أن يكون نبي غيره أمره بذلك. وقال المازري: القائل بأنه ولي القشيري وكثير، وقال الشعبي: هو نبي معمر محبوب عن أكثر الناس، و حكى الماوردي فيه قولاً ثالثاً أنه ملك. والقائلون بأنه نبي اختلفوا في كونه مرسلًا، فإن قلت: يضعف القول بنبوته لحديث: لا نبي بعدى، قلت: المعنى لا نبوة منشأها بعدى، وإلا لزم في عيسى حين ينزل فإنه بعده أيضاً، انتهى. و قال الثعلبي: قد اختلف فقيهل: كان في زمن إبراهيم عليه السلام، و قيل: بعده بقليل و قيل: بعده بكثير، و حكايات اجتماعهم به في مواضع الخير و أخذهم منه و سؤالهم له و جوابه لهم لا تحصى كثرة، و شد بعض المحدثين فأنكر حياته، انتهى.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٠٦

٢- الحديث

١٣٨٩/٢. وَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ مِثْلَهُ سَوَاءً .

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى : فَقُلْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ : يَا أَبَا جَعْفَرٍ (٥) ، وَدِدْتُ أَنْ هَذَا ١/٥٢٧

الْخَبَرَ جَاءَ مِنْ غَيْرِ جِهَةِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (٦) ، قَالَ : فَقَالَ : لَقَدْ حَدَّثَنِي قَبْلَ الْحَيْرَةِ (٧) بَعْشَرَ سِنِينَ . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرماید: پدرم بجابر بن عبد الله انصاری فرمود: من با تو کاری دارم، چه وقت برایت آسان تر است که ترا تنها ببینم و از تو سؤال کنم؟ جابر گفت: هر وقت شما بخواهی، پس روزی با او در خلوت نشست و باو فرمود: در باره لوحی که آن را در دست مادرم فاطمه علیها السلام دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله دیده ئی و آنچه مادرم بتو فرمود که در آن لوح نوشته بود، بمن خبر ده. جابر گفت: خدا را گواه میگیرم که من در زمان حیات رسول خدا صلی الله علیه و آله خدمت مادرت فاطمه علیها السلام رفتم و او را بولادت حسین علیه السلام تبریک گفتم، در دستش لوح سبزی دیدم که گمان کردم از زمرد است و مکتوبی سفید در آن دیدم که چون رنگ خورشید (درخشان) بود. باو عرض کردم: دختر پیغمبر! پدر و مادرم قربانت، این لوح چیست؟ فرمود: لوحی است که خدا آن را برسولش صلی الله علیه و آله اهدا فرمود، اسم پدرم و اسم شوهرم و اسم دو پسر و اسم اوصیاء از فرزندانم در آن نوشته است و پدرم آن را بعنوان مژدگانی بمن عطا فرموده. جابر گوید: سپس مادرت فاطمه علیها السلام آن را بمن داد. من آن را خواندم و رونویسی کردم پدرم باو گفت: ای جابر! آن را بر من عرضه میداری؟ عرض کردم: آری. آنگاه پدرم همراه جابر بمنزل او رفت، جابر ورق صحیفه ئی بیرون آورد. پدرم فرمود: ای جابر، تو در نوشته ات نگاه کن تا من برایت بخوانم، جابر در نسخه خود نگریست و پدرم قرائت کرد، حتی حرفی با حرفی اختلاف نداشت. آنگاه جابر گفت: خدا را گواه میگیرم که این گونه در آن لوح نوشته دیدم: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» این نامه از جانب خداوند عزیز حکیم است برای محمد پیغمبر او، و نور و سفیر و دربان (واسطه میان خالق و مخلوق) و دلیل او، که روح الامین (جبرئیل) از نزد پروردگار جهان بر او نازل شود. ای محمد اَسْمَاء مرا (ائمه و اوصیاء را - از مجلسی (ره) -) بزرگ شمار و نعمتهای مرا سپاسگزار و الطاف مرا انکار مدار. همانا منم خدائی که جز من شایان پرستشی نیست، منم شکننده جباران و دولت رساننده بمظلومان و جزا دهنده روز رستاخیز، همانا منم خدائی که جز من شایان پرستشی نیست، هر که جز فضل مرا امیدوار باشد (باینکه خود را مستحق ثواب من داند) و از غیر عدالت من بترسد، (باینکه کیفر مرا ستم انگارد) او را عذابی کنم که هیچ یک از جهانیان را نکرده باشم، پس

تنها مرا پرستش کن و تنها بر من توکل نما. من هیچ پیغمبری را مبعوث نساختم که دورانش کامل شود و مدتش تمام گردد، جز اینکه برای او وصی و جانشینی مقرر کردم. و من ترا بر پیغمبران برتری دادم و وصی ترا بر اوصیاء دیگر، و ترا بدو شیر زاده و دو نوه ات حسن و حسین گرامی داشتم، و حسن را بعد از سپری شدن روزگار پدرش کانون علم خود قرار دادم و حسین را خزانه دار وحی خود ساختم و او را بشهادت گرامی داشتم و پایان کارش را بسعادت رسانیدم، او برترین شهادت و مقامش از همه آنها عالیتر است. کلمه تامه (معارف و حجج) خود را همراه او و حجت رسای خود (براهین قطعی امامت) را نزد او قرار دادم، بسبب عترت او پاداش و کیفر دهم. نخستین آنها سرور عابدان و زینت اولیاء گذشته من است. و پسر او که مانند جد محمود (پسندیده) خود محمد است، او شکافنده علم من و کانون حکمت من است. و جعفر است که شک کنندگان در باره او هلاک میشوند، هر که او را نپذیرد (خود او را بامامت نپذیرد یا سخنش را باطاعت) مرا نپذیرفته، سخن و وعده پابرجای من است که: مقام جعفر را گرامی دارم و او را نسبت به پیروان و یاران و دوستانش مسرور سازم. پس از او موسی است که (در زمان او) آشوبی سخت و گیج کننده فرا گیرد، زیرا رشته وجوب اطاعت من منقطع نگردد و حجت من پنهان نشود و همانا اولیاء من با جامی سرشار سیر آب شوند. هر کس یکی از آنها را انکار کند، نعمت مرا انکار کرده و آنکه یک آیه از کتاب مرا تغییر دهد، بر من دروغ بسته است. پس از گذشتن دوران بنده و دوست و برگزیده ام موسی، وای بر دروغ بندان و منکرین علی (امام هشتم علیه السلام) و دوست و یاور من و کسی که بارهای سنگین نبوت را بدوش او گذارم و بوسیله انجام دادن آنها امتحانش کنم (گویا اشاره بپذیرفتن امر دشوار ولایت عهدیست) او را مردی پلید و گردنکش (مأمون) میکشد و در شهری که (طوس) بنده صالح (ذو القرنین) آن را ساخته است، پهلوی بدترین مخلوقم (هارون) بخاک سپرده می شود، فرمان و وعده من ثابت شده که: او را بوجود پسرش و جانشین و وارث علمش محمد مسرور سازم، او کانون علم من و محل راز من و حجت من بر خلقم میباشد، هر بنده ئی باو ایمان آورد، بهشت را جایگاهش سازم و شفاعت او را نسبت بهفتاد تن از خاندانش که همگی سزاوار دوزخ باشند بپذیرم. و عاقبت کار پسرش علی را که دوست و یاور من و گواه در میان مخلوق من و امین وحی من است بسعادت

رسانم. از او بوجود آورم دعوت کننده بسوی را هم و خزانه دار علمم حسن (امام عسکری علیه السلام) را. و این رشته را بوجود پسر او «م ح م د» که رحمت برای جهانیانست کامل کنم، او کمال موسی و رونق عیسی و صبر ایوب دارد. در زمان (غیبت) او دوستانم خوار گردند و (ستمگران) سرهای آنها را برای یک دیگر هدیه فرستند، چنان که سرهای ترک و دیلم (کفار) را بهدیه فرستند، ایشان را بکشند و بسوزانند و آنها ترسان و بیمناک و هراسان باشند، زمین از خونشان رنگین گردد و ناله و وا ویلا در میان زنانشان بلند شود، آنها دوستان حقیقی منند. بوسیله آنها هر آشوب سخت و تاریک را بزدایم و از برکت آنها شبها و مصیبات و زنجیرها را بردارم، درودها و رحمت پروردگارش بر آنها باد، و تنها ایشانند، هدایت شدگان. عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در دوران عمرت جز این حدیث نشنیده باشی، ترا کفایت کند، پس آن را از نااهلش پنهان دار.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۴

[ترجمه کمره ای]:

۳- از ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) که فرمود: پدرم به جابر بن عبد الله انصاری گفت: من به تو نیازی دارم، کی بر تو هموار است که من با تو خلوت کنم و از آن نیاز خود بپرسم؟ جابر به او گفت: هر وقت تو دوست داری، یک روزی با او تنها شد و به او فرمود: ای جابر، به من از آن لوحی که در دست مادرم فاطمه (علیها السلام) دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دیدی گزارش بده و از آنچه که مادرم به تو گزارش داد که در آن لوح نوشته است، در پاسخ او گفت: من خدا را گواه می گیرم که یک روز در زندگی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزد مادرت فاطمه رفتم و او را به ولادت حسین (علیه السلام) مبارک باد گفتم، و در دستش لوح سبزی دیدم که به گمانم از زمرد بود و در آن نوشته سپیدی به مانند رنگ آفتاب بود، به او گفتم: پدرم و مادرم قربانت، ای دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، این لوح چیست؟ فرمود: این لوحی است که خدا آن را به رسول خود هدیه کرده و

در آن است نام پدرم و نام شوهرم و نام دو پسر و نام امامان از فرزندانم و پدرم برای مژدگانی، آن را به من داده است، جابر گوید: مادرت فاطمه (علیها السلام) آن را به دست من داد و آن را خواندم و از آن رو نویس کردم، پدرم به او گفت: ای جابر، می توانی آن را به من بنمائی؟ گفت: آری، پدرم با او به خانه جابر رفت و او صحیفه ای از پوست آهو (از برگ کاغذ) در آورد، پدرم فرمود: ای جابر، در نوشته خود نگاه کن تا من آن را بخوانم، جابر در نسخه خود نظر داشت و پدرم آن را خواند و یک حرف، اختلاف نداشت. جابر گفت: من خدا را گواه می گیرم که به راستی همچنین دیدم که در لوح نوشته بود: به نام خدای بخشاینده مهربان این نامه ای است که از خداوند عزیز حکیم برای محمد (صلی الله علیه و آله) بنده و نور و سفیر و حجاب و دلیل حضرت او، روح الامین آن را از نزد رب العالمین آورده است، ای محمد، اسماء مرا بزرگ شمار و نعمت های مرا شکرگزار و لطفهای مرا انکار مدار، به راستی، منم، من که خدایم، نیست شایسته پرستشی جز من که شکننده جباران و انتقام جو برای ستمکشان و سزاده روز رستاخیزم، به راستی منم خدا، نیست شایسته پرستشی جز من، هر که جز فضل مرا امید دارد و جز از عدل من ترسد، او را چنان کیفری دهم که هیچ کدام از جهانیان را چونانه کیفر ندهم، پس مرا پرست و همان بر من توکل کن، به راستی، من پیغمبری گسیل نکردم که روزگارش را به پایانرسانم و عمرش به سر آید جز آنکه برای او وصیی مقرر ساخته ام، به راستی، من تو را بر پیغمبران، برتری دادم و وصی تو را بر همه اوصیاء برتری نهادم و تو را به دو شیر-بچه ات-ارجمند ساختم و به دو دخترزاده ات حسن و حسین، حسن را پس از پدرش کان دانش نمودم و حسین را گنجان وحی خویش، او را به شهادت گرامی داشتم و به سرانجام سعادتش واداشتم، پس او بهتر شهید است و از همه شهیدان بلندپایه تر، من کلمه تامه خود را همراه او کردم و حجت رسای خویش را نزد او نهادم به وسیله خاندان او پاداش دهم و کیفر نهم. اول آنان: علی سید عابدان و زیور دوستان گذشته این سامان. دوم: پسرش همانند جد ستوده اش محمد، شکافنده دانشم و معدن حکمتم، محققاً هلاک شوند آنان که شک کنند در باره: سوم آنها جعفر: آنکه او را نپذیرد، مرا نپذیرفته، گفتار بر جای من است که: هر آینه گرامی دارم ایستگاه جعفر را و او را در باره پیروان و یاران، و دوستانش شاد سازم، پس از وی. چهارمشان: موسی است که اندر آشوبی دچار است (که بر او روا شود آشوبی خ ل

که در گیرد و برگزیدنش برای خود آشوبی خ ل) سخت و نابینا و تار، زیرا رشته قرار داد من نبرد و حجت من نهان نماند و به راستی دوستانم از جام سرشار بنوشند، هر که یکی از آنها را منکر باشد، محققاً منکر نعمت من است و هر که یک آیه از کتاب مرا بر گرداند بر من افتراء بسته، وای بر افتراء بندهای منکر، در هنگام سر آمدن مدت موسی (علیه السلام) بنده و دوستم. وای بر کسانی که افتراء بستند و منکر شدند. پس از در گذشت موسی (علیه السلام)، دوست من و برگزیده من، حجت: پنجم: علی (علیه السلام) را که ولی و ناصر من است و آن کس است که من بارهای وظائف نبوت را به دوش او نهم و او را به اطلاع کامل بدانها بیازمایم، دیو گردن فرازی، او را بکشد، در شهری که آن را بنده شایسته ای ساخته، به خاک رود (مقصود از عفریت در اینجا مأمون است و مقصود از بنده شایسته: ذوالقرنین است که طوس را ساخته - از مجلسی ره-) در کنار بدترین آفریده هایم (یعنی هرون الرشید) گفتار من این است که او را به پسرش: ششم آنها: محمد (امام جواد علیه السلام) شاد کنم که جانشین او است، پس از وی و وارث دانش او است، پس معدن علم و جایگاه سیر من باشد بر خلق من، بنده ای به او معتقد نشود جز آنکه بهشتش جای سازم و شفاعت او را در هفتاد کس از خاندانش که سزاوار دوزخ باشند بپذیرم، و سر انجام سعادت را نصیب پسر او: هفتم: علی (امام نقی علیه السلام) را که ولی و ناصر من است و گواه من است در خلق من و امین من است بر وحی من و از او بر آور، آنکه به راه و کیش من دعوت کند و گنجبان دانش من باشد: هشتم حسن (امام عسکری علیه السلام) را و کامل گردانم این سلسله امامت را به پسر او: نهم (از اولاد حسین علیه السلام) که م ح م د باشد و رحمت بر جهانیان و دارای کمال موسی و بهای عیسی و صبر ایوب است، در دوران او دوستانم خوار شوند و سر آنها را دشمنان به هم پیشکش کنند چنانچه سرهای ترک و دیلم را به هم پیشکش نمایند، آنها را بکشند و بسوزانند و در ترس باشند، مرعوب و هراسان و زمین از خونشان رنگین گردد، وای وای و شیون در میان زنان آنها فاش و آشکار شود، آنان به راستی دوستان من باشند و به وسیله آنها دفع کنم هر فتنه پیچیده و تاری را و برای آنها بردارم زمین لرزه ها و بارهای سنگین و زنجیر گران را، آنانند که خاص بر آنها است صلوات از پروردگار آنها، به همراه رحمت و مهر و آنانند

هم آن هدایت شده ها. عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در عمر خود جز این حدیث را نشنوی، برای تو بس است، آن را از جز اهلش نگهدار.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم به جابر بن عبد الله انصاری گفت: من به تو نیازی دارم، کی آسوده خاطری تا با تو مجلس خلوتی داشته باشم و از شما بپرسم؟ جابر به او گفت: هر وقت تو دوست داری، یک روزی با او تنها شد و به او فرمود: ای جابر، به من از آن لوحی که در دست مادرم فاطمه علیها السلام دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله دیدی خبر ده و از آنچه که مادرم به تو گزارش داد که در آن لوح نوشته است در پاسخ او گفت: من خدا را گواه می گیرم که یک روز در زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد مادرت فاطمه رفتم و او را به ولادت حسین علیه السلام تبریک گفتم و در دستش لوح سبزی دیدم که به گمانم از زمرد بود و در آن نوشته سپیدی به مانند رنگ آفتاب بود به او گفتم: پدرم و مادرم قربانت ای دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله این لوح چیست؟

فرمود: این لوحی است که خدا آن را به رسول خود هدیه کرده و در آن است نام پدرم و نام شوهرم و نام دو پسر و نام امامان از فرزندانم و پدرم برای مزدگانی آن را به من داده است جابر گوید: مادرت فاطمه علیها السلام آن را به دست من داد و آن را خواندم و از آن رونویس کردم، پدرم به او گفت: ای جابر، می توانی آن را به من بدهی؟ گفت: آری پدرم با او به خانه جابر رفت و او صحیفه ای از پوست آهو (از برگ کاغذ) درآورد پدرم فرمود: ای جابر در نوشته خود نگاه کن تا من آن را بخوانم جابر در نسخه خود نظر انداخت و پدرم آن را خواند و یک حرف اختلاف نداشت. جابر گفت: من خدا را گواه می گیرم که به راستی همچنین دیدم که در لوح نوشته بود:

به نام خدای بخشاینده مهربان

این نامه ای است که از خداوند عزیز حکیم برای محمد صلی الله علیه و آله بنده و نور و سفیر و حجاب و دلیل حضرت او، روح الامین (جبرئیل) آنها از نزد رب العالمین آورده است ای محمد، اسماء مرا بزرگ شمار و نعمت های مرا شکر گزار و لطفهای مرا انکار مکن، به راستی من خدایم نیست شایسته پرستشی جز من که شکننده جباران و انتقام جو برای ستمکشان و جزادهنده روز رستاخیزم، به راستی منم خدا، نیست شایسته پرستشی جز من، هرکس به غیر فضل و رحمت من امیدوار باشد و جز از عدل من بترسد. و او را چنان کیفری دهم که هیچکدام از جهانیان را چنین کیفری را نداده باشم پس تنها مرا پرستش کن و بر من توکل نما به راستی من هیچ پیامبری را مبعوث نکردم که دورانش کامل شود و مدتش تمام گردد و عمرش به سر آید جز آنکه برای او وصیی معین کرده ام به راستی، من تو را بر پیامبران برتری دادم و وصی تو را بر همه اوصیاء برتر ساختم و تو را به دو شیر-بچه ات و دو دخترزاده ات حسن و حسین، ارجمند ساختم حسن را پس از پدرش کان دانش نمودم و حسین را گنجان وحی خویش، او را به شهادت گرامی داشتم و به سرانجام سعادتش واداشتم پس او بهترین شهید است و از همه شهیدان بلندپایه تر، من کلمه تامه خود را همراه او کردم و حجت رسای خویش را نزد او نهادم به وسیله خاندان او پاداش و کیفر دهم نخستین آنها سرور عابدان و زینت اولیاء گذشته من است و پسر که مانند جد پسندیده آن حضرت محمد صلی الله علیه و آله است او (امام باقر) شکافنده علم و کانون حکمت است و سومی آنها جعفر است هرکس او را نپذیرد مرا نپذیرفته سخن و گفتارش پابرجاست مقام او را گرامی می دارم و او را نسبت به پیروان و یارانش خوشحال می سازم. و در شهر (طوس) که بنده صالح من (ذو القرنین) آن را ساخته در کنار بدترین مخلوق من (هارون) بخاک سپرده می شود. پنجمین نفر بعد از او موسی است که در زمان او آشوبی برپا خواهد شد زیرا رشته اطاعت از من قطع نشود و حجت من پنهان نگردد و به راستی دوستانم از جام سرشار بنوشند، هرکس که یکی از آنها را منکر شود بیقین منکر نعمت من است هرکس یک آیه از کتاب مرا برگرداند بر من تهمت بسته، وای بر تهمت زنان و دروغ بندگان و منکرین علی (امام هشتم) کسی بار سنگین نبوت را بر دوشش گذارم و با آنها امتحانش کنم او را مردی بدکار

و خیره سر خواهد کشت. پنجم علی علیه السلام است که ولی و ناصر من است و آن کس است که من بارهای و وظائف نبوت را بر دوش او نهادم و او را با اطلاع کامل با آنها بیازمایم، دیو گردن فرازی، او را بکشد، در شهری که آن را بنده شایسته ای ساخته به خاک رود (مقصود از عفریت در اینجا مأمون و مقصود از بنده شایسته: ذو القرنین است که طوس را ساخته) در کنار بدترین آفریده هایم (یعنی هارون الرشید).

ششمین آنها: محمد (امام جواد علیه السلام) است شاد کنم جانشین او را که پس از وی وارث دانش اوست پس کانون علم و جایگاه راز من و حجت بر خلق من باشد هر بنده ای که به او ایمان آورد بهشت را جایگاه او قرار دهم و شفاعت او را نسبت به هفتاد تن از خاندانش که همگی سزاوار دوزخ اند بپذیرم علی را که دوست و یاور و گواه در میان مخلوق من و امین وحی من است از او به وجود آورم دعوت کننده به سوی من و خزانه دار علم من امام حسن عسگری علیه السلام و این رشته را به وجود پسر او (م-ح-م-د) است که رحمت برای جهانیان است کامل گردانم. او دارای کمال موسی و بهاء عیسی و صبر ایوب است در دوران غیبت او دوستانم خوار شوند و سر آنها (ستمگران) پیشکش کنند چنانچه سرهای ترک و دیلم (کافران) به هم هدیه کنند. آنها را بکشند و بسوزانند و در ترس باشند، مرعوب و هراسان و زمین را از خونشان رنگین گردد، و شیون در میان زنان آنها بلند و آشکار شود آنان به راستی دوستان حقیقی من اند و به آنها هرفتنه را دفع کنم و از برکات آنها شبها و زنجیرها را بردارم درود و رحمت پروردگارشان بر آنها باد و ایشان تنها هدایت یافتگانند.

عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در عمر خود جز این حدیث را نشنیده باشی برای تو کافی است پس آنرا از مردم نااهل پنهان بدار.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۸۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

و ظاهره التحير فى المذهب، و يمكن أن يكون المراد بهته و خرافته فى آخر عمرة، أو تحيره فى الأرض بعد إخراج أحمد بن محمد بن عيسى إياه من قم، و قيل: معناه قبل الغيبة أو قبل وفاة العسكرى عليه السلام و قيل: نقل هذا الكلام عن محمد ابن يحيى وقع بعد إبعاده من قم، و قبل إعادته، و هو زمان حيرة البرقى بزعم جمع أو زمان تردده فى مواضع خارجه من قم حيرانا، و ذلك لأنه كان حينئذ متهما بما قذف به، و لم يظهر بعد كذب ذلك القذف، انتهى. و بالجملة لا يقدر مثل ذلك فى مثله.: ضعيف و على بن محمد عطف على محمد بن يحيى و الحسن بن ظريف و صالح بن أبى حماد روى عن بكر بن صالح كما صرح به الصدوق فى العيون و الإكمال، و ما قيل: من أن الحسن و بكر روى عن عبد الرحمن خطاء، و رواه الصدوق أيضا عن ستة من مشايخه منهم والده عن على بن إبراهيم عن أبيه عن بكر عن عبد الرحمن. أى الأوقات منصوب و ظرف زمان أى يخف على أى الأوقات أحبته أنه بدل اشتمال عن ضمير به أشهد بالله أى أقسم به و قيل: أشهد جملة تامة خبرية أى أقول ما أقول بعد هذا عن علم و يقين، و الباء للقسم، و إنى بكسر الهمزة و الجملة جواب القسم، و مجموع القسم و الجواب استئناف لبيان أشهد. فى سورة النور

فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

و فى سورة المنافقين

نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ

انتهى. و الولادة بالكسر، و فى الإكمال: و رأيت فيه كتابة بيضاء شبيهة بنور الشمس، و قيل: كان اللوح الأخضر كان من عالم الملكوت البرزخى، و خضرته كناية عن توسطه بين بياض نور عالم الجبروت و سواد ظلمة عالم الشهادة، و إنما كان مكتوبة أبيض لأنه كان من العالم الأعلى النورى

المحض. قولها عليه السلام: و اسم ابني ، بتشديد الياء ليسرني بذلك فيه إشعار بحزنها قبل هذا بخبر قتل الحسين عليه السلام كما مر في باب مولد الحسين عليه السلام و الرق بالفتح و الكسر: الجلد الرقيق الذي يكتب فيه، و نوره النور الظاهر بنفسه الذي يصير سببا لظهور الأشياء، و الأنبياء و الأئمة عليهما السلام أنوار الله لأنهم سبب لظهور العلوم و المعارف على الخلق، بل لوجود عالم الكون، و في النهاية السفير الرسول المصلح بين القوم، و أطلق الحجاب عليه صلى الله عليه و آله و سلم من حيث إنه واسطة بين الخلق و بين الله، أو أن له وجهين وجهها إلى الله و وجهها إلى الخلق، و قيل: الحجاب: المتوسط الذي لا يوصل إلى السلطان إلا به. و الدليل: المرشد إلى خفيات الأمور، و الروح الأمين جبرئيل عليه السلام، و المراد بالأسماء أسماء ذاته المقدسة أو الأئمة عليهم السلام كما مر في التوحيد أنهم الأسماء الحسنى، و النعماء مفرد بمعنى النعمة العظيمة، و هي النبوة و أصولها و فروعها، و المراد بالآلاء سائر النعم الظاهرة و الباطنة، أو الأوصياء عليهم السلام و القصم الكسر، و الإدالة إعطاء الدولة و الغلبة، و المراد بالمظلومين أئمة المؤمنين و شيعتهم الذين ينصرهم الله في آخر الزمان. و في الإكمال و غيره: و مثل الظالمين و ديان الدين، أي المجازى لكل مكلف بما عمل من خير و شر يوم الدين، و في القاموس الدين بالكسر الجزاء، و قد دنته بالكسر دينا و يكسر، و الإسلام، و العبادة، و في القاموس الدين بالكسر الجزاء، و قد دنته بالكسر دينا و يكسر، و الإسلام، و العبادة، و الطاعة، و الذل و الحساب و القهر و الغلبة و الاستعلاء و السلطان و الحكم و القضاء، و الديان القهار و القاضى و الحاكم و الحساب و المجازى الذي لا يضيع عملا بل يجزى بالخير و الشر، انتهى. فمن رجا غير فضلى كان المعنى كلما يرجوه العباد من ربهم فليس جزاء لأعمالهم بل هو من فضله سبحانه، و لا يستحقون بأعمالهم شيئا من الثواب بل ليس مكافئا لعشر من أعشار نعمه السابقة على العمل، و إن لزم عليه سبحانه إعطاء الثواب بمقتضى وعده، لكن وعده أيضا من فضله، و ما توهم من أن المراد رجا فضل غيره تعالى فهو و إن كان مرجوحا لكن لا يستحق به العذاب، مع أنه بعيد عن اللفظ و الفقرة الثانية أيضا مؤيدة لما ذكرنا أعنى قوله: أو خاف غير عدلى ، إذ العقوبات التي يخافها العباد إنما هي من عدله، و من اعتقد أنها ظلم فقد كفر و استحق عقاب الأبد. عذبه عذابا أي تعذيبا، و يجوز أن يجعل مفعولا به على السعة لا أعذبه الضمير للمصدر أو

للعذاب إن أريد به ما يعذب به على حذف حرف الجر كما ذكره البيضاوى فإياى فأعبد التقديم للحرص فأكملت على بناء المجهول و يحتمل المعلوم على صيغة المتكلم بشبليك أى ولديك، شبههما بولد الأسد فى الشجاعة أو شبهه بالأسد فى ذلك أو هما معا، و المعنى ولدى أسدك تشبيهاً لأمير المؤمنين عليه السلام بالأسد، و فى القاموس: الشبل بالكسر ولد الأسد إذا أدرك الصيد، و قال : السبط بالكسر ولد الولد، و القبيلة من اليهود و الجمع أسباط، و حسين سبط من الأسباط، أمة من الأمم، و فى النهاية فيه: الحسين سبط من الأسباط، أى أمة من الأمم فى الخير، و الأسباط فى أولاد إسحاق بن إبراهيم الخليل عليه السلام بمنزلة القبائل فى ولد إسماعيل عليه السلام واحدهم سبط، فهو واقع على الأمة، و الأمة واقعة عليه، و منه الحديث الآخر: الحسن و الحسين سبطا رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أى طائفتان و قطعتان منه، و قيل: الأسباط خاصة الأولاد، و قيل: أولاد الأولاد، و قيل: أولاد البنات. خازن و حىى أى حافظ كلما أوحيته إلى أحد من الأنبياء فهو أفضل الفاء للبيان، و الكلمة التامة إما أسماء الله العظام أو علم القرآن أو الأعم منه و من سائر علوم الله و معارفه أو حجج الله الكائنة فى صلبه كما ورد فى قوله تعالى:

وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ

و قوله تعالى:

وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ عَدْلًا لَّا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ

إنها الأئمة عليهم السلام، أو المراد بالكلمة الإمامة و شرائطها، و المراد بالحجة البالغة أى الكاملة البراهين التى أقامها الله و رسوله على حقية إمامته و إمامة أولاده، أو المعجزات التى أعطاهم أو الشريعة الحققة أو الإيمان المقبول و عترته التسعة المعصومون من أولاده، أى بولايتهم و الإقرار بإمامتهم أثيب لأنها الركن الأعظم من الإيمان و شرط لقبول سائر الأعمال، و بترك ولايتهم يعاقب على أصل الترك و على الأعمال التى أتوا بها للإخلال بالشرط. أوليائى الماضين أى السابقين تخصيصاً للفرد الأخرى بالذكر، فإنه عليه السلام زين من مضى و من غبر من الأولياء، و ابنه مبتدأ و

شبه بالكسر و التحريك نعت له، و المحمود نعت لجده، و محمد عطف بيان للجد أو للابن، و الباقر خبر المبتدأ أو ابنه خبر مبتدأ محذوف أى ثانيهم فالباقر نعت، و فى العيون وغيره: الباقر لعلمى، و يقال بقرة أى فتحه و وسعه. لأكرم من مثوى جعفر أى مقامه العالى فى الدنيا بظهور علمه و فضله على الناس و لأسرته فى أشياعه بكثرتهم و وفورهم و مزيد علمهم و زهدهم و فضلهم، أو المراد مقامه العالى يوم القيامة لشفاة شيعته و سروره بقبول شفاعته فيهم أو الأعم منهما. قوله: أبيحت، أقول: النسخ فى كتب الحديث هنا مختلفة غاية الاختلاف، ففى أكثر نسخ الكتاب: أبيحت بالباء الموحدة و الحاء المهملة بمعنى أظهرت، يقال: باح بسره و أباحه إذا أظهره، أو من الإباحة و الإحلال أى أباحوا هذا الإثم العظيم، و فى بعضها انتجبت بالنون و التاء المثناة و الجيم، فينبغى أن يقرأ على بناء المجهول إشارة إلى اهتمامهم بشأن تلك الفتنة، و قرأ بعضهم على بناء المعلوم أى اختار بعده هداية الخلق بموسى فى فتنة، فهى منصوبة بالظرفية، و يرد عليه أنه على هذا كان الصواب حندسا، و فى بعض نسخ الكتاب و غيره أتاحت بالتاء المثناة الفوقانية و الحاء المهملة على بناء المفعول، من قولهم تاح له الشىء و أتاحت له أى قدر و تهيأ و هذه أظهر النسخ. و فى إعلام الورى انتجبت بعده موسى، و انتجبت بعده فتنة عمياء حندس إلا أن خيط فرضى إلخ و فى بعض النسخ أنجحت بالنون و الباء الموحدة و الحاء المهملة من نباح الكلب، و قوله: لأن خيط فرضى إما علة لانتجاب موسى كما فى الإعلام، أو لما يدل عليه الفتنة من كون ما ادعوه من الوقف باطلا، و الأظهر إلا أن كما مر فى الإعلام بتشديد إلا أو تخفيفه، و فى كتاب غيبة النعمانى أيضا إلا أن، و فيه بعده: و حجتى لا تخفى و أوليائى بالكأس الأوفى يسقون أبدال الأرض، و قرأ بعض الأفاضل أنيخت بالنون و الخاء المعجمة، و قال: الإناخة الإسقاط و منه يقال للأسد: المنىخ لإسقاطه و كسره كل صيد، موافقا لما يجىء من قولهم، بهم أذفع كل فتنة عمياء حندس و الباء للسببية و الفتنة الضلال و الإضلال، و قوله: لأن، استدلال على سقوط الفتنة، انتهى. و نسبة العمى إلى الفتنة على المجاز لتأكيد عمى أهلها و الحندس بالكسر الظلمة الشديدة و الليل المظلمة، و المراد بالفتنة قول بعض الأصحاب بالوقف على الصادق عليه السلام و هم الناوسية، أو قول كثير من الأصحاب بالوقف على موسى عليه السلام و على بعض الوجوه المتقدمة ما وقع فى زمانه عليه السلام من ظلم هارون و حبسه إياه. و

الخيط السلك الذى ينتظم فيه اللؤلؤ ونحوه من الجواهر، شبه به اتصال الحجج بعضهم ببعض و فرض طاعتهم فى كل عصر، فإن ذلك ينظم درارى الإمامة و لئاليها كما شبهوا بالحبل فى قوله تعالى:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ

و أمثاله، و قيل: الخيط هو القرآن و الأول أنسب بقوله: فرضى ، و يحتمل أن يراد بخيط الفرض الشرائع و الأحكام، فإنها المحوجة إلى وجود الإمام فى كل عصر، و الحجة الإمام أو البرهان الدال عليه. و أن أوليائى أى الأئمة عليهم السلام أو شيعتهم يسقون على المعلوم أو المجهول و على الثانى المجهول أظهر، و فى الأعلام و العيون: لا يشقون، من الشقاوة أو الشقاء بمعنى التعب، و فى الإكمال: لا يسبقون، على المجهول، و ليس فيها بالكأس الأوفى، و فيها: إلا من جحد. قوله: فى على هو فى محل مفعول الجاحدين، أى الجاحدين النص فى على و فى أكثر نسخ العيون و غيره الجاحدين عند انقضاء مدة عبدى موسى حبيبي و خيرتى أن المكذب بالثامن مكذب بكل أوليائى و على وليى إلخ فقوله: حبيبي مفعول الجاحدين. و الأعباء جمع عبء بالكسر و هى الأثقال، و المراد هنا العلوم التى أوحى بها إلى الأنبياء أو الصفات المشتركة بين الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام من العصمة و العلم و الشجاعة و السخاوة و أمثالها، و فى القاموس: الضلعة القوة و شدة الأضلاع، و هو مضلع لهذا الأمر و مضطلع أى قوى عليه، و قال: العفريت النافذ فى الأمر البالغ فيه مع دهاء، و فى النهاية: العفرية النفرية الداهى الخبيث الشرير، و منه العفريت، و قال: العفريت القوى المشيطان الذى يعفر قرنه، و التاء فيه للإلحاق بقنديل، انتهى. و المراد بالعفريت هنا المأمون لعنه الله و العبد الصالح ذو القرنين، لأن طوس من بنائه، و قد صرح به فى رواية النعمانى لهذا الخبر، و المراد بشر الخلق هارون حق القول منى أى ثبت قضائى و سبق وعدى و هو لأسرته على بناء المجرد من باب نصر و شفעתه على بناء التفعيل، أى قبلت شفاعته و أكمل فى سائر الكتب: ثم أكمل، على بناء الأفعال أو التفعيل، و ذلك إشارة إلى الإمامة و الوصاية و الولاية رحمة حال عن ابنه أو مفعول له لأكمل، و كمال موسى علمه و أخلاقه أو قوته على دفع كيد الأعداء، و البهاء: الحسن، أى حسن الصورة و السيرة معا من الزهد و الورع و ترك الدنيا و الاكتفاء بالقليل من المطعم و

الملبس. و تتهادى رؤوسهم على بناء المجهول أى يرسلها بعضهم إلى بعض هدية، قال فى المصباح: تهادى القوم أهدى بعضهم إلى بعض، و الترك و الديلم طائفتان كانا من المشركين، و الرنة بالفتح أهدى بعضهم إلى بعض، و الترك و الديلم طائفتان كانا من المشركين، و الرنة بالفتح الصياح فى المصيبة بهم أذفع أى بعبادتهم و دعائهم أو إذا أدركوا زمان القائم عليه السلام أو فى الرجعة، و الزلازل : رجفات الأرض أو الشبهات المزلزلة المضلة، و الآصار الأثقال أى الشدائد و البلايا العظيمة و الفتن الشديدة اللازمة فى أعناق الخلق كالأغلال.

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ

كأنه منبئ عن صبرهم على تلك المصائب لقوله تعالى:

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ .

مرآة العقول ؛ ج ٦ ، ص ٢١٦

٣- الحديث

١٣٩٠/٣. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ ، عَنْ

الْحَسَنِ بْنِ ظَرِيفٍ ؛

ص: ٦٨٠

٢-٢ . فى «ب» والعيون وكمال الدين والغيبة : «فقلت» .

٣-٣ . فى «بر» والعلل والعيون وكمال الدين والغيبة : «فقال» .

٤-٤ . الغيبة للطوسى ، ص ١٥٤ ، ح ١١٤ ، بسنده عن الكلينى . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ٥٨ ، ح ٢ ؛ وعلل الشرائع ، ص ٩٦ ، ح ٦ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٦٥ ، ح ٣٥ ؛ وكمال الدين ، ص ٣١٣ ، ح ١ ، بسندها عن أحمد بن محمد البرقى ، مع زيادة . وفى تفسير القمى ، ج ٢ ، ص ٢٤٩ ، بسنده عن داود بن القاسم الجعفرى ، إلى قوله : «فأجابه الحسن عليه السلام» ؛ وفيه ، ص ٤٤ ، مضمرا ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٩٩ ، ح ٧٥٦ .

٥-٥ . فى «ف» - «يا أبا جعفر» .

٦-٦ . فى مرآة العقول : «وفيه ذم لأحمد بن محمد بن خالد البرقى ، وكان من أفاخم المحدثين وثقاتهم ، وله تصانيف كثيرة مشهورة لم يبق منها إلا كتاب المحاسن» . وللمزيد راجع مقدمة محاسن البرقى المطبوع بعناية السيّد جلال الدين المحدث رحمه الله .

٧-٧ . قال العلامة الشعرانى : «الأظهر أنّ المراد بها [الحيرة] الغيبة ، ومقصود الراوى دفع القدح فيه بأنّ احمد بن أبى عبدالله وإن كان ضعيفا ، لكنّ الخبر متضمّن للخبر عن الغيب ؛ إذ أخبر بالغيبة قبل عشر سنين من وقوعها» . راجع : حاشية السيّد بدرالدين ، من ٢٨٠ ؛ شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٣٦٠ ؛ مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٠٨ .

٨-٨ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٠ ، ح ٧٥٧ .

و(١) عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي حَمَّادٍ ، عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَالِمٍ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «قَالَ أَبِي لَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ : إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً ، فَمَتَى يَخْفُ عَلَيْكَ أَنْ أَخْلُوَ بِكَ فَأَسْأَلَكَ عَنْهَا ؟ فَقَالَ لَهُ جَابِرٌ : أَيَّ الْأَوْقَاتِ أَحَبَّبْتَهُ ، فَخَلَا بِهِ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ ، فَقَالَ لَهُ : يَا جَابِرُ ، أَخْبِرْنِي عَنِ اللَّوْحِ الَّذِي رَأَيْتَهُ فِي يَدِ أُمِّي فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَمَا أَخْبَرْتِكَ بِهِ أُمِّي أَنَّهُ فِي ذَلِكَ اللَّوْحِ مَكْتُوبٌ .

فَقَالَ جَابِرٌ: أَشْهَدُ بِاللَّهِ (٢) إِنِّي دَخَلْتُ عَلَى أُمِّكَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فَهَنَيْتُهَا بِوَلَادَةِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَرَأَيْتُ (٣) فِي يَدَيْهَا لَوْحًا أَخْضَرَ ظَنَنْتُ (٤) أَنَّهُ مِنْ زُمْرِدٍ ، وَرَأَيْتُ فِيهِ كِتَابًا أَبْيَضَ شَبَهَ (٥) لَوْنِ الشَّمْسِ (٦) ، فَقُلْتُ لَهَا: بِأَبِي (٧) وَأُمِّي (٨) يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ ، مَا هَذَا اللَّوْحُ؟ فَقَالَتْ: هَذَا لَوْحٌ (٩) أَهْدَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ رَسُولِهِ (١٠) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، فِيهِ اسْمُ

ص: ٦٨١

١-١ . في السند تحويل . ويروى عن بكر بن صالح ، الحسن بن ظريف وصالح بن أبي حمّاد ؛ فقد ورد الخبر في كمال الدين ، ص ٣٠٨ ، ح ١ ، والغيبة للطوسى ، ص ١٤٣ ، ح ١٠٨ ، عن صالح بن أبي حمّاد [الرازي] والحسن بن ظريف عن بكر بن صالح .

٢-٢ . في مرآة العقول : «أشهد بالله ، أى أقسم به . وقيل : أشهد ، جملة خبرية ، أى أقول ما أقول بعد هذا عن علم ويقين والباء للقسم ، وإئى بكسر الهمزة ، والجملة جواب القسم ، ومجموع الجواب والقسم استيناف لبيان أشهد» .

٣-٣ . في الاختصاص والعيون وكمال الدين والوفى : «فرايت» .

٤-٤ . فى «ف» : «حتى ظننت» .

٥-٥ . فى «ف» : «شبيه» .

٦-٦ . فى الوافى : «لوحا أخضر ، كأنه كان من عالم الملكوت البرزخى ، وخضرته كناية عن توسطه بين بياض نور عالم الجبروت وسواد ظلمة عالم الشهادة . وإنما كانت مكتوبه أبيض لأنه كان من العالم الأعلى النورى المحض» .

٧-٧ . فى «ف» والاختصاص والعيون وكمال الدين والغيبة للنعمانى : + «أنت» .

٨-٨ . فى «ض ، بر ، بف» وحاشية «ب ، ج» والوفى : + «أنت» .

٩-٩ . فى «بف» وحاشية «بح» والعيون وكمال الدين والغيبة للطوسى : «اللوح» .

١٠-١٠ . فى «ف ، بح» : «رسول الله» .

أَبِي وَ اسْمُ بَعْلِي وَ اسْمُ ابْنِي وَ اسْمُ (١) الأَوْصِيَاءِ مِنْ وُلْدِي ، وَ أَعْطَانِيهِ (٢) أَبِي لِيُبَشِّرَنِي (٣) بِذَلِكَ .

قَالَ جَابِرٌ (٤) : فَأَعْطَنِيهِ (٥) أُمِّي فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ ، فَقَرَأْتُهُ ، وَ اسْتَنْسَخْتُهُ (٦) . فَقَالَ (٧) أَبِي : فَهَلْ (٨) لَكَ يَا جَابِرُ أَنْ تَعْرِضَهُ عَلَيَّ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، فَمَشَى مَعَهُ أَبِي (٩) إِلَى مَنْزِلِ جَابِرٍ ، فَأَخْرَجَ صَحِيفَةً مِنْ رَقٍّ (١٠) ، فَقَالَ (١١) : يَا جَابِرُ ، انْظُرْ فِي كِتَابِكَ لِأَقْرَأَ (١٢) عَلَيْكَ ، فَنَظَرَ جَابِرٌ فِي نُسخَتِهِ ، فَقَرَأَهُ أَبِي ، فَمَا خَالَفَ (١٣) حَرْفٌ حَرْفًا ، فَقَالَ جَابِرٌ : فَأَشْهَدُ (١٤) بِاللَّهِ إِنِّي هَكَذَا رَأَيْتُهُ فِي اللَّوْحِ مَكْتُوبًا :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، هَذَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ لِمُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ وَ نُورِهِ وَ سَفِيرِهِ وَ حِجَابِهِ وَ دَلِيلِهِ ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ مِنْ عِنْدِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، عَظَّمَ يَا مُحَمَّدُ أَسْمَائِي ، وَ اشْكُرْ نِعْمَائِي ، وَ لَا تَجْحَدْ آيَاتِي ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ،

ص: ٦٨٢

-
- ١-١ . فى العيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : «أسماء» .
 - ٢-٢ . فى العيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : «أعطانيه» .
 - ٣-٣ . فى «بر ، بس» و مرآة العقول والاختصاص والعيون وكمال الدين والغيبة للطوسى : «ليسرنى» .
 - ٤-٤ . فى «ف» : - «جابر» .
 - ٥-٥ . فى «ف» : «أعطته» . وفى الغيبة للنعمانى : «فدفعته إلى» بدل «أعطتيه» .
 - ٦-٦ . فى حاشية «ف» : «واستحسنته» .
 - ٧-٧ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى والاختصاص والعيون . وفى المطبوع : + «له» .
 - ٨-٨ . فى «ف» : «هل» بدون الفاء .
 - ٩-٩ . فى العيون وكمال الدين والغيبة للطوسى : + «حتى انتهى» . وفى الاختصاص : + «حتى أتى» .

١٠- ١٠ . «الرَّق» بالفتح : الجِلد يكتب فيه . والكسر لغة قليلة فيه . المصباح المنير ، ص ٢٣٥ (رقق) .

١١- ١١ . فى «ف» : «أبى» .

١٢- ١٢ . هكذا فى النسخ التى قوبلت والوفى . وفى المطبوع : «أنا» .

١٣- ١٣ . فى كمال الدين : «فوالله ما خالف» .

١٤- ١٤ . فى «ض ، بر ، بف» والوفى والاختصاص وكمال الدين : «أشهد» بدون الفاء .

قَاصِمُ الْجَبَّارِينَ ، وَ مُدِيلُ (١) الْمَظْلُومِينَ ، وَ دِيَانُ (٢) الدِّينِ ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ، فَمَنْ رَجَا
غَيْرَ فَضْلِي أَوْ خَافَ غَيْرَ عَدْلِي (٣) ، عَذَّبْتُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ (٤) أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ، فَإِيَّايَ فَاعْبُدْ ، وَ
عَلَيَّ فَتَوَكَّلْ ، إِنِّي لَمْ أَبْعَثْ نَبِيًّا فَأُكْمِلْتُ (٥) أَيَّامُهُ وَ انْقَضَتْ مُدَّتُهُ إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَصِيًّا ، وَ إِنِّي فَضَّلْتُكَ
عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ، وَ فَضَّلْتُ وَصِيكَ (٦) عَلَى الْأَعْوَصِيَاءِ ، وَ أَكْرَمْتُكَ ١/٥٢٨

بِشِبْلَيْكَ (٧) وَ سِبْطَيْكَ : حَسَنٍ وَ حُسَيْنٍ ، فَجَعَلْتُ حَسَنًا مَعْدِنَ عِلْمِي بَعْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ أَبِيهِ ، وَ جَعَلْتُ
حُسَيْنًا خَازِنَ (٨) وَ حِي (٩) ، وَ أَكْرَمْتُهُ بِالشَّهَادَةِ ، وَ خَتَمْتُ لَهُ بِالسَّعَادَةِ ، فَهُوَ أَفْضَلُ مَنْ اسْتُشْهِدَ (١٠)
، وَ أَزْفَعُ الشُّهَدَاءِ دَرَجَةً (١١) ، جَعَلْتُ (١٢) كَلِمَتِي التَّامَّةَ مَعَهُ (١٣) وَ حُجَّتِي الْبَالِغَةَ (١٤) عِنْدَهُ ؛
بِعِزَّتِهِ (١٥) أُثِيبُ وَ أَعَاقِبُ :

أَوَّلُهُمْ عَلِيٌّ سَيِّدُ الْعَابِدِينَ وَ زَيْنُ أَوْلِيَائِي (١٦) الْمَاضِينَ ، وَ ابْنُهُ شِبْهُ (١٧) جَدِّهِ الْمَحْمُودِ مُحَمَّدٌ
الْبَاقِرُ (١٨) عِلْمِي (١٩) وَ الْمَعْدِنُ ...

ص: ٦٨٣

١- ١ . فى العيون : «مذلّ الظالمين» بدل «مديل المظلومين» . يقال : أدبل لنا على أعدائنا ، أى
نُصِرْنَا عَلَيْهِمْ وَكَانَتِ الدَّوْلَةُ لَنَا . وَالدَّوْلَةُ : الْإِنْتِقَالُ مِنْ حَالِ الشَّدَّةِ إِلَى الرِّخَاءِ . رَاجِعُ : النِّهَايَةُ ، ج ٢
، ص ١٤١ (دول) .

- ٢-٢ . فى الغيبة للنعمانى وكمال الدين والاختصاص : + «يوم» .
- ٣-٣ . فى العيون : «عذابى» .
- ٤-٤ . فى «ف» : «لا أعذب عذابه» .
- ٥-٥ . فى مرآة العقول : «فأكملت ، على بناء المجهول ، ويحتمل المعلوم على صيغة التكلم» .
- ٦-٦ . فى الغيبة للطوسى : + «عليًا» .
- ٧-٧ . فى «بف» وحاشية «ج» : «بسليلىك» . وفى حاشية «ب ، ض» : «بسليلىك» .
- ٨-٨ . فى الغيبة للنعمانى : «معدن» .
- ٩-٩ . فى الغيبة للطوسى : «علمى» .
- ١٠-١٠ . فى الغيبة للنعمانى : + «فى» .
- ١١-١١ . فى الغيبة للنعمانى والاختصاص : + «عندى» .
- ١٢-١٢ . فى «بر» : «فجعلت» .
- ١٣-١٣ . فى شرح المازندرانى : - «معه» .
- ١٤-١٤ . فى الوافى : + «إليك» .
- ١٥-١٥ . فى «بس» : «بعزته» .
- ١٦-١٦ . فى «ض ، بح ، بس» والغيبة للطوسى : «أولياء» . ف «الماضين» مضاف إليه .
- ١٧-١٧ . فى «ض» وحاشية «ج» والعيون والغيبة للطوسى : «شبيه» . وفى كمال الدين والغيبة للنعمانى : «سمى» .
- ١٨-١٨ . فى الغيبة للطوسى : + «باقر» .
- ١٩-١٩ . فى الغيبة للنعمانى والعيون وكمال الدين والاختصاص : «لعلمى» . وفى شرح المازندرانى ج ، ٧ ، ص ٣٦٣ : «علمى ، إمّا بكسر العين على أنه مفعول الباقر ... أو بفتح العين واللام على أنه خبر لقوله : وابنه . وعلى الأول خبره : شبه جدّه ، أو محمّد . أو ابنه خبر تقديره : وثانيهم ابنه» .

لِحِكْمَتِي (١) ، سَيَهْلِكُ الْمُرْتَابُونَ فِي جَعْفَرٍ ، الرَّادُّ عَلَيْهِ كَالرَّادِّ عَلَيَّ ، حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَئْكَرَمَنَّ مَثْوَى جَعْفَرٍ ، وَ لَأَسْرَنَّهُ فِي أَشْيَاعِهِ وَ أَنْصَارِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ ، أُتِيحَتْ (٢) بَعْدَهُ بِمُوسَى (٣) فِتْنَةٌ (٤) عَمِيَاءُ

حَدِسٌ (٥)؛ لِأَنَّ (٦) خَيْطَ فَرَضِي (٧) لَا يَنْقَطِعُ ، وَ حُجَّتِي لَا تَخْفَى ، وَ أَنَّ أَوْلِيَائِي يُسْقَوْنَ (٨)
بِالْكَأْسِ الْأَوْفَى (٩) ، مَنْ جَحَدَ (١٠) وَاحِدًا مِنْهُمْ فَقَدْ جَحَدَ نِعْمَتِي ؛ وَ مَنْ غَيَّرَ آيَةً مِنْ كِتَابِي فَقَدْ
أَفْتَرَى عَلَيَّ ؛ وَ يَلُ (١١) لِلْمُفْتَرِينَ الْجَاهِلِينَ _ عِنْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ

ص: ٦٨٤

- ١-١ . في العيون : «لحكمي» .
- ٢-٢ . «أُتِيحت» ، أى قَدَّرت له و أنزلت به ، يقال : تاح له الشيء ، و أُتِيح له الشيء ، أى قَدَّر له
وَأُتِيحَ اللَّهُ لَهُ الشَّيْءُ ، أى قَدَّرَهُ لَهُ وَ أَنْزَلَهُ بِهِ . راجع : الصحاح ، ج ١ ، ص ٣٥٧ ؛ النهاية ، ج ١ ، ص
٢٠٢ (تِيح) . فى «ب» و حاشية «ج» و مرآة العقول : «أُتِيحت» . بمعنى أظهرت أو أُحِلَّت . وفى
حاشية «ج» أيضا : «انتجبت» . وفى «ف» والوافى : «انتجب» . وفى «بس» : «أُنِيخت» من الإناخة
بمعنى الإسقاط . ونقل المازندراني والمجلسي عن بعض النسخ : «أُنَبِحت» من النباح وهو صياح
الكلب . وفى الغيبة للطوسى : «أُنْتج» .
- ٣-٣ . هكذا فى «ب ، ج ، بح» . وفى سائر النسخ والمطبوع : «موسى» .
- ٤-٤ . فى الغيبة للنعمانى : «أُتِيحت بعده فتنة» . وفى الغيبة للطوسى : «انتج بعده فتنة» . وفى
العيون : «انتجبت بعده موسى وانتجبت بعده فتنة» . وفى الاختصاص : «انتجبت بعده موسى
وَأُتِيحت فتنة» . وفى كمال الدين : «وانتجبت بعد موسى فتنة» كلَّها بدل «أُتِيحت بعده موسى فتنة»
 . و«فتنة» منصوبة على الظرفية بتقدير «فى» عند الفيض على ما قرأ الفعل : «انتجب» معلوما ،
ومنصوبة عنده أيضا على المصدر إن قرئ الفعل «أُتِيحت» .
- ٥-٥ . «الحَدِس» : الليل المظلم ، والظلمة . وجمعه : حدائس . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص
٢٠٩ (حدس) . والمراد شديدة .
- ٦-٦ . فى مرآة العقول : «والأظهر : إلا أن ... بتشديد إلا أو تخفيفه» .
- ٧-٧ . فى الوافى : «الفرض : الحجَّة أو الإتيان بها . والكلام استعارة» .

٨-٨ . فى مرآة العقول : « وأن أوليائي ، أى الأئمة عليهم السلام أو شيعتهم . يسقون ، على المعلوم أو المجهول ، وعلى الثانى المجهول أظهر » .

٩-٩ . فى العيون والغيبة للطوسى : « لا يشقون » . وفى كمال الدين : « لا يشقون أبدا » كلاهما بدل « يسقون بالكأس الأوفى » .

١٠-١٠ . فى الغيبة للنعمانى والعيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : « ألا ومن جحد » .

١١-١١ . فى العيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : « وويل » .

موسى عبدى وحبىبى وخيرتى - فى على (١) وليى وناصرى (٢) ، و من أضع عليه أعباء النبوة ، و أمته (٣) بالاضط- لأع بها (٤) ، يقتله عفرية مستكبر ، يدفن فى المدينة - التى بناها العبد الصالح (٥) - إلى جنب شر خلقى ، حق (٦) القول منى لأسرته (٧) بمحمد ابنه و خليفته من بعده و وارث علمه ، فهو معدن علمى و موضع سرى و حجتى على خلقى ، لا يؤء من عبء به إلا (٨) جعلت الجنة مثواه ، و شفعتة فى سبعين (٩) من أهل بيته كلهم قد استوجبوا النار ، و أختم بالسعادة لابنه على وليى و ناصرى ، و الشاهد فى خلقى ، و أمينى على و حى ، أخرج منه الداعى إلى سبلى و الخازن لعلمى الحسن (١٠) ، و (١١) أكمل (١٢) ذلك بابنه (م ح م د) (١٣) رحمة للعالمين ، عليه كمال موسى ،

ص: ٦٨٥

١-١ . قال فى المرآة : « قوله : فى على ، هو فى محل مفعول الجاحدين ، أى الجاحدين النص فى على » . وفى الوافى : - « فى » .

٢-٢ . فى الغيبة للنعمانى : « إن المكذب به كالمكذب بكل أوليائي ، وهو وليى و ناصرى » ؛ وفى العيون وكمال الدين والغيبة للطوسى : « إن المكذب بالثامن مكذب بكل أوليائي ، وعلى وليى

وناصرى» ؛ وفى الاختصاص : «فإنّ المكذب لأحدهم المكذب لكلّ أوليائى ، وعلىّ وليّى وناصرى» كلّها بدل «فى علىّ وليّى وناصرى» .

٣-٣ . فى حاشية «ج» : «امتحنته» . وفى العيون : «أمنحه» . وفى الغيبة للطوسى : «أمتعه» .

٤-٤ . فى الغيبة للنعمانى : + «وبعده خليفتى علىّ بن موسى الرضا عليه السلام» .

٥-٥ . المراد بالعبد الصالح ذوالقرنين ، فإنّ بناء طوس ينسب إليه . وشرّ الخلق كناية عن هارون الرشيد ، فإنّه مدفون هناك . راجع : شرح المازندرانى ، ج ٧ ، ص ٣٦٥ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٩٩ .
٦-٦ . فى «ج» : «وحقّ» .

٧-٧ . فى الغيبة للنعمانى وكمال الدين والاختصاص : «لأقرنّ عينه» . وفى العيون والغيبة للطوسى : «لأقرنّ عينيه» .

٨-٨ . فى الغيبة للنعمانى والعيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : - «لا يؤمن به عبد إلاّ» .

٩-٩ . فى الاختصاص والغيبة للطوسى وللنعمانى : + «ألف» .

١٠-١٠ . فى «بس» : - «الحسن» .

١١-١١ . فى الغيبة للنعمانى والعيون وكمال الدين والاختصاص والغيبة للطوسى : «ثمّ» .

١٢-١٢ . يجوز على بناء الإفعال والتفعيل ، والنسخ أيضا مختلفة .

١٣-١٣ . فى «ف» : «محمّد» . وفى الاختصاص والعيون وكمال الدين والغيبة للطوسى والنعمانى : - «م ح م د» .

وَبَهَاءِ عِيسَى ، وَصَبْرُ أَيُّوبَ ، فَيَذَلُّ (١) أَوْلِيَائِي فِي زَمَانِهِ ، وَتُتَهَادَى رُؤُوسُهُمْ كَمَا تُتَهَادَى رُؤُوسُ
التُّرْكِ وَالدَّيْلِمِ ، فَيُقْتَلُونَ وَيُحْرَقُونَ وَيَكُونُونَ خَانِفِينَ مَرْعُوبِينَ وَجِلِينَ (٢) ، تُصَبِّغُ (٣) الْأَعْرُضَ
بِدِمَائِهِمْ ، وَيَنْفُسُو الْوَيْلَ وَالرَّئِنَةَ (٤) فِي نِسَائِهِمْ ، أَوْلِيكَ أَوْلِيَائِي حَقًّا ، بِهِمْ أَدْفَعُ كُلَّ فِتْنَةٍ عَمِيَاءَ حِنْدِسٍ
، وَبِهِمْ أَكْشِفُ الزَّلَازِلَ ، وَ أَدْفَعُ (٥) الْأَاصَارَ (٦) ٧ . فى «بر» : «الأصلال والأعالال» بالمهملتين .
و«الأصلال» : جمع الصّلّ : الداهية . و«الأعالال» : جمع العلة : المرض . (٧) وَ الْأَعْغَ لَالَ
(٨) «أَوْلِيكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأَوْلِيكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ» (٩) .

قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَالِمٍ: قَالَ أَبُو بَصِيرٍ: لَوْ (۱۰) لَمْ تَسْمَعْ فِي ذَهْرِكَ إِلَّا هَذَا الْحَدِيثَ لَكَفَاكَ ،
فَصُنَّهُ (۱۱) إِلَّا عَنِ أَهْلِهِ. (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام فرماید: پدرم بجابر بن عبد الله انصاری فرمود: من با تو کاری دارم، چه وقت برایت آسان تر است که ترا تنها بینم و از تو سؤال کنم؟ جابر گفت: هر وقت شما بخواهی، پس روزی با او در خلوت نشست و باو فرمود: در باره لوحی که آن را در دست مادرم فاطمه علیها السلام دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله دیده ئی و آنچه مادرم بتو فرمود که در آن لوح نوشته بود، بمن خبر ده. جابر گفت: خدا را گواه میگیرم که من در زمان حیات رسول خدا صلی الله علیه و آله خدمت مادرت فاطمه علیها السلام رفتم و او را بولادت حسین علیه السلام تبریک گفتم، در دستش لوح سبزی دیدم که گمان کردم از زمرد است و مکتوبی سفید در آن دیدم که چون رنگ خورشید (درخشان) بود. باو عرض کردم: دختر پیغمبر! پدر و مادرم قربانت، این لوح چیست؟ فرمود: لوحی است که خدا آن را برسولش صلی الله علیه و آله اهدا فرمود، اسم پدرم و اسم شوهرم و اسم دو پسر و اسم اوصیاء از فرزندانم در آن نوشته است و پدرم آن را بعنوان مژدگانی بمن عطا فرموده. جابر گوید: سپس مادرت فاطمه علیها السلام آن را بمن داد. من آن را خواندم و رونویسی کردم پدرم باو گفت: ای جابر! آن را بر من عرضه میداری؟ عرض کردم: آری. آنگاه پدرم همراه جابر بمنزل او رفت، جابر ورق صحیفه ئی بیرون آورد. پدرم فرمود: ای جابر، تو در نوشته ات نگاه کن تا من برایت بخوانم، جابر در نسخه خود نگریست و پدرم قرائت کرد، حتی حرفی با حرفی اختلاف نداشت. آنگاه جابر گفت: خدا را گواه میگیرم که این گونه در آن لوح نوشته دیدم: »

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

« این نامه از جانب خداوند عزیز حکیم است برای محمد پیغمبر او، و نور و سفیر و دربان (واسطه میان خالق و مخلوق) و دلیل او، که روح الامین (جبرئیل) از نزد پروردگار جهان بر او نازل شود. ای محمد اَسْمَاء مرا (ائمه و اوصیاءت را - از مجلسی (ره-) بزرگ شمار و نعمتهای مرا سپاسگزار و الطاف مرا انکار مدار. همانا منم خدائی که جز من شایان پرستشی نیست، منم شکننده جباران و دولت رساننده بمظلومان و جزا دهنده روز رستاخیز، همانا منم خدائی که جز من شایان پرستشی نیست، هر که جز فضل مرا امیدوار باشد (باینکه خود را مستحق ثواب من داند) و از غیر عدالت من بترسد، (باینکه کیفر مرا ستم انگارد) او را عذابی کنم که هیچ یک از جهانیان را نکرده باشم، پس تنها مرا پرستش کن و تنها بر من توکل نما. من هیچ پیغمبری را مبعوث نساختم که دورانش کامل شود و مدتش تمام گردد، جز اینکه برای او وصی و جانشینی مقرر کردم. و من ترا بر پیغمبران برتری دادم و وصی ترا بر اوصیاء دیگر، و ترا بدو شیر زاده و دو نوه ات حسن و حسین گرامی داشتم، و حسن را بعد از سپری شدن روزگار پدرش کانون علم خود قرار دادم و حسین را خزانه دار وحی خود ساختم و او را بشهادت گرامی داشتم و پایان کارش را بسعادت رسانیدم، او برترین شهادت و مقامش از همه آنها عالیتر است. کلمه تامه (معارف و حجج) خود را همراه او و حجت رسای خود (براهین قطعی امامت) را نزد او قرار دادم، بسبب عترت او پاداش و کیفر دهم. نخستین آنها سرور عابدان و زینت اولیاء گذشته من است. و پسر او که مانند جد محمود (پسندیده) خود محمد است، او شکافنده علم من و کانون حکمت من است. و جعفر است که شک کنندگان در باره او هلاک میشوند، هر که او را نپذیرد (خود او را بامامت نپذیرد یا سخنش را باطاعت) مرا نپذیرفته، سخن و وعده پابرجای من است که: مقام جعفر را گرامی دارم و او را نسبت به پیروان و یاران و دوستانش مسرور سازم. پس از او موسی است که (در زمان او) آشوبی سخت و گیج کننده فرا گیرد، زیرا رشته وجوب اطاعت من منقطع نگردد و حجت من پنهان نشود و همانا اولیاء من با جامی سرشار سیر آب شوند. هر کس یکی از آنها را انکار کند، نعمت مرا انکار کرده و آنکه یک آیه از کتاب مرا تغییر دهد، بر من دروغ بسته است. پس از گذشتن دوران بنده و دوست و برگزیده ام موسی، وای بر دروغ بندان و منکرین علی (امام هشتم علیه السلام) و دوست و یاور من و کسی که بارهای سنگین نبوت

را بدوش او گذارم و بوسیله انجام دادن آنها امتحانش کنم (گویا اشاره پذیرفتن امر دشوار ولایت عهدیست) او را مردی پلید و گردنکش (مأمون) میکشد و در شهری که (طوس) بنده صالح (ذو القرنین) آن را ساخته است، پهلوی بدترین مخلوقم (هارون) بخاک سپرده می شود، فرمان و وعده من ثابت شده که: او را بوجود پسرش و جانشین و وارث علمش محمد مسرور سازم، او کانون علم من و محل راز من و حجت من بر خلقم میباشد، هر بنده ئی باو ایمان آورد، بهشت را جایگاهش سازم و شفاعت او را نسبت بهفتاد تن از خاندانش که همگی سزاوار دوزخ باشند بپذیرم. و عاقبت کار پسرش علی را که دوست و یاور من و گواه در میان مخلوق من و امین وحی من است بسعدت رسانم. از او بوجود آورم دعوت کننده بسوی را هم و خزانه دار علمم حسن (امام عسکری علیه السلام) را. و این رشته را بوجود پسر او «م ح م د» که رحمت برای جهانیانست کامل کنم، او کمال موسی و رونق عیسی و صبر ایوب دارد. در زمان (غیبت) او دوستانم خوار گردند و (ستمگران) سرهای آنها را برای یک دیگر هدیه فرستند، چنان که سرهای ترک و دیلم (کفار) را بهدیه فرستند، ایشان را بکشند و بسوزانند و آنها ترسان و بیمناک و هراسان باشند، زمین از خونشان رنگین گردد و ناله و وا ویلا در میان زنانشان بلند شود، آنها دوستان حقیقی منند. بوسیله آنها هر آشوب سخت و تاریک را بزدایم و از برکت آنها شبها و مصیبات و زنجیرها را بردارم، درودها و رحمت پروردگارش بر آنها باد، و تنها ایشانند، هدایت شدگان. عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در دوران عمرت جز این حدیث نشنیده باشی، ترا کفایت کند، پس آن را از نااهلش پنهان دار.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۴

[ترجمه کمره ای]:

۳- از ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) که فرمود: پدرم به جابر بن عبد الله انصاری گفت: من به تو نیازی دارم، کی بر تو هموار است که من با تو خلوت کنم و از آن نیاز خود بپرسم؟ جابر به او

گفت: هر وقت تو دوست داری، یک روزی با او تنها شد و به او فرمود: ای جابر، به من از آن لوحی که در دست مادرم فاطمه (علیها السلام) دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دیدی گزارش بده و از آنچه که مادرم به تو گزارش داد که در آن لوح نوشته است، در پاسخ او گفت: من خدا را گواه می گیرم که یک روز در زندگی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزد مادرت فاطمه رفتم و او را به ولادت حسین (علیه السلام) مبارک باد گفتم، و در دستش لوح سبزی دیدم که به گمانم از زمرد بود و در آن نوشته سپیدی به مانند رنگ آفتاب بود، به او گفتم: پدرم و مادرم قربانت، ای دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، این لوح چیست؟ فرمود: این لوحی است که خدا آن را به رسول خود هدیه کرده و در آن است نام پدرم و نام شوهرم و نام دو پسر و نام امامان از فرزندانم و پدرم برای مژدگانی، آن را به من داده است، جابر گوید: مادرت فاطمه (علیها السلام) آن را به دست من داد و آن را خواندم و از آن رو نویس کردم، پدرم به او گفت: ای جابر، می توانی آن را به من بنمائی؟ گفت: آری، پدرم با او به خانه جابر رفت و او صحیفه ای از پوست آهو (از برگ کاغذ) در آورد، پدرم فرمود: ای جابر، در نوشته خود نگاه کن تا من آن را بخوانم، جابر در نسخه خود نظر داشت و پدرم آن را خواند و یک حرف، اختلاف نداشت. جابر گفت: من خدا را گواه می گیرم که به راستی همچنین دیدم که در لوح نوشته بود: به نام خدای بخشاینده مهربان این نامه ای است که از خداوند عزیز حکیم برای محمد (صلی الله علیه و آله) بنده و نور و سفیر و حجاب و دلیل حضرت او، روح الامین آن را از نزد رب العالمین آورده است، ای محمد، اسماء مرا بزرگ شمار و نعمت های مرا شکرگزار و لطفهای مرا انکار مدار، به راستی، منم، من که خدایم، نیست شایسته پرستشی جز من که شکننده جباران و انتقام جو برای ستمکشان و سزاده روز رستاخیزم، به راستی منم خدا، نیست شایسته پرستشی جز من، هر که جز فضل مرا امید دارد و جز از عدل من ترسد، او را چنان کیفری دهم که هیچ کدام از جهانیان را چونانه کیفر ندهم، پس مرا پیرست و همان بر من توکل کن، به راستی، من پیغمبری گسیل نکردم که روزگارش را به پایانرسانم و عمرش به سر آید جز آنکه برای او وصیی مقرر ساخته ام، به راستی، من تو را بر پیغمبران، برتری دادم و وصی تو را بر همه اوصیاء برتری نهادم و تو را به دو شیر-بچه ات-ارجمند ساختم و به دو دخترزاده ات حسن و حسین، حسن را پس از پدرش کان دانش نمودم و حسین را

گنجبان وحی خویش، او را به شهادت گرامی داشتیم و به سرانجام سعادتش واداشتم، پس او بهتر شهید است و از همه شهیدان بلندپایه تر، من کلمه تامه خود را همراه او کردم و حجت رسای خویش را نزد او نهادم به وسیله خاندان او پاداش دهم و کیفر نهم. اول آنان: علی سید عابدان و زیور دوستان گذشته این سامان. دوم: پسرش همانند جدّ ستوده اش محمد، شکافنده دانشم و معدن حکمت، محققاً هلاک شوند آنان که شک کنند در باره: سوم آنها جعفر: آنکه او را نپذیرد، مرا نپذیرفته، گفتار بر جای من است که: هر آینه گرامی دارم ایستگاه جعفر را و او را در باره پیروان و یاران، و دوستانش شاد سازم، پس از وی. چهارمشان: موسی است که اندر آشوبی دچار است (که بر او روا شود آشوبی خ ل که در گیرد و برگزیدنش برای خود آشوبی خ ل) سخت و نابینا و تار، زیرا رشته قرار داد من نبرد و حجت من نهان نماند و به راستی دوستانم از جام سرشار بنوشند، هر که یکی از آنها را منکر باشد، محققاً منکر نعمت من است و هر که یک آیه از کتاب مرا بر گرداند بر من افتراء بسته، وای بر افتراء بندهای منکر، در هنگام سر آمدن مدت موسی (علیه السلام) بنده و دوستم. وای بر کسانی که افتراء بستند و منکر شدند. پس از در گذشت موسی (علیه السلام)، دوست من و برگزیده من، حجت: پنجم: علی (علیه السلام) را که ولی و ناصر من است و آن کس است که من بارهای وظائف نبوت را به دوش او نهم و او را به اطلاع کامل بدانها بیازمایم، دیو گردن فرازی، او را بکشد، در شهری که آن را بنده شایسته ای ساخته، به خاک رود (مقصود از عفریت در اینجا مأمون است و مقصود از بنده شایسته: ذو القرنین است که طوس را ساخته - از مجلسی ره-) در کنار بدترین آفریده هایم (یعنی هرون الرشید) گفتار من این است که او را به پسرش: ششم آنها: محمد (امام جواد علیه السلام) شاد کنم که جانشین او است، پس از وی و وارث دانش او است، پس معدن علم و جایگاه سِرّ من باشد بر خلق من، بنده ای به او معتقد نشود جز آنکه بهشتش جای سازم و شفاعت او را در هفتاد کس از خاندانش که سزاوار دوزخ باشند بپذیرم، و سر انجام سعادت را نصیب پسر او: هفتم: علی (امام نقی علیه السلام) را که ولی و ناصر من است و گواه من است در خلق من و امین من است بر وحی من و از او بر آور، آنکه به راه و کیش من دعوت کند و گنجبان دانش من باشد: هشتم حسن (امام عسکری علیه السلام) را و کامل گردانم این سلسله امامت را به پسر او: نهم (از اولاد حسین علیه السلام) که

م ح م د باشد و رحمت بر جهانیان و دارای کمال موسی و بهای عیسی و صبر ایوب است، در دوران او دوستانم خوار شوند و سر آنها را دشمنان به هم پیشکش کنند چنانچه سرهای ترک و دیلم را به هم پیشکش نمایند، آنها را بکشند و بسوزانند و در ترس باشند، مرعوب و هراسان و زمین از خونشان رنگین گردد، وای وای و شیون در میان زنان آنها فاش و آشکار شود، آنان به راستی دوستان من باشند و به وسیله آنها دفع کنم هر فتنه پیچیده و تاری را و برای آنها بردارم زمین لرزه ها و بارهای سنگین و زنجیر گران را، آنانند که خاص بر آنها است صلوات از پروردگار آنها، به همراه رحمت و مهر و آنانند هم آن هدایت شده ها. عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در عمر خود جز این حدیث را نشنوی، برای تو بس است، آن را از جز اهلش نگهدار.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم به جابر بن عبد الله انصاری گفت: من به تو نیازی دارم، کی آسوده خاطری تا با تو مجلس خلوتی داشته باشم و از شما بپرسم؟ جابر به او گفت: هر وقت تو دوست داری، یک روزی با او تنها شد و به او فرمود: ای جابر، به من از آن لوحی که در دست مادرم فاطمه علیها السلام دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله دیدی خبر ده و از آنچه که مادرم به تو گزارش داد که در آن لوح نوشته است در پاسخ او گفت: من خدا را گواه می گیرم که یک روز در زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد مادرت فاطمه رفتم و او را به ولادت حسین علیه السلام تبریک گفتم و در دستش لوح سبزی دیدم که به گمانم از زمرد بود و در آن نوشته سپیدی به مانند رنگ آفتاب بود به او گفتم: پدرم و مادرم قربانت ای دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله این لوح چیست؟

فرمود: این لوحی است که خدا آن را به رسول خود هدیه کرده و در آن است نام پدرم و نام شوهرم و نام دو پسر و نام امامان از فرزندانم و پدرم برای مؤذگانی آن را به من داده است جابر گوید: مادرت

فاطمه علیها السلام آن را به دست من داد و آن را خواندم و از آن رونویس کردم، پدرم به او گفت: ای جابر، می توانی آن را به من بدهی؟ گفت: آری پدرم با او به خانه جابر رفت و او صحیفه ای از پوست آهو (از برگ کاغذ) درآورد پدرم فرمود: ای جابر در نوشته خود نگاه کن تا من آن را بخوانم جابر در نسخه خود نظر انداخت و پدرم آن را خواند و یک حرف اختلاف نداشت. جابر گفت: من خدا را گواه می گیرم که به راستی همچنین دیدم که در لوح نوشته بود:

به نام خدای بخشاینده مهربان

این نامه ای است که از خداوند عزیز حکیم برای محمد صلی الله علیه و آله بنده و نور و سفیر و حجاب و دلیل حضرت او، روح الامین (جبرئیل) آنرا از نزد رب العالمین آورده است ای محمد، اسماء مرا بزرگ شمار و نعمت های مرا شکر گزار و لطفهای مرا انکار مکن، به راستی من خدایم نیست شایسته پرستشی جز من که شکننده جباران و انتقام جو برای ستمکشان و جزادهنده روز رستاخیزم، به راستی منم خدا، نیست شایسته پرستشی جز من، هرکس به غیر فضل و رحمت من امیدوار باشد و جز از عدل من بترسد. و او را چنان کیفری دهم که هیچکدام از جهانیان را چنین کیفری را نداده باشم پس تنها مرا پرستش کن و بر من توکل نما به راستی من هیچ پیامبری را مبعوث نکردم که دورانش کامل شود و مدتش تمام گردد و عمرش به سر آید جز آنکه برای او وصیی معین کرده ام به راستی، من تو را بر پیامبران برتری دادم و وصی تو را بر همه اوصیاء برتر ساختم و تو را به دو شیر - بچه ات و دو دخترزاده ات حسن و حسین، ارجمند ساختم حسن را پس از پدرش کان دانش نمودم و حسین را گنجان وحی خویش، او را به شهادت گرامی داشتم و به سرانجام سعادتش واداشتم پس او بهترین شهید است و از همه شهیدان بلندپایه تر، من کلمه تامه خود را همراه او کردم و حجت رسای خویش را نزد او نهادم به وسیله خاندان او پاداش و کیفر دهم نخستین آنها سرور عابدان و زینت اولیاء گذشته من است و پسر که مانند جد پسنندیده آن حضرت محمد صلی الله علیه و آله است او (امام باقر) شکافنده علم و کانون حکمت است و سومی آنها جعفر است هرکس او را نپذیرد مرا نپذیرفته سخن و گفتارش پابرجاست مقام او را گرامی می دارم و او را نسبت به پیروان

و یارانش خوشحال می سازم. و در شهر (طوس) که بنده صالح من (ذو القرنین) آن را ساخته در کنار بدترین مخلوق من (هارون) بخاک سپرده می شود. پنجمین نفر بعد از او موسی است که در زمان او آشوبی برپا خواهد شد زیرا رشته اطاعت از من قطع نشود و حجت من پنهان نگردد و به راستی دوستانم از جام سرشار بنوشند، هرکس که یکی از آنها را منکر شود بیقین منکر نعمت من است هرکس یک آیه از کتاب مرا برگرداند بر من تهمت بسته، وای بر تهمت زنان و دروغ بندگان و منکرین علی (امام هشتم) کسی بار سنگین نبوت را بر دوشش گذارم و با آنها امتحانش کنم او را مردی بدکار و خیره سر خواهد کشت. پنجم علی علیه السلام است که ولی و ناصر من است و آن کس است که من بارهای و وظائف نبوت را بر دوش او نهادم و او را با اطلاع کامل با آنها بیازمایم، دیو گردن فرازی، او را بکشد، در شهری که آن را بنده شایسته ای ساخته به خاک رود (مقصود از عفریت در اینجا مأمون و مقصود از بنده شایسته: ذو القرنین است که طوس را ساخته) در کنار بدترین آفریده هایم (یعنی هارون الرشید).

ششمین آنها: محمد (امام جواد علیه السلام) است شاد کنم جانشین او را که پس از وی وارث دانش اوست پس کانون علم و جایگاه راز من و حجت بر خلق من باشد هر بنده ای که به او ایمان آورد بهشت را جایگاه او قرار دهم و شفاعت او را نسبت به هفتاد تن از خاندانش که همگی سزاوار دوزخ اند بپذیرم علی را که دوست و یاور و گواه در میان مخلوق من و امین وحی من است از او به وجود آورم دعوت کننده به سوی من و خزانه دار علم من امام حسن عسگری علیه السلام و این رشته را به وجود پسر او (م-ح-م-د) است که رحمت برای جهانیان است کامل گردانم. او دارای کمال موسی و بهاء عیسی و صبر ایوب است در دوران غیبت او دوستانم خوار شوند و سر آنها (ستمگران) پیشکش کنند چنانچه سرهای ترک و دیلم (کافران) به هم هدیه کنند. آنها را بکشند و بسوزانند و در ترس باشند، مرعوب و هراسان و زمین را از خونشان رنگین گردد، و شیون در میان زنان آنها بلند و آشکار شود آنان به راستی دوستان حقیقی من اند و به آنها هرفتنه را دفع کنم و از برکات آنها شبها و زنجیرها را بردارم درود و رحمت پروردگارشان بر آنها باد و ایشان تنها هدایت یافتگانند.

عبد الرحمن بن سالم گوید: ابو بصیر گفت: اگر در عمر خود جز این حدیث را نشنیده باشی برای تو کافی است پس آنرا از مردم نااهل پنهان بدار.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۸۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

و ظاهره التحیر فی المذهب، و يمكن أن يكون المراد بهته و خرافته فی آخر عمرة، أو تحيره فی الأرض بعد إخراج أحمد بن محمد بن عيسى إياه من قم، و قيل: معناه قبل الغيبة أو قبل وفاة العسکری علیه السلام و قيل: نقل هذا الكلام عن محمد ابن يحيى وقع بعد إبعاده من قم، و قبل إعادته، و هو زمان حيرة البرقى بزعم جمع أو زمان تردده فی مواضع خارجه من قم حيرانا، و ذلك لأنه كان حينئذ متهما بما قذف به، و لم يظهر بعد كذب ذلك القذف، انتهى. و بالجملة لا يقدر مثل ذلك فی مثله: ضعيف و على بن محمد عطف على محمد بن يحيى و الحسن بن ظريف و صالح بن أبى حماد روي عن بكر بن صالح كما صرح به الصدوق فى العيون و الإكمال، و ما قيل: من أن الحسن و بكر روي عن عبد الرحمن خطأ، و رواه الصدوق أيضا عن ستة من مشايخه منهم والده عن على بن إبراهيم عن أبيه عن بكر عن عبد الرحمن. أى الأوقات منصوب و ظرف زمان أى يخف على أى الأوقات أحببته أنه بدل اشتمال عن ضمير به أشهد بالله أى أقسم به و قيل: أشهد جملة تامة خبرية أى أقول ما أقول بعد هذا عن علم و يقين، و الباء للقسم، و إنى بكسر الهمزة و الجملة جواب القسم، و مجموع القسم و الجواب استئناف لبيان أشهد. فى سورة النور

فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

و فى سورة المنافقين

نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ

انتهى. و الولادة بالكسر، و فى الإكمال: و رأيت فيه كتابة بيضاء شبيهة بنور الشمس، و قيل: كان اللوح الأخضر كان من عالم الملكوت البرزخى، و خضرته كناية عن توسطه بين بياض نور عالم الجبروت و سواد ظلمة عالم الشهادة، و إنما كان مكتوبة أبيض لأنه كان من العالم الأعلى النورى المحض. قولها عليه السلام: و اسم ابني، بتشديد الياء ليسرنى بذلك فيه إشعار بحزنها قبل هذا بخبر قتل الحسين عليه السلام كما مر فى باب مولد الحسين عليه السلام و الرق بالفتح و الكسر: الجلد الرقيق الذى يكتب فيه، و نوره النور الظاهر بنفسه الذى يصير سببا لظهور الأشياء، و الأنبياء و الأئمة عليهما السلام أنوار الله لأنهم سبب لظهور العلوم و المعارف على الخلق، بل لوجود عالم الكون، و فى النهاية السفير الرسول المصلح بين القوم، و أطلق الحجاب عليه صلى الله عليه و آله و سلم من حيث إنه واسطة بين الخلق و بين الله، أو أن له وجهين وجهها إلى الله و وجهها إلى الخلق، و قيل: الحجاب: المتوسط الذى لا يوصل إلى السلطان إلا به. و الدليل: المرشد إلى خفيات الأمور، و الروح الأمين جبرئيل عليه السلام، و المراد بالأسماء أسماء ذاته المقدسة أو الأئمة عليهم السلام كما مر فى التوحيد أنهم الأسماء الحسنى، و النعماء مفرد بمعنى النعمة العظيمة، و هى النبوة و أصولها و فروعها، و المراد بالآلاء سائر النعم الظاهرة و الباطنة، أو الأوصياء عليهم السلام و القاصم الكسر، و الإدالة إعطاء الدولة و الغلبة، و المراد بالمظلومين أئمة المؤمنين و شيعتهم الذين ينصرهم الله فى آخر الزمان. و فى الإكمال و غيره: و مذل الظالمين و ديان الدين، أى المجازى لكل مكلف بما عمل من خير و شر يوم الدين، و فى القاموس الدين بالكسر الجزاء، و قد دنته بالكسر دينا و يكسر، و الإسلام، و العبادة، و فى القاموس الدين بالكسر الجزاء، و قد دنته بالكسر دينا و يكسر، و الإسلام، و العبادة، و الطاعة، و الذل و الحساب و القهر و الغلبة و الاستعلاء و السلطان و الحكم و القضاء، و الديان القهار و القاضى و الحاكم و الحساب و المجازى الذى لا يضيع عملا بل يجزى بالخير و الشر، انتهى. فمن رجا غير فضلى كان المعنى كلما يرجوه العباد من ربهم فليس جزاء

لأعمالهم بل هو من فضله سبحانه، و لا يستحقون بأعمالهم شيئاً من الثواب بل ليس مكافئاً لعشر من أعشار نعمه السابقة على العمل، و إن لزم عليه سبحانه إعطاء الثواب بمقتضى وعده، لكن وعده أيضاً من فضله، و ما توهم من أن المراد رجاء فضل غيره تعالى فهو و إن كان مرجوحاً لكن لا يستحق به العذاب، مع أنه بعيد عن اللفظ و الفقرة الثانية أيضاً مؤيدة لما ذكرنا أعنى قوله: أو خاف غير عدلى ، إذ العقوبات التى يخافها العباد إنما هى من عدله، و من اعتقد أنها ظلم فقد كفر و استحق عقاب الأبد. عذبه عذاباً أى تعذيباً، و يجوز أن يجعل مفعولاً به على السعة لا أعذبه الضمير للمصدر أو للعذاب إن أريد به ما يعذب به على حذف حرف الجر كما ذكره البيضاوى فيأى فأعبد التقديم للحصر فأكملت على بناء المجهول و يحتمل المعلوم على صيغة المتكلم بشبليك أى ولديك، شبههما بولد الأسد فى الشجاعة أو شبهه بالأسد فى ذلك أو هما معاً، و المعنى ولدى أسدك تشبيهاً لأمير المؤمنين عليه السلام بالأسد، و فى القاموس: الشبل بالكسر ولد الأسد إذا أدرك الصيد، و قال : السبط بالكسر ولد الولد، و القبيلة من اليهود و الجمع أسباط، و حسين سبط من الأسباط، أمة من الأمم، و فى النهاية فيه: الحسين سبط من الأسباط، أى أمة من الأمم فى الخير، و الأسباط فى أولاد إسحاق بن إبراهيم الخليل عليه السلام بمنزلة القبائل فى ولد إسماعيل عليه السلام واحد منهم سبط، فهو واقع على الأمة، و الأمة واقعة عليه، و منه الحديث الآخر: الحسن و الحسين سبطا رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أى طائفتان و قطعتان منه، و قيل: الأسباط خاصة الأولاد، و قيل: أولاد الأولاد، و قيل: أولاد البنات. خازن و حياى أى حافظ كلما أوحيته إلى أحد من الأنبياء فهو أفضل الفاء للبيان، و الكلمة التامة إما أسماء الله العظام أو علم القرآن أو الأعم منه و من سائر علوم الله و معارفه أو حجج الله الكائنة فى صلبه كما ورد فى قوله تعالى:

وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ

و قوله تعالى:

وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ عَدْلًا لَّا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ

إنها الأئمة عليهم السلام، أو المراد بالكلمة الإمامة و شرائطها، و المراد بالحجة البالغة أى الكاملة البراهين التى أقامها الله و رسوله على حقية إمامته و إمامة أولاده، أو المعجزات التى أعطاهم أو الشريعة الحققة أو الإيمان المقبول و عترته التسعة المعصومون من أولاده، أى بولايتهم و الإقرار بإمامتهم أثيب لأنها الركن الأعظم من الإيمان و شرط لقبول سائر الأعمال، و بترك ولايتهم يعاقب على أصل الترك و على الأعمال التى أتوا بها للإخلال بالشرط. أوليائى الماضين أى السابقين تخصيصا للفرد الأخرى بالذكر، فإنه عليه السلام زين من مضى و من غير من الأولياء، و ابنه مبتدأ و شبه بالكسر و التحريك نعت له، و المحمود نعت لجده، و محمد عطف بيان للجد أو للابن، و الباقر خبر المبتدأ أو ابنه خبر مبتدأ محذوف أى ثانيهم فالباقر نعت، و فى العيون وغيره: الباقر لعلمى، و يقال بقرة أى فتحه و وسعه. لأكرم من مثوى جعفر أى مقامه العالى فى الدنيا بظهور علمه و فضله على الناس و لأسرته فى أشياعه بكثرتهم و وفورهم و مزيد علمهم و زهدهم و فضلهم، أو المراد مقامه العالى يوم القيامة لشفاعته شيعته و سروره بقبول شفاعته فيهم أو الأعم منهما. قوله: أبيحت، أقول: النسخ فى كتب الحديث هنا مختلفة غاية الاختلاف، ففى أكثر نسخ الكتاب: أبيحت بالباء الموحدة و الحاء المهملة بمعنى أظهرت، يقال: باح بسره و أباحه إذا أظهره، أو من الإباحة و الإحلال أى أباحوا هذا الإثم العظيم، و فى بعضها انتجبت بالنون و التاء المثناة و الجيم، فينبغى أن يقرأ على بناء المجهول إشارة إلى اهتمامهم بشأن تلك الفتنة، و قرأ بعضهم على بناء المعلوم أى اختار بعده هداية الخلق بموسى فى فتنة، فهى منصوبة بالظرفية، و يرد عليه أنه على هذا كان الصواب حندسا، و فى بعض نسخ الكتاب و غيره أتاحت بالتاء المثناة الفوقانية و الحاء المهملة على بناء المفعول، من قولهم تاح له الشىء و أتاحت له أى قدر و تهيأ و هذه أظهر النسخ. و فى إعلام الورى انتجبت بعده موسى، و انتجبت بعده فتنة عمياء حندس إلا أن خيط فرضى إلخ و فى بعض النسخ أنبحت بالنون و الباء الموحدة و الحاء المهملة من نباح الكلب، و قوله: لأن خيط فرضى إما علة لانتجاب موسى كما فى الإعلام، أو لما يدل عليه الفتنة من كون ما ادعوه من الوقف باطلا، و الأظهر إلا أن كما مر فى الإعلام بتشديد إلا أو تخفيفه، و فى كتاب غيبة النعمانى أيضا إلا أن، و فيه بعده: و حجتى لا تخفى و أوليائى بالكأس الأوفى يسقون أبدال الأرض، و قرأ بعض الأفاضل أنيخت بالنون و الحاء

المعجزة، و قال: الإناخة الإسقاط و منه يقال للأسد: المنيح لإسقاطه و كسره كل صيد، موافقا لما يجيء من قولهم، بهم أذفع كل فتنة عمياء حندس و الباء للسببية و الفتنة الضلال و الإضلال، و قوله: لأن، استدلال على سقوط الفتنة، انتهى. و نسبة العمى إلى الفتنة على المجاز لتأكيد عمى أهلها و الحندس بالكسر الظلمة الشديدة و الليل المظلمة، و المراد بالفتنة قول بعض الأصحاب بالوقف على الصادق عليه السلام و هم الناووسية، أو قول كثير من الأصحاب بالوقف على موسى عليه السلام و على بعض الوجوه المتقدمة ما وقع فى زمانه عليه السلام من ظلم هارون و حبسه إياه. و الخيط السلك الذى ينتظم فيه اللؤلؤ و نحوه من الجواهر، شبه به اتصال الحجج بعضهم ببعض و فرض طاعتهم فى كل عصر، فإن ذلك ينظم درارى الإمامة و لئاليها كما شبهوا بالحبل فى قوله تعالى:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ

و أمثاله، و قيل: الخيط هو القرآن و الأول أنسب بقوله: فرضى ، و يحتمل أن يراد بخيط الفرض الشرائع و الأحكام، فإنها المحوجة إلى وجود الإمام فى كل عصر، و الحججة الإمام أو البرهان الدال عليه. و أن أوليائى أى الأئمة عليهم السلام أو شيعتهم يسقون على المعلوم أو المجهول و على الثانى المجهول أظهر، و فى الأعلام و العيون: لا يشقون، من الشقاوة أو الشقاء بمعنى التعب، و فى الإكمال: لا يسبقون، على المجهول، و ليس فيها بالكأس الأوفى، و فيها: إلا من جحد. قوله: فى على هو فى محل مفعول الجاحدين، أى الجاحدين النص فى على و فى أكثر نسخ العيون و غيره الجاحدين عند انقضاء مدة عبدى موسى حبيبي و خيرتى أن المكذب بالثامن مكذب بكل أوليائى و على وليي إلخ فقوله: حبيبي مفعول الجاحدين. و الأعباء جمع عبء بالكسر و هى الأثقال، و المراد هنا العلوم التى أوحى بها إلى الأنبياء أو الصفات المشتركة بين الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام من العصمة و العلم و الشجاعة و السخاوة و أمثالها، و فى القاموس: الضلعة القوة و شدة الأضلاع، و هو مضلع لهذا الأمر و مضطلع أى قوى عليه، و قال: العفريت النافذ فى الأمر البالغ فيه مع دهاء، و فى النهاية: العفرية النفرية الداهى الخبيث الشرير، و منه العفريت، و قال: العفريت القوى المتشيطان الذى يعفر قرنه، و التاء فيه للإلحاق بقنديل، انتهى. و المراد بالعفريت هنا المأمون

لعنه الله و العبد الصالح ذو القرنين، لأن طوس من بنائه، وقد صرح به فى رواية النعمانى لهذا الخبر، و المراد بشر الخلق هارون حق القول منى أى ثبت قضائى و سبق وعدى و هو لأسرته على بناء المجرد من باب نصر و شفيعته على بناء التفعيل، أى قبلت شفاعته و أكمل فى سائر الكتب: ثم أكمل، على بناء الأفعال أو التفعيل، و ذلك إشارة إلى الإمامة و الوصاية و الولاية رحمة حال عن ابنه أو مفعول له لأكمل، و كمال موسى علمه و أخلاقه أو قوته على دفع كيد الأعداء، و البهاء : الحسن، أى حسن الصورة و السيرة معا من الزهد و الورع و ترك الدنيا و الاكتفاء بالقليل من المطعم و الملبس. و تتهدى رؤوسهم على بناء المجهول أى يرسلها بعضهم إلى بعض هدية، قال فى المصباح: تهادى القوم أهدى بعضهم إلى بعض، و الترك و الديلم طائفتان كانا من المشركين، و الرنة بالفتح أهدى بعضهم إلى بعض، و الترك و الديلم طائفتان كانا من المشركين، و الرنة بالفتح الصياح فى المصيبة بهم أذفع أى بعبادتهم و دعائهم أو إذا أدركوا زمان القائم عليه السلام أو فى الرجعة، و الزلازل : رجفات الأرض أو الشبهات المزلزلة المضلة، و الآصار الأثقال أى الشدائد و البلايا العظيمة و الفتن الشديدة اللازمة فى أعناق الخلق كالأغلال.

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ

كأنه منبئ عن صبرهم على تلك المصائب لقوله تعالى:

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ .

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢١٦

ص: ٦٨٦

- ١-١ . فى «ب ، ف» : «تذلل» . وفى «بر ، بف» والوافتى : «فتذلل» . وفى الغيبة للنعمانى : «تستذل» . وفى كمال الدين : «ستذل» . وفى الاختصاص والغبية للطوسى : «سيدلل» .
- ٢-٢ . «الوجل» : الفزع ، وقد وجل يوجل ويوجل ، فهو وجل . النهاية ، ج ٥ ، ص ١٥٧ (وجل) .
- ٣-٣ . فى «ض ، ف» : «تصيغ» بالثقل .
- ٤-٤ . فى العيون وكمال الدين : «الرنين» . و«الرننة» : الصيحة . المصباح المنير ، ص ٢٤١ (رنن) .
- ٥-٥ . فى العيون وكمال الدين والغبية للطوسى والنعمانى : «وأرفع» .
- ٦-٦ . فى الاختصاص والغبية للطوسى : «الإصار» . و«الأصر» : عقد الشىء وحبسه بقهره . يقال : أصرته فهو مأصور . قال الله تعالى : «وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ» [الأعراف
- ٧- : ١٥٧] أى الأمور التى تثبّطهم وتقيدهم عن الخيرات وعن الوصول إلى الثواب . المفردات للراغب ، ص ٧٨ (أصر) .
- ٨-٧ . فى «بر» : «الأصلال والأعلال» بالمهملتين . و«الأصلال» : جمع الصّل : الداهية . و«الأعلال» : جمع العلة : المرض .
- ٨-٨ . البقرة (٢) : ١٥٧ .
- ٩-٩ . فى «بر» : «ولو» .
- ١٠-١١ . فى شرح المازندرانى : «وفى بعض النسخ : فضنّه ، بالضاد المعجمة وتشديد النون ، أمر من الضنّ ، وهو البخل من إفشاء الشىء» .
- ١١-١٢ . الغيبة للنعمانى ، ص ٦٢ ، ح ٥ ، بسنده عن بكر بن صالح . وفى عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٤١ ، ح ٢ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٠٨ ، ح ١ ، بسنده عن عبد الله بن جعفر الحميرى ، عن أبى الخير [كمال الدين : أبى الحسن] صالح بن حمّاد والحسن بن ظريف ، عن بكر بن صالح ، وبطريق آخر أيضا عن بكر بن صالح ؛ الاختصاص ، ص ٢١٠ ، بسنده عن عبد الله بن جعفر الحميرى ، عن الحسن بن ظريف بن ناصح ، عن بكر بن صالح ؛ الغيبة للطوسى ، ص ١٤٣ ، ح ١٠٨ ، بسنده عن عبد الله بن جعفر الحميرى ، عن أبى الخير صالح بن أبى حمّاد الرازى والحسن بن ظريف ، جميعا

، عن بكر بن صالح . وفى الأملى للطوسى ، ص ٢٩١ ، المجلس ١١ ، ح ١٣ ، بسند آخر ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٢٩٦ ، ح ٧٥٥ .

١/٥٢٩

٤- الحديث

١٣٩١/٤ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ ؛ وَ(١) مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ ؛ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ وَهَّابٍ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ (٢) ، قَالَ :

سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرِ الطَّيَّارِ (٣) يَقُولُ: كُنَّا (٤) عِنْدَ مُعَاوِيَةَ أَنَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَ عُمَرُ بْنُ أُمِّ سَلَمَةَ (٥) وَ أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ ، فَجَرَى بَيْنِي وَ بَيْنَ مُعَاوِيَةَ كَلَامٌ ، فَقُلْتُ لِمُعَاوِيَةَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: «أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، ثُمَّ أَخِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، فَإِذَا اسْتَشْهَدَ عَلِيُّ (٦) فَالْحَسَنُ (٧) بْنُ عَلِيٍّ (٨) أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، ثُمَّ ابْنِي الْحُسَيْنُ مِنْ بَعْدِهِ (٩) أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، فَإِذَا اسْتَشْهَدَ (١٠) فَابْنُهُ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (١١) أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ

ص: ٦٨٧

١-١ . فى السند تحويل . ويروى المصنّف عن سليم بن قيس بثلاثة طرق ؛ الأول : على بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن حمّاد بن عيسى ، عن إبراهيم بن عمر اليماني ، عن أبان بن أبي عيَّاش . الثانى : محمّد بن يحيى ، عن أحمد بن محمّد ، عن ابن أبي عمير ، عن عمر بن أُذينة ، عن أبان بن أبي عيَّاش .

الثالث : على بن محمد ، عن أحمد بن هلال ، عن ابن أبي عمير ، عن عمر بن أذينة ، عن أبان بن أبي عيَّاش .

٢-٢ . فى العيون والخصال وكمال الدين والغيبة للنعمانى : + «الهلالى» .

٣-٣ . فى «ج» : + «قال» .

٤-٤ . فى «ف» : «كان» .

٥-٥ . فى حاشية «بح» : «أسلم» . وفى العيون والخصال وكمال الدين : «أبى سلمة» .

٦-٦ . فى «بس» : - «على» .

٧-٧ . فى «ب» : «فابنى الحسن» بدل «فالحسن» .

٨-٨ . فى الغيبة للطوسى : - «بن على» .

٩-٩ . فى الغيبة للطوسى : «فإذا مضى الحسن الحسين» بدل «ثم ابنى الحسين من بعده» .

١٠-١٠ . فى «ف» : «استشهدا» .

١١-١١ . فى الخصال : + «الأكبر» .

— وَ سَتُدْرِكُهُ يَا عَلِيُّ (١) — ثُمَّ ابْنُهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ — وَ سَتُدْرِكُهُ يَا حُسَيْنُ (٢) — ثُمَّ يُكْمَلُهُ (٣) اثْنَى عَشَرَ إِمَامًا تِسْعَةً (٤) مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ» .

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ : وَ (٥) اسْتَشْهَدْتُ (٦) الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ وَ عُمَرَ ابْنَ أُمِّ سَلَمَةَ (٧) وَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ ، فَشَهِدُوا لِي عِنْدَ مُعَاوِيَةَ (٨) .

قَالَ سُلَيْمٌ : وَ قَدْ سَمِعْتُ ذَلِكَ مِنْ سَلْمَانَ (٩) وَ أَبِي ذَرٍّ وَ الْمُقَدَّادِ (١٠) ، وَ ذَكَرُوا أَنَّهُمْ سَمِعُوا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سلیم بن قیس گوید: شنیدم عبد الله بن جعفر طیار گفت: من و حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر بن ام سلمه و اسامة بن زید نزد معاویه بودیم که میان من و معاویه سخن درگرفت. من بمعاویه گفتم: من از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که میفرمود: من نسبت بمؤمنین از خود آنها اولی هستم، سپس برادرم علی بن ابی طالب نسبت بمؤمنین از خودشان اولی است و چون علی علیه السلام شهید شد حسن بن علی نسبت بمؤمنین از خودشان اولی است، آنگاه پس از او پسر حسین نسبت بمؤمنین از خودشان اولی است و چون او شهید شود، پسرش علی بن الحسین نسبت بمؤمنین از خودشان اولی است، ای علی! (بن ابی طالب) تو او را درک میکنی، سپس پسرش محمد بن علی، نسبت بمؤمنین از خودشان اولی است، و ای حسین! تو او را درک میکنی. سپس تو دوازده امام را کامل میکنی، - مقصود ۹ امام از فرزندان حسین است. - عبد الله بن جعفر گوید: من از حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر بن ام سلمه و اسامة بن زید (که در محضر معاویه حاضر بودند) گواهی خواستم، آنها نزد معاویه بسخن من گواهی دادند. سلیم گوید: و من هم این حدیث را از سلمان و ابو ذر و مقداد شنیدم و آنها گفتند: ما این حدیث را از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ایم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۴

[ترجمه کمره ای]:

۴- از سلیم بن قیس، گوید: از عبد الله بن جعفر طیار شنیدم می فرمود: ما نزد معاویه بودیم، من بودم و حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر بن ام سلمه و اسامة بن زید، میان من و معاویه سخنی شد، من به معاویه گفتم که: من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم می فرمود: من نسبت به مؤمنان از خودشان اولی هستم، سپس برادرم علی بن ابی طالب به مؤمنان از خودشان اولی است و

چون علی شهید شود، حسن بن علی به مؤمنان از خودشان اولی است سپس پسر حسین پس از او به مؤمنان از خودشان اولی است و چون شهید شود، پسرش علی بن الحسین بر مؤمنان از خودشان اولی است، ای علی تو محققاً او را درک می کنی (شهادت علی علیه السلام در سال چهل هجری بوده و ولادت امام سجاد در سال ۳۸ هجری بوده است) سپس پسرش محمد بن علی اولی است به مؤمنان از خودشان، و ای حسین تو او را درک می کنی و سپس توئی که از نژاد خود ۱۲ امام آوری و کامل کنی (سپس آنها را تا ۱۲ امام کامل کرد، این جمله از کلام عبد الله بن جعفر است - از مجلسی ره) که همه از اولاد حسین باشند. عبد الله بن جعفر گوید: من، حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر بن ام سلمه بن زید را برای گفتار خود، به گواهی طلبیدم و در حضور معاویه برای من گواهی دادند، سلیم گوید: من این حدیث را از سلمان و ابوذر و مقداد هم شنیدم و گفتند: ما آن را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدیم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۱

[ترجمه آیت الهی]:

۴- سلیم بن قیس، می گوید: از عبد الله بن جعفر طیار شنیدم می فرمود: من و حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر بن ام سلمه و اسامة بن زید، نزد معاویه بودیم میان من و معاویه بحث و درگیری رخ داد.

من به معاویه گفتم: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: من نسبت به مؤمنان از خودشان اولی هستم، سپس برادرم علی بن ابی طالب به مؤمنان از خودشان اولی است و چون علی شهید شود، حسن بن علی به مؤمنان از خودشان اولی است سپس پسر حسین پس از او به مؤمنان از خودشان اولی است و چون شهید شود، پسرش علی بن الحسین بر مؤمنان از خودشان اولی است ای علی (بن ابی طالب) بییقین تو او را درک می کنی.

سپس پسرش محمد بن علی نسبت به مؤمنین از خودشان اولی است و ای حسین تو او را درک می کنی و کامل کنی (مقصود ۹ امامی است که از حسین به وجود می آید).

عبد الله بن جعفر گوید: من، حسن و حسین و عبد الله بن عباس و عمر ابن أم سلمه بن زید را (که همگی نزد معاویه بودند) برای گفتار خود به گواهی طلبیدم و در حضور معاویه برای من گواهی دادند سلیم گوید: من این حدیث را از سلمان و أبو ذر و مقداد هم شنیدم و گفتند: ما آن را از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدیم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۸۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مختلف فيه. قوله: كنا عند معاوية قال بعض الأفاضل: حكاية لما وقع في زمان أحد الثلاثة لأن عمر بن أم سلمة قتل بصفين، انتهى. و لا يخفى ما فيه، لأنه ذكر ابن عبد البر وغيره عمر بن أبي سلمة بن عبد الأسد ابن هلال بن عبد الله بن عمر القرشي المخزومي ربيب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أمه أم سلمة المخزومية أم المؤمنين يكنى أبا حفص، ولد في السنة الثانية من الهجرة بأرض الحبشة و شهد مع علي عليه السلام يوم الجمل و استعمله على فارس و على البحرين، و توفي بالمدينة في خلافة عبد الملك بن مروان سنة ثلاث و ثمانين، و قوله صلى الله عليه وآله و سلم: و ستدرکه یا علی کان لعلی بن الحسین عند شهادة أمير المؤمنين صلوات الله عليه سنتان، لأن

شهادته كانت فى سنة الأربعين من الهجرة، وولادة على بن الحسين فى سنة ثمان و ثلاثين و كان للباقر عند شهادة الحسين عليه السلام أربع سنين تقريبا لأن الشهادة كانت فى سنة إحدى و ستين و ولادة الباقر عليه السلام فى سنة سبع و خمسين على ما ذكره المصنف (ره). و قوله: ثم تكلمة كلام عبد الله بن جعفر، و التكملة التتمة أى ثم ذكرت عند معاوية تتمهم تفصيلا، أو هو من كلام رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم أى ثم تكلمتهم أولى بالمؤمنين من أنفسهم، و الأول أظهر، و فى بعض النسخ بالياء على صيغة المضارع، أى ثم يكمل الرسول صلى الله عليه و آله و سلم اثنى عشر يسميهم.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢١٧

٥- الحديث

١٣٩٢/٥ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

ص: ٦٨٨

١- ١ . فى شرح المازندراني : «كانت له عند وفاة عليّ عليه السلام سنتان» . وفى الخصال : - «وستدرکه يا عليّ» .

٢- ٢ . فى شرح المازندراني : «كانت له عند قتل الحسين عليه السلام ستّ سنين» .

٣- ٣ . فى «ج» : «فتكلمه» . وفى «ف» : «فتكلمه» . وفى حاشية «ج» : «ثمّ تكلمه» . وفى «ب» ، بس ، بـ «ومرآة العقول وكمال الدين : «ثمّ تكلمة» . قال فى المرأة : «وقوله : ثمّ تكلمة ، كلام عبد الله بن جعفر ، و التكملة : التتمة ، أى ثمّ ذكرت عند معاوية تتمهم تفصيلا . أو من كلام رسول الله صلى الله عليه و آله ، أى ثمّ تكلمتهم أولى بالمؤمنين من أنفسهم . و الأول أظهر . وفى بعض النسخ

بالياء على صيغة المضارع ، أى ثم يكمل الرسول صلى الله عليه وآله اثنى عشر يسميهم . وفى المطبوع والعيون والخصال والغيبة للنعمانى : «ثم تكمله» .

٤-٤ . فى «ف» : - «تسعة» .

٥-٥ . فى الغيبة للطوسى : - «و» .

٦-٦ . فى الغيبة للنعمانى : «فاستشهدت» .

٧-٧ . فى «بس» وحاشية «بح» : «أم أسلم» . وفى العيون والخصال وكمال الدين : «أبى سلمة» .

٨-٨ . فى الغيبة للنعمانى : - «لى عند معاوية» .

٩-٩ . فى الغيبة للنعمانى : + «الفارسى» .

١٠-١٠ . فى العيون : + «وأسامة» . وفى كمال الدين : + «وأسامة بن زيد» . وفى الغيبة للنعمانى : «المقداد وأبى ذر» .

١١-١١ . كتاب سليم بن قيس ، ص ٨٣٤ ، ح ٤٢ ، عن أبان ، عن سليم ، مع اختلاف يسير وزيادة . الغيبة للنعمانى ، ص ٩٥ ، ح ٢٧ ، عن محمد بن يعقوب ، عن على بن إبراهيم ، عن أبىه ، عن ابن أبى عمير ، عن ابن أذينة ، عن أبان بن أبى عيَّاش ، عن سليم بن قيس الهلالي ؛ الغيبة للطوسى ، ص ١٣٧ ، ح ١٠١ ، بسنده عن محمد بن يعقوب ، عن محمد بن يحيى ، عن أحمد بن محمد ، عن ابن أبى عمير ... ، وأيضا بطريق آخر عن محمد بن أبى عمير . الخصال ، ص ٤٧٧ ، أبواب الإثنى عشر ، ح ٤١ ، بسنده عن حماد بن عيسى... وأيضا بطريق آخر عن أحمد بن محمد بن عيسى . وفى عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٤٧ ، ح ٨ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٧٠ ، ح ١٥ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن عيسى ، عن محمد بن أبى عمير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٢ ، ح ٧٥٨ .

القاسم ، عن حيان السراج (١) ، عن داود بن سليمان الكسائى (٢) ، عن أبى الطفيل ، قال :

شَهِدْتُ جِنَازَةَ أَبِي بَكْرٍ يَوْمَ مَاتَ ، وَشَهِدْتُ عُمَرَ حِينَ بُويعَ وَعَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَالِسٌ نَاحِيَةً ، فَأَقْبَلَ غُلَامٌ يَهُودِيٌّ جَمِيلُ الْوَجْهِ (٣) ، بِهِ (٤) ، عَلَيْهِ ثِيَابٌ حَسَنَةٌ وَهُوَ مِنْ وُلْدِ هَارُونَ حَتَّى قَامَ عَلَى رَأْسِ عُمَرَ ، فَقَالَ : يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، أَنْتَ أَعْلَمُ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِكِتَابِهِمْ وَأَمْرٍ نَبِيَّهِمْ ؟ قَالَ : فَطَاطَأَ عُمَرَ رَأْسَهُ

، فَقَالَ: إِيَّاكَ أَعْنِي، وَ أَعَادَ عَلَيْهِ الْقَوْلَ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: لِمَ ذَاكَ (٥)؟ قَالَ (٦): إِنِّي جِئْتُكَ مُرْتَاداً (٧) لِنَفْسِي، شَاكِئاً فِي دِينِي، فَقَالَ: دُونَكَ هَذَا الشَّابُّ، قَالَ: وَمَنْ هَذَا الشَّابُّ؟ قَالَ: هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ، وَ هَذَا (٨) أَبُو الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ ابْنَيْ رَسُولِ اللَّهِ، وَ هَذَا زَوْجُ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ.

١/٥٣٠

فَأَقْبَلَ الْيَهُودِيَّ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: أَكْذَاكَ (٩) أَنْتَ؟ قَالَ: «نَعَمْ».

قَالَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ ثَلَاثٍ وَ ثَلَاثٍ وَ وَاحِدَةٍ، قَالَ: فَتَبَسَّمْ

ص: ٦٨٩

١-١ . هكذا في «بف، جر» والوافي . وفي «ب»: «حنان ابن السراج» . وفي «ج، ض، بح، بر» والمطبوع: «حنان بن السراج» . وفي «ف»: «حسان بن السراج» . وفي «بس»: «حنان بن سدير السراج» . والصواب ما أثبتناه، فإنَّ حَيَّانَ السَّرَاجِ هُوَ الْمَذْكُورُ فِي كِتَابِ الرِّجَالِ . رَاجِعْ: رِجَالُ الْكُشِيِّ، ص ٣١٤، الرقمين ٥٦٨ و ٥٦٩؛ و ص ٣١٥، الرقم ٥٧٠؛ و ص ٤٥٩، الرقم ٨٧١؛ رجال ابن داود، ص ٤٥١، الرقم ١٦٤؛ خلاصة الأقوال، ص ٢١٩، الرقم ٥ .

٢-٢ . في «بس»: «الكناسي» . وفي كمال الدين: «الغساني» .

٣-٣ . في «ج، ض، ف، بح، بس»: - «الوجه» .

٤-٤ . في كمال الدين: - «جميل الوجه بهي» . و«البهاء»: الحُسن والجمال . يقال: بها يبهو، إذا

جَمَلُ فَهُوَ بَهِيٌّ فَعِيلٌ بِمَعْنَى فَاعِلٍ . وَيَكُونُ الْبُهَاءُ حُسْنَ الْهَيْئَةِ . الْمَصْبَاحُ الْمُنِيرُ، ص ٦٥ (بهو) .

٥-٥ . في «ف»: «ثم ذاك» . وفي «بر»: - «لم» . وفي الوافي: «لم ذاك، أي لم تسألني عن

هذا» .

٦-٦ . في كمال الدين: «ما شأنك فقال» بدل «لم ذاك قال» .

٧-٧ . ارتاد الرجل الشيء : طلبه . أى طالباً لنفسى ما فيه صلاحها من أمر الدين . راجع : المصباح المنير ، ص ٢٤٥ (رود) .

٨-٨ . فى كمال الدين : «هو» .

٩-٩ . فى «بر» وحاشية «ج» والوفى وكمال الدين والبحار : «أ كذلك» .

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ غَيْرِ تَبَسُّمٍ (١) ، وَقَالَ (٢) : «يَا هَارُونِي ، مَا مَنَعَكَ أَنْ (٣) تَقُولَ سَبْعًا ؟» قَالَ (٤) : «أَسْأَلُكَ عَنْ ثَلَاثٍ ، فَإِنْ أَجَبْتَنِي سَأَلْتُ (٥) عَمَّا بَعْدَهُنَّ ، وَإِنْ لَمْ تَعْلَمْهُنَّ عَلِمْتُ أَنَّهُ (٦) لَيْسَ فِيكُمْ عَالِمٌ (٧) .

قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «فَإِنِّي أَسْأَلُكَ بِالْأَهْلِ الَّذِي تَعْبُدُهُ (٨) ؛ لَيْتَنِي أَنَا (٩) أَجَبْتُكَ فِي كُلِّ مَا تُرِيدُ لَتَدَعَنَّ دِينَكَ ، وَتَتَدْخُلَنَّ فِي دِينِي ؟» قَالَ : مَا جِئْتُ إِلَّا لِذَلِكَ (١٠) ، قَالَ : «فَسَلْ (١١)» .

قَالَ : أَخْبِرْنِي عَنْ أَوَّلِ قَطْرَةٍ دَمٍ قَطَرَتْ (١٢) عَلَيَّ وَجْهَ الْأَعْرَضِ : أَيُّ قَطْرَةٍ هِيَ ؟ وَ أَوَّلِ عَيْنٍ فَاصَتْ عَلَيَّ وَجْهَ الْأَعْرَضِ : أَيُّ عَيْنٍ هِيَ ؟ وَ أَوَّلِ شَيْءٍ (١٣) اهْتَزَّ (١٤) عَلَيَّ وَجْهَ الْأَعْرَضِ : أَيُّ شَيْءٍ هُوَ ؟

فَأَجَابَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ لَهُ (١٥) : أَخْبِرْنِي عَنِ الثَّلَاثِ الْأَخْرَجِ : أَخْبِرْنِي عَنْ مُحَمَّدٍ : كَمْ لَهُ (١٦) مِنْ إِمَامٍ عَدِلٍ ؟ وَ فِي أَيِّ جَنَّةٍ يَكُونُ ؟ وَ مَنْ سَاكِنُهُ (١٧) مَعَهُ فِي جَنَّتِهِ ؟

ص : ٦٩٠

١-١ . فى كمال الدين : - «من غير تبسم» . و«التبسم» : دون الضحك . وله مراتب ، فقولُه : من غير تبسم ، أى من غير تبسم عظيم ، أو واضح بين ، أو من غير أن يكون مقتضى حاله التبسم لحزنه ، أو ضحكا غير ذى صوت ، أو غير كاشف عن أسنانه . راجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٣٦٨ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٥ ؛ مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢١٨ .

٢-٢ . فى «بح» والبحار : «فقال» .

- ٣-٣ . فى «بح» : - «أن» .
- ٤-٤ . فى «ب» + «إئى» .
- ٥-٥ . فى كمال الدين : «فإن علمتهنَّ سألتك» بدل «فإن أجبتنى سألت» .
- ٦-٦ . فى «بس» : «أن» .
- ٧-٧ . فى كمال الدين : «ليس لك علم» .
- ٨-٨ . فى «بح ، بس ، بف» : «تعبد» بدون الضمير .
- ٩-٩ . فى «بر ، بف» : - «أنا» .
- ١٠-١٠ . فى «ب ، بف» وكمال الدين : «لذلك» .
- ١١-١١ . فى «ج» : «فاسأل» .
- ١٢-١٢ . فى مرآة العقول : «قطرت ، على المعلوم من باب نصر ، أو على المجهول من باب التفعيل» .
- ١٣-١٣ . فى «ج» + «هو» .
- ١٤-١٤ . فى «ج ، بر ، بس» وحاشية «بح» وشرح المازندراني : «أهين» .
- ١٥-١٥ . فى «ب ، ف» وكمال الدين والبحار : - «له» .
- ١٦-١٦ . فى كمال الدين : «بعده» .
- ١٧-١٧ . فى «ف» : «ساكنه» على صيغة اسم الفاعل . وفى مرآة العقول : «قوله : ومن ساكنه ، اسم فاعل من باب نصر ، أو ماضى باب المفاعلة . والماضى لتحقق الوقوع كما قيل» . وفى كمال الدين : «الساكن» ، واستظهره فى المرأة . وفى البحار : «يساكنه» .

فَقَالَ (١) : «يَا هَارُونِي ، إِنَّ لِمُحَمَّدٍ (٢) اثْنَيْ عَشَرَ إِمَامَ عَدْلٍ ، لَا يَضُرُّهُمْ خِذْلَانٌ مِّنْ خَذَلَهُمْ ، وَلَا يَسْتَوْحِشُونَ بَخْلَافٍ مِّنْ خَالَفَهُمْ ، وَإِنَّهُمْ فِي الدِّينِ أَرْسَبُ (٣) مِنَ الْجِبَالِ الرَّوَاسِي فِي الْأَرْضِ ؛ وَ مَسْكُنُ (٤) مُحَمَّدٍ فِي جَنَّتِهِ (٥) ، مَعَهُ أَوْلِيكَ الْإِثْنَا عَشَرَ الْأَئِمَّةِ (٦) الْعَدْلِ» .

فَقَالَ: صَدَقْتَ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ؛ إِنِّي لَأَعَجُذُهَا فِي كُتُبِ (٧) أَبِي هَارُونَ، كَتَبَهُ بِيَدِهِ وَأَمَ لَا (٨) مُوسَى عَمِّي عَلَيْهِمَا السَّلَامُ.

قَالَ: فَأَخْبِرْنِي (٩) عَنِ الْوَاحِدَةِ: أَخْبِرْنِي عَنْ وَصِيِّ مُحَمَّدٍ كَمْ يَعِيشُ مِنْ بَعْدِهِ؟ وَهَلْ يَمُوتُ أَوْ يُقْتَلُ؟

قَالَ: «يَا هَارُونِي، يَعِيشُ بَعْدَهُ ثَلَاثِينَ سَنَةً لَا يَزِيدُ (١٠) يَوْمًا وَلَا يَنْقُصُ (١١) يَوْمًا (١٢)»، ثُمَّ يُضْرَبُ ضَرْبَةً هَاهُنَا - يَعْنِي عَلَى قَرْنِهِ (١٣) - فَتُخْضَبُ (١٤) هَذِهِ مِنْ هَذَا».

قَالَ: فَصَاحَ الْهَارُونِي، وَقَطَعَ كُسْتِيحَهُ (١٥) وَهُوَ يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ وَصِيُّهُ، يَنْبَغِي أَنْ تَفُوقَ وَلَا

ص: ٦٩١

-
- ١-١. في «ب، ج، ض، ف، بس» والبحار: «قال».
 - ٢-٢. في كمال الدين: + «من الخلفاء».
 - ٣-٣. يقال: رسب يَرْسُب، إذا ذهب إلى أسفل وإذا ثبت. النهاية، ج ٢، ص ٢٢٠ (رسب).
 - ٤-٤. في «بح»: «وسكن». وفي «بر، بف»: «ويسكن».
 - ٥-٥. في «ف»: «جنة». وفي كمال الدين: «جنة عدن».
 - ٦-٦. في كمال الدين: «الأئمة».
 - ٧-٧. في حاشية «بر، بح» وكمال الدين: «كتاب».
 - ٨-٨. في الوافي وكمال الدين: «وأمله».
 - ٩-٩. في «بس»: «أخبرني» بدون الفاء.
 - ١٠-١٠. في «ب، بح»: «لا تزيد».
 - ١١-١١. في «ب»: «لا تنقص».

۱۲-۱۲ . فی «بف» : - «یوما» .

۱۳-۱۳ . «الْقَرْنُ» : الجانب الأعلى من الرأس ، وجمعه : قرون . القاموس المحيط ، ج ۴ ، ص ۲۵۷ (قرن) .

۱۴-۱۴ . فی «ض ، بر» والبحار : «فیخضب» .

۱۵-۱۵ . «الْكُستِيج» : خيط غليظ يشده الذمى فوق ثيابه دون الزنار ، معرَّبُ كُستى . هذا فى اللغة ، ولكنَّ الفيض صرَّح بتقديم الياء على التاء ثم ترجمه بنفس المعنى المذكور . راجع : القاموس المحيط ، ج ۱ ، ص ۳۱۳ (كستيج) .

تُفَاقَ ، وَ أَنْ تُعْظَمَ وَ لَا تُسْتَضَعَفَ (۱) .

قَالَ : ثُمَّ مَضَى بِهِ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى مَنْزِلِهِ ، فَعَلَّمَهُ مَعَالِمَ الدِّينِ . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابى الطفيل گوید: روزی که ابو بکر مرد، من سر جنازه اش حاضر بودم، و زمانی که با عمر بیعت کردند حضور داشتیم، که علی (بن ابى طالب علیه السلام) گوشه ئى نشستہ بود، جوانی یهودی، خوش صورت زیبا، نیکو لباس که از اولاد هارون (وصى موسى) بود، وارد شد و بالای سر عمر ایستاد و گفت: یا امیر المؤمنین! توئى دانشمندترین این امت بکتابشان و امر نبوت پیغمبرشان؟ عمر سرش را پائین انداخت. یهودی - با تو هستم و سخنش را تکرار کرد. عمر - چرا این سؤال را میکنی؟ یهودی - نزد تو آمده ام تا برای خود راهی بجویم، زیرا در دینم بشک افتاده ام. عمر - دامن این جوان را بگیر. یهودی - این جوان کیست؟ عمر - او علی بن ابى طالب، پسر عموی رسول خدا صلی الله علیه و آله است. او پدر حسن و حسین دو فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله است: او شوهر

فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله است. یهودی متوجه علی علیه السلام شد و گفت: تو چنین هستی؟ فرمود: آری. یهودی - من میخواهم از تو سه مسأله و سه مسأله و یک مسأله بپرسم. علی علیه السلام، لبخندی بدون حقیقت لبخند زد و فرمود: چرا نگفتی هفت مسأله؟. یهودی - برای اینکه سه مسأله خواهم پرسید، اگر جواب گفتی، دنباله آنها را میپرسم و اگر جواب آنها را ندانستی، میدانم که در میان شما دانشمندی نیست. علی علیه السلام - من از تو میپرسم بحق خدائی که پرستش میکنی، اگر هر چه خواهی جوابت گویم، دینت را رها میکنی و بدین من میگرائی؟. یهودی - جز برای این نیامده ام. علی علیه السلام - پس بپرس. یهودی - بمن بگو: اولین قطره خونی که بر روی زمین چکید چه خونی بود؟ و نخستین چشمه ئی که بر روی زمین جاری گشت کدام چشمه بود؟ و اولین چیزی که در روی زمین بجنبش آمد چه بود؟ امیر المؤمنین علیه السلام جوابش فرمود: یهودی گفت: سه مسأله دیگر را بگو: بمن بگو: محمد چند امام عادل (بعنوان وصی و جانشین) دارد؟ و او در کدام بهشت است؟ و چه اشخاصی همراه او در آن بهشت سکونت دارند؟. علی علیه السلام - ای هارونی! محمد دوازده امام عادل دارد که هر که ایشان را واگذارد و رها کند، بآنها زبانی نرسد و آنها از مخالفت مخالفین وحشت نکنند و در امر دین از کوههای پابرجای روی زمین استوارترند و محل سکونت محمد در بهشت خود او است و همراهیان او همین دوازده امام عادل باشند. یهودی - راست گفتی، بخدائی که جز او شایان پرستشی نیست، من اینها را در کتب پدرم هارون دیده ام که با دست خود نوشته و عمویم موسی علیه السلام املا کرده، سپس گفت: آن یک مسأله را بگو، بمن بگو جانشین محمد چند سال پس از او زندگی میکند و آیا خودش میمیرد یا او را میکشند؟. علی علیه السلام - ای هارونی او بعد از پیغمبر ۳۰ سال زندگی میکند بدون یک روز کم و زیاد سپس ضربتی باینجا - یعنی بتارکش - برسد و این ریشش از خون این تارک رنگین شود. راوی گوید: هارونی فریاد کشید و کستی خود را برید و میگفت: گواهی دهم که شایسته پرستشی جز خدای یگانه بی شریک نیست و گواهی دهم که محمد بنده و رسول اوست و تو وصی او هستی، شایسته آنست که تو برتری داشته باشی و بر تو برتری نگیرند و ترا تعظیم کنند و ضعیف نشمارند. سپس علی علیه السلام او را بمنزل خود برد و معالم دین را با او آموخت.

[ترجمه کمره ای]:

۵- از ابی الطفیل، گوید: من حاضر بودم سر جنازه ابو بکر در روزی که مُرد و حضور داشتم هنگامی که با عُمَر بیعت شد، در آن روز علی (علیه السلام) در گوشه ای نشسته بود، که یک جوان یهودی زیباروی، ارجمند با جامه های خوب از فرزندان هرون وارد شد و رفت تا بالای سر عُمَر ایستاد و گفت: ای امیر المؤمنین، تو دانشمندترین این امت هستی به کتابشان و امر پیغمبرشان؟ گوید: عُمَر سر به زیر انداخت، پس آن جوان یهودی گفت: من با تو هستم و آن گفته را بازگو کرد. عُمَر گفت: برای چه؟ جوان یهودی: من نزد تو آمدم برای خود راهی بجویم و در دین خود به شک افتاده ام. عُمَر: برو به این جوان بچسب. جوان یهودی: این جوان که به او رهنمائی کنی کیست؟ عُمَر: این علی بن ابی طالب، پسر عم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و این پدر حسن و حسین، دو پسر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و این شوهر دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است. جوان یهودی، رو به علی (علیه السلام) آورد و گفت: آیا تو چنین هستی؟ علی (علیه السلام): آری، من چنین هستم. جوان یهودی: من می خواهم از شما سه مسأله و سه مسأله و یک مسأله پرسم. علی (علیه السلام) با تبسم تلخی: ای هارونی، چرا نگفتی هفتا. جوان یهودی: من سه تا از شما می پرسم، اگر به من پاسخ دادی، از آنچه دنبال آنها است می پرسم و اگر آنها را ندانی، من می دانم که میان شماها دانشمندی نیست. علی (علیه السلام): من تو را به خدائی که می پرستی سوگند می دهم، اگر من در هر چه خواهی پاسخ تو را بدهم، کیش خود را می گذاری و در کیش من در می آئی؟ جوان یهودی: من نیامدم مگر برای همین. علی (علیه السلام): پس پرس از آنچه خواهی. جوان یهودی: به من گزارش ده: ۱- از نخست چکه خونی که بر روی زمین چکید، چه چکه ای بود؟ ۲- نخست چشمه ای که بر روی زمین جوشید، چه چشمه ای بود؟ ۳- نخست چیزی که بر زمین جنید، چه بود؟ علی (علیه السلام) به او پاسخ داد. جوان یهودی: مرا از سه دیگر آگاه ساز: ۱- بگو بدانم، محمد را

چند رهبر دادخواه در دنبال است؟ ۲- در چه بهشتی جایگزین است؟ ۳- به همراهش در بهشت او، چه کس نشیمن دارد؟ علی (علیه السلام): ای هارونی، به راستی برای محمد ۱۲ تن رهبر و پیشوای دادخواه در دنبال است که هر که آنان را وانهد و بدان ها نگراید برایشان زیانی ندارد و از پایه آنها نکاهد و از هر که با آنها وارونه باشد نهراسند و به راستی، آنان در کیشهای خود از کوههای افراشته بر زمین برجتر باشند، نشیمنگاه محمد در بهشتی است که این دوازده رهبر دادگستر، با وی باشند. جوان یهودی: سوگند بدان خدا که نیست شایان پرستشی با او که راست گفتم، به راستی، من در نوشته های پدرم هارون که با دست خود نوشته و موسی عمویم به وی در خوانده، چنین یافتم، اکنون به من گزارش بده از آن یکی، به من بگو که: وصی محمد چند سال زنده باشد پس از وی و آیا بمیرد و یا کشته شود؟ علی (علیه السلام): ای هارونی، پس از وی سی سال بپاید که نه روزی افزایش و نه بکاهد. سپس به او در اینجا- یعنی بر تار کش - زخمی زنند و این ریش او از این خون سر او، رنگین گردد. جوان یهودی (هارونی): فریادی کشید و دست برد و کستی خود را برید (رشته ای که یهودان روی جامه و زیر زنار بندند) و می گفت: من گواهم که: نیست شایسته پرستشی جز خدا، یگانه است، شریک ندارد و گواهم که محمد بنده و فرستاده او است و به راستی تو وصی او هستی و باید در فراز همه باشی و نه در نشیب کسی و بزرگواری شمروند و نه ناتوان (و لا تستصغر خل و نه کوچک). گوید: سپس علی او را به خانه خود برد و معالم دین را به او آموخت.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۷

[ترجمه آیت الهی]:

۵- ابي الطفيل، گوید:

روزی که ابو بکر از دنیا رفت من بر سر جنازه اش حاضر بودم و روزی که با عمر بیعت کردند حضور داشتم و (علی علیه السلام) گوشه ای نشسته بود.

در این هنگام یک جوان یهودی زیباروی با فرزندانش هارون (وصی موسی) وارد شد و بالای سر عمر ایستاد و گفت:

ای امیر المؤمنین تو دانشمندترین این امت به کتابشان و امر پیامبرشان هستی؟
عمر سر را به زیر انداخت.

پس آن جوان یهودی گفت: من با تو هستم و آن گفته را بازگو کرد.

عمر گفت: برای چه؟

جوان یهودی- من نزد تو آمده ام تا برای خود راهی بجویم و در دین خود به شک افتاده ام.
عمر: برو دامن این جوان را بگیر.

جوان یهودی: این جوان که به او رهنمایی کنی کیست؟

عمر: این علی بن ابی طالب پسر عم رسول خدا صلی الله علیه و آله است و او پدر حسن، حسین، دو پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله است و او شوهر دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله است.

جوان یهودی، رو به علی علیه السلام کرد گفت: آیا تو چنین هستی؟

علی علیه السلام: آری، من چنین هستم.

جوان یهودی: من می خواهم از شما سه مسئله بپرسم.

علی علیه السلام با تبسم تلخی فرمود: چرا نگفتی هفت مسأله؟

جوان یهودی: من سه تا از شما می پرسم اگر به من پاسخ دادی، از آنچه دنبال آنهاست می پرسم و اگر آنها را ندانی، من می دانم که میان شماها دانشمندی نیست.

علی علیه السلام: من تو را به خدایی که می پرستی سوگند می دهم، اگر هرچه خواهی جوابت دهم کیش خود را کنار می گذاری که در کیش من درآیی؟

جوان یهودی: من نیامده ام مگر برای همین.

علی علیه السلام: پس پرس از آنچه می خواهی.

جوان یهودی: به من گزارش ده:

۱- از نخست قطره خونی که بر روی زمین چکید، چه قطره ای بود؟

۲- نخست چشمه ای که بر روی زمین جوشید چه چشمه ای بود؟

۳- نخست چیزی که بر زمین جنید چه بود؟

علی علیه السلام به او پاسخ داد:

جوان یهودی: مرا از سه مسأله دیگر آگاه ساز:

۱- بگو بدانم، محمد امام عادل وصی و جانشین دارد؟

۲- او در کدام بهشت است؟

۳- چه اشخاصی همراه او در بهشت منزل دارند؟

علی علیه السلام: ای هارونی به راستی برای محمد دوازده امام عادل وجود دارد که هرکس آنان را رها سازد به آنها زبانی نرسد و آنها از مخالفت مخالفین ترسی به خود راه ندهند و در کار دین خود از کوه استوارترند. نشیمنگاه محمد در بهشتی است که این دوازده امام دادگستر، با وی باشند.

جوان یهودی: راست گفتمی سوگند به آن خدایی که جز او شایسته پرستش نیست. به راستی من در نوشته های پدرم هارون که با دست خود نوشته و موسی عمویم به او املاء کرده چنین یافتم اکنون به من گزارش بده از آن یکی، به من بگو که: وصی محمد چند سال بعد از او زنده می باشد و آیا او می میرد یا او را می کشند؟

علی علیه السلام: ای هارونی پس از وی سی سال او زندگی می کند بدون کم و زیاد سپس بر فرقش ضربتی زنند: و ریش او از خون سرش رنگین شود

جوان یهودی (هارونی): فریادی کشید و دست برد و کستی خود را برید (رشته ای که یهودیان روی جامه و زیر زنار بندند) و می گفت: من گواهم که: نیست شایسته پرستش جز خدای یگانه که شریکی ندارد.

و گواهم که محمد بنده و فرستاده اوست و به راستی تو وصی او هستی و شایسته برتری داری و بر تو کسی برتری نگیرد و تو را تعظیم کنند و ناتوانت نشمارند.

گوید: سپس علی علیه السلام او را به خانه خود برد و فرهنگ دین را به او آموخت.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۷۹۳

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف. وحنان بن السراج كأنه تصحيف و الأظهر حيان السراج بالياء المثناة التحتانية بدون ابن، و روى الكشى بسند صحيح أنه كان كيسانيا و أبو الطفيل اسمه عامر بن واثلة، قال الشيخ فى الرجال: أدرك ثمان سنين من حياة النبى صلى الله عليه و آله و ولد عام أحد، و أدرك على بن الحسين أيضا، و قال الكشى: كان عامر بن واثلة كيسانيا ممن يقول بحياة محمد بن الحنفية، و كان من محبى على عليه السلام و به ختمت الصحابة فى الدنيا، مات سنة عشر و مائة، على الصحيح. بهى أى حسن السيماء من البهاء و هو الحسن أنت أعلم بتقدير الاستفهام لم ذاك أى لم قلت هذا القول مرتادا أى طالبا لدين الحق لنفسى و قيل: أى طالبا لها ما هو صلاحها من أمر الدين، و فى الإعلام: شاكا فى دينى أريد الحججة و أطلب البرهان دونك اسم فعل أى أدرك و التبسم دون الضحك و له مراتب، فقوله من غير تبسم أى من غير تبسم واضح بين، أو من غير أن يكون مقتضى حاله التبسم لحزنه، و ليس فى الإكمال و الإعلام و غيرهما: من غير تبسم، و قيل: من ابتدائية بمعنى بعد، نحو

أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ

و غير بمعنى بعد، و المراد أنه تبسم بعد ما كان كئيبا حزينا فى مدة لظلم المتغلبين، و قيل: أى ضحكا غير ذى صوت، أو من غير أن يظهر أسنانه. قوله: فى كل، أى عن كل، و قيل: أى مع كل، و المراد بكل ما تريد المعجز الدال على صدق الدعوى قطرت على المعلوم من باب نصر أو على المجهول من باب التفعيل، و أول شىء اهتز أى يتحرك، و فى الإعلام: و أول شجر اهتز على وجه الأرض أى شجر هو، إلى قوله: فقال يا هارونى أما أنتم فتقولون أول قطرة قطرت على وجه الأرض حيث قتل أحد ابنى آدم، و ليس كذلك و لكنه حيث طمشت حواء و ذلك قبل أن تلد ابنيها، و أما أنتم فتقولون أول عين فاضت على وجه الأرض العين التى ببيت المقدس و ليس هو كذلك و لكنها عين الحياة التى وقف عليها موسى و فتاة، و معهما النون المالح فسقط فيها فحى، و هذا الماء لا يصيب ميتا إلا حى، و أما أنتم فتقولون: أول شجرة اهتز على وجه الأرض الشجرة التى كانت منها سفينة نوح، و ليس كذلك هو و لكنها النخلة التى أهبطت من الجنة و هى العجوة و منها تفرع كل ما ترى من

أنواع النخل، فقال: صدقت والله الذى لا إله إلا هو إني لأجد هذا فى كتب أبى هارون عليه السلام كتابته بيده وإملاء عمى موسى عليه السلام، ثم قال: أخبرنى عن الثلاث الأخر إلخ . كم له من إمام فى الإعلام عن أوصياء محمد كم بعده من أئمة عدل و عن منزله فى الجنة و من يكون ساكنا معه فى منزله فقال: يا هارونى إن لمحمد اثنى عشر أوصياء أئمة عدل لا يضرهم إلخ . قوله: و من ساكنه؟ اسم فاعل من باب نصر، أو ماضى باب المفاعلة و الماضى لتحقق الوقوع كما قيل، و فى الإكمال: و من الساكن معه؟ و هو أظهر و لا يستوحشون على بناء المعلوم أى لا يهتمون و لا يخافون أرسب أى أثبت و فى الإعلام أرسب فى الدين، و الراسى أيضا الثابت، و فى الأعلام و سكن محمد فى جنة عدن التى ذكرها الله عز و جل، و غرسها بيده، و معه فى مسكنه الأئمة إلخ و فى الإكمال: و إن سكن محمد فى جنة عدن معه أولئك الاثنى عشر إماما العدول. قوله: و إملاء، كأنه عطف على يده، و فى بعض النسخ و أملاه بصيغة الماضى. قوله: لا يزيد يوما، أقول: هيهنا إشكال مشهور و تقريره أن وفاة رسول الله صلى الله عليه و آله كانت إما مطابقة لثانى عشر ربيع الأول كما اختاره المصنف أو مقدمة عليه بأربعة عشر يوما كما هو المشهور، و على أى تقدير تكون المدة التى بينه و بين وفاة أمير المؤمنين صلوات الله عليه الواقعة فى الحادى و العشرين من شهر رمضان سنة أربعين من الهجرة اتفاقا ناقصة عن ثلاثين سنة قمرية بأكثر من خمسة أشهر فضلا عن الشمسية لزيادة الشمسية على القمرية بقريب من أحد عشر يوما كما حقق فى موضعه، فكيف يستقيم قوله عليه السلام: لا يزيد يوما و لا ينقص يوما؟ و يمكن الجواب بأن المراد بثلاثين سنة السنون القمرية و أن المدة المذكورة و إن كانت ناقصة عنها بحسب الحقيقة لكنها تامة بحسب العرف، لأن عرف أهل الحساب يسقطون الأقل من النصف و يتممون الزائد عليه فكل حد بين تسعة و عشرين و نصف و بين ثلاثين و نصف من جملة مصداقاته العرفية، فلا يكون شىء منها زائدا على ثلاثين سنة عرفية و لا ناقصا عنه أصلا، و إنما يحكم بالزيادة و النقصان إذا كان خارجا عن الحدين و ليس فليس، فضميرا: لا يزيد و لا ينقص على ذلك إما راجعان إلى ثلاثين سنة أو إلى الوصى نظير قوله تعالى:

لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَ لَا يَسْتَقْدِمُونَ

*

ويمكن أن يقال أن المراد عدم الزيادة و النقصان في قدر ما قدره الله من تلك المصادقات، لكونه أمراً محتوما لا يجرى فيه البداء و المحو و الإثبات، فيمكن أن يكون الضميران راجعين حينئذ إلى الله تعالى. و بعبارة أخرى الثلاثون مبنى على التخمين و التقريب كما عرفت، و قوله: لا يزيد، استئناف لبيان أن الموعد الذي وعده عليه السلام لذلك لا يتخلف، و يعلمه بحيث لا يزيد و لا ينقص يوما. و قرأ بعض الفضلاء الفعلين بصيغة الخطاب من بناء المتعدى، و قال: المقصود أنك رأيت ثلاثين سنة في كتاب هارون فتوهم أنه لا كسر فيها و ليس كذلك بل هو مبنى على إتمام الكسر، فإن ما بين الوفاتين تسع و عشرون سنة و ستة أشهر و أحد عشر يوما، ثم قال: و يحتمل كون الفعلين من الغائب المجرد و كون الضميرين لكتاب هارون لكن الأنسب حينئذ الماضي، و الأظهر أحد ما ذكرنا من الوجهين. و في القاموس الكستيج بالضم خيط غليظ يشده الذمي فوق ثيابه دون الزنار، معرب كستى، انتهى. و قال صاحب الفرهنك: - كستى بالضم بمعنى كشتى، و نيز زنار باشد، خاقانى گوید: ريسمان سبحة بگسستند و كستى بافتند - انتهى. و يقال: فاقه أى علاه، و معالم الدين القواعد الكلية التى يستدل بها على الجزئيات.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٢٢

٦- الحديث

١٣٩٣/٦. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ (٣) ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْعُصْفُورِيِّ (٤) ، عَنْ عَمْرِو (٥) بْنِ ثَابِتٍ ، عَنْ أَبِي حَمَزَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ وُلْدِهِ مِنْ نُورِ عَظْمَتِهِ ، فَأَقَامَهُمْ أَشْبَاحًا (٦) فِي ضِيَاءِ نُورِهِ ، يَعْبُدُونَهُ قَبْلَ خَلْقِ (٧) الْخَلْقِ (٨) ،

يُسَبِّحُونَ اللَّهَ وَيَقْدُّسُونَهُ ، وَ هُمْ الْأَعِزَّةُ مِنْ وُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ .» (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو حمزه گوید: شنیدم علی بن الحسین علیهما السلام میفرمود: همانا خدا محمد و علی و یازده فرزند او را از نور عظمت خود آفرید و سپس ایشان را بصورت اشباح (کالبد و سیاهی که از دور نمایانست) در پرتو نور خود بپاداشت، او را عبادت میکردند. پیش از آفرینش مخلوق، خدا را تسبیح و تقدیس مینمودند ایشان ائمه علیهم السلام از فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله اند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۷

[ترجمه کمره ای]:

۶- از ابی حمزه، گوید: از علی بن الحسین (علیهما السلام) شنیدم می فرمود: به راستی که خدا آفرید محمد و علی و یازده تن از فرزندان او را از نور بزرگواری خود و آنها را نمونه هائی در پرتو نور خود بر پا داشت، او را می پرستیدند پیش از آفرینش خلق، خدا را تسبیح می کردند و تقدیس می نمودند و هم آنها را امامان از فرزندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۹

[ترجمه آیت الهی]:

٦- ابو حمزه گوید: از علی بن الحسین علیه السلام شنیدم می فرمود: به راستی که خدا محمد و علی و یازده تن از فرزندان را از نور بزرگواری خود آفرید سپس ایشان را در پرتو نور خود برپا داشت او را پیش از آفرینش مخلوق می پرستیدند و تسبیح و تقدیس می نمودند و هم آنها را امامان از فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله.

ترجمه آیت الهی؛ ج ٢، ص ٧٩٥

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. من نور عظمته ای من نور من أنوار المخلوقة له يدل على عظمته و جلاله و یحتمل أن يكون النور كناية عن قدرته الكاملة أي خلق أرواحهم المقدسة من محض قدرته الدالة على أنه أعظم من أن تدركه العقول و الأفهام، أو كناية عن تجرد أرواحهم بناء على تجردها فأقامهم أشباحا أي فى أجساد هم المثالية أو أرواحا بلا أبدان فى ضياء نوره أي نور عرشه، أو كناية عن استفاضتهم العلوم و المعارف و الكمالات فى هذا العالم أيضا و كونهم مشمولين لعنايته، منظورین بعین کرامته. قبل خلق الخلق متعلق بخلق أو بأقام أو يعبدون أو بالجميع على التنازع، و المراد قبل سائر الخلق من ذوی الأرواح أو مطلقا و هم أى الأحد عشر.

ص: ٦٩٢

-
- ١-١. فى «ج، بس»: «ولا تستصغر» .
- ٢-٢. كمال الدين، ص ٢٩٩، ح ٦، بسنده عن أحمد بن محمد بن خالد البرقى الوافى، ج ٢، ص ٣٠٣، ح ٧٦٠؛ البحار، ج ٣٠، ص ١٠٣، ح ٧.
- ٣-٣. ورد الخبر فى كمال الدين، ص ٣١٨، ح ١، بسنده عن محمد بن أحمد بن يحيى بن عمران الأشعري، عن محمد بن الحسين بن أبى الخطاب، عن محمد بن الحسن، عن أبى سعيد العصفري . والظاهر زيادة «عن محمد بن الحسن»؛ فقد أورد العلامة المجلسى الخبر فى البحار، ج ١٥، ص ٢٣، ح ٣٩؛ وج ٢٥، ص ١٥، ح ١٩، نقلاً من كمال الدين من دون ذكر «عن محمد بن الحسن» .
- ٤-٤. كذا فى النسخ والمطبوع، والظاهر وقوع التحريف فى العنوان . والصواب: «العصفري»؛ فإنّ الخبر ورد بعين الألفاظ فى أصل عبّاد أبى سعيد _ العصفري المطبوع ضمن الأصول الستة عشر، ص ١٦ . والمذكور فى كتب الرجال أيضا، هو عبّاد أبو سعيد العصفري . راجع: رجال النجاشى، ص ٢٩٣، الرقم ٧٩٣؛ الفهرست للطوسى، ص ٣٤٣، الرقم ٥٤١ . ثمّ إنّ العصفري والعصفورى لقبان مختلفان؛ الأوّل نسبة إلى «العصفر» وبيعه وشرائه، وهى شىء تُصَبَغ به الثياب . والثانى نسبة إلى «عصفور»، وهو اسم لبعض أجداد المنتسب إليه . راجع: الأنساب للسمعانى، ج ٤، ص ٢٠٢، ص ٢٠٤ .
- ٥-٥. فى «ب، ف، بر، بس، بف»: «عمر»، وهو سهو . راجع: رجال النجاشى، ص ٢٩٠، الرقم ٧٧٧ .

٦-٦ . فى كمال الدين : «والأئمة الأحد عشر من نور عظمته أرواحا» بدل «وأحد عشر _ إلى _
أشباحا» . و«الشبح» : الشخص . والجمع : أشباح . المصباح المنير ، ص ٣٠٢ (شبح) .
٧-٧ . فى «بر» : - «خلق» .
٨-٨ . فى «ب» : + «و» .

٩-١ . كمال الدين ، ص ٣١٨ ، ح ١ ، بسنده عن محمد بن يحيى ، عن محمد بن أحمد بن يحيى
بن عمران الأشعري ، عن محمد بن الحسين بن أبى الخطاب ، عن محمد بن الحسن ، عن أبى سعيد
العصفري ؛ تقريب المعارف ، ص ١٨٢ ، عن أبى حمزة الثمالى الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٧ ، ح ٧٦٢ .

٧- الحديث

١٣٩٤/٧ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ (١) الْخَشَّابِ ، عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ ، عَنْ عَلِيِّ
بْنِ الْحَسَنِ بْنِ رَبَاطٍ ، عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ ، عَنْ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «الْإِثْنَا عَشَرَ الْأَئِمَّةَ (٢) مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ كُلُّهُمْ
مُحَدَّثٌ مِنْ وُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مِنْ (٣) وُلْدِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٤) ، وَ رَسُولُ (٥)
اللَّهِ وَ عَلِيٌّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ هُمَا الْوَالِدَانِ» . فَقَالَ (٦) عَلِيُّ (٧) بْنُ رَاشِدٍ _ وَ كَانَ أَخَا عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ
لِإِمَّةٍ _ وَ أَنْكَرَ ذَلِكَ ، فَصَرَّرَ (٨) أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ قَالَ (٩) : «أَمَّا إِنَّ (١٠) ابْنَ أُمِّكَ كَانَ
أَحَدَهُمْ» . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

زراره گوید شنیدم: امام باقر علیه السلام میفرمود: دوازده امام از آل محمد علیهم السلام همگی محدثند و از فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله و از فرزندان علی باشند، و پیغمبر و علی علیهما السلام دو پدرند. علی بن راشد که برادر مادری علی بن الحسین (زین العابدین علیهما السلام) است این مطلب را انکار کرد، امام باقر علیه السلام فریاد کشید و فرمود: همانا پسر مادر تو (زین العابدین علیه السلام) یکی از آنهاست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۷۸

[ترجمه کمره ای]:

۷- از زراره، گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) می فرمود: ۱۲ امام از خاندان محمد (صلی الله علیه و آله) همه مربوط به عالم غیب هستند و از فرزندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و از فرزندان علی (علیه السلام) هستند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) باشند همان دو والد، علی بن راشد برادر مادری علی بن الحسین (علیهما السلام) چیزی گفت و منکر این کلام شد، امام باقر (علیه السلام) فریاد سختی زد و فرمود: هلا پسر مادر خودت هم یکی از آنها است (مقصود امام سجاد (علیه السلام) است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۷۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۷- زراره گوید: امام باقر علیه السلام می فرمود: ۱۲ امام از خاندان محمد صلی الله علیه و آله همه مربوط به عالم غیب و از فرزندان رسول خدا و علی هستند و رسول خدا و علی دو پدرند علی بن

راشد برادر مادری علی بن الحسین است و این مطلب را امام باقر انکار کرد و بشدت فریاد زد و فرمود: همانا پسر مادر خودت هم یکی از آنها است (مقصود امام سجاد است).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۷۹۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: كالسابق. وفي الإعلام عن الخشاب وكأنه أظهر، وعنه عن الحسن بن سماعة، وفي بعض النسخ عن علي بن الحسين، والظاهر الحسن كما في بعض النسخ. الاثنا عشر مبتدأ كلهم محدث خبره من ولد رسول الله أي أكثرهم فهو خبر مبتدأ أو خبر بعد خبر على التوسع، وفي الإعلام إماما وفي البصائر عبد الرحمن بن زيد، وقد مضى في باب أنهم عليهم السلام محدثون في رواية أخرى عبد الله بن زيد. قوله: فقال ، هذا الكلام كلام زرارة، أي قال قولا يشعر بالإنكار فحذف وأقيم وأنكر ذلك مقامه، ويمكن أن يقرأ وأنكر على صيغة المتكلم فيكون مفعول القول ويؤيد الأول ما مر في الباب المذكور حيث قال: فقال له رجل يقال له عبد الله بن زيد و كان أخا علي لأمه سبحانه الله محدثا - كأنه ينكر ذلك -! وكذا في البصائر، وفيه: كالمنكر لذلك. وفي القاموس: الصرة بالكسر أشد الصياح، وصر يصر صرا وصريرا صوت و صاح شديدا كصرصر، وفي البصائر في هذه الرواية ف ضرب أبو جعفر عليه السلام فخذة فقال.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۲۳

١- ٢ . هكذا في «جس» وفي إعلام الوري ، ج ٢ ، ص ١٧١ ، نقلاً من الكافي . وفي سائر النسخ والمطبوع : - «عن» . وما أثبتناه هو الصواب ؛ فقد روى محمد بن يحيى العطار عن عبد الله بن محمد بن عيسى ، عن الحسن بن موسى الخشاب في كمال الدين ، ص ٤١٢ ، ح ٩ . وتكررت أيضا رواية عبد الله بن محمد عن الحسن بن موسى الخشاب في بصائر الدرجات ، ص ٥٧ ، ح ٦ ، وص ١٢٣ ، ح ١ ، وص ١٥٨ ، ح ٢٤ ، وص ٢٢٦ ، ح ٤ ، وص ٢٩٣ ، ح ٤ ، وص ٤٢٣ ، ح ٣ . هذا ، والخبر رواه الصفار في بصائر الدرجات ، ص ٣٢٠ ، ح ٥ _ مع اختلاف في الألفاظ _ عن عبد الله ، عن الحسن بن موسى الخشاب ، عن ابن سماعة و (عن خ ل) علي بن الحسين (الحسن خ ل) بن رباط .

٢- ٣ . في البصائر : «الأئمة» .

٣- ٤ . في البصائر : - «من» .

٤- ٥ . في شرح المازندراني : «قوله : من ولد رسول الله صلى الله عليه وآله ومن ولد علي عليه السلام ، خبر بعد خبر على الظاهر . وهذا الحكم باعتبار الأكثر ، والقرينة علم المخاطب به» . وللمزيد راجع ما نقلناه عن مرآة العقول ذيل الحديث الآتي .

٥- ٦ . في البصائر : «فرسول» .

٦- ٧ . في مرآة العقول : «قوله : فقال . هذا الكلام كلام زرارة ، أي قال قولاً يشعر بالإنكار ، فحذف وأقيم «وأنكر ذلك» مقامه . ويمكن أن يقرأ : أنكر على صيغة المتكلم ، فيكون مفعول القول» . أي مقوله .

٧-٨ . فى «ب ، ض ، ف ، بح ، بر ، بف» وحاشية «ج» وشرح المازندراني والوافى وحاشية المطبوع : «عبد الله» . وفى «بس» : + «بن عبد الله» . وفى البصائر : «عبد الرحمن بن زيد ، وذكر ذلك» بدل «علّى بن راشد» .

٨-٩ . فى «بر ، بف» : «فضرب» . و«صرّر» : تقدّم . القاموس المحيط ، ج ٢ ، ص ٦٩ (صرر) .
٩-١٠ . فى «ض ، بر» : «فقال» . وفى البصائر : «فضرب أبو جعفر عليه السلام فخذة فقال» بدل «وأنكر ذلك فصرّر أبو جعفر عليه السلام وقال» .
١٠-١١ . فى «بس» والبصائر : - «إن» .

١١-١٢ . بصائر الدرجات ، ص ٣٢٠ ، ح ٥ ، عن عبد الله ، عن الحسن بن موسى بن الخشاب ، عن ابن سماعة وعلّى بن الحسين بن رباط . الغيبة للنعمانى ، ص ٦٦ ، ح ٦ ، بسنده عن زرارة ، عن أبى جعفر الباقر عليه السلام ، عن آبائه ، عن رسول الله صلى الله عليه وآله ، مع اختلاف يسير .
وراجع: تفسير فرات، ص ١٠٤ ، ح ٩٣ و ٩٤ الوافى، ج ٢ ، ص ٣٠٨ ، ح ٧٦٤ .

٨- الحديث

١٣٩٥/٨ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامِ ؛ وَ (١) مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي يَحْيَى الْمَدِينِيِّ (٢) ، عَنْ أَبِي هَارُونَ الْعَبْدِيِّ ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ :

كُنْتُ حَاضِرًا (٣) لَمَّا هَلَكَ أَبُو بَكْرٍ وَاسْتَخْلَفَ عُمَرُ ، أَقْبَلَ يَهُودِيٌّ مِنْ عُظَمَاءِ يَهُودِ

ص: ٦٩٤

١-١ . فى السند تحويل بعطف «محمد بن الحسين عن إبراهيم بن أبى يحيى المدينى ، عن أبى هارون العبدى ، عن أبى سعيد الخدرى» على : «محمد بن الحسين عن مسعدة بن زياد ، عن أبى عبد الله» . فيكون للخبر طريقان ، وألفاظ الخبر للطريق الثانى كما لا يخفى .

٢-٢ . هكذا فى «بر ، بس ، بف» . وفى «ب ، ض ، بح ، جر» والوفى والبحار : «إبراهيم عن ابن أبى يحيى المدينى» . وفى «ج» : «إبراهيم عن ابن أبى يحيى المدينى» . وفى «ف» : «إبراهيم عن إبراهيم بن أبى يحيى المدينى» . وفى المطبوع : «إبراهيم عن أبى يحيى المدينى» . والصواب ما أثبتناه ؛ فإنّ الخبر أورده الشيخ الطوسى فى كتابه الغيبة ، ص ١٥٢ ، نقلاً عن المصنّف ، وفيه : «إبراهيم بن أبى يحيى المدينى» . وكذا الطبرسى فى إعلام الورى ، ج ٢ ، ص ١٦٧ ، وفيه : «إبراهيم بن أبى يحيى المدينى» _ والمدنى والمدينى ، لقبان بمعنى واحد . راجع : الأنساب للسمعانى ، ج ٥ ، ص ٢٣٥ _ كما أنّ الخبر أورده النعمانى فى كتابه الغيبة ، ص ٩٧ ، ح ٢٩ _ مع تفصيل _ بسنده عن إبراهيم بن أبى يحيى المدينى عن أبى هارون العبدى ، عن عمر بن أبى سلمة ربيب رسول الله صلى الله عليه وآله ، وعن أبى الطفيل عامر بن وائلة . وأمّا ما ورد فى كمال الدين ، ص ٢٩٤ ، ح ٣ ؛ من نقل الخبر مفصلاً عن إبراهيم بن يحيى الأسلمى المدينى ، عن عمارة بن جوين _ وعمارة بن جوين هو أبو هارون العبدى . راجع : تهذيب الكمال ، ج ٢١ ، ص ٢٣٢ _ فالظاهر وقوع التحريف فيه ، والصواب «إبراهيم بن أبى يحيى الأسلمى المدينى» ؛ فإنّ إبراهيم هذا ، هو إبراهيم بن محمّد بن أبى يحيى الأسلمى المدينى . وقد ينسب إلى جدّه ويعبّر عنه فى كثير من الأسناد ب «إبراهيم بن أبى يحيى» ، راجع : التاريخ الكبير ، ج ١ ، ص ٣٢١ ، الرقم ١٠١٣ ؛ الجرح والتعديل ، ج ٢ ، ص ١٢٥ _ ١٢٧ ، الرقم ٣٩٠ ؛ الكامل فى ضعفاء الرجال ، ج ١ ، ص ٢١٧ _ ٢٢٥ ، الرقم ٦١ ؛ تهذيب الكمال ، ج ٢ ، ص ١٨٤ _ ١٩١ ، الرقم ٢٣٦ .

٣-٣ . فى «ج ، ف ، بح» وشرح المازندرانى والوفى ومرآة العقول : + «قال» . ولا حاجة إلى «قال» كما قالوا فى الشروح . فكأنّه تأكيد ، أو عطف على «قال» بحذف العائد ، ونظير ذلك كثير ، أو كأنّ المستتر فيها لأبى عبد الله عليه السلام ، أو كأنّه زيد من النسخ .

يُثْرِبَ ، وَ تَزْعُمُ (١) يَهُودُ الْمَدِينَةِ أَنَّهُ أَعْلَمُ أَهْلَ زَمَانِهِ حَتَّى رُفِعَ (٢) إِلَى عُمَرَ ، فَقَالَ لَهُ (٣) : يَا عُمَرُ ، إِنِّي جِئْتُكَ أُرِيدُ الْأَسْلَامَ ، فَإِنْ أَخْبَرْتَنِي (٤) عَمَّا أَسْأَلُكَ عَنْهُ ، فَأَنْتَ أَعْلَمُ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ بِالْكِتَابِ (٥) وَ السُّنَّةِ وَ جَمِيعِ مَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَ (٦) عَنْهُ .

قَالَ : فَقَالَ لَهُ عُمَرُ : إِنِّي لَسْتُ هُنَاكَ ، لَكِنِّي (٧) أُرْسِدُكَ إِلَى مَنْ هُوَ أَعْلَمُ أُمَّتَنَا بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَ جَمِيعِ مَا قَدْ (٨) تَسَأَلُ عَنْهُ ، وَ هُوَ ذَاكَ ، فَأَوْمَأَ (٩) إِلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ . فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ : يَا عُمَرُ ، إِنْ كَانَ هَذَا كَمَا تَقُولُ ، فَمَا لَكَ وَ لِبَيْعَةِ (١٠) النَّاسِ ، وَ إِنَّمَا ذَاكَ أَعْلَمُكُمْ ؟! فَزَبَرَ (١١) عُمَرُ .

ثُمَّ إِنَّ الْيَهُودِيَّ قَامَ إِلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ (١٢) : أَنْتَ كَمَا ذَكَرَ عُمَرُ؟ فَقَالَ (١٣) : « وَ مَا قَالَ عُمَرُ ؟ » فَخَبَّرَهُ . قَالَ : فَإِنَّ (١٤) كُنْتَ كَمَا قَالَ (١٥) ، سَأَلْتُكَ عَنْ أَشْيَاءَ أُرِيدُ أَنْ أَعْلَمَ هَلْ يَعْلَمُهُ (١٦) أَحَدٌ مِنْكُمْ ، فَأَعْلَمَ أَنْكُمْ فِي دَعْوَاكُمْ خَيْرَ الْأُمَّمِ (١٧) وَ أَعْلَمَهَا صَادِقُونَ (١٨) ، وَ مَعَ

ص: ٦٩٥

-
- ١-١ . في «ف» والغيبة للطوسي والبحار : «ويزعم» .
 - ٢-٢ . في مرآة العقول : «وقيل : هو على بناء الفاعل ، أى رفع صوته ، ولا يخفى بعده» .
 - ٣-٣ . في «بر» : - «له» .
 - ٤-٤ . في الغيبة للطوسي : «خبرتني» .
 - ٥-٥ . في الغيبة للطوسي : «هذا الكتاب» بدل «محمد بالكتاب» .
 - ٦-٦ . في «ب» : «أسألك» .
 - ٧-٧ . في الوافي : «ولكنني» .
 - ٨-٨ . في مرآة العقول : - «قد» .
 - ٩-٩ . في الغيبة للطوسي : «وأوما» .
 - ١٠-١٠ . في الغيبة للطوسي : «وبيعة» .
 - ١١-١١ . «الزُّبْر» : الزُّجْر والمنع . يقال : زبره يزبره زَبْرًا ، إذا انتهره . الصحاح ، ج ٢ ، ص ٦٦٧ (زبر) .
 - ١٢-١٢ . هكذا في النسخ التي قوبلت والغيبة للطوسي والوافي والبحار . وفي المطبوع : + «له» .
 - ١٣-١٣ . في «بر ، بف» والوافي : «قال» .

١٤-١٤ . فى «ب» والوفى : «إن» .

١٥-١٥ . فى الغيبة للطوسى : + «عمر» .

١٦-١٦ . فى «ض» : «يعلم» بدون الضمير . وفى حاشية «بح» والغيبة للطوسى : «يعلمها» وهو الأنسب بالأشياء .

١٧-١٧ . فى مرآة العقول : «خير الأمم ، خبر مبتدأ محذوف ، أى نحن خير الأمم . و«صادقون» خبر أن» .

١٨-١٨ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بس» : «صادقين» .

ذَلِكَ أَدْخُلُ فِي دِينِكُمْ الْأَسْ-لَامَ . فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «نَعَمْ ، أَنَا كَمَا ذَكَرَ لَكَ عَمْرُ ، سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ ؛ أَخْبِرْكَ بِهِ (١) إِنْ شَاءَ اللَّهُ» .

١/٥٣٢

قَالَ : أَخْبِرْنِي عَنْ ثَلَاثٍ وَثَلَاثٍ (٢) وَوَاحِدَةٍ ، فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «يَا يَهُودِيُّ ، وَلِمَ لَمْ تَقُلْ : أَخْبِرْنِي عَنْ سَبْعِ ؟» فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ : إِنَّكَ إِنْ أَخْبَرْتَنِي بِالثَّلَاثِ سَأَلْتُكَ عَنِ الْبَقِيَّةِ (٣) ، وَإِلَّا كَفَفْتُ ، فَإِنْ أَنْتَ (٤) أَحْبَبْتَنِي فِي هَذِهِ السَّبْعِ ، فَأَنْتَ أَعْلَمُ أَهْلَ الْأَرْضِ وَأَفْضَلُهُمْ ، وَأَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ ، فَقَالَ لَهُ : «سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ يَا يَهُودِيُّ (٥)» .

قَالَ (٦) : أَخْبِرْنِي عَنْ أَوَّلِ حَجَرٍ وُضِعَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ ، وَأَوَّلِ شَجَرَةٍ غُرِسَتْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ ، وَ أَوَّلِ عَيْنٍ نَبَعَتْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ ، فَأَخْبَرَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

ثُمَّ قَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ : أَخْبِرْنِي (٧) عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ : كَمْ لَهَا (٨) مِنْ (٩) إِمَامٍ هُدَى ؟ وَأَخْبِرْنِي عَنْ نَبِيِّكُمْ مُحَمَّدٍ : أَيَّنَ مَنْزِلُهُ فِي الْجَنَّةِ ؟ وَأَخْبِرْنِي (١٠) مَنْ مَعَهُ فِي الْجَنَّةِ ؟

فَقَالَ لَهُ (١١) أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «إِنَّ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ اثْنَيْ عَشَرَ إِمَامًا هُدَى مِنْ ذُرِّيَّةِ نَبِيِّهَا (١٢) وَهُمْ مِنِّي ؛ وَأَمَّا مَنْزِلُ نَبِيِّنَا فِي الْجَنَّةِ ، ...»

- ١-١ . فى الغيبة للطوسى : «عنه» .
- ٢-٢ . فى الغيبة للطوسى : «ثلاثة» .
- ٣-٣ . فى الغيبة : «الثلاث» .
- ٤-٤ . فى الغيبة : «وإن» بدل «فإن أنت» .
- ٥-٥ . فى البحار : «أخبرك به إن شاء الله تعالى» بدل «يا يهودى» .
- ٦-٦ . فى «ض» : «فقال» .
- ٧-٧ . فى الغيبة : «فأخبرنى» .
- ٨-٨ . فى «بر ، بف» : «لهم» .
- ٩-٩ . فى «بر» : - «من» .
- ١٠-١٠ . فى «ف» : + «عن» .
- ١١-١١ . فى «بر» : - «له» .

١٢-١٢ . فى «بح» : «نبينا» . وفى مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٢٦ : «قوله عليه السلام : من ذرية نبيها ، ظاهره أنّ جميع الاثنى عشر من ذرية النبي صلى الله عليه وآله ، وهو غير مستقيم . ويمكن تصحيحه على ما خطر بالبال بوجوه : الأول : أنّ السائل لما علم بوفور علمه عليه السلام وما شاهد من آثار الإمامة والوصاية فيه ، علم أنّه أوّل الأوصياء عليه السلام ، فكأنّه سأل عن التتمة ، فكان المراد بالاثنى عشر تتمة الاثنى عشر لا كلّهم ، ولاريب أنّهم من ذرية النبي وذريته صلوات الله عليهم . الثانى : أن يكون قوله : «من ذرية نبينا» على المجاز والتغليب ؛ فإنّه لما كان أكثرهم من الذرية ، أطلق على الجميع الذرية تغليبا . الثالث : أن يكون التجوّز فى لفظ الذرية ، فأريد بها العشيرة مجازا ، أو يراد بها ما يعمّ الولادة الحقيقية والمجازية ، فإنّ النبي صلى الله عليه وآله كان والد جميع الأمة ، لا سيّما بالنسبة إلى أميرالمؤمنين عليه السلام ؛ فإنّه كان مربّيه ومعلّمه كما أنّ النبي كان يقول لفاطمة بنت أسد : أمى ، وقد مرّ أنّ النبي وأميرالمؤمنين والدا هذه الأمة؛ لأنّهما ولداهم العلم

والحكمة . وعلاقة المجاز هنا كثيرة. الرابع : أن يكون «من ذرية نبيها» خبر مبتدأ محذوف ، أي بقيتهم من ذرية نبينا ، أو هم من الذرية بارتكاب استخدام في الضمير ، بأن يرجع الضمير إلى الأغلب تجوزاً . وأكثر تلك الوجوه يجرى في قوله : «من ذريته» وكذا قوله : «أمهم» يعني فاطمة و«جدتهم» يعني خديجة ؛ فإنه لا بد من ارتكاب بعض التجوزات المتقدمة فيها. وقوله : «وهم مني» على الأول والأخير ظاهر ، وعلى سائر الوجوه يمكن أن يرتكب تجوز في كلمة «من» ليشمل العينية ، ويمكن إرجاع ضمير «هم» إلى الذرية كما قال النبي صلى الله عليه وآله : «هو أبو ذريتي ، أو أبو ولدي» أو المعنى ابتدؤوا مني ، أي أنا أولهم» .

فَفِي (١) أَفْضَلِهَا وَ أَشْرَفَهَا جَنَّةِ عَدْنٍ ؛ وَ أَمَّا مَنْ مَعَهُ فِي مَنْزِلِهِ فِيهَا (٢) ، فَهَوَّءٌ لَاءِ الْإِثْنَا عَشَرَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ وَ أُمَّهُمْ وَ جَدَّتُهُمْ وَ (٣) أُمُّ أُمَّهُمْ وَ ذَرَارِيُّهُمْ لَا يَشْرِكُهُمْ فِيهَا أَحَدٌ . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو سعید خدری گوید: زمانی که ابو بکر مرد و عمر جانشین او شد، من حاضر بودم که مردی از بزرگان یهود مدینه نزد عمر آمد، و یهودیان مدینه معتقد بودند که دانشمندترین مردم زمان خود است، تا نزدیک عمر رسید گفت: ای عمر! من نزد تو آمده ام و میخواهم مسلمان شوم. اگر هر چه پرسیدم جواب گفתי، میدانم تو دانشمندترین اصحاب محمد نسبت بقرآن و سنت و آنچه میخواهم از تو پرسم هستی. عمر - من چنین نیستم، ولی ترا رهبری میکنم بکسی که دانشمندترین امت است نسبت بقرآن و سنت و آنچه از او پرسسی و او این مرد است - آنگاه اشاره بعلی علیه السلام کرد. یهودی - اگر چنین است که میگوئی چرا مردم با تو بیعت کنند، در صورتی که او دانشمندترین شما باشد؟ عمر باو درستی و سرزنش کرد. یهودی بجانب علی علیه السلام رفت و گفت: تو چنانی که عمر گفت؟ فرمود: عمر چه گفت؟ یهودی گزارش را بیان کرد و گفت: اگر تو چنانی که او گوید: من

مطالبی از تو میپرسم تا بدانم اگر کسی از شما آنها را بداند، شما که ادعا میکنید، بهترین و داناترین امتهاستید راست میگوئید، بعلاوه خودم هم در دین شما که اسلامست وارد میشوم. امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: من چنانم که عمر بتو گفت، هر چه خواهی پرس، بتو جواب میگویم ان شاء الله. یهودی - سه مسأله و سه مسأله و یک مسأله را بمن خبر ده. علی علیه السلام - ای یهودی! چرا نگفتی هفت مسأله را بمن خبر ده! یهودی - برای اینکه اگر سه مسأله را جواب گفתי بقیه را میپرسم و گر نه خود داری میکنم، و اگر هفت مسأله را جواب گفתי، می دانم دانشمندترین و برترین مردم روی زمینی و نسبت بمردم از خودشان اولاً هستی. علی علیه السلام - ای یهودی! هر چه خواهی پرس. یهودی - بمن خبر ده از نخستین سنگی که روی زمین نهاده شد و نخستین درختی که در زمین کاشته شد و نخستین چشمه ای که روی زمین جوشید. امیر المؤمنین علیه السلام باو پاسخ داد. یهودی - بمن بگو این امت چند امام دارد؟ و پیغمبر شما منزلش در کجای بهشت است؟ و بمن بگو همراهان او در بهشت کیانند؟ امیر المؤمنین علیه السلام - این امت دوازده امام هادی از نسل پیغمبرش دارد و آنها از نژاد من هستند و اما منزل پیغمبر ما در بهترین و شریفترین مقام بهشت بنام جنت عدن است و اما همراهیان او در آن منزل، همین دوازده تن از نسل او باشند با مادرشان و جده آنها و مادر مادر آنها (خدیجه علیها السلام) و اولاد ایشان، کسی دیگر با ایشان در آن منزل شرکت ندارد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۰

[ترجمه کمره ای]:

۸- از ابی سعید خدری گوید: من حضور داشتم که ابو بکر مُرد و عمر خلیفه او شد، یکی از بزرگان یهود یثرب آمد که یهود معتقد بودند او دانشمندترین اهل زمان خود است تا خود را به عمر رسانید و به او گفت: ای عمر، من نزد تو آمدم و قصد مسلمانی دارم، اگر از آنچه از تو میپرسم به من پاسخ

دهی تو داناترین یاران محمدی به قرآن و سنت و هر آنچه من می خواهم از تو بپرسم. گوید که عمر گفت: من در این پایه نیستم ولی تو را رهنمائی کنم به کسی که اوداناتر ملت ما است به قرآن و سنت و هر چه می خواهی بپرسی، او همین است، و اشاره به علی (علیه السلام) کرد. یهودی: اگر این مرد چنان است که تو می گوئی تو را چه رسد که بیعت مردم را بپذیری؟ با این که این مرد داناتر از همه شماها است. عمر در برابر این اعتراض به او درستی کرد و گفت: به تو چه؟ آن یهودی برخاست و نزد علی (علیه السلام) رفت. یهودی رو به علی (علیه السلام): آیا تو چنانی که عمر گفت؟ علی (علیه السلام): عمر چه گفت؟ یهودی به او گزارش داد و گفت: اگر تو چنانی که گفته است من از چیزهائی از تو پرسش کنم که می خواهم بدانم یکی از شما مسلمانان آنها را می داند تا من بدانم شما در دعوی این که بهترین ملت هائید و داناتر ملت هائید و راستگوئید و با این وضع من هم در دین اسلام شما در آیم. علی (علیه السلام): آری، من چنانم که عمر گفته است به تو، از هر چه خواهی بپرس، من به تو گزارش می دهم ان شاء الله. یهودی: به من گزارش بده از سه تا و سه تا و یکی. علی (علیه السلام): ای یهودی چرا نمی گوئی به من گزارش بده از هفتا؟ یهودی: اگر تو از سه تای نخست به من پاسخ دهی از تو از آنها که بجا مانده بپرسم و اگر نه، دم بندم، و اگر تو از این هر هفت به من پاسخ درست دهی داناترین مردم روی زمین و برتر آنان و سرور بر همه مردم باشی. علی (علیه السلام): بپرس از هر چه خواهی ای یهودی. یهودی: ۱- به من گزارش بده از نخست سنگی که بر روی زمین نهاده شده است؟ ۲- نخست درختی که بر زمین کاشته شده؟ ۳- نخست چشمه ای که بر زمین جوشیده است؟ امیر المؤمنین (علیه السلام) به او گزارش داد و سپس آن یهودی گفت: ۱- به من گزارش بده که در این ملت اسلام چند تن رهبر و امام بر حق باشد؟ ۲- پیغمبر شما در کجای بهشت نشیمن دارد؟ ۳- چه کسانی در جایگاه ویژه او در بهشت همراه او باشند؟ علی (علیه السلام): برای این امت اسلامی دوازده رهبر و امام بر حق است از نژاد پیغمبر خودشان که همه از منند و جایگاه پیغمبر ما در بهشت در بهترین و شرافتمندترین بخش آن است که بهشت عدن است، و اما کسانی که در آن جایگاه ویژه ای به همراه اویند ۱۲ امامند که از نژاد اویند با مادرشان و مادر مادرشان و فرزندانسان کسی در آنجا با آنها شریک نیست.

[ترجمه آیت الهی]:

۸- ابی سعید خدری گوید: روزی که ابا بکر مرد و عمر به خلافت رسید من حاضر بودم یکی از بزرگان یهود یثرب نزد عمر آمد و یهودیان مدینه عقیده داشتند که او دانشمندترین اهل زمان خود است تا خود را به عمر رسانید و به او گفت: ای عمر، من نزد تو آمدم می خواهم مسلمان شوم اگر از آنچه از تو پرسم پاسخ گفتی تو داناترین یاران محمد به قرآن و سنتی و هرآنچه می خواهم از تو پرسم می توانی پاسخگو باشی عمر گفت: من اینطور نیستم ولی تو را راهنمایی می کنم به کسی که او داناترین ما به قرآن و سنت است هرچه می خواهی بپرسی، او همین است، و اشاره به علی علیه السلام کرد.

یهودی: اگر این مرد چنان است که تو می گویی پس چرا مردم با تو بیعت می کنند؟ در صورتی که او داناترین شماست.

عمر در برابر این اعتراض به درستی پاسخش را داد و گفت: به تو چه؟ آن یهودی برخاست و نزد علی علیه السلام رفت.

یهودی رو به علی علیه السلام کرد و گفت: آیا تو چنان هستی که عمر گفت؟

علی علیه السلام: عمر چه گفت؟ یهودی به او گزارش داد و گفت: اگر تو چنانی که گفته است من از چیزهائی از تو می پرسم که می خواهم بدانم یکی از شما مسلمانان آنها را می داند تا من بدانم شما در دعوی این که که بهترین ملتها هستید و داناترین ملتھائید و راستگوئید و با این وضع من هم به دین اسلام شما درآیم.

علی علیه السّلام: آری، من چنانم که عمر به تو گفته است از هر چه می خواهی بپرس، من به تو گزارش می دهم انشاء الله.

یهودی: به من گزارش بده از سه تا و سه تا و یکی.

علی علیه السّلام: ای یهودی چرا نمی گویی رفقا؟ یهودی: اگر تو از سه تای نخست، به من پاسخ دهی از تو از آنها که بجا مانده بپرسم و اگر نه، دم فرو بندم، و اگر تو از این هر هفت به من پاسخ درست دهی داناترین مردم روی زمین و برتر آنان و سرور بر همه مردم هستی.

بپرس، ای یهودی از هر چه می خواهی.

یهودی: ۱- به من گزارش بده از نخست سنگی که بر روی زمین نهاده شده است؟

۲- نخست درختی که بر زمین کاشته شده؟

۳- نخست چشمه ای که بر زمین جوشیده است؟

امیر المؤمنین علیه السّلام به او گزارش داد و سپس آن یهودی گفت:

۱- به من بگو: در میان این ملت اسلام چند رهبر عادل و امام برحق دارد.

۲- پیامبر شما در کجای بهشت جا دارد؟

۳- چه کسانی در جایگاه ویژه او در بهشت همراه او باشند؟

علی علیه السّلام: برای این امت اسلامی دوازده رهبر عادل و امام برحق است از نژاد پیامبر خودشان که همه از منند و جایگاه پیامبر ما، در بهشت، در بهترین بخش آن است که بهشت عدن است، و اما کسانی که در آن جایگاه ویژه، به همراه اویند ۱۲ امامند که از نژاد اویند با مادرشان (فاطمه) و مادر مادرشان (خدیجه) و فرزندانشان، و کسی در آنجا با آنها نخواهد بود.

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: سندہ الأول صحیح و الثانی مجهول عامی لكن الظاهر أن فی السند الأول إرسالاً. إذ مسعدة من أصحاب الصادق عليه السلام و محمد بن الحسين بن أبي الخطاب من أصحاب الجواد و الهادي و العسكري عليهم السلام لكن يروى هارون بن مسلم عنه كثيرا، مع أنه قال النجاشي فيه: لقي أبا محمد و أبا الحسن عليهما السلام فيحتمل أن يكون مسعدة معمرا روى عنه محمد، و محمد بن الحسين عطف على محمد بن الحسين أعاده لاتصال السند الثاني، و ما قيل: أنه عطف على محمد بن يحيى فهو وهم، و قوله: عن أبي يحيى كأنه كان ابن أبي يحيى إذ إبراهيم بن يحيى له كتاب روى عنه الصدوق، و أبو يحيى المدني فليح بن سليمان و إن كان موجودا في الرجال معدودا في أصحاب الصادق عليه السلام لكن الشيخ و الطبرسي و غيرهما لما رووا هذا الخبر عن الكليني رووه عن إبراهيم بن أبي يحيى. و أبو سعيد اسمه سعد بن مالك اشتهر بكنيته و كان من الصحابة المشهورين و قد مدحه أصحابنا، و خدره بضم الخاء و سكون الدال حتى من الأنصار. قوله: قال لما هلك، ليس قال في الأعلام و سائر الكتب، و كأنه زيد من النساخ، و في الإعلام إذ أقبل، و قيل: ضمير قال في الأول لأبي سعيد و في الثاني لأبي عبد الله، و المقصود أنه لا فرق بين الرويتين إلا بزيادة كنت حاضرا في إحدى الرويتين و في الأخرى لأبي سعيد أيضا و التكرار للإشعار بأن ما بعده مشترك بخلاف ما قبله و استخلف على بناء المجهول. و يثرب من أسماء المدينة، قال الآبي: روى أن لها في التوراة أحد عشر اسما المدينة، و طابة، و طيبة، و السكينة، و جابرة، و المحفة، و المحبوبة و القاصدة، و المحبورة و العذراء، و المرحومة، و قال السهيلي: إنما سميت يثرب باسم رجل من

العمالقة و هو أول من نزلها و هو يثرب بن قائد بن عقيل، و لما حلها النبي صلى الله عليه و آله كره لها هذا الاسم لما فيه من لفظ التشريب و سماها طيبة و طابة و المدينة، فإن قيل: قد سماها الله تعالى به فى القرآن؟ فالجواب إنما سماها حاكيا ذلك عن المنافقين فى قوله تعالى:

وَ إِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ

الآية فنبه بما حكى عنهم أنهم رغبوا عما سماها الله تعالى و رسوله و أبوا إلا ما كان عليه فى الجاهلية، و الله سبحانه سماها المدينة فى قوله تعالى:

لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ . و قال القرطبي: كره صلى الله عليه و آله و سلم اسمها يثرب لما فيه من التراب، و كانت الجاهلية تسميها بذلك باسم موضع منها كان اسمه يثرب، انتهى. حتى رفع إلى عمر على بناء المفعول أى قرب و أوصل إليه، قال الجوهري رفع فلان على العامل رفيعة و هو ما يرفعه من قصة و يبلغها، و رفع البعير فى السير بالغ، و رفعته أنا يتعدى و لا يتعدى، و الرفع تقريبيك الشئ و من ذلك رفعته إلى السلطان، انتهى. و قيل: هو على بناء الفاعل أى رفع صوته و لا يخفى بعده لست هناك أى لست فى تلك المنزلة التى ذكرتها فما لك استفهام إنكارى توبيخى و كان قوله: و إنما ذاك جملة حالية و زبر كضرب و نصر زجر و جميع ما تسأل فى الإعلام: ما قد تسأل و فى غيبة الشيخ ما قد يسأل على الغائب المجهول. و قوله: فأعلم منصوب بتقدير أن بعد فاء السببية التى بعد الاستفهام خير الأمم خبر مبتدأ محذوف، أى نحن خير الأمم و صادقون خبر أن أخبرك بالجزم و يجوز رفعه بالاستيناف و المصنف (ره) ترك الأجوبة الأولى اختصارا. و فى الإكمال و غيره فقال أمير المؤمنين عليه السلام: أما سؤالك عن أول شجرة نبتت على وجه الأرض فإن اليهود يزعمون أنها الزيتون و كذبوا و إنما هى النخلة من العجوة هبط بها آدم عليه السلام معه من الجنة فغرسها و أصل النخل كله منها، و أما قولك عن أول عين نبتت على وجه الأرض فإن اليهود يزعمون أنها العين التى بيت المقدس و تحت الحجر و كذبوا، هى عين الحياة التى ما انتهى إليه أحد إلا حيا، و كان الخضر على مقدمة ذى القرنين فطلب عين الحياة فوجدها الخضر عليه السلام و شرب منها و لم يجدها ذو القرنين، و أما قولك عن أول حجر وضع على وجه الأرض فإن اليهود يزعمون أنه الحجر الذى بيت

المقدس و كذبوا، و إنما هو الحجر الأسود هبط به آدم عليه السلام معه من الجنة فوضعه فى الركن و الناس يستلمونه و كان أشد بياضا من الثلج فاسود من خطايا بنى آدم، قال: فأخبرنى إلخ . قوله عليه السلام: من ذرية نبيها ، ظاهره أن جميع الاثنى عشر من ذرية النبى صلى الله عليه و آله و سلم و هو غير مستقيم و يمكن تصحيحه على ما خطر بالبال بوجوه: الأول: أن السائل لما علم بوفور علمه عليه السلام و ما شاهد من آثار الإمامة و الوصاية فيه، علم أنه أول الأوصياء عليه السلام فكأنه سأل عن التتمة فكان المراد بالاثنى عشر تتمة الاثنى عشر لا كلهم، و لا ريب أنهم من ذرية النبى و ذريته صلوات الله عليهم. الثانى: أن يكون قوله: من ذرية نبينا على المجاز و التغليب، فإنه لما كان أكثرهم من الذرية أطلق على الجميع الذرية تغليبا. الثالث: أن يكون التجوز فى لفظ الذرية فأريد بها العشرة مجازا أو يراد بها ما يعم الولادة الحقيقية و المجازية فإن النبى صلى الله عليه و آله كان والد جميع الأمة لا سيما بالنسبة إلى أمير المؤمنين عليه السلام فإنه كان مربية و معلمه كما أن النبى كان يقول لفاطمة بنت أسد: أمى، و قد مر أن النبى و أمير المؤمنين والدا هذه الأمة لأنهما ولدا هم العلم و الحكمة، و علاقة المجاز هنا كثيرة. الرابع: أن يكون من ذرية نبيها خبر مبتدأ محذوف أى بقيتهم من ذرية نبينا أو هم من الذرية بارتكاب استخدام فى الضمير، بأن يرجع الضمير إلى الأغلب تجوزا، و أكثر تلك الوجوه يجرى فى قوله من ذريته، و كذا قوله: أمهم يعنى فاطمة و جدتهم يعنى خديجة فإنه لا بد من ارتكاب بعض التجوزات المتقدمة فيها. و قوله: و هم منى على الأول و الأخير ظاهر، و على سائر الوجوه يمكن أن يرتكب تجوز فى كلمة من ليشمل العينية، و يمكن إرجاع ضمير هم إلى الذرية كما قال النبى صلى الله عليه و آله و سلم هو أبو ذريتى أو أبو ولدى أو المعنى ابتداءوا منى أى أنا أولهم.

مرآة العقول ؛ ج ٦ ، ص ٢٢٧

ص: ٦٩٧

- ١-١ . فى الغيبة : «فهو» .
- ٢-٢ . فى الغيبة : «منها» .
- ٣-٣ . فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بس» : - «و» .
- ٤-٤ . الغيبة للطوسى ، ص ١٥٢ ، ح ١١٣ ، بسنده عن الكلينى . وفى الغيبة للنعمانى ، ص ٩٧ ، ح ٢٩ ، بسنده عن إبراهيم بن أبى يحيى المدنى ، عن أبى هارون العبدى ، عن عمر بن أبى سلمة ربيب رسول الله صلى الله عليه وآله وعن أبى الطفيل عامر بن واثلة . وفى كمال الدين ، ص ٢٩٤ ، ح ٣ ، بسنده عن إبراهيم بن يحيى الأسلمى المدينى ، عن عمارة بن جوين ، عن أبى الطفيل عامر بن واثلة ؛ وفيه ، وص ٢٩٧ ، ح ٥ ، بسنده عن إبراهيم بن يحيى المدينى ، عن أبى عبد الله عليه السلام . وفى كمال الدين ، ص ٣٠٠ ، ح ٨ ؛ والخصال ، ص ٤٧٦ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٠ ؛ وعيون الأخبار ، ص ٥٢ ، ح ١٩ ، بسند آخر عن جعفر بن محمد عليه السلام ؛ وفى كلاًها جاء الخبر بالتفصيل الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٥ ، ح ٧٦١ ؛ البحار ، ج ٣٠ ، ص ١٠٦ ، ح ٨ .

٩- الحديث

- ١٣٩٦/٩ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ :
- عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (١) عَلَيْهِ السَّلَامُ ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ ، قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ (٢)

٦٩٧

- ١-١ . فى الإرشاد : + «محمد بن على» .
- ٢-٢ . فى الإرشاد : + «بنت رسول الله صلى الله عليه وآله» .

وَبَيْنَ يَدَيْهَا لَوْحٌ ، فِيهِ (١) أَسْمَاءُ الْأَوْصِيَاءِ (٢) مِنْ وُلْدِهَا (٣) ، فَعَدَدْتُ (٤) اثْنَيْ عَشَرَ آخِرَهُمُ الْقَائِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٥) ، ثَلَاثَةٌ مِنْهُمْ مُحَمَّدٌ ، وَثَلَاثَةٌ (٦) مِنْهُمْ عَلِيٌّ . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

جابر بن عبد الله انصاری گوید: خدمت فاطمه علیها السلام رسیدم، در برابرش لوحی بود که نامهای اوصیاء از فرزندان او در آن بود، من شمردم، دوازده نفر بودند، آخر آنها قائم علیه السلام بود، سه محمد در میان آنها بود و سه علی.

[ترجمه کمره ای]:

از جابر بن عبد الله انصاری گوید: بر فاطمه (علیها السلام) وارد شدم و پیش او لوحی بود که در آن نام امامان از فرزندان او بود، من بر شمردم که ۱۲ تن بودند که پایانشان امام قائم (علیه السلام) بود، سه محمد داشتند و سه علی.

[ترجمه آیت اللهی]:

از جابر بن عبد الله انصاری گوید: بر فاطمه علیها السلام وارد شدم و پیش او لوحی بود که در آن نام امامان از فرزندان او بود، من بر شمردم که ۱۲ تن بودند که پایانشان امام قائم علیه السلام بود سه محمد داشتند و سه علی.

توضیح: در کتابهای متفاوت حدیث مانند «من لا یحضره الفقیه» و «اکمال الدین» صدوق علی علیه السلام ذکر شده و بعضی گفته اند سه علی که از فرزندان فاطمه اند که در نتیجه شامل خود حضرت علی علیه السلام نمی شود.

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

ضعیف. و نقل أبي جعفر عليه السلام عن جابر للاحتجاج على المخالفين كما مر. قوله: من ولدها، أي الأحد عشر أو على المجاز و التغليب كما مر، و على الأول فقوله: فعددت الفاء فيه للتفريع، أي فضممت إليهم أباهم و أصلهم فصاروا معه اثنا عشر ثلاثة منهم أي من الأولاد لا من الجميع، فإن المسمى بعلي من الجميع أربعة، و الظاهر أن التصحيف من النسخ فإنه روى الصدوق في الإكمال و العيون و الفقيه و الشيخ في الغيبة بهذا الإسناد عن جابر و فيها جميعا و في غيرها من الكتب و أربعة منهم علي.

۱۰- الحديث

۱۳۹۷/۱۰. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ (۸) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ (۹) ، عَنْ أَبِي حَمَزَةَ (۱۰) :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ أَرْسَلَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَى الْجَنِّ وَالْإِنْسِ ، وَجَعَلَ مِنْ بَعْدِهِ اثْنَيْ عَشَرَ وَصِيًّا : مِنْهُمْ مَنْ سَبَقَ ، وَ مِنْهُمْ مَنْ بَقِيَ ، وَ كُلُّ وَصِيٍّ جَرَتْ بِهِ (۱۱) سُنَّةٌ

، وَ الْأَوْصِيَاءُ (۱۲) الَّذِينَ مِنْ بَعْدِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ عَلَى سُنَّةِ أَوْصِيَاءِ عِيسَى ، وَ كَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ ،

وَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى سُنَّةِ الْمَسِيحِ . (۱۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: همانا خدا محمد صلی الله علیه و آله را بسوی جن و انس ارسال فرمود و پس از او ۱۲ وصی قرار داد که برخی از ایشان گذشته و برخی باقی مانده اند و نسبت بهر وصی سنت و روش خاصی جاری شد (چنانچه امام حسن صلح فرمود و امام حسین جنگید و امام صادق علیه السلام نشر علم فرمود) و اوصیائی که بعد از محمد صلی الله علیه و آله میباشند بروش اوصیاء عیسی هستند (از لحاظ شماره یا ستم دیدن از دشمنان) و دوازده نفرند و امیر المؤمنین علیه السلام روش مسیح را دارد (یعنی پیروان علی علیه السلام مانند پیروان مسیح سه دسته شدند، برخی او را خدا دانستند و پرستیدند و برخی او را خطا کار و کافر پنداشتند و برخی بعقیده حق پا برجا بودند و بامامتش قائل شدند، و یا تشبیه آن حضرت بمسیح از نظر زهد و عبادت و پوشاک و خوراک زبر و خشن است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- از ابی حمزه از امام باقر (علیه السلام) فرمود: به راستی خدا محمد (صلی الله علیه و آله) را به جن و انس فرستاده و پس از وی ۱۲ امام مقرر داشته، برخی گذشته اند و برخی مانده اند، در هر وصی و امام روش و برنامه ای بوده است، و روش اوصیائی که پس از محمدند (صلی الله علیه و آله) روش اوصیاء عیسی است که ۱۲ تن بودند و خود امیر المؤمنین به روش عیسی زیست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- امام باقر علیه السلام فرمود: به راستی خدا محمد صلی الله علیه و آله را به سوی جن و انس فرستاد و پس از وی ۱۲ امام معین کرده که برخی مرده و برخی زنده اند و نسبت به هر وصی روش خاصی دنبال شده (چنانچه امام حسن صلح را پذیرفت و امام حسین جنگ را و امام صادق به گسترش مکتب پرداخت).

روش اوصیائی که پس از محمدند صلی الله علیه و آله همان روش اوصیاء عیسی است که ۱۲ تن بودند و خود امیر المؤمنین به روش عیسی زیست.

توضیح: یعنی همانطور که پیروان مسیح سه گروه شدند پیروان حضرت علی علیه السلام هم سه گروه شدند گروهی که او را خدا دانستند و پرستیدند و گروهی که او را کافر شمردند و گروهی که در ایمان به خلافت و ولایت او پابرجا و استوار ماندند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مجهول. و كل وصى أى من أوصياء محمد صلى الله عليه وآله و قيل: أى من أوصياء الأنبياء أو لهم هبة الله و آخرهم القائم عليهم السلام، و الأول أظهر جرت به سنة أى أمر بسيرة و طريقة لا يتجاوزها، و اختلاف سيرهم ظاهر، فإن بعضهم كان مشغلا بالعبادة و بعضهم بنشر العلوم، و بعضهم بقله التقية و بعضهم بكثرتها، و بعضهم قاتل و بعضهم صالح، و قد مرت أخبار فى أنهم لم يفعلوا شيئا و لا يفعلون إلا بعهد من الله عز و جل و أمر منه لا يتجاوزونه، و أنه نزل من السماء كتاب مختوم بخواتيم بعددهم، و أن كلا منهم يعمل بما تحت خاتمه. على سنة أوصياء عيسى أى فى العدد فما بعده مفسر و متم له، أو فى المظلومية و ارتكاب التقية على سنة المسيح أى فى افتراق الناس فيه ثلاث فرق، فمنهم من قال بألوهيته، و منهم من خطأه و أكفره، و منهم من ثبت على الحق و قال بإمامته، أو فى زهده و عبادته و خشونة الملبس و جشوبة المطعم.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٢٨

ص: ٦٩٨

١-٣. فى حاشية «ج»: «فيها» .

٢-٤. فى الإرشاد: + «والأئمة» .

٣-٥. فى الخصال والعيون وكمال الدين، ص ٣١١ و ٣١٣: - «من ولدها» . وفى مرآة العقول:

«قوله: من ولدها، أى الأحد عشر، أو على المجاز والتغليب» .

٤-٦. فى «ف»: «فعددت» بالثقل .

٥-٧ . فى الإرشاد : « اثنى عشر اسما آخرهم القائم من ولد فاطمة » بدل « اثنى عشر آخرهم القائم عليه السلام » .

٦-٨ . « ثلاثة منهم » أى من الأولاد ، لا من الجميع ؛ فإنَّ المسمّى بعلىّ من الجميع أربعة . وفى حاشية « بيج » والإرشاد والفقيه والعيون وكمال الدين والوفى : « أربعة » .

٧-٩ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٦ ، بسنده عن الكلينى . وفى عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٤٦ ، ح ٦ ؛ وكمال الدين ، ص ٢٦٩ ، ح ١٣ ؛ وص ٣١١ ، ح ٣ ، عن محمّد بن يحيى العطار . وفى الخصال ، ص ٤٧٧ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٢ ، بسنده محمّد بن الحسين بن أبى الخطّاب . وفى الفقيه ، ج ٤ ، ص ١٨٠ ، ح ٥٤٠٨ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٤٧ ، ح ٧ ؛ وكمال الدين ، ص ٣١٣ ، ح ٤ ، بسنده عن الحسن بن محبوب . الغيبة للطوسى ، ص ١٣٩ ، ح ١٠٣ ، بسند آخر الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٩ ، ح ٧٦٥ ؛ الوسائل ، ج ١٦ ، ص ٢٤٤ ، ذيل ح ٢١٤٧٢ .

٨-١٠ . فى الإرشاد : - « بن عبيد » .

٩-١١ . فى الخصال والعيون : + « الصيرفى » .

١٠-١٢ . فى الإرشاد والخصال والعيون : + « الثمالى » .

١١-١٣ . فى الوافى : « جرت له » .

١٢-١٤ . فى الإرشاد : « فالأوصياء » .

١٣-١ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٥ ، بسنده عن الكلينى . وفى الخصال ، ص ٤٧٨ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٣ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٥ ، ح ٢١ ، عن أبيه ، عن علىّ بن إبراهيم . وفى كمال الدين ، ص ٣٢٦ ، ح ٤ ، والغيبة للطوسى ، ص ١٤١ ، ح ١٠٥ ، بسندهما عن محمّد بن عيسى بن عبيد . كمال الدين ، ص ٢١٩ ، ح ٢ ، بسند آخر عن محمّد بن الفضيل ، مع اختلاف يسير وزيادة فى أوّله الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٩ ، ح ٧٦٦ .

١١- الحديث

۱۳۹۸/۱۱. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ؛ وَ (۱) مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدُ
بْنُ الْحَسَنِ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْحَرِيشِ (۲) :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ : « أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ (۳) : إِنَّ لَيْلَةَ
الْقَدْرِ ۱/۵۳۳

فِي كُلِّ سَنَةٍ ، وَ إِنَّهُ يَنْزِلُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَمْرُ السَّنَةِ (۴) ، وَ (۵) لِذَلِكَ الْأَمْرِ وُلاةٌ بَعْدَ (۶) رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَقَالَ (۷) ابْنُ عَبَّاسٍ : مَنْ هُمْ (۸) ؟ قَالَ : أَنَا وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ صُلْبِي أَيْمَّةٌ
مُحَدَّثُونَ» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو جعفر ثانی (امام جواد) علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام با بن عباس فرمود همانا
شب قدر در هر سالی هست و در آن شب امر (سرنوشت و قضا و قدر) آن سال فرود می آید و برای
آن امر سرپرستانی است بعد از رسول خدا صلی الله علیه و آله. ابن عباس گفت: آنها کیانند؟ فرمود:
من هستم و یازده تن از فرزندان صلبی من که امامان محدث باشند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۴۸۱

[ترجمه کمره ای] :

۱۱- امام جواد(علیه السلام) فرمود: امیر المؤمنین به ابی عباس فرمود: به راستی شب قدر در همه ساله هست و محققاً در این شب کار همه سال فرود می شود و پس از رسول خدا برای انجام این کار سرپرستانی باشد. ابن عباس گفت: آنها کیانند؟ فرمود: من و یازده تن از نژاد من که امامان مربوط با فرشته هایند.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۸۵

[ترجمه آیت الهی] :

۱۱- امام جواد علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین به ابن عباس فرمود: به راستی شب قدر همه ساله است و بیقین در این شب کار سال (از نظر سرنوشت) فرود می آید و پس از رسول خدا برای انجام این کار سرپرستانی باشد. ابن عباس گفت: آنها کیانند؟ فرمود: من و یازده تن از نژاد من که امامان مربوط به فرشته هایند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعيف على المشهور وقد مر شرحه في حديث طويل في تفسير سورة القدر.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۲۹

١٢- الحديث

١٣٩٩/١٢ . وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ ، قَالَ (١٠) :

ص: ٦٩٩

- ١- ٢ . فى السند تحويل بعطف «محمّد بن أبى عبد الله ومحمّد بن الحسن عن سهل بن زياد» على «محمّد بن يحيى عن أحمد بن محمد بن عيسى» .
- ٢- ٣ . هكذا فى النسخ . وفى المطبوع : «الجريش» . وهو سهو . والحسن هذا ، هو الحسن بن العباس بن الحريش الرازى . راجع : رجال النجاشى ، ص ٦٠ ، الرقم ١٣٨ ؛ رجال الطوسى ، ص ٣٧٤ ، الرقم ٥٥٤٤ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ١٣٦ ، الرقم ١٩٨ ؛ الرجال لابن الغضائرى ، ص ٥١ ، الرقم ٣٤ .
- ٣- ٤ . فى «ض ، بح ، بر ، بس ، بف» : «العبّاس» .
- ٤- ٥ . فى الغيبة للنعمانى : + «وما قضى فيها» .
- ٥- ٦ . فى «بس ، بف» : - «و» . وفى الكافى ، ح ٦٤٦ : + «إن» .
- ٦- ٧ . فى الإرشاد : «من بعد» .
- ٧- ٨ . فى الإرشاد : + «له» .
- ٨- ٩ . فى الغيبة للنعمانى : + «يا أمير المؤمنين عليه السلام» .
- ٩- ١٠ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فى شأن «إِنَّ-أَنْزَلْنَ-هُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ» وتفسيرها ، ضمن ح ٦٤٦ ، بهذا الإسناد عن أبى عبد الله عليه السلام . الإرشاد ، ٢ ، ص ٣٤٦ بسنده عن الكلينى . الغيبة للنعمانى ، ص ٦٠ ، ح ٣ ، عن محمّد بن يعقوب الكلينى ، عن عدّة من رجاله ، عن أحمد بن أبى عبد الله محمّد بن خالد البرقى ، عن الحسن بن العباس بن الجريش . وفى الخصال ، ص

٤٧٩ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٧ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٠٤ ، ح ١٩ ؛ وكفاية الأثر ، ص ٢٢٠ ، بسندها عن محمد بن يحيى العطار ، عن [فى كمال الدين وكفاية الأثر : سهل بن زياد الأدمى و] أحمد بن محمد بن عيسى ، عن الحسن بن العباس بن الحرّيش . الغيبة للطوسى ، ص ١٤١ ، ح ١٠٦ ، بسنده عن سهل بن زياد الأدمى . وفى الكافى ، كتاب الحجّة ، باب أنّ الأئمّة محدّثون مفهّمون ، ح ٧١١ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام هكذا : «إنّ أوصياء محمد عليه وعليهم السلام محدّثون» ، مع زيادة فى أوّله الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٠ ، ح ٧٦٧ ؛ البحار ، ج ٢٥ ، ص ٧٨ ، ح ٦٥ .

١٠-١ . الضمير المستتر فى «قال» راجع إلى أبى جعفر الثانى عليه السلام ، فالمراد بهذا الإسناد : الطريقان المذكوران إليه عليه السلام فى الحديث السابق .

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لِأَصْحَابِهِ : آمِنُوا بِبَلِيَّةِ الْقَدْرِ ، أَنَّهَا (١) تَكُونُ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، وَلِوَلَدِهِ (٢) الْأَعْدَادَ عَشْرَ مِنْ بَعْدِي (٣) .» (٤) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

رسول خدا صلى الله عليه وآله باصحابش فرمود: بشب قدر ايمان آوريد كه آن مخصوص على بن ابى طالب و يازده فرزند او میباشد بعد از من .

ترجمه مصطفوى ؛ ج ٢ ، ص ٤٨١

[ترجمه كمره اى] :

۱۲-رسول خدا(صلی الله علیه و آله)به یارانش فرمود:معتقد شوید به شب قدر،شب قدر پس از من از آن علی بن ابی طالب و ۱۱ تن فرزندان او است.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ , ص ۵۸۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲-رسول خدا صلی الله علیه و آله به یارانش فرمود:به شب قدر ایمان بیاورید،شب قدر پس از من از آن علی بن ابیطالب و ۱۱ تن از فرزندان اوست.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ , ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: کالسابق، و ضمیر قال لأبی جعفر علیه السلام أنها بفتح الهمزة بدل ليلة القدر، وفيه رد علی من زعم من المخالفين أن ليلة القدر لم تبق بعد رسول الله صلى الله عليه وآله.

مرآة العقول ؛ ج ۶ , ص ۲۲۹

۱۳-الحديث

«أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ يَوْمًا (۵): «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» (۶) وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا (۷) رَسُولُ اللَّهِ مَاتَ شَهِيدًا ، وَ اللَّهُ لَيَأْتِيَنَّكَ ، فَأَيُّقِنُ إِذَا جَاءَكَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ غَيْرُ مُتَخَيَّلٍ (۸) بِهِ ، فَأَخَذَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِيَدِ أَبِي بَكْرٍ ، فَأَرَاهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَقَالَ لَهُ (۹): يَا أَبَا بَكْرٍ ، آمِنُ بِعَلِيِّ وَ بِأَحَدِ عَشَرَ مِنْ وُلْدِهِ ، أَنَّهُمْ (۱۰) مِثْلِي إِلَّا النَّبُوءَةَ ، وَ تُبِّ إِلَيَّ اللَّهُ مِمَّا فِي يَدِكَ ؛ فَإِنَّهُ لَا حَقَّ لَكَ فِيهِ» . قَالَ : «ثُمَّ ذَهَبَ ، فَلَمْ يُرَ (۱۱)» . (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

روزی امیر المؤمنین علیه السلام به ابو بکر فرمود: «کسانی را که در راه خدا کشته شده اند مرده گمان مکن، بلکه زنده هستند و نزد پروردگار خود روزی میبرند- ۱۶۹ سوره ۳-» و من گواهی میدهم که محمد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شهید از دنیا رفت، و بخدا نزد تو می آید، چون نزد تو آمد یقین کن، زیرا شیطان نتواند خود را بصورت او جا زند. سپس علی علیه السلام دست ابو بکر را گرفت و پیغمبر صلی الله علیه و آله را باو نشان داد، پیغمبر صلی الله علیه و آله به ابو بکر فرمود: «بعلی و یازده فرزند او ایمان آور، آنها (در وجوب اطاعت) مانند منند، بجز مقام نبوت و از آنچه در دست گرفته ئی (خلافت مسلمین) پیش خدا توبه کن، زیرا ترا در آن حقی نیست» سپس برفت و دیگر دیده نشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۱

[ترجمه کمره ای]:

۱۳- به راستی یک روز امیر المؤمنین (علیه السلام) به ابی بکر فرمود (۱۶۴ سوره آل عمران): «گمان مبر آن کسانی که در راه خدا کشته شدند مُرده گانند بلکه زنده اند نزد پروردگار خود روزی می خورند» من گواهم که محمد (صلی الله علیه و آله) رسول خدا شهید از دنیا رفت، به خدا نزد تو آید، چون نزد تو آید یقین کن که او است زیرا شیطان نتواند خود را به جای او در خیال کسی جا زند (متمثل شود خ ل)، علی (علیه السلام) دست ابی بکر را گرفت و او را برد و پیغمبر (صلی الله علیه و آله) را به او نمود، پیغمبر به او فرمود: ای ابا بکر ایمان آور به علی (علیه السلام) و به یازده تن فرزندان او که مانند من باشند جز در نبوت و به درگاه خدا باز گرد از آنچه به ناحق در دست گرفته ای زیرا تو را در آن حقی نیست، گوید: سپس پیغمبر رفت و دیدار نشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۳- به راستی یک روز امیر المؤمنین علیه السلام به ابی بکر فرمود کسانی که در راه خدا کشته شدند گمان مبرید مرده اند بلکه زنده اند و نزد پروردگار خود روزی می خورند (آل عمران/۱۶۴)

من گواهم که محمد صلی الله علیه و آله رسول خدا شهید از دنیا رفت، به خدا نزد تو آید، چون نزد تو آید یقین کن که او است زیرا شیطان نتواند خود را به جای او در خیال کسی جا زند (متمثل شود) علی علیه السلام دست ابی بکر را گرفت و او را برد و پیامبر صلی الله علیه و آله را به او نشان داد پیامبر به او فرمود: ای ابا بکر به علی علیه السلام و به یازده تن از فرزندان او که مانند من اند ایمان بیاور جز در نبوت و به سوی خدا بازگرد بنخاطر آنچه را که به ناحق در دست گرفته ای (خلافت مسلمین) زیرا تو در آن، حقی نیست، سپس پیامبر رفت و دیگر دیده نشد.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۰۱

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: كالسابق، و هذا أيضا مروى عن أبى جعفر عليه السلام و كلها مأخوذ من كتاب ابن الجريش فى إنا أنزلناه فى ليلة القدر و ضعفه النجاشى و ابن الغضائرى لاشتمال كتابه على الأخبار الغالية الغامضة التى لا تبلغ إليها عقول أكثر الخلق، و فى أكثر كتاب الرجال الحريش بالحاء المهملة، و فى أكثر كتب الحديث بالجيم. مات شهيدا أى مقتولا بالسهم و ظهور النبى صلى الله عليه وآله وسلم له إما بجسده الأصيلى كما ذهب إليه جماعة من الأصحاب أن أرواحهم عليهم السلام ترد إلى أجسادهم الأصلية أو بجسده المثالى، و قد مر تحقيق ذلك كما أظن، و هذا المضمون وارد فى أخبار كثيرة أوردتها فى الكتاب الكبير، و فى أكثرها أنه رآه صلى الله عليه وآله فى مسجد قبا. و قوله: أنهم بفتح الهمزة بدل على و أحد عشر، و يمكن أن يقرأ بكسر الهمزة ليكون استئنافا بيانيا ثم ذهب أى الرسول صلى الله عليه وآله فلم ير على المجهول أى لم يره غير المعصومين، و قيل: ضمير ذهب لأبى بكر و كذا ضمير لم ير على بناء المعلوم أى لم يختر الإيمان و التوبة و لا يخفى بعده.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۳۰

ص: ۷۰۰

١- ٢ . فى مرآة العقول : «أَنَّهَا ، بفتح الهمزة بدل ليلة القدر . وفيه ردّ على من زعم من المخالفين أن ليلة القدر لم تبق بعد رسول الله صلى الله عليه وآله» .

٢- ٣ . فى الخصال وكمال الدين : «وولده» .

٣- ٤ . فى «ج» وحاشية «ب» وكمال الدين : «بعده» . وفى الإرشاد : «فإنّه ينزل فيها أمر السنة وإنّ لذلك ولاية من بعدى علىّ بن أبى طالب وأحد عشر من ولده» بدل «إنّها تكون _ إلى _ من بعدى» .

٤- ٥ . الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٥ ، بسنده عن الكليني . الخصال ، ص ٤٨٠ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٨ ، بسنده عن محمّد بن يحيى العطار ، عن أحمد بن محمّد بن عيسى ، عن الحسن بن العباس بن الحرّيش الرازى . كمال الدين ، ص ٢٨٠ ، ح ٣٠ ، بسنده عن محمّد بن يحيى العطار ، عن سهل بن زياد الآدمى وأحمد بن محمّد بن عيسى ، عن الحسن بن العباس بن حرّيش الرازى ، عن أبى جعفر الثانى ، عن أبائه ، عن أمير المؤمنين عليهم السلام الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٠ ، ح ٧٦٨ .

٥- ٦ . فى «بح» : - «يوما» .

٦- ٧ . آل عمران (٣) : ١٦٩ . وفى «بح» والوافى : + «فرحين» .

٧- ٨ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بس» والوافى : - «محمّدا» .

٨- ٩ . فى «بر ، بف» وحاشية «ج ، ف» والوافى : «متمثل» .

٩- ١ . فى «ب ، بس» : - «له» .

١٠- ٢ . فى مرآة العقول : «قوله : أنّهم ، بفتح الهمزة بدل «علىّ وأحد عشر» . ويمكن أن يقرأ بكسر الهمزة ليكون استينافا بيانيا» .

١١- ٣ . فى مرآة العقول : «ثمّ ذهب ، أى الرسول صلى الله عليه وآله . فلم يُر ، على المجهول ، أى لم يره غير المعصومين . وقيل : ضمير «ذهب» لأبى بكر ، وكذا ضمير «لم ير» على بناء المعلوم ، أى لم يختر الإيمان والتوبة . ولا يخفى بعده» .

۱۲- ۴. بصائر الدرجات ، ص ۲۸۰ ، ضمن ح ۱۵ عن أحمد بن إسحاق ، عن الحسن بن عباس بن حريش ، مع اختلاف يسير الوافی ، ج ۲ ، ص ۳۱۰ ، ح ۷۶۹ .

۱۴- الحديث

۱۴۰۱/۱۴. أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۱) ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْخَشَّابِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَمَاعَةَ (۲) ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ رَبَاطٍ (۳) ، عَنْ (۴) ابْنِ أُذَيْنَةَ ، عَنْ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «الْإِثْنَا عَشَرَ الْأَئِمَّةَ (۵) مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ كُلُّهُمْ مُحَدَّثٌ مِنْ وُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَوُلْدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ (۶) وَعَلِيُّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ هُمَا الْوَالِدَانِ» . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام باقر علیه السلام میفرمود: دوازده امام از آل محمد همگی محدث و اولاد پیغمبر صلی الله علیه و آله و علی بن ابی طالب علیه السلام اند، پس پیغمبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام دو پدرند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۴۸۲

[ترجمه کمره ای] :

۱۴- از زراره گوید: شنیدم امام باقر (علیه السلام) می فرمود: دوازده تن امام از خاندان محمد (صلی الله علیه و آله) همه مربوط با فرشته اند، و زاده رسول خدا و فرزندان علی بن ابی طالبند (علیه السلام) پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) هر دو پدر باشند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱۴- زراره گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: دوازده تن امام از خاندان محمد صلی الله علیه و آله همه مربوط به فرشته اند، و زاده رسول خدا و فرزندان علی بن ابی طالبند علیه السلام پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام هر دو پدر باشند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول و فی سند هذا الحدیث اختلاف کثیر فی الکتب ففیما مر من المصنف فی هذا الباب محمد بن یحیی عن عبد الله بن محمد الخشاب وقد ذکرنا أن الظاهر عن الخشاب، و ما فی هذا السند أيضا یؤیده، و عبد الله الظاهر أنه بیان إن لم یکن تصحیفا، و الحسن بن عبید الله الظاهر أنه

الحسين بن عبيد الله بن سهل الذى ذكروا أنه رمى بالغلو لكن الشيخ فى الرجال ذكر هذا الرجل بعنوان الحسن أيضا، وقال النجاشى: روى عنه محمد بن يحيى، وروى الصدوق فى الخصال نقلا عن الكلينى عن الحسين بن عبيد الله عن الخشاب، وعلى بن سماعة غير مذكور فى الرجال وكأنه تصحيف، لكن الصدوق أيضا روى عن الكلينى هكذا، و الشيخ روى عن الكلينى عن الحسن بن سماعة وهو الظاهر، وقد مضى شرح الخبر.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣٠

١٥- الحديث

١٤٠٢/١٥. عَنِ ابْنِ إِبرَاهِيمَ ، عَنِ أَبِيهِ ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ (٨) ، عَنِ سَعِيدِ بْنِ غَزْوَانَ ، عَنِ

ص: ٧٠١

١- ٥ . هكذا فى «حاشية «بف» والوفى . وفى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بس ، بف» والمطبوع : «الحسن بن عبيد الله» . وفى «بر» : «الحسن بن عبد الله» . والصواب ما أثبتناه ؛ فقد تقدّم فى ذيل ح ١١٩٤ ، أنّ الحسين بن عبيد الله بن سهل روى عنه أحمد بن إدريس المعبر عنه هنا بأبى على الأشعرى . يؤيد ذلك أنّ الخبر أوردته الشيخ الصدوق فى الخصال ، ص ٤٨٠ ، ح ٤٩ ، وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٦ ، ح ٢٤ _ نقلاً من المصنّف باختلاف فى الألفاظ _ وفيهما : «الحسين بن عبيد الله» ، وأوردته الشيخ الطوسى فى الغيبة ، ص ١٥١ ، ح ١١٢ _ بعين الألفاظ _ وفيه : «الحسين بن عبد الله» .

٢- ٦ . فى الغيبة للطوسى : «الحسن بن سماعة» . وهو الظاهر ، والمراد به الحسن بن محمد بن سماعة ؛ فقد روى الحسن بن محمد بن سماعة كتاب على بن الحسن بن رباط وتكررت روايته عنه

فى الأسناد والطرق . راجع : رجال النجاشى ، ص ١٣٠ ، الرقم ٣٣٤ ؛ و ص ٢٥١ ، الرقم ٦٥٩ ، ص ٤٠٨ ، الرقم ١٠٨٦ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ٥ ، ص ٣٧٨ ، ص ٣٨٥ ، ج ٢٢ ، ص ٣٨٨ .

٣-٧ . فى الخصال والعيون : + «عن أبيه» ، واحتمال زيادته غير منفيّ ؛ فإنه لم يثبت توسط الحسن بن رباط البجليّ والد عليّ ، بين ولده وبين ابن أذينة المراد منه عمر بن أذينة.

٤-٨ . فى الإرشاد : + «عمر» .

٥-٩ . فى الإرشاد : «الأئمة» .

٦-١ . فى الإرشاد : «عليّ بن أبى طالب وأحد عشر من ولده ورسول الله صلى الله عليه وآله» بدل «من ولد رسول الله _ إلى _ فرسول الله صلى الله عليه وآله» .

٧-٢ . الخصال ، ص ٤٨٠ ، باب الاثنى عشر ، ح ٤٩ ؛ و عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٦ ، ح ٢٤ ، مع اختلاف يسير ؛ الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٧ ؛ الغيبة للطوسى ، ص ١٥١ ، ح ١١٢ ، وفى كلّها بسندها عن الكلينى . وراجع المصادر التى ذكرنا ذيل ح ٧ من نفس الباب الوافى ، ج ٢ ، ص ٣٠٨ ، ح ٧٦٣ .

٨-٣ . فى الغيبة للطوسى : «محمد بن أبى عمير» .

أبى بصير :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (١) عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «يَكُونُ (٢) تِسْعَةُ أَيْمَةٍ بَعْدَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (٣) ، تَأْسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ» . (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

امام باقر علیه السلام فرمود: بعد از حسین بن علی علیهما السلام ۹ امام میباید و نهمی آنها امام قائم علیه السلام است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۵- از ابی بصیر از امام باقر (علیه السلام) فرمود: پس از حسین (علیه السلام) نه امام باشند و نهمین آنها قائم (علیه السلام) آنها است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۵- امام باقر علیه السلام فرمود: پس از حسین علیه السلام نه امام باشند و نهمین آنها قائم آنها است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن كالصحيح. قائمهم يعنى يقوم بالسيف و يجاهد حتى يغلب الحق و أهله على الباطل و أهله.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣١

١٦- الحديث

١٤٠٣/١٦ . الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَّاءِ ، عَنْ أَبِيانٍ ، عَنْ زُرَّارَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «نَحْنُ (٥) اثْنَا عَشَرَ إِمَامًا ، مِنْهُمْ حَسَنٌ وَحُسَيْنٌ (٦) ، ثُمَّ الْأَئِمَّةُ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ » . (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر عليه السلام فرمود: ما دوازده امام هستیم، از جمله آنها حسن و حسین است و امامان از فرزندان حسین علیه السلام.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٤٨٢

[ترجمه كمره ای] :

۱۶- از زراره از امام باقر (علیه السلام) گوید: شنیدم كه می فرمود: ما ۱۲ امام هستیم كه از آنها است حسن و حسین و سپس امامان از نژاد حسین (علیه السلام).

ترجمه كمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۸۷

[ترجمه آیت الهی] :

۱۶- امام باقر علیه السلام می فرمود: ما ۱۲ امام هستیم كه از آنهاست حسن و حسین و سپس امامان از نژاد حسین علیه السلام اند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۰۳

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف علی المشهور. و اثنا عشر خبر، و أقول: أخبار الاثنی عشر إماما و خلیفة متواترة من طرق الخاصة و العامة أوردتها فی الكتاب الكبير فی كراریس، فمن أراد الإحاطة بها فلیرجع إلیه، و نذكر منها هنا خبرا واحدا أورده ابن الأثیر فی جامع الأصول الذی اتفقوا علی صحته رواه من صحیح البخاری و مسلم و الترمذی و سنن أبی داود، و بأسانیدهم المكثرة عن جابر بن سمرة قال: سمعت النبی صلی الله علیه و آله یقول: بعدی اثنا عشر أمیرا فقال كلمة لم أسمعها فقال أبی: إنه قال: کلهم

من قريش. وفي رواية قال: لا يزال أمر الناس ماضيا ما وليهم اثنا عشر رجلا ثم تكلم النبي صلى الله عليه وآله وسلم بكلمة خفيف على، فسألت أبي ما ذا قال رسول الله؟ فقال: قال كلهم من قريش هذه رواية البخاري ومسلم، وفي أخرى لمسلم قال: انطلقت إلى رسول الله ومعى أبي فسمعتة يقول: لا يزال هذا الدين عزيزا منيعا إلى اثني عشر خليفة، فقال كلمة أصمئها الناس، فقلت لأبي: ما قال؟ فقال: كلهم من قريش، وفي أخرى أنه قال: دخلت مع أبي على النبي صلى الله عليه وآله وسلم فسمعتة يقول: إن هذا الأمر لا ينقضى حتى يمضى فيه اثنتا عشر خليفة، قال: ثم تكلم بكلمة خفي على فقلت لأبي: ما قال؟ قال: كلهم من قريش. وفي أخرى: لا يزال الإسلام عزيزا إلى اثني عشر خليفة، ثم ذكر مثله. وفي رواية الترمذي قال: قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم: يكون من بعدى اثنا عشر أمراء ثم تكلم بشيء لم أفهمه فسألت الذي يليني فقال: كلهم من قريش. وفي رواية أبي داود قال: لا يزال هذا الدين عزيزا إلى اثني عشر خليفة قال: فكثر الناس وضجوا ثم قال: كلمة خفية وذكر الحديث وزاد في أخرى فلما رجع إلى منزله أتته قريش فقالوا: ثم يكون ما ذا؟ قال: ثم يكون الهرج. هذا آخر ما أخرجته من أصل جامع الأصول، وقال أصحابنا: اجتمعت الأمة على أنه لم يقل بهذا العدد من الخلفاء غير الإمامية فتدل على حقية مذهبهم وهذا بين بحمد الله.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣١

١/٥٣٤

١٧- الحديث

١٤٠٤/١٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْعُصْفَرِيِّ (٨) ، عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ :

ص: ٧٠٢

٤ - ١ . فى كمال الدين : «أبى عبد الله» .

٥ - ٢ . فى «بس» والخصال ، ص ٤١٩ : «تكون» .

٦ - ٣ . فى الغيبة للطوسى : - «بن على» .

٧ - ٤ . الغيبة للنعمانى ، ص ٩٤ ، ح ٢٥ ، عن الكلينى . وفى الإرشاد ، ج ٢ ، ص ٣٤٧ ؛ والغيبة

للطوسى ، ص ١٤٠ ، ح ١٠٤ ، بسندهما عن الكلينى . الخصال ، ص ٤١٩ ، أبواب التسعة ، ح ١٢

؛ وص ٤٨٠ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٥٠ ، بسنده عن على بن إبراهيم ؛ كمال الدين ، ص ٣٥٠ ، ح

٤٥ ، بسنده عن ابن أبى عمير ، عن سعيد بن غزوان ، عن أبى بصير ، عن أبى عبد الله عليه السلام ؛

معانى الأخبار ، ص ٩٠ ، ح ٤ ، بسنده عن على بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن محمد بن أبى عمير ، عن

غياث بن إبراهيم ، عن الصادق ، عن آبائه ، عن أمير المؤمنين عليه السلام ، مع اختلاف يسير وزيادة

؛ تقريب المعارف ، ص ١٨٣ ، عن أبى بصير . كفاية الأثر ، ص ٣٠ ؛ وص ٣٢ ؛ وص ٣٨ ، بسند

آخر عن رسول الله صلى الله عليه وآله ، مع اختلاف يسير وزيادة الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٠ ، ح ٧٧٠ .

٥ - ٨ . فى الإرشاد : «الأئمة» .

٦ - ٩ . فى «ف» والعيون : «الحسن والحسين» .

٧ - الخصال ، ص ٤٧٨ ، ح ٤٤ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٦ ، ح ٢٢ ، بسندهما عن الحسين

بن محمد الأشعري الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١١ ، ح ٧٧١ .

٨ - ٢ . هكذا فى «ب ، ج ، ف ، بر ، بس ، بف» . وفى «ض ، بح ، جر» والمطبوع : «العصفورى»

. وتقدم ذيل ح ٦ من نفس الباب أن الصواب هو العصفرى .

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ : إِنِّي وَ اثْنَيْ عَشَرَ (١) مِنْ

وُلْدِي (٢) وَأَنْتَ يَا عَلِيُّ (٣) زُرُّ (٤) الْأَعْرَضِ - يَعْنِي أَوْلَادَهَا (٥) وَ جِبَالَهَا - بِنَا أَوْلَادَ اللَّهِ الْأَعْرَضِ أَنْ

تَسِيخَ (٦) بِأَهْلِهَا ، فَإِذَا ذَهَبَ الْإِثْنَا عَشَرَ مِنْ وُلْدِي ، سَاخَتِ الْأَعْرَضُ بِأَهْلِهَا ، وَ لَمْ يُنْظَرُوا (٧)» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من و دوازده تن از فرزندانم و تو ای علی (یعنی یازده فرزندم با تو که ۱۲ تن میشوید) بند و قفل زمین هستیم - یعنی میخها و کوههای زمین- . بسبب ما خدا زمین را میخ کوبیده تا اهلش را فرو نبرد، چون دوازدهمین فرزندم از دنیا برود، زمین اهلش را فرو برد و مهلت داده نشوند [بسوی آنها ننگرند].

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۷- از امام باقر (علیه السلام) که فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده است: به راستی من و ۱۲ تن از فرزندانم به همراه تو، زر (رست) زمین هستیم (یعنی میخها و کوههای آن) به ما خداوند زمین را میخ کوب کرده تا به مردمش فرو نریزد چون ۱۲ تن فرزندانم از زمین بروند، زمین اهلش را فرو برد و به دیده نیاید (به آنها مهلتی داده نشود خ ل).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱۷- امام باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: به راستی من و ۱۲ تن از فرزندانم به همراه تو، زر (رست) زمین هستیم (یعنی میخها و کوههای آن) بخاطر ما خداوند زمین را میخکوب کرده تا چون ۱۲ تن فرزندانم از زمین بروند، زمین اهلش را در کام خود فرو نبرد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. قوله و اثني عشر أي فاطمة عليها السلام و أحد عشر من ولدها و يمكن إجراء بعض التأويلات السابقة فيه بأن يكون عطف و أنت عليه من قبيل عطف الخاص على العام كعطف جبرئيل على الملائكة، و روى الشيخ في كتاب الغيبة بسند آخر عن عمرو بن ثابت عن أبي الجارود مثله، و فيه: إني و أحد عشر من ولدي و هو أظهر، و قال الفيروزآبادي: رزت الجراداة ترز و ترز غرزت ذنبها في الأرض لتبيض كأرزت و الرجل طعنه و الباب أصلح عليه الرزة و هي حديدة يدخل فيها القفل، و الشيء في الشيء أثبتته، انتهى. فقوله: يعنى أوتادها كلام أبي جعفر أو بعض الرواة، و المعنى أنه شبههم عليهم السلام بالرز الذي سبب لاستحكام الأرض و شدها و أغلاقها، كذلك هم في الأرض بمنزلة الجبال التي هي أوتاد الأرض بالنسبة إليها، فقوله: جبالها عطف بيان للأوتاد كما قال تعالى:

وَ الْجِبَالُ أَوْتَادُهَا. و في الغيبة: و جبالها، كما في بعض نسخ الكتاب و هو أظهر، فيكون عطفها على رز من كلام الرسول صلى الله عليه و آله أو على أوتادها فيكون من كلام الإمام عليه السلام و الأول

على هذا أصوب، وفي بعض النسخ في غير هذا الكتاب وفيه أيضا بتقديم الزاء على الراء المهملة وله أيضا وجه بل هو أظهر، قال الفيروزآبادي: الزر بالكسر الذي يوضع في القميص وعظيم تحت القلب، وهو قوامه، و زر الدين قوامه، وفي النهاية في حديث أبي ذر قال يصف عليا عليه السلام: أنه لعالم الأرض وزرها الذي تسكن إليه وقوامها وأصله من زر القلب وهو عظيم صغير يكون قوام القلب به، وأخرج الهروي هذا الحديث عن سلمان، انتهى. أن تسيخ أى تنخسف مع أهلها إما حقيقة أو كناية عن تزلزلها وعدم انتظامها وتبدل أوضاعها وسائر ما يكون عند قرب الساعة. في القاموس: ساخت الأرض: انخسفت، وربما يقرأ بالحاء المهملة من السياحة كناية عن زلزلة الأرض كما قال تعالى

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

و الأول أضبط. ولم ينظروا على بناء المجهول أى لم يمهلوا من العذاب.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣٣

١٨- الحديث

١٤٠٥/١٨. وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَفَعَهُ:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: مِنْ وُلْدِي اثْنَا عَشَرَ نَقِيًّا» (٩)
، نُجَبَاءً،

ص: ٧٠٣

٢-٤ . أى مع فاطمة عليها السلام . راجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٣٨١ ؛ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١١ ؛ مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٣٢ .

٣-٥ . فى تقريب المعارف : «إنى واثنى عشر من أهل بيتى أولهم على بن أبى طالب» .

٤-٦ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بس ، بف» وشرح المازندراني : «رَزَّ» بتقديم المهملة . وفى «بح ، بر» والوافى والمطبوع بتقديم المعجمة ، كما فى المتن . وجعله فى المرأة ذا الوجه بل أظهر . وقال ابن الأثير : «رَزَّ الأرض : قوامها ، وأصله من رَزَّ القلب ، وهو عَظِيم صغير يكون قوام القلب به» . ورَزَّ الأرض : عمادها ، من الرَزَّ بمعنى الإثبات ، يقال : رَزَزْتُ الشيء فى الأرض رَزًّا ، أى أثبتته فيها . ورَزَّت الجرادة رَزًّا ، وهو أن تدخل ذنبها فى الأرض فتلقى بيضها . والرَزَّة : الحديدة التى يُدْخَل فيها القفل . وكيف كان فالمعنيان كلاهما يناسبان تفسيره بالأوتاد _ كما لا يخفى _ سواء كان التفسير من المعصوم عليه السلام أو الراوى . راجع : الصحاح ، ج ٣ ، ص ٨٧٩ ؛ مجمع البحرين ، ج ٤ ، ص ٢١ (رزز) ؛ النهاية ، ج ٢ ، ص ٣٠٠ (زرر) .

٥-٧ . فى المرأة : «فقوله : يعنى أوتادها ، كلام أبى جعفر أو بعض الرواة» . ثم قرأ : جبالها بدون الواو _ كما فى «ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» والوافى ، وجعله عطف بيان للأوتاد . ثم استظهر الواو وقال : «فيكون _ أى الجبال _ عطفًا على «رَزَّ» من كلام الرسول صلى الله عليه وآله ، أو على «أوتادها» فيكون من كلام الإمام عليه السلام . والأول على هذا أصوب» .

٦-٨ . ساخت بهم الأرض : حَسَفَتْ . ويعدى بالهمزة فيقال : أساخه الله . المصباح المنير ، ص ٢٩٤ (سوخ) . وفى المرأة : «وربما يقرأ بالحاء المهملة من السياحة كناية عن زلزلة الأرض» .

٧-٩ . «الإنظار» : التأخير والإمهال . النهاية ، ج ٥ ، ص ٧٨ (نظر) .

٨-١٠ . الغيبة للطوسى ، ص ١٣٨ ، ح ١٠٢ ، بسنده عن محمد بن أحمد بن يحيى ، عن محمد بن الحسين ؛ تقريب المعارف ، ص ١٧٥ ، عن أبى الجارود الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١١ ، ح ٧٧٢ .

٩-١ . فى «بر» : «نقباء» وعليه فتميز العدد محذوف . والعدد المذكور إمّا مبنى على التغليب ، أو إطلاق الولد على على عليه السلام مجازًا ، واحتمال دخول فاطمة عليها السلام فى العدد . واستبعده فى مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٣٣ . وراجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٣٨١ .

مُحَدَّثُونَ ، مَفْهَمُونَ ، آخِرُهُمُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ ، يَمْلَأُهَا عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ جَوْرًا» . (۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از فرزندان من دوازده نفرند که نقیب (شناسنده و سرپرست) و نجیب (اصیل و خوش گوهر) و محدث و مفهم میباشند، آخرین آنها قائم بحق است، که زمین را از عدالت پر کند چنان که از ستم پر شده باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۸-رسول خدا(صلی الله علیه و آله)فرمود:از فرزندانم ۱۲ نقیب(امام مسئول)باشند که نجیب و مربوط با فرشته و دارای علم لدنی هستند و آخر آنان قائم است که زمین را پر از داد کند چنانچه پر از بیداد شده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۸-رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از فرزندانم ۱۲ نقیب (امام مسئول) باشند که نجیب و مربوط به فرشته و دارای علم لدنی هستند و آخر آنان قائم است که زمین را پر از عدل و داد کند در آن هنگام که پر از ظلم و بیدادگری شده باشد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۰۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرفوع. و قد مر تأويله و يحتمل هنا أيضا كون الاثني عشر باعتبار فاطمة عليها السلام و إن كان بعيدا باعتبار النقابة قال في النهاية النقباء جمع نقيب و هو كالعريف على القوم المقدم عليهم الذي يتعرف أخبارهم و ينقب عن أحوالهم أى يفتش، و فى القاموس: النقيب شاهد القوم و ضميرهم و عريفهم، و ضمير يملأها راجع إلى الأرض.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۳۴

۱۹- الحديث

۱۴۰۶/۱۹. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ (۲) ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُونٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْصَمِ ، عَنْ كَرَّامٍ ، قَالَ :

حَلَفْتُ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِي أَلَّا أَكُلَ طَعَاماً بِنَهَارٍ أَبَداً حَتَّى يَقُومَ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ ، فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ (٣) : فَقُلْتُ لَهُ : رَجُلٌ مِنْ شِيعَتِكُمْ (٤) جَعَلَ لِلَّهِ (٥) عَلَيْهِ أَلَّا يَأْكُلَ طَعَاماً بِنَهَارٍ أَبَداً حَتَّى يَقُومَ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ ؟

قَالَ : « فَصُمُّ (٦) إِذَا (٧) يَا كَرَّامُ ، وَ لَا تَصُمْ الْعِيدَيْنِ ، وَ لَا تَلَاثَ لَآئِثَةَ (٨) التَّشْرِيقِ ، وَ لَا إِذَا كُنْتَ مُسَافِراً وَ لَا مَرِيضاً (٩) ؛ فَإِنَّ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا قُتِلَ عَجَبَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ عَلَيهِمَا (١٠) وَ الْمَلَائِكَةُ ، فَقَالُوا : يَا رَبَّنَا ، انْذَنْ (١١) لَنَا فِي هَذِهِ الْيَوْمِ الْخَلْقِ حَتَّى نَجِدَهُمْ (١٣) عَنْ (١٤) جَدِيدِ (١٥) الْأَرْضِ بِمَا اسْتَحَلُّوا حُرْمَتَكَ ، وَ قَتَلُوا صَفْوَتَكَ ؛ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِمْ : يَا مَلَأَيْكَتِي

ص : ٧٠٤

١- ٢ . تقريب المعارف ، ص ١٧٦ رسلاً عن أبي جعفر عليه السلام الوافي ، ج ٢ ، ص ٣١١ ، ح ٧٧٣ .

٢- ٣ . في الغيبة للنعمانى : - «ومحمد بن الحسن» .

٣- ٤ . في الغيبة للنعمانى : - «قال» .

٤- ٥ . في الغيبة للنعمانى : «شيعةك» .

٥- ٦ . في البحار : «الله» .

٦- ٧ . في الغيبة للنعمانى : «فقال : صم» . وفي الوسائل ، ح ١٣٦٥٢ : «فسألته فقال : صم» بدل «قال : فقلت له : رجل _ إلى _ فصم» .

٧- ٨ . في الغيبة للنعمانى : - «إذا» .

٨- ٩ . في «ف» : + «من أيام» . وفي الغيبة للنعمانى : + «أيام» .

٩- ١٠ . في الغيبة للنعمانى : - «ولا مريضاً» .

١٠- ١ . في «ج ، ف ، بح» والوافية : «عليها» أى على الأرض .

١١- ٢ . في الغيبة للنعمانى : «أتأذن» .

۱۲-۳. فی «ض»: «إهلاک» .

۱۳-۴. فی «بح ، بف» وحاشیة «ج ، ض» وشرح المازندرانی والوافی : «نجلیهم» من الإجلاء .

وفی «ج» والغیبة للنعمانی : «نجدّهم» . «جدّه» بالمهملة ، و«جدّه» بالمعجمة بمعنی واحد .
وجددت الشیء أجدّه جدّا : قطعته . والمراد : نستأصلهم . الصحاح ، ج ۲ ، ص ۴۵۴ (جدد) .

۱۴-۵. فی «بس» وحاشیة «ج» : «علی» . وفی الغیبة للنعمانی والبحار : «من» .

۱۵-۶. «جدید الأرض» ، آی وجهها . النهاية ، ج ۱ ، ص ۲۴۶ (جدد) .

وَيَا سَمَاوَاتِي (۱) وَيَا أَرْضِي ، اسْكُنُوا (۲) ، ثُمَّ كَشَفَ (۳) حِجَابًا مِّنَ الْحُجُبِ ، فَإِذَا خَلْفَهُ مُحَمَّدٌ وَ
اِثْنَا عَشَرَ (۴) وَصِيًّا لَهُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ، وَ أَخَذَ (۵) بِيَدِ فِ لَانَ الْقَائِمِ (۶) مِنْ بَيْنِهِمْ (۷) ، فَقَالَ : يَا
مَ لَئِيكِي وَيَا سَمَاوَاتِي وَيَا أَرْضِي (۸) ، بِهَذَا أَنْتَصِرُ (۹) لِهَذَا (۱۰) ، قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

کرام گوید: من پیش خود سوگند یاد کردم که هرگز در روز غذا نخورم (یعنی روزه بگیرم) تا قائم آل محمد قیام کند، پس خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و عرض کردم: مردی از شیعیان شما برای خود بگردن گرفته که هرگز در روز غذا نخورد تا قائم آل محمد قیام کند. فرمود: ای کرام! بنا بر این باید روزه بگیری ولی دو روز عید (فطر و قربان) و سه روز تشریق (۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ذیحجه ایام حج گزاری) و زمانی که مسافر و بیمار هستی روزه نگیر، زیرا چون حسین علیه السلام کشته شد: آسمانها و زمین و هر چه بر آنهاست با فرشتگان نالیدند و گفتند: پروردگارا، بما اجازه بده خلق را هلاک کنیم و از صفحه زمین براندازیم، برای آنکه حرمت ترا حلال شمردند و برگزیده ترا کشتند. خدا بانها وحی فرستاد که: ای فرشتگانم و ای آسمان و زمینم! آرام گیرید، سپس یک پرده از پرده ها را عقب زد، پشت آن پرده محمد و دوازده وصی او بود. آنگاه دست فلان قائم میان آنها (امام عصر

علیه السلام) را گرفت و فرمود: ای فرشتگانم؛ و ای آسمانها و زمینم: بسبب این انتقام میگیرم [از این] - این جمله را سه بار فرمود-.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۳

[ترجمه کمره ای]:

۱۹- کرام، گفت: من با خود سوگند یاد کرده ام که در روز خوراکی به دهن نگیرم هرگز (روزه باشم) تا قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) ظهور کند، و خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و به آن حضرت گفتم: مردی از شیعیان شما برای خود بر عهده خود گرفته است که هرگز در روز چیزی نخورد تا قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) ظهور کند، فرمود: اگر چنین نذری کردی، ای کرام همه را روزه دار جز در روز عید فطر و قربان و سه روز ایام تشریق (۱۱-۱۲ ذیحجه در منی) و جز هنگام سفر و بیماری. به راستی چون حسین (علیه السلام) کشته شد آسمانها و زمین و هر آنچه در آنها است با فرشته ها نالیدند و گفتند: پروردگارا به ما اجازه ده تا این خلق را نابود سازیم و همه را از روی زمین براندازیم، برای این روایی که روا دانستند از حرمت تو و کشتار برگزیده هایت، خدا چنین وحی کرد: ای فرشتهای من، ای آسمانهای من، ای زمین من، آرام باشید، سپس پرده ای از پرده ها را بالا زد و بناگاه پشت آن محمد بود و ۱۲ امام که وصی اویند و دست فلانی که در میان آنها قائم است گرفت و تا سه بار فرمود: ای فرشته هایم، ای آسمانهایم، ای زمینم، به این است که انتقام کشم برای این (حسین شهید علیه السلام).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۸۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۹- کرام: گفت: من با خود سوگند یاد کردم که در روز، خوراکی نخورم (روزه بگیرم) تا قائم آل محمد علیهم السّلام ظهور کند، و خدمت امام صادق علیه السّلام رسیدم و به آن حضرت گفتم: مردی از شیعیان شما برای خود، به عهده خود گرفته است که هرگز در روز، چیزی نخورد تا قائم آل محمد علیهم السّلام ظهور کند فرمود: اگر چنین نذری کردی، ای کرام همه را روزه دار جز در روز عید فطر و قربان و سه روز ایام تشریق (۱۱-۱۲-۱۳ ذیحجه در منی) و جز هنگام سفر و بیماری. به راستی چون حسین علیه السّلام کشته شد آسمانها و زمین و هر آنچه در آنهاست با فرشته ها نالیدند و گفتند: پروردگارا به ما اجازه ده تا این مردم را نابود کنیم و همه را از روی زمین برداریم زیرا حرام تو را حلال شمردند (در ماه محرم با حسین جنگیدند) و برگزیده تو را کشتند.

خدا چنین وحی کرد: ای فرشته های من، ای آسمانهای من، ای زمین من، آرام باشید: سپس پرده ای از پرده ها را بالا زد و بناگاه پشت آن محمد بود و ۱۲ امام که وصی اویند و دست فلانی که در میان آنها قائم است گرفت و تا سه بار فرمود:

ای فرشته هایم، ای آسمانهایم، ای زمینم توسط این (قائم آل محمد) برای این حسین انتقام کشم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف. و شمون كتثور، و كرام بالكسر و التخفيف أو بالفتح و التشديد فيما بينى و بين نفسى أى من غير أن يعلم به أحد و إن حمل على الكلام النفسى فالأمر بالصوم على الاستحباب كما هو المشهور، و قيل بالوجوب فيه أيضا أن لا آكل كأنه كان غرضه الصوم و كنى به عنه أو كان يمينه بلفظ الصوم و عبر عنه بهذه العبارة و إلا فالظاهر أنه لا ينعقد الحلف على حقيقة هذا الكلام لأنه مرجوح و استثناء ثلاثة التشريق محمول على ما إذا كان بمنى، و يدل على أن النذر المطلق لا يصام له فى السفر. قوله: فإن الحسين عليه السلام كأنه تعليل لاستعداد صوم الدهر، و أنه لا يصل إلى ذلك فإن الثانى عشر هو القائم، أو أنه ليس تعليقا على أمر فيه شك بل على أمر حتمى فإن الله قد وعد الملائكة ظهوره و لا يخلف وعده، و عجيج السماوات و الأرض كناية عن ظهور آثار هذه المصيبة فيها فى هلاك الخلق أى الذين عملوا ذلك أو رضوا به أو الأعم لأن العذاب إذا نزل يعم البر و الفاجر، و إن كان البر مأجورا حتى نجدهم بضم الجيم أى نقطعهم و نستأصلهم، و جديد الأرض وجهها و الحرمة بالضم ما لا يحل انتهاكه، و الصفوة بالتثنية الخالص الصافى أو المصطفى المختار، و الأخذ بيده كناية عن تقديمه و إبرازه من بينهم أو أمر جبرئيل أو بعض الملائكة أو رسول الله صلى الله عليه و آله بذلك فالإسناد مجازى، أو خلق يدا فأخذ بيده قدمه. قالها أى قال الله هذه الكلمة تأكيدا أو قال الإمام، و الأول أظهر. و كان ذكر هذا الحديث لكرام لإتمام الحجّة عليه لعلمه بأنه سيصير واقفيا.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣٥

٢٠- الحديث

١٤٠٧/٢٠. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ (١٢)، عَنْ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ عَثْمَانَ بْنِ عِيسَى، عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ، قَالَ:

كُنْتُ أَنَا وَ أَبُو بَصِيرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ مَوْلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي مَنْزِلِهِ (١٣) بِمَكَّةَ (١٤)،

- ١-٧ . فى الغيبة للنعمانى : «سمائى» .
- ٢-٨ . فى حاشية «ض» : «اسكتوا» .
- ٣-٩ . فى حاشية «ض» : «لهم» .
- ٤-١٠ . فى الوافى : «خلقة محمّد واثنى عشر ، كأنّها بكسر المعجمة والقاف والإضافة ؛ يعنى هيئتهم وصورتهم . ويحتمل الفتح والفاء والضمير ورفع ما بعدها ، أى خلف الحجاب» .
- ٥-١١ . فى الغيبة للنعمانى : «فأخذ» . وفى البحار : «ثمّ أخذ» .
- ٦-١٢ . فى «بس» والغيبة للنعمانى : - «القائم» .
- ٧-١٣ . فى «بر» : - «من بينهم» .
- ٨-١٤ . فى «ف» : «ويا أرضى ويا سماواتى» . وفى «بر ، بف» : + «و» .
- ٩-١٥ . فى الغيبة للنعمانى : + «منهم» .
- ١٠-١٦ . فى «ف» : - «لهذا» .
- ١١-١٧ . الغيبة للنعمانى ، ص ٩٤ ، ح ٢٦ ، عن الكلينى . وفى الكافى ، كتاب الصيام ، باب من جعل على نفسه صوما معلوما ... ، ح ٦٥٥٨ ، والتهذيب ، ج ٤ ، ص ٢٣٣ ، ح ٦٨٣ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ١٠٠ ، ح ٣٢٥ ، بسند آخر عن كرام ، عن أبى عبد الله عليه السلام . وفى الفقيه ، ج ٢ ، ص ١٢٧ ، ح ١٩٢٥ ؛ والتهذيب ، ج ٤ ، ص ١٨٣ ، ح ٥١٠ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٧٩ ، بسند آخر ، وفى الستّة الأخيرة من قوله : «رجل من شيعتكم ...» إلى «ولا مريضا» مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٢ ، ح ٧٧٤ ؛ وفى الوسائل ، ج ١٠ ، ص ٣٨٤ ، ح ١٣٦٥٢ ؛ وص ٥١٥ ، ذيل ح ١٣٩٩٦ ، إلى قوله : «إذا كنت مسافرا ولا مريضا» ؛ البحار ، ج ٤٥ ، ص ٢٢٨ ، ح ٢٣ .
- ١٢-١٨ . كذا فى النسخ والمطبوع . والظاهر أنّ الصواب «محمّد بن الحسن» ، والمراد به هو محمّد بن الحسن الصفّار . أنظر : ما تقدّم ، فى الكافى ، ذيل ح ٤٤٦ و ٥٤٢ و ٦٨٠ و ... والخبر رواه الصفّار فى بصائر الدرجات ، ص ٣١٩ ، ح ٢ ، عن أبى طالب عن عثمان بن عيسى ، وأورده الشيخ

الصدوق في الخصال ، ص ٤٧٨ ، ح ٤٥ ؛ و عيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٦ ، ح ٢٣ ، وكمال الدين ، ص ٣٣٥ ، ح ٦ ، بسنده عن محمد بن يحيى العطار ، عن محمد بن الحسن الصفار ، عن أبي طالب عبد الله بن الصلت القمي ، عن عثمان بن عيسى .

١٣-١ . في العيون وكمال الدين : «منزل» .

١٤-٢ . في العيون والخصال : - «بمكة» .

١/٥٣٥

فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ : سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «نَحْنُ اثْنَا عَشَرَ مُحَدَّثًا (١)» .

فَقَالَ (٢) لَهُ أَبُو بَصِيرٍ : سَمِعْتَ (٣) مِنْ (٤) أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ؟ فَحَلَفَهُ (٥) مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ (٦) أَنَّهُ سَمِعَهُ (٧) ، فَقَالَ (٨) أَبُو بَصِيرٍ : لَكِنِّي سَمِعْتُهُ مِنْ (٩) أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٠) . (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

سماعة بن مهران گوید: من و ابو بصير و محمد بن عمران آزاد شده حضرت ابی جعفر علیه السلام در منزلش بمکه بودیم. محمد بن عمران گفت: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: ما دوازده تن محدثیم. سپس ابو بصیر گفت: تو از امام صادق علیه السلام شنیده ای و یک بار - یا دو بار - او را سوگند داد که آیا شنیده است؟ (او گفت شنیده ام) سپس ابو بصیر گفت: ولی من این سخن را از امام باقر علیه السلام شنیده ام.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٤٨٣

[ترجمه کمره ای]:

۲۰- از سماعة بن مهران، گفت: من و ابو بصير و محمد بن عمران آزاد کرده امام باقر (عليه السلام) در منزل آن حضرت بوديم در مکه، محمد بن عمران گفت: من از امام صادق (عليه السلام) شنيدم می فرمود: ما ۱۲ تن مربوط با فرشته هستيم، ابو بصير به او گفت: تو از امام صادق (عليه السلام) به گوش خود شنیده ای؟ و یک بار، دو بار، او را سوگند داد که او شنیده است، ولی خود ابو بصير گفت: من آن را از امام باقر (عليه السلام) شنیده ام.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۰- سماعة بن مهران، گفت: من و ابو بصير و محمد بن عمران آزاد کرده امام باقر عليه السلام در منزل آن حضرت در مکه بوديم محمد بن عمران گفت: من از امام صادق عليه السلام شنيدم می فرمود: ما ۱۲ تن مربوط به فرشته هستيم، ابو بصير به او گفت: تو از امام صادق عليه السلام به گوش خود شنیده ای و یک بار دو بار او را سوگند داد که او شنیده است؟ ابو بصير گفت: من آن را شنیده ام سپس از امام باقر عليه السلام شنیده ام.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

مجهول، و ضمير منزله لمحمد بن عمران. أو مرتين الترديد من الراوى، و كان الحلف مع العلم للتقرير، و لعلم الحاضرين بحقيقته.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٣٥

(١٢٧) باب فى أنه إذا قيل فى الرجل شىء فلم يكن فيه و...

اشاره

١٢٧ - باب (١٢) فى أنه إذا قيل فى الرجل شىء فلم يكن فيه و كان فى ولده أو ولد ولده فإنه هو الذى قيل فيه

١- الحديث

١٤٠٨/١ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ؛ وَ (١٣) عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ ابْنِ رِثَابٍ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

ص: ٧٠٦

١- ٣ . فى البصائر : «مهدياً» .

٢- ٤ . فى البصائر : «قال» .

٣- ٥ . فى البصائر : «والله لسمعت» . وفى العيون والخصال وكمال الدين : «تالله [فى العيون : بالله] لقد سمعت ذلك» كلاهما بدل «سمعت» .

٤- ٦ . فى «بح» : «عن» .

٥- ٧ . فى البصائر : «قال : فحلفه» . وفى كمال الدين : «فحلف» .

٦- ٨ . فى البصائر : «واثنين» . وفى العيون والخصال : + «فحلف» .

٧- ٩ . فى البصائر : «سمعت» . وفى كمال الدين : «سمع ذلك منه» . وفى العيون : «سمعته» . وفى الخصال : «قد سمعه» .

٨- ١٠ . فى البصائر : «قال» . وفى العيون : + «له» .

٩- ١١ . فى «ض» : «عن» .

١٠- ١٢ . فى البصائر : «كذا سمعت أبا جعفر يقول» بدل «لكننى سمعته من أبى جعفر» .

١١- ١٣ . بصائر الدرجات ، ص ٣١٩ ، ح ٢ ، عن أبى طالب ، عن عثمان بن عيسى ، قال : كنت أنا وأبو بصير ... وفى الخصال ، ص ٤٧٨ ، أبواب الاثنى عشر ، ح ٤٥ ؛ وعيون الأخبار ، ج ١ ، ص ٥٦ ، ح ٢٣ ؛ وكمال الدين ، ص ٣٣٥ ، ح ٦ ، بسنده عن محمد بن يحيى العطار ، عن محمد بن الحسن الصفار ، عن أبى طالب عبد الله بن الصلت القمى عن عثمان بن عيسى ، عن سماعة بن مهران . وراجع : الغيبة للنعمانى ، ص ٨٥ ، ح ١٤ ؛ وص ٩٦ ، ح ٢٨ الوافى ، ج ٢ ، ص ٣١٣ ، ح ٧٧٥ .

١٢- ١ . فى «ج» : - «باب» .

١٣- ٢ . فى السند تحويل بعطف «على بن إبراهيم عن أبيه» على «محمد بن يحيى عن أحمد بن محمد» .

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ (١) : «إِنَّ (٢) اللَّهَ تَعَالَى أَوْحَى (٣) إِلَى عِمْرَانَ : أَنِّي وَاهِبٌ لَكَ ذَكَرًا سَوِيًّا (٤) مُبَارَكًا ، يُبْرِئُ الْأَعْمَاهُ (٥) وَ الْأَبْرَصَ (٦) وَيُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ (٧) ، وَ جَاعِلُهُ رَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ ، فَحَدَّثَ عِمْرَانُ امْرَأَتَهُ حَنَّةَ (٨) بِذَلِكَ (٩) وَ هِيَ أُمُّ مَرْيَمَ ، فَلَمَّا (١٠) حَمَلَتْ

كَانَ حَمَلُهَا بِهَا (١١) عِنْدَ نَفْسِهَا غُلَامًا ، فَلَمَّا وَضَعَتْهَا (١٢) قَالَتْ : رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَ لَيْسَ
الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ (١٣)

أَيُّ لَا يَكُونُ (١٤) الْبِنْتُ (١٥) رَسُولًا ، يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ : « وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ » (١٦) فَلَمَّا وَهَبَ
اللَّهُ (١٧) تَعَالَى لِمَرْيَمَ عِيسَى ، كَانَ هُوَ الَّذِي بَشَّرَ (١٨) بِهِ عِمْرَانَ ، وَ وَعَدَهُ إِيَّاهُ ، فَإِذَا (١٩)

ص: ٧٠٧

١- ٣ . فى تفسير القمى : + «إن قلنا لكم فى الرجل منّا قولاً فلم يكن فيه وكان فى ولده أو ولد ولده ، فلا تنكروا ذلك ، إن الله» .

٢- ٤ . فى «ض» : - «إن» .

٣- ٥ . فى «بر» : «وصى» .

٤- ٦ . فى تفسير القمى : - «سويًا» . ورجل سويّ : استوت أخلاقه وخلقته عن الإفراط والتفريط .
المفردات للراغب ، ص ٤٤٠ (سوا) .

٥- ٧ . «الأكمه» : الذى يولد أعمى . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٢٤٧ (كمه) .

٦- ٨ . «البرص» : داءٌ ، وهو بياض ، وقد برص الرجل فهو أبرص . الصحاح ، ج ٣ ، ص ١٠٢٩
(برص) .

٧- ٩ . فى تفسير القمى : «بإذنى» . وهذا إشارة إلى الآية ٤٩ من سورة آل عمران (٣) : «وَأُبْرِيءِ
الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ» الآية ؛ ونظيره مع اختلاف فى الألفاظ فى الآية ١١٠ من
سورة المائدة (٥) .

٨- ١٠ . فى مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٣٦ : «كون اسم مريم «حثة» موافق لما ذكره أكثر المفسرين
وأهل الكتاب . وقد مرّ فى باب مولد أبى الحسن موسى عليه السلام ، [ذيل ح ١٢٩٢] أنّ اسمها
«مرثا» وهى وهيبة بالعربية . فىمكن أن يكون أحدهما اسماً والآخر لقباً ، أو يكون أحدهما موافقاً
للواقع ، والآخر لها اشتهر بين أهل الكتاب أو العامة» .

۹-۱۱ . فی تفسیر القمّی : «فحدّث بذلك امرأته حنة» .

۱۰-۱۲ . فی حاشیة «بف» : «ثم» .

۱۱-۱۳ . فی تفسیر القمّی : «فلما حملت بها ، كان حملها» .

۱۲-۱۴ . فی تفسیر القمّی : «أنثى» .

۱۳-۱۵ . إشارة إلى الآية ۳۶ من سورة آل عمران (۳) : «فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ» .

۱۴-۱ . فی «ب ، ج ، ض ، ف ، بس» والوافی والبحار : «لا تكون» .

۱۵-۲ . فی تفسیر القمّی : «لأنّ البنت لا تكون» .

۱۶-۳ . آل عمران (۳) : ۳۶ .

۱۷-۴ . فی «ب ، ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» : - «الله» .

۱۸-۵ . فی تفسیر القمّی : + «الله» .

۱۹-۶ . فی «بس» : «فإن» .

قُلْنَا (۱) فِي الرَّجُلِ مِمَّا شَيْنًا وَكَانَ (۲) فِي وَلَدِهِ أَوْ وَلَدٍ وَلَدِهِ ، فَ لَا تُتَكْرَمُوا (۳) ذَلِكَ . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابو بصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: خدای تعالیٰ بعمران (پدرم مریم مادر عیسی علیه السلام) وحی کرد که من بتو پسری میبخشم، سالم و مبارک که باذن خدا کور مادر زاد و پسر را درمان کند و مردگان را زنده کند و پیغمبر بنی اسرائیلش قرار دهم، عمران این مطلب را بهمسرش حنة که مادر مریم است گزارش داد، چون بمریم حامله گشت، فکر میکرد که حملش پسر است، چون او را زائید (و دید دختر است) گفت: پروردگارا! «من دختر زائیدم و پسر مانند دختر نیست»

یعنی دختر که پیغمبر نمیشود. خدای عز و جل (در باره او) میفرماید: خدا بآنچه او زائیده داناتر است، سپس چون خدای تعالی عیسی را بمریم بخشید، او همان پیغمبری بود که بعمران بشارت داده شده بود و با او وعده کرده بودند. پس هر گاه ما در باره مردی از خاندان خود چیزی گفتیم. و در فرزند یا فرزند زاده او پیدا شد آن را انکار نکنید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۴

[ترجمه کمره ای]:

۱- از ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) فرمود: خداوند تبارک و تعالی به عمران وحی کرد که من به تو یک پسر درست و با برکت می دهم که کور مادر زاد و پیس را درمان کند و مُرده را به اذن خدا زنده کند و او را رسول بر بنی اسرائیل سازم، عمران این را به زن خود حنّه، که مادر مریم بود باز گفت، پس چون آبستن شد پیش خود بار خود را پسری می دانست، و چون زائیدش گفت: پروردگارا به راستی من او را دختر زائیدم، نیست پسر بمانند دختر، یعنی دختر رسول خدا نشود، که خدا عز و جل می فرماید (سوره آل عمران): «و خدا داناتر بود بدان چه زائیده»، چون خدا تعالی عیسی را به مریم داد او همانی بود که به عمران مژده داده بود و با او وعده کرده بود، چون بگوئیم در مردی از ماها چیزی هست و از آن چیز در فرزند یا فرزندان او هم باشد شما منکر آن نباشید (و آن را دروغ نشمارید).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱- ابی بصیر می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند تبارک و تعالی به عمران پدر مریم وحی کرد که من به تو یک پسر درست و بابرکت می دهم که کور مادرزاد و بیماری پیسی (که یکنوع بیماری پوستی است) درمان کند و مرده را به اذن خدا زنده سازد و او را پیامبر بنی اسرائیل سازم، عمران این را به زن خود حنّه، که مادر مریم بود بازگفت، پس چون آبستن شد پیش خود بار خود را پسری می دانست و چون او را زائید گفت: پروردگارا به راستی من او را دختر زائیدم ولی پسر مانند دختر نیست یعنی دختر پیامبر خدا نشود که خدای عز و جل می فرماید: «و خدا دانایانتر بود به آنچه زائیده (آل عمران/۳۲)» چون خدای تعالی عیسی را به مریم داد او همانی بود که به عمران مژده داده بود و با او وعده کرده بود، چون چیزی درباره مردی از خاندان خود گفتیم که در فرزند یا فرزندان او هم باشد شما منکر آن نباشید (و آن را دروغ نشمارید).

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

صحيح سويا اى مستوى الخلقة، و كون اسم أم مریم حنة موافق لما ذكره أكثر المفسرين و أهل الكتاب، و قد مر فى باب مولد أبى الحسن موسى عليه السلام أن اسمها مرثا، و هى و هيبه بالعربية فيمكن أن يكون أحدهما اسما و الآخر لقباً أو يكون أحدهما موافقا للواقع و الآخر لما اشتهر بين أهل الكتاب أو العامة و هذه القصة إشارة إلى ما ذكره الله تعالى، فى سورة آل عمران حيث قال:

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا . قال البيضاوي: هذه حنة بنت فاوذا جدة عيسى، روى أنها كانت عاقرا عجوزا فيينا هي في ظل شجرة إذ رأت طائرا يطعم فرخه، فحنت إلى الولد و تمنته فقالت: اللهم إن لك على نذرا إن رزقتني ولدا أن أتصدق به على بيت المقدس فيكون من خدمه، فحملت مريم و هلك عمران، و كان هذا النذر مشروعا في عهدهم في الغلمان فلعلها بنت الأمر على التقدير أو طلبت ذكرا محررا أى معتقا لخدمته لا أشغله بشيء، أو مخلصا للعبادة، و نصبه على الحال

فَتَقَبَّلَ مِنِّي

ما نذرت

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

لقولى و نيتى

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ

الضمير لما فى بطنها و تأنيته لأنه كان أنثى، و جاز انتصاب أنثى حالا عنه لأن تأنيثها علم منه، فإن الحال و صاحبها بالذات واحدا، و على تأويل مؤنث كالنفس. و الجملة، و إنما قالته تحسرا و تحزنا إلى ربها لأنها كانت ترجو أن تلد ذكرا و لذلك نذرت تحريرا

وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ

أى بالشىء الذى وضعت، و هو استئناف من الله تعليما لموضعها و تجهيلا لها بشأنها، و قرأ ابن عامر و أبو بكر عن عاصم و يعقوب: وضعت، على أنه من كلامها تسلية لنفسها، أى و لعل لله فيه سرا أو الأنثى كان خيرا و قرأ وضعت على خطاب الله لها

وَ لَيْسَ الذَّكْرُ كَالْأُنْثَىٰ

بيان لقوله

وَاللَّهُ أَعْلَمُ

أى وليس الذكر الذى طلبت كالأُنثى التى وهبت، و اللام فيهما للعهد، ويجوز أن يكون من قولها بمعنى وليس الذكر و الأُنثى سيين فيما نذرت، فيكون اللام للجنس، انتهى. و حاصل الحديث أنه قد يحمل المصالح العظيمة الأنبياء و الأوصياء صلوات الله عليهم على أن يتكلموا على وجه التوراة و المجاز، و بالأمر البدائية على ما سطر فى كتاب المحو و الإثبات، ثم يظهر للناس خلاف ما فهموه من الكلام الأول فيجب أن لا يحملوه على الكذب، و يعلموا أن المراد منه كان غير ما فهموه كمعنى مجازى أو كان وقوعه مشروطا بشرط لم يذكروه. و من جملة تلك الأمور زمان قيام القائم و تعيينه من بين الأئمة عليهم السلام، لئلا ييأس الشيعة و ينتظروا الفرج و يصبروا و يسألوا أنفسهم فيما يرد عليهم من خلفاء المخالفين و سلاطينهم، فربما قالوا فلان القائم أى القائم بأمر الإمامة، و فهمت الشيعة أنه القائم بالسيف، أو أرادوا أنه إن أذن الله له فى ذلك يقوم به، أو إن عملت الشيعة بما يجب عليهم من الصبر و كتمان السر و طاعة الإمام يقوم به، أو قال الصادق عليه السلام مثلا ولدى القائم و المراد به السابع من ولده لا الولد بلا واسطة، و مثل عليه السلام ذلك بأن الله أوحى إلى عمران إنى واهب لك ذكرا، و كان المراد ولد الولد، و فهمت حنة أنه الولد بلا واسطة. فالمراد بقوله عليه السلام: فإذا قلنا فى الرجل منا شيئا، أى بحسب فهم السائل و ظاهر اللفظ، أو يكون المراد أنه قيل فيه حقيقة و كان مشروطا بأمر لم يقع، فوقع فيه البداء، و وقع فى ولده، و على هذا ما ذكر فى أمر عيسى إنما ذكر على سبيل التنظير و إن لم يكن بينهما مطابقة تامة، أو كان أمر عيسى أيضا كذلك بأنه كان قدر ذلك فى ولدها ثم وقع فيه البداء و صار فى ولد ولدها. و يحتمل المثل و مضربه وجهها آخر و هو أن يكون المراد فيهما معنى مجازيا بوجه آخر، ففى المثل: أطلق الذكر سوى على مريم لأنها سبب وجود عيسى عليه السلام إطلاقا لاسم المسبب على السبب، و كذا فى المضرب أطلق القائم على من فى صلبه القائم إما على هذا الوجه أو إطلاقا لاسم الجزء على الكل.

۲- الحدیث

۱۴۰۹/۲ . مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شاذَانَ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « إِذَا قُلْنَا فِي رَجُلٍ قَوْلًا ، فَلَمْ يَكُنْ فِيهِ وَكَانَ فِي وَلَدِهِ أَوْ وَلَدِ (۵) وَلَدِهِ ، فَلا تُتَكْرَمُوا (۶) ذَلِكَ ؛ فَإِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ » . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: هر گاه در باره مردی سخنی گوئیم و در او نباشد و در فرزند یا نوه او باشد، انکار نکنید، زیرا خدای تعالی هر چه خواهد میکند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۴۸۵

[ترجمه کمره ای] :

۲- از امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون بگوئیم که در مردی چیزی هست و در او نباشد و در فرزند یا فرزندزاده او باشد آن را منکر نشوید، زیرا خدا تعالی می کند هر چه می خواهد.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۹۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام فرمود: چون بگوئیم که در مردی چیزی هست و در او نباشد و در فرزند یا فرزندزاده او باشد آن را منکر نشوید، زیرا خدای تعالی هرچه را خواهد انجام خواهد داد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۰۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول كالصحيح. و ظاهر هذا الخبر البداء فيؤيد أحد الوجوه السابقة و إن أمكن أن يكون المراد بقوله: ف

إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ

أنه قد يأمر بنحو هذا النوع من الأخبار و إيراد الكلام على هذا الوجه للمصلحة.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۳۸

۳- الحديث

۱۴۱۰/۳. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَاءِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ ، عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : « قَدْ يَقُومُ الرَّجُلُ بِعَدْلِ أَوْ بِجَوْرِ (۸) ، وَ يُنْسَبُ (۹) إِلَيْهِ وَ لَمْ يَكُنْ (۱۰) قَامَ بِهِ ، فَيَكُونُ ذَلِكَ ابْنَهُ أَوْ ابْنَ ابْنِهِ مِنْ بَعْدِهِ ، فَهُوَ هُوَ (۱۱) » . (۱۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام میفرمود: گاهی انسان با صفت عدالت یا ستم سنجیده می شود و بآن سنجش نسبتش میدهند، در صورتی که خودش آن صفت را دارا نیست، بلکه پسرش یا پسر پسرش بعد از او دارای آن صفت می باشد، پس او همانست (که آن صفت در باره اش گفته شده).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۴۸۵

[ترجمه کمره ای] :

۳- ابی خدیجه گوید: شنیدم امام صادق (علیه السلام) می فرمود: گاه باشد که برای مردی شهرتی پدید آید از نظر داد پژوهی، یا ستم کشی، و به او نسبت عدالت یا ستم دهند و خود او چنین نیست، و این صفت در پسرش و یا پسر پسرش، پس از او با دید آید و آن همان ارزیابی در پدر و نیا است.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۵۹۳

[ترجمه آیت الهی]:

۳- ابی خدیجه گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام می فرمود: گاهی انسان با عدالت یا ستم سنجیده می شود و به آن سنجش نسبت می دهند در صورتی که خودش آن صفت را ندارد بلکه پسر یا پسرزادگان او آن صفت را دارند پس او همان است (که آن صفت را درباره او گفته شده است)

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. وقوله: وینسب عطف علی یقوم ای و قد ینسب مجازا أو بداء، و ضمیر
إلیه لمصدر یقوم أو لعدل أو لجور، و جملة لم یکن حالیه قام به ای حقیقة فیکون ذلك ای المنسوب
إلیه أو القائم بأحدهما و قراءة فیکون علی بناء التفعیل بعید فهو الضمیر الأول للقائم بأحدهما
حقیقة و الثانی لما هو المراد باللفظ، أو للمقدر الواقعی و المكتوب فی اللوح المحفوظ أو بالعکس،
و قیل: الأول للصادر و الثانی للمنسوب ای الرجل.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۳۹

ص: ۷۰۸

- ١-٧ . فى تفسير القمى : + «لكم» .
- ٢-٨ . فى «ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» والوفى وتفسير القمى والبحار : «فكان» .
- ٣-٩ . فى «بر» : «فلا ينكروا» .
- ٤-١٠ . تفسير القمى ، ج ١ ، ص ١٠١ ، عن إبراهيم بن هاشم . تفسير العياشى ، ج ١ ، ص ١٧١ ، ح ٣٩ ، عن جابر ، عن أبى جعفر عليه السلام ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٣ ، ح ٩٨٢ ؛ البحار ، ج ٥٢ ، ص ١١٩ ، ح ٤٩ .
- ٥-١١ . فى «ض» : - «ولد» .
- ٦-١٢ . فى «بر» : «فلا ينكروا» .
- ٧-١٣ . قرب الإسناد ، ص ٣٥١ ، ح ١٢٦٠ مرسلًا ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٤ ، ح ٩٨٣ ؛ البحار ، ج ٢٦ ، ص ٢٢٣ ، ح ١ .
- ٨-١٤ . فى «ف» : «يعدل أو يجوز» .
- ٩-١٥ . قوله : «ينسب» عطف على «يقوم» أى وقد ينسب . والضمير المستتر راجع إلى العدل أو الجور . وجملة «لم يكن» حال . و«ذلك» إشارة إلى القائم بالعدل أو الجور حقيقةً .
- ١٠-١٠ . فى «ف» : + «فيه» .
- ١١-٢ . أى يكون القائم بالعدل أو الجور حقيقةً هو المنسوب إليه .
- ١٢-٣ . الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٤ ، ح ٩٨٤ ؛ البحار ، ج ٢٦ ، ص ٢٢٣ ، ح ٢ .

(١٢٨) باب أن الأئمة كلهم قائمون بأمر الله تعالى هادون إليه

إشاره

١/٥٣٦

١٢٨ - باب (١) أن الأئمة عليهم السلام (٢) كلهم قائمون بأمر الله تعالى هادون إليه

١- الحديث

١٤١١/١ . عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ زَيْدِ أَبِي الْحَسَنِ ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ أَبِي نُعَيْمٍ ، قَالَ :

أَتَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ بِالْمَدِينَةِ ، فَقُلْتُ لَهُ : عَلَيَّ نَذْرٌ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ إِنْ (٣) أَنَا لَقَيْتُكَ أَنْ لَا أَخْرُجَ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّكَ قَائِمٌ آلِ مُحَمَّدٍ أَمْ لَا ؟

فَلَمْ يُجِبْنِي بِشَيْءٍ ، فَأَقَمْتُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَنِي فِي طَرِيقٍ ، فَقَالَ : « يَا حَكَمُ ، وَإِنَّكَ (٤) لَهَا هُنَا (٥) بَعْدُ ؟ » فَقُلْتُ : نَعَمْ (٦) ، إِنِّي أَخْبَرْتُكَ بِمَا جَعَلْتُ لِلَّهِ عَلَيَّ ، فَلَمْ تَأْمُرْنِي (٧) ، وَ لَمْ تَنْهِنِي (٨) عَنْ شَيْءٍ ، وَ لَمْ تُجِبْنِي بِشَيْءٍ ، فَقَالَ : « بَكَرَ عَلَيَّ غُدْوَةَ الْمَنْزِلِ » فَغَدَوْتُ عَلَيْهِ ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « سَلْ عَنِّي (٩) حَاجَتِكَ » فَقُلْتُ : إِنِّي جَعَلْتُ لِلَّهِ عَلَيَّ (١٠) نَذْرًا وَصِيَامًا وَصَدَقَةً بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ إِنْ أَنَا لَقَيْتُكَ أَنْ لَا أَخْرُجَ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّكَ قَائِمٌ آلِ مُحَمَّدٍ أَمْ لَا ، فَإِنْ كُنْتَ أَنْتَ رَابِطُتِكَ (١١) ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ أَنْتَ سِرْتُ فِي الْأَرْضِ فَطَلَبْتُ الْمَعَاشَ .

فَقَالَ : « يَا حَكَمُ ، كُنَّا قَائِمًا (١٢) بِأَمْرِ اللَّهِ . قُلْتُ : فَأَنْتَ الْمَهْدِيُّ ؟ قَالَ : « كُنَّا نَهْدِي (١٣) »

ص: ٧٠٩

١-١ . في «ج» : - «باب» .

٢-٢ . في حاشية «ج» : + «والرضوان» .

٣-٣ . في البحار : «إذا» .

٤-٤ . في «ب» : «وإنكم» .

٥-٥ . في «ض» : «هنا» بدل «لها هنا» .

٦-٦ . في «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافي والبحار : - «نعم» .

۷-۷ . فی مرآة العقول : + «بشیء» .

۸-۸ . فی «بر» : «ولا تنهني» .

۹-۹ . فی «ب ، ض» - : «عن» . وفی «بر» : «من» .

۱۰-۱۰ . فی «ب» - : «علی» .

۱۱-۱۱ . ای حبست نفسی علی نصرتک وموالاة اولیائک ومجاهدة أعدائک .

۱-۱۲ . فی «ف» : «یا حکم کنا کلنا قائم آل محمّد» .

۲-۱۳ . فی «ب ، ض ، بح ، بس» ومرآة العقول ، والبحار : «یهدی» بالیاء . وقوله : «نهدی» أو

«یهدی» إمّا مجرد معلوم ، أو من باب الافتعال بتشديد الدال . والأنسب بالمهدی هو المجرد المعلوم

. قال فی المرآة : «یهدی إلى الله علی بناء المجرد المعلوم ؛ لأنّ الهادی یكون مهدیًا لا محالة ،

فأجاب عنه بلازمه» .

إلى الله» . قُلْتُ : فَأَنْتَ (۱) صَاحِبُ السَّيْفِ (۲) ؟ قَالَ : «كُنَّا صَاحِبِ السَّيْفِ ، وَوَارِثُ السَّيْفِ» .

قُلْتُ : فَأَنْتَ الَّذِي تَقْتُلُ أَعْدَاءَ اللَّهِ ، وَيَعِزُّ (۳) بِكَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ ، وَيُظْهِرُ بِكَ دِينَ اللَّهِ ؟

فَقَالَ : «يَا حَكَمُ ، كَيْفَ أَكُونُ أَنَا وَ قَدْ (۴) بَلَغْتُ حَمْسًا وَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (۵) ؟! وَ إِنَّ صَاحِبَ هَذَا

الْأَمْرِ (۶) أَقْرَبُ عَهْدًا بِاللَّبَنِ (۷) مِنِّي ، وَ أَخَفُّ عَلَى ظَهْرِ الدَّابَّةِ» . (۸)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حکم بن ابی نعیم گوید: در مدینه خدمت امام باقر علیه السلام رسیدم و عرض کردم: من بین رکن و

مقام (خانه کعبه) نذر کرده و بعهده گرفته ام که اگر شما را ملاقات کنم، از مدینه بیرون نروم تا زمانی

که بدانم شما قائم آل محمد هستی یا نه. حضرت هیچ پاسخی بمن نفرمود. من ۳۰ روز در مدینه

بودم، سپس در بین راهی بمن برخورد و فرمود: ای حکم! تو هنوز اینجا ای؟ گفتم آری، من نذری که کرده ام بشما عرض کردم و شما مرا امر و نهی ننموده و پاسخی نفرمودی. فرمود: فردا صبح زود منزل من بیا. فردا خدمتش رفتم، فرمود: مطلبت را بپرس. عرض کردم: من بین رکن و مقام نذر کرده و روزه و صدقه ئی برای خدا بعهده گرفته ام که اگر شما را ملاقات کردم از مدینه بیرون نروم، جز آنکه بدانم شما قائم آل محمد هستی یا نه؟ اگر شما هستی ملازم خدمت باشم و اگر نیستی، در روی زمین بگردم و در طلب معاش برآیم. فرمود: ای حکم! همه ما قائم با امر خدا هستیم. عرض کردم: شما مهدی هستی، فرمود: همه ما بسوی خدا هدایت میکنیم. عرض کردم: شما صاحب شمشیری: فرمود: همه ما صاحب شمشیر و وارث شمشیریم (شمشیر پیغمبر بما بارث رسیده و همراه ماست). عرض کردم: شما هستی آنکه دشمنان خدا را میکشی و دوستان خدا بوسیله شما عزیز میشوند و دین خدا آشکار میگردد؟ فرمود: ای حکم! چگونه من او باشم، در صورتی که به ۴۵ سالگی رسیده ام؟ و حال آنکه صاحب این امر (که تو میپرسی) از من بدوران شیرخوارگی نزدیکتر و هنگام سواری چالاک تر است، (چنانچه در روایت است که حضرت قائم علیه السلام در زمان ظهورش بصورت جوان ۳۰ ساله و قوی و نیرومند باشد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- از حکم بن ابی نعیم که گفت: من نزد امام باقر (علیه السلام) رفتم و او در مدینه بود، پس به او گفتم: من در میان رکن و مقام (در مسجد الحرام) نذر کردم که اگر تو را دیدار کردم از مدینه بیرون نروم تا بدانم که قائم آن محمد (صلی الله علیه و آله) توئی یا نه؟ امام (علیه السلام) هیچ پاسخی به من نداد، من سی روز در مدینه ماندم، پس روزی آن حضرت در راه جلوی من در آمد و فرمود: ای حکم، باز که تو در اینجا ای؟ در پاسخ گفتم: آری من به شما از آنچه برای خدا بر گردن نهاده ام گزارش

دادم، شما مرا نه دستوری دادید و نه غدقنی نهادید و نه پاسخی فرمودید، فرمود: فردا بامداد مرا در خانه دیدار کن، من بامدادان نزد آن حضرت رفتم، فرمود: پیرس از نیازمندی خود، گفتم: من برای خدا بر گردن خود نذری نهاده ام از روزه و صدقه در میان رکن و مقام که اگر شما را دیدار کردم، از شهر مدینه بیرون نروم تا بدانم که شما قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) هستید یا نه، اگر شما او باشید آماده جهاد و ملازم شما باشم، و اگر نباشید در زمین بگردم و جستجوی روزی کنم؟ فرمود: ای حکم، ما همه قائم به امر خدا هستیم و به دستور او بر سر کاریم، گفتم: تویی مهدی؟ فرمود: ما همه به خدا رهبری کنیم، گفتم: شما آن امام شمشیر زنهستید؟ فرمود: همه ما شمشیر زن هستیم و وارث تیغ پیغمبر (صلی الله علیه و آله)، گفتم: شماستید که دشمنان خدا می کشید و دوستان خدا در سایه شما عزیز می شوند و به وسیله شما دین حق خدا پیروز می شود؟ فرمود: ای حکم، چگونه من او هستم؟ با این که به چهل و پنج سالگی رسیدم و به راستی که صاحب الامر (علیه السلام) به دوران شیرخوارگی از من نزدیک تر و بر پشت زین از من چالاک تر است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۷

[ترجمه آیت الهی]:

۱- حکم بن ابی نعیم: من نزد امام باقر علیه السلام رفتم و او در مدینه بود،

پس به او گفتم: من در میان رکن و مقام (در مسجد الحرام) نذر کردم که اگر تو را ببینم از مدینه بیرون نروم تا بدانم که قائم آل محمد علیهم السلام تویی یا نه؟

امام علیه السلام هیچ پاسخی به من نداد من سی روز در مدینه ماندم، پس روزی آن حضرت در راه جلوی من آمد و فرمود:

ای حکم، باز که تو در اینجا هستی؟

در پاسخ گفتم: آری من به شما از آنچه از جانب خداوند بر گردن نهاده ام شما نه به من دستوری دادید و نه منع کردید و نه پاسخی فرمود: فردا صبح مرا در خانه ملاقات کن من بامداد نزد آن حضرت رفتم، فرمود: بپرس از نیازمندی خود، گفتم: من برای خدا بر گردن خود نذر کرده ام از روزه و صدقه در میان رکن و مقام که اگر شما را دیدار کنم از شهر مدینه بیرون نروم تا بدانم که شما قائم آل محمد علیهم السّلام هستید یا نه اگر شما او باشید آماده جهاد و ملازم شما باشم، و اگر نباشید در زمین بگردم و جستجو کنم؟ فرمود: ای حکم، ما همه قائم به امر خدا هستیم و به دستور او بر سر کاریم، گفتم: تویی مهدی؟ فرمود: ما همه را به سوی خدا هدایت می کنیم عرض کردم آیا شما صاحب شمشیرید؟

فرمود: همه ما شمشیرزیم و وارث تیغ پیامبریم گفتم: شمائید که دشمنان خدا می کشید و دوستان خدا در سایه شما عزیز می شوند و به وسیله شما دین حق پیروز می شود؟ فرمود: ای حکم، چگونه من او هستم؟ با این که به چهل و پنج سالگی رسیدم به راستی که صاحب الامر علیه السّلام به دوران شیرخوارگی از من نزدیک تر و بر پشت زین از من چالاک تر است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۱۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. قوله: على نذر، أى وجب على نذر أى منذور بين الركن و المقام ظرف على و إنما ذكر ذلك تأكيدا للزوم نذره و وجوب الوفاء به لوقوعه فى أشرف الأماكن، و ما ذكر طول الحطيم و عرضه من المقام إلى باب البيت، و قد وردت أخبار كثيرة فى أنه أشرف بقاع الأرض، و يحتمل أن يكون المراد الموضع الذى كان فيه المقام فى زمن الرسول و هو قريب من باب البيت، فالمراد بيان عرض الحطيم و إن كان أوسع من المشهور بقليل و الظاهر انعقاد هذا النذر لأن الغاية و إن كانت متعلقة بفعل الغير لكن الكون فى المدينة الراجح شرعا هو من فعله و اختياره فينعقد إلا أن يعرض له أمر يكون مقامه بالمدينة بسببه مرجوحا فينحل، و لذا لم ينهه عليه السلام عن هذا النذر. قوله: أن لا أخرج، بدل نذر إنك بالكسر بتقدير الاستفهام فلم تأمرنى بشيء أى بالخروج أو الوفاء بالنذر أو الأعم و لم تنهنى عن شيء أى المقام أو النذر أو الأعم و لم تجبني بشيء من كونك القائم عليه السلام أو عدمه أو الأعم غدوة ظرف زمان لمنزل ظرف مكان. قوله: و صياما، كان الظاهر صيام بدون الواو، و معه عطف تفسير، أو المراد بالنذر منذور آخر لم يذكره و الظاهر أن نذره لله عليه إن لقيه عليه السلام و خرج من المدينة قبل أن يعلم هذا الأمر أن يصوم كذا و يتصدق بكذا رابطتك أى لازمته و لم أفارقك فى القاموس: الرباط المواظبة على الأمر و ملازمة ثغر العدو. و قوله عليه السلام: كلنا قائم بأمر الله، أى بأمر الإمامة و الخلافة مع المكنة أو كلما تيسر، و قيل: القائم يستعمل فى معان منها القائم بأمر الله أى من لا يخل بشيء من أوامره و نواهيه فهو معصوم، و منها الحافظ لجميع ما أوحى الله به إلى أنبيائه، و منها من يبقى مع إمامته إلى انقراض التكليف، و الأولان جاريان فى كل واحد من الأئمة و الثالث مختص بالثانى عشر عليه السلام يهدى إلى الله على بناء المجرى المعلوم، لأن الهادى يكون مهديا لا محالة فأجاب عنه بلازمه، أو على بناء المجهول، أو على بناء الافتعال المعلوم بإدغام التاء فى الدال و كسر الدال كما قال تعالى:

أَمَّنْ لَا يَهْدِي

إِلَّا أَنْ يَهْدِي

و الأول أظهر. و وارث السيف إشارة إلى أن الجفر الأحمر عنده، قوله عليه السلام: أقرب عهدا باللبن منى، أى يرى عند خروجه أقل سنا منى و أقوى. كما رواه الصدوق فى الإكمال بإسناده عن الريان بن الصلت قال: قلت للرضا عليه السلام أنت صاحب هذا الأمر؟ فقال: أنا صاحب هذا الأمر و لكنى لست بالذى أملاها عدلا كما ملئت جورا، و كيف أكون ذاك على ما ترى من ضعف بدنى، و أن القائم هو الذى إذا خرج كان فى سن الشيوخ و منظر الشباب، قويا فى بدنه حتى لو مد يده إلى أعظم شجرة على وجه الأرض لقلعها، و لو صاح بين الجبال لتدكدكت صخورها، يكون معه عصا موسى و خاتم سليمان، يغيبه الله فى ستره ما شاء الله، ثم يظهره فيملاأ به الأرض قسطا و عدلا كما ملئت جورا و ظلما. و قيل: المراد أنه أقرب عهدا باللبن عند إمامته لأنه عليه السلام كان سنه عند إمامته ثمانا و ثلاثين سنة، و القائم عليه السلام كان سنه فى بدو الإمامة خمسا فذكر الخمس و الأربعين لبيان أنه كان عند الإمامة أسن لأنه كان معلوما أن من وقت الإمامة إلى زمان السؤال كانت سبع سنين و الأول أظهر، و كان حمل الإمام عليه السلام كلام السائل على المحامل التى يعلم عليه السلام أنه ليس مرادا للمضايقه عن التصريح بأن الفرج لا يأتى على يده لبعض ما ذكرنا من الوجوه، أو لئلا يتوهم الراوى و غيره أنه إنما يجب ملازمة صاحب السيف و متابعتة و طاعته دون غيره، بل يعلموا أن كلهم مشتركون فى جميع ذلك.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٤١

٢- الحديث

١٤١٢/٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْقَائِمِ، فَقَالَ: «كُلُّنَا قَائِمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ، وَاحِدٌ (٩) بَعْدَ وَاحِدٍ، حَتَّى يَجِيءَ صَاحِبُ السَّيْفِ، فَإِذَا جَاءَ صَاحِبُ (١٠) السَّيْفِ، جَاءَ بِأَمْرٍ غَيْرِ الَّذِي كَانَ». (١١)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو خدیجه از امام صادق علیه السلام راجع بامام قائم علیه السلام پرسید، حضرت فرمود: همه ما قائم بامر خدائیم: یکی پس از دیگری تا زمانی که صاحب شمشیر بیاید، چون صاحب شمشیر آمد، امر و دستوری غیر از آنچه بوده می آورد (پدرانش مأمور بتقیه و صبر بوده و او مأمور بجهاد و برانداختن ظلم است).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۲- از ابی خدیجه از امام صادق (علیه السلام) که پرسش شد از قائم (علیه السلام)، و در پاسخ فرمود: ما همه قائم به امر خدا هستیم، یکی پس از دیگری تا آنکه شمشیردار بیاید، و چون امام شمشیردار آمد، به دستوری آید جز اینکه بوده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۲- ابی خدیجه از امام صادق علیه السلام پیرامون امام قائم (عج) پرسید فرمود: همه قائم به امر خدا هستیم یکی پس از دیگری تا آنکه شمشیردار بیاید، و چون امام شمشیردار آمد به دستوری غیر از آنچه بوده می آورد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

ضعیف علی المشهور. غیر الذی کان من الخروج بالسيف و الحكم بعلمه، و قتل مانع الزکاة و قطع ایدی بنی شیبہ، و المنع عن المیازیب، و سائر ما یضر بالطریق، و هدم المنارات و المقاصیر و سائر ما ورد أنه علیه السلام یفعله عند ظهوره.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۴۲

۳- الحدیث

۱۴۱۳/۳ . عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُونٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ الْبَطَلِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ ، قَالَ :

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» (۱۲)؟ قَالَ: «إِمَامِهِمُ الَّذِي بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ، وَهُوَ قَائِمُ أَهْلِ زَمَانِهِ» (۱۳). (۱۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عبد الله بن سنان گوید: بامام صادق علیه السلام عرض کردم: مقصود از این آیه چیست؟ «روزی که هر مردمی را بامامشان خوانیم- ۲۸ سوره ۱۷-» فرمود: مقصود امامی است که در میان آنهاست و او قائم اهل زمان خود است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۳- از عبد الله بن سنان گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم (۲۸ سوره اسراء): «روزی که بخوانیم هر مردمی را با رهبرشان» فرمود: مقصود همان رهبری است که در میان آنهاست و او امام قائم اهل زمان آنهاست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳- عبد الله بن سنان گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: «روزی که هر مردمی را با رهبرشان بخوانیم (اسراء/۲۸)» مقصود چیست فرمود: مقصود همان امامی است که در میان آنهاست و او امام قائم اهل زمان خود است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و ذكره فی الباب لإطلاق القائم علی كل إمام وقد مر الكلام فی مضمونه.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۴۲

ص: ۷۱۰

۱-۳. فی «ب، ف، ب» - «فأنت» .

۲-۴. فی «ف» + «ووارث السیف» .

۳-۵. فی «ف، بح» : «تعزّ» .

۴-۶. فی البحار: - «قد» .

- ٥-٧. فى «ض ، ف ، بح ، بر» والوفى والبحار : - «سنة» .
- ٦-٨. فى البحار : - «الأمر» .
- ٧-٩. فى «بر ، بف» : «بالدين» .
- ٨-١٠. الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٤ ، ح ٩٨٥ ؛ البحار ، ج ٥١ ، ص ١٤٠ ، ح ١٤ .
- ٩-١١. فى «ف» : «واحدًا» .
- ١٠-١٢. فى «ف» : - «صاحب» .
- ١١-١٣. الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٥ ، ح ٩٨٦ .
- ١٢-١. الإسراء (١٧) : ٧١ .
- ١٣-٢. فى المرأة : «ذكره فى الباب لإطلاق القائم على كل إمام» .
- ١٤-٣. الوافى ، ج ٢ ، ص ٤٧٦ ، ح ٩٨٨ .

(١٢٩) باب صلة الإمام

١- الحديث

١٤١٤/١. الحُسينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَامِرٍ بِإِسْنَادِهِ رَفَعَهُ ، قَالَ :

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْأَئِمَّامَ يَحْتَاجُ إِلَى مَا فِي أَيْدِي النَّاسِ ، فَهُوَ كَافِرٌ (١)؛
إِنَّمَا النَّاسُ يَحْتَاجُونَ أَنْ يَقْبَلَ (٢) مِنْهُمْ الْأَئِمَّامُ ؛ قَالَ (٣) اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً
تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا» (٤) . (٥)»

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که معتقد باشد که امام بآنچه در دست مردم است احتیاج دارد کافر است. بلکه مردم نیازمندند که امام (خمس و سهم و سایر وجوه را) از آنها بپذیرد، خدای عز و جل فرماید: «از اموال آنها زکاة بگیر تا آنها را بوسیله آن پاک و بی آرایش سازی- ۱۰۴ سوره ۹-».

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۷

[ترجمه کمره ای]:

۱- امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر که گمان برد که امام نیازمند است بدان چه در دست مردم است او کافر است، همانا مردم نیاز دارند که از آنها چیزی را بپذیرد، خدا عز و جل می فرماید (۱۰۴ سوره توبه): «بگیر از دارائی آنها صدقه تا آنها را پاکیزه کنی و با آن پیروانی».

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱- امام صادق علیه السلام فرمود: هرکس که گمان برد که امام به آنچه که در دست مردم است نیازمندست کافر است همانا مردم نیاز دارند که از آنها چیزی را بپذیرد، خدای عز و جل می فرماید: از دارایی آنها صدقه بردار تا آنها را پاکیزه کنی و با آن پیروانی (توبه/ ۱۰۴)».

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: مرفوع. فهو كافر أى غير عارف بفضل الإمام و إنه قادر على قلب الجبال ذهباً بدعائه فالكفر فى مقابلة الإيمان الكامل، أو محمول على ما إذا كان ذلك على وجه التحقير و الإزراء بشأنه عليه السلام يحتاجون أى لمغفرتهم و رفع درجاتهم و تضاعف حسناتهم و تكفير سيئاتهم، و المراد بالصدقة فى الآية إما الزكاة أو مطلق الصدقات الشاملة للواجبة و المستحبة كما روى أنها نزلت فى المتخلفين عن غزوة تبوك لما تابوا و قبل الله توبتهم، بعد أن أوثقوا أنفسهم بسوارى المسجد ثم حلوا و أطلقوا بعد قبول توبتهم قالوا: يا رسول الله هذه أموالنا التى خلفتنا فتصدق بها و طهرنا فنزلت، فعلى هذا الاستدلال بالآية مبنى على أنه إذا كانت الصدقة التى تدفع إلى المستحقين بهذه المنزلة كان صرف الخمس و الهدية إلى الإمام عليه السلام كذلك بطريق أولى، و يحتمل أن تكون الصدقة فى الآية شاملة لصلة الإمام و الخمس أيضا فالاستدلال بها ظاهر. و قوله: تطهرهم، استئناف أو نعت لصدقة و التطهير عند التنجيس و التزكية ضد التنقيص فالأول فى النفس و الثانى فى المال، و قيل: التطهير عن الذنوب أو حب المال و البخل و تزكيتهم تنمى بها حسناتهم و ترفعهم إلى منازل المخلصين، فظهر من الآية أن نفع الصدقات يصل إلى المعطى لا إلى الرسول و الإمام عليهما السلام.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٤٣

٢- الحديث

١٤١٥/٢. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ، عَنْ عَيْسَى بْنِ سُلَيْمَانَ النَّحَّاسِ (٦)،
عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ الْخَيْرِيِّ وَ (٧) يُونُسَ بْنِ ظَبْيَانَ، قَالَا:

١- ٤ . فى مرآة العقول : «فهو كافر ، أى غير عارف بفضل الإمام وأنه قادر على قلب الجبال ذهباً بدعائه ؛ فالكفر فى مقابلة الإيمان الكامل . أو محمول على ما إذا كان ذلك على وجه التحقير والإزراء بشأنه عليه السلام» .

٢- ٥ . فى «ض» : «تقبّل» .

٣- ٦ . فى «ج ، بح ، بر» : «وقال» .

٤- ٧ . التوبة (٩) : ١٠٣ . وفى «ف» : «الآية» .

٥- ٨ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٧٩ ، ح ٩٥٨٠ .

٦- ٩ . فى «ج ، بح ، بر ، بس» والوافى : «النحاس» .

٧- ١٠ . فى البحار : - «الخبيرى و» . ولم نجد رواية المفضل بن عمر عن الخبيرى فى غير هذا المورد ، بل وردت رواية الخبيرى عن المفضل ، فى التهذيب ، ج ٧ ، ص ٤٧٠ ، ح ١٨٨٢ ، كما وردت روايته عن يونس بن ظبيان فى الكافى ، ح ١٢٥٣ ؛ وبصائر الدرجات ، ص ٤٣٨ ، ح ٣ ؛ وكامل الزيارات ، ص ١٢٦ ، ح ٤ ، وص ١٣٨ ، ح ٣ . ووردت أيضا روايته عن يونس بن ظبيان ومفضل بن عمر _ معطوفين _ فى الكافى ، ح ١٢٨٤ ؛ والنخصال ، ص ٤٧ ، ح ٥ . وصرح ابن الغضائرى فى ترجمة خبيرى أنه : «كان يصحب يونس بن ظبيان ويكثر الرواية عنه» . راجع : الرجال لابن الغضائرى ، ص ٥٦ ، الرقم ٤٣ . هذا ، وقد روى عيسى بن سليمان عن المفضل بن عمر فى الغيبة للنعمانى ، ص ٢٨٤ ، ح ٣ . ويظهر من رجال الكششى ، ص ٣٢٩ ، الرقم ٥٩٨ ، أن عيسى بن سليمان كان فى طبقة رواة المفضل . ووردت فى الكافى ، ح ٣٧٨٧ ، رواية عثمان بن سليمان النحاس عن مفضل بن عمر ويونس بن ظبيان . ولا يبعد اتحاد ابن سليمان هذا مع عيسى بن سليمان ووقوع التصحيف فى أحد العنوانين . إذا تبين هذا ، فلا يبعد القول بوقوع التحريف فى السند ، وأن الصواب «عيسى بن سليمان النحاس والخبيرى عن المفضل بن عمر ويونس بن ظبيان» . هذا ما

استفدناہ ممّا أفاده العلامة الخبير السيد موسى الشيرازي - دام ظلّه - في تعليقه على السند ، مع شيء من الزيادة .

سَمِعْنَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ (١) إِلَى اللَّهِ مِنْ إِخْرَاجِ الدَّرَاهِمِ (٢) إِلَى الْأَعْمَامِ ، وَإِنَّ (٣) اللَّهَ لَيَجْعَلُ لَهُ (٤) الدَّرَاهِمَ (٥) فِي الْجَنَّةِ مِثْلَ جَبَلِ أُحُدٍ» . ثُمَّ قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ : «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً» (٦) . قَالَ (٧) : «هُوَ وَ اللَّهِ فِي صَلَاةِ الْأَعْمَامِ خَاصَّةً» . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق عليه السلام میفرمود: کاری نزد خدا محبوبتر از رسانیدن دراهم بامام نیست. همانا خدا درهم امام را در بهشت مانند کوه احد قرار میدهد (یعنی ثواب آن را از اعمال خیر دیگر بزرگتر و بیشتر میدهد، و این تشبیه معقول بمحسوس است و یا مقصود اینست که دادن یکدرهم بامام مانند دادن دراهمی باندازه کوه احد است بدیگران) خدای تعالی در کتابش میفرماید «کیست که بخدا وامی نیکو دهد تا خدا وام او را بسیار چند برابر سازد- ۲۴۴ سوره ۲» امام فرمود: بخدا این وام خصوص صلّه امام است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۸

[ترجمه کمره ای] :

۲- امام صادق (علیه السلام) می فرمود: چیزی نزد خدا از دادن پول به امام (علیه السلام) محبوبتر نیست، به راستی خدا یک درهم را در بهشت چون کوه اُحُد سازد، سپس فرمود: خدا تعالی در کتاب خود فرماید (۲۴۶ سوره بقره): «کیست آن کسی که وام دهد به خدا وامی نیکو و خدا او را برایش بسیار چند برابر سازد» فرمود: به خدا آن در باره صلّه به امام است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام می فرمود: چیزی نزد خدا از رساندن پول به امام علیه السلام محبوبتر نیست به راستی خدا یک درهم را در بهشت چون کوه احد سازد، سپس فرمود: خدای تعالی در کتاب خود می فرماید «کیست آن کسی که به خدا وامی نیکو دهد تا خداوند آن را برای او چند برابر سازد (بقره/۲۴۶)» فرمود: به خدا آن در باره صلّه به امام است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف على المشهور. ما من شىء من مزيدة لتأكيد العموم أى من جملة الإخراجات و العطايا و الصدقات أحب بالنصب أى أشد محبوبية، و ذكر الدراهم من قبيل المثال ليجعل له أى للمخرج أو للإمام و الأول أظهر مثل جبل أحد لعله من قبيل تشبيه المعقول بالمحسوس أى ثوابه من بين سائر المثوبات فى العظم كجبل أحد من بين الأجسام المحسوسة أو المعنى أنه يجعل ثواب إخراج درهم مثل ثواب إخراج مثل جبل أحد من الدراهم إلى غير الإمام، و يحتمل أن يكون إخراج الدراهم إلى الإمام أعم من صلة الإمام بحيث يشمل ما يخرج إليه من الزكوات و الصدقات فإنه أعرف بمواقعها. و ذهب المفيد و أبى الصلاح إلى وجوب إخراج الصدقات إليه عليه السلام عند التمكن و إلا إلى الفقيه الجامع لشرائط الفتوى.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ

قال البيضاوى من استفهامية مرفوع الموضع بالابتداء، و ذا خبره و الذى صفة ذا و بدله، و إقراض الله مثل لتقديم العمل الذى يطلب به ثوابه

قَرْضًا حَسَنًا

أى إقراضا مقرونا بالإخلاص و طيب النفس أو مقرضا حالالا طيبا، و قيل: القرض الحسن المجاهدة و الإنفاق فى سبيل الله

فَيُضَاعِفَهُ لَهُ

فيضاعف جزاؤه، أخرجه على صورة المغالبة للمبالغة

أَضْعَافًا كَثِيرَةً

لا يقدرها إلا الله و قيل: الواحد بسبعمائة و أضعافا جمع ضعف، و نصب على الحال من الضمير المنصوب أو المفعول الثانى لتضمن المضاعفة معنى التصيير أو المصدر على أن الضعف اسم

المصدر و جمعه للتويع، انتهى. هو و الله الضمير راجع إلى مصدر يقول و المقصود أن جعل الله نفسه مقترضا مع أنه الغنى المطلق مبنى على أنه في حق خليفته خاصة.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٤٤

٣- الحديث

١٤١٦/٣. وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ مُعَاذِ صَاحِبِ الْأَعْكُسِيَّةِ، قَالَ (٩):

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَسْأَلْ خَلْقَهُ مَا (١٠) فِي أَيِّدِيهِمْ (١١) قَرْضًا مِنْ حَاجَةٍ بِهِ إِلَى ذَلِكَ، وَ مَا كَانَ لِلَّهِ مِنْ حَقٍّ فَإِنَّمَا هُوَ لَوْلِيَّهِ». (١٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام صادق علیه السلام میفرمود: کاری نزد خدا محبوبتر از رسانیدن درهم بامام نیست. همانا خدا درهم امام را در بهشت مانند کوه احد قرار میدهد (یعنی ثواب آن را از اعمال خیر دیگر بزرگتر و بیشتر میدهد، و این تشبیه معقول بمحسوس است و یا مقصود اینست که دادن یکدرهم بامام مانند دادن دراهمی باندازه کوه احد است بدیگران) خدای تعالی در کتابش میفرماید «کیست که بخدا وامی نیکو دهد تا خدا وام او را بسیار چند برابر سازد- ٢٤٤ سوره ٢» امام فرمود: بخدا این وام خصوص صله امام است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۸

[ترجمه کمره ای]:

۲- امام صادق (علیه السلام) می فرمود: چیزی نزد خدا از دادن پول به امام (علیه السلام) محبوبتر نیست، به راستی خدا یک درهم را در بهشت چون کوه اُحُد سازد، سپس فرمود: خدا تعالی در کتاب خود فرماید (۲۴۶ سوره بقره): «کیست آن کسی که وام دهد به خدا وامی نیکو و خدا او را برایش بسیار چند برابر سازد» فرمود: به خدا آن در باره صلّه به امام است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۵۹۹

[ترجمه آیت الهی]:

۲- امام صادق علیه السلام می فرمود: چیزی نزد خدا از رساندن پول به امام علیه السلام محبوبتر نیست به راستی خدا یک درهم را در بهشت چون کوه احد سازد، سپس فرمود: خدای تعالی در کتاب خود می فرماید «کیست آن کسی که به خدا وامی نیکو دهد تا خداوند آن را برای او چند برابر سازد (بقره/۲۴۶)» فرمود: به خدا آن در باره صلّه به امام است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۵

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. ما من شىء من مزيدة لتأكيد العموم أى من جملة الإخراجات و العطايا و الصدقات أحب بالنصب أى أشد محبوبة، و ذكر الدراهم من قبيل المثال ليجعل له أى للمخرج أو للإمام و الأول أظهر مثل جبل أحد لعله من قبيل تشبيه المعقول بالمحسوس أى ثوابه من بين سائر المثوبات فى العظم كجبل أحد من بين الأجسام المحسوسة أو المعنى أنه يجعل ثواب إخراج درهم مثل ثواب إخراج مثل جبل أحد من الدراهم إلى غير الإمام، و يحتمل أن يكون إخراج الدراهم إلى الإمام أعم من صلة الإمام بحيث يشمل ما يخرج إليه من الزكوات و الصدقات فإنه أعرف بمواقعها. و ذهب المفيد و أبى الصلاح إلى وجوب إخراج الصدقات إليه عليه السلام عند التمكن و إلا إلى الفقيه الجامع لشرائط الفتوى.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ

قال البيضاوى من استفهامية مرفوع الموضع بالابتداء، و ذا خبره و الذى صفة ذا و بدله، و إقراض الله مثل لتقديم العمل الذى يطلب به ثوابه

قَرْضًا حَسَنًا

أى إقراضا مقرونا بالإخلاص و طيب النفس أو مقرضا حالالا طيبا، و قيل: القرض الحسن المجاهدة و الإنفاق فى سبيل الله

فَيُضَاعَفَهُ لَهُ

فيضاعف جزاؤه، أخرجه على صورة المغالبة للمبالغة

أَضْعَافًا كَثِيرَةً

لا يقدرها إلا الله وقيل: الواحد بسبعمائة وأضعافا جمع ضعف، و نصب على الحال من الضمير المنصوب أو المفعول الثاني لتضمن المضاعفة معنى التصيير أو المصدر على أن الضعف اسم المصدر و جمعه للتنويع، انتهى. هو و الله الضمير راجع إلى مصدر يقول و المقصود أن جعل الله نفسه مقترضا مع أنه الغنى المطلق مبنى على أنه فى حق خليفته خاصة.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٤٤

٤- الحديث

١٤١٧/٤. أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ (١٣)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ:

عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلْتُهُ (١٤) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ

ص: ٧١٢

١- ١. فى مرآة العقول : «ما من شىء ، «من» مزيدة لتأكيد العموم ، أى من جملة الإخراجات والعطايا والصدقات . «أحبّ» بالنصب ، أى أشدّ محبوبيّة» .

٢- ٢. فى «ف» : «الدرهم» .

٣- ٣. فى «ف» : «فإن» .

٤- ٤. فى «بر» : «لهم» .

٥- ٥. فى «ف» : «الدراهم» .

٦- ٦. البقرة (٢) : ٢٤٥ . وفى البحار : «وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ» بدل «أضعافاً كثيرة» . وهى الآية ١١ من سورة الحديد (٥٧) .

٧- ٧. فى البحار : «ثم قال» .

- ۸-۸ . الوافی ، ج ۱۰ ، ص ۳۶۱ ، ح ۹۶۹۸ ؛ البحار ، ج ۲۴ ، ص ۲۷۹ ، ح ۷ .
- ۹-۹ . فی «بح» : + «قال» .
- ۱۰-۱۰ . فی الوافی : «مما» .
- ۱۱-۱۱ . فی «بر» : «یدیهم» .
- ۱-۱۲ . الوافی ، ج ۱۰ ، ص ۲۷۹ ، ح ۹۵۸۲ .
- ۲-۱۳ . السند معلق ، ویروی عن أحمد بن محمد ، عدّة من أصحابنا .
- ۳-۱۴ . فی «بر» : «سألت» .

قَرَضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَ لَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ (۱) قَالَ : «نَزَلَتْ (۲) فِي صَلَاةِ الْأَئِمَّامِ (۳)» . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

اسحاق بن عمار گوید: از موسی بن جعفر علیه السلام راجع بقول خدای عز و جل «کیست که بخدا وامی نیکو دهد تا برایش چند برابر کند و او را مزدی ارجمند است- ۱۱ سوره ۵۷-» پرسیدم فرمود: در باره صله بامام نازل شده است.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۴۸۸

[ترجمه کمره ای] :

۴- از اسحاق بن عمار که گفت: پرسیدم از امام کاظم (علیه السلام) از قول خدا عز و جل (۱۱) سوره حدید: «کیست آن که وام دهد به خدا، وام نیکو تا برای او چند برابرش کند و از آن او باشد مُزد ارجمندی» در پاسخ فرمود: در باره صلّه به امام نازل شده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۱

[ترجمه آیت الهی]:

۴- اسحاق بن عمار گفت: از امام کاظم علیه السلام پرسیدم از قول خدای عز و جل «کیست آن که وام نیکو دهد تا وام او را چند برابر سازد و برای او مزد ارجمندی است (حدید/۱۱)».

در پاسخ فرمود: در باره صلّه به امام نازل شده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: موثق.

۵- الحدیث

۱۴۱۸/۵. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مِيَّاحٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ :

۱/۵۳۸

قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « يَا مِيَّاحُ ، دَرَاهِمٌ يُوصَلُ بِهِ (۵) الْأَئِمَّةُ أَكْبَرُ وَزَنًّا مِنْ (۶) أَحَدٍ » (۷).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حسن بن میاح گوید: امام صادق علیه السلام بمن فرمود: ای میاح: یک درهم که بامام برسد، از کوه احد سنگین تر است،

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۵- از حسن بن میاح از پدرش که امام صادق (علیه السلام) فرمود: ای میاح درهمی که به امام رسد و زنش از کوه احد بزرگتر است.

ترجمه كمره ای ؛ ج ۳, ص ۶۰۱

[ترجمه آیت الهی] :

۵- حسن بن میاح می گوید: امام صادق علیه السلام به من فرمود: ای میاح درهمی که به امام برسد
وزنش از کوه احد بزرگتر است.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲, ص ۸۱۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: ضعیف و علی ما ذکرنا من الوجه الأول فی الخبر الثانی لا ینافی الأعظمية المساواة و علی الثانی
لعل الاختلاف باعتبار اختلاف الإخلاص و حلیة المال و معرفة المعطى و غیر ذلك.

مرآة العقول ؛ ج ۶, ص ۲۴۵

۶- الحدیث

۱۴۱۹/۶ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى ، عَنْ يُونُسَ ، عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : « دِرْهَمٌ يُوصَلُ بِهِ (۸) الْأَئِمَّامُ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ (۹) دِرْهَمٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنْ وُجُوهِ الْبِرِّ (۱۰) » . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام فرمود: یک درهم که بامام برسد. بهتر است از دو میلیون درهمی که در راه خیر دیگر صرف شود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۹

[ترجمه کمره ای] :

۶- امام صادق (علیه السلام) فرمود: یک درهم که به امام برسد بهتر است از هزار هزار درهم در جز آن از راه های خیر و احسان.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۱

[ترجمه آیت الهی] :

٦- امام صادق عليه السلام فرمود: یک درهم که به امام برسد بهتر است از هزار هزار درهم که در راه خیر دیگری صرف شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ٢، ص ٨١٧

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مرسل.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٤٥

٧- الحديث

١٤٢٠/٧. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ ابْنِ فَضَالٍ، عَنْ ابْنِ بُكَيْرٍ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «إِنِّي لَا أَخْذُ مِنْ أَحَدِكُمُ الدَّرْهَمَ - وَإِنِّي لَمِنْ أَكْثَرِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَالاً - مَا أُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا أَنْ تُطَهَّرُوا». (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابن بکیر گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام میفرمود: من از یکنفر از شما پول درهم میگیرم، در صورتی که از همه اهل مدینه متمول ترم، فقط مقصودم اینست که شما پاکیزه شوید.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۸۹

[ترجمه کمره ای]:

۷- از ابی بکیر گوید: شنیدم از امام صادق (علیه السلام) می فرمود: به راستی من از یکی از شماها چند درهم را می پذیرم با این که در شهر مدینه دارائی من از همه بیشتر است، من با پذیرش آن نمی خواهم جز اینکه شما پاک بشوید.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۱

[ترجمه آیت الهی]:

۷- ابن بکیر می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: به راستی من از یکی از شماها چند درهم را می پذیرم با این که در شهر مدینه ثروتم از همه بیشتر است قصد من از پذیرش آن، این است که شما پاکیزه شوید.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۱۷

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: موثق كالصحيح. إلا أن تطهروا أى من السيئات و ذمائم الأخلاق.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۴۵

ص: ۷۱۳

۱- ۴ . الحديد (۵۷): ۱۱ . وفى ثواب الأعمال : «أضعافاً كثيرة» بدل «وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ» . وهى الآية ۲۴۵ من سورة البقرة (۲).

۲- ۵ . فى تفسير القمى : - «نزلت» .

۳- ۶ . فى تفسير القمى : «الأرحام» وفى القوسين : «الإمام» .

۴- ۷ . تفسير القمى ، ج ۲ ، ص ۳۵۱ ، بسنده عن أحمد بن محمد ؛ ثواب الأعمال ، ص ۱۲۴ ، ح ۱ ، بسنده عن أحمد بن محمد بن أبى نصر ، عن حماد بن عثمان ، عن إسحاق بن عمّار ، عن الصادق عليه السلام . وفيه ، ص ۱۲۵ ، ح ۲ ، بسند آخر عن إسحاق بن عمّار ، عن أبى عبد الله عليه السلام وفيهما مع اختلاف يسير . الكافى ، كتاب الروضة ، ح ۱۵۲۷۶ ، بسند آخر عن رجل ، عن أبى الحسن الماضى عليه السلام . تفسير العياشى ، ج ۱ ، ص ۱۳۱ ، ح ۴۳۵ ، عن إسحاق بن عمّار ، عن أبى

الحسن عليه السلام ، مع اختلاف يسير ؛ الفقيه ، ج ٢ ، ص ٧٢ ، ح ١٧٦٣ ، مرسلًا عن الصادق عليه السلام الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٦٢ ، ح ٩٧٠١ ؛ البحار ، ج ٢٤ ، ص ٢٧٨ ، ح ٢ ، عن الكافى ، ج ٨ ،

٥-٨ . فى «ف» : «إلى» .

٦-٩ . فى «ف» : «جبل» .

٧-١٠ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٦١ ، ح ٩٦٩٩ .

٨-١١ . فى «ف» : «إلى» .

٩-١٢ . فى الفقيه : «ألف ألف» . وفى «ض» : «ألف» . وفى «بر» : «ألفى» .

١٠-١ . فى الفقيه : «ينفق فى غيره فى سبيل الله عز وجل» بدل «فيما سواه من وجوه البر» . و«البر» : الخير والفضل . المصباح المنير ، ص ٤٣ (برر) .

١١-٢ . الفقيه ، ج ٢ ، ص ٧٣ ، ح ١٧٦٤ ، مرسلًا الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٦٢ ، ح ٩٧٠٠ .

١٢-٣ . الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٤ ، ح ١٦٥٨ ؛ وعلل الشرائع ، ص ٣٧٧ ، ح ١ ، بسنده فيهما عن أحمد بن محمد بن عيسى الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٧٩ ، ح ٩٥٨١ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٤٨٣ ، ذيل ح ١٢٥٤٢ .

(١٣٠) باب الفىء و الأنفال و تفسير الخمس و...

إشاره

١٣٠ _ بَابُ (١) الْفَيْءِ وَ الْأَنْفَالِ وَ تَفْسِيرِ الْخُمْسِ وَ حُدُودِهِ وَ مَا يَجِبُ فِيهِ

إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - جَعَلَ الدُّنْيَا كُلَّهَا بِأَسْرِهَا لِخَلِيفَتِهِ ؛ حَيْثُ يَقُولُ لِلْمَلِكِ لَيْكَةِ : «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (٢) فَكَانَتِ الدُّنْيَا بِأَسْرِهَا لِأَدَمَ ، وَ صَارَتْ بَعْدَهُ لِأَبْرَارٍ وَ لِدِهِ وَ خُلَفَائِهِ ، فَمَا غَلَبَ عَلَيْهِ أَعْدَاؤُهُمْ ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِمْ بِحَرْبٍ أَوْ غَلَبَتْهُ ، سُمِّيَ فَيْئًا ، وَ هُوَ أَنْ يَفِيَّءَ إِلَيْهِمْ بِغَلَبَةٍ وَ حَرْبٍ ، وَ كَانَ حُكْمُهُ (٣) فِيهِ مَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : «وَ اعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ

لِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ﴿٤﴾ فَهُوَ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِاقْرَابِ الرَّسُولِ ؛ فَهَذَا هُوَ
الْفَيْءُ الرَّاجِعُ ، وَإِنَّمَا يَكُونُ الرَّاجِعُ مَا كَانَ فِي يَدِ غَيْرِهِمْ ، فَأُخِذَ مِنْهُمْ بِالسَّيْفِ .

وَأَمَّا مَا رَجَعَ إِلَيْهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُوجَفَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ ، فَهُوَ الْأَنْفَالُ ، هُوَ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ خَاصَّةً
، لَيْسَ (٥) لِأَحَدٍ فِيهِ (٦) الشَّرْكَةُ (٧) ، وَإِنَّمَا جُعِلَ (٨) الشَّرْكَةُ فِي شَيْءٍ قُوتِلَ عَلَيْهِ ، فَجُعِلَ لِمَنْ قَاتَلَ
مِنَ الْغَنَائِمِ أَرْبَعَةَ أَشْهُمٍ ، وَلِلرَّسُولِ سَهْمٌ ، وَالَّذِي لِلرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَقْسِمُهُ (٩) عَلَى (١٠)
سِتَّةِ أَشْهُمٍ : ثَلَاثَةٌ لِهُ ، وَثَلَاثَةٌ لِلْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ .

وَأَمَّا الْأَنْفَالُ ، فَلَيْسَ هَذِهِ سَبِيلُهَا ، كَانَتْ (١٢) لِلرَّسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَاصَّةً ، وَكَانَتْ (١٣) فَذَكَ

ص: ٧١٤

١-٤ . في «ج» : - «باب» .

٢-٥ . البقرة (٢) : ٣٠ .

٣-٦ . في «بر» وحاشية «بف» : «حكم الله» .

٤-٧ . الأنفال (٨) : ٤١ .

٥-١ . في «بر» والوافي : «وليس» .

٦-٢ . في «ج» : «فيها» أى الأنفال .

٧-٣ . في «بح ، بس ، بف» : «شركة» .

٨-٤ . في «ف» : «جعلت» .

٩-٥ . في «ض» : «يقسمه» بالتضعيف .

١٠-٦ . في شرح المازندراني ومرآة العقول : - «على» .

١١-٧ . يجوز فيه البدلية .

١٢-٨ . هكذا في النسخ التي قوبلت . وفي المطبوع : «كان» .

١٣- ٩ . فى شرح المازندرانى : «كان» . واختلف فى انصراف فذك وعدمه واخترنا عدم الانصراف

لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ (١) خَاصَّةً ؛ لِإِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَتَحَهَا وَآمَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ
السَّلَامِ ، لَمْ (٢) يَكُنْ مَعَهُمَا أَحَدٌ ، فَزَالَ عَنْهَا اسْمُ الْفَيْءِ ، وَلَزِمَهَا اسْمُ الْأَنْفَالِ ؛ وَكَذَلِكَ الْأَجَامُ (٣)
وَ الْمَعَادِينُ وَ الْبِحَارُ وَ الْمَفَاوِزُ (٤) هِيَ لِلْإِمَامِ خَاصَّةً ، فَإِنْ عَمِلَ فِيهَا قَوْمٌ بِإِذْنِ الْإِمَامِ ، فَلَهُمْ أَرْبَعَةٌ
أَخْمَاسٍ ، ١/٥٣٩

وَ لِلْإِمَامِ خُمْسٌ ، وَ الَّذِي لِلْإِمَامِ يَجْرَى مَجْرَى الْخُمْسِ ، وَ مَنْ عَمِلَ فِيهَا بِغَيْرِ إِذْنِ الْإِمَامِ ،
فَالْإِمَامُ (٥) يَأْخُذُهُ كُلَّهُ ، لَيْسَ لِأَحَدٍ فِيهِ شَيْءٌ ، وَ كَذَلِكَ مَنْ عَمَرَ شَيْئًا ، أَوْ أَجْرَى قَنَاةً ، أَوْ عَمِلَ فِي
أَرْضٍ خَرَابٍ بِغَيْرِ إِذْنِ صَاحِبِ الْأَرْضِ ، فَلَيْسَ لَهُ ذَلِكَ ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَهَا مِنْهُ كُلَّهَا (٦) ، وَ إِنْ شَاءَ
تَرَكَهَا فِي يَدِهِ (٧) . (٨)

١- الحديث

١٤٢١/١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى (٩) ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُمَرَ الْيَمَانِيِّ ، عَنْ أَبَانَ
بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «نَحْنُ وَاللَّهُ الَّذِينَ (١٠) عَنِ اللَّهِ بِذِي (١١) الْقُرْبَى ،

ص: ٧١٥

١- ١٠ . فى «بف» : + «له» . وفى «بس» : «لرسول» بدل «لرسول الله صلى الله عليه وآله» .

٢- ١١ . فى «بس» : «ولم» .

٣- ١٢ . «الآجام» : جمع الجمع لأجمّة ، وهى الشجر المُلْتَفّ . المصباح المنير ، ص ٦ (أجم) .

٤- ١٣ . «المفازة»: البرية القفر ، وهي الخلاء من الأرض ، لا ماء فيه ولا ناس ولا كلاً . قال ابن الأعرابي : سميت بذلك لأنها مهلكة من فوز ، أى هلك . وقال الأصمعي : سميت بذلك تفاعلاً بالسلامة والفوز . الصحاح ، ج ٣ ، ص ٨٩٠ ؛ النهاية ، ج ٣ ، ص ٤٧٨ (فوز) .

٥- ١٤ . فى «ب» : «فلإمام أن» . وفى «ف» : «فإن الإمام» .

٦- ١ . فى «ف» : - «كلها» .

٧- ٢ . فى «ب ، ج ، ف ، بس» وحاشية «بح» : «يديه» .

٨- ٣ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٨٢ ، ذيل ح ٩٥٨٨ .

٩- ٤ . فى الوسائل : + «عن عمر بن اذينة» . وهو سهو ؛ فقد روى حماد بن عيسى كتاب إبراهيم بن عمر اليماني وتكررت روايته عنه فى الأسناد مباشرة . راجع : رجال النجاشي ، ص ٢٠ ، الرقم ٢٦ ؛ الفهرست للطوسى ، ص ٢١ ، الرقم ٢٠ ؛ معجم رجال الحديث ، ج ٦ ، ص ٤٢٥-٤٢٦ . أضف إلى ذلك ما تقدم فى الكافى ، ذيل ح ٥٠٤ ، من أن هذا السند أحد الطرق إلى كتاب سليم بن قيس .

١٠- ٥ . فى «ض ، بح» : «الذى» .

١١- ٦ . فى «ف» : «بذوى» .

الَّذِينَ (١) قَرَنَهُمُ (٢) اللَّهُ بِنَفْسِهِ وَ نَبِيِّهِ (٣) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَقَالَ : «مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ» (٤) مِنْهَا خَاصَّةٌ ، وَ (٥) لَمْ يَجْعَلْ لَنَا سَهْمًا فِي الصَّدَقَةِ (٦) ، أَكْرَمَ اللَّهُ نَبِيَّهُ وَ أَكْرَمَنَا أَنْ يُطْعِمَنَا أَوْ سَاخَ مَا فِي (٧) أَيْدِي النَّاسِ . (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

سليم بن قيس گوید: شنيدم امير المؤمنين عليه السلام مي فرمود: بخدا ما هستيم كسانی که خدا از ذی القربی (خويشان پيغمبر) قصد فرموده و آنها را همدوش خود و پيغمبرش ساخته و فرموده است: «هر چه را خدا از اموال مردم دهکده ها پيغمبرش برگشت داده، از آن خدا و پيغمبر و خويشان او و یتیمان و بی چیز است- ۷ سوره ۵۹-» این سهم مخصوص ماست و برای ما از صدقه (زکاة واجب) سهمی قرار نداد، خدا پيغمبرش را و ما را گرامی داشت از اینکه چرک و فضول مال مردم را بما بخوراند (زیرا مالی که بعنوان زکاة پرداخت می شود، چرک و فضولی است که از اصل مال گرفته می شود و آن مال مزکی و مصفا میگردد).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۱- از سليم بن قيس گوید: شنيدم که امير المؤمنين (عليه السلام) می فرمود: ما هستيم به خدا که خداوند قصد کرده از کلمه ذی القربی، آنان که خداوند آنها را مقرون به خود و پيغمبرش ساخته و فرموده (۷ سوره حشر): «آنچه خداوند به رسول خود فیء داده است از اهل قریه ها پس از آن خدا است و از رسول است و از ذی القربی و یتیمان و مستمندان» از ما به خصوص، و برای ما از زکاة سهمی نداده است، خدا پيغمبر خود را گرامی داشته و ما را هم گرامی داشته که به ما بخوراند چرکین های آنچه را در دست مردم است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱- از سلیم بن قیس گوید: شنیدم که امیر المؤمنین علیه السلام می فرمود: بخدا سوگند مقصود از ذی القربی در قرآن ما هستیم کسانی که خداوند آنها را همدوش خود و پیامبرش ساخته و فرموده «آنچه را که خداوند از اموال مردم شهرها و روستاها به پیامبرش برگشت داده از آن خدا و پیامبر و خویشان و یتیمان و مستمندان است (حشر/۱۰)». این سهم مخصوص ماست و برای ما از زکاة سهمی نداده است، خداوند پیامبر خود و ما را گرمی داشته از اینکه چرک و فضولات مال مردم را به ما نخوراند.

توضیح: مرحوم طبرسی از ابن عباس نقل می کند. که این آیه درباره اموال کفار اهل قریه هاست که مراد طایفه بنی قریظه و بنی نضیرند که در مدینه سکونت داشته اند ولی فدک که در سه مایلی مدینه است و خیبر و دهات و عرینه و ینبع خداوند آنها را مخصوص پیامبر خود ساخته است تا هرطور بخواهد عمل کند.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۲۱

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مختلف فیه. و كأنه علیه السلام حمله علی الخمس كما عرفت، و لم يذكر ابن السبيل لظهوره أو سقط من الرواة و لم يجعل لنا أي لبني هاشم و المراد بالصدقة الواجبة علی المشهور.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۵۴

۲- الحديث

۱۴۲۲/۲. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَّاءِ ، عَنْ أَبِي بَانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ :
عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : « وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ
لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى » (۹) قَالَ : « هُمْ قَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، وَ الْخُمْسُ (۱۰) لِلَّهِ وَ
لِلرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ لَنَا » . (۱۱)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام در باره قول خدای تعالی: «بدانید که هر چه غنیمت گیرید، پنج یک آن از آن خدا و پیغمبر و خویشان اوست ۴۲ سوره ۸-» فرمود: ایشان خویشان رسول خداوند صلی الله علیه و آله و آن خمس از آن خدا و پیغمبر و ماست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۱

[ترجمه کمره ای]:

۲- محمد بن مسلم، از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر قول خدا تعالی (۴۱ سوره انفال): «و بدانید هر آنچه غنیمت بردید از هر چه باشد پس خمس آن به راستی از آن خدا است و از رسول و از ذی القربی» فرمود: آنان خویشان رسول خداوند، خمس از خدا است و از رسول و از ما.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۵

[ترجمه آیت الهی]:

۲- محمد بن مسلم، از امام باقر علیه السلام در تفسیر قول خدای تعالی: «و بدانید هر آنچه غنیمت بردید از هر چه باشد، به راستی پس خمس آن از آن خدا و رسول او و ذی القربی است (انفال/۴۱)». فرمود: آنان خویشان رسول خدایند، خمس از آن خدا و رسول و از ماست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۲۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور و لنا ای لینی هاشم، أو للأوصیاء لأن لهم التصرف فی الخمس و سائر الأصناف هم عیال الإمام یعطیهم علی وجه النفقة.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۵۵

ص: ۷۱۶

١-٧ . فى «ض ، بى» : «والذىن» .

٢-٨ . فى «ف» : «قربهم» .

٣-٩ . فى الوسائل : «بنية» .

٤-١٠ . الحشر (٥٩) : ٧ .

٥-١١ . فى الوافى وكتاب سليم : «لأنه» بدل «و» .

٦-١٢ . فى كتاب سليم : «فى سهم الصدقة نصيبا و» بدل «سهما فى الصدقة» .

٧-١٣ . فى كتاب سليم : - «ما فى» .

٨-١٤ . كتاب سليم بن قيس ، ص ٧١٨ ، ح ١٨ ، ذيل خطبة الإمام ، عن سليم بن قيس . الكافى ، كتاب الروضة ، ح ١٤٨٣٢ ، ضمن خطبة الإمام ، عن على بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن حماد بن عيسى ، عن إبراهيم بن عثمان ، عن سليم بن قيس ، وفيهما مع اختلاف يسير . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٦ ، ح ٣٦٢ ، بسنده عن حماد بن عيسى ، عن عمر بن أذينة ، عن أبان بن أبى عياش ، مع زيادة فى أوله . المقنعة ، ص ٢٧٧ ، مرسلًا عن أبان بن أبى عياش الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٨١ ، ح ٩٥٨٧ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥١١ ، ح ١٢٦٠٣ .

٩-١ . الأنفال (٨) : ٤١ .

١٠-٢ . فى «بر ، بى» وشرح المازندراني والوافى : «فالخمس» .

١١-٣ . الكافى ، كتاب الحجّة ، باب فيه نكت وتنف من التنزيل فى الولاية ، ح ١٠٩٩ ، وفيه بعد الآية هكذا : «قال : أمير المؤمنين والأئمة» ؛ الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٢ ، ح ١٦٥١ ؛ التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٥ ، ح ٣٦٠ ، وفيهما مع زيادة واختلاف ؛ وفى كلّها بسند آخر عن أبى عبد الله عليه السلام . تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٦١ ، ح ٥٠ ، عن محمّد بن مسلم ، عن أحدهما عليهما السلام مع زيادة فى آخره ؛ وفيه ، ص ٦٢ ، ح ٥٥ ، عن محمّد بن مسلم ، عن أبى جعفر عليه السلام وفيها إلى قوله : «هم قرابة رسول الله صلى الله عليه وآله» مع اختلاف يسير ؛ وفيه ، ص ٦٢ ، ح ٥٦ ،

عن محمد بن الفضيل عن الرضا عليه السلام ، وفيه بعد الآية هكذا : «الخمسة لله وللرسول وهو لنا» الوافي ، ج ١٠ ، ص ٢٨٠ ، ح ٩٥٨٥ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥١١ ، ح ١٢٦٠٤ .

٣- الحديث

١٤٢٣/٣. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «الْأَنْفَالُ مَا لَمْ يُوجَفْ (١) عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ ، أَوْ قَوْمٌ صَالِحُوا ، أَوْ قَوْمٌ أَعْطُوا بِأَيْدِيهِمْ ، وَكُلُّ أَرْضٍ خَرَبَةٍ ، وَبُطُونُ الْأَعْدِيَّةِ ، فَهُوَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَهُوَ لِلْإِمَامِ مِنْ بَعْدِهِ يَضَعُهُ حَيْثُ يَشَاءُ (٢) .» (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق عليه السلام فرمود: انفال آنست که: اسب و شتر بر آن رانده نشود (با جنگ و غلبه بدست نیاید) یا اموال مردمی است که (با مسلمین) سازش کنند یا مردمی که با دست خود بپردازند و هر زمین خراب و ته رودخانه ها از پیغمبر است و پس از او از آن امام است، بهر راه خواهد بمصرف رساند.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ٢ ، ص ٤٩١

[ترجمه کمره ای] :

۳- از حفص بن بختری از امام صادق (علیه السلام) فرمود: انفال، هر دست آوردی است که به زور لشکر گرفته نشده، یا چیزی است که مردمی به وجه مصالحه داده اند، یا به دست خود داده اند، و هر زمین بایر بی کشت و زرع، و ته رودخانه ها، و آن از آن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و پس از او از امام (علیه السلام) است به هر مصرف خواهد برساند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۰۷

[ترجمه آیت الهی]:

۳- امام صادق علیه السلام فرمود: انفال، دست آوردی است که به زور لشکر گرفته نشده یا چیزی است که مردم بطور مصالحه یا به دست خود داده اند، و هر زمین بایر بی کشت و زرع، و ته رودخانه هاست، و آن از آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و پس از او از امام علیه السلام است که به هر مصرفی که بخواد می رساند.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۲۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. أو قوم صالحوا قیل: أي صالحوا علی ترک القتال بالانجلاء عنها أو أعطوها بأيديهم وسلموها طوعا و لو صالحوا علی أنها لهم فهي لهم و للمسلمين و لهم السكنى و عليهم الجزية فالعامر

للمسلمين قاطبة و الموات للإمام عليه السلام ويمكن حمله على أن يكونوا صالحوا أن يكون الأرض للإمام عليه السلام و كل أرض خربة ترك أهلها أو هلكوا و سواء كانوا مسلمين أو كفارا، و كذا مطلق الموات التي لم يكن لها مالك، و المرجع فيها و في بطون الأودية إلى العرف كما ذكره الأصحاب و يتبعهما كل ما فيها من شجر و معدن و غيرهما.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٥٥

٤- الحديث

١٤٢٤/٤ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ (٤) ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا :
عَنِ الْعَبْدِ الصَّالِحِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (٥) ، قَالَ : «الْخُمْسُ مِنْ خَمْسَةِ أَشْيَاءَ (٦) : مِنَ الْغَنَائِمِ ، وَالْغَوَصِ ،
وَمِنَ الْكُنُوزِ ، وَمِنَ الْمَعَادِنِ ، وَالْمَلَاخَةِ (٧) .
يُؤْخَذُ مِنْ كُلِّ هَذِهِ الصُّنُوفِ الْخُمْسُ ، فَيُجْعَلُ لِمَنْ جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ (٨) ،

ص: ٧١٧

١- ٤ . الوجف والإيجاف : سرعة السير ، يقال : راكب الفرس يوجف . راجع : ترتيب كتاب العين ، ج ٦ ، ص ١٩٠ ؛ لسان العرب ، ج ٩ ، ص ٣٥٢ (وجف) .

٢- ٥ . فى حاشية «ج» : «شاء» .

٣- ٦ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٣٣ ، ح ٣٧٠ ؛ وص ١٤٩ ، ح ٤١٦ ، بسند آخر ؛ وفيه ، ص ١٣٤ ، ح ٣٧٦ ، بسند آخر عن أبى جعفر عليه السلام ، مع زيادة فى آخره ؛ تفسير القمى ، ج ١ ، ص ٢٥٤ بسند آخر ، مع اختلاف وزيادة . وفى المقنعة ، ص ٢٩٠ ؛ وتفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٤٧ ، ح ٧

، مرسلًا عن محمد بن مسلم ، عن أبي جعفر عليه السلام ، مع اختلاف يسير ؛ وفيه ، ح ٥ ، مرسلًا عن زرارة ، عن أبي جعفر عليه السلام ؛ وفيه ، ح ١٠ ، عن أبي أسامة بن زيد عن أبي عبد الله عليه السلام ؛ وفيه ، ص ٤٨ ، ح ١٨ ، عن سماعة عن أبي عبد الله عليه السلام ؛ وفيه ، ص ٤٩ ، ح ٢١ ، عن داود بن فرقد عن أبي عبد الله عليه السلام ، مع اختلاف الوافي ، ج ١٠ ، ص ٣٠١ ، ح ٩٦٠٠ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٢٣ ، ح ١٢٦٢٥ .

٤-٧ . فى «بر» : - «بن هاشم» .

٥-١ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «أبى الحسن عليه السلام» بدل «العبد الصالح» . وفى التهذيب والوافى : + «أبى الحسن الأول عليه السلام» .

٦-٢ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «يؤخذ الخمس» بدل «الخمس من خمسة أشياء» .

٧-٣ . «الملاحه» : منبت الملح . لسان العرب ، ج ٢ ، ص ٦٠٠ (ملح) .

٨-٤ . فى الكافى ح ٨٢٧١ : - «له» .

وَيُقَسَّمُ (١) الْأَرْبَعَةَ الْأَخْمَاسِ (٢) بَيْنَ مَنْ قَاتَلَ عَلَيْهِ وَوَلَى ذَلِكَ ، وَيُقَسَّمُ بَيْنَهُمُ الْخُمْسُ ١/٥٤٠

عَلَى سِتَّةِ أَصْحَابِهِمْ : سَهْمٌ لِلَّهِ ، وَ سَهْمٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ، وَ سَهْمٌ لِذِي الْقُرْبَى ، وَ سَهْمٌ لِلْيَتَامَى ، وَ سَهْمٌ لِلْمَسَاكِينِ ، وَ سَهْمٌ لِأَبْنَاءِ السَّبِيلِ .

فَسَهْمُ اللَّهِ وَ سَهْمُ رَسُولِ اللَّهِ لِأَوْلَى الْأَمْرِ مِنْ بَعْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرِثَةً ؛ فَلَهُ (٣) ثَلَاثَةُ أَصْحَابِهِمْ : سَهْمَانِ وَرِثَةً (٤) ، وَ سَهْمٌ مَقْسُومٌ لَهُ مِنَ اللَّهِ ، وَ لَهُ (٥) نِصْفُ الْخُمْسِ كَمَلًا ، وَ نِصْفُ الْخُمْسِ الْبَاقِي بَيْنَ أَهْلِ بَيْتِهِ ، فَسَهْمٌ (٦) لِيَتَامَاهُمْ ، وَ سَهْمٌ لِمَسَاكِينِهِمْ ، وَ سَهْمٌ لِأَبْنَاءِ سَبِيلِهِمْ ، يُقَسَّمُ بَيْنَهُمْ عَلَى الْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ (٧) مَا يَسْتَغْنُونَ بِهِ (٨) فِي سَنَّتِهِمْ ، فَإِنْ فَضَلَ عَنْهُمْ شَيْءٌ فَهُوَ لِلْوَالِي ، وَ إِنْ عَجَزَ أَوْ نَقَصَ عَنِ اسْتِغْنَائِهِمْ ، كَانَ عَلَى الْوَالِي أَنْ يُنْفِقَ مِنْ عِنْدِهِ بِقَدْرِ مَا يَسْتَغْنُونَ بِهِ ، وَ إِنَّمَا صَارَ عَلَيْهِ أَنْ يَمُونَهُمْ (٩) لِأَنَّ لَهُ مَا فَضَلَ عَنْهُمْ .

وَإِنَّمَا جَعَلَ اللَّهُ هَذَا الْخُمْسَ خَاصَّةً لَهُمْ دُونَ مَسَاكِينِ النَّاسِ وَ أبنَاءِ سَبِيلِهِمْ ؛ عَوْضاً لَهُمْ مِنْ (١٠) صَدَقَاتِ النَّاسِ ؛ تَنْزِيهاً مِنَ اللَّهِ لَهُمْ لِقَرَابَتِهِمْ بِرَسُولِ اللَّهِ (١١) صلى الله عليه وآله ؛

ص: ٧١٨

-
- ١- ٥ . فى «ب» : «وتقسم» .
- ٢- ٦ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ والتهذيب : «أربعة أخماس» .
- ٣- ٧ . فى «ج ، ض ، ف ، بس» وحاشية «بر» والوسائل ، ح ١٢٦٠٧ : «وله» .
- ٤- ٨ . فى «ض» : «وراثته» .
- ٥- ٩ . فى «بر ، بف» وحاشية «ف» والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «فله» .
- ٦- ١٠ . فى «بر» : «وسهم» .
- ٧- ١١ . فى الوافى والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «الكفاف والسعة» بدل «الكتاب والسنة» . وقال فى الوافى : «ويشبه أن يكون أحدهما تصحيف الآخر» .
- ٨- ١٢ . فى شرح المازندرانى : - «به» .
- ٩- ١ . «المؤونة» : تهمز ولا تهمز . وهى فعولة . وقال الفراء : هى مفعلة من الأين ، وهو التعب والشدة . ويقال : هى مفعلة من الأون ، وهو الخرج والعدل ؛ لأنها ثقل على الإنسان . ومأنت القوم أمؤنهم ماناً ، إذا احتملت مؤونتهم ؛ أى قوتهم . القاموس المحيط ، ج ٤ ، ص ٢٦٩ (مان) .
- ١٠- ٢ . فى «ب ، ف» : «عن» .
- ١١- ٣ . فى «بح» : «رسول» . وفى الوافى والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «من رسول» .
- وَ كَرَامَةً مِنَ اللَّهِ لَهُمْ عَنْ (١) أَوْسَاحِ النَّاسِ ، فَجَعَلَ لَهُمْ خَاصَّةً مِنْ عِنْدِهِ مَا يُغْنِيهِمْ بِهِ عَنْ أَنْ يُصَيِّرَهُمْ فِي مَوْضِعِ الدُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ ، وَلَا بَأْسَ بِصَدَقَاتِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ .

وَهُوَ لِأَنَّ الَّذِينَ جَعَلَ اللَّهُ لَهُمُ الْخُمْسَ هُمْ قَرَابَةُ النَّبِيِّ ، الَّذِينَ ذَكَرَهُمُ اللَّهُ ، فَقَالَ : «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» (٢) وَ هُمْ بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنْفُسُهُمْ ، الذِّكْرُ مِنْهُمْ وَ الْأَعْنَى ، لَيْسَ فِيهِمْ مِنْ أَهْلِ (٣) بِيُوتَاتِ قُرَيْشٍ ، وَ لَا مِنْ الْعَرَبِ أَحَدٌ ، وَ لَا فِيهِمْ وَ لَا مِنْهُمْ فِي هَذَا الْخُمْسِ مِنْ (٤) مَوَالِيهِمْ ، وَ قَدْ تَحَلَّى صَدَقَاتُ النَّاسِ لِمَوَالِيهِمْ ، وَ هُمْ وَ النَّاسُ سَوَاءً .

وَ مَنْ كَانَتْ أُمُّهُ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ ، وَ أَبُوهُ مِنْ سَائِرِ قُرَيْشٍ ، فَإِنَّ الصَّدَقَاتِ تَحِلُّ لَهُ ، وَ لَيْسَ لَهُ مِنَ الْخُمْسِ شَيْءٌ ؛ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ : «ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ» (٥) .

وَ لِلْأَمَامِ صَفْوُ الْمَالِ أَنْ يَأْخُذَ (٦) مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ صَفْوَهَا (٧) _ : الْجَارِيَةُ الْفَارِهَةُ ، وَ الدَّابَّةُ الْفَارِهَةُ (٨) ، وَ الثَّوْبُ ، وَ الْمَتَاعُ _ بِمَا (٩) يُحِبُّ (١٠) أَوْ (١١) يَشْتَهِي ، فَذَلِكَ لَهُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ (١٢) وَ قَبْلَ إِخْرَاجِ الْخُمْسِ ، وَ لَهُ أَنْ يَسُدَّ بِذَلِكَ الْمَالِ جَمِيعَ مَا يُنُوبُهُ (١٣) مِنْ مِثْلِ إِعْطَاءِ

ص: ٧١٩

١- ٤ . فى «ب» : «من» .

٢- ٥ . الشعراء (٢٦) : ٢١٤ .

٣- ٦ . فى «ف» : «أصل» .

٤- ٧ . فى «بف» والتهديب ، ح ٣٦٦ - «من» . وفى مرآة العقول : «وفى بعض النسخ كما فى التهديب : موالىهم ، بدون من ، فهو مبتدأ و«لا فيهم» خبره قدّم عليه ، أى ليس داخلًا فيهم حقيقة» .

٥- ٨ . الأحزاب (٣٣) : ٥ .

٦- ٩ . قوله : «أن يأخذ» بدل لصفو المال .

٧- ١٠ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ - «من هذه الأموال صفوها» .

٨- ١١ . «الجارية الفارهة» : المليحة الحسنة . و«الدابة الفارهة» : الحاذقة النشيطة القويّة .

٩-١٢. فى الكافى ، ح ٨٢٧١ والوافى والوسائل ، ح ١٢٦٢٨ ، والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «مما» . وفى مرآة العقول: «قوله عليه السلام : بما يحب ، كأن الباء للمصاحبة ، أى مع ما يحب ويشتهى من غيرها . أو سببىة . أو مصدرية . وقيل : المتاع ، بالفتح اسم التمتع أى الانتفاع . وهو مرفوع بالعطف على «صفو المال» والظرف متعلق بالمتاع . أقول : وفى التهذيب : مما يجب ، فلا يحتاج إلى تكلف» .

١٠-١٣ . فى «بح» : «يجب» .

١١-١٤ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «و» .

١٢-١٥ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «قسمة المال» .

١٣-١ . نابه أمر ينوبه : أصابه . المصباح المنير ، ص ٦٢١ (نوب) .

١/٥٤١

المُوءَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا (١) يُنُوبُهُ ، فَإِنْ بَقِيَ بَعْدَ ذَلِكَ شَيْءٌ ، أَخْرَجَ الْخُمْسَ مِنْهُ ، فَقَسَمَهُ (٢) فِي أَهْلِهِ ، وَقَسَمَ الْبَاقِيَ عَلَى مَنْ وُلِيَ (٣) ذَلِكَ ، وَإِنْ لَمْ يَبْقَ بَعْدَ سَدِّ النَّوَائِبِ (٤) شَيْءٌ فَلا شَيْءَ لَهُمْ .

وَ لَيْسَ لِمَنْ قَاتَلَ شَيْءٌ مِنَ الْأَعْرَضِينَ ، وَ لا (٥) مَا غَلَبُوا عَلَيْهِ إِلَّا مَا احْتَوَى عَلَيْهِ (٦) الْعَسْكَرُ .

وَ لَيْسَ لِلْأَعْرَابِ مِنَ الْقِسْمَةِ (٧) شَيْءٌ وَإِنْ قَاتَلُوا مَعَ الْوَالِي (٨) ؛ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله صَلَّحَ الْأَعْرَابَ أَنْ يَدْعَهُمْ فِي دِيَارِهِمْ وَ لَا يُهَاجِرُوا ، عَلَى أَنَّهُ إِنْ دَهَمَ (٩) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله (١٠) عَلَيْهِ وَ آله

مِنْ عَدُوِّهِ (١١) دَهَمٌ أَنْ يَسْتَنْفِرَهُمْ (١٢) ، فَيُقَاتِلَ بِهِمْ ، وَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ نَصِيبٌ ، وَ سُنَّتُهُ (١٣) جَارِيَةٌ فِيهِمْ وَ فِي غَيْرِهِمْ .

وَ الْأَعْرَضُونَ (١٤) الَّتِي أَخَذَتْ عَنُودَهُ (١٥) بِخَيْلٍ وَ (١٦) رِجَالٍ (١٧) ، فَهِيَ مَوْقُوفَةٌ مَثْرُوكَةٌ فِي

- ١-٢ . فى التهذيب : «غير ذلك من صنوف ما» بدل «غير ذلك ممّا» .
- ٢-٣ . يجوز فيه التثقيل أيضا ، والنسخ مختلفة .
- ٣-٤ . فى الوافى : + «من» .
- ٤-٥ . «النواب» : جمع نأبة ؛ وهى ما ينوب الإنسان ، أى ينزل به من المهمّات والحوادث . النهاية ، ج ٥ ، ص ١٢٣ (نوب) .
- ٥-٦ . فى مرآة العقول والتهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٨ : - «لا» .
- ٦-٧ . فى مرآة العقول والتهذيب ، ح ٣٦٦ : - «عليه» .
- ٧-٨ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ ، والوافى : «الغنيمة» .
- ٨-٩ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «الإمام» .
- ٩-١٠ . «دَهْمَكْ» : غَشِيكَ . القاموس المحيط ، ج ٤ ، ص ١١٥ (دهم) .
- ١٠-١١ . فى «بس» : + «دهم» .
- ١١-١ . فى «بح» : «عدوّ» .
- ١٢-٢ . فى «ج ، ض ، بر ، بح ، بس ، بف» وحاشية «ب» والكافى ، ح ٨٢٧١ ، والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «يستفزهم» والاستغفار : الإزعاج والاستخفاف . والاستتفار : الاستنجار والاستنصار . النهاية ، ج ٥ ، ص ٩٢ (نفر) .
- ١٣-٣ . فى «ب ، ج ، ض ، بر» وحاشية بدرالدين والكافى ، ح ٨٢٧١ : «سنّة» خبر مبتدأ محذوف .
- ١٤-٤ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «الأرض» .
- ١٥-٥ . العنوة» : التذلل . وأخذت عنوة ، أى خضعت أهلها فأسلموها . راجع : النهاية ، ج ٣ ، ص ٣١٥ (عنا) .
- ١٦-٦ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ : «أو» .

١٧-٧ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ ، والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «وركاب» . وفى مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٦٢ : «ورجال ، أى مشاة . وربما يقرأ بالحاء المهملة جمع رحل : مراكب للإبل . وفى التهذيب : وركاب ، وهو أظهر وأوفق بالآية» .

يَدِ (١) مَنْ يَعْمُرُهَا (٢) وَيُحْيِيهَا وَيَقُومُ عَلَيْهَا عَلَى مَا يُصَالِحُهُمُ الْوَالِي عَلَى قَدْرِ طَاقَتِهِمْ مِنَ الْحَقِّ (٣) : النَّصْفِ ، أَوْ الثُّلُثِ ، أَوْ الثُّلُثَيْنِ (٤) ، وَ (٥) عَلَى قَدْرِ مَا يَكُونُ لَهُمْ صَاحِبًا (٦) وَلَا يَضُرُّهُمْ .

فَإِذَا أُخْرِجَ مِنْهَا مَا أُخْرِجَ (٧) بَدَأَ ، فَأَخْرَجَ مِنْهُ الْعُشْرَ مِنَ الْجَمِيعِ (٨) مِمَّا سَقَتِ السَّمَاءُ ، أَوْ سُقِيَ سَيْحًا (٩) ، وَ نِصْفَ الْعُشْرِ مِمَّا سُقِيَ بِالذَّوَالِي (١٠) وَ النَّوَاضِحِ (١١) ، فَأَخَذَهُ الْوَالِي ، فَوَجَّهَهُ فِي الْجِهَةِ الَّتِي وَجَّهَهَا اللَّهُ عَلَى ثَمَانِيَةِ أَسْهُمٍ : لِلْفُقَرَاءِ ، وَ الْمَسَاكِينِ ، وَ الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا ، وَ الْمُوءَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ ، وَ فِي الرِّقَابِ ، وَ الْغَارِمِينَ ، وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، وَ ابْنِ السَّبِيلِ ؛ ثَمَانِيَةَ (١٢) أَسْهُمٍ يَتَقَسَّمُ (١٣) بَيْنَهُمْ فِي مَوَاضِعِهِمْ بِقَدْرِ مَا يَسْتَغْنُونَ بِهِ فِي سَنَتِهِمْ بِـ لَا ضَيْقٍ وَلَا تَقْتِيرٍ ، فَإِنْ فَضَلَ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ ، رُدَّ إِلَى الْوَالِي ، وَإِنْ نَقَصَ مِنْ

ص: ٧٢١

١-٨ . فى «ب» والكافى ، ح ٨٢٧١ : «يدى» . وفى «بر» والوافى : «أيدى» .

٢-٩ . فى «ف ، بف» : «يعمرها» .

٣-١٠ . فى الوافى : «فى بعض النسخ : من الخراج» .

٤-١١ . فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس» والكافى ، ح ٨٢٧١ والوافى : «والثلث والثلثين» .

٥-١٢ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ ، والوافى : - «و» .

٦-١٣ . فى الكافى ، ح ٨٢٧١ ، والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «صالحا» .

٧-١٤ . ظاهر مرآة العقول كون الفعلين معلومين ؛ حيث قال : «وقال الشيخ فى النهاية باستثناء المؤمن كلها ... وهذه العبارة ليست بصريحة فى الاستثناء ؛ إذ يمكن أن يقرأ الفعلان على بناء المجهول ، أى أخرج الله من الأرض ما أخرج» .

٨-١٥ . فى «بر» : «الجمع» .

٩-١٦ . أى بالماء الجارى . و«السيح» : الماء الجارى المنبسط على وجه الأرض . النهاية ، ج ٢ ، ص ٤٣٢ (سيح) .

١٠-١٧ . «الدوالى» : جمع الدالية ، وهى دلوٌ ونحوها ، وخشب يُصنع كهيئة الصليب ويشد برأس الدلو ثم يؤخذ حبل يربط طرفه بذلك وطرفه بجذع قائم على رأس البئر ويسقى بها ، فهى فاعلة بمعنى مفعولة. المصباح المنير ، ص ١٩٩ (دلو) .

١١-١٨ . نضح البعير الماء : حملة من نهر أو بئرٍ لسقى الزرع ، فهو ناضح . سَمَى ناضحاً لأنه يَنْضَح العطش أى يبلُّه بالماء الذى يحمله . هذا أصله ، ثم استعمل الناضح فى كلِّ بعير وإن لم يحمل الماء . والجمع : نواضح . وفيما سقى بالناضح : أى بالماء الذى ينضحه الناضح . المصباح المنير ، ص ٦١٠ (نضح) .

١٢-١ . «ثمانية» : مفعول مقدّم ل «يقسم» . وفى مرآة العقول : «ثمانية أسهم ، مبتدأ ، قسم خبره» .

١٣-٢ . فى «بح ، بر» : «يقسمهم» . وفى مرآة العقول : «تقسم» . وفى التهذيب ، ح ٣٦٦ : «يقسمها» .

ذَلِكَ شَيْءٌ وَلَمْ يَكْتَفُوا (١) بِهِ ، كَانَ عَلَى الْوَالِي أَنْ يَمُونَهُمْ (٢) مِنْ عِنْدِهِ بِقَدْرِ سَعَتِهِمْ (٣) حَتَّى يَسْتَعْنُوا ، وَ يُؤْخَذُ بَعْدَ مَا بَقِيَ مِنَ الْعُشْرِ ، فَيُقَسَّمُ بَيْنَ الْوَالِي وَ بَيْنَ شُرَكَائِهِ الَّذِينَ هُمْ عُمَّالُ الْأَرْضِ وَ أَكْرَتْهَا (٤) ، فَيُدْفَعُ إِلَيْهِمْ أَنْصَابُؤُهُمْ (٥) عَلَى (٦) مَا صَالَحَهُمْ عَلَيْهِ ، وَ يُؤْخَذُ (٧) الْبَاقِي ، فَيَكُونُ بَعْدَ (٨) ذَلِكَ أَرْزَاقَ أَعْوَانِهِ عَلِيْدَيْنِ اللَّهِ ، وَ فِى مَصْلَحَةِ مَا يُنُوبُهُ (٩) مِنْ تَقْوِيَةِ الْأَسْ-لَامِ وَ تَقْوِيَةِ الدِّينِ فِى وُجُوهِ الْجِهَادِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا فِيهِ مَصْلَحَةُ الْعَامَّةِ ، لَيْسَ لِنَفْسِهِ مِنْ ذَلِكَ قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ .

وَلَهُ بَعْدَ الْخُمْسِ الْأَنْفَالُ، وَالْأَنْفَالُ كُلُّ أَرْضٍ خَرِبَةٍ قَدْ بَادَ أَهْلُهَا، وَكُلُّ أَرْضٍ لَمْ يُوجَفْ عَلَيْهَا (١٠) بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ، وَ لَكِنْ صَالِحُوا صُلْحًا (١١)، وَ أَعْطُوا بِأَيْدِيهِمْ عَلَى غَيْرِ قِتَالٍ؛ وَ لَهُ رُؤُوسُ الْجِبَالِ، وَ بُطُونُ الْأَعْوَدِيَّةِ، وَ الْأَجَامُ، وَ كُلُّ أَرْضٍ مَيْتَةٍ (١٢) لَا رَبَّ لَهَا؛ وَ لَهُ صَوَافِي الْمُلُوكِ مَا (١٣) كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ مِنْ غَيْرِ وَجْهِ الْغَضَبِ؛ لِأَنَّ الْغَضَبَ كُلَّهُ مَرْدُودٌ؛ وَ هُوَ وَارِثٌ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ، يَعُولُ (١٤) مَنْ لَا حِيلَةَ لَهُ».

وَ قَالَ (١٥): «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَتْرِكْ شَيْئًا مِنْ صُنُوفِ الْأَمْوَالِ إِلَّا وَقَدْ قَسَمَهُ (١٦)، فَأَعْطَى (١٧)

ص: ٧٢٢

-
- ١-٣ . هكذا في «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بس، بف». وفي المطبوع: «لم تكتفوا» .
- ٢-٤ . في «ج، ف»: «يَمَانَهُمْ» . ومأن يمان، ومان يمون، بمعنى .
- ٣-٥ . في التهذيب: «شبعهم» .
- ٤-٦ . «الأكرة»: جمع أكار؛ اسم فاعل من أكرت الأرض: حرثتها. المصباح المنير، ص ١٧ (أكر).
- ٥-٧ . «النصيب»: الحصّة، والجمع: أنصبّة وأنصباء ونُصِب. المصباح المنير، ص ٦٠٦ (نصب)
- .
- ٦-٨ . في التهذيب: + «قدر» .
- ٧-٩ . في التهذيب: «ويأخذ» .
- ٨-١٠ . في الوافي والتهذيب، ح ٣٦٦: - «بعد» .
- ٩-١١ . في «بر»: «ينويه» .
- ١٠-١ . في الوافي: «عليه» .

- ١١-٢ . فى التهذيب : «صولحوا عليها» بدل «صالحوا صلحا» .
- ١٢-٣ . فى مرآة العقول : «وكلّ أرض ميتة ، بالتشديد والتخفيف» .
- ١٣-٤ . فى «بف» والتهذيب ، ح ٣٦٦ : «مما» .
- ١٤-٥ . فى التهذيب : «وعليه ينزل كلّ» بدل «يعول» .
- ١٥-٦ . فى التهذيب : + «الفقيه عليه السلام» .
- ١٦-٧ . يجوز بالتخفيف والتثقيل .
- ١٧-٨ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوسائل ، ح ١٢٦٢٨ . وفى المطبوع : «وأعطى» .

كُلِّ ذِي حَقِّ حَقَّهُ : الْخَاصَّةُ ، وَالْعَامَّةُ ، وَالْفُقَرَاءُ ، وَالْمَسَاكِينُ ، وَكُلِّ صِنْفٍ مِنْ صُنُوفِ النَّاسِ .
فَقَالَ (١) : «لَوْ عَدِلَ فِي النَّاسِ لَأَسْتَعْنَوْا» .

ثُمَّ قَالَ : «إِنَّ الْعَدْلَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ ، وَ لَا يَعْدِلُ إِلَّا مَنْ يُحْسِنُ الْعَدْلَ» .

قَالَ : «وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله يُقَسِّمُ صَدَقَاتِ الْبَوَادِي فِي الْبَوَادِي ، وَ صَدَقَاتِ أَهْلِ الْحَضَرِ فِي أَهْلِ الْحَضَرِ ، وَ لَا يُقَسِّمُ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ (٢) عَلَى ثَمَانِيَّةٍ (٣) حَتَّى يُعْطَى أَهْلَ كُلِّ سَهْمٍ ثُمْنًا ، وَ لَكِنْ يُقَسِّمُهَا (٤) عَلَى قَدْرِ مَنْ يَحْضُرُهُ مِنْ أَصْنَافِ (٥) الثَّمَانِيَّةِ عَلَى قَدْرِ مَا يُقِيمُ (٦) كُلِّ صِنْفٍ مِنْهُمْ (٧) يُقَدِّرُ (٨) لِسُنَّتِهِ (٩) ، لَيْسَ فِي ذَلِكَ شَيْءٌ مَوْقُوتٌ (١٠) وَ لَا مُسَمَّى وَ لَا مَوْءَلَّفٌ (١١) ، إِنَّمَا يَضَعُ (١٢) ذَلِكَ عَلَى قَدْرِ مَا يَرَى وَ مَا يَحْضُرُهُ حَتَّى يَسُدَّ كُلَّ (١٣) فَاقَةٍ كُلِّ قَوْمٍ مِنْهُمْ ، وَ إِنِ فَضَلَ مِنْ (١٤) ذَلِكَ فَضْلٌ ، عَرَضُوا الْمَالَ جُمْلَةً (١٥) إِلَى (١٦) غَيْرِهِمْ .

ص: ٧٢٣

١-٩ . فى الوافى والتهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٨ : «وقال» .

٢-١٠ . فى شرح المازندراني : «بالتسوية» .

٣-١١ . فى «ف» والتهديب ، ح ٣٦٦ : + «أسهم» .

٤-١٢ . يجوز فيه التخفيف والتشديد .

٥-١٣ . فى الوافى : «الأصناف» .

٦-١٤ . فى التهديب : «ما يغنى» .

٧-١٥ . فى «ض» : - «منهم» .

٨-١٦ . فى التهديب : «بقدره» .

٩-١٧ . فى «ف» : «بقدر السنة» .

١٠-١٨ . فى «ف ، بر» : «موقوف» . وفى «بس» والتهديب ، ح ٣٦٦ : «موقت» . وشىء موقوف وموقت : محدود . أى لا يكون لأدائه إلى الفقير وقت معين ، أو لا يكون له قدر معين بالتعيين النوعى ؛ فالمسمى المعين بالتعيين الشخصى . راجع : مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٦٦ ؛ وأساس البلاغة ، ص ٥٠٦ (وقت) .

١١-١ . فى الوافى : «مؤلف ، بفتح اللام : معهود ؛ من الإيلاف بمعنى العهد ، كما فى التنزيل : «لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ» [قريش (١٠٦) : ١] أى عهدهم» . وفى المرأة : «ولا مؤلف ، أى لا شىء مكتوب فى الكتب . أو المراد بالمؤلف المتشابه والمتناسب ؛ من الألفة ، أى لا يكون عطاء آحاد كل صنف متناسبا متشابها» .

١٢-٢ . فى «ف» وحاشية «ج» والتهديب ، ح ٣٦٦ : «يصنع» .

١٣-٣ . فى «ب ، ض ، بر» : - «كل» .

١٤-٤ . فى «ف» : «عن» .

١٥-٥ . فى الوافى والتهديب ، ح ٣٦٦ : «عن فقراء أهل المال حملة» بدل «عرضوا المال جملة» . وجعل فى الوافى ما فى المتن من التصحيف البيّن ، والمازندراني فى شرحه بعد ما استظهر ما فى التهديب قال : «والمآل واحد» .

١٦-٦ . فى حاشية «ج» : «على» .

وَ الْأَنْفَالِ إِلَى الْوَالِي (١) ، وَ كُلُّ أَرْضٍ فُتِحَتْ (٢) أَيَّامَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَى آخِرِ الْأَبَدِ ، وَ (٣) مَا كَانَ افْتِتَاحًا بِدَعْوَةِ أَهْلِ الْجَوْرِ وَ أَهْلِ الْعَدْلِ (٤) ؛ لِإِنَّ ذِمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ ذِمَّةٌ وَاحِدَةٌ ؛ لِإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ : الْمُسْلِمُونَ إِخْوَةٌ تَتَكَافَى (٥) دِمَاوُهُمْ ، وَ (٦) يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَذْنَاهُمْ (٧) .

وَ لَيْسَ فِي مَالِ الْخُمْسِ زَكَاةٌ ؛ لِإِنَّ فُقَرَاءَ النَّاسِ جُعِلَ أَرْزَاقُهُمْ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ عَلَى ثَمَانِيَةِ أَسْهُمٍ ، فَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ (٨) أَحَدٌ ، وَ جُعِلَ لِلْفُقَرَاءِ (٩) قَرَابَةُ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نِصْفَ الْخُمْسِ ، فَأَغْنَاهُمْ بِهِ عَنْ صَدَقَاتِ النَّاسِ وَ صَدَقَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ وَلِيِّ الْأَمْرِ ، فَلَمْ يَبْقَ فَقِيرٌ مِنْ فُقَرَاءِ النَّاسِ ، وَ لَمْ يَبْقَ فَقِيرٌ مِنْ فُقَرَاءِ قَرَابَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَّا وَقَدْ اسْتَعْنَى ، ١/٥٤٣

فَ لَا فَاقِيرَ ، وَ لِذَلِكَ لَمْ يَكُنْ عَلَى مَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ الْوَالِي (١٠) زَكَاةٌ ؛ لِإِنَّهُ لَمْ يَبْقَ فَاقِيرٌ مُحْتَاجٌ ، وَ لَكِنْ عَلَيْهِمْ أَشْيَاءٌ (١١) تُتَوَبُّهُمِنْ مِنْ وَجْهِهِ ، وَ لَهُمْ مِنْ تِلْكَ الْوُجُوهِ كَمَا عَلَيْهِمْ . (١٢)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: خمس از پنج چیز باید داده شود: ۱- غنیمتها، ۲- غواصی (منافع دریا) ۳- گنجها ۴- معادن ۵- نمکزارها (که معدن مخصوصی است) از تمام این انواع دریافت می شود و بکسانی که خدای تعالی مقرر فرموده داده می شود و چهار پنجم آن (یعنی غنائم) میان جنگجویان متصدیان جنگ تقسیم می شود، و خمس میان آنها (که خدا مقرر فرموده) به شش سهم تقسیم می شود: ۱- سهم خدا، ۲- سهم پیغمبر، ۳- سهم خویشان پیغمبر، ۴- سهم یتیمان، ۵- سهم تهیدستان، ۶- سهم در راه ماندگان. سهم خدا و سهم پیغمبر پس از وفات پیغمبر از نظر وراثت بوالیان امر (ائمه معصومین) تعلق دارد، پس برای امام سه سهم است: دو سهم از نظر وراثت

و یکسهم بهره خود او است از جانب خدا، بنا بر این نصف کامل خمس از اوست (که در این زمان بسهم امام معروفست) و نصف دیگر میان خاندانش تقسیم می شود: یک سهم به یتیمان آنها و یکسهم بتهیدستان و یکسهم بدر راه ماندگانشان داده می شود که طبق قرآن و سنت پیغمبر میان آنها تقسیم شود، بمقداری که یک سالشان را کفایت کند، اگر از آنها چیزی زیاد آمد، بحاکم میرسد و اگر سهم امام قابل قسمت نبود، یا کمتر از مقدار کفاف آنها بود، بعهد حاکم است که از آنچه در دست دارد ایشان را بی نیاز کند، و مخارج آنها از این نظر بعهد حاکم گذاشته شد که مقدار زیادی از آنها باو تعلق دارد. و همانا خدا خمس را مختص آنها قرار داد و به تهیدستان و در راه ماندگان مردم دیگر نداد تا بجای صدقات (زکاة واجب) مردم باشد (که بر سادات حرام گردید) و برای اینکه خدا ایشان را بواسطه قرابتشان با پیغمبر (از گرفتن زکاة) بر کنار کند و از چرک اموال مردم ارجمندشان دارد، لذا مال مخصوصی را از جانب خود برای آنها بمقدار بی نیازیشان مقرر فرمود تا در معرض خواری و درویشی قرار نگیرند ولی دادن صدقات بعضی از آنها ببعض دیگر باکی ندارد (زکاة سادات سادات میرسد). و این اشخاص که خدا خمس را برایشان مقرر فرموده همان خویشان پیغمبرند صلی الله علیه و آله که خدا از آنها یاد نموده و فرموده: «خویشان نزدیک خود را بیم ده- ۲۱۴ سوره ۲۶-» و ایشان خود فرزندان عبدالمطلب هستند از زن و مرد (نه دوستان و وابستگان بآنها) و هیچ کس دیگر از خاندان قریش و احدی دیگر از عرب داخل آنها نیست و وابستگان بفرزندان عبدالمطلب (چه آزاد شده آنها باشند و چه هم سوگند با ایشان) در گرفتن خمس داخل در آنها و یا در حکم آنها نیستند و صدقات مردم برای آنها حلال است و آنها با مردم دیگر برابرند. و کسی که مادرش از بنی هاشم و پدرش از سائر قریش (یا سایر مسلمین) باشد، صدقات برای او حلال است و از خمس بهره ئی ندارد، زیرا خدای تعالی میفرماید: «آنها را پیدرانشان نسبت دهید ۶ سوره ۳۳-». و برگزیده اموال غنیمت از امامست و حق دارد برگزیده این اموال را برای خود بردارد: مانند کنیز زیبا، مرکوب زیبا، لباس و کالائی که دوست دارد و میخواهد. این اموال پیش از تقسیم و پیش از اخراج خمس از آن او است، و او میتواند این اموال را بمصرف مخارجی که برای او پیش می آید مانند بخشیدن به »

الْمَوْلَفَةَ قُلُوبُهُمْ

« و پیش آمدهای دیگر برساند، اگر پس از آن چیزی باقی ماند، خمسش را خارج کرده میان اهل خمس تقسیم شود و بقیه (۵/۴ دیگر) میان مباشرین جنگ تقسیم شود. و اگر پس از تأمین مخارج چیزی نماند، ایشان حقی ندارند. و جنگجویان از زمین و آنچه بر آن غلبه کرده اند حقی ندارند، مگر مقداری را که بتصرف لشکر درآمده (و در میدان جنگ بر آن دست یافته اند) و بادیه نشینان عرب هم سهمی ندارند اگر چه همراه والی (امام یا نایب او) در جنگ شرکت کنند زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله با آنها قرار داد مصالحه بست که در دیار خود باشند و بمدینه هجرت نکنند، بشرط اینکه اگر دشمن پیغمبر صلی الله علیه و آله بر او حمله کرد، آنها را بسیج دهد و همراه او بجنگند و از غنیمت بهره نداشته باشند، و روش پیغمبر صلی الله علیه و آله در باره آنها و دیگران (اولاد آنها یا بادیه نشینان دیگر) جاریست (ولی بعضی از فقها این حکم را مختص بهمان اعراب زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله دانسته اند). و زمینهایی که بزور اسب و لشکر اسلام بدست آمده، در دست کسانی که آنها را آباد کنند و زنده نگهدارند ثابت و برقرار میماند و طبق قراردادی که حاکم با آنها مصالحه کند: به نصف یا ثلث یا دو ثلث که توانائی داشته باشند و صلاح آنها باشد و بآنها زیان نرسد، بآباد کردن آن قیام میکنند، و چون آنچه را باید خارج کند، خارج کرد (از مخارج کشت و زراعت) ده یک از همه را خارج میکنند، اگر زمین از باران و آب جاری مشروب می شود و بیست یک خارج میکند اگر زمین با دلو و کشیدن از چاه مشروب می شود، و حاکم این (زکاة) را میگیرد و در راهیکه خدا تعیین فرموده به هشت سهم بمصرف میرساند: ۱ - فقرا ۲ - مستمندان (تهیدست تران از فقرا) ۳ - کارمندان جمع آوری زکاة ۴ - مؤلفه قلوبهم (کفار، برای اینکه دلشان باسلام گرم شود) ۵ - آزاد کردن بردگان ۶ - بدهکاران ۷ - در راه خدا (مانند خرید اسلحه و ساختن پل و راه و مدرسه) ۸ - در راه ماندگان (کسانی که در مسافرت بی چیز شده اند). این هشت سهم باید در محلش بمقداری که یک سال آنها را بدون سختی و تنگی تأمین کند، تقسیم شود اگر چیزی از آن زیاد آمد، بحاکم برمیگردد و اگر کم آمد و آنها را کفایت نکرد، بعهده حاکم است که از آنچه در دست دارد، بمقداری که در خور آنهاست خرجشان را بدهد تا بی نیازشان کند. و آنچه از عشر باقی

بماند میان حاکم و شرکاء او یعنی کارگران در زمین و کشاورزان تقسیم می شود و بهره آنها طبق قرارداد و مصالحه، بآنها پرداخت می شود، و ما بقی را در مخارج کسانی که حاکم را بر دین خدا کمک میکنند و در راه مصلحت مخارجی که برای او پیش می آید مانند تقویت اسلام و تقویت دین از نظر جهاد و مخارج دیگری که بمصلحت عموم مسلمین است بمصرف میرسانند و خود حاکم از این قسمت هیچ سهمی ندارد. و برای امام غیر از خمس، حق در انفالست. و انفال هر زمین خرابی است که اهلش نابود شده باشند و هر زمینی که اسب و شتر بر آن رانده نشده باشد (با جنگ و غلبه گرفته نشده باشد) بلکه بنوعی با مسلمین سازش کرده و بدون جنگ و با دست خود تسلیم نموده اند و نیز سر کوهها و ته رودخانه ها و نیزارها (جنگل ها) و هر زمین بئر و بی صاحب از آن امامست. و زبده اموالی که در دست پادشاهانست (و در جنگ با اسلام مغلوب شده اند) اگر از کسی غصب نکرده باشند بامام تعلق دارد، و هر مال غصبی بصاحبش باید برگردد، و نیز امام وارث کسی است که وارث ندارد و مخارج هر کس را که چاره ندارد باید بدهد (یعنی امام باید این درآمدها را در راه درماندگان و هر گونه خرجی که برای اسلام و مسلمین پیش می آید و محل ندارد مصرف کند). و باز فرمود: همانا خدا هر نوع از اموال را تقسیم کرده و حق هر مستحق را از خاصه و عامه (امام و سایر مردم) و فقراء و مساکین و اصناف دیگر مردم بآنها داده است، سپس فرمود: اگر در میان مردم عدالت حکمفرما باشد، همه بی نیاز شوند و باز فرمود: عدالت از عسل شیرین تر است. و عدالت نکند جز کسی که عدالت را خوب بداند (پس برای نظام زندگی مردم، امامی عادل لازم است). و رسول خدا صلی الله علیه و آله زکاة بادیه نشینان را به بادیه نشینان میداد و زکاة شهرنشینان را به شهرنشینان، ولی زکاة را میان هشت صنف آنها برابر تقسیم نمیکرد بطوری که بهر دسته ۸/۱ برسد، بلکه بمقداری که از آن ۸ طایفه حاضر بودند، باندازه مخارج یک سال هر دسته آنها تقسیم میکرد، در این باره وقت و اندازه معینی یا نامبرده و نوشته ئی نیست، بلکه هر گونه خود پیشوا صلاح بداند و بهر کس دسترسی داشته باشد، پرداخت میکند تا احتیاج هر دسته از آنها را برآورد، و اگر چیزی زیاد آمد، بدیگران عرضه میکند. و اما امر انفال با والی (پیغمبر یا امام) است و همچنین هر زمینی که در زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله فتح شده است برای همیشه، و نیز هر زمینی که برای

دعوت باسلام از جانب پیشوایان ظالم یا عادل فتح شده است امرش با والی است، زیرا تعهد و پیمان پیغمبر نسبت به پیشینیان و پسینیان یکسان است، زیرا خود پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموده است: مسلمانها برادر یک دیگرند، خونشان با هم برابرست، پست ترین آنها باید به پیمانشان کوشش کند (بحدث ۱۰۴۹ رجوع شود). و در مال خمس، زکاتی نیست، زیرا ارزاق و مخارج فقراء مردم (غیر سادات) بر ۸ سهم در اموال مردم مقرر گردیده و کسی از آنها بی خرجی گذاشته نشده (پس از خمس حقی ندارند) و خدا برای فقراء خویشان پیغمبر صلی الله علیه و آله نصف خمس را مقرر کرد و ایشان را از صدقات مردم و صدقات پیغمبر صلی الله علیه و آله و والی امر (امام) بی نیاز کرد، پس هیچ فقیری از فقراء مردم (غیر سادات) و هیچ فقیری از فقراء خویشان پیغمبر صلی الله علیه و آله نباشد، جز اینکه بی نیاز گردید، بنا بر این (در میان مسلمین) فقیری وجود ندارد، و از این جهت است که بر مال پیغمبر صلی الله علیه و آله و امام زکاة نیست، زیرا فقیری محتاج باقی نمانده بلکه بر عهده آنها تنها همان مخارجی است که پیش می آید (و در اول این روایت ذکر شد) و درآمد ایشان هم از آن راههاست (که ذکر شد) در برابر مخارجی که بعهدہ دارند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۷

[ترجمه کمره ای]:

۴- از امام کاظم (علیه السلام) فرمود: خمس در پنج چیز است: از غنیمت، و از غوص، و از گنجها که بجویند، و از معادن، و از نمکزارها، و از همه این انواع خمس دریافت شود و برای کسی باشد که خدا تعالی برای او مقرر ساخته، و چهار قسمت دیگر غنیمت میان کسانی که برای آن نبرد کرده اند و در کار آن بوده اند پخش شود، و خمس شش سهم شود: ۱- سهم خدا ۲- سهم رسول خدا ۳- سهم ذی القربی ۴- سهم یتیمان ۵- سهم مستمندان ۶- سهم ابناء السبیل سهم خدا و سهم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پس از وی از آن اولی الامر است به وراثت پس او را سه سهم باشد، دو سهم ارثی و

یک سهم قسمی از طرف خدا، و نیم خمس بالتمام از آن او است و نیمدیگرش از آن خاندان او است، یک سهم از یتیمان آنها و یک سهم از مستمندان آنها و یک سهم برای ابناء السبیل از آنان طبق قرآن و سنت بر آنها تقسیم شود تا اندازه ای که در مدت یک سال بی نیاز گردند، اگر چیزی از آن فزون آید به امام تعلق دارد، و اگر گنجایش ندارد یا کم آید از هزینه سال آنان، بر امام است از خود بر آنان انفاق کند به اندازه ای که بی نیاز شوند بدان، و همانا بر او لازم گردیده که هزینه آنها را بدهد برای آنکه هر چه از آنها فزون آید از او است و همانا خداوند که این سهم خمس را خاص خاندان پیغمبر کرده است و به مستمندان و ابناء سبیل مردم دیگر نداده در عوض صدقه ها و زکاة مردم است که از سادات دریغ داشته، برای آنکه خدا آنان را به واسطه خویشی با پیغمبر منزله دارد و آنها را خدا ارجمند شمارد از چرک مال مردم، پس نزد خود برای آنها حق مخصوصی مقرر داشته، به اندازه ای که آنها را بی نیاز کند از این که در معرض خواری و زبونی در آیند و باکی ندارد که خودشان به هم صدقه دهند و اینان که خدا برای آنها خمس مقرر کرده همان خویشان پیغمبرند که خدا آنها را در قرآن یاد کرده و فرموده (۲۱۴ سوره شعراء): «و بیم بده تبار نزدیکان خود را» و آنان فرزندان عبد المطلبند خودشان از مرد و زن، کسی از خانواده های قریش و از عرب با آنها نیست، و موالی و وابسته هایشان در این خمس با آنها شرکت ندارند، و زکاة مال مردم دیگر برای موالی و وابسته های آنان حلال است و آنها با دیگر مردم برابرند، و هر کس مادرش از بنی هاشم است و پدرش از دیگر مردم صدقه بر او حلال است و از خمس حقی ندارد، زیرا خدا تعالی می فرماید (۶ سوره احزاب): «آنها را به پدرانشان منسوب دارید» و برای امام است برگزیده مالغنیمت و او را شاید که زبده اموال را بردارد، چون کنیز زیبا، و پاکش خوب، و جامه و متاع چنانی که دوست دارد و می خواهد، از آن او است پیش از قسمت غنیمت و پیش از اخراج خمس، و او حق دارد که با مال غنیمت هر خرجی که برای او رخ دهد جبران کند و بدون قسمت آن از آن مصرف نماید، مانند آن که برای تألیف قلوب بدهد یا خرج دیگری که پیش آمد کند، و اگر پس از آن چیزی بماند خمسش را بیرون کند و آن را به اهلش قسمت کند، و آنچه بماند قسمت کند بر کسانی که متصدی جنگ و گرفتن غنیمت شدند، و اگر پس از مصارف لازمه چیزی نماند، چیزی طلب ندارند. زمین به هیچ وجه از آن لشکر فاتح

نیست و حقی به آنچه در تصرف آوردند ندارند مگر خصوص آنچه در میدان جنگ باشد، و بیابان نشین های عرب از غنیمت سهم نبرند گر چه با امام در جبهه نبرد شرکت کنند، زیرا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با اعراب بیابان پیمان بست که آنها را در دیار خود بگذارد و از هجرت معاف دارد به شرط آنکه اگر دشمنی بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) تاخت آورد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنها را بسیج کند و به جبهه ببرد تا به سود او بجنگند و از غنیمت هم سهم نبرند، و سنت پیغمبر (صلی الله علیه و آله) در باره آنها و دیگران معجز است. و زمین هائی که به زور قشون اسلام گرفته شده است همه وقف است و به دست کسی واگذار است که آن را آباد کند و زنده نگهدارد و بر سر آن بماند به قرار دادی که والی در حدود توانائی او با وی بدهد، از حق نیمه درآمد یا یک سوم یا دو سوم و به هر اندازه که به مصلحت آنان باشد و بدانها زیان نباشد و چون همه هزینه از درآمدش بیرون شود، از درآمد خالص اول زکاة بیرون شود و آن ده یک است از آنچه به آب باران عمل آید (دیم) و یا آب بر آن روان شود و به جریان آب سیر آب گردد و نیم دهم است (۵ ر ۰) از آنچه به وسیله چرخ دولاب و شتران آبکش آبیاری شود و آن را امام می ستاند و در مصارف هشتگانه ای که خدا مقرر کرده است صرف می کند از برای: ۱- فقراء. ۲- مستمندان. ۳- کارمندان خود زکاة. ۴- برای تألیف قلوب. ۵- آزاد کردن بنده ها. ۶- پرداخت بدهکاری وام داران. ۷- در راه خدا از هزینه جهاد و پل سازی و دیگر امور خیریه. ۸- برای رفع حاجت مسافران در راه مانده تا به وطن خود رسند. این هشت سهم است که به آنها پخش می شود هر کدام در جای خود به اندازه ای که تا یک سال بی نیاز باشند بی تنگی در زندگی و بر خود سخت گرفتن و اگر پس از همه این مصارف چیزی فزون آید به امام (علیه السلام) برگردد و اگر کم آمد و به اندازه کفایت نباشد باید امام به اندازه ای که آنها را شاید از خود کم بود آن را پردازد و به هر کس به اندازه نیاز و حاجت او بدهد. و پس از اخراج عشر زکاة، آنچه بماند میان امام و شرکای او که کارگران زمین و مایه و پایه درآمد آنند تقسیم شود و سهم آنان را چنانچه با آنها قرار داده پردازد و باقی مانده را خود بردارد تا در پس تأمین کارگران زمین روزی یاران او باشد برای حفظ دین خدا و صرف کند در آنچه برای او پیش آمد کند از نظر تقویت اسلام و تقویت دین در راههای جهاد و جز آن از آنچه مصلحت عموم در آنست، خود والی از آن

چیزی ندارد، نه کم و نه بیش. و برای امام بعد از خمس، حق در انفال است، انفال: هر زمین بائری است که صاحبانش نابود شده اند و هر زمینی که بی رنج نبرد و قشون کشی به دست آمده و خود صاحبانش آن را بر وجه صلح به دست خود امام واگذارند. و از آن امام است: سر کوهها و ته رودخانه ها و نیزارها و هر زمین بائری که صاحب ندارد و از آن او است اموال خاصه پادشاهان کفار که مغلوب اسلام شوند (از اموال منقوله و غیر منقوله - از مجلسی ره-) آنچه در دست ایشان باشد و از مالک معین غصب نکرده باشند، زیرا هر مال عصبی باید به مالکش برگردد، و امام وارث هر کسی است که وارثی ندارد، امام نانده هر کسی است که چاره ای ندارد و فرمود: خدا هیچ مالی را وانگذارد مگر آن که آن را قسمت بندی کرده و به هر ذی حقی، حق او را داده از خاصه (یعنی امام و بنی هاشم - از مجلسی ره-) و عامه مردم دیگر و بی نوایان و مستمندان و هر قسمی از مردم، پس فرمود: اگر در میان مردم به عدالت رفتار می شد، همه بی نیاز می شدند، سپس فرمود: عدالت از غسل شیرین تر است و عدالت نکند مگر کسی که عدالت را خوب بداند (اشاره است به این که نظام مردم در معاش و معاد، درست نشود مگر به وجود امام عادل و عالم به هر آنچه خلق بدان نیاز دارند - از مجلسی ره-). فرمود: شیوه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این بود که صدقات و زکاتیبان نشین ها را در همان بیابان نشین ها تقسیم می کرد و زکاة شهری ها را میان شهری ها و مصارف هشتگانه را برابر منظور نمی کرد که به هر مصرفی درست یک هشتم را بدهد ولی آن را به حساب هر کدام از مصارف هشتگانه که در دسترس او بود و در برابر او بود تقسیم می کرد و مصرف می نمود به اندازه ای که هزینه یک سال آنها را بس باشد، در این باره، دستور معینی نبود و نه اندازه مضبوط و نامبرده و نه ثبت شده ای در کتب، همانا به اندازه ای که رأی او بود و در مصرفی که حاضر بود صرف می کرد تا هر گونه نیازمندی هر قومی را بر آورد و اگر در این میانه، چیزی از حاجت مندی محل، فزون می شد، آن را بر دیگران عرضه می کرد. و انفال، با پیشوا است (که پیغمبر و امام باشد) و هم چنان هر زمینی که در زمان پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فتح شده است تا آخر ابد و آنچه به نیروی قشون اسلام فتح شده چه به دعوت حکام جور بوده یا امام عادل، زیرا تعهد پیغمبر (صلی الله علیه و آله) در اولین و آخرین یکی است برای آنکه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: مسلمانان همه برادرند و

خونشان برابر است و تعهد پست‌ترین و کوچک‌ترین آنها در عهده همه است، در مال خمس که به مستحق آن داده شود زکاتی نیست زیرا معاش مردم فقیر و بی‌نوا در اموال مردم مقرر شده طبق سهام هشتگانه و برای فقرای خویشان پیغمبر نیمی از خمس مقرر شده است و آنها را بدان از صدقات مردم و از صدقات پیغمبر و امام بی‌نیاز ساخته، پس نه فقیری از مردم بجا مانده و نه فقیری از خویشان پیغمبر (صلی الله علیه و آله) جز آنکه بی‌نیاز شده و دیگر فقیری وجود ندارد و از این رو بر دارائی پیغمبر و امام زکاتی نیست زیرا فقیر و نیازمندی وجود ندارد ولی بر عهده آنها است مخارج پیش‌آمدهائی که برای آنها رخ می‌دهد از چند جهت (چون پذیرائی واردین و کم بود نفقه اهل خمس و...) و برای آنها است از بابت این وجوه مصارف بودجه‌هائی (چون هدایای و فود و اموال خاصه ملوک- از مجلسی ره- چنانچه مخارجی هم به عهده آنها است).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۱۹

[ترجمه آیت الهی]:

۴- امام کاظم علیه السلام فرمود: خمس در پنج چیز است:

۱- غنائم ۲- غواصی (منافع دریا) ۳- گنجها ۴- معادن ۵- نمکزارها (معدن نمک) از تمام این انواع خمس دریافت می‌شود و به کسانی که خداوند معین کرده پرداخت می‌شود. و چهار پنجم دیگر از غنائم، میان جنگجویان که نبرد کرده اند و در کار آن بوده اند تقسیم می‌شود و خمس شش سهم می‌شود:

۱- سهم خدا ۲- سهم رسول خدا ۳- سهم ذی القربی ۴- سهم یتیمان ۵- سهم مستمندان ۶- سهم در راه ماندگان.

سهم خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و پس از وفات پیامبر به اولو الامر (امامان معصوم) به وراثت می رسد پس برای امام، سه سهم است دو سهم از راه ارث و سهم دیگر بهره ای خود اوست از طرف خداوند بنابراین نصف کامل خمس از آن اوست که در این دوره به آن سهم امام می گویند و نصف دیگر، یک سهم به یتیمان آنها و یک سهم به مستمندان آنها و یک سهم برای درماندگان در راه که طبق قرآن و سنت بین آنها تقسیم می شود به اندازه ای که کفاف یکسال آنها را بدهد اگر چیزی از آن اضافه آید به امام تعلق دارد و اگر گنجایش ندارد یا از هزینه سال آنان سهم امام قابل قسمت نبود یا کمتر از مقدار کفاف آن ها بود به عهده حاکم است که از آنچه که در دست دارد ایشان را بی نیاز سازد.

برای آنکه هرچه از آنها اضافه آید از آن اوست و همانا خداوند که این سهم خمس را خاص خاندان پیامبر کرده است و به مستمندان و ابناء سبیل مردم دیگر، نداده در عوض صدقات و زکات مال مردم است که از سادات دریغ داشته، برای آنکه خداوند آنان را به واسطه خویشی با پیامبر منزله و ارجمند ساخت و از چرک مال مردم، محرومشان ساخته است پس نزد خود برای آن ها حق مخصوصی مقرر داشته به اندازه ای که آن ها را بی نیاز کند کارها در معرض خواری و زبونی قرار نگیرند ولی ایرادی نیست که خودشان به هم صدقه دهند و اینان که خدا برای آنها خمس مقرر کرده همان خویشان پیامبرند که خدا آنها را در قرآن یاد کرده و فرموده: «و خویشان نزدیک خود را بیم ده (شعراء/ ۲۱۴)» و آنان فرزندان عبد المطلبند خودشان از مرد و زن، کسی از خانواده های قریش و از عرب با آنها نیست، و موالی و وابسته هایشان در این خمس با آن ها شرکت ندارند، و زکاة مال مردم دیگر، برای موالی و وابسته های آنان حلال است و آنها با دیگر مردم برابرند، و هرکس مادرش از بنی هاشم است و پدرش از (سایر مسلمین) صدقه بر او حلال است و از خمس، حقی ندارد، زیرا خدای تعالی می فرماید: «آنها را به پدرانشان نسبت دهید (احزاب/ ۶)» و زبده این اموال غنیمت مربوط به امام است که می تواند بردارد مانند کنیز و مرکوب زیبا و لباس و کالایی که دوست دارد و می خواهد. این اموال و غنائم پیش از تقسیم و خمس از آن اوست و او می تواند این اموال را به مصرف مخارجی که می خواهد برساند مانند بخشش یا هر مصرفی که برایش پیش آید. و اگر پس از آن چیزی بماند خمسش

می دهد و آنچه بماند بر کسانی که متصدی جنگ و گرفتن غنیمت شدند قسمت می کنند و اگر پس از مصارف لازمه چیزی نماند، چیزی را طلب ندارند.

زمین به هیچ وجه از آن لشکر فاتح نیست و حقی به آنچه در تصرف آوردند ندارند مگر آنچه که در میدان جنگ باشد، و بیابان نشین های عرب از غنیمت سهم نبرند گرچه با امام در جبهه نبرد شرکت کنند، زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله با اعراب بیابان پیمان بست که آنها را در دیار خود بگذارد و از هجرت معاف دارد به شرط آن که اگر دشمنی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله بتازد و رسول خدا صلی الله علیه و آله آنها را بسیج کند و به جبهه ببرد تا به سود او بجنگند و از غنیمت هم سهم نبرند، و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله درباره آنها و دیگران قابل اجراست.

توضیح: بعضی از فقهاء این حکم را مخصوص به اعراب زمان پیامبر می دانند به طور عام و فراگیر زیرا جمله ما احتوی علیه القول اموالی را که در جبهه نیست از غنائم جنگی حساب نمی شود و مختص به پیامبر و امام یا عموم مردم است.

و زمین هایی که به زور قشون اسلام گرفته شده است همه وقف است و به دست کسی واگذار می شود که آن را آباد کند و زنده نگهدارد و بر سر آن بماند با قراردادی که والی در حدود توانائی او با وی می بندد، از نیمه درآمد یا یک سوم یا دو سوم و به هر اندازه که به مصلحت آنان باشد برایشان زیان نداشته باشد و چون همه هزینه او از درآمدش بیرون شود، از درآمد خالص اول زکاة بیرون شود و آن ده یک است از آنچه به آب باران به عمل آید (دیم) و یا آب بر آن روان شود و به جریان آب سیراب گردد و نیم دهم است (۵/۱۰) از آن چه به وسیله چرخ دولاب و شتران آبکش آبیاری شود و آن را امام می ستاند و در مصارف هشتگانه ای که خدا مقرر کرده است صرف می کند از برای:

۱- فقرا ۲- مستمندان ۳- کارمندان خود زکاة

۴- برای تألیف قلوب ۵- آزاد کردن بنده ها

۶- پرداخت بدهکاری وام داران

۷- در راه خدا از هزینه جهاد و پل سازی و دیگر امور خیریه.

۸- برای رفع حاجت مسافران در راه مانده تا به وطن خود رسند.

این هشت سهم است که بین آنها تقسیم می شود و هرکدام در جای خود به اندازه ای که تا یک سال بی نیاز باشند بدون تنگی و سختی در زندگی اگر پس از همه این مصارف چیزی اضافه آید به امام علیه السلام برگردد و اگر کم آمد و به اندازه کفاف نباشد بعهده حاکم است که به آنچه که در دست دارد به فراخور حالشان خرجشان را بپردازد تا بی نیازشان کند.

و پس از اخراج عشر زکوة (یک دهم)، آنچه بماند میان امام و شرکای او که کارگران و کشاورزانند تقسیم شود و سهم آنان را چنانچه با آنها قرار داده بپردازند و باقی مانده را خود بردارد و بقیه را به کسانی دهند که حاکم را در دین خدا یاری رسانند و در راه مصلحت اسلام و مسلمانی بمصرف برسانند و خود حاکم از این قسمت سهمی ندارد.

و برای امام بعد از خمس، حق در انفال است، انفال: هرزمین باثری است که صاحبانش نابود شده اند و هرزمینی که بی رنج نبرد و قشون کشی به دست آمده و خود صاحبانش آن را بطور صلح به دست خود امام واگذار کرده اند.

و از آن امام است: سر کوهها و ته رودخانه ها و نیزارها (جنگلها) و هر زمین باثری که صاحب ندارد و از آن اوست اموال خاصه پادشاهان کفار که مغلوب اسلام شوند (از اموال منقوله و غیر منقوله) آنچه در دست ایشان باشد و از مالک معین غصب نکرده باشند، زیرا هر مال غصبی باید به مالکش برگردد و امام وارث هرکسی است که وارثی ندارد، امام نماینده هرکسی است که چاره ای ندارد و فرمود: خدا هیچ مالی را وا نگذارد مگر آن که آن را قسمت بندی کرده و به هر ذی حقی، حق او را داده از خاصه (یعنی امام و بنی هاشم) و عامه مردم دیگر و بی نوایان و مستمندان و هر قسمی از مردم پس

فرمود: اگر در میان مردم به عدالت رفتار می شد، همه بی نیاز می شدند سپس فرمود: عدالت از غسل شیرین تر است و عدالت نکند مگر کسی که عدالت را خوب بداند (اشاره است به این که نظام مردم در معاش و معاد، درست نشود مگر به وجود امام عادل و عالم به هر آنچه خلق بدان نیاز دارند).

فرمود: شیوه رسول خدا صلی الله علیه و آله این بود که صدقات و زکات بیابان نشین ها را در میان همان بیابان نشین ها تقسیم می کرد و زکوة شهری ها را میان شهری ها و مصارف هشتگانه را برابر منظور نمی کرد که به هر مصرفی درست یک هشتم را بدهد ولی آن را به حساب هر کدام از مصارف هشتگانه که در دسترس او بود و در برابر او بود تقسیم می کرد و مصرف می نمود به اندازه ای که هزینه یک سال آنها را کفایت کند در این باره دستور معینی نبود و نه اندازه مضبوط و نامبرده و نه ثبت شده ای در کتب همانا به اندازه ای که رأی او بود و در مصرفی که حاضر بود صرف می کرد تا هرگونه نیازمندی هر قومی را برآورد و اگر در این میانه، چیزی از حاجت مندی محل، اضافه می آید آن را به دیگران تقسیم می کرد و انفال با پیشواست (که پیامبر و امام باشد) و هم چنان هر زمینی که در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله فتح شده است برای همیشه و نیز هر زمینی که بخاطر دعوت اسلام از جانب پیشوایان عادل یا ظالم فتح شده است سروکارش با والی است زیرا تعهد پیامبر نسبت به پیشینیان و بعدیها یکسان است.

چون رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: مسلمانان همه برادر و خویشان برابر است و تعهد پست ترین و کوچکترین آنها در عهده همه است، در مال خمس که به مستحق آن داده شود زکات نیست زیرا معاش مردم فقیر و بی نوا در اموال مردم قرار دارد طبق سهام هشتگانه و برای فقرای خویشان پیامبر نیمی از خمس مقرر شده است و آنها را از صدقات مردم و از صدقات پیامبر و امام بی نیاز ساخته، پس نه فقیری از مردم بجا مانده و نه فقیری از خویشان پیامبر صلی الله علیه و آله جز آنکه بی نیاز شده و دیگر فقیری وجود ندارد و از این رو بر دارائی پیامبر و امام زکاتی نیست زیرا فقیر و نیازمندی وجود ندارد ولی بر عهده آن هاست مخارج پیش آمدهائی که برای آنها از چند جهت رخ

می نماید (چون پذیرائی واردین و کم بود نفقه اهل خمس و...) بر عهده آنهاست. مخارجی که پیش می آید و درآمد آنها هم از آن راههاست (که ذکر شد) در برابر مخارجی که بعهدہ دارند.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳۱

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

: مرسل کالحسن لإجماع العصابة على تصحيح ما يصح عن حماد. قوله: من خمسة أشياء ، أقول: عدم ذكر خمس أرباح التجارات و نحوها إما لدخولها في الغنائم كما يدل عليه بعض الأخبار أو لاختصاصه بالإمام عليه السلام كما ذهب إليه بعض المحققين، و قيل: اللام في الخمس للعهد الخارجي أي الخمس الذي قبل وضع نفقة السنة للعامل، ثم المشهور بين الأصحاب وجوب الخمس في غنائم دار الحرب حواها العسكر أم لا، إذا لم يكن مغصوبا، و في المعادن كالذهب و الفضة و الرصاص و الياقوت و الزبرجد و الكحل و العنبر و القير و النفط و الكبريت بعد المئونة. و اختلفوا في اعتبار النصاب فذهب جماعة كثيرة إلى عدم اعتبار النصاب حتى نقل ابن إدريس عليه الإجماع و اعتبر أبو الصلاح بلوغ قيمته دينارا واحدا، و قال الشيخ في يه إن نصابه عشرون دينارا و اختاره أكثر المتأخرين و هو أقوى، و يجب الخمس أيضا في الكنوز المأخوذة في دار الحرب مطلقا سواء كان عليه أثر الإسلام أم لا، و في دار الإسلام أم لا، أو في دار الإسلام و ليس عليه أثره و الباقي له، و المراد بالكنز المال المذخور تحت الأرض، و قطعوا بأن النصاب معتبر فيه، فقليل: في الذهب عشرون مثقالا و في الفضة مائتا درهم، و ما عداهما يعتبر قيمته بأحدهما، و جماعة من الأصحاب اقتصروا على ذكر نصاب الذهب و لعله على التمثيل. و يجب الخمس في الغوص كالجوهر و الدر

و اختلفوا فى نصابه، فالأكثر على أنه دينار واحد وقيل: عشرون دينارا، والأول أظهر. و المشهور بين الأصحاب وجوب الخمس فيما يفضل عن مئونة سنة له و لعياله من أرباح التجارات و الصناعات و الزراعات، و نسبه فى المنتهى إلى علمائنا أجمع، و المستفاد من كثير من الأخبار أنه مختص بالإمام عليه السلام، و القول به غير معروف بين المتأخرين، لكن لا يبعد أن يقال كلام ابن الجنييد ناظر إليه، و أنه مذهب القدماء و الأخباريين، و قال أبو الصلاح: يجب فى الميراث و الهبة و الهدية أيضا، و كثير من الأخبار الدالة على الخمس فى هذا النوع شامل بعمومها للكل، و ذكر الشيخ و من تبعه وجوب الخمس فى أرض الذمى إذا اشتراها من مسلم و نفاه بعضهم. و ذكروا أيضا الخمس فى الحلال المختلط بالحرام إذا لم يعلم صاحبه و مقداره، و اختلفوا فى أن مصرفه مصرف الخمس أو الصدقات أو الأعم. و الملاححة بفتح الميم و تشديد اللام ما يخلق فيه الملح، و إنما أفردت بالذكر مع كونها من المعادن لأن بعض الناس لا يعدها منها لابتدالها، فهو من قبيل ذكر الخاص بعد العام، و قوله عليه السلام: بين من قاتل عليه، ناظر إلى الغنائم، و ولى ذلك إلى ما عداها، و ضمير بينهم راجع إلى من فى قوله فيجعل، و جمع الضمير باعتبار المعنى. ثم اعلم أن الآية الشريفة إنما تضمنت ذكر مصرف الغنائم خاصة لكن اشتهر بين الأصحاب الحكم بتساوى الأنواع فى المصرف، بل ظاهر المنتهى و التذكرة أن ذلك متفق عليه بين الأصحاب، و قد عرفت أن ظاهر جمع من الأصحاب خروج خمس الأرباح من هذا الحكم و اختصاصه بالإمام عليه السلام، و لا يخلو من قوة، و إن كان ظاهر بعض الأخبار أنها داخله فى الآية الكريمة، و أما المعدن و الكنز و الغوص فقيها إشكال، و فى القول بأن جميعها له عليه السلام [قوة] و هو يناسب القول بكون مطلق المعادن و البحار له عليه السلام، و ظاهر الكليني (ره) أنه جعلها من الأنفال، و مع ذلك قال بالقسمة بمعنى أن الإمام أعطى العاملين. أربعة أخماسها و ينفق على سائر الأصناف لأنهم عياله بقرينة أن الزائد له، و هذا وجه قريب. قوله عليه السلام: فإن فضل عنهم شيء إلخ هذا هو المشهور بين الأصحاب، و خالف فيه ابن إدريس فقال: لا يجوز له أن يأخذ فاضل نصيبهم، و لا يجب عليه إكمال ما نقص لهم، و توقف فيه العلامة فى المختلف. و إن عجز أو نقص كان الفرق بينهما أن العجز عدم قابليته للقسمة و عدم وفاء الأقسام بقدر استغنائهم، و يحتمل أن يكون الشك من الراوى، و قوله: يمولهم، أى ينفق عليهم

إشارة إلى أنهم عياله، ولذا كان له ما فضل عنهم، ويدل على أنه لا يجوز أن يعطى كل منهم أكثر من قوت السنة كما هو المشهور، وقيل: يجوز أن يعطى الزائد دفعة كالزكاة، ثم اختلفوا فى جواز تخصيص النصف الذى لغير الإمام بطائفة من الطوائف الثلاث و المشهور الجواز، و ظاهر الشيخ فى ط المنع كما هو ظاهر الخبر. قوله عليه السلام: كرامة من الله لهم، أى تكريما من عنده، ولعل الفرق أن الزكاة يخرج من المال لتطهيره و لدفع البلى عن النفس و المال بخلاف الخمس فإنه حق فى أصل المال أشرك الله تعالى نفسه فيه لئلا يتوهم أن فى أخذه غضاضة كما فى الزكاة، بل يمكن أن يقال: أن أصل المال كله للإمام خلقه الله له و ما يعطيه غيره من مواليه و شركائه فى الخمس من منه عليهم، و نفقة ينفقها عليهم لأنهم من أقاربه و أتباعه و مواليه و أعوانه على دين الله كما مر من المصنف الإشارة إليه. قوله عليه السلام: هم بنو عبد المطلب، لأن ولد هاشم انحصر فى ولد عبد المطلب و كان لعبد المطلب عشرة من الأولاد لم يبق منهم ولد إلا من خمسة عبد الله، و أبى طالب، و العباس و الحارث، و أبى لهب، و لم يبق لعبد الله ولد إلا من ولد أبى طالب فاتحدا فى النسب و عمدة بنى هاشم منهم و الثلاثة الأخيرة إن عرف نسبهم اليوم فهم فى غاية الندرة، و قوله: أنفسهم، أى لا مواليتهم. و فى القاموس: البيت من الشعر و المدر معروف، و الجمع أبيات و بيوت، و جمع الجمع أبايت و بيوتات و أباوات، انتهى. و قريش هم الذين انتسبوا إلى النضر بن كنانة، و فى المصباح: قريش هو النضر بن كنانة و من لم يلد له فليس بقريش، و قيل: قريش هو فهر بن مالك و من لم يلد له فليس من قريش، و أصل القرش الجمع، قوله: من مواليتهم، أى أحد من مواليتهم، و فى بعض النسخ كما فى التهذيب مواليتهم بدون من فهو مبتدأ و لا فيه خبره قدم عليه، أى ليس داخلا فيه حقيقه و لا منهم أى ليس معدودا منهم و منسوبا إليهم، و الموالى من أعتقهم قريش أو من نزل فيه و صار حليفا لهم و عد منهم بالولاء. و من كانت أمه من بنى هاشم يدل على ما هو المشهور من اشتراط كون الانتساب بالأب، و خالف فى ذلك السيد رضى الله عنه و بعض الأصحاب، و يدل عليه أخبار كثيرة، و يمكن حمل هذا الخبر على التقية و إن كان فيه كثير مما يخالف العامة.

أُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ

فيه دلالة على أن المدار في النسب على الأب للتخصيص به في مقام ذكر النسب الحقيقي مع قوله

فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ

و لم يجوز الانتساب إلى الأم، ويشكل بأن الكلام لما كان في المتبنى و أنه ليس باب حقيقة، فذكر الأب لا يدل على عدم الانتساب إلى الأم مع أنه لا ريب في كون الولد ولدا للأم و إنما الكلام في الانتساب إلى الجد الأمي، و لعل وهن الدليل ظاهرا مما يؤيد صدور الحكم تقية. و الصفو بالفتح الجيد المختار و أن يأخذ بدله، و المراد بهذه الأموال الغنائم، و الجارية بدل تفصيل لصفوها، و الفارهة المليحة الحسناء، و الدابة الفارهة الحاذقة النشيطة الحادة القوية و قد فره بالضم يفره فهو فاره و هو نادر مثل حامض، و قياسهما فرية و حميض مثل صفر فهو صفير و ملح فهو مליح، و يقال للبرذون و البغل و الحمار فاره بين الفروهة و الفراهة و الفراهية. قوله عليه السلام: بما يحب، كان الباء للمصاحبة، أى مع ما يحب و يشتهى من غيرها، أو سببية و ما مصدرية، و قيل: المتاع بالفتح اسم التمتع أى الانتفاع و هو مرفوع بالعطف على صفو المال، و الظرف متعلق بالمتاع، أقول: و فى التهذيب مما يجب، فلا يحتاج إلى تكلف، و الفرق بين الحب و الاشتهاة أن الأول أقوى من الثانى، أو الأول ما يكون لرعاية مصلحة و الثانى ما يكون لمحض شهوة النفس، أو الترديد من الراوى، و قيد بعض الأصحاب الحكم بعدم الإجحاف، و ظاهر الخبر ينفيه. قوله: جميع ما ينوبه، أى ينزل به من الحاجة ولى ذلك بكسر اللام أى باشر القتال و ليس لمن قاتل شىء من الأرضين أى لا يدخل فى غنائمهم و إن كان لهم نصيب فى حاصلها لدخولهم فى المسلمين و ما غلبوا عليه إلا ما احتوى العسكر ظاهره أن الأموال الغائبة لا تدخل فى الغنيمة فهى إما مختصة بالإمام أو هى لسائر المسلمين، و هذا خلاف المشهور إلا أن يقال أنها داخله فيما حواه العسكر إن أخذوها قسرا و قهرا و إلا فهى من الأنفال، أو يقال: المراد بما احتوى عليه العسكر ما حازته و جعلته تحت تصرفها دون ما كان ركازا و نحوه، و هذا وجه قريب. و الأعراب: سكان البوادي، و قيل: هم من أظهر الإسلام و لم يصفه أى لم يعرف معناه حيث يعبر عنه بنعوته المعنوية، و إنما أظهر الشهادتين فقط و ليس له علم بمقاصد الإسلام، و عدم القسمة لهم فى الغنيمة هو المشهور بين الأصحاب، و قال ابن إدريس:

يسهم لهم كغيرهم للآية، و لم يثبت التخصيص، و أجيب بأن فعله صلى الله عليه و آله و سلم مخصص للكتاب، و فى القاموس: الدهماء العدد الكثير و جماعة الناس، و دهمك كسمع و منع: غشيك، و أى دهم هو؟ أى أى الخلق، و فى النهاية: الدهم العدد الكثير، و منه الحديث من أراد المدينة بدهم أى بأمر عظيم و غائلة، من أمر يدهمهم أى يفجأهم هو. قوله: أن يستنفرهم، أى يطلب نفورهم و خروجهم إلى الجهاد، و فى النهاية: فيه إذا استنفرتم فانفروا، الاستنفار الاستنجاز و الاستنصار أى إذا طلب منكم النصر فأجيبوا و انفروا خارجين إلى الإعانة، و فى بعض النسخ يستنفرهم بترك النون و الزاء المشددة أى يزعجهم، يقال استنفره الخوف أى استخفه. أخذت عنوة بالفتح أى قهرا بخيل، تفسير لقوله: عنوة و رجال بالجيم أى مشاة، و ربما يقرأ بالحاء المهملة جمع رحل مراكب للإبل، و فى التهذيب: وركاب، و هو أظهر و أوفق بالآية، و قوله: متروكة، تفسير لقوله: موقوفة، و دخول الفاء فى الخبر لكون المبتدأ موصوفا بالموصول فيتضمن معنى الشرط على ما يصلحهم متعلق بموقوفة أو متروكة أو يعمرها و ما بعده على التنازع من الحق أى حق الأرض، و فى التهذيب من الخراج. فإذا أخرج منها ما أخرج فيه إيماء إلى إخراج المؤن، و اختلف الأصحاب فى ذلك فقال الشيخ فى ط و ف المؤن كلها على رب المال دون الفقراء، و نسبه فى ف إلى جميع الفقهاء و حكى يحيى بن سعيد عليه الإجماع إلا من عطاء، و اختاره جماعة من المتأخرين منهم الشهيد الثانى فى فوائد القواعد، و قال الشيخ فى يه باستثناء المؤن كلها و هو قول المفيد و ابن إدريس و الفاضلين و الشهيد، و نسبه العلامة فى المنتهى إلى أكثر الأصحاب و الأول أقوى، و هذه العبارة ليست بصريحة فى الاستثناء إذ يمكن أن يقرأ الفعلان على بناء المجهول، أى أخرج الله من الأرض ما أخرج و يؤيده أن فى يب فإذا خرج منها فابتدأ من الجميع، أى قبل إخراج حصة العامل مما سقت السماء أى السحاب أو هو مبنى على نزول الماء من السماء إلى السحاب سيحا أى جريا على وجه الأرض و فى القاموس ساح الماء يسيح سيحا و سيحانا: جرى على وجه الأرض، و السيح: الماء الجارى الظاهر، و الدوالى جمع الدالية و هى المنجنون و الدولاب يدار للاستسقاء بالدلو، و النواضح جمع ناضحة الدلاء العظيمة، و النوق التى يستقى عليها. ثمانية أسهم مبتدأ تقسم خبره، و فى يب يقسمها بينهم فى مواضعهم متعلق بتقسم أو حال عن ضمير بينهم، و الغرض عدم نقل الزكاة

من موضع إلى آخر مع وجود المستحق، أو أنه لا يطلب المستحق لتسليم الزكاة بل تنقل الزكاة إليه، واختلف الأصحاب في جواز نقلها عن بلد المال مع وجود المستحق فيه، وقيل: يجوز مع الضمان. قوله عليه السلام: بلا ضيق، أى فى أنفسهم ولا تقتير أى على عيالهم، أو التقتير أهون من الضيق رد إلى الوالى أى الإمام أو نائبه لا لأن يأخذه لنفسه بل ليصرفه فى مصرف آخر يراه مصلحة لأن الصدقة محرمة على الإمام، و ظاهره أنه لا يعطى من الزكاة أكثر من قوت السنة، وهو خلاف المشهور بين الأصحاب، قال فى المنتهى: يجوز أن يعطى الفقير ما يغنيه و ما يزيد على غناه، وهو قول علمائنا أجمع، نعم قيل: فى ذى الكسب إذا قصر كسبه عن مؤنة سنة لا يأخذ ما يزيد على كفايته، و ظاهر المنتهى وقوع الخلاف فى غير ذى الكسب أيضا حيث قال: لو كان معه ما يقصر عن مؤنته و مؤنة عياله حولا جاز له أخذ الزكاة لأنه محتاج، وقيل: لا يأخذ زائدا عن تنمة المؤنة حولا، وليس بالوجه، انتهى. و يمكن حمل الخبر على أنه يجوز للإمام أن يفعل ذلك لا أنه يجب عليه، أو يكون ذلك مختصا بالإمام، و صاحب المال يجوز أن يعطى أكثر. قوله: بين الوالى لأنه هو الآخذ له و الحاكم عليه ليصرفه فى مصارفه لا ليأخذه لنفسه، و فى القاموس: الأكرة بالضم الحفرة يجتمع فيها الماء فيغرف صافيا و الأكر و التاكر حفرها، و منه الأكار للحرث و الجمع أكرة كأنه جمع أكر فى التقدير. قوله عليه السلام: و غير ذلك كإعطاء الوفود و إرسال الرسل و إصلاح الطرق و أرزاق المؤذنين و القضاة و أشباهها قليل و لا كثير قيل: هذا مبنى على عاداتهم من ذكر الأقوى بعد الأضعف نحو قوله تعالى:

وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ

*. و له بعد الخمس أى للإمام قد باد أى فنى و هلك و كل أرض مينة بالتشديد و التخفيف و الصوافى جمع الصافية و هى ما اصطفاها ملوك الكفار لأنفسهم من الأموال المنقولة و غيرها، و هو وارث من لا وارث له، سواء كان الميت مسلما أو كافرا و لا يجوز لأحد التصرف فيه فى حال حضوره عليه السلام إلا بإذنه، و أما فى حال غيبته فقيل: يصرف فى فقراء بلد الميت و جيرانه للرواية، وقيل: فى الفقراء مطلقا لضعف المخصص، وقيل: فى الفقراء و غيرهم كغيره من الأنفال، و لعل الأوسط أقوى

و يعول أى يقوم بما يحتاج إليه من قوت و كسوة و غيرهما من لا حيلة له فى تحصيل ذلك المال و الكسب و قال أى الكاظم عليه السلام إلا و قد قسمه أى فى آيات الزكاة و الخمس و الأنفال و الفىء كما مر الخاصة بالنصب بدل تفصيل كل، و المراد الإمام و سائر بنى هاشم و العامة أى سائر الناس و الفقراء عطف تفسير و تفصيل للعامة لو عدل على بناء المجهول. و قد روى عن الصادق عليه السلام: أن الله فرض للفقراء فى مال الأغنياء ما يسعهم و لو علم الله أن ذلك لا يسعهم لزادهم، إنهم لم يؤتوا من قبل فريضة الله و لكن أتوا من منع من منعهم حقهم لا مما فرض الله لهم، فلو أن الناس أدوا حقوقهم لكانوا عائشين بخير. إن العدل أحلى من العسل من قبيل تشبيه المعقول بالمحسوس و لا يعدل إلا من يحسن العدل إشارة إلى أن نظام الخلق فى المعاش و المعاد لا يتم إلا بإمام عادل عالم بجميع ما تحتاج إليه الأمة صدقات البوادي أى التى وجبت فيها أو بتقدير الأهل، و هذا على تقدير وجوبه مقيد بوجود المستحق فيها و لا يقسم بينهم أى بين أصل الأصناف، و نقل فى التذكرة الإجماع على عدم وجوب البسط على الأصناف، و نقل عن الشافعى وجوبه، و قال الأكثر باستحبابه على قدر ما يقيم، و فى يب و على قدر ما يغنى كل صنف منهم بقدره لستته. ليس فى ذلك شىء موقوت أى لا يكون لأدائه إلى الفقير وقت معين، أو لا يكون له قدر معين بالتعيين النوعى، فالمسمى المعين بالتعيين الشخصى و لا مؤلف أى شىء مكتوب فى الكتب، أو المراد بالمؤلف المتشابه و المتناسب من الألفة أى يكون عطاء آحاد كل صنف متناسبا متشابها عرضوا أى الإمام و ولاته، و فى يب فإن فضل من ذلك فضل عن فقراء أهل المال حملة إلى غيرهم. و الأنفال إلى الوالى أى مفوض إلى الرسول و من يقوم مقامه بالحق و كل عطف على الأموال، أى و هو أيضا إلى الوالى إما ملكا كأنفالها، أو ولاية كالمفتوحة عنوة منها إلى آخر الأبد أى إلى انقراض التكليف لأن ذمة رسول الله أى عهدة و حكمه فى الجهاد و غيره، فكما أن الأنفال كان فى زمن الرسول صلى الله عليه و آله للوالى، و الحكم فى المفتوحة عنوة إلى الوالى، فكذا بعد الرسول صلى الله عليه و آله الأنفال للوالى، و هو الإمام، و ما فتح عنوة بغير إذنه عليه السلام فهو أيضا له، و هو من الأنفال على المشهور، و ما كان بإذنه فالتصرف فيها إليه، و يحتمل أن يكون المراد بها الأراضى الأنفالية خاصة، و يؤيده أن فى التهذيب هكذا: و الأنفال إلى الوالى كل أرض فتحت فى زمن النبى صلى الله عليه و آله إلى

آخر الأبد ما كان افتتاح بدعوة النبي صلى الله عليه وآله من أهل الجور و أهل العدل، فإن الظاهر أن المراد به أن أنفال كل أرض سواء فتحت فى زمن النبي صلى الله عليه وآله أو فى زمن أهل الجور أو فى زمن أهل العدل إلى الوالى إذا كان الافتتاح بالدعوة التى كان النبي صلى الله عليه وآله يدعو بها، أى كان جهادهم للدعوة إلى الإسلام و هذا أنسب بما بعده، لأن غالب الأنفال الأراضى التى أعطوها صلحا طلبا للأمان، و قد حكم رسول الله صلى الله عليه وآله بإمضاء ذمة المسلمين و أمانهم بعضهم على بعض، و على الأول تأييد لاتحاد أحكامهم فى الأولين و الآخرين، لكونهم إخوة، أى متساوون فى الأحكام، قال فى النهاية: قد تكرر فى الحديث ذكر الذمة و الذمام، و هما بمعنى العهد و الأمان و الضمان و الحرمة و الحق، و سموا أهل الذمة لدخولهم فى عهد المسلمين و أمانهم، و منه الحديث: المسلمون تتكافأ دماؤهم يسعى بذمتهم أدناهم، أى تتساوى فى القصاص و الديات، و إذا أعطى أحد الجيش العدو أمانا جاز ذلك على جميع المسلمين و ليس لهم أن يخفروا، و لا أن ينقضوا عليه عهده. قوله عليه السلام: و ليس فى مال الخمس زكاة، أقول: ليس فى بالى من تعرض لهذا الحكم و لم يعد من خصائص النبي صلى الله عليه وآله، و ربما ينافى ما ورد فى الزيارات الكثيرة: أشهد أنك قد أقمت الصلاة و آتيت الزكاة، و يمكن حمله على أنه لا يبقى عنده سنة بل يقسم قبل ذلك أو أطلق الزكاة على الخمس مجازا. قوله عليه السلام: و لهم من تلك الوجوه، لعله إشارة إلى هدايا الوفود و غيرهم و صوافى الملوک و أمثالها.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٦٧

ص: ٧٢٤

٧-١ . أى الأنفال مفضّضة إلى الوالى . و«كلّ أرض» عطف على الأنفال . وفى «ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والتهذيب ، ح ٣٦٦ ، والوسائل ، ح ١٢٦٢٨ : «كلّ أرض» بدون الواو . وقال فى الوافى : «فى بعض النسخ : «وكلّ أرض» بالعطف ، وهو أوضح» .

٢-٨ . هكذا فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوافى والوسائل ، ح ١٢٦٢٨ . وفى المطبوع : + «فى» .

٣-٩ . فى «ب ، ض ، ف ، بس ، بف» والوافى والتهذيب ، ح ٣٦٦ : - «و» .

٤-١٠ . فى التهذيب ، ح ٣٦٦ : «ما كان افتتح بدعوة النبىّ صلى الله عليه وآله من أهل الجور وأهل العدل» أى بالدعوة إلى النبىّ الصادرة منهما .

٥-١١ . فى «بح» : «يتكافى» .

٦-١٢ . فى الوسائل ، ح ١٢٦٢٨ : - «و» .

٧-١٣ . فى «ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» وحاشية «ب ، ج» وشرح المازندرانى : «آخرهم» . وفى الوافى : «يعنى إذا أعطى واحد من الجيش العدو أمانا ، جاز ذلك على جميع المسلمين ، وليس لهم أن ينقضوا عليه عهده ، سواء كان عادلاً أو جائراً» .

٨-١ . فى «ب» : «فيهم» .

٩-٢ . فى الوافى : «لفقراء» .

١٠-٣ . فى الوسائل ، ح ١٢٦٢٨ : «والولّى» .

١١-٤ . فى الوافى : «أشياء _ نواب خ ل _» .

١٢-٥ . الكافى ، كتاب الجهاد ، باب قسمة الغنيمة ، ح ٨٢٧١ ، والموجود فيه فقرات منه إلى قوله : «على قدر ما يكون لهم صلاحاً ولا يضرهم» . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٨ ، ح ٣٦٦ ، بسنده عن

حمّاد بن عيسى ؛ الخصال ، ص ٢٩١ ، باب الخمسة ، ح ٥٣ ، بسنده عن علىّ بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن محمّد بن أبى عمير ، عن غير واحد ، عن أبى عبد الله عليه السلام ، وتمام الرواية فيه : «الخمسة على خمسة أشياء : على الكنوز والمعادن والغوص والغنيمة _ ونسى ابن أبى عمير الخامس _» .

وراجع : التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٦ ، ح ٣٦٤ الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٩٣ ، ح ٩٥٩٩ ؛ الوسائل ، ج

٩ ، ص ٤٨٧ ، ح ١٢٥٤٩ ، إلى قوله : «ومن المعادن والملاحه» ؛ وفيه ، ص ٥١٣ ، ح ١٢٦٠٧ ؛ وفيه أيضا ، ص ٥٢٤ ، ح ١٢٦٢٨ ، من قوله : «وللإمام صفو المال» إلى قوله : «يسعى بذمتهم أدناهم» .

٥- الحديث

١٤٢٥/٥. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا _ أَظُنُّهُ السَّيَّارِيَّ _ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ ، قَالَ :

لَمَّا وَرَدَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى الْمَهْدِيِّ رَأَهُ يَرُدُّ الْمَظَالِمَ (١) ، فَقَالَ : «يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، مَا بَالُ مَظَلِمَتِنَا لَا تُرَدُّ (٢)؟» فَقَالَ لَهُ : وَ مَا ذَاكَ يَا أَبَا الْحَسَنِ ؟

قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ _ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى _ لَمَّا فَتَحَ عَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَذَكَ (٣) وَ مَا وَآلَهَا ، لَمْ يُوجَفْ عَلَيْهِ (٤) بِخَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : «وَ آتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ» (٥) فَلَمْ يَدْرِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَنْ هُمْ ، فَرَجَعَ فِي ذَلِكَ جَبْرَيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ رَجَعَ جَبْرَيْلُ رَبَّهُ ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ : أَنْ ادْفَعْ فَذَكَ إِلَى فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ ، فَدَعَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَقَالَ لَهَا : يَا فَاطِمَةُ ، إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ ادْفَعَ إِلَيْكَ فَذَكَ ، فَقَالَتْ : قَدْ قَبِلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْكَ ، فَلَمْ يَزَلْ وَكَلَاوَعًا فِيهَا حَيَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ، فَلَمَّا وُلِّيَ أَبُو بَكْرٍ ، أَخْرَجَ عَنْهَا وَكَلَاوَعًا ، فَاتَتْهُ ، فَسَأَلَتْهُ أَنْ يَرُدَّهَا عَلَيْهَا ، فَقَالَ لَهَا : ائْتِينِي بِأَسْوَدٍ أَوْ (٦) أَحْمَرَ يَشْهَدُ لَكَ بِذَلِكَ ، فَجَاءَتْ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ أُمِّ أَيْمَنَ ، فَشَهِدَا (٧) لَهَا (٨) ، فَكَتَبَ لَهَا بِتَرْكِ التَّعْرِضِ (٩) ، فَخَرَجَتْ

ص: ٧٢٥

۲-۷. فی «ب»: «ألا تردّ» .

۳-۱. اخترنا عدم الانصراف .

۴-۲. فی «ف»: «عليهما» . وفي مرآة العقول والمقنعة والتهذيب : «عليها» .

۵-۳. الإسراء (۱۷): ۲۶ .

۶-۴. فی «ض»: «و» .

۷-۵. فی «ب، ج، ف، بح، بر، بس، بف» والوافي والمقنعة والتهذيب : «فشهدوا» .

۸-۶. فی «ج»: «لها» .

۹-۷. فی «ف، بر، بف» وحاشية «ج، بس»: «العرض» .

وَ الْكِتَابُ مَعَهَا ، فَلَقِيَهَا عُمَرُ ، فَقَالَ : مَا هَذَا مَعَكَ يَا بِنْتَ مُحَمَّدٍ ؟ قَالَتْ : كِتَابٌ كَتَبَهُ (۱) لِي (۲) ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ ، قَالَ (۳) : أَرَيْنِيهِ ، فَأَبَتْ ، فَانْتَزَعَهُ مِنْ يَدِهَا ، وَ نَظَرَ فِيهِ ، ثُمَّ تَقَلَّ فِيهِ ، وَ مَحَاهُ وَ خَرَقَهُ ، فَقَالَ لَهَا : هَذَا (۴) لَمْ يُوجِفْ عَلَيْهِ أَبُوكَ بِخَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ ، فَضَعِيَ الْحِبَالُ (۵) فِي رِقَابِنَا .

فَقَالَ لَهُ الْمَهْدِيُّ : يَا أَبَا الْحَسَنِ ، حَدِّثْ لِي (۶) ، فَقَالَ : «حَدَّثَ مِنْهَا جَبَلُ أَحَدٍ ، وَ حَدَّثَ مِنْهَا عَرِيشُ مِصْرَ ، وَ حَدَّثَ مِنْهَا سَيْفُ الْبَحْرِ ، وَ حَدَّثَ مِنْهَا دُومَةُ الْجَنْدَلِ» . فَقَالَ (۷) لَهُ (۸) : كُلُّ هَذَا ؟ قَالَ : «نَعَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، هَذَا كُلُّهُ (۹) ، إِنَّ هَذَا كُلَّهُ (۱۰) مِمَّا لَمْ يُوجِفْ عَلَى أَهْلِهِ (۱۱) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِخَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ» . فَقَالَ : كَثِيرٌ ، وَ أَنْظُرْ فِيهِ (۱۲) . (۱۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن اسباط گوید: چون موسی بن جعفر علیه السلام بر مهدی عباسی وارد شد، دید (مشغول دادخواهی است و) آنچه از مردم بظلم گرفته اند برمیگرداند. فرمود: ای امیر المؤمنین چرا آنچه از

ما بظلم گرفته شده بما بر نمیگردانند؟ مهدی گفت: ای ابا الحسن! موضوع چیست؟ فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی چون فدک و حومه آن را برای پیغمبرش فتح نمود، و بر آن اسب و شتر رانده نشد (با جنگ گرفته نشد) خدا بر پیغمبرش صلی الله علیه و آله این آیه نازل فرمود: «حق خویشاوندان را بده- ۲۸ سوره ۱۷-» پیغمبر صلی الله علیه و آله ندانست آنها کیانند، بجبرئیل مراجعه کرد، جبرئیل هم پروردگارش مراجعه نمود، خدا باو وحی فرمود: فدک را بفاطمه بده، پیغمبر صلی الله علیه و آله فاطمه را خواست و باو فرمود: فاطمه! خدا بمن امر فرموده که فدک را بتو دهم، فاطمه گفت: یا رسول الله من هم از شما و از خدا پذیرفتم و تا زمانی که پیغمبر صلی الله علیه و آله زنده بود، و کلاء فاطمه آنجا بودند، و چون ابو بکر بحکومت رسید، و کلاء او را از آنجا بیرون کرد، فاطمه نزد ابو بکر آمد و از او خواست فدک را بوی برگرداند. ابو بکر گفت: شخص سیاه پوست یا سرخ پوستی (هر کس باشد) بیاور تا بنفع تو در این باره گواهی دهد فاطمه امیر المؤمنین علیه السلام و ام ایمن را آورد تا بنفع او گواهی دادند، ابو بکر برایش نوشت که متعرضش نشوند. فاطمه بیرون آمد و نامه را همراه داشت که بعمر برخورد. عمر گفت: دختر محمد! چه همراه داری؟ فرمود: نامه ایست که پسر ابی قحافه برایم نوشته است، گفت: آن را بمن نشان ده، فاطمه نداد، عمر آن را از دستش چنگ زد و مطالعه کرد سپس روی آن آب دهن انداخت و پاک کرد و پاره نمود و بفاطمه گفت: این فدک را پدرت با راندن اسب و شتر نگرفته است که تو بخواهی ریسمان بگردن ما گذاری (و ما را محکوم کنی یا برده خود سازی). مهدی عباسی بحضرت گفت: ای ابا الحسن! حدود فدک را بمن بگو، فرمود: یک حدش کوه احد و حد دیگرش عریش مصر و حد دیگرش سیف البحر و حد دیگرش دومة الجندل است، مهدی گفت همه اینها؟! فرمود: یا امیر المؤمنین همه اینها؛ زیرا همه اینها از زمینهای است که رسول خدا صلی الله علیه و آله اسب و شتر بر اهل آن نرانده است، مهدی گفت: مقدار زیاد است و در آن تأمل کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۵- از علی بن اسباط گوید: چون ابو الحسن موسی (امام کاظم علیه السلام) نزد مهدی عباسی آمد، دید در کار رسیدگی به مظالم است و آنها را به صاحبان حق بر میگرداند، فرمود: ای امیر المؤمنین، چه شده است که مظلّمه ما و حقی که از ما برده اند بر نمی گردد؟ گفت: ای ابا الحسن، این چیست؟ فرمود: چون خداوند تبارک و تعالی فدک و حومه آن را برای پیغمبر خود گشود و آن را بی رنج و قشون کشی و ایلغار اسب سوار و شتر سوار به دست پیغمبر انداخت، خدا بر پیغمبر خود این آیه را فرو فرستاد (سوره اسراء): «بده به ذی القربی حقیش را»، پیغمبر ندانست که ذی القربی کیانند و در باره آن به جبرئیل مراجعه کرد و جبرئیل به پروردگارش مراجعه کرد و خدا به او وحی کرد که فدک را به فاطمه (علیها السلام) بده، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فاطمه را خواست و به او فرمود: ای فاطمه، به راستی که خدا به من دستور داده است تا فدک را به تو بدهم. عرض کرد: یا رسول الله، پذیرفتم از تو و از خدا، و همیشه تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) زنده بود، وکلای فاطمه (علیها السلام) در آن بودند و آن را به تصرف داشتند و چون ابو بکر متصدی کار شد، وکلای فاطمه (علیها السلام) را از آن بیرون کرد و فاطمه نزد او رفت و درخواست کرد که آن را به وی باز پس دهد، به او گفت: یک سیاه یا سرخ بیاور که گواهی دهد فدک از آن تو است، فاطمه (علیها السلام) امیر المؤمنینو ام ایمن را آورد و گواهی دادند که فدک از آن فاطمه (علیها السلام) است. ابو بکر، نامه ای نوشت و به دست فاطمه داد و دستور داد کسی متعرض آن نشود، فاطمه (علیها السلام) از منزل ابی بکر بیرون شد و نامه با او بود، عمر به او برخورد و گفت: ای دختر محمد، این چیست که با خود داری؟ گفت: نوشته ای که پسر ابی قحافه به من داده است، گفت: آن را به من بنما و آن حضرت نخواست که به او بنماید و آن را از دست فاطمه (علیها السلام) ربود و خواند و سپس آب دهان بر آن انداخت و آن را پاک کرد و درید و به فاطمه (علیها السلام) گفت: این را پدرت بزور قشون نگرفته است و اسب سوار و شتر سواری برای گرفتن آن نرانده است، تو ریسمان به گردن ما ببند. مهدی به آن حضرت عرض کرد: ای ابو الحسن، حدود فدک را به من بگو، فرمود: حدی به کوه اُحد، حدی به عریش مصر، حدی به سیف البحر، حدی به دومة الجندل، گفت: همه اینها است؟ فرمود: آری یا امیر

المؤمنين، همه اینها، این همه است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر سر مردم، آن قشونی نکشیده است و اسب سوار و شتر سواری نرانده است. مهدی گفت: سرزمین بسیاری است، من در باره آن تأملی می‌کنم.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۵- علی بن اسباط گوید: چون ابو الحسن موسی (امام کاظم علیه السلام) بر مهدی عباسی سومین خلیفه وارد شد دید مشغول دادخواهی است و آنچه که از مردم به ستم گرفته اند به صاحبانش برمی گرداند. فرمود که ای امیر چرا آنچه را که بظلم گرفته شده است به ما بر نمی گردانند؟

گفت: ای ابا الحسن موضوع چیست؟ فرمود: چون خداوند تبارک و تعالی فدک و حومه آن را برای پیامبر خود گشود و آن را بی رنج و قشون کشی و اسب سواری و شترسواری به دست پیامبر داد این آیه را فرستاد «حق ذی القربی را بده (اسراء/۲۸)» پیامبر ندانست که ذی القربی کیانند و درباره آن به جبرئیل مراجعه کرد و جبرئیل به پروردگارش مراجعه کرد و خدا به او وحی کرد که فدک را به فاطمه علیها السلام بده، رسول خدا صلی الله علیه و آله فاطمه را خواست و به او فرمود: ای فاطمه، به راستی که خدا به من دستور داده است تا فدک را به تو دهم عرض کرد: یا رسول الله از خدا و تو پذیرفتم و همیشه تا رسول خدا صلی الله علیه و آله زنده بود، وکلای فاطمه علیها السلام در آن بودند و آن را در تصرف داشتند و چون ابو بکر متصدی کار شد وکلای فاطمه علیها السلام را از آن بیرون کرد و فاطمه نزد او رفت و درخواست کرد که آن را به وی باز پس دهد به او گفت: یک سیاه پوست یا سرخ پوست را بیاور که گواهی دهد فدک از آن توست، فاطمه علیها السلام امیر المؤمنین و ام ایمن را آورد و گواهی دادند که فدک از آن فاطمه علیها السلام است.

ابو بکر، نامه ای نوشت و به دست فاطمه داد و دستور داد کسی متعرض آن نشود فاطمه علیها السلام از منزل ابی بکر بیرون شد و نامه با او بود، عمر به او برخورد و گفت: ای دختر محمد، این چیست که با خود داری؟ گفت: نوشته ای که پسر ابی قحافه به من داده است، گفت: آن را به من بنما و آن حضرت نخواست که به او بدهد وی آن را از دست فاطمه علیها السلام ربود و خواند و سپس آب دهان بر آن انداخت و آن را پاک کرد و درید و به فاطمه علیها السلام گفت: این را پدرت بزور قشون نگرفته است و اسب سوار و شترسواری برای گرفتن آن نرانده است که تو ریسمان را به گردن ما ببندی (ما را محکوم و برده خود سازی)

مهدی به آن حضرت عرض کرد: ای ابو الحسن، حدود فدک را به من بگو، فرمود: حدی به کوه احد، حدی به عریش مصر، حدی به سیف البحر، حدی به دومة الجندل، گفت: همه اینهاست؟ فرمود: آری یا امیر المؤمنین، همه اینها، این همه است که رسول خدا صلی الله علیه و آله بر سر مردم، آن قشونی نکشیده است و اسب سوار و شترسواری نرانده است.

مهدی گفت: سرزمین بسیاری است درباره آن می اندیشم.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۳۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و المهدی هو محمد بن عبد الله بن محمد بن علی بن عبد الله بن العباس ثالث الخلفاء العباسیة، و المظلمة بتثلیث اللام: المأخوذة ظلما و ما ذاک ای هذا الكلام و ما والاها ای قاربها من

توابعها أو شاركها فى الحكم لم يوجف عليها إشارة إلى ما مر من آية الحشر وقد يستشكل بأن سورة الحشر مدنية

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ

فى سورة الأسرى و هى مكية فكيف نزلت بعد الأولى، مع أنه معلوم أن هذه القضية كانت فى المدينة؟ و الجواب: أن السور المكية قد تكون فيها آيات مدنية و بالعكس، فإن الاسمين مبنيان على الغالب، و يؤيده أن الطبرسى (ره) قال فى مجمع البيان: سورة بنى إسرائيل هى مكية كلها، و قيل: مكية إلا خمس آيات وعد منها

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ

رواه عن الحسن، و زاد ابن عباس ثلاثا آخر. قوله: اثنتى بأسود أو أحمر، قال فى النهاية: فيه بعثت إلى الأحمر و الأسود، أى العجم و العرب، لأن الغالب على ألوان العجم الحمرة و البياض، و على ألوان العرب الأدمة و السمرة قوله: هذا لم يوجف عليه، كان اللعين قال هذا استهزاء بالله و برسوله و بالقرآن، أو المراد أن النبى صلى الله عليه و آله و سلم أيضا لم يتعب فى تحصيلها حتى تكون له، و كأنه خذله الله لم يدر معنى

أَفَاءً

ولا معنى

وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ

أو تجاهل. فضعى الحبال فى بعض النسخ بالحاء المهملة أى ضعى الحبال فى رقابنا لترفعنا إلى حاكم قاله تحقيقا أو تعجيزا أو قاله تفريعا على المحال بزعمه، أى أنك إذا أعطيت ذلك وضعت الحبل على رقابنا و جعلتنا عبيدا لك، أو أنك إذا حكمت على ما لم يوجف عليها أبوك بأنها ملكك

فأحكى على رقابنا أيضا بالملكية، وقيل: أراد به أنك أردت بذلك تسخيرنا ولن تستطيعي ذلك فإنا قاهرون، وفي بعض النسخ بالجيم أى قدرت على وضع الجبال على رقابنا جزاء لما فعلنا فضعى، أو الجبال كناية عن الإثم والوزر، وعلى التقديرين فالكلام أيضا على الاستهزاء والتعجيز. والعريش كل ما يستظل به والمراد هنا ابتداء بيوت مصر، والسيف بالكسر ساحل البحر وساحل الوادى، وأكثر ما يقال لسيف عمان، وفي المغرب: دومة الجندل بالضم عند اللغويين، والمحدثون على الفتح وهو خطأ عن ابن دريد، هى حصن على خمسة عشر ليلة من المدينة، ومن الكوفة على عشر مراحل، ثم الظاهر أن ما ذكره عليه السلام حدود للأنفال التى لم يوجف عليها بخيل ولا ركاب لا لفدك، إذ المشهور أنه اسم لقرية مخصوصة، وفي الحديث إيماء إليه حيث قال: هذا كله مما لم يوجف، وقال أيضا: فدك وما والاها، فقول جبرئيل عليه السلام: أن ادفع فدك، أى فدك وما والاها، أو أطلق فدك على الجميع مجازا تسمية لكل باسم الجزء. وأقول: قد بسطنا الكلام فى قصة فدك وغصب أبى بكر وعمر إياها من فاطمة عليها السلام، وما جرى فى ذلك من الاحتجاج وأجوبة شبه المخالفين فى كتاب الفتن عند ذكر مثال أبى بكر، وهى طويلة الذيل لا يسع الكتاب إيرادها.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٦٩

٦- الحديث

١٤٢٦/٦. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ

ص: ٧٢٦

١- ٨. فى البحار: «كتب».

٢- ٩. فى «بر»: - «لى».

٣- ١٠ . فى الوافى : + «لها» .

٤- ١١ . فى حاشية «ف» : + «مما» .

٥- ١٢ . فى «بح ، بر ، بف» «الجبال» بالمعجمة . وفى مرآة العقول ، ج ٦ ، ص ٢٦٩ : «فى بعض النسخ بالحاء المهملة ، أى ضعى الجبال فى رقابنا لترفيعنا إلى حاكم ، قاله تحقيرا وتعجيزا ، وقاله تفريعا على المحال بزعمه ، أى إنك إذا أعطيت ذلك وضعت الحبل على رقابنا وجعلتنا عبيدا لك ، أو إنك إذا حكمت على ما لم يوجف عليها أبوك بأنّها ملكٌ ، فاحكمى على رقابنا أيضا بالملكيّة . وفى بعض النسخ بالجيم ، أى قدرت على وضع الجبال على رقابنا جزاءً لما فعلنا فضعى ، أو الجبال كناية عن الإثم والوزر ، وعلى التقديرين فالكلام أيضا على الاستهزاء والتعجيز» .

٦- ١ . فى البحار : «إلى» .

٧- ٢ . فى الوسائل : «قيل» .

٨- ٣ . فى «ج» والوافى : - «له» .

٩- ٤ . فى الوسائل : - «يا أمير المؤمنين هذا كلّه» .

١٠- ٥ . فى البحار : - «كلّه» .

١١- ٦ . هكذا فى «بج» والمطبوع . وسائر النسخ والوافى والوسائل والبحار : «أهله على» .

١٢- ٧ . فى الوسائل : - «فقال : كثير وأنظر فيه» .

١٣- ٨ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٤٨ ، ح ٤١٤ بإسناده عن السيّارى ؛ المقنعة ، ص ٢٨٨ ، مرسلًا عن السيّارى . راجع : تفسير العيّاشى ، ج ٢ ، ص ٢٨٧ ، ح ٤٩ ؛ وتفسير فرات ، ص ٢٣٩ ، ح ٣٢٢ و٣٢٣ ؛ وص ٣٢٢ ، ح ٤٣٧ و٤٣٨ ؛ وص ٣٢٣ ، ح ٤٣٩ و٤٤٠ والوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٠٦ ، ح ٩٦١٢ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٢٥ ، ح ١٢٦٢٩ ، من قوله : «قال : إنّ الله تبارك وتعالى لمّا فتح ...» ؛ البحار ، ج ٤٨ ، ص ١٥٦ ، ح ٢٩ .

١/٥٤٤

أَبِي حَمَزَةَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ ، قَالَ :

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ : «الْأَنْفَالُ هُوَ (١) النَّفْلُ (٢) ، وَ فِي سُورَةِ الْأَنْفَالِ جَدْعُ الْأَنْفِ (٣) ». (٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن مسلم گوید شنیدم: امام باقر علیه السلام میفرمود، انفال همان نفل است و در سوره انفال بریدن بینی است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۸

[ترجمه کمره ای]:

۶- از محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم می فرمود: انفال، همان عطای الهی است و در سوره انفال بریدن بینی است (یعنی بینی دشمنان ما بریده شود و خوار و زبون شوند).

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۶- محمد بن مسلم می گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم می فرمود:

أنفال، همان عطای الهی است و در سوره أنفال بریدن بینی است (یعنی بینی دشمنان ما بریده شود و خوار و زبون شوند).

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. قوله: هو النفل، أى هو جمع النفل بفتح الأول و سکون الثانى، و هو الزيادة أى هو زيادة عطية خصنا الله بها، و يؤيده أن فى التهذيب من النفل، أو المعنى هى نفل و عطية لنا، قال فى النهاية: النفل بالتحريك الغنيمة و جمعه أنفال، و النفل بالسكون و قد يحرك الزيادة. قوله: جدع الأنف، أى قطع أنف المخالفين و هو كناية عن إذ لا لهم و إسكانهم كما أن شموخ الأنف كناية عن العزة و الرفعة و إنما كان فيه جدع أنفهم لأنه حکم الله تعالى بأن الأنفال لله و الرسول، و معلوم أن ما كان للرسول فهو للقائم مقامه بعده.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۷۰

۷- الحديث

۱۴۲۷/۷. أَحْمَدُ (۵) ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ:

عَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ : « وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ حُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى » (٦) ٨ . فِي قَرَبِ الْإِسْنَادِ وَ التَّهْذِيبِ : « صَنَعَ » . (٧) فَقِيلَ لَهُ : فَمَا كَانَ لِلَّهِ فَلِمَنْ هُوَ ؟

فَقَالَ : « لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (٨) ، وَ مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ (٩) فَهُوَ لِأُمَّمٍ » .

فَقِيلَ لَهُ : أَفَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ صِنْفٌ مِنَ الْأَصْنَافِ أَكْثَرَ (١٠) وَ صِنْفٌ أَقَلَّ ، مَا يُصْنَعُ (١١) بِهِ ؟

قَالَ (١٢) : « ذَاكَ إِلَى الْأُمَّمِ ، أَرَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَيْفَ يُصْنَعُ (١٣) ؟ أَلَيْسَ (١٤) إِنَّمَا كَانَ

ص : ٧٢٧

١- ٩ . فِي الْوَافِي وَ التَّهْذِيبِ ، ح ٤١٥ : « مِنْ » .

٢- ١٠ . « النَّفْلُ » بِالتَّحْرِيكِ : الْغَنِيمَةُ . وَ جَمْعُهُ : أَنْفَالٌ . وَ « النَّفْلُ » بِالسُّكُونِ وَ قَدْ يَحْرُكُ : الزِّيَادَةُ . الْنَهَايَةُ ، ج ٥ ، ص ٩٩ (نفل).

٣- ١١ . فِي الْوَافِي : « وَ جَدَعَ الْأَنْفَ : قَطَعَهُ ، يَعْنِي فِي هَذِهِ السُّورَةِ قَطَعَ أَنْفَ الْجَاهِدِينَ لِحَقُوقِنَا وَ إِرْغَامِهِمْ » . وَ فِي الْمَطْبُوعِ : « جَدَعَ الْأَنْفَ » بِالذَّالِ الْمَعْجَمَةِ ، وَ هُوَ سَهُوٌ .

٤- ١٢ . التَّهْذِيبِ ، ج ٤ ، ص ١٤٩ ، ح ٤١٥ ، بِسَنَدِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ . وَ فِيهِ ، ص ١٣٣ ، ضَمِنَ ح ٣٧١ ، بِسَنَدٍ آخَرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ فِيهِ : « سُورَةُ الْأَنْفَالِ فِيهَا جَدَعَ الْأَنْفَ » . الْمَقْنَعَةُ ، ص ٢٩٠ ، مَرْسَلًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمِ الْوَافِي ، ج ١٠ ، ص ٣٠١ ، ح ٩٦٠١ ؛ الْوَسَائِلُ ، ج ٩ ، ص ٥٣٥ ، ح ١٢٦٥٨ .

٥- ١ . السَّنَدُ مَعْلُوقٌ عَلَى سَابِقِهِ . وَيُرْوَى عَنْ أَحْمَدَ ، عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا .

٦- ٢ . الْأَنْفَالُ .

۷- : ۴۱ . وفى قرب الإسناد والتهذيب : + «وَ الْيَتَ مَي وَ الْمَسَ كِينِ». وفى الوافى : + «وَ الْيَتَ مَي» .

۸- ۳ . فى التهذيب : «قال الرسول» بدل «فقال لرسول الله» .

۹- ۴ . فى التهذيب : «للسول» بدل «لرسول الله» .

۱۰- ۵ . فى «التهذيب» : «أكثر من صنف» بدل «من الأصناف أكثر» .

۱۱- ۶ . فى «بس» : «تصنع» .

۱۲- ۷ . فى التهذيب : «من صنف فكيف نضع به ، فقال» بدل «ما يصنع به قال» .

۱۳- ۸ . فى قرب الإسناد والتهذيب : «صنع» .

۱۴- ۹ . فى التهذيب : - «أليس» .

يُعْطَى عَلَى مَا يَرَى (۱) ؟ كَذَلِكَ الْأَئِمَّامُ . (۲)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

شخصی از حضرت رضا علیه السلام در باره قول خدای عز و جل: «بدانید که هر چه غنیمت گیرید پنج یک آن از آن خدا و پیغمبرش و خویشاوندان است- ۴۳ سوره ۸-» پرسید و گفت: سهم خدا از آن کیست؟ فرمود: از آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سهم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از آن امام است، بحضرت عرض شد: بفرمائید اگر دسته ای زیاد بودند و دسته نئی کم، چه باید کرد؟ (یعنی چون نصف خمس باید میان سه دسته فقرا و مسکینان و در راه ماندگان سادات تقسیم شود، اگر یک دسته از آنها زیادتیر بودند، می شود بآنها زیادتیر داد یا نه؟) فرمود: اختیارش با امام است، بمن بگو پیغمبر صلی الله علیه و آله در این باره چگونه رفتار میکرد؟ مگر نه این بود که هر طور صلاح میدید رفتار میکرد؟ همچنین است امام.

[ترجمه کمره ای]:

۷- از احمد بن محمد بن ابی نصر از امام رضا (علیه السلام)، گوید: پرسش شد از تفسیر قول خدا عز و جل (۴۳ سوره انفال): «و بدانید که هر آنچه را از غنیمت برید از هر چه پس به راستی از آن خدا است خمس آن و از رسول و از ذی القربی» به او عرض شد: آنچه از آن خدا است، از کیست؟ فرمود: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و آنچه هم از رسول خدا است (صلی الله علیه و آله) از آن امام است، به او عرض شد: بفرمائید اگر صنفی از اصناف، بیشتر باشد و صنفی کمتر با آنچه باید کرد؟ فرمود: اختیار آن با امام است نمی دانی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چه می کرد؟ آیا نبود که عطا می کرد به هر طور صلاح می دید؟ امام همین طور است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۱

[ترجمه آیت الهی]:

۷- احمد بن محمد بن ابی نصر می گوید از امام رضا علیه السلام سؤال شد از تفسیر قول خدای عز و جل: «و بدانید آنچه که غنیمت به دست آورید ۵/۱ آن از آن خدا و پیامبرش و خویشاوندان اوست (انفال/۴۳)» به او عرض شد: آنچه از آن خداست، از کیست؟ فرمود: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و آنچه هم از رسول خداست (صلی الله علیه و آله) از آن امام است، به او عرض شد: بفرمائید اگر صنفی از اصناف، بیشتر باشد و صنفی کمتر با آن چه باید کرد؟ فرمود: اختیار آن با امام است نمی دانی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چه می کرد؟ آیا نبود که عطا می کرد به هر طور که صلاح می دید؟ امام همین طور است.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳۵

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: صحیح و قد مر الکلام فیہ.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۷۰

۸- الحدیث

۱۴۲۸/۸. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مَعَادِنِ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْحَدِيدِ وَ الرَّصَاصِ وَ الصُّفْرِ ، فَقَالَ : «عَلَيْهَا الْخُمْسُ» . (۳)

ترجمه

[ترجمہ مصطفوی]:

از امام باقر علیه السلام در باره معادن طلا و نقره و آهن و قلعی (سرب) و مس سؤال شد. فرمود:
اینها خمس دارد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۹

[ترجمه کمره ای]:

۸- از محمد بن مسلم که از امام باقر (علیه السلام) پرسش شد از معادن طلا و نقره و آهن و قلع و مس زرد (مفرغ). فرمود: بر همه اینها خمس واجب است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۸- محمد بن مسلم می گوید: از امام باقر علیه السلام از معادن طلا و نقره و آهن و قلع و مس زرد (مفرغ) پرسش شد

فرمود: در همه اینها خمس واجب است.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. و قال فی بحر الجواهر : الرصاص بالفتح و العامة تقوله بالكسر كذا فی القانون، و قال صاحب الاختيارات هو القلعي فارسية ارزیز و استفاد من المغرب و النهاية و الصراح و المقاييس و جامع ابن بيطار: أن الرصاص نوعان أحدهما أبيض و يقال له القلعي بفتح اللام، و هو منسوب إلى قلع بسكون اللام و هو معدن، و ثانيهما أسود و يقال له الأسرب، انتهى. و الصفر بالضم نوع من النحاس، و كون الخمس فيها لا ینافی كونه فی غيرها.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧١

٩- الحديث

١٤٢٩/٩. عَلِيٌّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ جَمِيلٍ، عَنْ زُرَّارَةَ، قَالَ:

الْإِمَامُ يُجْرِي (٤) وَيُنْفَلُ وَيُعْطَى مَا شَاءَ (٥) قَبْلَ أَنْ تَقَعَ (٦) السَّهْمُ، وَ قَدْ قَاتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِقَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ فِي الْفَيْءِ نَصِيبًا، وَ إِنْ شَاءَ قَسَمَ (٧) ذَلِكَ بَيْنَهُمْ. (٨)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

زراره گوید: امام حق دارد پیش از تقسیم سهام غنیمت، هر اندازه بخواهد انفاق کند و برای خود بردارد و بدیگری ببخشد - همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله بهمراه مردمی جنگ کرد و از فیء

چیزی بآنها نداد - و اگر بخواهد همه را میان آنها تقسیم میکند (و خلاصه اختیار تام تقسیم غنائم جنگی بدست امامست چنان که در هر جنگی این اختیار با زمامدار و پیشوای آنست).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۹

[ترجمه کمره ای]:

۹- از زراره که گفت: امام تصرف می کند و برای خود بر می دارد و عطا می کند هر چه را خواهد، پیش از سهم بندی غنیمت و محققاً رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به همراه قومی جنگید و از غنیمت به آنها بهره ای نداد و اگر خواهد همه را میان آنها قسمت می کند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۳

[ترجمه آیت اللهی]:

۹- زراره گفت: امام تصرف می کند و برای خود بر می دارد و می بخشد به هر کس که بخواهد پیش از سهم بندی غنیمت و محققاً رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به همراه قومی جنگید و از غنیمت به آنها بهره ای نداد و اگر بخواهد همه را در میان آنها قسمت می کند.

توضیح: آنهایی که بهره ای از غنیمت ندارند. بیابانگردهایی هستند که پیامبر با آنها شرط کرده بود که حتی از سهم غنیمت نداشته باشند ولی در صورتی که چیزی بخواهند سهمی کمتر از غنیمت یا برابر آن می دهد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن. يجرى من الإجراء أى الإنفاق، لأنه ينفق على جماعة يذهب بهم لمصالح الحرب، و منهم من قرأ بالزء أى يعطى جزاء من عمل شيئاً و ينفل أى يأخذ لنفسه زائداً على الخمس أى يعطى غيره زائداً على الإنفاق و الأجرة، و القوم عبارة عن الأعراب و إن شاء قسم ذلك أى شيئاً من المال المغنوم بينهم أى بين القوم، أى أقل من حصة الغانمين، أو المعنى إن شاء أعطاهم مثل حصة الغانمين.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧١

١٠- الحديث

١٠/١٤٣٠. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانَ، عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ حُكَيْمِ مَوْذَنِ ابْنِ عَيْسَى (٩)، قَالَ:

ص: ٧٢٨

١- ١٠. فى «ب» وقرب الإسناد والتهذيب: + «هو».

٢- ١١. التهذيب، ج ٤، ص ١٢٦، ح ٣٦٣، بسنده عن أحمد بن الحسن، عن أحمد بن محمد بن أبي نصر. قرب الإسناد، ص ١٧٠، ح ١٣٥١، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن أحمد بن

محمّد بن أبي نصر ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٢٣ ، ح ٩٦٤٢ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥١٩ ، ح ١٢٦٢٠ .

٣-١ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢١ ، ح ٣٤٥ ، بسنده عن فضالة وابن أبي عمير ، مع اختلاف يسير الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣١٠ ، ح ٩٦١٦ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٤٩١ ، ذيل ح ١٢٥٦١ .
٤-٢ . فى «ب ، بس ، بف» : «يجزى» بالمعجمتين ، وفى مرآة العقول : «ومنهم من قرأ بالزأى ، أى يعطى جزاء من عمل شيئاً» .

٥-٣ . فى «ج» وفى شرح المازندراني : «ما يشاء» .

٦-٤ . فى «ف» والوافى : «أن يقع» .

٧-٥ . يجوز فيه التخفيف والتشديد .

٨-٦ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٢٨١ ، ح ٩٥٨٨ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٢٣ ، ح ١٢٦٢٦ .

٩-٧ . فى «ب ، ج ، ض ، ف ، بر ، بس ، بف» : «مؤذّن بن عيسى» . وفى حاشية «بر» : «مؤذّن بنى عيسى» . وفى الوافى : «بنى عبس» . والخبر رواه الشيخ الطوسى فى التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢١ ، ح ٣٤٤ ، والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٥٤ ، ح ١٧٩ ، بسنده عن محمّد بن سنان ، عن عبد الصمد بن بشير ، عن حكيم مؤذّن بنى عبس ، وحكيم هذا ، هو المذكور فى أصحاب أبى عبد الله عليه السلام . راجع : رجال البرقى ، ص ٣٩ ؛ رجال الطوسى ، ص ١٩٦ ، الرقم ٢٤٦٠ .

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى : «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى» (١) فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَرْفَاقِهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ ، ثُمَّ أَشَارَ بِيَدِهِ ، ثُمَّ قَالَ : «هِيَ وَ اللَّهُ الْأَعْفَادَةُ» (٢) يَوْمًا (٣) بِيَوْمٍ ، إِلَّا أَنَّ أَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ جَعَلَ شِعْرَتَهُ فِي حِلٍّ لِيَزُكُوا (٤) . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ابن عیسی گوید: از امام صادق علیه السلام در باره قول خدای تعالی، «بدانید هر چه غنیمت گیرید پنج یک آن از خدا و پیغمبر و خویشاوندان است» پرسیدم، حضرت دو آرنج را بر زانو گذاشت و با دست اشاره کرد و فرمود: بخدا که آن استفاده روز بروز است (که باید خمس آن را داد) جز آنکه پدرم شیعیان خود را حلال کرد تا آلوده نباشند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۴۹۹

[ترجمه کمره ای]:

۱۰- از حکیم مؤذن ابن عیسی گفت: از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم از قول خدا تعالی (۴۳) سوره انفال: «بدانید هر آنچه را غنیمت بردید از هر چیزی پس خمس آن برای خدا واجب است و برای رسول و برای ذی القربی» امام دو دست از زانوی خود برداشت و با آن اشاره کرد و سپس فرمود: مقصود از غنیمت به خدا فائده روز به روز است جز این که پدرم شیعه خود را از بابت آن حلال کرده تا حلال زاده شوند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۳

[ترجمه آیت الهی]:

۱۰- ابن عیسی می گوید: از امام صادق علیه السلام از قول خدای تعالی: «بدانید هر چه غنیمت بردید خمس آن برای خدا و رسول و خویشاوندان است» سؤال شد حضرت دو دست را از زانوی خود برداشت و با آن اشاره کرد و سپس فرمود: مقصود از غنیمت به خدا فائده روز به روز است که باید خمس آن را داد جز آنکه پدرم آن را بر شیعیان خود حلال کرد تا حلال زاده باشند

توضیح: این حدیث دلالت دارد در اینکه آنچه که انسان از سود بازرگانی و صنعت یا کشاورزی پس از بیرون کردن مخارج سال، خمس دارد جز میراث و مهر و جهیزیه.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۳۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. و فی رجال الشیخ حکیم مؤذن بنی عبس بالباء الموحدة، و فی التهذیب بنی عیس بالياء المثناة، و علی ای حال مجهول الحال، و المراد بالإفادة الاستفادة، فی الصحاح: أفدته استفدته، و فی القاموس: أفاده و استفاده اقتناه و یوما مفعول و بیوم نعت، ای لیس بینهما فاصلة، و يدل علی أن مطلق الفوائد داخله فی الآیة، و المشهور بین الأصحاب و جوب الخمس فی أرباح التجارات و الصناعات و الزراعات و غیر ذلك عدا المیراث و الهبة و الصداق بعد إخراج مئونة سنة له و لعیاله، و فی المعتمر و المنتهی و جمیع الاکتسابات، و نسبه فی المعتمر إلى كثير من علمائنا أجمع. و قال الشهید (ره) فی البیان و ظاهر ابن الجنید و ابن أبی عقیل العفوع عن هذا النوع، و أنه لا خمس فیہ، و الأكثر علی وجوبه و هو المعتمد لانعقاد الإجماع علیه فی الأزمنة السالفة لزمانهما، و اشتہار الروایات فیہ، انتهى. و قال أبو الصلاح: یجب فی المیراث و الهبة و الهدیة أيضا، و أنکره ابن إدريس و قال: هذا شیء لم یذکره أحد من أصحابنا غیر أبی الصلاح، و كثير من الأخبار الدالة علی الخمس فی هذا النوع شامل بعمومها للکل، انتهى. و فی صحیحة علی بن مهزیار: و الغنائم و الفوائد یرحمک الله فهی الغنیمة یغنمها المرء و الفائدة یفیدها، و الجائزة من الإنسان للإنسان التي لها خطر، و المیراث الذی لا یحتسب من غیر أب و لا ابن، و مثل عدو یصطلم فیؤخذ ماله، و مثل مال

يوجد لا يعرف له صاحب الخبر . و ذهب جماعة من المتأخرين إلى أن هذا النوع من الخمس حصة الإمام منه أو جميعه ساقط في زمان الغيبة، للأخبار الدالة على أنهم عليهم السلام أبا حواء ذلك لشيعتهم مع أن بعض المتأخرين قالوا بأن جميع هذا الخمس للإمام. و المسألة في غاية الإشكال إذ إباحة بعض الأئمة عليهم السلام في بعض الأزمنة لبعض المصالح لا يدل على السقوط في جميع الأزمان، مع أنه قد دلت أخبار كثيرة على أنهم لم يبيحوا ذلك، و في بعض أخبار الإباحة إشعار بتخصيصها بالمناكح، و ما دل على الإباحة في خصوص زمان الغيبة أخبار شاذة لا تعارض الأخبار الكثيرة. و المشهور بين الأصحاب أنه في زمان الغيبة أباحوا عليهم السلام المناكح و هي الجوارى التى تسبى من دار الحرب فإنه يجوز شراؤها و وطئها و إن كانت بأجمعها للإمام إذا غنمت من غير إذنه عند الأكثر، و فسرها بعضهم بمهر الزوجة و ثمن السرارى من الربح، و أبا حواء أيضا المساكن و فسرت بما يتخذ منها فيما يختص بالإمام من الأرض أو الأرباح، و قيل: ثمن المساكن مما فيه الخمس مطلقا، و أباحوا المتاجر أيضا و فسرت بما يشتري من الغنائم المأخوذة من أهل الحرب، و إن كانت بأسرها أو بعضها للإمام، و فسرها ابن إدريس بشراء متعلق الخمس ممن لا يخمس فلا يجب على المشتري إخراج الخمس إلا أن يتجر فيه و يربح و فسرها بعضهم بما يكتسب من الأرض و الأشجار المختصة به عليه السلام. قوله عليه السلام: ليزكوا أى ليطهروا من خبث الولادة، أو من شغل ذمتهم بأموال الإمام عليه السلام.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧٣

١/٥٤٥

١١- الحديث

١٤٣٢/١١ . عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ سَمَاعَةَ ، قَالَ :

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْخُمْسِ، فَقَالَ: «فِي كُلِّ مَا أَفَادَ النَّاسُ مِنْ (٦) قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ». (٧)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

سماعه گوید: از حضرت ابو الحسن علیه السلام راجع بخمس پرسیدم، فرمود: در هر چیزی که مردم بدست آورند، کم باشد یا زیاد خمس هست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۱- از سماعه که گوید: از ابو الحسن (علیه السلام) پرسیدم از خمس، فرمود: در هر چیزی که مردم را فائده باشد از کم و بیش، خمس هست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۱- سماعه می گوید: از ابو الحسن علیه السلام از خمس پرسیدم فرمود: در هر چیزی که برای مردم سودی داشته باشد کم و بیش خمس دارد.

ترجمه آیت الہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳۷

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: حسن أو موثق، و يدل على أن الخمس في جميع الفوائد.

مرآة العقول؛ ج ۶ ، ص ۲۷۳

۱۲- الحديث

۱۴۳۲/۱۲. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى بْنِ (۸) يَزِيدَ (۹) ، قَالَ :

كَتَبْتُ (۱۰) : جُعِلْتُ لَكَ الْفِدَاءَ ، تُعَلِّمُنِي مَا الْفَائِدَةُ ؟ وَ مَا حَدُّهَا ؟ رَأَيْكَ _ أَبَقَاكَ اللَّهُ تَعَالَى _ أَنْ تَمَنَّ عَلَيَّ بِيَانِ (۱۱) ذَلِكَ (۱۲) لِكُنِّي _ لَا أَكُونُ مُقِيمًا عَلَى حَرَامٍ ، لَا صَـ لَاءَ لِي

ص: ۷۲۹

٢-٩ . «الفائدة» : الزيادة التي تحصل للإنسان ، وهي اسم فاعل من قولك : فادت له فائدة . وقالوا : استفاد مالا استفادة ، وكرهوا أن يقال : أفاد الرجل مالا إفادةً ، إذا استفاده ، وبعض العرب يقوله .
المصباح المنير ، ص ٤٨٥ (فيد) .

٣-١٠ . فى «ف» : «يوم» .

٤-١١ . فى «بر» : «لتزكوا» . وفى «بف» وحاشية «بر» والوافى : «ليزكيهم» .

٥-١٢ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢١ ، ح ٣٤٤ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٥٤ ، ح ١٧٩ ، بسنده عن محمد بن سنان الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٢٩ ، ح ٩٦٥٠ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٤٦ ، ذيل ح ١٢٦٨٢ .

٦-١ . فى «بح» : - «من» .

٧-٢ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٠٩ ، ح ٩٦١٣ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٠٣ ، ح ١٢٥٨٤ .

٨-٣ . فى حاشية «ب ، بح» والوافى والوسائل وحاشية المطبوع : «عن» . هذا ، وقد أشار علم الهدى ولد الفيض الكاشانى فى حاشية الوافى إلى نسخة أخرى وهى «أحمد عن عيسى بن يزيد» .
وعليه ، فالقول بصحة إحدى النسخ مشكل جداً ؛ لعدم قيام القرينة على ذلك .

٩-٤ . فى «ب» : «زيد» .

١٠-٥ . فى مرآة العقول : «وكان المكتوب إليه الهادى أو الجواد أو الرضا عليهم السلام» .

١١-٦ . فى «ض» : «تبيان» .

١٢-٧ . فى «ج ، ض» وحاشية «بح ، بر» : «تلك» .

وَلَا صَوْمَ .

فَكَتَبَ : «الْفَائِدَةُ مِمَّا يُقِيدُ (١) إِلَيْكَ فِي تِجَارَةٍ مِنْ رِبْحِهَا وَ (٢) حَرِثَ بَعْدَ الْغَرَامِ أَوْ جَائِزَةً» . (٣)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

احمد بن محمد بن عیسی بن یزید گوید: بحضرت (امام هشتم یا نهم و یا دهم) نوشتم: قربانت گردم، بمن بیاموز فایده چیست؟ و اندازه آن کدامست؟ و رأی شما چیست؟ - خدای تعالی شما را باقی دارد - تقاضا دارم با پاسخ این سؤال بر من منت گذاری تا در حرام زندگی نکنم که نماز و روزه ام درست نباشد. حضرت نوشت: فایده چیز نیست که از سود تجارت بتو رسد و از زراعت بعد از وضع مخارج یا جائزه ای که بدیگری بدهی [یا جائزه ای که بتو رسد] (پس بنا بر معنی اول جایزه خمس ندارد و جزء مخارج است و بنا بر معنی دوم خمس دادن آن واجبست و در این صورت بمعنی گرفتن جایزه است ولی در صورت اول بمعنی دادن آن).

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۲- از احمد بن محمد بن عیسی بن یزید، گوید: نوشتم: قربانت شوم، به من بیاموز که فائده چیست؟ و اندازه آن کدام است؟ رأی شما چیست؟ خدایت باقی بدارد که منت نهی بر من به بیان این مطلب، تا در حرام زندگی نکنم و نه نماز داشته باشم و نه روزه. در پاسخ نوشت: فائده، آن چیزی است که به تو رسد در بازرگانی از سود آن و در کشت و کار بعد از مخارج آن یا جائزه ای که به دست تو رسد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۵

[ترجمه آیت الهی]:

۱۲- احمد بن محمد بن عیسی بن یزید می گوید: نوشتم: قربانت شوم، به من بیاموز که فائده چیست؟ و اندازه آن کدام است؟ رأی شما چیست؟ خدایت تو را باقی بدارد که بر من منت نهی و برایم این مطلب را بیان کنی تا در حرام نیفتم که نه نماز داشته باشم و نه روزه. در پاسخ نوشت: فائده، آن چیزی است که به تو می رسد از سود تجارت و در کشت و کار بعد از مخارج آن یا جائزه ای که به دست تو رسد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول. و كان المكتوب إليه الهادي أو الجواد أو الرضا عليهم السلام مما يفيد إليك على المجرد أى يحصل لك أو على بناء الأفعال أى تستفيده، و على التقديرين التعدية بالى لتضمين معنى الوصول و نحوه، فى القاموس: فأد المال ثبت أو ذهب، و الفائدة حصلت، و أفدت المال استفدته و أعطيته ضد، و الغرام جمع الغرامة و هى ما يلزم أدائه و بالكسر جمع الغرم بالضم و هو الغرامة، و المراد بعد وضع مئونات الحرث أو الأعم منها و مئونة السنة لنفسه و عياله أو جائزة بالجر عطفاً على ما، أى أو جائزة واصله إليك فيدل على مذهب أبى الصلاح، أو عطفاً على الغرام أى أو جائزة واصله منك إلى غيرك.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۷۴

۱۳- الحدیث

۱۴۳۳/۱۳. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرِ ، قَالَ :

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : الْخُمْسُ أُخْرِجُهُ قَبْلَ الْمَوْءُونَةِ أَوْ بَعْدَ الْمَوْءُونَةِ ؟ فَكَتَبَ : «بَعْدَ الْمَوْءُونَةِ» . (۴)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

ابن ابی نصر گوید: بامام باقر علیه السلام نوشتم: خمس را پیش از مخارج بدهم یا بعد از مخارج نوشت: بعد از مخارج.

[ترجمه کمره ای] :

از ابن ابی نصر گفتم: نوشتم به ابی جعفر (علیه السلام) خمس را پیش از مئونه و مخارج بیرون کنم یا بعد از آن؟ در پاسخ نوشت بعد از آن.

[ترجمه آیت اللهی] :

ابن ابى نصر گفت: كه به ابو جعفر عليه السلام (امام باقر) نوشتم كه خمس را پيش از مخارج سال حساب كنم يا بعد؟

در پاسخ نوشت بعد از آن.

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

صحيح. و المراد بالمؤنة نفقة السنة له و لعياله إن كان السؤال عن خمس الأرباح، و نفقة العمل في المعدن و نحوه إن كان السؤال عن غيره، و الأول أظهر. و اعلم أن مذهب الأصحاب أن الخمس إنما يجب في الأرباح و الفوائد إذا فضلت عن مؤنة السنة له و لعياله، و ادعى عليه الإجماع كثير من علمائنا، و الأخبار الدالة على أنه بعد المؤنة كثيرة، و أما اعتبار السنة فقد ادعوا عليه الإجماع و لم يذكره بعضهم و أطلق، و لم أعرف خبرا يدل عليه صريحا و لعل مستندهم دعوى كونه مفهوما عرفا، و ظاهرهم أن المراد السنة الكاملة لا حول الزكاة، و ذكر غير واحد من الأصحاب أن المراد بالمؤنة هنا ما ينفقه على نفسه و عياله الواجب النفقة و غيرهم كالضيف، و الهدية و الصلة لإخوانه، و ما يأخذه الظالم قهرا أو يصانعه اختيارا، و الحقوق اللازمة له بنذر أو كفارة، و مؤنة التزويج و ما يشتريه لنفسه من دابة و أمة و ثوب و نحوها و يعتبر في ذلك ما يليق بحاله عادة، فإن أسرف حسب عليه ما زاد، و إن قتر حسب له ما نقص، و لو استطاع للحج اعتبرت نفقته من المؤن، و صرح في الدروس بأن الدين السابق و المقارن للحول مع الحاجة من المؤن، و يفهم من السرائر انحصار العيال في واجب النفقة، و ظاهرهم أن ما يستثنى إنما يستثنى من ربح عامه، فلو استقر الوجوب في مال بمضني الحول لم يستثن ما تجدد من المؤن، و استثنى بعضهم مؤنة الحج المندوب و الزيارات، و لو كان

له مال آخر لا خمس فيه ففي احتساب المئونة منه أو من الربح المكتسب أو منهما بالنسبة أوجه، أوجهها الثاني، والاحتياط في الأول، والظاهر أنه يجبر خسران التجارة والصناعة والزراعة بالربح في الحول الواحد، وفي الدروس لو وهب المال في أثناء الحول أو اشترى بغير حيلة لم يسقط ما وجب وهو جيد. والمشهور أنه يجوز أن يعطي قبل الحول ما علم زيادته على مئونة السنة، ويجوز التأخير إلى انقضاء الحول احتياطاً لاحتمال زيادة مئونته بتجدد العوارض التي لم يترقبها، وظاهر ابن إدريس عدم مشروعية الإخراج قبل تمام الحول، ويظهر من بعضهم أن ابتداء الحول من حين ظهور الربح، ومن بعضهم من حين الشروع في التكسب، ولو تجدد ربح في أثناء الحول كانت مئونة بقية الحول الأول معتبرة فيهما وله تأخير إخراج خمس ربح الثاني إلى آخر حوله، ويختص بمئونة بقية حوله بعد انقضاء الحول الأول، وهكذا، قال بعض الأصحاب: والربح المتجدد في أثناء الحول محسوب فيضم بعضه إلى بعض، ويستثنى من المجموع المئونة ثم يخمس الباقي ولا يخلو من قوة.

١٤- الحديث

١٤٣٤/١٤ . أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ (٥) ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ :

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : «كُلُّ شَيْءٍ قُوتِلَ عَلَيْهِ عَلَى (٦) شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَإِنَّ لَنَا خُمْسَهُ ، وَلَا يَجِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَشْتَرِيَ مِنَ الْخُمْسِ شَيْئًا حَتَّى يَصِلَ إِلَيْنَا حَقَّنَا» (٧).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر علیه السلام فرمود: هر چیزی که برای شهادت لا اله الا الله و محمد رسول الله. بر آن جنگ واقع شود (یعنی غنیمتی که مسلمین در جنگ با کفار برای مسلمان شدن آنها بدست می آورند) خمسش از آن ماست و برای هیچ کس روا نیست که از مال خمس چیزی بخرد، مگر آنکه حق ما را بما برساند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۰

[ترجمه کمره ای]:

۱۴- از امام باقر (علیه السلام) فرمود: هر چه از غنیمت که برای دعوت به شهادت لا اله الا الله محمداً رسول الله. بر سر آن نبرده شده است پس به راستی که خمس آن از آن ما است و روا نیست بر احدی که از خمس، چیزی بخرد تا آنکه حق ما را به ما برساند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۵

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۴- امام باقر علیه السلام فرمود: هر چه از غنیمت که برای دعوت به شهادت لا اله الا الله محمداً رسول الله بر سر آن نبرده شده است پس به راستی که خمس آن از آن ماست و بر احدی روا نیست که از خمس، چیزی بخرد تا آنکه حق ما را به ما برساند.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۳۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: ضعيف على المشهور. و ظاهره أن غنيمه من قاتل بغير إذن الإمام أيضا ليس للإمام منه إلا الخمس كما اختاره فى المنتهى، و المشهور أن غنيمه من قاتل بغير إذنه كلها للإمام، بل ادعى ابن إدريس عليه الإجماع و يدل عليه ما رواه الشيخ عن العباس بن الوراق عن رجل سماه عن أبى عبد الله عليه السلام قال: إذا غزا قوم بغير إذن الإمام فغنموا كانت الغنيمه كلها للإمام، فإذا غزوا بأمر الإمام فغنموا كان للإمام الخمس، و فيه ضعف، و الأول لا يخلو عن قوة. و يدل أيضا على عدم جواز شراء مال لم يخمس إلا أن يؤدى الخمس، و قد عرفت أنه مما استثناه أكثر الأصحاب مما يجب فيه الخمس و حكموا بإباحته فى زمان الغيبة.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧٥

١٥- الحديث

١٤٣٥/١٥. أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ (٨) ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ ، عَنْ عَبْدِ

ص: ٧٣٠

١- ٨ . فى «ف» : «تفيد» . وقرأه الفيض على بناء المجرد ، من فادت الفائدة إذا حصلت . وهو المحتمل عند المجلسى .

٢- ٩ . فى الوافى : «أو» .

٣- ١٠ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٠٩ ، ح ٩٦١٤ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٠٣ ، ح ١٢٥٨٥ .

٤- ١ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٣ ، ح ٣٥٢ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٥٥ ، ح ١٨١ ، بسند آخر ، عن أبى جعفر الثانى عليه السلام ، مع زيادة فى أوله . الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٢ ، ح ١٦٥٢ ، مرسلًا عن إبراهيم بن محمّد ، عن الرضا عليه السلام ؛ تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٦٣ ، ح ٦١ ، عن إبراهيم بن محمّد ، عن أبى الحسن الثالث عليه السلام ، وفيهما مع زيادة ، وفى كلّها : «الخمسة بعد

المؤونة» الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٢٠ ، ح ٩٦٣٥ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٠٨ ، ح ١٢٥٩٧ .

٥- ٢ . السند معلق على سابقه . ويروى عن أحمد بن محمّد ، عدّة من أصحابنا . وفى الوسائل : «محمّد بن يحيى عن أحمد بن محمّد» .

٦- ٣ . فى «بح» : - «على» .

٧- ٤ . المقنعة ، ص ٢٨٠ ، مرسلًا عن أبى بصير الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٣٠ ، ح ٩٦٥٢ ؛ الوسائل

، ج ٩ ، ص ٤٨٤ ، ح ١٢٥٤٣ ، من قوله : «لا يحلّ لأحد أن يشتري» ؛ وص ٤٨٧ ، ح ١٢٥٥٠ .

٨- ٥ . هذا السند أيضا معلق على سند الحديث ١٣ .

العزير بن نافع ، قال :

طَلَبْنَا الْأَذْنَ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِ ، فَأَرْسَلَ إِلَيْنَا : «ادْخُلُوا اثْنَيْنِ اثْنَيْنِ» فَدَخَلْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مَعِي ، فَقُلْتُ لِلرَّجُلِ : أَحِبُّ أَنْ تَسْتَأْذِنَ (١) بِالسَّأَلَةِ (٢) ، فَقَالَ : نَعَمْ ، فَقَالَ (٣) لَهُ (٤) : جُعِلْتُ فِدَاكَ (٥) ، إِنَّ (٦) أَبِي كَانَ مِمَّنْ سَبَّاهُ بَنُو أُمِّيَّةَ ، قَدْ (٧) عَلِمْتُ أَنَّ بَنِي أُمِّيَّةَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ أَنْ يُحَرِّمُوا وَ لَا يُحَلِّلُوا ، وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِمَّا فِي أَيْدِيهِمْ قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ ، وَ إِنَّمَا ذَلِكَ لَكُمْ ، فَإِذَا ذَكَرْتُ رَدَّ (٨) الَّذِي كُنْتُ فِيهِ ، دَخَلَنِي مِنْ ذَلِكَ مَا يَكَادُ يُفْسِدُ عَلَيَّ عَقْلِي (٩) مَا (١٠) أَنَا فِيهِ .

فَقَالَ لَهُ : «أَنْتَ فِي حِلِّ مِمَّا كَانَ مِنْ ذَلِكَ ، وَكُلُّ مَنْ كَانَ فِي مِثْلِ حَالِكَ مِنْ وَرَائِي (١١) ، فَهُوَ فِي حِلِّ مِنْ ذَلِكَ».

قَالَ : فَتَقَمْنَا وَخَرَجْنَا ، فَسَبَقْنَا (١٢) مُعْتَبٌ (١٣) إِلَى النَّفْرِ الْقُعُودِ الَّذِينَ يَنْتَظِرُونَ إِذْنَ

ص: ٧٣١

١-٦ . في «بر ، بف» والوافي : «أن تستأذنه» . وفي «ب ، ج ، بس» وحاشية «بح» ومرآة العقول والوسائل : «أن تحلّ» بصيغة المجرد والإفعال .

٢-٧ . في البحار : «تسأل المسألة» بدل «تستأذن بالمسألة» .

٣-٨ . في «بح ، بر» والوافي : «فقلت» .

٤-٩ . في «بح» : - «له» .

٥-١٠ . في شرح المازندراني : - «جعلت فداك» .

٦-١١ . في «بر» : - «إنّ» .

٧-١٢ . في الوسائل والبحار : «وقد» .

٨-١ . في «ب ، ج ، ض ، بح ، بس ، بف» والوافي والوسائل والبحار : - «ردّ» . وفي «بر» : «ذا» .

وفي شرح المازندراني : «ولفظ ردّ ليست في بعض النسخ . وفي بعضها «ما» بدله وهو موصولة بمعنى شيئا ، ومأل الكل واحد» .

٩-٢ . في «بر ، بف» والوافي : - «عقلي» . وفي «بح» : + «و» .

١٠-٣ . في «بف» : «مما» . و«ما» بدل عن الردّ ، أو عن عقلي ، أو عن قوله : ما ، أو عن فاعل يكاد ،

أو فاعل ل «يفسد» وهو بعيد ؛ لبقاء خبر يكاد بلا عائد إلى اسمه . أو استفهام للتعجب عن حاله ،

أو التوبيخ لنفسه . قاله المازندراني . وقال المجلسي : «أقول : لعلّ الأظهر أنّه فاعل يفسد من قبيل

وضع الظاهر موضع المضمرة وهو شائع» . راجع : شرح المازندراني ، ج ٧ ، ص ٤٠٩ ؛ مرآة العقول

، ج ٦ ، ص ٢٧٦ .

۱۱- ۴ . فی «ف» : «وَرَاثِي» .

۱۲- ۵ . فی «ف» : «وَسَبِقْنَا» .

۱۳- ۶ . «مَعْتَبٌ» هُوَ مَوْلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، كَمَا فِي الْمَرْأَةِ .

۱/۵۴۶

أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ لَهُمْ : قَدْ ظَفَرَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بِنِ نَافِعٍ بِشَيْءٍ مَا ظَفَرَ بِمِثْلِهِ أَحَدٌ قَطُّ ، قَدْ (۱) قِيلَ لَهُ : وَمَا ذَاكَ (۲) ؟ فَفَسَّرَهُ لَهُمْ ، فَقَامَ اثْنَانِ ، فَدَخَلَ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا : جُعِلْتُ فِدَاكَ ، إِنَّ أَبِي كَانَ مِنْ سَبَايَا بَنِي أُمَيَّةَ ، وَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ بَنِي أُمَيَّةَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ ذَلِكَ قَلِيلٌ وَلَا كَثِيرٌ ، وَأَنَا أَحِبُّ أَنْ تَجْعَلَنِي مِنْ ذَلِكَ فِي حِلٍّ .

فَقَالَ : «وَالَّذِي (۳) ذَلِكَ (۴) إِلَيْنَا (۵) ؟ مَا ذَلِكَ (۶) إِلَيْنَا (۷) ، مَا لَنَا أَنْ نُحِلَّ (۸) ، وَلَا أَنْ نُحَرِّمَ» فَخَرَجَ الرَّجُلَانِ ، وَغَضِبَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَلَمْ يَدْخُلْ عَلَيْهِ أَحَدٌ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ إِلَّا بَدَأَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَقَالَ : «أَلَا تَعْجَبُونَ (۹) مِنْ فُلَانٍ لَأَنِّي يَجِئُنِي ، فَيَسْتَحِلُّنِي مِمَّا صَنَعَتْ بَنُو أُمَيَّةَ ، كَأَنَّهُ يَرَى أَنَّ ذَلِكَ لَنَا (۱۰)» وَلَمْ يَنْتَفِعْ أَحَدٌ فِي (۱۱) تِلْكَ اللَّيْلَةِ بِقَلِيلٍ وَلَا كَثِيرٍ إِلَّا الْأَعْوَلَيْنِ ؛ فَإِنَّهُمَا عُنِيَا (۱۲) بِحَاجَتِهِمَا . (۱۳)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

عبد العزیز بن نافع گوید: (با جماعتی از اصحاب) از امام صادق علیه السلام اجازه خواستیم و بحضرت پیغام دادیم، او پیغام داد که: دو نفر دو نفر بیائید، پس من با مردی دیگر خدمتش رفتیم، من بآن مرد گفتم: دوست دارم تو از حضرت اجازه سؤال گیری، گفت: بسیار خوب، سپس عرض کرد: قربانت گردم، پدر من از اسیران بنی امیه بوده و شما می دانید که بنی امیه حق نداشتند حرام کنند یا

حلال کنند و هر مال کم و زیادی که در دست داشتند از آنها نبود، بلکه بشما تعلق داشت، و من هر گاه بخاطر می آورم که باید آنچه را دارم برگردانم، حالتی بمن دست میدهد که نزدیکست دیوانه شوم، امام باو فرمود: آنچه از آنها داری برای تو حلال است و هر کس هم حالش مثل تو باشد، پس از من بر او حلال است. راوی گوید: ما برخاستم و بیرون شدیم. معتب (دربان امام صادق علیه السلام) پیش از ما خود را بجماعتی که در انتظار اجازه امام صادق علیه السلام نشسته بودند، رسانید و بآنها گفت: عبد العزیز بن نافع بمقصودی رسید که هرگز کسی مانند او بدان نرسیده است، باو گفتند: چه بود؟ او برای آنها توضیح داد، سپس دو نفر برخاستند و خدمت حضرت رسیدند یکی از آن دو عرضکرد: قربانت گردم، پدر من از اسیران بنی امیه بوده و شما میدانید که بنی امیه چنین حقی نداشتند، نه کم و نه زیاد و من دوست دارم که شما مرا در حلیت قرار دهی، فرمود: مگر این کار با ماست؟! ما چنین حقی نداریم، ما نمیتوانیم چیزی را حلال کنیم و نه چیزی را حرام نمائیم، آن دو مرد بیرون رفتند و امام صادق علیه السلام خشمگین شد، در آن شب هر کس خدمتش رسید، پیش از آنکه چیزی بپرسد، میفرمود: از فلانی تعجب نمیکنید؟! نزد من می آید و از کاری که بنی امیه کرده اند حلیت میخواهد!! خیال میکند این کار بدست ماست، و در آن شب جز دو نفر اول هیچ کس سودی نبرد، تنها آن دو نفر بمطلب خود رسیدند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۱

[ترجمه کمره ای]:

۱۵- از عبد العزیز بن نافع گفت: اجازه ورود بر امام صادق (علیه السلام) خواستیم و کس نزد آن حضرت فرستادیم، نزد ما فرستاد که دو نفر، دو نفر وارد شوید، من با مردمی که همراهم بود، خدمت آن حضرت رفتیم، من به آن مرد گفتم که: می خواهم تو از آن حضرت اجازه بگیری (آن تحل: راه پرسش را باز کنی خ ل نسبت به اموال خود حلالیت طلبی خ ل) گفت: بسیار خوب و به آن حضرت

گفت: قربانت، پدرم از آنها بود که بنی امیه او را اسیر کردند و من می دانم که بنی امیه حق نداشتند که چیزی را برای کسی حرام کنند و نه حلال کنند و از آنچه در دستشان بود کم و بیشی ذی حق نبودند و همانا اختیارش به دست شما بود و چون من در خاطر می آورم که آنچه را دارم رد کنم، به من حالتی دست می دهد که نزدیک است دیوانه شوم از آنچه در آن گرفتارم. امام به او فرمود: بر تو حلال باد هر آنچه از این راه بوده است و هر کس هم حالش به مانند تو است در دنبال من بر او هم هر چه از این راه است حلال باد، گوید: ما بر خاستیم و بیرون آمدیم و مُعْتَب (خادم امام صادق علیه السلام) پیش از ما رفت نزد آن جمعی که در انتظار نشسته بودند برای اجازه از طرف امام صادق (علیه السلام) و به آنها گفت: عبد العزیز بن نافع به چیزی دست یافت که هرگز احدی به مانند آن دست نیافته است، به او گفته شد: آن چه چیز است؟ و در پاسخ برای آنها شرح داد. پس دو تن برخاستند و خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدند، و یکی از آنها گفت: قربانت، به راستی پدر من از اسیران بنی امیه بود و من به خوبی می دانم که بنی امیه کم یا بیش، حقی در کار مردم نداشتند و من دوست دارم که شما مرا از این باره حلال کنید. در پاسخ فرمود: و این با ما است؟ این با ما نیست، ما را نرسد که حلال کنیم یا حرام کنیم، آن دو مرد بیرون شدند و امام صادق (علیه السلام) خشمگین شد و احدی آن شب خدمت آن حضرت نرسید مگر آنکه امام صادق (علیه السلام) با او آغاز سخن کرد و فرمود: شما تعجب نمی کنید از فلانه کس، آمده است و نسبت بدان چه بنی امیه کردند، از من حلالیت می خواهد، گویا به نظرش می رسد که این کار با ما است و در آن شب کسی کم یا بیش سودی به دست نیاورد جز همان دو مرد نخستین، زیرا آن دو تن حاجت روا شدند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۵- عبد العزیز بن نافع گفت: اجازه ورود بر امام صادق علیه السلام خواستیم و کسی نزد آن حضرت فرستادیم نزد ما فرستاد که دو نفر، دو نفر وارد شوید، من با مردمی که همراهم بودند خدمت آن حضرت رفتیم، من به آن مرد گفتم که: می خواهم تو از آنحضرت اجازه بگیری. گفت: بسیار خوب و به آن حضرت گفت: قربانت، پدرم از آنها بود که بنی امیه او را اسیر کردند و من می دانم که بنی امیه حق نداشتند که چیزی را برای کسی حرام یا حلال کنند و از آنچه در دستشان بود کم و بیشی ذی حق نبودند و همانا اختیارش به دست شما بود و چون من در خاطر می آورم که آنچه را دارم رد کنم، به من حالتی دست می دهد که نزدیک است دیوانه شوم از آنچه در آن گرفتارم.

امام به او فرمود: بر تو حلال باد هر آنچه از این راه بوده است و هر کس هم حالش مانند توست بر او هم هر چه از این راه است حلال باد، گوید: ما برخاستیم و بیرون آمدیم و معتب (خادم امام صادق علیه السلام) پیش از ما به نزد گروهی که در انتظار اجازه ورود نشسته بودند رفت و از طرف امام صادق علیه السلام به آنها گفت: عبد العزیز بن نافع به چیزی دست یافت که هرگز احدی به مانند آن دست نیافته است، به او گفته شد: آن چه چیز است؟ و در پاسخ برای آنها شرح داد. پس دو تن برخاستند و خدمت امام صادق علیه السلام رسیدند و یکی از آنها گفت: قربانت، به راستی پدر من از اسیران بنی امیه بود و من به خوبی می دانم که بنی امیه کم یا بیش، حقی در کار مردم نداشتند و من دوست دارم که شما مرا در این باره حلال کنید.

در پاسخ فرمود: و این با ماست؟ این با ما نیست، ما را نرسد که حلال کنیم یا حرام کنیم، آن دو مرد بیرون شدند و امام صادق علیه السلام خشمگین شد و احدی آن شب خدمت آن حضرت نرسید مگر آنکه امام صادق علیه السلام با او آغاز سخن کرد و فرمود: شما تعجب نمی کنید از فلانه کس، آمده است و نسبت بدانچه بنی امیه کردند، از من حلالیت می خواهد، گویا به نظرش می رسد که این کار با ماست و در آن شب کسی کم یا بیش سودی به دست نیاورد جز همان دو مرد نخستین، زیرا آن دو تن حاجت روا شدند.

توضیح: گویا دریغ و تأسف حضرت از حلال کردن جز آن دو نفر اول برای تقيه و کتمان مطلب بوده یا بخاطر آنکه آن دو نفر حقیقتاً توبه کار و دست بردار از کار خود نبوده اند یا آنکه آگاه به مقام امامت نبوده اند.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۴۱

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعيف على المشهور. اثنين اثنين لا أزيد ليحيب كلا منهم بما يناسبه، وإنما لم يقل واحدا واحدا لئلا يتوهم أن له سر يسره إليهم تقيه، أو لعلمه بأن الذين يدخلان عليه أولا متناسبان في الحال أن تحل بالمسألة من الحلول بمعنى النزول، و الباء للظرفية المجازية أو من الحل ضد العقد أى تحل عقدة السكوت بالسؤال أو عقدة الإشكال به، أو تشرع بالمسألة من قولهم حل أى عدا أو على بناء الأفعال من الإحلال ضد التحريم أى تحلل أموالك عليك بالمسألة ما أنا فيه قيل: هو بدل عقلى و عبارة عن انتظام الأحوال فى القول و الفعل، و هو معيار العقل و قيل: هو بدل عن ما أو عن فاعل يكاد، و أقول: لعل الأظهر أنه فاعل يفسد من قبيل وضع الظاهر موضع المضمرة و هو شائع. فى مثل حالك أى معرفة الحق و ترك عمل بنى أمية و الندامة على فعله من ورائى أى ممن ليس حاضرا عندى أو من بعدى إلى يوم القيامة و الأول أظهر، و معتب بضم الميم و فتح العين المهملة و كسر التاء المشددة مولى أبى عبد الله، و النفر بالتحريك من الثلاثة إلى العشرة من الرجال و هو اسم جمع لا واحد له من لفظه قد ظفر كعلم أى فاز بمطلوبه، و إنما خص عبد العزيز بذلك لأنه حصل له مطلوبه بدون تجشم سؤال، أو لأنه كان أحوج إلى ذلك من صاحبه لكثرة تصرفه فى أموالهم، و فى رجال

الشيخ : عبد العزيز بن نافع الأموى مولا هم كوفى من أصحاب الصادق عليه السلام، و الظاهر أن امتناعه عليه السلام عن تحليل من سوى الأولين للتقية و عدم انتشار الأمر، أو لعدم كونهم عن التائبين التاركين لعملهم أو من أهل المعرفة أو من أهل الفقر و الحاجة، و الأول أظهر. إلا الأولين هو خلاف المختار فى استثناء المنفى و هو مشتمل على الالتفات من التكلم إلى الغيبة، أو تغليب الغائب على المتكلم فإنهما غنيا بحاجتهما أى استغنيا بقضاء حاجتهما أو فازا بها، قال الجوهرى: غنى به عنه غنية، و غنيت المرأة بزوجه استغنت، و غنى أى عاش.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧٨

١٦- الحديث

١٤٣٦/١٦. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ ، عَنْ ضُرَيْسِ الْكُنَاسِيِّ ، قَالَ :

قَالَ (١٤) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١٥) : «مِنْ أَيْنَ دَخَلَ عَلَى النَّاسِ الرَّنَى؟» قُلْتُ (١٦) : لَا أَدْرَى

ص: ٧٣٢

١-٧ . فى «ب ، ف ، بر» والوفى والوسائل والبحار : - «قد» .

٢-٨ . فى «بر» : «ذلك» .

٣-١ . فى «ض» والوفى : - «و» . وفى «بف» : «ما» .

٤-٢ . هكذا فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوفى والوسائل والبحار . وفى المطبوع

وبعض النسخ : «ذاك» .

٥-٣ . فى البحار : - «وذاك إلينا» .

٤-٦ . هكذا فى «ج ، ض ، ف ، بح ، بر ، بس ، بف» والوفى والوسائل والبحار . وفى المطبوع وبعض النسخ : «ذاك» .

٥-٧ . فى «ب» : «ما ذلك إينا وذلك إينا» بدل «وذلك _ إلى _ إينا» .

٦-٨ . فى الوافى : «أن نحلل» .

٧-٩ . فى «بر» : «لا تعجبون» بدون الهمزة .

٨-١٠ . فى «بر ، بس ، بف» والوفى : «إينا» .

٩-١١ . فى «ب ، بر» والوفى : - «فى» .

١٠-١٢ . هكذا فى «ض ، بح ، بر ، بس» والوفى وحاشية بدر الدين . وفى المطبوع وسائر النسخ :

«غنيا» . و«عنى بحاجته» : قُضيت له . و«غنيا» أى استغنيا بقضاء حاجتهما ، أو فاذا بها .

١١-١٣ . الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٣٣ ، ح ٩٦٥٥ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٥١ ، ح ١٢٦٩٢ ؛ البحار

، ج ٤٧ ، ص ٣٦٦ ، ح ٨٣ .

١٢-١٤ . فى الوافى : + «لى» .

١٣-١٥ . فى الوافى والتهديب والاستبصار : + «أ تدرى» .

١٤-١٦ . فى الوافى والتهديب والاستبصار : «فقلت» .

جُعِلَتْ فِدَاكَ (١) ، قَالَ (٢) : «مِنْ قَبْلِ خُمْسِنَا (٣) أَهْلَ الْبَيْتِ إِلَّا شَيْعَتَنَا (٤) الْأَعْطِيِّينَ ؛ فَإِنَّهُ مُحَلَّلٌ

لَهُمْ ؛ لِمِيْلَادِهِمْ» . (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوى] :

ضریس کناسی گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: از چه راهی مردم گرفتار زنا میشوند؟ گفتم: نمیدانم، قربانت گردم. فرمود: از راه خمس ما اهل بیت (که نمیردازند) مگر شیعیان پاکزاده ما که خمس برای آنها حلال گشت تا حلال زاده بدنیا آیند.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۶- از ضریس کناسی، گوید که: امام صادق (علیه السلام) فرمود: از کجا مردم به کار زنا وارد می شوند؟ گفتم: قربانت، من نمی دانم. فرمود: از بابت خمس ما اهل بیت، جز شیعیان حلال زاده خود ما، که خمس بر آنها حلال شده به خاطر آنکه حلال زاده باشند.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۶- ضریس کناسی، گوید که: امام صادق علیه السلام فرمود: از کجا مردم در زنا وارد می شوند؟

گفتم: قربانت، من نمی دانم.

فرمود: از بابت خمس ما اهل بیت، جز شیعیان حلال زاده خود ما، که خمس بر آنها حلال شده به خاطر آنکه حلال زاده باشند.

ترجمه آیت اللهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. و كان المراد بالزنا ما هو في حكمه في الحرمة من قبل خمسنا أي من ناحيته وأهل منصوب بالاختصاص، و بيان لضمير خمسنا وإلا للاستثناء المنقطع إن أريد بالناس المخالفون، و المتصل إن أريد بالناس الأعم لميلادهم أي لولادتهم، و قيل: أي لآلة ولادتهم و هي الجوارى و أمهات الأولاد. أقول: و يمكن أن يشمل المهور المشتملة على الخمس و الحاصل أن ما سبى بغير إذن الإمام إما كله له أو خمسه على الخلاف المتقدم، و لم يحل لأحد أن يطأ الأمة المسيية إلا بإذن الإمام، و قد أحل لشيئته و لم يحل لغيرهم، فأولادهم كأولاد الزنا و كذا المال المشتمل على الخمس لم يجز جعله مهرا للزوجة إلا بإذنه، و لم يأذن إلا لشيئته عليه السلام لتطيب ولادة أولادهم.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۷۸

۱۷- الحديث

۱۴۳۷/۱۷. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ شُعَيْبٍ (۶) ، عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ ، قَالَ :

قَالَ لِي (۷) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «نَحْنُ قَوْمٌ فَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَنَا ؛ لَنَا الْأَنْفَالُ ، وَ لَنَا صَفْوُ

الْمَالِ (۸)» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابو الصباح گوید: امام صادق علیه السلام بمن فرمود: ما مردمی هستیم که خدا اطاعت ما را واجب کرده و انفال و برگزیده اموال از آن ماست.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۱۷- از امام صادق (علیه السلام) که می فرمود: ما مردمی هستیم که خدا طاعت ما را واجب کرده است، انفال، از ما است و برگزیده مال از ما است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت اللهی]:

۱۷- امام صادق علیه السلام فرمود: ما مردمی هستیم که خدا طاعت ما را واجب کرده است، انفال، از ماست و برگزیده مال از ماست.

ترجمه آیت اللہی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۳

شرح

[شرح علامہ مجلسی]:

: حسن وقد مر الكلام فيه.

مرآة العقول ؛ ج ۶ ، ص ۲۷۸

ص: ۷۳۳

-
- ۱- ۱۵ . فی الوافی والتہذیب والاستبصار : - «جعلت فداک» .
۲- ۱۶ . فی الوافی والتہذیب والاستبصار : «فقال» .
۳- ۱۷ . فی «بح» : + «من» .
۴- ۱۸ . فی الوافی والتہذیب والاستبصار : «لشیعتنا» .
۵- ۱۹ . التہذیب ، ج ۴ ، ص ۱۳۶ ، ح ۳۸۳ ؛ الاستبصار ، ج ۲ ، ص ۵۷ ، ح ۱۸۸ ، بسندھما
عن ضریس الكناسی . المقنعة ، ص ۲۸۰ ، مرسلًا عن ضریس الكناسی الوافی ، ج ۱۰ ، ص ۳۳۱
، ح ۹۶۵۳ ؛ الوسائل ، ج ۹ ، ص ۵۴۴ ، ذیل ح ۱۲۶۷۷ .
۶- ۱ . کذا فی النسخ والمطبوع ، لکن الظاهر وقوع التصحیف فی العنوان . والصواب هو «سيف»
؛ فقد تقدّم الخبر _ مع زیادة _ فی ح ۴۸۸ بسند آخر عن محمد بن أبی عمیر ، عن سيف بن عميرة

، عن أبي الصَّبَّاح الكِنَانِي ، وكذا ورد في التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٣٢ ، ح ٣٠٧ ، بسند ثالث عن ابن أبي عمير ، عن سيف بن عميرة ، عن أبي الصَّبَّاح . هذا ، وقد روى سيف بن عميرة عن أبي الصَّبَّاح [الكِنَانِي] في بعض الأسناد . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٨ ، ص ٥٤٤ . وأمَّا رواية شعيب _ وهو في مشايخ ابن أبي عمير منصرف إلى شعيب العقرقوفى _ عن أبي الصَّبَّاح فلم نجد لها في غير سندهذا الخبر . راجع : معجم رجال الحديث ، ج ٢٢ ، ص ١٠٤ .

٧-٢ . في «بر» والكافي ، ح ٤٨٨ والبصائر ، ص ٢٠٢ وتفسير العيَّاشي ، ج ١ والوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٣٥ : - «لى» .

٨-٣ . في «بس» : «الأموال» . وصَفُو الشئء : خالصة وخياره . والمراد هنا : جيِّده وأحسنه كالجارية الفارهة ، والسيف القاطع والدرع . مجمع البحرين ، ج ٢ ، ص ١٠٣٩ (صفا) .

٩-٤ . بصائر الدرجات ، ص ٢٠٢ ، ح ١ ؛ والكافي ، كتاب الحجَّة ، باب فرض طاعة الأئمَّة ، ح ٤٨٨ ؛ والتهذيب ، ج ٣ ، ص ١٣٢ ، ح ٣٦٧ ، بسند آخر عن محمَّد بن أبي عمير ، عن سيف بن عميرة ، عن أبي الصَّبَّاح الكِنَانِي . وفي بصائر الدرجات ، ص ٢٠٤ ، ح ٦ ، بسنده عن ابن أبي عمير ، عن أبي الصَّبَّاح الكِنَانِي ، وفي كلِّها مع زيادة في آخره . الكافي ، كتاب الروضة ، ضمن ح ١٤٩٣٨ ، بسند آخر ؛ المحاسن ، ص ١٥٣ ، كتاب صفوة ، ضمن ح ٧٨ ، بسند آخر عن الصادق عليه السلام ، عن النبيِّ صلى الله عليه وآله ، وفيهما مع اختلاف يسير . تفسير العيَّاشي ، ج ١ ، ص ٢٤٧ ، ح ١٥٥ ، عن أبي الصَّبَّاح الكِنَانِي ، مع زيادة في آخره . وفيه ، ص ١٦ ، ح ٧ ؛ وج ٢ ، ص ٤٧ ، ح ٨ ، وفيهما مع زيادة في آخره ؛ وفيه أيضا ، ص ٤٨ ، ضمن ح ١٩ ؛ وفي الثلاثة الأخيرة مرسلًا عن بشير الدهَّان ، عن الصادق عليه السلام ؛ المقنعة ، ص ٢٧٨ ، مرسلًا ، مع زيادة في آخره ، وفي الأربعة الأخيرة مع اختلاف يسير . راجع : الكافي ، كتاب الحجَّة ، باب فرض طاعة الأئمَّة ، ح ٤٨٥ ؛ والتهذيب ، ج ٤ ، ص ١٤٥ ، ح ٤٠٥ الوافي ، ج ١٠ ، ص ٢٨٠ ، ح ٩٥٨٤ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٣٥ ، ح ١٢٦٥٩ .

۳۸/۱۴. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ ،
عَنْ رِفَاعَةَ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ (۱) لَا وَارِثَ لَهُ وَلَا مَوْلَى (۲) ، قَالَ (۳) : «هُوَ مِنْ أَهْلِ
هَذِهِ الْآيَةِ : «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ» (۴) ۸ . التهذيب ، ج ۴ ، ص ۱۲۱ ، ح ۳۴۶ ، بسنده عن ابن
أبي عمير ؛ الفقيه ، ج ۲ ، ص ۴۰ ، ح ۱۶۴۵ ، بسنده عن الحلبي الوافي ، ج ۱۰ ، ص ۳۱۰ ، ح
۹۶۱۵ ؛ الوسائل ، ج ۹ ، ص ۴۹۲ ، ذيل ح ۱۲۵۶۲ ؛ وص ۴۹۵ ، ذيل ح ۱۲۵۶۹ . (۵) . (۶) .

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

امام صادق علیه السلام در باره مردیکه بمیرد و وارث و مولائی (آزادکننده ئی) نداشته باشد، فرمود:
او اهل این آیه است: «از تو در باره انفال می پرسند - اول سوره انفال-» (یعنی اموال و ما ترک او
متعلق بامامت).

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۵۰۲

[ترجمه کمره ای] :

۱۸- از ابان بن تغلب از امام صادق (علیه السلام) در باره مردی که بمیرد و نه وارثی دارد و نه آزادکننده
ای، فرمود: او از اهل این آیه است که خدا فرموده است (۱ سوره انفال): «از تو پرسند از انفال»

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۲۹

[ترجمه آیت الهی]:

۱۸- ابان بن تغلب از امام صادق علیه السلام درباره مردی که بمیرد و نه وارثی دارد و نه آزادکننده ای، فرمود: او از اهل این آیه است که خدا فرموده است: «از تو از انفال می پرسند».

توضیح: مقصود از کلمه مولی مطلق وابستگی است و مقصود از وارث نسبی و سببی است و با فقدان آنها امام همه آنها ارث می برد و این از انفال است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۳

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف. و المراد بالمولی أعم من المعتق و ضامن الجريرة، و بالوارث أعم من النسبی و السببی، فمع عدم الجمیع یرث الإمام و هو من الأنفال كما مر و سیأتی الکلام فی إرث الإمام مع انحصار الوارث فی الزوج و الزوجة فی کتاب الموارث، و ذکر الخلاف فیہ و ما هو المختار إن شاء الله.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۷۹

۱۹- الحديث

۱۴۳۹/۱۹. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ حَمَّادٍ ، عَنْ الْحَلْبِيِّ :

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۷) عَنِ الْكَنْزِ : كَمْ فِيهِ ؟ قَالَ : «الْخُمْسُ» ، وَعَنِ الْمَعَادِنِ كَمْ فِيهَا ؟ قَالَ (۸) : «الْخُمْسُ ، وَكَذَلِكَ الرَّصَاصُ وَالصُّفْرُ وَالْحَدِيدُ ، وَكُلُّ مَا كَانَ مِنَ الْمَعَادِنِ يُؤْخَذُ مِنْهَا مَا يُؤْخَذُ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ» . (۹)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

حلبی از امام صادق علیه السلام پرسید: در گنج چه حقی است؟ فرمود: خمس. پرسید در معادن چه مقدار است؟ فرمود: خمس و همچنین است قلعی و مس و آهن، و هر چه معدنی باشد از آن همان گرفته می شود که از طلا و نقره گرفته می شود.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۲

[ترجمه کمره ای] :

۱۹- از حلبی از امام صادق (علیه السلام) که گنج چه دارد؟ فرمود: خمس، معادن چه دارند؟ فرمود: خمس، و همچنین است قلع و مس زرد معدنی (مفرغ) و آهن و هر آنچه از معدنیها محسوب باشد، از آن گرفته شود آنچه از طلا و نقره گرفته می شود.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۱۹- حلبی از امام صادق علیه السلام پرسید: در گنج چه حقی است؟ فرمود:

خمس، پرسید در معادن چگونه است؟ فرمود: خمس دارد، و همچنین است قلع و مس زرد معدنی (مفرغ) و آهن و هر آنچه از معدن حساب شود و از آن گرفته شود و آنچه از طلا و نقره گرفته می شود.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: حسن. و كذلك الرصاص قیل: مبنی علی أن المعروف من المعادن الذهب و الفضة قوله علیه السلام: یؤخذ، ای یأخذه الإمام.

مرآة العقول؛ ج ۶، ص ۲۷۹

ص: ۷۳۴

١-١ . فى «ب ، ج ، ف ، بح ، بف» : + «و» .

٢-٢ . فى «ب ، بر ، بف» والوفى والفقيه : + «له» .

٣-٣ . فى الوافى والفقيه والتهذيب ، ج ٤ : «فقال» .

٤-٤ . الأنفال

٥-١ . وفى «ف» : + «الآية» .

٦-٥ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٣٤ ، ح ٢٧٤ ، بإسناده عن الحسين بن سعيد ؛ وفيه ، ج ٩ ، ص ٣٨٦ ، ح ١٣٨٠ ؛ والاستبصار ، ج ٤ ، ص ١٩٥ ، ح ٧٣٣ ، بسندهما عن رفاعه ، مع اختلاف يسير . الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٤ ، ح ١٦٦١ ، بإسناده عن أبان بن تغلب . تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٤٨ ، ح ١٢ ، عن أبان بن تغلب ، مع اختلاف يسير . وفيه ، ص ٤٨ ، ح ١٤ ، عن ابن سنان والحلبى ، عن الصادق عليه السلام مع اختلاف الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٠٢ ، ح ٩٦٠٢ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٢٨ ، ذيل ح ١٢٦٣٨ .

٧-٦ . احتمال سقوط : «قال سألته» غير بعيد .

٨-٧ . فى «ب» والفقيه : «فقال» .

٩-٨ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢١ ، ح ٣٤٦ ، بسنده عن ابن أبى عمير ؛ الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٠ ، ح ١٦٤٥ ، بسنده عن الحلبي الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣١٠ ، ح ٩٦١٥ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٤٩٢ ، ذيل ح ١٢٥٦٢ ؛ وص ٤٩٥ ، ذيل ح ١٢٥٦٩ .

٢٠- الحديث

١٤٤٠/٢٠ . مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ صَبَّاحِ ١/٥٤٧

الْأَعْرَقِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ :

عَنْ أَحَدِهِمَا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ، قَالَ : «إِنَّ أَشَدَّ مَا فِيهِ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَقُومَ صَاحِبُ الْخُمْسِ ، فَيَقُولَ : يَا رَبِّ خُمْسِي ، وَقَدْ (١) طَيَّبْنَا ذَلِكَ لِشِيعَتِنَا ؛ لِتَطْيِيبِ (٢) وَلَا دَتُّهُمْ ، وَلِتَرْكُوكِ (٣) وَلَا دَتُّهُمْ (٤) ». (٥)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

امام باقر یا صادق علیهما السلام فرمود: سخت ترین حالی که مردم در قیامت دارند اینست که: صاحب خمس بپا خیزد و بگوید: پروردگارا! خمس من، و ما آن را برای شیعیان خود حلال ساختم تا ولادتشان حلال و پاک باشد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۲

[ترجمه کمره ای]:

۲۰- امام باقر (علیه السلام) یا امام صادق (علیه السلام) فرمود: به راستی سخت تر چیزی که مردم در روز رستاخیز بدان گرفتارند این است که صاحب خمس بر پای ایستد و گوید: پروردگارا، خمس من (یعنی داد خواهی کند در درگاه خدا از کسی که خمس را نداده یا به ناحق گرفته و خورده است) و ما آن را برای شیعیان خود گوارا و حلال کردیم تا حلال زاده باشند و تا نسل آنها پاک باشد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۰- امام باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام فرمود: به راستی سخت تر چیزی که مردم در روز رستاخیز به آن گرفتارند این است که صاحب خمس بر پای ایستد و گوید: پروردگارا خمس من (دادخواهی کند از کسی که حق او را خورده و خمس را نداده) و ما آن را برای شیعیان خود، گوارا و حلال کردیم تا حلال زاده باشند و نسل آنها پاک باشد.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. ما فيه الناس أي المخالفون یا رب خمسى نصب على الأجزاء أي أدرك خمسى و لتزكوا أي تنمو و تزيد، أو تطهر تأكيدا، و يحتمل أن يكون المراد تطيب المناكح أو الأعم قال المحقق التستري قدس سره: لا يبعد أن يقال فى الجمع بحمل ما دل على الإباحة على إباحة حق المبيح فى الأيام التى يبيحه، و يحمل ما دل على التحريم على تحريم حق المحرم فإن حقهم عليهم السلام ينتقل من بعضهم إلى بعض بسبب انتقال الإمامة، و أن يقال: أن المراد بما أبيع لنا هو الأشياء التى تنتقل إلينا ممن لا يرى الخمس، أو يعرف أنه لا يخرج كالمخالفين مثلا بأن يشتري منهم الجوارى أو يتصرف فى أرباح تجارتهم، أو يشتري من المعادن التى لا تحصل إلا من عندهم و إنا نعرف أنهم لا يرون وجوب الخمس فيها إلا الأشياء التى توجد عند الشيعة فى معادنهم الخمس، و كذا فى أرباح تجارتهم و فيما يغنمونه من الغنائم و الفوائد، أو يقال بإباحة ما يحصل

ممن لا يرى الخمس دائماً و تخصيص غيره فى حق المبيح و هو أظهر، لعموم ما دل على الإباحة و التحريم فينبغى ملاحظة العموم على قدر الإمكان، و بما قلنا يشعر بعض الأخبار فتنبه.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٧٩

٢١- الحديث

١٤٤١/٢١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ :

عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَمَّا يُخْرَجُ مِنَ الْبَحْرِ مِنَ اللَّوْءِ لُوءٍ وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ، وَ عَنْ مَعَادِنِ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ: مَا فِيهِ؟ قَالَ: «إِذَا بَلَغَ ثَمَنُهُ دِينَاراً فَفِيهِ الْخُمْسُ». (٦)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

محمد بن علی گوید: از حضرت ابو الحسن علیه السلام در باره مروارید و یاقوت و زبرجدی که از دریا استخراج می شود و در باره معادن طلا و نقره پرسیدم، وجوه آن چقدر است؟ فرمود: هر گاه بهای آن یک دینار باشد خمس دارد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ٢، ص ٥٠٣

[ترجمه کمره ای]:

۲۱- از محمد بن علی، گوید: از ابو الحسن (علیه السلام) پرسیدم از آنچه از دریا بر آرند از لؤلؤ و از یاقوت و زبرجد و از معادن طلا و نقره، که چه اندازه حق خمس در آن است؟ فرمود: چون بهای آن یک دینار (اشرفی ۱۸ نخودی طلا) رسد، خمس دارد.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۱- محمد بن علی، گوید: از ابو الحسن علیه السلام پرسیدم از آنچه از دریا بر آورند از لؤلؤ و یاقوت و زبرجد و از معادن طلا و نقره، که چه اندازه خمس در آن است؟ فرمود: چون بهای آن یک دینار (اشرفی ۱۸ نخودی طلا) رسد، خمس دارد.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۵

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: مجهول بمحمد بن علي، وإن كان إجماع العصابة على ابن أبي نصر مما يرفع جهالته عند جماعة. و أبو الحسن يحتمل الأول و الثاني عليهما السلام، و الياقوت كأنه عطف على الموصول و ربما يتوهم عطفه على اللؤلؤ بأن يكون المراد معادن البحر و لا يخفى بعده، و يدل على أن نصاب الغوص و نصاب المعادن كليهما دينار، و قد عرفت ما فيهما من الخلاف لكن روى الشيخ في التهذيب بسند صحيح عن البزنطي قال: سألت أبا الحسن عليه السلام عما أخرج من المعدن من قليل أو كثير هل فيه شيء؟ قال: ليس فيه شيء حتى تبلغ ما يكون في مثله الزكاة عشرين ديناراً، و بمضمونه عمل كثير من الأصحاب و حمل بعضهم الدينار على الاستحباب في المعدن و على الوجوب في الغوص، و أورد عليه بأن الحمل على الاستحباب مشكل لاتحاد الرواية، إلا أن يقال: لا مانع من حمل بعض الرواية على الاستحباب للمعارض و بعضها على الوجوب لعدمه، و قال الشيخ في التهذيب: بين الخبرين تضاد لأن خبر ابن أبي نصر تناول حكم المعادن، و خبر محمد بن علي حكم ما يخرج من البحر و ليس أحدهما هو الآخر بل لكل منهما حكم على الانفراد. و وجه بعض المحققين كلامه بأن مراده أن خبر محمد بن علي وارد في المعدن الذي خرج من البحر، و حكمه حكم الغوص، و خبر ابن أبي نصر في غيره من المعادن و هو الذي نصابه عشرون ديناراً و له وجه إلا أنه بعيد. ثم قال: و ربما يقال أن خبر ابن أبي نصر مع معارضته للإجماع الذي ادعاه ابن إدريس يحتمل أن يراد فيه السؤال عن الزكاة إذ ليس صريحاً في الخمس، انتهى. و لا يخفى بعده، و لعل الحمل على الاستحباب أظهر.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨٠

٢٢- الحديث

١٤٤٢/٢٢. مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ (٧) وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ

ص: ٧٣٥

١-٩ . فى «ب ، ج ، ض ، ف» : «فقد» .

٢-١٠ . فى «ض» : «ليطيب» .

٣-١١ . فى الوافى : «وليزكوا» .

٤-١٢ . فى «ب» والوافى والتهذيب والاستبصار : «أولادهم» .

٥-١٣ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٣٦ ، ح ٣٨٢ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٥٧ ، ح ١٨٧ ، بسندهما عن محمّد بن سنان ؛ الفقيه ، ج ٢ ، ص ٤٣ ، ح ١٦٥٤ ، بإسناده عن محمّد بن مسلم . المقنعة ، ص ٢٨٠ ، مرسلأً عن محمّد بن مسلم . تفسير العياشى ، ج ٢ ، ص ٦٢ ، ح ٥٩ ، عن فيض بن أبى شيبة ، عن رجل ، عن الصادق عليه السلام مع اختلاف يسير الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٣٠ ، ح ٩٦٥١ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٤٥ ، ذيل ح ١٢٦٧٩ .

٦-١ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٤ ، ح ٣٥٦ ؛ وص ١٣٩ ، ح ٣٩٢ ، بسندهما عن محمّد بن الحسين بن أبى الخطّاب . الفقيه ، ج ٢ ، ص ٣٩ ، ح ١٦٤٤ ، مرسلأً عن أبى الحسن موسى عليه السلام ؛ المقنعة ، ص ٢٨٣ ، مرسلأً عن الصادق عليه السلام ؛ المقنع ، ص ١٧٢ ، مرسلأً عن الرضا عليه السلام ، وفى الثلاثة الأخيرة مع اختلاف يسير الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣١٩ ، ح ٩٦٣٢ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٤٩٣ ، ذيل ح ١٢٥٦٥ ؛ وص ٤٩٩ ، ذيل ح ١٢٥٧٧ .

٧-٢ . هكذا فى «ف ، بر ، بف» وحاشية «بح» . وفى «ب ، ج ، ض ، بح ، بس ، جر» والمطبوع : «محمّد بن الحسين» . والصواب ما أثبتناه ، أنظر ما قدّمناه فى الكافى ، ذيل ح ٢٥٠ و ٥٢٥ . هذا ، وقد أورد الشيخ الحرّ الخبير فى الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٠٧ ، ح ١٢٥٩٥ هكذا : «محمّد بن يعقوب ، عن محمّد بن يحيى ، عن محمّد بن الحسين ؛ وعن علىّ بن محمّد بن عبد الله ، عن سهل بن زياد جميعاً عن علىّ بن مهزيار» . والتأمّل فى سند الوسائل يقضى بأنّ الشيخ الحرّ أخذ الخبر من نسخة مصحّفة ، ففهم السند معلقاً على سابقه _ لتقدّم رواية محمّد بن يحيى عن محمّد بن الحسين فى السند السابق فى المصدر _ ، فأضاف محمّد بن يحيى إلى صدر السند ، ثمّ أضاف لفظة

«جمیعا» بعد سهل بن زیاد بتخیل وقوع التحویل فی السند ، وأن الراوی عن علی بن مهزیار اثنان ،
وهما محمد بن الحسین وسهل بن زیاد . فتأمل .

مَهْزِيَارَ ، قَالَ :

كَتَبْتُ إِلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ (١) : يَا سَيِّدِي ، رَجُلٌ دَفَعَ إِلَيْهِ مَالٌ يَحُجُّ بِهِ ، هَلْ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ الْمَالِ حِينَ
يَصِيرُ إِلَيْهِ الْخُمْسُ ، أَوْ عَلَى مَا فَضَلَ فِي يَدِهِ بَعْدَ الْحَجِّ ؟ فَكَتَبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «لَيْسَ عَلَيْهِ الْخُمْسُ»
(٢).

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

علی بن مهزیار گوید: بحضرت نوشتم: آقای من! مردیست که باو پولی داده اند تا با آن حج گزارد؟
آیا از همه پول زمانی که بدست او آمد باید خمس بدهد یا از آنچه بعد از گزاردن حج زیاد می آید؟
حضرت نوشت: خمس بر او واجب نیست.

ترجمه مصطفوی ؛ ج ۲ ، ص ۵۰۳

[ترجمه کمره ای] :

۲۲- علی بن مهزیار گوید: به او نوشتم: ای آقایم، مردی است که به او مالی داده اند تا با آن حج
کند، آیا در اصل این مالی که برای او داده اند تا بحج رود، وقتی به دست او رسید خمس واجب است

و یا آنکه اگر از هزینه او زیاد آمد، در آن زیادی خمس هست؟ در جواب نوشت که: خمس بر او نیست.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۱

[ترجمه آیت الهی]:

۲۲- علی بن مهزیار گوید: به او نوشتم: ای آقایم، مردی است که به او مالی داده اند تا با آن حج کند، آیا در اصل این مالی که به او داده اند تا بحج رود، خمس واجب است و یا آنکه اگر از هزینه او زیاد آمد، در آن زیادی خمس هست؟ در جواب نوشت که: خمس بعهدۀ او نیست.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: ضعیف علی المشهور. والمسؤول عنه يحتمل الرضا والجواد والهادی علیهم السلام و هذا ینافی ما هو المشهور من وجوب الخمس فی جمیع المكاسب، وربما تحمل الروایة علی ما إذا لم یبق بعد مؤونة السنة شیء.

۲۳- الحدیث

۱۴۴۳/۲۳. سَهْلُ بْنُ زِيَادٍ (۳)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ، قَالَ:

سَرَّحَ (۴) الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصِلَةٍ إِلَى أَبِي، فَكَتَبَ (۵) إِلَيْهِ أَبِي: هَلْ عَلَيَّ فِيمَا سَرَّحْتَ إِلَيَّ خُمْسٌ؟ فَكَتَبَ إِلَيْهِ: «لَا خُمْسَ عَلَيْكَ (۶) فِيمَا سَرَّحَ بِهِ صَاحِبُ الْخُمْسِ». (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن حسین عبد ربه گوید: حضرت رضا علیه السلام صله و هدیہ ئی برای پدرم فرستاد. پدرم بحضرت نوشت: آنچه برایم فرستاده ئی خمس دارد؟ حضرت باو نوشت: آنچه صاحب خمس برای تو می فرستد خمس ندارد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۳- از علی بن الحسین بن عبد ربه، گفت که امام رضا (علیه السلام) یک صله ای برای پدرم روانه کرد، پس پدرم به آن حضرت نوشت: آیا در آنچه شما برای من فرستادید، خمس واجب است؟ در پاسخ به او نوشت: بر تو خمس واجب نیست در آنچه صاحب خمس برای تو روانه کرده است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲۳- علی بن الحسین بن عبد ربه، گفت که امام رضا علیه السلام جایزه ای برای پدرم فرستاد پس پدرم به آن حضرت نوشت: آیا در آنچه شما برای من فرستادید، خمس واجب است؟ در پاسخ به آن نوشت: بر تو خمس واجب نیست در آنچه صاحب خمس برای تو روانه کرده است.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی]:

: کالسابق ویدل علی أنه لا خمس فیما وهبه الإمام أو أهده إلیه أو تصدق به علیه، ولا یدل علی أنه لا خمس فی هذه الأمور إذا وصلت إلیه من غیر جهة الإمام علیه السلام بل یدل بمفهومه علی

الوجوب كما هو مختار أبي الصلاح حيث قال فى الكافى فيما فرض فيه الخمس: و ما فضل من
مئونة الحول على الاقتصاد من كل مستفاد بتجارة أو صناعة أو زراعة أو إجارة أو هبة أو صدقة أو
ميراث أو غير ذلك من وجوه الإفادة، انتهى. و التسريح: الإرسال.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨١

٢٤- الحديث

١٤٤٤/٢٤. سَهْلٌ (٨)، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيِّ (٩)، قَالَ:

ص: ٧٣٦

-
- ١-٣. وفى مرآة العقول: «والمسؤول عنه يحتمل الرضا والجواد والهادى عليهم السلام».
 - ٢-١. الوافى، ج ١٠، ص ٣١٧، ح ٩٦٣١؛ الوسائل، ج ٩، ص ٥٠٧، ح ١٢٥٩٥.
 - ٣-٢. السند معلق على سابقه. ويروى عن سهل بن زياد: محمد بن الحسن وعلّى بن محمد.
 - ٤-٣. يجوز فيه وفيما يأتى التخفيف والتشديد. وسرّحت فلانا إلى موضع كذا، أى أرسلته.
 - الصحاح، ج ١، ص ٣٧٤ (سرح).
 - ٥-٤. فى «بف» والوافى: «وكتب».
 - ٦-٥. فى الوافى: - «عليك».
 - ٧-٦. الوافى، ج ١٠، ص ٣١٧، ح ٩٦٣٠؛ الوسائل، ج ٩، ص ٥٠٨، ح ١٢٥٩٦.
 - ٨-٧. فى «ض»: + «بن زياد». هذا، ووقوف التعليق فى السند واضح.

۹-۸. هکذا فی «بس». وفی «ب، ج، ض، ف، بح، بر، بف، جر» والمطبوع: «الهمدانی». وإبراهیم هذا، هو إبراهیم بن محمد الهمدانی الوکیل بناحیة همذان هو وجمع من أولاده. راجع: رجال النجاشی، ص ۳۴۴، الرقم ۹۲۸.

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَقْرَأَنِي عَلِيُّ بْنُ مَهْزِيَارٍ كِتَابَ أَبِيكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيمَا أَوْجَبَهُ عَلِيٌّ أَصْحَابِ الضِّيَاعِ (۱): نِصْفُ السُّدُسِ بَعْدَ الْمَوْءُونَةِ، وَ أَنَّهُ لَيْسَ عَلِيٌّ مَنْ لَمْ تَقُمْ (۲) ضَيْعَتُهُ بِمَوْءُونَتِهِ (۳) نِصْفُ السُّدُسِ وَ لَا غَيْرُ ذَلِكَ، فَاخْتَلَفَ (۴) مَنْ قَبَلْنَا فِي ذَلِكَ، فَقَالُوا: يَجِبُ عَلِيٌّ الضِّيَاعِ الْخُمْسُ بَعْدَ الْمَوْءُونَةِ، مَوْءُونَةُ (۵) الضِّيَعَةِ وَ خَرَجِهَا، لَا مَوْءُونَةَ الرَّجُلِ وَ عِيَالِهِ.

فَكَتَبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «بَعْدَ مَوْءُونَتِهِ وَ (۶) مَوْءُونَةَ عِيَالِهِ، وَ بَعْدَ خَرَجِ السُّلْطَانِ». (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابراهیم بن محمد همدانی گوید: بحضرت ابو الحسن علیه السلام نوشتم: علی بن مهزیار نامه پدر شما را برای من خواند که: آنچه واجبست بر باغداران بعد از وضع مخارج، یک دوازدهم است و کسی که عایدی مزرعه و باغش مخارجش را کفاف ندهد، نه یک دوازدهم بر او واجبست و نه چیز دیگر، و مردمی که نزد ما هستند در این باره اختلاف دارند و میگویند: بر مزارع خمس واجبست بعد از وضع مخارج، یعنی مخارج زراعت و خراج نه آنکه مخارج خود زارع و خانواده اش. حضرت در جواب نوشت: مقصود بعد از مخارج خانواده و خراج سلطان است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۴- از ابراهیم بن محمد همدانی، گفت: من به امام هادی (علیه السلام) نوشتم که: علی بن مهزیار نامه پدرت را برای من خوانده که آنچه را بر صاحبان مزارع واجب دانسته، نصف یک ششم است، پس از رد مخارج و نوشته است کسی که در آمد مزرعه اش، کفایت مخارج او را نکند، نصف یک ششم و جز آن بر او نیست و کسانی که نزد ما هستند، در معنی مضمون این نامه اختلاف دارند، گویند: در درآمد مزارع و باغات، خمس بعد از اخراج مخارج است و مقصود از مخارج، مخارج خود مزرعه است و خراج و مالیاتی که باید داد، نه مخارج خود شخص و عیال او، امام در پاسخ نوشت که: یعنی پس از مخارج خود و عیالش و بعد از خراج سلطان.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۳

[ترجمه آیت الهی]:

۲۴- ابراهیم بن محمد همدانی، گفت: من به امام هادی علیه السلام نوشتم که: علی ابن مهزیار نامه پدرت را برای من خوانده که آنچه را بر صاحبان مزارع واجب دانسته، نصف یک ششم و جز آن بر او نیست و کسانی که نزد ما هستند، در معنی مضمون این نامه، اختلاف دارند، گویند: درآمد مزارع و باغات، بعد از اخراج مخارج خمس دارد و مقصود از مخارج، مخارج خود مزرعه است و خراج مالیاتی که باید داد، نه مخارج خود شخص و عیال او، امام در پاسخ نوشت که: یعنی پس از مخارج خود و عیال و بعد از خراج سلطان.

ترجمه آیت الهی؛ ج ۲، ص ۸۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

كالسابق و أبو الحسن هو الثالث عليه السلام كتاب أبيك هذا إشارة إلى كتاب طويل رواه فى التهذيب بسند صحيح عن على بن مهزيار أنه كتب إليه أبو جعفر أى الجواد عليه السلام فى سنة عشرين و مائتين و قال فى آخره: فأما الذى أوجب من الضياع و الغلات فى كل عام فهو نصف السدس ممن كانت ضيعته تقوم بمثوته و من كانت ضيعته لا تقوم بمثوته فليس عليه نصف سدس و لا غير ذلك. فاختلف من قبلنا أى من الشيعة و ذكر أحد طرفى الخلاف و يظهر منه الطرف الآخر و هو ما أثبتته الإمام عليه السلام، و إنما اكتفى عليه السلام من حقه و هو الخمس بنصف السدس تخفيفا على شيعته فى زمان استيلاء المخالفين، كما أنهم قد و هبوا الجميع لشيعتهم فى بعض الأزمنة لتلك العلة. و قد كتب عليه السلام فى هذا الكتاب الطويل أن موالى أسأل الله صلاحهم أو بعضهم قصرُوا فيما يجب عليهم، فعلمت ذلك فأحببت أن أظهرهم و أزكيهم بما فعلت فى عامى هذا من أمر الخمس، إلى قوله عليه السلام: و لم أوجب عليهم فى كل عام، و لا أوجب عليهم إلا الزكاة التى فرضها الله تعالى عليهم، و إنما أوجب عليهم الخمس فى سنتى هذه فى الذهب و الفضة التى قد حال عليها الحول و لم أوجب ذلك عليهم فى متاع و لا أبنية و لا دواب و لا خدم و لا ربح ربحه فى تجارة و لا ضيعة إلا ضيعة سأفسر لك أمرها تخفيفا منى عن موالى و منا منى عليهم لما يغتال السلطان من أموالهم، و لما ينوبهم فى ذاتهم فأما الغنائم و الفوائد فهى واجبة عليهم فى كل عام، إلى آخر الخبر. و قال المحقق الشيخ حسن نور الله ضريحه فى المنتقى بعد إيراد هذا الخبر، قلت: على ظاهر هذا الحديث عدة إشكالات ارتاب فيها بعض الواقفين عليه، و نحن نذكرها مفصلة ثم نحلها بما يزيل عنه الارتباب بعون الله سبحانه. الإشكال الأول: أن المعهود المعروف من أحوال الأئمة عليهم السلام أنه خزنة العلم و حفظة الشرع يحكمون بما استودعهم الرسول عليهم السلام و أنهم لا يغيرون الأحكام بعد انقطاع الوحي أو انسداد باب النسخ فكيف يستقيم قوله عليه السلام فى

هذا الحديث: أوجبت في سنتي هذه ولم أوجب ذلك عليهم في كل عام، إلى غير ذلك من العبارات الدالة على أنه عليه السلام يحكم في هذا الحق بما شاء و اختار. الثانى: أن قوله عليه السلام لا أوجب عليهم إلا الزكاة التى فرضها الله عليهم ينافيه قوله بعد ذلك: فأما الغنائم و الفوائد فهى واجبة عليهم فى كل عام. الثالث: أن قوله: وإنما أوجبت عليهم الخمس فى سنتى هذه من الذهب و الفضة التى حال عليها الحول خلاف المعهود إذا الحول يعتبر فى وجوب الزكاة فى الذهب و الفضة لا الخمس، و كذا قوله: و لم أوجب ذلك عليهم فى متاع و لا أبنية و لا دواب و لا خدم فإن تعلق الخمس بهذه الأشياء غير معروف. الرابع: الوجه فى الاقتصار على نصف السدس غير ظاهر بعد ما علم من وجوب الخمس فى الضياع التى تحصل منها المئونة. فاعلم أن الإشكال الأول مبنى على ما اتفقت فيه كلمة المتأخرين من استواء جميع أنواع الخمس فى المصروف و نحن نطالبهم بدليله و نضائجهم فى بيان مأخذ هذه التسوية، كيف و فى الأخبار التى بها تمسكهم و عليها اعتمادهم ما يؤذن بخلافها، بل بالاختلاف كخبر أبى على بن راشد، و يعزى إلى جماعة من القدماء فى هذا الباب ما يليق أن يكون ناظرا إلى ذلك و فى خبر لا يخلو من جهالة فى الطريق تصريح به أيضا فهو عاضد للصحيح، فإذا قام احتمال الخلاف فضلا عن إيضاح سبيله باختصاص بعض أنواع الخمس بالإمام فهذا الحديث منخرج عليه و شاهد به، و إشكال نسبة الإيجاب فيه بالإثبات و النفى إلى نفسه عليه السلام مرتفع معه، فإن له التصرف فى ماله بأى وجه شاء أخذا و تركا. و بهذا ينحل الإشكال الرابع أيضا فإنه فى معنى الأول و إنما يتوجه السؤال عن وجه الاقتصار على نصف السدس بتقدير عدم استحقاقه عليه السلام للكل. و أما الإشكال الثانى فمنشأه نوع إجمال فى الكلام اقتضاه تعلقه بأمر معهود بين المخاطب و بينه عليه السلام كما يدل عليه قوله: بما فعلت فى عامى هذا، و سوق الكلام يشير إلى البيان و ينبه على أن الحصر فى الزكاة إضافى مختص بنحو الغلات و نحوها، بل هو مقصور على ما سواها و يقرب أن يكون قوله: و الجائزة و ما عطف عليه إلى آخر هذا الكلام، تفسيراً للفائدة أو تنبيها على نوعها، و لا ريب فى مغايرته لنحو الغلات التى هى متعلق الحصر هناك. ثم أن فى هذه التفرقة بمعونة ملاحظة الاستشهاد بالآية، و قوله بعد ذلك: فليتعمد لإيصاله و لو بعد حين دلالة واضحة على ما قلناه من اختلاف حال أنواع الخمس و أن خمس الغنائم و نحوها مما يستحقه أهل

الآية ليس للإمام أن يرفع فيه و يضعه على حد ماله فى خمس ماله فى خمس الغلات و ما ذاك إلا للاختصاص هناك و الاشتراك هنا. و بقى الكلام على الإشكال الثالث و محصله أن الأشياء التى عددها عليه السلام فى إيجابه للخمس و نفيه أراد به ما يكون محصلا بما يجب له فيه الخمس، فاقصر فى الأخذ على ما حال عليه الحول من الذهب و الفضة لأن ذلك إمارة الاستغناء عنه فليس فى الأخذ منه ثقل على من هو بيده و ترك الفرض لهم فى بقية الأشياء المعدودة طلبا للتخفيف كما نبه عليه، انتهى كلامه رفع الله مقامه و هو فى غاية الدقة و المتانة.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨٢

٢٥- الحديث

١٤٤٥/٢٥. سَهْلٌ (٨)، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ (٩) الطَّبْرِيُّ، قَالَ:

كَتَبَ (١٠) رَجُلٌ مِنْ تَجَارِ فَارِسَ مِنْ (١١) بَعْضِ مَوَالِي أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَسْأَلُهُ الْأَعْدَنَ فِي الْخُمْسِ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ كَرِيمٌ، ضَمِنَ عَلَيَّ الْعَمَلَ الثَّوَابَ، ١ / ٥٤٨

وَعَلَى الضَّيِّقِ الْهَمَّ (١٢)، لَا يَحِلُّ مَالٌ إِلَّا مِنْ وَجْهِ ...»

ص: ٧٣٧

١- ٩. فى «ب» وحاشية «ج، بس»: «المتاع». وفى «بر»: «و».

٢- ١٠. فى «ف» وحاشية «بر» والوافى: «لم يقم». وفى «بر، بف، بس»: «لم يعمر».

٣- ١١. فى «بر»: «لمؤونته».

٤-١٢ . فى الوافى : «واختلف» .

٥-١٣ . فى الوافى : - «مؤونة» .

٦-١ . فى «بر» : - «و» .

٧-٢ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢٣ ، ح ٣٥٤ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٥٥ ، ح ١٨٣ ، بسندهما عن إبراهيم بن محمد الهمداني . وفى التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٤١ ، ضمن الحديث الطويل ٣٩٨ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٦٠ ، ضمن الحديث الطويل ١٩٨ ، بسند آخر عن عليّ بن مهزيار ، عن الباقر عليه السلام ، وفيهما تفصيل مكاتبتة عليه السلام الوافى ، ج ١٠ ، ص ٣٢٠ ، ح ٩٦٣٦ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٠٠ ، ذيل ح ١٢٥٨٢ .

٨-٣ . فى «بر ، بف» : + «بن زياد» . والسند معلق على سند الحديث ٢٣ .

٩-٤ . فى «ب ، بر ، بف» : «يزيد» . والمذكور فى رجال الطوسى ، ص ٣٦٥ ، الرقم ٥٤٠٣ : محمد بن زيد الطبرى فى أصحاب الرضا عليه السلام .

١٠-٥ . فى «بف» : + «إلى» .

١١-٦ . فى الوافى : «من _ إلى خ ل _» .

١٢-٧ . فى الوافى : «لعله عليه السلام عبّر عن مخالفة الله التى منها منع الخمس بالضيق ؛ لأنّ الباعث عليها ضيق الصدر ، وهو الذى يدعو إلى خوف الفقر وسوء الظنّ بالله فى إعطاء الرزق . وهذه الخصال بعينها هى الباعثة على الهمّ ؛ وعلى ذلك نبّه قوله عليه السلام : إنّ الله واسع كريم ؛ وقوله : فإنّ إخراج رزقكم» .

أَحَلَّهُ (١) اللَّهُ ، وَ (٢) إِنَّ الْخُمْسَ عَوْنًا عَلَى دِينِنَا (٣) ، وَ عَلَى عِيَالِنَا (٤) ، وَ عَلَى مَوَالِينَا (٥) ، وَ مَا نَبَذَلُهُ (٦) وَ نَشْتَرِي مِنْ أَعْرَاضِنَا مِمَّنْ نَحَافُ (٧) سَطْوَتَهُ ، فَ لَا تَزُؤُوهُ (٨) عَنَّا ، وَ لَا تَحْرِمُوا أَنْفُسَكُمْ دُعَاءَنَا (٩) مَا قَدَرْتُمْ عَلَيْهِ ؛ فَإِنَّ إِخْرَاجَهُ مِفْتَاحُ رِزْقِكُمْ ، وَ تَمْحِصُ (١٠) ذُنُوبِكُمْ ، وَ مَا تَمْهَدُونَ (١١) لِأَنْفُسِكُمْ لِيَوْمِ فَاقَتِكُمْ ، وَ الْمُسْلِمُ مَنْ يَقِي لِلَّهِ بِمَا (١٢) عَهْدَ (١٣) إِلَيْهِ ، وَ لَيْسَ الْمُسْلِمُ مَنْ أَجَابَ بِاللِّسَانِ وَ خَالَفَ بِالْقَلْبِ ؛ وَ السَّ-لَامُ . (١٤)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

ابراهیم بن محمد همدانی گوید: بحضرت ابو الحسن علیه السلام نوشتم: علی بن مهزیار نامه پدر شما را برای من خواند که: آنچه واجبست بر باغداران بعد از وضع مخارج، یک دوازدهم است و کسی که عایدی مزرعه و باغش مخارجش را کفاف ندهد، نه یک دوازدهم بر او واجبست و نه چیز دیگر، و مردمی که نزد ما هستند در این باره اختلاف دارند و میگویند: بر مزارع خمس واجبست بعد از وضع مخارج، یعنی مخارج زراعت و خراج نه آنکه مخارج خود زارع و خانواده اش. حضرت در جواب نوشت: مقصود بعد از مخارج خانواده و خراج سلطان است.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۳

[ترجمه کمره ای]:

۲۴- از ابراهیم بن محمد همدانی، گفت: من به امام هادی (علیه السلام) نوشتم که: علی بن مهزیار نامه پدرت را برای من خوانده که آنچه را بر صاحبان مزارع واجب دانسته، نصف یک ششم است، پس از رد مخارج و نوشته است کسی که در آمد مزرعه اش، کفایت مخارج او را نکند، نصف یک ششم و جز آن بر او نیست و کسانی که نزد ما هستند، در معنی مضمون این نامه اختلاف دارند، گویند: در درآمد مزارع و باغات، خمس بعد از اخراج مخارج است و مقصود از مخارج، مخارج خود مزرعه است و خراج و مالیاتی که باید داد، نه مخارج خود شخص و عیال او، امام در پاسخ نوشت که: یعنی پس از مخارج خود و عیالش و بعد از خراج سلطان.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۳۳

[ترجمه آیت الهی] :

۲۴- ابراهیم بن محمد همدانی، گفت: من به امام هادی علیه السلام نوشتم که: علی ابن مهزیار نامه پدرت را برای من خوانده که آنچه را بر صاحبان مزارع واجب دانسته، نصف یک ششم و جز آن بر او نیست و کسانی که نزد ما هستند، در معنی مضمون این نامه، اختلاف دارند، گویند: درآمد مزارع و باغات، بعد از اخراج مخارج خمس دارد و مقصود از مخارج، مخارج خود مزرعه است و خراج مالیاتی که باید داد، نه مخارج خود شخص و عیال او، امام در پاسخ نوشت که: یعنی پس از مخارج خود و عیال و بعد از خراج سلطان.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۷

شرح

[شرح علامه مجلسی] :

کالسابق و أبو الحسن هو الثالث علیه السلام کتاب أبیك هذا إشارة إلى کتاب طویل رواه فی التهذیب بسند صحیح عن علی بن مهزیار أنه كتب إليه أبو جعفر أي الجواد علیه السلام فی سنة عشرين و مائتين و قال فی آخره: فأما الذی أوجب من الضیاع و الغلات فی کل عام فهو نصف السدس ممن كانت ضیعته تقوم بمئوته و من كانت ضیعته لا تقوم بمئوته فلیس علیه نصف سدس و لا غیر ذلك. فاختلف من قبلنا أي من الشیعة و ذکر أحد طرفی الخلاف و یظهر منه الطرف الآخر

و هو ما أثبتته الإمام عليه السلام، و إنما اكتفى عليه السلام من حقه و هو الخمس بنصف السدس تخفيفاً على شيعته فى زمان استيلاء المخالفين، كما أنهم قد و هبوا الجميع لشيعتهم فى بعض الأزمنة لتلك العلة. و قد كتب عليه السلام فى هذا الكتاب الطويل أن موالى أسأل الله صلاحهم أو بعضهم قصرُوا فيما يجب عليهم، فعلمت ذلك فأحببت أن أظهرهم و أزكيهم بما فعلت فى عامى هذا من أمر الخمس، إلى قوله عليه السلام: و لم أوجب عليهم فى كل عام، و لا أوجب عليهم إلا الزكاة التى فرضها الله تعالى عليهم، و إنما أوجب عليهم الخمس فى سنتى هذه فى الذهب و الفضة التى قد حال عليها الحول و لم أوجب ذلك عليهم فى متاع و لا أبنية و لا دواب و لا خدم و لا ربح ربحه فى تجارة و لا ضيعة إلا ضيعة سأفسر لك أمرها تخفيفاً منى عن موالى و منا منى عليهم لما يغتال السلطان من أموالهم، و لما ينوبهم فى ذاتهم فأما الغنائم و الفوائد فهى واجبة عليهم فى كل عام، إلى آخر الخبر. و قال المحقق الشيخ حسن نور الله ضريحه فى المنتقى بعد إيراد هذا الخبر، قلت: على ظاهر هذا الحديث عدة إشكالات ارتاب فيها بعض الواقفين عليه، و نحن نذكرها مفصلة ثم نحلها بما يزيل عنه الارتباب بعون الله سبحانه. الإشكال الأول: أن المعهود المعروف من أحوال الأئمة عليهم السلام أنه خزنة العلم و حفظة الشرع يحكمون بما استودعهم الرسول عليهم السلام و أنهم لا يغيرون الأحكام بعد انقطاع الوحي أو انسداد باب النسخ فكيف يستقيم قوله عليه السلام فى هذا الحديث: أوجب فى سنتى هذه و لم أوجب ذلك عليهم فى كل عام، إلى غير ذلك من العبارات الدالة على أنه عليه السلام يحكم فى هذا الحق بما شاء و اختار. الثانى: أن قوله عليه السلام لا أوجب عليهم إلا الزكاة التى فرضها الله عليهم ينافيه قوله بعد ذلك: فأما الغنائم و الفوائد فهى واجبة عليهم فى كل عام. الثالث: أن قوله: و إنما أوجب عليهم الخمس فى سنتى هذه من الذهب و الفضة التى حال عليها الحول خلاف المعهود إذا الحول يعتبر فى وجوب الزكاة فى الذهب و الفضة لا الخمس، و كذا قوله: و لم أوجب ذلك عليهم فى متاع و لا أبنية و لا دواب و لا خدم فإن تعلق الخمس بهذه الأشياء غير معروف. الرابع: الوجه فى الاقتصار على نصف السدس غير ظاهر بعد ما علم من وجوب الخمس فى الضياع التى تحصل منها المئونة. فاعلم أن الإشكال الأول مبنى على ما اتفقت فيه كلمة المتأخرين من استواء جميع أنواع الخمس فى المصروف و نحن نطالبهم بدليله و

نضائهم فى بيان مأخذ هذه التسوية، كيف و فى الأخبار التى بها تمسكهم و عليها اعتمادهم ما يؤذن بخلافها، بل بالاختلاف كخبر أبى على بن راشد، و يعزى إلى جماعة من القدماء فى هذا الباب ما يلىق أن يكون ناظرا إلى ذلك و فى خبر لا يخلو من جهالة فى الطريق تصريح به أيضا فهو عاضد للصحيح، فإذا قام احتمال الخلاف فضلا عن إيضاح سبيله باختصاص بعض أنواع الخمس بالإمام فهذا الحديث منخرج عليه و شاهد به، و إشكال نسبة الإيجاب فيه بالإثبات و النفى إلى نفسه عليه السلام مرتفع معه، فإن له التصرف فى ماله بأى وجه شاء أخذا و تركا. و بهذا ينحل الإشكال الرابع أيضا فإنه فى معنى الأول و إنما يتوجه السؤال عن وجه الاقتصار على نصف السدس بتقدير عدم استحقاقه عليه السلام للكل. و أما الإشكال الثانى فمنشأه نوع إجمال فى الكلام اقتضاه تعلقه بأمر معهود بين المخاطب و بينه عليه السلام كما يدل عليه قوله: بما فعلت فى عامى هذا، و سوق الكلام يشير إلى البيان و ينبه على أن الحصر فى الزكاة إضافى مختص بنحو الغلات و نحوها، بل هو مقصور على ما سواها و يقرب أن يكون قوله: و الجائزة و ما عطف عليه إلى آخر هذا الكلام، تفسيراً للفائدة أو تنبيها على نوعها، و لا ريب فى مغايرته لنحو الغلات التى هى متعلق الحصر هناك. ثم أن فى هذه التفرقة بمعونة ملاحظة الاستشهاد بالآية، و قوله بعد ذلك: فليتعمد لإيصاله و لو بعد حين دلالة واضحة على ما قلناه من اختلاف حال أنواع الخمس و أن خمس الغنائم و نحوها مما يستحقه أهل الآية ليس للإمام أن يرفع فيه و يضعه على حد ماله فى خمس ماله فى خمس الغلات و ما ذاك إلا للاختصاص هناك و الاشتراك هنا. و بقى الكلام على الإشكال الثالث و محصله أن الأشياء التى عددها عليه السلام فى إيجابه للخمس و نفيه أراد به ما يكون محصلا بما يجب له فيه الخمس، فاقصر فى الأخذ على ما حال عليه الحول من الذهب و الفضة لأن ذلك إمارة الاستغناء عنه فليس فى الأخذ منه ثقل على من هو بيده و ترك الفرض لهم فى بقية الأشياء المعدودة طلبا للتخفيف كما نبه عليه، انتهى كلامه رفع الله مقامه و هو فى غاية الدقة و المتانة.

٢٦- الحديث

١٤٤٦/٢٦. وَبِهَذَا الْأَسْنَادِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ (١٥) ، قَالَ :

قَدِمَ قَوْمٌ مِنْ خُرَّاسَانَ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَسَأَلُوهُ أَنْ يَجْعَلَهُمْ فِي حِلٍّ مِنَ الْخُمْسِ ، فَقَالَ : « مَا أَمَحَلَّ (١٦) هَذَا! تَمَحَّضُونَا (١٧) » ***

ص: ٧٣٨

-
- ١- ٨ . فى «بح» : «أحلّ» .
 - ٢- ٩ . فى الوافى والمقنعة والتهذيب والاستبصار والوسائل : - «و» .
 - ٣- ١٠ . فى مرآة العقول : «على ديننا ، بكسر المهملة ... أو بفتحها ، أى على أداء ديننا» .
 - ٤- ١١ . فى مرآة العقول : «عياننا» .
 - ٥- ١٢ . فى الوسائل : «أموالنا» .
 - ٦- ١٣ . فى الوافى والمقنعة والتهذيب : «وما نبذل» .
 - ٧- ١٤ . فى «بر» والتهذيب : «تخاف» .
 - ٨- ١٥ . فى «ب ، ف» : «ولا تزووه» . وفى «ض» : «فلا تردّوه» . وزويت الشيء : جمعته وقبضته . الصحاح ، ج ٦ ، ص ٢٣٦٩ (زوا) .
 - ٩- ١ . فى «ج» : «دعانا» .
 - ١٠- ٢ . أصل المَحْص : التخليص ، ومنه تمحيص الذنوب ، أى إزالتها . النهاية ، ج ٤ ، ص ٣٠٢ (محص) .
 - ١١- ٣ . «المهاد» : الفراش . يقال : مهّدتُ الفراشَ مهداً ، إذا بسطته ووطّأته . ومهّدتُ الأمرَ تمهيداً : ووطّأته وسهّلته . والمراد هنا : ما تهيّئون . مجمع البحرين ، ج ٣ ، ص ١٧٢٩ (مهد) .
 - ١٢- ٤ . فى «بح» : «وبما» .

۱۳-۵. فی الوافی والتهدیب والاستبصار : «عاهد» .

۱۴-۶. التهدیب، ج ۴، ص ۱۳۹، ح ۳۹۵؛ والاستبصار، ج ۲، ص ۵۹، ح ۱۹۵، یاسنادهما عن محمّد بن یزید الطبری . المقنعة، ص ۲۸۳، مرسلًا عن محمّد بن یزید الطبری الوافی، ج ۱۰، ص ۳۳۴، ح ۹۶۵۶؛ الوسائل، ج ۹، ص ۵۳۸، ح ۱۲۶۶۵ .

۱۵-۷. محمّد بن زید : هو الطبری المذكور فی السند السابق، فالمراد بهذا الإسناد واضح .

۱۶-۸. قولهم : ما أمحل هذا : إنکارٌ لوقوعه . مجمع البحرین، ج ۳، ص ۱۶۷۷ (محل) .

۱۷-۹. احتمال المجلسی كونه من المحض أو الإمحاض ؛ حیث قال فی مرآة العقول : «والمحض والإمحاض : الإخلاص، والباء فی «بالمودّة» زائدة للتقویة» . وراجع : أيضا : المصباح المنیر، ص ۵۶۵ . قال فی النحو الوافی، ج ۱، ص ۱۶۳ : «هنا لغة تحذف نون الرفع بلا جازم وناصب، فلا یلزم شدّ النون» .

بِالْمَوَدَّةِ (۱) بِالسِّنِّتِكُمْ، وَتَزُورُونَ عَنَّا حَقًّا (۲) جَعَلَهُ اللَّهُ لَنَا وَجَعَلْنَا لَهُ، وَهُوَ الْخُمْسُ (۳)، لَا نَجْعَلُ، لَا نَجْعَلُ، (۴) لَا نَجْعَلُ (۵) لِأَخَدٍ (۶) مِنْكُمْ فِي حِلٍّ . (۷)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی] :

جماعتی از خراسان خدمت حضرت رضا علیه السلام رسیدند و درخواست کردند که ایشان را از پرداخت خمس معاف دارد، فرمود: این چه نیرنگی است؟! بزبان خود با ما اظهار دوستی و اخلاص میکنید و حقی را که خدا برای ما قرار داده و ما را برای آن و آن خمس است، از ما دریغ میدارید!! نمیکنیم، نمیکنیم، نمیکنیم، هیچ یک از شما را معاف نمیداریم.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۴

[ترجمه کمره ای] :

۲۶- از محمد بن زید گفت: مردمی از خراسان نزد امام رضا (علیه السلام) آمدند و از آن حضرت خواهش کردند که آنان را از خمس معاف کند. در پاسخ آنها فرمود: چه بسیار این درخواست شما محال است (خدعه آمیز است ل) به زبان با ما اظهار دوستی می کنید و حق ما را از ما دریغ می دارید که خدا آن را برای ما مقرر داشته است و ما را برای آن گذاشته است که آن همان خمس است. قرار ندهیم، قرار ندهیم، قرار ندهیم هیچ کدام از شما را در حلیت.

ترجمه کمره ای ؛ ج ۳ ، ص ۶۳۵

[ترجمه آیت الهی] :

۲۶- محمد بن زید گفت: مردمی از خراسان نزد امام رضا علیه السلام آمدند و از آن حضرت خواهش کردند که آنان را از خمس معاف کند.

در پاسخ آنها فرمودند: چه بسیار این درخواست شما محال است نیرنگ آمیز است به زبان با ما اظهار دوستی می کنید و حق ما را از ما دریغ می دارید که خدا آن را برای ما مقرر داشته است و ما را برای آن گذاشته است که آن همان خمس است. و هیچکدام از شما را معاف نکنیم.

ترجمه آیت الهی ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: كالسابق. ما أمحل هذا كأنه من المحال أو من المحل بمعنى الكيد و المكر، و الأول و إن كان أظهر معنى فإن الجميع بين الضدين محال، لكن فيه بعد لفظاً فإن المحال من الحول لا من المحل فتأمل. و المحض و الإمحاض الإخلاص، و الباء فى بالمودة زائدة للتقوية، و فى التهذيب: المودة و جعلنا له أى واليا عليه حاكما و متصرفا فيه، و اللام فى لأحد زائدة، و فى التهذيب أحدا بدون اللام، و كذا فى المقنعة و قال المفيد قدس سره بعد إيراد الأخبار من الجانبين فى المقنعة: و اعلم أرشدك الله أن ما قدمته فى هذا الباب من الرخصة فى تناول الخمس و التصرف فيه إنما أورد فى المناكح خاصة للعلة التى سلف ذكرها فى الآثار عن الأئمة عليهم السلام لتطيب ولادة شيعتهم و لم يرد فى الأموال و ما اخترته عن المتقدم مما جاء فى التشديد فى الخمس و الاستبداد به فهو يختص الأموال، انتهى. و الشيخ نور الله مرقداه ضم إلى المناكح المساكن و المتاجر كما مر و حمل أخبار التحليل عليها، و لا بأس به.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨٦

٢٧- الحديث

١٤٤٧/٢٧. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ صَالِحُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَهْلٍ (٨) - وَكَانَ يَتَوَلَّى لَهُ الْوُفَّ بِقَمٍّ (٩) - فَقَالَ: يَا سَيِّدِي (١٠)، اجْعَلْنِي مِنْ عَشْرَةِ آلَافٍ (١١) فِي حِلٍّ؛ فَإِنِّي (١٢) أَنْفَقْتُهَا، فَقَالَ لَهُ (١٣): «أَنْتَ فِي حِلٍّ».

فَلَمَّا خَرَجَ صَالِحٌ (١٤) ، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «أَحَدُهُمْ يَثْبُ عَلَى أَمْوَالِ حَقِّ (١٥) آلِ مُحَمَّدٍ وَ
أَيْتَامِهِمْ وَ مَسَاكِينِهِمْ وَ فُقَرَاءِهِمْ (١٦) وَ أَبْنَاءَ سَبِيلِهِمْ ، فَيَأْخُذُهُ (١٧) ، ثُمَّ يَجِيءُ ، فَيَقُولُ :

ص: ٧٣٩

-
- ١- ١٠ . فى الوافى والمقنعة والتهديب والاستبصار والوسائل : «المودّة» .
٢- ١١ . فى «ف» : «حقنا» .
٣- ١٢ . فى «بس» والوسائل : - «وهو الخمس» .
٤- ١٣ . فى «ض» : - «لا نجعل لا نجعل» .
٥- ١٤ . فى «بر» : «لا يجعل» .
٦- ١٥ . الظاهر زيادة اللام فى المفعول به .
٧- ١٦ . التهديب ، ج ٤ ، ص ١٤٠ ، ص ٣٩٦ ؛ والاستبصار ، ج ٢ ، ص ٦٠ ، ح ١٩٦ ، بإسنادهما
عن محمد بن يزيد الطبرى ؛ المقنعة ، ص ٢٨٤ ، مراسلاً عن محمد بن يزيد الوافى ، ج ١٠ ، ص
٣٣٥ ، ح ٩٦٥٧ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٥٣٩ ، ح ١٢٦٦٦ .
٨- ١ . فى الغيبة : + «الهمدانى» .
٩- ٢ . فى الغيبة : - «الوقف بقم» .
١٠- ٣ . فى الغيبة : «فقال له : جعلت فداك» بدل «فقال : يا سيدي» .
١١- ٤ . فى الوافى والمقنعة والتهديب والاستبصار والغيبة : + «درهم» .
١٢- ٥ . فى الوسائل : + «قد» .
١٣- ٦ . فى الغيبة : + «أبو جعفر» .
١٤- ٧ . فى الغيبة : + «من عنده» .
١٥- ٨ . فى «ب» والوافى والمقنعة والتهديب والاستبصار والوسائل : - «حق» .
١٦- ٩ . فى الغيبة : «وفقراهم ومساكينهم» بدل «وأيتامهم ومساكينهم وفقراهم» .

۱۷- ۱۰. فی الوافی والمقنعة والتهدیب والاستبصار: «فیاخذها» .

اجْعَلْنِي فِي (۱) حِلٍّ ، اَتْرَاهُ ظَنَّ (۲) اَنِّي اَقُولُ (۳) : لَا اَفْعَلُ ، وَ اللّٰهُ لَيَسْأَلَنَّهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْ (۴)
ذَلِكَ سُوءًا لَّا حَيْثِيًّا (۵) . (۶)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

علی بن ابراهیم گوید: پدرم گفت: من خدمت امام محمد تقی علیه السلام بودم که صالح بن محمد بن سهل که متولی اوقاف قم بود، وارد شد و بحضرت عرض کرد: آقای من! آن ده هزار را بمن حلال کن، زیرا آنها را خرج کرده ام، باو فرمود: حلال باد. چون صالح بیرون رفت، امام جواد علیه السلام فرمود: شخصی باموال آل محمد و یتیمان و مساکین و فقراء و در راه ماندگان نشان میتازد و میخورد سپس می آید و میگوید: مرا حلال کن، گمان میکند من میگویم: نمیکنم؟! (من میگویم حلال باد) ولی بخدا که در روز قیامت خدا از آنها بدون مسامحه سؤال خواهد کرد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۴

[ترجمه کمره ای]:

۲۷- علی بن ابراهیم از پدرش، گفت: من نزد امام جواد (علیه السلام) بودم که صالح بن محمد بن سهل نزد آن حضرت آمد و او در قم برای آن حضرت متصدی وقف بود و به آن حضرت عرض کرد: ای آقای من، مرا از ده هزار حلال کن که من آن را خرج کردم، به او فرمود: بر تو حلال، و چون صالح بیرون رفت، ابو جعفر (علیه السلام) فرمود: یکی از این مردم بر اموال آل محمد و ایتام و

مستمندان آنها و فقرايشان و ابناءى سبيلشان بر مى جهد و آن را مى خورد و مى برد و سپس نزد من مى آيد و مى گويد: مرا حلال كن. آيا به نظر تو مى پندارد كه من مى گويم: حلالت نمى كنم؟ به خدا كه در روز رستاخيز، خداوند فوراً از آنها بازخواست مى كند.

ترجمه كمره اى ؛ ج ۳ ، ص ۶۳۵

[ترجمه آيت اللهى]:

۲۷- على بن ابراهيم از پدرش گفت: من نزد امام جواد عليه السلام بودم كه صالح بن محمد بن سهل نزد آن حضرت آمد و او در قم براى آن حضرت متولى اوقاف بود و به آن حضرت عرض كرد: اى آقاى من، مرا از ده هزار حلال كن كه من آن را خرج كردم، به او فرمود: بر تو حلال، و چون صالح بيرون رفت، ابو جعفر عليه السلام فرمود: يكي از اين مردم بر اموال آل محمد و ايتام و مستمندان آنها و فقرايشان و ابناءى سبيلشان مى تازد و مى خورد و سپس مى آيد و مى گويد مرا حلال كن گمان دارد من مى گويم نمى كنم (من مى گويم حلالت باد) بخدا سوگند كه خداوند روز قيامت بدون گذشت از آنها بازخواست خواهد كرد.

ترجمه آيت اللهى ؛ ج ۲ ، ص ۸۴۹

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: حسن كالسابق. و كان يتولى له الوقف فى نسخ الكتاب و أكثر نسخ التهذيب و المقنعة له الوقف فىكون من وكلائه عليه السلام على أوقاف قم، و لا مناسبة له بالباب إلا أن يقال يناسبه من حيث عموم الجواب و ليس له فى بعض نسخ التهذيب، فىحتمل أن يكون السؤال للخمس الذى وجب عليه فى نمائه أو فى أصل الوقف حيث كان مما له عليه السلام فيه مدخل إما بخصوصه أو للولاية العامة عشرة آلاف أى من الدراهم و يحتمل الدنانير حق آل محمد هو ما يخص الإمام عليه السلام من الأنفال و الخمس، و قوله: و أيتامهم إلى آخره، للنصف الآخر من الخمس، و إنما ذكر الفقراء للإشعار بأن فى آية الخمس المراد بالمساكين ما يشمل الفقراء أيضا و يدل على أن تحليله عليه السلام كان للتقية منه، و الحثيث: السريع، و كان المراد هنا مع شدة.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨٧

٢٨- الحديث

١٤٤٨/٢٨. عَلِيٌّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ الْحَلْبِيِّ، قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْعَنْبَرِ (٧) وَ غَوْصِ اللُّؤْلُؤِ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «عَلَيْهِ الْخُمْسُ»

(٨).

كَمَلَ الْجُزْءُ الثَّانِي مِنْ كِتَابِ الْحُجَّةِ مِنْ كِتَابِ الْكَافِي، وَ يَتْلُوهُ كِتَابُ الْإِيمَانِ وَ الْكُفْرِ، وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَ السَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ. (٩)

ترجمه

[ترجمه مصطفوی]:

حلبی گوید: از امام صادق علیه السلام راجع به عنبر و مرواریدی که از دریا استخراج می شود پرسیدم، فرمود: خمس دارد.

ترجمه مصطفوی؛ ج ۲، ص ۵۰۵

[ترجمه کمره ای]:

۲۸- از حلبی، گفت: پرسیدم از امام صادق (علیه السلام) از عنبر و غواصی لؤلؤ؟ فرمود: خمس، بر آن است.

ترجمه کمره ای؛ ج ۳، ص ۶۳۷

[ترجمه آیت اللهی]:

۲۸- حلبی، گفت از امام صادق علیه السلام از عنبر و غواصی لؤلؤ پرسیدم؟

فرمود: خمس دارد.

ترجمه آیت اللهی؛ ج ۲، ص ۸۵۱

شرح

[شرح علامه مجلسى]:

: كالسابق. عن العنبر أى أخذ العنبر فإنه يؤخذ من وجه الماء غالباً، و الغوص أيضا مصدر و ضمير عليه للأخذ، و الغائص أو الغوص بمعنى الغائص أى الكائن تحت الماء، فهو من إضافة الصفة إلى الموصوف، فعلى تعليلية و الضمير لكل من العنبر و اللؤلؤ.

مرآة العقول؛ ج ٦، ص ٢٨٧

ص: ٧٤٠

-
- ١- ١١. فى «بر»: «من» .
 - ٢- ١٢. فى الغيبة: «ظنّ بى» .
 - ٣- ١٣. فى الغيبة: + «له» .
 - ٤- ١٤. فى «بر»: «من» .
 - ٥- ١٥. أى متوَصِلاً. و«الحثيث»: فعيل من الحَثّ، أى يتعقّبه سريعاً، كأنّ أحدهما يطلب الآخر بسرعة. راجع: مجمع البحرين، ج ١، ص ٥٣٩ (حثّ).
 - ٦- ١٦. التهذيب، ج ٤، ص ١٤٠، ح ٣٩٧؛ الاستبصار، ج ٢، ص ٦٠، ح ١٩٧؛ الغيبة للطوسى، ص ٣٥١، ح ٣١١؛ المقنعة، ص ٢٨٤، وفى كلّها عن إبراهيم بن هاشم الوافى، ج ١٠، ص ٣٣٦، ح ٩٦٥٨؛ الوسائل، ج ٩، ص ٥٣٧، ح ١٢٦٦٤؛ البحار، ج ٥٠، ص ١٠٥، ح ٢٣.

٧-١ . «العنبر» : ضرب من الطيب معروف . قيل : إنه يخرج من قعر البحر يأكله بعض دوابه لدُسومته ، فيقذفه رجيعا فيطفو على الماء ، فتلقيه الريح إلى الساحل . مجمع البحرين ، ج ٢ ، ص ١٢٧٦ (عنبر) .

٨-٢ . التهذيب ، ج ٤ ، ص ١٢١ ، صدرح ٣٤٦ ، بسنده عن ابن أبي عمير . المقنعة ، ص ٢٨٣ ، مرسلًا وتمام الرواية فيه : «في العنبر الخمس» الوافي ، ج ١٠ ، ص ٣١١ ، ح ٩٦١٧ ؛ الوسائل ، ج ٩ ، ص ٤٩٨ ، ذيل ح ١٢٥٧٦ .

٩-٣ . في أكثر النسخ بعد كلمة . «الخمس» عبارات مختلفة .

فهرس الموضوعات

[تَمَّةُ كِتَابِ الْحِجَّةِ ٧]

الصفحة الأحاديث الضمنية-رقم عدد الأحاديث

١ _ باب ما نصّ الله عزّ وجلّ ورسوله على الأئمّة عليهم السلام واحداً فواحداً ٧٢-٧٢

٢ _ باب الإشارة و النصّ على أمير المؤمنين عليه السلام ١٩-٩٠

٣ _ باب الإشارة و النصّ على الحسن بن عليّ عليهما السلام ٣٤-٧٠

٤ _ باب الإشارة و النصّ على الحسين بن عليّ عليهما السلام ٤٣-٣٠

٥ _ باب الإشارة و النصّ على عليّ بن الحسين صلوات الله عليهما ٥٢-٤٠

٦ _ باب الإشارة و النصّ على أبي جعفر عليه السلام ٥٥-٤١

٧ _ باب الإشارة و النصّ على أبي عبد الله جعفر بن محمّد الصادق... ٥٨-٨٠

٨ _ باب الإشارة و النصّ على أبي الحسن موسى عليه السلام ٦٣-١٦٠

٩ _ باب الإشارة و النصّ على أبي الحسن الرضا عليه السلام ٧٢-١٦٢

١٠ _ باب الإشارة و النصّ على أبي جعفر الثاني عليه السلام ٩٨-١٤٠

١١ _ باب الإشارة و النصّ على أبي الحسن الثالث عليه السلام ١٠٧-٣٠

١٢ _ باب الإشارة و النصّ على أبي محمّد عليه السلام ١١٣-١٣٠

ص: ٧٤١

١٣ _ باب الإشارة و النصّ إلى صاحب الدار عليه السلام ١٢٢-٦٠

١٤ _ باب في تسمية من رآه عليه السلام ١٢٥-١٥١

١٥ _ باب في النهي عن الاسم ١٣٥-٤٠

١٦ _ باب نادر في حال الغيبة ١٣٧-٣٠

١٧ _ باب في الغيبة ١٤٤-٣١٠

١٨ _ باب ما يفصل به بين دعوى المحقّ و المبطل في أمر الإمامة ١٦٩-١٩٣

١٩ _ باب كراهية التوقيت ٢٤١-٧٠

٢٠ _ باب التمحيص و الامتحان ٢٤٥-٦٠

٢١ _ باب أنّه من عرف إمامه لم يضرّه تقدّم هذا الأمر أو تأخّر ٢٤٩-٧٠

٢٢ _ باب من ادّعى الإمامة و ليس لها بأهل ، و من جحد الأئمّة أو... ٢٥٣-١٢٠

- ٢٣ _ باب فيمن دان الله عزّ و جلّ بغير إمام من الله جلّ جلاله ٢٥٩-٥٠
- ٢٤ _ باب من مات و ليس له إمام من أئمة الهدى و هو من الباب الأول ٢٦٤-٤٠
- ٢٥ _ باب فيمن عرف الحقّ من أهل البيت و من أنكره ٢٦٦-٤٠
- ٢٦ _ باب ما يجب على الناس عند مضيّ الإمام ٢٦٨-٣٠
- ٢٧ _ باب فى أنّ الإمام متى يعلم أنّ الأمر قد صار إليه ٢٧٣-٦٠
- ٢٨ _ باب حالات الأئمة عليهم السلام فى السنّ ٢٧٩-٨٠
- ٢٩ _ باب أنّ الإمام لا يغسله إلاّ إمام من الأئمة عليهم السلام ٢٨٥-٣٠
- ٣٠ _ باب مواليد الأئمة عليهم السلام ٢٨٧-٨١
- ٣١ _ باب خلق أبدان الأئمة و أرواحهم و قلوبهم ٢٩٨-٤١
- ٣٢ _ باب التسليم و فضل المسلمين ٣٠٢-٨٠
- ٣٣ _ باب أنّ الواجب على الناس بعد ما يقضون مناسكهم أن يأتوا الإمام... ٣٠٧-٣٠
- ٣٤ _ باب أنّ الأئمة تدخل الملائكة بيوتهم و تطأ بسطهم و... ٣١٠-٤٠
- ص: ٧٤٢
- ٣٥ _ باب أنّ الجنّ يأتهم فيسألونهم عن معالم دينهم و يتوجّهون... ٣١٣-٧١
- ٣٦ _ باب فى الأئمة عليهم السلام أنّهم إذا ظهر أمرهم حكموا بحكم داود و... ٣٢١-٥٠

- ٣٧ _ باب أنّ مستقى العلم من بيت آل محمّد عليهم السلام ٣٢٥-٢٠
- ٣٨ _ باب أنّه ليس شيء من الحقّ في يد الناس إلّا... عليهم السلام ٣٢٦-٦٠
- ٣٩ _ باب فيما جاء أنّ حديثهم صعب مستصعب ٣٣١-٥٠
- ٤٠ _ باب ما أمر النبيّ صلى الله عليه وآله بالنصيحة لأئمة المسلمين... ٣٣٦-٥١
- ٤١ _ باب ما يجب من حقّ الإمام على الرعيّة وحقّ الرعيّة على... ٣٤٢-٩١
- ٤٢ _ باب أنّ الأرض كلّها للإمام عليه السلام ٣٤٩-٨١
- ٤٣ _ باب سيرة الإمام في نفسه وفي المطعم والملبس إذا ولى الأمر ٣٥٦-٤٠
- ٤٤ _ باب نادر ٣٦٠-٤١
- ٤٥ _ باب فيه نكت ونتاج من التنزيل في الولاية ٣٦٢-٩٢١
- ٤٦ _ باب فيه نتاج وجماع من الرواية في الولاية ٤٢٣-٩٠
- ٤٧ _ باب في معرفتهم أوليائهم و التفويض إليهم ٤٢٩-٣١

أبواب التاريخ ٤٣٣

- ٤٨ _ باب مولد النبيّ صلى الله عليه وآله ووفاته ٤٣٥-٤٠٢
- ٤٩ _ باب النهي عن الإشراف على قبر النبيّ صلى الله عليه وآله ٤٧١-١٠
- ٥٠ _ باب مولد أمير المؤمنين صلوات الله عليه ٤٧٣-١٠٠
- ٥١ _ باب مولد الزهراء فاطمة عليها السلام ٤٨٨-١١٠

٥٢ _ باب مولد الحسن بن عليّ صلوات الله عليهما ٤٩٩-٦٠

٥٣ _ باب مولد الحسين بن عليّ عليهما السلام ٥٠٥-٩١

٥٤ _ باب مولد عليّ بن الحسين عليهما السلام ٥١٢-٦١

ص: ٧٤٣

٥٥ _ باب مولد أبي جعفر محمّد بن عليّ عليه السلام ٥٢٠-٦١

٥٦ _ باب مولد أبي عبد الله جعفر بن محمّد عليه السلام ٥٢٨-٨٠

٥٧ _ باب مولد أبي الحسن موسى بن جعفر عليهما السلام ٥٣٩-٩٠

٥٨ _ باب مولد أبي الحسن الرضا عليه السلام ٥٦٦-١١١

٥٩ _ باب مولد أبي جعفر محمّد بن عليّ الثاني عليه السلام ٥٨٢-١٢٠

٦٠ _ باب مولد أبي الحسن عليّ بن محمّد عليهما السلام و الرضوان ٥٩٧-٩٠

٦١ _ باب مولد أبي محمّد الحسن بن عليّ عليهما السلام ٦١٣-٢٧١

٦٢ _ باب مولد الصاحب عليه السلام ٦٤٥-٣١٠

٦٣ _ باب ما جاء في الاثني عشر و النصّ عليهم ٦٧٧-٢٠٠

٦٤ _ باب في أنّه إذا قيل في الرجل شيء...٧٠٦-٣٠

٦٥ _ باب أنّ الأئمّة عليهم السلام كلّهم قائمون بأمر الله تعالى هادون إليه ٧٠٩-٣٠

٦٦ _ باب صلة الإمام ٧١١-٧٠

٦٧ _ باب الفىء و الأنفال و تفسير الخمس و حدوده و ما يجب فيه ٧١٤-٢٨٠

عدد أحاديث الكتاب : ١٠١٥

عدد الأحاديث الضمنية فى الكتاب : ٣٥

جمع كلّ الأحاديث فى الكتاب : ١٠٥٠

ص: ٧٤٤